בית המדרש
למורים „מזרחי"

אוצר הספרים
על שם ר' אליעזר ליפמן
פ' פרינץ ע"ה.

מספר 201

JE MAINTIENDRAI

מספריית
ר׳ אליעזר ליפמן פיליפ פרינץ
(התקצ״ה-התרע״ו)
הספריה הועברה כהקדש לספריה הלאומית
ממקום משכנה הקודם בסמינר מזרחי-ליפשיץ
בירושלים (התרצ״א-התשפ״ה)
לזכרה הטוב של נכדתו של רא״ל פרינץ
אלס רבקה סלומון-פרינץ בנדהיים
(התרפ״ג-התשפ״ג)

From the library of
R' Eliezer Liepman Philip Prins (1835-1915)
dedicated as a trust and transferred
to the National Library in memory
of his granddaughter
Els Salomon-Prins Bendheim
(1923-2023)

ספר

תורת האלהים

מדויק בדייקות רב ובעיון נמרץ ע"פ ס"ת כ"י ודפוסים ישנים וע"פ א"ת והספר המפואר
מנחת שי להחכם המפורסם מוהר"ר ידידי' שלמה מנורצו זצ"ל · אין ערוך
אליו כאשר כבר העידו חכמי איטליא והספר הזה לא נתפשט במדינות
אלה כי אם זעיר שם זעיר שם ולכן הדפסנו אותו כולו כאשר נדפס במנטובה בשנת
ויחכם ידידי' שלמה · וחברנו לזה **תרגום אונקלוס ופירש"י** ז"ל מוגה ע"פ
כ"י והוספנו ביאור התיבות · וקראנו שמו

מפורש

והוא ביאור ברור על כל תיבה ותיבה ככל משפטיו וחוקותיו על פי דרכי הלשון
כפי אשר יסדו לנו החכמים הקדמונים גאוני הלשון ז"ל לדעת עמנו ובנינו וגזרתו
ושמושו החזק הוא אם רפה היש בו מתג אם אין באופן שלא ישאר אחריו ספק :

ושום שכל

אלו המסרות שנמסרו על כל אות או תיבה בין במקומו בין במקום אחר · את כלם
לקטנו אחת הנה ואחת הנה ממסרת הדפוס ומסרת כתבי יד · וקבצנום יחד
ובארנו חידותם ועניניהם עם הסרת הטעיות שנפלו בדפוס ועם מראה מקום הפסוקים
הבלתי נמצאים בס' קונקרדאנציום ·

והבנת המקרא

והוא ביאור על פי' רש"י ז"ל ובפרט במקום שהעמיק הרב בחכמת הלשון והמדקדקים
האחרונים לא עמדו על סודו :

וליתרון שלמות הספר הנגנו בסוף כל פרשה התועליות הלקוחות מהנה בין
בדעות בין במדות כפי אשר סדרם הגאון המפורסם הרב רבינו לוי
בן גרשום זצ"ל · הן כל אלה כולם נקבצו באו הנה בסדר נאה ומשובח :

25864

הספריה הלאומית ירושלים

הסכמת

אמ"ו הגאון מהורר אנשיל מעץ נר"ו ·

אב"ד דקהלתנו יע"א

בנימן זאב יטרוף טרף · בפיו פתוח בחכמת לרוש ולעומק ומשנן בפיו ודעת שפתיו ברור מללו · זו מקצת שבחו והילולו · ה"ה התורני המופלא המדקדק המפורסם מאוד בדורנו · לכל חכמי הלשון שבזמנינו · כ"ש וכ"ת כ"ה וואלף היידנהיים יצ"ו אחד מיושבי קהלתנו · וכבר נודע ביהודה תוקף גבורתו בביאורו שהעלה עלם' מאזנים להחכם א"ע ז"ל · ונראה מכותלי ביאורו הנ"ל שנו עשר ידות ומעטי' בדורנו אשר ישוו לו בחכמה זו · ועתה אחרי אשר חנן אלקים אותו בחכמה זו לרדת לעומקה לאורכה ולרחבה וחכים בה כבני רחבה · עלה בלבו להטיב מטובו לאחרים ולזכות הרבים אשר נפשם חשקה ללמדה באמרם מי ישקנו ממימי מעין הנובעים מבאר באר מים חיים הם למוצאיהם ולהקל על השואפים ומאוים לה · טרח ויגע זה כמה שנים עדן ועדנין לערוך כשולחן ערוך לכל מקטן ועד גדול · למען ידעו כולם ידיעת בית רבן מקטנותן בחכמת הלשון · זאת ועוד ולו רצו לגלותה להעלות ולסדר המסורת כולה על מקום כבודה ותחנותה הראוי לה מוגה מפי ס"מ וכ"י בשקידה רבה · ולהיות כל הנ"ל מחובר אשה אל אחותה ומשולבות יחד נשא לבו להדפיס חמשה חומשי תורה מדוייק ע"פ ס"מ וכתבי יד · גם התרגום גם פירשי' ז"ל מוגה ע"פ פי' רשי' כ"י וע"פ בעל יוסף דעת · גם ביאור על פי' רשי' בפרט במקום שדרך דרך מיוחד הן בביאור התיבה הן בשימוש הלשון · גם ביאור על כל תיבה ותיבה לפי דרכי הלשון כפי אשר יסדו החכמים הקדמונים גאוני הלשון זלה"ה · גם ביאור רחב על כל פ' ופ' המסרה כנ"ל עם ביאור תידותם ועניניהם · וליתר שאת ויתר עז למען לא תחסר כל בה אמר בבואו עם הספר הנחמד **מנחת שי** אשר העלה חד מיוחד מגאוני ספרדי זלה"ה והמפורסם אין צריך ראי' כאשר כבר נתנו עידיהן חכמי ספרדי כ"ע ומרוב חשיבותי' וחשיבותי' גבייהו מלתי' אלבישייהו יקירא וטמירא וגנזו ס' מנחת שי במדינתם אשר בשביל זה אינו בנמצא כלל במדינה זו · גם זה הספ' יודפס אצל החומש · הנה כל אלה טרח ויגע התורני כהרר וואלף הנ"ל ביגיעות רבים ימים ולילות עד כי גמר בעז"ה להוציא כל מחשבתו מלאכת שמים אל הפועל גם הראה לי קונטרסים על איזה פ' ומצאתי וראיתי סדורים וערוכים בהם כל מיני מעדנים ומטעמים הנ"ל וכאשר הבטיח ערוך ולסדר ולהדפיס כן מתחלה ועד סוף · אכן מדאגה מדבר פן ואולי ישלחו זרים ידם להשיג גבולו לכן הנני גוזר בנח"ש שאל ירים שום ב"י את ידו הן ע"י עצמו הן ע"י גירי' דלי' להדפיס החומש הנזכר עם הפירושים או אפי' הפירושים לבד בלי חומש עד כלות משך עשר שנים מיום כלות מלאכת הדפוס של החומש שהדפיס כ"ה וואלף הנ"ל מבלי רשות והרמנא של כ"ה וואלף הנ"ל · והשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב · כ"ד המדבר לכבוד התורה ואכסני' · היום יום שנכפל בו כי טוב י"ט טבת **ולמדתם אותם את בניכם** לפ"ק

ה"ק אנשיל מעץ חונה פה ק"ק אופיבאך והמדינה יע"א

ספר

בראשית

משנברא העולם עד מות יוסף אלפים ושלש מאות ותשע שנים :

בית רבתא בְּרֵאשִׁ֖ית בָּרָ֣א אֱלֹהִ֑ים אֵ֥ת הַשָּׁמַ֖יִם וְאֵ֥ת הָאָֽרֶץ׃

והארץ

מנחת שי

בראשית דגש הבית עם טפחא תחת השין · ב רבתי ובראש השיטה ובראש הדף וזה הוא בית של ביה שמו · עיין ברבינו בחיי פ׳ בשלח וריקנאטי ריש פ׳ בראשית ובפי׳ שערי אורה למהורר מתתי׳ דלאקרט ז״ל במדה ראשונה על מלת ואת :

ורוח

שום שכל

בראשית ה׳ ג׳ מנהון ר״פ וסי׳ וכו׳ · רצונו שתיב׳ בראשית נמצא ה׳ פעמים במקרא וג׳ מנהון ריש פסוק :
ברא אלהים ג׳ וסי׳ וכו׳ וצ״ל ג׳ דסמיכי כלומר ששתי התיבות האלה נצמדים מצאנו ג׳ פעמים במקרא :
את השמים כל את דסמיך אל השמים לעולם את כתיב בלא ויו נמסר בכלל א״ב את ולית מנהון ואת :

את השמים ואת הארץ י״ג דסמיכי נמסר בד״ה ב׳ סי׳ ב׳ : **הארץ** ג׳ ס״פ ובתריהון והארץ וסי׳ וכו׳ רצונו שלשה פסוקים מסיימים בתיבת הארץ והפסוקים שאחריהם מתחילים בתיבת והארץ :

והארץ

רשי׳

בראשית אמר ר׳ יצחק לא הי׳ צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תילים קי״א) שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם שכבשת׳ ארץ שבעה גוים הם אומרים להם כל הארץ של הקב״ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו : בראשית ברא · אין המקרא הזה אומר אלא דורשני כמו שדרשו רז״ל בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו · ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך ויאמר אלהים יהי אור · ולא

בא

הבנת המקרא

המובן מן המקרא לדעת הרב שהשמי׳ וכל תולדותיהם והארץ וכל תולדותי׳ כולן נבראו ביום ראשון וכמו שגלה עוד דעתו לקמן פסוק י״ד וכ״ד ובפרשה ב׳ פסוק ד׳ · ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה כלל וכלל (אבל וודאי שבא להורות סדר העשיי׳ והתיקון ובראיות הפסוקים הבאים וכמו שפירשם הרב) והוכיח דעתו זאת בראיות · הא׳ מתיבת ראשית שהוא דבוק תמיד וכו׳ · וראיתי מי שפי׳ שהוכחת הרב מעיקר תיבת ראשית וניקודו וזה שקר שא״כ גם תיבת שארית יהי׳ סמוך לעולם וזה בלתי אפשר כי מצאנו השארית בה״א הידיעה ולעולם לא תבוא ה״א הידיעה על תיבה סמוכה אכן עיקר הוכחתו משימושו במקרא ולכן דק אין לך ראשית במקרא וכו׳ · ובאמת יש עוד כדמות ראי׳

כי

בקדמין ברא יי ית שמיא וית ארעא :

וארעא

דרשי'

בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם בא להורות כך הי' לו לכתוב בראשונה ברא וגו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו כמו בראשית ממלכת יהויקים • ראשית ממלכתו • ראשית דגנך • אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגו' • כמו בראשית ברוא ודומה לו תחלת דבר ה' בהושע (הושע א') כלומר תחלת דיבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגו' וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו כי לא סגר דלתי בטני (איוב ג') ולא פירש מי הסוגר וכמו ישא את חיל דמשק (ישעי' ח') ולא פי' מי ישאנו • וכמו אם יחרוש בבקרים (עמוס ו') ולא פי' אם יחרוש אדם בבקרים • וכמו מגיד מראשית אחרית (ישעי' מ"ו) ולא פי' מגיד מראשית דבר אחרית דבר • א"כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גלה המקרא בסידור הקודמי' והמאוחרים כלום בריית המים מתי היתה הא למדת שקדמו המים לארץ • ועוד שהשמים מאש ומים נבראו על כן לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום : ברא אלהי' ולא ברא ה' שבתחלה עלה במחשב' לבראתו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים :

הבנת המקרא

כי לא מצאנו בכל המקרא שתבוא עליו ה"א הידיעה • ודע שלדעתו אין תיבת ברא פעל עבר אך הוא שם הפעל כי משקלי שמות הפעלים רבים וענינו כמו בריאה ולזה אמר הרב ודומה לו תחלת דבר ה' בהושע כי גם שם בא המקור בתכונו' פעל עבר וכמו שפי' שם הרב תחלת דיבר שנדבר השם עם הושע אמר לו כן עכ"ל • הנה תיבת דבר שהוא פעל עבר בכל המקרא עשה הרב ממנו שם דבר דיבור כדי לסמוך אליו תיבת תחלת ולפי דעתו בראשית ברא וגו' עד ויאמר אלהים הוא נושא המאמר ונשואו ויאמר אלהים דוגמת תחלת דבר ה' בהושע שהוא הנושא ונשואו ויאמר ה' אל הושע • וזה שאמר א"כ ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה כלומר אין בראשית ברא וגו' מאמר פוסק שא"כ הי' לו לכתוב בראשונה כי תיבת ראשונה איננה דבוקה • אבל מדכתיב בראשית ואין לך ראשית שאינו דבוק ע"כ ברא כמו ברוא ואילין דבוקה תיבת ראשית • ואל תקשה על כללו זה ממה שמצאנו וירא ראשית לו • שכבר פירשו שם הרב בעצמו שענינו ראשית הכיבוש וחסר הנסמך ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וכמו שיבאר • ואמר עוד וא"ת להורות בא שאלו תחילה נבראו ופירושו בראשית הכל וכו' כלומר ואין טענה מדביקות תיבת ראשית דלמא היא דבוקה אל תיבת כל החסירה בקרא ומצאנו דוגמתו מקראות שמקצרים לשונם וכו' א"כ תמה על עצמך וכו' כלומר אף שתיבת ראשית יסבול זאת • מ"מ עיקר הענין לא יסבלנה שהרי המים קודמים • ובפסוק שאחר זה הבאתי ראי' אחרה לדעת הרב במפורש :

על

מפורש

בראשית (אים אנפאנגי) ׳ טרם שאוכל לפרש הנה מן הצורך להעמידך על איזה ידיעות הוסדו בלשון ׳ דע כי לשון הקדש וכן כל לשון נחלק בחלוקה ראשונה לשלשה מחלוקות והם **הַשֵּׁם** (נאמן, נעננווארט) **והפֹּעַל** (ווערבום, צייט ווארט) **והמִּלָּה** (פארטיקעל) והטעם לזאת כי אין תיבה בכל הלשון שאיננה נכללת באחד מן השלשה הנזכרים וכל דיבור וכל מאמר מורכב מהם ׳ אמנם **הַשֵּׁם** הוא תיבה מורה על ענין נמצא מה (סובסטאנץ) יהי׳ הענין ההוא מוחש או מושג ׳ כמו ראובן ׳ שמעון ׳ שמים ׳ ארץ ׳ חכמה ׳ גבורה ודומיהם ׳ אמנם **הפֹּעַל** הוא תיבה מורה על פעולה מה (האנדלונג) ונבדל מן השם כי איננו מורה על נמצא כי אם על פעולת הנמצא ׳ כגון אכל ׳ שמר ׳ הלך ׳ ישב ודומיהם ׳ ואמנם **המִּלָּה** הוא תיבה מחברת וקושרת חלקי המאמר בבירור ההבנה ואין לה לבדה הורא׳ שלימה כמו אך ׳ רק ׳ גם ׳ כי ודומיהם ואיננה מורה לא על נמצא מה ולא על פעולה מה ׳ ולכן היא נבדלת מן השם והפעל ׳ ויש שקוראים לה מלת הטעם גם מלת הענין גם מלת החבור ׳ ובהקדמה בארנו הענינים האלה בשלימות ׳ אכן במקום הזה די במה שבארנו ׳ ועוד מן הצורך שתדע כי הסכימו המדקדקים לשקול כל תיבה על משקל תיבת פעל ואמרו כי **שָׁמַר** על משקל **פָּעַל** כי תחת השין קמץ גדול כאשר יש תחת פא פעל ׳ ותחת המ״ם של **שָׁמַר** פתח כאשר יש תחת העי״ן **פָּעַל** והריש של **שָׁמַר** נח נראה כמו הלמ״ד של **פָּעַל** ועל כן יקראו השין פא הפעל כי הוא כנגדו ויקראו המ״ם עין הפעל ויקראו הריש למ״ד הפעל ׳ והנה **יִשְׁמוֹר** על משקל **יִפְעוֹל** ׳ **יְשַׁלַּח** על משקל **יְפַעֵל** ׳ **נִמְכַּר** ע״מ **נִפְעַל** וכן בכל התיבות וכן עשו בשמות ואמרו כי **אֶרֶץ** ע״מ **פֶּעֶל** ׳ **זִכְּרוֹן** ע״מ **פִּעְלוֹן** כי הויו והנו״ן נוספים ׳ **תִּפְאֶרֶת** ע״מ **תִּפְעֶלֶת** כי התיו הראשון והאחרון נוספים ׳ ואמרו עוד כי **אָב** ע״מ **פָּע** כי שרשו אבה עם ה״א בסוף והנה הוא חסר למד הפעל ׳ ואמרו כי **דַל** משקלו **פַל** כי יחסר בו עי״ן הפעל ׳ וכן ביתר התיבות את כולם שקלו ע״מ פעל יהיו חסירים או שלמים ׳ ושמור הענין הזה כי תצטרך אליו פעמים רבות ׳ ואת אשר כבר אמרתי פעם אחת לא אשנה לו : ועתה אפרש ׳ **רֵאשִׁית** הוא שם דבר לשון יחידה על משקל **פְּעִלִית** וחבירו **שְׁאֵרִית** והי׳ ראוי הריש להיות בשו״א והאלף בצרי דוגמת **שְׁאֵרִית** אמנם להקל על הלשון הסירו השו״א והטילו תנועת האלף על הריש כמשפט : שרש התיבה **ראש** וניתוספו בו היו״ד והתי״ו לתיקון השם ׳ ודע כי רוב השמות ישתנו שינוי מה בבואם בסמיכות ׳ והיינו כשהם דבוקים אל התיבה הבאה ׳ כגון **בַּיִת** , **דָּבָר** הנה בהדבקם ישתנו תנועותיהם ונאמר **בֵּית** המלך ׳ **דְּבַר** המלך ׳ אבל לא כן תיבת **רֵאשִׁית** כי הוא שוה בסמוך ובנפרד ובעבור זה נחלקו המפרשים אם הוא סמוך אל תיבת ברא או אם הוא נפרד. עיין רשי׳ ׳ ועיין בהקדמה שרש סמך ובמאזנים דף כ״ה ב׳ ודף מ״ב ב׳ ׳ הבי״ת של בראשית היא מאותיות בוכ״ל אשר ישמשו לפעמים בתחלת התיבה להוראת הערך והיחס שבין שתי השמות או שבין השם והפעל ׳ והניקוד הנהוג להם הוא שוא והוראת הבי״ת (אין , מיט , דורך , אוס אד״ג) ׳ עיין בהקדמה אות ב׳ ובמאזנים ד״ה העבדים ;

אמנם

מפורש

אמנם נדגש הבי"ת ע"פ הכלל כי כל אות מאותיות בג"ד כפ"ת הבא בראש התיבה ואין האות האחרון שבתיבה הקודמת אחד מאותיות יהו"א הנחות · הנה האות של בג"ד כפ"ת יודגש · והדגש הזאת לא נעשה כי אם לתיקון הקריאה ולכן קראוהו דגש קל · ויש עוד מין דגש קראוהו דגש חזק ויבואר ענינו בתיבת השמים · עיין מאזנים דף ל"ב ב' ד"ה החזקים · וטעם התיבה · רצוני הנגינה (טרחא , טאן) הוא מלרע · והרצון במלרע אחר התנועה האחרונה ואין הפרש אם יהיה הטעם מעל התיבה או מתחתיו כי כל עוד שהוא באחרית התנועות מלרע יקרא · ואם הוא קודם התנועה האחרונה מלעיל יקרא · וענין הוראת ראשית ידוע · ואל תקום ממני שאבאר לך במקום הזה ענין התיבות הנבדלים שפתרונם אחד אשר קראו המדקדקים שמות נרדפים כגון ההפרש שבין ראשית והתחלה כי לזאת יצטרך ספר מיוחד · וכבר חוברו בזה ספרים ובראשם ס' יריעות שלמה לחכם אחד מחכמי דורנו אשר ברוחב בינתו ויודעו הפליא עצה הגדיל תושי' שים לבך עליו והבט פנת יקרת לשונו :

ברא (האט ערשאפן , ערשוף) · הוא תיבה מן המין השני שהזכרנו לעיל והוא פעל יוצא מבנין הקל עבר לנסתר · והי' ראוי **בָּרָא** הרי"ש בפתח על משקל **פָּעַל** אמנם בכל הפעלים שהאות השלישי' בהם אות אלף ונקראים פעלי נחי למ"ד א' תנקד האות השני של השורש הנקרא עין הפעל בקמץ מקום פתח כדי שיוכל האלף לנוח במשך הקמץ · מאזנים דף י"ג ב' ד"ה הנעלמים : הבית של תיבת ברא גם היא בדגש קל כבי"ת בראשית ומטעמו והנגינה מלרע · ועיקר הורא' תיב' ברא יפורש בפ' קרח אי"ה :

אלהים (גאט) שם דבר לשון רבים ע"מ **פְּעָלִים , גְּבֹהִים** . והי' האלף ראוי להיות בשו"א לבד אלא שברית כרותה לאותיות הגרון (קהעל בוכשטאבן) שהם אחה"ע שלא ינוקדו בשו"א נע לבד כי אם בצירוף תנועת הקמץ או הפתח או הסגול ואז נקרא הצירוף הזה בשם חטף קמץ חטף פתח חטף סגול ואולם נבחר החטף סגול בתיבת אלהים בעבור שעיקר יסודו **אֵל** בצירי ומדרך הצירי להשתנות אל הסגול · ועיקר הוראת תיבת אלהים וביאורו בלשון רבים ברוב המקומות אפרש בעז"ה בפ' וירא בפסוק כאשר התעו אותי אלהים · והנגינה מלרע כדין כל השמות אשר יתרבו ביו"ד מ"ם :

את השמים (דיא הימעל) **אֶת** הוא תיבה מן המין הג' שהזכרתי לעיל · רצוני מלת הטעם · וברוב המקומות יתלוה עם הפעול (אקקוזאטיף) רצוני עם התיבה המורה על אותו דבר שבו נעשתה הפעולה · דרך משל במאמר · ראובן הכה שמעון לא נודע מי הוא הפועל רצוני המכה ומי הוא הפעול רצוני המוכה · אכן באמרך ראובן הכה **אֶת** שמעון הדבר מבואר כי שמעון הוא הפעול וכן באמרך **את** ראובן הכה שמעון גם הוא מבואר הפך הראשון כי בזה שמעון הפועל וראובן הפעול אכן במקומו' רבים מצאנו מלת את גם עם הפועל ולכן אין הגדר הזה מצומצם · ובפסוק ד' אבאר ענינו האמיתי בעז"ה · עיין מאזנים מ"ה א' ד"ה היוצאים :
ובעבור שהנגינה בו לכן הוא בתנועת הצירי · ואם אין בו הנגינה יחובר ע"י קו ברוחב עם התיבה הבאה כדלקמן **אֶת־הָאוֹר** ואז ניקודו סגול לעולם חוץ מן אחד שהוא במקף וצרי והוא **אֵת־כָּל** גבוה יראה (איוב מ"א)

וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃

ויאמר

מנחת שי

ורוח אלהים כתב בעל הטורים שנים דסמיכי · הכא ואידך ורוח לבשה את עמשי (ד"ה ב' י"ב) קרי בי' הכא נמי ורוח אלהים לבשה וכו' ותימא גדולה על דבריו כי אין דרך המסרת למסור סימן במה שלא נמצא בכתוב ולומר קרי בי' ובלי ספק שנוסחא משובשת נזדמנה לפניו · והנוסחה האמיתית היא ורוח אלהים לבשה את זכרי' (ד"ה ב' כ"ד) וכן כתב מהורר מאיר אנגיל במסרת הברית הגדול · ומה שנמסר בפ' ויקהל רוח אלהים ח' בלישנא הייני כל הכתובים רוח אלהים בין בוי"ו בין בלא וי"ו כמו שמונה והולך שם:

יהי

שום שכל

והארץ ח' ר"פ וסי' וכו': **תהו ובהו** ב' דסמיכי וסי' דין ואידך ראיתי את הארץ (ירמי' ד' כ"ג): **וחשך** ב' וסי' דין ואידך וחשך איזה מקומו (איוב ל"ח יט) **פני תהום** ב' וסי' בחוקו חג על פני תהום · ופני תהום יתלכדו · המסרה הזאת מוטעת וכן תיקונה על פני תהום ב' דסמיכי וסי' דין · ואידך בחוקו חג על פני תהום (משלי ח' כ"ז) ואד ופני תהום יתלכדו (איוב ל"ח ל"ד): **ורוח אלהים** ח' בלישנא וסי' וכו' · רצונו ח' פעמים מצאנו רוח סמוך של אלהים ושארי סמוכים של השם הוי' ב"ה ואמר בלישנא כדי לכלול הכתובים בכל לשון רוח בין בוי"ו בין בבי"ת ברוח גם הכתובים בלא וי"ו · וזה ענין בלישנא בכל מקום · ודעהו:

רש"י

תהו ובהו · תהו לשון תמה ושממון שאדם תוהא ומשתומם על בהו שבה: תהו, איסטורדיסון בלעז · ובל"א בעטייבנד: בהו לשון ריקות וצדו (סא"א): על פני תהום · על פני המים שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת · כסא כבוד עומד באויר ומרחף על פני המים ברוח פיו של הקב"ה ובמאמרו כיונה המרחפת על הקן, אקוביטיר בלעז · ובל"א איבר עטווא ליגן:

וירא

הבנת המקרא

על פני תהום · על פני המים שעל הארץ עכ"ל · כתב הרלב"ג התהום בלי ספק השטח השפל מהמים והוא עמק המים עכ"ל · ולא כן דעת הרב אבל ענינו קיבוץ ריבוי המון מים והדין עמו והעד עיינות ותהומות · תהומות יכסיומו · ומה שמצאנו ויוליכם בתהומות כמדבר · בי"ת בתהומות ענינו תוך ואמצע כי זה אחד משימושי הבי"ת · לא שיהי' ענינו קרקע הים:

ורוח אלהים מרחפת כסא כבוד וכו' · הראב"ע כתב וז"ל ורוח אלהים סמך הרוח אל השם בעבור היותו שליח בחפץ השם לייבש המים וכו' ורצונו שענין רוח כאן הוא הרוח היסודי וכן פירשו רוב המפרשים כי סמך הרוח אל השם להורות על רוח חזק ועצום כמו שלהבת יה · בעותי אלוה ודומיהם · אכן הרב ז"ל לא רצה בפי' הזה וטעמו עמו כי חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שיהי' לשון רחיפה נופל על הרוח כי אם לשון נשיבה כמו ישב רוחו, נשפת ברוחך ודומיהם כולם:

(ב) וארעא הות צדיא וריקניא וחשוכא על־אפי תהומא ורוחא מן־
קדם יי מנשבא על־אפי מיא :

ואמר

מפורש

השמים (דיא היממעל) הוא שם דבר בלשון שנים (דואלים) ולא מצאנוהו בלשון יחיד ויש מדקדקים חשבו שהוא לשון רבים ביוחלט ואחרים חשבו שהוא לשון יחיד והמ"ם כמ"ם ריקם חנם · אבל דברי שניהם לא יתכנו · שאילו הוא לשון רבים לא תקום ולא תהי' הנגינה מלעיל כי אם מלרע כדין כל לשון רבים הנעשה ביו"ד מ"ם שלעולם הנגינה מלרע · משא"כ בתיבת השמים שהנגינה בו לעולם מלעיל בפתח המ"ם ואילו הי' לשון יחיד כדעת האחרים לא הי' נכון לחברו עם פעל רבים לעולם כגון האזינו השמים · השמים החדשים · נשאר א"כ שהוא לשון שנים כמו ידים צהרים כי באלה הנגינה לעולם מלעיל והפעלים ישמשו עליהם בלשון רבים · ודע זה ושמרהו כי נכשלו בו גדולים חקרי לב · אולם הטעם על שבא בלשון שנים כתב הראב"ע בתילים קט"ו וז"ל כבר הזכרתי בספר השם כי שמים על מתכונת שנים וגזרתו משם בעבור שני מקומות בשדן (רצונו שני הקוטבים) שהם נטועים וכן כתוב לנטוע שמים וליסוד ארץ עכ"ל · והוא מבואר יותר בפירושו לעמוס ה' :

הה"א בתיבת השמים נקראת ה"א הידיעה (דעמאנסטראטיף) כי לעולם יהי' ענין התיבה שתשמש עלי' הה"א ידוע ומבורר אם שכבר קדם זכרו במאמר או שנרמז עליו באצבע · ולא תשמש כ"א על שמות לא על פעלים ומלות · וניקודו העצמי הוא פתח ובאות שאחריו דגש חזק · ונקרא דגש הזה דגש חזק כי הוא מחזק האות ומכפילו במבט' כי השמים קריאתו כמו השששמים בהבלעת השי"ן הא' בחברתה · ובזה הוא נבדל מן הדגש הקל שבארנו בתיבת בראשית · וענין ה"א הידיעה כאן כתב הראב"ע וז"ל השמים בה"א הידיעה להורות כי על אלו הנראים ידבר (לא על הגלגלים הבלתי נראים כמו שגלה עוד דעתו בפסוקים הבאים) ולעולם לשון רבים (לא לשון יחיד ומיעוט רבים שנים) ויתכן להיות משטרו (איוב ל"ח ל"ג) משטר כל אחד ואחד (רצונו כינוי הוי"ו של משטרו שהוא כינוי ליחיד נופל על כל אחד ואחד מן השמים דוגמת וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כ"ח א') שענינו כ"כ כל אחד ואחד כלומר כל צדיק וצדיק) וטעם שמים גובה ומעלה וכן בלשון ישמעאל שרובה על מתכונת לשון הקדש · ויש שמי השמים · ולא יתפרדו (כלומר שלא מצאנוהו כפרד לשון יחיד) כרחים ונהרים · ואנשי המדות יבינו אלה הסודות עכ"ל · וכבר גלינו סודו לעיל :

ואת הארץ (אונ' דיא ערדי) את מפורש · והוי"ו הוא וי"ו הקשור והשיתוף (קאפולאטיף) כי הוא מקשר גם השמות גם הפעלי' הנערכים יחדיו והוא נגזר מן ווי העמודים · (שמות כ"ז י') כי הווים היו עשוים בדמות אות ו' לפי הקבלה :

הארץ (דיא ערדע) ארץ שם דבר לשון יחידה ע"מ פעל והה"א לידיעה כבתיבת השמים אלא שננקדת בקמץ מקום הפתח בעבור האלף שאחרי'

שהיא

ג וַיֹּ֥אמֶר אֱלֹהִ֖ים יְהִ֣י א֑וֹר וַֽיְהִי־אֽוֹר׃

וירא

מנחת שי

יהי אור בגלגל (רצונו במונח) ובלא מקף כן הוא בדפוס קדמון ובספרי ספרד וכן הוא לבן אשר · ולבן נפתלי בלא גלגל ובמקף וזה חילוף ראשון שביניהם · והאנשים האלה היו שני ראשי ישיבות במסרת שם האחד יעקב בן נפתלי ושם השני אהרן בן אשר · וכמ״ר אברהם דבלמש קרא אותו משה בן אשר · ובשלשלת הקבלה כתוב שאחרי דור רבינו סעדי׳ גאון היו שני חכמים גדולים שנחלקו על מלות הרבה שבתורה וטעמיהם ונקראו ר׳ אהרן בר משה משבט אשר ור׳ משה בן דוד משבט נפתלי ע״כ ואנחנו סומכין על קריאת בן אשר וכן סמך עליו הרמב״ם ז״ל וכמנהג מערבאי · ומדנחאי סומכין על קריאת בן נפתלי · וזה כלל גדול במקרא על כן דע אותו ולא אצטרך לשנותו בכל מקום :

שום שכל

ויאמר אלהים כ״ה וסי׳ במסרה רבתי בערך אלקים עכ״ל הלין ויאמר אלקים כתיבין ואחרי ויאמר יי (ויהי כתב בעל מקנה אברם בדיני הגעי׳ ז״ל וכן וי״ו ויהי כשהיא בטעם פשט או במקף היא נקראת בגעי׳ שלא כמשפט כי אין כאן שלש תנועות עכ״ל · ור׳ אלי׳ הלוי בספרו טוב טעם פרק ז׳ כתב כ״כ כל ויהי או ויחי בפשטא הוי״ו במתג וכן כשהוא במקף כמו ויהי־אור וכן ויחי למך וכו׳ עכ״ל)

מפורש

שהיא מאותיות הגרון הבלתי מקבלים דגש · והנגינה לעולם מלעיל · והאלף קמוצה מקום הסגול בעבור הפסק · ועיין לקמן תיבת והארן :

(ב) **והארץ** (אונד דיא ערדע · דיא ערדע אבר) הארץ מפורש בקודם והוי״ו כוי״ו ואת · אכן קמצות האלף הוא זר כי הי׳ ראוי בסגול כמו **והָאֶבֶן** הזאת (לקמן כ״ח) **הָאֶלֶף** לך שלמה (שיר ח׳) אף שבמקום הזה אפשר להלין בעדו ולומר שבא כן בעבור טעם הרביעי שעל התיבה שיש לו כח להפסיק ולשנות התנועו׳ במקומות רבים · אכן מנהגוהו כן בכל המקומות שתשמש עליו ה״א הידיעה גם באין הפסק ולכן הוא זר :

היתה (וואר) פעל עומד מבנין הקל עבר לנקבה ושרשו היה והי׳ ראוי להיות **הָיְהָה** ע״מ **פָּקְדָה** אלא שכן דרך הפעלים שאות שלישי שלהם אות ה׳ ונקראים נחי ל״ה להחליף הה״א בתי״ו כשניתוסף בתיבה ה׳ אחרת לסימן נקבה נסתרת · וקמץ הה״א מתוגה כדין כל קמץ רחב שלפני אות שבא״ת · והנגינה מלרע · ודע כי גם הפסוק הזה לעד על פי׳ רשי׳ ז״ל שלא בא הכתוב להורות סדר הבריאה שאילו כן הי׳ לו לומר ותהי הארץ · עיין לקמן פירשי׳ על פסוק והאדם ידע ומה שפירשתי שם :

תהו (אונפערמליך) שרשו תהה לדעת המדקדקים והוי״ו מקום ה״א דוגמת ותרעינה **באחו** (לקמן מ״א) וממנו בין **אַחִים** יפריא (הושע י״ג ט״ו) ונרפה התי״ו אף שהיא בתחלת התיבה בעבור נחות הה״א שבתיבה הקודמת וכן המשפט להרפות

(ג) וַאֲמַר יְיָ יְהִי נְהוֹרָא וַהֲוָה נְהוֹרָא :

וחזא

מפורש

להרפות האות הבאה אחר אחת מאותיות יהו"א הנחות · והתיבה מלעיל ולזאת שוא
גם שני פשטין · עיין בהקדמה שרש פשטא :

ובהו (אונד פערמישט) בהו הוא אחי תהו והוי"ו לחיבור כוי"ו ואת אלא שבא בקמץ
בעבור שטעם מפסיק קרוב לו באות שאחריו רצוני בבי"ת וכן הדין כשהוא מחבר
שתי תיבות לענין אחד כמו קור וחום וקיץ וחרף · ויום ולילה (לקמן ח' כ"ב) :

וחשך (אונד פינסטערנים) שם דבר יחיד ע"מ פעל והנגינה לעולם מלעיל והוי"ו
כוי"ו ואת י"ן :

על פני תהום (אויף דער פלעכי דעס אבגרונדס) **על** שם דבר ע"מ פַּע כמו אָב , יָד
והה"א שהוא למ"ד הפעל חסר כי שרשו עלה · ובא
הצי"ן בפת"ח בעבור שהוא מוקף אל פני · דוגמת **אב** המון גוים (לקמן י"ז) והשתמשו
בו ברוב במקום מלת הטעם ואין נגינה בו בעבור המקף כמשפט :

פני מן פָּנִים (דאז אנגזיכט , דיא אברפלעכע) שם דבר בלשון רבים לעולם והיחיד נעדר
ושרשו פנה · והיו"ד והמ"ם לסימן הרבים אלא שנעדרה המ"ם ונשתנו התנועות
בעבור הסמיכות וכמו שתאמר מן שָׁנִים שְׁנֵי מן קָנִים קְנֵי כן תאמר מן פָּנִים פְּנֵי ונדגש
הפ"א בעבור שהוא בתחלת התיב' כמו שפירשתי בתיבת
בראשית והנגינה מלרע · ובעבור שהפנים של האדם הוא השטח העליון הפונה אל מול
הרואה לכן הושאל השם הזה על השטח העליון של כל דבר · עיין בהקדמה שרש שאל :

תהום (דער אב גרונד) שם דבר זכר ונקיבה ע"מ פְּעוֹל ולא ישתנה לעולם והתי"ו רפה
כתיו תהו ומטעמו · ובהבנת המקרא כתבנו שעיק' הוראתו קיבוץ ריבוי המון
המים ע"ש ולפ"ז ראוי שיתורגם (פלוטענדעס גוועסיר) ועיקר יסודו לדעתי הוא , הם
לשון המי' ומהומה וממנו מים וכן ים והדברים צריכין פירוש ארוך ואין כאן מקומם ·
ובהקדמה נבררהו אם יגזור השם בחיים :

ורוח שם דבר זכר ונקבה על משקל פּוֹל והוא שוה בסמוך ובמוכרת · ואולם נפתח
החי"ת בפתח לטעם שפירשתי לקמן פסוק ויו בתיבת רקיע ע"ש · והוי"ו וי"ו
הקשור כוי"ו ואת :

מרחפת (וועבנד) הוא בינוני פועל לנקבה מבנין הכבד הדגש ע"מ מְפַקֶּדֶת והי' החית
ראוי להדגש לפי' הבנין דוגמת קוף מפקדת לולי שהיא מאותיות
אהחע"ר הבלתי מקבלים דגש · והנגינה לעולם מלעיל :

על פני המים (אויף דען וואסערן) על פני מפורש לעיל · **המים** (דיא וואסר
שם בלשון שנים לעולם דוגמת שמים · ובעבור שהוא סוף פסוק
לכן נקמץ המ"ם וגם נדגש בדגש חזק בעבור הפתח שתחת ה"א הידיעה אשר לפניו ·
וכמו שכתבתי בתיבת השמים · והתיבה לעולם מלעיל · והנה לדעת רד"ק שרש התיבה
מיה ויש לי בזה דין ודברי' עמו ובפ' וארא בפסוק על מימי מצרים אפרש דעתי אם יגזור השם :

ויאמר (אונד ער שפראך · דא שפראך) · **אָמַר** (ער האט גשפראכן) הוא פעל עבר

ד וַיַּ֧רְא אֱלֹהִ֛ים אֶת־הָא֖וֹר כִּי־ט֑וֹב וַיַּבְדֵּ֣ל אֱלֹהִ֔ים בֵּ֥ין הָא֖וֹר וּבֵ֥ין הַחֹֽשֶׁךְ׃

ויקרא

שום שכל

(ד) **וירא** אלהים ט' בתורה וסי' במסרה רבתא עכ"ל · וחסר שם פסוק זה וירא אלהים את בני ישראל (שמות ב' כ"ה) הלין וירא אלהים וזולתם וירא יי׳ · **ויבדל** ג' דסמיכי וסי' במסרה עכ"ל · מלת דסמיכי טעות ;

רש"י

(ד) **וירא** אלהים את האור כי טוב ויבדל · אף בזה אנו צריכין לדברי הגדה ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא · ולפי פשוטו כך פרשהו · ראהו כי טוב ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשים בערבוביא וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה :

הבנת המקרא

אף בזה אנו צריכים וכו' כמו במלת בראשי' מפני שאי אפשר לפרש ההבדל הזה כמשמעו כי לא יפול הבדל רק בדברים המתערבים והאור והחשך הם העדר וקנין ולא תפול בהם עירוב ואי אפשר חיבורם בעת מן העתים ועיין ברא"ם : **וקבע** לזה תחומו ביום וכו' ויהי' פי' ויבדל הבדל זמניי שקבע לזה תחומו ביום והעדרו תחומו בלילה · רא"ם :

מפורש

מבנין הקל לנסתר ובוא אחד מאותיות איתן בראש העבר הנה הענין לעתיד ולכן **יאמַר** הוא פעל עתיד ולנסתר (ער ווירד שפרעכן) וכשניתוסף עליו עוד אות ויו בפתח יודגש היו"ד ויוטעם בנגינה ונהפך הענין מזמן העתיד לזמן העבר ולכן קראו לוי"ו בזה ויו ההיפוך או ויו המהפך העתיד לעבר · והי' ראוי להיותו **וַיֵּאמוֹר** ע"מ **וַיִּפְקוֹד** אלא שנשתנה בעבור שפ"א הפעל אות א' עיין בהקדמ' שרש נחי פ' אף :
יהי (עס ווערדע) פעל עתיד לנסתר מבנין הקל ושרשו היה אלא שחסר הה"א האחרון בעבור שניתוסף בראשו יו"ד האית"ן · ודקדוק מלת יהי גם חבירו שהוא יחי כתב הראב"ע בספר מאזנים ובפי' שמות וז"ל בספר צחות אות יו"ד ודע כי מלת יהי גם יחי זרות כי הם שניהם מבנין הקל ואין מנהג אותיות העתיד (והם אותיות איתן) להיותם בשו"א (כשאין תוספות בסוף השרש לאפוקי יקומון ישובון תסובנה שיש תוספת בסוף השרש והנגינה רחוקה מן האית"ן · ובזה סרה קושית האשכנזי) כי אם האלף בפתח קטן והשלשה (רצונו חבירי האל"ף והם אותיות ית"ן) בשבר (שבר הוא חירק) אם אין שם אות מהגרון ואם הי' מהגרון יהי' פתח קטן (סגול) או גדול (לאודוקא שרי **וַיִּחַן וַיִּחַד וַיִּחַר** בחירק) כמו ובם **יֶחְסוּ** עניי עמי (ישעי' י"ד) **וַיַּעֲלוּ** והנה תחת ביוין של מלת הי' תחת אותיות איתן עתיד הי' והי' (רצונו

וחי'

(ד) וַחֲזָא יְיָ יָת נְהוֹרָא אֲרֵי טָב וְאַפְרֵשׁ יְיָ בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא׃

וקרא

מפורש

וחי') אם הי' חסר ה"א (למ"ד הפעל) לעולם הוא נע · וזה תימה גדול · וככה דקדוק המלות · מלת פָּנָה העתיד אֶפְנֶה יִפְנֶה נִפְנֶה תִּפְנֶה ובחסרון הה"א תשוב המלה מלעיל אֶפֶן יִפֶן גֶפֶן הֶפֶן או בקמץ קטן (צרי) אל הֶפֶן אל מנחתם (במדבר י"ו ט"ו) והנה בעבור היות מנהג היו"ד להיותו נעלם עם השבר כי הוא הקל על כן אמרו לו יְהִי (הה"א בחירק ונשאר היו"ד בסגול להרחיב על הה"א דוגמת יֶחֱסוּ וכן עם הוי"ו וַתֶּהִי (איכה ג') וַיְהִי תילים ל"ג וזה בהפסק מאמר) וכאשר רצו לעשות על משקל וַיֵּרְדְּ מיעקב (במדבר כ"ד י"ט) בא קשה (כי יכבד על הלשון) על כן אמרו יְהִי יְהִי ראובן עכ"ל · ובפ' שמות הוסיף ואמר ובעבור שידברו במלה הזאת תמיד השיבו הטעם מלרע והניעו היו"ד בשו"א עכ"ל · ובפסוק ה' אבאר דעתי בדקדוקו :

אור (ליכט) שם דבר ליחיד ע"מ פּוֹל והוא שוה בסמוך ובמוכרת :

ויהי (אונד עס ווארד · זא ווארד) מלת יהי פירשתי והוי"ו כוי"ו של ויאמר רצוני וו ההיפוך והי' ראוי היו"ד להיות בדגש כיוד של ויאמר אלא שלעולם לא יודגש יו"ד האית"ן כשהוא בשו"א · והוי"ו מתוגה עיין בשם שכל . ובעבור שהתיבה סמוכה במקף אל תיבת אור לכן אין נגינה בה :

(ד) **וירא** (אונד ער זאהי) יִרְאֶה הוא פעל עתיד לנסתר מבנין הקל וכשתשמש עליו וי"ו ההיפוך יחסר הה"א שהוא למ"ד הפעל והי' ראוי להיות וַיֵּרָא ע"מ וַיֵּשֶׁב (במדבר כ"ה א') ולא נקדוהו כן שלא יתחלף בקריאה עם וַיֵּר מן ירה לשון יריית חצים כן כתב הראב"ע ואיננו נכון לדעתי שהרי יכולים היו לנקדו בצירי דוגמת וַיֵּרְדְּ מיעקב (במדבר כ"ד) וכן וַיֵּשְׁתְּ · וַיֵּבְךְּ · ועיקר דקדוקו אבאר בהקדמה בגזר' נחי ל"ה · ונפתח הוי"ו ונדגש היו"ד דוגמת הוי"ו והיו"ד שבתיבת ויאמר בפסוק הקודם ע"ש · והנגינה מלרע רצוני ביו"ד :

את האור (דאז ליכט) את מפורש בפסוק הראשון · ואחפש מקום לא אבאר הנה עיקר הוראתו אשר ידעתי לפרש ואבארנו בתחלת ספר שמות בעז"ה · ואין נגינה בו כי הוא מוקף אל תיבת האור ולכן החלף בסגול · עיין לעיל פסוק א' :

האור (דאז ליכט) מפורש בפסוק הקודם והה"א לידיעה ונקמצת בעבור האל"ף עיין לעיל בתיבת הארץ :

כִּי טוֹב (דש עס גוט זייא) כי (דש) הוא מלת הטעם ותרגומו ארי ושמושיו רבים ורז"ל העמידום על ארבע · עיין במס' גיטין דף נ' ע"א בפי' רשי' ותוס' · וטעמו פה לבאר ענין המושג בהמצאות פעולת הראיי' דוגמת ותרא אותו כי טוב הוא (שמות ב' ב') עיין שם בפי' הרשב"ם ואין כן טעם ותרא האשה כי טוב העץ וגו' · כאשר אפרש · ותיבת כי מוקף ולכן סר הנגינה :

טוֹב (גוט) שם תאר לאור ותחסר מלת הוא כי הראוי טוב הוא וכן חביריו שפרשם כן כתבו המדקדקים ולי נראה שאיננו שם אבל פעל עומד עבר יחיד מן ...

ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד׃ פ

ויאמר

שום שכל

(ה) **לאור** ז' קמצין וסי' וכו' עכ"ל ותולתה **לְאור** בשוא · ויש פסק בין אלהים לאור ונמנה בהדי פסקתא דספרא ׃ **ולחשך** חד מן ח' זוגין מיחדין חד כתיב וה בריש' וחד כתב ול ולית דכוותהון וסי' נמסר במערכת אות ו'. ואות למ"ד ד"ה אילן זוגין חד ל' וחד ול' וסי' וכו' ׃ **יום אחד** יו"ד דסמיכי נמסר לקמן סוף פ' תולדת ׃

ויאמר

רש"י

(ה) יום אחד · לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר הימים שני שלישי רביעי למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני · כך מפורש בב"ר ׃

הבנת המקרא

יום אחד לפי סדר וכו' · הרמב"ן טען על הרב ואמר שלא יתכן לומר יום ראשון לפי שעדיין לא נעשה השני כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה אבל שניהם נמנים והאחד לא יורה על שני עכ"ל · והרא"ם כתב עליו וז"ל גם בזה לא הבינותי דבריו כי ויהי ערב ויהי בקר יום אחד הי' ערב גם הי' בקר של יום אחד כמו שפירש הראב"ע והי' דברי משה בעת כותבו התורה הנה יתכן לומר יום ראשון והי' פירושו הי' ערב גם הי' בקר של היום הראשון של ששת ימי בראשית שכבר נעשו עכ"ל · והר"א אשכנזי הליץ בעד הרמב"ן וז"ל ואני לדעתי דברי הרמב"ן ז"ל הם על נכון בזה שאם הי' כדברי הרא"ם ז"ל שהוא סיפור בהוראת זמן מה שהי' א"כ הי"ל ויהי ערב ויהי בקר ביום הראשון כמו שנאמר ויהי המקריב קרבנו ביום הראשון אמנם אומרו ויהי ערב ויהי בקר יום ראשון ודאי שב אל הראשונות כאלו יאמר שאותו היום הי' יום ראשון שאין ההודעה רק על הראשונות לומר שהי' אז יום ראשון ולא הי' יום קודם לו וזה לא יתכן לומר כיון שאין כאן שני כמו שטען הרמב"ן ז"ל עכ"ל ועיין מ"ש במפורש ׃

מפורש

טובו אוהליך יעקב (במדבר כ"ד כ"ה) וכן הבוקר אור · ולכן אין צורך למלת הוא ׃

ויבדל (אונד ער אונטרשיד) יבדל · פעל עתיד נסתר מבנין הפעיל והוי"ו הפתוחה הסיבו לעבר ולכן נדגש גם היו"ד דוגמת ויאמר וירא דלעיל ונדגש הדל"ת בעבור נחות השוא שלפניו ולכן גם הנגינה נשארה מלרע על מתכונתה ׃

בין האור (צווישן דעם ליכט) **בֵּין** עיקרו שם דבר וטעמו קרוב לטעם **בַּיִת** כי הוא מוכו ולשון סוריא לעד ולכן יקובץ ויכונה בדרך השמו' **בֵּינוֹת** **בֵּינֵי** · **בֵּינֵינוּ** · וגם יכנס עליו הבי"ת והלמ"ד והמ"ם **בְּבֵין לְבֵין מִבֵּין** · והשתמשו בו במקום מלת ענין להבדיל המאמר מגד

מקיף

(ה) וּקְרָא יְיָ לִנְהוֹרָא יְמָמָא וּלַחֲשׁוֹכָא קְרָא לֵילְיָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹמָא חַד :

מפורש

האור (דאז ליכט) מפורש : מקיף ענינו ויבואר בארוכה בהקדמה בעז"ה :

ובין (אונד צווישן) הוי"ו בשורק כמשפט ויו החבור הנכנסת על תיבה שראשיתה אחד מאותיות השפה שהם בפ"ם וכן וּפְרוּ · וּמִלְאוּ וקריאת הוי"ו כאילו כתיב אלף לפניה או כן קבלנו · אכן אם הגגיא' באות שאחר הוי"ו והיא מפסקת אין הפרש בין בפ"ם לשאר האותיות כמו שכתבתי לעיל בתיבת ובהו :

החשך (דיא פינסטרניס) חשך מפורש והה"א לידיעה ופתוחה ולא נשלם הדגש הראוי להיות באות חי"ת וכן הדין בשמות גם בפעלים זולתי במקומות מעטים וכן מרחפת דלעיל שר הדגש ממנו ולא נשלם ועיין לעיל בתיבת הארץ :

(ה) **ויקרא** (אונד ער ריף, נענטי) יקרא · פעל עתיד לנסתר מבנין הקל מגזרת נחי ל"א והוי"ו בראשו הסיבו לעבר כדלעיל בפסוק ויאמר ע"ש ונקמץ הרי"ש להניח האלף כמשפט גזרת נחי ל"א · והנגינה מלרע וגם זה כדין :

לאור (דעם ליכטי דאז ליכט) אור מפורש והי' הלמ"ד ראוי להנקד בשוא כמ"ש בתיבי בראשית ובא בקמץ בעבור חסרון ה"א הידיעה ועיקרו לְהָאוֹר ובא הקמץ אשר הי' ראוי בה"א תחת הלמ"ד וכן המשפט · ואמר לאור בלמ"ד הקנין ולא את האור או את שם האור כדרכו בכל מקום בקריאת השם כי לא יאמר כן כ"א כשהנקרא מהוסר שם אבל כשהנקרא כבר ידוע בשם והכתוב רצה לצרף עמו ענין אחר מבלתי שתעקר שם הראשון ממקומו אז יחובר לו השם החדש בשימוש הלמ"ד כי הענין השני אשר יסודו בשם הוא כדמות קנין לו · צידונים יקראו לחרמון שריון והאמורי יקראו לו שניר (דברים ג' ט') ויקראו ללשם דן (יהושע י"ט מ"ז) אבל ויקראו שם העיר דן (שופטים י"ח כ"ט) כי בפירוש הזכיר הכתוב ואת העיר שרפו באש ובנו אחרת תחתי' ולא כן בספר יהושע :

יום (טאג) שם דבר זכר ע"מ פֹּל והוא שוה בסמוך ובמוכרת · והקיבוץ בלשון שנים יוֹמָיִם וענינו שני ימים ובלשון רבים יָמִים והסמיכות והכינוי יְמֵי יְמֵיכֶם היוד בשוא שלא כמנהג חביריו · והטעם יפורש בהקדמ' בעז"ה והוא שם פרט על היום ההוא ולפעמים על הזמן כמו אתה עובר היום (דברים ט"ו) שטעמו בזמן הזה לא היום ממש · ע"ש בפי' ראב"ע :

ולחשך (אונד דער פינסטרניס · דיא פינסטרניס) חשך מפורש לעיל פסוק ב' · ונפתח הלמ"ד כי עיקרו ולהחושך בה"א הידיעה ובעבור שחסרו הה"א הטילו תנועתו על הלמ"ד כמשפט והוי"ו בשו"א כדינו · (עיין פסוק א' וב' וד')

קרא (ער האט גרופן · נענטי ער) דקדוקו בָּרָא לעיל פסוק א' ע"ש והטעם מלעיל בעבור שהטעם בתיבה שאחריו באות ראשון וזה אשר קראו המדקדקים בשם נסוג אחור :

ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם׃ ויעש

מנחת שי

רקיע כתב במכלול דף ק"י (והוא דף ל"ב א' בדפוס פיורדא) וכמו שנושאים אותיות אהו"י בנשימה לבד אע"פ שאינם נכתבו' כך נושאים פעמים בהרגשו' המוצאו' אף על פי שאינם נכתבות כמו **כֹּחַ׳ רֵיחַ נִיחֹחַ׳ שׁוֹמֵעַ׳ נוֹסֵעַ** שהוא כמו **נוֹסֵאַע** דכן כתב בספר עט סופר ז"ל אנו נוהגים לקרוא אלף אחת בתיבה שיש בסופה אחת מאותיות ח"ע כמו **מִזְבֵּחַ** אנו קוראים **מִזְבֵּאַח מִקְצוֹעַ מִקְצוֹאַע** ואות האלף תקרא אות גנובה עכ"ל. וכן כתב בס' לחות דף קל"ח ובס' מאזני לשון הקדש דף רי"א (הוא דף כ"א בדפוס אופיבאך) ובעל מקנה אברם כתב בשער ג' בשם רבו הר"ר שר שלום שקריאת האות גרונית נוטה למוצא הנח שתורה עליו הנקודה הקודמת לו' כי אם היא צרי או חירק תתנועע הפת"ח במוצא היוד ואם הנקודה חולם או שורק תנועת הפתח נוטה למוצא הוי"ו. אך היו"ד רפה מאוד בקריאה עד שתראה כמעט נחה. ולשון הרמ"ה על מלת אלו ואתה עיף **וְיָגֵעַ** חסר יו"ד דקרי קדים לעי"ן ולא כתיבא. **כִּשְׁמֹעַ** עשו חסר וי"ו דקרי ולא כתיב. **יְהוֹשֻׁעַ** חסר וי"ו דקרי קדים לעי"ן ולא כתיב. וכתב הלונזאנו שנראה מדבריו שצריך לקרוא **וְיָגִיעַ׳ כִּשְׁמוֹעַ יְהוֹשׁוּעַ** עוד כתב הרמ"ה **לָשׂוּחַ** בשדה מלא חד וי"ו כתיב וקרי. ושמו **שׁוּעַ** מלא חד וי"ו כתיב וקרי. וכתב עליו הלונזאנו נמצא לדבריו וי"ו זו כאלו נקודה בשורק ובפת"ח וכן וי"ו **מַדּוּעַ** אתה יושב לבדך. וכן וי"ו ויאמר אם **שָׁמוֹעַ** תשמע נקודה בחולם ובפתח: (אמר וו"ה יש לתמוה על המחבר הזה שהעתיק רק ראשית דברי הרד"ק במכלולו ולא העתיק סוף דבריו ובפירוש אמר שם שהפתח הזאת נקראת תחת האות הנמשך וכן אמר ואשר אחר החולם ואחר השורק נקרא וי"ו ואחר הצרי או החירק נקרא יו"ד עכ"ל. ויותר יש לתמוה על הרד"ק בעצמו שהיו דבריו במכלול סותרים לדבריו בספרו עט סופר. ובדקתי במכלול כתב יד אשר לי ולא מצאתי שם סוף דבריו ולכן גזרתי אומר שאין אלו מדברי רד"ק והם תוספות איזה תלמיד ומדעת עצמו):

שום שכל

ויאמר אלהים. ג' בטעם זקף וסי' וכו': **ויהי** ל"ב וסי' במסרה רבתי ערך הי'. וזולתם **וַיְהִי** הוי"ו פתוחה והיו"ד בשו"א: **למים** לית רפי עכ"ל ובכתיב' יד יותר מבורר וז"ל לית רפי וחד **לְמַיִם** (יהושע א' ה') ושארי **לַמַּיִם** דגש:

ויעש

רש"י

(ו) **יהי רקיע**. יחזק הרקיע שאע"פ שנבראו שמים ביום ראשון עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה באמרו יהי רקיע וזהו שכתוב עמודי שמים ירופפו (איוב כ"ו י"א) כל יום ראשון ובשני יתמהו מגערתו כאדם שמשתומם ועומד מגערת המאיים עליו: **בתוך** המים. באמצע המים שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ הא למדת שהם תלוים במאמרו של מלך. (עיין ברא"ם)

(ו) ואמר יי יהי רקיעא במציעות מיא ויהי מפריש בין מיא למיא :

ועבד

מפורש

לילה (נאכט) שם דבר לשון זכר לעולם מן **ליל** והה"א נוסף ולכן הנגינה לעולם מלעיל · וחבירו **נחלה** עבר על נפשנו (תהלים קכ"ד) והסמוך **ליל** שמורים (שמות י"ב מ"ב) בפלס **בית** פרעה · והכינוי מדרך הברו **לילו** דוגמת **ביתו** והריבוי **לילות** בוי"ו תי"ו אף שהוא לשון זכר דוגמ' **אבות** · ואמר הרא"בע ה' דברים קרא השם כי אין אדם והם אור וחשך ושמים וארץ וימים · ואדם כן עכ"ל · ונראים דברי הרלב"ג שאמר כי בכל מקום שאמר הכתוב ויקרא אלהים לכך כך הוא כשהי' הדבר ההוא תמיד לפי שהוא מבואר שהדבר לא יהי' נקרא בשם הענין אשר לא יתקיים לו כ"א מעט כמו אדמימות הביישן וירוקת הפחדן שלא יקרא מפני זה אדום או ירוק ואמנם יקרא אדום או ירוק מי שהי' כן בטבע עכ"ל · ואמר הספורני ויקרא אלהים לאור יום · אע"פ שלא הי' אז זמן האור והחשך מתנהג על אותו אופן שמתנהג אצלנו הזמן שאנו קוראים עתה בשם יום ובשם לילה · ויהי ערב ויהי בקר · אע"פ שהבדיל האור והחשך שיהיו משתמשים בזמנים מתחלפים נבדלים בלתי סבוב גלגל · הבדילם בהדרגה באופן שהי' ביניהם זמן ערב בבוא הלילה וזמן בקר בבוא היום :

ויהי ערב ויהי בקר (דא ווארד אבנד אונד ווארד מארגן) כבר כתבתי לעיל דעת הרא"בע בדקדוק מלת יהי ומלת יחי · ועתה אגלה לך דעתי בקצרה · דע כי רוב הפעלים אשר קראו המדקדקים פעלי נחי למ"ד ה"א אינם באמת כי אם פעלי למ"ד יו"ד רצוני שאות שלישי שלהם יו"ד וכן דעת ר' משה הכהן נ"ע · ולכן **קנה** **ובנה** עיקרם **קני** · **בני** ע"מ **פקד** · אמנם בעבור שהשתמשו העברים באות יו"ד בסוף התיבה לסימן המדבר לכן החליפו היו"ד שרשית שבסוף התיבה בה"א ואמרו **קנה** · **בנה** להבדילם מן · **קני** **בני** שענינם **קנים** שלי **בנים** שלי וזה בסוף התיבה ובאו על עיקר' **תמחי** (ירמי' י"ח כ"ג) **השי** · דברים ל"ב י"ח · וכן **חסיו** וכן יכסיומו · ירביון · ירוין והדומים רבים · אמנם שתי השרשים האלה הי' וחי' שלמדיהם יו"ד גם עיני"הם יו"ד הנה הם גם מגזרת ל"י גם מגזרת הכפולים · והשתמשו העברים בהם על שתי הדרכים ולכן בא על נכון וארפכשד **חי** על דרך הכפולים · גם אם בא היה **וחיה** (שמות א' י"ו) כמשפט שתי הגזרות · וככה **ויהי** גם **ויחי** · ובהקדמ' בגזרת נחי ל"ה אברר כל אלה בראיות אי"ה :

ערב (אבנד) שם דבר יחיד ויחידה על משקל **פעל** דוגמת **ארץ** לעיל פסוק א' וכמו שנאמר מן **ארץ** **ארצות** בריבוי וי"ו תי"ו כן נאמר מן **ערב** **ערבות** · וכן מלאכוהו במקר' זאב **ערבות** (ירמי' ה' ו') ותרגם יונתן דיבי רמשא וכן פירשו רד"ק לשון ערב וכן פי' רשב"ם בפ' וארא ח' י"ז וכן נכון ויגידו עליו רעיו זאבי **ערב** (חבקוק א' ח' וצפני' ג' ג') וכולן מתורגמים רמשא ולכן הנכון המעריב **ערבות** ובעל' ויעתר יצחק סי' רע"ז העתיק דברי' והעל' לאמר המעריב

ערבים

ז 3

וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִים֮ אֶת־הָרָקִיעַ֒ וַיַּבְדֵּ֗ל בֵּ֤ין הַמַּ֙יִם֙ אֲשֶׁר֙ מִתַּ֣חַת לָרָקִ֔יעַ וּבֵ֣ין הַמַּ֔יִם אֲשֶׁ֖ר מֵעַ֣ל לָרָקִ֑יעַ וַֽיְהִי־כֵֽן׃

ויקרא

שום שכל

(ה) **ויעש** אלהים ד' וסי' במסרה רבתי עכ"ל תולדת ויעש יי: **ויהי כן** ת' בספר בראשית וסי' במסר' עכ"ל. לא נמנו שם כי אם ו"ו. ובאמת בפרשת בראשית אין כ"א ו"ו וכן מסר לקמן במסרה קטנה ו"ו בענין וכן כתוב במקרא כ"י נכתב שנת כ"ד וכן יש להגי' כאן ובמקום בספר נ"ל בסדר בראשית :

רש"י

(ז) **ויעש** אלהים את הרקיע. תקנו על עומדו. והיא גמר עשייתו כמו ועשתה את צפרני': **מעל לרקיע**. על הרקיע לא נאמר אלא מעל לרקיע לפי שהן תלוים באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני לפי שלא הי' נגמר מלאכ' המים עד יום ג' והרי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במלואו וטובו ובשלישי שנגמר מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת כפל בו כי טוב שני פעמים אחת לגמר מלאכת השני ואחת לגמר מלאכת היום :

ויקרא

הבנת המקרא

על הרקיע לא נאמר וכו'. המאמר הזה מפורש באגדה וז"ל אמר ר' תנחומא אגא אמרית טעם אילו נאמר בין המים אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים כשהוא אומר בין המים אשר מעל לרקיע הוי אומר המים העליוני' תלוי' במאמר עכ"ל. והכוונה שאין טבע המים העליונים כטבע אלו המים התחתוני' שהם כבדים והארץ נושאת אותם אבל הם תלוים במאמר ר"ל שאין להם דבר ישאם כי אינם קלים ולא כבדים. ולזה דקדק ואמר שאילו הי' כתוב אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים ר"ל שהם עליו והוא ישאם אבל אמר מעל לרקיע ולא תאר אותם בשהם על הרקיע להיותם נסמכים על עצמם וזה דקדוק נפלא מאוד. והרא"ם ז"ל הקשה על מאמר זה ממה שדרשו מעל רגלו שלא יהא דבר חוצץ בינו ובין רגלו וכו' ע"ש ולא שם על לב שעדיין יש הפרש בין מעל הרקיע בה"א ובין מעל לרקיע בלמ"ד ואילו הי' כתוב מעל לרגלו הי' ענינו מעל אשר לרגלו דוגמת מעל לרקיע עכשיו דכתיב מעל רגלו בלא למ"ד וודאי שלא יהי' דבר חוצץ בינו ובין רגלו :

מפורש

עַרְבַּיִם אכן הנכון כמו שכתבנו וכדי הוא יונתן בן עוזיאל גם הרשב"ם ורד"ק לסמוך עליהם. ובמאזנים דף מ"א א' בענין הנחת השמות אמר ויש שהוא עיקרו בתחלה ענין ידוע ויקרא בו אחר שהוא קרוב ממנו כמו **עֶרֶב** שעיקרו מן ויתערבו בגוים (תהלים ק"ו ל"ה) ונקרא ערב בעבור שיתערב האויר ואין יכולת להבדיל הצורות והעינים.

ובקר

(ז) וַעֲבַד יְיָ יָת רְקִיעָא וְאַפְרֵישׁ בֵּין מַיָא דִי מִלְרַע לִרְקִיעָא וּבֵין מַיָא דִי מֵעַל לִרְקִיעָא וַהֲוָה כֵן: וקרא

מפורש

וּבֹקֶר הפך ערב מן לא **יְבַקֵּר** בין טוב לרע (ויקרא כ"ז ל"ג) ומלת **עָרַב** את הנער (בראשית מ"ד ל"ב) קרוב' והענין שיתערב עמו בדבר · וכן ואת כל **עֹרֵב** (דברים י"ד י"ד) מלשון ערב שהיא חשך · וכל מה שיוכל המפרש לחבר עניני המלות לדבר אחד הוא הטוב · וכן עשה רב האי גאון ז"ל וכו' עכ"ל ושמרהו:

בקר (מארגן) שם דבר ליחיד ע"מ **פֹּעַל** דוגמת **חֹשֶׁךְ** לעיל פסוק ב' · והוא שוה בסמיכות ובמוכרת וכאן הוא סמוך אל יום אחד כמו שאמר הראב"ע ואחר שאמר שהאור יקרא יום לא יתכן שיקרא הערב יום רק פי' הי' ערב גם הי' בקר של יום אחד ואילו הי' הערב והבקר יום אחד מה טעם יום שני (כלומר אילו הי' ענין הפסוק ללמדנו שהערב והבקר יחד הי' יום אחד ר"ל כי שיעור היום הוא לילה ויום מה טעם יום שני וכן יום שלישי יום רביעי אחר שאינו בא להודיענו סדר הימים רק שיעורם ומדתם) וטעם יום אחד על תנועת הגלגל עכ"ל · והבי"ת רפה בעבור היו"ד שלפניו דוגמת תיבת תהו לעיל פסוק ב' ע"ש:

אחד (איינס · איין) שם עיקר המספר לשון זכר ובבחינה זאת לא יתרבה אמנם בבחינה אחרת הנה הוא תאר אל הדבר הנמנה וכן ענינו פה ותיבת יום איננו סמוך · אכן לפי פירשי' נראה שהוא תאר אל האל יתעלה ויהי' יום סמוך אליו כאלו אמר יום של אחד · ולקמן פרשה ג' פסוק כ"ד יפורש דקדוקו · והוא מלרע לעולם:

(ו) **ויאמר** אלהים יהי רקיע (גאטט שפראך עס ווערדע איינע אויסדעהנונג) מפורש לעיל פסוק ג' · **רָקִיעַ** שם דבר יחיד על משקל **פָּעִיל פָּתִיל** אלא שהעי"ן בפת"ח כדין כל הח"ע שבסוף התיבה ולפניהם חולם או שורק או חירק או צרי שאז ינוקד פתח תחת הה"א והחי"ת והעי"ן וקריאת הפת"ח הזה בין שתי האותיות רצוני בין אות הח"ע לבין האות אשר לפניו ולכן קראו המדקדקים אל הפת"ח הזה פתח גנובה או פתח גנוב כי הוא כמתגנב בין האותיות ואיננו עיקר ולכן לא יבוא בו הנגינה לעולם כי אם בתנועה הקודמת לו · ועיין יותר במנחת שי · וטעם רקיע דבר נטוי כמו וירקעו את פחי הזהב (שמות ל"ט ג'):

בתוך המים (מיטטן אים וואסר) **תוֹךְ** הוא שם דבר יחיד והוא סמוך כי בנפרד הנה הוא **תָּוֶךְ** ע"מ **פֶּעֶל** , **אָוֶן** ובסמיכות ינוח הוי"ו בחולם כדי להקל התיבה ולהריצה כמשפט · וישמש עליו הבי"ת בשו"א · עיין בתיבת בראשית · ותיבת המים מפורשת לעיל פסוק ב':

ויהי מבדיל (דאמיט איינע אבשיידונג זייא) תיבת יהי מפורשת לעיל והוי"ו לחבור בלבד ומנהגו להנקד בשו"א כמו **ויאמר וישבו** · אמנם אם היו"ד שאחריו גם הוא בשו"א ולא יוכל אדם להניע שניהם לכן ישתנה שו"א הוי"ו לחירק והיו"ד שאחריו יתעלם · וכן **וידבר · וישלח** ודומיהם וכן בשמות דברים שראשיתם יו"ד שוא"ת ויבוא קודם היו"ד א' מן אותיו"ת בכל"ם ינקדו בחירק ויתעלם היו"ד

ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי׃ פ

ויאמר

שום שכל

ערב כל לשון ראשא בשש נקודות רצוני בשני סגולין כאשר לקמן פ' תזריע : **יום שני** לי' דמשיכי עכ"ל והרצון כי לא מצאנו עוד שתי התיבות האלו נגמדים :

רש"י

(ח) **ויקרא** אלהים לרקיע שמים · שא מים שם מים · אש ומים שערבן זה בזה ועשה מהם שמים :

הבנת המקרא

שם מים וכו' · מאמר במס' חגיגה ואל תתמה על זאת כי כן מדרך לשון עברי בתיקוני השמות לחבר הענינים בקוצר השם · ראובן כי ראה ה' בעניי וכן שמעון ולוי ירובעל יעבץ · ורבים כמוהם :

מפורש

כמו בִּימִינוֹ · כִּימִינִי · וִימִינִי · לִימִין · מִימִינוֹ · מאזנים ל"ס ב' · והנגינה מלרע

מבדיל (אײנע אבשײדונג) הוא בינוני פועל מבנין הפעיל ע"מ **מַפְעִיל** · והדל"ת דגוש כמו שפירשתי לעיל בתיבת ויבדל והנגינה מלרע :

בין מים למים (צווישן וואסערן אונד וואסערן) כולם מפורשים בפסוקים הקודמים וישמש הלמד על תיבת למים כמו שכתב ראב"ע ז"ל יש הבדלה **בבין** עם למ"ד כמו בין מים למים · **בֵּין** קדש **לְחוֹל** (יחזקאל כ"ב כ"ו) ויש עם **בֵּין וּבֵין** כמו ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע **וּבֵין** המים וגו' ויש עם שמים כמו **בֵּינֵיכֶם לְבֵין** אלהיכם (ישעי' נ"ט) עכ"ל ונקמץ הלמ"ד בעבור שטעם מפסיק סמוך לו באות שאחריו וכן הדין ברוב המקומות · וכן כל **לָבֶטַח** · **לָנֶצַח** · והענין הזה יבואר בארוכה בהקדמה בעז"ה :

(ז) **ויעש** (אונד ער מאכטע · אלזא מאכטי) פעל עתיד נסתר מבנין הקל עם הוי"ו המהפך העתיד לעבר ושרשו עשה בה"א בסוף אלא שלעולם יחסר הה"א כשניתוסף בראשו וי"ו ההיפוך · והי' ראוי **וַיַּעַשׂ** דוגמת **וַיִּפֶן** אלא שנרחב העי"ן בפתח והרחיב גם האות אשר לפניו ולכן גם היו"ד בפת"ח · וכן חביריו **וַיַּעַל** **וַיַּעַן** מן עלה · ענה מבנין הקל ונפתח הוי"ו ונדגש היו"ד לטעם שכתבתי לעיל פסוק ג' וד' · והנגינה בו ובדומה לו לעולם מלעיל · ויתר עניני נחי ל"ה עיין בהקדמה :

הרקיע (דיא אויסדעהנונג) מפורש · והה"א לידיעה · עיין לעיל פסוק א' תיבת השמים אולם נקמץ הה"א כה"א של הארץ לעיל פסוק א' ומטעמו ואולם קמץ הה"א מתוג בעבור שבוא התנועה השלישית מן התנועה המכוגנת שהיא החירק · וכן המשפט בכל מקום שאפשר ויעויין בהקדמה שרש מתג :

ויבדל

(ח) וּקְרָא יְיָ לִרְקִיעָא שְׁמַיָּא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תִּנְיָן :

ואמר

מפורש

ויבדל (אונד ער שיידעטע · אונד אב שיידעטע) מפורש לעיל : **בין המים** (צווישן דען וואסערן) מפורש :

אשר (וועלכי) מלת הענין עיין בתחלת הספר · ועל הרוב ענינו לצירוף ולכן קוראים לו מלת הצירוף (בעציהענדעס פירווארט) ולא יקובץ ולא יכונה אבל ישמשו עליו אותיות בכל״ם באשר · כאשר · לאשר · מאשר · ויוצא בא להגביל השם הקודם ע״י משפט מה אשר המשפט ההוא הוא כדמות תאר או איכות לו · ויבואר בהקדמה ביתר בירור :

מתחת (פון אונטן · אונטר) תַּחַת עיקרו שם דבר במשקל פֶּעַל כמו אֶרֶץ אלא שנשתנה מסגול לפת״ח להרחיב על החי״ת וחבירו נַחַל וכן אם עי״ן הפעל עי״ן כמו נַעַר · שַׁעַר ולכן המגינה בהם לעולם מלעיל כדין משקל פֶּעַל ויכונה לומר תַּחְתַּי תַּחְתָּם וחביריהם אבל לא מצאנוהו מקובץ ונכנס עליו מ״ם השימוש בחיר״ק ואחריו דגש לתשלום החסרון נו״ן מן · כי עיקרו מן תַּחַת :

לרקיע (דער אוים דעהנונג) עיקרו לְהָרָקִיעַ ובעבור שהפילו הה״א מן המכתב השאירוהו במבטא בהניעם תנועתו תחת הלמ״ד כמשפט · ונמתג גם הלמ״ד כמו הה״א שבתיבת הרקיע ומטעמו · ועיין מה שכתבתי בהבנת המקרא :

מעל (פון אבן · איבר) · על מפורש לעיל פסוק ב׳ והמ״ם כמ״ם של מתחת ובא בצרי תחת החיר״ק לתשלום הדגש הראוי לבוא בעי״ן הבלתי מקבל דגש :

ויהי כן (אונד עס געשאהי אלזא) ויהי מפורש · כֵּן (רעכט · זא · אלזא) עקרו שם דבר על משקל פֵּל ועי״ן הפעל׳ שהוא וי״ו או י׳ נעלם וחבירו זֵד והריבוי זֵדִים וכן כֵּנִים · ואם הוא סמוך במקף אל מלה זעירא שהוא תיבה בת תנועה אחת ישתנה הצר״י לסגול · כדבריהם כֶּן־הוּא (יהושע ב׳ כ״א) וישמש עליו הבי״ת והלמ״ד ואולם הבית בשו״א בְּכֵן והלמ״ד בקמץ לָכֵן אבל עם שימוש הכ״ף והמ״ם לא מצאנוהו · והשתמשו בו׳ ברוב במקום מלת׳ הענין ועניניו שונים ויבארו בהקדמה במקומו :

ויקרא אלהים לרקיע (גאטט נענטי דיא אויסדעהנונג) כולם מפורשים לעיל :

שמים (הימעל) מפורש בפסוק׳ ראשון ואולם נקמץ המ״ם בעבור האתנח · וכבר כתבנו שנקרא בלשון שנים על שם דמיון שני מקומות בלתי מתנועעים והם קטבי הגלגל הא׳ בצפון והשני בדרום (נארד׳ אונד זיד פאל) ולפי שהם הושמו בטבע שיהיו מתנועעים תמיד לא ינוחו אמר שכבר קרא השם יתברך בעצמו לרקיע שמים כי אין להם כח על המנוחה כלל : **יום שני** (דער צווייטע טאג) **שני** תאר השם · והמדקדקים האחרונים קראו לו שם מספר מצטרף כי לא יתכן לומר שני אם לא בהצטרפות אל ראשון וכן שלישי וכן רביעי כולם ביו״ד בסוף לזכר ועיקרו שְׁנִיִי בשני יודי״ן האחד במקום ה״א השרש כי שרשו שנה והשני לסימן התאר דוגמת שלישי רביעי ונפל היו״ד האחד להקל וכן לֵוִי · לְוִיִּם · ועיקר עניני שמות המספרים יבוארו בהקדמה אי״ה :

יקוו

ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם
אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן׃ (י) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים ׀ לַיַּבָּשָׁה
אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃

ויאמר

שום שכל

(ט) **אל מקום אחד** ג' דסמיכי נמסר בערך קו במס"ר: **אל מקום** ט' והי' במס"ר עכ"ל. וזה במסרה ערך אל בפרטן כמנו יו"ד ובאמת אינון י"א וחסר זה בפרטן אקחך אל מקום אחר (במדבר כ"ג כ"ז) ולכן הגיה בעל מבין חידות י"א במקום ט' וכן נכון ואילן אינון דכתיבין אל מקום וזולתם כולם אל המקום: **ותראה** לי' רפה עכ"ל וכ"ל לית ורפה כי גם בדגש נתראה לא מצאנוהו עוד. וקרא בעל המסורת אל הוי"ו השבאי"ת רפה ואל הוי"ו הפתוחה דגש בעבור הדגש שאחריו וכן בכל מקום: (יוד) **ליבשה לַ** וחד **לְ** עכ"ל ועניינו לית פתח וחד שו"א ופירושו כי לא מצאנו יבש' בלמ"ד השמוש כ"א ב' פעמי' והאחד הלמ"ד בפת"ח והוא זה והשני הלמ"ד בשו"א והוא הפך ים **לְיבשה** (תהלים ס"ו ו'): **אלהים** פסק אחריו וענין הפסקות יבוארו בהקדמה בעז"ה ערך פסק. ודע המעיין כי במקרא דפוס באזילי' נמסר על תיבת מים ט"ו והרב בעל מבין חדות גם הרב ר' אנשיל רופא בספרו סייג לתורה נתקשו בזה והגיהו כ' במקום ט"ו ומצאום כפי מה שמצאום בס' קונקרדנציום אכן בדפוס בומבירגי לא נמסר מידי לא על זה ולא על אחד מעשרים חביריו וגם במקרא כ"י אינה ולכן לא השגחתי בזה וידעתי דעת ברורה כי המדפיס שבבאזיליא שינה המסרת ע"פ ספר קונקרדנ' ואין משגיחין בו כל עיקר: **וירא אלהים כי טוב** ד' בפרשה נמסר בערך אלהים:

רש"י

(ט) **יקוו המים**. שטוחין היו על פני כל הארץ והקוום באוקיינוס הוא הים הגדול שבכל הימים: (י) **קרא ימים**. והלא ים אחד הוא אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לדג העולה מן הים באספמיא:

הבנת המקרא

אינו דומה טעם דג וכו'. הרא"ם טען על האגדה הזאת ואמר שים של אספמיא ושל עכו רחוקים הרבה מים אוקינוס ולמה יקרא ים אוקינוס ימים על שם טעם הדגים שבעכו ושבאספמיא. **ועוד** תמה לומר למה הניח רש"י משנתו של ר' יהודה שאמר לא נאמר ימים אלא מפני שיש בו ימים הרבה ע"כ ולדעתי הדברים מבוארים שמה שאמרו בב"ר הוא נתינת טעם אל מה שאמר ר"י כי לפי שבאים בתוכו ימים רבים לא יתחייב לקוראו ימים כיון שאומר המים אחד הוא. ונפ"ז אמרו בב"ר שבשביל שטעם הדגים שבים אחד נבדלים מן הדגים שבים אחר וכל הימים באים אל ים אוקינוס ועם כל ים וים באים הדגים שלו נמצא שבים אוקינוס יש מכל מין דג ומכל טעם דג א"כ יאות להקרא ימים שאע"פ שאומר המים הוא אחד ואין היכירא בים אוקינוס שבאו בו ימים עכ"ז כיון שנשאר היכר מחמת

הדגים

(ט) וַאֲמַר יְיָ יִתְכַּנְשׁוּן מַיָּא מִתְּחוֹת שְׁמַיָּא לַאֲתַר חַד וְתִתַּחֲזֵי יַבֶּשְׁתָּא וַהֲוָה כֵן ׃ (י) וּקְרָא יְיָ לְיַבֶּשְׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוּת מַיָּא קְרָא יַמְמֵי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב ׃

הבנת המקרא

הדגים יקרא ימים כי כאשר יצא בים אוקינוס דג של אספמיא יאמרו דג של אספמיא וכאשר יצא דג של עכו יאמרו זה של ים עכו וכולם יוצאים מים אוקינוס א״כ יאות היטיב להקרא ימים כיון שיש בו דגים מכל הימים והם נבדלי הטעם ולזה בחר רש״י ז״ל במ״ש בב״ר שהוא נתינת טעם ׃ רא״א ׃

מפורש

(ט) **יקוו** (עס פרזאממלן זיך) פעל עתיד לנסתר מבנין נפעל מגזרת נחי ל״ה כי שרשו קוה לדעת המדקדקים ועיקרו יִקָּוְיוּ ע״מ **יִפָּקְדוּ** אלא שמדרך ה״א למ״ד הפעל להיות חסר לעולם כשניתוסף בסוף התיב' אות ו' לסימן לשון רבים ׳ ונדגש הקו״ף לתשלום חסרון נו״ן נפעל כמשפט והנגינה מלרע ׃

אֶל מקום אחד (אן איינן אָרט) **אֶל** מלת ענין שתצטרף לסמיכות כמנהג השמות רצוני שתבוא סמוכה אל אות הכינוי כי תאמר **אֵלַי אֵלָיו** וכו' **אֲלֵיהֶם** או **אֱלֵימוֹ** ׳ כמו ידבר אלימו (תילים ב' ה') אבל לעולם צירופה על לשון רבים כי לא תאמר **אֵלִי אֵלוֹ** ודומיהם כ״א **אֵלַי אֵלָיו** דוגמת מלת **עַל עָלָיו עָלַי** ׳ **עֲלֵי** עשור (תילים צ״ב) וכן **אֱלֵי** מים (איוב כ״ט י״ט) לעולם על לשון רבים ויכנס עליו ה״א השאלה **הַאֶל** אדוניך (ישעי' ל״ו י״ב) ובלא צירוף הנה הוא בסגול לעולם בין במוקף בין בלא מקף ׳ ויבואר בארוכה בהקדמה ׃

מקום (אָרט) שם דבר יחיד ע״מ **מָפוֹל** ובסמיכות **מְקוֹם** ולא יתרבה כ״א על לשון נקבות **מְקוֹמוֹת** וכל השמות הבאים על משקל זה ענינ' בית הפעול רצוני להורות המקום שבו נתעלה ענין הפעולה **מָקוֹם** ענינו בית קימה ׳ **מָלוֹן** בית לינה ׳ מאור בית האור ׳ מבוא בית הביאה וכן כולם ׳ ועוד נדבר מזה בהקדמה במשקל השמות ׳ והנגינה מלרע ׃

ותראה (דאמיט זיכטבאר ווערדע) פעל עתיד לנקבה מבנין נפעל והי' ראוי התי״ו להיות בחירק והרי״ש בדגש דוגמת **ותִבָּנֶה** אולם בעבור שהרי״ש מאותיות אחהע״ר הבלתי נדגשים לכן נשתנה חירק התי״ו לצר״י וכמו שכתבתי לעיל בתיבת **מֵעַל** ׳ והוי״ו לחיבור לבד ולכן הוא בשו״א וענין הוי״ו הזה ברוב המקומות **כְּדֵי שֶׁ** ׳ נמתג התי״ו לטעם שכתבתי בתיבת הרקיע ׳ והנגינה מלרע ׃

היבשה (דאז טראקני) שם דבר יחידה ע״מ **כַּפָּרָה** והוא ממשקלים הכבדים בעבור הדגש שבעי״ן הפעל ורוב המשקלים האלה הונחו להוראות שתעלמות הענין בדבר בדרך קבע לא עובר לא כן המשקלים הקלים ׳ ועוד נדבר בזה בהקדמה

יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ
פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃

ותוצא

מנחת שי

תדשא כתב בעל שברי לוחות שעל אלת **הַדְּשֵׁא** נמסר כן הוא במאריך · וכן הוא בספרים מדויקים · ועיין מה שאכתוב במאמר המאריך בסוף הספר בס"ד בתירוץ חקירה ב׳ : **דשא** מוקפת ספרים בזקף קטן וכן נראה כי כן דרך לבוא זקף קטן אחר הפשטא אך בספרי ספרד ובדפוס קדמון הוא ברביעי וכן נכון כפי נגון הטעמים וכן העיד רד"ק בספר עט סופר : **עשה פרי למינו** וכן **ועץ עשה־פרי** שניהם בדגש הפ"א הראשון מדין מפסיק (אמר וו"ה לא ידעתי אחי מפסיק יש כאן ונראה שצ"ל מדין דחיק · וכן כתב יהב"י הנקדן בספרו עין הקורא עשה פרי הפ"א דגוש כי דחיק הוא) ומדין אתי מרחיק והשני מדין דחיק שהוא במקף עיין במכלול (דפוס פיורדא דף פ"ט ב׳) וספר פתח דברי בכלל אתי מרחיק ועיין עוד מה שאכתוב בכללי בג"ד כפ"ת דסמיך ליהו"א בסוף הספר בעז"ה : **זרעו בו** בספרים כ"י ובדפוס קדמון שניהם במקף ובלא מאריך וכן כתב א"ת :

שום שכל

תדשא לו׳ עכ"ל וכן במקרא כ"י של שנת כ"ד אולם בדפוס באזיליא מסר לית במתג וכן העיד ר׳ אלי׳ הלוי · עיין מנחת שי · ובספרו טוב טעם פרק ז׳ הביאו בכלל המתוגי׳ הנכרי׳ ע"ש ואולם בעל מקנה אבר׳ הביאו בכלל המתוגי׳ כדין וכן אמר בדיני הגעי׳ ועוד דרכי׳ כוללי׳ לגעי׳ הא׳ כל שם וכו׳ השלישי כל תיבה שבה תנועה ואחרי׳ שו"א וסמוך אחרי השו"א אות נעה ורפה הנה התנוע׳ הראשונה בגעי׳ כמו **תַּדְשֵׁא ,עַלְוָן חַרְבוֹת · חַסְדֵי · אַרְבֵּל**

כַּדְכֹד עכ"ל · וכאשר חקרתי אחר הכלל הזה מצאתיו אמת ויציב ומסכי׳ עם הספרים המדויקים · ובהקדמה בערך מתג נבררהו בעז"ה : **עץ פרי** ב׳ וסי׳ דין ואידך עץ פרי וכל ארזים (תלים קמ"ח ט׳) : **למינו** ד׳ באורייתא וכו׳ וכו׳ עכ"ל · תיבת באורייתא נ"ל ובאורייתא כי אין זולתם במקרא · הלין ד׳ דכתיבין למינו בלשון זכר ואולתם הבאים בלשון זכר למינהו ואינון י"ד כמו שנמסר במ"ר :

רש"י

(י"א) **תדשא** הארץ דשא עשב · לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא ולא הי׳ לשון המקרא לומר תעשיב הארץ שמיני דשאים מחולקין כל אחד לעצמו יקרא עשב פלוני ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא לבישת הארץ בעשבים כשהיא מתמלאת בדשאים · תדשא הארץ תתמלא ותתכסה לבוש עשבים בלשון לעז

הבנת המקרא

לא דשא לשון עשב וכו׳ · עיקר כוונת הרב לתרץ על אשר לא אמר הכתוב או תדשא הארץ דשא מזריע זרע ועץ וכו׳ או תעשיב הארץ עשב וכו׳ ולכן אמר כי אין שתי הלשונות שוים עד שמוכל להשתמש באיזה שנרצה כי לשון עשב אינו נופל על הירק בכלל כי אם ביחוד על כל מין ומין משא"כ לשון דשא שהוא שם הסוג ונופל בכלל

(יא) וַאֲמַר יְיָ תַּדְאֵית אַרְעָא דִיתְאָה עִשְׂבָּא דְבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע אִילָן
פֵּירִין עָבֵד פֵּירִין לִזְנֵיהּ דִּי בַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן :

ואפקת

רש"י

לעז נקרא לשון דשא ארבריץ (גראזיפט מיט גראז בוואכסן) והלע"ז הזה כתב הרב גם בפ' האזינו) כולן בערבוביא וכל שרש לעצמו נקרא עשב : **מזריע** זרע שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר : **עץ פרי** שיהי' טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם על עוונו נפקדה גם היא על עוונה ונתקללה : **אשר** זרעו בו · הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעין אותו :

הבנת המקרא

בכלל על כל ירק וצמח · ובעבור שרצה הכתוב לדבר על עשב ועץ שהם שני מינים לכן כללם בתחלה בתיבת דשא ואח"כ פורטם עשב ועץ ועל שניהם נופל לשון דשא : והחכם הר"מ אלמושנינו פירש וז"ל והנכון לפי דקדוק רשי' במה שהביאו אחר אמרו לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא שנראה שמזה חייב ולא הי' לשון המקרא לומר תעשיב שהרצון בו לפי שממה שפירש לא דשא לשון עשב וכו' ר"ל שהספק הנזר' יראה שהאחד מורה עצמות והאחד מורה בלתי עצמות לפי מה שכתב אח"כ שזה חייב שאין לשון המקרא לומר תעשיב כי אין נכון לעשות פעל מן העצמיים אחר שהעשב מורה עצמות והוא מה שפירש בסמוך מיני דשאים וכו' כי לא נאמר ישולחן תשולחן ומארון תארון כשנעשה פעל ממנו וראי' לדבר שכאשר פירש **מזריע** זרע אמר שיגדל בו זרעו והוצרך לפרש שהרצון בו זרע לזרוע ממנו במקום אחר לא שזרע מורה עצמות הדבר אשר מצד עצמותו נקרא זרע שא"כ איך יעשה ממנו פעל באמרו מזריע זרע עכ"ל · ודבריו נכונים ומיוסדים בחכמת הלשון ועוד נדבר בהם בהקדמה בעז"ה ; **אשר** זרעו בו הן גרעיני וכו' ר"ל כי לא נקרא זרע מצד שהם גרעינים אך מצד שהאילן צומח כשנוטעין אותו כי מצד הזריעה ר"ל מצד פעולת הזריעה נקרא זרע · ומזה הטעם פי' רשי' לעיל שלשון דשא הרצון בו עטיפה ולא פי' ע"ד מה שיובן לכל שיורה עצמות ירק כי דשא ועשב מתחלפין :

מפורש

בהקדמה במשכלי השמות אי"ה :

(יו"ד) **ויקרא** אלהים ליבשה ארץ (גאט נענטע דאז טראקני ערדע) כולם מפורשי' לעיל ולמ"ד ליבשה בפת"ח ודגש אחריו בעבור חסרון ה"א הידיעה כי עיקרו **לְהַיַּבָּשָׁה** וכמו שכתבתי בתיבת לאור ע"ש : **ארץ** (ערדע) פירשנו לעיל פסוק א' שהוא שם לשון נקבה לעולם והפסוקים הנראים כמתנגדים לזה כבר יישב רשי' ז"ל במקומותם · וכתב רד"ק בשרשו ארץ ידוע והוא שם על תבל כולה או על קצתה והוא יותר כולל ממלת תבל כי תבל כולל כל ארצות הישוב וארץ כולל המדבר

יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה
פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃

ויהי

שום שכל

ותוצא ג' ב' מלא וא' חסר וסי' וכו' : **למינהו** י"ד וסי' בפ' שמיני י"א : **עשה פרי** ב' וסי' דין ובפסוק סקודס :

מארת

רש"י

(י"ב) **ותוצא** הארץ וגו' אע"פ שלא נאמר למינהו בדשאים בצוויים שמעו שנצטוו האילנות על כן ונשאו ק"ו בעצמן כדמפרש באגדה בשחיטת חולין :(עיין מה שכתבתי במפורש) :

יהי

מפורש

והיטב ופעמים הוא פרט ארץ מצרים (ראשית מ"א) וי"א כי שרש ארץ רץ והאל"ף נוסף ולפי שהגלגל רץ עלי' וסובב אותה תמיד נקראת כן עכ"ל · ובבראשית רבה למה נקרא שמה ארץ לפי שרצתה לעשות רצון קונה עכ"ל · ובעל מעשה טובי' השש במאמר הזה לדעת קופירניקוס ואין הכרע כי לפי דעתי ענין שרצתה לשון רצון לא לשון ריצה מדלא אמר שרצה : **ולמקוה** המים (אונד דיא פערזאממלונג דער וואסר) **מִקְוֵה** הוי"ו בסגו"ל בנפרד ומשקלו **מִפְעֶה** הה"א למ"ד הפעל וחבירו **מִקְרֶה** ובסמיכות ישתנה הסגול לצר"י כמשפט **מִקְוֵה** המים · **כְּמִקְרֵה** הכסיל · (קהלת ב') וענין מקוה בית הקיווי וכן תרגומו בית כנישות מיא כי אין הים נקרא על שם המים אלא על שם הקווי והאסיפה · וכן אמר הכתוב כמים לים מכסים (ישעי' י"א ט') והוי"ו לחיבור והי' ראוי להנקד בשו"א אלא שלא להתחבר שני שוא"ין בראש התיבה נשתנה השו"א לשורק וכן הדין בכל מקום · והנהגה מבריא לעולם : **קרא** (נענטי ער) מפורש פסוק ה' · **ימים** (מעערי) **יָם** שרשו ימם ולכן משקלו **פַּל** ותרגומו ימאי · ובכינוי ובקיבוץ נפתח היו"ד ויודגש המ"ם וכל **יָם** קמוץ אף אם הוא סמוך במקף זולתי **יַם** סוף שהוא לעולם פתוח ועוד נדבר בו · ויתר הפסוק מפורש בפסוקים הקודמי' · והנה הזכיר הכתוב שקרא השם י"ת ליבשה ארץ להורות שחלק הנגלה מהארץ יהי' תמיד נגלה ולזה יהי' לזה המקום זה השם תמיד ר"ל היבשה וקרא ימים למקום המים להודות שיהי' שם היסוד המימי תמיד בדרך שלא יפסד זה המקום הנגלה בגללות · וכבר כתבתי כי שם ים אינו נופל כ"א על האסיפה הראוי לקבלת המים :

(יא) **תדשא** (עס שפראסע) פעל עתיד לנקיבה מבנין הפעיל והתי"ו לסימן נקבה נסתרת כמו לסימן זכר נוכח ואין הפרש ביניהם והשי"ן בצר"י וכן **וַתַּקְרֵא**
אותם

(יב) וְאַפֵּקַת אַרְעָא דִיתְאָה עִשְׂבָּא דְּבַר זַרְעֵיהּ מִזְדְּרַע לִזְנוֹהִי וְאִילַן
עָבֵיד פֵּירִין דְּבַר זַרְעֵיהּ בֵּיהּ לִזְנוֹהִי וַחֲזָא יְיָ אֲרֵי טָב :

והוה

מפורש

אותם (ירמי' ל"ב כ"ב) ונפקדה ה"א הפעיל ברוב העתידים והוטלה תנועתו
על אות האית"ן כי במילואו הנה הוא תַּהַדְשֵׁא וכן מצאנו יְהוֹשִׁיעַ (תילים קי"ו)
עמים יְהוֹדוּךָ (תילים מ"ה) בהראות ה"א הפעיל · ועל דרך זה
לדעתי וַיְהַהֵל · הָהֵל וכל לשון היתול משרש תלל ובהראות הה"א ובזה בטלו
דברי ריבות המדקדקים בשרש זה ועוד נרחיב בו בהגיענו לשם אי"ה
ותי"ו תדשא מתוגה עיין בשום שכל · והנגינה מלרע : **דשא** (גרעז אללרלייא שפראסן)
שם דבר דוגמת **אֶרֶץ** לעיל פסוק א' ועיין מ"ש בהבנת המקרא : **עשב** (קרויט) שם
דבר במשקל **פֶּעֶל** דוגמת **אֶפֶר** · **חֵלֶק** והנגינה גם במשקל הזה לעולם מלעיל כי שני
המשקלים רצוני משקל **פֶּעֶל** ומשקל **פֵּעֶל** הם שוים בכל הליכות' ומהם
משתנים בהפסק לקמץ ומהם בלתי משתנים · ואין כאן
מקום ביאורם · ועיין הבנת המקרא : **מזריע** זרע (דאז זאמן ברינגט) ·
מזריע בינוני פועל מבנין הפעיל והעי"ן בפת"ח לטעם שכתבתי לעיל בתיבת רקיע :
זרע שם דבר ע"מ **אֶרֶץ** והרי"ש בפת"ח להרחיב על העי"ן למ"ד הפעל כמו שכתבתי
בתיבת מתחת לעיל פסוק ז' ועיין בהבנת המקרא : **עץ** פרי (פרוכט בוים)
עץ שם דבר ע"מ **פֵּעַ** כי שרשו עצה לדעת רד"ק ולא ישתנ' בכינוי **עֵצוֹ** וברבוי **עֵצִים**
העי"ן בציר"י לעול' זולת בסמיכות הרבים **עֲצֵי** העולה · ולכן אין כף
המאזנים הזאת עיקר ובהקדמ' כדבר בו בעז"ה : **פְּרִי** (פרוכט) שם דבר ע"מ **פְּעִי**
משרש פרה וחבירו **מְרִי** · **שְׁבִי** ובהפסק ישתנה השו"א אל סגו"ל **פֶּרִי** · **מֶרִי** · **שֶׁבִי**
וכינוי שמות המשקל הזה על שלשה דרכים וכן קיבוצם
ואין כאן מקומם ויבוארו בהקדמה : **עשה** פרי למינו (דער פרוכט טרעגט נאך זיינר
ארט) עשה · בינוני פועל מבנין הקל ע"מ **בּוֹנֶה** ובעבור כי הבינוני אינו באמת כי
אם שם התאר לכן יקרנו כמקרה משקל **פֹּעֶה** רצוני שהוא בסמיכו' בצרי כמו **עוֹשֵׂה**
פלא בפ' בשלח וכל זה יבואר בהקדמ' ביתר ביאור · והנגינה מלעיל : **פרי**
מפורש אולם נדגש הפ"א לטעם המבואר במנחת שי : **למינו** (נאך זיינר ארט) **מין** שם
דבר ע"מ **פִּיל** ותבירו **שִׁיר** ובכינוי הזכר **מִינוֹ** גם **מִינֵהוּ** ואין הפרש ביניהם בטעם
כמו **אָבִיו** גם **אָבִיהוּ** · **פִּיו** גם **פִּיהוּ** : **אשר** זרעו בו (וואורין דער
זאמן איזט) אשר מפורש · זרעו מן זרע המפורש לעיל עם כינוי הוי"ו
לסימן יחיד נסתר · והתיבה סמוכה במקף אל מלה זעירא שאחריו : **בו** תיב' מחוברת
מן שתי אותיות הענינים רצוני מן בי"ת הענין עם וי"ו הכינוי לסימן הנסתר · וענין
הבי"ת מפורש לעיל בתיבת בראשית וכמו שנאמר **בו** כן נאמר **בִּי** **בָּהּ** **בָּם** **בָּךְ** אבל **בָּן**
עם נו"ן הכינוי לא מצאנו · ויתר עניניו ושינויו יבוארו בהקדמ' ·
ואולם נרפה הבי"ת בעבור נחות הוי"ו הקודם כמו שכתבתי בתיבת תהו :

יג וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם שְׁלִישִֽׁי׃ פ
יד וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים יְהִ֤י מְאֹרֹת֙ בִּרְקִ֣יעַ הַשָּׁמַ֔יִם לְהַבְדִּ֕יל בֵּ֥ין
הַיּ֖וֹם וּבֵ֣ין הַלָּ֑יְלָה וְהָי֣וּ לְאֹתֹ֔ת וּלְמ֣וֹעֲדִ֔ים וּלְיָמִ֖ים וְשָׁנִֽים׃

והיו

מנחת שי

יהי מארת בפסיקתא דהחדש לא נברא להאיר אלא גלגל חמה לבד · שנאמר יהי מארת מארת כתיב · ובירושלמי פרק בתרא דתענית ברביעי היו מתענים על התינוקת שלא תעלה אסכרה לתוך פיהם דכתיב ויאמר אלהים יהי מאורות מארת כתיב · ופי' רשי' דכיון שהוא חסר משמע מארה והיו מתענים כדי שלא תפול המארה על התינוקת · ועיין עוד ביפה מראה שם סי' י"ב ובזוהר דף י"ט ודף ל"ג מ"ו וקמ"ו קס"ט ופ' בא דף ל"ה ופ' תרומה דף קס"ז ופ' ויקהל דף ר"ס ופ' פנחס דף רל"ד : **והיו לאתת** חסר דחסר עיין זהר דף מ"ו : **ולמועדים** קריאת כל ווי"ן שרוקים בראש תיב' כאלף שרוק' כאשר כתב ר' יהוד' חיוג וכא"ש' קבלנו קריאתן דור אחר דור :

שום שכל

מארת ב' חסר דחסר · וכן כתב רמ"ה ז"ל בספר מסרת סייג לתורה וחבירו לקמי' ויעש אלהים את שני המארת : **להבדיל** ב' בטעם וסי' דין ואידך להבדיל בין הטמא (ויקרא י"א מ"ז) ומה שאמר בטעם רצונו בטעם זקף גדול ואמכ' צריכין אנו להוסיף עליו מלת בתורה וכן מסר על חבירו דלקמי' ב' בטעם בתורה כי מצאנו לו שלישי והוא ביחזקאל מ"ב כ' : **לאתת** לית חסר בתורה עכ"ל וצ"ל חסר דחסר וכן מסר רמ"ה ז"ל : **ולמועדים** ב' חד חסר וחד מלא וסי' דין ואידך כה אמר ה' צבאות צום הרביעי (זכרי' ח' י"ט) עכ"ל · דאורייתא מלא וכן כתב רמ"ה ז"ל : ואולם העמדתי מתג בוי"ו של ולמועדים כי כן הביאו ר' אלי' הלוי בספרו טוב טעם בכלל הווי"ן השרוקים בראש התיבה ומתגים גם ר' אברהם דבלמש הכניסו בכלל המתגים כדין · וע"פ שנים עדים יקום דבר · ועוד אדבר במתגים האלה בהקדמה בעז"ה :

רש"י

(י"ד) **יהי** מאורות וגו' · מיום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו מיום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו · הוא שכתוב את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותי' : יהי מארת חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות

הבנת המקרא

מיום ראשון נבראו וכו' · פירש כן בעבור שתלה הכתוב ענין הווית' בהצטרפו' אל הרקיע באומרו ברקיע השמים ולא אמר בהחלט יהי מאורות כמו שאמר יהי אור משמע שכבר היו נבראים אלא שעתה תלאם · ועיין מה שכתבנו בראש הספר :

הוא שמניט בד' היו מתענים על אסכרה
שלא

(יג) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם תְּלִיתָאֵי: (יד) וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יְמָמָא וּבֵין לֵילְיָא וִיהוֹן לְאָתִין וּלְזִימְנִין וּלְמִמְנֵי בְהוֹן יוֹמִין וּשְׁנִין:

ויהון

רש"י

שלא תפול בתינוקת. (עיין מנחת שי): **ולהבדיל** בין היום ובין הלילה. משגנז האור הראשון אבל בשבעת ימי בראשית שמשו האור והחשך הראשונים יחד בין ביום בין בלילה. (עיין רא"ם): **והיו** לאותות כשהמאורות לוקין סי' רע הוא לעולם שנאמר מאותות השמים אל תחתו (ירמי' י') בעשותכם רצון הקב"ה אין אתם צריכין לדאג מן הפורענות: **ולמועדים** על שם העתיד שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמני' למולד הלבנה: **ולימים** שימוש החמה חצי היום ושימוש הלבנה חציו הרי יום שלם. **ושנים** לסוף שס"ה ימים יגמרו מהלכתם בי"ב מזלות המשרתים אותם והיא שנה (ס"א והוא שס"ה יום ורביעי יום) וחוזרים ומתחילים פעם שני' לסבב בגלגל כמהלכן הראשון.

והיו

מפורש

(י"ב) **ותוצא** (אונד זיא בראכטי הערפאר) מבנין הפעיל משרש יצא והתי"ו תי"ו האית"ן לסימן נקבה נסתרת והוי"ו שבראשו וי"ו ההיפוך ולכן הוא פתוח ודגש באות שאחריו עיין לעיל פסוק ג'. ואולם נשתנה יו"ד השרש לוי"ו כי כן דרך הפעלים שפאי"ם יו"ד להשתנות לוי"ו נעלם בכל בנין הפעיל. גם בבנין נפעל פעם הוי"ו נעלם ופעם נראה. כן כתבו המדקדקים. ואולם מצאנו פעלים רבים זרים יוצאים מן הכלל הזה והולכים דרך עקלתון גם בבנין נפעל והפעיל גם ביתר הבנינים כגון **אֵדַע** גם **אִירָא** שניהם מבנין הקל **אֵיטִיב**. **אוֹדִיעַ**. **הֵיְשַׁר** שלשתם מבנין הפעיל ואין איש מן המדקדקי' גודר גדר להעמיד הפרצה.

ולכן הנכון והאמת הברור כי ישנו שם גזרת נחי פ"א וי"ו גם נחי פ"א יו"ד והבאים בקל האית"ן בצר"י ובהפעיל בחולם הם נחי פ"א וי"ו והבאים בקל בחירק ובהפעיל בצר"י מגזרת נחי פ"א יו"ד הם גם הבאים על דרך השלימים וזה דרכם נכון לפניהם ואין כאן מקום בירורם כי רב הוא. ואולם בהקדמה בגזרת נחי פ"א יו"ד ברורתי ראיות ברורות ונכונות כי כן הוא. וכן דעת החכמים הקדמונים וכן דרך לשון ערב ההולך בעקבו' לשון עברי וכן נכון והנהיג' מלר': **דשא** (גראז. אללערלייא שפראסן) מפורש לעיל ודגש הדל"ת גם בזה גם בפסוק הקודם לטעם שכתבתי בתיבת בראשית: **למינהו** (נאך זיינר ארט) כבר כתבתי בפסוק הקודם כי אין הבדל לדעת המדקדקים בין **למינו** בכינוי וי"ו ובין למינהו בכינוי ה"א וי"ו כי שניהם יבואו לסימן לשון יחיד על שם דבר יחיד. ואולם לדעת ר' משה הכהן נ"ע הביאו הראב"ע נחות אות ה' יתני' הכינוי **הוּ** שוה בטעם לכינוי **ָיו** רבוי שניהם מכנים שם דבר לשון רבים אל יחיד

וכן

טו וְהָי֤וּ לִמְאוֹרֹת֙ בִּרְקִ֣יעַ הַשָּׁמַ֔יִם לְהָאִ֖יר עַל־הָאָ֑רֶץ וַֽיְהִי־כֵֽן׃

ויעש

מנחת שי

והיו למאורת במסרת כ"י נמסר עליו
מלא וי"ו קדמאה וכן הוא
בספרים כתובי יד ובדפוס קדמון גם הרמ"ה
כתב בלשון הזה יהי אור ויהי אור כל הדין
לישנא באורייתא דאור מלא וי"ו כתיב · **מארת** ב' חסר דחסר בלישנא וסי' ויאמר
אלהים יהי **מארת** · ויעש אלהים את שני **המארת** · והיו **למאורת** ברקיע השמים
מלא וי"ו קדמאה וחסר וי"ו תנינא עכ"ל · וכן הוא במלאים והסירים שמצאתי בראש
מקרא ספרדית כתיבת יד שהעתקו מספר הללי הסופר הוא הי' גבר חכם בעזה
המסרת וספרו הי' בעיר טולטילא כמו שכתב רד"ק פעמים רבות · וכתוב בספר
יוחסין שבשנת תתקנ"ו כ"ח לחדש מנחם היתה גזירה גדולה במלכות ליאון ואז
הוציאו משם ספר הארבעה ועשרים שכתב אותם ר' הלל ומשם היו מגיהים כל הספרים
ואני ראיתי חלק מהם שנמכרו באפריקא ובזמני הי' ט' מאות שנה שנכתבו ע"כ ·
ובעל שברי לוחות כתב שלפי דעתו הי' שמו הלל עיין שם · וזכור זה כי בכל מקום
אשר אזכיר שמו זה הוא : (אמר ו"ה מזה נגלה טעות חכם אחד אשר חשב כי
התנועות הקטנות המציאו חכמי ספרד זה קרוב לשמנה מאות שנה · והרי הללי הסופר
אשר כתב ספרו זה אלף ומאתים שנה כבר כתבו בנקודות וטעמים ודגשין ורפין וכן
כתב רד"ק בשרש שוס בתשובות יד · בספר הללי אשר בטולטילא נקוד המ"ם בפת"ח ·
תדרו · בספר הללי הדל"ת רפוי' וכן העתיק דבריו במקומות רבים בענין הנקודות
והטעמים כולם) :

שום שכל

ויהי כן ח' דסמיכי · עיין לעיל פסוק ז' :
המארת

רש"י

(ע"ו) **והיו** למאורות · עוד זאת ישמשו
שיאירו לעולם :

הבנת המקרא

עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם עכ"ל ·
בעבור שאמר הכתוב והיו והיה
המאורת
שני פעמים לכן פי' הרב ועוד ובעבור
שאין הדמות לשני השימושים האלה כי
השימוש הראשון הוא בא מסבת התנועתם וסיבובם והשימוש השני הוא מצד אורות
עצמם לכן הבדיל הכתוב ואמר והיו פעם שנית כי סבת ענין השני נבדל מסבת
ענין הראשון וזה שאמר הרב ועוד זאת ישמשו וכו' כלומר ועוד ישמשו שימוש
נבדל מראשון :

מפורש

וכן נראה דעת אונקלוס שתרגם **לְמִינוֹ לִזְנֵיה** · **וּלְמִינֵהוּ** תרגם **לִזְנוֹהִי** כמו שתרגם
בָּנָיו בְּנוֹהִי · **יָדָיו יְדוֹהִי** · וכן נר' דעת רז"ל
כי דקדקו ואמרו לא נאמר למינהו בדשאים וכו' (חולין
דף

(טו) וִיהוֹן לִנְהוֹרִין בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא וַהֲוָה כֵן׃

ועבד

מפורש

דף ס') וכן נכון לעיקר מהקדק לשון עברי · וטענת הראב"ע על ר' משה ז"ל אינה טענה והדברים עמוקים וכבר בררנו הענין הזה בהקדמה אות ה"א עיין עליו · והנגינה בו לעולם מלעיל : **עשה פרי** (דער פרוכט טרעגט) מפורש לעיל · ואולם העי"ן במתג בעבור שתיבת עשה מוקף אל תיבת פרי ולתיבה אחת נחשבו והנה יהי' החולם התנועה השלישית מן התנועה המטגנת וראוי להמתג · עיין לעיל פסוק ז' תיבת הרקיע ודגש הפ"א של פרי לטעם שכתב בעל מנחת שי בפסוק הקודם · ויבואר בהקדמה בשרש דחיק : **אשר** זרעו בו (אין וועלכר דער זאמן ליגט) מפורש לעיל ואולם נרפה הבי"ת גם פה גם בפסוק הקודם לטעם שכתבתי לעיל פסוק א' בתיבת תהו כי לעולם בג"ד כפ"ת רפה כאשר תקדם לפניו אחת מאותיות יהו"א הנחות · וזכור הכלל הזה כי לא אשנה לו :

(י"ג) **שלישי** (דריטטר) כבר פירשתי לעיל בתיבת שני כי השמות שמספרים תארים המה ולכן תיבת יום אינה סמוכה · ולעולם הנגינה מלרע וכן רביעי חמישי ששי שביעי :

(י"ד) **יהי מאורות** (עס ווערדן ליכטר) דקדוקו מפורש לעיל פסוק ג' וה' · ואמר יהי לשון יחיד על מאורות שהוא לשון רבים לטעם שאמר הראב"ע ז"ל בעבור שידברו העברים במלה זאת הרבה לכן הוא ליחיד ולרבים גם לנקבה כמו כי יהי' נערה בתולה · ויאמר ר' שלמה דובנא נר"ו אמר יהי ולא אמר יהיו כי בהקדם הפעל אל הפועל נושא המאמר לא ישמור בלה"ק לא את המין ולא את המספר · יאמר כי יהי' נערה בתולה (דברים כ"ב כ"ג) ויהי אנשים (במדבר ט' ו') דוגמתו בלשון העמים (ווערבום אימפערסאנאלי) יאמר בל"א (עס ווערדן) שלא ישמור המספר לומר (זיא ווערדן) או (עס ווערדע) ושמור הכלל הזה עכ"ל · ועוד נדבר בו · **מארת** (ליכטר) שם זכר מקובץ מן **מָאוֹר** דוגמת **מָקוֹם** לעיל ט' ועיין מה שכתבתי שם ולכן אין השמש עצם האור כמו' שחשבו קצת אבל הוא ענין אשר בו נתעצם האור וזה ההבדל שבין אור ובין מאור · וכן אמר שלמה עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח (קהלת י"ב) והזכיר יחד השמש גם האור :

ברקיע השמים (אין דער אויסדעהנונג דעם הימעלס) רקיע מפורש לעיל ונשתנה קמץ הרי"ש לשו"א בעבור שהתיבה סמוכה אל תיבת השמים וכמו שתאמר מן **פָּתִיל** **פְּתִיל** תכלת כן תאמר מן **רָקִיעַ רְקִיעַ** השמים ובעבור זה נשתנה גם שו"א הבי"ת להיר"ק כדי שלא יתחברו שני שוא"ין בראש התיבה וכן הדין בכל מקום עיין לעיל תיבת בראשית : **להבדיל** (צו אונטערשיידן) מקור מבנין הפעיל עם למ"ד בכל"ס בראשו להוראות התכלית ודגש הדל"ת כדין אחר שוא נח · והנגינה

לעולם

טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר
הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת
הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃ יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בִּרְקִיעַ
הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃

ולמשול

מנחת שי

את המאור הגדול במקר' כ"י נמסר עליו לי' וחסר אבל הרמ"ה כתב את המאור מלא וכל לישנא דמאור באורייתא דכוותי' מלא בר מן אחד שמן למאור קדמאה דתרומה עכ"ל · וכן הוא בספרים מדויקים · ופי' לית ר"ל אותה מלה שנמסר עליו לית אין אחרת כמוה :

שום שכל

(ט"ז) **המארת** ב' חסר עכ"ל וצ"ל חסר דחסר כדלעיל פסוק י"ד : **הגדלים** ג' חסר בתורה עכ"ל וצ"ל ג' בתורה וחסירי' וכן במסרת רמ"ה ז"ל : **הגדל** כל אורייתא חסר בר מן ח' מלאים עכ"ל וכן ברמ"ה ז"ל : **לממשלת** ג' וסי' וכו' : **את המאור** לי' **ואת** לי' עכ"ל והכוונה כי בפסוק זה נמצא את המאור ב' פעמים אלא שהראשון את בלא וי"ו והשני ואת בוי"ו בראשו ודוגמתו במקרא בי"א פסוקין שיש בהן שתי תיבות שוות פעמים ועל הראשון משמש את ועל השני ואת ונמסרו במס"ר בערך את ד"ה י"א זוגין מן ב"ב בחד פסוק חד את וחד ואת וסי' וכו' :

(י"ז) **אתם** חסר וי"ו וכולהון חסירים ו' בר מן ל"ט מלאים באורייתא כמו שנמסר במערכת ערך את וכן מסר רמ"ה ז"ל :

ולמשל

רש"י

(ט"ז) **המאורת** הגדולים שוים נבראו ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד : **ואת** הכוכבים · על ידי שמיעט את הלבנה הרבה צבאי' להפיס דעתה :

נפש

מפורש

לעולם מלרע : **והיו** (דאמיט זיא זייאן) פעל עבר מבנין הקל לרבים נסתרים ושרש הי' ואולם הוי"ו שבראשו השיבו לעתיד ודע כי אין הפרש בניקוד הוי"ו המשמש על פעל עבר כי הוא תמיד בשו"א או בא' כוחו בין שהוא לחיבור לבד כמו והי' האיש ההוא (איוב א' א') בין שהוא להפך העבר לעתיד כמו והי' האיש ההוא כערים (ירמי' כ' י"ז) שענינו לעתיד וכן כאן וטעם הענין לבדו יפריד בין שניהם · והנגינה לעולם

בעי"ן

(טז) וַעֲבַד יְיָ יָת תְּרֵין נְהוֹרַיָּא רַבְרְבַיָּא יָת נְהוֹרָא רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימָמָא
וְיָת נְהוֹרָא זְעֵירָא לְמִשְׁלַט בְּלֵילְיָא וְיָת כּוֹכְבַיָּא : (יז) וִיהַב יָתְהוֹן
יְיָ בִּרְקִיעָא דִשְׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא :

ולמשלם

מפורש

בעי"ן הפעל בכל בנין הקל בפעלים שלמדיה"ם א' או ה' : **לאותות** (צו צייכן) הם זכר מקובץ מן **אות** מגזרת נחי העי"ן ע"מ **אור** לעיל פסוק ג' **ולמועדים** (אונד צו צייטן · פיר צייטן) הם זכר מקובץ מן **מועד** ושרשו יעד לדעת המדקדקים ומשקלו פועל וחבירו **מופת** ובקיבוצם **מופתים** · עי"ן הפעל בשו"א ואם עי"ן הפעל גרונית ישי' חטף פת"ח תחת השו"א **מוֹעֲדִים** עיין לעיל פסוק א' תיבת אלהים · ולעולם יבוא מתג במ"ם להפריד בין החולם והשו"א ובא כאן טעם מונח במקום המתג ע"פ משפטי הטעמים · וכבר כתבתי כי מדרך וי"ו החיבור להנקד בשורק מקום שו"א כאשר האות שאחריו גם הוא בשו"א לבלתי יתחברו שני שואי"ן בראש התיבה · וקריאת הוי"ו עיין מנחת שי ועיין שום שכל : **ושנים** (אונד יאהרע) הם נקבה מקובץ ביו"ד מ"ם דוגמת **נָשִׁים** והאחד **שָׁנָה** בה"א לסימן נקבה בסוף ואיננו שרש ולכן בסמיכות תאמר **שְׁנַת** בהשתנות ה"א הנקבה לתי"ו ומשקלו **פָּעָה** וחבירו **מָנָה** · ולא מלאכוהו · מקובץ בלשון נקבות כ"א בסמיכות תאמר שני חיי שרה · גם **שְׁנוֹת** דור ודור (דברים ל"ב ז') ותיבת שנה נגזר מן לשון **שְׁנַיִם** כי בסוף השנה תשוב השמש שנית אל הנקודה שהחלה ממנה · והנכון לפי פשט הכתוב בענין האותות והמועדים והימים והשנים הוא מה שכתב החכם האשכנזי ז"ל כבר ידוע שאין במאורות ובתנועתם זולת ארבעה שינויים אשר יראה בהם ובתנועתם · האחד הוא הלקות הירחי מצל הארץ וגם הלקות השמשי בעת הדבוק שנלקה מגוף הלבנה המפסיק בינינו ובין אור השמש וזה תנועת שינוי אחד לב' המאורות · תנועה שנית שאנו רואים מזרח השמש בצד צפון למשוה היום ואח"כ מעט מעט תטה הזריחה עד שתגיע לצד דרום וכן לעולם תתנועע הנקודה המזרחית אשר השמש זורח מצפון לדרום ומדרום לצפון · והתנועה הג' מה שאנו רואים שהמאורות הולכי' ממערב למזרח · והתנועה הד' שהיומי יוליכם ממזרח למערב (ואין הבדל בעיקר הענין בין התכונה הישנה ובין החדשה) וכל אלה הד' תנועות משתנים במאורות הזכיר הכתוב זה אחר זה שאם הדבוקים והלקיות קראם אותות כמו שכתב רשי' ז"ל וכבר יתכן לומר שמה שכתב רשי' שכשהמאורות לוקים סימן רע לעולם אין הכוונה לומר שבאמת הוא סימן רע לעולם כולו אבל ר"ל שאנשי העולם תופסים אותו לסימן רע לבלתי עשות התחלה לבנין או לשמחה או לדברים אחרים בעת שהמאורות חשוכים ולוקים וכן בעת חסרון הלבנה אין נושאים נשים כל שכן כשתהי' לוקה ועל כן נאמר מאותות השמים אל תחתו ואם כן נגד הדבוקים והלקיות אמר שיהיו לאותות · ועל השינוי השני שהוא תנועת מקום הזריחה מצפון לדרום שמזה ימשך לסיבת המאורות מהלכם

יח וְלִמְשֹׁל֙ בַּיּ֣וֹם וּבַלַּ֔יְלָה וּֽלֲהַבְדִּ֔יל בֵּ֥ין הָא֖וֹר וּבֵ֣ין הַחֹ֑שֶׁךְ
וַיַּ֥רְא אֱלֹהִ֖ים כִּי־טֽוֹב׃ יט וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם
רְבִיעִֽי׃ פ

ויאמר

מנחת שי

(יח) **ולהבדיל** במקצת ספרים הוי"ו בגעי' והלמ"ד בשו"א ובמקצתם הלמ"ד בשו"א ופתח וכ"כ בעל א"ת שהוי"ו בגעי' והלמ"ד בשו"א ופתח · וכן העיד הרב ר' מנחם המאירי בחיבורו הנקרא קרית ספר · הזכיר שמו החכם אהרן בא"ח סימן ל"ב · וטעם המלה זקף קטן · ובמאור המאריך אהוה דעי על אלו המאריכין ע"ש בתירוץ תקירה ב' :

שום שכל

(יח) **ולמשל** כל למשל ימשל ימשלו תמשל חסירין ויו · ממסרת רמ"ה ז"ל · ובמסרה קטנה נמסר על זה לית חסר וצ"ל לי' וחסר כי אין זולתו : **ובלילה** ה' וסי' נמסר בקהלת סוף סי' ח' : **וירא אלהים** ט' בתורה נמסר לעיל פסוק ד' :

(יט) **רביעי** מלא יו"ד וכל רביעי הרביעי דאורית' דכוותי' · ממסר' רמ"ה ז"ל :

מפורש

על אגורת המזלות ממערב למזרח עד שיתחדשו אביב וסתיו וקיץ וחורף אמר הכתוב ולמועדים שהם הם נקראים מועדים · והעד מה שנאמר למועד] חדש האביב שכמו שחדש האביב נקרא מועד גם הסתיו והקיץ והחורף נקראים כן · ולכן אמר שהשינוי השני שהולך מצפון לדרום ימשכו ממנו המועדים · והשינוי, הג' שגלגל היומי יוליכם ממזרח למערב ימשכו ממנו הימים · והשינוי הד' שמהלכם הוא ממערב למזרח ימשך ממנו השנים · וזה מבואר לדעתי היות פשט הכתוב שרצה להודיע ענין הג' תנועות הנראות בחמה דהיינו מצפון לדרום וממזרח למערב וממערב למזרח וכן ענין הלקוית ותועלת כלם ואחר שאמר התועלת הנמשכות מהיות תנועתה על אופן זה אמר תועלת האור המופלג לצורך הבריות כמו שנאמר להאיר על הארץ עכ"ל :

(ט"ו) **להאיר** (צו לייכטן) מקור מבנין הפעיל מגזרת נחי העי"ן ולכן נקמץ הה"א כדין דוגמת להקים להשיב והלמ"ד כלמ"ד להבדיל שבפסוק הקודם · **ויהי כן** (אונד עס געשאהי אלזא) מפורש כבר · ודע כי בכל הבריאות נאמר ויהי כן זולת באור שנאמר ויהי אור לפי שאין אורך בלשון ויהי אור מבלשון ויהי כן מה שאין כן בשאר הבריאות שהי' מן הצורך להאריך ולכן קיצר ואמר ויהי כן כי לעולם לשון קצר עדיף כמו ששנינו במס' פסחים ·

(ט"ז) **ויעש** אלהים וכו' (אלזא מאכטי גאטט די צווייא גראסע ליכטר) כולם מפורשים לעיל ואולם **שְׁנֵי** הוא הסמיכות מן **שְׁנַיִם** ולשון זכר כי המאורות זכרים והעד **הַגְּדֹלִים** והוא שם תאר מקובץ מן **גָּדוֹל** והפכו **קָטֹן** נמשקלם **פָּעוֹל** וגדול יתרבה גדולים אבל קטון לא יתרבה ומה שמצאנו קטנים.

(יח) וּלְמִשְׁלַט בִּימָמָא וּבְלֵילְיָא וּלְאַפְרָשָׁא בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׁוֹכָא וַחֲזָה
יְיָ אֲרֵי טָב: וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם רְבִיעָאֵי:

ואמר

מפורש

קְטַנִּים היינו מן קטון כ"א מן קָטָן על דרך שָׁפָן גָּמָל אשר בריבוי' שְׁפַנִּים גְּמַלִּים:
לממשלת (צור רעגירונג) שם דבר יחיד'
ע"מ מֶפְעֶלֶת והוא שוה בסמוך ובמוכרת ולעולם הנגינה מלעיל והריבוי לְמֶמְשְׁלוֹת
בלילה תילים קל"ו) בסגול המ"ם ומנאכוסו בפת"ח ישראל
מַמְשְׁלוֹתָיו (תילים ק"ד) כן כתב רד"ק והבאים אחריו ולי נראה כי לממשלת דהכא
גם לממשלות בלילה שניהם שמות הפעלים המה ולכן שניהם מתורגמים
למישלט שהוא המקור בלשון ארמי כידוע אבל ממשלותיו בפתחות המ"ם שם דבר הוא
ולכן מתורגם שליטוי והיינו מן ממשלה כ"א מן ממשלת ע"מ מרכבה אשר יתרבה
מַרְכָּבוֹת מַרְכְּבוֹתָיו וכן מַמְשְׁלוֹתָיו ועיין: הכוכבים (דיא שטערני) שם דבר
מקובץ מן כּוֹכָב בשקל פּוֹעַל דוגמת עוֹלָם ולעולם לא
ישתנה חולם פ"א הפועל אבל קמץ העי"ן ישתנה לפתח בסמיכות
היחיד כּוֹכַב אלהיכם (עמוס ה' כ"ו) ואל שו"א בסמיכות הרבים כּוֹכְבֵי אור (תילים
קמ"ח) כּוֹכְבֵיהֶם ונמתג הכ"ף הראשון לטעם שפירשתי בתיב' הרקיע
ואפשר לומר כי בציווי יהי מאורות נכללו גם הכוכבים וכמו שאמרו חז"ל
אור הכוכבים כמי אור מיקרא ודברי החכם ראב"ע בפירושו בלתי מבוררים אמנם
בשטה אחרת יותר מבורר וז"ל. חכמי המדות מודים כי השמש הוא הבריאה הגדולה
והלבנה הקטנה מכל הכוכבים שהם צבא השמים והמשרתים חוץ מכוכב חמה ונוגה
א"כ איך יקרא הכתוב הירח מאור גדול והתשובה כי הכתוב לא דבר רק כנגד האור
הבא על הארץ על כן לא הזכיר שם ירח רק מאור והי' אורה גדול בעבור היותה
קרובה לארץ וטעם לממשלת ביום כי התבואה והדשאים תלוים בשמש וככה הבדיל
והנחשת גם החיים גם הנולדים ובלילה הלבנה מושלת ואלה הדברים ידועים לחכמי הנסיון:
(יז) ויתן (אונד ער גאב זעצטי) פעל עתיד לנסתר עם וי"ו ההיפוך ומבנין הקל
מגזרת חסרי פ"א נו"ן כי שרשו נתן והנו"ן החסר במכתב יבולע בדגשות
התי"ו בכל פעל עתיד אולם בכל הציווי הנה הוא חסר ולא יוכלו להבליעו בדגש
כי אין אות לפניו והנגינה מלרע: אותם (זיא) לדעת המדקדקים אוֹתָם מן אֵת
שכתבתי ענינו לעיל פסוק א' ולא יאבה הדקדוק והנכון לדעתי כי הוא מן אוֹת שם
דבר יחיד וממנו לאותות לעיל פסוק י"ד ומשקלו פּוֹל דוגמת אוֹר וכמו היכונה אוֹר
אוֹרִי אוֹרָם כן יכונה אוֹת אוֹתִי אוֹתְךָ אוֹתָם ודומיה' וטעמם אות שלי אות שלך אות
שלהם ואיננו מן אֵת כלל גם נבדלים הם בעניניה' כמו שאפרש
בראש פ' שמות אי"ה גם בהקדמה ערך אלה:
(יח) ולמשל (אויך צו רעגירן) מקור מבנין הקל עם למ"ד בראשו ובחיר"ק בעבור
השו"א שאחריו וכן חבירי הלמ"ד שהם אותיות בכ"ם וענין המקור

כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף
עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ הַשָּׁמָיִם׃ כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים
אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר
שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא
אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃

מנחת שי

(כ) **ויאמר** אלהים ישרצו המים · פ' פתוחה ובמקצת ספרי הדפוס אין כאן הפסק פרשה וא"ת כתב שהיא פרשה פתוחה · וכן העיד על זה במקומות רבות ועל שמו אכתבם · וכן ראיתי בספרים המדויקים מגלות ירושלי' אשר בספרד שאנו סומכים עליהם · וכן דעת הרמב"ם (אמר וו"ה במקרא כ"י אשר לי אשר נכתב שנת כ"ד כתב הסופר אחר תיבת רביעי · פתוחה לצד ימין וביתר הפתוחות כתב בכל פעם פתוחה שטה : (כא) **התנינם** חסר יו"ד בתראה ע"פ המסורת וכן נדרש בב"ר פרשה ז' זה בהמות שדי ולויתן שאין להם בן זוגות · עיין ביפה תאר שם סי' ה' ומזרחי וגור ארי' וזוהר פ' בא דף ל"ד ופ' תרומה קע"ו : **הגדלים** דגש בגימל : **עוף** כנף מלא וי"ו גם הרמ"ה ז"ל כתב **ועוף יעופף** על הארץ תרוויהון מלאים וי"ו כתיב וכל לישנא דעוף באוריתא דכוותי' מלא :

שום שכל

(כ) **ויאמר אלהים** ג' בטעם זקף כמסר לעיל : **ועוף יעופף** תרויהון מלאים וי"ו וכל לישנא דעוף באורייתא דכוותי' מלא וי"ו · כן כתב רמ"ה ז"ל : **יעופף** ב' וסי' דין · ובשתים יעופף (ישעי' ו' ב') : **על הארץ** על הוא חד מן י"ח פסוקין דאית בהון על על וחד מלה בחמ' וסי' כמסר במלכי' ב' סי' ט"ו : (כא) **התנינם** ג' חסר יו"ד תמין וסי' וכו' עכ"ל · וצריכן להוסיף תיב' בליסנא : **הגדלים** כמסר לעיל י"ו : **הרמשת** ג' חסר עכ"ל וצ"ל ג' וחסירים וכן ברמ"ה ז"ל : **למינהו** כל למינו למינה למינהו למינהם מלאי' י' קדם לנו"ן · למינהו למינהם מלאים יו"ד קדמא וחסירי' יו"ד בתרא · כן מסר רמ"ה ז"ל :

רש"י

(כ) **נפש** חי' · שיהא בהם חיות : **שרץ** כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ · בעוף כגון זבובים · בשקצי' כגון נמלים וחיפושין ותולעים · בבריות כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם וכל הדגים

הבנת המקרא

נפש חי' שיהא בהם חיות · ר"ל רשי' ז"ל ראה שאין נפש בלא שתהי' חי' כי לפי דעתו לא נאמר נפש הצומחת אחר שלא הזכיר הכתוב נפש בצמחים · וכיון שהי' די שיאמר שרץ נפש ועוף יעופף לזה

ויברך

(כ) ואמר יי ירחשון מיא רחיש נפשא חיתא ועופא יפרח על ארעא על אפי רקיעא שמיא: (כא) וברא יי ית תניניא רברביא וית כל נפשא חיתא דרחישא די ארחישו מיא לזניהון וית כל עופא דפרח לזנוהי וחזא יי ארי טב:

ובריך

רש"י

הדגים: (כא) **התנינם** דגים גדולים שבים. ובדברי אגדה הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא. שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם: **נפש חי'** נפש שיש בה חיות:

הבנת המקרא

לזה פירש שמה שקראה חי' הוא מצד שכאשר תהי' בשרצים הנפש אשר היא חי' באמת שיהי' בהם חיות כשיגיע אל גופם כח ההרגש והתנועה שיש לה. וראי' על פירושי שכאשר פירש רשי' נפש חי' הנאמר בפסוק תוצא הארץ נפש אמר נפש שיש בה חיות. וכן פירש על ואת כל נפש החי' נפש שיש בה חיות ולא אמר שיהי' בה חיות לפי שגם לא נאמר תוצא הארץ בהמה נפש חי' וכן לא נאמר ואת כל שרץ נפש החי' כמו שאמר למעלה שרץ נפש חי' עד שיפרש שאמרו חי' הוא מצד שהנפש נותנת בבהמות חיות. אך אמר תוצא הארץ נפש חי' שירצה שכבר תהי' נפש ולא תהי' חי' אחר שהוסיף מלת חי' לזה הוכרח לפרש שם שיש בה חיות ר"ל שיש בעצמה חיות מצד שהיא נפש לא שיהי' בה חיות בשנתחוב שכבר תהי' נפש נפש ולא תהי' חי'. ולכן גם על ואת כל נפש החי' הרומשת פירש כ"כ נפש שיש בה חיות לפי שלא אמר הכתוב ואת כל שרץ נפש החי' כמו שאמר בליוו. ועיין עוד במפורש:

מפורש

הוא שם הפעל יפורש בטוב בהקדמה בעז"ה. וענין הממשלה פירשתי בפסוק המוקדם: **ביום ובלילה** (טאגס אונד נאכטס) כולם מפורשים לעיל ונפתח בי"ת ביום גם בנ"ת בלילה בעבור חסרון ה"א הדעת ועיקרם במילואם **בהיום ובהלילה** דוגמת **בהשמים** חסדך (תילים לו ו.) אלא שברוב תשהו הה"א והטילו תנועתו על האות שלפניו **ביום כיום ליום** ולכן לעולם יודגש האות שאחר בכ"ל אם היא מאותיות הכדגשים. עיין מה שכתבתי בתיבת השמים ובתיבת לאור. וכבר הזכרתי כי לילה שם בלשון זכר. והוא לעולם מלעיל: **ולהבדיל** (אונד צו אונטערשיידן) לעיל י"ד ועיין מנחת שי: **בין האור** ובין החשך (צווישן דעם ליכט אונד דער פינסטערניס) כולם מפורשים. ויאמר הראב"ע יום התורה משעת צאת השמש עד בואה והלילה מעת ראות הכוכבים ודקו האומרים על פי שלשה עדים (רמז למאמרם ז"ל במס' שבת אם נראה כוכב אחד וודאי יום שנים בין השמשות שלשה וודאי לילה) ודע כי עת שתחשך השמש יהי' ערב עד שעה ושליש שעה שיראה

מפורש

כמו אור בעבים · וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום והאור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך עכ"ל · אולם מה שאמר עד שעה ושליש שעה הוא על צד הקירוב וכן אמר בפ' בא והנה יש לנו שני ערבים האחד ערבית השמש והוא עת ביאתו תחת הארץ והערב השני ביאת אורו הנראה בעבים והנה יש ביניהם קרוב משעה ושליש שעה עכ"ל · ובמקום אחר אמר שעה וחומש שעה וזה היותר נכון :

(כ) **ישרצו** (זיא זאללן רעגן · עס רעגע) פעל עתיד לרבים מבנין הקל והוא יוצא וכן ושרץ היאור (שמות ז' כ"ח) ומצאנוהו גם עומד כמו פרו וישרצו (שמות א' ז') וענין העומד והיוצא יבואר בהקדמה בשרשו · וענין השריצה לדעת הרמב"ן כטעם תנועה ויקראו השרצים כן בעבור שתנועתם תמידית ויתכן שהוא לשון מורכב יקרא שרץ שהוא רץ ורמש שהוא רומש הארץ לא ישקוט ולא ינוח · וכן נראה דעת אונקלוס שתרגם שניהם רבוי השריצה והרמישה בלשון רחישא אבל שריצה האמור באדם כמו ואתם פרו ורבו שרצו בארץ (לקמן ט' ז') תרגם איתילדו וכן פרו וישרצו (שמות א' ז') תרגם נפישו ואתילדו · ועשה הלשון מושאל מן שרצים להוראת ריבוי הוולדים :

שרץ נפש חי' (רעגעס בעזעעלטעס טיר) שרץ שם יחיד על המין כולו ומשקלו **פֶּעֶל** ולכן הוא מלעיל וכן **נֶפֶשׁ** מלעיל ואמנם הריבוי מן שרץ לא מצאנו במקרא כ"א בדברי רז"ל שרצים אבל נפש יתרבה נפשים גם נפשות ונקרא שרץ העוף כל עוף אשר לו ארבע רגלים מפני שברגליו יסמוך וינוע כשרצים ואשר לו שתי רגלים נקרא עוף כנף שעיקר תנועתו לעופף · וכבר אמרנו שהשמות הבאים ע"מ **פֶּעֶל** ונקראים שמות בעלי שש נקודות הם שוים בסמיכות ובנפרד ואי אפשר לעמוד עליהם כי אם מטעם הענין ולכן יתכן שתיבת נפש סמוך אל חי' גם יתכן שהוא עומד בעצמו ולכן נחקור אחר ענין תיבת **חַיָּה** והוא שם ליחידה ע"מ **פַּלָּה** וחבירו **חַמָּה** ושרשם חיי חמם מגזרת הכפולים ובמילוא' הנה הם **חַיְיָה** **חַמְמָה** בפלס **שַׁלְמָה שַׁלְוָה** ולכן נדגש למ"ד הפעל בחי' וחמה להבליע עי"ן הפעל החסר וה"א שבסוף לסי' נקבה ולכן הנגינה מלרע כדין ויש תנה לתי"ו בסמיכות **חַיַּת** ידך (ישעי' כ"ז) דוגמת **שַׁלְמַת** רעך (שמות כ"ב) **וְשַׁלְוַת** כסילים (משלי א') אמנם אם השם חיה תאר או מקרה גם זה צריך עיון · ופירש תאר ומקרה דע כי **חָכְמָה** שם ואיננו עצם בגוף כמו ראובן · בגד · שמש רק הוא מקרה כמו גבורה · ענוה ודומיהם · וידוע כי המקרה לא יעמוד כי אם על עצם ולכן אם תאמר איש **חָכְמָה** הרצון בו איש אשר חלה בו מקרה החכמה כלומר איש שיש בו חכמ' והנה הוא **חָכָם** · והנה חכם תאר השם ובמקום איש חכמה תאמר איש חכם או חכם לבד בלא זכר איש · והכלל כי תאר השם הוא מורכב לעולם מן השנים הנזכרים רצוני מן העצם ומן המקרה · והנה ראית כי אין הפרש בעיקר הענין בין אמרך איש חכמה לאמרך איש חכם אבל יש הפרש בדקדוקו כי במאמר איש חכמה יהי' תיבת איש סמוך אל חכמה וטעמו איש של חכמה וענינו איש שיש בו חכמה ואין כן באיש חכם

מפורש

חכם כי אין איש סמוך אל חכם כי לעולם לא יסמוך המתואר אל התאר וענין איש חכם איש שהוא חכם ולכן בתיבות שהסמיכות והפירוד ניכר בעצמם צריך אתה להזהר שלא תשתנה כוונת הענין והמשל בתיבת **בַּיִת** שסמיכתו **בֵּית** והפרש גדול יש בין **בַּיִת** גדול **לבֵית** גדול כי במשל הראשון יהי' גדול תאר לבית וענינו בית שהוא גדול לא כן במשל השני כי אין גדול תאר לבית אבל אל מי שהוא גדול והוא בעל הבית ולכן **בֵית** סמוך אליו וענינו **בֵית** של איש גדול כמו ואת כל **בֵית** גדול שרף באש (מ"ב כ"ה ט') ותרגם יונתן וית כל בתי רברביא ׃

וכן פי' רשי' בתי השרים · ובהקדמה אברר הענינים האלה ביותר בירור ואולם האריכתי קצת לצורך הבנת ענייננו והנה אפשר בעינינו כי חי' שם תאר לנפש וענינו נפש שהיא חי' ואז אין נפש סמוך · וכן דעת רוב המפרשים אבל רשי' ז"ל פירש נפש חי' נפש שיש בה חיות ולדעתו חי' שם מקרה כמו חיות ונפש סמוך אליו וכן נראה דעת אונקלוס והדין עמהם ויגיד עליו רעו ואת כל נפש החי' בה"א הידיעה שבזה וודאי תיבת נפש סמוך אל החי' ולכן צדקו דברי רשי' מדברי המפרשים · ועוד אפרש בפסוק תוצא הארץ נפש חי' דלקמן · ודע כי בהבנת המקרא כתבתי הענין לפי הספרי' הגורסים בדברי רשי' הראשונים שיהא **בהם** חיות ומקצת הספרים גורסים שיהא **בה** חיות ואחרים גורסים גם בראשון **שיש** בה חיות ואף שאין הבדל בעיקר הענין מ"מ ראיתי כי טוב להעירך עליו ולהודיע עד כמה מן הצורך לדייק בדברי רשי' ז"ל׃ **והעוף** (אונד דער פאגל · דאז געפליגל) עוף שם דבר ע"מ **פּוֹל** דוגמת אור לעיל פסוק ג' והוא שם המין ולא יתרבה דוגמת שרץ · פרי · אבל בדברי רז"ל מצאנום מקובץ עופות · שרצים · פירות · וכן כמה ענינים נכתבין במקרא בלשון יחיד בכל מקום כגון טף · שכר · בר · בצק · בטן . דגן תירוש ויצהר ועוד רבים זולתם׃ **יְעוֹפֵף** (פליגע) פעל עתיד לנסתר מבנין **פִּעְלֵל** והלמ"ד כפול וחבירו יכונן והוי"ו הנח תחת עי"ן הפעל ולא יסור לעולם · מאזנים כ"ז ב' · וענין הבנין הזה יבואר בהקדמה בעז"ה · והנגינה מלרע לעולם · וטעם ועוף יעופף אשר יעופף שגם הוא בכלל ישרצו המים וכמו שאמרו חז"ל מן הרקק נבראו ועוד אפרש׃ **על פני** רקיע השמים (אן דער אויסדעהנונג דעם הימעלס) כולו מפורש לעיל אמנם רקיע סמוך ולכן הרי"ש בשו"א כדלעיל פסוק י"ד וטעם פני רקיע השמים האויר כמו שתרגם ירושלמי ומצאנו בהרבה מקומות שנקרא האויר שמים וכן אשר העוף בשמים (דברים ד') נטה ידך על השמים (שמות י') וראשו בשמים (בראשית י"ח) ערים גדולות ובצורות בשמים (דברים א') וכן בלשון משנה מצאנו מן הארץ עד שמי קורה׃ ואפשר לומר כי לכן לא נאמר ויהי כן במעשה יום ה' לפי שבו נבראו הדגים ולא היתה בריאה נוכחת נראית לעינים כבריאות שאר הימים · ובסוף מעשה הבריאה אכתוב הענין מטעם הרמב"ן׃

(כא) **התנינם** הגדולים (דיא גראסע מעעראונגעהייאר) תנינים מקובץ מן **תַּנִּין** ומשקלו **פַּעִיל** בדגשות העי"ן וחבירו **כַּבִּיר** וענינו ברי' היותר גדולה׃ מהם ביבשה ממיני הנחשים ומהם בימים ממיני הדגים הגדולים

כב וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם
בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ׃ כג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר
יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ

ויאמר

שום שכל

(כב) **בימים** ה' דגושים וסי' וכו' עכ"ל · וחסר מן המנין פסוק א' והוא שא קינה דיחזקאל ל"ב ב' הלין ה' בימים היו"ד בפת"ח והמ"ם דגוש וזולתם בַּיָּמִּים׃
והעוף ג' וסי' וכו'׃ **ירב** ב' וסי' דין ואידך ירב המשא (ד"ה ב' כ"ד כ"ו) וחד וירב העם (שמות א' כ')

(כ"ג) **חמישי** כל חמישי דאורייתא מלאים יו"ד כתיבין ונמסר בפ' נשא וכן מסר רמ"ה ז"ל׃

תוצא

רש"י

(כ"ב) **ויברך** אותם לפי שמחסרין אותם וצדין מהם ואוכלין אותם הוצרכו לברכה ואף החיות הוצרכו לברכה אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא ברכן שלא יהי' הוא בכלל׃ **פרו** לשון פרי כלומר עשו פירות · **ורבו** אם לא אמר אלא פרו הי' אחד מוליד אחד ולא יותר ובא ורבו שאחד מוליד הרבה׃

תוצא

מפורש

כדמות הנחשים וספרו חכמי הטבע כי יש מהם שכחם חזק כל כך בשאפם הרוח עד שיוכלו לשאוף עמו העופות הפורחות עליהם · וכן מצאנו במקרא שאפו רוח כתנים (ירמי' י"ד ו') והוא תנין בחילוף נו"ן במ"ם · ועוד ספרו שיש להם קול נהי ויללת רב עד שישום כל שומעם וימס לבבו ועל זאת רמז איוב (ל' כ"ט) אח הייתי לתנים וכמו שפירש שם הרמב"ן וכן אעשה מספד כתנים (מיכה א' ח') ונראה שמזה לתנות לבת יפתח (שופטים י"א מ') שענינו לעשות אבל בקול נהי ויללה והוא פעל נגזר מן השם · וחכמי היונים העידו בספריהם שראו מהם אורך כחמש מאות פרסה ובעבור עוצם גודל הבריות האלה לכן יחס בהם הבריאה לאלהים כי הוא שהמציאם מאין מבראשית׃
ואת כל נפש החי' הרומשת (אונד אללעז קריכנדי בעזעעלטי טיר) הרומשת בינוני פועל לנקבה מבנין הקל וענין הרמישה פירשתי בפסוק הקודם ועוד אפרש בפסוק כ"ד · ויש אומרים כי השי"ן תחת סמ"ך לשון רמיסה שענינו הדריכה ברגלים ואיננו רחוק · והתיבה מלעיל והס"א במתג דוגמת תיבת הרקיע׃ **שרצו** (זיא האבן אויפגערעגט) פעל עבר לרבים מבנין הקל · והנגינה מלרע · והשי"ן מתוגה כדין׃ **למינהם** (נאך איהרר ארט) מפורש לעיל ובעבור שהנגינה מלרע לכן נמתג היר"ק המ"ם כי הוא השלישי

לטעם

(כב) וּבָרִיךְ יָתְהוֹן יְיָ לְמֵימַר פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוֹ יָת מַיָּא בְּיַמְמַיָּא וְעוֹפָא יִסְגֵי בְּאַרְעָא : (כג) וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם חֲמִישָׁאֵי :

ואמר

מפורש

לטעם : **עוף** כנף (געפליגל) כבר אמרתי מטעם הרמב"ן כי לא יקרא עוף כנף כי
אם בעלי שתי רגלים ובעלי ארבע רגלים ויותר נקראו שרץ העוף · ודע כי עוף הם
בלשון זכר וכנף הם בלשון נקבה בכל המקרא ולכן עוף כנף טעמו עוף בעל כנף ·
והנה בסדר הבריאה הזכיר הכתוב הב"ח היותר חסרים ראשונה כי החי המימיי
ברי' חסירה שעושה ביצה בלתי שלימה ואחריו המעופף המוליד ביצה ואחריו החי
ההולך בלתי מדבר המוליד ע"י חיבור זכר ונקבה ואחריו החי המדבר הנכבד מכולם :
(כ"ב) **ויברך** (אונד ער זעגנטי) פעל עתיד מבנין הכבד הדגש עם וי"ו ההיפוך בראשו
ונרפה היו"ד לטעם שכתבתי לעיל פסוק ג' על תיבת ויהי · והנה הרי"ש
ראוי להדגש והבי"ת להפתח · ואולם בעבור שלרי"ש דין אותיות הגרון לבלתי הדגש
לכן נקמץ הבי"ת · ואולם בענין המלעיל והמלרע מצאנו מבוכה רבה כי תיבת
וַיְדַבֵּר וכל הבאים על משקלו מלרע לעולם · **וַיְגָרֶשׁ וַיְשָׁרֶת וַיְבָרֶךְ** מלעיל לעולם ·
וַיְמָאֵן וַיִּתְעַצֵּב מלרע לעולם ואין איש שם על לב
וחקרתי אחריהם ומצאתים נכונים ומאושרים · וזה שידענו כי
העברים יעמידו התיבה מלעיל בבוא בראשו וי"ו ההיפוך הפתוח כגון כל ויאמר וירד
ויקם ודומיהם ולא עשו כן בתיבות **וַיִּשְׁלַח וַיִּשְׁמֹר** ורעיהם בעבור השו"א הנח ולא
בוַיְדַבֵּר וחביריו בעבור הדגש אולם ויגרש ויברך וישרת שאין בהם
דגש העמידו הקמץ בעבור המשכתו ונקדו העי"ן בסגו"ל לקלותו אולם
וַיְמָאֵן · וַיִּתְעַצֵּב העמידו מלרע בצר"י בעבור עיקר יסודם שהוא **אֵין. עֵיב** כדי להמשיך
הנוח הנעלם שבין העי"ן והלמ"ד · והדברים ברורים ומיוסדי'
בעומק הלשון ומרומזים בדברי חז"ל (קידושין דף ד') ואין כאן מקום ביאורו' · וענין ברכה
הוספת טובה ולפעמים שאילת שלום בלבד ובל"א (גרוס) כמו שפי' רשי' לקמן י"ג י"א
בפסוק קח נא את ברכתי ע"ש : **לאמר** כתב הגא' רש"ד בביאורו וז"ל לאמר · בכל מקום
שיזכור בעל לה"ק דברי האומר כמות שהם בלי לשנות הגוף מנוכח אל נסתר צריך
שתקדם להם האמירה כמו ויאמר או לאמר · והטעם (פאלגנדי ווארטי) או (וויא
פאלגט) וכאלו אמר ויברך אותם אלהים בלשון הזה פרו ורבו וגו' ואלו לא הוסיף תיבת
לאמר לא יתכן לדבר אחר כן בלשון נוכח פרו ורבו כי אם הי' צריך לשנות הגוף
אל נסתר ולומר ויברך אותם אלהים שיפרו וירבו וגו' ושמור זה הכלל עכ"ל והנה
ממה שאמר צריך שתקדם להם האמירה כמו ויאמר או לאמר וכו' נראה שאין צורך
בתיבת לאמר בשכבר קדם במאמר תיבת ויאמר או שאר לשון אמירה · אבל הכתובים
מכחישין אותו כי בהרבה מקומות מצאנו ויאמר ה' אל משה לאמר · גם ויאמר לאמר
אמש אמר אלי לאמר · וכן במקומות אין מספר · ולכן היטיב ממנו הרשב"ם בפ' שמות
פסוק כ"ב ויצו פרעה לכל עמו לאמר טעם לאמר וכן אמר להם · וכן כל לאמר שבתורה

כד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה
וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃ כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים
אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ
הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃

ויאמר

שום שכל

(כד) **תוצא** חד מן ס"ג חד לישן וכל חד וחד לית דכוותי' עכ"ל · עיקר המסרה הזאת הוא במס"ר מערכת אות יו"ד ד"ה חד מן ס"ג בלשון יציאה דכל חד וחד לית דכוותי' וסימניהון וכו' · ובעל מבין חדות הרבה לתמוה עליו ועלה בלבו להגי' מ"ב במקום ס"ג ע"ש באורך · ובאמת היא נכונה כמות שהיא ובפ' ויצא ל"א גו"ן אגלה לך כלל גדול בדברי המסרת בענינים האלה לא עמדו עליו מפרשיה ולכן הוסיפו וגרעו ודרשו ללא תועלת ע"ש · ואמר רמ"ה ז"ל תוצא הארץ נפש חי' · וכן ותוצא הארץ דשא דלעיל מלאים וי"ו קדם לצד"י ואל"ף בסוף תיבותא : (**וחיתו ארץ** בחילופים שבין בני אשר ובני נפתלי כתיב בן אשר **וְחַיְתוֹ** ארץ · בן נפתלי **וחיתו־ארץ** עכ"ל · משמע שלב"א החי"ת במתג והתיבה בלתי מקיף וממילא שנ"ל התי"ו בטעם מרכא וכן מצאתי בסדי' במקרא כ"י של שנת כ"ד אשר זכרתי מתג בחית ומארכא בתי"ו ומסר עליו בגליון פלוגתא בן אשר ובן נפתלי **וְחַיְתוֹ־** עכ"ל נמצא שלדעת שניהם החי"ת מתוגה ואין ביניהם פלוגתא כ"א במקף ובטע' וא"כ ספרינו דלא כהלכתא כי אנן כבן אשר ס"ל מ"מ לא רציתי לשלוח בו יד בעבור שגם בחומש רא"פ הוא במקף וכן בתיקון סופרים לרש"ד וצ"ע) : (כה) **חית הארץ** יו"ד דסמיכן בליסנא נמסר במס"ר ערך ארץ ושם בפרטן אינן כ"א ט' ולכן הגי' ר' אנשל רופא בספרו סיג לתורה ט' במקום יו"ד ולא שם על לב שחסר שם מן המנין פסוק א' והוא וכטשתיך בארץ דיחזקאל ל"ב ד' · ואיכון יו"ד : **וְאֵת** כל רמש · במקרא כ"י של כ"ד אשר זכרתי כתיב **וְאֶת־** בסגול ומקף והוא בטל במיעוטו :

רש"י

(כד) **תוצא** הארץ · הוא שפירשתי שהכל נברא מיום הראשון ולא הוצרכו אלא להוציאם : **נפש** חי' שיש בה חיות (עיין לעיל פסוק כ') : **ורמש** הם שרצים שהם נמוכים ורומשים על הארץ ונראים כאילו נגררים שאין הילוכם ניכר · כל לשון רמש ושרץ בלשוננו **קונמוב֨ריש** (ובל"א רעגן) · (ועיין בפי' הרב תילים מ"ה ובפ' שמיני על שרץ המים ועל שרץ העוף) : (כה) **ויעש** תקנם בצביונם בתיקונם בקומתן :

מפורש

הוא כפל לשון של ויצו או של ויקרא או של וידבר או של ויאמר כמו שפירשתי בפ'

נת

(כד) ואמר יי תפק ארעא נפשא חיתא לזנה בעיר ורחיש וחות ארעא לזנה והוה כן : ועבד יי ית חות ארעא לזנה וית בעירא לזנה וית כל ריחשא דארעא לזנוהי וחזא יי ארי טב :

ואמר

מפורש

נא עכ"ל · והוסיף עוד בפ' שמיני וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם · אליהם למשה ולאהרן ומזה יש להוכיח על כל לאמר הכתוב בוידבר ה' אל משה כי פירושו לאמר למשה ולפי שלמעלה נתיחד הדיבור לאהרן לבדו נאמר כאן לאמר אליהם לשון רבים · עכ"ל והדברים ברורים · ודקדוקו דע שהוא המקור מבנין הקל דוגמת ולמשל דלעיל פסוק י"א והי' ראוי להיות כמוהו הלמ"ד בחיר"ק והאל"ף בשו"א אולם נשתנה בעבור שהאל"ף גרונית והנה הי' ראוי להיות הלמ"ד בסגול והאל"ף בחטף סגול דוגמת **לֶאֱכוֹל** (לקמן מ"ג ל"א) אולם בעבור שהשתמשו העברים בתיבה הזאת הרבה הקילוה והעלימו האלף בצרי כמשפט : **פרו ורבו** (זייט פרוכטבאר אונד מעהרט איך) שניהם ציווים מבנין הקל מגזרת נחי ל"ה ושרשם פרה ורבה לדעת המדקדקים · ועיין מ"ש לעיל פסוק ג' בתיבת ויהי · וענין פרו לשון פרי כלומר עשו פירות · ועיין מ"ש בהבנת המקרא בתיבת תדשא לעיל י"א · ובא הציווי במקום העתיד וטעמו תפרו ותרבו · וכמוהו רבים במקרא : **ומלאו** (אונד פיללעט) ציווי מבנין הקל ע"מ **שִׁמְרוּ** והוא פעל יוצא כמו וכבוד ה' מלא את המשכן (שמות מ') ויש מהם עומדים כי מלאתי מילים (איוב ל"ב) והוי"ו בשורק כוי"ו **ובין** לעיל ד' · והנגינה מלרע : **בימים** (אין דען מעערן) מפורש · ויאמר הרמב"ן · דרך אותם שימלאו לרובם בימים אף הנחלים והאגמים · או שמילואם בימים הוא כי בנחלים מעטים הם עכ"ל · ולדעתי אין צורך כי כבר הפרשנו לעיל פסוק יו"ד כי שם ים איננו נופל כי אם על החפירה ומקום הקיווי וכבר ידענו מדרך תולדת בעלי המים שלא לפרות ולרבות במים זוחלים כי אם במים עומדים והיינו בתוך החפירות שבמים והם הם הנקראים ימים אף בנחלים ובנהרות ולכן הוסיף תיבת בימים וכן הוסיף תיבת בארץ באמרו והעוף ירב בארץ כי אע"פ שבריאתו ומזונו מן המים לא יפרה וירבה כי אם בארץ בהטילו ביציו עלי' : **ירב** (מעהרע זיך) פעל עתיד מגזרת נחי ל"ה לדעת בעלי הלשון · ודקדוקו לעיל פסוק ג' בתיבת יהי · והנגינה מלעיל :

(כג) **יום חמישי** (דער פינפטי טאג) שם תאר דוגמת חביריו שלישי רביעי ובכולם נוח נעלם בין העי"ן והלמ"ד · והרד"ק חשב כי חמישי מן חמשה ולכן אמר שבא היו"ד תמורת הדגש · ואין צורך כי איננו מן חמשה כי אם מן חמיש דוגמת שלישי מן שליש הנהוג במקרא לרוב ושמות התארים רבים ומשונים כמו שכתב החכם ראב"ע בדקדוקיו :

(כד) **נפש חי'** כחבירו לעיל והם מפורש · ודע כי נפש חי' כלל והפרט בהמה ורמש וחיתו ארץ והם שלשת המינים הנזכרים גם בפסוק שאחריו ויעש ה' וגו' :

כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ
בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־
הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָאָדָם
בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃

מנחת שי

(כז) **בצלם אלהים** קדש · (אמר הו"ה כן נראה ממס' סופרים פרק ד' משנה ד' כי לא אמר שם אלא כ"א על והייתם כאלהים דלקמן אכן יש לתמוה על הרב חזקוני שכתב וז"ל בצלם אלהים בדמות מלאכים שהרי דומין מלאכים ואדם שוה וכן תפרש גבי והייתם כאלהים וראי' לדבר שהרי בבראשי' רבה מונה מבראשית עד ולאדם אמר ע"א אזכרות ואם תמצא לומר דבצלם אלהים והייתם כאלהים מנוין בשכום האזכרות הרי לך מבראשית עד ולאדם אמר ע"ג אזכרות אלא וודאי לשון מלאכים הם · ולכן לא שני התרגום מן המקרא לתרגמו במקומות אחרים עכ"ל)

שום שכל

(כו) **וירדו** לי' והוא חד מן מ"ח מילין נסבין וי בריש תיבותא וכל חד וחד לית זוגא ונמסר במערכת אות ויו ע"ש · והכוונה דין לאחד הוי"ו בשו"א והיו"ד רפה וזולתו וַיִּרדו בפתח הוי"ו ודגוש היו"ד : **ובעוף** ג' וסי' דין וחבירו לקמי' ובהושע ד' ג' · כן נמסר שם בהושע ורצונו שבשלשת אלה הב' בשו"א כי הם סמוכים וזולתם בכל מקום בָּעוף הבי"ת בקמץ : **ובכל הארץ ובבכל** · ה' פסוקים ובכל ובכל נמסר במגלת אסתר סוף סי' ח' :

(כ"ז) **אלהים את** יש פסק בין אלהים לאת ·

בצלם ג' וסי' וכו' :

רש"י

(כו) **נעשה** אדם · ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה (מ"א כ"ב) ראיתי את ה' יושב על כסא וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו · וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מימינים לזכות ואילו משמאילים לחובה · וכן בגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא (דניאל ד' י"ד) אף כאן בפמליא שלו נטל רשות אמר להם יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית : **נעשה** אדם · אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שיהא מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו · ותשובתו כתב בצדו ויברא את האדם ולא כתיב ויבראו : **בצלמנו** בדפוס שלנו · **כדמותנו** להבין ולהשכיל · **וירדו** בדגת הים יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון

ויברך

(כו) וַאֲמַר יְיָ נַעְבֵּיד אֱינָשָׁא בְּצַלְמַנָא כִּדְמוּתָנָא וְיִשְׁלְטוּן בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל־אַרְעָא וּבְכָל־רִיחֲשָׁא דְרָחֵישׁ עַל אַרְעָא: (כז) וּבְרָא יְיָ יַת־אָדָם בְּצַלְמֵיהּ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בְּרָא יָתֵיהּ דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָא יַתְהוֹן:

ובריך

רש"י

ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחי' מושלת בו: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו · בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים שנאמר ותשת עלי כפכה (תילים קל"ט) נעשה בחותם כמטבע העשוי על ידי רושם שקורין קוניי"ו (והכ"י קוין והוא בל"א שטעמפל) וכן הוא אומר תתהפך כחומר חותם (איוב ל"ח): בצלם אלהים ברא אותו · פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא: זכר ונקבה ברא אותם ולהלן הוא אומר ויקח אחת מצלעותיו וגו' (בראשית ב') מדרש אגדה שבראו שני פרצופים ברי' ראשונה ואח"כ חלקו · ופשוטו של מקרא כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ולא פירש לך כיצד בריאתן ופירש לך במקום אחר: (ועיין מפורש):

וכבשוה

מפורש

בהמה (פיה) שם המין בלשון יחידה ומשקלו פְּעָלָה וחבירו אֲבֵדָה שְׁאֵלָה והריבוי בְּהֵמוֹת אוגם בסמיכות היחיד ובכינוי הנה הוא יוצא מכלל חביריו כי סמיכות שְׁאֵלָה שְׁאֵלַת וסמיכות בְּהֵמָה בֶּהֱמַת וכינוי שאלה שְׁאֵלָתִי אבל בהמה יכונה בְּהֶמְתִּי ויתר עניניו יבוארו בהקדמה במשקלו · ודע כי לא יקרא בהמה כי אם המין האוכל עשב אבל אוכלי בשר בשם חי' יקראו: ורמש (אונד געווירם) שם המין בלשון יחיד ולא יתרבה וחביריו לעיל פסוק כ' ומשקלו פֶּעֶל ולכן הוא מלעיל לעולם ונקמץ הוי"ו לטעם שכתבתי בתיבת ובהו לעיל פסוק ב' וטעם רמש לרשי' ז"ל שרצים נמוכים ורומשים על הארץ ונראין כאילו נגררין וכו' וטען הרמב"ן ואמר והנה בפרשה הזאת ובכל החי' הרומשת על הארץ וכתיב ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחי' ובכל השרץ השורץ על הארץ וכתיב בו תרמוש כל חיתו יער · אבל פירוש רמישה כענין רמיסה מן תרמסנה רגל (ישעי' כ"ו) וחביריו · ואמר בחי' ובבהמה רומש על הארץ ובשרצים הנגררין רמש האדמה בעבור שדריכתם באדמה בכל גופם עכ"ל · ולדעתי לא היו הענינים האלה נעלמים מעיני רשי' ז"ל אכן דעת הרב רש"י לפי מה שאחשוב הוא כי רמש שם כלל לכל הרומש על הארץ והוא שם פרט אל המינים הנמוכים הנראים כאילו נגררין ולכן בכל מקום שיתלוה עמו בהמה וחי' הנה הוא שם פרט אל המינים הנמוכים כמו כאן ובפסוק שאחריו · ולכן הזכיר הכתוב לפעמים

מפורש

לפעמים עוף ובהמה ורמש ולא הזכיר החי' כי היא בכלל הרמש כמו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרומש על הארץ ולא הזכיר החי' כי היא בכלל וכן לקמן ו' ז' מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים ולא זכר החי' והיא בכלל הרמש · ולפעמים יזכור הכתוב הפרטים בראש ובסוף יכללם ולפעמים בהפך כמו שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדולות (תילים ק"ד) וכן דרך המקרא במקומות רבים · וכמקרה שם רמש כן מקרה שם חיה לפעמים הוא שם פרט אל המין הטורף האוכל בשר ולפעמים שם כלל לבהמה וחי' כמו זאת החי' אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ (ויקרא י"א) ורבים כמוהו :

וחיתו ארץ (אונד ווילד דעם לאנדעס) כמו חית ארץ והוי"ו נוסף כוי"ו בנו בעור · בנו צפור · **למעינו** מים (תילים קי"ד) וכן כל **חיתו** יער (תילים נ' י' וק"ד כ') ואין הוי"ו במקום ה"א הידיעה כמו שחשבו קצת המדקדקים כי אין כאן מקום לידיעה כלל והעד חביריו בהמה ורמש שניהם בלא ה"א כי לא יפול ה"א הידיעה בבריאות בציוויהן שהם עדיין אין ואפס ולא ישיגם המחשבה כלל ולכן בשעת הציווי כולם בלא ה"א יהי אור יהי מאורות יהי רקיע נעשה אדם אבל לאחר שבא הציווי על התהוותם נופל בהם ה"א ויעש אלהים את הרקיע · ויעש אלהים את חית הארץ · ויברא אלהים את האדם ועיין מ"ש בפסוק ראשון בתיבת השמים · ולכאורה הי' נראה שהוי"ו לכינוי על דרך דקדוק לשון ארמי **בְּרֵיה** דפלוני ויהי' טעמו וחיתו של ארץ · וגם זה בלתי נכון כי ארץ שם בלשון נקבה ואיך יכנהו בוי"ו סימן זכר וכן מים שם בלשון רבים ואיך יכנה אליו מעינו בסימן יחיד ולכן העיקר כמו שכתבנו ובפרט שמצאנו דוגמתו גם בפעלים **תביאמו ותטעמו** (שמות ט"ו י"ז) ועוד רבים כמוהו · ודע כי היו"ד של וחיתו רפה והחי"ת מתוג ע"פ הכלל שכתבנו לעיל בסוף שכל פסוק י"א על תיבת תדשא · וע"פ הכלל שהערנו לעיל פסוק י"ב על ועץ עשה פרי שנמתג העי"ן בעבור המקף וכמוהו וחיתו ארץ · וכן חביריו חיתו יער דתילים נ' י' וק"ד כ' לחיתו ארץ דתילים ע"ט ב' בכולם נמתג החי"ת בספרי הדפוס המדויקים ובמקרא כ"י של שנת כ"ד :

(כה) **ויעש** אלהים (אונד גאטט מאכטי) מפורש לעיל ט"ז : **חית** הארץ (ווילד דעם לאנדעס) מפורש בפסוק הקודם ולעיל פסוק א' וב' : **למינה** (נאך איהרר ארט · יעדעס נאך זיינר ארט) והכוונה שנתן לכל בעל חי טבעו ד"מ החולדה כאשר ינשכנה הנחש תלך לעשב בעל קוצים ותתגלגל עליו כדי שינוקב עורה במקומות רבים ויצא ממנה הארס וממנה למד גאליינוס הרופא להשים כוסות המציצה עם השריטה על נשיכת נחש ועקרב : **רמש** האדמה (געווירם דער ערדע) רמש מפורש · האדמה שם דבר ליחידה ומלרע והוא שם פרט ושם כלל דוגמת ארץ שכתבנו לעיל ובבחינת הפרט יתרבה **אֲדָמוֹת** והאל"ף בחט"ף פת"ח בעבור שהיא אות גרונית וכן בסמיכות היחיד **אַדְמַת** בפת"ח האל"ף להרחב ואילו הי' אות אחרת יהי' חירק **צִדְקַת** ונמתג הה"א כמו שבארתי בתיבת הרקיע גם בעבור החטף פתח שאחריו :

למינהו (יעדעס נאך זיינר ארט) · עיין מ"ש לעיל פסוק י"ב :

נעשה

מפורש

(כ"ו) **נעשה** אדם בצלמנו כדמותנו · נעשה (ווייר וואללן מאכן) פעל עתיד מבנין הקל מגזרת נחי ל"ה והנו"ן שבראש לשו' רבים מדברים בעד עצמם ולולי העי"ן הי' הנו"ן ראוי בחירק והעי"ן שהוא פ"א הפעל בשו"א דוגמת **נִשְׁמַע** ובעבור העי"ן שדינו בחטף פת"ח להיותה גרונית לכן נפתח גם הנו"ן ונמתג כמשפט ולעולם עי"ן הפעל בסגול כשהלמ"ד אות ה"א · והנגינה מלרע · וטעם נעשה לשון רבים מפני שסבר הראות לדעת כי האלהים ברא יש מאין ביום הראשון לבדו ואח"כ מן היסודות ההם הנבראים יצר ועשה וכאשר נתן במים כח השרוץ לשרוץ נפש חי' והי' המאמר בהם ישרצו המים והי' המאמר בבהמה תוצא הארץ אמר באדם נעשה כלומר אני והארץ הנזכרת נעשה אדם שתוציא הארץ הגוף מיסודי' כאשר עשתה בבהמה וחי' כדכתיב וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויתן הוא יתברך הרוח מפי עליון כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים · ואמר בצלמנו כדמותנו כי ידמה לשניהם במתכונת גופו לארץ אשר לוקח ממנה וידמה ברוח לעליונים שאינה גוף ולא תמות ואמר בכתוב השני כי בצלם אלהים ברא אותו לספר הפלא אשר נפלא בו משאר הנבראים · וזה פשט המקרא הזה מצאתיו לר' יוסף הקמחי והוא הנראה מכל מה שחשבו בו · ופי' צלם כמו תאר · וצלם אנפוהי אשתני (דניאל ג' י"ט) וכן אך בצלם יתהלך איש (תילים ל"ט ז') צלמם בעיר תבזה (תילים ע"ג כ') תאר מראיתו ודמות הוא דמיון בצורה ובמעלה כי הקרובים בענין יקראו דומים זה לזה והנה האדם דומה לתחתונים ולעליונים בתאר והדר כדכתיב וכבוד והדר תעטרהו (תילים ח') והיא מגמת פניו בחכמה ובדעת וכשרון המעשה ובדמות ממש שידמה גופו לעפר ונפשו לעליונים · הרמב"ן · וקרוב לו דעת הראב"ע באמרו דע כי כל מעשה בראשית לכבוד האדם נבראו במצות השם והצמחים הוציאה אותם הארץ והיא והמים כל נפשות החיות · ואח"כ אמר השם למלאכים נעשה אדם אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ עכ"ל ולכן נקרא האדם עולם קטן כי כל מה שנמצא במחצבים והצמחי' והחיונים והשכלים הנבדלים נמצא באדם · אם כן לא נמצא ברי' יותר שלמה כאדם וראוי היתה לדבר ביצירתו לשון רבים בהסכמת כל המציאות כולם וזה הריבוי לא הי' כי אם בדבור המעשה לבד אבל בפועל המעשה אין זר אתו כמו שכתוב ויברא את האדם · ברא אותו · ברא אותם · האדם אשר בראתי · בכולם דבר בלשון יחיד להסיר הרעיון מלב הטועים ולהורות שאין שותף לו במעשה בראשית · ועדיין אני צריכין לדברי החכם ראב"ע באומרו ואחר שידענו שהתורה תדבר כלשון בני אדם כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל איש לדבר דברים בגבוה עליו או בשפל ממנו רק על דרך דמות האדם · וכן אמרו פי הארץ · פי הירדן (פי להם ולא ידברו) וראש עפרות תבל (משלי ח' כ"ו) וחלילה חלילה להיות דמות לשם וכן כתוב ואל מי תדמיון אל (ישעי' מ' י"ח) ובעבור שנשמת האדם העליונה שאיננה מתה נמשלה בחייתה לשם ושאיננה גוף והיא מלאה כולו (רמז למאמרם ז"ל במס' ברכות פ"א הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי) וגוף האדם כעולם קטן יהי השם מבורך אשר בגדול הכל ובקטן כלה · גם אמר הנביא שראה כבוד אלהים כמראה

אדם

כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ
וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף
הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ׃ כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־
הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם
יִהְיֶה לְאָכְלָה׃

ולכל

מנחת שי

(כח) **וכבשה** חסר וי"ו כתיב ונדרש בסוף פרק הבא על יבמתו ובתנחומא פרשת נח וב"ר פ' ח' י"ד · עיין יפה תואר שם ורשי' ומזרחי וגור ארי':

שום שכל

(כח) **ויאמר** להם כ"ב וסי' במס"ר ערך אמר עיין שם: **וכבשה** לית חסר · וצ"ל לית וחסר · **ורדו** ב' בתרי ליסנא וסי' דין (שהוא לשון רדיי') ואידך ורדו גת פלשתים (עמוס ו' ב' לשון ירידה) והוא מן א"ב מן ב' ב' ותרויהון בתרי ליסנא כמסר מערכת אות א':

(כט) **על פני כל הארץ** בפ' בהעלותך (במדבר י"א ל"א) על **על** פני הארץ מסר ה' חסר כל וסי' וכו' ושארי על פני כל הארץ עכ"ל: (**ואת** כל העץ במקרא כ"י של שנת כ"ד כתיב **וְאֶת** בגרי ודרגא וכן נראה נכון ע"פ כללי הטעמים) **זֹרֵעַ** כולם חסירים וי"ו קדם לרי"ש וחסירין יו"ד קדם לעי"ן · רמ"ה ז"ל: **יהיה** כל לשון הוי' וחיות **יִהְיֶה יִהְיוּ לִהְיוֹת בִּהְיוֹת מִהְיוֹת יִחְיֶה יִחְיוּ** כולם במתג · כ"כ ר' אלי' הלוי בספרו טוב טעם פרק ז' גם ר' אברהם דבלמש ואחרים זולתם:

ולכל

רש"י

(כח) **וכבשה** חסר וי"ו ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית ועוד ללמדך שהאיש שדרכו ליכבש מצווה על פרי' ורבי' ולא האשה:

(כט) **לכם יהי'** לאכלה ולכל חית הארץ השוה להם בהמות וחיות למאכל ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריי' ולאכול בשר אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם · וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר כל

רמש

הבנת המקרא

(כט) **לכם** יהיה וכו' השוה להם בהמות וחיות וכו' נתתי לכם את כל עכ"ל · כנראה מדברי הרב יהי' שני הפסוקים לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ וגו' מחוברים ויהי' מאמר את כל ירק עשב לאכלה נופל גם על האדם · והכריחו לזה מה שכתוב בפ' נח כירק עשב נתתי לכם את כל נשמע מיני' כי כבר נתן לו ירק עשב ולא מצאנו זאת

אם

(כח) וּבָרִיךְ יָתְהוֹן יְיָ וַאֲמַר לְהוֹן יְיָ פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ יַת אַרְעָא וּתְקוּפוּ עֲלַהּ וּשְׁלוּטוּ בְּנוּנֵי יַמָּא וּבְעוֹפָא דִשְׁמַיָּא וּבְכָל חַיְתָא דְרָחְשָׁא עַל אַרְעָא : (כט) וַאֲמַר יְיָ הָא יְהָבִית לְכוֹן יַת כָּל עִשְׂבָּא דְבַר זַרְעֵיהּ מִזְּדְרַע דִּי עַל אַפֵּי כָל אַרְעָא וְיַת כָּל אִילָנָא דִּי בֵיהּ פֵּירֵי אִילָנָא דְבַר זַרְעֵיהּ מִזְּדְרַע לְכוֹן יְהֵא לְמֵיכָל :

ולכל

רש"י

רמש אשר הוא חי וגו' כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל :

הבנת המקרא

אם לא שנפרש שמאמר את כל ירק עשב מוסב גם על האדם וכפי' הרב · ולפ"ז יהי' נכון כפל הכתוב באמרו לכם יהי' לאכלה אף שכבר התחיל באמרו הנה נתתי לכם · ולהרמב"ן פי' אחר היותר נאות אל הפשט אך יקשה לפירושו כירק עשב שבפ' נח :

מפורש

אדם (יחזקאל א' כ"ו) והשם הוא האחד והוא יוצר הכל והוא הכל ולא אוכל לפרש עכ"ל · ואולם בפ' יתרו בפסוק וירד ה' הרחיב הרב ביתר ביאור עיין עליו כי הוא יסוד מוסד בל ימוט לעולם · והנה מורנו הזקן רבינו סעדי' גאון ז"ל כי כל הדברים האלה הנאמרים באל יתברך לא נאמרו כי אם על דרך העברת הלשון וכן אמר בספרו האמונות והדעות במאמר השני שהוא מאמר האחדות · ומזה ראיתי מהעברת הלשון מה שאמר הכתוב ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו · ואבאר שזה על דרך הגדלה והחשיבות והוא כאשר כל הארצות שלו והגדיל אחת מהם באמרו זאת ארצי ושכל ההרים שלו והגדיל אחד מהם באמרו זה הרי (רמז למה שאמר ישעי' י"ד כ"ה לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו · ובמקומות זולתו) וכן יש לו כל הצורות והגדיל אחד מהם באמרו זאת צורתי על דרך היחוד והסגולה לא על דרך ההגשמה וכו' ועוד האריך בזה ידרשנו המבקש מעל ספרו וינוח דעתו : **אדם** (איין מענש · איינן מענש) · שם המין ולכן נופל בו הדיבור בלשון יחיד גם בלשון רבים · כמו וירדו בדגת הים · ברא אותם : **בצלמנו** (אין אונזרם עבן בילד) צלם שם יחיד ע"מ **פֶּעֶל** דוגמת כסף וכמו שנאמר מן כסף כַּסְפֵּנוּ עם כינוי נוּ לשי' מדברים בעד עצמם כן נאמר מן צלם צלמנו ועניינו צלם שלנו · ולעולם הנגינה מלעיל טרם הכינוי נוּ : **כדמותנו** (אין עהנליכקייט מיט אונס) מן **דְּמוּת** שם לשון יחיד על משקל **פְּעוּת** כי שרשו דמה וחבירו פדות שבות מן פדה שבה והכינוי ככינוי בצלמנו · וכבר כתבנו טעם צלם ודמות בשם הרמב"ן · ואפשר לומר כי לכן אמר כדמותנו בכ"ף הדמיון להיות כי ההשגה האלהית היא השגה בפועל והשגתנו ושכלנו הוא בכח אשר בזה יתחלף שכלנו לשכל

מפורש

העליונים : **וירדו** (דש זיא רעגיערן) פעל עתיד לנסתרים מבנין הקל מגזרת נחי ל״ה והוי״ו כוי״ו ותראה לעיל פסוק ט׳ ושרשו רדה ולכן נדגש הדל״ת ונחרק היו״ד דוגמת **יִשְׁתּוּ** מן שתה ואילו הי׳ לשון ירידה משרש ירד לא יכון דגש הדלת כי לעולם לא יודגש למ״ד הפעל בגזרת נחי פ״א יו״ד · ולכן מה שאמר רש״י ז״ל יש בלשון זה לשון רידוי ולשון ירידה הוא על דרך דרש לא פשט · ונראה שהדרש הזה הוא בנוי על ורדו בדגת הים דלקמן ושם יבוא על מתכונתו וכמו שנפרש · והנגינה מלרע ולשון רדוי׳ ממשלת האדון בעבדו · וטעם לשון רבים כמו שכתבתי : **בדגת** הים (איבר דיא פישע דעם מעערס) מן **דָּגָה** (שמות ז׳ י״ח) והוא שם המין בלשון נקבה כי הה״א לסימן נקבה לא לשרש דוגמת **שָׂפָה שָׁנָה** וכמו שכתבנו לעיל פסוק י״ד על תיבת ושנים ע״ש ובסמוכות תאמר **דְּגַת** דוגמת **שְׁנַת שְׂפַת** ועם הבי״ת **בִּדְגַת** בחיר״ק לא בשו״א בעבור השו״א שאחריו ונרפה הבי״ת בעבור נחות אות יהו״א שלפניו עיין לעיל פסוק ב׳ תיבת תהו · והגימל רפה כי לעולם תרפה עי״ן הפעל במשקל זה · והנגינה מלרע כמשפט : **ובעוף** השמים (אונד איבר דאז געפליגל דעם הימעלס) מפורש לעיל והבי״ת בשו״א כדינו · והתיבה סמוכה והוי״ו בשורק בעבור שו״א הבי״ת וכן **וּבְכָל** אבל **וַבְּבְּהֵמָה** נפתח הבי״ת לחסרון ה״א הידיעה כי במילואו הוא ובהבהמה ולכן נדגש הבי״ת השני · והוי״ו בשורק אף שאין אחריו אות שוא״ת בעבור הבי״ת כמו שכתבתי לעיל פסוק ד׳ בתיבת ובין : **ובכל** הארץ (אונד איבר דיא גאנצי ערדי) **כֹּל** שם דבר על הכלל כולו ולכן יכנס עליו ה״א הידיעה **הַכֹּל** כאשר **לַכֹּל** (קהלת ט׳ ב׳) וידענו כי לעולם לא יכנס ה״א הידיעה על מלות הענינים כמו שכתב החכם ראב״ע מאזנים כ״ב א׳ וכן אמר רד״ק בשער דקדוק המלים **כֹּל** בחולם ובמקף בקמץ חטף ופעמים הם בקמץ בלא מקף · **כָּל** עצמותי תאמרנה (תלים ל״ה) **כָּל** אחי רש (משלי י״ט) ועם הכינויים **כֻּלּוֹ כֻּלָּךְ** וכו׳ (בדגשות הלמ״ד לתשלום למ״ד החסר כי שרשו כלל) ואע״פ שהוא שם כתבנו אותו בכלל המילים לפי שברוב לא יבוא אלא ע״י צירוף כמו המילים עכ״ל · וטעם בכל הארץ שימשלו בארץ עצמה לעקור ולנתוץ ולחפור ולחצוב נחשת וברזל : **הרמש** (דש קריכט) הרומש דקדוקו הרומשת לעיל פסוק כ״א אלא שרומשת לשון נקבה נופל על החי׳ ורומש לשון זכר נופל על הרמש והנגינה מלרע ולכן הה״א מתוג :

(כ״ז) **ויברא** אלהים (דא ערשוף גאטט) דקדוקו ויקרא לעיל פסוק ה׳ : **האדם** (דער מענש · דען מענש) מפורש והה״א לידיעה דוגמת הרקיע לעיל ז׳ והנגינה לרע ולכן הוא מתוג · ושמרהו כי לא אשוב עוד להזכיר ענין המתגים הפשוטי׳ האלה כי הם בלתי משתנים לעולם · אכן המתגים הנראים זרים בתחלת ההשקפה אותם אשוב להזכיר ולהתעורר עליהם לפי הצורך : **בצלמו** (אין זיינס עבן בילדע) בדפוס העשוי לו · רשי׳ · ולפי דעתו כינוי הוי״ו שהוא לשי׳ לשון יחיד נסתר נופל על האדם שהוא הפעול ולכן אין כפל במה שאמר. אחריו בצלם אלהים ברא אותו כי ענינו כמו שפירש הרב פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא · והמשיבים

מפורש

כינוי הוי"ו על אלהים יהי' כפלו באלה אלהים תוספת ביאור כמו ותראהו את הילד וכבר העתקתי בפסוק המוקדם דעת הגאונים בענין זה : **זכר** ונקבה (מאנהן אונד ווייבהן) זכר שם תאר לאיש בעבור אותו האבר הנקרא זכור והוא שם עצם לו · ולפעמים נקרא האיש כולו בשם העצם ההוא כמו יראה כל זכורך (שמות כ"ג י"ז ול"ד כ"ג ודברים י"ו י"ו) ועל כולם פי' רש"י הזכרים שבך וכן ת"א דכורך וכן את זכר לא תשכב (ויקרא י"ח כ"ב) ת"א וית דכור וכן את זכר משכבי אשה (ויקרא כ' ג') ת"א דכור ושאר לשון זכר תרגם דכר · וכן מדרך הלשון לקרוא הדבר כולו בשם חלק ממנו ובפרט כשהחלק ההוא הוא חלק הראשיי לענין ההוא וכן מדרך הלשון לייחס פעולת כל הגוף אל אבר אחד אשר בו תראה הפעולה ההיא יותר מבזולתו כמו שהאריך בזה הגאון רבינו סעדי' ז"ל בספרו הנזכר · ועיקר הענין הזה מיוסד בחכמות ההלצה ובעלי' קראו לו בשם (סינעקדאך) ואנכי אבארהו בערך העתק לשון בהקדמה בהגיעי לשם אי"ה · ודע כי זכר וזכרון אחים ורעים כי ממשלת הזכרון בזכור אף שלא מדעת מה שאין כן ביתר איברי הגוף : **נקבה** שם תאר נגזר מן נקב והה"א לסימן הנקבה ומשקלו **פְּעֵלָה** · והנגינה מלרע לעולם :

(כח) **ויברך** וכו' (גאטט זעגנעטי זיא אונד שפראך צו איהנן) כולו מפורש לעיל פסוק כ"ב : **וכבשה** (אונד בעצווינגט זיא) ציווי לרבים מבנין הקל ע"מ ואכלוה מצות (ויקרא יוד י"ב) והה"א שבסוף לסי' הפעול והוא הי' נסתרת ושב אל הארץ שהיא נקבה כמו שכתבנו פעמים כלומר כבשו את הארץ והוי"ו הראוי להיות בין השי"ן והה"א לסי' לשון רבים נפלה במכתב ונשארת במבטא בשורק שתחת השי"ן · ודוגמתו **אִכְלֻהוּ** היום (שמות י"ו כ"ה) והחסרון הזה נתן יד לדורש לדרש · עיין רש"י · וטעם כבישה לדעתי קרוב מטעם כבש שעניינו מדרגה · וענין וכבשוה כלומר שתהי' לכם למדרס כף רגל ואתם תעלו · ולעולם ישמש אחריו שימוש את או הפעול בלא זכר את משא"כ בלשון רדיי' וכמו שאפרש עוד · ובעבור שהפסיק הכתוב במאמר ויאמר להם בין ויברך ובין הברכה למדנו שמאמר פרו ורבו איננו לברכה אבל מצות עשה וחיוב ויתר פרטי הכתוב הם הברכה ומן ומלאו את הארץ דקדקו חכמינו ז"ל שלא קיים האדם מצות פרי' ורבי' אם לא הוליד זכר ונקבה כי בזכר לבדו ובנקבה לבדה אי אפשר למלאות הארץ : **ורדו** (אונד הערשט) ציווי לרבים מבנין הקל משרש רדה לשון רדיי' וכיבוש ומשקלו פרו ורבו ולכן הדל"ת שהיא עי"ן הפעל רפה והספרים המדגישים הדל"ת טעו טעות מפורסם · ודע כי הציווי מלשון ירידה משרש ירד גם הוא על המשקל הזה באין שום הפרש והעד ורדו גת פלשתים (עמוס ו' ב') וכמו שכתבתי בשום שכל · וטעם הענין לבדו יפריד ביניהם · ולכן נראה שעל התיבה הזאת אמר בעל האגדה שהוא לשון רידוי ולשון ירידה · וטעם ורדו במצודים והרמים להכניסם לעבודתכם · ולעולם ישמש אחריו שימוש ב' לא מלת את ולא יתכן בלשון לומר רדה את הדבר כ"א רדה בדבר : **בדגת** הים מפורש בפסוק המוקדם ובהפרש שכאן נדגש בי"ת בדגת אף שלפניו וי"ו נחה וזה נגד הכלל שכתבנו לעיל פסוק ב' על תיבת תהו והטעם בעבור טעם

ל וּלְכָל־חַיַּ֣ת הָ֠אָרֶץ וּלְכָל־ע֨וֹף הַשָּׁמַ֜יִם וּלְכֹ֣ל רוֹמֵ֣שׂ עַל־
הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ֙ נֶ֣פֶשׁ חַיָּ֔ה אֶת־כָּל־יֶ֥רֶק עֵ֖שֶׂב לְאָכְלָ֑ה
וַֽיְהִי־כֵֽן׃ לא וַיַּ֤רְא אֱלֹהִים֙ אֶת־כָּל־אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֔ה וְהִנֵּה־ט֖וֹב
מְאֹ֑ד וַֽיְהִי־עֶ֥רֶב וַֽיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם הַשִּׁשִּֽׁי׃ פ

מנחת שי

(ל) **וּלְכָל**־עוף השמים **וּלְכֹל** · רומש · זה הכלל **כל** שנסמך מקמץ **וכל** שנטעם נחלם: (אמר וו"ה זה הכלל איננו שוה בכל ושנים יוצאים ממנו כמו שכתבתי לעיל פסוק כ"ו במפורש) **ירק** בשש נקודות: (לא) **והנה טוב מאוד** במדרש רבה פ' ט' בתורתו של ר"מ מצאו כתוב והנה טוב **מות** ור"ל בספר חידושיו על התורה וכדאמרינן נמי התם שהי' רשב"א יושב ודורש דבר זה בשם ר"מ וכן צריך לפרש הא דאמרי' התם פ' כ' ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור · בתורתו של ר"מ מצאו כתוב כתנות **אור** והתם נמי אמרינן כי היא היתה אם כל חי רשב"א אומר עם כל חי · ובפי' רשי' הנה טוב מות הדא היא דכתיב טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו הטוב איננו חוטא · ועיין זהר פ' תרומה סוף דף קמ"ט ודף רס"ג ופ' פקודי דף רכ"ט ופ' אחרי מות דף ס"ג ברעיא מהימנא · וכתב בעל מתנות כהונה בשם הירושלמי דר"מ הי' דורש אור בעד עור בחילוף אהה"ע וכן כתב רבינו בחיי ז"ל · וכיוצא בזה אמרו בב"ר פ' ב' ויאמר אלהים יהי אור זה אברהם הדא הוא דכתיב מי העיר ממזרח צדק' אל תקרא העיר אלא האיר · עוד כתב היפה תאר יש לומר דמאד הוא מות בחילוף האל"ף בוי"ו והדל"ת בתי"ו דאותיות אהו"י ודטלנ"ת מתחלפות ועיין מ"ש בפ' ויגש אצל ובני דן חושים וד"ה ב' ל"ג על ויעתר לו ונפני' א':

שום שכל

(ל) **ולכל** ד' ריש פסוק וסי' כו' במס"ר ונמסר סוף פ' ברכה · **ולכל** ט' יתידאין וסי' במס"ר · (**את** כל ירק עשב · במקרא כ"י כתיב ואת בוי"ו ואיננו נכון שהרי במערכת ערך **כל** מנה ואת **כל** כ"א כ"א יתידאין ולית דין מנהון) **רומש** ב' מלא וסי' דין ואידך וכל העוף כל רומש דוילא נח לקמן דף מ"ר ושאר אורית' רמש הרמש כולהן חסורים וי"ו וכן מסר רמ"ה ז"ל: **ויהי** כן וי"ו בענין · עיין לעיל פסוק ז' · (אמר וו"ה ראיתי מן הצורך להעיר כי לא בשגגה הטעמתי תיבת הארץ בב' תלשות אבכוונה ורצון וטעמו אבאר בהקדמה בעז"ה · ולקורא לנגן השני לא הראשון:) **הששי** כל לישנא חסר · רמ"ה ז"ל:

רש"י

(לא) **יום הששי** הוסיף ה"א בששי בגמר מעשה בראשית לומר שהתנה עמהם על
מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה · ד"א יום הששי
כלם תלוים ועומדים עד יום הששי הוא ששה בסיון המוכן למתן תורה: (ס"א
שיום

ויכלו

(ל) וּלְכָל חֵיוַת אַרְעָא וּלְכָל עוֹפָא דִשְׁמַיָא וּלְכֹל דְרָחִישׁ עַל אַרְעָא דִי בֵיהּ נַפְשָׁא חַיְתָא יַת כָּל יְרוֹק עִשְׂבָּא לְמֵיכָל וַהֲוָה כֵן : (לא) וַחֲזָא יְיָ יַת כָּל דִי עֲבַד וְהָא תַקִּין לַחֲדָא וַהֲוָה רְמַשׁ וַהֲוָה צְפַר יוֹם שְׁתִיתָאֵי :

ואישתכללו

רש"י

שיום ששי בסיון שקבלו ישראל התורה נתחזקו כל יצירות בראשית ונחשב כאלו נברא העולם עתה והו יום הששי שאותו יום ששי בסיון :)

ויכל

מפורש

הגרשיים שבתיבת ורדו שהוא טעם מפסיק והנה הפריד בין שתי התיבות ובטל האחוב ובטל גם חק יהו"א וחזר התיבה לאיתנו הראשון להיות נדגש כמו שכתבנו בתיבת בראשית · וזה הוא אחד מן המבטלים חק יהו"א אשר קראו המדקדקים בשם מפסיק ויתרם יפורשו במקומם ובהקדמה בעז"ה :

(כט) **הנה** (זיהע · דא) מלת הטעם וטעמו קרוב לטעם הן שהוא לשון קבלת דברים כמו ויאמר לבן הן (ראשית ל' ל"ד) ולכן מצאנוהו בלא ה"א בסוף הן הראנו (דברים ה' כ"ד) ובא ממנו הפעל ותהימו לעלות ההר (דברים א' מ"א) שהוא מן הֵן וטעמו אמרתם הננו ועלינו · ולעולם יודגש הנו"ן פעם בסופו ה"א · והוא לעול' מלרע : **נתתי** לכם (איך איבר געבי איך) שרשו נתן לדעת המדקדקים ולדעת רש"י נתת ונבלע הנו"ן בדגש התי"ו ועיקרו נָתַנְתִּי או נָתַתְתִּי והנגינ' לעולם מלעיל כחביריו השלמים : **לכם** (איך) מלת ענין מורכב מן לא"ד הקנין ומן אותיות הכינוים וכן לִי לוֹ וחביריהם דוגמת בִּי בוֹ בָּכֶם המפורשים לעיל פסוק י"א ואמר נתתי בלשון עבר וטעמו נותן אני לשון הווה וכן כל לשון הווה פעמים שמדבר בלשון עבר ופעמים בלשון עתיד כמו שפירש רשי' לקמן י"ד כ"ג : **עשב** זורע זרע כגון תבואה וקטניות אלו הן למאכל אדם אבל לכל חית השדה נתתי את כל ירק עשב כגון כרוב ותרתין וכיוצא בהן · ודקדוק **זרע** מפורש לעיל י"א · ואולם באתנח וסוף פסוק ישתנה הסגו"ל לקמץ וכן הדין ברוב משקל פֶּעֶל : **יהיה** (אזל זיין) כמו יִפָּנֶה עיין לעיל פסוק ג' ולעול' יהי' מתג ביו"ד עיין שום שכל : **לאכלה** (צור שפייזע) שם הפעל מבנין הקל כמו לאכול ולכן ת"א למיכל · והוא מלרע לעולם :

(ל) **את** כל ירק עשב (אללעז גריגע קרייטר ווערק) כבר אמרנו לעיל פסוק כ' שהשמות הבאים על משקל פֶּעֶל הם שוים בסמיכותם ובנפרדם והארכנו שם בביאור ענין נפש חי' וכמקרה נפש חי' כן מקרה ירק עשב כי לא ידענו אם הוא סמוך או נפרד ונסובה ונחקורה · דע כי מצאנו שלשה משקלים בענין זה והם יֶרֶק בשש נקודות · יָרָק בשני קמצים יָרוֹק קמץ וחולם · והחפרש שביניהם הוא כי ירק בשש נקודות שם דבר הוא · הונח אל המראה והגוון (גרין) ומדרך

הלשון

א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ ב וַיְכַל אֱלֹהִים
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם
הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־
בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃ פ

אלה

מנחת שי

(א) **ויכלו** חסר וי"ו כי הוא בגימטרי' ע"ב ונרמז בסוף טעמ' בראשי' שם והו' בראשי' תיבות ויכלו השמים והארץ וי"א ויכלו נעשו כלים והרמז לו' קצוות הנקראים מלאכת שמים וארץ ועד"ה נכתב חסר כי הוא מלשון כלה הכלולה מן הכל וכמו שאמרו חז"ל בואו ונצא לקראת שבת המלכה :

שום שכל

(א) **וכל צבאם** ד' וסי' וכו' וג"ל ד' דסמיכי : **צבאם** ז' וסי' נמסר בישעי' ריש סי' ל"ד : (ב) **וישבת** ב' חסירים וסי' דין ואידך וישבת המן (יהושע ה' י"ב) עכ"ל וג"ל ב' וחסירים : **השביעי** מלא יו"ד בכל אורייתא בר מן ג' חסירי' וסי' מיום הראשון עד יום השבעי (שמות י"ב ט"ו) וישבתו העם ביום השבעי (שמו' י"ו ל') השבעי והעברת שופר תרועה (ויקרא כ"ה ט') כן מסר רמ"ה ז"ל וכן במסרת הדפוס בפ' בא : (ג) **ויברך אלהים** ג' וסי' וכו' עכ"ל וזולתם ויברך יי : **ברא אלהים** ג' · מסרת כ"י והם בראשית ברא אלהים · ודין · ואידך ברא אלהים אדם (דברים ד' ל"ב : **לעשות** מלא וי"ו כתיב וכל לישנא דלעשות באורייתא דכוותי' מלא בר מן תשעה חסירים וי"ו וסי' ולחשב מחשבות לעשת בזהב (שמות ל"ה ל"ב) ויקהל משה את כל עדת בני ישראל לעשת אתם · ריש פרשה (שמות ל"ה א') לדעת לעשת ועשה בצלאל ואהליאב (ל"ו א') לעשת אתה ויקרא משה אל בצלאל (ל"ו ב') לעשת אתה ויקחו מלפני משה (ל"ו ג') לעשת ומרבים העם להביא (ל"ו ה') לעשת כאשר עשה ביום (ויקרא ח' ל"ד) אל בני ישרא' לעשת הפסח וידבר משה (במדבר ט' ד') ולא יכלו לעשת ויהיו אנשים אשר הי' טמאים (במדבר ט' ו') עכ"ל מסרת רמ"ה ז"ל ובמסרת הדפוס ריש פ' ויקהל מסר **לעשת** י"ג חסר ומונה והולך יו"ד בתורה וג' בכתובים · והיו"ד המה ט' הנזכרים ועוד אחד והוא לחשוב מחשבת קדמאה (שמות ל"א ד') · והוא כתיב מלא בכל הספרי' המדויקים ותפשתי במסרת כ"י ומצאתים נכונים כי לא מסר שם כי אם י"ב חסירים ועל ולחשב מחשבת מסר בסדר' תניינא · נשמע מינה' כי לחשוב מחשבות קדמאה מלא וי"ו וכן נכון ומסכים עם הרמ"ה ז"ל ועם הספרים המדויקים : ועדיין צ"ע כי הי' לו לרמ"ה ז"ל לברר דבריו ולומר ולחשוב מחשבת תניינא ולא די שלא בירר דבריו אבל נתן יד לטעות בסדרו ולחשוב מחשבת קודם ויקהל משה והוא באמת מאוחר אם לא שנאמר שדעתו

(א) וְאִשְׁתַּכְלָלוּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן׃ (ב) וְשֵׁיצִי יְיָ בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עִיבִדְתֵּיהּ דִּי עֲבַד וְנָח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִידְתֵּיהּ דִּי עֲבַד׃ (ג) וּבָרֵיךְ יְיָ יַת יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדִּישׁ יָתֵיהּ אֲרֵי בֵיהּ נָח מִכָּל עִיבִידְתֵּיהּ דִּי בְרָא יְיָ לְמֶעְבַּד׃

אילן

שום שכל.

דעתו על קדמות העניינא ונ"ע. ועוד אדבר בו במקומו בעז"ה. אחר כתבי זאת מצאתי לבעל מנחת שי דברים בפ' ויקהל וגם הוא לא הרגיש שיש סדר הפוך בדברי רמ"ה ז"ל :

אלה

רש"י

(ב) ויכל אלהים ביום השביעי ר' שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקדש. הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאילו כלה בו ביום. דבר אחר מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה : (ג) ויברך ויקדש ברכו במן שכל ימות השבוע יורד להם עומר לגולגלת ובששי לחם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל והמקרא כתוב על העתיד : אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראוי לעשות בשבת כפל ועשאה בששי כמו שמפורש בב"ר :

אלה

מפורש

הלשון לכנות כן כל מה שנתעלם בו המראה הזה וכן מדרך ל"א לומר (גרינעז) ויהי' מין עשב או מין עץ כמו כל ירק בעץ (שמות י' ט"ו) והכוונה עלה ירק כמו שפי' שם רש"י ז"ל ות"א כל ירוק באילנא. ולכן ירק סתם הנה הוא סתום וצריך המקרא לפרוט ירק עשב או ירק עץ ויהי' טעמו ירק של עשב וכן ת"א ירוק עיסבא. והתאר ממנו יָרוֹק בקמץ וחולם. ואחר כל יָרוֹק ידרוש (איוב ל"ט ח') אכן יָרָק בב' קמצין גם הוא תאר אבל בפרט אל מיני העשבים. כגן הַיָּרָק (דברים י"א יו"ד) והריבוי ממנו בדברי רז"ל ירקות שהוא מן ירק בב' קמצין כי ירק בשש נקודות לא יתרבה מצד טבע ענינו כידוע לחכמי הלשון ולכן סרו תלונות ר' אלי' הלוי על הרד"ק בשרשו ונדקו דברי רד"ק מדברי ר"א. ופירש ירק עשב כגון כרוב ותרדין וכיוצא כמו שפירשתי בפסוק הקודם : ויהי כן (אונד עס געשאהע אלזא) מפורש ואמרו המפרשים שבכל מקום הרצון בו שהקב"ה אדון הטבע והוא בראו ולכן גזר אומר ויקם לו ומה שגזר כן הי'. ואולם ויהי כן שבמקום הזה איננו נופל בטוב על הנה נתתי לכם לאכלה שהרי הכרח הרעב יביא להם לאכול

בלי

ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת
יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ ה וְכֹל ׀ שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם
יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר
יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃
ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי־הָאֲדָמָה׃

ויצר

מנחת שי

(ד) **אלה תולדות** סימן זה . מלאתי במסרת כ״י מן זה ספר תולדת עד תולדת יצחק תולדת כתיב ומן תולדת יצחק עד סוף ספרו תלדות כתיב בר מן חד תלדת כתיב חסר דחסר אלה תלדת ישמעאל · וב׳ מלא דמלא אלה תולדות השמים · ואלה תולדות פרץ ובמסרת הדפוס איתמר בלישנא אחרינ׳ אך צריך לתקן מה שכתוב וג׳ כתיב תולדות ודא ודא חדא היא וצריך לומר וג׳ כתיב תלדות חסר וי״ו קדמאה ומלא בתראה והרי לך גם כן לשון מסרת הרמ״ה ז״ל תולדות אחד מלא דמלא בתרין ווי״ן וסי׳ אלה תולדות השמים ואחד חסר דחסר וסי׳ ואלה תלדת ישמעאל (בפ׳ חיי שרה) וג׳ כתיב תלדות חסר וי״ו קדמאה ומלא וי״ו בתראה וסי׳ תלדות עשו הוא אדום ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר (תרויהון בפ׳ וישלח) אלה תלדות יעקב (בפ׳ וישב) ושארא תולדת כתיב מלא וי״ו קדמאה וחסר וי״ו בתראה עכ״ל · וכלל זה יהי׳ בידך שהרמ״ה ז״ל לא דבר אלא בתורה · ובבראשית רבה פ׳ י״ב ובשמות רבה פ׳ ל״ד כל תולדות שנאמרו בתורה חסרים בר מן תרין וכו׳ כמ״ש בסוף רות · ועיין מה שכתב על זה המקובל מהור״ר שלמה הלוי בן אלקבץ בפי׳ שרש

ישי

שום שכל

(ד) **אלה תולדות** ד׳ וסי׳ וכו׳ : **תולדות** ב׳ מלאים דמלאים וסי׳ וכו׳ · עיין מנחת שי · **בהבראם** ה׳ זעירא · **עשות** מלא וי״ו וכל דכותי׳ באוריתא מלא · מסרת רמ״ה ז״ל : **ארץ ושמים** ב׳ (דסמיכי) וסי׳ דין ואידך הודו על ארץ ושמים (תילים קמח י״ג) **ושמים** ד׳ וסי׳ וכו׳ : (ה) **וכל** ה׳ ריש פסוק בס׳ בראשית וסי׳ וכו׳ · מסרה זאת נדפסת בשיבוש והיא נכונה במערכת ערך כל · וברמ״ה ז״ל **וכל** י״א פסוקין רישא ומציעא וכל וסי׳ נמסר בפ׳ נו · ובפ׳ נו מסר יו״ד פסוקין רישא ומציעא וכל וסי׳ וכו׳ עכ״ל בכללן אמר יו״ד וכד נחית למניא איכון י״א ואמר בעל מבין חידות וז״ל יו״ד איכון ולא י״א ואע״פ שמונה והולך י״א חד מהם מונה בטעות והוא וכל ערי המישור (דברים ג׳ יו״ד) כי פסוק זה רישי׳ כל לא וכל בוי״ו והוא נמנה (במדבר ב׳ ח). עם פסוקין דאית בהון כל וכל כל עכ״ל · והבל יפנה פיו כי על כולן זולת על האי וכל ערי המישור דדברים ג׳ יו״ד נמסר במ״ק י״א ואיך יערב לב איש להטעות את כולם אכן האמת שהיא נכונה כמות שהיא ומה שמנ׳ בהדייהו וכל ערי המישור וגו׳ איננו הך דדברים ג׳ י׳ כמו שחשב המבין אך הוא דיהוש׳ י״ג וגם עליו נמס׳ במ״ק י״א :

ודע

(ד) אִלֵּין תוּלְדַת שְׁמַיָּא וְאַרְעָא כַּד־אִתְבְּרִיאוּ בְּיוֹמָא דִי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים אַרְעָא וּשְׁמַיָּא׃ (ה) וְכֹל אִילָנֵי חַקְלָא עַד־לָא הֲווֹ בְּאַרְעָא וְכָל־עִסְבָּא דְחַקְלָא עַד־לָא צְמַח אֲרֵי לָא אַחִית מִטְרָא יְיָ אֱלֹהִים עַל־אַרְעָא וֶאֱנָשׁ לַיִת לְמִפְלַח יָת־אַדְמְתָא׃ (ו) וַעֲנָנָא הֲוָה סָלִיק מִן־אַרְעָא וְאַשְׁקֵי יָת־כָּל אַפֵּי אַדְמְתָא׃

ובראֿ

מנחת שי

סי' על פסוק ואלה תולדות פרץ ומסור מהיר הנגיל במסרת הברית הגדול סוף רות : בהבראם ה"א זעירא ועיין בספר הזהר דף כ"ה ופ' לך לך דף נ"ג ופ' האזינו דף רצ"ז ובתיקוני הזהר סוף תיקונא שבעין בחיי וריקאנטי מערכת האלהות פ"ה וסוף פ"ט גנת אגוז חלק ב' ריש דף כ"ה ועיין מ"ש פ' האזינו על הליי תגמלו זאת : (ו) והשקה את כל פני האדמה מלת את לבן אשר בגרי ובמאריך ולבן נפתלי בסגול ובלא מאריך ובמקף כפי הנראה בחילופים שבדפוס וקצת מרוב הספרים הם כבן נפתלי · אחר כך מצאתי בחילופים כ"י בספק והשתא לא קשה מידי :

ויגר

שום שכל

ודע כי בעל המסרת לא נחת הכא כ"א לסמן הכתובים וכל בוי"ו והכתובים כל בלא וי"ו וסי' הכ"ף בחולם או בקמץ : המטיר גם ממטיר דאורייתא כולם מלאים יו"ד · רמ"ה ז"ל : ואדם ט' וסי' במס"ר : לעבד חסר וי"ו כתיב וכל אורייתא דכוותי' · רמ"ה ז"ל : (ו) ואד ב' וסי' דין ואידך ואיד נכון לצלעי (איוב י"ח י"ב) כתיב מלא עכ"ל והוא מן א"ב מן ב' ב' בתרי לישנא נמסר במערכת אות אל"ף : והשקה ג' רפין וא' מפקי' ה"א וסי' דין · והשקה את האשה (במדבר ה' כ"ד) והשקה את נחל שטים (יואל ד' י"ח) והשקה את המים (במדבר ה' כ"ז) כתיב מפקא :

ויגר

רש"י

(ד) אלה האמורים למעלה : תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' למדך שכולם נבראו בראשון · ד"א בהבראם בה"א בראם שנאמר כי ביה ה' צור עולמים (ישעי' כ"ו) בב' אותיות הללו של השם יצר שני עולמים ולמדך כאן שהעולם הזה נברא בה"א רמז שירדו הרשעים למטה לראות שחת כה"א זאת שסתומה מכל צדדים ופתוחה למטה לרדת דרך שם : (ה) טרם יהי' בארץ כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא · ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון (שמות ח') עדיין לא תיראון ואף זה תפרש עדיין לא הי' בארץ כשנגמרה בריאות העולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדיין לא צמח · ובשלישי שכתוב תוצא הארץ על פתח קרקע עמדו עד יום ששי (עיין במפורש) : כי לא המטיר · ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואין מכיר בטובתן

של

מפורש

בלי גזרה מוקדמת ועוד איך יכול לומר ויהי כן על דבר התלוי בבחירה ולכן אמר מהרי"ק ויהי כן חוזר למה שאמר קודם ורדו בדגת הים וכו' שאם לא הטביעם האל בזו הטבע לא הי' האדם רודה בהם ולא יהי' לו יכולת עליהם לפי שיש מהם חזקי ההרכבה מן האדם כארי ודוב ונמר · ואת"ת א"כ למה הפסיק בנתים במאמר הנה נתתי לכם וגו' · הטעם בעבור שאמר הכתוב ורדו וגו' שנראה שיוכל האדם לאכול מהם לזה הוכרח לפרש ולומר הנה נתתי לכם וגו' לומר שעם היות שנתן הממשלה לרדות בהם לא הורשה לאכול מהם אלא כל עשב זורע זרע וכל פרי העץ אבל לבעלי חיים אף זה לא נתן לאכול אלא ירק עשב · ואפשר לפרש עוד כי ויהי כן חוזר גם אל מה שאמר בסמוך הנה נתתי לכם וגו' לפי שהצמח רחוק מטבע החי ולזה ילאה החי לשנותו אל טבע המזון לזה אמר שהקב"ה הטביעם על זה הטבע שיזונו כל בעלי החיים מהצמח :

(לא) **והנה** טוב מאד (אונד פאנד עס זעהר גוט) מאד · מלת הענין להפלגת הענין בכמותו גם באיכותו ויכפל לפעמים לתוספת ההפלגה מאד מאד · וממנו ובכל מאודך (דברים ו') כי עיקרו שם דבר · ויתלוה אל הפעל להוראת הפלגת הפעולה · ויחר לקין מאד (לקמן ד' ה') והנה הוא תאר הפעל ויגדיל גם התאר והנה הוא תאר התאר · יפה הוא מאוד (לקמן י"ב י"ד) ולפי מה שפירשתי לעיל פסוק ד' יהי' גם פה ענינו לתאר הפעל · ועוד אדבר בו · והנה הוסיף תיבת מאד בכללות הבריאה כי תכלית הבריאה בכללו טוב מאד יותר מן התכליתיות הפרטיות המכוונות אליו וכבר האריך בזה רס"ד בביאורו בזה עיין עליו : **יום הששי** (דער יעניגע זעכסטע טאג) הרבה נתקשו המפרשים בה"א הידיעה הזאת וזה כי לא ימלט מהחלוקה אם שתיבת יום סמוך אל תיבת הששי ואז טעמו יום של הששי הידוע (וזה דעת רז"ל שהביא רש"י ולדעתם הששי הידוע הוא ששי בסיון) או שהוא נפרד ויהי' ששי תאר ליום · ומצד הסברא כן הוא דוגמת חביריו הקודמים אבל לא יפול בטוב הה"א כי לעולם יצטרך שישתוה התאר אל המתואר במאמר הרכב הרכבת ביאור ותנאי וכמו שביארתי בביאורי לס' מאזנים דף כ"ב עיין עליו · ובעבור הזרות הזאת עלה בדעת יש אומרים העתיקם הראב"ע כי ששי תאר לגלגל הששי ויום סמוך אליו · והראב"ע מאן בפירושם ולדעתו יהי' נכון המתואר בלא ה"א והתאר בה"א · והנה סתר דברי עצמו בספרו מאזנים במקום הנזכר · והנראה לי בזה הוא כי שמות המספר נוספי היו"ד בסוף הינם באמת שמות תארים בכל מקום אך הם לפעמים שמות המקרים ואם תרצה תקראם תארים מופשטים ולכן יתכן לסמוך אליהם הנספרים וטעם יום הששי יום השביעי יום שבו חלה מקרה הששיות והשביעיות ואין הפרש בטעם בין היא **הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית** להושע בן אלה (מ"ב י"ח ט') ובין היא **שְׁנַת הַשְּׁבִיעִית** למלך (עזרא ז' ח') אלא שבמשל הראשון תיבת השנה נפרד כי השביעית תאר מוחלט לו ובמשל השני שנת סמוך והשביעית תאר מופשט עומד בעצמו והטעם לאלה יבואר במקומם בהקדמה בעז"ה :

(א) **ויכלו** (אונד זיא ווארדן פאללענדט · דא פאללענדט ווארדן) פעל עתיד מאשר

לא

מפורש

לא נקרא שם פעלו מהדגוש מן ויכל אלהים בפסוק שאחר זה ולכן נדגש הלמ"ד שהוא עי"ן הפעל לפי הבנין וחבירו וַיְכֻסּוּ כל ההרים (לקמן ז' י"ט) ויחסר למ"ד הפעל שהוא אות ה"א כמשפט שכתבתי לעיל פסוק ט' בתיבת יקוו המים · והוי"ו שבראשו השיבו לעבר ונרפה היו"ד לטעם שכתבתי לעיל א' ג' שלעולם לא ידגישו יו"ד האית"ן המנוקד בשו"א רק יניחו השו"א אחר הי' בתחלה נע · מאזנים דף מ"ו ב' · ולעולם אות האית"ן בשו"א בכל בנין הכבד הדגוש · והנגינה מלרע לעולם · וטעם ויכלו שנשלם השגת התכלית למציאות בכללו · ואונקלוס תרגם ואשתכללו והוא לשון השלמה בבחינת היסודות ואפשר שלבחינה הזאת תפש הכתוב בלשון כילוי ולא בלשון השלמה וכטעם אשר ברא אלהים לעשות וכמו שאפרש : **וכל צבאם** (אונד איהר גאנצעס הער) צבא השמים וצבא הארץ · **צָבָא** שם דבר יחיד ע"מ **פֹּעַל דָּבָר** ובסמיכות הדיבור **דְּבָרִם** בהשתנות קמץ פ"א הפעל לשו"א ובסמיכות התיבות ישתנה גם קמץ העי"ן לפת"ח כמו **דְּבַר** ה' · אכן אם הלמ"ד אל"ף לא יסור הקמץ **צְבָא** השמים · והקיבוץ צבאות דוגמת אבות והמ"ם בסוף לפי' כינוי הנסתרים ולעולם הנגינה מלרע : (ב) **ויכל** אלהים (גאטט האטטע פאללענדעט) פעל יוצא מבנין הכבד הדגוש הוא בנין **פִּקֵּד** והי' ראוי **וַיְכַלֶּה** אלא שלעולם יחסר הה"א כשיש בראשו וי"ו ההיפוך עיין לעיל פסוק ד' · ולכן גם הדגש אחר הי' ראוי בלמ"ד נפל · ודע כי ויכלו תרגם אונקלוס ואשתכללו וכמו שכתבנו אכן ויכל תרגם ושצי ולא ידעתי סודו · ואפשר שרמז בזה למאמרם ז"ל על מתיחות המציאות עד שגער בו האל יתעלה וכטעם **שַׁדַּי** שאמר לעולמו די · אמנם המתרגם הסורי תרגם שניהם בלשון השלמה : **ביום השביעי** (אם זיבנטן טאג) אמרו המפרשים ב' ביום עניינו טרם ודוגמתו ביום הראשון תשביתו (שמות י"ב ט"ו) טרם יום הראשון · ואחרים אמרו כי ויכל הוא פעל עבר הקודם לעבר (פלוסקוואמפערפעקטום) וכן תרגם המתרגם האשכנזי · ורס"ד בביאורו דרכו אחרי רבים והאריך בביאור שלשת מיני העבר ואין צורך לו במקום הזה כי לזה אמר הכתוב ביום השביעי בעבור שבו הי' נראה כי כלתה מלאכת שמים וארץ שבעוד שהי' יום ששי לא נודע שכלתה מלאכתו או אם יעשה למחרתו דבר · וזה נראה לפי הפשט · וחז"ל אמרו נכנס בו כחוט השערה לפי שהוא יודע עתיו ורגעיו וכו' כמו שפי' רשי' ז"ל והוא דקדוק נכון מאוד ולדעתם טעם ביום השביעי בתחלת יום השביעי שהוא הרגע הבלתי מתחלק אשר הוא תכלית הזמן העבר וראשית הזמן העתיד ואינו חלק ממנו כידוע לחכמי המספר : **מלאכתו** (זיין ווערק) מן **מְלָאכֶת** בשקל **מִשְׁמֶרֶת** ובעבור הא"ף נשתנה כי הי' ראוי **מְלַאכְתּוֹ** דוגמ' **מִשְׁמַרְתּוֹ** ולעולם יודגש התי"ו בכינוי כחביריו והנגינ' מלר' לעול' : **אשר עשה** (דש ער געמאכט) עשה · פעל עבר לנסתר מבנין הקל מגזרת נחי ל"ה ונקמץ העי"ן להניח ה"א כמו שפירשתי לעיל פסוק א' בתיבת ברא : **וישבת** (אונד ער רוהטע) פעל עתיד לנסתר מבנין הקל עם הוי"ו הפתוח להשיבו לעתיד ולכן נדגש היו"ד ומשקלו יפעול בחולם העי"ן וכן תשבות בחולם באתנח וס"פ אבל בסמיכות ענין **תִּשְׁבַּת** בפתח

(ז) וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה׃

ויטע

מנחת שי

(ז) וייצר ה' אלהים את האדם · בשני יודין וכן דרשו בפ' הרואה אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי · ולמטה וייצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ביו"ד אחד לבד וכן כתוב במכלול דף קכ"ט (דפוס פיורדא דף ק"ו ע"ב) וגם הרמ"ה כתב ויצר ה' אלהים תרין במעש' בראשי' קדמאה מלא בתרין יודין תניינא חסר חד יו"ד ועיין באדרא רבא דף קמ"א ע"ב :

וען

שום שכל

(ז) וייצר ב' חד מלא וחד חסר · מסרים כ"י ועיין מ"ס · והוא בשני הלשון ולקורא להנעי' היו"ד לא הלד"י : באפיו ב' וחבירו לקמן ז' כ"ב וכל לישנא דאפיו לאפיו מלא יו"ד כתיב · כן מסר רמ"ה ז"ל : נשמת ד' נמסר בפ' מח : חיים כל לשון חיים באורייתא מלא כתיב בתרי יודין וכן כל חייך בתרי יודין · רמ"ה ז"ל :

ויטע

רש"י

של שמים וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאין : ה' אלהים · ה' הוא שמו אלהים שהוא שליט ושופט על כל וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו ה' שהוא אלהים : (ו) ואד יעלה לענין בריאתו של אדם העלה התהום והשקה עננים לשרות העפר ונברא אדם כגבל זה שנותן מים ואח"כ לש את העיסה אף כאן והשקה ואח"כ וייצר (עיין במפורש) : (ז) וייצר שתי יצירות יצירה לעולם הזה ויצירה לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת לדין לא נכתב ביצירתה שני יודין · עפר מן האדמה · צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה · ד"א נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי הלואי תהא לו כפרה ויוכל לעמוד : ויפח באפיו עשאו מן העליונים ומן התחתונים גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ בשני ברא רקיע לעליונים בשלישי תראה היבשה לתחתונים ברביעי ברא מאורות לעליונים בחמישי ישרצו המים לתחתונים הוזקק הששי לבראות בו בעליונים ובתחתונים ואם לאו יש קנאה במעשה בראשית שיהיו אלו רבים על אלו בבריאות יום אחד (ב"ר פ' י"ד וע"ש י"ת) לנפש חי' אף בהמה וחי' נקראו נפש חי' אך זו של אדם חי' שבכולן שנתוסף בו דעה ודיבור :

מקדם

מפורש

וכולם פעלים עומדים · ואונקלוס תרגם ושבת ונח וכן תרגם כי בו שבת אחרי ביה נח והרד"ק ויתר המפרשים פירשוהו לשון הפסקה דוגמת וישבת המן (יהושע ה' י"ב)

ויום

(ז) וּבְרָא יְיָ אֱלֹהִים יָת אָדָם עַפְרָא מִן אַדְמְתָא וּנְפַח בְּאַנְפּוֹהִי נִשְׁמְתָא דְחַיֵּי וַהֲוָת בְּאָדָם לְרוּחַ מְמַלְּלָא׃

ונציב

מפורש

יום ולילה לא ישבותו (לקמי' ח') ושני העניינים קרובים כי הפסוק ינוח והנה פוסק:
(ג) ויברך אלהים וגו' ויקדש אותו (אונד גאטט זעגנטי וכו' אונד הייליגטע איהן) ויברך מפורש לעיל א' כ"ב וכן ויקדש גם הוא מבנין הכבד הדגוש כמו שמפורש שם · וטעם ברכה שפעת טובה דוגמת אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו (דברים ט"ו י"ד) וטעם קדושה הזמנה לשביתה והנה שיעור הכתוב ויברך אלהים את יום השביעי שבו הי' העולם מלא כל טוב ולכך ויקדש אותו הזמינו לשביתה' לעדות כי בו שבת גם הוא לאחר שברא תחלה הכל · וכן הוא אומר וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש כל מלאכה לא תעשו (ויקרא כ"ג ג') כן למדתי מפירש הרשב"ם בפ' יתרו בפסוק על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו · עיין עליו והוא יותר נאות לפשט מכל מה שפירשו בו:
לעשות (צו מאכן · פארט צו ווירקן) מקור מבנין הקל מגזרת ל"ה ובלא תוספת בראשו הנה הוא **עשה** יעשה לו (משלי כ"ג ה') במשקלו הנפרד ובמשקלו הסמוך **עשה** שמים (תהלים ק"ח ג') בחטף פתח בעבור העי"ן גם בתוספות תי"ו בסוף **עשות** ספרים הרבה (קהלת י"ב י"ב) ואם תוספת אות בכל"ם בראשו לעולם הוא כן ותנועת בכל"ם מתוגה והנגינה מלרע · וטעם לעשות להיות מנהגם מאותו זמן והלאה לעשות כיוצא בהן כגון בעלי חיים והאילנות ודשא שמזריעין ועושין כיוצא בהן:
(ד) **אלה** תולדות השמים (דיזס איזט דיא ענטשטעהונגס געשיכטע דעס הימעלס) אלה (דיזע) תיבה מורה על עניינים נודעים ונזכרים כבר או עתידים להזכר כמו אלה מועדי ה' (ויקרא כ"ג ד') ומורה גם על עניינים נרמזים באצבע · וכן זה וזאת רומזים על יחיד ויחידה ויכנס עליהם ה"א הידיעה ליתר הודעה · הזה · האלה (עבן דיזר עבן דיזעלבי) · ובעלי הלשון קראו לתיבות האלה (פראנאמינא) תחת השם · כי זאת פקודתם נבוא במאמר במקום השם ותחתיו · ויותר נכון לקראם שמות הנסתרים כמו שהזכירם הרמב"ם בספרו מלת הגיון שער י"ג · ועוד נדבר בהן ובשמותן בהקדמה בעז"ה · ותיבת אלה לעולם מלעיל והלמ"ד בסגו"ל ודגוש ומצאנוהו בלא ה"א בסוף **אל** · האנשים **הָאֵל** (בראשית י"ט ח') ועיין שם בפי' ראב"ע · והתימה על רד"ק שאמר **אֵלֶּה** משקלו ושם האחד **סֶנֶּה** (ש"א י"ד ד') ובכל ספרינו כתיב סנה בשש נקודות וסגו"ל רפה וא"כ רחוקי' הם כרחוק מזרח ממערב · ובדקתי במקרא כ"י של שנת כ"ד ומצאתיו **סֶנֶּה** בה' נקודות והסגו"ל בדגש וא"כ משקלו **אֵלֶּה** על נכון · ודברי רד"ק נכונים וספרי הדפוס משובשים: **תולדות** (געבורטען ענטשטעהונגס געשיכטע) הם מקובץ סמוך מן **תּוֹלָדָה** ומשקלו **תּוֹעֵלָה** כי שרשו ילד או ולד וחבירו **תּוֹכֵחָה** והקיבוץ **תּוֹלָדוֹת** דוגמת **תּוֹכָחוֹת** אלא שבסמיכות ישתנה הקמ"ץ לשו"א **תּוֹלְדוֹת** וכן **תּוֹכְחוֹת** מוסר (משלי ו' כ"ג)

והתי"ו

מפורש

והתי"ו מתוג להפריש בין החולם והחטף וכן לעולם יומתג החולם כשאחריו שו"א והולם נרפה התי"ו בעבור נוח הה"א שבתיבת אלה וכמו שכתבתי בתיבת תהו לעיל א' ב' ודוגמתו אלה בני חם (לקמן י' כ') הבי"ת רפה ושם עוד נדבר בו ׃ וטעם תולדות כמשמעו ולפי שבתחלה קצר במקצת דברים עכשיו חוזר ומפרש האיך נעשו ׃ אמר ר' אבוהו כל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים כאן שנאמר אלה פסל מה פסל תהו ובהו וחשך (ב"ר פ' י"ב סי' ב' ועיין י"ת) ׃
תולדות השמים ׃ מאורות וכוכבים ומעשה מרכבה ושאר דברים של מעלה כגון אש ברד שלג סופה וסערה ׃ ותולדות הארץ בעלי חיים דשאים אילנות אבנים מים (ב"ר שם) ׃ **בהבראם** (דא זיא ערשאפן ווארדן) מקור מבנין נפעל עם בי"ת בכל"ם בראשו ומ"ם בסופו לשי' הפעולים ותרגומו כד איתבריאו וחבירו ביום הבראם (לקמ' ה' ב') ובשניהם הבי"ת מתוג להבדיל בין הקמץ והשו"א אשר לא יכונו יחד ׃ ונדגש הבי"ת להבליע נו"ן נפעל החסר והנגינה לשלם מלרע ׃ **עשות** בפסוק הקודם ׃

(ה) **וכל** שיח השדה (אונד אללרלייא בוימגעוועכס דעס פעלדס) **וכל** דקדוקו לעיל א' כ"ו ׃ **שיח** שם דבר יחיד דוגמת מין לעיל א' י"א והוא שוה בסמוך ובמוכרת ובעבור החי"ת נתוסף בו סברת הפתח ואיננו בכלל הגה (זילבע) ולכן לא ינוגן לעולם כמו שכתבתי בתיבת רקיע לעיל א' ו' ואין הפתח כ"א לתיקון העי"ן והחי"ת והה"א לא לתנועה עצמית והעד שהקילו בו עד שהוצרכו להשיב הטעם לאחור כשהטעם בראשית המלה שאחריו כמו בֹּצֵעַ בָּצַע (משלי א' י"ט) מוֹנֵעַ בָּר (משלי י"א כ"ו) בּוֹקֵעַ מים (ישעי' מ"ג י"ב) והוצרכו ג"כ להעמיד מאריך בעי"ן הפעל להעמיד השרי כמו שעשו בחביריו גּוֹדֵר גדר (יחזקאל כ"ב) עוֹרֵף כלב (ישעי' ס"ו) ורבים כמוהם כמו שכתב רד"ק במכלול שער דקדוק הפעלים אבן עשירית ׃ ואין להאריך בזה ובהקדמה יבואר בעז"ה ׃ וטעם שיח עץ פרי וטעם שדה מקום נעבד וראוי לזריעה ולנטיעה ולכן לעולם לא תמצא פעולת העבודה מקושר עם שדה כ"א עם האדמה אבל הזריעה והנטיעה נופלת על השדה ׃ **טרם** יהי' בארץ (וואר נאך ניכט אויף דער ערדע) טרם מלת ענין ותרגומו ברוב עד לא ופירושו עדיין לא (נאך ניכט ׃ בעפאר) ואינו מורה לא על עצם ולא על מקרה ולכן לא יבנה ממנו בנין לומר הטרים וכדומה כמו שפי' רש"י ז"ל ולא יקושר כ"א עם פעל עבר או עתיד כמו טרם כלה לדבר (בראשית כ"ד ט"ו) טרם אכלה לדבר (שם כ"ד מ"ה) ועיין שם בפי' רש"י ׃ לא עם שם דבר ׃ בטרם הרים ילדו (תהלים צ' ב') מלת טרם עונה על ילדו לא על הרים ׃ והפוך בתיבת קודם שעיקר הנחתו להוראת העצם והמקרה ולכן יבנה ממנו פעל לומר הקדים ולא יקושר כ"א עם שם דבר לא עם פעל עבר ועתיד כי לא תוכל לומר קודם אלך כמו שתאמר טרם אלך אבל תצטרך להחליף הפעל בשם ולומר קודם הליכתי ׃ ואין כאן מקום בירור הענינים האלה כי רב הוא וממה שכתבתי תבין שהדין עם רש"י ז"ל ובחנם תפשוהו הראב"ע והרמב"ן ואולי היתה להם גירסא אחרת בדבריו ׃ ודקדוק יהי' מפורש לעיל א' כ"ט ועשב לעיל א' י"א ׃ **כי לא המטיר**

מפורש

(דען ער האטטע ניכט רעגענן לאסן) · כי מפורש לעיל א' ד' · לא מלת השלילה ויבואר עוד למטה בפסוק · **המטיר** פעל עבר לנסתר מבנין הפעיל ולשון מטר נופל על כל דבר היורד מן השמים כמו וה' המטיר וגו' גפרית ואש (לקמן י"ט כ"ד) הנני ממטיר לכם לחם (שמות י"ו ד') ולכן יתכן להסמיכו אל גשם לבררהו כמו ומטר גשם יתן לכם (זכרי' י' א') ועניינו קילוח של גשם והרד"ק בשרשו אמר שטעמו כפול כטעם אדמת עפר (דניאל י"ב ב') ואין צורך : **ואדם** אין (אונד דער מענש וואר נאך ניכט) כבר כתבתי כי אדם שם אל המין האנושי בכלל גם שם פרט על האדם הראשון והענין הזה שמר אונקלוס בתרגומו בכל מקום כי אדם שם המין תרגם אינש ושם הפרט אדם לא תרגם כנגל כמנהגו בשמות העצמים דוק ותמצא · **אין** מלת ענין להוראת השלילה המוחלטת כי במלת אין ישולל הנושא עד שאינו במציאות כלל · ואין קול ואין קשב · (מ"ב ד' ל"א) ואדם אין · איננו במציאות ולכן לא תפול כ"א על שם דבר לא כן מלת לא כי היא תשלול ענין מה מנושא נמצא ולכן מלת לא נופלת גם על פעל עבר ועתיד ומלת **אַין** ישתנה בהפסק הענין אל **אַיִן** והנגינה מלעיל דוגמת **בַּיִת** ולפעמים ישתנה עוד הפתח לקמץ ועוד נרחיב בו בהקדמה בעז"ה :

לעבד את האדמה (דאז ערדרייך צו באהרבייטן) · לעבוד מקור מבנין הקל עם למ"ד בכל"ס בראשו והוא פתוח ומתוג בעבור חטף פתח העי"ן דוגמת לעשות לעיל פסוק ג' :

האדמה לעיל א' כ"ה :

(ו) **ואד** (אבר איין דונסט שטיג אויף פאן דער ערדי) **אד** שם דבר בפלס **פֵּל** דוגמת **גֵּר** מגזרת נחי עי"ן יוד ולפעמים יכתב העין ואז עניינו צער ומקרה רע · הלא איד לעול (איוב לא) אבל יזוקו מטר לאדו (איוב ל"ו כ"ז) מענין ענן כי הוא חסר יוד אף ששתי הענינים קרובים כי היום הרע יקרא יום ענן וערפל · ואמר הרד"ק האד הוא העשן העולה מן הארץ בעבור החום וכאשר יעלה אותו האד מן הארץ ויפגע בעבים ירדו הגשמים משל לעשן העולה מן הקדירה כשיעלה למכסה יזלו מיד מים · ופירש רבינו סעדי' ז"ל ואד יעלה ולא אד ותיבת אין שבפסוק הקודם עומד במקום שנים וכן פירש כי לא הי' בתחלת העולם לא אדם שיזרע ולא אד שיעלה אלא ברא הקב"ה בגזרותיו הכל מתוקן · ונכון הוא זה הפירש מכל אשר מפרשים בו עכ"ל · ואולם גם לדעת הגאון אין הכתובים עולים כהוגן גם תיבת והשקה בלתי מוחוור לפירושו ויותר הי' לו לכתוב להשקות ולכן היותר נראה הוא מה שפירש רשי' ז"ל שהוא מאמר מקיים ומדבר לענין בריאתו של אדם ולכן סמך אחריו וייצר והוא פרטו של ויברא ואח"כ ויטע וגו' ויצמח וגו' וכנגד מה שאמר הראב"ע וכבר נטע וכו' אמר רש"י ז"ל ויצמח לענין הגן הכתוב מדבר וכו' ולפירושו הפסוקים כולם על נכון : **והשקה** (אונד בעפייכטעטי) פעל עבר לנסתר מבנין הפעיל משרש שקה ובעבור נוח הה"א נקמץ הקו"ף ולא מצאנוהו כ"א בבנין הפעיל כי הוא לשון מפעיל לעולם (טרענקן) ואין לגזור ממנו בנין קל ולאמר שקה (טרינקן) כי לפעולה זאת הונח שרש שתה בבנין הקל כי הוא לשון פועל לעולם וגם זה אין לפעלותו אל בנין הפעיל ולומר השתה כי כן לא מצאנו במקרא ולנו לרדוף

אחר

(ח) וַיִּטַּ֞ע יְהוָ֧ה אֱלֹהִ֛ים גַּן־בְּעֵ֖דֶן מִקֶּ֑דֶם וַיָּ֣שֶׂם שָׁ֔ם אֶת־הָֽאָדָ֖ם אֲשֶׁ֥ר יָצָֽר׃

ויצמח

שום שכל

(ח) **ויטע ג׳** : גן כתוב במכלול במשקל פל כל גן פתח וכל הגן בגן קמץ עכ״ל · א״ע
בעל דברי אמת גַן בעדן עשיתי געי׳ ע״פ מ״ג ומ״ק ורוצה ורואי׳ שֶׁל-נעליך (שמות
ג׳ ה׳) וכ״ל הטעם מפני שהוא מוכרת ולא כן גם- לאשה (לקמי׳ ב׳
ו׳) עכ״ל ורש״ד בתיקון סופרים שלו תמה עליו ואמר ולא ראיתי בזה ובמלת של נעליך
הפסק יותר ממלת גם לאשה וכו׳ · גם לא ידעתי מה ענין מתג אצל ההפסק או החבור
ובאמת בחומש עט סופר גם בתנ״ך דפוס ברלין שנת תנ״ט איננו לא כאן ולא במלת
של נעליך ולכן גם אנכי מחקתיו כי זר הוא וכו׳ עכ״ל והאריך בו למדי והעתיר בדברים
וכללים לבלתי הועיל כי המבין בטיב משפטי הטעמים יבין שהדין עם בעל ד״א כי הדבר
תלוי בהפסק ובסימוך לא הפסק וסימוך התיבה מגד ניקודה אבל אגד הבנתה והבנת
הענין · ותיבת גן שם דבר והרי היא סמוכת הראשון בנשוא המאמר הזה והעד שתוכל
להפכו ולומר ויטע ה׳ אלהים בעדן מקדם גן ולא יזיק לו ולכן וודאי שיש לקורא להטעים
התיבה ולהעמידה משא״כ בתיבות גם ואף ואל ודומיהם ממלות הענינים שאין להם
לבדם הבנה שלמה כ״א בצירוף אל אשר הם סמוכים ולכן לא יעמוד הקורא באלה
ויעבור עליהם מהר · ובאמת לא על המתג תלונותי כ״א על המקף שהוא הוא שלא
כדין שהרי לפי משפטי הטעמים יש להטעים תיבת גן בטעם מאריך כי לעולם יבוא מאריך
בתיבה המחוברת לתיבת הטפחא שלאחריו לא לבד בשמות ופעלים כי גם במלות הענינ׳
כמו גם את הכל יקח (ש״ב י״ט ל״א) תיבת גם במאריך משרת הטפחא · ובמקרה תיבת
גם כן מקרה תיבת של נעליך שהוא פעל וגם בו העמדה מה ולכן הוא ראוי לטעם
מהפך משרת הפשטא שאחריו וכן הדין בכל מקום · ובדקתי במקרא כ״י של שנת כ״ד
ומצאתי שניהם נכונים גן במאריך ובלא מקף וכן של במהפך בלתי מקף ולזה וודאי
יש לשמוע כי אמר כדין וכהלכה · ומצאתי עוד עד שני בתרגום אונקלוס שנטעם תיבת
גנתא בטעם מאריך וידענו כי מטעים התרגום רדף אחר טעמי המקרא בכל מקום
ולא שינה הטעמים כ״א על צד ההכרח ואין זה מקומו :

רש״י

(ח) **מקדם** במזרחו של עדן נטע את הגן וא״ת הרי כבר נאמר ויברא את האדם
וגו׳ · ראיתי בברייתא של ר׳ אליעזר בנו של ר׳ יוסי הגלילי משלשי׳ ושתים
מדות התורה נדרשת זו אחת מהן כלל שאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון · ויברא
את האדם זהו כלל סתם בריאתו מהיכן וסתם מעשיו חזר ופירש וייצר ה׳ אלהים וגו׳
ויצמח לו גן עדן ויניחהו בגן עדן ויפל עליו תרדמה השומע סבור שהוא מעשה אחר
ואינו אלא פרטו של ראשון וכן אצל הבהמה חזר וכתב ויצר ה׳ מן האדמה כל חית השדה
כדי לפרש ויבא אל האדם לקרות שם וללמד על העופות שנבראו מן הרקק :

ויצמח

(ח) וּנְצִיב יְיָ אֱלֹהִים גִּנְּתָא בְּעֵדֶן מִלְקַדְמִין וְאַשְׁרֵי תַמָּן יָת־אָדָם דִּי בְרָא׃

ואצמח

מפורש

אחר הנמצא לעולם :

(ז) וייצר (אונד ער בילדעטע) שרשו יצר והיו"ד הראשון יו"ד האית"ן לשי' יחיד נסתר והוי"ו להיפוך ולכן הוא פתוח ודגוש ביו"ד שאחריו כמו שכתבתי פעמים רבות וכן וייקץ נח (בראשית ט' כ"ד) גם יפול יו"ד השרש מן המכתב לפעמים כמו ויצר ה' אלהים מן האדמה דלמטה וכן וייקץ משנתו תגינה דשמשון (שופטים ט"ז כ') בעבור התחברות שני יודי"ן לכן עם חבירי היו"ד שהם את"ן לעולם יוד השרש כתוב · וכל וייקץ הקו"ף פתוחה והנגינה בה זולת וייקץ נח שהקוף בסגול ומלעיל וכן וייצר הצד"י בסגול ומלעיל ולכן הטעמתי ב' תלישות · וכבר הזכרתי לעיל א' י"ב כי הבאים על משקל זה הם באמת נחי פ"א יו"ד והבאים ע"מ וַיֵּדַע האדם מגזרת נחי פ"א וי"ו הם · וטעם וייצר שבנה תבנית מצוייר ותאר מורגש בכל ציור איבריו ומפני שאמר עפר מן האדמה · **האדם** מפורש · שמו נלקח משרשו האדמה וממנו אדום לשון סומק ועיקר יסודו דם · **ויפח** באפיו נשמת חיים (אונד ער בלים אין זייני נאזי לעבענדיגן אדעם) **ויפח** פעל עתיד לנסתר מבנין קל עם הוי"ן הפתוח ודגש אחריו ונדגש גם הפ"א שהוא עי"ן הפעל להבליע הנון פ"א הפעל החסר ובמילואו **וַיִּנְפַּח** ונפתח הפ"א בעבור אות הגרון וחבירו ויטע בפסוק דלמטה והנגינה מלר' לעולם : **באפיו** שרשו אנף ובלשון ארמי נפל על אנפוהי (דניאל ב') והוא מן **אַפַּיִם** ובמילואו **אַנְפַּיִם** דוגמת רגלים ואפיו דוגמת רגליו ונדגש הפ"א שהוא עי"ן הפעל להבליע נו"ן פ"א הפעל : **נשמת** מן **נְשָׁמָה** דוגמת **צְדָקָה** מן צדקת ועניינו נשמה של חיים : **חיים** מקובץ מן **חַי** מגזרת הכפולים ולכן נדגש היו"ד והיו"ד השני עם המ"ם לשי' לשון רבים לא לשון שנים עיין מאזנים דף י"ח ב' ואולם אמר נשמת חיים בלשון רבים כי נשמת האדם השכלית אף שהיא אחת בנושא הרי היא רבת הכוחות כי היא כוללת כל מיני החיים הצמיחה ההרגש וההשכלה · או טעם חיים על השכלים הנבדלים שהם חיים וקיימים וכן הנשמה חי' לעדי עד לכן נשמת חיים שם מיוחד לנשמת האדם : **ויהי האדם לנפש חי'** (אלזא ווארד דער מענש איין בזעעלטעס טהיר) דקדוק ויהי לעיל א' פסוק ג' וה' · נפש חי' לעיל פסוק כ' ובעבור שגם בבעלי חיים בלתי מדברים כתיב נפש חי' לכן פירשו הראב"ע כמו כן שהלך האדם מיד כחיות ולא כתינוקים · ורש"י אמר שהוא החי' שבכולם עיין בפירושו · ואפשר לפרשו עוד שהאדם והוא נשמת חיים בצורת גויי' נהי' לנפש חי' שהושמה נפשו המשכלת בחומר החיות וכבר אמר פלטון (לפי העתקת החכם בעל קול יהודה בראשון לכוזרי סי' פ"ט) שגוף האדם אצל נפשו הוא במדרגת הכלי ביד אומן וכאני' מונהגת ע"י רב החובל · ובמקום אחר גדר גדרו של אדם היותו נפש מדברת בעלת שכל משתמשת בגוף · ואונקלום שתרגם והות באדם תרגם לפי הכוונה ותרגם חי' ממללא בהתחלפות היו"ד בוי"ו דוגמת הי' והוה מן ולילה ללילה יחוה דעת (תלים י"ט ג') שהוא לשון דיבור ומזה שם **חַוָּה** מן אם כל חי ועוד נרמז על מה שאמרו ז"ל עשרה קנין שיחה ירדו לעולם וכו' :

ט וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃
י וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים׃

שם

מנחת שי

(ט) **ועץ הדעת** בזקף גדול (רגונו ועץ בז"ג: (י) **ונהר יצא** מעדן · בחומש כ"י קדמון **יוצא** מלא וי"ו וכתב עליו בס' ר"מ **יוצא** ובס' ר"ג **יצא** חסר ע"כ וזה פשוט מהמסרה שהוא חסר וי"ו וכן לשון הרמ"ה ז"ל ונהר יצא מעדן חסר וי"ו וכל **יצא** גרידא באוריית' דכוותי' חסר בר מן ג' מלאי' וסי' הנה **יוצא** דויאמר ה' אל משה השכם · ויאמר משה הנה אנכי **יוצא** מעמך והעתרתי אל ה' · כחצות הלילה אני **יוצא**:

והזב

שום שכל

(ט) **ויצמח** לי' וחד **ויצמח** · **למראה** ב': **וטוב** מלא וי"ו וכל לישנא באורייתא דכוותי' מלא: **בתוך** מלא וכל לישנ' באוריית' דכוותי' מלא · מסרת רמ"ה ז"ל: (י) **ונהר** ד' וסי' וכו': **יצא** חסר וי"ו כתיב ואלף בסוף תיבותא ועיין מ"ש: **להשקות** מלא וי"ו וכן להשקות צאן אביהן (שמות ב' י"ו) רמ"ה: **הגן** קמוץ עיין פסוק ח': **ומשם** ט' וסי' נמסר בפ' חוקת (במדבר כ"א י"ו) וג"ל ח' וכמו שאברר שם · **יפרד** ב' דין · ודל מרעהו יפרד (משלי י"ט)

שם

רש"י

(ט) **ויצמח** לענין הגן הכתוב מדבר: **בתוך הגן** באמצע הגן: (עיין מפורש)

פישון

מפורש

(ח) **ויטע** (אונד ער פפלאנצטי) משקלו ויפח שבפסוק הקודם: **גן בעדן מקדם** · (איינן גארטן אין עדן נור מארגן זייטע) **גן** (גארטן) שרשו גנן · שם דבר ע"מ **פַּל** דוגמת **שַׁל דַּל** ועניינו פרדס שבו אילנות ממינים רבים הסוככים ומגינים ועדן שם מקום · שבו הגן ומקדם להוראת הנד וכמו שפי' רש"י במזרחו של עדן נטע הגן והוא היותר נאות לפשט הכתוב · והראב"ע פי' ויטע וכבר נטע ועתה שם בו האדם עכ"ל · ואיננו נכון לדעתי שא"כ הי' לו לכתוב וה' אלהים נטע גן בעדן וגו' כמו שפירשתי לקמן בפסוק והאדם ידע ע"ש · וכבר כתבתי כי היותר נאות לפשוטו הוא פי' רש"י ז"ל וכל המעשים האלה הי' אחר בריאתו של אדם והכתובים עולין כהוגן · ונקרא פאת המזרח קדם כי שם תתחיל השמש לזרוח וכנגדו נקרא פאת המערב אחור ואחרון: **וישם** שם (אונד ער זעצטי דאהין) **וישם** פעל עתיד מבנין הפעיל עם וי"ו ההיפוך ואם השי"ן קמוץ הנה הוא מבנין הקל שזה ההפרש בין **וַיָּשֶׂם** ובין **וַיָּשָׂם** שהראשון מההפעיל והשני מהקל כן כתבו רוב המדקדקים ולעולם הנגינ' מלעיל · גם בשרש התיבה יש

מחלוקת

(ט) וְאַצְמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן־אַרְעָא כָּל־אִילָן דִּמְרַגַּג לְמֶחֱזֵי וְטַב לְמֵיכַל
וְאִילַן חַיַּיָּא בִּמְצִיעוּת גִּינְתָא וְאִילַן דְּאָכְלֵי־פֵּירוֹהִי־חַכְמִין בֵּין־טַב
לְבִישׁ : (י) וְנַהֲרָא הֲוָה נָפִיק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יַת־גִּינְתָא וּמִתַּמָּן
מִיתְפְּרַשׁ וַהֲוָה לְאַרְבְּעָה רֵישֵׁי־נַהֲרִין : שום

מפורש

מחלוקת יש אומרים כי כל הבאים ע"מ זה הם נחי עי"ן וי"ו ולדעת אחרים נחי עי"ן יו"ד והאמת דעת הקדמונים ובראשם ר' יהודה חיוג ורא"בע כי כל אלה בעלי שתי אותיות נראות ואות נח נעלם באמצע יהי' וי"ו או יו"ד או אל"ף ובהקדמה נבאר כל זה בעז"ה : ואונקלוס תרגם וישם ואשרי לא ושוי כדרכו ברוב המקומות להורות שישימת האדם בג"ע הי' להיות שם בקביעות כי לא יפול לשון שימה כ"א על דבר אשר הוקבע במקום · ולכן תפש הכתוב לשון וישם לא ויכנס : **שם** (דארט · דאהין) כבר ידעת כי כל פעל יצטרך בהכרח למקום ולזמן ולזה הונח מלת שם להגביל הפעל אם מצד מקומו ואם מצד זמנו וענינו במקום או בזמן ההוא ולפעמים בא בתוספת ה"א בסוף **שמה** בדגשות המ"ם ומלעיל כמו גם אתה לא תבוא **שם** : יהושע הוא יבוא **שמה** (דברים א' ל"ז ול"ח) ואין הפרש ביניהם בטעם הענין : **אשר** יצר (דען ער גבילדט האטטי) **אשר** לעיל א' ז' · **יצר** פעל עבר לנסתר מבנין הקל ונקמץ הצד"י בעבור ההפסק במשפט : ובעבור שאמר וישם שם את האדם נראה שלא נברא משם אבל בראו ומבחוץ והכניסו לשם · והמפרשים התחכמו לדעת מקום גן עדן ואין לנו בזה דבר ברור והראב"ע אמר שהוא תחת קו השוה שלא יוסיף היום ולא יגרע כל ימות השנה · ובלי ספק שהי' מחוז שוה האויר והמזג נברא בתכלית העונג והעדן דשן ושמן מטע ה' להתפאר :

(ט) **ויצמח** (אונד ער ליס הערפאר וואכסן) משקלו ויבדל לעיל א' ד' ואולם נפתח המ"ם בעבור אות הגרון שאחריו כדין · **מן** האדמה (אויז דעם ערדרייכי) **מן** (פון · אויס) מלת הענין להגביל הוראת יחס הפעל אל המקום ואל הזמן והלועז יסמנהו בסימן אבלאטיף · ולפעמים נקשרת המלה הזאת עם השם שאחריו לתיבה אחת ואז יחסר הנו"ן ויובלע בדגש שאחריו כמו **ומתחתיו** יצמח (זכרי' ו' י"ב) ואם האות שאחר המ"ם אחת מאותיות החלשים שהם אהעח"ר ישתנה החירק לצירי · אמת **מארץ** תצמח (תלים פ"ה י"ב) וכבר הזכרתיו לעיל א' ז' בתיבת מתחת ומעל · אכן זאת חקרתי כן היא כי לא תשמש מלת מן כ"א כשהתיבה שאחרי' מבוררת אם בה"א הדעת או בסמיכות או ביתר הענינים המבררים התיבה וכשאין התיבה מבוררת ישמש המ"ם לבדו זולת מקומות מעטים בשינוי הקרי והכתיב · **כל** עץ (אללערלייא בוימי) מפורש לעיל · **נחמד** למראה (ליבליך צום אנזעהן) נחמד שם תאר לעץ ולכן המ"ם קמוץ ולמראה תאר לנחמד והנה הוא תאר התאר וכן יעשו העברים לעשות תארים משמות דברים באמצעות אחת מאותיות הענינים · **וטוב** למאכל (אונד גוט צום עסן) טוב גם הוא תאר לעץ · ומשקל נחמד **נפעל** ונשתנה החירק לסגול בעבור החית · מראה

יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה
אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃ יב וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם
הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃ יג וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא
הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ׃ ושם

מנחת שי

(יב) **וזהב** הארץ ההיא הזי"ן בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן פרק יוד שער א' והמסרת ג' מילין בטעם **וּֽזֲהַב** הארץ ההיא · **וּֽשֲׂדֵה** מגרש עריהם (ויקר' כ"ה לד) **וּֽסֲגַר** פום אריותא (דניאל ו'): **השהם** בספרים כ"י ובדפוס קדמון שני השהי"ן בפתח וכן כתב א"ח: (יג) **ושם** הנהר במקף לא בקדמא וכן השני · א"ת · ובכמה ספרים מצאתי השני בקדמא: (וכן מצאתי במקרא כ"י של שנת כ"ד) : לעבדה

שום שכל

(יא) **שם האחד** ד' · וז"ל ד' דסמיכי בתורה וסי' דין ולקמן יוד כ' ושמות י"א ג' ובמדבר י"א כ"ו וכן במסרת כ"י: **פישון** מלא יו"ד ומלא וי"ו · רמ"ה : **הוא כל** אורייתא מלא וי"ו ואנ"ף : **הסבב** א' מלא וא' חסר בענין וסי' שם האחד פישון הוא הסבב דין חסר וי"ו ושם הנהר השני גיחון דין מלא וי"ו כתיב · כן מסר רמ"ה ז"ל · ובמסר' נמסר עליו ג' חסר עכ"ל ולא מסייעי ובעל מבין חדות חשב שהמציאם ואמר שהם א' דין · ב' אדוס דמלכים ב' ח' כ"א · ג' אדוס דד"ה ב' כ"א ח' עכ"ל · ולא עלו בידו כי הך דד"ה מלא כתיב בכל המדויקים ואנכי מצאתים במקרא כ"י בקהלת א' ו' סובב סבב הולך הרוח ונמסר על סבב תנינא ג' חסר בלישנא וסי' סבב הולך הרוח · הוא הסבב קדמא · ויך את אדום הסביב כתיב (מ"ב ח' כ"א) עכ"ל וכן נמסר עליו במסרת הדפוס ג' חסר בלישנא ולכן יש להוסיף גם הכא תיבת בלישנא · ואולם מה שנמסר שם בקהלת במס"ג ט' חסר בלישנא הוא שיבוש ומסרות רבות עוודות למולו גם בכ"י אינגה ושם נדבר בה אי"ה : **הסבב** קדמא בטעם רביע תנינא בטעם זקף והוא חד מן י"א זוגין קדמא רביע תנינא זקף ונמסר ויקרא א' י"ח : **החוילה** מלא יו"ד וכל חוילה דכוותי' : (יב) **וזהב** הזי"ן בחטף פתח עיין מ"ש והוי"ו במתג והרד"ק במכלול דף כ"ה ב' ודף קנ"ג א' (דפוס פיורדא) הביא לו דומים רבים כמו **וּֽשֲׁבָה** שביך (שופטים ה') קום בלק **וּֽשֲׁמָע** (במדבר כ"ג) **וּֽסֲגוֹר** דלתך (ישעי' כ"ו) **וּֽשֲׁתֵה** בלב טוב (קהלת ט') וכולם זרים לדעת המדקדקים והאמ' כי כולם כדין וסבת השתנותם הוא בעבור שפאיה"ם אחד מאותיות השריקה שהם זסצ"ש ובסבתם תשתנה התיבה גם בניקודה גם במשקלה גם משקלי הפעלים ישתנו בסבתם והמדקדקים לא עמדו על הענין הנכבד הזה ולכן מצאו זרים רבים על פני כל המקרא וכולם נכונים וברורים · ובהקדמה אברר בעז"ה : **הַהִוא** כל **הִוא הַהִוא** דלשון נקבה באורייתא כתיבין ויו ואלף בר מן י"א דכתיבין **הִיא** יוד ואלף וסי' וכו' רמ"ה ז"ל ואנו נדכיר כל חד

ואחד

(יא) שׁוּם חָד פִּישׁוֹן הוּא דְמַקִּיף יָת כָּל־אֲרַע חֲוִילָה דִי תַמָּן דַהֲבָא׃
(יב) וְדַהֲבָא דְאַרְעָא הַהִיא טָב תַּמָּן בְּדֻלְחָא וְאַבְנֵי בוּרְלָא׃ (יג) וְשׁוּם
נַהֲרָא תִנְיָנָא גִיחוֹן הוּא דְמַקִּיף יָת כָּל־אֲרַע כּוּשׁ׃ ושום

שום שכל

וחד על דוכתי' ונדפס יחד בפ' לך לך בפסוק היא צער : **הבדלח** ב' וחסר ועינו כעין הבדלח (במדבר י"א ז') : **השהם** חסר וי"ו וכל **שֹׁהַם** באורייתא דכוותי' :
(יג) **ושם** י"ג ריש פסוק וסי' וכו' : **גיחון** ג' חסירי' וג' מלאים וסי' ושם הנהר השני גיחון · ויוליכו אותו (מ"א א' ל"ח) והורדתם אותו (שם א' ל"ג) וימשחו אותו (שם א' מ"ה) סתם את מוצא (ד"ה ב' ל"ב ל') מערבה לגיחון (ד"ה ב' ל"ג י"ד) עכ"ל · ולא ידענו הי מנהון החסירים והמלאים ואולם במלכים מבואר באמרו ושם הנהר השני · מערבה · הלין ג' קדמאי מלאים · והורדתם · ושלאחריו ויוליכו · ושלאחריו וימשחו חסירים עכ"ל ורצונו חסירים יו"ד כי כולם מלאים וי"ו · וכן מצאתי במקרא כ"י שמסר על הך תרין דד"ה ג' מלאים וכן על הך דאורייתא · ובענין דשלמה מסר כולם חסירים בעניינא · ועדיין צריכין תיקון ולמסור גיחון ו' בלישנא כדי לכלול גם הכתובים בגיחון לגיחון · וכן אמר רמ"ה על הך דאורייתא שהוא מלא יו"ד ומלא וי"ו : **הסובב** ג' מלא ו' עכ"ל · מדמסר לעיל הסבב ג' חסר בלישנא ומצאנו ז' בלישנא סובב הסובב ש"מ שצ"ל ד' מלא בלישנא · אכן במסרת כ"י ליתא להאי מסורתא כלל וכלל :
השלישי

רש"י

(יא) **פישון** הוא נילוס נהר מצרים ועל שם שמימיו מתברכין ועולין ומשקין את הארץ נקרא פישון כמו ופשו פרשיו · ד"א פישון שהוא מגדל פשתן שנאמ' בישעי' אצל מצרים ובושו עובדי פשתים (עיין במפורש) : (יג) **גיחון** שהי' הולך והומה והמייתו גדולה מאוד כמו כי יגח שמנגח והולך והומה :
חדקל

מפורש

משקלו **מִפְעָה** לדעת רד"ק במכלולו · ולדעתי יותר ראוי להכניסו בשקל **מַפְעֵל** כי הה"א למ"ד הפעל גם בסמיכות יבוא הצרי על מתכונתו ואין להאריך :
טוב · משקלו **פֹּל** · מאכל · **מִפְעָל** ובעבור האל"ף נשתנה השו"א לחטף פתח וחירק המ"ם לפת"ח וכן הדין · ודע המעיין כי ענין ידיעת משקלי השמות הוא יסוד גדול בלשון עברי ועל פיו תשתנה הוראת התיבה מענין לענין כמו **מִשְׁכָּן** · **מַשְׁכֵּן** · **אוֹכֶל** · **אֹכֶל** וכן **שֵׂכֶל** בחמש נקודות שם דבר אבל ושום **שֶׂכֶל**
(נחמי' ח' ח') הוא שם תאר אל דבר הראוי להשכלה לדעת רז"ל באמרם מאי דכתיב ויקראו בספר בתורת האלקים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא אמר רב אדא
בר

מפורש

בד אהבה וכו' ושום שכל אלו הפסוקים ואמרי לה אלו המסרת וכו' ועוד נדבר בו בהקדמה בעז"ה · **ועץ** החיים בתוך הגן (אונד דער בוים דעם לעבענס וואר מיטטן אים גארטן) **החיים** מפורש לעיל ואינו תאר לעץ כי לא יתואר העץ בחיות ועוד שהי' לו לכתוב והעץ בה"א גם החי לשון יחיד אבן הוא שם דבר או אל החיות או הנבדלים ועץ סמוך אליו · **בתוך** הגן (אין דער מיטטע · מיטטן אים גארטן) · בתוך מפורש לעיל א' ו' ותרגומו במציעות גינתא וכן פי' רש"י באמצע הגן ודייקו לי' מאיתורא דקרא שלא הי' צריך לאמרו כלל שהרי כבר אמר ויצמח מן האדמה שהוא אדמת הגן ועליו מוסב ועץ החיים גם ועץ הדעת · ובעבור שהוסיף בעץ החיים בתוך הגן וודאי שבא להשמיענו שהוא הי' בתוך הגן ממש והיינו באמצע וככה שיעור הכתוב ויצמח מן האדמה כל עץ וגו' (ועוד הצמיח מן האדמה) עץ החיים [בתוך הגן] (ועוד הצמיח) עץ (אחר והוא) הדעת טוב ורע · ולא ידעתי למאי נתקשו המפרשים כ"כ באפשרות מציאות שני עצים באמצע אחד באמרם כי לא נקרא אמצע כ"א בשבל הקוים היוצאים מן הנקודה אל העגולה שוים וזה אמת וודאי · וא"כ בשני אילנות גם אין אחד באמצע? והאמת כי לפי עיקר פשוטו של מקרא לא הי' באמצע ממש כי אם עץ החיים לבדו כי הוא הי' העיקר וכל הקווים ממנו יצאו ואליו ישובו · ואולם הזכיר הכתוב גם עץ הדעת לבדו בעבור סגולתו המיוחדת והוא הי' משנה לעץ החיים וקרוב לו · וחוה הוסיפה המציעות לפי טעותה והשם לא אמר כ"א ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו ולא הזכיר בתוך · ולפ"ז ראוי לתרגם הכתוב באופן זה (גאטט ליס אויס דעם ערדרייכע הערפארוואכסן אללירלייא ביימי וכו' דאן איינן לעבענס בוים אין דער מיטטע דעם גארטענס אונד נאך איינן בוים צור ערקענטניס דעם גוטן אונד בעזן) וזה מסכים עם הנחת הטעמים כמו שיבואר עוד בפסוק למטה · וכתב הרדי"א שאינו רחוק לומר שאם לא חטא האדם לא הי' מת כיון שהכל מודים שעץ החיים הי' מאריך ימים ומי הוא המונע שישוב ליחותיו ואיכותיו וישיב תמורת הניתך עד שיתמיד בחיים ולא ימות בזה החסד האלהי לא שיהי' האדם נצחי בטבעו כאחד מצבא המרום · ונכון הוא · והעד ואכל וחי לעולם · עכ"ל:

ועץ הדעת טוב ורע (אונד דער בוים דעם ערקענטניסס דעם גוטן אונד בעזן) ת"א ואילן דאכלי פירוהי חכמין בין טב לביש וכן ת"י · ויאמר הראב"ע לפי דעתי צריך להוסיף (תיבת) דעת להיות (המאמר) כן ועץ הדעת דעת טוב ורע כי איך יהי' (הדעת) סמוך והוא נודע בתחלה (בה"א הידיעה שבראשו) וכן הארון (ארון) הברית (יהושע ג' י"ד) והנבואה (נבואת) עודד הנביא (ד"ה ב' ט"ו א') ואלה רבים עכ"ל · ועיין מה שביארתי מאזנים דף כ"ג א' · והתימה על המפרשים והמתרגמים שכולם זולת האונקלום פירשו ותרגמו ועץ הדעת דוגמת ועץ החיים והם רחוקים מאד כי ועץ החיים סמוכים בטעם מהפך פשטא לא כן ועץ הדעת ולא לחנם שם בעל הטעמים טעם זקף גדול בתיבת ועץ להפרידו מתיבת הדעת כי אינם סמוכים עיין פי' רש"י בפ' בשלח בפסוק מקדש ה' כוננו ידיך · וכבר אמר הראב"ע כל פירש שאיננו על דעת בעל הטעמים לא תאבה לו ולא תשמע אליו כי הוא ידע הפירש יותר ממנו ואיך יטעה המפסיק ואף כי אם הוא עזרא הסופר והכלל כי המפסיק לא הי' אחריו חכם כמוהו וכו' עכ"ל · ולכן הנכון כאשר פירשתי ותרגמתי.

מפורש

ותרגמתי וכה שיעור הכתוב ועץ (אחר הגמיה ה' אשר הוא) לדעת טוב ורע ·
והה"א הדעת משמש במקום אשר הוא וזה אחד משימושי הה"א כמו ההולכת בעל מקנה
אברם בשער השביעי בשימושי הה"א · ודעת איננו שם דבר כ"א שם הפעל כמו מאנו
דעת אותי (ירמי' ט' ה') ואין להאריך · ובענין עץ הדעת יש שאמר שהי' מרבה באכילתו
תאות המשגל מלשון והאדם ידע את חוה אשתו · והחכם הפרנו פי' עץ הדעת משיא לתת
לב אל הטוב והרע ומזה והאדם ידע וגו' נתן לב עלי' ומזה נקרא הקרוב מודע כאמרו
מודע לאישה (רות ב' א') שדרכו לתת לב לצרכי קרובו כאמרו ואח לצרה יולד (משלי
י"ז י"ז) · טוב ורע · לבחור הערב אע"פ שיזיק ולמאוס הבלתי ערב אע"פ שיועיל עכ"ל
וכבר הרחיב בזה המבאר לחומש נתיבות השלום תראנו משם · ובפסוק הן האדם הי'
כאחד ממנו נביא דעת אחרת בהתרת ספיקות הענינים · **ורע** שם תאר או הוא שם
דבר זולתי תאר ונקמץ הוי"ו כוי"ו ובהו לעיל א' ב' ושרשו לדעת רד"ק בשרשים רוע
מנחי העי"ן וכן הביא **רַע** במשקל **פַּל** בנחי העי"ן **וְרָעָה** הביא גם הוא במשקל **פָּלָה**
בנחי העי"ן · וכן **צַר** **וצָרָה** במשקליהם והנה אחזהו שבן הקושיו'
ואין מפלט לו עד שהביא רבים בכלל הזרים גם בשמות גם בפעלים והנה לדעתו
רַע וצַר נפתחים שלא כדין · ולב אשה **מְצֵרָה** (ירמי' מ"ח) הוא יחיד במשקלו ואין
לו חבר בכל גזרת נחי העי"ן · **וַהֲרֵעוֹתִי וַהֲצֵרוֹתִי** ותבריהם זרים
בפעלים כי היו ראוים ע"מ **הֲקִימוֹתִי** ועוד פרטים רבים אשר לא
יתכנו לפי הנחתו ולא אוכל להאריך אולם האמת והנכון כי כל אלה מגזרת
הכפולים **ורַע וצַר** משקלם **פַּל** דוגמת **גַּל** ובהפסק הענין ישתנה הפתח לקמץ כדינם ·
מְצֵרָה משקלו **מְפִלָּה** דוגמת **מְגִלָּה** ונשתנה החירק לצרי בעבור
אות הגרון שאחריו לתשלום הדגוש ותביריהם בעליית
המְקֵרָה (שופטים ג') **והֲרֵעוֹתִי והֲצֵרוֹתִי** משקלם **הֲסִבּוֹתִי** ובאו בצרי לתשלום
הדגש כמשפט **וצָרָה ורָעָה** משקלם **פַּלָּה** ·
ונקמצו בעבור אות הגרון ותבריהם ביום **קָרָה** (משלי כ"ה כ')
והקדמה בגזרת הכפולים ובמשקליהם כולם על מקומם יבואו בשלום :
(י) **ונהר** יוצא מעדן (איין שטראם קעמט אויז עדן) משקלו **פָּעָל** דוגמת **דָּבָר** ובסמיכו'
נְהַר כמו **דְּבַר** והקיבוץ **נְהָרִים** ובסמיכות **נַהֲרֵי** ולא מצאנוהו מכונה לא
ביחיד ולא ברבים כי לא יאמר **נְהָרִי נְהָרוֹ** גם לא **נְהָרָיו נְהָרַי**
ודומיהם אבל הכינוי יתחבר לעולם בקיבוצו עם וי"ו תי"ו
נַהֲרוֹת נַהֲרוֹתָם נַהֲרוֹתַי וגם אלה זכרים דוגמת **אָבוֹת** והטעם נעלם ממני · ודע
כי לא יקרא נהר כי אם המושך (שטראם פלום) ·
יוצא · **פוֹעֵל** מבנין הקל ולכן הוא פועל עומד : **להשקות** את הגן (דען גארטן צו בעפייכטן)
להשקות שם הפעל מן והשקה לעיל ב' ו' ויבוא בוי"ו תי"ו דוגמת לעשות
ומטעמו לעיל ב' ג' · **הגן** הגימל לעולם קמוץ בבוא עליו בי"ת או ה"א הם מוש בפתח עיין
שם שכל לעיל ב' ח' · **ומשם** יפרד (אונד פון דא אויז טהיילט ער זיך) **שם** מפורש
לעיל ב' ח' ונכנס עליו מ"ם השימוש ודגש אחריו עיין לעיל ב' ט' בתיבת מן · **יפרד**

יד וְשֵׁ֨ם־הַנָּהָ֤ר הַשְּׁלִישִׁי֙ חִדֶּ֔קֶל ה֥וּא הַהֹלֵ֖ךְ קִדְמַ֣ת אַשּׁ֑וּר
וְהַנָּהָ֥ר הָֽרְבִיעִ֖י ה֥וּא פְרָֽת׃ טו וַיִּקַּ֛ח יְהוָ֥ה אֱלֹהִ֖ים אֶת־
הָֽאָדָ֑ם וַיַּנִּחֵ֣הוּ בְגַן־עֵ֔דֶן לְעָבְדָ֖הּ וּלְשָׁמְרָֽהּ׃ ויצו

מנחת שי

(טו) **לעבדה ולשמרה** ברוב הספרים שתי ההי"ן במפיק ובאיזה ספר יש בשניהם הקו של רפי אולי ירמזו למדרש רבה פ' י"ו דאמרי' התם לעבדה ששת ימים תעבוד ולשמרה שמור את יום השבת לקדשו · ד"א לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר תעבדון את האלהים וכתיב תשמרו להקריב לי במועדו וכתב בעל יפה תאר שם סי' ח' שהה"א אינה כינוי כ"א מקור כמו לאכלה לקרבה ועיין פ' ר' אליעזר פ' י"ב: (אמר ו"ה ברוב המדויקים גם בכ"י ההי"ן במפיק וכן כתב רד"ק במכלול דף ל"ז ב' (דפוס פיורדא) וכן כתב ר' משה הנקדן בספרו שנדפס בגליון המערכת וזה משה היה איש גדול מאד בחכמה זו והוא דייק וגריס בכל מקום ע"פ ס"מ והמסורות ומני' לא תזוע ונראה שהי' בזמן הרד"ק ז"ל ולא העתיק כ"א דברי קדמוני הקדמונים והאחרון שבפיו הוא ר' אברהם א"ע ובעל הפרחון ואין לרד"ק זכר בספרו:

שום שכל

(יד) **השלישי** כל שלישי השלישי דאורייתא מלאים יו"ד בר מן א' חסר כי ביום השלישי דהיו נכונים תנינא דפסוק · רמ"ה · ועיין במס"ג בפ' נשא בענינא דנשיאים: **חדקל** לי' וא' **חִדקל** (דניאל י' ד') והוא מן א"ב מן חד וחד חד פתח וחד קמץ דלוג נמסר במערכת ערך פת · ופירוש דלוג תואמא בהקדמה בשרשו: **ההלך** כולם חסר בר מן א' למרחבי ארץ (חבקוק א' ו') עכ"ל ורצונו שהלך בה"א בראש אבל הולך גרידא יו"ד מלאים באורית' כמו שנמסר בפ' תולדו' ואנכי מסרתים בפ' לך לך בפסוק ואנכי הולך ערירי ע"ש: **הרביעי** נמסר לעיל א' י"ט: **הוא פרת** בכל המדויקים **הוא** בטעם מרכא וכן **הוא** שמו דלקמן ובכ"י של כ"ד הוא פרת מוקף והוא בטל במיעוטו: (טו) **וינחהו** ו' חסר בלישנא וסי' נמסר לקמן בפ' אמור · ושם מסר ז' ומנה עמהם ויניחהו במשמר וזה שיבוש כי הוא מלא יו"ד וכמו שהדפיסו המדפיסים בעצמו וכן העיד רמ"ה ז"ל ובמסרת כ"י ו' חסר בלישנא ומנאן על נכון ועוד אדבר בו בפ' אמור בעז"ה וזה הכלל כל לשון **הנחה** משרש ינח וכל לשון **הַנחה** משרש נוח מלאים יו"ד כתיבין כשהנו"ן מנוקד בחירק זולת הכך וי"ו דחסירים יו"ד ותרין מלשון **הַנחה** דחסירים יו"ד חד באוריתא פני ילכו והניחותי לך בפ' כי תשא חסר יו"ד וחסר וי"ו כתיב ואידך והנחתי חמתי (יחזקאל י"ו מ"ב) כן נמסר בערך נח וגם הרמ"ה הסכים בו:

רש"י

(יד) **חדקל** שמימיו חדין וקלין · **פרת** שמימיו פרין ורבין ומברין את האדם · כוש ואשור לא היו וכתב המקרא על שם העתיד: **קדמת** אשור למזרחה של אשור (עיין מפורש

בוא

(יד) וְשׁוּם נַהֲרָא תְּלִיתָאָה דִיגְלַת הוּא דִמְהַלֵּיךְ לְמַדִינְחָא דְאָתוּר
וְנַהֲרָא רְבִיעָאָה הוּא פְּרָת׃ (טו) וּדְבַר יְיָ אֱלֹהִים יָת־אָדָם וְאַשְׁרְיֵיהּ
בְּגִינְתָא־דְעֵדֶן לְמִפְלְחַהּ וּלְמִטְּרַהּ׃		ופקיד

מפורש

עתיד לנסתר מבנין נפעל ולכן נדגש הפ"א להשלום חסרון הנו"ן והנגינה מלרע · **והיה**
לארבעה ראשים (אונד ווירד צו פיר הויפטשטרעמין) **היה** משקלו עשה לעיל ב' ב' :
לארבעה שם המספר בתוספת ה"א לזכרים כי דקדוק מספר האחדים בחשבון משונה
מדרך לשון הקדש גם ככה הוא בלשון כשדים גם בלשון ישמעאל כי לעולם הס"א בסוף
השמות סימן לנקבה ולשון זכר בלא ה"א והנה בחשבון שלשה בה"א סימן זכרים וככה
ארבעה עד עשרה · **ושמוֹנָה** בקמץ לזכר **ושמוֹנֶה** בסגול לנקבה וגם זה הפך המנהג
כי **רועה** היא (בראשי' כ"ט ט') לנקבה ומשה הי' **רוֹעֶה** (שמות ג'
ב') לזכר וכן **יָפָה יָפֶה** לעולם לזכר בסגול ולנקבה בקמץ ובחשבון הנה הוא
בהפך · ולעולם הנגינה מלרע · **ראשים** (הייפטר · שטרעהמי) אלקים כי
הדברים הנחלקים מן האחד יקראו ראשים כי כל אחד ראש לעצמו אחר שנחלקו וכן
בשאר הלשונות זה הענין ידוע וקראוהו (מעטאפורה · טראנסלאציון) והוא מין ממיני
העתק שזכרנו למעלה א' כ"ז · ור' יונה פי' ראשים נהרים גדולים ואין צורך · ומשקל
ראשים לדעת רד"ק ימים לעיל א' ה' · ואמר מפני שהנח בראש כתיב לכן יתקיים
גם בסמיכות ובכינוי **רָאשֵׁי רָאשֵׁיכֶם** משא"כ ביום שאין הנח כתוב לכן נפל הנח
בסמיכות **יְמֵי יְמֵיכֶם** עכ"ל · ולא הבינותיו כי הוא נתן המסובב סבה
סבתו וכן לא יעשה ולי נראה כי לא במורג אחד נמרגו **וראש** משקלו
פֹּעַל דוגמת **קֹדֶשׁ** והי' ראוי **רֹאשׁ וְרָאשֵׁי** משפטו **רָאשֵׁי** דוגמת **קָדְשֵׁי** אך העלימו
האל"ף כדרכם להעלים אותיות או"י בכל
מקום שאפשר · ויום בן שני אותיות והוי"ו למשך לא ליסוד ולכן ישתנה החולם לשוא
ושור בן שלש אותיות כי הוי"ו יסוד בו ולכן תאמר **שְׁוָרִים** גם **שׁוֹרִים** ולעולם בחולם
בעבור משך הוי"ו היסוד · ויבורר עוד בהקדמה בעז"ה :
(יא) **שם** האחד פישון (דעם איינן נאמן איזט פישון) **שם** שם דבר יחיד ומשקלו
פֵּעַ כי שרשו שמה לדעת המדקדקים וחבירו **בֵּן** מן בנה ובסמיכות אל מלה זעירא או
אל מלה שטעמו בראשו ישתנה הצרי לסגול **שֶׁם** בנו (משלי ל' ד') ובכינוי ישתנה
הצרי לשו"א **שְׁמִי שְׁמוֹ** ויתרבה בוי"ו תי"ו **שֵׁמוֹת** שלא כמנהג **בֵּן** ובסמיכות הרבים
שְׁמוֹת · ועוד אדבר בו במקומו : **האחד** מפורש לעיל א' ה'
וככה עליו ה"א הידיעה בקמץ דוגמת הארץ לעיל א' א' : **פישון** לדעת ב"ר
הביאו רש"י ז"ל יהי' פישון מלשון פשתן גם מלשון ופשו פרשיו (חבקוק א') כי הוא
עולה ומשקה השדות בשופי ומגדל הפשתן וידענו כי הפשתן ממשפחת מצרים כמו שאמר
עליהם הכתוב ובושו עובדי פשתן (ישעי' י"ט ט') ולכן אמרו שהוא יאור מצרים ה נקרא
נילוס המשקה שדי מצרים בעלייתו ושקיעתו בכל שנה כמאמר הכתוב ועלתה כיאור כלה

מפורש

ושקעה כיאור מצרים (עמוס ט׳ ה׳) וכן דעת רבינו סעדי׳ גאון ורמב״ן ז״ל ועל גיחון אמרו שהוא גאנגים והדקל טיגריס והראב״ע ימאן בזה והאמת שאין לנו בזה קבלה אמיתית כ״א סברות ומחשבות והחקירה בזה רבה ואין להאריך פה: **הוא** הסובב (דער יעניגע וועלכר אומרינגט) **הוא** תיבה ידוע׳ הבאה במקום שם עצם הזכר שאיננו נמצא ולנקבה **הִיא** בחירק ולרבי׳ **הֵם הֵן** ולנוכח נמצא **אַתָּה** ולנקבה **אַתְּ** ולרבים **אַתֶּם** ולמדבר בעד עצמו **אֲנִי** לזכר ולנקבה ולמדברים בעד עצמם **אֲנַחְנוּ** גם **אָנוּ** לזכרים ולנקבות ועיין לעיל ב׳ ד׳ בתיבת אלה · **הסבב** בינוני פועל מבנין הקל מבעלי הכפל כי העי״ן והלמ״ד שוים והוא בא על דרך השלמים כמו **ההולך** בפסוק דלמטה · והנגינה לעולם מלרע · **את** כל ארץ החוילה (דאז גאנצי לאנד חוילה) חוילה שם מדינה על שם חוילה בן יקטן בן עבר ככתוב ואת אופיר ואת חוילה (בראשית יוד כ״ט) ועל שם אחיו אופיר נקראת מדינת אופיר ושניהם מקום הזהב ככתוב זהב מאופיר (מ״א י׳ י״א) והמקומות האלה ידועים היו כבר בימי משה · ואיננו חוילה מבני כוש הנזכר לקמן יוד ז׳ ולכן אמר לתוספת ביאור **אשר** שם הזהב (אלווא דאז גאלד איזט) ומשקל **זָהָב · נָהָר** שבפסוק הקודם · ויאמר ר׳ משה הכהן ז״ל כי כסף וזהב ונחשת ובדיל וברזל ועופרת לא ימצא בלשון רבים וטען עליו הראב״ע ואמר והנה שכח ולהשיב כספיהם (לקמן מ״ב) ואסירה כל בדיליך (ישעי׳ א׳) והרד״ק ז״ל טען על טענתו ואין להאריך ויבואר בכלל שמות הכללים :

(יב) **וזהב** סמוך מן **זָהָב** ועיין שם שכל · **טוב** בלי סיג והערובות ויכולים לערבבו בנחשת ועדיין יתראה טוב · **בדלח** י״א שהוא מרגלית וי״א אבן לבנה עגולה שנוקבין אותה ומחברים ממנו אבנים ועושין מהם ענק והאמת שלא ידענוהו : **שהם** גם בו נחלקו הקדמונים י״א שהוא הנקרא אניקס וי״א סמראגד וי״א בערנשטיין :

(יג) **כוש** לדעת יוסף בן גוריון הוא הנקרא בערבי אלחבש (אביזיניען) והוא בכלל איטיופיא העליון הקרוב לגבול מצרים ונקראת המדינה על שם כוש בן חם ככתוב ובני חם כוש ומצרים (לקמן יוד ו׳) ולקמן עוד נדבר בו :

(יד) **הוא** ההולך קדמת אשור (דער יעניגע וועלכר פליסט אויף דער מארגן זייטע פון אשור) **ההולך** משקלו הסובב למעלה בפסוק · **קדמת** שרשו קדם בשם נקודו׳ עיין לעיל פסוק ח׳ ויבוא בתוספ׳ ה״א **קֵדְמָה** במקום למ״ד בתחלתה וענינו לקדם ובעבור סמיכתו לתיבת אשור נשתנ׳ הה״א לתי״ו כמשפט והנה קדמת אשור ענינו למזרחו של אשור וכן פי׳ רש״י ז״ל : **אשור** מדינת אשור ידוע ונרחיב בה לקמן יוד י״א : **הוא** פרת · הוא הידוע שהוא תחום ארץ ישראל כדכתיב מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהי׳ גבולכם (דברים י״א כ״ד) :

(טו) **ויקח** (אונד ער נאם) משקלו ויפח לעיל ב׳ ז׳ ותרגומו ודבר לא ונסיב כדרכו בלשון לקיחה לפי שאין לקיחת מטלטלין ולקיחת אדם שוין בלשון ארמי · בדבר הניקח ביד מתרגמינן ונסב ודבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר · כן כתב רש״י לקמן מ״ו ב׳ ותבין מזה פי׳ רש״י דהכא · **וינחהו** (אונד זעצטי איהן) שרשו ינח לדעת רד״ק ולדעת אחרים שרשו נוח ולא מצאנוהו כ״א מבנין הפעיל · והעבר ממנו **הֵנִיחַ**

והעתיד

מפורש

והעתיד יַנִּיחַ ולעולם יחסר פ"א הפעל ויבולע בדגש הנו"ן עי"ן הפעל · ויניחהו הוא
פעל עתיד   עם וי"ו ההיפוך בראשו ונלמד עם הכינוי הו שהוא לסימן הפעול וכאילו
כתוב ויניח אותו ולעולם הנגינה מלעיל · ואמר רד"ק כל לשון הנחה ענינו עזיבה והוא
קרוב לענין מנוחה כי העוזב דבר ומניחו מלהתעסק בו הוא נח מהדבר וכן הדבר
המונח הנה הוא נח במקום שיניחוהו ולא יניעוהו עכ"ל · והאמת הברור כי עיקר
יסוד שניהם נח ונבדלו בהתלבשותם כמו שהם נבדלים בהוראתם כי לשון הֲנָחָה בבנין
הפעיל ענינו לבד נתינת המנוחה אל הדבר (רוהע פערשאפן) נוסף עליו   לשון
הַנָּחָה שהוראו מלבד הנתינה גם העזיבה במנוחתו (אין רוהישטאנד זעצן) ולכן לא
מצאנוהו כ"א בבנין הפעיל ולעולם לא יורה על נתינת המנוחה לבד כי זאת
הונח לשון הֲנחה אבל יורה לפעמים על עיקר הוראתו והוא קיום המנוחה ורובה תרגם
אונקלוס   בלשון הנעה אבל ויניחהו תרגם ואשרי כי לא יפול בלשון ארמי לשון
הנעה כ"א במטלטלין דוגמת שכתבתי על ויקח ועיין מה שפירשתי לעיל על וישם שם
את האדם · והנה חזר ואמר ויניחהו בגן עדן אחר שאמר למעלה וישם שם את האדם
בעבור שהוסיף לעבדה ולשמרה וכאילו אמר זאת לקח את האדם והניחו בגן עדן כדי
לעבדה ולשמרה · והנראה לפי עיקר פשוטו כי לא שמו בגן עדן כ"א אחר שהצמיח
בו כל עץ וכאן הוא מדבר בפועל המעשה אבל וישם שם דלעיל אין ענינו השימה בהחלט
אך ההזמנה · וטעם וישם שם הזמינו לשום שם את האדם ובהרבה מקומות מצאנו לשון
שימה שאינו אלא בדיבור ובהזמנה לבד וכן וישם את אפרים לפני מנשה (לקמן מ"ח כ')
והרבה הוראה הזאת גם בפעלים אחרים שלא יורה בכל מקום עשיית הפעולה בהחלט
כ"א ההזמנה וההכנה וההסכמה וכן וילך חרנה לדעת הגאון ורש"י ז"ל שהזמין את
עצמו ללכת לחרן · וזכרהו ושמרהו · **לעבדה** ולשמרה (אום זיא · אום איהן אנצובויאן
אונד צו בעוואהרן) שניהם שמות הפעלים מבנין הקל ונלמדים עם כינוי הה"א לסימן
נקבה נסתרת הנפעלת וענינם לעבוד אותה ולשמור אותה · ולכן הקמץ חטף ולא יבנה
בו מתג · ואילו הי' קמץ רחב הי' מן הצורך להעמיד בו מתג בעבור השו"א שאחריו
כמו שכתבנו לעיל בתיבת בהבראם · ולעולם הה"א במפיק אם הוא לכינוי ואין תנועה
תחתיו ובעבור כי גן הוא שם זכר ולא יפול עליו כינוי ה"א הנקבה לכן אמרו מקצת
המפרשים שהכינוי שב אל האדמה שהגן נטוע בה · והראב"ע טען על הפי' הזה ואמר
והאומרים כי לעבדה ולשמרה שב אל האדמה איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול ממקום
קטן וכו' ופי' הוא ז"ל לעבדה על הגן כי הוא לשון זכר ונקבה וכן חיבורו גנים גם
גנות בוי"ו ת"ו וכן כתב רד"ק והוסיף עוד ראי' כי מצאנו וּכְגַנָּה זרועי' תצמיח (ישעי'
ס"א י"א) והנה הוא נקבה ואחריהם החזיקו המפרשים כולם ולדעתי כל ראיותיהם
לסתור ואדרבה אחרי שמצאנו גַנָּה גַנּוֹת ידענו כי גַן וגַנִּים זכרים וודאי ולכן מכונים
בכל המקרא בלשון זכר זולת   במקום הזה   אשר עליו המריבה · ואין
הענין דומה אל התיבות מחנה ושמש ואש ורוח ודומיהם שאלה מצד עצמם וניקודם
אינם לא זכר ולא נקבה ולכן יתכן לזכרם ולנקבם מה שא"כ בנדון דידן שהוא מוגבל
ומסומן בעצמו אם זכר ואם נקבה ובזה אין הרשות נתון למדבר לכנותו בטוב בעיניו

יו וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל
תֹּאכֵל׃ יז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי
בְּיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים
לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃

ויצר

שום שכל

(יו) **על האדם** ג' ונמסר בערך אד ׳ והם א' דין ׳ ב' בפסוק כ"א ׳ ג' ורבה היא על האדם קהלת ו' א' וכל על האדם ועל הבהמה דכוותי' על ואולתם אל האדם : **לאמר** כל **אֱמֹר** **בֶּאֱמֹר** באורייתא חסירים ו"ו **אָמֹר** א' חסר וא' מלא ואם **אָמֹר** יאמר דפ' משפטים דין חסר ויו ׳ כה תברכו דפ' נשא דין מלא ויו וכל **לאמר** חסירים ויו וא' לחוד באורייתא מלא ויו והוא ויברכם ביום ההוא **לֵאמוֹר** בפ' ואחי שהוא קדמאה דפסוק ׳ רמ"ה ׳ **מִכֹּל עֵץ** הגן כן כתיב במקרא כ"י של כ"ד תביר מאריך וכתוב עליו בגליון בן נפתלי **מִכָּל־עֵץ** עכ"ל ׳ ומשמ' מיני' שזה שכתב בפנים הוא דעת בן אשר ובתיבת עץ אין פלוגתא שלכ"ע הוא במאריך והפלוגתא רק במכל אם הוא מוקף או מוכרת ואע כב"א ס"ל שהוא מוכרת ובחולם וממילא סג"ע בטעם תביר : **אָכֹל** נקוט האי כללא בידך כל **אֲכֹל** **בַּאֲכֹל** **לֶאֱכֹל** **אָכֹל** לשון מקור כולם חסירים ג"ו כתיבין בר מן תרין באורית' **אָכוֹל** כתיבין אלהים ו"ו וסי' ויאכל גם **אָכוֹל** את כספינו דפ' ויצא ׳ **אָכוֹל** תאכלנו ׳ אותו בקדש כאשר צויתי בפ' שמיני וכן ׳ ברמ"ה ז"ל : **תאכל** ׳ כל **תאכל יאכל נאכל** **ויאכל יאכלו יאכלנה יאכלנו יאכלהו יאכלוה** בכל לישניהון לעולם אל"ף כתיב אחר החולם ולא ו"ו וכל לשון אכילה עם אל"ף בראשו בין שהאל"ף לסימן המדבר בעד עצמו בין שהאל"ף שרש בלשון בינוני לעולם אין אל"ף ואין ויו בתר החולם כגון כל **אֹכַל אֹכֵל וְאֹכַל וְאֹכֵל** בר מן חד שהוא מלא ויו כתיב וסי' ויעזב כל אשר לו ביד יוסף וגו' כי אם הלחם אשר הוא **אוֹכֵל** בפ' וישב דין לבדו מלא ויו וכתיב כן למדתי ממסרת רמ"ה ז"ל וכבר ידעת כי הרמ"ה לא מסר כ"א אאורייתא ולכן בנביאים וכתובים אין הכללי' האלה מכוונים : **תֹּאכֵל** י"ג ונמסר בערך אך ׳ הלין י"ג שהכ"ף בצר"י בין שהלשון לנוכח הזכר בין שהוא לנסתרת ואולתם **תֹּאכַל** בפתח בכל המקרא : (יז) **מות תמות** תרויהון מלאים ו"ו וכן כל **מוֹת** וכל **בְּמוֹת** **כְּמוֹת** וכן כל **אמות תמות** **למות** כולהון מלאים ו"ו ׳ רמ"ס : (יח) **לא טוב** ד' מס"ק ׳ ובעל מבין חדות הגי' א' במקום ד' ומנס יתהין כפי שנמצא בס' קונקארדאנס ותפסתי על כל אחד מנהון גם בספרי הדפוס גם בכ"י ולא מצאתי נמסר עליהון מאומה ולכן אין לסמוך על הסמין ׳ **הֱיוֹת** מלא ו"ו כתיב ודכוותי' להיות גבור בארץ דפ' נח וכל לישנא באורייתא דכוותי' מלא בר מן ה' חסירים וסימניהון נמסר בפ' וארא בפסוק ולא אסית הקלות : **אֶעֱשֶׂה־לּוֹ** הלמד דגוש עיין לעיל א' י"א במנחת שי עשה פרי :

ואר

(יז) ופקיד יי אלהים על־אדם למימר מכל אילן־גינתא מיכל היכול :
(יז) ומאילן דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש לא תיכול מניה ארי
ביומא דהיכול מניה מימת תמות : (יח) ואמר יי אלהים לא תקין דיהי
אדם בלחודוהי אעביד ליה סמך כקבליה : וברא

רש"י

הוא פרת · הכתוב על כולם הנזכר על שם ארץ ישראל : (טו) ויקח לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס (עיין מפורש) (יח) לא טוב היות וגו' שלא יאמרו שתי רשויות הן הקב"ה בעליונים יחיד ואין לו זוג וזה בתחתונים אין לו זוג : עזר כנגדו זכה עזר לא זכה כנגדו להלחם : ויצר

הבנת המקרא

(יח) לא טוב וגו' שלא יאמרו שתי רשויו' וכו' עכ"ל · היטב דייק הרב שאם כוונת הכתוב רק להורות על פשוטו הי' לו ליכתב לא טוב לאדם היותו לבדו ואז הי' נופל לא טוב על האדם והראי' על זאת שהראב"ע שפירש הכתוב כפשוטו הוצרך לשנותו באמרו לא טוב וגו' טעמו לא טוב לאדם וכו' עכשיו דכתיב לא טוב היות וגו' משמע שהווית האדם לבדו לא טוב · לא מצד האדם כ"א מצד ענין ההוויה ולכן בחר הרב ז"ל בדברי האגדה :

מפורש

והחכם ספורנו פירש לעבוד את נשמת החיים אשר נתנה בו כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים ולשמרה שלא תפסד בהתכת הליחות השרשי הנתך בחום הטבעי וזה כי אותם הפירות הנכבדים היו מולידים תמיד תמורת מה שניתך בלתי עיפוש עכ"ל ואיננו רחוק ואל תתמה על הפסוקים המפסיקים הענין באמצע כי כמוהו הרבה במקרא כמו ואף לאמתך תעש' כן (דברי' ט"ו י"ז) שמוסב על הענקה הרחוקה ולא על הרציעה הקרוב' לפניו :
(יז) ויצו (אונד ער בעפאהל) משקלו ויכל לעיל פסוק ב' · על האדם (דעם מענשן) כל לשון ציווי המקושר עם מלת על הוא לא תעשה (פערביטן) וכן ועל העבים אצוה (ישעי' ה' ו') והטעם אע"פ שהתרתי לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי עץ הדעת · כן כתב הראב"ע ועל פי כללו זה פירש להלן ויצו עליו פרעה אנשים (י"ב כ') שהוא אזהרה ע"ש ורש"ד בביאורו שם לא דק היטיב ושכח היסוד הזה ולכן השיג עליו שלא כמשפט :
מכל וגו' (פון יעדם בוים דעם גארטנס קאנסט דוא עסן) אכל (עסן) שם הפעל מבנין הקל · תאכל (דוא קאנסט עסן) פעל עתיד מבנין הקל מגזרת נחי פ"א והתיו לסימן הזכר הנמצא · עיין לעיל א' ג' בתיבת יאמר · ואולם ניקד הכ"ף בצרי בעבור ההפסק כי בלא הפסק הוא אוכל תאכל יאכל נאכל ואוכל לעולם בפתח ומלרע אם אין הנגינה בראשי' התנועה
שאחריהם · ובהפסק ישתנה הפתח לצר"י לעולם ולעולם הנגינה מלרע בצרי אבל כל
ויאכל

מפורש

ויאכל ותאכל גם **ונאכל** בוי"ו ההיפוך הפתוח ברחשם לעולם הכ"ף בפתח בהפסק ושלא בהפסק אך בהפרש כי בהפסק תבוא הנגינה מלרע אבל הפתח ושלא בהפסק מלעיל אבל החולם לעולם · זאת ידעתי כי כן הוא אין זר אתנו · והנה הכפיל הפעולה באמרו אכל תאכל וכן מות תמות דלקמי' כי כן מדרך הלשון שיתלוה שם הפעל הוא המקור אל הפעל להוראת התחזקות הפעולה ואז המקור לעולם במשקלו הנפרד **פָּעֹל אָכֹל** ועל הרוב יקדם שם הפעל לפעלו דוגמת כאן ועם הציווי לעולם יתאחר **שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ** (איוב י"ג י"ז) **וּרְאוּ רָאֹה** (ישעי' ו' ט') כמו שכתב הראב"ע מאזני' ל"ה א' וכבר גדרנו הענינים האל' בשלמו' ובמקומו נבארהו :

(יז) **ומעץ** וגו' (נור פון דעם ערקענטניס בויס דעם גוטן אונד בעזן) כולו מפורש כבר : **לא** תאכל ממנו (פון דיזם זאלסט דוא ניכט עסן) הוסיף תיבת ממנו אחר שאמר ומעץ לתוספת ביאור וכן ותראהו את הילד (שמות ב' ו') כן כתבו ראב"ע ורד"ק אבל אין הנדון דומה לראי' כי לעולם שם העצם יותר מבואר מן הכינוי ולכן יתכן להוסיף שם העצם אחר הכינוי לתוספת ביאור אבל לא בהפך והאמת כי הוסיף ממנו להוספת המיעוט ממנו דווקא · ואולי כי גם הם כוונו בתוספת ביאור הענין · ומלת ממנו יראה זר וזה שידענו כי כל כינוי נו אם הנו"ן דגוש הנה הוא לסימן יחיד נסתר כמו **יִשְׁמְרֶנּוּ** במקום ישמור אותו ואם הנו"ן רפה והרי לפניו הכינוי לסי' רבים מדברים בעד עצמם כמו **יִשְׁמְרֵנוּ** ישמור אותנו וכן בשמות **יָדֵנוּ** יד שלנו וכן במלות **עִמָּנוּ** לעולם הנו"ן רפה זולת מלת ממנו שהנון דגוש לעולם בין שהכינוי לנסתר בין שהוא למדברים בעדם ולכן אנשי המזרח הפרידו ביניהם וקוראים זה דגש וזה רפה והם טועים וכמו שאפרש לקמן כ"ג ו' בפסוק איש ממנו · ולעולם הנגינה מלעיל · וטעם מעץ מפרי עץ וכן ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו (מ"ב י"ח ל"א) וכן מדרך הלשון להזכיר היסוד ויבין הסעיף היוצא ממנו וגם זה בכלל ההעתק שזכרנו למעלה א' כ"ז · **כי** ביום וגו' (דען זאבלד דוא דאפון איסט) ביום מפורש לעיל א' ה' : **אכלך** מקור מבנין הקל עם כינוי הכף לסי' הנוכח ובעבור שהוא שם הפעל לכן הוא נכנס בגדר השמות להשתנות כמוהם בכל מיני הצטרפו כי המשקל הנפרד הוא **אָכֹל** דוגמת **גָּדוֹל** ובסמוך **אֲכֹל** דם (דברים י"ב כ"ג) דוגמת **גְּדוֹל** העצה (ירמי' ל"ב י"ט) ובמקף **אֲכָל־**ממנו (ג' י"א) דוגמת **וּגְדָל־**כח (נחום א' ג') והנה הקמץ חטוף וכן בסמיכתו אל הכינויים **אֲכָלָהּ** **בַּאֲכָלְכֶם** (במדבר ט"ו י"ט) וענין ביום אכלך ביום אשר תאכל וכן באכלכם בעת אשר תאכלו כי הכינוי הזה איננו לסי' הפעול כביתר חלקי הפעלים (עיין לעיל ט"ו) כ"א לסימן הפועל וטעם אכלך אכל אתה אכלכם אכל אתם לא אותך ואותכם ועוד נדבר בו לקמן י"ט כ"א בפסוק לבלתי הפכי את העיר · **מות** תמות (ביזט דוא דעם טאדם) שם הפעל והפעל דוגמת אכל תאכל דלעיל אלא שהם מן הפעלים שעינם אות נח נעלם (עיין לעיל פסוק א') ודוגמתו **שׁוֹב** אשוב (לקמן י"ח י) ולעולם שוב בחולם כי זה משקלו הנפרד ובסמיכות בשורק **שׁוּב** אליו עוד (לקמי' ח' ב') וכן עם בכל"ם ברחשו

מפורש

בשוב כשוב וחביריו וכן עם הכינוים **שובי שובך** ודומיהם לעולם בשורק · **וכבר**
כתבנו כי האדם לא נברא על מתכונת חיות · אבל כשחטא נקנס למיתה
גפירוש ביום אכלך ממנו מות תמות אם תאכל ממנו סופך למות ולא תוכל להנצל מן המיתה
לעת קץ ודוגמתו ביום צאתך אנה ואנה ידוע תדע כי מות תמות (מ"א ב' מ"ב) שאין
הכוונה שיומת מיד בו ביום אבל שבעת שיצא יהי' בן מות למלך וכן ענינו כאן ולפיכך
הובדל מעץ החיים פן יחזור לתולדתו לחיות לעולם ויצטרך לגזור עליו מיתה · והנה לא
מצאנו אזהרה לאשה כאשר לא מצאנו לה בריאת נשמה אלא כמו שגופה נברא מגוף
האדם כ"כ נפשה נאצלה מנפשו ולזה נענשה גם היא ובמות האדם הכריח שתמות גם
היא כי ממנו לוקחה ובכריתת השרש יכרת הענף בהכרח · (יח) **לא** טוב וגו' (עס איזט
ניכט גוט דס דער מענש אללאין בלייבע) עיין מ"ש בהקדמת המקרא · **היות** משקלו **עשות**
לעיל פסוק ג' אלא שהה"א בחטף סגול כמשפט רוב לשון הוי' כשאין לפניו אות שימוש כמו
הֱוֵה גביר (לקמן כ"ז) **הֱיוּ** לפני ה' (במדבר י"ו י"ו) **הֱוִי** סתר (ישעי' י"ו ד') ומצאנוהו
גם בחטף פתח אחותנו את **הֲיִי** (ראשית כ"ד) ואם לפניו אחד מאותיות
בוכל"ם בחירק יהי' הה"א בשו"א פשוט והאות שלפניו מתוג **בִּהְיוֹתָם** בשדה (לקמי'
ד' ח') **וִהְיִיתֶם** קדושים (ויקרא י"א) **לִהְיוֹת** לך לאלהים (בראשית י"ז ז')
מִהְיוֹת לאיש (רות א' י"ב) לעולם בשו"א פשוט וכן בבוא לפניו אחת
מאותיות אית"ן המשמשות לעתיד **אֶהְיֶה יִהְיֶה תִּהְיֶה נִהְיֶה** אבל אל"ף האיתן
היא בסגול · ור' משה הנקדן הניח ליסוד כי עם אל"ף האיתן
יבוא גם הה"א בחטף סגול ולא מצאתי כן בספרינו · ועיין מ"ש לעיל א' ג' · **לבדו** ענינו
ענין הפירוד וההתבודדות והדל"ת דגוש והוי"ו לכינוי הנסתר · **אעשה לו עזר כנגדו** ·
(איך וויל איהם איינע געהילפין מאכן דיא אום איהן זייא) **אעשה** פעל עתיד מבנין הקל
מגזרת נחי ל"ה והאלף לסי' מדבר בעדו והוא לעולם בסגול ובעבורו גם העי"ן בחטף
סגול משא"כ **יַעֲשֶׂה תַּעֲשֶׂה נַעֲשֶׂה** שאותיות הנוספים בפתח וגם העי"ן שהוא פ"א
הפעל בחטף פתח ולעולם יומתג אותיות אית"ן · והשין גם הוא
בסגול לעולם בעבור הה"א עיין מ"ש לעיל א' כ"ו בתיבת נעשה · **לו** מלה מורכבת מן
למ"ד הקנין ומן אות הכינוי וכן **לִי לָךְ** וחבריהם ודוגמתו **בִּי בוֹ** שזכרנו לעיל א' י"א
עֵזֶר משקלו עשב לעיל א' י"א · **כנגדו** מן **נֶגֶד** והנו"ן בסגול בכינויו
גם הדל"ת דגוש דוגמת **בְּגָבְהוֹ** ואין לו משקל מכוון והנגינה מלרע · וענינו להגביל
הענין בהצטרפו' המקום הנוכחי · ויאמר רד"ק עזר כנגדו אמר כן על האשה כי היא
עוזרת האדם תמיד ומשמשתו ומלת כנגדו כלומר שתהי' לפניו ולעומתו תמיד לשרתו
והכ"ף לאמתת הדבר ככ"ף כהיום הזה (לקמן ל"ט י"א) וכן פירשו יתר המפרשים ·
והיותר נכון ומכוון בפשט הכתוב הוא מה שביאר החכם ספורנו ז"ל עזר כנגדו עזר
שיהי' שוה לו בצלם ובדמות כי זה הכרחי לו בידיעת צרכיו והמציאם במועדם ואמר כנגדו
כי הנכנס לכף נגד דבר אחר כשיהי' שוה לו בשקל יהי' נגדו בקו ישר אבל כשלא יהיו שוים
שני השקלים יהי' זה עולה וזה יורד ולא יהיו זה כנגד זה בקו ישר ובזה האופן אמרו
חז"ל שקול משה כנגד כל ישראל · אמנם לא הי' ראוי שיהי' העזר שוה לו לגמרי כי אז

לא

יט וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף
הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר
יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ׃ כ וַיִּקְרָא הָאָדָם
שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה
וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ כא וַיַּפֵּל יְהוָה אֱלֹהִים ׀
תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר
בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה׃ כב וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים ׀ אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח
מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם׃ ויאמר

שום שכל

(יט) **ויצר** כתב המדפיס בגליון קרי' בתלית' גדולי' וחד פסוק סימן ויחפש בגדול החל ובקטן
כלה עכ"ל ואולם בכל ספרינו גם בכ"י שניהם גם דין כך דלעיל בתלישא קטנה : **ואת כל**
עוף השמים כ"כ בכל ספרינו · ובכ"י של שנת כ"ד אשר זכרתי כתיב **ובל** בוי"ו ובחסרון אלת
את ולכאורה יש להביא ראי' לגירסא זאת ממסרת רמ"ה ז"ל שמסר ג' פסוקין דאית בהון **כל**
כל וכל וסי' כל המנחה אשר תקריבו · כל המשכב אשר תשכב · ויהי כי הקשה פרעה עכ"ל ·
ואילו לפי גי' ספרינו הוי לי' למימנא גם דין בהדייהו ואולם גם לפי גירסת כ"י יקשה מסרה
אחרת שמסר רמ"ה ז"ל וא"ל ג' פסוקין דאית בהון **כל וכל וכל** וסי' נו את בני ישרא' וישלחו
מן המחנה כל צרוע · ויקם העם כל היום · כל ערי המשור וכל הגלעד עכ"ל · ומדלא מנה הך
בהדיי' ש"מ שגם כ"י ליתא · ואולם מצאתי עד נאמן לגירסת ספרינו במערכת המסר' ערך כל
שמסר וכל ס"ת מיחדין ומנה בהדייהו וכל עוף השמים כדדו דירמי' ד' כ"ה ש"מ שאין כאן
וכל עוף שאילו כן אין הך דירמי' מיוחד · ועוד כדמות ראי' ממסר' פ' נשא שמנה ט' פסוקי'
אית בהון כל וכל וכל וסי' וכו' עכ"ל ואין דין מנהון : **ויבא** כ"א וסי' בפ' ויקהל בפסוק ויבאו
את הבדים : **לראות** מלא ויו כתיב וכל אורייתא דכוותי' מלא בר מן ג' חסירי' ויו וסימנהון
ולא יוכל לראות את הארץ דוכסה את עין הארץ בפ' בא · וירד ה' לראות את העיר ואת
המגדל בפ' נח · ויאמר לא תוכל לראות את פני בפ' כי תשא · מכלל דשאר אוריית' מלאים
רמ"ה ז"ל וכן במסרת בפ' בא : **מַה־יִּקְרָא** היו"ד דגוש בעבור המקף והמדקדקים הכניסוהו
בכלל דחיק וכן מַה־פָּרַצְתָּ לקמן ל"ח כ"ט : **נפש חיה** ז' · במס"ק ולא
מנה יתהון ובעל מבין חדות מנאוס ואמר וז"ל ז' דסמיכי ד' מנהון בסדר
בראשית · ב' בפ' נח ואחד ביחזקאל מ"ז ט' עכ"ל · הוא הדבר אשר דברתי שאין לסמוך על
שום מגיה' שאינו מבעלי המסרת עצמם והאמת כי חי"ת אימון והמבין סבר שבפ' נח איכא
כ"א תרין והם תלתא א' ובין כל נפש חיה דויאמר אלהים זאת אות הברית (ט' י"ב)
ב' ובין כל נפש חי' דוזכרתי את בריתי (ט' ט"ו) ג' בפסוק שאחריו והיתה הקשת בענן ולפ"ז יש
להגי' ח' במקו' ז' ואם תרצ' להעמיד ז' דווקא תוסיף עליו תיב' בתור' והכי לא אחליט המכין :
שמות

(יט) וברא יי אלהים מן־ארעא כל־חות ברא וית כל־עופא דשמיא
ואיתי לות אדם למחזי מה־יקרי־ליה וכל די הוה־קרי־ליה אדם נפשא
חיתא הוא שמיה : (כ) וקרא אדם שמהן לכל־בעירא ולעופא דשמיא
ולכל חות ברא ולאדם לא־אשכח סמך כקבליה : (כא) ורמא יי אלהים
שינתא על־אדם ודמוך ונסיב חדא מעלעוהי ומלא בשרא תחותה :
(כב) ובנא יי אלהים ית־עלעא דנסיב מן־אדם לאתתא ואיתיה לות אדם :

ואמר

מנחת שי

(כ) **ויקרא האדם שמות** עיין מה שאכתוב בפ' במדב' בס"ד : (כא) **אלהים** **תרדמה** יש פסיק בין שתי המלות מפני כבודו של שם : (כב) **הצלע** מלר' והצד"י דגושה וכתב א"ת שהלמ"ד בקמץ ברוב ס"ס המדויקים ובהללי שלא כדברי המדפים ע"ש גם בעל הלשון כתב שהוא בקמץ ובספר רב פעלים כתב בלשון הזה והחכ' ר' יעקב גומיל העיד כי ויבן אלהים את **הַצֵּלָע** המסרת עליו לית קמץ וברוב ספרי' המדויקי' מצאתיו פתוח וכן צלע אל צלע (יחזקאל מא) ואין יכולת במסרת להכריע בגרויי הצד"י ומלרע איזה פתוח הלמ"ד ואיזה קמוץ אבל סגולי הצד"י באים מלעיל ופתוחי הלמד לעולם עכ"ל : **ויבאה** ב' חסר יו"ד וחברו ויבאה יצחק האהלה לקמן כ"ד ס"ז ובזוהר פ' בראשית ויבאה בגימטריא כ"ד כנגד כ"ד קישוטין פי' הנזכרים בס' ישעי' · ועיין שמו' רבה פ' מ"א ומדרש חזית פ' נפת תטפנה :

שום שכל

(כ) **שמות** ט' מלאים וכמסר בפ' במדבר **ולאדם** ג' וסי' נמסר באיוב סי' ל"ג ועיין במס"ג ויקרא י"ג ט' : (כא) **ויפל** ג' וסי' דין · ויפל עליו וימת במדבר ל"ה כ"ג ויפל בקרב מחנהו תילים ע"ח עכ"ל ובגליון מסר ג' וסי' אדם מית במשריתא עכ"ל אדם הוא דין · מית הוא דבמדבר דכתיב בי' וימת · במשריתא הוא דתילים דכתיב בי' מחנהו שתרגמו משרית' וכן דרך המסרה בסימנהון הלין. ג' וַיַּפֵּל מבנין הפעיל וזולתם כולם וַיִּפֹּל מבנין הקל · **על האדם** ג' מסרתי לעיל פסוק י"ו · **ויישן** ג' · ב' קמץ וא' פתח וסי' דין · ויחלום לקמן מ"א ה' · תחת רתם · מ"א י"ט ה' · בתראי פתח ואמר רמ"ה ויישן מלא בתרין יודין חד קרי וחד לא קרי וכל ויישן דכוותי' : **ויקח** בכל ספרינו מצאתי בטע' רביע ובכ"י בטעם מהפך · **מצלעתיו** לית והוא חסר ויו ומלא יו"ד וכל צלעֹת חסר ויו · **ויסגר** ב' חסר באורייתא' דין ולקמן בפ' נח ויסגר ה' בעדו · וכן מסר רמ"ה ז"ל ותיבת באוריתא צ"ל ובאורייתא כי אין זולתם באורייתא : **התחתנה** לי' · ובכל ספרינו הנו"ן דגוש וסגול לפניו אמנם בכ"י הנזכר התי"ו בצר"י ודגש הנו"ן ועיין במכלול בפתוחי אפקוד ד"פ דף ל"ט ב' ודף קס"ב א' בכינויי משקל פעל (כב) **ויבן** חד יו"ד כתיב וכל ויבן דכוותי' : **הצלע** צרי וקמץ ומלרע וכן בכ"י ועיין מ"ש · **ויבאה** ד' · ב מלאים וב' חסירים וסי' דין · ודלקמן כ"ד ס"ז ויבאה יצחק האהלה חסירים יו"ד · ויתחתן · מ"א ג' א' · ויסקד דדניאל ט' י"ד מלאים יוד עכ"ל דאורייתא חסירים · וכן מסר רמ"ה ז"ל :

רש"י

(יט) ויצר מן האדמה · היא יצירה היא
עשי' האמורה למעלה ויעש
אלהים את חית הארץ וגו' אלא בא ופירש
שהעופו' נבראו מן הרקק לפי שאמר למעלה
מן המים נבראו וכאן אמר מן הארץ נבראו
עוד למדך כאן שבשעת יצירתן מיד בו ביום
הביאם אל האדם לקרות להם שם · ובדברי
אגדה יצירה זו לשון רידוי וכיבוש כמו כי
תצור אל עיר שכבשן תחת ידו של אדם :
כל אשר יקרא לו האדם נפש חי' וגו' ·
סרסהו ופרשהו כל נפש חי' אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם : (כ) ולאדם לא
מצא עזר (כא) ויפל ה' אלהים תרדמה · כשהביאן הביאן לפניו כל מין ומין זכר ונקב'
אמר לכולם יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל · מצלעתיו מסטריו כמו ולצלע המשכן זהו
שאמרנו שני פרצופין נבראו : ויסגר מקום החתך : ויישן ויקח שלא יראה חתיכת הבשר
שממנו נבראת ותתבזה עליו : (כב) ויבן כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה לקבל
הולד כאוצר של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה שלא יכביד משאו על קירותיו :
ויבן את הצלע לאשה · להיות אשה כמו ויעש אותו גדעון לאפוד (שופטים ח' כ"ז)
להיות אפוד : (עיין מפורש)

זאת

הבנת המקרא

(יט) כל אשר וכו' הוא שמו לעולם · עיין
ברא"מ והחכם ר' אהרן אבו אל
דבי פירש ר"ל שהכיר כל צורות בעלי חיים
בטבעם וסגולתם והורה על כל מין מהם בשם
מוסכם עליו והוא הדין בכל הנמצאי' בידיעת
עצמות כל מין ומין ומהותו במה שהוא כן ·
ואנחנו בכל מאמצי כחנו לא יכלנו לדעת
כי אם מהותנו היותנו אדם לא יותר :
ועיין מ"ש במפורש :

מפורש

לא הי' ראוי שיעבוד וישרת אחד מהם לחבירו · עד כאן דבריו הנעימים :
(יט) ויצר וגו' לעיל ז' ויבא אל האדם (אונד פיהרטע זיא פאר דען מענש) מסקלו ויישם
לעיל ח' והוא פעל יוצא הביא דבר אחר אבל ויבא מבנין הקל הוא עצמו בא ובעבור שלמד
הפעל אלף לכן בקדו הבי"ת בצרי להשלימו דוגמת תדשא א' י"א והעמידו הנגינה
בו · אל מלת ענין מפורש לעיל א' ט' והיא דבוקה עם הפעל לעולם להגבילו מגד האדמה :
לראות מה יקרא לו (אום צו זעהן וויא ער עס נענן ווערדי) מסקלו לעשות
לעיל פסוק ג' אלא שלעשות בפתח וחטף פתח בעבור העי"ן ולראות בחירק הלמד והוא
פ"א הפעל כמשפט לשמור · והוא מוסב על האדם לא על השם וטעמו כדי שיראה
האדם ויתבונן איזה שם ראוי לו לכל אחד כפי הפעולה המיוחדת לצורתו :
מה מלת הטעם ובאה על הענין לדעת עיקרו ומהותו ונופלת על כל דבר זולת האדם
כי עליו תפול מלת מי ועל כל הענינים זולתו מה והוא מוקף ומדגיש האות שאחריו
לעול' גם יתפר הה"א והמ"ם דבוק בתיב' שאחריו מזה בידך (שמות ד' ב') מלכם
(ישעי' ג' ט"ו) וכן מדוע לדעת ר' יונה מורכב ודוע כמו דע מן אשא
דעי למרחוק (איוב ל"ו ג') ומלאכוהו בסגול בלתי מוקף ורפה אחריו ·
מה לידידי (ירמי' י"א ט"ו) גם בקמץ מה · ואין להאריך ויבואר עוד להלן ובמקומו
בהקדמה

מפורש

בהקדמה · **וכל** אשר וגו' (אונד יעדעם לעבענדיגע טהיר וויא עס דער מענש נענן ווירדי זא זאללטי זיין נאמן זיין) רש"י פירש סרסהו ופרשהו כל נפש חי אשר יקרא לו האדם **שם** הוא שמו לעולם · והיטיב דייק באמרו סרסהו ופרשהו כי מלבד הסירוס יצטרך גם אל פירוש ונצטרך להוסיף עליו תיבת **שם** החסר בקרא וזהו הפירוש ובלשון הזה אמר הרב להלן פ' שמות ב' ה' ותלך בת פרעה לרחוץ על היאור סרסהו ופרשהו ותלך בת פרעה על היאור לרחוץ **בו** · אבל במקום שלא יצטרך לפירוש כ"א לסירוס בלבד לא יאמר הרב כ"א סרסהו וכן אמר לקמן י"ד ט"ו ויחלק עליהם לילה לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק עליהם הוא ועבדיו לילה עכ"ל · אמנם כתבתי לך זאת שלא מעיננו להעיניך עד כמה תצטרך לדייק בדברי הרב ז"ל · אכן יתכן לפרש הכתוב בלי סירוס ובלי חסרון. והכה שיעורו וכל אשר יקרא לו האדם לנפש חי' הוא שמו · ונפש חי' תוספ' ביאור אל מלת לו דוגמת ותראהו את הילד (שמות ב' ו') ופי' שם הרב ותראהו את מי ראתה? את הילד זהו פשוטו עכ"ל · וכן ענינו כאן וכל אשר יקרא לו, למי? לנפש חי' והלמ"ד מוסב גם על נפש חי' ותיבת וכל שבראש הכתוב הוא במקום השם הנקרא וענינו וכל מה אשר יקרא וגו' וכמו שאמר למעלה לראות **מה** יקרא לו שמלת מה הוא הענין הנקרא אל נפש חי' ואולם אחז הכתוב בלשון מה · יקרא ולא אמר לראות איזה שם יקרא לו כי יתכן שיקרא לו רושם מה ואיננו שם כי שם כל ענין יצטרך שיהי' תיבה אשר בה הוראות ענין אותו הדבר הוראה עצמית בטבעו וסגולתו · ולזה אמר הכתוב וכל אשר יקרא לו וגו' יהי' הנקרא מה שיהי' וודאי כי הוא שמו · וכן הי' כמו שהעיד אחריו ויקרא האדם **שמות** וגו' · ומה נעמו דברי רז"ל בב"ר פ' י"ז סי' ה' בשעה שבא השם לבראות אדם הראשון נמלך במלאכי השרת ואמר להם נעשה אדם אמרו לו אדם זה מה טיבו אמר להם חכמתו מרובה משלהם הביא לפניהם עופות ובהמות וחיות אמר להם זה מה שמו ולא היו יודעין העבירן לפני אדם ואמר לו זה מה שמו ואמר זה שור וזה חמור וזה סוס וזה גמל וכו' · הנה הורו לנו שקריאת אלו השמות חכמה נפלאה כי לא היתה לפי הסכמת הלשון לבד שבזה לא תהי' חכמה וכבר הי' אפשר לו שיקרא לשור חמור ולחמור שור לפי הסכמתו אבל כאשר גדרנו ענין השם האמיתי הי' בזה חכמה נפלאה :

(כ) **ויקרא** וגו' (דער מענש נענטי דיא נאמן אללערלייא פיהם אללערלייא געפליגלס אונד אללערלייא ווילדס) כולו מפורש · **ולאדם** (פיר דען מענש אבר) במקום ולעצמו וכן דרך הלשון שיבוא לפעמים שם הענין במקום כינויו ושמואל אמר וישלח ה' וגו' ואת יפתח ואת שמואל (ש"א י"ב י"א) במקום ואותי וזה דבר רש"י ז"ל לקמן (י"ט כ"ד) **וה'** המטיר וגו' ע"ש : **לא** מצא עזר (פאנד ער קיינע געהילפין) מצא משקלו ברא לעיל א' א' :

(כא) **ויפל** וגו' (דא ליס דאז עוויגע וועזן גאטט טיפן שלאף אויף דען מענש פאללן) **ויפל** במילואו **וַיַּנְפֵּל** דוגמת ויבדל לעיל א' ד' אלא שלעולם יחסר הנו"ן פא הפעל ויבולע בדגש שאחריו וכמו שכתבנו לעיל ב' ז' **תרדמה** משקלו **תַּפְעֵלָה** והתיו והה"א נוספי' לתיקון השם · ותרדמה הוא השינה החזקה והוא יותר משינה ושינה יותר מתנומה · כי תרדמת ה' נפלה עליהם (ש"א כ"ו י"ב) ת"י שינתא תקיפא מן קדם ה' · ובב"ר י"ז אמרו **רב אמר** שלש תרדמות הן תרדמת שינה ותרדמת נבואה ותרדמת מרמיטא

כג וַיֹּאמֶר֮ הָֽאָדָם֒ זֹ֣את הַפַּ֗עַם עֶ֚צֶם מֵֽעֲצָמַ֔י וּבָשָׂ֖ר מִבְּשָׂרִ֑י
לְזֹאת֙ יִקָּרֵ֣א אִשָּׁ֔ה כִּ֥י מֵאִ֖ישׁ לֻֽקֳחָה־זֹּֽאת׃ כד עַל־כֵּן֙ יַֽעֲזָב־
אִ֔ישׁ אֶת־אָבִ֖יו וְאֶת־אִמּ֑וֹ וְדָבַ֣ק בְּאִשְׁתּ֔וֹ וְהָי֖וּ לְבָשָׂ֥ר אֶחָֽד׃
כה וַיִּֽהְי֤וּ שְׁנֵיהֶם֙ עֲרוּמִּ֔ים הָֽאָדָ֖ם וְאִשְׁתּ֑וֹ וְלֹ֖א יִתְבֹּשָֽׁשׁוּ׃

והנחש

מנחת שי

(כג) **לֻֽקֳחָה־זֹּאת** הלמד במאריך והקוף בחטף קמץ ורפה · שרשים ואפודי והיתה ראוי להדגש כי הוא מבנין פועל ונס' פתח דברי כתוב ולנקבה פֻּֽעֲלָה איך לא עֻזְּבָה שֻׁלְּחָה · אמנם לקחה זאת רפוי בלא טעם רק להקל ע"כ · ור' יונה כתבו בס' הרקמה עם דומים אחרי' שהם בחטף קמץ : **זאת** הזי"ן דגושה : (כה) **ויהיו שניהם ערומים** נכתב בוי"ו ודגש המ"ם שלא כמנהג ובמסרה ב' מלא ודגושים וחבירו ובגדיערומים תפשיט איוב כ"ב וסי' בין ערומים שהו' לשון ערמ' ובין ערומים שהוא לשון ערטילאי חכימין רפין ערטילאין דחיקין פי' דגושין וסי' אחר דברי חכמים בנחת נשמעים עיין מסרת איוב סי' ט"ו ושרשים שרש ערם והגהה שם · אח"כ מצאתי לרמ"ה ז"ל בהקדמת ספרו שכתב זה לשונו כל אתא דקריא דגש באורייתא לא סמך לה מקמא אתא דכתיבא ולא קריא בר מן חמשה תלת מנהון מלאים וי"ו ותרין מנהון מלאי' יוד וסי' ויהיו שניהם עֲרוּמִּים דגש מם קדמא' ומלא וי"ו מקמי' · שמעתי את תְּלֻנּוֹת ותכל תְּלוּנֹּתָם דדגישי נוני"ן דילהון ומלאים ויו קדם לנו"ן ותרין מלאים יו"ד וַיָּבִיאּוּ לו את המנח' אשר בידם, תָּבִיאּוּ לחם תנופה דדגישי אלפין דידהון

שום שכל

(כג) **ויאמר** הטעמתי בב' זרקות כי הנגינ' מלעיל · וז"ל ס' שער הנגינו' המיוחס לר' משה הנקדן · הנגינות נקראות במקום שראוי להאריך בנגון התיבה אע"פ שאינה ננקדת באותו אות כגון פשטא וזרקא ותליש' קטנה שהם לעולם בסוף התיבה אעפ"כ נקראות באות שהיו דינם להיות בתיבות אילו היו נגינות אחרות וכן תלישא גדולה לעולם בראש התיבה אעפ"כ נקראת באות שהי' דין הנגינה בו להיות אילו הית' נגינה אחרת · ויש נקדנים שעושין ב' תלישות וב' זרקות אחת בסוף התיבה ואחת במקום שהו' ראוי לנגן בעבור בני אדם שאינם יודעים באיז' מקום ראוי לנגן כגון **וַיֹּאמֶר֮֮ וּזְרָקּ֮וֹ֮** (ויקרא ג' ח') וכל פשטא עושין ב' פעמים אחת בסוף התיבה ואחת במקום שראוי לנגן כגון **וְיָבֹ֨אוּ֙** אלה וכן סגולתא [בסוף התיבה לעולם] עכ"ל : **ובשר** ח' נמסר לקמן ויקרא י"ב י"ח : **לְזֹאת** ב' רפין וסי' דין ואידך יחרד לבי' (איו' ל"ז א')· **יקרא** כ"א וסי' בירמי' סי' י"ט : **מאיש** כל איש לשון גברא בכל ליׁשנא מלא יוד כתי' **ילקחה** זאת · עיין מ"ש אמנם סבת רפיון הקו"ף הבאר בעז"ה בפסוק ויקחו לי תרומ' והתימ' על רש"ד שכתב בתיקון סופרים שלו כי קמץ החית חטוף ונפל בבור הטעות של רז"ה ביסוד הניקוד שער הדגוש יסוד כ"ו ובספרי' כתבי

(כג) וַאֲמַר אָדָם הָדָא זִימְנָא גַּרְמָא מִגַּרְמַי וּבִסְרָא מִבִּסְרִי לְדָא יִתְקְרֵי
אִתְּתָא אֲרֵי מִבַּעֲלַהּ נְסִיבָא דָא׃ (כד) עַל־כֵּן יִשְׁבּוֹק גְּבַר בֵּית־מִשְׁכְּבֵי
אֲבוּהִי וְאִמֵּיהּ וְיִדְבַּק בְּאִתְּתֵיהּ וִיהוֹן לְבִסְרָא חָד׃ (כה) וַהֲווֹ תַּרְוֵיהוֹן
עַרְטִילָאִין אָדָם וְאִתְּתֵיהּ וְלָא מִתְכַּלְמִין׃

וחויא

מנחת שי

אלהים יוד קדם לאלף ושאר אותי' חסרין: יתבששו בהעתק מספר הללי כתוב יתבוששו מלא והירושלמי יתבששו חסר עכ"ל ובכל הספרים חסר גם הרמ"ה ז"ל כתב ולא יתבששו חסר ויו כתיב באמצע תיבותא עכ"ל וכן מוכיח מדרש רבה שכתבתי בפ' כי תשא על כי בשש משה: אמר

שום שכל

כתבי יד הקדמונים החטיפו כל קמץ חטף כגון כָּל אֲכָלְכֶם׃ יַעֲזָב איש ודומיהם ולא החטיפו מעולם קמץ כזו וטענת רז"ה איננו טענה האם יאמר שקמץ בָּתִּים חטוף בעבור הדגש שאחריו? ובאמת כולם רחבים · וכן אמר ר' משה הנקדן ז"ל ואין להאריך: (כד) אביו כל אביו אביה אביך אביהם אביהן אביכם אביכן אבינו כולהון מלאי' יו"ד כתיבין · רמ"ה: (כה) שניהם מלא יוד כתיב וכל לישנא דשניהם באורייתא דכוותי': ערומים עיין מ"ש: יתבששו חסר עיין מ"ש:

ערום

רש"י

(כג) זאת הפעם · מלמד שבא אדם על כל בהמ' וחי' ולא נתקרר' דעתו בהם: לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו' לשון נופל על לשון מכאן שנברא העולם בלשון הקדש: על כן יעזב איש · רוח הקדש אומר' כן לאסו' על בני נח העריו': (כד) לבשר אחד · הולד נוצר ע"י שניהם ושם נעש' בשר' אחד: (כה) ולא יתבששו · שלא היו יודעי' דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואע"פ שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע: והנחש

הבנת המקרא

(כג) מלמד שבא וכו' · אומרו שבא על כל בהמה הוא כינוי אל חקירתו במזגי נקבות המינים כולם אם יהי' בית קיבול אל זרעו שיוליד בהן וראה' בחקירתו שאין מזג מתיחס לו באחד מהן עד שבאה חוה והבין לפי מה שהשיג ממזגה ועניניה כולם שראוי' לו להוליד ולכן בא עלי' כי אין ספק שיהי' לו פרי בטן ממנ' וזה מוס' לנו לבלתי בוא על אשה למלאו' תאותנו הבהמו' אבל נכוין לעשו' פרי למעלה (כה) שלא היו יודעים וכו' · הורה בזה כי מאמר ולא יתבששו איננו שלילה העדרית ממה שדרכו שימצא לו עד שתפרש שלא הי' בהם מדת הבושה אמנם הוא שלילה מוחלטת כי לא היו יודעים אותה: ועיין מפרש

מפורש

(לשון דומי׳ ובהלה) תרדמת שינה תרדמה על האדם · תרדמת נבוא׳ ותרדמה נפלה על אברם · תרדמת מרמטה כי תרדמת ה׳ נפלה עליהם רבנן אמרי אף תרדמה של שטות כי נסך עליכם ה׳ רוח תרדמה (ישעי׳ כ״ט י׳) ע״כ · ורוח תרדמה ת״י רוח דטעו וכל הלשונות האלה יחד בל״א (בעטייבונג) : ויישן (אונד ער ענטשליף) משקלו וייצר לעיל פסוק ז׳ אלא שזה בקמץ ומלרע בעבור ההפסק : ויקח (אונד ער נאם) משקלו ויפח לעיל פסוק ז׳ · אחת (איינע) כאשר תאמר לזכר אֶחָד וְאֶחָד כן תאמר לנקבה אֶחָת וְאַחַת ולעולם הנגינה מלרע ודקדוק יבואר בעז״ה לקמן י״א א׳ :

מצלעתיו (פון זיינן ריבבן) מן צֵלָע דלקמן שהוא לשון יחיד ויחידה תאמר ברבים צְלָעוֹת גם צְלָעִים ובכינוי הריבוי ובסמיכות צַלְעוֹת וחבירו לֵבָב לְבָבוֹת · ובאמ׳ כי בכל המקרי׳ צֵלָע וְצֶלַע לשון צד וכן אמרו חז״ל דו פרצופים נבראו וכן פי׳ רש״י ורא״בע · אבל אונקלוס תרגם מעלעוהי והוא עלע ממש כי כן מדרך הארמי להחליף הצד״י בעי״ן ארץ ארעא · צאן עאן · צוק עוק ודומיהם ולכן נראה כי צלע בעברי עיקר ענינו עלעא (ריבבע) ובעבור כי הצלעות על שני צדדין ימין ושמאל הושאל ממנו השם הזה לכנות בו צד כל דבר : ויסגר בשר (אונד ער שלאס אנדרם פליים) משקלו וישבות לעיל פסוק ב׳ : תחתנה (אן איהרע שטעללי) מכונה מן תחת לעיל א׳ ז׳ ותחתנה כמו תחתה וענינו מקומה וכן נראה דעת רש״י שאמר מקום החתך והנו״ן נוסף גם הוא דגוש וכן תחתני גם תחתני ברפיון הנו״ן · אבל הרד״ק סבר שהוא לשון רבים והוא כמו תחתיה וגם חז״ל בב״ר נחלקו בזה :

(כב) ויבן (אונד ער בויאטי · בילדעט) שרשו בנה והוא מלעיל לעולם וכבר פירשתי דוגמתו לעיל א׳ ג׳ בתיבת יהי · ובעבור שתפס הכתוב לשון בנין לא לשון יצירה ועשי׳ לכן פי׳ רש״י מטעם רז״ל עשאה כבנין רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה : את הצלע לאשה (דיזע ריבבי צו איינר פרויא) דקדוק תיבת אשה יפורש לקמן י״א כ״ט · ולאשה מוסב על ויבן וכן פי׳ רש״י ויבן את הצלע לאשה להיות אשה כמו ויעש אותו גדעון לאפוד (שופטים ח׳) להיות אפוד עכ״ל ולכן הלמ״ד בשו״א ושימושו על הענין אשר אליו נשתנה המשתנה וכן והיו לְדם ביבשת (שמות ד׳ ט״ו) וכמוהו רבים · אבל לָאשה בקמץ ענינו האשה המבוררת וכודעת כמו שפירשתי לעיל א׳ ג׳ בתיב׳ לאור :

ויבאה אל האדם (אונד ברא׳כטי זיא דעם מענשן) מן ויבא דלעיל פסוק יט כשיוגמד עם הכינוי לסימן הפעול תאמר וַיְבִאֶהָ והה״א לסי׳ נקבה נסתרת נפעלת והיו״ד רפה לטעם שפירשתי לעיל פסוק א׳ ע״ש ושמרהו · וכאשר תאמר ויביאה בה״א הכינוי כן תאמר ביתר הכינויים וַיְבִאֵהוּ וַיְבִיאֵנִי ולעולם מלעיל וכן וַיְבִיאֵם ומלרע וככינוי וַיָּבֵא כן כינוי וַיָּשֶׂם וַיָּקֶם וַיָּשֶׁב וחבריה׳ מבנין הפעיל :

(כג) ויאמר האדם (דער מענש שפראך) מפורש לעיל א׳ ג׳ ולעולם הנגינה מלעיל והמ״ם בסגול זולת בהפסק שישתנה הסגול לפתח וגם הנגינה בו ויברכהו וַיֹּאמַר (בראשית י״ד י״ט) חוץ מן אחד שמצאנו בפתח ומלעיל בעזה פני׳ וַתֹּאמַר לו (משלי ז׳ י״ג) והטעם בזה כי הוא מופסק בבחינה אחת

ובלתי

מפורש

בלתי מופסק בבחינ׳ אחרת שבבחינת המאמר כמופסק יחשב כי מלת לו מלה זעירא
ובלתי נחשב ואולם בבחינת ההברות הוא בלתי מופסק בעבור מלת לו ולכן שב הנגינה
להיות מלעיל ואל תתמ׳ על זאת כי כן הוא מדרך העברים לתת סימן הפסק מה בתיבה
שבסוף המאמר אם לא יתאחר לו כ"א מלה זעירא או מלה מלעיל׳ ודוגמתו יִשְׁפּוּטוּ
הם (שמות י"ח כ"ו) כי בלא הפסק בכלל הנה הוא יִשְׁפְּטוּ (לקמן ל"א)
בסו"א הפ"א ובהפסק מוחלט ישפוטו בחולם (ישעי׳ כ"א ה׳) ובעבור המלה
זעירא שאחריו סמכוהו וכרתוהו · ולו עמדו המדקדקים על הענין הנכבד הזה המיוסד
בלשון עברי גם בטבע המדבר כי עתה לא מצאו זרים רבים כל כך על פני כל המקרא
ומטעם זה בעצמו נקמץ הקו"ף של לְקֳחָה זאת ואיננו זר כמו שחשבו הם ועוד נדבר
בו · ואשוב לעניננו כל ויאמר הנגינ׳ מלעיל והמ"ם בסגול וזה דוקא כשיש בראשו
ויו ההיפוך הפתוח אבל בלא ויו בראשו או גם בויו המנוקד בשו"א לחיבור לבד לעולם
המ"ם בפתח ומלרע יֹאמַר תֹּאמַר נֹאמַר וְיֹאמַר וְתֹאמַר אכן בהפסק ישתנ׳ הפתח
לצר"י אמרי׳ (משלי א׳) ככל אשר תֹּאמֵר
(מ"א ה׳ ו׳) ולעולם מלרע · זאת הפעם עצם מעצמי (דיזם מאל איזט
עס ביין פון מיינן ביינן) זאת מפורש לעיל פסוק ד׳ · ואולם אמר זאת בלשון נקבה
כי פעם שם דבר לשון נקבה ע"מ ארץ ובעבור העי"ן נפתח דוגמת תחת לעיל א׳ ז׳:
מעצמי מן עֶצֶם לשון יחיד תאמר לרבים עצמים וממנו תאמר עֲצָמַי עם כינוי היוד
לסימן מדבר בעדו ועניינו עצמים שלי אבל מן עצם לשון יחיד תאמ׳ בכינוי עַצְמִי
ובשרי אתה (לקמן כ"ט י"ד) ובשר מבשרי (אונד פלייש פון מיינם פליישי)
משקלו נהר לעיל פסוק יוד : לזאת יקרא אשה (דיזע זאלל מעננין הייסן) יקרא
משקלו יפרד לעיל פסוק י׳ והוא לשון קרא ועניינו יקרא ע"י הקורא וכמוהו פעלים
רבים במקרא שמקצרים ולא יזכירו הפועלים ובל"א כמוהם (ווערבא אימפערסאנאליא)
ואין מן הצורך לשמור בהם לא המין ולא המספר וכן וַיִּקָּרֵא שמה במה (יחזקאל
כ׳ כ"ט) · כי מאיש לקחה זאת (דען פאם מאנני ווארד זיא גענאממן) כי לעיל
א׳ ד׳ · לקחה פעל עבר לנסתרת מאשר לא נקרא שם פועלו מבנין הכבד הדגוש
מן לַקַּח אף שלא מצאנו כן במקרא כאמרנו מדרך סברא אחר שאי אפשר לפֻעַל
בלי פועל וככה אשר לֻקַּח משם (לקמ׳ ג׳ כ"ג) כי ממנו לֻקָּחְתָּ (ג׳ יט)
כי לֻקְּחוּ בניך (ירמי׳ מח׳ מ"ו) והמדקדקי׳ האחרוני׳ קראו׳ לו בנין פֻּעַל ·
והאמת כי איננו בנין לעצמו כי אם חלק מבנין פִּקֵּד הדגוש ונופל
לעולם על הענין אשר בו נעשתה הפעולה ע"י אחר והוא נבדל בזה מבנין נפעל
שיורה לפעמים על הפועל בעצמו כמו ונמכר לך (ויקרא כ"ה ל"ט) ותרגומו ויזדבן
לך · והנה נראה הקו"ף של לקחה גם הוא בקמץ חטוף ושניהם זרים בעיני המדקדקים
והמה נכונים לעיקר מדקדק לשון עברי כמו שכבר רמזתי עליהם וכמו שאפרש בפסוק
ויקחו לי תרומה ובפסוק ונקתה ונזרעה זרע (במדבר ה׳ כ"ח) בעז"ה ועיין מ"ש שם
שכל · ופירוש הכתוב לפי פשוטו כך הוא זאת הנקבה הזאת הפעם בפעם הזאת
עצם מעצמי ובשר מבשרי אלא תהי׳ כן כל נקבת האדם לעתיד : לזאת לכל
נקבת

א וְהַנָּחָשׁ הָיָה עָרוּם מִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה
אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֶל־הָאִשָּׁה אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ
מִכֹּל עֵץ הַגָּן׃ ב וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ־
הַגָּן נֹאכֵל׃ ג וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ־הַגָּן אָמַר אֱלֹהִים
לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ פֶּן תְּמֻתוּן׃ ד וַיֹּאמֶר הַנָּחָשׁ
אֶל־הָאִשָּׁה לֹא־מוֹת תְּמֻתוּן׃ ה כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים כִּי בְּיוֹם
אֲכָלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים יֹדְעֵי
טוֹב וָרָע׃ ותרא

מנחת שי

(ג) אלהים לא תאכלו ממנו ברביע וכן כתב א"ת: (ה) כי ידע בספרי' כ"י ובדפוס קדמון חסר ויו וכן כת' א"ת וכן הוא בהעתק מספר הללי גם הרמ"ה ז"ל כתב כי ידע אלהים חסר דחסר כתיב חסר ויו וחסר יוד דקרי ולא כתיב וכל ידע באורייתא' דכותי' ודכותא וידע דעת עליון ומסר עליהם תלת' וחסר ודכותא ידעי טוב ורע חסר ויו דקרי ולא כתיב ע"כ ועיין מ"ש לעיל במלת רקיע: אכלכם הכ"ף בקמץ לבד וכן הוא בכל ס"ס כי לא יבואו שני שואין בראש התיבה אף כי שלשה. וכת' המכלול דף קפ"ז [דף קל"ג ד"פ] ופעמי' משתתפי' עם הקמץ שו"א להודיע כי הוא חטף כמו אֲנִי צָרִי אבל אם תדגש האו' שאחרי' או שהיא בשו"א נח. ינקדו הקמץ לבדו כי אין לטעות בהם כמו רָנּוּ שמים (ישעי' מ"ג) קָרְבָּן. קָדְשׁוֹ כי בוודאי הם קמץ חטוף עכ"ל וכן דעתנו לעשות הנקודו' כדברי רד"ק ובס"ס נסמוך על כללי קמץ חטוף שכתבו המדקדקים ועיין מ"ש בפ' תולדת יצחק על מלת ואכלה ובתילים סי' קי"ח: כי ידע אלהים וגו' והייתם כאלהים הראשון קדש וה שני

שום שכל

(א) ערום מלא ויו כתיב: הָאִשָּׁה בספרי' רבים מדויקים גם בכ"י של שנ' כ"ד הה"א במתג לא במונח אבל בחומש רא"פ ובמ"ש ובית' המדויקי' יש כאן מונח. במקום מתג כדינו. לא כן ותאמר הָאִשָּׁה דלקמן פסוק י"ג שבכל הספרי' כולם הה"א במתג לא במונח והמחפש במקרא ימצא שינוים כאלה למאות וזה נראה זר בתחלת ההשקפ' ואין איש שם על לב וחקרתי ודרשתי אחריהם ואחר ענינים' ומצאתי' כולם נכוני' אלה במתג ואלה במונח מקום המתג ע"פ כלל גדול המיוסד במשפטי הטעמי' ואין זר אתם. ואין כאן מקום להאריך: אמר אלהים ו' וסי' א' דין. ב' ומפרי העץ. ג' לקמן ל"א י"ו. ד' שמות י"ג י"ז. ה' ד"ה ב' ל"ג ז'. ו' תילים כ' י"ו. הלין אמר אלהים וחולתם אמר יי': (ב) מִפְּרִי עֵץ־הַגָּן כ"כ בכל הספרים אולם בכ"י מפרי מוקף ועץ במרכא ובלא מקף: נֹאכֵל ג' חד בוי"ו עכ"ל מס"ק. ופירושו במס"ג נאכל ג' וסי' דין. לחמנו נאכל דישעי' ד' א' נוכל ויש בעדרו מלאכי א' י"ד עכ"ל. בתרא כתיב ויו הלין ג' שהכ"ף

(א) וְחִוְיָא הֲוָה עָרִים מִכֹּל חֵוַת בָּרָא דִי עֲבַד יְיָ אֱלֹהִים וַאֲמַר לְאִתְּתָא
בְּקוּשְׁטָא אֲרֵי־אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִכֹּל אִילַן גִּינְתָא : (ב) וַאֲמַרַת
אִתְּתָא לְחִוְיָא מִפֵּירֵי אִילַן־גִּינְתָא נֵיכוּל : (ג) וּמִפֵּירֵי אִילָנָא דִי
בִּמְצִיעוּת־גִּינְתָא אֲמַר יְיָ לָא תֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְלָא תִקְרְבוּן בֵּיהּ דִּלְמָא תְמוּתוּן
(ד) וַאֲמַר חִוְיָא לְאִתְּתָא לָא מְמָת תְּמוּתוּן : (ה) אֲרֵי גְלֵי קֳדָם־
יְיָ אֲרֵי בְּיוֹמָא דְתֵיכְלוּן מִנֵּיהּ וְיִתְפַּתְּחָן עֵינֵיכוֹן וּתְהוֹן כְּרַבְרְבִין חַכְמִין
בֵּין־טָב לְבִישׁ : וחזת

מנחת שי

והשני חול ומס' סופרים פ"ד ובמדרש רבה פ' ד' [אמר וו"ס כבר כתבתי בזה דע' הרב חזקוני לעיל א' כ"ז וכן אמר הרב כאן והייתם כאלהים כמלאכים ודאי' לפירש זה שתרגומו כתרגום בצלם אלהים ברא אותו · עכ"ל ואין כן בתרגום שלנו] : ידעי חסר ויו כתיב כמו שכתבתי לעיל על כי ידע :
כי

שום שכל

שהכ"ף בגר"י בעבור הספסק וזולת' נאכל הכ"ף בפת"ח · ודע שמדרך המסרה לכלול יחד השווים בהברתן אף שאינ' שווין בפתרונן ואין בהם זרות לגמרי ולא לבד השווים בנקודן ונבדלים באותיות המשך אבל גם הנבדלים באותיותיהם כגון חלילהם ועלילתם שזה באי"ת וזה בעי"ן ו"מ כללום יחד בעבור שיווי מבטאם עיין מערכת אות ויו ד"ק כ"א זוגין חד או וחד או :

(ג) בתוך הגן בגליון נמסר כ"כ קמץ דסמיך לסגולה עכ"ל וצ"ל כ"ב קמץ וכו' כמו שנמסר בפ' ויקרא ב' י"ג ו' מנסון באורייתא כמו שנמסר בפ' מקץ בפסוק וימלאו את כליהם בר · ויש כאן מקום עיון והם נדבר בו בעז"ה · וכבר כתבנו לעיל ב' ח' כי כל הגן בקמץ ובעל מבין חידות לא ידע ואסם : אמר אלהים ו' ונמסר לעיל · פן תמתון בכל הספרי'
פן

ריש"י

(א) והנחש הי' ערום · מה ענין זה לכאן הי' לו ליסמך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אלא למדך מאי זו עלה קפץ הנחש עליה' ראה אותם ערומים ועוסקי' בתשמיש לעין כל ונתאוה להם · ערום מכל · לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו ערום מכל ארור מכל · אף כי אמר וגו' · שמא אמר לכם לא תאכלו מכל וגו' ואע"פ שרא' אותם אוכלים משאר פירות הרבה עלי' דברים כדי שתשיבנו ויבוא לדבר באותו העץ · (עיין מפורש) : (ג) ולא תגעו בו · הוסיפ' על הציווי לפיכך באה לידי גרעון הוא שנאמר אל תוסף אל דבריו · (משלי ל') : (ד) לא מות תמותון · דחפה עד שנגעה בו אמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה : (ה) כי יודע · כל אומן שונא את בני אומנתו · מן העץ אכל וברא את העולם · והייתם כאלהים · יוצרי עולמות : ותרא

שום שכל

פן במקף וזה תמה כי על פי משפטי הטעמים לעולם יקדים טפחא לאס"ף אף אם אין שם כ"א מלה א' כמו ולא יתבוששו · לא מות תמותון · לעול' המל' שקוד' לאס"ף בטפח' ובדקתי במקר' כ"י הנזכ' ומצאתיו כהוגן בטפח' ושמעתי לו כי אמר כדין וכהלכ' : תמתון כול' חסירי' ו' קדמאה בר מן חד עכ"ל · ובישעי' סי' כ"ב ובמסורת כ"י מבואר וז"ל תמתון ד' · ג' חסירים ויו קדמאה וא' מלא וסי' דין ודלקמן לא מות תמתון · עד תמתון דישעי' כ"ב י"ד · אכן כאדם תמותון תילים פ"ב ז' בתראה מלא דמלא עכ"ל · ובעל מבין חדות שהתבם במכינס · וז"ל רמ"ה פן תמתון חסר וינ קדמא ומלא ויו תנין כתיב ודכוותי' לא מות תמתון וכולהון באורייתא דכוותא עכ"ל · וזה פלא כי אין באוריתא זולת הך תרין וא"כ וכולהון באוריתא דכוותא לריבויי מאי ? (ה) ידע אלהים ג' בלישנא דסמיכי וסי' דין · אחרי הודיע אלהים בפ' מקץ · ויודע אלהים את אנשי סוכות עכ"ל · הפסוק האחרון שיבוש ובפ' מקץ מסר תחתיו וידע אלהים דשמות ב' ה' וזה נכון ועיין מ"ש : עיניכם י"ג ונמסר במערכת ערך עי · ולשון הרמ"ה ונפקחו עיניכם מלא תרין יודי"ן כתיב וכל עיניכם באורייתא לשון רבים דכוותי' מלא תרין יודין בר מן א' בלשון יחיד דמלא חד יו"ד קדם לנו"ן וסי' ועיניכם אל תחם על כליכם בפ' ויגש דקרי נו"ן דידי' בשו"א וחד יו"ד ושארא באורייתא מלא תרין יודי"ן וקרי נו"ן דידי' בסגול : כאלהים ג' וסי' דין · ובית דוד זכרי' י"ב · מי אל גדול דתילים ע"ז עכ"ל והולתם כולם באלהים בבית כתיבין :

כי

מפורש

נקבת האדם לעתיד יקרא אשה אע"פ שלא תהי' חלק איש כי מאיש לקחה זאת הראשונה לכולן · והמפרשים לזאת אל האשה הזאת טועים שא"כ הי' הלמד ראוי בקמץ לחסרון ה"א הידיעה כמו לכן קראת לָזאת (ישעי' ל' ז') גם לָזאת (שמות ז') ורא"ב"ע הרגיש בזה ולכן פי' לזאת בעבור זאת ורש"ד בביאורו תפשו שלפי דבריו יהי' חסר הנקרא כי באמרך בעבור זאת יקרא אשה לא הודעת מי יקרא כן ולכן הוא פירשו על חוה ולא שת לבו גם לזאת :

(כד) על כן (דארום) על מפורש לעיל א' ב' והוא לשון עלי' וכן גם הוא מפורש לעיל א' ז' שפרשו כן ע"ש ואינו זז מעיקר הוראתו שהוא לשון מכון מן את הכיור ואת כנו (שמות ל' כ"ח) שתרגומו בסיסי' וענינו מכונה ומושב (געשטעלל · גרונדלאגע) · ועל הסלבים כֵּן (מ"א ז' כ"ט) ובעבור שעלת כל דבר הוא כדמות היסוד ועליו יכון העלול לכן על כן יגבילו שמאמר מגד העלה הקודמת כלומר על היסוד הזה יכון המבואר · והספרש שבין על כן ולכן שהוא ההפרש בעצמו שבין שאלת על מה ובין שאלת למה שכשתשאל על מה (וואריבר) כוונת בשאלתך לדעת היסוד אשר עליו יכון הענין ותבוא המענה על כן (דאריבר · אויז דיזס גרונדי) אמנם תשאל בשאלת למה (וואצו) לדעת גם תכלית הענין ותבוא המענה לכן שענינו לתכלית כן · ולהרחיב הענין הזה לא יכיל המקום : יעזב איש (פערלעסט דער מאן) פעל עתיד לנסתר מבנין הקל · והי' ראוי לבוא ע"מ ישבות לעיל ב' ב' ובעבור הער"ן נשתנה לפת"ח וחטף ומתג דוגמת

לעבוד

מפורש

לעבור לעיל פסוק ה' ונשתנה גם חולם עי"ן הפעל לקמץ חטוף בעבור המקף כמשפט
וכן פן יפרץ־בם (שמות י"ט כ"ד) : **איש** (מאן) משקלו מין לעיל א' י"א והקבוץ
אִישִׁים : **את אביו** ואת אמו (זיינן פאטר אונד זייני מוטטער) מן **אָב** משרש אבה
ומשקלו פֶּעַ והיוד הכינוי לסימן המדבר אבל היו"ד של **אָבִיךָ אָבִיו**
אביהם וחבריהם הוא במקום למ"ד הפעל וכן בסמיכות תאמר
אֲבִי כל בני עבר (לקמן יוד) היוד לשרש לא לכינוי ודוגמתו **אָח אָחִיו** וכו' **אֲחִי** יפת
הגדול · אבל **באָבִי** נפקדה יו"ד השרש [הבט מ"ש לעיל א' ז' על
תיבת ויהי] שלא להתחבר שני יודין · אך מצאנו גם בסמיכות היחיד **אַב** המון
גוים (לקמן י"ז) ע"מ **יד** העדים (דברים י"ז ז') לכן אין יד ואב ממשקל · אחד
כמו שחשבו · וקיבוץ אב בוי"ו תי"ו **אָבוֹת** אף כי זכרים המה ובהפך תקבץ הנקבות
ביו"ד מ"ם **נָשִׁים** : **אמו** הוי"ו לכינוי הנסתר והוא מן **אֵם** ומשקלו **פֵּל** ושרשו
אמם ולכן בכינוי ובקיבוץ ידגש המ"ם להבליע מ"ם עין הפעל החסר
והצרי ישתנה לחירק ודוגמתו **לֵב לִבִּי לִבּוֹ לִבּוֹת** ודומיהם וכן כל חבריהם :
ודבק באשתו (אונד האנגט אן זיינם ווייבי) פעל עבר לנסתר
מבנין הקל והוי"ו שבראשו לחבור גם להפוך העבר לעתיד ולעולם ישמש אל הפעל הזה
שימוש הבי"ת כשהוראתו הדביקות והחיבור בדבר ותרגומו שוה לעברי ולפעמים ענינו
הלוותא (געזעללשאפטלייסטונג) ואז לא ישמש עליו הבי"ת כ"א מלת עם · וכה תדבקין
עם נערותי (רות ב' ח') ומתרגמינן תתוספא · ואם הוא מחובר עם הכינוי ענינו
לשון מקרה כמו תדבקני הרעה (לקמן י"ט י"ט) ומתורגם תערעני ולפעמים ענינו
השתדלות ההשגה ואז ישמש עליו מלת אחרי · דבקה נפשי אחריך (תהלים ס"ג ט') וכן
רוב הפעלים ישתנו שינוי מה בהוראתם לפי המלות או האותיות אשר ישמשו עליהם
אף שעיקר הוראתם הוא הוא לעולם ולפעמים הוראתם נראה משתנה מהפך אל הפך
כמו סורה אלי שענינו ההתקרבות · סורה ממני ענינו ההתרחקות והאמת כי כל לשון
הסרה ענינו התרחקות וטעם סורה אלי סורה ממקומך כדי לבוא אלי · וכזה שרש
עבד · ראובן **עָבַד בְּשִׁמְעוֹן** הנה שמעון העבד · ראובן **עָבַד** את שמעון הנה שמעון האדון
ורבים כאלה ואולם העירותיך עליה' בזה כדי שתשית לבך עליהם
בכל מקום ולא תכשל : **והיו** לבשר אחד (אונד ווערדן וויא איין פלייש) **והיו** לדע' המדקדקי'
הי' ראוי במילואו **הָיְהוּ** אלא שלעולם יחסר ה"א למ"ד הפעל כשיתוסף בסופו אות
ויו לסי' הרבי' ועיין לעיל א' ב' תיבת היתה · אכן לדעתנו הי' ראוי במילואו **הָיְיוּ**
ונפקדה היו"ד הראשון בעבור התחברות השנים עיין מ"ש לעיל א' ז' בתיבת ויהי
ולכן ביתר סימני הגופים ישוב היו"ד למד הפעל על מתכונתו הייתי היינו הייתם וכן
תאמר מן עשה בנה קנה גלה ודומיהם : **לבשר אחד** דוגמת והי' המשכן אחד (שמות
כ"ו ו') שענינו ענין אחד שלם (איין איינציגעס גאנצי) ופי' הכתוב בכללו כמו שפירשו
הספורנו · על כן מאחר שבזאת הראשונה כיוון האל יתברך שתהי' דומה לאיש כפי
האפשר עד שיכיר אותה מגויתו · יעזב איש וגו' ראוי שישתדל האדם לישא אשה הוגנת
לו וראוי' לידבק בה גם שיצטרך לעזוב את אביו ואת אמו כי לא יהי' דבוק אמתי בבלתי

 דומים

ו וַתֵּרֶא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תַאֲוָה־הוּא
לָעֵינַיִם וְנֶחְמָד הָעֵץ לְהַשְׂכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן
גַּם־לְאִישָׁהּ עִמָּהּ וַיֹּאכַל׃ ותפקחנה

שום שכל

(ו) **כי** טוב ׃ בכל ספרינו׳ כי במונח ובכ״י במקף ׃ **לעינים** ד׳ ב׳ קמץ וב׳ פתח וסי׳ דין ׃ וכעשן **לָענים** (משלי י׳) קמצין ׃ יראה **לַעינים** (ש״א ט״ז ז׳) ומתוק האור **לַעינים** (קהלת י״א ז׳) פתחין עכ״ל ובמסרת כ״י יותר מבורר ואמר
וכעשן לעינים כולו קמץ ׃ וכן אמר רד״ק במכלול דף כ״ג ב׳ ע״ש ׃ וז״ל רמ״ה לעינים מלא תרין יודין ותו לא כתיב חד קדם לנו״ן ולא קרי וחד בתר נו״ן וקרי וכל עינים דכוותי׳ ׃ **להשכיל** כל להשכיל תשכילו ישכילו כולהון מלאין יו״ד כתיבין ׃ רמ״ה **ותאכל** כ״כ [כן כתוב] פתח באתנחתא עכ״ל ׃ עיין מה שכתבתי במפורש לעיל ב׳ פסוק י״ו וכ״ג ׃ **ויאכל** כל ויאכל ויאמר וילך ותאכל וירד כולהם פתחין ואפי׳ באתנחת׳ וס״פ דתקנתא לתקנתא לא עבדינן עכ״ל ׃ ופירושו עיין במפורש ׃ וידעו

רש״י

(ו) **ותרא** האשה ׃ ראתה דבריו של נחש והנאו לה והאמינתו ׃ (עיין מפורש ׃ **כי**
טוב העץ ׃ להיות כאלהים ׃ **וכי תאוה** הוא לעינים ׃ כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם ׃ **ונחמד** להשכיל ׃ כמו שאמר לה יודעי טוב ורע ׃ **ותתן** גם לאישה שלא תמות היא ויחיה הוא וישא אחרת ׃ **גם** לרבות בהמה וחיה ׃ ותפקחנה

מפורש

דומים אבל יהי׳ בדומים לבד כי אז יכונו לדעת אחד והיו לבשר אחד מכוון בכל הפעלות להשיג השלמות המכוון ביצירת האדם כאילו שניהם כמלא אחד בלבד ׃
(כה) **ויהיו** שניהם (נון וואהן זיא ביידע) **ויהיו** פעל עתיד לנסתרים מבנין הקל עם וי״ו ההיפוך וכן יפנו יקנו עיין לעיל א׳ פסוק ג׳ וכ״ט ׃ **שניהם** מן **שני** **והם** לסימן הרבים הנסתרים וכן **יְדֵיהֶם** וכן תלמדנו עם יתר סימני הגופים **שְׁנֵינוּ** (לקמן ל״א ל״ז) **שְׁנֵיכֶם** (לקמ׳ כ״ז מ״ה) וכן תלמד **שְׁתֵּי** שתיהם שתיהן אבל יתר המספרי׳ לא תלמד כ״א בתוספת תי״ו בסוף שלשתם ארבעתם וחבריה׳ מן **שְׁלֹשֶׁת אַרְבַּעַת** וכן כולם ׃ **ערומים** (נאקט) מקובץ מן **עָרֹם** בחולם דוגמ׳ **אָדֹם אֲדֻמִּים נָקֹד נְקֻדִּים** ובא השורק מקום הקיבוץ כאו שתבוא הקיבוץ מקום השורק **העֻטָּפִים** כי הם אחי׳ וריעי׳ אבל מן והנחש הי׳ **עָרוּם** שהוא לשון חכמה נאמר **וַעֲרוּמִים** יכתירו דעת ׃ (משלי י״ד) ברפיון המ״ם ועיין שום שכל ׃ **ולא יתבששו** (אונד
סעמטן

(ו) וַחֲזַת אִתְּתָא אֲרֵי טַב אִילָנָא לְמֵיכַל וַאֲרֵי אָסוּ־הוּא לְעַיְנִין וּמְרַגַּג אִילָנָא לְאִסְתַּכָּלָא בֵּיהּ וּנְסִיבַת מֵאִיבֵּיהּ וַאֲכָלַת וִיהָבַת אַף־לְבַעְלַהּ עִמַּהּ וַאֲכָל׃ ואיתפתחא

מפורש

שעמטן זיך ניכט) מגזרת השניים עם אות נח נעלם באמצע ואמרו שהרשו בוש והוא מבנין התפעל שסימנו תי"ו נוסף בתיבה · ועיקר הוראת ההתפעל לסימן הענין אשר נמצא באדם לפי דמיונו ויחקה בו חיקוי מה · יהי' כן חוץ לנפשו או לא יהי' כן וכן יש מִתְעַשֵּׁר ואין כל מִתְרוֹשֵׁשׁ והון רב (משלי י"ג ז') ולכן בחרו בתי"ו לסימן זה מן והתוית הָו (יחזקאל ט' ד') שענינו רושם מה · ומן ההוראה העיקרית הזאת יסתעפו עוד הוראו' אחרו' כגון הוראת ההשתדלות והורא' ההחזרה [איטיראטיו · ווידרהאהלונג] כמו שנבארם בעז"ה בהקדמה · ומדרך ההתפעל להכפיל למ"ד הפעל בפעלי עלומי הע"ן וכן יִתְהוֹלְלוּ גוים (ירמי' כ"ה ז') מתהולל מתחולל ואילו היו מגזרת הכפולים רצוני שאם היו שתי האותיות האחרונות שרש הי' ראוים לבוא ע"ד השלמים כמו בזאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל (ירמי' ט' ס"ג) מִתְחַלֵּל והפרש גדול יש בין מתחלל למתחולל ובין מתחלל למתהולל ורוב המדקדקים נפלו בזה בפח הטעות ונבארהו בהקדמה · והנה הי' ראוי השי"ן להיות בפו"ח והנגינה מלרע דוגמת יִתְהוֹלְלוּ (ירמי' כ"ה ז') ואולם נשתנה לקמץ בעבור ההפסק כמשפט ולכן הנגינה בו וכן ובאימים יִתְהוֹלָלוּ (ירמי' נ' ל"ח) · ועיין מ"ש בהבנת המקרא · ואחר כל הדברים האלה ראוי לתרגם ולא יתבוששו (אונד האטטן קיינן בעגריף פון שאם :)

ג (א) והנחש וגו' (דיא שלאנגי וואר ליסטיגר אלז אללע טהירע דעם פעלדם) · מסקלו והנסר לעיל ב' כ"ג : ערום מפורש לעיל ב' כ"ה : אף כי אמר אלהים וגו' (האט אויך גאטט וואהל געזאגט איהר זאלט פאן אללרלייא בוים דעם גארטנס ניכט עסן ?) אף מלת ענין ולא תורה על ענין מונח כי אם לתוספת וכן מלת גַּם והם נבדלים בזה משימוש הוי"ו כי אין בכח הוי"ו כ"א לחבר התיבות או המאמרים לבד למען יתלכדו ולא יתפרדו · ואין בהוראתו שום יתר ותוספת כמו עילם ואשור וארפכשד לאן ועבד ושפחה · לא כן מלות גם ואף · שהמה מוסיפים לעולם דבר בעצם הענין הנך יפה דודי אף נעים (שיר א' י"ו) ובעלי הלשון קראו לאלה בכלל החיבורים (קאניונקציאנען) ואין כאן מקום להאריך בזה · וכשיתחבר אַף עם מלת כִּי ענינו לפעמים כמו אע"פ (אב שאן) וכן שיעור הכתוב אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן פן תמתון לא מות תמותון אלא שהאשה בשמעה אומרו לא תאכלו מכל עץ הגן הפסיקה דבריו ואמרה לא כן מכל עץ הגן אכל נאכל אך מפרי העץ אשר בתוך הגן לבדו אמר אלהים לא תאכלו ממנו וגו' ואח"כ גמר הנחש דבריו שהי' בכוונתו לדבר בתחלה ואמר לא מות תמותון וגו' : והנחש הי' ערום ונתר בלשון דמשתמען לתרי אפי כדי שלא יתפס בסוף דיבורו כאשר יסב הדיבור על עץ הדעת לבדו · וזה · כי לא תאכלו מכל עץ

הגן

מפורש

הגן יתכן שהמובן ממנו משום עץ הגן כמו לא תאכלו כל נבלה · כל מחמצת לא תאכלו וכן הבינה חוה ולכן הפסיקה דבריו · גם יתכן שהמובן ממנו לא תאכלו מכולם כ״א מקצתן (ניכט פון יעדם בוים דעם גארטנס) ובדרך הזה גמר דבריו · ואולם לדעת רש״י שפי׳ אף כי אמר וגו׳ שמא אמר לכם וגו׳ יהי׳ ענין מלת כי לשון דילמא שהוא אחד מד׳ לשונותיו ויפורש מלת אף לשון תוספות כמשמעו כלומר כמו שגוה לכם לא תאכלו מעץ הדעת כי אני רואה שאין אתם אוכלין ממנו שמא גוה לכם לא תאכלו אף מכל עץ הגן · ולכן הוסיף רש״י ואע״פ שראה אותם אוכלים משאר הפירות הרבה עני׳ דברים כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העץ · ובענין הנחש רבו הדיעות הביאום הראב״ע ולבסוף התם דבריו ואמר והישר בעיני שהדברים כמשמען והנחש הי׳ מדבר והלך בקומה זקופה והשם דעת באדם שם בו · **תאכלו** עתיד לנוכחים מבנין הקל מגזרת פ״א אל״ף והנגינה מלרע והתי״ו רפה בעבור נחות האל״ף שלפניו גם היא מתוג להפריד בין החולם והשו״א וכן בכל הגזרה ובכל לשון :

(ב) **מפרי** עץ הגן נאכל (פון דער פרוכט יעדם בוימס איס גארטן דירפן וויר עסן) מפורש לעיל א׳ י״א וב׳ י״ו ע״ש והפרש גדול יש בין עץ פרי (פרוכטבוים) ובין פרי עץ (בוימפרוכט) כי עץ פרי ענינו עץ עשה פרי והנה נסמך האב על הבן והפך , פרי עץ שענינו פרי היוצא מן העץ ונסמך הבן על האב :

(ג) **ומפרי** העץ וגו׳ (נור פאן דער פרוכט דיזעס בוימס וועלכר אין דער מיטע דעם גארטנס שטעהט האט גאטט געפראכן עסט ניכט פון איהם) מפורש לעיל ב׳ י״ז : **ולא** תגעו בו (אונד רירט איהן ניכט אן) **תגעו** פעל עתיד לנוכחים מבנין הקל מגזרת חסרי פ״א נו״ן ולכן נדגש הגימל עיין לעיל ב׳ ז׳ תיבת ויפח · **פן** תמותון · (איהר מעכטעט שטערבן) מלת השלילה וטעמו בכל מקום כטעם שלא · וכן אמרו חז״ל כל השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה ·

(ה) **כי** יודע אלהים (זאנדערן גאטט וויים) רוב כי שאחר מלת לא ענינו אלא כלומר אין הענין כמו שאתם סבורים שסבת הציווי כדי שלא תמותון לא כן אבל סבתו כי יודע אלהים וגו׳ **יודע** משקלו **יוֹצֵא** לעיל ב׳ י׳ ובעבור העי״ן ניתוסף הפתח עיין לעיל א׳ ו׳ וב׳ ס׳ י **כי** ביום אכלכם ממנו (דס זא בלד איהר דאפון עסט) **אכלכם** לעיל ב׳ י״ז · **ונפקחו** עיניכם (זא גיעכן אייך דיא אויגן אויף) פעל עבר לנסתרות ולנסתרים והנו״ן לסימן בנין נפעל והוי״ו השואי״ת משיבו לעתיד · והבנין הזה רצוני בנין נפעל נופל ברוב על מקבל הפעולה שהוא הפעול עיין מ״ש לעיל א׳ א׳ על תיבת את ולעיל ב׳ כ״ג בתיבת לקחה · ולשון פקיחה הוא לשון פתיחה ולא מצאנוהו כ״א על העינים והאזנים והנה **פִּקֵּחַ** הוא הפך **הָעִוֵּר וְהַחֵרֵשׁ** : **עיניכם** (אייערע אויגן)

מן **עַיִן** ומשקלו **פַּיִל** מלעיל דוגמת **זַיִת** שתאמר ממנו בכינוי היחי׳

זֵיתְךָ . **זֵיתְכֶם** וכו׳ ובסמוך **זֵית** שמן ודבש · וחי׳ ראוי לאמר הקיבוץ

מן **עַיִן** **עֵינִים** דוגמת **זֵיתִים** ואמרו **עֵינַיִם** בלשון שנים כי כן הם בתולדות

עיין מ״ש לעיל א׳ א׳ בתיב׳ שמים ובסמיכו׳ הרבים **עֵינֵי** וכן בכינוי

עֵינֵיכֶם עיניהם עיניט · **והייתם** (אונד איהר ווערדט) לעיל ב׳ י״ח וכ״ד והוי״ו

הטיגן

מפורש

השיבו לעתיד : כאלהים (וויא געטליכע וועזן) תרגומו כרברבין · והעליעו האלף בגר"י שתחת הכ"ף וכן עשו עם חבירי הכ"ף וֵאלֹהִים בֵּאלֹהִים לֵאלֹהִים עיין מ"ש לעיל על בי"ת של בראשית ועל תיבת ויהי א' ו' אבל עם מ"ם השימוש לעולם האלף בחטף סגול כדינו מֵאֱלֹהִים וכן בחיבורם עם הכינויים לא ישתנו ממנהג' זה אבל אם התיבה מבוררת ואותיו' בול"ל בקמץ לעול' האלף בחטף סגול וֵאלֹהִים בֵּאלֹהִים · זובח לָאֱלֹהִים יחרם (שמות כ"ב י"ט) כי כל אלה מבוררים כאילו יש שם ה"א הידיעה ועיין שם פי' רש"י ז"ל · יודעי טוב ורע (ערקענט גוטס אונד בעזס) תאר סמוך מן יוֹדְעִים והיחיד יוֹדֵעַ ולעולם פ"א הפעל מתוג להבדיל בין החולם והשו"א כמו שפירשתי בתיבת תאכלו שבפסוק א' ובכמה מקומות · והכלל הזה לא ימוט לעולם ולכן זכרהו ולא אצטרך לשנותו · ורע מפורש לעיל ב' ט' :

(ו) ותרא וגו' (אלז נון דיא פרויא זאה דס דער בוים גוט זייא צור שפייזע איינע לוסט פיר דיא אויגן אונד אנגנעהם צום בעטראכטן) ראיי' זו בלב ולשון הבנה הוא כמו שפי' רש"י ז"ל ולולי כן הי' לו ליכתב ותרא האשה את העץ כי טוב הוא למאכל וגו' כמו שפירשתי לעיל א' ד' · ויאמר הרא"בע בספרו מאזנים דף י' א' דע כי אם היתה המלה מלעיל ובאחריתה אלף יהי' בפתח קטן כמו פֶּלֶא ובפעלים וַתֵּלֶא (איוב ד' ה') ודע כי תי"ו ותלא בקמץ קטן בעבור היותו מבנין פעל שהוא קל וכן אל יֵרֶא בפלגות (איוב כ' י"ז) ובעבור היות יֵרָא פרעה (בראשית מ"א ל"ג) מלרע · הושם תחת הרים קמץ קטן עכ"ל ונשנה דבריו בנאות ד"ה הקמץ קטן באמרו ואם המלה מלרע יהי' בקמץ קטן כמו ועתה יֵרָא פרעה וכו' עכ"ל · אכן בעל א"ת אמר ירא פרעה הרים בסגול עכ"ל וכבר כתבתי בביאורי לס' מאזנים שהמסר' מסייעת להרא"בע ובמקומו אבררהו בעז"ה · תאוה שרשו אוה ומשקלו תְּפְעָה כמו תִּגְרָה ובעבור אות הגרון נשתנ' וחבירו תַּאֲלָה : ונחמד העץ נשנה תיבת העץ בעבור אורך המאמר וכן דרך הלשון כמו והי' ערכך מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והי' ערכך וגו' הזכר והי' ערכך בעבור שהאריך בנתים וכיוצא רבים כמו שכתב הרמב"ן בפסוק והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת (שמות ד' ט') · להשכיל א"ת להסתכלא בי' (איהן צו בעטראכטן) והשוה הענין אל ונחמד למראה דלעיל והלשון מורגל מאד בלשון ארמי גם בדברי חז"ל באמרם הסתכל בשלשה דברים וכו' כלומר הבט ועיין וכמוהו והאשה טובת שכל (ש"א כ"ה) כלומר טובת מראה · ותקח מפריו ותאכל (דא נאם זיא פון זיינר פרוכט אונד אס) אמר ר' חסדאי הלוי נ"ע כי ויקח ותקח וחבריהם שרשם נקח בנו"ן בכלם [דוגמת ויפח שפירשתי לעיל ב' ז'] כי לא מצאנו לנו"ד מבולע ועל דעת המדקדקים שהוא לקח רק היא זאת כי אין אחרת זולתה [שיבולע למ"ד השרש] רק מגזרת לקיחה · רא"בע נאות בד"ה שער בנין פעל · וכבר כתבתי לעיל א' י"א בתיבת תדשא שתי"ו האית"ן בראש הפעלים הוא סימן לשון זכר גם לנכח. גם סימן לשון נקבה שאיננה נמצאת וכן ותרא · ותקח · ותאכל · ויתן שבפסוק · ותאכל (אונד זיא אס) פירשתי לעיל ב' י"ו ע"ש · וידעתו כי האתה

וש"פ

ז וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ
עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת׃ ח וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה
אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ
מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן׃ ויקרא

מנחת שי

(ז) **כי עֵירֻמִּם הם** בהעתק מספר הללי יש פלוגתא אם מלא או חסר וכן כתב הרמ"ה וידעו כי **עירמם** הם מלא יו"ד קדם לרי"ש וחסר ו' והם' יו"ד בתרא' כתי' : **ויתפרו עלה** כתב בעל מנחת כהן יש ספרי' מדויקים **עלי** כתיב ביו"ד עכ"ל אך בכל הספרים מלאתיהו בה"א וכ"כ מדברי השרשים שרש עלה והגהת ר' אלי' שם · ובמ"ג **עלה** ז' · ב' כתיבי ה"א וה' כתיבי יוד ויתפרו עלה תאנה · והנה עלה זית טרף · והביאו עלי זית וגו' נחמי' ח' והם חמשה באותו פסוק כתיבי יוד ויש שם חסרון הניכר שלא כתב ועלי תמרים · ותמי' אני שלא הביא קול עלה נדף · וככבל עלה מגפן ישעי' ל"ד · והי' ראוי לומר ט' ד' בה"א וה"א ביו"ד · עוד נתקשיתי בלשון הרמ"ה ז"ל שכתב ויתפרו עלה תאנה ה"א כתיב בסוף תיבותא ודכוותי' עלה זית טרף בפיה ומסר עליהן הרין ע"כ דשמעת מיני' לכאורה דקול עלה נדף כתיב ביו"ד ולאו הכין הוא · ושאלתי לחכם לונזאנו והשיב דרמ"ה ומסרת לא איירי אלא ממלת **עֲלֵה** שהעי"ן בחטף פתח והלמ"ד בצרי שהוא סמוך אבל קול **עָלֶה** נדף · וככבל **עָלֶה** מגפן העי"ן בקמץ והלמ"ד בסגול שהם מוכרתים וקוסט' קאמ' מר דכד מעיינין בתר הכי בלישנא דהרמ"ה אתיא סיפא לגלוי רישא דאמר ומענין אחר **עָלֶה** אל ה' וכל לשון דעלה דכוותי' וכל לישנא **דעל** דקרי למד דידי' בצר"י יו"ד כתיב בתרי' [רצונו מלת **על** הסמוך בתוספת יוד בסוף כמו שכתבנו במפורש לעיל א' ט'] עוד כתב לעיל מינה בדוכתא אחרינא נחש עלי דרך יוד כתיב בסוף תיבותא וכל דכוותי' בהדין ענינא יו"ד כתיב בסוף תיבותא וכל לישנא דטרפא באוריתא ה"א כתיב וכל לישנא דעליה דכוותי' ה"א כתיב · ובהכי כולהו מסורתא אתי שפיר ולית בהון קושיא כלל · [אמר ור"ה עדיין צ"ע שהרי בפ' בחוקותי על קול עלה נדף מסר ז' בטרפי וסי' וכו' עכ"ל · וא"כ נסתרו כל תירוציו ושם נדבר בו בעז"ה ;] ועוד

שום שכל

(ז) **וַידעו** ו' וסי' וכו' עכ"ל וזולת' **וִידעו** בשו"א הוי"ו · כי בכל ספרינו בטע' מונח ובכ"י במקף : **עירמם** לי' וכ"כ · ועיין מפורש ומ"ש · **ויתפרו** בכל המדויקי' גם בחומש רא"פ גם בשני כ"י הויו מתוג וכן בכל דוגמתו כשהתיבה בטעם מלך · וכן כתב בהדיא ר' אהרן בן אשר במהלך הגעיא ובעל מקנה אברם בשער השמיני ובעל טוב טעם פרק ז' בדין מתגי הראשוי' גם החכם ר' משה הנקדן קים וקבל אותם בכלל המתוגים מבחוץ וכן מצאתים בשני כ"י ולכן אשרנום וקימנום כדחזי ובהקדמ' בעז"ה נימר מילת' בטעמ' · ועיין לקמן י' י"ת מה שכתבתי שם · **חגרת** חסר דחסר : ויסמעו

(ז) וְאִיתְפַּתְּחָא עֵינֵי תַרְוֵיהוֹן וִידַעוּ אֲרֵי עַרְטִילָאִין אִינוּן וְחַטִּיטוּ לְהוֹן טַרְפֵּי תְאֵינִין וַעֲבָדוּ לְהוֹן זְרָזִין : (ח) וּשְׁמָעוּ יַת קָל מֵימְרָא דַיְיָ אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בְּגִינְּתָא לִמְנַח יוֹמָא וְאִטַּמַּר אָדָם וְאִתְּתֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ אֱלֹהִים בְּגוֹ אִילַן גִּינְּתָא : וקרא

מנחת שי

עוד כתב בהקדמת ספרו ארבעה דנסבין הא בתרייהו בלשון רבים באורייתא וסי' ויתפרו עלה תאנה כתרגומו · רעה צאן עבדיך · כי מעלה גרה המה · את כל מדוה מצרים דקללות · ואילו אכל שדה העיר לא חשיבנא בהדיי' דלשון יחיד הוא כתרגומיה : איכה

שום שכל

(ח) **וישמעו** הוי"ו מתוג מבחוץ דוגמת ויתפרו הקודם ע"ש : **קול** מלא ויו כתיב וכל ליהנא דקול באורייתא מלא ויו כתיב בר מן חמשה דחסירים וסי' **הקל** קול יעקב דויגש יעקב אל יצחק אביו · הקל קדמאה בפ' תולדות · **והקל** נשמע בית פרעה בפ' ויגש · והי' אם לא יאמינו לך ולא ישמעו **לקל** האות הראשון והאמינו **לקל** האות האחרון · ב' בפסוק בפ' שמות · **וקל** שופר חזק מאד דויהי ביום השלישי בפ' יתרו · ושארא מלאים בליהנא · רמ"ה ז"ל · וכבר ידעת כי הרמ"ה ז"ל לא מסר כ"א אאורייתא ולכן מנה ה' חסירים · אבל במס"ג בפ' תולדות מונה ויו ומנה בהדייהו וסי' **מקל** זנותה דירמי' ג' ט' · ועיין מה שכתבתי שם · **מפני יי אלהים** ב' בתורה דין · ותבירו טרם תיראון · שמות ט' ל' : איכה

רש"י

(ז) **ותפקחנה** וגו' לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש וסוף המקרא מוכיח · **וידעו** כי עירומים הם · אף הסומא יודע כשהוא ערום אלא מהו וידעו כי עירומים הם מצוה אחת היתה בידם ונתערטלו הימנה · **עלה** תאנה · הוא העץ שאכלו ממנו בדבר שנתקלקלו בו נתקנו אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם · ומפני מה לא נתפרסם העץ שאין הקב"ה חפץ להונות בריה שלא יכלימוהו ויאמרו זהו שלקה העולם על ידו · מדרש רבי תנחומא : (ח) **וישמעו** יש מדרשי אגד' רבים וכבר סדרם רבותינו על מכונם בב"ר ובשאר מדרשות ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה המישבת דברי המקרא דבור דבר על אפניו : **וישמעו** שמעו את קול הקב"ה שהי' מתהלך בגן · **לרוח** היום · לאותו רוח שהשמש באה משם וזו היא מערבית שלפנות ערב חמה במערב · והם סרחו בעשירית : (עיין מפורש) : איכה

מפורש

וה"פ גורמים שיהפך הפתח לקמץ · כאשר **אָמַר** (לקמן כ"א א') אשר **יָצָר** (לעיל ב' ח') **וַיִּשְׁכָּב** (ש"א ג' ה') ותה לתיקון ההפסק[דז] ולכן כשהתיבה בלא[דז] הפסק מלעיל

ט וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה׃ י וַיֹּאמֶר
אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא׃

ויאמר

מנחת שי

(ט) **איכה** דגוש ביו"ד: (י) **עירם** אנכי **עירם** אתה שניהם חסירים:

אכל

שום שכל

(ט) **איכה** היו"ד והכ"ף דגושים והנגינה מלעיל וכתיב מלא ה"א בסוף תיבותא · רמ"ה ומכלול · ועיין מפורש · (י) **קלך** חסר ויו כתיב · רמ"ה · ובמ"ק ב' חסירים ג"ל ב' · חד חסר כי הבירו דשופטים י"ח כ"ה מלא כתיב בכל הספרים גם בכ"י · **ואירא** מלא יו"ד ונסב אלף בסוף היבותא וכן אל **תירא** אברם · וכל תירא באורייתא דכוותי' · רמ"ה · **עירם** מלא יוד וחסר וי"ו כתיב ודכוותי' כי **עירם** אתה · **ובעירם** ובחוסר דפ' כי תבוא · רמ"ה · **אנכי** חסר וי"ו וכל אנכי דאורייתא' דכוותי' · רמ"ה ובמס"ג **אנכי** ה' בטעם מלעיל וסי' · א' דין · ב' איש דברים שמות ד' יוד · ג' הלא בן ימיני אנכי ש"א ט' כ"א · ד' לוי שופטים י"ז ט' · ה' עבד מצרי ש"א ל' י"ג · [נ"ל נער מצרי · וכן העתיק רד"ק] ויו הרא"ש כלב ש"ב ג' ח' · ז' כי בוקר אנכי · עמוס ז' י"ד · ה' וגאלתיך אנכי רות ג' י"ג · וכל אתנח וס"פ וזקף דכוותי' מלעיל במ"א [באתנח] מלרע · חף אנכי ולא עון לי · איוב ל"ג ט' עכ"ל · וכלשון הזה בעצמו העתיק רד"ק במכלול בשער דקדוק המילין · וספרי הדפוס מבולבלין בהן ובפרט בשתי אלה · בן ימיני אנכי · הרא"ש כלב אנכי שכתובין מלרע והאלף מתוג בכל ספרי הדפוס אבר לא תי גם במקרא גדול של רפ"ו ... ובעטיאם וכולם מוטעים · אכן ... במקר' כ"י של כ"ד מגאתים כהוגן · בן ימיני **אָנֹכִי** מלעיל בשני פשטין והרא"ש כלב **אָנֹכִי** בשתי זרקות ובלא מתג ועל שניהם נמסר בגליון ה' בטעם מלעיל עכ"ל · ועיין בפסוק המאוחר בתיבת לך:

הגיד

רש"י

(ט) **איכה** יודע הי' היכן הוא אלא ליכנס עמו בדברים שלא יהא נבהל להשיב אם יענישהו פתאום וכן בקין אמר לו אי הבל אחיך · וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך ליכנס עמהם בדברים וכן בחזקי' בשלוחי אויל מרודך (ישעי' ל"ט):

מי

מפורש

אלעיל והאס"ף הורידוה מלרע לא ישתנה עוד הפתח לקמץ דתקנתא לתקנתא לא עבדינן · וכן וַיֹּאמַר וַיֵּרֶד וַיֵּלַךְ כולם בפתח באס"ף · **ותתן** וגו' (גאב אויך איהרס מאנני דאפון אוגד ער אס) **ותתן** (אוכד זיא גאב) · עיין לעיל א' כ"ט ובעבור שפ"א הפעל שלו נו"ן לכן יקרנו כמקרה תיבת ויפח שפירשנו לעיל ב' ז' · וטעם **עמה** שיחד אכלוהו וגלתה לו סוד הנחש והגה לא הי' האדם שוגג

על

(ט) וּקְרָא יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וַאֲמַר לֵיהּ אָן אַתְּ׃ (י) וַאֲמַר יָת־קָל־מֵימְרָךְ
שְׁמָעִית בְּגִנְּתָא וּדְחֵילִית אֲרֵי־עַרְטִלַּאי אֲנָא וְאִטַּמָּרִית׃ ואמר

מפורש

על כן נענש ׃ (ז) ותפקחנה עיני שניהם (נון גינגן איהרר ביידן אויגן אויף) פעל
עתיד עם ויו ההיפוך ומבנין נפעל והעבר ממנו ונפקחו לעיל פסוק ה׳ ע״ש והנו״ן
והה״א שבסוף לסימן נקבות רבות כי העינים זכרים גם נקבות ולעולם הנגינה בעי״ן
הפעל ולכן החי״ת בשו״א פשוט בדין נגינה מוקדמת ׃ וכן שְׁמַעְנוּ וַתִּשְׁמַעְנָה ׃ תִּשְׁלַחְנָה
ולכן כשיתרבה התיבה והנגינה מתאחרת ואין שם
מבטל אחר יסי׳ אות הגרון בחטף פתח כמו בְּגַעְגֻּעוּךָ (לקמן כ׳ כ״ט) שְׁמַעֲנוּהָ באפרתה
(תילים קל״ב ו׳) ופקיחת העין הנאמר כאן הוא כינוי אל הידיעה ׃
כמו שפירש רש״י ז״ל והעד וידעו כי עירומים הם ולא אמר ויראו כי מה שראו בתחלה
ראו גם עתה אלא שנתחדש להם ידיעה חדשה ׃ ומצאנו כי שימת לב והשגח׳ בדבר
תקרא פקיחת עין כאמרו אף על זה פקחת עיניך (איוב י״ד ג׳) ׃ ודקדוק וידעו לעיל
ב׳ ז׳ ולעולם היו״ד מתוג אלא שלפעמים ישתנה המתג לטעם מרכא או מונח ע״פ
משפטי הטעמים והנגינה מלרע ׃ וכמוהו וילכו ׃ וירדו ׃ ויאלו ׃ וישבו ׃ וילדו ׃ עירמם
מקובץ יען כי עֵירֹם אנכי והחולם נשתנה לקיבוץ ודגש אחריו דוגמת ארמים שהזכרתי
לעיל ב׳ כ״ה והוא שם דבר (דיא בלעזי ׃ נאקטהייט) לא תאר כי התאר עָרֹם
והעד שהוא שם דבר בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵירֹם וּבְחֹסֶר כל (דברים כ״ח מ״ח)
והנה כל חביריו שמות דברים כי התאר מהם
רָעֵב צָמֵא חָסֵר בצרי עי״ן הפעל ׃ ומדרך העברי להשתמש בשמות דברים במקום
שמות התארים ולכן אין צורך לשמור בהם המין והמספר כי לעולם
יובן במאמר ההוא תיבה נסתרת וְאַתְּ עֵירֹם ועריה (יחזקאל י״ו ז׳) איננו תאר שאילו
כן הי׳ לו ליכתב עֲרֻמָּה שהרי עם נקבה ידבר אבל הוא שם דבר ועניינו
ואת בעלת עירם ודוגמתו כולם שבפרשה ההיא ׃ ודוגמתו איכה ישבה בדד (איכה
א׳) הי׳ לו לומר בדודה אכן טעמו ישבה ישיבת בדד ׃ וכן כי עירם אתה ׃ איש עירם
וכן ואני תפלה (תילים ק״ט ד׳) איש תפלה ׃ וכן כי חמודות אתה (דניאל ט׳ כ״ג)
איש חמודות ׃ ורבים כמוהם ׃ ואינם תארי הפעל (אדווערביא) שבלשון העמים אלא
שבמקצ׳ המקומו׳ יכולין להתרג׳ ע״י תאר הפעל אבל לא בכל מקום ׃ ועניין זה יסוד גדול בטב׳
לשון עברי ושמרהו כי תצטרך אליו במקומות רבים ׃ והנה כל עירם וערמים לעולם
העי״ן בצרי מושך יו״ד פעם יתעלם ופעם יתראה ׃ ונרא׳ הטעם שבא כן להורות על
עיקר יסודו שהוא ער עם אות נעלם בראש או באמצע או בסוף ולכן עירם ועריה
וערום ׃ ואת מקרה הערה (ויקרא כ׳ י״ז) כולן מיסוד אחד ולשון גילוי הם ׃ והדברי׳
עתיקין ואין כאן מקום ביאורם ׃ ויתפרו עלה תאנה (אונד זיא פלאכטן פייגן בלעטר
צו זאממן) לשון תפירה ידועה וכן שק תפרתי עלי גלדי (איוב י״ו ט״ו) והמבקשים מחט
מסכלים כי בען דק יעשו נרכס ׃ ראב״ע ; עלה תאנה (איין פייגן בלאטט) סמוך

יא וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר
צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ׃ יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה
אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל׃ יג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ
הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל׃ ויאמר

מנחת שי

(יא) **אכל** ממנו · הכ"ף בקמץ לבד והוא חטוף כי הוא סמוך : (יג) **עשית** התיו בלא שו"א : כי

שום שכל

(יא) **הגיד** מלא יוד בין גימל לדלת כתיב וכל הגיד באורייתא דכותי' · רמ"ה · **לְךָ** י"ד זקפין בתורה וסי' מי הגיד לך ולך לך לקמן כ"ב ב' · וקרא לך שמות ל"ד ע"ו · תעשה לך שמות ל"ד ב' · נתתי לך במדבר י"ח ח' · מה עשיתי לך במדבר כ"ב כ"ח · נדר לך דברים ד' ל' · ושמרת את חוקיו דברים ד' מ' · ושמעת ישראל ושמרת דברים ו' ג' · כי ירחק ממך המקום דברים י"ב כ"א · ובאת אל הכהנים דברי' י"ז ט' · ועשית על פי הדבר דברים י"ז י' · ויד תהי' לך דברים כ"ג י"ג · והשיבך ה' דברים כ"ח ס"ו עכ"ל · הלין י"ד דכתיבין **לְךָ** הכף בקמץ אף בטעם זקף ושארי הזקפין בתורה **לְךָ** כתיבין הכ"ף בשו"א · ולכאורה יש לפקפק בזה · אמנם במסרת כ"י מסיים וכל **שְׁמָר לְךָ · הִשָּׁמֶר לְךָ** דכוותי' בין בזקף בין בלא זקף וכן נמסר במסרת הדפוס דשמות ל"ד י"א על שמר לך והשתא לא קשה מידי ועיין מפורש · וראיתי בזה במכלול לרד"ק בשער דקדוק המילים דברים בלתי מבוררים והבאתיהו במקומו בעז"ה · **הגיד לך** ב' דסמיכי וסי' דין · אדם מה טוב מיכה ו' ח' · וא' והגיד לך · ש"ב ז' י"א : **אתה** מלא ה"א בסוף תיבותא וכל לישנא באורייתא בלשון זכר דכוותי' במ"א דחסר ה"א · ואם ככה **את** עושה לי · רמ"ה · **המן** ג' וסי' וכו' · **צויתיך** ב' מלאים בתורה ובענין וכו' וכן כתב רמ"ה סימן העץ אשר צויתיך מלא בתרין יודין כתיב ודכוותי' בעניקהעץ אשר צויתיך בתרין יודין הדין ב' מלאים ושארא אורייתא מלא יוד קדמאה וחסר יוד תנין כתיבין · **אכל** ב' · א' חטף פתח וחטף קמץ וסי' המן העץ · לבלתי אכל הדם דברים י"ב כ"ג בתרא חולם · וז"ל רמ"ה לבלתי אכול חטף וחסר ודכוותי' לבלתי אכל הדם אע"ג דקרי חולם חסר וכל אורייתא חסר עכ"ל · והנה מדברי המסרת הזאת גם מלשון רמ"ה ז"ל נראה ברור שהם הי' קוראים הכ"ף בחטף קמץ רצוני שו"א וקמץ ודלא כא"ת ומ"ש וכן מדרך רמ"ה לקרוא שו"א וקמץ בשם חטף וכן מסר בפרש במה · ירכיבהו על **בָּמֳותֵי** ארץ חטף מ"ם ומלא ויו בתריה עכ"ל · וכן כתב בהקדמת ספרו בכלליו · וכן הי' דרך סופרים קדמונים לנקד כל קמץ חטוף שו"א וקמץ · (יב) **נתתה** מלא ה"א בסוף תיבותא וכל אורייתא בלישנא דכוותיה בר מן י"ט חסירים. וסי' מסרתי לקמן בפ' וישב בפסוק ונתת כוס פרעה בידו · **נתנה־לי**
הלמ"ד

(יא) ואמר מן חוי לך ארי ערטילאי את המן אילנא די פקידתך בדיל דלא למיכל מניה אכלת: (יב) ואמר אדם איתתא דיהבת עמי היא יהבת לי מן אילנא ואכלית: (יג) ואמר יי אלהים לאיתתא מה דא עבדת ואמרת איתתא חויא אטעיני ואכלית: ואמר

שום שכל

אלמ"ד דגוש בדין דחיק בכל המדויקים גם במקרא כ"י • **ואכל** חסר וי"ו וחסר אלף תנין דהוה חזי למיהוי מלא אלף או ויו חילופי אלף תנין [פ"א הפעל] וכתיב חסר בלא ויו ובלא אלף דאילו אל"ף דכתיבא בי' סימן לעתיד היא ולאו מעיקר לישנא דאכילה וכל **אכל** **ואכל** באורייתא בין דקרי' כ"ף דידי' בגר"י כגון דין בין דקריא בפתח כגון ויאמר לא **אכל** עד אם דברתי • **ואכל** מכל • חסר וי"ו כתיב במ"א ההוא מלא וי"ו כתיב והי' ויעזב כל אשר לו ביד יוסף ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא **אוכל** דין לחוד מלא וי"ו • רמ"ה • (יג) **לאשה** ה' קמצין והי' וכו' • **מה־זאת** הזי"ן דגוש דוגמת מה יקרא לו לעיל ב' י"ט • **עשית** מלא יוד כתיב וכן כי **עשית** זאת וכל לישנא באורייתא דכוותי' מלא • **עשית** ד' והי' וכו' • **השיאני** מלא יו"ד קדם לאלף כתיב • אלהים

רש"י

(יא) **מי** הגיד לך • מאין לך לדעת מה בשת יש בעומד ערום • **המן** העץ • בתמיה: (יב) **אשר** נתת עמדי כאן כפר בטובה: (יג) **השיאני** הטעני כמו אל ישיא אתכם חזקיה (ד"ה ב' ל"ב ט"ו): (עיין מפורש) כי

הבנת המקרא

(יא) **מה** בושת יש בעומד ערום • עיין מה שכתבנו לעיל על ולא יתבוששו • ויאמר הר"מ אלמושנינו • אמר מה בושת וכו' ולא הניח הפסוק כמשמעו בשמי הגיד לו לדעת שהוא ערום ממש • כי לפי שכבר אמר למעלה ויהיו שניהם וגו' ולא יתבוששו • כי מאחר שהלל מהם הבושה נראה שהיו יודעים שהם ערומים שאם לא כן היה ראוי שיאמר ולא ידעו כי שלילת הבושה ותיובה הן נשואין על נושא קיים שהוא היותם שהם ערומים וידיעתם שהם כן • וזה ידוע למי שאינו ערום ממלאכת ההגיון כי אף למי שהוא לבוש ממג' מחלצות:

מפורש

מן קול **עלה** כדף (ויקרא כ"ו ל"ו) ומשקלו **פאה** ותבירו **חזה** • **חזה** התנופה (שמות כ"ט כ"ז) ולשון יחיד הוא כי מן **עלים** לשון רבים אמר **עלי** זית (כתובי' ח' ט"ו) ביוד • **חגרת** (פירלן) מקובץ מן **חגורה** (ישעי' ג' כ"ד בעבור שלא ומלאנו במקרא לשון חגרה כ"א לחזק בו דבר אחר ככסות ותרב וכדומה

מפורש

ובדומה לכן נראה ה' ויתפרו עלה תאנה למלבוש לכסות ערותם ויעשו להם חגורות
לחגור. הכסות שעשו ולהדיקו גם משמעות הכתוב כך הוא בעבור אמרו ויתפרו גם
ויעשו ולא אמר ויקחו עלה וגו' כי ענין התפירה כבר נכלל בויעשו :

(ח) **וישמעו** עיין שוה שכל · **מתהלך** בגן לרוח היום (וואנדלנד אים גארטן נור
זייטע דעם טאגס) **מתהלך** הולך אנה ואנה · וכן התהלך בארץ (בראשית י"ג י"ז)
ועיין מ"ש לעיל ב' כ"ה בדין ההתפעל · ויאמר הראב"ע מתהלך שב אל קול השם זה
הי' סמוך לערב בעת התנופף רוח היום ומצאנו לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך (ירמי'
מ"ו כ"ב) קול השופר הולך וחזק מאד · ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי כי הטעם
והאדם מתהלך בגן עכ"ל · והנה לדעת ר' יונה יפורש לרוח היום להרווחת היום
והוא בעת שיקרר האויר כי הרוחה הפך הצרה והמוקה · והיו אדם וחוה יושבים
לקרר עצמם וכאשר שמעו הקול ברחו והתחבאו בתוך עצי הגן · והנה דעת רשי' כדעת
הראב"ע בענין מתהלך אבל בענין רוח היום רוח אחרת אתו כי לדעתו הפאה יקרא
רוח כמו לארבע רוחות מדדו (יחזקאל מ"ב כ') והשמש יכונה ביום כי הוא ממנו ויהי'
ענינו לפאת השמש כלומר לאותה פאה שהשמש הולכת ושוקע · זה פאת מערב וכן נרא'
דעת אונקלס שתרגם למנח יומא · ואפשר לומר שבעבור זאת ייחד רוח המערבי לשמש
אע"פ שיותר ראוי' לייחד לו רוח המזרחית שמשם הוא מתחיל לזרוח לפי שהכנוי הוא
כפי התנועה שיש לו ולתנועה ג' בחינות תנועה מה שממנו ותנועה מה שאליו ותנועה
מה שבין · והתנוע' החשובה מכולן היא תנועה מה שאליו ולכן ייוחד למתנועע מקום
מה שאליו התנועה : **ויתחבא** האדם ואשתו (אונד אדם מיט זיינר פרויא פערקראכן
זיך) **ויתחבא** (אונד ער פערשטעקטי · פערקראך זיך) בא לשון יחיד על האדם
והאשה כי כן מדרך הלשון כשיהי' זכר ונקבה כאחד יפול הלשון על הקודם אם זכר ואם
נקבה וכן ותכתוב אסתר המלכה ומרדכי היהודי (אסתר ט') ותדבר מרים ואהרן
(במדבר י"ב) ותאכל היא והוא (מ"א י"ז) **בתוך** עץ הגן (צווישן דיא ביימי דעם
גארטנס) **עץ** הם המין הכולל אישים רבים :

(ט) **איכה** (ווא ביזט דוא ?) מן **איה** · מלה נופלת על שאלת הדבר לדעת מקום מנוחתו
ונבדלת בזה מן **אָן** שענינו שאלה לדעת המקום אשר **בו** יתנועע הדבר **ואָנָה** בתוספת
ה"א בסוף במקום למד בתחלתו נופל על שאלת המקום אשר **אליו** דוד התנועע
הדבר · והכ"ף הקמוצה לסימן הזכר הנוכח ולעולם ה"א נעלם אחר כינוי **ךָ** פעם
יתעלם ופעם יתראה · וכן **יָדְכָה** (שמות י"ג י"ז) **אוֹתְכָה** (במדבר כ"ב ל"ג) ובעבור
ההפסק היוד בסגול והנגינה בו דוגמת **בַּפֶּךָּ** (איוב כ"ז מ') **כַּפֶּכָה**
(תהלים קל"ט ה') ואולם דגשות הכ"ף בעבור **חסרון** נו"ן נוסף כדגשות כ"ף
תנצרֶכָּה (משלי ב' י"א) כי לא **ימצאֶכָּה** (מ"א י"ח י') ודגשות נון **דַּנַּנִי** אלהים
(ראשי' ל' ו') **תְּבָרְכַנִּי** נפשך (ראשית כ"ז פסוק י"ט ול"א)
כל אלה היו ראוים בתוספת נו"ן בסוף דוגמת יסובבנהו יצרנהו כאישון
עינו (דברים ל"ב י') זובח תודה יכבדנני (תהלים נ') ישחרונני ולא ימצאונני (משלי
א') ורבים כמוהם ויבוארו בהקדמה בעז"ה · ועיין פירש רש"י ז"ל :

מפורש

(י) **את קלך** שמעתי בגן (דיינע שטיממע האבע איך איהם גהערט פערנאממען) כל שמיעה שהיא קבלת דברים (גהארכען, פאלגן) כגון וישמעו אחיו (לקמן ל"ז כ"ז) וכגון וישמע יעקב אל אביו (לקמן כ"ח ז') נעשה ונשמע (שמות כ"ד ז') כולם מתורגמים נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים ורבקה שומעת (לקמן כ"ז ה') וישמע ישראל (לקמן ל"ה כ"ב) שמעתי את תלונות (שמות י"ו י"ב) כולם מתורגמים ושמעו ושמעת ושמע שמיע קדמי כ"כ רשי' לקמן ל"ז כ"ז ועיין מה שכתבתי להלן פסוק י"ז **ואירא** עיין מפורש לעיל א' י"ב והוי"ו להיפוך והי' ראוי להיות בפתח ואחריו דגש כדין כל וי"ו ההיפוך דוגמת **וַתִּירָא** **וַיִּרָא** ובעבור שהאל"ף מאותיו' האהחע' נשפך הפתח לקמץ ומתוג כדינו **עירם** מפורש בפסוק ז' **אנכי** כשהוא סמוך בטעם הענין מלרע וכשהוא מופסק מלעיל ועיין שום שכל והפרש שבין אני ואנכי עיין שמות ג' י"א **ואחבא** (אונד איך פערקראך מיך) מבנין נפעל והי' האל"ף ראוי' להיות בחירק או בסגול ודגש אחריו להתבלע נו"ן סימן בנין נפעל דוגמת יפרד לעיל ב' י' ובעבור שהיא מאותיות האהחע נשתנה החירק לצרי כמשפט עיין לעיל א' ז' תיבת מעל וכמתג האל"ף בעבור שליש לטעם כמשפט והוי קמוץ כויו ואירא ואיננו מתוג בעבור מתג האלף:

(יא) **מי הגיד לך** (ווער האט דיר געזאגט) **מי** מלה נופלת על שאלת ידיעת אי בן דעת מי הוא כמו שנופל על זולתו מלת **מה** המפורש לעיל ב' י"ט **הגיד** פעל עבר לנסתר משרש נגד ונדגש הגימל להבליע הנו"ן והה"א לסימן בנין הפעיל ולא מצאנוהו כי אם בבנין הפעיל והיוצא ממנו והוא יאמר לא נקרא שם פועלו והוא ענין סיפור אלא שלשון הגדה נופל על דבר חדש שלא הוזכר עדיין לשומע ולשון סיפור נופל על דבר שכבר הוזכר ענינו אבל בלתי מפורט והמספר פורט ומונה הדברים כמות שהיו: **לך** עיין לעיל ב' י"ח וזה הכלל כל **לְךָ** לשון נקבה לעולם הלמ"ד בקמץ והכ"ף בשו"א וכל שהוא לשון זכר אם שלא בהפסק ענין לעולם **לְךָ** הלמ"ד בשו"א והכ"ף בקמץ ואם בטעם אתנח וס"פ או בטעם זקף שגם הוא בא להפסק הענין במקומות רבים כמנהג האס"ף לעולם **לָךְ** הלמד קמוץ והכ"ף בשו"א חוץ מן י"ד בתורה ויוד בנ"ך שבאים בטע' זקף וכתיבין **לְךָ** ועיין שום שכל וכמקרה מלת לך כן מקרה מלת **בְּךָ** **ואותְךָ** **ואִתְּךָ** **ועִמְּךָ** שיהיו בהסמכם בקמצות הכ"ף ואם באס"ף ופעמים עם זקף יהי' הכ"ף בשו"א והנה יתערב לשון זכר עם לשון נקבה שבלשון נקבה לעולם הכ"ף בשו"א בין סמוך בין מוכרת, ונמצא מה אפעל **לָךְ** (איוב ז' כ') והוא זר כי איננו לא באס"ף ולא בזקף מאזני' דף כ"ו **כי עירם אתה** (דש דוא נאקקט ביזט?) עיין פי' רש"י והבנת המקרא ומפורש לעיל ב' י"א והאל"ף בקמץ ומלעיל בעבור שהפסק ועיין לקמן פסוק י"ט שום שכל **המן העץ** וגו' (האסט דוא עטוואה פון דעם בוים געגעססן דאפון איך דיר גו עסן פערבאטן?) ה"א **המן** בחטף פתח כי הוא לתימה ועיין בהקדמה אות ה"א **צויתיך** כמו צויתי אותך ונלמד למידת הפועל והפעול והוא מבנין הכבד הדגוש ומן הפעלים שהלמד שלהם איננו שלם אשר קראו האחרונים גזרת נחי למ"ד ה"א **לבלתי** בל בלי בלתי ולא

בלן

יד וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֱלֹהִים ׀ אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר
אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ
וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ׃ ואיבה

מנחת שי

(יד) **ויאמר ה' אלהים אל הנחש** בתרסא אחד לבד בריש · **אלהים** גלגל [מונח] בס"א · **כי** עשית זאת · **כי** בגלגל לא במקף · וכן כתב א"ת · **זאת** דגש בזין · עגבונך

שום שכל

(יד) **אלהים · אל** הנחש · הס"א דאלהים במרכא ופסק אחריו · כן כתי' במ"ג דפוס ראשון ושני ובמונטאלי ובמ"ק ד"ש ועטיאס וקאליני ובחומש של ש"ו ובכל המדויקי' הקדמוני' אשר ראיתי גם במקרא כ"י של כ"ד · והחכם בעל א"ת הגיה מונח מקום מרכא והעתיק דבריו בעל מנחת שי · ואילו לא הי' שם פסק וודאי שהיתה הגהתו נכונה כנימר לקמן אבל עכשיו שיש כאן פסק ונמנה בהדי פסקין דספרא במערכת ערך פס וגם בעל א"ת בעצמו קים הפסק כמו שכתב בעל ד"א לכן הגהתו מתנגדת אל המסרת ואל קבלת החכמים הקדמונים ובפרט קבלת בן אשר שאנו סומכין עליו ובכגון דא לא נאבה לו ולא נשמע אליו · וזה לשון המסרת במערכת ערך טע גם בפ' ויצא בפסוק ויבוא יעקב מן השדה · י"ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורייתא וסי' ויבא יעקב מן השדה וכו' · כל אלו במאיילא [פירושו לקמי'] וכל פסיקתא דכות' מאריכין במרכא אך לא במאיילא בר מן ב' פסק ועילוי [מונח] וסי' ויאמר אליהם ראובן (ראשית ל"ז כ"ב) הנה חרדת אלינו (מ"ב ד' י"ג) ובג' מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וסי' איתמר בניו (ויקרא י' י"ג) וכו' עכ"ל מסרת הדפוס גם מסרת כ"י · והא לך מסרת בן אשר במשפטי הטעמים שלו · סימן דרך אזלא העולה היא למעלה וכו' ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו ו') וכן כל דרך פסק על זה הדרך ירוץ בדבר חרוץ חוץ משני פסוקים · בטעמם נפסקים · שופר ופסק עמהם שרוים · ואין כמוהם בכל הקריאה · כמו ויאמר אליהם ראובן · הנה חרדת אלינו · וג' פסוקים נכונים · מאחריהם משתנים · איתמר בניו וכו' עכ"ל : גם אביר הדייקנים החכם ר' משה הנקדן ז"ל סמך ידו עליהם ושפתיו ברור מללו כדרכו בכל מקום וז"ל זרקא · אם יש לה משרת אחד הוא מונח שהוא עילוי במ"י ונמצאים מן הכלל שהם במרכא וסי' לכן אמור לבני ישראל וכו' ואם יש לה שנים אם הראשון באות ראשון של תיבה הוא מונח והשני עילוי כגון ששת ימים תעבוד (שמות כ' ט') מי שם פה לאדם (שמות ד' י"א) ואם איננו באות ראשון הוא אזלא [זה הוא שאנו קוראים קדמא] כגון ויאמר משה לפרעה (שמות ח' ה') העידותי בכם היום (דברים למ"ד י"ט) ואם יש לה ג' משרתים אז הראשון תליעא קטנה והשני אזלא והשלישי עילוי כגון ואם ביום שמוע אישה (במדבר ל' ט') ואם יש פסק בין המשרת לזרקא אותו המשרת מרכא כגון ועלה הגבול דברה (יהושע ט"ו ז') או יש מאיילא [מאיילא צורתו כצורת הטפחא אבל הוא בכלל המשרתי' ואינו מפסיק בין יתו"א לנג"ד כפ"ת · כן ביאר החכם בעצמו במקו' אחר]

בין

(יד) וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים · לְחִוְיָא אֲרֵי־עֲבַדְתְּ דָא לִיט אַתְּ מִכָּל־בְּעִירָא וּמִכֹּל חֵיוַת בָּרָא עַל־מְעָךְ תֵּיזִיל וְעַפְרָא תֵּיכוּל כָּל־יוֹמֵי חַיָּךְ : ודבבו

שום שכל

בין אזלא לגרשא בלא פסק והם בי"ח מקומות בחומש והא לך לשון המסורת י"ח מאיילין מאריכין וכו' כל אלו במאיילא וכל פסקתא דכוותהון מאריכין במרכא אך לא במאיילא אך כי הניגון שוה במ"ב פסק ועילוי והי' ויאמר אליהם ראובן · הנה חרדת אלינו · זה נמצא בספר אספמיא אחד ובג' מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת וסי' איתמר בניו וכו' עכ"ל · הרי לך שלשה עדים נאמנים וכל אחד חשוב כמאה עדים נוסף על מציאת הספרים המדויקים כי אין בכל המקרא מונח ופסק וזרקא כ"א בשתי המקומות ובזולתם כשיש פסק לעולם מרכא לפניו ולכן בנדון דידן שיש פסק בלי ספק וודאי שצריך לקדמנו מרכא לא מונח · והנה עברתי במקרא מנחת שי על כל הי"ח מקומות גם על השניים ומצאתי רובם ישרים ומהם נוטים והמ"ש לא העיר עליהם מאומה באחד המקומות ולכן וודאי שהיתה המסורת נעלמת ממנו · ואלקים יצילנו משגיאות : **גחנך** לי' וחסר וכן ברמ"ה · **חייך** מלא בתרין יודין וכל חייך באורייתא דכוותי' · רמ"ה · גם בשאר קריא כולם מלאים בר מן א' חיך וחי נפשך (ש"ב י"א י"א) כמו שנמסר בפ' ויגש :
ואיבה

רש"י

(יד) **כי** עשית זאת · מכאן שאין מהפכין בזכותו של מסית שאילו שאלו למה עשית זאת הי' לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעי' ? · **מכל** הבהמ' ומכל חית השדה · אם מבהמ' נתקלל מחיה לא כל שכן · העמידו רבותינו מדרש זה במס' בכורות ללמד שימי עיבורו של נחש שבע שנים · **על** גחונך תלך · רגלים היו לו ונקצצו :
ואיבה

הבנת המקרא

(יד) **מכאן** שאין מהפכין וכו' עכ"ל · בעבור שעם האדם ואשתו נהג השם מנהגו לכנס עמהם בדברים בדרך שאלה ואולם עם הנחש התחלת דיבורו מיד הי' להענישו על מה שעשה מבלי הכנס עמו בדברים · מכאן שאין מהפכין · **ללמד** שימי עיבורו וכו' · ר"ל הבינו שיהא הקללה שלו בעיבור על עיבור החי' ועל עיבור הבהמה והעיבור היותר גדול בחי' הוא בקירוב נ' יום · והעיבור היותר גדול בבהמה הוא עד שנה תמימה וכיחס שנה תמימה אל נ' יום כן יחס' עיבור הנחש אל כל בהמה שעיבורה שנה תמימה עד שיתחייב שיהי' עיבורו ז' שנים ·

מפורש

בנו שלמותיכם (דברים כ"ט ה') שלם מיסוד אחד ולשון שלילה הם אלא שמלת בלי בלתי ולא ואל הדומים ממלות השלילה באמת (נעגאציון · פערנייכונג) אבל בלתי

טו וְאֵיבָה ׀ אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ
הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב׃ ס יו אֶל־הָאִשָּׁה
אמר

שום שכל

(טו) **ואיבה** לית ומלא וכל עורא דכותי' עכ"ל וג"ל וכל ליסנא דכותי' וכן ברמ"ה **ואיבה** מלא יו"ד וכל איבה דכותי' . ובמסרת כ"י לא מסר כ"א לי' ותו לא מידי · **אשית** מלא יו"ד כתיב · ויש מקל בין ואיבה לאשית והוא הנקרא לגרמי' כלומר לבדו כי הוא מפסיק ולעולם ישרת לו מונח ופעמים ישרתוהו עד ב' משרתים כגון המלט אמלט אל ארץ פלשתים (ש"א כ"ז א') כ"כ הנקדן · ואיננו פסק כי לא נמנה בהדי פסקין דספרא והסבדל שביניהם עיין בטוב טעם פרק ה' בתמונת הלגרמי' ותמונת הפסק · **בינך ובין** כל בין ליסנא דאמצעיתא דקרי בי"ת דידי' בצרי מלא יו"ד בין בית לנון בכל ליסניהון · **זרעך** הזי"ן מתוג מבחוץ בויקרא כ"י הנזכר וכן כתב החכם בלמשי ח"ל וכן נקראות בגעיא **מִזַּרְעֲךָ וּלְזַרְעֲךָ** · אך כשיבואו בלא מ"ם תשאר הגעיא בזי"ן שלא כמשפט וסימנך ירא"ה זרע יאריך ימים עכ"ל ודע כי כל אלה ודומיהם מתוגים אך בתנאי שיהי' הזי"ן בח"פ ושינוגן התיב' בטעם מלך כמו שכתבתי לעיל פסוק ז' בתיבת ויתפרו ע"ש · **ישופך תשופנו** שניהם מלאי' וי"ו : **עקב** ג' · מסרת כ"י וכן במסרת הדפוס בפ' ויחי :
עצבונך

רש"י

(טו) **ואיבה** אשית · אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם שיאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים קלות להתפתות ויודעת לפתו' בעליהם לפיכך ואיבה אשית · **ישופך** יכתתך כמו ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה · **ואתה תשופנו** עקב · לא יהא לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו נשף בהם (ישעי' מ' כ"ד) כשהנחש בא לנשוך הוא נושף כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתוב לשון נשיפה בשניהם : (עיין מפורש)

מפורש

זולתי ודומיהם ממלות החילוק וההוצאה הם (דיסטינקטיו · אונטרשיד · עקסצעפטיו · אויזנאהמי) ולבדר הענינים האלה לא יכילם המקום וכבר גדרנו מהם בפירושנו זה · וכן נוסיף בעז"ה אחת לאחת לפי המקום והזמן אכן בהקדמה יתבררו כולם אם יגזור השם · ודע כי יו"ד **בלתי** נוסף ולא תוכל להסירו ולומר בלת כאשר תאמר מן זולתי כלב בן יפונה (דברים א' ל"ו) **זולת** דלת עם הארץ (מ"ב כ"ד) ופעמים היוד לכינוי המדבר ומושיע אין **בִּלְתִּי** (הושע י"ג ד') וכן תאמר בלתו **בִּלְתֶּךָ** (ש"א ב' ג') וכן מנהג זולתי · ויאמר הראב"ע לבלתי עם למ"ד כטעם שלא ובלא למד כטעם אך רק עכ"ל · ונראה שהלמד למד התכלית כלומר לתכלית כן צויתיך כדי שלא
תאכל

(טו) וּדְבָבוּ יַאשְׁוֵי בֵּינָךְ וּבֵין אִתְּתָא וּבֵין בְּנָךְ וּבֵין בְּנָהָא הוּא יְהֵא דְכִיר לָךְ
מַה דַעֲבַדְתְּ לֵיהּ מִלְקַדְמִין וְאַתְּ תְּהֵא נְטַר לֵיהּ לְסוֹפָא׃ (טז) לְאִתְּתָא
אמר

מפורש

תאכל ממנו וכן ת"א בדיל דלא למיכל מינה · **אכל** מפורש לעיל ב' י"ז :

(יב) **האשה** אשר נתת עמדי (דיא פרויא וועלכי דוא מיר האסט צו געגעבן) **עמדי** כמו עִמִּי אבל לא מצאנוהו כ"א בכינוי המדבר בעדו ולא תוכל לומר עִמְּדוֹ. עִמְּדָךְ ודומיהם כמו שתאמר עִמִּי. עִמְּךָ. עִמּוֹ ואחריהם · וטעם הכתוב האשה אשר אתה בכבודך נתת עמדי לעזר ולהועיל · **היא** האשה היא בעצמה נתנה לי מן העץ והיתה לי למכשל · ובזה יתם אשמתו לקונו תמור' התשובה שהיתה ראוי לו כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי · **ואכל** (אונד איך אס) האל"ף אלף האיתן לסימן המדבר והכ"ף בקמץ קטן בעבור שהוא ס"פ עיין מ"ש לעיל ב' י"ו · והוי"ו קמוץ להיפוך דוגמת ואירא דלעיל · ולא יתכן לומר שהאלף שרש והוא לשון פועל כי לעולם לא יבוא וי"ו קמוץ עם הפועל · ועיין שום שכל :

(יג) **מה** זאת עשית (וואז האסט דוא דא גטאן) **עשית** פעל עבר לנקבה נוכחת מן עשה דלעיל ב' ב' · ויאמר ראב"ע בנחות אות תי"ו והנה תי"ו באחרונה אם הי' קמוץ הנו סימן לשון זכר יחיד **וְשָׁמַרְתָּ וְעָשִׂיתָ** ואם הי' בשו"א נח נראה הנו לשון נקבה יחידה **עָשִׂית יָלַדְתְּ** עכ"ל · ונראה שהוא הי' קורא עשית התי"ו בשו"א נח · ובכל ספרינו התי"ו בלא שו"א · ומדרך לשון עברי לומר **זה** גם **זאת** על הענין שלא הוברר במין כגון מה זה מהרת (לקמן כ"ז כ') לדעת מה זה ועל מה זה (אסתר ד' ה') למה זה צחקה שרה (י"ח י"ג) ולמה זה לי בכורה (כ"ה ל"ב) וכמוהו רבים · והכלל בכל מקום שלא רצה לפרש ולפרט הענין בבירור יאמר בסתם זה או זאת וכן וזה אשר תעשה אותה (ו' ט"ו) וזה אשר תעשה על המזבח (שמות כ"ט ל"ח) ודוגמתו בלע"ז להשתמש בענינים האלה בתיבת (דאז · דיזעס) כי התיב' הזאת בלשונם בלתי מבוררת במין · ואולם האריכתי קצת בזה בעבור שראיתי שהמבאר לחומש נתיבות השלום צמצם הענין הזה על תיבת זאת דוקא והאמת שאין הפרש בזה בין זה לזאת ואולם עיקר טעמי הענינים האל' ועל מה הוטבעו יבוארו בהקדמ' בעז"ה · **השיאני** (האט מיך גערייצט) נצמד הפועל הנסתר עם הפעול מדבר בעדו וטעמו השיא אותי ולעולם הנו"ן רפה זולת כשבמשקל התיב' נו"ן נוסף כמו שהעירותי לעיל פסוק ט' והוא מבנין הפעיל מגזרת חסרי פ"א נו"ן ולכן נדגש השין והנגינה לעולם מלעיל קודם הכינוי ולשון השאה הוא לשון הטעייה (אירדי פירן) וכן תרגמו אונקלוס ויונתן בכל מקום ואיננו נופל כי אם על הטעאת הלב והמחשב' · והמיעץ רעה לחבירו נקרא מסית ואינו לשון גירוי ושיסוי שלזה הונח לשון הסת' כמו שאפרש בעז"ה בפסוק כי יסיתך (דברים י"ג ז') ושם ארחיב בגדר כל אחד :

(יד) **כי** עשית זאת (וויל דוא דיזעס גטאן האסט) נדגש זי"ן זאת מטעם דחיק כמו שמפורש לקמן ד' ויו על למה חרה לך · **על** גחנך תלך (אויף דיינם בויכי זאלסט דוא געהן) אמר הראב"ע על גחונך' החזה ולא נדע אם הנו"ן שרש כגון **ארון** [שמשקלו **פעול**]

אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־
אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ׃ ס
יז וּלְאָדָם אָמַר
כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ
לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן
תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ וקוץ

מנחת שי

(יו) **עצבונך** הצד"י דגושה · (יז) **כי שמעת** צריך להיות בזרקא אחד לבד בתי"ו ואין כתה לעשות מלעיל או מלרע [אמר ו"ה כבר העתקתי לעיל ב' כ"ג דעת החכם ר"מ הנקדן ובתורת משה החזקתי ולא ארפה] · **תֹּאכְלֶנָּה** הכף בשו"א לבדו לקריאת ב"נ · ולקריאת ב"א שאנו סומכים עלי' בחטף פתח וכ"כ בעל לוית חן בפ' ח' בביאור החטפין · ועיין מ"ש בריש פ' לך לך על מברכיך וביחזקאל סי' ד' [עיין שום שכל] ודרדר

שום שכל

(יו) **עצבונך** לי' ומלא וי"ו וכן מסר רמ"ה ודכוותי' בעצבון תאכלנה ודכוותי' ומעצבון ידנו וכולם דגושי הצד"י · **והרנך** לי' וחסר וי"ו · **בעצב** · במקרא כ"י בה' נקודות אבל הרד"ק בשרשיו העיד שהוא בשש נקודות · **בנים** מלא יוד וכל בנים דכוותי' · **אישך** ו' בקריאה וסי' בשופטי' סי' י"ד · **תשוקתך** ואליך **תשוקתו** · שניה' מלאי' וי"ו כתיבין · (יז) **לא תאכל** בחומש רא"פ נראה כדמות מתג בתי"ו · ואין כן בשום ספר גם אין לו מקום כאן כלל וכלל וכבר העיר עליו החכם רש"ד ומחקו · ולדעתי איננו מתג ולא נעשה בכוונה אך משגגת המדפיס כי התעלה מקל אחד מכלי הדפוס וקורים לו בלשונם חנית (שפיז) ודבר זה שכיח מאוד במלאכת הדפוס וכל ההגהה לא תועיל לו אם לא ישגיחו בעלי המלאכה · **בעבורך** מלא וי"ו כתיב · **בעצבון** לי' ומלא · **תאכלנה** נמסר בגליון · הכף בחטף פתח לבן אשר עכ"ל והוא בפלוגתא שבין ב"א וב"נ במערכ' המסרה ומצאתי הענין הזה בפרט במסרת ב"א וז"ל כל לשון אכילה · אם בשלש פעלה בפתחא היא לעולם מלולה · בקריאה כולה כגון ועוגת שעורים תאכלנה יחזקאל ד' י"ג · בעצבון תאכלנה · כל המקרא על זה ירוץ בדבר חרוץ חוץ מאחד במקרא מיוחד · ברבות הטובה רבו אוכליה (קהלת ה') עכ"ל וכן כתב בשמו ר' אלי' הלוי בשיר י"ב ועיין מ"ש ריש פ' לך לך : וקוץ

רש"י

(יו) **עצבונך** זה צער גידול בנים · **והרנך** זה צער העיבור · **בעצב** תלדי בנים · זה צער הלידה · ואל אשך תשוקתך · לתשמיש · ואעפ"כ אין לך מצח לתובעו בפה אלא הוא ימשול בך הכל ממנו ולא ממך : **תשוקתך** תאותך כמו נפש שוקקה (תהלי' ק"ז) : (יז) **ארורה האדמה** בעבורך · מעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ופרעושים ונמלים · ד"א משל ליוצא לתרבות רעה והבריו' מקללו' שדים שינק מהם : וקוץ

אָמַר אַסְגָאָה אַסְגֵי צַעֲרָיְכִי וְעִידּוּיְכִי בְּצַעַר תְּלִידִין בְּנִין וּלְוַת־בַּעְלִיךְ
תְּהֵא תִּיאוּבְתִּיךְ וְהוּא יִשְׁלַט־בִּיךְ׃ (יז) וּלְאָדָם אֲמַר אֲרֵי קַבֵּילְתָּא לְמֵימַר
אִתְּתָךְ וַאֲכַלְתְּ מִן־אִילָנָא דִּי פַקֵּידְתָּךְ לְמֵימַר לָא תֵיכוּל מִנֵּיהּ לִיטָא אַרְעָא
בְּדִילָךְ בְּעָמָל תֵּיכְלִינַהּ כֹּל יוֹמֵי חַיָּיךְ׃ וכובין

מפורש

או נוסף · כנו"ן **זדון** [שמשקלו **פלון** מבעלי השניים מגזרת זד ויזד] והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח ממנו זה דרך דרש וכו' עכ"ל · ומסתבר שהנו"ן נוסף ומשקלו **פלון** כי עיקר לשון גיח לפי מה שאחשוב הוא לשון גרירה בארץ (שלייפן · קריכן) והמשכה הגרדית גם היא נקראת כן ולכן מצאנוהו במים הנגרי' גם באורב ישראל כי לא ילך בקומה זקופה · ויקרא גחון הבטן עם החזה וכל, החלק התחתון הגורר בארץ · ובפסוק כל הולך על גחון אפרש בעז"ה · ואולם נרפה תי"ו תלך בעבור נחות הה"א הנמשך מן הקמץ אשר באות שלפניו וכמו שכתבתי לעיל ט'ן בתיבת היכה · והנה לא ראיתי לאחד מן החכמים אשר דבר בטוב טעם ודעת בענין יהו"א דסמוך לבג"ד כפ"ת זולת החכם ר' משה הנקדן ז"ל אשר דקדק ובאר והטעים הענין ולכן מן הנודך להעתיקנו הנה ולהבינך בינה וז"ל החכם · יבינו המשכילים כי כל אות הבא בראש התיבה דינה להדגש לולי אותיות אחה"ער אשר לעולם לא יבוא בהם דגש רק במקומות מעטים באל"ף ורי"ש והם ד' אלפין בקריא' וכו' גם שאר האותיות אשר דינם להדגש בהיותם בראש תיבה אם בתיבה הסמוכה להם למעלה מהם תהי' אות אחרונה מאותיות יהו"א תהי' האות הראשונ' מן התיבה הבאה אחרי' רפוי' כמו לא תעגה · לא תחמוד · ואחרים הרבה · והטעם כי אותיות יהו"א אינן נקראי' במבטא שפתים כאחרות [כלומר בלתי נרגשים במבטא שפתים כהאחרות] ואלו הי' האותיות הבאות אחריהם נדגשות הי' נרא' כאלו אות יהו"א חסרה מן המכתב בעבור אשר יהיו שתי התיבות ע"י הדגש כאלו הי' תיב' אחת וע"כ הרפו האותיות הבאות אחריהם לתת פנאי והמתנ' לקור' לבטא בשפתיו הברת אות היהו"א · ולא אות היהו"א בלבד אלא אפילו הברת יהו"א בלא מכתב יהו"א האות מרפה כמו **ועשית בדי** (שמו' כ"ה י"ג) **מברכיך ברוך** (במדב' כ"ד ט') כי אין כתוב **ועשיתה** **מברכיכה** [בה"א בסוף] ומרפה כאילו נכתבה ועל כן לא הרפו **וירא בלק** (במדבר כ"ב א') כי אין האלף נקראת מאומה אף כי תרפה הבי"ת · אמנם יש כמה סבות המבטלים חק יהו"א ומשפטו והמה אחד עשר ואלה הם וכו' עכ"ל ונעתיקם לקמן ד' ו' בפסוק למה חרה לך :

(טו) **ואיבה** אשית (אויך ווערדי איך פיינדשאפט מאכן) משקלו **פלה** מגזרת עלומי העי"ן וחבירו מפני **שיבה** תקום (ויקרא י"ט ל"ב) ואיבה גדולה משנאה והעד תכלית שנא' שנאתים לאויבים היו לי (תילים קל"ט כ"ב) כי השנא' (האם · גראלל) מעשי' בסתר והאיב' בגלוי והכלל כל אויב שונא ואין כל שונא אויב · **אשית** פעל עתיד מפעלי עלומי העי"ן עם האל"ף לסי' המ"ב והוא לדעת קצת הקדמונים מבנין הפעיל

יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃

בזעת

מנחת שי

(יח) ודרדר בכל הספרי' שראיתי שני הדלתין בפתח וא"ת כתב במקצ' ספרי' דלת שניי' בקמץ וכ"כ בעל רב פעלים ועיין ג"כ מ"ש בהושע י' : [אמר וו"ה כבר העיד רד"ק בשרשיו שכולו פתוח] . בזעת

שום שכל

(יח) וקוץ ג' וסי' דין . וקוץ מכאיב יחזקאל כ"ח כ"ד . וקוץ הוליד ר"ה א' ד' ח' . בתראה שום אינש . אנ"ך [ר"ת אוריתא נביאים כתובים] והוא מלא ויו כתיב רמ"ה . תצמיח מלא חד יוד כתיב רמ"ה :

בזעת

רש"י

(יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך . הארץ כשתזרענה מיני זרעים תצמיח קוץ ודרדר קונדס ועכביות והן נאכלין ע"י תיקון . ואכלת את עשב השדה . ומה קללה היא זו והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' אלא מה אמור כאן בראש הענין ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה ואחר העצבון וקוץ ודרדר תצמיח לך כשתזרענה קטנית או ירקות גנה היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ואתה עשבי השדה ועל כרחך תאכלם : בזעת

מפורש

הפעיל ולאחרים מבנין הקל ואפרשהו דרך בא אל פרעה בעז"ה . ישופך (זאל דיר פערוואונדן) גם הוא מבעלי עלומי העי"ן מבנין הקל ונלמד הפועל הנסתר עם הפעול הנוכח ובעבור הכינוי אשר הוריד הנגינה מלרע נשתנ' קמץ היו"ד לשוא ולא יתקיים הקמץ ביו"ד כ"א כשהנגינ' בפ"א הפעל . והשי"ן מתוג להבדיל בין השורק והחטף . תשופנו כמו ישופך אלא שנלמד הפועל הנוכח עם הפעול הנסתר וטעמו תשוף אותו . והנ' לדעת המדקדקים יסו' ישופך ותשפנו משרש שוף . ונשף בהם . (ישעי' מ' כ"ד) משרש נשף . שפיפון עלי ארח (לקמן מ"ט י"ז) משרש שפף . ואמת הוא אך לא בנמנום כל כך כאשר הורו . כי לדעת רש"י ז"ל והיא עיקרית שלשתם עיקר יסודם שף וענינו לשון שפיפה ושריקה (זויזן . ניסן) והוא ההגה אשר ידמה בהברתו אל הקול הנשמע מן הענין הרמוז וכמוהו רבים בלשון אשר חכמים יקראו (אונומאטופייא . קלאנגנאכאהמונג) ולשון שפיפה נופל על נשיפת הרוח ועל שפיפת הנחש גם על הקול היוצא מחמת הרמים' ובעבור שים השרש ביניהם באיכות השפיפה לכן התחבר עם עיקר יסודו אות אחת בין בראשו בין בסופו או באמצעו לסמן הכונה ביתר ברור . ובעבור יופי המליצה השתמש הכתוב בלשון נופל על לשון כמו שפירש רשי' ז"ל . ולברר הענינים האלה תקצר היריע' וכבר רמזנו לעיל א' כ"ב כי כן דעת חכמנו הקדושים והיא עיקרית . וכן הורו חכמי כל לשון . ובהקדמ' נבארהו ביתר ביאור בעז"ה ויאמר הראב"ע שיחסר בית המקום וענינו ישופך בראש וכמהו הנמצא בית ה' (מ"ב י"ב י"א) שטעמו בבית ה' . עקב הוא הרגל ואם הראש ראשון זה אחרון וכן ואת עקבו מים

יהושע

(יח) וְכוּבִין וְאַטְדִּין תַּצְמַח לָךְ וְתֵיכוּל יָת עִסְבָּא דְחַקְלָא : בזעתא

מפורש

(יהושע ח׳ י״ג) ומשקלו **פֹּעַל** ובסמיכות **עֲקֵב** · אבל **עֵקֶב** בה׳ נקודות עניינו השכר הבא בעקב המעשה כלומר בסוף המעשה ולא ישתנה בסמיכות היחיד :

(יו) **הרבה ארבה** (איך וויל פיל זיין לאזן) הראשון שם הפעל והשני פעל עתיד ושניהם מבנין הפעיל ובסמיכות תאמר **הַרְבּוֹת** סוס (דברים י״ז י״ו) וכן עם בכל״ה בראשו דוגמת להשקות לעיל ב׳ י׳ וטעם הכפל עיין לעיל ב׳ י״ו מה שפרשנו על אכל תאכל **עצבונך** (דייני שמערצן) מן **בְּעִצָּבוֹן** תאכלנה בדגשות הדלי כי הוא ממשקלים הכבדי׳ וכן **הרנך** (דיא ליידן דיינר שוואנגערשאפט) מן ויתן ה׳ לה **הֵרָיוֹן** (רות ד׳ י״ג) והה״א בצר״י לתשלום הדגש כמשפט וחטפו היו״ד כדי להבדיל בין לשון הריון ולשון נער ההריון · כן נראה לדקדק בדרך ובשטת המדקדקים · ואולם לעיקר מדקדק לשון עברי ישר׳ **הֵרוֹן** דוגמת **רִמּוֹן** · **סִלּוֹן** ממאיר (יחזקאל כ״ח כ״ד) · וכן **חַלּוֹן** · כולם מגזרת הכפולי׳ ומשקלם **פִּלּוֹן** ובעבור הרי״ש נשתנה החירק לצר״י כמנהג והעד שזה אמת וכמון הנה **הרה** לזנוני׳ (לקמן ל״ח כ״ד) שגם הוא מגזרת הכפולים ע״מ **ברה** היא (שיר ו׳) עיין שם פי׳ רש״י ז״ל ושם מבואר בעז״ה : **בעצב** תלדי בנים (מיט שמערצן זאלסט דוא קינדר געבעהרן) לכאורה המאמר מיותר אכן אין תלדי לשון לידה כ״א לשון גידול (ערציהן) כלומר תגדלי אותם בצער יותר משאר בעלי חיים ולשון לידה נופל גם על הגידול כאומרו חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל (ש״ב כ״א ח׳) · **בנים** כולל זכרים ונקבות אם לא שהכונת לעומתו · **תשוקתך** (דייני בעגירדי) מן **תשוקה** דוגמת **תשובה תשובתך** בהשתנות ה״א הנקבה לתי״ו כמשפט ומשקלם **תפולה** בהעלם העי״ן · **והוא ימשל־בך** (אבר ער זאל איבר דיך הערשן) מן ימשל׳ בחולם ובעבור המקף נשתנה לקמץ חטוף דוגמת יעזב־איש לעיל ב׳ כ״ד · ואחר לשון ממשלה לעולם נופל בית השימוש ואם יבוא אחריו הכינוי או מלת את הוא מענין משל ומליצה כמו ולא ימשלו אותו עוד (יחזקאל י״ב כ״ג) וחבריו : **בך** לשון נקבה בקמץ הבית לעולם דוגמת **לך** כמו שפירשתי לעיל פ׳ י״א :

(יז) **ולאדם** אמר (אונד צו אדם שפראך ער) אמרו חז״ל (בכורות ח׳ א׳) הכל משמשים פנים כנגד עורף חוץ משלשה שמשמשין פנים כנגד פנים מפני שהשכינה מדברת עמהם ואלו הן אדם נחש דג · אדם דכתיב ולאדם אמר · נחש דכתיב ויאמר ה׳ אלהים אל הנחש · דג שנאמר ויאמר ה׳ לדג · תנא גמל אחור כנגד אחור ע״כ · ולו ראה החכם החוקר אשר מקרוב בא מאמרם זה לא הי׳ מתהלל ליתם חקירת הידיעה הזאת לעצמו · **כי שמעת** לקול אשתך (ווייל דוא דער שטימי דיינר פרויא געהער געגעבן) כל שמע אשר אחריו למ״ד או בי״ת הטעם שישמע הענין שנושא את הקול ולא לשמוע הקול · הראב״ע בפ׳ שמות בפסוק ושמעו לקולך ובפסוק ויאמר אם שמוע תשמע · ועיין מה שכתבתי לעיל פסוק י׳ מטעם רש״י ז״ל · **בעבורך** בתבואתך כמו ויאכלו מעבור הארץ (יהושע ה׳ י״א) · **בעצבון** תאכלנה (מיט שווערר ארבייט זאלסט דוא דיך פון איהר ערנעהרן) כן תרגם. האשכנזי לדעת המפרשים שפירשו תאכלנה תאכל

ממנה

יט בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי
מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃ כ וַיִּקְרָא
הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל־חָי׃ ויעש

מנחת שי

(יט) **בזעת** בדפוס קדמון וגם בספרים מדויקים כ"י מלרע שופר הפוך בעי"ן וכן כתב א"ת בפשיטות [וכן בכ"י של כ"ד] **אפיך** ב' מלאים. בזעת אפיך. וברוח אפיך נערמו מים. וסי' קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. כי עפר **אתה** בזקף קטן בא"לף כי הוא מלעיל והוא הראשון שנמסר במסרה אתה דבטעם מלעיל. [עיין שום שכל] ויעש

שום שכל

(יט) **בזעת** חסר יו"ד ועיין מ"ש. **אפיך** ב' מלאים דין וחבירו בפ' בשלח וברוח אפיך וכן מסר רמ"ה. **תאכל** מה שסמ' המדפיסים בגליון מאן דאכל וכו' הוא משגה ואין כאן מקומו כ"א ביחזקאל סי' י"ח בפסוק אל ההרים אכל. וכמו שחזר ומסרו שם באמת וכן בנימוקי המכלול בתחלתו. **שובך** מלא וי"ו כתיב. **אל האדמה** ו' וסי' נמסר בערך אד. הלין אל האדמה ושארא כולן על האדמה. **אתה** י"ב מלעיל. ובכ"י ח' ובמקום אחר נמסר י"ד ויש מקומות שמסר כ"ו גם כ"ג ובמערכת נמנו כ'. וכמה טרחות טרח המדקדק הגדול החכם ר' שלמה דובנא לברר וללבן עניני המסרת הזאת ולהתאימם יחד והאריך כשנים ושלשה דלתות וגלל במי המבוכה ויחתור אל היבשה ולא יוכל ונשאו לבו לשבש המסרת גם דברי הרד"ק. והעמיד מנין חדש לא אמון בו. ולקמן בפ' וירא בפ' ירא אלהים אתה בררנו הענינים והשבנו המסרת לאיתנה ודבר הרד"ק על מקומו בשלום תראנו משם. **ואל עפר** ב' דסמיכי דין ואל עפר תשיבנ איוב י' ט' עכ"ל וזולתם כולם על עפר. **תשוב** מלא וי"ו וכל תשוב דכוותי': לאדם

רש"י

(יט) **בזעת** אפיך לאחר שתטרח בו הרבה: (כ) **ויקרא** האדם חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות ולא הפסיק אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה כמו שכתוב ולאדם לא מצא עזר כנגדו לפיכך ויפל תרדמה ועל ידי שכתב ויהיו ערומים סמך לו פרשת הנחש להודיעך שמתוך שראה ערותה וראה אותם עסוקים בתשמיש נתאוה לה ובא עליהם במחשבה ובמרמה. **חוה** נופל על לשון חיה שמחיה את ולדותי' כאשר תאמר מה הוה לאדם (קהלת ב' כ"ב) בלשון הי': כתנות

מפורש

ממנה ולפי מה שפירשנו אין צורך בו והוא כמשמעו התאכל אות' והכ"ף בחטף פתח עיין ש"ס (יח) **וקוץ** ודרדר (דארן אונד דיסטעלן). עיין פי' רש"י ז"ל. ויאמר הראב"ע קוץ גדול

(יט) בְּזֵעֲתָא דְאַפָּךְ תֵּיכוּל לַחְמָא עַד דִתְתוּב לְאַרְעָא דְמִינַהּ אִתְבְּרֵיתָא אֲרֵי־עַפְרָא אַתְּ וּלְעַפְרָא תְּתוּב׃ (כ) וּקְרָא אָדָם שׁוּם אִתְּתֵיהּ חַוָּה אֲרֵי הִיא הֲוָת אִימָּא דְכָל־בְּנֵי אֱנָשָׁא׃ ועבד

מפורש

קוץ גדול וקטן ממנו דרדר והוא לבדו דר כי אחיו נעדר עכ"ל · ורבו הפירושים עליו וכבר ביארתיו על נכון בביאורי לס' מאזנים דף מ"ב א' תראנו משם · **תצמיח לך** · (זאל זיא דיר וואכסן לאזן) פעל יוצא מבנין הפעיל לנקבה נסתרת ושב אל האדמה · עיין פי' רש"י ז"ל וראיתי להרב חזקוני פירש נאה ומיושב על לשון המקרא וז"ל וקוץ ודרדר תצמיח לך · עד עתה נתקיימה גזירת וירדו וגו' ולא נצטרכת לשמור גן ופרדס אלא מעתה תצטרך שתצמיח לך קוץ ודרדר להקיף גן ופרדס שלך שלא יכנסו חית השדה · ותצמיח קאי אאדם · והוא פעל עתיד לנוכח עכ"ל · והנה לפירושו יהי' טעם ואכלת כדי שתאכל והוראת הוי"ו כוי"ו של ותראה לעיל א' ט' כלומר תצטרך לשמירה כדי לאכול את עשב השדה אשר הותר לך לאכול והכתוב כולו עולה כהוגן · והוי"ו של ואכלת הוא להפך העבר לעתיד ולכן הנגינה מלרע ואילו הי' הוי"ו לחיבור לבד הי' נשאר הטעם מלעיל · וכן המנהג בכל מקום :

(יט) **בזעת אפיך** (אים שווייסע דיינס אנגזיכטס) כלומר בעמל גדול כי ביגיעה תצא זיעת הפנים · והנה לדע' הרא"ב"ע ורד"ק שרשו **יזע** ומשקלו **עֵלָה** דוגמת **דֵּעָה** מן ידע **שֵׁנָה** מן ישן **ועצה** מן יעץ והי' ראוי הצר"י להשתנו' לשוא בסמיכו' דוגמת **שְׁנַת** **עֲצַת** והי' ראוי **בְּזֵעַת** ולא נשתנה מפני העי"ן שלא לחטוף עלי' · והרא"ב"ע הבי' לו לראי' שפרשו ידע כי מגאנו לא יחגרו **בַּיָּזַע** (יחזקאל מ"ד י"ח) שטעמו עד שיבואו לידי זיעה עכ"ל · ואין דבריהם נכונים · ומלבד הלאן שבדקדוקם גם פי' הרא"ב"ע מתנגד אל הדקדוק ואל קבלת חז"ל והאמת כי **זֵעָה** משרש **זיע** כלומר מגזרת עלומי העי"ן ומשקלו **פֵּלָה** כמו **שֵׂיבָה** · **אֵיבָה** לעיל פ' ט"ו וממנו תאמ' בסמיכו' **שֵׂיבַת** עבדך אבינו (לקמן מ"ד ל"א) **איבת** עולם (יחזקאל כ"ה ט"ו) וכן תאמר מן **זֵיעָה** **זֵעַת** בהשארת הצר"י בעבור הנות הנעלם והוא שם דבר אבל **יֶזַע** איננו שם דבר כ"א תאר אל המקום שבו מזיעין וכמו שפירשו חז"ל לא יחגרו ביזע במקום שמזיעין כדתניא כשהן חוגרין אין חוגרין למטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי ידיהון · ומשקלו **רֶשַׁע** ונשתנה הסגול לקמץ בעבור הפסק דוגמת שמה **הָרָשַׁע** (קהלת ג' י"ו) · ולא ידעתי למה נדחקו כל כך בתיבה הזאת הלא הם בעצמם הורונו שגזרת נחי פ"י ונחי העי"ן משותפים כמו עוגו ענה (ישעי' ח' י"א) הראשון משרש עוך והשני משרש יען ורבים כמוהם כמו שהעתיק רד"ק במכלול דף נ"ט ויהי' כמוהם יזע וזיע אף כי לדעתנו לא קשה ולא מידי כי עיקר שניהם זע כמו שכבר הזכרנו פעמים רבות מטעם חכמינו ז"ל · **אפיך** כבר כתבתי לעיל ב' ז' שהוא מן אפים ושרשו אנף ונדגש הפ"א שהוא למ"ד הפעל להבליע הנו"ן עי"ן הפעל וכנה הכתוב הפנים באפים לפי שהאפים גבוהים על הפנים · **תאכל** לחם (זאלסט דוא ברוט עסן) · תאכל מפורש לעיל ב' י"ו והוא מלעיל בעבור שהטעם באות ראשון

כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר
וַיַּלְבִּשֵׁם׃ פ

ויאמר

מנחת שי   שום שכל

(כא) ויעש בתרסא אחדלבד: ויצא (כא) **לאדם** י"ב וסי' במס"ר י ושם
במס"ר חסר **לאדם ולאדם** י"ג וסי'
נמסר איוב סי' ל"ג · והוא שיבוש כי באמת **לאדם** בלא וי"ו איכון י"ב כמו שנרמז כאן
ובמקומות אחרים **ולאדם** בוי"ו איכון ג' כמו שנמסר לעיל ב' כ' וגם זה נכון וא"כ
בכללן ט"ו איכון אכן חסירים שם במסרה דאיוב תרין והן ותועבת לאדם משלי כ"ד ט' ·
נהיה לאדם ישעי' מ"ד ט"ו · וזה מסכים עם המסרה בפ' שמות בפסוק מי שם פה לאדם
וירמי' סוף סי' י' ולפני' סוף סי' ח' · וגם' קונקארדאנ' ערבבם ובלבלם · **כתנות**
מלא ויו בתר נו"ן כתיב רמ"ה · ובגליון מסר עליו ב' וכל עזרא דכוותי' · רצונו שבכל
אורייתא מלאנו בלשון רבים **כְּתָנוֹת** בר מן ב' דכתיבין **כָּתְנוֹת** הכף בקמץ חטוף והתי"ו
בשו"א והן דין ושמות ל"ט כ"ז ויעש את הכתנות וכל עזרא דכוותי' **כָּתְנוֹת**
כתיבי · ודע כי בכל מקום שהוזכר במסרה או בדברי הקדמונים ספר עזרא
הכוונה עזרא ונחמי' בכללו · **עור** מלא וי"ו וכל עור באורייתא דכוותי' מלא · **וילבשם**
חסר יו"ד כתיב ודכוותי' וילבשם כתנות בפ' צו רמ"ה · והשין רפה בכל הספרים ואין
כאן שום פקפוק · ובחומש רא"פ השין מודגש והוא שגגת המדפיס והמגי' שלא שם
לב ובזדון קם בנו של רא"פ והחזיר השיבוש גם בדפוס שני ולכן העירותי עליו [וע' מפורש]
כאחד

רש"י

(כא) **כתנות עור** · יש דברי אגדה אומרים חלקים כצפורן היו מדובקים על עורן וי"א
דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו : [עיין מפורש]
סי'

מפורש

מן התיבה שאחריו · **עד** שובך אל האדמה (ביז דוא ווידר היין אין דאז ערדריך קעמסט)
עד מלה מוגבלת משך הענין בצירוף אל הזמן והמקום · והוראותיו פרטו לרוב ויבוארו
במקומם · **שובך** דקדוקו לעיל ב' י"ז וענינו עד אשר תשוב וטעם כינוי הכ"ף כנ"ף
של אכלך לעיל ב' י"ז עיין עליו · **כי ממנה לקחת** (פון וועלכם דוא גענאממן ווארדן)
ממנה (פון איהר) לשון נקבה מוסב על האדמה ולעולם הה"א רפה והנו"ן דגוש
ומלעיל דוגמת ממנו לשון זכר שפירשנו לעיל ב' י"ז · **לקחת** (דוא ביזט גענאממן
ווארדן) מפורש לעיל ב' כ"ג · וכבר רמזנו בפסוק ויפח שם שלא נברא האדם מאדמת
גן עדן כ"א חוצה לו וזה טעם כי ממנה לקחת גם אשר לוקח משם דלקמי' · ויאמר
הראב"ע אחר שידענו שהאדם נברא מד' שרשים מה טעם כי ממנה לקחת · והתשובה
כי העצמות תולדתם מהעפר ועל כן הם כבדות ואין להם הרגשה והם מוסדי הגוף
הלא

ג כא) וַיַּעֲבֵד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִתְּתֵיהּ לְבוּשִׁין דִּיקָר עַל־מְשַׁךְ בִּשְׂרְהוֹן
וְאַלְבֵּישִׁינוּן : ואמר

מפורש

הלא תראה ׃ ותקרבו עצמות עצם אל עצמו (יחזקאל ל"ז) כיהם דמות בית בנוי ואחר כן והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור ׃ וכן והעליתם את עצמותי (לקמן נ' כ"ה) ׃ **כי עפר** אתה (דען דוא ביזט שטויב) אתה ׃ מפורש לעיל ב' י"א ועיין שום שכל ׃ **תשוב** (דוא זאלסט צוריק קעהרן) עתיד לנוכח מבנין הקל מגזרת עלומי העי"ן דוגמת תמות לעיל ב' י"ז :

(כ) **חוה** מן חי בהתחלף היו"ד לוי"ו כדי שלא תתערב עם זאת החיה אשר תאכלנו ׃ רש"י ורא"בע ורד"ק ועיין מה שרמזנו לעיל ב' ז' ׃ **כי היא היתה** (דען זיא איזט גוואָרדן) דע כי לשון הויה לפעמים יורה על מציאות הענין שתה (זיין ׃ גוועזן) ׃ ולפעמים על התהוותו לענין (ווערדן ׃ געוואָרדן) ׃ ועוד נפרשהו : **אם** כל חי (מוטטער אללעם לעבענדיגן) ת"א אימא דכל בני אינשא וכן פירשו המפרשים כולם כל חי מבני אדם ׃ והפירוש הוא דחוק מאוד כי חי סוג גבוה וכולל בהמה וחי' וא"כ העיקר חסר גם הפסוק חוזר לענין הראשון כמו שפי' רש"י ז"ל וכמו שנראה מפשוטו ועדיין לא בא אלי' ואיך יקראנה אם והיא עדיין איננה אם לא בכח ולא בפעל ומי גלה לו הסוד בי גוי וקהל גוים ממנה יהיו ? וא"ת בדרך נבואה א"כ איך יאמר היתה אם והיא איננה לא כולה ולא מקצתה והי' לו לומר תהי' אם ׃ אמנם היותר נראה לפי עיקר פשוטו כי אין אם דהכא לשון יולדת כ"א לשון חשיבות וגדולה ובהרבה מקומות מצאנו שנקרא החשוב והראש אב והחשובה אם וכן עיר ואם בישראל (שופטים ה' י"ז) שקמתי אם בישראל (ש"ב כ' י"ט) כי זה מעיקר הנחת אב ואם ולא נקראו כן היולד והיולדת כ"א בשניות ׃ והנה אחר שסיפר הכתוב שהביא השם לפני אדם כל נפש חיה העיד שבכל זאת ולאדם לא מצא עזר כנגדו ׃ שענינו לא הספיק לו עזר דוגמת ומצא להם ׃ (במדבר י"א כ"ב) כמו שכבר פירשנו ׃ כי בכל המון החי עדיין הרגיש בעצמו חסרון מה ולא נתקררה דעתו עד שבאה האשה ובהביטה מיד הרגיש שלמותו ונתיישבה דעתו וענדה עטרת לכל היצירה וקרא שמה חוה כי היא היתה אם וראש כל חי וכל החיים פנוי' מתים בערכ' כי היא שלימותו לבדה ׃ וזהו לדעתי היותר נכון לפשוטו מכל מה שפירשו בו :

(כא) **כתנות** עור (רעקי פון פעללן) רש"י ז"ל הביא שתי דעות ז"ל ולדעת שניהם כתנות סמוך אל עור אלא שלדעת הראשון הכוונה בעור עור אדם וחוה ויהי' טעם הסמיכות כטעם סמיכות אחוזת קבר בפ' חיי שרה שבא להגבלת התכלית וכן דעת אונקלוס אולם לדעת השני דבר הבא מן העור יהי' הוראת הסמיכות להוראת החומר שממנו נעשה דוגמת סמיכות כלי כסף וכלי זהב ׃ **וילבשם** (אונד בעקליידעטע זיא) ׃ מבנין הפעיל כי הפעולה יוצאה אל גוף אחר והנה נצמד הפועל הנסתר עם הכינוי שהוא לסימן פעולים נסתרים וענינו וילביש אותם ׃ וחסר יוד ההפעיל בין עי"ן ולמ"ד הפעל כחבירו דפ' נו וילבשם כתנות ׃ ודוגמתם וירכבם על החמור (שמות ד' כ') ויוליכם אל ארץ אחרת (דברים כ"ט כ"ח) וכמוהם רבים ולעולם למד הפעל רפה ׃ ובחומש רא"פ שדפיסו וילבשם כתנות השין רפה כדין נסך דהכא הדגישו והוא עיבוש ׃ ועיין שום שכל :

כב וַיֹּ֣אמֶר ׀ יְהוָ֣ה אֱלֹהִ֗ים הֵ֤ן הָֽאָדָם֙ הָיָה֙ כְּאַחַ֣ד מִמֶּ֔נּוּ
לָדַ֖עַת ט֣וֹב וָרָ֑ע וְעַתָּ֣ה ׀ פֶּן־יִשְׁלַ֣ח יָד֗וֹ וְלָקַח֙ גַּ֚ם מֵעֵ֣ץ הַֽחַיִּ֔ים
וְאָכַ֖ל וָחַ֥י לְעֹלָֽם׃ כג וַֽיְשַׁלְּחֵ֛הוּ יְהוָ֥ה אֱלֹהִ֖ים מִגַּן־עֵ֑דֶן לַֽעֲבֹד֙
אֶת־הָ֣אֲדָמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר לֻקַּ֖ח מִשָּֽׁם׃ ויגרש

שום שכל

(כב) **כאחד** י"ב וסי' ביחזקאל סי' מ"ב · **פן** נדגש הפ"א אחר ה"א נעלם בעבור הלגרמי' שלפניו כמו שהשכלתיך לעיל פסוק ט"ו · **לעלם** י"א חסירים וסי' במס"ר עכ"ל · ולא נמנו שם גם לא באחת המקומות · והרז"ה בשערי תפלה שלו מסרם בשרירות לבו וטעה שלש טעיות ובס' שמות ל"א י"ז מסרתים על נכון ע"ש ובמסרת כ"י נמסר כאן כל אורייתא חסר בר מן ב' · וכן נמסר במסרת הדפוס בפ' יתרו וכן מסר רמ"ה ז"ל אשר **מעולם** מלא ויו כתיב וכל **עולם** גרידא דכותי' מלא · **לעולם** ב' מלאים ויו וסי' וגם בך יאמינו לעולם · לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם ושאר אורייתא כולהון חסירים ודוקא בהדין לישנא עכ"ל : (כג) **וישלחהו** ד' וסי' וכו' · והויו מתוג בכל המדויקים ובכ"י מתוג מבחוץ וכן נכון ע"פ עדות החכמים שהזכרתי לעיל פסוק ז' · **לקח** ה' ב' קמצין וג' פתחין וסי' וכו' · ויגרש

רש"י

(כב) **היה** כאחד ממנו · הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים ומה היא יחידתו לדעת טוב ורע מה שאין כן בבהמה וחיה [עיין מפורש] · **ועתה** פן ישלח ידו ומשיחים לעולם הרי הוא קרוב להטעות הבריות אחריו ולומר אף הוא אלוה · ויש מדרשי אגדה אבל אינן מיושבין על פשוטו : מקדם

מפורש

(כב) **הן** האדם הי' כאחד ממנו (נון מער איזט אדם וויא איינר פון אונס) **הן** לעיל א' כ"ט · וכבר נחלקו הקדמונים בדקדוק תיבת **אחד** כי הוא קשה מאוד והנה קם החכם המדקדק רש"ד וחשב כי בא עד תכליתו ואמר דקדוק מלת **אֶחָד** **וְאַחֵר** כן הוא לפי דעתי כי עיקר המשקל הוא **אֶחָד** והוא מספר מחובר אל המתאר וראוי להיות **אַחָד** בפלס **גַּנָּב** **שַׁבָּת** (כי בחית לא יושלם הדגש) רק שלא יבוא פתח לפני אות גרונית הקמוצ' לכן נשתנה לסגול וכו' והאריך בו מאד אבל לא יאמנו דבריו שאילו יהיו ממשקלים הכבדים לא הי' ראוי שיעתק הסגול ממקומו גם בריבוי כמו **גַּנָּבִים** **גְּמַלִּים** וכבר מצאנו **אֲחָדִים** בהשתנות הסגול לשו"א · ולקמן כ"ו י' נראה שנזכר על טעותו זה וחשב לתקנו · גם אנו נדון עמו בבואנו לשם בעז"ה · גם תיבת **שַׁבָּת** שהביא לדוגמא בכדי נסבה והעד דגשות התיו

(כב) ואמר יי אלהים הא אדם הוה יחידי בעלמא מיניה למידע טב וביש
וכען י דילמא יושיט ידיה ויסב אף מאילן חייא וייכול ויחי לעלם :
(כג) ושלחיה יי אלהים מגינתא דעדן למפלח ית אדמתא דאיתברי מתמן :

ותריך

מפורש

סתיו בכינוי **שַׁבַּתּוֹ** וכן לא יעשה ממשקל **פָּעַל** ולקמן י"א א' אבאר לך דעתי באופן
יותרו השאלות כולם : **ממנו** (פון אונס) א"ת **מיניה** והסב הכינוי לנסתר עיין
מה שכתבתי לעיל ב'. י"ז ׳ ורש"י ז"ל פי' כאחד ממנו הרי הוא יחיד בתחתונים כמו
שאני יחיד בעליונים ומהו יחידתו לדעת טוב ורע מה שא"כ בבהמה וחיה עכ"ל ׳ ויאמר
עליו הרב ר"א מזרחי ז"ל א"כ תהי' מלת ממנו דבקה עם לדעת טוב ורע כלומר שממנו
ומעצמו הוא שידע הטוב והרע שאין לו מכריח על פעולותיו הבחיריות כמאמר התנא
והרשות נתונה וכן ת"א מיניה למידע טב וביש וכו' עכ"ל והסכים עמו רש"ד ׳ וזה פלא
שיפרש הרב פירוש מתנגד אל בעל הטעמים ולא לחנם הטעים טעם זקף קטן בתיבת
ממנו אלא כדי להפרידו מן לדעת והטעים כאחד במונח להדביקו אל ממנו וכבר כתבתי
לעיל ב' ט' מטעם גדולי החכמים כי כל פירוש שאיננו על דעת בעל הטעמים לא תאבה
לו ולא תשמע אליו ׳ והאמת כי רש"י ז"ל כאמונה את המטעים רוחו והעד שצירף יחד
שתי התיבות **כאחד ממנו** וציין עליהם ופירשם מה שלא הי' עושה זה אם לא הי'
פירושו יוצא מתוך חברת שתי התיבות ׳ ועיין מה שכתבתי לקמן י"ו ד' בהבנת המקרא
ובעבור ששתי התיבות דבוקים לכן פי' הרב שהשווי הוא לענין היחידות ויהי' פירוש
כאחד ממנו כהמיוחד שממנו והיינו האל יתעלה׳ דוגמת זה פירש לקמן כ"ו י' אחד העם
המיוחד שבעם והוא המלך עכ"ל וכן ענינו כאן אחד ממנו המיוחד שממנו ׳ ואחד דבוק
אל ממנו ׳ והרב הולך בשיטתו דלעיל שפירש והייתם כאלהים יוצרי עולמות ׳ ורצונו
שלא כפרש שהדמיון לאלהות הוא מצד ידיעת הטוב והרע אמנם הוא ענין לבדו והכתוב
לא פירשו וידיעת טוב ורע הוא ענין אחר ולשיטתו פירש ג"כ כאן כאחד ממנו לענין
היחידות ומהו יחידתו לדעת טוב ורע מה שא"כ בבהמה וחיה ׳ ועיין ׳ ולדעתי גם האונקלוס
הסכים בזה בעיקר הענין אלא שהי' קשה עליו לתרגם הריבוי לכן הסב הדיבור ליחיד
ושיעור הכתוב לדעת האונקלוס כפי שאחשוב הוא הן האדם הי' מיוחד בעולם ממנו ומעצמו
כלומר ע"י בחירתו ׳ **ועתה** פן ישלח ידו (וויא לייכט קענטי ער זייני האנד אויסשטרעקן)
עתה מגזרת **עֵת** להגבלת הזמן וענינו העת הזאת ואין התיו שרש כמו שחשב רד"ק
וסיעתו אמנם הוא לסימן לשון נקבה כתיו של **בַּת** ו**אֱמֶת** מגזרת **בֵּן** ו**אָמֵן** וכן
עת מגזרת **ען** מן שארה כסותה ועונתה (שמות כ"א י') ׳ וכן
מעונן לדעת חז"ל המחשב עתים ושעות ולשון ארמי לעד שיאמר **עֶנֶת** מקום **עֵת**
וכען מקום **עתה** ולכן לעולם יודגש התי"ו בחיבורם עם הכינויים להתבל'
הכון כמנהג הלשון ובפ' שמות ב' א' גם בהקדמה אפרש יותר בעז"ה ׳ וכבר היטיב
לבאר בזה הרב החכם בעל יריעות שלמה חברה א' יריעה ג' עיין עליו ויתן מעדני' לנפשך׳
ישלח ידו כל שליחת יד לשון הושטה הוא לעולם ׳ **ואכל** וחי לעולם (אוכל עסן דא

כד וַיְגָ֖רֶשׁ אֶת־הָֽאָדָ֑ם וַיַּשְׁכֵּן֩ מִקֶּ֨דֶם לְגַן־עֵ֜דֶן אֶת־הַכְּרֻבִ֗ים
וְאֵ֨ת לַ֤הַט הַחֶ֙רֶב֙ הַמִּתְהַפֶּ֔כֶת לִשְׁמֹ֕ר אֶת־דֶּ֖רֶךְ עֵ֥ץ
הַחַיִּֽים׃ ס
א וְהָ֣אָדָ֔ם יָדַ֖ע אֶת־חַוָּ֣ה אִשְׁתּ֑וֹ וַתַּ֙הַר֙ וַתֵּ֣לֶד
אֶת־קַ֔יִן וַתֹּ֕אמֶר קָנִ֥יתִי אִ֖ישׁ אֶת־יְהוָֽה׃ ותסף

שום שכל

(**כד**) **ויגרש** ג' ריש פסוק ׳ ובתילים ע"ת כ"ה מסר ד' ר"פ ׳ ולא מנה יתהון והמעיין בס' מאיר נתיב ימצא ד' ר"פ ׳ אולם כבר הראותיך פעמים ושלש כי אין לסמוך עליו כי במקומות רבים הוסיף וגרע ואיננו מיוסד על דעת המסרה ולכן בכל מקום שבעלי המסרת לא מסרו הפסוקים בפירוש לא נוכל להחליט המנין מדעתנו ׳ **הכרבים** כל אורייתא חסר ויו ׳ וכן אמר רמ"ה הכרבים חסר ויו ומלא יוד כתיב וכל **כרבים** באורייתא דכותי' חסר ויו ומלא יו"ד ׳ **לשמר** חסר ויו וכל ליסנא באוריית' דכותי' חסר ׳ (**א**) **והאדם** לי' כתי' קמץ עכ"ל ׳ רצונו והאדם בויו ברא"ש לא נמצא עוד ׳ אולם מה שמסר כתיב קמץ אין כאן מקומו כי אם על תיבת **רעה** בפסוק שאחריו ועיין שם ׳ קין כל אורייתא חד יו"ד כתיב ׳ **קניתי** ה' ופי' וכו' והוא מלא יו"ד ודכוותי' הן קניתי אתכם היום ׳ רעה

רש"י

(**כד**) **מקדם** לגן עדן ׳ במזרחו של גן עדן חוץ לגן ׳ **את** הכרובים ׳ מלאכי חבלה וחרב מתהפכת ולה להט לאיים עליו מליכנס עוד לגן ׳ תרגם להט שנן כמו שלף שננא ובלשון לע"ז למ"א (קלינגע) ומדרשי אגדה יש ואני איני בא אלא לפשוטו ׳ (**א**) **והאדם** ידע ׳ כבר קודם ענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתיב וידע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים (ועיין מפורש) : **קין** על שם קניתי ׳ **את** ה' כמו עם ה' כשברא אותי ואת אישי לבדו בראנו אבל בזה שותפים אנו עמו : את

מפורש

ער עוויג לעבי) פעל עבר המהופך לעתיד דוגמת ודבק באשתו לעיל ב' כ"ד וכן **וחי** אלא שהקמץ הויו בעבור שהטעם סמוך לו ואין התיבה רחוקה לאחריו וכן **וְשָׁב** ורפא לו (ישעי' ו' י') וכבר פירשתי לעיל א' ה' כי חי מגזרת הכפולים ׳ **לעלם** לא מלאכנו בכל המקרא תיבת עולם כ"א על זמן ונצח וכן אלהי עולם ה' (ישעי' מ' כ"ח) כמו אלהי נצח או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם (דברים ל"ג) ראב"ע קהלת ג' י"א :
(**כג**) **וישלחהו** (דא שיקטע איהן) מבנין הכבד הדגוש לשון שלוח שאינו לחזרה ויאמר הראב"ע כל שילוח שאחריו מ"ם השימוש ענינו כמו גירוש והוא לגנאי כמו שלח מעל פני (ירמי' ט"ו א') וא"ת למה נכתב ויגרש את האדם אם פירוש וישלחהו ויגרשהו

כן

(כד) ותריך ית אדם ואשרי מלקדמין לגינתא דעדן ית כרוביא וית שנן
חרבא דמתהפכא למטר ית־אורח אילן חייא : (א) ואדם ידע ית־
חוה אתתיה ועדיאת וילידת ית־קין ואמרת קניתי גברא מן־קדם יי :

ואוסיפת

מפורש

כך פירושו כאשר גרשו השכין את הכרובים וגו' · ועיין מה שפירשתי בזה לקמן י"ט י"ג בפסוק וישלחהו ה' לשחתה · **לקח** לעיל ב' כ"ג · (כד) **ויגרש** את האדם · (ער פערטריב אלזא דען אדם) עיין לעיל א' כ"ב · וענינו כאשר גרש את האדם השכין שם את הכרובים שלא ישוב עוד · **וישכן** (אונד לאגרטי) משקלו ויבדל לעיל א' ד' · **מקדם** לגן עדן (גור מארגן זייטע דעס גן עדן) מפורש לעיל ב' ח' · **הכרובים** (דיא כרובים) רבו בו הדיעות · וחז"ל שמו הכ"ף שימושית ופירשו כרוב כרביא מלשון ארמי · וראב"ע אמר שהוא שם כלל לכל צורה וכן העתיק רד"ק · והחכם ר' אליעזר אשכנזי ז"ל היטיב מאוד לפלפל בהן ובשמותם והעולה אחר חקירתו כי יש שם דמות על שני מינים המין האחד הוא דמות איש בכל צורתו וידים ורגלים להם כדמות איש והם הנקראים אישים ומזה המין המלאכים הנראים לאברהם · והאיש הנאבק עם יעקב והאיש העומד לנגד יהושע וגדעון ומנוח ואיש לבוש הבדים דיחזקאל · אמנם יש עוד מין עליון מזה והם צורות לבד אין בהם גוף כ"א תמונת ראש אדם בצורה מעופפים בכנפיהם והם הנקראים כרובים והלשון מושאל מן כרוב הנזכר בתלמוד בכמ' מקוואות כאמרם כרוב ותרדין · מסכתת לה בסילקא אקרא וכרובא · וכן שמו בלשון ערב גם בלשון יון · (ובל"א וייס קרויט · קאפף קאהל) והוא צמח עולה בקנה אחד כדמות רגל ובראשם עלים גדולים יאריכו ויתפשטו מאוד והוא כדמות ראש עם כנפים ולכן הצורות העליונות שלא יראה בהם גוף וגוי' כ"א ראש וכנפים נקראו כרובים · והנה השכין השם את הכרובים הנזכרים לשמור את דרך עץ החיים כי בוודאי הצורות האלה מבהילים את האדם מאוד מה שלא יתבהל כן בראיית האישים אשר אמרנו · ועל כן לא מצאנו שבא כרוב לדבר עם הנביא · ואילו הכרובים בעצמם הם הם שנצטוינו לעשות תמונתם במשכן ובית המקדש על הארון שגם הוא עץ חיים למחזיקים בה ולכן נאמר כאן הכרובים בה"א הידיעה וכו' · תדרשם מעל ספרו הנחמד מעשה ה' כי האריך מאוד לבאר כל המקומות שבא זכרם בכתוב · ובפ' תרומה עוד אפרש:

ואת להט החרב המתהפכת · (אונד דיא פלאממנדי קלינגי דעס שווערדעס דס זיך אומוועלצט) עיין פי' רש"י ולהט לשון התלהבות הוא ומפעולת האש ולפי שהחרב כשהיא מרוטה מתלהבת ומבריקה דוגמת הלהט נקראת כך · וכן להב חרב וברק חנית (נחום ג' ג') · ובהשלמת הפרשה אשלמה את אשר נדרתי לדבר דבר בענין עץ הדעת ועץ החיים · כתב החכם ר' אהרן דבואלדבי ז"ל שאל אחי הרב ר' ברוך ז"ל מאוד אני נבוך לצייר תנאי עץ הדעת ועץ החיים כי אני אומר איך אפשר להיות האדם אדם בזולת הרגש הטוב והרע ומתנאי טבע האדם להיות יודע הטוב והרע · במדרגת מלאך לא הי' כי הוא גוף מורכב מיסודות ארבע אוכל ושותה והוציאם מה שאין זה במלאך

כאחד

ב וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה׃ ג וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי
האדמה

מנחת שי

(ג) **ויבא** קין ויבא מלרע הקדמ' בבית בספרים מדוייקים ובספר אחר כ"י **ויבא** קין יש שופר בבי"ת וזקף בקוף :

מבכרות

שום שכל

(ב) **רעה** חסר ויו כתיב וה"א בסוף תיבותא וכל אורייתא דכוותי' חסר ויו וכתיב ה"א בסוף תיבותא בר מן חמשה דכתיבין יו"ד בסוף תיבותא וסי' בין רעי מקנה אברם וכו' ושם מסרנום • וכולהון חסירים וי"ו בכל לישניהון • ובמס"ק מסר עליו ה' • וצ"ל ד' ה' כלומר ד' דכתיבין קמץ קטן וה"א בסוף תיבותא ותלתם הקמוצין כתיבין יו"ד בסוף תיבותא וכן נמסר בהדיא בפ' ויגש לקיון מ"ו ל"ד ובתילים סי' פ' ותרבעתן העתיק רד"ק במכלול בבינוני מנחי ל"ה • ועיין מ"ש ישעי' ס"ג י"א • **עבד** חסר ויו וכל עבד העבד דכוותי' חסר **אדמה** י"א וסי' נמסר יואל ב' וכן במסרת כ"י : (ג) **ימים** מלא יו"ד כתיב בכל לישנא בר מן חד דכתיב חסר וסי' עד מלאת **הימם** דנזיר • רמ"ה • **ויבא** כ"א ונמסרו שמו' ל"ז ה':

והבל

רש"י

(ב) **את** קין את אחיו את הבל שלשה אתים ריבויים הם מלמד שתאומה נולדה עם קין ועם הבל נולדו שתים לכך נאמר ותוסף • **רעה** צאן לפי שנתקללה האדמ' פירש לו מעבודתה : (ג) **מפרי** האדמה • מן הגרוע ויש אגדה שאומרת זרע פשתן היה:

ויסע

מפורש

כאחד הככבים לא הי' לסבה שאמרנו ותנועותיו רצוניות ושנוי רב ביניהם א"כ איך הי' מניאותו ? ואם נניח שאכל מעץ החיים איך הי' חי לעולם והוא בעל גוף הווה ונפסד • ואמר אדוני אבי דע כי הטוב והרע הם הקדמות הסכמיות אצל או אדם • והסבה שחייבה לבני אדם בתיקון מעשה ההסכמיות הי' הרגש גופני בתענוג הגוף וערבותו והמשך אחריהם ובעבורם הי' נעזב ההמשך אחר הדברים הרוחניים ורצה האל והנביאים בתיקון המדות והמוסרים לבלתי המשך אחר ערבות הגופני ואלו יקראו הסכמיות ואילולי לא חטא אדם הראשון לא היינו צריכים אליהם כי לא הי' לנו במעש' הגופניים הרגש ערבות גופני ביצר רע רק בקיום מצות האל בכל צרכי האדם להיות לו גמול טוב בכל מה שיצווהו האל יתעלה בין באכילה ובשתי' ומשגל ושאר צרכי הגוף וזה הפעל יקרא טוב והמתרשל מעשותו יקרא רע והמתעסק בדברים הרוחניים יחיה לעולם והם עד ימי הזקנ' ולא ימות בלא עתו עד שיקבר בשיבה טובה וזהו וחי לעולם ימים הקצובים לחיות מאה או מה שיהי' וזהו האדם מגד מה שהוא אדם :

(א) **והאדם** ידע וגו' (אדם המטטי ויינר פֿרויא חוה ביים געוואהגט) דע שמדרך העברי

להשתמש

(ב) וְאוֹסִיפַת לְמֵילַד יַת־אֲחוּהִי יַת־הָבֶל וַהֲוָה הֶבֶל רָעֵי עָנָא וְקַיִן הֲוָה
גְּבַר־פָּלַח בְּאַרְעָא ׃ (ג) וַהֲוָה מִסּוֹף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מֵאִבָּא דְאַרְעָא

מפורש

להשתמש בפעלים העתידים עם וי"ו בראשו להפך העתיד לעבר כמו ויאמר וידבר ויקם וילך ודומיהן וזה דווקא במאמרים הבאים על דרך סיפור בשמרו הסידור בקדימה ואיחור כפי הזדמנות הענינים ונכון לקרוא העבר הזה העבר המסודר ובלע"ז יקראו לו מיאפרפיקטום אמנם כאשר ירצה לספר ענין אשר התחיל ונזדמן קודם הענין שסופר לפניו בין שיהי' הענין מן הנושא ההוא בעצמו בין שיהי' מנושא אחר הנה אז ישתמש בפעל עבר גרידא ולעולם בקדימת הנושא שהוא הפועל אל הפעל כגון כאן והאדם ידע הקדים הנושא והשתמש בפעל עבר גרידא וענין העבר הזה נכון לקראו עבר המוקדם ובלע"ז קראו לו פלוסקוואמפרפיקטום ׃ וזה שפירש רש"י ז"ל אילו הי' כתוב וידע האדם הי' משמע לאחר שנטרד וכו' ׃ ודע הכלל הזה ושמרהו כי תצטרך לו במקומות רבים כגון לקמן וה' פקד את שרה שפירש הרב קודם שריפא את אבימלך ׃ וטעמו מדלא אמר ויפקוד ה' וגו' וכן ואל משה אמר (שמות כ"ד א') קודם עשרת הדברות ׃ וכן ואל הזקנים אמר (שם כ"ד י"ד) בצאתו מן המחנה ׃ וכן ודבר אבנר הי' (ש"ב ג' י"ב) קודם לכן ׃ וכן ואלישע דבר אל האשה (מ"ב ח') פירש בו זה שבע שנים ׃ מדלא כתיב וידבר אלישע ׃ וכן במקומות אין מספר ׃ **ידע** כינוי למשגל ׃ והעברים השתמשו בלשון ידיעה לכמה לשונות כגון כאן וכגון לשון הכרה ולשון חבה וקורבה גם לשון שבירה והריסה גם ללשון ייסור ולקמן י"ח י"ט אפרשהו בעז"ה ׃ **ותהר** (זיא ווארד שוואנגר) משקלו ויעש לעיל א' ז' אלא שיו"ד האיתן הוא לסימן זכר נסתר והתיו לסימן נקבה נסתרת דוגמת תי"ו תדשא לעיל א' י"א ותי"ו ותרא ג' ו' ועיין עליהם ׃ **ותלד** (זיא געבאהר) שרשו ילד לדעת המדקדקים ושוא מבנין הקל דוגמת ותהר ולעולם הנגינה מלעיל ועיין א' י"ב וב' ז' ׃ **קניתי** איש (איך האבי איינן אמן ערווארבן) משקלו הייתי לעיל ב' כ"ד ׃ ויש קנין שאין שם מכירה ולא דמים כגון זה והדומים לו ׃ והקניי' והעשיי' ענין אחד כמו קונה שמים וארץ (לקמן י"ד ועושה שמים וארץ (תילים קכ"א) **את** ה' (פֿון דעם עוויגן) ת"א מן קדם ה' ׃ ורש"י פירשו לשון עם על דרך שותפות וכמאמרם ז"ל ג' שותפים באדם ׃ וקראה אותו קין על שם קניתי אף שאין שניהם משרש אחד הנה הם מיסוד ועיקר אחד ׃

(ב) **ותוסף** ללדת (זיא געבעהרטי נאך אמאל) משקלו ותוצא לעיל א' י"ב אולם בהפרש כי ותוצא הנגינה בו מלרע בעבור נחות האלף לא כן ותוסף שהוא מלעיל בעבור ווו ההיפוך כמנהגו ׃ לכן לא תסף תת כחה דלקמן מלרע ׃ **ללדת** שם הפעל הוא המקור מחטופי פ"א יוד לדעת המדקדקים והאמת שהוא מחטופי פ"א וי"ו והתי"ו לתיקון השם והלמ"ד מן בכל"ם והוא בקמץ בעבור שהנגינה באות שאחריו ואין התיבה רסוט לאחריו וכן כל לשבת ללדת לדעת לרשת ודומיהם אבל לשבת אברם בארץ כנען (לקמן י"ו ג') הלמ"ד בשוא כי התיבה סמוכה ורסוטה לאחרי' וכן המנהג ׃ ואם יתוסף אות הכינוי עליו יודגש התי"ו ואותיות בכל"ם בשו"א שִׁבְתִּי בְּשִׁבְתִּי כְּשִׁבְתִּי לְשִׁבְתִּי ודומיהם אבל המ"ם לעולם בחירק בעבור שהוא מדגיש

 לאחריו׃

הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה׃ ד וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת
צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ׃ ה וְאֶל־
קַיִן וְאֶל־מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו׃

ויאמר

מנחת שי

(ד) **מבכרות** כתוב בהעתק מס' הללי מבכרות מלא ויו בתראה ובירושלמי חסר דחסר ובכל הספרים שלנו מלא ויו בתראה וכ"כ רמ"ה על זה חסר וי"ו קדמא' ומלא ויו תנינא ושאר ליטנא דבכרת באורייתא חסר דחסר · **ומחלבהן** הבית רפה הלא

שום שכל

(ד) **והבל** ג' וסי' וכו' · **הביא** מלא יו"ד ואלף בסוף תיבות' וכל **הביא** דכוותי' כתיב · **מבכרות** חסר ויו קדמאה ומלא ויו תניין כתיב ושארא ליטנא דבכרת באורייתא חסר דחסר · **ומחלבהן** בכל המדויקים גם בכ"י הבי"ת רפה וכן כתב א"ת · והוא חסר יוד · רמ"ה ומכלול ועיין מפורש · (ה) **מאד** חסר ויו וכל ליטנא דכוותיה · **ויפלו** בכל המדויקים הויו במתג וכן בכ"י אבל מבאן כדין · עיין לעיל ב' פסוק ז' ופסוק כ"ג · **פניו** מלא יוד כתיב וכל פניו בליטנ' באוריית' דכוותי' מלא: למס

רש"י

(ד) **וישע ויפן** · וכן לא שעה לא פנה אל מנחתו וכן אל ישעו [נ"ל ולא ישעה ישעי' י"ז] אל יפנו וכן שעה מעליו (איוב י"ד) פנה מעליו · וישע ירדה אש וליחכה מנחתו: (עיין מפורש) הלא

מפורש

לאחריו לחסרון נו"ן מן **מֹלֶדֶת מְשֻׁבַת** ודומיהם · **את אחיו** (זיינן ברודר) דקדוקו לעיל ב' כ"ד · **רעה** צאן (איין טאך חוכד ליגן הירט) בינוני פועל מבנין הקל והוא תאר סמוך ולכן העי"ן קמוץ בקמץ קטן ראיתי בגר"י · ואם איננו סמוך העי"ן בסגול · והנגינה מלעיל בעבור קירוב הטעמים · **צאן** שם כלל ולא יתרבה לומר צאנים או צאנות ותאמר ארבע צאן וואלה צאן והוא כולל ברוב כבשים ועזים כגון ואם מן הצאן קרבנו · ולפעמים כולל גם הבקר כגון צאנכם יעשור (ש"א ח') גם לפעמים הוא פרט על הכבשים כגון צאן שלשת אלפים ואלף עזים (ש"א כ"ה) ועוד אפרשהו בעז"ה במדבר ל"ב כ"ד בפסוק וגדרות לצאנכם · **עבד** אדמה (איין אקרס מאן) לשון עבודה נופל על האדמה ובעבור רוב צורך האדם אל האדמה גם צריך שיהי' מתעסק בה תמיד לכן הוא אלי' כעבד לפני אדוניו:

(ג) **ויהי** מקץ ימים (נאך איניגר ציים) דקדוק מקץ יפורש ריש פ' מקץ · **ימים** כל מקום שנאמר ימים סתם בלי זכר המספר ענינו שנה תמימה · וכן ימים תהי' גאולתו (ויקרא כ"ה כ"ט) ונקראת שנה תמימה ימים על שם שכל הימים חוזרין לסדרן כבתחלה באחרונה

דְּרַעֲוָא קוּרְבָּנָא קֳדָם יְיָ׃ (ד) וְהֶבֶל אַיְתִי אַף הוּא מִבַּכִּירֵי עָנֵיהּ וּמִשַּׁמְנֵיהוֹן וַהֲוַת רַעֲוָא קֳדָם יְיָ בְּהֶבֶל וּבְקוּרְבָּנֵיהּ׃ (ה) וּבְקַיִן וּבְקוּרְבָּנֵיהּ לָא הֲוַת רַעֲוָא וּתְקֵיף לְקַיִן לַחֲדָא וְאִתְכְּבִישׁוּ אַפּוֹהִי׃ ואמר

מפורש

בארוכה ובקצרה כי הבתה שוב השמש למקומה · **ויבא** קין (קין ברענגטע) דקדוקו לעיל ב' י"ט · **מפרי** האדמה (**פון דער פרוכט דעם ערדרייכס**) מדלא כתוב מראשית פרי האדמה כמו שאמר בפרשת ביכורים הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה וכמו שכתב בהבל מבכורות צאנו · לכן היטב פי' רש"י מטעם חז"ל מפרי האדמה מן הגרוע · **מנחה** (**איין געשענק**) לדעת רד"ק שרשו מנח וה"א נוסף כה"א שפחה שמלה לסימן נקבה · ואם כן לא ידענו לא הורתו ולא לידתו ולכן היותר נכון הוא דעת הראב"ע במשלי ט"ו י"ז ששרשו נחה מן לך נחה את העם (שמות ל"ב ל"ד) על שם ההבאה כמו שילוחים מן שלח וארוחה מן ארח בעבור הנושאה עלי אורח ומשאת מן נשא לכן מנחה משקלו מקוה והמ"ם נוסף ובכינוי ישתנה הה"א לתי"ו רפה כמשפט · וכן דעת רשב"ם · ולשון מנחה נופל על הדורון הבא מן הנקלה אל הנכבד לקדם פניו ולהכין לו והפך לשון משאת שהוא הדורון הבא מן הנכבד אל הנקלה לנשאו ולרוממו כמו ויתן משאת כיד המלך (אסתר ב') ותרב משאת בנימן ממשאות כולם (לקמן מ"ג) ולכן משאת משה עבד אלקים (ד"ה ב' כ"ד ט') איננו לשון דורון כמו שפירשו רד"ק כ"א כמו שפירש רש"י ז"ל לשון כי תשא את ראש שתרגומו תקבל :

(ד) **והבל** הביא גם הוא (**אונד הבל ברענגטע אויך איין געשענק**) **הביא** (**האט דארגעברענגט**) עבר לנסתר מבנין הפעיל מפעלי עלומי העי"ן עיין לעיל ב' י"ט · ואמנם אמר והבל הביא גם הוא ולא אמר ויבא הבל גם הוא כי כן מדרך המקרא כשיש שם שני נושאים ונשואם ענין אחד להעמיד השני מול הראשון ולהקדימו לפעלו וכן והצעירה גם היא ילדה בן (לקמן י"ט ל"ח) · ואפשר לומר כי הבל הקדים להביא מנחתו לפני קין ותיבת הביא עבר מוקדם הוא כמו שפירשתי לעיל בפסוק והאדם ידע · ואפשר שכמו כן והצעירה גם היא ילדה בן כבר קודם הבכירה ויתכן כי בן שבעה הי' בן עמי · **מבכורות** צאנו (**פון דען ערשטלינגן זיינס קליינן פיהס**) ויאמר רד"ק הקיבוץ מן בכור בכורים בלשון זכרים גם בכורות בלשון נקבות עכ"ל · ולא נהירא אבל בכורות מקובץ מן בכורה כמשפט ובכורה שם דבר הוא (**דיא ערשטע געבורט**) בכל המקרא עיין מ"ש לעיל ג' ז' אבל בכור ובכורים שמות תארים ומצאנו שניהם נתחברים בפסוק אחד · (נחמי' י' ל"ז) ואת בכורות בנינו ובהמתנו ככתוב בתורה ואת בכורי בקרינו וצאנינו וגו' הראשון כולל והשני פורט · **ומחלבהן** (**אונד פון איהרן פעט שטיקן**) · לדעת המתרגם האשכנזי הוא שם לחלקים השמנים שבבהמה והוא כמו חלב הכשב (ויקרא ד' ל"ה) וי"א שהוא שם תאר לצאן ובהמות שמנות · ויתכן שיהי' הנפרד בלשון יחיד **חֵלֶב** בחמש נקודות לא **חֶלֶב** בשש נקודות כדעת רד"ק כי מדרך משקל **פֹּעַל** כשפ"א אות גרוני' להשתנות לפתח כמו מן **חֵסֶר חַסְדּוֹ** מן **חֵבֶל חֲבָלִי** אבל מן

ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קָיִן לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ׃
ז הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת
רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ׃ ויאמר

מנחת שי

(ז) **הלוא** אם תיטיב. כתוב בהעתק הללי הלא. ירושלמי הלוא מלא ע"כ. ובכל הספרי' מלא והוא הראשון מי"ג מלאים שבתורה ע"פ המסרת וסי' נמס' במס"ג בפ' שלח לך וכן כתב הרמ"ה על זה. הלוא י"ב מלאי' ו' ואלף ודא היא מסרת לכול' אוריית' והביא כל הי"ב כעין מסר' שלנו וחד חסר דחסר ויו ואלף ומלי' ה"א **הלה** היא ברבת בני עמון פרשת דברים ובסוף כתב ואית דמסרי בהון תליסר הלין דאמרן ואידך הלוא הוא כמום עמדי. וליתא דההוא בכולהו נוסחי דייקי חסר ויו כתיב. ואית נוסח' דכתיב בהו הלוא גם בנו דבר מלא ושיבושתא דמסרת הוא דרובא דנוסחי דייקי פליגי עלייהו עכ"ל. **אם תיטיב** בספרי ספרד בשני יודין וכן כתב הרמ"ה ז"ל הלוא אם תיטיב מלא תרין יודין חד קדם לטית וחד בתרי' ודכוותי' ואם לא תיטיב. **שאת** חד מן הפסוקים דלית להון הכרע אי מהאי גיסא או מהאי גיסא וסי' במס"ג פ' וילך ועיין מ"ש בסוף פרשת משפטים. **ואליך תשוקתו** תיו ראשונ' דגושה׃

בין

שום שכל

(ו) **למה** המ"ם דגוש והנגינה מלעיל. עיין מס"ג תילי' סי' מ"ג והוא יותר מבורר בדברי החכ' ר"מ הנקדן וז"ל כל **למה** דגוש טעמו למעלה כדי להבדיל בין הקמץ והדגש ואם הוא סמוך לאותיות אה"ע רפה וטעמו מלרע כמו **לָמָה** יְיָ [אע"פ שכתיב יו"ד דינו כאילו כתיב אלף בעבור קריאת השם באלף דלת] **לָמָה** העליתנו. במדבר כ"א ו' **לָמָה** עלית' שופטי' ט"ו י' והטע' לפי שהברת אלה כאשר נופלת פתאום על אותיות הגרון נבלעת בם וכאילו אין שם ה"א בתיבת **מה** ידמה לקוראין על כן מרפים תיבת למה להשכין הנגינה למט' ולהפריד הברת **מה** בפיו. אמנם חמשה **למה** יצאו מן הכלל שאע"פ שהם סמוכים לאות אה"ע דגשי' וסימניהון **לָמָּה** הרגזתני ש"א כ"ח ט"ו. **לָמָּה** הכיתו עבדך ש"ב י"ד ל"א. **לָמָּה** הי' כאבי נצח ירמי' ט"ו י"ח **לָמָּה** אכנה ארצה ש"ב ב' כ"ב. **לָמָּה** אירא בימי רע תילי' מ"ט ו'. וכל למה הסמוך לשאר אותיו' דגוש חוץ מן ג' רפוין וסי' **לָמָה** זנחתני תילים מ"ג. **לָמָה** שכחתני תילים מ"ב י'. **לָמָה** שמתני למפגע לך איוב ז' כ'. וכל למה רפה טעמו מלרע לבד מזה למה שמתני למפגע לך [שהוא רפה ומלעיל] עכ"ל וכן כתב רד"ק בשער המילין. ובהקדמה אברר כי כל אלה הזרים גם המה הלוך ילכו בעקבותיהם אשר עדן לא נודעו. **חרה** מלעיל בעבור קירוב הטעמים. **לך** הלמד קמוץ עיין לעיל ג' י"א וגם הוא רפה. רד"ק ור"מ הנקדן ועיין מפורש. ובמס"ק **חרה לך** ב' דין ויונה ד' ד'. **פניך** מלא יוד כתיב וכל פניך בלישנא באורייתא דכוותי' מלא. (ז) **הלוא** י"ג מלאים בתורה וסי' נמסר בפ' שלח לך. וכן מסר רמ"ה. ושם אעתיקם בעז"ה ועיין מ"ש. **אם תיטיב** ואם לא **תיטיב** תרויהון מלאים תרין יודין כתיבין חד קדם לטית וחד בתריה. רמ"ה

ואם

(ו) וַאֲמַר יְיָ לְקָיִן לְמָא תְקֵיף לָךְ וּלְמָא אִתְכְּבִישׁוּ אַפָּךְ ׃ (ז) הֲלָא אִם תּוֹטִיב עוֹבָדָךְ יִשְׁתְּבֵק לָךְ וְאִם לָא תוֹטִיב עוֹבָדָךְ לְיוֹם דִּינָא חֶטְאָךְ נְטִיר דַּעֲתִיד לְאִתְפְּרָעָא מִנָּךְ אִם לָא תְתוּב וְאִם תְּתוּב יִשְׁתְּבֵק לָךְ ׃

ואמר

שום שכל

ואם לא י"ו מלא פסוק וסי' כמסר במערכת · והם במערכת מנה י"ו ומנה בסדריהו ויאמר נבל בלבו · ואין הפסוק הזה במקרא וא"כ לא ידענוהו האחד · ובהרבה מקומות נמסר עליהם י"ו ולכן לא אוכל להסכים עם בעל סיג לתורה להגי' ט"ו במקום י"ו · **חטאת** מלא אלף כתיב וכל חטאת באורייתא דכוותי' מלא בר מן אחד חסר א' וסי' לחטת והיה אם מעיני העדה דשלח לך אנשים · **רבץ** חסר ויו כתיב וכל לישנ' באורייתא דכוותי' · **ואליך** כולן מלאים יו"ד כתיבין ׃

אחיו

רש"י

(ז) **הלוא** אם תיטיב · כתרגומו פירושו · **לפתח** חטאת רובץ · לפתח קברך חטאך שמור · **ואליך** תשוקתו · של חטאת הוא יצר הרע תמיד שוקק ומתאוה להכשילך · **ואתה** תמשל בו · אם תרצה תתגבר עליו · (עיין מפורש ׃

ויאמר

מפורש

חֶבֶל תאמר **חֶבְלִי** מן **חֵלֶק חֶלְקִי** וככה מן **חֵלֶב** תאמר **חֶלְבְּהֶן** בהשתנות הצרי לסגול · והנה הוא מכוכה מן חלבים לשון רבים ויחסר יוד הרבים שאילו הי' מן **חֵלֶב** יחיד הי' הבי"ת ראוי להדגש כמנהג כינוי היחיד במשקל זה · ואנחנו מצאנו הבית רפה בכל המדויקים · כן דקדק החכם רש"ד המבאר ויפה דקדק · **וישע** ה' (**דער עוויגע וואנדטע זיך**) ענינו ומשקלו ויפן המפורש לעיל א' ג' ואולם נפתח השי"ן בעבור אות הגרון שאחריו ודוגמתו ויחר לקין מאוד · ולעולם הנגינה מלעיל · והנה יהי' שעיי' ופניי' ענין אחד וכן פי' רש"י ז"ל ואולם ההבדל שביניהם כי לשון פניי' לא יפול כ"א על נטיית הפנים ולשון שעיי' נופל על נטיית כל הגוף ועל שניהם ישמש מלת **אֶל** כשהנטיי' אל הדבר ושימוש מ"ם כשהנטיי' מן הדבר דוגמת לשון הסרה שפירשנו לעיל ג' כ"ד ולכן עם שימוש הבי"ת יהי' השעיי' על עמדו והיינו בדבור כמו ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה' ט') כמו שפי' רש"י ז"ל ושימוש ב' אחר לשון פניי' לעולם היא לרעה ולשון כעס הוא כמו שנבא' במקומו ׃ (ה) **ואל** קין וכו' (**צו קין אבר אונד צו זיינם געשענקי**) כלומר לא אל קין ולא אל מנחתו כי שניהם בלתי רצוים · כי גם הוא לא נאמנה את אל רוחו הפך מהבל ומנחתו שניהם היו רצויים · **לא** שעה (**האטט ער זיך ניכט געוואנדט**) שעה משקלו עשה לעיל ב' ב' וענינו בפסוק הקודם · **ויחר** לקין מאד (**דיעס פערדראס קין זעהר**) משקלו וישע דלעיל · **ויפלו** פניו (**אונד זיין אנגעזיכט פיעל אב**) ויפלו משרש נפל דוגמת ויפח דלעיל

ב'

ח וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם
קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי
הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי׃ י וַיֹּאמֶר
מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה׃

מנחת שי

(ח) בין **אחיו** ל**ויהי בהיותם** בשדה בספרים כ"י המדויקים אין כאן פסק' וגם בס"ת ותמהתי על בעל שברי לוחות שבפי' עלת פריגמא לקח זה לדוגמא וכתבו ג"כ בסוף ומאמר יוד במסרת המסרת · וכן כתב א"ת שטעה המדפיס לעשות כאן פסקא וגם הרמב"ם ז"ל והרב המאירי ז"ל לא מנאו כאן ראש פרשה · מגהות

שום שכל

ועתה

(ח) **אחיו** כל אחיו באורייתא מלא יוד כתיב ודכוותיה כל **אָחִיךָ אָחִיךָ אָחִינוּ אָחִיהָ אֲחִיכֶם** וכן כל **אַחִים אַחֶיךָ אַחֵינוּ אֲחֵיהֶם אֶחָיו** כול' מלאים יוד כתיבין וכן מסר רמ"ה על כל חד מנהון · ותימה עליו כי השמיט כל לשון **אֲחֵיכֶם אֲחִיכֶם אַחֶיהָ**? והאמת כי כולם מלאים

בכל ליטניסון ולא ראינו בהם מחלוקת מעולם · **ויהי** הוי"ו צ"ל מתוג כחביריו ע"פ עדות החכמים אשר הזכרתי לעיל א' ג' וכן בכ"י הוא מתוג אבל מבחון כדרכו בכל ויהי הנמתג וכן נכון · **בהיותם** מלא ויו וכל ליטנא **דהיותם** באורייתא דכוותי' מלא · **ויהרגהו** היו"ד דגוש כדין והוא מתוג וגם זה כמשפט ובחומש רא"פ המתיג גם הויו ולא ראינו כן באחד מהמדויקים גם לא בכ"י וכבר מחקו החכם רש"ד בעל תיקון סופרים ויפה עשה · (ט) **אי** ה' וסי' וכו' וכל אי מזה דכוותיה על"ל וזולתם אית כתיבין בה"א בסוף · **השמר** לית רפה · רצונו הה"א בחטף פתח שמרפה אחריו וחבירו **השמר** אמת לעולם דתילים קמ"ו הה"א פתוח ודגש אחריו ומסר עליו לית דגש וחד דפה השמר אחי · וז"ל רמ"ה **השמר** חסר ויו ודכוותי' בליטנא **שמר** הבריות והחסד דפ' ואתחנן · (י) **מֶה** כל מה הסמוך לחית ועי"ן בסגול בר מן ז' ה' קמוצים וב' פתחין כמו שנמסר בפרש' ויגש ובפ' כי תשא · וצריכה תיקון והם אשירה בעז"ה · **צעקים** ב' וחסר וסי' דין ואידך על כן הם צעקים בפ' שמות וכן מסר עליהם רמ"ה חסירים וין ומלאים יוד כתיבין׃
פיה

רש"י

(ח) **ויאמר** קין · נכנס עמו בדברי ריב ומצה להתעולל עליו להרגו · ויש בזה מדרשי אגדה אך זה יישובו של מקרא׃ (ט) **אי** הבל אחיך · להכנס עמו בדברי נחת אולי ישיב ויאמר אני הרגתיו וחטאתי · **לא** ידעתי · נעשה כגונב דעת עליונה׃ **השמר** אחי לשון תימ' הוא וכן כל ה"א הנקוד' בחטף פתח׃ (עיין מפורש)׃ (י) **דמי** אחיך · דמו ודם זרעיותיו · דבר אחר שעשה בו פצעים הרבה שלא הי' יודע מהיכן נפשו יוצאה׃
מן

(ח) וַאֲמַר קַיִן לְהֶבֶל אֲחוּהִי וַהֲוָה בְּמֶהֱוֵיהוֹן בְּחַקְלָא וְקָם קַיִן בְּהֶבֶל אֲחוּהִי וְקַטְלֵיהּ : (ט) וַאֲמַר יְיָ לְקַיִן אָן הֶבֶל אֲחוּךְ וַאֲמַר לָא יְדַעְנָא הֲנָטַר אָחִי אֲנָא : (י) וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא קָל דַּם זַרְעָן דַּעֲתִידִין לְמִפַּק מִן אֲחוּךְ קָבְלִין קֳדָמַי מִן אַרְעָא : וכען

מפורש

ב׳ ז׳ ואולם אמר ויפלו לשון רבים בעבור כי פנים שם דבר בלשון רבים לעולם ולא יתפרד ולכן גם הפעל אשר ישמש עליו לעולם בלשון רבים · ופנים מלשון פניי׳ ואמר רד״ק נקראו הפנים כן לפי שהם פונות הנה והנה :

(ו) **למה** (ווארום) מפורש לעיל ב׳ כ״ד · ועיין שום שכל בענין קריאתו · **חרה לך** (פערדריסט עס דיך) משקלו שעה שבפסוק הקודם והנגינה מלעיל בעבור קירוב הטעמים · **לך** עיין שום שכל והלמ״ד רפה בעבור נוח הה״א הקודם ואינו נכנס בכלל דחיק · כמו שכתב הנקדן כי על כן במלת למה חרה לך · ואשר עשה שם (לקמן י״ג ג׳) לא נתבטל חק יהו״א כי אין המלה מתקיימת בלא ה״א בפעל עבר כי לא יאמר חר עש · ועוד יש לומר מפני שאין משפט נגינת מלת עשה חרה · היותה לעיל אך משפטה לרע כמשפט כל חטופי למ״ד פעל ונגינתה למעלה מפני קירוב נגינות על כן אין לה דין דחיק עכ״ל · ומאפס מקום לא העתקתי ממנו כ״א הצריך לענינינו וכל דבריו בדעת והשכל לכן אעתיקם בעז״ה לקמן י״ב ח׳ :

(ז) **הלא** (איזט עס ניכט אן דעם) ? **לא** מלת השלילה וכאשר יכנס עליו ה״א התימה ישוב הספק לא כלומר הן · **אם תיטיב** שאת (ווען דוא דיך גוט אויפפיהרסט קאנסט דוא אויך דיינה אויגן עמפאר העבן) **תיטיב** עיין לעיל א׳ י״ב והוא פועל יוצא לאחר לעולם וטעמו אם תיטיב דרכך וכן ת״א אם תיטיב עובדך · **שאת** (עמפאר העבן) שם הפעל מן הפעלים שראשיתן נו״ן והי׳ ראוי **שְׂאֵת** ע״מ **גֶּשֶׁת לֶדֶת** והוקל בעבור האלף וכן **בְּשְׂאֵת** · וטעם שאת לשון סליחה ונשיאת עון וכן דעת אונקלוס ורש״י אבל הראב״ע אמר הנכון בעיני שאת פנים כי כתוב בתחלה ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם ואיך אשא פני (ש״ב ב׳ כ״ט) וטעמו אם עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום (איוב י״א ט״ו) · **לפתח** חטאת רובץ · (זא רוהט דיא זינדע פאר דער טהירע) מאמר קשה כי חטאת שם נקבה ורובץ פועל זכר גם נפתח למד **לפתח** לידיעה ולא ידענו הפתח · ויאמר הראב״ע י״א שחטאת תחת עון גם י״א לפתח הקבר ירבץ עונך ביום הדין ויפרשו ויו תשוקתו על הבל · וטעם למה חרה לך שקבלתי מנחת הבל והוא סר אל משמעתך ואתה כמו מושל בו ואחרים אמרו על היצר ואיננו כתוב · ואלה אמרו כי לפתח ביתך חטאת רובצת והיא הולכת עמך · וי״א לפתח השפה כטעם שמור פתחי פיך (מיכה ז׳ ה׳) והנכון בעיני שחטאת כמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו עכ״ל · ונראה שלדעתו הוא לשון קצר וחסר הנושא שהוא איש או יצר · ושיעור הכתוב לפתח יצר חטאת רובץ · וכן אדמתכם לנגדיכם (ישעי׳ א׳) שיעורו תבואת אדמתכם · וכן ואני תפלה · כי המודות אתה שפירשנו לעיל ג׳ ז׳ ע״ש :

ואליך

יא וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ
לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ׃ יב כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה
לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ׃ יג וַיֹּאמֶר
קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא׃ הן

מנחת שי

(יג) **מנשוא** רבו הדעות בזאת המלה בקרית ספר לגאון המאירי ובס' שמן ששון כתוב שהוא חסר · הם חמשה שכוונו לדעת אחד וכן נמצא במקצת ספרים ישנים וגם בשם ספר עזרא ובשם ירושלמי ועמהם הסופר ר' מאיר שדים להיות חסר והכנגדם הם ג' ועוד המכריע · אבל בהללי הוא מלא ומסר עליו לית ומלא וכן הוא בס"ם וכן כתב רמ"ה ז"ל מלא ויו ואלף כתיב · וכתב א"ת שזה עיקר׃ כל

שום שכל

(יא) **פיה** מלא וכן כל **פיה פיהו פיך פיו פיכם פיהם בפיהם לפיהן** כולם מלאים יוד כתיבין · **מידך** חסר יוד קדם לכ"ף וכל לישנא באורייתא דכוותיה חסר בר מן ג' מלאים באורייתא וסימן **ידיך** דתביאמו ותטעמו דפ' בשלח · ובכל מעשה **ידיך** דשבעת ימים תחוג לה' אלהיך דפ' ראה · בכל מעשה **ידיך** דכי תקצר קצירך דפ' כי תצא ושארי חסירים׃ (יב) **תעבד** חסר ויו כתיב וכל אורייתא דכוותיה · **תסף** כתב רמ"ה ז"ל **ותסף** ללדת חסר ויו כתיב ודכוותיה לא **תסף** תת כחה לך וכל אורייתא בלישנא דכוותי' חסר בר מן א' מלא וסי' אל **תוסף** דבר אלי עוד בדבר הזה דפ' ואתחנן וכל שאר אורייתא חסר ויו בלישנא וכו' עיין מנחת שי ריש פרשת ואתחנן · ובמס"ג **תסף** ג' חסר מלרע וסי' דין · לא תוסף עליו דברים י"ג א' · תוסף רוחם יגועון תלים ק"ד כ"ט · מכלל דשארי מלעיל וכן נכון ע"פ הדקדוק · **כחה** כל לישנא דכח באורייתא כולם חסירים ויו וכן והאנקה **והכח** דפ' שמיני חסר ויו · ושנים במסרה דין · ואם כחה אכלתי דאיוב ל"א׃ (יג) **גדול** כולם מלאים ויו כתיבים בר מן ב' חסירים בלישנא וסימן **כגדל** דלא תכירו פנים בפ' דברים · ובמורא **גדל** ובמופתים דוויאלנו דמקרא ביכורים בפ' כי תבוא ושארא דגדול מלא ויו כתיב רמ"ה · ועיין לישנא דהגדול לקמן בפסוק אחי יפת הגדול בפ' נח · **עוני** כל לישנא דעון חסר וי"ו תנין הראוי להיות בין הוי"ו והנו"ן · **מנשוא** מלא וי"ו כתיב ואלף בסוף תיבותא וכן הלכתא עיין מ"ש׃ אתי

רש"י

(יא) **מן האדמה** יותר מה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטא · **אשר פצתה את פיה** לקחת את דמי אחיך וגו' והנני מוסיף לה קללה אצלך לא תוסף תת כחה · (יב) **נע ונד** · אין לך רשות לדור במקום אחד׃ (יג) **גדול** עוני מנשוא · בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון׃ (עיין מפורש)

לכן

(יא) וּכְעַן לִיט אַתְּ מִן־אַרְעָא דִי פְתַחַת יָת־פּוּמַהּ וְקַבִּילַת יָת־דְמֵי אֲחוּךְ מִן־יְדָךְ ׃ (יב) אֲרֵי תִפְלַח יָת־אַרְעָא לָא־תוֹסִיף לְמִתַּן חֵילַהּ לָךְ מְטַלְטַל וְגָלֵי תְּהֵי בְּאַרְעָא ׃ (יג) וַאֲמַר קַיִן קֳדָם־יְיָ סַגִּי חוֹבִי מִלְּמִשְׁבַּק ׃

הא

מפורש

ואליך תשוקתו · (נאך דיר איזט איהר פערלאנגן) כי היצר ישוב אל משמעתך ברצונך גם יש בך כח למשול בו · ואונקלוס תרגם ואליך תשוקתו וגו' אם לא תתוב ואם תתוב ישתבק לך · ולא ידעתי לכוונו אחר לשון המקרא · והנה מדרך המתרגם הסורי לתרגם התיבות כצורתן בכל מקום וגם הוא שינה הענינים כי תרגם לפתח חטאת וגו' על תרעא חטהא רביע אנת תתפני לותיה והוא נשתלט בך · כאילו הי' קורא ואליו תשוקתך והוא ימשל בך :

(ח) **ויאמר** וגו' לא פורש מה אמר לו · ויאמר הרמב"ן יתכן שאמר לו נלא השדה · וכן בת"י וכן בהעתקה היונית שבידינו המיוחסת לע' זקנים וכן בתרגם הסורי · **ויהי** בהיותם בשדה (אלז זיא נון איזם אויך דעם פעלדע וואהרן) דקדוק בהיותם לעיל ב' י"ת · **ויקם** (דא ער הוב זיך) מפעלי עלומי העי"ן מבנין הקל מן **קם** ובלא ויו ההיפוך הנה הוא יקום בשורק ומלרע ובעבור הוי"ו המהפך נשתנה השורק לקמץ חטוף ושב הנגינה לאחור כמשפט וכן **וַתָּקָם וַיָּקָם** זולת בהפסק מאמר שאז ישוב הק"ח לחולם ומלרע כגון כל וַיָּמֹת (דלקמן פרשה ה') אבל עם אלף האיתן כגון **אָקִים** לעולם מלרע אף בבוא עליו ויו ההיפוך הקמוץ כגון **וָאָקִים** גם (ויקרא כ' כ"ג) וכל קימה שאחרי' מלת על ולפעמים מלת אל היא לרעה וכן לקום אלי לאורב (ש"א כ"ב י"ג) לקום אל שאול (ש"א כ"ד ז') וענינם התקוממות · וכתוב ביוסיפון כי הבל בן מאה שנה הי' כשנהרג · **ויהרגהו** (אונ' ערמארדעט איהן) נלמד מדת הפועל הנסתר עם הפעול הנסתר וענינו ויהרוג אותו והוא מבנין הקל והי' ראוי **וַיַּהַרְגֵהוּ** דוגמת **וַיִּרְדְּפֵהוּ** ולהרחיב על הה"א פתחוהו ופתחו גם האית"ן שלפניו כי אותיו' הגרון ירחבו וירחיבו לפניהם · וכן **יַהַרְגֵנִי תַּהַרְגֵנוּ** · וכן **וַנִּלְחֲמָה** חלום (לקמן מ"א י"א) אשר **יַעַמְדוּ** (במדבר א' ה') ובפולם אות האיתן במתג · ועוד אבארהו בהקדמה בעז"ה :

(ט) **אי** הבל אחיך (וואו איזט הבל דיין ברודר) ? **אי** כמו איה המפורש לעיל ג' ט' · ועיין פי' רש"י · **השומר** אחי אנכי (בין איך דער היטר איינס ברודרס) ? לשון תימה הוא לכן נקוד הה"א חטף פתח וכן כל ה"א הנקודה חטף פתח · כ"כ רש"י ז"ל והוא כלל הצריך לפרט חוץ מן ה"א הפעיל בפעלי עלומי העי"ן **הֲקִימוֹתִי הֲשִׁיבוֹנִי** שהם בח"פ ואינם לתימה · (י) **מה** עשית (וואז האשט דוא געטהאן) ? עיין שום שכל ומפורש לעיל ב' י"ט · **קול** דמי וגו' (דיא שטיממע פון דיינס ברודרס בלוט שרייאט אויז דער ערדע צו מיר) **דמי** סמיכות הרבים מן **דָּמִים** שנפרדו **דָּם** בפלס **יָד דָּג** ומשקלם **פָּעַ** והה"א למ"ד הפעל חסר · ובעבור הריבוי ת"א דם זרעיין דעתידין למיפק מן אחוך · ויאמר רד"ק דם יאמר בל"י ובל"ר · בלשון יחיד לפי שהוא

יד הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר
וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי׃ טו וַיֹּאמֶר
לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן
אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ׃ יו וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי

יהוה

מנחת שי

(יד) **כל מצאי** רפה בכף: (טו) **כל מצאו** דגש בכ"ף: ועירד

שום שכל

(יד) **אתי** כולם חסירים ויו בר מן אחד מלא וסי' על אשר לא קדשתם **אותי** בתוך בני ישראל בפ' האזינו דין לחוד מלא וי"ו באורייתא ושארי חסרים ויו כתיבין · **אסתר** ב' וסי' וכו' · **והייתי** בתרין יודין חד דקרי וחד לא קרי לבד מיו"ד בתראה דסוף תיבותא וכל הייתי דכוותים · **מצאי** וחבירו כל **מצאו** שניהם חסרים וי"ו כתיבין · (טו) **ויאמר לו יי** במערכת ערך אדני מסר ד' דסמיכי ומנאום שם בשיבוש ומאתים נכונים בכ"י וסי' (א') דין (ב') שלום לך דשופטים ו' כ"ג · (ג) בפסוק שאחריו קח את פר השור · (ד) ונתתים בידך דדה"א י"ד י' עכ"ל · הלין דכתיבין כן ושארא ויאמר ה' לו · **הרג** חסר ויו כתיב וכל אורייתא דכוותי' · **שבעתים** ו' וסי' וכו' · **יקם** ג' וסי' וכו' · **יי לקין** במקרא כ"י של שנת נ"ד יש פסיק בין ה' לקין ואין כן בספרנו גם אינגו נמנה בסדר פסקין דספרא · **אות** כולן מלאים ויו כתיבין · **הכות** מלא ויו כתיב · ודכוותי' להכות את כל חי דפ' נח **מהכות** את כדרלעומר דפ' לך לך מלא וי"ו כתיב וכל לישנ' **מהכות** באורייתא דכוותי' מלא · **אתו** חסר ויו כתיב וכל אתו דכוותי' · **מצאו** חסר ויו · ומסר עליו ז' וחסר וכ"ל נית וחסר · (יו) **ויצא** מלעיל וגם הגד"י מועמד במקרא כ"י של כ"ד וחבירו **ויוצא** פרח ויצן ציץ בפ' קרח ועי"ש מנחת שי ויש כדמות ראיי' מדברי המכלול דף ק"ט א' שאמר וכן כשיבוא מלעיל ג"כ הגד"י בגרי כגון ויצא נח עכ"ל ומדפק ויצא קין המוקדם בקרא נראה שגם הוא הי' קורא אותו בתרי טעמא · ועוד אדבר בו בפסוק ויצא נח ובפ' קרח · ועיין מה שפירשתי לעיל ב' ה' על שיח השדה: נוד

רש"י

(טו) **לכן** כל הרג קין · זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו · לכן כל הרג לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו · **שבעתים יקם** איני רוצה להנקם מקין עכשיו · לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו שיעמוד למך מבני בניו ויהרגהו וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם והיא נקמת הבל מקין למדנו שתחלת מקרא לשון גערה היא שלא תהא בריה מזיקתו (עיין מפורש) וכיוצא בו ויאמר דוד כל מכה יבוסי ויגע בצנור (ש"ב ה' ח') ולא פי' מה יעשה לו אבל דבר הכתו' ברמז כל מכה יבוסי ויגע בצנור ויקרב אל השער ויכבשנו ואת העורים וגו' וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבוא דוד אל תוך הבית המכה את אלו אני אעשנו

ראש

(יד) הא תריכתא יתי יומא דין מעל אפי ארעא ומן קדמך לית אפשר
לאטמרא ואהי מטלטל וגלי בארעא ויהי כל דישכחינני יקטלינני:
(טו) ואמר ליה יי בכן כל דיקטול קין לשבעא דרין יתפרע מניה ושוי
יי לקין אתא בדיל דלא למקטל יתיה כל דישכחיניה: (יו) ונפק קין מן קדם
יי

רש"י

ראש וסר · כאן קצר דבריו ובד"ה (א' י"א ו') פירש יהי' לראש ולסר · וישם ה' לקין אות חקק לו אות משמו במצחו: (יו) ויצא קין · יצא בהכנעה כגונב דעת העליונה: בארץ

מפורש

אחד ובלשון רבים לפי שהרבה הליחות מעורבות בו · צועקים (טרייאן) לשון רבים ונופל על הדמים לא על הקול ויאמרו המפרשים כי תחסר מלת השמיעה או מלת העלי' ושיעורו עלה לפני או אנכי שומע קול דמי אחיך וגו' והוא דרך מליצה עכ"ל וזאת מליצה גרועה למלין ובפרט בדבור הפשוט · והאמת שאין כאן חסרון כלל ותיבת קול תאר אל צועקים כדמות האדווערביום בלע"ז (בשאפנהייטס אונד אושטאנדסווארט) ושיעור הכתוב דמי אחיך צועקים אלי קול כלומר בקול ויתורגם בל"א (דיינס ברודרס בלוט טרייאט לויט וכו') ודוגמתו קול שמועה הנה באה (ירמי' י') ודוגמתו וישלח יהושע שני אנשים מרגלים **חרש** (יהושע ב' א') שענינו בחרש וכן תרגומו ברז · ועיין מ"ש לעיל ג' ז' בתיבת עירמים:

(יא) ועתה ארור אתה (פון נון אן זייא פערפלוכט) **עתה** לעיל ג' כ"ב · **ארור** פעול מבנין הקל וענינו חסרון הטוב הפך ברוך · **אשר** פצתה את פיה (וועלכי איהרן אונד אויפגטאהן) **פצתה** כמו עשתה בנתה היתה לעיל א' ב' וענינו לשון פתיחה ונופל על הפה ולעולם הוא מקושר עמו חוץ מבשתי מקומות בתילים קמ"ד שטעמו כטעם הצלה · **פיה** (איהר אונד) מן **פה** ומשקלו **פע** ויבואר בהקדמה · **לקחת** (אן צו נעהאן) שרשו לקח או נקח עיין לעיל ג' ו' והוא מקור קל עם למ"ד בכל"ס בראשו ומשקלו ללדת דלעיל פסוק ז' אף שזה מבעלי פ"י אין הפרש ביניהם בזה אמנם נפתח הקוף והאות להרחיב על אות הגרון ודוגמתו **לטעת** מן נטע · **(יב) כי תעבוד** את האדמה · (ווען דוא דיא ערדע בעארבייטן ווירסט) עתיד מבנין הקל והי' ראוי התי"ו בחירק והעי"ן בשוא פשוט אולם בעבור שהעי"ן גרונית נרחב והרחיב גם אשר לפניו דוגמת לעבוד לעיל ב' ה' · **לא תסף** וגו' (זאלז זיא דיר איהרע קראפט ניכט מעהר הערגעבן) **תסף** מפורש לעיל פסוק ב' · **תת** (געבן) מקור קל משרש נתן והי' ראוי **תנת** דוגמת **גשת** שהזכרתי לעיל פסוק ז' אלא שמדרך העברי להפיל גם הנו"ן למ"ד הפעל כשיתוסף אות אחריו כמפורש לעיל ג' כ"ב · **נע ונד** (אונשטעט אונד פליכטיג) שניהם תארי' מפעלי עלומי העי"ן הנקראים שניים ואינם פועלים כי אין פועל בשניים כמו שכתב ראב"ע בסוף שער בנין פעל קל · והנה קלל השם את קין שיהי' ארור מן האדמה כלומר

יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃ יז וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ
וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם
בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃ יח וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת־

מחויאל

שום שכל

נוד לי' ומלא ויו · **קדמת־עדן** מוקף ובמקרא כ"י נמתג הקו"ף וכמוהו שכבת־זרע השי"ן במתג בכ"י וכן העיד הלוי בטוב טעם פרק ז' ע"ש · (יז) **חנוך** כל חנוך באורייתא מלא ויו בר מן חד חסר וסי' ובני מדין עיפה ועפר **וחנך** דפ' חיי שרה דין חסר וי"ו כתיב · **ויהי** הויו מתוג ברוב המדויקי' ובכ"י כחביריו והוא נכון ע"פ עדות החכמים שהזכרתי לעיל א' ג' · **בנה** כולם בסגול בר מן חד בגרי בֹּנֵה ירושלים ה' דתילים קמ"ו · מערכת אות בי"ת · והוא מלעיל בעבור קירוב הטעמים **עיר** כל לישנא דאורייתא מלא יו"ד כתיב · **כשם** ד' וסי' וכו' · (יח) **ויולד** ג' וסי' וכו' · **עירד ועירד** תרויהון מלאים יו"ד ·

מחויאל

רש"י

בארץ נוד · בארץ שכל הגולים נדים שם · **קדמת** עדן שם גלה אביו כשגורש מגן עדן שנאמר וישכן מקדם לגן עדן לשמור את שמירת דרך מבוא הגן שיש ללמוד שהי' אדם שם ומצינו רוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוצחים שנאמר אז יבדיל משה וגו' מזרחה שמש · ד"א בארץ נוד כל מקום שהולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והבריות אומרים סורו מעליו זהו שהרג את אחיו · (יז) **ויהי** בונה עיר ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך ·

ועירד

מפורש

שיבוא לו חסרון מפאת האדמה שיזרע ויטע ולא תוסף האדמה לתת קציר ופרי ויצטרך ללכת דרך רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום אחד רק ינוע וינוד אחר מזונותיו ושתי הלשונות נופלים על המחזר על מזונותיו וכן הוא אומר נודד הוא ללחם (איוב ט"ו כ"ג) בלחמו קדמו נודד (ישעי' כ"א י"ד) ונוע ינועו בניו (תילים ק"ט י') המה יניעון לאכול (תילים נ"ט) כולם לשון טלטול להחיות נפשו: (יג) **גדול** עוני מנשוא (אייני שטראפע איזט צו גראס אום זיא צו ערטראגן) · העונש הבא בעבור החטא והעון גם הוא יקרא חטא ועון וכן הוא אומר ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום · (איכה ד' ו') כלומר עונש בת עמי גדול מעונש סדום · **מנשוא** שם הפעל מבנין הקל ע"ד השלם וטעמו מסבול כי העונש גדול יותר מכדי שאוכל לסבול כן פי' המפרשים · אבל רש"י ז"ל פי' בלשון תימה כאילו כתיב הגדול בה"א התימה ברא"ש ולכן עוני כפשוטו המעשה המעוות · ואל תתמה על חסרון הה"א כי מצאנו לו חבירים כמו **אתה** עתה תעשה מלוכה? (מ"א כ"א ז') ועניינו האתה? כמו שכתב ראב"ע נחות אות ה"א ועוד רבים כמוהו · ובאמת אין זה חסרון בכתוב כי קול ותנועת המדבר ירמוז על התימה אף אם לא יגיאהו בדיבורו וכן אמר התבא

למלך

(טז) וִיתִיב בְּאַרְעָא גָּלֵי־וּמְטַלְטַל דַּהֲוַת־עֲבִידָא־עֲלוֹהִי־מִלְּקַדְמִין בְּגִינְתָא
דְעֵדֶן׃ (יז) וִידַע קַיִן יַת־אִתְּתֵיהּ וְעַדִּיאַת וִילִידַת יַת־חֲנוֹךְ וַהֲוָה בָּנֵי קַרְתָּא
וּקְרָא שְׁמָא דְקַרְתָּא כְּשׁוּם בְּרֵיהּ חֲנוֹךְ׃ (יח) וְאִתְיְלִיד לַחֲנוֹךְ יַת־עִירָד
וְעִירָד אוֹלִיד יַת מְחוּיָאֵל

מפירש

למלך אלכוזר מאמר ב' סי' ע"ב שלדברים הנאמרים מעלה על הדברים שנכתב וכמו
שאמרו מפי סופרים ולא מפי ספרים מפני שדברים שבעל פה בעמידה במקום ההפסק
וההתמדה במקום הסמוך ובחוזק הדבור ורפיונו וברמיזות ובקריצות מתמיה ושאלה
והגדה ויחול והפחד ותחנה ותנועות שמקצרת בהם המליצה הפשוטה :
(יד) גרשת אותי (דוא האסט איך פערטריבן) פעל עבר מבנין הכבד הדגוש והי' ראוי
ע"מ שִׁבַּרְתָּ ובעבור שהרי"ש גם הוא מאותיות החלושים נשתנה החירק שלפניו לצרי
כמשפט וכמוהו בֵּרַךְ בֵּרַכְתָּ וכל דוגמתם · ומפניך אסתר (פאר דיינעם
אנגזיכטע זאל איך פארבערגן) שיש מקום יקבל כח ותראה בו גבורת השם
ואם הכל מלא כבודו · ראב"ע ובפירושו לס' יונה ביאר יותר ע"ש ועוד אפרשהו בפי'
ויצא בפסוק אכן יש ה' · אסתר עתיד למ"ב מבנין נפעל ולכן נדגש הסמ"ך דוגמת
יפרד לעיל ב' י' כ"כ המדקדקים אכן טעמו כטעם ההתפעל אסתתר · ולדעתי אפשר
שהוא ההתפעל בעצמו כי מצאנו שני מיני התפעל בפתח הפ"א ודגש אחריו גם בקמצות
הפ"א ורפה אחריו כמו ויתפקדו התפקדו (שופטים כ' ט"ו) ועוד אחרים · וכן
נראה דעת רש"י ז"ל לקין כ"ד ס"ה בפירש תיבת ותתכם · ואבררהו
שם והקדמה בעז"ה · כל מוצאי (יעדר דער איך פינדעט) כל אחד אשר ימצא אותי
כמו שפירשתי טעם כל לעיל ג' א' · מצאי הא"ם שרש כי הוא פועל קל מלשון מציאה
והיו"ד לכינוי המדבר הפעול · יהרגני (ווירד איך טויבריגן) מפורש לעיל פסוק ח'
ולדעת המפרשים יהי' פירוש כל מוצאי כל חי' אשר ימצא אותי כי אדם אין בארץ
זולתו ואביו ואמו · אכן תפשתי בכל המקרא ולא מצאתי שיהי' לשון הריגה נופל
על החי' הממיתה כי אין החיה הורגת אבל טורפת ושוברת ולשון הריגה לפי מה
שאחשוב לעולם באמצעות דבר אחר בחרב באבן או באגרוף וכדומה מה שאיננו נופל
על הבלתי מדבר · לכן נראה לפי פשוטו כי עיקר יראת קין הי' מהריגת בן אדם
והי' כמסתפק במציאות בני אדם זולתם כי לא הי' לבו שלם עם ה' כמו שרמזתי לעיל
בפסוק ואל קין ואל מנחתו · וכן נראה דעת מקצת חז"ל במדרשיהם · וזה שהשיב לו
השם על טעותו ואמר לכן כל הורג קין כלומר באמת כל הורג עתה הוא קין כי אין
רוצח זולתו בארץ · ודוגמתו לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' (במדבר י"ו י"א)
שפירושו באמת אתה וכל עדתך המה הנועדים על ה' ואהרן מה הוא וגו' וכן ענינו
כאן · ואפשר שטעם לכן כטעם לא כן כמו שתרגם הסורי וכמו שאפרש עוד
ולכן איננו מקרא קצר :
(טו) לכן כל הורג קין · לדעת רש"י ז"ל הוא מקרא קצר ולא פירש מה ענשו ·

פיין

מפורש

עיין עליו וטעם שבעתים לדעתו לשבעתים וכמו שת"א לשבעה דרין ולא עכשיו · וכן פי' ראב"ע שבעתים עד שבעה דורות וכו' וטעם יוקם שתלקח נקמת הבל מקין כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות · וראיתי להמתרגם הסורי שתרגם לכן לא היכנא · כל הורג וגו' · כל קטולא דקין חד בשבעא נתפרע · וכן דעת רמב"ן שפי' לכן כל אשר יהרוג קין שבעתים יוקם ממנו כי אענש ההורג אותו שבע על חטאתו כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג בעבור יראתו אותי והתוודתו לפני עכ"ל · וכמוהו תרגם האשכנזי (ניאמאנד וואגע עס קין אומצובריינגן ! זיבן פעלטיג זאל ער גערעכט ווערדן !) ולפ"ז שבעה לאו דוקא אלא שכן דרך של מקרא לומר שבעה במקום פעמים רבות · כמו שבע על חטאתיכם (ויקרא כ"ו) כי שבע יפול צדיק וקם (משלי כ"ד י"ו) מזוקק שבעתים (תלים י"ב) ודומיהם והטעם לפי הרד"ק לפי שכל ימי העולם שביעיות · והאמת כי ענין השביעיות לא דבר רק הוא ואיננו הסכמית בני אדם אמנם הוא ענין מוסד בטבע היצירה והעד קולות המוסיקא שבע לא פחות ולא יותר ואינם ע"פ הסכמה כי אם מגד טבעם אדוקים הם במספר השבעה ולא יעלו ולא ירדו כי כן הטביעם האל יתעלה ולא יוכלו לשנות את תפקידם וזה ידוע לבעלי החכמה · ודקדוק שבעתים קשה וכבר נחלקו בו הקדמונים ובהקדמה בענין המספרים אבארהו בעז"ה · **יקם** (זאל גערעכן ווערדן) פעל עתיד לנסתר מאשר לא נקרא שם פועלו אשר קראו האחרונים בנין הופעל והי' ראוי **יֻקַּם** [ובמילואו **יְהֻקַּם** כי הה"א סימן הבנין] · דוגמת **יֻשְׁלַךְ** אכן חסרו הנון והבליעוהו בדגש כי כן משפט הנון בכל מקום · וכמוהו **יֻקַּח** (לקמן י"ח ד') **יֻתַּן** · תנור וכירים **יֻתָּץ** (ויקרא י"א ל"ה) בקמץ בעבור ההפסק · וכולם פעולים מבנין · הפעיל אע"פ שלא מצאנוהו בכתו' עיין מ"ש לעיל ב' כ' · והנה מקצת המפרשים ובתוכם החכם רש"ד חשבו להביא ראיי' לדעת הרמב"ן נגד דעת רש"י ז"ל ממה שמפורש במאמר למך כי שבעתים יוקם קין ולא יפול לשון נקמה כ"א על סובל החמס לא על עושהו ואלה לא שמו על לב כי לשון נקמה גם הוא מאותן הלשונות הסתומים ובלתי מבוררים כ"א ע"י הרכבתם עם האותיות והמלות הענינים אשר ישמשו עליהם לפרטם כענין שכתבתי לעיל ג' כ"ד בפי' ודבק באשתו ע"ש · וכמוהם לשון דין ולשון קנאה כמו שפי' רש"י במדבר י"א כ"ט · ולכן יוקם קין הוא מאמר סתום עד שתאמר לקין או מקין ולכן דקדק רש"י ז"ל באומרו יוקם הבל מקין ולא קשה ולא מידי וכל הענינים האלה אברר בעז"ה בהקדמה בדין הרכבת הפעלים · **וישם** וגו' (דער עוויגע מאכטע דעם קין איין צייכן) שם לו אות קבוע הי' עמו תמיד כי כן טעם לשון שימה כמפורש לעיל ב' ח' וכן פי' הרמב"ן והוסיף ואמר ואולי כשהי' נוסע ממקום למקום הי' לו אות מאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בו ובזה ידע שלא יקרנו אסון בדרך · ואע"פ שכבר אמר לו השם לכן כל הורג קין מ"מ עדיין הי' דואג ולא נתקררה דעתו עד ששם לו אות קבוע · **לבלתי** וגו' (דאס איהן ניכט יעדר ערטאפע דער איהן פינדעט) לשון לבלתי מפורש לעיל ג' י"א · **הכות** שם הפעל הסמוך מבנין הפעיל ונו"ן פ"א הפעל מבולע בדגש הכף כדין ובלא סמיכה הנה הוא **הכה** תכה (דברים י"ג ט"ז) ועם בכל"ם לעולם הוא במשקל הסמיכות

בהכות

מפורש

בהכות להכות מהכות · וכבר פירשתי הענין הזה בתיבת להשקות לעיל ב׳ י׳ וג׳ י״ו והדין הזה נוהג בכל שמות הפעלים ובכל הגזרות כולן :

(טז) **ויצא** קין (אלזא גינג קין הינוועג) כל ויצא ותצא ונצא הנד״י בצר״י ומלרע שלא כמנהג חביריהם **וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב וַתֵּלֶד וַיֵּרֶד** וזה בעבור נחות האלף למד הפעל ובא זה מלעיל בעבור קירוב הטעמים ועיין שום שכל · אכן בהפסק מאמר כולם מלרע והסגול ישוב לפתח **וַיֵּלַךְ וַיֵּרַד** עיין לעיל ג׳ ו׳ בתיבת ותאכל · **מלפני ה׳** (פאן דעם אנטליץ דעם עוויגן) בא עם שימוש המ״ם שמורה על הריחוק ועם שימוש הלמ״ד שמורה על הקירוב והטעם מן המקום אשר הוא לפני ה׳ שהוא הגן והאדמה הקרובה אליו שהיתה מקום השכינה ומקום קיבול הנבואה · כמו שפירשנו על ומפניך אסתר · וכן כל מלפני פלוני ענינו מן המקום אשר לפניו · **בארץ נוד** יתכן שקראה לה ארץ נוד על מקריו נע ונד ולמתרגם ארמית דעת אחרת · **קדמת** עדן · מפורש לעיל ב׳ י״ד ועיין רש״י :

(יז) **ויהי** בונה עיר (דא בויאטי ער איינע שטאט) **עיר** משקלו **פיל** והוא שם בלשון נקבה ויש לו דרך מיוחד כי בקבוצו תאמר **עָרִים** גדולות ובצורות · ובדברי רז״ל עיירות גדולות בהראות היו״ד ובקבוץ ויו תי״ו והוא שם כלל לקיבוץ בתי מושב ואם היא מוקפת חומה הנה היא עיר חומה בפרט ושם פרט של עיר בלתי מוקפת היא **חָצֵר** · ורבים תמהו לתכלית מה בנה קין עיר והוא הי׳ האדם השלישי על פני כל הארץ · ואין צורך לעיר לו ולבניו גם הוא קשה שיבנה עיר אדם יחידי מבלי עזר רבים גם מבלי כלי מלאכה מצוא׳ים · וראיתי לחכם אחד אשכנזי שאמר ידענו כי קדמוני בני אדם היה להם נקרת הסלעים וחורי עפר וכפים למחסה ולמסתור מזרם וממטר ומן המגר החלו להכין להם המערות לבתי מושב עם חדרים מרווחים ועוד היום נמצאים כאלה לרוב במדינות אסיא והמה מאין יושב · ובמדינות אפריקא עדיין יושבי המערות הנקראים טרוקלודיטן (העהלן בעוואהנר) ומסתברא כי קין הי׳ הראשון אשר הכין מערה נזאת לו ולמשפחתו · והיא אשר הית׳ נקראת עיר בלשון עברי בהנחתו הראשונה כאשר עדיין היא נקראת כן בלשון ערבי ונשאר השם עיר גם אחרי אשר החלו לבנות בתים על פני הארץ · ויתכן כי כן טעם בעיר מצור (תילים ל״א כ״ב) כלומר מערה מצורה · ולכן אין צורך לפי׳ ראב״ע ורד״ק שפירשו בעיר מצור כלומר כאילו אני בעיר מצור · כי לא הי׳ דוד בעיר מצור כ״א נחבא במערה · והאמת כי עיר ומערה שניהם מיסוד אחד הם ויאצה לו הדקדוק ואין להאריך ·

(יח) **ויולד** לחנוך (דעם חנוך װאורדי גיבאהרן) מן ילד תאמר בנפעל עבר **נולד נולדת** וכו׳ ובעתיד **אִוָּלֵד תִּוָּלֵד וַיִּוָּלֵד** מלרע ובהשתנות יוד השורש לוי״ו והעיקר כמו שכבר רמזתי לעיל א׳ י״ב שהוא והדומים לו פעלי פ״א ויו הם לכן הוא על מתכונתו גם שם דבר ממנה אין לה ולד (לקמן י״א ל״ד) וכל זה יבורר בהקדמה בעז״ה בטוב טעם ועיין בפ׳ נח בפסוק וייחל עוד : **ועירד ילד** (עירד צייגטי) עיין פי׳ רשי׳ ז״ל והכלל העולה ממנו כי בנין הקל נופל על עושה המעש׳ ובנין הפעיל על גורם המעשה ע״י עושהו וכמוהו ראובן אכל לחם · ראובן האכיל לחם את שמעון :

מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל יָלַד אֶת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת־
לָמֶךְ׃ חמישי יט וַיִּקַּח־לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה
וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה׃ כ וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי
יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה׃ כא וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־
תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב׃ כב וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת

מנחת שי

(יח) ועירד ילד את מחויאל רפה יוד ומלא ויו קדם ליוד · ומחייאל ילד את מתושאל דגש יוד קדמאה ויתיר יו"ד תניין בתריה ומסרא קדמאה ויו בתראה יו"ד · הרמ"ה ז"ל · גם במסרת ריש פ' בהעלותך כתיב מחויאל ומחייאל עם ז' זוגין מתחלפין מן ב' ב' בחד ענין קדמאה ויו תניינא יוד ועיין מ"ש בפ' וילא סי' ל' : (יט) שתי נשים · כתב המכלול דף קל"א [דף קכ"ו ד"פ] כי כל שו"א נע וסמוך לאחד מאותיות בג"ד כפ"ת האות ההוא אשר מבג"ד כפ"ת תרפה כגון בביתך זולתי מלת שְׁתים שְׁתי לפיכך קורא בן אשר בראש המלה אלף גנובה אשתים אשתי וכן קוראי' אנשי מזרח וע' מ"ש בשופטים י"ו : (כב) וצלה גם הוא רפה בגימל · הוא כתיב

שום שכל

מחויאל ומחייאל עיין מ"ש וכן כתב רד"ק במכלול דף פ' א' · כי הקמץ תחת היוד הראשון והיוד השני נעלם · ובמסר' בגליון מסר עליו ה' זוגין וכו' ול"ל ז' זוגין ועיין מ"ש · מתושא ומתושא תרויהון מלאים ויו כתיבין · (יט) ויקח היוד מתוג בכל ספרי שדפוס המדויקים גם במקרא כ"י של כ"ד הקוף מתוג ותיבת לו במקף וכן נראה · והחכם רש"ד מחק המתג הזה ודומיו אף שמלאכו כמוהו למאות ורצה להשען על דברי א"ת שבסוף הפרשה · ותמהני עליו כי המעיין שם בדברי א"ת יראה שדעתו נוטה יותר לקיימ' מלמחקם אלא שיכבד עליו עול הגהתם ואילו כדעת רש"ד הי' לו להרב בעל א"ת לקצר ולומר זה הכלל לעולם לא יבוא מתג לפני שו"א נח או דגש · כי זה הכלל אשר על פיהו מחק הרש"ד כל המתגים · ולמה זה יצעק בעל א"ת לאמור נלאיתי נשוא עול הגהתם וכו' ? והאמת כי הכלל הזה מוכחש מכמה ראיות והמתגים האלה הלוך ילכו בעקבותיהם ואין כאן מקום להאריך ועוד אדבר בם לקמן כ"ג ט' וכ"ז כ"ח וכ"ח ד' ול"ח כ"ג :

נשים כל לישנא דנשים באורייתא מלא יוד · השנית מלא יוד וכל שנית באורייתא דכוותיה מלא · (כ) ישב כל אורייתא חסר ויו בר מן י"ז מלאים וסי' בסוף פ' ויחי בפסוק וירא יושב הארץ ע"ש · אהל חסר ויו וכל לישנא דאהל באורייתא דכוותיה חסר ויו · ומקנה ו' ג' פתחין וג' קמצין [קמץ קטן] וסי' דין · ומקנה רב במדבר ל"ב א' רכוש ומקנה דה"א כ"ח א' · ויהי לו לקמן כ"ו י"ד · ותהם השנה לקמן מ"ז י"ח · ומקנה צאן דה"ב ל"ב כ"ט · ג' קדמאה פתחין עכ"ל · וכולם כדין כי הקמוצים סמוכים והפתוחים נפרדים · (כא) ושם י"ג ר"פ ונמסרו לעיל סי' ב' · יובל מלא וי"ו :

תפש

מְחוּיָאֵל וּמְחִיָּיאֵל אוֹלִיד יַת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל אוֹלִיד יַת־לָמֶךְ׃ וּנְסַב־
יט
לֵיהּ לֶמֶךְ תַּרְתֵּין נְשִׁין שׁוּם חֲדָא עָדָה וְשׁוּם תִּנְיֵתָא צִלָּה׃ וִילֵידַת עָדָה יַת־
כ
יָבָל הוּא הֲוָה רַבְּהוֹן דְּיָתְבֵי מַשְׁכְּנִין וּמָרֵי בְעִיר׃ וְשׁוּם אֲחוּהִי יוּבָל הוּא הֲוָה
כא
רַבְּהוֹן כָּל־דִּמְמַנַּן עַל־פּוּם נִבְלָא דְּיָדְעֵי־זְמַר כִּינוֹרָא וְאַבּוּבָא׃ וְצִלָּה אַף־
כב
היא

כ״א דמנגן

שום שכלי

תפש ח״ו, **כנור** מ״ו ודכוותיה בתוך ובככור בפ׳ ויצא מ״ו. **ועוגב** ב׳ דין מ״ו ושבירו דתילים ק״נ ח״ו: (כ״ב) **גם הוא** כתיב בוי״ו וקרי ביו״ד וכן כל הוא דליסן נקבה באורייתא כתיב וי״ו בר מן י״א דכתיבין היא ביו״ד, וסי׳ בפ׳ וישב בפסוק והיא שלחה אל חמי׳ ע״ש, וכן מסר רמ״ה ז״ל.

תובל

רשי

(י״ח) ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר ילד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה ביסטרא בלע״ז*. הריעת תולדת האיש איננזינדריר בלע״ז° כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר ילד מדבר בזריעת האיש והוא בלע״ז אניי״דיר (ויש נוסחאות אנייגדריר° והוא הנזכר): (י״ט) ויקח לו למך. לא הי׳ לו לפרש כל זה אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב״ה הבטחתו שאמר שבעתים יוקם קין עמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור שביעי והרג את קין זהו שאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו׳. שתי נשים, כך הי׳ דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש זו שהיא לתשמיש משקה כוס של עקרים כדי שתעקר ומקשטה בכלה ומאכילה מעדנים וחברתה נזופה ואבלה כאלמנה וזהו שפירש איוב רועה עקרה לא תלד ואלמני׳ לא ייטיב כמו שמפורש באגדת חלק. עדה, היא של פרי׳ ורבי׳ על שם שמגונה עליו ומוסרה מאצלו. עדה תרגום של סורה. צלה, היא של תשמיש על שם שיושבת תמיד בצלו. דברי אגדה הם בבראשית רבה: (כ׳) אבי יושב אהל ומקנה. הוא הי׳ הראשון לרועי בהמות במדברות ויושב אהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה לצאנו כשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע אהלו במקום אחר, ומ״א הי׳ בונה בתים לע״ז כמה דאת אומר סמל הקנאה המקנה (יחזקאל ח׳ ג׳) וכן אחיו תופש כינור ועוגב לזמר לע״ז: (כ״ב) תובל קין. תובל לשון תבלין תבל והתקין אומנתו של קין

מפורש

(י״ט) שתי נשים, דקדוקם יבואר בהקדמה ועיין מ״ש. ושם השנית, כאשר תאמר התאר לזכר שני כן תאמר התאר לנקבה שנית בתוספת תי״ו ושניהם מגזרת שנה לא מן שנים: (כ׳) אבי, ראשון וכמוהו אב גם אביב ועיין מ״ש לעיל ב׳ כ״ד בדקדוקו גם ג׳ כ׳ בטע׳ ענינו. יושב אהל, מי שדירתו קבע באהל הנוסע עמו ממקו׳ למקו׳ יקרא כן ועיין רש״י, ודקדוק אהל לקמן ט׳ כ״א. ומקנה, משקלו מקוה לעיל א׳ י׳. והוא מוסב על אבי הנזכר וענינו אבי מקנה כלומ׳ בעל מקנה, וכן ת״א ומרי בעיר. ומקנה שם כלל אל קנין הבהמה, ועוד אפרש לקמן ל״א י״ח: (כ״א, כ״ב) אבי כל תופש כנור ועוגב, [דער ערשטע הארפן אונד ציטטרשלעגר], מיני כלי הנגינה עשוים לעורר השמחה. ומלאכו אצל רועים שדרכם להיות מנגנים. ואולם אחז הכתוב לשון תופש לפי שהמנגן תופש ומכריח יתירי הכנור לנגן כרצונו כמו ותפשה (דברים

*) ניֶשׁטְרָא געבאהרן ווערדן, הערפאר קאמען: °) אִינְזֵינְדְרִיר, אֶנְיֵיגְדְרִיר, ציגן:

אֶת־תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֵשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחוֹת תּוּבַל־
כג קַיִן נַעֲמָה׃ וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשֵׁי

למך

מנחת שי

כתיב בויו וקרי היא ביוד כן הוא בספרים כ״י ובדפוס קדמון וכן כתוב אור תורה. **תובל קין** כתוב במסרת פ׳ ויגש על פסוק ויולד ליוסף תובל קין למדני ולתא חדא כתוב וקרין למע׳ תרין מילין כתוב וקריין ואכן קיימא לן כמערבאי וכן כתב הרמ״ה ז״ל תובל קין תרין מילין כתיב וקריין, עוד כתב את תובל קין מ״ו כתיב ודכוותי׳ ואחות תובל קין ומסר עלי׳ ד׳ מלאים ולא מסיימי ולפום נוסחי דיקי לא אשכחן באו׳ מלאים לבד מהלין תרי וחד ח״ו **ותבל** דבני יפת דכולהי נוסחי דאתי לידן חסר ויו כתיב׃

(כג) **הָאְזֵנָּה** אמרתי, בכמה נוסחאות הדפוס כ״י

שום שכל

תובל קין תרין מילין ומ״ו כתיב רמ״ה ז״ל ועיין מ״ש. ובמסרת **תובל** ו׳ פתחין וסי׳ וכו׳, **לטש** לי׳ וחסר ויו. **חרש** ח״ו וכולהון חסרים דכוותי׳. **נחשת** כל ליטנא ח״ו כתיב. **ואחות** מ״ו וכל אחות באורייתא דכוו׳ מלא. **נעמה** בכל המדויקי׳ וכ״י הנון בפתח והעין בח״פ, וכן שם אם רחבעם דמלכים א׳ י״ד, ובכ״י מסר על זה לית בתורה׃

(כ״ג) **לנשין** מ״י וכל נשיו באורייתא דכוותי׳. **האזנה** הזין בצרי והנון דגש בכל המדויקי׳ גם בכ״י של כ״ד וכן העיד רד״ק והחכם ר׳ משה הנקדן, אולם האלף במקצת מדויקים בשוא לבד ובנוקדתם בח״פ והמ״ש

לבד

רשי

קין לעשות כלי זין לרוצחים. **לטש כל חורש נחשת וברזל,** מחדד אומנות נחשת וברזל כמו ילטוש עיניו לי (איוב י״ו ט׳). **חרש,** איננו לשון **פועל** אלא לשון שהרי נקוד קמץ קטן וטעמו למטה כלומר מחדד ומלאכת כל כלי אומנות נחשת וברזל. (עיין מפורש). **נעמה** היא אשתו של נח, בב״ר: (כ״ג) **שמען קולי.**

שהיו

מפורש

כ״ב כ״ה). וא״ת אבי כל תופש וגו׳ רבהון כל דממכן על פום נבלא דידעי זמר כנורא ואבובא. ויש גורסים רבהון כל דמנגן על פום נבלא וכו׳ וכן ת״י הפורטים על פי הנבל (עמוס ו׳ ו׳) דמנגן על פום נבלא. והוא תמה כי אין לנבל זכר בקרא ובכל המקרא כנור מתורגם כנרא לא נבלא הוץ מן בתוף ובכנור לקמן ל״א כ״ז שת״א בתופין ובחינגן, וכמו שתרגם בתופים ובמחולות, שמות ט״ו כ׳. וכמוהו נבל תרגומו בכל מקום נבלא חוץ מן וזמרת נבליך (עמוס ה׳) שת״י וניגון כנרך, ונראה מזה כי גם כנור גם נבל שניהם נופלים על כל כלי ניגון בכלל, ובמדרש תילים פ״א ר׳ חייה בר אבא אומר הוא נבל הוא כנור, ר׳ שמעון אומר נימין יתירן (ובג״א נימין ויתידות) שבין זה לזה, ע״כ. ועל הכנור בפרט אמר היוסיפון בקדמוניות שלו ספר ז׳ פרק י׳ שהוא של עשרה נימין, והיו עשויים מבני מעים כמו שאמרו סוף מס׳ קינים עורו לתוף מעיו לנבלים בני מעיו לכנורות, גם המתרגם היוני משונה כי לפעמים תרגמו כנרא ולפעמים קיתרא ולפעמים אורגנון והוא שם כלל. והסורי גם הוא תרגם כנור שבכאן קיתרא ובמקומות אחרים תרגם כנרא, והראב״ע בסוף תילים אמר זה הכלל אין דרך לדעת אלו כלי הנגונים כי כלים לנגונים הרבה ימצאו

בארץ

הִיא יְלֵידַת יַת־תּוּבַל קַיִן רַבְּהוֹן דְּכָל־יָדְעֵי עֲבִידַת נְחָשָׁא וּפַרְזְלָא וַאֲחָתֵיהּ
דְּתוּבַל־קַיִן נַעֲמָה: וַאֲמַר לֶמֶךְ לִנְשׁוֹהִי עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קָלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ כג
אציתא

מפורש

בארץ ישמעאל ואנשי אדום לא ראום גם יש באדום כלים לא שמעום חכמי ישמעאל עכ"ל. ועוגב א"ת אבובא בדגשות הבית וכן ת"י, וגם חליל תרגמו אבובא ישעי' ה' י"ב ויחזקאל ל"ג ל"ב, והוא כלי זמר בדמיון קנה עשוי נקבים נקבים קטנים משוערים להוצאת מינים מוגבלים מהקולות ומניחו אדם על פיו ומחליף אצבעותיו על הנקבים ונשמע קולו קול נאה קול משובח ולדעת רז"ל ערכין י' א' לכן נקרא שמו חליל כי קולו ערב כאשר קיימו שם בגמרא כי תרגם מתוק (שופטים י"ד י"ד) חוליא. ומה מתוק (שם י"ח) מה חלי. והקרוב דעת רד"ק וראב"ע כי הוא כלי חלול ולכן נקרא חליל ויהי' אבוב מן המלות העבריות כמו נבוב לוחות שפרשו בוב, והאלף בו נוסף כאלף שבאחותי ובאגלי טל ובאבחת חרב. והיותר נראה שיהי' דגשות הבית לתשלום חסרון הנון ובמלואו אנבוב אשר עניינו בלשון ערבי קנה כי ממנו עשו הקדמונים החלילים וזה שמו אצל היונים קלמום שהוא קנה בלשונם והכלי הזה נודע הוא לרומיים בשם קלמוס, גם אמבוב בחילוף הנון במם הוא שמו בלשון ארמי, גם הרומיים היו קוראים אמבובאיא אל הנשים המזמרות אשר באו אליהן מארץ ארם וכלי זמרם בידם, גם רש"י ז"ל בפירושו לישעי' ה' י"ב אמר חליל אבוב של קנה גלמייל בלע"ז ובמלכי' א' א' מ' אמר קלמייל בלע"ז ובערכין שם אמר קלמיים והכל אחד וכן יקרא אצל הצרפתים קלמייא (ובל"א רוהר פפייפע) שהקוף הוא כמו קוף קיסר שקוראים ציסר וזולתם, ומדברי רש"י ז"ל למדנו כי לא יקרא חליל כ"א אבוב של קנה דווקא אבל העשוי מן עץ או עצם ובדומה הוא העוגב בפרט. ותכלית החלילים לעורר השמחה גם האבל כמו שאמרו ז"ל ב"מ דף ע"ה ב' חלילים לכלה ולמת, ובירמי' מ"ח ל"ו לבי כחלילים יהמה ומתורגם כזמר אבובין ידוה, ולשמחה כתוב בישעי' ל' כ"ט ושמחת לבב כהולך בחליל, וכן אמר הגאון בערוך ערך אליית, כי יש דברי' שעושין לאבל ולשמחה אבל אין עניינם שוה, וזאת לפנים בישראל כאשר כתוב בס' שלישי למלחמות היהודים ביוסף בן גוריון, ואחרי' החזיקו גויי הארץ כמו שהזכיר גרוציוס והובידיו בס' פסטורום שלנס ס' ו': וצלה גם היא וגו' דוגמת והבל הביא גם הוא לעיל פסוק ד' ע"ש כן הוא לפי הפשט, ולדעת דברי ההגדה שהביא רש"י ז"ל יהי' טעם גם היא אע"פ שהשקה כוס של עקרים מ"מ ילדה גם היא דאיכא גופא דלא מקבל סמא. לטש וגו' [וועלכר גלענצענדס ווערקצייג פון קופפר אונד אייזן צו מאכען פערשטאנד], לוטש מחדד דוגמת ללטוש איש את מחרשתו (ש"א יג כ') והוא פועל, אבל אונקלוס תרגם רבהון דכל ידעי עיבידת נחשא ופרזלא, וכן ת"י ולדעתם יהי' לוטש לשון אומן ורב דוגמת חביריו אבי, וחורש שם תאר אל בעל המלאכה דוגמת איש צורי חורש נחשת (מ"א ז') אבל הרד"ק פירש חורש שם דבר בפלם ואת היותר החרמנו (ש"א ט"ו ט"ו) ופירש הכתוב שהוא הי' מחדד כל אומנות נחשת וברזל, והיותר נראה הוא פירוש רש"י כי אין חורש שם דבר שאילו כן הי' הריש בסגול והנגינה מלעיל דוגמת חדש קדש ודומיהם משמות דברים ובעבור שהוא מלרע ובצרי לכן הוא פועל ועניינו כלי אומנות ועליהם נופל בטוב לשון פועל ועיין בפירושו לקמן מ"א ל"ה ושמות כ"ח י"א. ומה שפירש הרא"ם בזה הוא תמוה: (כ"ג) ויאמר למך וגו', [למך ספראך מייכט צו

לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי׃
כד כִּי שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם־קָיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה׃ וַיֵּדַע אָדָם
כה עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שָׁת־לִי
אלהים

מנחת שי

ב״י ההא בפתח והאלף בשוא לבדו והזין בסגול והחזקוני כתב שהזין בצרי וכן ראיתי בנוסחאות כ״י ודפוס ישן וכ״כ במכלול דק כ״ד (דף ע״ע א׳ מדפוס פיורדא) שמשפטו האַזְנָה בשקל הפְקְדָה גם בעל ספר פתח דברי כתב דף ל״ו שהאלף כחה ועוין מ״ש בישעי׳ ל״ב. (אמר וו״ה לא ידענו שם המחבר ס׳ פתח דברי אכן ראיתי להסכים בלמשי שכתב ורבי דוד קמחי בספרו פתח דברי וכו׳ וא״כ איתמא׳ ספר׳ ועי׳ **שום שכל**): (כה) **כי שת־לי** כל קמץ שיבוא במקף קריאתו בקמץ חטוף ואם ישתתף עם הקמץ מאריך לא יחטפנו המקף כמו כי שָׁת־לי אלהים, אשר גָר־שם אברהם. משגב־לנו, לשון לימודים ועיין מ״ש בפ׳ מסעי על
ים

שום שכל

לדד ולא הכריע גם מדברי פתח דברי אין הכרע אמנם מכאתי להסכים בלמשי דבר ברור וז״ל, **האזנה** כמו הפעלנה ובאה האלף בחטף פתח להיותה גרונית תמורת שוא עכ״ל. ובמסרה ב׳ דין ובישעי׳ ל״ב ט׳. **כי איש הרגתי** במקרא כ״י מרכא פשטא מוכח. **וילד** ב׳ דין וילד זקונים לקמן מ״ד. **לחברתי** ח״ו: (כ״ד) יֻקַּם־קין במקרא כ״י משכת כ״ד כמתג היוד של יקם וכן יוד של **יקח־נא** לקמן י״ח י״ד וכן **יתן־מים** ויקרא י״א ל״ח וכן כל הדומים והאמת כי חד דיכא אית להון עם ויקח לו למך וחבידיו הנזכרים לעיל ועיין לקמן ז׳ ב׳. **שבעים** מ״י וכל שבעים באורייתא דכוותיה: (כ״ה) **עוד** מ״ו וכל
עוד

רשי

שהיו נשיו פורשות ממנו מתשמיש לפי שהרג את קין ואת תובל קין בנו שהי׳ למך סומא ותובל קין מושכו וראה את קין ונדמה לו כחיה ואמר לאביו למשוך בקשת והרגו וכיון שידע שהוא קין זקנו הכה כף אל כף וספק את בנו ביניהם והרגו והיו נשיו פורשות ממנו והוא מפייסן שמען קולי להשמע לי לתשמיש וכי איש אשר הרגתי לפצעי הוא נהרג וכי אני פצעתיו מזיד שיהי׳ הפצע קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי נהרג כלומר ע״י חבורתי בתמי׳ והלא שוגג אני ולא מזיד לא זהו פצעי ולא זהו חבורתי. פצע, מכת חרב או חץ כפראורה* בלשון לעז (ועיין מפורש): (כ״ד) כי שבעתים יוקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה. שבעים ושבעה, לשון ריבוי שביעיות אחז לו כך דרש ר׳ תנחומא. ומדרש בראשית רבה לא הרג למך כלום ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות אמרו מה אנו יולדות לבהלה למחר המבול בא ושוטף את הכל והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי וכי אני הרגתי את הבל שהוא איש בקומה וילד בשנים שיהי׳ זרעי כלה באותו עון ומה קין שהרג נתלו לו שבעה דורות אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו ק״ו של שטות א״כ אין הקב״ה גובה את חובו ומקיים את דברו: (כ״ה) וידע
אדם

מפורש

זיינן וייברן, עדה אונד צלה הערט איינר שטיאמע!] שמעו ציווי לרבות מבנין הקל והי׳ ראוי שְׁמַעְנָה בתוספת ה״א כחבירו דישעי׳ ל״ב ט׳ ובא בחסרון הה״א לקצר. ולעולם הנגינה מלעיל. נשי למך האזנה אמרתי [וייבר למ׳כ׳ס פרנעהאט איינע רעדע!]
כתי

*) כפראורה׳ איינע וואונדע.

אֲצִיתָא לְמֵימְרִי לָא־גַבְרָא קְטָלִית דִּבְדִילֵיהּ אֲנָא סָבִיל חוֹבִין וְאַף־לָא־
כד עוּלֵימָא חַבָּלִית דִּבְדִילֵיהּ יִשְׁתֵּיצֵי־זַרְעִי׃ אֲרֵי־שִׁבְעָה דָרִין אִיתְלִיאוּ לְקָיִן
כה הֲלָא־לְלֶמֶךְ בְּרֵיהּ שַׁבְעִין וְשַׁבְעָא׃ וִידַע אָדָם עוֹד יַת־אִתְּתֵיהּ וִילֵידַת בַּר
וקרת

מפורש

נשי למך במקום נָשַׁי כמו שמפורש לעיל ב' כ' על ולאדם לא מצא. האזנה פעל נגזר מן שם
דבר אֹזן ועניינו הטו אזן וגם הוא ציווי לרבות ומבנין הפעיל ונדגש הנון להתבלע נון למד
הפעל כי במילואו הנה הוא האזֶנְנָה דוגמת הפקדנה ועי' שרש שכל. אמרתי מן אִמְרָה
בפלס שפתה שמלה. כי איש וגו', [איינן מאן ערשלאג' איך צו מיינר וואונדי, אונד איינן
יינגלינג צו מיינר בייל]. לא פורש על מה כיוון למך במאמרו זה ורש"י כתב בשם ר' תנחומא
שמקרה קרה ללמך והרג קין ותובל קין בנו וזהו טעם איש וילד, והמאורע הזאת בעצמה
הזכיר גם היוסיפון בקדמוניות שלו ונראה שהיתה זאת קבלה בידם ועיין רש"י. וטעם
פצע וחבורה שמות כ"א כ"ה. והנה לדעת רש"י יהי' המאמר חסר ה"א השאלה המרומז
בקול ותנועת המדבר כמפורש לעיל פסוק י"ג וכינוי היוד שבתיבת פצעי וחבורתי לסימן
הפועל דוגמת ואני תפלתי ורבים כן כי כן מדרך הכינויים שבאו לפעמים להורות הפעול
גם הפועל כמפורש לעיל ב' י"ז בתיבת אכלך, וזה שאמר הרב וכי אני פצעתיו מזיד שיהי'
הפצע קרוי על שמי וכו' ואולם הוסיף הרב תיבת מזיד והוסיף עוד ואמר והלא שוגג הייתי
וכו' כדי לתקן מאמר למך שאמר שאין זה פצעו ולא חבורתו והלא סוף סוף הוא עשאם?
לזה פירש הרב שהשלילה בשאינו פצעו ולא חבורתו הוא מן המזיד כי שוגג הי' ולא יחשוב ה'
לו עון כי אין ברוחו רמיה: (כ"ד) כי שבעתים וגו', [ווירד קין זיבן פעלטיג גראכן זא
למך זיבן אונד זיבציג פעלטיג], כולו מפורש לעיל. אמנם ראיתי לעקילס המתרגם פירש
אחר נאה ומקובל לפי העתקת בעל מאור עינים שאמר וז"ל, "כי שבעתים,

תרגם עקילס איפטיפלוס, ר"ל בשבעה חלקים והיינו קין שהרג את אחיו בלי פשעו לא יקבל עונשו
רק בשבע פעמים אני למך שהרגתי נער בשביל שפצע בי ועשה בי חבורה (כהוראת פתרון השבעים)
לא כל שכן שיתחלק ענשי בשבעים ושבעה פעמים באופן שלא ארגישנו, וזה באמת פירוש נאה שילא להקל
על דרך אונקלוס שתרגם לשבע דרין, ומשמעות שבעתים בשבעתים כמו ששת ימים עשה ה' בששת ימים
וכו' וכאמרם ז"ל משל לנושה בחבירו אלף זוז שונאו נפרע ממנו בבת אחת ואוהבו נפרע מועט מועט עכ"ל."

אכן עד כמה תסבול התיבה את הפירוש הזה אבאר בעז"ה בביאור המספרים. ודע כי
מאמר למך לנשיו הוא המאמר הראשון במקראי קדש המיוסד על דרך מלאכת המליצה
[ריטוריקא, רעדעקונסט] אשר זאת משמרת משאה להנעים המאמר ולעשותו נערב אם
מצד סידור הענינים ואם מצד סידור התיבות בערך נאה ונערב. אמנם כל סידור יחלק
עוד לסוגים וכל סוג למינים, ומצאו החכמים כי לסידור התיבות שלשה סוגים,
והסוג הראשון הוא הכפל ואחד ממיניו הוא, הכפל הענין במלות שונות כזה

עדה וצלה שמען קולי   כי איש הרגתי לפצעי
נשי למך האזנה אמרתי   ו———ילד———לחברתי

הנך רואה בעיניך כי כל ענין הוא כפול אבל בתיבות נבדלות וזה הוא הנהוג ברוב ולפעמים
בהשתנו' מעט ואין כאן מקו' ביאור' כי רב הוא ויבוארו ב"ה על מקומם במלאכ' המליצ' והשיר.:
(כ"ה) כי שת (דען [זיא שפראך] גאטט האט איר אנדערן זאאמן בשטעהרט אן דער שטעללע
פאן

כו אֱלֹהִים֙ זֶ֣רַע אַחֵ֔ר תַּ֣חַת הֶ֔בֶל כִּ֥י הֲרָג֖וֹ קָֽיִן׃ וּלְשֵׁ֤ת גַּם־הוּא֙
יֻלַּד־בֵּ֔ן וַיִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ אֱנ֑וֹשׁ אָ֣ז הוּחַ֔ל לִקְרֹ֖א בְּשֵׁ֥ם יְהוָֽה׃
ה א ס זֶ֣ה סֵ֔פֶר תּוֹלְדֹ֖ת אָדָ֑ם בְּי֗וֹם בְּרֹ֤א אֱלֹהִים֙ אָדָ֔ם בִּדְמ֥וּת
ששי ב אֱלֹהִ֖ים עָשָׂ֥ה אֹתֽוֹ׃ זָכָ֥ר וּנְקֵבָ֖ה בְּרָאָ֑ם וַיְבָ֣רֶךְ אֹתָ֗ם וַיִּקְרָ֤א
ג אֶת־שְׁמָם֙ אָדָ֔ם בְּי֖וֹם הִבָּֽרְאָֽם׃ וַֽיְחִ֣י אָדָ֗ם שְׁלֹשִׁ֤ים וּמְאַת֙

שנה

מנחת שי

ָם המלא: (כו) **ולשת גם הוא** דגש בגימל: (א׳) **בדמות אלהים** קדש: (ג׳) **כצלמו** בכף, וכן הביאו בעל המסרת במכין אלפא ביתא חד כתיב בבית וחד בכף, וכן כתב א״ת בפשיטות ולשון הרמ״ה על זה קדמאה בצלמו בבית בתראה כצלמו בכף וסימן בצלמנו

שום שכל

עוד בעוד דאורייתא דכוותיה מלא בר מן ב׳ חסירים ויו וסי׳ **עֹד** כל ימי הארץ דפ׳ נח, ויאמרו האנשים אל לוט **עֹד** מי לך פה דפ׳ וירא, רמ״ה. **ותקרא את־שמו** י׳ וסי׳ במס״ר בערך קרא. הלין דכתיבין ותקרא את שמו לשון נקבה ואולתם ויקרא את שמו לשון זכר, ושטה דכתיבין ויקרא שמו בחסרון מלת את וסי׳ בפ׳ וישלח בפסוק ויקרא שמו אלון בכות. **שָׁת** ד׳ קמוצין וסי׳ בפ׳ ואדא בפסוק ולא שת לבו. **לי אלהים** י״א וסי׳ מ״א סי׳ ב׳: (כו) **אנוש** כולם מלאים ויו כתיבין. **הוחל** מ״צ כתיב. **לקרא** ח״ו ומלא אלף בסוף תיבותא וכל ליטנא באורייתא דכוותיה: (א׳) **ברא** ח״ו ואלף בסוף תיבותא. **בדמות** מ״ו כתיב וכמוהו בצלמנו **כדמותנו** דלעיל וכמוהו ויולד **בדמותו** דלקמן בולן מלאים ויו כתיבון: (ג) **שלשים** ח״ו ומ״י וכל שלשים באורייתא דכוותיה. **ויולד** מ״ו כתיב וכל

רשי

אדם וגו׳. בא לו למך אצל אדם הראשון וקבל על נשיו אמר להם וכי עליכם לדקדק על גזרתו של מקום אתם עשו מצותכם והוא יעשה את שלו אמרו לו קשוט עצמך תחלה והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך מיד וידע אדם וגו׳. ומהו עוד ללמד שנתוספה לו תאוה על תאותו, בב״ר: (כ״ו) **אז הוחל לקרא.** את שמות האדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב״ה לעשותן ע״ז ולקרותן אלוהות (עיין מפורש): (א׳) **זה ספר** תולדת אדם. זו היא ספירת תולדות אדם ומדרשי אגדה יש רבים. **ביום ברוא** וגו׳, מגיד שביום שנברא הוליד: (ג׳) שלשים ומאת שנה. עד כאן פירש מן האשה: ויתהלך

מפורש

פאן הבל דען קין ערשלאגן). שת (ער האט בשעהרט, געזעצט), פעל עבר נסתר מבנין הקל מפעלי עלומי העין והעתיד ממנו אשית תשית וכו׳ עיין לעיל ג׳ ט״ו. והתיבה מוקפת ומתוגה עיין מ״ש. תחת ענינו במקום ודקדוקו לעיל א׳ ז׳. הרגו כמו הרג אותו ונכמד למידת הפועל והפעול: (כ״ו) ולשת וגו׳, (דעם שת ווארד אויך איין זאהן געבאהרן), בעבור שאמר ולשת בלמד שהוא לשון דאטיף נופל אחריו לשון יֻלַּד שמשקלו לקח לעיל ב׳ כ״ג ע״ש, ואילו היה כתוב ושת הי׳ טופל עליו לשון ילד או הוליד. אז הוחל וגו׳ (דאמאלס

פינג

וּקְרַת יַת־שְׁמֵיהּ שֵׁת אֲרֵי אֲמָרַת יְהַב לִי יְיָ בַּר אוּחֲרַן חֲלַף הֶבֶל דְּקַטְלֵיהּ קָיִן׃
וּלְשֵׁת אַף־הוּא אִתְיְלִיד בַּר וּקְרָא יַת־שְׁמֵיהּ אֱנוֹשׁ בְּכֵן בְּיוֹמוֹהִי חֲלוּ בְּנֵי־ כו
אֱנָשָׁא־מִלְצַלָּאָה בִּשְׁמָא דַייָ׃ דֵּין סֵפֶר תּוֹלְדַת אָדָם בְּיוֹמָא דִּבְרָא יְיָ אָדָם א ה
בִּדְמוּת אֱלָהִים עֲבַד יָתֵיהּ׃ דְּכַר וְנוּקְבָא בְּרָאנוּן וּבָרִיךְ יַתְהוֹן וּקְרָא יַת־ ב
שְׁמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְּאִתְבְּרִיאוּ׃ וַחֲיָא אָדָם מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלִיד ג

בדמותיה

מפורש

פינג מאן אן צו בעננען מיט דעם נאמען דעס עוויגען), אז מלה רומזת על זמן עבר גם עתיד וכן אמרו במכילתא ביהושע סימן י' יש אז לשעבר ויש אז לעתיד לבוא וכו', ועוד אבארהו בפסוק והכנעני אז בארץ ובפסוק אז ישיר משה. הוחל פירשו רד"ק מלשון חילול ופירשו ופירושו כי בימי אנוש טעו אחר ע"ז והקריאה בשם ה' אז הוחלה, ואמר עוד, ויתכן שהוא מלשון התחלה כי אז החלו בני אדם לקרוא שמות הגללים והעצבים בשם ה'. ולזאת נוטה דעת רש"י ז"ל לא לפירש הראשון כמו שחשב רש"ד, והראב"ע גם הוא פירשו מלשון תחלה והטעם שהחלו להתפלל, והאמת והנכון כי לא יתכן כלל להיותו מלשון חילול כי לא מצאנו בכל המקרא לשון חילול כ"א בבנין הכבד הדגוש ועל דרך השלימים, אבל לשון התחלה בבנין הפעיל ובחסרון אות הכפל וממנו יתכן לומר הוחל בחסרון הלמד, ולכן לעיקר מדקדק לשון עברי אין טעם לכל הדקדוקים האלה בעבור נחות הויו והי' ראוי הֻחַל בקיבוץ דוגמת מי יתן בספר וְיֻחָקוּ (איוב י"ט כ"ג) כי לא תושלם הדגש בחית גם לא מצאנו שיבוא השורק תמורת הקיבוץ להשלמת הדגש כ"א החולם כידוע מדייקות ואכן הנכון שהוא מנחי פ"א הפעל משרש יחל מן שבעת ימים תּוֹחֵל (ש"א י' ח') דוגמת הוּבַר הוּשַׁב שהוא מן הוֹבַר הוֹשַׁב, וכן הוּחַל מן הוֹחַל שענינו האיחור והביטול וטעמו אז נתבטל הקריאה בשם ה' ועיין לקמן ח' י': (א') **זה** ספר וגו' (דיעס איזט דאס געשלעכטס רעגיסטער דער נאכקאממען פאן אדם), אחר שנולד שת שממנו הושתת העולם חזר לו ליכתב יצירתו של אדם הראשון ואחריו כל תולדתיו מדור לדור. ביום וגו' כלומר אבל האדם עצמו איננו נולד מאב ואם רק אלהים בראו ובדמות אלהים עשה אותו ולכן ויולד בדמותו כצלמו שנתן בו השם כח תולדת להוציא דמותו עד שידמה מעשהו לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חי' קין וכן כמה שנים הי' כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמחה שם קין במבול והזכיר הריגת קין להראות צדקת השם ואם האריך אפו הענישו בסוף כטעם ונקה לא ינקה, ראב"ע. ברא אלהים, שם הפעל הסמוך מבנין הקל עיין לעיל ב' י"ז:

(ב') ביום הבראם (דא זיא געשאפען ווארדען) מפורש לעיל ב' ד': (ג') ויחי אדם וגו', (אלס אדם הונדערט אונד דרייסיג יאהר לעבטע) דקדוק ויחי בדקדוק ויהי המפורש לעיל א' ה' ע"ש. שלשים (דרייסיג) מקובץ מן שלש ובעבור כי כלל החשבון עשר לכן שלשים ענינו קיבוץ כלל החשבון שלש פעמים וכן ארבעים חמשים עד מאה (הונדערט) שהוא שם נבדל והוא לשו' נקבה וישתנה לתי' בסמיכות ובריבוי השניות מְאַת מָאתָיִם ושם הוא לזכרים ולנקבות, וכן הקיבוץ מֵאוֹת. שְׁלֹשׁ מֵאוֹת לא שְׁלֹשָׁה וכן עם חביריו, ומנהג הלשון לומר הנספר בלשון יחיד עם מספר העשירות והמאות כי תאמר שתים עשרה שנה.

מאה

ד שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃ וַיִּהְיוּ
יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
ה בָּנִים וּבָנוֹת׃ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וּשְׁלֹשִׁים

מנחת שי

בצלמנו כדמותנו: (ד') **ויולד בנים ובנות**, כתב הרמ"ה מ"ו וכל בנות דכוותי' ודכוותיה את **בנות** האדם וכל דכוותיה מלא ודכוותיה **ובנות** אנשי העיר וכל לישנא דכוותיה. עוד כתב אח"כ **ובנותיו לבנותיו** ב' מלאים דמלאים ויו ויוד וסי' וישכם לבן בבקר וינשק לבניו **ולבנותיו**. כל נפש בניו **ובנותיו** וכל שארא לשון **בנתיו** ח"ו ומ"י כתיב ועיין מ"ש בפ' ויצא על את **בנותיך**: (ה') **ויהיו** כל ימי אדם, ברוב הספרים בשני גרישין

שום שכל

וכל אורייתא דכוותיה: (ד') **ויהיו ימי** ג' חסר (כל) בלישנא וסי' אדם, תרח לקמן י"א ל"ב, יצחק לקמן ל"ה כ"ח. כן נמסר במערכת ערך יום, וזולתם ויהיו כל ימי. והנה בכל ספרי הדפוס אשר ראיתי תיבת ימי מוקף וזה שלא כדרך משפטי הטעמים כי אדם טעמו מלרע ולכן נמלט ימי מן ההקפה אכן במקרא כ"י משנת כ"ד מצאתיו על נכון וַיִּהְיוּ׀ יְמֵי אדם במונח לגרמיה ומונח רביע וזה וודאי כמשפט ומצאתי עוד עד אחר בטעמי ת"א כי כן נטעם גם שם במ"ג ד' ראשון של בומבירגי וידענו כי מטעים התרגום רדף לעולם אחר טעמי המקרא בכל מקום שאפשר, ועל פי שנים עדים יקום דבר. ועוד מצאתי במקרא כ"י הנזכר תיבת אחרי בטעם מהפך והולידו בטעם פשט, ולא ידעתי סודו. **הולידו**, כל לישנא מלא. מסרת כ"י. וכן אמר רמ"ה מ"ו ויוד כתיב וכל לישנא באורייתא דכוותיה. **שמנה** ח"ו וכל לישנא באורייתא דכוותי'. מֵאֹת ז"ל רמ"ה ויהיו ימי אדם אחרי הולידו את שת שמנה **מאת** שנה. ויחי למך אחרי הולידו את נח חמש ותשעים שנה וחמש **מאת** שנה. אדני שמעני ארץ ארבע **מאת** שקל כסף ביני ובינך, אלו ג' **מאת** חסירים ויו כתיבין ושארא באורייתא כל לישנא **דמאות** מ"ו כתיב. ב״נ לֶד כולהון מלאים וכולהון בטעם (מרכא) במ"א וישא לו יהוידע נשים שתים וַיּוֹלֶד בד"ה ב' כ"ד ג'. וכל קריא בנים ובנות במ"א בנות ובנים וישא לו יהוידע נשים שתים. כן נמסר במסורת הדפוס, אמנם בכל ספרינו גם בפסוק וישא לו יהוידע כתיב בנים ובנות וכן בשני כ"י אשר לי כתיב ויולד בנים ובנות ואין שם סימני כ"א בטעם וכן נמסר שם לית בטעם. ועיין מ"ש לקמן על ויולד בנים ובנות דקינן. וראיתי בסוף המערכת שטה חדא מן ל"ט דכל חד וחד לית דכוותיה וכל קריא חילופיהן וסי' שבתון שבת דהוא הדבר אשר דבר ה' וכל קריאה חילוף שבת שבתון וכו' ואם איתא דגבי יהוידע כתיב בנות ובנים ה"ל למימני יתיה בהדי הך שטה, ומ"מ צ"ע: (ה') **ויהיו** כל ימי אדם, ברוב המדויקים ויהיו בטעם גרשיים וכן בכ"י ומסר עליו לית בטעם בענין וסי' ויגרש את האדם עכ"ל רצונו ויהיו דאדם נגרש. **ויהיו כל ימי** ז' בענין

מפורש

מאה שנה ועשרים שנה, לא שנים. וכן שמונה מאות שנה, תשע מאות שנה. אבל לא כן עם מספר האחדים כי בו יבוא הנספר בלשון רבים לעולם חמש שנים ושבע שנים עד עשר שנים, וכל הענינים האלה יבוארו במקומן באר היטב. ויולד מבנין הפעיל מבעלי פ"י והנגינה מלעיל בעבור היות הפתוח שבראשו ולכן העין בסגול דוגמת ותוסף דלעיל ד' ב' ע"ש

ועיין

ד בִּדְמוּתֵיהּ דְּדָמֵי לֵיהּ וּקְרָא יָת־שְׁמֵיהּ שֵׁת׃ וַהֲווֹ יוֹמֵי אָדָם בָּתַר דְּאוֹלִיד
ה יָת־שֵׁת תַּמְנֵי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַהֲווֹ כָּל־יוֹמֵי אָדָם דַּחֲיָא תְּשַׁע
מאה

מפורש

ועיין ד׳ י״ח. בדמותו כצלמו, מפורש בפסוק נעשה אדם. ועיין פסוק א׳:
(ד׳) ויהיו ימי אדם וגו׳, (נאך דעם ער שת געצייגט לעבטי אדם נאך) אחרי (נאך, נאך דעם) מלת הענין ויאמר רד״ק בפירושו ליהושע א׳ וזה לשונו,

״ אחרי הוא לשון רבים בשקל אשרי אלא שמלת אשרי רבים לעולם לא ימצא בלשון יחיד ולא כן מלת אחרי כי ימצא אחר הדברים האלה וזולתו, ורבוי מלת אחרי כמו ריבוי מלת לפני כי האחורים כנגד הפנים אלא שהפנים לא ימצאו בלשון יחיד לעולם לפי שהרואה אותם והפונה אליהם ימצאו בעיניו רבים לעולם ולא יוכל לראות אבר אחד אשר בפנים מבלי חבירו כי איברי הפנים שנים, גבות העינים והעינים ואפים ולחיים ושפתים ושנים ולא כן העורף שהוא אחר הפנים שהוא אחד כנגד הפנים, וכאשר ימצא בלשון יחיד לפי שהוא אחד וכאשר ימצא בלשון רבים לפי שהוא אחר הפנים שהם רבים וכן כל צורת האדם לפניו מפותחת באיברים ולאחריו גוף שוה, ולפני ואחרי יאמרו על גוף האדם וממנו נשאלים לשאר הדברים כמו ויחן את פני העיר (לקמן ל״ג י״ח) מאחרי העיר (יהושע ח׳ י״ד) והחונים לפני המשכן (במדבר ג׳ ל״ח) אחרי המשכן יחנו (במדבר ג׳ כ״ג) והדומים להם, ויאמר לפני ואחרי על קדימת הזמן ועל התאחרו כי הפנים נקראו ג״כ קדם ואחריהם אחור כמו שנאמר אחור וקדם צרתני (תלים קל״ט) ולכן נקראו הפנים קדם לפי שהם תחלת ההכרה באדם וההבדלה בו לפיכך שמו קדימת הזמן והתאחרו בשימוש לפני ואחרי ואמרו לפני בוא יום ה׳ (יואל ג׳ ד׳) אחר הדברים האלה, והדומים להם, וממנו אחרי מות משה (יהושע א׳ א׳) ואינו ר״ל אחרי מות משה מיד אלא אחר זמן כמו שנפרש בפסוק מקצה שלשת ימים עכ״ל. ״

ועוד אפרש לקמן ט״ו א׳ ע״ש, ודע כי מלת אחר לא יעמד כ״א על לשון רבים לעולם כי תאמר אַחֲרַי אַחֲרֶיהָ ודומיהם ולא תאמר אַחֲרִי אַחֲרָהּ כמו שתאמר נערי נערך ודומיהם: (ה׳) ויהיו כל ימי אדם וגו׳ (אלס דיא לעבענס יאהרע אדמ׳ס ניין הונדערט אונד דרייסיג וואָרן) וימת (שטארב ער). עיין לעיל ד׳ ח׳. ויאמר הרמב״ן

״ בעבור אורך חיי אלה הראשונים יפרוט ימיהם קודם הולידם וגם אח״כ ויכלול כולם בסוף עד הדורות שאחר המבול, והסבה באריכות ימיהם כי אדם הראשון מעשה ידיו של הקב״ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח ובקומה וגם אחרי שנקנס עליו מיתה הי׳ בטבעו לחיות זמן רב וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר. והלכו ימותם הלוך וחסור כי עד המבול הי׳ ימיהם באורך ההוא ויש מהם שחיו יותר מאדם, ושם שנולד קודם המבול חיה שש מאות, הועיל לו החוזק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקלו בניו הנולדים אחר המבול ונתקצרו ימותם וישובו למאות ארבע, ותראה שהיה זה בהם עד דור הפלגה וכאשר משל עליהם שינוי האוירים בהפלגה נתקצרו ימיהם כי פלג אשר בימיו נפלגה הארץ שב לחצי ימיהם למאתים שנה, ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו ימי האדם שבעים ושמונים שנה כאשר הזכיר משה בתפלתו אבל הצדיקים בדורותם יראת ה׳ תוסף ימים כי פרעה תמה על יעקב והוא הפליגו בימי אבותיו כמו שנאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם (בראשית מ״ז ט׳), ולא יכשר בעיני מאמר הרב במורה הנבוכים שכתב כי לא הי׳ אורך השנים רק ביחידים האלה הנזכרים ושאר בני אדם בדורות ההם היו שנות חייהם השנים הטבעיים המורגלים ואמר כי היה החידוש הזה באיש ההוא בהנהגתו ומזונו או על דרך נס, והנה אלה דברי רוח ולמה יהיה הנס הזה בהם וכו׳ עכ״ל. ״

ואולם גם החכם רלב״ג החזיק בדעת המורה ובאופן שיומלט מהשגת הרמב״ן ועיקר דבריו כי הי׳ אורך החיים לאילו האנשים הנזכרים בדרך פלא להשגחה במין האנושי בכללו כדי שלא תהי׳ הסכנה אשר בו לבטלה כי לא יתכן שיגיע האדם אל השלימות שהוא תכלית האדם

ו וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס וַיְחִי־שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת
ז שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ׃ וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנוֹשׁ
ח שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ וַיִּהְיוּ
כָּל־יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
ט וַיָּמֹת׃ ס וַיְחִי אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
י קֵינָן׃ וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה
יא וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ
יב חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס וַיְחִי
יג קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל׃ וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה
יד וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע
טו מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים
טז וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ

את

מנחת שי

גרישין. אשר חי במקף לא בשופר: (ו׳) ויחי שת חמש, סתומה. א״ת וכן ראיתי במדויקים: (ז׳) הולידו הגלגל (מוכח) בדלת: (ט) ויחי אנוש תשעים, סתומה: (ט״ו) ויחי מהללאל חמש, סתומה:

ויחי

שום שכל

בעכין וסי׳ אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד מתושלח. וימת ח״ו וכל וימת באוריי׳ דכוות׳: (ו) ויחי־שת ה̊ בטעם (זקף גדול) וסי׳ שילכ״ע, שת ירד למך כא עדר. ובמסרה כ״י מסיים וחד ויהי. ודלוכו מד מכהון ויהי והוא ויהי־כא דלקמן ועיין שם מה שכתבנו: (ח) ויהיו כל ימי שת, בכל המדויקים

היוד מתוג וכן כל חביריו אכן בחומש דא״פ דפוס ראשון הויו כמתג, בזה לבד ובחביריו כמתג היוד, אבל במקרא כ״י משנת כ״ד כל ויהיו כל ימי שבענין כמתג הויו ומנחן כדרכו ולא היוד זולת הכך תרין ויהיו כל־ימי־שת ויהיו כל־ימי־ירד שכמתג בהם הויו מנחן וגם היוד מנפכים בדמות מרכא, ונראה הטעם שבעבור זאת העמידו גם היוד בשתי אלה בעבור כי לא יוכלו להעמיד תיבת ימי כי הוא סמוך אל אלה זעירא, מעא״ב בחביריהם שתיבת ימי במוכח. שְׁתֵּים בל אורייתא א״י כתיב: (ט) ויחי אנוש

ג בטעם

מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וּמִית׃ וַחֲיָא־שֵׁת מְאָה וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־אֱנוֹשׁ׃ ו
וַחֲיָא־שֵׁת בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־אֱנוֹשׁ תַּמְנֵי מְאָה וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ ז
וַהֲווֹ כָּל־יוֹמֵי שֵׁת תְּשַׁע מְאָה וְתַרְתָּא עַשְׂרֵי שְׁנִין וּמִית׃ וַחֲיָא אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִין ח ט
שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־קֵינָן׃ וַחֲיָא אֱנוֹשׁ בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־קֵינָן תַּמְנֵי מְאָה וַחֲמֵשׁ י
עַשְׂרֵי שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַהֲווֹ כָּל־יוֹמֵי אֱנוֹשׁ תְּשַׁע מְאָה וְחָמֵשׁ שְׁנִין יא
וּמִית׃ וַחֲיָא קֵינָן שַׁבְעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־מַהֲלַלְאֵל׃ וַחֲיָא קֵינָן בָּתַר יב יג
דְּאוֹלִיד יַת־מַהֲלַלְאֵל תַּמְנֵי מְאָה וְאַרְבְּעִין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַהֲווֹ כָּל־ יד
יוֹמֵי קֵינָן תְּשַׁע מְאָה וַעֲשְׂרָא שְׁנִין וּמִית׃ וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל שִׁתִּין וְחָמֵשׁ שְׁנִין טו
וְאוֹלִיד יַת־יֶרֶד׃ וַחֲיָא מַהֲלַלְאֵל בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־יֶרֶד תַּמְנֵי מְאָה וּתְלָתִין טז

שנין

שום שכל

ג׳ בטעם וסי׳ אנוש, קינן, שרוג. **תשעים** מ״י כתיב וכולהון באוריי׳ דכוו׳. **קינן** כולן מ״י כתיבין׃ (י״ב) **ויחי** קינן שבעים, גם זה סתומה כחביריו כמ״ש רמ״ה, ולא הזכירו המחבר מ״ש בעבור כי כל דבריו אלה לקוחים מדברי א״ת אשר יסד הגהותיו על מ״ג דפוס שני ומ״ק שנת ד״ש כידוע והנה במקרא ד״ש הנזכר אין סתומה בכל הפרשה זולת הך דויחי קינן ולכן בכולן זולת דין מלא מקום להגיה, ומ״מ הי׳ לו להמחבר מ״ש להזהר בדבריו מבלי תת יד למכשלה׃ (י״ג) **ארבעים** כל לישנא דארבעים באוריי׳ מ״ו כתיב. וַיּ֥וֹלֶד בָּנִ֖ים כן כטעם במקר׳ כ״י ומסר עליו ב׳ בטעם וחבירו לקמן ויולד בנים דויחי ירד כי כן הטעים גם שם טפחא מרכא. ובד״ס ב׳ כ״ד ג׳ בפסוק וישא לו יהוידע נשי׳ שתים וגו׳ כטעם כ״ב ויולד בטפחא וכמסר עליו בדפו׳ ובכ״י לית בטעם, ושתי המסרת סותרים ואם איתא דכתיב שם ויולד בנות ובנים לא קשה ולא מידי, עיין מ״ש לעיל פסוק ד׳׃ (ט״ו) ויחי מהללאל ג׳ בטעמא בפרש׳ מהללאל חנוך מתושלח וסי׳ מח״ם. **וששים** כל ששים באו׳ מ״י בין ס״ין למ״ם׃

ויחי

מפורש

בזמן קצר כשיעור ימי חיינו אם לא קדם לו בעל עיון יהי׳ נעזר ממנו בחקירותיו, כי הרבה מהדברים העיונים ילקחו התחלותיהם מהחוש בקושי גדול ובזמן ארוך אורך נפלא, ואילו לא הי׳ חיי הקודמים כ״א כשיעור חיינו היו מתים טרם שיגיע מעיונם שום פרי לכן הי׳ מהראוי שתשגיח ההשגחה האלהית באדם בזה האופן מההשגחה וכמו שנתנה התורה להשלימנו בדרך פלא להשגחה בנו כן יתן אורך החיים לאלו האנשים בדרך פלא להשגחה במין האנושי בכללו וכו׳ כי האריך בזה. וכן אמרו בב״ר שהרבו ימים בלא צער ובלא יסורים כדי לעמוד על התקופות ועל החשבונות. ויש מן החכמים חשבו שהשנים הנזכרים כאן הם שנות הלבנה, והנה לפי דעתם הוליד קינן בן חמש שנים ועשרה חדשים, וכסו מפני האחרי ופגע בם הדוב׃ (ט״ו) ירד, היוד בקמץ בעבור הספסק כי גם שמות העצמים הפרטים יכופו דאסם לתק הלשון וכן לָמָּה גם לָמֶּה יָפֶת דְּגָמֶת׃...

ויתהלך

אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
יז וּבָנוֹת׃ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה
יח וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם
יט וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃ וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃
כ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
כא וַיָּמֹת׃ ס וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
כב אֶת־מְתוּשָׁלַח׃ וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
כג אֶת־מְתוּשֶׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ וַיְהִי
כָּל־יְמֵי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה׃
כד וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ

אלהים

מנחת שי

(י"ח) ויחי ירד שתים, סתומה. **שתים**, דרגא. (כא) **ויחי** חנוך חמש, סתומה: (כד) **כי־לקח**

שום שכל

(י"ח) **ויחי־ירד** ו' מקפין בענין, והם שנים דשת ושנים דירד ושנים דלמך: (כ"א) **מתושלח** כל אורייתא מ"ו כתיב: (כ"ג) **ויתהלך** ג'

וסי' וכו'. **שלש** מאות שנה, ח"ו כתיב וכל דכוו' באורייתא חסר, ודכוותיה בלישנא **לשלש** השנים דפ' נהר: (כ"ג) **ויהי כל ימי** ג' בענין וסי' חנוך למך נח, ועיין מ"ש לקמן על הך דנח: (כ"ד) **ואיננו** מלא יוד קדמאה וא"י תנין וכל איננו דכוותיה, והמסרה אמרה ואיננו י"ג וסי'

באיוב

רשי

(כ"ד) ויתהלך חנוך. צדיק היה וקל בדעתו לשוב להרשיע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו וזהו שנה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו. כי לקח אותו, לפני זמנו כמו הנני לוקח ממך את

מחמד

מפורש

(כ"ב) ויתהלך חנוך את האלהים (חנוך וואנדלטי פר גאטט), התהלך טעמו הרגיל כלומר הליכה תמידית עיין מ"ש לעיל ג' כ"ה, וטעם התהלך את ה' להתהלך בדרכיו להטיב

לזולתו

יז שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל־יומי מהללאל תמני מאה ותשעין וחמש
יח יט שנין ומית: וחיא ירד מאה ושיתין ותרתין שנין ואוליד ית־חנוך: וחיא
כ ירד בתר דאוליד ית־חנוך תמני מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוו כל־
כא יומי ירד תשע מאה ושיתין ותרתין שנין ומית: וחיא חנוך שיתין וחמש
כב שנין ואוליד ית־מתושלח: והליך חנוך בדחלתא דיי בתר דאוליד ית־
כג מתושלח תלת מאה שנין ואוליד בנין ובנן: והוה כל־יומי חנוך תלת מאה
כד ושתין וחמש שנין: והליך חנוך בדחלתא דיי וליתוהי ארי־לא־אמית יתיה
יי:

כ״א ואיתוהי

מפורש

לזולתו בצדקה ותוכחת, ועיין מה שפירשתי ריש פ׳ נח. והחכם הקדמון פילון העברי האריך לפי קבלתו לספר בשבח חנוך כי הי׳ חכם גדול והשכינם בני האדם תחת· האל יתברך גם חבר דתות, והאריך הרבה בענין הדתות ההם הדומים כמעט לתורת משה: (כ״ד) ויתהלך וגו׳ (דא חנוך פֿערגאטט וואנדעלטי), מפורש לעיל. ועיין מה שפירשנו על את האלהים התהלך נח בריש פ׳ נח. ואיננו (זא וואר ער ניכט אעהר) ענין מלת אין מפורש לעיל ב׳ ה׳, ונבדל מלת אין ממלת לא גם בענין זה כי מלת לא לעולם לא תצטרף עם הכינוים משא״כ מלת אין כי תצטרפו כמנהג השמות ותאמר אֵינֶנִּי אֵינְךָ· וְאֵינֶנּוּ תאומים כמובן כי יתכן שהכינוי לסימן יחיד נסתר גם לסימן מדברים בעדם דוגמת ממנו שהזכרנו לעיל ב׳ י״ז ושענין יבדיל ביניהם. אֵינָם גם אֵינָמוֹ (תלים נ״ט י״ד) אֵינֶנָּם וכן כולם. ועל שניהם רצונו על מלת אין ולא יכנסו שמוש הבית והכף והלמד והשין ותאמר בלא כלא ללא שלא וכן על מלת אין, גם ה״א השאלה נופלת על שניהם הֲלֹא (עיין לעיל ד׳ ז׳), הַאֵין ההא פתוח בעבור האלף. והסכים מה על זאת המלה פעם תהי׳ שאלה על מקום כמו מֵאַיִן אתם (לקמן כ״ט ד׳) ופעם על כח והשגת יכולת כמו מֵאַיִן לי בשר (מדבר י״א י״ג) ופעם יהי׳ כמו מִלֹּא כגון הן אתם מֵאַיִן (ישעי׳ מ״א כ״ד). כי לקח וגו׳ [דען גאטט האטטע איהן צו זיך גענאממען], אונקלוס תרגם ואיננו כי לקח וגו׳, וליתוהי ארי לא אמית יתיה ה׳. והנה סותר רישא לסיפא וראיתי גירסא נכונה להרב חזקוני ז״ל, ״ואיננו וגו׳, ת״א ואיתוהי ארי לא אמית יתיה ה׳, (וכן העתיק הר״י קארו), פי׳ הנה הוא עומד וקיים שהרי לא המית אותו הקב״ה ועתיד לבוא עם אליהו בעת הגאולה וכל אין ואיני שבתלמוד פירוש אחד ואיננו זה (נ״ל פירושו אחד עם ואיננו זה) ובתרגום ירושלמי מתרגמינן והא לית הוא ארי איתכניד במימר מן קדם ה׳ ולפי ת״י צריך לומר לקח אותו לשון מיתה כמו קח נא את נפשי (יונה ד׳ ג׳) כי יקחני סלה תלים מ״ט י״ו) והוא דרך כבוד שהרי צדיק הי׳. עכ״ל״. ויותר מסתבר דברי רש״ג ז״ל שעל המיתה הבאה לפני זמנו נופל לשון לקיחה, וכן הנני לוקח את מחמד עיניך (יחזקאל כ״ד י״ו), ולשון לקיחה לשון חטיפה הוא בהרבה מקומות במקרא. ולכן קח נא את נפשי וכי יקחני שניהם מתפרשי׳ בטוב על המות לפני הזמן להמעיין בעיקר כוונת

המקרא

כה שביעי אֱלֹהִים׃ ס וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה
כו וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃ וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
כז בָּנִים וּבָנוֹת׃ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה
כח וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם
כט וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ
לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה
ל אֲשֶׁר אֵרְרָהּ יְהוָה׃ וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ

ותשעים

מנחת שי

לקח במקף: (כ"ה) **ויחי** מתושלח סבע, סתומה. **שבע ושמנים** בדפוס קדמון וספרים כ"י ח"ו וכ"כ א"ת וכ"כ מהעתק הללי שכתב שתים ושמונים דמתושלח מלא ס"מ שהראשון חסר ובמסרה אחריתי כמי כ"י נמסר ו' שמונים מלאים בכל המקרא וסימן תנינא דמתושלח והאחרים הם בכו"כ כמו שכתוב במס' הדפוס כאן ושופטים ג', והא לך גם לשון הרמ"ה ז"ל, **שמונים** אחד לחוד באורייתא מ"ו. תלתא פסוקים בשני דמתושלח מליעא הוא מלא וסי' ויחי מתושלח אחרי הולידו את למך שתים ושמונים שנה מ"ו ומ"י כתיב וכל שארי כולהון חסרים ויו וכולהון מלאים יוד ע"כ. ובמ"ג שמונים קדמאה דמתושלח כתיב מ"ו וגם נמסר עליו ו' מלאי' והם שתי טעיות: (כו) **מתושלח אחרי** בפשט: (כח) **ויחי** למך שתים, סתומה: (כט) **זה** ינחמנו **ממעשנו** בהעתק מספר הללי יש חילוק ובספרי' שלנו חסר וכ"כ הרמ"ה זה ינחמנו **ממעשנו** חסר יוד כתיב. **ומעצבון** הלדי דגושה:

ושבע

שום שכל

באיוב כ"ז: (כ"ה) **שבע ושמנים** ח"ו וכל שמנים באורייתא דכוותיה חסר בר מן חד מ"ו שתים ושמונים שהם מליעא דשני מתושלח בפסוק הסמוך, ועיין מנחת שי: (כ"ו) **שתים ושמונים** שנה, דין לחוד מ"ו באורייתא ושארא חסירים ויו וכולהון מלאים יוד: (כ"ט) **נח** ח"ו, דקרי ולא כתיב וכל הדין שמא באורייתא דכוותי', רמ"ה. **זה** ה' מילין בתרי טעמא בתלשא גדולה וגריש וסי' זה, קרבנו ויקרא י' ד'. שבו מ"ב י"ז י"ג, ולאלה יחזקאל מ"ח י'. זאת לפני' ב' ע"ו. והקורא יטעים הגרש קודם התלשא אע"פ שהתלשא גדולה עומדת בראש התיבה קדמ' דגרישן בתרא דתלשא וס' כי תכלה לעשר דברים כ"ו י"ב, מס"ג. והטעם שהקדימו התלש' עיין לעיל ב' כ"ג. ועוד דע כי שתים אלה **שבו ולאלה** שתיהם בטעם גריש והג' האחרים בטעם גרשיים כי דין אחד לגריש ולגרשיים בדין ההפסקה ושניהם נקראים טרם בפי הדייקנים אלא שהגרש יכון על התיבה המכוגנת מלעיל וגרשיים על תיבה המכוגנת מלרע. אך בשיש המשרת קדמא לפני הטרם שאז יבוא הגריש במקל אחד לעולם אך בתיבה המכוגנת מלרע. **ממעשנו** ח"י. **ידינו** ו' מלאים יוד וסי' וכו' ב' מנהון באורייתא

וכן

כה כו יי׃ וחיא מתושלח מאה ותמנין ושבע שנין ואוליד ית־למך׃ וחיא
מתושלח בתר דאוליד ית־למך שבע־מאה ותמנין ותרתין שנין ואוליד
כז בנין ובנן׃ והוו כל־יומי מתושלח תשע מאה ושתין ותשע שנין ומית׃
כח כט וחיא־למך מאה ותמנין ותרתין שנין ואוליד בר׃ וקרא ית־שמיה נח למימר
ל דין ינחמיננא מעובדנא ומליאות ידנא מן ארעא די לטיה יי׃ וחיא־למך

בתר

שום שכל

וכן עשר רמ״ה ממעשנו ומעצבון ידינו מ״י ודכוותיה לא שפכה דפ׳ שופטים ושארי בלישנא באו״ה״י כתיב. **אררה** לית ומפיק ה׳ והריש בח״פ וע״מ: (ל׳) **וחמש מאת** שנה חד מן ג׳ חסירים ווי״ו באורייתא

רשי

מחמד עיניך (יחזקאל כ״ד י״ו, עיין מפורש): (כ״ח) ויולד בן. שממנו נבנה העולם: (כ״ט) זה ינחמנו. ינח ממנו את עצבון ידינו, עד שלא בא נח לא הי׳ להם כלי מחרישה והוא הכין להם והיתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים כשזורעים חטין מקללתו של אדם הראשון ובימי נח נחה וזהו ינחמנו ואם לא תפרשהו כן אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מנחם:

בן

מפורש

המקרא: (כט) לאמר [געהאָיך], מפורש לעיל א׳ כ״ב. זה ינחמנו מפורש לעיל ב׳ ד׳ וג׳ י״ג, ינחמנו [ווידר אונס טרעסטן], שרשו נחם והוא מבנין הכבד הדגוש אלא שהאות חית לא תושלם הדגש ברוב והנה הוא נגזר מגזרת הפועל והפעולים ועניינו ינחם אותנו. והעברים בקריאת שמותם ישמרו הטעמים ולא המלות והעד שמואל מלשון שאלה וירובשת גם ירובעל, ונח הפך העצבון והטעם זה ינחמנו וכנוה מעצבון ידינו גם נחמה מנוחה מעצבון הלב. אכן לדעת רש״י יהי׳ ינחמנו כשתי תיבות ינח ממנו ומפרש נח עיין עליו. ממעשנו וגו׳ [בייא אונזרן טהון אונד בייא דער איהזעליגקייט אונזרר הענד ארבייט אויף דעם ערדרייך דאס דער עוויגע פערפלוכט האט]. היותר נכון לפי פשוטו הוא בעבור שנאמר לאדם ארורה האדמה בעבורך כל ימי חייך, ושנות האדם תתק״ל שנה והנה ראה כל הדורות חוץ מנח שנולד אחר מיתת אדם לא וחשוב עליהם, ולכן חשב למך בלבו מה שקלקל זה יתקן זה וזה טעם זה ינחמנו מן האדמה אשר אררה ה׳. אררה מן ארר מבנין הכבד הדגוש ולכן נגרר האלף לתשלום הדגש הראוי בריש כגון בֵּרֵךְ שֵׁרֵת גֵּרֵשׁ (לעיל ד׳ י״ד) וההא שבסוף לסי׳ נקבה נסתרת נפעלת דוגמת ה״א לעבדה ולשמרה דלעיל, ובא הריש בח״פ והאלף מתוג, בדין שתי אותיות דומות ולפניהם מתג וכן הדין לבן אשר והעתקתי דבריו לקמן ט׳ ט׳ בפסוק הנני מקים עיין עליו, וכן דעת בעל לוית חן ור״א הלוי עיין מ״ש ריש פ׳ לך לך: (ל׳) וחמש מאת כבר הזכרתי לעיל ה׳ ג׳ כי מאה שם בלשון נקבה והאחדי׳

יתחברו

לא וְתִשְׁעִים שָׁנָה וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ וַיְהִי
כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה
לב וַיָּמֹת׃ ס וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
ו א נֹחַ אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃ וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב
ב עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃ וַיִּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים

את

מנחת שי

(ל"א) **ושבע מאות** מלא וכ"כ מהעתק של הללי שכתב וחמש מאות שנה דלמך חסר ש"מ שהאחר דלמך מלא, שמנה **מאת** דאדם וחמש **מאת** דלמך, ארבע **מאת** שקל כסף דעפרון, וכ"כ בעל מנחת כהן וכך הם כולם בהללי, וה"כ במ"ג בלישנא אחרינא **מאת** ג' חסירים וסי' אחרי הולידו את שת, אחרי הולידו את נח, ארץ ארבע מאת שקל, גם הרמ"ה ז"ל הביאם כן וכתב לבסוף ושארא אורייי' כל לישנא **דמאות** מ"ו כתיב ע"כ. וסי' אחר נמסר במ"ג ריש סי' במדבר ועיין מה שהגהתי שם: (ל"ב) **ויהי נח**, סתומה: (ב') **ויראו בני האלהים**, חול וכן אשר יבואו בני האלהים שבסמוך

שום שכל

באורייי' כמו שמסרתי לעיל פסוק ד': (ל"א) **ויהי כל ימי**, גם פה שכחו ר"א פרעמסלא ורש"ד להמתיג הויו אף שמתג במקרא גדול וקטן ובכל המדויקים וכן נכון כמו שכתבתי לעיל א' ג': (ל"ב) **ויהי נח** כתב עליו המדפיס בגליון וז"ל ויהי נח גמגום עכ"ל ובלי ספק שגמגומו ממה שנמסר לעיל פסוק ו' ויחי שת ה' בטעם וסי' שילכ"ע, מניה כשמע של"ל כאן ויחי, ואולם אין זאת דעת המסרה וכמו שכתבתי שם עיין שם ' ועוד ראיי' כי במקרא גדול דפוס ראשון נמסר על ויחי שת ד' בטעם וסי' שילכ"ע, וכן במס"ג, והמדפיסים האחרונים הגיהו ה' מקום ד' בעבור הסימן שילכ"ע, והאמת שהגירסא הנכונה ד' בטעם וחד ויהי וסי' שילכ"ע והשתא לא קשה מידי.

את שם את ואת, י"ב פסוקים דאית בהון אה את ואת, עכ"ל וצריך להוסיף עליו ומלה ביניהן כמו שנמסר ריש פ' משפטים ועיין מה שכתבתי שם: (א') **ויהי** גם פה שגו רא"פ ורש"ד כי הויו מתוג במ"ג וברוב המדויקים ועיין לעיל פסוק ל"א. **לרב** ח"ו וכל **רב** באורייתא' דכותי' וכל **לרב** בלישנא דכוותיה, רמ"ה. ובגליון נמסר כולם כן (רצונו הלמד בקמץ) במ"א לרב אחיו, ועיין מפורש. **ילדו** פ' וסי' סוף פ' ויחי ע"ש: (ב') **בני האלהים** ד' דסמיכא וסי' וכו', והכון מתוג במ"ג וקטן ועיין לקמן פסוק י"ג. **טבת** ד' חסר. וכ"ל בלישנא עיין פ' מקן, וז"ל רמ"ה ז"ל **טבת** ד' חסרי' דחסרים בלישנא וסי' ויראו בני האלהים, שבע פרות **הטבת** שבע שנים

שנה

רשי

(ל"ב) בן חמש מאה שנה. אמר ר' יודן מה טעם כל הדורות הוליד למאה שנה וזה לחמש מאות, אמר הקב"ה אם רשעים הן יאבדו במים ורע לצדיק זה ואם צדיקים הן אטריח עליו לעשות תיבות הרבה כבש את מעינו ולא הוליד עד ה' מאות שנה כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשין לפני המבול דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות (ישעיי ס"ה) ראוי לעונש לעתיד וכן לפני מתן תורה. את שם את חם ואת יפת, והלא יפת הגדול הוא אלא בתחלה אתה דורש את שהוא צדיק ונולד כשהוא מהול ושאברהם יצא ממנו וכו' בב"ר:

בני

לא בָּתַר דְּאוֹלִיד יַת־נֹחַ חֲמֵשׁ־מְאָה וְתִשְׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַהֲווֹ
לב כָּל־יוֹמֵי לֶמֶךְ שְׁבַע־מְאָה וְשַׁבְעִין וּשְׁבַע שְׁנִין וּמִית׃ וַהֲוָה־נֹחַ בַּר־חֲמֵשׁ
ו א מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד נֹחַ יַת־שֵׁם יַת־חָם וְיַת־יָפֶת׃ וַהֲוָה כַּד־שָׁרִיאוּ בְּנֵי־
ב אֱנָשָׁא לְמִסְגֵּי עַל־אַפֵּי אַרְעָא וּבְנָתָא אִתְיְלִידוּ לְהוֹן׃ וַחֲזוֹ בְּנֵי־רַבְרְבַיָּא
ית

רש״י

(ב') בני האלהים. בני השרים והשופטים. ד"א בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום אף הם היו מתערבין בהם, כל אלהים שבמקרא לשון מרות וזה יוכיח אתה תהיה לו לאלהים. ראה נתתיך אלהים. כי טבת הנה, אמר ר' יודן
טבת

הבנת המקרא

(ב') **כי טובת** הנה, אמר ר' יודן וכו', המאמר הזה קשה מאוד, ויאמר עליו הרב המזרחי וכ"ל שכך פירושו שאם היה כתוב טובות בשני ווין היה נראה שהיו טובות מתחלתו עכשיו שהוא כתוב חסר ו' שהוא כמו טבה יוד מלשיל כי התיו תהי' במקום הא
הנקבה

מפורש

יתחברו אליו בלשון נקבה כי לא תאמר שלשה מאות חמשה מאות כ"א שְׁלֹשׁ מאות חֲמֵשׁ מאות, ולעולם יסמכו האחדים אל המאות כי לא תאמר שָׁלֹשׁ חָמֵשׁ כ"א שְׁלֹשׁ חֲמֵשׁ תְּשַׁע וכן עם חביריהם וכן עם האלפים אבל האחדי' בתום' תיו חמשת אלפים עשרת אלפי' ודומיהם:

(ל"ב) ויהי נח בן חמש מאות שנה [נח וואר פינף הונדרט יאהר אלט], מדרך העברי לייחס חיי האדם אל הזמן כדמות הבן אל האב ועוד אדבר בו. ודע כי כל בן העומד בעצמו בצרי, וכשהוא דבוק וסמוך בסגול בין שיהי' במקף או בטעם ועיין מס"ג פ' ויצא בפ' ותלד בן ששי ליעקב, ומה שכתבנו שם בשום שכל:

(א) ויהי כי החל האדם לרב, [אלס נון דאס מענטשליכע געשלעכט אנפינג זיך צו פערמעהרן], החל, פעל עבר מגזרת הכפולים מבנין הפעיל מלשון התחלה. לרב, שם הפעל מבנין הקל מגזרת הכפולים לכן הוא חסר ויו בעבור הדגש הראוי בלמד הפעל, והלמד שבראשו מן בכל"ם ובקמץ כמשפט וחבירו לָרֹם את הסלת (יחזקאל מ"ו י"ד) אבל ורצוי לְרֹב (אסתר י' ג') הוא שם דבר סמוך והלמד בשוא, והנה רבב ורבה שניהם לשון ריבוי אכן לא מצאנו מרבב פעל עתיד כי העתיד לעולם מן רבה. ילדו [װאורדן געבאהרן], משקלו לקחו עיין לעיל ב' כ"ג: (ב) ויראו [דא זאהן] לשון ראייה משרש ראה דוגמת ויבכו מן בכה, אבל וַיִּירְאוּ מאד (ש"א י"ז י"א) לשון יראה הוא משרש ירא ולכן נמתג היוד בעבור נות יוד השרש הנעלם, וזה ההבדל שבין שתי הלשונות. בני האלהים [דיא געטטליכע מענשן], ת"א בני רברביא, כלומר השרים והשופטים. את בנות האדם [דיא טעכטער דעס געמיינען מאננעס], בנות האדם הם פחותי המעלה הפך בני האלהים, וכן גם בני אדם גם בני איש (תילי' מ"ט). כי טובות הנה [דאס זיא שעהן װארען], לשון טוב והטבה גם הוא לשון יפה ויפוי בהרבה מקומות במקרא וכן ת"א ארי שפירן אינון. ויקחו להם [אונד נאהמן זיך], עיין לעיל ג' ו'. ונרפה הקוף לטעם שפירשתי ריש פ' תרומה. וטעם

אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר
ג בָּחָרוּ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא
בשר

מנחת שי | **שום שכל**

שמסוף: (ג׳) **באדם לעלם** ח״ו ועיין ס׳ הזהר | הנה ב׳ בפסוק. ערים גדולות **וטבת** דפ׳ ואתחנן ושארי **טבות** כתיב ח״ו קדמאה ומ״ו בתראה.
ויקחו הקוף רפה ועיין מ״ש ריש פ׳ תרומה. **בחרו** ג׳ קמץ וסי׳ וכו׳: (ג׳) **ידון** מ״ו כתיב, **רוחי** כל לישנא דרוח מ״ו כתיב. **לעלם** כל הדין לישנא באורייתא ח״ו כתיב בר מן ב׳ מלאים וסי׳ וגם בך יאמינו **לעולם** דפ׳ יתרו, כל ימיך **לעולם** דפ׳ תצא, רמ״ה ז״ל ועיין מ״ש. **ימין** מ״י וכל לישנא

רש״י

בעלת כתיב כשהיו מכניסין אותה מקושטת ליכנס לחופה בי׳ גדול נכנס ובועלה תחלה. מכל אשר בחרו, אף בעולת בעל אף הזכר והבהמה: (ג׳) לא ידון רוחי באדם. לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם. לעלם, לאורך ימים. הנה רוחי נדון בקרבי אם להשחית ואם לרחם לא יהי׳ מדון זה ברוחי לעולם כלומ׳ לאורך ימי׳. בשגם הוא בשר, כמו בשגם כלומ׳ בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואעפ״כ אינו נכנע לפני ומה אם יהי׳ אש או דבר קשה, כיוצא בו עד שקמתי דבורה, (שופטים ה׳ ז׳) כמו שקמתי, וכן שאתה מדבר עמי (שופטים ו׳ י״ז) כמו שאתה אף בשג׳ כמו בשגם. והיו ימיו וגו׳, עד ק״כ שנה אאריך להם אפי ואם לא ישובו אביא עליהם מבול, וא״ת משנולד יפת עד המבול אינו אלא ק׳ שנה? אין מוקדם ומאוחר בתורה כבר היתה הגזירה גזורה כ׳ שנה קודם שהוליד נח תולדות וכן מצינו בסדר עולם,
יש

הבנת המקרא

הנקבה כמו ושבת לנשיא (יחזקאל מ״ו י״ז) ובחסרון הת׳ תשוב מלעיל שהוא מורה על היחידה הנסתרת שפעולתה לזמן עבר למדנו שאינו מדבר אלא בהוטבה עכשו ע״י תכשיטין ואיזו זו כלה המקושטת לחופה שמעידין אותה בתכשיטין וכאילו אמר ויראו בני האלהים את בנות האדם כי הוטבו ונתקשטו ויקחו להם, ואמר טבה בלשון יחיד (על בנות האדם) כמו וקבל היהודים, שפירושו כל אחת מהן, ובך אמרו בב״ר טבת חסר כתיב (בגרסת ספרינו אין שם תיבת חסר אבל הוא תוספת המפרש) ללמד שלא היו טובות אלא שהיו מטיבין אותן לבעליהם ומקשטין אותן, ע״כ לשון הרב. וכמה מן הלאן והדחק בפירושו זה אך כי אסף וקבץ כל חכמת הלשון והדקדוק כדי לקרבו אל הדעת, ואף אי יהבינן ליה כל דקדוקיו ונכיח שכן כתוב במקרא טבה הלא גם זה יהי׳ זר וקשה מאוד, ואנה מלא בכל המקרא שיאמר לנקבה נסתרת טבה כ״א הטיבה? והיותר קשה שבמאמר הזה שיהיה העיקר חסר כי לא אמר במקרא כ״א שראו בני האלהים את בנות האדם לא שבאו עליהם ואכנסום כדעת ר׳ יודן? ואין לומר כי ויקחו להם נשים מוסב אדלעיל כנראה מדעת הרב מזרחי שהרי ר׳ יודן עצמו דרשו לענין אחר באומרו אחריו ויקחו להם נשים אלו נשי אנשים, מכל אשר בחרו אלו זכר ובהמה? גם יקשה מאוד על רש״י ז״ל שגלה דעתו באיזה מקומות בפרשה זו שהוא בא לפרש היותר נאה לפשוטו של מקרא ואיה כאן בדרש רחוק הזר לא בא זכרו בכתוב? והנראה נכון בזה הוא שפעל המאמר ר׳ יודן ראה שהכתוב הזה קשה ההבנה וכמו שכתבנו ג״כ במפורש, ורצה ליישבו לפי פשוטו לא על דרך דרש, וראה כי לשון טוב ויפה שניהם משותפים ונופלים על דבר נאה ושפיר ובעבור שמדרך הכתוב ברוב להוציא ענין הספירה בלשון יפה לכן הי׳ לו לומר כי יפות הנה ומדהוציאו הכתוב כאן בלשון טוב לכן אמר שאינו לשון שפיר כ״א לשון קישוט דוגמת ותיטיב את ראשה (מ״ב ט׳ ל׳) טוב מאוד (לעיל א׳ ל״א) מתרגומו תקין לחדא וכן בהרבה מקומות לכן אמר טובות כתיב (לפי גירסת ב״ר וכמו שהעתיק ג״כ רש״י ז״ל) כלומר לשון הטבה לא לשון יפה לכן ענינו קישוט, ויהי׳ טעם ויראו לדעתו בטעם וידעו דכמו שלשון ידיעה כינוי למשכב בהרבה מקומות כן לשון ראייה וזה מוכיח וראה את ערותה והיא תראה
את

יַת־בְּנַת אֱנָשָׁא אֲרֵי שַׁפִּירָן אִנּוּן וּנְסִיבוּ לְהוֹן נְשִׁין מִכֹּל דִּי אִתְרְעִיאוּ׃ וַאֲמַר ג
יְיָ לָא־יִתְקַיַּם דָּרָא־בִישָׁא הָדֵין קֳדָמַי לְעָלַם בְּדִיל דְּאִנּוּן בִּשְׂרָא וְעוֹבָדֵיהוֹן
בישיא

הבנת המקרא

את ערותו (ויקרא כ' י"ז) ומעתה הכתוב כולו עולה כהוגן והחלק הראשון ממנו הוא מאמר שלם מחובר מנושא ונשוא כי בני האלהים ידעו את בנות האדם כאשר היו מקושטות, וסתם זמן הקישוט לבנות הוא עת הכנסה לחופה, וטעם כי כאשר כמו שכתב רמב"ן, וזה פרוש החלק הראשון מן הכתוב והחלק השני הוסיף חמס אחר שעשו כי לקחו בחזקה הנשים לליקוחין גמורין מש"כ בענין הראשון שלא היה כ"א דרך זנות בעלמא. ולדעתי הפירוש הזה של ר' יודן כאן לפשוטו להמעיין ומקשה אחר עיקר לשון עברי ולכן גם בו בחר רש"י ז"ל לפשוטו, ועיין עוד במפורש:

מפורש

ויקחו חטפו ולקחו בחזקה. אשר בחרו [וועלכע זיא זיך ערוועלטן], נקמץ התיו בעבור ההפסק. והנה לדעת המפרשים יהי' החלק הראשון מן הכתוב הנושא ונשואו החלק השני ממנו והוא ויקחו להם נשים. וזה קשה שהרי לא בא הכתוב כ"א לספר החמס אשר עשו ומה חמס בראותו אותן כי טוב הנה? והי' לו לומר ויהי כי החל וגו' ויבואו בני האלהים אל בנות האדם ויקחו להם מכל אשר בחרו, ונראה לפי הפשט כי ויראו איננו לשון ראיי' ממש אבל הוא כינוי לשכיבה בלשון כבוד, וכמו שמצאנו לשון ראיי' נופל גם על ההרגשה שבחוש השמע כגון וכל העם רואים את הקולות (שמות כ' י"ח) גם על ההרגשה שבחוש הריח כגון ראה ריח בני (לקמן כ"ז כ"ז) כן הוא נופל גם על ההרגשה שבחוש המישוש, וכן מדרך הכתוב לכנות הביאה בלשון כבוד בהרבה לשונות. פעם בלשון שכיבה, פעם בלשון ביאה, ויבוא אלי' ותהר. פעם בלשון ידיעה, והאדם ידע את חוה אשתו ותהר. גם בלשון ראיה, כגון וראה את ערותה והיא תראה את ערותו (ויקרא כ' י"ז). ויהי' כמוהו ויראו בני האלהים הכתוב כאן. וזה לפי מה שאחשוב גם דעת ר' יודן שהביא רש"י ז"ל והוא פשט קרוב לא דרש רחוק ועיין עוד מה שכתבתי בהבנת המקרא. ויאמר הראב"ע

"הישר בעיני להיות בני האלהים היודעים דעת עליון בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת כמשלת לכל אחד והתולדת בתולדת על כן יצאו מהם גיבורים ויתכן שלקחו הנשים גם בחזקה עכ"ל".

ובפסוק ד' תראה דעת הרמב"ן בזה: (ג) לא ידון [עס ווירד ניכט שטרייטן], לשון ריב ומדון ומבנין הקל, וטעם רוחי רוח האל כביכול. וטעם בי"ת באדם כטעם בשביל כן נראה דעת רש"י ז"ל עיין עליו וקרוב לו דעת הרשב"ם ויהי' ידון בחולם כמו ידון בשורק, ורוח הוא נקבה גם זכר כמו שפירש"י ריש פ' וישלח ולכן נופל עליו ידון, אכן דעת אונקלוס נראה נוטה לדעת רד"ק שאמר ואפשר שהוא מחסרי הפ"א שפא"הן נו"ן ויהי' הנה תמורת הדגש כמו שהוא בויזד יעקב נזיד (לקמן כ"ה כ"ט) שמשפטו להיות בזיד כן לא ידון משפטו לא ידון שרשו נדן מן וישב חרבו אל נדנה (ד"ה א' כ"א כ"ז) שפירושו נרתקה עכ"ל. ולדעתו יהי' טעם רוחי הרוח שנתתי באדם ופירש הכתוב לא יהי' רוחי נתון בנדנו ותיקו שהוא גוף האדם.

ד בָּשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃ הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ
בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־
בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר מֵעוֹלָם
אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ
ה וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת

לבו

מנחת שי

בזוהר דף כ"ח ע"א ומ"ש בפ' כי תשא סי' ל"א: (ד') **הנפלים** חד מלא וב' חסרים וסי' **הנפלים** היו בארץ חסר יוד קדמאה. ושם ראינו את **הנפילים** מלא דמלא, בני ענק מן **הנפלים** ח"י קדמאה, ובזוהר פ' וירא סוף דף קי"ז אמר ר' יצחק אמר הקב"ה רואה אותו העובר שאינו ראוי לצאת לעולם ומקדים להמיתו במעי אמו שנאמר הנפלים היו בארץ וגו', הנפלים כתיב בלא יוד ראשונה וכו' ועיין מסרת ברית הגדול פ' שלח לך. **ההם** ה"א שניה בצרי. **אחרי־כן** תרין מילין ומקף ביניהן וכולהון כתיבין כן וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (ה') **יצר מחשבת** כתוב בהעתק מספר הללי

מחשבת

שום שכל

לישנא דכור'. **מאה ועשרים** כל לישנא דעשרים באורייתא מ"י כתיב: (ד') **הנפלים** ג', ב' חסר וא' מלא וסי' וכו' מס"ג. וכן מסר רמ"ה ז"ל וכמו שהעתיק בעל מנחת שי, הָהֵם ההא בצרי לעולם עיין מפורש. **אחרי כן** ג' במלעות פסוק וסי' וכו' וז"ל רמ"ה ז"ל **אחרי־כן** תרתי' מילין כתיבין ומ"י בסוף תיבותא אחרי. **יבאו** ח"ו כתיב וכל יָבֹאוּ בָּבֹאוּ באוריי' כולהון חסרים. **הגברים** ח"ו ומ"י קדם למם כתי'. **מעולם** מ"ו כתי' וכל עולם גרידא באורייתא דכוותיה מלא: (ה') **וירא יי** ד' דסמיכי באוריי' וסי' וכו'. **וכל יצר** ב', דין וד"ה א' כ"ט ט'. ויצר בפ' נקוד'.

מחשבת

רשי

יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון אבל זה נראה פשוטו: (ד') הנפלים. על שם שנפלו והפילו את העולם, ובלשון עברית לשון ענקים הוא. בימים ההם, בימי דור אנוש ובני קין. וגם אחרי כן, אע"פ שראו באבדן של דור אנוש שעלה אוקינוס והציף שליש העולם לא נכנע דור המבול ללמוד מהם. אשר יבואו, היו יולדות ענקים כמותם: הגבורים, למרוד במקום. אנשי השם, אותם שנקבו בשמות, עירד מחויאל מתושאל שנקבו על שם אבדן שנימוחו והותשו. ד"א אנשי שממון ששממו את העולם:

וינחם

מפורש

בשגם הוא בשר [דיאווייל ער דאך פלייש אויך איזט] כלומר בשביל שגם זאת בו שהוא בשר פחות וגרוע, ונכנס הבית והשין על מלת גם וטעם השין כטעם אשר, עיין רש"י. והיו ימיו [עס זאללען אבר זייני פריסט־טאגע נאך זיין], ת"א ארכא יהיב להון, וכן דעת רש"י ורלב"ע, וי"מ בשגם הוא בשר ואיננו רוח לבד אבל מורכב מחומר גשמי ומרוב הרגילם בתאוות שב גם הרוח אחר הגשם להיותו נוטה אחר

החומריות

4 בישיא ארכא יהיבנא להון מאה ועשרין שנין אם יתובון: גבריא הוו
באַרעא ביומיא האינון ואף בתר כן די יעלון בני רברביא לבנת אנשא
5 וילידן מנהון אינון גבריא דמעלמא אנשין דשמא: וחזא יי ארי סגיאת

בישת

מפורש

החומריות ותאוותיו הבהמיות: (ד) הנפילים [דיא ריזן], הם הענקים הנזכרים במקום אחר ונקראו נפילים שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם. בימים ההם [דאמאלס]. הנזכרים למעלה ויהי כי החל האדם וגו' ויראו בני האלהים וגו'. וגם אחרי כן [זא וואר עס אויך נאכהער], שכעס עליהם הקב"ה כדכתיב לא ידון רוחי וגו', לא נכנעו עד אשר באו וגו'. ולהרמב"ן דעת אחרת וז"ל,

והנכון בעיני כי אדם ואשתו יקראו בני האלהים בעבור שהיו מעשה ידיו והוא אביהם אין להם אב זולתו, והוא הוליד בנים רבים ככתוב ויולד בנים ובנות, והיו האנשים האלה הנולדים ראשונה מאב ואם בשלמות גדולה מן הגובה והחוזק כי נולדו בדמות אביהם ככתוב בשת ויולד בדמותו כצלמו ויתכן שהיו כל בני הקדמונים אדם שת אנוש נקראים בני האלהים כי הי' ג' האנשים האלה בדמות אלהים ואז הוחל לעבוד ע"ז והוחל לבוא באנשים חולשה ורפיון וכו' וכאשר החל האדם לרוב ונולדו להם הבנות היו אלה בני הראשונים בחזקם, ולרוב תאותם היו בוחרים הנשים הטובות בעלות הקומה והבריאות וספר בתחלה כי לקחו אותם להם לנשים דרך חמס ואח"כ ספר כי יבואו דרך זנות אל בנות האדם שאינם באותה המעלה, ולא יודע הדבר עד שיולידו בנים להם ויכירו כי אינם מבני שאר האנשים רק לבני האלהים האלה נולדו שהם גדולים מאוד אבל הם נופלים מאבותם בגובה וכח כלשון לא נופל אנכי מכם (איוב י"ב ג') והמה גבורים כנגד שאר בני האדם, ואמר שזה היה בדורות הראשונים אשר היו נקראים בני האלהים בהיותם בתכלית השלמות שיולידו בבנות האדם נפילים וגם אחרי כן כי הנפילים עצמם יולידו נפילים מהם, ופי' אשר מעולם כי האנשים אחרי המבול כאשר יראו גבורים יזכירו אלה ויאמרו כבר היו גבורים מאלה לעולמים אשר היו לפנינו, והיו אנשי השם בכל הדורות אחרי כן, זה פשט הגון בפרשה הזאת עכ"ל." והמבאר לנתיבת השלום הוסיף ואמר,

"והנה נשאר לנו מזה הענין רמז קצת בסיפורי האומות אלא שהמשוררים היונים בלבלו הענינים והחשיכו מאור האמת בכזביהם עד שכמעט לא יוכר ולא יבדל מן ההבל שהוסיפו עליו כידוע לקורא בספריהם יאמרו שהאלילים זנו את בנות האדם ונולדו להם הענקים בני האלילים הנקראים [האלב געטטער] ומהם נולדו הגבורים הידועים בשמותם."

ההם, כתב בן אשר במסרתיו וז"ל, הֵם בכל מקום קמץ קטן בשתי נקודות וכשיצטרף לו ארבעה אותיות בשל"ם בשלש נקודות מצויות, בָּהֶם. שֶׁהֶם לָהֶם מֵהֶם, וכשיצטרף עמו ג' אותיות ה'כ'ו' קרויות בשתי נקודות מצויות, הָהֵם כָּהֵם וְהֵם, חוץ מן חד במקר' מיוחד לבלתי עשו' כהם (מ"ב י"ז) עכ"ל אבל לא כן דעת המכלול, ועמ"ש במדב' י"ו ו'. המה הגבורים [דיזעס זינד דיא העלדן], המה בתוספת הא ומלעיל והמם דגוש וכמוהו הנה גם הוא דגוש הנון ומלעיל לעולם וטעמם כמו הם הן, עיין לעיל ב' י"ח. אנשי השם [בריהמטע מעננער] שמעם הולך: (ה) וירא ה' [אונד דער עוויגע זאה], אונקלוס תרגם וחזא ה' וכו' והמורה חלק ראשון פרק מ"ח חשב שהוא טעות סופר וצ"ל וגלי קדם ה', כי כן מדרך האונקלוס בכל מקום כשמצא הראייה נתלית בעול וחמס לא יאמר וחזא ה' אבל וגלי קדם ה'. וכבר השיג עליו

הרמב"ן

ו לִבּוֹ רַק רַע כָּל־הַיּוֹם׃ וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם

בארץ

מנחת שי

מחשבת חסר ובירושלמי מלא עכ"ל ובמסרת שלנו בדפוס פרשת ויקהל נמסר ג' חסר וסי' לחשב מחשבת, וחברו ולחשב: עשי כל מלאכה וחשבי מחשבת, נראה מכאן שזה מלא. אמנם מצאתי במסרת כ"י שנמסר שם ג' חסר בלישנא ופי' בלישנא במקום זה, ר"ל באותו ענין א"כ אין זה יוצא מן הכלל ויוכל להיות חסר ומחלוקת הספרים, והמסרות לא פליגי אהדדי. עוד יש לומר דמסרת אלו דמסרי ג' חסר לא אמרו אלא על מַחְשָׁבֹת בשוא ופתח החית ובקמץ השין ולא אמרו על **מחשבת** בשני סגולין, וזה יותר נכון שכן כתב הרמ"ה ז"ל **מחשבת** ג' ח"ו וסי' לחשב **מחשבת**. וחברו ולחשב **מחשבת**. עשי כל מלאכה וחשבי **מחשבת**. וכל יצר **מחשבת** לבו ח"ו כתיב:

שום שכל

מַחְשְׁבֹת ח"ו וכל אורייתא מַחְשְׁבֹת חסר: (ו) אל לבו

מאדם

רשי

(ו) וינחם ה' כי עשה. נחמה היתה לפניו שבראו בתחתוני' שאלו היה מן העליונים היה ממרידן בב"ר. ויתעצב, האדם אל לבו של מקום עלה במחשבתו של מקום להעציבו זהו תרגום אונקלוס. ד"א וינחם נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדין עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם שעשה בארץ וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות ובן אדם ויתנחם (מדבר כ"ג) ועל עבדיו יתנחם (דברים ל"ב) וינחם ה' על הרעה (שמואל א' ט"ו) נחמתי כי המלכתי (שם ב' י"ט) כלם לשון מחשבה אחרת הם, (ועיין מפורש). ויתעצב אל לבו, נתאבל על אבדן מעשה ידיו כמו נעצב המלך על בנו (ש"ב י"ט). וזו כתבתי לתשובת המינים. אפיקורוס א' שאל את רבי יהושע בן קרחה א"ל אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד אמר לו הן אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו אמר לו נולד לך בן זכר מימיך אמר לו הן אמר לו ומה עשית אמר לו שמחתי ושמחתי את הכל אמר לו ולא היית יודע שסופו למות אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבלא אבלא אמר לו כך מעשה הקב"ה אע"פ שגלוי לפניו שסופן לחטוא

מפורש

הרמב"ן ז"ל בפ' ויגש סי' מ"ו א' ואמר שכן נכון ע"ש, ועיין עוד מה שכתבתי בפסוק דלמטה בשם הגאון ז"ל. כי רבה רעת האדם, [דאס דיא באסהייט דעס מענשען איבער הנד גענאממען, ...] רבה תאר לרעה מגזרת הכפולים ולכן הוא מלרע, ועיין לקמן י"ח כ' ולעיל ב' ט' בתיבת רע. וכל יצר מחשבת לבו [אונד אללעס טיכטען דער געדאנקען זיינעס הערצענס], תאות לב האדם ורעיוניו נקרא יצר לפי שהוא יוצר ופועל הענינים בלב שהלב מתאוה אליהן. רד"ק בשרשו, ויותר נראה כי מעשה האדם נקרא יצר מחשבת הלב כי ממחשבת הלב הוא נוצר והנה הוא כדמות יציר כפיו. רק רע כל היום [נור וויאאטער זוך דאס בעזע גיגען], רק מלת ענין להוראת המיעוט ובא בלשון יחיד לעולם ולא ימצא ותרגומו לחוד, וכן בל"א [אללעין]. והוא נרדף עם אך שת"א ברם, וכן אך עשוק וגזול (דברים כ"ח כ"ט) ת"א ברם. אבל רק עשוק ורצוץ תרגמו לחוד, ויש ביניהם הבדל דק כאשר אפרש שם בעז"ה. כל היום, תמיד. וכבר פירשתי לעיל א' ה' כי תיבת יום נאמר לפעמים על הזמן בסתם: (ו) וינחם ה' [דא בערייטע דער עוויגע], נפעל עתיד עם ויו ההיפוך הפתוח והוא מלעיל. והטעם מ"ש לעיל ד' י"ד בתיבת אסתר. והנה לפי

ראשון

ו בִּישַׁת אֱנָשָׁא בְּאַרְעָא וְכָל־יִצְרָא מַחְשְׁבַת לִבֵּיהּ לְחוֹד בִּישׁ כָּל־יוֹמָא׃ וְתַב
יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ אֲרֵי־עֲבַד יָת־אָדָם בְּאַרְעָא וַאֲמַר־בְּמֵימְרֵיהּ לְמִתְבַּר תּוּקְפֵיהוֹן
כרעותיה

מפורש

ראשון של רש"י יהי' ענינו לשון נחמה (טרוסט), ולדעת אחרים לשון ניחום וחרטה (רייאי), שענינו הפכת המחשבה. ויאמר הרב חזקוני על ג' דברים הנחמה באה, בפשיעות הנידור, ובקוצר יד הנודר, או בהתחלף דעתו. השתים באדם כמו בקוצר יד הנודר או בהתחלף דעתו, והשלישית נאמר בכמה מקומות אצל הקב"ה והיא פשיעת הנידור כגון כאן שאמר וינחם ה'. וביאור שהוא מצד פשיעת הנידור באמרו כי רבה רעת האדם. וכגון גבי שאול, נחמתי כי המלכתי את שאול, וביאר, כי שב מאחרי. וכן רגע אדבר על גוי וגו' ושב הגוי ההוא ונחמתי וגו' (ירמי' י"ח) הרי שבכולם ביאר שבאה הנחמ' מצד המקבלי'. והאכ' הרב הר"מ אלמושנינו הטעי' הענין הזה במשל נמרץ ואמר

"הנה ראינו מראובן שנתקרב פעם אצל האש תכלית הקירוב והתמיד העמידה באותו מקום הקרוב לאש, ופעם אחרת ראינוהו שנכנס במים הקרים בתכלית הקירור, והנה אין ספק שאילו ב' מחשבות של ראובן הם הפכיות מצד תלייתן בדברים הפכיים שהם בזה החום והקור שהם הפכיים, ואם היו לו אותן שתי המחשבות בזמן הקור או בזמן החום אין ספק שאז תהי' כל מחשבה מהן הפכית למחשבה האחרת, ואולם אם כל אחת מהמחשבות הוא בזמן הפכי לזמן האחרת הנה אז אין ספק שלא נתאר לראובן באלה השתי מחשבות בשהן הפכיות בו אך הוא בהפך, שנתארהו בהפך מחשבה אם הי' שיחשוב מחשבה אחת בב' זמנים הפכיים. וכן בזה הדרך הוא הש"י ממחשבות המון העם, לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם באשר יהי' הנושא אחד, וזה שעל ד"מ שאם אדם אחד שהוא נושא אחד בעצמו יחשוב עליו הש"י המחשבה להטיב לו, הנה אם הי' מריע לו אח"כ בעוד שהוא צדיק הנה תקרא אותה המחשבה הפכית למחשבה הראשונה מאחר שהטוב והרע הפכיים או קרובים להפכים אחר שהם מקבילים על דרך הקנין וההעדר, ואולם כאשר ישוב ראובן מצדקתו ועשה עול והרע לו הש"י הפך מה שהי' מטיב לו קודם אז אין מחשבת השם הראשונה הפכית למחשבה השנית אחר שהנושאים מתחלפים שהם צדיק ורשע, וכן בכאן הנה כשאמר וינחם ה' כי עשה וגו' הוא שחשב מחשבה אחרת מפני שהם נהפכים אל הרשע וא"כ אע"פ שהם מחשבת הפכיות מצד שהמחשבה האחת לעשות טוב והאחרת מחשבה לעשות רע הנה בהקש אל הנושאים שהטוב הוא אל הצדיק והרע אל הרשע אינם הפכיים. ואולם מה שאמר לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם, הוא בנושא אחד כי ישראל היו צדיקים או לפחות לא היו רשעים עד שאם הש"י לא יקיים שבועתו שנשבע לאבות עליהם תקרא אז אותה המחשבה שיחשוב עליהם מחשבה הפכית ותהי' אותה המחשבה מתוארת בשקר והוא מה שאמר הכתוב וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם (ש"א ט"ו כ"ט) כי מצד שלא ישקר הוא שלא ינחם, אבל כאשר תהיינה שתי המחשבות אמתיות כמו המחשבה לעשות טוב לאדם בשהוא צדיק והמחשבה בעשות רע בשהוא רשע הנה אז לא יתוארו בהפכיות אלא על דרך העברה."

ויתעצב אל לבו [אונד האטטע פערדרוס אין זיינעם הערצן], לפי הפשט יש לפרש שהקב"ה נתעצב בשביל לבו של אדם שהיה חושב מחשבות רעות ודוגמתו נעצב אל דוד (ש"א כ' ל"ד) שפירושו בשביל דוד, ולזה נוטה דעת רש"י ז"ל בפירושו השני, אולם פירושו הראשון מיוסד על דעת אונקלוס שתרגם הכתוב באופן לבלתי ייוחס אל האל יתעלה ההשתנות שהוא ממקרי הגשם, וכבר העתקתי לעיל דברי הגאון והראב"ע בענינים האלה וכן דעת רז"ל שהתורה תדבר כלשון בני אדם והנה המשחית מה שעשה ידאג שנחם ולזה
אמר

ז בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם
אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־
ח רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ וְנֹחַ מָצָא
חֵן בְּעֵינֵי יְהוָה׃ פ

אלה

מנחת שי

(ז׳) **מאדם** עד בהמה, כל ספר בראשי׳, וידבר, ותילים, מאדם עד בהמה. ואלה שמות, וירמי׳ מאד׳ ועד בהמ׳, מס״ג. **כי** נחמתי כי עשיתם, מ״י קדמאה ומ״י בתראה, ועיי׳ מערכת האלהו׳ פ״ע התהלך

שום שכל

לבו ב׳ דסמיכי בתור׳ וסי׳ דין ולקמן ח׳ כ״א וכל אחר אוריי׳ על לבו וכו׳: (ז) **אמחה** ב׳ דין ושמות י״ז י״ד. **עשיתם** עלא יוד קדמאה וס״י תניינא: (ח) **ונח** ג׳ ר״פ וסי׳ וכו׳. **מצא חן**, ברוב המדוקים המרכא במם ועיין ריש מכלול דף ה׳ ב׳ במשקל פעל. **בעיני**, כל לישנא דעיני באוריי׳ מ״י כתיב. וזה דבר א״ת בסיום סדר בראשית, אמר מנחם קלתי בחיי מפני רוב הטעיות היתרות כבטולות דמו ששטו האשכנזים בספרים וקראום מתג ואני קורא אותם מתג לחמור היו עלי לטורח נלאתי נשוא עול הגהתם כי רבו מהרבה ואין להם מספר, ואני אמרתי אגלה אזנך עליהם למען תוכל לתקן ספריך כס״ם המדויקים וכן עשיתי בספרי אבל עתה שבאתי להדפיסו חדלתי מלהדפיס הגהת הטעיות לפי שידעתי ששום אדם לא יחוש להטריח עצמו להגיהם בספרו וא״כ למה זה הבל איגע להדפיסם עכ״ל. וכבר גליתי דעתי לעיל ד׳ י״ט:

אלה

מספר פסוקי סדר בראשית ע״פ המסרה קמ״ו אמציה סימן.

רשי

לתעות ולאבדן לא נמנע מלבראן (ועיין ברא״ם) בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם: (ז׳) ויאמר ה׳ אמחה את האדם. הוא עפר ואביא עליו מים ואמח׳ אותו לכך נאמר לשון מחוי. מאדם עד בהמ׳, אף הם השחיתו דרכם. ד״א הכל נבר׳ בשביל אד׳ וכיון שהוא כלה מה צורך באלו. כי נחמתי כי עשיתי׳, חשבתי מה לעשו׳ על אשר עשיתים:

אלה

מפורש

אמר וינחם ה׳ וגו׳ גם ויתעצב הפך ישמח ה׳ במעשיו (תילים ק״ד ל״א) כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חסדיו. והגאון רבינו סעדי׳ ז״ל הרחיב לבאר הענינ׳ במאמר האחדות והוכיח בראיות ברורות מן המושכל ומן הכתוב ומן המקובל כי כל מה שנאמרהו אנחנו המון המאמינים מתאריו ממה שידמה להגשמה הוא ממנו הקרבה והמשלה ואינו כגשמות הדברים אשר נאמר כמוהם על בני אדם, ויאמר;

" וכיון שבארתי שהמושכל והכתוב והמקובל הסכימו כולם על הרחקת הדמיון מאלהינו יתברך אני רוצה להביע אלה המלות הגשמיות ואומר שהם עשר. ר א ש באמרו וכובע ישועה בראשו, ע י ן באמרו תמיד עיני ה׳ אלהיך בה, א ז ן באמרו כי בכיתם באזני ה׳, פ ה באמרו על פי ה׳, ש פ ה באמרו ומוצא שפתי לא אשנה, פ נ י ם באמרו יאר ה׳ פניו אליך, י ד באמרו הנה יד ה׳,

לב

כְּרְעוּתֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ אֶמְחֵי יָת־אֱנָשָׁא דִּי־בְרֵאתִי מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא ז
עַד־בְּעִירָא עַד־רִיחֲשָׁא וְעַד־עוֹפָא דִּשְׁמַיָּא אֲרֵי־תָבִית בְּמֵימְרִי אֲרֵי־
ח עֲבַדְתִּינוּן׃ וְנֹחַ אַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ׃

אלין

מפורש

לב באמרו ויאמר ה' אל לבו, מעים באמרו על כן המו מעי לו, רגל באמרו והשתחוו להדום רגליו. ואלה דברים והדומה להם ממעשה הלשון והרחבה תפיל כל אחד מהם על ענין ומברתו במה שנמצאהו בזולת ענין הבורא ונדע כי הלשון כן אמתתה ומנהגה שתרחיב ותשאיל ותדמה כאשר מרחיבה ואומרת שהשמים מדברים, השמים מספרים כבוד אל. ושהים מדבר, כי אמר ים מעוז הים לאמר. ושהמות מדבר, אבדון ומות אמרו. ושהאבן שומעת, הנה האבן הזאת תהי' לנו לעדה כי היא שמעה. ושההרים מדברים, ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה. ושהגבעות לובשות, וגיל גבעות תחגורנה. והדומה לזה מה שלא יסופר מרוב. ואם יאמר אומר מה היתה התועלת שהרחיב הלשון זאת ההרחבה שתפיל לנו אלה הספיקות? ולמה לא סמכה על מלות אמתות והיתה מסירה מעלינו זאת הרעה? אומר, כי אלו סמכה על מלה אחת היה השימוש בלשון מתמעט ולא הי' מגיע להגיד בה על קצת המכוונות, ואילו היינו באים לספר עליו בלשון האמתי היינו חייבים לעזוב ולהניח שומע ורואה רחום חנון עד אשר לא יעלה לנו כי אם הישות בלבד. וכיון שבארתי הדבר הזה אשוב אל העתקה ההם בביאורים ועניניס ואומר שרבו הנביאים בראש ענין הגדלה והעלאה וכו'."

כמו שהעתקתי לקמן ח' כ"א בפסוק וירח ה' וגו': (ז') אמחה את האדם [איך וויל דען אענטשן פערטילגן], אמחה מבעלי ל"י או ל"ה לדעת המדקדקים וכן ומחיתי, וימח את כל היקום, וכולם מהקל ולשון השחתה, ותרגום והכה ומחא, ולדעת רש"י אין מיחוי אלא במים וכן מסתבר כי מצאנוהו בלשון קינוח ומחיתי את ירושלים כאשר ימחה את הצלחת מחה (מ"ב כ"א י"ג) ועוד אחרים. כי נחמתי [דען עס רייאט איך], נפעל עבר מלשון חרטה ונפקד הדגש ונשאר החירק כמשפטו לפני החית. ועיין פי' רש"י ז"ל תילים י"ח ל"ה. כי עשיתים [דאס איך זיא געמאכט האבע], כלמד מן עשיתי אותם: (ח') ונח [נח אבר], טעם הוי"ו כטעם אבל להוראת ההתנגדות ומדרך הכתוב להפיל הלשון על הפכו. חן [גנאדע], מגזרת חנינה ולשון רחמים וממנו תְּחִנָּה גם חִנָּם ומשקלו [illegible] ושניהם מפעלי הכפל משרש חנן קנן דוגמת אֵם שפירשתי לעיל ב' כ"ד, וטעם מציאות חן בעינים כמו לא חסה עליך עין (יחזקאל י"ו ה'):

אלה

תועלות

אמר הרב הגדול רבינו לוי בן גרשום: התועלת המגיעות מפרשה הזאת כבר העירונו עליהם בביאורנו בה, ואם באנו למנותם רבו מלמנות כי אין בה דבר שלא יהא נפלא התועלת בדעות, וכוונה התורה בפרשת הבריאה לפי מה שיראה מדבריה להיישירנו אל הדברים שיישר אותנו מאוד מאד הענין שהעולם מחודש, ולפי שהסגלות הארץ הוא מהדברים שיישיר בנפשותינו האמונה בחידוש לפי מה שאי

ט אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־הָאֱלֹהִים

מנחת שי

(ט) הִֽתְהַלֶּךְ־נֹחַ בכל הספרים הלמד בסגול ובן במכלול דף י״ג (דף ע״ו א׳ ד״פ) התהלך־נח בסגול מפני סמיכתו במקף אל מלה שהיא מלעיל וכ״כ ר׳ משה קמחי בבנין התפעל מהשלמים ולוית חן סוף שער ג׳

שום שכל

(ט) **אלה תולדת** ד׳ ר״פ, וכ״ל ד׳ ור״פ כי אין זולתם לא בראש ולא באמצע ובאחרא ואלה תולדת בניו וכמסרו לעיל ב׳ ד׳. **צדיק** מ״י וכל צדיק באו׳ דכוו׳ מלא. **תמים** מ״י וכל׳ תמים באורייי׳ דכוותיה

רשי

(ט) **אלה** תולדת נח איש צדיק, הואיל והזכירו ספר בשבחו שנ׳ זכר צדיק לברכה. (משלי י׳) ד״א למדך שעקר תולדותיהם של צדיקי׳ מעשים טובי׳. בדורותיו, יש מרבותינו דורשים אותו לשבח כל שכן שאלו הי׳ בדור צדיקי׳ הי׳ צדיק יותר ויש שדורשי׳ אותו לגנאי לפי דורו הי׳ צדיק ואילו הי׳ בדורו של אברה׳ לא הי׳ נחשב לכלום. את האלהי׳ התהלך נח, ובאברה׳ הוא אומר אשר התהלכתי לפניו (בראשי׳ כד) נח היה צריך סעד לתומכו אבל אברה׳ הי׳ מתחזק ומהלך בצדקו מאליו. התהלך, לשון עבר וזהו שמושו של ל׳ בלשון
כבד

הבנת המקרא

(ט׳) **את** האלהים התהלך נח, ובאברהם הוא אומר אשר התהלכתי לפניו, נח הי׳ צריך סעד לתומכו וכו׳ בעבור ששינה הכתוב לומר גבי נח שהי׳ מתהלך את האלהים וגבי אברהם שהי׳ מתהלך לפני האלהים ש״מ לדרשא וטעם את כטעם עם כבהרבה מקומות והיינו שהי׳ צריך סעד, ונראה שמטעם זה בעצמו דרש גבי חנוך שקבל בדעתו לטוב להרשיע וכו׳ בעבור שאחז הכתוב בו לשון התהלך את האלהים לא לפני האלהים. **התהלך** לשון עבר, והם שימושו של למד בלשון כבד וכו׳. מאוד נתקשו המדקדקים בביאור
דבור

מפורש

(ט) **אלה** תולדת נח, למעלה בפ׳ בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת ואח״כ מפרש כי העולם חטאו ונח מצא חן ואח״כ מפרש אלה תולדת נח בני בניו, האיך? כי שלשה בנים היו לו וציוה הקב״ה להכניסם בתיבה י״ב חדש ובצאתם ויולדו להם בנים אחר המבול עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב מאלה נפרדו וגו׳, כן פי׳ רשב״ם בתחלת פ׳ וישב, וא״כ טעם תולדות כמשמעו [געשלעכטספאלגע]. וי״מ תולדת לשון מאורעות וסבות כמו כי לא תדע מה ילד יום (משלי כז). וכן פי׳ רש״י גבי תולדת יעקב יוסף וגו׳ כלומר אלה הקורות והסבות של נח כמו שמפרש והולך שהי׳ צדיק ודורו רשעים ובעונם נשחתו והוא נמלט. איש צדיק וגו׳, נותן טעם למה מצא חן יותר מכל בני דורו. ויאמר הראב״ע, צדיק במעשיו, תמים בלבו, והוא תאר השם מפעלי הכפל והוא התמים, ורצונו שבא שלם בשרשו והוא ע״מ נדיב חסיד, והקיבוץ תמימים דוגמת נדיבים, ודע כי אלו שני התארים אפשר שיצדקו נפרדים איש צדיק ותמים ויהי׳ דוגמת שמש ירח עמד זבולה (חבקוק ג׳ י״א) שיחסר ויו התוספת, גם אפשר שיצדקו מחוברים באיש כלומר שהי׳ צדיק ושלם בצדקות, כי כל תאר איננו בשלוח במתואר כי אם בצרוף זולתו ולכן בא תמים להודיענו שצדקת נח היתה שלמה,

ויתואר

אלין תולדת נח נח גבר זכאי שלים הוה בדרוהי בדחלתא דיי ט
הליך

תועלות

אפשר שיוחס ענינו אל הטבע כמו שביארנו בספר מלחמות ה'. הנה רצתה התורה לזכור בריאת הככבים אחר בריאת סגלות הארץ כדי שלא נטעה בשניחס סגלות הארץ אל הכוכבים כמו שעשו הפילוסופים כשלא מצאו בכאן סבה אחרת ייחסו אלי' סגלות הארץ, וזה בלתי אפשר שתיוחס זאת ההויה אל הכוכבים כמו שביארנו בביאורנו זה. ואולם התועלת ממצות פרו ורבו מבואר והוא שימשך ממנו קיום המין האנושי כי האדם להיות פעולותיו בבחירתו הי' אפשר לו שישחית מינו כאלו תאמר אם תשלם ההסכמה בין האנשים להמנע מהוליד ולזה השגיחה בו התורה בזה האופן, ולזאת הסבה בעינה מנעתנו התורה מהשחית כלי ההולדה ומהרביע ב"ח כלאים כי ההולדה תפסק בזה האופן כמו שהתבאר בספר ב"ח. ואולם שרשי זאת המצוה הם ג':

השרש הראשון הוא שהוא לאיש ולא לאשה וזה שהאשה אין ספק בידה לעשות והמצוה אמנם תצוה למי שאפשר לו שיעשה ואמנם שאין ספק ביד האשה לעשות זאת המצוה הוא מבואר לפי שאין לאשה התחלה בזה הפועל אבל היא מקבלת הפועל ואין בבחירת' ג"כ עשיית זה הפועל כי כבר אפשר שתכין עצמה לקבל זה הפועל ולא ישלם ממנה פרי להיות הזכר דש מבפנים וזורק מבחוץ, וכבר נתבאר זה השרש בששי מיבמות:

השרש הב' שלא יפטר האדם מפרי' ורבי' אם לא יהיו לו זכר ונקבה ישלם בהם מלא כל הארץ, וזהו שאמרו פרו רמז על ההולדה ואמרו ורבו רמז בו חיוב הרבוי בהולדה ואמרו ומלאו את הארץ יתחייב שישלם בזה מלא הארץ. והנה הרבוי הראשון בהולדה הוא שנים לפי שאי אפשר לקיום העולם בלא זכרים ובלא נקבות הנה יהיו אלו שנים זכר ונקבה, ובזה ישלם מלא הארץ כי האדם ואשתו הם זכר ונקבה ואם יולידו זכר ונקבה לא יחסר מלא הארץ בהפקדם עד שישלם בזה האופן קיום אנשי הארץ על ענין אחד ויתבאר ממה שאמרנו שאם היה הזכר סרים או הנקבה אילוני' או שמתו ולא הולידו הנה לא נפטר האב מפרי' ורבי' כי אלו התולדות לא ישלם בהם מלא הארץ אבל נפקד מקומם במותם, ואולם אם הוליד זכר ונקבה ומתו ונשאר לו מהם זכר ונקבה הנה הוא פטור מפריה ורביה כי כבר השלים חקו במה שהוליד ונשאר לו מהם מה שישלם בו מלא הארץ אבל אם לא הוליד האב זכר ונקבה הנה לא נפטר האב מן פריה ורביה כי לא השלים חוקו הראוי לעצמו. וכבר נתבאר זה השרש וכל מה שתחייב ממנו בששי מיבמות:

י האלהים התהלך־נח: ויולד נח שלשה בנים את־שם
יא את־חם ואת־יפת: ותשחת הארץ לפני האלהים ותמלא
יב הארץ חמס: וירא אלהים את־הארץ והנה נשחתה כי־
יג השחית כל־בשר את־דרכו על־הארץ: ס ויאמר

אלהים

מנחת שי / **שום שכל**

ג׳, ותשחת נפעל לשון ליחודים שכתב שהוא בצרי: רחבה

דכוו׳ מלא. **בדרתיו** חסר תרין ווין ומ״י כתיב ודכוותיה בלישנא לקונה אותו לדרתיו דפ׳ בהר חסר תרין ווין וע״י.

התהלך מוקף והלמד בסגול, מכלול ומהלך ולוית חן וא״כ ממילא שההא במתג כמו שהוא בכל המדויקים וכן אמר בן אשר בהדיא וכן כתב ע״פ משפטי המתג שכתב החכם בלמשי פרק ח׳ ור״א סלני בטוב טעם פרק ז׳ ועיין מ״ש לקמן ל״ו ז׳: (י) **שלשה** כל לישנא א״ו כתיב: (יב) **השחית** א״י כתיב: (יג) **ויאמר אלהים לנח** ד׳ דסמיכי ללמד בלישנא, קדמאה ויאמר אלהים לנח תנינא ויאמר ה׳ לנח. ויאמר ה׳ לדג, יונה ב׳ י״א. ויאמר ה׳ לשלמה דד״ה (ב׳ א׳ י״א) עכ״ל המסרת. וקשה בה טובא דפתח בויאמר אלהים ומסיים בויאמר ה׳, ועוד כי אין בד״ה פסוק ויאמר ה׳ לשלמה כ״א ויאמר אלהים לשלמה והוא נמנה בהדי כ״ה דכתיבין ויאמר אלהים במערכת ערך אלהים, ועוד קשה שהרי ז׳ איכון דסמיכין ללמד ואיכון הך ד׳ דאמרן ועוד ג׳ והם ויאמר ה׳ לשלמה דמלכים א׳ י״א י״א. ויאמר אלהים לישראל דלקמן מ״ו ב׳, וגם זה נמנה בהדי כ״ה דכתיבין כן, ויאמר ה׳ למלאך, ד״ה א׳ כ״א כ״ז ואיכון ז׳ ארבעה דכתיבין ויאמר ה׳ לפלוני וג׳ דכתיבין ויאמר אלהים לפלוני, ולקמן בפסוק ויאמר ה׳ לנח בא אתה וגו׳ נמסר ד׳ דסמיכי ללמד בלישנא, והרבה להתפלא עליו בעל מבין חדות בפירושו באמרו פי׳ ד׳ זימנא כתוב ויאמר ה׳ ומלה שלאחריה תחילתה למד. א׳, ויאמר ה׳ לא ידון לעיל ו׳ ג׳. ב׳, דין. ג׳, ויאמר ה׳ לה לקמן כ״ה כ״ג. ד׳, ויאמר ה׳ לו שמות ד׳ ו׳ עכ״ל. הנה מלבד שלא ידע לפרש הענין כי מה יתן ומה יוסיף לנו אם המלה שאחר ויאמר ה׳ מתחלת בלמד או במם או באחת משארי האותיות אבל גם הרבה לפשוע במנינם כי מלבד אותן שזכרנו למעלה מצאנו עוד תיבות רבות במקרא מתחילות בלמד אחר ויאמר ה׳ כמו שיראה כל מחפש אחריהן בספר יאיר נתיב, וכאשר הקרנו אחר ענין המסרה הזאת מצאנו מסרה אחריתא וגם היא מחוספת הבנה והיא במערכת ערך אלהים ז״ל, ויאמר אלהים ג׳

בטעם

רש״י / **הבנת המקרא**

כבר משמשת להבא ולשעבר בלשון א׳ קום התהלך (שם יג) להבא, התהלך נח לשעבר, התפלל בעד עבדיך (שמואל א׳ יב) להבא, ובא והתפלל אל הבית הזה (מלכי׳ א׳ ח׳) לשון עבר, אלא שהוי״ו שבראשו הפכו להבא: (יא) ותשחת, לשון ערוה וע״א כמו פן תשחיתון (דברים ד׳) כי השחית כל בשר. ותמלא הארץ חמס, גזל. (ס״א שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם): (יב) כי השחית כל בשר, אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינן מינן: (יג) קץ כל בשר, כל מקום שאתה מוצא זנות וע״א אפדרולוסיא באה לעולם והורגת

דבור זה ולא עלה בידם, אכן בזכרך מה שהעירותי לעיל ד׳ י״ד כי יש התפעל בבנין גם קל אז תבינהו, ואברהו בהקדמה בעז״ה:

עוים

יא י הַלִּיךְ נֹחַ: וְאוֹלִיד נֹחַ תְּלָתָא בְנִין יַת־שֵׁם יַת־חָם וְיַת־יָפֶת: וְאִתְחַבָּלַת
יב אַרְעָא קֳדָם יְיָ וְאִתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין: וַחֲזָא יְיָ יַת־אַרְעָא וְהָא
יג אִתְחַבָּלַת אֲרֵי־חַבִּילוּ כָּל־בִּסְרָא אֱנַשׁ יַת־אָרְחֵיהּ עַל־אַרְעָא: וַאֲמַר
יי

מפורש

ויתואר על תאר כמו זה המשלש שוה הצלעות, לכן תמים תאר התאר, ואין הכרע לאחד משני הפירושים. ורש"ד נר"ו רצה להכריע הפירוש הראשון בעבור המפסיק שבתיבת צדיק והנה עומד לנגדו פרה אדומה תמימה, שפירשו רז"ל שתהי' תמימה באדמימות, אף שהפסיקו המטעים. וי"מ תמים בדעותיו ולא יאהב לו וישכר ויתגל בתוך אהלו. בדורותיו [אין זיינן לייטן], לשון רבים. בדורו בעת המבול ובדורות שהיו אחריו כי הוא חי עד שהי' אברהם בן נ"ח שנה והסימן אברהם בן נח הי' כשמת נח. התהלך, מפורש לעיל ה' כ"ב ועיין הבנת המקרא: (י) את שם את חם ואת יפת, הסכמת המפרשים כי יפת הוא הבכור ושם הוא הקטן ואולם הקדימו הכתוב בעבור מעלתו כי הוא החשוב וכמוהו בני אברהם יצחק וישמעאל (ד"ה א' א' כ"ח), וכן ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו (יהושע כ"ד ד'), וכן דעת בעל הטעמים אשר לזאת טעימו במפסיק: (יא) ותשחת הארץ [דאמאלס ווארד דיא ערדע פערדערבט], אנשי הארץ. וכן ותמלא הארץ, וכמוהו וכל הארץ באו מצרימה (לקמן מ"א נ"ז). לפני האלהים [פאר גאטט], י"מ לפני הגדולים שהיו בארץ שהיו לוקחים את הנשים בחזקה, אבל הראב"ע אמר, י"מ שהטעם שהשחיתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כ"א השם, ואחרים פירשו לפני האלהים במה שבין אדם למקום, ותמלא הארץ חמס במה שבין אדם לחבירו, והקרוב שדברה תורה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ייראנו. והאומרי' כי האלהים במקום הזה איננו קדש לא אמרו מאומה. חמס [גוואלטטהעטיגקייט], בגזל ועשק ולקחת גם הנשים בחזקה, וכן פי' רש"י ז"ל חמס, גזל. והורה כי חמסן דקרא איננו הוא דיהב דמי הנהוג בדברי רז"ל, וכן כתבו תוספת סוף פרק הכונס:

(יב) נשחתה, כפעל עבר. ובעבור הפסק נקמץ החית ונטעם, ואילו הי' כפעל עומד הי' האתנח מלרע. כל בשר [אללעס פלייש], בשר כינוי לגוף. דרכו [זיינע זיטטע], מנהגו גם תשמישו דוגמת דרך גבר בעלמה (משלי ל' י"ט), והטעם כי כל בשר גם אותן הבריאות הפועלים בטבע לא בבחירה גם המה השחיתו דרכם. וכן דעת רז"ל, וכן אמר הראב"ע מה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו, שכל חי לא שמר דרך תולדתו ועות הכתיב הנטוע הידוע כנון הוא: (יג) קץ [דער אונטערגאנג],
לשון

תועלות

השרש הג' שהאדם יתחייב בזאת המצוה מעת היותו ראוי על מנהג הטבעי להוליד הולדה שלמה ישלם בה מלא הארץ וזה יתבאר ממה שאמר ומלאו את הארץ, וכבר
אברו

אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס
יד מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ׃ עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־
גֹפֶר

שום שכל

בטעם (כלומר שוים בטעם) וסי' ויאמר אלהים לנח, ויאמר אלהים לישראל לקמן מ"ו פ"ב, ויאמר אלהים לשלמה, ד"ה ב' א' י"א עכ"ל. וגם זאת בלתי נכונה כי שלשתן נפרדים בטעם למעיין אחריהם, אמנם אחר העיון הרב מצאתי כי כל ענייני המסורת כולם צדקו יחדו. אך אמנם הסופרים בלבלו וערבבו הענינים וכתבו את האמור של זה בזה ושל זה בזה, ואנו אין לנו כי אם לבררם ולהעמידם על בירורם והוא זה. הסופרים קבלו כי כל ויאמר אלהים גם כל ויאמר ה' הוא סמוך אל מלת אל, ויאמר ה' או ויאמר אלהים אל פלוני בר מן ד' דכתיבין ויאמר ה' לפלוני וג' דכתיבין ויאמר אלהים לפלוני. וזה אמת ויציב כנזכר לקמי', ועוד קבלו כי תלתא ויאמר אלהים שוין בעניניהם וגם זה אמת ונכון כל חד וחד על דוכתיה אבל לא כמו שערבבו הם ובלבלו ענינים והא לך תיקון המסורת האלה כולן. קדמאה ויאמר אלהים לנח תניינא ויאמר ה' לנח, וזה סימן לבד כדרכם. ומסרה אחרת מסרה ויאמר ה' לנח ד' דסמיכי ללמד וסי' ויאמר ה' לנח, ויאמר ה' לדג, יונה ב' י"א. ויאמר ה' לשלמה, דמלכים א' י"א י"א. (ומה שמצא ויאמר ה' לשלמה דד"ה, חילופא הוא דהא מחלפי ויאמר ה' עם ויאמר אלהים כנזכר לקמי'). ויאמר ה' למלאך, דד"ה א' כ"א כ"ז. ומסרה אחרת אמרה ויאמר אלהים לנח ג' דסמיכי ללמד וסי' דין. ויאמר אלהים לשלמה, דד"ה ב' א' י"א. ויאמר אלהים לישראל, לקמן מ"ו ב'. ומאן דמסר בליספא צריך למסור ז' כדי לכלול ויאמר אלהים עם ויאמר ה' ואינון ז'. ועוד מסרה אחריתא מסרה ויאמר אלהים לנח ג' בטעם (קדמא ואזלא ואחריהם רביע) וסי' דין. ויאמר אלהים אל אברהם, לקמן כ"א י"ב. ויאמר אלהים אליו דשלמה, דמלכים א' ג' י"א. והשתא המסורות כולם עולים כהוגן והכל שריר וקים:

כִּי־מָלְאָה הכף מתוג בכל המדויקים ואין טעמו ממתג המם כי רבים כמוהו במקרא וכן בְּנֵי־הָאֱלֹהִים לעיל פסוק ב', וכן כל בני־יעקב, וכן הוּא־הָעֹבֵר לפניך דברים ט' ג', ובפירוש דבר על אודותיו החכם בלשוני שער ח' בדיני הגעיא, וכן כִּי־הַחֵרֶם תחרימם דברים כ' י"ז, וכן כל כי־יעשה וכי־תעשה וכי־תעשו, וכן כל כי־יהי' כי־תהי' כי־תהיו וכי־תהיינה, אלה ודומיהם מתוגים בס"ג וקטן וביתר המדויקי' וכן יבוא מתג סמוך לטעם כמו כי־בא השמש לקמן כ"ח י"א, כי־לא תעבור דברי' ג' כ"ז, וכן בדומיהם לֹא־תְעַנֶּה, וְלֹא־תַעֲלֶה במעלות, ואלפים כמוהם, ומי הוא זה אשר יערב לבו לשלוח יד בספרים המדויקים בעבור סברות חדשות מקרוב באו לא שערום הקדמונים? והחכם בעל תיקון סופרים מחקם כולם ולא יפה עשה. **מפניהם** מ"י, וכל פניהם באו' דכור' מלא. **והנני**, כל הנני ברפיון שתי הנונין ובשוא הנון הראשון בכל הספרים וכ"כ רד"ק במכלול שער דקדוק המלים ובשרשו, ובענין המתג שבהא יש מחלוקת בין החכמים האחרונים, כי במקרא גדול וקטן ההא מתוג בזה לבד ולא כן בחבריו כגון הנני מביא, לקמן פסוק ז'. הנני מקים, לקמן ט' ט'. הנני משליח, שמות ח' י"ז. הנני ממטיר, שם ט' י"ח. הנני מביא, שם י' ד'. הנני מחזק, שם י"ד י"ז. וכן כל הנני שבכל המקרא אין מתג בהא במקרא גדול וקטן ויתר המדויקים גם בכ"י של שנת כ"ד אין מתג באחד מהם' אולם בחומש רא"פ כולם מתוגים, וכן אחריו בנו בעל דברי אמת ואמר הנראה יותר בלי געיא, וידידי החכם רש"ד בעל תיקון סופרים החזיר המתג לאיתנו באמרו שבא כדרכו לפני שוא נע, אבל האמת הברור שלא יתכן כאן מתג כלל וכלל שאילו כן הי' מן הסברא לנקד הראשון מן הדומות בשוא ופתח, והנה לכ"ע הנון בשוא פשוט לכן

לא

יְיָ לְנֹחַ קִיצָּא דְּכָל־בִּסְרָא עַל לִקְדָמַי אֲרֵי־אִיתְמְלִיאַת אַרְעָא חֲטוֹפִין מִן־
קֳדָם־עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא וְהָא־אֲנָא מְחַבֵּילְהוֹן עִם־אַרְעָא׃ עֲבֵיד לָךְ תֵּיבוּתָא יד
דאעין

שום שכל

לא יכון מתג. בהא וכמו שהוכחתי לקמן ט׳ ט׳ בפסוק הכי מקים עיין עליו. **משחיתם**, מלא יוד: (יד) **תבת**, ח״י. **גפר**, ח״ו. **קנים**, מ״י בין כון לסם. **התבה** ח״י, וכל לישנא בארייתא

רשי

מזנים ורעים. כי מלאה הארץ חמס, לא נחתם גזר דינן אלא על הגזל. את הארץ, כמו מן הארץ ודומה לו כצאתי את העיר מן העיר (שמות ט) חלה את רגליו מן רגליו (מלכים א׳ ח׳). ד״א את הארץ עם הארץ שאף ג׳ טפחים של עומק המחרישה נמוח ונטשטשו: (יד) עשה לך תיבת, הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין

מפורש

לשון סוף ומשקלו חן לעיל פסוק ח׳. מפניהם, בסבתם כטעם ומפני מי המבול, והרצון בזה שאילו האנשים היו סבה שימצאו בהם אלו המודות הפחותות מגד בחירתם הרעה. את הארץ, מן הארץ. וכן כצאתי את העיר (שמות ט׳ כ״ט) מן העיר. ואפשר שטעמו עם כי כן ענינו בהרבה מקומו׳, כלומ׳ אשחיתם יחדו עם הארץ שאשחית מזג הארץ והאויר, ולכן נתמעטו שני חיי מין האנושי תיכף אחר המבול כי לא היו עוד המזגים והפירות על שלמותם הראשון. ולזה הותר למין האנושי אכילת בעלי חיים אחר המבול. גם יתכן שתיבת משחיתם מושבת עצמה ואחרת עמה וטעמו משחיתם ומשחית את הארץ: (יד) עשה לך [אמבע דיר], עיין מ״ש ריש פ׳ לך לך. תבת עצי גפר [איינע ארכע פאן גפר האלץ], קראה הכתוב תיבה כי לא היתה כדמות אניה קערה מלמטה

תועלות

זכרו רז״ל שזה הזמן הוא מן התורה לפי מה שהיה מקובל אצלם מעת היותו בן כ׳ שנה לא קודם זה, ואע״פ שהוא יכנס בגדר שאר המצות מעת היותו בן י״ג שנה ויום אחד. והסבה בזה שהאדם בהכנסו לגבול י״ג שנה ויום אחד ימצא בו המותר הזרעי מעט להכלות מזונו בגדול החזק ונמצא לו סביב הזמן ההוא, ולזה אם יוליד אז יהיה הנולד חסרה לפי המנהג הטבעי, ובזה תמצא שאפלטון יאות במה שחבר מהנהגת המדינה החשובה שלא יתחברו הזכרים לנקבות אם לא אחר שיגיעו קרוב לזמן אשר הגבילוהו חז״ל כדי שיהיו הנולדים שלמי היצירה, וכבר נתבאר זה השרש בפרק ראשון מקדושין, ואולם מה שיתחייב מאלו השרשים בשנית אין מבוא לזכרו בזה המאמר, והמשל שכבר יתחייב מזה במי שלא קיים פרי׳ ורבי׳ שלא ישא אשה בלתי ראוי׳ להוליד ושלא יקיימנה אם נשאה אם לא ישא עמה אחרת בת בנים ואלו הדינין ג״כ התבארו בו׳ מיבמות ובמקומות מכתובות:

גֹּפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ
טו בַּכֹּפֶר׃ וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ
טז הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ צֹהַר
תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה

בצדה

מנחת שי

(ט״ו) רָחְבָּהּ הרי״ש בקמץ לבד, (והוא חטוף): (ט״ז) **תכלנה** הנון דגושה:

והקמותי

שום שכל

באורייתא דכוו׳. אֹתָהּ כל אורייתא׳ ח״ו בר מן ב׳ מלאים וסי׳ ואותה המייתי דפ׳ בלק, ואם ביום שמוע אישה יניא אותה דפ׳ מטות. ושארא חסי׳ י׳ כולם. **ומחוץ** ע״ו, וכל חוץ באורייתא דכוו׳ מלא. **בכפר** ח״ו: (ט״ו) **ארך**, כל לישנא ח״ו. **חמשים**, כל אורייתא מ״י בתראה. **קומתה**, מ״ו. (ט״ז) **צהר**, ח״ו. **תכלנה**, כ״כ בלא יוד והנון דגש ומסר עליו במס״ג ח׳ מילין דכל חד וחד לית דכוותיה דגש וסי׳ ויסגור בשר תחתנה, ואל אמה תכלנה, מרבבת תביאמה וכו׳ עכ״ל. בעבור שבכל אלה יש מקום לטעות ולחשוב שהנון רפה והכינוי לשי׳ נקבות רבות פועלות לכן אמר שדגושין הן, ולכן לא מנה בהדייהו אכני אתענה דלקמן ל״א ל״ט, ואם לבנו ייעדנה דשמות כ״א ע״ו ודומיהם אף שגם אלה

לית

רשי

בנבין זה כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק״כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב״ה להביא מבול לעולם אולי ישובו. עצי גופר, כך שמו ולמה ממין זה על שם גפרית שנגזר עליה׳ למחות בו, (ע״ש) קנים, מדורים מדורים לכל בהמה וחיה. בכפר, זפת בלשון ארמי. ומצינו בגמרא כופרא בתיבתו של משה על ידי שהיו המים תשו׳ דיה בחומר מבפנים וזפת מבחוץ. ועוד כדי שלא יריח אותו לדיק ריח רע של זפת אבל כאן מפני חוזק המים זפתה מבית ומחוץ: (טז) צהר, י״א חלון וי״א אבן טובה המאיר׳ להם. ואל אמה תכלנה מלמעלה,

כסויה

מפורש

מלמטה ורחבה מלמעלה, מחודד מלפניו ורחבה מלאחוריו, כי כל זה הוא מה שתקל התנועה והמרוצה. והיתה כוונת התיבה ספך זאת כבדת התנועה והמרוצה גם לא הי׳ לה משוטים. עצי גפר, הוא עץ יתקיים זמן ארוך במים והוא מסיר הדליקה דוגמת הגפרית בעבור רוב השמנונית אשר בו וגם הוא עומד בפני המים, והוא מין א׳ ממיני ארזים כמו שאמרו (ר״ה דף כ״ג ע״א) ד׳ מיני ארזים הם, ארז וברוש, ועץ שמן, וקתרום, וכן ת״א אעי דקדרין, בדלת תמורת התיו. וכן שמו בלשון יון קידרוס והוא בל״א צעדר והקוף כקוף של קיסר, אוקינוס, סקוראים ציסר, אוניאנוס. והנה הגופר והוא הקתרום הוא היותר נבחר לתיבה, ואין גופר וקידרן שם המחוז או היער כמו עצי עדן (יחזקאל ל״א ט׳) ועצי לבנון (ד״ה ב׳ ב׳ ז׳) אבל הוא שם העץ. וכן פירש״י ז״ל גפר כך שמו. והוא כמו עצי ארזים ועצי ברושים (מ״א ה׳ י׳) שנסמך לסוראות

תומר

דְאָעִין דְקַדְרוֹס מְדוֹרִין תַּעְבֵּיד יָת־תֵּיבוּתָא וְתַחְפֵי יָתַהּ מִגָּיו וּמִבָּרָא
בְּכוּפְרָא׃ וְדֵין אִי דְתַעְבֵּיד יָתַהּ תְּלַת מְאָה אַמִּין אוּרְכָּא דְתֵיבוּתָא טו
חַמְשִׁין אַמִּין פּוּתְיַהּ וּתְלָתִין אַמִּין רוּמַהּ׃ נְהוֹר י תַּעְבֵּיד לְתֵיבוּתָא טז
וּלְאַמְּתָא תְּשַׁכְלְלִינַהּ מִלְּעֵילָא וְתַרְעָא דְתֵיבוּתָא בִּסְטְרַהּ תְּשַׁוֵּי מְדוֹרִין
ארעאין

מפורש

חומר הען דוגמת כלי כסף וכלי זהב. קנים תעשה את התיבה [טהייזע דיזע ארכי אין קאאמערן אב], קנים, תרגומו מדורים. והם חדרים קטנים ומקומות קטנים לדור בהם מין ממין מהעופות ושאר ב״ח, וכבר תמצא לשון קן בזולת העוף כאמרו עם קני אגוע (איוב כ״ט י״ח) ואם בין כוכבים שים קנך (עובדי׳ א׳ ד׳) ואולם אמר תעשה את התיבה ולא אמר תעשה לתיבה כמו שאמר צהר תעשה לתיבה לומר שהתיבה בעיקר עשייתה תהא נחלקת לקינים קינים לא שיהיו הקיני׳ תוספה על התיבה. וכפרת אותה [אונד בעטטרייכע זיא], פעל נגזר מן כפר והרצון שימרח בה הכפר, והכפר הוא דבר מתמרח כמו הזפת והדומה לו ימנע מהכנס המים בדבר והוא עם זה מתקיים מאוד. ואולי הוא טיט אחד יעשוהו בקיאי הצורפים אשר הוא מתמרח ומתקים קיום נפלא, וצוה למרוח בה הכפר מבית ומחוץ לתוספת שמירה כדי שלא יכנסו המים בתיבה: (טו) וזה [פאלגנדע געשטאלט], מפורש לעיל ג׳ י״ג. והנה צוה לעשות קומתה עשירית ארכה כדי שתהי׳ צפה על פני המים ולא יהפכנה הרוח: (טז) צהר [איינע בויילייכטונג], הוא מענין נהרים וקרוב ללשון זהר בזין ותרגומו נהור כלומר שיעש׳ בו מקום יגיע ממנו האור, ולפי הפשט הוא החלון הנזכר להלן והושם בו גשם ספיריי כזכוכית וכדומה יעבור בו האור, ושהחלון שבזה האור ייוחד בלשוננו בשם צהר לפי שבבר ישאר המקום ההוא סתום ולא ישתמש מהחלון ההוא כי אם לאורה. ואפשר שהושם שם יותר מאחד כי צהר שם הכלל בלשון יחיד ונופל גם על קיבוץ הרבים כידוע מדרך הלשון, וכראה שכמוהו פתח התיבה כי יהי׳ טורח רב להכנים כל בעל חי בפתח אחד, להעלותם ולהורידם ולהקיפם כל אורך ורוחב התיבה. ואל אמה תכלנה מלמעלה, ההם אמה בת ששה טפחים. ובתמונת התיבה נחלקו המפרשים, ודעת הראב״ע כפי הנראה מלשונו שהיתה מתחלת להתשפע מסוליה והיתה מתקצרת והולכת עד שכלתה אל אמה אורך ושית האמה רוחב, והיתה כדמות משולש וראש חד וכן מקצועותיו על כן לא תתהפך, וכן דעת הרמב״ן והשב שגם כן דעת רש״י ז״ל ולכן תפסו לקמן בפסוק ותנח התיבה כמו שכתבנו שם, וכבר נאמר רש״י ז״ל מתפיסתו בפירושו ואל אמה תכלנה מלמעלה, כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה מכאן ומכאן. והנה במה שאמר כסויה משופע ועולה וכו׳ הורה לנו בבירור שהכיסוי הוא ענין לעצמו לא שתהי׳ התיבה משופעת והולכת מן הסולים ומעלה, אבל הי׳ לה כיסוי לעצמו ואותו הכיסוי הוא הי׳ מתשפע ועולה. וכן דעת הרב החכם רלב״ג באומרו,

ו׳ ״ אורך התיבה שלש מאות אמה באמות הכהוגות שהאמה מהם היא בת ששה טפחים ורחבה נ׳ אמה וקומתה ל׳ אמה והנה היא רחבה יותר מקומתה ולזה לא יתכן בה שתתהפך, וזאת הסבה

יז בְּצַדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ׃ וַאֲנִי הִנְנִי
מֵבִיא אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־
יח בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃ וַהֲקִמֹתִי
אֶת־

מנחת שי

(י״ח) **והקמתי** בהעתק מספר הללי חסר וחסר | לית דכוותהון דגש כי אין לטעות באלה שודאי דגושין הן כי אין רפה במשקלם (עיין מפורש).

מלמעלה, ההא נוסף והא השרש נגרעה, לפיכך המלה מלעיל, מכלול. ויהב״י הנקדן אמר גל מלמעלה למד הראשון רפה וכל מלמטה הלמד דגוש. **תשים** מ״י, וכל אורייתא דכוו׳. **תחתים,** חד יוד כתיב בין תיו למם וחסר יוד תנין בתיב, וכן **שנים** חד יוד וחסר יוד תנין דכותיה **ושנים** ישעו דדגלים, רמ״ה ז״ל. ולעולם היוד המתנועע דגוש בתר החירק. וּשְׁלִשִׁים, מ״י קדמאה ומ״י בתראה כתיב ודכוותיה וּשְׁלִשִׁים ישעו דדגלים והשין רפה, (עיין מפורש). תַּעֲשֶׂהָ, מ״י בכל הספרים והמסרת עליו לי׳ ותימה על הרמ״ה שלא הזכירו: (יז) **מביא,** כלהם מ״י כתיבין ואלך בסוף תיבותא. **המבול,** כל מבול מ״ו כתיב: (י״ח) **והקמתי** ח״י וח״ו, וכל הקמתי והקמתי

שום שכל

רשי

כסויה משופע ועולה עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה כדי שיזובו המים למטה (ס״א איכו) מכאן ומכאן. (ע״מ) בצדה תשים, שלא יפלו הגשמים בה. תחתים שנים ושלישים, ג׳ עליות זו על גב זו עליונים לאדם אמצעים למדור. תחתיים לזבל: (יז) ואני הנני מביא, הנני מוכן להסכים עם אותם שזרזוני ואמרו לפני כבר מה אנוש כי תזכרנו (תלים ח׳, ע״מ). מבול, שבלה את הכל שבלבל את הכל שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך וזהו לשון אונקלום שתרגם טופנא שהציף את הכל והביאם לבבל שהיא עמוקה לכך נקראת שנער שננערו שם כל מתי מבול. (ס״א מימי ובן הגיה ר״ש בא״ש במסכת שבת): (יח) והקמותי את בריתי, ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ושלא

מפורש

נוהו הש״י שיעשה התיבה בזה השיעור ושיעשה מקום סתום בגשם הפירו׳ יכנס ממנה האור בתיבה כי האור הוא הכרחי מאד לכל ב״ח, וציוהו שלא יהא כיסוי התיבה מלמעלה ישר השטח ויהי׳ משופע מכל הצדדים הארבעה באופן שלא יהי׳ למעלה משטח ישר כ״א אמה אחת באורך ולזה יהי׳ רוחב השטח ההוא אשר מלמעלה ששית אמה ביחס הרוחב אל האורך כי יהי׳ רוחב התיבה ששית ארכה והנה כיסוי התיבה הוא מדרגת מאוד שנקטם מפאת ראשו מעט וזה ממה שהוסיף שמירה בתיבה שלא תתהפך. עכ״ל: „

ואולם מה שאמר הרב שהיתה כלה אל אמה אורך ושישית האמה רוחב לא יסתבר שאלו כן יהיו צדדי הרוחב קרובים למשופעים והובה עלינו לברוח מן השטחיות בכל מה שאפשר בעבור גבורות הגשמים, אם לא שנאמר שהי׳ הכיסוי גם הוא גבוה ביותר וזה מתנגד אל הכוונה הראשונה כי יהי׳ גם הוא סבה אל שתתהפך, ומדעת רש״י נראה שלא הי׳ השיפוע כ״א בשני צדדים, וממשמעות הכתוב נראה שתהי׳ התיבה בכללה תכלה אל אמה שהרי אמר ואל אמה תכלנה מלמעלה ולכן הנכון שהי׳ כיסוי התיבה משופע והולך בכל צד כ״ד אמה ואני וא״כ תכלה אל אמה

רותב

יז ארעאין תנינין ותליתאין תעבדינה: ואנא הא אנא מייתי ית־טופנא
מיא על־ארעא לחבלא כל־בסרא דיביה רוחא דחיי מתחות שמיא כל
יח די בארעא ימות: ואקים ית־קימי עמך ותיעול לתיבותא את ובנך

ואיתתך

מפורש

רוחב באורך רכ"א אמה, והנה הם השטחיות על צד האפשר ודקדוק תיבת תכלנה אמר בן אשר במסורותיו, סימן. כל לשון יחידה, בדגש תהא למודה, כמו מורבכת תביאנה (ויקרא ו' י"ד) יכרסמנה חזיר (תילים פ' י"ד) תכלנה מלמעלה, וכל לשון רבים, ברפי דגושים, כמו ותענינה הנשים (ש"א י"ח ז') צאינה וראינה (שיה"ש ג' י"א, אלף של וראינה בצירי במקרא כ"י וכן העיד רד"ק במכלול בדקדוק שרש יצא דף ק"ט א'), ידיו תביאינה (ויקרא ז' למד) וכדומה לזה בר מן ב', עיני תראינה בה (מיכה ז' י') חכמות שרותיה תענינה (שופטים ה' כ"ט) עכ"ל ועיין שוה שכל: מלמעלה, הטעם מלעיל ולמד הראשון רפה עיין ש"ש. ופתח התיבה, כבר פירשתי שאצל הסברה הי' פתח בצד כל מדור ומדור, כי פתח שם כלל בלשון יחיד, ודוגמתו אמרו רז"ל ושער בנגע וגו' מיעוט שער שנים, ושם אפרש. בצדה, בצד הקבה כי הוא יקרא צד, ופאת האורך יקרא צלע. תחתים [אונטרשטעם שטאקווערק], תאר השם וכן שנים שלישים, והשואלים למה לא אמר ושלישיים? עינים להם ולא יראו הלא יראו סלה קשת גבה תאר השם ונגיד, ופקיד וחסיד וחכם ונבון, תאר השם וכל אלה כפי משקלה ומערכתה ומשקל שלישים כמשקל נגידים חסידים כי האחד הוא שליש כמו חסיד, או יתכן שיוד שנים משמשת עצמה ואת שלישים עמה, אולי תנוח דעת השואלים. ועיין מה שפירשתי לקמן כ' כ"ג בפסוק בני שלשים. תעשה, תעשה אותה כלומר התיבה ונלמד מידת הפועל והפעולה, ואמר תעשה ולא אמר תעשה לה לטעם שפירשתי על קינים תעשה את התיבה: (י"ז) ואני [איך אבער], להורות ההתנגדות, אתה תעשה את התיבה ואני אביא את המבול. הנני, טעמו כמו הן אני שפירשתי לעיל א' כ"ט, וזה שפי' רש"י הנני מוכן להסכים וכו'. את המבול מים [דיא זינדפלוט פאן וואסר], לדעת רד"ק וסיעתו שרשו נבל מן ונבלי שמים (איוב ל"ח) ומשקלו מפעיל ודגש הבית להבליע נון השרש דוגמת מבוע מן נחל נובע, וענינו מטר השמים, ולדעת אחרים הוא מענין בלייה ועירוב כי מדרך המים שיעשו זה, ולדעת רש"י ז"ל יהי' גם הוא מלשון בלייה והשחתה גם מלשון הובלה והולכה, וזה אמת ברור כי עיקר יסודו בל נתאחדו בו הוראות הענינים האלה כולם, וממנו נתגוה שרש יבל ושרש בלה גם נבל ובלל, וכבר העירותי על זה בתיבת תשופנו עקב, ובתיבת ערומים לעיל ג' ז' וג' ט"ו, ובעבור שמתיבת מבול אין הכרע אם היה' המטר של מים או של אש או של דבר אחר [הבט לעיל ב' ה' ענין מטר] וכבר אמרו רז"ל מבול של מים ומבול של אש. ולכן ביאר הכתוב ואמר מים כלומר מבול מים, ויחסר הנסמך, וכן האהלה שרה אמו (לקמן כ"ד ס"ז) שענינו האהלה אהל שרה אמו כמו שפירשו שם. יגוע [וואו פערגעהן], לשון מיתה קלה שאינה באריכות חולי: (י"ח) והקימותי את

אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־
יט בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־

התבה

מנחת שי

דחסר וכתב א"ת שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים וכ"כ הרמ"ה ז"ל, עיין מ"ש בסוף פ' לך לך: (י"ט) **להחית** אתך, בהעתק מס' הללי יש חילוק במלה זו בין מלא לחסר, וכתב רמ"ה ז"ל ב' חסירי' ויו ובספרא ופי' אל התיבה **לחחית**,

להחית

שום שכל

והקמתי בלורייתא חסר דחסר בר מן א' מ"י וח"ו וסי' והקימתי את בריתי ופניתי אליכם בפ' בחוקותי וכל שארא מד"ח כתיב. **בריתי**, כל לשון ברית באו' ע"י כתיב. **ובאת**, ז' בטעם מלרע וסי' וכו'. **ובניך**, כל בניך מ"י: (י"ט) הָחַי נקמץ הה"א שלא כמנהג, מכלול דף כ"ג ב'.

מִכָּל־בָּשָׂר כן כתיב במ"ג וקטן ומדויקים המ"ס בגעיא, גם בעל ד"א העיד שכן הוא בכ"י, גם בעל ת"ס קיים אותו כי מצאהו בכ"י של רמ"ז וכתב בצדו ב' בטעם בתורה, מכל בשר, מכל האכל (ויקרא י"א ל"ד), אבל מקצתם פליגי על מכל האכל עכ"ל כ"י. וגם אנכי מצאתי כן במקרא כ"י של שנת כ"ד ונראה שהטעם גורם (טעם הוא שם לגרש גם לגרשים כמ"ש לעיל ה' כ"ט) עיין מ"ש ויקרא י"א ל"ד. **תביא**, כולם מ"י. לְהַחֲיֹת ב' חסרים ויו ובספרא וסי' אל התיבה להחית,

להחית

רשי

ושלא יהרגוהו רשעים שבדור. אתה ובניך ואשתך, האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה: (יט) ומכל החי, אפי' שדים. שנים מכל, מן הפחות שבהם לא פחתו משנים א' זכר וא'

נקבה

מפורש

בריתי אתך [מיט דיר היגעגען וויל איך איינן בונד ערריכטן], י"א הברית הוא שלא ימותו הוא ובניו במבול ושלא ימיתוהו החיות בתיבה כדברי רז"ל. ורלב"ג אמר שהוא הטבע שנתן בבריאה שיתקיימו הדברים ולא יצטרך אל כמו זה שבריאה אשר ברא בששת ימי בראשית כמ"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות, והרדי"א פירש כי ברית נאמר על חוקי הבריאה הראשונה כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה (ירמי' ל"ג כ"ה) את בריתי היום ואת בריתי הלילה (שם כ') ואמר ה' לנח שהברית והגבול אשר שם למים שלא יכסו את הארץ במאמר יקוו המים אין ראוי לשמרו לבני דורו שהפרו את בריתי אבל הברית הזה אקים אתך כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה עכ"ל, ולפי הפשט הוא מוסב על הקודם אחר שאמר כל אשר בארץ יגוע אמר והקימותי וגו' כלומר אז אחר המבול אקים את בריתי וגו' והוא הברית הנאמר בסוף הפרשה והקימותי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול. ברית [בונד], לדעת ראב"ע טעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים ושרשו ברה מגזרת ברו לכם איש (ש"א י"ז ח) שטעמו בחרו לכם איש, וכמו שתאמר מן שבה לשון שבים שְׁבִית יעקב (תלים פ"ה ב') בסמוך, גם במוכרת ובנותיו בַּשְּׁבִית (במדבר כ"א כ"ט) כן תאמר מן ברה בְּרִית בסמוך ובמוכרת. וי"א

שברית

וְאִיתְּתָךְ וּנְשֵׁי־בְנָךְ עִמָּךְ׃ וּמִכָּל־דְּחַי מִכָּל־בִּסְרָא תְּרֵין מִכּוּלָּא תָּעֵיל יט
לתיבותא

מפורש

שברית גבול כרות. והקיבוץ מצאנו בדברי רז"ל בריתות בשקל שחיתות: (י"ט) ומכל החי
[אונד פאן אללעם לעבענדיגן], חי במקום הזה שם דבר לא תואר, ונקמץ ההא שלא
כמנהג כי הי' ראוי בפתח כמו על ראש השעיר הַחַי (ויקרא ט"ז) ובא בקמץ דוגמת
והאשרים וְהַחַמָּנִים (ישעי' י"ז ח') והמטפחת וְהַחֲרִיטִים (ישעי' ג' כ"ב) כ"כ במכלול
דף כ"ג ב'. אכן בכל ספרינו גם בכ"י והחריטים הה"א בפתח. ויהי' איך שיהי'
זרה קמצות הה"א בעיני המדקדקים, ולי נראה שהיא נכונה כי ידענו כי האותיות
החלשים והם אותיות אהחע"ר מבטלות הפתח שלפניהם ומשבין אותו לקמץ, וכאשר
חקרנו אחר עיקר הברת כל אות מצאנו בראיות רבות כי לאות ח' גם לאות ע'
שתי הברות, הברה קלה והברה חזקה כאשר מצאנו כמוהו בלשון ערב הקרוב מאד
אל לשון עברי בכל הליכותיו וכמו שהעיד גם הראב"ע בפירושו לשיר השירים א' י"א,
וזה טעם המחלקת אשר נפלה בין חכמי ספרד ואשכנז בקריאת שתי האותיות האלה,
ומסתבר כי החית הזאת גם העין הזאת שהברתן קלה מבטלות הפתח שלפניהן,
ולכן הַחַי שם-תואר אינו מבטל הפתח אבל הָחַי שם דבר מבטלו ומשיבו לקמץ. ובזה
נמלטו תיבות רבות מן הזרות אשר בהם, ובהקדמה באות חית גם באות עין,
אבאר כל זה בעז"ה. ועיין מה שפי' ראב"ע משלי ט' ב' בתיבת טבחה טבחה.
מכל בשר [פאן אללעם פלייטע], תוספת ביאור ומכל החי, ויאמר הראב"ע;

אחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר פרט אח"כ מהעוף ומן הבהמה ומכל רמש שהוא על האדמה
וזה כלל לחיות השדה וכן כל קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה ויצאו (מן הכלל) כל הנולדים
בלי התחברות שנים (כגון הנולדים מעיפוש לפי דעת הקדמונים) וכן חית המים (גם הם בכלל
בשר היו ויצאו מן הכלל כי אינם על האדמה) שגם הדג יקרא בשר והעד שאמר משה ואתה
אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם אם את כל דגי הים (במדבר י"א כ"א), ע"כ:

שנים מכל [צווייא פאן יעדם], גם זה כלל כי כל הבאים יהיו שנים והיינו זוג
אחד זכר ונקבה כמו שביאר זכר ונקבה יהיו. תביא אל התיבה, כתרגומו תעיל
כלומר תכניס והוא מצוה על נח שלא יעזבם רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין,
וזה שאמר אחריו יבואו אליך שהם יבואו מעצמם ולא ייגע לבקש אותם בחיים ולצוד כל
מיני העוף. להחיות אתך [אום זיא מיט דיר צו ערהאלטן] משקלו להשקות לעיל ב' י'.
ויאמר הרמב"ן; "ידוע כי החיות רבות מאד ומהן גדולות מאד כפילים וראמים וזולתם,
והרמש הרומש על הארץ רב מאד גם מעוף השמים מינים רבים אין להם מספר וכמו שאמרו
רז"ל ק"פ מיני עופות טמאים יש במזרח וכולם מין איה הן ולעופות טהורים אין מספר והנה
יצטרך להביא מכולם שיולידו כמותם וכאשר תאסוף לכולם מאכל אשר יאכל לשנה תגיעה לא
תכיל אותם התיבה הזאת ולא עשר כיוצא בה אבל הי' נס החזיק מועט את המרובה, ואם
תאמר יעשנה קטנה ויסמך על הנס הזה? ראה הש"י לעשותה גדולה כיון שיראו אותה בני
דורו ויתמהו בה ויספרו עלי' וידברו בענין המבול וכנוס הבהמה וחי' ועוף לתוכה אולי יעשו
תשובה, ועוד עשו אותה גדולה למעט בנס כי כן הדרך בכל הנסים שבתורה או בנביאים לעשות
כל אשר ביד אדם לעשות והשאר יהי' בידי שמים, ואל תתפתה לאמור כי היו שלש מאות אמות
באמות איש כח וכי' גדול שא"כ היו גם האנשים גדולים, גם החי' והעופות בדורות ההם
גדולים עד שלקה העולם במבול, ועוד כי האמות יאמות התורה הנה. עכ"ל."

ואולם

כ הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ׃ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־
הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל
כא יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר
כב יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃ וַיַּעַשׂ נֹחַ
ז א כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ
שני בֹּא־אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי

בדור

מנחת שי

להחית עם רב, ותרין מלאים ויו וסי' יבואו אליך לחחיות, **להחיות** את נפשי, וחד **ולהחיות** לכם לפלטה: (כ"א) **לאכלה**, האלף בקמץ לבד (והוא חטוף ולכן לא יתכן בו מתג):

אשר

שום שכל

להחית עם רב דפ' ויחי ושארא מלאים גוו: (כ') **אליך**, כולם מ"י כתיבין. **להחיות**, ג' מ"ו בליסנא עיין מ"ש: (כ"ב) **ככל אשר** י"א, מס"ק וכן במסך שמות ל"א י"א ול"ט ל"ב, ול"ט מ"ב מסר י"ת בתורה וכן נוסר בבמדבר א' כ"ד ול' א' ודברים א' ג', אולם שמות כ"ה ט' בפ' תרומה על ככל אשר אני מראה אותך מסר י"ט בתורה ומנה יתהון י"ט על כנון אבל לא מנה עמהון ככל אשר עשה לכם דדברים ד' ל"ד שגם זה כתיב כן וא"כ כ' איכון. ועיין מ"ש בפ' תרומה. **אתו** י"ד, מס"ק. ויאמר עליו בעל מבין חדות הכא וודאי טעות המעתיק הוא כי בס' בראשית לבד מלאתו יותר משלשים ונראה דכוונת בעל המסרה הוא על לשון נוה דסמיך למלות ככל אשר ואיכון י"ד בתורה, א' דין. ב' נוהו לקמן ז' ה' וכו' עכ"ל וגם זה שיבוש שהרי ט"ו איכון לשון ציווי דסמיך אל ככל אשר, והוא שכח ככל אשר צויתנו דברים כ"ו י"ד עיין מס"ג שמות כ"ה ט'. וכבר אמרתי לך פעמים ושלש כי אין לסמוך על מסרת בעל מבין חדות כלל וכלל. והאמת פירושו האחרון כי טעות נפל בדפוס בין י"ד ובין יו"ד והכוונה ככל אשר נוה יו"ד דסמיכי ואיכון בכלל עשרים ככל אשר שנמסרו שמות כ"ה ט': (א') **ויאמר ה' לנח**, ד' דסמיכי ללמד בליסנא, מס"ק. וכבר השכלתיך לעיל בפסוק ויאמר אלהים לנח. **בא אתה**, ח"י. וכל בא בליסנא דביאה ח"ו ומ"א כתיב בר מן ד' שהם מ"ו ומלא אלף וסי' בוא ברוך ה', עד בוא אדוניו אל ביתו, עד בוא יוסף בצהרים, עד בוא תבואתם. **ביתך**, כולם מ"י. כִּי־אֹתְךָ הכ"ף גם האלף מתוגים במ"ג וקטן ומדויקים דוגמת כי מלאה לעיל ו' י"ג, הבט מה שכתבתי שם. **אתך** כולן ח"ו בר מן ט' מלאים וסי' לקמן י"ז ב' בפסוק ואתנה בריתי. **ראיתי** מ"י. וכל ליסנא באורייתא דכוותיה מלא. **בדור**, מ"ו. וכל דור באורייתא דכוותיה במ"ד חסירים,

וסי'

רשי

פקדם: (כ) מהעוף למינהו, אותן שדבקו במיניהם ולא השחיתו דרכם ומאליהם באו וכל שהתיבה קולטתו הכניס בה: (א) ויעש נח, זה בנין התיבה. ראיתי צדיק, ולא נאמר צדיק תמים? מכאן שאומרים מקצת שבחו של

אדם

לְתַיבוּתָא לְקַיָּמָא עִמָּךְ דְּכַר וְנוּקְבָא יְהוֹן׃ מֵעוֹפָא לִזְנוֹהִי וּמִן־בְּעִירָא כ
לִזְנַהּ וּמִכֹּל רִיחֲשָׁא דְאַרְעָא לִזְנוֹהִי תְּרֵין מִכּוֹלָא יֵעֲלוּן לְוָתָךְ לְקַיָּמָא׃
וְאַתְּ סַב־לָךְ מִכָּל־מֵיכַל דְּמִתְאֲכִיל וְתִכְנוֹשׁ לְוָתָךְ וִיהֵי לָךְ וּלְהוֹן כא
לְמֵיכָל׃ וַעֲבַד נֹחַ כְּכֹל דִּי פַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ כֵּן עֲבַד׃ וַאֲמַר יְיָ לְנֹחַ עוּל־ כב א ז

את

מפורש

ואולם לפי הפשט אין צורך כאן למעשה נסים כי כמות התיבה תכיל בשופי כל הנכנסים בה כמו שאבאר להלן בפסוק: (כ׳) מהעוף למינהו וגו׳, אמר למינהו בכל מין ומב״ח להורות שלא יקח כי אם שרש והתחלת כל מין ומין אשר ממנו יתהוו ויולדו המינים אשר תחתיו, וידענו כי מיני הקופים רבים וכן מיני הכלבים וכן יתר המינים ואין להם כי אם אב אחד ואם אחת ומהם נתהוו כל חלקי המינים וזה ידוע לחכמי הטבע, גם ידענו כי לא יתרבו מיני הב״ח לאין חקר כי לפי דעת חכמי התולדות לא מצאנו כי אם לערך מאה ושלשים מינים שרשים ההולכים על ארבע, וקרוב לו מיני העופות, ומיני הרמשים קרובים לחמשים, ולא נמצא כי אם ששה מינים ההולכים על ארבע והם גדולים מן הסוס ומעטים ישתוו לו בגודלם ורובם קטנים ממנו, וכאשר נשים על לב כי עוד רבים מן המינים הנזכרים יחיו במים כדגי הים ואין צורך להכניסם בתיבה, א״כ ריוח והצלה למדי לכל מיני הב״ח כולם. ומן הבהמה למינה, גם חיה בכלל בהמה כדכתיב זאת הבהמה אשר תאכלו איל וצבי ויחמור (דברים י״ד): (כ״א) מכל מאכל אשר יאכל [פאן אללערלייא שפייזע וועלכע געגעסן ווירד], מאכלים שונים למינים שונים. וראוי שתדע שהב״ח שימצא מזונם לפי הנהוג מה שלא יאות שינתן להם בתיבה כמו העשב והתבן והבשר, נתן להם מהמזונות הנאותים להם מהזרעים כמו ממיני התבואות והקטניות ושאר הזרעים והפירות אשר יתכן בהם שיהיו מזונות לב״ח ההם, ואריה כבקר יאכל תבן כאשר ירעב, ובזה האופן הי׳ אפשר שתכיל התיבה גם כל אישי מיני הב״ח גם ומזונותיהם לשנה אחת והזבל אשר יעשו אלו הב״ח בשנה אחת. וממה שאמר הכתוב והי׳ לך ולהם לאכלה יחויב שיכנים מן הזרעים ההם עד שיספיקו להיות להם מזונות בתיבה ואחר צאתם ממנה, וזה יהי׳ כשיזרעו בארץ, כי איזה תועלת יהי׳ כשיהי׳ להם מזון בתיבה ואחר שיצאו לא יהי׳ להם מזון וימותו ויהי׳ הצלתם לבטלה ולא יתקיים מה שרצהו ה׳ להחיות זרע על פני כל הארץ. לאכלה, מקור מהקל עם תוספת ה״א בסוף ולכן קמץ האלף חטוף ולא יבוא בו מתג לעולם, וכן בכל חביריו כמו לקרבה, למשחה ודומיהם: (כ״ב) ויעש נח וגו׳, שעשה התיבה וכנס המאכלים ככל אשר צוהו אלהים והוסיף ואמר וכן עשה לבאר כי לא הפיל דבר מכל אשר צוהו, וכן מדרך הכתוב: (א) **ויאמר** ה׳ וגו׳, הפרשה הקודמת המתחלת בהשחתה קץ כל בשר וגו׳ כתיב גבה ויאמר אלהים,

והיא

ב בַּדּוֹר הַזֶּה׃ מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה
שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא
ג שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר
ד וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ כִּי לְיָמִים עוֹד
שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה
וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
ו ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה׃ וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה
והמבול

מנחת שי

(ב) **אשר** לא טהרה. מה שנמסר במסרה שלש כאן ובריש מלאכי ותלים י"ט דברי שגגה הן ואין לסמוך עליהן שהרי מנו כל צפור טהרה דפ' ראה עם המלאים והוא חסר בלי ספק, וכן מסר הרמ"ה ז"ל **הטהורה** ב' מ"ו, ותרויהון רישי פסוקים וסי' מכל הבהמה הטהורה, מן הבהמה הטהורה, ושאר כל לישנא דטהרה באו' ח"ו כתיב עכ"ל והמסרה הנכונה והישרה כל"ל **טהורה** ה', ג' חסר וב' מלא וסי' אשר לא טהרה, אשר איננה טהרה, כל צפור טהרה, לשמי מנחה טהורה, יראת ה' טהורה, ב' בתראים מלאים, וחד וטהרה היא ונקתה ונזרעה, וכן מצאתי במסרת כ"י מדויקים: (ד) **את** כל היקום, כל היקום שבמקרא ההא בלא געיא וכ"כ המכלול: (ו) **ונח** בן שש מאות שנה, **שש** במאריך ובלא

שום שכל

דעמלק מדר דר תרויהון, דינו שנות דר ודר כדאמרן. וסי' כל פשוט מלא, וכל כפול חסר: (ב) **הטהורה**, ב' מ"ו ותרויהון רישי פסוקי' וסי' מכל הבהמ' הטהורה, מן הבהמה הטהורה ושארי כל לישנא דטהורה באו' ח"ו כתיב, ומאן דמסר גבי טהרה חמשא חסירים טהרה גרידא חשיבא שאר לישנא לא קאחשיב. **טהרה**, ד' חסירי' ו' וסי' אשר לא טהרה, אשר איננה טהרה, כל צפור טהרה, וחד ואם לא נטמאה האשה וטהרה היא, כן מסר רמ"ה ז"ל. כמלא כי טעות נפל במסרת הדפו' ובכה תיקונה טהרה, ה', ג' חסירי' וב' מלאי' וסי' אשר לא טהרה, אשר איננה טהרה, כל צפור טהרה, לשמי מנחה טהורה, יראת ה' טהורה תרין בתרא מלאים, וחד וטהרה היא ונקתה ונזרעה. תִּֽקַּח־לְךָ התיו מתוג. במ"ג וקטן ובמדויקים וכמוהו תקח־לך, דברים כ"ב ז'. תקח־לה, ויקרא ט"ו כ"ט. גם בראשית ל"ח כ"ג ושם קים אותו גם החכם רש"ד בעבור העדים אשר עליו, והאמת כי כולם מתוגי' במ"ג וקטן ויתר המדויקים גם במקרא כ"י משנת כ"ד, וכן בדומיו כגון שופטים ושוטרים תתן־לך, דברי' י"ו י"ח. כאשר תתן־לו, שם י"ה ד'. הן כל אלה מתוגים בכל המדויקי' וכ"י, ועוד במקרא לאלפים כמוהם וכן נכון כי המלה הזעירא בטעם מלך וכמו שאבאר בעז"ה לקמן כ"ג ט' בפסוק ויתן לי. וע"ש וגם לעיל ד' כ"ד יקם קין: (ג) **גם**, כל או' ריש פסוק **וגם**, במ"ד ג"ם ר"פ וסי' לקין ריש פ' וארא וכן מסר רמ"ה. **להיות** מ"ו: (ד) **ממטיר**, פולן מ"י. **ומחיתי**, מ"י. **היקום** ג' ומלאים ו' וסי' דין, וימח את כל היקום, ואת כל היקום אשר ברגליהם, מס"ג ורמ"ה. וכולם רפויי היו"ד וההא בלא געיא, מכלול מ"נ א'. **עשיתי** מ"י וכל לישנא באורייי' מלא:

את וכל־אנש ביתך לתיבותא ארי־יתך חזיתי זכאי קדמי בדרי הדין:
ב מכל בעירא דכיא תיסב־לך שבעא שבעא דכר ונוקבא ומן בעירא
ג די ליתוהי דכי תרין דכר ונוקבא: אף מעופא דשמיא שבעא שבעא דכר
ד ונוקבא לקימא זרעא על־אפי כל־ארעא: ארי לזמן־יומין עוד שבעא אנא
מחית מיטרא על־ארעא ארבעין יממין וארבעין לילון ואמחי ית־כל־יקומא
ה ו די עבדית מעל אפי ארעא: ועבד נח ככל די־פקדיה יי: ונח בר־שית מאה
שנין

רשי

אדם בפניו וכולו שלא בפניו: (ב) הטהורה, העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה. שבעה שבעה, כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו: (ג) גם מעוף השמים וגו', בטהורים הכתוב מדבר ולמד סתום מן המפורש: (ד) כי לימים עוד שבעה, אלו ז' ימי אבלו של מתושלח הצדיק שחס הקב"ה על כבודו ועכב את הפורענות צא וחשוב שנותיו של מתושלח ותמצא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח. כי לימים עוד, מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על ק"כ שנה. ארבעים יום, כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים: (ה) ויעש נח, זה ביאתו לתיבה. נח ובניו, האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו בתשמיש המטה מפני שהעולם שרוי בצער: (ו) מפני מי המבול, אף נח מקטני אמנה היה מאמין ואינו מאמין שיבא המבול ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו

מפורש

והיא נאמרה ק"כ שנה קודם המבול כמפורש לעיל, והפרשה הזאת המדברת בהגלה בא אתה וגו' כתיב גבה ויאמר ה' שהוא מדת רחמים והיא נאמרה לו שבעת ימים קודם המבול כמבואר בכתובים, ואמר לו שיכנס הוא וכל ביתו עמו כי כולם ימלטו בשבילו לא בזכותם וזה טעם כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה: (ב) שבעה שבעה [זיבן פאר], שבעה זוגות שהם י"ד פרידות. איש ואשתו [דאז מענכען אונד זיין ווייבכען], איש ואשה נופל על כל דבר אע"פ שאינו אדם כמו שנאמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו (שמות כ"ה) ובירועות אשה אל אחותה (שמות כ"ו) ובכוכבים איש לא נעדר (ישעי' מ') ועיין לקמן ט"ו י' בפסוק ויתן איש בתרו: (ג) גם מעוף השמים, הטהור כי הכתוב נמשך למעלה, רמב"ן. לחיות זרע, [זאמן דאפאן נוערהאלטן], מקור מבנין הכבד הדגוש ולכן נדגש היוד. והבדל בינו ובין להחיות מפורש בפ' שמות א' י"ז בפסוק ותחיינה את הילדים. ואולם הוסיף להכנים ממין הטהורים מן הטמאים כי הטהורים הכרחים יותר לחיי האדם ממיני הטמאים, והשם ביאר לנח איזה מין טהור ואיזה טמא כי לא נתנה התורה עדיין, ואלו המינים אשר צוהו שיכנים מהן י"ד הם אשר היו טהורים לפי משפטי התורה: (ד) ומחיתי, מפורש לעיל ו' ז'. את כל היקום [אללעס וועזן], שם כלל לכל חי על האדמה, ודקדוקו לקמן פסו' כ"ג: (ה) ויעש נח, זה ביאתו לתיבה, רש"י. ולפי פשט מסתבר דעת הרמב"ן שאמר, ויתכן כי ויעש בא בכלל אשר צוהו ה': (ו) ונח בן שש מאות

ז וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי
ח בָנָיו אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃ מִן־הַבְּהֵמָה
הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־הָעוֹף וְכֹל
ט אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃ שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־
י הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃ וַיְהִי
יא לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־הָאָרֶץ׃ בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־
מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם

לחדש

מנחת שי

ובלא מקף: (ז) **ויבא** נח, במקצת ספרים כ"י מלעיל כי הגלגל ביוד, וכ"כ א"ת: (ח) **ומן** הבהמה אשר איננה טהרה, פ"ק דפסחים אמר ריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה, והכי איתא בויקרא רבה ריש פ' אמור, ופי' רש"י אשר איננה טהורה, ולא כתיב הטמאה כי אורחיה הרי ח' אותיות שעקם הכתוב, בטמאה ה' אותיות הן, אשר איננה טהורה הן י"ג אותיות, ע"כ. וקשה דמלת טהרה דאשר איננה ח"ו כמו שמסרתי למעלה אבל אשר לא טהרה, וא"כ הוו להו ז' אותיות, וליכא למימר דלא דייקא הכא בגמרא בין מלא לחסר דהא אזינן דדייקי שפיר בתר הכי במלת טהור דכי יהי' בך איש אשר לא יהי' טהור מקרה לילה, דר' פפא אמר עקום הכתוב ט' אותיות דהוי לי' למיכתב איש טמא ורבינא אמר עשר אותיות משום ויו דטהור דמלא הוא, ותו דייקי נמי בתר הכי במלת **רכבת** דזהיה היא רכבת על החמור, ש"א כ"ה. דבתר דאסיקנא בכל היכא דכי הדדי נינהו, כלומר שאין צריך להאריך בזה יותר מזה משתעי בלשון כבוד, עיין הר"ן. ובילקוט פ' נח פרכינן והא רוכבת ויושבת דכי הדדי נינהו וקאמר רוכבת ופרקינן רכבת כתיב כלומר ח"ו, ואע"ג דמלי למיכתב נמי ישבת חסר מיהו כל מסורות שבתורה לדרוש הן באים בדדרשינן ולוט ישב בשער סדום, ישב כתיב אותו היום מינוהו

שום שכל

(ח) **מן־הבהמה**, כל אוי' כתיב **ומן** ריש פסוק בר מן ג' **מן**, וסי' מן הבהמה הטהורה, מן הארץ ההוא יצא, מן השמים השמיעך, עס"ג ורע"ה ז"ל. **ומן־הבהמה** ודכוותי' **ומן־העוף** מוקפים ומלת ומן בקדמא, והוא זר בעיני המדקדקי' גם החכם רש"ד בעל תיקון סופרים לא הכריע ונר"ע קיים אותם בעבור שמצאם בכל המדוייקים גם בכ"י שלו, והאמת שיש צורך גדול בקדמא במקום הזה וכמו שהעיר עליו החכם ר"מ הנקדן בשער הנגינות וז"ל זקף קטן אם יש לו משרת אחד וכו' ואם שנים משרתים וכו' ואם הזקף בלא משרת יבוא לפניו מקף בתיבתו לתיקון הנגינה או בתיבה שלפניו אם היא מוקפת לו שאז הוא כתיבה אחת כגון והכהן (ויקרא ו' ח'), והנכרי (דברי' כט כא), ואבני־שהם (שמות לה ט), עכ"ל: (יא) **בחדש** כל לישנ' דחדש באור' חסרי' ו' כתי'.

כל

ז שנין וטופנא הוה מיא על־ארעא׃ ועאל נח ובנוהי ואתתיה ונשי־בנוהי
ח עמיה לתיבותא מן־קדם מי טופנא׃ מן־בעירא דכיא ומן־בעירא
ט דליתוהי דכי ומן־עופא וכל די־רחיש על־ארעא׃ תרין תרין עלו עם־
י נח לתיבותא דכר ונוקבא כמא דפקיד יי ית־נח׃ והוה לזמן שבעא־
יא יומין ומי טופנא הוו על־ארעא׃ בשנת שית מאה שנין לחיי נח בירחא
תנינא בשבעת־עשרא יומא לירחא ביומא הדין איתבזעו כל־מבועי
תהומא

מנחת שי

שופט, וכאן למדך בחסרון זה שתתפוש לשון קצרה ואפילו הוא עגומה שהרי כאן תפש לשון מגונה וקצרו, ואולם בב"ר פ' ל"ב לא הזכירו אותיות כלל רק התיבות והכי איתא התם בשם ריב"ל גופיה, מליכו שעקם הכתוב שתים ושלש תיבות בתורה כדי שלא להוציא דבר טומאה מתוך פיו הה"ד מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו, ומן הבהמה הטמאה אין כתיב כאן אלא אשר לא טהרה היא ע"כ, ונקט שתים משום קרא דאשר איננה טהורה ושלש משום קרא דומן הבהמה אשר לא טהורה היא, והכא כמי עקם הכתוב ז' אותיות והכי איתא בהדיא פירושא דשתים ושלש דבמדבר רבה ריש פ' חקת, וכדומה בתנחומא פ' וישלח׃ (יא) בשנת שש־מאות שנה, בלא מאריך ובמקף.

בחדש

רשי

שהחקיקו המים׃ (ט) באו אל נח, מאליהן. שנים שנים, כלם הושוו במנין זה מן הפחות היו שנים׃ (יא) בחדש השני, רבי אליעזר אומר זה מרחשון ר' יהושע אומר זה אייר. נבקעו, להוציא מימיהן.

תהום

מפורש

שנה והפסוקים עד בשנת שש מאות שנה אינם מספרים מעשה אבל ויעש נח ככל אשר צוה יכלול הענין כולו, יאמר שעשה ככל אשר נצטוה לא הפיל מכל הענין דבר, עשה התיבה ואסף המאכל ולקח מן הבהמה והעוף הטהורים שבעה שבעה ביום אשר צוה אותו, וכאשר היה בן שש מאות שנה והמבול ירד על הארץ בא עם ביתו והבהמות הטהורות וכל החי אל התיבה כאשר צוהו אלהים, ואח"כ ספר במעשה ויהי לשבעת הימים בשנת שש מאות ונגמר הענין׃

והמבול היה וגו' [אלס דאס וואסר דער זינדפלוט אויף דיא ערדע קאם], שימוש הוי"ו לפעמים לחבר שני משפטים שביניהם יתס מה יהיה זמני או מקומי כי שימושי הוי"ו רבים כמו שאבאר במקומו, והרצון שכאשר היה נח בן שש מאות שנה היה המבול על הארץ. ואולם לדעת הרמב"ן שכתבנו הוי"ו וי"ו החיבור לבד, ונשוא המאמר הזה הוא ויבוא נח וגו'׃ (ז) מפני מי המבול, מסבתם דוגמת כי מלאה הארץ חמס מפניהם׃ (ט) שנים שנים באו [קאמן איהרר צווייא אונד צווייא], הפלא שבאו כולם מעצמם שנים שנים כל זכר עם בת זוגו׃ (יא) בחרש השני, נחלקו בו חכמי ישראל, ר' אליעזר אמר זה מרחשון, ר' יהושע אמר זה אייר (ר"ה דף

ז לחדש ביום הזה נבקעו כל־מעינות תהום רבה וארבת
יב השמים נפתחו׃ ויהי הגשם על־הארץ ארבעים יום
יג וארבעים לילה׃ בעצם היום הזה בא נח ושם־וחם ויפת
בני־נח ואשת נח ושלשת נשי־בניו אתם אל־התבה׃
יד המה וכל־החיה למינה וכל־הבהמה למינה וכל־הרמש
הרמש על־הארץ למינהו וכל־העוף למינהו כל צפור
כל־

מנחת שי

בחדש השני זקף קטן בנון: **כל מעינות** יש מחלוקת גדול במלה זו, אם חסר או מלא. בהעתק מספר הללי כתוב מעינות, ירושלמי מעינת ח"ו, וכ"פ בעל מנחת כהן מעינות קדמאה הוא פלוגתא, וממה שכתב בעל א"ת נראה שיש חילוק בין המסרות והספרים והמחברים, והכריע שהוא מלא כדעת הרמ"ה ז"ל, אלו דבריו; כל מעינות תהום רבה ע"ו כתיב, ונהריה דויסכרו ח"ו וסי' מלא דמלא חסר דחסר עכ"ל. פי' הראשון שהיו המעינות מלאים הוא מלא, והשני שכבר חסרו המעינות במה שהורק מימיהן, הוא חסר: (יב) **על־הארץ,** במקף:

וימה

שום שכל

כל־מעינות, העין גם היוד שניהם בסוא עיין מפורש, והוא מ"ו כתיב נהריה דויסכרו ח"ו, כן מסר רמ"ה ואחריו החזיקו בעל א"ת ומ"ש, ובעל מכתב מאליי הזר להסתפק ע"פ מחלוקת הגאונים רבותיו ולכו אין לזוז מקבלת הרמ"ה ז"ל. **וארבת,** חסר דחסר. ודכוותיה מעינות תהום וארבת השמים חסר דחסר: (יג) **ושלשת,** כל שלשת דאור' ח"ו כתיב: (יד) **המה,** י"ט ר"פ כמסר במערכת ערך הם ונמנו שם שתי מקומות מוטעות והם, המה את ערלים ישכבו, המה יורדים במעלה ההר, ותיקונם, המה עולים במעלה העיר (ש"א ט' י"א), המה יורדים בקצה העיר (ש"א ט' כ"ז). הלין י"ט ר"פ המה כתיבין וזולתם דיש פסוק הם, וכל ס"פ המה בר מן י"ב ס"פ הם כמו שנמסר בפ' יתרו סי' י"ח. **צפור,** זה לשון רמ"ה ז"ל, שיתא מלאים ויו בלשון עוף, וסי' המה וכל החיה למינה כל צפור כל כנף, וטוה הכהן ושחט את הצפור האחת, וחטא את הבית בדם הצפור קדמאה דפסוק,

תשבית

רשי

תהום רבה, מדה כנגד מדה הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו בתהום רבה: (יב) ויהי הגשם על הארץ, ולהלן הוא אומר ויהי המבול. אלא כשהורידן הורידן ברחמים שאם יחזרו יהיו גשמי ברכה כשלא חזרו היו למבול: ארבעים יום וגו', אין יום ראשון מן המנין לפי שאין לילו עמו שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות נמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסליו לרבי אליעזר שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו: (יג) בעצם היום הזה, למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אלו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותה והורגין אותו אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: (יד) צפור כל כנף, דבק הוא צפור של כל מין, כנף לרבות חגבים.

וכנף

תְּהוֹמָא רַבָּא וְכַוֵּי שְׁמַיָּא אִתְפַּתָּחוּ׃ וַהֲוָה מִיטְרָא נָחֵית עַל־אַרְעָא יב
אַרְבְּעִין יְמָמִין וְאַרְבְּעִין לֵילָוָן׃ בִּכְרַן יוֹמָא הָדֵין עַאל נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם יג
וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ וְאִתַּת נֹחַ וּתְלָת נְשֵׁי־בְנוֹהִי עִמְּהוֹן לְתֵבוּתָא׃ אִנּוּן יד
וְכָל־חַיְתָא לִזְנַהּ וְכָל־בְּעִירָא לִזְנַהּ וְכָל־רִחְשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא
לזנוהי

מפורש

י״א ב׳), והרלב״ג אמר נראה לי שהוא אייר, כי ניסן הוא ראש לחדשים כמו שנזכר בתורה עם שהזמן הזה הי׳ יותר נכון להיות בו זה המופת יותר ממרחשון, כי תקופת ניסן לחה ותקופת תשרי יבשה, והשם יתעלה עושה תמיד המופתים בסבה היותר נאותית כמו שזכרנו במה שקדם. נבקעו כל מעינות תהום רבה [ערבראכען אללע קוועללען דער גראסען טיפע], כל המעינות אשר להם תהום רבה גברו מימיהם מאד מאד לריבוי הווית מימיהם אז בבטן הארץ. מַעְיְנֹת סמוך והמוכרת באין מַעְיָנוֹת (משלי ח׳ כ״ד), והיחיד מַעְיַן ובור (ויקרא י״א ל״ו) בפלס מִשְׁכָּן ובעבור העין נפתח המם, והעין בשוא פשוט בעבור היוד שאחריו כמו שמעיה, ידעיה כמבואר בשער הנגינות. תהום, מפורש לעיל א׳ ב׳. וארֻבּוֹת השמים נפתחו [אונד דיא שלייזן דעס הימעלס ווארדן אויף געטהאן], י״א שמשקלו היחיד אֲרֻבָּה וי״א שהאלף נוסף כאלף לאגורת כסף (ש״א ב׳ ל״ו) והוא מבעלי הכפל. והארובה הוא החלול העשוי בגג הבית להוריד ולהעלות חפצים עיין פי׳ רש״י מנחות דף ל״ד א׳. והשתמש בו הכתוב למשל על השפע הרב היורד מלמעלה כמו אם לא אפתח לכם ארובות השמים והריקותי לכם ברכה (מלאכי ג׳ י׳), וכאן הוא משל לריבוי המים אשר נתהוו אז במקום הווית המטר עד שירדו בשפע כאילו נפתחו להם ארובות, והנה הסכימו שתי אלו הסבות יחד ר״ל התהוות ריבוי המים בעומק הארץ והתהוות ריבוי המים בחלק האמצעי מן האויר אשר יתהוה בו המטר עד שגברו המים בזה האופן שזכר: (י״ג) בעצם היום הזה [אן עבן דעזעלבן טאגע], בעצומו של יום וכמו שפירש״י: (י״ד) כל צפור כל כנף [יעדר פאגל דער פליגל האט],
מלת

תועלות

התועלות המגיעות מספור ענין המבול הם רבים

התועלת האחד מהם להודיענו סודות והשגחה האלהית באדם בפרטיו ובכלליו שהאמנה בהם מישרת האדם לשלמותו מאד עם שעליה נבנית התורה בכללה, וזה שהוא העירנו במה שאמר לא ידון רוחי באדם שהמבול שהיה רע נפלא מאד היה להשגחה על המין האנושי שלא ימנע ממנו השלמות אשר בעבורו נברא כמו שקדם והעירנו במה שאמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה שהצדיק הוא
מושגח

טו כָּל־כָּנָף׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־
טז הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים׃ וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־
יז שלישי בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃ וַיְהִי

המבול

שום שכל

תבנית כל צפור כנף, כל צפור טהרה תאכלו, כי יקרא קן צפור, הלין שיתא בצפרי ותלתא בשמא דגברא מלאים ו׳ וסי׳ וירא בלק בן צפור, ובלק בן צפור מלך למואב, כה אמר בלק בן צפור, ושארא בין בצפרי בין בשמא דגברי חו״ו כתיב עכ״ל. ועיין מ״ש ריש פ׳ מצורע: (טז) והבאים מ״י כתיב. וכל בא״ים דכוו׳. ובמסרה, והבאים, ב׳ וסי׳ דין והיהודים והסגנים (כתאי׳ ה׳ י״ז): (יז) וישאו. הפין

רשי

(וכנף זה לשון כולה כמו ופסע אותו בכנפיו, שאפילו כולתה עולה אף כאן צפור כל מין מראות טולה, עיין מפורש): (טז) ויסגור ה׳ בעדו, הגין עליו שלא שברום הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגות בהם ופשוטו של מקרא סגר כנגדו מן המים וכן כל בעד שבמקרא לשון כנגד הוא בעד כל רחם (בראשית כ׳). בעדך ובעד בניך, עור בעד עור (איוב ב׳). מגן בעדי (תהלים ג׳). התפלל בעד עבדיך, (שמואל א׳ י״ב), כנגד עבדיך: (יז) ותרם מעל הארץ, משוקעת היתה במים י״א אמה כספינה טעונה

מפורש

צלת צפור שם כלל לאשר יש לו כנף, ראב״ע. ורש״י פי׳ כל צפור כל כנף דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים, ורצונו שהחגבים אינם בכלל צפור סתם רק בכלל צפור של כל כנף, אומנם החכם ר׳ אהרן דיבואלדבי תפש הרב בזה ואמר;

״ זה הפירוש אינו מדויק כי היותו דבוק שקר, וזה לך האות, לא ימלט מחלוקה שצפור או יורה על מין א׳ מבעל כנף או יורה על כל מין מבעל כנף, ואם יורה על כל מין מבעל כנף יהי׳ אומרו כל כנף מיותר אחר שלא חידש דבר ממה שהורה צפור, ואם הי׳ צפור מין אחד מבעל כנף לא יצדק מחובר לומר כל צפור של מין כנף ויהי׳ זה כאמרך כל אדם של מין חי כי אין ספק כי כל צפור מין מכנף הוא כמו כל אדם מין מחי כי החיות כתפש בגדר האדם וכל צפור מעופף וכל מעופף בעל כנף, וא״ת כל צפור של מין כנף להוציא שאינו של מין כנף? גם זה שקר משתי דרכים, האחת שהסכמנו שכל צפור בעל כנף, והשנית שהי׳ מתחייב שצפור כולל כנף ובלתי כנף וכבר הסכמנו חילופו והוא שכנף כולל צפור וחגבים כפי׳ רש״י שאמר לרבות חגבים א״כ זה המוכח שקר וחילופו צודק, וא״ת צפור כמו מעופף כאילו אמר כל מעופף כל כנף? זה אין צריך שכל מעופף בכנף הוא מעופף, אמנם היותר קרוב לפרש לומר כל צפור וכל כנף כמו אדם ובהמה תושיע ה. ע״כ: ״

(ט״ז) ויסגור ה׳ בעדו [זודאן שלאס דער עוויגע היגטר איהם צו], הניח התיבה פתוחה מתירא הי׳ שמא לא באו כולם שהרי לא הי׳ מכיר כל מין שבבריות וכשבאו כולם ויסגור ה׳ בעדו, הפתח נסגר מאליו ע״י הרוח דוגמה שמצינו בזבחים שערי העזרה שהיו פתוחים ננעלו מעצמן בערב פסח, חזקוני: (י״ז) ויהי המבול ארבעים וגו׳, ולמעלה

האם

לִזְנוֹהִי וְכָל־עוֹפָא לִזְנוֹהִי כֹּל צִפַּר כָּל־דְּפָרַח׃ וְעָלוּ עִם־נֹחַ לְתֵבוּתָא טו
תְּרֵין תְּרֵין מִכָּל־בִּשְׂרָא דְּבֵיהּ רוּחָא דְחַיֵּי׃ וְעָלַיָּא דְּכַר וְנוּקְבָא מִכָּל־ טז
בִּשְׂרָא עָלוּ כְּמָה דְּפַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ וְאַגֵּין יְיָ בְּמֵימְרֵיהּ עֲלוֹהִי׃ וַהֲוָה טוּפָנָא יז

ארבעין

תועלות

מושגת מה' יתב' השגחה נפלאה להצילו מהרעות נכונות לבא עליו כמו שהתבאר מהצלת נח והנהגת הש"י בעדו בזה הספור הנפלא ואלו היה שם צדיק זולתו היה נצול עמו ג"כ כמו שהתבאר ממה שנתנה התורה הסבה בהצלתו כי אותו ראה הש"י צדיק לפניו, ולזה יתחייב מזה שאם היה שם צדיק זולתו היה נצול עמו עד שאם יהיו הדור ההוא שבים אל השם ועוזבים דרכיהם הרעים היו נצולים כולם ואע"פ שכבר ייעד להם הש"י זה הרע בעון קין באמרו שבעתים יוקם קין הנה חנון ה' וניחם על הרעה כמו שימצא במקומות רבים מדברי הנביאים ולזה הוא מבואר שלא היה כזה מהעדר דבר כי הם לא מתו בעון קין לבדו אך עונותיהם לבדם הלא תראה שגם זרע שת נמחה עמהם כי לא נשאר רק נח ואלו שני המינים שזכרנו מההשגחה הם החזקות שבסבות לרע המגיע בכאן על צד ההשגחה האלהית ולטוב המגיע בכאן על צד ההשגחה האלהית, וכבר ביארנו מיני ההשגחה הזאת ועניינה והותרו הספקו' הנופלות בה ועניינה ברביעי ממלחמו' ה' ובביאורינו לספר איוב ומשם יתבאר לך אמתת מה שהנחנו אותו בזה המקום.

התועלת השני הוא מה שביאר בכאן שהשם השחית הדור הרע הזה להשגחה על המין האנושי שלא ימנע ממנו שלמותו האיר עיני לבנו למצא הסבה אשר בעבורה נמצא זה האורך הנפלא מן החיים לאנשים ההם אשר העידה התורה שהיה ממספר ימי חייהם זה המספר הנפלא כי זה אמנם היה לזאת הסבה בעינה כמו שביארנו במה שקדם:

התועלת השלישי הוא במדות והוא שכבר העליתנו התורה במה שספרה שנח היה בן חמש מאות שנה קודם שהוליד שהרפואה תהיה במדות הפחותות ההעתק אל ההפכי מקצה אל קצה וזה שאנשי דור נח היו כלם שטופים בזמה עד שנשקעו בזה האופן המגונה אשר ספרה אותו התורה והוא נרפא מזאת המדה הפחותה כשנעתק אל הקצה האחרון מהסתרחק מהמשגל עד שהיה בן שש מאות שנה קודם שהוליד:

התועלת הרביעי והוא במדות והוא שכבר הועילתנו התורה תועלת נפלא במה שספרה מהצווי שצוה נח בעשיית התיבה בזה האופן השלם בדרך שישלם בה השמירה והכנסת המזונות בה שיספיקו לו בהיותו בתיבה תועלת נפלא, והוא

שגם

הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־
יח הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל הָאָרֶץ׃ וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־
יט הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד
עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ כָּל־הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־
כ הַשָּׁמָיִם׃ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ הַמַּיִם וַיְכֻסּוּ

ההרים

שום שכל

שין רפה, עי' ר"פ תרומ': (יט) **ויכסו** כל ההרים, בנע"ג וקמץ הכ"ף מתוג בזה לבד ולא בחבירו שבסמוך, ובמקצת מדויקים שניהם מתוגים, ובחומש פרעמסלא שניהם בלא מתג ואחריו החזיק רע"ד וכן נכון דוגמת ויכלו השמים והארץ. **ההרים** מ"י, וכל הרים באו' דכו'. **הגבהים**, ח"ו ומ"י כתיב:

השרן

רש"י

טעונה שמשוקעת מקצתה במים ומקראו' שלפניהם יוכיחו: (יח) ויגברו, מאליהן: (כ) חמש עשרה אמה מלמעלה, למעלה

מפורש

הוא אומר ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום? אלא מה שלא פירש הראשון פירש האחרון כלומר כשהיו הגשם והמבול מ' יום אז וישאו המים את התיבה, וכן ויכוסו כל ההרים, מן הראשון לא נודע כמה היו ההרים מכוסים בא ויכוסו השני ופירשו חמש עשרה אמה וגו'. ויגברו המים, מאליהם כי הוא מבנין הקל, וטעמו נתגברו: (י"ט) והמים גברו, נתגברו: כלומר נתרבו מאד כי לרובוי הגדול יקרא הלשון גבורה וכן ופשעיהם כי יתגברו (איוב ל"ו ט') רבו מאד, גבר חסדו על יראיו (תילים ק"ג י"א) גדל, וכן ואם בגבורות שמונים שנה (תילים צ' י') ברבוי גדול, או רצונו שבאו בגבורה ובשטף והפילו כל בנין, ופי' אם בגבורות שמונים שנה הוא מזה המשמעות ורצונו שאם היו עצמותיו וגופו חזק יגיע לשמונים. ויכוסו, משקלו ויכולו השמים והארץ, לעיל ב' א': (כ') חמש עשרה אמה וגו', אמר הרב חזקוני

"פסוק זה מלמדנו מכח סברת פשט כי התיבה לא היתה משוקעת במים רק ו' אמות, כיצד? מהיכא נפקא לן דט"ו אמה מלמעלה גברו המים, אלא כשתמנה הע"ב יום שיש מי"ז בתשרי שבו נחה התיבה עד אחד בטבת שבו נראו ראשי ההרים שבהם הי' כל שיקוע התיבה במים ותבינו עד היכן הגיעו המים כי דבר קל הוא להכיר בעץ ששרה במים ימים רבים אע"פ שיבש, וי"ל שראו והכירו שלא היתה משוקעת במים רק ו' אמות שחסרו בע"ב יום הללו והבינו כי החסרון עולה אמה לי"ב יום ולפי חשבון זה חזרו ומנו הק"פ יום שיש מן כ"ח בסיון שבו פסקו הגשמים והתחילו המים לחסור עד א' בטבת שבו נראו ראשי ההרים ומצאו בהם ט"ו חלקים מן י"ב יום בחלק, ובשני הימים האחרים אין לדקדק כי חסרון השבוע איכר עולה רק

לששית

אַרְבְּעִין יְמָמִין עַל־אַרְעָא וּסְגִיאוּ מַיָּא וּנְטַלוּ יַת־תֵּיבוּתָא וְאִתְרְמַת מֵעַל
יח אַרְעָא: וּתְקִיפוּ מַיָּא וּסְגִיאוּ לַחֲדָא עַל־אַרְעָא וּמְהַלְכָא תֵיבוּתָא עַל־
יט אַפֵּי מַיָּא: וּמַיָּא תְּקִיפוּ לַחֲדָא לַחֲדָא עַל אַרְעָא וְאִתְחַפִּיאוּ כָּל־טוּרַיָּא
כ רָמַיָּא דִּי תְחוֹת כָּל־שְׁמַיָּא: חֲמֵשׁ עַשְׂרֵי אַמִּין מִלְעֵילָא תְּקִיפוּ מַיָּא

ואתחפיאו

מפורש

לששית החלק ולפי מראו בשיקוע התיבה כי החסרון עולה אמה לי"ב יום הבינו כי ט"ו אמה מלמעלה גברו המים. ע"כ:"

והנה לכאורה החשבון הזה מכוון, אמנם לרש"י ז"ל חשבון אחר לקמן בפסוק ותנח התיבה, והוא מוכיח שהיתה התיבה משוקעת י"א אמה, והאמת כי שתי החשבונות בלתי מכוונים כלל וכלל, כי ידענו בראיות ברורות מחכמת ההנדסה כי הכדורים נערכים לפי ערך אלכסונותיהם, ולכן ברור ששווי חסרון המים מידי יום ביומו לא יולידו שווי חסרון בגובהם, ואם נניח דרך משל שחסרו ביום הראשון כעשרת אלפים בת מים והולידו נפילה בגובהם כמדת זרת הנה החסרון ההוא בעצמו ביום השני יוליד נפילה בגובה כאמה וכן לפי ערך מידי יום ביומו יתמעט הגובה, אבל לא בשוה, וזה ברור בלי ספק במופתים רבים. ועיין מה שפירשנו לקמן בפסוק ותנח

התיבה

תועלות

שגם האיש הצדיק אשר הוא מושגח מה' יתב' אין ראוי שיתרשל מפני זה מהכנת הטרף לביתו ומהתנהג במנהג הטוב אשר ישלם בו בריאות הגוף כפי הראוי מפני בטחו בה"י כשיחשב שימלא לו מזונו ובריאותו וכ"ש ששאר האנשים אין ראוי שיתרשלו בזה, אמרו ז"ל למען יברכך ה' אלהיך, יכול יושב בטל ת"ל בכל אשר תעשה:

התועלת החמישי הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיתענג במיני התענוגים בעת היות שכניו בצער כי זה ממה שיפיל הקטטה והמחלוקת בין האנשים ויפסד בזה הקיבוץ המדיני, וכבר העירתנו התורה על זה במה שזכרה שנח ובניו היו לבד ונשיהן לבד עד שמה שהולידו הולידו אחר המבול כמו שנזכר בתורה לא בהיותם בתיבה עם שכבר היה זה סבה להם להתמיד דבקות ההשגחה האלהית כדי שתשלם להם ההצלחה כמו שביארנו:

התועלת הששי והוא במדות, הוא שראוי לאדם שישגיח במי שהוא תחתיו מבני ביתו ומשרתיו לתת לו חוקו במה שיצטרך לעמידת גופו וכבר העירתנו התורה בזה במה שהשגיחה בהמצאת מזונות הב"ח בתיבה וצוה נח שיזונם באמרו והיה לך ולהם לאכלה. כי זה ממה שיחייב שיכין להם נח מזונותיהם תמיד ואם זה ראוי

כא הֶהָרִים׃ וַיִּגְוַע כָּל־בָּשָׂר ׀ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה
כב וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃ כֹּל
אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃
כג וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם ׀ אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־

בהמה

מנחת שי

(כג) **וימח** בספרים כתבי יד מדויקים המם רפה שהוא מן הקל וכן כתב בעל א"ת כי הקורא וימח במם דגושה כמלא אומר שסוכאו של הקב"ה כמחה עם כל היקום כי וימח הדגש הוא מהתפעל כמו **ימח** שמם (תלים ק"ט י"ג), אך כשהמם רפה הוא מהקל והוא פעל יוצא וצריך להזהר בזה מאד ע"ב ושפתים ישק. וזה הוא כוונת רש"י ז"ל כמ"ש הרב מזרחי, ומ"ש בעל גור ארי' בספרים שלנו מם של וימח דגושה הם ספרים משובשים ואין לסמוך עליהם

שום שכל

(כא) השרץ ח"ו, וכל אורייתא דכוותיה חסר: (כב) **בחרבה**, במ"ג של רפ"ו המתיגו הב' ולא החית וכן בחרבה דיהושע ג' י"ז וד' י"ח, ולא כן דמלכים ב' ב' ח' כי שם השמיטו המתג מכולו. אמנם לחרבה דשמות י"ד כ"א וכן החרבה דחגי ב' ו' המתיגו החית כמשפט, ובמ"ק של שכת ד"ש דרכו דרך אחר גם הוא משונה לא ראי זה כראי זה ויתר המדויקים גם המה מבולבלים בהם, אכן במקרא כ"י של שכת כ"ד המתיג החית בכולם וכן במקרא כ"י של רמ"ט ע"פ עדות רש"ד וכן ראוי ולכן שומעין להם: (כג) **וימח**, המם רפה, א"ת ומ"ש עיין עליהם. **את** כל היקום, במ"ג וקטן מלת את בגעיא וכן במקלת מדויקים ובמקלתם ועמהם רא"פ ורש"ד בלא געיא, וכן נכון לבן אסר

רשי

למעלה של גובה כל ההרים לאחר שהושוו המים לראשי ההרים: (כב) נשמת רוח חיים, נשמה של רוח חיים, (ע"מ). אשר בחרבה, ולא דגים שבים: (כג) וימח, לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויפעל והוא מגזר' ויפן ויבן. כל תיבה שסופה ה"א כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראש' נקוד בחירק תחת

מפורש

התיבה וגו': (כ"א) ויגוע כל בשר וגו' [דא פערגינג אללעס פלייש], דבוק הוא עם הקודם ויכוסו ההרים לפיכך ויגוע כל בשר כי לא מצאו מקום לנוס, וכל האדם [אונד דאז גאנצע מענשליכע געשלעכט], תיבת אדם סתם שבכל המקרא כוללת אנשים ונשים וטף, וא"ת איך נענשו דור המבול מאחר שלא נצטוו על המצות? וי"ל יש כמה מצות שחייבים בני אדם לשמרן מכח סברת הדעת אע"פ שלא נצטוו ולפיכך נענשו, כמו קין שנענש על שפיכת דם אע"פ שלא נצטווה על כך: (כ"ב) כל אשר נשמת רוח חיים באפיו [אללעס וואס אין זיינר נאזע דען אדעם דעס לעבענסהויך האט], בעבור שלא מצאנו לשון נשמה כ"א באדם לכן אמרו המפרשים שבא סמוך על סמוך

ועניינו

כא וְאִתְחַפִּיאוּ טוּרַיָּא: וּמִית כָּל־בִּשְׂרָא ׀ דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא
כב וּבְחַיְיתָא וּבְכָל־רִיחֲשָׁא דְּרָחֵישׁ עַל־אַרְעָא וְכֹל אֱנָשָׁא: כֹּל דִּי נִשְׁמַת־
כג רוּחַ חַיִּין בְּאַפּוֹהִי מִכֹּל דִּי בְּיַבֶּשְׁתָּא מִיתוּ: וּמְחָא יָת־כָּל־יְקוּמָא ׀ דִּי ׀
עַל־

מפורש

ועניינו נשמת חיים ורוח חיים ויהי' נשמת חיים שב על האדם ורוח חיים על יתר הב"ח וכמוהו סמוך על סמוך חכמי יועצי פרעה (ישעי' י"ט י"א) ורבים כמוהם, אבל רש"י ז"ל פירש נשמת רוח חיים נשימה של רוח חיים, ע"כ. ולכן ידקדק עליו באפיו כי הנשימה באף והיא צריכה לרוח, גם לספרים הגורסים נשמה של רוח חיים מ"מ יהי' טעם נשמה כטעם נשימה. בחרבה, ולא דגים שבים. ומשקלו יבשה המפורש לעיל א' ט' ובעבור הריש נשתנה פתח החית לקמץ כמנהג ובעבור קמצות החית נשתנה פתחות הבית לסגול כמשפט: (כ"ג) וימח, פעל עתיד מבנין הקל עם ויו ההיפוך בראשו והוא פעל יוצא מגזרת נחי ל"ה ולולי החית הי' המם בסגול דוגמת וַיִּבֶן ובעבור החית נשתנה לפתח להרחיב על אות הגרון ודוגמתו וַיִּחַר, ולעולם הנגינה מלעיל ופ"א הפעל רפה, וזה שפי' רש"י וימח לשון ויפעל הוא ואינו לשון ויִפָּעֵל, והוא מגזרת ויבן ויפן, כל תיבה שסופה הא כגון בנה מחה קנה כשהוא נותן ויו יוד בראשה נקוד בחירק תחת היוד עכ"ל, והוא מבואר

הנה

תועלות

בב"ח כ"ש שיהיה ראוי יותר בבני הבית והמשרתים והנה בזה האופן ישלים תקון קבוץ הבית אשר הוא התחלה לתקון קבוץ המדינה:

התועלת השביעי והוא בדעות, הוא שכבר למדתנו התורה בזה הספור שהש"י כשיעשה המופתים אמנם יעשה אותם בסבות היותר נאותות לפי המנהג הטבעי ולזה תמצא שבהוית מי המבול המציא הש"י בפליאה שתי סבות אשר היה יותר ראוי שישלם בהם זה והם רבוי הוית המים בבטן הארץ ורבוי היותם בחלק האמצעי מן האויר ובחסרון המים הביא ג"כ בפליאה הסבה היותר נאותה בזה והוא שהעביר ה' רוח על הארץ כי הרוח מדרכו שינגב וייבש כמו שהתבאר בספר האותות, ואולם היה זה כן לפי שהסדור הטבעי אשר לנמצאות שמהו השם יתעלה ביותר שלם שבפנים שאפשר בו, וכאשר יביא ההכרח מצד ההשגחה לשנות זה הסדר הנה מן הראוי שיתרחק ממנו הש"י היותר מעט שאפשר ולזה לא עשה ה' ית' אלו המופתים כי אם בסבות שיהיה בהם יותר מעט מהזרות אל הטבע ולא הביא המבול באמצעות הרוח וחסרון המים באמצעות המטר, וכזה בעינו תמצא מבואר בהרבה מהמופתים הנזכרים בתורה ובדברי הנביאים, וזה הפך ממה שיחשבו הסכלים מהמון אנשי תורתנו כי הם ישתדלו לבאר דברי המופתים באופן

בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר
כד אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה׃ וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ
ח א חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה
וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־
ב הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃ וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם
ג וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם׃ וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ

ושוב

מנחת שי

עליהם, **וימחו**, הטפחא בחית. **וישאר**, מלעיל הדרגא בשין בספרים המדויקים, וכ"כ א"ת ובמ"ג בדפוס כתב עליו לית, ובמוסחא ב"י לית דמלעיל ע"כ, וכן ראוי להיות כי האלף בסגול ואילו הי' מלרע היתה האלף בצרי כמו בתִּשָּׁאֵר היא דרות: (ב) **הגשם**, הגימל דגושה:

יבשת

שום שכל

לבן אשר, עיין מה שכתבתי שמות ל"א ג' בפסוק ויעש את כל כלי: (א) **ויזכר**, כל יזכר ויזכר א"ו כתיב. **וישכו** א"ו כתיב בין שין לכף והכף דגוש: (ב) **ויסכרו**, מה שנמסר כאן צריך תיקון תמצאנו במנחת שי תילים פ"ג: (ג) **וישבו**, א"ו קדם לבית וכל אוי' דכוו' חסר.

הלוך

רשי

תחת היוד, (עיין מפורש). אך נח, לבד נח זהו פשוטו. ומדרש אגדה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות. וי"א שאיחר מזונות לארי והכישו ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם: (א) ויזכור אלהים, זה השם מדת הדין הוא ונהפכה למדת רחמים על ידי תפילת הצדיקים ורשעתן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין שנאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם (בראשית ו'). ויאמר ה' אמחה והוא שם מדת רחמי'. ויזכור אלהים את נח וגו', מה זכר להם לבהמות זכות? שלא השחיתו דרכם קודם לכן ולא שמשו בתבה. ויעבר אלהים רוח, רוח תנחומין והנחה עברה לפניו. על הארץ, על עסקי הארץ. וישכו, כמו כשוך חמת המלך (אסתר) לשון הנחת חמה: (ב) ויסכרו מעינות, כשנפתחו כתיב כל מעינות וכאן אין כתיב כל לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם כגון חמי טבריא וכיוצא בהן. ויכלא, וימנע כמו לא תכלא רחמיך (תילים מ') לא יכלא ממך (בראשית כ"ג, עיין מפורש): (ג) מקצה חמשים ומאת יום, התחילו לחסור והוא אחד בסיון. כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים הרי ג' מכסליו וכ"ט מטבת הרי ל"ב

ושבט

מפורש

שבא לסורות שאין זה מבנין נפעל דוגמת וימחו מן הארץ אך הוא משקל, אמנם מה שמשיים הרב נקוד בחירק תחת היוד, הוא דבר שנתקשו בו המדקדקים מה נשתנה היוד מחבריו והלא כולם חרוקים כמו אִפְּוּ תִּפְּוּ גִּפְּוּ וחבריהם כמו שכתוב במכלול, והלא המקשים לא שמו על לב כי לזאת דייק הרב בלשונו ואמר כשהוא

נותן

עַל־אַפֵּי אַרְעָא מֵאֱנָשָׁא עַד־בְּעִירָא עַד־רִחֲשָׁא וְעַד־עוֹפָא דִשְׁמַיָא
וְאִתְמְחִיאוּ מִן־אַרְעָא וְאִשְׁתְּאַר בְּרַם־נֹחַ וְדִי עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא: וּתְקִיפוּ כד
מַיָא עַל־אַרְעָא מְאָה וְחַמְשִׁין יוֹמִין: וּדְכִיר יְיָ יַת־נֹחַ וְיַת כָּל־חַיְתָא א ח
וְיַת־כָּל־בְּעִירָא דִי־עִמֵּיהּ בְּתֵיבוּתָא וְאַעֲבַר יְיָ רוּחָא עַל־אַרְעָא וְנָחוּ
מַיָא: וְאִסְתַּכַּרוּ מַבּוּעֵי תְהוֹמָא וְכַוֵּי דִשְׁמַיָא וְאִתְכְּלִי מִטְרָא מִן־ ב
שְׁמַיָא: וְתָבוּ מַיָא מֵעַל אַרְעָא אָזְלִין וְתַיְבִין וַחֲסָרוּ מַיָא מִסוֹף מְאָה ג
וחמשין

מפורש

נותן וי"ו יו"ד בראשו וכו' והורה בזה טעם וי"ו ההיפוך היו"ד יוצא מכלל חבריו שאלה בלרי דְּאַפֵּי בְגַפֵּי בְתַפֵּי יצא מהם היו"ד שהוא לעולם בנקודת חירק דוק והמלא. וטעם המיחוי כבר פירשתי לעיל ו' ז' וכן פי' הרמב"ן כי נמחו הגופות ויהיו למים. היקום, כבר כתבתי לעיל פסוק ד' שלדעת המפרשים הוא שם כלל לכל חי, ובדקדוקו נחלקו המדקדקים כי י"א ששרשו יקם ומשקלו כרוב והוא שם בסמוך ובמוכרת, וי"א שהיוד נוסף כיוד ריבה ה' את יריבי (תילים ל"ה), ועל שניהם אמר ר' יהודה חיוג כי הפוך העי"ן קודם הפ"א כי הוא אומר שאין פעל פחות מג' אותיות, והנכון מה שכתבתי לעיל ג' פסוק ז' ופסוק ט"ו וכמוהם יבש בוש, יטב טוב, ואחרים רבים כמו שהביאם המכלול דף נ"ט א'. אמנם מצאתי בב"ר פ' ל"ב סי' ח' פירוש התיבה באופן מסתבר והכי איתא התם, היקום ר' ברכי' אמר קיומיה, ר' אבן אמר יקומני ע"כ. והתיבה הזאת ידוע בלשון יון כי הוא שם כלל אל מקום הישוב כדמות תבל בלשון עברי, והוא מסכים עם מה שאמרו כי אף שלשה טפחים של עומק המחרישה נימוחו, גם ואת כל היקום אשר ברגליהם שבפ' עקב מסכים מאוד עם הטעם הזה. וימחו, מבנין נפעל ומשקלו יקוו המים המפורש לעיל א' ט': (א') **ויזכר** אלהים וגו', דבוק הוא עם הקודם כי אחר שגברו המים חמשים ומאת יום ויזכר אלהים את נח ויעבר רוח וגו' שהי' רוח גדולה וחזק יוצאה מבטן הארץ על פני התהום ונכשבת במים ויסכרו בו מעיינות תהום כי לא אמר הכתוב ויעבר אלהים רוח על המים, וטעם וישכו וינוחו מלהתגבר ולעלות וכן וחמת המלך שככה (אסתר ו') נחה הפך אם תעלה חמת המלך (ש"ב י"א) או הוא לשון הסתר הדבר והבלעו ללמוד שנבלעו מי התהום במקומם וכן אמרו זה בסדר עולם המים העולים למעלה נגבה אותם הרוח והיורדים למטה נבלעו במקומם. והתיבה מבנין הקל ומשקלו ביקבי למד הפעל דגוש להבליע הכפל והנגינה מלעיל ולעולם לא יבוא דגש אחר החולם הבלתי מנוגן, ועיין רש"י לקמן מ"ט י"ט ומה שפירשנו שם: (ב', ג') ויסכרו [אונד זיא ווארדן פֿערשטאָפֿט]. כמו ויסגרו בגימל כי שניהם קרובים בהברתם וכן כי יסכר פי דוברי שקר (תילי' ס"ג) ושניהם מהנפעל. ויכלא הגשם [אונד דער רעגן הערטע אויף], לשון מניעה כמו לא תכלא רחמיך, לא יכלה ממך, לשון רש"י. והורה כי ויכלא

הוא

ד וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ וַתָּנַח הַתֵּבָה

בחדש

שום שכל

הלוך, ד׳ מלאים ו׳ באורייתא וסי׳ הלוך ושוב, הלוך וחסור, הלוך ונסוע, הלוך וגדול, וכל שאר אורייתא חסרים ויו כתיבין. **ושוב**, מ״ו כתיב ודכוותיה וילא יצוא ושוב ודכו׳ בליסנא שוב אשוב אליך מלא:

וחסור

רשי

ושבט ואדר וניסן ואייר קי״ח הרי ק״כ: (ד) בחדש השביעי, סיון והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים. בשבעה עשר יום, מכאן אתה למד שהיתה התיבה משוקעת במים י״א אמה, שהרי כתיב בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה וחסרו מיום אחד בסיון עד א׳ באב חמש עשרה אמה לששים יום הרי אמה לד׳ ימים נמצא שבי״ו בסיון לא חסרו אלא ד׳ אמות ונחה התיבה ליום המחרת למדת שהיתה

משוקעת

מפורש

הוא פעל עומד מבנין נפעל [נאכלאסן, אויפהערן], כי הקל פועל יוצא הוא כנראה ממראיותיו שהביא, ומה שתרגם הרב תיבת כלא בתיבת מנע דווקא גם פה גם בפ׳ חיי שרה כ״ג בעבור כי שניהם שוים בשימוש הלשון כי גם לשון מנע מצאנו יוצא בקל כמו אשר מנע ממך פרי בטן (לקמן ל׳ ב׳) והוא עומד בבנין נפעל כמו אל נא תמנע מהלוך אלי (במדבר כ״ב י״ו). ואמרו המפרשים שאין זה מקומו של פסוק אלא אחר ויהי המבול ארבעים יום הי׳ לו ליכתב ויסכרו ארבות השמים וגו׳ ואחריו ויגברו המים וגו׳, אלא רצה הכתוב לסדר ולחבר כל עניני גרמה חסרון המים. וישובו המים [דיא וואסר פֿרלאהרן זיך], מפעלי עלומי העי״ן מהקל. הלוך ושוב שניהם שמות הפעלים מהקל עיין לעיל ב׳ י״ז, וכבר אמרתי שמדרך הכתוב להתחבר הפעל עם שם פעלו על אופנים מתחלפים פעם יתאחר שם הפעל ופעם יתקדם גם פעמים יתמצע שם פעל מענין אחר בין הפעל ושם פעלו להגדיל ענין הפעולה בגבול או בגד מה, ובכמה פעלים מצאנו שיתמצע ביניהם שם הפעל מלשון הליכה דוגמת כאן וישובו הלוך ושב, להורות כי פעולת השיבה היתה בהדרגה ובסידור כזה [דיא וואסר האבן זיך אללמעהליך פֿערלאהרן], וכן ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה (לקמן י״ב ט׳) ורבים כמוהם, גם מצאנו להם חיבורים אחרים להוראות אחרות כמו שאפרש עוד לקמי׳ פסוק ז׳. ויחסרו המים [דיא וואסר נאהם אב], מבנין הקל ולולי החי״ת המרחיב הי׳ היו״ד בחירק דוגמת וישמעו לעיל ג׳ ח׳. מקצה חמשים ומאת יום, מסוף. ואיננו מגזרת קץ כל בשר (לעיל ו׳ י״ג) כ״א מגזרת מן הקצה אל הקצה (שמות ל״ו) ובסמיכות קְצֵה גבולך (במדבר כ׳) ועם מם הגבול בראשו מקצה, והקיבוץ קְצָוֹים ובסמיכות ־קַצְוֵי ארץ (תילי׳ ס״ה), גם דְקָצִים וְקָצֵי מן מִקְצֵיהֶם׳ ויהי׳ קץ וקצה שני שרשים מענין אחד כן דעת המדקדקי׳ ועי׳ מה שכתבנו לעיל ו׳ י״ז בתיבת מבול. והק״כ יום התחילו משהתחיל המבול שהוא

מן

ד וְחַמְשִׁין יוֹמִין: וְנָחַת תֵּיבוּתָא בְּיַרְחָא שְׁבִיעָאָה בְּשַׁבְעַת־עַשְׂרָא יוֹמָא
לירחא

מפורש

מן י"ז אייר ויגברו המים עד תום ק"נ יום שהוא י"ז לחדש השביעי והוא תשרי אז ותנח התיבה שלא הי' עוד שום תגבורת דוחה מלמטה, כי אמנם מיום התחלת הגשם התחיל התגבורת מלמטה כאומרו נבקעו כל מעינות תהום רבה אמנם לא התחילה התיבה ללכת על פני המים עד שהיו המים כל כך גבוהים שהתיבה רמה מעל הארץ וכאשר שלמו ימי הגשם הי' תגבורת מלמטה בלבד נמשך עד מלאת ק"נ יום ואז בנוח התגבורת הדוחה את התיבה נחה התיבה ובעשירי הוא טבת באחד לחדש נראו ראשי ההרים, ויהי מקץ מ' יום שנראו ראשי ההרים שהוא י"א בשבט ויפתח נח את חלון התיבה וישלח את העורב ולאחר ז' ימים שהוא י"ח בשבט וישלח את היונה ויחל עוד ז' ימים ויוסף שלח את היונה והוא כ"ה בשבט ויחל עוד ז' ימים שהם ב' באדר וישלח את היונה ולא יספה שוב אליו עוד ועמד בתיבה כ"ח ימים עד א' בניסן שנאמר ויהי באחת ושש מאות שנה בניסן בא' לחדש חרבו המים ויסר את מכסה התיבה וירא והנה חרבו המים אך עדיין היתה האדמה טיט ורפש ואינה ראוי לדריסת רגל עד כ"ז באייר שנאמר ובחדש השני בשבעה ועשרים יום לחדש יבשה הארץ מכל וכל, זהו הילוך המקראות כולן לפי פשוטן, אבל לרש"י ז"ל דרך וחשבון אחר, וכבר הרחיבו והאריכו לדבר בו הרב רמב"ן ורא"ם ז"ל ויעויין מספריהם. אמנם מה שטען הרמב"ן על רש"י ז"ל שאם היתה התיבה משוקעת י"א אמה והוא יותר משליש קומתה תטבע, כבר ישבנו לעיל ו' ט"ז: (ד') ותנח התיבה [דיא ארכע רוהטע], משקלו ויקם לעיל ד' ח' אלא שנפתח הנון להרחיב על החית כמשפט וכן וירח ה' דלקמן והתיו שבראשו לסימן נסתרת כתיו ותרם מעל הארץ. בשבעה עשר יום לחדש, מכאן הוכיח רש"י ז"ל שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה, והרמב"ן טען עליו והרב רא"ם ראה

תועלות

שיהיה בו מן הזרות יותר אל הטבע ויחשבו שזה הגדלה לשם יתעלה ולא די שאינו הגדלה לשם ית' אבל הוא חסרון והם לא ישערו וזה מבואר מאד למעיין בזה הספר עם מה שכבר ביארנוהו בזה הענין עד שהאריכות בביאורו הוא מותר:

התועלת השמיני הוא בדעות, והוא שאי אפשר על המנהג הטבעי שיתהוה מן המינים הנולדים ממינם מזולת מינו כמו שהיה חושב אבן סינא שהיה אפשר שיהיה מבול מים בחלק הנגלה מהארץ ובאורך הזמן יתחדש מעירוב היסודות מה שיתהוה ממנו מין מהב"ח ולזה השתדל ה' ית' כשרצה בקיום אלו המינים הנולדים ממינם שיושמו מהם זכר ונקבה בתיבה, והנה התועלת המגיע בעיון מזה הוא מבואר לפי שאם הונח הענין כן כמ"ש אבן סינא תפול החכמה הטבעית בכללות וזה מבואר למי שעיין בטבעיות:

בַּחֹ֙דֶשׁ֙ הַשְּׁבִיעִ֔י בְּשִׁבְעָֽה־עָשָׂ֥ר י֖וֹם לַחֹ֑דֶשׁ עַ֖ל הָרֵ֥י אֲרָרָֽט׃
ה וְהַמַּ֗יִם הָיוּ֙ הָל֣וֹךְ וְחָס֔וֹר עַ֖ד הַחֹ֣דֶשׁ הָעֲשִׂירִ֑י בָּעֲשִׂירִי֙ בְּאֶחָ֣ד
ו לַחֹ֔דֶשׁ נִרְא֖וּ רָאשֵׁ֥י הֶהָרִֽים׃ וַיְהִ֕י מִקֵּ֖ץ אַרְבָּעִ֣ים י֑וֹם וַיִּפְתַּ֣ח
ז נֹ֔חַ אֶת־חַלּ֥וֹן הַתֵּבָ֖ה אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃ וַיְשַׁלַּ֖ח אֶת־הָעֹרֵ֑ב וַיֵּצֵ֤א
ח יָצוֹא֙ וָשׁ֔וֹב עַד־יְבֹ֥שֶׁת הַמַּ֖יִם מֵעַ֥ל הָאָֽרֶץ׃ וַיְשַׁלַּ֥ח אֶת־הַיּוֹנָ֖ה

מאתו

מנחת שי | שום שכל

(ז) **יבשת** הבית בחולם: (ח) **הקלו** המים, הקלו | (ה) **וחסור**, מלא ויו כתיב. **העשירי בעשירי**, תרויהון מלאים יוד כתיבין וכל לישנא דעשירי באו' דכו' מלא: (ו) **חלון**, מ״ו כתיב וכל לישנא באו' דכו': (ז) **וישלח**, כמסר עליו בק״ג, כ״ב וסי' וכו' וכך כתית לטבריא כ״א איכון וכן בספר אחיר כתיב וקהילא בה כי על רובם מסר בקס״ק כ״ב. **הערב**, ח״ו כתיב וכל ערב באו' דכו'. **יצוא**, מ״ו ואלף בסוף תיבותא כתיב, ותלתא כתיבין באורייי' וסי' דין והוא מלא, אך יצא יצא יעקב, ואם יצא יצא הרוצח, דין בתראים חסרים ויו וכולהון באלף, כן מסר רמ״ה ז״ל וכבר ידעת כי הרמ״ה לא מסר כ״א אאוריתא. אכן במסרת יצוא ז', ג' מלאים ואפ״ם (ואחד פסוק סימן) והבית ימלא עשן (ישעי' ו' ד'), והכוונה שסי' המלאים הוא תיבת עשן נוטריקון ערב, שמע״י, ש״ב ט״ז ה'. נעמ״ן, מ״ב ה' י״א. **יבשת** המים, חסר ויו כת״ב, (ח) **היונה**, מלא ויו. וכל

יונה

רש״י

שעוקצת י״א אמה במי' שעל ראשי ההרים (עיין מפור'): (ה) בעשירי נראו ראשי ההרים, זה אב שהוא עשירי למרחשון שהתחיל הגשם. וא״ת הוא אלול ועשירי לכסליו שפסק הגשם כשם שאתה אומר בחדש השביעי (סיון) והוא שביעי להפסקה אי אפשר לומר כן על כרחך שביעי אי אתה מונה אלא להפסקה שהרי לא כלו מ' של ירידת גשמים ומאה וחמשים של תגבורת המי' עד אחד בסיון ואם אתה אומר שביעי לירידה אין זה סיון והעשירי אי אפשר למנו' אלא לירידה שאם אתה אומר להפסקה והוא אלול אי אתה מוצא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ שהרי מקץ מ' יום משנראו ראשי ההרים שלח את העורב וכ״א יום הוחיל בשליחות היונה הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה. וא״ת באלול נראו. נמצא שחרבו במרחשון והוא קורא אותו ראשון.

ואין

הבנת המקרא

(ח) **וישלח**, אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח וכו' לא תשוב אליו עכ״ל. הקושיא על רש״י ז״ל גלוי מדוע איחר פירושו זה ולא פירש כן בפסוק הקודם בשלוח העורב שהרי גם שם כתיב וישלח בבנין הכבד שענינו לשון שילוח וודאי ומדוע אמר הרב אין זה לשון שליחות וכו' שמשמע שהראשון לשון שליחות והיכנו: והמפרשים כולם השתבשו בביאורו, והאמת יורה דרכו כי ראה הרב שיש בכאן מקום לטעות ולפרשו לשון שליחות דוקא בעבור שאמר אחריו לראות הקלו וגו' בלמד התכלית שמשמעו ששלחה לשוב דבר כי כן משמעות למד שאחר לשון שליחות שנופל על השליח לא על המשלח, כמו וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם, שהשליח הוא הקורא וכן וישלח אותם משה לתור את הארץ, שהשלוחים המה התרים.

לא

ה לְיַרְחָא עַל טוּרֵי קַרְדוּ: וּמַיָּא הֲווֹ אָזְלִין וְחָסְרִין עַד יַרְחָא עֲשִׂירָאָה
ו בַּעֲשִׂירָאָה בְּחַד לְיַרְחָא אִתְחֲזִיאוּ רֵישֵׁי טוּרַיָּא: וַהֲוָה מִסּוֹף אַרְבְּעִין יוֹמִין
ז וּפְתַח נֹחַ יַת־כַּוַּת תֵּיבוּתָא דִּי עֲבַד: וְשַׁלַּח יַת־עוּרְבָא וּנְפַק מִיפַּק
ח וְתָאִיב עַד־דִּיבִישׁוּ מַיָּא מֵעַל אַרְעָא: וְשַׁלַּח יַת־יוֹנָה מִלְּוָתֵיהּ לְמֶחֱזֵי
אם

רשי

ואין זה אלא תשרי שהוא ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (ו) מקץ ארבעים יום, משנראו ראשי ההרים. את חלון התיבה אשר עשה, לצהר, ולא זה פתח התיבה העשוי לביאה ויציאה: (ז) יצוא ושוב, הולך ומקיף סביבות התיבה ולא הלך בשליחותו שהיה חושדו על בת זוגו כמו ששנינו באגדת חלק, (עיין מפורש). עד יבשת המים, פשוטו כמשמעו. אבל מדרש אגדה מוכן היה העורב לשליחות אחרת כשיבשו המים בעצירת גשמים בימי אליהו שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר (מלכי' א' י"ז): (ח) וישלח את היונה, לסוף ז' ימים
שהרי

מפורש

ליישב דברי רש"י בטעם ודעת, וגם הוא לא נמלט ממה שטעננו עליו לעיל ז' כ' ע"ש. הרי אררט, ידועים הם בארץ ארמיניא אשר באסיא והארץ נקראת ארץ אררט (ישעי' ל"ז ל"ח), וי"א שהוא הרמון הנזכר עמוס ד' ג', וממנו ארמיניא, ויש אומרים שהוא נגזר מן הרם בן שם. ויאמר הרמב"ן;

" לדעת כל המפרשים יהיו הרי אררט מן ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים שהיו המים עליהם ט"ו אמה ולכן יקשה זה כי הידוע בהר היונים שגבוה מהם הרבה מאד וארץ אררט בשפל הכדור הקרוב לבבל, ואולי נאמר שהי' החסרון בי"ז לחדש השביעי גדול מאד מט"ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לא הרי אררט ויקר מקרה התיבה שהיתה בארץ אררט בחדש השביעי ותנח על ראשי ההרים ההם, ע"כ: "

(ה') והמים היו הלוך וחסור, פי' רד"ק שענינו היו הולכים הלוך וחוסרים חסור ובא המקור במקום הבינוני וכן פי' רש"ד, ויותר נכון שענינו היו חוסרים הלוך וחסור כמו שכתבנו פסוק ג'. נראו [זינד זיכטבאר געווארדן], מבנין נפעל מבעלי הה"א באחרונה, עיין לעיל א' ט' דקדוק יקוו. ראשי ההרים [דיא שפיטצען דער בערגע], דקדוקו מפורש לעיל ב' י': (ו') ויהי מקץ ארבעים יום, משנראו ראשי ההרים כמו שפירשנו לעיל. חלון, שרשו חלל ומשקלו פלון, רמון כמבואר לעיל ג' י"ו בדקדוק הרונך. ויאמר רש"ד נראה שכל עוד שהוא סתום ע"י הגשם הספיריי אשר הושם בחלל יקרא צהר שאז איננו כ"א לאורה וכאשר יפתח הסתום יקרא חלון ויהי' מאמר ויפתח את חלון ע"ד ובגדי ערומים תפשיט (איוב כ"ב ו'). ושם חלון נופל על החלול העשוי בקירות הבית להשקיף מתוכו, ונבדל מן הארובה שפירשנו למעלה: (ז', ח') וישלח את העורב, פטרו לדרכו כי הוא מבנין הכבד הדגוש ולשון שילוח שאינו לחזרה כמפורש לעיל ג' כ"ג. ולכן שלח את העורב לפי שדרכו לאכול נבלות ואם כלו המים ימצא מתי מבול מושלכים על פני שפת הים ולא ישוב עוד. ויצא יצוא ושוב [הייר גינג הינאוס אונד קאם צוריק], כבר כתבנו לעיל פסוק ג' כי אופן שהתחברות המקור עם
הפעל

ט מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וְלֹא־מָצְאָה
הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה כִּי־מַיִם עַל־
פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־
י הַתֵּבָה׃ וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־

היונה

מנחת שי

הקלו מלעיל הגלגל בקוף בספרי' כ"י, וכ"כ א"ת:

טרף

שום שכל

יונה דאו' דכוותי' מלא: (ט) ולא־מצאה, הלמד מתוג במ"ג וקטן ויתר המדויקים עיין מ"ש לעיל ו' י"ג. מנוח, חד ויו כתיב, אליו, כל אליו אליה אליך אליכו כולהון מ"י כתיבין: (י) אחרים, מ"י וכל אחרים דכו'. ויסף, כל אוריי' ח"ו כתיב בר מן חד דאו' מ"ו, וסי'

ויוסף

רש״י

שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים. וישלח, אין זה לשון שליחות אלא לשון שלוח שלחה ללכת לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו. ויחל. לשון המתנה וכן לי שמעו ויחלו והרבה יש במקרא. טרף בפיה, אומר אני שזכר היה לכן קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה כמו כיונים על אפיקי מים רוחצות (שיר ה'), כיוני הגאיות כלם הומות (יחזקאל ז'), וכמו כיונה פותה (הושע ז'):

טרף

הבנת המקרא

לא משה המשלחו, לכן דייק הרב ואמר אין זה לשון שליחות, כלומר אף שנראה בתחלת המחשבה שזה לשון שליחות הוא בעבור הלמד מ"מ איננו לשון שליחות אלא לשון שילוח כמשפט התיבה, ואין קושיא מלמד לראות כי הרצון בו ובזה יראה אם קלו המים וכו', ונופל לראות על נח המשלח, לא על היונה, והורה לנו עוד בזה כי המקור להיותו בלתי מדבר זמן העשות הענין כי לא יורה כי אם העשות הענין בסתם בזמן בלתי מוגבל. לכן בסתמו הוא עומד לכל עניניו גם עם האותיות המשמשת עליו:

מפורש

הפעל הוא על דרכים רבים והנה נלמדו כאן שניה' והתאחר להם המקור מענין שיבה, ומדרך הלשון להשתמש באופן זה כשרצה להתאחד בזמן אחד ובנושא א' פעולו' שתים ושתיה' מעיקר המאמר, ולכן פירש"י ז"ל שהי' הולך ומקיף סביבות התיבה. וכמוהו ואכלתם אכול ושבוע (יואל ב' כ"ו) ועלו עלה ובכה (ש"ב ט"ו ל') ואחרים רבים וכל עניניהם ושינוי ביאתם והוראותם יבוארו בהקדמה בעז"ה. יבשת המים, שם ע"מ קטרת וכמוהו מבלתי יכלת ה' (במדבר י"ד י"ו). וישלח את היונה מאתו [דא שיקטע ער אויך דיא טויבע אויס], כבר פירשתי כי כל שילוח שאחריו מם הוא לשון גירושין, ועיין מ"ש בהבנת המקרא על פירש"י ז"ל. והשילוח הזה הי' אחר שבעת ימים כמו שדקדק רש"י ז"ל. הקלו המים [אב דיא וואסר געפאללן זינד], פעל עבר מבנין הקל מן הכפולים

ע"מ

ט אִם־קַלּוּ מַיָּא מֵעַל אַפֵּי אַרְעָא׃ וְלָא־אַשְׁכַּחַת יוֹנָה מְנַח לְפַרְסַת־רִיגְלַהּ
וְתָבַת לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא אֲרֵי מַיָּא עַל־אַפֵּי כָל־אַרְעָא וְאוֹשֵׁיט יְדֵיהּ וְנַסְבַהּ
וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ לְתֵיבוּתָא׃ וְאוֹרִיךְ עוֹד שִׁבְעָא יוֹמִין אָחֳרָנִין וְאוֹסֵיף י

שלח

מפורש

ע"מ פבו ולכן נדגש הלמד ומלעיל ונכנס עליו הא התימה דוגמת השמע עם (דברים ד' ל"ג) ומדרך הכתוב לכנות הרב והמעט בלשון כבד וקל כי המרובה כבד וין המעט הקל וכן יכבדו בניו (איוב י"ד כ"א) יתרבו. מקנה כבד מאד (שמות י"ב ל"ח), וכן כעת הראשון הקל (ישעי' ח' כ"ג) המעיט: (ט') מנוח [רוהע שטאטט], משקלו מקום לעיל א' ט' ובעבור החית ניתוסף הפתח כמנהג כמו שכתבתי לעיל א' ו' בתיבת רקיע גם ב' ה' בתיבת שיח, וישלח ידו, הושיט בידו. ויקחה [אונד נאהם זיא], נגמד למידת הפועל והפעולה וכמוהו ויקחה (לקמן ל"ח ב') ונדגש הקוף להתבלע פ"א הפועל החסר ולעולם הוא בקמץ בעבור החית שאחריו, וכן ויקחוהו (לקמן ל"ז כ"ד), וכן בדומיהם ולולי החית הי' משפט הקוף להנקד בשוא: (י') ויחל׳ תיבה זרה וקשה, והרד"ק רצה להשוותו עם חברו וייחל דלקמן ואמר אפשר שהוא מן הדגוש ומשפטו בִּנְיָן כָּבֵד וכגרעה יד השרש והוטלה תנועתה על האות הנוספת דוגמת בִּנְיָן (נחום א') אבל אחר שמלאנו היוד קמוצה שלא כמנהג בנין הכבד בשעין הפעל אות ח' יותר טוב היותו מבנין נפעל ומשפטו בִּנְיָן כחברו אלא שנתקצר ובא ע"ד בִּנְיָן בעלה כלנו (ישעי' ס"ד) שמשפטו בִּנְיָן ונפלה ממנו נון השרש ובהעדרה הוטלה תנועתה על הנון הנוסף כמשפט, ויותר נכון הוא היותו מנחי העין מבנין הפעיל והוא דבור על אפניו וכן כתב א"א ז"ל בספר הזכרון, עכ"ל, עם שינוי לשון מעט וביאור דבריו כמנהגנו. אמנם היותר נכון הוא כמו שרמזתי לעיל ג' ט"ו בענין בנין השרשים מהיסודות, ולכן יחל וחל חיל כולם מיסוד אחד הם ולשון המתנה ונבדלו בשרשם כמו שנבדלו בהוראתם הנטפלת להם, והנה לשון חל הונח על ההמתנה סתם [ווארטן], וממנו ויחל עוד שבעימו והוא מבנין הקל לא מהפעיל כמו שנבאר עוד ריש פ' בא אל פרעה, והוא פעל עומד הנאות לבנין הקל וחבירו כל וילן

שבלשון

תועלות

התועלת התשיעי והוא בדעות והוא שאי אפשר שיפסד זה החלק הנגלה מהארץ אבל ימצאו בה תמיד אלו ההווי' אשר יתהוו בו ואין ראוי שתחשוב שיחוייב ממה שאמר עוד כל ימי הארץ שיהיה לה עת תפסד בו שאם היה כן היה ג"כ אמרו כימי השמים על הארץ מורה על שיש עת לשמים יפסדו בו וזה בטל לפי מה שביארנוהו בספר מ"י מהעיון והתורה ואולם אמר זה עוד כל ימי הארץ להורות על קיום זה הברית ונצחותו כדרך מה שאמר עד בלתי שמים לא יקיצו שהרצון בו שלעולם לא יקיצו:

יא הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה׃ וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה עֲלֵה־
יב זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ וַיִּיָּחֶל
עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב־
אליו

מנחת שי

(יא) **טרף** בפיה כולו קמץ לפי שהוא שם תאר לעלה כלומר עלה זית הי' טרוף בפי היונה, כ"כ רד"ק במכלול ושרשים שלא כדעת רש"י ז"ל בפי' הפסוק. **כי קלו** המים, כתב בעל המסרת ד' וסי' המים, מנשרים קלו, ש"ב א', ימי קלו מני ארג, איוב ז'. וימי קלו מני רץ, איוב ט'. ואחד וקלו מנמרים סוסיו, חבקוק א' והוא מלרע כמ"ש המכלול דקע"ה ועל פסוק מנשרים קלו נמסר ד' בטעם הקוף משמע שדלת אלו כולם מלעיל, וכן בס' פתח דברי דף פ"ו הביא וימי קלו מני רץ עד הרומים

שום שכל

ויוסף מלאך ה' עבור ויעמד במקום דפ' בלק ושארא חסרים: (יא) **ותבא**, ב' חסרים ויו ומלא אלף בסוף תיבותא וסי' ותבא אליו היונה, ותשקין את אביהן ותבא הבכירה דלוט. **עלה**, עיין מ"ש לעיל ג' ו'. **טרף**, הריש בקמץ מכלול דף ד' ב'. **בפיה**, כל פיה מ"י כתיב. **כי־קלו**, במ"ג וקטן ומדויקים הכף במתג עיין לעיל ו' י"ג: (יב) **וייחל** עוד שבעת ימים דוישלח את היונה בתרין יודין כתיב וכל שארא ויחל ביוד א' כתי'. **ולא־יספה**, הלמד מתוג בכל המדויקי' דוגמת

רשי

(יא) טרף, חטף ומדרש אגדה לשון מזון ודרשו בפיה לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: (יב) וייחל, הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה

מפורש

שבלשון תלונה וממנו ויחילו עד בוש (שופטים ג' כ"ה) פעל עומד ומשקל דוגמת וילינו, וכמו שנאמר הפעל היוצא מלשון תלונה בהלינו עליו את כל העדה (במדבר י"ד ל"ו) כי תלינו עלינו, מלינים עליו (שמות ט"ז ז' ח') בפתח האות הנוסף ובדגש הלמד כמו שפי' שם רש"י וכמו שביארנו שם כן נאמר הפעל היוצא מן ויחל, לא יחל דברו (במדבר ל' ג') היוד בפתח אלא שהחית לא תתדגש גם לא תשלים הדגש, וטעמו לא ימתין ויאחר את נדרו כמו שפי' שם רשב"ם. ואולם הונח שרש יחל על ההמתנה עם ביטול הדבר עד זמן מועד [אויפהאלטן], ומזה שבעת ימים תוחל (ש"א י' ח') ויוחל שבעת ימים (שם י"ג ח') וטעמם ההמתנה ומעלות העולה כמבואר שם בכתוב, והמה מבנין הפעיל כי ענינם יוצא וממנו נבנה ההופעל אז הוחל לקרוא בשם ה' כמו שפירשנו שם וכבר העירותי עליו לעיל א' י"ב. ויוסף, משקלו ויולד לעיל ה' ג'. שלח, מקור שמוך מבנין הכבד הדגוש לכן נפתח הלמד, ובהפסק ישתנה הפתח לצרי שַׁלֵּחַ תשלח (דברים כ"ב ז') וכן עם האותיות הנוספות כמו שלח תשלח (שם) אֲשַׁלֵּחַ גדי עזים (לקמן ל"ח ז') אבל את ישראל לא אֲשַׁלֵּחַ (שמות ה'.

שַׁלַּח יַת־יוֹנָה מִן־תֵּיבוּתָא׃ וַאֲתַת לְוָתֵיהּ יוֹנָה לְעִידָן רַמְשָׁא וְהָא טְרַף־ יא
זֵיתָא תְּבִיר מַחֵית־בְּפוּמַהּ וִידַע נֹחַ אֲרֵי־קַלּוּ מַיָּא מֵעַל־אַרְעָא׃ וְאוֹרִיךְ יב
עוֹד שַׁבְעָא יוֹמִין אוּחֲרָנִין וְשַׁלַּח יַת־יוֹנָה וְלָא־אוֹסִיפַת לְמִתַּב־לְוָתֵיהּ

עוד

מפורש

ח' ב') בצרי בעבור ההפסק, וכן הדין בכל פעלי בנין הדגוש כשלמדיה"ן ח' או ע', זכרהו ושמרהו. (י"א) טרף [אב געפפליגט], הם תאר לעלה מפני שהוא קמוץ כלומר עלה זית הי' טרוף בפי היונה וכן דעת אונקלוס שתרגמו תביר והוא לשון חטיפה, רד"ק. וכן דעת ראב"ע באמרו שהוא תאר השם כמו חכם והטעם כמו טרוף כי יש תאר דומה לפועל (כלומר שטעמו כטעם הפועל) ויש תאר דומה לפעול, ע"כ. אכן לדעת רש"י הוא פעל עבר ואין טענה מקמצות הריש כי כמוהו ושם שָׁפָט את ישראל (ש"א ז' י"ז) על שגגתו אשר שָׁגָג (ויקרא ה' י"ח) את הגזלה אשר גָּזָל (שם ה' כ"ג) ואחרים רבים הביאם המכלול, ובעבור שזה היונה זכר היה לכן קורהו בפעל זכר, כי הכינוי שב על עצמות הדבר לא על תארו וכמוהו אמר קהלת (א' ב') גם אמרה קהלת (ז' כ"ז) שלפעמים יחזור הפעל לעצמותו והוא זכר ולפעמים אל השם אשר יתואר בו והוא נקבה. וכבר מצאנו שיכנה הכתוב ענין אחד בעצמו בלשון זכר ונקבה כמו אל המחנה האחת והכהו (לקמן ל"ב ט') וכמו שפי' שם רש"י ז"ל. וידע נח כי קלו המים [דא מערקטע נח דאס דיא וואססער געפאללן זינד], הבין נח כי קלו המים כי לא שבה היונה עד לעת ערב וידע כי לא תוכל לפרוח מן הבקר עד הערב מבלי נוח בינתים, גם בעדות עלה זית שחטפתו מן האילן והטיפתו מעיד עליו שאילו מצאתהו על פני המים כדרך שאר עלין שנשרו מן האילן ע"י הרוח לא הי' טרוף אלא שלם: (י"ב) וייחל, לדעת ראב"ע מבנין נפעל ע"מ או ירה יירה (שמות י"ט כ') ובא מלעיל כמו וילחם ישראל (במדבר כ"א א') וילמד ישראל (שם כ"ה ג') ויש מזה הבנין שהוא מלרע כמו וַיִּפָּקֵד מקום דוד (ש"א כ' כ"ה). והיותר מסתבר הוא דעת הרד"ק והיא גם דעת רש"י שהוא מבנין התפעל, ומה שטען עליו רד"ק מקמצות היוד איננה טענה כי כבר מצאנו התפעל קמוץ הפא אף בשאין אחריו אות הגרון, וזה שאמר רש"י ז"ל וייחל הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל וימתן וייחל ויתמתן, ע"כ. והוא לשון יחול

המרן

תועלות

התועלת העשירי הוא בדעות והוא שהקשת הוא מורה על מיעוט החלק המימיי בענן והוא סוד מסודות הטבע ואפשר שיהיו בכאן תועלות אחרות זולת אשר מנינו אלא שהתועלות אשר ראינו למנותם בכאן הם אלו ולהיות התועלות הנפלאות האלו מגיעות מזה הספור הרחיבה בו התורה הרחבה נפלאה לישב יותר אמתת זה הספור בנפשותינו:

יג אֵלָיו עוֹד׃ וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד
לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה
יד וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ וּבַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה
רביעי טו וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃ ס וַיְדַבֵּר
טז אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃ צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ
יז וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ כָּל־הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף
היצא ק׳ וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ הוֹצֵא אִתָּךְ

ושרצו

מנחת שי

הדומים שהם מלעיל: (יג) **ויהי באחת**, במקצת ספרים התלשא במלת ויהי שהוא טעם מפסיק ובית באחת דגושה ובמקצת ספרים בתרסא (תלישא קטנה) והבית רפה. **ויסר נח**, במקצת ספרי׳ כ ח בשני פשטין ובספרי ספרד בפשט אחד לבדו כי אינם נוהגים שני פשטין רק כשיהי׳ ביניה׳ אות אחד או יותר: (יז) **בשר**, הבית דגושה, **הוצא** אתך, היצא קרי ועיין הטעם בפי׳ רש״י בתורה ובב״ר פ׳ ל״ד פי׳ עשה להם שיהיה פרים ורבים, פי׳ הי׳ כופה אותם מלשון גט מעושה, שכל זמן שהיו בתיבה נאסרו בתשמיש המטה, ועיין מה שפי׳ הרב מזרחי ובעל

שום שכל

דוגמת ולא מלאה דלעיל ע״ש. **שוב**, מ״ו כתיב וכל אורייתא דכוו׳ במ״א ח״ו וסי׳ לך שב מקרים דפ׳ שמות: (יג) **ויהי באחת**, עיין מנחת שי גם מה שכתבתי לקמן י״ט י״ז על ויהי כהוציאם. **בראשון** באחד לחדש דויהי באחת ושש מאות, מלא דמלא כתיב מלא אלף קדם לשין ומלא ויו בתריה וכל לישנא דראשון באו׳ דכוו׳ מלא דמלא במ״ב חסרים ויו בלישנא וסי׳ מיום הראשון עד יום השביעי, בראשון בארבעה עשר יום לחדש, ושארא כולהון מלאים ויו וכולהון מלאים אלף: (יז) **הוצא**, ו׳ קדם לצדיק וקרי יוד וכתיב אלף בסוף

רשי

וזה לשון ויתפעל ויחל ויאחל ויתמתן ויתמתן (עיין מפורש): (יג) בראשון, לר״א הוא תשרי ולרבי יהושע הוא ניסן. חרבו, נעשה כמין טיט שקרמו פניה של מעלה: (יד) יבשה, נעשה גריד כהלכתה. בשבעה ועשרים, וירידתן בחדש השני בי״ז, אלו י״א ימים שהחמה יתירה על הלבנה שמשפט דור המבול שנה תמימה היה: (טז) אתה ואשתך וגו׳, איש ואשתו כאן התיר להם תשמיש המטה: (יז) הוצא, הוצא כתיב היצא קרי היצא אמר להם שיצאו הוצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה. ושרצו

מפורש

[המורך], ואמנם שכתוב כאן בלשון התפעל בעבור שבשולחתו תמידית הפעלה והחזרתה כמו

עוֹד׃ וַהֲוָה בְּשִׁית־מְאָה וַחֲדָא שְׁנִין בְּקַדְמָאָה בְּחַד לְיַרְחָא נְגוּבוּ מַיָּא יג
מֵעַל אַרְעָא וְאַעְדִּי נֹחַ יַת־חוֹפָאָה דְתֵיבוּתָא וַחֲזָא וְהָא נְגוּבוּ אַפֵּי אַרְעָא׃
וּבְיַרְחָא תִּנְיָנָא בְּעַשְׂרִין וְשַׁבְעָא יוֹמָא לְיַרְחָא יְבֵישַׁת אַרְעָא׃ וּמַלֵּיל יְיָ יד טו
עִם־נֹחַ לְמֵימָר׃ פּוּק מִן־תֵּיבוּתָא אַתְּ וְאִתְּתָךְ וּבְנָךְ וּנְשֵׁי־בְנָךְ טז
עִמָּךְ׃ כָּל־חַיְתָא דְעִמָּךְ מִכָּל־בִּשְׂרָא בְּעוֹפָא וּבִבְעִירָא וּבְכָל־רִחֲשָׁא יז

דרחיש

מפורש

כמו שרמזנו לעיל ב' כ"ה. גם ממה שכתב רש"י כי ויחל לשון ויפעל הוא שמענו כי הוא מהקל כמו שפירשתי עליו לא מההפעיל. שוב אליו, מבואר לעיל ב' י"ז:

(י"ג) ויהי באחת ושש מאות שנה, לחיי נח, מכאן דיום אחד בשנה קרוי שנה, וכבר פירשנו החשבון הזה לעיל פסוק ג'. חרבו המים [וואר דאס וואסער אבגעגעטראקנט], ועדיין נשאר רפש וטיט עד החדש השני שאז יבשה הארץ שנעשה גריד כהלכתה. ויסר, מבנין הפעיל לכן נפתח הסמך וכן תרגומו ואעדי, עיין מה שכתבתי בפר' וארא בפסוק ויסר הערוב. מכסה התיבה [דיא דעקע דער ארכע], משקלו מקוה המים לעיל א' י':

(ט"ו) וידבר אלהים אל נח לאמר, דבר אל נח כדי לאמר לו, וכפל לשון הוא בכל מקום, וכן וידבר ה' אל משה לאמר, ואחד שבפרש' שמיני מוכיח וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם, לאמר למשה ולאהרן, ומה אמור אליהם? דברו אל בני ישראל זאת החי' אשר תאכלו וגו', כן פי' רשב"ם לפי העתקת חזקוני וכבר דברתי בו לעיל א' כ"ב ע"ש:

(ט"ז) צא [געהע הערויס]. ציווי מבעלי פ"ו. אתה ואשתך וגו' בעבור שבציווי על ביאתו אל התיבה הצמיד הכתוב אותו ובניו ואשתו ונשי בניו וכאן ביציאתו הצמיד הכתוב אותו ואשתו ובניו ונשי בניו לכן אמרו רז"ל שבביאתו נצטוה על התשמיש וביציאתו הותר לו, ובעבור שבסיפור המעשה שינה הסדר דכתיב ויצא נח ובניו, ואשתו ונשי בניו אתו, לכן פליגי ביה ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר לפי שעבר על ציווי תשמיש נתבזה ונסתרס (כפי' רש"י לקמן ט' פסוק כ"ב) מדה כנגד מדה, וחד אמר לפי שהוסיף על הציווי זכה הוא ובניו לדיבור שנאמ' ויאמר אלהים אל נח ואל בניו לאמר, ע"כ. והמאמר הזה הוא סותר דברי הרב רא"ם לעיל ז' ז' בפסוק ויבא נח עיין עליו:

(י"ז) היצא אתך, כתיב בויו וקרי ביוד ע"ד ההפעיל מהשלמים וכמוהו הישר לפני דרכך (תלים ה' ט') והמדקדקים חשבום לזרים, והם נכונים לעיקר מדקדק לשון עברי, וכבר רמזתי לעיל א' י"ב כי יש שם פעלי פ"ו גם פעלי פ"י גם הערותי שם על שינוי ביאותם, לכן דע כי כל פעלי פ"י שעיניהם אחד מאותיות השריקה שעיקרם פ"נ (עיין מאזנים דף כ"א א' ד"ה השרוקים ומה שבארתי שם) המה הלוך ילכו על דרך השלם לעולם ומזה אַיְסִירֵם כשמע לעדתם (הושע ז' י"ב) ואחרים, ובעבור שלפי הכתיב הוא בויו הוא מבעלי פ"ו ולפי הקרי הוא מבעלי פ"י לכן הבדיל רש"י ביניהם

ואמר

יח וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ
יט וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל
כ רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃ וַיִּבֶן נֹחַ
מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף
כא הַטָּהוֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃ וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ

ויאמר

מנחת שי

ובעל גור ארי׳: (יח) **ויצא נח**, בארי הלד״י אף שהמלה מלעיל, מכלול דף קל״ב, ובנוסחא כ״י ראיתיו בסגול, ובמקצת ספרים בלא מקף וא״ת כתב במקף: (כ) **ויבן נח מזבח**, ב״ר פ׳ ל״ד ושמות רבה פ׳ ל׳ ויבן נח מזבח וַיָּבֶן כתי׳ נתבונן ואמר מפני מה ציווני הקב״ה ורבה בטהורים יותר מן הטמאים אלא להקריב מהן קרבן מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה וכו׳ פי׳ דאע״ג דקרינן היוד בחירק דרש לי׳ כאלו היא בקמץ כמו וַיָּבֶן דוד, דיש אם למסורת והיכא דאיכא למידרש דרשינן, וכן דרשו ויבן ה׳ אלהים את הצלע בב״ר ריש פ׳ י״ח מלשון התבוננות וכן וירא אהרן ויבן מזבח דבמ״ר פ״ט, ועיין עוד בב״ר פ׳ פ׳ סי׳ ד׳. **ומכל העוף הטהור**, בהללי יש חילוק על מלת הטהור אם חסר או מלא, והרמ״ה ז״ל כתב ומכל העוף הטהור מלא וכל אורייתא בלישנא דכוות׳ מלאים בר מן ה׳ דמסר עליהון ה׳ חסרים בלישנא וכו׳ עיין הסימן במס״ג סוף שמיני. **עלת**, חסר דחסר וכן הוא בהעתק הללי גם הרמ״ה ז״ל כתב ויעל עלת במזבח חסר דחסר כתיב וכל או׳ בענין דקרבנות דכו׳ חסר דחסר במ״א מ״ו קדמאה וא״ו תנין וסי׳ אבנים שלמות תבנה וגו׳ והעלית עליו עולות, ועיין בס׳ הזהר דף ע׳ ע״א ובתיי: (כא) **וירח**, בכל הספרים היוד בקמץ ובנוסחא כ״י כתב בגליון בשם הללי כולו פתח וכן כתב אור תורה שבהללי כלו פתח.

שום שכל

בסוף תיבותא: (יח) **ויצא־נח**, מוקף והלדי בארי וטעמו מלעיל, מכלול ק״ט א׳, והטע׳ הזה הוא הנקרא מאיילא וצורתו כצורת הטפחא ואיננו מפסיק אמנם הוא משרת לאתנחתא בי״א מקומות כמו שנמסר בפ׳ אמור בתיבת להחלו ובפ׳ פנחס בתיבת בשבעותיכם (במדבר כ״ט כ״ו) ועיין מה שכתבנו שם. והנה במסרה קטנה נמסר כאן ויצא נח, כ״ח י״א בטעם, ע״כ. ויאמר בעל מבין חדות זה ודאי טעות הדפוס ואפשר שצ״ל כ״א ר״פ, י״א בטעמא, וטעות כזה יפול בדפוס ח׳ במקום א׳, ופירושו כ״א פעמים מלאנו מלת ויצא ברי׳ פס׳ כי עמדתי על מניני׳ בתנ״ך ומצאתים כ״א ריש פסוק, ומה שמסר עוד י״א בטעם הוא ענין לעצמו וכו׳ ע״כ, גם החכם רש״ד סמך עליו ולכן העתיק דבריו בשינוי לשון ואמר, כ״ח צ״ל כ״א והראיה כ״א פעמים נמצא בתנ״ך ויצא בריש פסוק עכ״ל וכשל עוזר ונפל עזור, כי גם אנכי עמדתי על מניינם אך באוריי׳ וס׳ יהושע וס׳ שופטים ומצאתי שלשים ושתים בריש פסוק מלבד הכתובין ביתר הספרים בריש פסוק שהי׳ עלי מניינם לטורח, ובלי ספק כי טעות נפל בס׳ המבין ובמקום בתנ״ך צ״ל באורייתא והחכם רש״ד העתיק השיבוש כמו שמצאו, אכן כבר אמרתי לך פעמים רבות כי אין לסמוך על מניינו ולא על בעל מבין חדות במקום שחסר המנין במסרה בעצמה, גם לא מסתבר כלל שיהי׳ סי׳ כ״ח או כ״א לסי׳ מנין התיבות שא״כ העיקר חסר, גם לא מצאתי על אחד מכולם שיהי׳ נמסר עליו סי׳ המנין, ולכן היותר נכון שהוא ענין

אחד

דרחיש על־ארעא אפיק עמך ויתילדון בארעא ויפשון ויסגון על־ארעא:
יח יט ונפק נח ובנוהי ואתתיה ונשי־בנוהי עמיה: כל־חיתא כל־ריחשא
כ וכל־עופא כל דרחיש על־ארעא לזרעיתהון נפקו מן־תיבותא: ובנא
נח מדבחא קדם־יי ונסיב מכל׀ בעירא דכיא ומכל עופא דכי ואסיק
כא עלון על־מדבחא: וקביל יי ברעוא ית־קורבניה ואמר יי במימריה לא

אוסף

שום שכל

אחד וכן נ"ל כ"ה י"א בטעמי, והוא ר"ת של כן הוא, וכן מדרך בעל המסרה למסור על דבר שנראה זר כן הוא או כן דינו למען לא יקרב אדם לשלוח בו יד, דוק ותמצא: (יט) **רומש** על הארץ, מ"ו ודכו' ולכל חית הארץ ולכל רומש דס' בראשית ושאר אוריי' רמש הרמש כולהון חסרים ויו. **למשפחתיהם** ח"ו ומ"י: (כ) **הטהור**, מ"ו כתיב וכל אוריי' כלא דכו' מלאים במ"ה דמסר עליהון חמשא חסרי' בליסנא וסי' כמסר סוף פ' שמיני. **עלת**, חסר דחסר כתיב וכל או' בענין דקרבנות דכו' חסר דחסר בר מן א' מ"ר קדמאה וחסר ו' תניי' וסי' אבנים שלמות תבנה והעלית עליו עולת, וכל עולות בענין עלה בעלמא באו' חד"ם בר מן ג' חסרי' ויו קדמאה ומלאים ו' תנין וסי' מסרנו בפ' מקץ בפסוק והנה שבע פרות אחרות עלות: (כא) **ריח**, כל ריח באו' מ"י כתיב וכולהון באו' ריח גרידא בר מן תמיסר, ארביסר מנהון לריח וחד בריח, ובמסרת כל קריא ריח ניחח בר מן שתה עשר וסי' כמסר ויקרא ג' ע"ש. **הניחח**, מ"י וח"ו

דקרי

רשי

ושרצו בארץ, ולא בתיבה מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: (יט) למשפחותיהם, קבלו עליהם על מנת לידבק במינן: (כ) מכל הבהמה הטהורה, אמר לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו ז' ז' אלא כדי להקריב קרבן מהם: (כא) מנעוריו, מנעריו כתיב משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע. לא אוסף ולא אוסף,

כפל

מפורש

ואמר היא אמור להם שיצאו, הוא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה. וכבר העירותי (לעיל ב' י"ב בשום שכל בתיבת והזב) מהשתנות אותיות השריקה משאר האותיות כי רב הוא וכולו תרגם על מקומו בהקדמה בעז"ה: (י"ח) ויצא נח ובניו וגו', אע"פ שהותרו בתשמיש כשיצאו מונה אותם על הסדר שהיו שם: (י"ט) **למשפחותיהם** [נאך איהרן געשלעכטערן], נראה שב"ח שמשו בתיבה כי זה הוא טבעי להם ואינם בעלי שכל שיסלים להם ציווי שלא ישמשו בתיבה ולזה אמר שיצאו למשפחותיהם ר"ל לפי שהם לא נתחברו בתיבה עם זולת מינם ולזה הולידו תולדות ממינם: (כ') ויעל עולות [אונד בראכטע גאנצע אפפר], מן העלה מבנין הפעיל כי הוא פעל יוצא, וגם הקל בא על המשקל הזה עיין לעיל א' ז' תיבת ויעש, אלא שהענין יבדיל ביניהם. והעלה עולות כדרך יורדי הים באניות, גם זה שעמד בצער גדול שהעולם אבד והוא נמלט. במזבח, בפתחו' הבי"ת כי הוא מבורר, הוא המזבח שהקריבו עליו אדם קין והבל: (כ"א) **וירח ה' וגו'** [דער עוויגע נאהם דען ליבליכן דופט איט וואהל געפאללן אן],

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה
בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד
כב לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי׃ עֹד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ

זרע

מנחת שי

רע מנעריו, ר' יודן אמר מנעריו כתיב משעה שהוא נעור לצאת ממעי אמו, ב"ר פ' ל"ד וירוש' פ' מי שמתו, עיין י"ת שם סי' י"ב ויפה ארחה סי' ג' ומזרחי וגור ארי' ושוחר טוב מזמור ח':

כל

שום שכל

דקרי ולא כתיב וכל כיתה באו' דכו' בר מן ג' עלאים דמלאים מ"י ומלא חד ו' דקרי וכתיב וסי' והקטרת את כל החיל, ולקחת אותם מידם תרויהון בפ' תלוה, וקרבו וכרעיו דפ' ויקרא ושאר אורייתא חסר ו'. **לא אסף**, חסר דחסר, כתיב חסר ויו ויוד ודכוותי' ולא אסף עוד להכות את כל חי ותרויהון קרין חירק, ודכוו' לא אסף עוד ראות פניך, ומסרת עליהון תלתא חסרין, וחד בליטנא וקרי כרי לא אסף לשמוע דמשלה תורה חד"ת דכוותיה. **בעבור**, כל או' מ"ו בר מן ב' וסי' והבאת לאביך ואכל בַּעֲבֻר אשר יברכך, ח"ו. בַּעֲבֻר תברכני דויעש גם הוא מטעמים ויבא, ח"ו. **מנעריו**, ח"ו ונו"י כתיב. **להכות**, מלא ויו כתיב: (כב) **עד**, ב' חסרי' ו' באו' וסי' דין, ויאמרו האנשים אל לוט עד מי לך, וכל שארא ע"ו ד בעוד דאו' מלאי' ויו

רשי

כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מלינו בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים במ"ש: (כב) עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבותו, ו' עתים הללו שני הדשים

מפורש

דקדוקו ויסר דלעיל פסוק י"ג. וכבר העתקתי לעיל ו' ו' ראשית דברי הגאון בענין התארים הגשמיים הנמצאים באל יתעלה והנרגא בהם ואלה סוף דבריו;

" ואומר שרבו הכינויים בר"אש ענין ההגדלה וההעלאה כאשר אמר בבני אדם כבודי ומרים ראשי, ורבו בעין השגחה כאמרו ואשימה עיני עליו, ורבו בפנים הרצון והכעס כמו שאמר באור פני מלך חיים, ואמר ופני' לא היו לה עוד, ורבו באזן קיבל הדברים כאמרו ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני, ורבו בפה ובשפה בי אור וציווי כאמרו על פי אהרן ובניו, שפתי צדיק ירעו רבים, ורבו ביד יכולת כאומרו הן לא קצרה יד ה', ורבו בלב חכמה כאומרו נער חסר לב, ורבו במעים חכות כאומרו ותורתך בתוך מעי, ורבו ברגל הכרח כאומרו עד אשית אויביך הדום לרגליך. וכיון שמצאנו אלה המלות בבני אדם על זולת הגשמה בקצת העתים קל ואומר שיכשר פרושם בענייני הבורא על זולת ההגשמה, ואחר כן אומר כי כבר מצאנו אלה המלות במולק ולא שיכשר שיהי' לו עאומה מן אלה האברים, והוא שמצאנו מולאים בלשון לארץ ולמים שתים עשרה מלות תחלתם ראש וראש עפרות תבל, ועין כאומרו וכסה את עין הארץ, באזן כאמרו והאזיני ארץ, פנים כאומרו על פני הארץ, ופה כאומרו ותפתח הארץ את פיה, כנף כאמרו מכנף הארץ, יד כאמרו על יד הנהר, שפה כאמרו על שפת היאור, לב כאמרו קפאו תהומות בלב ים, טבור כאמרו על טבור הארץ, בטן באמרו מבטן שאול שועתי,

רחם

אוֹסֵף לְמֵילַט עוֹד יַת־אַרְעָא בְּדִיל־חוֹבֵי אֱנָשָׁא אֲרֵי יִצְרָא לִבָּא דֶאֱנָשָׁא
בִּישׁ מִזְּעֵירֵיהּ וְלָא־אוֹסֵף עוֹד לְמִמְחֵי יַת־כָּל־דְּחַי כְּמָא דַעֲבָדִית: עוֹד כב
כל־

מפורש

ד"ה כאמרו ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא, ויירך כאמרו וקבלתי מירכתי ארץ, (בכללם אמר י"ב ובפרטן מכה י"ג ?) וכאשר מלאכו הלשון שעושה אלה המלות למה שהעיד הושכו שאין מאומה מאלה הדברים אבל הם כולם העברות כן עשה זה למה שהעיד לו שכלכו שאין לו מאומה מאלה האברים אבל הם כולם העברות, ואם יאמר אומר אין הלשון עושה אלה מה שהוא מוגשם, יתחייב שימליאכו אלה השתים עשרה בארץ ובמים. וכמו שעברו אלה המלות עבר עוד המצטרך אליהם (רצונו הפעלים התלוים באברים הנזכרים) מהטה אזנך, פקח עינך, שלח ידך והדומה לזה, ועברו פעליהם המיוחסים אליהם (מבלי זכר האברים עצמם) מוירא ה', וישמע, וידבר, ויחשב, והדומה לזה והי' לכל אחד מהם סברא עד וירח ה' אשר משמעו קשה והוא קבול כאמרו מריח מים יפריח (איוב י"ד ט') כפי מה שמסכים למושכל ולכתוב ולמקובל, (וזה שת"א וקבל ה'). ואם יפרוך פורך ויאמר ואיך יתכן שיסבור אלה הסברות באלו המלות המוגשמות ובמה שיוחס אליהם והכתוב כבר פרש שצורתו כצורת האדם והוא הנביאים מדברת עמם ומיחסים אליה דבריו וכו'. (העתקתים ריש פרשת וירא אליו ה')".

הניחוח, משקלו פעלול כי היוד בו עין הפעל והוא שם ושרשו נוח וחברו ניצוץ (ישעי' א'). ויאמר ה' אל לבו, כמו עם לבו ואחר כן גלה סודו לנח כי נביא הי', ראב"ע. וכבר כתבנו בשם הגאון את הנראה בלב. לא אוסיף ולא אוסיף וגו' לפי הפשט חד קאי אהאדמה ואידך קאי אבעלי חיים וראי' לדבר שכנגדו מלינו בברית הבטחון ולא יכרת כל בשר עוד ולא יהי' עוד מבול לשחת הארץ. עוד, פעם שנית או הוא לשון ריבוי כמו שפירש"י לקמן מ"ו כ"ט. כי יצר לב האדם [דען דאז טיכטן דעס מענשליכען הערצענס], כבר פירשתי לעיל ו' ה' כי הנולד ממחשבת הלב הוא הנקרא יצר מחשבות הלב [דיא ערצייגונג דער געדאנקען דעס הערצענס], אמנם הנולד מן הלב מבלתי חושב מחשבות והיינו התאוות הנטועים בלב האדם נקראים בשם יצר הלב [דיא ערצייגונג דעס הערצענס], והוא רע מנעוריו, וטעם מנעוריו מילדותו, גם יתכן שהוא מם הסבה כלומר מחמת נעוריו וילדותו הוא חוטא והנה האולת קשורה בלב נער וגם כי יזקין אין בו כח לכבוש את יצרו ולא יקבל עוד מוסר מזולתו, וזה הי' סבה אל דור המבול כי עתקו ונשתקעו בתאותם הגופיות כי עדיין לא נתפשטה בדורות ההם ידיעת האמת ואיך ראוי שיתנהגו בענין הטובות והרעות, ואולם עתה שלא נשאר רק נח וביתו וכבר השיג נח האמת בזה הנה הבאים אחריו מזרעו יקבלו ממנו מוסר ולזה לא יתכן שימצא לעולם המין האנושי בכמו זה האופן מרוע ההנהגה אשר הי' בו הדור הנשחת. ודע כי נעורים הוא מן השמות אשר ימצאו בלשון רבים לעולם ולא יבוא מהם היחיד וכן זקונים עלומים, פנים כמו שכתב הראב"ע בספרו מאזנים דף י"ח א'. להכות, מפורש לעיל ד' ט"ו, ועיין גם בפ' וארא ט' ל"א בפסוק והפשתה והשעורה: (כ"ב) **עוד** כל ימי הארץ [זא לאנגע דיא ערדע זיין ווירד], כלומר כל עוד משך ימי הארץ, עד אשר שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה. זרע וקציר [זאאט אונד ערנטע], חלק השנה לשנים ואחר כן לארבעה,

זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ׃
ט א וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ
ב וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת
הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה

ובכל־דגי

מנחת שי

(ג) **כל־חית,** היו"ד דגושה. **ובכל,** הויו במאריך לב"א וכן הוא בספרים מדוייקים. דגי

שום שכל

מלאים וי"ו. **וקציר,** מלא יו"ד. וכל ליפנא דכוותיה. וכל קציר הקציר באורייתא דכוותיה. **וקר,** חסר וי"ו. **וחם,** ח"ו. **וקיץ,** חד יוד כתיב. **וחרף,** ח"ו. **ישבתו,** חסר ויו קדם לתיו: (ב) **ומוראכם,** ב' מלאים ויו וסי' דין, פחדכם ומוראכם דפ' עקב. **תרמש,** חסר ויו. ודכותיה ובכל אשר תרמש האדמה דקדשים. **ובכל־דגי,** הויו במאריך בס"ע. וכן דעת ב"א וגם הרש"ד קימו שלא כדרכו ע"פ עדות מ"ש. והאמת כי כל אלה ודומיהם שנוים במחלוקת ב"א וב"נ המיוסדת במשפטי הטעמים, ובעבור שתיבת ובכל מוקפת הנה שתי התיבות כאחת נחשבו והמה על משקל ולזרעך

רשי

חדשים לכל אחד ואחד כמו ששנינו חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו זרע חצי כסליו וטבת וחצי שבט קור כו' בב"מ (ס"א עוד כל ימי כלומר תמיד כמו עוד טומאתו בו). קור, קשה מחורף. חורף, עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתבשל מהר קור הוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן. (מהרש"ל, קציר חצי ניסן ואייר וחצי סיון). קיץ, הוא זמן לקיטת תאנים וזמן שמייבשים אותן בשדות ושמו קיץ כמו הלחם והקיץ לאכול הנערים (שמואל ב' י"ז). חום, הוא סוף ימות החמה חצי אב ואלול וחצי תשרי שהעולם חם ביותר כמו ששנינו במ"י שלהי קיטא קשי מקיטא. ויום ולילה לא ישבותו, מכלל ששבתו כל ימות המבול שלא שמשו המזלות ולא נכר בין יום ובין לילה, לא ישבותו, לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן: (ב) וחתכם, ואימתכם כמו תראו חתת (איוב ו'). ואגד' לשון חיות שכל זמן שתינוק בן יומו חי אין אתה צריך לשמרו מן העכברים עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים שנאמר

מפורש

קור כנגד החום וקיץ כנגד החורף והם כנגד ד' תקופות השנה וכולם יום ולילה יחלקו כי מה שחסר מזה נוסף בזה ואח"כ ישוב העודף ויחסר ויוסף על החסר עד היותם בשוה. וקור וחום שניהם מפעלי הכפל משרש קרר חמם, ומצאנוהו שלם בדברי רז"ל באומרם מיא קרירי וחמימי, חמור בתקופות תמוז קריר ליה, ושמות התארים מהם קָבָה תַּמָּה כמו שכתבתי לעיל ב' ט'. ונקמץ ויו וחם גם ויו וחרף ולילה לסבה שפירשתי לעיל א' ב' על תהו ובהו. וחרף הוא חרפו וחזקו של חתו וימי הנערה מלשון כאשר הייתי בימי חרפי (איוב כ"ט ד') רצונו

בימי

כָּל־יוֹמֵי אַרְעָא זְרוּעָא וַחֲצָדָא וְקוֹרָא וְחוּמָא וְקַיְטָא וְסִיתְוָא וִימָם וְלֵילְיָא
ט א לָא יִבְטְלוּן׃ וּבָרֵיךְ יְיָ יַת־נֹחַ וְיַת־בְּנוֹהִי וַאֲמַר לְהוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ וּמְלוּ
ב יַת־אַרְעָא׃ וְדַחֲלַתְכוֹן וְאֵימַתְכוֹן תְּהֵי עַל כָּל־חֵיוַת אַרְעָא וְעַל כָּל־
עופא

מפורש

בימי חזקי. לא ישבותו, לא יפסקו: (ב') ומוראכם וחתכם [אייערע פֿורכט אונד אייער טרעקן], כאשר תאמר מן פת פִּתֵּכֶם כן תאמר מן חת חתכם ושניהם מפעלי הכפל ומגזרתו. שלם תראו חתת ותיראו (איוב ו' כ"א), וחתת גדולה יותר ממורא, כי הוא לשון בעיתת פתאום ונופל לשון חתת כשהסכנה קרובה, אבל מורא הוא לשון דאגה לימים רבים כשהסכנה רחוקה, ולכן שיעור הכתוב כן הוא ומוראכם יהי' על כל עוף השמים וחתכם יהי' על כל חית הארץ, ואל תתמה על שהזכיר הכתוב תחלה חית הארץ והוא פירוש על חתכם המאוחר ולא הזכיר תחלה עוף השמים כדי לפרש ומוראכם, כי כן משפט הלשון להחל במה שהשלים כמ"ש ראב"ע בפירושו ליואל ג' ג' וז"ל ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן, מנהג אנשי לשון הקדש כאשר יזכירו ב' דברים יחל לספר דברי השני בתחלה ואח"כ ישוב אל הראשון באחרונה כמו לך יום אף לך לילה אתה הכינת מאור ושמש (תהלי' ע"ד י"ו הקדים מאור בעבור שהשלים בלילה) וכן ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו (יהושע כ"ד ד') וככה זה ונתתי דם בארץ, ובשמים אש ותמרות עשן עכ"ל, וזה הכלל צריך לפרט כי מצאנו אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר מדם חלל ושביה וגו' (דברים ל"ב מ"ב) והנה החל לספר דברי הראשון שפתח בו, וכן חרב לה' מלאה דם הודשנה מחלב מדם כרים ועתודים וגו' (ישעי' ל"ד ו') וכמוהם רבים וכולם נכונים בסדרם כמו שהבאר בעז"ה בחכמת המליצה. בכל אשר וגו' ובכל דגי הים, אמר הרב המבאר לנתיבת השלום יתכן שענין ב' ביתי"ן הבאים זה אחר זה, הוא מדבר ועד דבר [זאוואהל איינס אלס דאז אנדרע], בגר ובאזרח הארץ (שמות י"ב י"ט) ענינו מגר עד אזרח הארץ [זאוואהל פֿרעמדר אלס איינגבאהרנע], בבשר ובלחם (ויקרא ח' ל"ב) כמו מבשר עד לחם [זאוואהל אן פֿלייש אלס אן ברויט], וכן כאן הכוונה מכל אשר תרמש האדמה עד כל דגי הים בידכם נתנו [זאוואהל וואס אויף ערדן זיך בעוועגט אלס אללע פֿישע דעם מעהרס], והאתנח שבמלת השמים יורה על אמתת הפירוש הזה, ויהיו א"כ שני מאמרים שונים, ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים ולא הזכיר דגים שלא יפול בהם לשון מורא וחתת, ואח"כ אמר בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו כי אף הדגים בידי אדם נאחזים במצודתו עכ"ל, ויפה פירש וכמוהו לעיל ז' כ"א בי"ת של בעוף ובבהמה ובחיה וגו'. בידכם נתנו [זינד אין אייערע געוואלט געגעבן], בידכם ברשותכם, והרבה לשונות נופלים על לשון יד וכולם לשון יד ממש הם והמפרש יתקן הלשון אחר ענין הדיבור. עיין פי' רש"י שמות י"ד ל"א ובמדבר ח' י"ז. נִתָּנוּ נפעל עבר מגזרת חסרי פ"א נו"ן ומשפטו במילואו ננתנו בשקל נפקחו דלעיל ג' ה', ודגש התי"ו להבליע נו"ן השרש החסר, ואולם נקמץ התיו

ג וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ׃ כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי לָכֶם
ד יִהְיֶה לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל׃ אַךְ־בָּשָׂר
ה בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ׃ וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם
אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו
ו אֶדְרֹשׁ אֶת־נֶפֶשׁ הָאָדָם׃ שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ

ישפך

מנחת שי

דגי הים, היו"ד דגושה: (ד') דמו, הראשון רפה בדל"ת: (ו') בצלם אלהים

שום שכל

ולזרעך שרמזנו עליו לעיל ג' ט"ו, ועיין לקמן יו"ד י"ח: (ד') דמו, הדל"ת רפה בעבור הנוח הנעלם שלפניו כמשפט:

(ה') לנפשתיכם, ק"ו ומ"י כתוב. וכל נפשתיכם באו' דכו' חסרי' ו': (ו') שפך, ק"ו

רשי

שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה, אימתי יהיה מוראכם על החיות כל זמן שאתם חיים: (ג) לכם יהיה לאכלה, שלא הרשיתי לאדם הראשון בשר אלא ירק עשב ולכם כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון נתתי לכם את כל: (ד) בשר בנפשו, אסר להם אבר מן החי כלומר כל זמן שנפשו בדמו לא תאכלו הבשר, בנפשו דמו, בעוד נפשו בו. בשר בנפשו לא תאכלו, הרי אבר מן החי ואף דמו לא תאכלו הרי דם מן החי (עיין רא"ם): (ה) ואך את דמכם, אע"פ שהתרתי לכם נטילת נשמה בבהמה את דמכם אדרוש מהשופך דם עצמו. לנפשותיכם, אף החונק עצמו אע"פ שלא יצא ממנו דם. מיד כל חיה, לפי שחטאו דור המבול והופקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן שנאמר נמשל כבהמות נדמו (תילי' מ"ט) לפיכך הוצרך להזהיר עליהן את החיות. מיד האדם, מיד ההורג במזיד ואין עדים אני אדרוש. ומיד איש אחיו, שהוא אוהב לו כאח והרגו שוגג אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל שאף השוגג צריך כפרה ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע הקב"ה דורש ממנו, כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו במסכת מכות הקב"ה מזמן לפונדק אחד וכו': (ו) באדם דמו ישפך, אם יש עדים המיתוהו אתם למה כי בצלם אלהים וגו'. עשה את האדם, זה מקרא חסר. עשה העושה

את

מפורש

בעבור הפסק ולכן הנגינה בו: (ג') כירק עשב [וויא גרינע קרייטר], שהתרתי לאדם הראשון, נתתי לכם את כל, מאחר שנוגלו בתיבה שעשיתם ועל ידכם באה להם הצלה הרי הם בידכם לעשות להם כטוב בעיניכם. ודקדוק ירק עשב מפורש לעיל א' ל'. (ד) אך בשר וגו' [יעדאך פלייש וואריין דאז טירשע לעבן, נעהמליך דאז בלוט איזט], ענינו אך בשר עם נפשו היינו דמו כי הדם הוא הנפש. ורש"י פי' בשר בנפשו הרי אבר מן החי וכו' והוצרך להזהירם על אבר מן החי לפי

שהותר

עופא דשמיא בכל די תרחיש ארעא ובכל־נוני ימא בידכון יהון מסירין:
כל־ריחשא דהוא חי לכון יהי למיכל כירוק עשבא יהבית לכון ית־ ג
כולא: ברם־־בשרא בנפשיה דמיה לא תיכלון: וברם ית־־דמכון ד ה
לנפשתיכון אתבע מיד כל־חיתא אתבעיניה ומיד אנשא מיד גבר־
דישוד ית־דמא דאחוהי אתבע ית־נפשא דאנשא: דישוד דמא דאנשא ו
בסהדין

מפורש

שהותר להם אכילת בעלי חיים, מה שאין כן לאדם הראשון שלא הותר לו כ"א פרי האדמה: (ה) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש [אויך ווערדע איך אייער בלוט ווארען אייער לעבן האנגט פאדערן], ר"ל שפיכת דם שהנפש תלוי בו, והלמד מקום של. ויותר מסתבר שטעם הלמד כטעם בשביל כלומר אע"פ שהתרתי לכם הריגת בעלי חיים ולא אדרוש דמם מידכם מ"מ את דמכם אדרוש בשביל נפשותיכם שהם חשובות אצלי יותר מנפשות שאר ב"ח וכמו שמסיים כי בצלם אלהים וגו'. מיד כל חי' אדרשנו, י"מ שהשם ידרוש מהחי' אם תהרוג אדם כדכתיב והשור יסקל, וי"מ שהשם ידרוש דם האדם מיד ההורג אם יהרגהו באמצעות החיה כאילו תאמר אם כפתו לפני ארי וטרפו הארי, אבל אין לשון הכתוב נאות לזאת הכוונה ולא ישלם בו ביאור הנמשך מהפסוק והיותר נכון מה שפירש החכם רלב"ג שאמר;

" והנכון כי המם תשמש בכאן שימוש הפועל לא שימוש המקבל כי המם תשמש שני אלו השימושים בלשון, והוא שכבר יאמר שמהכסף נעשה הטבעת, והנה הכסף הוא המקבל לצורת הטבעת, ויאמר שמהאומן יגיע שלימות המלאכה והנה האומן הוא הפועל המלאכה, וכזה תמצא שאמרו ודמו מידך אבקש (יחזקאל ג') הוא שימוש המם בו שימוש המקבל כי הוא יקבל העונש על זה בשלא הזהיר הרשע, ואמר מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי (ישעי' א' י"ב) הוא שימוש המם בו שימוש הפועל כי הם פועלים הרמיסה, ומזה הענין הנה כמאמר רבים בדברי הנביאים, וממנו יהי' אומרו מיד כל חי' אדרשנו, הרצון בזה כשיהרגו אנשים קצתם קצת יקח הש"י נקמתו מההורג וידרוש דם ההרוג מיד כל חי', ר"ל שהוא יסבב שהחיות ימיתוהו בדרך מה, שאמרו רז"ל אע"פ שארבע מיתות בטלו דין ארבע מיתות לא בטלו. "

ומיד האדם וגו', או מיד האדם והיינו מיד איש שהוא אחיו לא ע"י חי' אדרוש וגו' כי השם יסבב שאחד מן האנשים יקום על ההורג ויהרגנו בשגגה, וכל זה אמנם יהי' כשהרג שופך הדם בסתר ואין רואה אבל ההורג בגלוי יהי' נהרג ע"י אדם כמבואר בפסוק הסמוך: (ו) באדם דמו ישפך, ע"י אדם והיינו ע"י הדיינים והשופטים. כי בצלם אלהים וגו', בעבור היות האדם בצלם אלהים אשר היא נפשו האנושית אשר בה הוא חי משכיל לכן ראוי שיהי' דמו ונפשו החיונית המשרתים לזה הצלם נחשבים ונדרשים מיד מאבדיהם יותר מחיים כל שאר ב"ח. והחכם ר' אהרן דיבואלדבי הוסיף לבאר, וז"ל;

" ומיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם, הודיענו טעם למה רצה הא-ל בצלמו לעשות נקמה מן השופך דם אדם יותר משאר החוטאים בעבור שהאדם חלק מעצמות האלהות והשופך דמו

כנוגע

ז יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם׃ וְאַתֶּם פְּרוּ
חמישי ח וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ־בָהּ׃ ס וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־
ט נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ לֵאמֹר׃ וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי
י אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם׃ וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר
אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי
יא הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ׃ וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־
יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל

לשחת

מנחת שי

אלהים קדש: (ז) **שרצו** בארץ, חד מן ב' ב' לא כסבין ויו בריש תיבותא ומטעין בהון וסי' כמסר במס"ר אות ויו: (ט) **הנני**, במאריך (במרכא הכון) ולא בדרגא: (י) **בבהמה**, שני הביתי"ן דגושות: (יא) **והקמתי**, בספר אחד ישן **והקימתי** מ"י ובמדויקים חסר דחסר וכן

שום שכל

ח"ו כתי': (ט) **הנני**, כבר כתבתי לעיל כי כל ה ככי ברפיון שתי הכוכי"ן והראשון בשו"א פשוט לכן לא יכון מתג בה"א שאילו כן הי' מן ההכרח לנקד הראשון מהדומות בשוא ופתח כמו שאמר בן אשר במסרותיו וז"ל סימן, שתי אותיות, אשר בתיבה אחת לבותות, זו לעומת זו חרותות, כל המקרא על זה, מפי כל ספר וחוזה: הסימן הזה עוד לא ירזה, אם געיא לאות ראשון, תקדום בנעימת לשון, יפתח פיו באות הראשון, כמו יסכהו אהלים צְלָלוֹ (איוב מ') מללי גללי. המְלַקְקִים (שופטים ז' ו') יְלָלַת הרועים (זכרי' י"א ג') אשר לָקְקוּ (מ"א כ"א י"ט) רְבָבוֹת אלפי ישראל (מדבר י' ל"ו) בְּרִבְבוֹת נחלי שמן (מיכה ו' ז'). ואם אין געיא אלם, לא יפתחו לעולם, אבל גוללם, לא יפלאו במלם, כמו רִבְבוֹת אפרים (דברים ל"ג י"ז) הַחֹקְקִים און (ישעי' י' א') הִנְנוּ אתאנו (ירמי' ג' כ"ב) הנני אני, והכל לזה דומה, וטעי בזה הומה, כעור וסומא, לנורים ידמה, חוץ מן ד' פסוקים. על זה פוסקים, ועליו חולקים, כי געיא להם סמוכה, ועמהם מסוכה, ובהם תמוכה, שמורה וערוכה, והם לא נפתחים, ובהם לא נפסחים, בלר להם ישחרונני, זובח תודה יכבדנני (תילים נ') או יקראונני ישחרונני (משלי א') ומשחרי ימצאונני (משלי ח') עכ"ל ודבריו אלה העתיק גם הרד"ק במכלול דף ע"ט בשינוי לשון מעט ואמר, וכשתקדם לאחת מהדומות תנועה קטנה יבליעו האחת ולא יבארו קריאות שתיהן אלא יקראו שתיהן כאחת בחטיפות כמו רבבות אפרים, כי קללת אלהים תלוי (דברי' כ"א) כי רננת רשעים מקרוב (איוב כ') הננו אתאנו לך, חקקי און, וכן בארמית לבבה ולבבך, ופעמים יבארו קריאת שתיהן אע"פ שתקדם להם תנועה קטנה אבל ישימו מאריך עם התנועה הקטנה ובאות הראשונה מן הדומות שו"א ופתח, כמו כללי, מללי, גללי, המלקקים בידם, קול יללת הרועים, רבבות אלפי ישראל ברבבות נחלי שמן, קללת יותם בן ירובעל (שופטי' ט') כן קללת חנם (משלי כ"ו) וכו' עכ"ל הרי שלדעת שניהם אין כאן לא טעם ולא ריח מתג, ועוד ראי' שהרי שניהם ב"א ורד"ק כשהן מעלם מאותה התיבה

בעצמה

בסהדין על־מימר דיניא דמיה יתשד ארי בצלמא דיי עבדית־אנשא:
ואתון פושו וסגו איתילידו בארעא וסגו־בה: ואמר יי לנח ולבנוהי ז ח
עמיה למימר: ואנא הא־אנא מקים ית־קימי עמכון ועם־בניכון בתריכון: ט
ועם כל־נפשא חיתא דעמכון בעופא בבעירא ובכל־חות ארעא דעמכון י
מכל נפקי תיבותא לכל חית ארעא: ואקים ית־קימי עמכון ולא־ יא
ישתיצי

שום שכל

בעלמה שמלאו דכתוב פעם מתוגה ופעם בלתי מתוגה כגון קללת אלהים וקללת יתום, רבבות אפרים ורבבות אלפי ישראל, אבל הנכי והכנו לא מלאו כ"א על התכונה האחת רצוני בלתי מתוג ס"מ שהמתוגים כמעטים במקרא. **מקים**, מ"י כתיב. **זרעכם**, הזין בגעיא בכל המדויקים הקדמונים וכן נכון כמו שכתבתי לעיל ג' ט"ו ע"ש. **אחריכם**, מ"י כתיב וכל אחריכם דכו' מלא: (י) **יצאי**, ה"ו כתיב וכל יצאי דכו' בחו': (יא) **והקמתי**, חסר דחסר כמו שמסרתי לעיל ו' י"ח. **ולא־יהיה**, בס"ג וקטן ויתר המדויקי' הלמד גם היוד מתוגים, ורש"ד מחק המתג שביוד וזה וודאי שלא כדין כי מתג היוד לא יסור לעולם בעדות ר"א בלמשי ור"א הלוי שהעתקתי לעיל א' כ"ט, וכבר דברתי בזה לעיל ו' י"ג. אכן בענין קריאת השוא של יהיה תהיה כהיה כפלה

רשי

את האדם וכן הרבה במקרא: (ז) ואתם פרו ורבו, לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים: (ט) ואני הנני, מסכים אני עמך שהי' נח דואג לעסוק בפריה ורביה עד שהבטיחו הקב"ה שלא לשחת העולם עוד וכן עשה. ובאחרונה אמר לו הנני מסכים לעשות קיום וחוזק ברית להבטחתי ואתן לך אות: (י) חית הארץ אתכם, הם המתהלכים עם הבריות. מכל יוצאי התיבה, להביא שקצים ורמשים. חית הארץ, להביא המזיקין שאינן בכלל החיה אשר אתכם שאין הלוכן עם הבריות: (יא) והקמותי, אעשה קיום לבריתי ומהו

מפורש

כנוגע בעצם האלהות כי תכף אמר כי בצלם אלהים עשה את האדם, וצלם יורה על עצמות הדבר אשר הוא לו מצטרך, והנה כרמז לנו חכמה יקרה אשר כבוכו בה רבים מן החכמים והוא שהשכל המוציא מכח לפועל לשכל ההיולני שהוא הצורה המיכיית להיותנו אדם הוא בנו ולא חוצה ממנו והוא עצם כמלא בעצמו ולא בנשיאות הכרמי כחיות בחי, כמו שאמר כי בצלם אלהים ר"ל בעצם האלהות, ושאם לא תאמר כן אלא דמו של אדם מה טעם לומר שבצלם אלהים עשה את האדם הי' לו לומר שופך דם האדם דמו ישפך, ואפילו לדעת האומר צלם דפוס הוא ענין כברא מעצם האלהות ואינו ענין כמכא בעצמו חוצה מהאלהות ח"ו ויהי' הכנה לקיבול צורה ואינה היא והוא ענין מצטרך לדבר שהוא לו דפוס, והארכתי מעט בביאור שלא שהמבוון להראות גודל חכמת התורה דכולא בה:„

(ז) **ואתם פרו ורבו**, אין אני רוצה שתהרגו ותתמעטו אלא פרו ורבו:
(יא) **ולא יהי' עוד מבול**, לא יהי' שום אופן מפלה והפסד שישחית את עצם

הספריה הלאומית ירושלים

יב לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־
אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם
יג לְדֹרֹת עוֹלָם׃ אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית
יד בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃ וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה
טו הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃ וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם
וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם
טז לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ

לזכר

מנחת שי

וכן הבריע הרמ"ה ז"ל כמ"ש בפרשת לך לך: (י"ב) **אשר־אני**, במקף ובלא גלגל בשין ובלא פסיק. **לדרת** עולם, לית חד"ח, ובב"ר ריש פ' ל"ה אמר ר' יודן לדרת כתיב פרט לשני דורות לדורו של חזקיהו ולדורו של אנשי כנסת הגדולה, ומביא דורו של רשב"י, עיין מזרחי ויפה תאר, וכתב רבינו בחיי ומזה תמצא לדרת עולם חסר הווי"ן וסמוך לו מיד את קשתי נתתי ללמדך שאין אות הקשת נראה אלא בזמן החיוב ודורות החסרים: (י"ד) **בענני** ענן, בס"ם ובהללי הנון בשוא לבד ובזכבוקי בשוא ופתח כ"כ א"ת, וכ"ל שהוא חילוק בספרים בתיבות שיש שתי אותיות דומות כמו שאכתוב בפרשת לך לך ע"פ ואברכה מברכיך, ע"ש. וכתב רד"ק כי הוא פעל הדגוש, והוקל שלא כמנהג: (ט"ז) **בין**

אלהים

שום שכל

כפלה מריבה גדולה בין החכמים האחרונים, יש מהם מניעים השו"א ברא[י]ות המתג ויש מניחים אותו בראיות משקלו ושתי הדעות מצאו להם עזר מדברי הר"נ הנקדן ולא נחלקו כ"א בביאור דברין וכולם שגג ברואה כי החכם הנקדן בעצמו כתב בפירוש בשער הנגינות בדין תביר שהש"א בחטף מובלע ובזה נתבטלו דברי ריבותם, גם מן המתג אין להביא ראיה כמו שכתבתי לעיל ג׳ ז׳ גם ו י"ע ובמקומות אחרים שיתכן המתג לפני דגש גם לפני שו"א נח: (י"ב) **זאת**, מ"א וח"ו כתיב וכל ליטנא דכוו׳. **נתן**, כל נֹתֵן הַנֹּתֵן דאורייתא׳ ח"ו. **לדרת**, חסר דחסר כתיב. **עולם**, כל עולם גרידא באורייתא מ"ו כתיב: (י"ג) **לאות**, כל או׳ ע"ו במ"א ח"ו וסי׳ והי׳ הדם לכם לאת דפ׳ בא: (י"ד) **בענני**, הנון רפה בכל הספרים וכ"כ רד"ק בשרשו גם יהב"י בספרו עין הקורא אות שין אמר, יהללו, בעכני, המלקקים, בהתחככו, קככה קפוז, ומתפללים. הם ודומיהם רפויים להקל מפני אותיות רצופות והי׳ דינם להדגש כי הם ממשקל חזק עכ"ל. והנה במ"ג וקטן וברוב המדויקים העין במתג והנון בח"פ ובעל א"ת ומ"ש לבדו ולא הכריעו. אכן בעבור שלכ"ע העין במתג א"כ וודאי שהנון בח"פ בעדות בן אשר ורד"ק שהעתקתי לעיל פסוק ט׳ ועיין לקמן י"ד ו׳: (ט"ו) **ולא־יהיה** הלמד גם היוד מתוגים בס"מ כחברו דלעיל. **למבול** לי׳ רפה. מס"ק כלומ׳ הלמד בשוא כמ"ש לעיל א׳ ט׳: (ט"ז) **וראיתיה**, מלא תרין יודין כתיב.

לזכר

ישתיצי כל-בשרא עוד ממי טופנא ולא-יהי עוד טופנא לחבלא ארעא:
יב ואמר יי דא את-קיים די-אנא יהב בין-מימרי ובין-ניכון ובין כל-נפשא
יג חיתא די עמכון לדרי עלמא: ית-קשתי יהבית בעננא ותהי לאת קיים
יד בין-מימרי ובין ארעא: ויהי בעננותי עננא על-ארעא ותתחזי קשתא
טו בעננא: ודכירנא ית-קיימי די-בין מימרי וביניכון ובין כל-נפשא חיתא
טז בכל-בשרא ולא-יהון עוד מיא לטופנא לחבלא כל-בשרא: ותהי
קשתא

רשי

ומהו קיומו את הקשת כמו שמשים והולך: (יב) לדרת עולם, נכתב חסר שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה ודורו של רבי שמעון בן יוחאי: (יד) בענני ענן, כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם: (טז) בין אלהים ובין כל נפש
חיה

מפורש

הארץ, עיין פירושנו לעיל בהוראת תיבת מבול: (יב) **זאת** אות הברית [דיזעס געבע איך צום צייכן דעס בונדעס], אות לשון זכר גם לשון נקבה וקיבוצו יוכיח תבאנה כל האותות (ש"א י' ח') האותות הגדולות (יהושע כ"ד י"ז): (יג) **את** קשתי נתתי בענן [איינן באגן האבע איך אין דיא וואלקן געזעצט], נבוכו בו הראשונים שכבר אמרו החוקרים שהקשת ענין טבעי שמלהט השמש באויר יתהווה כי כן יראה בכלי מים לפני השמש כמראה הקשת, וא"כ איך יהי' אות על הבטחה שלא יהי' עוד מבול, ולפיכך פירשו (הראב"ע והרמב"ן והרלב"ג) הקשת אשר נתתי בענן ביום הבריאה תהי' מיום זה והלאה לאות ברית שכשאראנה אזכור כי ברית שלום ביני וביניכם, וזה דוחק, אבל האמת הוא שהקשת הי' נראה קודם המבול באויר אבל לא בענן ומשנתנו לאות הי' בענן, והטעם לפי שהעננים היו חזקי הערפליות ולא יראה בהם זה המראה להיותם נוטים אל טבע העפריות המסתבך עם האיד העולה ולזה היו מאוחרות הסתכה, וכשריחם השי"ת על הארץ שינה טבעם והחזירם דקים עד שיראה בהם הקשת, ולזה אמר את קשתי נתתי בענן ולא אמר שתחודש הקשת תהי' האות. אלא שהקשת שהיתה אצלו כבר יראה ג"כ בענן לא באויר לבד, ולזה תמצא תמיד בפרשה כופל ואומר את קשתי נתתי בענן, ונראתה הקשת בענן, והיתה הקשת בענן, לא הזכיר הקשת לבדו לפי שאין האות הקשת אלא היותו בענן, וזה האות מתייחס מאוד שהעננים העבים הערפליים יהיו סבה להמטיר תמיד עד שתשחת הארץ וכשלא יהיו בזה העוביות וערפליות לא ימטיר כל כך, (מהר"י קארו זצ"ל): (יד) **בענני** מקור מבנין הכבד הדגוש עם כינוי מ"ב ונפקד הדגש עיין שום שכל: (טו) **ולא** יהי' עוד המים, כבר כתבתי לעיל א' י"ד שמדרך הכתוב להשתמש בפעל היה בלשון יחיד אף על רבים: (טז) **בין**

לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־
יז בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־
הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־
הָאָרֶץ׃ פ
ששי יח וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם וָיָפֶת וְחָם הוּא
יט אֲבִי כְנָעַן׃ שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָל־
כא כ הָאָרֶץ׃ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם׃ וַיֵּשְׁתְּ מִן־

היין

מנחת שי

אלהים, בזקף קטן באלהים: (י"ז) **אשר** הקמתי כתוב בהעתק מספר הללי הקמתי ירושלמי הקימתי ע"כ. ובס"מ הוא חד"א וכן הוא במסרת פ' בחוקותי וכ"כ א"ת חסר גם היוד ועיין ג"כ במסרת הרמ"ה שכתבתי סוף לך לך: (י"ח) **שם וחם ויפת**, ויפת הראשון

שום שכל

לזכר ח"ו כתיב: (י"ז) **הקמתי** ח"י וח"ו מסרתי לעיל ו' י"ח. ובמסרה מסר עליו ג' בטעם מ"ס ול"ל ובטעם מ"ס כי זולתם והקמתי בוין ובטעם תיו: (י"ח) **היצאים** ח"ו ומ"י כתיב וכל יצאים באו' דכוו': (כ"א) **אהלה** ר'

הוין בקמץ כמו השני שבסמוך: (כ"א) **וישת** מן היין, נחלקו המדקדקים בקריאת ב' שוא"ס בסוף תיבה שר' יהודה המדקדק כתב שהראשון נח והשני נע כאילו יאמר **וַיֵּשׁ תְּמִן**, והרא"ב"ע הקשה

רשי

היה, בין מדת הדין של מעלה וביניכם שהיה לו לכתוב ביני ובין נפש חיה, אלא זהו מדרשו כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם לחייב אתכם אני רואה את האות ונזכר: (יז) זאת אות הברית, הראהו הקשת ואמר לו הרי האות שאמרתי: (יט) וחם הוא אבי כנען, למה הוצרך לומר כאן לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חם ועל ידו נתקלל כנען ועדין לא כתב תולדת חם ולא ידענו שכנען בנו לפיכך הוצרך לומר כאן וחם הוא אבי כנען: (כ) ויחל, עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת. איש האדמה, אדוני האדמה כמו איש נעמי (רות א'). ויטע כרם, כשנכנס לתיבה הכניס עמו זמורות ויחורי תאנים: (כא) אהלו, אהלה כתיב רמז לי' שבטים שנקראו על שם שומרון

מפורש

אלהים, פי' לו לומר ביני כי אלהים הוא המדבר, אלא שכן מדרך המקרא לפעמים להזכיר העצם במקום הכינוי וכמוהו במאמר שמואל וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל (ש"א י"ב י"א) אמר ואת שמואל במקום אותי, וכבר הזכרתיו לעיל

קשתא בעננא ואחזינה למדכר קים עלם בין מימרא דיי ובין כל נפשא
יז חיתא בכל בשרא די על ארעא: ואמר יי לנח דא את קיים די אקימית
יח בין מימרי ובין כל בשרא די על ארעא: והוו בני נח די נפקו מן
יט תיבותא שם וחם ויפת וחם הוא אבוהי דכנען: תלתא אילין בני נח
כ כא ומאילין איתבדרו כל ארעא: ושרי נח גבר פלח בארעא ונציב כרמא: ושתי
מן

מפורש

לעיל ג' ה': (י"ח) וחם הוא אבי כנען, דומה בדרכיו לכנען המפורסם לרוע באופן שהי' אב לכנען באמת גם בהדמות, והוא כענין אביך האמורי ואמך חתית (יחזקאל י"ו ג'): (כ') ויחל נח, לשון התחלה והוא מפעלי הכפל מבנין הפעיל והעבר ממנו החל לעיל ו' א'. איש האדמה, כמו אנשי העיר, בעבור היותו דר בכל האדמה כי לא מצאנו שבנה עיר או מדינה שיתייחס אלי', וכן אמרו רז"ל איש האדמה, בורגור לשם בורגורותי'. כרם, לא יקרא כרם כ"א כשנטועים הרבה גפנות ביחד שורות, וכן אמרו רז"ל כשנטועים בו ב' שורות שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב. והנה הי' נח הראשון אשר נטע הגפנים באופן זה כדי לעשות יין: (כ"א) וישת מן היין, עיין מ"ש לעיל א' ד'. ויתגל, לשון גילוי והוא מבעלי ל"ה, ונפלה הה"א למד הפעל בעבור הויו שבראשו וכן ותקח הצעיף ותתכס (לקמן כ"ד ס"ה). אָהֳלֹה, הה"א מקום ויו וכן כי פרעה אהרן (שמות ל"ב כ"ה) וכן בשמות אדם כמו פרעה, שלמה. וכאשר תאמר מן תֹּאַר תָּאֳרוֹ פא הפעל בקמץ רחב ועין הפעל בקמץ חטוף כן תאמר מן אֹהֶל אהלו, ואות האלף וההא גורמים להרחיב מקראם כי בלא אות הגרון תאמר קָדְשׁוֹ, חָדְשׁוֹ הפ"א בקמץ חטוף והעין בשוא לבד. וא"ת למה לא נקדו הפ"א בקמץ חטוף כמשפטו וינקדו האלף בחטף
פתח

תועלות

התועלת הראשון המגיע מזאת הפרשה הוא במדות, שראוי להתרחק משתיית היין יותר מן החוק לפי שיקרה ממנו מן הגנות וההפסד מה שלא יעלם מלא תראה כי נח עם היותו שלם מאד נכשל בו, וכן הסקש בשאר הדברים המשכרים כמו החלב והדומה לו:

התועלת השני הוא ג"כ במדות והוא שראוי שיתרחק האדם מהסתכל בעריות וכ"ש כשתהיה הערוה היא ערות ההורים כי בזה מהעוות יותר וזה אמנם יביא להמשך אחר המשגל ולזה תמצא בזרע כנען שהיו מתגאלים בעריות באופן אשר זכרה התורה מהם וכן בזרע מצרים כי הם היו בני חם גם כן אשר
נשקע

כב הַיַּ֖יִן וַיִּשְׁכָּ֑ר וַיִּתְגַּ֖ל בְּת֥וֹךְ אׇהֳלֹֽה׃ וַיַּ֗רְא חָ֚ם אֲבִ֣י כְנַ֔עַן
כג אֵ֖ת עֶרְוַ֣ת אָבִ֑יו וַיַּגֵּ֥ד לִשְׁנֵֽי־אֶחָ֖יו בַּחֽוּץ׃ וַיִּקַּח֩ שֵׁ֨ם וָיֶ֜פֶת
אֶת־הַשִּׂמְלָ֗ה וַיָּשִׂ֙ימוּ֙ עַל־שְׁכֶ֣ם שְׁנֵיהֶ֔ם וַיֵּֽלְכוּ֙ אֲחֹ֣רַנִּ֔ית
וַיְכַסּ֕וּ אֵ֖ת עֶרְוַ֣ת אֲבִיהֶ֑ם וּפְנֵיהֶם֙ אֲחֹ֣רַנִּ֔ית וְעֶרְוַ֥ת אֲבִיהֶ֖ם
כד לֹ֥א רָאֽוּ׃ וַיִּ֥יקֶץ נֹ֖חַ מִיֵּינ֑וֹ וַיֵּ֕דַע אֵ֛ת אֲשֶׁר־עָ֥שָׂה ל֖וֹ בְּנ֥וֹ

הקטן

מנחת שי

הקשה עליו בתחלת ספר לחות ובס׳ מאזנים וכתב שטניהם נאים. וגם רד״ק הקשה עליו בס׳ מכלול דף ס״ח ודף ק״ל אפס קלהו תראה באיוב סי׳ ל״א ועשה פשרה בין שתי הדעות באמרו כי אין לשואין האלה דרך אחד לעולם אלא לפעמים שניהם נאים ולפעמים הראשון נח והשני נע. והר״ר שלמה אלמולי בחיבורו הנקרא הליכות שוא העלה שכל ב׳ שואים בסוף תיבה ראוי שיהי׳ להם לעולם דרך אחד וכיון שדרך הראב״ע הוא דרך סלולה ולא הוקשה כנגדו שום קושיא ראוי לבחור בו, ע״כ. וכ״כ בעל לשון לימודים שלדעת קצת המדקדקים והם כל האחרונים שניהם נאים וכ״כ ר״א הלוי. ובעל לוית חן. ועיין עוד מ״ש בעל ערוגת הבשם בפ׳ ה׳. (ועיין עוד בביאור קול יהודה לכוזרי מאמר ב׳ סי׳ ע״ח). **בתוך אהלה** חד מן ד׳ כתיב ה״א ועיין ריקנאטי. ובב״ר פ׳ ל״ו אהלה כתיב בתוך אהלה של אשתו. עיין יפה תאר שם סי׳ ז׳. ורש״י כתב רמז לעשרת השבטים שנקראו על שם שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין וכו׳ עיין מזרחי וגור אריה: (כ״ב) **ויגד** הגימל דגושה ובמאריך: (כ״ג) **אחרנית** הנון דגושה בשניהם: (כ״ד) **וייקץ** נח, כתב המכלול יופי ביוד האיתן לבד ויוד השרש נעלמת עכ״ל ודבריו אלה כפלאו ממני כי בכל הספרים בשני יודין וכ״כ רמ״ס ז״ל וייקץ נח מיינו מלא בתרין יודין כתיב חד קרי וחד לא קרי. וקוף דידי׳ סגול. וייקץ יעקב משנתו פ׳ ויצא מלא תרין יודין וקוף דידיה פתח. ודכוותא וייקץ פרעה. ודכוותא וייקץ פרעה והנה

שום שכל

ד׳ כתיב הא וקריין ויו וסי׳ ויתגל בתוך אהלה, ויעתק משם ההרה, וילך למסעיו, ויט אהלה מהלאה למגדל, ושארא כתיב אהלו בוי״ו: (כ״ג) **וישימו** כל אורי׳ מ״י כתיב, וילכו אחרנית ופניהם אחרנית, תרויהון ח״ו ומ״י כתיבין: (כ״ד) **וייקץ** נח מלא בתרי יודין חד קרי וחד לא קרי וקרי קוף דידיה סגול. וייקץ יעקב משנתו מלא תרין יודין וקרי קוף דידיה בפתח ודכוותיה וייקץ פרעה והנה חלום תרין יודין וכן מסר רמ״ה ז״ל בספרו מסרת סיג לתורה אשר נדפס בפירינצי. אבל בעל מנחת שי העתק משמו. ודכוותיה וייקץ פרעה, ודכוותיה וייקץ פרעה והנה חלום. ומה שמסר כאן במס״ק לית מלא. צ״ל

רש״י

שומרון שנקראת אהלה שגלו על עסקי היין שנאמר השותים במזרקי יין (עמוס ו׳). ויתגל, לשון ויתפעל: (כב) וירא חם אבי כנען, יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו לכך הוזכר על הדבר ונתקלל. וירא את ערות אביו, יש אומרים סרסו וי״א רבעו: (כ״ג) ויקח שם ויפת, אין כתיב

מִן־חַמְרָא וּרְוִי וְאִתְגְּלִי בְּגוֹ מַשְׁכְּנֵיהּ׃ וַחֲזָא חָם אֲבוּהִי כב
דִּכְנַעַן יַת־עֶרְיְתָא דַּאֲבוּהִי וְחַוִּי לִתְרֵין־אֲחוֹהִי בְּשׁוּקָא׃ וּנְסֵיב שֵׁם וָיֶפֶת כג
יַת כְּסוּתָא וְשַׁוִּיאוּ עַל־כְּתַף תַּרְוֵיהוֹן וַאֲזָלוּ מְחַזְּרִין וְכַסִּיאוּ יַת־־עֶרְיְתָא
דַּאֲבוּהוֹן וְאַפֵּיהוֹן מְחַזְּרִין וְעֶרְיְתָא דַּאֲבוּהוֹן לָא־חֲזוֹ׃ וְאִתְּעַר נֹחַ מֵחַמְרֵיהּ כד

וידע

רשי

כתיב ויקחו אלא ויקח לימד על שם שנתאמץ במצות יותר מיפת לכך זכו בניו לטלית של ציצית ויפת זכה לקבורה לבניו שנאמר אתן לגוג מקום שם קבר. וחם שבזה את אביו נאמר בזרעו כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף וחשופי שת וגו' (יחזקאל ל"ג). ופניהם אחורנית, למה נאמר פעם שנייה מלמד כשקרבו אצלו והוצרכו להפוך עצמם לכסותו הפכו פניהם אחורנית: (כד) בנו הקטן, הפסול והבזוי כמו הנה קטן נתתיך בגוים בזוי (ירמי' מ"ט

מפורש

פתח כמנהג? לא יוכלו כן כי לעולם לא יבוא קמוץ חטוף לפני חטף פתח: (כ"ב) וירא חם וגו' את ערות אביו ראה הבזיון שעשה לו כנען בנו והוא הסירוס לפי דעת מקצת רז"ל והכתוב לא רצה לגלות המעשה, וכן כתב הסופר הקדמון בירוסו הכלדי שסרסו ע"י כישוף וחם ברשעו ראה ולא מיחה, והקלון יקרא ערוה כאומרו וערות מלכא לא אריך לנא למחזא (עזרא ד' י"ד) וכן ערות דבר יאמר על כל דבר מגונה. ויגד לשני אחיו, שמח על פעולת בנו. ודקדוק ויגד כדקדוק ויפל לעיל ב' כ"א וביארתיו לעיל ג' י"א: (כ"ג) ויקח וגו' את השמלה [דאז געוואנד], שמלה בלה"ק איננו כמו שלמה כי שלמה שם פרט והיא שיתכסה בה האדם וכן עוטה אור כשלמה (תילים ק"ד) ושמלה כמו בגד וכן כי היא כסותו לבדה היא שמלתו לעורו (שמות כ"ב) והנה שמלה כפל לשון של כסותו, והנה כל שלמה שמלה ואין כל שמלה שלמה, ועיין מ"ש בפ' משפטים. וישימו על שכם שניהם [לעגטן עס אויף איהרע שולטרן] לפי לשון הכתוב הנהוג הי' לו לכתב וישימו שניהם על שכמם, לכן פי' הראב"ע שכם של שניהם, כל אחד שם קצת השמלה על שכמו עכ"ל, ועדיין איננו מואר ולקמן תראה פירוש אחר יותר מתיישב. וילכו אחורנית [זיא גינגן ריקלינגס], הפך הילוך האדם שכל תנועתו לפנים ואחורנית תאר להליכה ולפניו': (כד) וייקץ משקלו ויילר לעיל ב' ז'. בנו הקטן, נלאו המפרשי' בביאור הענין הזה, ויאמר הראב"ע הכתוב לא גלה מה נעשה, והעושה הי' כנען, וכן הי', כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא נדע מה עשה, וטעם בנו הקטן לעד (כי כנען הי' בעל המעשה) כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען, גם וי"ו בנו שב אל חם הנזכר על כן קולל כנען, והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שברך אלהים את בניו זה דרך דרש, עכ"ל. ולמפרשים אחרים דעות אחרות וכולם בלתי מתיישבים על פשוטו

ומליצת

כה הַקָּטָן׃ וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו׃
כז כו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ׃ יַפְתְּ
אלהים

מנחת שי

והנה חלום. פי' ויהי מקץ. ואיקן דסוף פסוק ותבאנה אל-קרבנה נו"י כתיב עכ"ל. ועיין מ"ש ר"פ ויצא בס"ד על וייקץ פרעה: (כ"ו) **אלהי** שם, כתב בעל המסורת ג' מלעיל וחבריו לא תעשון אתי אלהי כסף. מעונה אלהי קדם: (כ"ז) **יפת** אלהים דעת קצת מדקדקים כשיבואו שני שוא"ין בסוף המלה

שום שכל

צ"ל לית ומלא. כלומר לית בסגול והוא מלא. **מיינו** מלא בתרין יודין חד קרי וחד לא קרי. **עשה לו** כסוג אחור דוגמת חרה לך דלעיל ד' ו' והטע' מפורש שם: (כ"ה) **עבדים** כל עבדים דאו' מ"י כתיב במ"א חי"י בליש' וסי' ועבדים ושפחות דברך את אדוני בפ' חיי שר': (כו) **ברוך** כל ברוך מ"ו: (כז) **וישכן** כל

רשי

פ"ט): (כה) ארור כנען, אתה גרמת לי שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני ארור בנך רביעי להיו' משמש את זרעם של אלו הגדולים שהוטל עליהם טורח עבודתי מעתה. ומה ראה חם שסרסו אמר להם לאחיו אדם הראשון שני בני' היו לו והרג זה את זה בשביל ירושת העולם ואבינו יש לו ג' בנים ועודנו מבקש בן רביעי: (כו) ברוך ה' אלהי שם, שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם את ארץ כנען. ויהי, להם כנען למס עובד: (כז) יפת אלהים ליפת, מתורגם יפת ירחיב' וישכון באהלי

מפורש

ומליצת הלשון והנראה לפי פשוטו ולפי כוונת התיבות והמליצה שהמעשה כן הי'. חם בא אל אשת אביו בתיבה והוליד ממנה כנען, וכן רמזו רז"ל לפי קבלתם האמיתית כי חם שמש מטתו בתיבה, ולא נתברר לנח מי עשה המעשה הרע הזה והוליד לו בן רביעי עד שנתגלה הענין ע"י המעשה שסופר בכאן כמו שאפרש, ובעבור שכנען זרע פסול הי' לכן נתקלל לעבדות וכן הי' מנהג האומות הקדמונים להשתעבד הפסולים ולהבדילם מזרע כשר בני חורין כידוע לקורא משפטי האומות הקדמונים ויתכן שקבלו כן מנח. ואחר הדברים האלה תמלא הכתובים כולם מבוארים ונמשכים על נכון בלי לחץ כלל. וספר ראשונה ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה שם וחם ויפת, ובעבור שגם כנען נולד על ברכי נח לכן העיד הכתוב ואמר וחם הוא אבי כנען ואיננו ראוי ליחשב בבני נח, וכפל עוד ואמר שלשה אלה בני נח לא זולתם, והוסיף לספר הענין שעל ידו נתפרסם הדבר ויאמר ויחל נח וגו' וישכר ויתגל בתוך אהלו, כלומר ע"י שכרותו גרם גילוי בתוך אהלו כלומר גילוי ערוה, ולכן כתיב אהלה בה"א לרמוז על אשתו כמו שאמרו בב"ר. וכיצד? וירא חם אבי כנען את ערות אביו, וכבר ידענו כי אשת האב נקראת ערות האב כדכתיב ואיש אשר ישכב את אשת אביו ערות אביו גלה (ויקרא כ' י"א) וטעם וירא כטעם וידע רצוני וישכב כמו שהוכחנו לעיל ו' ב' בפסוק ויראו בני האלהים, ולכן מבואר כי וירא חם את ערות אביו הכוונה בו שגלה ערות אביו, ולכן שם
בעל

כה וִידַע יַת דִּי־עֲבַד לֵיהּ בְּרֵיהּ זְעֵירָא׃ וַאֲמַר לִיט כְּנַעַן עֲבַד פָּלַח יְהֵי
כו כז לַאֲחוֹהִי׃ וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּשֵׁם וִיהֵי כְּנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן׃ יַפְתֵּי

מפורש

בעל הטעמים טעם מפסיק בתיבת וירא כדי לעורר הסקשבה שאיננה לשון ראייה מוש. וטעם ויגד דוגמת ויגד ליעקב וגו' (לקמן מ"ח ב') שטעמו ויגד המגיד ולא פירש מי וכן פירש"י ורשב"ם. ולכן וישימו על שכם שניהם הוא מבואר מעצמו, וילכו אחורנית וגו' תוספת ביאור. ואח"כ ספר שכאשר הקיץ נח נתברר מי הוא אשר עשה לו בנו הקטן, וטעם את אשר וגו' את מי אשר וגו' וכן מדרך הלשון בכמה מקומות לומר את אשר במקום את האיש אשר, וכמוהו ומשחת לי את אשר אומר אליך (ש"א י"ו ג') שטעמו את האיש וכן ענינו כאן כי ע"י המאורע ידע נח את האיש אשר עשה לו את מעשה בנו הקטן, והיורה על אמתית הפירוש הזה הוא שגם כאן שם בעל הטעמים טעם מפסיק בתיבת את להורות על הכוונה הנזכרת. ומדרך התורה לקצר בענינים כאלה ולרמוז לא לבאר. ונראה עוד שמטעם זה פירש נח. מן האשה גם אחר יציאתו מן התיבה כמו שנרמז בפסוק ויצא נח ובניו וגו' וכמו שרמזנו שם, גם לא מצאנו שהוליד נח עוד אחר יציאתו. ואין טענה ממה שנזכר כנען באחרונה כי זה לשפלותו כמו שהזכיר שם בראשונה למעלתו כמפורש בראש הפרשה: (כ"ה) עבד עבדים, לדעת ראב"ע טעמו עבד כאחד העבדים, ואילו הי' עבד העבדים הי' טעמו עבד לעבדים, והעד קדש קדשים, בקדש הקדשים עכ"ל ויפה דקדק בהבדילו בין עבד עבדים בלא ה"א לבין עבד העבדים בה"א שטעמו עבד לעבדים, אמנם במה שאמר כי עבד עבדים טעמו עבד כאחד העבדים לא מסתבר שא"כ לאיזה טעם נסמך היחיד אל הרבים? והי' די באומרו עבד יהי' לאחיו, לכן הנכון שבא סמוך להוראת הפלגת השיעבוד [איין טקלאווע], וכן כתב הרמב"ם בפירושו למשנה ד' פרק ו' דנדרים על הא דתנן דג דגים שאיני טועם וכו' וז"ל, דע כי בלשוננו כשיתחבר שם האחד עם הרבים הרי זה מורה על הכלל ועל הפלגה בריבוי כמו הבל הבלים וכו' עכ"ל: (כ"ו) ברוך ה' וגו', השם המיוחד הנכתב הוי' שהוא המקור אשר ממנו נשפע הטוב הוא אלהי שם. ובדקדוק תיבת ברוך נתקשו החכמים הראשונים עם האחרונים ואת אשר אני אחזה לי היא דעת ר' יונה הספרדי הנקרא ר' מרינום שאמר שהוא ממשקל הכבד כמו הַגּוֹן שְׁפוּל ודומיהם ובקמץ הבי"ת לתשלום הדגש הראוי להיות ברי"ש דוגמת חָרוּץ (משלי כ"א ה') וטענת הראב"ע ממה שמצאנו בוא בְּרוּךְ ה' (לקמן כ"ד) איננה טענה כמו שאפרש שם בעז"ה. למו, התימה על החכמים כולם שנדחקו לפרש למו כמו להם בחשבם שהוא לעולם לשון רבים כמו להם וכן כתב הראב"ע בפירושו ובספרו מאזנים דף ו' ב' באומרו ואם היתה המלה מלעיל יהי' המ"ם סימן הרבים עם הלמ"ד כמו וזרח משעיר למו (דברים ל"ג ב') עכ"ל, ובעבור זה נלאו לפרש למו לשם ולאלהיו או לזרע שם שהם רבים, ואחרים פירשו שהוא חוזר על לאחיו שבפסוק הקודם, ואין צורך לכל זה כי כבר מצאנוהו לסימן לשון יחיד לבד, עשהו פסל ויסגוד למו (ישעי' מ"ד ט"ו) ותרגומו ובעא מיניה: (כ"ז) יפת אלהים ליפת [גאָט ברייטע

אֱלֹהִים֙ לְיֶ֔פֶת וְיִשְׁכֹּ֖ן בְּאָֽהֳלֵי־שֵׁ֑ם וִיהִ֥י כְנַ֖עַן עֶ֥בֶד לָֽמוֹ׃

כח וַֽיְחִי־נֹ֖חַ אַחַ֣ר הַמַּבּ֑וּל שְׁלֹ֤שׁ מֵאוֹת֙ שָׁנָ֔ה וַחֲמִשִּׁ֖ים שָׁנָֽה׃

כט וַֽיְהִי֙ כָּל־יְמֵי־נֹ֔חַ תְּשַׁ֤ע מֵאוֹת֙ שָׁנָ֔ה וַחֲמִשִּׁ֖ים שָׁנָ֑ה וַיָּמֹֽת׃ פ

י א וְאֵ֙לֶּה֙ תּוֹלְדֹ֣ת בְּנֵי־נֹ֔חַ שֵׁ֖ם חָ֣ם וָיָ֑פֶת וַיִּוָּלְד֥וּ לָהֶ֛ם בָּנִ֖ים

אחר.

מנחת שי

המלה שהשני נע, והמכלול כתב ששניהם נחים והביא ראיה לדבריו ע״ש דף ס״ח ודף ק״ל ודף קנ״ה, וקצת ממנו תראה בחיוב סי׳ ל״א: (כ״ט) **ויהי** כל ימי נח, אזינא לרבוותא דסך תיבותא פלוגתא ושקלא וטריא רבתא ונסחי נמי ומסראתא מתחלפן בה טובא ואנן כתבינן מאן דסבירא לן ומאן דאשכחנא בספרא דאורייי׳ עתיקי ודוקני דחזי לן למסמך עליהו, בספרי אשכנז וערבאי כתיב ויהיו כל ימי נח ובגליוניהם כתוב בלשון הזה. כאן מטעם הנקדנים ומוסרים חל״ן סי׳ ר״ל חנוך למך נח, וטעות הוא בידם כי טחו עיניהם מראות בחומש יריחו ובספרדים כי ח״ל סי׳ ר״ל שבאחוך ולמך כתוב ויהי כל ימי ועל נח כתוב ויהיו כל ימי עד שיבוא אליהו ע״כ. ורמ״ה ז״ל הביא בתחלת מסרת ויהיו כל ימי ז׳ בענין כמו שנדפסה בפ׳ בראשית ובתר הכי כתב כל ויהיו, ויהי, בענין ימי פליגי בהון נוסחי ומסרת אית דמסרין ויהי בענין ימי תרין וסי׳ חנוך למך ח״ל סי׳ מכלל דשאר ויהיו כתיב ונח בכלל ואית דכתיב ויהי כל ימי נח ומסרין בהון תלתא חנוך למך נח וסי חל״כ ושארא ויהיו כתיב, וסי׳ ויהי כל ימי חנוך, ויהי כל ימי למך, ויהי כל ימי נח עכ״ל. ולפום מאי דחזי לי בדעת הרמה ז״ל שהביא המחלקת ולא הכריע נראה דסמך אמסרה קמייתא דכתב מעיקרא מן ז׳ ויהיו בלא פלוגתא והיא מסייע למ״ד חל״כ סי׳ דאי האי דנח ויהיו

הוו

שום שכל

כל ליסנא דישכן באורייתא׳ בין דכסב וי״ו בריש תיבותא בין דלא כסיב וי״ו כולהון ח״ו בין כ״ף לנו״ן: (כ״ט) **ויהי** כל ימי נח, כבר העלו החכמים רמ״ה וא״ת ומ״ש ש״ס זה נ״ל ויהי לשון יחיד לא ויהיו: (א) **ויולדו** נמסר עליו במס״ק, ל״ו וכל קריא דכוו׳ בר מן אחד עכ״ל, הרב בעל מבין חדות והרב בעל סיג לתורה שניהם לדבר אחד נתכוונו גם בקושיתם גם בביאורם בדבר המסרה הזאת ושניהם לא ידעו מה הוא לכן דע כי המסרה הזאת נלקחה משטה חדא כמסרת בסיף המערכת וז״ל שטה מן כ״א דכל חד וחד לית בספר כוותיה וכל קריאה דכוו׳ בר מן חד וסי׳ ויולדו אלה תולדת בני נח, וכל קריאה דכוותי׳ בר מן חד וילדו בי תהיינה לאיש שתי נשים (דברים כ״א ע״ו). ורם לבבך ושכחת את ה׳ (דברים ח׳ י״ד) וכל קריאה דכוותי׳ בר מן חד עלעיל ורם, על כל גאה ורם (ישעי׳ ב׳ י״ב) וכו׳ ומונה והולך עם כל השטה, והכוונה שיש שם בספר אחד תיבה אחת יוצאה מכלל חברי׳ שבספר ההוא בענין הניקוד, וההפך ביתר הספרים כי בהם התיבה ההיא בעצמה אשר היא יחידה בספר האחד היא הנהוגה בהם ויוצא מהם תיבה אחת ובאה הנהוגה שבספר האחר והמשל בִּוְּלְדוּ הוא יחיד בס׳ בראשית כי כל חבריו וילדו, וההפך ביתר הקריאה שכולם ויולדו כתיבין בר מן חד וְיָלְדוּ. וכן בכל הקריאה כתיב וָרָם הוי״ו

בשו״א

כח יי לְיֶפֶת וְיַשְׁרֵי שְׁכִינְתֵּיהּ בְּמַשְׁכְּנֵיהּ דְּשֵׁם וִיהִי כְנַעַן עַבְדָּא לְהוֹן: וַחֲיָא־
כט נֹחַ בָּתַר טוֹפָנָא תְּלַת מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין: וַהֲווֹ כָּל־יוֹמֵי נֹחַ תְּשַׁע
א מְאָה וְחַמְשִׁין שְׁנִין וּמִית: וְאִלֵּין תּוֹלְדַת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וָיֶפֶת וְאִתְיְלִידוּ י
לְהוֹן

מנחת שי

הוו להו ח', גם בעל א"ת הביע מסברי' דכפשי' ובמקלת ראיות דכתוב ויהי והעיד שכן הוא בהללי ובכל ס"ם ומסרתיהם ובס' עזרא ושכן כתב הרמ"ה ז"ל בס"ת שלו כפי מה שהעידו חכמי בורגוש. וראיתי ג"כ לבעל מ"כ שכתב בפ' בראשי' כדברים האלה ויהי כל ימי ג' וסי' חנוך למך נח ושאר אורי' ויהיו ע"כ. וכן בס' ישן מאוד כ"י כתוב ויהי כל ימי נח ונמסר עליו ויהי ג' דמטעין ביה ספרא וסי' כל ימי נח, כל ימי למך, כל ימי חנוך:

ותבל

שום שכל

בשו"א בר מן אחד דכתיב דָּדָם הוי"ו בקמץ והפך בספר דברים שכולם דָּדָם בקמץ במ"ת דכתיב וְדָם בשו"א, וכן בַּסֵּתֶר דכי יסיתך (דברים י"ג ו') הוא יחיד בספר דברים והפך ביתר הקריאה שכולם כתיבין כן בצר"י בר מן א' דכתיב בַּסָּתֶר בקמץ כי אתה עשית בסתר (ש"ב י"ב י"ב), ועל דרך זה תמצא השטה כולה הנמסרת שם, והשתא תבין ג"ב מה שנמסר

לקמן

רשי

באהלי שם, ישרה שכינתו בישראל. ומדרש חכמים אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מבני יפת בית שני לא שרתה בו שכינה והיכן שרתה במקדש ראשון שבנה שלמה שהיה מבני שם. ויהי כנען עבד, אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען:

ותירס

מפורש

יפת אוים], לשון נופל על לשון כשמו כן ברך אותו כי יפת ענינו ירחיב בלשון ארמי, כי ירחיב ה' אלהיך (דברים י"ב כ') תרגמו ארי יפתי, ועוד אחרים, והוא העתיד מבנין הכבד הנוסף הנקרא בנין הפעיל ולכן נפתח יו"ד האית"ן וחבירו ומלכים יַרְדְּ (ישעי' מ"א ב') ובבנין הקל הנה הוא וַיִּרְדְּ מיעקב (במדבר כ"ד) היוד בצרי דוגמת ויפת ויבך וכולם מבעלי הה"א באחרונה ולעולם עי"ן הפעל דגוש במשקל הזה, וטעם השתנותו אפרש בהקדמה בעז"ה. וישכון באהלי שם, אמר שאלהים ירחיב גבולו של יפת ואעפ"כ משכן כבודו לא יהי' כ"א באהלי שם וזרעו:

בני

תועלות

נשקע בזאת המדה הפחותה, ר"ל שהיה מסתכל בערות אביו ולהעיד על פחיתות זאת המדה והשלמות המגיע מהסתרחק ממנה נתקלל כנען ונתברכו שם ויפת, והנה לא נתקלל חם לפי שאר בניו לא היו בזאת התכונה הפחותה ולזה לא היה מהיושר שתגיע הקללה להם זולתי בזרע כנען:

התועלת הג' והוא בדעות, הוא שהברכות והקללות אשר יאמרו הנביאים

ב אַחַר הַמַּבּוּל׃ בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל
ד ג וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס׃ וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה׃ וּבְנֵי
ה יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים׃ מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי
הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃
ז ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃ וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא
וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃
ח וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ׃
ט הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר

ציד

מנחת שי

(ב) **ותבל** בשם ס׳ ירושלמי כתוב ותובל אך בכל הספרים ח״ו ובשלש נקודות (קיבוץ), וכ״כ הרמ״ה ז״ל את תובל קין מ״ו כתיב, ודכוותי׳ ואחות תובל קין, ומסר עלי׳ ד׳ מלאים ולא מסיימי ולפום נוסחי דיקי לא אשכחן באו׳ מלאים לבד מאלין תרי ואחד חסר ויו ותבל דבני יפת דכולהו נוסחי דאתו לידן ח״ו כתיב: (ג) **ותגרמה** חסר וכן הוא בהללי ובמסרת וכ״ב רמ״ה ז״ל: (ה) **בארצתם** איש ללשונו. כתב הרמ״ה ז״ל בארצתם חסר וכל אורייתא דכוותי׳ חסר עכ״ל. ומלת **ללשנו** חסר בכל הספרים שלנו כי גם בשם הללי יש חילוק וכ״כ הרמ״ה ז״ל על זה ח״ו כת בכל **לשנו** באו׳ דכוו׳ חסר: (ו) **ובני** חם כוש, כתב א״ת טעו המדפיסים שעשו פה פיסקא, אע״פ שגם בהללי יש כאן פרשה כי בכל ס״ס וירושלים ואשכנז אין כאן פרשה כלל ולא בהרמב״ם ולא במאירי ז״ל: (ז) **סבא** בפשט לא בגלגל וב״כ א״ת. **וסבתה** בשם ס׳ ירושלמי באלף ובכל הספרים שלנו בהא וכ״כ הרמ״ה ז״ל וסבתה ורעמה הא בסוף תיבותא כתיב. **ורעמה** המם רפה בס״ס וכן רעמה: (ט) **כנמרד גבור** ציד, דין לאוד

מ״ן

שום שכל

לקמן כ׳ ט״ו על תיבת לאחיך, גם במדבר ל״ה ז׳ על תיבת מגרשיהן גם כל מה שנמסר על כל חד מן האחד ועשרים שבשטה היא, ודוק: (ב) **גמר** כולהון ח״ו. **ומגוג** מ״ו. **ותבל** ח״ו עמ״ש. **ותירס** מ״י. (ג) **וריפת** מ״י כתיב. ובד״ה א׳ א׳ כתיב ודיפת בדל״ת והוא מן א״ב מן חד וחד חד דלת וחד ריש כמסר ריש מערכת אות ד׳. **ותגרמה** ח״ו כתיב: (ד) **אלישה** מ״י כתיב. **ותרשיש** מ״י ותרין תרשיש דהשן דכוו׳ מלא. **כתים** מ״י קדם למ״ם ודכוו׳ וכים מיד כתים. **ודדנים** ח׳ ו ומ״י כתיב ובד״ה כתיב ורדנים ברי״ש וגם הוא נמנה בכלל א״ב שהזכרתי בפסוק הקודם וע״ש בפי׳ רד״ק: (ה) **איי**, תרין יודין בסוף תיבותא כתיבין חד קרי וחד לא קרי. **הגוים** מ״ו וחסר חד י׳ בין י׳ למ״ם וכל גוים דאו׳ דכוו׳ כתיב במ״א דכתי׳ תרין יודין ומ״ו וסי׳ ויאמר ה׳ לה שני גיים בבטנך. **בארצתם** כל או׳ ח״ו. **ללשנו** ח״ו וכל **לשנו** דאו׳ דכו׳ חסר. **למשפחתם**, ז״ל רמ״ה ז״ל למשפחתם בגויהם ח״ו כתיב וכל או׳ דכו׳ הס׳ במ״א מ״ו וסי׳ ופקודי בנו גרשון למשפחותם ונמסר עליהון לית כותי׳ מלא בתורה, ובמסרה אחריתא ודיקא כל או׳ חסר במ״ת ופקודי בני גרשון למשפחותם,

ואית

ב לְהוֹן בְּנִין בָּתַר טוֹפָנָא׃ בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ
ג ד וְתִירָס׃ וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה׃ וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ
ה כִּתִּים וְדֹדָנִים׃ מֵאִלֵּין אִתְפָּרְשׁוּ נַגְוָת עַמְמַיָּא בְּאַרְעֲתְהוֹן גְּבַר לְלִישָׁנֵיהּ
ו ז לְזַרְעֲיָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן׃ וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן׃ וּבְנֵי כוּשׁ
ח סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃ וְכוּשׁ
ט אוֹלִיד יַת־נִמְרוֹד הוּא שָׁרֵי לְמֶהֱוֵי גִּבַּר־תַּקִּיף בְּאַרְעָא׃ הוּא־הֲוָה גִּבַּר־

תקיף

שום שכל

ואית דמסר עליהם כולהון חסרים במ"ח מלאים וסי' ופקודי בני גרשון בתראה דראובן וקדמאה ובתראה דמנשה וקדמאה דשמעון ובתראה דזבולן וקדמאה דישכר ודאשר וכולהון כתיבין מלא, ולפום דיקא בהאי מסרה משמע דכולהו לבד מדבני גרשון ביהושע קאי דאי באורייתא בתראה דראובן מי איכא הא גבי ראובן ליכא למשפחתם אלא חד בויהיו בני ראובן בכר ישראל וא"כ מאי בתראה איכא דמשמע דאיכא קדמאה אלא לא שמע מניה בהכיא קאי דאילו באורייתא כולהון חסרים בר מדבני גרשון וכולהון נוסחי דיקי דאתי לידן נמי הכי קיימי ומסרה קדמאה נמי מסייעא להון כדאמרן לעיל. **בגויהם** מ"ו וחסר חד יוד ודכו' **לגויהם** דאלה בני שם וכל לישנא דגויהם באו' דכו' כתיב: (ו) **כוש** כל כוש באו' מ"ו כתיב. **ומצרים** כל מצרים באו' מלא חד יוד כתיב. **ופוט** מ"ו: (ז) **סבא** אלף בסוף תיבותא. **וחוילה** כל חוילה מ"ו. **וסבתה** ה"א בסוף תיבותא. **ורעמה** הא בסוף תיבותא וכן רעמה. **וסבתכא** אלף בסוף תיבותא. **שבא** אלף כתיב בסוף תיבותא ודכוו' את שבא ואת דדן בפ' חיי שרה: (ח) **נמרד** ח"ו ודכו' כנמרד גבור ציד. **גבר** כל או' ח"ו בר מן חד וסי' כנמרד גבור ציד לפני ה' דין לחוד מ"ו באו' בלישנא וכל שארי חסרי' כתיבין:

ראשית

רשי

(ב) ותירס, זו פרס: (ח) להיות גבור, להמריד כל העולם על הקב"ה בעצת דור הפלגה: (ט) גבור ציד,

צר

מפורש

(ב) **בני** יפת וגו', בענין האומות האלה לדעת מי הם ואיה מקום חנותם נבוכו בו סופרי הקדמונים והאחרונים, ואין דעת יוסף בן גוריון כדעת בראשית רבה, ואין דעת שניהם כדעת יתר כותבי הזכרונות הקדמונים, הכל השוה שבהם שאין לאחד מהם קבלה אמיתית. ואם באתי להעתיק דעות כולם לא יכילם ספר והרוצה לעמוד עליהם ידרשם מעל ספריהם ומדרשי דבריהם:
(ה) **איי** הגויים, המחוזות שנסגר או ים מקיפים אותם נקראים איים בפרט ולפעמים יקרא אי גם כשאין נסגר או ים מקיף אותו כי עיקר פירוש אי מחוז:
(ח) **הוא** החל, דקדוקו לעיל ו' א'. והנה הי' נמרוד המלך הראשון כי עד ימיו לא מלך מלך והוא גבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואח"כ יצא אל אשור והגדיל ובנה שם ערים בצורות בתקפו וגבורתו כמו שאמר לקמן מן הארץ ההיא יצא אשור שטעמו לאשור כמו ויצא עוד לקראתנו אדרעי (דברים ג' א') שטעמו לאדרעי ורבים כן: (ט) **גבור** ציד, גבור של ציד כלומר ע"י ציד כי

ציד

י צַיִד לִפְנֵי יְהוָה׃ וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ
יא וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃ מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר
יב וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח׃ וְאֶת־רֶסֶן
יג בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃ וּמִצְרַיִם יָלַד
אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃
יד וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים

ואת־

מנחת שי

מ"ו באוריי' וקדמאה דפסוק וכל שארא חסרים. **כנמרד** גבור ציד, בלא מתג: (י) **וכלנה** ברוב ס"ס הנון בצרי וכ"כ א"ת. ועיי' עמוס ו':
(יא) **ואת רחבת** חד"ח ברובא דכוסחי דיקי ומסר עליו לי' חסר: (יב) **ואת־רסן** הויו בגעיא. **רסן** ז"ק בריש וכ"כ א"ת: (יד) **ואת** פתרסים, הוי"ו

שום שכל

(י) **ראשית** כל לישנא דראשית באוריי' מלא דמלא כתיב מלא אלף קדם לשי"ן ומלא יוד בתריי' במ"א חסר אלף ומ"י וסי' מראשית השנה דוביי' עקב. **בבל** הנגינה מלרע בסגול והיי' ראוי הבית להיות בצר"י וטעם השתנותם לא ידעתי וכן כתב החכם הר"מ הנקדן ז"ל ועוד יש שמות דברים בפתחות בלא טעם ובלא מלת כמו בבל, גרזן,

כרמל, ערפל, יזרעאל וכו'. **וארך** בכל ספרינו בשש נקודות אכן בכ"י של כ"ד האל"ף בצר"י. **וכלנה** במקרא כ"י של כ"ד הכ"ף מתוג ועל שלמ"ד שם קו רפה, והוא בא כן בדין תדשא וחבריו כמו שכתבתי לעיל א' י"א: (יא) **אשור** בולם מ"ו. **נינוה** וחברו בין **נינוה** תרויהון מ"י כתיבין. **רחבת** עיר, חסר דחסר ברובא דכוסחי דיקי ומסר עליהון חסר, רמ"ה: (יב) **ואת** רסן, הויו בגעיא, מ"ס. וכן בכ"י של כ"ד ושל רמ"ע. **הגדלה** ח"ו וכל לישנא דגדלה באוי' דכו' חסר כתיב במ"ד מולאים ד' באו' וסי' לעשות קטנה או גדולה בפ' בלק, את אשר הגדולה דמן השמים השמיעך בפ' ואתחנן. לא יהי' בכיסך אבן ואבן גדולה. לא יהי' לך בביתך איפה ואיפה גדולה, כן מסר רמ"ה ז"ל וכן במסרת פ' בלק: (יג) **לודים**, מלא וזו גמ"י בתיב. **ענמים** מ"י. **להבים** מ"י. **נפתחים** ח"ו ומ"י: (יד) **ואת** פתרסים, הויו בגעיא בעדות מ"ס וכן במקרא כ"י של כ"ד ושל רמ"ע. **פתרסים** ח"ו גמ"י. **ואת** כסלחים, בכל ספרינו ראת בסגול ומקף אבל בכ"י של כ"ד בצרי ומוכח וכן בטעמי א"ח. **כסלחים** ח"ו גמ"י. **פלשתים** מ"י בין תיו למ"ם

רשי

צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום. לפני ה', מתכוין להקניטו על פניו. על כן יאמר, על כל אדם מרשיע בעזות פנים יודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד גבור ציד: (יא) מן הארץ, כיון שראה אשור את בניו שומעין לנמרוד ומורדין במקום לבנות המגדל יצא מתוכם: (יב) העיר הגדולה, היא נינוה שנאמר ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים: (יג) להבים, שפניהם דומים ללהב: (יד) פתרוסים וכסלוחים אשר יצאו משם פלשתים, משניהם יצאו שהיו פתרוסים וכסלוחים מחליפין

י תקיף קדם יי על־כן יתאמר כנמרוד גבר־תקיף קדם יי׃ והוה ריש
יא מלכותיה בבל וארך ואכד וכלנה בארעא דבבל׃ מן ארעא ההיא נפק
יב אתוראה ובנא ית־נינוה וית־רחבת קרתא וית־כלח׃ וית־רסן בין כ"א דרחובי
יג נינוה ובין כלח היא קרתא רבתא׃ ומצרים אוליד ית־לודאי וית־
יד ענמאי וית־להבאי וית־נפתוחאי׃ וית־פתרוסאי וית־כסלוחאי די נפקו
מתמן

מפורש

ציד שם דבר הוא לא תאר וגבור סמוך אליו, וסיפר עוד בגבורתו כי גבר על החיות וצד אותם. ואמר לפני ה' להפליג כענין עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ג') כי אין תחת כל השמים כמוהו בגבורה. על כן יאמר [דאהער איזט זאגען פֿלעגט], ע"כ כל אדם אשר יריק את חניכו לחנכו לתפוש חרב ומברכו ברכה זו, כנמרוד שגזר עליו הקב"ה להיות גבור ציד לצוד ציד שלא ישמר מידו חי' רעה כן תצלח בחרב זו שאני חוגרך ותתפוש נצחון בכל אשר תלך: (י) ראשית ממלכתו [דער אנפֿאנג זיינס רייכס], מן מַמְלֶכֶת תאמר ממלכתו בדגשות התיו, ועיין מה שפירשתי לעיל א' ט"ז. בארץ שנער, ת"א בארעא דבבל. עיין יפה תאר פ' ל"ז סי' ה': (יא) מן הארץ ההיא יצא אשור [אויס דיזם לאנדע גינג ער געגן אשור], אשור כמו לאשור כמו שפירשנו לעיל וכן ת"א לאתוראה שטעמו לאשור. והנה בתחילה היתה מלכותו מצער אבל באחריתו הרחיב גבולו ומלך בכל ארץ אשור, ולכן נקרא ארץ אשור ארץ נמרוד (מיכה ה' ה'): (יב) היא העיר הגדולה, אמרו בגמרא דיומא (דף י' ע"א) איני יודע אם נינוה העיר הגדולה אם רסן העיר הגדולה, כשהוא אומר ונינוה עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ג') הוי אומר נינוה היא העיר הגדולה, ועיין שם בתוספת שכתבו שעל כלח ליכא לספוקי שא"כ הי' לו לומר ובין כלח העיר הגדולה. ולדעת הרלב"ג הוא שב על רסן כי הוא יותר ראוי לפי מנהג הלשון ואע"פ שנקרא נינוה עיר גדולה בימי יונה הנה זה לא יחייב שיהי' שב אל נינוה עכ"ל. ולפי הפשט מסתבר שבנה רסן בין נינוה ובין כלח וחבר נינוה וכלח יחד והיו דומות לעיר אחת גדולה ולכן נקראת נינוה העיר הגדולה, ואפשר שרסן מלשון רסן הסוס שבנה בני' ארוך לחבר שתי המקומו': (יג) לודים וענמים ושאר השמות הנמשכים להם הם כולם שמות משפחות נקראות על שם המקומות אשר ישבו בהן, הלא תראה שהכפתורים נקראים על שם כפתור שהי' מקומם וכן פלשתים נקראים על שם פלשת: (יד) אשר יצאו משם פלשתים [פֿאן וועלכן דיא פלשתים הערשטאמן], לדעת ראב"ע תיבת משם רמז למקום והיינו למדינה הנזכרת, ולדעת רש"י ז"ל הפלשתים ילידי פתרוסים וכסלוחים כי משניהם יצאו ולדעתו טעם משם כמו משם רועה אבן ישראל (לקמן מ"ט כ"ד) וכן דעת רד"ק. ועיין בפי' רמב"ן בפ' דברים. ואת כפתורים, ת"א

ית

טו וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃ ס וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ
טז יז וְאֶת־חֵת׃ וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃ וְאֶת־
יח הַחִוִּי וְאֶת־הַעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי
ואת־

מנחת שי — שום שכל

הרי"ו בגעיא: (יז) **הערקי**, הה"א בקמץ וא"ת כתב שבקצת ספרים בפתח: גררה

למ"ס וכל אוריי' דכוו'. **כפתרים** כתב רמ"ה ואת כפתרים ח"ו כתיב עכ"ל ותימה שהי' לו לומר ח"ו ומ"י כתיב ודכוותיה כפתרים היוצאים מכפתר שבסי' דברים. גם במסרת לא נמסר עליהם מידי: (טו) **צידן** ע"י ות"ו כתיב ודכוו' וירכתו עד צידן, ודכוו' בלישנא ויהי גבול הכנעני מצידן ע"י ות"ו. **בכרו** כל או' ח"ו בנ"א זהי' ויקח יהודה אשה לער בכורו דין לחוד מ"ו: (טז) **היבוסי** מ"ו וכל היבוסי דאוריי' דכוו' מלא. **האמרי** ח"ו וכל אמרי דכו' חסר כתיב: (יז) **הערקי**, בכ"י של כ"ד ושל רמ"ע ובדוגמא נוסחי דיקי הה"א בקמץ. **הסיני** מ"י: (יח) **נפצו** ח"ו כתיב. **משפחות** דין לחוד מ"ו כתיב וכל שאר או' כל לישנא דמשפחת ח"ו כתיב. **הכנעני** הה"א בגעיא בס"ג של רפ"ו ומקרא קטן של דש, וכן גבול הכנעני שבסמוך וכן מצות הכנעני דלקמן כ"ד הם ודומיהם בגעיא במ"ג וקטן ועטיאם ורא"פ ויתר המדויקים גם במקרא כ"י, והחכם רש"ד בעל תיקון סופרים השמיט כולם ואמר שכולם שלא כדין והמה בכלל המחקים ע"פ א"ת סוף פ' בראשית, וכבר אמרתי לך שם שאין כן דעת החכם בעל א"ת ואם לי' למחוק דבר כמצא בכל המדויקים והועד בעדות חכמים קדמונים כאמכים ובפרט עדות בן אשר שכתב בהדיא וז"ל מהלך געיא עם תיבה שיש בה שוא ופתח כגון כל המעשים, ויעשו את הכתנות, ואם אין שוא ופתח ברב תיבות אחרות כמו וישלחו (לקמן כ"ד כ"ט) וידברו (לקמן ל"ד כ') וישמעו (לעיל ג' ח'). למחנה, המחנה, הכנעני, חוץ מן ותכנע לפניהם את יושבי הארץ הכנענים (נחמי' ט' כ"ד) כן דרך הכל, אם הקיץ תפיל הגעיא (כלומר אם התיבה רחוק לאחריו כנימר לקמי' בשם ר"א הלוי) ואם לא תתיבב עכ"ל ואחריו החזיק החכם בעל מקנה אברם בדיני הגעיא וז"ל התנועות אשר געיתן כבדה הן על אחד מג' דרכים או שאחרית שוא בדגש או שני שואים רצופים או תנועה גדולה ובתנועה השלישית אלי' כגון טעם התיבה אז געית התנועה הזאת הראשונה כבדה ולפיכך בכל פתח וי"ו בתיבות שהן על משקל בִיפְעלו בִיפְעלו ומורכביהם כמו ויפעלם ויפעלהו ויפעלום וכו' בבוא הטעם בלמד הפרש הגעיא בויו הקודמת ברא"ש כמו ויפקדם (מדבר ה' י"ט) ויפגשהו (שמות ד' כ"ז) וישטמוהו (לקמן מ"ט כ"ג) וירדפום (יהושע ז' ה') ויפגשום (ש"ב ב' י"ג) ויזכרם (ש"א א' י"ט) ויחשבה (לקמן ל"ח ט"ו) וישלחם (לקמן כ"ה ו') ותעמודנה (לקמן מ"א ג') ותעשי. ותעשו, וכל הדומות להן הויו בגעיא כבדה, וכן כל ה"א הידיעה הקודמת לשמות אשר בהם התנועה הזה היא נקראת בגעיא כמו הנערה, במעלות, למעלות, כדברים, המשפתים, הכרמלי. מדעך, משאכם, ממלכתך, אבל יאמר מזה הכלל השמות אשר האות הראשונה שבהם בחולם כי אז הגעיא תדחה אל החולם ולא תעמוד בה"א הקודמת כמו הכהנים. לכהנים, השואלים. השוערים, השואבות, ודומיהם. וכן מזרעך, ולזרעך, אך כשיבואו בלא מ"ם תשאר הגעיא בזיי"ן שלא כמשפט וסימנך יראה זרע יאריך ימים, וכן וי"ו ויהי כשבא בטעם

פשט

מִתַּמָּן פְּלִשְׁתָּאֵי וְיָת־קַפּוּטְקָאֵי׃ וּכְנַעַן אוֹלִיד יָת־צִידוֹן בּוּכְרֵיהּ וְיָת־ טו
חֵת׃ וְיָת־יְבוּסָאֵי וְיָת־אֱמוֹרָאֵי וְיָת־גִּרְגָּשָׁאֵי׃ וְיָת־חִוָּאֵי וְיָת־עַרְקָאֵי טז יז
וְיָת־אַנְתּוֹסָאֵי׃ וְיָת־אַרְוָדָאֵי וְיָת־צְמָרָאֵי וְיָת־חֲמָתָאֵי וּבָתַר־כֵּן אִתְבַּדַּרוּ יח
זרעית

שום שכל

פשט או במקף היא נקראת בגעיא שלא כמשפט כי אין כאן שלש תנועות. וכן ג"כ כשבאות הנעה בראשונה מהשלש תנועות נקודה בסגול היא בגעיא כמשפט וכו' עכ"ל הצריך לעניננו, ואחריהם החזיק ר"א הלוי בספרו טוב טעם פרק ז' באומרו מתגי הראשיים הם המתגים הבאים בראשי התיבות במתן קודם הנקודות שבראש התיבה ובאין בג' דרכים או על שו"א דגוש או על ב'. שוא"ים באמצע או על אהה"ע כאשר אבאר. כל תיבה שבה שו"א ואחרי' בסמוך שו"א ותנועה ואח"כ אחת מן שלשה דרכים שאמרתי ואח"כ בסמוך התנועה אשר בה הניגון התנועה הסמוכה לפני השו"א או לפני הדגש היא במתג, אך בתנאי שתהי' מוטעמת במלך כגון **וישלחו** את כתנת הפסים, לקמן ל"ז ל"ב. **וידברו** אל אנשי עירם, לקמן ל"ד כ'. **וינצלו** את מצרים, שמות י"ב ל"ו. **ויברכהו** ה', לקמן כ"ו י"ב. **ותחללה**, שמות כ' כ"ה. וכשיהא ב' שואים באמצע כמו **וישמעו** את קול ה', לעיל ג' ח'. **ויפתחו** איש אמתחתו, לקמן מ"ד י"א. **ותטמנם**, יהושע ב' ודומיהם. וכשיהי' בראש התיבה

רשי

מחליפין משכב נשותיהם אלו לאלו ויצאו מהם פלשתים: (יח) ואחר נפוצו, מאלה נפוצו משפחות הרבה

מפורש

ית קפוטקאי וכן תרגם בכל מקום, וכן וגמדים (יחזקאל כ"ז י"א) ואומרים שהוא קאפאטוקיא במדינת אסיא הקטן הנקרא נאטוליא, אבל הרד"ק בשם הגאון אמר (ירמי' מ"ז ד') שהוא בערבי דמיטא והוא שאמיאטים בארץ מצרים אצל היאור: (טו) **וכנען** ילד את צידון וגו', י"א בני' היו לו לכנען ולבסוף הוא אומר ואחר נפוצו משפחו' הכנעני ללמדך שאחד נעשה שתים והיו י"ב דוגמת יוסף שנחלק לב' שבטים ועל זה נאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב ח') שי"ב בני כנען נתנו לי"ב שבטים ומשה רבינו קראם שבעה, השבעה שהיו חשובים קרא להם שם בפני עצמם והאחרים כללם בשם אביהם:
ויהי

תועלות

שיגיעו לאנשים בדרך כולל, ר"ל שלא יבארו בזה זמן ומקום מיוחד הנה בזה הברכה תנאי ואם לא נזכר והוא שאם היו האנשים ההם ראוים לברכה תמיד ימשך להם הברכה תמיד ואם לא לא תמשוך בהם הברכה וכן הענין בקללה הלא תראה שכנען קולל שיהיה עבד לאחיו והתפלל נח שיהיו שם ויפת ראוין אל שיגיע להם השירות מכנען והנה נשלים הסבה בזה בג"ה בפ' וישלח יעקב:

יט וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃ וַיְהִי גְּבוּל
הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה
וצביים ק׳ כ וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה וּצְבֹיִם עַד־לָשַׁע׃ אֵלֶּה בְנֵי־חָם
כא לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס וּלְשֵׁם

ילד

מנחת שי

(יט) **גררה** הגימל רפה. **ואדמה** בוי"ו. **וצבים** וצבוים קרי ובספר ירושלמי כתיב בתרי יודין ובכל הספרים שלנו חסר דחסר וכ"כ הרמ"ה ז"ל ד׳ קרי כתיב דין חסר דחסר כתיב ח"ו ותרי תנין וקרי וצבוים, ותלתא כתיב ח"ו ומלאים תרי יודין חד קרי וחד לא קרי, ושמאבר מלך צביים וחברו בפ׳ לך לך מלך אדמה ומלך צביים וקרי צבוים, ודכוותא אדמה וצביים אשר הפך דכלכים, הדין תלתא כתיבי בתרין יודין וח"ו: (כ) **אלה בני** חם, וכן אלה בני שם שבסמוך הבית רפה ואין כאן דין אתי מרחיק לפי שמלת בני סמוכה לשאחריה כמו שכתבתי בפ׳ פנחס על פסוק אלה בני גלעד:

חצרמות

שום שכל

התיבה אות המדגשת מה שאחרי׳ ואחר הדגושה אחת מאהה"ע הנקוד בח"פ אז יהיו בתיבה ההיא שני מתגים האחת באות הראשונה במתג ראשיים והשני תחת התנועה שלפני אהה"ע כדינו אך בתנאי שתהי׳ התיבה במלך כמו וַיַּעֲבֵד את מעבר יבק (לקמן ל"ב כ"ג), ויעמוד השמן, מ"ב ד׳ ו׳. הַפְּגַעֲנִי, המתלה, הנערה, שיר המעלות. ויש יוצאים מן הכלל כמו הכספים, השואבות, שאין בהם רק מתג אחד (באלה החולם גורם כמו שכתבתי בשם בלמשי). ויש רבים במ"ם מרוקה ואחריו דגש וכו׳ עכ"ל. ואת סיותר תמלא לקמן ל"ז ז׳ על ותשתחויכה לאלומתי ע"ש. ואחריהם החזיק בעל שיח יצחק שער ז׳ פרק ב׳. הרי לך עדים נאמנים, מן קדמונים וקדמוני הקדמונים, שהגעיות באלה כבוגים, לכן אל תטעה בדברי האחרונים: (יט) **ויהי**, ה"א בטעם גריש בספרא וסי׳ דין, ויהי כאשר התעו, לקמן כ׳ י"ג. ויהי בצאת נפשה, לקמן ל"ה. ויהי כי באנו אל המלון, לקמן מ"ג כ"א. ויהי ברכת ה׳ בכל אשר יש לו, לקמן ל"ט. מס"ג. ובמקרא ב"י בחמשתם סויו מתוג מבחן בעבור הגריש כמו שכתבתי לעיל ו׳ י"ט על מכל בשר. **גבול** כל אורייתא מלא ויו כתיב. **באכה**, ז"ל רמ"ה; באכה, ה׳ כתיבין ה"א בסוף תיבותא וא׳ כתיב חסר ה"א וכולהון חסרים וי"ו בתיבין וסי׳ ויהי גבול הכנעני ב׳ בפסוק, ויהי מושבם ממשא באכה ספרה. כגן ה׳ כארץ מצרים באכה צער. ויסבנו מחילה באכה אשורה. וחד חסר בנך פשוטה, עד באך שמה, דמהר המלט שמה עכ"ל. וכבר ידעת כי הרמ"ה לא מסר כ"א אורייתא. **סדמה**, כל סדם וסדמה ח"ו בתיבין. **ועמרה** כולהון ח"ו. **וצבים** חסר דחסר, חסר ו׳ וחסר יוד תנין, עיין מנחת שי: (כ) **אלה** בני חם, וכן אלה בני שם שבסמוך הבית"ין רפוים, עיין מנחת שי ומפורש. **למשפחתם** ח"ו, כמסר לעיל פסוק ה׳. **ללשנתם** חסר דחסר וחברו דאלה בני שם דכוותיה. **בארצתם בגויהם**, כמסרו לעיל פסוק ה׳: (כא) **הגדול**, ה׳ מלאים וי"ו באורייתא וסי׳ אחי יפת הגדול. והכהן הגדול מאחיו. וגבול ים והיו לכם הים הגדול וגבול. המדבר הגדול והנורא, דוכסא מחרב. הכהי׳ כדבר הגדול דכי אתא בה.

הגוי

יט זַרְעִית כְּנַעֲנָאֵי: וַהֲוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאֵי מִצִּידוֹן מָטֵי לִגְרָר עַד־עַזָּה מָטֵי
כ לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְאַדְמָה וּצְבוֹיִם עַד־לָשַׁע: אִלֵּין בְּנֵי־חָם לְזַרְעֲיָתְהוֹן
כא לְלִישָּׁנְהוֹן בְּאַרְעַתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן: וּלְשֵׁם אִתְיְלִיד אַף־הוּא אֲבוּהוֹן דְּכָל־
בני־

רש״י

הרבה: (יט) גבול, סוף ארצו כל גבול לשון סוף וקצה. בואכה, שם דבר. ול"נ כאדם שאומר לחבירו גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: (כ) ללשונתם בארצותם, אע"פ שנחלקו ללשונות ובארצות כלם בני חם הם: (כא) אבי כל בני עבר, הנהר היה שם. אחי יפת הגדול, איני יודע אם יפת הגדול אם שם, כשהוא אומר שם בן מאת שנה וגומר שנתים אחר המבול הוי אומר יפת הגדול, שהרי בן חמש מאות שנה היה נח כשהתחיל להוליד, והמבול היה בשנת שש מאות שנה כמלאת שהגדול בבניו היה בן מאה שנה, ושם לא הגיע למאה עד שנתים אחר המבול. אחי
יפת

מפורש

(יט) ויהי גבול הכנעני וגו', נתפרש גבולו מה שלא נעשה כן בהאחרים לפי שישראל ירשו את ארצו. בואכה, מקור עם כינוי כף הנוכח אל היודע מקום ההוא, והה"א נוסף במכתב כדרכו לפעמים כמפורש לעיל ג' ט'. גררה, לגרר, הה"א במקום למ"ד בתחלה ולכן הנגינה מלעיל. וכן בואכה סדומה: (כ') אלה בני חם, הבי"ת רפה וכן אלה בני שם דלקמן ואין כאן דין דחיק כי אין הנגינה בתנועה ראשונה שאחר הה"א עיין לקמן י"ב ח' בפסוק ויקרא בשם ה': (כא) ולשם יולד גם הוא [אויך דעם שם ווארדן קינדר געצייגט], בעבור שאיחר תולדת שם וספר תולדת אחיו הקטן ממנו כאילו לא הי' לו בנים אמר בכאן גם הוא, כן פי' הרמב"ן לפי שטתו כי שם הוא השני ותם הוא הקטן וכן דעת רוב המפרשים, אבל רש"י ז"ל בפ"ק דע"ז אמר דיפת גדול מחם שנה וחם גדול משם שנה ושם הוא הקטן ולכן מונה אותם כאן דרך תולדתם, בני יפת וגו' בני חם וגו' ולשם יולד גם הוא וגו' שזהו הסדר דווקא ולכך נכתב כאן אחי יפת הגדול והגדול תאר ליפת וכן דעת בעל הטעמים והיננו תאר לשם כמו שהוכיח רש"י. ומה שהזכירו הכתוב כמה פעמים קודם אחיו זהו מפני חשיבתו כמו שכתבנו בתחלת הפרשה, ודקדוק יולד לעיל ד' כ"ו. אבי כל בני עבר, לדעת רש"י ורמב"ן, ענינו שם הי' אבי כל בני עבר הנהר שהוא מקום יחוס אברהם, ולדעת אחרים הוא שם עצם פרטי והוא עבר אבי פלג וכוונת הכתוב לומר כי שם גם הוא הי' אבי כל בני עבר, כלומר אע"פ שהמחזיקים בדעות מציאות האל ויכלתו והשגחתו נקראו עברים על שם עבר שהשתדל להבין ולהורות זה כאומרו ויגד לאברהם העברי, מ"מ גם הוא שם ג"כ הי' אבי ומלמד כל בני עבר וכמו שקבלו רז"ל שיעקב למד בבית מדרשו של שם ועבר. והמלמד והמורה יקרא אב כמו אבי כל תופש כנור ועוגב, ומי אביהם (ש"א י' י"ד) והתלמידים נקראו בנים כאומרו

כב יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ בְּנֵי
כג שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ וּבְנֵי אֲרָם
כד עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃ וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח
כה יָלַד אֶת־עֵבֶר׃ וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג
כו כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃ וְיָקְטָן יָלַד
כז אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃ וְאֶת־
כח הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃ וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל
כט וְאֶת־שְׁבָא׃ וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה
ל בְּנֵי יָקְטָן׃ וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃
לא אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃
לב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ

הגוים

מנחת שי

(כו) **חצרמות**, כתב הרמ״ה מלא חדא והרי״ש בשי״א וכן הכריע א״ת, ועיין ד״ה א׳: (כח) **ואת עובל** מ״ו, ובד״ה ביו״ד. **אבימאל**, חדא מלא כתיב וכל אוריי׳ דכוו׳: (ל) **ספרה**, הפ״א בקמץ: (לא) **אלה** בני שם למשפחתם ללשנתם בארצתם לגויהם, בהעתק הללי כתוב בגויהם בבי״ת, וכן ת״א בעמוהון ובכל הספרים כתיב לגויהם בלמ״ד, וכן דקדק יונתן בן עוזיאל תרגם זה בלמ״ד, וכן מסרת מצאתי כ״י נמסר על זה בלמ״ד ושאר בארצתם בגויהם, וכן כתב הרמ״ה ז״ל אלה בני חם למשפחתם ללשנתם בארצתם בגויהם מ״ו וחסר חד יוד ודכוו׳ לגויהם דאלה בני שם וכל לישנא דגויהם באורי׳ דכו׳ כתיב: (לב) **נפרדו**

הגוים

שום שכל

הגוי הגדול הזה דושמרתם ועשיתם. מי אשר האץ הגדול הזה, דואמרו כל הגוים. ולכל המורא הגדול, דולכל היד החזקה. ושארא אוריתא הגדל כתיב א״ו: (כב) **עילם**, כל עילם מ״י כתיב. **ולוד** מ״ו: (כג) **עוץ**, כל עוץ מ״ו. **וחול** מ״ו. **ומש** הויו בקמץ: (כו) **אלמודד** מ״ו. **חצרמות**, חד מלא כתיב. רמ״ה בשרש חצר: (כז) **הדורם** מ״ו. **אוזל** מ״ו: (כח) **עובל** מ״ו. **אבימאל** מ״י וחדא מלא כתיב וכל אור׳ דכו׳: (כט) **אופר** מ״ו וח״י כתיב. **חוילה**, כל חוילה מ״י. **יובב**, כל יובב באור׳ מ״ו: (ל) **מושבם** מ״ו. **ממשא**, א״י קדם לשי״ן ומ״א בסוף תיבותא, רנו״ב. ובכל ספרנו בשי״ן ימין כתיב

ובכ״י

בְּנֵי־עֵבֶר אֲחוּהִי דְּיֶפֶת רַבָּא: בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד כב
וַאֲרָם: וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ: וְאַרְפַּכְשַׁד אוֹלִיד יָת־שָׁלַח כג כד
וְשָׁלַח אוֹלִיד יָת־עֵבֶר: וּלְעֵבֶר אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין שׁוּם חַד פֶּלֶג אֲרֵי כה
בְּיוֹמוֹהִי אִתְפְּלִיגַת אַרְעָא וְשׁוּם אֲחוּהִי יָקְטָן: וְיָקְטָן אוֹלִיד יָת־אַלְמוֹדָד כו
וְיָת־שָׁלֶף וְיָת־חֲצַרְמָוֶת וְיָת־יָרַח: וְיָת־הֲדוֹרָם וְיָת־אוּזָל וְיָת־דִּקְלָה: כז
וְיָת־עוֹבָל וְיָת־אֲבִימָאֵל וְיָת־שְׁבָא: וְיָת־אוֹפִיר וְיָת־חֲוִילָה וְיָת־יוֹבָב כח כט
כָּל־אִלֵּין בְּנֵי יָקְטָן: וַהֲוָה מוֹתַבְהוֹן מִמֵּשָׁא מָטֵי לִסְפָר טוּר־מַדִּינְחָא: ל
אִלֵּין בְּנֵי־שֵׁם לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְלִישָּׁנְהוֹן בְּאַרְעָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן: אִלֵּין לא לב
זַרְעֲיַת בְּנֵי־נֹחַ לְתוּלְדָתְהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן וּמֵאִלֵּין אִתְפָּרַשׁוּ עַמְמַיָּא בְּאַרְעָא

בתר

שום שכל

בצ״ל שם כ״ד בשין שמאל והוא בטל במיעוטו: (לא) **לגויהם** במסר לעיל פסוק ה׳, ודין לחוד כתיב בארצתם לגויהם וכן נמסר עליו במ״ק לי׳ ושארא בגויהם עכ״ל. וכן במקרא כ״י של ב״ד ומסר עליו קדמא בארצתם בגויהם תניגא בארצתם לגויהם וסי׳ בל ידעום, עכ״ל. כלומר מלת בל הוא לסימן בראשי תיבות: (לב) **לתולדתם** מ״ו קדמאה וחסר וי״ו תנין וכל אוריי׳ דכוותי׳ כתיב בר מן ב׳ חסרים דחסרים ותרויהון בפ׳ וארא וסי׳ ואלה שמות בני לוי לתלדתם.

אלה

רשי

יפת, ולא אחי שם שאילו שניהם כבדו את אביהם וזה בזהו: (כה) נפלגה, נתבלבלו הלשונות ונפוצו מן הבקעה ונתפלגו בכל העולם למדנו שהי׳ עבר נביא שקרא שם בנו על שם העתיד ושנינו בסדר עולם שבסוף ימיו נתפלגו שא״ת בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו לעיר ממנו והוליד כמה משפחות קודם לכן שנאמר ויקטן ילד וגו׳ ואחר כך ויהי כל הארץ וגו׳. ואם תאמר באמצע ימיו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש הא למדת שבשנת מות פלג נתפלגו. יקטן, שהיה עניו ומקטין עצמו לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: (כו) חצרמות, על שם מקומו דברי אגדה:

שפה

מפורש

בני הנביאים. ועיין מה שפירשתי בפרשת משפטים על כי תקנה עבד עברי: (כ״ה) **נפלגה הארץ**, נפלגה שני חיי בני הארץ כי עד פלג תמצא כלל השנים ד׳ מאות לבד הפרטים ומפלג ואילך לא תמצא כי אם מאתים, גם יתכן שאודיע בזה מעלת עבר שכיון ברוח הקדש מה שיהי׳ עתיד להיות בימי בנו וקרא שם בנו פלג להודיע סבת קיצור שני חיי האדם מפלג והלאה כי אומנם סבת זה הי׳ חטא בני הפלגה ונעשה שקלקל מזגם ההשתנות הפתאומי מאויר לאויר:

שפה

שביעי הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר הַמַּבּוּל׃ פ
יא ב א וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים׃ וַיְהִי בְּנָסְעָם
ג מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ וַיֹּאמְרוּ

איש

מנחת שי

(ב) **וימצאו** בקעה, הויו במאריך לבן אשר, וכן הוא במדויקים: (ג) **לאבן**, הלמד

שום שכל

אלה משפחת הלוי לתלדתם. **אחר** המבול, כל אחר שבכל המקרא הנגינה בו מלרע כמפורש בפסוק שבסמוך: (א) **ודברים**, כל דברים דאו' מ"י כתיב. **אחדים** מ"י כתיב ודכו' כימים אחדים דרחל: (ב) **בנסעם** הנון בקמץ חטוף, ובכ"י נשתתף עם הקמץ שו"א בזה ובכל הדומים לו ולכן לא יכון בהם מתג לעולם, עיין מפורש. **וימצאו** כתב בעל מנחת שי הויו במאריך לב"א וכן הוא במדויקים עכ"ל. ואככי נפלאתי עליו שהרי במקרא גדול וקטן ועטיאס ופלכטין ויתר המדויקים דאתו לידי אין אחד מהם שהויו בו במאריך גם במקרא כ"י של כ"ד המוגה מאד ובפרט בעניני הנקודות והטעמים אין כאן מתג ולדעת כל החכמים שהעתקנו לעיל י' י"ח על תיבת הכנעני אין כאן לא טעם ולא ריח מתג. שהרי התיבה בטעם משרת לא מלך ואיך יומתג? ומה שנמנה זה במערכת הדפוס בפלוגתא שבין ב"א וב"נ משבשתא הוא כי אין כאן מקום למחלוקת כ"א בתיבת וימלאו שם דלקמן כ"ו י"ט שזה הוא מתוג לדעת בן אשר כמו שנבאר שמה בעז"ה, והסופר הוא דקאמחליף להו, ועוד ראי' שלפי מה שנדפס בחילופים תהי' התיבה סמוכה במקף אל בקעה לב"נ וזה דבר שאין לו שחר בשתי תיבות גדולות כאלה, ועוד שא"ב לא ידענו במה נחלקו אם במתג או במקף או בשניהם יחד, והאמת כי רבו השיבושים בדפוס בפלוגתא שבין ב"א וב"נ כנראה למעיין עליהם והבודק אחריהם בכ"י וכן העיד בעל מנחת שי בעצמו בכמה מקומות. אמנם על וימלאו שם דלקמן יכון פלוגתיהון ושם אבאר בעז"ה: (ג) **הבה**, כל הבה הטעם מלעיל בר

מן

רשי

(א) שפה אחת, לשון הקודש. דברים אחדים, באו בעצה אחת ואמרו לא כל הימנו שיבור לו את העליונים נעלה לרקיע ונעשה עמו מלחמה. דבר אחר על יחידו של עולם. דבר אחר ודברים אחדים (ס"א ודברים חדים), אמרו אחת לאלף ותרנ"ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמיכות ב"ר: (ב) בנסעם מקדם, שהיו יושבים שם כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום להחזיק את כלם ולא מצאו אלא שנער: (ג) איש אל רעהו, אומה לאומה מצרים לכוש וכוש לפוט ופוט לכנען. הבה,

הזמינו

מפורש

(א) **שפה** אחת ודברים אחדים [איינרלייא שפראכע אונד איינרלייא רעדענס־ארטען], ר"ל שהיו כולם בעלי לשון אחד גם סדור דבריהם הי' אחד, ואמנם אמר זה לפי שכבר תמצא שהלשונות המתחלפים יתחלפו בשני אלו הענינים יחד עד שאם יועתק הלשון האחד אל האחר מלה במלה מזולת חילוף הסידור ישאר המאמר בלתי מובן וזה ידוע לכל מעתיק מלשון אל לשון. וידמה שזה הלשון שהיו מדברים בו תחלה הי' לשון הקדש כי אדם דבר בלה"ק כמו שבארו בב"ר פרשה

י"ח

בָּתַר טוֹפָנָא : וַהֲוָה כָל־אַרְעָא לִישָּׁן חַד וּמַמְלַל חָד : וַהֲוָה בְּמִטַּלְהוֹן א ב יא
מִקַּדְמֵיתָא וְאַשְׁכָּחוּ בִקְעֲתָא בְּאַרְעָא דְּבָבֶל וִיתִיבוּ תַמָּן : וַאֲמָרוּ גְּבַר ג
לחבריה

מפורש

י"ח סי' ז' ופ' ל"א סי' ח'. ומה שטען עליהם הרב ר' יצחק עראמה בספרו עקידת יצחק, כבר יישב בטוב טעם ודעת החכם רמ"ד ז"ל בספרו אור לנתיבה עיין עליו. ובדקדוק תיבת אחד ואחת נבוכו החכמים הראשונים והאחרונים, והרב רד"ק הביא דעות שונות במכלול ונשא ונתן בהם ולא הכריע כי לכולם יש קושיות, גם החכם רש"ד בביאורו האריך לבארו לעיל ג' כ"ב ולא עלה בידו וחזר לבארו כאן ובאין הכרע ויוסף לדקדק אחריו לקמן כ"ו י' וגם שם לא הונח לו כי נדד על כל הנדדים מבלי ברירה, ויש לי בזה דברים אחדים מיוחדים ולבארם הנה בכל פרטיהם לא תכיל היריעה, אך זאת דע לך כי אחדים אינני הקיבוץ מן אֶחָד כי זה ממשקלים הכבדים אשר זה דרכם לרשום הדברים שנתעלם בהם הענין בדרך קבע כמו שרמזתי לך כמה פעמים, והנה הנבדל בשם האחדות הזה הוא מיוחד ואין לו חברים ולכן אין לְאֶחָד ריבוי וכבר העירותי על זאת לעיל א' ה'. אמנם אחדים הוא ממשקלים הקלים מן אַחַד אשר הונח להוראת החלק מן הכל, ועיקר יסוד שניהם חַד והעד ודבר חד את אחד (יחזקאל ל"ג ל'), ותרגומו וימלל חד עם חד וכן כל לשון אחד מתורגם חד וזה ראי' שאין האלף מן היסוד אבל הוא נוסף לתיקון השם דוגמת אלף של ארבע, אכזר, אבנט, וכאלף של אפריון אפדן ודומיהם ממשקלים הכבדים ולכן אין משקלו פעל באות כ"א אפל ולכן לעולם הנגינה בהם מלרע אבל עיקר יסודם שלא כמנהג פַּחַד נַחַל וחבריהם הבאים בב' פתחין שאלה מלעיל לעולם כי אות הראשון בהם מן היסוד, לא כן תיבת אחד שאין האלף מן היסוד ולכן החליפוהו ביוד בתיבת יחד ויחיד, וכמוהו תיבת אַחַר שגם הוא בטעם מלרע לעולם שלא כמנהג חבריו כי גם בו אין האלף מן היסוד, ודי לך בזה במקום הזה ולקמן כ"ו י' אפרש עוד בעז"ה:
(ב) ויהי בנסעם מקדם, כמנהג הרועים הנוסעים ממקום למקום למצוא מרעה נאות, והרי הארץ במזרח ונח ברדתו מן ההר ישב בארצות ההם הוא ותולדותיו וכאשר נסעו משם וימצאו הבקעה הזאת, וטעם בקעה ארץ חלקה ואין בה מכשול [איינע עבנע] וישבו שם, התישבו שם. ותיבת בנסעם מקור מבנין הקל עם ב' בכל"ם בראשו וכינוי מם הרבים להורות הפועלים עיין מה שפירשתי לעיל ב' ט"ו על לעבדה גם ב' י"ו על אכלך, ולעולם הקמץ חטוף: (ג) הבה נלבנה לבנים [וואהלאן! וויר וואללן ציגל שטרייכן], שרשו יהב לדעת המדקדקים, והוא ממלות ההתעוררות [אינטריעקציאנן] המורות חיקויי נפש המדבר, וכן הבה נא אבואה אליך (לקמן ל"ח) ויאמר רד"ק נסמכה המלה הזאת לנקבה ורבים ואע"פ שהיא לשון זכר לפי שאינה ציווי ממש על נתינת הדבר לפיכך שמו המלה במקום מקור או שם כאילו אמר צריך הדבר הזה לתת בו עצה או נתינת עצה או עזר והרגילו המלה על ענין הזמנה וזירוז אחד לחברו על המעשה, וכן לשון הליכה

בזה

אִ֣ישׁ אֶל־רֵעֵ֗הוּ הָ֚בָה נִלְבְּנָ֣ה לְבֵנִ֔ים וְנִשְׂרְפָ֖ה לִשְׂרֵפָ֑ה

ותהי

רשי

הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא שמכינים עצמן ומתחברים למלאכה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפרלייר* בלע"ז. לבנים שאין אבנים בבבל שהיא בקעה. ונשרפה לשריפה. כך עושין הלבני' שקורי' טוולע* טורפין

מפורש

בזה הענין כמו לכה נא אנסכה בשמחה (קהלת ב' א') לכו ונמכרנו לישמעאלים (לקמן ל"ז) לכה נשקה את אבינו יין, ולפי שההליכה זירוז והישיבה עצלה נאמר הזירוז בלשון הליכה עכ"ל. הנה רואה כי נופל לשון הבה ליחיד גם לרבים מבלי השתנות כדין מלות ההתעוררות, אמנם מצאנוהו ג"כ שישתנה על דרך צירוף שאר הציווים ויאמר ליחידה הבי המטפחת (רות ג' ט"ו) ולרבים הבו מקניכם (לקמן מ"ז י"ו) הבו לכם אנשים (דברים א' י"ג) כמו שנאמר מן ירד רדי רדו ובתוספת ה"א רדה אלי (לקמן מ"ה ט') אלא שבמלת הבה נשתנה השו"א לקמץ שלא לחטוף הה"א שהיא גרונית כמו שכתב המכלול. ויאמר החכם המבאר ואני אגיד לך הכלל הנכון בזה מתי דרכו להשתנות ומתי לא ישתנה. הפעל הזה הונח בראשונה על נתינת הדבר והזמנתו לאדם שירצה להשתמש בו ובל"א [הערגעבן, רייכן] והושאל משקל הציווי ממנו על הזירוז שיזרז האדם את רעהו על המעשה אשר ירצה לעשותו, והוא כמו חלק הדיבור שקוראין [איטערייעקציאן] שענינו הקריאה וההתעוררות על איזה דבר, מעתה בכל מקום שיורה הציווי על ההכנה הראשונה שהיא הזמנת הדבר ונתינתו ממש אם על נתינת איזה דבר גשמי או הזמנת דבר בלתי גשמי כגון עצה או כבוד ישתנה כפי המספר והמין כמשפטו וברובם יבוא הפעול אחריו והוא הדבר הניתן כמו הבי המטפחת, הבו לכם עצה, הבו לה' כבוד ועוז, ואולם כאשר יורה על הזירוז לבד אף שבא על משקל הציווי איננו ציווי ממש כי אם קריאה בלבד, והעד על זה שהמזרז בו יכלול גם את עצמו עם הנוכחים אשר ידבר אליהם ויאמר הבה נלבנה ואין האדם מצוה לעצמו והוא אם כן כמו מלה שלא תשתנה במין ובמספר וכן כל מלות הקריאה כמו הא לכם זרע (לקמן מ"ז כ"ג), הא דרכך (יחזקאל ט"ז מ"ג). וכן בל"א לא תשתנה הקריאה שקורין [איטערייעקציאן] במין ולא במספר ויאמר [[illegible]בר!] עם סימן הקריאה וההתעוררות בין ליחיד בין לרבים בין לזכר בין לנקבה, וכן [זיהע] כאשר יהיה לסימן הקריאה בלבד לא ישתנה ברבים לאמר [זעהט], ולכן בכל מקום שתורה מלת הבה על הענין הזה הטוב יתורגם בל"א [וואהלאן!] שהוא ענין הקריאה, עכ"ל. ודבריו נכונים בזה שבכל מקום שישתנה לפי המין והמספר הנה הוא ציווי מגמש מלשון נתינה אבל עדיין הוא בלתי מסוים במקום שלא נשתנה והיינו כשהדיבור ליחיד והוא הבה ואיככה נדע אם הוא ציווי ממש מלשון נתינה או איננו כ"א מלת

הזירוז

---

*) אפרלייר, בערייטן, צוריסטן. טוולש, ציגעל, דאכשטיינע. וכן שמות ה' ז'.

לְחַבְרֵיהּ הָבוּ נִרְמֵי לְבֵנִין וְנוֹקְדִינוּן יוֹקַדְתָּא וַהֲוַת לְהוֹן לְבֵינְתָא לְאַבְנָא וחימרא נ"י בְּנוּרָא

מפורש

הזירת? אמנם האמת הברור שכל הבה לשון ליווי הנגינה בו מלרע כדינו לפי משקלו וכל הבה לשון זירוז טעמו מלעיל ובזה הם נבדלים ומסויימים. ולכן כל הבה מלעיל כי כולם ענין זירוז חוץ מן הבה את אשתי (לקמן כ"ט כ"א) שהוא מלרע כי הוא ליווי ממש מלשון נתינה, וכן כתב רד"ק במכלול הבה את אשתי מלרע, גם בסוף המערכת מסר כל הבה מלעיל בר מן דין ומזה ברור כי הבה תמים (ש"א י"ד מ"א) הוא לזירוז לא לליווי כי הוא מלעיל. והיותר מסתבר הוא שתיבת הבה בעבור שאיננו כ"א סימן לקול הנשמע מן המזרז בעת זרזו לכן אין לשקלו כלל על משקל פעל לייחד לו שרש כי הוא דוגמת הידד (ירמי' כ"ה) שהיא קול קריאת הדורכים כמו שפי' שם רד"ק. וכן הו הו (עמוס ה') הוי (ירמי' כ"ב) ואוי טעם אחד לשלשתן ואין להם יסוד מסומן כי המה מדחי הנפש ידחה אותם כטוב לו, ואם נייחד שרש למלת הבה יותר טוב למנותו בבעלי עלומי הע"ן הנקראים שניים, ותדע שכן הוא, שאילו הוא משרש יהב לא יתכן להדגיש התיבה שאחריו בדין דחיק כמו שאפרש לקמן י"ב ח'. נלבנה, פעל נגזר מן לבנה כמנהג הלשון וכן ללבון הלבנים (שמות ה' ז') וכן וכפרת בכפר (לעיל ו' י"ד) ותחמרה בחמר (שמות ב' ג') ורבים כמוהם. וטעם נלבנה לבנים, נתקן לבנים, והוא פעל עתיד למדברים בעד עצמם מבנין הקל עם תוספת ה"א בסוף כמנהג הלשון להוסיף ה"א בסוף המדברים יחיד ורבים כגון אֶשְׁמְרָה נִשְׁמְרָה, וכן בכל הבנינים אבל עם היוד והתיו והיינו לנסתר ולנוכח לא מצאנוהו זולתי שתים אלה, ימהר יָחִישָׁה מעשהו (ישעי' ה' י"ט) תָּעֻפָה כבקר תהי' (איוב י"א י"ז) וזרים המה כמו שכתב ראב"ע בספרו מאזנים דף ט"ז א' ונחות אות ה'. לבנים, מקובץ מן לבנה עם יוד מם סימן הזכרים דוגמת נשים פלגשים, והפך בכורות מן בכור מקומות מן מקום, אבות מן אב. ונשרפה לשרפה, א"ת ונוקדינון בנורא, ויאמר הראב"ע שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבנין התקיף שלא ימס לא במים ולא באש כי בנין העפר יזיקהו המים ובנין האבנים יזיקהו האש. ותהי להם הלבנה לאבן [דיא ציגל דיהנטן איהנן אן שטאט דער שטיינע], לאבן תחת אבן וכן לחמר תחת חומר וכבר פירשתי לעיל ב' כ"ב ענין שימוש הלמדי"ן האלה. והחמר הי' להם לחומר [אונד דען טאן ברויכטן זיא צום מירטל], לדעת רד"ק הַחֵמָר הוא טיט סיד וחומר הוא טיט עפר, אבל הראב"ע בפירושו לשמות ב' ג' אמר כי הַחֵמָר הוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ ישראל ובלשון ישמעאל יקרא אל חמר, וכמוהו בארות חמר (לקמן י"ד י') וכן ותחמרה בחמר ובזפת (שמות ב' ג'), ובהעתקה היונית המיוחסת לזקנים תרגמוהו (אספאלטוס) והוא ידוע. ואונקלוס תרגם חמר חמרא וכן בכל מקום אבל לחומר תרגם לשיע כלומר לטוח כי כן כל לשון טיח תרגם שיע, וברוב המקומות תרגמו טינא וידענו כי מיני הטינא גם השתמשותם רבים כמו שכתב הרמב"ם בפירושו לכלים פרק ב' משנה א'. עד כאן פירשתי לפי דעת המפרשים ולכל הפירושים זרה ה"א הידועה שבמלת והחמר שהרי עדיין לא נזכר

וַתְּהִ֨י לָהֶ֤ם הַלְּבֵנָה֙ לְאָ֔בֶן וְהַ֣חֵמָ֔ר הָיָ֥ה לָהֶ֖ם לַחֹֽמֶר׃
ד וַיֹּאמְר֞וּ הָ֣בָה ׀ נִבְנֶה־לָּ֣נוּ עִ֗יר וּמִגְדָּל֙ וְרֹאשׁ֣וֹ בַשָּׁמַ֔יִם
ה וְנַֽעֲשֶׂה־לָּ֖נוּ שֵׁ֑ם פֶּן־נָפ֖וּץ עַל־פְּנֵ֥י כָל־הָאָֽרֶץ׃ וַיֵּ֣רֶד
יהוה

מנחת שי

הלמ״ד נקודה בשו״א, חזקוני: (ד) **בשמים** רפה הבי״ת. **ונעשה לנו**, השי״ן בלא מאריך: (ה) **וירד ה׳ לראת**, בשם העתק הללי מלא. והרמ״ה ז״ל כתב ע״פ לראות מה יקרא לו, מ״ו כתיב וכל אורייתא דכוותא מלאים בר מן ג׳ חסרים, ולא יוכל לראת דוכסה את עין הארץ, וירד ה׳ לראת, ויאמר לא

שום שכל

מן חד עיין מפורש. **לבנים** מ״י וכל לבנים דאו׳ דכו׳. **לאבן** הלמד בשוא והאלף בקמץ ובמסרה ב׳ דין והי׳ לאבן ש״א כ״ה ל״ז. **לחמר** ח״ו וכל ליעקא באורייי׳ דכו׳ חסר, ודכותיה חסר ב חמר ובלבנים: (ד) **נבנה־לנו**, וכן **ונעשה־לנו** הלמדי״ן דגושין בדין דחיק ואתי ערחיק דוגמת אעשה לו דלעיל ב׳ י״ח והוא מפר׳ לקמן י״ב ח׳. **נפוץ** מ״ו: (ה) **לראת** ח״ו

רשי

טורפין אותן בכבשן. לחמר, לטוח הקיר: (ד) פן נפוץ, שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו מכאן: (ה) וירד ה׳ לראות, לא הוצרך לכך אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו. במדרש

מפורש

שם חמר גם איננו נודע עד שיפול עליו לומר והחמר בה״א? גם ונשרפה לשרפה בלתי מיושב שפיר, אכן מהילוך המליצה ומשמעות הכתוב נראה שמאמר ותהי להם הלבנה הוא כנגד דיבור נלבנה לבנים ומאמר והחמר הי׳ להם לחומר הוא כנגד דיבור ונשרפה לשרפה, ונראה שהסיד החי הוא הנקרא בשם שרפה כי כן טבעו כידוע, גם בלשון ארמי יקרא נור גם האש יקרא נור והעד והי׳ עמים משרפות שיד (ישעי׳ ל״ג י״ב) ות״י יקידת נור וזה טעם ונשרפה לשרפה, ואחר שנשרף ומתוקן נופל עליו שם חומר, ולכן אמר והחמר וגו׳ בה״א הידיעה, וזה טעם ועמק השידים בארות חמר (לקמן י״ד ו׳) ויהי׳ השדים מלשון סיד וכן דעת רד״ק בשרשו והדגש תמורת הנח: (ד׳) **ויאמרו** הבה נבנה לנו וגו׳, אמר ויאמרו פעם שנית בעבור מיצוע ארוך שבא ביניהם כמו שפירשתי לעיל ג׳ ו׳ על ונחמד העץ. **וראשו** בשמים, גבוה הרבה כמו ערים גדולות ובצורות בשמים (דברים א׳ כ״ח) כי יש שמים משמש לשון אויר, אשר תעוף בשמים (דברים ד׳ י״ז) ובלשון משנה מן הארץ עד שמי קורה. ונעשה לנו שם [דאמיט וויר אונס איינן נאמן מאכן] לדעת מפרשי הפשט לא היתה כוונתם בזה כ״א לעשות להם שם לזכר עולם כל זמן קיום המגדל כי הוא יקרא על שם בוניו וזה יהי׳ ג״כ סבה שלא יפוצו על פני כל הארץ כי הם יראו זה הבנין מרחוק לגבהו וזה יהי׳ ג״כ בהוסיפם

בבנין

וְחֵימָרָא הֲוָה לְהוֹן לְשִׁיעַ׃ וַאֲמַרוּ הָבוּ נִבְנֵי לָנָא קַרְתָּא וּמִגְדְּלָא וְרֵישֵׁיהּ ד
מָטֵי עַד־צֵית־שְׁמַיָּא וְנַעְבֵּיד לָנָא שׁוּם דִּילְמָא נִתְבַּדַּר עַל־אַפֵּי כָל־
אַרְעָא׃ וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאִתְפְּרָעָא עַל־עוֹבָדֵי־קַרְתָּא וּמִגְדְּלָא דִּי בְנוֹ בְּנֵי ה
אנשא

מפורש

בבנין ההוא תמיד כל אשר יתוסף מספרם. ובעבור שלפי הדעת הזאת לא היתה כוונתם לרעה ולא הי' עליהם חטא משפט עונש לכן ראה הראב"ע והרלב"ג להסב ענין הבלבול מעונש לחמלה ולדעתם לא הי' הבלבול לסבת עונש כלל כי אם על דרך השגחת השם וחמלתו על המין האנושי לטוב להם וכן אמר הראב"ע אלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו והשם לא יען כן והם לא ידעו, והנה בלבל לשונם כי בהשתנות הדעות תתחדש הקנאה והשנאה ג"כ בהשתנות הלשון על כן צוה מלך מדי ופרס ומדבר כלשון עמו (אסתר א' כ"ב), ויש אומרים שנוסף לבם לשנוא זה את זה וכל אחד חדש לשון. וי"א כי המלמד לאדם דעת שכחם דעת לשונם והנכון בעיני שנפוצו משם ואחר שנפצו מלך נמרוד על בבל וקמו מלכים אחרים לימים רבים במות הדור הראשון נשכחה הלשון הראשונה והשם הפילם והוא טוב להם וכן אמר ומלאו את הארץ (לעיל א' י"ח) עכ"ל. והרב רלב"ג הוסיף טעם באמרו

"אנשי המגדל חשבו כי הקיבוץ יותר טוב להם מהפירוד ולפי שכבר ראה הש"י שהקבוץ לאדם במקום אחד מהארץ הוא בלתי נאות לקיום המין האנושי לפי שכבר אפשר שיקרה במקום מה מהארץ הפסד אם מצד הרעש וההפכה בהתאות הרוח בבטן הארץ אם מצד הרוח החזק מפרק הרים ומשבר סלעים אם מצד אבני אלגביש אם מצד שטף מים ומה שידמה לאלו הסבות המפסידות, ואם הי' המין האנושי כולו במקום אחד מהארץ הי' אפשר בו שיפסד עם הפסד החלק ההוא מהארץ ולזה הי' מן ההכרחי לאדם שיהי' מפוזר בכל חלקי הישוב כדי שתתקיים מינו, וכאשר יגיע ההפסד במקום אחד יתקיים המין הנשאר, ולזה השתדל הש"ית להפר עצתם ושם להם למשפחותיהם על דרך המופת תשוקה לחדש לשון ידברו בו המשפחה ההיא וכאשר נמשך הענין נשארו האחרונים בלתי מכירים בלשון זולת לשון משפחתם וזה הי' סבה שתסור ההסכמה מהמשפחות ההם ויפרדו על פני כל הארץ וחדלו להמשיך בנין העיר באופן אשר הסכימו בו, והנה עשה זה הש"י להשגיח במין האנושי שישלם לו הקיום והוא מבואר שלזה התכלית נעשה ואם לא נזכר לפי שהוא מעט שאין בו ספק שהש"י לא השתדל לבלבל הלשונות ללא תועלת, ולהוסיף בנפשותנו אמתת זה הספור, ספר שזה הי' סבה לקרוא שם העיר בבל כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם על פני כל הארץ, וראוי שתדע שנח ושם היו מבוני המגדל כי קודם שמת נח היו המשפחות מפוזרות בארץ לפי הנראה הלא תראה כי שש עשרה שנה אחר שמת נח צוה השם יתעלה לאברהם שילך מארץ מולדתו וילך לארץ כנען, עכ"ל."

ואולם לדעת רז"ל וודאי שהיה עליהם חטא משפט מות, כי כן אמרו, כולם לשם ע"ז נתכוונו כתיב הכא ונעשה לנו שם וכתיב התם ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז עכ"ל ואיננו רחוק מן הפשט כי כבר מצאנו תיבת שם בכתוב שנופל ביחוד על ענין אלהות כמ"ש רד"ק בשרשו ויהי' ונעשה לנו שם דוגמת עשה לנו אלהים (שמות ל"ב) והי' מכוונתם לעשות להם אלהים מעשה ידי אדם ולהעמידו על ראש המגדל ואליו גוים ידרושו והמולך על העיר ההיא ימלוך על כל המין האנושי בהיות שם דרישת כולם. נפוץ, פעל עומד מבנין הקל מפעלי עלומי העין:
(ה') וירד ה' [דער עוויגע ליס זיך העראב], בעבור שכל מעשה התחתיים תלוים

יְהוָ֔ה לִרְאֹ֥ת אֶת־הָעִ֖יר וְאֶת־הַמִּגְדָּ֑ל אֲשֶׁ֥ר בָּנ֖וּ בְּנֵ֥י הָאָדָֽם׃
ו וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֗ה הֵ֣ן עַ֤ם אֶחָד֙ וְשָׂפָ֤ה אַחַת֙ לְכֻלָּ֔ם וְזֶ֖ה הַחִלָּ֣ם
לַעֲשׂ֑וֹת וְעַתָּה֙ לֹֽא־יִבָּצֵ֣ר מֵהֶ֔ם כֹּ֛ל אֲשֶׁ֥ר יָזְמ֖וּ לַעֲשֽׂוֹת׃
ז הָ֚בָה נֵֽרְדָ֔ה וְנָבְלָ֥ה שָׁ֖ם שְׂפָתָ֑ם אֲשֶׁר֙ לֹ֣א יִשְׁמְע֔וּ אִ֖ישׁ
ח שְׂפַ֥ת רֵעֵֽהוּ׃ וַיָּ֨פֶץ יְהוָ֥ה אֹתָ֛ם מִשָּׁ֖ם עַל־פְּנֵ֣י כָל־הָאָ֑רֶץ

ויחדלו

מנחת שי

לא תוכל לראות את פני, וכן הוא במסרת הדפוס דים פ׳ בא אל פרעה וכ״כ במנחת כהן. **בני** האדם דגש בבית: (ו) **החלם** ההא בפתח, מזקוני ויחי

שום שכל

מ״ו מסרתי לעיל ד׳ י״ט ועיין ס״ש. **בני האדם**, כמסר עליו במס״ק ו׳ וכל קריא דכו׳ עכ״ל, נ״ל וכל קהלת דכו׳ כמו שנמסר וכמנה תילי׳ ל״ג. הולתם כולם בני אדם בלא ה״א:

(ו) **החלם** הה״א בפתח והי׳ ראוי בח״פ רק כפתח בעבור החית, עיין מפורש, והה״א במתג כמשפט. ובכ״י הה״א מתוג מבחון: (ח) **ויחדלו** במ״ג וקטן כמתג היוד אבל בעטיאס ורא״פ ומדויקים

רשי

במדרש רבי תנחומא. בני האדם, אלא בני מי שמא בני חמרים וגמלים אלא בני אדם הראשון שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתת עמדי אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיעם טובה ומלטם מן המבול: (ו) הן עם אחד, כל טובה זו יש עמהן שעם אחד הם ושפה אחת לכלן ודבר זה החלו לעשות. החלם, כמו אמרם עשותם להתחיל הם לעשות, (ע״מ). לא יבצר מהם וגו׳ לעשות, בתמיה יבצר לשון מניעה כתרגום ודומה לו יבצור רוח נגידים, (תילים ע״ו): (ז) הבה נרדה, בבית דינו כמלך מענותנותו יתירה. הבה, מדה כנגד מדה הם אמרו הבה נבנה והוא כנגדם מדד ואמר הבה נרדה. ונבלה, ונבלבל נו״ן משמש בלשון רבים וה״א אחרונה יתירה כה״א של נרדה, (ע״מ). לא ישמעו, זה שואל לבנה וזה מביא טיט וזה עומד עליו ופוצע את מוחו: (ח) ויפץ ה׳ אותם

מפורש

הם בנא הגבוהים ומהשמים יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים, היושבי בשמים, ובדרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד, רהב״ע. ועיין מ״ש לעיל ח׳ כ״א בפסוק וירח ה׳. בנו, מלרע כי הנון שרש דוגמת קנו, עשו, אבל אם משל תמשול בנו (לקמן ל״ז ח׳) שהנון שימוש הנגינה מלעיל לעולם: (ו׳) ויאמר ה׳ וגו׳, הבה נרדה וגו׳ שניהם קודמים אל וירד ה׳ וגו׳ וטעם ויאמר ה׳ וכבר אמר וגו׳ דוגמת וירד מעשות החטאת (ויקרא ט׳ כ״ב). הן עם אחד וגו׳ [נון זיזט עס איין איינציגעס פֿאלק אונד האבן אללע איינערלייא שפראכע], הביטול המספר עלת גוים ומניא מחשבות הוא המחלוקת הקורה ביניהם אם לסבת הדתות ואם לסבת הלשונות והנה אלה היו עם אחד בענין הדת כי היו כולם מסכימים בדעת

אֱנָשָׁא׃ וַאֲמַר יְיָ הָא עַמָּא חַד וְלִישָׁן חַד לְכוּלְּהוֹן וְדֵין דְשָׁרִיאוּ לְמֶעְבַּד ו
וּכְעַן לָא יִתְמְנַע מִנְהוֹן כֹּל דַחֲשִׁיבוּ לְמֶעְבַּד׃ הָבוּ נִתְגְּלֵי וּנְבַלְבֵּל תַּמָּן ז
לִישַּׁנְהוֹן דְּלָא יִשְׁמְעוּן גְּבַר אֱנָשׁ לִישַּׁן חַבְרֵהּ׃ וּבַדַּר יְיָ יַתְהוֹן מִתַּמָּן ח

על

מפורש

אנשי הצאבה ועם כל זה היו כולם מסכימים בלשון. וזה החלם לעשות [אונד דיעס איזט איהרע ערשטע אונטרנעהמונג], וג"כ נמצאו לכולם עתה זאת ההתחלה שעשו בהסכמת כולם. ועתה לא יבצר מהם, א"כ אין מונע להם מהשלים כוונתם ותהי' אותה ע"ז אשר יבחרו כללית לכל מין האדם ולא יפנה אחד מהם לדעת את הבורא יתברך ולהבין כי יוצר הכל הוא, והפך זה יקרה כשתהי' מחלקת בין האומות בענין אלהי הנכר כי כל אחת מהנה תחשוב שיש אלהי האלהים שכל החלקות מסכימים לדעתו ובו ישלם סדרם וסדר המציאות כאומרו כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים (מלאכי א' י"א), ספורנו. ודקדוק תיבת החלם כבר בארו הרלב"ע שהוא המקור מבעלי הכפל מבנין הפעיל, והמ"ם לסימן הרבים הפועלים דוגמת מ"ם בנסעם לעיל י"א ב', ובלא מ"ם בסוף הנה הוא הָחֵל וכלה (ש"א ג' י"ב) ע"מ הָסֵב שממנו נאמר הֲסִבָּם פ"א הפעל בחירק ובדגשות למד הפעל והי' ראוי להיות כן הַחִלָּם הה"א בח"פ רק נפתח בעבור החי"ת הבא אחריו וכמו הַחִלּוֹתָ להראות את עבדך (דברים ג' כ"ד) וכן בפעלי עלומי העי"ן הַעִירוֹתִיהוּ בצדק (ישעי' מ"ה) הַעִירוֹתִי בכם היום (דברי' ד' כ"ו) ואפילו בבא התימה כן יקרה כמו הַחִיִּיתֶם (במדבר ל"א ט"ו). יבצר, עתיד מבנין נפעל והוא לשון מניעה ונופל על מניעת המחשבה וכן ולא יבצר ממך מזמה (איוב מ"ב ב'). יזמו, אין לו חבר במקרא והמפרשים אמרו כי יזם וזמם שני שרשים בענין אחד לכן טעם יזמו זממו כלומר חשבו: (ז) ונבלה שם שפתם [אונד איהרע שפראכע דאזעלבסט פערווירן], כתב הרלב"ע; כל המדקדקים אמרו שהוא מבנין נפעל כמו ונבקה רוח מצרים (ישעי' י"ט ג') וכן אבלה נבלה הארץ (ישעי' כ"ד ד') וזה רחוק כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירידה, רק ונבלה כמו ונעשה (כלומר שהנו"ן איננו לסי' נפעל כ"א לסי' מדברי' בעדם וכן דעת רש"י) והראי' שאמר בסוף כי שם בלל ה', וזה דקדוקו, הוא מבנין הפעיל (מבעלי הכפל) והי' ראוי להיותו שלם ונבלילה (עם תוספ' ה' בסוף דוגמ' ה' של נרדה) ובבילוע הכפל ונבלה ע"מ ונסבה את ארון אלהינו (ד"ה א' יג ג') ובחסרון הכפל (רצונו בחסרון בילוע הכפל) ונבלה שם, ויפה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבלה ואילו הי' כדברי המדקדקי' (שהו' מבנין נפעל) למה חסרו הנו"ן עכ"ל.

וכן דעת רד"ק במכלול בגזרת הכפולים מבנין הפעיל, ואמר עוד גם יתכן היותו מבנין הקל והי' משפטו בשקל וְנָבֹזָּה בהם (ש"א י"ד ל"ו) והה"א נוספ' כה"א של נרדה עכ"ל וברור הוא שאין הכוונ' ממנו להדגיש ל' של ונבלה דוגמת ז' של ונבזה כמו שבאר עליו רש"ד שהרי הזין של ונבזה רפה בכל הספרי' ובעדות רד"ק עצמו בשרש בזז גם במכלול דף קמ"ג א' בעתיד מבנין הקל שאמר ולפעמים יפול הדגש כמו ונבזה בהם עכ"ל ואולם הכוונה ממנו שהי' ראוי וְנָבֹלָּה בחולם וברפיון הל' דוגמת וְנָבֹזָּה שגם הוא רפה אלא שהוקל המלה עוד ונשתנה החולם לשוא, וכן נראה יותר שהוא מבנין הקל כדי להשוותו עם כי שם בלל ה' שגם הוא מבנין הקל והו' פעל יוצא ולמה נמציא בנין הפעיל במקום שיספיק הקל וזה מחק המדקדק לרדוף לעול' אחר הנמצא והמורגל בכתוב. לא ישמעו, לא יבינו. שפת רעהו, נקראו הדיבורים שפה כי ממנו יצאו: (ח) ויפץ ה' אותם משם

דער

ט וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר׃ עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בָּבֶל כִּי־שָׁם
בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יְהוָה עַל־פְּנֵי
כָּל־הָאָרֶץ׃ פ
י אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד
יא שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל׃ וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
יב וּבָנוֹת׃ ס וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה
יג וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃ וַיְחִי אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
יד וּבָנוֹת׃ ס וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
טו עֵבֶר׃ וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים

וארבע

שום שכל

ומדויקים הויו מתוג וכן בכ"י מתוג מבחוץ וכן ככון בעדות החכמים שהזכרתי לעיל י' י"ח בתיבת הכנעני. **לבנת** ח"ו: (ט) **על כן** בכל ספריכו בטעם גרשיים אבל בכ"י בטעם רביע וכן נראה כי דקדקתי במקרא ומצאתי כל על כן שאחריו טעם מהפך מבלי מתג ביניהם ואחריו פשטא ואחריו זקף קטן, לעולם יהי' על כן בטעם רביע כמו על כן הם צועקים, שמות ה' ח'. על כן הביא ה' עליהם, מ"א ט' ט'. על כן מלוני מואב, ישעי' ט"ו ד'. על כן רחק משפט ממנו, ישעי' נ"ט ט'. וכן כשאחריו דרגא ותביר בתנאי הנזכר כגון על כן ברך ה', שמות כ' י"א. אבל כשיהי' מתג בתיבה אשר בה המהפך או הדרגא אז יוטעם על כן בטעם גרשיים כגון על כן לא הי' ללוי, דברים י' ט'. על כן אנכי מצוך, דברים כ"ד י"ח וכ"ב. גם כשיבוא בין הפשטא והזקף קטן טעם מונח יהי' על כן בגרשיים כמו על כן לבי למואב כחלילים יהמה, ירמי' מ"ח ל"ו. וכשאין שם התנאים האלה יהי' בטעם רביע דוק ותמצא. **הפיצם**, מ"י כתיב: (י) **שנתים**, מלא חד יוד כתיב וכל או' דכוותי': (י"א) **ארפכשד** לי' קמץ זקף וכל אתנחתא דכו', מס"ק, והוא מן א"ב מן חד חד קמץ בזקף כמסר בריש ס' ויקרא: (יג) **ויחי ארפכשד**, במס"ק מסר עליו ג' בטעם עכ"ל. רצונו תיבת ויחי במונח ואחריו רביע ובכל ספריכו גם בכ"י מצאנו ד'

והם

ט עַל־אַפֵּי כָּל־אַרְעָא וּמְנָעוּ לְמִבְנֵי קַרְתָּא׃ עַל־כֵּן קְרָא שְׁמָהּ בָּבֶל אֲרֵי־ נ״י ואתמנעו מלמבני
תַּמָּן בַּלְבֵּל יְיָ לִישַּׁן כָּל־אַרְעָא וּמִתַּמָּן בַּדַּרִינוּן יְיָ עַל־אַפֵּי כָּל־אַרְעָא׃
י אִילֵין תּוֹלְדָת שֵׁם שֵׁם בַּר־מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד יַת־אַרְפַּכְשַׁד תַּרְתֵּין שְׁנִין
יא בָּתַר טוֹפָנָא׃ וַחֲיָא־שֵׁם בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת־אַרְפַּכְשַׁד חֲמֵשׁ מְאָה שְׁנִין
יב וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃ וְאַרְפַּכְשַׁד חֲיָא תְּלָתִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת־
יג יַת־שָׁלַח׃ וַחֲיָא אַרְפַּכְשַׁד בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת־שֶׁלַח אַרְבַּע מְאָה וּתְלַת
יד שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃ וְשֶׁלַח חֲיָא תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת־עֵבֶר׃
טו וַחֲיָא־שֶׁלַח בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת־עֵבֶר אַרְבַּע מְאָה וּתְלַת שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין
ובנן

שום שכל

והם ויחי ארפכשד, ויחי רעו אחרי הולידו, ויחי שרוג אחרי, ויחי נחור אחרי, וכולם כבוכים כן ע״פ משפטי הטעמים ולכן נראה להגיה ד׳ במקום ג׳:
ויחי

רש״י

אותם משם, בעולם הזה מה שאמרו פן נפוץ נתקיים עליהם הוא שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו. ומשם הפיצם, למד שאין להם חלק לעולם הבא וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד בעיקר ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם לכך נאבדו. ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם שנ׳ שפה אחת ודברים אחדים. למדת ששנאוי המחלוקת וגדול השלום: (י) שם בן מאת שנה, בשהוליד את ארפכשד שנתים אחר המבול:
על

מפורש

[דער עוויגע צערשטרייטע זיא פאן דא וועג], פעל יוצא מבנין הפעיל מבעלי עלומי העין ודקדוקו ויפם לעיל ב׳ ח׳ והעבר ממנו הפיץ ועם מ״ס סימן הפעולים בסוף וישם הֱפִיצָם בהשתנות הצרי לחטף סגול בעבור שהנגינה מלרע. ויחדלו, מבנין הקל ונפתח היו״ד בעבור אות הגרון שאחריו וכן יחפשו עולות (תילים ס״ד) יעלזו חסידים (תילים קמ״ט) ונופל אחריו למ״ד השימוש וכן וחדל לעשות הפסח (במדבר ט׳ י״ג) וטעמו יפורש לקמן י״ח י״א על חדל להיות לשרה ע״ש, וטעם ויחדלו לבנות העיר, חדלו להשלימה כי כבר בנו קצת העיר וקצת המגדל כדכתיב אשר בנו בני האדם. (ט) בבל, לדעת רא״בע שתי מלות והאל״ף חסר וכן בְּגַד (לקמן ל׳ י״א) ויותר מסתבר שנכפל פ״א הפעל דוגמת בבת עינו (זכרי׳ ב׳ י״ב) שהוא מן בת עין וכן ככה גם כה. ועיין מ״ש לעיל ה׳ כ״ט בקריאת שם נח. הפיצם, דקדוקו בפסוק הקודם: (י) שנתים שתי שנים, והוא ממשקל השנים שפירשנו לעיל א׳ א׳ בתיבת שמים, וכן יוֹמַיִם שני ימים, מָאתַיִם שתי מאות:
וואהתים

טז וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וַיְחִי
יז עֵבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃ וַיְחִי־עֵבֶר
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה
יח וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה
יט וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ׃ וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע
כ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וַיְחִי
כא רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃ וַיְחִי רְעוּ
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד
כב בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
כג אֶת־נָחוֹר׃ וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר מָאתַיִם
כד שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע
כה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־תָּרַח׃ וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־תֶּרַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
כו וּבָנוֹת׃ ס וַיְחִי־תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
כז אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃ וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח
הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת־

לוט

מנחת שי

(כו) **ויחי־תרח** בזקף:

ואת

שום שכל

(טז) **ויחי־עבר**, לי׳ בטעם בענין מס״ק. ודוקא בענין כלומר בפרשה זאת לא נמצאו עוד ויחי פלוני בטעם זקף גדול אבל בפ׳ בראשית יש לו חברים כמו שנמסר לעיל ה׳ ו׳ גבי ויחי שת ועיין מה שכתבתי עליו, ודע כי כל ויחי שהטעם באות ראשון שבתיבה שאחריו הוא זוקף והוי״ו בגעיא

כמו

וּבְנָן׃ וַחֲיָא־עֵבֶר תְּלָתִין וְאַרְבַּע שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת־פָּלֶג׃ וַחֲיָא־עֵבֶר טז יז
בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת־פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃
וַחֲיָא־פֶלֶג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת־רְעוּ׃ וַחֲיָא פֶלֶג בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת־ יח יט
רְעוּ מָאתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַחֲיָא רְעוּ תְּלָתִין וְתַרְתֵּין כ
שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת־שְׂרוּג׃ וַחֲיָא רְעוּ בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת־שְׂרוּג מָאתָן וּשְׁבַע כא
שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַחֲיָא שְׂרוּג תְּלָתִין שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת־נָחוֹר׃ כב
וַחֲיָא שְׂרוּג בָּתַר דְּאוֹלֵיד יַת־נָחוֹר מָאתָן שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַחֲיָא כג כד
נָחוֹר עַסְרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת־תָּרַח׃ וַחֲיָא נָחוֹר בָּתַר דְּאוֹלֵיד כה
יַת־תֶּרַח מְאָה וּתְשַׁע־עַסְרֵי שְׁנִין וְאוֹלֵיד בְּנִין וּבְנָן׃ וַחֲיָא־תֶרַח שַׁבְעִין כו
שְׁנִין וְאוֹלֵיד יַת־אַבְרָם יַת־נָחוֹר וְיַת־הָרָן׃ וְאִלֵּין תּוֹלְדַת תֶּרַח תֶּרַח כז

אוליד

שום שכל

כמו שכתבתי לעיל א׳ ג׳ וכל הספרים המדויקים מסכימים בזה: (כ) **שרוג** מ״ו וכל אורי׳ דכוותא: (כב) **נחור** מ״ו וכל כחור דכור׳ מלא: (כה) **תשע־עשרה** הש״ן בגעיא, כ״כ במ״ג וקטן ומקלת מדויקים וכ״כ בעל ד״א, ורש״ד מתקן לפי דרכו, וכאשר בדקתי אחר חבריו מלאתיו גם בירמיה כ״ב י״ב במ״ג של רפ״ו גם לקמן ל״ז ב׳ בתיבת שבע עשרה שנה ולכן קיימתיו אף כי במקרא כ״י של כ״ד איננו: (כז) **הוליד** את אברם, מלא דמלא כתיב מ״ו ויר״ד וכל אור׳ דכוותיה בר מן א׳ מ״ו וחסר יר״ד וסי׳ וקהת הולד את עמרם, בפ׳ פנחס. **לוט**, מלא וי״ו וכל ליטנא באורי׳ דכו׳ בר מן ב׳ בעינן אחר ומסרא עליהון תרין והסרין וסי׳ ככאת ולט, דויאמר אליהם.

מפורש

(יט) **ומאתים**, הה״א של מאה שבה תי״ו במלת מאתים והי׳ ראוי מָאתָיִם דוגמת שנתים דלעיל פסוק י׳ אלא שהעלימו האל״ף כמנהג: (כה) **ויולד** בנים ובנות, לא הזכיר בשום אחד מאלה העשרה דורות וימות כמו שהזכיר באותם עשרה דורות שמאדם ועד נח כי הם כולם מתו קודם ענין הסיפור המכוון אז והוא המבול אבל אלו היו כולם חיים בזמן שהתחיל ענין הסיפור המכוון בזה והוא השתדלות אברהם אבינו יותר מכל צדיקי הדורות שלפניו לקרוא בשם ה׳ להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו ולמשכם בעבותות אהבת חסד לעבדו שכם אחד: (כו, כז) ויחי תרח שבעים שנה וגו׳, לפי המסופר בספר הישר, אברם לבדו נולד בהיות תרח בן שבעים שנה, וכן סיפר שם;

כח לוֹט׃ וַיָּמָת הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ
באור

שום שכל

אליהם ישראל אביהם. כנאת וגרי ולט, דויש' לאכול לחם: (כח) **מולדתו**, מ"ו כתיב.
באור

רשי

(כח) על פני תרח אביו, בחיי אביו. ומדרש אגדה י"א שעל ידי אביו מת שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו והשליכו לכבשן האש והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו ואם נמרוד נוצח אני משלו וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה אמר להם הרן משל אברם אני השליכוהו לכבשן האש ונשרף וזהו אור כשדים. ומנחם פי' אור בקעה וכן באורים כבדו ה'
ישעי'

מפורש

" ויהי תרח בן שלשים ושמנה שנה ויולד את הרן ואת נחור, וכוש בן חם וגו', ותרח בן נחור שר צבא נמרוד הי' גדול מאד בימים ההם ויקח אשה ותהר ותלד בן, בן שבעים שנה הי' תרח בלדת אותו, ויקרא תרח את שם בנו הנולד לו אברם לאמר בי הרימו המלך בימים ההם ויכשאהו מעל כל השרים אשר אתו. והרן בן תרח אחי אברם הגדול ממנו לקח אשה בימים ההם, בן שלשה ותשע שנים הי' הרן בקחת אותה, ותהר אשת הרן ותלד לו בן ויקרא את שמו לוט, ותהר עוד ותלד בת ותקרא את שמה מלכה ותהר עוד ותלד בת ותקרא את שמה שרי בן ארבעים ושתים שנה הי' הרן בלדתו את שרי היא שנת י"ד לחיי אברם: "

(כח) על פני תרח אביו, לפני תרח אביו שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם (במדבר ג' ד'). באור כשדים, רוב המפרשים אמרו כי הכשדים נקראו כן על שם כשד בן נחור אחי אברהם, והוא עדיין לא נולד וא"כ איך יקרא אור כשדים? ויאמר הראב"ע, הקרוב שהי' לו שם אחר רק משה כתב השם הנודע בימיו עכ"ל. ויותר מסתבר דעת היוסיפון בקדמוניות שלו ספר א' פרק ז' שאמר כי ארפכשד מלך על הכשדים וממנו נקראו כשדים שמה הכלדים עד היום הזה. ונראה ממנו כי מן סוף שם ארפכשד והוא כשד נקראו הכשדים. וכן כתב בעל שלשלת הקבלה דף נ"ג, וא"כ כבר נודע אור כשדים בימי אברהם. ובעבור שאמר הכתוב בארץ מולדתו באור כשדים לכן הסכימו רוב המפרשים כי מקום לידת אברהם גם הוא אור כשדים אבל הרמב"ן ז"ל העלה אחר חקירות רבות שאין הענין כן והאריך בחקירתו בטוב טעם ודעת וכה אמר, " על פני תרח אביו בארץ מולדתו, כתב רש"י בדרך דברי רבותינו תרח קבל על אברהם בנו לפני נמרוד על שבירת צלמיו והשליכהו לכבשן והרן יושב ואמר אם אברהם נוצח אני שלו ואם נמרוד נוצח אני שלו וכשניצל אברהם אמרו לו משל מי אתה אמר להם משל אברהם אני השליכוהו לכבשן ונשרף וזהו אור כשדים, ומנחם פי' אור בקעה וכן על כן באורים כבדו ה' (ישעי' כ"ד ט"ו) וכן מאורת צפעוני (שם י"א ח') כל חור ובקע עמוק יקרא אור, והענין שקבלו רבותי' בזה הוא האמת ואני מבאר אותו, אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים כי אבותיו בני שם היו וכשדים וכל ארץ שנער ארצות בני חם והכתוב אמר ויגד לאברהם העברי לא הכשדי, וכתיב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור (יהושע כ"ד ב') ומלת מעולם תורה כי משם תולדותיו מאז וכתיב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולי' לדבר כי נחור בארץ הי', ואם הי' מקום
תרח

אוֹלֵיד יַת־אַבְרָם יַת־נָחוֹר וְיַת־הָרָן וְהָרָן אוֹלֵיד יַת־לוֹט׃ וּמִית הָרָן כח
עַל

מפורש

תרח אור כשדים בארץ שנער והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדים לא לקח אתו רק אברהם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו א״כ הי׳ נחור נשאר בארץ כשדים, אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא בעבר הנהר והיא נחלת אבותיו מעולם והכתוב אומר בבני שם ויהי מושבם ממשא בואכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כדכתיב בארצותם לגויהם וכתוב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ״ג י״ח) והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם ועליהו בתלמוד כי אברהם נקבא בכותא וזאת העיר איננה בארץ כשדים דכתיב ויבוא מלך אשור מבבל ומכותא ומעוא ומחמת (מ״ב י״ז כ״ד) וכתוב ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כותא עשו את נרגל (שם ל׳) אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ נהרים דכתיב וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור (לקמן כ״ד י׳) שהיא חרן, ועוד חקרנו וידענו ע״פ תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ ההיא כי כותא עיר גדולה בין חרן ובין אשור רחוקה ממדינת בבל ובינה ובין חרן כמו ששה ימים אבל היא נכללת בעבר הנהר בעבור היותה בין ארם נהרים ובין נהר פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור, והנה תרח הוליד בניו הגדולים אברהם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברהם בנו אל ארץ כשדים ושם נולד לו בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שנתיישב בה מכותא וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדים כי שם מולדתו של הרן לבדו והענין הזה המקובל נמצא ג״כ בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה הנבוכים כי הזכירו בספר עבודת האיברים למצרי׳ כי אברם אשר נולד בכותא חלק על דעת ההמון שהיו עובדים השמש ונתן המלך אותו בבית הסוהר והי׳ עמהם בתוכחות ימים רבים שם אח״כ פחד המלך שיפחית עליו ארצו ויסיר בני האדם מאמונתם וגרש אותו אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו, והנה על כל פנים במקום ההוא בארץ כשדים נעשה נס לאברהם אבינו נס נסתר שנתן בלב אותו המלך להצילו ושלא ימיתנו והוציא אותו מבית הסהר שילך לנפשו או נס מפורסם שהשליכו לכבשן האש וניצל כדברי רבותי׳ (וכדברים האלה כתב ג״כ הקדמון החכם פילון העברי בספר דברי הימים לאברהם שהי׳ אברהם נחבש בכותא וניצל, ועוד האריך בדברי מלחמותיו וכבודותיו וכי מלך גדול הי׳) והאל יפתח אותך ר׳ אברהם בקושיותיו שאומר שלא ספר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם וראי׳ בזה וניצלת בו אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספרם לפי שהם חולקים על דעתו והיו חושבים בנסו שהוא מעשה כשפים כענין משה רבינו עם המצרים בתחלת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי הי׳ צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כמו שנתבארו דברי משה רבינו בפסוק וזהו שאמר הכתוב אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, כי בעת הוציאו אותו מאור כשדים הי׳ הרצון לפניו ית׳ שיגדלנו ויתן לו הארץ הזאת ותרח אביו ואברהם הי׳ בלבם מן היום ההוא שניצל שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך כי חרן קרוב להם ועם אחד ושפה אחת לכולם כי לשון ארמית לשניהם ורצו ללכת אל עם אשר לא ישמע ללשונו המלך ההוא ועמו וזהו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען (עיין מ״ש בפ׳ ויגש בפסוק כי פי המדבר אליכם) ויבואו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נצטוה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרן ארצו והוא הלך עם אשתו ולוט בן אחיו ארצה כנען וזהו שאמר הכתוב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען (יהושע כ״ד ג׳) כי בעבר הנהר נצטוה בזה ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען, והנה על דרך דעת רבותינו יהי׳ אור כשדים כפשוטו מלשון חמותי ראיתי אור (ישעי׳ מ״ד י״ו) ואמרו ויצאו אתם מאור כשדים, ותרח לא יצא מן הכבשן אבל אברהם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הנס כמו ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה (דברי׳ ט׳ כ״ב) ואולתם וירצה הכתוב, כי בצאת אברהם מן הכבשן ברחו לבם כולם משם, ולפי׳ באורים

מפטיר
כט בְּאוּר כַּשְׂדִּים׃ וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם
אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־הָרָן אֲבִי־
ל מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין לָהּ וָלָד׃
לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־בְּנוֹ
וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר

כשדים

מנחת שי

(לא) **ואת** לוט, האלף בסגול ובמקף ובלא קדמא. **בן בנו**, בזקף קטן לא ברביע. **שרי** הריש בפתח

שום שכל

באור כשדים, כל אור בהאי ליסנא מ"ו כתיב באורי'. **כשדים**, כל כשדים באורי' ע"י כתיב: (כט) **שם** אשת אברם **שרי**, הרי"ש בקמץ בזקף כמסר ריש פ' ויקרא בהדי א"ב מן חד חד קמץ בזקף. וכן במקרא כ"י נמסר עליו לי' זקף קמץ: (ל) **ולד**, בכל ספרינו הלמ"ד בקמץ ובכ"י בפתח, אכן ממה שאמר רד"ק בשרשו והרא"ב"ע בצחות אות וי"ו שהוא בפלס **חכם** ש"מ שהוא בקמץ. ובמס"ק נמסר עליו לי' וחד **וָלָד**, ש"ב ו' כ"ג. עיין שם בפי' רד"ק ובשרשו ובמנחת שי, גם בצחות אות ו': בחרן

רשי

(ישעי' כ"ו), וכן מאורת לפעוני (שם י"א), כל חור ובקע עמוק קרוי אור: (כט) יסכה, זו שרה על שם שסוכה ברוח הקדש ושהכל סוכין ביופיה (ס"א כמו שנאמר ויראו אותה שרי פרעה), ועוד יסכה לשון נסיכות (וכן הוא בסנהדרין להדיא) כמו שרה לשון שררה: (לא) ויצאו אתם, ויצאו תרח ואברם

מפורש

כבדו ה' (ישעי' כ"ד ט"ו) על דעתי כדבריהם כי הם ההרים הגבוהים ששם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות מהר במרחקים כאשר אמר באיי הים שם ה' אלהי ישראל, והענין שיודיעו בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן מאורת לפעוני (שם י"א ח') החור שלו ששם אורו וחמימתו הגדול כמו שקורא אותו שרף, וראיתי במדרש קומי אורי על כן באורים כבדו ה' במה מכבדין אותו ר' ייצא ב"ר כהנא אמר באילין פנסייא, הן כמו העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בכל מקום אפילו באיי הים לכבוד השם, הרי שהן מלשון אש כפשוטו עכ"ל."

גם בספר הישר סופר הענין אשר הי' לאברהם עם המלך ואיך השליכו לכבשן עם אחיו הרן ואברם לבדו נמלט אבל הרן נשרף והוא בן שמונים שנה ושתים שנה במותו באור כשדים ואברם הי' בן חמשים שנה בצאתו מן האש אשר עשו לו הכשדים הוא אור כשדים על שם המאורע: (כט) ויקח אברם ונחור וגו', תיבת ויקח עונה על אברם גם על נחור. וכן דרך הלשון לומר על רבים בלשון יחיד וענינו כל אחד ואחד וכן ויבוא משה ואהרן (שמות י' ג') ויבוא נח ובניו (לעיל ז' ז') ואם הרבים משני מינים יפול הפועל על הסמוך כמו ותכתוב אסתר ומרדכי

אסתר

כט עַל־אַפֵּי תֶּרַח אֲבוּהִי בְּאַרְעָא יַלְדוּתֵיהּ בְּאוּרָא דְכַסְדָּאֵי׃ וּנְסִיב אַבְרָם
וְנָחוֹר לְהוֹן נְשִׁין שׁוּם אִיתַּת־אַבְרָם שָׂרָי וְשׁוּם אִתַּת־נָחוֹר מִלְכָּה בַּת־
ל הָרָן אֲבוּהָא־דְמִלְכָּה וַאֲבוּהָא דְיִסְכָּה׃ וַהֲוָת שָׂרַי עֲקָרָה לֵית לַהּ
לא וְלָד׃ וּדְבַר תֶּרַח יַת־אַבְרָם בְּרֵיהּ וְיַת־לוֹט בַּר־הָרָן בַּר־בְּרֵיהּ וְיַת־
שָׂרַי כַּלָּתֵיהּ אִתַּת אַבְרָם בְּרֵיהּ וּנְפָקוּ עִמְּהוֹן מֵאוּרָא דְכַסְדָּאֵי לְמֵיזַל
לארעא

מפורש

(אסתר ט'). ובב"ר פ' ל"ח סי' כ' אמרו אברם הי' גדול מנחור שנה אחת ונחור הי' גדול מהרן שנה אחת נמצא הרן קטן מאברהם שתי שנים, שנה לעיבורה של מלכה ושנה לעיבורה של יסכה [היא שרה כמו שאמרו בפ' בן סורר] הרן מוליד לשש שנים ואברם אינו מוליד אתמהא? עכ"ל. גם פילון העברי אמר ויחי תרח בן שבעים שנה ויולד את אברם ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן וישב תרח בחרן עד יום מותו. ובספר הישר הדבר יותר מבואר וכן אמר ויהי בעת ההיא ויקחו נחור ואברם אחיו להם נשים בנות הרן אחיהם שם אשת נחור מלכה ושם אשת אברם שרי, ושרי אשת אברם עקרה אין לה ולד בימים ההם. ובדקדוק תיבת אשה ואשת ונשים ואישות נתקשו החכמים, והנה הראב"ע בפירושו לעיל ב' כ"ג אמר דגשות השין אשה תמורת היוד הנח הנעלם שהוא באיש, ויתכן שהבת דבור אשה דגש ולא רפה שלא להתערב עם אִשָּׁהּ שהוא בעלה כי פעם יחסרו הראות הה"א [כמו ויקרא לָהּ נבח, במדבר ל"ב מ"ב. וַיִּשָּׁבַהּ לא הפך לבן, ויקרא י"ג ד'. ודומיהן שהה"א בלא מפיק והיא לשי' נקבה], ונשים מן אנוש ואנשים עכ"ל. וכ"כ רד"ק בשרשים שרש איש והוסיף ואמר ובסמוך הוקל [רצונו שנפל הדגש מן השין] אֵשֶׁת אורי', אשת מדינים, ולפעמים בא אשת במוכרת נפל אשת (תילי' נ"ח) אשת יפת תאר (דברים כ"א) ועם הכינויים אשתי אשתו אשתך כולם בחירק ובא בסגול האלף אֶשְׁתְּךָ כגפן פורי' (תילי' קכ"ח) והקבוץ מן אשה אִשּׁוֹת הזמה (יחזקאל כ"ג מ"ד) אבל נשים הוא משרש אנוש עכ"ל. ובשרש אנוש אמר ואפשר שתהי' אשה מזה השרש והדגש לחסרון הנון והראוי אִנְשָׁה ובא הקבוץ אשות הזמה עכ"ל. ולזה הסכים רש"ד. והנראה לי בדקדוקו אפרש בעז"ה בס' דברי' כ"א י"א בפסוק אשת יפת תאר: (ל') עקרה, האשה שאינה יולדת נקראת עקרה. וכן האיש שאינו מוליד נקרא עקר ואפשר שנקראת כן שנעקר בה דבר שאינה יכולה לקבל הזרע וכן האיש שאינו מוציא הזרע כמשפט, רד"ק בשרשו. אין לה ולד, הוי"ו תמורת היו"ד והוא שם בפלס חכם. והוא לתוספת ביאור, וכן ואשתו עקרה ולא ילדה (שופטים י"ג ב') דמנוח, רד"ק. ולפי מה שכתבתי לעיל א' י"ב כי רוב בעלי פ"י אינם באמת כ"א בעלי פ"ו לכן בא ולד על עיקרו: (ל"א) ויקח תרח את אברם בנו וגו', ממה שאמר כי תרח לקח את אברם בנו ש"מ שתרח הי' העיקר ואברם אחרי אביו ובעצתו יצא מאור כשדים ואתו שפירש

הרמב"ן

כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃
לב וַיִּהְיוּ יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח
בְּחָרָן׃ פ

מנחת שי

בפתח: (ל״ב) **בחרן**, כתב רש״י נון הפוכה וכו׳, וכן כתוב במסרת הדפוס, וכתב א״ת שלא ידע מאי הפוכה כי בכל הספרים היא ישרה בלי שום שינוי, ובספר קדמון מצא שיש בראשה תג ומסר עליו ן̇ דאקים ראשיהון י״ז באוריתא ואולי זהו הפוכה כי כשתהפכנה יראה התג כרגל הנו״ן עכ״ל. ול״נ שההיפוך האמתי הוא מה שמצאתי בספר תאגי וגם בתיקון ס״ת ישן כזה **בחרן** וכתוב בריש ס׳ תאגי שיש בתורה י״ז נוני״ן בצורה זו דלא לייני ועקים ראשיהון לבתריהון וכן מצאתי אחת לאחת למנות חשבון ור׳ עקיבא בן יוסף שהי׳ דורש כתרי אותיות הי׳ קורא לנון זו ן מגולגלת ודרש עלי׳ שכל מי שיש בידו ענוה ושפלות המות הקב״ה מגדלו ומנחילו חיי העה״ב שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת חטא, ובדפוס קטן משביוניטא היא הפוכה ממש ושיבוש הוא, ועיין מה שכתב בזה הרשב״א ז״ל בתשובה הביאה מהר״י קארו בטור י״ד סוף סי׳ רע״ב ורבינו בחיי:

שום שכל

(ל״ב) **בחרן** ענין נו״ן הפוכה עיין מנחת שי ומכתב מאלי׳ ותיקון סופרים לרש״ד. ובמקרא כ״י של כ״ד כתיב **בחרן** בצורה זאת, הראש של הנו״ן כדמות יו״ד מעט והרגל הי׳ נוגע מעט בצד השמאל והולך ופונה אל צד הימין ולמטה. ולא מסר עליו מידי. ודע כי בכתב יד הנזכר אין כאן פתוחה כ״א סדורה, ונוראה כפי שהיא שם תיבת בחרן מסיים באמצע השיטה ואח״כ יש שם פתוחה שורה שלימה ובתוך בה סדורה ובראש שורה השלישית מתחיל ויאמר ה׳ אל אברם:

(א) וממולדתך

לך לך

מספר פסוקי סדר נח ע״פ המסרה קנ״ג בצלאל סימן

רשי

ואברם עם לוט ושרי: (לב) וימת תרח בחרן, לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מס׳ שנה שהרי כתוב ואברם בן ע״ה שנה בצאתו מחרן ותרח בן ע׳ שנה היה כשנולד אברם הרי קמ״ה לתרח כשיצא אברם מחרן עדיין נשארו משנותיו הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו הכתוב מת. (ס״א ועוד), שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים והצדיקים אף במיתתן קרוים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי. בחרן, הנו״ן הפוכה לומר לך עד אברם חרון אף של מקום:

לך לך

מפורש

הרמב״ן לקמן ריש פרשה, והיוסיפון בקדמוניות שלו ס׳ א׳ פ׳ ז׳ אמר שהי׳ תרח קן באור כשדים בעבור שקרה לו שם מיתת בנו ולכן יצא משם, ולדעת הרמב״ן שהעתקנו לעיל יצא מפחד המלך, ויתכן שזה וזה גרמו, אבל מצות השם לאברהם לא היתה כ״א בחרן וכמו שנפרש לקין בפרשה. כלתו [שנור], ונן כלה

בפלס

לְאַרְעָא דִכְנַעַן וַאֲתוֹ עַד־חָרָן וִיתִיבוּ תַמָּן׃ וַהֲווֹ יוֹמֵי־תֶרַח מָאתָן וַחֲמֵשׁ לב
שְׁנִין וּמִית תֶּרַח בְּחָרָן׃ ואמר

מפורש

בפלם חמה מבעלי הכפל, ונקראת אשת הבן כלה לחמיה ולחמותה כל ימי' כמו שנקראה בעל הבת חתן כל ימיו לחותנו ולחתנתו. ויצאו אתם, ויצאו לוט ושרה שהיו אח ואחות עם תרח ואברם שהיו ראשים ועיקר. וישבו שם, נתעכבו שם. ועזב אברהם את אביו שם במצות השם והלך לו אל ארץ כנען כמפורש בפסוקים להלן: (ל"ב) וימת תרח בחרן, לא מת תרח כ"א אחר ששים שנה אחרי כן כמו שהוכיח רש"י ז"ל לכן פי' הראב"ע שפ' לך לך שאמר השם לאברהם קודם זה הפסוק שהוא ויקח תרח ואין מוקדם ומאוחר בתורה, והנכון לפי פשוטו כמ"ש הרמב"ן שזה מנהג כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו ואח"כ חוזר ומתחיל בענין הבן בכל הדורות, כך נהגו הכתובים והנה נח בעצמו בימיו של אברהם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם עכ"ל. וכן כתב פילון העברי שהעתקנו לעיל פסוק כ"ט. וכן בספר הישר סופר הענין באופן מסכים עם כל הכתובים כולם אלא שהכתובים קצרו ענינים רבים, ולפי המסופר שם כבר יצא אברם מחרן קודם מיתת אביו וחזר שם לראותו אחר כמה שנים ובהיותו שם בא הציווי אל אברם שנית ללכת מארצו וכן ספר; "וישב אברם בחרן שלש שנים, ויהי מקץ שלש שנים וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ואשר הצלתיך מכף כל אויביך, ועתה אם שמוע תשמע בקולי והשלחתי את ברכתי בכל מעשה ידיך ולא תחסר דבר, עתה קום קח את אשתך ואת כל אשר לך ולך לך ארצה כנען וישבת שם בארץ כנען ושם אהי' לך לאלהים ואברכך, ויקם אברם ויקח את אשתו ואת כל אשר לו וילך ארצה כנען כאשר דבר אליו ה', ואברם בן חמשים וחמש שנים בצאתו מחרן (זהו יציאתו ראשונה) ויבוא אברם ארצה כנען וישב וכו', בעת ההיא מקצה שלש שנים לשבת אברם בארץ וימת נח בשנה ההיא הוא שנת חמשים ושמונה שנה לחיי אברם, ויהיו כל ימי נח אשר חי תשע מאות שנה וחמשים שנה וימת, וישב אברם בארץ כנען הוא ואשתו וכל אשר לו וכל האדם אשר ברגליו וכל הנלוים אליו מבני הארץ, רק נחור אחי אברם ותרח אביו ולוט בן הרן וכל אשר להם ישבו בחרן, בשנת חמש שנים לשבת אברם בארץ כנען פשעו אנשי סדום ועמורה וכל ערי הככר מתחת יד כדרלעמר מלך עילם וכו' ויהי בשנת חמש עשרה שנה לשבת אברם בארץ היא שנת שבעים שנה לחיי אברם וירא ה' אל אברם בשנה ההיא ויאמר אליו אני ה' וגו', בעת ההיא שב אברם וילך חרנה לראות את אביו ואת בית אביו ואת אמו, וישב אברם הוא ואשתו וכל אשר לו חרנה וישב שם בחרן חמש שנים, וילכו עוד אחרי אברם אנשים רבים מאנשי חרן כשבעים ושתים איש, וילמדם אברם את מוסר ה' ואת דרכיו וילמד אותם לדעת את ה', בימים ההם נראה ה' אל אברם בחרן ויאמר אליו הלא דברתי אליך זה עשרים שנה לאמר לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך וכו' עכ"ל." ולפי הסיפור הזה נתיישבו כמה קושיות נתקשו בה החכמים בפרשה הסמוכה וכמו שנבאר שם. גם בעל סדר עולם מסכים עם הסיפור הנזכר וכן שנינו שם, אברהם אבינו הי' בשעה שדבר עמו הקב"ה בין הבתרים בן ע' שנה שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה יצאו כל צבאות ה' (שמות י"ב מ"א, וע"ש פי' רש"י ורשב"ם ואב"ע) וחזר לחרן ועשה שם ה' שנה שכן הוא אומר ואברם בן ע"ה שנה וכו' עכ"ל. וכן אמרו בב"ר לך לך שני פעמים אחד מארם נהרים ומארם נחור ואחד שהפריחו מבין הבתרים והביאו לחרן, ע"כ. ועיין שם יפה תאר:

(א) ויאמר

סדר לך לך

יב א וַיֹּאמֶר יְהוָה֙ אֶל־אַבְרָ֔ם לֶךְ־לְךָ֛ מֵאַרְצְךָ֥ וּמִמּֽוֹלַדְתְּךָ֖

ב וּמִבֵּ֣ית אָבִ֑יךָ אֶל־הָאָ֖רֶץ אֲשֶׁ֥ר אַרְאֶֽךָּ׃ וְאֶֽעֶשְׂךָ֙ לְג֣וֹי גָּד֔וֹל

מנחת שי

(א) לך לך, פתוחה: מברכיך

שום שכל

(א) וממולדתך, מ"ו כתיב. וכל ליסנא בחורייתא דכוותיה. אראך, הכ"ף דגוש. מכלול דף כ', ול"ט, וס"ה: (ג) ואברכך, דין כתיב כן בלא ה"א בסוף, אבל חברו ואברככה

רשי

(א) לך לך, להנאתך ולטובתך. ושם אעשך לגוי גדול. כאן אי אתה זוכה לבנים. ועוד שאודיע טבעך בעולם: (ב) ואעשך לגוי גדול, לפי שהדרך גורמת לשלשה דברים ממעטת פריה ורבי' וממעטת את הממון וממעטת את השם לכך הוזקק לשלשה ברכות הללו שהבטיחו על הבנים על הממון ועל השם, (ס"א והוא ואגדלה שמך הריני מוסיף אות על שמך שעד עכשיו שמך אברם מכאן ואילך אברהם, ואברהם עולה רמ"ח כנגד אבריו של אדם ברש"י ישן). ואברכך, בממון ב"ר. והיה ברכה, הברכות נתונות בידך עד עכשיו היו בידי ברכתי לאדם ונח ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפוץ ב"ר. דבר אחר ואעשך לגוי גדול, זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך, זה שאומרי' אלהי יצחק. ואגדלה שמך, זה שאומרים אלהי

מפורש

(א) ויאמר ה' אל אברם [דער עוויגע האטטע אבר צו אברם געשפראכן], טעם ויאמר וכבר אמר דוגמת ויאמר ה' הן עם אחד שפירשנו לעיל י"א ו', כי כבר בא אליו הציווי כמו שכתבנו בפ' שלפני זה. לך לך, פי' רש"י להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים. ויאמר עליו הרמב"ן ואין צורך כי משפט הלשון כן, וכן הגשם חלף הלך לו (ש"ה ב' י"א) אלכה לי אל הגדולים (ירמי' ה' ה') קומו ועברו לכם את נחל זרד (דברים ב' י"ג) ורובם ככה עכ"ל. ויאמר המתרגם האשכנזי נראה שאין כאן מחלוקת כי גם הלועז יוסיף לפעמים הכינוי במקום שאין צורך בו כל כך ויראה מגלויו בתחלת המחשבה שאינו אלא תיקון הלשון ואולם אם תדקדק בו היטב תמצא על הרוב שיהי' בנסתרו ענין הצורך וההטבה למי שאליו הכינוי, שימלא בו חפצו ורצונו ישמר על ידו מן הנזק או יגיע אל המבוקש ממנו, ואף במאמר הגשם חלף הלך לו יש בו מענין הסוראה הזאת כי היא מליצה שירית כאלו ברח הגשם מפני עת הנצנים והזמיר והלך לו אל אקלי' [קליאמ] אחר לרדת שם להשלים טבעו שהוא חפצו ורצונו והטבה אליו, ולזה פירש"י גם כאן לך לך להנאתך ולטובתך וכו'. ודע כי כל לשון הליכה הבא בלשון עבר הוא משרש הלך והבאים בלשון עתיד רובם משרש ילך ובאו ע"ד ירד ישב ויסי' הלך וילך שני שרשים בענין א', כן כתבו המדקדקים וכבר העירותי עליו לעיל ד' ט"ז, והציווי גם הוא לֵךְ מעמנו (לקמן כ"ו י"ו) ע"מ רֵד, וכשיסמך במקף למלה זעירא ישתנה הצרי לסגול. וכן לֶךְ־רֵד (שמות י"ט כ"ד), וְשֶׁב־שָׁם

לקמן

יב א וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם אִיזֶל־לָךְ מֵאַרְעָךְ וּמִיַּלְדוּתָךְ וּמִבֵּית אָבוּךְ לְאַרְעָא
ב דִּי אַחֲזִינָּךְ׃ וְאַעְבְּדִינָּךְ לְעַם סַגִּי וַאֲבָרְכִינָּךְ וְאַרְבֵּי שְׁמָךְ וּתְהֵא

מברך

מפורש

(לקמן ל"ה א'), ועוד אדבר בו בהקדמה בעז"ה. מארצך וגו', ז"ל הרמב"ן ;

" מארצך וממולדתך, כתב רש"י והלא כבר יצא משם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו הקב"ה התרחק עוד מבית אביך, ור"א פי' וכבר אמר השם אל אברם לך לך מארצך כי הדבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם צוהו לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם, ואיננו נכון כי אם הי' כן הי' אברהם עיקר הנסיעה מבית אביו במלות אלהים ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו והכתוב אמר ויקח תרח את אברם בנו יורה כי אברם אחרי אביו ובעצתו יצא מעיר כשדים ללכת ארצה כנען, ועוד כי הכתוב שאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען (יהושע כ"ד ג') הי' ראוי שיאמר ואקח את אביכם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען כי משם לוקח ושם כלטוה בזה, ועוד יקשה עליהם כי אברהם בצוותו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך (לקמן כ"ד ד') והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור א"כ היא ארצו ומולדתו ושם כאמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי (שם ל"ח) כי שם בית אביו ומשפחתו שהיא מולדתו לא כאשר השתבש ר"א לומר אל ארצי הרן ומולדתי אור כשדים, והנה הוא האומר כאן כי באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך והנה הי' לו ארצות רבות ? אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה כי חרן היא ארצו ושם מולדתו והיא ארץ אביו מעול' ושם נצטוה לעזוב אות', וכך אמרו בב"ר לך לך, אחת מארם נהריי ואחת מארם נחור, וטעם להזכיר ארצך ומולדתך ובית אביך כי יקשה על האדם לעזוב ארצו אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכש"כ כשהיא ארץ מולדתו ששם נולד וכש"כ כשיש שם כל בית אביו ולכך הוצרך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של הקב"ה : "

אשר אראך [דאס איך דיר צייגן ווערדע], לדעת כל המדקדקים אראך מבנין הפעיל והכ"ף לשי' הפעול. והוא קשה שהי' לו לומר אראה לך בלמד סימן הגבול שאליו [דאטיו], אכן האמת שאין טעם לשון ראי' בבנין הפעיל כטעם [צייגן] שבל"א כ"א כטעם [זעהן אסזן], והוא יוצא לשנים פעולים אל הדבר הנראה והאיש הרואה ושניהם פעולים מן המראה עיין מ"ש לעיל ד' י"א על ועירד ילד, ובפ' תרומה בפסוק ככל אשר אתה מראה בהר (שמות כ"ה מ') אבררהו ביתר ביאור בעז"ה. ואולם נדגש הכף לחסרון הנון כמו שכתבתי לעיל ג' ט', וכן אני אראך מה המה (זכרי' א' ט') את קולו ליסרך (דברי' ד'), לקללך (דברי' כ"ג) ואחרים רבים : (ב) ואעשך, מבנין הקל מגזרת עשה והי' ראוי הע"ין להיות בשוא פשוט דוגמת קוף היקרך

במדבר

תועלות

התועלת הראשון המגיע מזה הספור הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיקל להפרדו מארצו וממשפחתו ומבית אביו ללכת במקום שיאות לו יותר ההגעה אל שלמותו לפי שלזה התכלית נברא :

התועלת השני הוא במדות והוא שראוי לאדם שישתדל בכל עוז שיהיו אוהביו רבים ומשנאיו מעטים כי בזה ישלם הקבוץ המדיני הלא תראה שאברם השלים זה

ג גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃ וַאֲבָרְכָה
מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת
ד הָאֲדָמָה׃ וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ
לוט

מנחת שי

(ג) **מברכיך**, גלגל (מוכח) בבי״ת. **ואברכה מברכיך**, כן ל״ל ביו״ד. מלאתי כתוב בנוסחא כ״י מסרה וז״ל כל לשון ברכה דטעם בבי״ת נקראת הרי״ש לעולם בשוא בלא פתח כמו וְהִתְבָּרְכוּ בו, תילים ע״ב. וכל לשון ברכה דטעם בכף לעולם נקראת הרי״ש בשוא ופתח כגון ואברכה מְבָרְכֶיךָ וכל דומים להון בר מן חד ולעליא בִּרְכַּת׳ וּלְעַלְּאָה קרי, דכיאל ד׳ עכ״ל. וכן כתב ר׳ אלי׳ המדקדק בפ׳ שירה ובעל לוית חן בפרק ח׳ מהשער השני, וכן כתב גם בלשון אבילה בשהטעם בלמד כמו בעלבון תאכלנה וכמ״ש שם, וכן במלה שיש בה שתי אותיות דומות והראשונה ראוי להנקד בשוא אז תנקד בחטף כמו רבבות אלפי ישראל, וכן בהררס שעיר לפי מקצת ספרים כמו שכתב ר׳ אלי׳ בספר ההרכבה אות הבי״ת במלה זו, וכתבו שיש מהן יוצאים מן הכלל, ובמכלול דף ל״ד כתב ז״ל, ופעמים יבארו שתיהן אע״פ שתקדים להם תנועה קטנה אבל ישימו מאריך עם התנועה הקטנה ובאות הראשונה מן הדומות שוא ופתח, כמ״ש במזמור י״ז על ממתים ובפ׳ בהעלותך על אלת רבבות, ואנכי לא ידעתי איזה יכשר יהיה או זה או אם שניהם טובים, ואני כתומי אלך בדרך הספרים שהם כולם בשוא לבד והמדקדק לקרותן כהוגן תבא עליו ברכה:

לבית

שום שכל

ואברכבה לפני ה׳ לפני מותי דפ׳ תולדת דין כתיב מלא ה״א. **והיה** ברכה, בכל ספרינו הה״א בשוא לבד בזה ובכל חמשת חבריו השנוים במסרה, אכן במקרא כ״י של כ״ד הה״א בחטף סגול, ונראה שגם הרב רד״ק הי׳ קורא כן. כי כן אמר בהדיא במכלולו בגזרת נחי ל״ה, הלווי אם פ״א הפעל אות גרונית פא הפעל בשוא ופתח כמו עלה אלי, וכו׳, או בשוא וסגול הֱוֵה ארץ (איוב ל״ז) הֱוֵה שם (שמות כ״ד) וכו׳ עכ״ל, גם מדברי הנקדן נראה בכה וצ״ע: (ג) **ואברכה מברכיך**, בכל המדויקים הרי״ש של מברכיך בשוא ופתח ולא כן הריש של ואברכה ולפי מסרת כ״י שהעתיק הע״ש ז״ל ל״ל שניהם בשוא ופתח ובמקרא כ״י של כ״ד שניהם בשוא ופתח כדין וכן מלאתי במסרת בן אשר שאמר כל לשון ברכה, עם בי״ת משוכה, ובו הטעם תמוכה, לעולם איכה כרוכה, כמו והתברכו בו, ירמי׳ ד׳ ב׳. ברכו נא, ד״ה א׳ כ״ט כ׳. ויתברכו בו, תילי׳ ע״ב. ואם טעמה על כף נסוכה, בפתחא ארוכה, כקשת דרוכה, כגון ואברכה מברכיך, ברבכי גם אני, לקמן כ״ז, ברכו ה׳, שם. חוץ מאחד, במקרא מיוחד, על כף טעמו, והוא כרוך (כי איכו כרוך) בכעמו, ולעליא ברכת, דכיאל ד׳ ל״א, עכ״ל. וכן כתב בלשון אבילה כמו שהעתקתי לעיל ג׳ י״ז. ואמרו מדברים ונאמנת הולה נראה. ברור כי גם הריש של ואברכה דינו בח״פ כמו שהוא במקרא כ״י באמת. **מברכיך**, ג׳ מלאי׳ בליסנא מ״י וסי׳ ואברכה מברכיך, ומברכיך ברוך דפ׳ תולדו׳, מברכיך ברוך דפ׳ בלק. **אאר** ח״ט: (ד) **אליו**,

כל

רש״י

אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולן תלמוד לומר והיה ברכה בך חותמין ולא בהם: (ג) מארך,

והלא

ג מְבָרְכָךְ: וַאֲבָרֵךְ מְבָרְכָךְ וּמְלַטְטָךְ אֵילוּט וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כֹּל זַרְעִית
ד אַרְעָא: וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא דְּמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ וַאֲזַל עִמֵּיהּ לוֹט וְאַבְרָם בַּר
שבעין

ר ש י

והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד לחרן? אלא כך אמר לו, התרחק עוד משם וצא מבית אביך. אשר אראך, לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו ולתת לו שכר על כל דבור ודבור כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק (בראשית כ"ג) כיוצא בו על אחד ההרים אשר אומר אליך (שם) כיוצא בו וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך (יונה ג'): (ד) ונברכו בך, יש אגדות רבות וזהו

פשוטו

מ פ ו ר ש

(במדבר י"א כ"ג), ונכתב בפתח קטן בעבור היותו גרונית וכמוהו אענך בסתר רעם (תלים פ"א) ועיין לעיל ב' י"א. והיה ברכה, טעמו והיה איש ברכה שתהא הברכה מצוי בכל אשר תעשה, וכן ביום ההוא אשים את ישראל ברכה בקרב הארץ (ישעי' י"ט כ"ד) והי' כאשר הייתם קללה בגוים כן אושיע אתכם והייתם ברכה (זכרי' ח' י"ג) ועיין שוב שכל גם מה שפירשתי לעיל ג' ז' על עירומים: (ג) מברכיך [דיא דיך זעגנן], לשון רבים. ומקללך [ווער דיך פֿלוכט] לשון יחיד, ללמדך שהמברכים מרובים על המקללים. ואפשר שרמז בהמברכים על אוהביו וריעיו אשר עשה בחרן ורמז בהמקלל על נמרוד שהקל בו כמו שסופר במה שקדם. אאר, עתיד מבנין קל מן הכפולים כי שרשו ארר ומשקלו אסב. ונברכו בך [אונד אין דיר ווערדן זיך זעגנן], כן דעת המפרשים שהוא מלשון ברכה דוגמת והתברכו בזרעך (לקמן כ"ב י"ח) וכן נראה דעת אונקלוס שתרגם שניהם ויתברכון בדילך ויתברכון בדיל זרעך, ולדעת הראב"ע יש קצת הבדל ביניהם כי כן אמר לקמן י"ח י"ח. ונברכו בו, מבנין נפעל וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו, ומלת והתברכו איננו כן רק הם מתברכים בו (ויתכן שלא יהי' כן, כמו שכתב בלחות שער בנין התפעל) עכ"ל. אכן בעבור שלא מצאנו בכל המקרא לשון ברכה כ"א בבנין הכבד הדגוש ובהתפעל שגם הוא דגוש ולא מצאנוהו במשקל קל לעולם כ"א בתיבת ונברכו לכן האמת הברור שאיננו מלשון ברכה כ"א מלשון מבריך ומרכיב כלומר בך יתערבו משפחות שרי הארץ ולא תחשב כנכרי וגר ביניהם, ולפיכך כתיב משפחות האדמה. וכן פי' רשב"ם לקמן כ"ח י"ד אלא שהשתבש שם המדפיס וכתב שהרי משקל רם הוא וצ"ל משקל רפה הוא: (ד) בצאתו מחרן, פעם שני' וכן נמצא בסדר עולם ובספר

תישר

ת ו ע ל ו ת

השלמות המפורסם בשייעדו השם יתעלה שיברך מברכיו ויאור מקללו והנה זכר מברכיו לשון רבים להיות אוהביו רבים ומקלליו בלשון יחיד להיותם מועטים:

התועלת הג' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שישתדל בשמירת הקניינים

 להיותם

לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃
ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־
כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן
ו וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ וַיַּעֲבֹר
אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי

אז

שום שכל

כל אליו מ״י: (ה) **רכושם**, מ״ו. וכל ליתא דרכושם דכו׳ מלא במ״א חסר וסי׳ יהי׳ לבהמתם ולרכשם דפ׳ מסעי. **רכשו**, הכף קמץ בזקף: (ו) **ויעבר**, כל **יעבר ויעבר תעבר תעברו נעבר ונעבר** ח״ו כתיבין. **אלון** מורה, ח״י ומ״ו כתיב ודכוו׳ תרין בשום בר כש וסימן ובני זבולן סרד ואלון דויגש, לאלון משפחת האלני דפנחס. **מורה** מ״ו, וכל אוו׳ דכו׳ במ״ב ח״ו, חד מכהון בהדין ענינא וסי׳ מול הגלגל אצל אלוני מרה, דראה אנכי, וחד בענין אחר וסי׳ בנכו זה סורר ומרה. **והכנעני**, הה״א בגעיא בכל המדויקים

כאברו

רשי

פשוטו, אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה (שם מ״ח, עיין מפורש): (ה) אשר עשו בחרן, שהכניסן תחת כנפי השכינה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום (לכך כתיב אשר עשו) ופשוטו של מקרא עבדים ושפחות שקנו להם כמו עשה את כל הכבוד הזה (בראשית י״ג, לשון קנין), וישראל עושה חיל (מדבר כ״ד) לשון קונה וכונס: (ו) ויעבור אברם בארץ, נכנס לתוכה. עד מקום שכם, להתפלל על בני יעקב כשיבאו לשכם. אלון מורה, הוא שכם הראהו הר גריזים והר עיבל ששם קבלו ישראל שבועת התורה. והכנעני אז בארץ, היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח את הארץ לבניו שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (בראשית י״ג) לפיכך ויאמר אל אברם

לזרעך

מפורש

היסר שהעתקנו לעיל: (ה) **ואת כל רכושם** [זוכד אוז זיהר גוט], מקנה הבהמה וכסף וזהב וכל המטלטלים זולת האדם נקרא רכוש, והעד תן לי הנפש והרכוש קח לך (לקמן י״ד כ״א). אשר עשו, לשון אסיפה וקנין. ויבואו ארצה כנען, כלומר באו עד גבול ארץ כנען, וזהו שאמר אחריו ויעבור אברם וגו׳: (ו) **ויעבר** אברם בארץ, נכנס לתוכה כמו שפירש״י, והורה עוד שיש הפרש בין לשון עברה שאחריו שימוש מלת את ובין אשר אחריו שימוש הבי״ת, כי עם מלת את ענינו העברה מקצה לקצה כמו ויעבור את מעבור יבוק (לקמן ל״ב כ״ג), ויעבור את הנהר (לקמן ל״א כ״א), אבל עם שימוש הבי״ת ענינו הכניסה לארץ גם ההתהלכות בארץ דוגמת ויעבור בכל ארץ מצרים

לקמן

ה שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין בְּמִפְּקֵיהּ מֵחָרָן׃ וּדְבַר אַבְרָם יַת־שָׂרַי אִתְּתֵיהּ וְיַת־
ו לוֹט בַּר־אֲחוּהִי וְיַת־כָּל־קִנְיָנְהוֹן דִּי קְנוֹ וְיַת־נַפְשָׁתָא דְּשַׁעְבִּירוּ לְאוֹרַיְתָא
בְּחָרָן וּנְפַקוּ לְמֵיזַל לְאַרְעָא דִּכְנַעַן וַאֲתוֹ לְאַרְעָא דִּכְנָעַן׃ וַעֲבַר אַבְרָם
בארעא

מפורש

(לקמן מ"ח מ"ו) ובעבור שבפסוק הסמוך אמר שהיה בא עד גבול ארץ כנען לכן פירוש ויעבור נכנס לתוכה. עד מקום שכם, בעבור שמ"ס מקום בשוא סמוך אל שכם לכן ברור כי שכם הוא שם איש לא שם מקום, וטעמו מקומו של שכם, ולא מצאנו בכל המקרא שיאמר מקום ירושלים מקום ציון וכדומה כמו שלא תאמר עיר ירושלים עיר ציון כאשר הוכיח הרב רשב"ם (לקמן ל"ג י"ח) ולכן פי' הראב"ע שמשה קראו כן בשם הנודע בימיו כי בימי אברהם עדיין לא נולד שכם. עד אלון מורה [ביז אן דען האין פאן מורה], אלון שם מישור בלשון יחיד ומצאנו גם אלוני מורה (דברים י"א ל'), ועיין לקמן י"ד ו' איל פארן. מורה שם האיש או שם העיר, ויאמר הרמב"ן אלון מורה זהו במקום שכם ונקרא ג"כ אלוני מורה ושם הר גריזים והר עיבל בשכם וקרוב לירדן שבאו שם בתחלת ביאתם לארץ, אבל אלוני ממרא הוא מקום אשר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן, ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב אלוני ממרא, שם ממרא הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנאמר והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכל ואחי ענר (לקמן י"ד י"ג), וכל אלון מורה ואלוני מורה נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו מורה אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה, וכשיזכיר הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר כמו שנאמר ויבוא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון (לקמן ל"ה כ"ז) על פני ממרא הוא חברון (לקמן כ"ג י"ט) כי האיש אשר לו אלוני נקרא ע"ש העיר. ואולם בספר הישר אמר אלוני מורה הוא אלוני ממרא. והכנעני אז בארץ, לדעת רש"י ומפרשים אחרים ארץ ישראל בחלקו של שם נפלה והכנעני הי' הולך וכובש ממנו אז, ואין כן דעת הרמב"ן לקמן י"ד י"ח, ולפי הפשט נראה והכנעני אז בארץ שהי' יושב אז בתקפו ובגבורתו בארץ, והפסוק הבא אחריו לעד שאמר והכנעני אז יושב בארץ כלומר שהי' מיושב שם במבצר ומגדל וקשה לגרשו משם ולכן הבטיח השם לאברהם שבחזקתו וגבהו יפול ביד בניו והם יגרשוהו וזהו שסמוך
לו

תועלות

לסיותם הכרחיים לאדם בשמירת גופו ולהעמדתו הלא תראה שאברהם אבינו עם שכבר הבטיחו ה' שיברכהו לא קצר מפני זה בשמירת קנייניו אבל הביאם עמו כלם והעירנו על זה באמרו שכבר הביאו עמהם כל רכושם אשר רכשו:

התועלת הד' הוא בדעות, והוא שכבר הודיענו בזה הספור יעוד ה' יתעלה לאברהם שינחלו בניו את הארץ לפי שכבר נזכר בתורה במקומות רבים שכבר יעד השם
לאבות

ז אָז בָּאָרֶץ׃ וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן
ח אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃
וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־
אֵל

מנחת שי

(ח) **לבית אל**, מס׳ סופרי׳ אלו שמות הנחלקים בית אל וכו׳, רבי יוסי אומר אין נחלקים, ובירושלמי פ״ק דמגילה כמנה עם השמות שהם נחלקים בלא פלוגתא וכך הם כולם ברוב הספרי׳, ובס׳ ישן כ״י כתוב לא ליפסיקינהו בתרין שיטין. **ויט אהלה**, חד מן ד׳ כתיב הא, ועיין ריקמאט, ובב״ר סוף פ׳ ל״ט א ה ל ה כתיב מלמד שנטע אוהל שרה תחלה ואח״כ נטע אוהלו, עיין יפה תאר

שרש שכל

(ז) **וירא**, כ׳ בקריאה כחברו לעיל י׳ י״ח: **לזרעך**, הזי״ן במקף כמסרו בפרש׳ שמיני. כמו שהשכלתיך לעיל ז׳ ח׳. ולולי המקף הי׳ הזי״ן בגעיא, וכן הוא במקרא כתיבת יד. **הנראה**, כל ספר בראשית הַנִּרְאֶה האל״ף בסגול וכל שאר קריא הנִרְאָה בקמץ כמסר בסוף המערכת בשטה חלופין כל קריא חדא מלה וכל ספר חילוף לה וסי׳ וכו׳: (ח) **אהלה**, חד מן ד׳ דכתבין ה״א

רשי

לזרעך אתן את הארץ הזאת עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (ז) ויבן שם מזבח, על בשורת הזרע ועל בשורת ארץ ישראל: (ח) ויעתק משם, אהלו. מקדם לבית אל, במזרחה של בית אל נמצאת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים. אהלו, אהלה כתיב בתחלה נטה את אהל אשתו

מפורש

לו ויאמר לזרעך אתן וגו׳: (ז) **וירא** ה׳ אל אברם [דער עוויגע ערשין דעם אברם] הה׳ ראוי במילואו ביֵרָאֶה דוגמת ותראה היבשה המפורש לעיל א׳ ט׳ ובעבור וי״ו ההיפוך נפקד ה״א השרש כמשפט כל נפעל מנחי ל״ה שבראשו וי״ו הפתוח. הנראה, האל״ף בסגול כי הוא נפעל עומד לא עבר והוא תאר: (ח) **ויעתק** משם ההרה [ער נאהם פאן דא וייטער אין דאז געבירגע], פועל יוצא מבנין הפעיל והפעול הוא אהלו וגם הוא הפעול של ויט, וטעם ויעתק ויסיע. ההרה, אל ההר הה״א בסוף מקום למ״ד בתחלה ולכן הנגינה מלעיל עי׳ לקמן י״ד י׳. ויט אהלו [אונד ריכטעטע זיינע היטטע אויף], ויט, שרשו נטה ולכן יקרנו כמקרה בעלי פ״א נון המפורש לעיל ב׳ ז׳ וכמקרה בעלי ל״ה המפורש לעיל א׳ ד׳ ו׳, ויאמר הראב״ע הנח הנעלם שאחר היו״ד הוא תחת הנון פ״א הפעל החסר, ונפלה גם הה״א כמשפט כל בעלי ל״ה, וכמוהו וַיֵּז נגאם (ישעי׳ ס״ג ג׳) ושניהם פעלים יוצאים עכ״ל וכן דקדק הרב רש״ד ואיננו נכון בעיני שא״כ הי׳ ראוי להיות וַיִּט בחירק היוד דוגמת וַיִּדְּמוּ (מ״ב ט׳ ל״ג), אמנם הנכון שהוא ממשקל וַיֵּבְךְּ וַיֵּשְׁתְּ המפורש לעיל א׳ ד׳ ונפקד הנו״ן פ״א הפעל כמשפט בעלי פ״א נון ונשאר הצרי על מתכונתו, וכן מלאכוהו

ז בְּאַרְעָא עַד אֲתַר שְׁכֶם עַד מֵישַׁר מוֹרֶה וּכְנַעֲנָאָה בְּכֵין בְּאַרְעָא: וְאִתְגְּלֵי
יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יַת־אַרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ
ח דְּאִתְגְּלֵי לֵיהּ: וְאִסְתַּלַּק מִתַּמָּן לְטוּרָא מִמַּדְנַח לְבֵית־אֵל וּפַרְסֵיהּ
למשכניה

מפורש

מצאנוהו בלא וי"ו אל תשכח ואל תט (משלי ד'). בית אל מים וגו', שהי' לו בית אל למערבו ועי למזרחו, גם בספר יהושע ז' ב' אמר כי העי מקדם לבית אל. העי, בעבור שבכל המקרא כתיב העי בה"א הידיעה שלא כמנהג שם עצם פרטי כי לא יתכן לומר האברהם הירושלים, לכן אמר רד"ק נראה כי עיר אחרת היתה ששמה עי אבל זאת היתה גדולה מהאחרת וידועה לפיכך נזכרת בכל מקום עם ה"א ידיעה, ובערי בני עמון היתה עיר ששמה עי כמו שאמר בירמי' שודדה עי (ירמי' מ"ט ג') עכ"ל. ומה יענה על מזבח וצלמנע בקרקר (שופטים ח' י') כי פתחות הבי"ת תורה על ה"א ידיעה, ולא מצאנו במקרא שיהי' שם קרקר אחר עד שהוצרך להודיע, ויותר נראה כי עי גם קרקר אינם שמות עצמים כי אם שמות תארים ונקראו המקומות על שם מקריהם, וידענו כי עי לשון חרבה ושממה הוא ובנו שם בחרבה עיר וקראו לעיר על שם החרבה, וכן קרקר לשון הריסה הוא, ועל שמות המקומות האלה וודאי שנופל עליהם ה"א הידיעה, ואולם על העיר הנקרא על שם הבונה לא יפול ה"א הידיעה. והכלל הזה מיוסד גם ביתר לשונות העמים, גם בל"א לא יפול ההודעה על שם עיר ואולם יוצא מן הכלל העיר הנקראת בשם [האג] שבמדינת האלאנד כי עלי' יאמר האשכנזי [דער האג, אין דעם האג] כי עיקרו שם תאר כידוע. ועוד אחרים זולתו. ויקרא בשם ה', לשון הכרזה כמו ויקראו לפניו אברך (לקמן מ"א מ"ג) שהי' מכריז ומפרסם אלהותו יתברך, ולסבה זאת נטה אהלו בין שתי עירות גדולות בית אל והעי למען ירבו הבאים לשמוע בקראו בשם ה'. ודע שיש הבדל גדול בין ויקרא בשם ה' האמור כאן ובין ויקרא בשם ה' האמור בפ' כי תשא (שמות ל"ד ה') כי שם הקורא הוא השם ית' ולזאת הדביק בעל הטעמים תיבת ויקרא אל תיבת בשם בטעם משרת מרכא מה שאין כן כאן שהקורא הוא אברהם אשר קרא בשם ה' ולכן הפסיק תיבת ויקרא בטעם מלך והדביק יחד בשם ה', ומן הטעם הזה בעצמו בי"ת של בשם שבפ' כי תשא רפה כי הוא סמוך ליהו"א בלא מבטל משא"כ

כאן

תועלות

לאבות שינחלו זרעם הארץ הזאת, ובזה יתישב יותר בנפשותנו אמתת זה הספור עם שבזה תועלת להודיע הסבה אשר בעבורה בחר ה' ית' שתהיה זאת הארץ לישראל והוא להיותה מוכנת מאד אל שידבק בה השפע האלהי, ולזה נוה אברהם ללכת שם וזהו אמרם ז"ל אוירה דארעא דישראל מחכים:

אֶל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם
ט יְהוָה׃ וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ פ
י וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד
יא הָרָעָב בָּאָרֶץ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה
וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־
יב מַרְאֶה אָתְּ׃ וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ

זאת

מנחת שי

יפה תאר שם סי' כ"ג ובמזרחי וגור ארי': **ויבן** השני בלא קמץ. **מזבח**, בפשט האחרון לבד כי בס"ם לא יבואו שני פשטין רק כשיהיה בין זה לזה אות אחד או יותר כמ"ש בפרש' נח (ומ"מ התיבה מכוגנת מלעיל):

ויהללו

שום שכל

ה"א מסרתי לעיל ט' כ"א: (ט) **הלוך**, חד מן ד' מ"ו מסרתי לעיל ז' ג'. **ונסוע**, מ"ו: (י) **לגור** כל לגור באו' מ"ו: (יא) **הקריב** כל הקריב באורייתא מ"י במ"א חסר וסי' הקרב את קרבנו, דישככר בפ' נשא, **לבוא**, כל אור' מלא וי"ו בר מן ז' חסרים כמסר בפ' ויחי, לקמן ע"ח ז': (יב) **אתך**, כל **אֹתָךְ** בלשון נקבה באו' ח"ו במ"ב כמסר בפ' וישב, לקמן ל"ט ט'.

אתי

רשי

אשתו ואחר כך את שלו ב"ר. ויבן שם מזבח, נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם: (ט) הלוך ונסוע, לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונוסע משם ונוטה אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והיא לצד ירושלים (פירש ירושלים היה באמצע העולם וסוף ארץ ישראל ה"פ בישעי') שהוא בחלקו של יהודה שנטלה בדרומה של ארץ ישראל להר המוריה שהיא נחלתו בראשית רבה: (י) רעב בארץ, בארץ לבדה לנסותו אם יהרהר אחר דבריו של הקב"ה שאמר לו ללכת אל ארץ כנען ועכשיו משיאו לצאת ממנה: (יא) הנה נא ידעתי, מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה ע"י מעשה. ד"א מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופי'. ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשי' שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו הנה נא אדני סורו נא (בראשי' י"ט, ע"מ):

למען

מפורש

כאן שהדגיש הבית בעבור שהפסיק תיבת ויקרא בטעם מלך אשר הוא אחד ממבטלי חק יהו"א כמ"ש החכם הנקדן, (כבר העתקתי לך לעיל ג' י"ד ראשית דבריו ואלו סוף דבריו);

* אמנם יש כאן סבות המבטלים חק יהו"א ומשפטו והמה אחד עשר ואלו הם. א') הנגינות הנקראי' מלכים. ב') דפסיק. ג') דחיק. ד') דאתי מרחק. ה') מקף. ו') מפיק ה"א.

ז'

לְמַשְׁכְּנֵיהּ בֵּית־אֵל מִמַּעְרְבָא וְעַי מִמַּדִּינְחָא וּבְנָא־תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם־
ט יְיָ־וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַיְיָ׃ וּנְטַל אַבְרָם אָזִיל וְנָטֵיל לְדָרוֹמָא׃
י וַהֲוָה כַפְנָא בְּאַרְעָא וּנְחַת אַבְרָם לְמִצְרַיִם לְאִתּוֹתָבָא תַמָּן אֲרֵי־תַקִּיף
יא כַּפְנָא בְּאַרְעָא׃ וַהֲוָה כַּד קְרֵיב לְמֵיעַל לְמִצְרָיִם וַאֲמַר לְשָׂרַי אִתְּתֵיהּ
יב הָא־כְעַן יְדַעְנָא אֲרֵי אִתְּתָא שַׁפִּירַת־חֵיזוּ אַתְּ׃ וִיהֵי כַּד־יֶחֱזוּן יָתִךְ מִצְרָאֵי כ"י אֲרֵי
וימרון

מפורש

ז') מפיק וי"ו. ח') מפיק יו"ד. ט', י') גם בק ותחת הבי"ת שוא. י"א) ב' אותיות רפופות והראשונה בשו"א. ואחר איש על מקומו בעז"ה. הראשונות הם הנגינות הנקראים ט"ו מלכים ואלו הן; אז"ז, יע"ט, לס"ם, רפ"ק, שת"ת, וסימן ישרא"ל. אז"ז, אתנח זרקא, זקף. יע"ט, יתיב, טרח (מבואר לעיל ה' כ"ט) טפחא. לס"ם, לגרמיה (מבואר לעיל ג' ט"ו) סגולתא, סלוק הוא סוף פסוק. רפ"ק, רביע, פזר, פשטא. שת"ת, שלשלת, תביר, תלשא גדולה. אלה החמשה עשר מלכים בבואם בתיבה אשר אות יהו"א בסופה לא ירפו אחריהן כי הנגינה מעמיד הקורא ומעכבו עד כי אות יהו"א נבעא בשפתיו ואין צריך להרפות בעבודה. והפזר והזקף שאמרנו בין פזר גדול (הוא קרני פרה) וקטן, בין זקף גדול וקטן לא יתקיים הק יהו"א כי אם במשרתים הנשארים. דפסיק, פתרונו שיש פסק בין תיבת יהו"א לתיבה שלאחריה כמו **עשו ׀ כלה** (לקמן י"ח כ"א), על **עמו ׀ כהם** (ד"ה א' כ"א ג'), והטעם כי גם הוא מפסיק בקריאתם ביניהם, ואין זה לגרמיה האמור למעלה אך בי נעשה במסורתו כי לעולם לא יבוא אתנח אחר לגרמיה ולא יבואו אחריו מן הטעמים רק ארבעה בלבד, והן הנה, פזר, טרח, רביע, פשטא, אבל פסק לא מן המלכים ולא מן המשרתים. דחיק, כה פתרונו וכו', (העתקתיו לקמן י"ג ד'):"

(ט) ויסע, משקלו ויפח לעיל ב' ז'. הלוך ונסוע הנגבה [אימער מעהר געגן מיטטאג], מפורש לעיל ח' ג'. הנגבה, אל הנגב, ועי' לקמן י"ד' מ"ש על הרה נסו. ונקרא פאת הדרום נגב בעבור רוב היובש הנמצא שם מגודל החום כי נגב בלשון ארמי יבש, חרבו פני האדמה (לעיל ח' י"ג) ת"א נגובו אפי ארעא: (י) ויהי רעב בארץ, בארץ כנען לבד הי' רעב. וירד וגו', ההליכה מא"י למצרי' נקראת ירידה, והפך עליי' ויעל אברם, כמפו' לקמן ל"ח א'. לגור, לא להשתקע: (יא) הקריב פעל יוצא הקריב מחנהו וכן ופרעה הקריב (שמו' י"ד י'). הנה נא [זיהע נון!] מלת נא כמו עתה, וכן הנה נא זקנתי (לקמן כ"ז ב') וכולם מתורגמים כען והוא התרגום של עתה, ויאמר הרמב"ן; "אין מלת נא מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא בלבד אבל על כל דבר הווה ועומד יאמרו כן כי הוא רומז על הענין לומר שהוא עתה בכה, הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, מאז ועד עתה, וכן הנה נא עצרני ה' מלדת (לקמן ט"ז ב') מנעורי ועד היום הזה. וכן הנה נא לי שתי בנות (לקמן י"ט ח') כי לא נולדו עתה, וכולם ככה." יפת מראה, יפה מגד המראה כי מראה שם דבר בלשון זכר וְיָפֶה תאר לנקבה יָפָה היא מאד (לקמן פסו' י"ד) וממנו תאמר בסמוך יְפַת כמו שתאמ' מן שנה שנת כמפורש לעיל א' י"ד, אבל מן וכאבשלום לא הי' איש יָפֶה (ש"ב י"ד כ"ה) תאמר יְפֵה תאר ויפה מראה (לקמן ל"ט ו') כמו שתאמר מן עָלֶה עֲלֵה כמפורש לעיל ג' ז'. את, סימן לנקבה נמצאת כמפורש לעיל ב' י"א וגם הוא מגזרת אני כמפורש להלן בפ' שמות ג' י"א בפסוק מי אנכי עיין עליו: (יב) והיו כי יראו אותך המצרים [ווען דיך נון דיזא מצרים זעהן ווערדן], יראו פעל עתיד מגזרת ראה והיוד יוד האיתן ושרש פא הפעל וכמו שתאמר מן בנה יבנו

יג זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ׃ אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן

ייטב־

שום שכל

אתי, כולן ה"ו במ"א וסי' על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל: (יג) אחתי, כל אחתי בחו'

ח"ו

רשי

(יג) למען ייטב לי בעבורך, יתנו לי

מתנות

מפורש

כן תאמר מן ראה יראו, אבל איך יִרְאוּ את ה' (מ"ב י"ז כ"ח) לשון יראה הוא והיוד הנכתב יוד האיתן ויוד השרש פא הפעל נעלם ולכן נמתג החירק להבדיל בין שתי הלשונות, וכן יפחדו וְיִרְאוּ ממך (מיכה ז' י"ז) שהיוד במתג לשון יראה הוא אבל פקח את עיני אלה וְיִרְאוּ (מ"ב ו' כ') לשון ראיי' הוא, וזכור זה ושמרהו. המצרים, אנשי מצרים. והיחיד ממנו מצרי עם יוד לסימן היחס, וכן מדרך העברי להטיל יוד בסוף שם עצם פרטי לייחס הדבר אל אומה או לשון או משפחה או עיר, כמו מצרי עברי ראובני חברוני ודומיהם, ולרבים יאמר עבריים מצריים ועל הרוב הפילו היוד ואמרו עִבְרִים מצרים יהודים, ולנקבה עבריה או עברית, ולרבות כי לא כנשים המצריות העבריות (שמות א' י"ט), וכאשר תסתכל בשמות העצם שהם מתיחסים לא תמצא כולם על דרך סברא כי מן מצרים תאמר מצרי בחסרון המ"ם ומן ירושלים תאמר ירושלמי, ועוד דרכים מיוחדים לשמות היחס ויבוארו על מקומם בהקדמה בעז"ה. ואותך יחיו, שיתנו לך כל צרכך כי ימי רעבון היו, כן פי' ראב"ע ונכון הוא וכן כל לשון חיות שבבנין הדגוש יפורש ככה כמו שפירשתי בפ' שמות א' י"ז על ותחיינה את הילדים: (יג) אמרי נא [טפריך זיבר], בכל לשון ציווי ופיום גם בלשון עתיד כשהדיבור לנקבה יבוא היו"ד בסוף הפעל בכל הבנינים כולם, לְכִי מִכְרִי (מ"ב ד' ז'), וַהֲסִירִי את יינך (ש"א א' י"ד), הִשָּׁמְרִי נא (שופטים י"ג ד'), כי אם תְּכַבְּסִי (ירמי' ב' כ"ב). אחותי את, דע כי כל וי"ו תי"ו שבסוף השמות והוי"ו בחולם הנה הוא לסימן הרבות, לא כן תיבת אָחוֹת שהיא שם ליחידה כמו ולאבשלום בן דוד אָחוֹת יפה ושמה תמר (ש"ב י"ג א') והוא זר, וכן דקדוקו לדעת ראב"ע, אָח כמו אָב כי שניהם מבעלי ל"ה והנה הי' ראוי להיות לשון נקבה מגזרת אָח אָחָה' והנה תתערב המלה עם פעל עבר זכר כמו עָשָׂה בָּנָה והנה החליפו הה"א בתי"ו והיתה אַחַת, והנה גם היא מתערבת עם אַחַת אל אחת (זכרי' ח' כ"א) על כן שנו ואמרו אָחוֹת ובסמוך אֲחוֹת, על כן כאשר רצו לעשות דרך לשון רבים הוסיפו יו"ד ואמרו אַחְיוֹת ובסמוך אל אות הכינוי את אחי ואת אחיותי (יהושע ב' י"ג), כל אחיו וכל אחיותיו (איוב מ"ב י"א), וכמקרה אח ואחות כן מקרה חם וחמות כי אֵם הבעל נקראות חָמוֹת בצירוף אל אשת הבן והוא שם ליחידה, ובמגלת רות תמצא צירופיו וכולם בלשון יחיד כי הרבים נעדר, ולדעת רד"ק יהיה כמוהו מאשפות ירים אביון (תלים קי"ג ז') לשון יחיד בעבור שמצאנו חבקו

אשפתות

וְיֵימְרוּן אִתְּתֵיהּ דָּא וְיִקְטְלוּן יָתִי וְיָתִיךְ יְקַיְּימוּן׃ אֱמַרִי־כְעַן אֲחָתִי אַתְּ יג
בדיל

תועלות

והנה התועלות המגיעים מזה הספור הם רבים:

התועלת הראשון הוא במדות, והוא החריצות על בקשת ההכרחי לאדם להעמדת גופו מהמזונות וממה שידמה להם הלא תראה שאברהם עם שכבר הבטיחו ה' יתע' בהצלחת קנייניו התעורר מפני הרעב שהיה בארץ כנען ללכת לארץ מצרים ולא נמנע מההליכה שם מפני מה שצוהו ה' ית' שישב בארץ כנען כי אין מצות ה' ית' כי אם להטיב לאדם לא שימות בסבתם, ולזה ידע אברם שרצון הש"י היה שיסור משם לבקשת הטרף, ועוד שהסכנה היתה בהליכת אברם לארץ כנען כדי שיהיה יותר מוכן אל שידבק בו השפע האלהי וזה לא יתכן עם הרעב וחסרון המזונות ולזה הי' יותר טוב לו שילך משם אל המקום אשר ימצאו שם המזונות עד שיכלה הרעב:

התועלת השני הוא ג"כ במדות, והוא החריצות לקחת עצה בדברים טרם הגעתם כשיסתכל האדם במה שאפשר שיקרה לו ותתישב לו העצה בזה האופן ויהי' נשמר בזה מהרע שאיפשר שיקרה לו ואלו לא הסתכל בזה תחלה לא יתכן שיגיע לו טוב העצה לו ובהמהירות אשר יצטרך לו בלקיחתה כי העצה השלמה לא תשלם אם לא יסתכל בה האדם במתון, הלא תראה שאברהם השלם השתדל לקחת עצה קודם שנכנס למצרי' במה שאפשר שיקרה לו שם מהרע מצד יופי אשתו:

התועלת הג' הוא ג"כ במדות, והוא כשיבוא ההכרח שיגיע הרע לאדם ראוי שיסתכל האדם באי זה אופן יתכן שיגיע לו יותר מעט מהרע ויבחר בו ולא יתרשל מזה מפני הרע שיקרה לו כי ראוי שיהיה נבחר הרע היותר מעט לברוח מהרע היותר רב הלא תראה שאברהם בחר לרדת לארץ מצרים לברוח מהרעב אשר בארץ כנען, ואע"פ שיהיה נכון מהמקום ההוא אל שיקרה לו מהסכנות שתתגאל אשתו בזאת הארץ, והנה ראוי שתדע שלא היה בזה חטא לאברם כי שרה תעשה באונס מה שתעשה מזה ולזה לא תאסר לבעלה אפילו אחר נתינת התורה כמו שאמרו ז"ל באסתר קרקע עולם היתה ואם היה אברם בוחר סבל הרעב אשר היה אפשר שימות בו על סבל מה שאפשר שיקרה לשרה מהסכנות היה זה החסידות של שטות באמרם ז"ל בג' מסוטה היכי דמי חסיד שוטה כגון דחזי דטבעה אתתא בנהרא ואמר לאו אורח ארעא לאצולה ולאיסתכולי בה:

התועלת הד' הוא בדעות, והוא ללמדנו אופן השגחת ה' ית' בצדיקים עד שכבר הביא נגעי' גדולים בפרעה ובביתו לשמור אשת נביאו מהסכנות ושיופי שרה אשר היה ירא אברם שיהיה כלי להמיתו שמהו השם ית' כלי לשמירתו שם ולהצלחת קנייניו עם שמרו אותה מהתגאל בטנוף וזמה, וכבר ידעת מה שהגיע מהתועלת במדות ובדעות מפני האמנה בהשגחה הזאת:

שני יד יִֽיטַב־לִ֣י בַעֲבוּרֵ֔ךְ וְחָיְתָ֥ה נַפְשִׁ֖י בִּגְלָלֵֽךְ׃ וַיְהִ֕י כְּב֥וֹא
אַבְרָ֖ם מִצְרָ֑יְמָה וַיִּרְא֤וּ הַמִּצְרִים֙ אֶת־הָ֣אִשָּׁ֔ה כִּֽי־יָפָ֥ה הִ֖וא
טו מְאֹֽד׃ וַיִּרְא֤וּ אֹתָהּ֙ שָׂרֵ֣י פַרְעֹ֔ה וַיְהַלְל֥וּ אֹתָ֖הּ אֶל־פַּרְעֹ֑ה

ותקח

מנחת שי

(טו) **ויהללו**, קל הלמ"ד הראשונה להקל על הלשון וכמוהו ואתפללה בדניאל (ט' ד') ן' עזרא

שום שכל

א"ו. **ייטב**, מ"י כתיב בתר יוד קדמאה וכל ליטנא דייטב באורייתא דכוותי' מלא בתרי יודין: (יד) **ויהי**, הוי"ו בגעיא במ"ג וקטן ועטיאש ומדויקים ובכ"י ולא כן בחברו דלעיל ויהי כאשר הקריב, אבל בכ"י גם הוא בגעיא כדין. **כבוא**, כבוא וכבוא ג' מ"ו ואלף וסי' ויהי כבוא אברם, כבוא השמש מועד צאתך מארץ מצרים, השב תשב לו את העבוט כבוא השמש. דפ' כי תצא. כן מסר רמ"ה ז"ל במלא מה שנמסר כאן כבוא ג' מלא ואחד וכבוא וכו' משבשתא הוא, ובלא"ה נשתבש במה שאמר וחד וכבוא השמש תשיב לו את העבוט, ובכל הספרים כבוא כתיב בלא וי"ו בריש', אכן במסרה כ"י מסר עליו ג' מלא בתורה, וכן נמסר בדפוס במס"ק דדברים י"ו ו', וכן נכון: (טו) **פרעה**, ה"א כתיב בסוף תיבותא וכל בר נש דכוותיה ה"א. **ויהללו**, קל הלמד הראשון להקל על הלשון, ראב"ע, ומכלול דף ס"ד א', והה"א מתוג בכל המדויקים גם הלמ"ד בשוא ופתח במ"ג וקטן ורוב המדויקים גם בכ"י וכן נכון כמו שהשכלתיך לעיל

לעיל

רשי

מתנות: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה, היה לו לומר כבואם מצרימה אלא למד שהטמין אותה בתיבה ועל ידי שתבעו את המכס פתחו וראו אותה: (טו) ויהללו אותה אל פרעה, הללוה ביניהם לומר

לומר

מפורש

אשפתות (איכה ד' ה') ואיננו הכרע. והי' ראוי להיות הטעם באחותי מלרע ושב מלעיל בעבור שהטעם בראשית התיבה שאחריו דוגמת קרא לילה שפירשנו לעיל א' ה'. למען ייטב לי בעבורך [דאמיט מיר גוטס געשעהע דיר צו ליבע], כי כל אחד מהם יקוה שאשיאך לו וייטב לי במהר ובמתן כמו שהי' המנהג אז לפתות אבי האשה וקרוביה כדי שיסכימו לתת אותה לתובע. ודקדוק ייטב לדעת המדקדקים כדקדוק וייצר המפורש לעיל ב' ז' ועוד אפרשהו לקמן (שמות א' כ') בפסוק וייטב אלהים למילדות. בעבורך, בסבתך. וכן טעם בגללך, כי שתי התיבות מן המלות המורות לדי הרכבת המאמר [קאנייונקציאנען] ושתיהן נופלת במאמר המורכב הרכבת סבה ומסובב ואולם יש הבדל ביניהם גם בטעם גם בשימוש הלשון ולפרטם כולם לא תכיל היריעה, אך זאת דע כי שתיהם אינם זזים מעיקר גזרתם, ולשון בעבור הוא לשון העברה והתחלפות, וכמו שחלף ועבר נרדפים בעיקר הוראתם כמו עברו תורות חלפו חק (ישעי' כ"ד ה'), אז חלף רוח ויעבור (חבקוק א'

י"א

יד בְּדִיל דְּיִיטַב־לִי בְּדִילֵךְ וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי בְּפִתְגָמַיְכִי: וַהֲוָה כַּד־עָאַל
טו אַבְרָם לְמִצְרָיִם וַחֲזוֹ מִצְרָאֵי יָת־אִתְּתָא אֲרֵי־שַׁפִּירָא הִיא לַחֲדָא: וַחֲזוֹ־יָתַהּ
רברבי

מפורש

י"א), כן הם נרדפים בענין המושאל והמועתק מהם בבוא ענין בהעברת ענין ובתמורתו, בעבור תברכך נפשי, בעבור תברכני נפשך (לקמן כ"ז), ותיבת בעבור תקושר עם שם ןמן השמות ועם פעל מן הפעלים, לא כן תיבת בגלל שלא מצאנוה כ"א בקישור עם שם ועם הכינוי שכחו כח שם ולא עם פעל לא עבר ולא עתיד, ועיקרו לשון התגלגלות וכאלו תאמר בגלל כתונת פסים ירדו אבותנו למצרים, על דרך מה שאמרו בשביל כתונת הפסים שעשה יעקב ליוסף נתגלגל הדבר וירדו אבותנו למצרים, וכן אמרו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך (דברי' ט"ו י'), תנא דבי ר' ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם. והם אבארהו ביתר ביאור בעז"ה, וכבר נתעלם הבי"ת בשתי התיבות ולא נוכל להסירו לאמר עבור או גלל כי תסוב הכוונה אל ויאכלו מעבורי הארץ (יהושע ה' י"א), וכאשר יבער הגלל (מ"א ד' י'), וכבר כתבתי לעיל ג' ט' כי יש כ"ף נוסף באחרונה לסימן הנכת אשר אליו הדבור ולעולם הכף קמוץ בלשון זכר, ובשוא נח נראה בלשון נקבה: (יד) ויהי כבוא אברם מצרימה, לפי הפשט תלה הכתוב כל ביאת האחרים עליו לפי שכולן תלוים בו, וכן כתיב לעיל וירד אברם מצרימה אע"פ שלוט עמו: (טו) ויהללו אותה אל פרעה, לפי המובן מפשטו הי' לו לומר ויהללו אותה לפני פרעה מאי אל פרעה? לכן היטיב רש"י ז"ל לפרשו הללוה ביניהם לומר הגונה זו למלך, ולדעתו אל פרעה מעיקר ההלול הוא שהללו אותה בזאת שאמרו הגונה זו אל פרעה. ותקח הסי"ו
לסימן

תועלות

התועלת הה' הוא במדות, והוא שראוי שישגיח האדם בהנהגת קרוביו והשגחתו בעצמו כי בזה ישלם לאדם העזר הראוי לו ממשפחתו ולזה תראה שאברהם הוליך עמו לוט כאשר הלך ובחר לו מה שבחר בעצמו:

התועלת הו' הוא במדות, והוא החריצות לשמירת הקנינים ביותר שלם שבפנים שאפשר זה הלא תראה שאברם עם היותו מובטח מה' ית' בהצלחת קניניו השתדל שיביא עמו ממצרים כל קניניו לא השאיר דבר והנהיג מקנהו במתון בדרך שלא ישיגם הפסד ואע"פ שכבר היה חושק לשוב אל המקום הנבחר שהיה שוכן בו בארץ כנען לא נמנע מפני זה מהלך לרגל המלאכה אשר לפניו:

התועלת הז' הוא בדעות, והוא להודיענו אופן נפלא מאד מההשגחה האלהית, והוא שכאשר היה האדם מושגח יקרה שיהיו קרוביו ואנשי ביתו מושגחים בעבורו כי לאהבתו אותם ינטער אם יקרם רע וישמח בטוב אשר יקרם, ולזה יקרה
מהשגחת

טז וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה׃ וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ
וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת
יז וּגְמַלִּים׃ וַיְנַגַּע יְהוָה ׀ אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת־
יח בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם׃ וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם
וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ
הוא

מנחת שי

עזרא: (טז) **ושפחת**, בהעתק מס' הללי׳ ושפחות מלא, ירושלמי ושפחת, ואומר המסרה מן ריש ספרא עד ויפרן האיש מאד (לקמן ל׳ מ״ג) שפחת ושפחת כתיב חסרים, ומן ויפרן האיש עד סוף כל או׳ שפחות השפחות כל לישנא כתיב מלא עכ״ל ומסרה אחריתא כמי אומרת ושפחת ג׳ חסר וסי׳ ולאברם היטיב, ויקח אבימלך (בראשית כ׳ י״ד), וה׳ ברך את אדוני מאד ויגדל (לקמן כ״ד ל״ה), ושתי המסרות הללו מסכימות לדעת אחת ולפתיכן זה חסר וכן הוא בכל הספרים, והרמ״ה הביא ליטנא דמסרא דא בתרא׳ והוסיף עוד לומר שמה שנמסר על ושפחות דויפרן האיש דפ׳ ויצא לית כוותי׳ מלא בתורה ושפחות דוקא קא מסיר שאר ליטנא לא קא מסיר. ואת שתי שפחתיו בפ׳ וישלח ח״ו ומ״י כתיב עכ״ל:

למסעיו

שום שכל

לעיל ט׳ ע׳ וט׳ י״ד: (טז) **היטיב**, גולא תרין יודין כתיב חד קדם לטית וחד בתרי׳, ודכו׳ להרע או להיטיב, להיטיב אתכם ולהרבות אתכם מלא תרין יודין. **וחמרים**, כל חמרים דאו׳ ח״ו ומ״י. **ושפחת**, כל ליטנא דשפחות באורייתא מ״ו בר מן ג׳ חסרים וי״ו עיין מנחת שי. **ואתנת**, ז״ל רמ״ה ז״ל ועבדים ושפחת ואתנת חסר דחסר וכולהון אתנת בליטנא חסרים דחסרים, ואתא מסרתא דמסרא גבי אתנת בתרא תרין חד חסר וחד מלא ולא מסיימי׳, ובכיסחא דיקא תרויהון חסרים דחסרים כתיב. **וגמלים** כל גמלים מ״י: (יז) **נגעים**, מלא יוד. **גדלים**, כל גדלים הגדלים ח״ו ומ״י. **ביתו**, מ״י וכל ביתו דכו׳: (יח) **עשית לי**, הלמ״ד דגוש, וכן למ״ד של הגדת לי׳

כמפורש

רשי

לומר הגונה זו למלך (ע״מ): (טז) ולאברם הטיב, פרעה בעבורה: (יז) וינגע ה׳ וגו׳, במכת ראתן לקה שהתשמיש קשה לו בראשית רבה. (ואת ביתו כתרגומו ועל אינש ביתיה ומדרשו לרבות כותליו ועמודיו וכליו ברש״י ישן). על דבר שרי, על פי דבורה. אומרת למלאך הך וסוא מכה:

קח

מפורש

לסימן נסתרת ודקדוקו לעיל ד׳ ט״ו יוקם קין. בית פרעה, לבית פרעה: (טז) ולאברם היטיב [דעם אברם אבר ערצייגטע איהן גוטס] לשון קל״ר הוא ולא פירש ווי הטייטיב דוגמת ויאמר ליוסף, ויגד ליעקב לקמן מ״ח ב׳. והרבה כמוהם ורש״י פי׳ שהוא מוסב על פרעה. לאן [שאפע, קויינס פיהע], שם כלל

לבהמה

רַבְרְבֵי פַרְעֹה וְשַׁבָּחוּ יָתַהּ לְפַרְעֹה וְאִדַּבָּרַת אִתְּתָא לְבֵית פַּרְעֹה׃
טז וּלְאַבְרָם אוֹטֵיב בְּדִילַהּ וַהֲווֹ־לֵיהּ עָאן־וְתוֹרִין וַחֲמָרִין וְעַבְדִין וְאַמְהָן
יז וְאַתְנָן וְגַמְלִין׃ וְאַיְתִי יְיָ עַל־פַּרְעֹה מַכְתָּשִׁין רַבְרְבִין וְעַל־אֱנָשׁ־בֵּיתֵיהּ
יח עַל־עֵיסַק שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם׃ וּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם וַאֲמַר מַה־דָּא עֲבַדְתְּ
לִי

מפורש

לבהמה דקה בלשון נקבה ולא יתרבה, ארבע צאן (שמות כ"א ל"ז), צאן אובדות היו עמי (ירמי' נ' ו') ואיננו שם פרט ומה שמצאנו ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים (ש"א כ"ה ב') ענינו ומהם אלף עזים, כי הכבשים והעזים בכלל לא היו כ"א ג' אלפים, ומדרך הכתוב לכלול בראשונה ואח"כ יפרוט וכן גם הערביים מביאים לו צאן, אילים שבעת אלפים, ותישים שבעת אלפים (ד"ה ב' י"ז י"א), ועיין לקמן ל"ב ו'. ובקר [אונד רינדר], שם כלל בלשון יחיד וגם יתרבה אם יחרוש בבקרים (עמוס ו' י"ב). ואתונות [אונד עזלינן]. נקבת החמור נקראת אתון: (יז) על דבר שרי [וועגן שרי] בשביל שרי, ולשון על דבר על עסק כתרגומו ובל"א [אים בעטרעף, אין אנזעהונג, אין אנגלעגנהייט]:

ויכו

תועלות

מהשגחת ה' יתע' שהיו אלו האנשים מושגחים הלא תראה שלוט מפני שהיה הולך עם אברם הצליח ה' ית' קניניו והיה לו צאן ובקר ואהלים, והנה הרחבנו המאמר בזה האופן מההשגחה בד' מספר מלחמת השם ובביאורנו לספר איוב:

התועלת הח' הוא במדות, והוא שראוי להרחיק המחלוקת והמריבה כפי מה שאפשר כי בזה ישלם קבוץ הבית והמדינה הלא תראה שאברהם עם היותו משתדל בכל עוז שיהיה לוט עמו להדריכו אל הטוב כפי מה שאפשר ובעבור שיהיה לאחד מהאחד עזר הראוי לעת צורך בחר הפרד לוט מעמו להרחיק המחלוקת:

התועלת הט' הוא במדות, והוא להרחיק מדת הקנאה כי בה יגיע ההפסד בקבוץ המדיני מה שלא יעלם, הלא תראה שאברם לא קנא בלוט אם יהיה לו המרעה הטוב למקנהו אבל נתן לו הבחיר' והסתפק במה שיעזבהו לוט מהמרעה עם היות לאברם כח לקחת המרעה הטוב בחזקה כי כבר התגבר על ארבעה מלכים כמו שיספר אחר זה, ועם שאברם הוא אשר הנהיגו והביאו אל המקום שהיה בו כי זה ממה שיחייב שיהיה אברם אדון בדבר זה:

התועלת הי' הוא במדות, והוא שראוי שיהיה לאדם כח הסבל כי בו יוסרו הרבה מההזקים הנופלים בין בני אדם והוא שכבר הגיע מסבלנות אברם שלא כעס על לוט

ומפני

יט הִוא: לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה
כ וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ: וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ

אתו

שום שכל

כמפורש להלן י"ג ד': (יט) **למה**, מלרע והמ"ם רפה, כמ"ש לעיל ד' ו': (כ) **עליו**, כל עליו מ"י. **אנשים**, כל ליגנא דאנשים מ"ו. **וישלחו**, במקרא כ"י ותנ"כ ברלין תע"א בטעם מרכא וכן נכון בלי ספק, והנה במקרא גדול של רפ"ו וקטן של שנת ד"ש הוא בטעם דרגא וכן ביתר ספרי הדפוס אשר ראיתי, ובעל א"ת והמ"ש לא השגיחו בו וזה תימה גדולה שהרי הוא שיבוש גמור בלי פקפוק, והעידה לי שלשה עדים נאמנים ובראשם בן אשר שאמר במשפטי הטעמים שלו וז"ל סימן שישלא (הוא דרגא) ומארכה, כאשר יהי' בין טעם לתיברא ג' מלכים, יהיו בשישלא כמשפטם, ואם יהיו שני מלכים או פחות, יהי' במארכה לדבר לחות, כמו וַיָּבֹא משֶׁה, שמות כ"ד י"ח. וַיִּתֵּן דָּוִד, ד"ה א' כ"א כ"ה. וַיָּבֹא חוּשַׁי, ש"ב ט"ו ל"ד. חוץ מפסוק אחד, כי אין לעמוד, עזרא ט' ט"ו. ועל ג' פסוקים נחלקו ספרים סופרים הראשונים, ובני אשר יעקב ויוסף, ראשית מ"ו י"ז. לא תהיה משכלה, שמות כ"ג כ"ו. ומיכאל ויספה ויואל, ד"ה א' ח' ט"ז. ושאר המקרא על זה, אם בשלשה מלכים או יותר יהי' בשישלא ותיברא ואם בשני מלכים יהי' מארכה ותיברא חוץ מן י"ג פסוקים, עליהם חולקים, ואברהם היו יהי' וכו' וכל דקדים לאדרבה לעולם בשישלא ככתב וכקרא כגון כה ה', דבר ה', עכ"ל. ואחריו החזיק החכם הנקדן בשער הנגינות שלו שאמר, תביר אם יש לו משרת אחד ויש בין המשרת לתביר שני מלכים (זולת המלך שהתביר בו, וכן אשר שאמר שלשה רצונו עם המלך שבו התביר) או מתג בראש תיבה ומלך המשרת הוא דרגא כגון אהרן הכהן, ויקרא א' ז'. ושני קדמים, שם ל"ו כ"ד. שהמתג בראש תיבה הוא מלך בכמה מקומות אצל נגינות, גם אם יש ביניהם מלך ומתג בראש תיבה המשרת דרגא כגון וה' המטיר על־סדום, ראשית י"ט כ"ד. וגם אם יש בין המשרת לתביר מלך אחד ושני חטפים רצופים כמו כן המשרת דרגא כמו וכי תזבחו, ויקרא י"ט ה'. ביום זבחכם, שם י"ט ו'. אבל אם אין ביניהם כי אם מלך אחד או מלך ומתג מופלג אז המשרת מרכא כמו הסר הטוב, דברים ג' כ"ה. כי עזבו, ירמי' י"ז י"ג. כי לא קדמו, נחמי' י"ג ב'. בר מן י"ג מקומות יוצאים מכלל זה שהמשרת דרגא אע"פ שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך ומתג מופלג וסי' ואברהם היו יהי' וכו' (העתקתיו לקמן י"ח י"ח) עכ"ל. ואחריהם החזיק חכם קדמון לא ידענו שמו וגם הוא אמר לעולם קודם לתביר דרגא במקום שיש ביניהם ג' מלכים כמו כל ירק בשן, שמות י' ט"ו. למען אנסנו, שם ט"ז ד'. וכבסתם בגדכם, מדבר ל"א כ"ד. ובמקום שאין שם ג' מלכים בזה המשפט תשוב הדרגא מארכא כמו וזרה שומעת, ראשית י"ח י'. שה תמים, שמות י"ב ה' וכו' עכ"ל. הרי שלשתם כולם לא יכון באן דרגא ב"א מארכא. ואגב גררא למדנו כי איסתבש בכלא הוא רז"ה בספרו שערי זמרה שער רביעי שהביא שה תמים דשמות י"ב ה' בכלל היוצאים ונשים בדרגא ואיכבו ב"א במאריך בעדות החכם הנזכר שהביאו לדוגמא בכלל המאריכין, עיין מה שכתבתי לקמן י"ח י"ח.

אתו

רש"י

(יט) קח ולך, לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך אלא אמר לו לך ואל תעמוד שהמצרים שטופי זמה הם שנאמר וזרמת סוסים זרמתם (יחזקאל כ"ג): (כ) ויצו עליו, על אודותיו לשלחו ולשמרו. וישלחו. כתרגומו

לִי לְמָא לָא־חַוִּיתָא לִי אֲרֵי אִתְּתָךְ הִיא׃ לְמָא אֲמַרְתְּ אֲחָתִי הִיא וְדַבָּרִית יט
יָתַהּ לִי לְאִנְתּוּ וּכְעַן הָא אִתְּתָךְ דְּבַר וְאִיזִיל׃ וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי פַּרְעֹה כ
גוּבְרִין

מפורש

(כ) ויצו עליו פרעה אנשים, י"מ שצוה אנשים לשלחו וזהו שאמר אחריו וישלחו בפתחות הויו וכמוהו להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים (אסתר ו' א'), אבל הראב"ע אמר והנכון בעיני ויצו עליו בעבור היות על אחרי המצוה [כלומר בעבור היות מלת על אחרי לשון צווי, עיין לעיל ב' י"ו] שהזהיר וצוה להכריז שלא יגע איש בו ובאשתו. וישלחו אותו, דרך לווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם (להלן י"ח ט"ז), ראב"ע וכן ת"א ואלוויאו יתיה. וטעם אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו להודיע שלא גזלו ממנו דבר מכל המתנות הגדולות שנתנו לו

תועלות

מפני שלא הוכיח רועיו שנתן הבחירה ללוט לבחור מהמרעה מה שירצה:

התועלת הי"א הוא במדות, והוא שראוי שיבחר האדם המעט עם השלום מהרבה עם המריבה כטעם אמרו טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב, הלא תראה שאברם בחר המעט מהמרעה למקנה ועם השלום יותר מהרבה עם המריבה:

התועלת הי"ב הוא במדות, שראוי שיסתפק האדם במה שיתכן שימצא לו ולא יבקש גדולות הלא תראה שאברהם הסתפק במרעה הנשאר למקנהו ולא הי' מבקש יותר מזה לולי דבר ה' אליו שילך לבקש מנוח ייטב לו:

התועלת הי"ג הוא במדות, והוא שראוי שירחיק האדם רוב התענוג כי הוא ממה שיביא אל הבעיטה כאמרו וישמן ישורון ויבעט, הלא תראה שאנשי סדום מגד רוב התענוג שהיה להם מפני רעננות הארץ ודשנה היו רעים וחטאים לה' מאד:

התועלת הי"ד הוא במדות, והוא שכבר הודיענו בזה הספור שראוי להתרחק מהמריבה לפי שהמריבה היא תמנע הגעת השלמות לאדם בעיון עד שכבר נמנעה הנבואה לאברם בעת המריבה עד הפרד לוט מעמו וזהו מה שלמדנו באמרו וירא ה' אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו:

התועלת הט"ו הוא שכבר הודיענו בזה הספור יעוד רבוי זרע אברהם עד לאין מספר וקיומו ושהם יהיו יורשים את הארץ הנבחרת, וכבר נתבאר בתורה שזה הזרע הוא זרע ישראל כי ביצחק נקרא לאברהם זרע, וכבר ביאר יצחק כאשר בירך יעקב כי לזרע יעקב תהיה ירושת הארץ:

יג א אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם
ב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה׃ וְאַבְרָם
ג כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב׃ וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב
וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה
ד בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃ אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה

שם

מנחת שי

(ג) **למסעיו**, בס' הזהר למסעו כתיב, ובכל הספרים חדשים גם ישנים. ובהללי מלא וכן בזהר פ' בראשית דף מ"ט וילך למסעיו, למסעו מיבעי ליה מאי למסעיו וכו', וגם הרמ"ה והמאירי ז"ל כתב דמלא יו"ד הוא, ובעל א"ת ערך לקיים דברי הזהר שלא יחלוק עם הספרים ע"ש ול"ע. **היה שם**, מלעיל. הקדמא בה"א בספרים כ"י, וגם ברוב ספרי הדפוס:

ריב

שום שכל

אתו, כל אתו ח"ו: (ג) **למסעיו**, מ"י. **עד** המקום, בכ"י עד בטעם מונח ובלא מקף וכן נראה. **היה שם**, השי"ן רפה, וכן עשה שם שבפסוק הסמוך כמפורש עליו. **אהלה** חד מן ד' דכתיבן ה"א בסוף: (ד) **עשה**

שם

רשי

בתרגומו ואלויאו: (א) כבד מאד, טעון משאות: (ב) ויעל אברם הנגבה, לבא לדרומה של ארץ ישראל כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה להר המוריה ומכל מקום כשהוא הולך ממצרים לארץ כנען מדרום לצפון הוא מהלך שארץ מצרים בדרומה של ארץ ישראל כמו שמוכיח במסעות ובגבולי הארץ: (ג) וילך למסעיו, כשחזר ממצרים לארץ כנען היה הולך ולן באכסניות שלן בהם בהליכתו למצרים למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. דבר אחר בחזרתו פרע הקפותיו. מנגב, ארץ מצרים בדרומה של ארץ כנען: (ד) אשר עשה שם בראשונה, ואשר קרא שם אברם בשם ה', וגם יש לומר

ויקרא

מפורש

בעבור שרה שתהי' למלך ולא אמרו רמיתנו ומתנה בטעות היא וזה מעשה נס: (א) **ויעל** אברם, דקדוקו ויעש לעיל א' ז'. הנגבה אל הנגב, וידענו כי מצרים מנגב לא"י לכן פירוש הנגבה שהי' הולך אל המקום שהיה נקרא נגב בא"י ואע"פ שהוא לצפון מצרים. ואין פירוש הנגבה המקום הנקרא כן במוחלט כ"א בהצטרפות, וכן פירש"י ז"ל: (ב) **ואברם** כבד מאד [אברם וואר זעהר רייך]: שיש לו כבודה רבה (מלשון ואת הכבודה לפניהם, שופטי' י"ח כ"א). ומי שיש לו כן תנועתו כבדה, הלא תראה כי כבוד מגזרת כובד אבן (משלי כ"ז ג') וקלון מגזרת קל ברגליו (ש"ב ב' י"ח) והוא הי' בעל מקנה רב גם כסף וזהב הרבה הי' לו, רא"ב"ע. ועיין מה שכתבתי לעיל א' א'. וכבד שם תאר והרצון שהי' כבד

מאד

יג׳ א גּוּבְרִין וְאַלְוִיאוּ יָתֵיהּ וְיָת־אִתְּתֵיהּ וְיָת־כָּל־דִּילֵיהּ: וּסְלֵיק אַבְרָם מִמִּצְרַיִם
ב הוּא וְאִתְּתֵיהּ וְכָל דִּילֵיהּ וְלוֹט עִמֵּיהּ לְדָרוֹמָא: וְאַבְרָם תַּקִּיף לַחֲדָא
ג בִּבְעִירָא בְּכַסְפָּא וּבְדַהֲבָא: וַאֲזַל לְמַטְלָנוֹהִי מִדָּרוֹמָא וְעַד־בֵּית־אֵל
ד עַד־אַתְרָא דִּפְרַסֵיהּ תַּמָּן לְמַשְׁכְּנֵיהּ בְּקַדְמֵיתָא בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין עָי: לְאָתַר
מדבחא

מפורש

ומקנהו ורכושו: (ג) וילך למסעיו, לפי המסעים הראוים לו כרגל המקנה אשר לפניו, עיין התועלת השני: (ד) אשר עשה שם וגו׳, לדעת רש״י אשר עשה שם ויקרא שם שניהם דבקים והרצון אשר עשה שם בראשונה ואשר קרא שם וגו׳ וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם ה׳, וכן אמרו בב״ר צלי במקום צלו למקום אשר עשה בראשונה התפלל עתה ללמדך שמקום שרגיל להתפלל יתפלל. ונראה שי״ן שם בעבור נחות הה״א שלפניו ואין כאן דין דדחיק כמו שאמר הנקדן. (עי׳ מ״ש לעיל י״ב ח׳);

״ד ד ח י ק״, כה פתרונו, שיש מלך דחוק בין שתי נגינות כמו **ואעידה בם** (דברי׳ ל״א כ״ח), **והושיעה לנו** ועזרנו (יהושע י׳ ו׳) שמתוך שצריך להאריך במשרת אשר בתיבת יהו״א מפני הנגינה שהם כופלת הברת המלך שסופה ה״א על תיבה שאחריה ונבלעת בדגש, ואין לחוש כי אין משפט זה נוהג רק באות ה״א בלבד גם אותה ה״א אין צורך בכלל בקריאתה כי אך בלא ה״א תתקיים המלך כי יוכל לומר ואעיד בם, והושיע לנו, ועל כן במלת למה חרה לך (לעיל ד׳ ו׳) אשר עשה שם (דין) לא נתבטל אך יהו״א כי אין המלה מתקיימת בלא ה״א בפעל עבר כו לא יאמר חר עש, ועוד יש לומר מפני שאין משפט נגיעת מלת עשה חרה היותה לעיל אך ומשפטה לרע כמשפט כל חטופי למד פעל ונגינתה למעלה מפני קירוב נגינות כמו בערו ערו (תלי׳ קל״ז ז׳) תעו מדבר (ישעי׳ י״ו ח׳) על כן אין לה דין דדחיק, אמנם מלת הבה יש לה דין דדחיק כי הנגינה לעיל כמשפט כל עלומי עי״ן פעל (עיי׳ מ״ש לקמן ל״ח ו״ו על הבה נא), אבל נחית בחסדך, נהלת בעזך (שמות ט״ו י״ג), נראים בחק יהו״א ואין דין דדחיק נוהג בם כי אין המלך דחוק בם למען אשר יש שני הטלבים בין המשרת לטעם שאחריו, ואם המשרת יקרב אל הטעם ואין מלך אחריו, בתיבת, יהו״א גם שם מנהג יהו״א כמו **ונתת שמה** מים (שמות ל׳ י״ח), **היתה תהו** (לעיל א׳ ב׳) כי הניגון מעכבן מלכפול בפתחו׳ על אות שלאחריו, ומשפט דדחיק איננו נוהג אלא באות ה״א לבדה ולא באותיות אהו״י כמו הורדתנו **בו** (יהושע ב׳ י״ט) והטעם כאשר פירשתי כי צריך להזהר פן תאבד קריאת הוי״ו כי לא תתקיים המלך בלתה, ולפעמים שהמלה שאין בה משרת כלל מדגשת לאחרי׳ מפני שהיא בת שתי אותיות ואין המקרא יוכל להאריך בה ומקפת אות שאחרי׳ כמו **מה־תאמר** (ש״א כ׳ ד׳) **זה־בני** הסי׳, (מ״א ג׳ כ״ג). וזהו דין המקף המבטל יהו״א אשר הזכרתי למעלה בכלל המבטלים (גם המבטל הזה נזכר במסרת באמרה כל זעיר לטעם דסמיך דגוש בר מארבע מלכים **או או אי אי**, כלומר כשיתום המלה על אחת מארבע תנועות האלה שהם חולם שורק חירק צירי, עיין מהלך ס׳ א׳ פרק ו׳ ובהגהה שם) ואף כי אמרתי אשר משפט זה איננו נוהג באותיות אהו״י מלאנו באות וי״ו שלשה מדגשות אחריהן ע״פ המסרת וסי׳ ויאמרו **לא** כי ברחוב נלין (לקמן י״ט ב׳), ויאמרו **לא** כי מלך (ש״א ח׳ י״ט), ויאמרו **לו** האחרש דבני דן (שופטים י״ח י״ט), ויאמרו **לו** חכמיו (אסתר ו׳ י״ג), קומו **צאו** מן המקום דלוט (לקמן י״ט י״ד) קומו **צאו** מתוך עמי (שמות י״ב ל״א). (וכן נמסר בפ׳ וירא סי׳ י״ט ובדניאל סי׳ ה׳).
״ד אתי מ ר ח י ק״, זה פתרונו. שהטעם באות ראשונה שאחרי יהו״א והמשרת שלפניו רחוק ממנו שני מלכים או חטף ומלך כמו **הוא יבנה־בית** (ש״ב ז׳ י״ג), **הלמתים** תעשה־

שלישי ה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה׃ וְגַם־לְלוֹט
ו הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃ וְלֹא־נָשָׂא
אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ
ז לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃ וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי
ח מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃ וַיֹּאמֶר
אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי

ובין

מנחת שי

(ז) **ריב**, כתוב בספר הזהר רב כתיב חס׳׳י. אך בכל הספרים מלא וכן ראוי כי לא נמנה במסרת רק ו׳ חסר בלישנא וסי׳ נמסר במס׳׳ג פ׳ משפטים על פסוק ולא תענה על רב ואין זה מהם, וז׳׳ל רמ׳׳ה ז׳׳ל ויהי ריב בין רעי מקנה אברם מ׳׳י כתיב וכל לישנא דריב באו׳ דכו׳ מלא בר מן חד חסר וסי׳ ולא תענה על רב. (אמר ור׳׳ה יש לתמוה על המחבר הזה ממה שהביא ראי׳ ממסרת דפ׳ משפטים ולא השגיח דהך מסרתה משבשתא והיא מתנגדת אל מס׳׳ג דעמוס ג׳ ודמשלי כ׳׳ה גם אל מליאות ס׳׳מ. ושם בפ׳ משפטים אדבר בן בעז׳׳ה): (ח) **אל נא תהי**, התי׳׳ו רפוי׳ שמלת נא בקדמא על הנון ואינו טעם מפסיק ודומה לו והנה תנור עשן (בראשית ט״ו י״ז) שהקדמא בנון של והנה, וכן ואקחה

פת

שום שכל

שם, עשה מלעיל ושין שם רפה עיין מפורש: (ה) **וגם**, בכ׳׳י בטעם מונח ובלא מקף עיין מ׳׳ש לעיל ז׳ ח׳. ואין כאן קירוב הטעם כי שו׳׳א ביניהם דוגמת ויחי רעו לעיל י׳׳א כ׳. **ואהלים**, ח׳׳ג ומ׳׳י כתי׳ ודכו׳ איש תם יושב אהלים: (ו) **יחדו**, כל או׳ ח׳׳י כתיב: (ז) **ריב**, ע׳׳י כתיב וכל לישנא דריב באו׳ דכו׳ מלא בר מן חד חסר יוד וסי׳ ולא תענה על רב, רמ׳׳ה ז׳׳ל וכבר ידעת שהרע׳׳ה לא מסר כ׳׳א אוריתא. **רעי**, חמשא כתיבין יוד בסוף תיבותא וסי׳ בין רעי מקנה אברם ובין רעי, תרין בפסוק. ויריבו רעי גרר, תרין בפסוק. והאנשים רעי צאן. הלין כתיבין יוד דלשון רבים ניכהו ושאר אורי׳ בין בלשון יחיד בין בלשון רבים כגון רעה צאן עבדיך, ה׳׳א כתיב בסוף תיבותא, וכל הרעה דכו׳ ה׳׳א כתיב בסוף תיבותא. וכולהון בין דכתיב יו׳׳ד בסוף תיבותא בין דכתיב ה׳׳א ח׳׳ו כתיב, רמ׳׳ה ז׳׳ל. **מקנה־**אברם, הנון צ׳׳ל במתג בלי ספק אך שאיננו במקצת מדויקים. **והכנעני** הה׳׳א בגעיא עיין לעיל י׳ י׳׳ח. **ישב** בארץ. כולהון ח׳׳ו בר מן י׳׳ז נמסר לקמן כ׳׳ד ג׳: (ח) **מריבה**, מ׳׳י וכל לישנא באו׳ דכו׳ מלא. **ובינך**, מ׳׳י

קדס

רשי

ויקרא שם עכשיו בשם ה׳: (ה) ההולך את אברם, מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם: (ו) ולא נשא אותם, לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם. ולשון קצר הוא (וצריך להוסיף עליו כמו) ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתב ולא נשא בלשון זכר: (ז) ויהי ריב, לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדו׳ אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אומר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה אברם עדיין: (ח) אנשים אחים, קרובים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר

פנים

ה מדבחא די־עבד תמן בקדמיתא וצלי תמן אברם בשמא דיי׃ ואף ללוט
ו דאזיל עם־אברם הוה ען־ותורין ומשכנין׃ ולא־סוברת יתהון ארעא
ז למיתב כחדא ארי־הוה קנינהון סגי ולא יכילו למיתב כחדא׃ והות־
מצותא בין רען בעיריה־דאברם ובין רען בעיריה־דלוט וכנענאה
ח ופריזאה בכן יתיב בארעא׃ ואמר אברם ללוט לא־כען תהי מצותא
בינא

מפורש

פלא (תילים פ״ח י״א), סורה שבה־פה (רות ד׳ א׳), והטעם לפי שנתרחק הטעם י״א כל כך מן המשרת נשפכים ההברות עליו בסלולה להדגיש האות המוגנכת. ועוד בטל חק יהו״א כשהיא במלה גדולה ותיבה שאחרי׳ קטנה ומוקפת אלה כמו ואדרשה־בה (ש״א כ״א ז׳), אדברה בצר רוחי אשיחה במר נפשי (איוב ז׳ י״א, בכל ספרנו גם בשתי כ״י אשר לי שניהם בלתי מוקפים), גם בזאת יש להטעים ולומר כי אין לחוש בביטול קריאת האהו״י אלה כי בלא אלה תתקיים המלה. באמרך אדרוש, אדבר, אשיח, על כן לא שותה להם. מלת ענו בי (ש״א י״ב ג׳), אשר ילכו־בה (מ״א ח׳ ל״ו), כי בלא הוי״ן לא תתקיימנה המלות. מפיק ה״א פתרונו (תמצאנו לקמן י״ו ח׳). „ הנה העתקתי לך את דברי אביר הדייקנים המבוארים ומבוררים כי דברי המכלול בענינים האלה בלתי מבוררים ודברי האחרונים מבולבלים ובפרט דברי רז״ה כי זה הוא אשר העתיק דברי הנקדן בזיוף כדי להוליד ממנו סברותיו הבדויות ושקר ענה בו בספרו יסוד הניקוד שער הדגש יסוד כ״ת באומרו כמ״ש הר״ר משה הנקדן ז״ל דאתי מרחיק זה פתרונו שהטעם באות ראשונה שאחרי יהו״א והמשרת שלפניו איננו רחוק ממנו שני מלכים או חטף ומלך עכ״ל. והעיד עדות שקר שהרי הנקדן אמר והמשרת שלפניו רחוק ממנו וכו׳ ואם גירסת ספרו הטעתו הוי לי׳ לפקוח עיניו על מה שסיים הנקדן ואמר והטעם לפי שנתרחק הטעם כל כך וכו׳ הרי לך בבירור שהחליף דברי הנקדן בכוונה ורצון וכן עשה במקומות אחרים ודי בזו. ועיין מ״ש עוד לקמן י״ט ל״ת׃ (ה) ואהלים [אונד היטטן], מן אֹהֶל דוגמת כּוֹכָבִים מן כּוֹכָב, שאילו מן אֹהֶל תאמר כי בְּאָהָלִים תשבו (ירמי׳ ל״ה ז׳) כמו שתאמר מן חֹדֶשׁ קֹדֶשׁ חֳדָשִׁים קֳדָשִׁים׃ (ו) ולא נשא אותם הארץ, בעבור שתיבת ארץ שם דבר בלשון נקבה במקרא ונשא פעל זכר לכן פיר״שי שהוא מקרא קצר וענינו ולא נשא אותם מרעה הארץ. ולדעת אחרים ארץ לשון זכר גם נקבה וראייתם יסוב כל הארץ (זכרי׳ י״ד י׳), נעתם ארץ (ישעי׳ ט׳ י״ח), ובמקום אחר מצאנוהו אנדרוגנוס, אבל אומללה ארץ (ישעי׳ ל״ג ט׳), ולכולם אית פירכא. יחדו [בייזאמאן] לשון שנים, ורבים ויענו כל העם יחדו, שמות י״ט ח׳. והיא מלה זרה ואין פירושה כמו יחד רק כמו יחיד, ראב״ע. ובפסוק ויענו כל העם יחדו הוסיף לבאר ואמר יחדו היא מלה יחידה במקרא בדקדוק בעבור תוספת הוי״ו, ויפת אמר כאדם יחיד לבדו כי לא יהי׳ משנה שם, עכ״ל. ומצאנוהו גם על נקבות כמו ואנחנו יחדו, מ״א ג׳ י״ח. ועיין רד״ק בשרשו. (ז׳, ח׳) ויהי ריב וגו׳ [דא ענטשטונד איין שטרייט], בעבור

ט וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃ הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ
לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין
י וְאַשְׂמְאִילָה׃ וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר
הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי שַׁחֵת יְהוָה אֶת־סְדֹם וְאֶת־ ה
יא עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר׃ וַיִּבְחַר־לוֹ

לוט

מנחת שי

פת ילחם (סס י״ח ה׳) סהקדמה בחי״ת של והקהה: | קדם לכו״ן וה״י תכין קדם לכ״ף וכל אחו׳ דכו׳ בר
ולזרעך | מן ח׳ מלה בתרין יודין וסי׳ ישפוט ה׳ ביני וביניך.

שום שכל

להלן בפרשה ומסר עלי׳ לי׳ כוותי׳ מלה בתוחס. **רעי**, ס״ו. **רעיך**, ח״ו ומ״י כתיב. **אחים** מ״י וכל אחים בחו׳ דכו׳ מלה: (ט) **לפניך**, מ״י כתיב וכל ליסנא בחו׳ דכו׳. **השמאל**, מ״א וח״ו כתיב וכל ליסנא דשמאל בחוז דכותי׳ בר מן חמשה מלאים דמלאים וסי׳ כמסר בפרשת חקת, במדבר כ׳ י״ז. ובכ״י השמאל בטעם פשטא וכן לכון וכן הוא בטעמי ת״א. **ואימנה**, מ״י קדם למ״ם וה״י תכין קדם לנון כתיב. **הימין**, מ״י כתיב. וכל ימין דכו׳ בחו׳ מלא. **ואשמאילה**, מ״י בין אלף ללמד כתיב: (י) **עיניו**, מלא תרין יודין כתיב וכל עיניו בחו׳ דכו׳. **סדם**, ח״ו וכל סדם בחו׳ דכו׳. **באכה**, כמסר לעיל י׳ י״ט. כתב הרב בעל א״ת וז״ל **באכה צער** כתב הרב המאירי ז״ל באכה לער אין בהם וי״ו כי הם מלעיל. ואני אומר במחילה מכבודו אין באכה אלא מלרע כי הטרחא בכ״ף עכ״ל. ואני אומר במחילה מכבודו של א״ת שהוא לא דק בדברי המאירי כי אין לעתר על באכה כ״א על לער ואמר שלאות אין בהם ויו כי הם מלעיל וא״כ הם ממשקל פ״על ר״הב ת״אר שהם מלעיל לעולם ולכן חסרים וי״ו כי בכינוי ובקיבוץ ישתנה החולם לקמץ חטוף כמ״ש רד״ק במשקלו, והעד שכן דעת המאירי שאלו הי׳ דעתו על באכה הוי לי׳ לומר כן לעיל י׳ י״ט על באכה גררה שהוא מוקדם. ועוד איך ישבב המלעיל של בואכה חסרון הוי״ו? ואם לי׳ להרב המאירי ז״ל שיתלה תכיא בדלא תכיא. ועיין לקמן י״ט כ״ב:

ישב

רשי

פנים: (ט) אם השמאל ואימינה, בכל אשר תשב (ואשב) לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר וסוף דבר הוצרך לו שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו׳. ואימינה, אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי. ואם תאמר היה לו ליכתב ואימנה, כך מניינו במקום אחר אם יש להימין ואין נקוד להימין, (ע״מ): (י) כי כלה משקה, ארץ נחלי מים. לפני שחת ה׳ את סדום ואת עמורה, היה אותו מישור כגן ה׳ לאילנות. כארץ מצרים, לזרעים. באכה צער, עד צער. ומדרש אגדה דורשו לגנאי על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט כשבוכתם במסכת הוריות: (יא) ככר, מישור כתרגומו. מקדם,

כסע

מפורש

בעבור כי לא נשא אותם מרעה הארץ לכן פרדו הרועים גבולם ובא האחד בגבול השכן ונתהוה הריב ופחד אברם פן ישמע הכנעני והפרזי כובד מקניהם ויגרשום

ויקחו

ט בֵּינָא וּבֵינָךְ וּבֵין רַעֲוָתִי וּבֵין רַעֲוָתָךְ אֲרֵי־גּוּבְרִין אַחִין אֲנַחְנָא: הֲלָא כָל־
אַרְעָא קֳדָמָךְ אִתְפְּרַשׁ כְּעַן מִלְוָתִי אִם־אַתְּ לְצִפּוּנָא אֲנָא לְדָרוֹמָא וְאִם־
י אַתְּ לְדָרוֹמָא אֲנָא לְצִפּוּנָא: וּזְקַף־לוֹט יָת־עֵינוֹהִי וַחֲזָא יָת־כָּל־מֵישַׁר
יַרְדְּנָא אֲרֵי כוּלֵהּ בֵּית־שַׁקְיָא קֳדָם ׀ דְּחַבֵּל יְיָ יָת־סְדוֹם וְיָת־עֲמוֹרָה כְּגִינְּתָא־
יא דַּיְיָ כְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם מָטֵי לְצוֹעַר: וּבְחַר־לֵיהּ לוֹט יָת כָּל־מֵישַׁר יַרְדְּנָא
ונטל

מפורש

ויקחו להם מקניהם ורכושם וזה שהזכיר והכנעני והפרזי אז יושב בארץ, ויאמר הרמב"ן ממלת אז נראה לי כי העמים היו בארץ בימים ההם יושבי אהל ומקנה נאספים מקנתם אל עיר אחת ורועים שנה או שנתים ונוסעים משם אל גבול אחר אשר לא רעו אותו, וכן יעשו תמיד כמנהג בני קדר עוד היום, והכנעני והפריזי היו אז בארץ הנגב ולשנה האחרת יבואו שם היבוסי והאמורי. **אל נא תהי מריבה** [לאָס קיינע שטרייטיגקייטן זיין], יש הבדל בין ריב ומריבה כי ריב שם הפעולה, ומריבה שם הענין שבשבילו הריב [שטרייטזאַכע]. **ביני ובינך**, לעתיד כשיבחר אחד ממנו איזה מרעה אל נא תהי מריבה שירצה אותה גם חברו. **ובין רועי ובין רועיך**, עתה בשבתנו פה. **אחים**, קרובים: (ט) **הפרד** נא מעלי [טרעננע דיך אונז פֿון מיר], ציווי מבנין נפעל ומלעיל בעבור הסמכו אל מלה זעירא. **אם השמאל**, אם תבחר אתה השמאל, **ואימינה**, איימין את עצמי, וכן ואשמאילה אשמיל את עצמי, כי אני אסע לעולם אל הפך הצד אשר תבחר. ודקדוק ואימינה כדקדוק ואיטיבה עמך, לקמן ל"ב י'. והה"א נוסף כמנהג כמפורש לעיל י"א ג' ושניהם מבנין הפעיל. **ואשמאילה**, מבנין הפעיל. ובעבור שבתיבה זאת שתי אותיות נעלמות ולא יוכלו להעלים שתיהם באמצע תיבה לכן הוסיפו הה"א בתיבה, ואילו לא הי' שם ה"א אות אחת נעלמת היו אומרים אותו על משקלו השלם וכן אמרו מימינים ומַשְׂמְאִלִים (ד"ה א' י"ב ב'), והעלימו האל"ף כמשפט, וכן להימין וּלְהַשְׂמִיל (ש"ב י"ד י"ט), העלימו היו"ד כדין, אבל לא יוכלו להעלים שתי אותיות באמצע וזה טעם השתנות ניקוד התיבה הזאת. וכמוהו וכי תַּשְׂמְאִילוּ (ישעי' ל' כ"א): (י) **ככר**, תרגומו מישר, וממנו כר נרחב (ישעי' ל' כ"ג) דוגמת בבת עין ובת עין ככה גם כה וטעם ככר מקום נמחים. **כי כלה משקה**, אמר כלה אחר שאמר כל להגדיל הדבר וכן כל מלכי גוים כלם יענו (ישעי' י"ד ט'), רד"ק. **משקה**, שם דבר תחת שם תאר ועניינו בעלת משקה, רד"ק. ויותר מסתבר לפרשו בלא תוספת ובלא חסרון ומשקה שב על הירדן והרצון כי הירדן הי' משקה כולה. **כגן ה'**, שאינו צריך להשקות כי הנהר משקה אותו שנאמר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן (לעיל ב' י'), וכן ארץ מצרים שהנילוס עולה ומשקה אותה כידוע עוד היום: (יא) **ויסע לוט מקדם**, ידענו כי ככר הירדן מזרחי לבית אל ולעי והם היו בין בית אל ובין העי, וא"כ מאי מקדם? אכן אין מקדם מקדם העולם כ"א מקדם

בית

לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ
יב מֵעַל אָחִיו׃ אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי
יג הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם׃ וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים
יד לַיהוָה מְאֹד׃ וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט
מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם
טו צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה׃ כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
טז אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם׃ וְשַׂמְתִּי אֶת־
זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־

עפר

מנחת שי

(טו) **ולזרעך** עד עולם, ג' פסוקים דמטעים בהון וסי' כי את כל הארץ ולזרעך עד עולם. והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם, דברי' כ"ח מ"ו וצרעת נעמן ובזרעך לעולם, מ"ב ה' כז: (יז) **גם**

זרעך

שום שכל

(יב) **ישב**, השי"ן בפתח. והוא חד מן ע"ו פתחין נמנים במערכת ערך ישב, ובירמי' סי' מ"ט ותילים סי' כ"ט נמסרו ה' קמצים ולית דין מנהון: (יג) **רעים**, כל רעים באו' מלא יוד כתיב. **וחטאים**, ע"ו כתיב וכל חטאים דכותיה:

(יד) **וה'**, נמסר עליו במס"ק כ"ב בתורה. ולקמן כ"ד לה' נמסר עליו ז' בטעם ר"פ וכן דברים כ"ו י"ח. ובמערכת מסר ח', ולקמן י"ט כ"ד על וה' המטיר נמסר עליו בדפוס ז' ובכ"י ו' ושם אברר בעז"ה. **עיניך**, מלא תרין יודי"ן כתיב וכל לישנא דעיניך באוריי' דקרי' כון דידיה בסגול דכותי' מלא תרין יודין בר מן ג' חסרים יו"ד תנין וסי' לא יקשה בעיניך בשלחך. ולא תחוס עינך נפש בנפש. וקצתה את כפה לא תחוס עינך, ושארא מלאים תרין יודי"ן באורייתא וכולהון מלאים יוד קדמאה. **אשר** אתה שם במקרא כ"י אשר בטעם מונח ואתה מיקף. **צפנה**, כל צפנה באורייתא חסר וי"ו: (טו) **ראה**, חסר וי"ו כתיב. וכל לישנא באורייתא דכותיה. **ולזרעך**, הוי"ו בגעיא כמו שהשכלתיך לעיל ג' ע"ו. **עולם**, כל עולם גרידא מלא וי"ו כתיב: (יז) **למנות**, מ"ו.

גם

רשי

נסע מאצל אברם והלך לו למערבו של אברם נמצא נוסע ממזרח למערב (ס"א למזרח, ע"מ). ומ"א הסיע עצמו מקדמונו של עולם אמר אי איפשי לא באברם ולא באלהיו: (יב) ויאהל, נטע אהלים לרועיו ולמקניהו עד סדום: (יג) ואנשי סדום רעים, ואעפ"כ לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו למדו מכאן שם רשעים ירקב (משלי י'), רעים בגופם וחטאים בממונם. לה' מאד, יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: (יד) אחרי הפרד לוט, כל זמן שהרשע עמו היה הדבור פורש ממנו. (ולע"ל שהיה לוט מגלו וכתיב וירא ה' אל אברם באותה שעה כשר היה וק"ל):

אשר

וּנְטַל לוֹט בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְפְּרָשׁוּ גְּבַר מִלְוַת אֲחוּהִי׃ אַבְרָם יְתֵיב בְּאַרְעָא־
יב דִּכְנָעַן וְלוֹט יְתֵיב בְּקִירְוֵי מֵישְׁרָא וּפְרַס עַד־סְדוֹם׃ וְאֱנָשִׁין דִּסְדוֹם
יג בִּישִׁין בְּמָמוֹנְהוֹן וְחַיָּבִין בְּגְוִיַּתְהוֹן קֳדָם־יְיָ לַחֲדָא׃ וַייָ אֲמַר לְאַבְרָם בָּתַר
יד דְּאִתְפְּרַשׁ־לוֹט מֵעִמֵּיהּ זְקוֹף כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי מִן־אַתְרָא דְּאַתְּ תַּמָּן לְצִפּוּנָא
וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וּלְמַעְרְבָא׃ אֲרֵי יַת־כָּל־אַרְעָא דִּי־אַתְּ חָזֵי לָךְ
טו אֶתְּנִינָהּ וְלִבְנָךְ עַד־עָלְמָא׃ וַאֲשַׁוֵּי יַת־בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא דְּאַרְעָא כְּמָא
טז דְלית

רש״י

(יו) אשר אם יוכל איש, כשם שאי אפשר לעפר לימנות כך זרעך לא ימנה.

הבנת המקרא

(י״ו) כשם שא״א לעפר למנות כך זרעך לא ימנה. וכתב עליו החכם ר״א מזרחי ז״ל; "אמר זה מפני שהכוון מן המקרא הזה הוא השלילה המתחייבת מן החיוב, ואע״פ שסותר הקודם לא יוליד סותר הנמשך
זכו

מפורש

בית אל כלומר שנסע מן המקום אשר קראו קדם לבית אל והלך למזרח העולם, וכמוהו הנגבה כמפורש לעיל פסוק א׳: (יג) אברם ישב בארץ כנען, בשאר ארץ כנען כולה שלא יעמוד במקום אחד אבל בכל ארץ כנען יגור, ולוט נתישב במקום אחד ממנה בערי הככר כי ערי הככר מכלל ארץ כנען, וטעם בערי הככר פעם בזו ופעם בזו מפני כובד המרעה, וזה טעם ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן שהתנה עם אברהם שלא יבוא בכל הככר, רמב״ן. ויאהל, נטה אהליו. עד סדום, ולא בסדום לפי שאנשי סדום רעים וחטאים וגו׳, וזהו שנאמר ולוט יושב בשער סדום (לקמן י״ט א׳) שהי׳ ביתו בשער החומה ולחוץ, כן פי׳ הרב חזקוני, וזהו שסמך לו ואנשי סדום רעים וחטאים וגו׳: (יג) רעים בגופם, וחטאים בממונם, כן פירש״י, והראב״ע אמר רעים לבני אדם ויחזקאל (ט״ז מ״ט) פירש ויד עני ואביון לא החזיקה. וא״ת בישין בממונהון וחטאין בגוייתהון, תרגם אליבא דמתניתא, ורש״י פירשו אליבא דר׳ יהודה (סנהדרין דף ק״ט א׳). ובעבור תיבת לה׳ פירשו רז״ל שהיו יודעים רבונם ומתכוונים למרוד, שאם לא כן הוא מיותר. מאד, עניינו בכל מקום הפלגת הריבוי אם בכמות אם באיכות: (יד) צפנה ונגבה וגו׳, הפאה שמשם תקדם השמש לזרוח נקראת מזרח גם קדם, ושכנגדה מערב גם אחור ואחרון, ונקראת הפאה הימנית דרום גם ימין ותימן, גם נגב כמפו׳ לעיל י״ב ט׳. ויאמר רד״ק הפאה השמאלית נקראת צפון לפי שהישוב בה בקצה האחרון מעט כאילו הוא מקום צפון ואינו נראה לבני אדם או נקראת כן לפי שמהלך השמש אינו על פאתו כ״א על הפאה הדרומית וכאילו אותו הרוח צפון מהשמש, ולפי שהים הגדול הוא לפאת מערב א״י קראו לפאת מערב ים, ונדגש מ״ם ימה להתבלע הכפל כמפורש לעיל א׳ י׳: (טו) לך אתננה, בדיבור וכן ונתן אותם על ראש השעיר (ויקרא י״ו כ״א): (יו) אשר אם
יוכל

יז עֲפַר הָאָרֶץ גַּם זַרְעֲךָ יִמָּנֶה׃ קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ
יח לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה׃ וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא
וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ
לַיהוָה׃ פ
רביעי
יד א וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר כְּדָרְלָעֹמֶר
מלך

מנחת שי

זרעך, בלא מקף: (יח) **ויאהל**, הוי"ו במאריך ולא אחר היו"ד במקצת ספרים כתיבת יד. וכן מצאתי בחילופים כתיבי יד לבן אשר. **ויבא**, בתביר לא בדרגא: (א) **אריוך**, בס' ישן כ"י מצאתי לשון הזה פליגי בי', קדמאה אריוך תנינא ואריוך ואית דמהפכי קדמ' ואריוך תני' אריוך, ע"כ. ואנו לא שמענו ולא ראינו בזה מחלוקת כי בכל הספרים קדמא אריוך תני' ואריוך. **כדרלעמר**, בפ' אילו טרפות אמרינן בגמרא בשתי תיבות פסיק להו בשני שיטין לא פסיק להו, וכן נמצא במקצת ספרים וכן ראיתי בשם תיקון ר"ת תרי תיבות בחד שיטא, אמנם בספרים כ"י מדויקים הוא מלה אחד ומסרת עליו מלה

שום שכל

גם, במרכא ובלא מקף כ"כ א"ת וכן במקרא כ"י: (יז) **קום**, מ"ו וכל אורייתא דכותיה בלישנא: (יח) **ויאהל**, בכל המדויקים היו"ד מתוג לא הוי"ו. **ויבא וישב**, שניהם בטעם תביר, כ"כ א"ת וכן בכ"י. **באלני** ממרא, כל אלני דאורי' חסר דחסר כתיב ח"י קדם ללמד וא"ו במ"א מ"ו וסי' אבל אלוני מורה דהלא המה בעבר הירדן דמשנה תורה. **בחברון**, כל אורי' מ"ו: (א) **ויהי**, הוי"ו בגעיא במקרא כ"י ומקצת מדויקים וכן נכון דוגמת חבריו הבאים בטעם רביע כגון ויהי כאשר כלו הגמלים (לקמן כ"ד כ"ב) בגעיא במ"ג וקטן וכל המדויקים. **אמרפל**, הטעם בפ"א דוגמת בבל ערפל שהזכרתי לעיל י"י. שנער

רשי

(יח) ממרא, שם אדם: (א) אמרפל, הוא נמרוד שאמר לאברהם פול לתוך כבשן

הבנת המקרא

לימנות כך זרעך לא ימנה: זהו כשהקודם יותר מיוחד מן הנמשך אבל כשהם שוים כמו אלה דכתי' בהו והי' זרעך כעפר הארץ או כשהאחד מהם הבדל או סגולה לאחד הנה סותר הקודם יוליד סותר הנמשך בהכרח עכ"ל. ובעבור כי לא רבים יחכמו בזה לכן אבארהו ביתר ביאור, דע שהמכוון מן הפסוק בזה הוא שזרעו לא ימנה לריבויו והביא הכתוב ראי' על דרך הקש תנאי מדובק אשר נתבארו דיניו במלות הגיון להרמב"ם שער ז', ואמר אם יוכל להמנות עפר הארץ גם זרעך ימנה, אמנם לא יוכל להמנות עפר הארץ א"כ גם זרעך לא ימנה, ואמנם צריך מעט תיקון והוא שמלת אם שהוא התנאי ראוי להיותו נקשר עם הדרוש והדרוש הוא אם זרעך ימנה ולא עם המבאר הדרוש שהוא ההמנות עפר הארץ, וכך יסודר ההקש אם יוכל להמנות זרעך עפר הארץ ימנה ותכפול המאוחר באמת בשלילה והוא שא"א להמנות עפר הארץ א"כ א"א זרעך להמנות והו הנודע ולעולם ילמוד הבלתי נודע מהנודע, דמיון זה אם האדם מעופף הנה הוא בעל כנפים אמנם הנודע הוא שהאדם אינו בעל כנפים א"כ הוליד באמת שאינו מעופף וזהו הדרוש. אמנם היחס אשר לזרעו עם עפר הארץ הוא הבטחת השם אשר לא יכזב והי' זרעך כעפר הארץ. וראיתי להחכם ר"י קנדיאה בספרו אילים בחלק

דְּלֵית אִיפְשַׁר לִגְבַר לְמִמְנֵי יָת עַפְרָא דְאַרְעָא אַף בְּנָךְ לָא יִתְמְנוּן: קוּם יז
הַלֵּיךְ בְּאַרְעָא לְאוֹרְכַּהּ וּלְפוּתְיַהּ אֲרֵי לָךְ אֶתְּנִנַּהּ: וּפְרַס אַבְרָם וַאֲתָא יח
וִיתֵיב בְּמֵישְׁרֵי מַמְרֵא דִּי בְחֶבְרוֹן וּבְנָא תַמָּן מַדְבְּחָא קֳדָם יְיָ: וַהֲוָה בְּיוֹמֵי א יד

אמרפל

חבנת המקרא

בחלק גבורות ה' מדרגה ל"ד שגם הוא התעורר לפרש דברי הרב בזה בלשון אחר וכה אמר, פירש לפירושו שהכתוב הוכרח לומר עכ"פ והי' זרעך כעפר לומר שהם מתהפכים והקיש בתנאי מתדבק ולא אמר כ"א אליו שמילא משמע יתר ההקש ואי"א לטעות הן אם תוליד חיוב הן אם תוליד סתירה הן בקודם הן בנמשך, דאל"כ אם רצה הכתוב לקצר לא יאמר והי' זרעך כעפר הארץ ויאמר ההקש כולו אם יספר העפר יספר זרעך אבל לא יספר העפר א"כ גם זרעך לא יספר, אלא שזה אינו מחויב בשהנמשך יותר כולל מן הקודם ד"מ אם הוא אדם הוא חי אבל אינו אדם א"כ אינו חי, לא יחויב, שאולי הוא חי והוא סוס או חמור, וכן מאמתת הנמשך לא תוליד אמתת הקודם ר"ל ואולם הוא חי א"כ הוא אדם אינו מוכרח, אבל במתהפכים יאמת על כל פנים, ד"מ אם הוא אדם הוא מדבר או שוחק אמנם אינו אדם א"כ אינו מדבר או שוחק, וכן אמנם הוא מדבר או שוחק א"כ הוא אדם מוכרח. הילכך בחרו בקיצור הקדים לגלות שהם מתהפכים ולא השלים ההקש שמובן שברצה שתוליד סותר הנמשך מסתירת הקודם. וק"ל יאמר הסגולה והמכוון ואני אבין ראשית ההקש? וכ"ל שלא איש אל ויכזב שלא כיון הכתוב לומר שא"א לעפר למנות כ"א שקשה למנותו מטעם שאמרנו שאין האבק דק בשוה ואין תמונתו מסודרת, וכן תמלא שדקדק בכוכבים לומר אם תוכל לספור אותם, וכבר ביארתי במופת שיש להם מספר אפי' הי' כל הגלגל הח' מלא מהם, עכ"ל החכם:

מפורש

יוכל וגו' הרצון כמו שאי אפשר למנות עפר הארץ כמו כן אי אפשר למנות זרעך, ודוגמתו היהפוך כושי עורו ונמר חברבורותיו גם אתם תוכלו להיטיב (ירמי' י"ג כ"ג). ועיין מה שכתבתי בהבנת המקרא; (יז) קום התהלך בארץ, להחזיק בה: (יח) ויאהל אברם, עשה וסדר אהלי מקנהו אנה ואנה, ואחר כך ויבוא וישב, בא וקבע דירתו באלוני ממרא, ויש אומרים כי ויאהל דהכא אינו לשון תיקון אהל כ"א לשון סתירת אהל כלומר עקר אהלו ממושבו הראשון שהי' בארץ כנען ותקעו באלוני ממרא, והוא מן המלות המורות דבר והפכו, ואיננו נכון. באלוני ממרא אשר בחברון. מפורש לעיל י"ב ו' אצל אלון מורה; (א) ויהי בימי אמרפל, הוא

כמרוד

תועלות

מן ויהי בימי אמרפל עד אחר הדברים האלה

התועלת הא' הוא במדות, והוא להרחיק האדם מהפעולות הרעות, הלא תראה שאנשי סדום להיותם רעים וחטאים נגחו אותם ארבעה מלכים שבאו מחוץ חמשה מהם בארצם:

התועלת הב' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיעלים עיניו מאנשי משפחתו ואע"פ שאינם מתנהגי' עמו במנהג הראוי אבל ראוי שיהיה לעזר ולהועיל

 להם

ב מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם׃ עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע
מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב מֶלֶךְ אַדְמָה
צבוים ק׳ ג וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִּים* וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר׃ כָּל־אֵלֶּה
ד חָבְרוּ אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח׃ שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה

שנה

מנחת שי

מלה חדא כתיב וכן כתבו בהדיא הרמ״ה והמאירי ז״ל דחדא מלה כתיב וחסר דחסר וכולהון כתיבי כן, ודכותיהו כקטיכין דוודאי דקו ואשכחו הכי בכולהו ספרי עתיקי, והכי אסהידו כולהו מסרתא ובכל אתר דהמסרה פליגא על הגמרא בתר המסר׳ אזליכן בדאשכחן בכמה דוכתי, לכן הרי״ש בשר״א וסמוכה ללמ״ד והדל״ת בקמץ לבד וכן כולם שבפרשה, וז״ל הרמ״ה ז״ל כדרלעמר חדא מלה כתיב וחסר כתיב ומסר עלי׳ דחדא מלה כתיב והכא משמע במס׳ חולין עכ״ל, ובעל אור תורה כדחק מאד ליישב דברי הרמ״ה והמסרת שלא יכגדו לגמרתכו וכוונתו רצוי׳ אבל אין פירושו מחוור על לשון הגמרא, ואולי כוסחא אחרת כזדמכה להרמ״ה ז״ל בגמרא, ומה שכתב בגליון במקרא גדולה לשון מוטעה הוא, וה׳ יצילכו משגיאות, (אמר ור״ה כבר הרחיב בזה החכם רש״ד בתיקון סופרים שלו עיין עליו). **גוים**, הגימל דגושה: (ב) **צביים**, כצוים קרי והזקף קטן והחירק ביוד שכי׳ וכן חברו שבסמוך כי יוד ראשוכה במקום וי״ו כמו שהוא קרי, ועיין מ״ש בפ׳ כח על פסוק ולבים עד לשע, לעיל י׳ י״ט. **ומלך בלע היא** כתיב ביוד, חזקוני ע״כ. והוא חד מן י״א דכתיב יו״ד בתורה וסי׳ כמסר במס״ג פ׳ וישב, והשכי שבפרשה כתוב הוא וקרי היא, והככי מליג לפכיך מסרת שכתב הרמ״ה ז״ל שהיא יותר ברורה ממסרתכו וזה תארה; הוא הסובב, כל הוא ההוא דלשון זכר מ״ו ואל״ף כתיב וכל לשון כקבה דכותא בר מן י״א באו׳ דכתיבין יוד ואלף וסי׳ היא צער, קדמאה דעשו מלחמה. הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא, אמנעה משלשתן והיא. ויא יא שלחה

שום שכל

שנער, בשין ימין. **אריוך**, תרין בעניכא ומלאים וי״ו כתיבין, רמ״ה. ובעל מ״ש אמר בשם ספר ישן כ״י שיש כאן פלוגתא אית דקרין קדמאה אריוך תכי׳ ואריוך ואית דמספכי קדמאה ואריוך תכי׳ אריוך עכ״ל והאמת שלכל חד אית ראי׳ ממה שכמסר במערכת אות ו׳ י״ע זוגין קדמא כסיב ו׳ בעכין ותכין לא כסיב וסי׳ וכו׳ ותו מסר שם ח׳ זוגין חילוף תכיכא כסיב ו׳ בעכיכא וסי׳ וכו׳ ואילו אריוך ואריוך לית בחד מכהון ול״ע. **כדרלעמר**, מלה חדא. עיין מ״ש. וז״ל רמ״ה ז״ל, כדרלעמר חדא מלה כתיב וחסר דחסר וכולהון כתיב כן עכ״ל. ומה שאמר חסר דחסר רצוכו חסר וי״ו קדם למ״ס ות״ו קדם לרי״ש, והוצרך לומר כך בעבור שהדל״ת בקמץ חטף שהברתו דומה להברת החולם והרבה פעמים מלאכו אחריו ו׳ במכתב כמו אכרות, יהושע ט׳ ז׳. לשאול לו, ש״א כ״ב ט״ו. במותי ארן, דברים ל״ב י״ג. ועוד רבים כמו שכמסר במערכת אות ו׳ ד״ה אילין תיבותא יתירין ו׳ וחטפין קמלין וסי׳ וכו׳. לכן אמר הרב שהוא ח״ו, וכן דרכו למסור על כאלה שהם ח״ו וכן בשרש אזן אמר אזכי ח״ו. וכן אמר ופסי חטף ו׳ וחסר כתיב. וכן כתבות מלא חד ו׳ בתר כון כתיב. וכן בדומיהם כולם מסר ח״ו כתיב: (ב) **עשו מלחמה**, כן כתיב במקרא כ״י במוכח לגרמיה, ועיין טוב טעם פרק ה׳ בדין הלגרמי׳. **צביים**, עיין מ״ש. **היא צער**, חד מן י״א דכתיבין ביוד עי׳ מ״ש: (ג) **השדים**, מ״י בין דל״ת למ״ס וכל השדים באורי׳ דכותי׳: והמלכים

גם הוא, אמנעה משלשתן והיא. ויה יא שלחה

אל

אַמְרָפֶל מַלְכָּא־דְבָבֶל אַרְיוֹךְ מַלְכָּא דְאֶלָּסָר כְּדָרְלָעוֹמֶר מַלְכָּא דְעֵילָם
ב וְתִדְעָל מַלְכָּא דַעֲמְמִין׃ סְדָרוּ קְרָבָא עִם־בֶּרַע מַלְכָּא דִסְדוֹם וְעִם־ כ״י עַבַדוּ
בִּרְשַׁע מַלְכָּא דַעֲמוֹרָה שִׁנְאָב מַלְכָּא דְאַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מַלְכָּא דִצְבוֹיִם
ג וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא צוֹעַר׃ כָּל־אִלֵּין אִתְכְּנָשׁוּ לְמֵישַׁר חַקְלַיָּא הוּא אֲתַר
ד יַמָּא דְמִלְחָא׃ תַּרְתָּא עַשְׂרֵי שְׁנִין פְּלָחוּ יָת־כְּדָרְלָעוֹמֶר וּתְלַת־עַשְׂרֵי
שְׁנִין

מנחת שי

אל חמיה. אשר היא דכי ימות מן הבהמה. והיא הפכה שער לבן דשחין. והיא כהה דואם יראנה הכהן קדמאה. שבת שבתון היא דאחרי מות. והיא תראה דואים אשר יקח את אחתו בת אביו דקדשים. היא מחללת קדמאה. והיא נטמאה דושכב איש אותה קדמאה דפסוק. ועבר עליו רוח קנאה תנינא דפסוק. וכל שארא כתיב הוא עם ו׳: (ד) **ושלש** עשרה, הלמ״ד בחולם ברוב ספרי׳ כ״י מדויקים

רשי

כבשן האש. מלך גוים, מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שמה מכמה אומות ומקומות והמליכו איש עליהם ושמו תדעל בראשית רבה. (ברע רע לשמים ורע לבריות, ברשע שנתעלה ברשע): (ב) שנאב, שונא אביו שבשמים. שמאבר, שם אבר לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקב״ה. בלע, שם העיר: (ג) עמק השדים, כן שמו על שם שהי׳ בו שדות הרבה ומדרשי אגדה הרבה. הוא ים המלח, לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר שנתבקעו הצורים שסביבותיו ונמשכו יאורים לתוכו: (ד) שתים עשרה

מפורש

נמרוד לפי קבלת רז״ל וכן סיפר בס׳ הישר. גוים, שם המדינה וכן פי׳ רש״י. ומלאכו בס׳ יהושע י״ב כ״ג מלך גוים לגלגל אחד: (ב) **בלע**, שם העיר גם האיש אשר בנאה ומלך עלי׳ וכן כתוב בס׳ הישר וילא איש מארץ נינוה מבית אשור ושמו בלע וילך לגור באשר ימלא הוא וביתו, ויבואו עד נגד ערי הככר מול סדום וישבו שם. ויקם האיש ויבן עיר קטנה שם ויקרא שמה בלע על שמו היא ארץ צער עד היום הזה: (ג) **חברו** [פֿעראייניגטן זיך], פעל עומד קל וטעמו נתחברו. עמק השדים, כך שמו. י״א שנקרא כן על שם השיד והוא מגזרת ושדת אותם בשיד (דברים כ״ז ז׳) והדגש תמורת הנח וכמוהו ופטורי צצים (מ״א ו׳ י״ח) מגזרת ציץ, ולדעת רש״י ות״א הוא מגזרת שדה והוא מבעלי הכפל בפלס ־פַּתִּים ועיקר יסודו שד ומלאכו יפתח וישדד אדמתו (ישעי׳ כ״ח כ״ד) וכמוהם שחה ושחח, שרה ושרר ודומיהן וכבר דברתי מזה לעיל ג׳ ט״ז. הוא ים המלח, עמק השדים הנזכר הוא שנשתנה עתה ונעשה לים המלך, כי לאחר זמן נמשך הים לתוכו ונעשה ים המלח: (ד) **ושלש** עשרה שנה מרדו, נחלקו בו החכמים י״א שטעמו ובשלש עשרה ויחסר בי״ת הזמן דוגמת כי ששת ימים עשה ה׳ (שמות כ׳ י״א) וי״א כי י״ג שנה רצופים מרדו ובי״ד למרדן בא כדרלעמר, וכן דעת בעל סדר עולם, וכן סיפר בס׳ הישר כדרלעומר

שְׁנָה עָבְדוּ אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ׃
ה וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר
אִתּוֹ וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם
ו וְאֵת הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם׃ וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר
עד

מנחת שי

מדויקים, וכן ראיתי בדפוס קדמון וכ״כ א״ת: (ה) **הזוזים**, ז׳ ראשונה בדגש. **האימים**, דין לחוד מלא דמלא בתרין יודין ושארא חסרים יו״ד קדמאה ומלא י׳ תנין בלישנא כתיב, ומסרת דמסרא עליו תרין מלאין דילמא בשאר קריאה דאילו באורייתא לא אשכחן מלא דמלא לבד מן דין קדמאה, הרמ״ה ז״ל. וכן במסרת שלנו ב׳ מלא בלישנ׳ וחברו ובאימים יתהוללו, ירמי׳ נ׳. ומה שכתוב בס׳ ר״ג כתיב האמים אין לסמוך עליו. **בשוה**, הוי״ו בצרי לא בסגול: (ו) **בהררם**, במקצת ספרים הרי״ש בחטף פתח וכ״כ ר׳ אלי׳ בס׳ ההרכבה שכן הוא במקצת ספרים וככון הוא כמשפט שתי אותיות דומות, וכן הביאו בס׳ טוב טעם פ׳ ז׳ בח״פ ועי׳ מ״ש בריש סדרא על ואברכה מברכיך

שום שכל

(ה) **והמלכים**, כל מלכים באורייתא מ״ו. **רפאים**, כולהון מ״י. **בעשתרת**, ח״ו. וכל לישנא באו׳ דכוו׳, ודכו׳ אשר ישב בעשתרת באדרעי ח״ו. **הזוזים**, מ״ו וג״י. **האימים**, דין לחוד מלא דמלא עיין מ״ש. **קריתים**, מלא חד יו״ד בין תי״ו למ״ם כתיב ודכוותי׳ ואת קריתים דובני ראובן בנו: (ו) **החרי**, ח״ו. וכל לישנא באו׳ דכותי׳. **בהררם**, נחלקו בו הספרים והסופרים כמו שהעיד רד״ק בשרשו שבמקצת הספרים הרי״ש בח״פ ובמקצתם בשוא פשוט, אמנם על המתג שבה״א לא דבר הרב מאומה כי זה בזה תליא כמו שכתבתי לעיל ו׳ י״ג גם ט׳ ט׳. והנה במקרא כ״י הה״א במתג והרי״ש בח״פ וכן העיד בעל טוב טעם, אכן במ״ג וקטן ויתר המדויקים אין כאן לא מתג ולא ח״פ כ״א שו״א פשוט, ונראה ברור שסבת המחלקת בקריאה היא סבת המחלקת בביאור התיבה, כי לדעת ראב״ע הוא מקור שהדגוש אלא שהרי״ש לא תתדגש, וא״כ הוא וודאי שהשו״א נע כחבריו הדגושים ומגילא שצריך להיות בח״פ ומתג דוגמת בהתחככו אליכו לקמן מ״ב כ״א. בענין שכתבתי לעיל ט׳ י״ד, כי אלה בח״פ בלי ספק בעדות החכמים והספרים שהזכרתי שם כי חשש פן יבולע הכפל כמו בהנני וחבריו שהזכרתי לעיל ט׳ ט׳, אכן הרד״ק ז״ל ביטל דעת הראב״ע והוכיח שהוא שם דבר מן הָרָר והוא ע״מ **בחרבם** שהרי״ש בשוא נח בראיית הדגש שאחריו וכמוהו בהררם ולכן לא יכון בו לא מתג ולא ח״פ, וזה נראה ברור. **שעיר**, כל שעיר שום אתרא או שום אומה מ״י כתיב. איל

רשי

עשרה שנה עבדו, חמשה מלכים הללו את כדרלעומר ובארבע עשרה שנה למרדן בא כדרלעומר לפי שהוא היה בעל המעשה נכנס בעובי הקורה: (ה) והמלכים, אלה שלשה מלכים. זוזים, הם זמזומים: (ו) בהררם, בהר שלהם (עיין מפורש). איל פארן, בתרגומו מישר. ואומר אני שאין איל לשון מישור אלא מישור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים אבל שמו אבל השטים וכן בעל גד בעל שמו וכלם מתורגמין מישור וכל א׳ שמו עליו. על המדבר, אצל המדבר כמו ועליו

מטה

ה שְׁנִין מְרָדוּ׃ וּבְאַרְבַּע עַשְׂרֵי שְׁנִין אֲתָא כְּדָרְלָעוֹמֶר וּמַלְכַיָּא דְעִמֵּיהּ
וּמְחוֹ יָת גִּבָּרַיָּא דִּי בְעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם וְיָת תַּקִּיפַיָּא דִּבְהֶמְתָּא וְיָת אֵמְתָנֵי
ו דִּבְשָׁוֵה קִרְיָתַיִם׃ וְיָת חוֹרָאֵי דִּי בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר עַד מֵישַׁר פָּארָן דִּסְמִיךְ
על

מפורש

כדרלעומר שר צבא נמרוד מרד באדוניו וילך אל ארץ עילם ויכניע מדינת עילם וגם סדום ועמרה וכל ערי הככר וימלוך עליהם י"ג שנה, אחרי כן מרדו בו כל ערי הככר וכשמוע נמרוד כי פשעו בו בכדרלעמר כל ערי הככר ויבוא נמרוד להלחם בכדרלעמר וינגף נמרוד ויכנע לפניו ויהי לו למס, והי' זה בשנת ה' למרידת ערי הככר, ובשנת י"ד שלח כדרלעמר מלך עילם אל כל המלכים סביבותיו וגם אל נמרוד הוא אמרפל מלך שנער אשר הי' תחת ידו ויאמר אליהם עלו אלי ועזרוני ונכה את כל ערי סדום ויושבי', ויעלו ארבעת המלכים האלה עם כל מחניהם כשמונה מאות אלף איש ויתהלכו באשר הם ויכו את כל האדם אשר מצאו על דרכם, וכל מלכי ערי הככר יצאו לקראתם ויתחברו כולם בעמק השדים: (ה) **רפאים**, בעבור שלא אמר הרפאים בה"א הידיעה כחבריו נראה שהוא שם המדינה וטעמו אנשי רפאים דוגמת ונעבדה את מצרים (שמות י"ד י"ב) אבל על שם היחם נופל הה"א, וכן מצאנו ואת הפרזי ואת הרפאים (לקמן ט"ו י"ט) והוא שם היחס והי' ראוי הרפאיים בשני יודי"ן אלא שחסרו האחת כמנהגם כמפורש לעיל י"ב י"ג. ונראה כי בעברם בדרך הכו כל אלה כמבואר בס' הישר כי עיקר המלחמה לא היתה כ"א עם חמשת המלכים: (ו) **בהררם** שעיר [אויף איהרעם געבירגע שעיר], לדעת ראב"ע הוא מקור מבנין הכבד הדגוש ע"מ כְּבַבְּכָם וטעמו בעלותם ההר, אבל הרד"ק ז"ל השיב עליו ואמר שלא יתכן זה מפני פתחות הה"א אשר הי' ראוי להיות נקמץ
לתשלום

תועלות

להם בחזקת היד כי בזה יגיע לאדם מקרוביו העזר הראוי וישלם בזה הקבוץ המדיני' הלא תראה שאברהם התגבר כנגד ארבעה מלכים ומחניהם עם היותם גבורים מאד להציל לוט בן אחיו ורכושו ואע"פ שלא התנהג עמו לוט באופן הראוי כמו שקדם:

התועלת הג' הוא במדות, והוא שאין ראוי שינהג האדם עמו במלחמה כי אם האנשים אשר הורגלו בתכונת הגבורה שאם יהיה ביניהם רך לבב יביא מורך בשאר לב האנשים וינוצחו ולזה לא נהג אברם עמו מאנשי ביתו כי אם האנשים אשר חנכם במנהגיו מלידה ואין ספק שעם שחנכם בשאר המדות המשובחות חנך אותם במדת הגבורה, ולזה הביאם עמו לבדם ועזב האנשים אשר היו בביתו שלא גדלו עמו מעת הלידה כי אלו כבר נשתקעו קודם היותם עמו במדות הפחותות ולא יכול להעתיקם
מהם

ז עד איל פארן אשר על־המדבר׃ וישבו ויבאו אל־עין
משפט הוא קדש ויכו את־כל־שדה העמלקי וגם את־
ח האמרי הישב בחצצן תמר׃ ויצא מלך־סדם ומלך
עמרה ומלך אדמה ומלך צביים ומלך בלע הוא־צער צבוים ק׳
ט ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים׃ את כדרלעמר
מלך עילם ותדעל מלך גוים ואמרפל מלך שנער ואריוך
י מלך אלסר ארבעה מלכים את־החמשה׃ ועמק השדים
בארת בארת חמר וינסו מלך־סדם ועמרה ויפלו־שמה

והנשארים

מנחת שי

מברכיך: (ז) ויכו את כל, האל"ף בסגול וסמוכה במקף: (ח) ומלך צביים, צבוים קרי: (י) בארת בארת, הבי"ת בסגול והאלף

שום שכל

איל, מ"י. פארן, מלא אלף קדם לרי"ש וכל פארן באו' דכו'. על המדבר, לית דסמיך מס"ק. והכוונה שבכל הקריאה לא מצאנו כי אם אל המדבר. בר מן דין דכתיב על המדבר והוא

מן א"ב מן חד חד כתב על כמסר ערך על: (ז) וישבו, כולם ח"ו. עין משפט, מ"י וכל או' דכו'. האמרי, ח"ו. וכל אמרי דכותי' חסר. בחצצן, ח"ו כתיב. והחית במתג והצד"י בח"פ בכל המדויקים וכ"י עיין לעיל ט' ט': (ח) צביים, עיין מ"ש: (ט) את כדרלעמר, במס"ג מסר עליו את ג' ר"פ וסי' את כדרלעמר. את מי נועץ, ישעי' מ' י"ד. את פני, משלי י"ז כ"ד, עכ"ל. וזה תימה גדולה שהרי בספר בראשית לבד מצאנו חמשה את ריש פסוק כמו שמסר רמ"ה, וא"ת שכוונת המסרה את הכתוב בכ"י גם זה ליתא, ועוד ששני חבריו בסגול ומוקף כתיבין בכל המדויקי', ונראה שכוונת המסרה כי הלין תלתא שוין בפתרונם ויוצאים מכלל חבריהם, כמו שכתבתי במפורש: (י) בארת בארת, תרויהון חסרי' וי"ו. ובמקרא כ"י יש פסק ביניהם וכן נראה ממה שכתב בן

אשר

רשי

מטה מנשה (מדבר ב'): (ז) עין משפט היא קדש, על שם העתיד שעתידין משה ואהרן להשפט שם על עסקי אותו העין והם מי מריבה. ואונקלוס תרגמו כפשוטו מקום שהיו בני המדינה מתקבצים שם לכל משפט. שדה העמלקי, עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד. בחצצון תמר, הוא עין גדי מקרא מלא בדברי הימים ביהושפט (סימן כ"ב): (ט) ארבעה מלכים וגו', ואעפ"כ נצחו המועטים להודיעך שגבורים היו ואעפ"כ לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם: (י) בארות בארות חמר, בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה שהיה הטיט מובלע בהם ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינין שניצל אברהם מאור כשדים מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברהם למפרע. הרה נסו, להר נסו. הרה כמו להר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל

לה

ז עַל־מַדְבְּרָא׃ וְתָבוּ וַאֲתוֹ לְמֵישַׁר פִּילוּג־דִּינָא הִיא רְקַם וּמְחוֹ יַת־כָּל־
ח חַקְלֵי עֲמַלְקָאָה וְאַף יַת־אֱמוֹרָאָה דְּיָתִיב בְּעֵין־גֶּדִי׃ וּנְפַק מַלְכָּא־דִסְדוֹם
וּמַלְכָּא דַעֲמוֹרָה וּמַלְכָּא דְאַדְמָה וּמַלְכָּא דִצְבוֹיִים וּמַלְכָּא דְבֶלַע הִיא־
ט צוֹעַר וְסַדָּרוּ עִמְּהוֹן קְרָבָא בְּמֵישַׁר חַקְלַיָּא׃ עִם כְּדָרְלָעֹמֶר מַלְכָּא
דְעֵילָם וְתִדְעָל מַלְכָּא דַעֲמְמִין וְאַמְרָפֶל מַלְכָּא דְבָבֶל וְאַרְיוֹךְ מַלְכָּא
י דְאֶלָּסָר אַרְבְּעָה מַלְכִּין לָקֳבֵיל חַמְשָׁא׃ וּמֵישַׁר חַקְלַיָּא בֵּירִין בֵּירִין מַסְּקָן

חמרא

מפורש

לתשלום הדגש הראוי להיות ברי"ש לכן אמר שהוא שם דבר עם כינוי הרבים ע"מ בְּהַרְרָם שהוא מן הָרָר כן בהררם מן הֲרָרִי׳ והקיבוץ הררים וממנו כהררי אל (תילי׳ ל"ו ז׳) ומהרריה תחצוב נחשת (דברים ח׳ ט׳) וכן דעת רש"י וטעמו בהר שלהם שהוא שעיר, והחכם ר"א מזרחי טען על רש"י שהי׳ לו ליכתב בהר שעיר ומאי בהררם? וכבר היטיב החכם רש"ד לבארו באומרו שיובן במאמר מלת הוא וטעמו בהררם הוא שעיר, וכמוהו שב לארצו מצרים (ירמי׳ ל"ז ז׳) ופירושו שב לארצו היא מצרים, וכן מעירך ירושלים (דניאל ט׳ ט"ז) ולדעת החכם הנזכר הֲרָרִי בשש נקודות הוא שם המין כללי (שם הקיבוץ בלשון יחיד) כמו [געבירגע] בל"א, ואף שהמלא מהם המקובץ אין בזה סתירה, ולכן תרגם אונקלוס בטוריא דשעיר בלשון רבים וכן ת"י בטווריא רמי׳ דגבלא. ועיין שום שכל. איל פארן, הנכון מה שפירש בו רש"י ז"ל עיין עליו ועיין ברא"מ. על המדבר, אצל המדבר וכן ועליו מטה מנשה (במדבר ב׳ כ׳) וזבחת עליו (שמות כ׳ כ"א). והוא מדבר העמים שהלכו שם ישראל מ׳ שנה: (ז) עין משפט, ת"א כפשוטו למישר פילוג דינא, מקום שהיו בני המדינה מתקבלים שם לכל משפט, רש"י. ויאמר הרמב"ן לא ידעתי מהו פילוג דינא? אולי הוא מלשון פלגים יבלי מים (ישעי׳ ל׳ כ"ה), מי פלג לשטף תעלה (איוב ל"ח כ"ה), וכן בלשון חכמי׳ פילגו שלים, יאמר כי במישור ההוא מעין המשפט ועומק הדין כי הי׳ מישור נאה מעותד למלכים שם ישבו לשפוט את כל הגוים בארצות ההם, עכ"ל. והנה לפי דבריו פילוג הוא תרגומו של עין וזה תימא שהרי גם דברי ריבות (דברי׳ י"ז ח׳) תרגם פתגמי פלוגת דינא, וכן רוב לשון משפט וריב מתורגם פלוגתא, כי פלג בארמי כמו חלק בעברי, ומחלוקת בעברי פלוגתא בארמי, ומקום המשפט נקרא אתר פילוג דינא, ששם חולקין ומפסקין הדין. ויהי׳ עין כמו איל, ככר, ודומיהם שכולם מתורגמי׳ מישור כמו שפירש"י בפסו׳ הקודם: (ח) ויערכו מבנין הקל דוגמת ויערכהו לעיל ד׳ ח׳ ע"ש: (ט) את כדרלעומר, בעבור שאמר אחריו ארבעה מלכים את החמשה לכן אין מלת את האמור כאן לסי׳ הפעול גם אין טעמו כטעם עם אמנם הוא לסימן הפועל כמו ובא הארי ואת הדוב (ש"א י"ז ל"ד), ואת מלכינו שרינו (נחמי׳ ט׳ ל"ד), וכן נראה מן המסרת עיין שום שכל: (י) בארות, לדעת רד"ק משקלו

יא וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה
יב וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃ וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־
אֲחִי

מנחת שי

והאל"ף בחטף סגול, הזקוני. **הרה,** בספר זקדוק ישן כ"י מצאתי כתוב בלשון הזה **הרה** נסו בכל ספרי דוקני נקוד בצרי וטעמו למעלה ע"כ. אבל בספרים מדויקים שאצלנו נקוד בסגול וכמסר עליו לית, וכ"כ רד"ק בשרשים שהה"א בפתח קטן תחת פתח גדול. **נסו,** הנו"ן בדגש: (יא) **ויקחו** את כל **רכש,** כן הוא בהעתק מספר הללי ובשם ירושלמי רכוש ע"כ. וכן יש מחלקת על זה ועל את כל **הרכש** שבסמוך ועל **והרכש** קח לך. ובהעתק ישן כתוב כל רכש, הרכש, והרכש פלוגתא אם הם חסר או מלא ע"כ. אבל בספרים מדויקים שלשתן חסרים וכ"כ הרמ"ה ז"ל ואת כל רכושם דויקח אברם מ"ו כתיב וכל לישנא באו' דכו' מלא בר מן א' חסר וסי' יהי' לבהמתם ולרכשם דמסעי ויקחו את כל רכש סדום ועמרה ח"ו כתיב וכל לישנא דרכש באו' דכו' חסר בר מן א' מלא וכמסר עליו רכש, הרכש כל אורייתא חסר בר מן א' דותפתח הארץ את פיה דכתיב הרכוש מ"ו, ויקחו את לוט ואת רכשו ח"ו כתיב ודכו' ואת כל רכשו דוינהג את כל מקנהו פ' ויצא ודכותיה בליש' וגם את לוט אחיו ורכשו כולהון ח"ו:
וירק

שום שכל

אשר ח"ל ביאור הפסיק. הפסיק יהי' לחמשה דברים, כאשר תקנו החוזים הישרים, האחד להפריד אות מחברתה, שהיא כמוה ובאה לקראתה, לביאור הלשון, בנעימת לקשון, כמו להגדיל | למעלה, ד"ה א' כ"ב ה'. וברזל | לרוב, שם ג'. בבל לגלים | מעון, ירמי' נ"א ל"ז, (אבל בין בבל לגלים אין פסק כי בבל בטעם מפסיק). שנית שתי תיבות, זו לעומת זו כתובות כגון ה' | ה', יום | יום, האח | האח. סביב | סביב. אמן | אמן. הבוגד | בוגד. שלישית ליראה שלא יסמכו שתי תיבות זו חלוקות והם לא יתכנו להתחבר, ובמלה אחת לדבר, כגון אלוה | רשע, תילים קל"ט י"ט. עמים | אלהים, תילים ס"ז ד'. רבים אל ה' (כי שכ"ל רבים ה', תילי' קי"ט קנ"ו), ה' | אשנא, תילים קל"ט כ"א. רביעית לתקן המלה, שלא תהי' זו עם זו כלולה, ולהפריד מעכה הדבר, לבלתי היות מחבר, כגון עשו | כלה, ראשי' י"ח כ"א, ישמע | אל, תילים כ"ה כ'. חמשית להפריד בין הטעמים שיהיו מופרדים, איש מאחיו ולא כלמדים, כגון את פאת ים | אלפים באמה, במדבר ל"ה ה'. אלעזר הכהן | ויהושע בן נון, יהושע י"ט נ"א. לעלון | לאלה שמיא מכטן, עזרא ו' ט'. עכ"ל. ועיין בס' טוב טעם פרק ה' בתמונת הפסיק.

וינסו, ח"ו כתיב. וכל יכסו באו' דכו' חסר בר מן א' מלא וסי' יכוסו לפניך דברכות. **ויפלו,** בכ"י הוי"ו בגעיא. **והנשארים,** מ"י וכל או' דכו' מלא. **נסו,** הנון דגוש בדין דחיק: (יא) **ויקחו,** כל ויקחו הקוף רפה כמבואר ריש פרשת תרומה. ובכל ספרינו הוא בטעם תלשא ובכ"י בגרשיים: (יב) **ויקחו** את לוט, הטעם בחית כי הוא קדמא לא פשטא וכן במ"ג וקטן ומדויקים אחרים זולת שבחומש

רשי

לה ה"א בסופה. ויש לחלוק בין הרה להררה שה"א שבסוף התיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה אבל איכא עומדת במקום למ"ד ונקודה פתח תחתיה, והרי הרה כמו להר או כמו אל הר ואינו מפרש לאיזה הר אלא שבכל אחד כם באשר מצא הר תחלה וכשהוא כותן ה"א בראשה לכתוב ההרה או המדברה פתרונו כמו אל ההר או כמו להר ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש בפרשה (עיין מפורש): (יב) ואת, יושב בסדום, מו גרס לא

זאת

חַמָרָא וַעֲרָקוּ מַלְכָּא־דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וּנְפָלוּ־תַמָּן וּדְאִשְׁתְּאָרוּ לְטוּרָא עֲרָקוּ׃
וּשְׁבוֹ יַת־כָּל־קִנְיָנָא דִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְיַת־כָּל־מֵיכַלְהוֹן וַאֲזָלוּ׃ וּשְׁבוֹ יַת־ יא יב
לוט

מפורש

היחיד בָּאֶרֶת דוגמת בְּהֶמֶת והריבוי בְּאֵרוֹת דוגמת בְּהֵמוֹת ובסמיכות הרבי׳ בֶּאֱרוֹת דוגמת בַּהֲמוֹת שדי (תהלים ח׳ ח׳) אלא שהה״א יותר נרחב מן האלף, ולא ידעתי מנין לו כל אלה. כי יתכן שמשקל היחיד מכל אלה הוא בְּאֵלָה ויותר מסתבר שהיחיד מן בארות בְּאֵרָה דוגמת שְׁאֵלָה מן ויתן להם שֶׁאֱלָתָם (תהלים ק״ו ט״ו) ומשקלם פְּעֵלָה בסגול וחטף סגול בעבור אות הגרון והקיבוץ בוי״ו תי״ו והוא הוא בסמוך ובמוכרת. ונבדל באר מן בור כי באר ענינו בכל מקום בור שמימיו נובעים אבל בור אין בו מים. וינוסו, מפעלי עלומי העי״ן, מהקל ובלשון יחיד הנה הוא וינס דוגמת ויקם המפורש לעיל ד׳ ח׳ עיין עליו. ונופל לשון ניסה על סור האדם מן המקום מפני היזק הווה או מפני רודף ובזה הוא נבדל מלשון בריחה שזה נופל על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדאגת היזק עתיד. ויפלו שמה, מרצונם נפלו להחבא שם והוא לשון על פני כל אחיו נפל (לקמן כ״ה י״ח) וכן כל ויפול על פניו, שהרי הבארות הנזכרים לא שהיו מלאים טיט לה אלא על שם שמוציאין מהם אדמה לעשות טיט. שמה, הה״א נוסף במקום למ״ד בתחלה ולא יבוא בו הנגינה לעולם, ועוד מטעם אחר הוצרכו להעמיד הנגינה מלעיל כדי להבדיל בין הקמץ והדגש אשר לא יכונו יחד, וכן דָּמָּה לָמָּה כמבואר לעיל ד׳ ו׳ בשום שכל. הרה נסו, הה״א בסוף במקום ל׳ בתחלה וענינו לְהַר או אל הר ואינו מבורר אל איזה הר אבל ההרה (לעיל י״ב ח׳) בהא הידיעה בראש מבורר וענינו לָהָר והיינו אל ההר, וכן פירש״י. וענין ה״א הידיעה מפורש בפסוק ראשון בתיבת השמים והארץ, וכן נגבה, הנגבה, וכן הפתחה (לקמן י״ט ו׳) אל הפתח, הבורה (לקמן ל״ז כ״ד) אל הבור, היאורה (שמות ז׳ כ״ג) אל היאור, ורבים כמוהם, וכולם טעמם מלעיל: (יא) ואת כל אכלם [אונד אללן איהרן מונדפארראהט], כאשר תאמר מן חֹדֶשׁ חֳדָשִׁם כן תאמר מן אֹכֶל (לקמן מ״א) שם דבר אָכְלָם, והקמץ חטוף, אבל מן והעוף אֹכֵל אותם (לקמן מ׳ י״ז) שהנגינה מלרע כי הוא שם הפועל תאמר בכינוי אֹכְלָם כמו שתאמר מן יֹצֵר יֹצְרָם: (יב) וילכו, הלמ״ד בצרי בעבור

ההפסק

תועלות

מהם ולהגיעם אלו המדות המשובחות באופן שלם או קרא חניכיו ילידי ביתו מי שחנך מהם למלחמה ואיך שיהיה הנה יצא זה התועלת מזה הספור:

התועלת הד׳ הוא במדות, שאין ראוי לאדם למסור עצמו בסכנה אבל ראוי שיתגבר באופן הראוי שישלם לו בו הנצוח, ולזה תמצא שרדף אברם אחרי המלכים האלה

יג אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם׃ וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד
לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי
יד אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם׃ וַיִּשְׁמַע
אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה
טו עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם ׀
לילה

מנחת שי

(יד) **וירק את חניכיו**, לשון רש"י בספרים שלפנינו חניכו כתיב, ספר אחר חניכיו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות וכו׳, ואין דברים הללו אלא דברי תימה כי לא ראיתי בהם בשום מדרש ממדרשי רז"ל גם לא כמצאת זאת המלה בשום ס׳ חדש או ישן כי אם בשני יודין אחד קודם לכף ואחד אחריו, ומי שלבו נוקפו לדבר זה אומר לו כלך אצל הרמ"ה ז"ל שכתב וירק את חניכיו מלא דמלא בתרין יודין חד קדם לכף וחד כתיב בתרי׳ ע"כ. וטרחתי לבקש בפי׳ רש"י הקדמוני בכ"י מכמה שנים ובאחד מהם מצאתי בלשון הזה, חניכיו בעלי חניכתו ושמם אברם כשמו לפי שהיו גרים, וזה ממדרש רבה פ׳ מ"ג. ובספרים אחרי׳ כ"י כתוב חניכיו שחינך למצות, וגם בפי׳ רש"י הנדפס באישבונה שנת רנ"ח כתוב חניכיו שחנכן למצות, ונוסחאות הללו מאושרות בעיני ולד שוה להן שאין בהם לשון הכתוב בספרי׳ שלנו וכל המוסיף גורע, וגם הרב מזרחי וזולתו ממפרשי רש"י לא כתבו בזה מאומה כראה שלא הי׳ כתוב לשון זה בספריהם, ומעניכו אנו למדים יתורו שהרי כתב רש"י אחר כך שמונה עשר ושלש מאות רבותינו אמרו אליעזר לבדו הי׳ וכו׳ שמעינן מהכא דעד השתא לא איירי מידי מהאי עניכא: (טו) **עליהם ׀ לילה**

שום שכל

שבאומש רא"פ שהטעם מלרע בטעות ונכשל בזה גם החכ׳ בעל תיקון סופרים. אכן במקרא כ"י איננו כלל בטעם קדמא כ"א בגרשיים. **והוא ישב**, ה׳ בטעם בתורה, מס"ק. ול"ל ה׳ בטעם בספרא, והכוונה שבחמשה מקומות בס׳ בראשי׳ מלת והוא בטעם מרכא ובתיבה שאחרי׳ טפחא ואלו הן, א׳ דין. ב׳ לקמן פסוק י"ח. ג׳ לקמן כ"ד ס"ב. ד׳ לקמן ל"ב ל"ב. ה׳ לקמן מ"ט כ׳. והחכם בעל ת"ם פירש שלא כדין ולכן נתקשה בה. **ישב**, כל ישב באו׳ ח"ו בר מן י"ז כמסר לקמן כ"ד ג׳: (יג) **הפליט**, מ"י. **שכן**, כל שכן השכן באו׳ כולהון ח"ו. **אשכל**, ז"ל רמ"ה ז"ל; אשכל, ד׳ חסרים ו׳ כתיבין וסי׳ אחי אשכל דויבא הפליט. ענר אשכל וממרא דבלעדי רק. עד נחל אשכל דויבואו קדמאה דפסוקא. עד נחל אשכל דויפנו ויעלו ההרה, וכל שארא מלאים וי"ו כתיב: (יד) **חניכיו**, מלא דמלא עי׳ מ"ש, גם בעל מכתב מאלי׳. **ילידי**, מ"י כתיב בר מן יוד בתראה דסוף תיבותא, וכל או׳ דכו׳ בר מן א׳ ח"י קדם לדל"ת וסי׳ וגם ילדי הענק. **וירדף**, כל ארדף, ירדף, וירדף, תרדף, ירדפו, ח"ו כתי׳: (טו) **עליהם ׀ לילה**, יש פסק ביניהם ולולי הפסק

רשי

את ישיבתו בסדום: (יג) ויבא הפליט, לפי פשוטו זה עוג שפלט מן המלחמה והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים וזהו נשאר שלא הרגוהו אמרפל וחביריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים תנחומא. ומדרש בראשית רבה זה עוג שפלט מדור המבול וזהו מיתר הרפאים שנאמר הנפילים היו בארץ וגו׳ ומתכוין שיהרג אברם וישא את שרה. העברי, שבא מעבר הנהר. בעלי ברית אברם שכרתו

לוט וית־קנייניה בר־אחוהי דאברם ואזלו והוא יתיב בסדום: ואתא יג
משיזבא וחוי לאברם עיבראה והוא שרי במישרי ממרא אמוראה אחוהי
דאשכול ואחוהי דענר ואינון אנשי־קיימיה דאברם: ושמע אברם יד
ארי אשתבי אחוהי וזריז ית־עולמוהי ילידי ביתיה תלת־מאה ותמני
עסר ורדף עד־דן: ואיתפלג עליהון ליליא הוא ועבדוהי ומחוונון טו
ורדפינון

רשי

עמו ברית (ס"א ד"א שהשיאו לו עצה על המילה כמו שמפורש במקום אחר): (יד) וירק, כתרגומו וזריז וכן והריקותי אחריכם חרב (ויקרא כ"ו) אזדיין בחרבי עליכם וכן אריק חרבי (שמות ט"ו) וכן והרק חנית וסגור (תהלים ל"ה). חניכיו, חנכו כתיב (ס"א אינו עיי' מנחת שי) זה אליעזר שחנכו למצות והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה וכן חנוך לנער (משלי כ"ב) חנכת המזבח (מדבר ד') חנכת הבית (תהלים ל') ובלע"ז קורין לו אינ"צייר*. שמנה עשר וגו', רבותינו אמרו אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו. עד דן, שם תשש כחו שראה שעתידין בניו להעמיד שם עגל: (טו) ויחלק
עליהם

מפורש

הפסק ובזולתו תאמר בגלל בשוא הלמ"ד ומלרע. והוא יושב בסדום, מפני פחד המגר נכנס לו בעיר: (יג) ויבא הפליט [דא קאם איין פליכטלינג], לפי פשוטו הפליט איש אחד שברח ונפלט מן המלחמה, דוגמת בא אלי הפליט מירושלים (יחזקאל ל"ג כ"א) וכן ת"א ואתא משיזבא. העברי, נקרא כן על שם ארץ מולדתו עבר הנהר, או על שם עבר בן שלח, ועיין מ"ש בפסוק כי תקנה עבד עברי. והוא שוכן, אברהם שוכן באלוני ממרא האמורי כדכתיב וישב באלוני ממרא אשר בחברון, גם יתכן כי והוא שב על הפליט שהוא שוכן באלוני ממרא לפיכך בא לו אל אברם להגיד לו. והם בעלי ברית אברם, לפיכך הלכו אתו כדכתיב וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא: (יד) וירק את חניכיו [דא וואפנטע ער זיינע גע־איבטע], וירק, כתרגומו וזריז שנתן להם כלי מלחמה וזיין אותם, עי' רש"י כאן גם בפ' בשלח ט"ו ט' אצל אריק חרבי, והתיבה מבנין הפעיל והוא יוצא ומשקלו וישם לעיל ב' ח'. חניכיו, מלשון חנוך לנער (משלי כ"ב ו') שחנכם במלחמה, ועיין רש"י. ילידי ביתו [זיינע הויזגעבאהרנע] שנולדו בביתו. עד דן. שנקרא כן בימי השופטים כדכתיב ויקראו ללשם דן (יהושע י"ט מ"ז ושופטים י"ח כ"ט) ומשה כתב כן בנבואה, וכמוהו מול הגלגל (דברי' י"א ל') כן כתב שם הראב"ע, והיותר מסתבר הוא מה שתרגם ירושלמי ורדף עד דן דקיסריון, והוא ידוע לבעלי המסעות ואיננו דן אשר הוא בסוף תחום ארץ ישראל לצפונו שזה הוא דן יען ככתוב (ש"ב כ"ד ו') ויבואו דנה יען, ותרגומו ואתו לדן יען. ועיי' בפי' הרמב"ן דברי' ל"ד א'. ובפ' מסעי אבאר יותר בעז"ה: (טו) ויחלק עליהם וגו' [דא
נאכטס

*) אינשייר, אונטרריכטן. וברש"י כ"י אינשטריניר, צום ערשטן מאל ברויכן.

לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר מִשְּׂמֹאל
טז לְדַמָּשֶׂק׃ וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט אָחִיו
יז וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃ וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־
סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־
הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃
יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל
עליון

מנחת שי

לילה, בפסק: (יז) **ואת המלכים** אשר אתו, כתוב בהעתק הללי שכן צריך להיות כי יש ספרים כתיב והמלכים. **שוה**, הוי"ו בגר"י: (יח) **ומלכי צדק**, מצאתי כתוב בס' תורה מוגה מלה חדא ובתקון ר"ת תרי תיבות באחד שיטה וכן בנסחא ספרדית כתוב עליו תרין מילין, ובמסרת הדפוס פ' ויגש נמנה עם השמות דכתיבין ב' מילין וקריין חד כמו צפנת פענח וחבריו, והרמ"ה הביא שתי הדעות ולא הכריע, וז"ל ומלכי צדק מלך שלם בנוסחי דיקי חדא מלה כתיב ומלא יו"ד ובמסרת תרתין כתיב ובחד שטה צריך, ע"כ. ולי נראה שעל המסרת יש לסמוך שכן אומרת ומלכי צדק לית וחד על דברתי מלכי צדק תילים סי' ק"י. ורז"ל דרשו שניהם לפי קבלתם על שם בן נח כדאיתא בפ' ארבעה נדרים דף ל"ב וב"ר פ' מ"ו, ואמרו ג"כ בב"ר פ' מ"ג כי מלכי צדק ר"ל מלך ירושלים הנקרא צדק, ילין בה (ישעי' א' כ"א) וכמוהו אדני צדק מלך ירושלי', יהושע י' א' ושלם היא ירושלי' כטעם ויהי בשלם סוכו, תילים ע"ו. וכיון שמלאכו
אותו

שום שכל

הפסק לא יתכן להעמיד עליהם בטעם דרגא כמבואר היטיב לעיל י"ב כ' אצל וישלחו אותו, אכן בשום פסיק יכון הדרגא וכן אמר בן אשר בהדי' כל פסק בשילא וכן כתב הנקדן והעתקתיו לקמן י"ח י"ט. **וירדפם**, הוי"ו בגעיא במ"ג וקטן ומדויקים וכן נכון הוגמת ויתפרו לעיל ג' ז' וכמו שהשכלתיך שם. **חובה**, מ"ו. **אשר משמאל**, במקרא כ"י אשר בטפחא ומשמאל במרכא: (טז) **השיב**, כל השיב מ"י: (יז) **שובו**, מ"ו. ובמסרה קטנה מסר עליו לי' מלא. ויאמר החכם רש"ד שצ"ל ב' ומלא כי מצאנו עוד אחד ביום שובו מרשעו, יחזקאל ל"ג י"ב. וגם הוא מלא עכ"ל. ונכון הוא כי הך דיחזקאל מלא בכל המדויקים ובכ"י, אכן בעבור שגם במסרת כ"י מסר הכא לי' מלא בתורה לכן נראה שטעמו לי' בתורה ומלא: (יח) **ומלכי צדק**, תרין מילין עיין מ"ש. **הוציא**, מלא דמלא. מ"ו ומ"י ואלף בסוף תיבותא וכל הוציא בתו' דכו' בר מן אחד ח"י וסי' והוצא עלי' שם רע, וכולהון מלאים ו' ואל"ף. **כהן**, כל לישנא ח"ו.
עליון

רשי

עליהם, לפי פשוטו סרס המקרא ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים שמתפלגין אחר הנרדפים כשבורחין זה לכאן וזה לכאן, לילה, כלומר אחר שחשכה לא נמנעו מלרדפם. ומ"א שנחלק הלילה ובחצות הראשון נעשה לו נס וחציו השני נשמר ובא לו לחצות לילה של מצרים. עד חובה, אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"א שעתידה להיות שם: (יז) עמק שוה, כך שמו. ותרגומו
למישר

וְרָדְפִינוּן עַד־חוֹבָה דְּמִצִּיפּוּנָא לְדַמָּשֶׂק: וַאֲתֵיב יַת כָּל־קִנְיָנָא וְאַף יַת־ ט״ז
לוֹט בַּר־אֲחוּהִי וְקִנְיָנֵיהּ אֲתֵיב וְאַף יַת־נְשַׁיָּא וְיַת־עַמָּא: וּנְפַק מַלְכָּא־ י״ז
דִסְדוֹם לְקַדָּמוּתֵיהּ בָּתַר דְּתַב מִלְּמִמְחֵי יַת־כְּדָרְלָעוֹמֶר וְיַת־מַלְכַיָּא דִּי
עִמֵּיהּ לְמֵישַׁר מְפַנָּא הוּא אֲתַר בֵּית־רֵיסָא דְמַלְכָּא: וּמַלְכִּי־צֶדֶק מַלְכָּא י״ח
דִירוּשְׁלֵם

רשי

למישר מפנא פנוי מאילנות ומכל מכשול. עמק המלך, בית ריסא דמלכא בית רים אחד שהוא שלשה קנים שהיו מיוחד למלך לצחק שם. ומ״א עמק שהושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: (יח) ומלכי צדק, מ״א הוא שם בן נח. לחם ויין, כך עושים ליגעי מלחמה

והראה

מפורש

נאכטס טהיילטן ער אונד זיינע קנעכטע זיך אין הויפן], ויחלק, מבנין נפעל והיוד בצרי בעבור החי״ת כמפורש לעיל ג׳ י׳ אצל ואחבא. והנה רדף עד דן ביום, וכאשר בא הלילה חלק עבדיו לכמה ראשים וזה לתחבולה כדי שיחשבו שקמו כל הסביבות עליהם כמו שחשבו ארם באמרם הנה שכר עלינו מלך ישראל (מ״ב ז׳ ו׳), וטעם לילה, בלילה. וגם זה מתחבולתו שלא יראו היותם מעטים כמו שיעץ אחיתופל באומרו וארדפה אחרי דוד הלילה (ש״ב י״ז א׳). ויכם, מבנין הפעיל ולכן היוד פתוח ושרשו נכה ולכן יחסר הנון ויבולע בדגש כמקרה כל פעלי פ״א יוד המפורש לעיל ב׳ כ״א, והה״א למ״ד הפעל גם הוא יחסר על דרך פעלי ל״ה המפורש לעיל א׳, ד׳ וז׳. והמ״ם שבסוף לכינוי הפעולים. לדמשק, מקום ידוע עד היום והוא ראש מלכות ארם (ישעי׳ ז׳ ח׳) והוא כמהלך ששה ימים מירושלים, והוא מקום מולדתו של אליעזר כמו שתרגם אונקלס גבי הוא דמשק אליעזר (לקמן ט״ו ב׳) ושם היו דרים בני משפחתו וסייעו גם הם לאברהם בגינו של אליעזר, חזקוני: (טז) וישב, מבנין הפעיל מן השיב לכן הוא פועל יוצא ומשקלו וישם לעיל ב׳ ח׳ ע״ש: (יז) ויצא מלך סדום, מן הבארות שנתחבא שם, ולמעלה אמר שנפל שם מלך סדום ועמרה? לכן אמר הרמב״ן יתכן כי מלך עמרה מת שם. גם יתכן שלא הזכיר כ״א מלך סדום לבדו כי הוא הי׳ הגדול שבכולם וכל המלחמה בגללו הי׳ שהרי הזכירו הכתוב תחלה לפיכך יצא הוא לבדו לקראת אברם לדבר אליו: (יח) ומלכי צדק, כך שמו של מלך שלם והוא שם תאר לכל מלכי שלם כמו פרעה

לכל

תועלות

בלילה שהיו אז יושבים בטח והיו שמחים וחוגגים על השלל שהביאו וחלק מחנהו לחלקים רבים כדי שיבוא עליהם מכל הצדדים יחד קודם שירגישו בהם וכמו אלו התחבולות הם מהתחבולות הטובות שצריך שיקחו אותם מי שיביאם ההכרח להלחם עם שתקיף ממנו:

התועלת הה׳

יט עֶלְיֽוֹן׃ וַֽיְבָרְכֵ֖הוּ וַיֹּאמַ֑ר בָּר֤וּךְ אַבְרָם֙ לְאֵ֣ל עֶלְי֔וֹן קֹנֵ֖ה
כ שָׁמַ֥יִם וָאָֽרֶץ׃ וּבָרוּךְ֙ אֵ֣ל עֶלְי֔וֹן אֲשֶׁר־מִגֵּ֥ן צָרֶ֖יךָ בְּיָדֶ֑ךָ
חמישי כא וַיִּתֶּן־ל֥וֹ מַעֲשֵׂ֖ר מִכֹּֽל׃ וַיֹּ֥אמֶר מֶֽלֶךְ־סְדֹ֖ם אֶל־אַבְרָ֑ם תֶּן־
כב לִ֣י הַנֶּ֔פֶשׁ וְהָרְכֻ֖שׁ קַֽח־לָֽךְ׃ וַיֹּ֥אמֶר אַבְרָ֖ם אֶל־מֶ֣לֶךְ סְדֹ֑ם

הרמתי

מנחת שי

אותו דתילים תרתין מילין בכל הספרים יש לנו לומר דשקולים הם ויבאו שניהם, וכן בס' ישן כ"י כתוב ומלכי צדק ונמסר עליו לא ליפסק בתרין שיטין. (אמר וו"ה גם במקרא כ"י של כ"ד כתיב ומלכי צדק בתרין מילין ומסר עליו בגליון תרין מילין. ועיין ק"ש לקמן מ"א מ"ה אבל אסנת בת פוטיפרע): (כ) **ויתן לו מעשר**, חד מן ג' שהעי"ן בחטף פתח וחבריו בפ' קרח ולבני לוי הנה נתתי את כל מעשר (במדבר י"ח כ"א) ואל הלוים תדבר וגו' מעשר מן המעשר (שם כ"ו) וכן אמרו במסרת כאן ובפ' קרח מעשר ג' רפין ר"ל שהעי"ן בח"פ וכל המעשר דכוו'. ועי' מה שאומר בנחמי' י' בס"ד:
הם

שום שכל

עליון מ"ו כתיב וכל או' דכו': (יט) **ויברכהו** במקרא כ"י הרי"ש בח"פ והוי"ו בגעיא ברוש ושניהם כנונים, אם הגעיא כמו שהשכלתיך לעיל י' י"ח. ואם הח"פ דוגמת ואברכה מברכיך לעיל ריש פרשה וכמו שכתבתי שם. **קנה**, כל ליטנא ח"ו. ומה שמסר במסרה ד' מלאים בלי', אין א' מהם באו'. וכתוב במסרת כל קנה בשתי נקודות, רצונו הנון בצר"י וכ"כ רד"ק במכלול קכ"ד ב' ע"ש: (כ) **צריך**, מ"י. **בידך**, כל ליטנא ח"י כמסר לעיל ד' י"א. **ויתן־לו**, במ"ג וקטן אין היו"ד בגעיא. אבל בחבריו, גם הבאים ע"מ כגון ויקח־לו יעקב לקמן ל' ל"ז. ויקח־לחם לקמן כ"א י"ד. ויקח־לו את כל אלה לקמן ט"ו י'. ויקח־לו למך לעיל ד' י"ט. כולם בגעיא גם במקרא גדול וקטן ורא"פ ומדויקים. וכן בכל דומיהם כגון כל ויתן־לי ויתן לך ודעיג כשהוי"ו בפתח אף בשאין בתיבה שאחריו טעם מלך רובם בגעיא בכל המדויקים, ובמקרא כ"י כולם בגעיא גם ויתן לו דהכא: עיין מה שכתבתי לעיל ז' ב' ולקמן כ"ג ט'. **מעשר**, העי"ן בשו"א ופתח עיין מנחת שי ותיקון סופרים. גם מה שכתבתי בפ' קרח (במדבר י"ח כ"א): (כא) **תן־לי**, התי"ו בסגול. מכלול פ"ה א': (כב) **הרמתי** ידי, חסר דחסר כתיב, מ"י ומ"ו, וחד
ע"י

רשי

והראה לו שאין בלבו עליו על שהרג את בניו. ומ"א רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: (יט) קונה שמים וארץ, כמו עושה שמים וארץ (תילים קל"ד) ע"י עשייתן קנאן להיות שלו: (כ) אשר מגן, אשר הסגיר. וכן אמגנך ישראל (הושע י"א). ויתן לו, אברהם מעשר. מכל אשר לו, לפי שהיה כהן: (כא) תן לי הנפש (הגופים מן) השבי שלי שהצלת החזר לי הגופים לבדם: (כב) הרמותי ידי, לשון שבועה. מרים אני את ידי לאל עליון וכן בי נשבעתי (בראשית כ"ג) כשבע
אני

מפורש

לכל מלכי מצרים, ואבימלך למלכי פלשתים. שלם, היא ירושלים בענין שנאמר
ואני

דירושלם אפיק לחם וחמר והוא משמש קדם אל עלאה: וברכיה יט
ואמר בריך אברם לאל עלאה דקנניה שמיא וארעא: ובריך אל כ
עלאה דמסר סנאך בידך ויהב ליה חד מן עסרא מכולא: ואמר כא
מלכא דסדום לאברם הב לי נפשתא וקנינא סב לך: ואמר אברם כב
למלכא

מפורש

ויהי בשלם סוכו (תהלי' ע"ו ג') וגם בימי יהושע מלכו אדוני צדק (יהושע י' א') וכ"כ היוסיפון כי לפנים קראו לירושלים שלם. ועי' לקמן ל"ג י"ח. הוציא לחם ויין, לצבאי המלחמה העייפים, והוציא מבנין הפעיל מגזרת יצא והעתיד ממנו ותוצא המפורש לעיל א' י"ב. ויין, נקמץ הויו בעבור שטעם מפסיק סמוך לו כמפורש לעיל א' ב' על תהו ובהו. והוא כהן לאל עליון, כל עובד אלהות בין קדש בין חול יקרא כהן והוא שם תאר, ובעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים אלים כדכתיב מי כמוכה באלים (שמות ט"ו י"א) יקרא הקב"ה אל עליון ועניינו התקיף הגבוה על כל גבוהים כמו יש לאל ידי (לקמן ל"א כ"ט), רמב"ן: (יט) ויברכהו ויאמר, נפתח המ"ם בעבור ההפסק כמפו' לעיל ב' כ"ג, ובעבור שהי' כהן לכן לו נאה לברך. עליון, שם דבר מגזרת עלה כמו אביון מן אבה חביון מן חבה. קנה שמים וארץ [דער היממעל אונד ערדע הערפאר געבראכט], יש קנין שאין שם מכירה ולא דמים כמו זה והדומים לו ועניינו עושה או ממציא, רד"ק. והחכם ספורנו פירש, השמים והארץ הם קנין לו לעשות בהם כרצונו כי אינו להם סבה טבעית כמו שחשבו קצת בעלי המחקר, אבל הוא פועל רצוני להם ופועל בהם כרצונו: (כ) וברוך אל עליון, פועל זה שפעל להגביר אברהם על אויביו הוא ברכה לו ית' כי בו ישמח במעשיו באבוד רשעי' ובעלות צדיקים כענין שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו (תהלי' קי"ז). אשר מגן צריך בידך [דער דיינע פיינדע אין דיינע האנד געגעבן האט], כתרגומו דמסר סנאך בידך. והוא פעל עבר מבנין הכבד הדגש, והעתיד ממנו אמגנך ישראל (הושע י"א ח') ובהפסק עטרת תפארת תמגנך (משלי ד' ט'). ויתן לו מעשר מכל, הנכון מה שפירש הרמב"ן כי אברם נתן המעשר למלכי צדק ולא רצה לקחת לעצמו כלום אבל חלק הגבוה הפריש לתתו לכהן, ומלך סדום יצא לקראת אברם אל עמק שוה לכבדו והלך עמו עד שלם והוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר, אבל כאשר ראה נדיבות אברם וצדקתו אז בקש גם הוא הנפש בדרך צדקה ואברם בטח באלהיו שיתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר: (כא) והרכש [אונד דאז גוט], כל קניני האדם בכלל רכוש זולת נפש האדם: (כב) הרימתי ידי [איך העבע איינע האנד אויף], אל לשון הרמת יד

תו

תועלות

התועלת הה' הוא במדות, והוא שראוי לאדם לכבד השם מהונו להעיד שכל הטובות המגיעות לאדם באות מהשם ית' ולזה נתן אברם מעשר מכל

כג הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ אִם־
מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא

תאמר

שום שכל

מ"י וס"ו ושי' כי הרימותי קולי, דוגמת כשמעו, רמ"ה. ומה שמסר עליו במס"ק ג' חסר, צ"ל ג' חד חסר, כלומר חסר דחסר, וכן במסרת כ"י. **עליון**, במ"ק של ספר ד"ס בטעם רביע ושיבוש הוא וכבר הגיה אותו בעל א"ת שב"ל בז"ק וכן בכל המדויקים ובכ"י: (כג) **מחוט**, מ"י. **שרוך**, מ"ו. ויאמר החכם בעל ת"ס נז"ל. שרוך, לפי כללי הדקדוק ראוי להיות מתג ברי"ש והוא במקום נגינה בעבור שיש בה כראה אחרי תנועה גדולה והוא לא נדחה בשום אופן אך שהוא סמוך אל הנגינה שמלת נעל כמו, כי שָׁת־לִי, לקמן ד' כ"ו. ועוד רבים, אך לא מצאתיו פה בכל הספרים המדויקים, וגם בחומש רא"פ איננו, והי' בדעתי שלא להעמידו, אך לפי שבתכ"כ ישן כ"י על קלף משנת. רמ"ט שבידי מצאתי המתג הזה אמרתי לזה טוענין שאמר כהלכה, עכ"ל. וגם אנכי העמדתי המתג הזה ולא מצד הכרח כללי הדקדוק אשר לו כי מעולם לא עלה הכלל הזה על דעת אחד מן הקדמונים, והראשון אשר יסדו הוא רז"ה ומשנו קבלו אותו האחרונים, והוא מוכחש מכמה ראיות והעד הָעָם־הַזֶּה, שמות ג' כ"א שהה"א במתג לא העי"ן אך שהעי"ן בקמץ רחב בעדות רד"ק במשקל **פל**, ועוד רבים ושם אבאר יותר, אכן במקרא כ"י של כ"ד מצאתי ועד־שרוך נעל, מלת ועד במקף והמתג בתיבת שרוך, וכן בטעמי ת"א

רשי

אני וכן נתתי כסף השדה קח ממני (ירמיה כ"ב) נותן אני לך כסף השדה וקחהו ממני (עי' מפורש): (כג) אם מחוט ועד שרוך נעל, אעכב לעצמי מן השבי. ואם אקח מכל אשר לך, ואם תאמר לתת לי שכר מבית

מפורש

או נשיאת יד בקיצור מלת אֵל או לנ"ד לשון שבועה הוא דוק ותמצא, אבל הרמת יד בקיצור אות ב' הוא לגנאי כמו הרים יד במלך (מ"א י"א כ"ז) וירם יד במלך (שם י"א כ"ו). ויאמר הראב"ע בספרו מאזנים דף מ"ז א' וז"ל הזמן יתחלק לשלשה, עבר ובינוני ועתיד, ואין בלה"ק סימן לבינוני כאשר ימצא בלשונות אחרים, לכן מנהגם כאשר ירצו לספר הזמן הבינוני [פרעזענס] יעריכו דבריה' פעם עבר ופעם עתיד וכו', ועיין שם מה שבארתי עליו. גם בצחות דף כ"ב ב' אמר ככה, בעבור כי אין בלה"ק סימן לזמן אמצעי ידברו בלשון עבר ועתיד. וזה מה שפירש"י כאן, הרימותי לשון שבועה, מרים אני את ידי וכו' רצונו שהוא לשון הווה אף שבא על מתכונת לשון עבר, והוא מבואר יותר בפירושו לקמן כ"ד מ"ה גם בפ' בשלח שמות ט"ו א' אבל אז ישיר. ודקדוק הרימותי מבואר שהוא מבנין הפעיל מפעלי עלומי העי"ן מגזרת רם, והה"א בחטף פתח, וכן עם הכינוי אם לא הֲביאותיו אליך (לקמן מ"ג ט') וכן עד אשר אם הֲביאונום (במדבר ל"ב י"ז), וכן אם הֲניפותי (איוב ל"א כ"א) ואחרים רבים שהה"א בהם בח"פ, אמנם בהרבה מקומות מצאנו בהם שהה"א מנוקד בחטף סגול, כאלה, הֱשיבונו אליך (לקמן מ"ד ח') הֱכינותי (ד"ה א' כ"ט י"ו) אֶל הכינותי לו (ד"ה א' ט"ו י"ב) כל הה"א בח"ס במקרא כ"י ומדויקים

ובעדות

לְמַלְכָּא דִסְדוֹם אֲרִימִית יְדִי בִּצְלוֹ קֳדָם־יְיָ אֵל עִלָּאָה דִּקְנָיְנֵיהּ שְׁמַיָּא
וְאַרְעָא׃ אִם־מִחוּטָא וְעַד־עַרְקַת מְסָנָא וְאִם־אֶסַּב מִכָּל־דִּי־לָךְ וְלָא כג
תֵימַר

מפורש

ובעדות רד"ק בבנין ההפעיל מפעלי נחי העין דף קט"ז א', ובעדות ראב"ע צחות דף ו' ב' (אף שהם ברוב ספרי הדפוס בח"פ בשיבוש) ועוד אחרים זולתי אלה, ולדעת כל חכמי הלשון כולם פעלים עוברים אין שום הבדל ביניהם בין שהה"א בח"פ בין שהוא בח"ס, וזה תימה כי כן לא יעשה בלשון חול אף כי בלה"ק, ואין זאת מתפארת הלשון להיותו משולח ונעזב למקרה ופגע שפתי המדבר פעם יאמר בכה ופעם יאמר בכה, אמנם אחר החקירה והעיון מצאתים באמת נגדרים ומוגבלים, וזאת חזיתי ואספרה אחוך שמע לי; כל פעל עבר וודאי [פריטיריטום אינדיקאטיווס] לעולם ניקוד הה"א שלו בחטף סגול כשהלשון למדבר בעד ·· עצמו או בעד עצמם או לנוכח ככל אותם שהבאנו למשל שהה"א בהם בח"ס, כי כולם עוברים וודאי בלא ספק ובלא תנאי. אכן כל פעל עבר תלוי [קוניונקטיווס, דוביטאטיווס] ניקוד הה"א שלו בח"פ לעולם, והנך רואה כי כל אותם שהבאנו למשל על הח"פ אין אחד בהם שפעולתו עברה וודאי כי כולם תלויים הם ובראיית מלת אם אשר לפניהם שהוא מלת התנאי. וכן כל לשון הווה בין שהוא הווה ומתמיד בין שהוא הווה לשעתו, אינהו נכנס בכלל פעל עבר וודאי לכן הוא בכלל התלוי לכל חוקותיו ומשפטיו, ובלי ספק כאשר תחפש במקרא קודש תמצא עוד משלים רבים בענין זה ובדומה לו אשר יורו על אמתת הענין אשר זכרנו וזה ממה שיורה על שלמות לשון עברי ועל דקותה כי לא תחסר כל בה. ועיין עוד מ"ש לקמן מ"ג ט' אצל אם לא הביאותיו אליך:
(כג) אם מחוט ועד שרוך נעל [דס איך וועדר פאדן נאך שוהבאנד], מלת אם עיקרו לתנאי

תועלות

השלל והשבי לכבוד השם עם שבזה הישרה להרגיל האדם בתכונת הנדיבות והורה עם זה בזה שהכבר נלא מה שגלה בעזר השם ית' מגד יתרון ההשגחה בו:

התועלת הו' להודיענו עוצם מעלת אברם בארץ ההיא עם היותו גר בה שהכבר יצא מלך סדום לקראתו לכבדו והמתין לו לדבר עמו מענינו עד שאכל ושתה כי זה ממה שיורה על גודל מעלת אברם אצלם ושכבר קיים השם יתעלה מה שיעדו לגדל שמו:

התועלת הז' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שינהיג עצמו במדת ההסתפקות ולא יבקש לו גדולות, הלא תראה שאברם לא רצה לקחת דבר מהשלל והשבי להסתפקו במה שחננו השם יתעלה מהקניינים:

התועלת הח' הוא במדות, והוא שאין ראוי שיפזר האדם הונו ויפסיד אותו הלא תראה שאברם עם מה שהורה ענינו מתכונת הנדיבות במה שהשבי' להשיב כל הרכוש והשבי למלך סדום לא רצה לשלם משלו מה שאכלו הנערים וחלק האנשים אשר היו אתו:

כד תאמר אני העשרתי את־אברם: בלעדי רק אשר
אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר
טו א אשכל וממרא הם יקחו חלקם: ס אחרי
הדברים האלה היה דבר־יהוה אל־אברם במחזה לאמר
אל

מנחת שי

(כד) הם יקחו חלקם, כן נ״ל ולא כמו שנדפס במקרא דפוס ויניציאה שנת ש״ך יקחו הם חלקם; ויאמר

שום שכל

ת״א: (כד) הנערים, כל הנערים, נערים דאו׳ מ״י: (א) הדברים, ט״י וכל דברים באוריי׳ דכוותי׳ מלא. במחזה, במ״ג וקטן וכל המדויקים גם בכ״י, ספרי״ת גם הוא בגעיא, והש״ד מחקו כי לא יאות לו לפי כללי הדקדוק אשר לו, והאמת שהוא נכון. וספר קימו וקבלו עליהם בן אשר ויתר הקדמוני׳ כמו שכתבנו לעיל י׳ י״ח על תיבת הכנעני ע״ש.

תירא

רש״י

שבית גנזיך לא אקח. ולא תאמר וגו׳, שהקב״ה הבטיחני לעשרני שנאמר ואברכך וגו׳: (כד) הנערים, עבדי אשר הלכו אתי. ועוד ענר אשכול וממרא וגו׳, אע״פ שעבדי נכנסו למלחמה שנאמר הוא ועבדיו ויכם וענר וחביריו ישבו על הכלים לשמור אפילו הכי הם יקחו חלקם. וממנו למד דוד שאמר כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו (שמואל ל״א) ולכך נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ולמשפט (שם) ולא נאמר והלאה לפי שכבר נתן החוק בימי אברם: (א) אחר הדברים האלה, כל מקום שנאמר אחר סמוך אחרי מופלג (עיין מפורש). ב״ר אחר הדברים האלה. אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי. לכך אמר לו המקום אל תירא אברם, אנכי מגן לך מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך

שכרך

מפורש

לתנאי, אבל רבו פארותיו ותוצאותיו, עיי׳ פירש״י שמות כ׳ כ״ה, וכל אם שבמקרא הבא אצל לשון שבועה יהי׳ במקום מלת שלא, וכן חי פרעה אם תצאו מזה (שמות מ״ב ט״ו) שלא תצאו. אם יראו את הארץ (במדב׳ י״ד כ״ג) שלא יראו. אם בן אם בת יצילו (יחזקאל י״ד כ׳) שלא יצילו לא בן ולא בת, ובפסוק הקודם לו מבואר שאמר לא יצילו במקום אם יצילו. וזולתם רבים. חוט, הוא תכשיט של ראש כמו ששנו רז״ל במס׳ שבת חוטין שבראשי הבנות. והן חוטין של משי שקושרין בהן שערותיהן. שרוך נעל, ת״א ערקת מסאנא, רצועת הנעל, וכן שרוך נעליו (ישעי׳ ה׳ כ״ז), ובא הכתוב על דרך הלשון מכף רגל ועד ראש. ונעל, לשון נעילה ונרתק הוא, וברוב הוא מקושר עם הגל, והוא נרתק הרגל [טוה], גם מצאנוהו על נרתק היד [האנדטוה], כי כן וישלוף נעלו (רות ד׳ ח׳) מתורג׳ נרתק ידו: (כד) בלעדי [פערן פאן מיר], מלה מורכבת משתי מלות, מן בל שענינו השלילה ומן עד שמפורש לעיל ג׳ י״ט. וכמוהו מלכם (ישעי׳ ג׳ ט״ו)

מורכב

כד תֵּימַר אֲנָא עַתָּרִית יַת־אַבְרָם׃ בַּר מִדְּאָכַלוּ עוּלֵמַיָּא וְחוּלַק גּוּבְרַיָּא
טו א דַּאֲזַלוּ עִמִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל מַמְרֵא אִינוּן יְקַבְּלוּן חוּלַקְהוֹן׃ בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא
הָאִלֵּין הֲוָה פִּתְגָּמָא דַּייָ עִם־אַבְרָם בִּנְבוּאָה לְמֵימָר לָא־תִדְחַל אַבְרָם
מימרי

מפורש

מורכב מן מה לכם, וכן מַדּוּעַ לדעת ר׳ יונה הספרדי מורכב מן מה דוע כלומר מה דעת, וככה חיים עדנה (קהל׳ ד׳ ב׳) טעמו עד הנה, וצירופי עד כצירופי על וכמו שתאמר מן על, עליך עליו עָלַי עָלָי כמפורש לעיל א׳ ט׳ כן תאמר מן עד, עדיך תאתה (מיכה ד׳ ח׳) עדיו יבוא (ישעי׳ מ״ה כ״ד) האזינה עָדַי (במדבר כ״ג) עָדֵי ערב (תילים ק״ד כ״ג) כולם על דרך צירוף לשון רבים, וככה המורכב ממנו בלעדיך, בלעדי מִבַּלְעֲדֵי אישך (במדבר ה׳ כ׳) ולכן בלעדי ענינו בַּל עָדַי כלומר הענין הנזכר בלתי מגיע אלי כי אין אני מחזיק לא בנפש ולא ברכוש, רק אשר אכלו הנערים, הם היושבים על הכלים, וחלק האנשים אשר הלכו אתי למלחמה, את זה בלבד אקח להם, אבל ענר אשכול וממרא הם מעצמם יקחו חלקם כמו ראשים ולא אתן אני להם גם לא אקח בעדם חלק. וטעם מלת רק מפורש לעיל ו׳ ה׳: (א) אחר הדברים האלה, אחר שהרג המלכים האלה נתיירא פן יאספו עליו שאר אומות כדכתיב ביעקב ונאספו עלי והכוני וגו׳ (לקמן ל״ד ל׳), לכן הבטיחו הקב״ה ואמר לו אל תירא אברם אנכי מגן לך מהם גם אתן לך שכר הרבה שנדבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי. וענין מלת אחר ואחרי מפורש לעיל ה׳ ד׳, והנגינה מלרע לעולם כי אין האל״ף מן עיקר היסוד דוגמת אחד המפורש לעיל י״א א׳. ובהבדל שבין אחר ואחרי מצאנו מחלוקת בב״ר פרשה מ״ג י״א כל אחר סמוך ואחרי מופלג ואחרים אמרו בהפך ורש״י ז״ל תפס לו לעיקר הלשון הראשון, ובפסוק אחרי דרך מבוא השמש (דברים י״א ל׳) אפרש טעם מחלקותם בעז״ה. במחזה [אין איינם געזיכטע], ת״א בנבואה, ומשקלו מראה (לעיל ב׳ ט׳) והאי״ת בח״פ בעבור היותו מאותיות הגרון וכמוהו מחנה, מעשה, ודומיהם. מגן [איין שילד], שרשו גנן מגזרת גנון והציל (ישעי׳ ל״א ה׳), ולשון הגנה הוא לשון כיסוי והסתר והם דבר גן ממגר כמפורש לעיל ב׳ ט׳, והכלי העשוי להגין נקרא מגן בתוספת מ״ם בראש לתיקון
הפס

תועלות

התועלת הט׳ הוא במדות, והוא שהאדם כשיותר משלו אין ראוי שיעשה זה באופן שיגיע היזק ממנו לזולתו כמו שיעשו קצת האנשים שיותרו משלהם להביא זולתם אל שיותרו משלהם וזה דבר בלתי ראוי הלא תראה שאברם רצה שיהיו האנשים ההולכים אתו חולקי׳ בשלל חלק בחלק ולא רצה לותר משלהם דבר למלך סדום והוא מבואר שאם לא אמר אברם זה למלך סדום היו בושי׳ ענר אשכול וממרא לשאול חלקם למלך סדום אחר שאברם נתן לו חלקו שהיה העקר והשרש לעשות זאת המלחמה:

התועלת הי׳

ב אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד׃ וַיֹּאמֶר
אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־

משק

מנחת שי

(ב) ויאמר אברם אדני, באל״ף דל״ת, חזוקוי ע״כ. ובמסורת אדני יהו׳ ד׳ בתורה וסי׳ מה תתן לי, במה אדע (להלן פסוק ח׳) אתה החלות (דברי׳ ג׳ כ״ד) אל תשחת עמך ונחלתך (שם ט׳ כ״ו) ושאר אוריי׳ כתיב יהו׳ אלהים. ובמסרה כ״י אחריתא כל אד׳ יהו׳ אלהים כתיב בר מן ח׳ והם ד׳ האמורים לעיל ועוד ד׳ דתילי׳ ואני קרבת אלהים לי טוב (ע״ג כ״ח) אל יבושו בי קויך (ס״ט ז׳) אבוא בגבורות (ע״א י״ו) כי אתה תקותי (שם ה׳) ע״כ. ואע״ג דאמרינן פ״ק דברכות מיום שברא הקב״ה את העולם לא היי אדם שקראו אדון עד שבא אברהם שנ׳ ויאמר אדני אלהים במה אדע כי אירשנה ולא מייתי קרא דכתיב בקדמיתא אדני אלהים מה תתן לי, כבר תירצו התוס׳ התם שהפרשיות לא נאמרו בסדרן ואין מוקדם ומאוחר

שום שכל

תירא, כל תירא באו׳ מ״י וכסב אל״ף בסוף תיבותא: (ב) מה־תתן־לי, הת״ו בגעיא בכ״י, עי׳ לעיל ז׳ ב׳, וי״ד כ׳. הולך, ז״ל רע״ה. יו״ד מלאים ו׳ באוריי׳ וסי׳ ואנכי הולך ערירי. ויאמר עשו הנה אנכי הולך לנות. ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך, הולך וחזק, דויהי קול השופר. וכל הולך על כפיו. כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע, ב׳ בפסוק. ויחר אף אלהים כי הולך הוא. ועתה הנני הולך לעמי. וחד והולך מהרה בפ׳ קרח, וכל שארא באוריי׳ הלך, ההלך, כולהון ח״ו כתיב עכ״ל. וכן במס״ק כמוסר כאן י׳ מלא בתורה בלישנא. ואמר בלישנא כדי לכלול עמהן והולך מהרה שהוא לשון ציווי, ולכן ברוב המקומות לא כמסרו כ״א ט׳. ערירי,

מ״י

רשי

שכרך הרבה מאד: (ב) הולך ערירי, מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וחבר לו ער ועונה (מלאכי ב׳) ערירי בלא יורש כאשר תאמר ובכל תבואתי תשרש (איוב ל״א) תעקר שרשיה כך לשון ערירי חסר בנים ובלע״ז דישאנפנטיש *. ולי נראה ער ועונה מגזרת ולבי ער (שיר ה׳). וערירי לשון חרבן וכן ערו ערו (תילי׳ קל״ז) וכן ערות יסוד (חבקוק ג׳) וכן ערער תתערער (ירמי׳ נ״א) וכן כי ארזה ערה (עי׳ מפור׳). וכן

משק

מפורש

הפס, והוא שוה בסמוך ובכינוי וראיתי במדרש תלים, מגן, זה תרים, אסקוטא פרסאה שהוא מקיף את האדם משלש רוחותיו. ונקרא המגן בלשון ארמי תרים, ובלשון רומי אסקוטא שוו וקרוב לו בלשון צרפת: (ב) אדני אלהים, כתב במכלל;

" אדני אלהים, הראשון באל״ף דלת שם התאר והשני ביו״ד ה״א והוא שם עצם ובא התאר קודם לשם כי התאר סמוך לו ולא הוא סמוך לתאר כי הוא איננו מתואר על דרך האמת, ובשיבוא בו השם קודם לתאר הוא על דרך העברה כלשון בני אדם, ובשאר המתוארים בא השם קודם לתאר ברוב, כי קודם הוא העצם ואחר יבוא עליו המקרה שהוא מתואר בו ולא כן באל יתעלה."

ועיין בפי׳ ראב״ע בפ׳ שמות בפסוק אהי׳ אשר אהי׳. ערירי [קינדר לאז], תרגומו

בלא

*) דישאנפנטיש, קינדר לאס.

מֵימְרִי תְּקוֹף לָךְ אַגְרָךְ סַגִּי לַחֲדָא׃ וַאֲמַר אַבְרָם יְיָ אֱלֹהִים מַה־תִּתֶּן לִי ב

מפורש

בלא ולד, וכמוהו כתבו את האיש הזה ערירי כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד (ירמי' כ"ב ל'). ובגזרת המלה נחלקו בו מנחם בן סרוק ורש"י ז"ל, כי לדעת מנחם הנה הוא מגזרת ער ועונה (מלאכי ב' י"ב) שתרגומו בר ובר בר, וכן פירש שם ראב"ע שטעמו בן ונכד, ולכן עלה על דעת מנחם כי ערירי הוא ההפך מן ער, והוא מן התיבות המשמשות דבר והפכו, ואם יהי' טעם מלת ער כטעם בן יהי' טעם ערירי שלילת הבן, והביאו לו לראיי' ובכל תבואתי תְּשָׁרֵשׁ (איוב ל"א י"ב) שטעמו עקירת השרש [ענטוואורצלן] הפך בְּתַשְׁרֵשׁ שרשי' (תילי' פ' י') שטעמו השרישה [איינוואורצלן], וכן סִקְּלוּ מאבן (ישעי' ס"ב י') שטעמו הסרת האבנים [ענטשטיינינגן] הפך מן וּסְקַלְתּוֹ באבנים (דברי' י"ג י'), וכאלה רבים במקרא מן התיבות המשמשות סתירה ובנין כמו שכתב רש"י שמות כ"ז ג', ומן הדייקות למדנו כי שימוש הסתירה לא יבוא לעולם כ"א בבנין הדגוש וידענו כי הדגש מכפיל האות לעולם כי סִקְּלוּ קריאתו בהכפל הקו"ף כמו שפירשנו בתחלת הספר אצל תיבת השמים, וכן תְּשָׁרֵשׁ קריאתו תְּשָׁאֳרֵשׁ בנוח האלף באמצע לתשלום הדגש הראוי להיות ברי"ש, ואחרי שכן מדרך הלשון שישתנה בו הכוונה מהפך אל הפך ע"י תוספת או הכפל אות לכן עלה על דעת מנחם כי כמוהו ערירי בהכפל הרי"ש להוראת שלילת הוראת מלת ער, ועוד הביא הרב ראיי' מלשון לע"ז להודות כי הענין הזה משימוש דבר והפכו ע"י תוספת אות הוא מיוסד לא בלשון עברי לבד כ"א גם בלשון לע"ז, כי אגפֿנט בלשונם ולד וע"י תוספת די"ש בראשו נהפך ענינו אל שלילת הולד, הן זאת דעת מנחם, ורש"י ז"ל חולק עליו, לא בעיקר הענין הזה שהרי גם הוא כתב כן בכמה מקומות בפירושו. אמנם הוא חולק עליו בעיקר הוראת תיבת ער שאיננו לשון ולד כ"א לשון תעורה והתעוררת, ועיקרו לשון גילוי כמו שכבר כתבנו לעיל ג' ז' אצל עירמים, ובעבור שבעת השינה ידמה היות כל החושים נסתרים וכאילו בחשך מכוסים כי פסקו פעולותיהם לכן בעת התעורה נופל עליהם לשון גילוי, ובעבור כי החרבן גם הוא התגלות המקורים והיסודות גם התגלות המסתרים לכן לשון גילוי גם הוא לשון חרבן, והעד שבכמה מקומות הוציא הכתוב לשון חרבן בלשון גילוי כמו ושמתי שומרון לעי השדה וגו' ויסודותי' אגלה (מיכה א' ו') וכן בחרבן אדום כי אני חשפתי את עשו גליתי מסתריו (ירמי' מ"ט י'), וכן נחום (ג' ה') הוא אומר

וגליתי

תועלות

מן אחר הדברים האלה עד ושרי אשת אברם

התועלת הא' הוא במדות, והוא שאין ראוי לשלם להטיב לרעים אבל ראוי לשנאתם ולהרחיקם מגד פעולותיהם המגונות כטעם אמרו נבזה בעיניו נמאס וזה כי בזה האופן ילמדו האנשי' להתרחק מהרעי' ולא ימשכו אחר פעולותיה' המגונות והנה העיר אותנו בזה במה שאמ' לאברם שלא יירא כי זה ממה שיורה שכבר הי' ירא שלא ישיגהו עונש על מה שעשה ולא מאהו לו דבר יתכן שיירא ממנו זולת הטבתו לרעים ההם והם אנשי סדום :

התועלת הב'

ג מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי
ד לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי׃ וְהִנֵּה דְבַר־
יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ
ה הוּא יִירָשֶׁךָ׃ וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה
וספר

מנחת שי

ומאוחר בתורה והביאו ראיה לדבריהם ע"ש. **אליעזר** קדמאה מלא כתיב, ודכותיה ושם האחד אליעזר, רמ"ה ז"ל: (ג) **הן לי**, הה"א בגעיא: ויחשבה

שום שכל

מ"י: (ג) **יורש**, פ"ר ודכוותי' יורש אותם דכי הגוים האלה: (ד) **יירשך** זה, מלא כתיב בתרין יודין קדם לרי"ש חד קרי וחד לא קרי ודכוו' בלישנא הוא יירשך דסוף פסוק מלא כתיב בתרין יודי"ן קדם לרי"ש. **כי־אם**, בכל הקריאה **כי אם־** הטעם תחת **כי ואם** במקף בר מן ג' אשר המקף בכי והטעם באם וסי' **כי־אם** אשר יצא ממעיך. **כי־אם** בדם שופכו, במדבר ל"ה ל"ג. אין זה **כי־אם** רוע לב, נחמי' ב' ב'. וסי' בלשון תרגו' כפק דמא בישא. כן נמסר במס"ג במדבר ל"ה ל"ג. **אשר**, בכ"י במקף בלא מוכח ולא כן בספרנו. **ממעיך**, מ"י בתר עין: (ה) **ויוצא**, מ"ו ואל"ף בסוף תיבותא. וכל ויוצא באו' דכו' בר מן ב' חסרים ותרויהון בקרא וסי' ויצא פרח ויצץ ציץ, ויצא משה את כל המטות, ושארא מלאים. **החוצה**, מלא וי"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכוותיה. וספר

רש"י

משק ביתי, כתרגומו שכל ביתי נזון על פיו (כמו ועל פיך ישק, בראשי' מ"א, אפוטרופס שלי) ואלו היה לי בן היה בני ממונה על שלי. דמשק, לפי התרגום מדמשק היה ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק. ובגמר' שלנו דורשו נוטריקון דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (ג) הן לי לא נתת זרע, ומה תועלת בכל אשר תתן לי. ויוצא אותו החוצה, לפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן. שרי לא תלד אבל שרה תלד אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. ד"א הוציאו מחללו של עול' והגביהו למעל' מן הכוכבי' וזהו לשון הבטה מלמעל' למט': והאמין

מפורש

וגליתי שוליך על פניך. ומן ער נתהווה ערר בהכפל הרי"ש גם ערער בהכפל העי"ן והרי"ש כדי להחזיק כוונת ענין התיבה ביתר תוקף ועוז, דוגמת עגלה יפה פיה (ירמי' מ"ו כ') שנכפל להוראת יתרון היופי וכן יפיפית מבני אדם (תלים מ"ה ג') וכמוהו תשגשגי (ישעי' י"ז י"א) מן ישגה אחו (איוב ח' י"א) ורבים כמוהם, להם יקראו בעלי הלשון איטענזיווא בלע"ז, ומן ער לשון גילוי נתהווה עוד הפעל הכבד עִוֵּר ושם התאר עִוֵּר שענינו כיסוי הראות הפך הגילוי כי כן מדרך בנין הכבד לפעמים שישתנה בו כוונת התיבה מהפך אל הפך כאשר אמרנו. ומזה שם דבר עוֹר שענינו מכסה בעלי החיים. וכבר יצאנו מכוונתינו והארכנו בזה יותר מדאי כדי להעמידך מעט על תבנית הלשון בכללו, והבא על משקל ערירי הוא פנימי, והקיבוץ ערירים דוגמת פנימים, וגם

בזה

לִי וַאֲנָא אָזִיל בְּלָא־וְלַד וּבַר־פַּרְנָסָא הָדֵין דִּבְבֵיתִי הוּא דַּמַּשְׂקָאָה אֱלִיעֶזֶר׃
ג ד וַאֲמַר אַבְרָם הָא לִי לָא יְהַבְתְּ וְלַד וְהָא בַר־בֵּיתִי יָרֵית יָתִי׃ וְהָא פִתְגָּמָא־
דַיְיָ עִמֵּיהּ לְמֵימַר לָא יֵרְתִינָךְ דֵּין אֱלָהֵין בַּר דְּתוֹלֵיד הוּא יֵרְתִינָךְ׃
ה וְאַפֵּיק יָתֵיהּ לְבָרָא וַאֲמַר אִסְתְּכִי־כְעַן לִשְׁמַיָּא וּמְנֵי כּוֹכְבַיָּא אִם־תֵּיכוּל
למימני

מפורש

בזה עיקר היסוד פה ואמרו פנימי ופנימים בחילוף הכנוי במה כי הם אחים ורעים, ולהבדילם מלשון פנינים כן נראה. ועי' לעיל ג' ז' גם ג' ט"ו. והחסר בנים נקרא חרוב והרוס לטעם שפירש רש"י לקמן י"ו ב'. ובן משק ביתי [אונד דער פער־וואלטער איינס הויזס], ת"א בר פרנסא הדין די בביתי, ולדעת המפרשים שרשו שקק והמ"ם לתיקון השם כמ"ם של מִכְסֶה מן כסה ומ"ם של מֶמֶר (משלי י"ז כ"ה) מגזרת מרר, וכמוהו משק מן שׁוֹקֵק בו (ישעי' ל"ג ד') שענינו ההליכה בתמידות, וכן יהי' בן משק ביתי כלומר האיש שכל עניני הבית הולכים ומתנהגים על ידו, וזה הפירוש רחוק גם הגזרה רחוקה מאד והיותר נכון הוא שהמ"ם שרש כמ"ם של מלך, משך, וטעמו הקביעות והתמידות במקום שלא יזוז משם, וממנו מצאנו שם דבר מִמְשַׁק חרול (צפני' ב' ט'), וניתוסף בו המ"ם לתיקון השם כמ"ם של מִמְשַׁח הסוכך (יחזקאל כ"ח י"ד) מקדש, ומשכן, וכן פירש שם רא"ע, וטעם בן משק ביתי הקבוע בביתי שלא יזוז משם. הוא דמשק אליעזר, טעמו הוא איש דמשק ששמו אליעזר, וכן ותחזק מצרים (שמות י"ב ל"ג) וכן ת"א דמשקאה, ורבים תמהו הרי כבר הבטיח השם לאברהם לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת, והיו זרעך כעפר הארץ? ולפי עיקר פשוטו לא קשה מידי שוודאי בטח אברהם בה' שישמור לו הבטחתו אבל חשש פן יוליד בן סמוך למיתתו והוא מת ובנו קטן ורך ואין מי שיורש אותו כ"א אליעזר אשר יהי' אפטרופוס לו, וזה שאמר ואנכי הולך ערירי ובן משק ביתי הוא איש נכרי אליעזר מדמשק והן לי לא נתת זרע עדיין והנה בן ביתי יורש אותי, ושני הפסוקים דבוקים כמו שנפרש: (ג) ויאמר אברם הן לי וגו', דבק הוא עם הקודם וכולו מאמר אחד אלא בעבור מיצוע ארוך שביניהם חזר ואמר ויאמר אברם, וכן ויאמר אליו לבן וגו' ויאמר נקבה שכרך (לקמן ל' כ"ז) וכן ויאמר מלך מצרים וגו' ויאמר בילדכן (שמות א' ט') ורבים כמוהו כמו שכבר כתבנו לעיל ג' ו'. הן לי לא נתת זרע, כלומר עדיין לא נתת לי זרע ואני זקן בא בימים ואע"פ שתתן לי זרע בסוף כמו שאמרת לזרעך אתן את הארץ הזאת, מ"מ ישאר הבן אחרי קטן ובלתי מוכן להנהיג ממון ויהי' א"כ בן ביתי המנהיג הוא היורש המחזיק בכל כמו שיקרה ברוב: (ד) והנה דבר ה' אליו, הכוונה מיד בעוד דברו בפיו בא אליו פתאום דבר ה' ויאמר אליו לא יירשך זה כ"א הבן אשר תלד הוא יגדל ויצלח ויחזיק בכל אשר לך בחייך. ממעיך [אויז דיינן איינגעוויידן], אמר זה לפי שהזרע יהי' ממותר המזון שאחרון ההווה בכלי הבישול הלב והכבד ונקראו האיברים הפנימיים בלשוננו מעים כאמרו ותורתך בתוך מעי (תלים מ' ט') שהרצון בו בתוך לבי: (ה) והאמין בה', שם בטחונו בה' שיקיים מה שאמר לו בלי ספק אע"פ שהי' הדבר נמנע או רחוק אצל הטבע. וכאשר חפשנו אחר

וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה
ו יִהְיֶה זַרְעֶךָ׃ וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃
ששי ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים
ח לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ׃ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יֱהוִה
ט בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה

משלשת

מנחת שי **שום שכל**

(ו) **ויחשבה**, הה״א נקודה בשו״א. חזקוני: העיט | **וספר**, ח״ו. **תוכל**, כל אוכל תוכל יוכל נוכל מ״ו כתיבין. **לספר**, ח״ו וכל לספר דכוותי׳. **כה יהיה** במקרא כ״י כה בטעם טפחא ויהי׳ בטעם מרכא: (ו) **והאמן** ח״י כתיב. **ויחשבה**, חסר ודכוותי׳ ויחשבה לזונה. **לו**, הלמ״ד דגוש בדין דחיק כי לעולם יש ה״א כזה נעלם אחר הקמץ ה״א ואם איננו במכתב ומצאנו תמורתו אל״ף במכתב, ואתיקהא, יחזקאל מ״א ט״ו: (ז) **הוצאתיך**, ג׳ מלאים דמלאים מ״ו קדם לצדי ומ״א קדם לתי״ו ומ״י קדם לכ״ף וסי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים, אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך, וחברו דמשנה תורה. **לתת לך**, בכל ספרנו לתת בטעם דרגא ומלעיל וכן בכ״י אכן מן המכלול בגזרת חסרי הקנות דף פ״ה א׳ נראה שהוא הי׳ קורא אותו במקף: (ח) **במה** אדע, המם בקמץ וזה הכלל כל במה המ״ם בסגול ואם אחריו בראשית המלה אות אל״ף או ה״א המ״ם בקמץ ואינון ח׳ ע״פ המסרה הנמסר מ״א סי׳ כ״ב ומיכה סי׳ ו׳, וחד כתיב ובמה בוי״ו. **אירשנה**, מ״י קדם לרי״ש, ובמקרא כ״י **כי** במקף בלא טעם: (ט) **ותר**

ח״ו

רשי

(ו) והאמין בה׳, לא שאל לו אות על זאת אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע. ויחשבה לו צדקה, הקב״ה חשבה לאברם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו. ד״א במה אדע לא שאל לו אות אלא אמר לפניו הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה אמר לו הקב״ה בזכות הקרבנות: (ט) עגלה משולשת, שלשה עגלים רמז לשלשה

פרים

מפורש

שימוש לשון אמונה מצאנו שיקושר לפעמים עם בי״ת כמו כאן וכגון ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו (שמות י״ד ל״א) ואחרים זולתם ועניינם הבטחון בדבר [פערטרויאן] ולפעמי׳ הוא מקושר עם למ״ד השימוש כגון והן לא יאמינו לי, והי׳ אם לא יאמינו לך (שמות ד׳) ותאמינו לי (ישעי׳ מ״ג י׳) פתי יאמין לכל דבר (משלי י״ד ט״ו) ואחרים זולתם ועניינם לשון האמנה סתם [גלויבן] וכולם בבנין הפעיל. ויחשבה לו צדקה, יש מפרשים כי אברהם חשב לו לעצמו שאין הקב״ה נותן לו בזכותו זרע אלא צדקה הוא עושה לו, ורש״י פירש הקב״ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה על האמנה שהאמין בו, ואחרים פירשו אברהם חשב הדבר לצדקה אל השם יתעלה כלומר שעשה עמו על צד החסד, ולכל הפירושים

אין

ו לְמִימְנֵי יַתְהוֹן וַאֲמַר לֵיהּ כְּדֵין יְהוֹן בְּנָךְ: וְהֵימִין בְּמֵימְרָא דַייָ וְחַשְׁבַהּ
ז לֵיהּ לִזְכוּ: וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא יְיָ דְאַפֵּקְתָּךְ מֵאוּרָא דְכַשְׂדָאֵי לְמִיתַּן לָךְ יַת־
ח ט אַרְעָא הָדָא לְמֵירְתַהּ: וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים בְּמָה אִידַע אֲרֵי אֵירְתִנָּהּ: וַאֲמַר
ליה

מפורש

אין טעם אל כינוי הה"א של ויחשבה שהוא לשון נקבה ולא ידענו על מה שב הכינוי, ורש"י ז"ל הרגיש בזה ולכן דייק בדבריו ואמר על האמונה וכו' אכן מלבד שלא נזכר בכתוב שם האמונה עד שישוב אליו כינוי הה"א לא ידענו טעם לכינוי הנקבה דווקא, גם לכל הפירושים יקשה שהי' לו לומר לצדקה בלמ"ד, והנראה לפי עיקר פשוטו הוא שהה"א הכינוי שב על צדקה המאוחר בקרא ובא הכינוי קודם הענין הנרמז בו דוגמת ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב' ו') וטעמו ויחשוב ה' לו צדקה, וכן דרך שימוש הלשון לומר פלוני חשב לפלוני כך וכך, וכן מצאנו אל יחשב לי אדוני עון (ש"ב י"ט כ') אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון (תילים ל"ב ב'). ובא היו"ד ויחשבה בפתח והחי"ת בשו"א פשוט דוגמת ויחדלו לבנות העיר לעיל י"א ח' ע"ש: (ח) **במה** אדע כי אירשנה, אברהם הי' דואג על הבטחה זו שכל הבטחותיו של הקב"ה על תנאי הם אם יקיימו מצותיו ואולי יחטאו בניו ולא יזכו לירש לכן בקש הברית שהרי שבועותיו בלא תנאי הם: (ט) **קחה** לי עגלה, להיות ברית למען יהי' דברי גזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרע כדבריהם ז"ל, וכן באר משה רבינו לא בצדקתך אתה בא לרשת כי ברשעת הגוים ולמען הקים את הדבר אשר נשבע לאבותיך לאברהם (דברי' ט' ה'). **קחה**, ציווי מבנין הקל מגזרת לקח עם תוספת ה"א על דרך רְדָה אלי (לקמן מ"ה ט') שהוא מגזרת ירד, וכן גְּשָׁה נא (לקמן כ"ז כ"א) מגזרת נגש כולם בתוספת ה"א. **משולשת**, בת שלש שנים, או שלישית לבטן, ואונקלוס תרגם עגלין תלתא, וכן תרגם ועז משולשת ואיל משולש ועיזין תלת ודיכרין תלתא, והרצון שיקח מכל מין שלשה וכן דעת רש"י ז"ל. וכן אמר הרמב"ן כי בת שלש לא תקרא עגלה כמו ששנינו וחכמים אומרים עגלה בת שתים ופרה בת שלש, ויתכן שיהי' טעם משולשת שיביא אותן רצופות ויהי' כל מין לבד, וכן כי משולשות הנה (יחזקאל מ"ב ו') שהיו הלשכות העליונות והתיכונות

והתחתונות

תועלות

התועלת הב' הוא במדות, והוא שראוי שישתדל האדם שיהיה לו זרע לקיים המין, הלא תראה שאברהם עם היותו שלם זה האופן מהשלמות אשר היה בו היה דואג על היותו הולך ערירי:

התועלת הג' הוא במדות, והוא שראוי שישתדל האדם שיוריש לבניו אחריו מה שאפשר לו ולא יקנא בהם אם ישלטו בכל עמלו אחריו, הלא תראה שאברהם היה דואג מקניניו אם לא יהיה לו זרע יירשם ונתפייס כאשר הודיעו השם יתעלה שזרעו יירשנו:

התועלת הד' הוא בדעות, והוא ליישב בלבנו אמונת ההשגחה אשר תהיה בשם

מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל׃ וַיִּקַּח־
לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ
יא לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃ וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־

הפגרים

מנחת שי

(יא) **העיט**, בספרים כ״י מדויקים העי״ן בפתח, וכ״כ א״ת ודלא כמסרת שבמקרא גדולה בדפוס. (עיין שום שכל):

ועבו

שום שכל

וגוזל, מ״ו: ח״ו, ודכוותי׳ ובן יונה או תר. (י) **ויקח־לו**, במ״ג וקטן וברא״פ ומדויקים גם בכ״י היו״ד בגעיא, ועיין לעיל י״ד כ׳. **לקראת**, מלא אל״ף קדם לתי״ו וכל לקראת

באורי׳ דכוותיה: (יא) **העיט**, ד׳, ב׳ קמץ וב׳ פתח וסי׳ וירד הָעַ֫יִט, וקץ עליו הָעַ֫יִט, ישעי׳ י״ח ו׳. הַעַ֫יִט צבוע נחלתי, ירמי׳ ב׳ ט׳. ב׳ בפסוק, אילן ב׳ פתחין, מסרה גדולה. והכוונה מבואר, ואדבעתן כדין, כי הקמוצין קמוצין בדין ה״א הידיעה הקודמת לעי״ן, והפתוחין גם הם פתוחים בדין ה״א התימה הקודמת לעי״ן, והחכם בעל מנחת שי שגה בכוונת המסרה לאשמה בה, ובבר העיר על זה החכם בעל ת״ם.

הפגרים

רשי

פרים פר יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ועגלה ערופה. ועז משולשת, רמז לשעיר הנעשה בפנים ושעירי מוספין של מועד ושעיר חטאת יחיד. ואיל משולש, אשם ודאי ואשם תלוי וכבשה של חטאת יחיד. ותור וגוזל, תור ובן יונה: (י) ויבתר אותם, חלק כל אחד לשני חלקים ואין המקרא יוצא מידי פשוטו לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ כדכתיב ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית לאמר וגומר ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה כמה שנאמר להלן העוברים בין בתרי העגל (ירמי׳ ל״ד) אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש. ואת הצפור לא בתר, לפי שהאומות נמשלו לפרים ואלים ושעירים שנא׳ סבבוני פרים רבים וגו׳ (תילים כ״ב). ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים מלך פרס (דניאל ח׳). ואומר הצפיר השעיר מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה שנא׳ יונתי בחגוי הסלע (שיר ג׳) לפיכך בתר הבהמות רמז שיהיו האומות כלין והולכין. ואת הצפור לא בתר, רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (יא) העיט, הוא עוף ועל שם שהוא עט ושואף אל הנבלות לטוש עלי אוכל וכמו ותעט אל השלל (שמואל ט״ו). על הפגרים, על הבתרים. (ס״א הפגרים מתרגמינן פגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש בתרו ויהב פלגיא נתחלף להם תיבת פגליא לפלגיא ותרגמו הפגרים פלגיא וכל המתרגם כן טועה לפי שאין להקיש בתרים לפגרים שבתרים תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פיגול כמו פיגול הוא (ויקרא ז׳ י״ח) לשון פגר, כך שמעתי מפי רבינו ר׳ יהודה ב״ר שמואל; כן הגירסא ברש״י כ״י, ובכ״י אחרת כתיב כך פירש רבינו מאיר ב״ר שמואל). וישב, לשון נשיבה והפרחה כמו ישב רוחו (תילים קמ״ז) רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם ואין

מניחין

מפורש

והתחתונות. ואיל, שם עלם אל הזכר שבכבשים והוא לא יקרא כן כ״א בהיותו בן י״ג חדש ויום אחד. ותור [אונד איינע טורטעלטויבע], ת״א ושפנינא, ועיין מ״ש ויקרא א׳ י״ד. וגוזל [אונד איינע יונגע טויבע], הוא בן היונה ואמר גוזל שענינו העוף

הקטן

ליה קריב קדמי עגלין תלתא ועזין תלת ודכרין תלתא ושפנינא ובר־
י יונא: וקריב־קדמוהי ית־כל־אילין ופליג יתהון בשוי ויהב פלגיא פלג
יא לקביל־חבריה וית־עופא לא פליג: ונחת עופא על־פלגיא ואפרח ס"א פגליא
יתהון

מפורש

הקטן כמו על גוזליו ירחף (דברי' ל"ב): (י) **ויבתר** אותם בתוך, חלקם לחצאים כי כן הי' דרך כורתי ברית שהיו חולקים דבר אחד לחצאין והיו עוברים בין החלקים ההם להורות על שהם שבו כמו גוף אחד לחוזק האהבה אשר ביניהם. ויתן איש בתרו, כלומר שם אחד מהבתרים שבתר לקראת הבתר אשר הי' זוגו, וכבר העירותי לעיל ז' ב' כי איש ואשה בלשוננו נופל על כל עצם אף שאינו אדם, ולפעמים יתחבר תיבת איש אל תכונה מהתכונות הנפשיות ויהי' ענינה בעל התכונה ההיא כמו שאמר איש חמה יגרה מדון (משלי ט"ו י"ח) וענינו בעל חמה, וכן ה' איש מלחמה (שמות ט"ו ג') בעל מלחמה, עי' שם פירש"י. וכן איש בליעל (ש"ב כ' א') בעל בליעל. ואת הצפור, התור והגוזל, כי צפור שם כלל. לא בתר, כי שנים היו ויוכל להניחם שלמים אחד מכאן ואחד מכאן: (יא) **וירד** העיט על הפגרים, כמנהג העופות הדורסים לחטוף מן הפגרים. ועיט, שם המין אל העוף הדורס, ועל שם שהוא עט ושואף אל הנבלות לטוש עלי אכל, וממנו ותעט אל השלל (ש"א ט"ו י"ט), רש"י. ויאמר הרב המבאר כי כן בלשון אשכנז קורין לו [גייאר] מלשון [גיר גיריג], וכפי טבע מהלך הלשון והעתקת ההוראה מענין לענין יתכן יותר שהונח בראשונה על הב"ח ומשם הועתק על התכונה בנפש, ויהי' ותעט אל השלל, שנעשה כעיט, וכן גירי"ג שהוא כמו גייא"ר, כי כל תארי הנפש הושאלו ממוחשים גשמיים והועתקו אל ענינים רוחניים כידוע לכל משכיל עכ"ל ואולם כבר העירותי לעיל ג' ט"ו כי רוב שמות המוחשים הועתקו בראשונה מסגולות ומקרים בעלי קול אשר להם, וכן הונח שם עוף על בעל חי מעופף על שם העפיפה הנשמע באויר בעת התעופפו. ולכן גם עוף טמא יקרא בשם עוף אף שאיננו נקרא בשם צפור וכאמרם ז"ל אמר ר' יצחק עוף טהור נקרא עוף ונקרא צפור והטמא אינו נקרא אלא עוף בלבד. וגם שם עיט ממין השמות האלה אלא שאח"כ הועתק לשון התעוטטת, גם אל האדם כשידמה לעיט בתכונה מה, ואין כאן מקום להאריך בענינים האלה. וישב, משקלו ויפל לעיל ב' כ"א. והוא לשון נשיבה והפרחה, ואמר אותם לשון רבים כי

תועלות

ית' בטובים עד שיעשה השם ית' מהפלאים מצד ההשגחה יחסה אברם למשפט ולדבר ראוי וזה כי ידוע מצד התורה כי יצחק נולד לאברם על צד הפלא ואברם יחס זה הענין לשם ית' לצדקה והוא מבואר מצד העיון שזאת ההשגחה היא דבקה בלי ספק בטובים הראויים לה ולזה יהיה המגיע ממנה לטובי' מגיע על צד המשפט והיושר:

התועלות הה'

יב הַפְּגָרִ֑ים וַיַּשֵּׁ֥ב אֹתָ֖ם אַבְרָֽם׃ וַיְהִ֤י הַשֶּׁ֙מֶשׁ֙ לָב֔וֹא וְתַרְדֵּמָ֖ה
נָפְלָ֣ה עַל־אַבְרָ֑ם וְהִנֵּ֥ה אֵימָ֛ה חֲשֵׁכָ֥ה גְדֹלָ֖ה נֹפֶ֥לֶת עָלָֽיו׃
יג וַיֹּ֣אמֶר לְאַבְרָ֗ם יָדֹ֨עַ תֵּדַ֜ע כִּי־גֵ֣ר ׀ יִהְיֶ֣ה זַרְעֲךָ֗ בְּאֶ֙רֶץ֙ לֹ֣א
יד לָהֶ֔ם וַעֲבָד֖וּם וְעִנּ֣וּ אֹתָ֑ם אַרְבַּ֥ע מֵא֖וֹת שָׁנָֽה׃ וְגַ֧ם אֶת־

הגוי

מנחת שי

(יג) ועני אתם, בהעתק מספר הללי אתם ח"ו, ירושלמי אותם ואומר המסרת ע"ל מלאים בתורה עכ"ל וסי׳ שראשי נמלא טל, ואין זה ענוהם, וכן הוא בכל הספרים חסר, וכיון דאתו לידן נימא בהו מילתא לאלפא עמא לאורח תקינא ולא יתקלון שם, הא דכתיב במסרה דטפוסא (במערכת אות א׳) ויכו אותם, צ"ל ויכו אותם ויאמר אליהם דויחי (מ"ט כ"ט). ותו כתיב התם, על כל אחד תנינא דפסוק, וצ"ל ונתת אותם על סל אחד קדמאה דפסוק, כמה דכתיבת בסדר תצוה (כ"ט ג׳). את הצפור החיה, הוא דריש פרשתא דמצורע דכתיב התם וטבל אותם (י"ד ו׳) מלא, ודפ׳ נגעים כתיב אתם חסר (שם כ"א). ותו כתיב התם וישלחו אותם, וצ"ל וישלחו אותם אל מחוץ דפ׳ נשא (ה׳ ד׳). ודאיתמר התם והניף אותם הכהן, הוא דאיתמר בנזיר (שם ו׳ כ׳) לא במצרע (ויקרא י"ד כ"ד). תו כתיב התם ויקח משה אותם מעל כפיהם דסוף פ׳ צו, ושיבושא הוא דההוא חסר כתיב וצ"ל ויקח משה את העגלות ואת הבקר ויתן אותם (במדבר ז׳ ו׳). תו כתיב ונקח את ארצם, ולא נמצא בו תיבת אותם, וצ"ל ואקח את ראשי שבטיכם וגו׳ ואתן אותם (דברים א׳ ט"ו). תו התם חשק ה׳ בכם ויבחר, בסוף ואתחנן (שם ז׳ ז׳) והתם ליכא שום אותם, וצ"ל חשק ה׳ לאהבה אותם דעקב (שם י׳ ט"ו). תו כתיב התם ושדת אותם תנינא דפסוק וטעותא הוא וצ"ל ושדת אותם בשיד דכי תבוא. (עיין שום שכל):

הנהר

שום שכל

הפגרים, מ"י: (יב) לבוא, כל לבוא באו׳ מ"ו ואל"ף כתיב בר מן ז׳ חסרי׳ ו׳ ומ"א וסי׳ פמסר בפ׳ ויחי אכל לבא אפרתה. והנה אימה. בכ"י והנה בטעם רביע. אימה, מ"י ודכוו׳ ומהדרים א י מ ה, גדלה מסרתי לעיל י׳ י"ב. נפלת, ח"ו ודכוו׳ את ירכך נ פ ל ת דסוטה: (יג) ידע תדע, ח"ו דקרי ולא כתיב. זרעך, הז"ן בגעיא במקרא כ"י וכן נכון עיין לעיל ג׳ ט"ו. ועבדום, מ"ו ודכוו׳ ו ע ב ד ו ם דכי אביאנו בפ׳ וילך. אתם, ח"ו ועי׳ מנחת שי. והטיב החכם בעל ת"ם באומרו הגהתו האחרונה של ושדת אותם בלתי נכונה במה שהגיה דצ"ל דכי תבוא, כי שנים הם בפ׳ כי תבוא, א׳ שם בפסוק ב׳, וא׳ שם בפסוק ד׳, וקדמאה חסר ותניינא מלא ולכן אין צורך רק להגי׳ במקום דפסוק, ד פ ר ש ה, והי׳ נכתב במסרת שביד המדפים, דפ׳, ראש תיבת דפרשה, והי׳ חושב שהיא ראש תיבת דפסוק והדפיס כן בפירוש, וטעיות כאלה שכיחים לרוב מאד. ועי׳ לקמן בפ׳ מקץ בפסו׳ ואין פותר אותם כי שם העתקנו מסרת רמ"ה ז"ל היותר מבוררת: (יד) יעבדו, ח"ו

רשי

מניחין אותו מן השמים עד שיבא מלך המשיח: (יב) והנה אימה וגו׳, רמז לצרות וחשך של גליות: (יג) כי גר יהיה זרעך, משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה. כיצד יצחק בן ששים שנה כשנולד יעקב. ויעקב כשירד למצרים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"צ ובמצרים היו מאתים ועשרה כמנין רד"ו הרי ת׳ שנה. ואם תאמר במצרים היו ארבע מאות הרי קהת מיורדי מצרים היה צא וחשוב שנותיו של קהת

ושל

יתהון אברם: והות שמשא למיעל ושינתא נפלת על־אברם והא אימתא יב
קבל סגי נפלת עלוהי: ואמר לאברם מידע תידע ארי־דיירין יהון בנך יג
בארעא דלא דילהון ויפלחון בהון ויענון יתהון ארבע מאה שנין: ואף יד
יתי־

רשי

ושל עמרם ושמונים של משה שהיה כשילאו ישראל ממצרים אין אתה מוצא אלא שלש מאות וחמשים ואתה צריך להוציא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם ושחי עמרם אחר לידת משה. בארץ לא להם, ולא נאמר בארץ מצרים אלא לא להם ומשנולד יצחק ויגר אברהם וגו׳ ויגר יצחק בגרר ויעקב גר בארץ חם (תילי׳ ק״ה) לגור בארץ באנו: (יד) וגם את הגוי, וגם לרבות ד׳ מלכיות שאף הן כלים על שעבדו את ישראל. דן אנכי, בעשר מכות

מפורש

כי רבים היו והכתוב קבלם בשם המין שהוא עיט: (יג) ידע תדע וגו׳, שאע״פ שנשבעתי לתת הארץ לבניך, לא יהי׳ זה מיד, כי גר יהי׳ זרעך בארץ לא להם עד אותו זמן שישלם בו עון האמורי כי לא יצדק לגרש גוי מארצו עד שתתמלא סאתו. והמתגורר בארץ נכרי׳ יקרא גר והוא הפך האזרח, ואמר הראב״ע, נקרא בלה״ק האיש שיש לו משפחה כסעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כי טעמו כאזרח רענן (תילי׳ ל״ז) וטעם גר כמו הגרגיר שנכרת מן הסעיף, ויש חסרי לב שזה הטעם רחוק בעיניהם, ואילו היו יודעים טעם כל אות וצורתו אז יכירו האמת, עכ״ל. ועבדום, כבר הזכרתי לעיל ג׳ כ״ד ההבדל שבין לשון עבדות המקושר עם בי״ת ובין המקושר עם מלת את, ובעבור שרוב כינויי הפעלים ישמשו שימוש מלת את לכן יש לפרש ועבדום כטעם ועבדו אותם, כלומר בניך יעבדו את האומות, אבל אונקלוס תרגם ויפלחון בהון וא״כ יהי׳ טעם ועבדום כטעם ועבדו בהם כלומר האומות ישתעבדו בבניך, וכן מסתבר כדי להשוות הלשון עם וענו אותם, וידענו כי כינויי הפעלים לא ישמשו שימוש מלת את דווקא אבל ישמשו לפעמים גם שימוש יתר מלות הטעם הנקראים בלע״ז (פראפאזיציאנ״ן), כגון שימוש מלת עם ואל ועל ושימוש המ״ם והבי״ת והלמ״ד כמ״ש רש״י שמות ט״ו ט׳ אבל תמלאמו. ארבע מאות שנה, מוסב על בארץ לא להם לא על ועבדום וענו אותם, וכן אמר הרמב״ן;

״כי גר יהי׳ זרעך, זה מקרא מסורס ושיעורו כי גר יהי׳ זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם ולא פירש כמה ימי העבדות והעינוי והרבה מקראות מסורסות יש בכתוב וכן בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי (לקמן ל״ט י״ז) וכן וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף (לקמן מ״א נ״ז) וכן כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מיום הראשון עד יום השביעי (שמות י״ב ט״ו) וכן ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחוות לחפרפרות ולעטלפים (ישעי׳ ב׳ כ׳) וכן לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי (תילים ס״ו י״ו) וכן לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל (הושע ח׳ ב׳) וכן והיו לי אמר ה׳ צבאות ליום אשר אני עושה סגולה וחמלתי עליהם (מלאכי ג׳ י״ז) ורבים כן:״

(יד) וגם את הגוי וגו׳, טעם וגם, אע״פ שגזרתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם אעפ״כ אשפוט את הגוי אשר יעבודו על אשר יעשו להם

הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃
טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃
טז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֺן הָאֱמֹרִי עַד־
יז הֵנָּה׃ וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן
ולפיד

שום שכל

ח״ו כתיב. והנגינה תחת הבי״ת והוא בחולם בעבור העמדה אף שאינו בהפסק ככתוב במכלול שער דקדוק הפעלים אבן כ״ח: (טו) **תבוא**, כל אוריתא מלא וי״ו בר מן ט׳ חסרים וסימן מסרתי לקמן בפ׳ ויחי אבל בסדם אל תבא נפשי. **אבתיך**, כל אורי׳ אבתיך כתיב ח״ו וח״י בר מן חד דכתיב אבותיך מלא וי״ו ומלא יו״ד וסי׳ שוב אל ארץ אבותיך. **בשלום**, כל לישנא דשלום, בשלום, לשלום באורי׳, מלאים ו׳ כתיב בר מן אחד לחוד ח״ו, וסי׳ ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם ולא יכלו דברו לשלם. **בשיבה**, מלא יוד וכל שיבה באורי׳ דכוותיה מלא. **טובה**, מ״ו וכל לישנא דטובה באורי׳ דכוותי׳ מלא בר מן ה׳ חסרים בלישנא וסי׳ מסרתי בפ׳ ויחי בפסוק אלהים חשבה לטבה: (טז) **ודור**, מ״ו כמסר לעיל ז׳ א׳. **ישובו**, כל ישובו וישובו דאורי׳ ישבו וישבו כתיבין ח״ו, בר מן דין ישובו הנה דכתיב מלא. כן מסר רמ״ה ז״ל, וכן נמסר באן במס״ק לי׳ מלא בתורה, כלומר בלישנא, ולכן אין צורך להגהת בעל ת״ש. **הנה**, כל הנה מלעיל והנו״ן דגש, **כי לא שלם**, בכל ספרינו כי בדרגא ומלת לא במקף, אבל בכ״י כי בטעם מונח ומלת לא במרכא ובלא מקף וכן נכון, כי כן משפט כל כי לא כשיהי׳ טעם תביר בתיבה שלאחריהם בתנועה הפנית, וכן כי לא שלך, שופטים ג׳ כ״ב. כי לא אתם, שופטים כ״א כ״ב. כי לא היתה, ש״א ד׳ ז׳. כי לא לכם, ד״ה ב׳ כ׳ ט״ו. חוץ מן כי לא יכלו המכוי במסרת פ׳ שמיני ובשער הנגינות, עי׳ מה שכתבתי לעיל י״ב כ׳ על וישלחו אותו. **עון**, חד ו׳ כתיב בין ע׳ לנו״ן וח״ו תכין, וכל לישנא באור׳ דכוו׳: (יז) **באה** מלעיל, עי׳ מערכת אות ב׳ ערך בא. **תנור**, כל לישנא
דתנור

רש״י

מכות. ברכוש גדול, בממון גדול כמו שנאמר וינצלו את מצרים (שמות י״ג): (טו) ואתה תבוא, ולא תראה כל אלה. אל אבותיך, אביו עע״ז והוא מבשרו שיבא אליו למדך שעשה תרח תשובה. תקבר בשיבה טובה, בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו ולפיכך מת ה׳ שנים קודם זמנו ובו ביום מרד עשו: (טז) ודור רביעי, לאחר שיגלו למצרים יהיו שם ג׳ דורות והרביעי ישובו לארץ הזאת לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכרת ברית זו כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה וכן הי׳ יעקב ירד למצרים צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ וחצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה. כי לא שלם עון האמורי, להיות משתלח מארצו עד אותו זמן שאין הקב״ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה (ישעי׳ כ״ז): (יז) ויהי השמש באה, כמו ויהי הם מריקים שקיהם (בראשית מ״ב) ויהי הם קוברים איש (מלכים ב׳ י״ג) כלומר ויהי דבר זה. השמש באה, שקעה. ועלטה היה, חשך היום. והנה תנור עשן וגו׳, רמז לו שיפלו המלכיות ע״א בגיהנם. באה, טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באל״ף הי׳ מבואר כשהיא שוקעת. ואי אפשר לומר כן שהרי כבר כתב ויהי השמש לבא והעברת תנור עשן לאחר מכאן היתה כמלא שכבר שקעה וזה חלוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות כמו בא קם שב כשהטעם למעלה לשון עבר הוא כגון זה וכגון ורחל באה (לקמן כ״ט ט׳) קמה אלומתי (לקמן ל״ז), הנה שבה יבמתך (רות א׳),
וכשהטעם

ית־עמא דיפלחון בהון דאין אנא ובתר־כן יפקון בקנינא סגי:
ואת תתכניש לות־אבהתך בשלם תתקבר בסיבו טבא: ודרא רביעאה טו טז
יתובון הכא ארי לא־שלים חובא דאמוראה עד־כען: והות שמשא יז
עלת וקבלה הוה והא תנור דתנן ובעור דאשא דעברא בין־פלגיא
האילין

מפורש

להם, ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי, והטעם כמו שאמר הכתוב קנאתי לירושלים ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכרי' א' י"ד) ועיי' בפי' הרמב"ן כי הוא הרבה להסביר הענין הזה בטוב טעם ודעת. ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, שכר שעבודם: (טו) ואתה תבוא וגו', ואולם אתה לא תראה העבדות והעינוי כי תבוא אל אבותיך בשלום וגו': (טז) ודור רביעי וגו', לדעת כל המפרשים ענינו הדור הרביעי מזרע אברהם אשר יגלה בארץ לא לו ישובו הנה, ודור שם כלל הכולל אישים רבים ולכן נופל עליו לומר ישובו בלשון רבים, אבל לדעת הרמב"ן יהי' פירוש ודור רביעי לאמורי המשלים עוונו כי מיום הגזירה האריך לו הקב"ה כי הוא פוקד עון על שלשים ועל רבעים, כי אם ישובו לא יחרימם אבל יהיו למס עובד או יפנו להם. וא"כ טעמו ובדור הרביעי לאמורי ישובו בניך הנה. כי לא שלם וגו', נתינת טעם על סבת גלות ישראל למצרים ולא יכנסו מיד לארץ כי לא שלם עוון האמורי יושב הארץ עד דור רביעי ועדיין לא נתמלא סאתם, והזכיר האמורי בפרט שהוא הגדול שבשבעה אומות כמו שאמר הנביא ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וגו' (עמוס ב' ט'). ויאמר הראב"ע, רבי המפרשים השתבשו בפירש דור, והנה אמרו הקדמונים עשרה דורות, ונמצא לאלף דור, ובאיוב ארבע' דורות, והנכון בעיני כי פירוש דור כמו יושב, מדור באהלי רשע (תילים פ"ד י"א) ומדתו הקן שידור אדם בחלדו, ויש ארוך ויש קצר. וטעם עד הנה לדעת רד"ק עד עתה וכן ולא ראיתיו עד הנה (לקמן מ"ד) ויש מלת הנה שמורה על המקום כמו והורדתם את אבי הנה (לקמן מ"ה) אל המקום הזה, וכן ודור רביעי ישובו הנה. והחכם רש"ד המבאר הניח ליסוד מוסד ואמר בדרך כלל, כל הנה בלי מלת עד מורה על המקום ועם מלת עד יורה על הזמן, עד הנה הוא כמו עד העת הזאת עכ"ל. והנה שכח דברי אשה חכמה האומרת קרב עד הנה ואדברה אליך (ש"ב כ' י"ו) ועוד, בא איש אלהים עד הנה (מ"ב ח' ז') וטעם שניהם עד המקום הזה. ולדעתי כל המה והנה עיקר ענינם להם ולהן והה"א שבסוף במקום למ"ד בתחלה, ובפ' שמות א' י"ט בפסוק כי חיות הנה אפרשהו בעז"ה: (יז) ויהי השמש באה, עיין רש"י. ועלטה, אין עלטה אלא בלילה והוא חשך אפלה. והנה תנור עשן, כדמות תנור העולה עשן ממנו ובתוכו לפיד אש, וראה כבוד ה' מתוך תנור עשן ולפיד אש כמו וירא מלאך ה' אליו בלבת אש (שמות ג' ב'). בין הגזרים, בין הבתרים, וזאת היא השבועה.

יח וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה׃ בַּיּוֹם הַהוּא
כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־
הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת׃
יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ כ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־
הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־
הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס טז א וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם
לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר׃ ב וַתֹּאמֶר
שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־

שפחתי

מנחת שי

(יח) **הנהר הגדל**, חסר וי"ו. וכן הוא בהעתק מספר הללי, וכ"כ הרמ"ה ז"ל; הנהר הגדל ח"ו כתיב, ושאר לישנא דגדול מלאים כתיב בר מן ב' ח"ו בלישנא וסי' כגדל דלא תכירו פנים (פי' ואלה הדברים), ובמורא גדל ובאותות ובמופתים דואתחנן עכ"ל: (יט) **את הקיני**, בתיקון ס"ת ישן כתוב הקני, במפתח הקיני מלא, והא"ת והרמ"ה כתב בפשיטות ואת הקיני מ"י כתיב ודכוותי' וירא את הקיני דבלעם, ופי' מפתח הוא שם ספר הנקרא כן כמ"ש ר"א המדקדק בשער שברי לוחות: (כ) **הפרזי**, הזי"ן בדגש:

ותקח

שרם שכל

ותנור באו' מ"ו. **ולפיד**, מ"י. **הגזרים**, מ"י: (יח) **לזרעך**, הזי"ן בגעיא כחבריו וכן בכ"י. **נתתי את־הארץ הזאת**, במקרא כ"י בטעם גרים מהפך פשטא. **הגדל**, ח"ו עיין מ"ש: (יט) **הקיני**, מ"י עיין מנחת שי. **הקנזי**, הזי"ן דגוש ובלא יוד בין הנו"ן והזי"ן דוגמת הפרזי, ובמקרא של מנחת שי נדפס מ"י בשיבוש. **את־הקיני ואת־הקנזי**, במקרא כ"י של כ"ד בטעם מרכא טפחא **ואת־הקדמני**, במקף ובסגול. **הקדמני** ח"ו: (כ) **הרפאים** כל רפאים באו' מ"י: (כא) **הכנעני**, הה"א בגעיא כחבריו לעיל י' י"ח. **היבוסי**, כל היבוסי באו' מ"ו. ובמקרא כ"י מלאתי וְאֶת הגרגשי וְאֶת היבוסי, בטעם טפחא אתנח ס"פ, ושניהם וְאֵת בצר"י: (א) **מצרית**, מ"י וכל לישנא באו' דכוו' מלא: (ב) **בא** נא, ח"ו כמסר לעיל ז' א'. ובכ"י **בא** בטעם מאריך ובלא מקף.

אולי

רשי

ובשהטעם למטה הוא לשון הווה דבר שנעשה עכשיו והולך כמו באה עם הצאן (לקמן כ"ט ז'), בת קמה באמה (מיכה ז), ובבוקר היא שבה (אסתר ב'): (יח) לזרעך נתתי, אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה. הנהר הגדול (היא פרת), לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול אע"פ שהוא מאוחר בארבעה נהרות היוצאים מעדן שנאמר והנהר הרביעי הוא פרת. משל הדיוט עבד מלך מלך הדבק לשחוור וישתחוו לך: (יט) את

הקני

יח הָאִילֵין: בְּיוֹמָא הַהוּא גְזַר יְיָ עִם־אַבְרָם קְיָם לְמֵימַר לִבְנָךְ יְהָבִית יָת־
יט אַרְעָא הָדָא מִנַּהֲרָא דְמִצְרַיִם וְעַד־נַהֲרָא רַבָּא נַהֲרָא דִפְרָת: יָת־שַׁלְמָאֵי
כא כ וְיָת־קְנִיזָאֵי וְיָת־קַדְמוֹנָאֵי: וְיָת־חִתָּאֵי וְיָת־פְּרִזָּאֵי וְיָת־גִּבָּרָאֵי: וְיָת־
טז א אֱמוֹרָאֵי וְיָת־כְּנַעֲנָאֵי וְיָת־גִּרְגָּשָׁאֵי וְיָת־יְבוּסָאֵי: וְשָׂרַי אִתַּת אַבְרָם לָא
ב יְלֵידַת לֵיהּ וְלַהּ אַמְתָא מִצְרֵיתָא וּשְׁמַהּ הָגָר: וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם הָא־
כְעַן מְנָעַנִי יְיָ מִלְמֵילַד עוּל־כְּעַן לְוָת־אַמְתִי מָאִים אִתְבְּנֵי מִינַהּ וְקַבֵּיל
אברם

רש״י

הקיני, עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים והשלשה אדום ומואב ועמון והם קיני קניזי קדמוני עתידי' להיות ירושה לעתיד שנ' אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם (ישעי' י"א): (כ) ואת הרפאים, ארץ עוג שנאמר בה ההוא יקרא ארץ רפאים (דברים ג'): (א) שפחה מצרית, בת פרעה היתה כשראה נסים שנעשו לשרה אמר מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר: (ב) אולי אבנה ממנה, לימד על מי שאין לו בנים שאינו בנוי אלא הרוס. אבנה ממנה בזכות שאכניס צרתי לתוך
ביתי

מפורש

על כן כתוב אחריו ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית: (יח) **נתתי**, מתן אני, וכן נתתי כסף השדה (לקמן כ"ג י"ג) כן פירשו מקצת המפרשים על דרך שפירש רש"י לעיל על הרימותי ידי, והוא לשון הווה, אבל יותר מסתבר מה שפי' רש"י כאן שלכך כתוב נתתי כי אמירתו של הקב"ה כאילו היא עשויה, כי לא יפול לשון הווה על עתיד וודאי. מנהר מצרים, הוא שיחור נחל מצרים ואיננו היאור: (יט) **את הקני** וגו', לעיל בפ' נח מנה י"א בנים לכנען ואין קני וקנזי וקדמוני בהם לכן אמר הראב"ע שהיו להם שני שמות. ויאמר עוד (כ) **והרפאים**, זה שכתוב ארץ רפאים תחשב אף היא (דברי' ב' כ') ואל תתמה בעבור שכתוב הכנעני והיבוסי אחריו? דע כי השבעה גוים כנענים הם כולם ועשתי עשר בנים היו לכנען ואחר שהזכיר השם יאמר הכנעני על הנשארים, וכן בפרשה הזאת הם י' בפרט ובמקום אחר בכלל, וכן יהודה וישראל רבים (מ"א ד' כ') אע"פ שיהודה מישראל הוא: (ב) **עצרני** [ער האט איך פערשלאססן], כתרגומו מנעני, אולי אבנה ממנה [פיללייכט ווערדע איך דורך זיא געבויעט], אבנה, מגזרת בן, גם לשון בנין, כי
פי

תועלות

התועלת הה' בדעות, והוא להודיע שהייעודים הטובים אשר ייעד השם ית' לנביאיו אשר לא יתקשר בהם זמן ולא מקום לא יתקיימו אם לא יהיו האנשים ההם אשר היתה עליהם הנבואה ראויים לזה הייעוד ולזה שאל אברם אות במה שייעד לו השם שיירש זרעו הארץ:

שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי׃
ג וַתִּקַּח שָׂרַי אֵשֶׁת־אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ
מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ
ד לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא
ה כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ׃ וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־
אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא

כי

מנחת שי

(ג) **ותקח שרי אשת**, בלא פסק בין שרי לאשת ובמקף בין אשת לאבר׳ כי כן הוא ברוב ספרי׳ כ״י: (ה) **אנכי**, בטעם רביע. **בחיקך**, בתיקון ס״ת ישן כתוב, **בחקיך** ס״א **בחיקך** ע״כ. ובמקלת דפוסים מלא דמלא, אבל בספרים מדויקים מ״י אחר החי״ת ובלא יו״ד אחר הקו״ף, וכ״כ הרמ״ה ז״ל כתתי שפחתי בחיקך מ״י קדם לקוף וכל או׳ דכו׳ מלא

שום שכל

אולי, כולם מ״ו בר מן חד ח״ו וסי׳ אלי לא תלך האשה דין לחוד ח״ו באו׳. **אולי אבנה**, בכ״י בטעם טפחא מונח: (ג) **ותקח שרי אשת אברם**, נחלקו בו הספרים כי במקלתן שרי אשת, שניהם בטעם מונח ובלא פסק ביניהם וזה ודאי שיבוש כי לעולם לא ישמשו שני מונחים לפני רביע אם לא בפסק ביניהם כמ״ש בן אשר במשפטי הטעמי׳ שלו, ואמנם במקרא גדול וקטן ואחרים יש פסק ביניהם, אבל בעל א״ת ומ״ש העידו שברוב כ״י המדויקים תיבת אשת במקף בלא נונח ואחריהם החזיק החכם בעל ת״ם גם העמיד מתג תחת האל״ף כמשפט וכן במקרא כ״י של רמ״ט. אכן במקרא כ״י של כ״ד ותקח שרי בטעם קדמא ואזלא ואשת במונח בלא מקף, ואנכי אחרי בעל א״ת ומ״ש הלכתי כי גם יד בעל ת״ם סמכתהם: (ד) **ותהר**, פתח באתנח, מכלול ד״ק דף קכ״ד א׳, ד״פ דף קכ״ו א׳. **ותרא**, מלעיל כמשפטו הספו׳ לעיל ג׳ ו׳. **גברתה** חי״ו. **בעיניה**, עלא תרין יודין וכל עיניה באו׳ דכו׳: (ה) **עליך**, מ״י כתיב וכל עליך באו׳ דכו׳. **אנכי**, בטעם רביע, א״ת ומ״ש. ובחומש רא״פ התחילו להדפיסו בטעם גרשיים ובאמצע הדפוס הדרו בי׳ והגיהו תחתיו רביע ולכן במקלתם תמלאנו ברביע ובמקלתן בגרשיים. **בחיקך**, מ״י קדם לקוף וכל או׳ דכוותי׳

רשי

פחתי. לקול שרי, לרוח הקדש שבה: (ג) ותקח שרי, לקחתה בדברים אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה. מקץ עשר שנים, מועד הקבוע לאשה ששהתה עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת. לשבת אברם וגו׳, מגיד שאין ישיבת חוצ׳ לארץ עולה מן המנין לפי שלא נאמ׳ לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לארץ ישראל: (ד) ויבא אל הגר ותהר, מביאה ראשונ׳. ותקל גבירתה בעיניה, אמרה שרה זו אין סתרה כגלוי מראה עצמה כאלו היא

הבנת המקרא

(ד) **ויבא** אל הגר ותהר, מביאה ראשונה, לשון רש״י לקוח מבראשית רבה פ׳ מ״ב, והרב מזרחי פירש עליו ואמר, דאם לא כן ויבוא אל הגר למה לי, הוי לי׳ למימר ותתן אותה לאברם לאשה ותהר כמו שכתוב בזלפה ותתן אותה ליעקב לאשה ותלד, שאין כתוב בה ויבוא אלי׳, אבל גבי בלהה דכתיב בה ויבוא אלי׳ ותהר (לקמן ל׳ ז׳) צ״ל מביאה ראשונה כדהכא אלא שרש״י סמך על זה עכ״ל. וכן פי׳ הרב בעל יפה תאר, והא

ג אַבְרָם לְמֵימַר שָׂרַי׃ וּדְבָרַת שָׂרַי אִתַּת אַבְרָם יַת־הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתַהּ
מִסּוֹף עֲשַׂר שְׁנִין לְמֵיתַב אַבְרָם בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וִיהָבַת יָתַהּ לְאַבְרָם
בַּעְלַהּ לֵיהּ לְאִינְתּוּ׃ וְעָאל לְוַת־הָגָר וְעַדִּיאַת וַחֲזַת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלַּת ד
רִיבוֹנְתַהּ בְּעֵינָהָא׃ וַאֲמַרַת שָׂרַי לְאַבְרָם דִּין־לִי עֲלָךְ אֲנָא יְהָבִית אַמְתִי ה
לָךְ

רשי

צדקת ואינה צדקת שלא זכתה להריון כל השני' הללו ואני נתעברתי מביאה ראשונה: (ה) חמסי עליך, חמס העשוי

הבנת המקרא

תימא כי לא מצאנו בשום מקום לא בתלמוד ולא במדרש שגם בלהה הי' נתעברה מביאה ראשונ' וגם רש"י ז"ל לא הזכיר ממנו גבה, ואלו כדבריהם מאי זו שתיקה? אמנם לדעתי ברור הוא כי הדורש לא דרש כן כ"א גבי הגר כי יש כאן מקום לדרוש משא"כ גבי בלהה, וזה בעבור הסימני אשר ביניהם, כי גבי בלהה הפסיק בעל הטעמים בין ויבוא אליה יעקב ובין ותהר בלהה, שזה בסוף פסוק וזה בראשיתו, ולהורות בא שלא היו הביאה וההריון בזמן אחד, משא"כ גבי הגר שהדביק ותהר עם ויבוא, כי ותהר בטעם אתנח, וזה להורות שהביאה וההריון דבוקים, וכאילו כתיב וכאשר בא אליה מייד הרתה, וזה פשוט וברור, וראה איך דייק רש"י ז"ל בלשונו לרמז על מה שכתבנו בציינו על ויבוא אל הגר ותהר, ולא הי' לו לציין כ"א על ותהר, אלא שרמז לנו בזה מאין הוציא דרשתו זאת, וכזה תמצא בפירש הרב בהרבה מקומות, וכן לקמן כ"ט י' ויגש יעקב ויגל את האבן שפירש בו כמעביר פקק וכו' וכלאו המפרשים והמדקדקים לעמוד על דעתו והוא פשוט כמו שאמרנו ושם אפרשהו בעז"ה, ועיין מה שפירשתי לעיל ג' כ"ב אצל כאחד ממנו, ודוק:

מפורש

מי שאין לו בנים נקרא הרוס. ויאמרו הרופאים שהסבה לעקרות הוא השומן והדשנות הסותמות מעברי הזרע לקבל הזרע ולכן בחרו שרה ורחל לתת שפחתן לבעליהן כי בראותן שפחה יורשת גברתה השוכבת בחיק בעלה ודאי יקבלו התפעלות וצער גדול, וכל דיבור ודיבור שידברו יהי' אצלן כמדקרות חרב, ואולי בתחבולה הזאת והצער יתמעט הדשנות, וכעובדא דריב"ז עם אספסיינוס קיסר, וזהו אבנה ממנה ר"ל בסבתה, כן פי' בעל מנחה בלולה. וישמע אברם לקול שרי, מפורש לעיל ג' י"ז, והכוונה שקבל דבריה אולי תבנה ממנה: (ג) **לשבת** אברם, מפורש לעיל ד' ב'. לו לאשה, ולא כפלגש: (ד) **ותהר** [אונד זיא ווארד שוואנגר], משקלו ויעש לעיל א' ז'. ותרא, מפו' לעיל ג' ו'. הרתה, בעבור טעם זקף קטן שעל הרי"ש שהוא מפסיק לכן נקמץ הריש כמו שכבר פירשתי לעיל ג' י"א, שבכמה מקומות יש לזקף דין הפסק כמו לאתנח וס"פ. ולולי שהפסק הי' הרי"ש ראוי להיות בשו"א והנגינה מלרע דוגמת היתה המפורש לעיל א' ב'. ותקל גברתה [דא ווארד איהרע הויפרויא גרינגע], ותקל, לשון קלון ובזיון, ושרשו קלה דוגמת מקלה (דברים כ"ז) ונקלה (ישעי' י"ו), וכן דעת הראב"ע באומרו ותקל, הנה הנעלם אשר בין האות המשרת והשרש תחת הדגש הנתון להתבלע אות הכפל (נ"ל אות הנוסף) והוא מבנין נפעל עכ"ל. וכן כתב בהדיא בצחות בשער בנין נפעל שהמלה מגזרת נחי ל"ה, והחכם רש"ד המבאר חשב שהוא מפעלי הכפל גם לדעת ראב"ע ולכן תפסו שלא כדין, ועיין סוף ספר מאזנים ומה שבארתי שם, אכן לדעת רד"ק הוא מגזרת קלל ומבנין נפעל ולדעת ר' יונה הספרדי מבנין הקל: (ה) **חמסי עליך** [איך אוז

אונרעכט

ו כִּ֣י הָרָ֔תָה וָאֵקַ֖ל בְּעֵינֶ֑יהָ יִשְׁפֹּ֥ט יְהוָ֖ה בֵּינִ֥י וּבֵינֶֽיךָּ׃ וַיֹּ֨אמֶר
אַבְרָ֜ם אֶל־שָׂרַ֗י הִנֵּ֤ה שִׁפְחָתֵךְ֙ בְּיָדֵ֔ךְ עֲשִׂי־לָ֖הּ הַטּ֣וֹב
ז בְּעֵינָ֑יִךְ וַתְּעַנֶּ֣הָ שָׂרַ֔י וַתִּבְרַ֖ח מִפָּנֶֽיהָ׃ וַֽיִּמְצָאָ֞הּ מַלְאַ֧ךְ יְהוָ֛ה
ח עַל־עֵ֥ין הַמַּ֖יִם בַּמִּדְבָּ֑ר עַל־הָעַ֖יִן בְּדֶ֥רֶךְ שֽׁוּר׃ וַיֹּאמַ֗ר
הָגָ֞ר שִׁפְחַ֥ת שָׂרַ֛י אֵֽי־מִזֶּ֥ה בָ֖את וְאָ֣נָה תֵלֵ֑כִי וַתֹּ֕אמֶר מִפְּנֵי֙

שרי

מנחת שי

מלא. **וּבֵינֶיךָ**, נקוד על יו"ד בתרא ע"פ המסרת ומס' סופרים פ"ו והוא חד מן עשר נקודות וכולן אתו לדרשא, עיין בספרי פ' בהעלותך ובמדרש רבה פ' ג' ואבות דר' נתן פ' ל"ג והוא מלא בתרין יודי"ן וכן הוא בהעתק מס' הללי, וגם בהעתק הנ"ל בפ' תולדת יצחק על פסוק ביני וביניך כתוב עליו כולהון כתיב כן בר מן חד ישפט ה' ביני וביניך, וכן במס"ק שבדפוס לי' מלא בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל, ומה שכתב רש"י קרי בי' ובניך עיין מזרחי וחזקוני ויפה תאר בב"ר פרשה מ"ה סי' א'. (עיין שום שכל): (ו) **ותענה**, בלא יו"ד אחר הנון וכ"כ הרמ"ה: (ז) **וימצאה**, בטעם שני גרישין: (ח) **ואנה תלכי**, התי"ו רפוי' כי אין כאן דין אתי מרחיק להיות כי מפסיק בין ב' הטעמים יותר ממלך אחד כמו ועשית פרכת (שמות כ"ו ל"א). **ותאמר**, בטעם זקף

שום שכל

דכוותי'. **ישפט**, ח"ו. **וּבֵינֶיךָ**, נקוד על יו"ד בתרא עיין מנחת ש', והוא חד מן עשר נקודות שבתורה כמו שנמסר בס' במדבר ג' ל"ט, ובמקלת ספרים כולו נקוד וכן במקרא כ"י של כ"ד נקודה על כל אות ואות וכן בחבריו המנוים במסרת, גם בגמרא גם במ"ר הובאו מקלתם, גם בספרי בפ' בהעלותך על מלת רחוקה גם באבות דר' נתן פ' ל"ד ובמס' סופרים פ"ו מ"ג והרבה חלוקים יש ביניהם, והכתוב בזה איננו כתוב בזה, גם לא נתפרש באיזו מהן הנקודה רבה על הכתב ואיזה מהם כולו נקוד ואיזו מקלתן, גם הרמ"ה ז"ל לא הזכירם כלל בספרו ועי' מכתב מאלי': (ו) **הנה**, הנון דגוש כמשפט. **בעיניך**, מלא תרין יודין חד קדם לנון ולא קרי וחד בתר נון וקרי, והנו"ן נקמן. **ותענה**, אין בו יוד. **מפניה**, מ"י וכל פנים באו' מ"י: (ז) **וימצאה**, הוי"ו בגעיא בכל המדויקים עיין לעיל ג' ז', ונקמן הצד"י בעבור האל"ף שאחריו עיין מכלול דף מ' ב'. **העין**, חד י' כתיב וקרי וכל ליטנא דעין דכוותי'. **שור**, מ"ו וכל שור באו' דכוותי': (ח) **באת**, במקרא כ"י התיו בשוא, וכן נראה עיין לקמן פסוק י"א. **ואנה**, הנגינה מלעיל והנון רפה. וזה הכלל, כל אנה שהוא לשון איה ה"א כתיב בסוף תיבותא והנון רפה והנגינה מלעיל בר מן ב' שהנגינה בהם מלרע וסי' אָנָה אנחנו עולים, דברים א'. אָנָה אלך מרוחך, תילים קל"ט. וכל אָנָּא לשון בקשה מלעיל והנון דגוש ואלף בסוף תיבותא, בר מן שתה דכתיבין ה"א בסוף וסי' נמסר בישעי' ל"ח ג' ויונה ד' ב'. וכ"כ רד"ק במכלול ובשרשים. אמנם ברוב ספרינו המדויקי' גם בכ"י כל אנא לשון בקשה הנגינה בהם מלרע, ועי' מנחת שי תילים קי"ו

רשי

העשוי לי עליך אני מטיל העונש כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת עמך. ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק. אנכי

כתתי

לָךְ וַחֲזַת אֲרֵי עַדִּיאַת וְקַלִּית בְּעֵינָהָא יְדִין יְיָ בֵּינִי וּבֵינָךְ: וַאֲמַר אַבְרָם ו
לְשָׂרַי הָא אַמְתִיךְ בִּידֵיךְ עֲבִידִי לָהּ כִּדְתַקִּין בְּעֵינַיְכִי וְעַנִּיתַהּ שָׂרַי וַעֲרַקַת
ז מִן־קֳדָמַהָא: וְאַשְׁכְּחַהּ מַלְאֲכָא דַּייָ עַל־עֵינָא דְמַיָּא בְּמַדְבְּרָא עַל־עֵינָא
ח בְּאוֹרְחָא דְחַגְרָא: וַאֲמַר הָגָר אַמְתָא דְשָׂרַי מְנַן־אַתְּ אַתְיָא וּלְאָן אַתְּ־

אזלא

רשי

כתתי שפחתי וגו'. ביני וביניך, כל ביניך שבמקרא חסר וזה מלא קרי ביה ובינך שהכניסה עה"ר בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (ו) ותענה שרי, היתה משעבדת בה בקושי: (ח) אי מזה באת מהיכן באת,

יודע

מפורש

אונרעכט ליידן דורך דיך], החמס שאני סובל משפחתי עליך ועל ידיך הוא שאינך מוחה על כבודי, ואין לי לענותה הואיל ונזדווגה לך. ישפוט ה' ביני וביניך, שאני חוששתי לכבודך ואינך חושש לכבודי: (ו) שפחתך בידך, שאיננה משוחררת ממך ועדיין היא שפחתך: (ז) וימצאה, הי' הלד"י ראוי להיות בשו"א ובא בקמץ בעבור אות הגרון, וכן וימצאהו איש (לקמן ל"ז ט"ו) וכן ואשלחך אל פרעה (שמות ג' י') וכן שמעני אדני, שמעוני ופגעו לי, לא אדני שמעני לקמן כ"ג) ישמעני פרעה (שמות ו' י"ב), וכן הדין כשהעי"ן אות הגרון וישאלהו האיש (לקמן ל"ז ט"ו) וכן בכל דומיהם. ויאמר הראב"ע, וימצאה מלה זרה כי המשפט כמו בּוֹשְׁנָאָהּ (דברים כ"ב י"ו) עכ"ל. אמנם מצאנו לו חברים, ישפילה עד ארץ (ישעי' כ"ו ה'), ויספרה (איוב כ"ח כ"ז). וימלאם משקל ככר (ד"ה א' כ' ב'). על העין בדרך שור, הוא תוספת ביאור אל עין המים. גם יתכן שהוא הנפרד מן ותשב בפתח עינים (לקמן ל"ח י"ד), וטעם על העין על אם הדרך וכשיש שני דרכים יקראו עינים, ומקום התחלת שני הדרכים יקרא פתח עינים, והוא הנקרא אצל רז"ל פרשת דרכים. בדרך שור, ת"א חגר, וידענו עוד היום עיר ושמה שור בין ים סוף ובין המדבר, וכן כתוב ויסע משה את ישראל מים סוף ויצאו אל מדבר שור (שמות ט"ו כ"ג), והוא מדבר איתם ככתוב ויחנו באיתם אשר בקצה המדבר, וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם (במדבר ל"ג): (ח) אי מזה באת [וואָ קאָמסט דוא הער?], מהיכן באת ולשון אימזה, איה המקום

אשר

תועלות

מן ושרי אשת אברם עד ויהי אברם בן תשעים שנה

התועלת הא' הוא במדות, והוא שאין ראוי שיקצר האדם במה שיצטרך לו מההשתדלות בו בכל הסבות אשר אפשר שיהיה להם מבוא בהגעת התכלית שיכוין אליו, הלא תראה ששרי נתנה את שפחתה בחיק אברם לחשבה שאפשר שיהיה לה

מפני

ט שָׂרַ֣י גְּבִרְתִּ֔י אָנֹכִ֖י בֹּרַֽחַת׃ וַיֹּ֤אמֶר לָהּ֙ מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה שׁ֖וּבִי
י אֶל־גְּבִרְתֵּ֑ךְ וְהִתְעַנִּ֖י תַּ֥חַת יָדֶֽיהָ׃ וַיֹּ֤אמֶר לָהּ֙ מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה
יא הַרְבָּ֥ה אַרְבֶּ֖ה אֶת־זַרְעֵ֑ךְ וְלֹ֥א יִסָּפֵ֖ר מֵרֹֽב׃ וַיֹּ֤אמֶר לָהּ֙
מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה הִנָּ֥ךְ הָרָ֖ה וְיֹלַ֣דְתְּ בֵּ֑ן וְקָרָ֤את שְׁמוֹ֙ יִשְׁמָעֵ֔אל

כי

מנחת שי

זקף גדול וכן הוא בס"ס: (יא) **עניך**, ביוד אחר | קי"ו, ועיין מ"ש לקמן כ' י"ז אבל אמה שא כא. | **ברחת** ח"ו, והרי"ש בפתח אף שהוא סוף פסוק וכן כתוב במכלול דף י"ד א' וכן נמסר עליו שהוא חד מן י"א פתחין דסוף פסוק דבראשית, ואולם מה שמסר המדפיס שהוא חד מן א"ב מן חד חד, חד פתח וחד קמץ וכו' שקר ענה כי לא נמנה זה בהדייהו במערכת ערך פת ועוד שסתר דברי עצמו שמנה זה בהדי פתחין דספרא וחברו הוא בירמי' ד' כ"ט וגם הוא פתח בלי ספק וא"כ תרויהון פתוחין. וראיתי במקרא כ"י נמסר על זה כ"ב פתחין. ועיין מסורת המסורת מאמר ב', ולקמן מ"ח ע' אבל ואברהם: (ט) **שובי**, מ"ו. **ידיה**, מ"י וכל לישנא דכוותי' מלא: (י) **מרב**, כל אור' ח"ו נמסר לעיל ו' א': (יא) **וילדת** בן, ח"ו כתיב. **וקראת**, מ"א כתיב ודכו' וקראת אתכם הרעה דוילך משה, ובמקרא כ"י כתיב **וקראת** התי"ו בשו"א וכן מסתבר כדי להבדיל בין אשר הוא לשון נסתרת כמו וקראת אתכם הרעה ובין אשר הוא לנוכחת, וכאשר תדייק בלוחות הבנינים אשר לראב"ע בצחות ובמאזנים ואשר לרד"ק במכלול ולרמ"ק במהלך תמצא שגם הם הבדילו ביניהם בזה וכתבו זה והדומים לו לשון נוכחת בשו"א תחת התי"ו ולשון נסתרת כתבו בלא שוא. **ישמעאל**, הכר"י תחת העי"ן והאל"ף נעלם וכן מסר עליו רמ"ה ז"ל מ"א כתיב וכל לישנא באו' דכוו'.

עניך

שום שכל

רשי

יודע היה אלא ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולשון אי מזה אי זה המקום שתאמר עליו מזה אני באה:
(ט) ויאמר לה מלאך וגו', על כל אמירה היה שלוח לה מלאך אחר לכך נאמר מלאך בכל אמירה ואמירה:
(יא) הנך הרה, כשתשובי תהרי כמו הנך הרה וילדת בן דאשת מנוח (שופטי' י"ג). ויולדת בן, כמו וילדת ודומה

לו

מפורש

אשר תאמר עליו מזה אני באה. ואנה [אונד וואהין?], ה"א שבסוף במקום למד בתחלה וטעמו ולאן תלכי, ועי' שום שכל, ומפורש לעיל ג' ט'. ברחת, תאר לנקבה והי' ראוי להיות ע"מ שֹׁמֶרֶת ונפתח בעבור אות הגרון וכן ברחת כל העיר (ירמיה ד' כ"ט) והיא כפרחת (לקמן מ' י'). וכן משפט הלשון אין זר אתנו. והנה השיבה על שתי השאלות יחד באמרה מפני שרה גברתי אנכי בורחת, כלומר איני הולכת אל מקום מכוון מאתי אלא יצאתי כדי לברוח. (ט) **ויאמר** לה מלאך ה', לפי הפשט לפיכך נכתב ויאמר לה אצל כל אמירה לפי שכל אמירה ואמירה היתה מענין אחר:
(יא) **הנך הרה** [דוא בישט נון שוואנגער], הנך לנקבה כמו אַתְּ והוא מלת ענין,

ודקדוקו

ט אַזְלָא וַאֲמַרַת מִן־קֳדָם־שָׂרַי רִבּוֹנְתִּי אֲנָא עָרְקָא׃ וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַייָ כ"י עֲרָקַת
י תּוּבִי לְוַת־רִבּוֹנְתִּיךְ וְאִשְׁתַּעְבִּידִי תְּחוֹת יְדָהָא׃ וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַייָ
יא אַסְגָּאָה אַסְגֵּי יַת־בְּנַיְכִי וְלָא יִתְמְנוּן מִסְּגִי׃ וַאֲמַר לַהּ מַלְאֲכָא דַייָ הָא־

את

מפורש

ודקדוקו לעיל ג' י"א. הרה, לדעת כל החכמים יהי' הרה שם תאר מגזרת ל"ה ע"מ גלה, דוה, רוה, שהה"א בהם לסי' נקבה והה"א שרש נפקד, ואינו נראה שא"כ הי' ראוי להיות הוֹרָה בשקל רוֹצָה, כי הרה פעל יוצא הוא, והעיקר שהוא מגזרת הכפולים כמו שאפרש בטוב לקמן ל"א כ"ד, ויולדת בן, לדעת ראב"ע הוא מורכב מן פעל עבר ובינוני מבנין הקל והחולם הוא מן יוֹלֶדֶת בינוני והפתח עם שני השואים הם מן יָלַדְתְּ פעל עבר, וטעם ההרכבה כמו את יודעת שאת הרה כן תדעי באמת שתלדי בן כאילו את יולדת אותו עתה, וי"א כי וְיֹלַדְתְּ כמו וְיָלַדְתְּ אלא שזה מבנין הקל וזה מבנין פועל, וכן דעת רש"י ובעלי הלשון הקדמוני', אף שהחכם ראב"ע בספרו מאזנים דף כ"ג א' לחוס יצאם אתם, כבר יצאתי לעזרת הקדמונים בביאורי שם עיין עליו, ובפרשת כי תבוא אצל ארמי אובד אבי פירשתי הבנין הזה לכל חוקותיו ומשפטיו תראנו משם בהגיענו שמה בעז"ה. וקראת שמו [אונד דוא זאלסט איהן נענן] דע כי קרא הוא עבר לנסתר דוגמת ברא המפורש לעיל א' א', ולנסתרת תאמר קָרְאָה חָטְאָה ועם וי"ו בראש, וְחָטְאָה בשגגה (ויקרא ה' ט"ו), ולפעמים ישלימו האל"ף ויחליפו הה"א בתיו כי גם התיו יבוא לפעמים לסימן נקבה ויאמרו וְקָרָאת אתכם (דברי' ל"א כ"ט) במקום וקראה, וכן וקראת שמו עמנואל (ישעי' ז' י"ד), וכן וְחָטָאת עמך (שמות ה' ט"ז) והנה יתערב לשון נסתרת עם לשון נוכחת כי גם לנוכחת תאמר חית ידך מָצָאת (ישעי' נ"ז י'), ואין הבדל ביניהם כ"א שבלשון נסתרת התי"ו בלא שו"א ובלשון נוכחת בשוא שכל, ומזה וקראת שמו האמור כאן אלא שהוי"ו שבראשו מהפכו ללשון עתיד וכמוהו בלשון זכר וְקָרָאתָ את שמו יצחק (לקמן י"ז י"ט) והעתיד הזה הוא לשון ציווי

בעתיד

תועלות

מפני זה מה שכונה אליו והוא ההריון, והנה התועלת המגיע מזה מבואר שאם לא היה האדם משתדל בכל מה שיכוין אליו כי אם בסבות המחויב' מציאותו היה עוזב הרבה מהדברים ההכרחיים לו או כולם, ולזה אמר הפילוסוף שצריך שיותר האדם עם נפשו באלו הענינים ולא יעמיק בהם כהעמקתו בדברים העיוניים:

התועלת הב' הוא בדעות, והוא שהאשה אשר עמדה עם אישה עשר שנים ולא ילדה הוא מבואר שלא ישלם לה אם לא על המעט הריון מהאיש ההו' כי לא ימצא בין זרעו ובין זרעה האותות הצריך להמציא בין הזרעים אשר ישלם מהם ההריון, והנה העירנו בזה במה שאמר שכבר נתנה שרי שפחתה בחיק אשה מקץ עשר שנים לשבתו בארץ כנען ודומה שתהיה הסבה בזה כי מה שתעמוד האשה בין הריון

להריון

יב כִּֽי־שָׁמַ֥ע יְהוָ֖ה אֶל־עָנְיֵֽךְ׃ וְה֤וּא יִהְיֶה֙ פֶּ֣רֶא אָדָ֔ם יָד֣וֹ בַכֹּ֔ל
יג וְיַ֥ד כֹּ֖ל בּ֑וֹ וְעַל־פְּנֵ֥י כָל־אֶחָ֖יו יִשְׁכֹּֽן׃ וַתִּקְרָ֤א שֵׁם־יְהוָה֙
הַדֹּבֵ֣ר אֵלֶ֔יהָ אַתָּ֖ה אֵ֣ל רֳאִ֑י כִּ֣י אָֽמְרָ֗ה הֲגַ֥ם הֲלֹ֛ם רָאִ֖יתִי
יד אַחֲרֵ֥י רֹאִֽי׃ עַל־כֵּן֙ קָרָ֣א לַבְּאֵ֔ר בְּאֵ֥ר לַחַ֖י רֹאִ֑י הִנֵּ֥ה בֵין
טו קָדֵ֖שׁ וּבֵ֥ין בָּֽרֶד׃ וַתֵּ֧לֶד הָגָ֛ר לְאַבְרָ֖ם בֵּ֑ן וַיִּקְרָ֨א אַבְרָ֧ם
שֶׁם־בְּנ֛וֹ

מנחת שי

אחד לבד וכ״כ הרמ״ה ז״ל: (יב) **פרא**, הפ״א בדגש. **ידו בכל**, הבי״ת רפה בכל ספרי כ״י, ומה שנמסר במסרה רבתא במערכת אות הכ״ף ז״ן דגושין וזה הראשון מהם, לענין דגשות הכ״ף אתמר לא על הבי״ת, והראי׳ שיש ג״כ באלו הז׳ ערוכה **בכל** ושמורה (ש״ב כ״ג) וכן ויכלו **בכל** אנשים (עזרא י׳) שכיהם הבי״ת רפוי׳ שהיא סמוכה לאהו״י בלי מבטל, וכן דרך בעל המסרת לקרוא לתיבות הפתוחים דגושים מפני הדגש הבא אחר הפתח. **ועל** פני כל אחיו, כ״כ **ועל** בוי״ו בכל הספרים וכ״ה בספר ר״מ ור״ג: (יג) **אל ראי**, לית חטף קמץ, ועי׳ מ״ש באיוב ז׳. **אחרי ראי**, האלף בחירק: ואברם

שום שכל

עניך, חד יוד כתיב: (יב) **ויד**, בכל ספרילו בטעם מרכא ובכ״י במקף וכן עסתבר. **אחיו**, כל אחיו באורי׳ מ״י כתיב: (יג) **הדבר**, ח״ו כתיב וכל דבר באו׳ דכור׳ ח״ו. **אליה**, מ״י וכולהון דכו׳. **ראי**, כריש חטף קמץ. **הלם**, ח״ו ודכותי׳ אל תקרב הלם ח״ו. **ראי**, ח״ו וכל ליסנא באו׳ דכו׳ חסר: (טו) **שם־בנו**, כל׳

רשי

לו יושבת בלבנון מקוננת בארזים (ירמי׳ כ״ב). וקראת שמו, לווי הוא כמו שאומר לזכר וקראת את שמו יצחק: (יב) פרא אדם, אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב וישב במדבר פארן, ויהי רובה קשת. ידו בכל, לסטים. ויד כל בו, הכל שונאין אותו ומתגרין בו. ועל פני כל אחיו ישכון, שיהיה זרעו גדול: (יג) אתה אל ראי, נקוד חטף קמץ מפני שהוא שם דבר אלוה הראיה שרואה בעלבון של עלובין (ס״א ד״א אתה אל רואי ומשמע שהוא רואה הכל ואין שום דבר רואה אותו). הגם הלם, לשון תימה וכי סבורה הייתי שאף הלום במדברות ראיתי שלוחו של מקום אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם הייתי רגילה לראות מלאכים ותדע שהיתה רגילה לראותם שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות וזו ראתה ד׳ זה אחר זה ולא חרדה: (יד) באר לחי ראי, כתרגומו דמלאך קיימא איתחזי עלה: (טו) ויקרא אברם שם בנו וגו׳, אע״פ שלא

מפורש

בעתיד כי יש עתיד לשון ציווי כמו כאן וכמו ושפטו העדה, והצילו העדה (במדבר ל״ה) ודומיהם גם יש עתיד לשון הגדה כמו ונתנו ה׳ אלהיך בידיך ושבית שביו וגו׳ (דברי׳ כ״א י׳) ואחרים רבים, וזה מה שפירש רש״י כאן וקראת שמו לשון ציווי הוא וכו׳. כי שמע ה׳ אל עניך, בעבור שאמר שמע ה׳ ולא אמר ראה ה׳ לכן אין עניך לשון עינוי כי אם לשון

אַתְּ מְעַדְיָא וְתֵלְדִין בַּר וְתִקְרִין שְׁמֵיהּ יִשְׁמָעֵאל אֲרֵי־קַבֵּל יְיָ צְלוֹתִיךְ׃
יב וְהוּא יְהֵא מְרוֹד בֶּאֱנָשָׁא הוּא־יְהֵא צָרִיךְ לְכוֹלָּא וְאַף־אֱנָשָׁא יְהוֹן־צְרִיכִין
לֵיהּ וְעַל־אַפֵּי כָל־אֲחוּהִי יִשְׁרֵי׃ יג וְצַלִּיאַת בִּשְׁמָא דַייָ דְּאִתְמַלַּל עִמַּהּ
אֲמֶרֶת אַתְּ־הוּא אֱלָהָא חָזֵי־כוֹלָּא אֲרֵי אֲמַרַת הֲבְרַם הָכָא שָׁרִיתִי חָזְיָא כ"י אַף אֲנָא
בָּתַר דְּאִתְגְּלֵי־לִי׃ יד עַל־כֵּן קְרָא לְבֵירָא בֵּירָא דְמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתַּחְזֵי
עֲלַהּ הָא־הִיא בֵּין־רְקַם וּבֵין חַגְרָא׃ טו וִילֵידַת הָגָר לְאַבְרָם בַּר וּקְרָא
אברם

מפורש

לשון עניי' שהוא לשון צעקה בהרבה מקומות במקרא וכן אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה (שמות ל"ב) וכן כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה (חבקוק ב' י"א) יעננה הוא כפל לשון של תזעק. וכן ת"א כאן, קבל ה' צלותיך, והנפרד מן עניך לחם עני (דברים י"ו ג') ואמרו רז"ל לחם שעונין עליו דברים הרבה: (יב) פרא אדם, פרא באדם וכן ת"א מרוד באינשא, והוא סמוך, וגם זה אחד מהוראת סמיכות השמות שיפורשו כאילו יש שם אות בי"ת, וכן זקן ביתו (לקמן כ"ד ב') וכמוהו יליד בית (לקמן י"ז י"ב) טעמו הנולד בבית, וכן קטון בניו (ד"ה ב' כ"א י"ז) הקטון שבבניו, וזולתם רבים, וטעמו שיהי' בין האדם כפרא שינגח הכל בכחו ואחר כן ויד כל בו, ואין לפרשו אדם מדברי [ווילדר אענש] שא"כ הל"ל אדם פרא כי כן מדרך הלשון להקדים המתואר קודם לתאר, עיין מה שפירשתי לעיל א' ב' אצל נפש חי'. ועל פני כל אחיו ישכון, נחלותיו יתפשטו בין כל אחיו, כמו שאמר להלן (כ"ה י"ח) וישכנו מחוילה עד שור וגו': (יג) אל ראי [איין זיכטבארר גאטט], שם דבר ע"מ חלי, חרי ודומיהם כלומר אלוה הראיי', הרואה בעלבון של עלובים, רש"י. גם יתכן שטעמו אתה אל של ראיי' בכל מקום לא לבד בביתו של אברהם. הלום, מלה משמשת במקום מלת פה להגביל הפעל או המאמר אגד המקום ועי' לקמן י"ז י"ז, רואי, היוד לכינוי, רואה אותי, ולכן טעמו מלרע אבל עין רואי (איוב ז' ח) שטעמו מלעיל שם דבר הוא. וטעם הכתוב לדעת הראב"ע כי אמרה הגם פה ראיתי מלאך ה' אחר שראה השם בעניי כי הוא ראי תמיד. ורד"ק פי', כי אמרה וגו' כלומר בזה הכירה שהי' מלאך כי בעוד שהי' מדבר עמה נעלם מעיני' ולא ראתהו וזהו פי' הגם הלום ראיתי, כלומר שלא ראיתי אחריו דבר כשנפרד ממני כדרך העולם שיראה אחר שנפרד ממנו עד שיהי' רחוק ויתעלם מעיניו: (יד) על כן קרא, הקורא, ולשון קצר הוא ורבים כמוהו. באר לחי, לאשר יהי' חי בשנה האחרת כטעם כה לחי (ש"א כ"ה ו') כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלים אל הבאר הזאת ועי' לקמן י"ח י': (טו) שם

בט

תועלות

להריון לא יעבוד עשר שנים, וכבר ימצאו קצתם מתעברות בכל שנה וקצתם משתי שנים לשתי שנים וקצתם מג' שנים לג' שנים וכן עד שיגיע לעשר שנים ולא תמצא מהן מי

טז שֶׁם־בְּנ֛וֹ אֲשֶׁר־יָלְדָ֥ה הָגָ֖ר יִשְׁמָעֵֽאל׃ וְאַבְרָ֕ם בֶּן־שְׁמֹנִ֥ים
שָׁנָ֖ה וְשֵׁ֣שׁ שָׁנִ֑ים בְּלֶֽדֶת־הָגָ֥ר אֶת־יִשְׁמָעֵ֖אל
יז א לְאַבְרָֽם׃ ס וַיְהִ֣י אַבְרָ֔ם בֶּן־תִּשְׁעִ֥ים שָׁנָ֖ה וְתֵ֣שַׁע
שָׁנִ֑ים וַיֵּרָ֨א יְהוָ֜ה אֶל־אַבְרָ֗ם וַיֹּ֤אמֶר אֵלָיו֙ אֲנִי־אֵ֣ל שַׁדַּ֔י
הִתְהַלֵּךְ׃

מנחת שי

(טז) **ואברם**, הריש בזקף גדול והאלף בלא קדמא: ובינך

שום שכל

כל שם בגרי הוא קמץ קטן, חוץ אם הוא מוקף אל מלה זעירא או אל מלה מלעיל הנה הוא בסגול הוא פתח קטן, והם שטה על פי המסורת וכמו כאן על הסדר במס"ג: (טז) **בלדת הגר**, בכ"י בלדת בטעם דרגא מלעיל ומלת הגר בטעם תביר: (א) **ותשע**, הוי"ו בשו"א לפי שהוא בסמיכות אל מלת שנים ועיי' מ"ש בסוף הסדר בפסוק כ"ד שהוא מוכרת נקוד ותשע הוי"ו בקמץ כדין אם הטעם סמוך בנקודה

רשי

שלא שמע אברם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל שרתה רוח הקדש עליו וקראו ישמעאל: (טז) ואברם בן שמונים וגו', לשבחו של ישמעאל נכתב להודיע שהיה בן י"ג שנה כשנמול ולא עכב: (א) אני אל שדי, אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה לפיכך התהלך לפני ואהיה לך לאלוה ולפטרון וכן כל מקום שהוא במקרא פירושו כך די:

מפורש

בנו, עיין שום שכל. והנה אברהם לא שמע דברי המלאך באמרו וקראת שמו ישמעאל וקראו כן ברוח הקדש שעליו, כן פי' רש"י, והרמב"ן אמר והנכון בעיני כי המלאך צוה להגר שתקראנו כן והיא יראה בעבור היותה פלגש לקרוא שם לבן אדוני' וגלתה לו הענין ואברהם קיים דבר ה' אבל לא הוצרך הכתוב להאריך: (א) **אל שדי** [גאטט דער אללמעכטיגע], לדעת רש"י הוא מגזרת די, אני הוא שיש די באלהותי לכל ברי', והשי"ן שימוש כשי"ן בשגם לעיל ו' ג', וכן פי' הרמב"ם במורה בשמים ושלם, והכוונה בו שלא יצטרך במציאות מה שנמצא ולא בהתמידו לזולתו אבל מציאותו ית' מספקת בו, גם הגאון רבינו סעדי' תרגמו בלשון ערב אלכאפי, והאומרים שרצה לומר המספיק, גם החכם ספורנו פי' "אני הוא שיש די במציאותי לפעלה המיוחדת לי והיא הבריאה שלא יפול בה נושא מתפעל, ולכן לא יצטרך הבורא בפעלו שיהי' זולתו שום נמצא במציאות, והפך זה יקרה לכל נמצא זולת הבורא כי אמנם לא יפעל שום פועל זולתו אם לא נמצא איזה נושא מתפעל ממנו וכן לא יתפעל שום מתפעל אם לא ימצא איזה פועל שיפעל בו, ומזה יתחייב במופת ראייה מציאות הבורא ויחודו ושלמות פעלו על כל פועל זולתו אבל כל מתבונן וכל זה הורה האל ית' לאבות, אמנם מופת שבה על הבריאה היוצא מן השם המיוחד לא הודיע עד משה רבינו באמרו וארא וכו' ושמי ה' לא נודעתי להם." ואולם לדעת הראב"ע הוא תאר השם ע"מ רַבָּי גַּנָּב פַּלָּת ודומיה' ממשקלי' הכבדים והיוד תמורת ה"א למד הפעל כיוד שבתיבת יעלוז שַׂדָּי (תהלי' צ"ו) וכן אמר, "אל שדי, שם התאר וטעמו תקיף: וכן כקול שדי (יחזקאל א' כ"ד) והי' שדי בצריך איוב

טז אברם שום-בריה דילידת הגר ישמעאל: ואברם בר-תמנן ושית שנין
יז א כד-ילידת-הגר ית-ישמעאל לאברם: והוה אברם בר-תשעין ותשע
שנין

מפורש

איוב כ"ב כ"ה) כי טעמו כטעם ושית על עפר בצר (שם כ"ד), ושדי על משקל ולבי דוי (איכה א' כ"ב). ורבים פירשוהו מגזרת שודד, שהוא מנצח ומתגבר, וטעם להזכיר זה השם בפרשה הזאת לירא אברהם וימול, והנכון כי השם הנכבד והנורא כנגדו, והוא השם אחר כנגד המעשה כי העולם עומד על אלה שני השמות והמבין סוד השם יאמין, עכ"ל. ופירש בו החכם בעל מקור חיים וז"ל, ר"ל כי שם שדי נגזר משודד ושם י'ה'ו'ה' כנכתבו יורה על ההווי' ושם שדי המורה על ההפסד הוא כנגד השם המורה על ההווי' והעולם עומד על מה שיורו שני שמות אלו שהם ההווי' וההפסד (וראי' לדבר וכשד משדי יבוא, ישעי' י"ג ו' ויואל א' ט"ו), וזה כמו שאמרו ז"ל שהעולם עומד על מדת דין ומדת רחמים, וגם הרמב"ן ז"ל הסכים עם הראב"ע באומרו ור"א ז"ל פירשו בשם הנגיד ז"ל מגזרת שודד כלומר מנצח ומשודד מערכות השמים וזהו הנכון כי הוא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו החכמים בה מדת הדין של מטה, וטעם להזכיר עתה זה השם כי בו יעשו הנסים הנסתרים לצדיקים להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב ולפדותם במלחמה מיד חרב ככל הנסים הנעשים לאברהם ולאבות וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחוקותי ובפרשת והי' כי תבוא בברכות ובקללות שכולם נסים הם כי אין מן הטבע שיבואו גשמים בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית וכן כל היעודים שבתורה אכן כולם נסים ובכולם תתגלה מערכת המזלות אלא שאין בהם שינוי ממנהגו של עולם כנסים הנעשים

תועלות

שתעמוד יותר מעשר שנים בין הריון להריון וכבר ראינו אשה אחת שהיתה מתעברת אחת לשבע שנים ואחרת לחמש שנים לפי מה שסופר מהם:

התועלת הג' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאשה לעשות דבר אם לא ברצון בעלה כי בזה ישלם תיקון הבית הלא תראה ששרי לא רצתה להוכיח שפחתה אם לא ברשות בעלה אברם:

התועלת הד' הוא במדות, והוא שראוי לאדם להניח מקום לשלום הבית הלא תראה שאברם התיר לשרה שתעשה בשפחתה כטוב בעיניה עם היותה הרה ממנו ולא היה לאברם זרע אחר ואמנם עשה זה להפיס רצון שרי אשתו:

התועלת הה' הוא במדות, והוא שאין ראוי למקבל התוכחת שיקוץ בתוכחת מוכיחיו אבל ראוי שיקבל התוכחת מאהבה הלא תראה שכבר צוה השם ית' להגר שתשוב אל גבירתה ותקבל התוכחת ממנה:

התועלת הו' להודיענו אופן השגחת השי"ת בצדיקים עד שכבר שלח נביאו להגר שהיא שפחת אברם להשיבה אל ביתו ונתפרסם זה הענין בעת מתן תורה לפי שהבאר ההוא אשר דבר אליה בו דבר השם היה נקרא מפני זה באר לחי רואי:

התועלת הז' להודיענו מה שיקרה בסוף הימים לזרע ישמעאל:

ב הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים׃ וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ
ג וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃ וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר
ד אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר׃ אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב
ה הֲמוֹן גּוֹיִם׃ וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ
ו אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃ וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד

מאד

מנחת שי

(ב) **ובינך**, בס' ר"מ מלא ובס' ר"ג הוגה, וכבר הכרעתי לעיל שזהו מהמחסרים יו"ד תכי': (ה) **כי אב המון**, כל **אב** קמוץ בכל קריא בר מן חד פתח כי אב המון גוים: (ו) **והפרתי**, ח"י כתיב, ומסר עלי' לית כותיה וחסר, מכלל דשאר אורייתא והפריתי מ"י כתיב, ונוסחי דיקי כמי הכין סלקי ותרין מלאים וסי' והפריתי אתו, דולישמעאל שמעתיך, והפריתי אתכם דאם בחוקותי. ומסר' דמסרה עליהון תלתא תרין חסרין וחד מלא טעותא הוא דנוסחי דיקי כמסורת קדמיתא סלקי, הרמ"ה ז"ל. וכן הוא במסרת דילן

שום שכל

בנקודה ראשונ' שאחרי' בשמות, דברי אמת. **והיה**, בכתב יד הה"א במתק סגול, עיין לעיל י"ב ב': (ג) **אותך**, במערכת ערך את מסר אותך י"ג מלאים וסי' וכו', ואין מהם בתורה כ"א תשעה. וכן מסר רמ"ה **אותך** ט' מלאים וי"ו ות"ה בלשון זכר וסי' ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך. ואמשוך גם אנכי אותך מטו לי. בעוד שלשת ימים ותלו אותך על עץ. אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת. כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך. ככל אשר אני מראה אותך. ונועדתי לך שמה, אכוה אותך. ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול. הרף ממני ואשמידם ואמחה, ואעשה

אותך: (ג) **ויפל**, חסר וי"ו וכל ויפל יפל באורייתא דכותיה חסר: (ד) **והיית**, בתרין יודי"ן, חד קרי וחד לא קרי וכל היית באורייתא דכותיה. **המון**, מלא וי"ו. וכל המון באו' דכו': (ה) **נתתיך**, כל נתתיך ונתתיך באוריי' מ"י: (ו) **והפרתי**, ח"י עיין

מ"ש

רש"י

די שלו והכל לפי הענין, התהלך לפני, כתרגומו פלח קדמי הדבק בעבודתי. והיה תמים, אף זה לווי אחר לווי היה שלם בכל נסיונותי ולפי מדרשו התהלך לפני במצות מילה ובדבר הזה תהיה תמים שכל זמן שהערלה בך אתה בעל מום לפני, ד"א והיה תמים עכשיו אתה חסר ה' אברים ב' אזנים ב' עינים וראש הגויה שאוסיף לך אות על שמך ויהיו מנין אותיותיך רמ"ח כמנין אבריך: (ב) ואתנה בריתי, ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מצוה זו: (ג) ויפול אברהם על פניו, ממורא השכינה שעד שלא מל לא היה בו כח לעמוד ורוח הקדש נצבת עליו וזהו שנא' בבלעם נופל וגלוי עינים בברייתא דר"א מצאתי כן: (ה) כי אב המון גוים, לשון נוטריקון של שמו, ורי"ש שהיתה בו בתחלה שלא היה אב אלא לארם שהוא מקומו ועכשיו אב לכל העולם לא זזה ממקומה, שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה עד שהוסיפה ליהושע שנאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע: (ו) ונתתיך

לגוים

מפורש

הנסים ע"י משה רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם שהם מופתים משנים הטבע

שְׁנִין וְאִתְגְּלִי יְיָ לְאַבְרָם וַאֲמַר לֵיהּ אֲנָא־אֵל שַׁדַּי פְּלַח קֳדָמַי וֶהֱוֵי שְׁלִים׃
ב ג וְאֶתֵּן קְיָמִי בֵּין־מֵימְרִי וּבֵינָךְ וְאַסְגֵּי יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא׃ וּנְפַל אַבְרָם עַל־
ד אַפּוֹהִי וּמַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ לְמֵימַר׃ אֲנָא הָא גְּזַר־קְיָמִי עִמָּךְ וּתְהֵי לְאַב סַגִּי בכ״י איננו
ה עַמְמִין׃ וְלָא־יִתְקְרֵי עוֹד יַת־שְׁמָךְ אַבְרָם וִיהֵי שְׁמָךְ אַבְרָהָם אֲרֵי לְאַב־
ו סַגִּי עַמְמִין יְהַבְתִּיךְ׃ וְאַפֵּישׁ יָתָךְ לַחֲדָא לַחֲדָא וְאֶתְּנִינָךְ לְכִינְשָׁן וּמַלְכִין
דְשַׁלִּיטִין

מפורש

הטבע בפירסום והם שיעשו בשם המיוחד אשר הגיד לו, ולכן אמר עתה לאברהם אנכי כי הוא התקיף המכלה שיגבר על מזלו ויוליד ויהי׳ ברית ביני ובין זרעו לעולם שיהי׳ חלק ה׳ עמו וברכונו יכהינם, לא יהי׳ תחת ממשלת כוכב ומזל, ודע וראה כי אברהם לא הזכיר בדבריו שם י״ה׳ רק בצירוף השם הכתוב באל״ף דל״ת או בצירוף אל עליון עמו ויזכיר בעניניו אלהים וכן יאמר ה׳ אלהי השמים, ואמר ה׳ יראה (לקמן כ״ב י״ד) על מקום המקדש העתיד, ויעקב הזכיר תמיד אל שדי, ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם, ואם תזכה תבין זה כולו ממה שאמרו במס׳ יבמות כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה, ולפיכך אמר ישעי׳ ואראה את אדני (ישעי׳ ו׳ א׳) ומשה נסתכל באספקלריא המאירה ולפיכך אמר כי לא יראני האדם וחי (שמות ל״ג כ׳), ואראה את אדני כתיב באל״ף דל״ת, ועוד אזכיר זה בפרשת וארא אם ירצה אלהים בעיני. א״

התהלך לפני [וואנדלע פאר איר], בכל אשר תפנה שם השתכל בי לדעת דרכי כפי האפשר אלך כענין שויתי ה׳ לנגדי תמיד (תלים ט״ז). והיה תמים, וקנה השלמות האפשר למין האנושי השכל וידוע אותי (ירמי׳ ט׳ כ״ד) בידיעת דרכי ובהדמותך אלי כפי האפשר אלך, כי אמנם פעלת כל נמצא תורה על צורתו כאומרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך (שמות ל״ג י״ג) וזה הוא השלמות האחרון למין האנושי והמכוון מהאל ית׳ בבריאה כאומרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (לעיל א׳ כ״ו): (ב) ואתנה בריתי ביני ובינך, ובאופן זה אקים ברית אתך להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך כי תלמדם: (ג) ויפול אברם על פניו, לקבל עליו ולהודות לאל ית׳ על הברית שאמר: (ד) אני הנה בריתי אתך, אני הנני עושה עתה מה שאמרתי להקים הברית: (ה) והיה שמך אברהם, מעכשו, כי אב המון גוים נתתיך, כי ענין זה השם מתחיל היום שכבר נתתיך לאב המון גוים ולפיכך ולא יקרא עוד שמך אברם כלל לעולם ולא כן הי׳ בשם ישראל כי אמנם עיקר ענין שם ישראל הי׳ לעתיד לבוא כמו שיתבאר במקומו. וכבר ידענו כי מנהג הוא לשנות שם לאדם כשהוא עולה לגדולה וכן גבי שרה ויעקב וביוסף וביהושע ובחנניה מישאל ועזרי׳, ולשון אברהם אביר המון גוים: (ו) והפרתי, פעל עבר מבנין הפעיל מגזרת פרה והוי״ו

השינו

תועלות

מן ויהי אברם בן תשעים שנה עד וירא אליו:

התועלת הא׳ הוא במדות, והוא שכאשר ירצה האדם שיגיע אוהבו לעשות דבר להועיל לו אשר בו אצלו מהזרות והצער הנה ראוי שיפליג להזכיר לו תחלה התועלו׳ הנמשכות

מזה

שביעי ז מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ׃ וַהֲקִמֹתִי אֶת־
בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם
ח לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ׃ וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ אֵת ׀ אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת
ט עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם
וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם׃
י זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ
יא הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר עָרְלַתְכֶם וְהָיָה
יב לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם׃ וּבֶן־שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם
כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מִכֹּל בֶּן־נֵכָר

אשר

מנחת שי

דילן הכא ופ' בחוקותי. **ממך**, מ"ס שני' בדגש: (ז) **והקמתי**, חסר דחסר כחברו דלעיל וכ"ה בהעתק מס' הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל, והקמתי את בריתי אתך, קדמאה דכא חסר דחסר כתיב בכיספי דיקי ח"י וח"ו וכל הקמתי והקמתי באו' דכו' חסר דחסר בר מן חד והקימתי מ"י וח"ו כתיב וסי' והקימתי דופניתי אליכם (פ' בחוקותי) וכל שארי חסר דחסר כתיב: (ח) **את ארץ מגריך**, בס' ר"ג מגריך, ובכל הספרי' ח"ו וכן מסר הרמ"ה ז"ל את ארץ מגריך ח"ו ומ"י וכל מגריך באורייי' דכותי':

המול

שום שכל

מ"ס: (ז) **והקמתי**, חסר דחסר כמסר לעיל ר"י"ה. **אחריך**, כל לי' מ"י כתיב. **לדרתם**, חסר דחסר וכל או' דכו'. **להיות**, מ"ו וכל לישנא באו' דכו' בר מן ח' חסרי' וסי' מסרתי בפ' וארא אכל ורב מהית הקולת. **ולזרעך**, הוי"ו בגעיא בכל המדויקים כי התיבה בטעם מלך משא"כ בחברו בפסוק הסמוך עי' לעיל ג' ט"ו: (ח) **מגריך**, ח"ו ומ"י וכל או' דכו': (ט) **תשמר**, ח"ו וכל תשמר באור' דכו' חסר, ודכו' בלישנא התשמר מצותיו אם לא. וכל אשמר, תשמר, תשמרו, וישמר, כולם ח"ו כתיבין: (י) **זרעך** אחריך, הזי"ן בגעיא עיין לעיל ג' ט"ו. **המול**, מ"ו ודכוו' המול ימול יליד ביתך, ודכו' בהמול לכו כל זכר, ודכוו' אם לא תשמעו להמול, ודכו' המול לו כל זכר, מלאי' וי"ו כתיב והד ח"ו בלישני' להמל לכם כל זכר דאך בזאת, כללא דמלתא כל המול בהמול להמול מלא בר מן א' חסר דין להמל דאך בזאת, כן מסר רמ"ה ז"ל: (יא) **והיה** לאות ברית, כמסר עליו בגליון, לית, ואחד והיתה (לעיל ט' י"ג) וסי' מילה בזכר עכ"ל. והכוונה מבואר שרצה לתת סימן שלא כטעה בין הך דהכא דכתיב ביה והיה לשון זכר ובין הך דלעיל דכתיב בי' והיתה לשון נקבה לכן אמר וסי' מילה בזכר: (יב) **שמנת** ימים, ח"ו וכל לישנא באו' דכו' חסר. **ימול**. מ"ו

ודכוו'

דְּשַׁלִּיטִין דְּבְעַמְמַיָּא מִינָךְ יִפְּקוּן׃ וְאָקִים יַת־קְיָמִי בֵּין־מֵימְרִי וּבֵינָךְ וּבֵין ז
בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן לִקְיָם עֲלָם לְמֶהֱוֵי לָךְ לֵאלָהָא וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ׃ וְאֶתֵּן ח
לָךְ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ יַת ׀ אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ יַת כָּל־־אַרְעָא דִּכְנַעַן לְאַחְסָנַת
עֲלָם וְאֶהֱוֵי לְהוֹן לֵאלָהָא׃ וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָם וְאַתְּ יַת־קְיָמִי תִּיטַּר אַתְּ ט
וּבְנָךְ בַּתְרָךְ לְדָרֵיהוֹן׃ דֵּין קְיָמִי דִּי תִטְּרוּן בֵּין־־מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן וּבֵין י
בְּנָךְ בַּתְרָךְ לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל־־דְּכוּרָא׃ וְתִגְזְרוּן יַת־בְּשַׂר דְּעוּרְלַתְכוֹן יא
וִיהֵי לְאָת קְיָם בֵּין מֵימְרִי וּבֵינֵיכוֹן׃ וּבַר־תְּמַנְיָא יוֹמִין יִתְגְּזַר לְכוֹן כָּל־ יב　כ״י וּתְהֵי כ״י יִגְּזַר

דכורא

רש״י

לגוים, ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: (ז) והקימותי את בריתי, ומה היא הברית להיות לך לאלהים: (ח) לאחזת עולם, ושם אהיה לכם לאלהים אבל הדר בחוצה לארץ כמו שאינו אלוהו: ואתה, וי״ו זו מוסף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוי זהיר לשמרו ומה היא שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו׳: (י) ביני וביניכם וגו׳, אותם של עכשיו. ובין זרעך אחריך, העתידין להולד אחריך. המול, כמו להמול כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (יא) ונמלתם, כמו ומלתם והנו״ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נו״ן של נושך ונו״ן של נושא, ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יִפָּעֵל כמו יֵעָשֶׂה יֵאָכֵל, (ברש״י ישן איתו): (יב) יליד בית, שילדתו השפחה בבית. ומקנת

כסף

מפורש

השיבו לעתיד והוא יוצא: (ט) ואתה, את בריתי תשמור, כמו שאני הנה בריתי אתך וגו׳ אתה שמור בריתי שאם לא כן לא יקום הברית, ומה שמירתו? זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו׳: (י) המול לכם, מקור מבנין נפעל מגזרת מול ע״מ הפוך (עמוס ד׳ י״ב), והוא כמו להמול וכן תרגומו למגזר והני שרשים יש בלשון מילה כמפורש בסמוך: (יא) ונמלתם, כמו ומלתם (דברים י׳ י״ו) והנו״ן בו יתירה ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נו״ן של נושך ונו״ן של נושא, ונמלתם כמו ונשאתם, אבל ימול לשון יִפָּעֵל כמו יֵעָשֶׂה יֵאָכֵל, לשון רש״י. והכוונה מבואר שימוש הלשון בלשון מילה על שתי דרכים על דרך עלומי העי״ן, ועל דרך בעלי פ״א נ״ון לפי שעיקר יסודם מל בן שתי אותיות כמפורש לעיל ו׳ י״ו על תיבת מבול עיין עליו. והי׳ לאות ברית, לזכרון תמידי ללכת בדרכיו בהיותו כחותם האדון בעבדו: (יב) ימול לכם, בנין נפעל מגזרת מל והדגש להתבלע נו״ן נפעל ומשקלו יִפּוֹן ועיין

בפסוק

תועלות

מזה הפועל קודם שיזכור הפועל אשר יגוהו עליו, והנה בזה האופן יעלים ממנו החשק אשר לו להשיג אותם התועלות הזרות והצער אשר בפועל ההיא וזאת ההתחלה טובה מאד

יג אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא׃ הִמּוֹל ׀ יִמּוֹל יְלִיד בֵּיתְךָ וּמִקְנַת
יד כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם׃ וְעָרֵל ׀
זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
ההוא

מנחת שי

(יג) **המול ימול**, בתיקון ס"ת ישן כתיב המול ימול, ס"א המל, על שם המדרש המל ימול ואין המסרת מוכיח, ע"כ. ועיין מ"ש בפ' וישלח סי' ל"ד שהמסרת מוכיח שהוא מלא, עוד כתב הרמ"ה ז"ל המול לכם כל זכר מ"ו כתיב ודכותי' המול ימול יליד ביתך, ובירושלמי פרק ר"א דמילה המל ימול מכאן לישראל ערל שלא ימול ואין צריך לומר עכו"ם ערל, עיין אגדות ירושלמיות שבקונטרס אחרון מהילקוט דפוס שאלוניקי סימן ס"ד, אבל בב"ר פ' נ"ו, המול ימול מכאן למוהל שהוא מהול, ובפי' בעל מתנות כהונה המול ימול קרי בי' המל ימול יהא נימול, ורש"י פירש בפ' אין מעמידין (ע"ז דף כ"ז א') המול ימול קרי בי' המל ימול, מי שהוא מהול ימול אחרים. (עיין שום שכל:
יהיו

שום שכל

ודכו' המול ימול יליד ביתך, וכל ימול באורייתא דכו'. **לדרתיכם**, חסר תרין וי"ן ומ"י כתיב וכל לדרתיכם דכו'. **יליד**, מ"י ודכו' ויליד ביתו, וכל ליששכר אחו' דכוותי' מ"י קדם לדל"ת. **בית**, קמץ בזקף וכן חברו שבפסוק כ"ז כמו שנמסר עליו. **מזרעך**, המ"ם בגעיא במ"ג וקטן ומדויקים וכן בכ"י וכן נכון כמ"ש לעיל ג' ט"ו: (יג) **המול ימול**, תרויהון מ"ו כמו שכתבתי לעיל פסוק י' בשם הרמ"ה ז"ל, ומה שדרשו רז"ל מכאן לערל שלא ימול פשוט הוא שאמרו כן בדרך אל תקרא הִמּוֹל אלא הַמּוֹל ימול, מי שהוא מהול ימול אחרים, כי **מול** שם תאר הוא למי שהוא נימול כדכתיב כי מֻלִים היו (יהושע ה' ה') על כל **מול** בערלה (ירמי' ט' כ"ד), וכן הגירסא הנכונה ברש"י (ע"ז דף כ"ז א') קרי בי' המול ימול, מי שהוא מהול ימול אחרים עכ"ל. וכן לדעת רב בפרק ר"א דמילה שאמר המול ימול מכאן לנולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית, אלא שלדעתו ימול מבנין כפעל ולדעת אחרים מבנין הקל, ועיין מה שפירשתי במפורש, וכבר העיר על זה החכם בעל תיקון סופרים, עיין עליו. והיוצא מכל זה שגם לדעת רז"ל המול מ"ו. ועיין מה שכתבתי במפורש לקמן פסוק כ"ד שדברי רז"ל מיוסדים אף על הניקוד והקרי מבלי שינוי כלל וכלל: (יד) **מעמיה**, מלא יו"ד כתיב וכל ליששכר דעמיה דקרי מ"ס דידי'

רשי

בכסף שקנאו משנולד: (יג) המול ימול יליד ביתך, כאן כפל עליו ולא אמר לשמונה ימים ללמדך שיש יליד בית נמול לאחר שמנה ימים כמו שמפורש במסכת שבת: (יד) וערל זכר, כאן למד שהמילה באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה. אשר לא ימול, משיגיע לכלל עונשין ונכרתה. אבל אביו אין ענוש עליו כרת אבל עובר

מפורש

בפסוק הבא. יליד בית, סמוך וטעמו הנולדים בבית כמפורש לעיל אצל פרא אדם: (יג) המול ימול יליד ביתך וגו', מה טעם לאמור המול ימול יליד ביתך פעם שנית? וכן הפירוש ובן שמונת ימים ימול לכם כל מי שהוא לכם מזרעכם ג"כ יליד בית או מקנת
כסף

דכורא לדריכון יליד ביתא וזבין כספא מכל בר עממין דלא מבנך
הוא: אתגזרא יתגזרון יליד ביתך וזבין כספך ותהי קימי בבשריכון יג
לקים עלם: וערל דכורא דלא יגזר ית בשרא דעורלתיה וישתיצי יד

כ"י מגזר יגזר

אנשא

מפורש

כסף, ואתה אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך היום ואם הם גדולים, ראב"ע. וכבר כתבתי כי ימול מבנין נפעל ואולם יתכן גם הוא להיות מבנין הקל מגזרת נמל והדגש לחסרון נו"ן השרש ובא על דרך כי ידר נדר (במדבר ל' ב') וכן דעת רז"ל שלמדו מכאן שהמל אחרים צריך שיהי' נימול, ולדעת רב הוא מבנין נפעל, עיין שם שכל, וגם מפורש לקמן פסוק כ"ד. בבשרכם, בשר, הוא כינוי לאבר המשגל בלשון הקדש כמו גדלי בשר (יחזקאל י"ו כ') יהי' זב מבשרו, רר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו (ויקרא ט"ו ב') וזולתם, וזה כי בהיות אות הברית בזה האבר המסבב נצחיות במין יורה על הנצחיות המכוון בברית, ובהיותו אבר התולדה יורה האות אשר בו על המשך הברית על הבנים: (יד) אשר לא ימול, מבנין הקל מן נמל כמפורש בסמוך, ואפשר כי כולם כן וכן נראה דעת אונקלוס כי תרגם כולם יגזר לא יתגזר, וטעם הכתוב אם הי' הבן בר מצוה ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת, כי מצות הנער הקטן על האב ואם אביו לא מלהו ימול עצמו בהיותו ברשותו. ונכרתה, כרת בידי שמים והטועים יחשבו כי אם מת הנער ולא נימול אין לו חלק לעולם הבא, ואין פירוש הנפש כרצונם (לשון נשמה) כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש וכן נפש כי תחטא, וי"א כי כרת המת קודם נ"ב שנה, וי"א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בנים כאילו הוא חי ושמו לא נכרת, ראב"ע. הפר [האט צערשטערט], אחרי שמצאנו הפיר עצת גוים (תלים ל"ג י') בריתי אשר הפיר (יחזקאל י"ז י"ט) עם יוד

נעלם

תועלות

להגיע בה האדם אל הדברים המועילים לו אשר הם בלתי ערבים, ולזה תמצא שכבר הפליא השם יתעלה לזכור לאברהם התועלות המגיעות לו מפני הברית אשר הוא כורת עמו קודם שיגיד לו מה הוא הענין זה הברית לפי שיש בזה הפועל מהזרות והצער מה שלא יעלם וכ"ש שיהיה בזה מהצער הנפלא לאברהם להיותו זקן בהמולו בשר ערלתו:

התועלת הב' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שישגיח בבני ביתו ומשרתיו וידריכם בהנהגה הישרה לפי שתיקון הנהגתם הוא בידו להיותם תחתיו ולזה תמצא שנצטוה אברהם שימול הוא וזרעו ילידי ביתם ומקנת כספם:

התועלת הג' הוא במדות, והוא שראוי שיבוש האדם מרבוי הטובות אשר ייטב לו אוהבו וירחיק מלקבל אותם הטובות בדרך שלא יראה עצמו חושק לקבל

ההטבות

טו הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר׃ ס וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ
טז שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ׃ וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה
לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃
יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן מֵאָה־

שנה

מנחת שי

(טז) **יהיו**, בלא דגש ביוד: (יז) **ויצחק**, הטי"ת בקמץ. ומה שכתוב במקרא גדולה חד מן י"ב פתח באתנח טעות דספר' כי לא נמנה זה עמהם, כ"כ א"ת. **מאה שנה**, במקצת ספרים כ"י הטעם באלף ובלא מקף בין שתי המלות, וכן כתב א"ת שהוא מלרע

שום שכל

הפר, פתח בס"פ: (טו) **ויאמר** אלהים וגו', יש כאן מחלוקת בענין הסתומה, ודברי רמ"ה ז"ל בזה מסופקים כי מסר ד' סתומות בפ' לך לך, והם, אחר הדברי' האלה, ושרי אשת אברם, ויהי אברם בן תשעים, ויאמר אלהים אל אברהם, הן ד' סתומות עכ"ל. ולא ידענו הי ויאמר אלהים אל אברהם אי הך דהכא אי דלעיל פסוק ט' ואתה את בריתי תשמור, ובמקרא כ"י של כ"ד שניהם סתומים ולא כן בספרינו, וז"ל בעל מכתב מאלי' ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך לא תקרא כו', בכל הספרים המדויקים שלפנינו יש כאן פיסקא פ' סתומה, ובספרי מיימוני כתוב סתום ויאמר אלהים אל אברהם סתומה, וכתב על זה בהגה' מיי' וז"ל, שנים יש ובדקתי בספרי אספמיא המעולים כו' ומצאתי פרשה בהך ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך וגו' שהוא השני עכ"ל, כוונתו בזה דבא למעט הך ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי שהוא הראשון דאין בו פרשה, אך רבינו ז"ל בכ"מ העתיק דברי הג"מ ומצאתי פרשה בהך ויאמר אלהים אל אברהם אבל שרה אשתך (פסוק י"ט) וכתב על זה דברי הגהות הם טעות כי בשני לא כתיב אל אברהם וגם אין בו פרשה כלל עכ"ל. ונוסחא מוטעת נזדמנה לרבינו כי לפי מה שהעתקתי דברי הג"מ הם נכונים, עיין בפנים אז תבין ותשכיל: (טז) **וברכתיה**, מ"י: (יז) **ויצחק**, עיין מ"ש. **הלבן**, הבי"ת בסגול. עיין מה שכתבתי לקמן ל' י"ט אבל ותלד בן ששי והלמ"ד דגוש וההא"ת מתוג עבאון במקרא כ"י וכן כל ה"א השאלה והתימה הפתוחה מתוגה עבאון להראות כי הפתח מקום שוא וכ"כ הנקדן בהדיא וכן נראה מדברי רד"ק בשימוש ה"א השאלה, ועיין מ"ש לקמן י"ח י"ז אבל המכסה אני. **מאה** שנה, עיין מ"ש, ועיין מקנה אברם בדיני הנגינות הפשוטות דרך אחד עשר, ובטוב טעם פרק ז' בדין מתגי הסמוכים, ולפי הכללים ההם דין הנגינה להיות במ"ס לא באלף שלא כדעת בעל א"ת, גם במקרא כ"י

של

רשי

מוזר בעשה. ונכרתה הנפש, הולך ערירי ומת קודם זמנו: (טו) לא תקרא את שמה שרי, דמשמע שרה לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה שתהא שרה על כל: (טז) וברכתי אותה, ומה היא הברכה שחזרה לנערותה שנאמר היתה לי עדנה (בראשית י"ח). וברכתיה, בהנקת שדים כשנצרכה לכך ביום משתה של יצחק שהיו מרננים עליהם שהביאו אסופי מן השוק ואומרים בנינו הוא והביאה כל אחת בנה עמה ומניקתה לא הביאה והיא הניקה את כלם הוא שנאמר היניקה בנים שרה ב"ר תמוז במקלת: (יז) ויפול אברהם

על

טו אנשא ההוא מעמיה ית־קיימי אשני: ואמר יי לאברהם שרי אתתך
טז לא־תתקרי ית־שמה שרי ארי שרה שמה: ואברך יתה ואף יהבית מינה כ"ר אתן
לך בר ואברכינה ותהי לכנשן מלכין דשליטין־בעממיא מינה יהון:
יז ונפל אברהם על־אפוהי וחדי ואמר בלביה הלבר מאה־שנין יהי ולד

ואם

מפורש

נעלם באמצע לכן יתכן כי גם הֵפַר כמוהם והנה הם מפעלי עלומי העי"ן מבנין הפעיל וכן דעת רד"ק, ויותר נראה כי הוא מפעלי הכפל ובא בפתח בעבור ההפסק כי בלא הפסק הנה הוא בצרי כמו הֵפֵר ברית (ישעי' ל"ג ח') ע"מ הֵחֵל האדם (לעיל ו' א') ובהפסק נשתנה הצרי לפתח דוגמת ואין אומר הָשַׁב (ישעי' מ"ב כ"ב) שהוא מקום הָשֵׁב ונשתנה בעבור ההפסק, וכבר כתבנו כי שתי הגזרות דלוני פעלי הכפל ועלומי העי"ן הם אחים ורעים ברוב המקומות כי שניהם מיסוד אחד הם כמפורש לעיל ו' י"ז: (טו) **כי שרה שמה**, אחרי שסמך אברהם על שם אב המון גוים והנך שר וממילא כי שם אשתך שרה, ולכן נאמר כי שרה שמה ולא אמר יהי' שמה: (טז) **וברכתי** אותה וגו', דוגמת ויברך אותם ויאמר פרו ורבו (לעיל א' כ"ב וכ"ח). נתתי, עבר במקום עתיד דוגמת נתתי כסף השדה (לקמן כ"ג י"ג) או על דרך שפי' רש"י לעיל אמירתו של גבוה כמסירתו של הדיוט. וברכתיה, בהריון ובלידה ובגידול הבן שלא בצער הפך קללת חוה באומרו בעצב תלדי בנים (לעיל ג' ט"ז): (יז) **ויצחק** [אונד לאכטע], לשון צחוק ולשון שחוק אחים הם אלא שהצד"י בעבור שהוא קשה וכבד בהברתו מן השי"ן לכן נתחזק עמו גם הענין המובן מן השחוק ונתעלה אל הצחוק, שענינו שמחה של תמהון, וכאלה רבות בלשון וקראו להם בלע"ז איכטנזיווא, וכבר העירותי עליו לעיל ט"ו ב'. וכן זעק וצעק, זעיר וצעיר ודומיהם רבים, ובהקדמה בהלכה נרחיב הענין. וענין הצחוק ידוע שהוא לשון לעג גם לשון שעשוע ושמחה, ור"א הלוי בנימוקיו לשרש צחק אמר, הצחוק משמש בה' לשונות בל"א והם [טפילן, שפאטטן, שיאפפן, לאכן, פרייאן], וכאן ענינו לשון שעשוע ושמחה וכן ת"א וחדי, ויאמר הרמב"ן;

* ולפי דעתי שהכוונה בלשון הזה כי כל רואה ענין נפלא באדם לטוב לו ישמח עד ימלא שחוק פיו, והוא מה שאמרה שרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי (לקמן כ"א ו') כענין אז ימלא שחוק

פינו

תועלות

ההטבות ההם כי בזה מהתועלת לקיום האהבה אשר בין האוהבים וזה שלא יעלם ולזה תמצא שאברה' להיותו מוטבע בזאת התכונה הטובה אמר לשם יתעלה כאשר יעד אותו שכבר תלד לו שרה בן ויהי לו ממנה גוים ומלכי עמים שכבר יספיק לו אם יתקיים לו זרע מישמעאל ואינו מבקש מהשם יתעלה כמו אלו הגדולות להורות על בושתו מההטבות שהטיב לו השם יתעלה:

התועלת הד'

יח שָׁנָה֙ יִוָּלֵ֔ד וְאִם־שָׂרָ֔ה הֲבַת־תִּשְׁעִ֥ים שָׁנָ֖ה תֵּלֵֽד׃ וַיֹּ֥אמֶר
יט אַבְרָהָ֖ם אֶל־הָאֱלֹהִ֑ים ל֥וּ יִשְׁמָעֵ֖אל יִחְיֶ֥ה לְפָנֶֽיךָ׃ וַיֹּ֣אמֶר
אֱלֹהִ֗ים אֲבָל֙ שָׂרָ֣ה אִשְׁתְּךָ֗ יֹלֶ֤דֶת לְךָ֙ בֵּ֔ן וְקָרָ֥אתָ אֶת־
שְׁמ֖וֹ יִצְחָ֑ק וַהֲקִמֹתִ֨י אֶת־בְּרִיתִ֥י אִתּ֛וֹ לִבְרִ֥ית עוֹלָ֖ם לְזַרְע֥וֹ
כ אַחֲרָֽיו׃ וּֽלְיִשְׁמָעֵאל֮ שְׁמַעְתִּיךָ֒ הִנֵּ֣ה ׀ בֵּרַ֣כְתִּי אֹת֗וֹ וְהִפְרֵיתִ֥י
אֹת֛וֹ וְהִרְבֵּיתִ֥י אֹת֖וֹ בִּמְאֹ֣ד מְאֹ֑ד שְׁנֵים־עָשָׂ֤ר נְשִׂיאִם֙

יוליד

מנחת שי

מלרע בכל ספרי ספרד (עי' שר"ש): (יט) **אשתך**, בטעם רביע, **והקמתי** את בריתי אתו לברית עולם **לזרעו** אחריו, כתוב במקרא גדולה, כן הוא לזרעו אחריו, ע"כ. לאפוקי דלא ליכתב ולזרעו בוי"ו, וכן מצאתי בס' ישן כ"י יש ספרים שכתוב ולזרעו אבל לא מצאתי כן בספר אספמיא ע"כ: (כ) **והרביתי** בתיקון ס"ת ישן כתוב והרבתי בס"מ והרבתי חסר ע"כ. והרמ"ה ז"ל כתב והרביתי אותו דולישמעאל שמעתיך מ"י כתיב וכל אור' דכו'. **שנים עשר נשיאם**, א"י האחרונה, עיין רבינו בחיי

שום שכל

של כ"ד הגעיא במ"ס והוא מוקף וכן במ"ג וקטן ועט ספר ואחרים: (יט) **ילדת לך**, חסר וי"ו. **והקמתי** כמסר לעיל ו' י"ח: (כ) **ולישמעאל** הוי"ו בגעיא בכל המדויקים ובכ"י וכ"כ הבלמשי בדיכי הגעיא גם ר"א הלוי בטוב טעם פרק ז' בדין מתגי הראשיים, וכמוהו ובמועדיכם (במדבר י' י') ועי' שם. **שמעתיך**, מ"י. **והפריתי**, מ"י. עיין מנחת שי לעיל ו'. והכגינה מלרע וכן והרביתי מלרע כמשפט עם הוי"ו המהפך. **והרביתי**, מלא יוד וכל אור' דכו'. **נשיאם**, ז"ל רמ"ה; נשיאם, די כתיבין מ"י קדמאה קדם לאל"ף ות"י תנין בלישנא באוריתא וסי' שנים עשר נשיאם יוליד דולישמעאל שמעתיך, שנים עשר נשיאם לאמתם דאלה הם בני ישמעאל. ויקריבו הנשיאם את קרבנם שהוא תנינא דפסוק. ולפני הנשיאם דותעמודנה לפני משה, וחד חסר דחסר, חסר תרין יודי"ן וסי' והנשאם הביאו. וחד מלא דמלא מלא בתרין יודי"ן, וסימן ונועדו אליך הנשיאים, וכל שארא אורית' כתיבין נשאים חסר יוד קדמאה ומ"י תניגא בלישנא.

יוליד

רש"י

על פניו ויצחק, זה ת"א לשון שמחה וחדי ושל שרה לשון מחוך למדת שאברהם האמין ושמח ושרה לא האמינה ולגלגה וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם. הלבן, יש תמיהות שהן קיימות כמו הנגלה נגליתי (שמואל א' ב') הרואה אתה (שם כ"ט) אף זו היא קיימא וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה, היתה כדאי לילד ואע"פ שדורות הראשונים היו מולידין בני ת"ק שנה בימי אברהם נתמעטו השנים כבר ובא תשות כח לעולם וצא ולמד מי' דורות שמנח ועד אברהם שמהרו תולדותיהן בני ס' ובני ע': (יח) לו ישמעאל יחיה, הלואי שיחיה ישמעאל איני כדי לקבל מתן שכר כזה. יחיה לפניך, יחיה ביראתך כמו התהלך לפני פלא קדמי: (יט) אבל, לשון אמתת דברים וכן אבל אשמים אנחנו (בראשית מ"ב) אבל בן אין לה (מלכים ב' ד'). וקראת את שמו יצחק, על שם הצחוק. וי"א על שם הי' נסיונות וצ' שנה של שרה וח' ימים שנמול וק' שנה של אברהם. (ס"א ואת בריתי למה נאמר כבר כתיב ואתה בריתי

תשמור

ואסדשרה הבת־תשעין שנין תליד: ואמר אברהם קדם יי לוי ישמעאל יח
יתקיים קדמך: ואמר יי בקושטא שרה אתתך תליד לך בר ותקרי יט
ית־שמיה יצחק ואקים ית־קיימי עמיה לקיים עלם לבנוהי בתרוהי:
ועל־ישמעאל קבילית צלותך הא ברכית יתיה ואפש יתיה ואסגי יתיה כ
לחדא

רשי

תשמור אתה וזרעך וגו' אלא לפי שאומר הקימותי וגו' יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום ת"ל והקימותי את בריתי אתו ולא עם אחרים ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר אלא למד שהיה קדוש מבטן. ד"א אמר רבי אבא מכאן למד ק"ו בן הגבירה מבן האמה כתיב כי הנה ברכתי אותו והרבתי והפרתי אותו זה ישמעאל וק"ו ואת בריתי אקים את יצחק: (יט) את בריתי, ברית המילה תהא מסורה לזרעו ליצחק: (כ) שנים עשר נשיאם, כעננים יכלו

מפורש

פיהו ולשוננו רנה (תהלים קכ"ו ב') וכן עשה אברהם כאשר נאמר לו זה שמח ומלא שחוק פיו ויאמר בלבו ראוי זה לשחוק כי הוא ענין נפלא מאד, הלבן מאה שנה יולד ואם בת תשעים תלד ולא יהי' זה לשחוק ולשמחה? ויקר, וכן הגם הלום ראיתי (לעיל ט"ז י"ג) נקשר בראש הפסוק כי אמרה הגם הלום ראיתי השם שנגלה לי כי ראה בעניי ולא אקראנו אל ראי? וכן הנגלה נגליתי אל בית אביך (ש"א ב' כ"ז) קשור הוא עם למה תבעטו בזבחי ובמנחתי, תאמר האם בחרתי בכם שתבעטו בזבחי ובמנחתי? ולמה תעשו כן; או שתהי' הלבן מאה שנה בשאלה לדבר פלא לא לדבר נמנע, כמו התשפוט את עיר הדמים (יחזקאל כ"ב ב') שעניינו התרצה לשפוט אותה ולהודיע את כל תועבותי'. וכן, התעיף עיניך בו ואיננו (משלי כ"ג ה'), וכן המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת (לעיל ג' י"א), כלומר האם עלה בדעתך על הלב שלבן מאה שנה יולד וגו':

הלבן מאה שנה יולד, אע"פ שאפשר שתתעבר האשה אחרי ימי בחרותה זה יקרא לה במשכב אדם בחור אבל לא במשכב אדם זקן. ואם שרה, והיותר תימה בשרה הבת תשעים תלד במשכב שום אדם אפילו בחור. וה"א הלבן היא ה"א השאלה והתימה כה"א הבת ומשפטה להנקד בחטף פתח ואולם נקדוה בפתח לבד בעבור השו"א שאחרי' כמשפט הלשון ועיין שום שכל, וכן נקדוה בפתח לבד אם אחרי' אות הגרון כגון האף אמנם (לקמן י"ח י"ג), האלך וקראתי לך (שמות ב' ז'), ההמיר גוי אלהים (ירמיה ב' י"א), ומדרך הלשון כשתבאנה שתי שאלות תכופות להיות הראשונה בה"א והשני' במלת אם. וכן השמנה היא אם רזה, הבמחנים אם במבצרים (במדבר י"ג י"ט), ועיין מה שכתבתי לקמן כ"ט ה' אצל הידעתם את לבן. ורש"י ז"ל פירש, הלבן מאה שנה וגו' יש תמיהות הרבה שהן מתקיימות וכו' כלומר שיהנם לפעמים ה"א התימה על הענין לא להרחיק אמיתתו אבל לתמוה ולהשתומם עליו להיותו נפלא וזר: (יח) לו ישמעאל [מעכטע נור ישמעאל], מלת לו ענינו לפעמים התאוה והחמוד דוגמת כאן וכמו לו יהי כדבריך (לקמן ל' ל"ד) ולשון הלואי הם כתרגומם, ויש משמש לשון שמא כגון לו ישטמנו יוסף (לקמן נ' ט"ו) והם מפורש: (יט) אבל [וואהרליך!] מלה משמשת לאמת הענין במקום אמנם, וכן דעת רש"י, ולרד"ק בשרשו פירוש אחר. יצחק, על שם הצחוק: (כ) והפרתי פועל יוצא מבנין הפעיל כמפורש לעיל פסוק ו' וכמוהו והרביתי, מלשון

כא יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל׃ וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים אֶת־יִצְחָק
כב אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת׃ וַיְכַל
כג לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם׃ וַיִּקַּח אַבְרָהָם
אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת
כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם
כד בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃ וְאַבְרָהָם
כה מפטיר בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ וְיִשְׁמָעֵאל

בנו

מנחת שי

בחיי ועיין מ"ש ביהושע י"ז. (כא) לך שרה, בלא פסק באמצע: (כג) וימל, כ"ל הגהים ביוד כי הוא מלעיל:

ומקנת

שום שכל

יוליד, מלא דמלא מ"ר ומ"י. ונתתיו, מ"י וכל כתתיו באו' דכוותי' מלא: (כא) אקים, מ"י ודכו' כביא אקים להם, מ"י. למועד, מ"ו וכל מועד באו' דכו' מלא בר מן א' חסר וסי' ד מעד שבת השמטה בפרשת וילך: (כג) ואת כל ילידי, במקרא כתיבת יד של כ"ד ואת בסגול ובמקף: (כד) בהמלו, ח"ו ודכו' בהמלו את בשר ערלתו: (כה) בהמלו את, בכ"י בטפחא ומלת

את

רשי

ויכל כמו כנשיאים ורוח (משלי כ"ה): (כב) מעל אברהם, לשון נקיה הוא כלפי שכינה ולמדנו שהצדיקים מרכבתו של מקום: (כג) בעצם היום, בו ביום שנצטוה ביום ולא בלילה לא נתירא לא מן הגוים ולא מן הליצנים ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אלו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום. וימל, לשון וַיְּפַעֵל. בהמלו, בְּהִפָּעֲלוֹ. כמו בהבראם, (בראשית ב'): (כה) בהמלו את בשר ערלתו,

באברהם

מפורש

פרו ורבו: (כב) ויעל אלהים [גאטט ערהוב זיך], דרך כבוד כלפי שכינה לאמר ויעל מעליו: (כג) בעצם היום הזה [נאך אן דעם זעלבן טאגע], באותו יום שנצטוה ולא אחר לעשות, והקדים אברהם מילת ישמעאל ויליד ביתו שאילו הקדים מילתו הי' חולה או מסוכן בה מפני זקנתו ולא הי' יכול להשתדל במילתם: (כד) בהמלו בשר ערלתו [אז: ער בשניטטן ווארד אם פֿלייטע זיינר פֿארהויט], בהמולו, מבנין נפעל מן המול המפו' לעיל, וכן בהמולו את בשר ערלתו דישמעאל ויהי' טעם את כטעם מן כמו אשר נשברתי את לבם הזונה (יחזקאל ו' ט') וכן כצאתי את העיר (שמות ט' כ"ט) מן העיר, גם בלשון התפעל מצאנו מלת את, ויתפרקו את נזמי הזהב (שמות ל"ב ג') עי' שם בפירש"י. והיותר

נכון

כא לַחֲדָא לַחֲדָא תְּרֵין־עֲשַׂר רַבְרְבִין יוֹלִיד וְאֶתְּנִנֵּיהּ לְעַם סַגִּי׃ וְיַת־קְיָמִי
כב אֲקִים עִם־יִצְחָק דִּי תְלִיד לָךְ שָׂרָה לְזִמְנָא הָדֵין בְּשַׁתָּא אוּחֲרַנְתָּא׃ וְשֵׁיצִי
כג לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ וְאִסְתַּלַּק יְקָרָא־דַייָ מֵעִלָּווֹהִי דְאַבְרָהָם׃ וּדְבַר אַבְרָהָם
יַת־יִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ וְיַת כָּל־יְלִידֵי בֵיתֵיהּ וְיַת כָּל־זְבִינֵי כַסְפֵּיהּ כָּל־
דְּכוּרָא בֶּאֱנָשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וּגְזַר יַת־בִּשְׂרָא דְעוּרְלַתְהוֹן בִּכְרַן יוֹמָא
כד הָדֵין כְּמָא דִּי מַלֵּיל עִמֵּיהּ יְיָ׃ וְאַבְרָהָם בַּר־תִּשְׁעִין וּתְשַׁע שְׁנִין כַּד־
כה גְּזַר בִּשְׂרָא דְעוּרְלְתֵיהּ׃ וְיִשְׁמָעֵאל בְּרֵיהּ בַּר תְּלַת עַשְׂרֵי שְׁנִין כַּד־גְּזַר

ית

מפורש

נכון בעיני שהוא מבנין ההתפעל ודגש המ"ם להתבלע התי"ו ולכן יבוא אחריו הפעול על נכון גם עם מלת את כי ההתפעל ישמש שימוש פעל יוצא בהרבה מקומות כמו והתנחלתם את הארץ (במדבר ל"ג נ"ד) והתנחלתם אותם (ויקרא כ"ה מ"ו) ועוד רבים, וכן דעת אונקלוס שתרגם בהמולו כד גזר ולא תרגם איתגזר כמנהגו לתרגם הנפעל, וכן אחר התגלחו את נזרו (במדבר ו' י"ט), פעל יוצא הוא כמו שפירש שם ראב"ע וכן ת"א בתר דיגלח ית נזריה, ואפשר כי כן המול ימול לדעת רז"ל שהבאנו לעיל, ויהיה המול מבנין התפעל וטעמו מל עצמך ואח"כ אחרים, ויכון הדרש מבלי צורך לשנות הניקוד כלל, והוא כענין שאמרו התקוששו וקושו (צפני' ב' א') קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים. ואין טענה איך יתכן ההתפעל בגזרת עלומי העי"ן הלא אין מקום להדגיש עי"ן הפעל? כבר אמרתי לעיל ד' י"ד כי יש התפעל כבד גם קל, ולכן לא יאמנו דברי המדקדקים האומרים שלא יבוא התפעל בפעלי עלומי העי"ן כי אם בכפל הלמ"ד כמו יתהולל יתחוללו ודומיהם, ואינו, ודברנו בבנין התפעל בפרט נברר כל זאת:

נמול

תועלות

התועלת הד' הוא בעניינים התוריים, והוא שראוי לאדם שיזרז עצמו לעשות המצות ולא יתעצל מעשייתם ואע"פ שיקרה לו מעשייתם צער מה אם היתה שם מצוה בזה התואר, הלא תראה שאברהם אבינו קיים זאת המצוה ביום בעינו אשר באתהו מצות השם עליה, ואל זה המספר הרב מן האנשים אשר היו בביתו בזה היום בעינו אשר לא יתכן שישלם לו זה כי אם בעשותו זה הפועל בזריזות נפלא, והתועלת המגיע מזה הברית אשר כרת השם עם אברהם כבר זכרנוהו עם ביאור דברי הספור הזה, ואולם הסבה אשר בעבורה צוה השם יתעלה שיהיה הנולד נמול לשמונה ימים, והשלמת המאמר בזאת המצוה יהיה בג"ה בפ' אשה כי תזריע, והנה האריך בכאן בזה המאמר עד שכבר נזכרו בו שלש עשרה בריתות כמו שאמרו רז"ל להורות על מעלת זאת המצוה ליישב יותר בנפשותינו אמתת

בְּנ֔וֹ בֶּן־שְׁל֥שׁ עֶשְׂרֵ֖ה שָׁנָ֑ה בְּהִ֨מֹּל֔וֹ אֵ֖ת בְּשַׂ֥ר עָרְלָתֽוֹ׃

כז כו בְּעֶ֙צֶם֙ הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה נִמּ֖וֹל אַבְרָהָ֑ם וְיִשְׁמָעֵ֖אל בְּנֽוֹ׃ וְכָל־

אַנְשֵׁ֤י בֵיתוֹ֙ יְלִ֣יד בָּ֔יִת וּמִקְנַת־כֶּ֖סֶף מֵאֵ֣ת בֶּן־נֵכָ֑ר

נִמֹּ֖לוּ אִתּֽוֹ׃ פ

סדר וירא יח א וַיֵּרָ֤א אֵלָיו֙ יְהוָ֔ה בְּאֵלֹנֵ֖י מַמְרֵ֑א וְה֛וּא יֹשֵׁ֥ב פֶּֽתַח־הָאֹ֖הֶל

ב כְּחֹ֥ם הַיּֽוֹם׃ וַיִּשָּׂ֤א עֵינָיו֙ וַיַּ֔רְא וְהִנֵּה֙ שְׁלֹשָׁ֣ה אֲנָשִׁ֔ים

נִצָּבִ֖ים

מנחת שי

(כז) ומקנת־כסף, במקף והמ"ם בלא געיא. נמלו, המ"ם דגושה:

פרשת וירא

(א) וירא פתוחה. והוא ישב, ישב כתיב בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב אתה סי' לבניך וכו', ב"ר פ' מ"ח, וס"ט מזמור כ"ב ועיין יפה תאר שם סי' ו':

ויאמר

שום שכל

את בסגול ומקף: (כו) נמול מ"ו: (כז) בית קמץ בזקף וד' קמצי' בלי' וכל אתנח וס"פ דכור'. נמלו ח"ו:

פרשת וירא

(א) כחם, חסר וי"ו: (ב) עיניו, מלא תרין יודי"ן כתיב, וכל עיניו באורייתא דכוותיה. לקראתם, מלא אל"ף כתיב וכל לקראתם

רשי

באברהם לא נאמר את לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר שכבר נתמעך ע"י תשמיש אבל ישמעאל שהיה ילד הוזקק לחתוך ערלה ולפרוע המילה לכך נאמר בו את, ב"ר: (כו) בעצם היום הזה, שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג שנים נמול אברהם וישמעאל בנו:

מספר פסוקי סדר לך לך ע"פ המסרה קכ"ו נמלו סימן

פרשת וירא

רשי

(א) וירא אליו, לבקר את החולה. אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בשלומו. באלוני ממרא, הוא שנתן לו עצה על המילה לפיכך נגלה עליו בחלקו. יושב, ישב כתי' בקש לעמוד אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד ואת' סימן לבניך שעתי' אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין שנאמר אלהים נצב בעדת אל. פתח האהל, לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו. כחום היום, הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחי' ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכי' עליו בדמות' אנשי': (ב) והנה שלשה אנשים,

אחד

רשבם

(א) וירא אליו ה', האיך? שבאו אליו ג' אנשים שהיו מלאכי', שדרכה מקומו' כשנראה המלאך קוראו בל' שכינה, כדכתי' כי שמי בקרבו (שמות כג כא) שלוחו כמותו, וכן וירא אליו מלאך ה' בלבת אש מתוך הסנה (שמו' ג' ב'), וכתוב שם וירא ה' כי סר לראות. כחם היום, מה צורך לכתוב היום? אלא להודיעך כי בלוט כתיב ויבאו המלאכים סדומה בערב ולכך אמר להם לוט סורו נא אל בית עבדכם ולינו אבל אברה' לפי שבאו אליו כחם היו' בבקר שאין דרך אורחי' ללון אלא לאכול ולעבור לפיכ' לא אמ' להם ללון אלא וסעדו לבכ' ואחר תעבורו:

ית בשרא דעורלתיה : בכרן יומא הדין *איתגזר אברהם וישמעאל כו [כ"י גזר]
בריה : וכל אנשי ביתיה ילידי ביתא וזביני כספא מן בני עממיא כז
אתגזרו עמיה : [כ"י גזרו]

ואתגלי ליה יי במישרי ממרא והוא יתיב בתרע משכנא כמיחם יח א
יומא : וזקף עינוהי וחזא והא תלתא גוברין קימין עלוהי וחזא ורהט ב [כ"י גברין]
לקרמותהון

מפורש

(כו) נמול אברהם, הרי זה מבנין נפעל משרש נמל וכן נמולו אתו, ובא בחולם במשקל ונשלוח ספרים (אסתר ג' י"ג) וכן התאר כאשר הם נמולים (לקמן ל"ד כ"ג):

(א) **וירא אליו ה'**, הפסוק הזה כלל ושלאחריו פרט, וקרא המלאך בשם ה' על שם שולחו כמבואר היטב בפיר' רשב"ם, וכ"כ רבינו סעדי' גאון במאמר האחדות אחר שדבר בענין התארים הנמצאים באל יתעלה והעתקתי דבריו לעיל א' כ"א הוסיף ואמר,

"ואם יפרק פורק ויאמר, ואיך יתכן שיספור אלה הספרות באלו המלות המוגשמות ובמה שיוחם אליהם והכתוב כבר פרש שצורתו כצורת אדם ראוהו הנביאים מדברת עמם ומיחסים אלי' דבריו וכל שכן שהוא על כסא ומלאכים נושאים אותו ממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה (יחזקאל א' כ"ו) וכבר נראית הצורה הזאת על כסא ומלאכים מימינה ומשמאלה, כאומרו ראיתי את אדוני יושב על כסאו וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כ"ב י"ט), כענה כי זאת הצורה ברואה וכן הכסא והרקיע ונושאיו כולם מחודשים קדשם הבורא מאור לאמת אצל נביאו כי הוא שלח דבריו אליו, כאשר אבאר במאמר השלישי, והיא צורה יקרה מן המלאכים עצומה בבריאתה בעלת הוד ואור, והיא נקראת כבוד ה' ועלי' ספר קצת הנביאים חזה הוית עד די כרסון רמיו (דניאל ז' ט') ועלי' אמרו החכמי' שכינה, ויש שתהי' אור בלא צורת איש, והבורא הגדיל נביאו שהשמיעו הנבואה מצורה עצומה ברואה מאור נקרא כבוד ה' כאשר באמרנו, וממה שיורה על מה שאמרנו מה שאמר הנביא על זאת הצורה, בן אדם עמוד על רגלך ואדבר אותך (יחזקאל ב' א') ולא יתכן שיהי' זה המדבר אדון העולם כי התורה אמרה ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברי' ל"ד י'), אבל שאר הנביאי', המלאכי' דברו עמם, ואם כשלא הכתוב שכבר פרש שם המלאך כבר פרש המחודש, ואם אמר כבוד ה', הוא מחודש, ואם יזכור שם ה' ולא סמך אליו כבוד ולא מלאך אבל סמך אליו ראי' או כסא או תאר איש אין ספק שיש במאמר דבר נסתר הוא כבוד ה' או מלאך ה' כאשר הלשון מסתרת כמו שקדמתי."

כחום היום, כאשר הי' היום בחומו, ותיבת כחום שם הפעל הוא המקור מגזרת הכפולים וכאשר יכנס עליו כ"ף הדמיון יהפך המקור לפעול, ועיין מה שפירשתי שמות י"א ד' אצל כחצות הלילה: (ב) **וישא עיניו** [ער הוב געהאליך זיינע אויגן אויף], בפסוק הזה פורט
את

תועלות

זה הספור אשר נשאר רשומו בעת מתן תורה והוא כי זרע יעקב היו נמולים כאמרו לא נוכל לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה, ומפני זה היה תועלת עצום בזה הספור לפרסם ענין הנבואה אשר האמנה בה היא פנת התורה:

נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ
קדש ג אָרְצָה׃ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא

תעבר

מנחת שי

(ג) **ויאמר אדני**, הכו"ן קמוצה, ואיתא במס' סופרים פ"ד כל השמות האמורים באברהם קדש חוץ מאחד

שום שכל

לקראתם באורי' דכוו': (ג) **אדני**, הכו"ן קמוץ אליבא דכל הדעות, עיין פ"ש. גם בעשרת במערכת

רשי

אחד לבשר את שרה ואחד להפך את סדום ואחד לרפאות את אברהם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחיות. תדע לך שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים ויאכלו ויאמרו אליו ובבשורה כאמר ויאמר שוב אשוב אליך ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבלתי הפכי. ורפאל שרפא את אברהם הלך משם להציל את לוט הוא שנאמר ויהי כהוציאם אותם החוצה ויאמר המלט על נפשך למדת שהאחד היה מציל. נצבים עליו, לפניו (כמו ועליו מטה מנשה). אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים. וירא, מהו וירא וירא שני פעמים. הראשון כמשמעו והשני לשון הבנה נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו ואף על פי שיודעים היו שילא לקראתם עמדו במקומם לכבודו להראותו שלא רצו להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם, (כך הגירסא ברש"י ישן) בבבא מציעא כתיב נצבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוה דהוה שרי ואסי' פירשו הימנו מיד וירץ לקראתם: (ג) ויאמר אדני אם

כא

מפורש

את הנכלל בפסוק הראשון כמבואר ברשב"ם. ומדרך הלשון לומר וישא עיניו על המתכון להסתכל, וכן שא נא עיניך (לעיל יג יד) וכן כולם. וכן יאמר וישא רגליו כשההליכה מדעת אל מקום מכוון כמפורש לקמן כ"ט א'. נצבים עליו, פונים אליו כממתינים לדבר עמו, כי הממתינים אצל אדם לדבר עמו יקראו נצבים עליו, כמו לכל הנצבים עליו (לקמן מ"ה א'), וכל העם נצב עליך (שמות י"ח י"ד). וירא וירץ לקראתם [אונד ער עס גוואהר ווארד ליף ער איהנן ענטגעגן], טעמו וכאשר ראה אותם מיד וירץ לקראתם בטרם יתקרבו לדבר עמו, וכן ת"י וכד חמינון. מפתח האהל, התחיל מן הפתח לרוץ לכבודם כי הזריזות לדבר יורה על חשיבתו בעיני המזדרז אליו. וישתחו ארצה, לשון השתחויה בבנין התפעל נראה משונה בדקדוק כי שרשו שחה לדעת כל החכמים והי' ראוי לבוא על דרך שרש גלה וחבריו שנא' בהתפעל יִתְגַּלֶּה בִּיִתְגַּל בתוך אהלה (לעיל ט' כ"א) וככה ראוי להיות בִּיִשְׁתַּח בלשון יחיד, וכן העבר הי' ראוי הִשְׁתַּחָה ע"ד הִתְגַּלָּה׳ הִתְעַנָּה אבי (מ"א ב' כ"ו) והיותר נכון בדקדוקו הוא דעת הראב"ע בספרו צחות שאמר, דע כי יש פעלים שהם על משקל רבעיים אע"פ שהם שלישיים כמו תִּתַחֲרֶה את הסוסים (ירמי' י"ב ה') והוא על משקל תִּכַּרְסֵם (שהוא מן יכרסמנה חזיר מיער, תילים פ' י"ד) כי אלו הי' הה"א נוסף כה"א תעופה כבקר תהי' (איובי' א' י"ז) הי' קמוץ בקמץ גדול, והעד שאמרו מלת הפועל מִתְחַרֶה בארז (ירמי' כ"ב ט"ו) וידענו כי גם זה הה"א נוסף הוא בשרש רק שמושו כמו עיקר, ואין לטעון על מלת אל תִּתְחַר במרעים (תילים ל"ז א') כי הם על שתי דרכים כאשר ימצאו כן פעלים רבים [גם יתכן שזה מבנין התפעל ומשרש

חרס

ג לִקְדָמוּתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד עַל־אַרְעָא׃ וַאֲמַר יְיָ אִם־כְּעַן אַשְׁכַּחִית
רחמין

מפורש

הרה על משקל אל תתגר בם (דברים ב' ה') משרש גרה], וכן מלת שאנן ואף על פי שהנו"ן האחרון נוסף הנו חשוב כשרש ואמרו יחד אסירים שאננו (איוב ג' י"ח), והעתיד אשאנן, כי לא יתכן להיות פעל עבר ולא יהי' לו עתיד, והפועל משאנן, וכזה משפט רענן, על כן לא תמצא מלת שאנן או רענן בכל המקרא בנו"ן אחד, וכן משפט אֶשְׁתַּחֲוֶה כי הוי"ו הוא תחת ה' שהוא שרש, כי שַׁחוּ גבעת עולם (חבקוק ג' ו') הוא על משקל עשו [בכל ספרינו אין השי"ן בקמץ כ"א בפתח וכן הביאו בשרשי' שרש שחח לא בשרש שחה] והנה כן לא שַׁלַוְתִּי (איוב ג' כ"ו), ועוד אפרש [והוא מגזרת שלו כל בוגדי, ירמי' י"ב] כי אותיות אהוי יתחלפו והוצרכו העברים להחליף הה"א שהוא שרש בסוף המלה כאשר יהי' באמצעית המלה בוי"ו או ביו"ד בעבור שהה"א איננו מאותיות המשך, והנה ה"א השתחוה כאילו היא עיקר ע"מ המרובעים כמו אתכרסם, והתאחר הוי"ו בעבור אות השריקה כאשר אפרש (והוא מפורש לקמן כ"ד כ"ו אצל והאיש משתאה לה) והעד שאין הה"א נוסף במלת השתחוה רק על דרך שהזכרתי שאיננו קמוץ כמשפט כל נוסף, ועוד שמצאנו וְהִשְׁתַּחֲוָה (יחזקאל מ"ו ב') ואין מנהג הה"א לעולם שיהי' נוסף בפעל עבר אם לא הי' סימן לשון נקבה, והנה וי"ו וַיִּשְׁתַּחוּ כמו עיקר והעלימוהו בעבור היותו סוף המלה להקל על הלשון, והעד שאמרו על לשון רבים וַיִּשְׁתַּחֲווּ, ושמו מלת וַיִּשְׁתַּחוּ מלעיל שלא יתערב זה הוי"ו עם וי"ו סימן לשון רבים וכו' עכ"ל ובאות וי"ו הוסיף ואמר, ואם המלה בפעלים תהי' זרה נוכל לומר היא לבדה ולא נלמוד ממנה, כמו וַיִּשְׁתַּחוּ לא נאמר ואשתחו ונשתחו ולא ותשתחו, אף לא נוכל לחסר הוי"ו בעבור שהיא זרה עכ"ל. ואולם מה שאמר כי לא נוכל לומר ותשתחו, רצונו לנוכח, אבל לנסתרת כבר מצאנו ותשתחו למלך (מ"א א' ל"א), ועיין עוד מ"ש לקמן כ"א ט"ז אצל כמטחוי קשת. והיותר נכון וברור כי כל אלה אינם מן הפעלים שלמדיה"ן אות ה"א כ"א מאותן שלמדיה"ן וי"ו שרשית ולכן הוי"ו נראית בהם וכן וי"ו של שַׁלַוְתִּי (איוב ג' כ"ו) עיקרית ואיננה תמורת ה"א והעד שָׁלֵו הייתי (איוב י"ו י"ב) וכן כל לשון שלוה בכל המקרא בוי"ו נראית, וכן לשון השתחויה משרש שחו, ומטחוי משרש טחו, ולכן אין פעלי נחי ל"ה במקרא כלל, כי כל אותן שלמדיהן ה"א באמת הלוך ילכו על דרך השלימים כמו גָּבְהוּ, כָּמַהּ, גָּבַהּ, תָּמְהוּ, הן אלה באו בשלימות בכל המקרא וזאת ראיי' גמורה כי כן נאות בלשון עברי להניח ה"א למ"ד הפעל בסוף ובאמצע התיבה ומצאנו גָּבַהְתָּ (יחזקאל ל"א י') וכן גָּבְהוּ (איוב ל"ה ה') לְגָבְהָה (צפני' ג' י"ח) לא יִגְבְּהוּ (יחזקאל ל"א י"ד) ולמה לא נוכל לומר על משקלם עָשַׂהְתָּ, עָשְׂהָה, יִקְנֵהוּ, אבל הוצרכנו לומר תמורתו עשית עשתה עשו ודומיהם, אין זאת כי אם בעבור שלמדיה"ן יו"ד, וכבר העירותי על זאת לעיל א' ה' אצל ויהי ערב, וכן דעת ר' משה הכהן הגדול שבמדקדקים הביאו הראב"ע בספרו מאזנים ד"ה הנמשכים דף י"ג ע"ב. וכן דעת חכמי לשון ערב, וכל המקרא על דרך זה ירוץ, בדבר חרוץ. ועוד אפרשהו בהקדמה בעז"ה: (ג) ויאמר, בפתח בעבור ההפסק. אדני אם נא מצאתי וגו', עי' רש"י ושום שכל. אל נא תעבור מעל עבדך, בכמה מקומות מצאנו לשון העברה מקושר עם מלת על, וכאן עם מלת מעל, והכוונה
מאצל

ד תַּעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ׃ יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם
ה וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ׃ וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר
תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה
כאשר

מנחת שי

מאחד שהוא חול ויאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו׳, והכי איתא בפ׳ שבועות העדות, ותו איתא התם חכמי׳ בן אחי ר׳ יהושע ורא״ע משום ר״א המודעי אמרו אף זה קדש כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב (שבת פ׳ מפנין) גדולה הכנסת אורחים מהכנסת פני שכינה כמאן כאותו הזוג, וק״ל כותי׳, ובמציעא פ׳ השוכר את הפועלין אתי׳ כמ״ד קדש, ומפני שמלאכוהו קמוך בכל הספר׳ יש לנו לומר ג״כ שהוא קדש, וכ״כ רבינו בחיי ע״ש, ועיין מ״ש לקמן בפסוק כאשר התעו אותי אלהים: (ה) **וסעדו** לבכם **אחר** תעברו, זהו אחד מן המקראות שקראו חכמים עיטור סופרים כמ״ש סוף פ׳ בהעלותך.

שום שכל

במערכת הוא כמכה בהדי קל״ד וודאין. והרמב״ם פרק ו׳ מהלכות יסודי התורה פסק כל השמות האמורים באברהם, אף זה ויאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו׳ קדש וכו׳. **מצאתי**, מלא אל״ף וכל אוריתא דכוותיה מלא אל״ף בר מן א׳ חסר וסי׳ ולמה לא מצתי חן בעיניך דבהעלותך. **תעבר**, ח״ו וכל ליטנא באורי׳ דכוותי׳ חסר: (ד) **יקח־נא**, במקרא כ״י היו״ד בגעיא ולא מסתבר כי מלת נא בטעם משרת, עיין לעיל ד׳ כ״ד אבל יוקם קין. **רגליכם**, מלא יו״ד וכל לי׳ דרגליכם דכו׳: (ה) **תעברו** ח״ו.
דברת

רש"י.

נא וגו׳, לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדוני׳ ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חביריו עמו ובלשון זה הוא חול, (וכן מנהג בני אדם המהלכים בדרך כשאדם מזמן אותם לסעודה אינו מזמן אלא הראש שבהם וכמאלו כולם מזומנים, וגראים הדברים, שזה השם כתוב באדני ולא בי״ה, ברש״י כ״י). ד״א קודש הוא והיה אומר להקב״ה להמתין לו עד שירוץ ויכנים את האורחים ואע״פ שכתוב אחר וירץ לקראתם האמירה קודם לכן היתה ודרך המקראות לדבר כן כמו שפירשתי אצל לא ידון רוחי באדם שנכתב אחר ויולד נח וא״א לומר אלא אם כן קודם גזירת ק׳ שנה ושתי הלשונות בב״ר: (ד) יוקח נא, על ידי שליח והקב״ה שלם לבניו על ידי שליח שנאמר וירם משה את ידו ויך את הסלע. ורחצו רגליכם, כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכנים ע״א לביתו. אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה שנאמר ולינו ורחצו רגליכם. תחת העץ, תחת האילן: (ה) וסעדו לבכם, בתורה בנביאי׳ ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא. בתורה וסעדו לבכם, בנביאים סעד לבך פת לחם (שופטים יט), בכתובים ולחם לבב אנוש יסעד (תילי׳ ק״ד) אמר רבי חמא לבבכם אין כתיב אלא לבכם מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכי׳. אחר תעבורו, אחר כן תלכו. כי על כן עברתם, כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי. כי על כן, כמו על אשר. וכן כל כי על כן שבמקרא, כי על כן באו בצל קורתי (לקמן י״ט ח׳), כי על כן ראיתי
פניך

מפורש

מ א נ ל, כלומר שיסורו אליו ואח״כ יעבורו ואילו הי׳ אומר אל נא תעבור על עבדך היה משמעו שישובו לאחור: (ד) יקח נא, ע״י שליח, ומפורש לעיל ד׳ ט״ו אבל שבעתים יקם. ורחצו רגליכם [וואשט אייערי פיסע], ציווי מבנין הקל ובעבור החי״ת נרחב,
יכן

ד רַחֲמִין קֳדָמָךְ לָא־כְעַן תְּעִיבַר מֵעַל עַבְדָּךְ׃ יִסְבוּן כְּעַן זְעֵיר־מַיָּא וְאַסְחוּ
רִגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא׃ וְאֶסַּב פִּיתָא־דְלַחְמָא וּסְעוּדוּ לִבְּכוֹן ה
בָּתַר־כֵּן תְּעִיבְרוּן אֲרֵי־עַל־כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל־עַבְדְּכוֹן וְאָמְרוּ כֵּן תַּעֲבֵיד

ל״י בְּעֵינָהּ

כמא

מפורש

וכן ושחטו הפסח (שמות י"ב כ"א), ולולי כן הי' ראוי הרי"ש להנקד בחירק והאי"ת בשוא פשוט דוגמת משכו וקחו לכם צאן (שם). והשענו, כתרגומו ואסתמיכו, לשון סמיכה, והוא ציווי מבנין נפעל. תחת העץ, פי' רש"י תחת האילן. והכוונה שלא נפרש שהעץ הזה הי' משענתם אשר עליו השענו, שאילו כן הי' לו ליכתב על העץ כמו נשען על חניתו (ש"ב א' ו'), ואשען עליהם (שופטים י"ו כ'), מאי תחת העץ? לכן פירש תחת האילן, כלומר שהעץ הזה לא הי' חתיכת עץ ראוי להשען עליו אבל הי' אילן נטוע שם לשבת תחת צלו, ולפ"ז לא הזכיר הכתוב המשענת והוא לשון קצר וטעמו והשענו (על אשר תשענו) תחת האילן: (ה) ואקחה פת לחם [איך וויל איין שטיק ברויד ברינגן], לשון לקיחה בהרבה מקומות במקרא הוא לשון הבאה, ונופל עליו לשון לקיחה בעבור הפרשתו ממקום שהוא שם כמפורש ריש פרשת ויקחו לי תרומה. פת לחם, חתיכת לחם, והוא מגזרת הכפולים מן פתות אותו פתים (ויקרא ב') ולא מצאנו לשון פת רק על הלחם. וסעדו, משקלו ורחצו דלעיל, וענינו וחזקו, כי לחם לבב אנוש יסעד. כי על כן עברתם, על אשר כמבואר ברש"י

ורשב"ם

תועלות

מן וירא אליו ה' עד ויסע משם אברהם:

התועלת הא' הוא במדות, והוא הענוה וזה שראוי לאדם להתנהג במדת הענוה כי בזה מהתועלת בתקון הקבוץ המדיני מה שלא יעלם הלא תראה שאברהם אבינו עם גודל מעלתו רץ לקראת אלו האנשים הבאים אליו תכף ראותו אותם והשתחוה להם וקרא עצמו עבד להם וקרא כלם אדונים לו והלך עמם לשלחם בהפרדם מעמו ולזה תראה שהגיע מענות אברהם שהמשיל עצמו לעפר ואפר באמרו ואנכי עפר ואפר:

התועלת הב' הוא במדות, והוא הנדיבות הלא תראה איך התעורר אברהם בזריזות גדול להביא אלו האנשים אל ביתו וסדר להם דבריו בתכלית מה שאפשר מהכבוד כדי שישמעו לו ועשה להם משתה שלם התקון:

התועלת הג' הוא במדות, והוא שראוי למי שייטיב לאנשים שיראה להם שהוא מקבל טובה מהם במה שיקבלו ממנו לא שיתפאר על הטוב שייטיב להם כי בזה מרוע התכונה מה שלא יעלם ולזה תמצא שאברהם הראה לאלו האנשים שהם נותנים לו מתנה בבואם אל ביתו לקבל הטבתו:

התועלת הד' הוא במדות, והוא שראוי למטיב שישתדל שלא יכבד ענין הטבתו

למקבל

ו כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר
ז מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ וְאֶל־
הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר
ח וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר
עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ

ויאכלו

מנחת שי

(ו) **עגות**, בכל ספרים כ"י הגימל רפה: (ז) **רץ**, בקמץ: (ח) **והוא־עמד**, כ"ה בהעלותך:

שום שכל

דברת, כל לישנא פתח. ובמסורת אמר כל שברת ושברתי ודברת ודברתי והכלת והכלתי פתחין באתנח וס"פ: (ו) **האהלה**, ששה כתיבין כן באוריי' וכולהון חסרים וי"ו, ובכולהון הנגינה באל"ף והה"א בחטף סגול, ויאמר ר"ע הנקדן, כל נגינה מוקדמת שבטלת חטף פתח כמו כשבענו אכתבו שמענו ידענו, ומלת האהלה יצאה מן הכלל כי הנגינה מוקדמת ובחטף פתח עכ"ל. ורבותי בחטף פתח קטן. **סאים**, מ"י. **סלת**, כל או' ח"ו. **לושי**, מ"ו. **עגות**, הגימל רפה. והוא חסר ו' קדמאה ומלא ו' בתראה כתיב, ועיין שמות י"ב ל"ט אבל עגת מצות: (ז) **רץ**, בקמץ. **רך**, בכל הספרים בפתח ובכ"י בקמץ וכן כתב במכלול דפוס קטן דף רכ"א א', ד"פ דף ר"ס ב' **רך** וטוב קמץ, **רך** ויחיד (משלי ד'), **רך** ומשוח (ש"ב ג') פתח עכ"ל. ואין נראה כן ממה שכתב בשרשו, ומהמסורת אין הכרע ולי"ע. **וטוב**, כל לישנא מ"ו והוי"ו בקמץ: (ח) **לפניהם**, מ"י וכל לפניהם באו' דכו'. **והוא־** במקף ומתג. **עמד**, ח"ו וכל לי' דעמד באו' דכותיה בר מן חד מ"ו וסי' אל תקרב הלם כי המקום אשר אתה עומד עליו מ"ו. **עליהם**, מ"י וכל לישנא באו' דכוותי'

רשי

פניך (לקמן ל"ג י'), כי על כן לא נתתים (לקמן ל"ח כ"ו), כי על כן ידעת חנותנו (מדבר י' ל"א): (ו) קמח סלת, סלת לעוגות קמח לעמלן של טבחים לכסות את הקדרה לשאוב את הזוהמא: (ז) בן בקר רך וטוב, ג' פרים היו כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל. אל הנער, זה ישמעאל לחנכו במצות: (ח) ויקח חמאה וגו', ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה שחזר לה אורח נשים אותו היום ונטמאת העיסה. חמאה, שומן החלב שקולטין מעל פניו.

ובן

רשבם

(ו) קמח סלת, קמח של חטים שבכל מקום שכתיב סלת מחטי' הוא כדדרשינן ממלואים דכתיב סלת חטים תעשה אותם (שמות כ"ט ב'). כי על כן עברתם על עבדכם וכן כי על כן באו בצל קורתי, כי על אשר באו, דרך המקרא לחסר אשר ברוב מקומות: (ז) ואל הבקר רץ אברהם לפי שאמר להם פת לחם דבר מועט לפי שדרכם כאן ללכת הוצרך לרוץ ולמהר לפי שאמר להם מעט ועשה הרבה, ולהגיד חשיבותו של אברהם נכתב כל זה: (ח) ויקח חמאה וחלב, לפי פשוטו של מקרא

לא

מפורש

ורשב"ם. כן תעשה, ולא תאחר אותנו יותר מזה, ולכן רץ ואמר מהרי: (ו) מהרי שלש סאים קמח סלת [ברינגע איילנדס דריי מאס דעס פיינסטן מעהלס], לדעת המפרשי'

הוא

ו כְּמָא דְמַלֵּילְתָּא: וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוָת־שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחִי תְּלָת
ז סְאִין קִימְחָא דְסוּלְתָּא לוּשִׁי וַעֲבִידִי גְרִיצָן: וּלְוָת־תּוֹרֵי רְהַט אַבְרָהָם
ח וּנְסֵיב בַּר־תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטָב וִיהַב לְעוּלֵימָא וְאוֹחִי לְמֶעְבַּד יָתֵיהּ: וּנְסֵיב
שְׁמַן וַחֲלַב וּבַר־תּוֹרֵי דִּי עֲבַד וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ עִילָוֵיהוֹן תְּחוֹת
אִילָנָא

מפורש

הוא לשון קצר וצריך להיות לכי מהר וקחי שלש סאים, וכן מתורגם בל"א, ואולם המבין בחכמת ההלצה (ריטוריק) יבין כי אין כאן שום חסרון כי כן בטבע הממהר לדבר דבר נחוץ ורב המהירות שלא להוציא בפיו כ"א הענינים הראשיים ויעזוב התיבות והמלות הטפליות המובנות מעצמן כי המה עליו למשא, וכמוהו נוכל לתרגם הענין בל"א [אונד שפראך, גשווינד! דרייא אהם דעם פיינסטן מעהלס!] עם סימן הקריאה בסוף להוראת ההתעוררות, וזה ההבדל שבין דברי הנפש המשכלת [שפראכע דעם פערשטאנדס], ובין דברי הנפש המתאוה [שפראכע דעם אפעקטס]. והדברים האלה יבוארו באר היטיב על מקומן בהקדמה בעז"ה ולא באתי עתה אלא להעיר עליהן. שלש סאים קמח, שניהם סמוכים ולכן השי"ן בשו"א וגם הסמיך בשו"א ע"מ הסמוך, ועניינו שלש סאין של כד הקמח, כי סאים הרבה היו שם וצוה לקחת ג' מהם, וגם קמח סמוך אל סלת לדעת רשב"ם כלומר קמח חטים, עיין עליו. לושי [קנעטי], ערוב מים בקמח, והוא ציווי לנקבה מעלומי העי"ן מבנין הקל. עוגות [קובן], חלות אפויות בגחלים, והוא שם דבר מגזרת עלומי העי"ן, והעד שהגימל רפה בכל לשון שיבוא במקרא, ובא הקיבוץ תמורת השורק דוגמת כל ויקמו וישבו והבריהם כי השורק והקיבוץ אחים ורעים בכל מקום, ונראה שנקרא כן החררה בעבור שהוא עגול כי עוג לשון עיגול הוא ומצאנו בדברי רז"ל (תענית כ"ג א') עג עוגה ועמד בתוכה, והוא כמו חג חוגה, כלומר עשה עיגול ונתחלף העי"ן בחי"ת בדין חילוף אחה"ע, ויש שקורין לחייבא עייבא כמו שאמרו רז"ל:
(ז) ואל הבקר, אבל אל הבקר רץ הוא בעצמו וזה יורה על רוב חשקו בנדיבות וממהר לעשותו, ובקר שם כלל כמו ויהי לי שור וחמור (לקמן ל"ב ו'). לעשות, לתקן:
(ח) ויקח חמאה וחלב, וממילא שהביא פת כמבואר ברשב"ם. עליהם, סמוך להם,

ולשון

תועלות

למקבל הטבתו אבל ישלים הטבתו ביותר שלם ונאות שאפשר למקבל הטובה ממנו ולזה תמצא שאברהם לראותו שאלו האנשים היו מהירים ללכת לדרכם והגיע ג"כ עת האכל מיהר לתקן המזון ובחר המזון הנבחר אשר ישלם תקונו בזמן מעט והוא העגל הרך ולא הספיק לו שיבחרהו אחד מבני ביתו אבל בחרו הוא בעצמו לרצותו שיהי' נבחר מה שיביא לפניהם ושם לפניהם תחלה חמאה וחלב שיתחילו לאכל עד שישלם התקון במזון אשר הכין להם כדי שלא יכבד עליהם התעכבם שם ואחרם מזונם:

ט וַיֹּאכֵלוּ׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה
י בָאֹהֶל׃ וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן
לְשָׂרָה

מנחת שי

כ"ה במקצת ספרים כ"י: (ט) **ויאמרו אליו**, נקוד על א י ו מליעא פ' הפועלים וב"ר ומסרת ושאר ספרי' כמ"ש אצל ביני וביניך (פ' לך לך): (י) **ויאמר שוב**, בנקרא גדולה בפסוק עד שוב הרודפים (יהושע ב') נמסר ב' חסר א שוב אליך, וגם בתיקון ס"ת ישן כתוב זה הלשון שוב בספר טוב עלאתי שנים חסרים

שום שכל

דכותי' מלא בר מן י"ג ח"י וסי' לקמן בפ' ויגש אצל ויבך עליהם: (ט) **אליו**, נקוד על אי"ו עי' מ"ש. ומפורש לקמן פסוק כ"ב: (י) **שוב**, מלא וי"ו. מסרתי לעיל ח' ג' ועיין מ"ש, וכן כתב רמ"ה על **אשוב** ח"ל, שוב אשוב אליך תרויהון מלא וי"ו כתיבן. **אליך**, בולהון מלא יו"ד כתיב. שמעת

רש"י

ובן הבקר אשר עשה, אשר תקן קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו. ויאכלו, נראו כמו שאכלו מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג: (ט) ויאמרו אליו, נקוד על אי"ו שבאליו, ותניא ר' שמעון בן אליעזר אומר כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתוב וכו' וכאן הנקודה רבה על הכתוב ואתה דורש הנקודה שאף לשרה שאלו איה אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש. בבבא מליעא אומרים יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה אלא להודיע שלנועה היתה כדי לחבבה על בעלה. א"ר יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה. הנה באהל, לנועה היא: (י) כעת חיה, כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק מדלא קרינן **כְּעֵת** אלא **כָּעֵת**. בעת חיה, כעת הזאת שתהא חיה

רשב"ם

לא הוצרך לפרש שהביא את פת לחם על השלחן אלא התוספות שלא אמר להם הוצרך לומר שהביא, הבאת פת על השולחן אינו חידוש אבל החמאה והחלב והבשר שאינו מזומן לכל האורחים הוצרך לפרש. עומד עליהם, כשאיש יושב ואחד עומד קוראו עומד עליו, וכן ראיתי ה' יושב על כסא. שרפים עומדים ממעל לו (ישעי' ו' א'), וכן במיכיהו וכל לבא השמי' עומד עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כ"ב י"ט). תחת העץ, אילנות שבפרדס: (ט) איה שרה אשתך, אע"פ שהיו יודעים היו שואלים כדרך שמכינו בשביכה שאמר לאדם איכה (לעיל ג' ט'), וכן בבלעם מי האנשים האלה עמך (במדבר כ"ב ט'), וכן ישעיה (ל"ט ג') שהיה יודע שאל כך לחזקיה בשלוחי אויל מרודך. וכל זה דרך התחלת הדבור: (י) והוא אחריו, הפתח

מפורש

ולשון עליהם מפורש ברשב"ם: (י) **ויאמר**, המלאך. כעת חיה [איבר דס יאהר אום דיזע ציט], לדעת כל המפרשים טעם כְּעֵת׳ כָּעֵת הזאת בעבור קמצות הכ"ף שמורה על חסרון ה"א הדעת כידוע, אמנם בתיבת חי' נחלקו בו כי לא יתכן להיותה תאר לעת שא"כ היה ראוי לומר כְּעֵת חיה או כָּעֵת החיה בה"א בראש כמפורש לעיל א' ל"א אצל יום הששי, ועלה על דעת ראב"ע לומר כי חיה תאר לשרה, וכן פירש כעת הזאת לשנה האחרת ושרה חיה, וכן דעת רד"ק אלא שלדעתו חיה לשון יולדת הוא וכאמרם ז"ל החיה תנעול את הסנדל (יומא דף ע"ג ע"ב), ויאמר א"כ טוב הוא לפרש מזה כעת חיה כלומר כעת הזאת תהי' יולדת, ופירש אח"כ

אִילָנָא וַאֲכָלוּ: וַאֲמַרוּ לֵיהּ אָן שָׂרָה אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא בְמַשְׁכְּנָא: וַאֲמַר ט
מֵיתַב אֵיתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וְהָא בַר לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה י

שמעת

תועלות

התועלת הה' הוא שראוי למי שיקרא האנשי' שיקבלו טובה ממנו לומ' מעט ולעשות הרבה כי בזה יסכימו יותר לקבל טובתו ולא יכבד עליהם כי הרבה מה שיכבד על האדם לקבל רבוי הטובה ממי שלא קבל טוב ממנו, והנה מי שיאמר הרבה ירצה להחזיק טובה לעצמו מזולת שייטיב וזה מגונה מאד אם לא היה לתכלית שיודיע לאנשים כבוד האיש הזה ומעלתו כמו שזכרו ז"ל ולזה תמצא שאברהם אבינו בקראו לאלו האנשים אמר להם שיקח פת להם לבד לסעד לבם, ואחר זה הכין להם מה שהכין ממזונו' אשר הי' הספיק לרבוי' מהאנשי':

התועלת הו' שראוי למי שיקרא האנשים לבא אל ביתו שלא יעלים עיניו מהשגיח בענינים באכלם עמו לראות אם יחסר להם דבר כי הם לצניעות' לא יבקשו המצטרך להם ויהיה זה סבה שיכבד להם הטבתו, ולזה תמצא שאברהם היה עומד אצל האנשים האלו בעת אכלם עמו כדי שתשלם להם כל המצטרך:

התועלת הז' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיסרב לגדול בקראו לו לאכול אבל ראוי לו שיסרב לקטון וזה שראוי לכבד הגדולים ולהיות נדרש בקלות אל מה שישאלו, ומפני זה ראוי שלא יסרב האדם לגדול ועוד שהגדול כשיקרא אדם לקבל טובתו הוא מבואר שאין קראו אליו כי אם לתכלית שיקבל זה ממנו לא להחזיק טובה לעצמו כי אין זה מחק השלמים ולזה ראוי שיסרב האדם לקטון בקראו אליו ולא יקבל ממנו אם לא אחר ההפצר וזה שכבר תמצא בהמון האנשים הרבה שיקראו לאדם להחזיק טובה לעצמם ולכבד האנשים לא לכונה שיקבל מהם ואלו קבל האדם מהם בקלות בקראם לו יקרה להם צער במה שייטיבו כי לא נתכוונו לכך וקבול הטובה בזה האופן הוא בלתי ראוי, וכבר אפשר ג"כ שישיגם בשת אם יקובל מהם כי אולי אין לאל ידם ולזה אין ראוי שיקבל מהם אם לא אחרי ההפצר הרב כי ההפצר ההוא יורה על שקריאתם היא לתכלית שיקובל מהם ולזאת הסבה תמצא שאלו הנביאים לא סרבו לאברהם כלל וסרבו ללוט ולא קבלו ממנו אם לא אחר ההפצר הרב:

התועלת הח' הוא במדות, והו' שאין ראוי לשלמים להסתכל באשה כדי שלא ימשכו לתאות המשגל ולזה תראה שאלו האנשים עם היותם שלוחים לבשר את שרה לא קראו אליה, שתשמע דבריהם פנים בפנים אבל הספיק להם כשידעו שהיא במקום שתשמע דבריהם, ולזאת הסבה בעינה סדרו הדברים כאלו היו מדברים עם אברהם לא עם שרה:

התועלת הט' הוא במדות, והוא שראוי לאשה שתתנהג במדת הצניעות באהל שבפנים בדרך שלא יראוה העוברים והשבים כי בזה מהתועלת והשמירה מהזמה מה שלא יעלם ולזה שם אברהם פתח שרה אחורי האהל ליתרון הצניעות:

לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו׃
יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה
יב אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי

היתה

מנחת שי

חסרים, ומחק הוי"ו ומסר ב' וחסר הרודפים ע"כ, ואולם בספרים מדויקים שניהם מלאים וכ"כ הרמ"ה בספרו הלוך ושוב מ"ו כתיב ודכוותי' ויצא יכוח ושוב, ודכוותי' דליכא שוב אשוב אליך מלא, וכן הוא בהעתק הללי:

זה

שום שכל

שמעת, ח"ו ודכותיה ורבקה שמעת בדבר יצחק ח"ו. **אחריו**, מ"י וכל אחריו דכו': (יא) **זקנים**, מ"י. וכל זקנים הזקנים באורייתא דכותיה מלא. **ארח**, חסר וי"ו. ודכו' ספיפון עלי ארח, ח"ו: (יב) **בלתי** ח"ו.

היתה

רשי

חיה לכם שתהיו כלכם שלמים וקיימים, (עי' מזר'). שוב אשוב, לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אף כאן בשליחות של מקום אמר לו כן ב"ר. (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן ותאמר אל אדוני איש האלהים אל תכזב בשפחתך אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו למועד אשוב אמר לה אלישע אותם המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת בין חי ובין מת למועד הזה וגו'). והוא אחריו, הפתח היה אחר המלאך: (יא) חדל להיות, פסק ממנה. אורח כנשים, אורח נדות: (יב) בקרבה, מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טוענין ולד השדים הללו שצמקו מושכין חלב

תנחומא

רשבם

הפתח של אהל שרה היה אחרי המלאך לפיכך שמעה שרה את דבריהם. כעת חיה, כעת יולדת כדכתיב עת יולדה ילדה (מיכה ה' ב') וכן בהלכה קרוי' יולדת (חיה) וקרוב לדבר כי חיות הנה (שמות א' י"ט) כעין מילדת: (יב) עדנה, יתעדן הבשר

ותפשטו

מפורש

אח"כ והנה בן לשרה אשתך, עכ"ל. וכן פי' רשב"ם. אבל רש"י ז"ל כתב, כעת חיה כעת הזאת לשנה הבאה, ופסח היה ולפסח הבא נולד יצחק, מדלא קרינן בְּעֵת אלא כָּעֵת חי', כעת הזאת שתהא חיה לכם שתהא כולכם שלמים וקיימים, עכ"ל. וביאר בו החכם רש"ד ואמר, לדעת רש"י היא בשורה לכל בית אברהם שיהיו חיים לשנה הבאה, ויהי' לדעתו מלת חיה שם המקרה מופשט מהמתואר כמו בינה, כי רוב שמות המקרה באים בלשון נקבה, עכ"ל. והיותר נראה הוא שתיבת חיה לדעת רש"י הוא שם דבר של שנה הבאה, וכמו שתיבת מחר שם אל היום הבא כן חיה שם אל השנה הבאה, וזה נלמוד מענינו כי תיבת חיה המתלוה כאן אל תיבת כעת הוא כמו תיבת מחר שיתלוה גם הוא אל תיבת כעת לקמן בפ' וארא ט' י"ח, וכבר אמרנו כי תיבת כעת בקמצות הכף יורה על הזמן העומד עתה לכשישוב, כי טעמו כעת הזאת, אך עדיין לא נדע אם טעמו לכשישוב הזמן העומד למחר או

לחדש

שְׁמַעַת בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא אֲחוֹרוֹהִי: וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה סִיבוּ עָאלוּ יא
בְּיוֹמִין פְּסַק מִלְמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אוֹרַח כִּנְשַׁיָּא: וְחַיְּכַת שָׂרָה בִּמְעָהָא לְמֵימַר יב
בתר

מפורש

לחדש או לתשובת השנה לכן אמר להלן הנני ממטיר כעת מחר והרצון בו כעת הזאת למחר וכמו שפי' שם רש"י ז"ל, וכאן יבארהו בתיבת חיה והרצון בו כעת הזאת לתשובת השנה, וזה שדייק רש"י בתחלת דבריו כעת חי', כעת הזאת לשנה הבאה, והנה תרגם הרב תיבת כעת שנקמץ בתיבת כעת הזאת ותיבת חיה תרגם בלשנה הבאה כפי משמעות התיבות, ואח"כ פירש לנו מתי היה זמן הבשורה והלידה כי המה בלתי מפורשים בקרא ואמר ופסח הי' וכו' ואח"כ הוסיף לבאר לנו טעם על פרושו זה ואמר מדלא קרינן וכו' והוסיף עוד לתת טעם קצת אל מה שיקרא הזמן השוה לתשובת השנה חיה באומרו שתהא חיה לכם וכו' וכמוהו יאמר הלועז בדברו סתם על העת [וואן וויר עס ווידר ערלעבן], והכוונה בו לשנה הבאה. וכן ביאר רש"י ז"ל כה לחי (ש"א כ"ה ו') כה תהי' גוזזים לשנה הבאה. והנך רואה פי תרגם הרב תיבת לחי בתיבת לשנה הבאה כמשמעו לפי פשוטו, לא שיהי' חי שם המקרה. ולולי שהנגינה בתיבת חיה מלרע הייתי אומר שהה"א שבסופה במקום למ"ד בתחלה וטעמו לחי, ויהי' הוא ממש אל כה לחי מבלי שנצטרך להוסיף עליו למ"ד בתחלה, אלא שאילו כן הי' ראוי הנגינה להיות מלעיל, אכן לדעת המנגנים ולוט בא צֹעֲרָה (לקמן י"ט כ"ג) מלרע, מצאנו לו חבר: (יא) **באים** בימים, האדם בימי בחורותיו יקרא עומד בימים, ויקראו ימיו כי הם שלו כלשון את מספר ימיך אמלא (שמות כ"ג כ"ו) אבל כאשר יזקין ויחיה ימים רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא בא בימים מפני שהוא כבא בארץ אחרת נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום, רמב"ן. חדל להיות, פסק ממנה דרך נשים נדות, רש"י. והיטב דייק, בעבור כי שרש חדל מצאנו בשימוש הלשון פעל עומד ונופל על הדבר הפוסק כמו כי חדל המטר (שמות ט' ל"ד), חדל שאון עליזים (ישעי' כ"ד ח'), וכמוהם כאן תיבת חדל נופל על ארח כנשים שהוא הדבר אשר פסק, וממי פסק? משרה, והוצרך רש"י לזה בעבור שהי' נראה לכאורה שתיבת חדל פעל יוצא בעבור שימוש הלמ"ד שאחריו שלא יכון בטוב אם הוא עומד, וא"ת איך נתקן? כבר תקנה הרב ז"ל בישעי' א' י"ו וז"ל, חִדְלוּ הָרֵעַ חדלו ממעשיכם הרעים, הרע כמו להרע, ואין צורך לכתוב מהרע שכן לשון המקרא נופל על לשון חדלה, וחדל לעשות הפסח (במדבר ט' י"ג), עד כי חדל לספור (לקמן מ"א מ"ט), כלומר חדלה הספירה העשוי' אף כאן תחדלו הרעה, עכ"ל שם. ואף כאן נפרש חדל להיות לשרה, חדלה ההווי' לשרה ארח כנשים: (יב) **ותצחק** שרה בקרבה [דא לאכטי שרה אין איהרם הערצן], ענין הצחוק כבר פירשתי לעיל סוף פ' לך לך, ואונקלוס תרגם ותצחק, וחייכת, והוא שחוק בדרך לעג, וטעמו עמו בעבור שהוא מקושר כאן עם תיבת בקרבה, וכן דקדק הרמב"ן ואמר בדרך כלל כל צחוק המקושר עם לב וקרב הוא ללעג, והמקושר עם פה הוא לשמחה, ואשר איננו מקושר עם אחת מאלה הנה הוא סתום ומפורש לפי ענינו.

אחרי

יג הָֽיְתָה־לִּי עֶדְנָה וַֽאדֹנִי זָקֵֽן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם
לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי
יד זָקַֽנְתִּי׃ הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת
חיה

מנחת שי

(יג) **זה**, הזי"ן דגושה. **אמנם**, בכל ספרים כ"י מדויקים האל"ף בשלש נקודות וכ"כ המאירי ז"ל, גם הרמ"ה ז"ל כתב האף אמנם אלד מ"ו כתיב וכל אמנם דכוי', וכן האמנם לא אוכל כבדך:
כי

שום שכל

היתה־לי, הלמ"ד דגוש בדין דחיק. **ואדני**, מ"ו וכולהון בליש' אדנות מ"ו: (יג) **זה**, הזי"ן דגוש בדין דחיק. **האף**, הה"א מתוג מבחון במקרא כ"י וכן נכון כמו שכתב הנקדן ח"ל, וכן כל הַעירותי העירותי החלותי נפתחים כי הם על משקל הקימותי השיבותי ומפני אהח"ע נשתנו, וכן כל ה"א תמוה לפני אהח"ע כגון הַאם תמנו (במדבר י"ז י"ג), האף תספה (פסוק כ"ד), האל ישועת (איוב ח' ג), החנם ירא איוב (א' ט'), ההמיר גוי אלהים (ירמי' ב' י"א) ודוגמתו, אבל האיש אחד יחטא (במדבר י"ו כ"ב) קמוץ כי הה"א איננה תמוהה, על כן פירש"י בתומש האיש אחד הוא החוטא והתימה הוא ועל כל העדה תקצוף, וכולם מתוגים מבחון להראות כי הפתח מקום חטף. המכסה אני מאברהם (פסוק י"ז) מתוג מבחון כי הי' ראוי להיות בשו"א לולי התחברות שני שואי"ם בראש התיבה אשר לא יכונו יחד, והם על משקל הגוי גם צדיק (לקמן כ' ד'), הינהק פרא (איוב ו' ה') ונשתנו ממשפטם ובוי' עכ"ל. ובדברים האלה כתב בעל טוב טעם פרק ז' בדין מתגי נכרים ואמר שכן קבל מפי א"א הרא"ש ז"ל, ועיין לקמן פסוק י"ז אבל המכסה אני. **אמנם**, האל"ף בקיבוץ וכל האמנם דכוותיה, וכולהון חסרים וי"ו. **זקנתי**, פתח בהפסק. מכלול דף ז' א': (יד) **מיהוה**, זה הכלל כל לשון אדנות שבראשו אחת מאותיות מש"ה כגון מֵאֲדֹנִי שֶׁאֲדֹנִי הָאֲדֹנִי לעולם האל"ף בשו"א ופתח, ואם השם נכתב ביו"ד ה"א יהי' היו"ד בשוא לעולם (בם"א שהיוד נעלם היהוה אין בציון, ירמי' ח' י"ט, ככתוב במכלול דף מ"ה א') ועי' פסוק י"ז, והטעם בכר"י לעולם כאלו כתיב אל"ף אחריו וזה בעבור קריאת השם ב"ה באל"ף דל"ת, וזה עד כי בן הקריאה הנכונה שאלו הי' נקרא ככתבו ביו"ד ה"א הי' המ"ם ראוי להנקד בחירק והיו"ד בלא שו"א דוגמת **מימין**, **מידי** אביר יעקב (בראשית מ"ט), ושמחתים **מיגונם** (ירמי' ל"א י"ג), וכן הדין לעולם כל אות המשמשת על השם הוי' ב"ה ניקודה כאילו כתיב אל"ף אחרי', וכן האותיות המשמשות אחריו לעולם ינקדו כאלו שם אדני כבתב לפניס כגון **ביהוה בגדו** (הושע ה' ז') בי"ת של בגדו דגוש שלא כדין בג"ד כפ"ת הבא אחר יהו"א וזה בעבור קריאת השם באדני והנה יו"ד נראה בקריאה ולכן אחריו דגש כמשפט. **למועד**, בשני גרישן במ"ג וקטן ומדויקי' ובכ"י של כ"ד ושל רמ"ט. **בעת**, הכף
קמץ

רשי

תכחושא. עדנה, צחצוח בשר ולשון משנה משיר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר לשון עידן זמן וסת נדות: (יג) האף אמנם, הגם אמנם אלד. ואני זקנתי, שנה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה ואדוני זקן: (יד) היפלא, כתרגומו היתכסי וכי
שום

הרשבם

ויתפשטו הקמטין: (יג) ויאמר ה', המלאך הגדול שבהם. ואני זקנתי, שאמרה אחרי בלותי וגו': (יד) היפלא מה', שנשלחנו אליך דבר. וכן וה' המטיר על סדום גפרית ואש מאת ה' מן השמים (לקמן י"ט כ"ד). הראשון שבפסוק הוא
גבריאל

יג בָּתַר דְּסֵיבִית תְּהֵא־לִי עוּלֵימוּ וְרִבּוֹנִי סִיב: וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא דְנָן
יד חַיְיכַת שָׂרָה לְמֵימַר הַבְרַם־בְּקוּשְׁטָא אֵילִיד וַאֲנָא סָבִית: הַיִתְכַּסִּי מִן־
קדם

מפורש

אחרי בלותי [נאכדעם איך אַלט בין], כתרגומו בתר דסיבית לשון זקנה והוא מקור על משקל ראותי. והזקנה היא עת הבליי' וההפסד והוא הפך החדש. עדנה, נאות בשר, הפך הזקנה שתקמט העור, והנה חשבה שרה שהי' דבר המלאך ברכת נביא לבד כענין אלישע לא נבואה ושליחות האל יתברך, וחשבה שלא יושג זה לזקנים בברכת שום נביא כי אמנם להשיב הבחרות אחרי הזקנה הרי הוא כתחיית המתים שלא תהי' זולתי במצות האל פרטית או בתפלה משגת חן מאתו: (יג) האף, הה"א לתימה, והוא פתוח עיין שם שכל. ודע כי ה"א התימה ישרת לשמות לפעלי' ולמלות, ולא כן ה"א הדעת כי הוא לא ישרת למלות כלל. אמנם, לשון אמן בתוספת מ"ם דוגמת חנם, ריקם. והיא מלה מקיימת ומאמתת הדבר, ועיין שם שכל: (יד) היפלא מה' דבר [איזט וואהל דעם עוויגן עטוואס צו וואונדרבאר ?] תרגומו היתכסי, כי לשון פלא נופל על דבר נעלם ומכוסה. ולדעת רשב"ם הוא דבר המלאך עיין עליו, והודיע לה שלא אמר כן על צד ברכה אבל על צד הבשורה מפיו יתברך.

למועד

תועלות

התועלת הי' הוא במדות, והוא שראוי לשנות מפני השלום ולזה תמצא שהשם יתברך לא גלה לאברהם על ידי נביאו מה שאמרה שרה מזקנת אברהם אבל גלה לו לבד מה שספרה מזקנתה כדי שלא תתחדש בזה מריבה בין אברהם ושרה:

התועלת הי"א הוא בדעות, והוא מה שלמדנו מענין הזמן ושהוא כמצאת מציאות מה ולזה תאר העת העומד לפי מה שיחיתהו הסמון והוא הזמן האמצעי אצלם בשהוא חי להורות על שאין הזמן דבר בלתי נמצא כלל כמו שחשבו קצת הקודמים והנה תארו בחיות להורות על מציאותו, וכבר ידעת שכבר יתואר בחיו' בלשוננו מה שאינו חי אמר היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות והנה ידעתי מה שבענין הזמן מהעומק עד שאמר אחד מגדולי הקודמים שהוא ענין אלהי לקושי הגעת הציור בו:

התועלת הי"ב הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיוכיח אנשי הבית בזולת כעס אבל יהי' התוכחת בדרך שיקובל וכן הספק בתוכחת שיהי' ממנו לשאר האנשי' הלא תראה שכאשר הוכיח אברה' את שרה והתנצלה שלא צחקה לא התפעל מזה אברה' כנגדה אבל אמר לה שבאמת צחקה שאין לה התנצלות על זה ולא סופר שעשה אברהם כנגדה יותר מזה השיעור:

התועלת הי"ג הוא במדות, והוא שראוי לאדם שילוה האנשי' הבאים בעירו בצאתם מהעיר כי בזה תועלת לשמרם שלא יזיקום האנשי' הרעי' אשר בעיר כי ייראו פן

יפגעו

שני טו חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵן׃ וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי
טז יָרֵאָה וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צָחָקְתְּ׃ וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים
יז וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם׃ וַיהוָה

אמר

מנחת שי

(טו) **כי יראה,** פסק באמצע :
(טז) **ויקמו,** שופר הפוך בקו"ף :
גרול

שום שכל

קמוץ : (טו) **ותכחש,** בכל ספרי הדפוס אשר ראיתי כן כתיב הכף בפתח, ובגליון מקרא גדול כתב עליו המדפיס וז"ל ותכחש כל הנקדנים מנקדים בפתח והר"ר משה מלונדריש אמר שהוא בקמץ לפי שלא היתה רגילה לכחש, עכ"ל. ומסתברא כי הר"מ מלונדרש הנזכר הוא הר"מ הנקדן כי כן מצאנו לו בספרו הנדפס בגליון המערכת, והעתקתי דבריו במפורש עיין עליו, אכן במקרא כ"י של כ"ד מצאתי הכ"ף מנוקד בקמץ כדעת הר"מ וככתב שם בגליון וז"ל, מלה זו כשתנה כי עיקרה פתח כי באה משרש בנים בְּחשים (ישעי' ל' ט'), וכן פֶּחמים בא מן לחם הפחה (נחמי' ה' ה'), כן בא פתח גדול תחת פתח קטן, ואנחנו לא מצאנוהו כן בספרי' מדוי' עכ"ל. וברור הוא שמה שאמר וכן פחמים וכו' הוא טעות סופר וצ"ל וכן פֶּחם (נחמי' ה' י"ד) וכו', וביאור דבריו תמצא במפורש. ויש בפסוק הזה ג' פסקין ושלשתן מנוים בערך פס בהדי פסקין דספרא : (טז) **ויקמו,** כל ויקמו באו' ח"ו בר מן ב' מלאים וי"ו ושי' ויקומו בבקר, דויאכלו וישתו הוא והאנשים. ויקומו שרי מואב. וכל שארי חסרים׳ **האנשים,** במקרא גדול של רפ"ו וקטן של שנת ד"ש וברוב המדויקי' הה"א במתג לא במונח וכן חברו לקמן בפסוק כ"ב. גם במקרא כ"י של כ"ד אשר בידי שניהם במתג וכן הכריע החכם בעל תיקון סופרים, אך כי כלליו הלקוחים מספר התיבה ושערי זמרה לדה"ה בלתי נכונים בזה ומוכחשים מכמה פסוקים ואין כאן מקום להאריך, ואמנם הכלל הנכון המקיף בכל הוא שישתנה המתג לעילוי אבל לא ישתנה למכרבל. וביאור זה תמצא בשער הנגינות להר"מ הנקדן בדין הזקף קטן. ובהקדמה בשרשו כאחרנו בעז"ה, ועיין לעיל ג' א' אבל ויאמר אל האשה. **וישקפו,** ק"י : (יז) **ויהוה,** כבר כתבתי לעיל פסוק י"ד שימוש לשון אלהות ואדנות שבראשו אחת מאותיות מש"ה, ולכן דע עתה כי כל לשון אדנות (בין שהוא כתיב באלי"ף דל"ת בין שהוא כתיב ביו"ד ה"א) עם אחת מאותיות בוכ"ל בראשו לא מפיק אל"ף בר מן ז' וסימניהון חטאו (לקמן מ' א') האומרות (עמוס ד' א') פְּלֹבי אלהים ואדני (דברי' י' י"ז)

רשי

שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני. למועד, לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה האחרת: (טו) כי יראה כי לחקת. הראשון משמש לשון דהא שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה והשני משמש בלשון אלא ויאמר לא כדברך הוא אלא צחקת, שאמרו רבותינו כי משמש בארבע לשונות, אי דלמא אלא דהא: (טז) וישקפו, כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך (דברי' כ"ו), שגדול כח מתנת עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים. לשלחם, ללוותם כסבור אורחים הם: (יז) המכסה אני, בתמיה אמר אני עושה בסדום לא יפה לי לעשות דבר זה

שלא

רשבם

גבריאל, והשני שבפסוק הוא הקב"ה, וכן הוא מפורש בס' האגדה: (טו) כי לחקת אלא לחקת, רוב כי שאחר לא מתפרשים אלא, שהרי כי משמש בארבעה לשונות אי דלמא אלא דהא, וכן לא תשתחוה לאלהיהם כי הרס תהרסם (שמות כ"ג כ"ד). לא תקפוץ את ידך כי פתח תפתח וגו' (דברי' ט"ו ז'): (טז) ויקומו משם האנשים, שנים מהם הלכו לסדום כדכתיב ויבאו שני המלאכים סדמה וגדול שבהם היה מדבר עם אברהם. והו שכתב בו וה' אמר המכסה אני וגו', וכן ואברהם עודנו עומד לפני ה'. שני פסוקים אלו מדברי שלישי: (יז) המכסה אני מאברהם,

עה

קֳדָם־יְיָ פִּתְגָמָא לִזְמַן אֵיתוּב לְוָתָךְ כְּעִדָּן דְּאַתּוּן קַיָּמִין וּלְשָׂרָה בַר:
טו טז וְכַדִּיבַת שָׂרָה לְמֵימַר לָא חַיְכִית אֲרֵי דְּחֵילַת וַאֲמַר לָא בְּרַם חַיְכְתְּ: וְקָמוּ מִתַּמָּן
יז גּוּבְרַיָּא וְאִסְתְּכִיאוּ עַל־אַפֵּי סְדוֹם וְאַבְרָהָם אָזֵיל עִמְּהוֹן לְאַלְוָיוּתְהוֹן: וַיְיָ
כ"י לְאַלְוָאֵיהוֹן
אמר

מפורש

למועד, לזמן המיועד: (טו) ותכחש שרה [שרה לייגנטי], תרגומו וכדיבת, ועיקרו מלשון כפירה הידוע בדברי רז"ל. ויאמר הרמב"ן כי אברהם אמר אלי' למה צחקה היפלא מה' דבר ולא פירש אלי' כי השם גילה אליו סודו והיא מפני יראתה אל אברהם כחשה בו כי חשבה שאברהם בהכרת פני' יאמר כן. ולדעת הרב המבאר יתכן ששרה עומדת על פתח האהל ושמעה את דבר המלאך כאשר שאל למה זה צחקה שרה וגו' ובעבור כי לא ידעה כי מלאך ה' הוא והיתה יראה מאברהם השיבה אותו דבר והכחישה את מאמרו והמלאך ענה ואמר לא כי צחקת, ויהיה ויאמר מוסב על האומר הנזכר למעלה שהוא המלאך. ודקדוק ותכחש מבואר שהוא מבנין הכבד הדגש אלא שהחי"ת לא תתדגש ומ"מ ישאר הפתח בכף כאלו נדגש החי"ת וכן בשעי"ן הפעל ה"א כמו ימהר ינהל, אבל אם ע' הפעל אחת מאותיו' אהר"ע ישתנה הפתח לקמץ כמו יְמָאֵן יְבָרֵךְ יְבָאֵר וכ"כ החכם הר"מ הנקדן אלא שהוא מצא ותכחש בקמצות הכ"ף ולכן אמר שהוא יוצא מן הכלל כי הוא נקמץ ואמר וז"ל ונראה הטעם כי כל משקל כבד פירושו רגיל אדם לעשות אותו הדבר וזה אינו משקל כבד גמור כי שרה חסידה היתה ולא היתה רגילה לכחש ומפני יראה כחשה אותה פעם לכך נקוד קמץ עכ"ל. וכן דעת קדמוני המדקדקים שבנין הכבד מיוסד על פעל שאדם מתעסק בו תמיד ובזה הוא נבדל מבנין הקל, והחכם ראב"ע בפירושו להושע ב' ו' טען עליהם עיין עליו. אכן בכל ספרי הדפוס מצאנוהו בפתח, ויש כדמות ראי' שכן נכון כי דקדקנו ומצאנו רוב המשקלי' הכבדים שעיניה"ם חי"ת וה"א ופאיה"ם בפתח יבוא מהם שם דבר ע"מ פַּעֵל פַּעֲלָה הפא בסגול, ומן יְנַהֵל תאמר נַהֲלָה ומן יְנַחֵם נֶחָמָה וככה מן יְכַחֵשׁ בנים כֶּחָשִׁים (ישעי' ל') אבל מן ויתחרשו (שופטי' י"ו ב') תמצא חֲרָשִׁים. ומזה נשמע כי במקום שנשלם הדגש בפעל באמצעות הקמץ ישלם גם הוא בשם דבר בקמץ, ואין הכרע: (טז) וישקפו, לשון הבטה. לשלחם, כתרגומו לשון לויה, ושילוח שאינו לחזרה הוא לכך נופל עליו לשון כבד עי' לעיל ג' כ"ג: (יז) המכסה אני [זאלל איך פֿרהעעלן], בתמי', המעלים
אני

תועלות

יפגעו בהם המלוים אותם ויודע הדבר ולזה תמצא שהתעורר אברהם ללות אלו האנשים עם מה שהיה בזה מהענוה אשר היא תכונה טובה מאד כמו שקדם:

התועלת הי"ד הוא בדעות, והוא שהשם כאשר ייעד הרע על יד נביאו אמנם יעשה זה לתכלית שישמרהו האנשי' אשר הי' להם היעוד מהרע ההוא ולזה תמצא שהשם הש"י

יח אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה: ואברהם
היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו־בו כל גויי הארץ:
יט כי ידעתיו למען אשר יצוה את־בניו ואת־ביתו אחריו

ושמרו

מנחת שי

(יח) **גדול**, דגש בגימל. **ונברכו בו**, בי״ת **בו** רפויה, והטעם שעל הנו״ן הוא מקל הבא לפעמים על המלה במקום מתג כמו ואבני שהם (שמות ל״ה ט׳) וכן ואברהם שבפסוק, והדומים להם כמ״ש טוב טעם בתמונת הזקף קטן. **גויי**, הגימל בדגש:

כי

שום שכל

י״ז) הודו לאדוני (תילי׳ קל״ו ג׳) ואדונינו דוד (מ״א א׳ י״א) כי קדוש היו׳ לאדונינו (נחמי׳ ח׳ י׳) ואדונינו (תילי׳ קל״ה ה׳), כ״כ במכלול דף מ״ה א׳ ובמסר תילי׳ קל״ו, ועי׳ מפו׳ לעיל ג׳ ה׳. והענין יותר מבואר בדברי הנקדן וכן אמר כל לשון אלהות אשר אלף שלו בתחלת תיבה בחטף פתח קטן ובבוא אחד מאותיו׳ מש״ה לפני השם לא ישורו החמשה נקודות ממנו כמו מאלהים שאלהים האלהים, אבל אחת מאותיות בוכל משמשות לפני השם אין אות ראשונה מן השם נקראת מאומה כמו ביהו׳ כיהו׳ ויהו׳ ליהו׳, וסימן בלשון אדנות ואלהות משה מפיק אל״ף וכלב לא מפיק אלף, ובמסרת מונה ז׳ אדנות אשר בוכ״ל משמשות עליהם והאלף נקראת וסי׳ וכו׳. **המכסה**, המ״ם רפה ובשוא ופתח בכל המדויקים וכ״י וכ״כ א״ת, והה״א בפתח ובגעיא בראש כמו שהשכלתיך לעיל פסוק י״ג אבל האף אמנם, וכ״כ בעל טוב טעם פרק ז׳ וז״ל, המתג של ה״א הידיעה הוא בצד שמאל של הפתח כמו המכסה את הקרב (ויקר׳ כ״ט י״ג וכ״ב) אבל המתג של ה״א התמיה או השאלה הוא בצד ימין הפתח כמו המכסה אני כי המתג של ה״א הידיעה עומד סמוך אבל המ״ם הראוי׳ להיות דגושה ובא המתג אבלה תמורתה, והמתג של ה״א השאלה עומד בצד ימין הפתח במקום שו״א כי הי׳ ראוי׳ הה״א להיות בח״פ כדין כל ה״א השאלה והתימה ובא המתג תחתיו במקום שהי׳ ראוי לעמוד השו״א, כך קבלתי מפי א״א הרא״ש ז״ל, עכ״ל. וכאשר חפשתי בדברי הקדמונים לא מצאתי בהם איש אשר ידבר בפירוש על חטפות המ״ם כ״א בן אשר לבדו והוא אמר בדרך כלל כי בכל מקום שתהי׳ געיא תחת הה״א כל אשר אחרי׳ יהי׳ פתח כגון המבקשים (שמות ד׳ י״ט), המלקקים (שופטים ז׳) וכו׳ בר ממתי מספר שהמ״ם בשו״א פשוט כגון המדברים אל פרעה (שמות ו׳ כ״ז) המילדות וחבריו וכו׳, תמצאהו בלשונו בפ׳ שמות ד׳ י״ט אבל המבקשי׳ את נפשך. ועיין במכלול קטן דף ס״א א׳ ובדפוס פיורד דף כ״ד א׳, ועי׳ עוד מה שכתבתי לקמן כ״ז ל״ח אבל הברכה אחת היא לך. **מאברהם**, במ״ג רפ״ו ומ״ק ד״ש ויתר המדויקים גם בכ״י המ״ם במתג וכן נכון: (יח) **ואברהם**, בכל ספרינו בקדמא ז״ק, ובכ״י ברביע. **היו**, ו׳ כתיב בסוף תיבותא, ודכו׳ ואם היו תהי׳ לאיש. היו יהיה בטעם דרגא תביר אע״פ שאין בין המשרת לתביר רק מלך וחטף מובלע כמ״ש לעיל י״ב כ׳ עי׳ עליו, וכן נמסר במס״ג פ׳ משפטים וכן העתיק הנקדן אחר שכתב דיני דרגא ותביר שהעתקנו לעיל י״ב כ׳ אמר בר מן י״ג מקומות יוצאים מכלל זה שהמשרת דרגא אע״פ שאין בין המשרת לתביר רק מלך אחד או מלך וחטף מובלע וסי׳ ואברהם היו יהי׳. המקריב את דם השלמים לו תהי׳, ב׳ בו (ר״ל השני שבו, ויקרא ז׳ ל״ג) וכי יגוף שור איש (שמו׳ כ״א ל״ה) וכל אשר אין לו דמשנה תורה (דברי׳ י״ד י׳) וישלחם יהושע וגו׳ בין בית אל (יהושע ח׳ ט׳) וחברו (פסוק י״א) וקם שאון וגו׳ כשוד שלמן (הושע י׳ י״ד) עתה ירע לנו (ש״ב כ׳ ו׳) ואיש משך בקשת דד״ה (ד״ה ב׳ י״ח ל״ג) הפוך ידך דמלכים (מלכים א׳ כ״ב ל״ד), כי לא יוכלו לעשותו (ד״ה ב׳ ל׳ ג׳) כל אשר תמצא ידך (קהלת ט׳ י׳). וכל פסק דדרגא דכוו׳ כגון המול | ימול (לעיל י״ז יג) ואפילו אין בין המשרת לתביר לא חטף ולא מלך כמו כן הוא דרגא כמו אחשורש | מס (אסתר י׳ א׳) ואם יש ביניהם מלך וחטף פתח או מלך וחטף סגול הרי הם נחשבים כמלך וישרת דרגא כמו אשר קנה יעקב׳ (יהושע פ״ד

ל״ב

אֲמַר הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם דִּי אֲנָא עָבֵיד׃ וְאַבְרָהָם מֶיהֱוָא יְהֵוֵי יח
לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ אֲרֵי גְלֵי־קֳדָמַי יט

ג' רמב"ן יְדַעְתִּיהּ

בדיל

שום שכל

ל"ב) כתן אלהים (קהלת א' י"ג). ואם תהי' התיבה אשר בה התביר במתג וחטף כגון לרי לפני חטף המכיע או חולם לפני חטף שהוא מתוג או קמץ לפני חטף מתוג. אז יהי' המשר' מרכא במקו' המתג בתיב' התביר כגון ..... שֹׁמְרִים. בידו ...... (מיכה א' י"ד) אבל אם הוא ה"פ אין משרתו מרכא בתיבתו במ"ג וסי' לכן הכנא ואמרת ות על ר על ספת (יחזקא' ל"וג') אל תלחמו (ד"ה ב' י"ג י"ב) וידרוש יחזקי' על הכהנים (ד"ה ב' ל"א ט') עכ"ל והמדקדק רז"ה בספרו שערי זמרה הרבה להקשות על מכין הי"ג באמרו כד כחית למכילא איכן כ"א י"ב, ועוד קשה שבעל המסרה הזאת מנה הפוך ידך דד"ה וגם דמלכים ובהדי' כמסר בפ' שמיני הפוך ידך דמלכים ודד"ה עם ו' זוגין מתהלפין בטעמ' חד בדרג' וחד במאריך וסי' וכו' שמעת מניה שאין שניה' בדרג', לכן אמר רז"ה הנזכר שיש להנכים שנים אחרים והם שה תמים (שמות י"ב ה') ונתן ה' לכם בשר (במדבר י"א י"ח) עכ"ל. ואישתבש גם כשתבש, כי שנים אלה במרכא בס"מ ובמקרא כ"י של כ"ד גם במקרא עם מנחת שי ונתן ה' לכם במרכא, אבל שה תמים גם שם נדפס בדרגא בשיבוש וכבר כתבתי לעיל י"ב כ' כי בפירוש אתמר שה תמים בכלל המאריכין במשפטי הטעמים, ולכן שניהם במרכא בלי ספק, וא"ת א"כ איפוא איה י"ג והלא איכן כ"א י"א במספר? כלך אצל מסרת בן אשר ותמצא שם עוד שנים והם אשר ברכו (ישעי' י"ט כ"ה) הרבע מאות איש נער (ש"א ל' י"ז) וכמסר עליו במס"ק י"ג מילין וא"כ הווין להו י"ג על כנון, ובענין הספק איזה הוא הפוך ידך בדרגא אי דמלכים אי דד"ה? גם זאת באר בן אשר בפירוש ואמר הפוך ידך דד"ה עכ"ל כשמע מני' כי הך דמלכים במרכא, ובסוף המסרה הזאת הוסיף בן אשר ואמר וז"ל וכל דקדים לאדכרא לעולם בשילא (הוא דרגא) ככתב ונקרא כגון לוה ה', דבר ה', עכ"ל, וכ"כ במסרת כל דסמך לאדכרה בדרג', וכ"כ ר"א הלוי בטוב טעם פרק ה' כאשר השם המיוחד הוא בתביר המשרת שלפניו תמיד בדרגא אפילו אין ביניהם רק נקודה אחת במו הרחיב ה' לנו (ראשית כ"ו) וכו'. אמנם קשה מה שמנה בהדייהו אשר ברכו, והלא הוא בדרגא כדין בעבור הרי"ש שהוא במ"פ בכל המדויקים וכמשפט לשון ברכה שהטעם בבך, ואפשר שאיננו הך דישעי' כי הפסוקי' בלתי מסומנים בספרו ואנכי לא מצאתי כי אם הך. **ועצום** מ"ו, וכל ליש' דעלום באו' דכו' מלא. **ונברכו בו**, עי' מ"ש, גם מה שכתבתי לעיל ז' ח' בשם הנקדן. **גוי**, מ"ו וכל או' דכו': (יט) **ידעתיו**, מ"י. **בניו**, כל או' מ"י בר מן ב' דכתיבין בנו וקרין

בניו

רשי

שלא מדעתו אני נתתי לו את הארץ הזאת וה' כרכין הללו שלו הן שנ' גבול הכנעני מצידון בואכה סדומה ועמור' וגו' קראתי אותו אברהם אב המון גוים ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: (יח) ואברה' היו יהי', מ"א זכ"ל הואיל והזכירו ברכו. ופשוטו וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: (יט) כי ידעתיו, לשון חבה כמו מודע לאישה

רות

רשבם

מה שאני רוצה להפוך את סדם ואני יודע שבניו ישמרו דרך ה' ויזכו להביא אליהם את אשר דבר לאברהם לתת להם את ארץ כנען ואלו העיירות מנחלת בניו הם כדכתיב בגבול בני כנען בפרשת נח ויהי גבול הכנעני מצידן באכה גררה עד עזה באכה סדמה ועמורה אדמה וצביים עד לשע, ואיך אחריב קרקע שלו וקרקע בניו שלא מדעתו:

ויאמר

מפורש

אני! והס"א לתימה והוא פתוח עיין שום שכל: (יח) **ונברכו** בו, מפורש לעיל י"ב ג' עיין עליו: (יט) **כי ידעתיו**, ולא אמר הכרתיו, לפי שההכרה פועל

וְשָׁמְרוּ֙ דֶּ֣רֶךְ יְהוָ֔ה לַעֲשׂ֥וֹת צְדָקָ֖ה וּמִשְׁפָּ֑ט לְמַ֗עַן הָבִ֤יא
כ יְהוָה֙ עַל־אַבְרָהָ֔ם אֵ֥ת אֲשֶׁר־דִּבֶּ֖ר עָלָֽיו׃ וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֗ה
זַעֲקַ֛ת סְדֹ֥ם וַעֲמֹרָ֖ה כִּי־רָ֑בָּה וְחַ֨טָּאתָ֔ם כִּ֥י כָבְדָ֖ה מְאֹֽד׃
כא אֵֽרְדָה־נָּ֣א וְאֶרְאֶ֔ה הַכְּצַעֲקָתָ֛הּ הַבָּ֥אָה אֵלַ֖י עָשׂ֣וּ ׀ כָּלָ֑ה
ואם

מנחת שי

(כ) **כי רבה,** הכ"ף והבי"ת דגושה: (כא) **הבאה,** חד מן ג' מלעיל על פי המסרת

שום שכל

בניו וסי' ויתנהו ה' אלהינו לפנינו ונך אותו ואת בניו. ואת בנו לא ידע כי שמרו אמרתך. **ביתו,** כל אור' מ"י. **הביא,** כל הביא באו' מ"י ואל"ף בסוף תיבותא: (כ) **רבה,** הבי"ת דגוש והנגינה ברי"ש והוא קמץ עיין מפורש. **וחטאתם,** כל חטאתם מ"א כתיב: (כא) **ארדה נא,** הריש בשוא ופתח, א"ת. וכתב בן אשר כלל גדול וז"ל, כל לשון ירידה והליכה, אם לדגשה סמוכה, בפתחא ערוכה, בלשון לא כרוכה, כגון ארדה נא, אלכה נא, עכ"ל. ודוגמתו נלכה נא, שמות ג' י"ח וה' ג'. וכן בכל הדומים להם הרי"ש או הלמ"ד בשו"א ופת"ח אם הם סמוכים למלה זעירא כדגשת בראשה, ועי' מ"ש אצל אמלטה נא לקמן י"ט כ'. **הכצעקתה,** הה"א מתוג מבחון במקרא כ"י עי' פסוק י"ז. **הבאה,** ג' מלעיל ע"פ המסרה, דין ולהלן מ"ו כ"ז, ואיוב ב' י"א.

עשו כלה

רש"י

(רות ב') הלא בועז מודעתנו (רות ג') ואדעך בשם (שמות ל"ג י"ז) ואמנם עיקר לשון כלם אינו אלא לשון ידיעה שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו. ולמה ידעתיו למען אשר יצוה לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי, ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון. יצוה לשון הווה כמו ככה יעשה איוב (איוב א'). למען הביא, כך הוא מצוה לבניו שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו' על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם למדנו כל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת: (כ) ויאמר ה', אל אברהם, שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו. כי רבה, כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת אבל זה טעמו למעלה ברי"ש לפי שמתורגם גדלה כבר כמו שפירשתי ויהי השמש באה, הנה שבה יבמתך: (כא) ארדה נא, למד לדיינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה, ד"א ארדה נא לסוף מעשיהם, הכצעקתה, של מדינה. הבאה אלי עשו, וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם. ואם לא יעמדו במרדן אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מצינו במקום אחר ועתה הורד עדייך מעליך (שמו' ל"ג) ואדעה מה אעשה לך. ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה כדי להפרידה תיבה מחברתה ורבותינו דרשו הכצעקתה צעקת ריבה.

רשב"ם

(כ) ויאמר ה', המלאך לאברהם, שלוחים הללו אני שולח בשביל זעקת סדום כמו שאמר למעלה ואנשי סדום רעים וחטאים: (כא) עשו כלה, פסק יש בנתיים. להפריד את הדבר כלומר אם כן עשו אעשה אותם כלה

מפורש

החוש והידיעה פועל השכל, גם הוא לשון אהבה כמבואר ברש"י. למען אשר יצוה וגו', ולמה ידעתיו למען אשר יצוה, לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי, ואם תפרשהו כתרגומו יודע אני בו שיצוה את בניו וגו' אין למען נופל על הלשון,

רש"י

בדיל די פקיד ית־בנוהי וית־אנש ביתיה בתרוהי ויטרון אורחן דתקנן
קדם־יי למעבד צדקתא ודינא בדיל דייתי יי על־אברהם ית־דמליל
עלוהי: ואמר יי קבילת סדום ועמורה ארי סגיאת וחובתהון ארי כ
תקיפת לחדא: איתגלי־כען ואידון הכקבלתהון דעלת לקדמי עבדו כא
אעביר

מפורש

רש"י. ויפה אמר החכם המבאר כי גם לפי' רש"י מלת למען קשה, כי הנראה אף ששתי המלות הוראתן הסבה עם כל זה יש הבדל ביניהם שתיבת בעבור תורה על הסבה הפועלת ותיבת למען על הסבה התכליתית והוא כמו כדי בלשון חז"ל ולפי פירש"י הכוונה לתת סבה פועלת המביאה על האהבה אהבתיו בעבור שיצוה ואין זה מהוראת למען וכו' עכ"ל. וכדי לתקן הלשון למען וליישב הפסוקים על אפנם נראה כי ואברהם הי' יהי' וגו' מחובר עם כי ידעתיו כלומר ואברהם יהי' לגוי גדול לפי שידעתיו והוא חביב בעיני, ואחרי שיהי' לגוי גדול ועצום מן הראוי שלא נכסות ממנו את אשר אני עושה בסדום למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו שישמרו דרך ה' וגו' ולא יהיו כסדום ובנותי', והתכלית האחרון המכוון הוא למען הבית ה' על אברהם את אשר דבר עליו להיות לו לאלהים ולזרעו אחריו: (כ) ויאמר ה', אל אברהם. עיין רש"י ורשב"ם. זעקת סדום ועמורה, זעקת העשוקים אשר יזעיקו. כי רבה, גדלה. והוא פעל עבר לנסתרת מגזרת רבב, ולכן הנגינה מלעיל ונקמץ בעבור האתנח אבל כי רבה רעת האדם (לעיל ו' ה') פועל בינוני הוא ולכן הנגינה בו מלרע, כן פירש"י, וכן נכון, והרש"ד המבאר טען עליו ואמר ותמהני שלא דינה להיות מלעיל בעבור הפתח שנשתנה לקמץ וכו', ולא שם על לב כי הבינוני לא ישתנה לקמץ לעולם לסבה הזאת בעצמה, וכ"כ הראב"ע מאזנים דף כ"ח ב', משפט בעלי הכפל בלשון רבים מבנין הקל, שהוא פעל להיות כמו בבי משערות ראשי (תילי' ס"ט ה') מלרע, ובמקום המוכרת, מעת דגנם ותירושם רבו (תילי' ד') ואיננו בן כי בבה היא (אסתר א' כ') עם זעקת סדום ועמורה כי רבה כי כל מלה שהיא מלרע היא תאר השם ואשר היא מלעיל פועל עבר בכל מקום: (כא) ארדה נא, [איך וויל איך העראבגאהן], לפי פירוש הרשב"ם שהמלאך הגדול דבר זאת יהי' הענין
כפשוטו

תועלות

הסבה בשאיננו ראוי שיעלים מאברהם סודעת הרע אשר רצונו לעשות לאנשי סדום והנמשכים להם בעבור התכונה אשר היתה בו להשגיח בזולתו באופן שלם כדרך שידרכם אל השלמות כי זה ממה שיביא אותו להשתדל בהצלת אלו האנשי' כפי הראוי ולולי כי כבר התבאר לאברהם מרוע תכונתם שלא יתכן בהם שישובו ממעשיהם הרעים הי' קורא להם שישובו לשם וישוב מעליהם חרון אפו אבל מפני שהתבאר לו שלא ירפאו מחלי מדותיהם הפחותות התפלל לשם יתברך ובקש ממנו להצילם בתכלית מה שהיה אפשר לו מן התפילה עליהם:

התועלת הע"ו

כב וְאִם־לֹא אֵדָעָה׃ וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה
כג וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה׃ וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר
כד הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־רָשָׁע׃ אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם

בתוך

מנחת שי

המסרת: (כב) **ואברהם** עודנו עומד לפני ה', זהו אחד מן י"ח תיקון סופרים, והי' לו לומר וה' עודנו עומד לפני אברהם אלא שכינה הכתוב, ב"ר פ' מ"ט וש"ר פ' מ"א, וילמדנו פ' בשלח, וש"ט מזמור י"ח ומסרת ורש"י והוא שאמרו בירושלמי פרק ג' דבכורים ובויקרא רבה פ' ל"ה אני הוא שקיימתי מצות עמידת זקן תחלה, ועוד אבאר ענין זה על תשלומו בזכרי' ב' בסייעתא דשמיא: (כג) **האף**, הה"א בפתח בס"מ כ"י, וכן הב' שבסמוך:

הזה

שום שכל

עשו כלה, פסק ביניהם: (כב) **עודנו**, מ"ו וכל לי' באו' דכו': (כג) **האף**, בשניהם הה"א בפתח ומתוג. מבחון כאברהם האף אמנם לעיל פסוק י"ג: (כד) **צדיקם**, כל צדיקם הצדיקם באורי' מ"י קדמאה וח"י בתראה כתיב במ"א מלא דמלא בתרין יודין

רש"י

ריבה אחת שהרגו מיתה משונה על שנתנה מזון לעני במפורש בחלק: (כב) ויפנו משם, ממקום שאברהם ליוום שם. ואברה' עודנו עומד לפני ה', והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקב"ה בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה והי' לו לכתוב וה' עודנו עומד על אברהם אלא תיקון סופרים הוא זה, (עיין מפורש): (כג) ויגש אברהם, מצינו הגשה למלחמה ויגש יואב וגו' (שמואל א' ז') הגשה לפיום. ויגש אליו יהודה, והגשה לתפלה ויגש אליה הנביא (מלכים א' י"ח). ולכל אלה נכנס אברהם לדבר קשות ולפיוס ולתפלה. האף תספה, הגם תספה ולתרגום של אונקלוס שתרגמו לשון רוגז כך פירושו האף ישיאך שתספה צדיק עם רשע: (כד) אולי יש חמשים צדיקים, עשרה צדיקים לכל

כרך

רשב"ם

כלה: (כב) עומד לפני ה', לפני המלאך לבקש פניו: (כג) תספה, תכלה, כדכתיב אספה עלימו רעות חצי אכלה בם (דברי' ל"ב כ"ג), אכלה כפל לשון של אספה: (כד) בתוך העיר, סדם,

ומלך

מפורש

כפשוטו כי אצלו שייך הפעלה וידיעה כפי קבלתו מהאל יתעלה וכ"כ מהר"י אברבנאל. והחכם ספורנו פירש, ארד לסוף תכלית רשעם שהוא מוכן לצאת מרעה אל רעה כענין הבה נרדה ונבלה שם כמו שהתבאר למעלה, ועיין מה שכתבנו לעיל ה' כ"א. וכבר פירשתי לעיל י"א ה' שמדרך העברים להוסיף ה"א בסוף הפעלים בשלמים וחסרים ונחים, כי בלא תוספת תאמר אֵרֵד, ובעבור התוספת נשתנה נקו' הרי"ש לשוא נע וכן נרדה ונבלה שם, לעיל י"א ז', וכמוהם נלכה אלכה, אדעה, ודומיהם וכולם מלרע, אכן בהפסק יאמר ישוב הנק"ו לאיתנו ומלעיל, וְאֵלֵכָה (לקמן ל' כ"ו) נסעה וְנֵלֵכָה (לקמן ל"ג י"ב), אבל מן אֵדְעָה תאמר בהפסק ואם לא אֵדָעָה כי בלא התוספת הי' אֵדַע בפתח ונשתנה עתה לקמץ כמשפט, ועי' שום שכל. והראה הכצעקתה הבאה אלי עשו [אונד וויל זעהן, ווען זיא זא געטהאן האבן,

וויא

אַעְבֵּיד עִמְּהוֹן גְּמִירָא אִם־לָא תַּיְבִין וְאִם־תַּיְבִין לָא אֶתְפְּרַע: וְאִתְפְּנִיאוּ כב
מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּא וַאֲזַלוּ לִסְדוֹם וְאַבְרָהָם עַד־כְּעַן מְשַׁמֵּשׁ־בִּצְלוּ קֳדָם יְיָ:
וּקְרִיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵי זַכָּאָה עִם־חַיָּבָא: מָאִים אִית חַמְשִׁין כג כד

זכאין

מפורש

וויא דאז געשרייא פֿר מיך געקאממן], הה"א של הכצעקתה כה"א המכסה המפורש לעיל, והכ"ף הוא כ"ף הדמות והספוק (עיין מ"ש שמות י"א ד' אצל כחצות הלילה), וה"א אחרונה במפיק לכינוי נקבה נסתרת ועניינו הצעקתה של המדינה. הבאה, פעל עבר כי הנגינה מלעיל, ולא כן כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה (לקמן מ"ו כ"ו) כמבואר שם באר היטב בפירש"י ז"ל. וכבר הזכרתי שנמצא ה"א הדעת עם פעלים עוברים בכל הבניינים זולת בנין הדגוש, ובכל הגזרות, אבל לא מצאתיו עם פעלים עתידים כלל. כלה [פֿערדערבן איבר זיא], לשון כליון וכן ת"א ועי' רש"י ורשב"ם, ולדבריהם שם דבר הוא ע"מ שָׁנָה שָׂדֶה ועיין מה שפירשתי בפ' בא (שמות י"א א') על כשלחו כלה גרש. ואם לא אדעה [וואָ אבר ניכט, זא וויל איך פֿערשטעהן], י"מ אדעה, ארחם דוגמת וידע אלהים (שמות ב' כ"ה), וי"מ אדעה מה אעשה להם ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם, והודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה יפקד עונם וישפוט עליהם: (כב) אברהם עודנו עומד לפני ה', עיין פי' רשב"ם, ורש"י אמר שהוא תיקון סופרים, ועיין מנחת שי, והכוונה בתיקון סופרים לא שהם שינו ותקנו ח"ו אלא שהם דקדקו ופירשו שהם כינויים, וכ"כ בעל הליכות עולם בשם הרשב"א ז"ל, גם בעל העיקרים במאמר ג' פרק כ"ג אמר ככה, מה שאמרו רז"ל על קצת תיבות שהם תיקון סופרים אין הכוונה לומר ששנה שום אדם דבר ממה שבתורה חלילה, שאין אדם בעולם שיזייף ספר שיאמר אני זייפתי או תקנתי כך וכך ואיך יאמרו הם תיקון סופרים הוא זה, אבל הכוונה לומר שלפי ענין משך הפרשה הי' ראוי להיות כן ומה ששנה הכתוב לא היה אלא כסופר המתקן דבריו דרך כבוד כלפי מעלה וכו' ע"ש, ומה שביאר על התיבות המנוקדות בתורה, תמצא לקמן (י"ט ל"ג) אצל ובקומה: (כג) האף תספה [ווירסט דוא וואהל הינריכטן], הגם תכלה, עיין רש"י ורשב"ם, ומפורש לעיל ג' א': (כד) אולי [פֿיעלייכט], מלת ענין נופלת על הספק ומשקלו חֻשַׁי הארכי (ש"ב י"ו י"ו) והיו"ד כדמות יסוד בו לא לכינוי, והוא לשון שמא הידוע בדברי רז"ל, עי' פירש"י לקמן כ' ט"ו. אבל לו ישטמנו. ונראה כי

שם

תועלות

התועלת הט"ו הוא בדעות, והוא שהשגחת השם יתעלה תדבק באדם מפני שמרו דרך ה' ועשות צדקה ומשפט עד שיהי' שלם במדות ובדעות, ולזה נתן בסבת השגחת השם יתעלה בזרע אברהם היותם שומרים דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, וכבר התבאר אמתת זה הספור בג' ממלחמות ה' ובבאורנו לספר איוב:

התועלת הט"ז

בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים
כה הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ׃ חָלִלָה לְּךָ מֵעֲשֹׂת ׀ כַּדָּבָר הַזֶּה
לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ

מנחת שי

(כה) **הזה**, דגש בזי"ן:

העיר

שום שכל

יודין וסי' ויסלק דברי צדיקי': (כה) **חללה**, ב' בפסוק

השפט

רשי

כרך וכרך כי ה' מקומות יש: (כה) חלילה לך, ואם תאמר לא יצילו הצדיקי' את הרשעי' למה תמית הצדיקי'.

חלילה

רשבם

ומלך סדם היה ראש לכל המלכיות שבמקום ההוא: (כה) השופט כל הארץ, שמלך כאן

לא

מפורש

שם דבר אולת ממנו, והמספק לכל הדברים נקרא אויל [צווייפלער], וידענו כי הי' כת יון החכמים הנקראים בלשונם [סקעפטיקר] והם אשר כחשו המדעים גם כחשו המוחשות ואמרו כי אין אמת לשום דבר כלל לא לידוע ולא למוחש, וכבר הזכירם רבינו סעדי' הגאון בספרו האמונות והדעות מאמר א', ואלה הם הנקראים אוילים באמת. האף תספה וגו', כתב החכם רש"ד המבאר וז"ל יש להפליא על הסתירות הנמצאות בתפלתו זאת, כי מתחלה התפלל שלא להמית צדיק עם רשע, ואח"כ הוסיף להתפלל שיצילו הצדיקים גם את הרשעים ועדיין לא נענה על הראשון ובפסוק השלישי חזר על הראשון להתפלל רק על הצדיקים, ורש"י כתב בפסוק וז"ל, חלילה לך, וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים עכ"ל, הנה לא יישב רק סתירת הפסוק הב' עם הג' אך סתירת הא' עם הב' במקומה עומדת, איך יתחיל המתפלל בקטנה וטרם שיענוהו יסיים בגדולה ויבקש חסד גדול מן הראשון, הלא לכן נזהר מזה כי לא התפלל אולי יחסרון וגו' עד שנענה על הראשון וכו' כי הצריך בזה ליישב ספקותו ביד חזקה עיין עליו, ונראה כי גם הרב ר"א מזרחי הבין כן דברי רש"י כמו שהבינם רש"ד ולכן גם הוא יצא לפרשם בדרך רחוקה, ואנכי אראה ואתפלא כי המעיין היטיב בדברי רש"י ז"ל יראה כי פירושו צלול וברור והכתובים מבוארים, כי באמת לא התפלל אברהם בתחלה כ"א שלא להמית צדיק עם רשע וזה שאמר האף תספה צדיק עם רשע, לשון יחיד שאפילו צדיק אחד אין לסוף עם הרשע, ובפסוק השני הוסיף להתפלה ולחזק בקשתו זאת באומרו אולי יש חמשים וגו' כלומר הלא יתכן שימצאו שם חמשים אשר מן הראוי שיצילו את כולם, האף תספה, כלומר ואף אם נניח כי כן מדתך (אף שזה דבר זר ונפלא) שתספה ולא תשא למקום וגו' חלילה לך מעשות כדבר הזה הנזכר למעלה בפסוק ראשון להמית צדיק עם רש"ע וגו' ולכן חזר ואמר חלילה לך השופט וגו' להגדיל התמיה

כי

זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצִי וְלָא־תִשְׁבּוֹק לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין
כה דִּי בְגַוָּהּ׃ קוּשְׁטָא אִינוּן־דִּינָךְ מִלְּמֶעְבַּד ׃ כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְשֵׁיצָאָה זַכָּאָה
עִם־חַיָּבָא וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּבָא קוּשְׁטָא אִינוּן־דִּינָךְ דְּדָאִין כָּל־אַרְעָא כ״י הֲרַיִן
לא

מפורש

כי כבר התפלל על ההנחה שהנית שלא יצילו הצדיקים את הרשעים, אבל שלא יצילו גם את עצמם ודאי שזה הוא הפלא ופלא. וטעם האף תספה, האף שתספה, וכבר פירשנו לעיל י"ז י"ז שיפול ה"א הדעת על תמוה' מתקיימת ע"ש. וזה שאמר רש"י בנותק לשונו, חמשים צדיקים, י' צדיקים לכל כרך וכרך חמשה מקומות יש (וראוי שיצילו כולם) וא"ת לא יצילו הצדיקים את הרשעים למה תמית הצדיקים, עכ"ל. והאי וא"ת לא יצילו וכו' הוא ביאור אל האף תספה ולא תשא וגו', ולמה תמית הצדיקים הוא ביאור אל חלילה לך מעשות כדבר הזה וגו' ואינם מדברי הרב מדעת עצמו כמו שחשבו החכמים הנזכרים, וזה ברור והכתובים מבוארים מבלי לחץ כלל. ושיעור הכתובים כך הוא לדעתי, אולי יש וגו' כלומר אולי ימצאו חמשים צדיקים אזרחים ולהם ישות בתוך העיר ההם בה ואף שתספה ולא תשא למקום ההוא אף לא למען הצדיקים כלומר לתכליתן כי איככה יראו באבדן מולדתם ולא ירע לבבם? מ"מ חלילה לך וגו', והיתה אליו תשובת השם כי לא לבד למען הצדיקים כי אם גם בעבורם ישא לרשעים אף שאינם לא ממשפחתם ולא מתושביהם כי אם ימצאו שם דרך הזדמן בלבד, ולא לבד העיר אשר הצדיקים בתוכה כ"א לכל המקום כלומר לכל יתר המקום והיינו לכל המקומות, ואולם הזכיר סדום כי יש לחשוב שבה ריבוי הצדיקים יותר מבזולתה כי היא הגדולה ולכן הוסיף ואמר בתוך העיר להורות כי סדום לאו דוקא, אלא אפילו עיר אחרת וטעם בתוך העיר, או בתוך העיר שימצאו שם תהי' איזה שתהי' ונשאתי לכל המקום בעבורם, וזה פשט כהה ומתקבל: (כה) הלילה לך [עס איזט דיינר אונווירדיג], חולין הוא לך, והוא תמורת הקדושה. והי' כצדיק כרשע, כאשר יתחברו שני כפי"ן היא דרך קצרה והטעם והי' הצדיק כרשע והרשע כצדיק, וכן כי כמוך כפרעה (לקמן מ"ד י"ח), כעמי כעמך
מ״א

תועלות

התועלת הט"ז הוא בדעות, והוא ללמדנו מידיעת השם יתעל' הדברים דבר נפלא נעלם מכל הקודמים אשר הגיעו אלינו דבריהם והוא שמה שידע השם יתעלה מהפעולות אשר בזה העולם השפל הוא דבר זולת מה שיעשוהו האנשים וזה שהוא ידע מעשה האנשים הראויים לפי מה שהוכן להם מיום הבראם מפאת הגרמים השמימיים אשר שם השם יתע' אותם משגיחים השגחה כללית באישי המין האנושי והנה הבחירה האנושית מושלת על זה הסדור המסודר בפעולותיה' מפאת הגרמי' השמימיים ולזה יתכן שיהי' מה שיעשהו האנשי' זולת מה שידע השם יתע' מסדור פעולותיהם וזה כי הוא ידע פעולותיהם מהצד אשר אפשר בהם הידיעה והוא הצד אשר הם בו מסודרות ומוגבלות ואולם הצד אשר הם בו אפשריות

כו הֲשֹׁפֵט֙ כָּל־הָאָ֔רֶץ לֹ֥א יַעֲשֶׂ֖ה מִשְׁפָּֽט׃ וַיֹּ֣אמֶר יְהֹוָ֔ה אִם־
אֶמְצָ֥א בִסְדֹ֛ם חֲמִשִּׁ֥ים צַדִּיקִ֖ם בְּת֣וֹךְ הָעִ֑יר וְנָשָׂ֥אתִי לְכָל־
כז הַמָּק֖וֹם בַּעֲבוּרָֽם׃ וַיַּ֥עַן אַבְרָהָ֖ם וַיֹּאמַ֑ר הִנֵּה־נָ֤א הוֹאַ֙לְתִּי֙
כח לְדַבֵּ֣ר אֶל־אֲדֹנָ֔י וְאָנֹכִ֖י עָפָ֥ר וָאֵֽפֶר׃ א֠וּלַי יַחְסְר֞וּן חֲמִשִּׁ֤ים
הַצַּדִּיקִם֙ חֲמִשָּׁ֔ה הֲתַשְׁחִ֥ית בַּחֲמִשָּׁ֖ה אֶת־כָּל־הָעִ֑יר וַיֹּ֗אמֶר
כט לֹ֣א אַשְׁחִ֔ית אִם־אֶמְצָ֣א שָׁ֔ם אַרְבָּעִ֖ים וַחֲמִשָּֽׁה׃ וַיֹּ֨סֶף ע֜וֹד

לדבר

מנחת שי

(כו) **העיר**, באתנח: (כח) **אולי**, בתלשא אחד לבד בראש התיבה:

ויאמר

שום שכל

בפסוק וחסרים יו״ד ושארא חלילה מלאים. **לך**, הלמ״ד דגוש. ועיין לעיל ג׳ י״א. **מעשת**, ח״ו ודכו׳ וירד מעשת החטאת, הדין ב׳ ח״ו ושאר

אוי׳ מלאים. **להמית**, מ״י וכל אוי׳ דכוותי׳ ודכו׳ לבלתי המית אותו. **השפט**, ח״ו וכל ליטנא דשפט באו׳ חסר דכותי׳, ובכל ספריכו הוא בפשטא ובכ״י במוכח: (כו) **ונשאתי**, כולהון עלאים אלף כתיבין, והנגינה מלעיל, וזה הכלל כל פעל עבר לנוכח ולמדבר מבנין הקל מפעלי ל״ה ול״א מלעיל אף עם ו׳ בראשם, בר מן א׳ מלרע ואפית אותה (ויקרא כ״ד ה׳) ושכים פלוגתא בן אשר ובן נפתלי והם והכית את המלקות (במדבר ל״א כ״ז), ועשית עטרות (זכרי׳ ו׳), לבן נפתלי מלרע ולבן אשר מלעיל, מכלול דף ו׳ ב׳: (כז) **הואלתי**, תרין באברהם ותרויהון מ״ו כתיבין: (כח) **יחסרון**, מ״ו. **התשחית**, מ״י וכל תשחית באו׳ דקרי חי״ת דידי׳ בחירק מ״י דכו׳, וכולהון קרי חירק בר נון א׳ דקרי בצרי וחסר וסי׳ אל תשחת עמך, דואתפלל אל ה׳. **אשחית**, מ״י וכל אוי׳ דכו׳ מלא: (כט) **ויסף**, כל אוי׳ ח״ו כתיב

בר

רשי

חלילה לך, חולין הוא לך יאמרו כך היא אומנותו שוטף הכל צדיקים ורשעים כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה.

רשבם

(כו) ויאמר ה׳, המלאך:

כי

כדבר הזה, לא הוא ולא כיוצא בו. חלילה לך, לעולם הבא. השופט כל הארץ, נקוד בחטף פתח ה׳ של השופט לשון תמיה וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת: (כו) אם אמצא בסדום וגו׳, לכל המקום ולכל הכרכים לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם תלה בה הכתוב. הואלתי, רציתי כמו ויואל משה. (ואנכי עפר ואפר, וכבר הייתי ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר על ידי נמרוד לולי רחמיך אשר עמדה לי): (כח) התשחית בחמשה, והלא הן ט׳ לכל כרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם: (כט) אולי ימצאון שם ארבעים, וימלטו

ד׳

מפורש

(מ״א כ״ב ד׳), כחשכה כאורה (תילים קל״ט י״ב). חלילה לך, הלמ״ד בקמץ בעבור הטעם זקף קטן שעליו כמו שהשכלתיך לעיל ג׳ י״א בשום שכל. השופט כל הארץ [ואז

דער

כ״י בְּרַם

כו לָא יַעֲבֵיד דִּינָא׃ וַאֲמַר יְיָ אִם־אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא
כז וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל־אַתְרָא בְּדִילְהוֹן׃ וַאֲתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא־כְעַן אַסְגֵּיתִי
כח לְמַלָּלָא קֳדָם־יְיָ וַאֲנָא עֲפַר וּקְטַם׃ מָאִים יַחְסְרוּן מֵחַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא
הֲתְחַבֵּל בְּחַמְשָׁא יַת־כָּל־קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּל אִם־אַשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין
כט וְחַמְשָׁא׃ וְאוֹסֵיף עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין

ואמר

מפורש

דער ריכטער דער גאנגן ערדע], הה״א לתימה והתמי׳ היא בלא יעשה משפט, עיין רש״י: (כו) אם אמצא בסדום, דרך מליצה והזדמן אף שאין להם ישות בעיר ונשאתי לכל המקום בכלל בעבורם ובסבתם ואין צורך למענם. ונשאתי [זא וויל איך פֿרגעבן], כמו נושא עון (שמות ל״ד ו׳) לשון סליחה: (כז) הואלתי, מבנין הפעיל מגזרת יאל, וכן ויואל משה (שמות ב׳ כ״א) והוא לשון רצון וי״א לשון התחלה. ואנכי עפר ואפר, ולא ירדתי עדיין לסוף כוונת דברי תשובתך: (כח) יחסרון, עתיד מבנין הקל והיוד בפתח בעבור האי״ת דוגמת ויחדלו לעיל י״א ח׳, והנו״ן שבסוף נוסף כמשפט הלשון להוסיף נו״ן בסוף פעלים עתידי׳ ועוברים וכן אולי ימצאון דלקמן, וכן צקון לחש (ישעי׳ כ״ו) אשר לא ידעון (דברי׳ ח׳ י״ו) ועוד רבים, ופעמים יבליעו הנו״ן בדגש כמפו׳ לעיל ג׳ ט׳, ושימוש לשון חסר במקרא כבר באר הראב״ע בפירושו לקהלת ו׳ ב׳ וז״ל שם, מלת חָסֵר ומלת מָלֵא על דרך אחת, והם שתיהן מן הפעלים העומדים אע״פ שצריכין סמיכה, והענין כשיאמר האומר חסר הוא פלוני צריך שיוסף לבאר חסרונו אם מחכמה אם ממון אם מגדולה. הלא תראה, חֲסַר משוגעים אני (ש״א כ״א י״ו) והוא סמוך וענינו חסר אני ממשוגעים, וכן מלא ימים (ירמי׳ ו׳ י״א) וכן ואיננו חָסֵר מכל תאות נפשו (קהלת ו׳ ב׳), והוא בבנינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים (תלים ח׳ ו׳) שמתו חסר מעט מאלהים, וטעם האומר כי הוא יוצא לשנים פעולים, ונמצא הכבד הנוסף והממעיט לא החסיר (שמות ט״ז י״ח) ענינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף עכ״ל, ולכן טעו האומרים בברכת המזון לא חִסַּר לנו ואל יְחַסֵּר לנו כי לא יתחבר לשון חסרון בבנין הכבד עם למ״ד השימוש כ״א בבנין הקל כמו די מחסורו אשר יחסר לו (דברים ט״ו ח׳) ולכן הגירסא הנכונה לא חָסַר לנו ואל יֶחְסַר לנו, ושניהם נופלים על המזון האמור אחריהם. ובעל ויעתר יצחק הגיה חָסֵר בצרי מקום פתח בעבור שמצא לא חָסֵרוּ (נחמי׳ ט׳ כ״א) והנה שכח כי כל דָּבֵק שבמקרא פתח, ובהפסק דָּבֵקָה (איוב י״ט כ׳) דָּבֵקוּ (שם מ״א ט״ו) וכן כל חָבֵל פתח אף שבהפסק הרבים הוא חָבֵלוּ וכמוהם כל אָבֵל שָׁבֵח פתח ובהפסק צרויים, ולא מצאנו כ״א זָקֵן חָפֵץ ומעטים שהם בצרי שלא בהפסק ונראים פעלים עוברים, ואינם באמת כ״א תארים לעיקר מדקדק לשון עברי, ולקמן בפ׳ וארא אצל כבד לב פרעה (שמות ז׳ י״ד) אפרש בטוב ענין שני המשכילים האלה איך שוגתו ויזכנו אם יגזור השם בחיים:

לְדַבֵּ֤ר אֵלָיו֙ וַיֹּאמַ֔ר אוּלַ֛י יִמָּצְא֥וּן שָׁ֖ם אַרְבָּעִ֑ים וַיֹּ֙אמֶר֙ לֹ֣א
ל אֶֽעֱשֶׂ֔ה בַּעֲב֖וּר הָֽאַרְבָּעִֽים׃ וַ֠יֹּאמֶר אַל־נָ֞א יִ֤חַר לַֽאדֹנָי֙
וַאֲדַבֵּ֔רָה אוּלַ֛י יִמָּצְא֥וּן שָׁ֖ם שְׁלֹשִׁ֑ים וַיֹּ֙אמֶר֙ לֹ֣א אֶֽעֱשֶׂ֔ה
לא אִם־אֶמְצָ֥א שָׁ֖ם שְׁלֹשִֽׁים׃ וַיֹּ֗אמֶר הִנֵּֽה־נָ֤א הוֹאַ֙לְתִּי֙ לְדַבֵּ֣ר
אֶל־אֲדֹנָ֔י אוּלַ֛י יִמָּצְא֥וּן שָׁ֖ם עֶשְׂרִ֑ים וַיֹּ֙אמֶר֙ לֹ֣א אַשְׁחִ֔ית
לב בַּעֲב֖וּר הָֽעֶשְׂרִֽים׃ וַ֠יֹּאמֶר אַל־נָ֞א יִ֤חַר לַֽאדֹנָי֙ וַאֲדַבְּרָ֣ה
אַךְ־הַפַּ֔עַם אוּלַ֛י יִמָּצְא֥וּן שָׁ֖ם עֲשָׂרָ֑ה וַיֹּ֙אמֶר֙ לֹ֣א אַשְׁחִ֔ית
לג בַּעֲב֖וּר הָעֲשָׂרָֽה׃ וַיֵּ֣לֶךְ יְהוָ֔ה כַּאֲשֶׁ֣ר כִּלָּ֔ה לְדַבֵּ֖ר אֶל־
יט א אַבְרָהָ֑ם וְאַבְרָהָ֖ם שָׁ֥ב לִמְקֹמֽוֹ׃ וַ֠יָּבֹאוּ שְׁנֵ֨י הַמַּלְאָכִ֤ים
שלישי סְדֹ֙מָה֙ בָּעֶ֔רֶב וְל֖וֹט יֹשֵׁ֣ב בְּשַֽׁעַר־סְדֹ֑ם וַיַּרְא־לוֹט֙ וַיָּ֣קָם
לקראתם

מנחת שי

(ל) **ויאמר** אל נא, בתלשא אחד לבד בראש תיבה: (לג) **כלה**, הלמ"ד דגושה: (א) **ולוט ישב**, ישב כתיב אותו היום מינוהו ארכי דיינא, פי' שר דיינים, ב"ר פ' נ', עיין יפה תאר שם סי' ו' ופרשת

שום שכל

בר מן א' מ"ו וסי' ויוסף מלאך ה' עביר ויעמוד במקום. **ימצאון**, מ"ו וכל או' דכו' מ"ו: (ל) **ואדברה** הבי"ת בלר"י בעבור הזקף, ובכל ספרינו גם בכ"י של כ"ד הויו מתוג מצפנים וכן בדומיו אכן לדעת הנקדן כולם מתוגים מבחוץ וכן אמר, וכן כל העידותי העירותי וכו' (כמו שהעתקתי לעיל אבל האך אמכם) ונשתנו ממשפטים, וכן כל אותיות בומ"ל לפני א"ע ואינו מבורר כמו והיה לַאנשים (ש"א ד' ט'), ועלי זקן בא באנשים (ש"א י"ז י"ב), כאהלים נטע ה' כארזים עלי מים (במדבר כ"ד ו'), לעבדים ולשפחו' (אסתר ז' ד'), כי אינו מבורר באיזה אנשי' מדבר, והנה לעבדים הי' ראוי להיות בחירק כמו לשפחות לולי אות ע"ן, אבל המבוררים קמוצים כמו לָאנשים האל (להלן י"ט ח) בחור כָּארזים (שיר ה' ט"ו) וכו', וכל הנקמצים לפני החטף מתוגים מצפני' כדי להפריד בין הקמץ והחטף, וכן כל נַאדבר נַאדברה נַאצוה נַאברה שהוא עתיד הוא פתוחה ומתוגה מבחוץ להראות כי היא במקום שר"א לולי החטף פתח שאחרי' אשר לא יחברו יחד בראש תיבה וכו', אבל נָאצוה את שופטיכם (דברים א' י"ו) נָאדבר אליכם (שם א' מ"ג) שהם עבר נקמצים ומתוגים מצפנים להפריד בין הקמץ והחטף אשר לא יאותו יחד לולי המתג. עכ"ל, ועיין מפורש לעיל ג' ה'. ואע"פ שדבריו דברי טעם ובוודאי דק ואשכח מ"מ לא מלאני לבי להגיה כנגד כל הספרים המגלאים בידינו. **אמצא** שם, בכ"י במקף בלא מרכא: (לב) **ואדברה**, בכ"י בטעם פשטא: (לג) **למקמו**, ח"ו כתיב ודכו' ויושב לבן למקמו, ודכו' למקמו דבלעם (במדב' כ"ד כ"ה) ומסרא עליהון תלתא חסרין ודכו' בלי' אל יצא איש ממקמו, ח"ו כתיב, וכל מקמו בתו' דכו' חסר: (א) **המלאכים**, כל לי' דמלאכים

בתו'

ל ואמר לא אעביד־גמירא בדיל ארבעין: ואמר לא־כען יתקף קדם־דיי נ"י רוגזא
ואמליל מאים ישתכחון תמן תלתין ואמר לא אעביד־גמירא אם־אשכח
לא תמן תלתין: ואמר הא־כען אסגיתי למללא קדם־ייי מאים ישתכחון
לב תמן עסרין ואמר לא אחבל בדיל עסרין: ואמר לא־כען יתקף־קדם־ נ"י רוגזא
דיי ואמליל ברם־זמנא־הדא מאים ישתכחון תמן עסרא ואמר לא אחבל
לג בדיל עסרא: ואסתלק יקרא־דיי כד שצי למללא עם־אברהם ואברהם
יט א תב לאתריה: ועאלו תרין מלאכיא לסדום ברמשא ולוט יתיב בתרעא־ נ"י בתרע

דסדום

רש"י

ד' הכרכים. וכן ל' יצילו ג' מהם או ב' יצילו ב' מהם או י' יצילו א' מהם: (לב) אולי ימצאון שם עשרה, על הפחות לא בקש אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו על דורם ועל ט' על ידי צרוף כבר בקש ולא מצא: (לג) וילך ה' וגו', כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין. ואברהם שב למקומו, נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג. ולפיכך ויבאו שני המלאכי' סדומה להשחי', (א' להשחית את סדום וא' להציל את לוט והוא אותו שבא לרפאות אברהם) והשלישי שבא לבשר את שרה כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: (א) המלאכים, ולהלן קראם אנשים כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים. ד"א אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכי' תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים ואצל לוט קראם מלאכים. בערב, וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתינין שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סניגוריא. ולוט יושב בשער סדום, ישב כתיב אותו היום מינוהו שופט

עליהם

מפורש

(ל) ואדברה, פעל עתיד וסוי"ו לחיבור ומשפטו בשוא ונפתח בעבור השוא שאחריו וכן והאזנו (דברים ל"א י"ד) אבל ואצוה את שופטיכם (דברי' א' י"ו) הוי"ו בקמץ כי לשון עבר הוא, וכן ואדבר (דברי' א' מ"ג) וכן בכל דומיהם, ועיין שום שכל. ובעבור טעם הזקף שעליו בא הבי"ת בצרי ולא כן בחברו שבסמוך: (א) ולוט יושב בשער סדום, ולעיל י"ד י"ב אמר והוא יושב בסדום? כבר פירשנו שם שמפני פחד

התגר

תועלות

לא תתכן בהם הידיעה שאם הנחנו שתתכן בהם הידיעה לא יתקיים שתהיינה אפשריות, ולזה אמר דרך משל שכבר יראה השם יתעלה אם עשו אנשי סדום ועמורה מהרעות כמו מה שידע הוא מהם לפי שכבר יתכן שיהי' מה שעשוהו זולת מה שידע השם יתעלה מהם, וכבר ביארנו זה הענין מידיעת השם ית' הדברים בשלישי ממלחמות ה' וביארנו שם שזאת הדעת הוא מחויב מצד העיון ומצד התורה:

התועלת הי"ז הוא בדעות, והוא ללמדנו שהרע לא יבא מהשם ית' אם לא על צד

הכונה

ב לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה׃ וַיֹּאמֶר הִנֶּה־נָּא אֲדֹנַי* חול
סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם
ג וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃ וַיִּפְצַר־
בם

מנחת שי

ופרשת מ"ח סי' ו': (ג) **הנה נא אדני**, כתב המכלול בסוף ספרו שער דקדוק המלות על מלת הן שזהו בסגול הנו"ן מפני הדגש שבמלת נא, ע"כ. ובמסרת לית דכוו', והגלגל בנו"ן. הנה נא **אדני**, זה השם חול כמו שכתוב לקמן בפ' ויאמר לוט אליהם. **ויאמרו לא**, בדגש הלמ"ד ע"פ המסרת והוא חד מן דגושים בתר יהו"א בלא מבטל וכולן כסדרו במ"ג דכיאל ה', ובשמואל א' ט' על ויאמרו לא כי אם מלך נמסר ג' בטעם ודגש וחברו כי ברחוב נלין. ברחוב, הרי"ש בשו"א לבדו:

טרם

שום שכל

באו' מ"י: (ג) **הנה נא**, כתב בעל א"ת וז"ל, אמר מנחם הנה נא, נו"ן נא דגושה, ובספר אשכנזי גם בספר קאטלני הנה במקף ובלא שופר ומלת נא בשופר ובלא מקף, וכן נראה לכאורה, כי לפ"ם קשה למה הנה בסגול כיון שהוא מלרע ולמה נא בדגש כיון שסמוך לאהוי, אך לאשכנזי ניחא כי הנה מלעיל והוא דחיק או אתי מרחיק לדעת קנת, אלא שעכ"ז איני רוצה לחלוק על ספרי ספרד כי גם בספרי ירושלים מצאתי כמוהם, ורד"ק כתב במכלול סוף דף ס"ז (ודפוס קטן דף רס"ג, וד"פ דף רט"ו) כי נון הנה בסגול מפני הדגש שבמלת נא, ולא הבנתי דבריו כי אם הי' בספרו הנה בשופר הנו"ן ובלא מקף כמו שהוא בס"ם יהי' נון רפה ולא יצטרך הנה לסגול, ואם הי' בספרו הנה במקף כי כן נראה שם הילי"ל כי בא בסגול להיותו מלעיל וכו' ע"ש כי האריך להקשות על רד"ק ובסוף מסיים ואע"פ שיש להקשות על דברי מ"מ נראין דברי מדברי רד"ק עכ"ל. והנה בעל מנחת שי אשר מדרכו להעתיק כל דברי אור תורה רבו לא העתיק דבריו אלה ובלי ספק בעבור שהרגיש בחולשת טענותיו, גם החכם בעל תיקון סופרים תמה עליו, ויהי' איך שיהי' ברור הוא שהנו"ן בסגול, וכן כתב בן אשר כל הנה בגרי בר מן הנה נא אדני דלוט, וכן כתב החכם הנקדן, והרד"ק נתן לו סבה בעבור דגשות הנו"ן של נא, וידענו א"כ שהנו"ן נא דגוש, ואין כאן ספק, ואולם הספק הוא אם מלת הנה במקף ומלת נא בטעם מונח או להפך שמלת הנה בטעם מונח ומלת נא במקף, ואילו כן יהי' כאן עוד זרות אחר שיהי' דגש אחר הה"א המכוגן בטעם ואין כמוהו בכל המקרא וכל החכמים הנזכרים לא אמרו אלא שהנו"ן בסגול ע"פ המסרת ומדוע א"כ נוסיף זרות על זרות להעמיד הנגינה בו עד אשר לא יתכן להדגיש אחריו ונדגישנו שלא כדין? ועוד יגידו עליו רעיו הנה־נא הואלתי לדבר, הנה־נא לי שתי בנות, בכולם מלת הנה במקף, ואחרי שכן בספרי אשכנז וגם הרד"ק הי' קורא כן בהודאת בעל א"ת בעצמו, וכן מצאתי במקרא כ"י של כ"ד, וכן נכון ע"פ משפטי הטעמים ואין אחד מן הקדמונים מערער עליו ואדרבה מסייעים לו לכן וודאי שכן הקריאה הנכונה, ומעולם לא שמענו שיצאה בת קול ואומרת הלכה כס"ם בכל מקום, ובלי ספק שגם ס"ם נחלקו בזה שהרי הרד"ק ספרדי הוא וספרו מסכים עם ספרי אשכנז, ולכן להם ראוי לשמוע כי אמרו כדין וכהלכה. **אדני**, פתח, וכ"כ בן אשר כל אדני קמוץ בר מן הנה נא אדני דלוט פתח. **סורו**, מ"ו ודכו' סורו נא דקרח. **ולינו**, מ"י. **ורחצו**, נמסר עליו במס"ק ג'. וכן נמסר לעיל י"ח ד' במס"ק אבל במס"ג אמר ז"ל, ורחצו ג' ב' פתח וחד קמץ וסי' יוקח נא מעט מים, סורו נא אל בית עבדכם, רחצו הזכו (ישעי' א' י"ו) בתרא קמץ עכ"ל. והיא טועת ויפה תמה החכם ר'

אנשיל

דסְדֹום וַחֲזָא לוֹט וְקָם לְקַדָּמוּתְהוֹן וּסְגִיד עַל־אַפּוֹהִי עַל־אַרְעָא׃ וַאֲמַר ב
בְּבָעוּ־כְעַן רִבּוֹנַי זוּרוּ כְעַן לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְתַקְדְּמוּן
וּתְהָכוּן לְאוֹרְחַתְכוֹן וַאֲמָרוּ לָא אֱלָהֵן בִּרְחוֹבָא נְבִית׃ וְאַתְקִיף־בְּהוֹן ג
לחדא׃

שום שכל

אכשיל רופא בספרו סייג לתורה שנ"ל ג' בלישנא ופתחין וחד קמץ והזוכות רחצו (מ"א כ"ב ל"ח) עכ"ל.
וכן בכ"י כמסר עליו ג' פתחין, גם בישעי' כמסר ג' פתחין בלישנא וחד קמץ. **ויאמרו לא**, הלמ"ד
דגוש ע"פ המסרה כמפורש לעיל י"ג ד', ותיבת ויאמרו מלרע בכל המדויקים זולת שבכ"י של כ"ד הוא מלעיל,
ובעל ד"א הרבה לדבר בזה דברים אשר לא כן ולא אמון בם. **ברחוב** פ"ו. **נלין** מ"י: (ג) **ויסרו**.
ח"ו

רשי רשבם

עליהם. וירא לוט וגו', מבית אברהם למד לחזר על -(ב) כי ברחוב נלין, אלא ברחוב נלין:
האורחי': (ב) הנה נא אדני, הנה נא אתם אדונים כל
לי אמר שעברתם עלי. ד"א הנה נא צריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם וזו היא עצה נכונה.
סורו נא, עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם לכך נאמר סורו בראשית רבה. (ליני
ורחצו רגליכם וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואח"כ רוחץ, ועוד שהרי אברהם אמר ליה תחלה רחצו רגליכם אלא
כך אמר לוט אם כשיבאו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו
לביתך ולא הודעתנו לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהן שיהיו נראין כמו שבאו עכשיו לפיכך אמר ליני תחלה
ואח"כ רחצו). ויאמרו לא, ולאברהם אמרו כן מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול. כי ברחוב נלין,
הרי כי משמש בלשון אלא שאמרו לא נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: (ג) ויסרו אליו, עקמו את
הדרך

מפורש

התגר נכנס לו בעיר אבל ביתו בקיר החומה הוא יושב, וכשפסק התגר חזר למקומו
ודירתו אצל השער, זהו לפי פשוטו. ויקם לקראתם, כתב הרב המבאר נר"ו מקרא
קצר הוא וענינו ויקם ללכת לקראתם או ויקם וילך לקראתם, עכ"ל. ולא ידעתי
מה הכריחו לזה ולמה לא הניח אותו כפשוטו שקם ממושבו לנגדם כי כן טעם
לקראתם וכמוהו ויקם המלך לקראתה וישתחו לה וישב על כסאו (מ"א ב' י"ט)
שטעמו קם מעל כסאו לנגדה לכבודה ואח"כ שב לישב על כסאו. אפים, על פניו:
(ב) **הנה נא**, מפו' לעיל א' כ"ט, ולקמן כ"ט כ"ה, ועי' שום שכל, וטעם נא כטעם עתה
כמפו' לעיל י"ב י"א. סורו נא [קעהרט דאך איין], בעבור שהי' לו לומ' בואו נא או גשו נא לכן
פירש"י עקמו את הדרך וכו' ולפי הפשט כל לשון הסרה ענינו העתקה ממקו' המעמד ואם
אחריו שימוש מ"ם ענינו ההסתלקות וההעברה ואם אחריו שימוש מלת אל טעמו הקריבה אל
הדבר, ועי' מה שפירשנו לקמן ל"א י"ו גם מ"ח י"ז. ולינו [אונד איבערנאכטעט], ליווי מבנין
הקל מן הפעלים שעיניהם י' נעלם וכמוהו דינו לבקר משפט (ירמי' כ"א) וכן ריבו, שיתי
כמפו' להלן ריש פ' בא אל פרעה, וכל לינה שבמקרא לשון לינת לילה אחד כמפורש לקמן כ"ד
כ"ג. לא כי וגו', כל כי שאחר לא יפורש בלשון אלא, כלומר לא כן כי אם כן. נלין, עתיד
ומבנין הקל דוגמת ולינו וכולם פעלים עומדים: (ג) **ויפצר** [ער דראנג אבר], לשון
ריבוי

בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה
ד וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃ טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי
סְדֹם נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃
ה וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ
ו אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם
ז לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי
ח תָּרֵעוּ׃ הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ
אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק

לאנשים

מנחת שי

(ד) **טרם**, בזרקא אחד לבד ובסוף התיבה: (ה) **הוציאם**, גלגל באל״ף: (ו) **ויצא אלהם**, ח״י כי לא נמנה עם הי״ז מלאים במסרה רבתא והראשון מהם הוא ויביאו את לוט אליה׳ שבסמוך: (ח) **אוציאה נא**, נון נא בדגש. **לאנשים**

האל

שום שכל

ח״ו. **ומצות**, מ״ו וכל או׳ דכו׳ בר מן ד׳ ח״ו כמסר בפי׳ בא (שמו׳ י״ב י״ח) אבל בראשון בארבעה עשר יום: (ה) **הוציאם**, מלא דמלא, מ״ו ומ״י. **אלינו** כולהון מ״י. ובכ״י הוציאם אלינו בטעם מרכא טפחא: (ו) **אלהם**, ח״ו וכל או׳ דכו׳ חסר ב״מ י״ז מלאי׳, מסרתים לקמן פסוק י׳: (ח) **שתי בנות**, כמסר עליו במס״ק ה׳, ובמקצת ספרים בתחלק ההא בחית, ויאמר בעל מבין חדות שכיהם ראו באספקלריא שאינה מאירה כי אינו אלא ג׳, א׳ דין, ב׳ וללבן לקמן כ״ט כ״ס, ג׳ לעלוקה, משלי ל׳ ט״ו, עכ״ל. גם בעל תיקון סופרים העתיק דבריו להסכים עמו, אכן כבר אמרתי לך כמה פעמי׳ שאין לסמוך על מניניהם ולשבש דברי המסרת ואנו אין לנו כ״א ליישב המסרת לא להשתבש אותה כפי העולה על רוחנו, והאמת כי המנין ה׳ הוא נכון אך צריך להוסיף עליו מלת בליסנא, והן ג׳ דאמרן, ועוד ותהרינה לקמן פסוק ל״ו. ועוד אחד שלשה בנים ושתי בנות, שמואל א׳ ב׳ כ״א. וכבר ידעת שכן מדרך המסרה לחבר יחד התיבות הדומות באמצעות מלת בליסנא. **לא**, הלמד

במתג

רשי

הדרך לצד ביתו. ומצות אפה, פסח הי׳: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום, כך נדרש בב״ר טרם ישכבו, ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו׳ ופשוטו של מקרא ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית על שהיו רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב ואנשי סדום רעים וחטאים. כל העם מקצה, מקצה העיר עד הקצה שאין אחד מוחה בידם שאפילו צדיק אחד אין בהם: (ה) ונדעה אותם, במשכב זכר כמו אשר לא ידעו איש: (ח) האל, כמו

האלה

רשבם

(ד) כל העם מקצה, להודיע שאפי׳ א׳ או עשרה שאמר לאברה׳ לא נמצא בהם: (ה) ונדעה אותם, משכב זכר, וכן בפלגש בגבעה (שופטי׳ י״ט כ״ב): (ח) כי על כן,

אשר

לחרא וזרו לותיה ועלו לביתיה ועבד להון משתיא ופטיר אפה להון
ואכלו: עד לא שכיבו ואנשי קרתא אנשי סדום אקיפו על ביתא ד
מעולימא ועד סבא כל עמא מסופיה: וקרו ללוט ואמרו ליה אן גובריא ה
דאתו לותך בליליא אפקינון לותנא ונדע יתהון: ונפק לותהון ו
לוט לתרעא ודשא אחד בתרוהי: ואמר בבעו כען אחי לא ז
תבאישון: הא כען לי תרתין בנן דלא ידעונון גבר אפיק כען יתהן ח
לותכון

מפורש

ריבוי דברים לפיום. משתה, קביעת סעודה על היין: (ד) טרם ישכבו [זיא האטן זיך נאך ניכט געלעגט], ענין מלת טרם מפו' לעיל ב' ה'. ואנשי העיר אנשי סדום, לפי פשוטו הוא תוספת ביאור כלומר ואנשי העיר והם אנשי סדום. נסבו [אומרינגטן], נפעל עומד מן הכפולים. מנער ועד זקן, הם שתי הקצוות והאמצעים בתוכם. מקצה [אויז יעדם ענדע דער שטאט], מקצה העיר עד קצהו ולשון קצר הוא: (ה) ונדעה אותם, כינוי למשכב דוגמת והאדם ידע (לעיל ד' א') ומתשובתו של לוט שאמר הנה נא לי שתי בנות יש להבין שלדבר עבירה היו תובעים אותם להתעולל בהם; (ו) הפתחה, אל הפתח, והפתח הוא החלול שבו נכנסין ויוצאין והדלת הוא הסובב לנעול ולפתוח כמבואר ברש"י ז"ל, ודלת משקלו פֶּעֶל דוגמת קשת ובכינוי ויקוב חור בדלתו (מ"ב י"ב), דוגמת קשתו (לקמן מ"ט כ"ד), והקיבוץ דלתות (יחזקאל מ"א), דוגמת קשתות (ישעי' י"ג י"ח), ואין טענה ממה שנדגש שי"ן של קשתותיו וקשתותם ולא כן דרך משקל פעל כי זה השי"ן גורם כי הוא מאותיות השריקה כמו שאבאר בע"ה בהקדמה בדין אותיות השריקה, ועיין לקמן מ"ב כ"ה אצל כספיהם, אבל וסגור דַּלְתֵּךְ איננו כי אם מן דֶּלֶת כמו שכתב במכלול משקל פֶּעֶל: (ז) תרעו, לדעת המדקדקים הוא זר בחשבם שהתיבה מבעלי עלומי העי"ן והי' ראוי הרי"ש להיות בחירק דוגמת תָּשִׁיבוּ וחבריו, כי הוא מבנין הפעיל, אכן בכל הבנין לא מצאנו הרי"ש כ"א בנקודת הצר"י לכן העיקר כמו שכבר פירשתי לעיל ב' ט', כי כל לשון רעה מבעלי הכפל משרש רעע, ונבדל בזה מלשון תרועה שהוא מבעלי עלומי העי"ן ולכן הרי"ש בחירק לעולם כדינו כמו תתקעו ולא תריעו (במדבר י' ז'), ויהי' תָּרֵעוּ גם הוא כמשפטו ע"מ תָּסֹבּוּ וכן נרע לך שבסמוך וכולם על עיקרם יבואו בשלום: (ח) אשר
לא

תועלות

הכונה השנית, אמרו אין דבר רע יורד מלמעלה וזה כי כל מה שעשה במציאות הוא טוב מאד אלא שכבר יקרה ממנו רע מה במקר' כמו שהתבאר בשלישי ממ"י ובביאורנו לספר איוב, וזה הרע ימצא בו תועלת לשבית ההיזק אל הרעים כדי שלא יזיקו לטובים כמו

לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל
ט קֹרָתִי׃ וַיֹּאמְרוּ גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא־לָגוּר
וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט

מאד

מנחת שי

האל, א' דסבירין האלה וסי' במסרת פ' תולדת יצחק. **קרתי**, חס"ו וכן הוא בהעתק הללי, וכ"כ המאירי והרמ"ה ז"ל: (ט) **הלאה**, הוא ממשקל חָכְמָה עָצְמָה אלא שבא הקמץ חטוף לקמץ רחב, מכלול דף רי"ו (ד"פ דף קע"ז ב'), וכלל אמרו המדקדקים שכל שו"א הבא אחר תנועה גדולה הוא נע לעולם בלתי אם התיבה מלעיל כמו משכמו ומַעְלָה (ש"א י' כג) כי יָגֹרְתִּי (דברי' ט') שְׁכְבָה בכותי לְכִי (רות א'), אמנם אם מלה זעירא או תיבה מלעיל גרמה לתיבה שלפניה להיות מלעיל אז יהי' השוא נע כמו וְקָרְאוּ־לוֹ (דברי' כ"ה) וְתָפְשׂוּ בוֹ (שם כ"א) וְנָשְׁקָה לּוֹ משלי ז') כל יֹשְׁבֵי חלד (תילי' מ"ט) אם שֹׁדְדֵי לילה (עובדי' א') ערוגת הבשם פ"ג. **ויפצרו** באיש, בקדמא ולכן הבית רפויה

שום שכל

במתג בכל המדויקים, עיין מ"ש לעיל ר' י"ג אלל כי מלאה הארץ. **אוציאה**, מלא דמלא מ"ו ומ"י, **נא**, הנון דגש. **אליכם**, כל או' מ"י בר מן שסה ח"י וסי' לקמן מ"ב י"ד אלל הוא אשר דברתי אלכם. **להן**, י"ד דכתיבין כן וסי' במסר בפ' פנחס כ"ז, ויאמר רד"ק במכלול דף קט"ו ב' כל להן בסגול בלה"ק ובלשון ארמי בצר"י. **לאנשים**, דין לאוד הלמד בקמץ וכל שארא הלמד בפתח, מסרה ומכלול דף מ"ה ב'. **קרתי**, ח"ו: (ט) **גש**, הגיעל דגוש בעבור הפסק שלפניו, והוא בסגול בעבור המקף מכלול דף פ"ב א'. **הלאה**, לדעת המכלול הביאו בעל מנחת שי הוא שם דבר ע"מ חכמה אלא שבא הקמץ חטף לקמץ רחב. ולדעת בעל מ"ש הלמד בשוא נח, וזה נכון, וכל הלאה מלעיל לכן דברי הרד"ק לא יאמנו עי' מפורש. האחד

רשי

האלה. כי על כן באו, כי הטובה הזאת תעשו לכבודי על אשר באו בצל קורתי תרגום בטלל שריתי תרגום של קורה שריתא: (ט) ויאמרו גש הלאה, קרב להלאה כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו, וכן כל הלאה שבמקרא

רשבם

אשר באו: (ט) גש הלאה, כדכתיב קרב אליך אל תגש בי כי קדשתיך (ישעי' ס"ה ה'). התקרב לצד הלאה, כלומר ברח לך מאצלנו. בא לגור, לוט היה זר בסדום. נרע לך מהם, יותר מהם נעשה לך

מפורש

לא ידעו איש, הי' לו לומר אשר לא ידען איש כדאמר בתולה ואיש לא ידעה (לקמן כ"ד י"ו) אלא מנהג הוא שדרך האיש לפתות את האשה, אבל בנות לוט פרוצות היו ודרכן לפתות שכן פיתו את אביהן ולכך כתיב בהן אשר לא ידעו איש, וכן בבנות מדין שהיו פרוצות ופתו את ישראל כתיב בהן וכל אשה יודעת איש (במדבר ל"א י"ז). האל, כמו האלה, ויאמר הגאון כי בעבור השלישי שלא בא אמר כן, וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשון ארמי, ראב"ע. כי על כן באו בצל קורתי, עיין פירש"י. וי"מ, כי על כן, שהרי בשביל שלא תהא להם שום טרדא באו

לְוָתְכוֹן וַעֲבִידוּ לְהֶן כִּדְתַקִּין בְּעֵינֵיכוֹן לְחוֹד לְגוּבְרַיָּא הָאִלֵּין לָא־תַעְבְּדוּן
מִדַּעַם אֲרֵי־עַל־כֵּן עָלוּ בִּטְלַל שָׁרִיתִי: וַאֲמַרוּ קְרִיב לְהַלְאָה וַאֲמָרוּ ט
חַד אֲתָא־לְאִיתוֹתָבָא וְהָא־דָאִין דִּינָא כְּעַן נַבְאֵישׁ לָךְ מִדִּילְהוֹן וְאַתְקִיפוּ
בגברא

מפורש

באו בצל קורתי: (ט) גש הלאה [געהי הינוועג], בעבור כי לשון הגשה הוא ההתקרבות והלאה ענינו התרחקות לכן פירש"י ז"ל שענינו התקרב לנדון והתרחק ממנו וכו', עיין עליו, והביא לו לראיה מלעז שלו כי טיר"י גם הוא לשון המשכה והתקרבות בהרבה מקומות ובאומרו דינו"ש הוא לשון התרחקות וכן בלשון עברי, ועיין לקמן ל"ח י"ו ויט אלי. והתימה על הרב רד"ק שאמר שתיבת הלאה הוא משקל פְּעָלָה דוגמת חכמה עצמה ודומיהם, ולא שם על לב כי חכמה עצמה וכל הבאים על משקלם לעולם הנגינה בהם מלרע משא"כ הלאה שנגינתו מלעיל בכל המקרא וזה ראי' ברורה שהה"א נוסף בסוף, וכן האמת, ולדעתי הוא במקום ל' בתחלה והוא כמו להלא שטעמו להלן הידוע בדברי רז"ל ושניהם מיסוד אחד הם, ועוד אדבר בו בעז"ה אצל מיום השמיני והלאה (ויקרא כ"ב כ"ז). ויאמרו האחד וגו', לדעת הרב המבאר ענינו ומהם שאמרו האחד וגו' כי לא הי' כל זה מאמר אדם אחד או מאמר כל העם, אך עשו כמשפט עם הארץ כאשר יתאספו בערבוביא זה יתקצף וזה ילעג, זה יגעור וזה יגש בזרוע נטוי' לעשות המעשים, ויהי' משפט הכתוב שכאשר שמעו את דברי לוט גערו בו כולם ואמרו גש הלאה! ומהם שהוסיפו לאמר האחד בא לגור וישפוט שפוט ויש שאמרו עתה נרע לך מהם, ומקצתם נגשו לשבור הדלת, ויפה פירש. האחד, הה"א לידיעה כי הוא קטן, והתימה הוא
וישפוט

תועלות

שהתבאר שם ולזה תמצא שאברהם יחס זה הרע שיעד השם לאנשי סדום אל האף לא לשם יתעלה לפי שהוא דבר בלתי מכוון בעצמו:

התועלת הי"ח הוא בדעות, והוא ללמדנו שההשגחה שתהי' מהשם ית' בטובים כבר יקרה בה שתגין על זולתם מהנלוים להם כי שמירתם מההיזק תהי' שמירה מהגעת ההיזק לנלוים אליהם וכ"ש שיתכן זה האופן מההשגחה כשיהיו אלו הטובים רבי המספר וזה לשתי סבות, האחת שההשגחה תהי' בהם יותר חזקה מצד הרבוי, והשנית שכבר יקשה להם לרבוים ההעתק משם וישגיח עליהם השם יתעל' כשישמרם במקום אשר הם בו וזה יהיה סבה אל שימלטו שכיניהם הנלוים להם ולזה תמצא שבקש אברהם מהשם יתעלה שאם היו צדיקים אשר בסדום רבים ימלטו שאר האנשים בעבורם:

התועלת הי"ט הוא בדעות, והוא ללמדנו אחד מן המופתים החזקים בענין ההשגחה ושאין הענין כמו שחשבו הכופרים שהשם יעזוב זה המציאות השפל לחסרונו,

י מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃ וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם
יא וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃ וְאֶת־
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־
יב גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח׃ וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט
עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר
יג הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃ כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת־הַמָּקוֹם
הזה

מנחת שי

דפוים. **לשבר,** בלא מקף: (יא) **ואת** האנשים, הוי"ו בגעיא: (יג) **כי משחתים,** עיין מה שאכתוב בירמי' ו'. **את** המקום הזה, בכל הספרי' כתיב **את** לא **אל** וכן תרגם אונקלוס ית

שום שכל

האחד, הה"א קמוץ כי הוא לידיעה, **וישפט,** ח"ו ודכו' ירא ה' עליכם וישפט ח"ו. **שפוט,** מ"ו. **ויגשו,** במקרא כ"י הוי"ו בגעיא וככון הוא דוגמת ויפלו פניו לעיל ד' ה' וגם הוא מתוג בכל המדויקים גם ברא"פ אלא שסכחוהו פה. **לשבר,** ח"ו: (י) **ויביאו,** מ"י וכל או' דכו' מלא בר מן ב' ח"י וסי' ויבאו אל משה ואל אלעזר, ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאת שרי האלפים והמאות ויבאו, וכל שארא באו' מ"י. **אליהם,** י"ז מלאים יוד באו' וסי' את לוט אליהם דוישלחו האנשים את ידם. ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה. לכה ואשלחך אליהם. ויאמר אליהם שמעו נא החלום. יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו. ויבא אליהם יוסף בבקר וירא אותם והנה זועפים. ויתנכר אליהם. ויאמר אליהם אביהם דויהי כאשר כלו לאכול. אשר דבר אליהם דולהורות את בני ישראל. ואמרת אליהם זה הדבר דאשר ישחט שור או כשב. וירא כבוד ה' אליהם דויבוא משה ואהרן. ויאמר אליהם לינו פה הלילה. ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה. ויאמר אליהם משה אם תעשון. וכלות אליהם כל היום. ויסרו אותו ולא ישמע אליהם. ודבר אליהם דנביא אקים להם. כן מסר רמ"ה ז"ל וכן נמסר במערכת אות א'. **הביתה,** כולהון מלעיל כי הה"א בסוף מקום ל' בתחלה, והיוד בשוא נח, ומה שהניחו המדקדקים האחרונים ליסוד מוסד כי כל בג"ד כפ"ת שאחר שוא נח דגוש הוא יסוד רעוע כי לא קבלנו מאבותינו הקדמונים כ"א כל שוא שלפני בג"ד כפ"ת הדגוש הוא נח, וחשבו האחרונים שזה משפט מתהפך ואיננו, ובפירוש אמר הראב"ע בנחות אות ה' כי יוד הידעתם אשר היה נע בתחלה הנה השיבוהו להיותו נח וכו' וכן אמר באות ו' ואם הי' יוד סימן העתיד בשוא נע יפתח הוי"ו כמשפט ולא ידגש היוד רק ישוב נח כראה כמו בִּ֫דְבַר, וכ"כ במקומות רבים הרי לך כי ימצא שוא נח ואחריו בג"ד כפ"ת רפה, וכמוהו המותה לחסידיו (תילי' קי"ו), והטעם בעבור שהם בני שתי אותיות ואין הויו והיוד יסוד בהם כמו שאפרש עוד להלן כ"ח ב' אבל ביתה בתואל ע"ש: (יא) **ואת** האנשים, הויו בגעיא בכל המדויקים גם בכ"י של כ"ד ושל רמ"ט. **בסנורים,** מ"י. **מקטן,** כל לישנא דקטן ח"ו. **למצא,** ח"ו ומ"א בסוף תיבות' וכל או' דכו': (יב) **עד** חד מן ב' חסרי' באו' מסרתי לעיל ח' כ"ב. **פה,** ה"א בסוף תיבותא וכל לישנא דכו'. **ובנתיך,** ח"ו ומ"י כתיב וכל לשון דבנתיך באו' דכו' בר מן א' מלא דמלא וסימן פן תגזול את בנותיך דויען יעקב ויאמר ללבן שהוא מ"ו ומ"י. **הוצא,** מ"ו וכסיב אל"ף בסוף תיבותא: (יג) **משחתים,** ח"י קדמא ומ"י בתרא, כן מסר רמ"ה, ובמסרת מסר עליו ח' ומנה יתהון
משונים

בְּגַבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דָּשָׁא: וְאוֹשִׁיטוּ גוּבְרַיָּא יַת־יְדֵיהוֹן י
וְאַעִילוּ יַת־לוֹט לְוָתְהוֹן לְבֵיתָא וְיַת־דָּשָׁא אֲחָדוּ: וְיַת־גּוּבְרַיָּא דִּי בִתְרַע יא
בֵּיתָא מְחוֹ בְּשַׁבְרִירַיָּא מִזְּעֵירָא וְעַד־רַבָּא וּלְאִיאוּ לְאַשְׁכָּחָה תַּרְעָא:
וַאֲמַרוּ גוּבְרַיָּא לְלוֹט עוֹד מַאן־לָךְ הָכָא חַתְנָא וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ וְכֹל דִּי לָךְ יב
בְּקַרְתָּא אַפֵּיק מִן־אַתְרָא: אֲרֵי־מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יַת־אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי־ י

סגיאת

רשי

שבמקרא לשון רחוק כמו זרה הלאה (במדבר י"ז), הנה החצי ממך והלאה (שמואל א' כ'). גש הלאה, המשך להלן בלשון לע"ז טריי"טי דנו"ש*, ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך ודומה לו קרב אליך אל תגש בי (ישעי' ס"ה), וכן גשה לי ואשבה (ישעי' מ"ט), המשך לצדדין בעבורי ואשב אצלך, אתה מלין על האורחין איך מלאך לבך, (על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלא' לשון נחת ועל שהי' מלי' על האורחי') האחד בא לגור. אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור וישפוט שפוט ונעשית מוכיח אותנו. דלת, הסובבת לנעול ולפתוח: (יא) פתח, הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין. בסנורים, מכת עורון. מקטן ועד גדול, הקטני' התחילו בעבירה תחילה שנאמר מנער ועד זקן לפיכך התחילה הפורענות מהם: (יב) עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא מי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית. חתן בניך ובנותיך, אם יש לך חתן או בני' ובנות הוצא מן המקום, ובניך, בני בנותיך הנשואות. ומ"א עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה מלין עליהם טובות קרי ביה מי לך **פה**:

חתכיר

רשבם

לך רעה: (יא) בסנורים, מכת עורון ושממון. וילאו, פירושו לא יכלו עוד למצוא הפתח, לא בקשו הפתח, וכן ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור (שמו' ז' יח), לא יכלו לשתות מאחר שהי' הדם וכן מוכיח לבסוף ולא יכלו לשתות ממי היאור, ובכמ' מקומו' לשון נלאו מכופל כמו ונלאיתי כלכל ולא אוכל (ירמי' כ' ט') וכן והי' כי נראה כי נלאה מואב אל הבמה ובא אל מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישעי' י"ו מ"ב), וכן הנסה דבר אליך תלאה ועצור במילין מי יוכל (איוב ד' ב'), כלו' בשביל שנסה אותך הקב"ה ביסורי' אתה נלאה, כלומר אין אתה יכול להיות שותק ותשבת בלבך ואמרת ועצור במילין מי יוכל: (יב) עוד מי לך פה, העוד לך קרובים בעיר מלבד אלו שבבית: (יג) וישלחנו,

משקל

מפורש

וישפוט שפוט, וכמוהו האיש אחד יחטא (במדבר י"ו כ"ב) כמו שפי' שם רש"י ז"ל ור"מ הנקדן שהעתקתי דבריו בסו"ס לעיל י"ח י"ג. נרע, מפו' לעיל פסוק ז', ומשקלו [illegible] חומה (ד"ה ב' י"ד ז'), אלא שנפתח הריש בעבור אות הגרון שאחריו כמשפט הלשון. ויפצרו, לא מצאתי המלה הזאת רק בדברי פיוסים, א"כ נפרש זה שפיסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת וכאשר לא רצה לעשות כן נגשו לשבור הדלת, רמב"ן. אבל הרד"ק בשרשו פי' ענין כולם הפצרה על רצון האדו' וההכרח, ות"א מסייעו שתרגם ואתקיפו: (י) **הביתה**, אל הבית, עיין סוף שכל: (יא) **הכו**, שרשו נכה, ומפו' שמו' ט' ל"א. בסנורים, בן ד' אותיו' דוגמת טפסר, וטעמו לדע' רש"י מכת עורון, ואין רצונו סימוי עינים ממש כ"א תמהון הלב וכמו שפי' הרשב"ם, וכן פי' רש"י במלכים ב' ו' י"ח שהוא חולי של שממון רואה ואינו יודע מה הוא רואה. וילאו, מבואר ברשב"ם ושרשו לאה: (יב) **חתן** [איינן איידאם], בעל הבת נקרא כן בצירוף אל אבי' הנקר' לו חותן ואשתו חותנת: (יג) **כי משחתים** אנחנו **את** המקום [דען וויר פֿער־

דערבן

*) טְרֵי טֵי דֵי נוּשׁ ׳ ווייכע פֿאָן אונז, ועיין מפורש.

הַזֶּה כִּֽי־גָדְלָ֤ה צַעֲקָתָם֙ אֶת־פְּנֵ֣י יְהוָ֔ה וַיְשַׁלְּחֵ֥נוּ יְהוָ֖ה
יד לְשַׁחֲתָֽהּ׃ וַיֵּצֵ֨א ל֜וֹט וַיְדַבֵּ֣ר ׀ אֶל־חֲתָנָ֣יו ׀ לֹקְחֵ֣י בְנֹתָ֗יו
וַיֹּ֙אמֶר֙ ק֣וּמוּ צְּא֔וּ מִן־הַמָּק֣וֹם הַזֶּ֔ה כִּֽי־מַשְׁחִ֥ית יְהוָ֖ה אֶת־
טו הָעִ֑יר וַיְהִ֥י כִמְצַחֵ֖ק בְּעֵינֵ֥י חֲתָנָֽיו׃ וּכְמוֹ֙ הַשַּׁ֣חַר עָלָ֔ה

ויאיצו

מנחת שי

זת אתרא הדין: (יד) **קומו צאו**, הצד"י דגושה בתר יהו"א בלא מנשל ע"פ המסרת וסי' כמסר במס"ג דכיאל ה': (טו) **הנמצאת**, חסר מטוכים באתיהון, וגם הספרים חולקים, ובעל מ"ש בירמי' סימן כ"ב הביא מסרה אחרת כתיבת יד יותר מבוררת, גם במקרא כ"י של כ"ד מלאתי חילוף במסרת, ובפי' ואתחנן אכל פן תשחתון אברים בעז"ה. **כי גדלה**, הכ"ף גם הגימל שניהם מתוגים במ"ג וקטן ומדויקים וגם ברא"פ, ורש"ד מחקו גם הוא ע"פ דרכו ולא יפה עשה כי במקרא לאלפים כמוהו כמו שכבר העירותי עליו לעיל פסוק ח' ובכמה מקומות: (יד) **ויצא לוט**, במ"ג של רפ"ו וקטן של ד"ס ויתר המדויקים שבידי גם בכ"י של כ"ד תיבת ויצא מלרע וכן בחומש של רא"פ, ויאמר עליו בעל דברי אמת אולי בקדמא ואזלא לא שייך כסוג אחור, וכן ויבא קין לעיל ד' ג' עכ"ל. גם החכם רש"ד אמר שמלאהו מלרע בכל הספרים ועל טעמו של בעל ד"א אמר שצריך חקירה אם כן הוא בכל קדמא ואזלא עכ"ל. ולדידי פשיטא שהיכנו כן ויגיד עליו רעו ויבא לי ואכל דלקמן כ"ז ל"ג שתיבת ויבא בטעם קדמא ומלעיל בכל הספרים והרא"פ והרש"ד בעצמם הטעימוהו מלעיל ושכחו דברי עצמם. ואולם במקרא כ"י של כ"ד הך ויבא לי ואוכל דלקמן כ"ז ל"ג בתרי טעמא רבוכי שיש קדמא ביו"ד גם בבי"ת, ועיין מה שכתבתי לעיל ד' י"ו על ויצא קין, ובפ' קרח בפסוק ויוצא פרח אבאר לך הנכון בזה בעז"ה. **חתניו**, מ"י. **לקחי**, ח"ו. **בנתיו**, כל ליעכא דבכתיו באו' ח"ו וע"י בר מן ב' מלאים דמלאים מ"ו ויו"ד וסי' וישכם לבן בבקר וישק לבניו ולבנותיו, כל כפש בניו ובנותיו שלשים ושלש. **קומו**, מ"ו וכל או' דכו' מלא במ"א ח"ו וסי' עתה קמו ועברו לכם את נחל זרד. **צאו**, הצד"י דגוש כמפו' לעיל י"ג ד' ע"ש, ועיין מה שאכתוב בס"ד בפ' דברי' ב' כ"ד על קומו סעו. **משחית**, מ"י וכל לי' דמשחית באו' דכו' מלא: (טו) **ויאיצו**, מ"י.

הכמלאות

שום שכל

רש״י

(יד) חתניו, שתי בנות נשואות היו לו בעיר. לוקחי בנותיו, שאותן שבבית ארוסות להם: (טו) ויאיצו כתרגומו

רשב״ם

משקל דגש. ואע"פ שכל שליחות של שלוחים החוזרים כתוב בהם **וישלח** משקל רפי באלו כתב משקל דגש, לפי שהוא שילוח של השחתה כדכתיב ושן בהמות אשלח בם (דברי' ל"ב כ"ד), ישלח בהם ערוב (תילי' ע"ח מ"ה): (טו) וכמו השחר עלה, ככתב פסוק

זה

מפורש

דערבן דיזע געגענד], משחיתים בינוני פועל ברביית מלת את שאחריו ואילו הוא תאר הי' לו ליכתב אל המקום. צעקתם, צעקת העשוקים אשר בקרבם. וישלחנו, משקל כבד כמבואר ברשב"ס. לשחתה, לשחת אותם היא העיר הנזכרת בפסוק

הקודם

סַגִּיאַת קְבַלְתְּהוֹן קֳדָם יְיָ וְשַׁלְחָנָא יְיָ לְחַבָּלוּתַהּ׃ וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל ׀ עִם־ יד
חַתְנוֹהִי ׀ נַסְבֵי בְנָתֵיהּ וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ מִן־אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי־מְחַבֵּל יְיָ
יַת־קַרְתָּא וַהֲוָה כִּמְחַאִיךְ בְּעֵינֵי חַתְנוֹהִי׃ וּכְמֵיסַק צַפְרָא הֲוָה וּדְחִיקוּ טו
מלאכיא

מפורש

הקודש, והוי"ו של וישלחנו משמש שימוש קישור המסובב אל סבתו וטעמו כטעם לכן וכמוהו הלא אתה הוא ה' אלהינו ונקוה לך (ירמי' י"ד כ"ב) טעמו ולכן נקוה לך, וכן כי לא אחפץ במות המת נאום ה' אלהים והשיבו וחיו (יחזקאל י"ח ל"ב) טעמו ולכן השיבו, ורבים כמוהו במקרא: (טו) וכמו השחר עלה [או: דער מארגן אנבראך], כתב הראב"ע מאזנים דף י"ב א' וז"ל, הכ"ף לא מצאנוהו שנכנס על פעל עבר [ולאמר כְּשָׁמַר כְּעָלָה תחת כאשר שמר כאשר עלה ודומיהם], ואמר ר' יונה כ"ע כי וכמו השחר עלה, למה לא אמר וכמו עלה השחר? כי המ"ם והוי"ו במלת כמו נוספים ובעבור שלא יהא כ"ף עם פעל עבר הבדיל ביניהם במלת השחר, והוא שכח ורבו כמו רבו (זכרי' י' ח') עכ"ל. ולשון עליית השחר בכל מקום נראה שהוא לשון הסתלקות שחרות הלילה, ובכמה מקומות במקרא מצאנו לשון הסרה

בלשון

תועלות

ולזה ימצא בו רוע הסדור עד שימצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו וזה המופת הוא שהשם ית' במצאהו משגיח באלו הענינים השפלים השגחה נפלאה וזה מבואר ממה שישגיח בבריאת הצמחים והב"ח בזה האופן הנפלא אשר השגיח בהם במה שׂשם בהם מהכחות הנפשיות ומהאברים לשמור מציאותם בשיעור האפשרי ביותר שלם שאפשר ולזה לא יתכן שיאמר שיהי' עוזב אלו הנמצאות השפלות ושוכח אותם לחסרונם וזה ממה שיחייב שתהי' השגחת השם יתעלה באישי האדם לתת לאיש כדרכיו, וכבר ביארנו אמתת זה המופת בבאורנו לספר איוב ובשלישי ממ"י, וזה המופת כבר רמז עליו באמרו השופט כל הארץ לא יעשה משפט, ולזה יחס אותו אל שהוא שופט הארץ ולא זכר שופט השמים עם היות הנהגתו אותם יותר נפלא ויותר נכבד:

התועלת הכ' הוא במדות, והוא כי כאשר יביא ההכרח לסבול פעולות המגונות ראוי שיהי' נבחר מה שיש בו מעט מהגנות ולזה תראה שהי' נקל ללוט להוציא ולתת בנותיו הבתולות לאלו החטאים למלאות תאותם להציל האנשי' האלה מהפעל ההוא המגונה מאד והוא המשכב זכור כי משכב הנשים הוא לפי החוק הטבעי ואין כן משכב הזכרים:

התועלת הכ"א הוא בדעות, והוא שהאנשים הטובים כבר ימשך מההשגחה בהם שישגיח השם בקרוביהם ואוהביהם כדי שלא יצטערו ברע שימצאם ולזה תמצא שהשתדל השם יתברך בהצלות לוט בעבור אברהם כמו שזכר:

התועלת הכ"ב

וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ
וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֺן הָעִיר׃
טז וַיִּתְמַהְמָהּ ׀ וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי
בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר׃
יז וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ
אל־תביט

מנחת שי

חסר וכן הוא בהעתק הללי, וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (טז) **ויתמהמה**, כתוב במכלול סוף שער דקדוק הפעלים שזה בא קמץ המ"ם האחרונה מפני השלשלת כי יש לה משפט הפסק עכ"ל, ונמסר על זה ז' בטעמא מרעימין ומפסיקין וכן ראיתי במקצת ספרים כ"י, אבל אם **יתמהמה** חכה לו (חבקוק ב') בפתח. **בחמלת**, הבי"ת דגושה: (יז) **ויהי כהוציאם**, לבן אשר הכ"ף רפה וכן כתב רד"ק במכלול דף ק"ז (ד"פ דף פ"ט א'), שכתוב במסרת כל כהוציאם כשמעם ודומיהם סמוך לתלשא לבן אשר רפה ודגש לבן כפתלי עכ"ל. וזאת התלשא שבסוף התיבה היא שאנו קוראים אותה תרסא או תלשא קטנה ואין לה דין מפסיק אע"פ שיש לה נעימה לפי שנקשרת ומתגלגלת בנעימתה עם התיבה שאחרי', ועיין מה שאכתוב בשופטים ז' על ויהי כשמוע גדעון. **אל תביט**,
הבית

שום שכל

הנמצאת ח"ו: (טז) **ויתמהמה** הויו בגעי' במ"ג וקטן וכדינו, וז"ל בעל א"ת; ויתמהמה מם שני' בקמץ וכ"כ רד"ק במכלול דף מ"ז (ד"פ דף ק"כ ב') והוא בפסק בכל ספרי ספרד וערביא ובהללי ומסור עליו ז' בטעמא מרעימין ופסקין, אך המדפים כתב שהפסק טעות כי לא נמנה שום פסק אחר השלשלת, ואין זו טענה כי כיון שכתבו לו סי' לבדו למה יחזרו וימנוהו, ולמה לא פקח עיניו וראה שהוא בעצמו בפרשה שלפנינו פסוק ויאמר ה' אלהי אדני אברהם (לקמן כ"ד י"ב) הדפים ויאמר בפסק ושלשלת גם מסר עליו ז' בטעם מרעים ופסק וסי' מסר בסדר צו פסוק וישחט ויקח משה, אלא שהוא מגבב ומביא עלינו דברי רוח, ומ"ש עוד, ומפני שיש בתילי' משלי איוב וכו' עד הם טועים זהו מה שהוא הושב, עכ"ל. ואולם מלשון הרד"ק שאמר במקום הנזכר כי לכן ויתמהמה, וישחט, קמוצים מפני השלשלת כי יש לה משפט הפסק, משמע שאין אחריו פסק בכל מקום, גם בשער דקדוק הפעלים באבן י"ד דף י"ט ב' אמר, ואשר הם בפתח אם בהפסק העי"ן בקמץ וכן בשלשלת כי יש לה משפט הפסק, וישחט ויקח משה מדמו עכ"ל. והנה גם במקרא כ"י של כ"ד אין כאן פסק אחר ויתמהמה ולא מסר עליו כ"א ז' בטעם בשלשלת, וכן מסר על כל חבריו אבל הם היו כתובים שם בפסק אחר השלשלת, ועל מקצתן מסר ז' בטעם מרעישין ופסקין. **ויחזיקו**, מ"י. **ויצאהו**, חסר תרין ווי"ן ות"י כתיב, רמ"ה ז"ל. ובמערכת אות יוד אמר ויצאהו ד' וסי' כמסר בסדר וירא עכ"ל, והנא מסר ויצאהו ג' ב' חסר דחסר וחד מלא וסי' ויתמהמה, דין. ויצאהו דנבות (מ"א כ"א י"ג), ויוצאהו לחרשי העץ (מ"ב י"ב י"ב) בתרא מ"ו עכ"ל. אכן בכל ספרינו הך דנבות ויציאהו כתיב ח"ו ומ"י, ואידך דלחרשי העץ ויוציאהו כתיב מ"ו ומ"י, ועל כל חד כמסר ג'. ובדקתי במקרא כ"י של כ"ד ומצאתי ויציאהו דנבות מלא דמלא כתיב, ואידך כתיב ויציאהו ח"ו ומ"י ומסר עליו ג'. ב' חסר דחסר עכ"ל. **וינחהו**, חסר דחסר, ח"י ות"ו כתיב, רמ"ס ז"ל. עיין מה שכתבתי לעיל ב' ע"ו על ויכחשו: (יז) **ויהי כהוציאם**, מלא דמלא כתיב
מ"ו

מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית־אתתך וית־תרתין בנתך דאשתכחא
מהימנן־עמך דילמא־תלקי בחובי קרתא׃ ואתעכבו ואתקיפו גובריא טז
בידיה ובידא־אתתיה ובידא תרתין בנתיה כרחם יי עלוהי ואפקוהי כ"י כרחם
ואשרוהי מברא לקרתא׃ והוה כד־אפיק יתהון לברא ואמר חוס על־ יז
נפשך לא־תסתכי לאחורך ולא־תקום בכל־מישרא לטורא אשתיזב
דלמא

רש"י

כתרגומו ודחיקו מהרוהו. הנמצאות, המזומנות לך בבית להצילם ומ"א יש וזה ישובו של מקרא. תספה, תהיה כלה עד תום כל הדור מתורגם עד דסף כל דרא: (טז) ויתמהמה, כדי להציל את ממונו. ויחזיקו, אחד מהם היה שליח להצילו וחבירו להפוך סדום לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על נפשך, דייך להציל נפשות אל תחוס על הממון

רשב"ם

זה בשביל שכתב לפנינו השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה להודיע שכל כך המתינו לו המלאכים בשביל חבתו של אברהם: (יז) אל תביט אחריך, בשביל צער חתכך שבעיר. ועוד כי המביט אחריו מתעכב בדרך גם שלא להסתכל במלאכים ובמעשיהם שלא לצורך כדכתיב מות נמות כי ה' ראינו, (שופטים י"ג כ"ב). וכן ביעקב כי ראיתי אלהים פנים

מפורש

בלשון עליי', ובעבור כי לעת בקר יסור השחרות וידמה כאילו יעלה לכן נקרא כן. ויאיצו, כתרגומו ודחיקו, ולשון מהירות הוא, כי הדוחק ימהר. והוא מבעלי עלומי העי"ן מבנין הפעיל. תספה, פירש"י תהי' כלה, עד תום כל הדור (דברי' ל"ב י"ג) מתורגם עד דסף עכ"ל, ורש"ד המבאר תמה עליו ויאמר לא ידעתי כוונת רש"י שהוצרך להביא ראי' מן לשון ארמי והלא שכיח הוא בפסוק כמו למעלה האף תספה, שהוא פעל יוצא והנפעל ממנו ויש נספה בלא משפט (משלי י"ג כ"ג), והעתיד מבנין נפעל עתה אספה (ש"א כ"ז א') עכ"ל. ותמיהתו בלתי מתקיימת, כי כן מדרך כל חכמי לשון גם מדרך רש"י ז"ל בפתרון התיבות הבלתי נהוגים בלשון אחד והמה נהוגים ומורגלים בלשון אחר להביא ראיה מן הלשון ההוא כי ריבוי השימוש יגביל הפתרון ביתר ביאור, והנך רואה כי להגביל פתרון תיבת ויפג לבו (לקמן מ"ה כ"ו) הביא הרב ראי' מלשון תרגום ומלשון משנה והוא בעצמו מצא לו הברים בלשון עברי ע"ש, וכן בכמה מקומות: (טז) ויתמהמה, כתרגומו לשון עיכוב ושרשו מהה ופ"א הפעל כפול דוגמת כמתלהלה (משלי כ"ו י"ח), מן ותלה ארץ מצרים (לקמן מ"ז י"ג) מן להה כמפו' שם והניהם מבנין התפעל, ופירשתיו לקמן מ"ג י' אצל התמהמהנו. ויחזיקו [אונד זיא ערגריפען], כל לשון החזקה שאחריו שימוש בי"ת הוא לשון אחיזה בכח דוק ותמצא, וכן פירש"י שמות ד' ד' עיין עליו, ולכן אין לדמותו אל ותחזק מצרים על העם (שמות י"ב ל"ג): (יז) **בהוציאם אותם**, ידענו כי מלת אותם היא סימן הפעולים בכל מקום ולכן על כרחך מ' של כהוציאם הוא לסימן הפועלים המוציאים דוגמת מ' של החלם לעיל י"א ו' כמפו' שם, ועיין

אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט
יט יח קדש פֶּן־תִּסָּפֶה׃ וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי׃ הִנֵּה־נָא
מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי
להחיות

מנחת שי

הבי"ת נקודה בחירק, חזקוני: (יח) **ויאמר** לוט אליהם אל נא **אדני** הנה נא מצא וגו', כל השמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש אל נא אדני הנה נא מצא וגו' להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות זה הקב"ה, הכי אייתי לה סוף פרק שבועות העדות ובמס' סופרים פרק ד' בלא פלוגתא וכן פסק הרמב"ם בסוף פ"ו מהלכות דעות, ויש לתמוה על הראב"ע ורבינו בחיי שכתבו שהוא חול ונקמץ לפי שהוא סוף פסוק, וכתב הריטב"א הא וודאי ליכא אלא א' שהוא חול הנה נא אדני סורו נא, והא דנקט כל שמות אגב ריהטא נקט הכי, ע"כ. ורש"י פי' דקרא הכי קאמר ויאמר לוט אליהם באזניהם אל נא יהי כן וחזר כלפי הקב"ה ואמר לו אדני הנה נא מצא עבדך וגו' ויהי' לפי זה שם אדני דבק עם הנה נא וגו', וקשה כי הוא בסוף פסוק, לכן נראה פי' הריטב"א שפי' ויאמר אליהם בפניהם:
אמלטה

שום שכל

מ"ו ויו"ד וכל לישנא דהוליאם באו' דכו'. והכ"ף רפה בכל ספרינו וכ"כ רד"ק במכלול כמבואר במ"ש וכ"כ ר' משה קמחי בס' המהלך שלו כי התלישא הקטנה בלתי מפסיק, אכן במקרא כ"י של כ"ד הכף דגוש ומסור עליו בצדו לבן נפתלי רפה ולבן אשר דגש, וזה הפך ממה שהעיד עליהם רד"ק אם לא שנאמר כי טעות סופר יש במכלול וצ"ל בהפך לב"א דגש ולב"נ רפה, ולכאורה הי' נראה כן כי ברוב המקומות כשיש אחד מאותיות בג"ד כפ"ת אחר תיבת ויהי מלאכוהו דגוש, וכן ויהי ככלות (יהושע י"כ) הוא דגש בכל הספרים גם בכ"י ועוד רבים כמוהו, ואולם ראיתי לבעל מקנה אברם בשער השני דבר וז"ל, העשירי, כל כף הבאה אחרי ויהי היא בדגש חוץ מתי מספר שנזכרו במסרה לדעת המורה יעקב בן נפתלי הסופר, אך כי לדעת משה בן אשר (ואחרים קראוהו אהרן בן אשר והוא אהרן ומשה) אשר בו החזיק מנהג הקוראים המדקדקים על לשונם בזמננו זה אין למקום הזה העשירי טעם ולא ריח דגש כי כל אלה הכפי"ן רפות עכ"ל. **תביט**, מ"י. **תעמד**, ח"ו וכל תעמד ותעמד באורי' ח"ו כתיב: (יח) **אדני**, קדש עי' מנחת שי וממ"א ות"ס, גם מה שכתבתי במסור': (יט) **להחיות**,
כל

רשי

הממון. אל תביט אחריך אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה נצול איך כדי לראות בפורענותם ואתה נצול. בכל הככר. ככר הירדן. ההרה המלט, אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר שנאמ' ויעתק משם ההרה. ואף עכשיו היה יושב שם שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ואע"פ שכתוב ויאהל אברהם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון. המלט, לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אשמולי"ר* בלע"ז, וכן והמליטה זכר (ישעי' ס"ו) שנשמט העובר מן הרחם. כצפור נמלטה (תילי' קכ"ד), ולא יוכלו מלט משא (ישעי' מ"ו), להשמיע משא הרעי שבנקביהם: (יח) אל נא אדוני, רבותינו אמרו שם זה קדש שנא' בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיו' ותרגומו בבעו כען ה'. אל נא, אל תאמרו אלי להמלט ההרה. נא, לשון בקשה: (יט) פן
תדבקני

רשבם

פנים אל פנים ותנצל נפשי (לקמן ל"ב ל"א):
הלא

*) אֶישמוּצִירִי׳ ענטשלופפען, ועיין מפורש.

דִּלְמָא תִלְקֵי׃ וַאֲמַר לוֹט לְהוֹן בְּבָעוּ כְּעַן רִבּוֹנָי׃ הָא־כְעַן אַשְׁכַּח יח יט ק״י וי ע״ד
עַבְדָּךְ רַחֲמִין קֳדָמָךְ וְאַסְגֵּיתָא טֵיבוּתָךְ דִּי עֲבַדְתְּ עִמִּי לְקַיָּמָא יַת־נַפְשִׁי
ואנא

מפורש

עוד לקמן פסוק כ״א. המלט, פירש״י לשון השמטה וכן כל המלטה שבמקרא אישמולי״ר בלע״ז וכו׳ עכ״ל, וכפי הנראה ודעתו הוא כי עיקר יסוד התיבה לט שענינו ההסתר [פערהיללן] כמו וילט פניו (מ״א י״ט י״ג) וחבריו, ונשתרש בו המ״ם בראשו והנה ענינו היציאה ממסתור [ענטהיללן], וזה שהביא לו דוגמא מלשון לעז אישמולי״ר שענינו ג״כ ענטשלופפן ומורכב מן מולי״ר שענינו ההסתר וע״י תוספת אי״ש בראשו נהפך הכוונה, דוגמת שיאמר מן באר״ב שענינו הזקן איזבאר״ב וענינו ״הסרת הזקן וכן מן ברא״נש שענינו ענף [צווייג] ־אישבראנש״ע [ענטצווייגן] הסרת הענף, אלא שבעלי־לשון האחרונים הפילו ״הסי״ן ואמרו אי תמורת איש, ועי׳ מה שפירשתי לעיל א׳ כ״ב על תיבת ויברך, גם ט״ו ב׳ אצל תיבת״ ערירי. ״על נפשך, בעבור נפשך כי כן טעם מלת על בהרבה מקומות. תביט, כל לשון הבטה בבנין הפעיל, והעבר ממנו הביט דוגמת הגיד המפורש לעיל ג׳ י״א גם ב׳ כ״א, ופירוש אל תביט אחריך, אתה וכל אשר לך, דוגמת ומעץ הדעת לא תאכל, שהציווי עליו ועל כל אשר לו ולכן נענשה חוה: (יח) אל נא אדני, ת״א בבעו כען ה׳, ולדעתו מלת אל מגזרת הואל נא ולין (שופטים י״ט ו׳) שטעמו התרצה נא, וכן דעת רבי שמואל הספרדי הביאו הראב״ע. ותיבת אדני קדש לפי הסכמות הס״ם עיין מנחת שי, ומ״מ לא נמנעו מפרשי הפשט מלפרשו לפי פשוטו על המלאך, ובפרט לדעת הרשב״ם ברים הפרשה שיתכן לקרוא המלאך בשם השוי׳ ב״ה בעבור שולחו, ומה גם שיתכן לקראו אדני, ולכן הדרש והפשט יתאחדו ולא יתפרדו. והנה התחיל לדבר בלשון רבים וסיים בלשון יחיד כי הסב דיבורו אל הגדול שבהם גם יש במלאכים שרים כמו שפי׳ ראב״ע: (יט) לא אוכל להמלט ההרה, כי אני זקן וחלש ויראתי פן תדבקני הרעה בטרם שאגיע לשם. ומתי הי׳ ראוי במילואו ומתתי דוגמת ושבתי
וקמתי

תועלות

התועלת הכ״ב הוא במדות, והוא שאין ראוי שימנע האדם מהשתדל בשמירתו בהשגחת השם יתע׳, אבל ישתדל בזה בתריצות נפלא כי השם יתע׳ יסבב בהצלתו עם מה שיעזור הוא בעצמו מטוב השתדלותו בהצלתו ולזה יהי׳ אחד מהכלי׳ אשר תשלים בו השגחת הש״י באדם הודעתו אותו הרע הנכון לבא עליו כמו שביארנו בביאורינו לספר איוב ובספר מלחמות ה׳ כי זה יספיק לו בהצלה כשישתדל להרחיק ממנו זה הרע בכל הפנים שאפשר, ומפני זה צוה לוט שימהר לרוץ ולא יביט אחריו ולא ינוח עד שיגיע למקום אשר ישלם לו בו הצלה ושאם יעשה זה בזה האופן ימלט ואם לא כבר תדבק בו הרעה:

לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־
כ תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה וָמַתִּי׃ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה
לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר
הוא

מנחת שי

(ב) **אמלטה נא**, מלרע וכו"ן דגושה ברוב הספרי', אבל אמלטה נא ואראה (ש"א כ' כ"ט) מלעיל וב"כ במסרת ובמכלול דף ע"א (דף ס"ב א') וסי' לוט למטה

שום שכל

כל אוי' מ"ו במ"ב כמסר לעיל ו' י"ט. **תדבקני**, הקוף בפתח מקום בר"י, מכלול דף מ' א'. **ומתי**, מלעיל בעבור ההפסק והוא פתח, מכלול דף ז' א' ודף ק"א א': (כ) **קרבה**, ח"ו. **לנוס**, מ"ו.

וכל לנוס באוי' דכוותיה מלא בר מן ב' חסר וסי' לנס שמה הרוצח דואת הערים אשר תתנו ללוים. לנס שמה רוצח דאז יבדיל. **אמלטה נא**, עיין מ"ש, אכן במקרא כ"י של כ"ד כו"ן לא רפה וכן מצא בעל א"ת בספר אשכנזי, וכן מסתבר כי אמלטה מלרע אך בכל ס"ס ובהללי ובירושלמיים הוא דגש, אכן ממשמעות הרד"ק והמסרת נראה שהוא רפה כדינו כי לא אמרו אלא שזה מלרע שלא כמנהג אבל לא אמרו שנדגש אחריו ואילו כן ודאי שהי' להם להזכירו כי הוא דבר זר ויוצא מדרכי הניקוד, ועוד שכל הקדמונים אמרו פה אחד שאם הנגינה מלרע אין המלה הזעירה שאחריו דגש לעולם, והוי להו לאימר חוץ מן אמלטה נא, גם הר"א הנקדן הניח העניין ליסוד מוסד בל ימוט כמו שכתב בדין דדחיק שהעתקנו לעיל י"ג ד' וגם הוא לא אמר שיש שם דבר יוצא מכללו ואין זה מדרכו. ובתשב"ץ חלק שני סי' ר"ע כתב וז"ל, עוד שאלת בקריאת אמלטה נא אשר המ"ם והטי"ת נקמצות האיך הם אם בקמץ רחב או בקמץ חטף? תשובה, אם השאלה היא על קמץ הטי"ת דע כי יש מקומות קורין יָמָּה סּוּף (שמות י' י"ט) המ"ם בחטף, וכן אומרים שהר"ר דוד קמחי הי' קורא לתלמידיו לדקה תמור תָּם־דָּרֶךְ (משלי י"ג ו') בחטף מפני שהוא סמוך, וכל זה טעות לפי שאין קורין בקמץ הדחיק בחטף אלא א"כ הי' חולם קודם שנדחק כמו פן יפרץ בם (שמות י"ט), גם עליך תעבר כוס (איכה ד'), לכל תכלה (תלים קי"ט), ברב חסדך (תלי' ס"ט) שהמוכרת הוא **יפרץ תעבר כל רב** כלם בחולם אבל אם במוכרת הם בקמץ כשנסמכהו בדחיק הם נשארים כבתחלה רחבים, וזאת היא קבלה של אמת, וא"כ הקורא ימה סוף בחטף המ"ם הם טועים, ואפשר שרבי דוד קמחי ז"ל לא נעלם ממנו זה והי' עושה המוכרת לדקה תמור **תם דרך** בחולם כי מלאכוהו תאר על אותו המשכל, מעוז **לתם** (משלי י'), ואם השאלה על המ"ם של אמלטה נא גם היא בקמץ רחב וכו' עכ"ל. והמדקדק רז"ה בספרו קורות ארזים דף כ"ט הרבה לפקפק עליו והעלה שקמץ הטי"ת של אמלטה קמץ חטף הוא ועיקר טענתו היא כי כן קבלנו מאבותינו המדקדקים כי כל קמץ הסמוך למקף קמץ חטף הוא אם אין בו מתג וזאת היא קבלה של אמת עכ"ל. ושקר נחלו אבותיו שהרי את חן הָעָם־הַזֶּה (שמות ג' כ"א) הוא במקף והמתג בקמץ הה"א לא בעי"ן בכל ספרי הדפוס המדויקים וכ"י ובעדות אור תורה ומנחת שי, והנה לדעת רז"ה בהכרח שהעי"ן בקמץ חטף והפך הוא כי הוא קמץ רחב בעדות רד"ק במכלול במשקל **פעל** דף ר"א א' שאמר שזה וזולתו קמוצים במקף ונקראים בקמץ רחב עכ"ל. וכבר הזכרתי לעיל י"ג ד' במפורש כי המחבר הזה רז"ה חשוד להעיד עדות שקר בקדמונינו ז"ל, גם בספרו צהר התיבה תיבת התנועות אות ט"ו דבר בגאוה ובגודל לבב נגד הקדמונים ואמר עליהם שהם לא ידעו בטוב המתג הזה אשר העלה הוא בהתחכמותו, עיין עליו, והנה עומד למולו העם הזה שזכרנו ועוד

אחרים

ואנא לית־אנא יכיל לאשתזבא לטורא דילמא־תערענני בישתא
ואימות: הא־כען קרתא הדא קריבא למערוק לתמן והיא זעירא כ
אישתיזב

שום שכל

אחרים כגון הֶעָרִים־ הָאֵלֶּה (דברים י"ט ה') גּוֹיִם־ רבים (דברי' ז' א') חולתם שהמתג מלעיל בכל המדוקים ובעדות מנחת שי וטוב טעם ומקנה אברם, והנה יש נא נראה אחר תנועה גדולה בלתי מתוגה, חה שלא כדעתו, ואין להאריך. גם מה שטען עוד על החכם תשב"ץ שכל המדקדקים אמרו פה אחד כי כל דגש בדין דחיק הקמץ שלפניו חטף הוא כמו ועכתה־בי לדקתי, לכה־נא וכו' עכ"ל. גם זה שקר ואין אחד מן הקדמונים שאמר כן ואדרבה הם אמרו שהוא קמץ רחב וכ"כ הרד"ק במכלול דף פ"ח ב' שכל אלה ודומיהם בקמץ גדול ואחריהם דגש ולא אמר שהם בקמץ חטף, ועוד שאילו כדבריו איך יתכן להיות אמלטה בטעם מלרע והרי לעולם לא יבוא נגינת טעם בקמץ חטוף כמו שכתב הר"מ הנקדן ז"ל, ונראין דברי ר' יהודה חיוג אביר הדייקנים שאמר כי ויקם וישב וחבריהם סופי פעולתם חטף קמץ ודרך הסופרים לנקד קמץ תחת קמץ חטף במקום וכו' כי לעולם לא יבוא חטף קמץ באות שהנגינה בו עכ"ל. וכבר דברתי מזה לעיל ב' כ"ג וג' ח', היוצא מכל אלה כי דברי הגאון תשב"ץ כנים ואמתים והם קבלה של אמת, ודברי רז"ה וקבלותיו בטלים ומבוטלים לא שרירין ולא
קיימין

רשי

תדבקני הרעה, כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל. וכשבאת אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה הצרפית לאליהו כי באת אלי להזכיר את עוני (מלכים ב' י"ו) עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואני צדקת ביניהם ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה: (כ) העיר הזאת קרובה, קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש איש במקומו והיא היתה בשנת מות פלג ומשם ועד כאן נ"ב שנה שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה צא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי צ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א תן להם מ"ח הרי ר"ט ואותה שנה היתה שנת הפלגה וכשחרבה סדום היה אברהם בן צ"ט שנה הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה וצוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת הוא שנאמר אמלטה נא. נא בגי' חמשים ואחד. הלא מצער היא, והלא עונותיה מועטין ויכול אתה להניחה. ותחי נפשי, בה. זהו מדרשו.
ופשוטו

רשבם

(כ) הלא מצער הוא, עמה מועטים ויכול אתה להניחה

מפורש

וקמתי. אלא בעבור התחברות שנים תוו"ן הפילו תי"ו השרש והבליעוהו בדגש וכמוהו אותו תשחית וְכָרַתָּ (דברי' כ' כ') כָּרַתִּי אתך (שמות ל"ד כ"ז) לעולם יחסר תיו למד הפעל בהסמכו אל תיו סימן המדבר וכן כשהלמ"ד נו"ן וגם השימוש נו"ן, יחסר הנו"ן למ"ד הפעל כמו וְנָתַנּוּ (לקמן ל"ד י"ו) כמו שפירש שם רש"י ז"ל. וכן בכל הדומים: (כ) הנה נא העיר הזאת קרובה, ואוכל להמלט שמה מבלי שאצטרך למהר ולרוץ כל כך. מצער, קטנה מגזרת צעיר והוא תאר השם ובא בלא סימן
נקבה

רביעי כא הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם
כב לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ מַהֵר
הִמָּלֵט שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה
כג עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר׃ הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ
כד וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה׃ וַיהוָה הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה

גפרית

מנחת שי

למטה ודוד למעלה: (כא) **אליו**, בזקף קטן כן הוא בספרים כ"י. **הפכי**, הה"א בקמץ לבד והוא חטוף: (כב) **לעשות**, הענין בח"פ. בהעתק ספ' הלל' **לעשת** ירושלמי **לעשות** עכ"ל, וכן הוא מלא בספרים שלנו, גם במסרת לא נמנה זה בכלל המסרים וסי' נמסר בריש פ' ויקהל עיין מ"ש שם. **עד באך**, א"ו ובכ"ק פשוטה וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולית כותי' בא'. ויש לתמוה כי לא נמנה זה במסרת פ' כח עם הדומים אליו בשאר קריא. (עיין שום שכל): (כג) **השמש יצא**, ג' סבירין יצאה חד בתורה חד בנביאים וחד בכתובים:

שום שכל

קיימין: (כא) **הפכי**, הכף בדגש בכל המדויקים גם בכ"י ומסר עליו לי' ודגש, וכ"כ יהב"י הנקדן וכמוהו בהגפו את מצרים (שמות י"ב כ"ז) הפ"א דגוש, ועיין מפורש: (כב) **באך**, א"ו ובכף פשוטה, והמ"ש תמה על שלא נמנה זה במסרת פ' כח (לעיל י"ט) עם הדומים אליו בשאר קריא, ותמיהתו בלתי מתקיימת כי לא נתנה המסרה למנות שם כ"א הלין דכתיבין **בואך** בכף פשוטה ומ"ו דוקא ואיכון חמשא שבמסרי' שם וזולתם **באך** כתיבין א"ו ואיכון הרבה במקר' דוק ותמצא, וכל ספרינו מסכימים בזה. **צוער**, ג' מלאים ו' בליטא וסי' קרא שם העיר צוער, ויעל לוט מצוער, לשבת בצוער דפסוק הנזכר וכל שאר או' א"ו כתיבין, רמ"ה

הערים

ז"ל. גם במסרת כ"י נמסר עליו ג' מלא ומלעיל עכ"ל. ושלשתן זרים המה כי מדרך משקל פָּעַל מלעיל להיות א"ו כמ"ש הר"מ הנקדן ז"ל, כל שם דבר ואות אמצעית אהח"ע והנגינה לעיל פתוחי' כמו תָּאַר', נהר, לחר, כעס, בעז, כי הם על דרך גָּהוֹ, קדש, חדש, כי הם שוים בנגינה ובחסרון וי"ו ובחטף קמץ ברבותם רק כי החטף קמץ נהפך לרבותם לאות שני' כי יאמר תְּאָרוֹ וכו': (כג) **יצא** על הארץ, נמסר עליו ג' סבירין יצאה וסי' וכו' וכן נמסר רמ"ה השמש יצא על הארץ סבור יצאה עכ"ל. כי שמש בלשון נקבה הוא משמש ברוב המקומות במקרא וכאן משמש לשון זכר. **צערה**, העי"ן בח"פ והנגינה תחת הצד"י לבד, כ"כ במקרא כ"י של רמ"ע ושל כ"ד ומסר עליו בגליון א"ל, יש נוקדין אותו בשוא לבד וטעמם עבור נגינ' מוקדמת ואין מסימי' על לב שהוא על שקל הָאֹהֱלָה, עכ"ל ונכון הוא. ומזה תבין טעות אותם המנקדים מלרע כי חשבו שלא יכון הנגינה מלעיל בעבור הח"פ ולכן נקדוה מלרע, ונשארה התיבה ברוב הספרי' מלעיל ומלרע ושיבוש הוא, וכן העלה בעל ת"ס. ונראה שהנגינה המוקדמת שאלל החולם לא תבטל הח"פ ועי' לקמן כ"ח ב': (כד) **ויהוה**, ו' בטעם

רביע

רשי

ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא ולכפי' בה מעט אין לך להקפיד אם תכינה ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר

הזה

רשבם

להכיחה עכשיו שאין בה רוב חוטאים: (כד) וה' המטיר, המלאך גבריאל. מאת ה', שכינה ממש.

וכן

אִשְׁתֵּיזַב כְּעַן לְתַמָּן הֲלָא זְעֵירָא הִיא וְתִתְקַיַּם נַפְשִׁי׃ וַאֲמַר לֵיהּ הָא
כא נְסֵיבַת אַפָּךְ אַף לְפִתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְפַּךְ יָת־קַרְתָּא דְּבָעֵיתָא
עֲלַהּ׃ אוֹחִי אִשְׁתֵּיזֵב לְתַמָּן אֲרֵי לָא אִיכוּל לְמֶעְבַּד פִּתְגָּמָא עַד־מֵיתָךְ
כב לְתַמָּן עַל־כֵּן קְרָא שְׁמָא־דְקַרְתָּא צוֹעַר׃ שִׁמְשָׁא נְפַק עַל־אַרְעָא וְלוֹט
כג עָאל לְצוֹעַר׃ וַיְיָ אַמְטַר עַל־סְדוֹם וְעַל־עֲמוֹרָה גָּפְרִיתָא וְאֶשָּׁתָא מִן־
כד קדם

רש״י

הזה, לא דייך שאתה ניצל אלא אף כל העיר אציל בגללך. הפכי, הופך אני, כמו עד בואי (לקמ׳ מח ה׳), אחרי רואי (לעיל י״ו), מדי דברי בו (ירמי׳ ל״א): (כב) כי לא אוכל לעשות, זה עונשן של מלאכים על שאמרו כי משחיתי׳ אנחנו ותלו הדבר בעצמן לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן. כי לא אוכל, לשון יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד. על כן קרא שם העיר צוער, על שם והיא מצער: (כד) וה׳ המטיר, כל מקום שנאמר וה׳ הוא ובית דינו. המטיר על סדום, בעלות השחר

כמו

מפורש

נקבה כמו סגל, רא״בע: (כא) נשאתי פניך, כתרגומו נסיבת אפך כלומר קבלתי דבריך. גם לדבר הזה, מוסיף על אשר שמעתי להצילך. הפכי, הופך אני כמו עד בואי (לקמן מ״ח ה׳), אחרי רואי (לעיל י״ו י״ג), מדי דברי בו (ירמי׳ ל״א כ׳), לשון רש״י ז״ל, וכוונתו שכינוי היוד איננו לסימן הפעול עד שיפורש הופך אותי כ״א לסימן הפועל ויפורש אהפוך אני, והוצרך לזה בעבור שכינויי המקור יכולים להתפרש על הפועל ועל הפעול כמפו׳ לעיל פסוק י״ז על כהוציאם, ומצאנו מאן ה׳ לְתִתִּי להלוך עמכם (במדבר כ״ב י״ג) היוד לסי׳ הפעול וטעמו לתת אותי, אבל טוב תִּתִּי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר (לקמן כ״ט י״ט) היוד לסי׳ הפועל תת אני כלומר שֶׁאֶתֵּן וכן ביתר הכינויים ונדגש הכ״ף של הפכי כפ״א של בנגפו את מצרים (שמו׳ י״ב כ״ז) כי הוא מן הופך וגם הוא שם הפעל וכבר כתב הראב״ע בספרו מאזנים דף מ״ח ב׳ וז״ל, שמות הפעלים יבואו על דרכים משונים אין קץ להם, והענין כל שם שהוא יקרא שיבוא ממנו פעל עבר או עתיד ואיננו עצם כמו הפוֹעֵל וְהַפָּעוּל או תואר השם הוא הנקרא שם הפֹּעַל, וענינו בעבור היות השם שהוא כדמות עצם קודם הפעל שָׁמוֹר שָׁמוֹ שם הפעל כמו שלוח שלחתי וכו׳ עכ״ל. ועיין מפו׳ לעיל ב׳ י״ז ובהקדמה בעז״ה נבאר בטוב ענין הפעל ושם הפעל לכל עניניו. והחכם רש״ד המבאר נכנס בדחוקים ללא צורך, ועיין מ״ש שמו׳ י״ד ה׳ אצל מעבדנו: (כב) קרא. הקורא ולשון קצר הוא דוגמת על כן קרא לבאר (לעיל י״ו י״ד). צוער, על שם והיא מצער: (כג) השמש, שמש משמש לשון זכר ונקבה כמו שפירש״י (לקמן ל״ב ט׳) וכמוהו ויזרח לו השמש (שם ל״ב). ולוט בא צער׳ (כד) וה׳ המטיר, ולא אמר ויבא לוט צערה וימטר ה׳ וגו׳, כמנהג הסיפור, כי כן מנהג הלשון במקום שיש שם שני נושאים מתחלפים ופעולת שניהם שונות והם מתיחסי׳ לזמן אחד, והנה ביאת לוט לצוער

והמטרת

כה גָּפְרִ֣ית וָאֵ֑שׁ מֵאֵ֥ת יְהוָ֖ה מִן־הַשָּׁמָֽיִם׃ וַיַּהֲפֹךְ֙ אֶת־
הֶעָרִ֣ים הָאֵ֔ל וְאֵ֖ת כָּל־הַכִּכָּ֑ר וְאֵת֙ כָּל־יֹשְׁבֵ֣י הֶעָרִ֔ים וְצֶ֖מַח
כו הָאֲדָמָֽה׃ וַתַּבֵּ֥ט אִשְׁתּ֖וֹ מֵאַחֲרָ֑יו וַתְּהִ֖י נְצִ֥יב מֶֽלַח׃
כז וַיַּשְׁכֵּ֥ם אַבְרָהָ֖ם בַּבֹּ֑קֶר אֶל־הַ֨מָּק֔וֹם אֲשֶׁר־עָ֥מַד שָׁ֖ם אֶת־
כח פְּנֵ֥י יְהוָֽה׃ וַיַּשְׁקֵ֗ף עַל־פְּנֵ֤י סְדֹם֙ וַעֲמֹרָ֔ה וְעַ֥ל כָּל־פְּנֵ֖י

ארץ

מנחת שי

(כה) **הערים האל**, ח' בלי' חול דסבירין האלה וסימן במסרת פ' תולדת יצחק: (כח) **בקיטר**, כתב

שום שכל

רביע ריש פסוק, מס"ק. ובמס"ג מונה ז' ומונה בהדייהו ואדכי השמיע (מ"ב ז' ו') וזה כתוב באל"ף ד' בכל הספרים והוא כמנה בהדי קל"ד דכתיבין אדפי במערכת אות אל"ף ד"ה זה הסעד לה', ולכן מאן דמסר ו' לא מיסתבר ומאן דמסר ז' לא משתבש. ולפעמים נמסר **וה'** כ"ב בתורה וגם זה נכון והרצון בו כי כל **וה'** דכתיב בתורה בכלל בין ר"פ בין אמצע פסוק בין בטעם רביע בין ביתר הטעמים בכלל איכון כ"ב, ותלתא פעמים בפ' מטות וה' יסלח לה ועל כולהון מסר בכ"י כ"ב בתורה, ובן נמסר לעיל י"ג י"ד, ולקמן ב"ד ל"ה על וה', דרך נמסר ז' בטעם וגם אבארם בעז"ה. **המטיר**, מ"י. וכן בי לא המטיר דלעיל. **גפרית**, מ"י ודכו' גפרית ומלח שרפה כל ארצה דפ' נצבי': (כה) **ויהפך**, ח"ו. וכולהון דכו' חסרים, והוי"ו בגעיא במ"ג וקטן ורא"פ ומדויקים גם בכ"י וכבון הוא כי הוא בטעם פשטא ולא כן סברו בפ' בא (שמות י' י"ט) ויהפך ה' רוח ים, כי הוא בטעם קדמא ולכן אין שם געיא בכל המדויקים גם לא בכ"י, והם ע"מ ויעמוד ויעבור הבאים בגעיא כשהם מנוגנים בטעם מלך כמו שהשכלתיך לעיל י' י"ח מטעם קבלת קדמונינו ז"ל. **הערים**, מ"י. וכל ליפנא דערים דכוותיה מלא. **ישבי**, ח"ו. וכל ישבי דכוותיה: (כו) **ותבט**, קרי נרי וחסר יו"ד כתיב. **נציב**, מ"י: (כח) **קיטר**

הארץ

רשי

כמו שנאמ' וכמו השחר עלה שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנ' אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אלו היתה בלילה כשהלבנה מושלת לא היינו חרבין. ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אלו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבין לכך כתוב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים. המטיר גפרית ואש, בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש. מאת ה' דרך המקראות לדבר כן כמו נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד קחו עמכם מעבדי אדוניכם ולא אמר מעבדי. וכן אחשורוש בשם המלך ולא אמר בשמי. אף כאן אמר מאת ה' ולא אמר מאתו. מן השמים, והוא שאמר הכתוב כי בם ידין עמים וגו' כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמי' כמו שעשה לסדו', וכשבא להוריד המן מן השמים הכי ממטיר לכם לחם מן השמים: (כה) ויהפוך את הערים וגו', ארבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה שנאמר בחלמיש שלח ידו וגו': (כו) ותבט אשתו מאחריו, מאחריו של לוט. ותהי נציב מלח, במלח חטאה ובמלח לקתה אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה: (כח) קיטור, תימור של עשן טורק"א* בלע"ז. כבשן, חפירה שצורפין בה

את

רשבם

וכן הוא בבראשית רבה ובתנחומא: (כח) ויסקף.

לרעת

*) טורקא, הוא טארשי' ברוזנדפאקן.

כה קֳדָם יְיָ מִן־שְׁמַיָּא׃ וַהֲפַךְ יָת־קִרְוַיָּא הָאִלֵּין וְיָת כָּל־מֵישְׁרָא וְיָת כָּל־
כו יָתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְאַרְעָא׃ וְאִסְתְּכִיאַת אִתְּתֵיהּ מִבַּתְרוֹהִי וַהֲוָת קָמָא
כז דִמְלְחָא׃ וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דְּמְשַׁמֵּשׁ תַּמָּן־בִּצְלוֹ קֳדָם
כח יְיָ׃ וְאִסְתְּכִי עַל־אַפֵּי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְעַל־כָּל־אַפֵּי אַרְעָא דְמֵישְׁרָא וַחֲזָא
והא

מפורש

והמטרת השם על סדום שהיתה מתיחסים לזמן יציאת השמש ולכן הקדים השם קודם לפעל ואמר ולוט בא צוערה וה׳ המטיר וגו׳, אמנם כשפעולות שהיתה שוות והם שונות בבחינת הזמן יבואו על דרך אחרת כמפורש לעיל ד׳ ד׳. וה׳ המטיר וגו׳, כל דבר היורד מן השמים יקרא מטר כמפורש היטיב לעיל ב׳ ה׳. מאת ה׳ מן השמים, מבואר ברשב״ם וברש״י ז״ל. והחכם ספורנו פיר׳ מאת ה׳ וגו׳, לא שהעלה נשיאים מקצה הארץ באופן שיתהלכו באויר כמו שיקרה בברקים ואבני אש בטבע: (כה) ויהפך את הערים, לפי הפשט הפיכה ממש וכמו שאמרו בב״ר ארבעתן יושבות בסלע אחת ובא מלאך והפכן מלמעלה למטה וכו׳, שאילו ענינו הפיכת טבעם לטבע גפרית ומלח הי׳ לו לומר ויהפוך את הערים לגפרית ומלח, כי כן מדרך לשון הפיכה כשענינו התהפכות והשתנות גשם לגשם להזכיר הענין אשר אליו נשתנה המשתנה ולחברו אל המשתנה בשימוש למ״ד כמו הפך מימיהם לדם (תילי׳ ק״ה כ״ט) והמטה אשר נהפך לנחש (שמות ז׳ ט״ו), וכ״כ החכם המבאר. וצמח האדמה, אמר ר׳ יהושע בן לוי עכשו ילקוט אדם מעפרה של סדום ויתן בערוגה אחרת אינה צומחת. וכן ספרו לנו בעלי המסעות, גם ספרו לנו שלא יצמח במחוז ההוא כ״א צמח אחד כדמות תפוח נחמד למראה ובתוכו עשן ואפר אשר לא יצלח לכל, ורמז אליו בספר חוכמתא רבתא דשלמה סי׳ י׳ בדברו על הפיכת חמשת הערים וצמח האדמה: (כו) ותבט אשתו מאחריו, מאחריו של לוט כי הוא הי׳ המאסף לכל ביתו. ותהי נציב מלח, יש מפרשי׳ ותהי הארץ נציב מלח, כלומ׳ שאשתו כאשר הביטה אחריו ראתה כל הארץ נציב מלח כי גפרית ומלח שרפה כל ארצה ככתוב בפ׳ נצבים (דברי׳ כ״ט כ״ב), ואין טעם לפירוש הזה כי הנראה מפשוטו קרה לה כן בהמרותה פי המלאך שאמר אל תביט אחריך, גם מה טעם נציב מלח והארץ לא היתה נציב שטעמו מגבה, ולפי עיקר פשוטו ותהי שב על האשה כי היא היתה נציב מלח בהביטה אחרי׳ ולא לחנם הזהירם המלאך לאמר אל תביט אחריך, גם חכמי הטבע הורו לנו כי בחלאים הנדבקים ראות הדבר באויר יזיק מאד גם הפניי׳ אל הצד ההוא יזיק כרגע כאשר ספרו לנו מעשים נפלאים ומבהילים, והנה כאשר הביטה אחריו מיד נכנס בה קיטור הגפרית והמלח והדביקו בה והיא על עומדה. והעד הנאמן, ויעל לוט מצוער הוא ושתי בנותיו ולא הזכיר אשתו גם לא הזכיר מיתתה כלל, והם לא שהו בצוער כ״א זמן קצר וא״כ אשתו אנה היא באה? לכן העיקר כמו שפירשנו: (כח) וישקף, לשון הבטה, ומבנין הפעיל ולו הברים רבים, ומצאנוהו גם בבנין

אֶ֖רֶץ הַכִּכָּ֑ר וַיַּ֗רְא וְהִנֵּ֤ה עָלָה֙ קִיטֹ֣ר הָאָ֔רֶץ כְּקִיטֹ֖ר הַכִּבְשָֽׁן׃
כט וַיְהִ֗י בְּשַׁחֵ֤ת אֱלֹהִים֙ אֶת־עָרֵ֣י הַכִּכָּ֔ר וַיִּזְכֹּ֥ר אֱלֹהִ֖ים אֶת־
אַבְרָהָ֑ם וַיְשַׁלַּ֤ח אֶת־לוֹט֙ מִתּ֣וֹךְ הַהֲפֵכָ֔ה בַּהֲפֹךְ֙ אֶת־
ל הֶ֣עָרִ֔ים אֲשֶׁר־יָשַׁ֥ב בָּהֵ֖ן לֽוֹט׃ וַיַּעַל֩ ל֨וֹט מִצּ֜וֹעַר וַיֵּ֣שֶׁב
בָּהָ֗ר וּשְׁתֵּ֤י בְנֹתָיו֙ עִמּ֔וֹ כִּ֥י יָרֵ֖א לָשֶׁ֣בֶת בְּצ֑וֹעַר וַיֵּ֙שֶׁב֙
לא בַּמְּעָרָ֔ה ה֖וּא וּשְׁתֵּ֥י בְנֹתָֽיו׃ וַתֹּ֧אמֶר הַבְּכִירָ֛ה אֶל־הַצְּעִירָ֖ה
אָבִ֣ינוּ זָקֵ֑ן וְאִ֨ישׁ אֵ֤ין בָּאָ֙רֶץ֙ לָב֣וֹא עָלֵ֔ינוּ כְּדֶ֖רֶךְ כָּל־הָאָֽרֶץ׃
לב לְכָ֨ה נַשְׁקֶ֧ה אֶת־אָבִ֛ינוּ יַ֖יִן וְנִשְׁכְּבָ֣ה עִמּ֑וֹ וּנְחַיֶּ֥ה מֵאָבִ֖ינוּ
זרע

מנחת שי

כתב הרמ״ה קיטר הארץ, כקיטר הכבשן, תרווייהו מלאים י׳ וחסרים ו׳ כתיב: (ל) **ויעל לוט מצוער**, כתוב בהעתק מס׳ הללי מצוער מלא, ירושלמי מצער חסר ע״כ. ובס״מ מלא גם הרמ״ה ז״ל כתב צ ו ע ר ג׳ מלאים בליש׳ וסי׳ על כן קרא שם העיר צוער, ויעל לוט מצוער, בצוער דפסוק הנזכר, וכל שאר אורי׳ צער ח״ו כתיב: (לא) **לבוא**, בהעתק מס׳ הללי ל ב א ח״ו, אבל בכל הספרים שלנו מלא וכן ראוי להיות ע״פ המסרת כי לא נמנה בהדי ט׳ לבא חסרים וסי׳ נמסר בפ׳ ויחי, וכ״כ הרמ״ה ז״ל וז״ל, ל ב א ז׳ ח״ו ומלאים אל״ף, ומנאם כמו שנמסרו בריש פ׳ ויחי וכל שארא באי׳ מ״ו ואל״ף כתיב עכ״ל:
יין

שום שכל

הארץ **כקיטר** הכבשן, תרווייהו מ״י וח״ו כתיב: (כט) **בהפך**, ח״ו. **בהן**, הה״א בצר״י. ובמערכת ערך הן מסר וז״ל **בהן** י״א, ט״ו מנהון קמץ (קמץ קטן והייגו צרי) וג׳ פתח (פתח קטן והייגו סגול) וסי׳ וכו׳, וחסרי׳ שם שנים מן המנין והם אלה, לכתר בהן על הארץ (ויקרא י״א כ״א), וחלצו את האבנים (ויקרא י״ד מ׳), וגם במכלול בשער דקדוק המלין מנה יתהון על נכון, והכלל כי כולם בצרי בר מן ג׳ בסגול וסי׳ בגדיהם אשר ישרתו בהן (יחזקאל מב יד), ולכל בהן חיי רוחי (ישעי׳ ל״ח י״ו), וישבו בהן (ש״א ל״א ז׳), וזולתם כולם בצר״י: (ל) **מצוער**, חד מן ג׳ מלאים ו׳ ומלעיל, עיין מנחת שי, וכמוהו **בצוער**: (לא) **הבכירה**, מ״י וכל בכירה דאו׳ דכו׳. **הצעירה**, מ״י וכל הצעירה דאוריתא דכוו׳. **אבינו**, מ״י וכל א ב י נ ו דכוותיה מלא. **לבוא**, מ״ו עיין מ״ש. **עלינו**, כולהון מ״י: (לב) **לכה** נשקה, מלא ה״א בסוף תיבותא וכל אור׳ דכוו׳ בלשון הליכה בר מן אחד חסר דבכ״ק פשוטה
כתיב

רשי

את אבנים לסיד וכן כל כבשן שבתורה: (כט) ויזכור אלהים את אברהם, מהו זכירתו של אברהם על לוט נזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע
שאמר

רשבם

לדעת אם כמצא שם עשרה ויצילו אם לאו: (ל) כי ירא לשבת בצוער, שלא הניח המלאך אלא (מפני) שלא היה לו פנאי להמלט ההרה ועכשיו שהיה לו פנאי קיים
דברי

כט כ"י כד חֲבַל וְהָא סְלֵיק תְּנָנָא דְּאַרְעָא כִּתְנָנָא דְּאַתּוּנָא׃ וַהֲוָה בְּחַבָּלוּת יְיָ יַת־קִרְוֵי
מֵישְׁרָא וּדְכִיר יְיָ יַת־אַבְרָהָם וְשַׁלַּח יַת־לוֹט מִגּוֹ הֲפַכְתָּא כַּד־הֲפַךְ יַת־
ל קִרְוַיָּא דַּהֲוָה־יָתֵיב בְּהֵין לוֹט׃ וּסְלֵיק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵב בְּטוּרָא וְתַרְתֵּין
בְּנָתֵיהּ עִמֵּיהּ אֲרֵי דְחֵיל לְמִיתַּב בְּצוֹעַר וִיתֵיב בִּמְעַרְתָּא הוּא וְתַרְתֵּין
לא בְּנָתֵיהּ׃ וַאֲמָרַת רַבְּתָא לִזְעֵירְתָּא אֲבוּנָא סִיב וּגְבַר לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל
לב עֲלָנָא כְּאוֹרַח כָּל־אַרְעָא׃ אִיתָא נַשְׁקֵי יַת־אֲבוּנָא חַמְרָא וְנִשְׁכּוּב עִמֵּיהּ

ונקיים

רשי

שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו לפיכך חס הקדוש ב"ה עליו: (ל) כי ירא לשבת בצוער, לפי שהיתה קרובה לסדום: (לא) אבינו זקן, ואם לא עכשיו אימתי שמא ימות או יפסוק מהוליד. ואיש אין בארץ, סבורות היו שכל העולם נחרב כמו בדור המבול, בר"ר:

רשבם

דברי המלאך לשבת בהר (כי ירא) אולי יהפוך העיר: (לא) ואיש אין בארץ, סבורות היו שהעולם נהפך שהביא מבול של אש:

עד

ותשקין

מפורש

נפעל כמו בעד אשנבי נשקפתי (משלי ז' ו') ופירש בו הראב"ע ז"ל, נשקפתי נגליתי ונראיתי למשקיפים אותי כדי שישמחו בני אדם בראותי, ובן בעד החלון נשקפה ותיבב (שופטים ה' כ"ח), וטעם הנשקף להראות עצמו והמשקיף לראות אחרים, עכ"ל. ועיין מה שפירשתי לקמן מ"א ו' בתיבת שדופות קדים. קיטור, כתרגומו תננא, ופירושו תימור של עשן. כבשן, מבואר ברש"י ז"ל: (כט) אשר ישב בהן, בהאת מהן, כמו ויקבר בערי גלעד (שופטים י"ב ז') באחת מערי גלעד, ורבים כמוהם. ועיין שום שכל: (ל) בהר, הידוע שאמר לו המלאך ההרה המלט. כי ירא וגו', מבואר ברשב"ם: (לא) הבכירה, כתרגומו רבתא ופי' הגדולה והוא לשון בכורה אלא שהוא משקל אחר, וכן פי' הרמב"ן כי הבכירה הפך הצעירה כל גדול באחוה יקרא בכור וכל קטן ממנו צעיר לו, והפרי הראשון יקרא בכורים, וכן בכורי דלים (ישעי' י"ד ל') המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכרו ייסדנה ובצעירו יציב דלתי' (יהושע ו' כ"ו), וכן ת"א רבתא עכ"ל. כי בכל מקום שהכוונה במלת בכור על פטר רחם לאמו או הראשון לאביו תרגם אונקלוס בוכרא. ואיש אין בארץ, סבורות שבהפרדם מצוער נהפך גם הוא: (לב) לכה נשקה, לשון

זיכה

תועלות

התועלת הכ"ג הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם לקנא בזולתו ולעכב לעצמו כל הטוב הלא תראה שלוט בחר כל ככר הירדן שיהיה לו לבדו למרעה למקנהו והשאיר

לפני

לג זָרַע׃ וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה
לד וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ׃ וַיְהִי
מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ
אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה
מאבינו

מנחת שי

(לג) יין בלילה **הוא**, ד' דסבירין ההוא וכתיבין הוא כדאיתא במסרת. **ובקומה**, הראשון מ"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל ובקומה תרין בבנות לוט קדמאה מלא ובתראה חסר עכ"ל. והנקודה על וי"ו ולא באותיות אחרות וכן אמרו בפרק ד' דנזיר ובהוריות פ' כהן משיח למה נקוד על ו' שבקומה של בכירה לומר שבשכבה לא ידע הא בקומה ידע, והכי איתא בב"ר פ' נ"א סי' יו"ד ע"ש ביפה תאר, וכן בתיקון ס"ת ישן אומר באספמיא אין נקוד רק הוי"ו שני', ובס' הזהר ת"ח בקדמיתא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה בוי"ו ונקוד על וי"ו בגין דסיועא דעילא הוה אישתכח בהאי עובדא דזמין מלכא משיחא לנפקא מיניה ובגין כך אישתלים הכא בוי"ו ובאחרא כתיב ובקמה ח"ו בגין דלא נפק מינה חולקא לקב"ה בהאי אחרא, ועיין מ"ש בפרשת לך לך אצל בינו וביניך: (לד) **ממחרת**, מ"ם שני' בלא

שום שכל

כתיב, וסימן לך לא אתי אל מקום אחר: (לג) **ותשקין** את אביהן, ושבסמוך **ותשקין** גם בלילה, מלאים יוד וחסרים ה"א בסוף תיבותא כתיבין תרויהון. **אביהן**, שפה כתיב בנו"ן וכולהון מ"י וסי' ותשקין את אביהן, ותשקין גם בלילה שבסמוך. ולכהן מדין שבע בנות וכו'. ותבאנה אל רעואל אביהן. כן בנות צלפחד תניינא דפסוק. על מטה משפחת אביהן. ושאר אוריתא בין בלישנא זכר בין בלישנא נקבה אביהם כתיב במ"ם, וכן מסר רמ"ה וכן במסרה כאן, ונראה לסיים הכי, וחד מאביהן ותהרין שתי בנות שבסמוך. **בלילה הוא**, ד' דסבירין ההוא וכתיבין הוא וסי' דין, ולקמן ל' ט"ז, ול"ב כ"ג, ושמואל א' י"ט י'. **ותבא**, חד מן ב' דחסרי' וי"ו, וחברו לעיל א' י"א. **אביה**, מ"י וכל אביה דכו'. **ובקומה**, מ"ו והוא נקוד, ובמקרא כ"י של כ"ד התיבה כולה מנוקדת, עיין מנחת שי גם מפורש: (לד) **ממחרת**, הרי"ש בקמץ ככתוב במכלול ע"ו ב' והמ"ם השניה ראוי להיות במונח מטרת הז"ק, וכן מצאנוהו במקרא גדול וקטן במונח, וכן כל חביריו שבמקרא כי רבים הם דוק ותמצאם אבל בעל א"ת העיד שבספרי ספרד אין במ"ם מונח לא בזה ולא בחבריו. ובכל המדויקים גם בכ"י מצאנו געיא אצל החירק של המ"ם וכן בחומש רא"פ וכן בחבריו, וגם החכם בעל תיקון סופרים העיד שכן מצא בכל הספרים ובכל זאת מחקו ע"פ דרכו, אמנם כבר העידו על הגעיא הזה החכם בלמשי ור"א הלוי אשר העתקתי מקצת דבריהם לעיל י' י"ח ולקמן ל"ז ז' אצל ותשתחוינה עיין עליו. **ובאי**, מ"ו:

ובקמה

רשי

(לג) ותשקין וגו', יין נזדמן להן במערה להוציא מהן ב' אומות. ותשכב את אביה, ובצעירה כתיב ותשכב עמו. צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה חסך עליה הכתוב. ולא פי' גנותה. אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד לומר שבקומה ידע ואעפ"כ לא נשמר ליל שני מלשתות. (א"ר לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילים אותו מבשרו):

ותהרין

וְנַקִּיַּם מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ וְאַשְׁקִיאָה יַת־אֲבוּהֶן חַמְרָא בְּלֵילְיָא הוּא וַעֲלַת לג
רַבְּתָא וּשְׁכִיבַת עִם־אֲבוּהָא וְלָא־יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקִימַהּ׃ וַהֲוָה בְּיוֹמָא לד
דְּבַתְרוֹהִי וַאֲמַרַת רַבְּתָא לִזְעֶרְתָּא הָא־שְׁכֵיבִית רַמְשָׁא עִם־אַבָּא נַשְׁקִינֵּיהּ
חמרא

מפורש

זירוז דוגמת הבה נלבנה לעיל י"א ג' כמפורש שם: (לג) **בשכבה ובקומה**, שניהם מקורים מבנין הקל עם כינוי ה"א הנקבה בסוף לסימן הפועל והפעול כי שניהם פעלים עומדים והפועל גם הוא הפעול. ורש"י פי' ובקומה של בכירה נקוד עליו לומר שבקומה ידע ואעפ"כ לא נשמר ליל שני לשתות עכ"ל. וכנראה מדברי הרב משמע שבספרו הי' נקוד כולו וכן מצאתי באחת במקרא כ"י של כ"ד כמו שכתבתי בשום שכל אכן לפי גירסת ספרינו במס' הוריות דף י' ע"ב לא ניקד כ"א הוי"ו ואפשר שהרב הי' גורס שם למה נקוד על ובקומה וידענו כי התיבות המנוקדות הרי הן באמצע בין הכתב והמחק כמו שכתב החכם בעל עיקרים מאמר ג' פרק כ"ב כי הנקודה על התיבה עם שתשאר כתובה הנה היא באמצעות בין כתיבת התיבה והעדרה וכו', וכן כתב הרב רלב"ג נקוד תיבת ובקומה [משמע מניה שכולו נקוד] לפי מה שהעירנו בזה על שכבר ידע ידיעה מה בקומה אבל לא ידע זה באופן שלם שאילו תאמר שכבר הי' מתכונן בקומה והרגיש בזה בקומה הרגש מה עכ"ל. ולעיל בראש פרשה על ויאמרו אליו אי' שרה אשתך, גם שם כתב כדברים האלה הנקודות אשר על אליו ומה שידמה לו הוא אצלי להורות על ענין ממוצע בין המחק ובין הכתב, וזה כי הנקוד' תעשה על התיב' למחוק מה שעליו הנקוד' [וכן אנו רואים בספרים קדמונים כתבי יד כשיש שם תוספת מה לא מחקוהו אבל שמו נקודות עליו להורות שהוא תוספת וצריך תיקון], ולפי שכבר נשארה התיבה בכתוב עם הנקודות שעליה הורה שאינה נמחקת מכל וכל ואינה נכתבת בשלמות עכ"ל. ותימה על החכמים האלה שיחסו הטעם הזה לעצמם והוא מאמר ערוך באבות דר' נתן פ' ל"ג למה נקוד וכו' אלא כך אמר עזרא אם יבוא אלי' ויאמר לי מפני מה כתבת כך אומר אני לו כבר נקדתי עליהן ואם יאמר לי יפה כתבת אעבור הנקודה מעליהן עכ"ל. ונשנה המאמר במדרש רבה במדבר פרשה ג': (לד) **ויהי ממחרת** [דעם אמרגנס דרויף], מחרת שם דבר ונקרא כן היום שיבוא אחר היום
שהוא

תועלות

לפני זה אברהם בזולת מרעה מספיק למקנהו והיה זה סבה אל שנאבד מקנה לוט בהספק כל ככר הירדן וזה היה גמול ראוי לו על רוע לבבו:

התועלת הכ"ד הוא במדות, והוא שראוי שנשפוט בעניני הפעולות האנושיות לפי הכונה בהם לא לפי עניינם בעצמם הלא תראה שבנות לוט מפני שהית' כונתם טובה בזה
הפעל

לה מאבינו זרע׃ ותשקין גם בלילה ההוא את־אביהן יין
ותקם הצעירה ותשכב עמו ולא־ידע בשכבה ובקמה׃
לו לז ותהרין שתי בנות־לוט מאביהן׃ ותלד הבכירה בן
לח ותקרא שמו מואב הוא אבי־מואב עד־היום׃ והצעירה
גם־הוא ילדה בן ותקרא שמו בן־עמי הוא אבי בני־
כ א עמון עד־היום׃ ס ויסע משם אברהם ארצה
ב הנגב וישב בין־קדש ובין שור ויגר בגרר׃ ויאמר
אברהם אל־שרה אשתו אחתי הוא וישלח אבימלך

מלך

מנחת שי

בלא גלגל: (לז) **הוא** אבי מואב, מלת הוא במאריך לא בתביר: (ב) **אבימלך**, חדא מלה כתיב וכל אוריתא דכוותיה, הרמ"ה ז"ל.

גרר

שום שכל

(לה) **ובקמה**, מ"ו: (לו) **ותהרין**, מ"י כתיב וחסר ה"א בסוף תיבותא, והוי"ו של ותהרין בגעיא בכל המדויקים וכמו הוא עיין לעיל י' י"ח: (לז) **מואב**, מ"ו וכל מואב דכותיה. **הוא**, בטעם מרכא וחברו בסמוך בטעם תביר. **עד היום**, נמסר עליו ט' מיחדין, והכוונה שבכל המקרא כתיב עד היום הזה בר מן ט' דכתיבין עד היום בחסרון מלת הזה והנה הם יחידאין ונמנו בד"ה ב' סי' כ'; (לח) **ילדה בן**, במ"ג וקטן ויתר המדויקים גם בכ"י הבי"ת דגוש, וכ"כ יהב"י הנקדן ז"ל, כל ילדה דסמיך לבן בת לי לו, ילדה מלעיל והמלות הקטנות שמאחריו דגש עכ"ל, לכן אל תטעה אל דברי רז"ה בספרו יסוד הניקוד שער הדגש סימן כ"ח אשר בא לשבש כל הספרים בחלומותיו ודבריו אשר בדה ואין להאריך. **עמון**, מ"ו וכל עמון באורי' דכותיה: (א) **ובין שור**, בכ"י במקף לא במונח, ואינו מסתבר והעד בין נינוה ובין כלח (לעיל י' י"ב), בין טוב ובין רע (ויקרא כ"ז י"ב וי"ג) ואחרים רבים: (ב) **אחתי** הוא, ח"ו וכל אחתי באורי' דכותי' חסר,

רמ"ה

רשי

(לו) ותהרין וגו', אע"פ שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (ס"א עדותן) לחוץ ועברו מביאה ראשונה: (לז) מואב, זו שלא היתה צנועה פירשה שמאביה הוא. אבל צעירה קראתו בלשון נקיה וקבלו שכר בימי משה שנאמר בבני עמון אל תתגר בם כלל ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם אבל לצערן התיר לו: (א) ויסע משם אברהם, כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם. ד"א להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו: (ב) ויאמר אברהם, כאן לא נטל רשות אלא על

כרחה

רשבם

(לז) עד היום, בימי משה. וכן כל עד היום עד ימי הסופר שכתב את הדבר:

ואבימלך

חַמְרָא אַף־בְּלֵילְיָא וְעוּלִי שְׁכוּבִי עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּים מֵאֲבוּנָא בְּנִין׃ וְאַשְׁקִיאָה לה
אַף בְּלֵילְיָא הַהוּא יַת־אֲבוּהֶן חַמְרָא וְקָמַת זְעֶרְתָּא וּשְׁכִיבַת עִמֵּיהּ וְלָא־
יְדַע בְּמִשְׁכְּבַהּ וּבְמִקִימַהּ׃ וַעֲדִיאָה תַּרְתֵּין בְּנַת־לוֹט מֵאֲבוּהֶן׃ וִילֵידַת לו לז
רַבְּתָא בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ מוֹאָב הוּא אֲבוּהוֹן־דְּמוֹאֲבָאֵי עַד־יוֹמָא־דֵין׃
וּזְעֶרְתָּא אַף־הִיא יְלֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ בַּר־עַמִּי הוּא אֲבוּהוֹן דִּבְנֵי־ לח
עַמּוֹן עַד־יוֹמָא־דֵין׃ וּנְטַל מִתַּמָּן אַבְרָהָם לַאֲרַע דָּרוֹמָא וִיתֵיב בֵּין־ א כ
רְקַם וּבֵין חַגְרָא וְאִתּוֹתַב בִּגְרָר׃ וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל־שָׂרָה אִתְּתֵיהּ אֲחָתִי ב
היא

מפורש

שהוא בו, אבל הם דבר מחר בלא תי"ו נופל גם על הזמן העתיד המאוחר כמו כי ישאלך בנך מחר (דברים ו' כ') ועוד אחרים, ויתכן כי התיבה מורכבת מן יום ואחר ונפלו מהם אותיות אהו"י כמנהגם שיחסרו גם ינוחו ונשארו השרשים לבדם כי עיקר השרשים הם האותיות גט חסד קצר זעף כמ"ש הראב"ע ריש ספר מאזנים, וכמוהו תיבות רבות במקרא אלא שאין כאן מקום סיפורם. אמש, הלילה שעבר: (לה) ותשקין, כל לשון השקאה לעולם בבנין הפעיל ולא תוכל להורידו אל הקל ולאמר שקיתי מקום שתיתי, והשפך לשון שתיה לעולם בקל ולא תוכל להוציאו אל ההפעיל, והי' ראוי להיות ותשקינה כי הנו"ן והה"א שבסוף הפעלים הי' לנקבות רבות נוכחות גם נסתרות אלא שיחסר הה"א בהרבה תיבות גם בהפעיל גם בקל גם בכבד ובפרט בבעלי ל"ה: (לו) ותהרין, הרי זה מבנין הקל אף שהוא על משקל ותשקינה, והי' ראוי התי"ו להיות בחירק והה"א בשו"א דוגמת תִּבְנֶינָה אלא שנכתב בעבור הה"א כמשפט הלשון דוגמת יהפוך יעמוד, כאשר תעשינה הדבורים (דברים א' מ"ד): (א) **ויסע משם**, מאלוני ממרא. ויגר בגרר, היא עיר מטרופולין של מלך פלשתים: (ב) אל שרה, ת"א על שרה, והרבה אל שמשמשין בלשון על כמבואר ברש"י ז"ל, וכן אל שאול ואל בית הדמים (ש"ב כ"א א'). ויש לפרשו שאמר כן בפניה אחותי היא והיא שותקת. וישלח אבימלך וגו', לא היה זה כמו במצרים כי שם בבואם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השרים ואל המלך כי אנשי זמה הם, אבל המלך הזה תם וישר גם אנשיו טובים רק אברהם חשד אותם והי' אומר לכל אחותי היא. והנה זה

פלא.

תועלות

הפעל המגונה כמאלו נעזרות בו מהשם ית' וזכו אל שיצאו מהם השתי אומות אלו שמלאו הארץ בעת מתן תורה, והנה האריך בענייני זה הספור לרוב התועלת המגיע ממנו:

ג מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־שָׂרָה׃ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ
בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־
ד לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל׃ וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ

ויאמר

מנחת שי

גרר, הגימל דגושה: (ג) **ויבא אלהים** אל אבימלך, לפי הנראה מפשט הכתוב זה השם קדש וכן וירא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה, ויבוא אלהים אל בלעם לילה, אבל מדברי הזהר ריש פ' בחוקותי ופ' בלק דף קצ"ד לא משמע כן, וכן בשמות שבפסוק נאום שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה, ועניינים אלה נראים כמבהילים והסתרתי פני מהם שאין למדקדק עסק בהן, ועיין ביפה תאר על ב"ר פ' נ"ב סי' ה' ומה שאכתוב סוף פ' ויצא. **ויבא** אלהים אל אבימלך **בחלום**, מ"ו בהעתק מספר הללי, והאחר שבסמוך חסר וכך הם בכל הספרים המדויקים, והמדפים שכתב על זה ב' חסרים וכן הביאו במסרת הגדול ונגרר אחריו גם בעל מנחת כהן ובעל מסרת הברי' הגדול היו כחולמי' וכ"כ אור תורה בפשיטות בחלום הראשון מלא ע"כ. והשנים החסרים הם ויאמר אליו אלהים בחלם שבסמוך, אל לבן הארמי בחלם פ' ויצא, וכן כתב הרמ"ה ז"ל, אח"כ ראיתי בקונדרס הטעיות מספר מנחת כהן הנזכר שחזר בו כאיש אשר יעור משנתו והגיה כמו שכתבתי, וכן הוא בתיקון ס"ת ישן: (ד) **הגוי**
גם

שום שכל

רמ"ה ז"ל. גם בכ"י מסר עליו כל לישנא חסר: (ג) **ויבא**, ח"ו וכל ויבא באו' דכוותיה חסר. **אלהים**, עיין מנחת שי ות"ס. **בחלום**, כל לישנא דחלום באו' מ"ו בר מן ב' חסרים דסי' ויאמר אליו אלהים בחלם שבסמוך, ויבא אלהי' אל לבן הארמי בחלם הלילה. **האשה**, בכ"י בטעם פשטא ומלת **אשר** במונח. **בעלת**, ח"ו ודכוותיה בעלת בעל דכי ימצא איש דכי תצא למלחמה. והנה במ"ג יש סימן עיגול על תיבת לקחת ונכתב בגליונו וז"ל, יש מדגישים הלמ"ד וטועים עכ"ל. ופירש בו בעל מבין חידות והעתיק דבריו בעל תיקון סופרים כמסכים עמו וז"ל, אלו המדגישים חשבו שראוי להיות דגש בעבור שלפניה תנועה קטנה וכמ"ש רד"ק במכלול דפוס קטן דף ק"ה א' (ד"פ דף פ"ז ב') אבל טעו בזה שכבר התנה הרד"ק שתהי' לפני' נח נסתר וכו' כי האריכו בו למדי, וכל השומע יצחק להם ולפירושיהם שאילו כן דעת המדגישים מדוע לא הדגישו השי"ן של ויקח את שרה שבפסוק הקודם, ומתחלת בראשית עד הנה תמצא תיבות לאלפים אשר היו ראוים להדגש ע"פ דרכם זה, אמנם האמת יורה דרכו שהעיגול הזה מקומו על תיבת **בעלת** בעל, ועל זה אמר כי יש מדגישי' הלמ"ד וחשבו שהוא ממשקל הדגושים דוגמת סְגֻלַּת מלכים, ודומיהם בעבור הקיבוץ שבעי"ן, וטעו כי באמת הוא פעול סמוך ובא הקיבוץ תמורת השורק דוגמת קְבֻרַת רחל (לקמן ל"ה כ'), וכן העטפים ללבן (לקמן ל' מ"ב) ורבים כמוהם חסרים וי"ו ובקיבוץ ורפה אחריהם. ועיין מפורש: (ד) **ויאמר**, בפתח, ואיכון מ' בתורה דכתיבין פתח.
הגוי

רש"י

נראה שלא בטובתה לפי שכבר לוקחה לבי' פרעה ע"י כן. אל שרה אשתו, על שרה אשתו וכיוצא בו אל הלקח ארון וגו' (שמואל ד'). ואל מות חמיה, שניהם בלשון על: (ד) לא קרב אליה, המלאך מנעו כמו שנאמר לא נתתיך לנגוע אליה. הגוי גם צדיק תהרג, אף אם הוא צדיק תהרגנו שמא כך דרכך לאבד האומות חנם כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני. (וכן לשון
המקרא

רשב"ם

(ד) ואבימלך לא קרב אליה, להעיד מה שהקב"ה
אומר

ג היא ושלח אבימלך מלכא דגרר ודבר ית־שרה׃ ואתא מימר מן־
קדם־ייי לות־אבימלך בחלמא דליליא ואמר ליה הא־את מאית על־
ד עיסק איתתא דדברתא והיא אתת גבר׃ ואבימלך לא קריב לותה
ואמר

מפורש

פלא שהיתה שרה אחרי בלותה יפה עד מאוד יקחוה המלכים, כי בהלקחה אל פרעה אם היתה בת ס"ה אפשר שהי' עלי' תארה אבל אחרי בלותה וחדל ממנה האורח פלא הוא, ואולי חזרה לנערותה כאשר בשרה המלאך כדברי רבותינו, רמב"ן: (ג) ויבא אלהים אל אבימלך, כענין שנאמר בלבן ובבלעם ולא נזכר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים ולא דיבור כמו שנזכר באבות ובשאר הנביאים כאמרו במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו (במדבר י"ב ו') כי הענין לא נראה האל יתברך כלל אז אבל בא אליהם קול אומר בלבד, ספורנו. ועיין מה שכתבתי בתחלת הפרשה. הנך מת, לשון הווה הוא, הנך הולך וכלה בחולי שהתחיל בך, כדכתיב כי עצור עצר ה' וגו', וגם על עמו הי' קצף ה' כמבואר בפסוק הסמוך והזכיר אותו לבדו כי הוא הראש והעיקר. בעולת בעל, אשת איש והוא בינוני פעול לנקבה מבנין הקל והוא סמוך מן מבני בעולה (ישעי' ס"ב ד') וכן ועצובת רוח ישעי' נ"ד ו') מן עצובה, וכן דרך כל ה"א הנקבה שישתנה לתי"ו בסמיכות. ועי' שום שכל: (ד) הגוי גם צדיק תהרג, שיעורו הגם גוי צדיק תהרוג, ורוב גם הפוכים כן בתורה כמבואר היטיב בפי' רשב"ם לקמן כ"ט ל' אצל ויאהב גם את רחל. ויאמר הראב"ע, וטעם הגוי גם צדיק, בעד נפשו וביתו וממלכתו, וכן כתוב כי הבאת עלי ועל ממלכתי וגו, ואל תשמע אל דברי חולם החלום המחליף מלה במלה שפירש הגוי איש, ובמלת לעם נכרי (שמות כ"א ח') האריך מעט עכ"ל. גם הרד"ק בפירשו אמר וז"ל;

„ רבותינו הרגילו בלשונם לקרוא לאיש אחר שאינו מישראל רק מגוי אחר גוי, והי' ההרגל הזה אצלם לפי שכל איש שהיו רוצים לזכור שאינו מישראל רק מגוי אחר ולא נתברר אצלם מאיזה גוי הוא אם אדומי או ישמעאלי או משאר האומות לפיכך היו אומרים גוי כלומר שהוא מגוי אחר שאינו מישראל, ורבי יונה אמר כי גוי כופל על איש אחד כאשר אמר הגוי גם צדיק תהרוג, והנכון בעיני כי בעבור עמו אמר כי היה קצף ה' עליו ועל עמו וכן אמר כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה, ועוד וירפא אלהים את אבימלך ואמהותיו וילדו, הנה ברור כי לא לקה אבימלך לבדו.„

ומלאכו

תועלות

מן ויסע משם אברהם עד וה' פקד את שרה:

התועלת הא' המגיע מזה הספור הוא בדעות, והו' להודיע חוזק השגחת השם יתע' בדבקים בו עד שהביא דברו לאבימלך בחלום הלילה לשמור אשת נביאו והביא עליו ג"כ המחלה אשר שם בו כדי שלא יוכל לקרב אליה והודיענו עם זה שכבר היתה לשרה עדנה אחרי בלותה עד שחשק בה אבימלך והודיענו על זה שכבר קרה מעצם השגחת השם באבר' שיופי שרה שהי' ירא שיהי' כלי להמיתו שמהו השם ית' כלי לשמירתו שם ולהגדלת קנייניו:

ה וַיֹּאמַ֕ר אֲדֹנָ֕י הֲג֛וֹי גַּם־צַדִּ֖יק תַּהֲרֹֽג׃ הֲלֹ֨א ה֤וּא אָֽמַר־לִי֙
אֲחֹ֣תִי ה֔וּא וְהִֽיא־גַם־הִ֥וא אָֽמְרָ֖ה אָחִ֣י ה֑וּא בְּתָם־לְבָבִ֛י ובנקין

מנחת שי

גם, הגימל דגושה: (ה) **הלא**, בלא מקף. במסרת כ"י כוסף זה על מספר הלא שמלאים וי"ו בתורה אבל בכל הספרים חסר, וכן עיקר כמו שכתבתי בפרשת בראשית על פסוק הלא אם תיטיב

שום שכל

הגוי, לי' ורפה, מס"ק. וכ"ל לי' רפה כי זולתו כולם הה"א בפתח המדגיש אחריו. **גם**, הגימל דגש א"ת. ובמחלוקת שנוי כמבואר בספו'. **תהרג**, א"ו ודכוות' וכקי וכדיק אל תהרג: (ה) **והיא** גם, חד מן י"א דכתיבין יו"ד כמסרו לעיל י"ד ב' אבל היא נער. **אחי הוא**, הכגיכה תחת החי"ת ואיכו כס"ג אחור וכן להלן פסוק י"ג ומלכים א' כ' ל"ב, וכן אחי אתה להלן כ"ט ט"ו בלתי כסוג אחור, ומזה תראה עין בעין כי אין ממש בדברי רז"ה בספרו יסוד הניקוד שער המקרא סימן י"ט, ודבריו נלהר התיבה תיבת המקרא סי' ט"ז גם המה בטלים, והנראה לי בזה נכון הוא כי כל אחי הוא אחי אתה בלתי כסוגים אחור בעבור התחברות שכים אותיות הגרון שלא תבולע האחת במברתה לשווי הברתם ולכן העמידו הכגיכה מלרע להבירה היטב ולהבדילה מחברתה הדומה אלי' ובאה לבלעה, והכיגון מעכבה מליכפול פתאום על אות שלאחריה, וכמו שכתב הנקדן אשר העתקנו דבריו לעיל י"ג ד' במפורש. וכן כי שגגה היא (במדבר ט"ו כ"ה) מלרע בעבור התחברות שכים היהי"ן, וכן מי ברא אלה (ישעי' מ' כ"ו) וכן בכל דומיהם, ולא כן אבי אתה (ירמיה ב' כ"ז), אחותי את, אחותי היא, ודומיהם כולם מלעיל בדין קירוב הכגינות, ומטעם הזה בעצמו כל למה הסמוך לאותיות אה"ע טעמו מלרע כמבואר היטיב לעיל ד' ו' אבל למה חרה לך בשם החכם הר"מ הנקדן ז"ל.

ובנקין

רשי רשבם

המקרא הגם גוי צדיק אתה הורגו, רש"י כ"י): אומר, על כן לא נתתיך לנגוע אליה:
(ה) גם היא, לרבות עבדים וגמלים וחמרים שלה כי
(שומרי גמלים ורועי חמרים) את כלם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא. בתם לבבי, שלא דמיתי לחטוא.

ובנקיון

מפורש

ומצאנו לשון גוי ולשון עם גם על קיבוץ יתר בעלי חיים זולת האדם, וכן אמר על הארבה כי גוי עלה על ארצי (יואל א' ו') ובל"א [איין טווארם], ואומר הנמלים עם לא עז, שפנים עם לא עצום (משלי ל' כ"ה). ונדגש גימ"ל של תיבת גם בעבור היו"ד הנח אשר לפניו כי לא יתעלם היו"ד כ"א אחר החירק והצר"י גם אחר הסגול אבל אחר יתר התנועות הנה הוא מפיק, ומפיק הוא אחד ממבטלי חק יהו"א כמפו' לעיל י"ג ד', וי"א כי מפיק י' הבא בחולם או בשורק איננו מבטל חק יהו"א כמבואר בדברי הנקדן שאמר;

מפיק ה"א פתרונו **מחציתה בבקר** (ויקרא ו' י"ג), **אתה בבית** (יהושע ו' י"ז), **ולה גפין** (דניאל ז' ו'), כי מה בלע להרפות הלא אות הה"א כנעלאת ונקראת בשפתים הקורא בטוב, וכל ה"א שהברתה יוצאה בקצן אע"פ שהיא נקראת בה היטיב לא תבטל חק יהו"א כמו מוצא **שפתיה לנדריה** (במדבר ל' י"ג), והטעם שהרי הה"א האחרת נשמעת אחרי' וקריאת אות הה"א.

ה וַאֲמַר יְיָ הַעַם אַף־זַכַּאי תִּקְטוֹל׃ הֲלָא הוּא אֲמַר־לִי אֲחָתִי הִיא וְהִיא־
אַף־

מפורש

הה"א אין לבטל אע"פ שלא נכתבה כאשר בועשית ברי (שמות כ"ח י"ג) ומברכיך ברוך (במדבר כ"ד ט', ועיין לעיל ג' י"ד). מפיק וי"ו כמו חצרותיו בתהלה (תילים ק ד'), ידיו תביאינה (ויקרא ז' ל'), והטעם כמו מפיק הא, ושכים יולאין מן הכלל ע"פ המסרת, ונטה עליו קו תהו (ישעי' ל"ד י"א), וקול המון שלו בה (יחזקאל כ"ג מ"ב). מפיק י' כמו שרי גברתי (בראשית ט"ז ח'), אולי תערוצי (ישעי' מ"ז י"ב), גם בזה טעם המפיקים האחרים מאחר שהברת יו"ד נשמעת בקול הקורא, אבל אדני בם סיני בקדש (תילי' ס"ח י"ח) יצא מן הכלל כי גם לענין ביטול הקמץ יצא מן הכלל כי אל מי תדמיוהו וישוה (נראה שהוא הי' קורא אדכי בפתח אבל לא כן בספרינו גם בשני כ"י אשר לי הנון קמוץ, עי' לעיל י"ט אבל הנה לא אדכי מה שכתבתי שם בשום שכל). ובמפיק יו"ד הבא בחולם או בשורק כמו קלוי באש (ויקרא ב' י"ד), גוי גדול (דברי' ד' ז'), גוי מרחוק (דברי' כ"ח מ"ט), אוי לא (איכ' ד' ל"א), י"א כיכוהג בם חק יהוא וי"א כי כל מפיקים שוים. שתי אותיות רצופות ותחת הראשונה שוא וכו' (העתקתיו לקמן ל"ב י"א אבל כי במקלי עברתי): „ (ס) אחיהוא, עיין שום שכל. בתם לבבי [אית אויפריכטיגקייט איינס הערצנס], בתמימות לבבי, והוא שם דבר סמוך מן תם וישר יגרוני (תילים כ"ה כ"א) ולכן התי"ו בקמץ חטוף. ואונקלוס תרגמו בקשיטות לבי, והוא לשון צדק ויושר ואמת, וכן מתורגם וביושר לבבך (דברים ט' ה'). ובנקיון כפי [אונד מיט רייניגקייט איינר הענדע], מן לא יוכלו נִקָּיֹן (הושע ח' ה'), תאמר בסמיכות נִקְיוֹן בהשתנות הקמץ לשוא גם יפול הדגש מן עי"ן הפעל וכן מן כִּלָּיוֹן כִּלְיוֹן ומן זִכָּרוֹן זִכְרוֹן וגם זה לעד אל מה שכתבנו לעיל י"ח ב' אבל וישתחו כי אין גזרת נחי למ"ד ה"א במקרא כלל אבל היו"ד עיקר בהם והוא למ"ד הפעל והותם שלמדיקן ה"א הנה הוא נראה בהם ולכן מצאנו במשקל הזה תִּמָּהוֹן וְתִמְּהוֹן כי הה"א יסוד בהם אבל כליון ונקיון וחבריהם היו"ד אות שלישי שלהם ואיננו תמורת ה"א, ומן המשקל הזה עצבון ועצבונך כמפורש לעיל ג' י"ו ואולם נשאר הדגש בגד"י גם בסמיכות ובכינוי שלא כמנהג המשקל הזה בעבור שהגד"י מאותיות השריקה וכדגשות גד"י הצפינו (שמות ב' ג') ודגשות שי"ן של קשתתיו וקשתותם וכבר העירותי לעיל י"ט ו' כי אותיות השריקה גורמות הדגשות והרפיון בהרבה
תיבות

תועלות

התועלת הב' הוא ג"כ בדעות, והוא שתפילת הטובים הדבקים בשם יתעלה היא הנשמעת, ולזה אמר שכבר תשמע תפילת אברהם עליו מפני היותו נביא כי הוא מפני זה דבק בשם יתע' כטעם אמרו והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך, אם על שדי יתענג יקרא אל אלוה בכל עת, וכבר ביארנו אמתת זה בביאורנו לספר איוב ובספר מלחמות ה':

התועלת הג' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שלא יענה על הדברים אשר לא יאות שימצא לו עליהם מענה ראוי להסבה מהסבות, ולזה תמצא שלא רצה אברהם לענות לאבימלך דבר על מאמרו הראשון כי לא היה יכול למצא עליו מענה בזולת הכחשת דברי אבימלך אשר היה דבר בלתי ראוי מפני היותו מלך:

ו וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם
גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ גַּם־
חסר א אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃
ז וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ
וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־
ח אֲשֶׁר־לָךְ׃ וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו
וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים
מאד

מנחת שי

תיתיב: (ו) **גם** אנכי ידעתי, גם בדגש ובלא זיקף. **אותך**, מלא בספרים מדויקים ובהעתק הללי והוא מן י"ז מלאים ע"פ המסרת, גם הרמ"ה ז"ל כתב אותך ט' מלאים וי"ו וחסר ה"א בלשון זכר ומסר הסימן כמו' שהם במס"ג שלנו. **מחטו** לי, חסר אל"ף. כלומר שאמר לו שרו של אבימלך דע כי מטעם שחטאת שלקחת את שרה דנו אותי בב"ד של מעלה ומכניסים בי מחטים וקוצים ואני בצער גדול, שערי אורה ספירה ששית, ועיין ג"כ בספר הזהר פרשת ויקרא דף ח' ע"א:
מה

שום שכל

ובנקין, ח"ו: (ו) **בחלם**, ח"ו כמסר לעיל פסוק ג'. **עשית זאת**, הזי"ן דגוש בקין דחיק דוגמת חברו לעיל ג' י"ד. **ואחשך**, חסר וי"ו. **אותך**, מ"ו מסרתי לעיל י"ז ד'. **מחטו**, מלא וי"ו בסוף תיבותא וחסר אל"ף כתיב. **לנגע**, ח"ו דקרי ולא כתיב: (ז) **נביא**, כל נביא הנביא דאורי' מלא יוד ואלף בסוף תיבותא כתיב. **ויתפלל**, ג' רפין וסי' וכו', מס"ג. והרצון שבכל הקריאה כתיב ויתפלל הוי"ו בפתח המדגיש אחריו חוץ מן ג' דכתיבין בשו"א הוי"ו ומרפה אחריו. **וחיה**, בכל הספרים גם בכ"י החי"ת בשוא פשוט,

ועיין מה שכתבתי ויקרא י"א ל"ו אבל אך מעין ובור. **אינך**, מ"י וכל או' דכוו'. **משיב**, מ"י ודכוו' ויהי כמשיב ידו: (ח) **עבדיו**, כל לישנא דעבדין באו' מ"י כתיב. **באזניהם**, מ"י כתיב וכולהון מלאים דכוו'. **ויראו**, עלא בתרין יודין חד קרי וחד לא קרי וכל אוריתא בהדין עניגא
דדחלא

רש"י

ובנקיון כפי, נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: (ו) ידעתי כי בתם לבבך וגו', אמת שלא דמית מתחלה לחטוא אבל נקיון כפים אין כאן (הדא אמרה משמוש ידים יש כאן). לא נתתיך, לא ממך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא, ולא נתתי לך כח, וכן לא נתנו אלהים (בראשית ל"א) וכן לא נתנה אביה לבא (שופטי' ט"ו): (ז) השב אשת האיש, ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך. (א"ל אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתי בה א"ל) כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה לפיכך ויתפלל בעדך:

רשב"ם

(ז) כי נביא הוא, לשון ניב שפתים, רגיל אצלי ומדבר את דברי ואני אוהב את דבריו ושומע תפלתו. ויתפלל בעדך שהרי היה צריך רחמים ככתוב לפנינו כי עצור עצר וגו:
אחותי

ועשים

אַף־הִיא אֲמַרַת אֲחִי הוּא בְּקַשִּׁיטוּת לִבִּי וּבְזַכָּאוּת יְדַי עֲבָדִית דָּא׃ וַאֲמַר 6
לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא אַף־קֳדָמַי גְּלֵי אֲרֵי בְקַשִּׁיטוּת־לִבָּךְ עֲבַדְתְּ דָּא וּמְנָעִית
אַף־אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמַי עַל־כֵּן לָא־שְׁבַקְתָּךְ לְמִקְרַב לְוָתַהּ׃ וּכְעַן 7
אָתֵיב אִתַּת־גַּבְרָא אֲרֵי־נְבִיָּא הוּא וִיצַלֵּי עֲלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם־לֵיתָךְ מָתֵיב
דַּע אֲרֵי־מֵימַת תְּמוּת אַתְּ וְכָל־דִּי־לָךְ׃ וְאַקְדֵּים אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא 8
לכל

מפורש

תיבות, גם הם גורמות תוספת אות אלף בראשיתן כגון אשכר, אשנב, אצבע, אזכר, ורבים כאלה. ואם בעל נפש אתה תבין מזה דגשות התי"ו במלות שתי ושתים וקריאת אנשי מזרח בתוספת אלף בראשם ואין כאן מקום להאריך: (ו) ואחשך, כתרגומו ומנעית, וטעם הוי"ו כויו וישלחהו ה' המפורש לעיל י"ט י"ג. על כן, שהי' רצוני לחשוך אותך. לא נתתיך [איך האבע דיר ניכט צו געשטטען], תרגומו לא שבקתיך, כלומר לא הנחתיך, ואינו זז מלשון נתינה ממש וענינו לא נתתי לך כח לעשות חפצך, וכן ולא נתנו אלהים להרע עמדי (לקמן ל"א ז') ולא נתנו אביה לבוא (שופטי' ט"ו א'), כן פי' החכם המבאר ואיננו מסתבר כי כל לשון נתינה דבק עם אות הכינוי לעולם הוא נופל על הפעול כלומר על הדבר הנתון לא על המקבל כי המקבל נקשר אליו בשימוש הלמ"ד. כמו ונתנה לך (שמות י"ג י"א) נתתיך לבית ישראל (יחזקאל ג' י"ז) ולמות לא נתנני (תלי' קי"ח י"ח), והנראה לי כי כל לשון נתינה עיקר ענינו לשון הרמה ושניהם נרדפים במקרא כי מאהנו נתינה בקול גם הרמה בקול וכל תרומה מתנה, ועיקר ענין שניהם לשון הפרשה וממנו לשון עזיבה ולשון הנחה ולכן המפרש יוכל לתקן כולם על דרך הלשון, ועיין עוד בפי' רש"י לקמן מ"א מ"א. לנגוע אלי', לקרב אליה. ואילו הי' לשון נגיעה ממש הוי לי' לכתוב לנגוע בה בשימוש הבי"ת כמנהג לשון נגיעה שהוראתו הדיבוק. ותיבת לנגוע מקור מן הקל כמו לגעת ובא ע"ד השלימים וכן לנטוע גם לטעת: (ז) השב [גיב צוריק], ציווי מבנין הפעיל מפעלי עלומי העי"ן. נביא, לדעת הראב"ע הוא מלשון ניב שפתים עיין עליו, וכן דעת רש"י שמות ז' א' ושם אפרש בעז"ה. וחיה, כמו ותחי' והוא כנגד מה שאמר ואם אינך משיב דע כי מות תמות:

מה

תועלות

התועלת הד' הוא במדות, והוא כי כאשר יביא ההכרח להודיע חסד איש מה על פרט מהפרטים ראוי לאיש החושד שיכלול בדבריו עם הנחשד רבים זולתו כי בזה יהיה לנחשד קצת פיוס ולזה תמצא כאשר הביא ההכרח שיספר אברהם כי הוא היה חושד אנשי גרר פן יהרגוהו על דבר אשתו כלל עמהם כל המקומות האחרים מהארץ ההיא, ולזה

ספר

ט מאד: ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה־עשית
לנו ומה־חטאתי לך כי־הבאת עלי ועל־ממלכתי חטאה
י גדלה מעשים אשר לא־יעשו עשית עמדי: ויאמר
אבימלך אל־אברהם מה ראית כי עשית את־הדבר
יא הזה: ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין־יראת אלהים
יב במקום הזה והרגוני על־דבר אשתי: וגם־אמנה אחתי
יג בת־אבי הוא אך לא בת־אמי ותהי־לי לאשה: ויהי

כאשר

מנחת שי

(ט) **מה עשית**, בלא פסק: (י) **הזה**, הזי"ן דגושה בספרים: (יא) **והרגוני**, בהעתק הללי מלא, ירושלמי חסר עכ"ל, ובכל הספרים מלא וכן במסרת ב' חד מלא וחד חסר וזה מלא, גם הרמ"ה ז"ל כתב והרגוני על דבר אשתי מ"ו כתי' פן יהרגוני אנשי המקום דפ' תולדת יצחק ח"ו כתיב: (יג) **ויהי** כאשר

שום שכל

דדחלא דכור' מלא, ודכוותי' ויראו מכם ונשמרתם, מלא ומסרה עליהן כל אוריתא מלא, רמ"ה. וכולהון היוד במתג, כמפו' לעיל י"ב עי' עליו: (ט) **מה** עשית לנו **ומה** חטאתי, המ"ם בסגול בספרים כדין כל **מה** דסמיך לח"ע, כמו שהשכלתיך לעיל ד' י', ועיין בפ' ויצא (ל"א ל"ב). **הבאת**, מ"א קדם לתי"ו וכל הבאת דכוו'. **גדלה**, ח"ו כמסר לעיל י' י"ב. **מעשים**, מ"י וכל מעשים המעשים דכוותי' מלא. **אשר לא**, במקרא כ"י המוכח במלת לא ואשר במקף. **לא**, במתג בכל המדויקים דוגמת לא ידעו איש דלעיל י"ט ח' ע"ש: (י) **מה** ראית, המ"ם בקמץ כדין כל **מה** הסמוך לאחת מאותיות אה"ר, וד' דסמיכין לה"א ופתוחין כמבואר היטב בפ' כי תשא (ל"ב) אבל לא ידענו מה הי' לו, עיין עליו. **ראית**, מ"י כתיב וחסר ה"א בסוף תיבותא וכל ליש באו' דכוו' מ"י וה"ה במ"א מ"י וה"א וסי' וראית ה אותה ונאספת אל עמך דפנחס: (יא) **ויאמר**, במקרא כ"י בטעם מונח. **והרגוני**, מ"ו: (יב) **אמנה**, האלף בקמץ והוא חטוף, וכ"כ רמ"ה ז"ל וגם אמנה, חסר דהא בחטף הוא עכ"ל. ודבריו מבוארים ע"פ מה שכתבנו לעיל י"ד א' על כדרלעמר ע"ש: (יג) **ויהי**, בגרש והוי"ו בגעיא כמ"ש לעיל י' י"ט. **כאשר**, בכל ספרינו בדרגא ובכ"י במונח לגרשי'

רשי

(ט) מעשים אשר לא יעשו, מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם: (יא) רק אין יראת אלהים, אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו. אשתך היא או אחותך היא: (יב) אחתי בת אבי היא, ובת אב מותרת

רשבם

(יב) אחותי בת אבי, כי בני בנים הרי הם כבנים והיא היתה בת הרן בן תרח. אך לא בת אמי, לא אחותי ממש שיצאת מבטן אמי והיא מותרת לי ותהי לי לאשה: (יג) כאשר התעו אותי, הגלני ממקומי שנא' לך לך מארצך וזהו שכתוב ארמי אובד אבי על שם שהוגלה משם, כי התעו אותי ואובד אבי כפל

לכל־עבדוהי ומליל ית־כל־פתגמיא האילין קדמיהון ודחילו גובריא
ט לחדא: וקרא אבימלך לאברהם ואמר ליה מה־עבדת לנא ומה־חבתי (כ"י חטית)
לך ארי־איתיתא עלי ועל־מלכותי חובאה רבתא עובדין דלא כשרין
י לאתעבדא עבדת עמי: ואמר אבימלך לאברהם מה חזית ארי עבדת
יא ית־פתגמא הדין: ואמר אברהם ארי אמרית לחוד לית־דחלתא דיי
יב באתרא הדין ויקטלונני על־עיסק אתתי: וברם־בקושטא אחתי בת־
יג אבא היא ברם לא בת־אמי והות־לי־לאינתו: והוה כד טעו עממיא

בתר

רשי

מותרת לבן נח שאין אבות לגוי עע"א. וכדי לאמת דבריו השיבם כן. וא"ת והלא בת אחיו היתה. בני בנים הרי הן כבנים והרי היא בתו של תרח וכך הוא אומר ללוט כי אנשים אחים אנחנו. אך לא בת אמי, הרן מאם אחרת היה: (יג) ויהי כאשר התעו אותי וגו', אונקלוס תרגם מה שתרגם ויש לישב עוד דבר דבור על אופניו.

כשהוציאני

מפורש

(ט) מה עשית, המ"ס בסגול עיין שום שכל. חטאה גדולה, חטא גדול והוא לשכב עם אשת איש, או יהי' טעמו עונש גדול והוא מה שאמר לו הש"י כי מות תמות אתה וכל אשר לך. אשר לא יעשו, שאינם ראוים להעשות: (י) מה ראית, חטא ופשע בנו: (יא) במקום הזה, נראה לתרגמו [אין דיזר געגנד], בראיית הפסוק שאחר זה שאמר אל כל המקום וכמו שמפורש שם: (יב) וגם אמנה, וגם באמת וכן ת"א בקושטא: (יג) ויהי כאשר התעו וגו', כלומר כבר נהגתי המנהג הזה מעת צאתי ממולדתי ואומר לה זה חסדך אשר תעשי עמי אל כל המקום אשר נבוא שמה כי יראתי אלהים מעטים בכל המקומות ולכן התניתי התנאי הזה עמה לעשות כן בכל המקומות לא במקומכם בפרט.

התעו

תועלות

ספר שאמר לשרה לכל המקומות אשר נבא שמה אמרי לי אחי הוא וזה לאות שלא חשד באנשי גרר יותר מחשדו על אנשי שאר המקומות:

התועלת הה' הוא במדות, והוא להודיע שראוי לאדם שעשה דבר כנגד זולתו שיפייסהו כדי שלא ישאר בלבו שום תרעומות, ולזה תראה שהשתדל אבימלך לפיים את שרה בתכלית מה שאפשר מהפיוס מפני שנשאר לשרה תרעומת על אבימלך ואע"פ שלא נגע בה לפי שכבר הי' סבה שיחשדוה האנשים ששכבה עמו ולא הספיק לה בזה היות אברהם יודע שלא נגע בה כי עכ"פ ישיגה הבושת משאר האנשים ומהנשים אשר לא ידעו זה ולזה תמצא

שאמר

קדש כַּאֲשֶׁ֨ר הִתְע֣וּ אֹתִ֗י אֱלֹהִים֮ * מִבֵּ֣ית אָבִי֒ וָאֹמַ֣ר לָ֔הּ זֶ֣ה
חַסְדֵּ֔ךְ אֲשֶׁ֥ר תַּעֲשִׂ֖י עִמָּדִ֑י אֶ֤ל כָּל־הַמָּקוֹם֙ אֲשֶׁ֣ר נָב֣וֹא
יד שָׁ֔מָּה אִמְרִי־לִ֖י אָחִ֥י הֽוּא׃ וַיִּקַּ֨ח אֲבִימֶ֜לֶךְ צֹ֣אן וּבָקָ֗ר
וַעֲבָדִים֙ וּשְׁפָחֹ֔ת וַיִּתֵּ֖ן לְאַבְרָהָ֑ם וַיָּ֣שֶׁב ל֔וֹ אֵ֖ת שָׂרָ֥ה
אשתו

מנחת שי

כאשר התעו אותי **אלהים**, יש מחלוקת בזה השם במס' סופרים, י"א חול ר' חנינא בן אחיו של ר' יהושע אומר קדש שאילולי אלהים כבר התעו אותי ואונקלוס תרגם קדש, ובב"ר כמו דריש ר' חנן הדין קריא בתלת אנפין וכולהון קדש, וכן הראב"ע ורלב"ג ורש"י, וגם בספר מאזני לשון הקדש דף ר"י (דף י"ט א' מדפוס אופיבאך) כתב הראב"ע שהפירש הנכון שהוא קדש, ועיין מ"ש בסוף פ' וירא. **אל**, בשופר הפוך:
יצחק

שום שכל

לגרמי'. **ואמר**, ח"ו וכן כל אור' דכוו' ודכור' אשר א מ ר אלי' וכל א מ ר חסר במ"ב משום בר"כש מ"ו. **נבוא**, נמסר עליו במס"ק כל ספרא מלא עכ"ל. והכוונה בכל ספר בראשית ובא למעוטי כל ספר דברים שהם חסרי', וז"ל רמ"ה כבוא ונבואה, ב' ח"ו וסי' וכבא עד קדש ברנע, אשר כבא דותקרבון אלי כלכם, ושארא בארי' כולהון מ"ו וכולהון עם אלף. **אחי הוא**, מלרע כחברו שבפסוק ה' ע"ש: (יד) **ושפחת**, ח"ו עי' לעיל

רש"י

כשהוציאני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום וידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך. כאשר התעו, לשון רבים ואל תתמה כי הרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים. אשר הלכו אלהים, אלהים חיים. אלהים קדושים. וכל לשון אלהות לשון רבים. וכן ויקח אדוני יוסף, אדוני האדונים, אדוני הארץ. וכן בעליו עמו, והועד בבעליו. וא"ת מהו לשון התעו כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה. כמו ותלך ותתע (בראשי' כ"א), תעיתי כשה אובד (תילי' קי"ט), יתעו לבלי אוכל (איוב ל"ח) ילאו וינועו לבקש אכלם. אמרי לי, עלי וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו) על אשתו. וכן ואמר פרעה לבני ישראל (שמו' י"ד) כמו על בני ישראל, פן יאמרו לי אשה הרגתהו (שופטי' ט'): (יד) ויתן לאברהם,
כדי

רשב"ם

כפל לשון הוא כדכתיב תעיתי כשה אובד (תילי' קי"ט ע"ו): צאן אובדות היו עמי רועיהם התעום (ירמי' נ' ו'). אמרי לי, אמרי עלי:
ולשרה

מפורש

התעו אותי אלהים, לדעת רוב המפרשים תיבת אלהים קדש ופירוש הכתוב כאשר הגלני הקב"ה ממקומי, ואמר התעו בלשון רבים כי בהרבה מקומות לשון אלהות ולשון אדנות נאמרי' בלשון רבים כמבואר היטיב בדברי רש"י ורשב"ם ז"ל עיין עליהם ויש שפירשו אלהים במקום הזה חול כאשר התעו אותי כלומר כאשר גרשוני שופטי הארץ והם נמרוד ויועציו, ואחרים פירשו אלהים מבית אבי האלילים אשר בבית אבי הם גרמו לי להיות תעה, ורמז בזה על המעשה הידוע ששבר צלמי אביו. ובענין הנחת תיבת אלהים וביאתו בלשון רבים נחלקו החכמים והנה לדעת רש"י לעיל ו' ב' כל אלהים שבמקרא לשון אדנות וגדולה הוא,
ויהי'

בָּתַר עוֹבָדֵי־יְדֵיהוֹן יָתִי קָרִיב־יְיָ לְדַחַלְתֵּיהּ מִבֵּית אַבָּא וַאֲמָרִית לַהּ
דֵּין טֵיבוּתִיךְ דִּי תַעְבְּדִין עִמִּי לְכָל־אַתְרָא דִּנְהָךְ לְתַמָּן אִמְרִי עֲלַי אָחִי כ"ו ד"א
יד הוּא: וּדְבַר אֲבִימֶלֶךְ עָאן וְתוֹרִין וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וִיהַב לְאַבְרָהָם וְאָתֵיב
לֵיהּ

מפורש

ויהי' לדעתו בראשית ברא אלהים ר"ל היותר חשוב בגדולה ואדנות, ולדעת הראב"ע בתחלת בראשית עיקר הנחתו על המלאכים ובעבור היות כל מעשה ה' על ידם נקרא כן גם השם יתעלה כמו שהדבורים יקראו שפה בעבור שיראו שממנה יצאו וכמו שנשמת אדם העליונה תקרא לב בעבור היותו המרכבת הראשונה לה, וטעם אלהים כמו מלך, ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן עכ"ל. והפוך הוא לדעת המורה בשני פרק ו' ולדעתו הונח ראשון על השופטים והושאל אח"כ אל המלאכים גם אל הבורא יתעלה להיותו שופט על המלאכים. ולהרמב"ן דעת שלישית כי כן אמר בתחלת בראשית, אלהים בעל הכחות כולם כי המלה עיקרה אל שהוא כח והיא מלה מורכבת אל הם כאלו אל סמוך והם ירמוז לכל שאר הכוחות כלומר כח הכוחות כולם עכ"ל. ועיין גם מה שפירש החכם ספורנו על בצלם אלהים עשה את האדם, ובביאור התיבה מסתבר דעת החכם בעל נוה שלום מ"א פי"ד שאמר כי הפועל בכוונה ורצון [איט אבזיכט אונד פרייאם ווילן], לא על צד החיוב, יקרא אלהים, כמו שאמר הכתוב והייתם כאלהים יודעי טוב ורע (לעיל ג' ה') כלומר בעלי כוונה ורצון, ולכן נקראו הדיינים אלהים כמו שאמר אלהים לא תקלל לפי שהם השופטים לפי טוב כוונתם ורצונם מבלי שום פעל כלל שיחייבם לעשות פעולה אחת רק יצדיקו פעם ופעם ירשיעו, פעם יזכו ופעם יחייבו כראוי לעשות לפי הדין עכ"ל. ויותר מכולם ביאר החבר במאמר ד' סי' א' באומרו; "אלהים תאר למושל בדבר מן הדברים ולדיין, ויש שיהי' בכל כשהוא רוצה בו מושל בעולם כולו, ויש שיהי' בחלק כשהוא רוצה בו כח מכוחות הגלגל או טבע מן הטבעים או דיין מבני אדם, ונכנה השם הזה בלשון קיבוץ בעבור מה שהי' נוהג בין האומות עכו"ם שהיו עושים צלמים והיו מאמינים שכל אחד מהם יחולו בו כחות הגלגלים ומה שדומה לזה, וכל אחד מהם אלהם אלוה והיו קוראים כללם אלהים והיו נשבעים בהם וכאלו הם מושלים בהם והם מתרבים בריבוי הכחות המנהיגים את הגוף והכחות המנהיגים את העולם, כי הכחות ניכרי לסבות התנועות כי כל תנועה היא באה מכח זולתי כח התנועה האחרת כי גלגל השמש וגלגל הירח אינם רצים בכח אחד אבל בכחות מתחלפין, ולא פנו אל הכח הראשון אשר ממנו באו כל הכחות האלה אם בעבור שלא הודו בו וטענו כי קיבוץ הכוחות האלה הוא המכונה אלוה, ושהנפש ג"כ אינה כ"א קיבוץ הכחות המנהיגים את הגוף, או שהודו באלהים אך הי' רחוק בעיניהם שתועיל עבודתו וחשבו כי הוא נעלם ומרומם שידענו כל שכן שישגיח בנו חלילה לאל מדבריהם, על כן לא היו עובדים דבר אחד אך רבים שקוראי' אותם אלהים כלל שכולל הסיבות מאין חילוק." אמרי לי, אמרי עלי כמבוא' ברש"י:

ולשרה

תועלות

שאמר לה זה המאמר שהי' ראוי שתתפיים בו כי כבר ידעו האנשים שהביא אותו ההכרח לתת אלף כסף לאברהם כדי שיתפלל עליו לרפאו מהמחלה שהביא עליו השם יתעל' לשמרו שלא יוכל לשגל כי כבר היו כל נקביו סתומים, ולזה יסיר זה הענין החשד מעל שרה כמו

טו אִשְׁתּוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ
טז שֵׁב׃ וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה
הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת כֹּל וְנֹכָחַת׃
יז וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־אֲבִימֶלֶךְ
יח וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאַמְהֹתָיו וַיֵּלֵדוּ׃ כִּי־עָצֹר עָצַר יְהוָה בְּעַד
כָּל־רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת
כא א אַבְרָהָם׃ ס וַיהוָה פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר

פרשת יום א׳ של ר״ה

ויעש

שום שכל

לעיל י״ב ע״ז: (טז) **לאחיך**, מ״י. **כסות**, מ״ו. **ואת** כל, בכ״י ואת במקף וסגול. **ונכחת**, חסר וי״ו: (יז) **ואמהתיו**, חסר וי״ו ומ״י כתיב: (יח) **עצר** עלר, ח״ו: לזקניו

רשי

כדי שיתפייס ויתפלל עליו: (טו) הנה ארצי לפניך, אבל פרעה אמר לו הנה אשתך קח ולך. לפי שנתיירא שהמצריים שטופי זמה: (טז) ולשרה אמר, אבימלך לכבודה כדי לפייסה הנה עשיתי לך כבוד זה נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עינים. לכל אשר אתך, יכסו עיניהם שלא יקילוך שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה, עכשיו שהוצרכתי לבזבז ממון ולפייסה יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס. ואת כל, ועם כל באי עול׳. ונוכחת, יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו ולשון תוכחה בכל מקום ברור דברי׳ ובלעז אשפרו״איר*. ואונקלוס תרגם בפנים אחרים ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום הנה הוא לך כסות של כבוד על העינים שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך ועל כן תרגמו וחזית יתיך וית כל דעמך. ויש מדרש אגדה אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: (יז) וילדו, כתרגומי ואתרוחו כפתחו נקביהם והוציאו והיא לידה שלהם. בעד כל רחם, כנגד כל פתח. על דבר שרה, על פי דבורה של שרה: (א) וה׳ פקד את שרה וגו׳, סמך פרשה זו ללמדך שכל

רשבם

(טז) ולשרה אמר, דברי פיוסים ותנחומי׳ הנה בקחתי אותך בתחל׳ לא באונס ולא בנח אלא כמנהג נישואין שהרי נתתי מהר ומתן אלף כסף לאחיך בשביל שהייתי סבור שהוא אחיך כמו שאמרת לי ולא זהו מתן של צאן ובקר שנתן אבימלך לאברהם לבסוף אלא קודם שהביאה אל ביתו שאפי׳ פרעה שנענש יותר כתיב בו ולאברה׳ הטיב בעבורה קודם נישואין וכ״ש אבימלך. נתתי אלף כסף, מתחלה כדכתיב בפרעה וכדכתיב הרבו עלי מהר ומתן (לקמן ל״ד י״ב) ומגדנות נתן לאחיה ולאמה (לקמן כ״ד נ״ג). הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל, אלף כסף שנתתי לאחיך מתחלה כבוד גדול הוא לך וכסות עיניהם של כל בני ביתך אשר אתך וגם לכל העולם שלא יסתכלו בך לגנאי לומר אשה זו מנהג הפקר נהג בה אבימלך כי הכל ידעו כי דרך כבוד לקחה ובע״כ החזירה. כסות עינים, שלא יראו בך לגנאי כדכתיב וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראות את הארץ (שמות י׳ ה׳), וכשמסתכלים באדם לבזותו כתב לראוה בך (יחזקאל כ״ח י״ז), עיני תראינה בה (מיכה ז׳ י׳), ותחז בציון עינינו (מיכה ד׳ י״א). ונוכחת, מפורסם ומתווכח יפה כי דרך כבוד נהגתי בך ואל תשימי ללבך רק טוב, זהו

*) אֶשְׁפְּרוּבִיר הוא אפרוביר הכתוב להלן ל״א ל״ז, ערוייטרן בעטיידן בעטטיאון, וכן כ״ד י״ד.

טו ליה ית־שרה אתתיה: ואמר אבימלך הא ארעי קדמך בדתקין בעינך
טז תיב: ולשרה אמר הא יהבית אלף־סלעין־דכסף לאחוך הא הוא־ליך
כסות דיקר־עינין חלף דשלחית ודברתיך וחזית יתיך וית־כל־דעימיך
יז ועל־כל־מה־דאמרת איתוכחת: וצלי אברהם קדם־יי ואסי יי ית־ כ"י דאמירת
יח אבימלך ואמהתיה ואתרוחו: ארי־מיחד אחד יי באפי כל־פתח־ולדא
כא א לבית אבימלך על־עיסק שרה אתת אברהם: ויי דכיר ית־שרה כמא
דאמר

רשבם

זהו עיקר לפי פשוטו, כי לכבוד של שרה אמר אבימלך כל זה ולא לקנתרה ולהוכיחה:
לחוק

מפורש

(טז) **ולשרה** אמר הנה נתתי וגו', הנכון מה שביאר בו הרשב"ם עיין עליו, ולפירושו יתורגם ונוכחת [אונד עס איזט ערוויזן], והוא בינוני נפעל מגזרת יכח והתי"ו לסימן נקבה ונופל על הפעולה, גם יתכן שהוא נפעל עבר לנסתרת כמו ונשכחת צור (ישעי' כ"ג), ונקמץ הכ"ף בעבור ההפסק אבל אין לפרשו ממאמר אבימלך לשרה ויהי' התי"ו לסימן נקבה נמצאת שא"כ היה התי"ו ראוי להדגש ובשו"א: (יז) **ואמהותיו**, דקדוקו יפורש שמות ב' ה'. **וילדו**, אונקלוס תרגם ואיתרוחו, וכן ת"י ולדעתם וילדו שב גם על אבימלך ונופל לשון לידה על כל דבר בילוע היוצא לחוץ וזה ע"ד המדרש כמבואר ברש"י ונתרחבו נקביהם והי' בהם כח לדחות המותרות; ואולם לדעת ראב"ע וילדו שב על אשתו ואמהותיו לבד, ואין טענה מדלא כתיב ותלדנה כי כמוהו ויחמו הצאן לקמן ל' ל"ט וכמו שביאר שם החכם בעצמו: (יח) **כל רחם**, ת"א כל פתח ולדא. ויאמר הרמב"ן, הנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך באיברי התשמיש ולא יוכל לשמש, וזהו לא נתתיך לנגוע אלי' כי הנגיעה והקריבה בנשים הוא על התשמיש כענין אל תגשו אל אשה (שמות י"ט ט"ו) ואקרב אל הנביאה (ישעי' ח' ג'). ואשתו ואמהותיו שהיו מעוברות עצר בעד רחמן ולא יוכלו להמלט כי עצירת רחם הוא שלא תהר כדרך וה' סגר רחמה (ש"א א' ה') אבל עצירה בעד הרחם הוא שלא תלד כלשון גדר בעדי ולא אצא (איכה ג' ז') ועמדה שרה בביתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו כי לא הבין עד שבא אליו האלהים בחלום והודיעו, ולא פירש הכתוב חולי אבימלך והזכירו ברמז דרך מוסר וכבוד לשרה: (א) **וה' פקד**, אין פקידה אלא לשון זכירה והשגחה על הנפקד וכן הלשון בכל העקרות היולדות, ברחל ויזכור אלהים את רחל (שמות ל' כ"ב) ובחנה ויזכרה ה' (ש"א א' י"ט) וכן אז"ל פקדונות הרי הן כזכרונות, הרמב"ן. ומה דכתיב גבי שרה פקידה וגבי רחל זכירה, לפי ששרה זקנה היתה והוצרך להחזיר אלי' דם נדות שייך בה לשון פקידה כמו שאמרו ז"ל בריש נדה בין פקידה לפקידה, אבל רחל בחורה

ב וַיַּ֧עַשׂ יְהוָ֛ה לְשָׂרָ֖ה כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבֵּֽר׃ וַתַּהַר֩ וַתֵּ֨לֶד שָׂרָ֧ה
לְאַבְרָהָ֛ם בֵּ֖ן לִזְקֻנָ֑יו לַמּוֹעֵ֕ד אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר אֹת֖וֹ אֱלֹהִֽים׃
ג וַיִּקְרָ֨א אַבְרָהָ֜ם אֶֽת־שֶׁם־בְּנ֧וֹ הַנּֽוֹלַד־ל֛וֹ אֲשֶׁר־יָֽלְדָה־לּ֥וֹ
ד שָׂרָ֖ה יִצְחָֽק׃ וַיָּ֤מָל אַבְרָהָם֙ אֶת־יִצְחָ֣ק בְּנ֔וֹ בֶּן־שְׁמֹנַ֖ת
חמישי ה יָמִ֑ים כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה אֹת֖וֹ אֱלֹהִֽים׃ וְאַבְרָהָ֖ם בֶּן־מְאַ֣ת שָׁנָ֑ה
ו בְּהִוָּ֣לֶד ל֔וֹ אֵ֖ת יִצְחָ֥ק בְּנֽוֹ׃ וַתֹּ֣אמֶר שָׂרָ֔ה צְחֹ֕ק עָ֥שָׂה לִ֖י
ז אֱלֹהִ֑ים כָּל־הַשֹּׁמֵ֖עַ יִֽצְחַק־לִֽי׃ וַתֹּ֗אמֶר מִ֤י מִלֵּל֙ לְאַבְרָהָ֔ם

היניקה

מנחת שי

(ו) **יצחק לי**, בטעם חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכותי' חסיב בגוויהו יצחק מלעיל כל השומע יצחק לי: (ז) **היניקה**, בתיקון ס"ת כתיב ס"א הניקה

שום שכל

(ב) **לזקניו**, ח"ו ומ"י ודכו' בן לזקניו דותאמר מי מלל לאברהם. **דבר אתו**, כל דיבור אתו אִתָּם אִתָּהּ בר מן ט' אותו אותם אותך וסי' במס"ג: (ג) **שם־בנו**, בסגול כמ"ש לעיל ט"ז טו. **הנולד** מ"ו. **ילדה־לו**, הלמד דגוש כמ"ש לעיל י"ט ל"ח וכן בכל המדויקים וכ"י: (ו) **צחק** ח"ו. **עשה לי** הטע' מלעיל והלמד רפה דוגמת הרה לך לעיל ד' ו', עשה שם לעיל י"ג ד' וכמו שמפו' שם היטיב. **השמע** חסר דחסר, ח"ו וח"י דקרי ולא כתיב וכל **שמע** באו' דכו' חסר דחסר. **יצחק־לי** היוד במתג והצדי בק"פ והחי"ת בפתח בכל המדויקים וכ"י, ובסוף המערכת נמסר שטה חדא דכל חד וחד מלעיל ולית דכוו' מלעיל וסי' וכו' ומסר בגווה יצחק מלעיל כל השומע יצחק לי עכ"ל. והחכ' בעל ת"ם חשב שהרצון במלעיל שהטע' צ"ל מלעיל ובעבור שאין בתיב' זאת נגינת טעם לכן אמר שהכוונ' במלעיל על המתג שתחת היוד, ואיננו נכון אך הכוונ' במלעיל שהצדי בשוא ופתח וכל זולתו יצחק בשוא פשוט וקראו לשוא פשו' מלרע ושכנגדו הפתח מלעיל וזה ידוע לכל מעיין במסר' וכ"כ ר"א הלוי בספרו מסרת המסרת לוחות שניות מאמ' ד', והעתיק דבריו החכ' ר' אנשל רופא בספרו סייג לתור' בשער השני בערך מלעיל. והחי"ת בפתח כי נמנה בהדי ל' פתחין יחידאין במערכת ערך פת: (ז) **היניקה**, מלא

דמלא

רש"י

שכל המבקש רחמי' על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחיל' שנ' ויתפלל וגו' וסמיך לי' וה' פקד את שרה שפקדה כבר קוד' שרפא את אבימלך. פקד את שרה כאשר אמר, בהריון. כאשר דבר, בלידה והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור, אמירה, ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו'. דבור, היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים שם נאמר לא יירשך זה וגו' והביא היורש משרה. ויעש ה' לשרה כאשר דבר, לאברהם: (ב) למועד אשר דבר אתו, דמליל יתיה את המועד דבר וקבע כשאמר לו למועד אשוב אליך שרט לו שריטה בכותל אמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד. (לזקניו שהיה זיו איקונין שלו דומה לו): (ו) יצחק לי, ישמח עלי ומדרש אגדה הרבה עקרות נפקדו עמה הרבה חולים נתרפאו בו ביום הרבה תפלות נענו עמה ורב שחוק היה בעולם: (ז) מי מלל לאברהם, לשון שבח וחשיבות (כמו מי פעל ועשה, ישעי' מ"א. מי ברא אלה, ישעי' מ'). ראו

מי

רשב"ם

(ו) צחוק, שמחה של תמהון: (ז) ותאמר מי מלל לאברהם

ב דַּאֲמַר וַעֲבַד יְיָ לְשָׂרָה כְּמָא דְּמַלֵּיל: וְעַדִּיאַת וִילֵידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם
ג בַּר לְסֵיבְתוֹהִי לִזְמַנָא דְּמַלֵּיל יָתֵיהּ יְיָ: וּקְרָא אַבְרָהָם יַת־שׁוּם־בְּרֵיהּ
ד דְּאִתְיְלִיד לֵיהּ דִּילֵידַת־לֵיהּ שָׂרָה יִצְחָק: וּגְזַר אַבְרָהָם יַת־יִצְחָק בְּרֵיהּ
ה בַּר־תְּמָנְיָא יוֹמִין כְּמָא דְּפַקֵּיד יָתֵיהּ יְיָ: וְאַבְרָהָם בַּר־מְאָה שְׁנִין כַּד־
ו אִתְיְלִיד לֵיהּ יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ: וַאֲמַרַת שָׂרָה חֶדְוָא עֲבַד לִי יְיָ כָּל־
ז דְּשָׁמַע יֶחְדֵּי־לִי: וַאֲמַרַת מָאן מְהֵימַן דַּאֲמַר לְאַבְרָהָם קַיָּים־דְּתוֹנִיק

בנין

מפורש

היתה ולא היתה צריכה לפקידות כדות לכך כתיב בה לשון זכירה, מ"ב. כאשר דבר, וגם נתתי ממנה לך בן (לעיל י"ז ט"ז) שהמולידים בעת הזקנה מולידים על הרוב נקבות כידוע לחכמי הרפואה. ובעבור שאמר וה' פקד וגו' ולא אמר ויפקוד ה' לכן פירש"י כבר קודם שריפא את אבימלך, וכבר פירשתיו לעיל ד' א' אצל והאדם ידע ע"ש: (ב) **לזקניו** לעת זקנתו, והתיבה מן השמות הבאים בלשון רבים לעולם ולא יבוא מהם בלשון יחיד, וכן נעורים, עלומים, בתולים, כולם לא יתפרדו, ותימה על רש"ד המבאר שאמר, יראה לי כי שם זקונים תאר אל הימים ימי הזקונים ולכן לא יבוא ממנו יחיד לעולם כמו נעורים שנמצא את ימי נעוריה (יחזקאל כ"ג י"ט), גם נמצא התאר לבדו ויובן המתואר מענינו כמו אל בית אבי' כנעוריה (ויקרא כ"ב י"ג) וכן זקונים ענינו ימי זקונים עם שלא נמצא במקרא עם המתואר עכ"ל. והנה שכח עיקר יסודי הלשון כי לעולם לא יסמך המתואר אל התאר, ואחרי שמצאנו ימי נעוריה, ימי עלומיו (תהלי' פ"ט מ"ו) על דרך הסמיכה לכן ברור כי אין נעורים ועלומים תאר לימים אמנם הם שמות המקרים כמו חיים ובחרות ודומיהם שנאמר ימי חייך (לעיל ג' י"ד) בימי בחורותיך (קהלת י"א ט') כמו שתאמר ימי עוני (איוב ל' י"ו) בימי הבלי (קהלת ז' ט"ו) וזולתם רבים, ועיין מה שפירשתי לעיל א' כ' על נפש חיה. וטעם למ"ד לזקוניו גם למ"ד למועד יפורש בעז"ה להלן בפ' וארא אצל למתי אעתיר לך (שמות ח' ה'). למועד אשר דבר אותו [צום צייטפונקט דען גאטט בעשטיממט האטטע], את המועד דבר וקבע כמבואר ברש"י, ומועד משקלו מועל והוי"ו פ"א הפעל או הוא תמורת י' והוא פ"א הפעל לדעת המדקדקי', והוא לשון ייעוד וזימון, ועל משקלו מוקד מופת: (ה) **בהולד לו**, מקור מבנין נפעל. את יצחק, בא מלת את אחר הנפעל לתוספת ביאור, וכן יחלק את הארץ (במדבר כ"ו נ"ה), וכן אחר שלא נקרא שם פועלו כמו ויושב את משה (שמות י' ח'), ואחרים רבים: (ו) **צחוק**, ת"א חדוא, והוא שמחה של תמהון, ועיין לעיל י"ח י"ב. יצחק לי, א"ת יחדי לי, כמו שיצחק האדם לדבר התמה: (ז) **מי מלל לאברהם**, עיין פי' רש"י ורשב"ם. וי"מ, מי הוא שעלה על לבו כבר לומר עוד יבוא יום שיאמרו הניקה

בנים

ח הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי־יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו׃ וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד
וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־
ט יִצְחָק׃ וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה
י לְאַבְרָהָם מְצַחֵק׃ וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת
וְאֶת־בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי עִם־

יצחק

מנחת שי

הניקה ע"כ, ודבר זה מסרת בידינו שהוא מלא דמלא דמסר עליה ה' מלאים בלישנא בתרין יודין תרין מנהון באוריתא ושארא בנביאים וכתובים: והמנת

שום שכל

דמלא, וכ"כ רמ"ה ז"ל כמו שהעתיק דבריו בעל מנחת שי ותרין מלאים בלישנא באוריתא והם דין וחברו גמלים מיניקות לקמן ל"ב. **לזקניו**, ח"ו ומ"י כחברו דלעיל: (ח) **ויגמל**, חד מן י"ב פתחין באתנח בספרא, גליון המסרה. ובעל מסרת המסרת מאמר ב' אמר שיש במסרת י"ט פתחין באתנח וס"פ בספר בראשית י"ב מנהון באתנח וז' מנהון בס"פ, ועיין מפורש: (ט) **את־בן־הגר**, בפלוגתא ב"א וב"נ כתיב, ב"א **את־**בן הגר, ב"נ אֶֽת בן הגר, ועיין מה שכתבתי שמות ל"ח ג': (י) **יירש**, מלא בתרי יודין קדימי לרי"ש חד קרי וחד לא קרי, וכל ייר ש ויירש באו' דכותיה

בר

רשי

מי הוא ומי הוא שומר הבטחתו הקב"ה מבטיח ועושה. מלל, שינה הכתוב ולא אמר דבר גימטריא שלו ק' כלומר לסוף מאה לאברהם. הניקה בנים שרה, ומהו בנים לשון רבים ביום המשתה הביאו השרות בניהן עמהן שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק והניקה אותם: (ח) ויגמל, לסוף כ"ד חדש. משתה גדול, שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך: (ט) מצחק, לשון ע"א כמו שנאמר ויקומו לצחק (שמות ל"ב). דבר אחר לשון גלוי עריות כמה דתימא לצחק בי (בראשי' ל"ט). ד"א לשון רציחה כמה דתימא יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו וגו': (י) עם בני עם יצחק, מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפילו אינו בני אין זה כדאי לירש

רשבם

לאברהם, כלומר ידעו ויבינו כל השומעים מי הוא האלהים שמלל לאברהם להיות לו בן משרה כי היניקה בנים שרה אחרי זקנתה ולזקוניו של אברהם כי אין גדול כאלהים: (ח) ויגמל, כגדל מן הדדים כדכתב בשמואל עד גמלך אותו (ש"א א' כ"ג). ביום הגמל, שעשה אז משתה כמו שמצינו בשמואל כאשר גמלתו הביאתו שילה וקרבנו' עמו; (ט) מצחק, שכבר גדל הרבה ולא רצתה להשהותו עוד פן ירצה להחזיק בירושת אביו עם יצחק:

יקרא

מפורש

בנים שרה, לא הי' להאמין כך, וכן דרך לשון בני אדם לומר על דבר שאפשרותו רחוק לבוא ומ"מ אירע הדבר שיאמר עליו מי הי' חושב או אומר שדבר זה יארע בעולם. ותרגום של דיבור מלל, ויש לו חברים רבים בספר איוב. היניקה, מבנין הפעיל

בְּנִין שָׂרָה אֲרֵי־יְלֵידַת בַּר לְסֵיבְתוּהִי : וּרְבָא רַבְיָא וְאִתְחֲסִיל וַעֲבַד ח
אַבְרָהָם מִשְׁתְּיָא רַבָּא בְּיוֹמָא דְּאִתְחֲסִיל יַת־יִצְחָק : וַחֲזַת שָׂרָה יַת־בַּר־ ט
הָגָר מִצְרֵיתָא דִּילֵידַת לְאַבְרָהָם מְחָאִיךְ : וַאֲמַרַת לְאַבְרָהָם תָּרֵיךְ אַמְתָא י
הדא

מפורש

הפעיל ודקדוקו אפרש בעז"ה בפ' שמות א' כ' אל וייטב אלהים : (ח) ויגמל, כתרגומו ואיתחסיל, פי' השלים יניקתו, ועי' במדבר י"ז כ"ג. משתה גדול, תיבת גדול תאר למשתה ולכן התי"ו בסגול כי איננו סמוך, ובמקצת ספרים גם בכ"י התי"ו בצרי וא"כ הוא סמוך אל גדול וזה שפירש"י כל גדולי הדור היו שם וכן הוא במדרש, ועיין מ"ש לעיל א' כ' אל נפש חיה : (ט) ותרא וגו' מצחק, ראתהו מצחק. וגם זה ת"א מחאיך, עיין מ"ש לעיל י"ח י"ב, ויאמר החכם ספורנו, מצחק, מלעיג על המשתה שנעשה בבית אברהם באומרו שנתעברה מאבימלך, והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע כזאת אח"כ מליצני הדור, ואם באולי בעת הלידה הי' מצחק לא הרגישה בו שרה שהיתה אז טרודה : (י) גרש. ציווי מבנין הדגוש כמו בַּקֵּר ובעבור הרי"ש נקמץ הגימ"ל כמשפט הלשון וכן עם אותיות אית"ן בראשו. גרש האמה הזאת וגו', כי בעצתה עשה הבן שהוציא דבה למען יירש בנה את הכל לפיכך גרש מפני שאינו דין שיירש אפילו במקצת. כי לא יירש בן האמה,
שאינו

תועלות

שאמר לה והנה לא הסכים אבימלך לתת דבר לשרה לפי שהמתנה היא תביא האנשים לחשב שכבר נתעללה בה, ולזה לא נתן לה זאת המתנה :

התועלת הו' הוא להודיע שיותר רעים היו המצריי' לענין העריות מהפלשתים והפלשתים מהכנענים, ולזה תמצא שפרעה מלך מצרים לא הסכים שישאר שם אברהם אחר שנודע לו ששרה הוא אשתו כי לא יוכל לשמרו שם שלא יהרגוהו המצריים על דבר אשתו ואולם אבימלך הסכים שישאר שם אברהם ולזה אמר לו הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב, כי לא היו אנשי גרר רעים בזה המנהג כרוע מצרים, ובארץ כנען לא הוכרח אברהם לומר על שרה שהיא אחותו וכבר ספרה התורה בפרשת העריות רוע מנהג המצריים והכנענים בעריות באמרו כמעשה ארץ מצרים וכו' :

מן וה' פקד את שרה עד ויהי אחר הדברים האלה.

התועלת הא' להודיע קיום יעוד השם אשר יעד לאברהם שיהי' לו בן משרה :

התועלת הב' להודיענו השתעפות יצחק מאברהם שנהי' ממנו זרע ישראל ולזה הצריך בזה הספור להזכיר בן כמה שנים הי' אברהם כשהוליד יצחק כמנהג התור' להזכיר זה כמה שנשתעפו ממנו האבות הקדושים אשר היה מהם העם הנבחר, ואולם זכר בן.
כמה

יא יִצְחָק׃ וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ׃
יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר
וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ
יג כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע׃ וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי
יד אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא׃ וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀ בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־
לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־

הילד

מנחת שי / שום שכל

(יד) **וחמת** מים, בפתח המם, שרשים. **ויתן אל** | בר מן א' חסר חד יו"ד וסי' וירש זרעך דכי ברך אברכך: (יא) **וירע**, מלעיל בעבור הוי"ו המהפך דוגמת ותקע (לקמן ל"ב כ"ו) וכן כל וידע וילך ותתע ויפן ויקם וכל דומיהם כשבראשם וי"ו פתוח, ולא כן ותקל לעיל ט"ז ד' שהוא מלרע. **בעיני**, כל לישנא דעיני מ"י. **אודת**, מסר עליו במס"ג ד' כתיב כן ומנה בהדייהו על אודת הבאר דלקמן כ"ו ל"ב והוא שיבוש כי זה אדות כתיב, והמסרה הנכונה ג' כ"כ ב' מנהון באורייתא אחד בנביאים וכן נמסר עליו במס"ק ג' וכן בכ"י ג' כ"כ, וכ"כ רמ"ה ז"ל **אודת** ב' כתיב וי"ו אחר האל"ף וא"ו בתראה וסי' על אודת בנו, ויספר משה לאתנו על אודת ישראל, וכל שארא אדות כתיב וי"ו אחר הדל"ת וא"ו קדמאה עכ"ל. וכבר ידעת כי הרמ"ה לא מסר כ"א אאורייתא: (יב) **אל־ירע**, מלרע בכל המדויקים וכ"י ועיין מפורש. **אמתך**, ח"י כתיב וכולהון דכוותי'. **בקלה**, ח"ו: (יג) **אשימנו**, מ"י קדם למ"ם כתיב, וכן לגוי גדול אשימנו שבסמוך מ"י קדם למ"ם. **זרעך**, הזי"ן בגעיא כמבואר לעיל ג' ט"ו: (יד) **ויקח־לחם**, היו"ד בגעיא במ"ג וקטן ורא"פ ומדויקים כחברו לעיל ט"ו י' ע"ש. **וחמת** מים, בכל הספרים וכ"י

רש"י

לירש עמו ק"ו עם בני עם יצחק שהיה בנו: (יא) על אודות בנו, ששמע שיצא לתרבות רעה. ופשוטו על שאומרת לו לשלחו: (יב) שמע בקולה, (בקול רוח הקדש שבה) למדנו שהיה אברה' טפל לשרה בנביאות: (יד) לחם וחמת מים

רשב"ם

(יב) יקרא לך זרע, בריתי שהקימותי לזרעך לתת להם את ארץ כנען כדכתיב כי גר יהיה זרעך וגו' על יצח' הבטחתיך: (יד) ותתע במדבר באר שבע, לפיכך ויכלו מים מן החמת שאלו הלכה בדרך ישר היה מספיק לה

מפורש

שאינו מיוחס אחריך שהולד הולך אחר הפגום, ספורנו. יירש, משקלו ויישן לעיל ב' כ"א: (יא) וירע הדבר [דיזעס איספיל], לדעת ר' יהודה חיוג שרשו רוע ובא האית"ן בצרי ע"ד הזרות כי משפטו בקמץ כמשפט בעלי עלומי העי"ן, ולדעת רד"ק

במכלול

הָדָא וְיַת־בְּרַהּ אֲרֵי לָא יֵירַת בַּר־אַמְתָא הָדָא עִם־בְּרִי עִם־יִצְחָק׃ וּבְאֵישׁ יא
פִּתְגָּמָא לַחֲדָא בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל־עֵיסַק בְּרֵיהּ׃ וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לָא־ יב
יִבְאֵשׁ בְּעֵינָךְ עַל־עוּלֵימָא וְעַל־אַמְתָךְ כֹּל דְּתֵימַר לָךְ שָׂרָה קַבֵּל מִנַּהּ
אֲרֵי בְּיִצְחָק יִתְקְרוֹן לָךְ בְּנִין׃ וְאַף יַת־בַּר־אַמְתָא לְעַמָּא אֲשַׁוֵּינֵיהּ אֲרֵי יג
בְּרָךְ הוּא׃ וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וּנְסֵיב לַחְמָא וְרוּקְבָא דְמַיָּא וִיהַב יד
לְהָגָר שַׁוִּי עַל־כַּתְפַּהּ וְיַת־רַבְיָא וְשַׁלְּחַהּ וַאֲזָלַת וְטָעַת בְּמַדְבְּרָא בְּאֵר

כ"א בְּמִדְבַּר

שבע

מפורש

במכלול גם בשרשו יהי' מבעלי פ"א יו"ד ע"מ בִּינָה רִיבָה בִּיֵשׁ ב ותבריהם ויהי' ירע ורוע שני שרשים בענין אחד עכ"ל. וכבר הוכחתי לעיל ב' ט' גם י"ט ז' שאינו לא כדברי זה ולא כדברי זה אמנם הוא מגזרת הכפולים ומבנין הקל, ובא הרי"ש בפתח להרחיב על העי"ן, ועיין לקמן ל"ב ח' אצל ויחר לו גם ל"ב כ"ו אצל ותקע כף ירך. על אודות בנו, כתרגומו על עסק, ולא מצאנו ממנו בלשון יחיד: (יב) שמע בקלה. ענין שמיע בקול מפורש לעיל ג' י"ז. כי ביצחק [דען נור דורך יצחק], כי רק ביצחק. יקרא לך, על שמך. כי הוא לבדו ממלא מקום אביו: (יג) כי זרעך הוא [וייל ער דיין זאמן איזט], הואיל וזרעך הוא שנולד ממך, ומלת כי משמש בד' לשונות אי דלמא אלא דהא, והנה בענין דהא יוכללו שתי כוונות, האחת נתינת טעם וסבה מחודשת למאמר הקודם לא נודעה עדיין, והב' נתינת טעם וסבה ידוע למאמר הקודם, ולפי שהן קרובות בעיקר הענין לכן לא הבדיל בעל הלשון הארמי ביניהם כי אונקלוס תרגם שניהם ארי ויב"ע תרגם שניהם ארום אבל בעל הלשון האשכנזי יפריד ביניהם כי המורה על נתינת סבה מחודשת יתורגם [דען] והמורה על נתינת סבה ידוע יתורגם [וייל] ולכן במאמר כי ביצחק יקרא לך זרע שלא נודע לו מקדם שלא יהי' ישמעאל יורש עם יצחק רק יצחק לבד מתורגם בל"א [דען] אבל כי זרעך הוא שהיא סבה ידועה מתורגם [וייל] ועיין ריש בשלח. כל זאת מדברי החכם המבאר: (יד) וחמת מים [אוכד איינן שלויך מיט וואסר], נאד מלא מים והוא כלי מעור או מען, והמ"ם בפתח בעבור הסמיכות, וזה הסמיכות שסומכין הכלי אל מה שיש בו הוא הרבה בלשון. שם על שכמה, קאי אלחם וחמת מים. ואת הילד,

קאי

תועלות

כמה שנים היה אברהם כשהוליד לו ישמעאל להודיע בן כמה שנים הי' ישמעאל כשנמול כי כבר הי' מפורסם בעת נתינת התורה כי בני ישמעאל נהגו להמול בני י"ג שנה וגם היום הם נוהגים כן, וזה ממה שיוסיף האמנה על מה שסופר מזה בתורה:

התועלת הג' הוא בדברים התוריים והוא שראוי לאדם שיהי' זריז לעשות מצות

טו הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע׃ וַיִּכְלוּ
הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם׃
טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה
אל־

מנחת שי

אל הגר, בתלשא אחד לבד בה"א: (טו) **ויכלו המים מן החמת**, בס"א כ"י החי"ת בסגול וכן כתב רד"ק על זה בשרשים שהוא בשש נקודות ויש ספרים בחמש עכ"ל: (טז) **במות**, מלא

שום שכל

וכ"י הוי"ו בשו"א והחי"ת בצר"י והמ"ס בפת"ח, כמ"ש רד"ק בשרשו. **וישלחה**, הוי"ו בגעיא בכל ספרי הדפוס וכ"י וכן נכון כמבואר לעיל י' י"ח, גם החכם בעל ת"ם קים אותו במקום הזה שלא כדרכו, והקית בסגול ות"י. **ותתע**, מלעיל.

במדבר, הבי"ת הראשון בשו"א והשני בפת"ח כי התיבה רפויה וסמוכה אל אשר אחרי' וכן כל במדבר פארן, במדבר סיני, אבל כל המדבר במדבר כמדבר למדבר כשאות בכל"ה בפת"ח הבי"ת בקמץ כי אז אין התיבה רפויה וסמוכה, אבל מִדְבָּרָה בית און (יהושע י"ח י"ב), מִדְבָּרָה דמשק (מ"א י"ט ט"ו), בשני אלה הבי"ת בפתח לפי שהם סמוכים כמו שכתוב במכלול משקל מפעל דף קפ"ד א', גם הר"ע הנקדן בספרו הידוע אמר כל מלאך מדבר מספר קמוצים, וכשהם דבוקים פתחין, ומלת הֲמִדְבָּר הייתי לישראל (ירמי' ב' ל"א) ע"י תמיהת הה"א מרהיט המלה כאלו היא דבוקה עכ"ל: (טו) **מן החמת**, נחלקו הספרים בזה כי במקצתם החי"ת בצרי ובמקצתם בסגול, גם בעל מ"ש ורד"ק בשרשו העידו כי על זה נחלקו ולא כן חברו בסמוך בפסוק י"ט שהוא בצרי בלא מחלוקת, גם במקרא כ"י של כ"ד הראשון בשש נקודות והשני בחמש נקודות, ואולם מדברי המסרת יש הכרע שמסר על זה לית פתח וגם על חברו בסמוך מסר לית ש"מ שזה בסגול הוא פתח קטן, והחכם הש"ד בעל ת"ם אמר כי מה שמסר כאן לית פתח כוונתו על סגול המ"ם אבל טעות סופר הוא וצ"ל ב' פתח, דין ולהלן פסוק י"ט עכ"ל. והגהתו בלתי נכונה כלל שהרי על שניהם נמסר לית גם אין מדרך המסרה למסור מאומה על נקודת עי"ן הפעל שבמשקל זה כי הוא בסגול לעולם אבל פ"א הפעל לפעמים בצרי ולפעמים בסגול ולכן בכל מקום באו בעלי המסרה והבדילו הצרויים מן הסגולים ומסרו על הצרויים קמצין ועל הסגולים מסרו פתחין כגון מלת עֶגְלוֹ שפ"א הפעל בצר"י חוץ מן ג' שהוא בסגול לכן מסרו בספר מלכים ב' סי' י"ט עֶגְלוֹ ג' פתחין וסי' וכו', וכן יֶשַׁע ה' פתחין כמסר בישעי' סי' מ"ה וזולתם בצרי, ולפעמים מסרו הצרויים כשהם המעטים כגון נֵצַח ד' קמצין וסי' כמסר בשמואל א' סי' ט"ו, נֵדֶר ה' קמצין כמסר בפ' אמור, וזה דרכם בכל המקומות, וכ"כ במכלול משקל פֶּעֶל, ולכן ברור כי מה שמסר כאן לית פתח הכוונה על סגול החי"ת, גם מן הדייקות למדנו שישתנה הצרי לסגול בהרבה מקומות בעבור הפסק וכן במשקל הזה דוק ותמצא. **השיחם**, מ"י קדמאה וח"י בתראה כתיב: (טז) **כמטחוי**, יו"ד

רש"י

מים, ולא כסף וזהב לפי שהי' שונאו על שיצא לתרבות רעה. ואת הילד, אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה עין הרע ואחזתו חמה ולא יכול לילך ברגליו. ותלך ותתע, חזרה לגלולי בית אבי': (טו) ויכלו המים, לפי שדרך חולים לשתות הרבה. מנגד, מרחוק: (טז) כמטחוי קשת, כשתי טיחות והוא לשון יריית חץ

רשב"ם

לה החמת מים שנתן לה אברה' עד המלון: (טז) כמטחוי כתרגום

שבע: ושלימו מיא מן־רוקבא ורמת ית־רביא תחות חד מן־אילניא:
טו ואזלת ויתיבת לה מקביל ארחיקת כמיגד בקשתא ארי אמרת לא
טז אחזי

כ"י ארחיק

מפורש

קאי אותן אל הגר. וישלחה, יתכן שהוא לשון גירושין גם לשון לווי' דוגמת הולך עמם לשלחם (לעיל י"ח ט"ז). ותתע, מבנין הקל מגזרת תעה והוא מפורש לעיל כ' י"ג אצל ויהי: (טו) ותשלך, כי לקחתו בחיקה בעת שנחלה בצמא, ראב"ע. אחד השיחים, אחד מן האילנות וכן ת"א: (טז) מנגד, מרחוק. הרחק, מקור במקום עבר כלומר הרחיקה עצמה ממנו כשיעור מטחוי קשת. כמטחוי קשת [וויא איין באגנשוס], אונקלוס תרגמו כמיגד בקשתא ופירושו כמשיכת הקשת וכ"כ רד"ק בשרש טחה וז"ל, כמטחוי קשת פירושו כיריית החץ במשיכת הקשת כלומר שיעור מרוצת החץ והוא שם בלשון רבים, ור' יונה פי' שהוא פועל (בינוני) ויאמר ממנו כל הבנין הדגוש טיחה טיחותי וכו', מטחוה מטחוים וכו', ובסמוך מטחוי קשת, ופירושו היא הרחיקה ממנו כמו שמרחיקין מושכי החץ בירותם עכ"ל. וגם לדעת רש"י הוא שם דבר בלשון רבים והוא סמוך עיין עליו. וכבר גלינו דעתנו בו לעיל י"ח

תועלות

השם יתעלה ולא יעכבנו מזה דבר ולא ישכח מצות השם מפני שמחתו במה שחננו מהטובות אבל ראוי שיהיה מצות השם נגד עיניו תמיד, הלא תראה שאברהם אבינו נזדרז למלאות מצות השם, ומל יצחק בנו בן ח' ימים כאשר צוה אותו עם היותו בן זקונים לו לא פחד שישיגהו הפסד על זה גם לא שכח מצות השם מפני רב שמחתו במה שחננו השם יתעלה שהיה לו בן משרה לעת זקנתו וזקנתה והקל בבנו ישמעאל לגרש אותו מביתו כאשר צוהו השם יתעלה על זה:

התועלת הד' להודיע שהזרע השלם שייעד השם לאברהם יהי' מיצחק לבד כאמרו כי ביצחק יקרא לך זרע:

התועלת הה' הוא להודיע שההשגחה לא היתה דבקה בישמעאל אלא מפני שהוא זרע אברהם ולמדנו בזה שכאשר תדבק ההשגחה באדם יושגחו מפני זה אוהביו וקרוביו, ולזה ספר השגחת השם יתעלה בישמעאל מפני היותו זרע אברהם והצילו מהצמא כאשר צר לו ושכבר היה עמו וכבר נכפלה זכירת זאת הפנה רוצה לומר ההשגחה במקומות רבים מהתורה לישב יותר בלבנו אמתתה כי היא הפנה אשר היא נבנית עליה התורה בכללה:

התועלת הו' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיקצר מהשגיח בבניו

אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ
יז וַתֵּבְךְּ׃ וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ
אֱלֹהִים ׀ אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר
אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־
יח שָׁם׃ קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי
יט גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃ וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר
מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת־הַנָּעַר׃
כ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה

קשת

מנחת שי

מלא. גם הרמ"ה כתב כי ביום אכלך ממנו **מות** **תמות** תרווייהו מלאים וי"ו כתיב, וכל מות וכל תמות באוריתא דכוותא מלאים, וכוותא בלישנא אל אראה במות הילד, אם כמות כל האדם, כל לישנא מלא: (יז) **ויקרא מלאך אלהים** נפסק: (יח) **גדול**, הגימל דגושה:

ויהי

שום שכל

יו"ד כתיב בסוף תיבותא. ובמקרא כ"י במקף בלא מוכת והס"ק בגעיא. **במות**, מלא וי"ו עיין מ"ש. **קלה**, חסר וי"ו: (יז) **אלהים ׀ אל הגר**, נפסק כ"כ א"ת וכן בכ"י. **תיראי**, ע"י ודכוותי' אל תיראי דויהי בהקשתה דרחל: (יח) **קומי** מ"ו. **והחזיקי** מ"י: (כ) **רבה**

קשת

רשי

אן בלשון משנה שהטיח באשתו על שם שהזרע יורה כחץ, וא"ת הי' לו לכתוב כמטחי קשת משפט הוי"ו ליכנס לכאן כמו בחגוי הסלע (שיר ה') מגזרת והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישעי' י"ט) ומגזרת יחוגו וינועו כשכור (תילי' ק"ז) וכן קבוי ארץ (ישעי' ט') מגזרת קבה. ותשב מנגד, כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק: (יז) את קול הנער, מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל. באשר הוא שם, לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגי' ואומרי' רבונו של עולם מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר והוא משיבים עכשיו מה הוא צדיק או רשע אמרו לו צדיק, אמר להם לפי מעשיו של עכשיו אני דנו וזהו באשר הוא שם והיכן המית את ישראל בצמא כשהגלם נבוכדנאצר שנאמר משא בערב וגו' (ישעי' כ"ד) לקראת צמא התיו מים וגו' כשהיו מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים

לשבאים

רשבם

כתרגום: (יז) באשר הוא שם, לפי שלא היתה רואה אותו שהרי נתרחק מאותו מקום הוצרך לומר במקום אשר הוא שם נתן לו את המים: (כ) רובה קשת, מושך בקשת ושני גזרות הן, וימררהו **ורבו** (לקמן מ"ט כ"ג), וגם יסבו עלי **רביו** (איוב י"ו י"ג) מלשון **רבב** כמו **סובו** מן **סבב**. **שומו** שמים (ירמי' ב' י"ב) מן **שמם** **דומו** יושבי אי, (ישעי' כ"ג ב') מן דממה דקה (מ"א י"ט י"ב), כולם נכפלים באות אחרונה, אבל רובה מגזרת רבה, (וכמו) עשה בנה קנה שיאמר **עושה**, בונה,

קונה

יז אחזי במותיה דרביא ויתיבת מקביל וארימת ית־קלה ובכת: ושמיע כ"י במותא
קדם־יי ית־קליה דרביא וקרא מלאכא דיי להגר מן־שמיא ואמר לה
מה־ליך הגר לא תדחלין ארי שמיע קדם־יי לקליה דרביא באתר־
יח דהוא תמן: קומי טולי ית־רביא ואתקיפי ית־ידך ביה ארי־לעם סגי
יט אשוויניה: וגלא יי ית־עינהא וחזת בירא דמיא ואזלת ומלת ית־רוקבא
כ מיא ואשקיאת ית־רביא: והוה מימרא־דיי בסעדיה דרביא ורבא ויתיב

במדברא

רשי

לשנאים בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודינו ישמעאל וירחמו עלינו שנאמר אורחות דדנים (שם כ"א) אל תקרי דדנים אלא דודים ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודו' נפוחי' כסבורים ישראל שהם מלאים מים וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנסת בגופו ומת: (כ) רובה קשת, יורה חצים בקשת. קשת, על שם האומנות כמו חַמָּר גַּמָּל צַיָּד, לפיכך השי"ן מודגשת הי' יושב במדבר ומלסטם את העוברים

הוא

מפורש

י"ח ב' אצל תיבת וישתחו, ואין לתיבה הזאת ריע במקרא לכן אמר עלי' הראב"ע בדד ישב: (יז) מלאך אלהים, כל שליח בין מבני אדם בין מאת הבורא ית' יקרא מלאך כמ"ש רד"ק בשרשו. באשר הוא שם [דא וואו ער יעצט איזט], ת"א באתר דהוא תמן, ומלת באשר ירמוז למקום וכמוהו באשר כרע שם נפל שדוד (שופטי' ה' כ"ז) ובאשר חללים שם הוא (איוב ל"ט ל') ועוד רבים כמוהם, וכן פי' רמב"ן ורשב"ם עי' עליו: (יט) ויפקח אלהים את עיניה, נתן בה דעת להכיר מקום מים שהי' שם, כי לא היתה סומא קודם לכן, ספורנו. ותשק, שרשו שקה והוא לשון השקאה [טרענקען], ולעולם בבנין הפעיל ולכן האית"ן בפתח דוגמת יפת אלהים, לעיל ט' כ"ז: (כ) וישב במדבר, במדבר הידוע והוא מדבר פארן הנזכר בפסוק הסמוך. רבה קשת [איין באגנשיטצע], רובה לשון יריי' והשלכה הוא [שליידערן, ווערפן], ושני גזרת הם רבה גם רבב כמבואר היטב בפי' רשב"ם, ובתיבת קשת נחלקו החכמים י"א שהוא שם תאר אל עושה הקשתות, וי"א ששני משקלים הם ויהי' קַשָּׁת כמו קֶשֶׁת וכ"כ רד"ק בשרשו ואיננו נכון שאילו כן הי' הבי"ת

של

תועלות

ובבני ביתו כפי מה שאפשר, הלא תראה שאברהם כאשר צוה לגרש האמה ובנה נתן להם צדה לדרך היה מספיק להם לולי תעתה במדבר באר שבע:

התועלת הז' להודיע ספר שבועת אברה' ואבימלך שלא יזיקו זה לזה וכבר היתה מפורסמת השבוע' הזאת בימי' אשר נתנה התורה וזה ממה שהי' מוסיף אמו' בזה הספור:

התועלת הח'

כא קַשָּׁת׃ וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ
ששי כב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־
אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃
כג וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי

ולנכדי

מנחת שי

(כב) **ויהי בעת**, פרשה פתוחה: (כג) **השבעה לי באלהים**, קדש.

גרתה

שום שכל

קשת, חסר וי"ו: (כא) **ותקח־לו**, בכל המדויקים התי"ו בגעיא עיין לעיל פסוק י"ד ויקח לחם. ואולם בכ"י של כ"ד אין ותקח במקף כ"א בטעם קדמא בתי"ו ולכן אין שם געיא: (כב) **ופיכל**, מ"י וא"ו כתיב וכל אוריתא דכוותיה. **עמך**, י"ב בתורה מס"ק וגדולה, וצריכין מכין עיין בפ' שופטים (דברים כ' י"ב) ומפו' לעיל ג' י"א: (כג) **השבעה לי**, תיבת השבעה מלעיל והלמ"ד דגוש בכל הספרים וכתבי יד, וכן בחבריו לקמן כ"ה ל"ג וש"א כ"ד כ"א. ולכן אין ממש בדברי הרו"ה ביסוד הניקוד שער הדגש יסוד כ"ח ובל"ה תיבת הדגש אות כ'. ובמערכת ערך אלהים מסר שבועה באלהים ד' וסי' וכו'. **תשקר**, ח"ו. **ולניני**, מ"י.

גרתה

רשי

הוא שכתוב ידו בכל וגו': (כא) מארץ מצרי', ממקום גדולי' שנ' ולה שפחה מצרית וגו', היינו דאמרי אינשי זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי: (כב) אלהי' עמך, לפי שראו שיצא מהפכת סדו' בשלום ועם המלכים נלחם ונפלו בידו ונפקדה אשתו לזקוניו: (כג) ולניני

ולנכדי

רשבם

קובה: (כא) במדבר פארן, כדכתיב והוא יהיה פרא אדם (לעיל ט"ז י"ב): (כב) ויהי בעת ההיא, שנולד יצחק משרה וידע אבימלך נסים שעשה לו הקב"ה לכך בא עתה לכרות ברית עמו, וכן כל בעת ההי' צריך לפרש לפי המאורע: (כג) ולנכדי, בן בני:

ויטע

מפורש

של רובה ראוי להיות בצר"י ע"ד הסמוך, והיותר נראה הוא דעת רש"י ז"ל כי המורה החצים בקשת נקרא קַשָּׁת על שם האומנות דוגמת גַּנָּב, וענין הכתוב כן הוא ויהי רובה כלומר קַשָּׁת, כי רובה גם הוא תאר השם אלא שהוא נופל על מורה החצים גם על משליך האבנים ולכן תאר אותו פעם אחרת ואמר כי הוא קַשָּׁת' וכמוהו וימצאוהו המורים אנשי' בקשת (ש"א ל"א ג') אנשים בקשת תוספת ביאור וטעמו וימצאוהו המורים והיינו אנשים בקשת, וכן פי' רמב"ן ז"ל. ויש שפירשו רובה לשון רביא שענינו נער בלשון ארמי וטעמו נער שהוא קשת דוגמת איש חכם ואיש צדיק: (כא) וישב במדבר פארן ותקח לו וגו', כלומר אחרי שנתישב שם לקחה לו אמו אשה מארץ מצרים ממקום משפחתה וגידולה: (כב) ויהי בעת ההיא, אחרי שילדה שרה ואמרו מלכי הארץ בוודאי יקיים הקדוש ב"ה

שבועתו

בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה רָבֵי קַשְׁתָּא: וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא דְּפָארָן וּנְסִיבַת־לֵיהּ אִמֵּיהּ כא
אִתְּתָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: וַהֲוָה בְּעִדָּנָא הַהִיא וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל כב
רַב־חֵילֵיהּ לְאַבְרָהָם לְמֵימַר מֵימְרָא־דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ בְּכֹל דְּאַתְּ עָבֵיד:
וּכְעַן קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא־דַיְיָ הָכָא דְּלָא־תְשַׁקַּר בִּי וּבִבְרִי וּלְבַר־בְּרִי כג

כטיבותא

מפורש

שבועתו לאברהם שאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים וגו' (לעיל ט"ו י"ח) ולכך ביקש אבימלך לכרות עמו ברית אלהים. עמך וגו', לכן אני מבקש שתשבע לי:

(כג) **השבעה** לי באלהים, ת"א קיים לי במימרא דה', וכל שבועה לשון קיום מתורגם כן ובל"א [בעטהייערן, בטוועהרן], ולא מצאנוהו כ"א בבנין נפעל, ויאמר הראב"ע דע כי מלת שבועה עיקרה שבעה, ובמלת או השבע שבועה (במדבר ל' ג') אפרשנו, עכ"ל. ולא פירש שם מאומה אבל בספרו צחות בדברו על מלת שבעה אמר ויתכן על דרך שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקודש מכוון באמצע היות מלת נשבע או השבע שבועה מגזרת שבעה והעד שאמר הכתוב כי נקרא שם המקום שבעה, בעבור כי שם נשבעו שניהם, ובמקום אחר אמר כי בעבור שבע כבשות נקרא שם המקום שבעה, והנה נקרא כן בעבור שהם שני דברים או הם שני מקומות עכ"ל. הנה, ת"א הכא, והוא רומז על המקום עיין לעיל ט"ו ט"ו. אם תשקור, שלא תשקור. וכן כל אם הבא אחר לשון שבועה ענינו שלא, וכן חי פרעה אם תצאו מזה (לקמן מ"ב ט"ו) שלא תצאו מזה, וישבע לאמר אם יראו האנשים (במדבר ל"ב י') שלא יראו. והרמב"ן הטעים הדבר באמרו והענין כי בעבור היות השבועה באָלָה יאמר השבע לי לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם תשקור לי, וכן אמר תהי נא אלה בינותינו (לקמן כ"ו כ"ח), ובענין הגבוה, נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהלים פ"ט) ואם יתכפר עון בית עלי (ש"א ג' י"ד) כלומר אם יהי' כן אין דברי אמת, וכיוצא בזה שלא ירצה לפרש התנאי והכתוב יכנה ויקצר בהם, וכמותם בחסרון התנאי ויקרא יעבץ לאלהי ישראל אם ברך תברכני וגומר (ד"ה א' ד' י') יחסר התנאי כולו, וכן אם יראו את הארץ יחזור לפסוק ראשון חי אני (במדבר י"ד כ"ג) ויקצור השבועה. תשקור, לשון שקר והוא מבנין הקל ואין לו אח כי זולתו כולם בבנין הכבד, ויאמר הרמב"ן ולשון תשקר לי בעבור היותו

מלך

תועלות

התועלת הח' להודיע גודל מעלת אברהם אצל אנשי הארץ עד שהתעורר אחד מהמלכי' אשר שם לבא אליו לכרות עמו ברית למה שראהו מהצלחתו והיות השם עמו:

התועלת הט' הוא במדות, והוא שראוי לאדם להרחיק פעולת העושק והחמס כפי מה שאפשר, הלא תראה שאברהם הוכיח את אבימלך על העושק שעשקוהו עבדיו להשבו שכבר עשו זה במצותו:

התועלת הי'

וּלְנֶכְדִּ֑י כַּחֶ֜סֶד אֲשֶׁר־עָשִׂ֤יתִי עִמְּךָ֙ תַּעֲשֶׂ֣ה עִמָּדִ֔י וְעִם־
כד הָאָ֖רֶץ אֲשֶׁר־גַּ֥רְתָּה בָּֽהּ׃ וַיֹּ֙אמֶר֙ אַבְרָהָ֔ם אָנֹכִ֖י אִשָּׁבֵֽעַ׃
כה וְהוֹכִ֥חַ אַבְרָהָ֖ם אֶת־אֲבִימֶ֑לֶךְ עַל־אֹדוֹת֙ בְּאֵ֣ר הַמַּ֔יִם אֲשֶׁ֥ר
כו גָּזְל֖וּ עַבְדֵ֥י אֲבִימֶֽלֶךְ׃ וַיֹּ֣אמֶר אֲבִימֶ֔לֶךְ לֹ֣א יָדַ֔עְתִּי מִ֥י
עָשָׂ֖ה אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֑ה וְגַם־אַתָּ֞ה לֹא־הִגַּ֣דְתָּ לִּ֗י וְגַ֧ם אָנֹכִ֛י
כז לֹ֥א שָׁמַ֖עְתִּי בִּלְתִּ֥י הַיּֽוֹם׃ וַיִּקַּ֤ח אַבְרָהָם֙ צֹ֣אן וּבָקָ֔ר וַיִּתֵּ֖ן
כח לַאֲבִימֶ֑לֶךְ וַיִּכְרְת֥וּ שְׁנֵיהֶ֖ם בְּרִֽית׃ וַיַּצֵּ֣ב אַבְרָהָ֗ם אֶת־
כט שֶׁ֛בַע כִּבְשֹׂ֥ת הַצֹּ֖אן לְבַדְּהֶֽן׃ וַיֹּ֤אמֶר אֲבִימֶ֙לֶךְ֙ אֶל־אַבְרָהָ֔ם
מה

מנחת שי

גרתה בה, במקצת ספרים בלא מקף: (כה) **אבימלך** באתנח. **עבדי** הדל"ת רפה: וימע

שום שכל

גרתה מ"ה בסוף: (כד) **אשבע** האל"ף בחירק, מכלול דף ס"ג א': (כה) **והוכח,** מ"ו וח"י דקרי ולא כתיב, וג' חסרים ו' בקריאה כמו שנמסר כאן במס"ג, ובמערכת ערך יו"ד מסר והוכח ג' חסרים בלישנא וסי' וכו' ומסיים שם ב' א"ו ושארא א"י עכ"ל, ול"ל ג' א"ו לפי' הגהת המ"ש במשלי י"ט כ"ה, ולדעתי אין צורך לשנש המסרה ושתיהן נכונות ומאן דמסר ב' חסרי' ו' רצונו שחסרים וי"ו ומלאים יו"ד והשלישי שגם הוא בלא יו"ד והוא אותה הכחת לעבדך (לקמן כ"ד י"ד) ושלשת האחרים מ"ו וח"י, ובעבור שמסרת המערכת בלתי מסיימת המלאים והחסרים לכן אעתיק לך מסרת כ"י שהיא יותר מבוררת וז"ל, והוכח אברהם, והוכח כתיב. הוא האשה, הכיח כתיב (לקמן כ"ד מ"ד). אותה הכחת לעבדך, הכחת כתיב. ומשובותיך תוכחך כתיב (ירמי' ב' י"ט). אשרי אנוש יוכחנו כתיב (איוב ה' י"ז). היראתך יכיחך כתיב (איוב כ"ב ד) עכ"ל. נשמע מכאן כי זולתם מ"ו כשהם נחלמים ומלאים גם יו"ד כשהם מחרקים. **אדות,** כל או' כתיב בן בר מן ב' כמו שנמסר לעיל פסוק י"א: (כח) **כבשת,** ז"ל רמ"ה ז"ל, תלתא מ"ו בענין וסי' את שבע כִּבְשֹׂת, מה הנה שבע כְּבָשֹׂת, ויאמר כי את שבע כְּבָשֹׂת. **לבדהן,** הדל"ת דגוש בכל המדויקים וכ"י וכן **לבדנה** מדגש הדל"ת. וכ"כ רד"ק בשרש בדד שעם הכינוים ידגש הדל"ת:

אשל

רשי

ולנכדי, עד כאן רחמי האב על הבן. כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי, שאמרתי לך הנה ארצי לפניך: (כה) והוכיח, נתוכח עמו על כך:

בעבור

מפורש

מלך והוא גר בארצו. ולניני, ולבני, ונין הוא לשון שררה ושליט ובעבור שהבן קם תחת אביו לשלוט בנכסיו נקרא הבן נין, כ"כ רש"י משלי כ"ט כ"א ותילי' ע"ב. ולנכדי, ולבן בני. ועם

הארץ

כְּטֵיבוּתָא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ תַּעֲבֵיד עִמִּי וְעִם־אַרְעָא דְּאִיתּוֹתַבְתָּא בַהּ׃
וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲנָא אֲקַיֵּים׃ וְאוֹכַח אַבְרָהָם יָת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־עֵיסַק בֵּירָא כד כה
דְּמַיָּא דִּי אֲנַסוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃ וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לָא יְדָעִית מָאן עֲבַד יָת־ כו
פִּתְגָּמָא הָדֵין וְאַף־אַתְּ לָא־חַוִּיתָ לִי וְאַף אֲנָא לָא־שְׁמָעִית אֱלָהֵין יוֹמָא
דֵין׃ וּדְבַר אַבְרָהָם עָאן וְתוֹרִין וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזָרוּ תַרְוֵיהוֹן קְיָם׃ כז
וַאֲקִים אַבְרָהָם יָת־שְׁבַע חוּרְפַן דְּעָן בִּלְחוֹדֵיהֶן׃ וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם כח כט
מה

מפורש

הארץ, ועם יושבי הארץ, וכן דרך הלשון להזכיר המקום בעבור יושביו, וכן וישמעו מצרים, וישמע בית פרעה (לקמן מ"ה ב'), גם מדרכו להזכיר הממציא ולהבין בו הדבר אשר המציא, או יזכיר המחזיק ויבין הנחזק, ובעלי חכמת המליצה יקראו לו מיטוני"מיאה בלע"ז, וטעמו חילוף השם, וגם הוא מין א' מהעתק לשון אשר עניניו יבוארו בהקדמה בעז"ה. גרתה, כמו קַמְתָּ שַׁבְתָּ מבעלי עלומי העי"ן: (כד) **אנכי אשבע**, אני אעשה את שלי לעשות עמך חסד והשבע אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדבריך שהרי עבדיך גזלוני, ספורנו: (כה) **והוכח**, נתוכח עמו על כך, רש"י. והוא פעל עבר מבנין הפעיל מבעלי פ"י לדעת המדקדקי' והם בעלי פ"ו לדעתי כמפו' לעיל א' י"ז: (כו) **לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה**, המאמר הזה הוא כלל ושאחריו וגם אתה וגם אנכי הוא פרטו, וכן מדרך הלשון בהרבה מקומות לפרוט ולכלול, גם לכלול ולפרוט, גם לכלול ולפרוט ולכלול כמפו' היטיב לקמן ל"א ל"ג, גם בפ' הזאת בפסוק הסמוך ויכרתו שניהם ברית הוא כלל ויצב אברהם וגו' הוא פרטו ואח"כ ויכרתו ברית בבאר שבע חזר וכלל. גם אתה וגם אנכי, דרך המקרא לדבר שני גמין זה אחר זה ועל ידי האחרון בא הראשון וכמוהו גם זמם ה' גם עשה (ירמי' כ"א י"ב) כמבואר שם היטיב בפירש"י ז"ל וכן פי' בפ' בלק (במדבר כ"ג כ"ה) אבל גם קב לא תקבנו, גם ראשון מוסיף על גם השני וגם שני על גם ראשון וכו' ע"ש, וכבר הזכרתי לעיל כי מלת גם היא מלה מחברת ומוספת ובלע"ז קוניונקציון קופולאטיו, וכשהם מתרדפי' יתורגמו בל"א [זאוואהל — אלז אויך] אבן כשאחרי' מלת השלילה הנה הוא עקסקלוסיו ויתורגם [וועדר — נאך], וכן ענינו כאן בעבור מלת לא, וככה שיעור הכתוב לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה, שהרי גם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי מאדם זולתך בלתי היום שהודעתני אתה ולכן אין להאשימני בזה: (כח) **ויצב אברהם** [אברם שטעלט] ויעמיד, והתיבה מבנין הפעיל משרש יצב וכמוהו ויצג את המקלות (לקמן ל' ל"ח) והיו ראוים בתשלומם וַיְּיַצֵּב וַיְּיַצֵּג בעבור שהצדי מאותיות השריקה דוגמת הַיְצֵא (לעיל ח' י"ז) עי' שם, ולכן בהחסר היוד ידגישו אחריו כמשפ' חסרי הפ"א, וכן בבנין הקל מן יצק מלאכו אֶצּוֹק ומן יצת בְּתַצִּת וכן חבריהם לעולם הצדי דגושה והמה זרים בעיני המדקדקים, וכאשר תחבר כל דרכי נחי פ"י אשר פירשנו הנה והנה תראה כי כולם אדוקים אחוזים יחד ולא יבוא זר בתוכם וזה לאות כי דרכנו בדרך אמת. לבדהן, כינוי הן סי' לנקבות רבות כמו ידיהן רגליהן: (כט) **מה הנה** [וואז בעדייטן דיזע], כמו שתאמר לזכרים המה כן תאמר לנקבות הנה כמפורש לעיל ו' ד'. הצבת, פעל עבר מההפעיל ונדגש הצדי להבליע היוד כמפורש

מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃
ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי
לא לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם
לב הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃ וַיִּכְרְתוּ בְרִית
בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ
לג אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־
לד שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם׃ וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ

פלשתים

מנחת שי

(לג) **ויטע אשל**, ברוב הספרים האלף בצרי, ובספר אחד כ"י מדויק בסגול ונמסר עליו לית, גם רד"ק כתב ויטע אֶשֶׁל, תחת האֶשֶׁל (ש"א כ"ב ו' ול"א י"ג) בשש נקודות. ובעל רב פעלים כתב ויטע **אשל** יש ספרי' בב' נקודות ויש ספרים בגימל נקודות, ועיין מה שכתבתי בשמואל א' סימן כ"ב וסי' ל"א. **אל עולם**, האלף בצר"י:

את

שום שכל

(לג) **אשל**, גם במקרא כ"י של כ"ד בה' נקודו' וכן נראה בדין שתי הברות של אי אי והראשונה מאותיות אחה"ע ואינו משתנה באתנח וס"פ שאז אות אחה"ע בצרי כמו אפר אבל חלב חלק ע"ל ודוגמתם זולת אותם המכויים במסרה כמו שכתב הנקדן בד"ה ואדבר על שתי הברות של אי רצופות וכו': (לד) **ויגר**, ח"ו וכל ויגר דכו', ודכו בענין אחר ויגר מואב וכל אוריתא דכותי'. כ"כ

רמ"ה

רשי

(ל) בעבור תהיה לי, זאת לעדה, לשון עדות של נקבה כמו ועדה המצבה. כי חפרתי את הבאר, מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא ועלו לקראת אברהם; (לג) אשל, רב ושמואל חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה, וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים שנאמר ויטע אהלי אפדנו (דניאל י"א). ויקרא שם וגו', על ידי אותו אשל הוקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם לאחר שאוכלין ושותים אמר להם ברכו למי שאכלתם משלו סבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם: (לד) ימים רבים,

מרובים

רשבם

(לג) ויטע אשל, פרדס היה להתפלל שם:

ויהי

מפורש

בפסוק הקודם. לבדנה, הה"א נוסף כה"א אשר נשא לבן אותנה (שמות ל"ה כ"ו) ואחרים רבים, ולכן הנגינה מלעיל: (ל) **לעדה** [נוט לייגניס], יתכן שהוא שם תאר לנקבה כמו עד לזכר והוא מוסב על הברית כי ברית שם דבר בלשון נקבה כמו זאת הברית (נחמי' ל"א ל"ג), הברית הזאת (דברי' כ"ט י"ד), וכמוהו עד הגל

הזה

ל מה אינון שבע חורפן אילין דאקימתא בלחודיהן: ואמר ארי ית שבע
חורפן תקבל מן ידי בדיל דתהי לי לסהדו ארי חפרית ית בירא הדין: כ"י הדרא
לא לב על כן קרא לאתרא ההוא באר שבע ארי תמן קיימו תרויהון: וגזרו
קיים בבאר שבע וקם אבימלך ופיכל רב חיליה ותבו לארע פלשתאי:
לג לד ונצב נצבא בבאר שבע וצלי תמן בשמא דיי אלהא דעלמא: ואתותב כ"י אילנא

אברהם

מפורש

הזה ועדה המצבה הזאת (לקמן ל"א נ"ב), גם יתכן שהוא שם המקרה כמו עדות וכן דעת ראב"ע, והוא מבעלי עלומי העי"ן דוגמת איבה המפורש לעיל ג', ט"ו וי"ט: (לא) **על כן קרא**, הקורא דוגמת על כן קרא לבאר באר לחי ראי (לעיל י"ו י"ד), ועל כן מוסב על כי שם נשבעו שניהם כלומר בעבור השבועה נקרא כן ולכן אין צורך להוסיף וי"ו על מלת כי, וכמוהו על כן לא יקומו רשעים במשפט כי יודע ה' וגו' (תילי' א') על כן דבוק הוא אל המקרא שלאחריו כי יודע וגו' וכמו שפירש שם רש"י ז"ל. גם בפ' תולדת אמר על כן שם העיר באר שבע (לקמן כ"ו ל"ג) ולא היו שם שבע כבשות כ"א שבועה. ויתכן כי המקום גרידא נקרא באר שבע בימי אברהם, אבל העיר לא נקראת באר שבע עד בימיו של יצחק: (לב) **ויכרתו** ברית בבאר שבע, הוא כלל שאחר הפרט כמו שפירשתי בסמוך בפסוק כ"ו. וישובו אל ארץ פלשתים, ענינו וישובו אל עירם אשר בארץ פלשתים כי בארץ פלשתים היו, אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר, כ"כ הרמב"ן: (לג) **ויטע** אשל, עיין רש"י ורשב"ם. והרד"ק כתב בשרשו אשל שם כלל לכל עץ ודומה לו בדברי רז"ל דתליא באשלי רברבי, פירש אילנות גדולים עכ"ל. וכ"כ בפירושו על פסוק ויקברו תחת האשל (ש"א ל"א י"א). אבל ר' יונה הספרדי אמר אפשר שהוא שם האילן שקורין בערבי אתל והוא דומה לאילן שקורין בלע"ז טאמרי"ץ עכ"ל. וכן שמו בל"א טאמאריז"ק, וי"א שהוא שם הקיבוץ אל מיני אילנות רבות ובל"א [בויאגזט], ובא בלשון יחיד ולא יתרבה. ויקרא שם, ת"א וצלי תמן. אל עולם, לדעת הראב"ע בפירושו קהלת ג' י"א כל עולם שבמק"א לשון נצח וזמן הוא, אבל אונקלוס תרגמו אלהא דעלמא, והרמב"ן פירשו על שתי הדעות וכן אמר, בשם ה' אל עולם, פירוש הכתוב שקרא בשם ה' המנהיג בכוחו הזמן או שיקראו השמים והארץ עולם כלשון הבא בדברי רז"ל והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' החסין בכח שיש לו אילות בכולם, והרב אמר במורה הנבוכים שהוא רומז לקדמות האל כי הודיע היותו קודם לזמן, אבל אונקלוס אמר בויקרא שהוא תפלה עכ"ל: (לד) **ויגר** אברהם בארץ

פלשתים

תועלות

התועלת הי' הוא במדות, והוא שראוי לאדם להיות אביר לב בעת הראוי ורך

ע"כ
שביעי

פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים׃ פ
כב א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם
פרשת יום ב' של ר"ה
ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־
בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־
ארץ

שום שכל

רמ"ה ז"ל, וכבר העירותי לעיל כ' י"ב כי כן מדרך הרמ"ה ז"ל למסור ח"ו במקום שיש שם קמץ חטוף והקמץ שתחת הגימל חטוף הוא וכן כל ויקם וישב ותבריכם פ"א הפעל בק"ח לעולם כמו שכתב הנקדן אשר העתקתי דבריו לעיל י"ט כ' אלא שמלטה כא ולכן על כולם מסר הרמ"ה ז"ל שחסרים המה ולפעמים מסר בהדיא שהם בחטף במו בויקם קין חטף וח"ו כתיב, וכן מסר על ויקן מואב חטף וחסר כתיב, וכן ותשב אליו חטף וחסר כתיב. **רבים**, מ"י וכל אוריתא דכוותי׳: (א) **ויאמר אליו**, בטקרא כ"י מלאתים בדרגא תביר: (ב) **יחידך**, מ"י כתיב. ודכו׳ ולא חשכת את בנך את יחידך ממני, ואד בליש׳ את בנך את **יְחִידְךָ**: דויאמר

בי

רש"י

מרובים על של חברון בחברון עשה כ"ה שנה וכאן כ"ו שהרי בן ע"ה שנה היה בצאתו מחרן אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם שבכל מקומותיו היה כאורח הונה ונוסע והולך שנ׳ ויעבור אברם, ויעתק משם, ויהי רעב וירד אברם מצרים, ובמצרים לא שהה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון שם ישב עד שנהפכה סדו׳ מיד ויסע משם אברם מפני בושה של לוט ובא לארץ פלשתים ובן צ"ט שנה היה שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים הרי כ"ה שנה וכאן כתיב ימי׳ רבי׳ מרובי׳ על הראשוני׳ ולא בא הכתוב לסתם אלא לפרש ואם היו מרובי׳ עליה׳ שתי שנים או יותר היה מפרשם ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה הרי כ"ו שנה מיד יצא משם וחזר לחברון ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י"ב שני׳, כך בסדר עולם: (א) אחר הדברי׳ האלה, יש מרבותינו אומרים אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אלו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא הי׳ מעכב. וי"א אחר דבריו של ישמעאל שהי׳ מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנ׳ ולא מיחה אמר לו יצחק באבר א׳ אתה מיראני אלו אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב. הנני, כך היא עניית׳ של חסידים לשון ענוה הוא ולשון זימון: (ב) קח נא,

אין

רשב"ם

(א) ויהי אחר הדברים האלה, כל מקום שנאמר אחר הדברי׳ האלה מחובר על הפרש׳ שלמעלה. אחר הדברים האלה שהרג אברהם את המלכי׳ אמר לו הקב"ה אל תירא אברהם מן האומות, ויהי אחר הדברים האלה שנולד יצחק ויוגד לאברה׳ לאמר עוד ובתואל ילד את רבקה, וכן אחר הדברי׳ האלה שהגיד מרדכי על בגתן ותרש גדל המלך אחשורוש את המן שרצה להרוג את מרדכי והועיל לו מה שהציל את המלך ונתל׳ המן. אף כאן אחר הדברי׳ שכרת אברהם ברית לאבימלך לו ולנינו ולנכדו של אברהם ונתן לו שבע כבשות הצאן. וחרה אפו של הקב"ה על זאת שהרי ארץ פלשתים ניתן לאברהם, וגם ביהושע מטילים על ערי חמשת סרני פלשתים גורל בכלל גבול ישראל והקב"ה צוה עליהם לא תחיה כל נשמה לכן והאלהים נסה את אברהם קנתרו וצערו כדכתיב הנסה דבר אליך תלאה (איוב ד׳ ב׳) על נסותם את ה׳ (שמות י"ז ז׳), מסה ומריבה (שם), בחנני ה׳ ונסני (תילי׳ כ"ו ב׳), כלומר נתגאית בבן שנתתיך לכרות ברית ביניהם ובין בניהם, ועתה לך והעלהו לעולה ויראה מה הועילה כריתות ברית שלך, וכן מצאתי אח"כ במ׳ של שמואל, ויהי ארון ה׳ בארץ פלשתים שבעה חדשים, כתב את שבע כבשות הצאן תקח מידי, אמר לו הקב"ה אתה נתת לו שבע כבשות חייך שבניו עושים שבע מלחמות עם בניך ונוצחן אותן, ד"א חייך שבניו הורגים שבע צדיקי׳ מבניך ואלו הן שמשון חפני ופנחס שאול ושלשה בניו, ד"א חייך שבניו מחריבים

שבע

כב א אַבְרָהָם בְּאַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין׃ וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִילֵין וַיָי
ב נַסִּי יַת־אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא־אֲנָא׃ וַאֲמַר דְּבַר־כְּעַן
יַת־בְּרָךְ יַת־יְחִידָךְ דִּי רְחֶמְתָּ יַת־יִצְחָק וְאִיזֵל לָךְ לְאַרְעָא פּוּלְחָנָא וְאַסְּקֵיהּ
קדמי

רשי

אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזו הנסיון שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש. את בנך, אמר לו שני בנים יש לי אמר לו את יחידך
אמר

רשבם

שבע משכנות ואלו הן אהל מועד וגלגל נוב וגבעון ושילה ובית עולמים תרין, ד"א שארון מחזיר בשדה פלשתים שבעה חדשי'. נסה, קונטרא"י"אה: (ב) המוריה,
האמוריה.

מפורש

פלשתים וגומ', יתכן שבימים ההם גם באר שבע מארץ פלשתים היה, וזה כדעת הרמב"ן שהעתקנו לעיל, ולדעת אחרים וכבר גם אברהם בארץ פלשתים קודם שיצא משם לבאר שבע: (א) **אחר** הדברים האלה, עיין רשב"ם. נסה [פּערזוכטי], לשון נסיון והוא כפל לשון של בחינה בכל המקרא כמו בחנני ה' ונסני (תילים כ"ו ב') נסוני אבותיכם בחנוני (תילי' צ"ה ט'), גם אונקלוס תרגם נסי ית אברהם, וכמו שמתורגם גם בחנו אלהים (מלאכי ג' ט"ו) אף נסיאו, וכולם מבנין הכבד הדגוש מגזרת נחי הלמ"ד. ויאמר החכם ספורנו; נסה את אברהם, כיון שיהי' בפועל אוהב וירא כמו שהי' בכח, ובזה ידמה יותר לבוראו שהוא טוב לעולם בפועל, כי אמנם הכוונה במציאות האדם היתה שידמה לבוראו כפי האפשר כאשר העיד באומרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (לעיל א' כ"ו) עכ"ל. וכן דעת החכם המתרגם האשכנזי, כי כללות ענין הנסיון מטעם בחינה והיא הוצאת מחשבת הפועל אל המעשה, באומרו ז"ל, היד והמקום הגורמים לפועל לעשות כאשר עם לבבו יקרא נסיון, והגורם את הנסיון ההוא יקרא מנסה, פעמים שיכוון המנסה להוציא מחשבת המנוסה אל הגלוי, לדעת את הצפון בלבבו כמו וינסו אותי זה עשר פעמים (במדבר י"ד כ"ב) ופעמים שתהי' כוונתו לחזק ולאמץ את לב המנוסה במדה מן המדות, עד שתשוב קנין ותכונה בנפשו, כי החלק המעשיי לא יושלם בידיעת המדות הטובות והבנתם לבד, כ"א בהוסיף עליהן התמדת הפעולות הנמשכות מהם והרגל בהם עד שתתחזק המדה בלב העושה, ותאמץ את רוחו להיות תמיד מוכן וזריז לילך בדרכי' ולעשות המעשים הנמשכים ממנה בשמחה בלי עצלות והתרשלות כלל. ועל הדרך הזה אמר והאלהים נסה את אברהם, כלומר שנתן לו יד והמציא לו מקום לאמץ את לבבו בדרכי היראה ועבודת האל יתברך, ע"י המעשה הגדול והנורא אשר צוהו לעשותו, ובל"א [ער הט איהן פּערזוכט], ועל הדרך הראשון יאמר בל"א [ער הט איהן געפריפט] עכ"ל. הנני [היר בין איך!] לשון הזמנה לשמוע כמפורש לעיל א' כ"ט: (ב) **ארץ המריה**, חכמינו ז"ל דרשו בו דרשות שונות, וע"ד הפשט הוא שם יחס לאיש או תאר למקום ידוע בעבור ה"א הידיעה שבראשו, ונסמך אליו תיבת ארץ, ובמקום אחר מצאנו בהר המוריה (ד"ה ב' ג' א') וטעמו הארץ אשר למוריה, ההר אשר למוריה, והנה מפורש שם שהוא מקום המקדש, וע"ד חכמינו ז"ל הוא המקום שהקריבו

אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר
ג אֹמַר אֵלֶיךָ׃ וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ
וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה
ד וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃ בַּיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם
ה מֵרָחֹק׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־
הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה

אליכם

מנחת שי

(ג) **את שני נעריו אתו**, ובבלעם כתיב **עמו** עיין מה שכתבתי שם: (ה) **שבו**, במקצת ספרים בלא קדמא. **לכם**, במאריך לא בתביר

שום שכל

בי כשבעתי מ״י קדם לדל״ת ותו לא. **המריה**, ח״ו כתיב ומסר עליהון תרין חד חסר וחד מלא דאורייתא חסר ואידך מלא, והמ״ס במתג בכל ספרי הדפוס, ובכ״י במונח. **לעלה**, ח״ו וכל לישנא דאורייתא דכותי׳ חסר בר מן א׳ מלא וסי׳ עולה דבכורים והקרבתם עולה לריח בפינחס וכל שארא חסרים בלישניהון. **אמר**, ח״ו וכל אמר דכותי׳ חסר: (ג) **ויחבש**, ח״ו כתיב וכל או׳ דכוותיה. והוי״ו גם הוא בגעיא בכל המדויקים וכ״י דוגמת ויהפוך לעיל י״ט כ״ה עיין שם, וכן ויערוך את העצים ויעקד את יצחק שבסמוך הוי״ו בגעיא בכל המדויקים וכ״י. **חמרו**, ח״ו וכל לישנא באו׳ דכו׳ חסר. **נעריו**, מ״י וכל נעריו באו׳ דכו׳ מלא. **אתו**, ובפ׳ בלק גבי בלעם כתיב **עמו** עיין שם מנחת שי: (ד) **מרחק**, ח״ו כתיב וכל או׳ דכוותיה חסר, רמ״ה ז״ל. ואיכון ז׳ באורייתא כמו שנמסר עליו: (ה) **החמור**, מ״ו כתיב וכל לישנא דחמור באו׳ דכו׳ מלא בר מן ד׳ חסרים וי״ו בלישניהון וסי׳ יששכר חמר גרם בפ׳ ויחי, ושם מסרתים. **כה**, כל הדין לישנא ה״א כתיב בסוף תיבותא, רע״ה. וכ״כ בפרשי׳ אע״פ שכתבה זאת המלה בה״א קריאתה בוי״ו. **ונשתחוה**, בכל המדויקי׳ גם בכ״י הנו״ן בגעיא וכן נכון וכבר העירותי על זה לעיל ו׳ ט׳ אצל התהלך נח ולקמן ל״ז ז׳ הוא מבואר.

ובשובה

רשי

אמר לו זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו אמר לו אשר אהבת אמר לו שניהם אני אוהב אמר לו את יצחק. ולמה לא גילה לו מתחלה שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף וכדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור. ארץ המוריה, ירושלם וכן בדברי הימים (ב׳ ג׳ א׳) לבנות בית לה׳ בהר המוריה. ורבותינו פירשו על שם שמשם הוראה יוצאה לישראל. ואונקלוס תרגמו על שם עבודת הקטרת שיש בו מור נרד ושאר בשמים. והעלהו, לא אמר לו שחטהו לפי שלא היה חפץ הקב״ה לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה ומשהעלהו אמר לו הורידהו. אחד ההרים, הקב״ה מתהא הצדיקים. (ס״א משהא לצדיקים) ואחר כך מגלה להם וכל זה כדי להרבות שכרן וכן

אל

רשבם

המוריה, ארץ האמורי. הרבה אלפי״ן חסרים, וימש חושך (שמות י׳ כ״א) כמו ויאמש, לא יהל (ישעי׳ י״ג כ׳) כמו לא יאהל שם ערבי:

המאכלת

ג קדמי תמן לעלתא על־חד מן־טוריא די אימר לך: ואקדים אברהם
בצפרא וזריז ית־חמריה ודבר ית־תרין עולימוהי עמיה וית־יצחק
ד בריה וצלח אעי לעלתא וקם ואזל לאתרא די־אמר ליה יי: ביומא
ה תליתאה וזקף אברהם ית־עינוהי וחזא ית־אתרא מרחיק: ואמר אברהם
לעולימוהי

רשי

אל הארץ אשר אראך וכן ביונה וקרא עליה את הקריאה: (ג) וישכם, נזדרז למצוה. ויחבש, הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו שהאהבה מקלקלת השורה. את שני נעריו, ישמעאל ואליעזר שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני אנשים אם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו. ויבקע, תרגום וצלח כמו וצלחו הירדן (שמואל ב׳ י״ט) לשון ביקוע פינדר״א* בלע״ז: (ד) ביום השלישי, למה איחר מלהראותו מיד כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרף דעתו ואלו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה. וירא את המקום, ראה ענן קשור על ההר: (ה) עד כה, כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו ומדרש אגדה אראה היכן הוא מה שאמר לו המקום
כה

מפורש

בו אדם וקין והבל ונח. ועיין בפי׳ הרמב״ן. והעלהו [אונד ברינגע איהן], ליווי מבנין הפעיל עם כינוי הו בסופו לשי׳ הפעול הנסתר. אשר אומר אליך [דען איך דיר אנזייגן ווערדע], אמר הראב״ע האל״ף מאותיות אית״ן לשי׳ המדבר בעדו והאל״ף השרש נפקדת בעבור התחברות שתים אלפי״ן וכן אוכל אוסב וכל דומיהם, ועיין לעיל ב׳ כ״ג: (ג) ויחבש, ת״א וזריז וכן מתורגם ויחגור, והרד״ק אמר ענין החבישה הוא קישור הבהמה באזור שלה עכ״ל, ובל״א [זאטטעלן], והוא מבנין הקל ע״מ יפעול דוגמת ויהפוך ויעקד, ונרחב בעבור אות הגרון, ומצאנוהו גם ע״מ יפעל והעי״ן דגוש כמו כי הוא יכאיב ויחבש (איוב ה׳ י״ח) והוא ענין קישור המכה והכריכה עלי׳. ויבקע, ענין הביקוע מבואר ברש״י. וילך אל המקום, טעמו וילך ללכת אל המקום, והוא שאמר אחריו וירא את המקום מרחוק, ולכן ראוי לתרגמו [אונד גינג נאך דעם ארטי]: (ד) ביום השלישי וישא וגו׳, שתי התיבות ביום השלישי, אינם מעיקר הסיפור אבל הם לד מאלדיו, והם כמו מאמר מוסגר [פארענטעזע] וזה טעם וי״ו של וישא לחבר הענין אל הקודם כדרך הסיפור אחר שהפסיק ביניהם בדיבור ביום השלישי: (ה) שבו לכם פה [בלייבט
היר

תועלות

הלבב בעת הראוי, הלא תראה שאברהם אבינו שפחד תחלה מאבימלך ואמר מפני זה על שרה שהיא אחותו לפחדו שלא יהרגנו התחזק עתה לטעון כנגדו במה שעשקוהו עבדיו להתברר לו שלא יקרהו רע על זה כי אבימלך היה רודף שלומו:

התועלת הי״א הוא במדות, והוא שאין ראוי שיקצר האדם משמירת קנייניו
כפי

---

*) פינדרא, שפאלטן.

ו אֲלֵיכֶם׃ וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק
בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם
ז יַחְדָּו׃ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי
וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה
ח לְעֹלָה׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה
ט בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־
לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־

העצים

מנחת שי

בתביר: (ו) **עצי העולה**, בס׳ ר״ג **העולה** ובס׳ ר״מ חסר וק״ל כר״ע, וכ״כ הרמ״ה ז״ל והעלהו שם **לעלה** מ״ו כתיב וכל לישנא באו׳ דכו׳ חסר בר מן חד מלאוסי׳ **עולה** דביכורי׳ והקרבתם עולה לריח דפנחס כמ״ש שם: (ז) **הנני בני**, בלא מקף ובסגול נון הראשונה ושתי הנוני״ן דגושות, ובא כר״ן י׳ המדבר בעדו בדגש שלא כמנהג, ובמסרת ב׳ דגושין וסי׳ הנני בני, מי אתה בני דתולדת יצחק: (ח) **יראה לו**, בספרי׳ כ״י היו״ד בלא געיא, וא״ת כתב שראה בגליון ספר אחד כתוב במחזורא רבה בגעיא:

אברהם

שום שכל

ונשובה, מ״ו ודכו׳ כתבה ראש ונשובה מלרימה: (ו) **העלה**, כ״ל חסר במ״א כמסר לעיל פסוק ב׳. **המאכלת**, הה״א בגעיא במ״ג וקטן ומדויקים וכן חברו שבסמוך וכנון הוא דוגמת המחלה הנערה ודומיהם כמבואר היטיב לעיל י׳ י״ח אצל הכנעני, והכ״ף בסגול: (ז) **הנני בני**, בלא מקף ובדגשות שתי הנוני״ן ונו״ן הראשונה בסגול, כ״כ א״ת ומ״ש וכן במדויקי׳ וכ״י של כ״ד, והרד״ק במכלול דף מ׳ א׳ ובדקדו׳ המילים דף רפ״ו אמר ומצאתו בדגש גם הנון השני׳ ובסגול הראשונ׳ ויאמר הנני בני, ויאמר הנני מי אתה בני (לקמן כ״ז י״ח) והמסרת עליה׳ שני׳ דגושי׳ עכ״ל. וכ״כ ראב״ע בספרו מאזנים דף ל״ט א׳ אלא שבפי הכראה משם הוא הי׳ קורא הנו״ן הראשו״ן בצרי לא בסגול כי כן אמר, ובאה מלת הנני בני זרה משני פנים, הא׳ היות הנון בקמץ קטן (זהו גירסא אחרת) ואיננו במקום מוכרח שהוא אתנח וס״פ או ז״ק אמרתי הנני (ישעי׳ ס״ה א׳) והשני דגשות הנון עכ״ל. הנך רואה כי כבר דברו החכמי׳ מן הזרות אשר בתיבה הזאת ולכן ברור שאין כאן תרי טעמא אך שבמקרא גדול העמידו הנון הראשון במונח והשני במרכא ובמ״ק שנת ד״ש העמידו השני במתג ועל פיהם הדפים כן גם הרב רא״פ ואיננו נכון שאילו כן הי׳ לו לאחד מן החכמים הנזכרים להזכיר בזה עוד זרות שלישי׳ והיינו תרי טעמא כמו שהזכירו הענין הזה ביתר המקומו׳ כגון אצל ויצא פרח ויצץ ציץ (במדב׳ יז כג) ואחרי׳ רבים ככתו׳ במכלול דף י״א ב׳ ודף פ׳ א׳, גם בעל ת״ם מחק המתג שבנון השני וכן איננו בהרבה ספרי דפוס מדויקי׳ גם בכ״י של כ״ד איננו. ועוד אדבר בענין הזה לקמן כ״ז כ״ח ובמדבר י״ז כ״ג ושם אברר בעז״ה כי כל תרי טעמא הנמצאים במקרא אינם כ״א בעבור המשרתת במקום הנחת הטעם אם מלעיל ואם מלרע ושכבר נחלקו בזה בן אשר ובן נפתלי. **והעצים**, כ״ל דעלים באו׳ ע״י: (ח) **יראה**, ברוב המדויקי׳ היוד בלא געי׳, וכן בכ״י של רמ״ט ושל כ״ד בלא געיא וכן דעת בעל א״ת ומ״ש, אך שבמ״ג וקטן גם במחזורא רבה הוא בגעיא לא סבירא לן כוותייהו. וכי ישאלך לבבך לאמר מאין בא לנו המחלוק׳ הזה בספרי׳ מדויקי׳ האם יתכן שמצד הקרי והאזדמן בא להם

כל

לְעוּלֵימוֹהִי אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם־חֲמָרָא וַאֲנָא וְעוּלֵימָא נִתְמְטֵי עַד־כָּא
וְנִסְגּוּד וּנְתוּב לְוָתְכוֹן׃ וּנְסֵיב אַבְרָהָם יָת־אָעֵי דַעֲלָתָא וְשַׁוִּי עַל־יִצְחָק ו
בְּרֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ יָת־אֶשָּׁתָא וְיָת־סַכִּינָא וַאֲזָלוּ תַּרְוֵיהוֹן בַּתְרָא׃ וַאֲמַר ז
נ"י כחדא
יִצְחָק לְאַבְרָהָם אֲבוּהִי וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא־אֲנָא בְרִי וַאֲמַר הָא אֶשָּׁתָא
וְאָעַיָּא וְאָן אִימְּרָא לַעֲלָתָא׃ וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ גְּלֵי־לֵיהּ־אִמְּרָא ח
לַעֲלָתָא בְּרִי וַאֲזָלוּ תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא׃ וַאֲתוֹ לְאַתְרָא דִּי אֲמַר־לֵיהּ יְיָ וּבְנָא ט
תמן

שום שכל

כל אלה? לא כן בני! כי הקדמוני' מאוד דייקו וכתבו גם הגיהו בעינא פקיחא, ובמקום המחלוקת הי' לכל אחד על מה לסמוך, גם הגעיא הזה שביוד יראה לו הוא מיוסד על דעת בן נפתלי אלא שאנן כבר קבלנו דעת בן אשר להלכתא ולדידי' אין מקום לגעיא במקום הזה ולכן השמטתים. ובפ' ויקהל (שמו' ל"ח ג') אבאר כל זה בעז"ה. **לו**, הלמד דגוש דוגמת למ"ד של אעשה לו, לעיל ב' י"ח, ושי"ן אעשה שם לקמן ל"ה ג' והוא מדין אתי מרחיק ככתוב במכלול דף פ"ח ב', ובדברי הנקדן שהעתקנו לעיל י"ג ד': (ט) **ויערך**, כל יערך ויערך ח"ו.
והוי"ו

רשי

כה יהיה זרעך. ונשובה, נתנבא שישובו שניהם: (ו) המאכלת, סכין, ע"ש ואכלת בשר: כי

רשבם

(ו) המאכלת, סכין. על שם שאוכל את הבשר כמה דתימא ואכלת בשר (דברי' כ' ב'), ושמכשרת בשר לאכילה. ד"א זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרם. וילכו שניהם יחדיו. אברהם שהי' יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: (ח) יראה לו השה, כלומר יראה ויבחר לו השה ואם אין שה לעולה בני. ואע"פ שהבין יצחק שהוא הולך לשחט וילכו שניהם יחדיו בלב שוה: (ט) ויעקד, ידיו ורגליו מאחריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה
והוא

מפורש

נור היר], כתרגומו אוריכו לכון הכא, ופירושו התעכבו, וניוה להם כן כי הי' ירא פן יעכבוהו מלשחוט בנו. עד כה [ביז דארט היין], כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו, רש"י. ולדעתו מלת כה רומזת למקום סמוך ונראה: (ו) **המאכלת**, הוא הסכין ונקרא כן ע"ש שמתקנת ומכשרת את הבשר לאכילה, רש"י. והוא שם בלשון נקבה כי בלשון זכר הנה הוא מַאֲכָל, אלא שלא מצאנוהו, ורוב השמות הבאות ע"מ זה הונחו להורות על כלי מה אשר באמצעותו הענין מתוקן, עיין לעיל א' ט"ו' גם ב' ט': (ח) **יראה לו** [ווירד זיך אויס־ערזעהן] יבחר לו, וכמוהו כי ראיתי בבניו לי מלך (ש"א י"ו א') וכן ואתה תחזה מכל העם (שמו' י"ח כ"א) וכן בדברי רז"ל רואה אני את דברי פלוני, וכן המנהג בל"א, ואי אפשר לפרשו בלשון הראות [צייגן] שא"כ הי' ראוי ליכתב בבנין הפעיל והיוד בפתח. השה, שם כולל לבהמ' דקה זו"נ כשהיא בתוך שנתה, לכן מצאנו שה אחד ושה אחת והקיבוץ ממנו בתלמוד שיות. בני, לפי פשוטו הוא מלת הקריאה כמנהג הלשון לשים מלת הקריאה בסוף המאמר כשהדיבור בנחת ובחבה, וכן בן מי זה הנער אבנר (ש"א י"ז נה) שמע נא איוב מלי (איו' לג א): (ט) **ויעקד**,
לשון

הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ
י מִמַּעַל לָעֵצִים׃ וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־
יא הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ׃ וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־
יב הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם ׀ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר
אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי ׀
עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ
את־

מנחת שי

(יא) **אברהם ׀ אברהם**, חד מן ג׳ שמות קופלים ופסיק בגוייהו כמו שאבאר בפרש׳ שמות על משה משה בס״ד :

נאחז

שום שכל

והוי״ו בגעיא בכל המדויקים גם בכ״י של כ״ד, גם בכ״י רמ״ע לפי עדות בעל ת״ם וכן וי״ו של **ויעקד**, וכן ככון דוגמת ויחבש לעיל פסוק ג׳. **העצים**, הה״א צ״ל במתג בלי פקפוק כלל וכן הוא בכל הספרי׳ חוץ ממ״ג דפוס ראשון ושני שכשטע המתג בטעות ועל פיהם השמיטו גם הרא״פ והוא שיבוש גמור. **ויעקד**, ח״ו:

(י) **המאכלת**, כחברו לעיל. **לשחט**, ח״ו: (יא) **הנני**, נון הראשון דגוש והוא בצרי בעבור ההפסק: (יב) **מאומה**, מ״ו וכל מאומה בחו׳ דכו׳ מ״ו. וכולם מלעיל כי הה״א נוסף, רד״ק בשרשו. **אתה**, האל״ף בפתח ומלעיל וכמסר עליו י״ד מלעיל עכ״ל. וכבר העירותי לעיל ג׳ י״ט הבלבול הרב אשר בו במסרת גם בדפו׳ גם בכ״י כי על איזה מכהון כמסר י״ד בטעם, גם י״ד פתחין, גם י״ד פתחין מלעיל, ועל איזה מכהון כמסר ח׳ בטעם ועל איזה מכהון כ״ו בטעם גם כ״ז בטעם, וכמה טרחות טרחו הדייקנים לתקן המסרת ולהעמיד התיבה על מכונה ולא יכולו, והנה קם החכם ר׳ שלמה דובנא כר״ו וגם הוא הרבה לדבר בזה וגם הוא לא הגליח עד שהצטרך לשבש דברי המסרת עם עדות הרד״ק והעמיד מנין חדש אשר בדה וכן לא יעשה, וכאשר יגעתי והפשתי אחר כל אחד מהם ואחר מסורותיהם גם בדפוס גם בכ״י מצאתי כי כולם נכונים כמו שהם כתובים בס״מ גם דברי המסרת כולם נכונים ומסכימים ביניהם גם כולם מסכימים עם עדות הרד״ק במכלול בשער דקדוק המלין וכולם יתאחדו ולא יתפרדו, הסכת ושמע. זה הכלל כל א ת ה שהאלף קמוץ הוא לעולם מלעיל ולא יקרה זה כ״א באתנח וס״פ, וכל א ת ה שהאלף פתוח לעולם מלרע בר מן כ״ו (או כ״ז כי חד פלוגתא עליו כמו שנזכיר עוד) שהאלף פתוח בהם והם מלעיל, י״ד מכהון בטעם זקף וד׳ מכהון בטעם אתנח וח׳ מכהון בטעמים אחרים מפסיקים. והנה הי״ד זקופים הם אלה: כי עפר אתה, לעיל ג׳ י״ט. כי ירא אלהים אתה. הכי אחי אתה לקמן כ״ט ט״ו. ראובן בכורי אתה לקמן מ״ט ג׳. כי עם קשה עורף אתה שמות ל״ג ג׳. כי כער אתה ש״א י״ז ל״ג. המיתכי אתה שם כ׳ ח׳. למי אתה שם ל׳ ג׳. אי מזה עיר אתה, ש״ב ט״ו ב׳. עבדי אתה, ישעי׳ מ״א ט׳. עבד לי אתה שם מ״ד כ״א. עמי אתה, הושע ב׳ ה׳. צדיק אתה, עזרא ט׳ ט״ו. ה׳ אלהינו אתה, ד״ה ב׳ י״ד י׳. אילין י״ד פתוחין בזקף ומלעיל. וארבעה מנאכו בטעם אתנח פתוחין ומלעיל וארבעתן בתילי׳ וארבעתן נמנים גם בהדי פתחין דספרא וארבעתן העתיק גם הרד״ק במכלול בשער דקדוק המלים לכן אין לספק באמתתם ואלה הם, בכי אתה תילי׳ ב׳ ז׳. בחסדך זכר לי אתה, כ״ו ז׳. עזרתי ומפלטי אתה, מ׳ י״ח. עזרי ומפלטי אתה, ע׳ ו׳. הלין ארבעה דכתיבין באתנח בפתח ומלעיל, נשארו א״כ ח׳ הכתובים בפתח ומלעיל בטעמים אחרים והם אלה, למי אתה ואנה

תלך

תַּמָּן אַבְרָהָם יַת־מַדְבְּחָא וְסַדַּר יַת־אָעַיָּא וַעֲקַד יַת־יִצְחָק בְּרֵיהּ וְשַׁוִּי
י יָתֵיהּ עַל־מַדְבְּחָא עֵיל מִן־אָעַיָּא׃ וְאוֹשֵׁיט אַבְרָהָם יַת־יְדֵיהּ וּנְסֵיב יַת־
יא סַכִּינָא לְמִיכַּס יַת־בְּרֵיהּ׃ וּקְרָא לֵיהּ מַלְאֲכָא דַּיְיָ מִן־שְׁמַיָּא וַאֲמַר
יב אַבְרָהָם ׀ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא׃ וַאֲמַר לָא־תוֹשֵׁיט יְדָךְ לְעוּלֵימָא וְלָא־
תעביד

שום שכל

תלך, בראשית ל״ב י״ח. האפרתי אתה, שופטים י״ב ה׳. כי איש חיל אתה, מ״א א׳ מ״ב. אני אתה, ירמיי ב׳ כ״ז. מחסי אתה, שם י״ז ז׳. אתה כורא אתה, תילי׳ ע״ו ח׳. גם אתה קללת, קהלת ז׳ כ״ב. כי זכר אני ואתה, מ״ב ט׳ כ״ה. הרי בכללן כ״ו הכתובין מלעיל בפתח בכל הספרים המדויקים וכ״י ועל כולם נמסר בדפו׳ ובכ״י או י״ד או ח׳ או כ״ו או כ״ז וכולם נכונים כי מאן דמסר י״ד רצונו הזקופי׳ ומאן דמסר ח׳ רצונו בטעמים אחרים זולת הזקף והאתנח, ומאן דמסר י״ב כלל בהדייהו גם הכתובים באתנח ומאן דמסר כ״ו כללם יחד אולם מאן דמסר כ״ז וודאי שכולל עמהם הטוב טוב אתה דשופטים י״א כ״ה כי על זה נחלקו הסופרים הקדמונים כמ״ש עליו רד״ק בפירושו גם במכלול וז״ל, הטוב טוב אתה מלעיל ובמקצת ספרים מדויקים מלרע עכ״ל. והנה אחרי הדברים והאמת האלה לא נשאר לנו כ״א לתקן את הכראה כמתנגד לדברנו והיא מסרה מערכיית כי שם מנה כ׳ בטעם מלעיל וכולם נכונים אך טעה המאסף במנותו צדיק אתה ותקם את דבריך, ואיננו זה כ״א צדיק אתה דה׳ אלהי ישראל דעזרא ט׳ ט״ו, ועליו נמסר במ״ק י״ד בטעם. אמנם צדיק אתה דותקם את דבריך דנחמי׳ ט׳ ח׳ הוא בקמץ בכל הספרים וכ״י בדין ס״פ, והעד שלא נמנה בהדי פתחין דכתובים ולכן אין בו חשש פקפוק. ויש להוסיף על העשרים האלה עוד ששה אשר מסרנו לעיל בעדות הרד״ק והמס״ק. והולם מה שנלאנו במקצת ספרי הדפוס שתה גם אתה והערל חבקוק ב׳ י״ו מלעיל, גם נמסר עליו י״ד בטעם הוא שיבוש וצ״ל מלרע וכן הוא בכ״י ונתחלף למדפים גם אתה זה עם גם אתה דקהלת ז׳ שהוא בפתח ומלעיל. עוד ראיתי במקצת ספרים נדפס כי איש מלחמות אתה דד״ה א׳
כ״ח

רש״י

והוא לשון עקודים שהיו קרסוליהם לבנים מקום שעוקדין אותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם, לשון חבה הוא שכופל את שמו: (יב) אל תשלח, לשחוט. אמר לו א״כ לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם אמר לו אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום. כי עתה ידעתי, אמר ר׳ אבא א״ל אברהם אפרש לפניך
את

רשב״ם

(יב) כי עתה ידעתי, כלומר עתה אני רואה ונתפרסם
לכל

מפורש

לשון עקידה הוא קישור ידים ורגלים מאחריו ביחד כמבואר ברש״י: (יא) אברהם אברהם, כן מנהג הקורא בחפזון: (יב) מאומה, לא כלום וכן ת״א מדעם, ולדעת
המדרש

תועלות

כפי מה שאפשר, הלא תראה שאברהם התעורר להוכיח אבימלך להשיב לו הבאר אשר גזלו ממנו עבדיו והשתדל בכל עוז שיתקיים לו הבאר הזה:

יג אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי׃ וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־
אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־
יד הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ׃ וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־
הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה

יראה

מנחת שי

(יג) **נאחז**, החית בפתח בדפוס קדמון ובס"מ כ"י, וכ"כ א"ת ועיין אבן עזרא. **בסבך**, גם הבית שני' בפתח במדויקי' וכ"כ במכלול דף קל"ט (קס"ג א'), וכתב אור תורה שהגהת המדפיס שקר כי במסרה מנו זה חד מן ה' זוגין מן ב' ב' מילין סמוכים ופתחין ע"כ. ובעל רב פעלים כתב שבמסרה אחרת מנה נאחז בסבך לית וקמן: (יד) **ה' יראה**, יש פסיק אחר השם, ועיין מ"ש בירמי'

שום שכל

כ"א ג' מלעיל וכ"ל מלרע וכן הוא בכ"י כדין, ושארא כולם כדפסי' כדין בכל המדויקים לכן אין צורך להעירם: (יג) **והנה**, בכ"י הה"א בגעיא. **נאחז**, הנון בסגול והאלף בח"ם והחית בפתח, מכלול דף ס"ג א', וכ"כ א"ת ומ"ש. **בסבך**, שני הביתי"ן בפתח עי' א"ת ומ"ש ובכל ספרינו הסמך דגוש אבל במקרא כ"י של כ"ד הסמך רפה ובחטף פתח והבית הראשון בגעיא וכתב בגליון ס"א בסבך דגוש עכ"ל, ולכאורה נראה כי הגירסא הראשונה עיקר דוגמת תדשא לעיל א' י"א כמבואר שם. **בקרניו**, מ"י. **ויעלהו**, אין הוי"ו בגעיא וכן איננו בכ"י של רמ"ע ושל כ"ד וכן נכון לב"א כי אין התיבה בטעם מלך כמבואר לעיל י' י"א ע"ש:

שכית

רשי

את שיחתי אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע וחזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער, אמר לו הקב"ה לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כשאמרתי לך קח מוצא שפתי לא אשנה לא אמרתי לך שחטהו אלא העלהו אסקתיה אחתיה. כי עתה ידעתי, מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה: (יג) והנה איל, מוכן היה לכך מששת ימי בראשית. אחר, אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך ראהו כשהוא נאחז והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אילין. (ס"א ולפי ההגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר טענותיו של אברהם). בסבך, אילן. בקרניו, שהי' רץ אצל אברהם והשטן סובכו ומערבבו באילנות. תחת בנו, מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו הי' מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאלו היא עשויה בבני כאלו בני שחוט כאלו דמו זרוק כאלו הוא כקטר ונעשה דשן: (יד) ה'

יראה

רשבם

לכל העולם כי ירא אלהים אתה: (יג) וירא והנה איל, עובר לפניו. אחר נאחז בסבך בקרניו, כלומר אחרי כן ראה את האיל מדי עברו נאחז בסבכי היער חשב בלבו ודאי זה המלאך בא בשליחותו של הקב"ה וזימן לי איל זה תחת בני ולכן נאחז בסבך שאוכל לקחתו ולהקריבו, וכן קדמו שרים אחר נוגנים (תילי' ס"ח כ"ו). ושבו העבים אחר הגשם (קהלת י"ב ב') ואח"כ יבא הגשם. וכן ואחר באו משה ואהרן (שמות ה' א'), כולם פירושם אחרי כן: (יד) אשר יאמר, לאברהם היום

ולמהר

מפורש

המדרש כמו מום. עתה ידעתי, הם דברי המלאך הנזכר ויש במלאכים חידוש ידיעה כמו שכתב הרדי"א כי המלאך נברא והוא אפשרי המציאות, וכל אפשרי המציאות אינו מחויב

לדעת

תַּעֲבֵיד לֵיהּ מִדָּעַם אֲרֵי כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי דַחֲלָא דַיְיָ אַתְּ וְלָא מְנַעְתָּ נ״י יְדָעִית
יַת־בְּרָךְ יַת־יְחִידָךְ מִנִּי׃ וּזְקַף אַבְרָהָם יַת־עֵינוֹהִי בָּתַר־אִלֵּין־וַחֲזָא יג
וְהָא־דִכְרָא חֲדָא אֲחִיד בְּאִלָּנָא בְּקַרְנוֹהִי וַאֲזַל אַבְרָהָם וּנְסֵיב יַת־דִּיכְרָא
וְאַסְקֵיהּ לַעֲלָתָא חֲלַף בְּרֵיהּ׃ וּפְלַח־וְצַלִּי אַבְרָהָם תַּמָּן־בְּאַתְרָא הַהוּא יד
וְאָמַר קֳדָם־יְיָ הָכָא יְהוֹן־פָּלְחִין דָּרַיָּא בְּכֵן יִתְאֲמַר בְּיוֹמָא הָדֵין בְּטוּרָא

הדין

מפורש

לדעת עתידות אלא בכח ידיעת הבתם אם ידעם הואיל ומציאותו תחת האפשר, ועי׳ מ״ש לעיל י״ח כ״א אבל ארדה נא. ממני, גם הוא דבר המלאך המדבר בשם שולחו כי שלוחו כמותו כמבואר בפי׳ רשב״ם לעיל י״ח א׳ וי״ג, זהו לפי פשוטו, אבל הרמב״ן פירש וז״ל עתה ידעתי, ומתחלה הי׳ יודע יראתו בכח, לא יצא לפועל במעשה הגדול הזה ועתה נודעה במעשה והי׳ זכותו שלם עכ״ל, ובזה בחר המתרג׳ האשכנזי והוסיף בו מלא ותבלין וז״ל:

„ ידוע שהאל יתברך נשגב ומרומם ממקרי הזמן ושינוייו, והתגלגל הדברי׳ בעבר והוה ועתיד לא יהיו בערך אל השם יתברך שמו כי אם השתלשלות הסבות והמסובבים כפי אשר גזרה חכמתו ורצונו הקדוש, והוא ידע מאז את כל אשר יעשה בעתיד ע״י ידיעת הסבות אשר מהן יסובב, וא״כ הענין אשר בערכנו הוא עתה יהיה בערך השם הסבה, ומה שבערכנו הוא עתיד יהי׳ בערכו המסובב, ודע זה והבן אמרו עתה ידעתי, והכוונה לא על הזמן ההוה כי אם על המעשה שהוא סבת הידיעה, כי זה הוא הזמן ההוה בערך אל השם, על ידי המעשה ידעתי כי ירא אלהים אתה, וזהו כאשר אמרנו שהשם יודע העתיד להיות ע״י ידיעת הסבות, ובל״א [הירדורך האבע איך ערקאנט דאס דוא א:״ו] עכ״ל.״ חשכת, כתרגו׳ מנעת:

(יג) וירא והנה איל, ראה איל עובר לפניו, ועל דבר חדש נופל עליו לומר והנה כמו ויהי בבקר והנה היא לאה (לקמן כ״ט כ״ה) כמו שפי׳ שם רשב״ם. איל [ווידדר], שם אל הזכר מן הכבשים כשהוא בן י״ג חדש ויום אחד, והרבים אֵילִים, אבל אַיָל בקמץ הוא שם תאר אל חיה ידועה ובל״א [רעה] והריבוי אַיָלִים ואיננו בכלל כבש, והוצרכתי להעירך על זאת אחרי רואי שכבר נכשל בזה חד מן גדולי ישראל ה״ה הגאון בעל ט״ז בא״ח סי׳ קפ״ג ע״ש. אחר נאחז וגו׳, אחרי כן ראה את האיל נאחז בסבכי היער, וכמוהו אחר תעבורו (לעיל י״ח ה׳) אחרי כן, זה הוא עיקר פשוטו כמבואר היטיב בפי׳ רשב״ם, גם הטעמים מוכיחים שהוא כן, *כי איל מוטעם זקף קטן שהוא טעם מפסיק, וכן מלת אחר בזקף גדול: (יד) אשר יאמר היום, עיין בפי׳ רש״י ורשב״ם. והחכם ספורנו פי׳, אשר

יאמר

תועלות

מן ויהי אחר הדברים האלה עד סוף הפרשה.

התועלת הא׳ הוא בדעות, והוא להודיע לנו שאהבת הש״י הוא יותר חשוקה לשלמי הדעות מכל שאר הטובות הנשארות עד שכבר יביא מפני האהבה ההיא להקל בשאר הטובות, הלא תראה שאברהם השלם היה קל בעיניו לזבח בנו יחידו אשר נולד לו לעת זקנתו לכבוד הש״י ולמלאת מצותו עד שלא התעורר לבקש כונה אחרת למאמר השם ית׳ לו

שיעלה

טו יֵרָאֶה׃ וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־
טז הַשָּׁמָיִם׃ וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר

עשית

מנחת שי

(טו) שנית, כל שנית ע"י: (טז) ולא חשכת, בלא

שום שכל

(טז) יען, בטעם יתיב

ירמי' סימן כ"ג:

רשי

ירלה, פשוטו כתרגומו ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות. אשר יאמר היום, שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב"ה לעמו. היום, הימים העתידין כמו עד היום הזה שבכל המקרא שכל הדורות הבאים הקורי' את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו, ומ"א ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות כדי שיאמר היום בכל דורות הבאים בהר ה' יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה:

רשבם

ולמחר בהר ה' יראה, בהר ה' נראה הקב"ה לאברהם:

חסלת פרשת וירא מיסוד הרשב"ם.

ברך

מפורש

יאמר היום, המקום שהיו ישראל אומרים ביום נתינת התורה שבהר ה' יראה כאשר יגלה אותו הא־ל יתברך, כאומרו והי' המקום אשר יבחר (דברים י"ב י"א) וזה הי' בימי דוד אותו המקום קרא אותו אברהם ה' יראה. וכן כתב המתרגם לל"א שאברהם קרא למקום ההוא ה' יראה, על שם המאורע בעבור שאמר בתחלה ליצחק אלהים יראה לו השה, ונתקיים כן, ולזכר הנס הנפלא הזה קרא כן למקום ההוא, כי כן הי' המנהג בנביאים ועובדי הא־ל, לקרוא במקומות שנעשו בהם דברים רשומים נסיים, שמות מורים עליהם, וכמו שקרא משה שם המזבח ה' נסי (שמות י"ז ט"ו) מפני הנס שנעשה לו שם במלחמת עמלק, ויעקב קרא למזבח אל אלהי ישראל (לקמן ל"ג כ') להורות שהש"י הוא אלהיו, וקרא למקום אשר דבר אתו שם, אלהים בית אל (לקמן ל"ה ט"ו) כי שם נגלו אליו האלהי', ופי' אשר יאמר היום בהר ה' יראה, הם דברי משה כותב התורה ברצותו לסמן המקום ולהודיע לבני דורו ואמר שהוא ההר אשר עליו יאמר בזמנינו בהר ה' יראה, כלומר שכן הי' רגיל ומפורסם בימיו בפי ההמון, שעל ההר ההוא יראה הכבוד, וכן הבטיחם משה שעליו יראה הכבוד לעולם, שכאשר יבואו לא"י יבחר ה' מקום לשבתו להיות בית עולמים כענין שנאמר והי' המקום אשר יבחר ה' (דברים י"ב י"א) אותו המקום קרא אברהם ה' יראה, עכ"ל: (טז) יען, מלה מקשרת המאמר מצד הסבה והמסובב, והיא מגזרת ענה לדעת הראב"ע כלומר שהמעשה הזה יענה ויעיד. ולדעת רד"ק שרשה יען והנכון כדעת הראב"ע שהיא מגזרת ענה ותעיד עלי' אחותה היא מלת למען כי שתיהן בנות אם אחת הן ועיקר יסודן מן לשון ענה ומענה שענינו הסבה וגמול [ערווידרונג, פערגעלטונג], ולכן כל יען שבמקרא מתורגם בארמית חלף. וכאשר חפשנו אחריהן מצאנום נבדלים בשימוש הלשון, כי מלת יען לא יחובר לא עם שם מן השמות גם לא עם הכינוי אשר בא תמורת השם, כי לא תוכל לומר יעני יענו יענך כמו שתאמר למעני למענו למענך ודומיהם,

גם

טו הֲדֵין אַבְרָהָם קֳדָם־יְיָ פְּלַח: וּקְרָא מַלְאֲכָא דַיְיָ לְאַבְרָהָם תִּנְיָנוּת מִן־
טז שְׁמַיָא: וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר יְיָ אֲרֵי חֲלַף דִּי עֲבַדְתָּא יָת־פִּתְגָמָא

הדין

מפורש

גם לא מלאכות כ״א על ענין עבר יען אשר עשית, יען אשר מלא אחרי (דברים א׳ ל״ו), יען אשר לא הלכו עמי (ש״א ל׳ כ״ב), יען התרגזך אלי (ישעי׳ ל״ז כ״ט) ודומיהם, והפך במלת למען שלא מלאכות כ״א כשהענין לעתיד, למען תברכך נפשי (לקמן כ״ז כ״ה), למען יאמינו (שמות ד׳ ה׳), למען תחיו (דברים ד׳ א׳), למען חלל את שם קדשי (עמוס ב׳ ז׳), וזה לך האות שהדין עם החכם ר׳ שלמה פפנהיים נר״ו במה שאמר בספרו הנכבד יריעות שלמה דף ע׳ א׳ וז״ל;

„ מלת יען מורה על התיחדות דבר מסבה קודמת על צד הגמול, אם שכר ואם פורענות, כמו יען אשר עשית, יען וביען במשפטי מאסו (ויקר׳ כ״ו מ״ג), שהענין בכולם התכוונת הדבר המאוחר וצאתו אל הפועל מחמת סבה קודמת (פאן וועגן), והוא ג״כ ענין מלת למען, כמו למען ירבו ימיכם, אלא שמלת למען מתעצמת בפעל התולדיי בבחינת שיתכונת מחמת סבתו, ומלת יען מתעצמת בהסבה עצמה המביאה אל הפעל הגמולי המתאחר שהיא פועל תכונת התולד׳ והוצאתה אל הפעל, ולפיכך הוטלה הלמ״ד במלת למען שהיא למד הקנין והחיבור התולדה לסבתה עכ״ל. „

גם יכנה הבי״ת על מלת יען כמו שכנה על מלת בעבור ובגלל, כמו יען וביען הטעו את

עמי

תועלות

שעלה יצחק בנו על ההר ההוא לעולה זולת מה שיובן מזה המאמר בתחלת העיון וזה ממה שיביא לבני האדם תשוקה נפלאה להשיג הש״י כפי מה שאפשר עד שישיגו זה הטוב הנפלא שהוא למעלה מכל הטובות כולם עד שכבר יבוז בהם מי שידבק בשם יתעלה כדי שישלם לו הטוב המגיע מפני הדבקות בשם יתעלה וההליכה בדרכיו:

התועלת הב׳ הוא בדעות, והוא להודיע שהייעודי׳ הטובים אפשר שלא יתקיימו לסבת חטא מי שבא לו הייעוד ולזה תמצא שעם שיעד השם לאברהם כי ביצחק יקרא לך זרע לא נמנע אברהם מלהאמין שיהיה רצון השם יתעלה שיזבחהו ויעלהו לו לעולה:

התועלת הג׳ הוא במדות, והוא שראוי שיזדרז האדם לעשות מצות השם ית׳ ואע״פ שכבר יקרה לו מזה דבר מכאיב ומצער הלא תראה שאברהם אבינו נזדרז לעשות זאת המצוה והשכים בבקר להשלימה בזריזות עם מה שהיה בעניינה מהזרות והצער:

התועלת הד׳ הוא במדות, והוא שראוי לאדם כשילך בדרך שילך עם חבורה ראויה כדי שישמר מהמזיקים, ולזה נהג אברהם עמו שני נעריו ללוותו עד שהיה קרוב למקום ההוא שהיה הולך אליו:

התועלת הה׳ הוא במדות, והוא להודיענו שראוי לאדם שיעשה מצות ה׳ בתכלית מה שאפשר מן ההדור והכבוד, ולזה לא רצה אברהם שישא זולתם העצים והאש והמאכלת מעת ראותו המקום אשר שם יעשה זה העולה כי בזה מהכבוד לשם יתעלה והתקרב לעבודתו מה שלא יעלם:

התועלת הו׳

עָשִׂ֙יתָ֙ אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה וְלֹ֥א חָשַׂ֖כְתָּ אֶת־בִּנְךָ֥ אֶת־יְחִידֶֽךָ׃
יז כִּֽי־בָרֵ֣ךְ אֲבָרֶכְךָ֗ וְהַרְבָּ֨ה אַרְבֶּ֤ה אֶֽת־זַרְעֲךָ֙ כְּכוֹכְבֵ֣י הַשָּׁמַ֔יִם
וְכַח֕וֹל אֲשֶׁ֖ר עַל־שְׂפַ֣ת הַיָּ֑ם וְיִרַ֣שׁ זַרְעֲךָ֔ אֵ֖ת שַׁ֥עַר אֹיְבָֽיו׃
יח וְהִתְבָּרְכ֣וּ בְזַרְעֲךָ֔ כֹּ֖ל גּוֹיֵ֣י הָאָ֑רֶץ עֵ֕קֶב אֲשֶׁ֥ר שָׁמַ֖עְתָּ
יט בְּקֹלִֽי׃ וַיָּ֤שָׁב אַבְרָהָם֙ אֶל־נְעָרָ֔יו וַיָּקֻ֛מוּ וַיֵּלְכ֥וּ יַחְדָּ֖ו
אֶל־

מנחת שי

בלא מקף: (יז) **וירש** זרעך, כל **יירש ויירש** באורי' מלא בתרין יודין בר מן דין דהוא חסר חד יו"ד. **את שער איביו**, קדמאה שער **איביו** תניינא את שער **שנאיו** בפ' חיי שרה, ואחד פסוק סימן על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך (דברי' ל' ז'). ובב"ר פ' כ"ו וירש זרעך את שער שנאיו ר' אומר זו תרמוד, וכתב בעל יפה תאר שטעות סופר הוא וצ"ל איביו: (יח) **והתברכו**, הרי"ש בשו"א כמנהגנו: ואת

שום שכל

יתיב והוא מקום פשטא ותיבת א ש ר במהפך ולשניהם צורס אחת בכל ספרי הדפוס זולת המקרא הזה אחרי שראיתי להר"ש הנקדן שאמר שהיתיב קטן הוא מן המהפך וצויתי על האומן ועשאו כתיקונו. **ולא** בטעם מאריך בכ"י ולא במקף וכ"כ א"ת: (יז) **זרעך**, הזי"ן צ"ל בגעיא וכן בחברו שבפסוק כמבואר לעיל ג' ט"ו, ובכ"י שכי אלה בלא געיא ובלי ספק ששכחת הסופר הוא ועי' לקמן כ"ו ד'. **ככוכבי** ו"ו וכל אור' דכו' מלא. **וכחול**, מ"ו וכל הדין ליששא דחול באורי' דכו' מלא. **וירש**, דין לחוד ח"ו באו' מסרתי לעיל כ"א י', ובכתובים מלאכו עוד ג' חסרים כמו שנמסר יהושע י"ב י"א ועוד ג' בלישנא דחסרים, דין הכל ז' חסרים בלישנא וכן נמסר יהושע י"ט מ"ז, ועיין מכלול דף ק"ג א' ודף ק"ז ב'. **איביו**, ח"ו ומ"י וכל א י ב י ו באורי' דכו': (יח) **והתברכו**, ברוב המדויקים הרי"ש בח"פ והוא דעת ב"א דקי"ל כוותיה כמבואר לעיל י"ב ג' ועי' לקמן כ"ד'. **בקלי**, כל ב ק ל י באו' ח"ו כתיב בר מן א' מלא וסי' ולא שמעו בקולי דכי כל האנשים הרואים: (יט) **יחדו**, כל או' ח"י כתיב, והדל"ת

רשי

(יז) ברך אברכך, אחת לאב ואחת לבן. והרבה ארבה, אחת לאב ואחת לבן: (יט) וישב אברהם בבאר שבע, לא ישיבה ממש שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק יצא מבאר שבע והלך לו לחברון כמו שנאמר ויגר

מפורש

עמי (יחזקאל י"ג י'), יען ביען שמות ושאוף אתכם (שם ל"ו ג') יען וביען במשפטי מאסו (ויקרא כ"ו מ"ג) ושם אפרש יותר אי"ה. ולא חשכת [אונד דוא האסט ניכט פער= וויגרט], לשון מניעה כתרגומו, והשבדל שביניהם אפרש בעז"ה אצל אל נא תמנע (במדבר כ"ב ט"ז): (יז) כי ברך אברכך וגו', מלת כי האמור כאן הוא בעצמו מלת כי האמור בפסוק הקודם אלא בעבור שהפסיק במאמר יען אשר עשית וגו' שהוא כדמות מאמר מוסגר לכן חזר ואמר מלת כי כדי לחבר המאמר הזה כי ברך אברכך עם בי נשבעתי נאום ה', וכן

הָדֵין וְלָא מְנַעְתָּא יָת־בְּרָךְ יָת־יְחִידָךְ׃ אֲרֵי־בָרָכָא אֲבָרְכִינָךְ וְאַסְגָּאָה יז
אַסְגֵּי יָת־בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּכְחָלָא דִּי עַל־כֵּיף יַמָּא וְיֵירְתוּן בְּנָךְ יָת
קִרְוֵי סַנְאֵיהוֹן׃ וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל־בְּנָךְ כֹּל עַמְמֵי דְּאַרְעָא חֲלָף דִּי יח
קַבֵּלְתָּא לְמֵימְרִי׃ וְתָב אַבְרָהָם לְוָת־עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזָלוּ כַּחֲדָא לִבְאֵר יט
שבע

מפורש

וכן דרך המקרא כמפורש לעיל ט"ו ג'. שער אויביו, מדינות בעלות שער, כ"כ אב"ע, ויאמר רד"ק, שער אויביו, ארץ אויביו, ונקראת כל הארץ כן על שם כניסתה שהיא שער הארץ לפי שהארץ החזקה והבצורה חזקה היא בכניסתה שיש סביבותיה הרים או ימים, וכיון שנכנסו האויבי' ועברו אותם השערים הרי כל הארץ נכבשת לפניה': (יח) **והתברכו**, מפורש לעיל י"ב ג'. עקב [צור באלהנונג], כתרגומו חלף, וכן תרגומו של יען, ולדעת רד"ק נקרא השכר עקב בעבור שהוא בא בסוף המעשה, והוא מענין עָקֵב [פערזע], שהוא סוף הגוף, וכמוהו קראו לשכר אחרית כמו כי אם יש אחרית (משלי כ"ג י"ח), וכן פי' רש"י בתילי' י"ט, עקב לשון סוף הוא ויש לו חבר בלשון משנה בעקבות משיח, ולי נראה שטעם עקב בלשון עברי כטעם בשביל בלשון תלמוד ושניהם מענין אחד כי שביל ענינו מסלת הולכי רגל [פוסשטייג] ונופל גם על הרגל כמו חשפי שובל (ישעי' מ"ז ב'), וכן תיבת עקב נופל על פסת הרגל ועל המסלה [פוסטאפפי, טפוהר] כמו שפי' רש"י בפ' ויחי (מ"ט י"ט) אצל והוא יגוד עקב, ולכן בכל מקום שהענין האחד הוא כדמות דרך המביא אל הענין האחר נופל עליו לשון עקב ולשון בשביל, וכן מצדיקי רשע עקב שחד (ישעי' ה' כ"ג) בשביל שחד: (יט) **וישב** אברהם בבאר שבע [אונד אברהם בעזעטצע זיך אין באר שבע], ולקמן אמר ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון? והרבה נתקשו המפרשים בענין ישיבת אברהם בגרר ובבאר שבע ובחברון עיין רש"י ורמב"ן ומזרחי, ואולם היותר נכון לפשוטו הוא העניין המסופר בספר הישר (והוא מסכים עם קבלת רז"ל ובעל ס"ע) וז"ל;

" ויהי בעת ההיא מקץ ימים וארבעה חדשים לשבת אברהם בארץ פלשתים בגרר ויפקוד אלהים את שרה ויזכרה ה' ותהר וכו', ואברהם ישב בארץ פלשתים ימים רבים, וירבו הימים ויהיו כ"ו שנים, ויהי אחרי כן וילך אברהם עם עבדיו וכל אשר לו ויצאו מארץ פלשתים וירחיקו ממנה מאד ויבואו עד קרוב לחברון וישבו שם, ויחפרו שם עבדי אברהם בארות מים וכו' וישמעו עבדי אבימלך מלך פלשתים לאמר חפרו עבדי אברהם בארות מים בגבול הארץ ויבואו ויריבו עם עבדי אברהם ויגזלו להם את הבאר הגדול אשר חפרו, וישמע אבימלך מלך פלשתים את הדבר הזה ויבוא הוא ופיכל שר צבאו וכ' מאנשיו אל אברהם, וידבר אבימלך אל אברהם על אודות עבדיו וכו' והוכיח אברהם וכו' ויקח אברהם שבעה כבשות וכו' על כן קרא לבאר ההוא באר שבע כי שם
נשבעו

תועלות

התועלת הו' הוא בדעות, והוא להודיע שמה שיעשהו האדם אפשר שיהי' הוא זולת מה שתהיה בו הידיעה ממנו השם יתעלה כמו שזכרנו במה שקדם, ובזה יתקיים טבע האפשר ולזה היה עניין הנסיון, ולזה גם כן אמר לאברהם כי עתה ידעתי, וכבר ביארנו אמתת זה העניין בשלמות בשני מספר מלחמות ה':

אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ פ
מפטיר כ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה
כא יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ׃ אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ
ואת־

שום שכל

והדל"ת דגוש לעולם: (כ) ויהי, הוי"ו בגעיא במקרא כ"י עי' לעיל י"ד א': (כא) בכרו, כל או' א"ו
בר

רשי

ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים מרובים משל חברון הראשונים והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה: (כ) אחרי הדברים האלה ויגד וגו', בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אלו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא בשרו הקב"ה שנולדה רבקה בת זוגו וזהו הדברים האלה הרהורי דברים שהיו ע"י עקידה. גם היא, אף היא השוות משפחותיה למשפחות אברהם י"ב. מה אברהם שבטים שיצאו מיעקב ח' בני הגבירות וד' בני שפחות אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש:
ובתואל

מפורש

נשבעו שניהם עליו, ויכרתו ברית וכו', וישובו אל ארץ פלשתים, ואברהם וכל אשר לו ישבו להם בבאר שבע ויהיו שם בארץ ההיא ימים רבים, ויטע אברהם אשל גדול בבאר שבע וכו', וישבו אברהם וכל אשר לו בבאר שבע ויאהל עד חברון, ונחור אחי אברהם ואביו וכל אשר להם ישבו להם בחרן כי לא באו עם אברהם ארצה כנען, ויולדו בנים לנחור בחרן אשר ילדה לו מלכה וכו' ויצחק בן אברהם הולך וגדול בימים ההם וילמדהו אברהם אביו לדעת את ה' וה' עמו, ויהי בהיות יצחק בן שלשים שנה ושבע שנים וישמעאל אחיו הולך ובא עמו באהל, ויתפאר ישמעאל על יצחק וכו' בעת ההיא הי' מדבר ה' אל אברהם ויאמר אליו קח נא את בנך וכו' וילך השטן אל שרה ויאמר אלי' הלא ידעת את כל המעשה אשר עשה אברהם אל יצחק בנך וכו' ותשא שרה את קולה ותבך וכו' ותקם אחרי כן ותלך הלוך ושאלה ותלך עד חברון ותשאל את כל הולכי הדרך ואין דובר אליה דבר לאמר מה נעשה בבנה, ותבוא עם שפחותי' ועבדי' בקרית ארבע היא חברון ותשאל על בנה וכו' והנה השטן בא אל שרה ויאמר אליה שקר דברתי אליך כי לא שחט אברהם את יצחק בנו ולא מת, ויהי כשמעה הדבר ותשמח מאד מאד אל בנה ותצא נפשה משמחתה ותמת ותאסף אל עמיה, ואברהם בכלותו את עבודתו וישב עם יצחק בנו אל נעריו ויקומו וילכו יחדיו אל באר שבע ויבואו אל ביתם, ויבקשו את שרה ולא מצאוה וישאלו עליה ויאמרו אליהם הלוך הלכה עד חברון לבקש אתכם אנה הלכתם כי כזה וכזה הגיד להם, וילכו אברהם ויצחק אליה חברונה וימצאוה כי מתה וישאו כולם את קולם ויבכו עליה בכי גדול, ויפול יצחק על פני אמו וכו' ויספדו אליה מספד גדול וכבד, ויהיו חיי שרה וכו', עכ"ל."

ועל פי הדברים האלה הפסוקים כולם עולים כהוגן, ולכן אמר וישב אברהם בבאר שבע, להודיע כי שם נתיישב להשתקע, משא"כ בגרר שלא נאמר כ"א ויגר בגרר, כי לא הי' בדעתו להשתקע כ"א לגור שם: (כ) ויהי אחרי הדברים האלה, שנולד יצחק ויוגד לאברהם לאמר עוד ובתואל ילד את רבקה, כן פי' רשב"ם לעיל פסוק א' ע"ש, ובס' הישר שהזכרנו הפרשה הזאת נכתבת קודם פ' עקדה, ופרשת עקדה מחוברת עם ויהיו חיי שרה, גם ממה שאמרו רז"ל למה נסמכה מיתת שרה לפרשת עקדה לומר לך שע"י בשורת העקידה וכו' נראה שאין כאן מקום הפרשה הזאת, וכבר הורנו הם ז"ל כי אין מוקדם ומאוחר בתורה. וענין תיבת אחרי מפורש לעיל ט"ו ד'. ונכתבה הפרשה הזאת
להודיע

שְׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע: וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִילֵין וְאִתְחֲוָא כ
לְאַבְרָהָם לְמֵימַר הָא יְלֵידַת מִלְכָּה אַף־הִיא בְּנִין לְנָחוֹר אָחוּךְ: יָת־ כא
עוץ

מפורש

להודיע יחוס רבקה, וזה היתה עיקר כוונת המגיד, ושיעור הכתוב הנה כבר ידעת כי ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך והם עוץ ובוז וכו' ובתואל, והנני מבשר לך עתה שבתואל ילד את רבקה, וטעם ילדה מלכה גם היא מלבד הפלגש, והגיד המגיד שבתואל שהי' מבני הגבירה ילד את רבקה, והיתה הבשורה שימצא בבית אביו אשה לבנו ולא יצטרך לדבק בכנען: (כא) את עוץ וגו', קמואל אבי ארם, יתכן כי קמואל אחר הי' בדורם והזכיר שזה קמואל אבי ארם. וראיתי בב"ר, ר' יהושע בן לוי אמר הוא לבן הוא קמואל, ולמה נקרא שמו קמואל שקם כנגד אומתו של אל עכ"ל, וזה תימה גדולה שהרי קמואל בן נחור אחי בתואל, ולבן בן בתואל הי' כדכתיב ולרבקה אח ושמו לבן, וכתיב רבקה בת בתואל הארמי אחות לבן הארמי (לקמן כ"ה כ'), וכתיב לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה (כ"ח ה'). ודע כי כל האנשים האלה ראשי משפחות היו ובניהם פרצו לרוב גם בנו להם ערים על שמותם, מהם אשר בא זכרם במקרא ומהם נודעו עד היום, ובספר הישר נזכרו כולם בשמותם למקומותם, ואלה דבריו; " ויולדו לנחור בני' בחרן אשר ילדה לו מלכה בת הרן אחות שרי אשת אברהם, ואלה שמות הילודים לו עוץ ובוז וקמואל וכשד וחזו, פלדש וידלף ובתואל בנים שמונה, אלה בני מלכה אשר ילדה לנחור אחי אברהם. ותהי לנחור פלגש ושמה ראומה ותלד גם היא לנחור טבח וגחם ותחש ומעכה בנים ארבעה, (משמע מכי' כי מעכה שם איש לא שם אשה, וכן אמרו רז"ל במדרש רבה, הנה ילדה מלכה גם היא, מה אברהם יצאו מזרעו י"ב שבטים, אף בני גבירות וד' בני שפחות, אף אלו ח' בני גבירה וד' בני פלגש), ויהיו כל בני נחור אשר יולדו לו בנים י"ב מלבד בנותיו ויולדו גם להם בנים בחרן, ויהיו בני עוץ בכור נחור אביתרף וגדין ומילום ודבורה אחותם. ובני בוז ברכאל ונעמת ושוח ומדנו (וכולם נזכרים בספר איוב, ובפירושנו לס' איוב באורכום), ובני קמואל ארם ורחוב, ובני כשד עכמלך ומישר ובנון ויפעי. ובני חזו פלדש ומיכי ועפר. ובני פלדש ערוד ואמורם ומריד ומלוך. ובני ידלף מושן וכושן ומוצא. ובני בתואל שכר ולבן ורבקה אחותם. אלה משפחות בני נחור אשר נולדו להם בחרן. וילך ארם בן קמואל ורחוב אחיו מהלאה הרבה וימצאו בקעה בארץ על נהר פרת, ויבנו שם עיר ויקראו את שם העיר בשם פתור בן ארם היא ארם נהרים עד היום הזה. ובני כשד הלכו גם הם לגור באשר ימצאו וילכו וימצאו בקעה מנגד לארץ שנער וישבו שם, ויבנו שם עיר ויקראו את שם העיר כשד בשם אביהם היא ארץ כשדים עד היום. וישבו הכשדי' בארץ ההיא ויפרו וירבו מאד. ותרח אבי אברהם ואבי נחור הלך ויוסף ויקח אשה אחרת לעת זקנתו ושמה פלילה, ותהר ותלד לו בן ויקרא את שמו צובה.

ויקי

תועלות

התועלת הז' הוא להודיענו שכבר נשבע השם לאברהם שיהיה לו מיצחק זרע שלם וירש שער אויביו וספר לנו סבת זאת השבועה והוא הנסיון אשר נסה השם יתעלה אברהם כי כבר נמשך ממנו שהבין אברהם ממאמר השם יתע' שיעשה עולה מיצחק בנו והיה זה סבה להגיע יצחק אל גבול השלמות כמו שקדם:

התועלת הח' הוא להודיענו השתעפות רבקה אשת יצחק ונשי יעקב ממשפחת אברהם לפי שמהם היה הזרע השלם והוא ישראל:

כב וְאֶת־בּ֥וּז אָחִ֖יו וְאֶת־קְמוּאֵ֖ל אֲבִ֥י אֲרָֽם׃ וְאֶת־כֶּ֣שֶׂד וְאֶת־
כג חֲז֔וֹ וְאֶת־פִּלְדָּ֖שׁ וְאֶת־יִדְלָ֑ף וְאֵ֖ת בְּתוּאֵֽל׃ וּבְתוּאֵ֖ל יָלַ֣ד
אֶת־רִבְקָ֑ה שְׁמֹנָ֥ה אֵ֙לֶּה֙ יָלְדָ֣ה מִלְכָּ֔ה לְנָח֖וֹר אֲחִ֥י אַבְרָהָֽם׃
כד וּפִֽילַגְשׁ֖וֹ וּשְׁמָ֣הּ רְאוּמָ֑ה וַתֵּ֤לֶד גַּם־הִוא֙ אֶת־טֶ֣בַח וְאֶת־
ע"כ גַּ֔חַם וְאֶת־תַּ֖חַשׁ וְאֶת־מַעֲכָֽה׃ פ
סדר חיי שרה
כג א וַיִּֽהְיוּ֙ חַיֵּ֣י שָׂרָ֔ה מֵאָ֥ה שָׁנָ֛ה וְעֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֖ה וְשֶׁ֣בַע שָׁנִ֑ים

שני

מנחת שי

(כג) **ואת בתואל**, בלא מקף והאל"ף בגר"י ובטעם טפחא, כן הוא במדויקים:

פרשת חיי שרה פתוחה.

שום שכל

דר מן א' מ"ו וסי' ויקח יהודה אשה לער בכורו. **בוז**, מ"ו. **קמואל**, מ"ו ודכוותי' קמואל בן שפטן בפרש' מסעי: (כג) **ידלף**, נמסר עליו במס"ג וז"ל, ב' חד מלרע וחד מלעיל, וסימן ואת ידלף, מלרע. ובשפלות ידים ידלף (קהלת י' י"ח) מלעיל עכ"ל. והכוונה במלרע קמץ ובמלעיל חולם, והוא מן א"ב מן חד וחד, חד מלעיל וחד מלרע כנמסר במערכת אות א' ע"ש ותמצא לו חברים הרבה. **בתואל**, מלא וי"ו וכל אוריתא מ"ו כתיב: (כד) **ופילגשו**, מלא יו"ד. **ראומה**, מ"ו:

פרשת חיי שרה

(א) **ויהיו**, הה"א בשו"א לבד בכל המדויקים וכ"י וכן נכון כמו שכתב הנקדן ז"ל, וכן חירק באות שימוש לפני לשון הוי' משפט חטף פתח כמו יִֽהְיוּ תִּֽהְיוּ מִֽהְיוֹת, והספרדים מוסיפים עוד משפט א' והוא כאשר אחר אות אהח"ע יש יו"ד כמו שְׁמַֽעְיָה יְבַֽעְיָה והטעם לפי שהברת אות עי"ן נוטה קצת לחירק בעבור היו"ד שאחריה ואין אות נפתחת ע"כ נשאר חטף לבדו עכ"ל. ורוב המדויקים גם בכ"י של כ"ד ושל רמ"ע היו"ד במתג ככל חבריו ובעדות ר"א הלוי ומקנה אברם שהעתקנו לעיל א' כ"ט, אכן במקרא גדול של רפ"ו נדפס

היו"ד

רשי

(כג) **ובתואל ילד את רבקה**, כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה:

מספר פסוקי סדר וירא ע"פ המסרה קמ"ז אמנו"ן סימן

פרשת חיי שרה

רשי

(א) **ויהיו** חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים, לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת ק' כבת כ' לחטא מה בת כ' לא חטאה

שהרי

רשבם

(א) **ויהיו** חיי שרה, אע"פ שבשאר נשים לא נתפרש ימי חייהן בשרה הוצרך לפרש בשביל שהוצרך להזכיר מיתתה בשביל קנין המערה פירש מתי

מתה

כב עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיַת־בּוּז אָחוּהִי וְיַת־קְמוּאֵל אֲבוּהִי דַאֲרָם׃ וְיַת־כֶּשֶׂד וְיַת־
כג חֲזוֹ וְיַת־פִּלְדָשׁ וְיַת־יִדְלָף וְיַת־בְּתוּאֵל׃ וּבְתוּאֵל אוֹלֵיד יַת־רִבְקָה תְּמַנְיָא
כד אִילֵין יְלֵידַת מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחוּהִי דְאַבְרָהָם׃ וּלְחֵינָתֵיהּ וּשְׁמַהּ רְאוּמָה
וִילֵידַת אַף־הִיא יַת־טֶבַח וְיַת־גַּחַם וְיַת־תַּחַשׁ וְיַת־מַעֲכָה׃

כג א וַהֲווֹ חַיֵּי שָׂרָה מְאָה וְעֶשְׂרִין וּשְׁבַע שְׁנִין שְׁנֵי חַיֵּי
שרה

מפורש

ויחי תרח אחרי הולידו את לובה חמש שנים ועשרי׳ שנה, וימת תרח בשנה ההיא היא שנת חמש שנים ושלשים שנה ללדת יצחק בן אברהם, ויהיו ימי תרח חמש שנים ומאתים שנה וימת ויקבר בחרן. ולובא בן תרח חי שלשים שנה ויולד את ארם ואת אכליו ואת מריק. ותהיינה לארם בן כובא בן תרח שלש נשים ויולד שנים עשר בנים ושלש בנות, ויתן ה׳ לארם בן כובא עושר ונכסים ומקנה רב וכבד צאן ובקר ויפרוץ האיש מאד מאד, ויסע ארם בן לובא הוא ואחיו וכל ביתו מחרן וילכו לגור באשר ימצאו, כי הי׳ רכוש׳ רב משבת בחרן ולא יכלו לשבת בארץ עם בני נחור אחיהם יחד, וילך ארם בן כובא ואחיו וימצאו בקעה שהלאה לארץ קדם וישבו שם. ויבנו שם גם הם עיר ויקראו את שמה ארם כשם אחיהם הבכור היא ארם צובא עד היום הזה, עכ״ל.״

וע״פ הדברים האלה נתבררו משפחות ומדינות רבות אשר בא זכרם במקרא, ואין כאן מקום להאריך יותר: (כד) ופילגשו [אויך זיין קעבסווייב], האשה המיוחדת לאדם למשכבו בלא כתובה ובלא קידושין נקראת פלגש, וי״א שהיא מורכבת מן פלג אשה כלומר חצי אשה, ואונקלוס תרגמו בכל מקום לחינתא, וכן תרגומו של שפחה בהרבה מקומות, ובהרבה מקומות תרגם של שפחה אמה, ואחר העיון מצאתי כי כל שפחה שבמקרא אשר זאת משמרתה מלאכת עבודה לבד, מתורגם בלשון אמה, אבל השפחה המיוחדת לפלגש מתורגם לחנתא, דוק ותמצא כי כן הוא. ותלד גם היא, מלבד הגבירה, את טבח וגו׳ ואת מעכה, בנים ארבעה, כמפורש בפסוק הקודם:

פרשת חיי שרה

(א) ויהיו חיי שרה [עס וואר דאז לעבענסאלטר דער שרה], כמו שתאמר מן שָׁמַיִם בסמיכות שְׁמֵי כן תאמר מן חַיִּים חַיֵּי שרה, גם לפעמים חסרו אות עם תנועה ואמרו חֵי פרעה (בראשית מ״ב ט״ו), בְּחֵי העולם (דניאל י״ב ז׳), ולדעת הראב״ע
חיים

תועלות

מן ויהי חיי שרה מאה שנה וגו׳ עד ואברהם זקן בא בימים וה׳ ברך אברהם בכל:

התועלת הא׳ הוא במדות, והוא שראוי לאדם לספוד ולבכות על קרוביו ושוכבת חקו כשמתו כי בזה תועל להראות האדם אהבה לקרוביו באי זה אופן היא עד שהוא ראוי שיהיה דואג עליהם בהפקדם כאלו נאכל חצי בשרו והנה אהבת בני המשפחה קצתם לקצת הוא מה שיש לו מבא גדול בתיקון הקבוץ המדיני וכל שכן אהבת האדם ואשתו זה את זה
עם

ב שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה׃ וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן
כ זעירא ג בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ וַיָּקָם
אברהם

מנחת שי

(ג) ולב״כ״תה, הכ״ף זעירא : גר

שום שכל

הי״ד בלא מתג. והמדפיס כתב עליו בגליון ובספרים מדויקים נמצא כך ויהיו עכ״ל, וכוונתו הי״ד במתג, אלא שבדפוס נתבלבלו הנקודות שתחתיו, והמדפיסים אשר באו אחריו חשבו לתקן המעות והעמידו ח״פ בה״א ושיבוש הוא: (ג) **לספד**, ח״ו, ועסר עליו בגליון כ״ל חסר במ״ב, ול״ל במ״ג, וכן במערכת ערך ספד וכן במסרה כ״י. **ולבכתה**, ח״ו, והכף זעיר בכל ספרי הדפוס וכ״י וכ״כ א״ת ומ״ש:
גר

רשי

שהרי היכה בת עושין אף בת ק׳ בלא חטא ובת כ׳ כבת ז׳ ליופי. שני חיי שרה, כלן שוין לטובה : (ג) בקרית ארבע, על שם ד׳ ענקים שהיו שם אחימן ששי ותלמי ואביהם. ד״א על שם ד׳ זוגות שנקברו שם איש ואשתו; אדם וחוה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה. ויבא אברהם, מבאר שבע. לספוד לשרה ולבכותה, ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה ונמעט* שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה:
גר

רשבם

מתה לאחר תשעים של הריונה: (ג) ויבא אברהם, אפי׳ לא בא ממקו׳ אחר אעפ״כ ראוי לומר כי בא לסופד׳:
גר

מפורש

חיים בלשון רבים לעולם ולא יתפרדו. מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים, ודרך הלשון להקדים מספר הרב על המעט ונמצא גם להפך בשני חיי יעקב, כ״כ ראב״ע, ומנהג הלשון בחשבון האחדים לכנות הנספרים בלשון רבים שבע שנים, שלשה ימים, והפך בחשבון העשרות והמאות שיכונה הנספר בלשון יחיד מאה שנה ועשרים שנה, אחד עשר יום שנים עשר חדש, והטעם לזאת יבואר בהקדמה בעז״ה. ומה שנכתב שנה בכל פרט ופרט רש״י פי׳ ע״פ הדרש והרמב״ן ז״ל טען עליו ואמר אין מדרשו זה נכון שהרי בשני חיי ישמעאל נאמר כשני חיי אברהם בשוה ולא היו שוים בטובה אבל הי׳ מתחלה רשע ועשה תשובה בסוף, ועוד כי שנה שנה לחלק משמע ואיננו נדרש להשוותן, אבל שנה שנה ושנים, דרך הלשון הוא וכו׳ עכ״ל, ועיין בפירש הרב מזרחי ז״ל. ועתה הקרה ה׳ לפני ספר מנחה חדשה להחכם מוהר״ר מאיר קאלוו נ״ע (והוא בכתובים) וראיתי לו בזה דברים ראויים להעלותם, וכה אמר;

„ כבר ידעת כי כל המפרשים כוונו במה שכתב שנה בכל כלל וכלל, ואף שכל דבריהם דברי אל חי אומר שלא נכתבה אפילו אות אחת יתירה בתורה אם לא לענין גדול, לכן אומר, כבר ידעת מה שאמרו ז״ל נכים פחים וגו׳ שכ״ע מתים בציכה וא׳ בדרך העולם, ויש מי שאמר בענין הרע, וא״כ מי ומי יגיע להיים הראוים לו מפאת תולדתו כפי מזגו, ועוד אמרו בעלי המשפטים כי כמה פעמים יהיה בתולדת האדם שלא יגזר בהחלט על שנים ידועים אלא יגיעו שניו לסך פלוני ואם יעבור הגבול ההוא יגיע לסך פלוני ואם יעבור הגבול ההוא יגיעו לסך פלוני, והמאושר מבני אדם שישגיח עליו הש״י לשמרו מכל פגע יעבור הגבולים ההם ויגיע לגבול האחרון, ולכן

*) ונמעט וכו׳ כלומר ושלא הי׳ חסר כ״א מעט שלא נשחט [אונד עס ווענינ פעהלטי דס ער ניכט אז״ון].

ב שָׂרָה : וּמִיתַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן וַאֲתָא
ג אַבְרָהָם לְמִסְפְּדָהּ לְשָׂרָה וּלְמִבְכְּהּ : וְקָם אַבְרָהָם מֵעַל אַפֵּי מִתֵיהּ

ומליל

מפורש

ולכן תמלא במיתת הצדיקים כולם תוספת חיים או שנים, ולכן אמר צדקת הזאת שהיו חייה הקצובים לה מפאת תולדתה ק' שנה ואם תעבור גבול הק' יהיו חיי' כ' שנה ואם תעבור גבול הכ' יהיו חיי' ז' שנים ואין לה עוד גבול אחר, ומהשגחת הש"י עלי' הי' שעברה כל הגבולים, והעידה התורה שגבולי' היו ק' שנה וכ' שנה וז' שנים ושכולם היו שני חיי', ולכן חזר ואמר שני חיי שרה ר"ל שלא מתה עד שעברו כל הגבולים עכ"ל :"

(ב) **ותמת** שרה, אין דרכו של מקרא לכתוב מיתת אשה אע"פ שהיתה צדקת אם לא ע"י מעשה כגון שרה רחל דבורה מרים, שרה בשביל שהוציא אברהם דמים יקרים לקברה ולא הרהר וזהו אחד מי"ד נסיונות, רחל להודיע שנקברה חוץ למערה, דבורה להודיע למה נקרא שם אותו המקום אלון בכות, מרים על שם הבאר שפסק כשמתה. בקרית ארבע, עיר שבנה אותה אדם ששמו ארבע כמו שנאמר קרית ארבע האדם הגדול בענקים (יהושע י"ד ט"ו) ואח"כ היו קורין לעיר ההיא בשם קרית ארבע כאילו הוא שם עצם לה וכמוהו בלשון אשכנז [קארלסשטאטט, קארלסרוהי] ודומיהם וכן מנהג כל לשון, ועי' לקמן ל"ה כ"ז. היא חברון, היא העיר הידוע' היום בשם חברון ועי' פ' י"ט, ומה שנכתב מקום מיתתה משא"כ באברהם ושאר האמהות? י"א על שם שלחה שם אברהם כשיצא ללכת להר המוריה שלא תרגיש בעקדה, שהרי בבאר שבע הי' עומד שנאמר וישב אברהם בבאר שבע, וי"א כשהלכה הוליכוה שם משום דבחברון בסים אוירא וכששמעה בשורת העקדה מתה, לכך ויבוא אברהם מבאר שבע לספוד לשרה, ולכך הוצרך לו לקנות שם אחוזת קבר כי לא היה שם מקום מושבו. ועיין מה שכתבנו בסוף פרשת העקדה, ולפי הפשט אין טעם ויבוא שבא ממקום אחר אל חברון כי בכל המקרא במקום שכן טעמו הוא מזכיר המקום שבא משם או שבא לשם, ולכל הפחות הוי לי' ליכתוב ויבוא אברהם ויספוד ומה טעם לספוד בלמ"ד? והאמת כי על הנכנס למעשה נופל לשון ביאה לו, וכמוהו ויבוא שאול להסך (ש"א כ"ד ג'), וכ"כ הרמב"ן כי כל מתעורר ומתחיל במלאכה יקרא בא אלי' וזה הלשון מורגל בדברי חכמים בא לו לגרה והניח וכו', וכן פירש רשב"ם. לספוד [צו טרויארן], קרוב ללשון קינה ואינו בא רק על ענין מיתה, ודרך הספדנים לזכור הרבה פעמים שם הנספד, וזה טעם הלמ"ד לשרה, וכן לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות, לא יספדו לו הוי אדון והוי הודה (ירמי' כ"ב י"ח). ולבכותה [אונד זיא צו בעווינן], לבכות אותה כמו ובכתה את אבי' (דברי' כ"א י"ג), ויבך אותו אביו (לקמן ל"ז ל"ה): (ג) ויקם אברהם וגו', לבקש קבר. מתו, שם התאר אל

גוף

תועלות

עם שבזה הישרה להגיע האדם בשישתדל ברפואתם כשיחלו כפי מה שאפשר לו, ולזה תמצא שאברהם ספד לשרה ובכה עליה :

התועלת הב'

ד אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃ גֵּר־
וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה
ה מֵתִי מִלְּפָנָי׃ וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃
ו שְׁמָעֵנוּ ׀ אֲדֹנִי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר

קברינו

מנחת שי

(ד) **גר** ותושב, לפי הנראה בחילופין אין במלת גר מאריך לבן אשר, וכן מצאתי בקדמון: (ו) **נשיא אלהים ׀ אתה,** כתב החכם לוזאטו שאין פסק אחר מלת אלהים, ובאמת כי גם אני מצאתי כן בכמה ספרים כ"י מדויקי' ואולם בספר אחד כ"י ישן נושן הוא בפסק ונוסח' ישרה היא בעיני ודוגמ' בפ' ואתחנן בפסוק כי שאל נא וגו' **אלהים ׀ אדם** (דברי' ד' ל"ב), ובילקוט פ' משפטי' רמז שנאמר בשם מס' סופרים נשיא אלהים אתה קדש, אבל במס' סופרים שאצלינו ליתי'.

קבר

שום שכל

(ד) **גר־**, בכל ספרי הדפוס וכ"י במקף וכן נראה מפלוגת' שבין בן אשר ובן נפתלי לפי גירסת מ"ג של רפ"ו כי כן איתא התם, בן אשר גֵּר־ותושב, בן נפתלי גֵּר ותושב, ונראה שלבן נפתלי הוא במרכא ומילא שמלת ותושב בטפחא ואנכי במונח אבל לבן אשר דאנן סבירא לן כוותי' הוא במקף ומילא שהגימל במתג כמנהג הלשון וכן מצאנוהו במ"ג וקטן ומדויקים גם בכ"י של רמ"ט לפי עדות בעל תיקון סופרים, אכן בעל מנחת שי הבין מפלוגתייהו שלב"א אין בו מתג ואמר שכן מצא בספר קדמון ולכאורה הי' נראה שהדין עם בעל ת"ש שאין מעגיאין בספר קדמון אחד המתנגד לרוב המדויקים אמנם בעבור שגם בכ"י של כ"ד אין כאן מתג, גם מצאנו לו חבר בלא מתג והוא משפט גר־יתום ואלמנה דפ' כי תבוא (דברי' כ"ז י"ט) שמצאנוהו במקף בלא מתג במ"ג וקטן וכ"י לכן חוששני ביה. ובמס"ג מסר עליו ג' ר"פ וסי' וכו' ומוכח בהדייהו גר בארץ היא ושיבוש הוא וצ"ל גר אנכי בארץ (תילי' קי"ט י"ט). **ותושב**, מ"ו וכל תושב באורי' דכו': (ו) **נשיא**, מ"י ואל"ף כתיב וכל ליטנא באו' דכו'. ובמס"ג, נשיא ז' רפין (רצונו שהכון בשו"א, אבל צ"ל ו' כבמסרה קטנה וכן בכ"י) וסי' דין. שכם בן חמור, לקמן ל"ד ב'. הקריב נתנאל, במדב' ז' י"ח. זמרי בן סלוא, שם כ"ה י"ד. בת נשיא מדין, שם י"ח. ורם הוליד את עמינדב ועמינדב הוליד, ד"ה א' ב' י', וכל יחזקאל דכוותי' במ"ה וסי' המלך יתאבל, שם ז' כ"ז. את הנשיא נשיא הוא, מ"ד ג'. דוד נשיא להם, ל"ז כ"ה. דוד נשיא בתוכם, ל"ד כ"ד. ונשיא מארץ מצרים, ל' י"ג. עכ"ל. גם בפ' נשא (במדבר ז' י"ח) נמסר נשיא ו' רפין וכל יחזקאל דכו' במ"ד עכ"ל. ויאמר רש"ד בעל ת"ם הטעם שאמר שם בר מן ד' הוא לפי שכאן כללה א' ונשיא בוי"ו ושם נשיא חשבה ונשיא לא חשבה עכ"ל. ואין הדברים האלה מילידי רעיוניו אבל מצאם במחברת סייג לתורה להחכם ר' אנשיל רופא ז"ל ונשל עוזר ונפל עזור, ואילו כדבריו הוי ל"ל במ"ג שהרי תרין מנהון ונשיא כתיבין בוי"ו והן המלך יתאבל ז' כ"ג, ונשיא מארץ מצרים ל' י"ג, ומיאורעתא שגם שם צ"ל במ"ה. אמנם אחרי רואי שגם בספר יחזקאל כנוכו המסרות כי על מקצתן נמסר ד' בספרא ועל מקצתן ה' בספרא, ובכלל איכון ט' בספר יחזקאל ד' מנהון בשו"א וה' בקמץ לכן אומר אני כי שתיהן נכונות אלא שנחרשו ממלבן הראוי ומאן דמסר ה' בספרא רצונו הקמוצין ומאן דמסר ד' רצונו השוואין, ובזה נכון גם מסרת המערבית שמסרה נשיא י' רפין והיינו בכל קריא. **אלהים אתה**, ברוב המדויקי' בלא פסק וכן בכ"י של כ"ד, גם של רמ"ט ונכתב בגליון משה כתב לא מצאתי פסק זה בכל הספרי' וגם רמ"ה בלא פסק עכ"ל. גם בפסקין דספרא אשר מצאתי במקרא כ"י אין זה בכללן.

בתוכנו

ד וּמַלֵּיל עִם־בְּנֵי־חִתָּאָה לְמֵימָר׃ דַּיָּיר וְתוֹתַב אֲנָא עִמְּכוֹן הָבוּ־לִי אַחְסָנַת־
ה קְבוּרָא עִמְּכוֹן וְאֶיקְבַּר מֵיתִי מִן־קֳדָמַי׃ וַאֲתִיבוּ בְנֵי־חִתָּאָה יָת־אַבְרָהָם
ו לְמֵימַר לֵיהּ׃ קַבֵּל־מִנָּנָא רִבּוֹנָנָא רַב קֳדָם־יְיָ אַתְּ בֵּינָנָא בִּשְׁפַר קִבְרָנָא
קבר

רש״י

(ד) גר ותושב אנכי עמכם, גר מארץ אחרת ונתיישבתי עמכם. ומ"א אם תרצו הריני גר ואם לאו אהיה תושב ואטלנה מן הדין שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת. אחזת קבר, אחזת קרקע לבית הקברות: (ו) לא יכלה

רשב״ם

(ד) גר ותושב אנכי, מארץ נכריה באתי לגור כאן ונתיישבתי עמכם לכן אין לי מקום קבורת אבות הנה. בקרית ארבע, שם האיש ארבע כדכתיב ביהושע (ט"ו י"ג) קרית ארבע אבי הענק, מקרית סיחון (במדבר כ"א כ"ט). תנו לי אחזת קבר, הניחו לי לקנו' קרקע כאן ותתרצו אתם יושבי העיר להניח לי לקבור בה מתי משפחתי כי אחזת קבר אין יכול להיות אלא ברצון כל בני העיר, וכן מוכיח לפנינו כשנתן אברהם הכסף לעפרון ויקם לאברה' למקנה ואח"כ קבר אברהם וקם לו לאחזת קבר מאת כל בני חת. מלפני, אוציאנו מלפני לקוברו: (ו) נשיא אלהים, ולא גר ותושב ואין אתה צריך לקנות.
במבחר

מפורש

גוף אשר סר ממנו החיות, ואין הבדל בין גוף זכר לנקבה. בני חת, הם החתים יושבי הארץ, והיו מיוחסים אחר חת בן כנען: (ד) **גר ותושב וגו'** [איך בין איין פרעמדר אונד בייא וואהנר אונטר אייך], טעם גר מפורש לעיל ט"ו י"ג, ותושב הוא המשתקע במקום [אנזעסיג] ואמר גר ותושב, כלומר גר אני מארץ נכרי' ואין לי פה קבר ומפני שאני תושב עמכם כי לא באתי לגור כ"א להשתקע לכן אני מבקש מכם אחוזת קבר, ומשקל תושב תּוֹשָׁל כי הוי"ו פ"א הפעל או תמורת יו"ד פ"א הפעל לדעת המדקדקים, ובסמוך ישתנה הקמץ לפתח תּוֹשַׁב כהן (ויקרא כ"ב י"א). אחוזת קבר, אחוזת קרקע לבית הקברות, כן פירש רש"י, והורה בזה שאין ענין הסמיכות כאן כהוראתו בר"ב המקומות והיינו להוראת הבעל והקונה כגון אחוזת הלוים. נחלת אבותיו שטעמם האחוזה אשר ללוים, הנחלה אשר לאבותיו, ודומיהם אבל ענין הסמיכות כאן להוראת התכלית וטעמו אחוזה לקבר כאומר לבית הקברות, והראי' שהרי עדיין לא נקבר בה מת, והורה עוד כי מלת קבר האמור כאן הוא שם הכלל בלשון יחיד ובל"א [בעגרעבניס], וזה שאמר לבית הקברות, וטעם אחוזה כטעם נחלה ולא יפול כ"א על קרקע. **ואקברה** מתי מלפני, אוציאנו לשם ואעלימנו מעל פני. ורוב לשון קבורה מצאנו בבנין הקל ולפעמים גם בבנין הכבד ומצרים מקברים (במדבר ל"ג ד') וענינו הטרידה והבהלה לקבור: (ה) **לאמר** לו, לאמר לאברהם כמפורש לעיל ח' ט"ו: (ו) **שמענו** [הערע אונס], שמע אותנו
והי'

תועלות

התועלת הב' הוא במדות, והוא שראוי לאדם להשתדל בזריזות לקבור המתים שמוטלים עליו לקברם לכבוד החיים והמתים, ולזה תמצא שהשתדל אברהם בזה האופן מההשתדלות לקבור שרה אשתו:

קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה
ז מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ׃ וַיָּקָם אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ
ח לִבְנֵי־חֵת׃ וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם
לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן
ט צֹחַר׃ וְיִתֶּן־לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ אֲשֶׁר

בקצה

מנחת שי

קבר, במ״ג (דפוס שני) ככתב מלא והמדפיס כתב עליו לית ומלא וטעות הוא כי כולם חסרים בתורה וכן כתבו הרמ״ה ז״ל ובעל מנחת כהן, וז״ל הרמ״ה ז״ל קבר את מתך, ח״ו כתיב וכל אור׳ דכוו׳ חסר, ודכו׳ בליש׳א מקבר מתך ח״ו ודכוותי׳ לקבר את מתי מלפני, וכל לקבר באו׳ דכוותי׳ חסר ומסר עליהון כולהון חסרין. **את מתך,** בלא יו״ד אחר התי״ו ואע״ג דמילתא דפשיטא היא אינטריכנא למיכתב לה משום מאי דאמרינן בב״ר פרשת נח קבר את מתך מתים הרבה, וכתב בעל יפה תאר נראה דדריש אם למקרא כאילו כתיב מתיך ביו״ד, ועיין עוד שם סימן ז׳: (ז) **ויקם אברהם וישתחו,** חילוף בטעם קדמאה ויקם אברהם מעל, תנייכא ויקם אברהם וישתחו, וסימן מעל לעיל וישתחו מלרע: (ט) **ויתן לי,** ברוב ספרי ספרד ברביע לא בשני גרשין

שום שכל

בתוכנו, מ״ו. **קברינו,** מ״י. **קבר,** ח״ו וכל אור׳ דכוו׳ חסר, עיין מ״ש. ובעבור שבמקרא גדול דפוס שני של בומבירגי וביתר המקראות שנדפסו אחריו נמסר עליו לי׳ ומלא לכן הוצרך בעל אור תורה להכחישו ולאמר עליו שקר הוא דובר, ואילו הי׳ לו לבעל אור תורה המקרא הגדול דפוס ראשון משנת רפ״ו לא הי׳ צריך להגהתו כי שם לא נמסר על זה מידי כ״א על קברינו נמסר לי׳ ומלא וזה נכון, וכן לרוב הגהותיו אין מקום לדפוס ראשון כי רובם נכונים שם. **את־מתך,** ח״י ודכוו׳ בעינן מקבר **מתך,** ודכוו׳ לך קבר **מתך** דלא אדכי שמעני. **מקבר,** ח״ו: (ח) **לקבר,** ח״ו וכל לקבר באו׳ דכוו׳ חסר ומסרא עליהון כולהון חסרים. **שמעוני,** מ״ו. **בעפרון,** מ״ו וכל שמא באורי׳ דכוו׳ מלא בר מן ד׳ דמסר עלי׳ ארבעה חסרים וי״ו וסימן וישקל אברהם לעפרן שהוא תיבה דפסוק. שדה עפרן דויקברו אותו יצחק וישמעאל. מאת עפרן החתי דבמערה אשר בשדה המכפלה אשר. מאת עפרן החתי דוישאו אותו בניו. **צחר,** ח״ו וכל אור׳ דכוו׳ חסר: (ט) **ויתן־לי,** הוי״ו בשו״א ואיכון י״ג במקרא וכן נמסר עליו י״ג רפין וכמנו במס״ג במלכי׳ א׳ סי׳ י״ד, והכוונה ברפין שהוי״ו בשו״א המרפה אחריו ושאר בפתחות הוי״ו המדגיש אחריו. והכה במקרא גדול וקטן ויתר המדויקים גם בכ״י של כ״ד היוד בגעיא, וכן כל יתן תתן ויתן ותתן המוקפין אל מלת לי לו לך לכו המנוגנות בטעם מלך לעולם האות המשרת בגעיא, וכבר העירונו עליו לעיל ע״ו ב׳ ובהרבה מקומות, והטעם לזאת כי בעבור המקף נחשבו שתי התיבות כאחת וכל תיבה אחת הבאה

ע״מ

רש״י

יכלה, לא ימנע כמו לא תכלא רחמיך (תילי׳ מ׳). וכמו ויכלא הגשם (לעיל ח׳). נפשכם, רצונכם. ופגעו לי, ל׳ בקשה כמו אל תפגעי בי (רות א יו): (ט) המכפלה,

בית

רשב״ם

במבחר קברינו, במקום שקוברין שרי הארץ והרי לך קבר מזומן: (ט) מערת המכפלה, כל הבקעה קרויה מכפלה כמו ככר הירדן, וכן מוכיח לפניכו שדה

עפרון

ז קְבַר יַת־מֵתָךְ אֱנָשׁ מִנָּנָא יַת־קִבְרֵיהּ לָא־יִמְנַע מִנָּךְ מִלְּמִקְבַּר מִיתָךְ: וְקָם
ח אַבְרָהָם וּסְגִיד לְעַמָּא־דְאַרְעָא לִבְנֵי־חִיתָּאָה: וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן לְמֵימַר אִם־
אִית־רַעֲוָא בְנַפְשְׁכוֹן לְמִיקְבַּר יַת־מִיתִי מִן־קֳדָמַי קַבִּילוּ־מִנִּי וּבְעוּ־לִי
ט מִן־עֶפְרוֹן בַּר־צֹחַר: וְיִתֶּן־לִי יַת־מְעָרַת כָּפֶלְתָּא דִּי לֵיהּ דִּי בִּסְטַר
חקליה

מפורש

והיה ראוי שְׁמָעֵנִי וכן שמעוני שבסמוך היה ראוי שְׁמָעוּנִי דוגמת דְּרָשׁוּנִי וחיו (עמוס ה' ד') ונשתנו ממשפטם בעבור אות הגרון כמפורש לעיל ט"ז ז'. אדוני, לפי ענין שאמר הי' לו לומר אדונינו בלשון רבים, ויאמר הראב"ע שאחד הי' המדבר בעד כולם ואין מדרך המוסר שיהיו אחרים שותפים עמו בקבלות האדנות, ולדעת החכם המבאר יוד של אדני הוא יוד היחס וטעמו כמו אדון דוגמת אכזר ואכזרי ושניהם שוים, וכן דרך ל"א לומר [הערע אונס הערר!]. נשיא אלהים וגו', כמבואר ברשב"ם. איש ממנו את קברו, המיוחד לו בחייו. לא יכלה, לא ימנע, והי' משפטו יכלא באל"ף והלמ"ד בקמץ דוגמת לא תכלא רחמיך (תילי' מ' י"ב) אלא שבא על דרך בעלי ל"ה, ועיין לעיל ח' ב': (ז) **וישתחו** [אונד ביקטע זיך], לדעת ראב"ע השתחואי' הוא שישוח ראשו וזה משפט הנותן שבח לאחר, וכן יתרו השתחוה לחתנו, ולא כן דעת רש"י לקמן מ"ב ו' ומ"ג כ"ז, ונראה שיש הבדל בין השתחוי' סתם ובין השתחוי' לארץ שזה יתכן שהוא פישוט ידים ורגלים. ודקדוק וישתחו מפורש לעיל י"ח ב'. לעם הארץ לבני חת, טעמו לעם הארץ ארץ בני חת, וכמוהו וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל (במדבר ל' ב') ראשי המטות מטות בני ישראל. ורבים כמוהם, ועניננו שהשתחוה לאותם עם הארץ הנועדים שם מפני שהם היו במקום כל הצבור: (ח) **נפשכם**, רצונכם. ופגעו לי בעפרון, לשון פיוס ולעולם הוא מקושר עם בי"ת, והטעם בקשו בשבילי שימכור אע"פ שאינו נאות לאיש נכבד למכור מאחוזתו כמו שאמר נבות חלילה לי מתתי את נחלת אבותי לך (מ"א כ"א ג'): (ט) **מערת** המכפלה, הבקעה כולה היתה נקראת מכפלה ככתוב להלן שדה עפרון אשר במכפלה, והוא שם ע"מ מַשְׂטֵמָה (הושע ט' ז'), ולכן יתכן להסמיך אליו תיבת מערה, ואילו הי' המכפלה שם תאר אל המערה הי' לו ליכתב המערה המכפלה כי לא יתכן להסמיך המתואר אל תארו כמפורש לעיל א' כ' אגל נפש חי'. אשר

בקצה

תועלות

התועלת הג' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיתרחק משיקבור הטובים אצל הרעים ולזה תמצא שאברה' אבינו השתדל לקנות אחוזת קבר לקבר שם מתו ולא רצה לקבר אשתו בקבר העם ההוא כי הם היו רעי' מאד במנהגיהם כמו שהתפרסם מעניינם מהכנענים כי החתי הי' אחד ממשפחות כנען, ותמצא ג"כ בבנות חת שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה,

בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־
י קָבֶר׃ וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי
אֶת־אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃
יא לֹא־אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ

לך

מנחת שי

גרסין. **בכסף מלא**, בספרי׳ כ״י ובדפוסים ישנים בקדמא אזלא לא בגלגל ורביע. **בתוככם**, מ״ו. כן הוא בהעתק הללי ובספרי׳ כ״י ובדפוס קדמון וכן הוא בהרמ״ה ז״ל וז״ל, בתוך העמים מ״ו כתיב, וכל לישנא דתוך באו׳ דכו׳ מלא, נשיא אלהי׳ אתה בתוכנו מ״ו וכתיב, בתוככם לאחזת קבר מ״ו כתיב וכל או׳ דכוו׳ במ״ב חסרים וי״ו וסי׳ הסירו את אלהי הנכר אשר בתככם, ונאחזו בתככם בארץ כנען, וכל שארא מלאים, אשר שכינותי׳ כתן בתוכה מ״ו כתיב וכל או׳ דכו׳ מלא, והוצאתי את בני ישראל מתוכם מ״ו כתיב, וכל לישנא דתוכם באו׳ דכו מלא: (י) **ועפרון ישב**, ר׳ יצחק אמר ישב כתיב אותו יום מינו אותו ארכים ערטיגוס, פי׳ שר השרים, דלא יהא בר נש רב זבין מן בר נש זעיר, ב״ר פ׳ נ״ח וע״ש ביפה תאר סי׳ ח׳ ובפ׳ מ״ח סי׳ ו׳ ובזהר דף קכ״ז. **ויען**, בתרסא לבד בנו״ן, וכן ארץ שבסמוך:

וישקל

שום שכל

ע״מ זה היא בגעיא כגון ואם את כך (ירמי׳ ל״א י״ו) האלף בגעיא ברוב המדויקים וכגון תטמאו (ויקרא י״א מ״ג) התיו בגעיא בעדות בעל מקנה אברם אשר העתקנו דבריו לקמן ל״ז ז׳ אצל ותשתחוינה ע״ש, וכמוהם יגע־בו (ויקרא ט״ו י״א) אשר תגע־בו (ויקרא כ״ב י׳) יזל־מים (במדבר כ״ד ז׳) שאות השימוש בגעיא ברוב המדויקים, וכן תקח־לה (לקמן ל״א כ״ג) התי״ו בגעיא בכל המדויקי׳ ובעדות מ״ש, וגם רש״ד בעל ת״ם שונא הגעיות העמידו שם בעל כרחו, ועיין לקמן כ״ז כ״ח. ומלת **לי** בטעם רביע ברוב ספרי ספרד כמו שהעיד בעל א״ת, אבל במקרא כ״י של כ״ד בגרשיים וכן במ״ג רפ״ו וקטן ד״ש, גם בכ״י של רמ״ע בגרשיי׳ והיוד של ויתן בגעיא ונכתב בצדו טעות המתג משה, רמ״א מתג ורביע עכ״ל, ונראה שכולם מודים שבטעם רביע יכון המתג כי הוא מן המלכים הגבוהים הנקראים בשם שרים. **בתוככם**, מ״ו וכל או׳ דכוו׳ בר מן ב׳ חסרים ו׳ וסי׳ הסירו את אלהי הנכר אשר בתככם ח״ו, ונאחזו בתככם בארץ כנען ח״ו וכל שארא מלאים, והנה במ״ג וקטן והמדויקים גם בכ״י, הכף הראשון בשוא ופתח וכן הי׳ קורא רב פינחס ראש הישיבה כמ״ש להלן על סוככים בכנפיהם (שמות כ״ה כ׳), וכן מוכח נמי מדברי בן אשר שהעתקנו לעיל ט׳ ט׳ אצל הנני מקים, גם מדברי רד״ק במכלול דף ע״ט ב׳ ממה שאמר ופעמים לא ישתתפו עם השו״א פתח אחר התנועה הגדולה כמו בצר להם ישחרונני (הושע ה׳ ט״ו) אז יקראונני ישחרונני ולא ימצאונני (משלי א׳) וכן אחר התנועה הקטנה זובח תודה יכבדנני (תילים נ׳) עכ״ל, והן הנה בכלל הארבעה פסוקים שהעתיק בן אשר הבאים בשוא לבד ש״מ כי כל זולתם בשוא ופתח, ואפילו ארבעת האלה שהביא בן אשר הם כמשפט בעבור שיש בהם נגינה מוקדמת המבטלת חטף פתח בכל מקום כמבואר לעיל י״א ו׳ אצל האהלה ע״ש. ובזה מבואר טעות רז״ה בספרו יסוד הניקוד שער הדגש אות ו׳ וז׳ גם בדבר התיבה תיבת הדגש אות ו׳ וז׳ באומרו שהקדמונים כולם שגו בהניחם אפשרות מציאות ב׳ אותיות דומות שהראשונה בשו״א אחר נגינת טעם, ואמר שאין כמוהו בכל המקרא אפילו מלה אחת, והנה שכח ארבעת הפסוקים הנזכרים, ודברי קדמונינו מאושרים. **לאחזת־**, במקף

והחי״ת

י חַקְלֵיהּ בְּכַסְפָּא שְׁלִים יִתְּנִינַהּ לִי בֵּינֵיכוֹן לְאַחְסָנַת קְבוּרָא׃ וְעֶפְרוֹן
יָתִיב בְּגוֹ בְּנֵי־חִתָּאָה וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן חִתָּאָה יַת־אַבְרָהָם קֳדָם בְּנֵי־חִתָּאָה
יא לְכֹל־עָלֵי תְּרַע־קַרְתֵּיהּ לְמֵימָר׃ לָא־רִבּוֹנִי קַבֵּיל־מִנִּי חַקְלָא יְהָבִית
לָךְ וּמְעַרְתָּא דִּי־בֵיהּ לָךְ יְהָבִיתַהּ לְעֵינֵי בְּנֵי־עַמִּי יְהָבִיתַהּ לָךְ קְבַר

מיתך

שום שכל

והחי"ת בקיבוץ והזי"ן דגוש, ובמקרא כ"י של כ"ד החי"ת במתג בזה גם בחברו שבסמוך ולא כן חבריהם בפי' וימי: (י) **בתוך**, כל ליתא דתוך באו' מ"ו. קדמא **לכל** באי שער עירו, תבי' **בכל** באי שער עירו, ואפ"ם (ואחד פסוק סימן) לכל כלי המשכן בכל (שמו' כ"ז י"ט), מס"ג: (יא) **שמעני**, במקרא

רשי

בית ועליה על גביו, ד"א שכפולה בזוגות. בכסף מלא, שלם כל שויה וכן דוד אמר לארונה בכסף מלא (ד"ה א' כ"א): (י) ועפרון ישב, כתיב חסר אותו היום מינוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהי' צריך לו עלה לגדול: לכל באי שער עירו, שבולן בטלן ממלאכתן ובאו לגמול חסד לשרה: (יא) לא אדני, לא תקנה אותה בדמים

רשבם

עפרון אשר במכפלה. בכסף מלא, בכל שוויו. בתוככם, לעיניכם ותהיו עדים. לאחזת קבר, שתתרצו כלכם לקבור בה מתי: (יא) השדה נתתי לך, נותן אני אותו עכשיו לך דונכיי"ן בל"ל. והמערה אשר בו, איכך שואל כי אם המערה אשר בקצה השדה ובמכירה אני נותן לך במתנה כל השדה והמערה

מפורש

בקצה שדהו, ולא בשביל זה ישחית נחלתו. בכסף מלא [פיר דען פאָלן ווערט אן זייבר], כלומר מה שאמרתי ויתן לי אין כוונתי במתנה כי"א במכירה בכסף מלא יתננה לי ובל"א [צוקאמען זאָין], וטעם בכסף מלא כהרגומו בכספא שלים כלומר בכדי כל שויו, וכן פירש"י, ורצונו שמלת מלא כאן הוא נשאל מן הדברים שיש להם בית קיבול והמילוי בהם הוא ההשלמה הפך הריקות שהוא החסרון, והשלימות בכסף הוא בערך שיווי הממכר. בתוככם, במעמד כולכם שאיני מבקש שום זמן לפרוע אליו המעות, וכן עשה כאומרו וישקול אברהם לעפרון וגו' לעיני בני חת. לאחוזת קבר, שאע"פ שימכור אולי יערער שלא אקבור אצל גבולו לכן אני שואל שימכרנה לאחוזת קבר: (י) **ועפרון** יושב בתוך בני חת, לפי הפשט כמו בתוך עמי אנכי יושבת (מ"ב ד' י"ג) ובא הכתוב לפרש שעפרון היה יושב בתוך בני חת כשאמר אברהם להם שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר ולכן ויען עפרון וגו': (יא) **לא אדני** שמעני [ניכט אזא איין העדר! הערע איך!], לדעת החכם ספורנו ענינו לא אדוני אין צריך שיפגעו בי ראשי העם הנועדים אבל שמעני אתה מבלי שום אמצעי עכ"ל, ויותר מסתבר שרצה לשלול סברת אברהם בלקיחת המערה לבד מבלי השדה שהרי לא יהי' לו אז דרך לעבור אל המערה ולכן אמר לא אדני כלומר לא כן שאמרת לקחת המערה לבד, שמעני את אשר אנכי אומר, השדה כולו נתתי לך עכשו בדיבור והמערה אשר בו לך נתתיה ממילא כי המערה בכלל השדה, וזה

שאמר

יב לְךָ נְתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ וַיִּשְׁתַּחוּ
יג אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ׃ וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־
הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה
יד קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃ וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־
טו אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת
שקל

שום שכל

במקרא כ"י בטעם רביע לא בז"ק, וכן מסתבר. **נתתיה**, מלא יו"ד וכל אוריתא דכוו' מלא. **לךָ**, הלמ"ד דגוש, עיין לעיל ע"ו י', גם ג' י"ד: (טו) **מאת** שקל, חד מן ג' חסר וי"ו, מסרתי

רש"י

בדמים. נתתי לך, הרי היא כמו שנתתיה לך: (יג) אך אם אתה לו שמעני, אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם אני אי איפשי בכך אך אם אתה לו שמעני הלואי ותשמעני. נתתי, דוני"ש* בלע"ז מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר: (טו) ביני וביניך

רשב"ם

והמערה: (יב) וישתחו אברהם, לעפרון, לפני עם הארץ: (טו) ארץ, שחיכו שוה אלא ארבע מאות:

מפורש

שאמר אברהם אך אם אתה וגו' בלשון מיעוט כמו שאפרש שם, כאן פירש"י נתתי לך, הרי היא כמו שנתתי' לך, ובפסוק שאחר זה נתתי כסף השדה וגו' פי' מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר עכ"ל, והטעם פשוט כי בקרקע לא שייך נתינה ביד כ"א ההודעה בדיבור ולכן בהודאת הנתינה הרי הוא כאילו נתון ולא כן במטלטלין שלא תשלם בהם הנתינה בדיבור ולכן הוצרך לפרשו שם בלשון אחר, והרב המבאר הרכיב שני הפרושים שלא כדין. לעיני בני עמי וגו' קבר מתך, לעיניהם אני אומר שאני נותן לך ע"מ שתוכל לקבור שם מתך כמו ששאלת באמרך לאחוזת קבר: (יב) **וישתחו** אברהם, לעפרון לפני עם הארץ: (יג) **אך** אם אתה לו שמעני [אעבטעטט דוך איך נור הערן!], אתה אומר לשמוע לך וליקח חנם אני אי איפשי בכך, אם אתה לו שמעני, הלואי ותשמעני, לשון רש"י. והוצרך לזה בעבור שפירש לעיל לא אדוני לא תקח אותה בדמים, ואברהם השיב שאין רצונו בזה כלל, וכיוון שכן לא יפול עליו בטוב מלת אך שהוא מורה על המיעוט מן הקודם בצד מה לא היאה ממנו מכל וכל, לזה פירש הרב שהיאה איננה מכל וכל כ"א ממתנה למכר ועל זה נופל לשון אך כלומר אשמע בלקיחה אבל לא בלקיחת חנם. ולפי מה שפרשנו בפסוק הקודם יהי' השמיעה בלקיחת כל השדה כולו אך לא במתנה כ"א במכר. אם אתה לו

*) דוֹנֵשׁ׳ געגעבן.

יג יב מִיתָךְ: וּסְגִיד אַבְרָהָם קֳדָם־עַמָּא דְאַרְעָא: וּמַלִּיל עִם־עֶפְרוֹן קֳדָם־
עַמָּא דְאַרְעָא לְמֵימַר בְּרַם אִם־אַתְּ עָבֵיד־לִי־טֵיבוּ קַבֵּיל־מִינִי אֶתֵּן כַּסְפָּא
יד דְמֵי־חַקְלָא סַב מִינִי וְאֶקְבַּר יַת־מִיתִי תַּמָּן: וַאֲתֵיב עֶפְרוֹן יַת־אַבְרָהָם
טו לְמֵימַר לֵיהּ: רִיבּוֹנִי קַבֵּיל־מִינִי אַרְעָא שְׁוָיָא־אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין־דִּכְסַף

בינא

מפורש

לו, מלת לו מפורש לעיל י"ז י"ח, ואונקלוס תרגם אם את עביד לי טיבו, ונראה שלדעתו מלת לו שם תאר הוא לאיש שוחר טוב וכפיו כן לבו, וכאשר כן מצאנו שמו' דברים ע"מ פֶּה לָעִי השדה (מיכה א'), אף בְּרִי יטריח עב (איוב ל"ז), ולכן גם בעל הטעמים שם טעם מפסיק במלת לו להפרידו מן שמעני ויהי' שמעני כפשוטו לשון פיוס הבא ע"מ הציווי בכל מקום, והרב המבאר לא כן ידמה בתרגום אונקלוס ולכן אמר שתרגומו מתנגד לבעל הטעמים, ונהפך הוא אבל שניהם יתאחדו. נתתי וגו', מפורש בפסוק הקודם עיין עליו, והחכם המתרגם האשכנזי אמר שהוא עבר מורכב וחבר המאמר הזה לשלפניו באופן זה, הלואי שתשמעני אז הי' הכסף כבר נתון לך [אעבסט דוא איך נור הערן ! זא העטטע איך דאס זילבר פיר דאז פעלד געגעבן], ולכן אני מבקש עתה קחהו ממנו [נימם עס פאן איר אן!] ואז אקברה את מתי שמה, ולא יאות הוא בעיני המבאר כי הוא מתנגד לנגינה שמלת שמעני באתנח. ואשר אני אחזה לי הוא מה שביאר הרב חזקוני והוא שמלת נתתי אדלעיל קאי ולשון תימה הוא, וזה שעפרון אמר השדה נתתי לך וחזר אברהם לתפוש מלת נתתי על דרך תימה כלומר אתה אמרת נתתי? לא כי כסף השדה קח ממני שבמתנה לא אקבלנה, והטעם שכתבתי מוכיח כן שיש בו גריש להפרידו מכסף השדה, והפירוש הזה מיושב הוא על הלב למבין בהילוך המליצה: (טו) ארץ ארבע מאות, ארץ

של

תועלות

והנה בזה תועלת להעיר שיש הבדל נפלא גם אחר המות בין הצדיק והרשע לפי שסוף הצדיק הוא אל החיים הנצחיים וסוף הרשע אל האבדון והכליון המוחלט:

התועלת הד' להודיע גודל מעלת אברהם אצל אנשי הארץ הסיא עד שקראו אותו נשיא אלהים וכבדו אותו בזה האופן שהתבאר בזה הספור וזה לאות שכבר נתקיים מה שייעד ה' לאברהם ואגדלה שמך:

התועלת הה' הוא במדות, והוא שראוי לאדם כשיצטרך לו דבר מה ישתדל בהגעתו בסבות אשר יתכן זה בהם יותר, ולזה תמצא שאברהם לא בקש תחלה לקנות כי אם המערה לחשבו שכבר יקשה לעפרון למכור נחלותיו, ולזה לא בקש ממנו כי אם הסכרחי לו לבד וחלה פני עם הארץ שיחלו פני עפרון על זה כדי שישיג מבוקשיו ממנו בקלות וכאשר הבין מעפרון שלא רצה למכרה לבדה השתדל עמו שימכרה לו עם השדה ונתן לו מה שהבין

מדבריו

טז שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר׃ וַיִּשְׁמַע
אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף
אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר
שני יז לַסֹּחֵר׃ וַיָּקָם ׀ שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי
מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה
יח אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב׃ לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־
יט חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ׃ וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת־
שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא

הוא

מנחת שי

(טז) **וישקל** אברהם **לעפרן**, כל עפרון שבענין מ"ו חוץ מזה והוא תכין דפסוק וכן אמרו בילמדנו ריש פ' בהר סיני ופ' ראה בפסקא דעשר תעשר ובב"ר פ' כח ובש"ר פ' ל"א כבהל להון זה עפרון איש רע עין שהכנים עין רעה במומנו של אברהם ולא ידע כי חסר יבואנו שחיסרו הכתוב וי"ו, ר"ע עי"ן בגימטריא עפרן עיין יפה תאר ב"ר שם סי' ע' ומ"ש בירמי' ל"ה בס"ד: (יט) **המכפלה על** פני ממרא לית

החסר

שום שכל

מסרתי לעיל ה' ד': (טז) **וישקל**, א"ו ודכו' בלישנא כסף ישקל (שמות כ"ב י"ו) ומסר עליה כל אורי' בלישנא חסרים. **לעפרן**, חד מן ד' ח"ו כמסר לעיל פסוק ח'. **עבר**, ח"ו. וכל עבר העבר באו' דכו' חסר. **לסחר**, ח"ו. וכמסר עליו לית וכ"כ, ור"ל שהלמ"ד בפתח לא בשר"א: (יז) **גבלו**, ח"ו וה"ל רמ"ה, גבלו בגבלו, ג' חסרים וי"ו דאמצע תיבותא וסי' בכל גבלו סביב דויקם שדה עפרון. עבר בגבלו דוימאן אדום. ולא נתן סיחון את ישראל עבר בגבלו. ושארי גבולו דאורי' מ"ו כתיב. **סביב**, כל אור' מ"י: (יח) **למקנה**, כל בראשית מקנה בסגול (או בצרי כשהוא סמוך) במ"א לאברהם למקנה בקמץ וכל ירמי' מקנה בקמץ במ"א ולא שמעו קול מקנה (ע' ט') בסגול וכל קריא דכותי', מס"ג. ועיקר המסרה הזאת בסוף המערכת בשטה מן כ"א דכל חד לית בספר כוותיה וכל קריאה דכוותיה בר מן חד, וסימן ויולדו וכו', וכבר באַרתי אותה לעיל י' א'. ועיין מפורש:

השקל

רש"י

וביניך, בין שני אוהבים כמותנו מה היא חשובה לכלום אלא הנח את המכר ואת מתך קבור: (טז) וישקל אברהם לעפרן, חסר ו' לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר שמתקבלי' בשקל בכל מקו' ויש מקו' ששקליהן

גדולים

רשב"ם

מאות שקל כסף ביני וביניך מה היא והיה לך לקחתה ממני בחנם ואת מתך קבור בחנם אם תרצה: (טז) וישמע אברה', לחכימא ברמיזא. עובר לסוחר כסף צרוף ומתקבל בכל מיני סחורה. וכן ביהוידע עליכו כסף עובר (מ"ב י"ב ה') טוב בכל מקום. וכן

אצבעותי

טז בֵּינָא וּבֵינָךְ מַה־הִיא וְיַת־מִיתָךְ קְבַר׃ וְקַבֵּיל אַבְרָהָם מִן־עֶפְרוֹן וּתְקַל
אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן יַת־כַּסְפָּא דְּמַלֵּיל קֳדָם בְּנֵי־חִתָּאָה אַרְבַּע מְאָה סִלְעִין
יז דִּכְסַף מִתְקַבֵּל־סְחוֹרָא בְּכָל־מְדִינְתָּא׃ וְקָם ׀ חֲקַל עֶפְרוֹן דִּי בִּכְפֵלְתָּא כ"י דמתקבל סחורתא
דִּי קֳדָם מַמְרֵא חַקְלָא וּמְעַרְתָּא דִּי־בֵיהּ וְכָל־אִילָנֵי דִּי בְּחַקְלָא דִּי בְּכָל־
יח תְּחוּמֵיהּ סְחוֹר־סְחוֹר׃ לְאַבְרָהָם לִזְבִינוֹהִי לְעֵינֵי בְּנֵי־חִתָּאָה בְּכֹל עָלֵי
יט תְּרַע־קַרְתֵּיהּ׃ וּבָתַר־כֵּן קְבַר אַבְרָהָם יַת־שָׂרָה אִתְּתֵיהּ בִּמְעָרַת חֲקַל
כפלתא

רשי

גדולים שהן קנטרין לנטינאר"ש * בלע"ז: (יז) ויקם שדה עפרון, תקומה היתה לו שילא מיד הדיוט ליד מלך. ופשוטו של מקרא ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ לאברהם למקנה וגו': (יח) בכל באי שער עירו, בקרב כלם ובמעמד כלם הקנהו לו:
ברך

רשבם

אלבעותי מור עובר (שיר ה') טוב בכל מקום: (יח) לאברהם למקנה קם לאחר נתינת הכסף כדכתיב ונתן הכסף וקם לו (ויקרא כ"ז י"ט) אבל לאחוזת קבר מאת בני חת לא קם והוחזק לאברהם עד שקבר שרה אשתו אז ויקם לאחוזת קבר מאת בני חת:
בא

מפורש

של ארבע מאות וגו' והוא סמוך אל דמי שוויו: (טז) וישמע אברהם אל עפרון [אברהם ערקטע דיא ווארטע דעס עפרון], הסכים לדעתו בערך השדה. וישקול אברהם לעפרון [אברהם וואג דעם עפרון דאז געלד צו], ידמה כי לא היה עדיין מטבע אבל כל מקח וממכר שלהם ע"י חתיכות כסף נערכים במשקל הנקרא שקל והנה שקל אברהם לעפרון חתיכות כסף אשר הי' משקלם ארבע מאות שקל, ובריש פ' כי תשא אפרש בעז"ה משקל השקל לפי המשקל הנהוג אצלנו. עובר לסוחר, נתן לו כסף צרוף ונקי שמתקבל לכל סוחר, וכן פי' רש"י ורשב"ם, ונקרא התגר סוחר לפי שהוא עובר ושב בארצות תמיד ותרגום של סביב סחור: (יז) ויקם שדה עפרון וגו', ע"י הכסף קם השדה להיותו לאברהם למקנה כמבואר ברשב"ם, וממה שלמדו רז"ל מסכא המוכר את שדהו צריך לכתוב לו את השדה ואת סימניו נראה לפרש ויקם נתקיים לו ע"י ספר המקנה וכן הי' כתוב בו, שדה עפרון אשר במכפלה וגו' לאברהם למקנה לעיני בני חת, וכ"כ בספר הישר. ויקם, לשון קיום כמו כל יקום שבפ' נדרים. אשר לפני ממרא, השדה הי' לאורך כל פני העיר: (יח) למקנה [צום אנקויף], בקנין, והוא שם נופל ביחוד על קנין הקרקעות: (יט) אל מערת
וגו'

תועלות

מדבריו שהוא רוצה מהשדה והמערה והוא ארבע מאות שקל כסף, וקנה זה הקניין בפני כל העם כדי שיהיה קיים יותר:
התועלת הו'

*) צִנְטִינָארש, צענטנערס.

כ הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה
אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר מֵאֵת בְּנֵי־
כד א חֵת׃ ס וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ
ב אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל׃ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ
ג הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי׃ וְאַשְׁבִּיעֲךָ

ביהוה

מנחת שי

יחסר **אשר** ומטעין ביה, ולפין מסרה, בקבורת שרה על פני ממרא, בקבורת אברהם אשר על פני ממרא: (כ) **לאחזת**, הז״ין בדגש: (ג) **המשל**, המ״ם בדגש: (ג) **אשר** אנכי יושב **בקרבו**, קדמאה

שום שכל

(ג) **המשל**, ח״ו וכל משל באו׳ דכו׳. **שים**, מ״י וכל לישנא באו׳ דכו׳ מלא: (ג) **ואשביעך**, מ״ו

רש״י

(א) ברך את אברהם בכל, בכל עולה בגימ׳ בן ומאחר שהיה לו בן היה צריך להשיאו אשה: (ב) זקן ביתו, לפי שהוא דבוק כקוד זקן. תחת ירכי, לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה כגון ספר תור׳ או תפילין, והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה:

רשב״ם

(א) בא בימים, והרי הגיע עת להשיא את בנו בחייו, וה׳ ברך את אברהם להודיע האמור לפניו שלא שלח עבדיו לקחת אשתו ממשפחתו מחמת חוסר נשים בארץ כנען שלא יהו רוצים להזדווג לו שהרי נתברך בכל וכל העולם מתאווים להזדווג לו אבל הוא לא רצה כי אם ממשפחתו. וזהו שאמר העבד וה׳ ברך את אדני מאד ויג״ל ולכך הוצרך לפרש תחלה ברך את אברהם בכל, כמו ואם אבי כנען: (ב) שים נא ידך תחת ירכי, וכן ביוסף כשנשבע ליעקב כריתות ברית ושבועה של בן ועבד לאדוניו כך היתה שדומה ענין השעבוד וכן כתב בן יכבד אב ועבד אדוניו. אבל תקיעת כף אל כף או כריתות ברית דבר לשנים ולעבור בין בתריו מצויה בשאר בני אדם:

כי

מפורש

וגו׳, כמו במערת, דוגמת ואל הארון תתן (שמות כ״ה כ״א) שהוא כמו בארון. על פני ממרא היא חברון, כאן קראה ממרא היא חברון ולמעלה קרית ארבע היא חברון, וביעקב הוא אומר ויבוא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון (לקמן ל״ה כ״ז), ולמעלה באברהם וישב באלוני ממרא אשר בחברון (לעיל יג יח), לומר לך ממרא בנה לו קריה על פני חברון חוצה לה וחברון לפנים לבני חת, וקראה ממרא בשמו, ואלוני ממרא לפניה ומכפלה לבני חת לרוח אחרת ולאחר מיתת ממרא גברה בפנים יד הענק ששמו ארבע והחזיק בכולן ונקרא ארבע על שמו, וכאשר גברה יד ישראל והשמידו את שתי קראוה חברון, חזקוני: (כ) ויקם השדה וגו׳, הוא כלל הבא אחר הפרט כמנהג הכתוב בהרבה מקומות כמפורש לעיל כ״א כ״ו. מאת בני חת, לקח הקיום מהם שלא יאמרו אין עפרון רשאי להרבות אגלנו

קיום

כְּפֵלְתָּא עַל־אַפֵּי מַמְרֵא הִיא חֶבְרוֹן בְּאַרְעָא דִכְנָעַן: וְקָם חַקְלָא וּמְעַרְתָּא כ
דִּי־בֵיהּ לְאַבְרָהָם לְאַחֲסָנַת קְבוּרָא מִן בְּנֵי־חִיתָּאֵה: וְאַבְרָהָם סִיב עָאל א כד
בְּיוֹמִין וַיְיָ בָּרִיךְ יַת־אַבְרָהָם בְּכוֹלָּא: וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעַבְדֵּיהּ סָבָא ב
דְּבֵיתֵיהּ דְּשַׁלִּיט בְּכָל־דִּי־לֵיהּ שַׁוִּי־כְעַן יְדָךְ תְּחוֹת יַרְכִּי: וַאֲקַיֵּים עֲלָךְ ג

במימרא

מפורש

מקום טומאה: (א) **ואברהם** זקן וגו', ולא יוכל עוד לצאת ולבוא לפיכך שלח עבדו להשיא לבנו: (ב) זקן ביתו [דעם עלטעסטן זיינס הויזעס], פי' רש"י לפי שהוא דבוק נקוד זקן עכ"ל, ולכאורה דבריו אך למותר כי מי לא ידע בכל אלה, ואילו בא להורות לנו דרכי הסמיכות הי' לו לעשות כן באחת מן התיבות הדבוקות הקודמות כי רב הן, והאמת כי יש צורך רב בדקדוקו זה למען לא נלכד ברשת הטעות הטמון לנו בתיבה הזאת, וזה שמצאנו מן השרש הזה שני שמות האחד זָקָן [באַרד] כמו בראש או בזקן (ויקרא י"ג כ"ט) והשני זָקֵן [אַלט] ואברהם זקן בא בימים, וּזְקַן ע"מ דָּבָר שבדבקותו דְּבַר ה', וכן מצאנו בִּזְקַן עמשא (ש"ב כ' ט') אבל זָקֵן ע"מ כָּתֵף יָרֵךְ שנאמר בדבקותם כֶּתֶף הבית (מ"א ו' ח') יֶרֶךְ המזבח (ויקרא א' י"א) ירך יעקב, ירך אברהם ודומיהם לעולם בשני סגולין וככה זָקֵן בדבקותו ראוי להיות זֶקֶן והשתא וודאי יש מקום לטעות ולחשוב כי זקן ביתו איננו מן זָקֵן כ"א מן זָקָן לזה הוצרך הרב לומר שבכל זאת מלשון זקנה הוא ונשתנה בעבור הדבקות, וטעם השתנותו כבר כתב הר"מ הנקדן בכלל שתי הברות של אי אי וכו', וטעם דבקותו כדבקות יליד בית (לעיל י"ז י"ב) שענינו הנולד בבית וכן זקן ביתו הזקן שבביתו והוא ממין הסמיכות החמשי לבעל ערוגת הבשם פרק י', וכבר פירשתיו לעיל י"ו י"ב אצל פרא אדם ע"ש. שים נא ידך תחת ירכי, כך היה המשפט באותן הימים במי שהי' כפוף לאדם אחר לתת ידו תחת ירכו להי' המשעבד כלומר הרי ידי תחת רשותך לעשות כרצונך ומשפט זה עודנו היום בארץ הודו, כ"כ אב"ע. ותימה על הרב אברבנאל שרצה להכחיש הראב"ע מארץ הודו והרי לא ראינו אינו ראי', גם הרשב"ם פי' ככה כי כריתות ברית ושבועה של בן לאביו ועבד לאדוניו כך היתה שדומה ענין השיעבוד, אבל תקיעת כף אל כף או כריתות דבר לשנים ולעבור בין בתריו מצוי' באשר בני אדם: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ, עי' פירש"י. ולדעת רמב"ן טעם אלהי הארץ, הארץ הזאת א"י, וכן אמר, הקב"ה יקרא אלהי ארץ ישראל בדכתיב לא ידעו את משפט אלהי הארץ (מ"ב י"ז כ"ו), וידברו אל אלהי ירושלים כעל אלהי עמי הארץ (ד"ה ב' ל"ב י"ט), אבל בפסוק אשר לקחני מבית אבי לא נאמר בו אלהי הארץ כי הי' בחרן או באור כשדים, וכן אמרו הדר בחוצה לארץ דומה למי שאין לו אלוה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים (ש"א כ"ו י"ט). הכנעני, בכלל לעשתי עשר גוים, והקפיד אברהם שלא להתערב זרע קדש עם זרע מקולל. ומהר"י אברבנאל העתיק כאן ענין ישר ונכון ממה שכתב הר"ן בדרושותיו וז"ל, "המצות והעבירות אשר בתורה

ביהוה אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא־תקח אשה
ד לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו׃ כי אל־
ארצי ואל־מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק׃
ה ויאמר אליו העבד אולי לא־תאבה האשה ללכת אחרי
אל־הארץ הזאת ההשב אשיב את־בנך אל־הארץ
ו אשר־יצאת משם׃ ויאמר אליו אברהם השמר לך
ז פן־תשיב את־בני שמה׃ יהוה ׀ אלהי השמים אשר

לקחני

מנחת שי

קדמאה בקרבו תניינא בארצו, וחד פסוק סימן כי אני ה׳ בקרב הארץ: (ד) **כי אל ארצי,** חד מן ה׳ פסוקים דלית בהון אם ומטעים בהון: (ה) **הזאת,** הזי״ן דגושה: (ז) **נשבע־לי**

שום שכל

מ״י. **הכנעני,** גם הה״א בגעיא בכל המדויקים כחבריו, עי׳ לעיל י׳ י״ח. **יושב,** חד מן י״ז מלאים בתורה וסי׳ לקמן כ׳ י״ח. **בקרבו,** קדמאה אנכי יושב בקרבו, תניינא אנכי יושב בארצו (לקמן פסוק ל״ז) ואחד פסוק סי׳ כי אני ה׳ בקרב הארץ (שמות ח׳ י״ח), מס״ג: (ד) **כי אל ארצי,** כן כתיב והוא חד מן ה׳ פסוקים דלית בהון מלת אם ומטעין בהון וסי׳ במס״ג. **מולדתי,** מ״ו וכל לי׳ באו׳ דכו׳ מלא. **ולקחת אשה לבני,** כן מוטעם בכל ספרי הדפוס אבל בכ״י ולקחת אשה במרכא תביר, לבני בטעם טפחא: (ה) **ההשב,** חסר וכל השב באו׳ דכו׳. **אשיב,** מ״י. **יצאת,** מלא אלף כתיב וכל יצאת דכוו׳: (ו) **השמר,** כולהון מלעיל במ״א השמר והשקט (ישעי׳ ז׳ ד׳), מס״ג. **תשיב,** מ״י ודכוותי׳ תשיב לו את העבוט. **שמה,** י״א כתיבין כן בס״פ וסי׳ נמסר במערכת ערך שם אלא שנרשם בהדיהו או עד והוא טעות הדפוס וצ״ל אועד דוהכתתם באהל מועד (במדבר י״ז י״ט), גם הרמ״ה ז״ל מסר שמה ז׳ בספר בראשית ובמדבר בס״פ וכל ספר שמות ותורת כהנים ודברים דכוו׳ ס״פ שמה בר מן ו׳ (כ״ל במ״ז) וסי׳ וכו׳ במערכת: (ז) **יהוה,** בכל

ספריכו

רשי

(ז) ה׳ אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי, ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך וגו׳. אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא

אלהי

רשבם

(ד) כי אל ארצי, ולא לאותם שאינם קרובי אלא למולדתי שבארצי תלך. ההשב אשיב את בנך, אל ארץ אבותיך. ואע״פ שזרעו של אברהם לא היו שם קורא אותו הטבה הואיל והיו׳ אברהם שם: (ז) ה׳ אלהי השמים,

שהביאני

מפורש

הם על ב׳ פנים, מהם שיעשו רושם בגוף ובנפש כמדות וכמעשים, ומהם אשר יעשו רושם בנפש

לבד

בְּמֵימְרָא־דַיְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָא וֵאלָהָא דְאַרְעָא דְלָא תִסַב אִתְּתָא לִבְרִי
מִבְּנַת כְּנַעֲנָאֵי דִי אֲנָא יָתֵיב בֵּינֵיהוֹן׃ אֱלָהֵין לְאַרְעִי וּלְיַלָּדוּתִי תֵּיזִיל ד
וְתִיסַב אִתְּתָא לִבְרִי לְיִצְחָק׃ וַאֲמַר לֵיהּ עַבְדָא מָאִים לָא־תֵיבֵי אִתְּתָא ה
לְמֵיתֵי בַּתְרַי לְאַרְעָא הָדָא הַאֲתָבָא אָתֵיב יַת־בְּרָךְ לְאַרְעָא דִי־נְפַקְתָּא
מִתַּמָּן׃ וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם אִסְתַּמַר לָךְ דִילְמָא־תָתֵיב יַת־בְּרִי ו
לְתַמָּן׃ יְיָ אֱלָהָא דִשְׁמַיָא דִי דְבַרְנִי מִבֵּית אַבָּא וּמֵאַרַע יַלְדוּתִי וְדִי ז
מליל

מפורש

לבד כאמונות, והנה אותם אשר יעשו רושם בגוף ובנפש הם אשר יעברו רשומם אל הבנים אשר ישתלשלו מהם, כשנאה והנקמה והאכזריות והזימה והכילות ודומיהן, שהם יעשו רושם בנפש מהכח שהן עברות, ובגוף לפי שהמדות יפעלו בליחות כמו שהליחות יעשו תכונה במדות, כי כמו שכאשר יהי' דם הלב רותח יהי' האדם כעסן, כן מי שיכעס יעשה דם לבו רותח, הנה אם כן אותן המדות יקיימו המזגים הגופיים, ולזה ימשך ענינם לבנים, וזה רוע אנשי כנען. אמנם הדברים שיעשו רושם בנפש בלבד והם האמונות, עם היותן כוזבות ורעות, לא יתפשטו בבנים, לכן לבן ובתואל עם היותם עובדי ע"ז לא הי' מחויב שיעבור רשומם לבניהם, ולכן בחר בהם אברהם והרחיק בנות הכנעני:" (ד) אל ארצי ואל מולדתי [אין איין פאטרלאנד אונד צו איינר פערוואנדטשאפט], רצונו ואל מולדתי שבארצי כלומר משפחתי. ועי' מ"ש לעיל י"א כ"ח וריש פ' לך לך בשם הרמב"ן: (ה) אולי, מפורש לעיל י"ח כ"ד. לא תאבה [זיא ווירד ניכט וואללן], שרשו אבה והוא לשון רצון וחפץ בדבר [איינוויליגן] והוא קרוב ללשון אהב ואפשר שהוא על דרך כבש וכשב שמלה ושלמה שעיקר ענינם שוה, ובעבור שראשיתו אל"ף לכן התי"ו בחולם על דרך בעלי פ"א, כמו תאמר ואחריתו ה"א לכן הבי"ת בסגול ע"ד בעלי ל"ה כמו תִקְנֶה. ההשב אשיב [זאלל איך נון וואהל צוריק פיהרן], כבר כתבנו לעיל י"ח י"ג כי ה"א השאלה והתימה המשמש לפני אות הגרון יפתח, ואולם בא ה"א ההשב בסגול בעבור שאחריו ה"א הפעיל קמוץ ולעולם לא יבוא פתח לפני אות הגרון הקמוצה כי יכבד על הלשון ויפתנה הפתח הגדול לפתח קטן שהוא הסגול, וכן משפט הלשון. ונופל לומר גם על הבן בלשון השבה בעבור שילא האב משם כמו ודור רביעי ישובו הנה (לעיל ט"ו י"ו) והנה הדור היוצא ממצרים לא יצא מארץ כנען בדרך שיתכן לומר בו שישובו שמה אבל אמר כן בעבור אברהם שהי' גר בארץ כנען. גם יתכן שנופל שיבה גם ביצחק בעבור אליעזר המוליך אותו לשם ולגבי דידי' הוא שיבה וכן מצינו גבי רות ותשב נעמי ורות המואביה וגו' (רות א' כ"ב): (ו) השמר לך [היטע דיך], כל השמר שבכל המקרא טעמו מלעיל וכולם לשון שמירה בר מן חד שהוא לשון שמרים וטעמו מלרע והוא השמר והשקט (ישעי' ז' ד'). פן תשיב, שלא תשיב: (ז) דבר לי, זה לשון רש"י ז"ל דבר לי, לצרכי כמו אשר דבר עלי וכו'. ורצונו שהשימוש הלמ"ד שאצל לשון דבור הוא בא להוראת התכלית, פעמים יפורש לצורך כמו כאן וכמו מתי אעשה גם אנכי לביתי (לקמן ל' ל') וכמו לבתים לבדים (שמות כ"ה כ"ז) ופעמים

לְקָחַ֜נִי מִבֵּ֣ית אָבִ֗י וּמֵאֶ֘רֶץ מֽוֹלַדְתִּי֒ וַֽאֲשֶׁ֧ר דִּבֶּר־לִ֣י וַֽאֲשֶׁ֤ר
נִֽשְׁבַּֽע־לִי֙ לֵאמֹ֔ר לְזַ֨רְעֲךָ֔ אֶתֵּ֖ן אֶת־הָאָ֣רֶץ הַזֹּ֑את ה֗וּא
ח יִשְׁלַ֤ח מַלְאָכוֹ֙ לְפָנֶ֔יךָ וְלָקַחְתָּ֥ אִשָּׁ֛ה לִבְנִ֖י מִשָּֽׁם׃ וְאִם־

לא

מנחת שי

לי, כ״כ בספרי׳ כ״י ודפו׳ ישן: (ח) **משבעתי** זאת ספריטו במוכח לגרמיה אבל בכ״י בטעם גרשיים. **נשבע־לי**, במ״ג של רפ״ו יש בגיא״ת כדמות געיא והוא שיבוש ואיננו לא בד״ש ולא ביתר המדויקים גם לא בכ״י: (ח) **ואם**, כמסר עליו ג׳ ר״פ בענין, מלת בענין ל״ל בספרא וכן מסר דמ״ה כל ספר בראשית ריש פסוק אם במ״ג ואם וסי׳ וכו׳

שום שכל

רשי

אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ. מבית אבי, מחרן. ומארץ מולדתי, מאור כשדים. ואשר דבר לי, לצרכי. כמו אשר דבר עלי. וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על. ותרגום שלהם עלי עלוהי עליהון שאין נופל אצל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו עליהם ותרגום שלהם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם. ואשר נשבע לי, בין הבתרים: (ח) ונקית משבועתי וגו׳

רשבם

שהביאני כאן ונתן לזרעי זאת הארץ ידעתי שאינו רוצה שירחק זרעי מכאן שא״כ מה לו להקב״ה להביאני כאן לפיכך יודע אני שישלח מלאכו להצליח דרכיך לקיים לי הבטחתו: (ט) על הדבר הזה, על התנאי שפי׳ לו אברהם

מפורש

יפורש בשביל כמו כל למ״ד שאצל ריב ודומיו. ומה שאמר עוד שהוא כמו אשר דבר עלי וכו׳ שאין נופל אצל דבור לשון לי לו וכו׳, רצונו לומר שיש הפרש גדול בין לשון דבור המקושר עם מלת אל ובין המקושר עם למ״ד השימוש כי במלת אל שאצל דבור יסומן לעולם שהיה אשר אליו בעצמו בא הדיבור, משא״כ שימוש הלמ״ד שאצל דבור שאינו מן ההכרח שסי׳ הדבור אל האיש ההוא בעצמו אבל יתכן שהיה עם זולתו אבל לצרכו, והעד הנאמן היה לדבר לָךְ אֶל המלך (מ״ב ד׳ י״ג) הנה המלך מקושר אל הדבור במלת אֶל לפי שאליו הדבור אבל האשה מקושרת אל הדבור בשימוש הלמ״ד לפי שאין הדבור אליה כ״א עליה לצרכה, ולכן פי׳ הרב מלת לי במלת לצרכי כי במלת לצרכי יכנסו שתי ההוראות, הוראת אל והוראת על כי יתכן שדבר עם זולתו ולצרכו, גם יתכן שדבר עמו בעצמו ולצרכו, ושתי ההוראות האלה נכנסות ג״כ במלת לי לו לך להם לנו כי יש בהן חלק ממלת אל ומלת על, וזה שדייק הרב באומרו כמו אשר דבר עלי, לא שיהי׳ שוה ממש אל מלת עלי עד שהי׳ הכתוב יוכל להשתמש בו תחת מלת לי, אבל שיש בו חלק שימוש מלת על, ולכן שימוש הלמ״ד שאצל דבור יפורש בלשון על כשילמד עמו גם מלת אל כמו במשל שזכרנו היה לדבר לך אל המלך, ובהפך יפורש בלשון אל כשילמד עמו גם

מלת

מַלֵּיל לִי וְדִי קַיֵּים לִי לְמֵימַר לִבְנָךְ אֶתֵּן יָת־אַרְעָא הָדָא הוּא יִשְׁלַח
מַלְאֲכֵיהּ קֳדָמָךְ וְתִיסַב אִתְּתָא לִבְרִי מִתַּמָּן׃ וְאִם לָא תֵיבֵי אִתְּתָא לְמֵיתֵי ח
בתרך

מפורש

מלת על כמו לדבר לו על אדוניהו (מ"א ב' י"ט) טעם לו בכאן כטעם אל, והעד שבפסוק הקודם לו אמרה תחתיו אנכי אדבר עליך אל המלך, ומה שטען הרמב"ן ז"ל על הרב גם מה שהשיב עליו המתרגם האשכנזי, גם ההבדל העצמי שבין אמירה ודבור אפרש בעז"ה לקמן כ"ח ט"ו. הוא ישלח מלאכו, י"מ לשון נבואה וראייתם דכתיב לקיין כאשר דבר ה', והראב"ע פי' לשון תפלה, שאילו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה, ואיננו טענה כי נוכל לפרש (ח) ואם לא תאבה, לשון גיזום כלשון בני אדם הרוצה לקיים דבר לחברו אומר ידעתי וודאי כי כן, ואם לא יהי' כן הרי בידך לעשות כל מה שתרצה, שבא ואם לא לקיום לא לספק. ונקית, מבנין הכבד הדגוש מן בעלי הה"א באחרונה אשר זה דרכם בפעל עבר, לנסתר נִקָּהִי ולנסתרת נִקְּתָה בחילוף הה"א בתי"ו, ולנסתרים גם לנסתרות נִקּוּ בחסרון למד הפעל, ולנוכח הזכר נִקֵּיתָ ולנקבה נִקֵּית התי"ו בשו"א, ולנוכחים נִקֵּיתֶם ולנוכחות נִקֵּיתֶן בנו"ן מקום מ"ם, ברוב, ולמדבר בעד עצמו אין הבדל בין זכר לנקבה, ולשניהם נִקֵּיתִי וכן אין הפרש בין ז"ונ למדברים בעד עצמם נִקֵּינוּ ועל כולם תוכל להוסיף וי"ו שואי"ת בראש כשתרצה להפך הענין מן העבר אל העתיד כמפורש לעיל א' י"ד אגל והיו, ולכן ונקית טעמו אז תנקה, ודע כי למדבר בעד עצמו מלאכו העי"ן בחיר"ק גם בצרי לפעמים וְנִקֵּיתִי דמם לא נִקֵּיתִי (יואל ד' כ"א) וכמוהו צויתי, גליתי, כסתי, קויתי, רויתי, ואחרים לפעמים בחירק ולפעמים בצרי, והמדקדקים לא הבדילו ביניהם, ומדיקות המקרא למדנו שהם נבדלים במקומות מושבותם כי כשהם סמוכים סמיכות ענין הם בחרקים אבל כשיש בהם העמדה מה הם צרוים דוק ותמצא, והטעם כי הצרי יכון יותר למקום הפסק, ולכן שם הפעל שאיננו סמוך בצר"י לעולם כמו ענה תענה (שמות כ"ב

תועלות

התועלת הו' הוא במדות, והוא שראוי לאדם כשיתן הכסף למי שיבוש לאמר לו שהכסף ההוא בלתי נבחר או שאין לו בו כל המספר שהסכים לתת לו, שידקדק במספר ושיהיה הכסף ההוא שיתן לו שלם במשקלו ונקי ונבחר, ולזה תמצא שאברהם כשראה שיבוש עפרון לאמר לו שאין כל הכסף שהסכיר לתת לו במה שנתן לו או שאינו במשקל ראוי או שאינו נקי התעורר מעצמו ונתן לו במשקל שלם ובמספר המוסכם והיה כסף נקי ונבחר עד שהיה מתקבל לסוחר שהולך אנה ואנה:

התועלת הז' הוא במדות, שאין ראוי לאדם לעשות בקרקעותיו דבר יגיע בו הזק או צער לשכניו אם לא בהסכמתם, ולזה תמצא שבקש אברהם מאת בני חת שיסכימו שיהיה לו השדה והמערה שבו אשר קנה לאחוזת קבר, וכבר הוציאו רז"ל מזה השרש דינים רבים במקומות מבתרא:

לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת
ט רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃ וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת
שלישי י יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ וַיִּקַּח
הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו
יא בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־עִיר נָחוֹר׃ וַיְבָרֶךְ

הגמלים

מנחת שי

זאת, כל לשון שבועה באורית' חסר ו' שְׁבֻעָה והטעם לפי שכל לשון שבועה הוא מלשון שבעה, וסוד הענין הוא מה שאמר אברהם לאבימלך כי את שבע כבשות תקח מידי וגומ' על כן קרא למקום ההוא באר שבע, כי שם נשבעו שניהם, שערי אורה בספירה שנית על שבועה: (י) ויקם וילך, רביע ביו"ד של ויקם: חסר

שום שכל

וכו' וכן נמסר במערכת ערך אם ע"ש. ונקית, מלא יו"ד קדם לתי"ו כתיב. משבעתי, חסר וי"ו. תשב, השי"ן בקמץ קטן ומלרע, ויש לו ג' חברים במקרא דכתיבין כן כמו שנמסר עליו במס"ג: (ט) אדניו, ח"ו ומ"י, וכל אדניו דכוו' כתיב. על־הדבר, כ"כ בכל הספרי' אבל בכ"י מלת על בטעם טפח', הדבר בטעם מרכא: (י) טוב, כ"ל מ"ו. ובמס"ג חסר עליו טוב בטוב מטוב י"ט בלי' וסי' במערכ' ערך טב, והרכון י"ט איכנך בלי' דטוב דכתיבין במלאפו': (יח) השאבת חסר

רשי

וגו', וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא. רק את בני וגו, רק מעוט הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני סופו לחזור: (י) מגמלי אדניו, ניכרין היו משאר גמלים שהיו יוצאין זמומין מפני הגזל שלא ירעו בשדות אחרים. וכל טוב אדניו בידו, שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם. ארם נהרים, בין שתי נהרות יושבת: (יח) ויברך הגמלים

רשבם

אברהם: (י) וכל טוב אדניו, האכסני' החשובי' של בית אברהם הוא שנא' לפניו והאכסני' אשר עמו: (יח) ויברך הגמלים

מפורש

כ"ב כ"ב), ונקה לא ינקה (שמות ל"ד ז'), וכן העתיד עם איתן בראש העי"ן בצר"י בהפסק לעולם דוגמת כל לא תגלה שבפרשת עריות (ויקרא י"ח) אשר הוא בהפסק כמפורש לעיל ה' י', וכן הדין ביתר הגזרות והבנינים כמו, לא תָּשֵׁב שמה, השין בצר"י בעבור שיש כאן העמדה, אבל פן תָּשִׁיב את בני שמה דלעיל פסוק ו' שהוא סמוך סמיכת הדבור אל הפעול שאחריו היא בחירק כמשפט העתיד מבנין הפעיל מבעלי עלומי העי"ן, וכן שם הפעל הסמוך לעולם הוא בחירק די הָשִׁיב לו (ויקרא כ"ה כ"ח), אבל הָשֵׁב תשיבנו (שמות כ"ג ד'), הֶהָשֵׁב אשיב דלעיל פסוק ה' בצר"י כי הם מוכרחים, וזה כלל גדול זכרהו ושמרהו כי תצטרך אליו במקומות רבים, ועיין עוד מה שפירשנו בריש

פי'

בִּתְרָךְ וּתְהֵי־זַכָּאָה מִמּוֹמָתִי דָא לְחוֹד יַת־בְּרִי לָא תָתֵב לְתַמָּן: וְשַׁוִּי ט
עַבְדָּא יַת־יְדֵיהּ תְּחוֹת יַרְכָּא דְּאַבְרָהָם רִבּוֹנֵיהּ וְקַיֵּים לֵיהּ עַל־פִּתְגָמָא
הָדֵין: וּדְבַר עַבְדָּא עַשְׂרָא גַּמְלִין מִגַּמְלֵי רִיבּוֹנֵיהּ וַאֲזַל וְכָל־שְׁפַר רִיבּוֹנֵיהּ י
בִּידֵיהּ וְקָם וַאֲזַל לַאֲרָם דִּי עַל־פְּרָת לְקַרְתָּא דְנָחוֹר: וְאַשְׁרֵי גַּמְלַיָּא יא
מברא

מפורש

פ׳ בא אצל שיתי אותותי, גם לעיל ב׳ י״ז: (ט) על הדבר הזה, על כלל השבועה: (י) וכל טוב אדוניו בידו [אונד האטטע איט זיך פאן אללן גיטערן זיינס העררן], ר״ל שהי׳ מטוב אדוניו הרבה בידו אשר היו נושאים אותו העשרה הגמלים, כי בכה אלה הדברים יאמר הכולל תמורת החלקי. וכמוהו וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים (מ״ב י״ט ל״ה) הרצון בו רובם שאילו היו כולם מתים לא היו שם משכימים בבקר, ובכמו זה ימצאו רבים בכתוב, וגם הרמב״ן פירש כן באומרו, הנכון בעיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בחזאל, וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל (מ״ב ח׳ ט׳) אף כאן אמר כי לקח כל טוב אדוניו משא עשרה גמלים, והענין כי כל הטוב והמעולה במינים ההם פירות ומגדנות מכל הנמצא בדמשק או בבית אדוניו לקחו משא הגמלים והוליכו מנחה בידם, וכן עשרה חמרים נושאים מטוב מצרים (לקמן מ״ה כ״ג) והמקראות יקצרו לשונם במובן, עכ״ל. טוּב, בשורק יתכן שהוא תאר סמוך ובלא סמיכה הוא בחולם טוֹב, גם יתכן שהוא שם ע״מ פֻּעל דוגמת כּוּר שׁוּק ודומיהם, ובחולם הוא תאר וכן מסתבר וכמוהו שׁוּעַ ושׁוֹעַ כמו שכתב הראב״ע בפירש איוב ל׳ כ״ה וז״ל, שׁוּעַ הוא הנדיבות, ובעל השוע יקרא שׁוֹעַ בחולם כמו לא נכר שוע עכ״ל. ארם נהרים, שם המדינה היושבת בין ב׳ נהרות פרת וחדקל, ולכן נהרים בלשון שנים דוגמת רגלים, גם בלשון יוני שמו מיסופוטמיא כמבואר בב״ר פ׳ למד סי׳ י׳, והוא מורכב מן מיסו שפירושו תוך ומן פוטמיא שטעמו נהרות בלשונם. אל עיר נחור, עירו של נחור אחי אברהם, ולא יתכן לפרשו עיר ששמה נחור כי לעולם לא יסמך מלת עיר אל שם העיר כמפורש לעיל י״ב ו׳ אצל מקום שכם ע״ש: (יא) ויברך,
הרגילם

תועלות

מן ואברהם זקן בא בימים וגו׳ עד סוף הפרשה:

התועלת הא׳ הוא בדעות, והוא שכבר העירנו בזה הספור שבכאן נמצא אחד הוא התחלת השמים והארץ והוא מה שאמר ואשביעך בה׳ אלהי השמים ואלהי הארץ והוא דבר טעו בו הרבה מהקודמים, וחשבו שהתחלת הדברים הנפסדים והם הדברים אשר בעולם השפל היא זולת התחלת הדברי׳ הבלתי נפסדים והם הגרמים השמימיים לפי שהם חשבו שהתחלת הדברי׳ המתחלפי׳ ראוי שתהי׳ מתחלפ׳ ולזה האמינו שבכאן שני אלוהות אלא שעם החקירה יתבאר שזה הדעת הוא נפסד כי אנחנו נראה המציאו׳ כלו מתאחד ונקשר קצתו בקצתו וזה ממה שיחייב שיהי׳ כלו מהתחלה אחת במספר כמו שהתבאר במקומותיו:

הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת עֶרֶב לְעֵת
יב צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת׃ וַיֹּאמַר יְהֹוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם
הַקְרֵה־נָא לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃
יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת
יד לִשְׁאֹב מָיִם׃ וְהָיָה הַנַּעֲרָ* אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא הנערה ק'

כדך

מנחת שי

(יב) **חסר**, בס"ם בזקף גדול: (יד) **והיה הנער**, הנערה קרי, עיין זהר פ' בראשית דף נ"א

שום שכל

חסר דחסר כתיב: (יב) **ויאמר**, בשלשלת ופסק וזה שנמסר עליו ז' ר"פ בטעם מרעים ופסק וסי' נמסר ויקרא ח' כ"ג אבל וישחט, ועיין מה שכתבתי לעיל י"ט ט"ז על ויתמהמה. גם הוא חד מן כ"א דכתיבין בפתח וכולהון מלרע. **ועשה־חסד**, במ"ג וקטן ועטיאס ומדויקים גם בכ"י של כ"ד בזקף קטן אבל בעל א"ת העיד שבס"ם הוא בז"ג: (יג) **יצאת**, חסר דחסר כתיב חסר תרין ווי"ן. **לשאב**, כל לשאב באו' ח"ו: (יד) **הנער** כתיב הנערה קרי, וכל לישנא דנערה באורייתא כתיבין כן חסר הא בר מן חד דכתיב מלא ה"א וכתנו לאבי הנערה, דין לחוד באורי' מ"ה בסוף, רע"ה ז"ל. וכבר הערותי לעיל י' י"א אבל הכנעני כי כל הנערה לנערה וכל דומיהם המנוגנים בטעם מלך אות השימוש בגעיא בכל המדויקים וכן העיד בן אשר ומקנה אברם וטוב טעם ושיח יצחק, ודברי רש"ד בזה אינם לא לעזר ולא להועיל, ואילו ראה בעל ת"ם את

דברי

רשי

הגמלים, הרביצם: (יד) אותה הוכחת, ראויה היא

רשבם

הגמלים, שני ברכים יש לגמל זה על גב זה וצריך להבריכו פעמים קודם שישתה מפני גובהו והוא שאמרו חכמים בשחיטת חולין וכנגדו בגמל כיכר: (יד) אותה הוכחת, כלומר אותה שהוכחת ליצחק היא

מפורש

הרביצים על ברכיהם, ועיין רשב"ם: (יב) **הקרה** נא לפני [זאס איר עס דאך הייטי געלינגן], לשון מקרה, וכן כי הקרה ה' אלהיך (לקמן כ"ז כ') והכלל כל דבר שיארע לאדם מבלי השתדלות וחריצות מכוון לכך, יקרא מקרה בלה"ק: (יג) **נצב**, שם תאר מבנין נפעל ובמילואו ננצב בנו"ן או ניצב ביו"ד ובא הדגש להבליע האות החסרה, ועיין לעיל כ"א כ"ח אבל ויצב אברהם. וטעם אנכי נצב, מתעכב על עין המים לבדוק בענינה אם היא הגונה כי כל מה שתעשה שם הרי הוא מחכמת עצמה אבל מה שתעשה בבית יוכל להיות מחכמת קרובי' אשר יצוו עלי': (יד) **והיה הנערה**, והי' הענין הזה דוגמת כי יהי' נערה בתולה (דברים כ"ב כ"ג) ויהי אנשים אשר היו טמאים (במדבר ט' ו') כמו שפירש"י לעיל ט"ו י"ז, ולא בלשון הוי' לבד אבל גם

בשאר

מִבָּרָא לְקַרְתָּא לְבֵאירָא דְמַיָא לְעִדָּן רַמְשָׁא לְעִדַּן דְּנַפְּקַן מַלְיָיתָא :
יב וַאֲמַר יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִיבוֹנִי אַבְרָהָם זַמִּין־כְּעַן קֳדָמַי יוֹמָא דֵין וַעֲבֵד־טֵיבוּ
יג עִם רִבּוֹנִי אַבְרָהָם : הָא אֲנָא קָאֵים עַל־עֵינָא דְמַיָא וּבְנַת אֱנָשֵׁי קַרְתָּא
יד נַפְּקַן לְמִמְלֵי מַיָא : וּתְהֵי עוּלֶמְתָּא דְאֵימַר לַהּ אַרְכִינִי־כְעַן קוּלְתֵיךְ

ואשתי

מפורש

בשאר לשונות מצאנו כן שלא ישמור המין והמספר כמו ולא נמצא נשים יפות (איוב מ"ב ט"ו) וגם הם יש בו ענין נסתר נופל וכמו שפירש שם רש"י ולא נמצא מעשה של נשים יפות כמעשה יופי של בנות איוב, ומקרא זה דוגמת ויהי אנשים אשר היו טמאים, וכן הרבה, עכ"ל. וכאשר נשים על לב מה שכתב הראב"ע בפ' בלק אבל וברך ולא אשיבנה, גם בתילי' מזמור ג' ומזמור ט' כי כל שם הפעל הוא בכח פעל עבר ועתיד אע"פ שאיננו כתוב כמו מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכה ג' ל"ח) שטעמו כאילו כתוב לא תצא יציאת הרעות והטוב, וכן וברך ולא אשיבנו טעמו וברך ברכה, ועוד רבים כמוהם, וכן דעת הגדול שבמדקדקים הוא ר' משה הכהן כמו שהעתיק בשמו החכם ראב"ע במאזנים דף י"ט א' ובצחות דף כ"ה ב', וכמוהו וברוב יועצים תקום (משלי ט"ו כ"ב) טעמו וברוב יועצים עצה, אף אנו נפרש והי' היות הנערה, ויהי היות אנשים, כי יהי' היות נערה בתולה וגו', יהי היות מאורות ברקיע השמים, וכן בכל דוגמתם, לעולם יש שם הפעל בלשון הוי' בכחם, ועיין מפורש לעיל א' י"ד. הטי נא, ציווי לנקבה והה"א לשי' בבנין הפעיל והוא לעולם יוצא לשני, ושרשו נטה או נטי ויחסר הנו"ן כמשפט ויבולע בדגשות עי"ן הפעל, וכן הציווי לרבים הטו ולעולם בחסרון למ"ד הפעל, ועיין לעיל י"ב א', וגם גמליך אשקה, ראוי לשואל שישאל פחות מצרכו שלא להטריח וראוי לנדיב שיוסיף ויעשה לשואל די מחסורו ויותר. אותה הוכחת [דיאזעלבע האסט דוא בשטיאמט] הוכחת, בררת כמבואר ברש"י. והוא פעל עבר מבנין הפעיל מגזרת יכח לדעת המדקדקים ועיין מ"ש לעיל א' י"ז, ולדעת רוב המפרשים אין זה ניחוש אלא סי' בעלמא ולא סמך על הסימן לתת לה התכשיטים קודם שישאל בת מי את אלא הזמינם לתת לה כמפורש שם, ולדעת רשב"ם התפלל אליעזר שתהיה הנערה אשר השיב לו כן אותה הנערה אשר הוכיח ה' ליצחק ולא אשה אחרת אשר לא הוכיח, וטעם אותה

הוכחת

תועלות

התועלת הב' הוא במדות, והוא שראוי לאדם להתרחק מהתחבר עם הפחותים לפי היכולת ולזה הרחיק אברהם שיקח יצחק אשה מבנות כנען להיות מנהגיהם פחותים מאד כמו שהתפרסם מדברי התורה אמר וכמעשה ארץ כנען לא תעשו ואמנם הוכרח לשבת בארצם למצות השם יתעלה לסבה שזכרנו במה שקדם :

התועלת הג' הוא במדות, והוא שראוי להתחבר עם משפחתו בענין הזווג כי בזה

 ישלם

כַּדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ
הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־
טו אֲדֹנִי׃ וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת
אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם
טז וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃ וְהַנַּעֲרָ* טֹבַת מַרְאֶה מְאֹד בְּתוּלָה (והנערה קרי)
יז וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ וַתָּעַל׃ וַיָּרָץ
הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃
יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃
יט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד אִם־

כלו

מנחת שי

כ"א: (טו) **טרם**, בזרקא אחד לבד במ"ס. **ילדה** לבתואל, אע"ג הדגש למ"ד דידי' איצטריכא למימסר עלי' דחסר משום דאיכפל במסרת למימסר עלי' לית כוו' וחסר, הרמ"ה ז"ל: (טז) **והנער** טבת מראה, והנערה קרי:

משתאה

שום שכל

דברי החכמים הנזכרים, לא הוצרך לשבש כל הספרי'. **הכחת**, ח"ו וחסר ה"א בסוף: (טו) **יצאת**, ח"ו ומ"א, ודכו' והי' העלמה היצאת לשאב, ואחד מ"ו וח"א ובשליתה היוצאת בפ' כי תבוא, ושארא כולן ח"ו ומ"א, רמ"ה ז"ל. ובמסרה קטנה מסר על זה כל לישנא חסר בר מן ה' מלאים עכ"ל, וסימניהון במס"ג דפ' כי תבוא (דברים כ"ח כ"ז) אלא שנשמט שם פסוק אחד והוא זאת האיפה היוצאת דזכרי' ה'ו' וגם עליו נמסר שם במס"ק ה' מלא בלישנא, וכן במסרת כ"י ולא קשה מידי, והגיעני לשם בעז"ה כברר יותר. **ילדה**, ח"ו ולמ"ד דידי' דגוש ותבריו בוי"ו עם הדגוש, עיין מ"ש. **לבתואל בן־מלכה**, כן המה מכוגנים בכל הספרים אבל בכ"י של כ"ד לבתואל בטעם זקף קטון, בן־מלכה בזקף גדול: (טז) **והנער**, גם הה"א בגעיא בכל המדויקים ככל חבריו. **טבת**, ח"ו כתיב ומסר עלי' לית כוותי' חסר בתורה, ושאר אוריתא מלא, רמ"ה. **בתולה**, כל בתולה הבתולה מלא וי"ו כתיב: (יז) **הגמיאיני**, מלא תרין יודין בר מן י' בתרא' דסוף תיבות'. ובנוקדא כ"י מלאתיו במקף ומלת נא במרכא: (יח) **ותרד**, תרין באו' בענין רבקה קדמאה ח"ו, בתרא' מלא וסי' ותאמר שתה אדני ותמהר ותרד כדה דין ח"ו כתיב, ותמהר ותורד כדה (דלקמן) דין מ"ו כתיב: (יט) **להשקתו**, ח"ו. **אשאב**,

קמן

רש"י

היא לו שתהא גומלת חסדים וכדי ליכנס בביתו של אברהם, ולשון הוכחת ביררת אפרובי"ט

רשב"ם

היא תאמ' לי כן ולא אשה אחרת שלא הוכחת: (טז) ואיש לא ידעה, אפי' מעשה חידודין. כי לנועה היתה:

ותער

ואשתי ותימר אשת ואף גמלך אשקי יתה זמינת לעבדך ליצחק ובה
אידע ארי־עבדת טיבו עם־רבוני: והוה־הוא עד־לא שיצי למללא טו
והא רבקה נפקת דאתילידת לבתואל בר־מלכה אתת נחור אחוהי
דאברהם וקולתה על־כתפה: ועולמתא שפירת חיזו לחדא בתולתא טז כ״י שפירא למחזי
וגבר לא ידעה ונחתת לעינא ומלת קולתה וסליקת: ורהט עבדא יז
לקדמותה ואמר אשקיני כען זעיר־מיא מקולתיך: ואמרת אשת רבוני יח כ״י אטעמיני
ואוחיאת ואחיתת קולתה על־ידה ואשקתיה: ושיציאת לאשקיותיה יט

ואמרת

רשי

אפרוביש"ט * בלע"ז. ובה אדע, לשון תחנה הודע לי בה. כי עשית חסד, אם תהי' ממשפחתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד: (טז) בתולה, ממקום בתולים. ואיש לא ידעה, שלא כדרכה לפי שבנות הכנענים היו משמרות מקום בתוליהן ומפקירות עצמן ממקום אחר העיד על זו שנקייה מכל: (יז) וירץ העבד לקראתו, לפי שראה שעלו המים לקראתה. הגמיאיני נא, ל' גמיעה הומיי"ר ** בלע"ז: (יח) ותרד כדה, מעל שכמה: (יט) עד אם

מפורש

הוכחת, אותה אשר הוכחת: (טז) **טבת** מראה, יפת הצבע. ותעל [אונד קאם הערויף] עלתה, והוא מבנין הקל וכמו שתאמר לזכר נסתר ויעש, ויעל כן תאמר לנקבה ותעש, ותעל, בשני פתחין אלא שבהפסק יקמץ האות הנוסף, ואין הבדל בניקודו בין בנין הקל והפעיל כמפורש לעיל ח' כ' אצל ויעל עולות: (יז) **הגמיאיני** נא [לאס איך דאך שלירפן], ציווי לנקבה מבנין הפעיל, ואונקלוס (לגירסת מ"ג של רפ"ו) גם הירושלמי תרגמוהו אטעמני, והוא לשון שתי' מועטת, דוגמת לשון גמיע הידוע בדברי רז"ל ובלשון ארמי, וכן פי' רש"י ז"ל לשון גמיע. מכדך, כמות שהוא על כתפך מבלי שתצטרך להורידו כי אינני שואל כי אם גמיע בעלמא: (יח) **שתה** אדוני, כל צרכך. ולכן ותורד כדה על ידה כדי להשקותו כל צרכו: (יט) **ותכל**, כן דרך הלשון לומר ותכל לנקבה במקום שיאמר לזכר ויכל, והוא מפו' לעיל ב' ב'. ואונקלוס תרגמו ושיציאת לאשקיותי' כמנהגו לתרגם לשון השלמה והפסקה, אבל עד אם כלו לשתות תרגם עד די ספקון, וכן כאשר כלו לשתות כד ספיקו למשתיה. כי אלו אינן לשון כליון והשלמה כ"א לשון הספקה ושביע. עד אם כלו, אם משמש בלשון אשר, אם כלו, די ספקון, שזו היא גמר שתייתן כששתו די סיפוקן, לשון רש"י ז"ל, והורה בזה כי מלת כלו שבכאן אינגו לשון כילוי והשלמה כ"א לשון הספקה ולכן העתיק הרב לשון של אונקלוס שתרגם

אם

---

*) אפרוביש"ט, דוא האסט בעשיידן. עיין לעיל כ' ט"ז.

**) הומיי"ר, שלוקן, שלירפן. וכן במסכת ברכות ס"ב א', ע"ז כ"ט ב'.

כ כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד
כא אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו׃ וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה
כב לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא׃ וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע

משקלו

מנחת שי

(כא) **משתאה**, האל"ף בגר"י, מכלול דק ק"ס. **לדעת**, בס"ם ברביע לא בז"ג: (כב) **כלו** הגמלים **לשתות**, מ"ו בס"מ ובדפוסים ישנים וכן בהעתק הללי כתוב **לשתת לשתות**, פי' עד אם כלו **לשתת** דלעיל חסר וי"ו וזה מלא, וכן במסרת, לשתת ד' חסרי' וסי' עד אם כלו לשתת, כי

שום שכל

קמץ בזקף, וכן במכלול דק כ' א', וכן נמסר עליו. **לשתת**, ד' חסרים וי"ו כתיבין וסי' עד אם כלו לשתת. כי לא יכלו לשתת דויחפרו תכילא דפסוק (שמו' ז' כ"ד). ולא יכלו לשתת מים ממרה. ויחנו ברפידי' ואין מים לשתת דויסעו כל עדת בני ישראל. ושאר' מ"ו: (כ) **השקת** ח"ו: (כא) **משתאה** האל"ף בגר"י וכ"כ במכלול דק ק"ל ב'. **מחריש**,

מ"י. **לדעת**, במ"ג וקטן הוא בטעם זקף גדול ובעל א"ת אמר שבס"ם הוא ברביע עכ"ל. ובמקרא כ"י של כ"ד מצאתיו בטעם טרם הוא גרשי'. **ההצליח**, מלא חד יוד כתיב, ודכוו' והצליח דרכך, ודכוו' וה' הצליח דרכי. **אם לא**, ז' ס"פ וסי' וכו' במס"ג: (כב) **ויהי**, בכל המדויקים ובכ"י הוי"ו בגעיא כחבריו לעיל כ"ב כ', וי"ד א'. **לשתות**, מ"ו וכל או' דכוו' במ"ד כמו שמסרנו לעיל פסוק י"ט בשם הרמ"ה

רשי

אם כלו, הרי אם משמש בל' אשר, אם כלו די ספקון, שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן (עיין מפורש): (כ) ותער, לשון כפיכה והרבה יש בל' משנה המערה שבלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה אל תער נפשי (תילים קמא) אשר הערה למות נפשו (ישעי' כ"ג, עי' מפו'). שוקת, אבן חלול' ששותים בה הגמלי': (כא) משתאה לי' שאיה כמו שאו ערים, תשאה שממה (ישעי' ו' יא). משתא', משתומ' ומתבהל על שרא' דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו, ואל תתמה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין ב' אותיו' של עקר היסוד כגון משתאה, משתולל (ישעי' כ"ט ט"ו) מגזרת שולל וישתומם (שם) מגזרת שממה וישתמר חקות עמרי (מיכה ו' י"ו) מגזרת וישמר אף כאן משתאה מגזרת תשאה ובשם שאתה מולא לשון משומם באדם כבהל וכאלם ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים (איוב י"ח) שומו שמים (ירמיהו ב') אשתומם כשעה חדא (דניאל ג') כך תפרש לשון שאייה באדם בהול ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שהיה וגברא שהי טואא ועומד במקום אחד לראות ההצליח ה' דרכו ואין לתרגם שתי שהרי אינו לשון שתיי' שאין אל"ף נופלת בלשון שתיי'. משתאה לה, משתומם אליה כמו אמרי לי אחי הוא (בראשי' כ') וכמו אנשי המקום לאשתו: (כב) בקע, רמז לשקלי ישראל

רשבם

(כ) ותער, כמו ותערה, כמו ותכל ותכלה, מגזרת וקיר ערה מגן (ישעי' כ"ב ו'). השוקת מלש' וישק כאן לבן, שם דבר כמו בושת מלשון גם בוש לא יבושו (ירמי' ו' ט"ו): (כא) והאיש משתאה, מלשון תשאה שממה (ישעי' ו' י"א) והתי"ו כמו ת' בישתבח מן שבח. וישתמר חוקת עמרי (מיכ' ו' י"ו) מלשון שמר, כלומר משתומם ומחשב על שאער' לו זאת הנער' גם לגמליך אשאב, והבין שזימן לו הקב"ה מה שביקש. והמפרש לשון שתייה אי אפשר מפני שהאל"ף שבו לא תהי' בלשון שתייה, ועוד שלא אמרה לו רבקה להשקות את גמליו עד לאחר שתייתו ואז התחיל להיות מחשב ותוהא: (כב) ויקח האיש נזם זהב

בקע

כ וְאַמַרַת אַף לְגַמְלָךְ אַמְלֵי עַד דִּי־סַפְּקוּן לְמִשְׁתֵּי׃ וְאוֹחִיאַת וּנְפָצַת
קוּלְתַּהּ לְבֵית־שַׁקְיָא וּרְהָטַת עוֹד לְבֵירָא לְמִימְלֵי וּמְלַת לְכָל־גַּמְלוֹהִי׃
כא וְגַבְרָא שָׁהֵי בַהּ מִסְתַּכֵּל שָׁתִיק לְמֵידַע הַאַצְלַח יְיָ אוֹרְחֵיהּ אִם־לָא׃
כב וַהֲוָה כַּד סַפִּיקוּ גַמְלַיָּא לְמִשְׁתֵּי וּנְסֵיב גַּבְרָא קָדָשָׁא דִדְהַבָא תִּקְלָא
מתקליה

מפורש

אם כלו, די ספקון, וכדי ליישב לשון הכתוב שהוציא לשון ההספקה בלשון כלה, לכן אמר שזו היא גמר שתיתן וכו' כלומר בעבור שהספקת השתיה הוא גמר השתיה לכן נופל עליו שפיר לשון כילוי ממש. ועיין עוד בפירש"י לקמן מ"ג י"ב, וענין שימוש אם בלשון אשר יפורש לקמן בפסוק ל"ג: (כ) **ותער** [אונד זיא גאס אויז], משקלו ותכל שבפסוק הקודם. ולשון רש"י, ותער, לשון נפילה והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי, ובלשון מקרא יש לו דומה אל תער נפשי (תילי' קמ"א ח'), אשר הערה למות נפשו (ישעי' נ"ג י"ב) עכ"ל, והביא ראי' מלשון משנה כי שם מורגל לשון עירוי להיות נופל על הכלי משא"כ בלשון מקרא שהוא נקשר עם נפש לא עם כלי, ולכן דק ואמר שבלשון מקרא יש לו דומה וכו' כלומר שיש לו דמיון מה עמו לא שיהי' שוה לו מכל צד, ועיין מה שפירשנו לעיל י"ט ט"ו על פן תספה. ותער כדה אל השקת, דרך ארץ עשתה שלא הערה תוך המעיין מה שהותיר אליעזר, שֹׁקֶת [דיא טרענקרינגע], אבן חלולה ששופכין בו המים להשקות הגמלים, ואונקלוס תרגמו בית שקיא. ולדעת רד"ק בשרש שקה שרשו שקה ובאה התי"ו תמורת ה"א למ"ד הפעל והיה דינו שֹׁקָה בפלס שׁוֹאָה תּוֹעָה וכשהומרה הה"א בתי"ו הוסבה המלה מלעיל כמו עטרה עטרת, גבירה גברת עכ"ל, גם במכלול דף ר' הביא אותו לבד במשקל מיוחד פֹּעֶת ואמר כי ואל האשה אל קבתה (מדבר כ"ה) היחיד ממנו קֹבֶת אף שלא נמצא במקרא, ויותר נראה שמשקלו פֹּלֶת וחברו קֹשֶׁת והתי"ו לתיקון השם ואיננו תמורת ה"א: (כא) **והאיש משתאה לה** [דער אמן ערשטוינטע איבר זיא], השתומם עלי', והוא מבואר היטיב בפירש"י ורשב"ם וכן פיר' אב"ע ורד"ק. מחריש, תאר מבנין הפעיל ותרגומו שתיק, ולא מצאנו פעל עבר כ"א בבנין הפעיל אבל העתיד נמצא בקל גם בהפעיל, ויאמר רד"ק ואפשר שהוא פעל יוצא וכן כולם מענין חרש כי השותק הוא כאילו איננו שומע מה ידברו האחרים ועושה עצמו כחרש עכ"ל, ולי נראה בעבור כי החרש באמת אשר לא ישמע הנה הוא שוקט ונח לכל הדברים הנופלים תחת חוש השמע ואיננו מתפעל מהם לכן יפול הלשון על כל מי שהוא שוקט ודומם לכל דבר, ובבחינה זאת יהי' לשון חרש נרדף עם לשון השקטה וכן מצאנו במקר', אל תחרש ואל תשקט (תילי' פ"ג ב') אל תשקט הוא כפל לשון של אל תחרש וטעמו אל תהא כחרש השוקט ובלתי מתפעל, וכן טעם כל לשון חרש שבבנין הקל, אבל הבא בבנין הפעיל כגון מחריש טעמו מראה עצמו כחרש הבלתי מתפעל אף שאיננו שקט באמת. ההצליח, הה"א לשאלה והוא בפתח לבד בעבור אות הגרון שאחריו דוגמת האף כמפורש שם לעיל י"ח י"ג: (כב) **ויקח האיש וגו'**, ויתן

לין

מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם׃
כג וַיֹּאמֶר בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם
לנו

מנחת שי

כי לא יכלו לשתות דויחפרו תכילא דפ׳. ולא יכלו לשתות מים ממרה. ויחנו ברפידים ואין מים לשתות העם, וכן כתבם הרמ״ה ז״ל:
בית

שום שכל

הרמ״ה ז״ל. **צמידים**, מלא דמלא כתיב בתרין יודי״ן וכל אוריתא דכוותי׳ בר מן א׳ חסר יו״ד קדמאה ומלא יו״ד בתראה וסי׳ ויהי כראות הנזם ואת הצמדים ע״י אחותו: (כג) **בת־מי את**, בכל ספרנו מלת מי במוכח אבל בכ״י של כ״ד במקף ומלת בת במקף וקדמא. **הגידי** ע״י. **אביך**: ע״י

רשי

בקע לגלגלת. ושני צמידים, רמז לב׳ לוחות מצומדים. עשרה זהב משקלם, רמז לעשרת הדברות שבהן: (כג) ויאמר בת מי את, לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהצליח הקב״ה דרכו.
ללין

רשבם

זהב, יש לומר שאחר ששאל לה בת מי את נתן לה כמו שכתב לפניכו בסיפור דבריו, אלא שלא להפסיק סדר דבריו ותשובת דבריה, לכן הקדים מעשה לנתינתה שנתן לה. בקע, חצי שקל. כמו נטה ידך על הים ובקעהו (שמות י״ד י״ו): (כג) מקום לנו ללין, מקום לנו בביתך, ולמה אנו צריכין? ללין, לבית ליכה. לין שם דבר הוא, כמו כי יהיה ריב בין אנשים, מן וירב בלבן, דין לדין. כן לין שם דבר מן וילן שם בלילה הוא. אבל היא שאמרה גם מקום ללון, פירושה ללון גופכי כמו לקום לשוב מכרימה, ואלו אי אמרה גם מקום לכם כמו שאמרו הם מקום לנו היה לה לומר ללין כמו שאמרו הם שהיה משמע גם מקום לכם ולמה לבית ליכה. אבל ללון אין צריך פי׳ שהרי משמע
ללון

מפורש

אין כתיב כאן אלא ויקח לומר שלא נתן לה עדיין אלא שלקחם בידו וגם שני צמידי׳ הראוים על ידי׳ ויאמר לה בת מי את וגו׳ ואחר ששמע שהיא ממשפחת אברהם נתן לה הדברים, וכן מוכח בסיפור הדברים. נזם [איין נאזרינג], הוא תכשיט לאף, גם לאזן, ושעל האף ירד מעל פתיל קשור במצח, ראב״ע, ושבכאן הוא שעל האף כמפורש בסיפורו ואתן הנזם על אפה, ואונקלו׳ תרגמו קדשא, וכן ת״י בהושע ב׳ ט״ו ובישעי׳ ג׳ כ״א על ובתי הנפש ובשאר המקומות ברוב ת״א שיבכין, ונראה כי נזם שם כלל אל תכשיט הראוי לאף ולאזן ולכן צריך לפרוט נזמי האף ונזמי האזן. בקע, הוא משקל חצי שקל, מלשון נטה ידך על הים ובקעהו (שמות י״ד י״ו). ושני צמידים [אונד צוויא אראבענדר], התכשיט שעל היד נקרא צמיד בעבור שהוא מחובר ומהודק יפה כי צמד לשון דבוק והידוק הוא: (כג) **הגידי נא לי**, מוסב על בת מי את, והאתנח שתחת מלת לי מוכיח כן, ואח״כ אמר לה שאלה שנית והיא היש בית אביך וגו׳. ותיבת יש עיקר הנחתה לקיים מציאות ענין מה אשר יתהוה לפעמים, והוא מתנגד למלת אין שהוראתה שלילה מוחלטת כמפו׳ לעיל ב׳ ה׳, כמו יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (קהלת ז׳ ט״ו) לאפוקי הסברה הפשוטה האומרת אין צדיק אובד בצדקו ואין רשע וגו׳, וכמוהו יש מפזר ונוסף עוד (משלי י״א כ״ד), והוסיפו אל״ף בראשו ואמרו איש והוא שם דבר נופל על כל
ענם

מַתְקְלֵיהּ וּתְרֵין שֵׁירִין עַל־יְדַהָא מַתְקַל עֲשַׂר סִלְעִין דִּדְהַבָא מַתְקַלְהוֹן:

כג וַאֲמַר בַּת־מַאן אַתְּ חַוִּי כְעַן לִי הַאִית בֵּית־אֲבוּךְ אֲתַר כָּשֵׁר־לָנָא

למבת

מפורש

ענס נמלא כמפורש לעיל ט' י' אלל ויתן איש בתרו, ועיקר יסודו יש, ובעל המסרת מונה ג' איש דסבירין יש, וכן אם אש להמין (ש"ב י"ד י"ט), עוד האש בית רשע (מיכה ו' י'), איש רעים להתרועע (משלי י"ח כ"ד), ובלשון ארמי לעולם אית בתוספת אל"ף בראש תמורת יש שבלשון עברי, ועיין לקמן פסוק מ"ב. בית אביך, כמו בבית אביך, ויחסר אות הענין מהמקום בעבור שהוא ידוע כי כל דבר ודבר צריך למקום ולזמן על כל אחזו דרך קלרה, וכמוהו הנמלא בית ה' (מ"ב י"ב י"א) ענינו בבית ה', וכן חסרו אות ענין מהזמן ואמרו כי ששת ימים (שמו' ל"א י"ז) והענין בששת ימים, ורבים כמוהם. מקום לנו ללין [פלאץ פיר אונס נור נאכטהערבערגע], ללין, לינה אחת, לין שם דבר הוא, והיא אמרה ללון כמה לינות יכול אתה ללון אצלינו, לשון רש"י ב"י ודפוס ישן, ודבריו לקוחים מן ב"ר פ' ס' סי' ח' שאמר ללין, לינה אחת, ללון כמה לינות עכ"ל, והרב מזרחי תמה על רש"י ז"ל כי לא מלאנו בשום מקום שם דבר לין, אבל לין ולון שניהם מקורים אלא שהראשון מהספעיל והשני מהקל וכו' והניח הדבר בצ"ע, גם החכם רש"ד המבאר הקשה על רש"י כמוהו, ולכן בחר בפירש הרד"ק שאמר ללין ביו"ד שהוא מבנין הפעיל כמו להלין, וללון בוי"ו שהוא מבנין הקל אחד הוא אל הענין כי גם בנין הפעיל עומד הוא בזה הפרש, והשאלה והמענה אחד הוא כי על לינת האנשים והגמלים שאל כי אין דרך ארץ שילינו אלה בלא אלה ועליהם ענתה לו, ויוכל לומר האומר כי ללין פעל יוצא כמו ערום ילינו מבלי לבוש (איוב כ"ד ז') ר"ל כי מקום להלין הגמלים שאל והיא ענתה לו ללון כי גם

להם

תועלות

ישלם יותר בין הזרעי' האותות אל שתהי' מהם הולדה נאותה עם שהסכמה תשלם יותר בין האיש ואשתו כשהיו ממשפחה אחת ולזה שבחו רבותינו ז"ל הנושא בת אחותו וכבר העירנו בזה ממה שנוה אברהם אל העבד ללכת לארצו ולבחר ממנה אשה ליצחק ממולדתו:

התועלת הד' הוא בדעו', והוא להעיר שהשגחת השם ית' תדבק באוהביו ובו יעזרו להשיג מה שיבקשו מהטוב ולזה נשען אברהם בשם ית' שיעזרהו להשיג מבוקשו כשתהיה ליצחק אשה מארצו באופן שיתכן שיהי' לו זרע נאות לירושת הארץ כמו שיעדו השם יתעלה:

התועלת הה' הוא במדות, והוא שכאשר לא יוכל האדם להשיג הטוב השלם אין ראוי שיתרשל מההשתדלות בהשגת הטוב אשר למטה ממנו אבל ראוי שישתדל לקנות מהטוב כפי מה שאפשר לו ולזה התיר אברהם לאליעזר לקחת אשה ליצחק מבנות הכנענים אם היה שלא ימצא אשה מארץ אברהם שתאבה ללכת אחריו וזהו מה שאמר לו שאם לא תאבה האשה ללכת אחריו בארץ הזאת יהי' נקי משבועתו אלא שאיך שיהי' הענין לא התיר לו להשיב יצחק שם לפי שרצון השם יתעלה הי' שיעמוד בארץ כנען להיותה מוכנת יותר אל השלמות כמו שקדם:

כד לָנוּ לָלִין׃ וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה
כה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר׃ וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא
רב

שום שכל

מ"י וכולהון דכוו' מלאים. **ללין**, דין קדמאה עם יוד כתיב: (כה) **מספוא**, מ"ו וכל אח' דכוותי'.
ללון

רש"י

ללין, לינה אחת. לין שם דבר והיא אמרה ללון כמה לינות יכול אתה ללון אצלינו, (עי' מפור'): (כד) בת בתואל, השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (כה) מספוא, כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון
תבן

רשב"ם

ללון בו בני אדם, זהו עיקר פשוטו למדקדק לשון הקודש: (כה) גם תבן, שלא שאלת גם מקום ללון, ששאלת דרך המקרא לכפול, כמו גם לי גם לך:
ויפתח

מפורש

להם יש מקום בבית אבי ללון עכ"ל. וכן פי' החכם ספורנו ללין פעל יוצא כלומר שנלין שם את גמלינו והיא השיבה גם מקום ללון בעדך ובעד אנשיך. וכן פירשו רוב המפרשים, אמנם לעיקר מדקדק לשון עברי הנכון דעת רש"י ז"ל ודבריו מיוסדים בעומק הלשון, הסכת ושמע, כאשר פירש הרב ז"ל לקמן פסוק כ"ט כי כל לינה שבמקרא לשון לינת לילה אחד הוא, ואין צורך לבקש טעם על ככה כי כן הוא מצד הנחתו, ועוד תדע כי כל לשון לינה שרשו לין והוא מבעלי עלומי ע"ן יו"ד והם נבדלים מבעלי עלומי ע' ו' כמו קם ושב ודומיהם כי באלה הציווי בבנין הקל קום ושוב, קומו, שובו והציווי בהפעיל הקים הקימו, השב השיבו, ולא כן בבעלי ע' י' כי הציווי בהם בבנין הקל לין לינו, דין דינו ריב ריבו, ואינם מבנין הפעיל כמו שחשבו רד"ק והנמשכים אחריו שאילו כן יקשה מאד חסרון ה"א הפעיל בכל מקום שהם נמצאים במקרא, אכן לדעת רש"י כולם מבנין הקל ובאו בחירק בעבור שהיוד יסוד בהם ואינו לסי' בנין הפעיל, ולקמן בריש פ' בא אל פרעה אבל שיתי אותותי אברר הענין הזה ביתר בירור בעז"ה, והשם הנגזר מן הפעל מבעלי עין יוד הוא דין, ריב, לין, ופעמים בתוספת ה"א כגון שיר ושירה, אבל מלון שם תאר הוא אל בית הלין, וכן מדון, בית דין, כמפו' היטיב לעיל א' ט' גם י"ג ח' אבל ריב ומריבה, ולא כן לין ודין וריב וכל הבאים על משקלם הנגזרים מן הפעלים להם יקראו שמות הפעלים גם שמות הפעולות, ורש"י ז"ל כללם בכלל שמות דברים כי הם נכנסים בגדרם והולכים בעקבותיהם, ואף שיש ביניהם הבדל הגיוני אין להעיר עליו כ"א במקום הצורך, ודע כי ללין גם ללון שניהם שמות הפעלים הם באמת לפי גדרו המפורש לעיל י"ט כ"א ומ"מ יש הפרש דק ביניהם, כי ללין והבא על משקלו מורה על העשות הענין סתם מאין פנות אל העושה, אמנם ללון ודומיו מורה על עשיית הענין ביחס אל עושה, ולכן בשאלת אליעזר שאמר היש מקום ללין הכוונה היש שם פונדק מיוחד לאורחים שנלינו בו בלילה ובבקר ישכימו לדרכם,

אבל

כד כה לְמִבַת: וַאֲמַרַת לֵיהּ בַּת־בְּתוּאֵל אֲנָא בַּר־מִלְכָּה דִּילֵידַת לְנָחוֹר: וַאֲמַרַת לֵיהּ

מפורש

אבל רבקה השיבה מקום ללון שטעמו ללון גופני כלומר אין שם פונדק מיוחד לאורחים אבל יש שם מקום להתלונן עמו, ולכן לא היתה צריכה לומר מקום לכם כמ"ש הוא מקום לנו כמבואר היטב בפי' רשב"ם עיין עליו, גם המתרגם האשכנזי תפש בשיטת רש"י ותרגם ללין [צור נאכטהערבערגע], וללון תרגם [צו איבערנאכטן], ועוד שיש לבך על מה שפירש"י ז"ל שמות י"ד י"ב אבל ממותנו גם ט"ז ג' אבל מי יתן מותנו, ואחר כל הדברים האלה עדיין אנו צריכים אל מה שכתב החכם בעל יפה תאר בב"ר בפ' הנזכרת וז"ל יש שכתב וצריך לומר שהניהם היו מדברים בלשון עברי או משה כתב כוונתם באלו השאלות וזהו הנכון אצלי עכ"ל: (כה) גם תבן גם מספוא, כן דרך הלשון לכפול כמפורש לעיל כ"א כ"ו. מספוא [פוטטר], כל מאכל הגמלים קרוי מספוא כגון תבן ושעורים, רש"י, וא"כ מאי גם תבן גם מספוא ועוד ויתן תבן ומספוא לגמלים, והלא תבן בכלל מספוא? אמנם בדפוס ישן מצאתי כגון עצה ושעורים, וידענו כי עצה מאכל הגמלים ממה שאמרו במשנה ד' פרק ז' דשבת המוציא עצה כמלא פי הגמל וכו', ופירשו שהוא תבן של מיני קטניות, ואולם מה שאמר הרב כל מאכל הגמלים לאו דוקא שהרי כתיב ויתן מספוא לחמורו (לקמן מ"ב כ"ז), והרד"ק בשרשו אמר מספוא שם כלל למאכל הבהמות כשעורים ושבולת שועל ושאר הדברים לבד מתבן. גם מקום ללון [צו איבערנאכטן], להתלונן כי

תועלות

התועלת הו' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיכוין בדבר מה לתכלית מה שישתמש בזה בכל הסבות העוזרות להגעת התכלית ההוא כפי מה שאפשר כי בזה ישלם לו יותר התכלית אשר כיון אליו, ולזה תמצא שלקח עבד אברהם עשרה גמלים מגמלי אדוניו ונשא עמו מטוב אדוניו חלק רב להראות האנשים הפלגת עושר אברהם כדי שיתרצו יותר לו לתת בתם לזאת הסבה ג"כ נתן העבד לרבקה זאת המתנה שנתן לה עם הודעתו לבית בתואל שהוא עבד אברם כי זה ממה שייטב בנפשם עוצם עושר אברהם עד שכבר היה באופן שלא הקפיד על עבדו אם יתן כמו אלו המתנות ולזאת הסבה גם כן ספר אליעזר ללבן ובתואל ענין השבועה שהשביע אותו אברם שלא יקח ליצחק אשה מבנות הכנעני וזה כי לולי זה היה להם לחוש שמא לרוע מנהג יצחק או להעדר העשר מאברהם או לרוע מנהג ביתו לא מצא יצחק אשה בארץ אשר גר שם אברהם:

התועלת הז' הוא במדות, והוא שהמשרת השלם ראוי שישגיח מעצמו בענין השרות הראוי שישגיח ממנו קודם שיצוה עליו שאם לא יהיה בזה מושגח מעצמו לא ישלם ממנו השרות הראוי, ולזה תמצא שבחר אליעזר שתהיה תכונת האשה אשר יקח ליצחק זאת התכונה כדי שיגיע ממנה שרות שלם ליצחק וזה כי מפני שכבר השגיחה מעצמה לעשות

כו כִּי רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן׃ וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה׃
רביעי כז וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב
חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית
הנערה קרי כח אֲחֵי אֲדֹנִי׃ וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ* וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים
כט הָאֵלֶּה׃ וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־הָאִישׁ
ל הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן׃ וַיְהִי כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים
עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר
כֹּה־דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־
הַגְּמַלִּים

מנחת שי

(כז) **בית אחי** אדוני, קדמאה אֲחֵי בצרי, בתראה בת אֲחִי בחירק: (כח) **הנער**, הנערה קרי: (ל) **ואת** הצמדים, לבן אשר הוי"ו במאריך וכן הוא במדויקים מספרד. **כה דבר**, הדל"ת רפה

שום שכל

ללון, דין תכינא עם ו' כתיב, וכן נמסר עליו קדמאה ללין תכינא ללון ואפ"ס הלילו: (כו) **ויקד**, ח"ו וכל או' דכוו': (כז) **לא־עזב**, כ"כ בכל ספריכו אבל בכ"י מלת לא בטעם קדמא לא במקף. **אחי**, קדמא אֲחֵי תכינא (בפסוק מ"ח) אֲחִי ואו' פס' סימן אֲחִי וראש (לקמן מ"ו כ"א): (כח) **ותגד**, כרי וחסר וכל ליעכא תגד באו' דכוו' חסר במ"א מ"י וסי' ותגיד לבני ישראל דומשה עלה: (ל) **כראת**, ח"ו ודכוו' כראת פני אלהים ותרככי ח"ו. **ואת** הצמדים, הויו במאריך לב"א וכ"ה במדויקי' מספרד, מ"ש. **הצמדים**, דין לחוד ח"י קדמאה ומ"י בתראה

רשי

תבן (כ"א כגון עצה) ושעורים: (כז) בדרך, דרך המזומן דרך הישר באותו דרך שהייתי צריך. וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפתח מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר: (כח) לבית אמה, דרך הנשים היתה להיות להן בית לישב בו למלאכתן, ואין הבת מגדת אלא לאמה: (כט) וירץ, למה רץ ועל מה רץ ויהי כראות את הנזם אמר עשיר הוא זה ונתן עיניו בממון: (ל) על הגמלים

מפורש

כי ללון טעמו ללון עצמכם כמפורש במה שקדם: (כו) **ויקד**, מפעלי הכפל ע"מ בִּזְּתָם הכסף (לקמן מ"ז ט"ו) וכן ויקדו ע"מ ויתמו, וכן ידמו כאבן (שמות ט"ו י"ב) וכולם מבנין הקל, ועיין לקמן מ"ג כ"ח: (כז) **חסדו ואמתו** [זיינע גנאדע אונד טרייאֶי], אמתו, שרשו אמן, וממנו אמת בתוספת תי"ו ובי' משפטו במילואו אֲמֶנֶת בפלס

לֵיה אַף־תִּבְנָא אַף־כִּסְּתָא סַגִּי עִמָּנָא אַף אֲתַר־כָּשַׁר לִמְבַת׃ וּכְרַע כו
גַּבְרָא וּסְגִיד קֳדָם־יְיָ׃ וַאֲמַר בְּרִיךְ יְיָ אֱלָהָא דְרִיבּוֹנִי אַבְרָהָם דִּי לָא־ כז
מְנַע טֵיבוּתֵיהּ וְקוּשְׁטֵיהּ מִן־רִבּוֹנִי אֲנָא בְּאוֹרַח תַּקְנָא דַּבְּרַנִי יְיָ בֵּית
אֲחוּהִי דְרִבּוֹנִי׃ וּרְהָטַת עוּלֵימְתָא וְחַוִּיאַת לְבֵית אִמַּהּ כְּפִתְגָּמַיָּא כח
הָאִלֵּין׃ וּלְרִבְקָה אָחָא וּשְׁמֵיהּ לָבָן וּרְהַט לָבָן לְוַת־גַּבְרָא לְבָרָא לְוַת־ כט
עֵינָא׃ וַהֲוָה כַּד חֲזָא יַת־קְדָשָׁא וְיַת־שֵׁירַיָּא עַל־יְדֵי אֲחָתֵיהּ וְכַד־שְׁמַע ל
יַת־פִּתְגָּמֵי רִבְקָה אֲחָתֵיהּ לְמֵימַר כְּדֵין־מַלֵּיל עִמִּי גַּבְרָא וַאֲתָא לְוַת־
גברא

מפורש

בפלס דְּבֵלֶת והפילו הנון להקל כמו שהפילוהו מן בַּת הראוי בנת מגזרת בנן, והדגש בהסמכו אל הכינויים יוכיח אֲמָתוֹ אַמְתָּהּ שנדגש הדגש להבליע הנו"ן החסר, וכן בתיבת בת בִּתִּי בִּתּוֹ, וכן מן עֵת, עִתִּי עִתּוֹ כי שרשו ענה, כן דקדק הראב"ע והרד"ק, והבדל שבין חסד ואמת יפורש לקמן פסוק מ"ט. בדרך [אויף דעם רעכטן וועגי], נפתח הבי"ת לרמוז על ה"א הידיעה כמבואר ברש"י ז"ל. נחני ה', מגזרת לך נחה את העם (שמות ל"ב ל"ד) והנון והיוד לסי' המדבר וטעמו נחה אותי כלומר נהג אותי, ולעולם ע' הפעל בפתח, וכן בבנין הפעיל הִפְרַגִי, הִנְחַנִי, גם בפעלים השלמים לעולם האות שקודם כינוי נִי בפתח, ובהפסק בקמץ. בית אחי אדוני, החי"ת בצר"י כי הוא סמוך מן אחים לשון רבים כלומר נחני אל בית קרוביו של אדוני, אבל לקמן בפסוק מ"ח כתיב בת אֲחִי אדוני בחירק כי לשון יחיד הוא, בת קרובו של אדוני כי לא יתכן היותה בת אחים רבים, וכאשר תאמר מן אָב אֲבִי אברהם כן תאמר מן אָח אֲחִי אדוני. גם אונקלוס הבדיל ביניהם בתרגומו, והמתרגם האשכנזי לא שם על לב ותרגם שניהם בלשון יחיד ואיננו נכון: (כט) וירץ לבן, רץ כדי למהר לבוא אל האיש, וטעם מהירותו יבאר הפסוק הסמוך: (ל) ויהי כראות וגו' הכתוב הזה כנותן טעם אל הכתוב הקודם לו לבאר למה הי' לבן ממהר כל כך לרוץ אל האיש, וכן פירש"י ז"ל, ואלי הפסוק עד כה דבר אלי האיש, הוא כדמות מאמר מוסגר כי איננו מעיקר הסיפור כ"א צד מצדדיו, ויבוא אל האיש וגו' מחובר עם וירץ לבן שלפני פניו, ועיין לעיל כ"ב ד'. ואי אפשר לפרש :

שהי

תועלות

שרות לא בוקש ממנה על צד החסד כ"ש שתהי' השגחת' בשרות בעלה שהוא חק עליה באופן יותר שלם, וכבר הורה שזאת התכונה היתה חזקה ברבקה שכבר תמצא באליעזר שלא שאל ממנה שתשקהו מים כי אם אחר עלותה מהעין והחזיקה בדרך לשוב לביתה ולא נמנעה מפני זה מהשקותו אליעזר עבדם ולשאוב לכל גמליו, וזה ג"כ עשתה בזריזות ובחריצות גדול

ותמהר

לא הַגְּמַלִּים עַל־הָעָיִן׃ וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ יְהוָה לָמָּה תַעֲמֹד
לב בַּחוּץ וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים׃ וַיָּבֹא הָאִישׁ
הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים וּמַיִם
ויושם ק׳ לג לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ וַיִּישַׂם* לְפָנָיו
לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי וַיֹּאמֶר דַּבֵּר׃
לה לד וַיֹּאמַר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי׃ וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד

ויגדל

מנחת שי

רפה והבי"ת בסגול: (לג) **ויישם**, ויושם קרי. ובכל ס"ס יש שורק (הוא מלאפום) ביוד שני, וכ"כ בעל מסרת המסרת יש ספרים שיוד ראשוני בקבוץ והוא טעות גמור כי לא נמצא אות נקודה בקבוץ לפני י׳ נחה עכ"ל, וגם הרמ"ה ז"ל כתב ויישם לפניו לאכל תרין יודי"ן כתיב קדמאה קרי יו"ד בשורק (במלאפום) ותניינא כתיב יו"ד חלופי וי"ו ויישם כתיב ויושם קרי: (לה) **וזהב**

ועבדים

שום שכל

בתראה. **אחתו**, ח"ו וכולהון כתיבין דכוותי׳: (לא) **בוא**, ד׳ מלאים וי"ו וסי׳ מסרתי לעיל בפ׳ כח ז׳ א׳. **ברוך**, מ"ו והבי"ת בשוא. **פניתי** מ"י: (לב) **לרחץ**, ח"ו ודכוו׳ לרחץ על היאר ח"ו: (לג) **ויישם** לפניו, תרין יודין כתיב קדמאה קרי יו"ד בשורק (הוא מלאפום) ותניינא כתיב יו"ד חלופי וי"ו, רמ"ה. גם הוא נמנה במערכת ערך יו"ד בהדי א"ב כתיב יו"ד באמצע תיבותא וקרינן וי"ו, וכמוהו קריאי העדה (במדבר א׳ י"ו) ואין קבוץ תחת הרי"ש לכן גם תחת היוד איננו, ובמקרא כ"י השין בפתח וכן נראה מפי׳ ראב"ע וכן מסתבר: (לה) **ויהוה**, נמסר עליו במס"ק ז׳ בטעם ר"פ, כלומר בטעם גרשים, וכן נמסר על וה׳ האמירך דדברים כ"ו י"ח, ובמערכת ערך

אדני

רש״י

הגמלים, לשמרן כמו והוא עומד עליהם (לעיל י"ח ח׳) לשמשם: (לא) פניתי הבית, מעבוד׳ אלילים: (לב) ויפתח, התיר זמם שלהם שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשדות אחרים: (לג) עד אם דברתי, הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי כמו עד כי יבא שילה (בראשית מ"ט) וז"ש חז"ל כי משמש בד׳ לשונות והאחד אי והוא אם (עיין מפורש):

רשב״ם

(לב) ויפתח, כמו אל יתהלל חוגר כמפתח (מ"א כ׳ יא) התיר חבישתם: (לג) עד אם דברתי דברי, אחרי שראה שהסכי׳ הקב"ה על ידו לא הי׳ לו להתעסק באכילה ושתיה תחלה: (לה) ברך את אדני, לכן הקדים למעלה

ויתן

מפורש

שני הכתובים על דרך כלל ופרט כמו שפי׳ המבאר שא"כ הי׳ לו ליכתב וילך ויבוא אל האיש וגו׳ שהרי אין הראיי׳ והשויע סבת ביאתו, ובכל המקום שבא הסיפור להורות על העתקת האיש ממקום זה למקום אחר לעולם יקדים לביאה היציאה או ההליכה

לא גברא והא קאים עילוי גמליא על עינא: ואמר עול בריכא דיי למא
לב את קאים בברא ואנא פניתי ביתא ואתר כשר לגמליא: ועאל גברא
לביתא ושרא גמליא ויהב תבנא וכיסתא לגמליא ומיא לאסחאה רגלוהי
לג ורגלי גובריא דעימיה: ושויו קדמוהי למיכל ואמר לא איכול עד דאמליל
לד לה פתגמי ואמר מליל: ואמר עבדא דאברהם אנא: ויי בריך ית רבוני

לחדא

מפורש

ההליכה או הנסיעה וכדומה מן התיבות המורות ההעתקה. על הגמלים, אצלם וסמוך להם כמו והוא עומד עליהם (לעיל י"ח ח׳) כמפורש שם: (לא) בוא ברוך ה׳ [קאממע הערײן געזעגנטר דעם עוויגן], בוא ציווי מהקל מפעלי עלומי העי"ן והי׳ ראוי בוא על דרך קום שוב ובא בחולם בעבור משך אל"ף הסרה, וכן בעתיד עם אותיות אית"ן הפ"א בחולם אָבוֹא תָּבוֹא נָבוֹא שלא כמנהג חבריו אקום תקום וכו׳, ולא אָבִיא שמוע (ישעי׳ כ"ח י"ב) האל"ף נוסף וכל הוא שבמקרא האלף תמורת ה"א ככתוב במאזנים דף א׳ א׳ וכמו שבארתי שם. בְּרוּךְ ה׳, תאר סמוך מן בָּרוּךְ דוגמת עָצוּם. שָׁבוּעַ שבהדבקם ישתנה הקמץ לשו"א שְׁבוּעַ זאת (לקמן כ"ט כ"ז) זְעוּם ה׳ (משלי כ"ב י"ד), אבל ברוך הנאמר באל יתעלה איננו ממשקל קל כי אם ממשקל כבד כמו חָרוּץ שהקמץ תמורת הפתח בעבור שאין דין דגש ברי"ש והם ע"מ חַנּוּן ורחום, דוב שַׁכּוּל (משלי י"ז י"ב) כמפורש לעיל ט׳ כ"ו, וכל המשקלים הכבדים נופלים על העניים שתאר בהם בדרך קבע לא בדרך עובר, ועיין לעיל י"ח ט"ו, ועוד אפרש בפ׳ יתרו (שמות י"ח י׳) אצל ויאמר יתרו ברוך ה׳, וגם הראב"ע האריך שם. ואנכי פניתי הבית [איך האבע דאז הויז געראַייאט], פניתי, בערתי. ומשקלו נקיתי המפורש לעיל פסוק ח׳, ולא ישמש בלשון זה כי אם בבנין הכבד הדגוש: (לב) ויבא האיש, ויכנס. וכן ת"א ועאל לא ואתא. ויפתח, התיר חבישתם. ויתן, הנותן. והיינו מי שבידו ליתן והוא לבן, ולשון קצר הוא: (לג) ויושם לפניו [עס װאַרד איהם פֿאָרגעזעצט], שרשו שום והוא מאשר לא נקרא שם פועלו, (עיין לעיל ב׳ כ"ג), דוגמת ויושב את משה (שמות י׳ ח׳), מגזרת שב ויושם על ידי המשים, וטעם הכתיב ביוד יפורש בפ׳ שמות אצל וייטב אלהים ועי׳ ש"ש. לא אוכל, האלף סי׳ המדבר והאלף הסרה נפקדת כמפו׳ לעיל ב׳ י"ו וכ"ג. עד אם דברתי, עד אשר דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי, כמו עד כי יבוא שילה (לקמן מ"ט י׳), וזהו שאמרו חכמים כי משמש בד׳ לשונות, והאחד אי והוא אם, לשון רש"י ז"ל, והוא קשה ולקמן מ"ג ו׳ אבל כי יאמר אלי אפרשהו בעז"ה:

אחרי

תועלות

ותמלא זה הענין נמשך מתכונתה בכל הענייני׳ עד שכאשר שאל לה אם יוכל ללון בבית אביה השגיחה מעצמה בשאר הדברי׳ הצריכי׳ לו ואמרה גם תבן גם מספא רב עמנו גם מקום ללון:

התועלת הח׳

וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם וּשְׁפָחֹת
לו וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן לַאדֹנִי
לז אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי
לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי
לח יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ׃ אִם־לֹא אֶל־בֵּית־אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּי
לט וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי׃ וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי אֻלַי לֹא־תֵלֵךְ
מ הָאִשָּׁה אַחֲרָי׃ וַיֹּאמֶר אֵלָי יְהוָה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו
יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי
מא מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי׃ אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא
אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי׃
מב וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן וָאֹמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם

אם־

מנחת שי

ועבדם, דין לחוד א״י בלישנא, וכל עבדים דאו׳ מלא: (לט) **ואמר** אל אדני **אלי**, דין לחוד **אלי** כתיב א״ו באורי׳ ודרשוהו רבותינו בב״ר פרשת נ״ט על אליעזר עבד אברהם שהיתה לו בת והיה מחזר לתתה ליצחק כמו שהביא רש״י ז״ל, וזהו שכתוב כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב (הושע י״ב ז׳) ובילקוט הושע רמז תקכ״ח גרסינן בהדיא אלי כתיב אתן לו כתיב וכו׳ והא דלא כתיב הכי בפ׳ שלמעלה כבר תירץ בעל גור ארי׳ שודאי אליעזר אמר לאברהם אולי ולא אלי אלא שכך היתה כוונתו שהי׳ מחזר למצוא עילה וכו׳, עיי׳ שם, ועיין עוד תירוץ אחר בעטרת הברית הגדול סימן קל״ב:

ומגרנות

שום שכל

אדני מסר א׳ בטעם גרשיים וסי׳ וכו׳ ומונה והולך כולם וכן נכון, ואולם מאן דמסר ז׳ אילופי איתחלפו לי׳ הנך דכתיבין בגרשיים עם אותן דכתיבין בטעם רביע כמבואר לעיל י״ט כ״ד, ואולם ואדני השמיע אל מחני׳ ארם (מ״ב ז׳ ו׳) איננו ממניינם כי הוא כתיב באלף דלת. **ויתן־לו**, בכ״י היוד בגעי׳ בזה גם בחברו בפסוק הסמוך ובכל דומיהם וכן נכון כמבואר לעיל כ״ג ט׳. **ועבדם**, דין לחוד א״י בלישנא. **ושפחת**, חד מן ג׳ חסרים וי״ו, עי׳ לעיל י״ב ט״ז: (לו) **ויתן־לו**, היוד בגעיא כחברו הקודם לו: (לז) **וישבעני**, א״י, **מבנות**, בכל ספרינו בטע׳ פשט׳, אבל בכ״י במונח. **הכנעני**, הה״א גם היא בגעי׳ כמבוא׳ לעיל י׳ י״ח, וכן ברוב המדויקי׳ וכ״י. **אשר** אנכי, בכ״י אשר במקף בלא מרכא: (לט) **אלי** לא תלך, א״ו והוא חד מן מ״ח מילין מיחדין א״ו, כמסרו במערכת אות ו׳: (מ) **אשר** התהלכתי, בכל ספרינו מלת אשר במקף, אבל בכ״י בלא מקף ובטעם דרגא וכן מסתבר דוגמא

אשר

לחרא ורבא ויהב־ליה עאן ותורין וכסף ודהב ועבדין ואמהן וגמלין
לו וחמרין: וילידת שרה אתת רבוני בר לרבוני בתר דסיבת ויהב־ליה
לז ית־כל־דיליה: וקיים־עלי רבוני למימר לא־תסב אתתא לברי מבנת
לח כנענאי די אנא יתיב בארעיה: אלהן לבית־אבא תיזיל ולזרעיתי
לט ותיסב אתתא לברי: ואמרית לרבוני מאים לא־תיתי אתתא בתרי:
מ ואמר לי יי די־פלחית קדמוהי ישלח מלאכיה עמך ויצלח אורחך
מא ותיסב אתתא לברי מזרעיתי ומבית אבא: בכן־תהי זכאי ממומתי ארי (כ״י זכא)
מב תהך לזרעיתי ואם־לא יתנון לך ותהי זכאי ממומתי: ואתית יומא־ (כ״י ואתיתי)
דין לעינא ואמרית יי אלהא דרבוני אברהם אם־אית כען־רעוא קדמך
לאצלחא

שום שכל

אשר הבאשתם את ריחנו (שמות ה׳ כ״א), **והצליח** דרכך, מלא חד י׳ ודכוו׳ וה׳ הצליח דרכי, אם ישך נא מצליח דרכי מלא חד י׳. וכל מצליח דכוו׳, ולא תצליח את דרכיך מלא חד י׳. **דרכך**, אין צורך למסור עליו ח״י שהרי לשון יחיד הוא וגם הרמ״ה לא מסר עליו מידי: (מח) **כי תבוא**, במקרא כ״י מלת כי בניקוד בלא מאריך. **תבוא**, מ״ו וכל אור׳ דכוו׳ בר מן ט׳ ח״ו וסי׳ בפ׳ ויחי (מ״ט ו׳). **נקי**, כל נקי באור׳ מ״י בסוף תיבותא וחסר אל״ף בתרי׳: (מב) **ואבא**, כל אבוא ואבוא באור׳ מלאים וי״ו בר מן ב׳ ח״ו וסימן

רשי

(לו) ויתן לו את כל אשר לו, שטר המתנה הראה להם: (לז) לא תקח אשה מבנות הכנעני, אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה ללכת אחריך: (לט) אולי לא תלך האשה, אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברה׳ לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך: (מב) ואבא היום, היום יצאתי והיום באתי מכאן

רשבם

למעלה ברך את אברהם בכל, ויגדל, וכל אנשי המלכות היו חפצים להזדווג עמו אך אינו חפץ: (לו) ויתן לו את כל אשר לו, לא יחלקו אחיו עמו: (מ) ישלח מלאכו, יודע אני שיתנו לך: (מב) ואמר ה׳ אלהי אדוני אברהם וגו׳.

מפורש

(לו) **אחרי זקנתה**, ושוב לא היה לו בן ממנה: (מא) **מאלתי** [פאן איינם איידע], כמו משבועתי, כי הם אחים ורעים, וכן אונקלוס תרגם שניהם ממומתי, וכבר אמר הראב״ע בתחלת פירושו לעשרת הדברים בפ׳ יתרו כי המלות הם כגופות והטעמים הם כנשמות והגוף לנשמה כמו כלי על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששין משינוי המלות אחר שהם שוות בטעמם, וכן הגמיאיני עם השקיני, וכן רבים כמבואר שם היטב ע״ש: (מב) **ישך**, ענין התיבה הזאת

מג אִם־יֶשְׁךָ־נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלֶיהָ׃ הִנֵּה
אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב
מד וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ וְאָמְרָה
אֵלַי גַּם־אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב הִוא הָאִשָּׁה
מה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־אֲדֹנִי׃ אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר
אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד
מו הָעַיְנָה וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃ וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד
כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֵשְׁתְּ
מז וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃ וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי

את

שום שכל

וסימן דין ואבא היום אל העין, ואידך עד אשר א ב א אל אדני שעירה, וכולהון עם אלף: **ישך־נא**, הכו״ן דגוש בדין המקף המבטל חק יהו״א כמפורש לעיל י״ג ד׳: (מג) **הנה**, ז׳ ריש פסוק בספר בראשית וסי׳ כמסר בפ׳ וישב (ל״ז ז׳) וכן מסר הרמ״ה ז״ל. **היצאת**, ח״ו עיין לעיל פ׳ ט״ו. **השקיני**, מ״י. ודכותי׳ השקיני כל תניינא: (מד) **לגמליך**, מ״י וכן כל גמליך, לגמליך מ״י, וכן ותשאב לכל גמליו מ״י. **הכיח**, ח״ו ומ״י כתיב, ועיין לעיל כ״א כ״ה: (מו) **ותורד**, מ״ו. **מעליה**, מ״י וכל עליה דכוותי׳: (מז) **בת־מי את**, במקרא כ״י של כ״ד מלת מי גם היא

במקף

רשי / רשבם

אמר רבי אחא יפה שיחתן של
עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים שהרי פרשה

מכאן שקפלה לו הארץ. וגו׳ כל אריכות דברי׳ להודיעם שמאת הקב״ה יצא הדבר:
בדרך

של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תורה לא נתנו אלא ברמיזה: (מד) גם אתה, גם לרבות אנשים שעמו.
הוכיח, בירר והודיע וכן כל הוכחה שבמקרא ברור דבר: (מה) טרם אכלה, טרם שאני מכלה וכן כל לשון
הווה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר כמו טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון עתיד כמו כי אמר (איוב סי׳ א׳) הרי
לשון עבר. ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד ופי׳ שניהם לשון הווה כי אומר הי׳ איוב אולי חטאו בני והיה עושה כך:
(מז) ואשאל ואשים, שנה הסדר שהרי הוא תחלה נתן ואח״כ שאל אלא שלא יתפסוהו בדבריו ויאמרו היאך נתת לה
ועדיין

מפורש

מפורש לעיל פסוק כ״ג, ועיקרו שם דבר כמו שכתוב במכלול י״ש בארי, ואע״פ שהוא
שם פעמים פירושו בענין הן, ואם במקף וסמוך למלה זעירא או למלה מלעיל בסגול

מג לְאַצְלָחָא אוֹרְחִי דִּי אֲנָא אָזֵיל עֲלַהּ׃ הָא אֲנָא קָאִים עַל־עֵינָא דְמַיָּא
וִיהֵא עוּלֵימְתָּא דְּתִפּוֹק לְמִימְלֵי וְאֵימַר לַהּ אַשְׁקִינִי־כְעַן זְעֵיר־מַיָּא
מד מִקּוּלְתִּיךְ׃ וְתֵימַר לִי אַף־אַתְּ אִשְׁתְּ וְאַף לְגַמְלָךְ אַמְלֵי הִיא אִתְּתָא דְּזַמִּין
מה יְיָ לְבַר־רִבּוֹנִי׃ אֲנָא עַד־לָא שֵׁיצֵיתִי לְמַלָּלָא בְּלִבִּי וְהָא רִבְקָה נְפָקַת
וְקוּלְתַהּ עַל־כַּתְפַהּ וּנְחָתַת לְעֵינָא וּמְלָת וַאֲמָרִית לַהּ אַשְׁקִינִי כְעַן׃
מו וְאוֹחִיאַת וַאֲחִיתַת קוּלְתַהּ מִינַהּ וַאֲמָרַת אִשְׁתְּ וְאַף גַּמְלָךְ אַשְׁקֵי וּשְׁתֵיתִי
מז וְאַף־גַּמְלַיָּא אַשְׁקִיאַת׃ וּשְׁאֵילִית יָתַהּ וַאֲמָרִית בַּת־מָן אַתְּ וַאֲמַרַת בַּת־

בתואל

מפורש

יש־לנו (לקמן מ״ד כ׳) וכן עם הכינוי ישה ישכם. ישנו בתוספת נו״ן וי״ו בחולם להי׳ הנסתר, ועם יתר הכינויים לא מצאנוהו, ומצאנוהו בה״א השאלה בראש הֲיֵשׁ היֵשְׁכֶם אוהבים (דברי׳ י״ג ד׳) היוד בחירק, וישמש עליו הסי״ן יֵשׁ יתרון (קהלת ב׳ י״ג) : (מג) העלמה, כמו הנערה, ושתי השמות תארים לאשה בחורה תהי׳ בתולה או בעולה, וכן יקרא הזכר נער ועלם, ובעבור שכל נער ונערה שבמקרא מתורגם בארמית בלשון עלם ועלמה לכן מסתבר דברי הרב חזקוני שאמר סבור הי׳ אליעזר שלא הי׳ מספרים אלא לשון ארמי לפי שהוא מארם והם היו יודעים אף עברי דכתיב לקמן תשב הנערה (לקמן פסוק נ״ה) עכ״ל, וכבר ידעת כי שתי הלשונות קרובות אחד בשמותיהם ובהליכותיהם ובשימושיהם ולכן העברי גם הארמי יבין שתיהן זולת מלות מעטות : (מה) טרם אכלה, טרם שאני מכלה ולשון הווה הוא כמבואר היטב בפירש רש״י ז״ל, וענין טרם מפורש לעיל ב׳ ה׳ :

חסד

תועלות

התועלת הח׳ הוא במדות, והוא שראוי לנכבד כשגמלוהו טוב שישיב גמול לגומלים אותו ביותר משיעור הגמול אשר גמלוהו שעור רב ולזה תמצא שנתן אליעזר זאת המתנה לרבקה בעבור החסד שגמלה אותו, ואלו לא הי׳ זה דבר ראוי הי׳ מיוחס לאליעזר להכלות לא לנדיבות וכבוד, ובכלל הנה אם לא ישיב מקבל הטוב גמול כ״א בשיעור מה שקבל הנה ישיב מה שהי׳ מההטבה והחנינה על צד החסד במדרגת מה שהיה בשכירות ובמחיר והי׳ פוחת מדרגת מה שנעשה לו על צד החסד, ואולם כשהי׳ מה שיגמול על ההטבה ההיא שיעור רב מאד מההטבה ההיא הנה לא יפחות מדרגת ההטבה הנעשית לו אבל תשאר מדרגתה מדרגת מה שנעשה על צד החסד והכבוד ובזה תהיה מדרגת הגמול שישיב על צד החסד והכבוד ותתחזק האהבה בזה בין הנותן והמקבל, והוא מבואר שאין ראוי גם כן שישיב לו יותר מעט ממה שקבל וזה כי כבר הטיב לו האחר קודם שיהי׳ לו עליו דבר יוכרח

בעבור

אֹתָהּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה
מח וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־יָדֶיהָ׃ וָאֶקֹּד
וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם
אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי לִבְנוֹ׃
מט וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי
נ וְאִם־לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנֶה עַל־יָמִין אוֹ עַל־שְׂמֹאל׃ וַיַּעַן
לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר

אליך

שום שכל

נמקף בלא מוכח. **ואשם**, ב' חסרים יו"ד ואחד פ"י וסימן ואשם הנזם על אפה, ח"י. ואשם את הלוחות בארון אשר עשיתי, ח"י. לא אשים עליך דויאמר אם שמוע, פ"י. **והצמידים**, כבר מסרתי לעיל פסוק כ"ב בשם הרמ"ה כי כל לישנא דצמידים מלא דמלא בר מן הצמדים על ידי אחותו, שזה לאחד ח"י קדמאה, כשמע מיני' כי והצמידים על ידי' גם הוא מלא דמלא, וכן נמסר עליו במס"ק כל לישנא מלא בר מן א' ח"י קדמאה עכ"ל. וכן הוא מלא בכל הספרים גם בכ"י, ולכן ברור כי מה שכתוב בספר מסרת המסרת דבור ה' וכן והצמדים על ידי', הוא שיבוש או טעות הדפוס: (מח) **ואקד**, ח"ו: (מט) **עשים**, כל עשים העשים דאו' ח"ו וג"י כתיבין. **הגידו** לי, תרין בפסוק ותרויהון ע"י: (נ) **נוכל**, כל אוכל

תיכל

רשי

ועדיין איני יודע מה היא: (מט) על ימין מבנות ישמעאל. על שמאל, מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם ב"ר: (נ) ויען לבן ובתואל, רשע היה וקפץ להשיב לפני אביו. לא נוכל דבר אליך, למאן בדבר הזה

רשבם

(מח) בדרך אמת, שנאמנו דברי הקב"ה לעשות חסד לאברהם ולכם: (מט) על ימין או על שמאל, על שאר קרובים שיש לאדוני: (נ) לא נוכל דבר אליך רע או טוב, לא הסתירה ולא הבנין תלוי ברצונינו כי

על

מפורש

(מט) **חסד** ואמת [געוואגנהייט אונד טרייאי], חסד דבר שאינו של חיוב, ואמת, לקיי' דבר החסד, כ"כ הראב"ע וכ"כ רד"ק בשרש חסד, ענין החסד הוא הטוב והגמילות לפנים משורת הדין עכ"ל. והוא יותר מבואר בפירושו לס' יהושע ב' י"ב על כי עשיתי עמכם חסד ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד, וז"ל, החסד הוא הטובה שיעשה אדם עם אחר מאין גמול לו עליו, והיא עשתה עמהם חסד שהחביאה אותם כי הם לא גמלוה טובה עד הנה, לפיכך אמרה להם ועשיתם גם אתם עם בית אבי חסד, ולא אמרה עמי כי הם בהחיותם אותה הוא אמת וחובה עליהם כי החייתה אותם, ובהחיותם בית

אבי

בְּתוּאֵל בַּר־נָחוֹר דִּילִידַת לֵיהּ מִלְכָּה וְשַׁוֵּיתִי קְדָשָׁא עַל־אַפַּהּ וְשֵׁירַיָּא
מח עַל־יְדַהָא: וּכְרָעִית וּסְגֵדִית קֳדָם יְיָ וּבָרֵכִית יָת־יְיָ אֱלָהֵיהּ דְּרִבּוֹנִי
אַבְרָהָם דְּדַבְּרַנִי בְּאוֹרַח קְשׁוֹט לְמִסַּב יָת־בַּת־אֲחוּהִי דְּרִבּוֹנִי לִבְרֵיהּ:
מט וּכְעַן אִם־אִיתֵיכוֹן עָבְדִין טֵיבוּ וּקְשׁוֹט עִם־רִבּוֹנִי חַווֹ לִי וְאִם־לָא חַווֹ לִי
נ וְאִתְפְּנֵי עַל־יַמִּינָא אוֹ עַל־שְׂמָאלָא: וַאֲתֵיב לָבָן וּבְתוּאֵל וַאֲמַרוּ מִן־
קדם

מפורש

אבי' הוא חסד, עכ"ל. גם החכם המתרגם האשכנזי היטב לבאר וכה דבר;

" ועתה אשכילך על דבר האמת והאמונה, כל דבר שהוא בנפש כמות שהוא בעולם אז לנפש הוא אמת, ד"מ אם תצייר במחשבתך אילן או פרח, כדמותו ותבניתו כאשר הוא בעולם יהי' הציור אמתי, או תשער במחשבתך שמרובע שנים יעלה ארבע, וכן הוא חן לנפש, תהי' המחשבה ההיא אמת, והפכו שקר, והוא דבר שלא ישכי' בו המציאו' חוץ לנפש עם מה שבנפש, ואם יוליד תקוה לדבר שלא יהי' יקרא כזב, או כחש, והאמת הפך שניהם כי הוא במציאות כמות שהוא בנפש ובלתי מוליד תקוה שלא תתקיים, והוא א"כ ראוי לבטוח בו, והנה כל דבר שתוכו כחוצו לא יכזב, וראוי לבטוח בו ולסמוך עליו, ובבחינה הזאת יקרא נאמן, כלומר שיש לסמוך על מה שהוא מראה מתוכו ופנימיותו, כי אין בו כזב, ומזה הענין יאמר מים נאמנים, כמו מימיו נאמנים (ישעי' ל"ג י"ו), שלא יבוש המקוה אליהם, והפך מי' כזבים, כמו אשר לא יכזבו מימיו (שם נ"ח י"א), וכן יתד במקום נאמן (שם כ"ב כ"ג), שיש לסמוך עליו, מכות גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (דברי' כ"ח כ"ט), שתוכם כברם ויש לסמוך עליהם שיענשו את החוטאים כראוי, והנה המחשב' היא בנפש, והדבור והמעשה חוץ לנפש, והאדם שפיו ולבו ומעשיו שוים, יקרא איש אמונים, כמו ואיש אמונים (משלי כ' ו'), שבו ישכי' מה שבנפש עם מה שחוץ לנפש ועליו יש לבטוח, ואם אין פיו ולבו שוים יקרא איש שקר, שהדבור היוצא מפיו מתנגד אל מה שבנפשו, ואם ידבר טוב ולא יקימנו יהי' איש כזב, כמו וטוב רש מאיש כזב (שם יט כב), שאין תוכו כברו ואין לבטוח ולסמוך על דבריו, (והמחשבה והדבור והמעש' בערך אל השם יתעל' יקרא בס' יצירה ספר סופר וספור והם כאחדי' בחקו בתכלית האחדות ואין ביניהם פרוד כלל, כידוע למשכיל, ולזה יקרא אלהים אמת, ואמרו חז"ל חותמו של הקב"ה אמת, ואין להאריך בזה), והמשער בנפשו שהדבר בלתי שקר כי אם אמת, הוא מאמין את הדבר, ואם ישער בנפשו שהדבר בלתי כזב והבוטח בו לא יבוש מסברו, הוא מאמין בו, ומזה הענין ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמו' י"ד ל"א), והאמן בה' (לעיל ט"ו ו'), ובלשון הכתוב יבוא על הרוב עם הבי"ת או הלמ"ד, וענינו הבטחון בדבר שלא יכזב, וענין אמן קיום או תפלה שיסכים המעשה עם הדבור, ארור האיש אשר יעשה וגו' ואמרו אמן (דברי' כ"ז ט"ו), שיסכים המציאות עם הדבור, ויקולל האיש אשר יעשה פסל או מסכה וגו' בפועל ממש, וכן ואמרה האשה אמן אמן (במדבר ה' כ"ב), שתבא עליה הקללה אם שטתה, כאשר דבר הכהן, ויאמר לפעמים שרש אמן על היושר הפך העול, כי כל עול שקר שהנראה ממנו שהוא מיישר אל ההצלחה ומביא אל הטוב ואינו כן, והכלל שיש בו טוב מדומה לעושהו והוא חושב בנפשו שיגיע לו ע"י העול הוא טובה גדולה ואינו כן כי היושר לבד הוא טוב אמתי גם בערך אל עושהו, ולזה יהי' אמונה לפעמי' שם נרדף ליושר, יאמר אל אמונה ואין עול (דברי' ל"ב ד'), וכן ידעתי ה' כי צדק משפטיך ואמונה עניתני (תלים קי"ט ע"ה), הנה אמונה כפל לשון של צדק, וענינו ביושר עניתני, ותחסר הבי"ת כמו ואם תלכו עמי קרי (ויקרא כ"ו כ"א), שהוא כמו בקרי, וכן ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית (נחמי' ט' ל"ג), ענינו כפי הצדק והראוי הבאת עלינו את כל העונשי' הללו, וכבר יצאתי מן הכוונה במקום הזה והארכתי קצת בבאור הגדר הזה לפי שהוא רב התועלת, ולא נצטרך לבארו עוד בכל מקום שיבא בספרים שלפנינו, והנה בדרך אמת פי' הרשב"ם ז"ל שנאמנו דברי הקב"ה לעשות חסד לאברהם ולנס, ויהיה א"כ הפך הכזב, ולי נראה שהוא הפך השקר, והכוונה שהדרך אשר אני עליו במציאות מסכים עם הדרך אשר בנפשי לילך בו ועם הכוונה והתכלית לקחת אשה לבן אדני מבית אביו: "

ומגדנות

נא אליך רע או־טוב׃ הנה־רבקה לפניך קח ולך ותהי
נב אשה לבן־אדניך כאשר דבר יהוה׃ ויהי כאשר שמע
עבד אברהם את־דבריהם וישתחו ארצה ליהוה׃
חמישי נג ויוצא העבד כלי־כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה
נד ומגדנת נתן לאחיה ולאמה׃ ויאכלו וישתו הוא
והאנשים אשר־עמו וילינו ויקומו בבקר ויאמר שלחני
הנערה קרי נה לאדני׃ ויאמר אחיה ואמה תשב הנער אתנו ימים או

עשור

מנחת שי

(כג) **ומגדנות**, הדלת בדגש: (כה) **הנער**, הנערה קרי והה״א במאריך לבן אשר, וכן הוא במדויקים

שום שכל

תוכל יוכל כוכל כולהון מ״ו כתיבין. **רע**, י״א פתחין עיין במערכת ערך רע: (כח) **ותהי**, י״ד רפין (כלומר שהוי״ו במלאפום המרפה אחריו) וסי׳ כמסר בשמואל א׳ סי׳ י״ג. ושארא בתהי כתיבין בפתח המדגיש אחריו. **אדניך**, ח״ו ומ״י כתיב: (כג) **ובגדים**, כל בגדים דאו׳ מ״י. **ומגדנת**, ח״ו והדל״ת דגוש כדין. **לאחיה**, מ״י וכל אחיה דאו׳ דכוו׳ מלא: (כד) **וילינו**, מ״י ודכוותי׳ וילינו בסר דיעקב ולבן. **ויקומו**, חד מן ב׳ מ״ו דאו׳ מסרתי לעיל י״ח ע״ז. **שלחני** לאדני, ח״ו כתיב וחד מ״ו שלחוני ואלכה לאדני, ותרויהון בענין קדמאה חסר בתראה מלא: (כה) **הנער**, כבר הזכרנו לעיל י׳ י״א כי כן דעת החכמים הקדמונים וראשם בן אשר כי כל תיבה הבאה על משקל הנערה המתכה ודומיהם והיא מנוגנת בטעם מלך לעולם יש שם ב׳ מתגים, האחד שלפני החטף אשר לא יסור לעולם והשני באות הקודמת לו, אכן אם התיבה בטעם משרת לא יהי׳ שם כ״א מתג אחד והוא שלפני החטף אבל המתג הראשון יסור, לזאת הסכימו הסופרים והספרים ולכן נכון הוא מה שמצאנו במ״ג של רפ״ו וקטן של ד״ש וביתר המדויקים כולם גם בכ״י תשב הנערה דעניינו הכו״ן לבד במתג ולא הה״א בעבור שזה לבד הוא מנוגן בטעם משרת ולכן הוא כדינו ואין בו שום זרות כלל, והנה חפשנו אחר כל הנערה שבמקרא ולא מצאנו א׳ מהם שנחלקו בו בן אשר ובן נפתלי כי כולם בטעם מלך, בר מן דין ודאסתר ב׳ ז׳ וט׳ שמנוגנים במשרת. ולכן על אלו מצאנו שנחלקו ב״א וב״נ שלב״א

אין

רשי

הזה לא ע״י תשובת דבר רע ולא ע״י תשובת דבר הגון וניכר לפי שמה׳ יצא הדבר לפי דבריך שזימנה לך: (כב) וישתחו ארצה, מכאן שמודים על בשורה טובה: (כג) ומגדנות, לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א״י: (כד) וילינו, כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (כה) ויאמר אחיה ואמה, ובתואל היכן היה

הוא

רשבם

על כרחינו רוצים ולא רוצים כי הקב״ה עשה שהיכולת בידו: (כג) כלי כסף וכלי זהב, תכשיטי נשים של כסף וזהב כדכתיב איש אשר מצא כלי כסף וכלי זהב ושמלות אצעדה וגו׳ (במדבר ל״א כ׳), וכתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכם (שמות ג׳ כ״ב):

וה׳

קֳדָם־יְיָ נְפַק פִּתְגָמָא לֵית־אֲנַחְנָא־יָכְלִין לְמַלָּלָא עִמָּךְ בִּישׁ אוֹ־טָב׃ הָא־
נא רִבְקָה קֳדָמָךְ דְּבַר וְאֵיזִיל וּתְהֵי אִתְּתָא לְבַר רִבּוֹנָךְ כְּמָא דְמַלֵּיל יְיָ׃ וַהֲוָה
נב כַּד שְׁמַע עַבְדָּא דְאַבְרָהָם יַת־פִּתְגָמֵיהוֹן וּסְגִיד עַל־אַרְעָא קֳדָם־יְיָ׃ וְאַפֵּק
נג עַבְדָּא מָנִין דִּכְסַף וּמָנִין דִּדְהַב וּלְבוּשִׁין וִיהַב לְרִבְקָה וּמִגְדָּנִין יְהַב לַאֲחוּהָא
וּלְאִמַּהּ׃ וַאֲכַלוּ וּשְׁתִיאוּ הוּא וְגוּבְרַיָּא דִּי־עִמֵּיהּ וּבָתוּ וְקָמוּ בְּצַפְרָא וַאֲמַר
נד שַׁלְּחוּנִי לְוַת־רִבּוֹנִי׃ וַאֲמַר אֲחוּהָא וְאִמַּהּ תֵּתֵיב עוּלֵימְתָא עִמָּנָא עִידָן
נה בעידן

מפורש

(נג) **ומגדנות** [אונד קאסטבארקייטן], המלה הזאת לפי מקומה כוללת הדבר המשובח והמעולה בין בכלים בין בפירות בין בבגדים, ובשרש התיבה נחלקו י"א ששרשו גדן והמ"ם כמ"ם של משכן מקדש, וי"א שהמ"ם שרש והנו"ן נוסף כנו"ן של כבשן פשתן, ואין הכרע: (נד) **וילינו**. מבנין הקל, וכל לינה שבמקרא לינת לילה אחד, רש"י, ומפורש לעיל פסוק כ"ג: (נה) **אחיה** ואמה תשב הנערה וגו', הם שקבלו המתנות והאב מחריש, ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מלאנו ויען לבן ובתואל, כן פי' ראב"ע. ויותר נראה לפי הפשט כי היה לה אח קטן מלבד לבן ככתוב בספר הישר ובני בתואל שכר ולבן ורבקה אחותם, ועוד כתיב שם ויעשו בתואל ולבן ושכר בניו משתה בלילה ההוא וגו', ווה שיורה על אמתת זה הוא מה שכתוב לקמי' וישלחו את רבקה אחותם, ולא כתיב אחותה, והנה אמה והאחיה הקטן הם שקבלו המתנות והם שאמרו תשב הנערה וגו' אבל לבן ובתואל כבר הסכימו לשלחה מיד באמרם הנה רבקה לפניך קח ולך וגו'. ימים, שנה, כמבואר לעיל ד' ג'. או עשור, י' חדשים עיין רש"י. ויהי' עשור תאר לזמן מקובץ מן עשרה אחדים, והראב"ע בספרו נחות אמר, עשור עשרה חדשים, ויתכן שנשארו להשלמת השנה כפי מספר הארמים עשרה חדשים עד תחלת השנה, וזאת דרך סברא עכ"ל.

וכוונתו

תועלות

בעבור אל שייטיב לו וכאשר ישיב לו גמול הנה יוכרח בו מלד מה שישיב לו גמול כמוהו פעמים או יותר מלד מה שהקדימו מהטבה ולזה הוא מבואר שלא יספיק לו להראות שרצונו עם המטיב לו במדרגת רצון המטיב לו עמו אם לא יוסיף במה שיגמלהו על השעור שהגיע לו ממנו כמו השיעור ההוא או יותר וזה מבואר בנפשו כ"ש שאין ראוי שישיב לו מעט תחת הרבה והוא מבואר שכל מה שהיתה מעלת הגומל יותר גדולה ראוי שיהיה הגמול שישיב יותר גדול כי האדם יראה לרעהו שהוא אוהבו בשיתן לו מה שהוא יקר ונכבד אצל הנותן:

התועלת הט'

נו עָשׂ֖וֹר אַחַ֥ר תֵּלֵֽךְ׃ וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵהֶם֙ אַל־תְּאַחֲר֣וּ אֹתִ֔י וַֽיהוָ֖ה
נז הִצְלִ֣יחַ דַּרְכִּ֑י שַׁלְּח֕וּנִי וְאֵלְכָ֖ה לַֽאדֹנִֽי׃ וַיֹּאמְר֖וּ נִקְרָ֣א
נח לַֽנַּעֲרָ֑ וְנִשְׁאֲלָ֖ה אֶת־פִּֽיהָ׃ וַיִּקְרְא֤וּ לְרִבְקָה֙ וַיֹּאמְר֣וּ אֵלֶ֔יהָ
נט הֲתֵלְכִ֖י עִם־הָאִ֣ישׁ הַזֶּ֑ה וַתֹּ֖אמֶר אֵלֵֽךְ׃ וַֽיְשַׁלְּח֛וּ אֶת־
רִבְקָ֥ה אֲחֹתָ֖ם וְאֶת־מֵנִקְתָּ֑הּ וְאֶת־עֶ֥בֶד אַבְרָהָ֖ם וְאֶת־
ס אֲנָשָֽׁיו׃ וַיְבָרֲכ֤וּ אֶת־רִבְקָה֙ וַיֹּ֣אמְרוּ לָ֔הּ אֲחֹתֵ֕נוּ אַ֥תְּ הֲיִ֖י
לאלפי

לנערה קרי

מנחת שי

במדויקים לא הכו"ן, (עיין ש"ש). **אחר** תלך, זה אחד מן המקראות שקראו רבותינו עיטור סופרים כמ"ש סוף פרשת בהעלותך: (כז) **לנער**, לנערה קרי: (ס) **ויברכו**, הריש בשו"א. ויירש

שום שכל

אין הה"א בגעיא ולב"כ בגעיא ושניהם לשיטתם אזלו, ואכן כב"א סבירא לן לכן הדין עם ספרינו, וכל זה ברור ונכון בלי פקפוק, ואולם הוצרכתי להאריך בזה בעבור שמצאתי בספר אכחת פי שאמר תשב הנערה, הה"א במאריך לב"א לא הכו"ן וכן הוא במדויקים עכ"ל.

ובעל תיקון סופרים העתיק המ"ש כמו שהוא בעצמו הודה כי הוא הפך הנמצא במדויקים והפך חילופי ב"א וב"נ, ולדידי וודאי כי טעות נפל בנ"ש וצ"ל הכו"ן במאריך לב"א לא הה"א וכן הוא במדויקים. וזה ברור וצלול. **עשור**, מ"ו כתיב, וחד חסר בלישנא וסי' בעשר לחדש הזה דברו אל כל עדת בני ישראל, ושאר בעשור באו' מ"ו כתיב: (כו) **שלחוני**, מ"ו: (כט) **וישלחו**, בכל המדויקים וב"י הוי"ו בגעיא וכן נכון כמבואר לעיל י' י"א. **אחתם**, ח"ו וכל או' דכות' ח"ו בר מן חד מ"ו וסימן בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר טמאו אחותם, דין לאחוד מ"ו באורית'. **מנקתה**, ח"י. **אנשיו**, מ"י כתיב וכל לישנא דכוו': (ס) **ויברכו**, הרי"ש בחטף פתח במקרא כ"י ומקצת מדויקים וכן נכון כמבואר לעיל י"ב י"ג. **אחתנו**, ח"ו ודכוו' לתת את אחתנו (לקמן ל"ד י"ד), וז"ל רמ"ה ז"ל, הבזונה יעשה את אחותנו (לקמן ל"ד ל"א) דין לאחוד מ"ו כתיב וכל שארא באוריי' ח"ו כתיבין עכ"ל,
ובכולם

רש"י

הוא רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו. **ימים**, שנה כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כ"ה) שנכן נותנין לבתולה זמן י"ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטים. או עשור, י' חדשים וא"ת ימים ממש אין דרך המבקשים לבקש דבר מועט ואם לא תרצה תן לנו מרובה מזה: (כז) ונשאלה את פיה, מכאן שאין משיאין האשה אלא מדעתה: (כח) ותאמר אלך, מעצמי ואף אם אינכם רוצים: (ס) את היי לאלפי רבבה, את וזרעך תקבלו אותה ברכה שנאמר לאברהם בהר המוריה הרבה ארבה את
זרעך

רשב"ם

(כו) וה' הצליח דרכי, אין הקב"ה רוצה שיהא איחור בדבר שאין זה עיקר הנלקחה אם יתעכב: (כז) נקרא לנערה ונשאלה, אם תרצה להתעכב ימים או עשור כדברינו או לילך מיד כדבריך, דרך ארץ הוא כן, כלומר אע"פ שהקב"ה חפץ בזיווג זה אעפ"כ אמרו לה התלכי מיד עם האיש הזה, או עם אדם אחר לאחר ימים או עשור, שמנהג הוא כמו שנינו נותנים לבתולה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה: (כח) ותאמר אלך, איני חושש להתעכב בשביל קשוטי עצמי: (ס) את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך, ממך יצאו אותם הבנים שנאמר
בהם

נו בְּעִדָּן אוֹ עַסְרָא־יַרְחִין בָּתַר־כֵּן תֵּיזִיל׃ וַאֲמַר לְהוֹן לָא־תְאַחֲרוּן יָתִי
נז וַיְיָ אַצְלַח אוֹרְחִי שַׁלְּחוּנִי וְאֵיהַךְ לְוָת־רִבּוֹנִי׃ וַאֲמָרוּ נִקְרֵי לְעוּלֶמְתָּא
נח וְנִשְׁמַע מַה דְּהִיא אָמְרָה׃ וּקְרוֹ לְרִבְקָה וַאֲמָרוּ לַהּ הֲתֵיזְלִי עִם־גַּבְרָא
נט הָדֵין וַאֲמַרַת אֵיזִיל׃ וְשַׁלַּחוּ יַת־רִבְקָה אֲחַתְהוֹן וְיַת־מֵינִקְתַּהּ וְיַת־עַבְדָּא
ס דְאַבְרָהָם וְיַת־גֻּבְרוֹהִי׃ וּבָרִיכוּ יַת־רִבְקָה וַאֲמָרוּ לַהּ אֲחָתָנָא אַתְּ הֲוַי

לאלפין

מפורש

וכוונתו מבוארת שיתכן שכבר עברו אז שני חדשים מחדשי השנה כאילו תאמר שעמדו בתחלת סיון ובקשו שתתעכב עמהם עד תום השנה הזאת והיינו עשרה חדשי' ובתחלה בקשו ימים והיינו שנה תמימה מיום ליום: (נט) וישלחו את רבקה, א"ת ושלחו, לשון שילוח ממש, אבל הרד"ק פירשו לשון לוי' כמו הולך עמם לשלחם (לעיל י"ח ט"ז) שתרגומו לאלוויותהון. אחותם, אחות שלהם כי הי' לה אח מלבד לבן כמפורש לעיל, ואין צורך להוציא התיבה מפשוטה. ואת מנקתה [אונד איהרע אאמע], המנקת אשר היתה לה בעודה יונקת, כי היתה אז בת עשר שנים ככתוב בס' הישר, ולדעת הר"ש (יבמות דף ס"א ב') היתה אז בת י"ד שנה, ושרשו ינק, ושם התאר אשה מֵינֶקֶת (שמות ב' ז') וכן בסמיכות מינקת רבקה (לקמן ל"ה ח') והכינוי מנקתה, והקבוץ גמלים מיניקות (לקמן ל"ב ט"ז): (ס) את היי לאלפי רבבה [א! דאם דוא צו טויזנד מאל טויזנדן ווערדעסט], מדרך הלשון לומר לשון שאלה ותאוה על משקל הציווי, וכמוהו בדמיך חֲיִי (יחזקאל י"ו ו') ובאו בחטף פתח בעבור אות הגרון וכן עשי לה הטוב בעיניך (לעיל ט"ז ו'). לאלפי רבבה, לאלפי' של רבבות, ומספר מקובץ מן י' אלפים יקרא רבבה על לשון נקב' [איריאד] ונקרא רבבה בעבור היותו מספר רב גם תוכל לסמוך רבבה אל אלפים כמו רבבות אלפי ישראל (במדבר יו"ד ל"ו) וטעמו רבבות של אלפים, גם בלשון אשכנז תוכל לומר על שתי הדרכים, תאמר [טויזנד איריאדן], גם בהפך [איריאדן טויזנד], בעבור ששתי התיבות מקבלות שם מספר בלשון יחיד, והחכם רש"ד

המאחר

תועלות

התועלת הט' הוא בדעות, והוא שראוי לאדם כשיכונו מחשבותיו ויצליחו עניניו שיודה לשם יתעלה אשר הכל מאתו כי בזה תועלת להתישר לעבודת השם ית' ולהתקרב אליו כפי היכולת רצוני לומר כי כשיתפרסם שהשם יתע' משגיח במין האנושי בזה האופן ישתדלו האנשים לעבוד השם ית' ולהתקרב אליו כפי היכולת כדי שיגיעם טוב ממנו מצד השגחתו בהם, ולזה תמצא שנתן אליעזר שבח והודאה לשם על הטוב אשר גמל לאברהם בזה הענין:

התועלת הי' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שלא יתעצל במה שיכוין אבל ראוי

סא לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃ וַתָּקָם
רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי
סב הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלַךְ׃ וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא
סג בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב׃ וַיֵּצֵא יִצְחָק
לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים
סד בָּאִים׃ וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל

מעל

מנחת שי

ויירש, בהעתק הללי ויירש ירושלמי ויירש ואומר המסורה לית ומלא עכ"ל, וכן הוא מלא בספרים מדויקים, והמסורה שבמסורה ביהושע י"ט וירשו ז' חסר יו"ד בלישנא וסי' ויירש זרעך את וכו' היינו ויירש זרעך את שער אויביו דסוף פ' וירא וכן מפורש ביהושע סוף סי' כ"א ובמסרת כ"י ובמסרת אחריתי כמו כ"י כמוסר התם עליו לית חסר ולא פליגי לישנא אהדדי דהתם ויירש גרידא קאמר, וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל יירש ויירש באו' מלא בתרין יודי"ן קדימי לרי"ש חד קרי וחד לא קרי בר מן א' חסר חד יו"ד וסימן ויירש זרעך דכי ברך אברכך: הלזה

שום שכל

ובכולם אין יו"ד בתר תי"ו כי כולם לשון יחיד הם, אחות שלנו. **ויירש**, כמוסר לעיל כ"א י', ובכל המדויקים וכ"י הרי"ש בפתח, ומה שמצאנו וזרעך גוים יירש (ישעי' נ"ד ג') בקמץ וכמוסר בָ שיבוש הוא וצ"ל לַ בזקף, גם הרד"ק במכלול שער הפעלים אבן כ"ד הזכירו בכלל הקמוצים בזקף. **שנאיו**, ח"ו ומ"י כתיב ודכוו' ומשלם לשנאיו: (סא) **ונערתיה**, חסר וי"ו ומ"י כתיב, ודכו' ונערתיה הולכות: (סב) **מבוא** מ"ו ואל"ף בסוף תיבותא. **יושב**, חד מן י"ז מלאים שבתורה, כמוסר בפרשת ויחי (כ' י"ח):

(סג) **לשוח**, מלא חד ו' כתיב וקרי. **לפנות**, מ"ו וכל או' דכוו': (סד) **ותפל**, ח"ו כתיב, ודכוותיה

רשי

זרעך וגו' יהי רצון שיהא אותו הזרע ממך ולא מאשה אחרת: (סב) מבא באר לחי ראי, שהלך להביא הגר לאברהם אביו שישאנה. יושב בארץ הנגב, קרוב לאותו באר שנאמר ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור (לעיל כ' א') ושם הי' הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד: (סג) לשוח, לשון תפלה כמו ישפוך שיחו (תילי' ק"ב): (סד) ותרא את יצחק, ראתה אותו הדור ותוהא (ס"א ונתביישה) מפניו. ותפול, השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואיתרכינת הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני ויט שמים וארכין לשון מוטה לארץ ודומה לו כי יפול לא יוטל (תילים ל"ז) כלומר אם יטה לארץ

לא

רשבם

בהם בשעת עקידה וירש זרעך את שער אויביו. זה פי' ר' יוסף בר שמעון קרא: (סב) ויצחק בא מבא, כמו באכה סדומה (לעיל י' י"ט). ויצחק באותו היום שבא העבד בא מבאכה של באר לחי ראי שהרי יצחק יושב בארץ הנגב ששם באר לחי ראי כדכתיב על העין בדרך שור (לעיל טז ז') וכתי' ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור (לעיל כ' א') ולפי שבא משם ביו' ההוא ולא הי' יודע מה היו עושים פועלים שלו והיו נוטעים גפני' ופרדסי': (סג) ויצא יצחק לשוח בשד', כדכתי' וכל שיח השד' (לעיל ב' ה') כלו' לטעת אילנו' ולראו' עניני פועליו ואז בהיותו בשדה ראה גמלי' באים והלך לקראת לראות אם הם גמלי' אביו שהוליך העבד: (סד) ותפול

מעל

סא לאלפין ולרבון וירתון בנייכי ית קרוי סנאיהון: וקמת רבקה ועולמתהא
ורכיבא על־גמליא ואזלא בתר גברא ודבר עבדא ית־רבקה ואזל:
סב ויצחק אתא ממיתוהי מבירא דמלאך־קיימא אתחזי־עלה והוא יתיב (כ"י על במיתוהי)
סג בארע דרומא: ונפק יצחק לצלאה בחקלא למפני רמשא וזקף עינוהי
סד וחזא והא גמליא אתן: וזקפת רבקה ית־עינהא וחזת ית־יצחק ואתרכינת

מעל

מפורש

המבאר שגם בכוונת הראב"ע בפירש רבבות אלפי ישראל וחשב שלדעתו טעמו ריבוי של אלפים ולכן השיג עליו שלא כדין: (סא) וילך, בפתח בעבור ההפסק כמפורש לעיל ג' ו': (סב) ויצחק בא מבוא באר לחי ראי [יצחק קאם עבן פאן דער רייזע נאך דעם ברוננן דעס לעבענדיגן זעהנדען], יש מפרשים בוא שם דבר אל כניסת העיר כמו מבוא מעיר וטעמו שבא מגבולו כמו מלבוא חמת (מ"א ח' ס"ה) באכה אשורה (לקמן כ"ה י"ח) והרי הוא כאילו כתיב מן בוא, ואולם הנכון מה שפי' הרמב"ן וז"ל;

„ויאמר כי יצחק בא עתה מבוא באר לחי ראי, שהיה מבאר לחי (אחרי) שבא שמה, שאילו אמר בא מבאר לחי ראי הי' נראה שהי' דר שם, ולכך הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי ראי לפי שעה כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו, ויתכן בעבור היות מבוא מקור, שהי' יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות שם המלאך, והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם, וכן ת"א אתא ממיתוהי, ועל דעתו הוא באר שבע שתרגם בין קדש ובין שור, בין קדש ובין ברד, רקם וחגרא, וא"כ המקום ההוא מקום אשל אברהם ראוי לתפלה, והנה יצחק בא מן הבאר ההיא אל עיר אחרת אשר היתה בדרך עירו ויצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם ומצא את העבד ורבק' והלכו כולם יחדו אל עירו ויביאה האהלה שרה אמו עכ"ל."

והרב המבאר האריך לבאר דברי הרמב"ן ופירושו צריך פירוש כי לדעתי לא כן ידמה הרב הרמב"ן: (סג) לשוח בשדה, לדעת הראב"ע טעמו לטייל בין השיחים, וכן נראה דעת הרמב"ן שהעתקנו בסמוך, ועיין רשב"ם. לפנות ערב [געגן אבענד], קרוב מביאת השמש, והספך לפנות בקר (שמות י"ד כ"ז) קודם זרוח השמש, ואין לפרש לפנות ערב כאשר יחל הערב לפנות שהרי כתיב והי' לפנות ערב ירחץ במים וכבא השמש יבוא אל תוך המחנה (דברים כ"ג י"ב) הרי לך שפנות הערב קודם ביאת השמש: (סד) ותפל מעל הגמל, השמיטה עצמה לארץ, ותרגומו ואתרכינת, וכן

תרגם

תועלות

שישתדל בהגעתו בחריצות ובזריזות כי העצלה אולי תמנע ממנו התכלית שכוון אליו ולזה תמצא שלא רצה אליעזר לאכול עד שדבר דבריו עם שבזה הי' תועלת שנית וזה כי קודם שקבל הטובה מהם הי' לו חק עליהם בעבור הטוב שהטיב להם אל שישמעו אליו למה שיבקש מהם יותר מהחק שיהי' לו עליהם אחר קבלו ההטבה מהם ולזה גם כן לא רצה

לאכול

סה מֵעַל הַגָּמָל: וַתֹּאמֶר אֶל־הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ
בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף
סו וַתִּתְכָּס: וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
סז עָשָׂה: וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־

רבקה

מנחת שי

(סה) **הלזה**, הה"א בפתח, (לא בחטף פתח כמו שנדפס בשיבוש במקרא גדולה גם במקרא קטנה של ד"ס, והעד שהרי הלמד דגוש): ובני

שום שכל

ודכוו׳ תפל עליהם אימתה ופחד, וכל תפל באו׳ דכו׳: (סה) **הצעיף** מ"י: (סז) **ויבאה** מ"י ודכו׳ ויבאה אל האדם. תרין אילן מ"י. **האהלה**, עיין

רש"י

לא יגיע עד הקרקע: (סה) ותתכס, לשון ותתפעל כמו ותקבר ותשבר (עיין מפורש): (סו) ויספר העבד, גלה לו נסים שנעשו לו שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: (סז) האהלה שרה אמו, ויביאה האהלה ונעשית דוגמת שרה אמו כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק מע"ש

רשב"ם

מעל הגמל, לצניעות לפי שהיתה רוכבת כמו איש משום ביעות׳ דגמלא כדמפ׳ בפסחי׳: (סה) הלזה, מרחוק רגיל לומר כן. וכן בעל החלומות הלזה בא (לקמן ל"ז י"ט), אבל כשאדם בקרוב אומר המן הרע הזה (אסתר ז׳ ו׳): (סו) ויספר העבד ליצחק, להודיעו נסים שנעשו לו לדעת כי בת מזלו היא: קטורה

מפורש

תרגם השני נא כדך, הרכיני, ויט שמים, והרכין, ודומה לו כי יפול לא יוטל (תלים ל"ז כ"ד) שפירושו אם יטה לארץ לא יגיע לקרקע, ואין דעת אונקלוס שהשמיטה עצמה מן הגמל לארץ שאם כן הנה היא נופלת מעל הגמל ממש לא מוטה מעליו וכל לשון הרכנה הטי׳ לצד אחד בלבד, אבל כוונתו כי מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו הטתה עצמה לצד אחד להסב פני׳ ממנו, וכמוהו לדעתי וירא‍ה נעמן רץ אחריו ויפול מעל המרכבה לקראתו (מ"ב ה׳ כ"א) שאין ענינו רק שהשפיל עצמו במרכבתו לקראת הרץ אשר הי׳ בארץ לשאל לו לשלום, וכן אמר כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך (שם כ"ו), הנה אמר הפך במקום ויפול, רמב"ן.
(סה) מי האיש הלזה [ווער איזט דער אמן דארט], כל הלז והלזה שבמקרא אינו לשון הזה אלא לשון דבר שכנגדו והוא. מראהו באצבע, ובלע"ז אינו לשון ניס"ט [דיזר] אלא ני"ל [יענר], כ"כ רש"י שמואל א׳ י"ד א׳ וכן פי׳ רשב"ם לקמן ל"ז י"ט ע"ש מפורש. ותקח הצעיף [זיא נאהם דען שלייאר], עיטוף שמתעטפות הנשים פניהם. ותתכס [אונד פערהיללטע זיך], מבנין התפעל ותי"ו הראשון לסימן נקבה נסתרת כתי"ו של ותהר ותלד, לעיל ד׳ א׳, ותי"ו השני לשי׳ הבנין, ושרשו כסה ויחסר למ"ד הפעל דוגמת ויתגל בתוך אהלו (לעיל ט׳ כ"א) מן גלה, והולם נקמן

הכ"ף

מֵעַל גַּמְלָא: וַאֲמַרַת לְעַבְדָּא מַאן־גַּבְרָא דֵיכִי דִּמְהַלֵּךְ בְּחַקְלָא לְקַדָּמוּתָנָא סה
וַאֲמַר עַבְדָּא הוּא רִבּוֹנִי וּנְסִיבַת עֵיפָא וְאִתְכַּסִּיאַת: וְאִשְׁתָּעֵי עַבְדָּא סו
לְיִצְחָק יָת־כָּל־פִּתְגָמַיָּא דִּי עֲבַד: וְאַעֲלַהּ יִצְחָק לְמַשְׁכְּנָא וַחֲזָא וְהָא סז

תקנין

מפורש

הכ"ף בעבור ההפסק, ומה שאמר רש"י ז"ל ותתכס ותתפעל כמו ותקבר (לקמן ל"ה ח') ותשבר (ש"א ד' י"ח) עכ"ל, הכוונה שהתי"ו של ותתכס איננו לשו' נוכח כ"א לשו' נסתרת כתי"ו של ותקבר ותשבר, ואולם לפי מה שכתבנו לעיל ד' י"ד על אסתר יתכן כי גם ותקבר ותשבר מבנין התפעל, גם נוכל לבטל בזה דברי רבות המדקדקים בדין נפעל עתיד עם וי"ו ההיפוך, שאמרו כי כל נפעל עתיד עם וי"ו ההיפוך דינו להיות מלעיל והבאים מלרע זרים המה, ואחרים אמרו בהפך כי ירבו המוטעמים מלרע מעל המוטעמים מלעיל ולכן הבאים מלעיל זרים, והאמת כי המחפש במקרא ימצא רבים על שתי התכונות לא לבד בתיבות שונות כ"א גם בתיבה היא בעצמה כגון וינחם יצחק (לקמן פסוק ס"ז) מלרע וכמוהו וינחם כרוב חסדיו (תהלי' ק"ו מ"ה) מלרע, וכל זולתם מלעיל, וכן ויעתר מכהון מלעיל ומכהון מלרע, ועוד אחרים, וזה תימה גדולה, ואולם לפי דרכנו שתי התכונות נכונות, אלה לנפעל ואלה להתפעל שדרכו תמיד להיות מלרע, אמנם לבאר כל אלה תכלה היריעה לכן אבארם על מקומם בהקדמה בעז"ה, ודי לך במה שהעירותי אם בעל נפש אתה, ועי' עוד לקמן כ"ה כ"א. ואחר כתבי זאת מצאתי גירסא אחרת ברש"י ז"ל ובמקום ותקבר ותשבר הביא לדוגמא כמו ותלחץ אל הקיר (במדבר כ"ב כ"ה) ותלכד (ש"א י' כ"א), עכ"ל, ושניהם מלרע והם מבנין התפעל, וכמו שפירש שם הרב ותלחץ, היא עצמה:

(סז) האהלה, אל האהל, ה"א בסוף מקום למ"ד בתחלה, ופירושו אל האהל הידוע והמבורר והיינו אהל שרה אמו, וכמוהו כי אתם באים אל הארץ כנען (במדבר ל"ד ב') טעמו אל הארץ והיינו ארץ כנען, ועיין מפורש לעיל ב' ט' על ועץ הדעת טוב ורע

תועלות

לאכול עד כלותו העניין עמהם והנה נמשך מזריזות אליעזר וחריצותו שלא רצה להתעכב שם אחר השיגו מבוקשו אבל אמר להם שישלחוהו וילך אל אדוניו:

התועלת הי"א הוא במדות, והוא שאין ראוי להשיא אשה אם לא לדעתה ורצונה כי לא יאות להכריחה במה שלא תתרצה בו מזה שכבר יביאה זה לזנות בית אישה עם שאר ההפסדים אשר ימשכו מזה העניין בתקון הבית ולזה אמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה:

התועלת הי"ב הוא במדות, והוא שראוי לאדם בלכתו עם אשה שילך ראשון והיא אחריו ואע"פ שתהי' באופן שיהי' ראוי לו לתת לה כבוד, וזה שאם היתה האשה הולכת תחלה יהיו עיני האדם בה ויביאהו זה לחשוק בה ויבא לידי עברה ולזה תמצא שהלכו רבקה ונערותיה אחרי האיש עד הגיעם למקום אשר הי' שם יצחק:

התועלת הי"ג

רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי
אִמּוֹ׃ פ
כה ששי א ב וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה׃ וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־
זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־
ג שׁוּחַ׃ וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הָיוּ

אשורם

מנחת שי

(ג) **ובני דדן**, לפי דעת רוב המדקדקים בכלל שתי אותיות בג"ד כפ"ת אבל אהו"י משפט הדל"ת להדגש, וכן נזכר זה עם דומים אחרים דגושים שבעל לשון לימודים ובספר אחד מדקדק כ"י, אמנם בכל הספרים רפוי' וכן כבון מטעם שכתב רד"ק בס' מכלול לפי שאין אות ראשונ' שימושית וכמ"ש בפ' וארא על אתה תדבר

שום שכל

עיין לעיל י"ח ו'. **ויאהבה**, א"י כתיב. כן מסר רמ"ה ז"ל, וכן נמסר עליו במס"ג ב' וחסר וסי' דין, ויאהבה אמנון (ש"ב י"ג א'). **וינחם**, ב' בטעם מלרע וסי' דין, וינחם כרב חסדיו (תילי' ק"ו מ"ה), מס"ג. ועיין מה שכתבתי במפורש לעיל פסוק ס"ה: (א) **ויסף**, נמסר לעיל א' י'. **קטורה**, מ"ו ודכו' כל אלה בני קטורה: (ג) **שוח**, מ"ו כתיב וקרי: (ג) **ובני דדן**, כבר העיד המ"ש שהדל"ת רפה בכל הספרי', גם אני מצאתי כן בכל הספרים גם במקרא כ"י של כ"ד, וכן העיד החכם בעל ת"ם שכן מצא גם הוא במקרא כ"י של רמ"ע וכתב שם בגליונו כן הדל"ת ראשונה רפוי אע"פ שהיא בשו"א כי ג' תי' (רצונו ג' תיבות) יוצאי' מן הכלל וזה אחת מהן, עכ"ל. ומצאתי און לו ממה שנמסר במערכת אות ד' וז"ל, **דדן** ב' וסי' ובני דדן היו (דין), לדן רכלתך עכ"ל, והוא תימה שהרי איכון יתיר ויתיר, ואין לומר שטעות נפל במסכים שהרי גם ביחזקאל סי' כ"ז ט"ו על בני דדן רכליך

רשי

(א) קטורה, זו הגר ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה כקטרת. ושקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם: (ג) אשורים ולטושים

רשבם

(א) קטורה, לפי הפשט אין זו הגר: הפילגשים מע"ש לע"ש וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל ומשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו בר"ר. אחרי אמו, דרך ארץ כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אצלה ומשמתה הוא מתנחם באשתו:

מפורש

ורע. ויאהבה, ויאהב אותה, ולפי משקלו הי' ראוי להיות כמו בִּ֣יזָּבְדֵ֔ה ס' (ש"א א' י"ט) ובא היוד בסגול והאלף בח"ס בעבור היותו מאותיות הגרון ונקיון גם הס"א כמפורש לעיל י"ו ז' אגל ויוגלהו ע"ש. וינחם [אונד ער טרעסטעט זיך], הנגינה מלרע לטעם המפורש לעיל פסוק ס"ה. אחרי אמו [איבער דען פערלוסט זיינר מוטטר], י"מ אחרי מיתת אמו, וי"מ וינחם יצחק אחרי שהיא אמו, כלומר אחרי שהיתה דומה לאמו במעשיה: (א) **קטורה**, לפי הפשט איננה הגר כי כתוב ולבני הפלגשים לשון

תַּקְנִין עוֹבָדָהָא כְּעוֹבָדֵי שָׂרָה אִמֵּיהּ וּנְסֵיב יַת־רִבְקָה וַהֲוָת־לֵיהּ לְאִנְתּוּ

ליתא בכ"י

וּרְחִימָהּ וְאִתְנְחֵם יִצְחָק בָּתַר־דְּמִיתַת אִמֵּיהּ: וְאוֹסֵיף אַבְרָהָם וּנְסֵיב א כה

אִתְּתָא וּשְׁמַהּ קְטוּרָה: וִילֵידַת לֵיהּ יַת־זִמְרָן וְיַת־יָקְשָׁן וְיַת־מְדָן וְיַת־ ב

מִדְיָן וְיַת־יִשְׁבָּק וְיַת־שׁוּחַ: וְיָקְשָׁן אוֹלֵיד יַת־שְׁבָא וְיַת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן ג

הוו

מפורש

לשון רבים, וכן דעת רשב"ם וראב"ע ורמב"ן: (ב) מדן ואת מדין, שניהם ראשי משפחות ידועים במקרא, ויעברו אנשים מדינים (לקמן ל"ז כ"ח) והמדנים מכרו אותו (שם ל"ו) ושם מפורש. ואת שוח, ממנו יצא בלדד השוחי רע איוב, ובספר הישר כתיב ובני שוח בלדד ואמדד מונן ומיכן כל אלה משפחות בני קטורה הכנענית וכו', והי' מסתבר כי זה בלדד בן שוח הוא הנזכר בספר איוב בשם בלדד השוחי אבל לא יתכן לומר כן כי לא מצאנו שיתיחס האדם על שם האב כ"א בהיותו דור רביעי לו כי לא תוכל לומר ראובן הישראלי כי ישראל אביו, גם עמרם הלוי לא יתכן לומר אבל תאמר אהרן הלוי כי אהרן דור רביעי ללוי וכן מדור רביעי והלאה יתיחסו אחר האב הראשון כמבואר היטב בספר מקנה אברם בשם הרי"ק ז"ל, ועיין לעיל י"ב י"ב משם היחס: (ג) אשורים ולטושים ולאומים, ת"א למשירין ולשכונין ולנגוון, וסבר אונקלוס שכולם שמות תארים לא עצמיים, והעירו לזה מלת היו שהי' לו ליכתב ובני דדן אשורים וגו' דוגמת ובני מדין עיפה וגו' מאי היו? לכן תרגם אשורים למשרין מלשון באשורו אחזה רגלי (איוב כ"ג י"א) ולטושים מלשון חרב נטושה (ישעי' כ"א ט"ו) בחילוף הלמד בנון דוגמת לשכה ונשכה, ולאומים לשון איים, והאמת כי כולם ראשי אומות וכ"כ בב"ר (פרשה ס"א) רבי שמואל ב"ר נחמן אמר אע"ג דאנן מתרגמינן תגרין ולפדין וראשי

אומין

תועלות

התועלת הי"ג הוא בדעות, והוא שכבר נתיישר מתנועת הככבים על שיש שם מניע קודם להם הוא האלוה, ולזה תמצא שיצחק התפלל לשם יתעלה בעת הערב כי אז נתברר לאנשים שהשמש הוא מתנועע ויתחייב שיהיה שם מניע קודם לו יניעהו, ולזאת הסבה בעינה התפלל אברהם להשם ית' בעת זריחת השמש וזה כי הכוכב אשר אפשר שיטעו בו האנשים יותר שיהי' אלוה הוא השמש כי פעולותיו בזה העולם השפל הם מפורסמות תכלית הפרסום, ולזה טעו הרבה מהקודמים וחשבו בו שהוא האלוה ולזה בחרו האבות הקדושים העתים אשר יתבאר לאנשים שהשמש הוא מתנועע להתפלל לשם ית' וזה כי בעת הזריחה והערב יתבאר תכלית הבאור שהשמש הוא מתנועע כי הוא זורח ביום אחד בזולת מקום זריחתו ביום השני וכן הענין בשקיעה ואם הי' גלגל השמש קיים והארץ מתנועעת כמו שחשבו אנשים רבים היתה זריחת השמש תמיד במקום אחד מהאופק וכן הענין בשקיעתו,

ולא

ד אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים׃ וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ
ה וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃ וַיִּתֵּן אַבְרָהָם
ו אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק׃ וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר
לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ

בעודנו

מנחת שי

תדבר. **אשורם ולטושם ולאמים,** אשורם מ"ו ומ"י, ודכו' ולטושם, ולאמים מ"ו ומ"י, כן כתיב בכל הספרי' המדויקי' וגם בהעתק הללי, ואל תחוש להגהת מקרא גדול שכתב שם יש ספרים מדויקים כתוב ולאמם כי בכל ס"ס הוא מ"י וכ"כ הרמ"ה ז"ל ולאמים מ"ו ומ"י כתיב וכל לאמים גרידא דכוו' ומסר עלי' חסרים וי"ו בכולהו נוסחי דיקי, ולאם מלאם יאמץ תרויהון מ"ו כתיב: (ד) **וחנך,** דין לחוד מ"ו באו' כמ"ש בפ' פינחס: (ו) **ולבני הפילגשים,** ב"ר פ' ס"א פילגשם כתיב אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולם ראה בעלבוני, עיין מזרחי וגור ארי' ויפה תאר שם סי' ד' ועל פי זה המדרש פי' רש"י חסר יו"ד שלא היתה אלא פילגש אחת והיא הגר היא קטורה, והקשה עליו החזקוני שהרי הוא מלא בספרים מדויקים והן הגר וקטורה, ולשון המכלול יופי דרש רז"ל ידוע, ואנחנו מצאנוהו מלא ביוד בכל הספרי' המדויקי' עכ"ל, ומכותלי לשונו ניכר שלשון קמחי הוא וכ"כ החזקוני, והרמ"ה כתב בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן בתרין יודין כתיב ומסר עלי' לית כוותי' מלא בתורה, מיהו בדרשא דייק מינה דהגר היינו קטורה מדכתיב הפילגשם חס' קדם למם ואגב אורחין שמעת מני' דחסר י' כתיב עכ"ל, ובהללי מלא דמלא וכן הסכימו המאירי ובעל ס' שמן ששון ומסרת מכרזת ואומרת ב' מלאים דמלאים וסימן ולבני הפילגשים אשר לאברהם. שומר הפילגשים דאסתר, ועיין בשו"ת הרמב"ן סימן רל"ב ובתשובת הרשב"א הביאה הב"י בטור י"ד סוף סי' רע"ה, ומ"ש בס"ד בפ' בא על פ' ואל שתי המזוזת, ובפ' כשא על כלות משה. **מתנת,** מתנת כתיב

ח"ו

שום שכל

רכליך כמסר עליו ב', ולכן נראה שהכוונה על רפיון הדל"ת של דדן שלא כמנהג ב' אותיות רצופות, ואיכון תרין הך דהכא, ואידך בני דדן רכליך, וגם זה רפה במקרא גדול של רע"ו ושל רפ"ו ובמ"ק של ד"ש ועטיאש ויתר המדויקים גם במקרא כ"י של כ"ד רפה, ואם נמנה בהדייהו **לא־תתעב** אדומי לא תתעב מצרי (דברים כ"ג ח') שגם הוא רפה בעדות הנקדן (עיין לקמן ל"ב י"א) הרי איכון בכלל ג' תיבות שיוצאין מן הכלל ככתוב בגליון מקרא כ"י הנזכר. ויש כאן מקום עיון כי בכל ספרינו גם בכ"י כתיב דדן הדל"ת בקמץ, והרד"ק במכלול במשקל פְּעָל בפירוש אמר דְּדָן בפתח, וכן במכלול כ"י אשר לי כתיב, ויש פְּעַל בפתח דְבַשׁ סְבַת גְּבַל דְּדַן גְּבַר וכו', וצ"ע. **אשורם** מ"ו וח"י. ובמס"ג מסר עליו, ג' בג' לישנא וכו', והנה נתקשה בביאורה בעל מבין חדות גם בעל ת"ם ראה בכאן מקום חקירה, ואילו ראו החכמים האלה עיקר המסרה הזאת והיא במערכת אות אל"ף ד"ה א"ב מן ג' ג' בחד לישן ולית דכוו' חד בתורה וחד בנביאים וחד בכתובים וסי' אשורים וכו', לא הי' קשה להם כל מאומה. **ולטושם,** מ"ו וח"י כתיב. **ולאמים** לשון הרמ"ה על זה תמצא במנחת שי. והמ"ם דגושה בכל הספרי' וכ"י, ובכ"י של כ"ד כמסר עליו, כל לישנא חסר בר מן ב' מלא וסי' הן עד לאומים נתתיו (ישעי' נ"ה ד'). ולאומי אלי האזינו (שם נ"א ד') עכ"ל, והנכון בו כי תרין אלה דגושי המ"ם ומלאים וי"ו: (ד) **עיפה,** מ"י. **וחנך** דין לחוד ח"ו כתיב באו' ושארא מ"ו. **ואבידע** מ"י: (ה) **את** כל אשר לו, במקרא כ"י אֶת כתיב ובמרכא בלא מקף: (ו) **הפילגשים,** כבר הסכימו בעלי תריסין שהוא

מלא

הוו למשירין ולשכונין ולנגון: ובני מדין עיפא ועפר וחנוך ואבידע ד
ואלדעה כל־אילין בני קטורה: ויהב אברהם ית־כל־די־ליה ליצחק: ה
ולבני לחינתא די לאברהם יהב אברהם מתנן ושלחינון מעל יצחק ו
בריה

שום שכל

מלא תרין יודין עיין מ"ש, וכ"כ בעל מכתב מאלי' ומסיים וז"ל, גם בס"ת של מוהר"י שכתב לעצמו כמלא כתוב כן הפילגשים בב' יודין, וזה מקרוב כדפס טכית פי' המסרה וכתב דיש לפסול ס"ת שכתוב בהן הפילגשים מלא כי צ"ל חסר ב' יודין ע"ש כי האריך בדבר שפתים אך למחסור, וליתא כי המסרת מעידות דב' מלאים דמלאים ולבני הפילגשים דעניכא, שומר הפילגשים דאסתר ב' י"ד ועשל"ה ובחיי ומ"ש בי"ר בשם ככפי יופה, עכ"ל. **מתנת**, חסר וי"ו כתיב. **וישלחם**, הוי"ו בגעיא בכל הספרים וכון הוא, עיין
לעיל

רשי   רשבם

ולטושים, שם ראשי אומות. ותרגום של אונקלוס אין   (ו) הפילגשים, הגר וקטורה. מתנות, ממון הרבה.
לי ליישבו על לשון המקרא. (שפירש למשירין לשון
מחנה, וא"ת שאינו כן מפני האלף שאינה יסודית הרי לנו תיבות שאין בראשם אלף והוסיפה אלף בראשם כמו חומת אנך שהוא מן ננה רגלים וכמו אסוך שמן שהוא מן ורחצת וסכת, ולטושים הם בעלי אהלים המתפזרים אנה ואנה וכוסעי' איש באהלי אפדנו וכן הוא אומר והנה הם נטושים על פני השדה שכן למ"ד ונו"ן מתחלפות זו בזו):
(ה) ויתן אברהם וגו', אמר רבי נחמיה ברכה דיאתיקי שאמר לו הקב"ה לאברהם והי' ברכה הברכות מסורו' בידך לברך את מי שתרצה ואברהם מסרן ליצחק: (ו) הפלגשם, חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת היא הגר היא
קטורה
קרמה

מפורש

אומין כולם ראשי אומות הן עכ"ל. וכן פירש"י וראב"ע ורמב"ן עי' עליו, ועי' יפה תאר: (ו) ולבני הפילגשים, הגר וקטורה, וטעם פילגש מפו' לעיל כ"ב כ"ד. נתן אברהם מתנות, ממון נתן להם. בעודנו חי, בעוד אברהם חי. קדמה, לקדם. אל ארץ קדם, כתב הראב"ע שהוא לתוספת ביאור, ששלחם קדמה היינו אל ארץ קדם, וכמוהו אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר (ירמי' כ"ז ח') וקדם מזרח א"י עכ"ל,
והיותר

תועלות

ולזה הוא מבואר שזריחת השמש ושקיעתו תורה על שהשמש מתנועע עם כל גלגל השמש, והנה אברהם בחר עת הזריחה לזאת הסבה, וכאשר ראה יצחק שפעל השמש הולך וחזק בזה העת והוא הגד אשר בעבורו חשבו הקדמונים שיהי' השמש הוא האלוה בחר עת שקיעת השמש להתפלל לשם יתע' לפי שאז יחלש כח פעל השמש וזה ממה שיורה שאין השמש הוא האלוה כי לא יתכן באלוה שיחזק פעם ויחלש פעם, ויעקב בחר להתפלל לשם ית' אחר שקיעת השמש לפי מה שהבינו קצתם ז"ל ממה שאמר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש לפי שאז יראו כוכבים רבים וזה

ז בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם׃ וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי
אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים׃
ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף
ט אֶל־עַמָּיו׃ וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת
הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי
י מַמְרֵא׃ הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה

קבר

מנחת שי

מ"ו ודרשו רבותינו בפ' חלק שמסר להם שם טומאה: (ט) **החתי**, בס"ס אין בה"א גלגל (מונח) בשמתם

שום שכל

לעיל י' י"ח: (ח) **ויאסף**, ה' מלעיל (וממילא שהסמ"ך בסגול), וב' מלרע (וממילא שהסמ"ך בצרי) וסי' וכו' במס"ג כאן ובפ' בהעלותך (י"א ל"ו).

עמיו, מ"י וכל עמיו בלשון רבים דכוותיה מלא: (ט) **עפרן**, חד מן ד' חסרי' וי"ו כנזכר לעיל כ"ג ח'. **החתי**, הה"א במתג, וכן בכ"י ולא ישתנה למונח כמבואר לעיל י"ח ט"ז:

ויהי

רשי

קטורה. נשים בכתובה, פלגשים בלא כתובה, כדאמרינן בסנהדרין בנשים ופלגשים דדוד, נתן אברהם מתנות, פירשו רבותינו שם טומאה מסר להם. (ד"א מה שניתן לו על ידי שרה ושאר מתנות שנתנו לו הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם): (ז) מאה שנה ושבעים שנה וחמש שנים, בן ק' כבן ע' ובן ע' כבן ה' בלא חטא: (ט) יצחק וישמעאל, מכאן שעשה ישמעאל תשובה והוליך את יצחק לפניו והיא שיבה טובה שנאמרה באברהם:

רשבם

קדמה אל ארץ קדם, שירשו בניו נחלתו שיש לו שם: (ח) בשיבה טובה, כמ"ש לו הקב"ה ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה שלא אירע העיכוי בימיו:

אשר

ויהי

מפורש

והיותר מסתבר הוא מ"ש בעל מ"י ז"ל, אמר ששלחם כלפי מזרח, ופירש אח"כ לאיזה ארץ מארצות המזרח שלחם ואמר אל ארץ קדם, והיא חרן ואור כשדים ואותן ארצות נקראות בסתם ארץ קדם וארץ בני קדם, ובאותה הארץ היתה משפחת אברהם לפיכך שלחם לשכון שם, כי לאהבתו יקרבום אנשי משפחתו עכ"ל, ויפה פירש כי קדם וארם אחד הם שהרי ארץ ארם במזרח שנאמר ארם מקדם (ישעי' ט' י"א), וכתיב מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם (במדבר כ"ג ז') והוא כפל לשון כמנהג הנבואות, וכן גבי יעקב כתיב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה (לקמן כ"ח י') וכתיב וילך ארצה בני קדם (שם כ"ט א'). וכבר פירשנו לעיל י"ג י"ד טעם תיבת קדם, ועיין עוד בפ' תרומה (כ"ז י"ג): (ז) ואלה ימי וגו', אין מוקדם ומאוחר בתורה, שכשתמנה שנות אברהם ויצחק תמצא כי לא מת אברהם

ז׳ בְּעוֹר־דְּהוּא קֳיָם קִידוּמָא לַאֲרַע מַדִינְחָא׃ וְאִילֵין יוֹמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם
ח דַּחֲיָא מְאָה וְשַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין׃ וְאִתְנְגִיד וּמִית אַבְרָהָם בְּסֵיבוּ טָבָא
ט סִיב וּשְׂבַע־יוֹמִין וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ׃ וּקְבָרוּ יָתֵיהּ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹהִי
בִּמְעָרַת כָּפֶלְתָּא בַּחֲקַל עֶפְרוֹן בַּר־צוֹחַר חִתָּאָה דִּי עַל־אַפֵּי מַמְרֵא׃
י חַקְלָא דִּי־זְבַן אַבְרָהָם מִן בְּנֵי־חִתָּאָה תַּמָּן אִתְקְבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה

מפורש

עד היות עשו ויעקב בני חמש עשרה שנה: (ח) ויגוע, הגויעה היא צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי עיכוי ועיכוב, הלא תראה ויאסוף רגליו אל המטה ומיד גוע (לקמן מ״ט ל״ג), וכל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה, על כן כתיב במבול ויגוע, ראב״ע. ושבע, טעמו ושבע ימים [זעבענס זאטט], כמו שנאמר ביצחק ושבע ימים (לקמן ל״ה כ״ט) ובאיוב (מ״ב י״ז) ובדוד בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד (ד״ה א׳ כ״ט כ״ח, והרמב״ן פירש שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה, וכן ושבע ימים שהשבעה נפשו בימיו ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר וכענין שנאמר בדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד, והכוונה שלא יתאוו במותרות, עכ״ל. ויאסף אל עמיו [אונד ווארד איינגעטהאן בייא זיינן פארפאהרן], יש אומרים כי על כבוד הנפש אמר, כי בהיותו מתעסק עם הגוף הוא כחלק נפרד ובהפרד מהגוף יאסף הכבוד אל עמיו, ויש אומרים כי זה משפט הלשון, והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאילו יתחבר אליהם, וכן ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (לעיל ט״ו ט״ו), כ״כ ראב״ע, גם הרד״ק בשרשו כתב נאמר הענין הזה במיתה כי המת הולך בדרך שהלכו אבותיו כאילו נאסף אליהם עכ״ל, והוא יותר מבואר בפירש״י לקמן מ״ט כ״ט באמרו כל אסיפה האמורה במיתה לשון הכנסה היא על שם שמכניסין הנפשות אל מקום גניזתן וכו׳ עיין שם. ובעל מנחה בלולה כתב, ויגוע וימת ויאסף, ויגוע כנגד אפיסת הכחות, וימת כנגד הריסת בנין הגוף, ויאסף אל עמיו, הוא שוב הנפש לצרור החיים:

תועלות

ממה שיורה שאין אלוהות כי לא יתכן שתשלם מאלוהות רבים הנהגת העולם אחד במספר כי ההנהגה בדבר א׳ במספר יתוייב שתהי׳ מסודרת מאחד במספר ולזה הוא מבואר שראוי שיהיו כל הכוכבים (כ״א הדברים) עלולים מעלה אחת הוא האלוה כי המאמר כשיהי׳ האחד מהם הוא הראשון והאחרים הם משרתים לו הוא מבואר הבטול כי הם כלם מטבע אחד עם שזה המאמר הוא גם כן מבואר הבטול כמו שהתבאר בחמישי מספר מלחמות יי׳, והנה עם כל זה כלל הטעת שהתפלל בו יעקב הטוראה שהכוכבים הם כלם מתנועעים כי יראה כשהשלים השמש הסבוב היומי שלא יראו הככבים הקיימים הזורחי׳ בערב באחד שישובו לזרוח בערב השני, אבל

יא קָבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם
וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר
לַחַי רֹאִי׃ פ
שביעי
יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר
יג הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם׃ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי
יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר
טו יד וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃ וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃ חֲדַד וְתֵימָא

יטור

מנחת שי

(יג) **בשמתם** לתולדתם, ח"ו כתיב ודכותיה למקומותם ב ש מ ת ם דאלופי עשו, ודכוו' ויהיו בני לוי ב ש מ ת ם כולהון חסרי', ודכוו' בלישנא ואלה ש מ ת ם דאלה הם בני ישמעאל, ח"ו כתיב וכל לישנא בא' דכוו' בר מן ב' מלאים ומסרא עליהון במסרת דיקי שמותם תרין מלאים ו' וסי' ונשא אהרן את ש מ ו ת ם, ואלה שמותם דמרגלים, ושארא ש מ ת ם באורי' ח"ו כתיב, ומסרה דמסר עליהון תלתא חסרים שיבושא הוא דחסרי' טובא הוו וכוספי דיקי במסרת קמי' סלקי, ודכוות' שמה מ ש מ ת ם ח"ו כתיב, הרמ"ה ז"ל. **לתולדתם**, מ"ו קדמאה וה"ו תניינא בכל ספרי' כ"י מדויקים ובדפוסים ישנים וגם בהעתק הללי, וכן במסר בפ' וארא כל אור' ת ו ל ד ת ם כתיב במ"ב חסר דחסר וסי' ואלה שמות בני לוי ל ת ל ד ת ם, ובני מררי מחלי ומושי, ותרווייהו בפ' וארא וכ"כ הרמ"ה ז"ל. **נבית** וקדר, בכל ספרים מדויקים כ"י ובדפוסים ישנים הזקף קטן על מלת נ ב י ת. **וקדר** במאריך וכנון הוא וכ"ה בד"ה א': (יד) **ודומה**, בה"א בכל ספרים מדויקים ואין לחוש להגהת מקרא גדולה, וכ"כ א"ת, וכ"כ רמ"ה ה"א בסוף תיבותא ומלא ו' כתיב וכ"כ א"ת: (טו) **חדד** ותימא, בכל ספרים מדויקים בשני דלתי"ן וכ"כ המזקוקי ויש לי ראי' מיונתן בן עוזיאל שתרגם חדד חריפא מלשון

ויסס

שום שכל

(יא) **ויהי**, הוי"ו ל"ל בגעיא כחברו דלעיל כ"ד כ"ב וכן בכ"י: (יב) **תלדת**, חסר דחסר, עיין מנחת שי לעיל ב' ד': (יג) **שמות** בני ישמעאל, מ"ו כתיב, וכל **שמות** דקריא שי"ן לידיה בתו"א דכוותיה מלא בר מן ג' דכתיבי חסרים ומסר עלי' תלתא חסרים וסי' על ש מ ת דמעשה חרש. על ש מ ת דהאבנים קדמאה. ותבריי' דואלה פקודי, ושאר אור' מלאים, ודכוו' בלישנא ל ש מ ו ת מטות אבותם, מ"ו. **בשמתם**, ח"ו, ודכוו' למקומותם ב ש מ ת ם דאלופי עשו, ודכוו' ויהיו אלה בני לוי ב ש מ ת ם כולהון חסרים, ודכוות' בלישנא ואלה שמתם דאלה הם בני ישראל (בפסוק ט"ז) ח"ו כתיב וכל לישנא באורי' דכוותי' במ"ב מלאים ומסרה עליהון במסרה דיקא ש מ ו ת ם תרין מלאים וסי' ונשא אהרן את ש מ ו ת ם, ואלה ש מ ו ת ם דמרגלים ושארא ש מ ת ם באו' ח"ו כתיב, ומסרה דמסר עליהון תלתא חסרים שבושא הוא דחסרי' טובא הוו, וכוספי דיקי במסרה קמא סלקי דהלין תרין מלאים ושאר לישנא חסר, ודכוותי' שמה מ ש מ ת ם ח"ו כתיב. ל ש מ ו ת מטות אבותם מ"ו כתיב, כן מסר הרמ"ה ז"ל. **לתולדתם**, עיין מנחת שי. **בכר**, ז' חסרים וי"ו וסי' בפ' וישב (לקמן מ"ו ח'). **נבית**, דין לחוד באורי' כתיב ח"ו ושארא

אוריתא

אִתְּתֵיהּ : וַהֲוָה בָּתַר דְּמִית אַבְרָהָם וּבָרֵיךְ יְיָ יָת־יִצְחָק בְּרֵיהּ וִיתֵיב יא
יִצְחָק עִם־בֵּירָא דְּמַלְאַךְ קַיָּמָא אִתְחֲזֵי עֲלַהּ : וְאִלֵּין תּוֹלְדַת יִשְׁמָעֵאל יב
בַּר־אַבְרָהָם דִּי יְלֵדַת הָגָר מִצְרֵיתָא אַמְתָא דְשָׂרָה לְאַבְרָהָם : וְאִלֵּין יג
שְׁמָהָן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמָהָתְהוֹן לְתוֹלְדָתְהוֹן בּוּכְרָא דְיִשְׁמָעֵאל נְבָיוֹת
וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם : וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא : חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ יד טו

וקדמה

שום שכל

אוריתא מ"ו כתיב. והנה במקרא גדול וקטן ואחרים נדפס נבית וקדר בטעם מונח ז"ק וכבר הגיה בעל א"ת ומ"ש שצ"ל נבית בז"ק וקדר במרכא וכן מצאתי במקרא כ"י של כ"ד, וכן בכ"י של רמ"ט וכן נכון כמפורש עליו. גם באונקלוס הוא מוטעם כדין אף שבמקרא נשתבש, וזה מוכיח שטעמי ת"א אינם לקוחים מן המקרא, עיין לעיל ב' ח': (יד) **ומשמע**, בכל המדויקים גם בכ"י המ"ש בקמץ וכן נמסר עליו לי' וחד משמע (ד"ה א' א' ל') ואילו התם ליכא חילוק דלכ"ע בקמץ. **ודומה**, עיין מ"ש, וכן בכ"י: (טו) **חדד**, בב' דלתי"ן וכן בכ"י ועיין מ"ש. **ותימא**, מ"י כתיב ונסיב אל"ף בסוף תיבותא, רמ"ה ז"ל

רשי

(יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו', נחמו תנחומי אבלים. ד"א אע"פ שמסר הקב"ה את הברכות לאברהם נתירא לברך את יצחק מפני שצפה את עשו יוצא ממנו אמר יבא בעל הברכות ויברך את אשר ייטב בעיניו ובא הקדוש ב"ה וברכו: (יג) בשמותם לתולדותם, סדר לידתן זה אחר זה:

בפסריהם

רשבם

(יב) אשר ילדה הגר המצרית, כלומר אין זה בנו הנקרא על שם זרעו אלא בן שפחה, אבל ביצחק כתב לפניכו אלה תולדות יצחק בן אברהם, כיצד היה בנו, אברהם הוליד את יצחק, כלומר זה הוא עיקר הולדתו של אברהם כמו פרץ הוליד את חצרון וגומר, (רות ד' י"ח):

ואלה

מפורש

(יג) **בכר** ישמעאל נבית, עיין שום שכל, והעמיד בעל הטעמים תיבת נביות בטעם מפסיק גדול להשיבו על תיבת בכור ולהפרידו מן קדר שאיננו בכור וכמוהו בני לאה בכור יעקב ראובן, ושמעון ולוי וגו' (לקמן ל"ה כ"ג) העמיד ראובן בטעם אתנח. ובס' הישר כתיב ותלד ריבה לישמעאל נביות וקדר ואדבאל ומבשם ואת בשמת אחותם, ויגרש ישמעאל את ריבה ויקח לו אשה מארץ כנען ושמה מלכית, ותלד לו את משמע ואת דומה וגומר: (טו) **יטור** נפיש, יטור ונפיש, כי בכללם שנים

עשר

תועלות

יראו גבוהים על האופק וזה ממה שיורה שאין התנועה הנראית להם שוה לתנועה אשר יראה לשמש, ואלו היו הככבים קיימים והארץ מתנועעת היתה התנועה הנראית לככבים כלם שוה, והנה תמצא שלזאת הסבה גזה השם יתעלה בהבאת

הקרבן

מפטיר טז יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה׃ אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה
שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם לְאֻמֹּתָם׃
יז וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה
יח וְשֶׁבַע שָׁנִים וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ וַיִּשְׁכְּנוּ
מֵחֲוִילָה עַד־שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה
עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל׃ פ

מנחת שי

ויעש פי כחרב חדה (ישעי' מ"ט ב') שפרשו חדד וכן בדברי רז"ל כפל תורה חדד סכינא, ועוד אמרו שני תלמידים המחדדין זה את זה בהלכה, ענין חריפות, וגם הרמ"ה כתב חדד ותימא עם ב' דלתי"ן כתיב, ודבר זה מוכרח גם מהמסרת האומרת בד"ה (א' א' ל') חדד ב':

ואלה

ואלה שום שכל

ז"ל, ובמס"ג מסר עליו ה"ל, ותימא ה' בלי ד' מלאים ואחד חסר וסי' חדד ותימא דין. ואחברו דד"ה (א' א' ל'). יושבי ארץ תימא (ישעי' כ"א י"ד). ואעברך. הביטו ארחות תימא (איוב ו' י"ט) בתרא חסר עכ"ל. ויאמר עלי' החכם רש"ד יש לי עיון במסרה הזאת ויבוא בקרי"א אי"ה עכ"ל, ולא רמז עיונו אבל הוא גלוי ונראה לעינים כי לא מנא כ"א ארבעה והמקום החמשי הרמוז בתיבת ואעברך איככו בכל המקר', ואילו ראה מס"ג דישעי' כ"א י"ד שמנה שם במקו' ואעברך את דדן ואת תימא, ודאי שלא הי' לו מקום עיון, ואפשר שראה המסרה הנזכרת אבל לא ידע מקום הפסוק כי אין לנו קונקורדאנציאס על שמות העצמים, והאמת שהחמישי הוא את דדן ואת תימא דירמי' כ"ה כג, וגם עליו נמסר במס"ק ה', ודע כי המסרת כוללת שום גברא ושום קרתא גם הכתיב בויו ובלא ו' ולכן אמר' מלת בליש'. **יטור** מ"ו. **נפיש** מ"י: (טז) **שמתם**, ח"ו נמסר לעיל פסוק י"ג. **בחצריהם** מ"י. **ובטירתם** מ"י וא"ו, ודכוו' ואת כל טירתם דמדין, וכולהון מ"י. **נשיאם**, חד מן ד' דכתיבן כן מסרתי לעיל י"ז כ'. **לאמתם**, חסר דחסר, והמ"ם דגוש: (יח) **מחוילה**, מ"י וכל חוילה מ"י כתיב. **באכה**, כ"כ, נמסר בפ' נח לעיל י' י"ט. **אשורה**, מלא וי"ו כתיב:

תולדת

רשי

(טז) בחצריהם, כרכים שאין להם חומה. ותרגומו בפצחיהון שהם מפוצחים לשון פתיחה כמו פצחו ורננו (תהלי' צ"ח): (יז) ואלה שני חיי ישמעאל וגו', א"ר חייא בר אבא למה נמנו שנותיו של ישמעאל כדי ליחס בהם שנותיו של יעקב משנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבי' עבר י"ד שנה כשפירש מאביו קודם שבא אצל לבן שהרי כשפירש יעקב מאביו מת ישמעאל שנא' וילך עשו אל ישמעאל וגו' כמו שמפורש בסוף מגלה נקראת. (ורש"י הביאו סוף פ' תולדו') ויגוע, לא נאמרה גויעה אלא בצדיקי': (יח) נפל, שכן, כמו מדין ועמלק ובני קדם חונים בעמק (שופטי' ז' י"ב). כאן הוא אומר לשון נפילה ולהלן הוא אומר על פני כל אחיו ישכון עד שלא מת אברה' ישכון משמת אברה' נפל:

ואלה תולדת

רשבם

(יז) ואלה שני חיי ישמעאל, חכמי' פירשו במגילה למה נמנו שנותיו של ישמעאל. ולפי הפשט לכבודו של אברה' הואיל ונתפרש שעת לידתו ואברהם בן שמונים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל וגם שעת מילתו כדכתיב וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה וגו' חזר עתה ופי' כל ימי חייו: (יח) על פני כל אחיו נפל, שכן, כדכתיב ועל פני כל אחיו ישכון (לעיל י"ו י"ב):

ואלה

טז וְקַדְמָה: אִילֵין אִינוּן בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאִילֵין שְׁמָהַתְהוֹן בְּפַצְחֵיהוֹן וּבִכְרַכֵּיהוֹן
יז תְּרֵין־עֲסַר רַבְרְבִין לְאוּמֵיהוֹן: וְאִילֵין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאָה וּתְלָתִין
יח וּשְׁבַע שְׁנִין וְאִתְנְגִיד וּמִית וְאִתְכְּנִישׁ לְעַמֵּיהּ: וּשְׁרוֹ מֵחֲוִילָה עַד־
חַגְרָא דִּי עַל אַפֵּי מִצְרַיִם מָטֵי לְאָתוּר עַל־אַפֵּי כָל־אֲחוֹהִי שְׁרָא:
ואילין

מפורש

עשר: (טז) בחצריהם [אין איהרן געהעפטן], עיין רש"י. ובטירותם, ארמונים שלהם כמו טירת כסף (שיר ח' ט'), ויאמר רד"ק נקרא הארמון כן לפי שכותלי הארמון עשויים טירות טירות שורה בשורה באבני גזית, כי הטור הוא הנקרא בדברי רז"ל נדבך, שהאומנין קורין בראש הנדבך (ברכות פ"ב מ"ד), וכן טורי גזית וטור כרותות (מ"א ו' ל"ו) הן נדבכין, וי"ת סדרין, וכן ת"י ומבשלות עשוי מתחת הטירות סביב (יחזקאל מ"ו כ"ג) מלרע לנדבכיא, לפיכך נקרא הארמון טירה, אבל טירת כסף, אין פירושו ארמון לפי דעתי אבל פירושו כותל כמו שאמר לוח ארז, ור' יונה פירשו בענין ארמון והבדיל טור וטיר בענין ובשרש, ולפי דעתי כי הוא ענין אחד ושרש א' עכ"ל, ועיין פירש"י במדבר ל"א י'. לאומותם [נאך איהרן נאציאנן], מן ראש אמות (במדבר כ"ה ט"ו), כי האלף שימוש ושרשו אמם וכן בלשון ערב אמם ולכן נדגש המ"ם להבליע הכפל, גם מצאנו אומים בקיבוץ י"מ על מנהג הזכרים, ועי' לקמן פ' כ"ג: (יח) מחוילה עד שור וגו', עיין מ"ש החכם המבאר מענין המקומות האלה. נפל, כתרגומו שרא, כלומר שכן, וכן פירש"י והגאון ז"ל, והראב"ע פירש נפל חלקו או גורלו:

תולדת

תועלות

הקרבן בר"ח ובר"ה כי אלו העתים יורו על שהכוכבים מתנועעים ושזאת התנועה תלך בסבוב, וזה כי בר"ח ידבקו השמש והירח ואחר יעבור הירח השמש עד שישוב להתדבק עמו בר"ח שני, וכן מקום זריחת השמש ושקיעתו בר"ה תשוב במקום שהיתה בר"ה השנית באופן ההוא שהיתה בשנה הקודמת כאלו תאמר שתטה מעט מעט אל הצפון עד שתהי' בתכלית הנטייה הצפוניות, עד תטה מעט אל הדרום עד שתהי' בתכלית הנטיה הדרומית עוד תתקרב אל משוה היום עד שתדבק בו בר"ה:

התועלת הי"ד הוא במדות, והוא שראוי לאשה שתבוש מבעלה וכ"ש בתחלת לקיחתו אותה יותר מבשתה משאר האנשים לפי שהוא ידוע כי לקיחתה האיש הוא למשגל והנה ראוי שתבוש האשה מזה, ולזה תמצא שכבר לקחה רבקה הצעיף ותתכס כשידעה שהאיש ההולך בשדה הוא יצחק, וזה כי כבר יורה כי כאשר אין האשה בושה מה שאין המשגל אלא דבר ראוי שתבוש ממנו ותהי' בזה ראוי' על שלא הקפידה לשמור עצמה ממשכב הדודים:

התועלת הט"ו הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיזרע בבקר זרעו ולערב אל
יניח

תועלות

יניח ידו כי בזה ישלם קיום המין האנושי, ולזה תמצא שאברהם אבינו הוסיף לקחת אשה להוליד בנים עם היותו מופלג בזקנה:

התועלת הט"ז הוא במדות, והוא שראוי לאדם להרחיק המריבה מבניו בענין הנחלה לפי מה שאפשר ולזה תמצא שאברהם נתן לבניו בחייו מה שישר בעיניו לתת להם והרחיקם מעל יצחק כדי שלא יריבו עמו על הנחלה להיותו יורש כל הנכסים עם שהדבר נמשך מזה תועלת אחר והוא שלא ילמוד יצחק ממעשיהם הרעים כי בו בחר השם יתעלה להיות ממנו הזרע הנבחר שיירש ארץ כנען:

התועלת הי"ז הוא בדעות, והוא להודיע שהצדיקי' הם מושגחים כשימלא השם יתעלה מספר ימיהם ויבלו ימיהם בטוב ולזה ספר שהדבר היה אברהם קע"ה שנה ואח"כ מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים:

התועלת הי"ח הוא בדעות, והוא להודיע שהשכל הנקנה ישאר אחר המות והוא מה שהשיג האדם בחייו מן המושכלות ושאז ישיג האדם יחד כל מה שהשיג בחייו כי אין לו מונע מזה מצד החמר מהשגת אלו המושכלות, ולזה ספר שהדבר נאסף אברהם אחר המות אל המושכלות הכוללות אשר השיג בחייו וזה התועלת הוא רב מאד כי בו טעו הפילוסופים כלם כמו שהתבאר מדבריהם וחשבו שהשכל הנקנה הוא נפסד במות האדם, וזה הדעת הנפסד הוא מה שירחיק האדם משלמותו הרחקה נפלאה כמו שבארנו בראשון מס' מלחמות ה', והנה קרא אלו המושכלות עמים על דרך אמרו מרכבות עמינדיב כמו שבארנו לבאורנו בשיר השירים והיה זה כן לפי שתיבת עם תאמר על אי זה קבוץ וכללות, אמר עמים הר יקראו רמז אל השבטים לעם נכרי רמז אל קבוץ הבית:

התועלת הי"ט הוא במדות, והוא שראוי לבנים שיתעסקו בקבורת אביהן לכבודו ובמקום שהסכים להקבר שם ולזה תמצא שקברו יצחק וישמעאל אברהם במערת המכפלה:

התועלת הכ' להודיע מעלת יצחק ושהדבר הי' באופן מהשלמו' שדבק' בו השגחת הש"י אחרי מות אברהם, ולזה ספר שהדבר ברך אותו הש"י אחרי מות אברהם ולזה ג"כ ספר שהדבר בחר יצחק לשבת במקום שיהי' ראוי שידבק לו השפע האלהי והוא באר לחי רואי:

התועלת הכ"א להודיע מעלת האבות אצל אנשי הארץ אשר גרו שם עד שהדבר תמצא שבני ישמעאל היו כלם נשיאים בעלי עיירות מוקפות חומה ובלתי מוקפות חומה עם שהדבר הודיענו בזה הספור שהדבר נתקיים היעוד שיעד השם יתעלה לאברהם מבנו ישמעאל שהדבר יוליד י"ב נשיאים ומה שיעד ג"כ שהדבר ישכון ישמעאל אצל כל אחיו והודיענו ג"כ בזה הספור איך נסתעפו מאב אחד אלו האומות אשר היו מפורסמות בזמן נתינת התורה כדי שלא יפיל זה הענין ספק על מה שנזכר בתור' מענין חדוש העולם כמו שזכרנו בפ' בראשית:

מספר פסוקי סדר חיי שרה ע"פ המסרה ק"ה יה ג'ר"ע סימן

חסלת פרשת חיי שרה

פרשת תולדת

הערה

ראינו להקדים כאן התרת ספק עצום יקרה בענין ברכת הנביא כפי מה שבא הסיפור בזאת הפרשה, וזה כי כבר יסופק על ענין זאת הברכה אם היא הודעת מה שעתיד להיות או היא כמו תפלה ובקשה מהשם יתעלה שיברך זה המתברך, כי בזולת אלו שני הפנים לא יהי׳ תועלת ברכת הנביא, וכבר יראה שאין זאת הברכה הודעת מה שעתיד להיות למתברך, שאם הי׳ הענין כן לא יתכן שיאמר מה שאמר יצחק לעשו בא אחיך במרמה ויקח ברכתך וזה מבואר בנפשו, ואולם מענין ברכת אפרים למנשה שאמר יעקב ליוסף בבקשו ממנו שישית יד ימינו על הבכור ידעתי בני ידעתי גם הוא יהי׳ לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהי׳ מלא הגוים, כי זה ממה שיתבאר ממנו בלי ספק שענין ברכת הנביא בלתי מיוחס אל רצונו אבל הוא הודעת מה שעתיד להיות באופן מה, וזה מתנגד לענין הסיפור אשר אמרנו בו כמו שזכרנו, וכן יחשב שלא יתכן שתהי׳ זאת הברכה תפלה ובקשה מהשם יתעלה, כי מה שזה דרכו יתכן בו שיהי׳ בו ברכה לכל אחד מהמתברכים, כי לא ימנע במתפלל שיבקש פעם דבר מה ופעם הפכו לפי מה שיצטרך אליו בעת עת, ואם הי׳ הענין כן מה הי׳ הדבר שמנע יצחק מלברך עשו בברכה בעינה אשר ברך יעקב, מי יתן ואדע? ועוד שיצחק לא נתכוון בברכה הסית כי אם לברך עשו, סוף הדבר הנה זה הסיפור חזק הספקות מאד מזה הצד, עם שהוא זר גם כן בקשת הנביא מטעמים בעבור זאת הברכה כי אין מדרך הנביא להמשך אחר אלו ההנאות ה ג ו פ נ י ו ת כשם שישים מבוא אל דבקות השפע האלהי בו כי זה אמנם הי׳ אפשר בתענוגים ה נ פ ש י י ם כמו שאמר אלישע ועתה קחו לי מנגן וגו׳ (מ״ב ג׳ ט״ו), והתרת זה הספק לדעת החכם הגדול רבינו לוי ז״ל כשנאמר שברכת הנביא באופן מה לפי מה שעתיד להיות ובאופן מה תפלה ובקשה, וזה אמנם יהי׳ לפי מה שאומר, וזה כי כאשר יהי׳ איש מה מוכן לקבל ולהגיע לו טוב מה, יתפלל הנביא שיגיע לו טוב יותר חזק מהטוב ההוא אשר הי׳ נכון לבוא עליו אלא שלטוב ההוא התיחסות מה עם הטוב שהי׳ ראוי לבוא עליו, ובזה האופן אמר איש אשר כ ב ר כ ת ו ברך אותם (לקמן מ״ט כ״ח), כלומר כפי הברכה המעותדת לבא עליו, והמשל בזה, שמי שיש במערכתו שיהי׳ עבד נשוא חן בעיני אדניו, אם יברכהו הנביא יברכהו בדבר מתייחס לזאת ההצלחה והוא שיהי׳ משרת גדול בבית המלך או שיהי׳ סוחר מצליח, ולא יברכהו בשיהי׳ מלך כי זה רחוק מאד מהטוב אשר הי׳ נכון לבוא עליו, ואולם יברכהו הנביא שיהי׳ מלך ומושל על מדינות רבות אם הי׳ במערכתו שיהי׳ שר ואדון למדינה, ולפי שהשגחת השם יתעלה דבקה בנביא ימשך לו שתהי׳ תפלתו נשמעת ותשוב ברכתו במדרגת מה שעתיד להיות אלא שעכ״פ ברכת הנביא תהי׳ משוערת לפי הכנת המקבל ולא יברך באיזה ברכה תזדמן אי זה איש יזדמן, אבל תהי׳ הברכה לפי המתברך וזה מבואר מאד, וכאשר התיישב לנו זה הנה אפשר שנתיר בקלות הספקות אשר אפשר לספק בענין אלו הברכו׳, ונאמר תחלה, כי בקשת יצחק המטעמים לא הי׳ לאהבת הערבות חלילה לנביא מזה החסרון, אבל היתה כדי שתשלם למחשבתו התבודדות באיש המביא לו המטעמים בהפנותו מחשבתו בו באכלו אותם כדי שיודיע לו בנבואה איזה ברכה ראוי׳ לו כי זה מתנאי הנבוא׳ כמו שבארנו בששי מספר מ״י, ולזאת הסבה תמצא שאמר שאול לנערו כשיען שילכו לאיש האלהים להגיד להם איפה הם האתונות, והנה נלך ומה נביא לאיש כי הלחם אזל מכלינו ותשורה אין להביא מה אתנו, וסוף הדברים אמר נערו שיש אתו רבע שקל כסף (שמואל א׳, ט׳ ז׳) והוא מבואר שאין ברבע שקל כסף תשורה ראוי׳ לנביא שהי׳ מושל בכל ישראל, ולזה הוא מבואר שכמו אלו המתנות היו נותנים לנביא כדי להעיר הנביא שיתבודד בענייני בעל זה המתן, ובזה האופן היתה מחשבתו מתבודדת בענייניו והיתה מגעת לו הנבואה בהם, ואולי הי׳ צריך ליצחק לרב זקנתו כי מפני זה יקשה לו יותר התבודדת מחשבתו ודמיונו בדבר ההוא: ולזה תראה בהרבה מהנביאים שתפסק הנבואה מהם בזקנתם. ואחר התבאר כל אלה נבוא לבאר הכתובים על הסדר, ובל דבר על מקומו יבוא בשלום:

סדר תולדת
יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־
כ יִצְחָק׃ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה
בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ
כא לְאִשָּׁה׃ וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא

ויעתר

מנחת שי

פרשת תולדת

(יט) **ואלה תולדת,** פתוחה: (כא) **עקרה הוא,** הוא כתיב מלמד שהיו שניהם עקורים כדאיתא בסוף פרק הבא על יבמתו.

ויעתר

שום שכל

פרשת תולדת

(יט) **תולדת,** מ"ו קדמא וה"ו בתרא עי' מנחת שי לעיל ב' ד': (כא) **לנכח,** ה"ו וכל ככ"ת באו' דגוו'. וכולם מלעיל כי הם ע"מ צהר תאר ודומיהם

רשי

פרשת תולדת

(יט) **ואלה** תולדות יצחק, יעקב ועשו האמורים בפרשה. אברהם הוליד את יצחק, (לאחר שקרא הקדוש ב"ה שמו אברהם אח"כ הוליד את יצחק, דבר אחר) על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו מה עשה הקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם היה שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה, שהרי כשבא אברהם מהר המוריה נתבשר שנולדה רבקה ויצחק הי' בן ל"ז שנה שהרי בו בפרק מתה שרה ומשנולד יצחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה ובת צ' היתה כשנולד יצחק ובת קכ"ז כשמתה שנאמר ויהיו חיי שרה וגו' הרי ליצחק ל"ז שנים ובו בפרק נולדה רבקה המתין לה עד שתהא ראוי לביאה ג' שנים ונשאה. בת בתואל מפדן ארם אחות לבן, וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן מפדן ארם אלא להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם. מפדן ארם, על שם ששני ארם היו ארם נהרים וארם צובה קורא אותו פדן לשון צמד בקר תרגום פדן תורין ויש פותרין פדן ארם כמו שדה ארם שבלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (כא) ויעתר, הרבה והפציר בתפלה. ויעתר לו, נתפצר ונתפייס ונתפתה

לו

רשבם

פרשת תולדת

(יט) **ואלה** תולדת יצחק, אברהם הוליד את יצחק, לפי פשוטו של מקרא לפי שאמר למעל' בישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית, אבל כאן יצחק עיקר בן היה לאברהם שהוא הוליד את יצחק מאשתו גמורה כדכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע. וכן בדברי הימים לאחר שכתב כי בני אברהם היו יצחק וישמעאל ובני קטורה חוזר וכותב סתם ויולד אברהם את יצחק: (כ) בן ארבעים שנה, וכתב בן ששים שנה בלדת אותם משני הפסוקים הללו למדנו שהיתה עקרה כ' שנה: (כא) ויעתר, רבוי דברים כדכתיב העתרתם

עלי

מפורש

פרשת תולדת

(יט) **תולדת** [געשלעכטספאלגע], למעלה פירש תולדותיו של ישמעאל אחר תולדת בני קטורה, עכשו מפרש לנו תולדותיו של יצחק, וטעם תולדת כמשמעו,

אברהם

ואילין תולדת יצחק בר־אברהם אברהם אוליד ית־יצחק׃ והוה יט כ
יצחק בר־ארבעין שנין כד־נסיב ית־רבקה בת־בתואל ארמאה מפדן
ארם אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו׃ וצלי יצחק קדם־יי לקביל כא
אתתיה

מפורש

אברהם הוליד את יצחק, עיקר תולדותיו של אברהם הוא יצחק ועי' בפי' רשב"ם: (כ) **בתואל** הארמי מפדן ארם, יחסו לארם מפני שנולד שם כמ"ש הנה ילדה מלכה וגו', ולפי שהי' מבני עבר שהוא מבני ארפכשד ולא מבני ארם חזר לומר מפדן ארם כלומר שלזאת נקרא ארמי על שהי' משם שנולד שם והי' דר שם, הר"מ קאלוו. ויאמר רד"ק, נקרא כן פדם ארם לפי שהיו שני מקומות שהיו נקראים ארם, ארם נהרים וארם צובה, ולשון פדן בדברי רז"ל שנים, ההוא גברא דגזל פדנא דתורי מחבריה, פירוש צמד בקר, ותרגום של ויקח צמד בקר, פדן דתורא, ואע"פ שיש ג"כ ארם דמשק וארם בית רחוב? שנים מאלה קרובים זה לזה לפיכך מזווג אותם השנים, וארם אשר מעבר הנהר זהו ארם נהרים, וי"מ פדן ארם שדה ארם וכן יקרא בלשון ישמעאל השדה פדן, וכן פי' רש"י ז"ל וראב"ע ויגיד עליו רעו ויברח יעקב שדה ארם (הושע י"ב י"ג). אחות לבן הארמי, כן דרך הכתוב ליחס אחר אחי' הגדול כגון אחות נביות, אחות אהרן, אחות נחשון: (כא) **ויעתר** יצחק [יצחק פֿלעהטי], פי' רש"י הרבה והפציר בתפלה, ויעתר לו [ער ליס זיך פֿאן איהם ערפֿלעהן], נתפצר ונתפתה לו, ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה וריבוי הוא וכו' והנה למשא עכ"ל, ומצאנוהו גם בהפעיל, העתרתם עלי דבריכם (יחזקאל ל"ה י"ג) למתי אעתיר לך (שמות ח' ה') ושם אפרשהו בעז"ה. לנכח, יש מפרשים לעומת כלומר בעבור, וי"מ לנגד וכן ת"א לקבל, ויאמר החכם הר"י עראמה ז"ל מלת לנכח דוקא להורות על התיחדות הכוונה בתכלית היחוד, שהנכח הוא הגבול הצר כמו הנקודה שהרי הנכחיות לא תפרד מהנקודה במחשבה כמו הזוגיות אל השנים, והוא ענין הכיון המיוחד כמאמר החכם עיניך לנכח יביטו (משלי ד' כ"ה) והוא האות הדק אשר יכוונו אליו, וכיון שהטיב הכוונה ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו עכ"ל, ודע כי ויעתר לו הוא מבנין נפעל כמפורש לעיל כ"ד ע"ה, ולכן הנגינה בו מלעיל, אבל ויאבק איש עמו (לקמן ל"ב כ"ה) שהוא
מן

תועלות

מן ואלה תולדת יצחק בן אברהם וגו' עד ויהי רעב בארץ:

התועלת הא' הוא להודיע שכבר הלך יצחק בדרך אברה' אביו לשמור דרך ה' כמו שייעד במה שקדם ואמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' וגו':

התועלת הב' הוא בדעות, והוא להודיע שהשם יתעלה משגיח בדבקים בו לתת להם אשר יבקשו מהטובות ולא לעצמם לבד אבל גם לאוהביהם והסבה בזה כי הם ידאגו

כב וַיֶּעְתַּר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים
בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־
יהוה

מנחת שי

ויעתר, התי"ו בסגול: (כב) **ויתרצצו**, הלד"י בשו"א לבד לפי דרכנו, (עיין ש"ס). **למה זה**, בזי"ן דגושה, וכן זי"ן האדם **הזה**, וכן זי"ן

שום שכל

ודומיהם כמבואר לעיל י"ט כ"ג. **ויעתר**, התי"ו בסגול כי הנגינה מלעיל להיותו מבנין כפעל כמפורש עליו: (כב) **ויתרצצו**, ח"ו כתיב, והלד"י בח"פ במ"ג וקטן ומדויקים גם בכ"י וכן ככון כמבואר לעיל כ"ג ט', והיו"ד בלא געיא כי התיבה בטעם משרת כמבואר לקמן ל"ז ז', וכן בכ"י בלא געיא. **זה**, הזי"ן דגוש. **לדרש**, ח"ו ודכוותי' לדרש אלהים דויאמר משה לחתנו. ובמס"ק מסר עליו כל או' חסר במ"ב עכ"ל. ויאמר עליו בעל עבין חדות, הנה באוריתא לא כמליאים רק ב' דין ודיתרו, רק כל"ל כולהון חסרי' בתנ"כ בר מן ב', והם בלכתו לדרוש (ש"א ט' ט'). ועת לדרוש (הושע י' י"ב) מלאים עכ"ל, והגהתו שקר מפורסם שהרי כל כתובים לדרוש מלא בר מן ז' חסרים כמו שנמסר בהדיא בדברי הימים א' סוף סי' כ"א לדרוש ז' חסר בכתובים וסי' וכו' וכל או' דכוו' חסר בר מן ב' מלא וסי' לפנים בישראל כה אמר (ש"א ט' ט'). זרעו לכם לצדקה (הושע י' י"ב) עכ"ל. וגם במסרה זאת קשה שפתח באו' והוציא מן הכלל תרין דכתיבין בנביאים? אולם האמת יורה דרכו שרצה לסיים וכל אורי' ונביאים דכוו' וכו' אלא שנשמט מלת נביאים, וכן תיקון מסרה שלפנינו כל או' ונביאים חסר במ"ב מלא וסי' וכו' ולכן כל המסרת עולות כהוגן, וכן תיקון מס"ג דעזרא סוף סי' ו'. אחר כתבי זאת מצאתי מסרת כ"י שאמרה בהדי' ז' חסר בכתובים וכל או' ונביאי' דכוו' חסר במ"ב
וסימן

רשי

לו ואומר אני כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא וכן עתר ענן הקטרת (יחזקאל י"ז) מרבית עלית העשן וכן העתרתם עלי דבריכם (שם ל"ה) וכן נעתרות נשיקו' שונא (משלי כ"ז) דומות למרובות והנם למשא אנקרי"שר"א* בלע"ז. לנכח אשתו, זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוי' זו ומתפללת. ויעתר לו, ולא לה שאין דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק לפיכך לו ולא לה: (כב) ויתרוצצו, ע"כ המקרא הזה אומר דרשני שסתם מה היא רציצה זו וכתב אם כן למה זה אנכי, רבותינו דרשוהו לשון ריצה כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרכס לצאת
עוברת

רשבם

עלי דבריכם. לנכח, בשביל: (כב) ויתרוצצו הבני' בקרבה, לשון רץ לקראת רץ שהיו רצים ומתנענעי' בתוך גופה כדרך עוברים, וכן מן קם מתקוממים, מן לן מתלוננים, אבל מלשון רָצַץ עזב דלים (איוב כ' י"ט)
היה

מפורש

מן התפעל הנטלכו לשנות המהפך אל המרכא כדי להעמיד המלה מלרע כמבואר בשום שכל לקמן ל"ו י"ז: (כב) **ויתרוצצו** [נון בעווגטן זיך העפטיג], יש מפרשי' אותו לשון רציצה ושבירה ואמרו ששרשו רצץ ומגזרת רצץ עזב דלים (איוב כ' י"ט) וכן כתב רד"ק במכלול בגזרת הכפולים אבל בשרשים הביאו בשרש רוץ וכן בפירושו פירשו מלשון ריצה ואמר כשנוצרו והגיעו לזמן התנועה היו מתנועעים אחד עד
שכדמה

*) אנקרי"שרא, געהייפט.

אִתְּתֵיהּ אֲרֵי עֲקָרָה הִיא וְקַבֵּיל צְלוֹתֵיהּ יְיָ וְעַדִּיאַת רִבְקָה אִתְּתֵיהּ׃
כב וְדַחֲקִין בְּנַיָּא בִּמְעָהָא וַאֲמַרַת אִם־כֵּן לְמָה דְּנָן אֲנָא וַאֲזָלַת לְמִתְבַּע אולפן

מפורש

שנדמה לה שהיו רצים זה לעומת זה, עכ"ל. וכן אמר הראב"ע ויתרוצצו מלשון מרוצה והצד"י כפול, ואחיו כברקים ירוצצו (נחום ב' ד') עכ"ל. וכן פירש"י לדעת רז"ל וכן עיקר למדקדק לשון עברי כאשר הוכיח רשב"ם באומרו שאלו היה מלשון רָצַץ עזב דלים הי' לו לומר ויתרצצו כמו בטרם יתנגפו רגליכם (ירמי' י"ג י"ו) עכ"ל, וכן עיקר, והרב רש"ד המבאר השיג על הרשב"ם ואמר שאין הוכחתו הוכחה כי מדקדק המלה עצמה אין לעמוד על הבירור אם שרשה רוץ או רצץ, כי שתי הגזרות יבואו בבנינים דגושי עי"ן הפעל ע"ד המרובע ואין להשוות יחד גזרת הכפולים עם חסרי פ"א או שלמים עכ"ל, ונמשך בזה אחר דעת האחרונים וכולם שגו בדקדוקם כי המדקדק היטיב במקרא ימצא כי לא יבואו ע"ד המרובע כ"א פעלי עלומי העי"ן אבל פעלי הכפל הלוך ילכו ע"ד השלם גם בבניני דגושי העי"ן גם בבנין התפעל, ואחרי שמצאנו רָצַץ עזב דלים (איוב כ' י"ט) וַיְרַצֵּץ אסא (ד"ה ב' י"ו י') על דרך השלם מלשון רציצה לכן ברור שגם ההתפעל כמוהו על דרך השלם יִתְרַצְצוּ, אבל יתרוצצו מן עלומי העי"ן מן רץ כמו יתקוממו מן קם, וכמו יתהוללו יהוללו לשון הוללות וכן יתחוללו לשון חול וכולם מן עלומי העי"ן שהרי יִתְהַלְלוּ יְהַלְלוּ לשון הילול בכל המקרא וכן יְהַלְלוּ יִתְהַלְלוּ ודומיהם אשר הם מגזרת הכפולים יבואו על דרך השלם בכל המקרא וכבר העירותי על זה לעיל ב' כ"ה אבל יתבוששו עיין עליו, ואולם סבת טעות האחרונים בזה בעבור שמצאו אסובבה, ישובבו ודומיהם וחשבו שהם מבנין הכבד הדגוש ואינם כ"א מהקל כמ"ש הראב"ע בצחות שער בנין הכפל דף מ"ו, והנך רואה כי דעת הקדמונים נכונים ומאושרים ועמהם דברי רשב"ם, ודי בזה כי אין כאן מקום להאריך יותר, ואולם בהקדמה כשנדבר על הפעלים נבארהו ביתר בירור בעז"ה. אם כן למה זה אנכי, [ווען דעם אזא איזט וואָרום האב איך עס דען געווינשט?] המאמר הזה קשה עיין רש"י, והראב"ע פי' שהיא שאלה לנשים שילדו אם אירע להן ככה ותאמרנה לא, ותאמר אם כן הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה עכ"ל, וכ"כ בספר הישר גם בב"ר, והרמב"ן טען עליו ואמר והנה הכתוב חסר ואיננו שלם בפירוש הזה, והנכון כי אמרה אם כן יהי' לי למה זה אנכי בעולם הלואי אינני שאמות או שלא הייתי, כטעם כאשר לא הייתי אהי' (איוב י' י"ט) עכ"ל, וכן ת"י למה כען לי חיין, גם הסורי תרגם למנא חיא אנא, והוא דוגמת שאמרה להלן (כ"ז מ"ו) אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים, ושמעתי מפי החכם השלם הר"ר יוסף פייט נר"ו פירוש אחר נאה ומתקבל, וכה אמר, תיבת כן במקום הזה איננה מלת הענין כברוב המקומות אמנם הוא שם תאר ליחיד מגזרת כנים אנחנו (לקמן מ"ב י"א) ודוגמתו כֵּן דברת (שמות י' כ"ט), כֵּן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז ז'), וטעמו ישר ונכון, ומלת אנכי שב על אם כן, וככה שיעור הכתוב א"כ אנכי למה זה? כלומר אם זך וישר אני למה זה העינוי והצער? ואל תתמה על מלת

אנכי

גוים ק' יְהוָֽה׃ כג וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גֹיִים בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים
מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר׃

וימלאו

מנחת שי

זיין ולמה זה לי: (כג) **גיים**, גוים קרי והחירק ביוד שני כמ"ש בפ' לך לך על גויים (לעיל י"ז ב') וכל גוים דאו' מ"ו וחד י' בר מן דין דכתיב תרין יודין וח"ו והוא שדרשו רז"ל גיים כתיב בפ"ק דע"ז וב"ר וש"ט מזמו' ט', עי' מזרחי ויפה תאר וגור ארי'. **מלאם** הלמ"ד רפוי' עם המ"ם שלא כמנהג חבריו והיתה ראוי' להדגש, מכלול דף כ"א. **ורב יעבד צעיר**, יעבד ח"ו כתיב וכל יעבד באו' דכו', ובב"ר פ' ס"ג אמר רב הונא אם זכה יעבוד ואם לאו יעבד, וכתב בעל יפה תאר שם סי' ט' דח"ו כתיב ויש אם למקרא ויש אם למסרת, אם זכה הצעיר יעבוד אותו הרב כפי המקרא ואם לאו יעבד הרב מהצעיר, ונראה שכן צריך להגי' בשוחר טוב מזמור ט':

ארמוני

שום שכל

וסי' וכו'. ועתה מצאתי וראיתי שגם החכם בעל ת"ם העלה כן אחר החקירה: (כג) **גיים**, כתב בעל מ"ש שהחירק צ"ל ביוד שני' והדין עמו כי כן נמסר במערכת אות י' א"ב דכתיב י' באמצע תיבותא וקרינן ויו וסי' וכו' ומונה בכללם שני גיים בבטנך. גם הרד"ק אמר בהדיא שנפלה י' הרבים מן המכתב ונשארה במבטא עכ"ל, ש"מ שיו"ד הראשון תמורת וי"ו הוא והחירק ביוד השני, ויוד הרבים חסר. **ממעיך** תימא על הרמ"ה ז"ל שמסר בפרש מעה וז"ל, כי אם חסר יצא ממעיך (לעיל ט"ו ד') מ"י בתר ע', וחד בליש' אחריתא בְּמֵעַיִךְ דסוטה חד י' כתיב עכ"ל, ולא הזכיר הך דעניננו, ונראה ברור שהוא טעותא דספרא וכן צ"ל **ממעיך** מ"י בתר ע', **ממעיך** יפרדו, חד יוד כתיב, וחד בלישנא אחריתא במעיך דסוטה חד י' כתיב, וכן נכון, דאי לא תימא הכי מאי וחד בלישנא אחריתא דקאמר הרי זה חסר וזה מלא? אלא ע"כ כדכתבינא. **ולאם מלאם**, תרויהון מ"ו כתיבין, **מלאם**, הלמ"ד רפה, מכלול דף מ"ו ב', וכן בגליון מס"ק. **יאמץ**, המם קמוץ, בזקף, גליון מס"ק, ומס"ג ריש פרשת ויקרא, ומכלול דף כ' א'. **יעבד**, חסר וי"ו, וכל יעבד ויעבד דכוותיה חסר וי"ו. **צעיר**, מלא יו"ד, וכל צעיר הצעיר באורייתא דכוותיה:

ימיה

רש"י

עוברת על פתח ע"א ועשו מפרכס לצאת. ד"א מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות. ותאמר אם כן, גדול צער העבור, למה זה אנכי, מתאוה ומתפללת על הריון. ותלך לדרוש, לבית מדרשו של שם. לדרוש את ה', שיגיד לה מה תהא בסופה: (כג) ויאמר ה' לה, ע"י שליח לשם נאמר ברוח הקדש והוא אמר לה. שני גוים בבטנך, גיים כתיב כמו גאים אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. ושני לאומים, אין לאום אלא מלכות. ממעיך יפרדו, מן המעים הם נפרדים זה לרשעו וזה לתומו. מלאום יאמץ, לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל, וכן הוא אומר אמלאה החרבה (יחזקאל כ"ו) לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים:

רשב"ם

הי' לו לומר ויתרצצו כמו בטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה י"ג י"ו). לדרוש את ה' אל הנביאים שבאותן הימים כדכתיב לדרוש את ה' מאתו (מ"א כ"ב ח'), וכתיב כי יבא אלי העם לדרוש אלהי' (שמו' י"ח טו): (כג) ויאמר ה' לה, ע"י נביא. שני גוים, אל תיראי כי צער העיבור שלך בשביל שני תאומים יש בבטנך שמרובה צער העיבור של שנים מעיבו' אחד. ושני לאמים, מלכיות. כדכתי' מלכי ארץ וכל לאמים כפל לשון הוא, אבל אנשים הוא עמים, ומתוך שהנבי' התחיל לומר לה גמר ופי' לה כל העתידו'. ורב יעבוד צעיר, ולכך אהבה את יעקב שאהבו הקדוש ב"ה וכדכתיב ואהב את יעקב (מלאכי א' ב'):

והנה

וימלאו

אוּלְפַן מִן־קֳדָם־יְיָ : וַאֲמַר יְיָ לַהּ תְּרֵין עַמְמִין בִּמְעָיְכִי וְתַרְתֵּין מַלְכְוָן כג
מִמְּעָיְכִי יִתְפָּרְשָׁן וּמַלְכוּ מִמַּלְכוּ יִתְקַף וְרַבָּא יִשְׁתַּעְבִּיד לִזְעֵירָא :

ושלימו

מפורש

אנכי שבא מאוחר כי כמוהו לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל (הושע ח' ב') ושיעורו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך, וכן פי' שם רש"י ז"ל סרסהו וכו', והטעם אל הסירוס הזה הוא בחכמת ההלצה, כי נפש אשר עלו שאוני' לא תקפיד על סידור המלות הנהוג בלשון אשר הוא מדברי הנפש המשכלת כמפורש לעיל י"א ו' עי' עליו. לדרוש את ה' [דען עוויגן צו בעפראגן], מצאנו דרישה את ה' לתפלה כמו דרשתי את ה' וענני (תילי' ל"ד ד'), גם לשאלה כמו לדרוש את ה' מאותו (מ"א כ"ב ח'), וכן טעמו כאן לדעת רש"י ורשב"ם וכן ת"א: (כג) ויאמר ה' לה, ע"י נביא או אברהם כי לא מת עד שהיו בני' בני ט"ו שנה כמפורש לעיל פסוק ז'. שני גוים בבטנך, עיין רשב"ם. כתב רבינו בחיי, שני בנים נולדים תאומים כל אחד נולד בפני עצמו בשלי' אחד לכל אחד, אבל יעקב ועשו הי' הפלא הגדול שיצירת שניהם בשלי' אחד ולזה התרוצצו בקרבה עכ"ל. ושני לאמים, הוא כפל לשון של שני גוים כמנהג הנבואות להכפיל הענין במלות שונות, וכ"כ רש"י בתילים ב' א' מנהג פתר לאומים ואומים וגוים כולם קרובי ענין עכ"ל, וממה שאמר כולם קרובי ענין תבין ותשכיל שאין כולם שווים בענין, כי אין זאת מתפארת הלשון שימצאו בו תיבות נרדפות משותפי ההוראה מכל צד, והנה מצאנו גוי ועם ולאום כולם מורים על ריבוי אישים ואולם הונח שם גוי להורות על ריבוי אישים לבד מבלי חיבור וצירוף לא אל מלך ולא אל מנהיג אחד, [איין פאָלק] מה שאין כן תיבת עם כי יורה צירוף אל מנהיג או מלך או אלוה [רייך, נאציאָהן] כאומרו עם ה' אלה (יחזקאל ל"ו כ') עם מרדכי (אסתר ג' ו') ולא יורגל לומר גוי מרדכי או גוי פלוני רק בדרך הזרות ולכוונה מה, ולכן מלת עם נופל על אנשי העדה והסידור, והנה כל עם גוי ואין כל גוי עם, ויפה כיוון החכם בעל יריעות שלמה (דף ס"ד א') באומרו מלת עַם הנחתו על כל אופני השיתוף והחיבור והצירוף בזמן במקום ובענין [איט] וכו' וכן הוא שם עַם בפתח הע"ן להורות על קיבוץ פרטים שיש להם ענין זה עם זה אם ע"י נימוס או דת והנהגה או שאר ענין עכ"ל, ואולם תיבת לאום ולאומים מורה מלכיות כאמרם ז"ל אין לאום אלא מלכות [קעניגרייך]. יאמץ, לשון תוקף וחוזק. ורב יעבוד צעיר, מי שיש לו יתרון על חברו בין בזמן בין בגדולה או במעלה יקרא רב, כמו לא רבים יחכמו (איוב ל"ב ט'), מושיע ורב (ישעי' י"ט כ'), וצעיר הוא הפך רב, ולפי פשוטו ורב הוא יסי' העבד וצעיר הוא יסי' האדון, דוגמת בן יכבד אב (מלאכי א' ו') וכן דרך הלשון להקדים הפועל אל הפעול, ובעבור כי רב גם צעיר בלא ה"א הידיעה בראשונה לכן חסר מלת את שלא תפול כ"א על ענין מבורר, ושימוש לשון עבד כבר הזכרתי לעיל ב' כ"ד גם ט"ו י"ג עיין עליו, ומדכתיב יעבד חסר וי"ו לכן אמרו בב"ר אם זכה יעבוד ואם לאו יֵעָבֵד, ויאמר רשב"ם מתוך שהנביא התחיל לומר לה, גמר ופירש לה כל העתידות:

והנה

כה כד וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ׃ וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן
כו אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃ וְאַחֲרֵי־
כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב

ויצחק

מנחת שי

(כה) **אדמוני**, בכל ספרים המדויקים מלא, וכן הוא בהעתק הללי, ובמסרת ב׳ ומלאים וחברו והוא אדמוני דדוד (ש״א ע״ז י״ב) וכ״כ הרמ״ה ז״ל: שכן

שום שכל

(כד) **ימיה**, מ״י. **ללדת**, כשאר הלמ״ד בסגול בהפסק שלא כמנהג. מכלול דף פ״א ב׳. **תומם**, ז״ל רמ״ה ז״ל, והנה תומם בבטנה דרבקה חסר אלף וח״י ומ״ו כתיב, והנה תאומים בבטנה דתמר מלא דמלא, מ״א דקרי, ומ״ו בתרי׳ דכתיב ולא קרי, ומ״י כתיב עכ״ל. וז״ל בעל מכתב מאלי׳, בב״ר פרשה זו אמרו להלן כתיב תאומים כו׳ אבל כאן חסר כתיב כו׳ יע״ש, ובים״ת וכזה״ק ובפירש״י ומזרחי והבאים אחריו, וכ״כ הראב״ע ומכלל יופי ובחיי, ובזהר דף ע״א ע״ב אמרו תומם אסתלק מתמן אלף וכו׳, גם במסרה אמרו קדמאה לא מפיק א׳ תניינא מפיק א׳, והנה בכל המקומות הנזכרים לא רמזו שהוא ג״כ ח״י, אך בעל הטורים כתב תומם ח״א וח״י שחסרה י״א כנגד י״א שבטים שהיתה ראוי׳ להוליד כו׳ יע״ש, וכ״כ הש״כ על התורה ופענח רזא ושאר דורשי רשומות, וכתב בש״ות רדב״ז סי׳ קי״א דיש לפסול הס״ת שכתוב בה והנה תאומים ע״א או יו״ד כי צ״ל חסר אלף וח״י, וכ״כ מוהר״א ספירא בס״ם ח״ז שאלה ד׳ ור״ל דיש לתקן הס״ת אבל אין צריך להוציא אחרת כמ״ש הרמ״א א״ח סי׳ קל״ג יע״ש ומ״ש עוד בשם שו״ת רדב״ז בסדר חוקת, עכ״ל, ואילו הי׳ לו לבעל מכמ״א מסרת הרמ״ה ז״ל לא הצטרך להאריך בדברים כל כך: (כה) **אדמוני**, מ״ו: (כו) **אחזת**, ח״ו. **יעקב**, ח״ו וכל יעקב דכוו׳ חסר במ״א מלא

רשי

(כד) וימלאו ימיה, אבל בתמר כתיב ויהי בעת לדתה שלא מלאו ימיה כי לז׳ חדשים ילדתם. והנה תומים, חסר. ובתמר תאומים מלא לפי ששניהם צדיקים אבל כאן א׳ צדיק וא׳ רשע: (כה) אדמוני, סי׳ הוא שיהא שופך דמים. כלו כאדרת שער, מלא שער כטלית של צמר המלא שער פלוקירא״ה * בלע״ז. ויקראו שמו עשו, הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר בשערו כבן שנים הרבה: (כו) ואחרי כן יצא אחיו וגו׳, שמעתי מדרש אגדה הדורשו לפי פשוטו בדין היה אוחז בו לעכבו יעקב נולד מטיפה ראשונה ועשו מן השנייה לא ולמד משפופרת

רשבם

(כד) והנה תומם, בכל דבר חדוש רגיל לומר כן, וכן ויהי בבקר והנה היא לאה (לקמן כ״ט כ״ה) כי עד עתה היה סבור שהיא רחל וכן וייקץ פרעה והנה חלום (לקמן מ״א ז׳) כי לא היה סבור שהיה חלום עד שנעור משנתו: (כה) אדמוני, רו״ש ב״ל (ראָהט). כאדרת שער שלובשים הרועים. ויקראו, כל העולם, שמו עשו, אדם עשוי ונגמר שהיה בעל שער: יודע

מפורש

(כד) **והנה**, בכל דבר חדוש רגיל לומר והנה כמבוא׳ ברשב״ם: (כה) **ויצא הראשון** אדמוני [דער ערשטע קאם הערויז וואר ראָהט], לדעת כל המדקדקים ועמהם רד״ק יהיה אדמוני

*) פלוקירא, מלה מורכבת מן פְלִי, המאריג, וואָליג, ומן קִירָא (שיר״א), אגזיבט.

וּשְׁלִימוּ יוֹמָהָא לְמֵילַד וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעָהָא׃ וּנְפַק קַדְמָאָה סְמוֹק כּוּלֵיהּ כד כה
כִּגְלִים דִּשְׂעַר וּקְרוֹ שְׁמֵיהּ עֵשָׂו׃ וּבָתַר־כֵּן נְפַק אֲחוּהִי וִידֵיהּ אֲחִידָא כו ק״י כִּכְלָן
בְּעִקְבָא דְעֵשָׂו וּקְרָא שְׁמֵיהּ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בַּר־שִׁתִּין שְׁנִין כַּד־יְלֵידַת
יתהון

מפורש

אדמוני הם תאר לאיש אשר יחול בו מקרה האדמימות, ולדעתם אין הבדל בין אדמוני ובין דודי צח וְאָדוֹם (ש"ה ה' ו') שגם זה תאר השם אלא שהוא בא על משקל אחר, ואולם לעיקר מדקדק לשון עברי אין אדמוני הם תאר כמו אדום כי אַדְמוֹן הם עצם הוא אל מקרה האדמימות [דאז רותהיט], ואף שהמקרה איננו עצם בגוף כמפו' לעיל א' כ', מ"מ כן דרך הלשון לכנות המקרה בשם עצם כאילו הוא עצם עומד בעצמו מבלי שיצטרך לנושא (עיין לעיל א' ל') ולכן אדמון הם דבר הוא דוגמת זכרון יתרון ראשון ואחרון עליון אביון זדון קלון ודומיהם, וכאשר רצו לתאר הגוף במקרה האדמימות בדרך קבע כאילו הוא מתכונת הגוף אמרו אדמוני בתוס' יוד שהוא לשי' היחוס כיוד של שמעוני וראובני, וישראלי, כי המתואר על הדרך הנזכר ידמה כאילו הוא מיוחס אחר המקרה ההוא והוא ראש אבותיו, גם תוכל לתאר נושא המקרה בשם עצם המקרה מבלי י' היחס, וכמו שתוכל לומר איש ישראל במקום איש ישראלי כן תאמר אדמון במקום אדמוני ולכן צדקו דברי הראב"ע שאמר כי היוד שבאדמוני נוסף לא הנו"ן, ורד"ק המבאר תפסו שלא כדין, ועיין מה שכתבנו לעיל ג' ז' על כי עירומים הם. כלו כאדרת שער [זיינע גאנצע הויט וויא איין האארנר מאנטל], כלו, כמו וכלו, כי מה ענין האדמימות אל אדרת שער? אבל יתארהו בתכונה אחרת שהי' כולו דוגמת אדרת שער, כלומר וכל גופו היה מלא שער כטלית של צמר, ונראה מפירוש רש"י ז"ל כי טלית העשוי מצמר הוא הנקרא אדרת שער בעבור שעירותו ולא כן טלית העשוי מפשתן, ונסמך אדרת אל שער להורות על התכונה, וי"מ אדרת שער, טלית העשוי משער ונסמך להורות על החומר, ואיננו מסתבר כי אין לטלית של שער שעירות בהכרח ויתכן שהוא חלק וא"כ אין כאן דמיון לשעירותו של עשו, והנה סיפר הכתוב שני האחים הי' נבדלים במזגם כי עשו הי' אדמוני וזה ממה שיורה על ריבוי הדם ושהי' מלא שער וזה יורה על ריבוי החום, ויעקב הי' איש חלק כי לא הי' לו רתיחת הדם ולא ריבוי החום. ויקראו, הקוראים. עשו, אדם עשוי ונגמר: (כו) וידו אוחזת [אונד זיינע האנד פאסטעטי], היתה אוחזת כבר בעוד

שהיה

תועלות

בהמנע הטובות מאוהביהם ומזה הצד יביא השם ית' הטובות לאוהביהם להסיר מהדבקים בו הדאגה שהיא רע מה, ולזה תמצא שכבר נשמעת תפילת יצחק שיהיו לו בנים מרבקה וזה שכבר אפשר שישגיח השם יתעלה לתת לו בנים אך לא מרבקה ואולם תפילת יצחק היתה שיהיו לו בנים מרבקה ונתן לו השם אשר שאל:

התועלת הג' הוא לפרסם עניין הנבואה כי האמונה בה היא יסוד התורה בכללה, ולזה ספר מה שהוגד לה בנבואה מעניין הריונה אשר נראה צדק אחרי כן:

כז וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם׃ וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים
וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב
כח אֹהָלִים׃ וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה
כט אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃ וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה
ל וְהוּא עָיֵף׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן
האדם

שום שכל

עלא וסי' וזכרתי את בריתי יעקוב, מ"ו, ושאר באורית' חסרים: (כז) **ויגדלו**, הוי"ו בגעיא ברוב המדויקים וכ"י וכן ככון דוגמת ויתפרו דלעיל ג' ז' ע"ש. **ויעקב איש**, כ"כ בכל ספריהו גאולים במקרא כ"י ויעקב במונח ואיש במקף: (כח) **אהבת**, ח"ו: (כט) **נזיד**, מ"י ודכו' לפס וכזיד עדשים ע"י: (ל) **הלעיטני**, מ"י קדם לטי"ת כתיב. **האדם האדם**, תרויהון ח"ו

רשי

משפופרת שפיה קלרה תן לה שתי אבנים זו אחר זו הנכנסת ראשונה תלא אחרונה והנכנס' אחרונה תלא ראשונה כמלא עשו הנולד באחרונה יצא ראשונה ויעקב שנולד ראשונה יצא אחרון ויעקב בא לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה ויפטור את רחמה ויטול את הבכורה מן הדין. (בעקב עשו סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו). ויקרא שמו יעקב, הקב"ה. ד"א אביו קרא לו יעקב על שם אחיזת העקב. בן ששים שנה, י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון וי' שנים הללו לפה והמתין לה כמו שעשה אביו לשרה כיון שלא נתעברה ידע שיהא עקרה ונתפלל עליה ושפחה לא רלה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה: (כז) ויגדלו, ויהי עשו, כל זמן שהיו קטנים לא היו נכרים במעשיהם ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם כיון שנעשו בני י"ג שנה זה פירש לבתי מדרשות וזה פי' לע"א. יודע ליד, לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא היאך מעשרין את המלח ואת התבן כסבור אביו שהוא מדקדק במצות. איש שדה, כמשמעו אדם בטל וצודה בקשתו חיות ועופות. תם, אינו בקי בכל אלה כלבו כן פיו מי שאינו חריף לרמות קרוי תם. יושב אהלים, אהלו של שם ואהלו של עבר: (כח) בפיו. כתרגומו בפיו של יצחק. ומדרש בפיו של עשו שהיה לד אותו ומרמהו בדבריו: (כט) ויזד, לשון בישול כתרגומו. והוא עיף, ברליחה כמה דתימא כי עיפה נפשי להורגים (ירמי' ד'): (ל) הלעיטני, אפתח פי ושפוך הרבה לתוכה כמו ששנינו אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין

רשבם

(כז) יודע ליד, לצוד ליד להביא, יושב אהלים, רועה לאן אביו, כמו שפירשתי אבל יושב אהל ומקנה (לעיל ד' כ'): (כח) ליד בפיו, פשוטו כתרגו'. אוהבת את יעקב, שהיתה מכרת בתומתו וגם ממה שאמר הקב"ה ורב יעבוד לעיר והוצרך להקדים כאן אהבת יצחק לעשו ורבקה אהבת את יעקב להודיע מה שכתב לפנינו יצחק רלה לברך עשו ורבקה הערימה לברך את יעקב: (ל) מן האדם האדם הזה, דרך אדם הממהר לשאול דבר מחבירו כופל את דבריו וזה שהיה רעב הרי הוא כאומר תן לי

מפורש

שהי' בבטן, וכן כתיב בבטן עקב את אחיו (הושע י"ב ג') פירוש אחזו בעקבו, ויאמר הראב"ע

כז יַתְהוֹן׃ וּרְבִיאוּ עוּלֵימַיָּא וַהֲוָה עֵשָׂו גְּבַר נַחְשִׁירְכָן גְּבַר נָפִיק־חַקְלָא | אדם בטל, תוספ' ב"ב דף
וְיַעֲקֹב גְּבַר שְׁלִים מְשַׁמֵּשׁ בֵּית־אוּלְפָנָא׃ כח וּרְחֵים יִצְחָק יָת־עֵשָׂו אֲרֵי־ | קלט א'.
כט מִצֵּידֵיהּ הֲוָה אָכִיל וְרִבְקָה רְחֵימַת יָת־יַעֲקֹב׃ וּבַשֵּׁיל יַעֲקֹב תַּבְשִׁילָא
ל וְאָתָא עֵשָׂו מִן־חַקְלָא וְהוּא מְשַׁלְהֵי׃ וַאֲמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב אַטְעֵימְנִי כְּעַן | כ"י וָעַל
מן

מפורש

הרלב"ע פליאה גדולה היתה זאת הלידה שכל בן נעלם בשליה שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו ברגע אחד, עכ"ל, והוסיף לבאר בפירושו להושע י"ב ג' באומרו בבטן עקב את אחיו, בבטן נתתי לו כח לאחוז בעקב וזהו כמעשה נס כי אין כח בעומד בשליה ובעת התבקעה לתפוש דבר עד שיצא מהרחם לאויר העולם: (כז) ויגדלו. לשון גידול, ויש שהוא לשון גדולה וחשיבות. יודע ציד [איין יאגד פערטטענדיגר], אומנתו ברמאות, שאין צידה חיה ועוף בלא רמיי', וכל לשון צד וציד וצדה וצידה איך שיובנו כבר באר היטיב החכם הר"ר שלמה פאפנהיים נר"ו בספרו היקר יריעות שלמה דף מ"ו ב', ראה דבריו ותחכם. ולפי שעתיד לומר בסמוך הביאה לי ציד, קדם ולמדך כאן שעשו איש ציד הי', והוא הפך תכונת יעקב שהיה איש תם בלתי בקי ברמיי', וכן תאר עשו באיש שדה ובביתו לא ישכנו רגליו הפך יעקב שהי' יושב אהלים, וי"מ אהלים של צאן כמו יושב אהל ומקנה (לעיל ד' כ'), ולפי שעתיד לומר שהי' רועה את צאן לבן קדם ולימדך שאומנתו לרעות צאן, וכן פי' הרשב"ם: (כח) כי ציד בפיו, אונקלוס תרגם ארי מצידיה הוה אכיל, וכן תרגם הסורי מְטוּל דְּצַיְדֵהּ בְּפוּמֵהּ כלומר ציד של עשו הי' בפיו של יצחק דהוה אכיל מניה וכן תרגם האשכנזי [דען ער אס פאן זיינם ווילפרעט], וכבר הזכרתי לעיל י' ט' כי ציד שם דבר לא תאר לאיש כי התאר צַיָּד בדגשות היוד וקמוץ ומלרע, והנה העיד הכתוב כי אהבת יצחק לעשו היתה אהבת התועלת אשר נתחדשו בו אחר שהי' אוכל מצידו, אבל רבקה היתה אוהבת את יעקב תמיד ולא היתה כפתית לידת עשו: (כט) ויזד יעקב נזיד [יעקב קאכטע איינסט איין גריכט], כתרגומו, ויהי' ויזד עם נזיד שני שרשים מענין אחד כי ויזד הוא ע"מ וישם שם המפורש לעיל ב' ח', וי"א שהנח תמורת הדגש כמפורש לעיל ו' ג' אצל לא ידון רוחי, והעיקר מה שכתבתי לעיל ג' ט"ו אצל ואתה תשופנו עקב. והוא עיף [אונד ער וואר אבגעמאטט], כטעם בארץ ציה ועיף בלי מים (תילי' ס"ג ב') ועי' רשב"ם: (ל) הלעיטני נא, [לאס איך דאך קאסטן], ת"א אטעמני, ולדעת רש"י הוא לשון שפיכה הרבה לתוך

הפה

תועלות

התועלת הד' הוא להודיע שכבר נפל החלוף הרב בין עשו ליעקב מלידה ומבטן ומהריון עם היותם שניהם מהריון אחד ולזה לא הי' זר אם נתחלפו עניניה' באמונותיהם ומנהגיהם כמו שנתפרסם מעניניהם, הלא תראה שעשו הי' איש שעיר ויעקב איש חלק ועשו

הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃
לב לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו
לג הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה׃ וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ
לד לְיַעֲקֹב׃ וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל
וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ פ
כו א וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי
אברהם

שום שכל

מ"ו כתיב. **קרא־שמו**, במ"ג וקטן ומדויקים המתג בקו"ף, וכן בכתיבת יד של כ"ד הוגה בקו"ף ורישומו ניכר שהיה כתוב בתחלה ברי"ש, אבל לקמן כ"ט ל"ד לא הוגה ונשאר ברי"ש וכן במ"ג וקטן ולכן מלא בעל אור תורה מקום להגיה שם ולהעמידו גם הוא בקו"ף, ובמקרא כ"י של רמ"ע (לפי עדות בעל ת"ס) המתג ברי"ש בשניהם וכתב בגליונו, משה יש ספרי' קרא וטעות הוא בידם אלא לפני מלה קדרה קרא לו גלעד (לקמן ל"א מ"ז) עכ"ל. **אדום**, מ"ו כתיב וכל שם אומה דכו' מלא: (לא) **בכרתך**, ח"ו כתיב. והמתג ברי"ש לא בכף: (לב) **הולך**, חד מט' מלאים בתורה. מסרתי לעיל בפ' לך לך (ט"ו ב'). **למות**, מ"ו כתיב וכל למות בחו' דכו' מלא. **בכרה** ח"ו: (לג) **השבעה לי**, הלמד דגוש בכל הספרי' וכ"י כחברו דלעיל כ"א כ"ג ע"ש וכ"כ במכלול דף פ"ח ב', ועי' מפורש לעיל י"ג ד'. **וישבע**, ברוב המדויקי' גם בכ"י של כ"ה אין געיא בויו וכן נכון כי אין התיבה על התנועה הנזכרת לעיל י' י"ח. **וימכר**, ח"ו וכל ימכר דכו' בחו' חסר. **בכרתו** ח"ו: (לד) **עדשים** מ"י. **ויבז**, נמסר עליו במס"ק ב' בעיניו, עכ"ל. והכוונה מבואר שתיבת ויבז לא מצאנו כ"א ב' פעמים הא' דין, ואידך ויבז בעיניו

רשי

מלעיטין אותו. מן האדום האדום, עדשים אדומות ואותו היום מת אברה' שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו שיבה טובה שהבטיח הקב"ה לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו שיצחק חי ק"פ שנה וזה קע"ה ובישל יעקב עדשי' להברות את האבל ולמה עדשי' שדומות לגלגל שהאבלו' גלגל החוזר בעולם. (ועוד מה עדשים אין להם פה כך האבל אין לו פה שאסור לדבר ולפיכך המנהג להברות האבל בתחלת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה כך אבל אין לו פה כדאמרינן במועד קטן אבל כל שלשה ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם וכ"ש שאינו שואל בתחל' מג' ועד ז' משיב ואינו

רשבם

לי מהרה לאכול. על כן קרא שמו אדום, הוא אדמוני וכתאוה לאכול אדום. ובשביל רעבתנותו מכר בכורתו ולשם בזיון קרא לו כן שבשביל מאכל אדום מכר בכורתו: (לא) מכרה כיום, כלומר לאלתר מיד מכור לי חלק בכורתך הראוי-לך ממנון אבי בממון שאתן לך ואחר כך אתן לך המאכל לעדות ולקיום כדרך שמליכו ויאכלו שם על הגל (לקמן ל"א מ"ו), לקיום ברית בין לבן ליעקב: (לב) הנה אנכי הולך למות, בכל יום אני הולך לצוד חיות ביערים המצוים שם דבים ואריות וחיות רעות ואני מסוכן למות למה זה להמתין חלק בכורה לאחר מיתת אביכו. כן פי' אבי הרב רבי מאיר ע"ם: (לג) וימכור את

מִן־סִמּוּקָא סִמּוּקָא הָדֵין אֲרֵי מְשַׁלְהֵי אֲנָא עַל־כֵּן קְרָא־־שְׁמֵיהּ אֱדוֹם׃
וַאֲמַר יַעֲקֹב זַבֵּין כְּיוֹם־־דִּילְהֵין יַת־־בְּכֵרוּתָךְ לִי׃ וַאֲמַר עֵשָׂו הָא אֲנָא לא לב
אָזֵיל לִמְמָת וּלְמָה־דְּנָן־לִי בְּכֵרוּתָא׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיֵּים לִי כְּיוֹם דִּלְהֵין לג
וְקַיֵּים לֵיהּ וְזַבֵּין יַת־בְּכֵרוּתֵיהּ לְיַעֲקֹב׃ וְיַעֲקֹב יְהַב לְעֵשָׂו לְחֵים וְתַבְשִׁיל לד
דִּטְלוֹפְחִין וַאֲכַל וּשְׁתִי וְקָם וַאֲזַל וְשָׁט עֵשָׂו יַת־בְּכֵרוּתָא׃ וַהֲוָה כַּפְנָא א כו
בְּאַרְעָא בַּר מִכַּפְנָא קַדְמָאָה דַּהֲוָה בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם וַאֲזַל יִצְחָק לְוַת־־
אבימלך

רשי

ואיכו שואל וכו' ברש"י ישן). מכרה כיום, כתרגומו כיום דילהן כיו' שהוא ברור כך מכור לי מכירה ברורה: (לא) בכורתך, לפי שהעבודה בבכורות אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקריב להקב"ה: (לב) הנה אנכי הולך למות, (מתנודדת והולכת היא הבכורה שלא יהא כל עת העבודה בבכורות כי שבט לוי יטול אותם ועוד) אמר עשו מה טיבה של עבודה זו אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה כאותה ששנינו אלו הן שבמיתה שתויי יין ופרועי ראש אמר אני הולך למות על ידה א"כ מה חפץ לי בה: (לד) ויבז עשו, העיד הכתוב על רשעו שביזה עבודתו של מקום:
אל

רשבם

את בכורתו, בדמים. ואחר כן ויעקב נתן לעשו וגו', כמנהג בני אדם לקיום דבר: (לד) ויבז עשו, לפי שלסוף נתחרט על כך כדכתיב את בכורתו לקח. לכן הקדים כאן להודיע שטותו עתה בשביל אכילה ביזה את הבכורה אבל לבסוף הי' מתחרט. ויבז, כמו ויבזה מן דבר ה' בזה (במדבר ט"ו ל"א) כמו ויקן מן קנה: (א) מלבד הרעב הראשון אשר הי' בימי אברה', כדכתיב ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה. לא הוצרך פסו' זה אלא להודיעך שכשם שאברהם אביו הי' הולך בשביל הרעב למצרים כך יצחק הי' יורד למצרי' דרך ארץ פלשתים דרך קצרה כדכתיב ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב
הוא

מפורש

הפה. מן האדם האדם הזה [פֿאָן דיזעם ראָהטן געריכטע], כן דרך כל אדם ליכפל דיבורו כשהוא נחפז לשאול דבר וזה הי' עיף והי' ממהר לאכול: (לא) **מכרה** כיום [פֿערקויפֿע איר זא פֿאָרט], פשוטו כעת הזאת, וכן ואתה עמוד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (ש"א ט' כ"ז) אותו כהיום תמצאון אותו (שם י"ג) ודומיהם, רמב"ן, וכן פי' רשב"ם, ועיין לקמן כ"ז ל"ג מ"ש על מי אפוא. ותיבת מכרה איננו מן מְכֹר בחולם שא"כ יהי' ראוי להיות בתוספת ה"א בקמץ חטף המם כמו מן אכול ואכלה מצידי (לקמן כ"ז י"ט) ומן זכור זָכְרָה, אמנם הוא מן מְכַר בפתח דוגמת שִׁלְחָה מן שְׁלַח, ושכבה מן שְׁכַב בפתח, אף שלא מצאנו העתיד כ"א על משקל יפעול בחולם כמו תמכור ימכור וחבריהם: (לד) ויבז עשו, מפני שלא הי' רוצה שיחזיקוהו לסכל על שמכר את בכורתו לכן הי' מבזה אותה ואומר שלא היתה שוה רק דבר מועט, אבל לבסוף הי' מתחרט:
אל

תועלות

היה נד ומרמה ויעקב איש תם, ועשו היה איש שדה ויעקב היה יושב אהלים:
התועלת הב'

אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃
ב וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ
ג אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ
וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל
וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃
ד וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת
כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃
ה עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי

חקותי

מנחת שי

(ב) **שכן**, חסר וי"ו. ויש בו דרש בב"ר פ' ס"ה, ע"ש בינה אחר סי' ג': (ג) **הארצת**, בהעתק הללי הארצות, ירושלמי הארצת חסר ע"כ, ובכל הספרים חסרים וכן אחרו שבסמוך וכ"כ בעל הטורים, ובמסרת כל או' חסר במ"א מלא ויהי רעב בכל הארצות (לקמן מ"א כ"ד) וכ"כ הרמ"ה ז"ל. **האל**, ח' סבירין האלה וסימנם במסרת על פ' זה, ומ"א יש בב"ר פ' ס"ד סי' ג'. **השבעה** במסרת הדפוס ג' חסר וכו' דין חד מנייהו ואחרא בשאר קריא, ולא חשב בהדייהו את השבעה אשר נשבע דסוף ואתחנן מכלל דההוא מלא כתיב ולא היא דחסר כתיב, והעיקר כמו שמסר הרמ"ה ז"ל לשונו והקמתי את השבעה ח"ו כתיב וכל לישנא באורייתא דכות' חסר בבל נוסחי דיקי ושיטא כתיב בלישנא תרין מלהון השבעה וסי' והקמתי את השבעה, את השבעה אשר נשבע, ותרין בשבעה וסי' לכל אשר יבטא האדם בשבעה, או אסרה אסר על נפשה בשבעה, וחד לשבעה, לאלה ולשבעה דסוטה, וחד שבעה גרידתא או השבע שבעה, וכולהון חסרים, ואית דמסר עלי' תלתא חסרים תרין בשבעה וחד שבעה ושיבושא הוא דאי בלישנ' קאמסיר שותא הוו ואי בשבעה

קאמסיר

שום שכל

בעיניו דאסתר ג' ו'. וכן דרך סימני המסורה בכל מקום דוק ותמצא. **הבכרה** ח"ו: (ב) **שכן**, ח"ו ודכו' בשכן ישראל, לשכן עליו ח"ו. וכן כל לישן' דישכן וישכון כולהון ח"ו בין כך לכון: (ג) **גור**' מ"ו. **ואברכך**, הכ"ף דגוש והרי"ש בשו"א ופתח בכל ס"ס וכ"י, וכן והתברכו שבסמוך הרי"ש בשו"א ופתח וכ"כ אור תורה וכן דעת ב"א כמבואר לעיל י"ב ג'. **ולזרעך**, הוי"ו בגעיא ברוב המדויקים גם בכ"י של כ"ד ושל רמ"ע וכבין הוא כמבואר לעיל ג' ט"ו ע"ש. **הארצת**, כל או' ח"ו בר מן א' מ"ו וסי' ויהי רעב בכל הארצות, וכל שארא ח"ו כתיב. **השבעה**, מה שמסר עליו הרמ"ה עי' מנחת שי, והמסרה הנכונה היא כמו שהיא בשמואל א' י"ד כ"ו וז"ל, השבעה ב' חסר וסי' כי ירא העם. (שם) ותתך עליכו (דניאל ט' י"א) וכל או דכו' עכ"ל. ולפי לשון המסרה הזאת לא קשה מידי. וכל לשון שבועה באו' בין דכתיב בה"א כגון כל לשון שבעה השבעה בשבעה בין דכתיב בתי"ו כגון כל לישן שבעת בשבעת משבעתי כולהין חסרים וי"ו כאשר מסר רמ"ה על כל חד מנהון וכ"כ מנחת שי לעיל כ"ד א'. **אביך**, כולהון מ"י: (ד) **זרעך**, הזי"ן בגעיא בכ"י וכן בזרעך וכן לזרעך הזי"ן בגעיא, גם

בע"ג

ב אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִפְלִשְׁתָּאֵי לִגְרָר׃ וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ וַאֲמַר לָא־תֵיחוֹת
ג לְמִצְרָיִם שְׁרֵי בְּאַרְעָא דִי אֵימַר לָךְ׃ דּוּר בְּאַרְעָא הָדָא וִיהֵי־מֵימְרִי
בְּסַעְדָּךְ וַאֲבָרֵיכִינָּךְ אֲרֵי־לָךְ וְלִבְנָךְ אֶתֵּן יַת־כָּל־אַרְעָתָא הָאִילֵין וַאֲקַיֵּים
ד יַת־קְיָמָא דְקַיֵּימִית לְאַבְרָהָם אָבוּךְ׃ וְאַסְגֵּי יַת־בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא
וְאֶתֵּן לִבְנָךְ יַת־כָּל־אַרְעָתָא הָאִילֵין וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל־בְּנָךְ כָּל עַמְמֵי
ה אַרְעָא׃ חֲלָף דְקַבֵּיל אַבְרָהָם בְּמֵימְרִי וּנְטַר מַטְרַת־מֵימְרִי פִּיקוּדֵי קְיָמַי

ואוריתי

מנחת שי

קאמסיר תרין הוא דהוו: (ד) **האל** והתברכו, פ' סבירין האלה: (ה) **חקותי**, בהעתק הללי הקתי

שום שכל

בס"ג של רפ"ו, וכן ככון כמבואר לעיל ג' ט"ו. **והתברכו**, הרי"ם בשו"א ופתח, א"ת, וכן בכ"י ועיין לעיל י"ב ג', ובמקרא כ"י של כ"ד מלאתי והתברכו' בזרעך בטעם פשט והבי"ת בזרעך דגוש, וכמוהו חברו דלעיל כ"ב י"ח כן כתיב, והגעי' בלד ימין כדרכו: (ה) **וישמר**, ח"ו. **מצותי**, חד ו' כתיב גמ"ו תכין כתיב וכל אורי' דכור' חד ו' בלאוד הדם לתי"ו וכתיב יו"ד בתר תי"ו בר מן א' דכתיב ג' בתר תי"ו חלופי יוד וסי' ולשומרי מ צ ו ת ו דדברות אחרונות ומסר

עליהון

רשי

(ב) אל תרד מצרימה, שהי' דעתו לרדת מצרים כמו שירד אביו בימי הרעב אמר לו אל תרד מצרימה, שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך: (ג) האל, כמו האלה: (ד) והתברכו בזרעך, אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יצחק וכן בכל המקרא וזה אב לכולן בך יברך ישראל לאמר ישימך וגו' ואף לענין הקללה מצינו כן והיתה האשה לאלה שהמקלל שונאו אומר תהא כפלוני' וכן והנחתם שמכם לשבועה לבחירי (ישעי' ס"ה) שהנשבע אומר אהא כפלוני אם עשיתי כך וכך: (ה) שמע אברהם בקולי, כשנסיתי אותו. וישמור משמרתי.

גזרות

רשבם

הוא (שמות י"ג י"ז), ולכך אמר לו הקב"ה אל תרד מצרימה לפי שיודע הקב"ה שהי' יורד למצרים: (ג) כי לך ולזרעך וגו', ובשב"ל שנתתי לו ולזרעו את הארץ הזאת צויתי לו לצאת מארצו וממולדתו כדכתיב שם אל הארץ אשר אראך: (ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי,

על

מפורש

(ב) **אל תרד** מצרימה [רייזע ניכט הערונטר געגן מצרים], מפורש ברשב"ם. שכון, כל ימיך. בארץ אשר אומר אליך, בכל פעם ופעם, ע"פ ה' תשע וע"פ ה' תחנה: (ג) **גור** בארץ הזאת [האלטע דיך איין דיזעם לאנדע אויף], ועתה אני אומר אליך שתגור עתה בארץ פלשתי': (ה) **עקב** מפו' לעיל כ"ב י"ח. וישמור משמרתי [אונד איינע פארשריפט

בעאבאכטעט

תועלות

התועלת הה' להודיע גנות עשו שנתן בכורתו בדבר מועט עם שהבכר נתפרסם בזה שהבכורה היתה ליעקב ולזה אמר השם יתעלה בני בכורי ישראל:

שני ו ז חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי: וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר: וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי
הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי
פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה
הוא

מנחת שי

חקתי ירושלמי חקותי עכ"ל. וכן הוא מלא ו' בתראה בכל הספרי ונמסר עליו לית מלא בתורה וכ"כ הרמ"ה ז"ל על זה חקותי מ"ו קדם לתי"ו וח"ו קדמאה, דין לחוד מ"ו ושאר חקתי בחקתי כולהון חסרים תרין ווי"ן באורי': (ו) **וישב** יצחק, אין מאריך ביו"ד: (ז) **יהרגני**, הה"א בפתח לא בחטף פתח כי לא יתכן פו"א כה אחר חטף. **טובת**, בהעתק הללי טובת ירושלמי טבת עכ"ל, ובכל הספרים מלא ונמסר עליו במסרת כ"י כל אורי' מלא בר מן חד חסר, ובפ' חיי שרה על פסוק והנערה טבת מראה, נמסר עליו לית חסר

שום שכל

חקותי ותורתי, מ"ו קדם לתי"ו וח"ו קדמאה, דין לחוד מ"ו ושארא חקתי בחקתי כולהון חסרים תרין ווי"ן באו'. **ותורתי**, מ"ו קדמאה וח"ו תנין כתיב, ודכו' לשמור מצותי ותורתי דעד אנה מאנתם: (ז) **וישאלו**, סוי"ו בגעיא בכל המדויקים וכן נכון כמבואר לעיל י' י"ח. **יהרגני**, ה"ו. והנה במ"ג רפ"ו גם בקטן ד"ש נדפס הה"א בחטף פתח והוא שיבוש וכבר הגיה מ"ש ש"ל בפתח לבד, ותימא על הרב א"ת שנעלם ממנו זאת. **טובת**, כל אור' מלא בר מן חד והנערה טבת מראה לעיל כ"ד עליהון תו כתיב תי קרי.

רשי

גדרות להרחקה על אזהרות שבתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת. מצותי, דברים שאילו לא נכתבו ראוין הם להכתב כגון גזל ושפיכות דמים. חקותי, דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו. ותורותי, להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני: (ז) לאשתו, על אשתו כמו אמרי לי אחי

רשבם

על העקידה דכתיב עקב אשר שמעת בקולי. וישמור משמרתי, כגון מילה דכתי' בה ואתה את בריתי תשמו'. מצותי, כגון מצות שמונה ימים דכתיב כאשר צוה אותו אלהים. חקותי ותורותי, לפי עיקר פשוטו הניכרות כגון גזל ועריות ותימוד ודינין והכנסת אורחים כלם היו נוהגין קודם מתן תורה אלא שנתחדש ונתפרש לישראל וכרתו ברית לקיימו:
ויהי

מפורש

בעאבאכטעט], עיין בפירש"י ורשב"ם, והנכון מה שבאר בו הרב המתרגם האשכנזי, וז"ל;

" הנראה בכתוב הזה שענינו כמו שזכרנו פעמים רבות, כלל ואחריו פרט, ויהי' משמרת שם כולל לכל מאמר המודיע לאדם חובת המעשה שעליו לעשות, והוא משותף למצוה חוקה ותורה שאם יבוא החיוב ההוא מפאת רצון המצוה, פעמים שנחייב לשמרו מחמת יראת הגדולה והכבוד, כמשמרת האב על הבן ויקרא מצוה, ולפעמים שיהי' זה מחמת יראת העונש, כמשמרת האדון על העבד והמושל על העם, ויקרא חוקה או גזרה, ואם יהי' כמשמרת המורה על תלמידו שלא יבוא בו החיוב מפאת רצון המצוה כ"א מצד הטובה שיש בו לעושהו, שהמורה יורנו הדרך אשר יבחר להגיע אל ההצלחה, יקרא תורה: והנה כל פקודי השם הם מצד האמת מצות וחוקות ותורות, כי יבוא בהם החיוב לאדם לשמרם משלש פנות הללו יחד, מצד יראת הכבוד וגדולת המצוה

וְאוֹרַיְתָי: וִיתֵיב יִצְחָק בִּגְרָר: וּשְׁאִילוּ אֱנָשֵׁי אַתְרָא עַל־עֵיסַק אִתְּתֵיהּ ו׳ ז
וַאֲמַר אֲחָתִי הִיא אֲרֵי דָחֵיל לְמֵימַר אִתְּתִי דִלְמָא־יִקְטְלוּנַנִי אֱנָשֵׁי אַתְרָא

על

מפורש

המצוה, מצד יראת העונש מאת אדון כל, ומצד שהם כולם עצות המטיב להגיע על ידם אל האושר האמתי, ואולם בבחינת האדם המצווה לעשותם, פעמים שיתגלה בהם יותר ענין המצוה ויתעורר האדם לעשותם מפאת יראת הגדולה, ופעמים שיתעורר עליהם מצד יראת העונש, ויש שיתברר לו בהם עצת ה׳ לטובתו, ולזה תמצא לפעמים שישתמש בעל הלשון בשמות הללו בלי הבדל וכוונת ענין, כי בערך אל נותן התורה והמצוה אין ביניהם הבדל כלל, ופעמים שיכון אל ההבדל שזכרנו בבחינת האדם המחויב לעשותם, שבבחינת המשיג המקבלם פעמים שמקצר להשיג ענין אחד ויקבלו מפאת ענין אחר שיש בו, עכ״ל.״ וגם הטעמים מסכימים עמו כי מלת משמרתי בטעם ז״ק, ואפשר עוד לפרש ע״פ שיטת רש״י ז״ל שתיבת משמרתי משותפת לשלשתם כלומר משמרת המצות והחוקות והתורות, והמשמרת להם המה הגזרות וההרחקות שהם שניות להרחקת הראשונות: (ז) פן יהרגוני, טעמו כי אמר בלבו פן יהרגוני, ולשון קצר הוא דוגמת כי נשני וגו׳, כי הפרני וגו׳ (לקמן

מ״א

תועלות

מן ויהי רעב בארץ עד ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו וגו׳:

התועלת הא׳ הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיתרשל מבקשת הטרף ואף על פי שהוא באופן מהשלמות שתדבק בו ההשגחה האלהית הלא תראה שיצחק עם היותו נביא התעורר בבא הרעב בארצו ללכת באשר ימצא לחם חקו עם ידיעתו שהארץ ההיא היא ארץ נבחרת אל שידבק לו בה השפע האלהי:

התועלת הב׳ הוא בדעות, והוא להודיע שהשגחת הש״י תהי׳ באדם לפי מדרגת שלמות שכלו ולזה אמר השם יתעלה ליצחק שיגור בארץ הנבחרת המוכנת אל שידבק לו בה השפע האלהי, וזה יהי׳ סבה שיהי׳ השם יתעלה עמו ויברכהו ויברך זרעו:

התועלת הג׳ הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם לסמוך על הנס ואע״פ שהוא דבק בשם יתעלה באופן שתדבק בו ההשגחה האלהית ולזה תמצא כי כאשר הוכרח יצחק ללכת בארץ השטופים בזמה ונתירא שלא יהרגוהו על דבר אשתו כי טובת מראה היא אמר על אשתו שהיא אחותו כמו שעשה אברהם אשרה:

התועלת הד׳ הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיראה מהקירוב לאשתו בדרך שתדבק אהבתה בו כי בזה ישלם תקון הבית ובזה יהי׳ הזרע שיצא לו ממנה יותר נבחר ולזאת הסבה בא הספור שכבר היה יצחק מצחק את רבקה אשתו:

התועלת הה׳ הוא לפרסם שהשם יתעלה משגיח בצדקים בו בכל עניניהם עד שכבר הגיע מן ברכת השם יתעל׳ ליצחק שכבר מצא בארץ ההיא שהיתה רזה ובשנה ההיא שהיתה שנת רעבון מאחד ממה שזרע מאה, והנה מדד זה יצחק לפרסם עונם אהבת השם

ח הִֽוא׃ וַיְהִ֗י כִּֽי־אָֽרְכוּ־ל֥וֹ שָׁם֙ הַיָּמִ֔ים וַיַּשְׁקֵ֗ף אֲבִימֶ֙לֶךְ֙
מֶ֣לֶךְ פְּלִשְׁתִּ֔ים בְּעַ֖ד הַֽחַלּ֑וֹן וַיַּ֗רְא וְהִנֵּ֤ה יִצְחָק֙ מְצַחֵ֔ק אֵ֖ת
ט רִבְקָ֥ה אִשְׁתּֽוֹ׃ וַיִּקְרָ֨א אֲבִימֶ֜לֶךְ לְיִצְחָ֗ק וַיֹּ֙אמֶר֙ אַ֣ךְ הִנֵּ֤ה
אִשְׁתְּךָ֙ הִ֔וא וְאֵ֥יךְ אָמַ֖רְתָּ אֲחֹ֣תִי הִ֑וא וַיֹּ֤אמֶר אֵלָיו֙ יִצְחָ֔ק
י כִּ֣י אָמַ֔רְתִּי פֶּן־אָמ֖וּת עָלֶֽיהָ׃ וַיֹּ֣אמֶר אֲבִימֶ֔לֶךְ מַה־זֹּ֖את
עָשִׂ֣יתָ לָּ֑נוּ כִּמְעַ֗ט שָׁכַ֞ב אַחַ֤ד הָעָם֙ אֶת־אִשְׁתֶּ֔ךָ וְהֵבֵאתָ֥
יא עָלֵ֖ינוּ אָשָֽׁם׃ וַיְצַ֣ו אֲבִימֶ֔לֶךְ אֶת־כָּל־הָעָ֖ם לֵאמֹ֑ר הַנֹּגֵ֗עַ

באיש

מנחת שי

חסר בתורה וכ"כ הרמ"ה בהדיא והנערה טבת מראה מ"ו ומסרא עלי' לית כוותי' חסר בתורה ושאר או' מלא : (ח) **כי**, בגלגל לא במקף : (ט) **אחתי הוא**, הוא כתיב בוין כמ"ש בפ' לך לך גבי ומלך בלע היא צער. **ויאמר** אליו יצחק בז"ק : (י) **מה זאת** הז' דגוש' :

בשנה

שום שכל

(כ"ד ט"ז) : (ח) **ויהי**, הוי"ו בגעיא כחבריו וכן בס"י. **כי**, במונח לא במקף, כ"כ א"ת ומ"ש, ובמקרא כ"י של כ"ד הוא במקף לא במונח, ובמקרא כ"י של רמ"ע כתב בגליונו, משה כתב כי מונח וכתב ראיות אבל רמ"ה כתב כי־ארכו עכ"ל : (ט) **אמות**, מ"ו ודכוו' בטרם אמות דיצחק מ"ו, רמ"ה, ובמס"ק כולהון מלאים בר מן א' ואמת בעירי (ש"ב י"ט ל"ח) : (י) **והבאת**, במקרא כ"י של כ"ד הנגינה מלעיל בבי"ת וכן מסתבר עיין מפורש. אבן בס"י הנ"ל מסר על והבאת, דשמואל א' ט' י', לי' בטעם, ואם איתא שגם זה מלעיל הוי לי' למסר ב' בטעם, ובכל ספרי הדפוס אין עליו שום מסרה : (יא) **הנגע**, חסר דחסר כתיב, ח"ו, ות"י דקרי ולא כתיב, וכל נגע דאו' דכוו'. בר מן א' מ"ו ות"י וסי' וכל הנוגע בם יטמא וכבס בגדיו ורחץ דואשה כי יזוב זוב.

מות

רשי

אחי הוא (בראשית כ') : (ח) כי ארכו, אמר מעתה אין לי לדאג מאחר שלא אנסוה עד עכשיו ולא נזהר להיות נשמר. וישקף אבימלך וגו', ראהו משמש מטתו : (י) אחד העם, המיוחד בעם זה המלך. והבאת עלינו אשם אם שכב כבר הבאת אשם עלינו :

בארץ

רשבם

(ח) ויהי כי ארכו לו שם הימים, לא נזהר מעתה כל כך שלא להתנהג עם אשתו מנהג אישות מאחר שלא נתנו לב לגזלה ממנו. מצחק, תשמיש כדכתיב בא אלי העבד אשר הבאת לנו לצחק בי (לקמן ל"ט י"ז), ובמקום אחר הוא אומר בא אלי לשכב עמי (שם י"ד) :

בארץ

מפורש

מ"א כ"א וכ"ב : (ח) **כי ארכו**, פעל עומד, ופירושו כי הי' זמן גדול שם והוא האריך ימים שם וגם הימים ארכו לו. מצחק, י"מ אותו לשון תשמיש וי"מ לשון

שעשוע

ח על־רבקה ארי־שפירת חיזו היא: והוה כד־סגיאו־ליה תמן יומיא
ואסתכי אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרכא וחזא והא יצחק מחאיך
ט עם רבקה אתתיה: וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם הא אתתך היא
ואיכדין אמרת אחתי היא ואמר ליה יצחק ארי אמרית דילמא אתקטיל
י עלה: ואמר אבימלך מה־דא עבדת לנא כזעיר־פון שכיב דמיחד
יא בעמא עם־אתתך ואיתיתא עלנא חובא: ופקיד אבימלך ית־כל־עמא

למימר

מפורש

שעשוע [שערצן]. ובס' הישר מסיים, כי ישב יצחק בבית המלך החיצונה ותהי בית יצחק נגד בית המלך: (י) כמעט, [וויא לייכט], כלומר קרוב הי' הדבר לשכב אחד מן העם עם אשתך, וכן כמעט נטויו רגלי (תהלים ע"ג ב') קרוב הייתי לנטות רגלי, כן פי' רד"ק, וטוב פתר ענין תיבת כמעט, אבל מה שפירש אחד העם אחד מן העם איננו נכון שאילו כדבריו היה לו ליכתב אחד מהעם, עם מ"ה השימוש דוגמת קח נא אתך את אחד מהנערים (ש"א ט' ג') שענינו נער מן הנערים יהי' מי שיהי' וכל אפין שוין, והפרש גדול יש בינו ובין ויען אחד מהנערים (ש"א ט"ז י"ח) שענינו המיוחד שבנערים והוא דואג האדומי כמבואר שם בפירש רש"י ז"ל בהדיא, גם ר' שלמה דובנא המבאר שגה בזה מאוד באומרו שאין הבדל בין שתי הלשונות, ונשען על שני הכתובים שזכרנו, והניח ליסוד מוסד שכוונה אחת להם, והנה נתעלם ממנו פירש"י ז"ל על מקומם, ועוד האריך רש"ד המבאר לדקדק בזה לבנות ולסתור ולבנות והוא בנין רעוע ונופל, וכבר טענתי עליו לעיל ג' כ"ב על כאחד ממנו, גם לעיל י"א א' על דברים אחדים ושם גליתי דעתי בקצרה, ולקמן מ"ט י"ו אבל כאחד שבטי ישראל אבאר יותר בעז"ה, והעולה מכלל דברנו כי אחד העם שבענייננו הוא הסמיכות מן אחד ממשקל הכבד והוראתו בכל מקום ענין מיוחד בעינו ובמינו, והעד הנאמן ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (ד"ה א' י"ז כ"א). והבאת [זא העטטעסט דוא געבראכט], כלומר אילו שכב אחד העם את אשתך הנה כבר הבאת עלינו אשם, והוא פעל עבר ולכן ראוי הנגינה להיות בו מלעיל כאשר מצאתי' באמת במקרא כ"י של ג"ד מלעיל וכמוהו אתה ובניך ועבדיך והבאת (ש"ב ט' י') וטעמו אחרי שעבדת והבאת את התבואה אל ביתך: (יא) הנוגע באיש הזה וגו', כלומר הנוגע בו לרעה, וכן ת"א וירושלמי, וכן תרגם האשכנזי [וועד

דיזם

תועלות

יתעלה לדבקים בו ורבותינו ז"ל אמרו שאומד זה למעשר הי' לפי שכבר הקשה להם מדוע מדד יצחק תבואתו כי אין הברכה מצויה בדבר המדוד, ולזה אמרו שכבר הוכרח למדוד לתת מעשר לשם יתע' כמו שמצאנו באברהם שנתן מעשר למלכי צדק, וכבר התבאר בענין

יב בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת׃ וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ
שלישי הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃
יד יג וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי־גָדַל מְאֹד׃ וַיְהִי־
לוֹ מִקְנֵה־צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה רַבָּה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ
טו פְּלִשְׁתִּים׃ וְכָל־הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדֵי אָבִיו בִּימֵי
אברהם

מנחת שי

(יב) **בשנה ההוא**, ההוא כתיב בוי״ו וכ״כ הרמ״ה ז״ל כל הוא ההוא דלשון זכר מלא אל״ף וי״ו כתיב וכל לשון נקבה דכוו׳ בר מן י״א באו׳ דכתיבין יו״ד ואל״ף וסי׳ וכו׳ כמ״ש בסדר לך לך, ועיין מ״ש בזה בס׳ דברים. **ויברכהו**, הוי״ו במאריך: (יד) **ועבדה**, ח״ו בתר ב׳, ובב״ר פ׳ ס״ד דכיאל קייטא אמר ועבדה כתיב אם אין אדם עושה עצמו עבד לעצמו אינו קונה אותו כענין שנאמר טוב נקלה ועבד לו (משלי י״ב ט׳) ובעל מתנות כהונה פירש על דרך מה שאמרו בפרק אילו מציאות מי שהניח לו אביו מעות ומבקש לאבדם ישכור פועלים ולא ישב עמהם, ובעל יפה תאר פירש על דרך מה שאמרו בפ׳ ארבע מיתות מאי דכתיב עבד אדמתו ישבע לחם? אם אדם עושה עצמו כעבד לאדמה ישבע לחם ואם לאו לא ישבע לחם: (טו) **וימלאום**, עיין מ״ש בשמואל

שום שכל

מות יומת, כל מות וכל יומת דאורי׳ מ״ו כתיבין: (יב) **שערים**, מ״י. **ויברכהו**, במ״ג וקטן ומדויקים גם בכ״י של כ״ד הרי״ש בח״פ בזה גם בחבריו שבפרשה וכן נכון, עיין פסוק ג׳ לעיל, והוי״ו צ״ל בגעיא, וכ״כ מ״ש וכן בכ״י הוי״ו בגעיא בזה ובחבריו להלן גם בכ״י של רמ״ט הוי״ו בגעיא בהם ונכתב בגליון יש שכתבו בלא מתג ולא מצאתי כן במדויקים. ועיין מה שכתבתי לעיל י״ד י״ט: (יג) **הלוך**, חד מן ד׳ מלאי׳ בתורה מניתים לעיל ח׳ ג׳. **עד כי־גדל**, בכל ספרינו מלת עד במרכא וגדל בטפחא ואולם בכ״י של כ״ד עַד כִּי־גָדֵל בטפחא ומרכא וכן נכון, כי כן כל מלת עד שאחריו מלת כי סמוך אל פעל מן הפעלים אשר יצטרך להגבלתו עוד תיבה אחרת לעולם מלת עד נפרד בטעם והפעל שאחריו מחובר בטעם אל התיבה המגבלת אותו, וכן עד כי־אחדל לספור (לקמן מ״א מ״ט) עד כי־יבוא שילה (לקמן מ״ט י׳) עד כי־יגעה ידו (ש״ב כ״ג י׳): (יד) **ומקנה**, ד׳, ג׳ קמץ וג׳ פתח נמסר לעיל ד׳ כ׳, ושארא מקנה כתיב בלא וי״ו ברא״ש. **ועבדה**, נמסר עליו ב׳, וחברו באיוב סי׳ א׳ ג׳, ובשניהם הדל״ת דגוש בכל הספרים ומ״מ איצטריך הרמ״ה ז״ל למימסר עליו ח״ו. **ויקנאו**, הנו״ן רפה וכן בקנאו את קנאתי (במדבר כ״ה י״א) ויקנאו בו אחיו (לקמן ל״ז י״א) כולם רפוים ועוד אחרים זולתי אלה, כ״כ מכלול שער דקדוק הפעלים דף ס״ד א׳ ונראה שהוקלו בעבור שלמ״ד הפעל מאותיות אהח״ע וכמו שכתב יהב״י הנקדן בשם חיוג על כל לשון יקחו ישאו יסעו שנרפו בעבור אות הגרון, כמפורש ריש פ׳ תרומה: (טו) **הבארת**, ח״ו ודכוו׳ מבארת בני יעקב, וכל

רשי

(יב) בארץ ההיא, אע״פ שאינה חשובה *כארץ ישראל עצמה כארץ שבעה גוים. - בשנה ההיא, אע״פ שאינה בתקנה׃

*) כ״י

רשבם

(יב) בארץ ההיא, אע״פ שהארץ קשה הוא. בשנה ההיא, אע״פ שהוא שנת בצורת ורעבון. מאה שערים.

שדה

יב לְמֵימַר דְּיַנְזֵיק לְגַבְרָא הָדֵין וּלְאִתְּתֵיהּ אִתְקְטָלָא יִתְקְטֵיל׃ וּזְרַע יִצְחָק
בְּאַרְעָא הַהִיא וְאַשְׁכַּח בְּשַׁתָּא הַהִיא עַל־חַד־מְאָה בִּדְשַׁעֲרוֹהִי וּבָרְכֵיהּ
כ״י סַגֵּי יג יד יְיָ׃ וּרְבָא גַּבְרָא וַאֲזַל אָזֵיל וּרְבֵי עַד־דִּי־רְבָא לַחֲדָא׃ וַהֲוֹו־לֵיהּ גֵּיתֵי־
כ״י וַעֲבוּדָה טו עָנָא וְגֵיתֵי תוֹרֵי וּפוּלְחָנָא סַגִּי וְקַנִּיאוּ בֵיהּ פְּלִשְׁתָּאֵי׃ וְכָל־בֵּירִין דִּי

חפרו

רשי

כתקנה שהיתה שנת רעבון. בארץ ההיא בשנה ההיא, שניהם למה לומר שהארץ קשה והשנה קשה. מאה שערים, שאמדוה כמה ראויה לעשות ועשתה על אחת שאמדוה מאה. ורבותינו אמרו אומד זה למעשרות היה:

(יג) כי גדל מאד, שהיו אומרי' זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך. ועבדה רבה, פעולה רבה בלשון לע״ז אובריי״א *, עבודה משמע עבדה אחת, עבודה משמע פעולה רבה: (טו) סתמום

פלשתים

רשבם

שדה שהשיערוהו שיוציא כור אחד הוציא מאה כורין: (יד) ועבדה רבה, עבודת שדה וכרמים, כי סתם עבדה עבודת קרקע היא: (טו) סתמום פלשתים,

שלא

מפורש

דיזע אהן אדר זיינר פרויא לייַדט טוהט]: (יג) וילך הלוך וגדל, תיבת וגדל נראה שהוא פעל עבר (עיין לעיל י״ח כ״ח) שאילו הוא המקור כדעת קצת הי׳ לו ליכתב וגדול דוגמת וילך דוד הלוך וגדול (ש״ב ה׳ י׳): (יד) ועבדה רבה [אונד טשארקן אקקרבויא], שם קיבוץ העבודות בלשון יחיד כמבואר בפי׳ רש״י ז״ל, וסתם עבודה עבודת קרקע היא, והוא שם ע״מ ואת הכבודה לפניהם (שופטים י״ח כ״א) וכן אפודה מן וחשב אפודתו (שמות כ״ח ח׳) ושם אבאר יותר. ויקנאו, קל הנו״ן בעבור האל״ף וכן למ״ד של וימלאום עפר שבסמוך:

בארות

תועלות

המעשר שאין ראוי להרבו׳ בשעורו ולא לגרוע ממנו כי בזה הפסד הכונה אשר בעבודה הי׳ כי הוא להעיד על מציאות השם יתע׳ שהוא עשירי מעולם המלאכים כשנמנה הראשיים לבד ממניעי הככבים והם שבעה לשבעה כוכבי לכת והשמיני לגלגל הככבים הקיימים והתשיעי השכל הפועל אשר הוא שופע מאלו כלם כמו שביארנו בראשון ובחמישי מספר מלחמות השם והעליון על אלו כלם הוא השם ית׳, ולזה ג״כ אמרו במעשרו׳ המרבה מעשרותיו פירותיו מתוקנים ומעשרותיו טבלים הממעט במעשרותיו מעשרותיו מתוקנים ופירותיו טבלים:

התועלת הו׳ הוא במדות, והוא להודיע מה שראוי שיהי׳ לאדם מהסבל לכבוד השם יתעלה למלאת מצותו, וזה כי הנה יצחק מפני שצוהו הש״י שיגור בגרר סבל שיהיו מכעיסים אותו פלשתים בכל עוז ולא יצא משם עד שהכריחו המלך לצאת:

התועלת הז׳

---

*) נ״ל אֻבְּרַיָּא ארבייט, געטעפט, געווערב.

טז אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם עָפָר׃ וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי־עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד׃
יח יז וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל־גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם׃ וַיָּשָׁב
יִצְחָק וַיַּחְפֹּר ׀ אֶת־בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם
אָבִיו וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת־אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן
יט שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִיו׃ וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי־
כ יִצְחָק בַּנָּחַל וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים׃ וַיָּרִיבוּ רֹעֵי
גְרָר עִם־רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַבְּאֵר
כא עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ׃ וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ
כב גַּם־עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה׃ וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר

באר

מנחת שי

בשמואל א׳ סי׳ י״א: (יח) **שמות**, בז״ק. **כשמת**, בזקף גדול: (כ) **רעי גרר**, הגימל רפה: (כב) **ויעתק**, העין בשו״א לבדו: רהבות

שום שכל

וכל ליטנא באורי׳ מ״ו כתיבין. **סתמום**, מ״ו. **וימלאום**, הוקל הלמ״ד דוגמת ויקהו שבפסוק הקודם, מכלול דף ס״ד א׳, ומלא ויו כתיב, והוי״ו בגעיא בכל הספרים המדויקים ואפילו רש״ד שוכח הגעיות שהעמידו כאן בלא טעם, עיין לעיל י׳ י״ח: (יח) **ויחפר**, ח״ו כתיב וכולהון חסרים. והפי״ת בשו״א פשוט והפ״א דגוש בכל הספרים וכ״י. **בארת**, כל ליטנא ח״ו. **ויסתמום**, מ״ו. **להן**, בכון וכן אשר קרא להן, עיין לעיל י״ט א׳. **שמות**, חד מן ט׳ מלאי׳ שבתורה כמסרו במס״ג לעיל ב׳ כ׳, ועיין מ״ש בפ׳ במדבר (א׳ י״ז): (יט) **וימצאו־שם**, בכל המדויקים גם בכ״י של כ״ד ושל רמ״ט היוד במקל, עיין מה שכתבתי לעיל ז׳ א׳, וגם הוי״ו בגעיא בכ״י וכן נכון כי תיבת **שם** בטעם מפסיק ושתי התיבות באחת נחשבו בעבור המקף והנה הוא דוגמת התהלך־נא דלעיל ו׳ ט׳ שהה״א בגעיא לבן אשר, ועיין לעיל י״א ב׳: (כ) **ויריבו**, מלא יו״ד וכל ויריבו דכוו׳. **רעי**, עיין לעיל י״ג ז׳. **עם** רעי, בכ״י של כ״ד מלת עם במוכח לא במקף. **שם־**, מוקף והשי״ן בצר״י ומתג בכל הספרים, גם בכ״י של כ״ד. **התעשקו**, בכל המדויקים גם בכ״י של כ״ד ושל רמ״ט הה״א בגעיא וכן ראוי במבואר לקמן ל״ז ז׳: (כא) **ויחפרו**, במ״ג וקטן ומדויקים גם בכ״י הוי״ו בגעיא וכן נכון שזה בטעם מלך, והוא דוגמת ויקדלו דלעיל י״א א׳ עיין שם, משא״כ ויחפרו שבפסוק י״ט שאין שם געיא חק לא באחד מן המדויקים כי הוא בטעם משרת: (כב) **ויעתק**, העי״ן בשוא נח כי התי״ו שאחריו

דגוש

חפרו עבדי אבוהי ביומי אברהם אבוהי טמונין פלשתאי ומלונין עפרא:
טז יז ואמר אבימלך ליצחק איזיל מעמנא ארי־תקיפתא מיננא לחדא: ואזל
יח מתמן יצחק ושרא בנחלא־דגרר ויתיב תמן: ותב יצחק וחפר ית־
בירי דמיא די חפרו ביומי אברהם אבוהי וטמונין פלשתאי בתר דמית
יט אברהם וקרא להן שמהן כשמהן די הוה קרי להן אבוהי: וחפרו
כ עבדי־יצחק בנחלא ואשכחו־תמן בירא דמיין נבעין: ונצו רעותא
דגרר עם־רעותא דיצחק למימר די־לנא מיא וקרא שמא־דבירא עסק
כא ארי אתעסקו עמיה: וחפרו בירא אוחרי ונצו אף־עלה וקרא שמה
כב שטנה: ואסתלק מתמן וחפר בירא אוחרי ולא נצו עלה וקרא שמה

רחובות

רש"י

פלשתים, מפני שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו, סתמום פלשתאי לשון סתימה ובלשון התלמוד מטמטם את הלב: (יז) בנחל גרר, רחוק מן העיר: (יח) וישב ויחפור, הבארות אשר חפרו בימי אברהם אביו, ופלשתים סתמום קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן: (כ) עשק, ערער. כי התעשקו עמו, נתעשקו עמו עליה במריבה וערער: (כא) שטנה, כושיעכ"ט* בלע"ז: (כב) ורחבו בארץ, תרגומו ויפוש בארעא

רשב"ם

שלא יחזיקו בהם אחרי מותו והוצרך לכתוב בשביל שכשנתרחק משם שב וחפרם דוגמת ואם הוא אבי כנען: (יח) אשר קרא להם אביו, כדי שלא יוכל אדם לערער עליהם: (כב) ולא רבו עליה, לפי שנתרחק ממרעיתם דכתיב

מפורש

(יח) בארות, מן בְּאֵר והוא שם בסמוך ובמוכרת, עיין מ"ש לעיל י"ד י': (יט) מים חיים [לעבענדיגעס וואסער], שהם נובעים תמיד: (כ) לנו המים, כי אמרו הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימצו שם ומתמציתם ימלא הבור והנחל יתמעט והנה הם שלנו, ועל כן הזכיר הכתוב למעלה וימצאו שם באר מים חיים, לאמר כי הי' מקור נובע מים חיים, אין מימיו מן הנחל כמו שאמרו מריביו, רמב"ן. עשק, לשון ערעור והוא ידוע בדברי רז"ל וכן פירש"י ז"ל ואולם מה שכתוב בפי' רש"י כי התעשקו עמו, נתעשקו עליה במריבה וערעור עכ"ל, אינכו מדברי רש"י ז"ל, וכן במקרא של רפ"ו אינכו, ואין צורך לו כי אחר שפירש עשק ערעור ג"כ פירוש התעשקו עמו ערערו עמו והוא נופל בטוב על הלשון ואולם המפרשים עשק לשון עסק ועמל צריכים לפרש נתעסקו עמו במריבה וערעור, וכן הי' דעת המעתיק פירש"י ולכן הוסיף עליו הדיבור הזה:

ויכרו

*) גוישעמנט מלה נוסחת לקוח מלשון רומי נוציר טאדן.

בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר
כג כִּי־עַתָּה הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ בָאָרֶץ׃ וַיַּעַל מִשָּׁם
רביעי כד בְּאֵר שָׁבַע׃ וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אָנֹכִי
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי וּבֵרַכְתִּיךָ
כה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי׃ וַיִּבֶן שָׁם
מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֶּט־שָׁם אָהֳלוֹ וַיִּכְרוּ־שָׁם עַבְדֵי־
כו יִצְחָק בְּאֵר׃ וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ

ופיכל

מנחת שי

רחבות, בהעתק הללי רחבת ירושלמי רחבות עכ״ל. ובמ״ג כתיב ובתיקון ס״ת ישן ראיתי רחבת חסר ומוגה חסר עכ״ל, ובכל הספרים מלאתיו מ״ו בתראה ובא׳ מהם כ״י כתוב עליו כן כתיב, וכ״כ הרמ״ה ז״ל ח״ו קדמאה ומ״ו בתראה. **כי עתה**, בחילופים כ״י הכ״ק במאריך לב״א, וכן הוא במקצת מדויקים, ובקצתם הוא ג״כ במקף: (כה) **אהלו**, בוי״ו בספרים מדויקים כ״י ודפוסים קדמונים וכן במסרת הדפוס וכ״י לא נמנה זה עם אותם שהם בה״א וסימניהון נמסר בפרשת נח, וכ״כ הרמ״ה ז״ל:

תעשה

שום שכל

דגוש. **רבו**, מלרע שלא כמנהג כתי העי״ן, מכלול דפוס קטן דף קל״ב ב׳, ודפוס פיורדא דף קי״א ב׳, וע״ש. **רחבות**, ח״ו קדמאה ומ״ו בתראה. **כי עתה**, במקרא גדול רפ״ו וקטן ד״ש מלת כי במונח ובלא מקף וכן בכ״י של כ״ד והוא לדעת בן נפתלי אבל לבן אשר מלת כי במקף (עיין בחילופים) ומילא שהוא במתג ככל חבריו המוקפים וכ״כ מ״ש, וכן הוא בכ״י של רמ״ט מקף ומתג וכן נכון, עיין מס״ג ריש פ׳ כי תשא ומה שכתבתי שם. **הרחיב**, מ״י. **ופרינו**, מ״י: (כד) **וברכתיך**, מ״י, ודכוותי׳ אבא אליך וברכתיך מ״י. **זרעך**, הזי״ן בגעיא ככל חבריו: (כה) **ויט־שם**, בכל המדויקים היוד בסגול ומקף זולת בכ״י של כ״ד שהיו״ד בצר״י ובטעם מרכא ובלא מקף, אבל ויט־לו אהל דד״ה א ע״ו א׳ בסגול ומקף גם בכ״י. **אהלו**, בוי״ו וכמסר לעיל ס׳ כ״א ועיין מ״ש: (כו) **מרעהו**, הה״ס בצר״י

רשי

באר׳ע: (כו) ואחזת מרעהו, כתרגומו וסיעת מרחמוהי סיעת מאוהביו (ויש פותרין מרעהו מ׳ מיסוד התיבה כמו שלשים מרעים דשמשון (שופטים י״ד י״א) כדי שתהיה תיבת ואחזת דבקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו שא״כ כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת של אוהבים לכן יש לפותרו בלשון הראשון) ואל תתמה על תי״ו שב אחזת ואע״פ שאין תיבה סמוכה

רשבם

דכתיב ויעתק משם: (כג) ויעל משם באר שבע, כי הי׳ מתיירא מהם שכן מוכיח שא״ל הקב״ה אל תירא כי אתך אני כמלא שהי׳ מתיירא: (כה) ויכרו שם עבדי יצחק באר, ולא קרא לו יצחק שם עד לבסוף שאבימלך הלך אליו מגרר ונשבעו איש לאחיו ואז באו עבדיו והגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו ואז קרא לו שבעה על שם השבועה שנשבעו הוא ואבימלך: (כו) ואחזת מרעהו, כתרגו׳ חבורת אהוביו. כמו ויתנה למרעהו (שופטים

י״ד

כג רְחוֹבוֹת וַאֲמַר אֲרֵי כְעַן אַפְתִּיא יְיָ לָנָא וְנִיפּוֹשׁ בְּאַרְעָא׃ וּסְלֵיק מִתַּמָּן כ״א וִיפְשִׁינַנָא
כד לִבְאֵר שָׁבַע׃ וְאִתְגְּלִי לֵיהּ יְיָ בְּלֵילְיָא הַהוּא וַאֲמַר אֲנָא אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם
אָבוּךְ לָא־תִתְדְּחַל אֲרֵי־בְסַעֲדָךְ מֵימְרִי וַאֲבָרְכִינָךְ וְאַסְגֵּי יַת־בְּנָךְ בְּדִיל
כה אַבְרָהָם עַבְדִּי׃ וּבְנָא תַּמָּן מַדְבְּחָא וְצַלִּי בִּשְׁמָא דַייָ וּפְרַסֵיהּ־תַּמָּן
כו לְמַשְׁכְּנֵיהּ וּכְרוֹ־תַמָּן עַבְדֵי־יִצְחָק בֵּירָא׃ וַאֲבִימֶלֶךְ אָתָא לְוָתֵיהּ מִגְּרָר
וסיעת

מפורש

(כה) ויברו, טעמו כמו ויחפרו, וכן כי יכרה איש בור (שמות כ"א ל"ג) ועוד אחרים, ולשון כרי' הוא עשיית גומא בקרקע. וממה שמצאנו בור כרה ויחפרהו (תלים ז') נראה כי החפירה עמוקה ביותר מן הכרי' ואפשר לחפור אחר הכריה ואי אפשר לכרות אחר החפירה, ונראה עוד כי כל לשון חפירה עיקרו לשון חקירה ודרישה דוגמת ויחפרו לנו את הארץ (דברי' א' כ"ב) ובעבור כי הכורה צריך להיות מרגל ולדרוש המקום הנאות לו לחצוב לו באר מים לכן הוציאו הכתוב בלשון חפירה:
(כו) ואחזת מרעהו [אונד דאם געפאָלגע זיינר פערטרויטען], לפי דעת בעל המסרת כך היה שם האיש .רעה המלך אחוזת והתי"ו כתי"ו של אסנת, בשמת, מחלת, ודומיהם משמות נשים. ומרעהו כמו רעהו והמ"ם לתיקון השם וכמוהו שלשים מרעים (שופטי' י"ד י"א) למרעהו אשר רעה לו (שם כ') וכינוי הו שבסופו לסימן היחיד הנסתר, וכן אמרו בב"ר ר' יהודה אומר אחוזת מרעהו הי' שמו, ר' נחמיה אמר סיעת מרחמוהי, ע"כ. וכן תרגם אונקלוס כדעת ר' נחמי', וכן פי' רשב"ם קבוצת אוהביו ותיבת אחוזת סמוך אל מרעהו ויהי' כינוי הו לסימן רבים דוגמת בהתפללו בעד רעהו (איוב מ"ב י') מגן גבורהו (נחום ב' ג') ועוד אחרים, וכבר דברתי בזה לעיל א' י"ב, וכמו שדרך לשון עברי לומר רעהו ומרעהו בתוספת מ"ם כן דרך לשון ארמי לומר רחמוהי ומרחמוהי, וכן בלשון רז"ל כמו שאמרו אגב חנואתא נפישי אחי ומרחמי אגב בזיוני לא אחי ולא מרחמי (שבת דף ל"ב א'), ומ"מ יש הבדל בין .רע ובין .מרע, וזה, שהריע הוא האיש הנבחר מזולתו להיות לו ריע אהבה:

תועלות

התועלת הז' הוא לפרסם מעלת האבות עד שכבר התעורר אבימלך עם היותו מלך לבוא אליו להשלים עמו מגד ראותו דבקות השגחת הש"י בו:

התועלת הח' הוא במדות, והוא שאין ראוי למי שיבקש שלום מאחר שיבוא אליו בחיל כבד וביד חזקה, כי כמו זה השלום לא יהי' אלא מחמת יראה ולא יהי' מלב ומנפש וזה הוא הפך המכוון בשלום, ולזה תמצא כי אבימלך עם היותו מלך לא הביא עמו כ"א

כז וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק מַדּוּעַ בָּאתֶם
כח אֵלָי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם׃ וַיֹּאמְרוּ
רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְהוָה ׀ עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה
כט בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ׃ אִם־תַּעֲשֵׂה
עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק־
חמישי ל טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה׃ וַיַּעַשׂ
לא לָהֶם מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ

איש

מנחת שי

(כט) **תעשה**, הספ״ן בלר״י והוא חד מן ד׳ קמצים ע״פ המסרת :

ותהיין

שום שכל

בלר״י ובמתג. **ופיכל**, מ״י וח״ו וכל אור׳ דכוו׳: (כז) **אלהם**, ח״י וכל אור׳ דכו׳ ב״מ י״ז ע״ל י״ט י׳. **מדוע**, כל אור׳ כתיב מלא חד וי״ו דקרי בין ד׳

לע״ן. **ותשלחוני**, מ״ו: (כח) **ראו** ראינו, ב׳ באו׳ אחד כתיב וי״ו ואחד כתיב ה״א וסי׳ ראו ראינו כי הי׳ ה׳ עמך דין כתיב וי״ו בסוף תיבותא, ראה ראיתי את עני עמי דין בה״א בסוף כתיב. **ראינו**, מ״י וכל ראינו דכוו׳. **ה׳ ׀ עמך**, פסק ביניהם וכמכה בהדי פסקין דספרא. **תהי**, בכל ספרינו בטעם קדמא אבל בכ״י במקף בלא קדמא. **בינותינו**, דין לחוד מלא דמלא, מ״ו ומלא תרין יודין כתיב. **ביננו**, מ״י קדם לנו״ן קדמאה ומלא יו״ד תנין קדם לנו״ן תנין, ודכוו׳ כתיב ישפטו ביננו, בפ׳ ויצא: (כט) **תעשה**, הספ״ן בבר״י ויש לו ג׳ חברים בנביאים וכמכו במס״ג ובמכלול דף קכ״ה ב׳. **נגענוך**, מ״ו. **עשינו**, מ״י וכל ליסנא באו׳ מלא דכוו׳. **ונשלחך**, הוי״ו בגעיא בכל המדויקים וכמון הוא כי התיבה על התנאי הנזכר לעיל י׳ י״ח: (לא) **וישכימו**, ע״י ודכוו׳ וישכימו דכי תשא, וחד ח״י

וישכמו

רשי

שמובה יש דוגמתה במקרא עזרת נצר (תילי׳ ס׳) ושכורת ולא מיין (ישעי׳ כ״ח). אחזת, לשון קבוצה ואגודה שנאחזין יחד: (כח) ראה ראינו, ראה באביך ראינו בך. תהי נא אלה בינותינו וגו׳, האלה אשר בינותינו מימי אביך תהי גם עתה בינינו וביניך: (כט) לא נגענוך, כשאמרנו לך לך מעמנו. אתה, גם אתה (ס״א עתה) עשה לנו כמו כן:

שבעה

רשבם

י״ד כ׳) והמ״ם כמו מ׳ של מריע ותוקע, וכמ״ם של אנכי נוסב כלי מלחמה (ירמי׳ כ״א) וכן יתר מרעהו צדיק ודרך רשעים תתעם (משלי י״ב) הצדיק יתר ויכונן דרך ישר את מרעהו כמו ויתורו את ארץ כנען אבל דרך רשעים לעצמם ולשכיניהם תתעם, פיי״ט אשגרו״ר בלע״ז. **יתור** הוא את עצמו, **יתר** הוא את אחרי׳ כמו ישוב ישיב יקום יקים זה פועל וזה מפעיל: (כח) תהי נא אלה, אשר בינותינו, ביני

ובין אביך, שתתקיים גם עתה שכן היה תנאי אם תשקור לי ולניני ולנכדי: (כט) אתה עתה ברוך ה׳, כמו כן כרות ברית עמנו ושלחתנו בשלום כמו ששינו לך. אתה, אתה (עתה) ברוך ה׳ דוגמת בא ברוך ה׳ שכתב בלבן: וכן עשה יצחק וילכו מאתו בשלום:

על

וְסִיעַת מֵרַחֲמוֹהִי וּפִיכֹל רַב־חֵילֵיהּ׃ וַאֲמַר לְהוֹן יִצְחָק מַה־דֵין אֲתֵיתוּן כז
לְוָתִי וְאַתּוּן סְנֵיתוּן יָתִי וְשַׁלַּחְתּוּנִי מִלְּוָתְכוֹן׃ וַאֲמָרוּ מֶחֱזָא חֲזֵינָא אֲרֵי־ כח
הֲוָה מֵימְרָא־דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ וַאֲמַרְנָא תִּתְקַיַּם כְּעַן מוֹמָתָא דִהֲוָה־בֵּין־אֲבָהָתָנָא
בֵּינָנָא וּבֵינָךְ וְנִגְזַר קְיָם עִמָּךְ׃ אִם־תַּעְבֵּד עִמָּנָא בִּישָׁא כְּמָא דְלָא כט
אַנְזֵיקְנָךְ וּכְמָא דַעֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוֹד־טָב וְשַׁלַּחְנָךְ בִּשְׁלָם אַתְּ כְּעַן
בְּרִיכָא דַיְיָ׃ וַעֲבַד לְהוֹן מִשְׁתְּיָא וַאֲכָלוּ וּשְׁתִיאוּ׃ וְאַקְדִּימוּ בְצַפְרָא ל לא

וקיימו

מפורש

אמנם יקרא מריע האיש המבקש להיות ריע לזולתו, וזה בעצמו ההבדל בלשון ארמי בין שתי הלשונות, ועוד כמוהו בלשון עברי אֹהֵב וּמְאַהֵב כמו שפי' הראב"ע, קראתי למאהבי (איכה א' י"ט) איננו כמו אוהבי, וכן טעמו למבקשים שאוהב אותם, עכ"ל. אכן לדעת רש"י ז"ל הוא"ו של מרעהו שימוש ואחזת איננו דבוק כי לא יתכן לסמוך אל מ"ם השימוש, עיין בפירושו, וראיתי להמתרגם הסורי שתרגם ואחוזת רחמיו וזה כדעת המסרה ור' יהודה, והוא יותר נאה לפשוטו כי לא מצאנו בכל המקרא שיקרא קבוצת אנשים אחוזה כ"א חברה ולא יפול לשון אחוזה כ"א על הקרקע כמפורש לעיל כ"ג ד': (כז) **מדוע**, מלה באה לשאלה לדעת טוב טעם ודעת הענין, והיא מורכבת מן מה ומן דוע כמפורש לעיל י"ד כ"ד אבל בלעדי אשר אכלו הנערים. ואתם שנאתם אותי, שהרי שתמתם כל הבארות אשר לי. ותשלחוני מאתכם, וגם גרשתם אותי מאתכם לאמר לך מעמנו וגו': (כח) **ויאמרו ראה ראינו** וגו', חפשתי באמתחות כל המפרשי' ולא מצאתי טעם בדברי ההתנצלות הזאת כ"א להחכם הר"מ קאלוו שהטעים הענין ואמר; "וכאשר ראו דברי פי חכם רצו להכנל

בדברי שקר ואמרו חלילה לא עשינו הדבר הזה מפני השנאה, אבל בהיפך שראינו שהי' הש"י עמך ורצינו לחדש ברית אבותינו ואמרנו תהי נא אלה שהיתה בין אבותינו בינינו וביניך, כלומר אלו אמרנו לך בארצנו שתכרות ברית עמנו לא היתה בינינו וביניך מאחר שאתה בתוכנו ואיך ברשות עצמך שתוכל לומר מוכרח הייתי בברית ההיא והיתה השבועה מצדינו לא מצדך ולכן בקשנו תחבולה מתהלה שתלך מעמנו וכאשר לא תועיל לנו אמרנו לך בפירוש, כדי שתהי' השבועה קיימת בינינו וביניך, כלומר שכמו שאנחנו ברשותנו תהי' גם אתה ברשותך ותהי' השבועה בינינו וביניך ולא יהי' לך בה שום פתח. וכן עשינו עם אביך שלא כרתנו עמו ברית עד שהלך מארצנו, שלא הי' הכתוב צריך לומר וביניך מאחר שאמר בינינו שהרי בינינו כולל אלו ואלו, ואמר שעשה להם משת' וקבל התנצלות' ואע"פ שידע אמתת כוונת', וכן ראוי לכל בן דעת לקבל דברי חברו כשיתנצל לו ואע"פ אם לא תהי' ההתנצלות באמת, ע"כ דפח"ח:"

(כט) **אם תעשה**, שלא תעשה, כמשפט מלת אם הבאה אחר לשון אלה ושבועה כמפורש לעיל כ"א כ"ג אבל אם תשקור לי. לא נגענוך, לרעה, וכן ת"א דלא אנזיקנך, וכאשר עשינו עמך, וכאשר לא עשינו עמך רק טוב, ומלת לא עומדת במקום שנים, וכמוהו כי לא לנצח ישכח אביון תקות עניים תאבד לעד (תילי' ט' י"ט) טעמו לא תאבד לעד, ורבים כמוהם, רד"ק: (לא) **וישלחם יצחק** [יצחק בעגלייטעטע זיא], לשון לוי' וכן ת"י אבל א"ת ושלחינון

וכן

לב אִ֥ישׁ לְאָחִ֖יו וַיְשַׁלְּחֵ֣ם יִצְחָ֔ק וַיֵּלְכ֥וּ מֵאִתּ֖וֹ בְּשָׁלֽוֹם׃ וַיְהִ֣י ׀
בַּיּ֣וֹם הַה֗וּא וַיָּבֹ֙אוּ֙ עַבְדֵ֣י יִצְחָ֔ק וַיַּגִּ֣דוּ ל֔וֹ עַל־אֹד֥וֹת הַבְּאֵ֖ר
לג אֲשֶׁ֣ר חָפָ֑רוּ וַיֹּ֣אמְרוּ ל֔וֹ מָצָ֖אנוּ מָֽיִם׃ וַיִּקְרָ֥א אֹתָ֖הּ שִׁבְעָ֑ה
לד עַל־כֵּ֤ן שֵׁם־הָעִיר֙ בְּאֵ֣ר שֶׁ֔בַע עַ֖ד הַיּ֥וֹם הַזֶּֽה׃ ס וַיְהִ֤י
עֵשָׂו֙ בֶּן־אַרְבָּעִ֣ים שָׁנָ֔ה וַיִּקַּ֤ח אִשָּׁה֙ אֶת־יְהוּדִ֔ית בַּת־

בארי

שום שכל

וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר דשלח לך, וכל שארא מלאים: (לג) **ויגדו** לו, ח"י כתיב ודכו' ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי, ומסרה עליהון תרין חסרים באו'. **אדות**, כל אורי' כתיב כן בר מן ב' מסרתי לעיל כ"א י"א: (לג) **שם־העיר**, זה לשון בעל תיקון סופרים, ברוב הספרים אין מתג בשי"ן, גם בחומש רא"פ דפוס ראשון לא נדפס גם במקלת דפוס ב', אך באמצע ההדפסה פקח עיניו לתקן המעות ולכן בקצתם יש המתג הזה, ובאמת הוא מוכרח לבוא כאן להיות במקום נגינת טעם בעבור התנועה הגדולה שבשי"ן ואחרי' כח נראה, וכן ישנו בתכ"כ ברלין תכ"ט, ובתכ"כ ישן כ"י על קלף משנת רמ"ט, ועל פיהם העמדתיו גם אנכי, עכ"ל. ומה שאמר ובאמת הוא מוכרח לבוא כאן וכו', אין אמת ואין הכרח שהרי הוא בעצמו מחק המתג מן השי"ן של ויקרא פרעה **שם־יוסף** (לקמן מ"א מ"ה) ע"פ עדות מ"ש ואמר שכן דעת בן אשר, וכן השמיט המתג מן **היש־לכם** אב (לקמן מ"ד י"ט) ע"פ רוב הספרים וע"פ עדות בן אשר, ואין לומר כי אלה זרים הם שהרי רוב חבריהם גם הבאים על משקלם רובם ככולם בלא מתג כאלה, **שם־ה'** (לעיל ט"ז י"ג) **שם־המקום** (במדבר כ"א כ"ג) **שם־דוד** (ד"ה א' י"ד י"ז), גם מלאכו תיבת בו־ במקף ובלא מתג בארבע מקומות במקרא, ובכל המדויקים הקדמונים כגון במקרא גדול של רפ"ו וקטן ד"ס ועטיאס ומונטאלטו ואחרים אין מתג בכל המשלים הנזכרים גם במקרא כ"י של פ"ד רובם במקף ובלא נותג ומקצתן במאריך ובלא מקף, וכן **גר־**ותושב (לעיל כ"ג ד') בלא מתג כמו שהעירותי עליו שם ועוד אחרים רבים. ואולם ויקרא **שם־**הבאר דלעיל פסוק כ' השי"ן במתג כמבואר שם. ועיין עוד לקמן מ"א מ"ה גם לקמן מ"ד י"ט ושם אשוב לדבר בם כי אין כאן מקום להאריך יותר: (לד) **יהודית**, מלא דמלא מ"ו וגו"י:

בשמת

רש"י

(לג) שבעה, על שם הברית:

מרת

רשב"ם

(לג) על כן שם העיר באר שבע, ואין זו אותו באר שבע של אברהם כי שני באר שבע היו כדכתיב ויבא באר שבע אשר ליהודה (מ"א י"ט ג'): (לד) ויהי עשו בן ארבעים שנה, ואז היה יצחק בן מאה כי בן ששים היה בלדת רבקה אותם, להודיענו בא מה שכתב אחריו ויהי כי זקן יצחק, ויקח אשה

את

מפורש

וכן תרגם הסורי ושדר איון, ונראה שלדעתם לא הלך עמם ללוותם מדכתיב וילכו

מאתו

וְקַיִּימוּ גְּבַר לְאָחוּהִי וְשַׁלְּחִינוּן יִצְחָק וַאֲזַלוּ מִלְּוָתֵיהּ בִּשְׁלָם: וַהֲוָה ׀ לב
בְּיוֹמָא הַהוּא וַאֲתוֹ עַבְדֵי יִצְחָק וְחַוִּיאוּ לֵיהּ עַל־עֵיסַק בֵּירָא דִּי חֲפַרוּ
וַאֲמַרוּ לֵיהּ אַשְׁכַּחְנָא מַיָּא: וּקְרָא יָתַהּ שִׁבְעָה עַל־כֵּן שְׁמָא־דְקַרְתָּא לג
בְּאֵרָא דְשֶׁבַע עַד יוֹמָא הָדֵין: וַהֲוָה עֵשָׂו בַּר־אַרְבְּעִין שְׁנִין וּנְסֵיב אִתְּתָא לד כ"י בְּאֵר־שָׁבַע
יָת־

מפורש

מאתו בשלום: (לב) על אודות הבאר אשר חפרו, הוא האמור למעלה ויכרו שם עבדי יצחק באר, כי החלו לחפור אותו ובא אבימלך בימים ההם, וביום הברית בלכתם ממנו בשרוהו כי מצאו מים, וקרוב לי שהוא הבאר שכרה אברהם ונתן לו שבע כבשות לעדה כי סתמוהו פלשתים עם האחרים וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו ועל כן שם העיר באר שבע אשר קראוה כן האב והבן, רמב"ן: (לג) ויקרא אותה, לבאר ההיא, כי באר לשון נקבה. על כן שם העיר וגו', עיין לעיל כ"א ל"א, ויאמר הראב"ע נקרא כן על ב' דברים או היא עיר אחרת, וכן כתב רשב"ם כי שני באר שבע היו עיין עליו, ויותר נראה כי טעם כי על כן כטעם כי על כן עברתם (לעיל י"ח ה') שטעמו על אשר כמבואר שם היטיב בפירש"י ז"ל וכמוהו על כן יתרת עשה (ירמי' מ"ח ל"ו) על אשר יתרת עשה וכן פי' שם רש"י, ועוד רבים, וככה פי' הכתוב ויקרא אותה שבעה על אשר שם העיר באר שבע מימי אברהם עד היום הזה: (לד) ויקח אשה את יהודית וגו' ואת בשמת וגו', כתב הראב"ע יהודית שם, ולא הוליד ממנה ובשמת היא עדה ויש לה שני שמות. ובמקרא נמצאין למאות כן, ולפי שבא הסיפור בספר הישר לא לקחן שתיהן בבת אחת כ"א בזא"ז אחר זמן כ"ג שנה, וכן סיפר, ויהי עשו בן

ארבעים

תועלות

שני אנשים בבואו לבקש שלום מיצחק, והם אחוזת ופיכל שר צבאו, עם שבזה הי' מהמוסר שלא יכבד על יצחק בבואם לאכול ולשתות עמו:

התועלת הט' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיהי' אחד בפה ואחד בלב, הלא תראה כי יצחק לא החניף אבימלך בבוא אליו אבל הוכיחו על בואו אליו והוא שנאו ושלחו מעמו:

התועלת הי' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיבקש מהמטיבה לאוהבו כ"א במדה שמדד לו, ולזה לא בקש אבימלך מיצחק אלא שלא יעשה לו רעה כמו שלא עשה לו:

התועלת הי"א לפרסם החסרון שהי' בנשי עשו כי בזה התפרסם יותר סבת החילוף הנפלא שהי' בין זרע עשו לזרע יעקב עם היותם אחים, וזה שכבר התפרס' החלוף הנפלא שהי' בין יעקב לעשו, וכאשר הי' ג"כ חלוף נפלא בין נשי עשו לנשי יעקב לא יקשה לתת הסבה בהיות זרע עשו בתכלית מן החסרון וזרע יעקב בתכלית השלמות:

לה בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי׃ וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת
כז א רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה׃ ס וַיְהִי כִּי־זָקֵן יִצְחָק
וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר
ב אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי לֹא
ג יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי׃ וְעַתָּה שָׂא־נָא כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ

וצא

מנחת שי

שום שכל

(לה) **ותהיין**, הה"א בשר"א לבדו ובלא מאריך בתי"ו : (א) **מראת**, בהעתק הללי מ ר א ת ירושלמי מראות עכ"ל, ובכל הספרי' חסר וכן נמסר עליו לית חסר, וכ"כ הרמ"ה ז"ל : (ג) **צידה**, ציד

בשמת, המ"ם בפתח והבי"ת בקמץ רחב, ובטעם מוכח כי מלת ואת מוקפת אליו. **אילן**, דין ח"ו ומ"י, בת אילון החתי דעשו לקח את נשיו (לקמן ל"ו ב') דין מלא דמלא מ"י ומ"ו: (לה) **ותהיין**, הה"א בשו"א לב"ד והתי"ו בלא מתג במקרא כ"י של כ"ד ושל רמ"ע וכן העיד בעל מ"ש, וז"ל רמ"ה ז"ל ותהיין מרת רוח, מלא כתיב בתרין יודין וכון פשוטה וחסר ה' בתראה, וכל תהיין ותהיין באו' דכוו' בר מתורת כהנים וחומש הפקודים דכתיב מלא דמלא תרין יודין וכון כפופה ומלא ה"א בתראה, ואינון י"א תרין מנהון בתורת כהנים ותשעה בחומש הפקודים באלה מסעי וכו' תגכת לשוכו בפי' אמור אבל וספרתם לכם. **מרת**, ח"ו: (א) **ותכהין**, מ"י קדם לכון פשוטה וחסר ה' בסוף תיבותא. והתי"ו בלא געיא בכל המדויקים, ובעל ד"א תמה עליו ואמר מה בין ותכהין ובין ותהיין שבספרי' הקודם שהתי"ו בגעיא בו בהרבה ספרים, ותמיהתו בלתי מתקיימת שהרי ותכהין בטעם משרת ולא יכון בו געיא אך לדעת אותם המעמידים אותו בותהיין המכוגן בטעם מפסיק, עיין לעיל י"ח. **מראת**, ח"ו: (ב) **זקנתי**, הקוף פתח לעולם אך באס"ק, מכלול דף ז' א', וכן נמסר עליו בל ליתא פתח. **יום מותי**, בכ"י של כ"ד פסק ביניהם ובלי ספק בעבור התחברות שתי אותיות דומות כמבואר לעיל י"ד י', ואולם בכל ספרינו בלא פסק. ויאמר רמ"ה ז"ל מותי מלא וי"ו וכל ליתא דכוותיה : (ג) **כליך**, מלא יו"ד. ונודה

רשי

(לה) מרת רוח, לשון ממרים הייתם (דברי' ט') כל מעשיהן היו לעצבון ליצחק ולרבקה, שהיו עובדות ע"א : (א) ותכהין, בעשנן של אלו. ד"א כדי שיטול יעקב את הברכות : (ב) לא ידעתי יום מותי, א"ר יהושע בן קרחה אם מגיע אדם לפרק אבותיו ידאג חמש שני' לפניהן וחמש לאחר כן ויצחק הי' בן קכ"ג (כי יעקב בן ס"ג כשנתברך דוק ברש"י סוף הסדר) אמר שמא לפרק אמי אני מגיע והיא מתה בת קכ"ז והריני בן חמש שנים סמוך לפרקה לפיכך לא ידעתי יום מותי שמא לפרק אמי שמא לפרק אבא : (ג) תליך, חרבך שדרך לתלותה. שא נא, לשון השחזה כאותה ששנינו אין משחיזין את הסכין אבל

רשבם

את יהודית : (לה) ותהיין מורת רוח, לפי שעתיד לומר אם לוקח יעקב אשה מבנות כנען כאלה לכך הוצרך לפרש תחלה שהיו מרת רוח, כמו מן עושה לזכר יאמר עושם דברו (תילי' קמ"ח) לנקיבה, וכשהוא דבוק יאמ' עושת, כן יאמר מורת לשון ממרה, מן ימרה את פיך (יהושע א') יאמר מורה לנקיב' וכשהוא דבוק יאמר מורת רוח קונטרר"יאכן אבל לב יודע מרת נפשו (משלי י"ד) חטף קמץ לפי שהוא שם דבר לי מררות אבל זה מלאפום הוא לשון **פועל** ומגזרת כי מרו מריתי (איכה א' כ') מתעופי לע"ד פעל : (א) ותכהין עיניו, מן הזקנה כמו שמצינו בס' שמואל א'

יַת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי חִתָּאָה וְיַת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילוֹן חִתָּאָה: וַהֲוָאָה לה
מְסָרְבָן וּמְרַגְזָן עַל־מֵימַר יִצְחָק וְרִבְקָה: וַהֲוָה כַּד־סֵיב יִצְחָק וְכַהֲיָא א כז
עֵינוֹהִי מִלְּמֶחֱזֵי וּקְרָא יַת־עֵשָׂו ׀ בְּרֵיהּ רַבָּא וַאֲמַר לֵיהּ בְּרִי וַאֲמַר לֵיהּ
הָא אֲנָא: וַאֲמַר הָא־כְעַן סֵיבִית לֵית־אֲנָא יָדַע יוֹמָא דְּאֵמוּת: וּכְעַן ב ג
סב־

רשבם

(א' ג' ב') ועיניו החלו כהות: (ב) הנה נא, אני מבקש ממך בשביל שזקנתי ואני רוצה לתת לך ברכות אשר בידי לחלוק לך בחיי ברכת אברהם וירושת הארץ: (ג) שא נא כליך, כופל נא שני בכאן כמו שפירשתי אצל הנה

מפורש

ארבעים שנה וילך ויבוא עד שדה שעיר הוא שדה אדום וירא שם אשה בארץ שעיר בת איש כנעני ושמה יהודית בת בארי בן עפר ממשפחת חת בן כנען ויקחה עשו לאשה וכו' ויצחק זקן ויקרא לבנו לעשו וגו' וישטום עשו את יעקב וגו' ועשו ראה כי ברח יעקב ויתעצב מאוד ויחר לו גם על אביו ועל אמו ויקם גם הוא ויקח את אשתו וילך ארצה שעיר וישבו שם, וירא שם עשו עוד אשה מבנות חת ושמה בשמת בת אילון החתי ויקחה לו לאשה על אשתו, ויקרא עשו את שמה עדה לאמר עדה הבכרה ממנו בעת ההיא (עדה לשון הסרה הוא בלשון עברי וארמי) ויהי אחרי כן ויקח עשו את נשיו ויקם וישב ארצה כנען וגו' ותהיינה מורת רוח וגו': (לה) ותהיין מורת רוח, הנכון כי מורת מגזרת מרה מחטופי למ"ד הפעל מלשון כי מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעי' ס"ג י') והוא שם דבר של מרי לא שם המקרה כמו שחשב רש"ד המבאר, כי שם המקרה ממנו מְרִי ובהפסק מֶרִי, מֹרָה שם דבר של מרי בלשון נקבה ומשקלו עֹלָה ובסמיכות עֹלַת איש (ויקרא ז' ח') ומלעיל בעבור קירוב הטעמים, ולכן אין צורך לשמור בו המין והמספר ואין צורך לפרש ותהיינה כל אחת מהן כמו שפי' אב"ע, כי בעבור היותו שם דבר נופל הוא גם על רבים וכן תוכל לתרגם [זיא וואַרן יצחק אונד רבקה איין ווידר ווילן], וכן פירש"י כל מעשיהם היו לעצבון, והנך רואה שתרגם הרב מלת מורת במלת עצבון שהוא שם דבר (עיין לעיל כ"ה כ"ה), והחפץ והרצון יקרא בלשון עברי רוח כידוע ולכן נסמך מורת אל רוח ואילו הי' לו לשון מרירות הי' לו לומר מורת נפש כי כן דרך הלשון ליחס המרירות אל הנפש לא אל הרוח כמו שכתב גם המבאר כי מה שהוא משרש מרר יחובר עם הנפש כמו ושדי המר נפשי (איוב כ"ז ב') כל איש מר נפש (ש"א כ"ב ב') במר נפשי (איוב ז' י"א), ואחרים רבים, ועיין גם בפי' רשב"ם: (ג) **כליך** [דיין
גרעהטע

תועלות

מן ויהי כי זקן יצחק עד סוף הפרשה.

התועלת הא' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שישתדל להוריש לבניו מהטובות
הה

ד וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִּי צָיִדה׃ וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים ה׳ יתירה
כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי
ה בְּטֶרֶם אָמוּת׃ וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ
ו וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לָצוּד צַיִד לְהָבִיא׃ וְרִבְקָה אָמְרָה
אֶל־יַעֲקֹב בְּנָהּ לֵאמֹר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי אֶת־אָבִיךָ מְדַבֵּר
ז אֶל־עֵשָׂו אָחִיךָ לֵאמֹר׃ הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי
ח מַטְעַמִּים וְאֹכֵלָה וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי מוֹתִי׃ וְעַתָּה
ט בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה אֹתָךְ׃ לֶךְ־נָא אֶל־
הַצֹּאן וְקַח־לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טֹבִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם

מטעמים

מנחת שי

צ׳יד קרי, ובמסורה גדולה במערכת אות ה״א כמסר הסימן מן כ׳ מילין דכתיבין ה״א בסוף תיבותא ולא קרין וחד פלוגתא עלוהי, צ׳ י ד ה דועתה שא נא כליך, וכן ראיתי במסורת כ״י, גם בספר אחד כ״י מספרד מסור עליו צ׳ י ד קרי ופליגי בי׳ ע״כ, אבל הרמ״ה ז״ל כתב הוא הי׳ גבור צ׳ י ד לא יתיר ה״א וכל אורי׳ דכוו׳ בר מן חד יתיר ה״א בתר ד׳ וצודה לי צידה ומסר עלי׳ צ׳ י ד ה כתיב צ׳ י ד קרי עכ״ל, וכן מצאתי במסר׳ כ״י שנמסר סימן הנזכר ובמנה זה עמהם בלא מחלוק׳, ובמדר׳ לקח טוב צ׳ י ד קרינן צ׳ י ד ה כתיב מכאן רמז להלכות שחיטה שהם ה׳ דברים שמפסידי׳ את השחיטה, שהי׳, דרסה, חלדה, הגרמה, עיקור. ועיין עוד בבעל הטורים ובמדרש הנזכר הוא חיבור רבינו טובי׳ בר אליעזר הנקרא מדרש פסיקתא ונדפס ממנו מספר ויקרא ואילך, וספר בראשית וס׳ ואלה שמות נמצאים בכ״י ובתוך החיבור כתב שהי׳ בשנת ארבעת אלפים ושמנה מאות וחמשים לבריאת העולם: (ד) **ואכלה**, ח״ו וכן השני מטעמים ואכלה, וכ״כ הרמ״ה ז״ל ודכוו׳ ואכלה מלרע בבי ח״ו: (ה) **בדבר** בבי״ת, חזקוני. והוא חד מן ג׳ במסרת:

סעד

שום שכל

וצודה, מ״ו. **צידה**, יתיר ה״א בתר ד׳ ומסר עליה צ׳ י ד ה כתיב צ׳יד קרי, רמ״ה, ועי׳ מנחת שי: (ד) **ועשה־לי**, הלמ״ד רפה בזה ובכל הדומי׳ לו, וכ״כ במכלול דף פ״ח ב׳. **מטעמים**, מ״י וכל ליתנא בתר׳ דכוו׳. **והביאה**, מ״י וכל ה ב י א ה דתר׳ דכוו׳. **לי**, הלמ״ד דגוש כדין, וכן הביאה לי ציד. **ואכלה**, ח״ו ודכוו׳ ו א כ ל ה מלרע בבי ח״ו. כן מסר רמ״ה ז״ל, ובלי ספק שיש בו חסרון וכ״ל ודכוו׳ הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים ו א כ ל ה, ודכוו׳ ואכלה מלרע בבי, שהרי שלשתן ח״ו בכל המדויקי׳ זולת במ״ק של ד״ש שכתוב שם מטעמים ו א ו כ ל ה, מ״ו וכבר הגיה בעל א״ת שגם זה צ״ל ח״ו: (ה) **שמעת**, ח״ו ודכוו׳ ושרה שמעת. ובמס״ק מסר עליו ו׳ ה׳ קמץ וא׳ פתח עכ״ל, והפך הוא כמו שנמסר לעיל י״ח י׳. **לצוד**, מ״ו. **להביא**, מ״י ואל״ף כתיב, וכל ל ה ב י א בתר׳ דכוו׳ כתיב: (ו) **אמרה**, בכל ספרי הדפוס אשר ראיתי האל״ף בטעם מונח, ואפילו רש״ד בעל ת״ס הטעים כן ולא שם על לב שלעולם לא יבוא מונח תעורת

בפתג

ד סַב־כְּעַן זֵינָךְ סַיְפָךְ וְקַשְׁתָּךְ וּפוּק לְחַקְלָא וְצוּד לִי צֵידָא׃ וַעֲבֵיד־לִי
תַּבְשִׁילִין כְּמָא־דִּרְחֵימִית וְתַעֵל לִי וְאֵכוּל בְּדִיל דִּי־תְבָרְכִינָךְ נַפְשִׁי־עַד־
ה לָא אֵימוּת׃ וְרִבְקָה שְׁמַעַת כַּד־מַלֵּיל יִצְחָק עִם־עֵשָׂו בְּרֵיהּ וַאֲזַל עֵשָׂו
ו לְחַקְלָא לְמֵיצַד צֵידָא לְאַיְתָאָה׃ וְרִבְקָה אֲמַרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ לְמֵימָר
ז הָא שְׁמָעִית יַת־אֲבוּךְ מְמַלֵּיל עִם־עֵשָׂו אָחוּךְ לְמֵימָר׃ אַיְתֵי לִי צֵידָא
ח וַעֲבֵיד־לִי תַּבְשִׁילִין וְאֵיכוּל וַאֲבָרֵיכִינָךְ קֳדָם יְיָ קֳדָם מוֹתִי׃ וּכְעַן בְּרִי
ט קַבֵּיל מִינִּי לְמָא דִּי־אֲנָא מְפַקְדָא יָתָךְ׃ אִזֵּיל־כְּעַן לְוַת־עָנָא וְסַב־לִי

מתמן

שום שכל

המתג שבתנועה הראשונה של התיבה כמו שכתב הוא בעצמו לעיל י"ח ט"ז על ויקומו משם האנשים, והדין דין אמת כמבואר שם, וראיתי במקרא כ"י של כ"ד האל"ף במתג לא במוכח ואמרתי לזה שומעין כי אמר כדין וכהלכה: (ז) **הביאה לי**, הלמ"ד דגוש כחברו דלעיל. **ואכלה**, גם זה מ"ו. **ואברככה**, לפני ה', דין ככה כתיב ע"ה, ואברכך ואגדלה שמך, דין כך כתיב חסר ה"א, רמ"ה ז"ל: (ח) **מצוה**, הוי"ו בקמץ כי לשון נקבה הוא ואין לו דומה במקרא ולכן מסר עליו לי': (ט) **עזים**, כל עזים העזים מלא חד

יוד

רשי

אבל משיאם על גבי חברתה, חדד סכינך ושחוט יפה שלא תאכילני נבלה. וצודה לי, מן ההפקר ולא מן הגזל: (ה) לצוד ציד להביא, מהו להביא אם לא ימצא ציד יביא מן הגזל: (ז) לפני ה', ברשותו שיסכים על ידי: (ט) וקח לי, משלי הם ואינם גזל שכך כתב לה יצחק בכתובתה ליטול שני גדיי עזים בכל יום ב"ר. שני גדיי עזים, וכי שני גדיי עזים היה מאכל של יצחק אלא (פסח היה) האחד הקריב לפסח והאחד עשה מטעמים

בפרקי

רשבם

הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (לעיל י"ב י"א). תליך, אשפתו שתלויים בה החצים. תליך מגזרת ושר האופנים תלה (לקמן מ' כ"ב) וכן שביך בן אביגועם (שופטי' ה') מגזרת שבה: (ז) לפני ה', בשם ה'. אבל כנמרוד גבור ציד לפני ה' (לעיל י' ט'), פירושו בכל העולם. וכן נינוה היתה עיר גדולה לאלהים (יונה ג' ג'), בכל עולמו של הקב"ה לא היתה עיר גדולה כנינוה: (ט) לך נא אל הצאן, ממקום

אומנותו

מפורש

גרעהטע], שם הכלל והפרט תליך וקשתך [דיין געהענגע אונד דיינן באגן], ותליך הוא האשפה שתלוי' שם החצים, והוא מגזרת תלה כמבואר ברשב"ם: (ד) **מטעמים**, [שמאקהאפטע געריכטע], מאכלים של טעם. ואוכלה [דאם איך עססע], האל"ף סימן המדבר בעדו והכ"ף בצר"י בעבור ההפסק והה"א נוסף עיין לעיל ג' י"ב, אבל שלא בהפסק הכ"ף בשו"א ומלרע דוגמת ואוכלה מגיד בני דלקמן פסוק כ"ה ע"ש: (ה) **ורבקה** שומעת, היתה שומעת: (ט) **גדיי עזים** [ציגענבעקליין], לדעת ראב"ע לא יקרא גְּדִי כ"א מן העזים וכשהוא סמוך אל עזים הוראתו קטן שעדין צריך לעזים, והקיבוץ גְּדָיִים וסמיכות הקיבוץ גְּדָיֵי, וכן מן צבי צביים, ומן חלי חליים, ומן עדי עדיים,

י מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהֵב׃ וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל
יא בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־רִבְקָה
יב אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק׃ אוּלַי
יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה

ולא

מנחת שי

(יח) **שער**, חסר יו"ד, וכ"ה בהעתק הללי ונמסר עליו לית חסר, והמדפיסים שכתבו ביו"ד טעו ולא הביטו למסורת שלפניו על פסוק כידי עשו אחיו שערת וזה לשונו, שערת ד' חסר בלישנא וסימן הן עשו אחי איש שער, כידי עשו אחיו שערת, ולקח מדם הפר ומדם השער, על ראש השער החי, ע"כ לשון מסרה זו, וכן הביאה בעל מנחת כהן, אך בקונטרס אחרון בטעיות שנפלו בדפוס כתב המחבר עצמו חפשתי וחקרתי כל הספרים המדויקים ולא מצאתי כי אם השנים מהם חסרים, איש שער, שערת, אבל מדם הפר ומדם השעיר, על ראש השעיר החי, הנמצאים במושבותם עד שיבוא תשבי במהרה בימינו והוא ישיב לנו כל הספקות בע"ה, אחר שכתבתי כל זה בא לידי ספר הרמ"ה ז"ל אלו דבריו כלם נכוחים וישרים, הן עשו אחי איש שער חסר יו"ד כתיב ומסרת עליה לית כוותיה חסר, ושאר שעיר השעיר באוריתא בלישנא דצפירא מ"י כתיב, ואית דמסרי בהון ד' חסרי' יו"ד וסימן איש שער, מדם הפר ומדם השער, על ראש השער קדמאה, כידי עשו אחיו שערת, מיהו בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן כולהון בלישנא דצפירא מלאים יו"ד כתיב, כידי עשו אחיו שערת חסר דחסר כתיב, חסר יו"ד וחסר וי"ו: (יב) **כמתעתע**, כתוב עליו במסרת לי' ורפה תי"ו קדמיתא ע"כ, וכ"ה בספרים מדויקים כ"י. **והבאתי**,

מלרע

שום שכל

יו"ד בין זי"ן למ"ם. **טבים**, חסר ו' ומ"י, ודכוותי' ובתים טבים תבנה ויטבת, ח"ו ומ"י: (י) **בעבר**, ב' חסרים וי"ו באורי' וסי' דין, וחברו שבסמוך בעבר תברכני דויעש גם הוא מטעמים ויבא. **מותו**, מ"ו וכל לישנא באורי' דכוו' מלא בר מן ב חסרים בלישנא וסי' במתו בהר ההר דואלה מסעי, ודכוותיה במתו דמשה, ושארא לישנא מלאים: (יח) **שער**, ח"י עיין מנחת שי: (יב) **ימשני**, דגש שי"ן וח"ו כתיב, רמ"ה. ומדצריך רמ"ה למימסר עליו שהוא דגש ש"מ שיש ספרים מרפים השי"ן, וכן מצאתי במקרא כ"י של כ"ד שכתב עליו בגליון מצאתי הפי"ן דגש עכ"ל, ש"מ שנמצא גם רפה בספרים, אבל על וימשהו ויאמר שבפסוק כ"ב לית חולק שהוא וודאי דגוש ולכן גם הרמ"ה לא מסר עליו כ"א ח"ו, וגם על גשה נא ואמשך לא ראינו מחלוקת שהשי"ן רפה בכל הספרים, והנה במס"ג מסר עליו וז"ל ימשני ה' חסר בלישנא וסימן אולי ימשני אבי, גשה נא ואמשך, ויגש יעקב אל יצחק, אל נא תמש מזה (שופטים ו' י"ח), אם ימשו החקים (ירמי' ל"א ל"ו), בני מררי מחלי ומשי ואלה דד"ה (א' ו' ד') עכ"ל, ותמה עלי' בעל מבין חדות ואמר והרי שלשתן דעניננו מגזרת הכפולים הם והשי"ן דגוש וא"כ חסרים הם בהכרח ולא שייך למסור עליהן חסר וכו' גם הרב רש"ד מלא אחריו להחזיק תמיהתו וייעד לדבר בו בקו"א אי"ה, ועדיין לא זכינו לדבריו, ויש להפליא עליהם אחר שעמדו על המסורה הזאת איך לא הרגישו כי בכללן כמסרו ה' ובפרטן כמנו ו' ? ואולם נראה ברור כי אין ויגש יעקב אל יצחק מן המנין כי בזה אין

חולק

מִתַּמָּן תְּרֵין גַּדְיֵי בַּר־עִזִּין טָבִין וְאַעְבֵּד יָתְהוֹן תַּבְשִׁילִין לְאָבוּךְ כְּמָא דְּרָחֵים:
יא וְתַיְתֵי לְאָבוּךְ וְיֵיכוּל בְּדִיל דִּיבָרְכִינָךְ קֳדָם מוֹתֵיהּ: וַאֲמַר יַעֲקֹב לְרִבְקָה י כ״י וְתֵעֵיל
יב אִמֵּיהּ הָא עֵשָׂו אָחִי גְּבַר שַׂעֲרָן וַאֲנָא גְּבַר שְׁעִיעַ: מָאִים יְמוּשִׁנַּנִי אַבָּא
ואיהי

שום שכל

חולק שהשי״ן בו דגוש ואין צורך למסור עליו ח״ו וקושיית בעל מ״ח, ואולם ואמשך רפה השין בכל הספרים, גם אולי ימשני השין רפה בספרים רבים, (אף שאכן לא ס״ל כוותיהו כמו שכתבנו), ולכן ראוים הם למימסר עליהון חסר, ואם נמנה בהדייהו עוד השלשה הנזכרים שהשי״ן בהם רפה בכל המדויקים וכ״י גם נמסר עליהון חסר, א״כ איכון ה׳ חסרים על נכון. **כמתעתע**, לית
ורפה

רשי

בפרקי דרבי אליעזר. כאשר אהב, כי טעם הגדי כטעם הצבי: (יא) איש שעיר, בעל שער: (יב) ימושני, כמו ממשש בצהרים.
דברים

רשבם

אומנותו שהי׳ יושב אהלי׳. גדיי עזים, בשביל העורות ששערן קשה כשער אדם לקח עזי׳ ולא כבשי׳: (יב) ימשני אבי, מן ממשש בצהרים (דברי׳ כ״ח) כמו **יסבהו**
ערבי

מפורש

ודומיהם: (יא) **איש שעיר** [איין האריגער מאן], שעיר שם תאר כמו איש חכם, והוא הפך מן איש חלק [איין גלאטטער מאן], ויאמר הראב״ע ויתכן שנקרא החלק כן בעבור היות חלקיו שוים: (יב) **אולי ימשני** [פיעללייכט בעטאסטעט איך], מגזרת הכפולים כמבואר ברש״י, ורשב״ם. כמתעתע [ווי איין בעטריגער], מגזרת תעה, והפ״א והעי״ן כפול והלמ״ד חסר, ועל משקלו השגשגי (ישעי׳ י״ז י״א) מן ישגה אחו (איוב ח׳ י״א), וזה הכפל רצוני הפ״א והעי״ן מורה על היתרון כי השגשגי יותר מן ישגה וכן יפיפית מבני אדם (תלים מ״ה ג׳) כמו שפירש שם ראב״ע וכמוהו
כתב

תועלות

מה שאפשר לו וכש״כ אל מי שאהב מהם יותר, הלא תראה שיצחק השתדל לברך עשו קודם מותו וצוה שיעשה לו מטעמים כדי שיתברך לו במה שיתכן שיברכהו:

התועלת הב׳ הוא במדות, והוא שראוי שיהי׳ הבן הנאהב שיותר טוב מן הבנים ואם לא משך ממנו תועלת להוריו כמו שימשך מהאחרים, הלא תראה כי רבקה היתה אוהבת יעקב להתפרסם לה שלמותו, והשתדלה מפני זה שיהי׳ יעקב המתברך ואע״פ שהי׳ מגיע לה תועלת יותר מעשו בסבת הציד שהיה מביא תמיד, ואולם יצחק לרוב התבודדותו בעיון לא התפרסמו לו תכונות יעקב ועשו ועניניהם בדרך שיוכל לדעת איזה מהם יותר טוב, ולזאת הסבה היה אוהב עשו יותר לסבת התועלת שהיה מועיל ולהיות מראהו תמיד בדברים לאשר אליו לבו:

יג וְלֹא בְרָכָה׃ וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע
יד בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי׃ וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ
טו מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו׃ וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי
עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־
טז יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן׃ וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־
יז יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו׃ וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־
יח הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ׃ וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו
יט וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי מִי אַתָּה בְּנִי׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־
אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־

נא

מנחת שי

מלרע: (יג) **קללתך**, בספר אחד מדויק בלא מאריך בקו״ף ולא בלמ״ד, וכן בחילופים כ״י מצאתי ב״א קללתך ב״נ קללתך (עיין שום שכל): (יח) **הנני** מי אתה בני, בסגול נון ראשונה ובדגש שני נונין, ועיין לעיל פ׳ וירא על הנני בני (כ״ב ז׳): (יט) **אנכי עשו בכרך**, פסקא טעמא ואמר אנכי מאן דאנא אבל עשו בכרך. זהר פ׳ וישלח דף קס״ז, ובב״ר פ׳ ס״ה סי׳ י״ו א״ר לוי אנכי עתיד לקבל עשרת הדברות

שום שכל

ורפה תי״ו קדמיתא: (יג) **קללתך**, בחילופי הדפוס כתיב ב״א קללתך ב״נ קללתך ע״כ, ופשוט הוא כי במתג הלמ״ד אין מחלקת כלל שגם ב״א מודה, ע״מ נחלקו על מתג הקוף שלבן אשר הקוף במתג וממילא שהלמ״ד בשוא ופתח כמו שכתב ב״א בעצמו אשר העתקתי לעיל ט׳ ע׳ אצל הנני מקים, וכן מצאתי במקרא כ״י של כ״ד כתיב קִלְלָתְךָ, וכן הי׳ מסתב׳ שהרי הוא מן קללה שבפסוק הקודם, ואולם בעבור שבמקרא גדול רפ״ו וקטן ד״ש ויתר המדויקים הקוף בלא מתג ובעל א״ת לא הגיה לכן הנחתיו: (טו) **הגדל**, כל לישנא חסר בט״א מלא, מס״ק. ומכיתים לעיל י׳ כ״א. **החמדת**, חסר דחסר תרין ווי״ן: (טז) **ואת** ערת, בכל הספרים ו א ת בצרי ורביע זולת בכ״י של כ״ד שהוא בסגול ומוקף. **ערת**, חסר דחסר כתיב, וכל או׳ דכוו׳ בר מן חד מ״ו קדמאה וח״ו תכין וסי׳ ואת מכסה עורת האוהל קדמאה דפ׳ פקודי, ועיין שם מ״ש. **הלבישה**, מ״י. **צואריו**, מלא דמלא כתיב, מלא אל״ף ותי״י וכל או׳ דכוו׳ במ״א א״י וסי׳ וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו, ומסר עלי׳ רו כתיב ריו קרי, וכולהון מלאי׳ אלף: (יז) **עשתה**, השין בקמץ בעבור הפסק, ואיכון ה׳ במסרה דכתיבין כן: (יח) **הנני**, בדגשות שני הנוני״ן וחברו לעיל כ״ב ז׳ הנני בני ועיין מה שכתבתי שם, ובכל הספרים גם בכתיבת יד הנו״ן הראשון בזקף קטן ואין מאריך אחריו: (יט) **בכרך**, ב׳ חסרים וי״ו וסימן אנכי עשו בכרך, את בנך בכרך (שמות ד׳ כ״ג). **קום**, במקרא גדול וקטן ומדויקים הקו״ף במתג ולא כן בכ״י של כ״ד.

שלידי

ואיהי בעינוהי כמתלעב ואיתי עלי לוטין ולא ברכן: יג ואמרת ליה כ״י ואהי־מייתי
אמיה עלי אתאמר־בנבואה דלא־ייתון לוטיא עלך ברי ברם קביל מיני
יד ואיזיל סב־לי: ואזל ונסיב ואייתיה לאמיה ועבדת אמיה תבשילין
טו כמא דרחים אבוהי: ונסיבת רבקה ית־לבושי עשו ברה רבא דכייתא
טז די עמה בביתא ואלבישת ית־יעקב ברה זעירא: וית־משכי גדיי בני־
יז עיזי אלבישת על־ידוהי ועל שעיעות צווארוהי: ויהבת ית־תבשיליא
יח וית־לחמא די עבדת בידא דיעקב ברה: ועל לות־אבוהי ואמר אבא
יט ואמר הא־אנא מאן את ברי: ואמר יעקב לאבוהי אנא עשו בוכרך
עבדית כמא דמללתא לי קום־כען אסתחר ואיכול מצידי בדיל די־ נ״י
תברכינני

רשי

(דברים כ״ח): (טו) החמודות, הנקיות כתרגומו דכייתא. דבר אחר שחמד אותן מן נמרוד. אשר אתה בבית, והלא כמה נשים היו לו והוא מפקיד אצל אמו אלא שהיה בקי במעשיהן וחושדן: (יט) אנכי עשו בכורך, אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך. עשיתי, כמה

רשבם

ערבי נחל (איוב מ׳ כ״ב), מן סבב דגש תחת אות החסרה: (יג) עלי קללתך, עלי ועל צוארי כלומר כי היתה בוטחת במה שאמר לה הקב״ה ורב יעבוד צעיר: (טו) החמודת, שהיה עובד בהן אביו בשעת אכילה: (יט) וְאָכְלָה מצדי, חטף קמץ לפי שהוא לשון צווי כמו

מפורש

כתב בספרו יסוד מורה שער י״א: (טו) **החמדת** תאר לבגדים כלומר הבגדים הנחמדים, ומצינו בבגדים לשון נקבה כמו ובגדיו לא תשרפנה (משלי ו׳ כ״ז): (טז) **ועל חלקת** צואריו [אונד אויך דאז גלאטטע זיינס האלזעס], הי׳ לו לומר ועל צואריו החלקים אלא שבא על דרך בגדול זרועך (שמות ט״ו י״ו) ושם אפרש בעז״ה: (יט) **קום** נא, לשון זירוז הוא לא לשון קימה ממש שהרי אמר אחריו שבה, ורש״י פי׳

תועלות

התועלת הג׳ הוא במדו׳, והוא שראוי לכל מי שישתדל לעשות פועל מה לתכלית מה שישתדל להסיר כל הדברים המונעים אותו התכלית ההוא ולהמציא הדברי׳ המביאים אותו ביותר שלם שאפשר, הלא תראה כי יעקב פחד שימנע ממנו התכלית שהי׳ מכוון אליו עד שראה שרבקה המציאה לו התחבולות אשר בהם הסתלק מה שהי׳ מפחד ממנו, וזה שהיא הלבישה אותו בגדי עשו כי זה ממה שיביא יצחק לחשב שזה שהוא לבוש אלו הבגדים

כ נָא שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ וַיֹּאמֶר
יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה
כא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא
כב וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־לֹא׃ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב
אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם
כג יְדֵי עֵשָׂו׃ וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת
כה כד וַיְבָרְכֵהוּ׃ וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי׃ וַיֹּאמֶר

הגשה

מנחת שי

הדברות אבל עשו בכרך. **ואכלה**, האל"ף בקמץ לבד והוא חטוף, ובמקצת ספרי' האלף בחטף קמץ, וכן כתבו במקומות רבים לעשות חטף קמץ במקום הראוי להיות קמץ חטוף, אולי עשו זה כדי שירוץ הקורא בהם אפילו יכיר דלא חכם ולא טפש, ועיין מ"ש בפ' בראשית על אכלכם (ג' ה'). **מצידי**, בתקון ס"ת ישן, ס"א מ צ ד י ובמסרת חסר יוד ע"כ, ולא כמצא זה במסרתנו ולא בספרים שלנו כ"א מ"י, וכ"כ הרמ"ה בפירוש. **תברכני**, הנו"ן בדגש וכ"כ החזקוני ועיין אבן עזרא ומכלול יופי: (כא) **ואמשך**, פרשו משש והי' ראוי להדגש כחבריו של פרשה והוקל, פרשים פרש משש, וכ"כ בן עזרא ועיין מ"ש במאמר המאריך, (עיין ש"ס). **האתה זה**, הזי"ן בלא דגש: (כב) **הקל** קול יעקב, מלת ה ק ל ח"ו לפי כשקל קול יעקב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אז ידי עשו שולטות עי' יפה תאר בב"ר פ' ס"ה סי' י"ו, ובעי' בפי' אגדו' ירושלמיו' סוף ר"ה: (כה) **הגשה** ח"י

שום שכל

מצידי מ"י. **תברכני** כפשך, וכן חברו שבפסוק ל"א בשניהם הנון דגוש, וכ"כ בן עזרא ומכלול דף כ"ב א', וכן נמסר עליהם בכ"י ב' דגש, והרי"ש בשו"א ופתח כמבואר לעיל ריש פ' לך לך: (כ) **למצא**, נמסר עליו כל לישנא חסר, ובמס"ק דקהלת א' י"ז על ל מ צ ו א את המעשה נמסר ב' מלא, והיא מתנגדת למכילתו' הספרי' כי אין עוד מלא זולתו, ובמס"ק דישעי' כ"ח י"ג על מ מ צ ו א חפצך נמסר ב' מלאים, וגם זה תימא שהרי מלת ממצוא אין עוד במקרא, ולכן מסתבר מה שכתב בעל ת"ם כי יש להוסיף על מס"ק דקהלת ודישעי' מלת בלי' כדי לכלול למצוא וממצוא בלשון חד וא"כ ב' מלאים בלישנא, ומה שמסר כאן כ"ל חסר יש להוסיף עליו במ"א, אכן במקרא כ"י לא נמסר כאן מאומה: (כא) **גשה־נא**. הנון דגוש. **ואמשך**, נמסר עליו בכ"י לי' וחסר ורפה, ועיין מפורש. **האתה**, הה"א בגעיא מבחוץ וכן ככון כמבואר לעיל י"ח י"ג אבל האף אמנם. **זה**, הזי"ן רפה שהרי הניגון סמוך לו מלפניו: (כב) **וימשהו**, ח"ו, והשי"ן דגוש.

הקל, חד מן חמשה דחסרי' באו' מניתים לעיל ג' ח', ואולם במס"ג מסר עליו ו' חסרים בלישנא ומנה הקך חמשה הנזכרים ועוד חד דכתיבים והי' מ ק ל זכותה דירמי' ג' ט' ושארא מלאים, ודע כי המסרה הזאת לא נחתה למכות כי אם כל לישנא דקול כשאין בו אות כוסף בסופו דוקא אבל בתוספת אות בסוף כגון כל לישנא דקולו קולם בקולכם קולות ודומיהם איכא טובא דכתיבין חסרים כמו שנמסר על כל חד מנהון: (כג) **הכירו**, מ"י. **שערת**, חסר דחסר כתיב ח"י וח"ו, ועיין מ"ש לעיל פסוק י"א. **ויברכהו**, במקרא גדול רפ"ו וקטן

תברכנני נפשך: ואמר יצחק לבריה מה־דין אוחיתא לאשכחא ברי כ
ואמר ארי זמין יי אלהך קדמי: ואמר יצחק ליעקב קריב־כען ואמושינך כא
ברי האת דין ברי עשו אם־לא: וקריב יעקב לות־יצחק אבוהי ומשיה כב
ואמר קלא קליה דיעקב וידיא ידוהי דעשו: ולא אשתמודעיה ארי־ כג
הוו ידוהי כידי עשו אחוהי שעירן וברכיה: ואמר את דין ברי עשו כד
ואמר אנא: ואמר קריב לי ואיכול מצידא דברי בדיל די־תברכינך כה
נפשי

כ"י שערנין

שום שכל

ד"ה אין מתג בויו בזה אבל בחברו שבסמוך (פ' כ"ז) כמתג הויו ובעל א"ת לא שם על לב, והאמת שגם זה צ"ל במתג וכ"ה בכ"י של כ"ד ושל רמ"ט וכן במקצת דפוסי' ישנים וגם ברא"פ על פי ספריו המדויקי', וכן הכון כמבואר לעיל כ"ו י"ב על ויברכהו ה', ובכל המדויקי' הרי"ש בשו"א ופתח כמשפטו המפורש בריש פ' לך לך: (כה) **הגשה** לי

רשי

בעת דברים כאשר דברת אלי. שבה, לשון מיסב על השלחן לכן מתורגם אסתחר: (כא) גשה נא ואמשך, אמר יצחק בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וזה אומר כי הקרה ה' אלהיך: (כב) קול יעקב, שמדבר בלשון תחנונים קום נא אבל עשו בלשון קנטוריא דבר יקום אבי: (כד) ויאמר אני, לא אמר אני עשו אלא אני:

וירח

רשבם

ואכלה מציד כמו אכול בשמחה לחמך, אבל בכי הוא מלאפום שהוא לשון אפעל, כמו מן **זכור** ה' לדוד יאמר **זכרה** לחסדי דוד (ד"ה ב' ו') לשון ציווי: (כב) הקול קול יעקב, לפי שתאומים היו היה קולן דומה קצת זה לזה ולכך טעה יצחק בקולו מאחר שמצאו איש שער על צואריו: (כד) אתה זה בני עשו, נראה שאתה בני עשו:

ירח

מפורש

פי' שבה לשון מסב על השולחן, ודקדוקו מפורש לעיל ט"ו ט' שהוא מן ישב כמו רדה מן ירד. ואכלה [אונד איס], ציווי מבנין הקל כמו אכול וה"א נוסף עיין לעיל כ"ה ל"א. תברכני, נדגש הנון להתבלע הנון הנוסף כמפו' לעיל ג' ט' וי"ח כ"ח: (כא) **ואמשך** [דש איך דיך בעטאסטע], מגזרת הכפולים דוגמת ימושני דלעיל ואולם נרפה השי"ן להקל בעבור היותו בשו"א דוגמת חקך, חקכם, עזך, ודומיהם שנרפו להקל על השו"א: (כב) **וימשהו**, מגזרת הכפולים דוגמת ימושני דלעיל ולכן נדגש השי"ן. הקול קול יעקב, לא נסמך על הקול שלפעמים הוא משתנה ע"י צעקה וקור פעמים עבה ופעמים צלול, אבל על כי היו ידיו שעירות כידי עשו אחיו בסבור דבר ברור הוא ודבר זה גרם לויברכהו: (כד) **אתה זה** בני עשו, י"מ אותו לשון שאלה ויחסר הה"א כמפורש לעיל ד' י"ג אבל גדול עוני מנשוא עיין עליו, אבל הרשב"ם פירשו בניחותא: (כה) **ואכלה**, האל"ף סי' המדבר והאל"ף השרש נפקדת בעבור התחברות שנים אלפין דוגמת ואכלה דלעיל פסוק ד' עיין שם. ויבא לו יין, שהיין מערבב קצת דעתו של אדם ולא ידקדק אם הוא עשו או לאו,

חזקוני

הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־
כו לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיֵּשְׁתְּ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו
כז גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְּנִי׃ וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ
בגדיו

מנחת שי

א"י. וכ"כ הרמ"ה ז"ל, והגימל דגושה. **ויבא לו**, כתב המדפי' במקרא גדולה שהוא מלרע, ואנחנו מצאנוהו בכל הספרים מדויקים מלעיל, וכ"כ א"ת, והאי דכתיב במסרא דדפוסא כל ויבא מלרע בר מן חד מלעיל, נראה לי דמשבשתא היא דהא איכא כמי וגם הוא חכם ויבא רע (ישעי' ל"א ב') שהוא מלעיל בכל ספרים מדויקים, ובמקרא גדולה בסדר ויקהל בסדרה מסרה הנזכרת והם כ"א ויבא ולא איירי מידי ממלעיל ומלרע, (עי' ש"ש): (כו) **ושקה לי**, במקצת ספרי' הוי"ו במאריך והשי"ן בשו"א ופתח וכ"כ בעל לוית חן פרק י' מהשער הראשון, וכ"כ בספר דקדוק ישן, ועיין מ"ש בשופטים ה' על ושבה שביך, וכן כתב אור תורה שכן הוא בכל ספרי ספרד וירושלמיים ובבלי, ולמ"ד לי דגושה כמ"ש במכלול דף ק"ו, (עיין שום שכל): (כז) **ויברכהו**, הרי"ש

שום שכל

לי, א"י. ולמ"ד **לי** דגוש. **ואכלה**, א"ו. **מציד**, מ"י. ודכוו' ויאכל מציד בנו שבסמוך, ודכוות' בלישנא צ"יד חיה או עוף, מ"י. **למען תברכך**, במקרא כ"י בטעם טפחא מונח. **ויגש**, נמסר עליו במס"ג וקטנה ה' פתחין וסי' הגישה לי, דין. ועיני ישראל כבדו מזקן, לקמן מ"ח י'. ויקח יוסף את שניהם, שם י"ג. ויגש את פר החטאת, ויקרא ח' י"ד. ויאמר דוד אל אביתר הגישה, ש"א ל' ז'. ואחד ויגש וגדעון בא ויעש גדי עזים, שופטים ו' י"ט, עכ"ל. והכווני' מבוארת שחמשת אלו במורג אחד כמרגו שהיוד בפתח והגימל בצרי (זולת דין שהוא בסגול מקום הצרי בעבור המקף) ובעבור כי הך דגדעון הגימל בפתח שאיננו בא מכח הצרי לכן לא כללה אותו עמהם אבל מנתה אותו לבד כי גם בו היו"ד בפתח, וא"כ וי"ו אינון שהיוד בפתח כי הם מבנין הפעיל וכל זולתם היו"ד בחיר' כי הם מבנין הקל, והרב בעל ת"ם נתקשה במסרה זאת על לא דבר, גם מה שאמר כי נפתח הגימל של ויגש דגדעון על דרך זרות, לא דבר נכונה כי הוא נפתח בעבור ההפסק כמשפט וכן כתב בהדיא במכלול דף פ"ב ב'. **ויבא**, ברוב הספרים מלעיל וכ"כ א"ת בכל הספרים ובבלי הדרגא ביוד והוא מלעיל, וכ"כ מנחת שי עיין עליו, וכן מצאתי במקרא כ"י של כ"ד מלעיל, וכן במקרא כ"י של רמ"ע הדרגא ביוד וגם בבית יש כדמות מרכא ונכתב בגליונו כן יתכן, ונראה בעיני מפני קירוב הנגינה אבל רע"א מלעיל עכ"ל. ואולם מה שכתב בעל מנחת שי כי גם חכם ויבא רע דישעי' ל"א ב' מלעיל בכל הספרים המדויקים. ואנכי מצאתיו מלרע במקרא כ"י של כ"ד. **לו**, י"ד בטעמא בתרין טוטרין וסי' בסוף פ' מטות עיין שם, ודע כי תרין טוטרין אינו מפסיק ככתוב במכלול דף פ"ט א': (כו) **גשה־נא** ושקה־לי, הנו"ן והלמ"ד דגושים כמשפטם המפורש לעיל י"ג ד', והקמץ של גשה ושקה קמץ רחב כמבואר היטב לעיל י"ט כ' עיין עליו. **ושקה**, השין רפה ובשוא לבד בכל ספרי ספרד ובירושלמיים ובבלי ולפי זה קריאת השי"ן בשוא נח שהרי אין בוי"ו געיא וכן עיקר ודלא כמאירי ז"ל שכתב השי"ן נקראת בתנועת השו"א, כ"כ אור תורה והוא הפך ממה שהעתיק בעל מנחת שי בשמו לכן נסתבר דברי בעל ת"ם שאמר כפי הנראה יהי' חסרון איזה מלות בלשון המ"ש וכצ"ל אחר מלת שביך, אבל בשאר ספרים השין בשוא לבד וכ"כ א"ת וכו'. והנה בעל נהר התיבה תיבת התנועה' אות כ"ו חולק על הרב א"ת ואמר שהשו"א של ושקה שוא נע, ונשען על התנועה הקלה אשר המציא, ובאמת קל היא על פני המים ורוח עברה בה ואיננה, ואין כאן מקום להאריך, והנה במקרא כ"י של כ"ד הוי"ו בגעיא והשי"ן בשוא ופתח וכן במ"ג וקטן, ומדברי הרד"ק נראה להכריע כדעת בעל א"ת כי כן כתב במכלול דף קכ"ג א' אבל אם המלה שבראשיתה וי"ו בקשרת

עם

כו נַפְשִׁי וְקָרֵיב לֵיהּ וַאֲכַל וְאַיְתִי לֵיהּ חַמְרָא וּשְׁתִי: וַאֲמַר לֵיהּ יִצְחָק אֲבוּהִי כ״י ועאיל
כז קְרֵיב־כְּעַן וְנַשַּׁק־לִי בְּרִי: וּקְרֵיב וְנַשַּׁק־לֵיהּ וְאָרַח יַת־רֵיחָא דִּלְבוּשׁוֹהִי ונשק

ובריכיה

שום שכל

עם המלה שנגדה אע״פ שהוי״ו במאריך השוא נח ולא יקרא כמו שוא ופתח כמו וְשִׁלְחָה־לִי עלי ארזים (ד״ה ב׳ ב׳ ז׳) עכ״ל, וכמוהו ושקה־לי דעניניהו שהוא סמוך למלה זעירא ולכן אין להשוותו עם וסגור דלתך, ושבה שניך, והסב הארן הביא, המנוקדים בשו״א ופת״ח כמבואר לעיל ב׳ י״ב, כי אלה בלתי סמוכים למלה זעירא:
(כז) וישק־לו, היוד בגעיא במקרא כ״י, וכן לקמן כ׳ א׳ ושמות י״ח ז׳ היו״ד בגעיא בכ״י ובעטיאס ובברלין תס״ה ואחרים, וכן מסתבר דוגמת כל חבריו הבאים על משקלו כמבואר לעיל כ״א י״ד וכ״ג ט׳.

ויברכהו

רשי

(כז) וירח וגו׳, והלא אין ריח רע יותר משטף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן. כריח שדה אשר ברכו ה׳, שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים.

כך

רשבם

(כז) ריח בגדיו, החמודות ובגדיהם היו מבושמים במוגמר. אשר ברכו ה׳, את השדה שהוא מלא כרך וכרכום קנה וקנמון, וכן פייט רבי אליעזר הקליר

שדה

מפורש

חזקוני: (כו) גשה נא ושקה לי [קאָם דאָך נעהר אונד קיסע איך], שניהם ליווים מבעלי פ״א נון בתוספת ה״א בסוף כמפו׳ לעיל ט״ו ט׳, ועיין שום שכל, ויאמר הראב״ע נשיקה עם למ״ד ביד או בכתף או בצואר ע״פ מנהג המדינות, ובלא למ״ד היא בפה, וכן כתב בתחלת פירושו לשיר השירים, ורוב לשון נשיקה שבמקרא הוא בבנין הקל ומצאנוהו גם בבנין הכבד כמו וינשק לו (לקמן כ״ט י״ג) וינשק לבניו ולבנותיו (לקמן ל״א כ״ח), וינשק לכל אחיו (לקמן מ״ה ט״ו) וענינם הטרידה והעסיקה בנשיקה, ושתי הלשונות גם בל״א יאמר [קישן] גם [נערקישן], וזה האחרון להוראת כבדות הפעולה, ועיין לעיל כ״ג ה׳ אבל והקברה מתי מלפני: (כז) וירח, מבנין הפעיל מפעלי עלומי העי״ן ובעבור החי״ת נפתח הרי״ש כי בלא אות הגרון ראוי הפ״א להיות בסגול דוגמת וַיָּקֶם וַיָּשֶׁב, ובלא וי״ו ההיפוך בראש הנה הוא יקים ישיב בחירק ומלרע וכמוהם יריח מלחמה (איוב ל״ט כ״ה) ולא אריח (ויקרא כ״ו ל״א)

וכולם

תועלות

הבגדים הוא עשו, והלבישה עורות גדיי העזים על ידי יעקב ועל חלקת צואריו כדי שירגיש בו יצחק שהוא שעיר כאשר ימושהו:

התועלת הד׳ הוא במדות, והוא שאין ראוי שימנע אדם מבעל חק חקו, הלא תראה כי יצחק לאהבתו עשו מפני התועלת שהועילהו לא הי׳ רוצה לברך יעקב המביא לו מטעמים לחשבו שהוא יעקב כמו שהגיד לו בסוף הענין הקול קול יעקב, אבל רצה שיהיה המתברך עשו כדי לגמלו על התועלת שהועילהו עד שהביאהו יעקב לחשב שהוא עשו ואז ברכו:

בִּגְדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר
ששי כח בֵּרְכוֹ יְהוָה׃ וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי
הארץ

מנחת שי

בריי"ש בשר"א לבדו כמנהגנו. **ברכו**, הריי"ש בשר"א לבדו כמנהגנו: (כח) **ויתן־לך**, היוד במאריך וסמיך, כן הוא לבן אשר ובמדויקים. **מטל** השמים **ומשמני** הארץ, קצת מהמדקדקי' מדגישים השי"ן ואומרים שהמ"ם היא שימושית ודגש השי"ן להורות על נו"ן מן, ודברי הבאי הם שהשם מִשְׁמַנּוֹ כמו ומשמן בשרו ירזה (ישעיה י"ז ד') והשי"ן בשוא נח וכך תנין מפי' בן עזרא ז"ל שכתב מ"ם מטל מוסף עצמו ואחר עמו, והנכון דברי רד"ק שכתב בפירוש החומש מ"ם מטל עומד במקום שנים כאלו אמר וממשמני הארץ ע"כ, וזה שלא כפירוש החזקוני שכתב הנה משמני הארץ (פסוק ל"ט) מקצת או"י שהיא שמני הארץ

שום שכל

ויברכהו, כחברו דלעיל פסוק כ"ג. **ברכו**, ד' במסרה וארבעתן הריש בשוא ופתח: (כח) **ויתן־לך**, ראיתי כאן מבוכה גדולה בין הספרים והסופרי', כי במ"ג רפ"ו וקטן ד"ש ומקצת מדויקים אין ויתן בטקף כי אם בטעם מרכא והוא ביו"ד, ועליהם סמך ר"א פרעסלא גם הוא, ואולם במדויקים אחרים בעטיאס ובווינעציא ש"ו וברלין תס"ה ואחרים גם בכ"י של כ"ד היוד במתג והתיבה מוקפת כחברו שבענין וכ"כ בעל ת"ש שכן דעת בן אשר ועמהם הסכים בעל ת"ם, ואולם בחברו שבסמוך (כ"ט ד') לא מצאנו מחלוקת כי בכל הספרים היוד במתג והתיבה מוקפת, ועל שתיהן מצאנו שנחלקו בן אשר ובן נפתלי, וכן הגירס' בחלופי' במקרא רפ"ו, ב"א וַיִּתֶּן־לְךָ האלהים, ב"נ וְיִתֶּן־לְךָ האלהים. ב"א וַיִּתֶּן־לְךָ את ברכת, ב"נ וְיִתֶּן־לְךָ את ברכת. ויפה אמר בעל ת"ם שהגירסא הזאת משובשת בלי ספק כי לא יתכן להדגיש התי"ו אחר יו"ד נעלם, גם זר הוא להעמיד הוי"ו בחירק שלא כמשפט חבריו ואין בכל הלשון דוגמתו, לכן העיקר גירסת בעל מנחת שי שלדעת ב"א היו"ד במאריך וסמיך, ואל תתמה על זאת כי המעיין בספרי הקדמונים ימצא חלופים ב"א וב"נ ואינם בספרי הדפוס גם הפך מספרי הדפוס, ובמכלול דף מ"ה א' בתיבת דיללת העתיק דעת ב"א וב"נ מתנגד לגירסת הדפוס, גם לקמן ל"ב אכל וכל שה חום העיד בעל מנחת שי שבחלופים כ"י מצא הפך מן החלופים שבדפוס, גם אנכי מצאתי בכ"י חלופים רבים משונים ומתנגדים לחלופי הדפוס, לכן אין לסמוך עליהם אם לא בראיות ועל כך הקצר ואין להאריך, ויהי' איך שיהי' אין הבדל בין ויתן לך האלהים ובין ויתן לך את ברכת, ושניהם שוים בין לבן אשר ובין לבן נפתלי כל אחד לפי סברתו, ואחרי שאנן קיימא לן כב"א ולדידי' היו"ד במאריך והתיבה במקף בעדות מנחת שי והמדויקים לכן ברור כי כן ראוי לנקד שניהם כי הם שוים באמת בניקודם גם בטעמם, ולכן לא יפה עשה בעל תיקון סופרים שהדפיס ויתן לך את ברכת שבסמוך היו"ד בלא מאריך והוא כנגד כל הספרים ובן אשר ומנ"ת שי, אלא שהוא טעה בשיקול הדעת כאשר אבאר שם על מקומו בעז"ה. ואם תאמר מה כשתנו הכא תרין ויתן לך שבענייננו מכל שארי חבריהם הנזכרים לעיל כ"א י"ד וכ"ג ט' ומקומות אחרים שכולם בגעיא וסמיך ולא נחלקו בו בן אשר ובן נפתלי? דע וישכילך אלהים כי באלה טעם הפשוט שבמלת לך גרם המחלקת, ולבאר לך כל זאת תקצר היריעה ואפס קצהו אבאר לך בעזרת השם להלן ל"ו י"ז אבל ואלה בני רעואל, עיין עליו. **ומשמני**, השי"ן רפה בכל המדויקים גם בכ"י של כ"ד, וכמוהו חברו שבסמוך הנה משמני הארץ, ועיין מנחת שי, גם מה שפרשנו במפורש. **ורב**, חסר וי"ו. וכל אוריתא דכוותיה. **ותירש**, מ"י וה"ו כתיב ודכוותי' ודגן ותירש סמכתיו, ושאר אורי' מלא דמלא כתיב מ"י ומ"ו.

וּבָרְכֵיהּ וַאֲמַר חֲזוֹ רֵיחָא דִבְרִי כְּרֵיחַ חַקְלָא דִי בָרְכֵיהּ יְיָ׃ כח וְיִתֵּן לָךְ יְיָ כ"י חזי

מטלא

רש"י

כך דרשו רז"ל: (כח) ויתן לך, יתן ויחזור ויתן בראשית רבה, ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה כריח שדה וגו' ועוד יתן לך מטל השמים וגו', מטל השמים כמשמעו ומדרשי אגדה יש להרבה פנים. (ד"א מהו האלהים בדין אם ראוי לך יתן לך ואם לאו לא יתן לך אבל לעשו אמר משמני הארץ יהיה מושבך בין צדיק בין רשע יתן לך וממנו למד שלמה כשעשה הבית סידור תפלתו ישראל שהוא בעל אמונה ומצדיק עליו הדין לא יקרא עליך תגר לפיכך ונתת לאיש כדרכיו אשר תדע את לבבו אבל נכרי מחוסר אמנה לפיכך אמר ואתה תשמע השמים ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי בין ראוי

רשב"ם

שדה מבורך כשריח ברכו במתן טל: (כח) ויתן לך, מוסב על ברכו ה' והוא ה"ק יתן לך מטל מטל השמים כעין

בין

מפורש

וכולם מן ההפעיל. ראה ריח בני [זיהע! דער גרוך איינס זאהנס], בעבור כי אין הריח דבר הנראה לכן פי' הראב"ע שהוא דיבור עם הלב, ובפ' מקץ (מ"ב א') על וירא יעקב כי יש שבר, פירש בעבור היות ההרגשות נחברות במקום אחד יחליפו זו בזו כמו ראה ריח בני, ומתוק האור (קהלת י"א ז') וכן וירא יעקב, כי אחריו כתיב הנה שמעתי וגו' עכ"ל, ויותר מבואר בפ' שמות (ה' כ"א) על הבאשתם את ריחנו באמרו דע כי חוש ההרגשות מתחברות במקום אחד למעלה מהמוח, על כן אמרו הרגשה אחת תחת חברתה, עכ"ל. ולדעת הרב המבאר מלת ראה הוא מלת הקריאה דוגמת מלת לכה המפורש לעיל י"ט ל"ב ומלת הבה הנזכר לעיל י"א ג', ולכן נמצאת גם לרבים כמו ראה אנכי נותן לפניכם (דברי' י"א כ"ו), ופירושו עולה יפה במקום הזה אבל מ"מ צריכין אנו לדברי הראב"ע אצל וכל העם רואים את הקולות (שמות כ' י"ח). אשר ברכו ה', מוסב על השדה, וכן דעת רש"י ורשב"ם: (כח) ומשמני הארץ, המקום השָׁמֵן יקרא מִשְׁמָן כמו וּמִשְׁמַן בשרו (ישעי' י"ז ד'), והקיבוץ משמנים ובסמיכות הקיבוץ מִשְׁמַנֵּי, ועל משקלו מִשְׁעָן · מִבְטָח, שפ"א הפעל רפה בהם לעולם כי המ"ם איננו לשימוש כ"א לתיקון השם, ולכן משמני הארץ ענינו המקומות השמנים של הארץ, וכן הנה משמני הארץ יהיה מושבך (שבפסוק ל"ט) וכמו שפי' עליו רש"י ז"ל זו איטליא של יון, וכמוהם ובמשמני מדינה יבוא (דניאל י"א כ"ד), ואיננו שם המופשט כמו שחשב רש"ד המבאר, כי כל השמות הבאים ע"מ מִשְׁכָּב מִשְׂגָּב מָלוֹן מוֹשָׁב ודומיהם מהשמות נוספי המ"ם בראש ותנועתם האחרונה

קמץ

תועלות

התועלת הה' הוא בדעות, והוא להודיע שכבר אפשר בטוב המתמיד שיעד הנביא שיפסק בעת מה, הלא תראה שכבר יעד יצחק ליעקב שיהי' גביר לאחיו, ואח"כ אמר לעשו שכבר יזדמן בעת מה שיפרוק עולו מעל צוארו, והנה נודע הסבה בזה בג"ס בפרשת וישלח יעקב:

וישתחוו קרי

כט הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ׃ יַעַבְדוּךָ עַמִּים וְיִשְׁתַּחֲוֻ לְךָ
לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ
ל אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ
אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו
לא וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ׃ וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא
לאביו

מנחת שי

הארץ, (עיין ש"ש ומפורש): (כט) **וישתחו** לך לאמים, וישתחוו קרי, וזו היא מסרת רמ"ה ז"ל וישתחו לך לאמים חד וי"ו כתיב בסוף תיבותא וקרי באימון (פ"ל בקיבוץ) וחסר ו' תנין בתרי' ומסר עלי' וישתחו כתיב וישתחוו קרי, ותרין כתיב בהדין פסוק קדמאה ח"ו בתראה כדאמרן תנין מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא חד קרי וחד לא קרי וכל ליפנא באוכ' דכוו' בר מן ב' חסרים ו' בתראה, קדמאה רפה ולעתיד בתראה דגש ולשעבר, וסימן וַיִּשְׁתַּחוּ לך לאמים. ויקדו וַיִּשְׁתַּחוּ דויאמרו שלום לעבדך לאבינו, ומסר עלי' תלתא כתיב ח ו וקרין ח ו ו וסי' יעבדוך עמים קדמאה דפסוק, ויקדו וישתחו, וחד במלכים (א' ט' ט') ופארא אורית' בלשון רבים בין לעתיד בין לשעבר מלא תרין ווי"ן בסוף תיבותא כתיב, ע"כ. ובמקצת ספרים כ"י ליכא הכא שום מאריך לא ביוד ולא בתי"ו וכן הוא וישתחוו השני שבפסוק, וכן מצאתי בחלופים כ"י אליבא דבן אשר אע"פ שאינו נראה כן בחילופי הדפוס, (עיין שום שכל). **אררך, ומברכיך**, מ"י וכ"כ הרמ"ה ז"ל ג' בלישנ' מ"י. וסימן ואברכה מברכיך דלך לך, ומברכיך ברוך דהכא, ומברכיך ברוך דבלק: (לא) **תברכני**, הגר"ן

שום שכל

ובמס"ק מסר עליו ג' חסר עכ"ל, ויאמר עליו בעל ת"ס ר"ל א"ו כי היו"ד מלאה בכלם; ולפי שלא כמלא בשום מקום במס"ג ולא במסרה רבתא הסימן (ולכן לא עלה בעל מבין חדות את השלישי וכתב שלא ידעו כי כולן כדפסו מ"ו) אמסרהו אני וסי' ורב דגן ותירש, דין. ודגן ותירש סמכתיו, שבסמוך. על דגן ועל תירש, ירמי' ל"א י"ב. וכבר כתבתי פעמים רבות כי המסרה דרכה לכלול הבאים בוי"ו העיטוף ובלא וי"ו בלישן חד, עכ"ל. ויפה כיוון זולת ממה שהעיד שאין הסי' לא במס"ג ולא במס"ר. שקר ענה כי היא ערוכה ושמורה במסרה רבתא במערכת ערך תי באות תי"ו ומסיימת שם וכל תירשך ותירשך דכוותי' חסר במ"א ואם ישתו בני נכר תירושך (ישעי' ס"ב ח'): (כט) **יעבדוך** מ"ו והיוד בגעי' בכל המדוי' אלא שבר"פ שבחוהו גם בעל ת"ס לא שם על לב. **וישתחו**, עיין מנחת שי. והכה בכל הספרים גם בכ"י של כ"ד התי"ו לבד במתג ולא היוד וכן נכון כי לעולם לא יסור המתג שקודם החטף פתח, ואולם היוד בלא געיא כי התיבה בטעם משרת, וכן דעת בן אשר ככתוב בחילופים ב"א וַ֠יִשְׁתַּחֲוּ ב"נ וַיִשְׁתַּחוּ, וכן דעת החכמים הקדמונים, והעתקתי דבריה' לקמן ל"ז ז' אבל ותשתחוינה לאלומתי. **הוה**, בוי"ו תמורת היו"ד וכמסר עליו במסרה כ"י ב' חד כתיב ה"א וחד כתיב אלי' הוא ארץ (איוב ל"ז ו') עכ"ל, וכן כמסר על הך דאיוב במסרת הדפוס. ובכל הספרים הה"א בחטף סגול, והמלה בטעם מהפך כי יש בינו ובין הפשטא שו"א כמבואר לקמן ל"ו י"ז. **גביר**, מ"י ודכוו' הן גביר שמתיו לך שבסמוך. **לאחיך**, מ"י וכל אחיך דכוו' מלא. **וישתחוו** לך בני אמך, דין כתוב בתרין ווי"ן, ובכל הספרים וכ"י גם בזה היו"ד בלא געיא והתי"ו במתג וכן נכון, כמבואר בהנקו. **אררך**, ז"ל רמ"ה; אררך אלור קדמאה דברא‍שית ח"ו ומ"י, ואררך דבלעם דכוותי' ח"ו

מטלא דשמיא ומטובא דארעא וסגיאות עיבור וחמר: יפלחונך עממין כט כ״י וסגיאות
וישתעבדון לך מלכון הוי רב לאחוך ויסגדון לך בני אמך ליטך יהון
ליטין ומברכך יהון בריכין: והוה כד שיצי יצחק לברכא ית יעקב ל
והוה ברם מפק נפק יעקב מן קדם יצחק אבוהי ועשו אחוהי אתא על
מצידיה: ועבד אף הוא תבשילין ואעיל לאבוהי ואמר לאבוהי יקום לא

אבא

שום שכל

ומ״י, והרי״ה בחטף פתח בכל המדויקים וכ״י, וכן דעת בן אשר כמבואר לעיל ט׳ ט׳. **ארור**, כל אוריתא מלא וי״ו. **ומברכיך**, מ״י והרי״ה בסגו״ל ופתח כמבואר לעיל י״ב ג׳ אלא ומברכה מברכיך. **ברוך**, כלם מ״ו: (ל) **יצא** יצא, ח״ו מסרתי לעיל ח׳ ז׳. **מצידו** מ״י: (לא) לאביו

יקם

רש״י

ביין שאינו ראוי תן לו כדי שלא יקרא עליך תגר, (ברש״י ישן מדויק): (כט) בני אמך, ויעקב אמר ליהודה בני אביך לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות וכאן שלא כנס אלא אשה אחת אומר בני אמך. אורריך ארור ומברכיך ברוך, ובבלעם הוא אומר מברכיך ברוך ואורריך ארור הצדיקי׳ תחלתם יסורי׳ וסופן שלוה אורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם לפיכך יצחק מקדים קללת אוררים לברכת מברכי׳ והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורין לפיכך בלעם הקדים ברכה לקללה: (ל) יצוא יצא, זה יוצא וזה בא:

ויחרד

רשב״ם

כעין ברכת השדה: (כט) בני אמך, אבל ביעקב שהיה לו נשים הרבה כתב בו וישתחוו לך בני אביך: (ל) ויהי אך יצא יצא, להגיד נסים שנעשו ליעקב בא הכתוב שאלו הקדים עשו לבא רגע אחד קודם לא נתברך יעקב:

ויחרד

מפורש

קמץ או פתח או חולם, יורו על מקום שבו יחול הענין אשר תורה עליו התיבה ההיא, וכבר העירותי על זאת לעיל א׳ ט׳, וי״ג י״ח, וכ״ד כ״ג, וזכרהו ושמרהו כי תצטרך אליו במקומות רבים. ורוב דגן ותירוש [געטרייד אונד מאסט דיא פֿיללע], ורוב לשון ריבוי הוא כמו ורוב עצמותי הפחיד (איוב ד׳ י״ד) שטעמו כולם ואם הם רבים, כי רוב בלשון הכתוב איננו כמו רוב בלשון חז״ל שאמרו רובו ככולו אלא פירושו ריבוי. דגן, כולל חמשת המינים חטה ושעורה שיפון שבולת שועל וכוסמים ונקראו דגן לאחר שנמרחו, רד״ק. ותירוש, שרשו ירש והתי״ו לתיקון השם כתי״ו של תינוק בלשון רז״ל מן ינק אלא שתינוק תאר וזה שם, והוא היין החדש, רד״ק בשרש ירש: (כט) **גביר**, אדון ושר. לאחיך, לקרוביך דוגמת כי אנשים אחים אנחנו (לעיל י״ג ח׳). אורריך, כל אחד מהם יהא ארור וכן ומברכיך כל אחד מהם, ואולם אמר לשון יחיד על רבים כדי שיהיו כולם בכלל, שאם ברכה או קללה דרך כלל יתכן שימלטו מהם אחדים דוגמת שאמרו רז״ל אין למדים מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ, שהפרטים לא יוקפו מפני שאין להם תכלית, וכשהזכירם בלשון יחיד לא ימלט אחד מהם שעל כל אחד ואחד אמר, הר״מ קאלוו:

ויחרד

לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר
לב תְּבָרֲכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר
לג אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃ וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד־
מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל
לד מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה׃ כִּשְׁמֹעַ
עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד

ויאמר

מנחת שי

הכו"ן בדגש כחברו דלעיל: (לג) **גדלה**, הגימל בדגש וכן חברו שבסמוך. **ויבא לי**, רפה למ"ד לי. **ואברכהו**, הוי"ו בקמץ, ובמסרת ב', א' קמץ וא' פתח, וסימן בטרם תבוא ואברכהו, וחברו ואברכהו וארבהו (ישעי' נ"א), וכתב ראב"ע בטרם תבוא ואברכהו הויו בקמץ בעבור היותו פועל עבר, ר"ל שהוי"ו הוא להפוך והדגש שצריך לבוא אחריה הוטל תחת הוי"ו מפני האל"ף שהיא גרונית דאילו הי' בפתח גדול הי' לעתיד כמו ואברכהו וארבהו, כי הוא עתיד במקום עבר כמו שכתב רד"ק שם והראב"ע. **גם** ברוך יהי', חד מאלפ"א בית"א מן ב' ב' לא נסבין וי"ו ומטעים בהון וסי' נמסר בס"ר אות וי"ו: (לד) **ויצעק צעקה**, סי' עשו ויצעק צעקה, מרדכי ויזעק זעקה (אסתר ד' א'), אוריתא ואת צעקתם שמעתי (שמות ג' ז') עזרא ואת זעקתם שמעת על ים סוף (נחמי' ט' ט'), והלין פסוקים סי' צחק עשה לי אלהים, כל השומע יצחק לי (לעיל כ"א ו'), זבדני אלהים אותי זבד טוב (לקמן ל' כ').

ברכני

שום שכל

יקם, ח"ו כתיב ושאר או' מ"ו כתיבין. **ויאכל**, הוי"ו בשו"א כי לשון עתיד הוא, ויש לו ד' חברים במקרא וזה שנמסר עליו ה' רפין כלומר בשו"א, וכל זולתם ויאכל הוי"ו בפתח המדגיש אחריו. **בעבר**, ח"ו והוא השני מן השנים החסרים, מסרתי לעיל פסוק י'. **תברכני**, הכו"ן דגוש והרי"ש בח"פ כחברו דלעיל: (לב) **בכרך**, ח"ו כתיב: (לג) **ויחרד**, במ"ג של רפ"ו גם בכ"י אין ביו"ד מתג וכמוהו ויחזק הרעב לקמן מ"א כי אין ביו"ד מתג לא במ"ג גם לא במ"ק ד"ס, אבל ויחזק לב פרעה רובם במתג, ובכ"י כולם בלא מתג, ומדייקות המקרא למדתי כי לעולם יבוא מתג לפני ח"פ אבל לא לפני ח"ס, ובחומש פרעמסלא כולם במתג. **גדלה**, הגימ"ל דגוש כי הזרקא טעם מפסיק, ועיין לעיל י' י"ב. **מי־אפוא**, במקרא כ"י של כ"ד מלת מי בשוכא לא במקף וכן מסתבר, עיין טוב טעם פרק ה' בתמונת הפזר, וכן מוטעם האוקלום. **אפוא**, כל אורי' כתיב כן בוי"ו ואל"ף בסוף בר מן אחד לחוד כתיב מ"י ועם ה"א בסוף תיבותא חלופי וי"ו וסי' ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה. **הצד**, במקף והצד"י במתג בכל המדויקים גם בכ"י. **ויבא לי**, בכל המדויקים אשר ראיתי הקדמא ביוד והוא מלעיל ולא כן ויבא קין (לעיל ד' ג'), ובכ"י של כ"ד הבי"ת גם היו"ד בקדמא, ועיין מ"ש לעיל פסוק כ"ה. **ואכל**, ח"ו והכ"ף בפתח ומלרע עיין לעיל ג' י"ב. **ואברכהו**, הוי"ו בקמץ עיין מ"ש, והרי"ש בח"פ בכל המדויקים כמשפטו המפורש לעיל י"ב ג': (לד) **כשמע** עשו, ח"ו דקרי ולא כתיב וכל תרי

דכוותיה

לב אבא ויכול מצידא דבריה בדיל די־תברכינני נפשך: ואמר ליה יצחק
לג אבוהי מן־את ואמר אנא ברך בוכרך עשו: ותוה יצחק תוהא רבא
עד־לחדא ואמר מאן־הוא־היכי דצד־צידא ואעיל לי ואכלית מכולא
לד עד־לא תיעול ובריכתיה אף־בריך יהי: כד־שמע עשו ית־פתגמי
אבוהי וצוח צוחא רבתא ומרירא עד־לחדא ואמר לאבוהי ברכני אף־

אנא

רשי

(לג) ויחרד, כתרגומו ותוה לשון תמיה. ומדרשו ראה גיהנם פתוחה מתחתיו. מי איפא, לשון לעצמו משמש עם כמה דברי' איפא איה פה מי הוא ואיפה הוא הצד ציד. ואוכל מכל, מכל טעמי' שבקשתי לטעום טעמתי בו. גם ברוך יהיה, שלא תאמר אילולי שרימה יעקב לאביו לא נטל את הברכות לכך הסכים וברכו מדעתו:

במרמה

רשבם

(לג) ויחרד יצחק, על שמצא שער בחלקת צואריו של יעקב. מי אפוא, תיקון לשון הוא כמו איזי שבתלמוד, אימא לי איזי, את את ור"ש* בלע"ז. גם ברוך יהיה, שמיסר לעובדי וגם ידע שבעצת רבקה עשה הכל והיא היתה מכרת בו שראוי לברכות:

הכי

מפורש

(לג) ויחרד יצחק [דא ערשראק יצחק], לשון רעדה והוא הפחד בתנועת הגוף, וכן ת"י לאזדעזע אבל א"ת ותוה וכן תרגם הסורי והוא לשון תמיה. מי איפוא הוא [ווער איזט דען אלזא יענער], לדעת רד"ק בשרש איף תחסר וי"ו התוספת ומשפטו מי ואיפוא כלומר מי הוא ואנה הוא הצד ציד, וי"א כי המלה הזאת מורכבת משתי מלות אי פה כי פה הוא מקום ואי שאלה עליו, וכן נראה דעת רש"י ורשב"ם ואמרו שהוא לתיקון הלשון, והוא יותר מבואר בפי' רש"י לקמן מ"ג י"א, ע"ש. ויאמר המבאר כי הוא תקון הלשון בלשונות הללו ליחד הבקשה על זמן ההוה כעת, ופעמים יאמר הלועז האשכנזי [זאגע איר אייגאאן], ובלה"ק פעמים יאמר מכרה כיום (כ"ה ל"א) ביחס אל הזמן ופעמים איפוא ביחס אל המקום ושניהם לתיקון הלשון. ועיין שם שכל. ואכל מכל, הוי"ו קמוצה כי הלשון לעבר, וכן ואברכהו נקמץ הוי"ו כמפורש לעיל י"ח כ': (לד) ברכני גם אני, כמו ברכני גם אותי,

דוגמת

תועלות

התועלת הו' הוא במדו', והוא שאין ראוי שיקל האדם בשנאה שישנאו מי שיהי', אבל ראוי שיהי' מפחד ממנו וישתדל לברוח ממנו מהארץ ההיא או להשלים עמו, הלא תראה שרבקה נותה ליעקב שיברח מפני חמת עשו אחיו:

התועלת הז' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיהיו רחמי ההורים על הבנים

יהיה

*) נ"ל אסטאור"ש, נור טטונדע, עיין מפורש.

לה וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי׃ וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ
לו בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בִּרְכָתֶךָ׃ וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב
וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַעֲמַיִם אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח
לז בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה׃ וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר
לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ
לעבדים

מנחת שי

ברכני, בשוא לבד הרי"ש כמנהגנו. **גם אני**, הג' רפה: (לו) **זה פעמים** הפא רפה: (לז) **ולכה** איפא

שום שכל

דכור' חסר. **ברכני**, הרי"ש בפ"פ בכל המדויקים גם בכ"י והבי"ת במתג וכן נכון כמבואר לעיל י"ב ג': (לה) **אני**, האל"ף בקמץ ומלעיל בעבור העמדה

ויש לו חברים במכלול דף רי"ד א': (לו) **ויעקבני**, בחלופים כתיב, ב"א וַיַּעְקְבֵנִי ב"נ וַיַּעֲקְבֵנִי עכ"ל, ונראה שנהפך הוא דאם לא כן כל ספרנו שלא כהלכתא, וטעות כזה קרה בהרבה חילופים משגגת הסופרים והמדפיסים ולכן אין לסמוך עליהם אם לא בראיות וכבר העירותי על זאת לעיל פסוק כ"א, ועיין מפורש. **בכרתי** ח"ו. **לקח**, קמץ בזקף, מכלול דף ס' וכן נמסר עליו ב' קמץ זקף וחברו ביחזקאל י"א י"ז. **ויאמר**, מלרע והמ"ם בפתח: (לז) **שמתיו**, ע"י. ובספר אחד מדויק מלאתיו בטעם מהפך ושיבוש הוא

רש"י

(לה) במרמה, בחכמה: (לו) הכי קרא שמו, לשון תימה הוא כמו הכי אחי אתה (לקמן כ"ט ט"ו), שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני. תנחומא למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחס, התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמים, אמר לו אביו מה עשה לך אמר לו את בכורתי לקח אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיה. ויעקבני, כתרגומו וכמני וארבני ואורב וכמן ויש מתרגמין וחכמני נתחכם לי. אצלת, לשון הפרשה כמו ויאצל: (לז) הן גביר, ברכה זו שביעית היא והוא עושה אותה ראשונה

רשב"ם

(לו) הכי קרא שמו יעקב, בתמי' הלמען אשר קרא שמו יעקב בשעת לידה בשביל שידו אוחזת בעקבי ובמולאתי אני בכור והוא פשוט והיה לו ליטול פחות ממני יטול פי שנים ממני וכן הכי אחי אתה ודייך ליטול שכר הרבה ועבדתני חנם (לקמן כ"ט ט"ו) בתמיה! וכן בבבא בתרא שנינו בפרק מי שמת בזמן שהבנים מרובין הבנים ירשו והבנות יזונו. נכסים מועטים, הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים. אדמון אומר וכי בשביל שאני זכר ויפה כחי בנכסים מרובים הורע כחי בנכסי מועטים בתמיה: (לז) נתתי לו לעבדים, מה שקנה

מפורש

דוגמת יהודה אתה יודוך אחיך (לקמן מ"ט ח') ושם מפורש: (לה) **במרמה** [מיט היכטרליסט], א"ת בחוכמא וכן פירש"י, ולדעת הראב"ע לשון רמי' מום, וכן תרגם השורי על אחוך בנכלא, לשון ויתנכלו אותו (לקמן ל"ז י"ח) וכן בערמה (שמות כ"א י"ד) תרגם אונקלוס בנכילו: (לו) **הכי קרא שמו יעקב**, הה"א לתימה, כמבואר

כ"ו ל"י

אנא אבא: ואמר על־אחוך בחוכמא וקביל ברכתך: ואמר יאות קרא לה לו
שמיה יעקב וחכמני דנן תרתין־זימנין ית־בכירותי נסיב והא כען
קביל ברכתי ואמר הלא־שבקת לי ברכתא: ואתיב יצחק ואמר לעשו לז
הא י

מפורש

כמבואר בפי' רש"י, שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני, עכ"ל. ויאמר עליו החכם המבאר, ויותר מדוקדק הוא ודרך נחות שהכוונה היא על היו"ד של יעקב שהיא לסי' העתיד (כיוד של ימלוך, יהפוך) כמו כי כל אח עקוב יעקב (ירמיה ט' ג'), ואם בשביל העקב שאחז בידו לא הי' צריך הקורא להוסיף יוד, רק הוא על שם העתיד, ואולי זאת היא כוונת רש"י, אבל לפי פירושו שהעקבה אשר יעשה היתה סבה לקריאת השם במולדו ראוי לכתוב ויעקבני, או לפחות חסר כאן עיקר הסבה והתחיל בתולדה הנמשכת ממנה, והוא קצר לשון וגם אין הוי"ו מחוברת היטב, אבל לפי כוונת המתרגם האשכנזי שתרגם [האט ער מיך דעסוועגן שאן צוויא מאל אונטערטרעטן וויל ער יעקב (אונטערטרעטער) הייסט ?] יהי' השם סבה אל העקבה (ולא קריאת השם כי לא היתה רק על שם העקב שאחז בו, רק הוא ע"ד שאמרו חז"ל שמא גרים), ושיעור הכתוב כאשר באר ר"ע ספורנו וז"ל הכי קרא שמו יעקב ויעקבני, האמנם בשביל שקרא הקורא את שמו יעקב קרה זה שיעקבני דשמא גרם עכ"ל, ותהי' הוי"ו מחברת ב' המאמרים המתיחסים בסבה ככל שאר הווי"ן הדומות אלי', ורבות הן במקרא, ע"כ לשון המבאר. ואין דבריו מוכרחים, כי מה שהקשה על רש"י ז"ל שלפי פירושו שהעקבה אשר יעשה היתה סבה לקר' את השם במולדו ראוי ליכתוב וְיעקבני וכו', ונהפך הוא כי דקדקנו במקרא ומצאנו שכל פעל עתיד עם ו' שבאי"ת בראשו הבא אחר פעל עבר לעולם הוא נופל על התכלית הנראה מן הפעולה הקודמת, ושימוש הוי"ו כשימוש מלת כדי הידוע מדברי רז"ל, כמו כי בקשו אכל למו וְישיבו את נפשם (איכה א' י"ט) טעמו בקשו אכל כדי שישיבו את נפשם, וכן פי' שם רש"י ז"ל, וכן ומיד מי לקחתי כפר וְאעלים וגו' (ש"א י"ב ג') טעמו כדי שאעלים עיני, וכן אילו הי' כתיב כאן ויעקבני בשו"א הי' משמעו שמא לכך נקרא שמו יעקב כדי שיעקבני, ואין זאת מכוונת הכתוב לדעת רש"י ז"ל, אמנם הכוונה לדעתו, שמא לכך נקרא שמו יעקב בעבור שכבר עקבני זה פעמים, והי' נקרא ביום הולדו על שם סופו כאילו היו מעשיו גלוים מאז, וזה תימה, ומלת כי במקום הזה משמש שימוש דלמא שענינו שמא ונוסף בראשו ה"א התימה, ועיין לקמן מ"ג ז' אבל כי יאמר אלי, ויעקבני בא על דרך ויחדלו לעיל י"א ח', וטעמו מבואר בפי' רש"י ז"ל, ויאמר החכם בעל יריעות שלמה ענין העקיבה הוא בעצמו ענין הרמי' אלא שהעקיבה יאמר על הפעול שנדוש בעקב ונשאר שפל, והרמי' על הפועל המרמה את הפעול ודש אותו בעקביו ומלשון התרוממות שהוא נכנס בפעולתו במדרגה רמה והכניס את חברו במדרגה שפלה עכ"ל, אמנם בעבור שלא מצאנו בשימוש הלשון הפרש בין לשון רמי' ול' עקבה ואחר שניהם יבוא הפעול בשימוש את לכן יותר מסתבר שלשון רמי' איננו מלשון רוממות כ"א מלשון רמה ותולעה והוא הפך הרוממות (עי' לעיל ט"ו ב'), ולכן העקיבה והרמי' שוים בפתרונם ובשימושם, כי ענין שניהם תחבולה להכנעת זולתו עד שהוא נדוש תחת כפות רגליו. הלא אצלת לי ברכה [האסט דוא מיר קיינן זעגן צוריק בעהאלטן ?] ל' אצילה הוא הפרשה והטמנה במקום מוצנע, ומזה ומאציליה קראתיך (ישעי' מ"א ט') שם המקומות הנסתרים בקצות הארץ: (לז) הן גביר שמתיו

לַעֲבָדִים וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה
לח בְּנִי׃ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־אָבִיו הַבְרָכָה אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי
לט בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ וַיַּעַן יִצְחָק
אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ
מ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל׃ וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה וְאֶת־אָחִיךָ
תַּעֲבֹד

מנחת שי

אֵיפֹא, לאחד עם ה״א כתיב בסוף תיבותא באו״, ועיין מ״ש הבחיי: (לח) **הברכה**, הה״א בגעי׳ והבי״ת בשו״א לבדו ורפה בספרים מדויקים וכן הוא במכלול דף ס״א ובמעשה אפוד פ׳ ל׳ וברב פעלים, לא כמנחת כהן שכתב הבי״ת בשוא ופתח, (עיין שום שכל): (לט, מ) **השמים מעל: ועל חרבך תחיה**, חצי הספר בפסוקים. **ואת** אחיך **תעבד**, מ״ו וכל אורי׳ דכוותיה. ובב״ר פ׳ ס״ז אמר רב הונא אם זכה תעבוד יאם

שום שכל

הוא כי לעולם לא יבוא מהפך פשטא בשתי תנועות תכופות כמבואר להלן ל״ו י״ז, אכן בכל יתר המדויקי׳ קדמונים ואחרונים גם בכ״י בטעם מרכא וכן נכון. **סמכתיו** מ״י. **ולכה**, דין לחוד מ״ה כתיב בסוף תיבותא, רמ״ה ז״ל. וכן נמסר עליו, ד׳ כתיב ה״א בסוף תיבותא וסי׳ ולכה איפא. ולכה אין בשורה מוצאת (ש״ב י״ח כ״ב), שמלה לכה קצין (ישעי׳ ג׳ ו׳), ולכה לישועתה לנו (תילים פ׳ ג׳)), וכל לשון הליכה כתיב ה״א בר מן ג׳ וסי׳ לך נא אתי׳ אל מקום (במדבר כ״ג י״ג), ויאמר לנעריו לך וקרבה (שופטים י״ט ג״ג), לך כתראה פנים דד״ה (ב׳ כ״ה י״ז) עכ״ל. אבל שם בד״ה ב׳ כ״ה מסר עליו ה׳ כתיב לכה מלא ומוכה בהדייהו לכה ואשלחך אליהם (לקמן ל״ז י״ג), ושיבוש הוא שהרי דין לשון הליכה הוא, והמסרה הנכונה היא כמו שנמסרה כאן, ועיין לעיל י״ט ל״ב אבל לכה נשקה את אבינו: (לח) **הברכה**, עיין מנחת שי, ובכ״י נמסר עליו לית ורפה, וכ״כ במכלול דף כ״ד א׳ ויש רפים ובגעיא הברכה אחת היא לך אבי, המערת פריצים (ירמי׳ ז׳ י״א) עכ״ל. וכבר כתבתי לעיל י״א י״ג שהגעיא של ה״א השאלה והתימה לעולם היא מבחון, ובכל המדויקים גם בס״ג וקטן הבי״ת בשוא ופתח ובעל א״ת לא הגיה לכן נראה שהסכים עמו גם בגליון כ״י של רמ״ע (לפי עדות בעל ת״ס) כתיב כן מצאתי הבי״ת בח״פ בספרי אספמיא ובס׳ האשירי ובס׳ שתי אחיות, עסה, עכ״ל. ועיין מה שכתבתי לעיל י״ח י״ז אבל המכסה אני. **קלו**, ח״ו וכל ליסנא דקלו בקלו באו׳ ח״ו ובע״א מלא וסי׳ ונשמע קולו (שמות כ״ח ל״ה) וכל שאר אורי׳ חסרי, וכל בקלו חסרי׳ דכור׳, רמ״ה ז״ל. וכן נמסר עליו במס״ק כל או׳ חסר בע״א ונשמע קולו, והכוונה כל או׳ הבאים עם ו׳ חלומית בסוף: (לט) **משמני**, השי״ן רפה כחברו דלעיל ע״כ. **מושבך**, מ״ו ודכוותי׳ איתן מושבך: (מ) **ועל־חרבך**, בחלופים כתיב ב״א

רשי

מאשובה אלא אמר לו מה תועלת לך בברכה אם תקנה נכסים שלו הם שהרי גביר שמתיו לך ומה שקנה עבד קנה

רשבם

שקנה עבד קנה רבו: (מ) על חרבך תחי׳, אושבותך שהיתה לך חיות בכלי זיינך. כאשר תריד, כמו אריד בשיחי

הָא רַב שַׁוִּיתֵהּ לָךְ וְיָת־כָּל־אֲחוֹהִי יְהָבִית לֵיהּ לְעַבְדִּין וְעִיבוּר וַחֲמַר כ"ו עֲלָיו
סְעַדְתֵּיהּ וְלָךְ כְּעַן מָה אַעְבֵּיד בְּרִי׃ וַאֲמַר עֵשָׂו לַאֲבוּהִי הֲבִירְכְתָא חֲדָא לח
הִיא־לָךְ אַבָּא בָּרֵיכְנִי אַף־אֲנָא אַבָּא וַאֲרֵים עֵשָׂו קָלֵיהּ וּבְכָא׃ וַאֲתֵיב לט לִי
יִצְחָק אֲבוּהִי וַאֲמַר לֵיהּ הָא מְטוּבָא דְאַרְעָא יְהֵי מוֹתְבָךְ וּמִטַּלָּא דִשְׁמַיָּא
מִלְּעֵילָא׃ וְעַל־חַרְבָּךְ תֵּיחֵי וְיָת־אֲחוּךְ תִּפְלַח וִיהֵי כַּד יַעְבְּרוּן בְּנוֹהִי מ
על

רשי

קנה רבו. ולך איפוא מה אעשה, איה איפא אבקש מה לעשות לך: (לח) הברכה אחת, ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו הבמחנים. השמנה היא (במדבר י"ג), הכמות נבל (שמואל ג'): (לט) משמני הארץ וגו', זו איטליא"ה של יון: (מ) (על חרבך, כמו בחרבך יש על שהוא במקום אות ב' כמו עמדתם על
חרבכם

מפורש

לך, כשברכתי אותו הוה גביר לאחיך. ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים, בברכת וישתחוו לך בני אמך, וטעם ואת כל אחיו כטעם אחיך ובני אמך, יזכירם בלשון רבים לרמוז על כל זרעו של עשו. ולכה איפוא, כמו ולך וה"א נוסף דוגמת שמלה לכה (ישעי' ג' ו'), וכן פי' רש"י, גם החכם ספורנו פי' אם כן מה אעשה לך, מה היא הברכה שתועיל לך, ועיין שום שכל: (לח) הברכה אחת היא לך אבי, האם הברכה אשר ברכת בה ליעקב אחת היא לך עד שאינך תוכל להוסיף עלי' ולברכני באותו התוספת אשר אצלת, והה"א ה"א התמה והוא בפתח וגעיא כמבואר בשום שכל: (לט) הנה משמני הארץ וגו', טעם הנה לאמר הנה אוכל לתת לך משמני הארץ ומטל השמים כי לשניהם יספיק שיהיה משמני הארץ וטל השמים, אבל לענין הממשלה שלו תהי' ולא תעבוד, רמב"ן. ולפי דבריו אין ואת אחיך תעבוד מכלל הברכה, ולפי הפשט יותר מסתבר דברי החכם קאלוו שפירש, הנה הברכה אשר ברכתי לאחיך היה מטל ומשמני הארץ ומאחר שאתה תעבדנו ותהי' ארצך בשכונתו שהרי ארץ אדום היתה סמוכה לארץ ישראל, הנה על כל פנים משפע ברכת ארצו תבורך גם ארצך, ולכן הנה משמני הארץ וגו' ולא אמר לו ויתן לך האלהים וגו', וטעם משמני כבר פירשתי לעיל פ' כ"ח, וזה שפירש"י זו איטליא, וכן בב"ר: (מ) ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבוד, כלומר שלא תעבוד את אחיך בעבודה בזוי' אבל תהי' לוחם מלחמותיו ותהי' המוציא והמביא, וכן הי' אדום עבדים לרוב מלכי ישראל בבית א' ב' ובהיותך בזה האופן מן השולטנות
הרי

תועלות

יהי' טובי' או רעים, הלא תראה שרבקה יראה פן תשכל שניהם אם לא יברח יעקב מפני עשו, כי יעקב מבואר מענינו שהי' גבור וזה יתבאר מהאבן שגלל לבדו מעל פי הבאר שהיו
מתקבצים

תַּעֲבֹ֑ד וְהָיָה֙ כַּאֲשֶׁ֣ר תָּרִ֔יד וּפָרַקְתָּ֥ עֻלּ֖וֹ מֵעַ֥ל צַוָּארֶֽךָ׃
מא וַיִּשְׂטֹ֤ם עֵשָׂו֙ אֶֽת־יַעֲקֹ֔ב עַל־הַ֨בְּרָכָ֔ה אֲשֶׁ֥ר בֵּרְכ֖וֹ אָבִ֑יו
וַיֹּ֨אמֶר עֵשָׂ֜ו בְּלִבּ֗וֹ יִקְרְבוּ֙ יְמֵי֙ אֵ֣בֶל אָבִ֔י וְאַֽהַרְגָ֖ה אֶת־
מב יַעֲקֹ֥ב אָחִֽי׃ וַיֻּגַּ֣ד לְרִבְקָ֔ה אֶת־דִּבְרֵ֥י עֵשָׂ֖ו בְּנָ֣הּ הַגָּדֹ֑ל
וַתִּשְׁלַ֞ח וַתִּקְרָ֣א לְיַעֲקֹב֙ בְּנָ֣הּ הַקָּטָ֔ן וַתֹּ֣אמֶר אֵלָ֔יו הִנֵּה֙
מג עֵשָׂ֣ו אָחִ֔יךָ מִתְנַחֵ֥ם לְךָ֖ לְהָרְגֶֽךָ׃ וְעַתָּ֥ה בְנִ֖י שְׁמַ֣ע בְּקֹלִ֑י

וקום

מנחת שי

ואם לא תעבד, ויש נוסחא אחרת שם עיין יפה תאר סי' ו' ומתנות כהונה: (מא) **ברכו**, הרי"ש בשוא לבדו כמנהגנו. **ואהרגה**, הוי"ו בשוא והאל"ף בפתח, מזקוני:

קצתי

שום שכל

ב"א ועל־חרבך ב"כ ועַל־חרבך עד כאן, ובכל ספרנו כב"א. **תריד** מ"י. **עלו**, כל ליטנא דעל עלו עלכם כולהון ח"ו. **צוארך**, מ"א וא"י כתיב, ודכוו' וכתן על ברזל על צוארך: (מא) **וישטם** ח"ו. **ברכו**, בשוא ופתח כחברו דלעיל פ' כ"ז ע"ש, **ואהרגה**, עיין מ"ש ומכלול דף ע"א ב', והוא בטעם טפחא. **את־יעקב**, בטעם מרכא: (מב) **ותשלח**, בכ"י של כ"ד בטעם רביע ולא כן בכל ספרינו. **הקטן**, ה' קמוץ ופי' וכו' וכל אתנח וס"פ דכוותיה, מס"ג. וכל זולתם בחולם. ומה שכתב המדפים בגליון ה' זקף קמן, לאו דוקא זקף אלא זקף וחבריו המפסיקים קאסביר. **להרגך**, הה"א בקמן חטף והגימ"ל רפה:

ולקחתיך

רשי

הרבכם (יחזקאל ל"ג כ"ו), בהרבכם, על צבאותם, שמו' ו' כ"ו, בצבאותם). והי כאשר תריד, ל' צער כמו אריד בשיחי (תילי' כ"ה) כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופרקת עלו וגו': (מא) יקרבו ימי אבל אבי, כמשמעו שלא אצער את אבא ומ"א לכמה פנים יש: (מב) ויגד לרבקה, ברוח הקדש הגיד לה מה שעשו מהרהר בלבו. מתנחם לך, נחם על האחוה לחשב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך, ומ"א כבר אתה מת בעיניו ושתה עליך כוס של תנחומים. ולפי פשוטו לשון תנחומים מתנחם הוא על הברכות בהריגתך:

אחדים

רשבם

בשיחי (תילים כ"ה) כשיעבוד בך בפרך לא תוכל לסבול, ופרקת עלו:

גם

מפורש

הרי אתה תוכל למרוד בו כשיתרשל בו מעט ותפרק עולו מעל צוארך, וכן פירש החכם ספורנו, ופרקת עלו, כי אתם תהיה מלומד מלחמה ומוכן אל המלכות. אבל לא יתכן הדקדוק שא"כ הי' לו לנקד תָּרִד דוגמת יפת אלהים (לעיל ט' כ"ז) כמפורש עליו, לכן הנכון שהוא מבעלי עלומי העי"ן ע"מ תקים תשיב מלשון אריד בשיחי (תילי' נ"ה ג') כלומר כשתריד בשיתך מתגרת ידו שיכביד עולו עליך יותר

מדאי

עַל־פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וְתַעְדֵּי נִירֵיהּ מֵעַל צַוְּארָךְ׃
מא וּנְטַר עֵשָׂו דְּבָבוּ לְיַעֲקֹב עַל־בִּרְכְתָא דִּי־בָרְכֵיהּ אֲבוּהִי וַאֲמַר עֵשָׂו בְּלִבֵּיהּ יִקְרְבוּן יוֹמֵי
אֶבְלָא דְּאַבָּא וְאֶקְטוֹל יַת־יַעֲקֹב אָחִי׃
מב וְאִתְחַוָּה לְרִבְקָה יַת־פִּתְגָּמֵי עֵשָׂו
בְּרַהּ רַבָּא וּשְׁלָחַת וּקְרַת לְיַעֲקֹב בְּרַהּ זְעֵירָא וַאֲמַרַת לֵיהּ הָא עֵשָׂו אָחוּךְ
כָּמֵין לָךְ לְמִקְטְלָךְ׃
מג וּכְעַן בְּרִי קַבֵּיל מִנִּי וְקוּם אֵיזֵיל־לָךְ לְוַת־לָבָן
אחי

מפורש

מדאי אז ופרקת עולו, ולשון פריקה הוא לשון שבר והפרשת דבר מדבר, וכן פי' ראב"ע שהוא מגזרת מפרק הרים (מ"א י"ט י"א) וכן מפרקתו (ש"א ד' י"ח), ולפי שהוא עשוי פרקים פרקים נקרא כן: (מא) וישטם, נטירת האיבה נקראת שטימה וכן ת"א ונטר עשו דבבו, וכן פי' ראב"ע. ויאמר עשו בלבו, פי' הראב"ע יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו, בעבור שכתוב אחריו ויוגד לרבקה, והרמב"ן ז"ל אמר כי ההסכמה בדברי' אשר ימלך האדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אע"פ שיהי' בה דיבור שפתים, והביא לראי' ויאמר ירבעם בלבו (מ"א י"ב כ"ו) וכן אמר אליעזר אני טרם אכלה לדבר אל לבי (לעיל כ"ד מ"ה) והיתה שם תפלה בשפתיו ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם (שם י"ב), ואין ראיותיו מוכרחים כי נראה שיש הבדל בין אמירה בלב ובין אמירה אל הלב או עם הלב כי האמירה אשר יוציא האדם משפתיו ולחוץ בינו לבין עצמו נקראת אמירה אל הלב או עם הלב, אבל האמירה בלב היא האמירה הטמונה עדיין בלב והיינו המחשבה וההמלכה, וכן ויאמר ירבעם בלבו שנמלך בתחלה בלבו מבלי הוציא משפתיו ואח"כ ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב, וכ"כ החכם בעל מעשה ה'. ואהרגה, פעל עתיד והוי"ו לחיבור בלבד ולכן הוא בשו"א והאל"ף גם הה"א פתחין דוגמת ויהרגהו (לעיל ד' ח') כמפורש שם, והה"א שבסוף נוסף כמנהג הלשון כמפורש לעיל י"א ג' הבה נלבנה לבנים: (מב) מתנחם לך, לדעת רש"י וראב"ע לשון תנחומים, ויאמר הרמב"ן, ופשוטו מתנחם בך, וכן כי בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ' ל') והחזיק לו (שם ב' ט"ו ה') ורבים כן, או פירושו מתנחם עליך כמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (לעיל כ"ו ז') ויפל לאפיו (ש"א כ' מ"א) כי כן צוה לו המלך (אסתר ג' ב'), אבל אונקלוס אמר כמין לך, אורב לך, ונראה מדעתו שטעם מתנחם לך שמראה עצמו לך מנוחם על ענין הברכות וכאילו אינו מקפיד בהן והוא מארב כדי שלא תשמר ממנו, ותרגם הענין אל הלשון עכ"ל, וכן תרגם האשכנזי לפי הענין [געהט דאמיט אום]: (מג) ברח לך, כבר פירשנו לעיל י"ד י' ההבדל שבין בריחה וניסה, ושתי

הלשונות

תועלות

מתקבלים בזה רבים קודם שיוכלו לגוללה, ובלי ספק כשיראה שיקום עליו עשו להרגו יקדים הוא ויהרגהו או אולי ימותו שניהם:

התועלת הח'

מד וְקוּם בְּרַח־לְךָ אֶל־לָבָן אָחִי חָרָנָה׃ וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים
מה אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ׃ עַד־שׁוּב אַף־
אָחִיךָ מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ
מו מִשָּׁם לָמָה אֶשְׁכַּל גַּם־שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד׃ וַתֹּאמֶר רִבְקָה
ק׳ זעירא אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב
אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים׃
כח א וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־
ב תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה
בתואל

מנחת שי

(מו) קצתי, קו"ף זעירא ועיין מ"ש רבינו במיי. בחיי, הבי"ת רפה:
את

שום שכל

(מה) ולקחתיך, מ"י ודכוותיה לקב אויבי לקחתיך. למה, מ' רפה ומלרע, כמבואר לעיל ד' ו'. שניכם, מ"י וכל שניכם באורי דכוותיה: (מו) קצתי, הקו"ף זעירא, א"ת. והוא כמנה ברים המערכת בהדי א"ב מאותיות קטנות. בחיי, בכל הספרים היו"ד בפתח אבל בכ"י של כ"ד בקמץ, ואיננו נכון כי לא נמנה בהדי הקמצין בזקף. לקח, מ"ו וה"י דקרי ולא כתיב, ודכוו' ארור לקח שחד, מסר דחסר: (ב) פדנה ארם, ד' פעמים כתיב מלה זאת בפ' זו ובכל ספרי הדפוס גם בכ"י של רמ"ט (ולא בכ"י של כ"ד) יש בנו"ן כדמות מאריך מלבד הטעם שתחת הדל"ת, ובעל אור תורה לא הגי', ואחד מן הדיקנים הקדמונים הוא יהב"י הנקדן הזכירם בפירוש בספרו עין הקורא ואמר פדנה ארם, בסימן
אחד

רשי

(מד) אחדים, מועטים: (מה) למה אשכל, אהיה שכולה משניכם, (לימד על) הקובר את בניו קרוי שכול, וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי. גם שניכם, אם יקום עליך ואתה תהרגנו יעמדו בניו ויהרגוך ורוח הקדש נזרקה בה ונתנבאה שביום א' ימותו כמו שמפורש פי' המקנא לאשתו: (מו) קצתי בחיי, מאסתי בחיי: (ב) פדנה, כמו לפדן. ביתה בתואל, לבית

רשבם

(מה) גם שניכם, אם יהרוג אותך גם הוא יהרג ע"י גואלי הדם: (מו) אם לקח יעקב, דרך חכמה אמרה רבקה ליצחק להרחיק יעקב מעשו ולא גילתה לו שבשביל שנאת אחיו עשתה כן:
לרשתך

מפורש

הלשונות גם בל"א כי הבריחה ראוי לתרגם [פליכטן] והניסה היא [פליהן], ולכן
נראה

אֲחִי לְחָרָן׃ וְתֵיתֵיב עִמֵּיהּ יוֹמִין זְעִירִין עַד דְּתְתוּב חֵימְתָא דְאָחוּךְ׃ מד
עַד־דִּיתוּב רוּגְזָא־דְאָחוּךְ מִינָךְ וְיִתְנְשֵׁי יָת־דַּעֲבַדְתְּ לֵיהּ וְאֶשְׁלַח וַאֲדַבְּרִינָךְ מה
מִתַּמָּן לְמָה אֶתְכַּל אַף־תַּרְוֵיכוֹן יוֹמָא חָד׃ וַאֲמַרַת רִבְקָה לְיִצְחָק עָקִית מו
בְּחַיַּי מִן־קֳדָם בְּנַת חִתָּאָה אִם־נְסֵיב יַעֲקֹב אִתְּתָא מִבְּנַת־חִתָּאָה כְּאִלֵּין
מִבְּנַת אַרְעָא לְמָא לִי חַיִּין׃ וּקְרָא יִצְחָק לְיַעֲקֹב וּבָרֵיךְ יָתֵיהּ וּפַקְדֵיהּ א כח
וַאֲמַר לֵיהּ לָא־תִיסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת כְּנָעַן׃ קוּם אֵיזֵיל לְפַדַּן אֲרָם לְבֵית ב

בתואל

מפורש

נראה לתרגם ברת לך [פליבטע דיך], ולא הי' צריך יעקב לנוס שהרי עדיין יצחק קיים אבל הי' צריך לברוח כי לא ידע מה ילד יום ויצחק זקן. וטעם לך כטעם לך לך (לעיל י"ב א'): (מד) ימים אחדים [איינינגע צייט], ימים מועטים, ועיין לעיל כ"ו י'. עד אשר תשוב חמת אחיך [ביז זיך דיינס ברודערס היטצע גלעגט האט], כאשר תאמר מן יעץ עֵצָה ומן ישן שֵׁנָה ובסמיכות עֲצַת ה', שְׁנַת המלך, כן תאמר מן יחם חֵמָה ובסמיכות חמת אחיך, ולפי שיתחמם האדם בעת כעסו, גם הכעס מרוב חמימות האדם הוא נקרא הכעס חמה, ולכן ת"י מלת חמת ריתחא, ומלת אף רוגזא, וכן האשכנזי תרגם חמת [היטצע] ואף תרגם [צארן], ומדוקדק הלשון בכתוב שלא אמר אבל חמת ממך כי חמימות הכעס לא תתיחס רק אל הכועס, והחמימות תוליד הרוגז על הנכעס, כי טרם התכעסו תוולד בלבו החמימות על הדבר ההוא ולא יוכר אז עדיין על מי יכעס ומן החמימות יולד הרוגז על הנכעס ואז יוכר לפעמים מי הוא הנכעס ולכן במלת אף אמר ממך, המבאר: (מה) למה אשכל [ווארום זאלל איך בערויבט ווערדן], למה מלרע, עיין שרש שכל. והשכל פעל עומד הוא וטעמו אהי' שכול, כי מי שבניו אבודים קרוי שכול. גם שניכם [איירער ביידר], לפי פשוטו טעמו אפילו אחד משניכם דוגמת בשתים תתחתן בי היום (ש"א י"ח כ"א) שטעמו באחת משתים כמפורש שם בפירוש רש"י ורד"ק: (מו) קצתי בחיי [איר איזט דאז לעבן צו ווידר], מאסתי בחיי, ושרשו קוץ, ולדעת הראב"ע הוא כמו הפוך נקתי לשון נוקה ונרה, וכן תרגם אונקלוס עקית:
(ב) ביתה בתואל, לבית בתואל, ועיין לקמן מ"ג כ"ו בדקדוק המלה הזאת

תועלות

התועלת הא' הוא במדו', והוא שראוי לאדם ליקח אשה ממשפחתו או ממשפחה נבחרת כדי שיהי' זרעו נבחר, ולזה תמצא שצוה יצחק ליעקב שיקח אשה ממשפחתו כדי שיהי' ממנו הזרע הנבחר שירש הארץ שיעד השם לאברהם, וכבר למדנו מזה המקום ג"כ כי הברכה היא אינה כ"א לפי הכנת המתברך וזה שאם הי' אפשר שיברך הנביא המתברך

לפי

בְּתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי
ג אִמֶּךָ׃ וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל
ד עַמִּים׃ וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ
לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃
שביעי ה וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן
ו בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ וַיַּרְא עֵשָׂו
כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם לָקַחַת־
לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח
מפטיר ז אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ
ח וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃ וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן
ט בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו׃ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־

מחלת

מנחת שי

(ה) **את יעקב**, הקוף בז"ק והבי"ת בלא פשט: (ו) **וירא עשו**, ברביע. **בברכו**, הבי"ת בקמץ רחב ובמאריך בכל הספרים והרי"ש בשו"א לבדו במקצתן, ובמקצתן בשו"א ופת"ח וכבר כתבתי מזה בריש פ' לך לך, (עי' שום שכל): (ט) **את** במקף.

מחלת

שום שכל

אחד למטה תחת הנו"ן ונראה שהוא בעבור תקנת האל"ק עכ"ל, ואיננו דמיון כוזב כמו שחשב רז"ה אבל הוא מטבע הלשון והמדבר דוגמת שכתבנו לעיל כ' ה' אבל אחי הוא, ועיין מכלול דף פ' ע"א מדפוס פירדא והוא דף ל"ה ע"א ד"ק: (ד) **ויתן־לך**, עיין מה שכתבתי לעיל כ"ז כ"ח, ובכל ספרי הדפוס וכ"י היו"ד בגעיא והתיבה במקף, אך מבעל ת"ם שהדפיס היו"ד בלא געיא ע"פ החלופים וכבר הודה הוא בעצמו לעיל שהחלוק הזה נשתבש, ואחשבה שסבת שגגתו בעבור שהמ"ש קים הענין לעיל ולא קימו כאן, והאמת שלא הי' מן הצורך לקימו כאן כי כן הוא בכל הספרים בלא מחלוקת ובפרט במ"ג וקטן אשר כל הגהתו עליהם משא"כ לעיל כמו שהשכלתיך שם. **מגריך**, מ"ו ומ"י וכל מגריך דאו' דכוו': (ה) **אם יעקב**, בטעם מרכא טפחא וכן בכ"י של כ"ד, ואולם רישומו ניכר כי הי' בתחלה בטעם טפחא מרכא ובא אחד והגיה: (ו) **בברכו**, הרי"ש בשו"א ופת"ח, א"ת. ועיין לעיל י"ב ג': (ח) **רעות**, מ"ו וכל רעות באו' דכוו' במ"ב מ"ו וסי' הרקות והרעת בתראה. לא תהיה אחרי רבים לרעת. ושאר אורי' מלאים: (ט) **מחלת**, כבר העידו א"ת ומ"ע שהמ"ם בקמץ והחי"ת בש"פ ועל הלמ"ד לא דברו אבל הוא בפתח במ"ג וקטן ומדויקים זולת שבכ"י של פ"ד שהוא בקמץ,

ופיכרו

בְּתוּאֵל אֲבוּהָא דְּאִמָּךְ וְסַב־לָךְ מִתַּמָּן אִתְּתָא מִבְּנַת לָבָן אֲחוּהָא דְאִמָּךְ׃
ג ד וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ יָתָךְ וְיַפְשִׁינָךְ וְיַסְגִּינָךְ וּתְהֵי לִכְנִשַׁת שִׁבְטִין׃ וְיִתֵּן לָךְ
יָת־בִּרְכְּתָא דְּאַבְרָהָם לָךְ וְלִבְנָךְ עִמָּךְ לְמֵירְתָךְ יָת־אֲרַע תּוֹתָבוּתָךְ דִּי־
ה יְהַב יְיָ לְאַבְרָהָם׃ וּשְׁלַח יִצְחָק יָת־יַעֲקֹב וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם לְוָת־לָבָן
ו בַּר־בְּתוּאֵל אֲרַמָּאָה אֲחוּהָא דְּרִבְקָה אִמֵּיה דְּיַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ וַחֲזָא עֵשָׂו
אֲרֵי בָרִיךְ יִצְחָק יָת־יַעֲקֹב וְשַׁלַּח יָתֵיהּ לְפַדַּן אֲרָם לְמִסַּב־לֵיהּ מִתַּמָּן
אִתְּתָא כַּדְבָרִיךְ יָתֵיהּ וּפַקֵּיד עֲלוֹהִי לְמֵימַר לָא־תִיסַּב אִתְּתָא מִבְּנַת
ז ח כְּנָעַן׃ וְקַבֵּיל יַעֲקֹב מִן־אֲבוּהִי וּמִן־אִמֵּיהּ וַאֲזַל לְפַדַּן אֲרָם׃ וַחֲזָא עֵשָׂו
ט אֲרֵי בִישָׁן בְּנַת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אֲבוּהִי׃ וַאֲזַל עֵשָׂו לְוָת־יִשְׁמָעֵאל
ונסיב

רשי

לבית בתואל כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטל לה ה' בסופה: (ג) ואל שדי, מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: (ד) את ברכת אברהם, שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך, יהיו אותן ברכות האמורו' בשבילך ממך יצא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך: (ה) אם יעקב ועשו, איני יודע מה מלמדנו: (ז) וישמע יעקב, מחובר לענין של מעל' וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנ' ארם וכי רעות בנו' כנען והלך גם הוא אל ישמעאל: (ט) אחות נביות, ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע

רשבם

(ד) לרשתך את ארץ מגריך, מאחר שלא תקח אשה מבנות כנען שהיו עבדים כמו שציוה אברהם ליצחק: (ו) וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב, בברכות אחרונות הללו נתן לו את ארץ כנען שניתנה לאברהם וגם אמר לו לקחת אשה ממשפחתו וגם ציווהו שלא לקחת מבנות כנען חשב עשו בלבו מה שנשאתי מבנות כנען גזל ממני ברכת אברהם ולקח את בת ישמעאל ממשפחת אברהם חשב בלבו שמא מעתה אזכה לנחלת אברהם: (ט) אחות נביות לפי שהיה ראשון שנבני ישמעאל קורא אותה אחות נביות. וכן ותקח מרים הנביאה

מפורש

הזאת: (ג) ויפרך וירבך, מפו' לעיל א' כ"ב: (ד) ברכת אברהם, היא שאמר לו השם ואעשך לגוי גדול, והתברכו בזרעך: (ה) וישלח יצחק וגו', כלל שאחר הפרט, עיין לעיל כ"ח כ"ו: (ו) וירא עשו וגו', וישמע יעקב וגו', וכל הכתובים מחוברים כמבואר ברשב"ס: (ט) מחלת בת ישמעאל, היא בשמת בת ישמעאל הנזכרת

תועלות

לפי רצונו למה הי' נבוך יצחק בברכת עשו במה יברכהו הנה הי' לו אפשר שיברכהו ברכת אברהם כמו שברך יעקב בזה, ואמנם לא ברכהו בזאת הברכה לפי שהברכה הזאת לא יתכן שתבוא כ"א לצדיקים בע"י. כמו שהתבאר מדברינו אצל כריתת ברית אברהם בין

מָחֲלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־
סדר ויצא
י נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃ ס וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר
יא שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה׃ וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא
הַשֶּׁמֶשׁ

מנחת שי

מחלת, הנוסחא בספרים מדויקים ובדפוס קדמון המ"ם בקמץ וכ"כ אור תורה והחי"ת בשוא ופתח בכל הספרים, והמדפיסים כתבו בשוא לבדו וכבר השיג עליו בעל אור תורה:

פרשת ויצא

(י) **ויצא,** בספר תגי, ויצא יעקב סדור ולא פתוח ולא סתום, תרתין פרשיתא אית באורית' דלית בהון פסיקא לא פתוח ולא סתום, ויצא יעקב, ויחי יעקב, ע"כ. וכתב בהגהה מיימונית פ"ח מהלכות ס"ת, מה שכותבים מקצת נקדנים ב' פרשיות בתורה דלית פסקא בריש[י]הו, ויצא ויחי, לא נכונו כי בתחלת ויצא יש פרשה סתומה כדאית' בב"ר בויחי יעקב, מפני מה פרשה זו סתומה מכל פרשיות שבתורה וכו', ואילו בויצא לא הזכירו מזה כלום, וכבר בדקתי בספרי אספמיא אשר יצא להם שם במעלתם ואין לפקפק בהם עכ"ל, וכ"כ הרב מזרחי ריש פ' ויחי, והאמת הוא כי מה שכתבו על פ' ויצא אין בה פסקא, ר"ל בגווה, ופ' ויחי ר"ל ברישה, וכתב א"ת שכן מצא בכל ספרי ספרד ומצרים והללי, ועיין מה שאכתוב בריש פ' ויהי מקץ, (ועיין ש"ס). **מבאר־שבע,** במ"ג השי"ן בפתח וכתב שם, חד מן פתחין דספרא עכ"ל, ובכל הספרים בקמץ, וכן דינו מפני ההפסק, וכ"כ א"ת שָׁבַע השי"ן בקמץ. ובס' אתן דמים כתוב דשי"ן שבע בסגול והרבה על זה דברים ואת כולם ישא רוח : השמימה

שום שכל

ואיננו נכון בראיית המסרה שמחברת זה עם ג' חברים וחד מהם על מחלת לענות דתילים פ"ח וכבר העיד הראב"ע שם והרד"ק במכלול דף ע"ו ב' שהלמד בו בפתח, וא"כ כולם פתוחים, ואגב גררא למדנו שבכולם צ"ל המ"ם בקמ"ץ והחי"ת בח"פ אף שנחלקו בו הספרים. **נביות,** כולם מ"ו בר מן א' בכר ישמעאל נבית לעיל כ"ה י"ג דין לחוד ח"ו :

פרשת ויצא

(י) **ויצא,** פרשה סתומה, וגם הרמ"ה ז"ל אמר כן, וכ"כ א"ת ומנחת שי, עיין עליו, וז"ל בעל מכתב מאלי', ואע"ג דמצינו בפרש' מקץ ג"כ אין בתוכה פסקא י"ל דגם על זה יש איזה דרש, אבל דברי הרב א"ת צריכין לפי זה ביאור יותר, ונלע"ד לפרש בסגנון זה, דוודאי באמת אמרו הנקדנים ב' פרשיות בתורה דלית בהו פסקא, וכוונתם על פ' ויצא ופ' מקץ שאין בתוכם פסקא, והשומע לא אסיק אדעתיה דבפ' מקץ ג"כ אין בתוכה פסקא לכך טעה וסבר דב' פרשיות הן הן פ' ויצא ופ' ויחי, והוסיף מדעתו וכתב שאין פיסקא ברישיהו וק"ל. ועמ"ש בש"ת ובזה"ק ריש פ' ויחי, ומתוך מה שכתבתי נשמע דמה שכתב במ"א סי' רפ"ב דפ' ויצ' ופ' בלק אין בה פרש' כלל בתורה כו' יע"ש ע"ס או טעות המדפיס הוא, כי בפ' בלק בפסו' וישב ישראל בשטים (במדב' כ"ה א') יש בה פסקא והיא פרשה פתוחה ומנאה הרמב"ם ומעדני מלך יע"ש, וכן הוא בכל ספרי' מדויקי', וצ"ל פ' ויצא ופ' מקץ וק"ל ע"כ לשון מכמ"א. **שבע,** השין בקמץ, וכן בכ"י של כ"ד ולא מסר עליו מידי וכ"כ א"ת ומ"ס : (יא) **כי־בא,** במ"ג רפ"ו מלת כי במתג

רש"י

ידע שהיא אחות נביות אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נישואין והשיאה נביות אחיה ולמדנו שהיה יעקב

רשב"ם

הנביאה אחות אהרן (שמות ט"ו), לפי שאהרן נולד קודם משה קורא לה אחות אהרן, אבל במקום שהזכיר משה

וּנְסֵיב יַת־מַחֲלַת י בַּת־יִשְׁמָעֵאל בַּר־אַבְרָהָם אֲחָתֵיהּ דִּנְבָיוֹת עַל־
נְשׁוֹהִי לֵיהּ לְאִתּוּ:
וּנְפַק יַעֲקֹב מִבְּאֵרָא דְּשָׁבַע וַאֲזַל לְחָרָן: וַעֲרַע בְּאַתְרָא וּבַת־ י יא
תמן

רשי

יעקב באותו הפרשה בן ס"ג שנה שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב שי"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק ויצחק בן ששי' שנה בלדת אותם הרי ע"ד שנותיו היו קל"ז שנה ואלה שני חיי ישמעאל וגו' נמצא יעקב בשמת ישמעאל בן ס"ג שנים הי' ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה ואח"כ הלך לחרן שהרי לא שהה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה שנאמ' עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ושכר הצאן משנולד יוסף הי' שנאמ' ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' ויוסף בן ל' שנה הי' כשמלך ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים ז' של שבע וב' של רעב ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשי' ומאת שנה, צא וחשוב י"ד שלפני לידת יוסף ושלשי' של יוסף ותשע משמלך עד שבא יעקב הרי נ"ג וכשפירש מאביו הי' בן ס"ג הרי קי"ו והוא אומר שלשים ומאת שנה הרי חסרים י"ד שנים הא למדת שאחר שקבל הברכות נטמן בבית עבר י"ד שנים, (אבל לא נענש אליהם בזכות התורה שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה דהיינו מי"ז עד ל"ט כנגד כ"ב שפירש יעקב מאביו ולא כבדו והם ב' שנים בבית לבן ושתי שנים ששהה בדרך כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות ופי' רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח בדרך דבית הוה בימות הגשמים וסכות הוו בימות החמה ולחשבון הפסוקים שחשבנו לעיל משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים שם אנו מוצאים עוד י"ד שנים אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה מדה כנגד מדה ע"כ מצאתי ברש"י ישן) על נשיו, הוסיף רשעה על רשעתו (ר"ל מרשעת על מרשעיות שהיו לו כבר וק"ל) שלא גרש את הראשונות:

רשבם

משה ואהרן בפסו' אחר קורא אותם אחותם כדכתיב ותלד לעמרם את אהרן ואת משה ואת מרים אחותם (במדבר כ"ו), וכן ואחות לוטן תמנע (לעיל ל"ו כ"ב), לפי שהיה ראשון כדכתיב לוטן ושובל וצבעון וענה (שם כ'):

חסלת פרשת תולדת

מספר פסוקי סדר תולדת ע"פ המסרה קל"ו מהללא"ל סימן

פרשת ויצא

רשי

(י) **ויצא** יעקב, על ידי שבשביל שרעות בנות כנען בעיני יצחק אביו הלך עשו אל ישמעאל הפסיק הענין בפרשתו של יעקב וכתיב וירא עשו כי ברך וגו' ומשגמר חזר לענין הראשון. ויצא, לא הי' צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה ולמה הזכיר יציאתו אלא מגיד שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם שבזמן שהצדיק בעיר הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה יצא משם פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה, וכן ותצא מן המקום האמור בנעמי ורות. וילך חרנה, יצא ללכת לחרן: (יא) ויפגע במקום, לא הזכיר

רשבם

(י) **וילך** חרנה, הלך לצד חרן: (יא) ויפגע במקו', אירע לו דרכו במקום אחד חוץ מעיר לוז. כי בא

מפורש

המזכרת להלן ל"ו ג' ושני שמות היו לה, ועיין מה שכתבנו לעיל כ"ה י"ג. לו לאשה, שב על ויקח שבראש הפסוק:

פרשת ויצא

(י, יא) **ויצא** יעקב, עיין פירש"י. מבאר שבע, באר שבע מקום קרוב לחברון

הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב
יב בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ

מגיע

שום שכל

במתג, ולא כן במ"ק ויתר המדויקים גם לא בכ"י וכן מסתבר בעבור שהיא מוקף אל מלה זעירה המכונה בטעם, ולכן בכל חבריו כגון כי־בא דוד (ש"א כ"ג ז') כי־בא שאול אל נכון (שם כ"ו ד') כי־בא אחד העם (שם כ"ו ט"ו) אין שם מתג גם במקרא רפ"ו הנזכר וכן בכל הדומים לו. **מראשתיו**, מפיק אל"ף קדם לשי"ן וח"ג ומ"י כתיב, ודכוו' אשר שם מראשתיו: (יב) **ויחלם**, ח"ו כתיב וכל אור' דכוו' חסר. והוי"ו בגעיא במ"ג וקטן וכ"י וכן נכון דוגמת ויערך, ויעקד כמו שהשכלתיך לעיל כ"ב י', וכן ויהפך לעיל י"ט כ"ה כמבואר שם היטב, ורש"ד מחקם כולם שלא כדין. **סלם**, ח"ו והלמ"ד דגש. **מצב**, דגש וחסר כתיב, ובגליון

מסר

רש"י

הזכיר הכתוב באי זה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר הוא הר המוריה שנאמר בו וירא את המקו' מרחוק (לעיל כ"ב). ויפגע, כמו ופגע ביריחו ופגע בדבשת (יהושע י"ט). ורבותינו פירשו לשון תפלה כמו ואל תפגע בי (ירמי' ז' י"ו), ולמדנו שתקן תפלת ערבית ושנה הכתוב ולא כתב ויתפלל ללמדך שקפצה לו הארץ כמו שמפורש בפרק גיד הנשה. כי בא השמש, היה לו לכתוב ויבא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתה כדי שילין שם. וישם מראשותיו, עשאן כמין מרזב סביב לראשו שירא מפני חיות רעות התחילו מריבות זו את זו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת עלי יניח מיד עשאן הקב"ה אבן אחת וזהו שנאמר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו. וישכב במקום ההוא, לשון מיעוט באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה: (יב) עולים ויורדים,

עולים

רשב"ם

בא השמש, ולא היה לו פנאי ליכנס בעיר ביום, כדאמר רב יהודה לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב. ויקח אחת מאבני המקום כדכתיב ויקח את האבן אשר שם מראשותיו: (יב) סלם מצב ארצה, **מֻצָּב** על ידי אחרים, **נִצָּב** מעצמו. וכן **נִגַּשׁ** אל הערפל (שמות כ') מעצמו, מוקטר **מֻגָּשׁ** (מלאכי א' י"א) ע"י אחרים. וכן אשר מראה בהר (שמות כ"ה.

מפורש

כדכתיב בעקדה וישב אברהם בבאר שבע (לעיל כ"ב י"ט) וסמך לי' ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון (כ"ג ב') ועוד כתיב כאן ויצא יעקב מבאר שבע וכתיב בפ' וישלח ויבוא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון (ל"ה כ"ז), ועיין מפורש לעיל כ"ב י"ט. וילך חרנה [אונד רייזטע געגן חרן], וילך ללכת לחרן, כן פי' הגאון ורש"י ז"ל, ואולם לדעת הראב"ע וילך חרנה הוא כלל ואח"כ שב לבאר מה שפגע בדרך: ויפגע במקום [ער קאם אן איינן ארט], לשון פגיעה הוא לשון פגישה בדרך מקרה והזדמן שלא בכוונה, וכן ת"א וערע, וכבר נמצא במה שאין הנפגע מתנועע ככל המשלים שהביא רש"י ז"ל, ולעולם ישמש אחריו ב' הענין. במקום, נפתח הבי"ת להורות על מקום ידוע, והחכם ספורנו פירש, קרה לו שהגיע אל מקום שלא כיוון אליו, וענין המקום הוא מקום ללון לאורחים שהי' מתוקן אז בכל עיר ועיר ברחוב העיר על הרוב, ועל כמו זה אמרו המלאכים ללוט כי ברחוב נלין,

וכן

תַּמָּן אֲרֵי־עַאל שִׁמְשָׁא וּנְסֵיב מֵאַבְנֵי אַתְרָא וְשַׁוִּי אִיסָדוֹהִי וּשְׁכִיב בְּאַתְרָא
הַהוּא: וַחֲלַם וְהָא סוּלְמָא נְעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישֵׁיהּ מָטֵי עַד צֵית־שְׁמַיָּא יב

והא

מפורש

וכן בענין פלגש בגבעה רק ברחוב אל תלן (שופטי' י"ט כ'). וילן שם, בעל כרחו כי בא השמש ולא הי' לו פנאי ללכת עוד, ועיין רש"י. ויקח מאבני המקום, לפי דעת מפרשי הפשט טעמו אבן אחת מאבני המקום, וכן פי' אב"ע ורשב"ם, וכ"כ תוספת בחולין דף צ"א ב', וזהו שכתיב אחריו ויקח את האבן אשר שם מראשותיו, אכן לעיקר מדקדק לשון עברי לא יאמנו דבריהם, כי מלבד הקושיא שבפירושם שהיה לו ליכתב ויקח אבן וישם מראשותיו, דוגמת ויקחו אבן וישימו תחתיו (שמו' י"ז י"ב) הנה גם תיבת מראשותיו לא יסבול פירושם כלל, שלפי דעתם תיבת מראשותיו שם תאר אל הכסת או כל דבר הנתון מתחת לראש להניח הראש עליו, והמעיין בכתובים ימצא שאין זאת מענינו אבל הוא שם תאר נופל על הדברים הנתונים סביבות הראש לא תחתיו, והעד ויקח דוד את החנית ואת צפחת המים מראשותי שאול (ש"א כ"ו י"ב), אי חנית המלך ואת צפחת המים אשר מראשותיו (שם פסוק י"ו) היתכן שהניח שאול את ראשו על החנית וצפחת המים? ועוד כתיב גבי אלי' וישכב ויישן תחת רתם אחד וגו', ויבט והנה מראשותיו עגת רצפים וצפחת מים ויאכל וישת (מ"א י"ט ו'), מכל זאת נראה ברור כי טעם מראשותיו הדברים הנתונים סביבות הראש, ולכן הנכון מה שפירש"י ז"ל בשם רז"ל שלקח רבים מאבני המקו' ועשאן כמין מרזב סביב לראשו מפני חיות רעות וכו', ומטעם זה לא תמצא מראשותיו כ"א בלשון רבים לעולם, ונראה כי כמוהו מרגלותיו מה שסביב הרגלים, והמכסה ממנו, ולדעת המפרשים מראשותיו מה שתחת הראש א"כ גם טעם מרגלותיו מה שתחת הרגלים, א"כ מה טעם גילוי מרגלותיו האמור ברות (ג' ה') ולא הי' שם גילוי? גם מה שאמר בדניאל (י' ו') ומרגלותיו כעין נחשת קלל, נראה שטעמו מה שסביב לרגליו, שלא כפירש הראב"ע שאמר מרגלותיו כמו רגליו, ואין להאריך: (יב) והנה סולם מצב ארצה [דא וואר איינע לייטער געשטעלט אויף דער ערדע], מֻצָּב ע"י אחרים כמבואר ברשב"ם, כי הוא בינוני פעול מבנין הפעיל מן הנצב שהוא פעל יוצא לעולם, ובמילואו הי' ראוי מֻנְצָב ובא ע"ד הפעלים שפאיהם נו"ן כמו

מקטר

תועלות

הבתרים, ולפי שלא הי' עשו ראוי לזאת ההשגחה לא יוכל יצחק לברכו בה, ומזה המקום למדנו ג"כ כי לא הי' יצחק אוהב עשו יותר מיעקב כ"א קודם שהתפרס' לו שלמותו, אמנם אחר זה הי' אוהב יעקב יותר מצד שלמותו ומעלתו, ולזה דקדק בענינו וצוהו שלא יקח אשה מבנות כנען וברכו בזאת הברכה השנית אשר היא נפלאה מאד:

מן **ויצא** יעקב וגו' עד וישא יעקב רגליו וגו':

התועלת הא' הוא במדות, והוא שראוי לאדם לשמוע בקול הוריו, ולזה העיר הכתוב שיציאת יעקב מבאר שבע היתה ללכת לחרן כאשר צוהו אותו הוריו:

התועלת הב'

מַגִּ֣יעַ הַשָּׁמָ֑יְמָה וְהִנֵּה֙ מַלְאֲכֵ֣י אֱלֹהִ֔ים עֹלִ֥ים וְיֹרְדִ֖ים בּֽוֹ׃
יג וְהִנֵּ֨ה יְהוָ֜ה נִצָּ֣ב עָלָיו֮ וַיֹּאמַר֒ אֲנִ֣י יְהוָ֗ה אֱלֹהֵי֙ אַבְרָהָ֣ם
אָבִ֔יךָ וֵאלֹהֵ֖י יִצְחָ֑ק הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֤ר אַתָּה֙ שֹׁכֵ֣ב עָלֶ֔יהָ לְךָ֥

אתננה

מנחת שי

(יג) השמימה, בלא פסק :

ובזרעך

שום שכל

מסר עליו ג' קמצין וסי' דין. עם אלון מלב (שופטים ט' ו'), וכרתי עליך מלב (ישעי' כ"ט ג'). מגיע, מלא חד י' כתיב. עלים, ח"ו ומ"י וכל ליסנא בחו' דכוו'. וירדים, ח"ו ומ"י : (יג) שכב ח"ו, וכל

רש"י

עולים תחלה ואח"כ יורדים, מלאכים שליוהו בארץ אין יוצאין חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו : (יג) נצב עליו, לשמרו. ואלהי יצחק, אע"פ שלא מצינו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר הן בקדושיו

רשב"ם

כ"ה) אחרים הראו לו, אבל נראה מעצמו. עולים ויורדים, לפי הפשט אין לדקדק במה שהקדים עולים ליורדים שכך דרך ארץ להזכיר עלייה קודם ירידה : (יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך, וא"ת דבר מועט הוא, ופרצת ימה וקדמה, לארבע רוחות

מפורש

מְקַטֵּף מְגֻּש (מלאכי א' י"א) בעבור שעי"ן הפעל גד"י כמפורש לעיל כ"א כ"ח. מגיע, בינוני פועל מההפעיל מן נגע וטעמו משתרבב ומתארך, וכמוהו הגיע לארץ (ישעי' כ"ה י"ב), עד לשמים הגיע (ד"ה ב' כ"ח ט') כולם בבנין הפעיל, אמנם כל לשון נגיעה ופגישה בדבר לעולם בבנין הקל. עולים ויורדים, עיין רשב"ם, ויפה פירש הרב חזקוני, עולים תחלה ואח"כ יורדים ונשארים למטה כאדם העולה מן הבית לעליה ואח"כ יורד בבית ונשאר בבית, ובשביל כך אמר אין זה כי אם בית אלהים, כלומר דירתם כאן ולכך עולים תחילה, והאמלא אין דירתם כאן אלא לפי שעה הי' לו לומר יורדים ועולים : (יג) נצב עליו [שטונד אבן דרויף], נצב, מעצמו, כי הוא בינוני נפעל ולכן נקמץ כמפורש לעיל כ"ד י"ג, ובמלת עליו נחלקו המפרשים י"א עליו על יעקב וכן פירש"י וי"א על הסולם, וכן פי' רמב"ן, גם בב"ר פ' ס"ט נחלקו בה רז"ל, ויאמר החכם המתרגם האשכנזי, נראה וויסשועות פשוטו של מקרא שקאי על הסולם לפי שהסולם הוא הזיון המורה על השתלשלות הסבות והמסובבים והקשר האמיץ והחזק שבין העליונים והתחתונים, וכלם אחוזים ודבוקי' ונאחדים ביד ה' עלות כל העלות, וברצונו הפשוט לכל אשר יחפוץ ישלחם, ולזה נדמה לו שה' נצב על ראש הסולם והמלאכים עולים אליו לשמוע ויורדים ממנו לעשות כאשר יצוה עכ"ל. וכן דעת ראב"ע. ובענין המראה הזאת ראיתי דברים נאותים להחכם הר"מ קאלוו, וזה תארם ; " ומזה שצריך שנתעורר אליו הוא ענין המראה הזאת של סולם מה טיבה במקום הזה, לפי שאין מראין לאדם אלא מהרהורי לבו, ולא ראיתי לאחד מכל המפרשים שבאו לידי שנתעורר לזה, ולכן אומר שיעקב הי' מיצר מכמה צרות, הי' נדחה מפני עשו אחיו וגם כבר לקח אליפז כל נכסיו (כפי שקבלו רז"ל במדרש ובספר הישר) והיה נפרד מאביו, והיותר קשה מכולם שהי' יוצא חוצה

והא מלאכיא דיי סלקין ונחתין ביה: והא יקרא דיי מעתד עילוהי יג
ואמר אנא יי אלהיה דאברהם אבוך ואלהיה דיצחק ארעא די את שכיב
עלה

מפורש

הולך לחרן וכבר הי' יודע מעלת א"י, והי' רואה הצלחת עשו בהיותו רשע, ולא ידע מה יהי' בסופו עד שהי' אומר יודע אני שההצלחות המדומות אינם הצלחות לאדם מצד שהוא אדם וא"כ אינם מכוונים מן הש"י אבל מצד האמצעיים, אבל הי' מסתפק אם הם מכוונים מהש"י לצדיקים מפני היותם הכנה להצלחת עצמיות, או אם הם מסודרות והצדיקים יתגלגלו במה שיגיעם מטוב או מוטב עד שיגיעו אל ההצלחה העצמית אשר אין אחרי' הצלחה, והענין הזה הוא דבר קשה עד מאד ולא יודע אלא מצד נבואה, ולכן הראה לו הש"י המראה הזאת לשכך מחשבתו בזה הענין והראה לו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומן השמים ועד הסבה הראשונה, שנאמר והנה ה' נצב עליו וגו', ורצה בזה שהודיעו קישור העולמות ואיכות השתלשלותם מהש"י, והסולם הוא מלאך המקשר אשר הוא גבוה מחברו מהלך ת"ק שנה, והוא ממראה מתניו ולמעלה מענין אחד וממראה מתניו ולמטה מענין אחר, וזה דבר עמוק ואין הפה יכולה לדבר ולהרחיב בו כ"כ, והנה מלאכי אלהים שהם השכלים הנבדלים שהם עיקר היותם למטה עולים ושואבים מים ממעיני הישועה ויורדים למקומם ומתעצמים וקושרים העולמות בקשרים של קיימא, ולכן כל פרטי ענייניהם הוא מושפע מהסבה הראשונה ואינו דבר מסודר, ולכך אמר לו' הש"י אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק, ר"ל אני הוא מנהיגם וכל פרטי ענייניהם הוא מושפע ממני ואפילו ההצלחות המדומות להיותם כלים אל העצמיות, וכן אמר' עמך, כמ"ש והנה אנכי עמך, אלא שהפסיק הענין בדברים שהוא צריך להפסיק בהם, והוא מפני השגחתו בהם הבטיחם בירושת הארץ להיותה הכנה לדבר האלהות וברבוי זרעם והוא זרעו, ולכן סמך לאלהי אברהם ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו' והי' זרעך וגו', ואגב הודיעו שהוא יורש מאבותיו ההשגחה הזאת כאומר הארץ אשר אתה שוכב עלי' וגו' והי' זרעך וגו' שהוא זרעם, ולכן כשנדר יעקב הזכיר כל מה שהבטיחו הש"י ולא הזכיר ירושת הארץ ורבוי הזרע שזה כבר הי' בטוח שירשוהו זרע אברהם ויצחק. „ אברהם אביך, קורא לאבי האב אב ורבים כמוהו. שוכב עליה, כמו שוכב בקרבה או בתוכה, ויש על במקום בתוך כמו כל

העובר

תועלות

התועלת הב' הוא במדו', והוא שראוי לאדם כשיעשה פעולותיו שיעשה בזריזות ולא יתעצל בהם כי העצלה מדה מגונה מאד מרחקת האדם מכל שלמות, ולזה ספרה התורה שיעקב לן במקום ההוא מפני שכבר בא השמש ולולי זה לא נתעצל ללכת עוד ביום ההוא ולזאת הסבה ג"כ זכר שכבר השכים בבקר ללכת לדרכו:

התועלת הג' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם למסור עצמו לסכנות ולזה ספר שכבר לן שם יעקב כי בא השמש לפי שבלילה תמצאנה הסכנות בדרכים, ולזה ראוי לאדם שיתרחק מלכת בלילה בדרכי' אם לא באופן שיהיה מובטח מהסכנה:

התועלת הד' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם לרדוף אחרי התענוגים אבל יקח מהם ההכרחי לבד, הלא תראה שאצל זה המקום היתה עיר שמה לוז והיה אפשר ליעקב שישכב שם בפאת מטה ובדמשק ערש והספיק לו אחת מאבני המקום לשום ראשו עם שבזה ג"כ ישלם לו יותר הזריזות בדרכו לקום ולנסוע כשירצה:

התועלת הה'

יד אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ׃ וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה
וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה
טו וּבְזַרְעֶךָ׃ וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ
וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר

אם

מנחת שי

(יד) **ובזרעך** אין בוי"ו מאריך: (טו) **אעזבך**, כתב המכלול דף מ"ה בספר ירושלמי כי לא אעזבך בחטף קמץ פ"א הפעל, וכן אעבדך שבע שנים, והוא זרות גדול אצלי, והחזקוני כתב על אעבדך הבי"ת בח"ק

שוס שכל

וכל שכב השכב דאוי' דכווי' חסר. **ולזרעך**, הוי"ו בלא געיא בכל המדויקי' וכ"י: (יד) **זרעך**, הזי"ן בגעיא בכ"י וכן נכון עיין לעיל ג' ט"ו. **ובזרעך**, במ"ג של רפ"ו הוי"ו בגעיא בזה ושיבוש הוא, וכ"כ המ"ש אין בוי"ו מאריך, וכן נכון כי לא יבון המאריך בוי"ו כ"א בתנאי שתהי' התיבה בטעם מלך מפסיק והעי"ן במ"פ דוקא כי אז הנגינה בכ"ף משא"כ בזה ובדומיו שהעי"ן בסגול והוא מכוגן לכן אין בוי"ו געיא, וזה כלל גדול וכאמן לא ימוט לעולם וכמו שכתבתי לעיל ג' ט"ו, ורש"ד בעל ת"ם לא ידע בטיב הגעי' הזה ובתנאיו ולכן לדד בהרבה מקומו' כי לא ידע להבדיל ביניהם: (טו) **אנכי עמך**, ג' וסי' דין, זה עשרים שנה אנכי עמך, לקמן ל"א ל"ח. כי גר אנכי עמך, תלים ל"ט י"ג. ושארא אנכי עמך, מסורה כ"י. ועיין לעיל כ"א כ"ב, ומפורש לעיל ג' י"א. **ושמרתיך** ט"י. **והשבתיך**, ה"י קדם לבי"ת וה"ו קדם לתי"ו ומ"י בין תי"ו לכ"ף. **אעזבך**, העי"ן בחטף סגול והזי"ן בקמץ חטוף והבי"ת בשו"א בכל הספרים אשר ראיתי וכן במקרא כ"י של כ"ד אלא שסם נשתתף שו"א עם קמץ הזי"ן להודיע כי חטוף הוא וכן דרכו בכל קמץ חטוף, ועיין מנחת שי ומכלול ד' פירדא דף מ"א ב':

ועיין

רש"י

בקדושיו לא יאמין כאן ייחד שמו על יצחק לפי שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצר הרע פסק ממנו, תנחומא. שוכב עליה, קיפל הקב"ה כל א"י תחתיו רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו (כ"ד אמות שזה מקומו של אדם): (יד) ופרצת וחזקת, כמו וכן יפרוץ: (טו) אנכי עמך, לפי שהיה ירא מעשו ומלבן. עד

אשר

רשב"ם

רוחות העולם: (יד) ונברכו, לשון מבריך ומרכיב, כלומר יתערבו במשפחתך משפחות האדמה, שהרי משקל רפה הוא וכבר פירשתיו בפרשת לך לך: (טו) כי לא אעזבך, בדרכים עד אשר עשיתי את אשר דברתי עליך, להשיבך אל האדמה הזאת, כי בדרכים אתה צריך שמירת מלאכים יותר, כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל

דרכיך

מפורש

העובר על הפקודים (שמות ל' י"ג) וכן נהפך עלי לבי (הושע י"א ח') שהוא כמו נהפך לבי בקרבי (איכה א' כ') ורבים כמוהם: (יד) **ופרצת** [אונד דוא זאלסט דיך אויסברייטן], לשון ריבוי הוא, כי לרוב הדברים ושפעם ידמה אותם לפריצה שהוא ענין ההריסה והנתיצה כאילו מרובם יפרצו הגדרים שלא יכילם מקום נגדר, וכן ומקנהו פרץ בארץ (איוב א'), ותירוש יקביך יפרוצו (משלי ג') ויפרוץ האיש מאד

מאד

יד עֲלָה לָךְ אֶתְנִינַהּ וְלִבְנָךְ׃ וִיהוֹן בְּנָךְ סַגִּיאִין כְּעַפְרָא־דְאַרְעָא וְתִתְקַף
לְמַעְרְבָא וּלְמַדִינְחָא וּלְצִיפּוּנָא וּלְדָרוֹמָא וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָךְ כָּל־זַרְעֲיַת
טו אַרְעָא וּבְדִיל בְּנָךְ׃ וְהָא מֵימְרִי בְּסַעְדָּךְ וְאֶטְרִינָךְ בְּכֹל אֲתַר־דִּי תְהָךְ
וְאָתֵיבִינָךְ לְאַרְעָא הָדָא אֲרֵי לָא אֶשְׁבְּקִינָךְ עַד דִּי אַעֲבֵיד יַת־דְּמַלֵּלִית
לָךְ

מפורש

מאד (לקמן ל׳ מ״ג), רד״ק בשרשו. ימה וקדמה וגו׳ מפורש לעיל י״ג י״ד, ועיין עוד בפ׳ תרומה (שמות כ״ז י״ג) אצל לפאת קדמה מזרחה. ונברכו בך, מבואר ברשב״ם ומפורש לעיל י״ב ג׳: (טו) אעזבך, משקלו אזכרך (תילים מ״ב ז׳) ובעבור העי״ן נשתתף עם השו״א סגול כמנהג, והקמץ חטוף כי הוא מן אעזוב בחולם. עד אשר אם עשיתי, אם משמש בלשון כי, רש״י ז״ל, והוא מבואר לעיל כ״ד ל״ג ולקמן מ״ג ו׳. דברתי לך, לשון רש״י, לצורכך ועליך וכו׳ וזה מוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן עכ״ל, והוכחתו מדכתיב דברתי בלשון עבר לכן אין לפרשו על הדיבור ההווה אליו עכשו במראה הזאת, ואילו הי׳ כתוב מדבר או אדבר לך לא היתה שום הוכחה והיינו אומרים שגם למ״ד השימוש נופל על לשון דיבור כמו שנופל עליו מלת אל, והרמב״ן ז״ל טען על הרב לעיל כ״ד ז׳ ואמר, אין החלוק הזה אמת כי הנה מלאכו ועתה לך נחה את העם על אשר דברתי לך (שמות ל״ב ל״ד) וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ב׳ ד׳) כאשר דבר ה׳ לך (דברים ט׳ ג׳) וכן האמירה בשניה׳ ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם (שמות ג׳ י״ג) ואת אשר דברתי לך, פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך עכ״ל, וכבר כתבתי שהוכחת רש״י מדכתיב דברתי לשון עבר, אמנם על עיקר טענותיו השיב הרב המתרגם וז״ל, לדעתי אין טענות הרמב״ן מכריעות נגד דעת רש״י ז״ל, כי פעל הדבור יבוא על שני ענינים, פעמים שיבוא עם הפעול כמו את הכסף אשר דבר (לקמן כ״ג י״ו) יהי׳ הכסף הפעול ויתורגס בל״א [זאגן או אנזאגן] ופעמים שיבוא בלי פעול כלל ויורה על ענין השיחה שבין אדם לחברו מבלי להשגיח על המדובר, ובל״א [רעדן], מעתה אין כוונת רש״י ז״ל כ״א על הדבור הבא על הענין האחרון שזכרנו מבלי פעול המדובר כלל שאין לי ולו ולהם שייך אלא כ״א אלי ואליו ואליהם, ואולם אם יתלוה עמו הפעול והוא הדבר המדובר אז שייך שפיר לשון לי ולו כמו וזאת אשר דבר להם
אביהם

תועלות

התועלת הה׳ הוא בדעות, והוא להודיענו שהמציאות כולו נקשר קצתו בקצתו ושאין לארץ ולשמים שתי התחלות מתחלפות כמו שחשבו המשנים ר״ל המאמינים בשניות אבל להם התחלה אחת לבד והוא ה׳ ית׳ והם יחד כמו סלם אחת יעלו מדרגותיהם מדרגה אחר מדרגה עד שיכלה הענין אל השם יתעלה והוא אשר ירדו וישפעו ממנו אלו הנמצאות וזה כמו התחלת מופת לבאר ממנו שאין לעולם ההויה וההפסד ולעולם הגלגלים כי אם התחלה אחת כמו שביאר הפילוסוף באלהיות:

טז אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ׃ וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ
וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃
יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית
אלהים

מנחת שי

בא"ק: (טז) **וייקץ** יעקב, בכל ספרים מדויקים בשני יודין, ומה שכתב בעל מכלל יופי בא ביוד האית"ן לבד טעות הוא, ודבריו לקוחים שהמכלול דף קכ"ט, וכן משמע מהגהת המדקדק שם וגם מהגהתו בשרשים שרש יקץ, ואין לסמוך עליהם בזה, (עיין שום שכל), עתה בואו ונסמוך על מה שכתבתי בפ' נח על פסוק וייקץ נח בשם הרמ"ה ז"ל שהי' רב מובהק ודבריו מדוקדקים בכל מקום ובפרט במלאכת הגהת התורה כי לכך בא אחו אומנתו לבדר האמת ע"פ הספרים המדויקי' ואין לטעות בהוראותיו דואי דק ואשכח, ועוד כי כל המסורות מסכימות דליכא בקריאה רק תלתא חסרים וסימן ויקץ שמשון תפילא (שופטים ט"ז כ'), ויקץ שלמה (מ"א ג' ט"ו), ויקץ כישן (תילים ע"ח ס"ה), כל זה ראיתי במסרת הדפוס תילי' ע"ח, ומסרות אחרות בספרים כתיבת יד בשופטים ט"ז ובמלכים א' ג', גם המסרה הקטנה ריש פ' ויהי מקץ על פסוק וייקץ פרעה נמסר כל או' כ"כ: (יז) **זה**, ברביע
לא

שום שכל

ועיין מפורש: (טז) **וייקץ**, בתרין יודי"ן והקוף בפתח, מסרתי לעיל ט' כ"ד, ועיין מ"ש, ואנכי אתמה על החכמים הנזכרים שהרי המעיין היטב בדברי המכלול יראה שיש שם טעות דמוכח וז"ל, **יקץ** העתידים איקץ ייקץ, וייקץ יעקב, וייקץ פרעה, וייקץ נח, ובאו ויקץ יעקב משנתו, ויקץ שלמה (מ"א ג' ט"ו), ויקץ כישן ה' (תילים ע"ח), אולי ישן הוא ויקץ (מ"א י"ח) ביוד האית"ן לבד וכו' עכ"ל, וברור הוא כשמש שמלת יעקב בפסוק ויקץ יעקב משנתו שהעתיק הוא תוספת הסופר בשגגה, שהרי כבר העתיק זה בענינו בשורה הקודמת בכלל הכתובין בתרין יודי"ן? לכן גלוי שבמקום ויקץ יעקב משנתו צ"ל ויקץ משנתו בחסרון מלת יעקב והוא תפילא דשמשון (שופטים ט"ז כ'), וכן נמסר בהדיא בתילים ע"ח, ולא קשה מידי: (יז) **ויירא**, מלא תרין יודין חד קרי וחד לא קרי ונכתב אל"ף בסוף תיבותא, וכל
ויירא

רשי

אשר אם עשיתי, אם משמש בלשון כי. דברתי לך, לטובתך ועליך מה שהבטחתי לאברהם על זרעו לך הבטחתיו ולא לעשו שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע אלא כי ביצחק ולא כל יצחק וכן כל לי ולך ולו ולהם הסמוכים אצל דבור משמשים לשון על והוא יוכיח שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן: (טז) ואנכי לא ידעתי, שאם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה: (יז) כי אם בית אלהים, אמר רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שפועו מגיע כנגד בית
המקדש

רשבם

דרכיך (תילי' ל"א): (טז) אכן יש ה' במקום, לא כמה שהייתי סבור כששכבתי כאן שהוא מקום חול אך כן הוא שהוא מקום קודש. וכן כל אכן שבמקרא אך כן ולא כמו שהייתי סבור. וכך אכן נודע הדבר (שמו' ב'):
ויצק

מפורש

אביהם (לקמן מ"ט כ"ח) הנה זאת הפעול המדובר ויבוא עם להם, וכן לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד) ענינו אל המקום אשר דברתי לך [דען איך דיר
אנגעציייגט

לך: ואיתער יעקב משנתיה ואמר בקושטא אית יקרא דיי שרי באתרא טז בכ"י ליתא
הדין ואנא לא הויתי ידע: ודחיל ואמר מה דחילו אתרא הדין לית
דין אתר הדיוט אלהין אתרא דרעוא ביה מן קדם יי ודין תרע קביל יז
שמיא

מפורש

אנגעזייגט האבע], ויהי' המקום הפעול המדובר, וכן וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ב' ד') הנה מלת ארמית תורה על הפעול, ואולם כאשר דבר ה' לך (דברים ט' ג') הוא נכנס תחת כללו של רש"י ז"ל שעניינו לצרכך ולטובתך, והכלל שבכל מקום שיבוא פעל הדבור בלי פעול עם לי ולו ולהם צריך שיתורגם [צו זאגן], כמו לי דבר צור ישראל (ש"ב כ"ג ג'), [איר האט ער צוגעזאגט], וכן כאשר דבר ה' ביד משה לו (במדבר י"ז ה'), [איהם צו געזאגט], והנה רבות, ואולם אצל אמירה נופל לי ולו ולהם, וגם אלי אליו אליהם, כמו מה אמר אליהם (שמות ג' י"ג) וכן וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו (שם ו' ב') והכלל נכון ומדוקדק הוא מאד כפי משפט הלשון שכל דבור בלי פעול שיבוא עם לי יתורגם [איינטוועגן, או, איר צוזאגן], ועם אלי [מיט איר רעדן] עכ"ל. ואף שדבריו דברי טעם מ"מ עדיין אין הענינים מדוקדקים שהרי מצאנו אחריו שימוש מלת אל אף כשיתלוה עמו הפעול כמו הדבר אשר דברת אלינו (ירמי' מ"ד י"ו) וא"כ עדיין לא ידענו מתי יקושר בלמ"ד ומתי במלת אל ומה ההפרש ביניהם, גם לפי דברי המתרגם יהי' המאמר אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד) נכנס בתוך כללו של רש"י ז"ל, ובכל זאת פי' שם רש"י בעצמו שיש כאן לך אצל דבור במקום אליך, וכבר התחלתי לגלות דעתי בזה לעיל כ"ג ז', ומיראת האריכות אקצר בזה ואפרשהו בעז"ה אצל אל אשר דברתי לך (שמו' ל"ב ל"ד) תדרשנו משם: (טז) אכן, מלה מורכבת מן אך כן כלומר אך כן הוא ולא כמו שהייתי סבור כמבואר ברשב"ם. יש ה' במקום הזה, כלומר במקום הזה השכינה מצויה ויש לה ישות בו. ואנכי לא ידעתי, שאלו ידעתי לא הייתי בא לכאן בדרך מקרה ובהזדמן כמו שאמר ויפגע במקום וילן שם לפי שבא השמש, אך הייתי משכים ומעריב שם כל ימי: (יז) ויירא, מפני שהנהג בו קלות בשכבו שם כבשאר המקומות. מה נורא, תרגם אונקלוס מה דחילו אתרא הדין, דחילו שם דבר הוא כמו שוכלתנו

הוא

תועלות

התועלת הו' הוא בדעות, והוא לפרסם עניין הנבואה וזה שכבר נתפרסם מזה הספור ענין זאת הנבואה והוא שקריאת זה המקום ביתאל הי' עדות על אמתת זה הספור והנה ההאמנה בנבוא' הוא מפנות התורה וזה שאם לא נאמין בנבואה תפול התורה כלה:

התועלת הז' הוא בדעות, והוא לפרסם עניין ההשגחה האלהית בפרטי האדם וזה הוא מה שאמר הנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וזה כי כמו זאת השמירה התמידיית לא יתכן שתהיה בזולת זה האופן אבל תהיה אפשר שיהיה לאדם שמירה בעת

יח אֱלֹהִ֔ים וְזֶ֖ה שַׁ֥עַר הַשָּׁמָֽיִם׃ וַיַּשְׁכֵּ֨ם יַעֲקֹ֜ב בַּבֹּ֗קֶר וַיִּקַּ֤ח
אֶת־הָאֶ֙בֶן֙ אֲשֶׁר־שָׂ֣ם מְרַאֲשֹׁתָ֔יו וַיָּ֥שֶׂם אֹתָ֖הּ מַצֵּבָ֑ה וַיִּצֹ֥ק
יט שֶׁ֖מֶן עַל־רֹאשָֽׁהּ׃ וַיִּקְרָ֛א אֶת־שֵֽׁם־הַמָּק֥וֹם הַה֖וּא בֵּֽית־
אל

מנחת שי

לא בז"ק: (יח) ויצק, כתב אור תורה הלד"י רפה, וכן ראיתי בספר אחד כ"י, ובספרים אחרים בדגש כמנהגו, ועיין פרשת וישלח סימן ל"ה על ויצק:
לחם

שום שכל

ו י ר א באו' דכו': (יח) ויצק הלד"י רפה גם בכ"י של כ"ד ושל רמ"ע וכ"כ א"ת ומ"ס ועיין לקמן ל"ה י"ד: (יט) בית־אל, כ"כ בכל ספרי הדפוס ואולם בכ"י של כ"ד כתיב בֵּֽיתאֵֽל בלא מקף גם בלא ריווח
ביניהן

רשי

המקדש שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימן ובית אל היה בצפון של נחלת בנימן בגבול שבין בנימן ובין בני יוסף נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שפועו כנגד ירושלים ולפי שאמרו רבותינו שאמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה, ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל וזו לוז היא ולא ירושלים ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום וא"ת וכשעבר יעקב על בית המקדש מדוע לא עכבו שם איהו לא יהיב ליביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרינן בפרק גיד הנשה וקרא מוכיח וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו, יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל וקפצה לו הארץ, (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא ירושלים וע"ש שהיתה עיר האלהים קראה בית אל והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא השדה שהתפלל בו יצחק וכן שנינו בשיטה לכו ונעלה וגו' לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה אלא כיעקב שקראו בית אל ע"כ פירש"י מדוייק). מה נורא, תרגום מה דחילו אתרא הדין, דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו וכסו למלבש (עיין מפורש). וזה שער השמים, מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה, ומדרשו שבית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית המקדש של מטה:
אם

רשבם

(יח) ויצק שמן על ראשה, משח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בשובו כדכתיב במשכן וכליו וימשחם ויקדש אותם וכן מוכיח לפנינו, אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה וגו': (יט) ואולם, ואלא. לוז, שם העיר. ועל שם המקום שחוץ לעיר ששכב שם יעקב נקרא
שם

מפורש

(הוא תרגום של תבונה שמות ל"א ג') וכסו למלבוש (הוא תרגום של ובגד ללבוש לקמן פסוק כ'), ע"כ לשון רש"י ז"ל, ופשוט הוא שרצה להורות לנו כי מדרך הארמי לתקן שמות דברים עם ו' בסוף ואינו לסימן לשון רבים, ולכן הביא לו דומים מן סוכלתנו ומן כסו שהמה שמות דברים עם ו' בסוף, אומנם בביאור דברי הרב נתקשו המפרשים כולם בחשבם כי תיבת נורא לדעת הרב הוא שם דבר ומשמעו כמו תיבת יראה או מורא ומה טעם לומר מה יראה המקום הזה? והרב מזרחי הקשה עוד על פי' רש"י ז"ל ואמר שלדעתו הי' לו לאונקלוס לתרגם מה דחילו דאתרא הדין, בדל"ת בראש מפני שהסמיכות צריכה אות הקישור בין הסמוך לנסמך שהוא
אות

שְׁמַיָא: וְאַקְדֵים יַעֲקֹב בְּצַפְרָא וּנְסֵיב יַת־אַבְנָא דִּי שַׁוִּי אִיסָדוֹהִי וְשַׁוִּי יח
יָתַהּ קָמָא וְאָרִיק מִשְׁחָא עַל־רֵישַׁהּ: וּקְרָא יַת־שְׁמָא־דְאַתְרָא הַהוּא בֵּית־ יט
אל

מפורש

אות דל"ת בלשון ארמי ואין דרך לשון ארמי לחסר אותו וכו' עכ"ל, וכולם שגו ברואה, כי הרב רש"י ז"ל קרא שם דבר גם לשם התאר כמו שכתב לקמן ל"ח כ"ד, הרה שם דבר הוא וכו' והוא שם תאר, וכן נאנחה (איכה א' ח') שם דבר, והוא תאר, וכן במקומות לאין מספר, וכן כאן כוונתו שהוא שם תאר ולא רצה לייחס כ"א לשון התרגום כמו שכתבנו, ודחילו שם תאר הוא בלשון ארמי, וכשהוא סמוך יאמר דחיל כמו נורא תהלות (שמות ט"ו י"א) דחיל תושבחן, ולשון נקבה דחילא באל"ף בסוף, ויראה גדולה (יונה א' י') ת"י דחילא רבא, ומה שמתורגם המדבר הגדול והנורא, מדברא רבא ודחילא, הוא בעבור הה"א הראוי להיות ברא"ש, וכן מנהג לשון ארמי בכל מקום. אין זה, המקום הזה. כי אם בית אלהים, משכן כבוד אל. וזה שער השמים, כלומר וזה פתח שער ההיכל, ובכל שעה יעבור עליו כבוד מלכותו: (יח) ויקח את האבן וגו', האבן היותר נכבדת ונאותה למצבה לקח מן האבנים אשר שם מראשותיו, ותחסר המ"ם ממלת אשר כמנהגה לפעמים ככתוב במכלול דף כ"ו א', וכמוהו קח את פר השור אשר לאביך (שופטי' ו' כ"ה) שטעמו מאשר לאביך. וישם אותה מצבה, כבר פירשו רז"ל ההפרש שבין המצבה למזבח, שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה, ונראה עוד שהמצבה תעשה לנסך עלי' יין ולינוק עלי' שמן לא לעולה ולא לזבח והמזבח להעלות עלי' עולה ושלמים, רמב"ן. ויצק שמן [אונד גאס אעל], לשון יציקה ידוע ושרשו יצק ולכן הד"י רפה וכן כל חבריו ככתוב במכלול דף פ"ו ב', ועיין רשב"ם :

תועלות

מה ובמקום מה מצד המערכת, ואולם אי אפשר שתהיה לו תמידיית בכל מקום ובכל זמן וזה מבואר למי שעיין עיון מעט במשפטי הכוכבים :

התועלת הח' הוא בדעות, והוא להודיע שהשגחת האלהים לא תהיה לבד בנתינת הטובות המדומות ובהסרת הרעות אבל תשתדל ג"כ לתת למושגח אמונות ודעות אמתיות ולזה סבב השם יתעלה שילין יעקב בזה המקום הנבחר שהגיעה לו בו ההשגחה האמתית אשר אין מבלעדיה לאדם אמונה בשם ית' כפי הראוי וזה מבואר למי שעיין בכמו אלו העיונות, ולזה אמרו רז"ל שהשם עזרו בזאת הלינה שקפצה לו הארץ והעריב לו שם השמש להורות כי מה' היתה הסבה שילין שם, וזה בתיו דבר ראוי שיאמין כי אין ראוי שנאמר שיהיה הגעת כמו זה השלמות הנפלא בקרי ובהזדמן אבל כוון אל החכמה האלהית בלי ספק וכבר ביארנו בשני ממלחמות ה' שלעניינים אשר נחשב שיהיו בקרי הגבלה מה וסדור מכוון אך אין הנה באור כמו אלו העניינים :

כ אֵ֑ל וְאוּלָ֛ם ל֥וּז שֵׁם־הָעִ֖יר לָרִאשֹׁנָֽה׃ וַיִּדַּ֥ר יַעֲקֹ֖ב נֶ֣דֶר
לֵאמֹ֑ר אִם־יִהְיֶ֨ה אֱלֹהִ֜ים עִמָּדִ֗י וּשְׁמָרַ֙נִי֙ בַּדֶּ֤רֶךְ הַזֶּה֙ אֲשֶׁ֣ר
כא אָנֹכִ֣י הוֹלֵ֔ךְ וְנָֽתַן־לִ֥י לֶ֛חֶם לֶאֱכֹ֖ל וּבֶ֥גֶד לִלְבֹּֽשׁ׃ וְשַׁבְתִּ֥י
כב בְשָׁל֖וֹם אֶל־בֵּ֣ית אָבִ֑י וְהָיָ֧ה יְהוָ֛ה לִ֖י לֵאלֹהִֽים׃ וְהָאֶ֣בֶן
הַזֹּ֗את אֲשֶׁר־שַׂ֙מְתִּי֙ מַצֵּבָ֔ה יִהְיֶ֖ה בֵּ֣ית אֱלֹהִ֑ים וְכֹל֙ אֲשֶׁ֣ר
כט א שני תִּתֶּן־לִ֔י עַשֵּׂ֖ר אֲעַשְּׂרֶ֥נּוּ לָֽךְ׃ וַיִּשָּׂ֥א יַעֲקֹ֖ב רַגְלָ֑יו וַיֵּ֖לֶךְ

ארצה

מנחת שי | **שום שכל**

(כ) **לחם**, בתביר לא במאריך: (א) **בני־קדם** | ביניהן והבי"ת במרכא, ועיין לקמן מ"א מ"ה אבל פוטיפרע. **ואולם**, מ"ו וכל אולם באו' דכו'. **לוז**, מ"ו ודכו' לא ולוז וערמון, וכל לוז באו' דכו'. **שם־העיר**, בכל המדויקים השי"ן במתג ובכ"י במאריך ובלא מקף וכמוהו הרבה שם, ועיין לעיל כ"ו ל"ג. **לראשנה**, מ"א ומ"ו כתיב וכל ראשנה באו' דכו' בר מן ב' מלאים דמלאים וסי' והביא אותם אל הכהן והקריב את אשר לחטאת ראשונה, כי הרג תרגמו ידך תהי' בו בראשונה, ושארא לישנא ח"ו, וכולהון מלאים אלף: (כ) **נדר**, בשש נקודות דנוכי בשני סגולין וכולהון כן בר מן ה' דכתיבין בה' נקודות כמסר בפ' אמור (ויקרא כ"ב כ"ג) וכ"כ במכלול משקל פָּעֶל. **הולך**, חד מן ט' מלאים שבתורה מסרתים לעיל ט"ו ב'. **ונתן־לי**, כ"כ במ"ג וקטן ואחרים ואולם בכ"י של כ"ד ונתן בלא מקף ובטעם קדמא בנו"ן. **לחם**, כתב א"ת ומ"ש שהוא בתביר לא במאריך, ולא ידעתי מה בא להשמיענו שהרי כן הוא במ"ג וקטן, ובעל ת"ס אמר שבמ"ג הוא במרכא ומלת ונתן־לי בתביר, וכמדומה שבדרך נבואה בא לו כל זאת שהרי כבר הודה הוא בעצמו בכמה מקומות שלא בא לידו המ"ג והקטן אשר עליהם כל הגהת א"ת, ושניהם הם בידי ולא מצאתי בהם הגירסא הזאת. **לאכל**, כולהון ח"ו. **ללבש**, ח"ו ודכוותיה ומלא את ידו ללבש את הבגדים, ח"ו: (כג) **תתן־לי**, התי"ו בגעיא בכתיבת יד וכן בכל חבריו שבפרשה, ועיין לעיל כ"ג ט': (א) **רגליו**, כל לישנא באורייתא מלא יו"ד כתיב.
בני

רש"י | **רשב"ם**

(כ) אם יהיה אלהים עמדי, אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי והנה אנכי עמך. ושמרני, כמו שאמר לי ושמרתיך בכל אשר תלך. ונתן לי לחם לאכול, כמו שאמר כי לא אעזבך והמבקש לחם הוא כעזוב שנאמ' ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם (תילים ל"ז): (כא) ושבתי כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה. בשלום, שלם מן החטא שלא אלמד מדרכי לבן. והיה ה' לי לאלהים, שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי כמ"ש אשר דברתי לך והבטחה זו הבטיח לאברהם שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. (זרעך מיוחס שלא ימצא בו שום פסול): (כב) והאבן הזאת, כך מפורש וי"ו של והאבן אם יעשה לי את אלה ואף אני אעשה זאת והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו', כתרגומו אהא פלח עלה קדם ה' וכן
עשה

שם העיר עלמה בית אל: (כא) ושבתי בשלום, כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה הזאת. והיה ה' לי לאלהים, שיסייעני בכל מעשיו: (כב) יהיה בית אלהים, לקרבנות. עשר אעשרנו לך, להקריב לפניך עולה: (א) וישא יעקב רגליו, מתוך שהבטיחו הקב"ה

כ אֵל וּבְרַם לוּז שְׁמָא־דְקַרְתָּא מִלְּקַדְמִין׃ וְקַיֵּים יַעֲקֹב קְיָם לְמֵימַר אִם־
יְהֵא מֵימְרָא־דַיְיָ בְּסַעֲדִי וְיִטְרִינַנִי בְּאוֹרְחָא הָדָא דִי אֲנָא אָזֵיל וְיִתֶּן־לִי
כא לַחֲמָא לְמֵיכַל וּכְסוּ לְמִלְבַּשׁ׃ וְאֶתוּב בִּשְׁלָם לְבֵית אַבָּא וִיהֵי מֵימְרָא־ כ"י להים
כב דַיְיָ לִי לֶאֱלָהָא׃ וְאַבְנָא הָדָא דִי שַׁוֵּיתִי קָמָא תְּהֵי דְּאֱהֵי־פָלַח־עֲלַהּ קֳדָם־
כט א יְיָ וְכֹל דִּי תִתֵּן־לִי חַד־מִן־עַשְׂרָא אַפְרְשִׁינֵּיהּ קֳדָמָךְ׃ וּנְטַל יַעֲקֹב
רגלוהי

רשי

מה בשובו מפדן ארם כשאמר לו קום עלה בית אל מה נאמר שם ויצב יעקב מצבה ויסך עליה נסך (לקמן ל"ה י"ד): (א) וישא יעקב רגליו, משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל

מפורש

(כא) והיה ה' לי לאלהים [אונד דער עוויגע איר אום שוטצגאטט בייאשטעהן ווירד], לדעת רש"י ורשב"ם כל זה מן התנאי, והוי"ו של והאבן הזאת לתשובת התנאי, אבל לדעת הרמב"ן והי' ה' נמשך למטה אל הנדר וענינו אם אשוב אל בית אבי. אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהי' לי לבית אלהים ושם אוציא את המעשר: (כב) והאבן הזאת [זא זאלל דיזר שטיין], וי"ו של והאבן לתשובת התנאי כוי"ו של אם בחוקותי תלכו ונתתי גשמיכם (ויקרא כ"ו ד'). יהיה בית אלהי', הוי ליה ליכתב תהיה בית אלהים שהרי אבן נקבה היא, אמנם כבר הערונו לעיל א' י"ד אצל יהי מאורות כי בלשון הוי' לא ישמור לא המין ולא המספר, ע"ש: (א) וישא יעקב רגליו, הנה כשילך האדם מדעתו אל מקום מכוון מאתו.

יכדק

תועלות

התועלת הט' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיעמוד במקומות הנכבדים באימה וביראה ובתוספת קדושה ולא יעשה בהם המעשים שיעשה במקומות הפחותים, ולזה ירא יעקב בדעתו מעלת המקום אשר לן שם:

התועלת הי' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיהיה בהול להון אבל יספיק לו ההכרחי, הלא תראה שיעקב אבינו לא שאל מה' יתעלה כ"א ההכרחי והוא לחם לאכול ובגד ללבוש:

התועלת הי"א הוא בדעות, והוא להודיע כי אין השם יתעלה אחד ממניעי הגרמים השמימיים אבל הוא עליון על כלם וממנו ישפעו להם כחות להניע הגלגלי' באופן שיניעו אותם, ולזאת הסבה רצה יעקב לתת העשירי לכבוד השם יתעלה להורות שבכאן מדרגה עשירית לשכלים הנפרדי' הוא האלוה והוא השם יתעל' (ר"ל וזה כי השפל מהם

הוא

ב אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם׃ וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם
שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא
ג יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃ וְנֶאֶסְפוּ־
שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלֲלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר
וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר

למקמה

מנחת שי

קדם, הבי״ת רפוי׳ בנוסחאות כ״י ובלא מאריך בכון. ואין כאן דין אתי מרחיק כמו עשה פרי, שבני קדם כחשבות כמלה אחת מפני המקף שביניהם המחברן כמ״ש העכלל בכלל אתי מרחיק על פסוק חקרבוה כן־היא (איוב ה׳) וכמלא שיש הפסק בין שני הטעמים יותר עמלך אחד כמו ועשית פרכת (שמות כ״ו ל״א): (ב) **והנה** שם, הכנן דגושה: (ג) **וגללו**, הלמד בשוא לבדו כמכהגנו

שום שכל

בני, הבי״ת רפה בכל הספרים וכן נכון כמבואר במ״ש, ועיין מפורש לעיל י״ג ד׳: (ב) **רבצים**, ק״ו וע״י. **העדרים**, ע״י וכל עדרים באו׳ דכוו׳: (ג) **וגללו**, בע״ג וקטן ומדויקים גם בכ״י

רשי

קל ללכת, כך מפורש בבראשית רבה: (ב) ישקו העדרים, משקים הרועים את העדרים והמקרא דבר בלשון קצרה: (ג) ונאספו, רגילים היו ליאסף לפי שהית׳ האבן גדולה. וגללו, וגוללין ותרגומו ומגנדרין,

כל

רשבם

הקב״ה הלך בשמח׳ ובמרוצה. בני קדם, ארם כדכתיב ארם מקדם: (ב) רובצים עליה, ממתינים, עד אשר יאספו כל העדרים וגללו את האבן, והאבן גדולה על פי הבאר, שלא יפול אדם או שלא ישאבו ממנה שאר בני אדם:

ויגל

מפורש

ידלק עליו שהוא נושא את רגליו, אבל כאשר יסע מאיזה מקום מבלי אין שם מנוח לכף רגלו ידלק עליו שרגליו נושאות אותו, כענין יובילוה רגלי׳ (ישעי׳ כ״ג ז׳), ספורנו. ובב״ר אמרו משנתבשר בשורה טובה שהובטח בשמירה נשא לבו את רגליו ונעשה קל ללכת. ארצה בני קדם, לארץ של בני קדם והוא ארם כמפורש לעיל כ״ה ו׳: (ב) ויירא והנה באר בשדה והנה שם וגו׳, לא הי׳ לו ליכתב כ״א ויירא באר בשדה ושם שלשה וגו׳, ומאי והנה והנה שתי פעמים? אלא כך פירושו כשהגיע אל ארץ בני קדם נסתכל אם יראה שום מקום מיושב או אדם או דבר אחר בשדה וראה בני אדם מקובצים וצאן לרוב עמהם, וכשנתקרב להם יותר נתברר לו שהיו ג׳ עדרי צאן מקובצים על הבאר, וזהו טעם והנה, כי בתחלה לא ידע אמיתת מה שראה וכשנתקרב יותר הנה מה שראה קודם נתברר שהוא באר והנה שם ג׳ עדרי צאן, מפי׳ הר״מ קאלוו ז״ל. ויאמר הראב״ע, ויירא מלה זרה בעבור שנפתח היוד והמלה מבנין הקל ואין אחר היוד אחת מאותיות הגרון שהוא משפט להרחיב את

אשר

כ״י ריגלוהי

רַגְלוֹהִי וַאֲזַל לְאַרְעָא בְנֵי־מַדִינְחָא׃ ב וַחֲזָא וְהָא בֵירָא בְּחַקְלָא וְהָא־תַמָּן
תְּלָתָא עֶדְרִין־דְעָן רְבִיעִין עֲלַהּ אֲרֵי מִן־בֵּירָא הַהִיא מַשְׁקִין עֶדְרַיָּא
וְאַבְנָא רַבְּתָא עַל־פּוּמָא דְבֵירָא׃ ג וּמִתְכַּנְשִׁין־תַּמָּן כָּל־עֶדְרַיָּא וּמְגַנְדְּרִין
יָת־אַבְנָא מֵעַל־פּוּמָא דְבֵירָא וּמַשְׁקִין יָת־עָאנָא וּמְתִיבִין יָת־אַבְנָא עַל־
פּוּמָא

מפורש

אשר לפניהם, ואין ראוי לאדם לחסר הוי״ו או שיאמר כן עם חברי היו״ד (שהם אותיות את״ן) שהם סימני המשרתים, ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל וישב ממנו שבי (במדבר כ״א א׳) והנה נחסר ה״א ראה, גם לא יתכן שיהי׳ האל״ף נראה בסוף המלה והנה נשאר בִּירָא בחירק היוד והנה יהי׳ במשקל בִּגְדּ בגדלו (יחזקאל ל״א ז׳) ויתערב עם לשון ירה, על כן פתחו היו״ד, עכ״ל. ועיין מ״ש לעיל א׳ ד׳. עדרי צאן, מערכת הצאן נקראת עדר, מלשון עודרי מערכה (ד״ה א׳ י״ב ל״ח) שענינו לערוך מערכה, רד״ק בשרשו. רובצים, חונים. עליה, סמוך לה כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב׳), והחונים עליו (שם) ורבים כמוהם. ישקו העדרים [טרענקטע אהן דיא העערדען], לשון קצר הוא, ישקו הרועים את העדרים כי לשון השקאה נופל לעולם על המשקה לא על השותה, ולשון הוה הוא, וכן וגללו, והשיבו, והשקו, וכן כל הענין, וכל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עבר ובלשון עתיד לפי שכל דבר ההווה תמיד, הי׳ והווה ועתיד להיות כמבואר בפי׳ רש״י ז״ל כאן ובכמה מקומות, ולכן אין בלשון עברי סימן לזמן ההווה כמפו׳ לעיל י״ד כ״ב, בעבור שההווה הוא בין הקודם והמתאחר ואין לו מציאות בעצמו מוגבל, אבל העבר והעתיד הם זמנים מוגבלים לעצמם נמנע שישתנו. והאבן גדולה על פי הבאר, שיעורו והאבן אשר על פי הבאר היתה גדולה, ותיבת גדולה נשוא המאמר כי הוא בלא ה׳ הידיעה בראש, כמבואר באור לנתיבה להחכם רמ״ד ז״ל: (ג) ונאספו, תרגם אונקלוס ומתכנשין, וגללו ומגנדרין, והשקו ומשקין, והשיבו ומתיבין, כולם לשון הווה כמבואר ברש״י, כלומר כן הי׳ מנהגם תמיד. וגללו [זיא וועלצטן], הגוללים

והם

תועלות

הוא השכל הפועל והשבעה ימצאו מהם לכוכבים הרצים והט׳ לגלגל הכוכבים הקיימים והמדרגה העליונה מהם הוא השם יתעלה), או יהיה להעיר שעל התשעה שכלים אשר להם ראשיות מה שהם השכל הפועל והמניעים הראשיים אשר לגלגלי כוכבי לכת וגלגל כוכבים הקיימים שהם שמנה ימצא שכל עליון עליהם הוא השם יתעלה אשר הוא נצב על ראש הסלם, ובזה המקום טעו רבים מהפילוסופים ולזה המקום היה טעו׳ אצילי בני ישראל לפי מה שאחשוב שכבר השתבשו בהשגתם כמו שנבאר בג״ה במקומו, וכבר ביארנו בה׳ ממלחמות ה׳ שאין ה׳ אחד מהמניעים המיוחדי׳ לגלגלים והנה אין הנה מקום זה הביאור׃

ד לִמְקֹמָהּ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ
ה מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן־נָחוֹר
ו וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃ וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם
ז וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃ וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם
גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ׃
ח וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ

את

מנחת שי

כמנהגנו: (ו) **רחל** בתו **באה**, מלרע: (ח) **וגללו**, הלמ״ד בשו״א כמנהגנו

שום שכל

בכ״י הלמ״ד בשוא ופתח וכן נכון כמבואר לעיל ט׳ ט׳, וכ״ג ט׳. **והשיבו**, מ״י. **למקמה**, ח״ו: (ה) **הידעתם**, הה״א לשאלה ולכן הוא בגעיא שבחון וכן בכ״י, והוא מבואר לעיל י״ז י״ז ע״ש, ויאשר הראב״ע לאות אות ה׳ ז״ל, ואם הי׳ האות שאחרי הה״א י׳ לא ידגישוהו רק ישיבו השו״א שהי׳ נע להיותו נח כמו הידעתם, את לבן בן נחור. ובמקרא כ״י של כ״ד גם הוא בטעם טפחא ומלת את שאחריו במקף וכתב בגליונו ס״א הידעתם את: (ו) **באה**, חד מן י״א דכתיבין מלרע ובמסרו במערכת ערך בא. ואין בתורה רק זה וחברו לקמן ל״ז כ״ה והנה ארחת ישמעאלים באה, ועיין מפורש: (ח) **עד אשר**, בכ״י של כ״ד מלת עד במהפך ואשר במקף. **וגללו**, כחברו דלעיל

רש״י

כל לשון הווה משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון עבר לפי שכל דבר ההווה תמיד כבר היה ועתיד להיות. והשיבו, תרגומו ומתיבין: (ו) באה עם הצאן, הטעם באלף ותרגומו אתיא. ורחל באה, הטעם למעלה בבי״ת ותרגומו אתת. הראשון לשון עושה והשני לשון עשתה: (ז) הן עוד היום גדול, לפי שראה אותם רובצים בסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד אמר להן הן עוד היום גדול כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום, ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו׳, ב״ר: (ח) לא נוכל, להשקות

מפורש

והם הרועים ולשון קצר הוא דוגמת ישקו שבסמוך: (ד) **אחי** [איינע פריינדע], כמו אל נא אחי (לעיל י״ט ז׳) כי יאמר האדם לאוהביו או לשכנו אע״פ שאינו קרוב, אחי, ואע״פ שלא ידעו, וזה להכנס עמו באהבה ובדברי שלום, מכלל יופי. מאין [וואהער], מפורש לעיל ה׳ כ״ד: (ה) **הידעתם** [קענט איהר], הה״א לשאלה ונפתח בעבור השו״א שאחריו כמבואר בשום שכל. לבן בן נחור, היו מכנים אותו בשם זקנו שהי׳ איש נכבד וידוע יותר מן בתואל אבי לבן: (ו) **באה** [קאמט עבן], מלרע שהוא תאר השם כמו פועל וכן ת״א אתיא, אבל ורחל באה שבסמוך מלעיל

כי

ד פּוּמָא דְבֵירָא לְאַתְרָהּ׃ וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אַחַי מְנַן אַתּוּן וַאֲמָרוּ מֵחָרָן
ה ו אֲנַחְנָא׃ וַאֲמַר לְהוֹן הַיְדַעְתּוּן יָת־לָבָן בַּר־נָחוֹר וַאֲמַרוּ יָדְעִין׃ וַאֲמַר
ז לְהוֹן הַשְׁלָם לֵיהּ וַאֲמַרוּ שְׁלָם וְהָא רָחֵל בְּרַתֵּיהּ אַתְיָא עִם־עָאנָא׃ וַאֲמַר
הָא עוֹד יוֹמָא סַגִּי לָא עִידָּן לְמִכְנַשׁ בְּעִיר אַשְׁקוּ עָאנָא וְאִיזִילוּ רְעוֹ׃
ח וַאֲמָרוּ לָא נִיכּוֹל עַד דִּי יִתְכַּנְּשׁוּן כָּל־עֶדְרַיָּא וִיגַנְדְּרוּן יָת־אַבְנָא מֵעַל

פומא

מפורש

כי לשון עבר הוא, ודע כי בפועלים עומדים לא יתכן לא פָּעוּל ולא פָּעִיל, והבאים מהם על משקלם הנם באמת כ"א תארים כמו שכתב ראב"ע בספרו מאזנים דף מ"ז ב' ובצחות דף ל' א', גם בפירושו לפ' יתרו י"א י' ושם מפורש: (ז) **האסף המקנה** [דאס פיה איינצוטרייבן], לשון הכנסה הוא, עיין לעיל כ"ה ח', ולכו רעו [אונד געהט היין אונד ווײדט], שניהם ציווים ושווים במשקלם אף שהם נבדלים בשרשם כי לכו מפעלי פ"י ע"מ דעו מן ידע, ורעו מפעלי ל"ה ע"מ בנו מן בנה, עיין לעיל ט"ו ט': (ח) **לא נוכל** [וויר קעננן ניכט], מחמת חסרון כח, כן הוא דעת רוב המפרשים, ולדעת החכם קאלוו יכולים היו אלא שלא היו רשאים מפני איזה הסכמה שהיתה ביניהם כדי שיזכו כולם במי הבאר בשוה, דוגמת לא יוכל לבכר (דברים כ"א) לא יוכל בעלה הראשון (שם כ"ד). ודע שלדעת כל המדקדקים כל

לשון

תועלות

מן וישא יעקב רגליו וגו' עד סוף הפרשה.

התועלת הא' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיהיו דבריו עם הבריות בנחת ובתכלית הפיוס כי בזה ישלם השלום ויהי' לאדם מהאנשים העזר שיצטרך לו מהם, ולזה תמצא שכאשר שאל יעקב מהרועי' מאין הם אמר להם זה בנחת ובפיוס וקראם אחים לו:

התועלת הב' הוא במדו', והוא שראוי לאדם כשיצטרך לשאל מדבר מה שיחשבהו הנשאל למצחק ולמהתל שישאל מדבר אחר שילמד ממנו הדבר ההוא ולזה תמצא שלא רצה יעקב לשאול להם אי זה הדרך ילך בו אל חרן כי אולי הי' המקום ההוא אשר הי' אצל חרן ויחשבהו למהתל ולמצחק ולא יענוהו האמת כי הרבה יחשבו ההמון בכמו אלו השאלות שהם על צד הלעג והצחוק לחשבם שמי שנתישר ללכת אל המקום ההוא הוא יודע המקום ההוא, ואמנם שאל להם מאין הם כי אפשר שלא היו מהמקום ההוא ולזה לא יחשבוהו למהתל בהם והשיג בזה האופן מבוקשו מהם:

התועלת הג' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שישתדל להישיר האנשי' אל הטוב בכל הפנים שאפשר כי בזה מתקון המדינה מה שלא יעלם עם שבזה תגדל האהבה בין

ט אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקִינוּ הַצֹּאן׃ עוֹדֶנּוּ מְדַבֵּר
עִמָּם וְרָחֵל בָּאָה עִם־הַצֹּאן אֲשֶׁר לְאָבִיהָ כִּי רֹעָה הִוא׃
י וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל בַּת־לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֶת־
צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל
יא פִּי הַבְּאֵר וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ׃ וַיִּשַּׁק יַעֲקֹב
יב לְרָחֵל וַיִּשָּׂא אֶת־קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃ וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי

אביה

מנחת שי / שום שכל

במנהגנו : (ט) ורחל באה, מלעיל : | דלעיל : והשקינו, מ״י : (ט) באה,
ויהי | מלעיל כמפורש עליו, ויש פסק בין ורחל ובאה,
וכן בכ״י ומסר עליו כן סוף : (יא) קלו, עיין לעיל כ״ז ל״ח : (יב) כי אחי, בכ״י של כ״ד מלת כי

במקף

רשי / רשבם

להשקות לפי שהאבן גדולה. וגללו, זה מתורגם (י) ויגל את האבן לבדו, להודיע גבורתו בא הכתוב: ויגנדרון לפי שהוא לשון עתיד: (י) ויגש יעקב

את

ויגל, כמי שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית להודיעך שכחו גדול (עיין מפורש): (יא) ויבך, לפי שצפה ברוח הקדש שאינה נכנסת עמו לקבורה, ד״א לפי שבא בידים ריקניות אמר. אליעזר עבד אבי אבא היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות ואני אין בידי כלום לפי שרדף אליפז בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק משך ידו א״ל מה אעשה לצווי של אבא אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת: (יב) כי אחי אביה הוא, קרוב לאביה כמו אנשים אחים אנחנו (לעיל י״ג), ומדרשו אם לרמאות הוא בא גם אני אחיו ברמאות ואם אדם כשר הוא גם אני

בן

מפורש

לשון יכולת הוא משרש יכל מן הפעלים שראשיתם יו״ד לכן הי׳ ראוי העתיד לבוא ע״ד אִיטַב תִּיטַב יִיטַב נִיטַב ונשתנה היו״ד לוי״ו והחירק לשורק בכל פעל עתיד, והוא פעל עומד בעצמו, כ״כ ראב״ע במאזנים דף מ״ז א׳, ובצחות בריש שער בנין פעל אמר בשם ר׳ יהודה חיוג כי הי׳ ראוי האית״ן להיות בחולם ע״מ אֹמַר תֹּאמַר נֹאמַר רק החליפו החולם בשורק שלא תתערב המלה עם אֹכַל יֹאכַל מגזרת אכילה, ויפה אמר, ועיין מ״ש סוף פ׳ ויחי על ויישם בארון במצרים, גם בפ׳ שמו׳ על וייטב אלהים למילדות. וגללו, והשקינו, שניהם פעלים עוברים אלא שהוי״ו שבראשם מהפכן לעתיד בראיית עד אשר יאספו שסמוך אליהן, ולכן ת״א ויגנדרון, ונשקי: (ט) עודנו מדבר עמם [אינדעם ער מיט איהנן רעדטע], דע כי מלת עוד בהתחברו עם הכינויים לא תסמכנו לא אל פעל עבר ולא אל פעל עתיד כ״א אל הבינוני ואל השם כי לא תוכל לומר עודך תדבר,

גם

פּוּמָא דְבֵירָא וְנַשְׁקֵי עָאנָא׃ עַד־דְּהוּא מְמַלֵּיל עִמְּהוֹן וְרָחֵל אֲתַת עִם־ ט
עָאנָא דִּי לַאֲבוּהָ אֲרֵי רָעִיתָא הִיא׃ וַהֲוָה כַּד חֲזָא יַעֲקֹב יַת־רָחֵל בַּת־ י
לָבָן אֲחוּהָא דְאִימֵּיהּ וְיַת־עָנָא דְלָבָן אֲחוּהָא דְאִימֵּיהּ וּקְרֵיב יַעֲקֹב וְגַנְדַּר
יַת־אַבְנָא מֵעַל־־פּוּמָא דְבֵירָא וְאַשְׁקִי יַת־־עָנָא דְלָבָן אֲחוּהָא דְאִימֵּיהּ׃
וּנְשַׁק יַעֲקֹב לְרָחֵל וַאֲרִים יַת־קָלֵיהּ וּבְכָא׃ וְחַוִּי יַעֲקֹב לְרָחֵל אֲרֵי בַר־ יא יב

אחת

מפורש

גם לא עודני אדבר אבל צריך שתאמר עודך מדבר עודני מדבר, כמו עודך מסתולל בעמי (שמות ט׳ י״ז) עודנה מדברת (מ״א א׳ כ״ב) עדך מדברת (שם י״ד). ורחל באה, ת״א אתת כי לשון עבר הוא כמפו׳ לעיל. כי רועה היא, יודעת חכמת מלאכת המרעה: (י) ויגל, לשון גלגול וסבוב דוגמת וגללו אלא שזה מבנין הפעיל ע״מ ויקם ויסב, ועיין פירש״י ומה שכתבנו בהסבת המקרא לעיל י״ו ד׳, ולפי הפשט נראה כי לכן אמר ויגל בבנין הפעיל כי הוא יוצא על הרועים שגללו על פי יעקב ובעזרתו: (יא) וישק יעקב לרחל, על ראשה או כתפה כמפורש לעיל כ״ז כ״ו. ויבך, דקדוקו מפורש לעיל ט׳ כ״ז:

את

תועלות

האנשים בהראותם קצתם לקצת כי הם משגיחים בענייניהם ומשתדלים שיהיו בתכלית התקון והשלמות ולזה תמצא שאמר יעקב לרועים ההם שישקו הצאן וילכו לרעות כי לא עת האסף המקנה:

התועלת הד׳ הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיהיה מתעורר בכל עוז לעזור לקרוביו ולא יתעלם מהן הלא תראה שתכף שראה יעקב צאן לבן אחי אמו ואת רחל בת אחי אמו התעורר למהר להשקות הצאן וגלל לבדו אבן הגדולה שהיו מתקבצים בה כל הרועי׳ לגלול אותה עם שכבר למדנו בזה שכבר הי׳ יעקב אמיץ בגבורי׳ כי זה א׳ מהתנאים הצריכי׳ בהם הנביא יותר שלם אמרו ז״ל אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשי׳ ובעל קומה:

התועלת הה׳ הוא במדו׳, והוא שראוי לאדם שיתקרב לאוהביו ולקרוביו ויראה להם אהבה והקרבה מה שאפשר כי בזה מתקון המדינה מה שלא יעלם, רצוני כשיאהבו בני המשפחה קצתן לקצת כאלו הם כלם אחים, הלא תראה כי יעקב השלם עם היותו כבד ימים נשק לרחל להורות התקרבות נפלא עם שבזה משך לבבה להיות לו לאשה כמו שהיה דרוש אצלו:

התועלת הו׳ הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיאסוף קרוביו הבית בבואם אצלו ולא ימנע מהם לחמו כי הם עצמו ובשרו ובזה תשלם האהבה בין בני המשפחה הלא תראה שלבן אסף הביתה יעקב מפני היותו עצמו ובשרו:

התועלת הז׳

יג אביה הוא וכי בן־רבקה הוא ותרץ ותגד לאביה׃ ויהי
כשמע לבן את־שמע יעקב בן־אחתו וירץ לקראתו
ויחבק־לו וינשק־לו ויביאהו אל־ביתו ויספר ללבן את
יד כל־הדברים האלה׃ ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי
טו אתה וישב עמו חדש ימים׃ ויאמר לבן ליעקב הכי־
אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה־משכרתך׃
טז וללבן שתי בנות שם הגדלה לאה ושם הקטנה
יז רחל׃ ועיני לאה רכות ורחל היתה יפת־תאר ויפת

מראה

מנחת שי

(יג) **ויהי כשמע**, בס"ם הכף דגושה ומתחלפת בשמע ועי' מ"ש בפ' וירא על ויהי כהוציאם, ושופטים ז' על ויהי כשמע גדעון. **ויביאהו**, מ"י כתיב וכל שארא באו' חסרים: (יז) **רכות**, כתב הראב"ע, ובן אפרים אמר שהוא חסר א' וטעמו ארוכות, והוא הי' חסר אל"ף ע"כ, ושארי לי' מארי' דבן אפרים לא היה

שום שכל

במקף בלא מוכח: (יג) **ויהי כשמע**, במ"ג וקטן הכ"ף דגוש וכן בכ"י של כ"ד, ועיין מ"ש, ומה שכתבתי לעיל י"ט י"ז, ואולם ויהי ככלות דיהושע י' כ' דגוש בכל הספרים בדין התחברות שתי אותיות דומות כמו שאבאר בעז"ה להלן (ל"ב י"א) אבל כי במקלי. ועיין לעיל כ"ה ג'. **ויביאהו**, כתב המ"ש מ"י כתיב וכל שארא באו' חסרים עכ"ל, ותמה עליו בעל ת"ס שהרי לא כמלאת עוד מלה זאת בתורה? והאמת כי לא על המ"ש תלונותינו כ"א על הרב הגדול רמ"ה ז"ל כי כן מסר עליו גם הוא, מ"י כתיב וכל שארא חסרים כתיבין, אמנם נראה שבא למעט מלות דוגמתו כגון ויבאה דכתיבין חסר באו' כמו שמסרנו בשמו לעיל כ"ד ס"ז על ויבאה ומאק: (טו) **אחי**, מלרע ואיננו כסוג אחור לטעם המבואר לעיל כ' ס'. **אתה**, פתח בזקף ומלעיל, עיין מה שכתבתי לעיל כ"ב י"ב אבל ירא אלהים אתה. **הגידה**, מ"י וכן ואגידה לכם, כל היכא דקרי' גימל דידי' בחירק מ"י כתיב. **משכרתך**, ח"ו והע"ס דגוש בעבור מלה זעירא המוקפת אליו: (יז) **רכות**, מ"ו. **ורחל**, בכל ספרינו בפסק ובכ"י

רשי

בן רבקה אחותו הבטרה. ותגד לאביה, לפי שאמה מתה ולא הי' לה להגיד אלא לו: (יג) וירץ לקראתו, כסבור ממון הוא טעון שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעוני'. ויחבק כשלא ראה עמו כלום אמר שמא זהובים הביא והנם בחיקו. וינשק לו, אמר שמא מרגליות הביא והם בפיו. ויספר ללבן, שלא בא אלא

מתוך

רשבם

(יג) את כל הדברים האלה, שאביו ואמו שלחוהו אל אכשי משפחתו: (יד) אך עצמי ובשרי אתה וגו', ויפה כוונת לבא אלי: (טז) וללבן שתי בנות, והפסיק תשובת דבריו של יעקב כי לפי שהיה לו שתי בנות והקטנה מצאה חן בעיניו לפיכך אהב את הקטנה: (יז) רכות, כאות. ורע בלע"ז. וכלה שעיניה כאות אין כל

גופה

יג אֲחַת אֲבוּהָא הוּא וַאֲרֵי בַּר־רִבְקָה־הוּא וּרְהָטַת וְחַוִּיאַת לַאֲבוּהָ: וַהֲוָה
כַּד שְׁמַע לָבָן יַת־שֵׁמַע יַעֲקֹב בַּר אֲחָתֵיהּ וּרְהַט לְקַדָּמוּתֵיהּ וְנַפֵּיק
לֵיהּ וּנְשֵׁיק־לֵיהּ וְאַעֲלֵיהּ לְבֵיתֵיהּ וְאִישְׁתָּעִי לְלָבָן יַת כָּל־פִּתְגָּמַיָּא הָאִילֵין:
יד טו וַאֲמַר לֵיהּ לָבָן בְּרַם קָרִיבִי וּבִשְׂרִי אַתְּ וִיתֵיב עִמֵּיהּ יְרַח יוֹמִין: וַאֲמַר
טז לָבָן לְיַעֲקֹב הַמְדְּאָחִי אַתְּ וְתִפְלְחִינַנִי מַגָּן חַוִּי לִי מָה אַגְרָךְ: וּלְלָבָן
יז תַּרְתֵּין בְּנָן שׁוּם רַבְּתָא לֵאָה וְשׁוּם זְעֶרְתָּא רָחֵל: וְעֵינֵי לֵאָה יָאְיָן וְרָחֵל
הות

רשי

מתוך אונס אחיו ושנטלו ממונו ממנו: (יד) אך עצמי ובשרי, ומעתה אין לי לאספך הביתה הואיל ואין בידך כלום אלא מפני קורבה אטפל בך חדש ימים וכן עשה ואף זו לא לחנם שהיה רועה צאנו: (טו) הכי אחי אתה, לשון תימה וכי בשביל שאחי אתה תעבדני חנם. ועבדתני, כמו ותעבדני וכן כל תיבה שהיא לשון עבר הוסף וי"ו בראשה והיא הופכת התיבה להבא: (יז) רכות, שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו ובוכה שהיו הכל אומרים שני
בנים

מפורש

(יג) את שמע [דיא נאכריכט], שם דבר של שמועה והוא סמוך: (יד) אך עצמי ובשרי אתה [וואהרליך! דוא ביזט איין ביין אונד איין פלייש], כלומר קרובו כי קרובו של אדם כבשרו הוא, וכן ומבשרך לא תתעלם (ישעי' נ"ח ז'), וטעם מלת אך לדעת הרד"ק בשרשו הוא לאמת הדבר כמו אך עמי המה (ישעי' ס"ג ח') אך טוב לישראל (תלים ע"ג א') לכן יבואו אלו ודומיהם בתחלת הדברים. וישב עמו, בעבודתו לרעות צאנו, כמו שבה עמדי שבסמוך (פסוק י"ט), ויואל משה לשבת את האיש (שמות ב' כ"א) שטעם כולם הענבה בעסק העבודה, וזהו שאמר לו אח"כ ועבדתני חנם: (טו) הכי אחי אתה, מפורש לעיל כ"ז ל"ו. ועבדתני, הוי"ו שבראשו הופכו לעתיד והוא בפתח בעבור החטף פתח שאחריו. משכורתך [דיין לאהן], הדבר הנתון בשכר עבודה ומעשה מה יקרא מַשְׂכֹּרֶת בפלס מַתְכֹּנֶת הלבנים (שמות ה' ח'), ובהסמכו אל הכינויים ישוב החולם לשורק ברוב וכן בְּמַתְכֻּנְתָּהּ (שמות ל' ל"ז), ולפעמים לק"ח: (טז) וללבן שתי בנות וגו', שני הכתובים הבאים הם כדמות מאמר מוסגר כי אינם מעיקור הסיפור כ"א כמו הקדמה לתשובתו של יעקב ולכן לא אמר ויהיו ללבן שתי בנות וגו' כדרך הענינ' הסיפורים על הסדר אבל אמר וללבן שתי בנות, להפסיק הענין בדבר שאינו מן הסיפור: (יז) יפת תאר [טעהן פאן בילדונג], תאר הוא צורת הפרצוף כמו יתארהו בשרד (ישעי' מ"ד י"ג),
ויפת

תועלות

התועלת הז' הוא במדות, והוא שראוי למקבל הטובה מאחר שיشתדל להטיב לו כפי יכולת כחו ואף אם הי' לו חוק על מי שיטיב לו, הלא תראה כי יעקב השלם עם היותו
לבן

שלישי יח מַרְאֶה׃ וַיֶּאֱהַב יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע
יט שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה׃ וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ
כ לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי׃ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב
בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ
כא אֹתָהּ׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן הָבָה אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ

ימי

מנחת שי

הי' חסר רק מלא חכמה ודעת ורמז בזה להא דאמרינן בפ' יש נוחלין, אמר ר"א שמתנותי' ארוכות בכהונה ולוי' ומלכות, ודמיא להא דאיתא בב"ר, שם הגדולה לאה, גדולה במתנותי', ע"כ: (יח) **אעבדך**, אין בב' פשט. **הקטנה** הנון דגוש': (כא) **הבה** את

שום שכל

ובכ"י במוכח: (יח) **אעבדך**, מלרע בפשט אחד לבד, וניקוד התיבה דוגמת תעזבך דלעיל כ"ח ט"ו ע"ש: (יט) **טוב**, בטעם יתיב, ובכ"י של כ"ד בטעם מהפך ותיבת תתי בפשט: (כא) **הבה**, דין לחוד מלרע ושארא מלעיל כמבואר לעיל י"א ג' ע"ש

רש"י

בנים לרבקה ושתי בנות ללבן הגדולה לגדול והקטנה לקטן. תואר, הוא צורת הפרצוף לשון יתארהו בשרד (ישעי' מ"ד) קונפא"ס* בלע"ז. מראה, הוא זיו קלסתר: (יח) אעבדך שבע שנים, הן ימים אחדים שאמרה לו אמו וישבת עמו ימים אחדים ותדע שכן הוא שהרי כתיב ויהיו בעיניו כימים אחדים. ברחל בתך הקטנה, כל הסימנין הללו למה לפי שהוא יודע בו שהוא רמאי אמר לו אעבדך ברחל ושמא תאמר רחל אחרת מן השוק ת"ל בתך ושמא תאמר אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל ת"ל הקטנה ואעפ"כ לא הועיל שהרי רימהו: (כא) מלאו ימי, שאמרה לי אמי, ועוד מלאו ימי שהרי אני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים וזהו

רשב"ם

גופה צריך בדיקה, ועינים שחורות אינן רכות כלבנים. יפה תואר, כמו במחוגה יתארהו (ישעי' מ"ד), דפוס החוטם והפה והלחיים. יפת מראה, לבן ואדמדם: (כא) כי מלאו ימי, שבע שנים

מפורש

ויפת מראה [אונד שעהן פאן פארבע], מראה הוא זיו קלסתר, כלומר בצבע העור שהיה נאה ואדום, כי אמנם הצבע הוא מושג לחוש הראות, ועיין מפורש לעיל י"ב י"א: (יח) **ברחל** [אום רחל], בעבור רחל. וכן ויעבוד יעקב ברחל, כי גם זה משימושי הב' להורות הערך ודמי השווי, וכן בכסף מלא יתננה לי (לעיל כ"ג ט'): (יט) **טוב** תתי אתה לך [בעסר איזט עס איך געבע זיא דיר], תתי, מקור מבנין הקל מגזרת נתן, והי' ראוי תִּנְתִּי ע"מ גִּשְׁתִּי מן נגש אלא שחסרו הנון והבליעוהו בדגש והוא מן תת כחה לך המפורש לעיל ד' י"ב עיין עליו, והיו"ד לסי' הפועל וטעמו תת אני

*) קונפא"ס, נירקי, וכן ישעי' מ' כ"ב ומ"ד י"ג ואיוב כ"ב י"ד.

יח הֲוָת שַׁפִּירָא בְרֵיוָא וְיָאְיָא בְחֶזְוָא׃ וּרְחֵים יַעֲקֹב יַת־רָחֵל וַאֲמַר אֶפְלְחִינָךְ
יט שְׁבַע שְׁנִין בְּרָחֵל בְּרַתָּךְ זְעֶרְתָּא׃ וַאֲמַר לָבָן טַב דְּאֶתֵּן יָתַהּ לָךְ מִדְּאֶתֵּן
כ יָתַהּ לִגְבַר אוּחֲרָן תִּיב עִמִּי׃ וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרָחֵל שְׁבַע שְׁנִין וַהֲווֹ בְעֵינוֹהִי
כא כְּיוֹמִין זְעִירִין בִּדְרָחֵים יָתַהּ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הַב יַת־אִתְּתִי אֲרֵי
שלימו

מפורש

אני כמפורש לעיל י"ט כ"א אצל הפכי את העיר ע"ש. עמדי, טעמו כמו עמי, ואפשר שטעמו כמו ויבוא אצל עמדי (דניאל ח') כלומר במקום שאני עומד, אכן לא מצאנוהו כי אם עם היוד שהוא לסימן המדבר בעד עצמו לכן לא תאמר עִמְדוֹ עִמְדָהּ כמו שתאמר עִמּוֹ עִמָּהּ ודומיהם: (כ) בימים אחדים, כימים מעטים, ולפי שהאחד מיעוט המספר יכנו הדבר המועט באחד, רד"ק בשרשו. באהבתו אותה, שם הפעל הסמוך מן אהבה ויתנהג הה"א לתי"ו כמשפט, וטעמו בעבור שאהב אותה: (כא) הבה [גיב], טעמו תנה והוא מפורש בטוב לעיל י"א ג'. כי מלאו ימי, ימי עבודתי וכן ת"א, ומדרך הלשון להוציא הגעת זמן קבוע בלשון מלאת הימים, וכן

תועלות

לבן מחויב שיאספהו הביתה להיותו עצמו ובשרו התעורר עצמו לעבוד לבן ברעיית צאן ואם לא עוררהו לבן על זה כדי שיוכל לעמוד בביתו בזולת בשת:

התועלת הח' הוא במדות, והוא שראוי לאדם כשיצר לו מהשגת הטרף שישתדל לעשות מלאכה מהמלאכות ואף אם היא פחותה לפי מעלתו כדי שלא יצטרך לבריות, הלא תראה שיעקב השלם התעורר לעבוד לבן בזאת המלאכ' הפחותה לפי מעלתו כדי שלא יצטרך להטבת לבן ובזה אמרו ז"ל שראוי לעבוד עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות:

התועלת הט' הוא במדות, והוא שכאשר יגיע לאדם שירות ממי שיבוש לשאל ממנו שכרו ראוי לו מעצמו להתעורר לתת לו שכרו ולא יעלים עיניו מזה, ולזה תמצא כי מפני שהי' יודע לבן שיעקב יבוש לשאל ממנו שכר מפני מה שהטיב לו באספו אותו הביתה התעורר מעצמו לתת לו שכר ושאל לו מה יהי' שכרו ומהסוג הזה בעינו כלמד שמי שיתן שכר למי שיבוש לבקש ממנו שיחליף לו המטבע שהוא בלתי טוב שהוא ראוי שידקדק מאד לבחור לו מטבע טוב כמו שעשה אברהם לעפרון:

התועלת הי' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיבחר באשה שלמת היצירה כי הזרע שיהי' לו ממנה יהי' יותר בריא ויותר שלם, ולזה לא בחר יעקב בלאה כי היו עיניה דומעות והוא חולי מה ובחר ברחל עם שרחל היתה יפת תואר ויפת מראה עם שיהי' סבה שישקוט תאותו בה ולא יהרהר באשה אחרת:

כב יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ׃ וַיֶּאֱסֹף לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם
כג וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה׃ וַיְהִי בָעֶרֶב וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא
כד אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ וַיִּתֵּן לָבָן לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ
כה לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר
אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ
כו וְלָמָּה רִמִּיתָנִי׃ וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ
כז לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה׃ מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה
לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־

שנים

מנחת שי

את אשתי, מלרע. **ואבואה** אלי׳, מלא וי״ו, וכל שארא באורי׳ חסרים : (כה) **זאת**, הזי״ן דגושה : (כז) **גם**, הג׳ בדגש. **אשר**, בגלגל

לא

(כו) **לא־יעשה**, במ״ג וקטן מלא לא במתג ורש״ד מחקו ע״פ כללו שלא יבואו ב׳ מתגין רצופין, ועדים רבים למאות ולאלפים אשר יעמדו למולו, וכן ולא־יראה לך חמץ ולא־יראה לך שאור (שמות י״ג ז׳) שנים מתגים תכופים בכל הספרים, וכמוהו בחברו (דברים י״ו ד׳). וכמוהו לא־יעשה בהם (שמות י״ב י״ו) ועוד רבים כמו שכבר השכלתיך לעיל ו׳ י״ג אכל כי מלאה, עיין עליו. **יעשה**, מלרע ואיננו נסוג אחור כי המרכא יוכל להתקרב אל הטפחא בתנאים דוק ותמצא ואין כאן מקום ביאורם. **במקומנו**, מ״ו : (כז) **שבע** זאת, ח״ו דקרי ולא כתיב, ודכוו׳ וימלא ש ב ע זאת דויעש יעקב כן, ובמסרת כולהון חסרים, רמ״ה ז״ל.

בעבדה

שום שכל

ע״ס. **ואבואה**, מ״ו וכל שארא חסרים כתיבין. רמ״ה ז״ל, ואפשר שגם בזה רצה לכלול מלות דוגמתו הבאים בתוספת ה״א בסוף כגון כל תבאנה ותבאנה (כב) **ויאסף**, ח״ו, וכל ויאסף דכוותיה חסר :

רש״י

וזהו שאמר ואבואה אליה, והלא קל שבקלים אינו אומר כן אלא להוליד תולדות אמר כן : (כה) ויהי בבקר והנה היא לאה, אבל בלילה לא היתה לאה לפי שמסר יעקב סימנים לרחל וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה אמרה עכשיו תכלם אחותי עמדה ומסרה לה אותן סימנים : (כז) מלא שבוע זאת, דבוק הוא שהרי נקוד בחטף

שבוע

רשב״ם

שנים עבדתיך : (כה) והנה היא לאה בדבר שלא נודע תחלה אומר והנה, וכן והנה אלים (לקמן מ״א ז) : (כז) מלא שבוע זאת, שבעת ימי המשתה של לאה.

ונתנה

מפורש

וכן ולא מלאו הימים האמור בדוד (ש״א י״ח כ״ו) : (כה) **והנה היא לאה** [ויהע,

זאו

שְׁלִימוּ יוֹמֵי־פֻלְחָנִי וְאֵיעוֹל לְוָתַהּ׃ וּכְנַשׁ לָבָן יָת־כָּל־אֱנָשֵׁי אַתְרָא כב
וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא׃ וַהֲוָה בְרַמְשָׁא וּדְבַר יָת־לֵאָה בְּרַתֵּיהּ וְאָעֵיל יָתַהּ לְוָתֵיהּ כג
וְעָאל לְוָתַהּ׃ וִיהַב לָבָן לַהּ יָת־זִלְפָּה אַמְתֵּיהּ לְלֵאָה בְרַתֵּיהּ לְאַמְהוּ׃ כד
וַהֲוָה בְצַפְרָא וְהָא הִיא לֵאָה וַאֲמַר לְלָבָן מַה־דָא עֲבַדְתְּ לִי הֲלָא בְרָחֵל כה
פְּלָחִית עִמָּךְ וּלְמָא שַׁקַּרְתְּ בִּי׃ וַאֲמַר לָבָן לָא־יִתְעֲבֵיד כְּדֵין בְּאַתְרָנָא כו
לְמִתַּן זְעֶרְתָּא קֳדָם רַבְּתָא׃ אַשְׁלֵים שְׁבוּעֲתָא דְדָא וְנִתֵּן לָךְ אַף־יָת־ כז

דא

מפורש

דא וואר עס לאה], כתב רשב"ם, בדבר שלא נודע תחלה אומר והנה, וכן והנה חלום (לקמן מ"א ז') כי עד עתה הי' סבור שראה ממש ולא חלום, עכ"ל. וכבר פירשתי לעיל בפסוק ב' כי גם בדבר שנודע תחלה אלא שלא נודע אמתת ענינו נופל עליו לומר והנה, ועיין לעיל א' כ"ט. ולמה רמיתני [ווארום האסט דוא איך דען בעטראגן ?] לשון מרמה ולא יבוא לעולם כ"א בבנין הכבד הדגוש, ועיין לעיל כ"ז ל"ו: (כו) לא יעשה כן במקומנו, לא הניחוני אנשי המקום לקיים דברי כי נבלה הוא אצלם: (כז) שבע זאת [דיא האכצייט וואכע פאן דיזר], מלת זאת עונה על לאה ותיבת שבוע סמוך ולכן הוא בשו"א, וכן פירש"י שבוע של זאת, ואין לפרש זאת תאר לשבוע שהרי הוא שם בלשון זכר, והעד שָׁבֻעַ אחד (דניאל ט' כ"ז), גם אילו כן הי' ראוי השי"ן להיות נקמץ כי לא יסמך המתואר אל התאר כמו שידעת. ונתנה לך, יש מפרשים הנו"ן לשי' בנין נפעל והה"א לשי' הנסתרת דוגמת והיא לא נתנה לו לאשה (לקמן ל"ח י"ד), וי"מ הנו"ן לסימן המדברים בעדם דוגמת נתנה ראש ונשובה מצרים (במדבר י"ד ד') והה"א נוסף כמנהג הלשון כמפורש לעיל י"א ג' אלא נלבנה לבנים, וכן דעת רש"י ורמב"ן, וטעמו ונתנה אני ואנשי מקומי, והוא כלפי

מה

תועלות

התועלת הי"א הוא במדות, והוא שראוי למי שיבוא כנגדו לדקדק עמו במחיר שכרו שלא ישאל ממנו רק פחות ממה שראוי בהפך מה שעשה עפרון שהקשה לשאול עד ששאל ארבע מאות שקל כסף, ולזה תמצא שהעמיס יעקב על עצמו לעבוד לבן שבע שנים ברחל בתו ואם הוא מבואר שכבר הי' מתרצה לבן בפחות מזה הרבה עם שבזה הישרה נפלאה להגיע יעקב עם מה שכיון אליו והוא שתהיה לו אשה מבנות לבן:

התועלת הי"ב הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיתחכם במשאו ובמתנו עם הבריות בצד שלא יתכן שיונו אותו, הלא תראה כי יעקב עם היותו בעל השלמות מפני שכיוון שתהי' לו רחל לאשה לא לאה התחכם להתנות עם לבן. תנאי מבואר, וביאר הענין באופן שלא ישאר בו ספק וזהו אמרו ברחל בתך הקטנה ואולי ישנה שם הגדולה ויקרא

כח שְׁנִים אֲחֵרוֹת׃ וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־
כט לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ
ל אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃ וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל
וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־
לא שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃ וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח
את

מנחת שי

לא במקף: (כח) **וימלא**, הלמ"ד בגרי. **לו לאשה**, הלמ"ד רפה. את רחל בתו **לו** לאשה, במקצת ספרים אין בהם מלת **לו** אבל בכל ספרי אספמיא כתיב לו וכן בס' ר"מ ור"ג: (ל) **גם**, הגימל בדגש: (לא) **כי שנואה** לאה, כתב הרמ"ה ז"ל ע"ו כתיב וכל או' דכו' מ"ו בר מן חד קרי בחירק ומ"י וסי' והי' הבן הבכר לשניאה, ותימא כי בב"ב פרק יש נוחלין דרשו על לאה כי שנאה כתיב ח"ו עכ"ל. ועד שהוא תמה על המדרש תמה אני עליו דלאו בפי' איתמר ולא מכללא איתמר מדרש זה, דהכי אמרינן התם, ועיני לאה רכות, מאי רכות? אילימא רכות ממש? פי', עיניה נוטפות דמעה, אפשר בגנות שהמה לא דבר הכתוב בגנות הצדיקים דבר הכתוב! אמר ר' אלעזר שמתנותי' ארוכות, רבא אמר לעולם רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים, ב' בני' יש לה לרבקה, ב' בנות יש לו ללבן, גדולה לגדול וקטנה לקטן וכו' היתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה, והיינו דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה, מאי שנואה? אילימא וכו' אלא מאי שנואה ששנואים מעשי עשו בעיניה, ע"כ. והרב ז"ל חשב דבעל המאמר דרש שנאה ח"ו כלומר שְׂנֻאָה לאה מעשי עשו, וכ"ל דתלי תניא בדלא תניא ולעולם לא עלה על דעת בעל המאמר לדרוש שנואה חסר הפך כל הספרים והמסרת, אך נוכל לפרש כוונת המאמר כי להיות ששנואים מעשי עשו בעיני' ומעתה על לאחי' מלוי' תמיד גם היא היתה שנואה בעצמה כדרך מרי נפש שנוכחי' את עצמם, וגם שנואה מאחרי' כדרך העולם שבורחין ומרחיקין את עצמם מהעצבים והנאנחים כדי שלא יגרמו להם עצבות, שהאנחה שוברת חצי גופו של אדם, ובעבור זה זכתה שיפתח ה' את רחמה קודם רחל והשתא אתי שפיר טפי לישנא דוהיינו דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה דדמי' פירושא דשנואה לאה לפירושא דועיני לאה רכות דהא והא מפני הבכי', דיקא נמי, דקתני ששנואים מעשי עשו ולא קתני שנאה לאה מעשי עשו, ויש סיוע לזה ממדרש רבה דאיתא התם כי שנואה לאה שעשת כמעשי השנואים שהיתה אומרת להכנס לשנאת, כ"א, שהיתה אמודה לשנאת וכו' והיתה בוכה וכו' ובעל י"ת כיון לדעת זה בפיר' מדרש רבה אך לא הסכים לפרש כן הא דפרק יש נוחלין, אדרבה הקשה על המדרש דשנואה מיבעי לי', ולפי דרכנו לא קשה מידי, וגמרי' ומדרש רבה

שום שכל

בעבדה, כל לשון עבדה דאורית' ח"ו כתיב, ובמס"ק כתיבת יד מסר עליו כל ליששכר חסר במ"ב בד"ה מלא. **אחרות**, מ"ו וכל אחרות דנות' מלא: (כח) **וימלא**, אין בוי"ו געיא במקרא כ"י של כ"ד וכן נכון כי הנגינה תחת עין הפעל לא בלמד הפעל ולכן אין התיבה על התנועה הנזכרת לעיל י' י"א ע"ש. ותימה על רש"ד בעל ת"ם שהרי הוא מחק כל הגעיות האלה בכל מקום שמצאם אף שהם כמשפט, וזה שבא שלא כמשפט חטל עליו והשאירו. **ויתן־לו**, היוד בגעיא ככל חבריו עיין לעיל כ"ג ט', וכ"ז כ"ז: (לא) **שנואה** לאה, מ"ו כתיב וכל אורי' דכו' מ"ו בר מן חד קרי בחירק ומלא יו"ד וסי' וכו' כמבואר במ"ש

כי

כח דא בפולחנא דתפלח עמי עוד שבע־שנין אוחרנין׃ ועבד יעקב כן
כט ואשלים שבועתא דדא ויהב ליה ית־רחל ברתיה ליה לאנתו׃ ויהב
ל לבן לרחל ברתיה ית־בלהה אמתיה ליה לאמהו׃ ועל אף לות־רחל
לא ורחים אף־ית־רחל מלאה ופלח עמיה עוד שבע־שנין אוחרנין׃ וחזא

יי

רש״י

שבוע של זאת והן שבעת ימי המשתה בגמרא ירושלמי׳ במועד קטן. (וא״א לומר שבוע׳ ממש שא״כ היה צריך לינקד בפתח הש״ן, ועוד שבוע לשון זכר כדכתיב שבעה שבועות תספור לפיכך אין משמע שבועה אלא שבועה סטייגא* בלע״ז). ונתנה לך, לשון רבי׳, כמו נרדה ונבלה ונשרפ אף זה לשון ונתן. גם את זאת, מיד לאחר ז׳ ימי המשתה ותעבוד לאחר נישואיה. עוד שבע שנים אחרות, אחרות הקישן לראשונות מה ראשונות באמונה אף האחרונות באמונה ואף על פי שברמאות בא עליו:

ותקרא

רשב״ם

ונתנה, ותנתן לך גם את זאת מיד בעבודה אשר תעבוד עמדי אחרי נשואי רחל עוד שבע שנים אחרות, כדכתיב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחוני וגו׳ כי עבדיו הושלמו ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך: (ל) ויאהב גם את רחל וגם אהבה יותר מלאה כלומר בא אליה וגם אהבה. רוב גם, הפוכים כן בתורה. וכן וברכתם גם אותי (שמות י״ב ל״ב). גם תברכו אותי, וכן גם אותך הרגתי (במדבר כ״ב ל״ג), הנה לאלתי רגלך ונעשיתה ספי ופסח גם עדיין הייתי הורג אותך: (לא) ורחל עקרה, בשביל שכתוב

לפניו

מפורש

מה שאמר לא יעשה כן במקומנו: (לא) **שנואה לאה**, בערך אל רחל, וכן האחת אהובה והאחת שנואה (דברים כ״א ט״ו), או שדבר הכתוב לפי מחשבתה שחשבה שהיא שנואה, דוגמתו האנשים רדפו אחריהם (יהושע ב׳ ז׳). ורחל עקרה, היתה עקרה, ובשביל שכתוב להלן שאמרה ליעקב הבה לי בנים, לכן הקדים הכתוב לומר

ורחל

תועלות

רחל ולזה אמר לו הקטנה ואולי יביא לו אחרת ששמה רחל ולזה אמר בתך, ומפני היות נחשד לבן בעיני יעקב ברמאות ממש שהרגיש בו במדות התחכם להתנות עמו באופן זה כי ראה שהיה בדעתו לרמותו, ולזה כפל התנאי עם שלא הועיל לו:

התועלת הי״ג הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם להמנע מפני הבושת מהשתדל בעניינים אשר עזיבתם מביא נזק והפסד גדול ולזה שאל יעקב ללבן שיתן לו אשתו ויבא אליה כי מלאו ימיו, ואם לא ישתדל להוליד עתה אולי לא ימצא אחר זה ולא בוש מזה כי מי שיבוש בכמו אלו הדברים הוא מכלל חסיד שוטה, אמרו ז״ל היכי דמי חסיד שוטה כגון דחזא אתתא דטבעא בנהרא ואמר לאו אורח ארעא לאגלא ולאסתכולי בה:

התועלת הי״ד

*) שְׁטֵייגא, איין זיבנטזינג, עיין בפירושו שמות י׳ כ״ג.

לב אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃ וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא
שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה
לג יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי׃ וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע
יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ
לד שִׁמְעוֹן׃ וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה
אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ
לה לֵוִי׃ וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־

יהוה

מנחת שי

כי הדדי נינהו לדרוש שנואה מלא כמו שהוא בכל הספרים והמסרת : (לד) **קרא־שמו** , המאריך בקוף בספרי' מדויקי' כ"י : (לה) **ותעמד** ,

ה"ר

שום שכל

במ"ש : (לב) **ראובן** , מ"ו כתיב וכל ראובן באו' דכוו'. **כי־ראה** , בכ"י של כ"ד מלת כי במוכת לא במקף אבל **כי עתה** יאהבני , מלת כי במקף ולא במרכא . **יאהבני** , הבי"ת בפתח , אב"ע ומכלול דף מ' א'. **אישי** , מ"י וכל אישי דכוו' מלא : (לג) **כי־שמע** , במקרא כ"י של ב"ד מלת כי במוכא לא במקף . **ויתן־לי** , היו"ד בגעיא בכ"י ככל חבריו וכן נכון . **שמעון** , מ"ו כתיב וכל לישנא באו' דכוו' מלא : (לד) **קרא־שמו** , במקרא גדול וקטן המתג תחת הרי"ש ולכן הגיה בעל א"ת ואמר שצ"ל מלעיל תחת הקוף ובמקרא כ"י של רמ"ע כתב בגליונו י"ס **קרא־שמו** וטעות בידם , עכ"ל . ועיין לעיל כ"ה ל' . ואולם במקרא כ"י של כ"ד אין התיבה מוקפת והרי"ש במרכא ג"כ , כמנהג שבאו כאן שני מרכות תכופות , וכן שם במקרא כ"י תיבות רבות בטעם מרכא בלא מקף אף שקדם להם מרכא או מהפך , וכן כתב ר"א הלוי בספרו טוב טעם פרק ה' בתמונת המרכא וז"ל ולפעמים ישרת מרכא ג"כ למרכא כמוהו דהיינו שיבואו ב' מרכות זה אחר זה וכו' עכ"ל . וכ"כ בתמונת הלגרמה לכן לדקו דברי בעל מנחת שי לעיל י"ז י"ז באמרו הלבן מאה שנה , במקצת ספרים כ"י הטעם באלף ובלא מקף בין שתי התיבות , וכ"כ א"ת שהוא מלרע בכל ספרי ספרד עכ"ל , ורע"ד בעל תיקון סופרים הרבה לתמוה עליו ולהשיגו בחשבו שמן הנמנע לבוא מרכא אחר מהפך , ואיננו כן , והנה כמוהו בכ"י הנזכר על־בן שם העיר (לעיל כ"ו ל"ג) מלת כן במהפך ומלת שם בלא מקף ובמרכא , וכן ותקרא שם ה' (לעיל ט"ז י"ג) מלת שם בלא מקף ובטע' מרכ' ועוד אחרי' כמוה' , ואין להאריך , ועי' לקמן מ"א מ"ה גם מ"ד י"ט : (לה) **אודה**

מ"ו

רשי

(לב) ותקרא שמו ראובן , רבותינו פירשו אמרה ראו מה בין בני לבן חמי שמכר הבכורה ליעקב וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו ולא עוד שלא ערער עליו אלא שבקש להוציאו מן הבור : (לד) הפעם ילוה אישי ,

לפי

רשבם

לפניכו שאמרה ליעקב הבה לי בנים כתב כן : (לב) יאהבני , כמו יאהבני . וכן הבדל יבדילני (ישעי' נ"ו ג') כמו יבדילני : (לד) על כן קרא שמו לוי , יש לומר שיעקב קרא לו שם :

מתה

יי ארי־שנואתא לאה ויהב לה עידוי ורחל עקרא : ועדיאת לאה
לב וילידת בר וקרת שמיה ראובן ארי אמרת ארי־גלי קדם־יי עולבוני
ארי כען ירחמינני בעלי : ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת ארי־שמיע
לג קדם־יי ארי־שנואתא אנא ויהב לי אף־ית־דין וקרת שמיה שמעון :
ועדיאת עוד וילידת בר ואמרת הדא זימנא יתחבר־לי בעלי ארי־
לד ילידית ליה תלתא בנין על־כן קרא־שמיה לוי : ועדיאת עוד וילידת
לה בר

רשי

לפי שהאמהות נביאות היו ויודעות שי"ב שבטים יוצאים מיעקב וד' נשים ישא אמרה מעתה אין לו פתחון פה עלי שהרי נטלתי כל חלקי בבנים. על כן, כל מי שנאמר בו ע"כ מרובה באוכלוסין חוץ מלוי שהארון היה מכלה בהם. קרא שמו לוי, בכולן כתיב ותקרא (שהיא קראה) וזה כתב בו קרא ויש מדרש אגדה באלה הדברים. רבה ששלח הקב"ה גבריאל והביאו לפניו וקרא לו שם זה ונתן לו כ"ד מתנות כהונה ועל שם שלוהו במתנות קראו לוי : (לה) הפעם אודה, שנטלתי יותר מחלקי מעתה
יש

מפורש

ורחל עקרה : (לב) בעניי, שהי' בעלי חושדני שהסכמתי להטעותו, ותמורת החשד נתן האל ית' לי זרע כענין בסוטה. יאהבני, הי' הבי"ת ראוי בנר"י ובא בפתח דוגמת פן תדבקני (לעיל י"ט י"ט) הבדל יבדילני (ישעי' נ"ו ג') ורבים כמוהם ככתוב במכלול דף מ'־א': (לג) כי שנואה אנכי, ותמורת השנאה המסובבת מן החשד נתן לי גם את זה, ספורנו : (לד) ילוה, יתחבר. קרא שמו, לשון קצר, קרא הקורא [אמן נעננטע] דוגמת ויאמר ליוסף (לקמן מ"ח א') ורבים כמוהם, וי"א שהקורא הי' יעקב בעצמו : (לה) אודה את ה', לשון שבח והודאה כמו הודו לה'. קראה שמו יהודה, שיש בזה השם אותיות השם הנכבד ועם זה לשון הודאה, ונראה שהיו כל אלה שמות של קדמונים כמו שמצינו קודם לזה יהודית בת בארי, וכן שמואל בן עמיהוד קודם לשמואל הנביא, והיו בוחרים מהשמות הקודמים את הנופלים
על

תועלות

התועלת הי"ד הוא במדות, והוא שראוי לאדם לנהוג בתכלית הצניעות עם אשתו בשעת תשמיש, הלא תראה שיעקב לא הכיר באשתו בשעת התשמיש שהיתה לאה עד הבקר ובכמו זה אמרו באחד מגדולי החכמים בתלמוד שהיה מקדש עצמו ביותר בשעת תשמיש היה מגלה טפח ומכסה טפח ודומה עליו כמי שכפאו שד כי בזה מרחקת העזות ובזה האופן יהיה הזרע יותר נבחר :

התועלת הט"ו

ל א יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת׃ וַתֵּרֶא
רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר
ב אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃ וַיִּחַר־אַף
יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע
ג מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃ וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ
ד וְתֵלֵד עַל־בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃ וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־
ה בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב׃ וַתַּהַר בִּלְהָה
ו וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן׃ וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע

בקלי

מנחת שי

ק"ו, וכ"כ הרמ"ה ז"ל כל תעמד ותעמד באו' ק"ו כתיב: (ג) **ותלד על ברכי**, כתוב בס' מנחת כהן הכ"ף ברפה, ע"כ. ודבריו תמוהין כי בכל הספרים הכ"ף דגושה, וכן במסרת, כל לשון ברכי ברכיו דגוש בר מן תרין רפין כרעו על ברכיהם (שופטים ז') הוא בכך על ברכותי (דניאל י') כמ"ש בשופטים: (ו) **דנני**, כר"ן שני' דגושה, וכ"כ

שום שכל

ק"ו. **יהודה**, ק"ו וכל או' דכוו'. **ותעמד**, במ"ג וקטן ומדויקים הוי"ו בגעיא גם הוא כמשפטו המבואר לעיל י"ט כ"ה, ולא כדין מקנו בעל ת"ם: (א) **באחתה**, ק"ו וכל אחתה דכוו' חסר. **הבה־לי**, הלמ"ד דגוש בדין דחיק כמבואר לעיל י"ג ד' בדברי המקדן, והרד"ק במכלול דף פ"ח ב' הדגישו בדין אתי מרחיק, ועיין לקמן ל"ח י"ו אבל הבה נא. **מתה**, מלרע וכל זולתו מלעיל. ונמסר בהדי שטה קדא כל חד וחד מלרע וכל קריא מלעיל וסי' וכו' בסוף המערכת: (ג) **ותלד**, דין לחוד כתיב כן הוי"ו בשוא המרפה הת"ו ושארא בפתח המדגיש אחריו וזה שנמסר עליו, לית רפה: (ד) **ותתן־לו**, התי"ו בגעיא בזה ובכל הדומים לו כמבואר לעיל כ"ז כ"ז: (ו) **דנני**, כר"ן שני' דגוש וכן נמסר עליו לית ודגש וכן במכלול

דף

רשי

יש לי להודות: (א) ותקנא רחל באחותה, קנאה במעשיה הטובים אמרה אלולי שצדקה ממני לא זכתה לבנים. הבה לי, וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה. מתה אנכי, מכאן למי שאין לו בנים שחשוב כמת: (ב) התחת, וכי במקומו אני, אשר מנע ממך, את אומרת שאעשה כאבא אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ולא ממני: (ג) על ברכי, כתרגומו ואנא ארבי. ואבנה גם אנכי, מהו גם אמרה לו זקנך אברהם היו לו בנים מהגר וחגר מתניו כנגד שרה, אמר לה זקנתי הכניסה צרתה לביתה אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הנה אמתי. ואבנה גם אנכי ממנה, כשרה: (ו) דנני אלהים, דנני (וחייבני)

וזכני

רשבם

(א) **מתה** אנכי, טעמו למטה שהוא פועל, אבל מתה עלי רחל (לקמן מח ז') טעמו למעלה שהוא לשעבר:

נפתולי

בר ואמרת הדא־זימנא אודי קדם־יי על־כן קרת שמיה יהודה וקמת
ל א מלמילד: וחזת רחל ארי לא ילידת ליעקב וקניאת רחל באחתה
ב ואמרת ליעקב הב־לי בנין ואם־לא מיתא אנא: ותקיף־רוגזא דיעקב
ברחל ואמר המני את בעיא הלא־מן־קדם־יי תבעין דמנע מניך ולדא
ג דמעין: ואמרת הא אמתי בלהה עול לותה ותליד ואנא איר‍בי ואתבני
ד אף־אנא מינה: ויהבת ליה ית־בלהה אמתה לאנתו ועאל לותה
ה ו יעקב: ועדיאת בלהה וילידת ליעקב בר: ואמרת רחל דנני יי ואף
קביל

מפורש

על לשון המאורע, ספורנו. ותעמוד מלדת [זא דען הילט זיא איין מיט געבעהרן], פסקה, והוציאו הכתוב בלשון עמידה כי לאחר מיכן שבה אל לדתה, ולא שבה עד לאחר לדתה אשר; (א) **ותקנא** רחל באחותה, פירש"י קנאה במעשיה וכו' ור"ל שמעשיה טובים יותר לכן זכתה לבנים, והקנאה ממנה טובה והיא כדי שישיג היתרון שבחברו שמתקנא עליו להיות כמוהו, וממנה רעה והיא שקן לבו ביתרון חברו ומבקש להסירו מאותו היתרון כדי שיהי' פחות כמוהו. הבה לי [שאפפע איר], כלומר השתדל בכל מאמצי כחך שיהיו לי בנים, ויאמר הרמב"ן על דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עלי' עד שיתן לה בנים על כל פנים ואם אין תמות בצער, דברה שלא כהוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתענה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים ולא תמות בצערה. מתה אנכי, הטעם למטה בתי"ו כי לשון הווה הוא אבל מתה עלי רחל (לקמן מ"ח ז') טעמו למעלה במ"ם לפי שהוא לשון עבר וכן משפט כל פעלי עלומי העי"ן כמבואר בפירש"י לעיל ט"ו י"ז, וכ"ט ו', גם כן פעלי הכפולים כמפו' לעיל י"ח כ', והחכם ספורנו פירש, מתה אנכי, כענין הן אני עץ יבש (ישעי' נ"ו ג'): (ג) **ותלד** על ברכי, היא תלד ואני אגדלם על ברכי, וכן ת"א וירושלמי ותלד ואנא ארבי, דוגמת יולדו על ברכי יוסף (לקמן נ' כ"ג) וכן תרגם האשכנזי [דאס זיא קינדר בעקאממע דיא איך אויף איינן טאס ערציהע]. ואבנה, מפו' לעיל י"ו ב'. גם אנכי, כאחותי: (ו) **דנני** אלהים [גאטט וואר איין ריכטר], דגשות הנו"ן לחסרון נו"ן הנוסף כנו"ן
תברכני

תועלות

התועלת הט"ו הוא במדו', והוא שכאשר היו שנים ראוי' לדבר מה והי' האחד מהם ראוי לדבר ההוא קודם שיהיה השני ראוי לו הנה ראוי שישתדלו בהגעת הדבר ההוא תחלה למי שהיה קודם, ולזה תמצא שספר לבן שלא הי' נהוג אצלם להשיא הצעירה לפני

הבכירה

ז בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן׃ וַתַּהַר עוֹד
ח וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ וַתֹּאמֶר
רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי
ט וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי׃ וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי עָמְדָה מִלֶּדֶת

ותקח

מנחת שי

וכ״כ בעל המסורת לית דגש, וכתוב במכלול שקל פעל כי הדגש לחסרון נו״ן הנוסף, וי״א שהוא לתפארת לא לחסרון והוא הנכון: (ז) **בן שני** ליעקב, הבי״ת בצרי בספרים מדויקים ובל מקף כמו בן שני ליעקב שבסמוך (בפסוק י״ב), ובמקרא גדולה בצר״י ובמקף וכתב עליו כל **בן** מוקף פתח, פירוש בסגול, במ״ד, והמקף טעות הוא, ומה שכתב עליו אין זה מקומו רק על **בן־ששי** שבפרשה כמו שכתב שם במסרת, ועיין מה שכתבתי בשמואל א׳ כ״ב: (ח) **אלהים ׀**, בפסק:

בגד

שום שכל

דף ו׳ א׳ ובפי׳ בן עזרא ועיין מפורש. **ויתן**, היו״ד בגעי׳ כחבריו: (ז) **בן** שני, בצרי ובטעם מונח ובלא מקף, וכן בכ״י גם במ״ק ד״ס, ואולם במ״ג רפ״ו הוא בסגול ומקף ומרכא ושיבוש הוא, עיין מנחת שי: (ח) **נפתולי**, מ״ו כתיב וכסיב יוד בסוף תיבותא. **יכלתי**, ח״ו: (ט) **כי** עמדה, בכ״י מלת כי במקף

רש״י

וזכני: (ח) נפתולי אלהים, מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל חבורים מאת המקום נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים, ואני מפרשו לשון עקש ופתלתל נתעקשתי והפצרתי פצירות ונפתולים הרבה למקום להיות שוה לאחותי. גם יכולתי, הסכים על ידי, ואונקלוס תרגם לשון תפלה כמו נפתולי אלהים נתפלתי בקשות החביבות לפניו נתפללתי ונעתרתי כאחותי. נפתלתי, נתקבלה תפילתי ומ״א יש רבים בלשון נוטריקון:

ותלד

רשב״ם

(ח) נפתולי אלהים נפתלתי, חיבור ה״ק (נראה שצ״ל חיבור אלהים כלומר חיבור חזק). נתחברתי, נון ראשונה בשביל נון שנייה, וכן כנכסוף נכספת (לקמן ל״א), נשאל נשאל דוד (שמואל א׳ כ׳):

בא גד

מפורש

תברכני כמפורש עליו לעיל כ״ז י״ט. ועיין פי׳ רש״י ז״ל וכן פירש החכם ספורנו דנני אלהים, צדיק הוא בדינו שלא נתן לי הריון, וגם שמע בקולי, ואעפ״כ קבל תפלתי: (ח) **נפתולי** אלהים, עיין פירש״י ורשב״ם, ורד״ק אומר שענינו ההיפוך והעוות ופירושו נתהפכתי ונשתדלתי עם אחותי לנצחה וגם יכולתי, וסמך נפתולי אל מלת אלהים לגודל הנפתלים ועצמם, על דרך מאפליה (ירמי׳ ב׳ ל״א) שלהבת יה (ש״ה ח׳ ו׳) עיר גדולה לאלהים (יונה ג׳ ג׳) הררי אל, ארזי אל, וכו׳, ובשרש פתל אמר שהוא מענין צמיד פתיל כי החוט כשיכפל ויהיו שזור הוא יותר חזק, ופי׳ נפתלתי נתחזקתי, ודומה לו פירש הראב״ע באומרו נפתולי, שם מבנין נפעל, וטעמו כאדם

שיאבק

קַבֵּיל צְלוֹתִי וִיהַב־לִי בָּר עַל־כֵּן קְרַת שְׁמֵיהּ דָּן׃ וְעַדִּיאַת עוֹד וִילֵידַת ז
בִּלְהָה אַמְתָא דְּרָחֵל בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב׃ וַאֲמַרַת רָחֵל קַבֵּיל יְיָ בָּעוּתִי ח
בְּאִתְחַנָּנוּתִי בִּצְלוֹתִי חֲמִידֵת דִּיהֵי־לִי וְלָד כַּאֲחָתִי־וְאַף אִתְיְהֵיב־לִי וּקְרַת
שְׁמֵיהּ נַפְתָּלִי׃ וַחֲזַת לֵאָה אֲרֵי קָמַת מִלְמֵילַד וּדְבָרַת יַת־זִלְפָּה אַמְתַהּ ט

ויהבת

מפורש

שיאבק עם אחר ויפתל לנגח אותו כדי להפילו וכן תתפתל (תילים י"ח כ"ז) וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי, או השם עזרני בהאבקי עכ"ל. וכן פי' שם (תילים י"ח) תתפתל כמו נפתולי אלהים על דרך תלחם עד שתנצחנו עכ"ל. ועל דרך זה תרגם האשכנזי [וועטטאייפרונגן גאטטעס האבע איך מיט איינר טוועסטר גוועטטאייפרט], אבל החכם ספורנו פירשו באופן אחר ואמר, נפתולי אלהים נפתלתי, מלשון צמיד פתיל, חבורים אלהיים ושל קדשה התחברתי לבעלי, עם אחותי, וזה עשיתי יחדו עם אחותי שהכנסנו את צרותנו לביתנו יחדו להעמיד שבטים, כי אמנם הכניסה לאה את זלפה ליעקב בהכרח קודם שיולד נפתלי כי בז' שנים נולדו ח' שבטים ו' בני לאה וב' בני זלפה וכשנחשוב ט' חדשים לכל עבור הם ע"ב חדשים שהם ו' שנים מלבד ט' חדשים עבור דן שקדמו לכל עבורי השמונה שבטים ומכל זה יתחייב שמסרה לאה את זלפה ליעקב קודם לידת נפתלי, כי באופן אחר לא יספיק זמן הז' שנים לעבורי כולם אם לא שנאמר שנולדו כולם לז' חדשים ושתכף שילדו נתעברו ולא שמרו שום טומאת לידה, עכ"ל. ועיין לקמן פסוק כ"ה :

בגד

תועלות

הבכירה כי הבכירה הגונה לחק הנשואים תחלה :

התועלת הי"ו הוא במדות, והוא שראוי למי שישא אשה בתולה שישמח עמה שבעת ימים כי בזה מהשתיקרו' בענין הנישואין והגדלתו מה שלא יעלם, ובו ג"כ מהפיוס ותתקרב לב האשה לבעלה מה שיש בו תועלת נפלא להביאה שלא יחשוק אחד מהם זולתי בזוגו וזהו מה שאמר לבן ליעקב שישלים לשמח עם לאה השבוע שלה ומן המקום הזה יצא פסק ההלכה בענין שבעת ימי חופה בראשון מכתובות ומפני שיחס אלו השבעת ימי חופה לה למדנו מזה שכאשר יהיה בתולה יהיו לה שבעת ימי חופה היה בעלה בחור או אלמן ואולם לאלמנה לא נזכר מזה דבר בתורה, ואולם תקנו חכמים שיהיה לה מזה קצת ולזה תקנו שתנשא ליום חמישי כדי שיהיה בעלה שמח עמה שלשה ימים וכבר נתבארו לנו אלו הדינים כלם בראשון מכתובות :

התועלת הי"ז הוא במדות, והוא שאין ראוי לעשוק חק ממי שהוא ראוי לו, ולזה בחר לבן שישלמו תחלה שבעת ימי שמחת לאה קודם שיתן לו רחל כדי שלא יכנסו

וַתִּקַּח֙ אֶת־זִלְפָּ֣ה שִׁפְחָתָ֔הּ וַתִּתֵּ֥ן אֹתָ֛הּ לְיַעֲקֹ֖ב לְאִשָּֽׁה׃
יא י וַתֵּ֗לֶד זִלְפָּ֛ה שִׁפְחַ֥ת לֵאָ֖ה לְיַעֲקֹ֥ב בֵּֽן׃ וַתֹּ֥אמֶר לֵאָ֖ה
בא גד קרי יב בָּ֣גָד וַתִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ גָּֽד׃ וַתֵּ֗לֶד זִלְפָּה֙ שִׁפְחַ֣ת לֵאָ֔ה
יג בֵּ֥ן שֵׁנִ֖י לְיַעֲקֹֽב׃ וַתֹּ֣אמֶר לֵאָ֔ה בְּאָשְׁרִ֕י כִּ֥י אִשְּׁר֖וּנִי בָּנ֑וֹת
רביעי יד וַתִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ אָשֵֽׁר׃ וַיֵּ֨לֶךְ רְאוּבֵ֜ן בִּימֵ֣י קְצִיר־חִטִּ֗ים

וימצא

מנחת שי

(יא) **בגד**, בא גד קרי, וכ"כ רמ"ה ז"ל חדא מלה כתיב ומ"א וקרי תרתי בא גד, עכ"ל, והוא חד מן ט"ו מילין דכתיבין מלה חדא וקריא תרין, וסימן כמסר במס"ג ד"ה א' כ"ז, ועיין בס' הזהר פ' ויחי דף רמ"ד: (יד) **וילך** ראובן, אין כאן פיסקא כי בפרשה זו אין פיסקא כלל כמ"ש בריש סדרא, וכ"כ בספר דכתיבין ותקרא את שמו, וסי' שת, גד, אשר, זבולן, יוסף, אונן, שלה, שמשון, שמואל, שלמה, ע"ש, ועיין לעיל ד' כ"ה: (יג) **אשרוני**, מ"ו: (יד) **קציר**, מ"י כתיב וכל ליסנא דכו', והוא במקף ובכל המדויקים הקדמונים גם במקרא גדול וקטן גם בכ"י, הכד"י בלא מתג, גם הרב בעל ת"ם העיד שבכל המדויקים שלפניו אין פה מתג, זולת תכ"כ כ"י של שנת רמ"ט שיש בה מתג, גם בחומש רא"פ ישנו. ועיין מה שכתבתי לעיל כ"ו ל"ג על שם העיר, גם י"ט כ' אבל אמלטה נא. **חטים**, מלא חד יו"ד קדם למ"ם כתיב, וכל

שום שכל

במקף בלא טעם: (י) **ותלד זלפה**, קדמאה זלפה בטעם תביר, תניינא זלפה בטעם פשטא: (יא) **בגד**, כן כתיב והקרי בא גד תרין מילין ולכן הבי"ת בטעם מונח מסרת האתנח, ועיין מנחת שי. **ותקרא את שמו גד**, כן כתיב בכל ספרינו, ובכ"י מלאתי ותקרא שמו, בחסרון מלת את ושיבוש הוא שהרי הוא נמנה במערכת ערך קרא בהדי יוד

רש"י

(י) ותלד זלפה, בכלן נאמר הריון חוץ מזלפה לפי שהיתה בחורה מכולן ותינוקת בשנים ואין הריון נכר בה וכדי לרמות יעקב נתנה לבן ללאה שלא יבין שמכניסין לו את לאה שכך מנהג ליתן שפחה הגדולה לגדולה וקטנה לקטנה: (יא) בא גד, בא מזל טוב כמו גד גדי וסנוק לא, ודומה לו העורכים לגד שלחן (ישעי' ס"ה) ומ"א שנולד מהול כמו גודו אילנא (דניאל ג') ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת, דבר אחר למה נקראת תיבה אחת בגד כמו בגדת בי כשבאת אל שפחתי כאיש שבגד באשת נעורים: (יד) בימי קציר חטים, להגיד שבחן של שבטים שעת הקציר היה ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים אלא דבר ההפקר שאין אדם מקפיד בו. דודאים, סיגלי, עשב הוא ובלשון ישמעאל ישמי"ן

רשב"ם

(יא) בא גד, בא אליכו מזל טוב כמו העורכים לגד שלחן (ישעי' ס"ה), וכן במסכת שבת גד גדי וסינוק לא, וכן בב"ב אתא גדא דביתא, והמפרש לשון גדוד טועה הוא שאף על פי שהשמות מענין האמירה, כמו ראובן, כי ראה ה' בעניי, ושמעון כי שמע ה', אמירת האשה אין לנו לכותבה אלא כענין עיקר הדיבור, וגד אינו יכול להיות לשון גדוד בלא כפולות של שני דלתי"ן, **יגודו** על נפש צדיק (תילי' כ"ד) ודגש תחת ד' שני' החסרה, כמו **וימכו** בעונם (תילי' ק"ו), **ויסלו** עלי אורחות אידם (איוב ל'), **יסבו** עלי רביו, בכולם דגש תחת אות החסרה: (יג) באשרי, אני עומדת באישור ובשבח שמאשרות אותי בנות: (יד) דודאים, דודאי תאנים, כדכתיב הדודאים נתנו

וִיהַבַת יָתַהּ לְיַעֲקֹב לְאִנְתּוּ : וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה לְיַעֲקֹב בַּר : י
וַאֲמַרַת לֵאָה אֲתָא גָד וּקְרַת יַת־שְׁמֵיהּ גָּד : וִילֵידַת זִלְפָּה אַמְתָא דְלֵאָה יא יב
בַּר תִּנְיָן לְיַעֲקֹב : וַאֲמַרַת לֵאָה תּוּשְׁבְּחָא־הֲוָת־לִי אֲרֵי־בְּכֵן יְשַׁבְּחוּנַנִי יג
נְשַׁיָּא וּקְרַת יַת־שְׁמֵיהּ אָשֵׁר : וַאֲזַל רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי חֲצַד־חִיטִּין וְאַשְׁכַּח יד

יברוחין

מפורש

(יא) **בגד** לדעת רוב המפרשים ענינו כשתי תיבות כלומר בא גד והאל"ף חסר וכן בזל ובזמה, וטעם גד מזל טוב כאשר הוא בלשון ישמעאל וכמוהו העורכים לגד שולחן (ישעי' ס"ה י"א) והוא כוכב צדק [יופיטר], וי"מ אותו לשון גדוד כלומר שיש לה גדוד, והרב רשב"ם טען כנגדם ואמר. והמפרש לשון גדוד טועה הוא שאע"פ וכו' וגד אינו יוכל להיות לשון גדוד בלא כפילות של שני דלתי"ן וכו' עיין עליו, והרב רש"ד המבאר תפשו ואמר כי אף בגזרת הכפולי' נמצאו שמות בחסרון אות הכפל והם בקמץ והם בפתח וכו' כי האריך מאד בראיות רבות, ואולם לעיקר מדקדק לשון עברי נכוני' דברי הרשב"ם והמה מיוסדים בלשון, וכבר העירותי בכמה מקומות כי הלשון מוקדם והדקדוק מאוחר לכן אין למדקדק לומר כ"א הנמצא כאשר מצאו, ואחרי שבכל המקרא לא מצאנו גדוד שם דבר כ"א בכפילת שני דלתי"ן לכן ידענו כי כן דינו ואין לשנותו כי ישוב לענין אחר, היתכן שיאמר שָׁם במקום שָׁמַּיִם או הָל במקום חלול והרי ישוב ענינו לענין אל המקום אשר עמד שָׁם (לעיל י"ט כ"ז) ואל חַל כא את פני ה' (מ"א י"ג ו') ואף כי יאבה להם הדקדוק ע"מ של חג עם ודומיהם, והן הן גם דברי רש"י ז"ל לקמן מ"ט י"ט באומרו גדוד שם דבר צריך שני דלתי"ן שכן דרך בת שתי אותיות וכו' ושם אשוב לפרש בעז"ה : (יג) **באשרי** [צו מיינר גליקזעליגקייט], זה הבן הוא נכלל באושר שלי כי גם זה לי בן, והוא שם דבר סמוך מן אֹשֶׁר מלעיל ע"מ קֹדֶשׁ אֹהֶל המפורש לעיל י"ד י"א, וטעמו איסור ושבת וכן ת"א. כי אשרוני [דען זיא פרייזן איך גליקזעליג], אשרו אותי, והוא מבנין הכבד הדגוש : (יד) **דודאים**, נחלקו הקדמונים לדעת מה הוא, ויאמר הרמב"ן, דודאים סיגלי ובלשון ישמעאל יסמי"ן (וכן בל"א יאסמין), כך מצאתי בפירש"י ואינו כן כי

יסמין

תועלות

שבעת ימי שמחת האחת בתוך שבעת ימי השנית, ולזאת הסבה בעינה אמרו בראשון ממועד קטן (דף ח' ע"ב) שאין נושאין נשים במועד לפי שאין מערבבין שמחה בשמחה :

התועלת הי"ח הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיקיי' מה שקבל עליו לתת או לעשות לזולתו בשלמות ובלב שלם ואע"פ שלא נהג עמו כנגדו כשורה, הלא תראה שאע"פ שנהג לבן עם יעקב ברמאות בענין רחל עבד אותו שבע שני' כאשר קבל עליו ולא קן בעבודה הארוכה אבל היו בעיניו כימים אחדים כאלו לא הונהו לבן בדבר כלל, וכן עבד בלאה שבע

שנים

וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ וַתֹּאמֶר
טו רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ׃ וַתֹּאמֶר לָהּ
הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי

ותאמר

מנחת שי

בספר תאגי ומאן דמפר ויהך ראובן בימי קציר חטים פרסה, טעי׳:

מן

שום שכל

דודאים, מלא וכל חטים באו׳ דכוו׳ מלא. **מדודאי**, מ״ו כתיב, וכל דמלא, מ״ו ומ״י. דודאי מלא דכוו׳: (טו) **המעט**, כתב בעל

ת״ס ח״ל; המעט, כמלא בתורה ד׳ פעמים שהה״א בהם היא לשאלה או לתמיה, א׳, דין. ב׳, המעט הוא אם רב (במדבר י״ג י״ב). ג׳, המעט מכם כי הבדיל (שם ט״ז ט׳). ד׳, המעט כי העליתנו (שם י״ג). ועוד ב׳ פעמים שהה״א בהם לידיעה, א׳, ומאת המעט תמעיטו (שם ל״ה ח׳). ב׳, כי אתם המעט (דברי׳ ז׳ ז׳) וכדבר מהם במקומם, ואלו הד׳ כנוכו בהם הספרים המדויקים כי באותו שבכאן אין בכולם מתג בה״א, ובג׳ האחרים, בקצת ספרים יש מתג בזה ולא באחר ובקצתם להפך, והנה בתכ״כ ישן על קלף משנת רמ״ט יש מתג בכל הד׳, ופה לא כתב כלום בגליון, אבל באידך הג׳ כתב שכ״ה ברמ״א, ועל פיו העמדתי מתג בכול׳, גם יש לי קצת ראי׳ מן הרד״ק במכלול ד״ק דף ס״א א׳ כי ז״ל שם, ויש רפים ובגעי׳ הברכה אחת (לעיל כ״ז ל״א) המערת פריצים (ירמי׳ ז׳ י״א), ובלא געיא הבסוד אלוה תשמע (איוב ט״ו ח׳) המעט ממך תנחומות אל (שם י״א) עכ״ל. ומדלא הביא רק מלת המעט שבאיוב ולא א׳ מן הד׳ הנמצאים בתורה יראה שאלה כולם מתוגים, עכ״ל. וכבר כתבתי לעיל י״א י״ג. אבל האך אמנם כי דין הה״א להיות מתוג מבחוץ ע״ש. **ולקחת**, נמסר עליו במסרה כ״י וז״ל, ולקחת ד׳ וסי׳ ולקחת גם את דודאי, ויראו האנשים (לקמן מ״ג י״ח), לא לבי הלך (מ״ב ה׳ כ״ו) וזאת שנית תעשו (מלאכי ב׳ י״ג), ואחד דגש ולקחת בידך (מ״א י״ד ג׳), עכ״ל. ומזה נגלה טעות מקצת הספרים המנקדים ולקחת בידך החי״ת בשו״א. **גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי**, כן מנוגן במקרא כ״י של כ״ד וכן נראה על

פי

רשי

יסמי״ן: (טו) ולקחת גם את דודאי בני, בתמיה ולעשות

עוד

רשבם

כתנו ריח (שיר השירים ז׳):

יששכר

מפורש

יסמין בלשון ערבי כך שמו בלשון רז״ל כדאמרינן בפרק במה טומנין (דף נ׳ ב׳) האי כוספא דיאסמין שרי, וסיגלי אומרין שהם כנפסגא שאמרו בברכות (דף מ״ג ב׳) מברכים עליהם בורא עשבי בשמים (לפי פי׳ רש״י שם סיגלי הוא ויול״ש בלע״ז והוא בל״א פייאלן), אבל אין זמנם בימי קציר חיטים אולי מצאם שם במקרה, והראוי לקבל בדודאים דעת אונקלוס שתרגם בכן יברוחין (וכן תרגם הסורי) ובב״ר ג״כ ר׳ חייא ב״ר אבא אמר יברוחין (וכן בפ׳ חלק דף צ״ט ב׳ אמרו מאי דודאים אמר רב יברוחי, לוי אמר סיגלי) והן יברות בלשון ערבי, וכתב ר״א דודאים אמר המתרגם יברוחין וכך יקראו בלשון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן כתוב הדודאים נתנו ריח

ש״ה

יַבְרוּחִין בְּחַקְלָא וְאַיְתִי יַתְהוֹן לְלֵאָה אִמֵּיהּ וַאֲמַרַת רָחֵל לְלֵאָה הָבִי־
כְּעַן לִי מִיַּבְרוּחֵי דִּבְרִיךְ: וַאֲמַרַת לָהּ הַזְעֵיר דִּדְבַרְתְּ יָת־בַּעְלִי וּלְמִיסַב טו
אף

מפורש

(ש"ה ז' י"ד) והן על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידים, ויש אומרים כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתה קרה, אלו דבריו, והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות, וראובן הביא ענפי הדודאים הוא הפרי והוא כדמות תפוחים ולהן הריח הטוב, אבל השרש והוא העשוי בדמות ראש וידים לא הביא, והשרש הוא שאומרי' עליו האנשי' שיועילו להריון, ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהן לא בטבע, אבל ראיתי כן באחד מספרי הרפואות המדברים בהם עכ"ל, ועדיין לא ידענו מאי דודאים ומאי יברוח? והרד"ק בשרש דוד אמר שהם שרש עשב שהוא כדמות אדם זכר ונקבה מנדרגור"ש בלע"ז, עכ"ל. וכן בהעתקה המיוחסת לזקנים מתורגם מנדרגורא, וזה ידוע הוא בלשון יון ורומי, ובל"א אורוין, ולא אוכל לכוונו כי לפי עדות חכמי הטבע יש למנדרגורא ריח רע, וליברוח ריח טוב לפי עדות הראב"ע. וי"א כי הדודאים עשבים יוסיפו התאוה לנשים נגזר מלשון עת דודים (יחזקאל י"ו ח') וזה שאמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף כי תקחי דודאי בני לפתותו בהם. וכן פי' החכם ספורנו:
(טו) **המעט** קחתך וגו', וכי דבר מועט הוא שלקחת את אישי ותרצה לקחת גם את דודאי בני, וענינו מפורש בפס"ק הקודם. וה"א של המעט לשאלה ורפה אחריו כמבואר בשום שכל. ולקחת, מקור מבנין הקל עם למ"ד השמוש כמפורש לעיל ד' י"א. ור' יונה כתב כי הוא מקור שלם והלמ"ד פ"א הפעל, אבל הרד"ק השיג עליו ואמר כי לא מצאנו מקור שלם בתוספת ה"א או תי"ו אלא א"כ הפ"א בקמץ חטוף כמו שָׁמְרָה או בשוא כמו שְׁמָעָה או בחירק כמו לְיִרְאָה או בפתח אם יהי' עינ"ו גרונית כמו לְאַהֲבָה אבל בקמץ רחב לא מצאנו. לכן ישכב עמך הלילה, שתקדם
פעלת

תועלות

שני' אחרות באמונה ובטוב לבב ג"כ כאלו היו לו מלבן שכר שלה וכבר ידעת שזאת העבודה היתה בתכלית השלמות ממה שנזכר בזאת הפרשה:

התועלת הי"ט הוא במדו', והוא שראוי לאדם שיהי' שמח בחלקו שנתן לו השם כי כבר יקרה שמה שיחשבהו האדם בלתי נבחר הוא יותר נבחר לפי האמת, הלא תראה שיעקב הי' בוחר ברחל יותר מלאה וראהו השם יתעלה שלאה היא יותר נבחרת לפי התכלית אשר בעבורו היתה הכונה בלקיחת האשה והוא הולדת הבנים:

התועלת הכ' הוא בדעות, והוא לפרסם השגחת השם יתעלה בשפלים ושהוא רואה דמעת העשוקים ולזה ספרה התורה שכבר ראה השם כי שנואה לאה ונתן לה רבוי הבנים, לפיים נפשה ולהמשיך אליה אהבת בעלה:

התועלת הכ"א

וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ׃

טז וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ

ותאמר

מנחת שי | שום שכל

(טז) מן־השדה, במאריך ובמקף. בלילה

פי משפטי הטעמים: (טז) ויבא יעקב מן השדה, כתוב במסרת וז"ל, י"ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באו' וסי' ויבוא יעקב מן השדה (דין). ויקרא פרעה שם יוסף (לקמן מ"א מ"ה). ולקחת מן הדם אשר על המזבח (שמות כ"ט כ"א). ויעבירו קול במחנה (שם ל"ו ו'), כאשר יוסר חלב הכשב (ויקרא ד' ל"ה), (אזלא וב' מונחים). והעמיד הכהן את האשה (במדבר ה' י"ח). והשביע הכהן את האשה (שם כ"א). וביום שמחתכם ובמועדיכם (שם י'). כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל (שם י"ח י"ט). ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה (שם כ' י"ט). ולא נתן סיחן את ישראל (שם כ"א כ"ג). ואם הנערה יחרש לה אישה (שם ל' ט"ו). והיו לאחד מבני שבטי ישראל (שם ל"ו ג'). ובאו הר האמורי ואל כל שכניו (דברי' א' ז'). כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך (שם י"ב כ'). ואשר יבוא את רעהו ביער (שם י"ט ה'). וסקלתם אתם באבנים (שם כ"ב כ"ד). ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך (שם כ"ח כ"א). כל אלו במאיילא וכל פסיקתא דכוו' מאריכין במרכא אך לא במאיילא אך כי הניגון שוה, במ"ב פסק ועילוי (הוא מונח) וסי' ויאמר אליהם ראובן (לקמן ל"ז כ"ב). הנה חרדת אלינו (מ"ב ד' י"ג). ובג' מקומות משרתים אזלא ומרכא בתיבה אחת לזרקא וסי' איתמר בניו (ויקרא י' כ"ב). יבאו בנות שילו (שופטים כ"א כ"א). לאוצרות ולתרומות (נחמי' י"ב מ"ד) עכ"ל. וכבר כתבתי לעיל ג' י"ד כי דברי המסרה הזאת נעלמו מעיני בעל אור תורה ומ"ש, גם הרב רש"ד בעל תיקון סופרים סכל בביאורה באומרו כוונת המסרה היא זאת כי בי"ח מקומות אלו ישרת המאיילא לזרקא במקום משרתו התמידי שהוא המונח, וצורתו כצורת מרכא ואין אחריו פסיק, ובכל מקום שיש פסיק אחר המלה המחוברת לזרקא ישרת ג"כ המרכא ואז לא נקרא מאיילא ועכ"ז הניגון שוה לשניהם, ויש לתמוה לאיזה צורך כשתנו שמותם אם צורתם ונגינתם שוה? ואולי אף שהניגון שוה מאריכין קצת יותר באחד מבחברו (ולפי הסברא באותו שיש פסיק אחריו מאריכין יותר) הוץ מן ב' פעמים שיש פסיק קודם הזרקא ועכ"ז ישרתו המונח הנקרא עילוי אצל בעלי המסרת, אבל נוסחאות הספרים אינם כפי המסרת באיזה פסוקים, ואדבר עליהם במקום כל אחד מהם עכ"ל, ואיננו נכון כי צורת המאיילא היא בעצמה צורת הטפחא ככתוב במסרת פ' אמור (ויקרא כ"א ג') על להחלו, וכ"כ החכם הקדמון ר"מ הנקדן בשער הנגינות וז"ל, ואלה המשרתים, מונח, מכרבל, תלישא קטנה, מהפך, מרכא, עילוי, אזלא, דרגא, מאיילא, והיא דומה לטפחא, ואע"ג שמונח ועילוי דומים זה לזה אותן הבאים לפני אז"ז נקראים עילוי, לפני שאר מלכים מונח, ויש קוראין לעילוי שופר הולך או שופר ישר עכ"ל, ובעבור שצורת המאיילא כצורת הטפח' לכן הרב רד"ק בפירושו ליחזקאל י"א י"ח קרא לו ערכא הוא טפחא. וכ"כ ר"א הלוי בספרו טוב טעם פרק ה' תמונת המאיילא הוא קו אחד כדמות הטפחא וכו' ועוד כתב בתמונת הזרקא, בי"ח מקומות יבוא מאיילא בין אזלא לזרקא בתורה כמו ויבוא יַעֲקֹב מן השדה וכו' במס"ג וקראו להן סלקין ונחתין, פי' עולין ויורדין כי כל שאר בתורה עולין ולא נחתין כי יבוא המונח בין הקדמא להזרקא כמו ויחרד יצחק וכו' עכ"ל. וכן מצאתי במקרא כ"י אבל ואשר יבוא את רעהו ביער שמסר עליו וז"ל כל או' סלקין עמיהון בר מן י"ח סלקין ונחתין וסי' ויבוא יעקב מן השדה וכו' (כולם כבדפוס, ומסיים בזה הלשון) וכל פסקת נחתא בר מן ב' וסי' ויאמר אליהם ראובן, הנה חרדת אלינו, עכ"ל, וכדי להבינך ענין המסרה הזאת, דע, כי בעלי המסרת קראו אל כל ניגון בשם מ א ר י ך בעבור שמאריכין בתיבה המנוגנת, לאפוקי תיבה המוקפת שאין מנגנין בה, ולכן נמסר בויקרא א' י"א על ירך המזבח א' בטעם מאריכין בספרא, וכוונתו שמלת על בלתי מוקפת

והוא

אַף יַת־יַבְרוּחֵי דִּבְרִי וַאֲמַרַת רָחֵל בְּכֵן יִשְׁכּוּב עִמִּיךְ בְּלֵילְיָא חֲלַף יַבְרוּחֵי
דִּבְרִיךְ׃ וַאֲתָא יַעֲקֹב מִן־חַקְלָא בְּרַמְשָׁא וּנְפַקַת לֵאָה לְקַדָּמוּתֵיהּ טז כ״י רעל

ואמרת

שום שכל

והוא מנוגן במונח ככתוב בשער הנגינות. וכן באסתר ב׳ ה׳ בן יאיר בטעם מונח כמבואר בשער הנגינות, ונמסר עליו ו׳ בטעם מאריך בלא מקף. והעד שהאמן שנמסר על כי לקחו (במדבר ל״ד י״ד) ה׳ מאריכין בריש תיבות׳, ובפי׳ מסר בפ׳ משפטי׳ על כי תפגע ה׳ בטעם מונח, ס״מ כי לשון מאריך לשון מארכה הוא, וכן הראב״ע קרא המארכה אל כל טעם עיין מאזנים דף מ׳ א׳ ודף כ״ה א׳. וזה שאמר בעל המסרה י״ח מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא וכו׳ כלומר שבי״ח מקומות אלו יאריך המאיילא בין אזלא לזרקא, ובשאר המקומות יאריך ביניהם מונח או מרכה כשיש פסק ביניהם כמו שכתב הנקדן ז״ל; זרקא, אם יש לה משרת אחד הוא מונח שהוא עילוי, בר מן יוד יוצאים מן הכלל שהם במרכא ושי׳ לכן אמור לבני ישראל (שמות ו׳ ו׳ ושם העתקתים) וכו׳, ואם יש לה שנים אם הראשון באות ראשון של תיבה הוא מונח והשני עילוי כגון ששת ימים תעבוד (שמות כ׳ ט׳) מי שם פה לאדם (שם ד׳ י״א), ואם אינו באות ראשון הוא אזלא (הוא קדמא בפי האשכנזים) כגון ויאמר משה לפרעה (שם ח׳ ה׳) העידותי בכם היום (דברים ל׳ י״ט), ואם יש לה ג׳ משרתים אז הראשון תלישא קטנה והשני אזלא והשלישי עילוי כגון ואם ביום שמוע אישה (במדבר ל׳ ט׳), ואם יש פסק בין המשרת לזרקא אתו המשרת מרכא כגון ועלה הגבול דבירה (יהושע ט״ו ז׳) או יש מאיילא בין אזלא לזרקא בלא פסק והם בי״ח מקומות בחומש והא לך לשון המסרת

י״ח

רשי

עוד זאת ליקח גם את דודאי בני ותרגומו ולמיסב. לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכיבת לילה זו אני נותנה לך תחת דודאי בנך ולפי שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו: (טז) שכר שכרתיך. נתתי לרחל שכרה. בלילה

הוא

מפורש

פעלת הדודאים וסגולתם בך לפעלתם בי ולא יגיעך נזק במה שתתני לי מהם עתה כי לא יחדל מי שימצא מהם בעדי אחרי כן, כש״כ בהיותם הפקר כמו שאז״ל: (טז) אלי תבוא כי שכר שכרתיך, ולא תעשה עול בזה לבטל עונת אחותי בהיות

זה

תועלות

התועלת הכ״א לפרסם מעלת האמהות הקדושות ואמונתם בשם יתעלה עד שכבר תראה שלאה ורחל יחסו כל מה שהי׳ להם מהבנים להשגחה ולהנהגה מהשם יתעלה עד שכבר גדלו בין אנשים בלתי מאמינים בשם יתעלה, ומפני זה הסכימו מן השמי׳ שיהי׳ הזרע שיצא מהם נבחר כי כבר היו השורים בתכלית השלמות וטבע המקור ראוי שימצא במה שיחלב ממנו, והנה הודת לאה לשם יתעלה כאשר נתן לה הבן הרביעי לפי שרבוי׳ הבנים כבר נשלם לה בשלמות בשלשה הראשונים וזה שהרבוי הראשון הוא שנים והרבוי היותר שלם הוא שלשה ובו יחלט שם הרבוי אצל האנשים כי לא יאמרו מעטים שהם אנשים

וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי וַיִּשְׁכַּב
יז עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא׃ וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר
יח וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי׃ וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים
שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר׃

ותהר

מנחת שי

בלילה הוא, ד׳ דסבירין ההוא וכתיבין הוא, מסרת פ׳ ויצא: (יח) **יששכר**, כל או׳ תרין שיני״ן כתיב חד קרי בקמץ ודגש וחד לא קרי, רמ״ה ז״ל, וכ״כ בן עזרא בריש סדר ואלה שמות, ורד״ק בד״ה א׳ ט״ו, ובשרש חצר ובמכלול דף ל״ד וז״ל, ופעמים יהיו שתי אותיות הדומות סמוכות ויקראו הראשונה ולא השני׳ כלל כמו מַחְצְצְרִים בחצצרות (ד״ה א׳ ט״ו) וּמְחִיָּיאֵל ילד (לעיל ד׳ י״ח) יִרְאִיָּיה בן שלמי׳ (ירמי׳ ל״ז י״ג) וכן **יששכר** לקריאת בן אשר, ע״כ. וכתב עליו ר׳ אלי׳ המדקדק שאין להביא ראי׳ מן מחייאל ומן יראייה שכן דרך אותיות יהו״א לפעמי׳ לנוח, ולא כמצאו בשלמי׳ רק מחצצרי׳ ויששכר:

זבדני

שום שכל

י״א מאילין מאריכין וכו׳ כמו שהעתקנו שם) לאזכרות ולתרומות, ואם יש לזרקא משרתים יותר מג׳ האמורים תלישא קטנה אזלא ועילוי כל אשר לפני התלישא הם עילויים, ע״כ לשון החכם, והוא ברור ומבוארים ממנו דברי המסרת על בוריים, ועוד אדבר בו בפי׳ מטות בעז״ה בפסוק ואם הפר יפר אותם (במדבר ל׳ י״ג). ומזה נגלה טעות המדפים ששם פסיק בין יעקב ובין מן בע״ג וקטן שהרי בפירוש אמר הנקדן שיש מאיילא בין אזלא לזרקא בלא פסק. והיוצא מכל אלה פי שמונה עשר אלה מנוגנים בטעם מאיילה שנורתה כנורת הטפחא בעדות המסרה והנקדן והלוי ולכן הלכנו בעקבותיהם כי זאת משמרתנו להעמיד המסרה על תלה ולהשיב הקריאה על מכונה הראשון. אחר

זאת מצאתי עזר מהרב בעל מבין חדות שאמר וז״ל, כל המדקדקים כתבו שצורת המאיילא כצורת הטפחא, ובכל הספרים לא מצאנו צורתו בין אזלא לזרקא ואין ספק שהמגיהים הפכו אותו, וכל מקום שמצאו מאיילא בצורת טפחא קודם לזרקא סברו שהוא טעות שהטפחא טעם מפסיק ולא ישרת בין אזלא לזרקא וחשבו לתקן הדבר והפכוהו ושמו צורתו כטעם מרכא ומקצתם כטעם מונח אמנם האמת הוא כנזכר עכ״ל, אכן בב׳ כ״י אשר לי מצאתי צורת מרכא. **מן־השדה**, כתב המ״ש שהוא במאריך ובמקף עכ״ל, וכן נראה מן החלופים שכתב שם ב״א ויבוא יעקב מֵן, ב״נ יעקב מן־השדה עפ״ל. וכבר העירותי לעיל כ״ז כ״ט אלל ויתן לך כי המדפים לא דקדק כל כך בחלופים ולכן בהרבה מקומות נתן יד למחלקת, וגם כאן צריך להיות ב״א ויבוא יעקב מִן־השדה, וכן ראוי בעבור המקף המחבר שתי התיבות לאחת. כמבואר לעיל כ״ג ט׳ ע״ש. וכן כתב ב״א בהדיא במשפטי הטעמים שלו, וכן בכל המאיילין כשאין תלשא או תרם לפני האזלא לעולם יש שם געיא קודם הזרקא, ועיין מה שכתבתי בפ׳ מקץ על ויקרא פרעה שם יוסף (לקמן מ״א מ״ה). **שכר**, ס״ו. **שכרתיך**, מ״י. **בלילה הוא**, חד מן ד׳ דסבירין ההוא מסרנום לעיל י״ט ל״ג: (יח) **יששכר**, כבר הורו החכמים המובהקים כי השי״ן השני נכתב ואיננו נקרא כלל וכלל כמבואר במנחת שי לכן אל תשעה אל דברי חלומות של בעל נחלת יעקב והסומכים עליו האומרים כי רק בפעם הראשון קורין ב׳ השיני״ן, ויש שאמרו עד פ׳ פנחס, וכולם ישא רוח, וכבר בטל דבריהם המדקדק רז״ה בסוף חבורו שערי תפלה סי׳ שכ״ג גם החכם ר״א מווילנא בספרו מכתב מאלי׳, והאמת כי המחבר נחלת יעקב לא ידע מענין הקריאה הנכונה כל מאומה, וכהנה שיבושים רבים בספרו להמעיין בו:

ואמרת לותי תיעול ארי מיגר אגרתיך ביברוחי דברי ושכיב עמה
בליליא הוא: וקביל יי צלותה דלאה ועדיאת וילידת ליעקב בר חמישאי: יז
ואמרת לאה יהב יי אגרי דיהבית אמתי לבעלי וקרת שמיה יששכר: יח

ועדיאת

רשי

הוא, הקב"ה סייעו שיצא משם יששכר: (יז) וישמע אלהים אל לאה, שהית' מתאוה ומחזרת להרבו' שבטי':

זבד

רשבם

(יח) יששכר, שני שכרים אחד שכר הדודאים ואחד שכר שנתתי שפחתי לאישי:

זבד

מפורש

זה מדעתה ובהסכמתה; ובזה הסיפור הנראה מגונה אצל מגלי פנים בתורה הודיענו אמנם שהי' ענין התולדה אצל האבות כמו שהי' ענינו אצל אדם ואשתו קודם חטאם, כי לא הי' כוונתם בו להנאת עצמם כלל אבל הי' להקים זרע בלבד לכבוד קונם ולעבודתו, והודיע שבהיות כוונת האמהות רצוי' לפני האל ית' בהשתדלותן בהכנסת הצרות וענין הדודאים נשמעה תפלתן על זה כי ראוי לצדיק שיעשה ההשתדלות הטבעי האפשר אצלו להשיג חפצו ועם זה יתפלל שישיג התכלית כאמרם ז"ל שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. וישכב עמה בלילה הוא, מדעתו בראותו זריזות לאה וטוב כוונתה בזה, כן פי' החכ' ספורנו, ויתישב בזה חסרון ה' הידיע' ממלת הוא, עי"ש:

בן

תועלות

רבים אבל יאמרו זה משלשה ולזה אמרו ז"ל בענין זיבת האשה שהרצון בימים רבים הוא שלשה ימים שנים רבים שלשה, ובהיות הענין כן הנה כשנתן לה השם יתע' רבוי הטובה יותר הי' ראוי שתודה לו ואולם היו האמהות נביאות ואם לא נזכר, וידעה לאה שיהיו ליעקב י"ב בני' מארבעתן וכאשר הגיעה לגורלה ממספר הבני' יותר מהרביעית הודת לשם ית' ולזאת הסבה ג"כ אפשר שלא שאלה רחל מה' ית' כי אם בן אחר כי כבר היו ליעקב י"א בנים ואע"פ שכבר הי' אפשר שיהיו ליעקב מהבנים יותר מצד דבקו' ההשגחה האלהית בו:

התועלת הכ"ב הוא במדו', והוא שראוי להתרחק ממדת הקנאה כי היא מדה פחותה מאד, ולזה תראה כי מפני שלא חשקה רחל בבנים כי אם על צד הקנאה באחותה קרה לה שלא השיגה מבוקשה כי אם בקושי עצום עד שמתה בסבת הבני' והי' זה ג"כ סבה אל שיהיו דברים עם שלמותה באופן שכעס עליה יעקב במה ששאלה ממנו שיתן לה בנים:

התועלת הכ"ג הוא במדות, והוא שאין ראוי שייוחס הכח והממשלה בדבר כי אם לשם יתעלה לבדו כי מאתו הכל ובזה יתישרו ההמון אל האמונה בו ולזה כעס יעקב כשיחסה רחל נתינת הבנים לה ליעקב:

כ יט וַתַּהַר עוֹד לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב׃ וַתֹּאמֶר לֵאָה
זְבָדַנִי אֱלֹהִים ׀ אֹתִי זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־
יָלַדְתִּי

מנחת שי

(כ) **זבדני** אלהים **אתי**, כתוב עליו במקרא גדולה מתחלפין א ו ת י ע"כ, ואין לספק בזה כי לא נמצא שום אתי מלא בכל התורה רק לא קדשתם א ו ת י דסוף האזינו כמ"ש שם. **זבד** טוב, ברוב הספרי' קז"ן בסגול וכ"כ רד"ק בשרשי' ז ב ד טוב בשש נקודות ויש ספרים בחמש נקודות. **הפעם**, הפ"א דגוש: מקומי

שום שכל

(יט) **בן**־ששי, במקף ולר"י בכל המדויקים וכ"י וכן נמסר בגליונו ד' מקפין וקמץ, ובמס"ג מסר בזה הלשון כל ב ן המוקף פתח (כלומר סגול הוא פתח קטן) במ"ד וסי' בן ששי ליעקב. וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב. ולמפיבשת בן קטן. והוליד בן פרץ. ואם הכגיכה בו קצן כמו בֶן חכם, בֶן כסיל ופירושו בן שהו' חכם במ"ו וסי' ושחט את בן הבקר (ויקר' א' ה'). בן הישראלית (שם כ"ד י'). בן יברכיהו (ישעי' ח' ב'). בן משלמי' (ד"ה א' ט' כ"א). בן יאיר (אסתר ב' ה'). בן משלם. בן ברכיהו. וכל מבן, ומבן, הלבן פתח, עכ"ל. ויאמר עלי' רש"ד בעל ת"ם מה שאמר במ"ו כ"ל במ"ז כפי מספר הפסוקי' שמסר', וכ"ה במס"ג ויקרא א' ה' וכ"ד י' ובמס' רבתא בערך אות ב' עכ"ל, ואף שהדין עמו כי בהרבה מקומו' מסר עליה' ז' מ"מ לא עיין היטיב כי כאן איכן כ"א ו' בכללן ובפרטן, והמדפי' הטעהו כי חלק בן משלם בן ברכיהו לשכים פסוקים ואיכם כ"א פסו' אחד את בת משלם בן ברכיהו (נחמי' ו' י"ח), ואמכ' מאן דמסר ז' גם הוא לא איסתבש כי הוא מונה בהדייהו הלבן מאה שנה (לעיל י"ז י"ז), ומסיים וכל מבן ומבן פתח. וכדי להעמידך על תוכן הענינים אעתיק לך לשון הר"מ הנקדן שהוא יותר מבואר וכמדומה לי כי מאסף המסר' הוסיף בה עניני' לקוחי' מדברי הנקדן כדרכו בהרבה מקומות להעמיד פרושי' באמצע המסרה כאילו הם מבעל המסרה עצמו ואיכם כ"א דברי המאסף כאשר כן עשה בי"ח מאיילין הנמסרים לעיל פסוק ט"ז וכמו שאבאר בעז"ה אבל כאשר יוסר חלב (ויקרא ד' ל"ה), וזה לשון הנקדן כל בן המוקף כפתח כמו בן יצהר בן קהת בן לוי (במדבר י"ו א') במ"ד ואלה הם, ותלד בן ששי וכו' (כדלעיל) והטעם כי איכם דבוקים ואין לריך להוסיף ש ל בפתרונם כמו בן יצהר שפתרונו בנו של יצהר, ובארבעה אלה אין לומר כן, אבל בן אחיטוב כפתח כדינו, וכן כל בן העומד בניגון כקמץ בר מן ז' ואלה הם, הלבן מאה שנה (לעיל י"ז י"ז). ושחט את בן הבקר וכו' את בת משלם בן ברכיה (נחמי' ו' י"ח), והטעם שכל אלה כידועים כמו דבקית כי יצטרך להוסיף מלת ש ל בפתרונם עכ"ל. וכאשר בדקתי בכל ספרי הדפוס הקדמונים גם בכ"י מצאתי בֶּן־ בכר"י בלא מתג וכן בשלשת חבריו המנוים במסרה וכבר הערותי עליו לעיל כ"ו ל"ג אבל על בן שם העיר: (כ) **אלהים ׀ אתי**, בפסק ביניהם ולכן אלהים בטעם מרכא כמבואר לעיל פסוק ט"ז, ובגליון מקרא גדול כתב המדפים וז"ל, מתחלפין אלהים אותי עכ"ל, ועיין מה שפירש עליו מ"ש, ובעל מבין חדות פירשו באופן אחר וז"ל, כוונתו כל עקום דסמיכי שתי מלות אלו קדים מלת אותי למלת אלהים והכא הוא חלופו קדים מלת אלהים למלת אותי עכ"ל. והבוחר יבחר. **זבד**, בכל הספרים המדויקי' גם בכ"י של כ"ד ושל רמ"ע בשש נקודות, ורד"ק בשרשו אמר זבד

רשי

(כ) זבד טוב, כתרגומו. יזבלני, לשון זבול הירבירגיא"ה* בלע"ז בית מדור מעתה לא תהא עיקר

רשבם

(ז) זבד, לשון חלק ומכה יפה לפי הענין. יזבלני, כמו בנה בניתי בית זבול לך (מ"א ח') לשון

---

*) ברש"י כ"י הירבגע"א, הערבערג.

וְעַדִיאַת עוֹד לֵאָה וִילֵידַת בַּר־שְׁתִיתָאֵי לְיַעֲקֹב׃ וַאֲמַרַת לֵאָה יְהַב יְיָ יט כ
יָתִי־לִי חוּלַק טַב הָדָא־זִימְנָא יְהֵי־מְדוֹרֵיהּ־דְּבַעְלִי לְוָתִי אֲרֵי־יְלֵידִית
לֵיהּ

מפורש

(יט) בן־ששי, אע"פ שהוא במקף נקוד בר"י כי ששי תאר לבן כמבואר בשום שכל:
(כ) זבדני אלהים אותי זבד טוב, לא מצאו למלה הזאת מוצא בלשון הקדש, ור' יונה דימהו אל לשון הערב שיאמר בלשון הזה על המתנה, ורא"ע ורשב"ם פירשו לפי ענינו נתן לי חלק ומנה יפה, וכן תרגום אונקלוס, ויאמר רמב"ן;

"אונקלוס תרגם זבד טוב חולק טב. ולא הבינותי סברתו עד שראיתי בתרגום הירושלמי זווד יתי מימרא דה' זוודין טבין, ולמדתי שעשו המלה כאילו כתובה בוי"ו וטפלו אותה אל לשון הארמית שמתרגמין צדה זוודין, אמרה שהבן הזה עשאו ה' לה צדה טובה וחלק טוב כי בעלה יהי' עיקר דירתו עמה לרוב בניה, תתפרנס עמו בטוב לו, והויו והבית ישתוו בלשונינו במקומות רבים כמו תהו ותבה, גוי נתתי למכים (ישעי' נ' ו') כמו על גבי חרשו חורשים (תילי' קכ"ט ג'), וכן לקצבי הרים ירדתי (יונה ב' ז') כמו לקצוי, וכן לפרבר למערב (ד"ה א' כ"ו י"ח) יאמר ממנו פרור דכתיב אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרורים (מ"ב כ"ג י"א), ופירוש שניהם מה שהוא מקיר החומה ולחוצה, ומגרש לערים (במדבר ל"ה ב') תרגם ירושלמי ופרור, וכן ת"י מגרשות (יחזקאל כ"ז כ"ח), ובמשנה מלא תרוד, תרבד, בטבלא שאין לה לזביז, במקומות שונים ממנו לזביז ובמקומות שונים ממנו לזויז, אילטבה אילטוה, וכן כיוצא בהן הרבה, ונהגו בירושלמי אביר בבי"ת במקום ו' שאינם מקפידים בכך עכ"ל."

ואמרה מלת אותי אחרי שאמרה זבדני לחזק הכוונה על עצמה שיש לה יתרון על אחותה. יזבלני [וירד איט איר וואהנן], ידור עמי, וכינוי ני במקום מלת עמי הוא עומד כמפורש לעיל ט"ו י"ג, וזבול לשון דירה הוא כמו בנה בניתי בית זבול לך (מ"א ח' י"ג), והרמב"ן פי' יזבלני יתלונן בגלי, וכן בנה בניתי בית זבול לך,
להתלונן

תועלות

התועלת הכ"ד הוא במדו', והוא שראוי לאדם להשתדל בכל עוז שיהיו לו בנים מאשתו ואע"פ שיהיו לו בנים מאשה אחרת, הלא תראה שכבר אמר יעקב לרחל מה שיובן ממנו שאם הי' נתינת הבני' לה מיוחס אל השתדלותו ורצונו לא הי' מקצר מזה ועוד שכבר תראה שקבע יעקב משכבו באהל רחל להשלים לה מבוקשה עד שלא נתרצה לשכב עם לאה אם לא ברצון רחל כאשר הסכימה בזה מפני הדודאים שנתנה לה לאה, וכבר אמרו ז"ל שבעבור זה נענשה רחל שלא נקברה עם יעקב מפני שזלזלה במשכבו של אותו צדיק, ואולם אמרו זה לפי שיעקב הי' מכוין בזה כדי שישלם הריון לרחל כי לא ידע איזה עת יכשר יותר, ולזה לא הי' ראוי לה לזאת הענין שעשתה רצוני לומר שזלזלה במשכבו:

התועלת הכ"ה הוא במדו', והוא שאין ראוי לשואל הטובה והחנינה שלא ישאל דבר גדול כי אולי ימנע ממנו הטובה במוחלט, ולזה תמצא שלא שאלה רחל כי אם בן אחד
כדי

כא יְלָדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃ וְאַחַר
כב יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה׃ וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־
כג רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ׃ וַתַּהַר וַתֵּלֶד
כד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי׃ וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ

יוסף

שום שכל

זבד בשש נקודות וי"ס בחמש נקודות עכ"ל בספרי הדפוס ואולם בשרשים כ"י אשר לי ליתא הך וי"ס בה' נקודות, והי' נראה שהוא תוספת המעתיק, ואמנם גם במכלול משקל פֶּעֶל כתב הרב שבמקצת ספרים הוא בה' נקודות. **זבלון**, ג' כתיב חסר ו"ו קדמאה ומ"ו בתראה וסי' זבדני אלהים אתי ותקרא שמו זבלון. בני לאה בכר יעקב ויששכר וזבלון (לקמן ל"ה כ"ג). ובני זבלון סרד ואלון (לקמן מ"ו י"ד). ושארא כתיב מ"ו קדמאה וח"ו תנין, רמ"ה ז"ל: (כא) **ילדה בת**, הבי"ת דגוש בכל המדויקים וכ"י וכן נכון כמבואר לעיל י"ט ל"א. והוא חד מן פתחין באתנח בספרא. **דינה**, מ"י כתיב וכל אור' דכוו': (כד) **ותקרא את־שמו**, במ"ג רפ"ו במס"ק נמסר עליו י' ט' פסוקים בספר דמיין עכ"ל, ושני עניינים הם ורצונו שבעשרה מקומות מלאנו ותקרא את שמו כמו שבארנו לעיל ד' כ"ד אבל ותקרא את שמו שת עיין עליו, ומה שאמר ט' פסוקים וכו' הוא קאי על יוסף לאמר יסף, ורצונו שהוא מן ט' פסוקים מן ב' מלין דמיין קדמא מ"ו ותנינא ח"ו כמו שנמסר במס"ק לעיל

כ"ג

רשי

מיקר דירתו אלא עמי שיש לי בנים כנגד כל נשיו: (כא) דינה, פירשו רבותינו שדנה לאה דין בעצמה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחו' והתפללה עליו ונהפכה לנקבה: (כב) ויזכור אלהים את רחל, זכר לה שמסרה סימניה לאחותה ושהיתה מצירה שמא תעלה בגורלו של עשו שמא יגרשנה יעקב לפי שאין לה בני' ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בני', הוא שייסד הפייט האדמון כשע שלא הרה נבה לקחתה לו ונבהלה: (כג) אסף, הכניסה במקום שלא תראה וכן אסוף חרפתינו (ישעי' ד'), ולא יאסף הביתה (שמות ט'), אספו נגהם (יואל ד') וירחך לא יאסף (ישעי' ס') לא יטמן. חרפתי, שהייתי לחרפה שאני עקרה והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך: (כד) יוסף ה' לי בן אחר, יודעת היתה בנבואה שאין יעקב עתיד להעמיד אלא י"ב שבטי' אמרה יהי רצון שאותו

שהוא

רשבם

לשון דירה: (כא) ותקרא את שמה דינה, ולא נכתבה הודאה על לידת הבת לדעת למה נקראת כן שאין מודים על הבת כמו על הבן ולהודיעך בא שכל בני יעקב היו זכרי' חוץ מזו, וכן בת אשר סרח (במדבר כ"ו), בכל שבעים נפש לא היו רק שתי בנות, יוכבד וסרח: (כג) אסף אלהים, כמו ואספת אל תוך ביתך (דברי' כ"ב). וכמו כי אספתי שלומי (ירמי' י"ו), הכנסת והטמנת את חרפתי שהייתי נקראת עקרה: (כד) ותקרא את שמו

יוסף

מפורש

להתלונן בגלו, וכן שמש ירח עמד זבולה (חבקוק ג' י"א) עמד במקום שיתלונן בו שאמר לשמש שם אהל בהם (תילי' י"ט ס'): (כא) ואחר ילדה בת, אין כתיב הריון

בדינה

כא לֵיהּ שִׁיתָא בְּנִין וּקְרַת יַת־שְׁמֵיהּ זְבוּלֻן׃ וּבָתַר־כֵּן יְלֵידַת בְּרַתָּא וּקְרַת יַת־
כב שְׁמָהּ דִּינָה׃ וְעַל דּוּכְרָנָא דְּרָחֵל קֳדָם־יְיָ וְקַבֵּיל צְלוֹתַהּ יְיָ וִיהַב לַהּ עִידּוּי׃
כג כד וְעַדִּיאַת וִילֵידַת בָּר וַאֲמַרַת כְּנַשׁ יְיָ יַת־חִיסוּדִי׃ וּקְרַת יַת־שְׁמֵיהּ יוֹסֵף
לְמֵימַר

מפורש

בדינה ללמדך שהיא היתה תאומה לזבולון דוגמת ואחר יצא אחיו (לקמן ל"ח ל'): (כג) אסף אלהים [גאָטט האט הינוועג גענאָמען], טעם לשון אסיפה מבואר בפי' רש"י כאן ולקמן מ"ט כ"ט, גם במדבר י"ב י"ד אבל ואחר תאסף, והרד"ק בשרשו מחלקו לשלשה ענינים, א' לשון קיבוץ, והבדל שלשון קיבוץ לא יאמר כי אם על המפוזר ולשון אסיפה אף על שאינו מפוזר. ב', לשון הכנסה. ג', לשון הסרה וכלי'. ויאמר הרמב"ן, הנכון דעת אונקלוס שעשאן כולן לשון קיבוץ וכנוס כפשוטם מלשון ויאספו את השלו (במדבר י"א ל"ב), כי מאספיו יאכלוהו (ישעי' ס"ב ט'), ונקראת המיתה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו המתים, ולא יאסף הביתה (שמות ט' י"ט) להקבץ לאנשי ביתו, ואספו נגהם (יואל ד' ט"ו) שקבצו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ, או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים, ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תתפזר בין בני אדם להיות נדברים בה עוד בחוצות, עכ"ל. ולי נראה שהאסיפה הפך ההתפשטות [אויסדעהנונג] והקיבוץ הפך הפיזור [צערשטרייאונג], ובעבור כי כל מפוזר מתפשט במקום לכן יפול לשון אסיפה אף על המפוזר ומשמש גם שימוש לשון קיבוץ, אבל לשון קיבוץ לא ישמש שימוש לשון אסיפה כי אין המתפשט מפוזר עד שיפול עליו לשון קיבוץ, ולכן לא יאמר קבוץ ידך כמו שיאמר אסוף ידך (ש"א י"ד כ') ולא יאמר ויקבוץ רגליו כמו שיאמר ויאסוף רגליו (לקמן מ"ט ל"ג) ויאמר ואין איש מאסף אותי (שופטים י"ט י"ח) ולא יאמר מקבץ אותי. חרפתי [איינע טאָנד], הנכון בזה מה שפירש בו החכם ר"י קארו שיתכן שבזמן ההוא היו מקצת אנשים נושאים שתי נשים אחת לפרי' ורבי' ואחת לתשמיש וזו שהיא לתשמיש היו משקים לה כוס של עיקרים כמו שהיו עושים אנשי דור המבול כמפורש בפירש"י לעיל ד' י"ט, וכך היו אומרים ליצני הדור, יעקב יש לו שתי נשים רחל שהיא יפה היא לו לתשמיש ולכן אינה יולדת שהשקה לה כוס של עיקרים, וזאת היתה חרפה גדולה לרחל שא"כ היתה כזונה אצלו, ועתה אחרי שילדה יאמרו הבריות תפח רוחן של בעלי לשון הרע, וזהו אסף אלהי' את חרפתי, והם הענין חשוב מאד: (כד) ותקרא את שמו יוסף לאמר וגו', הרי

תועלות

כדי שתהי' לה רבוי מה בבנים ולא שאלה עוד בני' רבים וכזה תמצא ביעקב שלא שאל מה' יתעלה כי אם לחם לאכול ובגד ללבוש, ולזאת הסבה בעינה היתה ברכת הנביא משוערת לפי הכנת המקבל כי הוא לא יפליג בשאלת הטוב מהשם יתעלה יותר מהראוי:

התועלת הכ"ו הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיקח אשה כי אם לתכלית שיהיו לו בנים ממנה לא לבקשת ההנאה ולזה ביאר יעקב שהכבר עבד לבן בעבור בניו להורות על שכונתו היה בנשיאת הנשים שיהיו לו בנים מהם:

כה יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן אַחֵר׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה
רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה
כו אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃ תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר
עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי
כז אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
חמישי כח בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃ וַיֹּאמַר נָקְבָה

שכרך

מנחת שי

(כה) **מקומי**, בתיקון ס"ת ישן כתיב שכמלא מקמי בס"א, אבל הרמ"ה כתב שהוא מלא ו': (כז) **ויברכני**, הרי"ש בשו"א:

גם

שום שכל

כ"ג ט"ז ולקמן מ"ז י"ז על מקניהם. **יוסף** לאמר **יסף** ה' לי, זה לשון הרמ"ה ז"ל, יסף ה' לי בן אחר, חסר כתיב, וכל לישנא בהדין ענינא דכוו' חסר בא"ו בר מן אחד מ"ו יוסף עליו דמעילה בפסוק ואת אשר חטא מן הקדש (ויקרא ה' ט"ז) וכל יוסף שום גברא כולהון מלאים כתיב, ובמסרה כמי גבי יוסף דמעילה מסר עליהם לית כוותי' מלא בתורה בהאי לישנא דאוספי, ומאן דמסר עלי' תלתא מלאים בתורה משתבשא עכ"ל, וגם מסרת הדפוס מסכמת לזאת כי כן נמסר כאן י"א בלשון אוספי ג' מלאים וח' חסרים וסי' יסף ה' לי בן אחר. פרעה הגל (שמות ח' כ"ה). וחמישיתו יסף עליו (ויקרא ה' כ"ד). ממעשרו (שם כ"ז ל"א). וחמישיתו והתודו את (במדבר ה' ז'). ואדעה מה יסף (שם כ"ב י"ט). ככם אלף פעמים (דברי' א' י"א). עליכם ועל בניכם (תילי' קט"ו י"ד). ואת אשר חטא (ויקרא ה' י"ו). ואחריו לא יוסף (יואל ב' ב'). יוסף ה' על עמו (דה"א א' כ"א ג') הלין ג' בתראי מלאים וכל שום בר נש דכוו' מלא עכ"ל. והרב רש"ד בעל ת"ם אמר שמסרה זאת משובשת בסימנה וייעד לתקן אותה בקו"א א"י"ה, ולא ידעתי מאי קא קשיא לי': (כה) **מקומי** מ"ו: (כו) **בהן**, הה"א בלר"י כמבואר לעיל י"ט כ"ט. **עבדתי**, א"ו וכל אוריי דכוותי' חסר. **עבדתיך**, מלא יוד וכל או' דכוו' מלא: (כז) **ויברכני**, הרי"ש בשר"א ופת"ח במקרא גדול וקטן ומדויקים גם בכתיבת יד, וכן כתב אור תורה בפירוש דלא כמנחת שי, וכן נכון, כמו שבארתי לעיל י"ב ג'. **בגללך**, חסר יו"ד כתיב ודכוותיה וחיתה כפשי בגללך:

כי

רשי

שהוא עתיד להעמיד יהא ממני לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: (כה) כאשר ילדה רחל את יוסף, משנולד שטנו של עשו שנאמר והי' בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש, אש בלא להבה אינו שולט למרחוק משנולד יוסף בטח יעקב בהקב"ה ורוצ' לשוב: (כו) תנה את נשי וגו' איני רוצ' לצאת כ"א ברשות: (כז) נחשתי, מנחש הי', נחשתי בניחוש שלי שעל ידך באה לי ברכה, כשבאת לכאן לא הי' לי בני' שנ' והנה רחל בתו באה עם הצאן אפשר יש לו בנים והוא שולח בתו אצל הרועים, עכשיו היו לו בנים שנאמ' וישמע את דברי בני לבן: (כח) נקבה, בתרגומו

רשבם

יוסף, על שאמרה אסף אלהים את חרפתי. ואם כן תקראהו יסף י' של יוסף למה על שם שהתפללה יוסף ה' לי בן אחר, הרי שם זה משמש שני אמירת אסף ויוסף: (כה) שלחני, כי עתה כשנולד יוסף כשלמו שבע שנים אחרות של רחל:

לרגלי

למימר יוסף יי לי בר אוחרן : והוה כד ילידת רחל ית־יוסף ואמר כה
יעקב ללבן שלחני ואיהך לאתרי ולארעי : הב ית־נשי וית־בני די פלחית כו
יתך בהן ואיזיל ארי את ידעת ית־פולחני דפלחתך : ואמר ליה לבן כז
אם־כען אשכחית רחמין בעינך נסיתי וברכני יי בדילך : ואמר פריש כח
אגרך

מפורש

שם זה משמש שתי אמירות כמבואר ברשב"ם : (כה) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר וגו, כלומר כאשר תמו ימי עבודתו שהרי בז' שנים אחרונות נולדו כל השבטים, ורחל ילדה באחרונה שנאמר ורחל עקרה, וכשנולד יוסף תמו י"ד שנה של ימי עבודתו, לפיכך ויאמר שלחני ואלכה וגו'. תנן התם בסדר עולם, כ' שנה עשה יעקב בבית לבן, ז' עד שלא נשא את האמהות וז' משנשא את האמהות ושש שנים אחר שנולדו י"א שבטים ודינה, נמצאו כל השבטים נולדו בז' שנים חוץ מבנימין. כל אחד ואחד לז' חדשים. פירוש לכל אחד ואחד ששה חדשים לעיבור ושבועה לטומאה, והכי קימא לן יולדות לז' יולדות למקוטעים. ובספר הישר סיפר ;

" בעת ההיא שלחה רבקה אם יעקב מארץ כנען את דבורה בת עוץ מניקתה ושני אנשים מעבדי יצחק אל יעקב, ויבוא אל יעקב חרנה ויאמרו אליו רבקה שלחתנו אליך לשוב בית אביך ארצה כנען. וישמע להם יעקב לדבר הזה אשר דברה אמו, בעת ההיא תמו שבע שנים האחרות אשר עבד יעקב את לבן ברחל, ויהי מקץ י"ד שנה אשר ישב בחרן ויאמר יעקב אל לבן תנה את נשי וגומר :"

(כז) נחשתי [איך האבע אהנדונג], תרפים היו לו ובשביל כך הי' הולך לקראת נחשים. בגללך, מפורש לעיל י"ב י"ג : (כח) נקבה שכרך [בעשטימע איר דיינן לאהן], אדלעיל קאי, אם נא מצאתי חן בעיניך נקבה שכרך וגו', ומאמר נחשתי ויברכני וגו' הוא כדמות מאמר מוסגר לפי שהוא נותן טעם אל בקשת לבן, ולכן חזר להזכיר מלת ויאמר לפי שהפסיק בנתיים בדברים, וכפל לשון כזה הרבה במקרא,
כמפורש

תועלות

התועלת הכ"ז הוא במדות, והוא שראוי לאדם שישתדל בחברת השלמים כי לרגלם יברך אותו הש"י ולזה תמצא שהיה מבקש לבן שישב עוד יעקב עמו לפי שכבר ראה שברכהו הש"י בגללו, ולזאת הסיבה בעינה ראוי שיתרחק מחברת הרעים פן יפגעהו רע בעבורם כמו שאמר בהתחברך עם אחזיהו פרץ השם מעשיך ובכלל הנה כמו שתדבק ההשגחה בצדיקים להטיב להם כן ייטיב בסבתם לאשר ישבו בביתם ולנלוים אליהם ולזאת הסבה בעינה ברך השם את בית המצרי בגלל יוסף :

התועלת הכ"ח הוא במדו', והוא שראוי לאדם כשיראה שיצליחו מעשיו שישתדל שיהיו מעשיו לא לזולתו כדי שתהי' ההצלחה לו, ולזה הי' חושק יעקב שיהיו מעשיו לביתו

כט שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר
ל עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ כִּי מְעַט אֲשֶׁר־
הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלִי וְעַתָּה
לא מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ וַיֹּאמֶר מָה אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה
לב אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃ אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם
הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים

וטלוא

מנחת שי

(ל) **גם** אנכי, הג' רפה: (לא) **תתן לי**, הלמ"ד רפה: (לב) **שה־חום**, במקף ולא במאריך בע"ן, כן הוא בספרים ובחילופין כ"י לבן

אשר

שום שכל

(ל) **כי**, נמסר עליו בגליון חד מן כ"ד פזרין. וכן נמסר ברובם המוטעמים בטעם פזר, ואולם במערכת ערך כי מסר כ"ג בטעם פזר ומנה יתהון כ"ג והשתבש במנינם, ובפ' בהעלותך (במדבר י"א י"ח) אבל ואל

טעם תאמר אבארם בעז"ה. **ויפרץ**, מ"ו כתיב וכל יפרץ ויפרן באו' דכוו' חסר: (לא) **תתן־לי**, יהתי"ו בגעיא כחבריו וכן בכ"י. **אשובה**, מלא ו' כתיב וכל לישנא באוריי' דכוותיה מלא. **צאנך**, מלא אל"ף וכל אור' דכוו'. **אשמר**, מ"ו ודכוו' אותו אשמר לדבר: (לב) **אעבר**, מ"ו כתיב וכל אור' דכוו'. **נקד**, מ"ו וכל נקד באו' דכוו' חסר. **וטלוא**, מ"ו ואל"ף כתיב וכל טלוא באו' דכוו'. **וכל־שה**, בחילופי הדפוס איתנהו עיין מ"ש. **חום**, מ"ו וכל חום באו' דכוותי'. **בכשבים**, מ"י כתיב וכל כשבים באו' דכוו', ושבעה דכתיבין כן באו' וסי' וכל שה חום בכשבים, וחום בכשבים, וכל חום בכשבים, והכשבים הפריד יעקב, ואם מן הצאן

קרבנו

רשי

כתרגומו פרש אגרך: (כט) ואת אשר היה מקנך אתי, את חשבון מעוט מקנך שבא לידי מתחלה כמה היו: (ל) לרגלי, עם רגלי בשביל ביאת רגלי באת אצלך הברכה כמו העם אשר ברגליך (שמו' י"א), לעם אשר ברגלי (שופטי' ח'), הבאים עמי. גם אנכי לביתי, לצורך ביתי עכשיו אין עושין לצרכי אלא בני וצריך אני להיות עושה גם אני עמהם לסומכן וזהו גם: (לב) נקוד, מנומר בחברבורות דקות כמו נקודה פויינטור"א* בלע"ז. טלוא, לשון טלאים חברבורות

רחבות

רשבם

(ל) לרגלי בשבילי, דוגמת לרגל המלאכה אשר לפני (לקמן ל"ג י"ד): (לא) לא תתן לי מאומה, מכל הצאן שיש לך עכשיו שהרי עבדתיך בשביל בנותיך אבל ממה שתרעה צאנך מכאן ולהבא תן לי העקודים והנקודים, ואותן עקודים ונקודים שיש עכשיו בצאנך הסר משם ותן ביד בניך שלך להפרידם מעל העתודים להוולד מעכשיו שיהיו שכרי: (לב) הסר משם, לצורכך. נקד, נראה לי טלאי הקדקד והצואר, שהרי ויקד ארצה כפיפת הצואר והקדקד, והוא נדגש

שהוא

*) פוינטור, פונקטיהרט. וכן איכה א' י"ד, והושע י' י"א.

כט אַגְרָךְ עָלַי וְאֶתֵּן׃ וַאֲמַר לֵיהּ אַתְּ יַדַעַתְּ יַת דְּפַלַחְתִּיךְ וְיַת דַּהֲוָה בְעִירָךְ
ל עִמִּי׃ אֲרֵי זְעֵיר דִּי־הֲוָה לָךְ קֳדָמַי וּתְקֵיף לְסַגֵּי וּבָרִיךְ יְיָ יָתָךְ בְּדִילִי
לא וּכְעַן אֵימָתַי אֶעֱבֵיד אַף־אֲנָא לְבֵיתִי׃ וַאֲמַר מָה אֶתֵּן־לָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב
לָא־תִתֵּן־לִי מִדַּעַם אִם־תַּעֲבֵיד־לִי פִּתְגָּמָא הָדֵין אֵתוּב אֶרְעֵי עָנָךְ אֶטַּר׃
לב אֶעְבַּר בְּכָל־עָנָךְ יוֹמָא־דֵין הַעֲדֵי מִתַּמָּן כָּל־אִימַר נְמוֹר וּרְקוֹעַ וְכָל־ כ״י אַעֲדִי׃

אימר

מפורש

כמפורש לעיל ט״ו ג׳, ועיין עוד לעיל כ״ד ל׳. וטעם נקבה פרוש׳ היטב: (כט) את אשר עבדתיך, בשלמות והשתדלות רב. ואת אשר הי׳ מקנך אתי [אונד וואז דיין פיה בייא איר געוואָרדן איזט], כבר פירשתי לעיל ג׳ כ׳ כי לשון הווי׳ תאומים במובנו, כי לפעמים יורה על מציאות הענין בהתה [זיין, געוועזן] ולפעמים על התהוותו [ווערדן, געוואָרדן] וכן ענינו כאן, וזהו שאמר אחריו כי מעט אשר הי׳ לך וגו׳: (ל) לרגלי, אונקלוס תרגמו בדילי כמו שתרגם מלת בגלל, והראב״ע פירשו בעבור רגלי, כי דרך בני אדם לומר רגל טובה יש לפלוני, והטעם כי התברכת משעה שבאתי לביתך, וכן פי׳ רד״ק בשרשו, ולי נראה שהוא מלשון רגילות הידוע בדברי רז״ל ויתורגם [איינעם פֿייסטעם האָבן]. מתי אעשה גם אנכי לביתי [וואן ווערדע איך אויך פֿאר דיא אייניגן זאָרגן?] כלומר אתה עשית ע״י אחרים לצורכך ולצורך אנשי ביתך ומתי אעשה גם אנכי לצורך ביתי?: (לא) לא תתן לי מאומה, על מה שעבר ואולם אם תרצה שאתעכב עוד עמך צריך שתעשה לי הדבר הזה והיינו אעבור בכל צאנך וגו׳. מאומה, מפורש לעיל כ״ב י״ב והה״א נוסף לכן המלה מלעיל וענינו כלום הידוע בדברי רז״ל, ומצאנו ובכפי דבוק מאום (איוב ל״א ז׳) בלא ה״א בסוף ובאל״ף נח, והוטלה תנועתה על המ״ם: (לב) הסר משם, ציווי מבנין הפעיל מבעלי עלומי העי״ן, וענינו הסר אתה משם, וכן ת״א אעדי מתמן. כל שה נקוד וטלוא [יעדעס זאָם דאָס קלייכפֿלעקיג אָדר גראָספֿלעקיג איזט], שה שם כלל לכבשים ולעזים הקטנים כשהם בתוך שנתם יהיו זכרים או נקבות, לכן מצאנו שה אחד ושה אחת, שה כשבים ושה עזים (דברים י״ד ד׳), והנה התנה יעקב להסיר מן הכבשים ומן העזים הקטנים דווקא ולא הגדולים למען יולידו קצתם בדומה ויפלו לחלקו, ולבן שנה התנאי והסיר אף התישים הגדולים כדכתיב ויסר ביום ההוא את

התישים

תועלות

בראותו טוב הצלחתו ומזה המקום נלמד שמי שיראה רע ההצלחה בעניניו ראוי שימעט בעסקיו כדי שירחיק ממנו רוע ההצלחה כמו שאמר חבי כמעט רגע עד יעבור זעם, ואמר לכן המשכיל בעת ההיא ידום כי עת רעה היא:

לג וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃ וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי
בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ
לד נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃ וַיֹּאמֶר
לה לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃ וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים
הָעֲקֻדִּים וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת
כל

מנחת שי

אשר: (לג) **נקד**, הללי חסר ירושלמי מלא עכ"ל, ובכל הספרי' חסר כמו הראשון שבפסוק הקודם וכתב עליו ב' חסרי' ובענין, גם הרמה ז"ל כתב כל שם נקד וטלוא חסר וי"ו כתיב, וכל נקד באו' דכוו' חסר: (לה) **העזים**, הזי"ן רגושה קרבנו מן הכשבים, בנקר בכשבים ובעזים, שה כשבים ושה עזים, ושארא כשבים כתיב בלישנא: (לג) **וענתה־בי**, הבית דגוש דוגמת ילדה לו לעיל כ"א ג' וכן בכל המדויקים. **גנוב**, מ"ו; (לד) **כדברך**, ג' חסרים יו"ד וסי' הן לו יהי כדברך. ויאמר אנכי אעשה כדברך (לקמן מ"ז). ויאמר ה' סלחתי כדברך (במדבר י"ד). כן מסר רמ"ה ז"ל וכן מסר כאן במס"ק וגדולה ואיכון מן י"ג בלישנא חסרים י', ג' באו' ועשרה בתילים במזמור קי"ט והן אלה לפי נוסחת מסרה כ"י (כי במסרת הדפוס חסר מנינס) במה יזכה. בחוקותך. גמול על עבדך. דבקה לעפר נפשי. דלפה נפשי. ואענה חרפי דבר. טוב עשית. מכל ארח רע. נר לרגלי. נעניתי. כן לשון מסרה כ"י מסכמת עם מליאות הספרים: (לה) **התישים**, מ"י קדם למ"ש כתיב, וכל לישנא דתישים באו' דכוו' מלא. **העקדים**, ח"ו ומ"י כתיב, וכל עקדים באורי' דכותי'. והנה ברוב המדויקים כגון במקרא גדול רפ"ו וקטן ד"ש ואחרים מדויקים גם בכתיבת יד של כ"ד ושל רמ"ע הה"א בקמץ ובמתג (זולת שברפ"ו בקמץ בלא מתג וטעותא דדפוסא הוא וממנו הועתק עט ספר), וכן הכריע הרח"ב בקו' הנרעותיו, ומעטים הם הבאים בפת"ח כנתוב במכלול דף כ"ג ולאות אות ס"א. **והטלאים**, חסר ו' ומ"י, וכל לישנא דטלאים באו' דכוותי'. **הנקדות**, ח"ו קדמאה ומ"ו בתראה. **והטלאת**, חסר דמסר.
כל

רשי

רהבות. חום, שחום דומה לאדם רו"ש* בלע"ז, לשון משנה שחמתית וכמראה לבנה לענין התבואה. והיה שכרי, אותן שיולדו מכאן ולהבא נקודי' וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהו שלי ואותן שישנן עכשיו הפרש מהם והפקיד' ביד בניך שלא תאמר לי על הנולדים מעתה אילו היו שם מתחלה' ועוד שלא תאמר לי ע"י הזכרים שהן נקודים וטלואים תלדנ' הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (לג) וענתה בי וגו', אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום תענה בי צדקתי כי תבא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים

רשבם

שהוא כמו ויפול, מגזרת נפל. ונקוד, מן ויקוד הוא על שם הקדקוד, כמו עקוד ברגל, על שם ויעקוד את יצחק, קשירה ברגל. והיה שכרי, מכאן ולהבא אותן שיולדו: (לג) וענתה בי צדקתי, היום ולהבא לפניך, כשתבא לראות שכרי ולא תמצא בהם אלא נקודים ועקדים. חום בכשבים, אבל לא בעזים כי רובם חום הם: (לה) ויתן ביד בניו, של
לבן

*) רו"ש, רוזהט.

אימר־שחום באמריא ורקוע ונמור בעזיא ויהי אגרי׃ ותסהד־בי זכותי
לג ביומא דמחר ארי־תיעול על־אגרי קדמך כל דליתוהי נמור ורקוע
בעזיא ושחום באמריא גניבא הוא עמי׃ ואמר לבן ברם לוי יהי
לד כפתגמך׃ ואעדי ביומא ההוא ית־תישיא רגוליא ורקועיא וית כל־
לה עזיא נמורתא ורקועתא כל די־חוור ביה וכל־דשחום באמריא ויהב
ביד

רשי

וטלואים וכל שתמצא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום בידוע שגנבתיו לך ובגניבה הוא שרוי אצלי׃ (לד) הן, לשון הן קבלת דברים. לו יהיה כדברך, הלואי שתחפוץ בכך׃ (לה) ויסר, לבן, ביום ההוא וגו׳ תישים, עזים

מפורש

התישים, ולכך עשה יעקב את המקלות מפוצלות. נקד, מנומר כמו שפי׳ רש״י, והוא שם תאר ובקיבוץ ישתנה החולם לקיבוץ שפתים כמו מן ערם ערומים כמפורש לעיל ב׳ כ״ב. וטלוא, שם כלל לעקוד ונקוד וברוד אלא שבמקום שעקוד או נקוד בצדו יהי׳ כולל השנים האחרים, והוא מגזרת ונעלות בלות ומטלאות (יהושע ט׳ ה׳). חום, לדעת ראב״ע הוא השחרות ויאמר שיתכן שנקרא השחרות כן מפני החום כי השחרות יותר חום מן הלבן. ואולם לדעת רמב״ן ורש״י וסיא גם דעת אונקלוס שחום הוא שְׁחוּם וקרוב לאדום וקורין אותו רוס״ו [ראהט] ויהי׳ חום מגזרת ואור החמה (ישעי׳ ל׳ כ״ו) שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קצת, גם בלשון משנה שחמתית ונמצאת לבנה, לענין התבואה, ואין התבואה שחורה ממש רק אדומה קצת, וחום גם הוא שם תאר ע״מ פעול כמו סיג לב מסלי י״ד י״ד כי מולים היו (יהושע ה׳). והי׳ שכרי, כאלה אחר שתסירם וכן ת״א [אונד קינפטיג זאלן דערגלייכן איין לאהן זיין], ועיין מה שכתבתי לקמן פסוק ל״ה: (לג) **ביום** מחר [אן איינעם קינפטיגן טאגע], שתם תיבת מחר תורה על היום שיבוא אחר היום שהוא בו, ויש שאינו בקרוב אחר היום כי אם לאחר זמן ברחוק, וכן כי ישאלך בנך מחר (דברים ו׳ כ׳). כי תבוא, ת״ו תבוא לסימן נקבה נסתרת ומוסב על צדקתי וככה שיעורו כי תבוא צדקתי ותעיד על שכרי לפניך, וכן דעת רש״י ז״ל. שכרי, העדר שהפרדתי לי לשכר׃ (לד) לו יהי כדבריך, הלואי שתתפייס בכך׃ (לה) ויסר. לבן. התישים (דיא בעקקע], עזים זכרים, ובעבור שבפסוק הראשון לא נזכר תישים לכן פי׳ שם הראב״ע שהכוונה בכל שה נקוד וטלוא, כל תיש נקוד וטלוא, וכל שה חום, כל כבש חום, וטלוא ונקוד בעזי׳ הנקבו׳, ובפסוק השני כלל במלת בעזים זכרי׳ ונקבות,
וכאן

תועלות

התועלת הכ״ט הוא במדות, והוא שראוי לאדם שירחיק ממנו החשד בכל עוז ואף אם הי׳ יודע באמונה וביושר, ולזה תראה שיעקב עם מה שהתפרסם ללבן מאמונתו
ויסרו

כָּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו׃
לו וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה
את

מנחת שי

דגושה: **הנותרת**, ב"ר פרשה ע"ג ריש לקיש אמר נ ת ר ת כתיב, כמה דאת אמר ונתור ניניה ושיניה דקיסר, בפרק אלו טרפות, אבל במסרת כאן

שום שכל

כָּל אשר־לבן בּוֹ וכל־חום בכשבים, כן מוטעם במקרא כ"י של כ"ד ולא מצאתי כמוהו בכל ספרי הדפו', ונפקא מני' לפשוטו עיין מפו': (לו) **הנותרת**, ח"ע

רש"י

עזים זכרים. כל אשר לבן בו, כל אשר היתה בו חברבורת לבנה. ויתן, לבן. ביד בניו: (לו) הנותר', הרעועות

רשב"ם

לבן: (לו) ובין יעקב, כאן לבן שהיה רועה נתרחק דרך שלשה ימים מלאכו של לבן העקודים והנקודים

מפורש

וכאן פי' הכתוב ואמר התישי' שהם הזכרי' ולכן בא התאר בלשון זכר העקודי' והטלואים, ובעזים שהם הנקבות בא התאר בלשון נקבה הנקודות והטלואו', כן דעת הראב"ע ואולם תרגומו של אונקלוס מתנגד לפירושו שהרי הוא תרגם כל שה נקוד וטלוא, כל אימר, ואילו לפירוש הראב"ע הוי לי' לתרגם כל גדיא כמו שתרגם שה עזים (דברים י"ד ד') גדין דעזין, ולכן הנכון כמו שפירשנו לעיל שלבן אחר שאמר יהי כדברך שנה התנאי והסיר ביום ההוא הקטנים עם הגדולים. העקודים [דיא פוסגעצייכנטע], לדעת כל המפרשי' ענינו המסומנים במראה במקום עקידתם והיינו ביד וברגל. והטלואים, שם כלל לנקוד וברוד. כל אשר לבן בו, מראה לבן, כלומר חברבורות לבנה, ולדעת הרמב"ן כל אשר לבן בו מקושר עם וכל חום בכשבי', ולזה נוטה דעת המטעים מלת בו בטעם ז"ק, ואולם במקרא כ"י מלת בו בטעם אתנח כמו שכתבתי בשום שכל, וכן נראה גירסת הראב"ע שאמר כל אשר לבן בו שב על הנזכרים כבר. ובעבור כי נתקשו המפרשים בענין תחבולות יעקב ותנאיו כפי המסופר ממנו במקרא, לכן ראיתי כי טוב להעתיק הנה דברי החכם ר' מאיר קאלוו בספרו מנחה חדשה, וכה אמר;

"ויש להקשות איך סמך יעקב על הנס? ולכן אומר כי כבר הי' מחשב יעקב מקודם לכן בדבר הזה ומחשב ענין המקלות והיות דמיונו שוטה בדברים האלו אם יצליח בהם או לאו, נראה אליו מלאך ה' בחלום ואמר לו ראה כל העתודים וגו', כי לא יתכן שיראה לו המלאך העתודים העולים על הצאן היותם נקודים, במראה עצמה שאמר לו קום צא מן הארץ הזאת וגו' שא"כ מה יועיל לו היותם עקודים וכו' שהרי הוא הולך לעמו, אבל היו ב' מראות כל אחת מהנה בזמנה, ואם לא ביארה התורה, וע"ש ויהי בעת יחם הצאן ואשא עיני וארא וגו', כבר הגיד שהיה כל זה בחלום הנבואיי ההוא, ולכן אמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום והוא החלום עצמו, ומ"ש כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך, ר"ל שסבב למכור לך בנותיו בהשתעבדו בך כל הזמן הארוך הזה ואני רוצה שתטול שכרך במושלם, וכאשר בא אליו דבר ה' בזה, השתדל עמו בדבר הזה ועשה מה שעשה לעזים בענין המקלות, ולפי שהעקודים בכבשים היו ללבן אשר

שהפרידם

בְּיַד־בְּנוֹהִי: וְשַׁוִּי מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין בֵּינוֹהִי וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רָעֵי לוֹ
יָת

מפורש

שהפרידם מעל הצאן כדי שלא יתפעלו מהמקלות ועשה לכולם תחבולה אחרת, והיא שהעקוד אשר הפריד מן הכשבים אשר היו ללבן הי' משים אותם בראש עדר העזים, והשחורים בעזים אשר היו ג"כ ללבן הי' משים אותם בראש עדר הכשבים בשעת היותם רועות על ידיהן והיה חוזר להפרידן בשקתות המים, ופירוש הכתוב כך הוא, והכשבים הפריד יעקב שלא יתפעלו מהמקלות, ויתן פני הצאן ר"ל העזים אל עקוד הכשבים אשר השאיר לבן בשעת היותם רועות, וכל חום אשר השאיר בצאן לבן עשה לו ג"כ ר"ל ששם אותם בראש עדר הכשבים, ומקרא קצר הוא שסמך על אומרו פעם אחת, ואשר הי' כולד בהם עקוד בעזים ושחור בכשבים אשר היו שלו שם אותם עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן לב' סבות, האחת, כמ"ש הרב שלא יאמר לבן כי היותם בתוך העדר היה סבה שתלדנה הצאן עקודים, והב', כדי ליטול חזקה בראוי לו ויתיאש לבן ממנו, ואילו היו בתוך עדרו יאמר הרי הכל שלי כשיבוא ליטול שכרו אתן לו מה שארצה או לא אתן לו כלום, והנה עם כל זה הי' מגמגם בכל יום ומחליף את משכורתו, ויעקב היה מובטח במה שראה בחלומו שבאיזה ענין שידבר לבן שירויח יעקב, שהרי אמר לו המלאך ראה כל העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים, כלומר שהיו מחליפים גווניהם פעם עקודים ופעם נקודים ופעם ברודים ולא היו עומדים בתאר א', ור"ל שאם יאמר לו עקודים יהי' שכרך וילדו כל הצאן עקודים וגו', וכאשר ראה לבן שלא הועילו תחבולותיו חשב לעקור את הכל, והנה הרגיש השלם במה שראה שאין פניו עמו כתמול שלשום ובמה ששמע מדברי בני לבן ונתן אל לבו לברוח, ובהיות מחשבתו משוטטת מה יהיה באחריתו השגיח עליו השם יתברך ואמר שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך, ע"כ דפה"ח."

(לו) בינו ובין יעקב, בין אשר לו ובין אשר ליעקב, כלומר בין העדרים. הנותרות
תאר

תועלות

וישרו במה שעבד אותו כמו שספר בסוף הפרשה, ראליך ועזיך לא שכלו הרחיק שיהי' לו שכר מלבן אם לא באופן שלא יתכן שישיגנו חשד בו, ולזאת הסבה התעורר יעקב לצאת מבית לבן כאשר ראה שהיו חושדים אותו בניו ולא היו פני לבן עמו כתמול שלשום ועזב התועלת שהיה מגיע לו ממנו כדי שיתרחק מן החשד:

התועלת הל' הוא במדות, והוא כשיראה האדם שיתעסק איש אחר לעשוק לו חקו ראוי לו שישתדל שיגיע לו ממנו חקו באי זה אופן שיהי' בזולת עול, ולזה תראה שכאשר ראה יעקב שרצון לבן היה לשלחו ריקם אחתו השתדל בזולת עול שיגיע לו חקו מלבן במה שעשה מהמקלות ונעזר בזה הפעל מהש"י ולזה לא הי' בזה עול לפי שלבן הסכי' שיהיו ליעקב הנולדי' בצאן בתואר ההוא ולא התנה שלא יסבב יעקב שיהיו הנולדי' בתואר ההוא:

התועלת הל"א הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיהי' זריז במעשיו ולא יתרשל מהם, הלא תראה שיעקב קרא לרחל וללאה השדה אל צאנו כדי שלא יעזוב צאנו עם שהם תהיה העצה יותר שלמת ויותר נעלמת כי לא ישמע איש שם דבריהם והתבודד יותר מחשבתם בזה ולזה ישלם בשדה טוב העצה יותר מבעיר:

התועלת הל"ב הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם כשירצה דבר מה מאנשי
ביתו

לו אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃ וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח
וְלוּז וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלָּבָן
לח אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת׃ וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל

ברהטים

מנחת שי

כאן ובירמי׳ הכותרת ג׳, ב׳ חסר וא׳ מלא וסימן כאן לבן, על פי הטכים הכותרת, פרש׳ בחוקותי, וחיל מלך בבל כלהטים (ירמי׳ ל״ד ז׳) בתראה מלא דמלא ושארא ח״ו בתראה ע״כ. וכן כתב הרמ״ה בתוספ את לאן לבן הכותרת ח״ו תכין ודכוותיה על פי הטכים הכותרת: (לז) לבנה, הכון בסגול: (לח) פצל, בכל הספרי׳ הכד״י בצרי, ובמ״ג כתב המדפים שהכד״י בסגול על משקל שבר כפר וכל המקדקים טועים, ולדעתי הוא הטועה כי דיכו בצר״י כמו שכתוב במכלול דק ע״ד ובלוית חן ריש פ׳ כ״א

מהשער

שום שכל

ח״ו תכין, ודכותי׳ על פי הטכים הכותרת, ח״ו תכין כתיב: (לז) ויקח־לו, בס״ג וקטן ורא״פ היר״ד בגעי׳, עיין לעיל כ״ז כ״ז. מקל, בולו פתוח, רא״ע ורשב״ס ורד״ק, לבנה, הכו״ן בסגול. לח, הלמ״ד בפתח בכל המדויקים וכ״י וכן נכון ע״פ המסרה. ולוז, מ״ו. וכל לוז באורית׳ דכוותי׳. וערמון מ״ו. פצלות מ״ו. לבנות, א׳ מלא וב׳ חסרי׳ וסי׳ פצלות לבנות דין מ״ו כתיב, בהרות בהרות לבנת, דין ח״ו כתיב, ודכוותי׳ בפסוק שלאחריו בהרות כהות לבנת ח״ו כתיב, רמ״ה ז״ל. ובמסרה מסר עלין ד׳, ב׳ מלאים וב׳ חסרים וסי׳ וכו׳, ור״ל בליטנא. מחשף, חסר ו׳. המקלות, מ״ו: וכל מקלות באורי׳ דכוותי׳: (לח) פצל, הכד״י בצר״י בכל המדויקים וכ״י וכן נכון כמבואר בע״ש.

ברהטים

רשי

הרעועות שבהן החולות והעקרות שאינן אלא שירים אותן מסר לו: (לז) מקל לבנה, עץ הוא ושמו לבנה כמה דתימא׳ תחת אלון ולבנה (הושע ד׳), ואומר אני הוא שקורין טריבנל״א [א] שהוא לבן. לח, כשהוא רטוב. לוז, ועוד לקח מקל לוז עץ שגדלין בו אגוזים דקים קולדר״י [ב] בלע״ז. וערמון, קסטניי״ר [ג] בלע״ז. פצלות, קילופים קילופי׳ שסיה עושהו מנומר. מחשוף הלבן, גלוי לובן של מקל כשהי׳ קולפו הי׳ כראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף: (לח) ויצג, תרגומו ודעין לשון תחיבה ונעיצה הוא בלשון ארמי׳ והרבה יש בגמרא דנה ושלפה. דן בי׳ מידי

דנה

רשבם

והנקודים שהסיר מלאכו של לבן: (לז) מקל לבנה, לפי שהוא דבוק, מקל של לבנה לפיכך הוא פת״ח, וכן מעשר בקר, מספד תמרורים, ובלא דבקו׳ ויך את האתון במקל, בכל רהובות מספד, מעשר מן המעשר. לח, שאינו יבש. מחשוף, גילוי. כמו וזרועך חשופ׳. חשף ה׳ את זרוע קדשו: (לח) ויחמנה, כמו וישרפה הפרות (ש״א ו׳), והלכיות מגוי יעמודנה (דניאל ח׳ כ״ב). חניים לשון זכר וחליים לשון נקבה

שהיה

מפורש

תאר לנקבת מגזרת יתר כמו נולד כמפורש לעיל ד׳ י״ח: (לז) מקל לבנה לח

פרשע

א) טרימב״ל, עספן האזן. ב) קולדר״י הוא קורדי, האגוזים סטריק.
ג) קסטניי״ר, קאסטאנין בוים.

יַת־עָנָא דְלָבָן דְאִשְׁתַּאֲרָא׃ וּנְסֵיב־לֵיהּ יַעֲקֹב חוּטְרִין דִלְבַן רַטִּיבִין לז
וּדְלוּז וְדִדְלוּב וְקַלִּיף בְּהֶן קַלְּפִין חִוָּרִין קִילּוּף חִוַּר דִּי עַל־חוּטְרַיָּא׃
וְדַעִיץ יַת־חוּטְרַיָּא דִי קַלִּיף בְּרַהֲטַיָּא אֲתַר־בֵּית־שַׁקְיָא דְמַיָּא אֲתַר דְאָתְיָן לח
עָנָא

נ״י דאתין

מפורש

[פרישע שטעבע פאן עספן האלץ], הקו״ף בפת״ח בשביל הדביקות ובמילואו הוא מקל דוגמת מעשר בקר וצאן (ויקרא כ״ז ל״ב) ושרשו נקל, ובלא דביקות הקו״ף בגר״י דוגמת ויך את האתון במקל (במדבר כ״ב כ״ז), ובקיבוץ הוא מקלות ברפיון הקו״ף דוגמת משאות מן נשא ברפיון השי״ן, וכן בכינוי היחיד כשהקו״ף בשו״א הוא רפה כי במקלי עברתי (לקמן ל״ב י״א). לבנה, כך שמו של עץ. לח, רטוב ושרשו לחח וממנו ולא נס לחה (דברי׳ ל״ד ז׳), ובעבור שהלבנה אין בשרו נראה לבן אלא כשהוא לח לכך הוא אומר לח לגבי לבנה אבל לוז וערמון בשרם לבן בין לחים בין יבשים. ולוז, היינו שקדים דאמרינן בבכורות תרנגולת לכ״א יום וכנגדם לוז באילן, ואין זה קולדר״א שפירש״י שהרי יש מהנצתו ועד לקיחתו יותר מכ״א יום, ועוד בטנים ושקדים (לקמן מ״ג י״א) מתורגמין בירושלמי משח דבוטנים ומשח דלוזים, וכן בלשון ערבי נקראו השקדים לוזים עד היום הזה. וערמון, לדעת רש״י ורד״ק הוא הנקרא בל״א [קאסטאניען בוים]. ויפצל בהן [ער שעהלטע דראן], אין לו דמיון במקרא, והוא לשון חילוק בלשון תלמוד, ועשה מהן מסוכה וגדר להכניס בהן הצאן ולא יוכלו הנקבות לברוח מפני הזכרים ויהיו מתעברות לאלתר והיינו דכתיב והי׳ הקשורים ליעקב. והרד״ק בשרשו אמר, ויפצל ענינו הסרת הקלף מעל העץ בעודו לח עכ״ל. ולדעתו נ״ל שגם הלוז והערמון לחים היו ואינו נראה כן מפשטות הקרא כמו שפירשנו כי הלבנה לבדו הי׳ לח. פצלות לבנות [ווייסע שטרייפען] קילופים קילופי׳, שהי׳ עושהו מנומר, כן פי׳ רש״י, ור״ל שאין הכוונה במה שאמר לבנות שהוא כיוון אל היותם לבנות במה הם לבנות אבל בהצטרף ג״כ אל מה שנשאר ממנו בלתי לבן כי הכוונה בו אל שיהי׳ מנומר, ור״ל אומרו קילופי׳ קילופי׳ להורות שמה שאמר פצלות הכוונה בו על הריבוי עד שימשך מזה שיהי׳ מנומר. מחשוף הלבן [דורך דיא ענטבלעסונג דעם ווייסן], שם הפעל מבנין הקל דוגמת ומשלוח מנות (אסתר ט׳ י״ט) והמ״ם בפתח בעבור החי״ת, וענינו גילוי כמו וזרועך חשופה (יחזקאל ד׳ ז׳) חשף ה׳ (ישעי׳ נ״ב י׳) וכן פי׳ רש״י, מחשוף הלבן, גילוי לובן של מקל כשהיה קולפו הי׳ נראה ונגלה לובן שלו במקום הקילוף. ולדעתו אשר על המקלות טעמו כמו של המקלות, כי אין הלובן נמצא על המקל כמו הלבוש על האדם אמנם איננו כי אם מקרה מתדבק במקל, וזה שפירש גילוי לובן של מקל, ואמר עוד כשהי׳ קולפו וכו׳ שהכוונה בגילוי פועל הגילוי, והוא שכאשר פצל והי׳ קולפו הי׳ נראה ונגלה לובן שלו במקום שקלף ובמקום שפצל: (לח) ויצג [אונד ער זעצטע], תרגומו ודעיץ, לשון תחיבה ונעיצה

הוא

תועלות

ביתו שיכריחם על זה על יד האונס והנצוח אבל ישתדל לפתות אותם ולהכניעם אל מה

בְּרְהָטִים בְּשִׁקֲתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת
לט לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת׃ וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־
מ הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלֻאִים׃ וְהַכְּשָׂבִים
הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן
לבן

מנחת שי

והטער הסליסי ע"ס. **בשקתות**, בספרים סלנו הקו"ק בסו"א ופת"ח ובמכלול דף קפ"ז מנאו עם דומים אחרים שהם בסו"א לבד ונקראים כמו סו"א ופתח מפני המאריך סבא עם החירק כמו שאכתוב בס"ד בשופטים ה', (עיין שום שכל). **ויחמנה** בבואן לשתת, כתוב במסרת ג' מילין אנדרוגינוס, פי' דאית להון סימני דכר ונוקבא וסימניהון, ויחמנה בבואן לשתת. וישרנה הפרות (ש"א ו') מגוי יעמודנה (דניאל ח') עד כאן. ואיכא אחרינא כגון ותקרבו עצמות עצם על עצמו (יחזקאל ל"ז) וכן ואלמנותיך עלי תבטחו (ירמי' מ"ט), ובעל המסרת הביא הני תלת לחוד דדמיין אהדדי לגמרי ביוד בהתלתן ונו"ן ה' בסופן וקדם דכר לנוקבא, ועיין במכלול בסוף אבן ל"ב מאבני הטור ובספר ההרכבה אות וי"ו: (מ) **ולא**
שתם

שום שכל

ברהטים, מ"י ודכוו' לעיני הלאן ברהטים. ודכוותי' בלישכא ותמלאנה את הרהטים כולהון מלאים. **בשקתות**, ה"י ומ"ו כתיב, רע"ה ז"ל. והקו"ק בח"פ במ"ג וקטן ומדויקים גם בכ"י של כ"ד ושל רמ"ע, והמ"ש חשב שלדעת המכלול דפוס קטן דף קפ"ז (הוא דף קכ"ג א' מדפוס פיורדא) הקוף בסוא לבד, ולדעתי נהפך הוא שהרי המכלול מנה בתוך המשלים ושבה שניך וכבר כתב הוא בעצמו דף ס"ג א' מדפוס קטן (דף כ"ה ב' ד"פ) שהשי"ן בסו"א ופתח, לכן נראה ברור שמה שאמר וכן בשקתות המים וכו' הוא חוזר לתחלי' דבריו שאמר שם ופעמי' גם בלא אות גרונית תאריך התנועה הקטנה וישתתף פתח עם השו"א וכו'. ועיין לעיל ב' י"ב גם כ"ז כ"ו. **תבאן**, דין לחוד כתיב בנון פשוטה וח"ו ומ"א בין ב' לנון, וכל שארא בזו' **תבאנה** כתיב עם אל"ף ונו"ן כפופה וה"א בסוף וכולהון חסרים וי"ו כתיבין. **לשתות**, כולהון ע"ו במ"ד מסרתי לעיל כ"ד י"ט. **ויחמנה** עיין מ"ש. **בבאן** ח"ו: (לט) **ויחמו**, הי' בסגול בעבור שהחי"ת בח"ם, מכלול דף ק"ב ב'. **ותלדן**, ח"ה כתיב ונון דידי' פשוטה. (מ) **הפריד**, מ"י.
עקד

רשי

דלה כמו דעלה אלא שמקלר את לשונו. ברהטים, במרוצות המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הצאן. אשר תבאן וגומר, ברהטים, אשר תבאנה הצאן לשתות שם הציג המקלות לנכח הצאן. ויחמנה וגו', הבהמ' רואה את המקלו' והיא נרתעת לאחוריה והזכר רובעה ויולדת כיוצא בו, רבי הושעיא אומר המים נעשין זרע במעיהן ולא היו צריכות לזכר וזהו ויחמנה וגו'. (ור"ל בתיבה זו התחברו לשון זכר ונקבה כמ"ש הרא"ם) אל המקלות, אל מראות המקלות: (לט) עקודים, משונים במקום עקידתן הם קרסולי ידיהן ורגליהם: (מ) והכשבים הפריד יעקב, הנולדים עקודים נקודים הבדיל והפריש לעצמן ועשה אותן עדר לבדו והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן ופני
הצאן

רשבם

שהיה לו לומר כמו ותקרבנה בנות צלפחד: (לט) ויחמו הצאן, כולן לשון זכר: (מ) והכשבים הפריד יעקב, העקודים והנקודים הפריד מצאן לבן שנה ראשונה ושניי' והי' נותן את פני הצאן לבן אליהם כדי שיראה אותם ותתעברנה כמותם, וגם המקלות היה נותן בשקתות המים, שני מעשים הללו היה עושה כדי שתלדנה
עקודים

עָנָא לְמִשְׁתֵּי לְקָבְלְהֶן דְעָנָא וּמִתְיַחֲמָן בְּמֵיתֵיהֶן לְמִשְׁתֵּי: וְאִתְיַחֲמָא לט
עָנָא בְּחוּטְרַיָא וִילִידָן עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּרְקוֹעִין: וְאִמְרַיָא אַפְרֵישׁ מ
יַעֲקֹב וִיהַב בְּרֵישׁ עָנָא כָּל דִּרְגוֹל וְכָל־דִּשְׁחוּם בְּעָנָא דְלָבָן וְשַׁוִּי לֵיהּ
עדרין

מפורש

הוא בלשון ארמי והרבה יש בגמרא כמבואר בפירש"י ז"ל, והתיבה מבנין הפעיל מבעלי פ"י דוגמת ויצב אברהם (לעיל כ"א כ"ח) ושם מפורש. ברהטים [אין דיא רינגן], תרגומו של וירץ ורהט, וטעמו במקום מרוצת המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הבהמות, ומדרך הצאן כשרואים מים, רצים אליו במרוצה, ולכן שם יעקב המקלות שם כדי שיפגעו בם במרוצתם. כן כתב רד"ק, ולי נראה שהוא כמו רהיטנו ברותים (שיר א') מלך אסור ברהטים (שם ז) וטעמו שהציג את המקלות בתוך רהטים כלומר שעשה מהן מסוכה ולא יוכלו הנקבות לברוח כמו שפירשנו לעיל. בשקתות המים [אין דיא וואסר טרעגי], לא מצאנו היחיד ממנו, ומצד הסברא היחיד ממנה שקתה בפלס שפחה ונשתרש בו התי"ו תמורת הה"א כי הוא משרש שקה לשון משקה. אשר תבאנה וגו' לנכח הצאן, לדעת אונקלוס ורש"י ענינו ברהטים אשר תבאנה הצאן לשתות שם הציג המקלות לנוכח הצאן, והרב המבאר השיג עליהם ואמר שפירושם מתנגד לדעת בעל הטעמים אשר שם האתנח במלת המים, ולפירושם הי' ראוי האתנח להיות במלת הצאן השנית, עיין עליו, ואולם לפי מה שפירשנו לעיל שעשה מן המקלות מסוכה וגדר להכניס בהן הצאן ולא יוכלו הנקבות לברוח מפני הזכרים, יהיה טעם אשר תבאנה וכו' למען אשר תבאנה הצאן לשתות לנכח הצאן כלומר למען יחנו אלה הזכרים מול אלה כנגד הנקבות בשעת השתי' ויחמנה לאלתר בבואן לשתות. ויחמנה [דאמיט זיא זיך ערהיצן], מלה אנדרוגינוס כי הוא מורכב מסימן הזכרים וסימן הנקבות ושרשו יחם והי' ראוי ויחמו כמו וירדו שהוא לזכרים, או ותחמנה כמו ותלדנה שהוא לנקבות והנה הוא מורכב מן עתיד לנסתרים עם עתיד לנסתרות, ועיין שום שכל: (לט) ויחמו הצאן [דאז קליינע פיה ווארד היטציג], משקלו וַיֵּרְדוּ אלא שהיו"ד בסגול בעבור החי"ת, ומדרך הלשון להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד, רק בלשון רבים לא יחושו, וכמוהו אם יצאו בנות שילה (שופטים כ"א כ"א). אל המקלות, אל מראית המקלות, וטעם אל בשביל כמו כי ארד אל בני. ותלדנה הצאן וגו', מצד שהיו מקבלין ערבות בפתוח המקלות היו מתחממות ומתאוות למסגל ועושות דומיהן, וכן יקרה לנשים בהריון שיעלו בדמיון ציור להוליד דוגמת אותו הציור: (מ) והכשבים הפריד, מפורש לעיל פסוק ל"ה.

וישת

תועלות

שירצהו בתכלית מה שאפשר כדי שיתעוררו לזה מעצמם כי זה יותר טוב משיעשו זה על צד

לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן׃
מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת
מב לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרְהָטִים לְיַחְמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת׃ וּבְהַעֲטִיף
הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים לְיַעֲקֹב׃
מג וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת

ועבדים

מנחת שי

שתם על צאן לבן, עם שכתוב במסרת המסרת מאמר א׳, וב׳ **על** דסבירין **עם** כמו ולא שתם **על** צאן לבן, ועשית חסד **על** עבדך (ש״א כ׳), צריך להגי׳ וכן על דסבירין עם וכו׳, והעד כמו ומלבד אלה כמצאו אחרים שבאו בלשון עם ויבואו האנשים **על** הנשים (שמות ל״ה) כחה חרש **על** אפרים (ישעי׳ ז׳) ועיש **על** בני תנחם (איוב ל״א) כמ״ש רד״ק בשרש עלה, ולא מצאתי מסרת על ככה זולתי בחומש ישן כתוב באצבע וכן כתוב שם, ולא שתם על צאן לבן, ד׳ סבירין עם וקריין על וסימן ולא שתם, ועשית חסד, זכרה לי אלהי ע״כ. ואך גם זאת איכה דוקנית דמסר ד׳ ומנתה רק ג׳, ומה שזכרה ועשית חסד פסוק הוא בשמואל א׳ כ׳ ועשית חסד על עבדך וגו׳, זכרה לי אלהי הוא בנחמי׳ סוף סי׳ ה׳ זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה, ול״ע מאי שנא הני מאחריני דכתב רד״ק? ופירוש סבירין יש מי שפירש לשון סברא ר״ל לפי שהסברא הי׳ ראוי להיות כך, ור״א כתב כי הוא ענין מחשבה כוונת ר״ל שהאדם חושב ועדמה בלבו כן ואינו כן וכן בלשון משנה סבור הייתי וכן בדניאל ז׳ ויסבר להשניא זמנין ודת, וקרובים דברי זה להיות כדברי זה: (מב) **המקשרות**, המ״ס רפה ובמקצת ספרים המ״ס במאריך. **ליחמנה**, המ״ס בגר״י בס״ם ובדפוס קדמון, וכתוב במכלול דף מ״ב שכן נמצא בספרים מדויקים, וכן הביאו בדף קכ״ד:

ובהעטיף

שום שכל

עקד, א״ו: (מא) **יחם**, היו״ד בפת״ח. **המקשרות**, א״ו קדם לשי״ן ומ״ו בתראה בין ר׳ לתי״ו כתיב. והנה בכל ספרי הדפוס וכ״י המ״ם רפה, וכ״כ א״ת, וכן הדין ברוב הביכוי מבנין הדגוש שבראשו ה״א להרפות המ״ם אם עי״ן הפעל דגוש, וכן כל המדבר המכסה ודומיה׳, ויהב״י הנקדן אמר בדרך כלל כל המפעל המפעלי׳ המפעלה המפעלות השמי״ם רפוים להקל עכ״ל, ואין למדין מן הכללות כי הרבה הבאים דגושי המ״ם כמו שהעיד רד״ק במכלול דף מ״ו א׳ מדפוס פירדא והוא דף כ׳ ב׳ דפוס קטן. ואולם בענין מתג הה״א יש מחלוקת בספרים כי במקצתם הה״א במתג, ובמקצתם בלא מתג, וכ״כ מ״ש שבמקצת ספרים הה״א במאריך עכ״ל, ואולם מדברי ב״א יש הכרע שהרי הוא אמר בפירוש שבכל מקום שהה״א בגעיא המ״ם בח״פ חוץ ממתי מעט שהזכיר כמו שהעתקתי מדבריו לעיל י״א י״ז אצל המכסה ע״ש ואחרי שבמ״ם אין מחלוקת כי בכל הספרים הוא בשו״א פשוט לכן ברור שהה״א צריך להיות בלא געיא, וכן מצאתי במקרא כ״י של כ״ד המ״ם רפה ובשו״א פשוט והה״א בלא געיא. **ליחמנה**, הנון דגוש והנגינה במ״ם והוא בגר״י. כ״כ רד״ק במכלול דף ל״ז ב׳ ול״ט ב׳ וק״ג ב׳ וכ״כ מ״ש. ובכל ספרי הדפוס הקי״ת בשו״א פשוט, ובכ״י בח״פ: (מב) **ובהעטיף**, מ״י ואין הפ״א רבתא, א״ת ומ״ש, ובכל הספרים. גם בכ״י העי״ן

בח״פ

מא עדרין בלחודוהי ולא עריבינון עם־ענא דלבן: והוי בכל־עידן
דמתיחמן ענא מבכיריא ושוי יעקב ית־חוטריא לעיני ענא ברהטיא
מב ליחמותהן בחוטריא: ובלקשות ענא לא משוי והואה לקשיא ללבן
מג ובכיריא ליעקב: ותקיף גברא לחדא לחדא והוו־ליה ען סגיאן
ואמהן

מנחת שי

(מב) **ובהעטיף**, במקצת ספרי הדפוס בפ״א רבתא וכן ראיתי בתרי אלפא ביתא מאותיות רבתות שיש חילופים ביניהם במקצת אותיות ובזאת הסכימו שהיא רבתא, וכן הוא במסרה שנמסר ריש פרשת בראשית ובתיקון ס״ת, אבל בהרבה ס״מ כתיבת יד ודפוסים קדמונים אינו כן גם המסרת דריש ד״ה לא מנאה עם אותיות גדולות, ובחילופים כ״י הוי״ו והטי״ת לבדם במאריך לב״א, וכן הוא במדויקים, (עיין שום שכל): וישמע

שום שכל

בח״פ והס״א בגעיא, ובמקצתם גם הוי״ו בגעיא וזה לדעת בן נפתלי אבל לדעת בן אשר אין הוי״ו בגעיא בעבור שהתיבה בטעם משרת, ועל דרך זה יתוקנו החילופים, אכן כשהתיבה בטעם מלך הוי״ו בגעיא גם לב״א כמו ולא ישמעאל שמעתיך (לעיל י״ז כ׳) כמבואר עליו ע״ש. ומה שכתב מ״ש שבחילופי׳ כ״י הוי״ו והט׳ לבדם במאריך, נראה דטעותא דדפוסא היא וצ״ל הה׳ והט׳. **ישים** מ״י וכל ישים באו׳ דכו׳ מלא. **העטפים**, ח״ו ומ״י. **והקשרים**, ח״ו ומ״י: (מג) **רבות**, מ״ו וכל רבות באורי׳ דכוו׳ מלא. **ושפחות**, מה שנמסר עליו לית כוותיה מלא בתורה מבואר במנחת שי אבל ועבדים ושפחת

רשי

הצאן ההולכות אחריהם לופות אליהם וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל העקודים ואל כל חום שמצא בצאן לבן. וישת לו עדרים כמו שפירשתי: (מא) המקושרות, כתרגומו הבכירות ואין לי עד במקרא. ונפרש חברו עם אחיתופל בקשרי׳ (ש״ב ט״ו) ויהי הקשר אמיץ (שם) אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן: (מב) ובהעטיף, לשון איחור כתרגומו בלקישות, ומנחם חברו עם המחלפות והמעטפות (ישעי׳ ג׳) לשון עטיפת כסות כלומר מתעטפות בעורן ובצמרן ואינן מתאוות להתיחם ע״י הזכרים: (מג) ויפרץ האיש ... פרות ורבות

רשבם

עקודים ונקדי׳: (מא) המקשרות, בזמן שרוצין רגילות להתעבר ביחד: (מב) ובהעטיף, כשעבר זמן המבכירות להתעבר לא היה חושש על המאחרות: הכבוד

מפורש

וישת, משקלו וישם המפורש לעיל ב׳ ח׳ וג׳ ט״ו. ולא שתם, ולא שת אותם והמ״ם לשי׳ הפעולים ולכן התי״ו קמוץ. על צאן לבן, עם צאן לבן: (מא) יחם, שם הפעל מבנין הכבד הדגוש, ויחם וחמם שני שרשים בענין אחד כי עיקר יסוד שניהם חם כמפורש לעיל ג׳, ז׳ וט״ו, וטעמו בכל עת שהיו מתחממו׳ והוא עת עיבורן, וכן ת״א. הצאן המקושרו׳ [דאז: פריהזייטיגע פיה], מפורש בפי׳ רש״י ורשב״ם. ליחמנה [אום זיא צו ערהיצן], ליחם אותן והנו״ן לסימן הפעולים והה״א נוסף כה״א ואתנה ידעתן שבסמוך עיין שם: (מב) ובהעטיף הצאן, בעת העטיפה והוא מבואר בפירש רש״י ז״ל: (מג) ויפרץ האיש

לא א וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן
לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ
ב עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה׃ וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־פְּנֵי לָבָן
ג וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ׃
ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃
ה וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי
ו כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃ וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן
כי

מנחת שי

(א) **וישמע**, רביע במ"ס. **את כל** הכבוד, בלא מקף בין את למלת כל. **הכבד**, ח"ו. ואחר לישנא דכבוד באור' דכ"ק רידי' בקמץ מלא: (ב) **והנה** איננו עמו **כתמול שלשום**, שניהם מלאים, כי איננו אלי **כתמל שלשם** שניהם חסרים. כך הם בכל ספרים מדויקים וגם בהעתק הללי וכתוב שם **שלשום** ב' מלאים בתורה וסי' וירא יעקב, פן ירדוף גאל הדם (פי' שופטים), והמדפים טעה על **כתמול** הראשון שכתבו חסר וטעה ג"כ במה שכתב עליו ז' חסר, וכן במלכים ב' י"ג כתב כתמול א' בקריאה וחסר ובכללם הביא אך רחוק יהי' ביניכם וביניו וגו' מתמול שלשום (יהושע ג') שאינו ראוי להמנות עם האחרים שהרי כתיב מתמול במ"ס, והוא מלא בכל הספרי' והאחרים כתמול בכ"ק, וכתב אור תורה שהמסרה כאן ז' בקריאה ו' מלאים וא' חסר, וזאת נראה לי עיקר, אחר שכתבתי זה בא לידי לשון הרמ"ה ז"ל וזה תוארו, כתמול שלשום דוירא יעקב מ"ו כתיב וכל תמול כתמול מתמול, כוותי' מ"ו באורי' בר מן ד' ח"ו ומסר עליהם ד' חסרים בלישנא וסי' כתמל דראה אנכי את פני אביכן. מתמל דואם שור נגח הוא (שמות כ"א כ"ט). מתמל דלנוס שמה דאו יבדיל משה (דברי' ד' מ"ב). מתמל דוהא דבר סרוגא דכי יכרית (שם י"ט ד').
מכלל

שום שכל

(א) **וישמע**, כמסר עליו בגליון, י"ם גרשיים וטעות הוא כי לא תגלא במסרה כ"א ב' בטעם גרשיים וסי' וישמע יתרו. וישמע הכנעני עכ"ל וכ"כ א"ת שזה בטעם רביע. **ומאשר**, מסר מליו לית, ושיבוש הוא וכ"ל ב' וחברו ומאשר לבניו (שמות כ"ט כ"ז) וכן כמסר שם. **הכבד**, ח"ו כתיב, ואחר לישנא באור' מ"ו כתיב, לישנא דכבוד דכ"ק דידי' בקמץ מלא, רמ"ה ז"ל: (ב) **כתמול**, כל תמול כתמול מתמול מ"ו באורי' בר מן ד' בלישנא כמבואר במנחת שי. **שלשום**, ב' מ"ו וסי' דין, מתמול שלשום, דפן ירדף גאל הדם, ואשארא אורי' ח"ו כתיבין: (ג) **ולמולדתך**, מ"ו כתיב, ודכוותיה ושוב אל ארץ מולדתך, ותרויהון בויצא יעקב: (ה) **אביכן**, מ"י וכל אביכן דכוותי' מלא. **כתמל**, דין ח"ו כתיב, ועיין לעיל פסוק ג': (ו) **ואתנה**, מלא ה' בסוף תיבותא. והתי"ו ושפחת לעיל י"ב ט"ז ע"ש:
בצרי

לא א וְאַמְהָן וְעַבְדִּין וְגַמְלִין וַחֲמָרִין׃ וּשְׁמַע יָת־פִּתְגָּמֵי בְּנֵי־לָבָן דְּאָמְרִין
נְסֵיב יַעֲקֹב יָת־כָּל־דִּי לְאָבוּנָא וּמִדִּי לְאָבוּנָא קְנָא יָת־כָּל־נִכְסַיָּא הָאִלֵּין׃
ב וַחֲזָא יַעֲקֹב יָת־סְבַר־אַפֵּי לָבָן וְהָא לֵיתַנוּן עִמֵּיהּ כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי׃
ג וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב תּוּב לַאֲרַע אֲבָהָתָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וִיהֵי מֵימְרִי בְּסַעֲדָךְ׃
ד ה וּשְׁלַח יַעֲקֹב וּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה חַקְלָא לְוָת־עָנֵיהּ׃ וַאֲמַר לְהֶן חָזֵי
אֲנָא יָת־סְבַר־אַפֵּי אֲבוּכֶן אֲרֵי־לֵיתָנוּן עִמִּי כְּמֵאִתְמָלֵי וּמִדְּקַדְמוֹהִי
ו וֵאלָהֵיהּ דְּאַבָּא הֲוָה בְּסַעְדִּי׃ וְאַתִּין יְדַעְתִּין אֲרֵי בְּכָל־חֵילִי פְּלָחִית יָת־
אבוכן

מנחת שי

מכלל דשאר אורי' מלאים עכ"ל. וכן מצאתי במסרת כ"י פי' שופטים כתמול מתמול ד' חסר, והם ד' המלאים כמ"ש הרמ"ה ז"ל, ועיין ג"כ במס"ג מלכים ב' י"ג ושמואל ב' ג' על מלת שלשום. (ועיין סוף סכל): (ג) **שוב** אל ארץ **אבותיך**, דין לחוד מ"ו ומ"י כתיב באו' וכל שארא מ"ו ומ"י **אבתיך** כתיב: (ו) **ואתנה**, בצר"י וכן כתב במכלול דף רכ"ב, ודרך פעלים ולוית חן ס' ב' פ"ה,
ובספר

רשי

ורבות משאר צאן. ושפחות ועבדים, מוכר צאנו בדמים יקרים ולוקח לו כל אלה: (א) עשה כנס כמו ויעש חיל ויך את עמלק: (ג) שוב אל ארץ אבותיך, ושם אהיה עמך אבל בעודך מחובר לטמא אי אפשר להשרות שכינתי עליך: (ד) ויקרא לרחל וללאה, לרחל תחלה ואח"כ ללאה שהיא היתה עקר הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן וגו', הקדימו רחל ללאה:
עשרת

רשבם

(א) הכבוד, עושר ממון. כמו ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב: (ה) ואלהי אבי היה עמדי, אע"פ שפניו רעים אני לא גזלתי ממנו כלום אלא הקב"ה היה עמדי ונתן לי:
מנים

מפורש

האיש [דער מאן ברייטעטע זיך אויבר דיא מאסן אויס], פרץ את גבול ההצלחה המורגלת במלאכת מרעה הצאן: (א) **עשה**, כנס. הכבוד, תרגום נכסיא, ופירושו ממון, וכבר פירשתי ענינו לעיל י"ג ב': (ג) **ויאמר ה' וגו'**, עיין מה שכתבתי לעיל ל' ל"ה בשם החכם קהלוו. ואהי' עמך, שלא יקרך הזק בדרך: (ה) **רואה** אני את פני אביכם, רואה אני בפניו כי אין הוא אלי כתמול שלשום: (ו) **ואתנה**,
כמו

תועלות

האונס וההכרח ולזה תועלת שאמר יעקב לנשיו דברים נכוחים יביאום להשמע אליו להפרד מאביהם והודיע להם בסוף דבריו כי השם יתעלה צוהו לשוב ללכת ולשוב אל אביו
כדי

ז כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן׃ וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי
וְהֶחֱלִף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים
ח לְהָרַע עִמָּדִי׃ אִם־כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ
כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ
ט וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃ וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם
י וַיִּתֶּן־לִי׃ וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם

והנה

מנחת שי

ובספר אחד קדמון כ"י התי"ו בסגול ועיין מ"ש בס"ד ביחזקאל י"ג ול"ד: (ז) **התל** בי, הה"א בלא דגש בכל הספרים והנה תמורת הדגש שראוי להיות בתי"ו כי הוא עבר מן הדגוש, והמדפים הרבה דברים ולא הותל הטהו. (עיין סו"ס). **והחלף**, בחי"ת בח"ס וח"י וכ"כ הרמ"ה ז"ל ח"י כתיב: (ט) **מקנה אביכם**, לית כתיב מ"ם בנקבות: (י) **ואשא עיני**, הסי"ן במאריך והכון בתביר לא

שום שכל

בלר"י והכו"ן רפה, עיין מ"ש. **כחי**, ח"ו וכל לשון כ ח י באורי' דכו' חסר: (ז) **התל**, כתב עליו המדפים בגליון, כ"ל שדינו בשם נקודות מכח הדיוק עב"ל, ולא דק יפה כי דינו בלר"י הה"א כמו שהוא בכל ספרי הדפוס ובעדות המ"ש, אלא שהמדקדקים כולם שגו במלה זאת וחשבו שהה"א שרש ואמרו שהוא זר, והאמת שהה"א לשי' בנין הפעיל כמפורש עליו ולכן הוא בלר"י כדין וכהלכה. **והחלף**, ח"י והחית בפוח סגול. **משכרתי**, ח"ו. ודכותי' ותחלף את משכרתי חסר. **מנים**, תרין בסדר ותרויהון ח"ו ומ"י כתיבין. **להרע**, הרי"ש בפת"ח ונמסר עליו ו' פתחין, והסימן במס"ג פ' ויקרא ה' ד': (ח) **שכרך**, הרי"ש בסגול בעבור טעם הזקף: (ט) **אביכם**, מ"י כתיב ודין לחוד כתיב מ"ם בנקבות, וכל א ב י כ ם מלא יו"ד כתיב. **ויתן־לי**, היו"ד בגעיה בתברין, עיין לעיל כ"ג ע': (י) **ויהי**, הוי"ו בגעיה בכ"י וכן

ככון

רשי

(ז) עשרת מונים, אין מונים פחות מעשרה. מונים, לשון סכום כלל החשבון והן עשיריות למדנו שהחליף תנאו ק' פעמים: (י) והנה העתודים, אע"פ שהבדילם לבן כולם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאין אותן מעדר המסור ביד לבן

לעדר

רשבם

(ז) מנים, מניכים. עשר אינו דוקא, כמו עשר נשים לחמם. עשר פעמים תכלימוני. כלומר הרבה מניכים: (ח) וילדו כל הצאן נקדים, בזה לא הועיל מחשק הלבן: (ט) ויצל, הפריש וכן כל לשון ישועה והמלטה והצלה לשון הפרשה הם:

אשר

מפורש

כמו וְאַתֶּן, ואמרו המדקדקי' שהה"א נוסף בו כי כמו שתאמר לזכרים אַתֶּם במ"ם כן תאמר לנקבות אַתֶּן בנו"ן לכן הה"א נוסף, ולי נראה שבא כן בעבור שהדיבור אינו לא

ליחיד

אֲבוּכֵן: וַאֲבוּכֵן שַׁקַּר בִּי וְאַשְׁנִי יַת־אַגְרִי עֲשַׂר זִימְנִין וְלָא־שַׁבְקֵיהּ יְיָ ז
לְאַבְאָשָׁא עִמִּי: אִם־כְּדֵין הֲוָה־אֲמַר נְמוֹרִין יְהֵי אַגְרָךְ וִילִדָן כָּל־עָנָא ח
נְמוֹרִין וְאִם־כְּדֵין הֲוָה־אֲמַר רְגוֹלִין יְהֵי אַגְרָךְ וִילִדָן כָּל־עָנָא רְגוֹלִין:
ט י וְאַפְרֵשׁ יְיָ מִן־בְּעִירָא דַּאֲבוּכֵן וִיהַב־לִי: וַהֲוָה בְּעִידָן דְּאִתְיַחֲמָא עָנָא
וּזְקָפִית עֵינַי וַחֲזֵית בְּחֶלְמָא וְהָא תֵּישַׁיָּא דְּסַלְקִין עַל־עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין
ופציחין

מפורש

ליחיד ולא לרבים כ"א לשנים, וכן מנהג לשון ערב להוסיף ה"א בסוף התיבה כשהלשון לשנים, וכמוהו ואתנה נאני (יחזקאל ל"ד י"ז) כי תיבת צאן כולל שני מינים כבשים ועזים כמפורש לעיל, ויתכן כי כמוהו ליחמנה שבסמוך, גם עיני תראינה (מיכה ז' י'), האזנה אמרתי (לעיל ד' כ"ג), התחברו בהם הגרי והדגש שהם סימני הריבוי והיחידות בפעלים, בעבור שמספר השנים גם הוא ממוצע בין האחדות והרבוי כידוע לחכמי המספר וכמו שהעיר החכם רלב"ג לעיל תועלת כ"א, ובזה נמלטו התיבות האלה מזרותן, ובלי ספק שהמחפש במקרא קדש ימצא כמוהם הרבה: (ז) התל בי, לדעת כל המדקדקים היא מלה זרה, וכן אמר ראב"ע, התל מלה זרה בעבור היות התי"ו רפה כי עיקרו להדגש כמו ביהתל בהם אלי' (מ"א י"ח כ"ז) דרך לעג, עכ"ל. ויפה אמר החכם המבאר כי לא התיבה הזאת לבדה זרה אבל כולם הבאי' משרשו זרים הם חוץ מן ויהתל בהם אלי' שהוא בא כדינו, וזה קשה מאוד שיהי' הפרון מרובה על העומד, ומטעם זה עלה על לב המבאר לומר כי שני שרשים הם בענין, האחד התל והשני תול מגזרת נחי העי"ן, והאריך מאוד לחזק דעתו, ואחר כל דבריו אין טעם לדגשות הל' של יהתלו (ירמי' ט' ה') ושל התלים, תהתלו (איו' י"ג ט') מהתלות (ישעי' ל' י') ולכן הנכון והאמת הברור כמו שכבר רמזתי לעיל א' י"א כי שרש כולם תלל ומגזרת הכפולים המה וטעמם לשון הוללות ותעתוע וכן טעם ותוללנו שמחה (תילי' קל"ז ג') וכמו שפי' שם רש"יז"ל, והה"א הוא לסי' בנין הפעיל וכמו שתאמר מן סבב חלל הסב החל כן תאמר מן תלל התל אלא שבא התיו בסגול בעבור קירוב הטעמים כמשפט הלשון. אליוסף פרעה דהתל (שמו' ח' כ"ה) מקור מן ההפעיל ע"מ דהסב, תהתלו יהתלו היו ראוים דתתלו יתלו ע"מ תסבו יסבו אלא שבאו על דרך השלמות בהשארת ה"א הפעיל כמו יהושיע אהודנו כמפורש לעיל א' י"א וכן ביהתל בהראות ה' הפעיל, ובלא ה"א הנה הוא יתל ע"מ ביסב אלהים (שמו' י"ג י"ח) וחבריו, ולב הותל (ישעי' מ"ד כ') איננו מבנין פועל כדעת המדקדקים כ"א מההופעל ונרפה התי"ו כמו לחם יודק (ישעי' כ"ח) כמ"ש במכלול בבנין הפעיל מגזרת הכפולים כי ההופעל ממנו הבאים רפויים וממנו דגושים, ולכן התלים ומהתלות דגושי הלמ"ד להבליע אות הכפל, ואחרי הדברים והאמת האלה אין מלה אחת זרה בכל השרש הזה אבל כולם כמשפט דוק ותמצא: (ח) אם כה יאמר וגו', בעבור שלבן החליף דבורו בכל עת כמו שפירשתי לעיל ל' ל"ה לכן אחז הכתוב בלשון עתיד ליכתב אם כה יאמר תחת אם כה אמר: (ט) ויצל, ויפרש. אביכם, בא במ"ם סימן הזכרים כי בלשון רבים לא יחושו העברים להפריש בין זכרים לנקבות כמפורש לעיל בשם הראב"ע, וכן ויבואו הרועים ויגרשום וישק את צאנם (שמות ב' י"ז): (י) וברודים, לשון ברד, יש בהם נברות

וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃
יא וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי׃
יב וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־
הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר
יג לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ׃ אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם
מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי שָׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא מִן־הָאָרֶץ
יד הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֶּךָ׃ וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה
וַתֹּאמַרְנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃
טו הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ וַיֹּאכַל גַּם־אָכוֹל

את

מנחת שי | **שום שכל**

לא בזקף קטן: (יד) **ותאמרנה**, מסור עליו לית כוותיה מלא בתורה, כלומר מלא ה"א מכלל דשאר אוריתא חסר ה"א כתיבין וכו"ן פשוטה, ונוסחא דיקי כמי בכולהו הכין דיקי וכולהון מלאים אל"ף, וכן לשון הרמ"ה ז"ל ככתבו וכלשונו:

הגמלים

ככון כמחבריו לעיל כ"ד כ"ב ע"ש. **העתדים**, ח"ו ומ"י כתיב וכל עתדים דאו' דכותי' בר מן ב' מלאים דמלאים וסי' עתודים חמשה דכחשון. חמאת בקר וחלב לאן בשן ועתודים. וכל שארא כתיבין עתדים ח"ו ומ"י כולהון, כן מסר רמ"ה ז"ל והיא המסרה הכבוכה ובדפוס כשתבשם, והדל"ת רפ"ה בכל הספרים. **העלים**, ח"ו ומ"י. **וברדים**, מ"י וח"ו, וכל ברדים דאו' דכותיה רמ"ה ז"ל, והדל"ת דגוש: (יב) **עשה לך**, הלמ"ד דגוש בדין דדחיק: (יג) **בית־אל**, בכ"י של כ"ד גם זה כתיב כמחברו דלעיל כ"ח י"ז. **שם**, השין דגוש בדין דדחיק: (יד) **ותאמרנה**, זה לשון רמ"ה ז"ל, א' לחוד כתיב ה"א בסוף תיבותא וסימן ותען רחל ולאה ותאמרנה ומסר עליה לית כוותי' מלא בתורה, מכלל דשאר אורי' ח"ה כתיבין ונון פשוטה, ונוסחי דיקי כמי בכולהו הכי דיקי, וכולהון מ"א עכ"ל. **העוד**, בכ"י של כ"ד הה"א מתוג נפתח וכן ככון כמבואר לעיל י"ח י"ג אבל האף אמנם: (טו) **הלוא**, חד מן י"ב מלאים שבתורה, וב"כ רמ"ה ז"ל והוא מסור בפ' שלח לך. ועיין מ"ש לעיל ד' ז'. **נכריות**, מ"ו קדם לתי"ו כתיב. **אכול**, מ"ו ודכותי' אכול

תאכלו

רשי | **רשבם**

לעדר שביד יעקב. וברודים תרגומו ופציחין פייס"ד* בלע"ז חוטי של לבן מקיף את גופו סביב חברבורות שלו

פתוחה

(יג) **אשר משחת**, להקדישה ועדיין לא הקרבת עליה כדריך: (טו) **כספנו**, שנשתכר בנו בנישואינו

שהיה

*) פיישד, אין גאנצן שטיקן געפלעקט.

יא יב וּפְצִיחִין: וַאֲמַר לִי מַלְאֲכָא דַיְיָ בְּחֶלְמָא יַעֲקֹב וַאֲמָרִית הָא אֲנָא: וַאֲמַר
זְקוֹף־כְּעַן עֵינָךְ וַחֲזֵי כָּל־תְּיָשַׁיָּא דְסָלְקִין עַל־עָנָא רְגוֹלִין נְמוֹרִין וּפְצִיחִין
יג אֲרֵי גְלֵי־קֳדָמַי יַת־כָּל־דִּי לָבָן עָבִיד לָךְ: אֲנָא אֱלָהָא דְּאִתְגְּלֵיתִי־עֲלָךְ
בְּבֵית־אֵל דִּי מְשַׁחְתָּא תַמָּן קָמָא דְקַיֵּמְתָּא קֳדָמַי תַּמָּן קְיָם כְּעַן קוּם
יד פּוּק מִן־אַרְעָא הָדָא וְתוּב לְאַרַע יַלְדוּתָךְ: וַאֲתֵיבַת רָחֵל וְלֵאָה וַאֲמַרָא
טו לֵיהּ הַעוֹד כְּעַן־לָנָא חוּלַק וְאַחְסָנָא בְּבֵית אֲבוּנָא: הֲלָא נוּכְרָאָן אִתְחֲשַׁבְנָא
לֵיהּ:

רשי

פתוחה ומפולשת מזו אל זו ואין לי להביא עד מן המקרא: (יג) האל בית אל, הה"א יתרה ודרך מקראות לדבר כן כמו אתם באים אל הארץ כנען (במדבר ל"ד). משחת שם, לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות כך וילק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח. אשר נדרת לי, וצריך אתה לשלמו שאמרת יהיה בית אלהים שתקריב שם קרבנות: (יד) העוד לנו, למה נתעכב על ידך מלשוב כלום אנו מיחלות לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים: (טו) הלא נכריות נחשבנו לו, אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיו בשעת נישואין נהג עמנו כנכריות

מפורש

לבנות: (יא) ויאמר אלי מלאך האלהים, בחלום. עיין מ"ש לעיל ל' ל"ה: (יג) האל בית אל, לדעת רש"י הה"א יתירה, ולדעת ראב"ע חסר הנסמך וטעמו אנכי האל (אל) בית אל, וכן ועץ הדעת (דעת) טוב ורע (לעיל ב' ט') ושם מפורש. והרד"ק במכלול דף מ"ח ב' (ודפוס קטן דף כ"ג ב') אמר אע"פ שלא תבוא ה"א ידיעה על מלה נסמכת מצאנו שבאו כן במקומות ואמרו כי חסר הנסמך, ולפי דעתי שבאו בשתי ידיעות, כי סמיכת המלה אל מלה אחרת היא ידיעה וה"א ידיעה אחרת ובאו המלות האלה בשתי ידיעות לרוב ההודעה, כמו כל העם הארץ (יחזקאל מ"ה ט"ז), אנכי האל בית אל, הארון הברית, ועץ הדעת טוב ורע, היין החמה (ירמי' כ"ה ט"ו) וכו' והדומים להם, ואע"פ שיש בהם שאינם נקודים כדרך הסמוכים כמו העם הארץ, הארון הברית, היין החמה, מפני ה"א הידיעה באו כן או יתכן שבהם חסר הנסמך עכ"ל. ויש לפרש עוד האל בבית אל, כלומר אנכי האל שנגלה אליך בבית אל, ויחסר הבי"ת דוגמת היש בית אביך (לעיל כ"ד כ"ג, כמפורש שם): (יד) העוד לנו, איך תחשוב שיקשה עלינו להפרד מאבינו: (טו) את כספנו, כסף שלנו, עכב לעצמו כסף נדונייתינו שהי' לו לתת לנו

תועלות

כדי שיתרצו בזה מזה הגד ג"כ שלא ימרו פי השם יתעלה כי הם היו מאמינות בו כמו שהתבאר במה שקדם:

טז אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃ כִּי כָל־הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ
לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ
ששי יז עֲשֵׂה׃ וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־
יח הַגְּמַלִּים׃ וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר
רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־
יט יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן׃ וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ
כ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃ וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב
את־

מנחת שי

(יז) **הגמלים**, הגימ"ל דגושה: (יח) **כל רכשו**, בתיקון ס"ת ישן כתוב, רכושו לפי רוב הספרים ולפיכך רכושו מלא עכ"ל, וכבר כתבתי בפ' לך לך סימן י"ד בשם הרמ"ה שהוא חסר והכי ק"ל חסר:

ויבא

שום שכל

תאכלו אותו בקדש כאשר צויתי מ"ו, הדין ב' מלאים באורייתא ושאר אורייתא חסרים. **כספנו**, אין יו"ד בין פ"א לנו"ן, שהרי לשון יחיד הוא: (טז) **הציל**, מלא יו"ד וכל הציל דכוותיה: **ולבנינו**, כל לישנא דבנינו באור' מ"י כתיב: (יח) **רכש**, קמץ בזקף, מכלול דף ה' א' ומס"ג ריש פ' ויקרא. **לבוא**, כל אורי' מ"ו בר מן ז' ח"ו, וכמסרו בפ' ויחי (לקמן מ"ח ז'): (יט) **לגזז** ח"ו. **ותגנב**, ח"ו כתיב וכל תגנב יגנב באור' ח"ו. **התרפים**, מ"י וכל לישנא באור' דכו' מלא: (כ) **ברח**,

ח"ו

רש"י

כנכריות כי מכרנו לך (שעבדת אותו בי"ד שנה ולא נתננו לך אלא) בשכר הפעולה. את כספנו, שעכב דמי שכר פעולתך: (טז) כי כל העושר, כי זה משמש בלשון אלא. כלומר משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו שלנו הוא. הציל, לשון הפריש וכן כל לשון הצלה שבמקרא לשון הפרשה שמפרישו מן הרעה ומן האויב: (יז) את בניו ואת נשיו, הקדים זכרים לנקבות ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו וגו' (בראשית ל"ו): (יח) מקנה קנינו, מה שקנה מצאנו עבדים ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזוז את צאנו, שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב. ותגנוב רחל את התרפים, להפריש את אביה מע"א נתכוונה:

רשב"ם

שהי' לך להשתכר ביגיע כפך ולפרנסינו: (יט) ותגנוב רחל את התרפים, שלא יגידו ויודיעו ללבן כי רוצה יעקב לברוח כענין שנאמר אין אפוד ותרפים, כי התרפים דברו און, רגילים היו לקסום בהם:

דרך

ביום

מפורש

לנו כדרך כל הארץ: (טז) **כי כל**, כי זה משמש בלשון אלא כמבואר ברש"י ז"ל

והוא

טז לֵיהּ אֲרֵי זַבְנָנָא וַאֲכַל אַף־מֵיכַל יַת־כַּסְפָּנָא׃ אֲרֵי כָל־עוּתְרָא דְּאַפְרֵישׁ
יז יְיָ מֵאֲבוּנָא דִּילָנָא הוּא וְדִבְנָנָא וּכְעַן כֹּל דַּאֲמַר יְיָ לָךְ עֲבֵיד׃ וְקָם יַעֲקֹב
יח וּנְטַל יַת־בְּנוֹהִי וְיַת־נְשׁוֹהִי עַל־גַּמְלַיָּא׃ וְדַבַּר יַת־כָּל־גֵּיתוֹהִי וְיַת־כָּל־
קִנְיָנֵיהּ דִּקְנָא גֵּיתוֹהִי וְקִנְיָנֵיהּ דִּקְנָא בְּפַדַּן אֲרָם לְמֵיתֵי לְוַת־יִצְחָק אֲבוּהִי
יט לְאַרְעָא דִּכְנָעַן׃ וְלָבָן אֲזַל לְמֵיגַז יַת־עָנֵיהּ וּנְסֵיבַת רָחֵל יַת־צַלְמָנַיָּא
כ דִּי לַאֲבוּהָא׃ וְכַסִּי יַעֲקֹב מִן־לָבָן אֲרַמָּאָה עַל־דְּלָא חַוִּי לֵיהּ אֲרֵי אָזֵל

הוא

מפורש

והוא חוזר על הפסוק שלפני פניו, וכ"כ הספורנו שהוא כמו כי נחקת (לעיל י"ח ט"ו), לא נקוה לנחול משל אבינו אלא כל העושר אשר הציל אלהים ממנו הוא לבדו לנו ולבנינו, ועתה מאחר שראית שקבל לשון הרע עליך ויש לחוש שיגזול, כל אשר אמר אלהים, בלבד עשה, נסע ולך ואל תטול רשות: (יח) מקנהו [זיין פיה], אחרי שמנאנו הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן (שמות ט' ג') ידענו כי מקנה כולל בהמה גסה ודקה טמא וטהור, ויאמר רד"ק בשרש קנה, בכל מקום שנאמר מקנה וקנין יחד כגון מִקְנֶה וְקִנְיָנוֹ (יחזקאל ל"ח י"ב), מקנהם וקנינם (לקמן ל"ד כ"ג) יהי' האחד על הבהמות והאחד על שארי נכסים עכ"ל. רכושו, השם הזה כולל כל ממון האדם מקנה הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין, רד"ק בשרשו, וא"כ מקנה בכלל רכוש ואין רכוש בכלל המקנה לכן הוסיף לומר ואת כל רכושו לכלול הכל. מקנה קנינו, הנון בצרי כי הוא סמוך אל קנינו, מקנה של קנינו, ויאמר רש"י מה שקנה מצאנו עבדי' ושפחות וגמלים וחמורים: (יט) לגזוז צאנו [זיין קוייגם פיה צו טעהרן], לכרות הצמר שעל גבי הצאן, ושם הצמר הגזות ג"ז. התרפים, ענין מעשה התרפים מפו' בתרגום ירושלמי ובפרקי דר"א, ולדעת ראב"ע ורמב"ן הם כלים לקבל השעות ויקסמו בהם לדעת עתידות עיין עליהם, ועיין בפי' רד"ק בשמואל א' י"ט י"ג. ובזהר דף שע"ו אמר ר' יוסי מאי תרפים? אלא ע"ז הוה, ואמאי אקרי תרפים? בגין גנאי הוה כמה דתנינן במקום התורף: (כ) ויגנב יעקב את לב, גנב דעתו, כי עיקר הדעת בלב, וכן ת"י, וא"ת וכסי יעקב מן לבן ארמאה, תרגם לפי הכוונה, וכן תרגם האשכנזי [עם גאנג אוזא דעם יעקב דען אראיטן לבן צוהינטערגעהן]. והחכם ספורנו פי', ויגנוב יעקב את לב לבן, שלא הראה לו שהרגיש כלל במה שקבל עליו לשון הרע ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשום. על בלי הגיד

לו

תועלות

התועלת הל"ג הוא במדות, והוא שראוי לאדם ואם הוא מושגח מה' יתעלה שישתדל בשמירת קניינו ולא יסמוך על הנס, הלא תראה שיעקב השלם עם היותו נחוץ

לברוח

אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃
כא וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם
כב אֶת־פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד׃ וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח
כג יַעֲקֹב׃ וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת
כד יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃ וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן
הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר
כה עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב
תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃
כו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לְבָבִי וַתְּנַהֵג
כז אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב׃ לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב

אתי

מנחת שי

(כד) **ויבא אלהים** אל לבן הארמי, עיין מ"ש לעיל בפ' וירא על פסוק ויבוא אלהים אל אבימלך: (כו) **את בנתי**, ח"ו וכ"כ הרמ"ה ז"ל לנסק לבני ולבנתי ח"ו וכל ליש' דכו' חסר: (כז) **ובשרים**

דין

שום שכל

ח"ו כתיב וח"י דקרי ולא כתיב: (כד) **בחלם**, חד מן ב' חסרים ו' כמסר לעיל כ' ג'. **עם־יעקב**, במ"ג העי"ן בגעיא ולא כן חברו שבסמוך, ואולם ביתר המדויקים גם בכ"י של כ"ד גם זה בלא געיא: (כו) **בנתי**, חסר ו' וכן לנסק לבני ולבנתי ח"ו וכל לישנא דכוותיה חסר. **כשביות**, חסר וי"ו קדם ליו"ד ומלא וי"ו בתרא כתיב: (כז) **נחבאת**, א' קדם לתיו, והנון בפתח, מכלול ס"ג א'. **ותגנב אתי ולא־הגדת לי**,

כן

רש״י

(כב) ביום השלישי, שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם: (כג) את אחיו, קרוביו. דרך שבעת ימים, כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו לבן למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד (שנאמר וירדוף אחריו דרך שבעת ימים ולא נאמר וירדוף אחריו שבעה ימים): (כד) מטוב ועד רע, כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים: (כו) כשבויות חרב, כל חיל הבא למלחמה קרוי חרב: (כז) ותגנוב אותי, גנבת את דעתי

רשב״ם

(כג) דרך שבעת ימים, כי יעקב היה הולך לאט בשביל צאנו ולבן שהיה רחוק ממנו הלך לגזוז את צאנו כדכתיב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב והוא מיהר לרדוף והשיגו לסוף שבעת ימים:

ואלהי

כא הוּא׃ וַאֲזַל הוּא וְכָל־דִּי־לֵיהּ וְקָם וַעֲבַר יָת־פְּרָת וְשַׁוִּי יָת־אַפּוֹהִי לְטוּרָא
כג כב דְגִלְעָד׃ וְאִתְחַוָּה לְלָבָן בְּיוֹמָא תְלִיתָאָה אֲרֵי אֲזַל יַעֲקֹב׃ וּדְבַר יָת־
אֲחוֹהִי עִמֵּיהּ וּרְדַף בַּתְרוֹהִי מַהֲלַךְ שִׁבְעָה יוֹמִין וְאַדְבֵּיק יָתֵיהּ בְּטוּרָא
כד דְגִלְעָד׃ וַאֲתָא מֵימַר־מִן־קֳדָם־יְיָ לְוַת־לָבָן אֲרַמָּאָה בְּחֶילְמָא דְלֵילְיָא
כה וַאֲמַר לֵיהּ אִסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא־תְמַלֵּיל עִם־יַעֲקֹב מִטַּב עַד־בִּישׁ׃ וְאַדְבֵּיק
לָבָן יָת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב פְּרַס יָת־מַשְׁכְּנֵיהּ בְּטוּרָא וְלָבָן אַשְׁרֵי יָת־אֲחוֹהִי
כו בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ וַאֲמַר לָבָן לְיַעֲקֹב מָה עֲבַדְתְּ וְכַסִּיתָא מִנִּי וְדַבַּרְתְּ
כז יָת־בְּנָתַי כִּשְׁבִיַּת חַרְבָּא׃ לְמָא אִטַּמַּרְתְּ לְמֵיזַל וְכַסֵּיתָא מִנִּי וְלָא־

חויתא

מפורש

לו, כמו על עלת התמיד, הראה יעקב בעצמו כאילו אינו מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו שחפץ ללכת, וכל זה עשה לא להעדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי בורח הוא, מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתגלותו ללבן אחר כן: (כא) **ויברח**, מלת בריחה בכל מקום תורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדאגת היזק עתיד כמפורש לעיל כ"ז מ"ג. את הנהר, פרת, וכן ת"א. הר הגלעד, להר הגלעד. דוגמת ויבוא ירושלים (מ"א ג' ט"ו) ורבים כמוהו: (כג) **וידבק** אותו [אונד האטטע איהן איין], וישג אותו כי המשיג חברו דבק בו, וכן ת"א וישיגם (לקמן מ"ד ו') ואדבקינון. ויש לומר כי ההשגה בקירוב יותר מן ההדבקה: (כד) **ויבוא** אלהים, לדעת ראב"ע טעמו וכבר בא אלהים אל יעקב קודם שהדביק אותו, אבל הרמב"ן פי' כי ביום השביעי לעת ערב הגיע אל תחת ההר ולן בלילה ההוא למטה ויבוא אליו בחלום. מטוב עד רע, לא תפתנו שישוב בהתך לו תקוה להיטב עמו ולא תגזם אותו להרע עמו: (כה) **וישג** לבן [אונד ערייכטע לבן], לפי דעת הרמב"ן שכתבנו יהי' פירוש וישג אותו השיגו על עמדו על גב ההר. תקע, לשון נעילת המסמר או היתד. תקע את אחיו, תקע אהלו עם אחיו: (כו) **כשבויות** חרב [וויא קריגסגעפאנגנע], כשבויות על ידי חרב מלחמה: (כז) **ותגנב** אותי, גנבת לבי שהוא אותי, דוגמת ויגנוב יעקב את לב

וגו'

תועלות

לברוח מפני לבן וראותו עוצם דבקות ההשגחה בו לא עזב דבר מקניינו שלא הביא עמו ולזה אמרו ז"ל יברכך ה' אלהיך יכול יושב בטל ת"ל בכל אשר תעשה:

התועלת הל"ד הוא במדות, והוא שראוי לאדם שישתדל בהגעת התכלית

שיבוין

אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף
כח וּבְכִנּוֹר׃ וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ
כט עֲשׂוֹ׃ יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם
אֶמֶשׁ ׀ אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב
ל מִטּוֹב עַד־רָע׃ וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה

לבית

מנחת שי

דין למוד חסר יו"ד קדמאה בלשון שירה בלישנא באורית': (כח) **הסכלת עשו**, עיין מ"ש בירמיה כ"ב: (כט) **יש לאל ידי**, ואין לאל ידיך דפרשת כי תבוא, וכל כיוצא בהן חול, מס' סופרים פ"ד: (ל) **גנבת**, הגימל

שום שכל

ואשלחך, נחלקו בו הספרים והסופרים אם הוי"ו קמוצה או פתוחה והנה במ"ג וקטן ואחרים מדויקים הוי"ו קמוצה וכן בכ"י של רמ"ע אלא שנכתב שם בגליונו רמ"א נקד וכגון וָֽאֲשַׁלֵּחֲךָ רק ב' מתגים ופתח וכן משה פתח הוי"ו עכ"ל, ובמקלת מדויקים אחרים בפתח וכן כן מכוגן בכ"י של כ"ד. בכ"י של כ"ד כתיב וַֽאֲשַׁלֵּחֲךָ בפת"ח ומתוג מצפכים שלא כמנהגו כגון וָֽאֲדַבֵּר וָֽאֲצַוֶּה ודומיהם כשהוי"ו פתוחה על לשון עתיד לעולם המתג מצחון כתיב וכן נכון כמבואר היטב לעיל י"ח ל' אבל ואדברה, והזרות הזאת בעצמה מצאתי במקרא גדול של רפ"ו על כך הספק כי שם הוי"ו קמוצה ומתוג מצחון שלא כמנהג חבריו הקמוצים. ומתוגים מצפכים כולם, והיה נראה לכאורה לומר כי מקרה קרה למדפים מקרא גדול של רפ"ו להמתיג מצחון שלא כדרכו גם מקרה קרה להמנקד כ"י של כ"ד להמתיג מצפכים שלא כמנהגו אמנם אחר העיון הדק מצאתי כי בכוונה ורצון נעשתה זאת בעבור שבכוונת התיבה הזאת יש לשון עבר ולשון עתיד, והנה הוא פעל תלוי כמפורש עליו, ולכן המנקדים הוי"ו בפת"ח ועשאו התיבה לעתיד, המתיגו אותו מצפכים כאילו הוא קמוץ להורות על שיש בה גם כן לשון עבר, ובהפך המנקדים הוי"ו בקמץ המתיגו בחון להורות על כך שעבר שבה, ואין כאן מחלוקת כי הוי"ו הפתוח עם מתג מצפכים שוה בטעם אל הוי"ו הקמוץ ומתוג מצחון, ואחרי שהרד"ק במכלול דף כ"ה א' העיד על זה שהוי"ו בקמץ כגירסת רוב המדויקים שבידינו לכן סמכנו עליו והעמדנו המתג מצחון כמו שהוא במקרא גדול רפ"ו הנזכר, והרב ר"א פרעמסלא ההולך בעקבות מ"ג הנזכר נקד גם כן בקמץ אבל לא שם לבו על המתג שבו ושיטה מדעת בעליו שלא כדין, ועיין מפורש לעיל י"ד כ"ב, ולקמן מ"ג ט'. **ובשרים**, חי"ו קדמאה ומלא יו"ד בתראה כתיב, ודין לחוד חסר בלשון שירה בליטנא. **בתף**, חסר וי"ו כתיב, וכל ליטנא דתף באו' דכו' חסר. **ובכנור**, מ"ו: (כח) **עשו**, א' כתיב ו' וא' כתיב ה"א בסוף, וסי' הסכלת עשו, דין כתיב וי"ו בסוף תיבותא, למען עשה כיום הזה (לקמן נ' כ) דין כתיב ה"א בסוף תיבותא, כ"כ רמ"ה ז"ל, גם הרא"ב"ע דיש לאות: (ל) **הלך**, כל או' חסר בע"ד כמסר לעיל ח' ג'. **נכסף** מ"ו. **נכספתה**, מ"ה כתיב

רשי

(כט) יש לאל ידי, יש כח וחיל בידי לעשות עמכם

רשבם

(כט) ואלהי אביכם וגו', ואני חולק לו כבוד: כי

דעתי:

כח חֲוֵיתָא לִי וְשַׁלַּחְתָּךְ פּוֹן בְּחֶדְוָן וּבְתוּשְׁבְּחָן בְּתוּפִּין וּבְחִנְגִּין׃ וְלָא שְׁבַקְתַּנִי
כט לְנַשָּׁקָא לִבְנַי וְלִבְנָתַי כְּעַן אַסְכֶּלְתָּא לְמֶעְבַּד׃ אִית־חֵילָא בִידִי לְמֶעְבַּד
עִמְּכוֹן בִּישׁ וֵאלָהָא דַאֲבוּכוֹן בְּרַמְשָׁא אֲמַר לִי לְמֵימַר אִסְתַּמַּר לָךְ מִלְּמַלָּלָא
ל עִם־יַעֲקֹב מִטַּב עַד־בִּישׁ׃ וּכְעַן מֵיזַל אֲזַלְתָּ אֲרֵי־חַמָּדָא חַמֵּידְתָּא לְבֵית
אבוך

רשי

עמכם רע וכל אל שהוא לשון קדש על שם עיזוז ורוב אונים הוא: (ל) נכספת, חמדת והרבה יש במקרא

מפורש

וגו', וא"ת לפי הכוונה וכסית מני. ולא הגדת לי ואשלחך [װארום האסט דוא איר עס ניכט געזאגט, זא העטטע איך דיך היכוועג געשיקט], טעמו ולמה לא הגדת לי והייתי משלח אותך, שאילו הגדת לי הייתי משלח אותך בשמחה וגו', והוא פעל תלוי לכן הוי"ו קמוצה ומתוגה מבחוץ כמבואר בשום שכל. בתוף, אמרו שהוא הנקרא בערבי דוף והוא בל"א [פויקע]. ובכנור, מפורש לעיל ד' כ"א: (כח) נטשתני, עזבתני. וכן ת"א שבקתני. לנשק, מבנין הכבד הדגוש, וטעמו מפורש לעיל כ"ז כ"ו. הסכלת, לשון סכלות וטפשות. עשו, זה לשון ראב"ע, עשו שם הפעל והוא סמוך ויחסר (מלת) זה או כן, עכ"ל. ורש"ד המבאר חשב לבארו ואמר, כוונתו לבאר המקור כהוראתו, ואין צורך כי המקור יפורש כזמן הפעל המתלוה עמו אם עבר או עתיד, וביאורו פה הסכלת מה שעשית, וכן ת"י אסכלת מה דעבדת, ע"כ לשון המבאר, ולא כיון כוונתו, אמנם הראב"ע רצה ליישב ניקוד התיבה כי הי' העי"ן ראוי להיות נקמץ בעבור ההפסק, כי לעולם לא יהי' העי"ן בח"פ כי אם כשהתיבה סמוכה כמפורש היטיב לעיל ב' ג' וי"ז, וזה שדייק הרב באומרו והוא סמוך רצונו שהוא מנוקד כדמות הסמוך לכן יחסר הנסמך שהוא מלת זה או כן, וכ"כ בסוף ספרו צחות וז"ל, כי את ה' עזבו לשמור (הושע ד' י') ראוי לשמור דברו, כמו הסכלת עשו כן, כי הוא שם פעל דבק וכמוהו רבים עכ"ל. וכ"כ עוד בספרו מאזנים דף ד' ב' וכמו שבארנו שם: (כט) יש לאל ידי [נון האבע איך דיא מאכט אין דער האנד], הפוך כמו יש אל לידי, ואל לשון כח הוא כמו כגבר אין איל (תילי' פ"ח ה'), וכל אל שהוא לשון קדש על שם עיזוז ורב אונים הוא, רש"י. ועיין מה שכתבנו לעיל כ' י"ג. ואלהי אביכם, שימוש הוי"ו כשימוש מלת אבל כמפורש לעיל ו' ח'. אמש, הלילה שעבר: (ל) נכסף, שם הפעל מבנין נפעל ובא בנו"ן ברוש בעבור נכספת שאחריו לזווג הסברות, וכן נלחום
נלחם

תועלות

שיכוין אליו באופן היותר שלם אף על פי שהוא בטוח שיעזר בה מהשם יתעלה, ולזה תראה שיעקב כיון שהיה נסעו בעת שהיה לבן גוזז צאנו שהיה רחוק ממנו

לא לְבֵ֣ית אָבִ֑יךָ לָ֥מָּה גָנַ֖בְתָּ אֶת־אֱלֹהָֽי׃ וַיַּ֥עַן יַעֲקֹ֖ב וַיֹּ֣אמֶר
לְלָבָ֑ן כִּ֣י יָרֵ֔אתִי כִּ֣י אָמַ֔רְתִּי פֶּן־תִּגְזֹ֥ל אֶת־בְּנוֹתֶ֖יךָ מֵעִמִּֽי׃
לב עִ֠ם אֲשֶׁ֨ר תִּמְצָ֣א אֶת־אֱלֹהֶיךָ֮ לֹ֣א יִחְיֶה֒ נֶ֣גֶד אַחֵ֧ינוּ הַכֶּר־
לְךָ֛ מָ֥ה עִמָּדִ֖י וְקַח־לָ֑ךְ וְלֹֽא־יָדַ֣ע יַעֲקֹ֔ב כִּ֥י רָחֵ֖ל גְּנָבָֽתַם׃
לג וַיָּבֹ֨א לָבָ֜ן בְּאֹ֧הֶל יַעֲקֹ֣ב ׀ וּבְאֹ֣הֶל לֵאָ֗ה וּבְאֹ֛הֶל שְׁתֵּ֥י

האמהת

מנחת שי

הגימ״ל רפה: (לא) **בנותיך**, בהעתק הללי בנתיך ירושלמי בנותיך מלא עכ״ל, וכן הוא מלא בכל הספרים והוא חד משלשה מלאים ע״פ המסרת בכל המקרא וכ״כ הרמ״ה ז״ל וכל ליטנא דכוותיה באורי׳ ח״ו ומ״י כתיבי בר מן חד מלא דמלא פן תגזל את בנותיך דויען יעקב ויאמר ללבן שהוא מ״ו ומ״י, ועיין מ״ש בפ׳ בראשי׳ על פסוק ויולד בנים ובנות: (לב) **גנבתם**, הג׳ דגושה והתיו בפתח: הגמל

שום שכל

כתיב: (לא) **תגזל**, ח״ו ודכוותיה לא תעשק את רעך ולא תגזל ח״ו. **בנותיך**, מלא דמלא עיין מ״ש: (לב) **הכר־לך**, במ״ג וקטן גם ברא״פ ומדויקים אחרים הה״א בגעיא והרש״ד מחקו כי לא ידע מה הוא ואולם המעין מה שכתבנו לעיל כ״ג ט׳ ובהרבה מקומות כי שתי תיבות המוקפות כתיבה אחת נחשבו, וכל תיבה אחת הבאה ע״מ זה והיא בטעם מפסיק, לעולם יש שם געיא בראשו, לכן אין כאן זרות. **מה**, חד מן ה׳ קמצין דסמיכין לא״ע, עיין לעיל ד׳ י׳. **גנבתם**, התי״ו בפתח והנגינה מלעיל בכ״י וברוב המדויקים וכ״כ א״ת גם הר״מ הנקדן הביאו בכלל הפתוחים בלא טעם, והרד״ק במכלול בפיתוחי פקדה אמר פְּקַדְתַּם העי״ן והלמ״ד קמוצה והתי״ו פתוחה ואכלְתַּם חית השדה (הושע ב׳), ובקשְׁתַּם ולא תמצא (שם ב׳ ט׳) לפי שהמלה מלעיל ותאטך קריאת התיו עם המ״ם על כן התיו פתוחה, אבל כל שאר כינויי הפעלי׳ התיו קמוצה לפי שתעמוד קריאת התיו עם המם ולא תאטוך עכ״ל, (ועי׳ מס״ג בפ׳ יתרו שמו׳ י״ח ח׳): (לג) האמהת

רשי

במקרא ככספה וגם כלתה נפשי (תילי׳ מ״ד) למעשה ידיך תכסוף (איוב י״ד): (לא) כי יראתי וגו׳, השיבו על ראשון ראשון שאמר לו ותנהג את בנותי וגו׳: (לב) לא יחיה, ומאותה קללה מתה רחל בדרך. מה עמדי, משלך: (לג) באהל יעקב, הוא אהל רחל שהיה יעקב תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכולן לא נאמר אשת יעקב

רשבם

(לא) כי יראתי וגו׳. (לב) עם אשר תמצא, השיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. לא יחיה, כלומר אני אעשה נקמה מגופו: (לג) ויבא לבן באהל יעקב ואח״כ באהל לאה ואח״כ באהל שתי השפחות, ולמה לא מנאם באהל רחל? שהרי כשיצא מאהל לאה ויבא באהל רחל ישבה רחל על כר הגמל שהתרפים בתוכו ויצא מאהל לאה ויבא באהל

מפורש

נלחם בם (שופטי׳ י״א כ״ה), נשאול נשאל דוד (ש״א כ׳ כ״ח), והוא ענין תאוה וחמדה

וכן

אָבוּךְ לְמָא נְסֵיבְתָּא יַת־דַּחַלְתִּי׃ וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן אֲרֵי דְחֵילִית לא
אֲרֵי אֲמָרִית דִּילְמָא־תֵנוּס יַת־בְּנָתָךְ מִנִּי׃ עִם דִּי תַשְׁכַּח יַת־דַּחַלְתָּךְ לב כ״י אֲתַר
לָא יִתְקַיֵּים קֳדָם אֲחָנָא אִשְׁתְּמוֹדַע לָךְ מַה דְּעִמִּי וְסַב־לָךְ וְלָא־יְדַע
יַעֲקֹב אֲרֵי רָחֵל נְסֵיבְתִּינוּן׃ וְעַל לָבָן בְּמַשְׁכְּנָא דְיַעֲקֹב ׀ וּבְמַשְׁכְּנָא לג
דלאה

מפורש

וכן נכספה וגם כלתה נפשי (תילים פ"ד ג'), ומצאנוהו גם בבנין הקל, כאחרי' יכסוף לטרוף (תילי' י"ז), למעשה ידיך תכסף (איוב י"ד ט"ו). למה גנבת את אלהי, ובזה אין לך התנצלות שלא היתה תאותך לבית אביך סבה אל שתגנוב את אלהי: (לב) עם אשר תמצא את אלהיך לא יחי', חשב יעקב שגנב אותם אחד מהעבדים לעבדם ולחזור לסורו ובזה הי' חייב מיתה. מה עמדי, משלך. וקח לך, כשתכירהו: (לג) ויבא לבן באהל יעקב וגו', ורחל לקחה וגו', ותאמר אל אבי' וגו', שלשת הכתובים הללו מתפרשים היטיב ע"פ המדה הי"ג מן ל"ב מדות של ר' יוסי הגלילי והוא כלל ופרט וכלל, ויבא לבן באהל יעקב (הוא אהל רחל כפי' רש"י ז"ל) ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא, זהו כלל הסיפור, ואח"כ פרט שמאהל לאה הלך אל אהל רחל אלא שרחל לקחה את התרפים וגו' ולכן וימשש את כל האהל ולא מצא, ולבסוף חזר וכלל ויחפש ולא מצא את התרפים, וכן דרך המקרה בהרבה מקומות לכלול ולפרוט ולכלול, וכן גבי נח ואני הנני מקים את בריתי וגו' הוא כלל, ואחריו פרט זאת אות הברית את קשתי נתתי וגו' ולבסוף חוזר וכולל זאת אות הברית אשר הקימותי וגו', ודוגמתו (שמות ל"ד ל') קח לך סמים, כלל, נטף ושחלת וחלבנה, פרט, סמים חזר וכלל, וכן פי' שם רשב"ם, ועיין מפורש לעיל ט' ב', וכ"א כ"ו. וכעין פי' זה מצאתי בפי' רש"י בדברי הימים א', כ"ט כ"א. ויזבחו לה' זבחים ויעלו עולות לה' למחרת וגו', וזבחים לרוב לכל ישראל, ויאכלו וישתו וגו', והנה נזכרו שם הזבחים בראש ובסוף ופירוש רש"י ז"ל, וז"ל;

"וזבחים לרוב, כן דרך המקרא לדבר, כשמדבר בשנים ובשלשה דברים מניח הראשון עד לבסוף ומפרש האחרון מיד, וכן ויבוא לבן באהל יעקב עד ויבוא באהל רחל, והלא כבר נאמר ויבוא לבן באהל יעקב הוא אהל רחל? אלא לא מצא הוא מוסב על האמהות האחרונות, ושוב מפרש הראשון ויצא מאהל לאה ויבוא באהל רחל להגיד שמאהל לאה הלך אל אהל רחל, לפי שדברים אחרים צריך לומר על זה ורחל לקחה וגו' ותאמר אל אבי וגו', ושוב אין נופל לומר ובאהל שתי האמהות ולא מצא, הכא נמי צריך לומר על הזבחים דברים אחרים ויאכלו וישתו ביום ההוא וגו', ואם היה אומר ויזבחו לה' זבחים היה מפסיק בין הזבחים והעולות בדברים אחרים וכדי שלא להפסיק לא אמרו מיד והמתין עד בסוף ואומר וזבחים לרוב ויאכלו וישתו וגו' וכן הרבה דוגמא ויאכלו וישתו לפני ה' דוגמתו ויקח יתרו חותן משה וגו' עכ"ל." וברוב ספרי הדפוס נשתבש
פירושו

תועלות

דרך שלשת ימים כדי שיתרחק משם קודם שירגיש בזה לבן ויצא מן הארץ אשר היה ללבן בה ממשלה על יעקב וזה שהשם יתעלה אע"פ שהוא יבטיח שיעזור בדבר מה
הנה

הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל׃
לד וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב
לה עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא מָצָא׃ וַתֹּאמֶר
אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ
לו כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃ וַיִּחַר
לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי
לז מַה־חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי׃ כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי
מַה־מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ

ויוכיחו

מנחת שי

(לד) **הגמל**, הגימ"ל דגושה: (לה) **כי לוא** אוכל לקום, חד מן תרין מלאים בויו ובאלף באו' וחברו אם לוא יגיד דפרשה ויקרא ע"ש, וכ"כ הרמ"ה ז"ל: (לו) **מה פשעי מה** חטאתי, ראיתי בתיקון ס"ת ישן כי במדויק כמכא **ומה** חטאתי ע"כ. ובחומש ישן כתוב בידי אדם ככתב בלדו בספר ר"מ כמחק וי"ו ובספר אספמי' איככה כלל ובספר ר"ג ישנה ע"כ. ואולם מפי המסרת ידענו שהוא בלא ו' שכן נמסר בם' ואלה שמות ח' פסוקין דאית בהון מה מה ד' בתורה וד' בנביאים וכתובים וזה אחד מהם, וכן מסר הרמ"ה ז"ל:

גנבתי

שום שכל

האמהת, ח"ו כתיב: (לד) **ותשמם**, ח"ו כתיב. **וימשש לבן**, במקרא כ"י בטעם מונח ז"ק **את** בכר"י ומרכא: (לה) **לוא**, מ"ו ואלף כתיב ומבירו אם לוא יגיד וכשא עוכו מ"ו ואל"ף, ובכל שאר אורי' ח"ו ומ"א: (לו) **מה** פשעי **מה** חטאתי, חד מן ח' פסוקים דאית בהון **מה מה** וכמסרו במס"ג פ' שמו' ג' י"ג, ובמס"ק כמסר על מקצת מכהון ה' וטעותא דדפוס' הוא ול"ל ח'. **מה** חטאתי, חד מן ב' פתחין דסמיכין לחי"ת, עיין לעיל פסוק ל"ב ובפ' כי תשא ל"ב ושם אבאר בעז"ה: (לז) **מכל** כלי, בכ"י של כ"ד **מִכָּל־כְּלֵי** כתיב ולא מצאתי

כן

רשי

יעקב. ויבא באהל רחל, כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות, (ס"א השפחות) וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית: (לד) בכר הגמל, לשון כרים וכסתות כתרגומו בעביטא דגמלא והיא מרדע' העשויה כמין כר, ובעירובין שכינו הקיפוה בעביטין והן עביטי גמלים בשט"ו* בלע"ז: (לו) דלקת, רדפת כמו

על

רשבם

באהל רחל, כלומר אף על פי שאמרנו למעלה באהל לאה ובאהל שתי השפחות לא כך היי' אלא בתחלה כשיצא מאהל לאה נכנס באהל רחל, אבל מפני אורך דברים שאמר לבן לרחל ורחל ללבן לא היה רוצה להפסיק את הפסוק הראשון: (לד) בכר, כר או כסת שמותנים על הגמל לשבת עליו:

לא

*) בשט"ו, זויאזטטל.

דְּלֵאָה וּבְמַשְׁכְּנָא דְּתַרְתֵּין לְחֵינָתָא וְלָא אַשְׁכַּח וּנְפַק מִמַּשְׁכְּנָא דְּלֵאָה
וְעַל בְּמַשְׁכְּנָא דְּרָחֵל׃ וְרָחֵל נְסֵיבַת יַת־צַלְמָנַיָּא וְשַׁוִּיתִינוּן בַּעֲבִיטָא לד
דְּגַמְלָא וִיתֵיבַת עֲלֵיהוֹן וּמַשֵּׁשׁ לָבָן יַת־כָּל־מַשְׁכְּנָא וְלָא אַשְׁכַּח׃ וַאֲמַרַת לה
לַאֲבוּהָא לָא־יִתְקוֹף בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֵיקָם מִן־קֳדָמָךְ אֲרֵי־
אוֹרַח נְשִׁין לִי וּבְלַשׁ וְלָא אַשְׁכַּח יַת־צַלְמָנַיָּא׃ וּתְקֵיף לְיַעֲקֹב וּנְצָא לו
בְּלָבָן וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלָבָן מַה־חוֹבִי מַה סוּרְחָנִי אֲרֵי רְדַפְתָּא בַּתְרָי׃
אֲרֵי מַשֵּׁשְׁתָּא יַת־כָּל־מָנַי מַה־אַשְׁכַּחְתָּא מִכֹּל מָנֵי־בֵיתָךְ שַׁוִּי הָכָא קֳדָם לז
אחי

רש״י

על ההרים דלקונו (איכה ד) וכמו מדלוק אחרי פלשתים (שמואל א' י"ז): (לז) ויוכיחו, ויבררו עם מי הדין

מפורש

פירושו, וכאשר העתקתי מצאתי במדויק. והמעיין היטיב בפירוש הרשב"ם כאן ימצא שפירושו היינו הך: (לד) ורחל לקחה, כבר, דוגמת והאדם ידע (לעיל ד' א') כמפורש שם. בכר הגמל [אין דען זאטטעלקיסן דעם קאמעלס], לדעת רש"י היינו כר היינו כסת, ולדעת ראב"ע בַר הוא מין ממיני הגמלים וכמוהו שלחו כר מושל ארץ (ישעי' ט"ז), ומנהג הכר או הרוכב עליו יקרא כָּרִי (מ"ב י"א ד'), והנה רחל לקחה את התרפים ושמה אותם במקום ששם כר הגמל ותשב עליהם ולא היתה באהל: (לה) כי דרך נשים לי, מנהג נשים והוא הנדות, ויאמר הרמב"ן; "לא הבינותי מה התכללות זה, וכי הנשים אשר להם האורח לא יקומו ולא יעמודו? אולי אמרה כי ראשה ואבריה כבדים עלי' והיא חולה בבוא האורח כי כן דרכן וכש"כ במעטות הלידה כרחל שדמיהן מועטין והארח יכבד עליהן מאד, והנכון בעיני כי היו הנדות בימים הקדמונים מרוחקות מאד כי כן שמן מעולם נדות לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו, כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלם מזיק, וגם מבטן מוליד גנאי ועושה רושם רע כאשר בארו הפילוסופים, עוד אני עתיד להזכיר נסיונם בזה, והיו יושבת בדד באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מס' נדה, תלמיד אסור לשאל בשלומה של נדה, ר' נחמי' אמר אפילו הדיבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא, אמר ר' יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא, ואסור ליהנות במעשה ידיה, ולכך אמרה רחל ראוי הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא החריש ממנה ולא ענה אותה כי לא היו מספרים עמהן כלל מפני שדבורה טמא עכ"ל."
ויחפש ולא מצא את התרפים [ער זוכטע אלזא אונד פאנד דיא געצן ניכט], הוא כלל הסיפור: (לו) ויחר ליעקב וגו', אחר שלא מצא דבר חשב יעקב שלא נגנבו התרפים כלל אלא שהיתה המצאת לבן כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו. דלקת, רדפת כפי' רש"י ויורה על מהירת הרדיפה: (לז) ויוכיחו [דאס

איז

לח וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ׃ זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ
לט וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃ טְרֵפָה לֹא־
הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִי יוֹם
מ וּגְנֻבְתִי לָיְלָה׃ הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה

ותדד

מנחת שי

(לט) **גנבתי יום וגנבתי** לילה, פעול מבנין הקל לנקבה עם תי"ו הסמיכות ובתוספת יוד, והיה ראוי לינקד הנון בשורק לכן לפי דעתי הטעם הוא כי שלש נקודות במקום תנועה גדולה, וזה כלל בכל המלות שהם חסרי אות השרש או הבנין או המשך שהתנוע' קטנה עם המאריך כידועה כתנועה גדולה כמו יְשִׂמְךָ אלהים וגו', יִגְרְךָ רע, וכן גְּבֻלְךָ לגירסת הספרים שהוא במאריך, הִשָּׁמְדְךָ ויאכלֵךְ להיטִבְךָ ודומיהם רבים וכ"כ לי בתשובה החכם ר' שלמה עכו הספרדי ז"ל, עיין מסרת המסרת דבור רביעי וחמישי ומ"ש בפ' בהעלותך אבל אספה לי ועוד אדבר בענין זה במאמר המיוחד קראתיו מאמר המאריך ושם הארכתי:

ותהלף

שום שכל

כן בספרינו. **ויוכיחו**, מלא דמלא מ"ו ומ"י כתיב, והויו בטוח. **שנינו**, מ"י כתיב: (לח) **אנכי עמך** המם בקמץ כמבוא' לעיל כ"ח ט"ו. **רחליך** מ"י, ומה שנמסר עליו במס"ק כולם מלא במ"ג שיבוש הוא ואין זה מקומו כ"א על ואילי צאנך שסמוך לו, וכן במקרא כ"י נמסר, רחליך לי', ועזיך לי', שכלו לי', ואילי כולם מלאי' במ"א, ואת אולי האחרן (מ"ב כ"ד ט"ו) אולי כתיב עכ"ל. **ועזיך**, מלא חד יוד כתיב בין ז' לכ"ף. **ואילי**, מ"י כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא, ודכוותי' בענין אחרינא אילי מואב יאחזמו רעד. **אכלתי**, נמסר עליו בגליון ב' קמץ וס"פ לחם הפחה (נחמי' ה' י"ד), והרב בעל סיג לתורה הגי' בשם הרב מוהר"ר אברהם הלוי מטעלמא שאמר שצ"ל ב' פתחין וס"פ, וכן הגירסא בהדיא במערכת ערך אכל וז"ל אכלתי ב' פתחין במסורת וסי' ואילי צאנך לא אכלתי, לחם הפחה עכ"ל. והמסרת האלה מתנגדות לכל ספרינו, ואולם במקרא כ"י של כ"ד נמסר על זה אכלתי ב' ס"פ א' קמץ וא' פתח וסי' וכו' והיא הגירסא הנכונה מסכמת עם מציאות הספרים כולם, ואם עדיין לבך נוקפך כלך אל רבינו דוד קמחי שאמר בהדי' בתחלת ס' מכלול באבן השנית וז"ל פעלת הפ"א קמוצה והעי"ן פתוחה וכו' ובהפסק יהיו לעולם מלעיל והעי"ן קמוצה, לבלתי אכל ממנו אכלת (לעיל ג') ואילי צאנך לא אכלתי וכו' וכבר באו מהם בהפסק בפתח, הנה נא זקנתי (לעיל כ"ז ב'), לחם הפחה לא אכלתי וכו' עכ"ל: (לט) **תבקשנה**, הקו"ף רפה בכל הספרים וכ"כ רד"ק בשרשו ובמכלול דף ס"ד א' והביא לו חברים רבים, וכן כל הבנין הזה כשהקו"ף בשו"א הוא רפה להקל, ונראה שהשי"ן גורם כי הוא מאותיות השריקה. **גנבתי וגנבתי**, תרויהון ח"ו כתיב. והתי"ו רפה והבי"ת בשו"א לבד בכל ספרי הדפוס אשר ראיתי אכן בכ"י של כ"ד הבית בשו"א ופתח: (מ) **חרב**, ק"ו. ואינון ט"ז במקרא וכולהון ח"ו כמשפט הבאים מלעיל,

ונמסרו

רשי

הדין אפרובי"ר* בלע"ז: (לח) לא שכלו, לא הפילו עיבורם כמו רחם משכיל (הושע ט') תפלט פרתו ולא תשכל (איוב כ"א) ואילי צאנך, מכאן אמרו

איל

*) אפרובי"ר, לעיל כ' ט"ז.

רשבם

(לח) לא שכלו, מתוך חוסר מרעה ומתוך שמירה פחות', ואילי צאנך, דרך רועה כאן במדבר לאכול מן הכבשים הזכרי': (לט) אחטנה, כמו אֲחַטְּאֶנָּה, אני הפסדתי

משלי

אַחַי וְאַחָךְ וְיוֹכְחוּן בֵּין תַּרְוָנָא: דְּנַן עֶסְרִין שְׁנִין אֲנָא עִמָּךְ רַחֲלָךְ וְעִזָּךְ
לח
לָא אַתְכִּילוּ וְדִיכְרֵי עָנָךְ לָא אֲכָלִית: תְּבִירָא לָא־אַיְתֵיתִי לְוָתָךְ דַּהֲוַת
לט
שַׁגְיָא מִמִּנְיָנָא מִן־יְדִי אַתְּ־בָּעֵי לַהּ נְטָרִית בִּימָמָא וּנְטָרִית בְּלֵילְיָא:
מ הֲוֵיתִי בִּימָמָא אֲכַלַנִי שָׁרְבָא וּגְלִידָא הֲוָה־נָחִית־עֲלַי־בְּלֵילְיָא וְנָדַת שִׁינְתִּי

מעיני

רשי

איל בן יומו קרוי איל שאם לא כן מה שבחו אילים לא אכל אבל כבשים אכל א"כ גזלן הוא: (לט) טרפה, ע"י ארי וזאב. אנכי אחטנה, לשון קולע אל השערה ולא יחטיא (שופטי' כ') אני ובני שלמה חטאים, חסרים (מלכים א' א'), אנכי אחסרנה אם חסרה חסרה לי שמידי תבקשנה. אנכי אחטנה, תרגומו דהות שגיא ממניינא שהיתה נפרדת ומחוסרת כמו ולא נפקד ממנו איש (במדב' ל"א) תרגומו לא שגא. גנובתי יו' וגנובתי ליל', גנובת יום וגנובת לילה הכל שלמתי. גנובתי, כמו רבתי בגוים שרתי במדינות (איכה א') מלאתי משפט (ישעי'), אוהבתי לדוש: (מ) אכלני חרב, לשון

אש

רשבם

משלי כמו אני ובני שלמה חטאים (מ"א א' כ"א) הרבה אלפין חסרים. גנבתי יום, יו"ד יתירה גנובה יום וגנובה לילה שלמתי, כמו רבתי עם שרתי במדינות (איכה א'), אבל גנובתי קמץ פתרונו גנובת שלי:

שלחתני

מפורש

זיא ענטטיידן], ויבררו עם מי הדין: (לח) רחליך וגו', לא די שלא מצאת בי עול מעולם אבל הפך זה מצאת בי שלא בלבד עבדתיך באמונה כמשפט הצדיקים אבל היטבתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו. ואילי צאנך, הזכרים של הצאן. לא אכלתי, מנהג הרועה כשהוא נוהג צאן למקום רחוק למצוא מרעה דשא ואינו מוצא לקנות לו מזון לפי שנתרחק מן הישוב לוקח לו מאילי הצאן שאינם ראוים לפרי' ואוכלן, אבל אני אילי צאנך לא אכלתי. ורש"י ז"ל שפירש מכאן שאיל בן יומו קרוי איל, נראה שדעתו דוקא כשהוא סמוך אל צאן ויהי' דוגמת גדי עזים שטעמו גדי קטן שעדיין צריך לעזים כמו שפי' עליו הראב"ע, וכן אילי הצאן, הקטנים שעדיין צריכין לצאן אבל סתם איל וודאי בן שתי שנים כמו שלמדו רז"ל בתורת כהנים: (לט) טרפה [צעררישנעס], ע"י ארי וזאב. לא הבאתי אליך, כדרך הרועה להביא מן הטרפה בדל אזן או כרעים לעד שנטרף ויפטור. אחטנה, מבואר ברשב"ם. גנובתי, היוד נוסף והנגינה מלרע ואין לטעות ולחשוב שהיוד לכינוי המדבר שא"כ הי' הבי"ת ראוי להיות נקמץ, אבל רבתי בגוים שרתי במדינות (איכה א') הנגינה בו מלעיל להבדיל בין היו"ד הנוסף ובין היו"ד סימן המדבר, ועיין רשב"ם. ואונקלוס שתרגם נטרית ביממא ונטרית בליליא, נראה שהוא מפרש לשון גניבה לשון שמירה וכסוי וכמו שתרגם ותגנוב אותי וכסית מני, וכן חביריו שנפרשה. ואפשר לומר שהיו"ד בשניהם לכינוי המדבר והבי"ת בשו"א כדי להריץ התיבה אל אשר לפני', וטעמו הנגנבת ממני ביום והנגנבת ממני בלילה מידי תבקשנה, ויהי' מידי תבקשנה משמש לפניו ולאחריו: (מ) אכלני חרב [פערצעהרטי איך דיא היטצע], לשון אש אוכלה (דברים ד' כ"ד). חורב, ענינו החמימות

והכיגוב

מא ותדד שנתי מעיני: זה־לי עשרים שנה בביתך עבדתיך
ארבע־עשרה שנה בשתי בנתיך ושש שנים בצאנך
מב ותחלף את־משכרתי עשרת מנים: לולי אלהי אבי
אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם
שלחתני את־עניי ואת־יגיע כפי ראה אלהים ויוכח
שביעי מג אמש: ויען לבן ויאמר אל־יעקב הבנות בנתי והבנים
בני והצאן צאני וכל אשר־אתה ראה לי־הוא ולבנתי
מד מה־אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו: ועתה

לכה

מנחת שי

(מא) **ותחלף**, הלמ"ד בלר"י, חזקוני: (מב) **לולי** אלהי אבי, כ"כ לולי ביו"ד בספר ר"ג ובספר ר' יהודה, וכן הכריע הרמ"ה ז"ל כמו שכתבתי בפרשת מקץ אלל לולא התמהמהנו: (מג) **הבנות בנתי**, חו"ו מלאת בנתי, ועיין מ"ש לעיל על ותנהג את בנותי: (מד) **ועתה** ברביע

שום שכל

(מא) **ארבע־עשרה**, ובמסרו בישעי' ס"א ד': במ"ג וקטן ומדויקים גם ברא"פ הבי"ת בגעיא דוגמת תשע עשרה לעיל י"א כ"ה שבע עשרה והבריאים כמבואר לעיל, והרב רש"ד בעל ת"ם מחק כולם כי לא מצא להם טעם וכן לא יעשה להשתבש הספרים בעבור חסרון דעתנו, ונרא"ה פיס כורך בגעיא הזה בעבור התחברות תרין עיני"ן לבלתי תבולע האחת בחברתה, כי מוצא העי"ן הוא קשה כמ"ש ראב"ע בצחות ריש שער האותיות כי העי"ן הוא אות היוצא בתחלה מהגרון, רק הא' והעי"ן הם קשים, עכ"ל. וכ"כ בצחות חי"ת ואות עי"ן. ובמקרא כ"י של כ"ד מצאתי מלת **ארבע** בטעם קדמא ובלא מקף, וכמוה בן שבע עשרה שנה לקמן ל"ז ב' ע"ש: (מב) **לולי**, מ"ו כתיב וכסיב יו"ד בסוף תיבותא, וכל לולי באורייתא דכוותיה במ"א כי לולא התמהמהנו דכתיב כמי מ"ו מיהו כסיב אלף בסוף תיבותא. **ריקם**, מ"י וכל ריקם באו' דכותי' מלא. **עניי**, ז"ל רמ"ה ז"ל, כי ראה ה' בעניי (לעיל כ"ט ל"ב) בתרין יודין וח"ו, ודכוותי' את עניי ואת יגיעי כפי, ודכוותי' כי הפרני אלהים בארץ עניי, עכ"ל. ובעבור שהעי"ן בקמץ חטוף לכן אצטריך למימסר עלי' ח"ו כמו שבארתי לעיל י"ד אי גם כ' י"ב, וכ"א ל"ד. **ויוכח**, מ"ו כתיב: (מג) **בנתי**, כ"ל ח"ו, מסרנו לעיל פסוק כ"ו. **מהר**, המ"ם במתג בכל המדויקים הקדמונים גם בכ"י של כ"ד וכן נכון, ודלא כרש"ד, עיין לעיל כ"ט כ"ו, ואולם במקרא כ"י הנזכר האל"ף של אעשה בלא מתג כדרכו שלא להמתיג בין סגול וחטף סגול כמבואר לעיל כ"ז ל"ג. **לבניהן**, מלא יו"ד: (מד) **ועתה**, במקרא גדול וקטן בטעם זקף גדול ובעל אור תורה הגי' ואמר שצ"ל בטעם רביע. אכן במקרא כ"י של כ"ד מצאתי ועתה לכה בטעם מונח זקף קטן. **ואתה**, הוי"ו גם האל"ף בקמץ כמשפט ונמסר עליו בגליונו ז"ל, אני ואתה ג' ב' קמצין וא' פתח וסי' דין, והדבר אשר דברנו אני ואתה (ש"א כ' כ"ג), כי

זכור

מַעֵינָי: דְּנַן־לִי עֶסְרִין שְׁנִין בְּבֵיתָךְ פְּלַחִיתָךְ אַרְבַּע־עֶסְרֵי שְׁנִין בְּתַרְתֵּין מא
בְּנָתָךְ וְשִׁית שְׁנִין בְּעָנָךְ וְאַשְׁנִיתָא יַת־אַגְרִי עֲשַׂר זִמְנִין: אִילוּלָא פּוּן־ מב
אֱלָהָא דְּאַבָּא אֱלָהָא דְּאַבְרָהָם וּדְדָחֵיל־לֵיהּ יִצְחָק הֲוָה בְּסַעֲדִי אֲרֵי כְּעַן
רֵיקָן שַׁלַּחְתָּנִי יַת־עַמְלוּ וְיַת־לֵיאוּת יְדֵי גְּלֵי קֳדָם־יְיָ וְאוֹכַח בְּרַמְשָׁא:
וַאֲתֵיב לָבָן וַאֲמַר לְיַעֲקֹב בְּנָתָא בְּנָתַי וּבְנַיָּא בְּנַי וְעָנָא עָנִי וְכֹל דְּאַתְּ מג
חָזֵי דִּילִי הוּא וְלִבְנָתַי מָה־אַעְבֵּיד לְאִילֵין יוֹמָא־דֵין אוֹ לִבְנֵיהֶן דִּילִידָא: וּכְעַן מד

איתא

רשבם	רשי
(מב) שלחתני, ולא בשמחה ובשירים: (מג) מה אעשה, האיך אוכל לעשות להם רעה:	את אוכלה. קרח, כמו משליך קרחו (תילי' קט"ו) תרגומו גלידא. שנתי, לשון שינה: (מא) ותחלף את משכורתי, היית משנה תנאי שבינינו מנקוד לטלוא׳ מעקודים לברודים: (מב) ופחד יצחק, לא רצה לומר אלהי יצחק שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בצאתו מבאר שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת. יעקב נתירא לומר אלהי ואמר ופחד. ויוכח, לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: (מג) מה אעשה לאלה, איך תעלה על לבי להרע להן: (מד) והי' לעד,

והמצפת

הקב"ה

מפורש

והניגוד. ותדד, משקלו ותגם, משרש נדד: (מב) **ופחד** יצחק [אונד דיא עהר־פורכט יצחק'ס], במי שמפחד יצחק ממנו, וכן ת"א, וזהו שאמר להלן וישבע יעקב בפחד יצחק אביו, ושם אפרש. הי' לי, לסיוע. ריקם, שרשו ריק והמ"ם נוסף והוא שוה ליחיד וליחידה גם לרבים, וכמוהו חנם גם אמנם. ויוכח, לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה, כן פירו' רש"י ז"ל, והרמב"ן פירשו גם אותו לשון הוכחה כחברו ויוכיחו בין שנינו דלעיל, ויפה אמר החכם המבאר כי ההוכחה נופל על הדיין כששמע את דברי בעלי הדינין והוא מתוכח ביניהן ולכן נופל אחריו שימוש מלת בין ויוכיחו בין שנינו, משא"כ בדבר ה' אל לבן שהרי לא הי' שם לא שמיעת טענות שניהם ולא בירור דברים רק גזירה מוחלטת השמר לך וגו' שהיא התוכחה לא ההוכחה, ולכן לא אמר ויוכח בינינו כ"א ויוכח אמש: (מד) והיה לעד, והי' הברית לעד בינותינו כי העובר עליו יקולל בכל אלות הברית, כטעם והיו בך לאות ולמופת (דברים כ"ח מ"ו), או טעמו נכרתה ברית בדבר קיים שיהיה לעד

בנותינו

תועלות

הנה ירצה שישתדל האדם בהגעת הדבר ההוא בסבות הנאותות ולזאת השם אמר לשמואל עגלת בקר תקח בידך ולא אמר לו אל תירא שאני אצילך מכף שאול כי

אתה

לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃
מה מו וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו
לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־
מז הַגָּל׃ וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ
מח גַּלְעֵד׃ וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־
מט כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃ וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה

ביני

מנחת שי

ברביע לא בזקף גדול: (מה) **וירימה**, בהעתק כללי וירימה ירושלמי וירמה ואומר המסרה לית חסר, עכ"ל. ובכל הספרים שלנו מלא וכמסר עליו לית ומלא, וז"ל הרמ"ה ז"ל וירימה מלבה מ"י בנוסחי דיקי ומסרה דמסרה בי' לית כוותיה ות"י שיבושא הוא דנוסחי דיקי כמסרת קדמיתא דיקי: (מז) **שהדותא**, בספר ר"ג כתיב סהדותא בסמ"ך ונתן טעם לדבריו כי במסרת הגדול איכו מנוי במנין הכתוב שי"ן וקרי' סמ"ך לפיכך נראה לו שהוא בסמ"ך, כן מצאתי בחומש קדמון כ"י, וזה שיבוש גדול הוא כי מלאנו ג"כ הנה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב י"ו) בשי"ן, ולא נמנו במסרת הנזכרת כי אינם ענין להם כלל כי הם היו ראוים להיות בסמ"ך כאחרים שנמלאו בשרשם וילאו מכלל חבריהם, (ואם) יש איזה מהם שלא נמלא לו חבר הכי קים לי' למסרת שהי' ראוי להכתב בסמ"ך טה שאין כן אלו, וגם שכל לשון סהדותא בלשון תרגום כתוב בסמ"ך אין לנו להשוות לשון הכתוב בתורה ללשון תרגום כי לשון תורה לחוד ולשון ארמי לחוד, ועיין עוד מה שכתבתי באיוב י"ו. **גלעד**, בתיקון ס"ת ישן גל עד תרין מילין ע"כ. ואין כן בספרי' שלנו:

תעגה

שום שכל

זכר אני ואתה (מ"ב ט' כ"ה) בתראה פתח עכ"ל. ועיין מה שכתבתי לעיל כ"ב י"ב: (מה) **וירימה**, מ"י עיין מ"ש: (מו) **אבנים**, מ"י כתיב וכל לישנא מ"י כתיב. **ויקחו**, כרפה הקו"ף כמבואר ריש פ' תרומה. **ויעשו־גל**, בכ"י של כ"ד הוין גם הוא בגעיא וכן נכון בעבור המקף אל מלה זעירא המנוגן במפסיק דוגמת ויחבק לו וינשק לו דלעיל כ"ט י"ג: (מז) **שהדותא**, מ"ו וכסיב אל"ף בסוף תיבותא. **גלעד**, נחלקו בו הספרי' והנה בכ"י של רמ"ט הוא כתיב ב' מילין (לפי עדות בעל ת"ם) וכתב בגליונו גל עד בתרין מילין בחומש יריחו, וכן רמ"ח נקד בכל הספרי' גַל עֵד עכ"ל. ובמקרא כ"י של כ"ד כתיב גַּלְעֵד בלא ריווח ביניהן כלל והלמ"ד בלא שו"א (דוגמת בית אל לעיל כ"ח י"ט) וכתב עליו בגליון כתיב תרי מילי ונוקד תרי, והנוקד גִלְעד הרי זה טועה כי לפתרון ב' תיבות עכ"ל, ואולם בספרינו מלה חדא וכן במ"ג וקטן, וא"ת לא הגי', וכ"כ המ"ש: (מח) **הגל** הזה, הגימל בפתח בכל המדויקים הקדמונים זולת שבכ"י של כ"ד שהגימל בו בקמץ. אבל הרד"ק בסוף מכלול השמות אמר בהדיא, כל גל הגל פתח אם לא יהי' בהפסק. על־בֵּן קָרָא, כן מצאתי בכ"י של כ"ד בטעם תביר ומלת קרא בלא מקף ובטעם מאריך ושלרע,

ובן נראה נכון ע"פ כללי הטעמים, ובכתיבת יד של רמ"ט כתיב קָרָא־ בנקף ומתג בריש וכ"ב קָרָא־ וכל הקורא קָרָא טועה, עכ"ל. ואולם במקרא גדול וקטן כתיב קָרָא־ המתג.

בקר"ק

מה איתא ניגזר קְיָם אֲנָא וְאַתְּ וִיהֵי לְסָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ: וּנְסֵיב יַעֲקֹב אַבְנָא
וּזְקָפַהּ קָמָא: מו וַאֲמַר יַעֲקֹב לְאֲחוּהִי לְקוֹטוּ אַבְנִין וּנְסִיבוּ אַבְנִין וַעֲבָדוּ־
דְּגוֹרָא וַאֲכַלוּ תַּמָּן עַל־דְּגוֹרָא: מז וּקְרָא לֵיהּ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב
קְרָא לֵיהּ גַּלְעֵד: מח וַאֲמַר לָבָן דְּגוֹרָא הָדֵין סָהִיד בֵּינָא וּבֵינָךְ יוֹמָא־דֵין
עַל־כֵּן קְרָא שְׁמֵיהּ גַּלְעֵד: מט וְסַכּוּתָא דִּי אֲמַר יִסַּךְ מֵימְרָא־דַיְיָ בֵּינָא
ובינך

שום שכל

בקרי"ק ובעל א"ת לא הגי' מעא"ב לעיל כ"ט ל"ד הגי' ש"ע שכן דעתו ועיין שם מה שכתבנו עליו:

תענה

רש"י

הקב"ה: (מו) לאחיו, הם בניו שהיו לו אחים נגשים אליו לצרה ולמלחמה: (מז) יגר שהדותא, תרגומו של גלעד. (ע"כ קרא שמו) גלעד, גל עד:

רשב"ם

(מט) והמצפה, כדכתיב את מצפה גלעד (שופטי' י"א כ"ט), מן צופה נתתיך (יחזקאל ג' י"ז), כמו ירב
בארץ י״

(מט) והמצפה אשר אמר וגו', והמצפה אשר בהר הגלעד, וכמו שכתוב ויעבר את מצפה גלעד (שופטים י"א כ"ט), ולמה נקראת שמה מצפה לפי שאמר כל אחד מהם לחברו יצף ה' ביני ובינך אם תעבור את הברית.
כי

מפורש

בינותינו, על כן הרים יעקב אבן והוא מה שאמרו עד הגל הזה ועדה המצבה כטעם ויאמר יהושע אל כל העם הנה האבן הזאת תהי' בנו לעדה (יהושע כ"ד כ"ז), רמב"ן: (מה) וירימה מצבה, הרימה להיותה מצבה להורות שיהיה הדבר יציב וקים: (מו) ויעשו גל, תל גבוה, ועל שם שגללו אבני' לשם עד שהתחברו נקרא גל, ושרשו גלל. ויאכלו שם על הגל, כן דרך הבאי' בברית לאכול שניהם מלחם אחד לסימן האחוה: (מז) יגר שהדותא, הוא תרגומו של גלעד בלשון ארמי הוא סוריא, והוא בלשון כשדי דגורא ולכן תרגם אונקלוס ויעשו גל ועבדו דגורא, על הגל על דגורא, אבל יגר שהדותא לא תרגם דגורא דשהדותא להיותו שם עצם, וטעם גל עד, גל של עדות, אבל הגל הזה עד, שם תאר הוא ולכן תרגומו סהיד. והנה יעקב קרא שמו בלשון עברי כי לא שינה את לשונו: (מח) ויאמר לבן הגל הזה עד, אחרי שקראו יעקב גלעד דבר לבן בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקרא שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניהם, לא שדברי לבן מתורגמין בלה"ק, רמב"ן. קרא, הקורא ולשון קצר הוא: (מט) והמצפה
וגו'

תועלות

אתה הולך בשליחותו וכמו זה רצה שיעזור יעקב במקלות באופן ההוא אף על פי שהבטיחו השם יתעלה שכבר יהיו כל העתודים העולים על הצאן נקודים וברודים וכמו זה ימצאו רבים בתורה ובדברי הנביאים:

נ בֵּינִ֣י וּבֵינֶ֑ךָ כִּ֥י נִסָּתֵ֖ר אִ֥ישׁ מֵרֵעֵֽהוּ׃ אִם־תְּעַנֶּ֣ה אֶת־
בְּנֹתַ֗י וְאִם־תִּקַּ֤ח נָשִׁים֙ עַל־בְּנֹתַ֔י אֵ֥ין אִ֖ישׁ עִמָּ֑נוּ רְאֵ֕ה
נא אֱלֹהִ֥ים עֵ֖ד בֵּינִ֥י וּבֵינֶֽךָ׃ וַיֹּ֥אמֶר לָבָ֖ן לְיַעֲקֹ֑ב הִנֵּ֣ה ׀ הַגַּ֣ל
נב הַזֶּ֗ה וְהִנֵּה֙ הַמַּצֵּבָ֔ה אֲשֶׁ֥ר יָרִ֖יתִי בֵּינִ֥י וּבֵינֶֽךָ׃ עֵ֚ד הַגַּ֣ל
הַזֶּ֔ה וְעֵדָ֖ה הַמַּצֵּבָ֑ה אִם־אָ֗נִי לֹֽא־אֶעֱבֹ֤ר אֵלֶ֙יךָ֙ אֶת־הַגַּ֣ל

הזה

מנחת שי

תְּעַנֶּה, בכל ספרים מדויקים כ"י הנו"ן בסגול וכן תענה אותו (פ' משפטי'), ובעל א"ת הביא מסרת חלוקות והאריך כאן ובפ' משפטי' ופסק על שתי הסעיפי' סוף דבר נתיישב למסרת אחת שאומרת תענה ב' א' סגול וא' צר"י, אם תענה את בנותי בסגול, אם ענה תענה בצר"י, ואולם בספר דקדוק כתיבת יד ישן מצאתי כתוב בלשון הזה, כל מקו' בכפל לשון כמו ענה תענה, וכן נקה לא ינקה, הכה תכה, וכיוצא בהן הראשון קמץ והשני פתח: (נב) **אני**, בקמץ האלף

שלא

שום שכל

(נ) **תענה**, זה לשון בעל א"ת; „תענה, הנו"ן בסגול ומסר עליו ב', א' סגול וא' צר"י, ולא מסיימי, ומגו מסרה אחריתא תסתיים דדין בסגול, דאמרינן במסרה ט"ו מילין מיחדין קמץ, אם ענה תענה (שמות כ"ב כ"ב) וכו', כדאיתא במסרה רבתא בערך קמץ. ומדהווא בצר"י ש"מ דהאי בסגול, ובספרי דוקנא אשכחנא בתלת דוכתא דאמר ט"ו מילין מיחדין קמץ, וקדמאה דכולהו נו"ן של אם ענה ולא נו"ן של תענה, ולכאורה מסתברא לאכרועי הכי כיון דבכולהו ספרי אשתכח נו"ן ד תענה בסגול בין הכא בין תענה דמשפטים, ואוף מסרה דטפוסא בערך קמץ הכי משמע, מיהו כי מעיינת בה תשכח דשיבושא הוא דאיכא למידק בהאי מסרה, היכי קחשיב ט"ו מילין מיחדין קמץ ותו לא והא עוילין מיחדין קמץ כפישי טובא כגון ורפא ירפא (שמות כ"א י"ט) לפלא נדר (ויקרא כ"ב כ"א, ובמדבר ט"ו ג' וח') שטה מעליו (משלי ד' ט"ו) רדה בקרב אויביך (תילי' ק"י ב') עדה נא גאון (איוב מ' י') ודכוותהון סגיאין בקריאה וא"כ מ"ש הכי דחשיב מאחריגא דלא חשיב? אלא וודאי קושטא דמילתא דלא חשיב במסרה אלא מילין דהוי חזי למיהוי בסגול ואישתנו למיהוי בצרי, והיינו דלא חשיב להנהו מילין אחריני דמיחדין בצר"י משום דהנהו דיניהו הכי בצרי ולא אישתנו, והשתא דאתית להכי ממילא שמעית מכי' דהאיא מסרה דחשיב בהדי ט"ו מילין מיחדין קמץ נו"ן של ענה משבשתא היא דהא ענה דינה בצר"י אלא וודאי כי איתמר במסרה דקדמאה דכולהו ט"ו מילין דמיחדין בצר"י אם ענה תענה אנו"ן של תענה איתמר כדאשכחנא בספרי אחריגא דוקנא בתרי דוכתי, ואוף בארבע דוכתי אחריני אשכחנא תענה ב' א' סגול וא' צרי והנהו תרתי מסורתא מסייען אהדדי, הילכך האיא מסרה דחשיב נון של ענה הויא לה חדא לגבי תרתי ולאו כלום היא אפילו אי לא הוה בה פירכא וכש"כ דהא אוכחנא דמשבשתא היא, ואחר שכתבתי כל זה מצאתי מסרה מדויקת שאומרת כך בהדיא, תענה ב', א' סגול וא' צרי, אם תענה את בנותי בסגול, אם ענה תענה בצרי ע"כ, וסימנך כדי שלא תטעה מלא מין את עינו, פירוש תענה דוילא דסמיך ליה מלת את שהיא בסגול גם הוא בסגול, תענה דמשפטים דסמיך למלת ענה שהיא בצר"י גם הוא בצר"י, עד כאן לשון הרב." ואחר בקשת המחילה מכבוד תורתו אומר אני כי הוא לא דק היטב במסרה זאת ולא ידע על מה אדני' הטבעו, גם שגה מאוד בדרכי הניקוד באומרו, אלא וודאי קושטא דמילתא דלא חשיב במסרה אלא מילין דהוי חזי למיהוי בסגול ואישתנו למיהוי בצרי וכו', ולדעתו יהי' כל מרבה רגלים (ויקרא י"א) למרבה המשרה (ישעי' ט') משה ידו (דברי' ט"ו) וזולתם המנוים שם במסרה שהם בצרים, כולם שלא כדין והוי חזי למהוי בסגול וזה הפך האמת שהרי בהדי' כתב הרד"ק במכלול בגזרת נחי ל"ה דף קכ"ח ב' וז"ל הבינוני' **מַגְלֶה** בסגול ככל אשר אני **מַרְאֶה**

אותך

וּבֵינָךְ אֲרֵי נִתְכַּסֵּי גְּבַר מֵחַבְרֵיהּ׃ אִם־תְּעַנֵּי יָת־בְּנָתַי וְאִם־תִּסַּב נְשִׁין
נ עַל־בְּנָתַי לֵית אֱנָשׁ עִמָּנָא חֲזִי מֵימְרָא־דַיְיָ סָהִיד־בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ וַאֲמַר
נא לָבָן לְיַעֲקֹב הָא יְגוּרָא הָדֵין וְהָא קָמְתָא דִּי אֲקֵימִית בֵּינָא וּבֵינָךְ׃ סָהִיד
נב דְּגוּרָא הָדֵין וְסָהֲדָא קָמְתָא אִם־אֲנָא לָא אֶעְבַּר לְוָתָךְ יָת־דְּגוּרָא הָדֵין

ואם

שום שכל

אותך (שמו׳ כ״ה) ואין מַפְנֶה (נחום ב׳), ובסמוך בזרי מַרְבֵּה רגלים, לְמַרְבֵּה המשרה, משקה מלך מצרים (לקמן מ׳) משקה רעהו (חבקוק ב׳) ומזה מי הנדה (במדבר י״ט) משה ידו (דברי׳ ט״ו) וכו׳, וכן כל מַכֵּה בכר״י, כי כולם סמוכין בר מן ה׳ בסגול וסי׳ וכו׳ עכ״ל, הנך רואה כי כולם כמשפטם, וכ״כ הראב״ע בצחות ומאזנים במפו׳ לעיל כ״ד ז׳, ומזה מבואר שיבוש רז״ה בשערי תפלה שלו סי׳ פ״ז, גם החכם רא״ם בספרו ויעתר יצחק סי׳ קל״ה הרבה לפשוע במסרה כולה ויחפא עלי׳ דברי׳ אשר לא כן, ואין רצוני להאריך בזה יותר עד הגיעי בעז״ה אל פסוק ענה תענה (שמו׳ כ״ב כ״ב) ושם אענה על טעותם ואגלה שגגתם, ואולם עיקר דעת המסרה הזאת למלות התיבות ההנה היוצאות מכלל חבריהם באחת הנקודות, כי כל חבריהם בסגול והן מיחדות לעצמן קמץ ולכן אין למלות במניכם רדה בקרב אויבך, עדה לא גאון ודכוותהון כי אין לאלו חברים עד שיצאו מהן, והן בכלל דליתין לא בכלל המיחדין, גם אין למלות ביכותן ורפא ירפא, לפלא נדר, כי יש לכל אחד מאלה חברים שוים להם בכל מכל כל, גם יעשה למחכה לו, ומזה מי הנדה שבכנים הרב ר׳ זלמן הענא במניכם איכם מעניכם בכלל כי ליתין המה לא מיחדין, ובפסוק אם ענה תענה אעתיק לך המסרה כולה ואבארה לך באר היטיב בעז״ה, גם למה נמסר במקום אחד ט״ו מילין ובמקום אחר כ״ה מילין, ובמקום אחד מיחדין קמץ ובמקום אחר מיחדין וקמץ, את הכל אבאר שם בעז״ה. ועיין מנחת שי: (מח) יריתי, מ״י: (נב) לא־אעבר, הלמד גם האלף

במתג

רשי / רשבם

כי נסתר, ולא נראה איש את רעהו: (נ) בנותי בארץ, מן פרה ורבה: (מח) יריתי, זקפתי,
בנותי, ב׳ פעמים אף בלהה וזלפה בנותיו היו מפלגש. יעקב ירה אותה בעצת לבן, כמו ירה בים:
אם תענה את בנותי, למנוע מהן עונת תשמיש:

ויפגעו

(מח) ירית, כמו ירה בים, כזה שהוא יורה חץ: (נב) אם אני, הרי אם משמש בלשון אשר כמו עד אם דברתי

דברי

מפורש

וגו׳, דברי משה, כלומר והמצפה אשר בהר הגלעד כדכתיב ויעבר את מצפה גלעד (שופטי׳ י״א כ״ט) נקראת כן על אשר אמר לבן ליעקב יצף וגו׳. יצף ה׳ [דער עוויגע ווירד עס שויאן], מפעלי ל״ה ע״מ יפן כמפורש לעיל א׳ ד׳, וטעמו יביט כמבואר ברשב״ם. כי, נסתר איש מרעהו, שיהי׳ כל אחד ממנו רחוק מחברו ולא יראהו, השם רואהו: (נ) אין איש עמנו, אשר להעיד. אלהים עד ביני ובינך, והוא רואה הנסתרות, ואם תבגוד בי תמעול בו והוא יפרע ממך, כענין ומעלה מעל בה׳ וכחש בעמיתו, כאמרם ז״ל שהוא מכחש בשלישי שביניה׳: (מח) יריתי, השלכתי מן ירה בים (שמו׳ ד׳ טו): (נב) ועדה המצבה [אונד דיזעס דענקמאהל זייא אויך צייגע], כמו שתאמר לזכר עד כן תאמר לנקבה עֵדָה וסגיה׳ תארים, והאפשר כי מצפה ומצבה אחת הנה ונתחלף הפ״א בבי״ת כמשפט

הלשון

הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־
נג הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת לְרָעָה׃ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר
חול יִשְׁפְּטוּ בֵינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו
נד יִצְחָק׃ וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם
לב א וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃ וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק
מפטיר לבניו

מנחת שי

שלא בהפסק ומלעיל ואחרים כמוהו. כמו שהובא במכלול דף רס״ג. **ואם אתה**, מלרע. שאין בו רק התלשא שהיא לעולם בראש המלה ואיכה עושה מלעיל, וכן הוא בספרי ספרד בתלשא אחד בלבד, ובמקרא ישנה כתיבת יד וגם במקרא גדולה מהדפוס יש ב׳ תלישות, אחת על האל״ף ואחת על התי״ו אולי עשו כן להודיע שהוא מלרע כמו שעושים במלות שצריך להיות עליהם זרקא או פשט אחד שעושים עליהם שנים להודיע שהם מלעיל כמו שכתבתי במלת וככה בפרשת נח: (נג) **אלהי** אברהם **ואלהי** נחור ישפטו בינינו **אלהי** אביהם, מס׳ סופרים פ״ד אלהי אברהם קדש, אלהי נחור חול, אלהי אביהם חול, וכך הם דברי רש״י ז״ל, אבל בבראשית רבה אלהי אברהם קדש, אלהי נחור חול, אלהי אביהם משמע קדש וחול, ופירש מוהר״ר שמואל ציפס תארו שמשמעו לכאורה קדש והוא חול לפי האמת וכמחק. ויותר מוחוור בעיני מה שפירש מוהר״ר יששכר במתנות כהונה שמשמעו לפי האמת קדש וחול כי תרח אבי אברהם מתחלה הי׳ עע״ז ולבסוף חזר למוטב כמו שפירוש רש״י בפרשת לך לך בפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום מלמד שעשה תרח תשובה, ע״כ. וכן בילקוט גרס משמע קדש ומשמע חול, וזו היא ג״כ גירסת החזקוני שכתב אלהי אביהם משמע קדש וחול, ע״כ. וראי׳ גדולה לדבר שבמסכת סופרי׳ בהאי פרקא איתא כי האי לישנא בפסוק אלהי׳ לא תקלל שמשמע קדש וחול כמ״ש בפ׳ משפטי׳, וכן בפסוק בקרב אלהים ישפט (תלים פ״ח) משמש קדש וחול כדבריכא כל חד וחד בדוכתי׳ וקושטא דמילתא הכי הוא דבולהו משמעי קדש וחול על כן טוב ליזהר שלא למוחקן, ובהעתק של ר״מ הסופר כתוב כך למדתי מרבותי כשיש ספק לסופר אם השם קדש או חול יאטר לשם קדושת השם אם הוא קדש, ועיין מ״ש בפ׳ האזינו אבל ואין אלהים עמדי:

שום שכל

במתג בכל המדויקים הקדמונים גם ברא״פ וכמוהו **לא־תעבר** ועיין מה שכתבתי לעיל פסוק מ״ג אבל מה אעשה. **ואם־אתה**, מלרע כמבואר במנחת ש׳, לכן יש סופרים שנקדו ב׳ תלשות, ובמקרא כתיבת יד משכת רמ״ט אין בו רק תלשא א׳ על האל״ף אבל נכתב בדמות מתג בתי״ו להודיע שדינו מלרע. ועיין מ״ש לעיל ב׳ כ״ג: (נג) **אלהי** אברהם **ואלהי** נחור **אלהי** אביהם, עיין מנחת ש׳. **בפחד**, בכל ספרים בטעם טפחא, ואביו בטעם מרכא דוגמת בעיני יצחק אביו דלעיל כ״ח ח׳ ד׳ אולם בכ״י של כ״ד בפחד אביו בטעם מרכא טפחא: (א) לבניו ולבנותיו

מחכה

רש״י

דברי (בראשית ע). לרעה, לרעה אי אתה עובר אבל אתה עובר לפרקמטיא: (נג) אלהי אברהם קדש

וְאִם־אַתְּ לָא־תְעִיבַר לְוָתִי יַת־דְּגוֹרָא הָדֵין וְיַת־קָמְתָא הָדָא לְבִישׁוּ:
נג אֱלָהֵיהּ דְּאַבְרָהָם וֵאלָהֵי דְנָחוֹר יְדִינוּן בֵּינָנָא אֱלָהָא דַּאֲבוּהוֹן וְקַיֵּים יַעֲקֹב
נד בִּדְדָחֵיל לֵיהּ אֲבוּהִי יִצְחָק: וּנְכַס יַעֲקֹב נִיכְסְתָא בְּטוּרָא וּקְרָא לַאֲחוּהִי
לב א לְמֵיכַל־לַחְמָא וַאֲכָלוּ לַחְמָא וּבָתוּ בְּטוּרָא: וְאַקְדֵּים לָבָן בְּצַפְרָא וְנַשֵּׁיק
לִבְנוּהִי

רש"י

קדש. אלהי נחור, חול. אלהי אביהם, חול: (נד) ויזבח יעקב זבח, שחט בהמות למשתה. לאחיו לאוהביו שעם לבן. לאכל לחם, כל דבר מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה') נשחיתה עץ בלחמו (ירמי' י"א):

ויפגעו

מפורש

הלשון: (נג) אלהי אביהם, אמר לבן, אין לך למאן מה שיחדתי לדיין אלהי נחור עם אלהי אברה' כי אמנם אלהי נחור הי' אלהיו של תרח שהי' אביהם של אברהם ושל נחור, אבל יעקב בפחד אביו יצחק שיצחק אינו בן תרח ונשבע שאלהיו של יצחק לבדו ישפוט אם יבגוד, ספורנו. בפחד אביו יצחק, זה כינוי לאלוהות, כלומר נשבע באלהי אביו יצחק ביראתו היינו בפחד אביו, והתרגום מוכיח בדדחיל לי' יצחק, ודוגמא זו מצאנו הרבה בלשון תלמוד, ובלשון מקרא יובילו שי למורא (תילי' ע"ו י"ב): (נד) ויקרא לאחיו, לקרוביו של לבן, אבל לא הוצרך ליקרא את לבן כי הוא הי' אז כאב לבני יעקב. לחם, כל דבר מאכל קרוי לחם כמבואר ברש"י: (א) **לבניו**, בני בנותיו כי גם הם

כקראו

תועלות

התועלת הל"ה להודיע עוצם השגחת השם יתעלה דבדקי' בו עד שהגבר דבר השם יתעלה אל לבן בחלום הלילה בעבור שמירת יעקב וסבב שיבקש לבן מיעקב שיכרתו ברית יחדו שלא יעבור אחד מהם המקום ההוא שהשיגהו בו להזיק לחברו בדרך מה שאמר הכתוב ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו:

התועלת הל"ו הוא במדות, והוא שראוי לאדם כשיפרד מאחד שהיתה לו חברה עמו שיפרד ממנו בפיוס ובשלום לפי מה שאפשר ולזה עשה יעקב משתה ללבן ולבניו קודם שיתפרדו ממנו ואף על פי שלא הי' לבם שלם עמו, והנה האריך בזה הספור להודיע השתלשלות השבטים מיעקב איך היה מפני רוב התועלות המגיעות ממנו והודיענו התורה השמות שנתחדשו אז לקצת המקומות כמו ביתאל וגלעד ומצפה ומחנים כי זה ממה שיהי' מוסיף האמנה בזה הספור כי שמות אלו המקומות היו מפורסמים בעת מתן תורה:

לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֶתְהֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ׃
ג ב וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃ וַיֹּאמֶר
יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־
הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם׃ פ
סדר וישלח ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר

שדה

מנחת שי

(ג) **מחנה**, במארך לא בתביר. **מחנה אלהים זה**, הרי זה קדש מס׳ סופרים ;

פרשת וישלח פתוחה :

שום שכל

ולבנותיו, מלא דמלא, מלא וי״ו ויו״ד, עיין לעיל י״ט י״ד אצל לוקחי בנתיו. **למקמו**, ג׳ ח״ו כמסר לעיל י״ח ל״ג : (ב) **ויפגעו־בו**, הויו בגעיא בכל המדויקים גם בכ״י של כ״ד דוגמת ויחבק־לו וינשק־לו דלעיל כ״ט י״ג, ועיין מה שכתבתי לעיל ל״א ל״ב :

פרשת וישלח

(ד) **מלאכים**, כל לישנא דמלאכים באורייתא מ״ו כתיב׳ **שעיר**, מ״י. וכל שעיר שום אתרא

רש״י

(ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים, מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללותו לארץ : (ג) מחנים, שתי מחנות של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו :

רשב״ם

(ב) ויפגעו בו, לשומרו. כדכתיב והנה אנכי עמך : ויצו

מספר פסוקי סדר ויצא ע״פ המסרה קמ״ח מחנים סימן

פרשת וישלח

רש״י

(ד) **וישלח** יעקב מלאכים, מלאכים ממש. ארצה שעיר, לארץ שעיר. כל תיבה שצריכה למ״ד בתחילתה

מפורש

נקראו בנים : (ב) **מלאכי אלהים**, ת״א מלאכיא דה׳, אבל וישלח יעקב מלאכים שבסמוך תרגם אזגדין, וכן דעת רוב המפרשים, והולם בס׳ הישר סיפר כי אחר שעבר לבן מאת יעקב מהר ושלח את בעור בנו בן שבע עשרה שנה ועמו אביחורף בן עוץ בן נחור

אל

לִבְנוֹהִי וְלִבְנָתֵיהּ וּבָרֵיךְ יַתְהוֹן וַאֲזַל וְתָב לָבָן לְאַתְרֵיהּ׃ וְיַעֲקֹב אֲזַל ב
לְאוֹרְחֵיהּ וְעָרַעוּ־בֵיהּ מַלְאֲכַיָּא דַייָ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב כַּד חֲזִינוּן מַשְׁרִיתָא ג
מִן־קֳדָם־יְיָ דָא וּקְרָא שְׁמָא־דְאַתְרָא הַהוּא מַחֲנָיִם׃
וּשְׁלַח יַעֲקֹב אִזְגַּדִּין קֳדָמוֹהִי לְוָת־עֵשָׂו אֲחוּהִי לְאַרְעָא דְשֵׂעִיר לְחַקְלֵיהּ ד
דאדום

מפורש

אל ארץ שעיר אל עשו לעורר אותו לבוא אל יעקב להרגו, ויעש עשו כן ויקבוץ את כל חילו וילך לקראת יעקב, והדבר בא עד רבקה אם יעקב ותמסר ותשלח שבעים ושנים איש מעבדי יצחק לעזור ליעקב, ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה לעמוד לי מאת אלקים זה ויקרא יעקב את המקו' ההוא מחנים: (ג) מחנים, על שם שתי מחנות שהיו שם שלו ושל מלאכים כמשפט התיבה אשר בסופה ־ַיִם ומלעיל, כמפורש לעיל א' א' אגל השמים, ורש"י פירש שתיהן של מלאכים, ותמה עליו הרמב"ן ויאמר; „ואני תמה בזה שהרי עדיין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק הי' משם ושלח מלאכים אל עשו מרחוק ושם כאמר ויעבור את מעבר יבוק שהוא יבוק הנחל גבול בני עמון שהוא דרומית מזרחית לא"י, ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כן ארץ אדום, ותחלת ביאתו בארץ בשכם הי' שנאמר ויבוא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען (לקמן ל"ג י"ח), אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם, ונקרא שם המקום מחנים כי כן הדרך בשנות, או מחנים מחנהו ומחנה העליונים לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלקים מברכים לו ומודים לו ביחודו:„

פרשת וישלח

(ד) **מלאכים**, ת"א אזגדין כלומר שלוחים וכן נראה דעת רש"י באומרו מלאכים ממש, וכן פי' ראב"ע ורשב"ם, ואילו היו מלאכי אלהים הי' לו לאונקלוס לתרגמו מלאכיא כמו שתרגם לעיל פסוק ב'. לפניו, כמו ואת יהודה שלח לפניו (לקמן מ"ו כ"ח), וישלחני אלהים לפניכם (שם מ"ה ז') כאילו דעתו לבוא אחריהם, ולפי הפשט לא נתכוון יעקב לילך לשם, ולהטעות את עשו נתכוון כדי שיעמוד שם על עמדו וימתין עד בוא יעקב ובתוך כך יש לו זמן ליברח אל אביו יצחק, אבל עשו מיאן בזה והלך לקראתו כמו שאמרו המלאכי' ולא הי' ליעקב פנאי לברוח ועשה מה שעשה, וכן נראה דעת רשב"ם ורמב"ן כמו שיבוא בהילוך הפסוקים הבאים. ארצה שעיר שדה אדום, אל גליל שעיר לאותו

תועלות

מן **וישלח** יעקב מלאכים וגו' עד ויבא יעקב שלם

התועלת הא' הוא במדות, והוא שראוי למי שיש לו שונא וירצה שתסור שנאתו ממנו שתקרב אליו בכל עת ויגיד לו ענייניו כי בזה מהתקרבות הלבבות מה שלא יעלם וזה כי האדם לא יודיע פרטי ענייניו כי אם לאוהבו ויעלימם מהשונא וזה אם כן ממה שייסד בלבו שהוא אוהבו וישבר לבבו ותסור שנאתו ממנו ולזה תמצא ששלח יעקב מלאכים לעשו להודיע לו ענייניו כדי שיתיישב בלבו שהוא אוהבו:

ה שְׂדֵה אֱדוֹם׃ וַיְצַו אֹתָם לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו
כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃
ו וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד
ז לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב
לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ

וארבע־

שום שכל

אתרא או שום אומה דכוותיה מלא יו"ד: (ה) **תאמרון**, מלא אל"ף ומלא וי"ו קדם לנו"ן: (ו) **שור**, מלא וי"ו וכל ליסנא דשור באוריתא דכוותיה מלא. **למצא**, בכל הספרים במקף ובלא מתג, אבל בכ"י בלא מקף ובמאריך: (ז) **באנו**, מלא אל"ף קדם לנו"ן, וכל באנו דלשון ביאה דכוותיה מלא ושאר ליסנא דלאו מעניינא דביאה לא כתיב בהון אל"ף. **לקראתך**, מלא אל"ף. **וארבע־**, מדפיס המ"ג היה כבוך בענין הגעיא והעמיד הבי"ת בגעיא בזה אבל לא בחבריו דשמות ל"א כ"ט ודבמדבר ב' ט"ז, והר"פ הלך בעקבותיו בלא טעם, אכן בכ"י של כ"ד כל וארבע מאות בלא געיא וכן בכ"י של רמ"ט לפי עדות בעל ת"ם וכן נכון משא"כ ארבע עשרה שבע עשרה כמבואר

רשי

בתחילתה הטיל לה הכתוב ה' בסיפה: (ה) גרתי, לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני הוה גביר לאחיך לא נתקיימה בי. דבר אחר, גרתי בגימטריא תרי"ג כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים: (ו) ויהי לי שור וחמור, אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ. שור וחמור, דרך ארץ לומר על שוורים הרבה שור. אדם אומר לחבירו בלילה קרא התרנגול ואינו אומר קראו התרנגולים. ואשלחה להגיד לאדוני, להודיע שאני בא אליך. למצוא חן בעיניך, שאני שלם עמך ומבקש אהבתך: (ז) באנו אל אחיך אל עשו, שהיית

רשבם

(ה) ויצו אותם לאמר, ציווה אותם ואמר להם כה תאמרון. והשלוחים לא יודעין דאגתו של יעקב. עם לבן גרתי, כאשר ידעת במצות אבי ואמי שלא יתשיב בשבילי ברח. ואחר, כמו ואאחר כמו ואהב את יעקב כמו ואאהב וכן **ואכל, ואמר,** חסרון אל"ף של יסוד: (ז) באנו אל אחיך אל עשו, ומצאת חן בעיניו כאשר אמרת וגם הנה הוא, מתוך שמח בביאתך ובאהבתו אותך, הולך לקראתך

וארבע

מפורש

לאותו החלק ממנו שהי' דר שם אדום כי אז לא כבש עדיין את כל החורי יושבי הארץ, ספורנו. והרב חזקוני פירש, ארצה שעיר, שהיתה מתחלה משל שעיר וכשנשא עשו את אהליבמה ירש בה את ארץ שעיר כי היתה בת ענה בת צבעון בן שעיר החורי, והי' עשו הולך ובא שמה אצל נשיו ולבו נמשך אחריהן ונקרא על שמו שדה אדום, לכך אמר לשם שדה להודיעך שרגילתו בשדה ע"י שהוא ציד, עכ"ל. ואין רצונו שכל

ארץ

דָּאֱרוֹם: וּפַקֵּיד יָתְהוֹן לְמֵימַר כְּדֵין תֵּימְרוּן לְרִבּוֹנִי לְעֵשָׂו כִּדְנַן אֲמַר ה
עַבְדָּךְ יַעֲקֹב עִם־לָבָן דָּרִית וְאוֹחָרִית עַד־כְּעַן: וַהֲווֹ־לִי תּוֹרִין וַחֲמָרִין ו
עָן וְעַבְדִּין וְאַמְהָן וּשְׁלָחִית לְחַוָּאָה לְרִבּוֹנִי לְאַשְׁכָּחָא־רַחֲמִין בְּעֵינָךְ:
וְתָבוּ אִיזְגַּדַּיָּא לְוָת־יַעֲקֹב לְמֵימַר אֲתֵינָא לְוָת־אָחוּךְ לְוָת־עֵשָׂו וְאַף־אָתֵי ז
לקדמותך

מפורש

ארץ שעיר בא לו בדרך ירושה שהרי כתיב כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את החורי מפניהם ויירשום וגו' (דברים ב' כ"ב) אבל רצונו שחלק ממנו והוא הנקרא שדה אדום בא לו בדרך ירושה, וכאשר גברו בני עשו השמידו את יושבי הארץ כולם ויירשום וישבו תחתם, ועיין לקמן ל"ו ב'. ויאמר הראב"ע וז"ל; הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל, וזאת תשובה על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם עכ"ל. והרב ר"י עמדן בספרו מור וקציעה סי' ש"ו השיגו מזה דכתיב ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף וגו' (דברי' ב' א'), והם נדבר בו בעז"ה: (ה) לאמר, לאמר להם, כמפו' לעיל א' ט"ו. כה תאמרון לאדוני לעשו, בל' הזה תאמרו לו, והיינו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי וכו', ויאמר הרמב"ן;

"לוה אותם שיאמרו לאדוני לעשו אכמנו שלו או שלוחים אליו ולאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי, ודומה לו בפרשה למי אתה, או שקראו יעקב בפניהם אדוני עשו להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד בראותם כי אדונם קורא אותו אדוני, ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדוני ועבדך בעבור כי המנהג בצעיר לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו היא אביו כאשר רמזה לנו התורה גם לרבות אחיך הגדול, והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם ועתה היה מראה לו כאילו אין המכירה היא אכלו כלום, וכי הוא נוהג בו בכבוד האב להוציא את המשטמה מלבו."

גרתי, לשון גר, ומשקלו שבתי, קמתי, מפעלי עלומי הע"ן. ואחר [אונד איך פערוויילט], לשון עכבה, והאל"ף בגר"י להמשיך פ"א הפעל שהוא י', והוא מהקל, והפעיל ממנו ויואחר מן המועד (ש"ב כ' ה'). גם יתכן שפ"א הפעל אל"ף ובא ע"ד אני אוהבי אֵהָב (משלי ח' י"ז) ועיין מפורש לעיל א' י': (ו) שור וחמור וגו', שמות המינים הם (נאמינא אפפעלאטיפא) כמבואר ברש"י וכן כי אם הסום אסור (מ"ב ז' י'), ואיש ישראל נגש (ש"א י"ד כ"ד) ורבים כמוהם: (ז) באנו אל אחיך אל עשו, ולא השיבנו דבר שהרי אמר אני בעצמי אלך אליו וארבע מאות איש עמו ודברתי

תועלות

התועלת הב' הוא במדו', והוא שראוי לאדם שיהי' מפחד תמיד וישפוט הדברים ביותר רע שאפשר כדי שיתבונן לקחת עצה להמלט מהם, הלא תראה כי יעקב כששמע שעשו אחיו הולך לקראתו וארבע מאות איש עמו ירא שיהי' בואו להזיק לו ואע"פ שכבר קדמהו היעוד מהשם יתעלה שישמרהו ויהיה עמו והיה אפשר גם כן שישפוט שהוא בא לכבדו ולשמרו ולזה התחכם לקחת עצה על זה כפי מה שאפשר:

ח וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃ וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ
וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים
ט לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת
והכהו

מנחת שי | **שום שכל**

(ח) **יעקב**, דויירא בתביר לא במאריך: (ט) **אל־המחנה**, הה"א במאריך בספרי' כ"י לא כמבואר לעיל י"א כ"ה גם ל"א מ"א ולקמן ל"ז ב': (ח) **ויצר** לו, חסר חד י', כן מסר רמ"ה ז"ל ואיצטרך לי' לדעת האומרים ששרשו יצר. **מחנות**, מ"ו כתיב ודכוותי' לשני מחנות דקטנתי: (ט) **יבוא**, ז' מלאים וי"ו ואל"ף בסיף תיבותא וסימן אם יבוא עשו. פן יבוא והכני. ואחר יבוא אל המחנה דוכבס המטהר את בגדיו. ואחרי כן יבוא אל המחנה דוהמשלח את השעיר. ואחרי כן יבוא אל המחנה דוהשורף אותה יכבס. מכל האכל אשר יאכל אשר יבוא. זאת אשר ללוים מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא. ושארא ח"ו וכולהון עם אל"ף כתיבין. **המחנה** האחת **המחנה** הנשאר, כתובו בהן הספרים והסופרי' כי במקצתן הה"א גם המ"ם בגעיא ובמקצתם הה"א לבד ובמקצתן המ"ם לבד בגעיא, גם המ"ש לא ידע להכריע ובעל תיקון סופרים מחק הגעיא מן הה"א בכל מקום שהוא, אכן בכ"י של רמ"ע ושל כ"ד הה"א בלא געיא בשניהם, וכן נכון לבן אשר כמבואר לעיל כ"ד כ"ה אכל תשב הנערה, וע"פ מה
שכתבנו

רש"י

שהיית אומר אחי הוא אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע עודנו בשנאתו: (ח) ויירא ויצר, ויירא שמא יהרג, ויצר לו אם **יהרג** הוא את אחרים: (ט) המחנה האחת והכהו, מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה, אם תחנה עלי מחנה (תהלים כ"ז) הרי נקבה. המחנה הזה (שם כ') לשון זכר, וכן יש אחר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה השמש יצא על הארץ, מקצה השמים מוצאו (שם י"ט) הרי לשון זכר. השמש זרחה על המים הרי לשון נקבה. וכן רוח והנה רוח גדולה באה (איוב א') הרי לשון נקבה, ויגע בארבע פינות הבית (שם) הרי לשון זכר. ורוח גדולה וחזק מפרק הרים (מלכי' א' י"ט) הרי לשון זכר ולשון נקבה. וכן אש ואש יצאה מלפני ה' (בראשי' י"ז) לשון נקבה. אש לוהט (תהלי' קל"ח) לשון זכר.
והיה

רשב"ם

וארבע מאות איש עמו לכבודך. זהו עיקר פשוטו. וכן גם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד' י"ד): (ח) ויירא יעקב, בלבו אע"פ שהראה לשלוחים כי לכבודו מתכוין הוא לא האמין שמחשבת עשו לטובה אלא לרעה. ויצר, מגזרת צרור את המדינים, כמו ותקל גברתה (לעיל י"ו ד') מן קלל. ויחץ, מן אשר חצה משה (במדבר ל"א מ"ב): (ט) הנשאר, לשון זכר, תיבות הרבה מליצו פעמים
זכר

מפורש

ודברתי עמו פה אל פה ולפיכך וירא יעקב שלא הי' יודע מחשבתו אם לטובה אם לרעה, וגם הולך לקראתך, ומהר תפגשו זה בזה: (ח) ויצר לו, לשון צר הספק המרחב, ולהרד"ק במכלול דף ק"ו ב' שרשו יצר והוא עומד מהקל, ובשרשים שרש יצר הסתפק אם הוא משרש יצר או משרש צור או צרה, וכולם לא יתכנו כי יצר
לשון

ח לקדמותך וארבע־מאה גברין עמיה׃ ודחיל יעקב לחדא ועקת ליה
ופליג ית־עמא די־עמיה וית־ענא וית־תורי וגמליא לתרתין משרין׃
ט ואמר אם־ייתי עשו למשריתא חדא וימחיניה ויהי משריתא דאשתארא
לשיזבא

כ"י וימחנה ותהי ראשתאר

מפורש

לשון יראה הוא וציר לשון שליח, וכבר הוכחתי לעיל ב' ט' כי כל לשון צר מגזרת הכפולים ושרשו צרר, וכן דעת הרשב"ם פה שאמר שהוא מגזרת צרור את המדינים (במדבר כ"ה י"ז), אבל מה שאמ' שהוא בא ע"מ ותקל גברתה (לעיל י"ו ד') בזה לא יאמנו דבריו הרי ותקל גברתה הנגינה בו מלרע משא"כ ויצר שהוא מלעיל, וכן כל ויצר ותצר שבמקרא, לכן הוא ע"מ ותקע כף ירך (בפסוק כ"ו), ופעל יוצא הוא והעד ותצר לדוד מאד (ש"א ל' ו'), וכן ותצר לישראל מאד (שופטי' י' ט'), וכן פירש שם רבינו ישעי' ז"ל, ותצר המלחמה לישראל מאד, וכן ויירא יעקב מאד ויצר לו המעשה הזה, ואילו הי' כתיב ויצר בלא מלת לו הייתי מפרשו כי אין הפעל יוצא באחר, עכ"ל. ויפה דק. ויחץ [אונד ער טיילטע], שרשו חצה והוא לשון חלוקה, ומסתברא שהוא מבנין הקל ככל חבריו שבשרש וכולם פעלים יוצאים, והי' ראוי היוד להיות בחירק דוגמת ויחר, ויחן, שנרחב החי"ת אבל לא נרחיב האות שלפניו כי אין לחי"ת הרחבה כ"כ כמו לעי"ן, ונראה כי החי"ת של ויחץ צריך הרחבה יותר מחי"ת של ויחר ויחד ויחן ודומיה' לטעם המפורש לעיל ו' י"ט אצל ומכל החי: (ט) **המחנה** האחת, מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה ורבים כמוהו כמבואר בפי' רש"י. ויאמר החכם בעל מקנה אברם;

" וטעם זה כי הזכר והנקבה באמת הוא באשר רוח חיים באפו, ואשר אין בו רוח חיים אך כי יש בפנימיות טבעו סוד כמוס של זכרות ונקבות אנו אין לנו מזה כ"א מה שהתבאר משימושו לפי מנהג מניח הלשון שהוא ידע סודו ויסודו, ועל זה דבר נכונה הרב ר' אברהם בן עזרא באומרו כל אשר אין בו רוח חיים זכרהו ונקבהו, רוצה בזה במה שבא משותף בכתוב כמו מחנה במשל שזכרנו, אך כי בן עזרא לא כיון אל הסוד האלהי אשר זכרנו אנחנו כי אין זה דרכו עכ"ל. ויפה כיון וכבר חקרו החכמים בנמצאים ומצאו בהם זכרות ונקבות."

ויש מפרשים האחת אחת מהאמהות, ואיננו נכון שא"כ הי' לו ליכתוב מחנה האחת בלא ה"א בראש בדין תיבה סמוכה המפורשת בחסרון מלת של. והי' המחנה הנשאר לפליטה [זא קאן דאך דאז איבריגע לאגר ענטריננען], על דרך הפשט זה כאולי כי אמר אולי ינצל המחנה האחר כי בהכותו האחד יברחו או תשוב רצונו או תבא להם הצלה מאת

השם

תועלות

התועלת הג' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם כשיראה שהוא מחויב שיגיע לו רע מה שיתרשל מלקיחת העצה אי זה רע ישתדל להרחיקו יותר ויבחר ברע היותר מעוט כי אולי יתרשל בזה האדם לחשבו שאין ראוי שיבחר ברע ואין הענין כן כי הוא ראוי שיבחר האדם ברע המועט כדי שינצל מרע שהוא יותר חזק ממנו כי הוא מזה הצד טוב, הלא תראה כי יעקב כאשר פחד שישחית עשו כל מחנהו חלקו לשנים לתקותו כי אולי ישאר

האחד

י וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי
יא שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ׃ קָטֹנְתִּי מִכֹּל
הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי

עברתי

מנחת שי

לא המ"ס, והי' **המחנה** בלא מאריך בה"א ולא במ"ס, (עיין שום שכל): (י) **האמר**, ב' וחסרים וי"ו וסי' האמר אלי שוב לארצך. האמר לאביו ולאמו (דברי' ל"ג) וכל אמר האמר באור' דכוו' חסר ומסר עלי' כולהון חסרים בר מן ב' מלא ולא מסיימי ומסתברא בשאר קריי' דאילו כל אוריתא בנוסחי דיקי כולהון חסר וי"ו כתיב, הרמ"ה ז"ל. **ואיטיבה**, בהעתק הללי ואיטיבה, ירושלמי ואיטבה ע"כ. ובכל הספרים מלא וכמסר עליה לית ומלא, וכ"כ הרמ"ה בהדיא ואיטיבה מלא בתרין יודי"ן: (יא) **כי במקלי**, כתב רב פעלים שהבית דגושה שלא כמנהג, וכ"כ בספר

דקדוק

שום שכל

שכתבנו שם יתוקנו החילופים גם כאן ובדפוס כשתבשו. **לפליטה**, מ"י כתיב ודכוו' לפליטה גדולה דויגש אליו מלא יו"ד, וחד ח"י כתיב ואכל את יתר הפלטה, ושאר אורי' מ"י: (י) **האמר**, ב' וח"ו וסי' וכו' כמבואר במ"ש. **ולמולדתך**, מ"ו בכל ספרי דוקני, ותימה על הרמ"ה ז"ל שלא מסר כ"א מולדתך ולמולדתך תרויהון בפ' ויצא לעיל ל"א ג' דכתיבין תוי"ן דילהון בסגול ועל דא לא מסר מידי. **ואיטיבה**, מלא תרין יודי"ן כתיב: (יא) **קטנתי**, ח"ו. **החסדים**, מלא י'. **במקלי** הקוף רפה ובמקרא כ"י של כ"ד הב' דגוש בזה ובכל מקום שנחברו ב' אותיות עם מ"ס לעולם הבי"ת

דגוש

רשי

והיה המחנה הנשאר לפליטה, על כרחו כי אלחם עמו, התקין עצמו לשלשה דברים לדורון לתפלה ולמלחמה. לדורון, ותעבור המנחה על פניו. לתפלה, אלהי אבי אברהם. למלחמה, והיה המחנה הנשאר לפליטה: (י) ואלהי אבי יצחק, ולהלן הוא אומר ופחד יצחק, ועוד מהו שחזר והזכיר שם המיוחד הי' לו לכתוב האומר אלי שוב לארצך וגו', אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה שתי הבטחות' הבטחתני אחת בצאתי מבית אבי מבאר שבע שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך, ובבית לבן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך ושם נגלית אלי בשם המיוחד לבדו שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו', בשתי הבטחות' אלו אני בא לפניך: (יא) קטנתי מכל החסדי', נתמעטו זכיותי על ידי החסדי' והאמת

שעשית

רשבם

זכר פעמים נקבה. כמו השמש יצא על הארץ. ותך השמש, רוח סערה עושה דברו, ורוח באה מעבר המדבר ויגע בארבע פינות הבית. לפליטה, שהיו רחוקים המחנות זה מזה ואם יראו פורענות יברחו. המחנה האחת לשון נקבה הוא כדכתב אם תחנה עלי מחנה: (י) אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק, שהבטחתני בלשון זה בצאתי מבאר שבע ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך וגו' ואלהי יצחק: (יא) קטנתי מכל, מלהיות לי כל החסדים וגו', וכן קטן מהכיל את העולה ואת השלמים (מ"א ח' ס"ד) ולפי שעשית לי חסדים ואמת יותר מן הראוי לי ואני עדיין לא קיימתי נדרי ולא עבדתיך כראוי לכך אני ירא אע"פ שהבטחתני שאינך דן את האדם אלא לפי מעשיו כמו שמצינו בחזקי' שאמר לו הנביא מת אתה ולא תחיי' ואח"כ בתפלת חזקי' הוסיף הקב"ה

על

י לְשֵׁיזָבָא: וַאֲמַר יַעֲקֹב אֱלָהֵיהּ דְּאַבָּא אַבְרָהָם וֵאלָהֵיהּ דְּאַבָּא יִצְחָק יְיָ דִּי־
יא אֲמַר לִי תּוּב לְאַרְעָךְ וּלְיַלָּדוּתָךְ וְאוֹטֵיב עִמָּךְ: זְעֵירָן זַכְוָתִי־מִכֹּל
חַסְדִּין וּמִכָּל־טַבְוָן דִּי עֲבַדְתְּ עִם־עַבְדָּךְ אֲרֵי יְחִידִי עֲבָרִית יָת־יַרְדְּנָא

הדין

מפורש

השם, וכן אמרו בב"ר, למדתך התורה דרך ארץ לא יניח אדם כל ממונו בזוית אחת, רמב"ן: (י) ואיטיבה, משקלו ואימינה המפורש לעיל י"ג ט', וכולו יפורש לקמן בפ' שמות א' כ' בפסוק וייטב אלהים למילדות: (יא) קטנתי מכל החסדים [איך בין צו גרינג פיר אללע וואהלטהאטן], קטן אני מלהיות לי כל החסדים שעשית עמי ולכך אני מתירא מעשו פן לא יהי' בידי זכות להנצל ממנו, וכן פי' רשב"ם ורמב"ן, ואין המ"ם יוצא משימושו הנהוג שהוא שימוש הוראת היתרון שבין שני דברים נערכים, ובעבור כי חסדי האל לברואיו נערכים לפי ערך זכותם לכן אמר שזכותו קטן יותר מן החסדים. וטעם חסד ואמת מפורש לעיל כ"ד מ"ט, ותיבת קטנתי פעל עבר עומד לגזרת פָּעֹל דוגמת גם יכולתי (לעיל ל' ח'). כי במקלי, הבי"ת נ"ל דגוש, עיין שום שכל, וכן כתב הנקדן במבטלי יהו"א, (העתקתי ראשית דבריו לעיל כ' ד');

* שתי אותיות רצופות ותחת הראשונה שו"א והוא שתהיינה שתי האותיות מאותיות בג"ד כפ"ת אשר הדגש והרפה נכרין בהן יותר משאר אותיות כמו ויהי **בבואם** (ש"א ט"ז ו'), הלא **ככרכמיש** (ישעי' י' ט') ודומיהם, ומלת **לא־תתעב** (דברים כ"ג ח') יצאה מן הכלל (עיין שום שכל לעיל כ"ה ג'), והטעם אחרי שמוצא אחד להם אין כח בלשון לבטא שתיהן רפויות, אבל אם תהיה אות ראשונה מלך יתקיים חק יהו"א כמו אזלו **בבהילו** דעזרא (ד' כ"ג), והוא אשה **בבתוליה** (ויקרא כ"א י"ג), ואם תאמר כאשר הראשונה בשוא ובבוא להרפות שתיהם למה לא הרפו הראשונה וידגישו השני'? הנה זה הבל שלעולם שב"א הבא בראש תיבה לא ידגיש אחרי' כי כולם מניעין ומרפין רק במלת **שתי שתים** לבד ואותו הדגש בעבור נו"ן ממלת שני שנים לזכר הראוי להיות בלשון הנקבה ובתוספת התיו ומשפטו להיות שנתים ובאה מלה אחת על משפטה והיא שנתים ימים (לקמן מ"א א') כ"ל, ואמנם גם היא מלאכוה רפוי' במקום אחד והוא **משתי** עיני מפלשתים (שופטי' י"ו כ"ח) והטעם כי השי"ן דגושה בדין כל מ"ם הבאה במקום מן המדגשת אחרי' ואך דגשות השי"ן מרפה התי"ו כאשר עשו במלת **מקדש** ה' (שמו' ט"ו י"ז), ובמלת ולא יכלו עוד **הצפינו** (שמו' ב' ג'), **רצפת** בהט (אסת' א' ו'). **במף**, ותחת הבי"ת שו"א מבטלין חק יהו"א כמו ויחנו **במדבר** (במד' ל"ג ל"ו), שמתי **בפיך** (ישעי' כ"ט כ"ח), גם פה הטעם כאשר באורתי בשתי אותיות רצופות כי אותיות במו"ף מוצא אחד להם והם מוצא שפתים אין כח בלשון לבטא אותם בשפתיו

שתיהם

תועלות

האחד, ולזאת הסבה גם כן חלה הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות ושם היותר חביב אחרון כדי שאם ישאר מהם דבר ישאר היותר חביב לו:

התועלת הד' הוא במדות, והוא שאין ראוי שימנע האדם מהתפלל לשם יתעלה

ואפילו

עָבַ֨רְתִּי֙ אֶת־הַיַּרְדֵּ֣ן הַזֶּ֔ה וְעַתָּ֥ה הָיִ֖יתִי לִשְׁנֵ֥י מַחֲנֽוֹת׃
יב הַצִּילֵ֥נִי נָ֛א מִיַּ֥ד אָחִ֖י מִיַּ֣ד עֵשָׂ֑ו כִּֽי־יָרֵ֤א אָנֹכִי֙ אֹת֔וֹ פֶּן־
יג יָב֣וֹא וְהִכַּ֔נִי אֵ֖ם עַל־בָּנִֽים׃ וְאַתָּ֣ה אָמַ֔רְתָּ הֵיטֵ֥ב אֵיטִ֖יב
עִמָּ֑ךְ וְשַׂמְתִּ֤י אֶת־זַרְעֲךָ֙ כְּח֣וֹל הַיָּ֔ם אֲשֶׁ֥ר לֹא־יִסָּפֵ֖ר מֵרֹֽב׃
שני יד וַיָּ֥לֶן שָׁ֖ם בַּלַּ֣יְלָה הַה֑וּא וַיִּקַּ֞ח מִן־הַבָּ֧א בְיָד֛וֹ מִנְחָ֖ה לְעֵשָׂ֥ו
טו אָחִֽיו׃ עִזִּ֣ים מָאתַ֔יִם וּתְיָשִׁ֖ים עֶשְׂרִ֑ים רְחֵלִ֥ים מָאתַ֖יִם

ואילים

מנחת שי

ועירם: זקדוק יטן, ובכל הספרים רפה כמנהג

שום שכל

דגוש, וכ"כ רב פעלים והרי"ק, גם אביר הדיקנים הר"מ הנקדן כתב כן בפירוש ונתן טעם לדבריו כמו שהעתקתיו במפורש עיין עליו, וכן מסתבר. אמנם ברוב ספרי הדפוס גם במ"ג וקטן הבי"ת רפה בזה ובדומים לו, גם לקמן מ"ז אבל במסמר כתב א"ת שהבי"ת רפה, וכן ברא"פ רפה, ובעבור המחלקת הנחתיו: (יב) **הצילני** מ"י. **והכני**, פתח בזקף וחברו בשמואל א' י"ז ט' קמוץ וכן נמסר עליו: (יג) **היטב איטיב** עמך, היטב, דידי' מלא חד יו"ד קדם לטי"ת כתיב וחסר יו"ד תנין וכל אורי' דכוו', איטיב דידי' מלא תרין יודין כתיב חד קדם לטי"ת וחד בתרי'. **זרעך**, הזי"ן בגעיא בכ"י וכנון הוא כמבואר לעיל ג"פ ויוד י"ח: (טו) **מאתים**, כל אור' מאתים מ"א קדם לתיו ומלא חד י' כתיב. **רחלים** מ"י.

ואילים

רשי

שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו. ומכל האמת, אמיתת דבריך ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני. כי במקלי, לא הי' עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה אלא מקלי לבדו. ומדר' אגד' נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן: (יב) מיד אחי מיד עשו, מיד אחי שאין נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע: (יג) היטב איטיב, היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך. ושמתי את זרעך כחול הים, והיכן אמר לו כן והלא לא אמר לו אלא והי' זרעך כעפר הארץ (שם כ"ח כ"ז), אלא שאמר לו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך (שם כ"ד) ולאברהם אמר הרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: (יד) הבא בידו, ברשותו. וכן ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כ"א). ומ"א מן הבא בידו אבנים טובות ומרגליות שאדם צר בצרור ונושאם בידו. ד"א מן הבא בידו מן החולין שנטל מעשר כמה דאת אמר עשר אעשרנו לך והדר לקח מנחה: (טו) עזים מאתים ותישים עשרים, מאתים עזים צריכות עשרים תיישים וכן כלם הזכרים כדי צורך הנקבות. ובבראשית רבה דורש מכאן לעונה האמורה בתורה הטיילי' בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון. אך נראה בעיני שלמדנו מכאן שאין העונה שוה בכל אדם אלא לפי טורח המוטל עליו

שמכינו

רשבם

על ימיו חמש עשרה שנה: (יב) פן יבא והכני, לפי שקטנתי מכל החסדים כאשר פרשתי: (יג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך, אע"פ שאין אתה מחויב לקיים לי הבטחתך שהרי קטנתי וגו' אעפ"כ עשה למען כבוד שמך שתתקיים הבטחתך כמו שאמר משה להקב"ה בשרצה לכלות את ישראל ולמה יאמרו מצרים ברעה. ובמקום אחר מבלתי יכולת ה' וגו', וישחטם במדבר וגומר, ואמר לו הקב"ה סלחתי כדברך וינחם ה' על הרעה:

ובניהם

כ"י הדין וכען הויתי לתרין משירין: שיזבני כען מידא דאחי מידא דעשו יב
לתרתין ארי־דחיל אנא מיניה דילמא־ייתי וימחינני אימא על־בניא: ואת יג
אמרת אוטבא אוטיב עמך ואשוי ית־בנך סגיאין כחלא־דימא דלא מז
מסגי יתמנון מלמסגי: ובת תמן בליליא ההוא ונסיב מן־דאייתי בידיה יד
תיקרובתא לעשו אחוהי: עיזי מאתן ותישיא עסרין רחילי מאתן ודיכרי טו
עסרין

מפורש

שתיהם רפופות ורפויות ותחת הראשונה שו"א וידמה לשומע כאילו שתיהן אות אחת, אך כשתחת הבי"ת מלך ילכו בתק יהו"א כמו כהני **במות** (מ"א י"ג ל"ג), ויביאו **במנחה** ( ) אל ירא **בפלגות** (איו' ב' יז), כשלם תק יהו"א ומבטליו, ואלה משרתי תק יהו"א שאין מבטלין, מאריך, תלשא קטנה, מונח, מכרבל, גרשיים, ירח בן יומו, מאיילא, שופר עילוי, מהפך, דרגא, אזלא, תרין חוטרין, עכ"ל." גם החכם ר' יהודה בן בלעם בספרו טעמי המקרא כתב בזה הלשון; "כל בי"ת פ"א, ובי"ת בי"ת שהראשונה בשו"א היא דגושה, אפילו אחרי יהו"א, עכ"ל." אבל לא הזכיר ב"ה במבטליו: (יב) **מיד אחי מיד עשו**, לפי פשוטו מיד עשו תוספת ביאור, ואילו לא היה אומר רק מיד אחי היה במשמעו גם קרוב לו אע"פ שאינו אח ממש, ואם לא אמר אלא מיד עשו משמע עשו דעלמא לכך אמר מיד אחי מיד עשו. והכני אם על בנים, יהרוג אותי בזה כי יהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו. אם על בנים, אם עם בנים דוגמת על עלת התמיד (במדבר כ"ח) על פרשה ישרף (במדבר י"ט ה') יש על במקום עם, ומ"מ אינו זז ממשמעו כי טעמו יהרוג הבנים תחלה ויהרוג האם עליהם, וכן טעם על עלת התמיד וחבריו, וכן מדרך לשון אשכנזי לומר [איבר, אבן־דריין]: (יג) **ואתה** אמרת [דוח אבר האסט געשפראכן], כלומר ואם יקרה זה יהיה הפך מה שאמרת להיטיב עמי אם אראה באבדן מולדתי. היטב איטיב, היטב שם הפעל מבנין הפעיל ובא בצר"י הטי"ת על משקל הנפרד כמנהגו בחיבורו עם פעל עבר ועתיד, ואולם עם אחד מאותיות בכל"ם בראשו הוא בחירק כמשפט הסמוכים בהסיב, כהסיב, להיטיב, להקים וחבריהם כמפורש היטב לעיל כ"ד ח' גם ד' ט"ו. אשר לא יספר מרוב, מסבת הריבוי, וכן תרגם אונקלוס דלא יתמנון מסגי. וכן תרגם יונתן, ורוב, שם דבר של ריבוי הוא, ובמקצת נוסחאות כתיב מלמסגי וא"כ שם הפעל הוא כמו מהרבות, ונופל על הבנים שיתרבו כל כך עד שלא יוכלו להספר: (יד) וילן שם בלילה ההוא, הוא הלינה הנזכרת להלן (כב) והוא לן בלילה ההוא במחנה, אלא שכאן ספר דרך כלל ואח"כ פרט מה עשה בלילה ההוא. מן הבא בידו, מאשר עמו, כי עשרו היה צאן ובקר ומהם שלח כי בדרך היה ואיננו מקום לשלוח לו כלי כסף וכלי זהב ומגדנות, רמב"ן. מנחה לעשו אחיו, לפייסו, בין כוונתו לטובה בין כוונתו לרעה:

טז וְאֵילִים עֶשְׂרִים׃ גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת
אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה׃
יז וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ
יח לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר׃ וַיְצַו אֶת־הָרִאשׁוֹן
לֵאמֹר כִּי יִפְגָּשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי־אַתָּה
יט וְאָנָה תֵלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃ וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב
מִנְחָה הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם־הוּא

אחרינו

מנחת שי

(טז) **ועירם**, בספרים כ"י מדויקים העי"ן בשו"א לבדו, וכ"כ במכלול דף מ"ט מדפוס קטן (דף מ"ד ב' ד"פ) ובלוית חן פ"י שער א' ובספר רב פעלים: (יח) **יפגשך**, הגימל בקמץ מעמד בטעם ורפה והיוד במאריך בספרים כ"י מדויקים ובי' ראוי להיות בקמץ חטוף, שרשים (שרש פגש) ומכלול דף מ"ג (דף ע' א' ודף פ"א א') וכן הוא לב"א, וגם בספר דקדוק ישן כתוב כי יפגשך בקמץ חטוף שהוא כמו יפגש אותך, וכל האומר יפגשך בקמץ רחב מעקם ע"כ. ומנהגא דילן כקמחי. (אמר ור"ם, כבר יישר הקמחי את העקוב הזה באומרו במכלול דף פ"א א' שהוא מגזרת יִפְעַל ולכן הוא בקמץ בכינוי מפני הכח השוכן, וכמוהו לא יִירָשְׁךָ זה (לעיל ט"ו ד') שהריש בקמץ רחב באין מחלוקת, ועיין מה שכתבתי בשום שכל). **למי־אתה**, בא בפתח ומלעיל בלי הפסק בזקף אבל היא מעמדת בטעם: (יט) **שלוחה**, בתיקון ס"ת ישן, ספר אחר שלחה ע"כ. ואין לספק בזה שהמסרת אמרת, שלוחה ג', ב' חסרי' ואחד מלא וסי' ואמרת לעבדך ליעקב, כפתלי אילה שלחה, ואראה והנה יד שלוחה (יחזקאל ב' ט'), קדמא מלא, ויש ספרים כמסרים ב' מלא וא' חסר, כפתלי

חסר

שום שכל

ואילים, ד' מלאים דמלאים בתרין יודין וסי' דין. ואת שני האילים דקח אהרן ואת בניו (ויקרא ח' ב'). בנה לי בזה קדמאה (במדבר כ"ג א'). עם חלב כרים ואילים (דברי' ל"ב י"ד) וכל שארא כתיב האילם א"י בתראה ומ"י קדמאה, כן מסר רמ"ה ז"ל וכן במסרת הדפוס, וכולהי מסוראתא דאילים במערכת אות א' ובפי' תלוה (שמות כ"ט א'), ולריכים תיקון ויגוא שם בעז"ה: (טז) **מיניקות** מלא בתרין יודין ומ"ו כתיב. **פרות**, מ"ו וכל או' דכוות' מלא בר מן א' ח"ו וסי' שבע פרת הטבת. **ופרים**, מ"י וכל או' דכוו' מלא. **אתנת**, כל ליטנא דאתנת חסר דחסר, מסרתי לעיל י"ב י"ו. **ועירם**, ח"י תכינא קדם למ"ס, והעי"ן בשו"א פשוט וכ"כ א"ת ומ"ש עיין עליו. וכן ככין בעבור היוד שאחר העי"ן כמבואר לעיל כ"ג א' אבל ויהיו חיי שרה, ולכן הויו בלא מתג: (יז) **תשימו**, ס"י וכל או' דכו' מלא: (יח) **יפגשך**, במ"ג וקטן היוד בגעיא והגימל דגוש וכן הדפים רא"פ, ואולם בכ"י של כ"ד יִפְגָּשְׁךָ הגימל בקמץ רחב ורפה ומתג וכתב בגליונו, בן כפתי' יִפְגָּשְׁךָ עכ"ל. וכן מלאנו בחלופי הדפוס, ואכן כב"א סבירא לן וכ"כ מ"ש ואמר, שגם היוד במאריך בספרים כ"י עיין עליו. **וישאלך**, האל"ף בכר"פ

לגזרת

עסרין: גמלי מינקתא ובניהון תלתין תורתא ארבעין ותורין עסרא טז
אתנן עסרין ועילי עסרא: ויהב בידא דעבדוהי עדרא עדרא בלחודוהי יז
ואמר לעבדוהי עברו קדמי ורוחא תשוון בין עדרא ובין עדרא: ופקיד יח
ית־קדמאה למימר ארי יערעינך עשו אחי וישאלינך למימר דמן־את
ולאן את־אזיל ולמאן אילין קדמך: ותימר דעבדך דיעקב תקרובתא יט
היא

שום שכל

לגזרת פִּעֵל. **למי־אתה.** בפתח ומלעיל, ונמסר עליו במס"ק כ"ו מלעיל וכל אור' (נ"ל וכל אס"ק) דכוו', עיין מה שכתבתי לעיל כ"ב י"ב ביישוב המסרת כולם: (יט) **שלוחה,** ז"ל רמ"ה ז"ל; שלוחה
בו'

רשי

שמלינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים וכן לכל איל לפי שהם פנויים ממלאכה דרכן להרבות תשמיש ולעבר עשר נקבות ובהמה משנתעברה אינה מקבלת זכר, ופרים שעוסקין במלאכ' לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות ולחמור שהולך בדרך רחוקה שתי נקבו' לזכר, ולגמלי' שהולכים דרך יותר רחוקה נקב' אחת לזכר: (טז) גמלי' מניקו' שלשים. ובניהם עמהם. ומדרש אגדה ובניהם בנאיהם זכר כנגד נקבה ולפי שצנועה בתשמיש לא פרסמו הכתוב. עירים, חמורים זכרים: (יז) עדר עדר לבדו, כל מין ומין לעצמו. עברו לפני, דרך יום או פחות ואני אבוא אחריכם. וריוח תשימו, עדר לפני חברו מלא עין כדי להשביע עינו של רשע ולתווהו על רבוי הדורון: (יח) למי אתה, של מי אתה מי שולחך ותרגום דמאן את. ולמי אלה לפניך, למי המנחה הזאת שלוחה למ"ד משמשת בראש התיב' במקום של כמו וכל אשר אתה רואה לי הוא (בראשי' ל"א) שלי הוא לה' הארץ ומלואה של ה' (תילי' כ"ד): (יט) ואמרת לעבדך ליעקב, על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ששאלת למי אתה לעבדך ליעקב אני ותרגומו דעבדך דיעקב
דיעקב

רשבם

(טז) ובניהם, לפי פשוטו בניהם ממש והיה בהם זכרים: (יז) וריוח תשימו, דרך כבוד הוא למנחות הרבה זה אחר זה: (יח) למי אתה, עבד, והם השיבו לעבדך ליעקב: (יט) מנחה, כמו שפירשתי בבראשית. והנה גם הוא אחרינו, לפי שרצה יעקב
לברוח

מפורש

(טז) **גמלים מיניקות,** אלו הנקבות, ומיניקות תאר לגמלים ודקדוקו בפ' שמות א' כ'. ובניהם, אלו הזכרים, ובין הכל שלשים. כיצד? הנקבות עשרים והזכרים עשרה כדרך שבא מן החמורים האתונות שבאו כמו כן לכלל שלשים והאחד מפרש את חברו. ועירים, חמורים זכרים בחורים: (יח) למי אתה, של מי אתה, והוא הגבול למה שממנו. ואנה תלך, גבול למה שבין. ולמי אלה לפניך, ולמי העדרים האלה אשר לפניך, כלומר למי המנחה הזאת שלוחה, והוא הגבול מה שאליו, והם גבולי התנועה המקומית: (יט) **לעבדך** ליעקב, של עבדך יעקב אני וכן ת"א. וזה אחד משימושי הלמ"ד להשיב הדבר אל הקונה אותו ונקרא למ"ד הקנין. ויאמר החכם ספורנו, צוה שלא יראה השליח את עצמו כמכיר את עשו ושלוח אליו פן יחשוב עשו שידע אחיו שהוא הולך לקראתו ושלח לו דורון מחמת יראה, אבל יראה השליח את עצמו כמו שליח לשעיר ובבלתי מכיר את עשו. והנה

כ אַחֲרֵינוּ׃ וַיְצַו גַּם אֶת־הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת־
כָּל־הַהֹלְכִים אַחֲרֵי הָעֲדָרִים לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן
כא אֶל־עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ׃ וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ
יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ כִּי־אָמַר אֲכַפְּרָה פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת
לפני

מנחת שי

חסר, ויש לשון אחר החולק על אותו דיחזקאל אבל מה שכתבתי הוא העיקר, ועיין עוד מ"ש בפ' ויחי: ויקם מלא: (כ) **ההלכים**, ח"ו ומ"י כתיב. וכל ליסנא דהלכים בלא' דכור' בר מן א' מ"ו וסימן וכרי ולוט הולכים להוריד מצרימה מ"ו ויו"ד. ובמ"ג וקטן ויתר המדויקים הה"א במוכח וכן ככון במבואר לעיל י"ח ע"ז אבל האנשים, גם כ"ז ו' אבל ורבקה אמרה. **תדברון**, מ"ו. **במצאכם**, ח"ו כתיב קדם לד"י, והלד"י בפת"ח והאל"ף בח"פ כמו שפירשתי עליו טעמו, והנה במ"ג רפ"ו וקטן ד"ש גם בכ"י של כ"ד המ"ם במרכא, וגעיא"ם ואחרים גם ברח"פ המ"ם במתג, ורש"ד הקשה עליהם כי לא יתכנו שני מתגים רצופים, וכבר הראיתי בכמה מקומות כי יתכנו בטוב, גם בהאבקו עמו שבסמוך פסוק כ"ו כמוהו, ולכן קיימתים: (כא) **ההלכת**, ח"ו ודכור' ההלכת על ארבע ח"ו. לפני

שום שכל

ב' א' חסר וא' מלא, מנחה הוא שלוחה דין מ"ו כתיב, כפתלי אילה שלחה דין ח"ו כתיב, ועיין מ"ש. **אחרינו**, מ"י וכל אחריכו דכוותיה

רשי

דיעקב ושאלת ולמי אלה לפניך מנחה היא שלוחה וגו', והנה גם הוא אחרינו יעקב: (כא) אכפרה פניו, אבטל רוגז וכן וכופר בריתכם את מות (ישעי' כ"ח) לר

רשבם

לברוח בלילה דרך אחרת אם לא מפני שעכבו המלאך לכך היה מתכוין להטעותו לעשו שלא יפגעוהו: (כא) כי אמר אכפרה פניו, כן חשב יעקב בלבו ואין

מפורש

גם הוא אחרינו, להטעות את עשו נתכוון כמו שפי' רשב"ם: (כ) **במצאכם** אותו [ווען איהר איהן פינדעט], אמרו המדקדקים שהיא מלה זרה כי הי' ראוי המ"ם בקמץ חטוף, והצד"י בשו"א כדין המקור מבנין הקל בבואו עם הכינוי שנאמר בְּשָׁכְבְּךָ, בְּבָרְחֲךָ מפני עשו (לקמן ל"ה א'), בְּעָבְרְכֶם את הירדן (דברים כ"ז). וכן אמר רד"ק במכלול דף ל"ז במצאכם אותו בא שלא כמנהג, שהי' ראוי להיות בְּמָצְאֲכֶם כמו כְּשָׁמְעֲכֶם את הקול (דברי' ה' כ'), כְּשָׁמְעֲכֶם את קול השופר (יהושע ה' ו'), ובא כן להרחיב על האל"ף ולפאר המלה עכ"ל. ולא ידעתי תפארתו על הלשון ואילו כדבריו מדוע לא פארו והרחיבו על העי"ן של בשמעכם והרי העי"ן צריך הרחבה יותר מן האל"ף? ואולם החוקר בלשון עברי ומבין תבניתו ויסודו הוא יבין טעם השינוי הזה, וכבר כתבנו פעמים רבות כי יש בלשון עברי שרשים יסודים ושרשים נאצלים, ולכן דע כי אין המ"ם בלשון מציאה מעיקר היסוד אך הוא נתהוה מן מ"ם מוציא שהוא

היא דמשלחא לריבוני לעשו והא אף־הוא אתי בתרנא : ופקיד אף
כ ית־־תנינא אף ית־תליתאה אף ית־־כל־־דאזלין בתר עדריא למימר
כפתגמא הדין תמללון עם־עשו כד־תשכחון יתיה : ותימרון אף הא
כא עבדך יעקב אתי־־בתרנא ארי־־אמר אנחיניה לרוגזיה בתקרובתא
דמהלכא

מפורש

שהוא הבינוני מבנין הפעיל מלשון יציאה ואח"כ נשתרש המ"ם הבינוני ונתהוה ממנו שרש מלא לשון מציאה, כי אין לשון מציאה כ"א הוצאת הסתום לנגלה, והנה מ"ם של מלא כמ"ם של מאן לשון מיאון שעיקר יסודו אין כמו שכתבנו לעיל א' כ"ב מטעם רז"ל, ולכן נשארת התיבה הזאת על עיקר יסודה על משקל מִזְבְּאֳבֶּם (בראשית ט' ב') כדין מ"ם הנוסף שאינו מעיקר היסוד, וכן כל לשון מלך ומלוכה מלשון הולכה מגזרת ילך הוא נגזר וטעמו מוליך העם, וכן מָגֵן מגזרת גן וגנן לשון הגנה ועוד רבים כמוהם כמו שנבאר בהקדמה בעז"ה ובזה נמלטו תיבות רבות מזרותן וזאת תפארת הלשון להיות דרכו נכון לפניו : (כא) **ואמרתם גם הנה** וכו', לכל אחד מהם גוה שיאמר זה הדיבור מלבד הדיבור המיוחד לו כדי שיומלא עשו דברי כולם מכוונים בזה שהי' יעקב הולך אחריהם לשעיר להקביל פני אחיו. כי אמר וגו', אין זאת מדברי השלוחים שא"כ יזכרו הם לעשיו השנאה והשטימה, אמנם הנה דברי משה הכותב. וכן פירש רשב"ם. ורמב"ן כתב ;

" הנכון כי עתה הוסיף לפרש להם שיאמרו הנה גם הוא אחרינו בלשון כבוד כלשון הזה, גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לפניו לתת כופר נפשו על ראותו פני כבודך במנחה הזאת כאשר יתנו העבדים כפרס בתת להם רשות לראות פני המלך ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פני ויכבדני להיותי מרואי פני המלך, וזה דרך מעלה מיראתו אותו. ובא אכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה (משלי ט"ז י"ד) יתן כפר על החמה, ולשון קניח בכפור איננו לשון הקדש רק לשון ארמית (עיין פי' רש"י) וכן כפירי זהב שם המזרקים בבבל, כי לעולם לא תבא כפרה בחטא אבל יאמר לכפר על נפשותיכם (שמות ל' ט"ו) ונסלח לו לכפר עליו (במדבר ט"ו כ"ח) על נפשו, ויאמר אכפרה בעד חטאתכם, וכולם מלשון ונתנו איש כפר נפשו (שמות ל' י"ב) שהוא פדיון עכ"ל. וגם הספורנו פי' כן, ואחר אראה פניו דרך הביקור הראוי לשרים כענין יראה כל זכורך את פני האדון, ולא יראו פני ריקם (שמו' כ"ג ט"ו), וכן אמר לעשו אחרכך כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים, כי המנהג לפקוד את השרים במנחה עם ראיית פניהם. "

והרב רש"ד המבאר תפש הרמב"ן במה שאמר כי לעולם לא תבא כפרה בחטא וכו', והכוונה לדעתו שלעולם לא תבא כפרה בחטא בהתלוות מלת על או את, ואמר
כי

תועלות

ואפילו בעת הסכנ' העצומה כאמרם רז"ל חרב חדה מונח על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמי', הלא תראה כי יעקב אבינו עם היותו בתכלי' הסכנ' לפי מחשבתו שעשו אחיו הי' שונא אותו שנאת מות הי' בא כנגדו בדרך עם ד' מאות איש התפלל לשם שיצילהו :

התועלת הה'

כב לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא פָנָי׃ וַתַּעֲבֹר
כג הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא בַּמַּחֲנֶה׃ וַיָּקָם
בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו
כד וְאֶת־אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃ וַיִּקָּחֵם
כה וַיַּעֲבִרֵם אֶת־הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃ וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב
לבדו

מנחת שי

(כג) **ויקם בלילה הוא**, ד' דסבירין ההוא וכתיבין הוא וסי' במסרת פ' וירא ושמואל א' י"ט:
לא

שום שכל

לפני, קמץ בזקף: (כב) **במחנה**, גם הבי"ת בגעיא כי זה בטעם מפסיק עיין לעיל פסוק ט': (כג) **בלילה הוא**, ד' דסבירין ההוא מסרתים לעיל ל' ט"ז. **שפחתיו**, ח"ו ומ"י כתיב. **ילדיו** מ"י. **ויעבר**, הוי"ו גם היו"ד בגעיא במ"ג וקטן וכ"י וכמוהו ויעבר ויעברם שבפסוק הסמוך דוגמת ויערך ויעקד לעיל כ"ב ט' כמבואר שם. **יבק**, ח"ו וכל יבק באו' דכוו' חסר: (כד) **ויעברם**, דין לחוד מ"י בכל לישניהון דלשון העברה וכל גבי נו"ן (כלומר הסמוך לנו"ן השימוש) דכוו' הם חסרים יוד כמו אל תעברנו את הירדן מ"י, ולא אבה סיחון מלך האמורי העברנו מ"י, וכן מסר רמ"ה וכן בגליון המסר' אלא שהשתבש וכתב נח במקום נ': (כה) עד
עלות

רשי

לו תובלי כפרה (שם מ"ז). ונראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים כלן לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמי הוא והרבה בגמרא וכפר ידיה בעי לכפורי ידיה בההוא גברא וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב על שם שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק: (כב) על פניו, כמו לפניו וכן חמס ושוד ישמע בה על פני תמיד (ירמי' ו') וכן המכעיסים אותי על פני (ישעי' ס"ה) ומדרש אגדה על פניו אף הוא שרוי בכעס שהי' צריך לכל זה: (כג) ואת אחד עשר ילדיו, ודינה היכן היתה נתנה בתיבה ונעל בפניה שלא יתן בה עשו עיניו ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו שמא תחזירנו למוטב ונפלה ביד שכם. יבק, שם הנהר: (כד) את אשר לו, הבהמה והמטלטלים עשה עצמו כגשר נוטל מכאן ומניח כאן: (כה) ויותר יעקב, שכח פכים
קטנים

רשבם

ואין זה מדברי השליח: (כג) ויקם בלילה ההוא, נתכוין לברוח דרך אחרת לפיכך עבר הנחל בלילה כמו שמצינו בדוד בברחו מפני אבשלום בדרכים הללו של ירדן ומחנים שעבר יעקב ובלילה כמו כן ויאמרו אל דוד קומו עברו את המים וגו' ויקם דוד וכל העם אשר אתו ויעברו את הירדן עד אור הבוקר עד אחד לא נעדר אשר לא עבר את הירדן וגו' ודוד בא מחנים ואבשלום עבר את הירדן וגו' (ש"ב י"ז כ"א וכ"ו). מעבר יבק, מעברות המים כדי לברוח: (כה) ויותר יעקב לבדו, כלומר שהעביר כל אשר לו שלא היה עוד לעבור אלא הוא לבדו ורצה לעבור אחריהם כדי לברוח דרך אחרת שלא יפגשנו עשו נתכוון. ויאבק, מלאך עמו שלא יוכל לברוח ויראה קיום של הקב"ה שלא יזיקהו עשו, כי לא יוכל לו המלאך ורצה
לעבור

מפורש

כי פסוקים רבים יתנגדו לו כמו פשעינו אתה תכפרם (תילי' ס"ה ד'), והוא רחום יכפר עון (שם ע"ח ל"ח), וכפר על חטאתינו (שם ע"ט ט'), וחטאתך תכופר (ישעי'
ו'

כב דִמְהַלְכָא קֳדָמַי וּבָתַר־כֵּן אֶחֱזֵה אַפּוֹהִי מָאִים יְסַב אַפָּי׃ וַעֲבָרַת
כג תִּיקְרוּבְתָּא עַל־אַפּוֹהִי וְהוּא בָת־בְּלֵילְיָא־הַהוּא בְּמַשְׁרִיתָא׃ וְקָם
בְּלֵילְיָא הוּא וּדְבַר יַת־תַּרְתֵּין נְשׁוֹהִי וְיַת־תַּרְתֵּין לְחֵינָתֵיהּ וְיַת־חַד
כד עֲסַר בְּנוֹהִי וַעֲבַר יַת מַעֲבַר יוּבְקָא׃ וְדַבָּרִינוּן וְאַעֲבְרִינוּן יַת־נַחְלָא
כה וְאַעֲבַר יַת־דִּילֵיהּ׃ וְאִשְׁתְּאַר יַעֲקֹב בִּלְחוֹדוֹהִי וְאִשְׁתַּדַּל גַּבְרָא עִמֵּיהּ עַד

דסליק

מפורש

ו' ז') ואחרים רבים עיין עליו. ולדעתי כוונת הרמב"ן באומרו כי לעולם לא תבוא כפרה בחטא וכו' כלומר כי לא לעולם תבא כפרה בחטא אבל מצאנו לשון כפרה נופל גם על הנפש ואילו הי' ענינו לשון קינוח והעברה דוקא לא יפול הלשון על הנפש כ"א על החטא, אמנם אם הוא לשון כפר נופל הוא על שניהם. והרב החכם בעל יין לבנון פי' ואמר;

" יתכן שיהי' ענין כפר לשון הגנה וכיסוי, יקרא הכלי שבו מכסים את הארון כפרת, והזפת יקרא כפר לפי שמכסין בו את העץ להגין בעדו שלא ירקב, וכן הדבר המכסה את החטא שלא יזיק יקרא כפרה מלשון כסוי חטאה (תילי' ל"ב א') וכן המכסה את הנפש החוטאת ומגין בעדה שלא יזיקה החטא יקרא כפר', והפדיון גם הוא יקרא כפר שהוא מגין בעד הפדוי ומכס' אותו שלא יקרהו לו נזק עכ"ל. "

ונכון הוא, גם בלשון ערב נהוג לומר לשון כיסוי בלשון כפרה: (כב) על פניו, כמו לפניו, וכמו שמדרך הלמ"ד לשמש שימוש מלת על כגון אמרי לי (לעיל כ' י"ג) ואמר פרעה לבני ישראל (שמות י"ד ג') ואחרים, כן דרך מלת על לשמש שימוש הלמ"ד, ועיין מה שכתבנו שם (שמות י"ד ג'). והוא לן בלילה ההוא במחנה, הוא שנאמר לעיל וילן שם בלילה ההוא אלא שהפסיק בנתים האיך נוה לסדר מנחתו, ויאמר הרמב"ן, יאמר שלא בא באהלו בלילה ההוא עם עבדיו ועם הרועים בצאן ערוך כאיש מלחמה פן יבוא אחיו ויכה בו: (כג) בלילה הוא, כמו בלילה ההוא, ויחסר ה"א הידיעה כמו וישכב עמה בלילה הוא (לעיל ל' ט"ז), וי"מ ויקם הוא בלילה, והלשון מסורס. ויקח את שתי נשיו וגו', כאן הקדים הנשים לילדים לפי שהי' חס על בניו יותר מעל נשיו ואם יבוא עשו להרוג יהרוג הנשים תחלה וימלטו הבנים, אבל כשברח מבית לבן הקדים הבנים לנשים וכשירדוף אחריו לבן יפגע בבנותיו תחלה, ועיין פי' רשב"ם. ויעבור את מעבר יבוק, נראה כי המקו' הבלתי עמוק עד שיוכל לעבור בו ברגל הוא הנקרא מעבר, וכן נראה מפי' הרמב"ן שאמר, אסף נשיו ושפחותיו וילדיו אל שפת הנחל ועבר הוא לבדו את מעבר יבוק לראות אם גבהו המים ושב ולקחם עמו כולם כאחד ויעבירם את הנחל. יבוק, שם הנהר, וי"א שהוא הירדן שאמר למעלה עברתי את הירדן הזה וכאן הוא שמו יבוק: (כד) ויקחם ויעבירם, אחר שעבר הוא לבדו שב ולקחם והעביר'. את אשר לו, מקנהו ורכושו: (כה) ויאבק,

כשתנה

תועלות

התועלת הה' הוא בדעות, והוא שאפשר שיעד השם יתעל' אדם ביעוד טוב ולא יתקיים

כו לְבַדּ֑וֹ וַיֵּאָבֵ֥ק אִישׁ֙ עִמּ֔וֹ עַ֖ד עֲל֥וֹת הַשָּֽׁחַר׃ וַיַּ֗רְא כִּ֣י לֹ֤א
יָכֹל֙ ל֔וֹ וַיִּגַּ֖ע בְּכַף־יְרֵכ֑וֹ וַתֵּ֙קַע֙ כַּף־יֶ֣רֶךְ יַעֲקֹ֔ב בְּהֵאָֽבְק֖וֹ
כז עִמּֽוֹ׃ וַיֹּ֣אמֶר שַׁלְּחֵ֔נִי כִּ֥י עָלָ֖ה הַשָּׁ֑חַר וַיֹּ֙אמֶר֙ לֹ֣א אֲשַֽׁלֵּחֲךָ֔
כח כִּ֖י אִם־בֵּרַכְתָּֽנִי׃ וַיֹּ֥אמֶר אֵלָ֖יו מַה־שְּׁמֶ֑ךָ וַיֹּ֖אמֶר יַעֲקֹֽב׃

ויאמר

מנחת שי

(כו) **לא יכל** לו, כתוב בתקון ס"ת יכל, במפתח יכול ע"כ. ויש להוכיח שהוא חסר ממה שכמסר בפ' שלח לך יכול ה' מלאים בלישנא, ואין זה במניכם, גם הרמ"ה ז"ל כתב כי יכול כוכל לה (במדבר י"ד ל') דין לחוד מ"ו באורית': (כז) **אשלחך**, בספרים כ"י מאריך בשי"ן, וכן הוא בחילופים לבן אשר :

שום שכל

עלות, מ"ו כתיב וכל שארא כולהון מלאים דכוו': (כו) **לא יכל**, א"ו כתיב, כן מסר הרמ"ה בפירוש ולאו מכללא אתמר כמו שחשב מ"ס. **ותקע**, בתרין פשטין כי המלה מלעיל. **בהאבקו**, במ"ג וקטן ועטיאס ומדויקים אחרים הה"א גם האלף שניהם מתוגים, וכן בכ"י של כ"ד, והרש"ד מחק הראשון כי לא ידע מה הוא, אמנם כאשר תשים על לבך מה שכתבנו לעיל י' י"א ולקמן ל"ז ז' בדין ההתפעל הראוי לגעיא

בראשו תראה כי התיבה הזאת ראוי לגעיא כי היא על התנאי הנזכר שם, ומה שיורה על אמתת זה הוא והאחזו בה (לקמן ל"ד י') והאחזו בתוכנו (יהושע כ"ב י"ט) שגם באלה הה"א בגעיא בכל הספרים המדויקים, משא"כ ויאחזו בה (לקמן מ"ז כ"ז) שהיוד בלא געיא בכל הספרי' כי התיבה בטעם משרת, ולכן במכאבם אותו (לעיל פסוק כ') גם הוא כמשפט: (כז) **אשלחך**, כתב המ"ש בספרים כ"י מאריך בשי"ן וכן הוא בחילופים לב"א ע"כ. ובחלפי הדפוס מוטעה, וע"פ מה שכתבנו לעיל י' י"א ככון הוא המאריך הזה בעבור שהתיבה בטעם מפסיק והוא מן למ"ד הפעל והלאה, וע"ין לעיל כ"ד כ"ה, גם בכ"י של רמ"ע ושל כ"ד יש כאן ב' מתגים רצופים:

שרית

רשי

קטנים וחזר עליהם. ויאבק איש, מנחם פי' ויתעפר איש לשון אבק שהיו מעלים עפר ברגליהם ע"י נענועם. ולי"נ שהוא לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה ואביק לי' מיבק לשון עניב' שכן דרך שני' שמתעצמי' להפיל איש את רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופירשו רבותינו שהוא שרו של עשו: (כו) (ויגע בכף ירכו) קולית הירך התקוע בקלבוסית קרוי כף ע"ש שהבשר עליה כמין כף של קדירה). ותקע, נתקעקעה ממקום חברתה ודומה לו פן תקע נפשי ממך (ירמי' ו') לשון הסרה ובמשנה לקעקע ביצתן לשרש שרשיהן: (כז) כי עלה השחר, וצריך אני לומר שירה ביום. ברכתני, הודה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליהן. (ובכאן קשה לרש"י ותברכני של"ל, אלא הודה, וכן איתא בהדיא בזוהר פרשת תזריע עמוד ע"ח ודוק):

רשבם

לעבור ולברוח בעל כרחו. ותקע, כבדלה מן הירך כמו פן תקע נפשי ממך (ירמי' ו'): (כז) כי עלה השחר, וכיון שהאיר היו' מעתה יש לילך לדרכך. כי אם ברכתני שתשלחני מאתך בשלום שלא אהיה כזוק במה שנתאבקתי עמך, כי עתה עלה השחר אז ידע יעקב שהוא מלאך:

כי

לא

מפורש

נשתנה המהפך למרכא בעבור קירוב הטעם, ולא העמידוהו במהפך ומלעיל דוגמת

ויעתר

דסליק צפרא: וחזא ארי לא יכיל ליה וקריב בפתי ירכיה וזע פתי־ירכא כו
דיעקב באשתדלותיה עמיה: ואמר שלחני ארי סליק צפרא ואמר כז
לא אשלחינך אלהין ברכת־לי: ואמר ליה מה־שמך ואמר יעקב: כח
ואמר

מפורש

ויעתר לו ה' (לעיל כ"ה כ"א) כי זה מהתפעל כמפורש שם. ואביקה, הוא לשון אבק לדעת מנחם, ולשון קשירה לדעת רש"י, והרמב"ן אחר שהעתיק לשון רש"י אמר;

"ואביקה בלשון חכמים חביקה, שמשו בה הרבה אבקתא אית בה דרגש עיולי ואפוקי באבקתא, וכן אבוקה בלשונם בעבור היותה מעלים דקים חגורי' וקשורי' יחד, כי האית תכבד בלשונם והקלו אותה לאל"ף, ופעמים רבות יבליעו הקי"ת, תותך במקום תחותך, מסותא במקום מסחותא, אסיתא חסירתא, ואפשר שיהי' ויאבק ויחבק, כמו ויחבקהו כי אולי כן הלשון, ומליכו ברודים אמולים (זכרי' ו' ג') כמו חמולים מלשון חמוץ בגדים (ישעי' ס"ג א'), ואמרו המפרשים כי וארוזים במרכולתך (יחזקאל כ"ז כ"ד) כמו וחרוזים מן צוארך בחרוזים (ש"ה א' י'), וכן אמרו במלת ותאלכהו (שופטי' י"ו י"ו) שהוא כמו ותחלכהו מהופך מן ותלחכהו (דוגמת כשב וכבש), ושמא הוא דעת אונקלוס שאמר ואשתדל וכן תרגם וכי יפתה (שמות כ"ב ט"ו) ארי ישדל יחבק ויעסק שהוא דרך הפיתוי, או שלא כזדמן לו לשון ועשאו ענין תחבולה כי כל השתדלות תחבולה וברור ענין, ובב"ר, מי כתמלא אבק? האיש שהיה עמו כדברי מנחם והוא הנכון."

עד עלות השחר [ביז דער אמרגן אויפגינג], עד עלות זהר היום כן פי' רד"ק, והראב"ע אמר, עד סור שחרות הלילה, וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעבים טרם זרוח השמש, וכן אשר אין לו שחר (ישעי' ח' כ') עכ"ל. והרב רש"ד המבאר טען על פירושו הראשון באומרו, לדעתי אין עלות לשון הסתלקות בעבור שהוא מסקל ואשר הם מענין הסתלקות הם מבנין נפעל עכ"ל. ואין טענתו מכרעת שהרי כמוהו כעלות גדיש בעתו (איוב ה' כ"ו) לשון הסתלקות לדעת רש"י ורא"ב"ע ורד"ק. וכן מטרף בני עלית, ימושי עלה (לקמן מ"ט) לשון סילוק לדעת רבים, ועוד אחרים רבים קלים לשון סילוק והפסק הובאו בשרשי'. גם אין טענה מפי' רש"י במדבר ט' י"ז כי שם לא החליט הרב הגזירה כ"א בעב וענן דוקא בעבור שבהם בפירוש הוציא הכתוב לשון עלי' ונמיה' בבנין הקל כמו שפירשתי שם על מקומו: (כו) ותקע, מבנין הקל מגזרת הכפולים כמבואר ברש"י, ונרחב הקוף בעבור העי"ן והוא מלעיל, ועיין שמות א' כ': (כז) לא אשלחך כי אם ברכתני [איך לאז דיך ניכט געהן דוא האבסט איך בעפאר געזעגנט], כן דרך הלשון בכל המקרא כשיש שם מאמר תנאי שולל המתחיל במלת לא שאחריו פועל עתיד ואחריהם מלת כי אם שהוא מלת התנאי לעולם ישמש אחרי' הפעל בלשון עבר, וכן ולא יאכל כי אם רחץ (ויקרא כ"ב ו') לא ישוב כי אם הרוה (ישעי' כ"ה י') לא נכחד מאדוני כי אם תם הכסף (לקמן מ"ז י"ח) לא יעשה כי אם גלה סודו (עמוס ג' ז'), וכן ראוי להיות כי לעולם צריך שישלם התנאי טרם המעשה, וכן הדין בכל"א במאמרים תנאיים [קאנדיציאנאלי זעצי]:
כי

תועלות

יתקיים כאשר הי' היעוד גחר בעצמות שיהי' בו תנאי כמו הענין בזה הייעוד שייעד השם ליעקב שישמרהו בכל אשר ילך שכמו זה היעוד לא יתכן שיתקיים כי אם במי שהוא באופן

כט וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל כִּי
ל שָׂרִיתָ עִם־אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים וַתּוּכָל: וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב
וַיֹּאמֶר הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי
שלישי לא וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם: וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי
לב רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי: וַיִּזְרַח־לוֹ

השמש

מנחת שי

(כט) **כי** שרית עם **אלהים**, יש מרז"ל מפרשים אותו קדש ויש מפרשים אותו חול עיין ב"ר וחולין פ' גיד הנשה ועיין מ"ש סוף פ' ויצא: (לא) **ויקרא** יעקב שם המקום **פניאל**, קדמאה פניאל, תנינא פנואל וסימן הרנינו:

והנה

שום שכל

(כט) **שרית**, מ"י. **ותוכל**, כל לישנא מ"ו מסרתי לעיל כ"ד כ': (ל) **למה זה**, הזי"ן צ"ל דגש כחברו שבסמוך ל"ג ט"ו שהוא דגוש במ"ג וקטן וכל המדויקים, אלא שבמקום הזה נשמט הדגש במ"ג בשגגה ולכן הגיה א"ת ואמר שגם זה צ"ל דגוש, וכן הוא בכל יתר המדויקים גם בכ"י של כ"ד, וכן נכון בדין דלחיק כמפורש לעיל י"ג ד': (לא) **פניאל**, קדמאה פניאל תנינא פנואל וסימן **הרנינו**, וכ"כ הרמ"ה שם המקום פניאל מ"י כתיב, כאשר עבר את פנואל מלא וי"ו כתיב, קדמאה יוד בתראה ויו עכ"ל. ומזה נגלה טעות ש"ך על התורה שאמר פניאל כתיב ופנואל קרי וכו', כי אין קרי וכתיב כלל. **כי־ראיתי**, כ"כ בכל ספרינו, ואולם בכ"י של כ"ד מלת **כי** במונח ולא במקף: (לב) **ויזרח־לו**, בהרבה מדויקים גם ברא"פ היו"ד בגעיא, ובכ"י של כ"ד

בוי"ו

רש"י

(כט) לא יעקב, לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה כי אם בשררה וגלוי פנים וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך ושם הוא מברכך ואני שם אהי' ומודה לך עליהן וזה שכתוב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו (הושע י"ב) בכה המלאך ויתחנן לו ומה נתחנן לו בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו המתן לי עד שידבר עמנו שם ולא רצה יעקב ועל כרחו הודה לו עליהן וזהו ויברך אותו שם שהיה מתחנן להמתין לו ולא רצה. ועם אנשים, עשו ולבן. ותוכל, להם: (ל) למה זה תשאל, אין לנו שם קבוע משתני' שמותינו לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים: (לב) ויזרח לו, לצרכו לרפאת את צלעתו כמה דתימר שמש צדקה ומרפא בכנפיה (מלאכי ג') ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו. והוא צולע, הי' צולע כשזרחה השמש. ויזרח לו השמש, לשון בני אדם הוא כשהגענו למקום פלוני

האיר

רשב"ם

(כט) כי שרית, מגזרת שרה את אלהים (הושע י"ב ג') כמו מן קנה קניתי, עשה עשית, אבל וישר אל מלאך ויוכל (הושע י"ב) מגזרת שב קם רן שיאמר ויקם וישב וירן, ומה שלקה יעקב ונצלע לפי שהקב"ה הבטיחו והוא היה בורח, וכן מצינו בכל ההולכים בדרך שלא ברצון הקב"ה או ממאנים ללכת שנענשו במשה כתיב שלח נא ביד תשלח, ויחר אף ה' במשה, ולפי הפשט אף על פי שאמרו חכמים בכ"מ חרון אף עושה רושם וכאן מה רושם יש הלא אהרן אחיך הלוי עתיד הוא להיות לוי ואתה כהן ועכשיו הוא יהיה כהן ואתה לוי, אך לפי הפשט לפי שהיה מתעצל ללכת כתב ויהי בדרך במלון ויפגשהו ויבקש המיתו, וכן ביונה שנבלע במעי הדגה, וכן בבלעם ויחר אף אלהים כי הולך הוא ונעשה חיגר כדכתיב ותלחץ רגל בלעם וילך שפי (במדבר כ"ג ג') חיגר, כמו ושופו עצמותיו (איוב ל"ג כ"א): (לב) והוא צולע על

ירכו

כט וַאֲמַר לָא יַעֲקֹב יִתְאֲמַר עוֹד שְׁמָךְ אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל אֲרֵי־רַב־אַתְּ קֳדָם־יְיָ
ל וְעִם־גּוּבְרַיָּא וִיכֵלְתָּא׃ וּשְׁאֵל יַעֲקֹב וַאֲמַר חַוִּי־כְעַן שְׁמָךְ וַאֲמַר לְמָה
לא דְנָן אַתְּ־שָׁאֵיל לִשְׁמִי וּבָרִיךְ יָתֵיהּ תַּמָּן׃ וּקְרָא יַעֲקֹב שְׁמָא דְאַתְרָא
לב פְּנִיאֵל אֲרֵי־חֲזֵיתִי מַלְאֲכָא דַייָ אַפִּין בְּאַפִּין וְאִשְׁתְּזִיבַת נַפְשִׁי׃ וּדְנַח־
לֵיהּ

מפורש

(כט) כי שרית עם אלהים, נעשית שוה למלאכים בשררה וממשלה אבל לא עליהם עיין פי׳ רשב״ם: (ל) למה זה תשאל לשמי, נוהג שבעולם כשהולכי דרכים נפגשים שלא ראו זה את זה מימיהם הם מרגילים בעת פרידתם דברי אהבה ורעות ושואלים זה לזה מה שמך שאם תשלח שליח מאתך שמזכיר שמך אשלים חפצך, וכן אמר מנוח למלאך מי שמך כי יבוא דברך וכבדנוך (שופטים י״ג י״ז), וכן עשה יעקב למלאך והמלאך השיבו איני צריך לכך, חזקוני. והרב ספורנו פירש, הגידה נא שמך המורה על צורתך ועל הפעל הנמשך ממנו כדי שאתבונן על מה קמת לשטן ואשוב בתשובה ואתפלל, למה זה תשאל לשמי, כי הצורה האישית לנו היא מדרגת השכלתינו אשר לא תבואר בשום דבור כאמרו והוא פלאי (שופטי׳ י״ג י״ח) והפעל שלה הוא כפי הרצון האלהי, עכ״ל. ובב״ר אמרו, אין לנו שם קבוע משתנים הם שמותינו הכל לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחים, ע״כ. ופירשו החכם המתרגם האשכנזי וז״ל; ״נראה לי פירושו כי השמות של כל הדברים בעבור רוב ההשתנות אשר יש בחמרים כדי להכירם ולהגבילם ולהבדילם זה מזה ע״י השמות ההם הפרטיים הקבועים להם, והנה במלאכי מעלה אין צורך לאלו השמות לפי שאין לנו קצרי ההשגה ופחותי המעלה מבוא ודרך אל גדולי ההשגה ורבי־המעלה ודבר אין לנו עמהם להכירם או להשיגם כי אין שם ראיי׳ חושיית כ״א ראיי׳ שכלית והשגה, ואם נשיגם הכנו במדרגתם ובמעלתם, אולם כשיושלחו מאת השם ב״ה אל העולם השפל להראות אל איזה נביא, בע״כ ילבשו איזה צורה חושיית, ואז יוגדרו בשמות לפי הצורה אשר ילבשו, והצורה תהי׳ לפי השליחות ההיא ולפי מדרגת האיש אשר נשלחו אליו ואחרי גמרם שליחתם יפשטו את הצורה ההיא ויעלו למדרגתם הראשונה, והנה המלאך הזה בעצמו כשנשלח עוד הפעם אם ילבש צורה אחרת לפי השליחות ההיא או מדרגת האיש הזה שאיננו כראשון כי אם גדול או קטן ממנו, בהכרח גם שמו המורה על גדר צורתו ישתנה:״ (לב) ויזרח לו השמש, לו להנאתו ולטובתו כמו לך לך מארצך (לעיל י״ב א׳) כן דעת רש״י, והראב״ע אמר, ושואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם? ושאלתם תהו כי עת זרות השמש בכל מקום ישתנה, והנה בין ירושלים ובין זאת המדינה

שחברתי

תועלות

מהדבקות בשם יתעלה שתדבק בו כמו זאת ההשגחה הנפלאה, ולזה ירא יעקב כי שער בעצמו שאין מעלתו באופן שתדבק בו כמו זאת ההשגחה הנפלא׳ אבל הוא קטן ושפל בערך אל הטובות אשר השפיע לו השם יתעלה מצד דבקות ההשגחה בו:

הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ׃
לג עַל־כֵּן לֹא־יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־
כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד
לג א הַנָּשֶׁה׃ וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ
אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל
ב וְעַל שְׁתֵּי הַשְּׁפָחוֹת׃ וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן
רִאשֹׁנָה וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף
ג אַחֲרֹנִים׃ וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע
ד פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־אָחִיו׃ וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ

ויפל

מנחת שי

(א) **והנה**, בגלגל (מוכח) לא במקף: (ד) על צוארו

הוי"ו בגעיא עיין לעיל כ"א י"ד. **פנואל**, מ"ו. עיין בפסוק הקודם. **צלע**, חסר דחסר ח"ו וח"י דקרי ולא כתיב: (לג) **לא־יאכלו**, הלמ"ד גם היו"ד שניהם במתג בכל המדויקי', וטעות רש"ד איננה טענה עיין לעיל ל"א מ"ג. אכל מה אעשה. **גיד** הנשה **בגיד** הנשה, תרויהון מ"י כתיבין: (א) **וישא** יעקב עיניו, כ"כ בכל הספרים, ובכ"י של כ"ד כתיב את עיניו והמנקד שם עליו סימן התוספת וכתב בגליונו יש ספרים חסר את וכן הוא עכ"ל. **הילדים**, מ"י וכל אוי' דכוו' וע"ל פ' י"ג: (ב) **ילדיהן**, מ"י ודכוותי' ותגשן השפחות הנה וילדיהן מלא יו"ד. **וילדיה**, מ"י קדם לה"א כתיב בר מן יו"ד קדמאה קדם ללמ"ד, וכל לישנא דכוותיה מלא יו"ד קדם לה"א. **אחרנים** ואת רחל ואת יוסף **אחרנים**, תרויהון ח"ו ומ"י כתיבין: (ג) **פעמים**, מלא יו"ד כתיב וכל אוריתא דכוותיה: (ד) **ויחבקהו**, הוי"ו בגעיא בכל המדויקים דוגמת ויברכהו לעיל כ"ו י"ב ע"ש. ויפל על

צוארו

רש"י

האיר לנו השחר זהו פשוטו: (לג) גיד הנשה, ולמה נקרא שמו גיד הנשה לפי שנשה ממקומו ועלה והוא לשון קפיצה וכן נשתה גבורתם (ירמי' נ"א), וכן כי נשני אלהים את כל עמלי (בראשית מ"א): (ב) ואת לאה וילדיה אחרונים, אחרון אחרון חביב: (ג) עבר לפניהם, אמר אם יבא אותו רשע להלחם ילחם בי תחלה: (ד) ויחבקהו, נתגלגלו רחמיו בשראהו משתחוה כל ההשתחוואות הללו. וישקהו, נקוד עליו ויש חולקין בדבר הזה בברייתא דספרי יש שדרשו

נקודה

רשב"ם

ירכו, כמו ויהי בבקר והנה היא לאה כי עד עכשיו לא נודע שהיא לאה: (לג) על כן לא יאכלו, לזכרון גבורתו של יעקב וגם שעשה לו הקב"ה שלא מת. הירך, טעמו למטה ברי"ש כי כן שמה וכן גדר מזה (במדבר כ"ב) וכן גזל ונשירך דבוק נהפך לחיות פתח קטן וטעמו באות ראשונה. ירך יעקב, ירך המשכן:

נגש

לֵיהּ שִׁמְשָׁא כַּד־עֲבַר יַת־פְּנוּאֵל וְהוּא מַטְלַע עַל יַרְכֵּיהּ׃ עַל־כֵּן לָא־ לג
אָכְלִין בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל יַת־גִּידָא דְנַשְׁיָא דִּי עַל־פְּתֵי יַרְכָּא עַד יוֹמָא הָדֵין
לג א אֲרֵי קְרֵיב בִּפְתֵי־יַרְכָּא דְיַעֲקֹב בְּגִידָא דְנַשְׁיָא׃ וּזְקַף יַעֲקֹב עֵינוֹהִי וַחֲזָא
וְהָא־עֵשָׂו אָתֵי וְעִמֵּיהּ אַרְבַּע מְאָה גֻּבְרָא וּפַלֵּיג יַת־בְּנַיָּא עַל־לֵאָה וְעַל־
ב רָחֵל וְעַל תַּרְתֵּין לְחֵינָתָא׃ וְשַׁוִּי יַת־לְחֵינָתָא וְיַת־בְּנֵיהֶן קַדְמֵיתָא וְיַת־
ג לֵאָה וּבְנָהָא בַּתְרָאִין וְיַת־רָחֵל וְיַת־יוֹסֵף בַּתְרָאִין׃ וְהוּא עֲבַר קֳדָמֵיהוֹן
ד וּסְגֵד עַל־אַרְעָא שְׁבַע זִמְנִין עַד־מִקְרְבֵיהּ עַד־אֲחוּהִי׃ וּרְהַט עֵשָׂו כ״י לְוָת
לקדמותיה

מפורש

שחברתי בה זה הפירוש ושמה לוקח שעה ושליש שעה, וברחב י״ב מעלות, וזה הדבר ברור בלא ספק, ועיין רשב״ם. צולע, נקרא הפסח כן לפי שהולך על צדו אחד: (לג) על כן לא יאכלו וגו׳ עד היום הזה, דברי משה, והודיענו טעם אזהרת גיד הנשה בשעת מתן תורה, וגם מקודם לכן נהגו בו איסור בשביל מעשה שאירע. וטעם גיד הנשה ברש״י ז״ל, ועל כרחך אני זקוק לומר כי נשה שם דבר הוא לא תאר שהרי מלת גיד סמוך אליו, וכן אונקלוס תרגם גידא דנשיא בלשון סמיכות. הַיָּרֵךְ כן שמו, וכשהוא דבוק הנה הוא בחמש או בשש נקודות ומלעיל יֶרֶךְ יעקב. ומן גָּזֵל (ויקרא ה׳) תאמר גְּזֵל אח (יחזקאל י״ח), ויאמר רש״ד המבאר כי אינם כי אם ארבעה שרשי׳ במקרא שבאים בנפרד ע״מ פָּעֵל ובסמיכות ע״מ פְּעֵל או פְּעֶל, והמה, גדר, גזל, ירך, כתף עכ״ל, ולדעת ראב״ע בצחות דף כ״ו ב׳ גם כְּבֵד עון (ישעי׳ א׳) עֲרֵל לב (יחזקאל מ״ד) ממשקל זה, ועוד אחרים, וכן דעת הר״מ הנקדן: (ב) **ראשנה**, תאר הפעל כלומר שהם ראשונה את השפחות ואת ילדיהן ויתורגס בל״א [ערשט שטעללטע ער אז״וו], וכן ראשונה יסעו (במדבר ב׳ ט׳), זה יצא ראשונה (לקמן ל״ח כ״ח), והעיקר כמו שכבר כתבתי לעיל ג׳ ז׳ גם ד׳ י׳ ע״ש. ואת לאה וילדיה שם להיות אחרונים, והוא שם התאר: (ג) **עד** גשתו עד אחיו [איגדעם ער הינטראט צו זיינעם ברודר], שיעורו לדעת המתרגם בעוד גשתו עד אחיו:

מי

תועלות

התועלת הו׳ שוא במדות, והוא שראוי לאדם שיותר משלו לתת לשונאו ויכנע לו בתכלית מה שאפשר עד שישלים עמו אע״פ שהי׳ שונאו פחו׳ המעלה והוא גדול המעלה כי הוא עושה זה ההכנע בעבור עצמו שימלט משונאו לא בעבור שונאו וראוי לו ג״כ שיהי׳ מה שיתן לו באופן שיהי׳ שלם ויסדרהו בסדור אשר יראה בו המתן יותר גדול, הלא תראה

שיעקב

ה ויפל על־צוארו* וישקהו ויבכו׃ וישא את־עיניו וירא צואריו ק׳ נקוד על וישקהו
את־הנשים ואת־הילדים ויאמר מי־אלה לך ויאמר
ו הילדים אשר־חנן אלהים את־עבדך׃ ותגשן השפחות רביעי
ז הנה וילדיהן ותשתחוין׃ ותגש גם־לאה וילדיה וישתחוו
ח ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו׃ ויאמר מי לך כל־
המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא־חן בעיני אדני׃
ט ויאמר עשו יש־לי רב אחי יהי לך אשר־לך׃ ויאמר י
יעקב אל־נא אם־נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי

מידי

מנחת שי

צוארו, צואריו קרי ע״פ המסר׳ וכ״כ החזקוני, ויש בו דרש בספר הזהר, (ח״א דף קע״א ע״ב) ועיין מ״ש בפ׳ ויגש (לקמן מ״ה י״ד) בס״ד. **וישקהו**, נקוד שש נקודות נקודה על כל אות ב״ר ושיר השירים רבה על צוארך כמגדל השן, וספר הזהר וספרים אחרים שכתבתי בפ׳ לך לך על ביני ובינך, ובפרקי ר״א אל תקרא וישקהו אלא וישכהו וכו׳ ועיין עוד בזהר פ׳ משפטים דף קכ״ד: (ה) **אלה לך**, הלמ״ד בדגש: (ח) **פגשתי**, הגימל בקמץ בכמה ספרים כ״י מדויקים ובדפוסי׳ ישנים, וכן כתב א״ת ודלא כהגהת המדפיס: (י) **כי על** כן

שום שכל

צוארו, דין לאוד ח״י כתיב, וכבר מסרתיו לעיל כ״ז ט״ז. **וישקהו**, כולו נקוד על כל אות ואות וכ״כ א״ת ומ״ש, ובשפתי חכמים כתב שכולו נקוד מלבד השי״ן וטעות הוא, וכן מפורש באבות דר׳ נתן פ׳ ל״ד ובמס׳ סופרים פ״ו ה״ג וישקהו כולו נקוד עכ״ל: (ו) **ותגשן**, נו״ן פשוטה וחסר ה״א כתיב. **ותשתחוין**, מ״י וחסר ה״א בסוף תיבותא, ודכוו׳ ותשתחוין לאלומתי מ״י וח״ה בסוף, ובכל ספרי הדפוס וכ״י הת״ו הראשון גם השני שניהם בגעיא וכן וישתחוו שבפסוק הסמוך וכן בכל דוגמתם כשהתיבה בטעם מלך וכן דעת בן אשר כמבואר לעיל כ״ז כ״ט וכן דעת גדולי המדקדקים שהעתקתי דבריהם לקמן ל״ז ז׳, ורש״ד בעל ת״ם לא עין היטב ולכן מחק בולם שלא כדין: (ז) **וישתחוו**, תרין בפסוק ובתרויהון היו״ד בגעיא כמשפט המבואר בפסוק הקודם: (ח) **המחנה**, הה״א בלא געיא במדויקים וכ״י כי התיבה בטעם משרת כמבואר לעיל ל״ב ט׳. **פגשתי**, הגימל בקמץ, אור תורה. ודלא כמ״ג שנדפס בפתח וכתב בגליונו שהוא מן פתחין דספרא ושיבוש הוא, גם בכ״י של כ״ד ושל רמ״ע בקמץ. **למצא**, בכ״י של כ״ד הלד״י במתג: (י) **כי** על

רש״י

נקודה זו לומר שלא נשקו בכל לבו. אמר ר׳ שמעון בן יוחאי הלכה היא בידוע שעשו שונא יעקב אלא שנכמרו

רשב״ם

(ז) נגש יוסף ורחל, לפי הפשט דרך להזכיר את האיש תחלה אבל למעלה מתוך שאמר לאה וילדיה אמר כמו כן רחל

לִקְדָמוּתֵיהּ וְגַפְּפֵיהּ וּנְפַל עַל־צַוְּארֵיהּ וְנַשְּׁקֵיהּ וּבְכוֹ׃ וּזְקַף יָת־עֵינוֹהִי ה
וַחֲזָא יָת־נְשַׁיָּא וְיָת־בְּנַיָּא וַאֲמַר מַן־אִלֵּין לָךְ וַאֲמַר בְּנַיָּא דִּי־חַן יְיָ יָת־
עַבְדָּךְ׃ וּקְרִיבָא לְחֵינָתָא אִנּוּן וּבְנֵיהֶן וּסְגִידָא׃ וּקְרֵיבַת אַף־לֵאָה ו ז כ״י וקריבן
וּבְנַהָא וּסְגִידוּ וּבָתַר־כֵּן קְרֵיב יוֹסֵף וְרָחֵל וּסְגִידוּ׃ וַאֲמַר מָא לָךְ כָּל־ ח
מַשְׁרִיתָא הָדָא דִּי אַרְעִית וַאֲמַר לְאַשְׁכָּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ וַאֲמַר ט
עֵשָׂו אִית־לִי סַגִּי אָחִי אַצְלַח בְּדִילָךְ׃ וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם־כְּעַן י
אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין בְּעֵינָךְ וּתְקַבֵּיל תִּקְרוּבְתִּי מִן־יְדִי אֲרֵי־עַל־כֵּן חֲזֵיתִינוּן
לאפך

רשי

שנכמרו רחמיו באותה פעם ונשקו בכל לבו: (ה) מי אלה לך, מי אלה להיות שלך: (ז) נגש יוסף ורחל, בכלן האמהות נגשות לפני הבנים אבל ברחל יוסף נגש לפניה אמר אמי יפת תאר שמא יתלה בה עיניו אותו רשע אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה מכאן זכה יוסף לברכת עלי עין: (ח) מי לך כל המחנה, מי כל המחנה אשר פגשתי שהוא שלך כלומר למה הוא לך פשוטו של מקרא על מוליכי המנחה. ומדרשו כתות של מלאכים פגע שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו ואומרים להם של מי אתם והם אומרים להם של עשו והן אומרים הכו הכו ואלו אומרים הניחו בנו של יצחק הוא ולא היו משגיחים עליו. בן בנו של אברהם הוא ולא היו משגיחין, אחיו של יעקב הוא, אומרים להם אם כן משלנו אתם: (ט) יהי לך אשר לך, כאן הודה לו על הברכות: (י) אל נא, אל נא תאמר לי כן. אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי

על

רשבם

רחל ויוסף: (ח) מי לך כל המחנה של עדרים ששילחת:

הנני

מפורש

(ה) מי אלה לך, שאל אם הן בניו או עבדיו ובני ביתו. חנן, פעל עבר מהקל כמו נָתַן, וממנו כי חנני אלהים שבסמוך: (ז) יוסף ורחל, עיין רשב״ם: (ח) מי לך וגו׳, כתב רד״ק בשרש מי, הכלל שלא תמצא מלת מי כי אם על חי מדבר לכן פי׳ מי לך וגו׳, מי הוא שסגרת לו כל המחנה הזה שלך אשר פגשתי. והרמב״ן פירוש מי זה לך שתשלח לו כל אלו, כלומר מי הוא הגדול אצלך שתשלח לו כל אלה, והוא ענהו למצא חן בעיני אדוני, כי אתה הגדול והאדון לעיני: (י) כי על כן ראיתי פניך, שהרי בשביל כן שתקבל את מנחתי אאמץ עצמי לראות פניך, ראיתי לשון הוה הוא כמו נתתי כסף השדה (לעיל כ״ג י״ג), וטעם מנחה

מפורש

תועלות

שיעקב נכנע לעשו בכל זה האופן הנפלא ונתן לו זה המתן הנפלא ורצה עם זה השלמות יעקב בו ר״ל שיהיו הזכרים בכל עדר מה שיספיק לנקבות בשלמות וצוה לתת ריוח בין העדרים כדי שיראה המתן יותר גדול:

התועלת הז׳

מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃
יא קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים
יב וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח׃ וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה
יג וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ׃ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים

רכים

מנחת שי

כן, **כי** בגלגל לא במקף וכן הוא בחלופים כ"י לב"א. **כראת** פני **אלהים**, הרי זה חול, מסכת סופרים פ"ד: (יב) **לנגדך**, הגימ"ל רפה: (יג) **הילדים**, כל הילדים שבמקרא הה"א בלא געיא

שום שכל

על כן, עיין מנחת שי. ובחילופי הדפוס כשתבא: (יא) **הבאת**, א"ו ומ"א כתיב. **חנני**, נו"ן הראשון דגוש. **ויפצר־בו**, בעבור שתיבת בו בטעם מפסיק לכן ברור שתיבת ויפצר צ"ל בגעיא אם ביוד או בוי"ו, אף שאין כן בספרי הדפים, אכן בכ"י של כ"ד הוי"ו בגעיא דוגמת ויזרח לו דלעיל ל"ב ל"ב, ומסתברא שהיו"ד בגעיא כחבריו: (יג) **הילדים**, כתב בעל מנחת שי בשם המכלול כי כל הילדים שבמקרא הה"א בלא געיא עכ"ל. ולא ידעתי אנה מצא כן במכלול וזה לשון המכלול (דף כ"א א' מדפוס קטן הוא דף מ"ו א' מדפוס פירדא) ופעמים בתחלת התיבה שו"א תהי' המ"ם רפה כמו **הַמְכַסֶּה** את הקרב (ויקרא ג') **הַמְתַעֲבִים** משפט (מיכה ג') וכו' **הַמְבַשְּׂרוֹת** צבא רב

תילים

רש"י

על כן ראיתי פניך וגומר, כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי על אשר ראיתי פניך והן חשובין לי כראיית פני המלאך שראיתי שר שלך ועוד על שנתרצית למחול סורחני, ולמה הזכיר לו ראיית המלאך כדי שיתיירא הימנו ויאמר ראה מלאכים וניצול איני יכול לו מעתה. ותרצני, ותפייסת לי וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס אפייזמינ"ט* בלע"ז, כי לא לרצון יהי' לכם (ויקרא כ"ב) הקרבנות באות לפייס ולרצות, וכן שפתי צדיק ידעון רצון (משלי י') יודעים לפייס ולרצות: (יא) ברכתי, מנחתי מנחה זו הבאה על ראיית פנים ולפרקים אינה באה אלא לשאילת שלום וכל ברכה שהיא לראיית פנים כגון ויברך יעקב את פרעה, עשו אתי ברכה דסנחריב (מלכי' ב' י"ח) וכן לשאול לו לשלום ולברכו (שמואל א' י"ב) דתועי מלך חמת כולם לשון ברכת שלום הן שקורין בלע"ז שלודא"ר* אף זו ברכתי. מו"ן שלו"ד*. אשר הובאת לך, לא טרחת בה ואני יגעתי להגיע עד שבאה לידך. חנני, נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שני נוני"ן שהי' לו לומר **חננני** שאין חנן בלא שני נוני"ן והשלישית לשימוש כמו עשני זכרני. יש לי כל, כל ספוקי. ועשו דבר בלשון גאוה, יש לי רב יותר ויותר מכדי צרכי: (יב) נסעה, כמו שמעה סלחה שהוא כמו שמע סלח אף כאן נסעה כמו נסע והנון יסוד בתיבה ותרגו' של אונקלוס טול ונהך עשו אמר ליעקב נסע מכאן ונלך. ואלכה לנגדך, בשוה לך טובה זו אעשה לך שתאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה צריך וזהו לנגדך בשוה לך: (יג) עלות עלי, הצאן והבקר שהן עלות מוטלות עלי לנהלן לאט.

עלות

רשב"ם

(יא) חנני, חננני:

עד

מפורש

מפורש לעיל ד' ג'. כראות פני אלהים, כמנהג בפקוד השרים, וכן ת"א רברביא.

ותרצני

---

*) אפיזמנט, בעזענפטיגונג. *) שלודיר, גריסן. *) מון שלור, איין גרוס.

לאפך כחיזו אפי רברביא ואתרעית לי: קביל כען ית תקרובתי יא
דאתותיאת לך ארי רחם עלי (קדם) יי וארי אית לי כולא ואתקיף ביה
וקביל: ואמר טול ונהך ואיהך לקבלך: ואמר ליה ריבוני ידע ארי יב יג
ינקיא

מפרש

ותרצני, וגם אתה קבלתני בסבר פנים יפות, כענין הירצך או הישא פניך (מלאכי א' ח') ומזה גם כן ראוי שאקדים פניך במנחה: (יא) **ברכתי**, לפי פשוטו היא המנחה, וקראה ברכתי כלומר מנחתי ואשר ברכני ה', כמו אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו (דברים ט"ז י"ד), ועיין רש"י. **אשר הובאת לך** [וועלכר דיר איבערבראכט ווארדן], הובאת פעל עבר לנסתרת מאשר לא נקרא שם פועלו היוצא מבנין הפעיל, מפעלי עלומי העי"ן ותאמר לנסתר הוּבָא והבי"ת בקמץ בעבור האל"ף ובלא אל"ף הנה הוא פתוח הוּקַם, ולנסתרת הוּבָאָה או הוּבָאת בתי"ו תמורת הה"א על דרך וקראת אתכם (דברי' ל"א כ"ט) שהוא כמו וקראה אתכם, ולרבים תאמר כי הוּבְאוּ בית יוסף (לקמן מ"ג) וכן חבריהם, ולעולם ה"א הבנין בשורק או בקיבוץ ולעולם הפעולה יוצאה מן הזולת, וזה שפי' רש"י לא טרחת בה וכו'. **כי חנני אלהים** [דען גאט האט מיך בגנאדיגט], מן אשר חנן אלהים דלעיל תאמר חנני בחסרון נו"ן עי"ן הפעל ובדגשות נ' למ"ד הפעל להבליע נו"ן עי"ן הפעל, ודוגמתו ונתנו את בנותינו (לקמן ל"ד ט"ז) משפטו ונתננו אלא שהם הדגישו נו"ן השימוש להבליע נו"ן למ"ד הפעל החסר וכאן נדגש נו"ן למ"ד הפעל בעבור חסרון העי"ן: (יב) **נסעה ונלכה**, לדעת רש"י הנון של נסעה מן היסוד והוא ציווי כמו שלחה הנער אתי (לקמן מ"ג ח'), ויש אומרים שהנון לסימן המדברים כנון של נלכה, ואין טענה עליה' ממה שנרפה הסמ"ך כי כן הדין בכל פעלי פ"א נו"ן שלמדיה"ן אחד מאותיו' הגרון להרפות עי"ן הפעל בהניקודו בשו"א וכן כל וישאו ויסעו ויקחו, רפים כמבואר ריש פ' תרומה, ומכאן ראי' כי כבר אמרו שלוחי יעקב לעשו שרצונו לבוא לשעיר, שאם לא כן האיך ידע עשו דעת יעקב עד שאמר לו נסעה ונלכה והי' לו לישאל תחלה רצונך לילך עמי לשעיר, והוא לא שאל לו וסמך על מה שאמרו המלאכים, אבל יעקב לא כן ידמה לכן ויעקב נסע סכותה וגו': (יג) **הילדים רכים**, ילדי הצאן כמו וילדיהון ירקדון (איוב כ"א י"א) שהרי בניו ונשיו הולכים לאט על הגמלים כדכתיב וישא את בניו ואת נשיו

על

תועלות

התועלת הז' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שישמור מעבור במקום שיהיה בו סכנה אם לא אחר הנסיון שיתברר לו בו שאין סכנה בעברו במקום ההוא ולזה תמצא כי יעקב להיותו משער בעצמו שאם ירא שיהיו בנחל ההוא מים רבים לא יתכן לעבור בהם יוכל לשוב לאחור מבלי שישיגהו בהם נזק רצה לעבור תחלה זה הנחל קודם שהעביר כל אשר לו כי אם העמים על עצמו להעבירם קודם שנסה עומק המים ומצא המים באופן לא יוכל לעבור הנה לא יוכל לשוב לאחור עם מה שהי' מעביר מקניו ובניו:

רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד וָמֵתוּ
יד כָּל־הַצֹּאן׃ יַעֲבׇר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶתְנַהֲלָה
לְאִטִּי

מנחת שי

שום שכל

געיא, מכלול (דפוס קטן דף כ״א): אל

(תלים ס״ח) כולם רפויי המ״ם סמוכי הה״א בגעי׳, וכן הצפרדעים כולם רפויי הצד״י זולתי ותעל הצפרדע (שמות ח׳ ב׳) שהוא דגוש, וכן כל הלוים שבמקרא רפויי הלמ״ד, וכן הישועה, היקום, הילדים, ומאשר פאיה״ם יו״ד כאשר תהי׳ עיניה״ם אות אהח״ע היו״ד דגושה ברוב כמו היעפים, היעלים, ליעלים, היהודים, ליהודים, היהודי, אבל היאור, ביאור, היאורים רפה היו״ד, וכן כיענים עכ״ל, הרי שלא אמר כ״א שנפל מהם הדגש ולא דבר כלל על אודות הגעיא, ואדרבה היה נראה מלשונו שיש בהם געיא כי מה שאמר וכן כל הלויים שבמקרא וכו׳ הוא שוה אל מה שאמר קודם לו וכן כל הצפרדעים, ובהם הה״א בגעיא בכל הספרים, גם ממה שאמר הרב אחר הדבור הנזכר שלפעמים תחסר ה״א הידיעה ותשאר תנועתה באחת מאותיות כל״ב אשר עלי׳, וכאמר כַּדבר לַדבר כַּדבר, ופעמים יפול הדגש להקל בהיות תחלת התיבה שו״א אז יפילו הדגש פעמים ואות השימוש מעומדת בגעיא, שיתי לכך לְמְסלה (איוב ל״ג) וכו׳, ופעמים יפול ג״כ הגעיא כמו ומחית בשר חי בַּשאת (ויקרא י״ג) ומאת הַמעט תמעיטו (מדבר ל״ה) כי אתם הַמעט (דברים ז׳) ולַשְׂאת ולספחת (ויקרא י״ד) וכו׳ עכ״ל, הרי בפירוש אמר באלה שלפעמים יפול ג״כ הגעיא מהם, ולא אמר כן בנדון שלפנינו, אכן אחר הספרים המדויקים כלך ובהם היו״ד רפה והה״א בלא געי״א והשו״א שתחת היו״ד נח כמו שכתב הראב״ע בצחות אות ה״א ז״ל, ואם הי׳ האות שאחרי הה״א יו״ד לא ידגישוהו רק ישיבו השו״א שהי׳ נע להיותו נח וכו׳. ועיין מה שכתבתי לעיל ל׳ מ״א אצל המקשרות. **רכים**, מלא יוד. **עלות**, מלא ו׳. **ודפקום**, מלא וי״ו: (יד) **אתנהלה**, במקרא גדול רפ״ו וקטן ד״ס הכו״ן בקמץ ובעל א״ת לא הגי׳ כאילו קיימו, אכן ברא״פ ובמדויקים אחרים הכו״ן בפת״ח וכן בכ״י של כ״ד וכן נראה מדברי המכלול (דף ס״ו ב׳) בבנין הדגוש שאמר, ועל הה״א ועל החי״ת בפתח בִּתְנַהֵג את בכותי (ראשית ל״א) ועל מבועי מים יְנַהֲלֵם וכו׳

רש״י

רשב״ם

עלות, מגדלות עולליהן לשון עולל ויונק (איכה ב׳) עול ימים (ישעי׳ ס״ה), שתי פרות עלות (ש״א ו׳) ובלע״ז אנפנטי״ש*. ודפקום יום אחד, (ואם ידפקום יום אחד) ליגעם בדרך במרוצה ומתו כל הצאן. ודפקום, כמו קול דודי דופק (שיר ה׳) כוקש בדלת:

(יד) עד אשר אבא אל אדוני שעירה, הרחיב לו

(יד) יעבור נא אדוני, אל תאריך ימי הליכתך עבור כפי

מפורש

על הגמלים (לעיל ל״א י״ז) ותרגום אונקלוס לעד שתרגם הילדים ינקיא ודרכו לתרגם בנייא כי לא הי׳ שום אחד מבניו יונק, גם ומתו כל הצאן לרש״י שעל הצאן לבד חשש לדפיקה

*) אַנְפַנְטִישׁ, בעקינדרט.

יַנְקַיָא רַכִּיכִין וַעֲנָא וְתוֹרֵי מֵינִקְתָא עֲלָי וְאִם־אַדְחוֹקִינוּן יוֹמָא חַד וִימוּתוּן
כָּל־־עָנָא׃ יְעִיבַר־־כְּעַן רִבּוֹנִי קֳדָם עַבְדֵּיהּ וַאֲנָא אַדַּבַּר בְּנִיחַ לְרֶגֶל יד
עובדתא

מפורש

לדפיקה. רכים [זינד צארט], הקטן והצעיר בימים נקרא רך, ותיבת רכים תאר לילדים והוא הנשוא לכן הוא בלא ה״א בראש כמשפטו במאמר הרכב הרכבת הסיפור (עיין פרק י״ג ממלות ההגיון להרמב״ם ובאור לנתיבה לרמ״ד). עלות עלי, ת״א מניקתא עלי, וכן תרגם הסורי, וכן פי׳ רש״י, הצאן והבקר ששם עלות, מוטלות עלי לנהלם לאט, עלות, מגדלות עולליהם, לשון עולל ויונק וכו׳, וגם הרד״ק בשרש עול כ״כ ונתן טעם לדבר ואמר, נקראו הבהמות המניקות עלות על שם בניהם שהם עולים, וכן הנערי׳ בבני אדם נקראו כן, עול ימים (ישעי׳ ס״ה כ׳), התשכח אשה עולה (שם מ״ט י״ד) עכ״ל, גם יונתן תרגם שתי פרות עלות (ש״א ו׳ י׳) מינקא, והראב״ע פי׳ כמו עלות ינהל (ישעי׳ מ׳ י״א) והן הפרות שעלו עליהן העתודים, על כן נקראו עלות עכ״ל, ולפירוש כולם עלות תאר נשוא הוא כמו רכים, ויפה אמר הרב המבאר כי בעל הטעמים יתנגד לכל אלו הפירושים כי שם טפחא בתיבת והבקר להפרידו מן עלות, ושם מונח בתיבת עלות לחברו עם מלת עלי, לכן פי׳ הוא עלות עלי כמו עולים עלי, כלומר שטרחת הצאן והבקר ומשאם עולים עלי, ור״ל שמוטלים עלי עכ״ל. וגם זה איננו נכון כי אין טעם עלות כמו עולות כידוע מדרך הדקדוק, ולכל הפירושים אין טעם למלת עלי ויהי׳ העיקר חסר, לכן נראה כי אין מלת עלי מגזרת על שהוא מלת הטעם, כ״א מגזרת עלות והוא כמו עלים שטעמו עוללים, ואל תתמה על היו״ד כי יש לו חברים הרבה במקרא כמו וקרע לו חַלּוֹנָי (ירמי׳ כ״ב י״ד) שהוא כמו חלונים, וכן על דברי חוֹזָי (ד״ה ב׳ ל״ג י״ט) כמו חוזים, וכן ואורגים חוֹרָי (ישעי׳ י״ט ט׳) כמו חורים, וכן אצילי יָדַי (יחזקאל י״ג י״ח) כמו ידים, ועוד אחרים הביאום המכלול באבן עשתי עשרה (דף י״ב ב׳) ויהי׳ כמוהם עֲלָי כמו עֲלִים, וכן פירוש הכתוב, כי הילדים רכים וגם הצאן והבקר כמוהם רכים מצד אחר כי הם עלות עלי, כלומר מיניקות עוללים כפי׳ רד״ק או מגדלות עולליהם כפי׳ רש״י, ומעתה אין שום חסרון בקרא וגם הוא מסכים עם בעל הטעמי׳ בלי לחץ כלל. ודפקום יום אחד [ווען מאן זיא איינן טאג איבערטרייבט], שימוש הוי״ו לפעמים כשימוש מלת אם וכמוהו וצמית והלכת אל הכלים (רות ב׳) טעמו ואם צמית, וטעם דפיקה הכפיי׳ ללכת במרוצה. ומתו, הוי״ו תשמש לתשובת התנאי כוי״ו של והאבן הזאת (לעיל כ״ח כ״ב), כלומר ואם ידפקום אז ימותו כל הצאן: (יד) ואני אתנהלה לאטי [איך וויל איינן לאנגזאמן גאנג נאכפיהרן], לשון נהלה הוא לשון הנהגה בנחת,
והוסיף

תועלות

התועלת הא׳ הוא בדעות, והוא להודיע חוזק השגחת השם יתעלה בדבקים בו עד שכבר הראה ליעקב בנבואה ליישב נפשו ממה שהי׳ מפחד ממנו שהוא ישרר עם אלהים וישור גם כן עם אנשים ויוכל, ולזאת הסבה בעינה צוה לשנות שמו כמו שעשה שם אברהם

לְאִטִּ֗י לְרֶ֨גֶל הַמְּלָאכָ֤ה אֲשֶׁר־לְפָנַי֙ וּלְרֶ֣גֶל הַיְלָדִ֔ים עַ֛ד

טו אֲשֶׁר־אָבֹ֥א אֶל־אֲדֹנִ֖י שֵׂעִֽירָה׃ וַיֹּ֣אמֶר עֵשָׂ֔ו אַצִּֽיגָה־נָּ֣א

עִמְּךָ֔ מִן־הָעָ֖ם אֲשֶׁ֣ר אִתִּ֑י וַיֹּ֙אמֶר֙ לָ֣מָּה זֶּ֔ה אֶמְצָא־חֵ֖ן

טז בְּעֵינֵ֥י אֲדֹנִֽי׃ וַיָּשָׁב֩ בַּיּ֨וֹם הַה֥וּא עֵשָׂ֛ו לְדַרְכּ֖וֹ שֵׂעִֽירָה׃

יז וְיַעֲקֹב֙ נָסַ֣ע סֻכֹּ֔תָה וַיִּ֥בֶן ל֖וֹ בָּ֑יִת וּלְמִקְנֵ֙הוּ֙ עָשָׂ֣ה סֻכֹּ֔ת

יח עַל־כֵּ֛ן קָרָ֥א שֵׁם־הַמָּק֖וֹם סֻכּֽוֹת׃ ס וַיָּבֹא֩

יַעֲקֹ֨ב שָׁלֵ֜ם עִ֣יר שְׁכֶ֗ם אֲשֶׁר֙ בְּאֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן בְּבֹא֖וֹ מִפַּדַּ֣ן

ארם

שום שכל

אבו' וכ"כ בבנין התפעל (דק ע"ה ב') שעל הפ"א ועל החי"ת בפתח. **המלאכה**, כל לישנא דמלאכה באורי' מלאים א' קדם לכ"ף כתיב. **אבא**, חד מן ב' חסרים וי"ו באורי' מסרתי לעיל כ"ד מ"ב. **שעירה**, ב' ומלאים יו"ד כתיבין וסימן אל אדני שעירה, דין. לדרכו שעירה, שבפסוק: (טו) **אציגה**, מ"י. **למה זה**, הזי"ן דגוש במ"ג וקטן ויתר המדויקים, עיין לעיל ל"ב ל': (יז) **סכתה**, ח"ו כתיב. עשה **סכת**, חסר דחסר כתיב ומסר עליהון כל סכת בסכת מסכת חסר דחסר בר מן ב' מלאים ו' בתראה ושי' כי בסכות הושבתי, על כן קרא שם המקום סכות, תניינא דפסוק. **שם־המקום**, כתיב בחילופין, בן אשר שֵׁם־המקום, בן נפתלי שֵׁם־המקום, וכמוהו פליגו אבל שם יוסף (לקמן מ"א מ"ה) ושם אדבר בו בעז"ה ודלא כרש"ד, ועיין לעיל כ"ו ל"ג, גם י"ט כ' אבל אמלטה נא: (יח) **בבאו**, חסר וי"ו כתיב וכל בבאו באוריתא חסר וי"ו כתיבין

רש"י

כפי דרכך, ואף אם תתרחק. אתנהלה, אתנהל ה"א יתירה כמו ארדה אשמעה. לאטי, לאט שלי לשון נחת ההולכים לאט (ישעי' ח') לאט לי לנער (שמואל י"ח). לאטי, הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי. לרגל המלאכה, לפי צורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת עלי להוליך. ולרגל הילדים, לפי רגליהם שהן יכולין לילך. עד אשר אבא אל אדוני שעירה. הרחיב לו הדרך שלא הי' דעתו ללכת אלא עד סוכות אמר אם דעתו לעשות לי רעה ימתין עד בואי אצלו והוא לא הלך ואימתי ילך בימי המשיח שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו (עובדיה א') ומדרשי אגדה יש לפרשה זו רבים: (טו) ויאמר למה זה, תעשה לי טובה זו שאיני צריך לה

רשב"ם

לו את הדרך: (יח) ויבא יעקב שלם, אל עיר ששמה שלם. כמו ותבאנה בית לחם (רות א'), ומי שמפרש שלם שלם בתורתו שלם בממונו טועה הוא לפי הפשט שאין דרך המקרא לדבר כך וגם מה צורך וכי בשביל מיעוט דורון שנתן לעשו הוצרך לכתוב כן. עיר שכם, עירו של שכם כמו כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא (במדבר כ"א) כדכתיב וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ, והמפרש שכם שם העיר טועה הוא שלא מצינו בכל מקום עיר ציון עיר ירושלים אלא העיר נזכרת אחרי השם, ואפילו אם זאת שכם שמא לזכרון גבורת בני יעקב שמו את שמה שכם כדכתיב בלוז שנקרא בית אל וכדכתיב ויקראו שם דן על שם דן אביהם (יהוש' י"ט), לזכרון גבורתם שהרגו אנשי העיר, וכדכתב ויהי בונה

עיר

טו עוֹבַדְתָּא דִי־קֳדָמַי וּלְרֶגֶל יַנְקַיָּא עַד דְּאֵיתֵי לְוַת־רִבּוֹנִי לְשֵׂעִיר׃ וַאֲמַר
עֵשָׂו אֶשְׁבּוֹק־כְּעַן עִמָּךְ מִן־עַמָּא דְעִמִּי וַאֲמַר לְמָא דְנַן אַשְׁכַּח רַחֲמִין
טז יז בְּעֵינֵי רִבּוֹנִי׃ וְתָב בְּיוֹמָא הַהוּא עֵשָׂו לְאוֹרְחֵיהּ לְשֵׂעִיר׃ וְיַעֲקֹב נְטַל
לְסֻכּוֹת וּבְנָא לֵיהּ בֵּיתָא וְלִבְעִירֵיהּ עֲבַד מְטַלָּן עַל־כֵּן קְרָא שְׁמָא־
יח דְאַתְרָא סֻכּוֹת׃ וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים לְקַרְתָּא דִשְׁכֶם דִּי בְּאַרְעָא דִכְנַעַן
במיתוהי

רש״י

לה. אמצא חן בעיניך, ולא תשלם לי עתה שום גמול: (טז) וישב ביום ההוא עשו לדרכו, עשו לבדו וארבע מאות איש שהלכו עמו נשמטו מאצלו אחד אחד והיכן פרע להם הקב״ה בימי דוד שנאמר כי אם ד׳ מאות איש אשר רכבו על הגמלים (שמואל־א׳ ל׳): (יז) ויבן לו בית, שהה שם י״ח חודש קיץ וחורף וקיץ, סכות קיץ, בית חורף, סכות קיץ: (יח) שלם, שלם בגופו שנתרפא מצלעתו, שלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון, שלם בתורתו

מפורש

והוסיף מלת ואני להורות על ההפך כלומר אתה תסע מהר אבל אני וגו׳. לאטי, בנחת והיו״ד נוסף, ולדעת רש״י היו״ד לסימן המדבר והלמ״ד יסוד הנופל ממנו לפרקים כלמ״ד של לקח ולמ״ד של לאוס, ונראה כי כן הלמ״ד של לבד, וכן דעת ר׳ יהודה חיוג, ועיין רד״ק בשרשו. לרגל המלאכה, עיין פי׳ רש״י, והראב״ע אמר, הקרוב אלי כי פי׳ המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו, גם הממון יקרא כך כמו אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כ״ב ז׳) ומזאת הגזרה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשות השולח, ויהי׳ לרגל כמו ויברך ה׳ אותך לרגלי (לעיל ל׳ ל׳), ויתכן להיות לרגל כמשמעו שהוליכם על רגליהם עכ״ל: (טו) אציגה נא עמך [זא וויל איך דען בייא דיר לאזן], לשון הנחה והעמדה קבועה, וא״ת אשבוק כען עמך, ודקדוקו לעיל ל׳ ל״ח. למה זה [וואצו דיז׳ס], כלומר אין לי צורך בזה, כן פירוש רש״י וראב״ע, וטעם ז״ק שעל מלת זה יורה על אמתת פירושם, ויעקב מאן בהנהגת האנשים עמו כדי שלא יהא לו מונע מלכת בכל מקום אשר ירצה: (יז) סכתה לסוכות, והוא סופות שמעבר הירדן מזרחה כנזכר ביהושע י״ג כ״ז, וסוכות ופנואל ושכם גם הר גריזים קרובים זו לזו כנראה מדבר גדעון בשופטי׳ סי׳ ח׳ פסוק ה׳ וח׳, גם סי׳ ט׳ פסוק א׳ וכו׳, גם בתילי׳ ס׳ אמר אחלקה שכם ועמק סכות. על כן קרא, הקורא ולשון קרא הוא ובל״א [דארום נענטע אהן]: (יח) שלם עיר שכם, בא לשלם שהיא אחת מערי שכם שהי׳ נשיא הארץ, כן פי׳ רשב״ם
וחזק

תועלות

ושרה כאשר הבטיחו שיהיה לו בן ממנה כאלו אמר שאם הי׳ ראוי שיוצא יעקב הנה ישראל לא יוצא כאמרם ז״ל אברם אינו מוליד אבל אברהם מוליד, ולזאת הסבה נכפל זה השנוי ליעקב כשיעד לו השם שיהי׳ לו ממנו גוי וקהל גוים כאלו אמר שאם אין יעקב מוליד עוד
הנה

יט אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃ וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר
נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה
כ קְשִׂיטָה׃ וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי
לד א יִשְׂרָאֵל׃ ס וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה
חמישי
ב לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ׃ וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־

חמור

מנחת שי

(כ) אל אלהי ישראל, עיין מ"ש בירמיה כ"ג על פסוק ה' צדקנו:

ויאהב

שום שכל

כתיבין: (יט) קשיטה, מלא יו"ד כתיב: (א) בבנות, מלא וי"ו: (ב) נשיא,

מסרתי

רשי

בתודתו שלא שכח תלמודו בבית לבן. עיר שכם, כמו לעיר וכמוהו עד בואכה בית לחם (רות א'). בבאו מפדן ארם, כאדם האומר לחבירו יצא פלוני מבין שני אריות ובא שלם, אף כאן ויבא שלם מפדן ארם מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: (יט) קשיטה, מאה. אר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה. (ותרגומו חורפן טובים חריפים בכל מקום כגון עובר לסוחר: (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל, לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של מקום נזכר בקריאת השם כלומר מי שהוא אל הוא הקב"ה כי הוא לאלהים לי ששמי ישראל, וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי (שמות י"ז) לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי, ורבותינו דרשו שהקב"ה קראו ליעקב אל, ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקים לכמה טעמים, ואני ליישב פשוטו של מקרא באתי: (א) בת לאה, ולא בת יעקב, אלא ע"ש יציאתה נקראת בת לאה שאף היא יצאנית היתה שנאמר ותצא לאה לקראתו. (ועליה משלו המשל כאמה כבתה): (ב) וישכב

אותה

רשבם

עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך (לעיל ד'): (יט) קשיטה, מין מטבע ששמה כן: (כ) אל אלהי ישראל, שהצילני מלבן ומעשו, כלומר האלהים הוא אלהי יעקב שהצילני מלבן ומעשו, וכמו שקורין שם אדם אליעזר, עמנואל כמו כן נקרא המזבח כך וכמו שפרשתי פשוטה: (א) ותצא דינה, כי חוץ לעיר נטה אהלה ויצא משם ונכנסה לעיר:

ובני

מפורש

וחזק דבריו בטענות, ואין נכון לומר שלם זה ירושלים שהרי לא מצינו שכם שמשל על ירושלים, וכפי המסופר בספר הישר הפסוק הזה מוקדם, וכן סיפר שם,

"וישב עשו לדרכו שעירה, ויעקב וכל אשר לו הלך ביום ההוא עד קצה ארצה כנען בגבולה וישב שם ימים, ויהי מימים ויסע יעקב מגבול הארץ ויבוא בארץ שלם היא עיר שכם אשר בארץ כנען ויחן את פני העיר, ויקן את חלקת השדה אשר שם מאת בני חמור אנשי הארץ בחמשת שקלים, ויבן לו בית שם ויט שם אהלו ולמקנהו עשה סוכות, על כן קרא שם המקום ההוא סוכות, וישב יעקב בסכות ישנה וששה חדשים, עד כאן לשונו:"

ויקן

במיתוהי מפדן דארם ושרא לקביל אפי קרתא: וזבן ית־אחסנת יט
חקלא די פרסיה־תמן למשכניה מידא דבני־חמור אבוהי דשכם במאה
חורפן: ואקים־תמן מדבחא ופלח־עלוהי קדם־אל אלהא דישראל: כ
ונפקת דינה בת־לאה די־ילידת ליעקב למחזי בבנת ארעא: וחזא לד א ב
יתה

מפורש

(יט) ויקן את חלקת השדה [ער קויפטע דט שטיק פעלדט], אחוזת השדה נקרא חֶלְקָה (עמוס ד׳ ז׳) לשון חלק לפי שזו חלק אחד וזו חלק אחר, רד״ק בשרשו. במאה קשיטה, אמר ר׳ עקיבה כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורים למעה קשיטה, ויהי׳ אם כן מאה קשיטה חמשה שקלים כמספר בס׳ היסר שהעתקנו בסמוך כי השקל עשרים גרה והיינו עשרים מעין. כמו שת״א עשרים גרה (שמות ל׳ י״ג) עשרין מעין: (כ) ויקרא לו אל אלהי ישראל, מפורש בפי׳ רש״י ורשב״ס וכן פי׳ הראב״ע, ויאמר הרמב״ן;

„והנה לדקו דברי רש״י כפשוטו של מקרא ויהי׳ טעם לו כטעם קרא לו בנימין (לקמן ל״ה י״ח) וקורא לך גדר פרץ (ישעי׳ כ״ח י״ב), ודע כי המנהג הזה בישראל כן שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל, צורי שדי, כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורו, וכן עמנו אל, וכן שם המשיח ה׳ צדקנו (ירמי׳ כ״ג ו׳) ושם ירושלים ה׳ שמה (יחזקאל מ״ח ל״ה) וכן יעשה בשמות המלאכים גבריאל מיכאל, כי בעבור גדולת כחם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו, אבל אונקלו׳ אמר, ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל, ויהי׳ טעם לו כטעם בו, כדרך כי בוחר אתה לבן ישי (ש״א כ׳) והמזיק לו (שם ב׳ ט״ו ה׳) למי מריבה (במדב׳ כ׳ כ״ד) עכ״ל.“

ולי נראה שלדעת אונקלו׳ יהי׳ טעם לו כטעם אמרי לי אחי הוא, שהוא כמו עלי כמפורש לעיל ל״ב כ״ב, ופירושו ויקרא על המזבח אל אלהי ישראל, כלומר שהתפלל לו: (א) לראות בבנות הארץ, לראות בהם שום דופי וגנאי כדי ללעוג להם, כי כן דרך לשון ראיי׳ המקושר עם בי״ת הענין, וכן השמה יביטו יראו בי (תילי׳ כ״ב) וכן וראה בטוב (קהלת ב׳ א׳) טעמו ולבזות את הטוב הרוחני והשגת הנאחיות כחושב אותה לנגע, כמו שפירש עליו החכם ספורנו, וכן כל לשון ראיי׳ שהוא לשון הבטה המקושר עם בי״ת הוא לגנאי כמבואר ברשב״ם לעיל כ׳ ט״ו אצל כסות עינים. אכן כשהראיי׳ איננה לשון הבטת הנראה כי אם לשון בחירה ובריה אז נופל אחריו שימוש הבי״ת כמו שהוא נופל אחר לשון בחירה כמו כי ראיתי בבניו לי מלך (ש״א י״ו א׳) ואחרי׳ כמוהו, ואז אין ענינים [זעהן] כי אם [אויזזעהן] או [אויסזעהן]: (ב) ויענה [אונד טהאט איהר געוואלט אן], רש״י פי׳ ויענה שלא כדרכו, ור״א פי׳ ויענה בעבור היותה בתולה, ואין צורך כי כל
ביאה

תועלות

הנה ישראל יוליד ולזאת הסבה אמרו ז״ל שנוי השם הוא אחד מהדברים שמקרעין גזר דינו של אדם:

התועלת הט׳ הוא בדעות, והוא שאי אפשר לאדם שישיג מהות השכל הפועל
כמו

חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ׃
הנערה קרי ג וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעַר וַיְדַבֵּר
הנערה קרי ד עַל־לֵב הַנַּעַר׃ וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־
ה לִי אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה׃ וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא
אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב
ו עַד־בֹּאָם׃ וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם אֶל־יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ׃
ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים
וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לִשְׁכַּב אֶת־

בת־יעקב

מנחת שי

(ג) **ויאהב**, בספרים כ״י המאריך בוי״ו לא היוד. **את הנער, לב הנער, הנערה** קרי וכן השני והשלישי, ובמסורת כל אוי׳ חסר בפ״א ועכשו אותו אלה דפי׳ כי תלא, וכמ״ש שם, וה״א לבדה במאריך וכן כולם במדויקים: (ה) **והחרש**, ח״י. ובמסורת כ״י ב׳ חסר בתורה וסי׳ והחרש יעקב, והחרש לה אבי׳, וכן במסרה אחריתא ז׳ בלישנא חסר עיין במ״ג, וגם הרמ״ה ז״ל הביא באורי׳ ח״י כלשון מסרתנו ואח״כ כתב הלין ד׳ בלשון החרשה באו׳ ח״י, וכל לישנא דקרי רי״ש דידי׳ בחירק מ״י, ואם החרש יחריש לה אישה, החרש חסר וקרי רי״ש דידי׳ בכרי יחריש קרי רי״ש דידי׳ בחירק ועלא יו״ד כדאמרן: (ז) **כשמעם ויתעצבו**, חד מן פסוקים דלית להון הכרע אליבא דר׳ תנחומא בירושלמי פרק אין מעמידין, עיין ביפה תאר שם. ומ״ש בפ׳ וילך. ויתעצבו

שום שכל

מסרתי לעיל כ״ג ו׳ אבל כשיא אלהים ע״ש. **ויענה**, בספרי הדפוס הו״ו בגעיא ולא כן בכ״י: (ג) **את הנער** וידבר על לב **הנער**, בכל ספרי הדפוס גם בכ״י הה״א גם הנו״ן שניהם בגעיא, והרב בעל ע״ש מחק השני וקיים הראשון ורע״ד טען כנגדו ומחק הראשון וקיים השני והאמת כי הראשון גם השני שניהם נכונים כמבואר לעיל כ״ד כ״ח אבל תשב הנערה: (ה) **והחרש**, ז״ל רמ״ה ז״ל; והחרש יעקב ח״י כתיב, ודכוותי׳ ושמע אישה והחרש לה לא הניא, תניא. ודכוו׳ כי החרש לה ביום שמעו, בתראה. ה׳ ילחם לכם ואתם תחרשון ח״י ומ״ו כתיב, הלין ד׳ בלשון החרשה באורי׳ ח״י, וכל לישנא דקרי רי״ש דידיה בחירק מ״י וכו׳ עכ״ל, וגם במסרת הדפוס נמסר ככה, לכן טעות נפל במ״ש שאמר בשם מסרה כ״י והחרש ב׳ חסר בתורה וסי׳ והחרש יעקב, והחרש לה אבי׳ עכ״ל, וצ״ל והחרש לה לא הניא כדאמרן, אבל והחריש לה אביה מ״י כתיב בכל הספרים וכדינו: (ו) **ויצא חמור אבי**, כן מנוגן בכ״י של פ״ד ולא כן בספרינו: (ז) **ויתעצבו**, הלד״י דגוש והיוד בגעיא בכל הספרים וכ״י וכן נכון דוגמת ותשתחויה וישתחוו, לעיל ל״ג ו׳ ע״ש, וכמוהו והתחתנו שבסמוך, וכל דוגמתם כמוהם. **את־בַּת־יַעֲקֹב**, ב״כ במ״ג וקטן ומדויקים, וכן לקמן פ׳ י״ט, ורע״ד טען עליהם ע״פ כללו שלא יבואו ב׳ מתגים רצופים וכבר השיבותי עליו לעיל כ״ט כ״ו ע״ש, אבן במקרא

כ״י

יתה שכם בר־חמור חיואה רבא דארעא ודבר יתה ושכיב יתה ועניה׃
ואתרעיאת נפשיה בדינה בת־יעקב ורחים ית־עולימתא ומליל על־ ג
לבא דעולימתא׃ ואמר שכם לחמור אבוהי למימר סב־לי ית־עולימתא ד
הדא לאתו׃ ויעקב שמע ארי סאיב ית־דינה ברתיה ובנוהי הוו עם־ ה
גיתוהי בחקלא ושתיק יעקב עד־מיתיהון׃ ונפק חמור אבוהי־דשכם ו
לות־יעקב למללא עמיה׃ ובני יעקב עאלו מן־חקלא כד־שמעו ז
ואתנסיסו גובריא ותקיף להון לחדא ארי קלנא עבד בישראל למשכב
ית

רש"י

אותה, כדרכה. ויענה, שלא כדרכה: (ג) על
לב הנערה, דברים המתיישבים על הלב ראי אביך
בחלקת שדה קטנה כמה ממון בזבז אבי אביך ותקנה העיר וכל שדותיה: (ז) וכן לא יעשה, לענות
את

רשב"ם

(ז) ובני יעקב באו מן השדה, בתוך כך שיצא חמור
לדבר

מפורש.

ביאה באונסה תקרא עינוי, וכן תחת אשר עניתה (דברי' כ"א ט"ו) וכן ואת פלגשו ענו ותמות (שופטי' כ' ה'), (וזאת בעולה היתה) ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא נתרצית לנשיא הארץ, לספר בשבחה, רמב"ן. והרב רש"ד טען על הרמב"ן ואמר שלפי פירושו הי' לו לומר ויענה וישכב אותה, ואיננה טענה כלל, כי לספר בשבחה בא הכתוב ולכן הקדי' השכיבה לעינוי לומר שהיתה אנוסה גם לאחר השכיבה לא כדרך האנוסות דעלמא שתחלתן באונס וסופן ברצון כמו שאמרו רז"ל, לא כן דינה שהיתה אנוסה מתחלה ועד סוף: (ג) ותדבק נפשו [זיין הערץ היינג], בתחלה דבק בה נפשו שהוא נפש המתאוה בעבור עריבת ביאתה, ולבסוף ויאהב את הנערה באהבה שלימה שאיננה תלוי בדבר ולכן וידבר על לבה שלא תתעצב, כי מצד הדבק נפשו בה לא יהי' חושש כי אם למלאות נפשו כי ירעב אבל מצד האהבה חש לנחמה ולדבר על לבה והי' חפץ שתהי' לו לאשה תמידי: (ה) כי טמא, לשון קצר הוא, טמא המטמא, והיינו שכם: (ז) ובני יעקב באו מן
השדה

תועלות

כמו שחשבו זה קצת הקודמים וזהו מה שאמר לו המלאך למה זה תשאל לשמי כמו שבארנו וכבר ביארנו אמתת זה בראשון ממלחמות ה':

התועלת הי' הוא להודיע מעלת יעקב, וזה שכבר נתקרבה מדרגתו למדרגת המלאך עד שנדמה לו שיאבק עמו עם שיש במה שנשאר לו מהרושם מזאת הנבואה פרסום

ח בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה׃ וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם לֵאמֹר
שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃
ט וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ תִּקְחוּ
י לָכֶם׃ וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ
יא וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ׃ וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ אֶמְצָא־
חֵן

מנחת שי

ויתעצבו, הצד"י דגושה: (ט) **בנתיכם**, הבי"ת דגושה:

הנער

שום שכל

בת בטעם מוכח לא במקף כ"י של כ"ד תיבת בת וכן מסתבר ובטלה המחלקת: (ט) **והתחתנו**, הה"א בגעיא בכל המדויקי' כדין ויתעצבו שבפסוק הקודם. **בנתיכם**, חסר ו' ומלא י' כתיב, וכל אור' דכוו'. **בנתינו**, כל ליטנא חסר ו' ומלא י' בר מן חד בנינו ובנתנו בנערינו ובזקנינו דפ' בא אל פרעה, דין לחוד חסר י' ומלא ו': (י) **וסחרוה** מלא ו'. **והאחזו**, בגעיא בכל המדויקים וכ"י הה"א גם האל"ף שניהם במתג וכן נכון כמו שהזכרנו לעיל ל"ב כ"ו: (יא) **ואשר**,

הוי"ו

רשי

את הבתולות שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול: (ח) חשקה, חפצה:

מחר

רשבם

לדבר אל יעקב ומלאם וידבר אתם וגו': (ט) בנותיכם תתנו לנו ואת בנותינו תקחו לכם. בבני יעקב תלו החיתונים לכבוד לתת ולקחת. אבל כשספרו את הדבר לאנשי עירם אמרו למפרע לכבוד בני העיר שהם יהיו הלוקחים והנותנים כדי לפתותם שישמעו אליהם להמול: (י) וסחרוה, הסי"ת גורמת. וכן מן גאל, **גאלני**. מן שחט, **וַיִּשְׁחָטוּהוּ**. מן שאל, **יִשְׁאָלוּנִי** משפטי צדק. מן בחר, **אֶבְחָרֵהוּ**. מן פעל, **יִפְעָלוּהוּ**:

ונתנו

מפורש

השדה כשמעם, כלומר בתוך כך שיצא חמור להשתדל אצל יעקב באו בני יעקב מן השדה כי שמעו המעשה הרע הזה ומיהרו לבוא, וטעם ז"ק שעל מלת כשמעם מכריע שהוא שב אל מעלה. נבלה, דבר כעור ומגונה. וכן לא יעשה, ת"א לא כשר לאיתעבדו, כלומר אין ראוי לעשות כן אפילו בבת הדיוט: (ט) והתחתנו אתנו [פערשוועגרט אייך מיט אונס], הי' לו ליכתוב והתחתנו בנו כדרך לשון חיתון להיות נקשר עם בי"ת השימוש כגון לא תתחתן בם (דברים ז' ג'), ועתה התחתן במלך (ש"א י"ח פ' כ"ב וכ"ג), וכן בשתים תתחתן בי (שם פסוק כ"א) מאי והתחתנו אותנו? אלא שהי' תולה הכבוד ביעקב שיהיו הם הפועלים ואנשי חמור הפעולים, ולכן שינה גם בלשונו באומרו בנותיכם תתנו לנו אתם תהיו הנותנים כחפצכם, ואת בנותינו תקחו לכם, כלומר וגם בבנותינו הרשות לכם להיות הלוקחים כאשר

ח יַת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לָא־כָשַׁר לְאִתְעֲבָדָא׃ וּמַלֵּיל חֲמוֹר עִמְּהוֹן לְמֵימָר
ט שְׁכֶם בְּרִי אִתְרְעִית נַפְשֵׁיהּ בִּבְרַתֵּיכוֹן הֲבוּ כְעַן יָתַהּ לֵיהּ לְאִתּוּ׃ וְאִתְחַתְּנוּן
י בָּנָא בְּנָתֵיכוֹן תִּתְּנוּן־לָנָא וְיָת־בְּנָתָנָא תִּסְּבוּן לְכוֹן׃ וְעִמָּנָא תֵּתְבוּן
יא וְאַרְעָא תְּהֵי קֳדָמֵיכוֹן תִּיבוּ וְעִבִידוּ־בַהּ סְחוֹרְתָּא וְאַחְסִינוּ בַהּ׃ וַאֲמַר

שכם

מפורש

ייטב בעיניכם ולא נמחה בידכם, ואילו הי׳ אומר ואת בנותינו כתנה לכם המו שאמר בנותיכם תתנו לנו הי׳ משמעו שהברירה בידם לתת מן הפחותים לכן אמר תקחו לכם, ואולם בדברו אל אנשי עירו שינה הלשון ואמר את בנותם נקח לנו ואת בנותינו נתן להם: (י) ואתנו תשבו, תתעכבו אתנו. וסחרוה, הסבבו את הארץ, תרגום של סביב סחור, ומזה נקרא התגר סוחר לפי שהוא סובב הארצות תמיד הולך ושב, והתירו להם הסחורה עם היותה אז בלתי מותרת לגרים כאמרם ז״ל בר מתא אבר מתא אחריתא מני מעכב. ודקדוק סחרו׳ כדקדוק שמעוני המפורש לעיל ט״ז ז׳, ועיין רשב״ם. והאחזו בה [אונד ערווערב דארין], קחו אחזה ונחלה בה, ונקראת הנחלה אחזה לפי שהאדם נאחז במקום ומוחזק בו: (יא) אמצא חן בעיניכם [לאסט איר געפאללען זיין זייערן אויגן פינדן!] לשון בקשה הוא, כלומר ידעתי

כי

תועלות

לאמתת זאת הנבואה והוא שהבר נמצא שהיה צולע על ירכו כשהקיץ, ולזאת הסבה נצטוינו שלא לאכול גיד הנשה אשר על כף הירך כדי שיתפרסם לנו עניין זאת הנבואה הנפלאה עם שבזה רוסה גם כן לאמתת עניין זאת הנבואה אשר היא פנה מפנות התורה וזה שאם לא יאמין בנבואה תפול התורה בכללה:

מן ויבא יעקב שלם וגו׳ עד סוף הפרשה

התועלת הא׳ הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שישתמש בשל אחרים בהיות לאל ידו, ולזה תראה שהשתדל יעקב לקנות חלקת השדה אשר נטה שם אהלו:

התועלת הב׳ הוא במדות, והוא שראוי לאדם כשיבא לגור במקום מה שיהיה משאו ומתנו עם הנכבדים שבמקום ההוא כדי שתתקרב דעתם לו ויהיה בזה יותר בטוח מהזקי אנשי העיר, ולזה תמצא שקנה יעקב חלקת השדה מיד נשיאי העיר וכן קנה אברהם שדה עפרון לזאת הסבה כי היה מושל בארץ ההיא:

התועלת הג׳ הוא במדות, והוא שראוי לאדם שלא יפזר ממונו יותר מדאי אבל יספיק לו ההכרחי, הלא תראה כי יעקב השלם הספיק לו בנטות אהלו במקום בלתי רחב מאד וכבר יורה על זה שכבר קנהו בדמים מעטים:

יב חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן׃ הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד
מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־
יג הַנַּעֲרָ* לְאִשָּׁה׃ וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר הנערה קרי
אָבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃
יד וַיֹּאמְרוּ אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־

אחתנו

מנחת שי

(יב) הנער, הנערה קרי. (יד) את אחתנו, ח"ו וח"י, וטעה המדפים שכתבו ביוד והוא עצמו מסר עליו ב' חסר דחסר, וגם בסוף פ' חיי שרה ע"פ אחתנו את היי וגו' כמסר שם אחתנו ג' בספרא ב' חסר וא' מלא וסי' אחתנו את היי לאלפי. לתת את אחתנו. הכזונה יעשה את אחותנו, מלא. וכך הם בספרים כ"י ודפוס קדמון ובהעתק

שום שכל

הוי"ו בגעיא במ"ג וקטן וכ"י וכ"כ רמ"ב בקו' הכרעותיו: (יב) מהר, ח"ו. ודכוו' כמהר הבתולת ח"ו. הנער, הה"א והנו"ן שניהם בגעיא כדלעיל פ' ג': (יג) בני־יעקב, במ"ג וקטן ומדויקים הנו"ן במתג ונכון הוא עיין לעיל כ"ט כ"ו. אחתם, כל או' ח"ו בר מן חד מ"ו בני יעקב באו על החללים דלקמן: (יד) אליהם,

חד

רשי

(יב) מהר, כתובה: (יג) במרמה, בחכמה: אשר טמא, הכתוב אומר שלא היתה רמיה שהרי טמא את דינה אחותם: (יד) חרפה היא, שמץ פסול הוא אצלנו הבא לחרף חברו היה אומר לו ערל אתה או בן ערל,

חרפה

מפורש

כי כל יקר בית אבי אינו כדאי אם לא אמצא חן בעיניכם: (יב) מהר ומתן [אמרגן גאבע אונד געטענק]. מהר, כתובה שהוא הדבר הנתן לבתולה, כדכתיב כמהר הבתולות (שמות כ"ב י"ו), והן סבלונות שהבחורים שולחים לבתולות כאשר ישאו אותן. ומתן, מגדנות או כסף וזהב לאבי' ולאחי': (יג) במרמה [איט הינטרליסט], כל תחבולה להעלים את התכלית אשר אנו מכוונים אליו ולכוון את הנראה ממעשינו אל תכלית אחר, תקרא ערמה, ואם הכוונה להרע לאחרי' ע"י הערמה ההיא תקרא מרמה, כ"כ המתרגם האשכנזי, והנה חשבו שלא יקבלו עליהם המילה ואם יקבלו עליהם ביום השלישי יקחו את דינה וילכו, אכן שמעון ולוי בחרו דרך יותר קצרה, וזהו שאדר יעקב אפס. כי אנשי העיר לא היו עליהם עון ואשמה זולתי נשיאם, והפסוק נתן הטעם למה ענו קודם לאביהם לפי שהיה דבר מרמה ויעקב איש תם. וידברו אשר טמא, רצון הפסוק כי האיש אשר נעשה בו נבלה והוא מפרט בפיו הנבלה לומר אתה עשית לי כך וכך, אין לחוש מרמה

מאיש

שְׁכֶם לַאֲבוּהָ וּלְאַחְהָא אַשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵיכוֹן וּדְתֵימְרוּן לִי אֶתֵּן׃ אַסְגּוּ יב
עָלַי לַחֲדָא מוֹהֲרִין וּמַתְּנַן וְאֶתֵּן כְּמָא דְּתֵימְרוּן לִי וְהָבוּ־לִי יָת־עוּלֵימְתָּא
לְאִיתּוּ׃ וַאֲתִיבוּ בְנֵי־יַעֲקֹב יָת־שְׁכֶם וְיָת־חֲמוֹר אֲבוּהִי בְּחוּכְמָא וּמַלִּילוּ יג
דִּי סָאֵיב יָת דִּינָא אֲחַתְהוֹן׃ וַאֲמָרוּ לְהוֹן לָא נִיכּוֹל לְמֶעְבַּד פִּתְגָמָא יד
הדין

מפורש

מאיש ההוא שסבר בדבריו הפיג חמתו, וכי ישלים ישלים בכל לבו, אבל אם האיש אשר נעשה לו הנבלה ישלים עם בעל הפועל מבלי לפרוט המעשה ודאי תוכו ארבו ויש לחוש ממנו שלא ישלים עמו בלב שלם, וא"כ זאת היתה המרמה כי דברו אשר טמא וגו' כלומר כי פרטו הנבלה וזה הבטיח חמור שסבר נתקררה חמתם, ועם כל אלה עברתם היתה שמורה בלבם, מנחה בלולה: (יד) ערלה, פי' רש"י לשון אטימה, ורד"ק פי' כל דבר היתר והכבד שראוי להסליכו ולהסירו יקרא ערלה, וכן ערל שפתים (שמות ו' י"ב), כי העלג יכבדו עליו דבריו ויוציא בשפתיו דברים יתרים עד שיגיע אל הדבור שרוצה לדבר והוא שקורין לו בלע"ז אופג"י [שטאטערן, שטאמאאן], וכן ערלה אזנם (ירמי' ו' י') לשון נקבה, כלומר כבדה ויתרת בשר כאילו אינה כרוי' לשמוע, וכן ערל לב, ערלי לב, כאילו לבם כבד ויתר בשר ושומן המכסהו שלא יוכל להבין, על דרך השמן לב העם הזה ואזניו הכבד (ישעי ו' י') עכ"ל, ועיין בפ' קדושים אצל וערלתם ערלתו את פריו (ויקרא י"ט כ"ג). כי חרפה היא לנו, שיהי' נראה שאין איש הגון בין המולים להתחתן עמו. ויאמר הראב"ע, והאומרים שהשם אמר לאברהם והיה תמים ובהמולו הנה הוא חסר? הדבר הפוך,

והנה

תועלות

התועלת הד' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאשה שתצא מביתה, שלא תראה מה שקרה מהסגות לדינה בצאתה לראות בבנות הארץ עד שכמעט היה זה סבה להשמיד כל בית אביה לולי ה' שהיה להם:

התועלת הה' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיתנהג במדת הסבל כפי מה שאפשר ולא ימסר להראות כעסו על מה שיעשו האנשים כנגדו אבל ימתין זה אל העת הראוי, הלא תראה שיעקב עם חוזק ההפעלות שהיה ראוי שיהיה מתפעל מזאת הנבלה שעשה שכם החריש יעקב עד בוא בניו כדי שתשלם העצה ביניהם איך יתנהגו בזה ועוד שאם תתחדש מריבה בינו ובין שכם היה יותר טוב שיהיו יחד לקחת עצה איך ינצלו מהם ואם היו בחוץ את מקנהו היה אפשר שיזיקום בקלות הקמים עליהם:

התועלת הו' הוא במדות, והוא שאין ראוי לשלם שיוציא דבר מרמה מפיו אפילו לכוין אל מה שראוי שיכוין אליו אבל ראוי שיהיו פיו ולבו שוים ולזאת הסבה לא רצה יעקב

לענות

טו אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃ אַךְ־
בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־זָכָר׃
טז וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ
יז אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד׃ וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל
יח וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ׃ וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר
יט וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר׃ וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר
כ כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו׃ וַיָּבֹא
חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם
כא לֵאמֹר׃ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ

בארץ

מנחת שי

ובהעתיק הללי, וכ"כ הרמ"ה ז"ל הכזוכה יעשה את אחותנו דין לחוד מ"ו כתיב וכל שארי בזורי' חסר וי"ו כתיב: (טו) **בזאת**, בטפחא: (יט) **וייטבו**, דבריהם הטי"ת בשו"א לבדו, וכתוב במכלול דף קנ"ד העמדת היו"ד הנוספת בגעיא להורות על יו"ד הפעל הנחה: (כ) **ויבא** חמור ושכם בנו וגו'. סי' חילוף ויבא חמור **עירם עירם**. **וישמעו עירו עירו**: (כא) **שלמים**, כתב ר' אליי' הלוי בספר טוב טעם דגוית מן שער ב' פ"ז שהשי"ן

שום שכל

חד מן י"ז מלאים בתורה, כמסרו לעיל י"ט י'. **אחתנו**, ח"ו עיין מ"ש: (טו) **נאות**, מ"ו. **כמנו**, ח"ו וכל אור' דפוו' חסר. **להמל**, דין לחוד ח"ו מסרתי לעיל י"ז י', ועיין מנחת שי לקמן פסוק כ"ב: (טז) **נקח־לנו**, הנו"ן בגעיא בכל המדויקי' וכ"י וכן נכון ע"ל כ"ז כ"ז: (יט) **וייטבו** דבריהם מלא תרין יודי"ן קדם לטי"ת, והיו"ד במתג כמשפטו: (יט) **בבת־יעקב**, במ"ג וקטן במתג כחברו דלעיל פסוק ז' ובכ"י במוכח כטוטתו: (כא) **שלמים**, מלא י'. והשי"ן בגעיא במ"ג וקטן ומדויקים וכן בכ"י וכ"כ הם"ש. **וישבו**, ד' דכתיבין כן הוי"ו בשו"א והיו"ד רפה ומנויים במסרה וכל:

רש"י

חרפה בכל מקום גדוף: (טו) נאות לכם. נתרצה לכם לשון ויאותו (הכהנים ביהוידע). להמול. להיות נמול אינו לשון לפעול אלא לשון להפעל: (טז) ונתנו. נו"ן שנייה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן ונתננו: ואת בנותיכם נקח לנו. אתה מוצא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשובת בני יעקב לחמור שתלו החשיבות בבני יעקב ליקח בנות שכם את שיבחרו להם ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם דכתיב ונתנו את בנותינו לכם לפי דעתינו ואת בנותיכם נקח לנו, בכל אשר נחפוץ, וכשדברו חמור

ושכם

רשב"ם

(טז) **ונתנו**, דגש. כמו נתננו פירש ניתן. וכן מצרים נתנו יד, כמו נתננו: (יט) ולא אחר, מגזרת לא **תאחר**, שהוא משקל כבד כמו **תְשַׁבֵּר**. והוא כבד, ושמעו לו:

בהיותם

הָדֵין לְמִיתַּן יָת־אֲחָתָנָא לִגְבַר דְּלֵיהּ עוּרְלָא אֲרֵי־חִסּוּדָא הִיא לָנָא׃
בְּרַם־בְּדָא נִתְפַּס לְכוֹן אִם־תְּהוֹן כְּוָתָנָא לְמִגְזַר לְכוֹן כָּל־דְּכוּרָא׃ וְנִתֵּן טו טז
יָת־בְּנָתָנָא לְכוֹן וְיָת־בְּנָתֵיכוֹן נִיסַּב לָנָא וְנִיתֵּב עִמְּכוֹן וּנְהֵי לְעַמָּא חָד׃
וְאִם־לָא תְקַבְּלוּן מִנָּנָא לְמִגְזַר וּנְדַבַּר יָת־בְּרַתָּנָא וְנֵיזֵיל׃ וּשְׁפַרוּ פִתְגָּמֵיהוֹן יז יח
בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בַּר־חֲמוֹר׃ וְלָא־אוֹחַר עוּלֵימָא לְמֶעְבַּד יט
פִּתְגָּמָא אֲרֵי אִתְרְעִי בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא יַקִּיר מִכֹּל בֵּית אֲבוּהִי׃ וַאֲתָא כ
חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּרֵיהּ לִתְרַע קַרְתְּהוֹן וּמַלִּילוּ עִם־אֱנָשֵׁי קַרְתְּהוֹן לְמֵימָר׃
גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין שְׁלָמִין אִנּוּן עִמָּנָא וְיִתְּבוּן בְּאַרְעָא וְיַעְבְּדוּן בַּהּ־סְחוֹרְתָּא כא
וארעא

רשי

ושכם בנו אל יושבי עם הפכו הדברים את בנותם נקח לנו לנשים ואת בנותינו נתן להם כדי לרצותם שיאותו להמול: (כא) שלמים, בשלום ובלב שלם. והארץ הנה רחבת ידים, כאדם שידו רחבה ותרכית כלומר אל תפסידו כלום פרקמטיא

מפורש

והנה הבהמות יוכיחו, ואם אמרו למה נחתך דבר ברא׳ השם? גם השבור יוכיח: (טו) נאות לכם [וואללן וויר מייך צו ווילן זיין], נתרצה לכם, ותרגומו נתפס, וכן תרגומו של אם יפתוך חטאים אל תאבה, לא תתפס. ולדעת הראב״ע ורד״ק בשרשו גם במכלול דף נ״ח שרשו יאת והוא מפעלי פ״י, והעבר ממנו כי לך יאתה (ירמי׳ י׳ ז׳) אלא שבא בו האל״ף בקמץ בעבור ההפסק, והעתידים לגזרת פעול, יאותו לנו האנשים, נאות לכם, בתשלומו ע״מ יפעולו, נפעול עכ״ל, והוא זר כי לא מצאנו דוגמתו בפעלים שפאי״ס יו״ד שיהי׳ העי״ן בחולם ע״מ יפעול לכן נראה יותר נכון שהוא מפעלי עלומי העי״ן ושרשו אות והוא נפעל עבר ויהי׳ גאות ע״מ נכון, יאותו ע״מ יכונו ובא האיתן בכר״י לתשלום הדגש הראוי להיו׳ באות הגרון שאחריו להתבלע נו״ן נפעל וכמוהם יעזרו (יואל ד׳ י״ג) ביאור להם (ש״ב ב׳ ל״ב), ואינם כלל מגזרת כי לך יאתה כמו שחשב ראב״ע ורד״ק כי אין טעמם שוה, כי לך יאתה ענינו לך ראוי׳ ונאה המלוכה וכן פי׳ שם רש״י והתרגום, אבל נאות ויאותו ענינם ההתרצות וכן ויאותו הכהנים (מ״ב י״ב י״ט) גם הוא מתורגם ואטפסו, ונראה שכן דעת רש״י ז״ל. להמול, להיות נימול והוא מבנין נפעל כמפורש לעיל י״ז י׳: (טז) ונתנו, כמו ונתננו לכן הנו״ן דגוש להבליע נו״ן למ״ד הפעל החסר: (יז) ולקחנו את בתנו, את אחותנו, ומצינו כי האחות נקרא בת ביורם בן יהושפט כי בת אחאב היתה לו לאשה ולאחאב לא הי׳ בת, וכן תרגם יונתן שהיתה אחות אחאב. והלכנו, עם כל עשרנו שלא תשנו בו: (יט) ולא אחר הנער [דער יינגלינג זוימטי ניכט], אחר פעל עבר מבנין הדגוש דוגמת גרשת לעיל ד׳ י״ד: (כא) שלמים הם אתנו [זינד געגן אונס פרידליך געזינט] לבם שלם

בָּאָ֙רֶץ֙ וְיִסְחֲר֣וּ אֹתָ֔הּ וְהָאָ֛רֶץ הִנֵּ֥ה רַֽחֲבַת־יָדַ֖יִם לִפְנֵיהֶ֑ם
אֶת־בְּנֹתָם֙ נִקַּח־לָ֣נוּ לְנָשִׁ֔ים וְאֶת־בְּנֹתֵ֖ינוּ נִתֵּ֥ן לָהֶֽם׃
כב אַךְ־בְּ֠זֹאת יֵאֹ֨תוּ לָ֤נוּ הָֽאֲנָשִׁים֙ לָשֶׁ֣בֶת אִתָּ֔נוּ לִהְי֖וֹת לְעַ֣ם
כג אֶחָ֑ד בְּהִמּ֥וֹל לָ֙נוּ֙ כָּל־זָכָ֔ר כַּאֲשֶׁ֖ר הֵ֥ם נִמֹּלִֽים׃ מִקְנֵהֶ֤ם
וְקִנְיָנָם֙ וְכָל־בְּהֶמְתָּ֔ם הֲל֥וֹא לָ֖נוּ הֵ֑ם אַ֚ךְ נֵא֣וֹתָה לָהֶ֔ם
כד וְיֵשְׁב֖וּ אִתָּֽנוּ׃ וַיִּשְׁמְע֤וּ אֶל־חֲמוֹר֙ וְאֶל־שְׁכֶ֣ם בְּנ֔וֹ כָּל־

יצאי

מנחת שי

שהשי"ן בגעיא וכן הוא במדויקים. **נקח־לנו**, במקצת ספרי' המאריך בנון לא בקוף: (כב) **יאתו**. בתיקון ס"ת כתב יאתו במפתח **יאותו** מלא ע"כ, וכל הספרים שלנו הם כמו שכתב הרמ"ה ז"ל. וז"ל; אך בזאת נאות לכם מ"ו כתיב, אך בזאת יאתו ח"ו כתיב, אך נאותה מ"ו כתיב. **בהמול** לנו, בהעתק הללי בהמל ירושלמי בהמול עכ"ל. ובכל הספרים מלא וכן ראוי להיות שלא נמנה עם החסרי' בלישנא וסי' נמסר במס"ג ערך מל, ודע כי במסרה הנזכרת נמנה בכלל החסרים ואם לא תשמעו אלינו להמול וטעות הוא בלי ספק כי בכל הספרים וגם בהעתק הללי מלא וצריך לסמן במקומו להמל לכם כל זכר, שהוא חסר בהללי ובכל הספרים, וכן מצאתי מסרת כ"י להמול ב' חד חסר וחד מלא והם כמ"ש, אח"כ שמח לבי ויגל שכוונתי למה שכתב הרמ"ה וז"ל כללא דמילתא כל המול ימול בהמול להמול מ"ו בר מן חד חסר להמל דאך בזאת נאות, עוד יש לדעת כי לפי דעתי נפל טעות אחד במסרה זו שנמסר ה' חסר בלישנא, ויש לנו עוד שנים חסרים והם כאשר הם נמלים דפ' וישלח, וימלו כל זכר דוישמעו אל חמור וצריך להגי' ז' חסר בלישנא וכן במסרה הננה שבמקרא גדולה אבל להמל לכם כל זכר מסור עליו:

שום שכל

וכל זולתם וַישבו הוי"ו בפת"ח והיו"ד דגוש. **בנתם**, ח"ו. **נקח**, במ"ג המאריך בקוף, אבל בקטן ד"ש ובמדויקים אחרים בנו"ן וכ"כ מ"ש, ועיין לעיל כ"ג ט': (כב) **יאתו**, ח"ו עיין מ"ש. **בהמול** מ"ו. עיין לעיל י"ז י' אבל המול לכם כל זכר, ועיין מה שהגיה מנחת שי במסרת הדפוס ונשען על מסרת כ"י, וגם אנכי מצאתי כן בכ"י להמל ב' חד חסר וחד מלא עכ"ל. ור"ל ב' בענין קדמא חסר תנינא מלא, ומצאנו עוד שלישי ביהושע ה' ח' וגם הוא מלא. ועוד מצאנו שוב מל את בני ישראל, ביהושע ה' ב' גם הוא חסר ולכן עלה על דעת רש"ד להגיה ח' במקום ה' חסר, וטעות כזה שכיח בעבור התדמות שתי האותיות הללו. **נמלים** ח"ו ומ"י. ודע כי במקרא כ"י כאשר־הֵם כתיב, מקף וטפחא: (כג) **מקנהם**, מה שנמסר עלי' ד' חסרי' וסי' וכו' כבר נתקשה בו הרב בעל אור תורה בפ' ויגש (לקמן מ"ו ו') אבל ויקחו את מקניהם והאריך למענינו, אכן כבר עמד עליו רבינו הגדול הרמ"ה ז"ל וכה אמר. **מקנהם**, ג' חסר יוד, וסימן מקנהם וקנינם. ויהלם בלחם בכל מקנהם תנינא דפסוק. מקנהם דוישבו בני ישראל את בני מדין. ושארא ליתנא באורית' בכולהון נוסחי דיקי כתיב מלאים יו"ד. **ומקנכם**, דרק נשיכם

וטפכם

וְאַרְעָא הָא פַתְיוּת־יְדַיִן קֳדָמֵיהוֹן יַת־בְּנַתְהוֹן נִסַּב־לָנָא לִנְשִׁין וְיַת־
בְּנָתָנָא נִתֵּן לְהוֹן׃ בְּרַם־בְּדָא יִתְפְּסוּן לָנָא גּוּבְרַיָּא לְמֵיתַב עִמָּנָא לְמֶהֱוֵי כב
לְעַמָּא חָד בְּמִגְזַר לָנָא כָּל־דְּכוּרָא כְּמָא דְּאִנּוּן גְּזִירִין׃ גֵּיתֵיהוֹן וְקִנְיָנְהוֹן כג
וְכָל־בְּעִירְהוֹן הֲלָא דִּילָנָא אִנּוּן בְּרַם נִתְפַּס לְהוֹן וְיִתְבוּן עִמָּנָא׃ וְקַבִּילוּ כד

מן

מנחת שי

עליו ז' חסר בלישנא ושנים אלו כתבם ג"כ הרמ"ה ז"ל בפרטי החסרים. כאשר הם כמלים ח"ו ומ"י, ומ"ש המדפיסים שמלא בספרי' מדויקי' אין לחוש עליו בהיותם

שום שכל

וטפכם, ח"י כתיב ושארא באוריי' בכולהון נוסחי דיקי מלא יו"ד כתיבין, ומאן דמסר עליהון ארבעה חסרים בתורה, בלישנא קאמסיר, תלתא מנהון מקנהם וחד ומקניכם כדאמרן, עד כאן לשונו.

הלוא, חד מן י"ב מלאים שבתורה, עיין לעיל ל"א ע"ו. **נאותה**, מלא וי"ו: (כד) **כל־**

יצאי

רשי

פרקמטיא הרבה באה לכאן ואין לה קונים: (כב) בהמול, בהיות נמול: (כג) אך נאותה להם, לדבר זה ועל ידי כן ישבו אתנו:

שני

מפורש

שהם עמנו. רחבת ידים, רחבת מקומות כמו ויד תהי' לך (דברים כ"ג י"ג), וכמו שהיד מוכנת לאדם לכל צרכיו כן נקרא המקום המוכן יד, כ"כ רד"ק, ועיין פי' רש"י:
(כב) יאותו, יתרצו ודקדוקו לעיל פסוק ט"ו. נִמּוֹלִים, לדעת רד"ק וסיעתו הוא בינוני נפעל והנו"ן הכתובה לשי' בנין נפעל ונו"ן השרש מובלע ובמלואו הנה הוא נִנְמָל ע"מ ונשלוח ספרים (אסתר ג' י"ג). ויותר מסתבר שהנו"ן יסוד והוא שם התאר בעצמו וממשקלים הכבדים דוגמת גִּבּוֹרִים שִׁכּוֹרִים, ואיננו בינוני נפעל כי אין כמוהו במשקלו, והראי' מן ונשלוח ספרי' איננה ראי' כי הוא שם הפעל הבא מקו' הפעל, וכן ונחתום ונעתור ודומיהם שמות הפעלי' הם כמ"ש הראב"ע צחות דף מ"ח א', ומאזנים כ"ג ב':
(כג) מקנהם וקנינם, מפורש לעיל ל"א י"ח. נאותה להם, נתרצה להם, דוגמת נאות לכם דלעיל בפסוק ט"ו, והה"א נוסף בסוף כה"א של נרדה ונבלה (לעיל י"א ז'):

(כד) וימלו

תועלות

לענות לשכם ולחמור אביו מה שהיתה ההסכמה שיענוהו לפי שזה המענה לא היה לפי האמת כי בלי ספק לא יאותו לתת אחותם לשכם ואף על פי שיסכימו להמול כי לא יספיק להם בהסכימם להמול להיו' עמהם לעם אחד כי הם היו עובדי' ע"ז ובלי ספק לא יסכימו להיות לעם אחד עם עובדי ע"ז אבל חשבו שבזה ימלטו מנתינת דינה לו לאשה לפי שכבר יקשה להם להמול ויהיה זה סבה אל שיהיה להם התנצלות כאשר לא יסכימו לתת לו

יֹצְאֵ֖י שַׁ֣עַר עִיר֑וֹ וַיִּמֹּ֙לוּ֙ כָּל־זָכָ֔ר כָּל־יֹצְאֵ֖י שַׁ֥עַר עִירֽוֹ׃
כה וַיְהִי֩ בַיּ֨וֹם הַשְּׁלִישִׁ֜י בִּֽהְיוֹתָ֣ם כֹּֽאֲבִ֗ים וַיִּקְח֣וּ שְׁנֵֽי־בְנֵי־יַ֠עֲקֹב
שִׁמְע֨וֹן וְלֵוִ֜י אֲחֵ֤י דִינָה֙ אִ֣ישׁ חַרְבּ֔וֹ וַיָּבֹ֥אוּ עַל־הָעִ֖יר בֶּ֑טַח
כו וַיַּֽהַרְג֖וּ כָּל־זָכָֽר׃ וְאֶת־חֲמוֹר֙ וְאֶת־שְׁכֶ֣ם בְּנ֔וֹ הָרְג֖וּ לְפִי־
כז חָ֑רֶב וַיִּקְח֧וּ אֶת־דִּינָ֛ה מִבֵּ֥ית שְׁכֶ֖ם וַיֵּצֵֽאוּ׃ בְּנֵ֣י יַעֲקֹ֗ב
כח בָּ֚אוּ עַל־הַ֣חֲלָלִ֔ים וַיָּבֹ֖זּוּ הָעִ֑יר אֲשֶׁ֥ר טִמְּא֖וּ אֲחוֹתָֽם׃ אֶת־
צֹאנָ֥ם וְאֶת־בְּקָרָ֖ם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶ֑ם וְאֵ֧ת אֲשֶׁר־בָּעִ֛יר וְאֶת־
כט אֲשֶׁ֥ר בַּשָּׂדֶ֖ה לָקָֽחוּ׃ וְאֶת־כָּל־חֵילָ֤ם וְאֶת־כָּל־טַפָּם֙ וְאֶת־

נשיהם

מנחת שי

(כה) **בהיותם**, הה"א בשו"א לבדו ולא בשו"א ופתח כהגהת המדפי'. **שני־בני**, בס"ם ובדפוס קדמון במקף לא בגלגל למלת שני: (כח) **אשר־בעיר**, במקף ובלא טעם אחר במלת אשר: (כט) **שבו**

ד'

שום שכל

יוצאי שער עירו, קדמא ותביר, בכל ספרי הדפוס מלת כל במקף ובקמץ, וגם בכ"י של כ"ד היה כתוב כן בתחלה ובא המגי' וגרר המקף עם הק"ח וכתב **כל** בחולם ובטעם טפחא, ותיבת יוצאי במאריך. **וימלו**, ח"ו: (כה) **בהיותם**, ברוב ספרי הדפוס הה"א בשו"א לבד וכן בכ"י של כ"ד ושל רמ"ט וכ"כ מ"ס, וכן נכון כמו שכתבתי לעיל ריש פ' חיי שרה. **כאבים**, ח"ו ומ"י. **שני־** במקף בכ"י של כ"ד וכ"כ א"ת ומ"ס. **בטח**, הבי"ת בפתח קטן הוא סגול, והוא נמנה בהדי פתחי"ן באתנחתא בספרא ואיכון י"ב פתחי"ן באתנח וזו"ד בס"פ, ולא נמסרו בשום מקום ואנכי מצאתים נמנים בספר טעמי המקרא לר"י בן בלעם והעתקתים לקמן בפ' ויחי (מ"ח ט') אבל קמץ כא אלי ואברכם. **ויהרגו**, היו"ד במתג, ובחומש רא"פ גם הוי"ו במתג ולא ידעתי אנה מצא כן שהרי במ"ג וקטן אשר הוא נשען עליהם אין הוי"ו בגעיא וכן באחרים וכ"י בכולם הוי"ו בלא געיא, וכן בחברו, ויהרגו כל זכר דפ' מטות (במדבר ל"א ז') היוד לבד בגעיא בכל ספרי הדפוס ובכ"י של כ"ד, ועיין לעיל ד' א' אבל ויהרגהו: (כז) **החללים**, מ"י: (כז) **ויבזו**, ח"ו וכל אור' דכוו' חסר. **אחותם**, דין לחוד מ"ו באו', וכל שארי באו' ח"ו: (כח) **חמריהם**, ח"ו ומ"י כתיב וכל אורי' דכוו'. **אשר־בעיר**, במקף בלא מאריך, וכ"כ א"ת ומ"ס, וכ"ה בכ"י של כ"ד. ואת אשר בשדה, בכ"י של כ"ד גם בזה מלת אשר במקף ומלת **ואת** בגרי ומרכא: (כט) **חילם**, מ"י וחברו דמדין (בפ' מטות) דכוותי'. **שבו**, הנגינה

בו

רשי

(כה) שני בני יעקב, בניו היו ואעפ"כ נהגו עצמן שמעון ולוי כשאר אנשים שאינם בניו שלא נטלו עצה הימנו.

אחי

רשבם

(כה) בהיותם כואבים, לפי דרך ארץ ופשוטו של מקרא אז היו כואבים מיום ראשון ושני. ויבואו

על

מן־חמור ומן־שכם בריה כל־נפקי תרע קרתיה וגזרו כל־דכורא כל־
נפקי תרע קרתיה: והוה ביומא תליתאה כד־תקיפו־עליהון כביהון כה
ונסיבו תרין בני־יעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר חרביה ועאלו על־
קרתא דיתבא לרוחצן וקטלו כל־דכורא: וית־חמור וית־שכם בריה כו
קטלו לפתגם־דחרב ודברו ית־דינה מבית שכם ונפקו: בני יעקב כז
עלו לחלצא קטיליא ובזו קרתא דסאיבו אחתהון: ית־ענהון וית־ כח
תוריהון וית־חמריהון וית די־בקרתא וית־די בחקלא דברו: וית־כל־ כט
נכסיהון

רש"י

אחי דינה, לפי שמסרו עצמן עליה נקראו אחיה. בטח, שהיו כואבים. ומדרש אגדה בטוחין היו על כחו של זקן: (כז) על החללים, לפשט החללים: (כט) חילם,

ממונם

רשב"ם

על העיר, שהיו יושבים בטח ולא נזהרו מהם. וכן כל בטח שבכל מקום על היושבים הוא אומר בין בתורה בין בנביאים:

להבאישני

מפורש

(כד) וימלו דקדוקו לעיל י"ז י"ג: (כה) ביום השלישי בהיותם כואבים, ת"א כד תקיפו עליהון כיביהון, ויאמר הראב"ע שלישי לעולם קשה כי הוא חצי המרובע. וי"א ביום השלישי בהיותם כולם כואבים ונפצעים, לפי שביום אחד לא יספיקו אנשי העיר להמול, אפילו בשנים, ובשלישי גמרו להמול וכולם כואבים ונפצעים אז ויבואו על העיר בטח. וטעם בטח מבואר בפי' רשב"ם, וכן תרגם אונקלוס על קרתא דיתבא לרוחצן: (כו) לפי חרב, ת"א לפתגם דחרבא, ויאמר רד"ק בשרש פה כי נקרא כן חודו של חרב, וכן ולה שני פיות (שופטים ד') ר"ל שהי' לה שני חודים מזה ומזה: (כז) בני יעקב וכו', ת"י, מותר בנוי דיעקב. ויאמר הראב"ע, זה המעשה אשר עשו שמעון ולוי, לדעת אחיהם עשו כיכן כתוב במרמה, ובני יעקב הם כולם, וחרה אף יעקב על שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם. אשר טמאו, על אשר טמאו: (כח) את צאנם וכו' מוסב על ויבזו העיר: (כט) חילם ממונם. שבו, לשון שביה לפיכך טעמו בבי"ת עיין שרש

שבל

תועלות

אחותם, והנה לזאת הסבה ענו בני יעקב זה המענה לפני אביהם כי לא היה להם עזות מצח לענות בפניו לולי כי לא הסכים לענות כמו זה המענה בפיו ולזה תמצא שכאשר הסכימו להמול ויוכרחו לתת לו אחותם, והוא מה שברחו ממנו עם מה שימשך להם בזה מההפסד שיתערבו עם עובדי ע"ז ויהיו עמהם לעם אחד ולא יהיה להם אות יוכר בו זרעם עד שיהיה זה סבה שיתערב זרעם בהם וימשכו לאמונתם הנפסדת כל שכן עם התחתנם זה

בזה

ל נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי בְּיֹשֵׁב
הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי
לא וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה
אֶת־אֲחוֹתֵנוּ׃ פ

לה א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם
וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו
ב אָחִיךָ׃ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ

את

מנחת שי

ד׳ מלרע וסי׳ מסרתי בד״ה ב׳ כ״ה: (ל) **ובפרזי,** הזי״ן דגושה. **ונאספו,** הפ״א רפה: (לא) **הכזונה,** במכלול דף ס״א כמנה תיבה זו עם אחרות שהן רפות ובלא געיא, ובכוסח אחד מאותיות רבתות הזי״ן רבתי אבל בכמה ספרים כ״י מדויקים ודפוסים ישנים איכה רבתי, גם לא נמנית במסרת שלנו ריש ס׳ בראשית וריש ד״ה באלפ״א בית״א רבתות. **אחותנו,** בהעתק הללי אחותנו ירושלמי אחתנו ובכל הספרים מלא בוי״ו, וכן ראוי להיות ע״פ המסרת וכמו שכתבתי על פסוק לתת את אחתנו: (א) **בית־אל,** תרתי מילי ברובא דספרי כמ״ש ריש פ׳ לך לך: (ב) **הסרו,** בכל הספרים וגם בהעתק הללי חסר יו״ד, ותימא על המדפיס שכתבו ביוד והוא עצמו מסר עליו ב׳ חסר וחברו ערלת לבבכם (ירמי׳ ד׳) ושם כתוב והסרו בוי״ו, וכן כתב הרמ״ה ז״ל הסרו את אלהי הנכר ח״י כתיב גם בספר מנחת כהן כתב כאן א׳ וה״י וכולהון בלא יו״ד בין תי״ו לנו״ן, ולכן מה שנדפס במקלת חומשים עם פירש רש״י שהוא מלא יו״ד שיבוש הוא מאיזה תלמיד טועה שכתבו בגליון פירוש רש״י ושבלות המדפיסים הכניסוהו בפנים:

שום שכל

בו מלרע, וזה הכלל כל **שבו** לשון שביה הנגינה בהם מלרע כדין כל גזרת פעלי ל״ה, וכל שבו לשון שיבה הנגינה בהם מלעיל כדין פעלי עלומי העי״ן כגון, שָׁבוּ על עונות אבותם (ירמי׳ י״א י׳), עד שָׁבוּ הרודפים (יהושע ב׳ כ״ב), וכל דומיהן, ומלאנו שניהם נחברים בפסוק אחד, וְשָׁבוּ אליך בכל לבבם ובכל נפשם בארץ אויביהם אשר שָׁבוּ אותם (מלכים א׳ ח׳ מ״ח, וד״ה ב׳ ו׳ ל״ח) הראשון שהוא לשון שיבה הוא מלעיל והשני לשון שביה מלרע, ובמסרה מסר עליו שבו ד׳ וסי׳ וכו׳, ויש כאן שיבוש והוא מתוקן במס״ג דמלכים א׳ ח׳ מ״ח: (ל) **להבאישני,** מ״י קדם לשי״ן. **בכנעני,** הבי״ת בגעיא בכל המדויקים וכ״י, וכן נכון כמו שכתבתי לעיל י׳ י״ח, ודלא כרש״ד. **מספר,** קמוץ. **והכוני,** מ״ו: (לא) **הכזונה,** מ״ו ואין הזי״ן רבתי, והכ״ף רפה והה״א בלא געיא כמבואר במ״ש. **אחותנו,** דין לחוד מ״ו כתיב. וכל שארי באוריתא חסר ו׳ כתיבין, רמ״ה ז״ל.

(א) **הנראה,** האל״ף בסגול, עיין לעיל י״ב ז׳: (ב) **הסרו,** חסר יו״ד.

בתכבס

נִכְסֵיהוֹן וְיַת־כָּל־טַפְלֵיהוֹן וְיַת־נְשֵׁיהוֹן שְׁבוֹ וּבָזוּ וְיַת־כָּל־דִּי בְּבֵיתָא:
וַאֲמַר יַעֲקֹב לְשִׁמְעוֹן וּלְלֵוִי עֲכַרְתּוּן יָתִי לְמִיתַּן־דְּבָבוּ בֵּינָא־וּבֵין־יָתְבֵי ל
אַרְעָא בִּכְנַעֲנָאָה וּבִפְרִיזָאָה וַאֲנָא עַם דְּמִנְיָן וְיִתְכַּנְשׁוּ עֲלַי וְיִמְחוֹנַנִי
וְאֶשְׁתֵּיצֵי אֲנָא וֶאֱנַשׁ־בֵּיתִי: וַאֲמָרוּ הַכְנַפְקַת־בָּרָא יִתְעֲבִיד יַת־אֲחָתָנָא: לא ר״י יַעְבֵּר
וַאֲמַר יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סַק לְבֵית־אֵל וְתִיב תַּמָּן וַעֲבֵיד־תַּמָּן מַדְבְּחָא לה א
לֵאלָהָא דְּאִתְגְּלֵי עֲלָךְ בְּמֵעֲרָקָךְ מִן־קֳדָם עֵשָׂו אָחוּךְ: וַאֲמַר יַעֲקֹב ב
לֶאֱנַשׁ־בֵּיתֵיהּ וּלְכֹל דְּעִימֵּיהּ אַעְדוּ יַת־טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בֵּינֵיכוֹן וְאִדַּכּוּ

ושנו

רש״י רשב״ם

ממונם. וכן עשה לי את החיל הזה (דברים ח׳) וישראל עושה חיל (במדבר כ״ד) ועזבו לאחרים חילם (תילי׳ מ״ט) הנו, לשון הבייה לפיכך טעמו מלרע:

(ל) להבאישני, את ריחי כמו אשר הבאשתם את ריחנו: (ג) אלהי הנכר, שלקחו בעיר:

ויקרא

(ל) עכרתם, לשון מים עכורים אין דעתי צלולה עכשיו. ואגדה, צלולה היתה החבית ועכרתם אותה מסורת היתה ביד כנענים שיפלו ביד בני יעקב אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה ונחלת את הארץ לפיכך היו שותקין. מתי מספר, אנשי׳ מועטי׳: (לא) הכזונה, הפקר. את אחותינו, ית אחתנא. (במקצת חומשים עם פי׳ רש״י הוסיפו כאן פירוש לפירושו ואמרו שלכן הביא רש״י התרגום בעבור שזה כתיב אחותיכו מלא יו״ד וכאילו הוא לשון רבים וכו׳, וזה שיבוש גמור, כי גם זה חסר יו״ד כתיב כחבריו, כמו שכתבתי בשום שכל, עיין עליו, ואיזה תלמיד טועה כתבו): (א) קום עלה, לפי שאחרת בדרך נענשת ובא לך זאת מבתך: (ב) הנכר, שיש בידכם משלל של שכם. והטהרו, מע״א. והחליפו

שמלותיכם

מפורש

שכל: (ל) עכרתם אותי [איהר האבט איך בעטריבט], לשון מים עכורים כפירש רשי׳. להבאישני, שישנאו אותי כאשר ישנא אדם דבר שיבאש ויסרח. ומתי מספר, אנשים מעוטים, כי הדבר שיסופר הוא מעט׳ מתי, אנשים, ולא מצאנוהו בלשון יחיד. ונאספו עלי, ואם יאספו עלי: (לא) הכזונה יעשה את אחותנו, ת״א הכנפקת ברא יעבד ית אחתנא. ולשון זכר הוא יעשה העושה והיינו שכם ואחותנו הוא פעול העשי׳ ולכן נופל עליו מלת את כפשוטו: (א) **וישב** שם, אם תרצה לשבת שם תוכל ואינך צריך לפחד מיושב הארץ, כי כבר הבטחתיך ושמרתיך בכל אשר תלך, וזה שאמר לו לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך, כי שם היתה ההבטחה הזאת: (ב) אלהי הנכר, אין תיבת נכר תאר לאלהים שהרי הוא בא בלשון יחיד, גם תיבת אלהים סמוך אליו ולא יסמך המתואר אל התאר, לכן הוא שם דבר דוגמת ובני הנכר (ישעי׳ נ״ו ו׳). אשר בתוככם, שיש בידכם משלל שכם. והטהרו, מע״ז, ורא״ב״ע פי׳ שירחצו הגוף. והחליפו שמלותיכם, רש״י פי׳ שמא יש בידכם כסות של ע״ז, ורא״ב״ע אמר מהמקום הזה נלמוד שחייב כל ישראל כאשר ילך להתפלל

למקום

אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ
ג שִׂמְלֹתֵיכֶם׃ וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם
מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ
ד אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ וַיִּתְּנוּ אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר
אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם
ה יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־שְׁכֶם׃ וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת
אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי
ו בְּנֵי יַעֲקֹב׃ וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא
ז בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃ וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ

ויקרא

מנחת שי

וחסר י' בתורה. **בתככם**, הכ"ף בשו"א לבד כמנהגנו: (ה) **סביבותיהם**, בהעתק הללי סביבותיהם ירושלמי סביבתיהם עכ"ל, עוד ראיתי חלופים אחרים בתיקון ס"ת ישן אבל בכל הספרים שלנו בוי"ו, וכן במסרת כ"י ב' מלא דמלא וסי' ויהי חתת, ויעזבו את ה' אלהי אבותם (שופטי' ב'), וכן הוא במסרת שלנו בשופטים, גם הרמ"ה ז"ל כתב סביבותיהם דויהי חתת אלהים מלא דמלא כתיב מ"ו ותרין יודין, ותרין ח"ו ומלאים תרין יודין וסימן אשר סביבתיהם דויקח קרח (במדבר ט"ז), ומגדל לערים סביבתיהם (שם ל"ה): (ז) **כי שם**

נגלו

שום שכל

בתככם, חד מן ב' מ"ו באורי', והכ"ף בשו"א ופת"ח כמבואר היטב לעיל כ"ג ט' אבל יתככה לי בתוככם. **והחליפו**, מ"י. **שמלתיכם**, ח"ו ומ"י: (ג) **ונקומה**, מלא ו', ודכוותיה ונקומה ונלכה ונחי' דויאמר יהודה. **שם**, השי"ן דגוש, כמבואר לעיל כ"ב ח'. **העונה** ח"ו: (ד) **הנזמים**, מ"י. **ויטמן**, חסר וי"ו: (ה) **סביבותיהם**, מלא דמלא כתיב מ"ו ותרין יודי"ן, ותרין ח"ו ומלאים תרין יודי"ן וסי' אשר סביבתיהם דויקח קרח. ומגרש לערים סביבתיהם: (ו) **לוזה**, מלא וי"ו:

דברה

רש"י

שמלותיכ'. שמא יש בידיכ' כסות של ע"ז: (ד) האלה, מין אילן סרק. עם שכם, אצל שכם: (ה) חתת, פחד: (ז) אל בית אל, הקב"ה בבית אל גילוי שכינתו בבית אל, יש תיבה חסרה בית המשמשת בראשה כמו הנה בית מכחס בן עמיאל כמו בבית מכחס,

בית

רשב"ם

(ז) ויקרא למקום, סמוך לוז שהקים מצבה שם בבאו מבית אביו. אל בית אל, כי מתחלה נקראת שם העיר בית אל. ואולם לוז שם העיר לראשונה. אבל עכשיו קרא שם המקום בית אל סמוך לעיר אשר אלם שם אל בית אל לפי שעל

עתה

ג וְשַׁנּוּ כְּסוּתְכוֹן: וּנְקוּם וְנִיסַּק לְבֵית־אֵל וְאַעְבֵּיד־תַּמָּן מַדְבְּחָא לֶאֱלָהָא
דְּקַבֵּיל צְלוֹתִי בְּיוֹמָא דְּעָקְתִי וַהֲוָה מֵימְרֵיהּ־בְּסַעֲדִי בְּאוֹרְחָא דַּאֲזָלִית:
ד וִיהָבוּ לְיַעֲקֹב יַת כָּל־טַעֲוַת עַמְמַיָּא דִּי בִידֵיהוֹן וְיַת־קְדָשַׁיָּא דִּי בְאוּדְנֵיהוֹן
ה וְטַמֵּר יַתְהוֹן יַעֲקֹב תְּחוֹת בוּטְמָא דְּעִם־שְׁכֶם: וּנְטָלוּ וַהֲוַת דַּחְלָא מִן־
ו קֳדָם־יְיָ עַל־עַמְמַיָּא דִּי בְּקִרְוֵי סַחֲרָנֵיהוֹן וְלָא רְדָפוּ בָּתַר בְּנֵי יַעֲקֹב: וַאֲתָא
יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְּאַרְעָא דִּכְנַעַן הִיא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־עַמָּא דִּי־עִמֵּיהּ:
ז וּבְנָא תַּמָּן מַדְבְּחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל בֵּית־אֵל אֲרֵי תַמָּן אִתְגְּלִיוּ לֵיהּ

מלאכיא

מפורש

למקום קבוע להיות גופו נקי ומלבושיו נקיים: (ד) ואת הנזמים אשר באזניהם, י"מ אשר באזניהם של אנשי שכם, והוא רחוק כי אין לשכם זכר בקרא, ויותר נראה שהוא שב על אלהי הנכר כלומר הנזמים אשר באזניהם של אלהי הנכר, ויאמר החכם בעל מנחה בלולה, אאמין כי בזמן ההוא הנזמים היו תמיד מוכנים לעכו"ם, הלא תראה כי העגל ואפוד גדעון נעשו מנזמים. תחת האלה, אונקלוס תרגמו בוטמא, וכן ת"י, וכן כאלה וכאלון (ישעי' ו' י"ג) ת"י כבוטמא וכבלוטא, וכן אלון ואלה (הושע ד' י"ג) ת"י בלוט ובוטמא, ופי' שם רש"י אלון קייאני"א [אייכע], שגדל בו פרי שקורין גלאנ"ץ בלע"ז [אייכען] עכ"ל, וכ"כ שם הרד"ק, אלון ת"י בלוט וכן יקרא בערבי והיא אילן שנושא הפרי שקורין גלאנ"ץ. ועל אלה פירשו שם רש"י ורד"ק שהוא אולמ"א בלע"ז [אולם בוים], וכ"כ רד"ק בשרש אלה ובשרש אלון, ונראה כי מה ששנינו במס' שביעית פ"ז משנה ה' לולבי אלה וכו', ופירשו עליו הרמב"ם והרע"ב שהוא בערבי בלוט ובלע"ז גלאנ"ד, היינו אֵלָה כי אם אַלָּה הנזכר ביהושע כ"ד י"ו תחת האלה, האל"ף בפתח והלמ"ד בדגש והיינו אלון, לכן דעת הרמב"ם כדעת המתרגמים והרד"ק: (ה) חתת אלהים, פחד אלהים, ונדגש התי"ו להתבלע תי"ו עי"ן הפעל כי שרשו חתת, והתי"ו השני תמורת הה"א, וכמו שתאמר מן נדד נִדָּה ובסמיכות נִדַּת דותה (ויקרא י"ב ב') כן תאמר מן חתת חִתָּה ובסמיכות חִתַּת ובמילואים הנה הם נִדְדָה, חִתְּתָה בפלס שִׂמְלָה שִׁפְחָה, ובסמיכות שִׂמְלַת, שִׁפְחַת שרה (לעיל י"ו ח'): (ו) לוזה אשר בארץ כנען, בעבור שמצאנו עיר אחרת בארץ החתים ושמה לוז ככתוב בשופטים (א' כ"ו) וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז הוא שמה עד היום הזה, לכן אמר הכתוב שזאת העיר היא לוז שבארץ כנען והיא בית אל. ואחרי שמצאנו ויצא מבית אל לוזה (יהושע י"ו ב') ידענו כי המקום שחלם יעקב הוא חוץ לעיר לוז וקרא לו בית אל ועל שם המקום נקראת גם העיר בית אל ומ"מ שני מקומות הם: (ז) ויבן שם מזבח, עכשו בנה שם מזבח של אבנים הרבה, ומתחלה לא הקים שם כ"א מצבה של אבן

אחת

ק״ש ויקרא למקום אל בית־אל כי שם נגלו אליו האלהים
ח בברחו מפני אחיו: ותמת דברה מינקת רבקה
ותקבר מתחת לבית־אל תחת האלון ויקרא שמו
אלון בכות: פ
ט וירא אלהים אל־יעקב עוד בבאו מפדן ארם ויברך
י אתו: ויאמר־לו אלהים שמך יעקב לא־יקרא שמך
עוד יעקב כי אם־ישראל יהיה שמך ויקרא את־שמו
יא ישראל: ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה
יב גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלציך יצאו: ואת־
הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך
אחריך

מנחת שי

נגלו אליו **האלהים**, התרגומים תרגמו מלאכיא דה׳, וכן פירשו רבים מהמפרשים, ולפ״ז יהי׳ חול, אבל רש״י ז״ל פי׳ קדש והכי מוכח בפ׳ ד׳ דסנהדרין גבי כל מקום שפקרו האפיקורסים תשובתן בצדן דחד מינייהו כי שם נגלו אליו האלהים, לאל העונה אותי ביום צרתי: (י) **יעקב** כי אם ישראל, הטע״ן בשר״א ופת״ח, ולמ״ד **ישראל** בפשט:
מצבה

שום שכל

(ח) **דבורה**, ח״ו. **מינקת**, מ״י קדם לנון וח״י תכין דבתר נון כתיב, ודכוו׳ וקראתי לך אשה מינקת. **האלון אלון**, תרויהון מלא וי״ו. **בכות**, מ״ו: (יא) **מחלציך**, מלא יו״ד: (יב) **ולזרעך**, אין הוי״ו בגעיא בכל המדויקים וכ״י וכן נכון כי הוא במסרת מש״כ חברו דלעיל י״ג ט״ו שהוא במלך, עיין מה שכתבתי לעיל ג׳ ט״ו, גם י׳
י״ח

רשי

בית אביך כמו בבית אביך. נגלו אליו האלהי׳, במקומו׳ הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבי׳ כמו אדוני יוסף אם בעליו עמו ולא נאמר בעלו וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים אבל א׳ מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: (ח) ותמת דבורה, מה ענין דבורה בבית יעקב אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתיך ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך. מדברי רבי משה הדרשן למדתיה. מתחת לבית אל, העיר יושבת בהר ונקברה ברגלי ההר. תחת האלון, בשיפולי משרא שהיה מישור מלמעלה
בשיפוע

רשבם

עתה הוא היה בעוזרו: (ח) אלון בכות, לא נכתב אלא מפני שכל המקומות שהלך יעקב בחזרתו הולך ומפרש: (ט) וירא אלהים אל יעקב עוד, אחר שנסע מלוז הוא בית אל, קרא עוד את המקום השני בית אל כמו שמפרש והולך:
במקום

ח מַלְאָכַיָא־דַיְיָ בְּמֵיעֲרְקֵיהּ מִן־קֳדָם אֲחוּהִי׃ וּמִיתַת דְבוֹרָה מֵינִקְתָּא
דְרִבְקָה וְאִתְקְבָרַת מִלְרַע לְבֵית־אֵל בְּשִׁפּוּלֵי מֵישְׁרָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ מֵישַׁר
ט בְּכוּתָא׃ וְאִתְגְלִי יְיָ לְיַעֲקֹב עוֹד בְּמֵיתוֹהִי מִפַּדַן אֲרָם וּבָרִיךְ יָתֵיהּ׃
י וַאֲמַר־לֵיהּ יְיָ שְׁמָךְ יַעֲקֹב לָא־יִתְקְרֵי שְׁמָךְ עוֹד יַעֲקֹב אֱלָהֵין יִשְׂרָאֵל
יא יְהֵי שְׁמָךְ וּקְרָא יַת־שְׁמֵיהּ יִשְׂרָאֵל׃ וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲנָא אֵל שַׁדַי פּוּשׁ וּסְגִי
עַם וּכְנִשַׁת שִׁבְטִין יְהוֹן מִינָךְ וּמַלְכִין דְשַׁלְטִין בְּעַמְמַיָא מִינָךְ יִפְּקוּן׃
יב וְיַת־אַרְעָא דִי יְהָבִית לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לָךְ אֶתְּנִינָהּ וְלִבְנָךְ בַּתְרָךְ אֶתֵּין
ית

רשי

בשפוע ההר והקבורה מלמטה ומישור של בית אל היו קורין לו אלון. ואגדה נתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה, ואלון בלשון יוני אחר, ולפיכך העלימו את יום מותה שלא יקללו הבריות כרס שיצא ממנו עשו אף הכתוב לא פרסמה: (ט) עוד, פעם שני במקום הזה אחד בלכתו ואחד בשובו. ויברך אותו, ברכת אבלים: (י) לא יקרא שמך עוד יעקב לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד: (יא) אני אל שדי, שאני כדי לברך שהברכות שלי.
פרה

מפורש

אחת כמו שפירשתי לעיל כ"ח י"ח. ויקרא למקום, שחוץ לעיר לוז שהקים שם מצבה בבאו מבית אביו וקרא לו בית אל, עכשו קרא למקום ההוא אל בית אל, לפי שעד עתה הוא הי' בעזרו, וכן מבואר בפי' רשב"ם. נגלו אליו האלהים, ת"א מלאכיא ד"ה, וכן ת"י, וכן פירשו המפרשים כדכתיב והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו (לעיל כ"ח י"ב). וטעם נגלו בלשון רבים מפורש לעיל כ' י"ג אצל כאשר התעו אותי אלהים: (ח) ותמת דבורה וגו', מה ענין דבורה בבית יעקב? אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם ומתה בדרך, רש"י. וכן סיפר הענין בספר הישר כאשר העתקתי מלשונו לעיל ל' כ"ה. תחת האלון, לדעת רש"י הוא שם עצם אל מישור של בית אל, עיין עליו, והירושלמי תרגמו בלוט וא"כ הוא אילן ששמו כך כמפורש לעיל פסוק ד'. אלון בכות, לא נכתב אלא מפני שכל המקומות שהלך יעקב בחזרתו הולך ומפרש, פנואל, סוכות, אל אלהי ישראל, שכם, עירו של שכם, לוזה, אל ביתאל, אלון בכות, בית אל השני שאחר וירא אלהים אל יעקב עוד, בית לחם, אפרת, מגדל עדר, מפי' הרשב"ם. ועיין במפורש לעיל כ"ג ב' אצל ותמת שרה: (ט) וירא אלהים אל יעקב עוד, אחר שנסע מלוז הוא בית אל קרא עוד את המקום השני בית אל כמו שמפרש והולך, רשב"ם. שמך יעקב, עד עתה שמך לבד יעקב, אבל לא יקרא שמך כן לעולם יעקב לבדו כי אם גם ישראל יהי' שמך ויהיו לך שני שמות יעקב וישראל, וטעם עוד כטעם תדיר ולעולם כמו עוד כל ימי הארץ (לעיל ח' כ"ב) ואחרי' זולתו ככתוב בשרשי': (יא, יב) ממך, נדגש הכ"ף
להבליע

יג אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ׃ וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם
ששי יד אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ׃ וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר
אִתּוֹ מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן׃
טו וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים
טז בֵּית־אֵל׃ וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא
אפרתה

מנחת שי

(יד) **מצבה,** בלא פסק. **ויצק,** הצד״י רפה ברוב הספרים, וכן נראה מדברי רד״ק במכלול דף קכ״ט כמ״ש אור תורה, ועיין פ׳ וילא סי׳ כ״ח: (טז) **לבוא,** בהעתק הללי לבוא, ירושלמי לבא עכ״ל, וכן בתיקון ס״ת ישן לבוא ס״א לבא חסר, אבל בכל הספרים מלא וכן במסרת כולם מלאים בר מן ט׳ וסי׳ נמסר ריש פ׳ ויחי ולא נמנה זה עמהם, גם הרמ״ה ז״ל מסר ז׳ חסרי׳ ו׳ ומלא אל״ף באורייתא, כלשון

שום שכל

י״א. ודע כי במקרא כ״י של כ״ד תיבת ולזרעך במוכא, אחריך ז״ק, אתן טפחא: (יד) **ויצק** הצד״י רפה בכל המדויקים וכ״י, וכ״כ במכלול דף פ״ו ב׳ וק״ו א׳, וכן כל יצק ויצק ותצק כולם רפויי הצד״י בכל הקריאה, אבל אצק עם אל״ף האית״ן הצד״י דגוש, ולא מצאנוהו כ״א ב׳ פעמים ובפסוק אחד והוא כי אצק מים על צמא אצק רוחי (ישעי׳ מ״ד ג׳): (טז) **מבית אל,** נמסר עליו ג׳ בטעם סופר מוכא וסי׳ ויסעו מבית אל ותקש, דין. ולא כשאר איש בעי

ובית אל (יהושע ח׳ י״ז). והעמיד בבית אל את כהני הבמות (מ״א י״ב ל״ב). ושארא בגעיא עכ״ל: **לבוא,**
מ״ו

רש״י

פרה ורבה, על שם שעדיין לא נולד בנימין ואע״פ שכבר נתעבר׳ ממנו. גוי, בנימן. גוי׳, מנשה ואפרי׳ שעתידי׳ לצאת מיוסף והם במניין השבטי׳. ומלכי׳, שאול ואיש בשת שהיו משבט בנימן שעדיין לא נולדו (ופסוק זה דרשו אבנר כשהמליך איש בושת ואף השבטי׳ דרשוהו וקרבו בנימן דכתי׳ איש ממנו לא יתן את בתו לבנימן לאש׳ וחזרו אמרו אלמלא היה עולה מן השבטים לא היה הקב״ה אמר ליעקב ומלכי׳ מחלציך יצאו גוי וקהל גוי שגויי׳ עתידים בניו ליעשות כמנין הגוי׳ שהם ע׳ אומו׳ וכן כל הסנהדרין ע׳. ד״א שעתידי׳ בניו להקריב איסור במו׳ בגוים בימי אליהו, ברש״י ישן). אשר דבר אתו, איני יודע מה מלמדנו: (טז) כברת ארץ, מנחם פי׳ לשון כביר רבוי מהלך רב, ואגדה בזמן שהארץ חלולה ומנוקבה ככברה שהכיר מצוי הסתיו עבר והשרב עדיין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו וילך מאתו כברת ארץ (מלכי׳ ב׳ ה׳) ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר
כמו

רשב״ם

(יד) במקום אשר דבר אתו, כמה פעמים כאמר לשון זה בפ׳ זו לפי שהי׳ המקום באמצע הדרכים ואין שם עיר: (טז) כברת, כמו ירוע כבירים (איוב ל״ד). ואוריד כביר יושבים (ישעי׳ י׳ י״ג), לשון ריבוי ולפי ריבוי ארץ עד אפרת נקברה בדרך.
ותשק

מפורש

להבליע הנו״ן שבמלת מן, כדגשות נו״ן ממנו לשון רבים, גם יש דגש בסוף המלה בעבור ההפסק כמו הריס בזלו (ישעי׳ ס״ג י״ט), בישראל הדלו (שופטי׳ ה׳ ז׳),
ועיין

ית־ארעא: ואסתלק מעילוהי יקרא־דיי באתרא די־מליל עמיה: ואקים יג יד
יעקב קמתא באתרא די־מליל עמיה קמתא דאבנא ונסך עלה נסכין
ואריק עלה משחא: וקרא יעקב ית־שמא דאתרא די מליל עמיה טו
תמן יי בית־אל: ונטלו מבית אל והוה־עוד כרוב־ארעא למיעל טז
לאפרת

מפורש

ועיין לעיל י"ב ה' אבל הארץ. מהלך [אויז דייכן לעכדן], הם המתנים: נתתי לך אתננה, שניהם לשון נתינה על פי הדיבור לא במעשה, אבל ולזרעך אחריך אתן את הארץ הוא נתינה בפעל, ולכן הוא מתורגם [איינגעבן], ומצאנו כמה פעלים שפעולתן אינם כי אם בדבור לבד, וכן ונתן אותם על ראש השעיר (ויקרא י"ו ש"א) נתינה בדבור לבד, וכן כל טמא יטמאנו, וטמא אותו, וכן וטהר את הנגע שבפ' נגעי' (ויקרא י"ג) אין פעולתם כ"א בדבור לא במעשה, ועי' מפו' לעיל ב' ט"ו: (יד) ויצב יעקב מצבה, לדעת ראב"ע ורמב"ן טעמו וכבר הציב בפעם ראשונה, אבל לדעת רשב"ם הוא מקום אחר שהציב שם מצבה עוד וקרא גם למקום ההוא בית אל. ויסך עלי' נסך, לשון יציקה והתכה הוא, ויאמר הראב"ע, ויסך עליה נסך מים או יין, והטעם שרחץ אותה ואח"כ יצק עלי' שמן עכ"ל, ויותר נראה לפרש כי ויסך עליה נסך הוא כלל הענין שהסיך עליה נסך ולא ידענו אם נסך מים או יין או שמן, ואח"כ פרט מהו הנסך ואמר, ויצק עלי' שמן כלומר שהניסוך הי' משמן, ועיין בפ' רשב"ם לעיל כ"ח י"ח: (טו) ויקרא וגו' בית אל, לדעת רשב"ם אין זה לא אבל מקום אחר וגם לו קרא בית אל. המקום אשר דבר אתו שם, מבואר ברשב"ם: (טז) כברת הארץ [איינע ווייטע שטרעקע לאנדעס], נחלקו המפרשים בביאור מלת כברת, והרמב"ן אחר שהביא דעת רש"י ורד"ק אמר, ועכשו שזכיתי ובאתי לירושלים ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל, והנה הוכחשו הפירושים אבל הוא שם מדת הארץ כדעת רש"י ואין בו תאר רק הסכמה כרוב השמות, והכ"ף לשימוש שלא כמדד בכיון וכו' עכ"ל, וכן דעת רבינו סעדי' הגאון שהכ"ף כ"ף הדמיון ואיננה שרשית ופירושו כמיל, וגם דרי ארץ ישראל

יעידו

תועלות

בזה כמו שהתנו הנה להתמלט נפשם מזה ההפסד התעוררו לעשות זה הפועל הנפלא:

התועלת הז' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיחמוד שיהיה לו מה שלזולתו מהקניינים כי זאת מדה פחותה מאד מביאה להפסד רב הקבוצים המדיניים ולזה תראה שספר שכם וחמור כאשר נתנו עיניהם במקנה יעקב ובקניניו וקוו שיהיו להם וקרה להם הפך זה והוא שכבר היה ליעקב כל מקניהם וקניניהם:

התועלת הח' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם למסור עצמו לסכנות, הלא

יז אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ: וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ
בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ
יח בֵּן: וַיְהִי בְּצֵאת נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי
יט וְאָבִיו קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין: וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה
כ הִוא בֵּית לָחֶם: וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא
כא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם: וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלֹה
מהלאה

מנחת שי

בלשון מסרתנו, (כבר ידעת כי הרמ"ה לא מסר כ"א אאוריתא ואיכון ז', והמסרה כללה בהדייהו תרין חסרי' דכנאי' ואיכון ט'): (יז) **בהקשתה** בהעתק הללי בהקשתה, ירושלמי בהקשותה עכ"ל, ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לית וחסר, וכ"כ הרמ"ה בהדיא בהקשתה בלדתה חסר ו' כתיב. **גם**, הגימ"ל רפה: (יח) **ויהי**, בשני גרישין. **בן אוני**, לא ליפסקינהו בתרין סיטין כ"מ. **בנימין**, מלא ע"פ המסרת ומסוטה פרק אלו נאמרים כמ"ש בפרשת וזאת הברכה:

ויהי

שום שכל

מ"ו עיין מ"ש, ואין בתורה כ"א ז' חסרי' כמסרו להלן מ"ח ז': (יז) **בהקשתה**, חסר וי"ו. **המילדת**, המ' רפה והה"א בגעי': (יח) **ויהי** בצאת נפשה, הה' בטעם גריש בספרא, מס"ק, ומכיתים לעיל י' י"ט, והוי"ו בגעיא ע"ש. **אוני**, מ"ו ודכוותי' כתי וראשית אוני מ"ו. וחד ח"ו לא אכלתי באוני. **בנימין**, ז' מלאים יו"ד בין מ"ם לנו"ן וסי' ואביו קרא לו בנימין. והנה עיניכם רואות. ואל שדי יתן לכם רחמים. את בנימין אחיו בן אמו. וירא יוסף אתם. ואת בנימין אחי יוסף לא שלח. בנימן זאב יטרף. וכל שארא ח"י, בן מסר הרמ"ה ז"ל, ובעל מכתב מאלי' אמר ששה מ"י באוריתא, ושיבוש הוא. גם במס"ג כאן מונה ז' באו' ויוד ביתר הקריאה בין הכל י"ז מ"י, והמסרה הזאת יותר מתוקנת ביהושע (כ"א) ובנחמיה (י"א): (כ) **ויצב** יעקב, נמסר עליו בגליון מקרא כ"י של כ"ד ח"ל; קדמא ויצב יעקב תכינא ויצב יעקב, וסי' משיחה מלעיל קבורה מלרע עכ"ל. וכן נמסר בכ"י של רמ"ט. **קברתה**, ח"ו. **קברת** רחל, ח"ו כתיב וכל דכוו' חסרי'. והבי"ת במתג בספרי הדפוס וכ"י וכ"כ ר"א הלוי בטוב טעם פרק ז', וכן משמע מדברי הבלמשי בדיני הגעיא דין אחד עשר: (כא) **אהלה**, חד מן ד' דכתיבין ה"א

רשי

כמו ביאתה אומר לנד כרם חלקת שדה כך במהלך אדם גותן שם מדה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ: (יז) כי גם זה, נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו עם כל שבט נולדה תאומה ועם בנימין נולד' תאומ' יתיר': (יח) בן אוני, בן צערי. בנימין נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהיא בנגב כשאדם בא מארם נהרים

כמו

רשבם

ותקש, כמו ותקשה, כמו ותלו, ותלוה, ותבם, ותבנה: (יז) אל תיראי כי גם זה לך בן, כאשר התפללת יוסף ה' לי בן אחר ולא חפן להמיתך אלא קבל תפילתך ולדבר על לבה נתכוונה: (יח) בנימין, בן זקונים, בן ימים כמו לקן הימין (דניאל י"ב י"ג) כמו הימים: (כ) היא מצבת

קבורת

יז לְאֶפְרָת וִילֵידַת רָחֵל וְקַשִּׁיאַת בְּמֶלְדַהּ: וַהֲוָה בְּקַשְׁיוּתַהּ בְּמֵילְדַהּ וַאֲמַרַת
יח לַהּ חָיְיתָא לָא־תִדַחֲלִין אֲרֵי־אַף דֵּין לִיךְ בָּר: וַהֲוָה בְּמִיפַּק נַפְשַׁהּ
יט אֲרֵי מִיתַת וּקְרַת שְׁמֵיהּ בַּר־דְוַי וַאֲבוּהִי קְרָא־לֵיהּ בִּנְיָמִן: וּמִיתַת רָחֵל (נ"י מַיְתָא)
כ וְאִתְקְבַרַת בְּאוֹרַח אֶפְרָת הִיא בֵּית לָחֶם: וַאֲקֵים יַעֲקֹב קָמָא עַל־ (קַמְתָּא)
כא קְבוּרְתַהּ הִיא קָמַת קְבוּרְתָּא דְרָחֵל עַד־יוֹמָא־דֵין: וּנְטַל יִשְׂרָאֵל וּפְרַסֵיהּ

למשכניה

רשי

כמו שנאמר בנגב בארץ כנען, הלוך ונסוע הנגבה. בנימין, בן ימין. לשון צפון וימין אתה בראתם (תלים פט) לפיכך הוא מלא:

בשכן

רשבם

קבורת רחל שאמר שמואל לשאול כשהלך ממנו לאחר שמשחו למלך: (כא) למגדל עדר, סמוך לבית לחם היה כדכתיב בתרי עשר ואתה בית לחם

אפרתה

מפורש

יעידו שאין מקבורת רחל עד בית לחם תחום שבת, ועיין גם בפי' רש"י לקמן מ"ח ז', ובמלכי' ב' ה' י"ט. אפרתה, לאפרת, כל תיבה הצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה. ותקש, מבנין הכבד הדגוש מגזרת קשה ומשקלו ותכל המפורש לעיל כ"ד י"ט: (יז) בהקשתה, מקור מבנין הכבד הנוסף, והטעם שהקשתה הלידה על נפשה, וכן ותקש בלדתה, רק הוא מבנין הכבד הדגוש, ראב"ע. אל תיראי, שיהי' הולד נקבה מפני שהחבלים מרובים, כאמרם ז"ל חבלי נקבה מרובים משל זכר. כי גם זה לך בן, אע"פ שחבליו מרובים גם הוא זכר: (יח) ויהי בצאת נפשה, סמוך ליציאת נפשה, כי באמת מתה בחולי זה, ותקרא שמו בן אוני, כלומר בן אבלי לשון לא אכלתי באוני (דברים כ"ו י"ד), ואביו קרא לו בנימין, ויפה השם בן אוני מלשון אבל ללשון כח דוגמת כחי וראשית אוני (לקמן מ"ט ג'), ולאין אונים (ישעי' מ' כ"ט) וקרא לו בן ימין, כי בימין הכח והגבורה, ולדעת הרשב"ם בן ימין כמו בן ימים, כמו לקץ הימין (דניאל י"ב י"ג) שהוא כמו הימים, וטעמו בן זקונים, ואפשר שטעמו בן ימיני, כלומר הוא יחזיק ימיני בזקנותי, דוגמת אין מחזיק בידה מכל בנים גדלה (ישעי' נ"א י"ח): (יט) ותמת רחל, עיין מה שפירשנו לעיל כ"ג ב' אצל ותמת שרה. ובדרך אפרתה, בדרך העולה לאפרת, ובשביל שבקושי לידה מתה וירא הי' יעקב פן תתלכלך בדמי' כשאר נשים יולדות לפיכך לא הוליכה עד המערה: (כ) ויצב יעקב מצבה, הציב ציון של אבן על קברה, קבורתה, כמו קברה, ושני שמות הם כמו יֶשַׁע יְשׁוּעָה: (כא) למגדל עדר,

סמוך

תועלות

תראה כי יעקב עם מה שהגיע לו מהיעוד מהשם יתע' שישמרהו תמיד פחד פחד נפלא כשעשו בניו זה הפועל חזר ויירא מאנשי הארץ שישמידוהו הוא וביתו:

התועלת הט'

כב מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר׃ וַיְהִי בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ
הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה פִּילֶגֶשׁ אָבִיו
פסקא באמצע פסוק וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל פ
כג וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר׃ בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב
כד רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבֻלוּן׃ בְּנֵי רָחֵל
כה יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃
כו וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר
כז יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם׃ וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו מַמְרֵא

קרית

מנחת שי

(כב) **ויהי בשכן**, א"ת כתב לפי שפסוק זה בנגינה אחת הוא פסוק אחד ובנגינה האחרת הוא ב' פסוקים, לכן במקצת מלותיו ב' טעמים. בנגינת היותו פסוק א', ראובן ברביע, וישכב בפשט, בלהה בפשט, אביו בז"ק, ישראל באתנח. ובנגינת היותו ב' פסוקי', ראובן בז"ק, וישכב בז"ג, בלהה בטפחא, אביו באתנח, ישראל סוף פסוק, ובגליון אחד מספרי ספרד המוגהי' ישראל קדמאה בזרקא ופשט, ההיא בז"ק וסגולת', עכ"ל. והוא על דרך שכתבנו בעשרת הדברות: (כז) **אשר**

גר

שום שכל

ה"א וסי' לעיל ע' כ"א: (כב) **ויהי**, הויו בגעיא. **בשכן**, ח"ו. ובענין ב' מיני הטעמים שבפסוק זה עיין מנחת שי, ולדעת הר"י עמדן בספרו לוח ארש סי' תס"ב היחיד הקורא לעצמו מעמיד הסוף פסוק בתיבת ישראל, אביו באתנח, בלהה בטפחא, וישכב בז"ג, ראובן ז"ק, ואולם הקורא לצבור מעמיד האתנח בתיבת ישראל וקורא אביו בז"ק, וישכב בפשט ובן בלהה, ראובן ברביע. ודע כי בכ"י מצאתי תיבת וישכב בג' טעמים, מהפך, פשטא, זקף גדול. **פילגש**, מ"י כתיב, ודכוותיה ותמנע היתה פילגש מ"י: (כז) אשר

גר

רש"י

(כב) בשכן ישראל בארץ ההיא עד שלא בא לחברון אצל יצחק ארעוהו כל אלה. וישכב. מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה ולמה בלבל וחלל יצועיו שכשמת' רחל נטל יעקב מטתו שהית' נתונה תדיר באהל רחל ולא בשאר אהלי' ונתנה באהל בלהה בא ראובן ותבע עלבון אמו אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי לכך בלבל. ויהיו בני יעקב י"ב, מתחיל לענין ראשון משנולד בנימין כשלמה המטי'

רשב"ם

אפרתה וגו' (מיכה ה' א'), וכתיב בסמוך ואתה מגדל עדר וגו' (שם ד' ח'): (כב) וישמע ישראל, לא נכתב זה אלא להודיעך שבשביל ששמע יעקב את הדבר אמר לו בשעת מיתתו פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך. ויהיו בני יעקב שנים עשר, עתה משנולד בנימין היו שנים עשר ועוד שסיים כל ענין אותה הפרשה לא היה רוצה להפסיק זה:

עשר

ומעתה ראויים למנות ומכאן ורבותינו דרשו ללמדינו בא שכלן שוין וכולן צדיקים שלא חטא ראובן: (כג) בכור

יעקב

כב לְמִשְׁכְּנֵיהּ מִלְּהָלְאָה לְמִגְדְּלָא־דְעֵדֶר׃ וַהֲוָה כַּד־שְׁרָא יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא
הַהִיא וַאֲזַל רְאוּבֵן וּשְׁכִיב עִם־בִּלְהָה לְחֵינְתָּא דַּאֲבוּהִי וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל כ"י ית
כג וַהֲווֹ בְנֵי־יַעֲקֹב תְּרֵי עֲסַר׃ בְּנֵי לֵאָה בּוּכְרֵיהּ דְּיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן
כד וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן׃ בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ וּבְנֵי בִלְהָה כה
כו אַמְתָא דְּרָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ וּבְנֵי זִלְפָּה אַמְתָא דְּלֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אִלֵּין
כז בְּנֵי יַעֲקֹב דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּפַדַּן אֲרָם׃ וַאֲתָא יַעֲקֹב לְוָת־יִצְחָק אֲבוּהִי

לממרא

רשי

יעקב, אפילו בשעת הקלקלה קראו בכור. בכור יעקב, בכור לנחלה בכור לעבודה בכור למנין ולא נתנה בכורה ליוסף אלא לענין השבטים שנעשה לשני שבטים: (כז) ממרא, שם המישור. קרית ארבע, שם העיר. ממרא

קרית

מפורש

סמוך לבי' לחם הי' כמבואר ברשב"ם: (כב) וישכב את בלהה, י"מ וישכב כפשוטו, ורז"ל (שבת דף נ"ה ב') אמרו שלא חטא בשכיב' ממש רק שבלבל משכבו, וכן פירש"י וכ"ה גם הישר. ולפי הדעת הזאת יש לפרש וישכב מן התיבות המשמשות דבר והפכו, כמפורש לעיל ט"ו ב', ויהי' טעמו עקירת המטה אשר לבלהה, וזה שאמר לו יעקב כי עלית משכבי אביך (לקמן מ"ט ד') ויהי' טעם עלית הלקת כמפורש לעיל ל"ב כ"ה. וישמע ישראל, שראובן בלבל מטתו. ויהיו בני יעקב שנים עשר, משם והלאה י"ב ולא יותר שלא הוסיף עוד יעקב להזקק עם נשיו, וזהו שאמר יעקב אז חללת יצועי עלה (שם) כלומר מן אז שחללת, מן אז יצועי עלה ונפסק. ובשם הר"י מאורלייאנ"ש מצאתי,

„ וודאי שראובן לא חטא, והכי פירושו, וילך ראובן להעתיק מבית אביו, מפני כי וישכב את בלהה פילגש, ומי שכב? אביו, (לפי פירושו יותר מסתבר לומר כי וישכב שב אל ישראל הנזכר לפניו, וכן שיעורו, וישכב (ישראל הנזכר) את בלהה פילגש אביו של ראובן), וישמע ישראל מהליכתו ושלח אחריו והחזירו, וחזרו בני יעקב להיות שנים עשר, עכ"ל:"

(כג) בכור יעקב ראובן, ראובן הבכור, ולכן בא טעם אתנח תחתיו להפרידו מן ושמעון שאיננו בכור: (כו) אשר יולד לו, יולדו לו לידה, כי בכל הפעלים שם הפעל בכחם. בפדן ארם, כולם נולדו בפדן ארם לבד מבנימין ורובו ככולו, וכן מצינו בפ' ויגש (לקמן מ"ו כ"ז) הבאים מצרימה שבעים, שהכתוב הולך אחר הרוב: (כז) ממרא, שם המישור. וקרית ארבע שם העיר. ממרא קרית הארבע, אל

מישור

תועלות

התועלת הט' הוא בדעות, והוא שהשם ית' בשיעזור לדבקים בו ושומר אותם יעשה זה בבחינות היותר נאותות לזה וצוה השם ית' ליעקב שיסור משם פן תדבקנו הרעה

מאנשי

קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃
כח כט וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה׃ וַיִּגְוַע יִצְחָק
וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו
וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ
לו ב א וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו
מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה
ג בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי׃ וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל

אחות

מנחת שי

גר שם, הגימל במאריך כמ"ש בפ' בראשית על כי שת לי, וכן הוא בספרים מדויקים כת"י: (ב) **אהליבמה**, חדא מלה כתיב וכל אוריתא דכוותיה. **בת** ענה, הבי"ת דגושה: יעיש

שום שכל

גר־שם אברהם, כן מכוגן בכ"י של כ"ד וכן נראה מטעמי ת"א: (כח) **מאת שנה**, במוכח ז"ק, וסמוכים בטפחא, בכ"י: (כט) עשו ויעקב. כ"ה בכ"י: (א) **תלדות**, ג' כ"כ, עיין מנחת שי לעיל ב' ד': (ב) **אילון**, דין מלא דמלא מלא וי"ו ומלא יו"ד. **אהליבמה**, חדא מלה כתיב ומלא יו"ד וכל אוריתא דכוותיה: **צבעון**, מלא וי"ו כתיב וכל אוריתא דכוותיה מלא: (ג) **אחות נביות**, כל אוריתא מלא

בר

רשי

קרית הארבע אל מישור של קרית ארבע, וא"ת היה לו לכתוב ממרא הקרית ארבע כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול כגון זה וכגון בית לחם, אבי עזר, בית אל, אם הוצרך להטיל בו ה"א נותנה בראש התיבה השניה בית הלחמי בעפרת אבי העזרי (שופטים ו') בנה חיאל בית האלי (מלכים א' י"ו): (כט) ויגוע יצחק, אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק י"ב שנה שהרי כשנולד יעקב היה יצחק בן ששים שנה שנאמר ויצחק בן ששים שנה וגו' ויצחק מת בשנת ק"כ ליעקב, אם תוציא ששים ממאה ושמונים שנה נשארו ק"כ ויוסף נמכר בן י"ז שנה ואותה שנה שנת מאה ושמנה ליעקב כיצד בן ששים ושלש נתברך ארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר הרי שבעים ושבע וארבע עשרה עבד באשה ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' הרי תשעים ואחת, וי"ז עד שלא נמכר יוסף הרי מאה ושמנה,

עוד

רשבם

(כט) עשו ויעקב, לפי שהיה בכור ויעקב היה חולק לו כבוד הקדימו הכתוב, אבל בקבורת אברהם הקדים הכתוב יצחק לישמעאל לפי שהיה בן השפחות: (ב) עשו לקח את נשיו מבנות כנען, המדקדקי' יתן לב כי בפ' ראשונה של תולדות יצחק כאמר יהודית בת בארי החתי, בשמת בת אלון החתי, מחלת בת ישמעאל, ובפ' זו לא הוזכר בת בארי כלל לא שמה ולא שם אביה, אבל אילון וישמעאל אביהן של שתי נשיו הראשונות הוזכרו שהוחלפו שמות הבנות כאשר מצינו בכמה מקומו', בשמת בת אלון נקראת כאן עדה בת אלון ומחלת בת ישמעאל נקראת כאן בשמת, לכן יש לומר יהודית בת בארי מתה בלא בנים אבל בת אלון ובת ישמעאל היו להם בנים המפורשי' כאן, ואהליבמה בת ענה בת צבעון החוי לקח אח"כ אחר שהלך לו לשבת בהר שעיר ונתחתן בבני שעיר החוי ככתוב לפניכו כי אהליבמה היתה בת ענה בן צבעון בן שעיר החורי וגם תמנע פלגש אליפז כתוב' עם בבני שעיר, ולפי שאהליבמה

אשתו

לְמַמְרֵא קִרְיַת אַרְבַּע הִיא חֶבְרוֹן דִּי־דָר־תַּמָּן אַבְרָהָם וְיִצְחָק: וַהֲווֹ יוֹמֵי כח
יִצְחָק מְאָה וּתְמָנִין שְׁנִין: וְאִתְנְגִיד יִצְחָק וּמִית וְאִתְכְּנֵישׁ לְעַמֵּיהּ סִיב כט
וּשְׂבַע יוֹמִין וּקְבָרוּ יָתֵיהּ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בְּנוֹהִי: וְאִלֵּין תּוֹלְדַת עֵשָׂו הוּא א לו
אֱדוֹם: עֵשָׂו נְסִיב יָת־נְשׁוֹהִי מִבְּנָת כְּנַעַן יָת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן חִתָּאָה ב
וְיָת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן חִוָּאָה: וְיָת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל ג

אחתיה

רשי

(עוד מפורש מן המקרא משנמכר יוסף עד שבא יעקב מצרימה כ"ב שנה שנאמר ויוסף בן שלשים שנה וגו' וז' שנה שובע ושנתים רעב הרי כ"ב וכתיב ימי שני מגורי שלשים ומאה שנה כשבא יעקב במכירתו ק"ח: (ב) עדה בת אילון, היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמי' לע"א. אהליבמה, היא יהודית והוא כינה שמה יהודית לומר שהיא כופר בע"א כדי להטעות את אביו. בת ענה בת צבעון, אם בת ענה לא בת צבעון ענה בנו של צבעון שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה מלמד שבא צבעון על כלתו אשת ענה ויצאת אהליבמה מבין שניהם והודיעך הכתוב שכלן בני ממזרו' היו: (ג) בשמת בת ישמעאל, ולהלן קורא לה מחלת מצינו באגדת מדרש ספר שמואל ג' מוחלים להן עונותיהן גר שנתגייר

רשבם

אשתו אחרונה היתה לפיכך מזכיר אותה ואת בניה בכל הפרשיות האלו לבסוף:

מפני

מפורש

ויסוד של קרית ארבע, וא"ת הי' לו ליכתב ממרא הקרית ארבע וכו' כמבואר בפי' רש"י, ועיין מה שפירש עליו הרא"ס ז"ל ומה שפירשנו למעלה כ"ג פסוק ב' וי"ט: (א) **ואלה** תולדות עשו, וי"ו מוסב למעלה וכבר כתב לך תולדות יעקב עכשו בא ליכתב לך תולדות עשו. הוא אדום, הוא אבי אדום כלומר ראשון לאדום [דער שטאמפאטער] כדכתיב בסוף הפרשה הוא עשו אבי אדום: (ב, ג) עדה בת אילון החתי, היא בשמת בת אילון החתי הנזכרת לעיל כ"ו ל"ד ושני שמות היו לה מטעם שזכרנו שם בשם ספר הישר, וכן בשמת בת ישמעאל היא מחלת בת ישמעאל והיא היתה אחות נביות מצד האב ומצד האם, ולא היתה אחות משמע ודומה כ"א מצד האב, כמו שזכרנו לעיל כ"ה י"ג, וכ"כ ראב"ע ז"ל, ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב' שמות כי כן שם אם אביה גם שם אביה בד"ה אינכו כמו בס' מלכים כי שני שמות היו לה גם לאביה עכ"ל. והכי פירושו, בד"ה ב' י"ג ב' כתיב וימלך אֲבִיָּה על יהודה ושם אמו מיכיהו בת אוריאל, ובמלכים א' ט"ו ב' כתיב, ושם אמו מעכה בת אבישלום, הרי שהיו לאמו של מלך אביה שני

שמות

תועלות

מאנשי הארץ וילך לבית אל ויעשה לו שם מזבח לעבוד בו השם יתעלה כדי שישלים לו שם הדבקות בשם יתעלה ביותר שלם שאפשר עד שתדבק בו ההשגחה האלהית, ולזאת הסבה

ד אֲחוֹת נְבָיוֹת׃ וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת
ה יָלְדָה אֶת־רְעוּאֵל׃ וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה אֶת־יעיש וְאֶת־ יעוש קרי
יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ
ו כְּנָעַן׃ וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־
כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־
קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב
ז אָחִיו׃ כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ

מגוריהם

מנחת שי

(ה) **יעיש, יעוש** קרי: (ז) **רכושם,** מלא, שלא כהגהת המדפיסים, וכ"כ א"ת, וכבר פתבתי לשון מסרת הרמ"ה בפ' לך לך סימן י"ד ע"ש.

מגוריהם

שום שכל

(ד) **אליפז,** בר מן חד כבית וקדר דלעיל כ"ה י"ג: מ"י כתיב וכל או' דכוו' מלא. **רעואל,** מ"ו כתיב ותמניא כתיבין באוריי' ברי"ש וכולהון מלאים, חמשא מנהון בעשו, וחד ותבאנה אל רעואל אביהן, וחד צדגלים ומטה גד ונשיא, וחד לחבב בן רעואל המדיני: (ה) **יעיש,** ב' כתיב כן יעיש וקרי יעוש נסי' ואהליבמה ילדה את יעיש, ואלה היו בני אהליבמה את יעיש כתיב מ"י מלאים י' וקרי ו', יעיש כתיב יעוש קרי, כן מסר הרמ"ה ז"ל. ודע כי הנקודה שבתוך היו"ד איננה דגש אמנם היא הנקודה הראוי בוי"ו מלאפום, בעבור שהיוד תמורת הויו. **יעלם,** העי"ן בשוא פשוט והיוד בלא געיא וכן חבריו כי הוא ע"מ גַּעְתָּם ולולי הלמ"ד הי' כדגש בדגש קל, ואילו הי' ע"מ **עלון** הי' היו"ד בגעיא ושוא נע אחריו ורפה, גם הי' ראוי בח"פ כמו זַעֲוָן, אכן שני משקלים הם, ועיין לעיל א' י"א. **קרח,** ח"ו כתיב וכל קרח באורי' דכוו' חסר: (ו) **נפשות** ביתו, דין לחוד מ"ו באורי', וחד חסר ועל כל נפשת מת. ובמס"ג מוסר עליו נפשות לי' מלא בתורה וכל נפשותם מלא בר מן ב' וסי' וכו', כן הגירסא במ"ג רפ"ו וכן נכון, וכן נמסר במערכת אות נו"ן: (ז) **רכושם,** מלא עיין מ"ש. **מגוריהם,** ז"ל רמ"ה, ארץ מגוריהם דכי היה רכושם רב, מלא דמלא כתיב מ"ו ומ"י, ודכוו' בימי מגוריהם דויגש אליו, וחד חסר דוגם הקמותי את בריתי כתיב מגריהם ח"ו ומ"י עכ"ל. וכ"כ מ"ש, וכ"כ

בכ"י

רשי

שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו עוונותיו. **אחות נביות,** על שם שהוא השיאה לו משמת ישמעאל נקרא על שמו: (ה) **ואהליבמה ילדה וגו',** קרח זה ממזר היה ובן אליפז היה שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין: (ו) **וילך אל ארץ,** לגור באשר ימצא: (ז) **ולא יכלה ארץ מגוריהם,** להספיק מרעה לבהמות שלהם ומדרש אגדה מפני יעקב אחיו מפני שטר

חובו

רשבם

(ו) **מפני יעקב אחיו,** כי יעקב קנה את הבכורה ודינו הי' לירש את יצחק לכך ישב בארץ מגורי אביו:

ואלה

ד אֲחָתֵיהּ דִּנְבָיוֹת׃ וִילֵידַת עָדָה לְעֵשָׂו יַת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יְלֵידַת יַת־
ה רְעוּאֵל׃ וְאָהֳלִיבָמָה יְלֵידַת יַת־יְעוּשׁ וְיַת־יַעְלָם וְיַת־קֹרַח אִלֵּין בְּנֵי
ו עֵשָׂו דְּאִתְיְלִידוּ לֵיהּ בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן׃ וּדְבַר עֵשָׂו יַת־נְשׁוֹהִי וְיַת־בְּנוֹהִי
וְיַת־בְּנָתֵיהּ וְיַת־כָּל־נַפְשָׁת בֵּיתֵיהּ וְיַת־גֵּיתוֹהִי וְיַת־כָּל־בְּעִירֵיהּ וְיַת־
כָּל־קִנְיָנֵיהּ דִּי קְנָא בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן וַאֲזַל לְאַרְעָא־אוֹחֲרֵי מִן־קֳדָם יַעֲקֹב
ז אֲחוּהִי׃ אֲרֵי־הֲוָה קִנְיָנְהוֹן סַגִּי מִלְּמִיתַב כַּחֲדָא וְלָא יְכִילַת אֲרַע

תותבותהון

מפורש

שמות מיכיהו גם מעכה, וכן לאבי האם שני שמות אוריאל גם אבישלום, אבל יהודית בת בארי, הנזכרת לעיל כ"ו ל"ד מתה בלא בנים לכן לא הזכירה כאן כי לא ימנו מתה האלופים. וכן דעת הרשב"ם כבעמוד עיין עליו, ובס' הישר הענין מבואר בארוכה. בת ענה בת צבעון החוי, לפי שנמצא בפרשה זאת שנים ענה, האחד בן שעיר והשני בן צבעון בן שעיר, יודיע הכתוב שהיא היתה בת ענה בן צבעון והיתה נכדת צבעון, וקורא אותה בת צבעון כי בני בנים הרי הם כבנים, ולא נמנע הכתוב לקרוא את בן בנו בנו, וכן בת בנו בתו, וכמוהו בסוף הפרשה בת מטרד בת מי זהב, הרא"בע ורשב"ם ורמב"ן. צבעון החוי, ולהלן בפסוק כ' קורהו חורי? היינו חוי והיינו חורי כמפורש להלן ע"ש: (ו) וילך אל ארץ וגו', לקמן פורש לאיזה ארץ? וישב עשו בהר שעיר וגו', ואם תאמר הרי בתחלת הפרשה כבר כתיב ארצה שעיר שדה אדום? וכן וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה (לעיל ל"ג ט"ז)? אלמא שאפלו קודם ביאת יעקב היתה דירת עשו בארץ שעיר? אלא יש לומר בתחלה הי' דר כאן וכאן ולא הי' לו מקום קבוע, וכשבא יעקב הלך לו מכל וכל מארץ כנען לארץ שעיר, וכן סיפר בספר הישר. ולדעת הרמב"ן כבר הי' עשו שר בארץ שעיר הולך עם ד' מאות איש אבל בניו וביתו היו בארץ כנען, ויתכן שהיתה לו שם אחוזה במישור ההר לא בהר שעיר על כן ייחס לו ארצה שעיר שדה אדום, ואחרי שחזר אחיו פנה לו מפניו ואז נלחם בבני שעיר החורי יושבי הארץ כי אולי פחדו ממנו ולא היו נותנים אותו לבוא בגבולם בהר שעיר שהיו שם המבצרים אלא שישב בשדה אדום במקומו הראשון ושמידום ה' מפניהם וישבו תחתם כאמור במשנה תורה, ולכך יאמר שם כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר (דברים ב' ה'): (ז) ארץ מגוריהם, טעמו עיר מגוריהם היא חברון אשר גם שם אברהם

ויצחק

תועלות

בעינה צוה המלאך ללוט שימלט ההרה פן תדבקנו הרעה שם ולא השכים השם ית' להצילו לבדו במקום שהיה בו כי הוא יבקש תמיד במה שיעשהו מאלו הענינים שיהיו באמצעות

ח מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם׃ וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר
ט שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם
י בְּהַר שֵׂעִיר׃ אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בֶּן־עָדָה
יא אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ וַיִּהְיוּ בְּנֵי
יב אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ וְתִמְנַע ׀ הָיְתָה
פִילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז אֶת־עֲמָלֵק אֵלֶּה

בני

מנחת שי

מגוריהם, יש חילוק בספרי' ובמסרות אם ח"ו או מלא, וברוב הספרים מלא, וכן במסרת כ"י קדמונים מטוליטולא כתוב עליו תרין מלאי'. דוגם הקימותי את בריתי מגריהם כתיב, אך קשה כי בפ' ויגש על מגוריהם (לקמן מ"ז ט') כתוב עליו בכמה ספרים לית ומלא, ובתר הכי אשכחנא לישנא מעליא דהרמ"ה ז"ל, מגוריהם דפרשת וישלח ודפ' ויגש מלא, וחד חסר דוגם הקמתי את בריתי מגריהם כתיב ח"ו ומ"י עכ"ל. וכ"כ בעל מנחת כהן בפ' וארא ג' בתורה ב' מלא דמלא ואחד ח"ו, דפ' וישלח ודפ' ויגש מלא דמלא, דוארא ח"ו ע"כ, והלשון שנמסר במקרא גדול משובש ואין לחוש עליו: (ח) **וישב**, בשי"ן ימנית: (ט) **ואלה** תולדת עשו אבי אדום, אין שם פסקא:

בני

שום שכל

בכ"י של כ"ד ושל רמ"ע מלא וכתב בגליונו ס"א מגרהם חסר בספר אחי מלא ופליגא בי' וכן מלאתי במדויקים מלא עכ"ל: (ח) וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר, כ"ה במקרא כ"י: (ט) **תלדות**, ח"ו קדמא ומ"ו בתרא והוא השני מן השלשה דכתיבין כן עיין מ"ש לעיל ב' ד': (יא) **תימן** אומר, מ"י וכל תימן בא"ו דכוו'. **אומר**, ב' בעינן ומלא ויו וסימן ויהיו בני אליפז תימן אומר, אלוף תימן אלוף אומר. ובתרויהון המ"ם בקמץ. **וקנז**, הנו"ן פתח, והוא מן יו"ד פתחין בס"פ בספרא העתקתים לקמן מ"ח ט', ובמסרת הדפוס נמסר עליו **ל'** פתח, וטעותא דדפוסא הוא וצ"ל **כ"ל** פתח, כלומר כל לישנא פתח, כמו שנמסר להלן פסוק ט"ו וכן בכ"י מסר על תרויהון כ"ל פתח, וגם דד"ה א' ד' ט"ו פתח בכל המדויקים וכמה גם בהדי פתחין בס"פ דד"ה בסוף מערכת אות פ"א ודלא כמ"א: (יב) **ותמנע**, הנו"ן בפת"ח ומסר בגליונו כ' מילין פתחין, רצונו שזה הוא מן סטה חדא מן כו"ן פתחין מן חד חד ולית דכוותהון כמו שנמסרו כולם במערכת ערך פת ע"ש, משמע מניה כי כל תמנע זולתו קמוץ. גם להלן בפסוק

מ"ס

רש"י

חוב של גזירת כי גר יהיה זרעך המוטל על זרעו של יצחק אמר אלך לי מכאן אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו: (ט) ואלה תולדות, שהולידו בניו משהלך לשעיר: (יב) ותמנע היתה פילגש, להודיע גדולתו של אברהם

כמה

רשב"ם

(ט) ואלה תולדת עשו, בני בניו, כאשר פרשתי באלה תולדות נח: (יב) ותמנע היתה פלגש, ראיתי בשוחר טוב ותמנע מחובר גם לפסוק העליון שכן בדברי הימים (א' א') צפי וגעתם וקנז ותמנע ועמלק, ואח"כ הוא אומר בבני שעיר ואחות לוטן

תמנע

תּוֹתָבוּתְהוֹן לְסוֹבָרָא יַתְהוֹן מִן־קֳדָם גֵּיתֵהוֹן׃ וִיתֵיב עֵשָׂו בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר ח
עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ וְאִילֵין תּוֹלְדַת עֵשָׂו אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי בְּטוּרָא דְשֵׂעִיר׃ ט
אִילֵין שְׁמָהַת בְּנֵי־עֵשָׂו אֱלִיפַז בַּר־עָדָה אִתַּת עֵשָׂו רְעוּאֵל בַּר־בָּשְׂמַת י
אִתַּת עֵשָׂו׃ וַהֲווֹ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ וְתִמְנַע יא יב
הֲוַת לְחֵינְתָא לֶאֱלִיפַז בַּר־עֵשָׂו וִילֵידַת לֶאֱלִיפַז יַת־עֲמָלֵק אִילֵין בְּנֵי־

עדה

רשי

כמה היו תאבי׳ לידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופי׳ היתה שנאמר ואחות לוטן תמנע ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה מן החורים שישבו בה לפני׳ אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש ובדברי הימים מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה נעשית פלגשו וזהו ואחות לוטן תמנע ולא מנאה עם בני שעיר שהיתה אחותו מן האם

רשבם

תמנע, דוגמ׳ אחו׳ נביות, אחות אהרן כמו שפרשתי, ותמנע היתה פלגש, הראשון זכר מבני אליפז והשני נקבה, ואחות לוטן תמנע, וכמוהו ביהושע (י״ג ז׳) ועתה חלק את הארץ בנחלה לתשעת השבטי׳ וחצי שבט המנשה עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן מזרחה, על כרחיך פסוק שני חסר ממנו כי היה לו לומר וחצי שבט המנשה השני כבר לקחו נחלתם לפיכך יש לך לומר כי פסוק זה עונה על סוף הפסוק שכתוב בו וחצי שבט המנשה, אע״פ שמדברים הפסוקים בשני חצאי שבט מנשה לאחד מהם חילק משה ולשני חילק יהושע, ואני שמואל מצאתי פסוק שלישי בדברי הימים (א׳ ח׳ ל״ה) דוגמתן במשפחות בני יהונתן בן שאול, ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז, ואחז הוליד את יהועדה, ויהועדה הולד את עלמת וגו׳, ואותה פרשה נשנית ונכפלה בתוך דף אח׳ תחלת הפרשה (סי׳ ח׳ וסי׳ ט׳) אשר נשנית ובגבעון ישב וסוף הפרשה אלה בני אצל, וכתיב ובני מיכה פיתון ומלך ותארע, ואחז הוליד וגו׳ בעל כרחיך חסר ואחז מפסוק זה שהיה לו לכתוב ותארע ואחז, ואחז הוליד אלא שתיבת ואחז הוליד עונה על פסוק שלמעלה כאילו כתוב ובני מיכה פיתון ומלך ותארע ואחז ואחז

הוליד

מפורש

ויצחק, כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים, אבל עשו בראותו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו, עזב את כל הארץ לאחיו, והלך לו, הרמב״ן: (ט) ואלה תולדות עשו, לעיל לא מנה רק את בניו בעצמם והוצרך להפסיק ולומר שאותן יולדו לו בארץ כנען ולקחם משם והלך לו אל שעיר ועכשו חוזר לחשוב כל תולדותיו ואומר ואלה תולדות כלומר שאר תולדותיו שיצאו ממנו ושלא בארץ כנען: (יב) ותמנע היתה וגו׳, מה שפירש״י ידוע, אבל לפי הפשט הנכון כדעת הרמב״ן שנים היו נקראים כך זכר ונקבה דהיינו בנו של אליפז ופילגשו, ולהכי כתובין בד״ה שניהם, וראי׳ לזה שכל תִּמְנָע שבכל המקרא קמוץ בר מן דין שהוא תִּמְנַע בפתח כמבואר גם שכל בעבור שזאת נקבה היתה והאחרים כולם עונים על תמנע הזכר,

ולכן

תועלות

הסבות אשר בהם יותר מעט מהזרו׳ אל הסדור הטבעי וכבר בארנו זה בששי ממלחמות ה׳:

התועלת הי׳

יג בְּנֵ֥י עָדָ֖ה אֵ֥שֶׁת עֵשָֽׂו׃ וְאֵ֙לֶּה֙ בְּנֵ֣י רְעוּאֵ֔ל נַ֥חַת וָזֶ֖רַח
יד שַׁמָּ֣ה וּמִזָּ֑ה אֵ֣לֶּה הָי֔וּ בְּנֵ֥י בָשְׂמַ֖ת אֵ֥שֶׁת עֵשָֽׂו׃ וְאֵ֣לֶּה
הָי֗וּ בְּנֵ֨י אָהֳלִיבָמָ֧ה בַת־עֲנָ֛ה בַּת־צִבְע֖וֹן אֵ֣שֶׁת עֵשָׂ֑ו וַתֵּ֣לֶד
יעוש קרי טו לְעֵשָׂ֗ו אֶת־יְעִ֥ישׁ* וְאֶת־יַעְלָ֖ם וְאֶת־קֹֽרַח׃ אֵ֖לֶּה אַלּוּפֵ֣י
בְנֵי־עֵשָׂ֑ו בְּנֵ֤י אֱלִיפַז֙ בְּכ֣וֹר עֵשָׂ֔ו אַלּ֤וּף תֵּימָן֙ אַלּ֣וּף אוֹמָ֔ר
טז אַלּ֥וּף צְפ֖וֹ אַלּ֥וּף קְנַֽז׃ אַלּֽוּף־קֹ֛רַח אַלּ֥וּף גַּעְתָּ֖ם אַלּ֣וּף
עֲמָלֵ֑ק אֵ֣לֶּה אַלּוּפֵ֤י אֱלִיפַז֙ בְּאֶ֣רֶץ אֱד֔וֹם אֵ֖לֶּה בְּנֵ֥י עָדָֽה׃
יז וְאֵ֗לֶּה בְּנֵ֤י רְעוּאֵל֙ בֶּן־עֵשָׂ֔ו אַלּ֥וּף נַ֖חַת אַלּ֣וּף זֶ֑רַח אַלּ֥וּף

שמה

מנחת שי

(יג) **בני** בשמת, בי״ת בני בדגש והשי״ן שמאלית: (יד) **בת** ענה, הבי״ת רפה. **יעיש, יעוש** קרי. **יעלם**, העי״ן בשו״א לבדו (ודלא כמו שנדפס במקרא גדול וקטן העי״ן בשוא וגעיא בלדו): (טו) **בני** אליפז, הבי״ת דגושה. **תימן**, בספרי הדפוס כתיב תומן וקרי תימן, וכ״כ במנחת כהן, וכן מצאתי בספר אחד כ״י, ובספרים אחרי׳ כ״י אין בו קרי וכתיב, כי כתוב תימן ביוד, וב״ב א״ת בפשיטות, וזאת לרמ״ה, לפאת נגבה תימנה מ״י כתיב, ובל תימנה דכוו׳, ומסיר, תימנה, תימן, תימני, מלאים באו׳ דכוו׳, מאהן התימני, מלא יוד דכוו׳, וכל התימני דכוו׳, תימן אומר, מ״י כתיב וכל תימן באו׳ דכוו׳, לימין משפחת הימיני, כל לישנא מ״י כתיב: (טז) **אלוף** קרח, דריש פסוק במאריך ובמקף בספרים כ״י אע״פ שאינו נראה כן מהאלופים:

היממ

שום שכל

מ״ס על אלוף תמנע מסר כל לישנא קמוץ בר מן א׳ עכ״ל. ותרין המסורות מסייעות אהדדי, ולכן כשפוט במיטור כי קנז ותמנע דדה״א (א׳ ל״ו) כ״ל הנו״ן קמוץ כאשר כן מצאתי במ״ג של רע״ו, ובכ״י שן כושן, אף שאין כן ברוב הספרים: (יד) **יעיש**, כתיב יו״ד תמורת וי״ו וקרי ו׳ כחברו דלעיל. **יעלם**, כחברו דלעיל בשו״א פשוט ובלא געיא, ודע כי במ״ג אשר כל הגהות אור תורה כשען עליו כל יעלם שבענין כתיב בשו״א פשוט ובלא געיא בר מן דין שגם הוא בשו״א פשוט אבל היו״ד בגעיא ולכן מכא בזה בעל א״ת מקום להגי׳ ולומר העי״ן בשוא פשוט, ורלונו בלא געיא, ודלא כמו שחשב בעל ת״ם: (טו) **אלופי**, מ״ו וכל אלופי בזו׳ דכוו׳ מלא. **אלוף**, מ״ו וכל אלוף באורי׳ דכוו׳ מלא. **תימן**, כן כתיב וקרי עיין מ״ש. **קנז**, בכל ספרינו גם בכ״י הנון בפתח כבחברו דלעיל פסוק י״א, גם נמסר עליו כל לישן פתח, ותימא שלא נמנה זה בהדי הפתוחין בס״פ בספרא כמו שמנה חברו דלעיל, ואפשר שנכללו בחדא כי חד שמא אינו להון: (ט) **אלוף־קרח**, כתב א״ת, בקצת ספרי׳ במקף ומסור עליו לית מקף עכ״ל. וב״כ מ״ש, ומסיים אע״פ שאינו נראה כן מהחלופים עכ״ל. ולא ידעתי איזה חלופים נזדמנו לו, כי מן החלופים של מ״ג רפ״ו וודאי שנראה כן דעת בן אשר. ואולם גם במקרא כ״י של כ״ד פוא כבמ״ג וקטן והיינו במרכא ובלא מקף, אבל במקרא כ״י של רע״ט (לפי עדות בעל ת״ם) הוא במקף ומתג

בלמ״ד

עֲדָה אִתַּת עֵשָׂו: וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח שַׁמָּה וּמִזָּה אִלֵּין הֲווֹ יג
בְּנֵי בָשְׂמַת אִתַּת עֵשָׂו: וְאִלֵּין הֲווֹ בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן יד
אִתַּת עֵשָׂו וִילֵידַת לְעֵשָׂו יָת־יְעוּשׁ וְיָת־יַעְלָם וְיָת־קֹרַח: אִלֵּין רַבְרְבֵי טו
בְּנֵי עֵשָׂו בְּנֵי אֱלִיפַז בּוּכְרָא דְעֵשָׂו רַבָּא תֵימָן רַבָּא אוֹמָר רַבָּא צְפוֹ רַבָּא
קְנַז: רַבָּא קֹרַח רַבָּא גַעְתָּם רַבָּא עֲמָלֵק אִלֵּין רַבְרְבֵי אֱלִיפַז בְּאַרְעָא טז
דֶאֱדוֹם אִלֵּין בְּנֵי עָדָה: וְאִלֵּין בְּנֵי רְעוּאֵל בַּר־עֵשָׂו רַבָּא נַחַת רַבָּא יז

זרח

שום שכל

בלמ"ד, ודע כי לפי משפטי הטעמים וודאי שיתכן תיבת אלוף להנגן בטעם גורכא ולהמליטו מן ההקפה, כי המרכא יתקרב אל התביר אף שאין ביניהן שום תנועה כמו בְּנֵ֣י קֵדָ֔רָא שָׁ֥ם אתם (לעיל י"ג ד'), כי לא שַׂגִּ֥יא ה֖וּא (דברים י"ט ו') כמ"ש בן בלעם בשער התביר, והנקדן בשער הנגינות, ועיין מ"ש לעיל י"ד כ': (יז) **אלוף נחת**, במרכא לא במהפך בעבור קירוב הטעמים כמו שכתוב במשפטי הטעמים וז"ל, וזה טעם הפשט, לעולם כל פשט יקדים לו שופר מהופך במקום אשר יש בין השופר והפשט מלך אחד או יתד באותו מקום יהיה שופר מהופך כמו, ויאמר ה' אברם (לעיל י"ב א'), על דבר הכסף (לקמן מ"ג י"ח), שמעו שמים והאזיני ארץ (ישעי' א' ב'), אם יהיו חטאיכם כשנים (ישעי' א' י"ח), ואם לא יהי' שם מלך ישוב השופר מארכא כמו זה, והארץ היתה תהו (לעיל א' ב') אלוף נחת (דין), ויאמר הן עוד (לעיל כ"ט ז') ידע שור (ישעי' א' ג'), על זה המנהג הוא בכל, ויש פסוק אחד נחלקו עליו בן אשר ובן נפתלי, אחד קורא **ואתן נזם** על אפך (יחזקאל י"ו י"ב) זה קורא בשופר (בשופר הפוך היינו מהפך בא"ך) וזה קורא במארכא בתי"ו. ושניהם על יסוד אחד עכ"ל. ואגב גררא למדנו שנשתבשו האלופים שבדפוס שמשם משמע שחולקים ב"א וב"נ אם מלת ואתן במקף או בטעם, ולפי עדות החכם הנזכר לדעת שניהם אין כאן מקף אלא שזה קורא במהפך ומלעיל וזה קורא במרכא ומלרע וזאת דעת בן אשר ולכן כל ספרינו על דעת בן אשר ובן במקרא כ"י ואתן במרכא ומלרע, ולכאורה היה נראה שכמוהו חולקים על ויתן לך (לעיל כ"ז כ"ח) אם הוא במרכא או במהפך, אכן אחר העיון תמלא שאינו כן ויש

הבדל

רשי

האם ולא מן האב: (טו) אלה אלופי בני עשו, ראשי משפחות:

יושבי

רשבם

הוליד וגו' שכך כתוב בפרש' ראשונה: (טו) כל אלופים שבפרש' משרי עיירות ומשפחות, ואלוף קרח הנזכר בבני אליפז, נראה בעיני שהוא תמנע שבבני אליפז הנזכר בד"ה שהרי בבני אהליבמה יש קרח אחר:

יושבי

מפורש

ולכן בד"ה חשיב לי' בין בניו וכן לקמן בין האלופים אלוף תמנע כולם בקמץ, ואין טענה ממאי דכתיב ואחות לוטן תמנע בקמץ, שהטעם בזה בעבור ההפסק כמפורש לעיל ה' ט"ו, ומה שלא זכר גם כאן תמנע בנו הזכר, היינו לפי שתיבת ותמנע עולה לכאן ולכאן כמבואר ברשב"ם והרבה כמוהם בד"ה, ולכן בא ותמנע בטעם פסיק להפסיקו קצת ממלת היתה שלאחריו ולסדיקו גם אדלעיל:

אלה

שמה אלוף מזה אלה אלופי רעואל בארץ אדום אלה
יח בני בשמת אשת עשו: ואלה בני אהליבמה אשת
עשו אלוף יעוש אלוף יעלם אלוף קרח אלה אלופי
יט אהליבמה בת־ענה אשת עשו: אלה בני־עשו ואלה
שביעי כ אלופיהם הוא אדום: ס אלה בני־
שעיר החרי ישבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה:
כא ודשון ואצר ודישן אלה אלופי החרי בני שעיר בארץ
כב אדום: ויהיו בני־לוטן חרי והימם ואחות לוטן תמנע:

ואלה

שום שכל

הבדל ביניהן כי אבל ואתן גם שהיהם מודים שראוי להיות בטעם בעבור הוי"ו הקמוצה על האל"ף דוגמת כל וארד ואשב ואקום ואשוב ודומיהם שלא תמצא מהם מוקף, משא"כ וירד ותשב ותרד וישב ונשב ויקם ונקם שבאים במקף בשהם סמוכים למלה זעירא, והנה ויתן לך יתכן במקף גם בטעם והיה דעת בן נפתלי להעמידו במסרת הפשטא כי יש לפניו תנועה ראוי' לטעם, ואולם לדעת בן אשר יותר טוב להקיפו אל המלה הזעירא שאחריו כמשפט חבריו ולהעמיד היוד בגעיא תמורת מסרת הפשטא, ואכן כבן אשר ס"ל בכל מקום. ואת היותר תמצא בפרשת שמות (ג' ט"ו) אבל זה שמי לעלם: (יט) **אלופיהם**, כולהון מ"ו ומ"י כתיבין בר מן חד מלא י' וא"ו וסי' לאלפיהם בהר שעיר, (שבסמוך פסוק ל') כן מסר רמ"ה וכפל טעות בדבריו וצ"ל לאלפיהם בארץ שעיר: (כ) **לוטן**, מ"ו וכל לוטן באו' דכוו' מלא. **ושובל**, מ"ו וכל שובל דכוו': (כא) **ודישון** ואצר, ח"י ומ"ו, וכל שיכוי אתיהם תמצא לקמן במנחת שי בפסוק ל'. **ודישן**, מלא יו"ד: (כב) **והימם** מ"י:

עלון

רש"י

(כ) יושבי הארץ, שהיו יושביה קודם שבא עשו לשם ורבותינו דרשו שהיו בקיאין בישובה של ארץ שמלא קנה זה לזיתים מלא קנה זה לגפנים שהיו טועמין העפר ויודעין אי זו נטיעה ראוי' לו:

ואיה

רשב"ם

(כ) יושבי הארץ, מתחלה, ובני עשו ירשום ככתוב באלה הדברים וישבו תחתם: (כב) ואחות לוטן תמנע, לפי שהיה גדול שבאחיו קורא לה אחות לוטן, וכן אחות נביות, וכן מרים הנביאה אחות אהרן:

ואיה

מפורש

(כ) אלה בני שעיר החרי וגו' וצבעון וענה, מן הפסוק הזה למדנו כי צבעון חורי הוא וא"כ איך יקראנו לעיל צבעון החוי? לכן עלה על דעת החכם רא"בע

לאמור

זרח רבא שמה רבא מזה אילין רברבי רעואל בארעא דאדום אילין
בני בשמת אתת עשו: ואילין בני אהליבמה אתת עשו רבא יעוש יח
רבא יעלם רבא קרח אילין רברבי אהליבמה בת־ענה אתת עשו:
אילין בני־עשו ואילין רברבניהון הוא אדום: אילין בני־שעיר חוראי יתבי יט כ
ארעא לוטן ושובל וצבעון וענה: ודשון ואצר ודישן אילין רברבי חוראי בני כא
שעיר בארעא דאדום: והוו בני־לוטן חורי והימם ואחתיה דלוטן תמנע: כב
ואילין

מפורש

לאמור כי חורי שם תאר הוא כמו חורי יהודה (נחמי' ו' י"ז) וטעמו גדולה, ויתכן להיות מגזרת והורגים חורי (ישעי' י"ט ט') שהוא לובן, וכן אמר התרגום, ונמשלו הסגנים בלובן בעבור שאין בעיניהם (רצונו בגוונים) כמוהו, והוא כאור, והפך זה בל יתיצב לפני חשוכים (משלי כ"ב כ"ט) עכ"ל. והרב רש"ד המבאר לא כן ידמה בזה ולכן השיג על הראב"ע שלא כדין, גם מה שאמר המבאר עוד כי חורי שם אבי שעיר, ולכן נתיחס שעיר אחריו והביא לו לראי' מה שמצא כתוב בספר הישר בפרש' נח,

„ וילך שעיר בן חור בן חוי בן כנען וימצא בקעה נגד הר פארן ויבן שם עיר וישב שם הוא ושבעה בניו וביתו, ויקרא לעיר אשר בנה שעיר על שמו היא ארץ שעיר עד היום הזה, עכ"ל.„

הרי לך שחור אבי שעיר, וזאת ראיי' לסתור כי לעולם לא ייתיחס הבן אל האב ואל זקנו עד דור רביעי כמו שפירשנו לעיל (כ"ה ב') אצל ותלד לו את זמרן וגומר, לכן הנכון כדעת הראב"ע כי שם תאר הוא וכן דעת הרמב"ן בפירושו לפ' דברי' שאמר,

„ החורי, הוא החוי והוא מבני כנען כמו שנאמר עשו לקח את נשיו מבנות כנען את אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי, וצבעון היה מבני שעיר החורי יושבי הארץ וכו'. ויתכן כי נקרא חוי על שם שהיה נחש עלי דרך (תרגום של נחש חויא), ונקרא חורי על שם חור פתן (ישעי' י"א ח'), כי השמות ישמרו הטעם ויחליפו המלות וכו'.„

ולי נראה כי חוי שם עצם הוא כי הוא נזכר בבני כנען אבל חורי שם תאר מלשון חורי עפר וכפים (איוב ל' ו') מן החורים אשר התחבאו שם (ש"א י"ד י"א) ור"ל שהוא הי' מבני האדם הקדמונים שוכנים בנקיקי הסלעים וחורי עפר הנקראים טרוקלודיט"ן כמו שפירשנו לעיל (ד' י"ז) אצל ויהי בונה עיר ע"ש, והנה החורים הם יושבי הארץ למבראשונה ובני עשו יירשום ככתוב במשנה תורה: (כא) בארץ אדום, בארץ שהוא עכשו ארץ אדום: (כב) ואחות לוטן תמנע, מבואר ברשב"ם:
ואיה

תועלות

התועלת הי' הוא במדות, והוא שראוי לאדם כשיירא ממקרים רעים שישוב אל השם יתעלה בכל עוז ויסיר מביתו כל דבר מגונה כי בזה יתקרב להשם יתעלה וירחמהו ולזה גם יעקב לנקות ביתו מכל דבר רע בהיותו ירא מאנשי הארץ שישמידוהו. הוא וביתו

כד כג וְאֵ֙לֶּה֙ בְּנֵ֣י שׁוֹבָ֔ל עַלְוָ֥ן וּמָנַ֖חַת וְעֵיבָ֑ל שְׁפ֖וֹ וְאוֹנָֽם׃ וְאֵ֥לֶּה
בְנֵֽי־צִבְע֖וֹן וְאַיָּ֣ה וַעֲנָ֑ה ה֣וּא עֲנָ֗ה אֲשֶׁ֨ר מָצָ֤א אֶת־הַיֵּמִם֙
כה בַּמִּדְבָּ֔ר בִּרְעֹת֥וֹ אֶת־הַחֲמֹרִ֖ים לְצִבְע֥וֹן אָבִֽיו׃ וְאֵ֥לֶּה בְנֵֽי־
כו עֲנָ֖ה דִּשֹׁ֑ן וְאָהֳלִֽיבָמָ֖ה בַּת־עֲנָֽה׃ וְאֵ֖לֶּה בְּנֵ֣י דִישָׁ֑ן חֶמְדָּ֥ן

ואשבן

מנחת שי

(כד) **הימם**, חסר יו"ד בין תרין ממי"ם, הרמ"ה ז"ל. ויש בו דרש בספר הזוהר:

אלה

שום שכל

(כג) **עלון**, העי"ן בגעיא במ"ג וקטן וכ"י, וכן העיד בעל מקנה אברם העתקתיו לע"ל א' י"א לכל תדשא הארץ, ועיין לעיל פסוק ה'. **ועיבל**, כ"י ודכוותי' על הר עיבל, וכל שום טורא באו' דכור'. **שפו**, בכל ספרי הדפוס וכ"י כן כתיב ולא ראיתי בו מחלוקת אבל בד"ה כתיב **שפי** ביו"ד, וכן **צפו** בוי"ו ובד"ה **צפי** ביו"ד, וכמוהם **פעו** בוי"ו שרוקה ובד"ה **פעי** ביו"ד, וכולם כמוהם בחלופים שבין אוריי' לד"ה, ואולם ראיתי דבר קשה במסורת סייג לתורה להרמ"ה ז"ל לא ידעתי ביישבו, וזה דברו בשרש **שפו**, ועיבל **שפו** ואונם, כן כתיב א"י קרי ולא כתיב עכ"ל. ואחשוב שיש כאן טעות הדפוס, ומי יתן ואדע. **ואונם**, מ"ו: (כד) **הימם**, א"י בין תרין ממי"ן כתיב. **ברעתו** א"ו: (כה) **דשן**, כ"כ חסר דחסר: (כו) **ואלה**

בני

רש"י

(כד) ואיה וענה, וי"ו יתירה והוא כמו איה וענה והרבה יש במקרא ותת וקדש וצבא מרמס (דניאל ח'), נרדם ורכב וסוס (תילים ע"ו), הוא ענה, האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה. את הימים, פרדים הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה, (והלא קא חזינן דחיה א"ת וחיה אלא ומאיה כי המכה לא תרפא לעולם, ברש"י ישן). ולא הוזקק לכתוב לכן משפחות החורי אלא מפני תמנע, ולהודיע גדולת אברהם כמו שפירשתי למעלה:

ואלה

רשב"ם

(כד) ואיה וענה, נראה בעיני כך שמן במו ונסי ושתי, ואע"פ שבדברי הימים כתיב איה וענה אין לדקדק בכך כאשר כתיב בתורה עוץ וחול וגתר ומש, ובד"ה ומשך, והמפרש לוי"ו יתירה יש לתמוה מה היה לו לכתוב ו' יתירה בזה יותר משאר בנים והראיות שמביאים אינן, כי אותן ווי"ן שמביאין אינן יתירות ותשב תמר ושוממה (ש"ב י"ג) פירושו כמו שבי אלמנה בית אביך (לקמן ל"ח) כי הישיבה הוא כפל לשון של שוממה, והרי הוא כאילו כתוב ותשב בדודה ושוממה, מגערתך אלהי יעקב נרדם ורכב וסוס (תילי' ע"ו) כך פירושו, מגערת אלהי יעקב נרדם חיל שונאינו הנ"ל, וגם רכבו וסוסיו כדכתיב סוס ורכבו רמה בים, הוא ענה, שנזכר בימי משה על שם גבורתו, אשר מצא את הימים, הגיבורים או חיות רעות וכנהם, לפי פשטו אין לדקדק יותר:

לפני

מפורש

(כד) **ואיה וענה**, כן שמו ואיה בוי"ו כמבואר היטב בפי' רשב"ם וראב"ע, וכמוהו ובני שמואל ושני ואבי' (ד"ה א' ו' י"ג). הוא ענה וגו' לדעת ראב"ע ורמב"ן צבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החורי והוליד שני בנים אלו איה וענה, וסיפר הכתוב כי

ענה

וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ וְאִלֵּין בְּנֵי־צִבְעוֹן כג כד
וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה דְּאַשְׁכַּח יַת־גִּבָּרַיָּא בְּמַדְבְּרָא כַּד־הֲוָה־רָעֵי יַת־
חֲמָרַיָּא לְצִבְעוֹן אֲבוּהִי׃ וְאִלֵּין בְּנֵי־עֲנָה דִּישָׁן וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה׃ וְאִלֵּין פה כו
בני

מפורש

ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא את הימים במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו, להבדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון אביו, וזה ענה בן צבעון הוא חמיו של עשו. אשר מצא את הימים, י"א שהם חיות רעות כמבואר בס' היש־, וי"א בני אדם גבורים המאיימים ומפחידים את הבריות, וכן דעת אונקלוס שתרגם גבוריא, ויהי' ימים כמו אימים כי ימצא שיתחלף האלף ביו"ד כמו תתימרו (ישעי' ס"א ו') וי"א שטעם ימים פרדים, והוא מצא זאת החכמה בתחלה שמתערובות שני מינים יצא מין אחר כגון פרדה מסוס וחמור, כל שאזניו דקות אמו סוסיא ואביו חמור, וכל שאזניו גסות אמו אתון ואביו סוס, ולפי שאין רוח הקב"ה נוחה ממנהג זה אין לך ברי' יוצאת מב' מינים שתוליד: (כה) ואלה בני ענה וגו', זה ענה הוא הבן הרביעי לשעיר החרי אחי צבעון הנמנה אחריו למעלה, כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החרי לתולדותם והי' לזה ענה בן אחד יקרא ג"כ דישן כשם דודו ולו בת תקרא אהליבמה כשם קרובתה בת ענה בן צבעון ולכך יאמר הכתוב באשת עשו אהליבמה בת ענה בת צבעון להגיד שהיא בת ענה שמצא הימים נכדת צבעון לא אהליבמה בת ענה בן שעיר החרי אחי צבעון, רמב"ן, וכן כתוב בס' הישר: (כו) ואלה בני דישן חמדן, הוא דישן הבן החמישי לשעיר כי כן הוא מונה בפרשה כל בני שעיר כסדר תולדותם, וכן בד"ה א' (א' מ"א) כתיב ואלה בני דישון חמרן ואשבן וגו', ואל תתמה שהי' לו לינקד דישון, התבונן שבכל המקומות שבמקרא כששונה הכתוב מה שהזכיר כבר הוא משנה כתיבתו או נקודתו כגון דברי הימים הוא משנה ממה שהוא כתוב בתורה, ושירת וידבר דוד לה' היא משונה ממה שכתובה בתילים, וכן פנואל ופניאל, מחויאל ומחייאל, ובחלום פרעה רקות ודקות ועוד הרבה אין מספר, אף כאן ואלה בני דישן חמדן היינו בני דישן קמא, וכן פי' הרמב"ן ויאמר שהוצרך כאן לקראו דישן שלא יחשוב שהוא

דישן

תועלות

והנה הסכים יעקב שלא להנות מע"ז לסבה בעינה אשר מנעה התורה הנגלה ממנה:

התועלת הי"א הוא במדות, והוא שראוי לאדם לגמול חסד עם המתים אשר הגיע לו מהם טוב בחייהם ולזה ספר שכבר קרא יעקב אלון בכות שם האלון אשר נקברה שם דבורה מניקת רבקה כי זה ממה שיורה שכבר בכה שם ולזאת הסבה בעינה הציב יעקב מצבה על קבורת רחל באופן שהציב אותה כדי שישאר זכרה זמן ארוך כי בזה מגמילות חסדים מה שלא יעלם:

כז וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן וּכְרָן׃ אֵלֶּה בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃
כח כט אֵלֶּה בְנֵי־דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי אַלּוּף
ל לוֹטָן אַלּוּף שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן אַלּוּף עֲנָה׃ אַלּוּף דִּשֹׁן
אַלּוּף אֵצֶר אַלּוּף דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלֻּפֵיהֶם
בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ פ
לא וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־
לב מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם
לג עִירוֹ דִּנְהָבָה׃ וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח
לד מִבָּצְרָה׃ וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ
לה הַתֵּימָנִי׃ וַיָּמָת חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד

המכה

מנחת שי

(כז) **אלה בני** אצר, במקצת ספרים הבי״ת בגעיא: (כח) **דישן** עוץ, הדל״ת רפה: (ל) **אלוף דשן** אלוף אצר, בהעתק הללי דישן ירושלמי דשן עכ״ל. ובכל הספרים חסר דחסר, וכן הוא במסרת, וכ״כ הרמ״ה ז״ל וז״ל; בפ׳ בני שעיר הם שבעה ודא מסורתא במלא וחסר לפום רובא דנוסחי דיקי **ודישון** קדמאה מלא וי״ו וחסר יו״ד כתיב, **ודשון** ואצר. **דשן**, תליתאה חסר דחסר כתיב ואלה בני ענה דשן. **דשן** שתיתאה חסר דחסר כתיב אלוף דשן אלוף אצר. **ודישן** תנינא מלא י׳ כתיב ואצר ודישן אלה אלופי החרי. **דישן** רביעאה מלא יו״ד כתיב אלה בני דישן חמדן. **דישן** חמישאה מ״י כתיב אלה בני דישן עוץ וארן. **דישן** שביעאה מלא יו״ד כתיב אלוף דישן אלה אלופי החרי. ואקו ודישן ותאו וזמר דפ׳ ראה מ״י וח״ו כתיב עכ״ל. וכן דעת חכמי הצרפתים ובעלי

שום שכל

בני **דישן** מ״י. וכמוהו אחרו בסמוך אלה בני **דישן** מ״י; (ל) **אלוף דשן**, חסר דחסר, וכל שינוי ביאתו דהך תיבה לפי לשון הרמ״ה ז״ל תמצא כאן בדברי מנחת ש״י. ובמס״ג כתבו סימן לדעת איזה מהם דִישָׁן בקמץ, ואיזה מהם **דשן** בחולם וזה סימנם, כל יומא דספר תורה קירין **דשן** בחולם ומתחילין בשבת. ועוד יש סימנים אחרים אבל אינם מדוקדקים כל כך. ומפי הרבני מוהר״ר יאקב כוימבורג כר״ו בעל המחבר ספר נחלת יעקב, שמעתי סימן פשוט ומדויק, ויאמר; "כל דכתיב דישן מלא יו״ד קריאת השי״ן בקמץ וסימנך עשירים קמצנים." **לאלפיהם**, דין לאוד ח״ו בכל ליטנא באורי׳, והלמ״ד בפתח בכ״י ומדויקים וכן נכון בלי ספק: (לב) **וימלך**, ח״ו. ובכל אורית׳ דכוותי׳ חסר, ודכוותי׳ בליטנא ה׳ ימלך לעלם ועד. **בעור**, ג׳ מלאים וי״ו בשם גבר, וסי׳ בלע בן בעור. בן בעור דויסלא מלאכים

בני דישן חמדן ואשבן ויתרן וכרן: ואילין בני אצר בלהן וזעון כז
ועקן: אילין בני דישן עוץ וארן: אילין רברבי חוראי רבא לוטן רבא כח כט
שובל רבא צבעון רבא ענה: רבא דישן רבא אצר רבא דישן אילין ל
רברבי חוראי לרברבניהון בארעא דשעיר: ואילין מלכיא די מלכו לא
בארעא דאדום קדם דימלוך מלכא לבני ישראל: ומלך באדום בלע לב
בר בעור ושום קרתיה דנהבה: ומית בלע ומלך תחותוהי יובב בר לג
זרח מבצרה: ומית יובב ומלך תחותוהי חשם מארע דרומא: ומית לד לה

חשם

מנחת שי

ובעלי המסרת כמ"ש ר"א הלוי המדקדק בשער שברי לוחות ע"ש. **לאלפיהם**, הדין לחוד חסר וי"ו בכל ליסנא בחוריתא;

מרחבות

שום שבל

מלאכים. בן בעור דהרגו בחרב. ושארא חסרים, בללא דמילתא כל בן בעור ק"ו וכל דכו בער חסר, וסי' מקום שיפה כח הבן הורע כח האב, מקום שהורע כח הבן יפה כח האב. כ"כ הרמ"ה ז"ל ועיין מה שכתב עליו בעל א"ת בריש פ' בלק (במדבר כ"ב ה'): (לג) **תחתיו**, מ"י. וכל תחתיו באו' דכוו' מלא. **יובב**, מ"ו וכל יובב דכוו': (לד) **חשם**, ב' חסרים וי"ו ובענין וסי' וימלך תחתיו חשם, וימת חשם. והש"ן רפה. **התימני**, מ"י. וכל התימני דכוותיה: (לה) **הדד**, הדל"ת בפת"ח, אבל חברו בסמוך באתנח וימת **הדד**, כן כתב רד"ק במשקל

פעל

רשי

(לא) ואלה המלכים וגו'. שמנה היו וכנגדן העמיד יעקב ובטל מלכות עשו בימיהם ואלו הן שאול ואיש בשת דוד ושלמה רחבעם אסא יהושפט, ובימי יורם בנו כתיב בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נצב מלך: (לג) יובב בן זרח מבצרה, בצרה מערי מואב היא שנאמר ועל קריות ועל בצרה וגו', ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם שנאמר כי זבח לה' בבצרה: (לה) המכה את

מדין

רשבם

(לא) לפני מלך מלך, לפני משה שהושיע את ישראל. כל שרי עם ועם קורא מלך כי עד דוד מצאתי ביוסיפין אחרי אלו המלכי' קרוב למ' מלכי' כקובי שמו' זה אח' זה:

בת

מפורש

דישן בן ענה הנזכר בסמוך ליחס לו תולדות כי כן יהיה במשמע: (לא) לפני מלך מלך, לפני משה שהי' מלך בישראל כדכתיב ויהי בישורן מלך (דברים ל"ג ה'), כן פי' ראב"ע ורשב"ם ורמב"ן, וכן בספר הישר בארוכה:

וימת

תועלות

התועלת הי"ב הוא במדות, והוא שראוי לאדם שלא יפליג לכעוס על בנו הגדול

על

לו הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ וַיָּמָת
לז הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵקָה׃ וַיָּמָת שַׂמְלָה
לח וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת הַנָּהָר׃ וַיָּמָת שָׁאוּל
לט וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃ וַיָּמָת בַּעַל חָנָן בֶּן־
עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוּ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ
מפטיר מ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי
עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף
מא עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת׃ אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף
מב מג פִּינֹן׃ אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף מִבְצָר׃ אַלּוּף
מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה ׀ אַלּוּפֵי אֱדוֹם לְמֹשְׁבֹתָם
בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם׃ פ

וישב

מנחת שי

(לז) **מרחבות**, מ"ו מלאה בהעתק הללי ובספרי מדויקים וכ"כ הרמ"ה. מרחבת, ח"ו קדמאה ומ"ו בתראה כתיב: (כח) **בעל חנן**, בתרין מילין כתבין וקרין ואינון חד שמא. הרמ"ה ז"ל: (לט) **הדר** השלישי ברי"ש, וכ"כ הרמ"ה ז"ל הדר ושם עירו פעו, דין לחוד כתיב עם רי"ש ואחרי הדד עם דל"ת וב"כ רד"ק בד"ה דהתם בדל"ת ובתורה ברי"ש ע"כ. והכי איתמר בהדיא במסרת ויהיב סימנא למילתא כל מרד, ועיין בחיי: (מג) **מגדיאל** הדלת דגושה:

וישב

שום שכל

פנ"ל. **עוית** מ"י: (לז) **שאול**, מ"ו ודכוותי וימת שאול מלא, וכל שום בר נש דכוותיה מלא. **מרחבות**, ח"ו קדמאה ומלא וי"ו בתראה כתיב: (כח) **עכבור**, ב' בעכין ומלאים וי"ו, בעל חנן בן עכבור, וימת בעל חנן בן עכבור: (לט) **הדר**, דין לחוד כתיב ברי"ש ושארא בדלת, ועי' מ"ש. והדל"ת בפתח. **פעו** מלעיל כי האתנח בפ"א ויגיד עליו רעו בד"ה א' מ' כ' שהוא מלעיל בכל המדוי'. **מהיטבאל** מ"י בכל הספרי' ולא מצאתיו ברמ"ה ז"ל: (מ) **ואלה** נמסר עליו י' בתורה, וכ"ל, ואלה שמות, י' דסמיכי בתור', וסמנים ריש במדבר. **למשפחתם** נמסר לעיל י' ה'. **למקמתם** חסר דחסר כתיב. **תמנע** נמסר עליו כל ליסנא קמץ, ע"ל פסוק י"ב. **עלוה** במקרא כ"י העי"ן בגעי' דוגמת עלון דלעיל, וכן בשני חבריו המכוין במסרת: (מא) **פינן**, מ"י וח"ו כתיב: (מג) **מגדיאל**, מ"י כתיב. **עירם** מ"י. **למשבתם**, דאלוף מגדיאל חסר דחסר כתיב, ותרין בליסנא מלאים, חד וי"ו קדימא לשי"ן וסי' הי' אור במושבתם. ואת כל עריהם במושבתם דגדין, ומסרה עליהון תרין כתיב כן:

מגורי

מספר פסוקי סדר וישלח ע"פ המסרה קנ"ד צי"ר"ן סימן

חֻשָׁם וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַד בַּר־בְּדַד דִּקְטַל יָת־מִדְיָנָאֵי בְּחַקְלֵי מוֹאָב
וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ עֲוִית: וּמִית הֲדַד וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שַׂמְלָה מִמַּשְׂרֵיקָה: לו
וּמִית שַׂמְלָה וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי שָׁאוּל מֵרְחוֹבוֹת דְּעַל־פְּרָת: וּמִית שָׁאוּל לז לח
וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי בַּעַל חָנָן בַּר־עַכְבּוֹר: וּמִית בַּעַל חָנָן בַּר־עַכְבּוֹר לט
וּמְלַךְ תְּחוֹתוֹהִי הֲדַר וְשׁוּם קַרְתֵּיהּ פָּעוּ וְשׁוּם אִתְּתֵיהּ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־
מַטְרֵד בַּת מְצָרֵף דַּהֲבָא: וְאִלֵּין שְׁמָהַת רַבְרְבֵי עֵשָׂו לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְאַתְרֵיהוֹן מ
בִּשְׁמָהַתְהוֹן רַבָּא תִמְנַע רַבָּא עַלְוָה רַבָּא יְתֵת: רַבָּא אָהֳלִיבָמָה רַבָּא מא
אֵלָה רַבָּא פִינֹן: רַבָּא קְנַז רַבָּא תֵימָן רַבָּא מִבְצָר: רַבָּא מַגְדִּיאֵל רַבָּא מב י
עִירָם אִלֵּין ׀ רַבְרְבֵי אֱדוֹם לְמוֹתְבָנֵיהוֹן בְּאַרַע אַחְסַנְתְּהוֹן הוּא עֵשָׂו
אֲבוּהוֹן דֶּאֱדוֹמָאֵי:

ויתיב

רשי

מדין בשדה מואב, שבאו מדין על מואב למלחמה והלך מלך אדום לעזור את מואב ומכאן אנו למדין שהיו מדין ומואב מריבין זה עם זה ובימי בלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: (לט) בת מי זהב, מהו זהב, עשיר היה ואין זהב חשוב בעיניו לכלום: (מ) ואלה שמות אלופי עשו, שנקראו על שם מדינותיהם לאחר שמת הדד ופסקה מהם מלכות והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם וכן מפורש בדברי הימים וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו': (מג) מגדיאל, הוא רומי:

וישב

רשבם

(לט) בת מי זהב, איני מדקדק לפי פשוטו בשמות כל כך: (מ) ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם למקומותם, באלופים הללו מזכיר מקומם של אלופים האמורים למעלה בני עשו, ויש לומר שלפסוק כעשו אילו האחרונים עיקר להיות אלופי עיר ועיר דכתיב כאן למקומותם בארץ אחוזתם, וראיה לדברי שכל פרשיות בני עשו ובני שעיר והמלכים אשר מלכו עד סוף הפרשה כולה, הכל כתובים בדברי הימים, ופרשת אלופי בני עשו הראשונ' אינה נזכרת שם כלל כ"א אלופי פרשה שנייה לבד:

וישב

מפורש

(לט) וימת בעל חנן בן עכבור וגו', לא נזכר פה מיתת הדר ובד"ה א' (א' כ"א) נאמר וימת הדר? ונכון הוא לפי פשוטו כי בימי משה עדיין הי' הדר חי וקים, וכן סופר בספר הישר שאחר ה' שנים שעברו ישראל את הירדן נלחם עמו אביאנום מלך בני כתים ויהרגהו. והוא המלך האחרון לבני עשו: (מ) ואלה שמות אלופי וכו', כולו מבואר ברשב"ם, וגם' הישר סיפר כי כל אלה מבני אהליבמה, ובני יעוש, תמנע עלוה ויתת, ובני יעלם אלה ופינון וקנז, ובני קרח תימן מבצר מגדיאל עירם, עכ"ל:

חסלת פרשת וישלח

סדר וישב
לז א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ב אֵלֶּה
תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־
אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה
נְשֵׁי

מנחת שי

פרשת וישב

(א) וישב, פתוחה: לשלם

שום שכל

פרשת וישב

(א) מגורי אביו, מ"ו כתיב וכסיב יו"ד בסוף תיבותא דלשון רבים הוא: (ב) תלדות יעקב, זה הוא הג' דכתיב כן כמבואר במ"ש לעיל ב' ד' אבל אלה תולדות השמים, וכן נמסר כאן במס"ק ג' כ"ב עכ"ל. ובס"ג דפוס ב"א ז"ל נמסר ד' כ"ב וטעות הדפוס הוא. **שבע־עשרה**, הבי"ת בגעיא בכל המדויקים דוגמת חבריו תשע עשרה (לעיל י"א כ"ה) ארבע עשרה (לעיל ל"א מ"א) וכבר כתבתי שם שזה הוא לתקנת הענין, ולכן, ארבע מאות (לעיל ל"ב ז') וארבע מאות (במדבר ב' י"ו) וארבע צאן (שמות כ"א ל"ז) בלא געיא ברוב המדויקים ובכ"י של כ"ד, והמדפיסים ש"ג כנגד הי' כמ"ש לעיל ל"ב ז', ודע כי בכ"י של כ"ד מלת שבע בקדמא בלא מקף וכן ארבע עשרה דלעיל ל"א מ"א וכן מסתבר ע"פ משפטי הטעמים כנתוב בשער הנגינות וז"ל אם ישרתו לפשטא שני משרתים אם הראשון באות ראשון של תיבה הוא מונח והשני כמשפטו המפורש מרכא או מהפך כגון כי לא ילדה ליעקב (לעיל ל' א') אבל אם אינו באות ראשון הוא אזלא והשני כמשפטו מהפך או מרכא כגון אחד עשר יום (במדבר א' ב') ואם ישרתנו ג'

רשי

פרשת וישב

(א) **וישב** יעקב וגו', אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישבו וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החרי פירש לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה כל גלגולי סבתם לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם, וכן אתה מוצא בי"ד דורות שמאדם ועד נח פלוני הוליד פלוני וכשבא לנח האריך בו, וכן בי"ד דורות שמנח ועד אברהם קצר בהם ומשהגיע אצל אברהם האריך בו, משל למרגלית שנפלה בין החול אדם ממשמש בחול וכוברו בכברה עד שמוצא את המרגלית ומשמצאה הוא משליך את הצרורו' מידו וכטל המרגליו'. (ד"א וישב יעקב הפשתני הזה נכנסו גמליו טעוני' פשתן הפחמי תמה אנה יכנס כל הפשתן הי' פיקח אחד משיב לו ניצוץ אחד יוצא ממפוח שלך שורף את כולו. כך יעקב ראה כל האלופים הכתובים למעל' תמה ואמר מי יכול לכבוש את כולן מה כתיב למטה אלה תולדות יעקב יוסף דכתיב והי' בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושורף את כולם. בלשו"י ישן): (ב) אלה תולדות יעקב, ואלה

רשבם

פרשת וישב

(א) **וישב** יעקב, עשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו אבל יעקב ישב אצל אביו בארץ מגוריו כי לו משפט הבכורה: (ב) אלה תולדות יעקב, ישכילו ויבינו אוהבי שכל, מה שלימדונו רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו, אף כי עיקרה של תורה באת ללמדנו ולהודיענו ברמיזת הפשט ההגדות וההלכות והדינין על ידי אריכות הלשון ועל ידי שלשים ושתים מידות של רבי אליעזר בנו של ר יוסי הגלילי וע"י שלש עשרה מידות של ר' ישמעאל, והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא, ולפי שאמרו חכמים אל תרבו בניכם בהגיון, וגם אמרו העוסק במקרא מדה ואינה מדה, העוסק בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו, ומתוך כך לא הורגלו כל כך בפשוטן של מקראות, וכדאמרינן במסכת שבת הוינא בר תמני סרי שנין וגרסינן כולה תלמודא ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו, וגם רבינו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא, ואף אני

לז ב א ויתיב יעקב בארע תותבות אבוהי בארעא דכנען: אלין תולדת
יעקב יוסף בר שבע עסרי שנין כד הוה רעי עם אחוהי בענא והוא
רבי עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אבוהי ואיתי יוסף ית דבהון
בישא

מפורש

פרשת וישב

(א) **בארץ** מגורי אביו בארץ כנען, תרוויהו צריכי, אם לא נאמר בארץ מגורי אביו לא ידענו באיזה עיר מארץ כנען, ואם לא נאמר בארץ כנען הייתי אומר בארץ מגורי אביו זה אברהם והיינו אור כשדים לכן תרוויהו. והרמב"ן אמר, טעמו כי אמר שאלופי עשו ישבו בארץ אחוזתם כלומר הארץ שלקחו להם לאחוזת עולם אבל יעקב ישב גר כאביו בארץ לא להם אלא לכנען, והכוונה להגיד כי הם בוחרים לגור בארץ הנבחרת ושיקיים בהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ולא בעשו כי ביעקב לבדו יקרא להם זרע: (ב) **אלה תולדות יעקב וגו'**, כולו מבואר יפה בפי' הרשב"ם. את דבתם רעה, פירש"י ז"ל כל לשון דבה פרלרי"ן בלע"ז, כל מה שהי' יוכל לדבר בהם רעה הי' מספר עכ"ל, ופירשו החכם הר"מ אלמושנינו ז"ל;

* ר"ל שאין דבה לשון דיבור לבד אך פרלדיי"ן בלע"ז שהי' מורה על יכולת הדבור האפשרי באיזה ענין שיהיה נאמר עליו לשון דבה, והוא מה שאמר רש"י כל מה שהי' יוכל לדבר בהם, וג"כ הורה לנו שכינוי דבתם אינו על דרך בוא רוב הכינויים בשמות שמורה על התיחסות הפעולה להם במה שהם פועלים אותה כמו ואני תפלתי (תילי' ס"ט י"ד) וכן ומשמרתם הארון והשולחן (במדבר ג' ל"א) אך הוא בכאן על דרך התיחסות הפעולה להם בשהם פעולים ממנה על דרך ושמחתים בבית תפלתי (ישעי' נ"ו ז') והוא מה שאמר לדבר בהם, והרי הוא כאלו אמר ויבא יוסף את הדבה שבהם, והוא מה שרמז רש"י באומרו לדבר בהם, ר"ל מלת בהם, ומה שאמר לדבר

תועלות

על פעולותיו המגונות כי אולי יטרידהו ממנו ויפסידהו אבל ראוי לו אז שיקריבהו אליו יותר להדריכו בדרך ישרה, ולזאת הסבה ספר שכבר שמע ישראל זה הפועל המגונה אשר עשה ראובן ולא זכר שכעס עליו, ואולם ביום מותו את בניו ענשו על זה הפועל המגונה ועשק ממנו הבכורה ונתנה ליוסף, והנה זכר אחר זה הסבה אשר הוכרחו בעבורה אל שיפרדו יעקב ועשו איש מעל אחיו עם היותם אחי' לישב יותר בלבנו אמונת החדוש והאריך בספור תולדו' עשו ובספור המלכי' אשר מלכו בארץ אדום לכבוד האבות ולהודיע יחוסיהם להפרידם מבני שעיר כי ישראל נוו על בני עשו כמו שביארנו במה שקדם:

מן **וישב** יעקב וגו' עד ויהי בעת ההיא וירד יהודה:

התועלת הא' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיטיל קנאה בין בניו לרומם אחד מהם על האחרים כי יגרום לו בזה שפלות, הלא תראה כי יעקב

נְשֵׁ֣י אָבִ֑יו וַיָּבֵ֥א יוֹסֵ֛ף אֶת־דִּבָּתָ֥ם רָעָ֖ה אֶל־אֲבִיהֶֽם׃
ג וְיִשְׂרָאֵ֗ל אָהַ֤ב אֶת־יוֹסֵף֙ מִכָּל־בָּנָ֔יו כִּֽי־בֶן־זְקֻנִ֥ים ה֖וּא ל֑וֹ

ועשה

שום שכל

ג׳ מארכתים הראשון תליש׳ קטנה והשני אזלא (אף אם הוא באות ראשון כמו ונבקע הר הזתים, זכרי׳ י״ד ד׳, כי לעולם אחר התלישא קטנה יבוא אזלא כמפורש בדין קדמא, וכ״ב בהדיא בס׳ טעמי המקרא לבן בלעם) והשלישי כמשפטו, ואם יש לה יותר כל שלפני התלישא קטנה מונחים הם, עכ״ל. וכ״כ בטעמי המקרא, כאשר יכתב המארכא אל אות השני או יותר יהי׳ אזלא כגון אשר אמרו לראים (ישעי׳ ל׳ י׳) ואם ישרתו לפשטא ג׳ מארכתים וכו׳, ועיין לעיל ל״ו י״ז הכל אלוף נחת. **רעה**, כולהון ח״ו כמו שמסרנו לעיל ד׳ ב׳, גם י״ג ז׳: (ג) **וישראל**, במס״ק מסר עליו ל״ג, וכן במערכת מסה וישראל ל״ג וסי׳ וישראל אהב וכו׳ בכללן אמר ל״ג ובפרטן אינן כ״א לי כי מה שמנה אם וישראל הוא ידע אם במקד ואם במעל דיהושע (כ״ב כ״ב) לתרין אינן פי׳ הם אחד, גם מה שמנה בכללן זכר אלה יעקב וישראל ב׳ בו (ישעי׳ מ״ד כ״א) הוא שיבוש כי בכל הספרים וכ״י השני שבו ישראל כתיב בלא וי״ו בראש, אבן במסרת כ״י מצאתי כמנים עוד ג׳ והן וישראל ויהודה יושבים (ש״ב י״א י״א), וישראל מקוראי (ישעי׳ מ״ח י״ב) ליהודה וישראל (ד״ה ב׳ י״ו י״א) עכ״ל. ואינון ל״ג של כנון, ועוד נפל טעות במערכת שמנה וישראל חוגים בעין דאר וצ״ל חונים בעין (ש״א כ״ט א׳), ועוד יוצרך מבטן צ״ל יוצרי מבטן (ישעי׳ מ״ט ה׳). **זקנים**, ח״ו ועי״י כתיב ודכוו׳ וילד זקנים

קטן

רש״י

ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב, סבה ראשונה יוסף בן י״ז וגו׳ ע״י זה נתגלגלו וירדו למצרים זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו ומדרש אגדה דורש תלה הכתוב תולדות יעקב ביוסף מפני כמה דברים אחת שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל ושהיה זיו איקונין של יוסף דומה לו וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף, זה נשטם וזה נשטם זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו וכן הרבה בב״ר, ועוד נדרש בו וישב ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף צדיקי׳ מבקשי׳ לישב בשלוה אמר הקב״ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעה״ב אלא שמבקשים לישב בשלוה בעה״ז. והוא נער, שהי׳ עושה מעשה נערות מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהי׳ נראה יפה. את בני בלהה, כלומר ורגיל אצל בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן. את דבתם רעה, כל רעה שהי׳ רואה באחיו בני לאה הי׳ מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי ומזלזלין בבני השפחו׳ לקרותן עבדי׳ וחשודים על העריות ובשלשתן לקה וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי, ועל דבה שספר עליה׳ שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף, ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו וגו׳. דבתם, כל לשון דבה

פרלרי״ן

רשב״ם

אבי שמואל ב״ר מאיר חתנו זצ״ל נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו הי׳ לו פנאי הי׳ צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשי׳ בכל יום, ועתה יראו המשכילים מה שפירשו הראשוני׳. אלה תולדו׳ יעקב, אלה מקראות ומאורעות שאירעו ליעקב, והנה זה הבל הוא, כי כל אלה תולדות האמור בתורה ובכתובים יש מהם שמפרש בני האדם ויש מהם רבי׳ שמפרשים בני בנים, כאשר פירשתי באלה תולדות נח, למעלה בפ׳ בראשית כתיב ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם ואת חם ואת יפת, ואחרי כן מפרש כי העולי׳ נטמא ונח מצא חן ואחרי כן מפרש אלה תולדות נח בני בניו, האיך כי שלשה בנים הי׳ לו וצויה הקב״ה להכניסם בתיבה י״ב חדש ובצאתם ויולדו להם בנים אחרי המבול עד שעולים לשבעים בנים שהיו שבעים אומות כדכתיב מאלה נפרדו וגו׳, וכן בעשו פרשה ראשונה מפרש בני עשו שנולדו לו במקום אביו ואחרי כן וילך אל ארץ וגו׳ וישב לו בהר שעיר וכל פרשה וכתיב אלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר, וכל פרשה שניי׳ זאת בבני עשו, ובשם שמניתו בעשו שפי׳ שבניו נולדו במגורי אביו קודם שהלך אל ארץ מפני יעקב ובני בניו נולדו בהר שעיר כן ביעקב, למעלה כתיב ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו׳, ומפרש לבסוף אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם ויבא

אל

ג בִּישָׁא לַאֲבוּהוֹן׃ וְיִשְׂרָאֵל רְחֵים יַת־יוֹסֵף מִכָּל־בְּנוֹהִי אֲרֵי־בַר־חַכִּים
הוא

רשי

פרלרי"ן * בלע"ז כל מה שהי' יכול לדבר בהם רעה היה מספר. דבה, לשון דובב שפתי ישנים (שיר ז'): (ג) בן זקונים, שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר

רשבם

אל יצחק אביו וגו' הרי פירש בניו של יעקב והיכן נולדו כאשר עשה בבני עשו ועתה כותב אלה תולדות יעקב, בני בניו שהיו שבעים והאיך נולדו, כיצד, יוסף היה בן י"ז שנה ונתקנאו בו אחיו ומתוך כך ירד יהודה מאת אחיו והי' לו בנים בכזיב, ובעדולם, שלה ופרץ וזרח ונתגלגל הדבר שיוסף הורד מצרימה ונולדו לו במצרים מנשה ואפרי', ושלח יוסף בשביל אביו וביתו עד שהיו שבעי', וכל זה הי' צריך משה רבינו לכתוב שעל זה הוכיחם בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו', בן שבע עשרה שנה, להודיעך כי עשרי' ושתים שנה נעלם מאביו יעקב שהרי בן שלשים שנה הי' בעומדו לפני פרעה ושבע שני' השובע ושני שני' של רעב ואז בא אביו כדכתיב ועוד חמש שני' אשר אין חריש וקציר, היה רועה את אחיו בצאן, בני לאה לפי דרך ארץ קורא אחיו ולא בני השפחות. והוא נער את בני בלהה וגו', נערותו ורגילותו ומשתאיו היו עם בני בלהה ובני זלפה ומתוך כך התחילו אחיו בני לאה לשנוא אותו. את אחיו, עם אחיו רועה ובשמת' נערותו הי' גדל מהם ורגיל עם בני השפחות ולא עמהם כמו נערי כדכתיב כי נער ישראל (הושע י"א א'), וכתיב יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (ש"ב ב'), הולך ומוכה כל מיני ענינים שגרמו לשנוא אותו, וגם ויבא יוסף דבתם רעה, את דבתם של אחיו רעה, במדרש אגדה לפי פירושים שאמר לאביו כך מבזים הם בני השפחות אבל אני מכבדם ואני רגיל אצלם, פשטנים אחרי' לא עמדו על העיקר: (ג) וישראל אהב וגו', כל

מפורש

לדבר בהם רעה הכוונה בו לדבר הרעה שבהם, שאם לא כן היה ראוי שיאמר לדבר מהם רעה, והוכרח לפרש כן לפי שהוא הניח שהיו אוכלין אבר מן החי ושהיו נותנין עיניהם בבנות הארץ ואין זה מהם דבור רע אך מעשה רע, עד כאן לשונו."

ויש הבדל בין מוציא דבה למביא דבה, כי המוציא דבה הוא המוציא מלבו שקר ורכל המביא דבה הוא אשר יראה יגיד, ויוסף הביא לאביו כל דבר מגונה לדעתו שהיה רואה בם. דבה, שם דבר בלשון נקבה מגזרת הכפולים מן דובב שפתי ישנים (ש"ה ז' י') ולכן נדגש הבי"ת להבליע בי"ת עי"ן הפעל, וכן גזה מן גוזזי צאנו (לקמן ל"ח י"ב), נדה מן ויהיו נדדים בגוים (הושע ט' י"ז): (ג) כי בן זקנים הוא לו, לפיכך אהב אותו ולא בעבור שהביא הדבה, ומה שתרגם אונקלוס לתרגם

תועלות

מפני שעשה כתונת פסים ליוסף לבדו מבין אחיו להראותו שהוא אוהבו יותר מכלם שמוהו משרת לבני השפחות והיה זה גם כן סבה אל ששנאו אותו אחיו שנאה עצומה:

התועלת הב' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיספר לאביו כל מה שישמע מהדברים המגונים מבני הבית כי בזה תתחדש מריבה וקטטה בבית ויגרום לעצמו הפסד, הלא תראה שיוסף מפני שהביא דבת אחיו הרעה אל אביו שנאו אותו אחיו עד שכמעט היו ממיתים אותו לולא עזר ה' יתעלה:

*) פרלרי"ן, געפלויטער, גערעדע. וכן במדבר י"ד ל"ו, ישעי' כ"ג ז', ויחזקאל ל"ו ג'.

ד וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃ וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב
אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃
ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ׃
ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃
ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה
אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ

לאלמתי

מנחת שי

(ד) **לשלם**, חסר ו׳ ע״פ המסרת והעתק הללי וספרים מדויקים, ובמדרש לקח טוב לשלם ח״ו שהיה בדעתם לשלם לו רעה כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה, וכ״כ בעל הטורים. וז״ל רמ״ה ז״ל כל לישנא דשלום בשלום לשלום דאוריתא מלאים ו׳ כתיב בר מן חד לחוד ח״ו וסי׳ ולא יכלו דברו לשלם, וחד מנהון קטיעא וסימן את בריתי שלום, וי״ו דשלום קטיעא היא כמאן דקטעוה בפלגי׳ וילפינן מני׳ בקידושין (דף ס״ו) דבעל מום שעבד אפילו בשוגג עבודתו פסולה ולהכי כתיב קטיעא דליהוי משמע כמי כמאן דלא כתיב בי׳ ו׳ דמשמע לא כתתי לו ברית כהונה לרצות חולין שבו אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר: (ו) **אליהם**, בהעתק הללי אליהם ירושלמי אלהם עכ״ל, ובכל הספרי׳ מלא והוא חד מן י״ז מלאים בתור׳ ע״פ המסרת וסימן כמסר במסרה רבתא: (ז) **תסבינה**, התו״ר

שום שכל

קטן. **כתנת**, ח״ו כתיב וכל אור׳ דכוו׳. **פסים**, מ״י כתיב וכל פסים הפסים באורית׳ דכוותיה: (ד) **וישנאו**, הוי״ו בגעיא בכ״י וכן נכון כמבואר לעיל י׳ י״ח. **לשלם**, דין לחוד ח״ו כתיב ושארי לישנא דשלום באו׳ מ״ו כתיב כמו שמסרנו לעיל ט״ו ט״ו, וכ״כ מ״ש כאן: (ה) **ויוספו**, ז״ל רמ״ה ז״ל, ויוספו, מסר עליהון תרין באו׳ כתיבין כן מ״ו ות״י וסי׳ ויוספו עוד שנא דויחלם יוסף חלום. ויוספו עוד שנא דויאמרו לו אחיו עכ״ל. וכן מסר במ״ק ב׳ כ״ב והוא חד מן י״א בלישנא עכ״ל, ובמס״ג מסר גם הוא י״א ובלבלם וערבבם יחד וכן תיקונו, ויוסיפו, י״א וסי׳ ויחלום יוסף (דין) המלוך תמלוך עלינו (להלן פסוק ח׳) ויוסיפו בני ישראל (שופטים ג׳ י״ב) ויתכם (שם י״ג א׳) איש ישראל (ש״ב כ׳ כ״ב) ויהוד (שם ד׳ א׳) בני ישראל (שם י׳ ו׳) אסורות (ש״ב ג׳ ל״ד) פלשתים לעלות (ש״ב ה׳ כ״ב) למרות (תילים ע״ח י״ז) ויוסיפו עוד פלשתים דד״ה א׳ (י״ד י״ג). דויחלום יוסף ושל אחריו ויוספו כתיב, ויסיפו בני ישראל דויעמת יאיר (שופטי׳ י׳ו׳) ודעבדון בן הלל (י״ג א׳) ויסיפו עוד פלשתים דד״ה (א׳ י״ד י״ג) הלין ויסיפו וכתיב. ויוסיפו עוד לחטא (תילי׳ ע״ח י״ז) כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך (ויוסיפו לית בסו״א דמשלי ט׳ י״א) ויוסיפו כתיב, ושארי ויספו חסר דחסר. וכן נמסר במערכת ערך יס ע״ש. **שנא**, תרין בפ׳ וישב יעקב תרויהון ח״ו ומלא אל״ף בסוף תיבותא כתיב: (ו) **אליהם**, חד מן י״ז מלאים י׳ שמסרתים לעיל י״ט י׳: (ז) **מאלמים**, מ״י. **אלמים**, ח״ו ומ״י, והמ״ם דגושה בכל הספרים. **והנה**, בכל ספרינו בתביר ובכ״י במקף ובלא טעם. **קמה**, מלעיל שהרי פעל עבר הוא. **אלמתי**, ח״ו ודכוו׳ ותשתחוין לאלמתי ח״ו, ולעולם המ״ם דגוש. **תסבינה**, ח״ו ומ״י ומ״ה בסוף תיבותא כתיב, ועיין במכלול כ״ב ב׳ וק״ט ב׳. **אלמתיכם**, ח״ו כתיב, כן מסר רמ״ה ז״ל, ורכותו ח״ו קדם למ״ס וח״ו בתרי׳. **ותשתחוין**,

פי׳

הוא לֵיהּ וַעֲבַד לֵיהּ כִּיתוּנָא דְפַסֵּי׃ וַחֲזוֹ אֲחוֹהִי אֲרֵי־יָתֵיהּ רְחִים אֲבוּהוֹן
ד מִכָּל־אֲחוֹהִי וּסְנוֹ יָתֵיהּ וְלָא צָבַן לְמַלָּלָא עִמֵּיהּ־דִּשְׁלָם׃ וַחֲלַם יוֹסֵף
ה חֶלְמָא וְחַוִּי לַאֲחוֹהִי וְאוֹסִיפוּ עוֹד סְנוֹ יָתֵיהּ׃ וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמָעוּ־כְעַן
ו חֶלְמָא הָדֵין דִּי חֶלְמִית׃ וְהָא אֲנַחְנָא מְאַסְּרִין אֱסָרָן בְּגוֹ חַקְלָא וְהָא־
ז כ"י למסט

רש"י

בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו, ד"א שהי' זיו איקונין שלו דומה לו. פסים, לשון כלי מלת כמו כרפס ותכלת וכמו כתונת פסים דתמר ואמנון, ומ"א פ"ס צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים: (ד) ולא יכלו דברו לשלום, מתוך גנותם למדנו שבחם שלא דברו אחת בפה ואחת בלב. דברו, לדבר עמו: (ז) מאלמים אלמים, כתרגומו מאסרין איסרן וכן נושא אלומותיו (תילים קכ"ו) וכמוהו בלשון

משנה

רשב"ם

כל זה גרס הקנאה. בן זקונים, כי אחרון הי' לי"א בנים אבל בנימין לא נולד אחרי בן עד זמן אהובה והרבה קודם שנולד בנימין היה לו בן זקונים והתחיל לאוהבו. פסים, מעיל:

ועל

מפורש

לתרגם כאן בר חכים, ובבנימין בר סבתין, אלא לו דייק שנאמר ביוסף ולא בבנימין, וכוונת אונקלוס שמסר לו חכמות מסתרי תורה ומאלו משכיל כאלו היה זקן ורב ימים, וכמו שדרשו חז"ל אבל והדרת פני זקן, וזאת כוונתם באומרם כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. כתנת פסים, כתנת העשוי מצמר נקי כדעת רש"י או מרוקם כדעת ראב"ע ורד"ק, והיינו החלוק העליון שהיו עושים כן לנוי ולתפארת, והוא הנקרא מעיל כדכתיב ועלי' כתנת פסים כי כן תלבשנה בנות המלך הבתולות מעילים (ש"ב י"ג י"ח), כי כתנת בלשון עברי כמו חלוק בלשון רז"ל ונופל על החלוק העליון והיינו המעיל, ועל החלוק התחתון והיינו כתנת ביחוד, ובעבור כי שניהם היו שוים בתארם כמו שפירש"י שמות כ"ח ד' אבל ואלה הבגדים לכן הבדילם הכתוב וקרא למעיל כתנת פסים להיותו עשוי פסים, וקרא לחלוק התחתון כתנת שם להיותו עשוי מן שש לעולם: (ד) דברו, דבר עמו, ושימוש הכינוי כשימוש מלת עם כמפורש לעיל ט"ו י"ג, גם מצאנו לשון דבור מקושר עם מלת את בהרבה מקומות, ואדבר אותך (יחזקאל ב' א') ואדברה אותם (ירמי' ה' ה'): (ה) ויגד לאחיו, הגיד להם שחלם חלום וחשב שישאלו לו מה הוא, והעיד הכתוב שהוסיפו עוד שנוא אותו על זה: (ו) ויאמר אליהם שמעו נא וגו', אחרי שראה שלא שאלו לו הפציר בהם שישמעו אותו: (ז) מאלמים אלומים, כתרגומו מאסרין איסרן,

כלומר

תועלות

התועלת הג' הוא במדות, והוא שאין ראוי שיספר האדם בפני זולתו מה שיורה על הצלחתו ושפלות זולתו כי בזה יתפעלו הפעליות רבות ותתחדש ביניהם מריבה וקטטה,

הלא

ח לַֽאֲלֻמָּתִֽי׃ וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־
מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו
ט וְעַל־דְּבָרָיו׃ וַיַּֽחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו

ויאמר

מנחת שי — שום שכל

התי"ו רפה:

את

מ"י וחסר ה"א בסוף ודכוו' ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין (לעיל ל"ג ו') וכבר העירותי שם שבכל ספרי הדפוס המדויקים וכ"י התי"ו הראשון גם השני שניהם בגעיא, וכן דעת החכמים הקדמונים בעלי הלשון כמ"ש לעיל כ"ד כ"ה, גם ראשית דברי החכם בלמשי בעל מקנה אברם כבר העתקתי לעיל י' י"ח הבט עליהם, ויאמר עוד, וכן ג"כ בשאות הנעה בראשונה שהשלם תנועות בסגול היא בגעיא כמשפט, זה הכלל אך כי מעטות הן כמו אשתחוה, אתכפלה, אקחך, ממשלתך, ודומיהם, וכן ג"כ בהיותה בחירק ולכן כל התיבות הבאות ע"ע מתפעלים התפעלו יתפעלו ויתפעלו תתפעלו כתפעלה התפעלו מתפועלו מתפועלים שתפועלות ויתפועלו כולם האות ראשונה הקודמת אל הדגש או אל השוא בגעיא בהתנגנם (כלומר כשהם בניגון במלך) כמו תתנשאו (מדבר י"ו ג') כתחכמה (שמות א' י') תטהרו, יטמאו (יחזקאל י"ד י' ול"ד כ"ג) וכן כל התיבות הדומות להן בתנאי הקודם אות הנקודה בחירק הקודמת נקראת בגעיא כמו ישלחך (ירמי' מ"ב ה') כמרגלים (לקמן מ"ב ל') מקבצאל (ש"ב כ"ג כ') ממחרת (לעיל י"ט ל"ד) עכ"ל, וכ"כ הלוי בטוב טעם פרק ז' בדין מתגי הראשיים אחר שדבר על אודות הגעיא שבוי"ו ושבה"א אשר העתקתי לעיל י' י"ח הוסיף ואמר, ויש רבים במ"ם חרוקה ואחריו דגש כמו וירד מיעקב (מדבר כ"ג) ממעשיו, מספרך, מסבכו, ודומיהן רבים, ובמלאכה במ"ם חרוקה בלי דגש אחריהם וקראו להם מתגים מתכררים ואזכרם במתגי הכררים, ויש מלות מתוגות במתג ראשיי לפני וי"ו שרוקה כשאחרי' שו"א ומוטעמת במלך כמו ובקולרכם ובשכבך ולמועדים ובעדך, וכן וליששעאל, ובמועדכם, ודומיהן מעטים הבאים כן במלכים הגדולי', ויש הבאים עם וי"ו שרוקה וחטף פתח אחריהם כמו וזהב ודומהו כבר כתבתים במתגי הגרוניות ע"ש, וכל לשון התפעל בא במתג בתנועה שלפני השוא הראשון כשהוא מוטעם במלך כמו משתחוים לי, ויתיצבו, מתיהדים, המתנדבים ודומיהן, ויש מאלה המתגים הראשיים שהמתג הבני יהפך למשרת כמו ויברכם ביום ההוא (בראשית מ"ח כ') ויש מלות שיבואו בהם ג' מתגים כמו ממועצותיהם (הושע י"א ו') הראשון הוא ממתגי הראשיים והשלישי ממתגי המלכים והרביעי שתחת הה"א הוא סוף פסוק עכ"ל. ואחריהם החזיק בעל שיח יצחק שער ז' פרק ב', וכן דעת בן אשר, וכ"כ יהב"י הנקדן כמו שהעתיק מדבריו בעל יסוד הניקוד בסוף שער הנקראת, אלא שהוא בזדון לבו חלק עליו ואין משגיחין בו, ובשתשים לבך אל הדברים האלה תבין מת"כן כמה פלוגתות שבין בן אשר ובן נפתלי כי במקומות רבים מלאנו להם מחלוקת בתיבות כאלה כגון התהלך כא דלעיל שהה"א מתוג לב"א ולא לב"נ, והפך בתיבת וישתחוו לך דלעיל כ"ז כ"ט שלב"א היו"ד בלא מתג ולב"נ במתג, וכן במקומות רבים באשר רשמתי מתוכן במדבר י"ט י"ב והם תמה על מה נחלקו? ואין לומר שהי' דעת ב"א להמתיג כל אמתיכ"ה הנוספים על ההתפעל ודעת ב"נ שלא להמתיגם, שהרי בוישתחוו לך וחבריו הדבר בהפך, אמנם הנכון שגם ב"א גם ב"נ שניהם מודים שבאשר יהי' טעם מלך בהתפעל והוא מן למ"ד הפעל והלאה אז וודאי שאמתיכ"ה מתוגים, על מה נחלקו? על זה נחלקו אם דאוי' התיבה להעמידה במלך או במשרת או במקף, והנה התהלך נא לב"א במקף ולכן הוי"ו מתוג כי שתי התיבות כאחת נחשבו בכל מקום שיש שם מקף ביניהם לבל עניניהם, ולב"נ הוא במאריך

ובלא

קָמַת אֱסָרְתִּי וְאַף־אִזְדְּקֵפַת וְהָא מִסְתַּחֲרָן אֱסָרָתְכוֹן וְסָגְדָן לְאֵיסָרְתִּי׃
וַאֲמָרוּ לֵיהּ אֲחוֹהִי הֲמַלְכוּ אַתְּ־מְדַמֵּי־לְמִמְלַךְ עֲלָנָא אוֹ־שׁוּלְטָן אַתְּ־ ח
סְבִיר לְמִשְׁלַט בָּנָא וְאוֹסִיפוּ עוֹד סְנוֹ־יָתֵיהּ עַל־חֶלְמוֹהִי וְעַל־פִּתְגָּמוֹהִי׃
וַחֲלַם עוֹד חֶלְמָא אוּחֲרָנָא וְאִשְׁתָּעֵי יָתֵיהּ לַאֲחוֹהִי וַאֲמַר הָא חֲלָמִית ט

חלמא

שום שכל

ובלא מקף וא"כ בטל המתג, והקפך בתיבת וישתחוו לך דלעיל וחבריו שלדעת ב"א הוא במהפך ובטל המתג, ולב"כ במקף ויתקיים כי טעם מלך בתיבת לך, והקש על השאר, ועיין לקמן מ"ב כ"א אבל בהתחננו אליגו, ועיין עוד במדבר א' י"ח וי"ד ל"ט וי"ט מ"ב, גם שמות ל"ח ג': (ח) המלך תמלך עלינו, תרויהון חס"ו כתיבין. משול מ"ו. תמשל ס"ו. ויוספו, ב' כ"כ תעכין. חלמתיו חסר תרין ווין ומ"י ודכו' מה יהיו חלמתיו ומסר' עליהון מלהון ס"ו: (ט) משתחוים

מ"י

רש"י

משנה והאלומות כותל ומכריז. קמה אלומתי, נזקפה. וגם נצבה, לעמוד על עומדה בזקיפה: (ח) ועל דבריו, על דיבתם רעה שהי' מביא לאביה':

ויספר

רשב"ם

(ח) ועל דבריו, ויבא יוסף את דבתם רעה:

מה

מפורש

כלומר אוגדים אגודות עומרי תבואה, ובא על דרך נלבנה לבנים (לעיל י"א ג'), אֲלֻמִּים שם ע"מ עֲרֻמִּים המפורש לעיל ב' כ"ה, אבל אֲלֻמָּתִי מן אֲלֻמָּה ע"מ סְגֻלָּה אֲדָמָה. קמה, מלעיל כי פעל עבר הוא ולכן ת"א קמת, ע"ל כ"ט ט'. נצבה, פעל עבר מבנין נפעל לכן הנגינה מלעיל ונקמץ בעבור ההפסק. תסבינה, פעל עתיד לנסתרות מבנין הקל מפעלי הכפל ולכן נדגש הבי"ת. ויאמר הרמב"ן ענין החלום באלומות כי הראוהו שע"י אלומות ותבואה ישתחוו לו, וענין תסבינה, כי יקיפו אותו כמלך עתיד לבידור אשר עבדיו יחנו סביב לו: (ח) הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עלינו, פי' ר' אברהם האם אנחנו נשימך מלך עלינו או אתה תמשול בנו בחזקה, ויותר נכון לפרש כדעת אונקלוס התהי' מלך עלינו או שלטון מושל בנו כי לשניהם אדם משתחוה לא תהי' עלינו לעולם לא מלך ולא מושל. ועל דבריו, שאמר שמעו נא החלום: (ט) משתחוים לי, ולא אמר לכוכב שלי כמו באלומות שאמר ותשתוין לאלומתי, מפני שהאלומה של כל כל אחד היתה תפוסה בידו בהיותו עוסק בה

כדכתיב

תועלות

הלא תראה מה שקרה ליוסף בספרו חלומותיו לאחיו שבהם הורהא על הצלחתו ושפלותם:

התועלת הד' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיראה מאוהבו שיאמר לו או יעשה דבר כנגד אחרים שימהר לגעור בו ולהוכיחו על הדברים והמעשים ההם ושלא יהיה

בדבריו

וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ
י וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו
וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה
אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֺת
יא לְךָ אָרְצָה׃ וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃
שני יג יב נקוד על את וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם׃ וַיֹּאמֶר
יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ
יד אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי׃ וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא רְאֵה אֶת־

שלום

מנחת שי

(יב) **את** צאן, נקוד על את והכי איתא במ"ר ובדוכתי אחריני כמ"ש בפ' לך לך סימן י"ו:

איפה

שום שכל

מלא י' כתיב, והמ"ס בגעיא כמבואר בפסוק ז': (י) **הבוא נבוא**, תרויהון מ"ו ועם אל"ף, וכבר מסרתי לעיל כ' י"ג כי כל כבוא דאורייתא מ"ו במ"ב. **להשתחות**, חד וי"ו כתיב וחסר וי"ו תנין ודכוותי' להשתחות עלי' דבהר סיני (ויקרא כ"ו א'), ואף שאין הבדל ביניהם בענין המלא והחסר מ"מ יש הבדל בקריאתן כי הך דעניננו אין הה"א בגעיא כי הוא במסרת מסא"כ בחברו שהוא במלך הה"א בגעיא ברוב המדויקים ובכ"י של כ"ד: (יא) **ויקנאו**, הוי"ו בגעיא בכ"י כמשפט, והנו"ן רפה מכלול ס"ד א' וכן נכון בעבור האל"ף דוגמת כל ישאו ויסעו ויקחו ודומיהם, וכמוהו וימלאו בו (שמות ל"ט י') וימלאום עפר (לעיל כ"ו ט"ו) ע"ש: (יב) **לרעות**, מ"ו. **את**, נקוד עליו עיין מנחת שי. ובמס"ג מסר עליו ט"ו נקודות בתורה, וצ"ל ט"ו נקודו' י' בתורה, עיין מס"ג פ' במדבר (ג' ל"ט): (יג) **הלוא**, חד מן י"ב מלאים שבתורה ע"ל ד' ז'. **רעים** ח"ו ומ"י וכל רעים באו' דכו'. **אליהם** ע"ל י"ט י': (יד) **והשבני**,

ק"י

רשי

(י) ויספר אל אביו ואל אחיו, לאחר שספר אותו לאחיו חזר וספרו לאביו בפניהם. ויגער בו, לפי שהיה מטיל שנאה עליו. הבוא נבוא, והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו, ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים, ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו לכך אמר לו הבוא נבוא וגו' כשם שא"א באמך כך השאר הוא בטל: (יא) שמר את הדבר, היה ממתין ומצפה מתי יבא

וכן

רשבם

(י) מה החלום הזה וגו', אפילו היתה אמו קיימת היה אומר להוכיחו: (יא) ואביו שמר את הדבר, מה צורך לכתוב זה אלא שכשבאה לו את הבשורה ולא האמין לבניו שהוא חי וירא ישראל את העגלות אשר שלח פרעה כי לא נשלחו כי אם על פי המלך כמו שכתוב שם עגלות על פי פרעה אז האמין על ידי החלומות שמוכיחין שסופו להיות מושל, ועגלות הללו על ידי מלכות ונמשלה בהם, ומתוך כך אמר רב עוד יוסף

בני

י חלמא עוד והא שמשא וסיהרא וחד עשר כוכביא סגדין לי: ואשתעי
לאבוהי ולאחוהי ונזף ביה אבוהי ואמר ליה מה חלמא הדין די חלמתא
יא המיתא ניתי אנא ואמך ואחך למסגד לך על ארעא: וקניאו ביה
יב אחוהי ואבוהי נטר ית פתגמא: ואזלו אחוהי למרעי ית ענא דאבוהון
יג בשכם: ואמר ישראל ליוסף הלא אחך רען בשכם איתא ואשלחינך
יד לותהון ואמר ליה הא אנא: ואמר ליה איזיל כען חזי ית שלם אחך
וית

רשי

וכן שומר אמונים (ישעי' כ"ו) וכן לא תשמור על חטאתי (איוב י"ד) לא תמתין: (יב) לרעות את צאן, נקוד על את שלא הלכו אלא לרעות את עצמן: (יג) הנני, לשון ענוה וזריזות כזדרז למצות אביו ואע"פ שהיה יודע באחיו ששונאין אותו: (יד) מעמק חברון, והלא חברון בהר שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד

רשבם

בני חי, כי תימא גדולה היה האיך האמין אחרי שראה כתנתו מלאה דם כמו שנחרד יצחק על יעקב בשביל שמלא שיער בחלקת צואריו: (יג) הלא אחיך רועים בשכם, במקום סכנה שהרגו אנשי המקום. זה שמעתי מר' יוסף קרא חבריכו והנאה לי: (יד) ויבא שכמה, ולא מצאם

מפורש

כדכתיב והנה אנחנו מאלמים וגו' א"כ ניכר ומוחש איזוהי שלו, משא"כ בכוכבים שהי' מקום להכחיש ולומר מנא ידעת שאשר לו השתחוו הוא כוכב שלך, לכן בא החלום בהחלט הענין הבלתי מוחש: (י) ויגער בו אביו, כתב הראב"ע, כל גערה עם בי"ת דרך קלון, ובלא בי"ת לשון השחתה כמו הנני גוער לכם את הזרע (מלאכי ב' ג'), או הוא על דרך משל שיגער בזרע ויפחד ולא יעלה: (יא) ויקנאו, הנו"ן רפה עיין שום שכל. ולשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר כפירש"י במדבר מ"א י"א, והוא מקושר עם בי"ת, ולפעמים עם למ"ד ואז טעמו הקנאה בעבור הזולת, והנה קרה להם כמו שקרה לשאול עם דוד בהריגת הפלשתי שנתירא שימלוך תחתיו: (יד) שלום הצאן, רצונו טוב מצבם, והוא שם משותף לטוב הכרחי בין האישים הצריכים חבור ודבוק, וכן לשלום המלחמה (ש"ב י"א ז'). מעמק חברון, והלא חברון בהר הוא? אלא שליוהו עד העמק, וזה שאמרו רז"ל
על

תועלות

בדבריו מהפיום לאנשים ההם כי בזה מפיום לב האנשים ההם מה שלא יעלם ובזה האופן אולי ישלם לו שישקיט הריב בין אוהבו ובין האנשים ההם, הלא תראה שיעקב גער ביוסף לפיום אחיו ואמר גם כן מה שיורה שאין להם לירוא מזה החלום שיתאמת שיהיה מורה על הצלחתו ושפלותם עם היותו משער שהחלום ההוא יתקיים בלי ספק:

שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר וַיִּשְׁלָחֵהוּ
טו מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶמָה׃ וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹעֶה
טז בַּשָּׂדֶה וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־תְּבַקֵּשׁ׃ וַיֹּאמֶר אֶת־
יז אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ הַגִּידָה־נָּא לִי אֵיפֹה הֵם רֹעִים׃ וַיֹּאמֶר
הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אֹמְרִים נֵלְכָה דֹּתָיְנָה וַיֵּלֶךְ
יח יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן׃ וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֹק

ובטרם

מנחת שי

(טז) **איפה** הם רעים, מסורת הרמ"ה, באורי' אחד לחוד כתיב מ"י ועם ה"א בסוף תיבה וסי' הגידה נא לי איפה הם רעים, ושארי איפוא בוי"ו וחסר יו"ד ועם האל"ף בסוף כתיב: הברות

שום שכל

ק"י. **וישלחהו**, לית. **מעמק**, ב', עכור (יהוש' ט"ו ז'): (טו) **וימצאהו**, הלד"י בקמץ שלא לחטוף על האות הגרונית שאחריו, וכן וישלחהו שבפסוק הקודם, וכן וישאלהו האיש, וכן בכל מקום כשהעי"ן או הלמ"ד גרונית תון מאתי מעט כמבואר במכלול דף מ' ב', וכבר דברנו בו במפורש לעיל י"ו ז'. **תעה**, ח"ו ודכוו' או חסרו תעה (שמות כ"ג ד') ח"ו: (טז) **איפה**, דין לחוד כתיב מ"י ועם ה"א בסוף תיבה, עיין לעיל כ"ז ל"ג: (יז) **אמרים** ח"ו ודכוו' ולבנים אמרים לנו עשו ק"ו. **דתינה** ק"ו. **בדתן** ח"ו: (יח) **יקרב** אליהם

רש"י

עד חברון אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים כי גר יהי' זרעך. ויבא שכמה, מקום מוכן לפורענות שם קלקלו השבטים שם ענו את דינה שם נחלקה מלכות בית דוד שנאמר וילך רחבעם שכמה: (טו) וימצאהו איש, זה גבריאל שנאמר והאיש גבריאל: (יז) נסעו מזה, הסיעו עצמן מן האחוה. נלכה דותינה, לבקש לך נכלי דתות שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: (יח) ויתנכלו, נתמלאו נכלים וערמומיות. אותו, כמו אתו עמו כלומר אליו

רשב"ם

מצאם: (טו) וימצאהו איש והנה תועה וגו', להגיד חסידותו של יוסף כתב זה שלא רצה לחזור לאביו כשלא מצאם בשכם אלא בקשם עד שמצאם ואע"פ שהיה יודע שמתקנאים בו הלך ובקשם כמו שאמר לו אביו והשיבני דבר: (יז) בדתן, לפי הפשט שם העיר וגם בשופטים היא נזכרת: (יח) ויתנכלו אותו

מפורש

על וירא את העגלות, שהיו עסוקין בפ' עגלה ערופה: (טו) וימצאהו איש, ת"א גברא, וכ"כ ראב"ע לפי פשוטו איש ממש אחד מעוברי דרך. והנה תעה בשדה, מצא אותו תועה כי ראה שיצא מדרך סלולה אל דרך שדה לכן אמר מה תבקש, בחשבו שבקש הדרך: (טז) הגידה נא לי, אם תדע. איפה, איה המקום שיאמר

וְיָת־שְׁלָם עָנָא וְאָתֵיבְנִי פִּתְגָמָא וְשַׁלְחֵיהּ מִמֵּישַׁר חֶבְרוֹן וַאֲתָא לִשְׁכֶם׃
טו וְאַשְׁכְּחֵיהּ גַּבְרָא וְהָא תָעֵי בְּחַקְלָא וְשַׁאֲלֵיהּ גַּבְרָא לְמֵימָר מָה־אַתְּ בָּעֵי׃
טז יז וַאֲמַר יַת־אַחַי אֲנָא בָּעֵי חַוּ־כְעַן לִי אֵיכָא אִינוּן רָעַן׃ וַאֲמַר גַּבְרָא נְטַלוּ
מִכָּא אֲרֵי שְׁמָעִית דְּאָמְרִין נֵיזִיל לְדוֹתָן וַאֲזַל יוֹסֵף בָּתַר אֲחוֹהִי וְאַשְׁכְּחִינוּן
יח בְּדוֹתָן׃ וַחֲזוֹ יָתֵיהּ מֵרָחִיק עַד־לָא־קָרֵיב לְוָתְהוֹן וְחַשִּׁיבוּ עֲלוֹהִי
למקטליה.

מפורש

שיאמר עליו פה הם רועים, והמלה מורכבת מן אי ומן פה: (יז) כי שמעתי אומרים, שמעתי אותם אומרים נלכה דותינה ואולי תמצאם שם, וצ"ל שהי' האיש מכיר אותם, והרמב"ן פי', נסעו הרועים מזה כי שמעתי אנשים אומרים נלכה דותינה, ואולי הם אחיך. דותינה, לדותן, לפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, רש"י ורשב"ם. ונזכר המקום הזה עוד במלכים ב' ו' י"ג: (יח) ויתנכלו, לדעת רד"ק בשרשו ענינו המחשבה הרעה הצפונה בלב ויהי' ממנה המעשה בערמה, ותרגום להרגו בערמה, למקטלי' בנכילו (שמות כ"א י"ד), וכן פי' רשב"ם וראב"ע, וכן פירש"י ויתנכלו, נתמלאו נכלים וערמומיות. אותו, כמו אתו עמו כלומר אליו, עכ"ל, והכריחו לומר כן בעבור שההתנכלות הוא ענין עומד בגוף האדם ואינו יוצא לזולתו עד שיפול אחריו שימוש מלת את הנופל על הפעול, לכן העתיק מלת אותו למלת אתו שהוראתו בהרבה מקומות הוראות מלת עם, ובעבור שגם מלת עם אינו נופל אחר לשון ההתנכלות לכן הוסיף עוד ואמר כלומר אליו, והרצון שמלת אותו כאן כוחו ככוח מלת אליו באמצעות הוראת עם שיש בו, ויהיה טעם המאמר נתמלאו נכלים וערמומיות ופניהם היו מועדות אליו, ומלת אליו נופלת שפיר על ההתנכלות כי היא תורה על הגבול שאליו כידוע, וטעם מלת עם כטעם מלת אל כנודע ממה שפירש"י לעיל כ"ד ז' אצל ואשר דבר לי, עיין עליו, ומפרשים אחרים פירשו דברי רש"י באופנים אחרים, והנראה לי עיקר כתבתי.

" והחכם ספורנו פי'. לשון נוכל יורה על המצאה להרע כמו אשר נכלו לכם (במדבר כ"ה י"ח), אמר שחשבו את יוסף בלבם נוכל להמית, ושבא אליהם לא לדרוש שלומם אלא למצוא עליהם עלילה או להחטיאם כדי שיקללם אביהם או יענישם האל ית' וישאר הוא לבדו ברוך מבנים, ולשון התפעל יורה על ציור הדבר בנפש, כמו אתה מתנקש בנפשי (ש"א כ"ח ט'). מצייר בלבבך מוקש על נפשי. ולשון להמיתו שימית הוא את אחיו כמו לעשותכם אותם (דברי' ד' י"ד) לעברך בברית (שם כ"ט י"א), ובזה הודיע מה הי' למו בהיות כולם צדיקים גמורי' עד שהיו שמותם לפני ה' לזכרון איך נועדו לב יחדו להרוג את אחיהם או למכרו ולא נחמו על הרעה. וגם כשאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו לא אמרו שהי' אשמתם על מכירתו או מיתתו אלא
על

תועלות

התועלת הה' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיבקש הסנאה כי זה ממה שיביאהו למסור לעצמו לסכנות, הלא תראה שבני יעקב כשבקשו מקום לרעות צאן אביהם

יט וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ׃ וַיֹּאמְרוּ
כ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא׃ וְעַתָּה ׀
לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה
כא אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃ וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן
כב וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם ׀

ראובן

מנחת שי

(כ) **הברות**, במקרא גדולה יש גמגומים במסרת וכ"ל עיקר שזה ח"ו קדמא' ומ"ו בתרא', ודפ' ואתחנן וברת הלוצים, חסר דחסר, וכך הם בהעתק הללי ובספרים מדויקים, וכ"כ הרמ"ה ז"ל ברת אחד לחוד חסר באו' וסי' וברת חלוצים (דברי' ו' י"א) וכל שאר ברות כתיב בוי"ו בתרא' וחסר וי"ו קדמאה וכן הברות דכוו': (כב) **תשלחו** בו

שום שכל

אליהם, חד מן י"ז מלאי' בתורה, ע"ל י"ט י'. **ויתנכלו**, בכ"י גם ברא"פ אין היוד בגעיא: וכן בחלופים לב"א וכן הלבתא כמבואר לעיל פסוק ז'. **להמיתו**, מ"י כתיב, והכוו' תרין להמיתו דמשנה תורה (דברי' י"ג י' וי"ז ז'), ודכוו' בליסנא ויבקש המיתו מלא. כן מסר רמ"ה ז"ל וכן במס"ק ג' מלא: (יט) **החלמות**, ח"ו קדמאה ומ"ו בתראה כתיב וכל או' דכוו' חסר: (כ) **ונשלכהו** ח"י, ושמנה בלשון השלכה דכתיבין ח"י מסרכוס לקמן בספר' כ"ד ע"ש. ובגליון מס"ק מסר עליו חד מן י"ב חסר בלי' עכ"ל. וכן במס"ג מסר עליו י"ב חסר בליסנא, ורש"ד בעל ת"ם הגיה י"ג חסר במקום י"ב כדי להשוותו עם המסרה המערכיית ערך של שמסר שם י"ג חסרי' בליסנא גם מנה י"ג, ואין הגהתו נכונה שהרי גם על וישלכהו ארצה (שמות ד' ג') מסר במס"ג י"ב חסר בליסנא, גם על ואשלכהו באש (שמות ל"ב כ"ד) כמסר י"ב חסר בליסנא, וכמוהו על ואשלכם מעל שתי ידי (דברי' ט' י"ז) י"ב חסר, ואשלך את עפרו (שם ט' כ"א) י"ב חסר בליסנא, היתכן שבכולם נפל הטעות? והאמת כי מאן דמסר י"ב לא מנה בהדייהו כי כשאתני ותשליכני דתילים ק"ב שזה הוא מלא בכל הספרים, גם בשני כ"י אשר לי כתיב מלא, וכן העיד המ"ש שם על מקומו שמלאו מלא בכל הספרים בר מן חד, ומ"מ הכריע למלאותו בעבור המסרה המערכיית, ומ"מ פלוגתא עלי'. **הברות**, כל ברות הברות באו' ח"ו קדמא ומ"ו בתרא בר מן חד חסר דחסר וברת הלוצים (דברי' ו' י"א), ועיין מנחת שי: (כא) **ויצלהו**, ח"י ומסרה עלי' ג' ח"י בליסנ' וסי' וישמע ראובן ויצלהו, ויצלני מחרב פרעה, אשר מצאתם בדרך ויצלם ה', מכלל דשאר או' כל היכא דשייך יו"ד מ"י כתיב, רמ"ה ז"ל. ובמ"ג וקטן גם בכ"י הוי"ו בגעיא ולא כן בדומיו כגון ויצלני (שמות י"ח ד') ויכירם (לקמן מ"ב ז') ויכירהו (מ"א י"ח ז') גם החכמים שהזכרתי לעיל י' י"א לא דברו בזה בפירוש: (כב) **אלהם׀ ראובן**, פסק ועיין כמבואר לעיל

רשי

אליו: (כ) ונראה מה יהיו חלומותיו, א"ר יצחק מקרא זה אומר דרשני רוח הקדש אומרת כן, הם אומרים נהרגנו והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו נראה דבר מי יקום או שלכם או שלי וא"א

רשבם

אותו, כתמלאו נכליות וערמומית עליו כמו וארור נוכל, בנכליהם אשר נכלו: (יט) הלזה, כל הלזה כשרוחי' אותו ורחוק וכן מי האיש הלזה לי"ל ב"ל אבל הזה לש"ט ב"ל כמו המן הרע הזה, כשהוא בקרוב: (כ) לכו ונהרגהו

יט כ לְמִקְטְלֵיהּ: וַאֲמָרוּ גְּבַר לַאֲחוּהִי הָא מָרֵי חֶלְמַיָּא דֵיכִי אָתֵי: וּכְעַן
אִיתוֹ וְנִקְטְלִינֵיהּ וְנִרְמִינֵיהּ בְּחַד מִן־גּוּבַיָּא וְנֵימַר חַיְתָא בִּישְׁתָּא אֲכַלְתֵּיהּ
כא וְנֶחֱזֵי מַה־יְּהֵי בְּסוֹף חֶלְמוֹהִי: וּשְׁמַע רְאוּבֵן וְשֵׁיזְבֵהּ מִידֵיהוֹן וַאֲמַר לָא
כב נִקְטְלִינֵיהּ נְפָשׁ: וַאֲמַר לְהוֹן רְאוּבֵן לָא־תֵישְׁדוּן־דְּמָא רְמוֹ יָתֵיהּ לְגוּבָּא

הדרין

רשי

וא"א שיאמרו הם וכראה מה יהיו חלמותיו שמכיון שיהרגוהו בטלו חלומותיו: (כא) לא נכנו נפש, מכת נפש זו היא מיתה: (כב) למען הציל אותו, רוח הקדש העידה על ראובן שלא אמר זאת אלא להציל אותו

רשבם

והרגהו, לשון הזמנת בני אדם, וכן לכו ונמכרנו לישמעאלים, וכן הבה נא, הבה נתחכמה, וכן ראה אנכי נותן לפניכם היום: (כא) ויצילהו מידם, שלא נהרג: (כב) השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר

מפורש

על אכזריותם בהתחכנו, והנה הגיד הכתוב כי יירו בלבם וחשבו את יוסף לנוכל ומתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניהם, והתורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו. "

ע"כ דפח"ח, ועיין מה שכתבנו לעיל ב' כ"ה מענין ההתפעל, גם לעיל פסו' ד' מענין הכינויי': (יט) הַלָּזֶה, כבר פירשתיו לעיל כ"ד ס"ה, ועיין עוד לעיל ב' ד' גם ג' י"ג, וכבר ידעת כי זֶה סימן יחיד זכר, זה זו גם בתוספת תי"ו ובאל"ף זאת סימן יחידה, זוּ בלתי מבורר ונופל על יחיד ויחידה ורבים ורבות, וכן המורכבים מהם, הלזה לשון זכר, הלָז בלתי מבורר ונופל על הזכר כמו הנער הלז (זכרי' ב' ח') ועל הנקבה כמו השונמית הלז (מ"ב ד' כ"ה) הארץ הַלֵּזוּ (יחזקאל ל"ו ל"ה) יתכן שהוא לשון זכר גם לשון נקבה כי ארץ לא הוגדר במינו לדעת רוב המדקדקים, וראיתי במכלול שער דקדוק המלין שאמר וז"ל לַז בפתח לזכר ולנקבה וכו' וזה טעות הסופר בלי ספק כי בכל הספרים בקמץ, גם במכלול כתב יד אשר לי מלת בפתח ליתא. גם במקרא כ"י של כ"ד כולם בקמץ חוץ מן השונמת הלז, והבן להלז (דניאל ח') שני אלה נוקדים שם בפתח, ואולם בכ"י אחר גם הוא ישן כולם קמוצין: (כ) לכו, לשון הזמנה כדרך בני אדם כמפורש לעיל י"א ג' אצל הבה נרדה, ועיין פי' רשב"ם. ונראה מה יהיו חלומותיו, מליצה דרך לעג, זהו לפי פשוטו: (כא) ויצלהו מידם, שלא יהרגוהו בידים ויאמר וגו', והכתוב העיד שעיקר כוונתו היתה להשיבו אל אביו. לא נכנו נפש, מכת נפש להוציא נפשו, כמו ומשרתו יהושע בן נון נער (שמות ל"ג י"א) שפירושו משרתו שירות נער כי לא הי' בימים ההם נער, ראב"ע. וכן פי' רש"י מכת נפש זו היא מיתה: (כב) אל תשפכו דם, אל תהיו שופכים דם

בידיכם

תועלות

ונראה להם בהתחלת המחשבה שבשכם ימצא להם מרעה טוב וימצא להם בו עם זה המצטרך למזונותיה' בקלות התעוררו ללכת שם ולא הרגישו שָׁשם יהיו בסכנה עצומה מפני

מה

רְאוּבֵן אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה
אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם
שלישי כג לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ
אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃
כד וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ
מָיִם

מנחת שי

בו, הבי"ת רפה: (כג) **כתנתו**, התי"ו בקמץ לבד: (כד) **ויקחהו**, ח"ו ובב"ר פ' ד' סי' י"ו ויקחהו כתיב מי היה זה שמעון ואימתי פרעה לו להלן ויקח מאתם את שמעון, ופי' היפה תאר ויקחהו כתיב ויש אם למסרת וטעם המקרא לפי שנעלת כולם היה והרי כאלו לקחוהו כולם, ע"כ. ומדרש זה נראה כחולק למדרש משלי פ' נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור אמר ר' זבדאי אמר ר' לוי מי הורידו לבאר מכל אחיו הוי אומר שמעון ולוי שנאמר בסודם אל תבא נפשי וגו' כי באפם הרגו איש וגו', ויש לומר דשמעון לקחו בתחלה ואח"כ סייעו לוי. **וישלכו** אתו הברה, במס"ג י"ג חסרים יו"ד בלישנא ומכי כולהו ואית בהון ז' באוריתא ולית דין בהדייהו דאלמא מלא הוא, אבל הרמ"ה ז"ל כתב בהדיא וישלכו אתו הברה ח"י בין למ"ד לכ"ף ומכי ח' חסרי' בלשון השלכה באורי', וכן בעל מנחת כהן מסר בפרשת וישב, ו' מלא בלישנא כתוב ואין זה מהם מכלל שהוא חסר וכן הוא בכל ספרים מדויקי'. (עיין שום שכל

שום שכל

לעיל ל' ע"ז אבל ויבוא יעקב מן השדה. **השליכו**, מ"י. **הבור**, כל בור מ"ו בר מן חד דכתיב חסר וסי' וכי יפתח איש בור או כי יכרה איש בר, תכילא דפסוק ח"ו כתיב. **הציל**, מ"י בעדות המסרה ורמ"ה שבפסוק כ"א. **להשיבו**, מ"י כתיב ומסר עליהון כולהון מלאים: (כג) **ויהי**, במ"ג וקטן וכ"י הוי"ו בגעיא כחבריו. **ויפשיטו**, מ"י כתיב. **כתנתו**, חסר כתיב והתי"ו נקראת בקמץ חטוף: (כד) **ויקחהו**, ח"ו, ועיין מ"ש. **וישלכו**, ז"ל רמ"ה ז"ל, לשון השלכה חסרי' יו"ד בלישניהון הם שמונה וסי' ונשלכהו באחד הברות ח"י. וישלכו אותו הברה ח"י בין למ"ד לכ"ף. ארכה וישלכהו ארכה ח"י. לכלב תשלכון אתו ח"י ומ"ו. ואשלכם מעל שתי ידי ח"י. ואשלך את עפרו ח"י. וישלכם אל ארץ אחרת ח"י. וכל לשון השלכה דקרי למ"ד דידיה חירק כל אורי' מלא בר מן ת' הדין, עכ"ל. ובמערכ' ערך של מסר י"ג חסר בלישני' ומכי כולהו ואית בהון ז' באו' ולית דין בהדייהו, ותמה בעל מנחת שי, ויפה אמר רש"ד בעל ת"ם כי הרמ"ה והמסרה הכם לאחדים ואינם מחולקי' כלל, כי זה לשון מסרה דבתא ונשלכהו י"ג חסרי' יו"ד בלישנא וסי' ונשלכהו באחד הברות. השליכהו ארכה ב' ב' (רצונו השני שבפסוק והוא וישלכהו ארכה אבל הראשון מלא, וכן פי' המ"ש בפסוק זה דברי המסרה האלה, ועי"ב צריך אתה לפרש כן דאם לא כן תמצא בכללן י"ג ובפרטן י"ד) לכלב תשלכון אותו וגו'. וכל וישלכו דכוו' בר מן ד' מלא וסימן וישליכו איש מעהו. ואת מלך העי וכו' וכל כתובים דכוו' מלא בר מן א' חסר וישלכו את תורתך (נחמי' ט' כ"ו). וישליכהו, ג'. ב' חסרים וא' מלא וסי' כמסר בפ' שמות ודכוותא סימן ח' עכ"ל המסרה. אתה הראית לדעת כי בכל אלו הי"ג החסרים בלישנא יש שבעה מהם באו' ושפה בכ"כ אין בהם מלת וישלכו כי המס"ר מונה מלות וישלכו שבתכ"ב בפני עצמן, והסבה בזה היא לפי סדרך העשרות למנות המספר המועט, ולכן בשאר לישנא דהשלכה

הָדֵין דִּי בְמַדְבְּרָא וִידָא לָא־תוֹשְׁטוּן בֵּיהּ בְּרִיל לְשֵׁיזָבָא יָתֵיהּ מִידֵיהוֹן
לַאֲתָבוּתֵיהּ לְוָת־אֲבוּהִי׃ וַהֲוָה כַּד־אֲתָא יוֹסֵף לְוָת־אֲחוֹהִי וְאַשְׁלָחוּ יַת־ כג
יוֹסֵף יַת־כִּתּוּנֵיהּ יַת־כִּתּוּנָא דְפַסֵּי דִּי עֲלוֹהִי׃ וּנְסָבוּהִי וּרְמוֹ יָתֵיהּ כד
לגובא

רש״י

אותו שיבא הוא ויעלנו משם אמר אני בכור וגדול שבכולן לא יתלה הסרחון אלא בי: (כג) את כתנתו, זה חלוק. את כתונת הפסים, היא שהוסיף לו אביו יותר על אחיו: (כד) והבור רק אין בו מים, ממשמע

שנאמר

רשב״ם

במדבר מקום שאין בני אדם מצויין שם וימות מאליו. למען הציל, הפסוק מעיד על ראובן כי להצילו נתכוון כמו שמוכיח סופו: (כג) את כתונת הפסים, לא הזכירה אלא לרמוז לך שהיא גרמה תחילה השנאה, וזה אינו אלא לפי שהוא אומר לפניו וישלחו את כתונת הפסים להטעותו שיחשוב בלבו כי חיה רעה אכלתהו, כמו שאמר ויכירה ויאמר כתונת בני, לכך הוא מזכירה כאן: (כד) אין בו מים, שאם היה בו מים לא היו משליכין אותו שם שא״כ היו מטבעין אותו וממיתין אותו בידים והם אמרו ויד אל תשלחו בו וידינו אל תהי׳ בו

לגרוס

מפורש

בידיהם חלילה, והכוונה לראובן בכל זה היתה להצילו להשיבו אל אביו והכתוב ספר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו, אבל דברים אחרים אמר להם מתחלה שלא קבלו ממנו, כמו שאמר להם הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם, וכאשר ראו שלא שמעו לעזבו אמר להם א״כ אל תשפכו דם בידיכם, ולא אמר דמו כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם, לימד אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידים, רמב״ן. אל הבור הזה אשר במדבר, אשר גם כי יצעק אין מושיע לו להיותו במדבר, ועיקר כוונתו היתה למען הציל וגו׳: (כג) ויפשיטו, אחרי שמצאנו ופשט את בגדיו (ויקרא ו׳ ד׳) ידענו כי לשון הפשטה הוא פעל יוצא גם בבנין הקל, א״כ מה טעם ויפשיטו בבנין הפעיל? לזאת פי׳ הראב״ע שהוא פעל יוצא לשני פעולים שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו, ולפ״ז יתורגם [זיא ליסן איהם זיינן ראק אויזציהן]. כתנתו, כתנת המיוחד לו לעצמו והיינו המעיל אשר הי׳ לו יתר על אחיו וזהו שפירש הכתוב את כתנת הפסים אשר עליו, כלומר הכתנת העליון, והוא לתוספת ביאור כמו ותפתח ותראהו את הילד (שמות ב׳ ו׳), כן הוא לפי פשוטו, ואולם יש ראי׳ לפי׳ רש״י מפסוק ל״א ע״ש, ועיין מ״ש לעיל על כתנת פסים: (כד) הבורה, אל הבור, ובור כמו באר אבל

באר

תועלות

מה שעשו שם לאנשי העיר ההיא עד שעמדו שם זמן מה והסכימו מפני זה לסור משם ונתגלגל הדבר ששולח אליהם יוסף והיה זה סבה אל שירדו אבותינו למצרים ושעבדו בהם המצרים בפרך זמן ארוך אורך נפלא מאד:

התועלת הו׳

כה מָיִם׃ וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרְחַת
יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת וּצְרִי
כו וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־אֶחָיו
מה

מנחת שי

שכל): (כה) **לאכל** לחם. האל"ף בחטף סגול בספרים מדויקים כתבי יד וספרי הדפוס ראשונים. **הולכים**. דין לחוד מלא וי"ו ויו"ד באורייתא בלישנא דהולכים, וכל שארי באורייתא ח"ו ומ"י: בשרנו

שום שכל

דהשלכה שרבו המלאים על החסרים מונה החסרי' שאינן רק י"ג, משא"כ בלישנא דוישליכו שהחסרים הם חמשה בתורה ובכתובי' לכן מונה המלאים שאינם רק ד', אמנם בכתובים הוא להפך שהמלאים הם שנים מלאים וא' חסר לכן מזכרת החסר בפירוש וכיילת המלאים כאחד, והנה

מלת וישליכו איננה כמלאת בתורה רק ב' פעמים, א' וישלכו אתו הבורה, דין, והוא חסר, ב' וישליכו איש מטהו (שמות ז' י"ב) והוא מלא, ולכן הרמ"ה ז"ל שלא עשה ספרו רק על התורה לא ראה למנות מלת וישלכו החסרה בפני עצמה שאיננה כמלאת רק פעם אחת וכלל אותה בין שאר הזי"ן החסרים בלישנא דהשלכה באורייתא להיותן ח' חסרים בלישנא, ולא פליג הרמ"ה ז"ל על מסרה שלנו כי אין ביניהם רק שינוי לשון, ודע שגם בעל מנחת כהן טעה במה שמסר ו' מלא בלישנא כי ע' המה המלאים בלישנא באורי' תבקשם כי תמצאם, ועיין מ"ש עוד בפ' שמות ד' ג', עכ"ל. ועיין עוד מה שכתבתי לעיל בפסוק כ' על ונשלכהו. **הבורה**, ח"ו כתיב: (כה) **ארחת**, ח"ו כתיב, ובגליון מסר עליו, לית וחד מלעיל דדנים (ישעי' כ"א י"ג) עכ"ל. ורצונו שזה לחוד דקרי הרי"ת בפתח וחברו דישעי' הרי"ת בחולם וגם הוא ליתא עוד, ובעלי המסרת קראו לחולם מלעיל וכנגדו לקמץ ולפתח מלרע, ועיקר המסרה הזאת הלא היא שנוי' במערכת אות אלף בד"ה, א"ב מן חד וחד, חד מלעיל וחד מלרע וסי' **אכל** רק חזק לבלתי אכל הדם (דברי' י"ב כ"ג), אכָל המן העץ אשר צויתיך (בראשית ג' י"א), יען **אמר** מואב (יחזקאל כ"ה ח'), כי טוב אמָר לך (משלי כ"ה ז'), **ארחת** דדנים (ישעיה כ"א י"ג) והנה ארחַת ישמעאלים וכו', ועיין מה שכתבתי לעיל כ"א ו' אכל יצחק לי. **ישמעאלים**, מלא דמלא כתיב, מ"א ומ"י, ודכוו' מיד הישמעאלים אשר הורידהו שמה, כן מסר רמ"ה ז"ל, ותימה שלא אמר ודכוו' לישמעאלים, וכל לישנא דכוו'. **באה**, מלרע, ע"ל כ"ט ו'. **וגמליהם** מ"י. **נשאים**, ח"ו ומ"י כתיב וכל אור' דכוו', ודכוו' הנשאים את ארון ברית ה', דוילך משה. **נכאת**, מ"א ות"ו כתיב, ודכוותי' נכאת ולוט, ותרין (פ"ל ותרויהון) לא קרי אל"ף, הרמ"ה. **ולט**, ז"ל רמ"ה ז"ל, והרן הוליד את לוט מ"ו, וכל לישנא באורייתא דכוותי' בר מן ב' בענין אחר ועסרא עליהון תרין וחסרים וסימן, נכאת ולט, דויאמר אליהם ישראל, נכאת וצרי ולט דוישבו לאכל לחם. **הולכים**, דין לחוד מ"ו ומ"י, מסרתי לעיל ל"ב כ'. **להוריד**, מלא דמלא מ"ו ויו"ד כתיב: (כו) **כי**
נהרג

רשי

שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו:

(כה) ארחת. כתרגומו שיירת על שם הולכי אורח. וגמליהם נושאי' וגו', למה פרסם הכתוב את משאם להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יזוק מריח רע. נכאת, כל כנוסי בשמי' הרבה קרוי נכאת וכן ויראם את כל בית נכותה (מלכי' ב' כ') מרקחת בשמיו

רשבם

לגרום לו מיתה:
ויעברו

כה לְגוּבָּא וְגוּבָּא רֵיקָן לֵית בֵּיהּ מַיָא׃ וְאַסְחָרוּ לְמֵיכַל לַחְמָא וּזְקָפוּ עֵינֵיהוֹן
וַחֲזוֹ וְהָא שְׁיָירַת עַרְבָאֵי אַתְיָא מִגִּלְעָד וְגַמְלֵיהוֹן טְעִינִין שְׁעַף וּקְטַף
כו וּלְטוֹם אָזְלִין לַאֲחָתָא לְמִצְרָיִם׃ וַאֲמַר יְהוּדָה לַאֲחוֹהִי מַה־מָמוֹן נִיתְהֲנֵי־
לנא

רשי

בשמיו ואנקלוס תרגם לשון שעוה. צרי, שרף הנוטף מעצי הקטף והוא נטף הנמנה עם סמני הקטורת. ולוט, לוטיתא שמו בלשון משנה, ורבותינו פירשו שרש עשו ושמו אסטרולו״זיאה במסכת נדה: (כו) מה בצע, מה
ממון

מפורש

באר בתפירה לבד מבלי בנין והבור בבנין, רד״ק בשרשו: (כה) ארחת ישמעאלים, ת״א שיירת, על שם הולכי ארח. נכאת [געווירצע], שם כלל לדעת רש״י, ולדעת אונקלוס לשון שעוה, וכן אמרו בב״ר נכאת שעוה, וצרי, בלסם קטף, ולוט משטיכי, וז״ל רהב״ע, צרי מצאנוהו במקרא בשו״א נח תחת הצד״י, ובקמץ חטוף הצרי אין בגלעד (ירמי׳ ח׳ כ״ב) גם בחולם שמן ודבש וצורי (יחזקאל כ״ז י״ז), והגאון פירש אותו כי הוא הנעשה משבעים וחמשה עקרים, ואחרים כי הוא פרי או שמן האילן שהובא מיריחו אל מצרים על דעת יוסף בן גוריון ור׳ ישמעאל אמר שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו (בכריתות דף ו׳ א׳ הגירסא ר׳ שמעון אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף). ולוט, אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בי״ת ואולי כן הוא עכ״ל. ובעל מוסף הערוך ערך לטם אמר, וצרי ולוט ת״א וקטף ולוטום, פירוש בלשון יוני ורומי מין עץ גבוה ופריו כמו פול טוב למאכל ולחזק הבטן ואינו גדל בכל הארצות, ויש נטע נקרא בשם זה ובגבעוליו שלשה עלין זה כנגד זה ובראש הגבעולים פורחים נצים קטנים ודקים או לבנים או ירוקים וריחם ערב עכ״ל. ויאמר עליו הרב המבאר הנטע הזה ידוע נקרא מעלילא״טום ובל״א [שטיין קלעע], וכוונת הכתוב על פרי עץ ששמו כך, וכן תרגם המתרגם האשכנזי לֶטוּם, ויש פותרין מותו לאדאנו״ם והוא שרף אילן לעד״י וריחו נודף, ורש״י כתב, ולוט, לוטיתא שמו בלשון עברי, ורז״ל פי׳ שרש עשב ושמו אסטרו״לוזיאה במס׳ נדה, עכ״ל. וברש״י כ״י אסטוגרו״זיאה, והוא מין עשב מר גדל בארצות החמות בין מיני הדגן והוא טוב לרפואה נקרא גם בל״א אסטר״לוציי ובלשון רומי אריסטו״לוכיא: (כו) מה בצע [וואז פיר פארטהייל האבן וויר], מה תועלת. וכסינו את דמו, ונעלים את מיתתו, כן פירש״י, ופירש לשון כיסוי כלשון
העלמה

תועלות

התועלת הו׳ הוא במדות, והוא שראוי לאדם לשמור קנינו שהוא מתפרנס מהם ולא יתרשל מזה בשום צד הלא תראה כי יעקב אבינו עם פחדו מבניו שיהרגוס אנשי הארץ ההיא מפני מה שעשו לשכם אמר ליוסף שיחקור בשלום הצאן:

כז מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃ לְכוּ
וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ
כח הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃ וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים
וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף
כט לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיְמָה׃ וַיָּשָׁב

ראובן

מנחת שי

(כז) **בשרנו**, הבי"ת רפה: (כח) **וימשכו**, הפשט בסוף התיבה: ויכירה

שום שכל

נהרג, ח"ו. **אחינו**, מלא יו"ד, וכל אוריתא דכוותיה מלא. **וכסינו**, מלא יו"ד: (כז) **לכו**, בכ"י של כ"ד **לכו׃** במוכח לגרמי'. **וידנו**, כל ליכא באוריתא ח"י בר מן ב', מסרכו לעיל ה' כ"ט אכל ומעלבון ידיכו. **וישמעו**, בכל המדויקים ובכ"י הוי"ו בגעיא וכן בוימשכו, ויעמטו, וישלחו שבסמוך, ובכל דומיהם, ובן ככון כמבואר לעיל י' י"ח, ורש"ד מחק כולם שלא כדין: (כח) **מדינים**, מלא יו"ד בין כו"ן למ"ם דכוותיה אלת המדיכים דנקוס נקמת. **סחרים**, חסר וי"ו ומלא יו"ד: (כט) **והנה** אין

רשי

ממון כתרגומו. וכסינו את דמו, ונעלים את מיתתו: (כז) וישמעו, וקבילו מיניה וכל שמיעה שהיא קבלת דברים כגון זה וכגון וישמע יעקב אל אביו, כנשה ונשמע, מתרגם נקבל וכל שהיא שמיעת האוזן כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן, ורבקה שומעת, וישמע ישראל, שמעתי את תלונות, כלן מתרגם ושמעו ושמעה ושמע שמיע קדמי: (כח) ויעברו אנשים מדינים, זו היא שיירה אחרת והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה. וימשכו, בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים והישמעאלים למדינים והמדיני' למצרים: (כט) וישב ראובן, ובמכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו ד"א עסוק היה בשקו ובתעניתו

רשבם

(כח) ויעברו אנשים מדינים בתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם וממתיני' היו לישמעאלים שראו וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשי' מדיני' אחרים דרך שם וראוהו בבור ומשכוהו ומכרוהו המדינים לישמעאלים וי"ל שהאחים לא ידעו ואע"פ אשר כתב אשר מכרתם אותי מצרימה י"ל שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו, זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא כי ויעברו אנשים מדינים משמע ע"י מקרה והם מכרוהו לישמעאלים, (זה יותר מבואר בפי' חזקוני עיין מפו'), ואף אם באתה לומר וימכרו יוסף לישמעאלים כי אחיו מכרוהו אם כן צריך לומר שהם ציוו למדיינים סוחרים למושכו מן הבור ואחר כך מכרוהו לישמעאלים:

אכה

מפורש

העלמה כי כן ת"א ונעלם דבר (ויקרא ד' י"ג) ויהא מכסא פתגמא, כלומר מה בצע כי נהרוג את אחינו ונצטרך לכסות ולהעלים מיתתו ולא נוכל להתפאר בה בשביל נערו של אבא, ונוהג שבעולם כשאדם מתנקם משונאו אין הנקמה נחשבת אם

כז כ״י יא לְנָא אֲרֵי נִקְטוֹל יָת־אָחוּנָא וּנְכַסֵּי עַל־דְּמֵיהּ: אֵיתוֹ וּנְזַבְּנִינֵהּ לַעֲרָבָאֵי
וִידָנָא לָא־תְהֵי בֵיהּ אֲרֵי־אָחוּנָא בִּסְרָנָא הוּא וְקַבִּילוּ מִינֵּיהּ אֲחוֹהִי:
כח וַעֲבָרוּ גַּבְרֵי מִדְיָנָאֵי תַּגָּרֵי וּנְגִידוּ וְאַסִּיקוּ יָת־יוֹסֵף מִן־גּוּבָּא וְזַבִּינוּ יָת־
כט יוֹסֵף לַעֲרָבָאֵי בְּעֶסְרִין כְּסַף וְאַיְתִיו יָת־יוֹסֵף לְמִצְרָיִם: וְתָב רְאוּבֵן

לגובא

מפורש

אם אינה מתפאר בה; (כז) וישמעו אחיו [זיינע ברידר געהארכטן], לשון קבלה עיין פי' רש"י ומפורש לעיל ג' י': (כח) ויעברו אנשים מדינים וגו', ראו מרחוק ארחת ישמעאלים באה ובטרם יקרבו אליהם עברו אנשים מדינים והסכימו למכרו למדינים, כן פי' רשב"ם והוא עיקר, ובענין המבוכה הגדולה אשר למפרשי הפשט בענין מכירת יוסף לישמעאלים ולמדינים ולפוטיפר, הנכון מה שפי' הרב חזקוני וכן הוא לדעת ב"ר ובעל ספר הישר, ובו יותרו השאלות כולם ויתיישבו הכתובים על מכונם, וכך הי' המעשה, "בעוד שהיו מדברים ביניהם לכו ונמכרנו לישמעאלים הבאים אלינו ובטרם הגיעו הישמעאלים אליהם ויעברו אנשים מדינים סוחרי' ומכרוהו להם בעודו בבור פן יבכה לפניהם ויתבישו ממנו, וימשכו המדינים ויעלו את יוסף מן הבור שהרי קנוהו מיד אחיו. ובעודם מושכים אותו מן הבור באו הישמעאלים אליהם וימכרו המדינים את יוסף לישמעאלים והישמעאלים מכרוהו למדנים ומדנים לפוטיפר הרי כאן ד' מכירות, והא דכתיב לקמן ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים? כך הי' המעשה, השבטים מכרוהו למדינים ומכירה זו לא נכתבה הואיל ולא היתה רק לפי שעה, ומדינים מכרוהו לישמעאלים, וישמעאלים למדנים ומכירה זו שלישית לא נכתבה לפי שהשלישית הישמעאלים מכרוהו בחפזון ובהצנע כי אמרו שמא יחזרו בהם המדנים מלקנותו, ומדנים מכרוהו לפוטיפר, כשראה פוטיפר את יוסף שהי' יפה מראה ביד מדנים, שהיו המדנים סוחרים שהרי אחים הם לישמעאלים, תמה בעצמו ואמר גרמוני (פי' אדם לבן) מוכר את הכושי ואין הכושי מוכר הגרמוני, אמר פוטיפר ודאי זה אינו עבד תני לי ערב שלא גנבתם אותו, הלכו המדנים והביאו הישמעאלים וערבו שלא גנבוהו והיינו דכתיב ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים (לקמן ל"ט א') פירוש מערבותם כמו אערבנו מידי תבקשנו (לקמן מ"ג ט'), עכ"ל הרב חזקוני, מוגה משיבושי הדפו' שנפלו בדבריו, וכן הענין בב"ר ובס' הישר:"

ויקרע

תועלות

התועלת הז' שראוי לאדם כשיראה רצון איש או אישים לעשות פועל מגונה שיעתיקם מהרצון ההוא מעט מעט שאם ירצה להעתיקם יחד מהרצון ההוא יהיה זה סבה אל שלא ישמעו אליו וישלימו רצונם הרע, ולזה תראה כי ראובן כשראה רצון אחיו להרוג יוסף וראה שאם יאמר להם שיעזבוהו לא ישמעו לו לרוב שנאתם אותו הנה העתיקם מהרצון ההוא מעט מעט ואמר להם שלא ישפכו דם אך ישליכו אותו בבור וימות מעצמו והנה חשב ראובן להעתיקם מעט מעט מהרצון ההוא וממדרגה אחר מדרגה עד שלא יגיע ליוסף היזק מהם או יוליכהו הוא בעצמו אל אביו בזולת ידיעתם וזה גם כן היה סבה אל שנעתקו מזה הרצון השני ושמעו אל

רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃
ל וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי־בָא׃
לא וַיִּקְחוּ אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־
לב הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם׃ וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל־
אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא
לג אִם־לֹא׃ וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אָכָלָתְהוּ

טרף

מנחת שי

(לג) **ויכירה**, בהעתק מספר הללי מ"י, וכ"כ המאירי בקרית ספר שלו וכן כמלא בקלת ספרים כ"י, אבל הרמ"ה ז"ל כתב ויכירה ויאמר מ"י כתיב בנוסחי דיקי ומסרת עסייעא להו, ומאן דמסר עליה לית כוותיה וחסר שבושא הוא דנוסחי דיקי פליגי עליה, ותו דאיתא במסרת ג' חסרי' בלישנא, ויכרם ויתנכר (לקמן מ"ב ז') והם לא הכרהו (שם ח') ויכרהו ויפל על פניו דאליהו ועבדיהו (מ"א י"ח ז') ע"כ. שכלל דויכירה ויאמר מ"י כתיב

שום שכל

אין־יוסף, במ"ג ומ"ק בלא מתג, וכמוהו אין־כנון וחכם (לקמן מ"א מ"א), אבל בכ"י אין־יוסף במתג, ואין־כנון בלא מתג, ועיין מה שאכתוב לקמן מ"א מ"ה אבל ויקרא פרעה שם יוסף: (ל) **אנה**, עיין מה שכתבתי לעיל ט"ז ח' בשום שכל ובמפורש: (לא) **וישחטו**, בגעיא עיין לעיל פסוק כ"ז. **שעיר**, מ"י וכל אוריתא בלישנא דכוותיה. **הכתנת** בדם, חסר דחסר כתיב וכל לישנא דכתנת באוריתא דקרי כוותיה חסר דחסר כתיב כוותיה: (לב) **וישלחו**, הוי"ו בגעיא בכל המדויקים, וגם רש"ד מודה בזה בעל כרחו, עיין לעיל י' י"ח. **הכר־נא**, בכ"י בטעם גרשיים לא ברביע. ובכל המדויקים גם בכ"י הה"א בלא געיא בזה אבל בחברו שבסמוך ל"ח כ"ה, הה"א בגעיא בכ"י וכן מסתבר. **הכתנת** בכך היא, הכ"ף בדגש והה"א בלא געיא, מכלול דף כ"ד א', ועיין מה שכתבתי לעיל י"ח י"ז אבל המכסה אני: (לג) **ויכירה**, מ"י כן העלה רמ"ה, ועיין מ"ש. **אכלתהו**, הלמ"ד קמוץ בהפסק, כ"כ רד"ק במכלול דף ל"ב ב', וכן נמסר עליו במקרא כ"י ח"ל, אכלתהו ד', ג' קמלין וא' פתח וסי' ואמרנו וכו' כמו שהוא בדפוס.

טרף

רשי

ובתעניתו על בלבול יצועי אביו: (ל) אנה אני בא, אנה אברח מצערו של אבא: (לא) שעיר עזים, דמו דומה לשל אדם. **הכתנת**, זה שמה וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת כגון כתנת יוסף כתנת פסים כתנת בד נקוד **כתנת**: (לג) ויאמר כתנת בני, היא זו. (עיין מפורש). חיה רעה אכלתהו, נצנצה בו רוח הקדש סופו שתתגרה בו אשת פוטיפר ולמה לא גלה לו הקב"ה לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה ושתפו להקב"ה עמהם, אבל יצחק היה יודע שהוא חי אמר

היאך

רשבם

(ל) אנה אני בא, למה באתי אל הבור: (לב) וישלחו, על ידי בני אדם שלא יגידו מי השולחים אלא שאמרו זאת מצאנו:

כי

לְגוּבָּא וְהָא לֵית יוֹסֵף בְּגוּבָּא וּבְזַע יַת־לְבוּשׁוֹהִי׃ וְתָב לְוַת־אֲחוֹהִי וַאֲמַר ל
עוּלֵימָא לֵיתוֹהִי וַאֲנָא לְאַן אֲנָא־אָתֵי׃ וּנְסִיבוּ יַת־כִּיתוּנָא דְיוֹסֵף וּנְכִיסוּ צְפִיר לא
בַּר־עִזֵּי וּטְבָלוּ יַת־כִּיתוּנָא בִּדְמָא׃ וְשַׁלַּחוּ יַת־כִּיתוּנָא דְפַסֵּי וְאַיְתִיוּ לְוַת־ לב
אֲבוּהוֹן וַאֲמָרוּ דָא אַשְׁכַּחְנָא אִשְׁתְּמוֹדַע־כְּעַן הֲכִיתוּנָא דִבְרָךְ הִיא אִם־לָא׃
וְאִשְׁתְּמוֹדְעָא וַאֲמַר כִּיתוּנָא דִבְרִי חַיְתָא בִישְׁתָּא אֲכַלְתֵּיהּ מִקְטַל קְטִיל לג

יוסף

מפורש

(לא) ויקחו את כתנת יוסף וגו', ובפסוק שאחריו אמר וישלחו את כתנת הפסים וגו', מזה יש ראי' לפי' רש"י לעיל פסוק כ"ג שהפשיטוהו משתי כתנותיו התחתון והעליון. ויטבלו [אונד זיא טונקטן], כתב רד"ק בשרשו, כל לשון טבילה עניינו כענין רחיצה, אך יש הפרש ביניהם כי הרחיצה היא לנקות הדבר, והטבילה היא פעמים נגיעת הדבר בדבר הלח מקצת הדבר או כולו. הַכְּתֹנֶת׳ זה שמה, וכשהיא דבוקה לתיבה אחרת נקוד כְּתֹנֶת כ"כ רש"י ז"ל וכן נכון כי לא מצאנו כְּתֹנֶת בנפרד גם לא כְּתֹנֶת בסמיכות, ולא ישתנה החולם לשו"א בסמיכות בעבור הנגינה שבו, אכן כשהיא דבוקה אל אות הכינוי ותרד הנגינה למטה ישתנה החולם לק"ח כמו כֻּתָּנְתִּי׳, ובלשון רבים תאמר כֻּתֳּנוֹת (שמות כ"ח מ'), ובסמיכות הרבים תאמר כָּתְנוֹת עור (לעיל ג' כ"א) הכ"ף בק"ח, כן דקדוק התיבה לדעת רש"י, ולהרד"ק בשרשו דעת אחרת, ועיין מ"ש בפ' תצוה אצל ושבצת הכתנת שש (שמות כ"ח ל"ט): (לב) וישלחו את כתנת הפסים אל אביהם ויאמרו (השלוחים) זאת מצאנו וכו', והנכון כי הוא מן בשלח יעבורו (איוב ל"ו י"ב) כלומר העבירוה בשלח כדי שתהא נראת קרועה ע"י חיות רעות, וכ"כ רד"ק בשרשו: (לג) ויאמר כתנת בני, פי' רש"י כתנת בני היא זו עכ"ל. והוסיף שתי המלות האלה לטובת ההבנה, ולא אמר שזה מקרא קצר כדרכו לפרש בכמה מקומות כי באמת אין זה מקרא קצר ואין בו חסרון כלל כי יעקב ברוב התרגשות והתעוררות נפשו בהביטו הכתנת וודאי לא הטיח כי אם כתנת בני! ולא יותר, וכבר הורונו חכמי ההגיון כי כן הוא בטבע האדם כאשר יתגברו עליו התפעלות הנפשיות יקצר בדבורו לבלתי דבר כ"א התיבות הראשיות אשר יטיח נפשו מרוב שיחו וכעסו, וכבר דברתי מזה לעיל י"ח ו' אצל מהרי שלש סאים עיין עליו, ולכן אין לתרגמו בניחותא [ער ערקאנטע איהן אונד שפראך, עס איזט

דער

תועלות

יהודה כשאמר להם שימכרוהו לישמעאלים:

התועלת הא' הוא בדעות, והוא להודיע עוצם השגחת הש"י בטובים עד שכבר סבב הש"י בסבות הסברה שימכר יוסף להצילו ממות שיהי' נמכר לנכבדים נושאם

סחורות

לד טָרֹ֥ף טֹרַ֖ף יוֹסֵֽף׃ וַיִּקְרַ֤ע יַעֲקֹב֙ שִׂמְלֹתָ֔יו וַיָּ֥שֶׂם שַׂ֖ק
לה בְּמָתְנָ֑יו וַיִּתְאַבֵּ֥ל עַל־בְּנ֖וֹ יָמִ֥ים רַבִּֽים׃ וַיָּקֻ֩מוּ֩ כָל־בָּנָ֨יו
וְכָל־בְּנֹתָ֜יו לְנַחֲמ֗וֹ וַיְמָאֵן֙ לְהִתְנַחֵ֔ם וַיֹּ֕אמֶר כִּֽי־אֵרֵ֧ד אֶל־בְּנִ֛י
לו אָבֵ֖ל שְׁאֹ֑לָה וַיֵּ֥בְךְּ אֹת֖וֹ אָבִֽיו׃ וְהַ֨מְּדָנִ֔ים מָכְר֥וּ אֹת֛וֹ אֶל־

מצרים

מנחת שי

כתיב עכ"ל. ואור תורה כתב שכן עיקר: ערלמי

שום שכל

טרף טרף יוסף, תרויהון ח"ו כתיבין, וטרף תניינא הרי"ש בפת"ח: (לד) שמלתיו, ח"ו ומלא יו"ד כתיב ומסרא עליהון כולהון כתיבין כן. שק, כולהון פתחי"ן בר מן ד' קמצין, וכן נמסר במס"ג פ' שמיני (ויקרא י"א ל"ב) ובירמי' (ו' כ"ו) ובמערכת אות שי"ן. במתניו, ח"ו ומלא יו"ד כתיב, כן מסר רמ"ה ז"ל, והוצרך לומר כן בעבור חטפות המ"ס, עיין מה שכתבתי לעיל כ"א ל"ד: (לה) שאלה, חסר וי"ו כתיב, וכל ליטנא באוריתא דכוותיה חסר בר מן א' מ"ג וסי' דיגון שאולה דויאמר לא ירד (לקמן מ"ב ל"ח): (לו) והמדנים, מ"י בין כר"ן למ"ס.

לפוטיפר

רשי

היאך אגלה והקב"ה איננו רוצה לגלות לו: (לד) ימים רבים, כ"ב שנה משפירש ממנו עד שירד יעקב למצרים שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' ובן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה ח' שני השבע ושנתים הרעב כשבא יעקב למצרים הרי כ"ב שנה כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב כבוד אב ואם, כ' שנה שהי' בבית לבן וב' שנה בדרך בשובו מבית לבן שנה וחצי בסכות וששה חדשים בבית אל וזהו שאמר ללבן זה לי עשרים שנה בביתך לי הן עלי וסופי ללקות כנגדן: (לה) וכל בנותיו, רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום, רבי נחמיה אומר כנעניות היו אלא שהו וכל בנותיו כלותיו שאין אדם נמנע מלקרא לחתנו בנו ולכלתו בתו. וימאן להתנחם, אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבור שמת שעל המת נגזרה שישתכח מן הלב ולא על החי. ארד אל בני, כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על, אל שאול ואל בית הדמים (שמואל ב' כ"א), אל הלקח ארון האלהים ואל מות חמיה ואישה (שמואל א' ד'). אבל שאלה, כפשוטו לשון קבר הוא באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי ומדרשו גיהנם סי' זה הי' מסור בידי מפי הגבורה אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם. ויבך אותו אביו, כלפי יצחק בוכה הי' מפני צרתו של יעקב אבל לא הי' מתאבל שהי' יודע שהוא חי: (לו) הטבחי', שוחטי

רשבם

(לה) כי ארד, לא אנחם אלא ארד אל בני אבל שאולה. ויבך אותו אביו, כלומר זמן מרובה, ולפי שהוא מיותר דרשו חכמים אביו יצחק אך כי היה יודע שלא נהרג: (לו) והמדנים מכרו אותו אל מצרים, מדן ומדיין וישמעאלים אחים היו ומדן וישמעאלים אחד הם לפי הפשט לכך הוא אומר כי מדנים מכרוהו וישמעאלים הורידוהו שמה כי שניהם אחד

מפורש

דער ראָק איינס זאָהנס,] כ"א בהתרגשות [ער ערקאַנטע איהן אונד שפראך, דער ראָק איינס זאָהנס!] ועם סימן הקריאה בסוף. טָרֹף מקור מבנין הקל, טֹרַף פעל עבר מאסר לא נקרא שם פועלו מהדגוש, ובעבור הרי"ש שלא תתדגש, נשתנה הקיבוץ

לחולם

יוֹסֵף׃ וּבְזַע יַעֲקֹב לְבוּשׁוֹהִי וַאֲסַר שַׂקָּא בְּחַרְצֵיהּ וְאִתְאַבַּל עַל־בְּרֵיהּ יוֹמִין לד
סַגִּיאִין׃ וְקָמוּ כָל־בְּנוֹהִי וְכָל־בְּנָתֵיהּ לְנַחֲמוּתֵיהּ וְסָרֵיב לְקַבָּלָא תַּנְחוּמִין לה
וַאֲמַר אֲרֵי־אֵחוּת עַל־בְּרִי כַּד־אֲבִילָא לִשְׁאוֹל וּבְכָא יָתֵיהּ אֲבוּהִי׃ וּמְדְיָנָאֵי לו

זבינו

מפורש

לחולה כמו וּמֹרַק וְשֻׁטַּף (ויקרא ו' כ"א), ועיין מפורש לעיל ב' כ"ג אצל לקחה זאת: (לד) וישם שק במתניו, אזור של מין אריגה נקרא שק שממנו היו עושים השקים לעביו: (לה) וכל בנותיו, אין אדם נמנע מלקרוא גם לכלותיו בנותיו, וכן אמרה נעמי לכלותיה שבנה בנותי (רות א' י"א), אל בנותי (שם י"ג), לכי בתי (שם ב' ב') ואיננו רק דרך חבה בלבד כמו הלא שמעת בתי (שם ח') שאמר בועז לרות, וקראה בתי על דרך חבה. כי ארד אל בני אבל שאולה [איך ווערדע פֿאָעהר צו איינעם זאהן טרויארנט אין דיא גרופט פֿאהרן], אמר כי ירד אל בנו לשאול בעודו אבל כי לא יתנחם כל ימי חיותו, וכן אמר, לא אתנחם אלא ארד וגו' ולכן מלת אל כפשוטו וכן ת"י לות ברי, וגם במקצת נוסחאות באונקלוס כתיב לברי ובמקצתם על ברי: שאולה, לקבר: (לו) והמדנים מכרו אותו, מפורש לעיל אצל ויעברו אנשים מדינים. סריס פרעה [האָף־בעדיענטן דעם פרעה], כמו שתאמר מן נָדִיב, נְדִיבֵי, נְדִיב לֵב כן תאמר מן סָרִיס סְרִיסֵי, והקיבוץ סְרִיסִים כי הוא ממשקלים הקלים אבל סָרִיסָיו (לקמן מ' ב') וחבריו, ממשקלים הכבדים כמפורש שם. ויאמר רד"ק בשרשו, פוטיפר סריס פרעה היה סריס בגיס ולא סריס הגיד לפיכך היתה לו אשה, ויש סריס שענינו שר וממונה, והיו סריסים בהיכל מלך בבל (ישעי' ל"ט ז') וכן ת"י ויהון רברבין, וכן אונקלוס תרגם סריס רבא, סריסים רברבין, ויאמר ר' אלי' הלוי כי לא מצאנו המשרתים נקראו סריסים רק במצרים ובבל ופרס ומדי כי באותן הארצות רוב משרתי המלכים הם מסורסים. שר הטבחים, ת"א רב קטוליא, וכן תרגם יונתן רב ספוקלטריא, והוא בלשון רומי הממונה על הריגת בני אדם, וראי' לדבריהם הכתוב בדניאל לאריוך רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל (דניאל ב' י"ד) ומצינו טביחה להריגת האנשים, הכינו לבניו מטבח (ישעי' י"ד כ"א), טבחת לא חמלת (איכה ב' כ"א), ואמר הראב"ע בפירוש משלי ט' ב', טביחה הוא לשון

זביחה

תועלות

סחורות נכבדות וחמודות וסבב ג"כ שמכרוהו לשר נכבד בארץ מצרים כי העבודה לנכבדים אין בה מהקושי והצער כמו שהיה מזה בעבודה לפחותים וזה מבואר בנפשו:

התועלת הט' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיתפעל יותר מהראוי על מה שישיגהו מהמקרים הרעים, הלא תראה שיעקב התאבל על בנו יותר מהראוי והי' זה סבה שנעתק ממנו הנבואה ונפסקה עד שנודע לו שעודנו חי כמו שיראה ממה שיבא אחר זה:

התועלת הי'

מצרים לפוטיפר סריס פרעה שר הטבחים׃ פ

רביעי
לח א ויהי בעת ההוא וירד יהודה מאת אחיו ויט עד־איש
ב עדלמי ושמו חירה׃ וירא־שם יהודה בת־איש כנעני

ושמו

מנחת שי

(א) עדלמי, הלמ"ד דגושה:

ותהר

שום שכל

לפוטיפר, ז"ל רמ"ה ז"ל, פוטיפר חדא מלה כתיב ומלא דמלא כתיב, ע"י ומ"ו, וכל פוטיפר דכוו', ובמסרת אחריתא, פוטיפרע, ומלכי צדק, בעל חנן, צפנת פענח, הלין כתיבין תרתין מילין וקרי חד שמא, ואלו פוטיפר לא קאחשיב ש"מ דחד מלה כתיב. **סריס**, מ"י ודכוותי' ויקנהו פוטיפר סריס פרעה. **פרעה**, ה"א כתיב בסוף תיבותא וכל בר נש דכוותי' ה"א. **הטבחים**, מלא יו"ד וכל טבחים באורי' דכוות' מלא: (א) **עדלמי**, דגש וחסר וי"ו כתיב ומסר עליהון עדלמי העדלמי כולהון חסרים. **חירה**, מלא יו"ד, וכל חירה דכוותיה מלא. ובסוף המערכת בשיטה חלופין מסר, כל ספר חירה, וכל ספר קריא חירם: (ב) **ושמו**, במקרא כ"י

במקף

רשי רשבם

סוחטי בהמות המלך: (א) ויהי בעת ההיא, אחד הם לפי הפשט: (ב) כנעני, כתרגומו תגרא,
למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של כמו
יוסף ללמד שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בצרת אביהם אמרו אתה אמרת למכרו אילו
אמרת להשיבו היינו שומעים לך. ויט, מאת אחיו. עד איש עדולמי, נשתתף עמו: (ב) כנעני,
תגרא

מפורש

זביחה, נחשבנו כצאן טבחה (תילים מ"ד ס"ג) וגם לשון בישול לרקחות ולטבחות ולאופות (ש"א ח' י"ג) ושניהם מכוונים מלשון ערב בניקוד הטי"ת לזביחה, ובניקוד החי"ת לבישול עכ"ל. ומדיקות המקרא למדנו כי כל לשון זביחה והנגזר ממנו כגון מזבח איננו נופל כי אם על השחיטה לשם גבוה, אבל כל לשון טביחה והנגזר ממנו כגון מטבח יפול על ההריגה ועל השחיטה לאכילה ולשם חול, והטעם כי טביחה לשון ארמי הוא והחליפו הזי"ן בטי"ת כמנהגם, ומדרך העברי להבדיל בין קדש לחול גם במעשיו גם בדבורו: (א) **ויהי** בעת ההיא, אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם המכרו, וכמוהו משם נסעו הגדגדה וגו' בעת ההיא הבדיל ה' את שבט לוי (דברי' י' ז') ושבט הלוי נבחר בשנה השנית, ונסעו אל גדגד בשנת הארבעים, ובמקומו אפרשנו, ולמה הזכיר הכתוב זאת הפרשה במקום הזה והי' ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימ', להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו למעשה אחיו, והוצרכתי לפירוש הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד רדת אבותינו למצרים רק כ"ב שנה, והנה נולד אונן שהוא שני לבני יהודה וגדל עד שהיו לו זרע וזה לא ימצא פחות מי"ב שנה, ועוד וירבו הימים, גם הרתה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מצרים ויש לו

שני

זַבִּינוּ יָתֵיהּ לְמִצְרָיִם לְפוֹטִיפַר רַבָּא דְּפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא׃ וַהֲוָה בְּעִדָּנָא א לח
הַהִיא וּנְחַת יְהוּדָה מִלְּוַת אֲחוֹהִי וּסְטָא עַד־גַּבְרָא עֲדֻלָּמָאָה וּשְׁמֵיהּ
חִירָה׃ וַחֲזָא־תַמָּן יְהוּדָה בַּת־גְּבַר תַּגָּרָא וּשְׁמֵיהּ שׁוּעַ וְנַסְבָהּ וְעָאל ב
לותה

מפורש

שני בנים, ואל יקשה עליך דבר בגלל, כי בגעתי אל מקומו אפרשנו, כ"כ ראב"ע, אכן לדעת רז"ל הכתובי' על הסדר, ואין לתמוה על ככה איך יארע שבתוך זמן כ"ב שנה יולדו כל אלה? שהרי דורות הראשונים היו מולידים לשבע שנים וכן עשו אלו כדאיתא בסדר עולם, כיצד? שנה אחת עלתה לעבורו של ער, אחרת לאונן אחרת לשלה, הגדיל ער ושהה ז' שנים ונשא תמר הרי שמנה שנים משירד יהודה עד ויהי ער רע וימיתהו ה', שנה תשיעית נשא אונן תמר ובאותו שנה מת, שנה עשירית עלתה לגידול שלה שנאמר שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני, שנת אחת עשרה וירבו הימים שגדל שלה ולא נשאה ויוגד לתמר וגו' עד ויבוא אלי' ותהר לו, שנת שתים עשרה עלתה לעיבור פרץ וזרח ושהה פרץ שבע שנים ונשא אשה הרי י"ט שנה משירד יהודה, שנת עשרים עלתה לעיבורו של חצרון ושנת כ"א לעיבורו של חמל, ובשנת שתים ועשרים נולד חמול וירד הוא וחצרון אחיו עם אבותם למצרים. וירד יהודה, כתב הראב"ע, חז"ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו, וזה דרך דרש, כי הבא מפאת צפון של עולם לדרומו, הוא יורד, ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת, עכ"ל. ורצונו בעבור הקוטב הצפוני שהוא מגביה ועולה אל המתקרבים למולו, והוא משפיל ויורד אל המתרחקים ממנו ללכת דרך דרומה, ובעבור שארץ מצרים רחוק מקוטב הצפוני מארץ כנען לכן נקרא ההליכה למצרים ירידה, וממנו לכנען עלי', וזהו אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה (לקמן מ"ו ד'), ושם אפרש יותר אי"ה. ואפשר שלזאת נקרא הפאה השמאלית צפון מלשון מצפה שהוא לשון גובה, ועדולם יותר רחוק מן הצפון משכם, וכן הוא אומר גבי דוד בברחו אל מערת עדולם וישמעו אחיו וכל בית אביו וירדו אליו שמה (ש"א כ"ב א'), אכן מלבד כל אלה נופל לשון ירידה בעדולם להיותו בשפלה כדכתיב בשפלה אשתאול וגו' ירמות ועדולם (יהוש' ט"ו ל"ג ול"ה), ועיין פירש"י לקמן פסוק י"ב. ויט, נטה את עצמו מאת אחיו, ועיין לקמן פסוק י"ו: (ב) כנעני, ת"א תגרא, שהרי בנות כנען היו רעות בעיני אביו, ובעבור שהיו יושבי
אך

תועלות

מן ויהי בעת ההיא וגו' עד ויוסף הורד וגו':

התועלת הא' הוא במדות, והוא שראוי לאדם כשיבא לגור במקום מה שישתדל שיהיו לו שם אוהבים כי בזה תשלם לו הישיבה שם בשלום ולזה תראה שהשתדל יהוד' לקנות לו במקום אשר בא בו ריע ואוהב והוא חירה עדולמי עד שמרוב אהבתו אותו הי' הולך עמו בעלותו על גוזזי צאנו והוא איש סודו ללכת במצותו אל הקדשה לקחת הערבון מידה והיה בזה שומר יהודה מהבושה והנער וזה ממה שיורה על חוזק אהבתו עמו:

ג וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא
ד אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃ וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
ה אוֹנָן׃ וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה
ו בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ׃ וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ
ז וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה
ח וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ

ויבם

מנחת שי

(ג) **ותהר ותלד** בן **ויקרא** את שמו ער, ס"א ותקרא כחבריו שבענין, ובספרים המוגהים שבטולידולא ויקרא ותרגומו וקרא, וכ"כ הרמב"ן שיהודה קרא לבנו כן, וכן במסרת כל ותהר ותלד ותקרא במ"ג. ויקרא ע"ב סי' **ער** דהכא, **גרשם** דס' שמו' סי' ב' ותלד בן ויקרא את שמו גרשם. **בריעה** ד"ה א' ז' ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריע': (ו) **בכורו** דין לחו' מ"ו וכל שארי באו' חס':

כי

שום שכל

במקף. **שוע**, מלא חד וי"ו כתיב וקרי, ודכוותיה ותמת בת שוע: (ג) **ותהר**, בטפחא במדויקים וכ"י וכן עיקר בלי פקפוק. **ויקרא** את שמו, כ"כ עיין מ"ש: (ד) **ותהר עוד ותלד בן**, במקרא כ"י במהפך פשטא מונח ז"ק, ולא כן בספריהו. **אונן**, מ"ו כתיב וכל אוריי' דכוו' (ה) **ותסף**, ח"ו עיין לעיל ד' י"ב. **בכזיב**, מ"י: (ו) **בכורו**, דין לחוד מ"ו וכל שאר ח"ו מליעא: (ז) **ויהי**, במ"ג וקטן וכ"י הויו בגעיא כחבריו. **בכור**, כל אורי' מ"ו בר מן ז' כמסר לקמן בפ' ויגש מ"ו ח'. **וימתהו**, ח"י כתיב:

לא

רשי

תגרא: (ה) והיה בכזיב שם המקום ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היו תהיה כמו אכזב (ירמי' ט"ו) אשר לא יכזבו מימיו (ישעי' נ"ח) ואם לא כן מה בא להודיענו ובב"ר ראיתי ותקרא שמו שלה וגו' פסקת: (ז) רע בעיני ה', כרעתו של אונן משחית זרעו שנאמר באונן וימת גם אותו כמיתתו של ער מיתתו של אונן ולמה היה ער משחית זרעו כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: (ח) והקם זרע, הבן יקרא ע"ש

המת

רשבם

כמו כנעניה ככבדי ארץ, כנען בידו מאזני מרמה, כי מגבות כנען היו סוחרים: (ה) והיה בכזיב יהודה ושם נולד לו בן:

כי

מפורש

ארץ כנען בעת ההיא ידועים ומפורסמים לתגרים והיו סוחרים את כל הארצות גם באיי הים, לכן הושאל שם כנעני על כל תגר, וכמוהו ולא יהי' עוד כנעני (זכרי' י"ד כ"א), וכן יחצוהו בין כנעני' (איוב מ' ו'), ובלא י' בסוף כנען בידו מאזני מרמה (הוש' י"ב ח'): (ה) והיה בכזיב וגו', והי' יהודה בכזיב העיר בלדתה אותו לפיכך ותקרא כאשה

את

ג ד לְוָתַהּ: וְעַדִיאַת וִילֵידַת בַּר וּקְרָא יַת־שְׁמֵיהּ עֵר: וְעַדִיאַת עוֹד וִילֵידַת
ה בַּר וּקְרַת יַת־שְׁמֵיהּ אוֹנָן: וְאוֹסִיפַת עוֹד וִילֵידַת בַּר וּקְרַת יַת־שְׁמֵיהּ
ו שֵׁלָה וַהֲוָה בִכְזִיב כַּד־יְלֵידַת יָתֵיהּ: וּנְסֵיב יְהוּדָה אִתְּתָא לְעֵר בּוּכְרֵיהּ
ז ח וּשְׁמַהּ תָּמָר: וַהֲוָה עֵר בּוּכְרָא דִיהוּדָה בִּישׁ קֳדָם יְיָ וַאֲמִיתֵיהּ יְיָ: וַאֲמַר

יהודה

מפורש

את שמו שלה, ואילו היה יהודה שם בעת לדתה היה הוא קורא לו שם:
(ח) ויבם אותה [אונד נים זיא צור ברודר עהי], כתב רד"ק בשרש יבם וז"ל בא אל אשת אחיך ויבם אותה, מי שלוקח יבמתו שהיא אשת אחיו נקרא מְיַבֵּם, והוא נקרא יבם לה והיא יבמה לו, מאן יְבָמִי, ונגשה יְבִמְתּוֹ (דברי' כ"ה) וכן אשת היבם נקראת לה יבמה על שם בעלה (רצונו הנשואות לשני אחים נקראות יבמות זו לזו) הנה שבה יְבִמְתֵּךְ (רות א' ט"ו) ואין יבמתו ויבמתך מחובר מן יְבָמָה (שאילו כן הי' ראוי עם הכינוי להיות יְבָמָתוֹ כמו מן צְדָקָה צִדְקָתוֹ) כ"א מן יְבֶמֶת (דוגמת גְּבֶרֶת שנאמר ממנו גְּבִרְתּוֹ) כמו שכתבנו בחלק הדקדוק עכ"ל, וכן דעת הראב"ע כי אחי הבעל נקרא יבם, ולכן כתב, ויבם אותה, טעמו אחר שאתה יְבָמָהּ הראה היבום, וזהו בא אל אשת אחיך עכ"ל, והרב רש"ד חולק עליהם ואמר כי אחי בעל האשה לא נמצא לו שם פרטי בלשון מקרא כ"א בלשון רז"ל, וכן לא נמצא שם פרטי לאשת אחיו, רק אחי בעלה נקרא אחי אישה ובלשון רז"ל גיסה, ואשת אחי האיש נקראת אשת אחיו, ובלשון רז"ל גיסתה, ולא הונח להם התאר יבם ויבמה רק במקום שיש יבום והיינו כשמת אחיו בלא בנים וכו' עכ"ל, ואשתמיט מיניה מה שכתב ר' אליה הלוי בתשבי שרש יבם וז"ל, כבר כתבתי בשרש גס, כי האיש קורא לאחי אשתו גיסי וכו', אבל אשה קוראה לאחי בעלה יבם ואף כשאינה זקוקה לו ליבום כדין התורה כמו שמצאנו במדרש, אלישבע אשת אהרן היתה בעלה כהן גדול, ושני בניה סגני כהונה ויבמה מלך (ר"ל משה), הרי שקראו למשה יְבָמָהּ, וכן נשי שני אחים קרויין יבמות זו לזו כמו ערפה ורות, אך לא יתכן שתקרא לבעל אחותה רק גיסה, עיין בשרש גס, עכ"ל. גם מה שכתבו רש"ד והתשבי מלשון גיסות לא יאמנו דבריהם, ואין לשון גיסות נופל כי אם בשני בני אדם נשואים לשתי אחיות, ואפילו בעל אחותו איננו גיסו, וכן אמרו במסכת סנהדרין פ"ג מ"ד ואלו הן הקרובים, אביו וכו', ובעל אחותו וכו' וגיסו וכו' הרי לך שבעל אחותו איננו נקרא גיסו, וכן פי' הם

הש"י

תועלות

התועלת הב' הוא במדות, והוא שראוי לאדם כשיקח אשה שיראה אותה קודם זה או יהיו מפורסמים לו ענייניה כמו שיתבאר לו אם תיטב בעיניו אם לא כי אם ישאה בזולת זה האופן אולי לא תיטב בעיניו ויהיה עמה בצער וכאב לב כל ימי הזווג, ולזה ספר שכבר ראה יהודה בת שוע קודם שנשאה:

וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ׃ וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹּא לּוֹ
ט יִהְיֶה הַזָּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה
לבלתי

מנחת שי

(ט) כי לא לו. בספרי ספרד לא בדגש. נתן

שום שכל

(ט) לא לו. כתב הרב בעל א"ת. בספרי ספרד ועריב"א לא בדגש ומסר עליו ד' דסמיכי ודגשין עכ"ל.
וכן במ"ג של רפ"ו הלמ"ד דגוש בזה ובשלשת חבריו. אבל בב' כ"י אשר לי לא מצאתי דגש ובכ"י של כ"ד בחבקוק סי' א' מסר וז"ל. לא לו ד'. וסי' וידע אונן כי לא לו. לרשת משכנות לא לו (חבקוק א' ו'). הוי המרבה לא לו (שם ב' ו'). עבר מתעבר על ריב לא לו (משלי כ"ו י"ז). וחד ולא תעמד ולא לו תהי' (דניאל י"א י"ז) וכל לו לא דכוו' בר מן ג' וסי' שחת לו לא בניו מומם (דברים ל"ב ה') בטוב לו לא תתכנו (שם כ"ג י"ז), ויאמרו לו לא לך עזיה (דה"ב כ"ו י"ח) עכ"ל. גם בכ"י אחר ישן נושן מצאתי הלשון הזה בעצמו, והי' נראה לכאורה שהכוונה כי ה' איכון לא לו דסמיכין, וכל לו לא דכוותהון סמיכין במ"ג שהם נפרדים בטעם. אבל אי אפשר לפרש כן שהרי מצאנו יהיה לו לא יקרע (שמות כ"ח ל"ב) וכמוהו ויאמרו לו לא תוכל (שופטים י"א ב') ועוד אחרים שהם נפרדים בטעם. ובמקום אחר בכ"י הנזכר מצאתי גירסא אחרת וז"ל. לא לו ה'. וסי' וכו' וכל לא לו רפ' כגו' שחת לו לא בניו, בטוב לו לא תתכנו, ויאמרו לו לא לך עזיה. עכ"ל. והלשון הזה וודאי משובש, וגם אם נגיה וכל לו לא רפה במ"ג וכו' מ"מ קשה שהרי ויאמרו לו לא לך עזיה. רפה בכל הספרים וכ"י וכדין ועוד שהרי יהי' לו לא יקרע. דגוש וגם הוא כדין, ויאמרו לו לא תוכל. רפה וגם זה כדין, ולא מצאנו דגש בתר וי"ו בלא מבטל כ"א בששה מקומות כמפורש לעיל י"ג ד'. ומצאתי בחלופי בן אשר וב"נ וז"ל, ב"א כי לא־לו יהי'. ב"נ כי לא לו, והי' נראה שלדעת ב"א יש להקיף מלת לא, וזה דלא כספרינו. אכן גם בהך לא לו דחבקוק נחלקו בו ושם נהפך הגירסא. וכבר כתבתי כי חלופי הדפוס נשתבשו לכן אין לסמוך כ"א על מציאות ס"ע וכ"י. והיה. בכ"י הוי"ו בגעיא. נתן

רשי

המת: (ט) ושחת ארצה. דש מבפנים וזורה מבחוץ

רשבם

(ט) כי לא לו יהיה הזרע, ומקפידים היו בכך

מפורש

רש"י ז"ל, גיסו הוא בעל אחות אשתו. ולא אשר אני אחזה לי הוא כי תיבת ויבם מן התיבות המשמשות בנין וסתירה המפורשות היטיב לעיל ט"ו ב' אבל הולך עדירי עיין שם, וטעם ויבם אותה, הסר והעבר היבום ממנה בקחתך אותה לך לאשה, ובל"א [ענטשוועגרי זיא]. והקים זרע לאחיך, "הבן יקרא על שם המת, לשון רש"י, ואין זה אמת כי במצות התורה נאמר ג"כ יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו בישראל (דברי' כ"ה ו'), ואין היבם מצווה לקרוא לבנו כשם אחיו המת, ואמר בועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו (רות ד' י'), ותקראנה אותו עובד לא מחלון, ועוד שאמר וידע אונן כי לא לו יהי' הזרע, ומה הרעה אשר תבוא עליו עד כי ישחית זרעו מפני' אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת? ורוב בני אדם מתאוים לעשות כן, ולא

יְהוּדָה לְאוֹנָן עוּל לְוַת־אִתַּת אָחוּךְ וְיַבֵּם יָתַהּ וְאָקִים זַרְעָא לְאָחוּךְ׃
וִידַע אוֹנָן אֲרֵי לָא עַל־שְׁמֵיהּ מִתְקְרֵי זַרְעָא וַהֲוָה כַּד־עָלֵיל לְוַת־אִתַּת ט
אחוהי

מפורש

ולא אמר הכתוב ויאמר אונן אבל אמר וידע אונן וגו' כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהי' לו הזרע, אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם ונכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע, והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח והוא הראוי להיות קודם בו, ואחריו הקרוב במשפחה כי כל שארו הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת, והיו נוהגים לישא אשת המת, האח או האב או הקרוב מן המשפחה, ולא הייתו יודעים אם הי' המנהג קדמון לפני יהודה, ובב"ר אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה, כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקי' אותו, וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבום ולא רצה שידחה מפני איסור אשת אחי האב והבן וזולתם, כי באח הרגל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם כמו שהזכרתי והנה יחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל, כי עתה חלץ מהם וראוי הוא שתעשה המצוה הזאת בחליצת הנעל, וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהי' בהם איסור השאר וקראו אותו גאולה, והו ענין בועז וטעם נעמי והשכנות והמשכיל יבין. לשון הרמב"ן: " (ט) וידע אונן, לשון ידיעה ממש לדעת הרמב"ן שהעתקנו, אבל הרב חזקוני פי' וידע אונן, סבור הי', כמו הידוע נדע (לקמן מ"ג ז') שטעמו לשון סברה, ובל"א [פערמוטהען, גלויבן]. כי לא לו יהי' הזרע, ת"א ארי לא על שמיה מתקרי זרעא וכן ת"י. אם בא, כאשר בא. ושחת ארצה, ת"א ומחבל אורחי' על ארעא, כלומר שהשחית זרעו ארצה, וכמו שאמרו רז"ל שהי' דש מבפנים וזורה מבחוץ, ולשון קצר ונקי הוא. לבלתי נתן זרע לאחיו, שלא יהי' בנו הנולד לו יקום על שם אחיו, נתן, הי' ראוי לבלתי תת זרע כמנהג חבריו, ובא על דרך השלם והתי"ו בקמץ חטוף בעבור המקף כמבואר בפי' רשב"ם, ומפורש היטיב לעיל ב' י"ז אבל ביום אכלך. ולפי פשוטו הנכון מה שכתב בזה החכם רבי מאיר קאלוו בספרו מנחה חדשה, וז"ל;

" הנה אונן לרוע תכונתו הקל במצות הש"י ובמצוות אביו, ואמר הנה הבכור אשר תלד יקרא על שם ער אחי, והנה יחלוק עמי ועם שלה אחי בנכסי אבי ויטול פי שנים, ואח"כ בתוך אביו יחלוק נחלה ויטול ג"כ פי שנים בנכסי וכמעט יקח הכל, ולמה לי ולצרה זאת, ואע"פ שאני ילידתיהו והוא בני, למה אשאר אני ובני בלא כלום והוא יקח את הכל, ולא בטח בש"י כי הוא מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם, ואמר מוטב שאשחית את זרעי ואומר לאבי שהיא עקרה ואוסיף אחרת להוליד ממנה בלי שום תערובות, והנה יודע המחשבות נתן לו כדרכיו וכפרי מעלליו, והנה יהודה לא ידע בכל זאת, שלא הי' יודע ברוע תכונת בניו ושמתו בעוקש חטאם, ואולי שהיו צדיקים במצות שבין אדם לחברו ולא כן בינם למקום, ולזה
כאמר

תועלות

התועלת הג' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שלא יעשוק חק מי שימשול עליו, הלא תראה כי יהוד' קרא שם לבנו הראשון ואח"כ הסכים שתקרא אשתו שם לשני כמשפט הארץ ההיא, והנה הוא הי' קורא שם לשלישי לולי שכבר הי' בכזיב בלדתה אותו וזה לאות שלא הי' יהודה עוזב קריאת השמות להיותו מיקל בזה הפועל ואולם עשה זה לתת לאשתו חקה מקריאת השמות, ואמנם בבני תמר קרא הוא השמות כי הי' ההריון הראשון שהיה
לה

י לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע לְאָחִיו׃ וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה
יא וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה
בֵית־אָבִיךְ עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא
יב כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ׃ וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים
וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־

גזזי

מנחת שי

נתן זרע, התי"ו בקמץ לבד: (י) **גם** אותו, וכן **גם** הוא, הגימ"ל דגושה: (יא) **בית** אביך, הבית רפה: (יב) **העדלמי**, הלמ"ד דגושה

שום שכל

נתן־, נמסר עליו לי' חטף קמץ וא' **נתֹן**, כן הגירסא הנכונה וכן הוא נמסר במערכת בהדי א"ב מן חד וחד, חד מלעיל וחד מלרע וסי' וכו', עיין שום שכל לעיל ל"ז כ"ה, לכן הגהת בעל ת"ם בלתי נכונה: (יא) **ימות**, מ"ו כתיב, וכל או' דבוו' מלא: (יב) **גזזי**, א"ו כתיב. ובמקרא ב"י הזי"ן בחטף פתח. וכן נראה בעבור המתג, ובראיות דברי בן אשר שהזכרתי לעיל ט' ט' אבל הנכון מקים, ועתה הקרה ה' לפני ס' טעמי המקרא להחכם הקדמון ר"י בן בלעם ומצאתי בו דוגמת לשון בן אשר שהזכרתי, ומסיים, לבד משנה מקומות לפי שהדגשות הויא שם לא תניע השו"א, והם אז יקראונני ישחרונני ולא ימצאונני (משלי א') זובח תודה יכבדנני (תלים נ'), ומשחרי ימצאונני (משלי ח'), בצר להם ישחרונני (הושע ה' ט"ו) עכ"ל. ולכן מה שכתב בן אשר חוץ מן ד' פסוקים וכו', טעות הסופר הוא וצ"ל חוץ מן ששה פסוקים כגירסת בן בלעם וכן נכון לפי

מנינם

רש"י

מבחוץ: (יא) כי אמר וגו', כלומר דוחה הי' אותה בקש שלא הי' בדעתו להשיאה לו. כי אמר פן ימות, מוחזקת היא זו שימותו אנשיה: (יב) ויעל על גוזזי צאנו, ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי צאנו. עולה תמנתה, ובשמשון הוא אומר וירד שמשון תמנתה (שופטים י"ד), בשפוע ההר היתה יושבת עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן:

ותתעלף

רשב"ם

בכך. נתן זרע, חטף קמץ, שכל תיבת מלא פום (הוא חולם) שטעמה באות אחרונה ותיבה הסמוכה לה טעמה באות ראשונה הרי הם במקף והמלאפום נהפך לחטף קמץ וכן ארך אפי' וגדול חסד (תילי' קמ"ה), ואם שלש אלה לא יעשה לה (שמו' כ"א), אבל את שלש הערי' (במדבר ל"ה) מלאפו' הוא: (י) גם אותו, דרשו חכמי' כי בעון כזה מת על שהי' משחית זרעו שלא תתעב' ותכחי' יופיה:

ותכס

מפורש

נאמר בער שהי' רע בעיני הש"י, לומר שלא הי' כן בעיני הבריות ולזה לא הרגיש כששולחו ביד פשעם, ותלה הדבר בתמר לומר שהיתה קטלנית ואמר לה עד יגדל שלה בני וכו' וקרה מה שקרה.

וע"פ הדברי' שאלה יש לפרש כי לא לו יהי' הזרע כפשוטו לשון זרע תבואת השד', כלומר שידע כי זרע תבואת השדה אשר יזרע לא לו יהי' לכן שחת זרעו לארץ לבלתי נתן זרע

לאחיו

אָחוּהִי וּמְחַבֵּל אוֹרְחֵיהּ עַל־אַרְעָא בְּדִיל־דְּלָא־לְקַיָּמָא זַרְעָא לַאֲחוּהִי׃
וּבְאֵישׁ קֳדָם יְיָ דִּי עֲבַד וְאָמֵית אַף־יָתֵיהּ׃ וַאֲמַר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתֵיהּ י יא
תְּבִי אַרְמְלָא בֵּית־אֲבוּיךְ עַד־דְּיִרְבֵּי שֵׁלָה בְרִי אֲרֵי אֲמַר דִּילְמָא־יְמוּת
אַף־הוּא כַּאֲחוּהִי וַאֲזַלַת תָּמָר וִיתֵיבַת בֵּית אֲבוּהָא׃ וּסְגִיאוּ יוֹמַיָּא וּמִיתַת יב
בַּת־שׁוּעַ אִתַּת־יְהוּדָה וְאִתְנַחֵם יְהוּדָה וּסְלֵיק עַל־גָּזְזֵי עָנֵיהּ הוּא וְחִירָה

רחמיה

מפורש

לאחיו, דוגמת שאמר הגואל לא אוכל לי לגאול פן אשחית את נחלתי (רות ד׳ ו׳): (יא) כלתו [זיינע טווינגר טאכטער], נקראת אשת הבן אפי׳ אחר החופה כלה לחמיה ולחמותה כמו שנקרא בעל הבת חתן כל ימיו לחותנו ולחותנתו. שבי, כמו ימים רבים תשבי לי (הושע ג׳ ג׳) לשון עכבה. בית אביך, כמו בבית אביך ויחסר בי״ת המקום, וכן היה בית אביך (לעיל כ״ד כ״ג) ושם מפורש: (יב) ויעל על גוזזי צאנו, הראב״ע פי׳ על כמו אל, דוגמת ותתפלל על ה׳ (ש״א א׳ י׳) שטעמו אל ה׳ ורבים כמוהם, ורמ״ד פירשו בחסרון מלה וענינו ויעל לעמוד על גוזזי צאנו, ויותר מסתבר שטעמו כטעם מלת עם, כמו אם על בנים (לעיל ל״ב י״ב) ומ״מ איננו זה מלשון עלי׳ כמפורש שם, ותיבת ויעל עונה על תמנתה כאילו אמר ויעל תמנתה על גוזזי צאנו וגו׳ וכן אמר בסמוך הנה חמיך עולה תמנתה, ונופל לשון עליה מעדולם לתמנה, כי עדולם מערי השפלה כדכתיב ביהושע (ט״ו ל״ג) בשפלה אשתאול וגו׳ ירמות ועדולם שוכה וגו׳, ותמנה בהר יושבת כדכתיב, ובהר, שמיר ויתיר וגו׳ גבעה ותמנה (יהושע ט״ו פסוק מ״ח ונ״ז) ומ״מ קשה משמשון שהיה יושב בין צרעה ובין אשתאל והלך משם לתמנה כדכתיב וירד שמשון תמנתה (שופטי׳ י״ד א׳) ובפסוק הקודם לו ותחל רוח ה׳ וגו׳ בין צרעה ובין אשתאל וגו׳, וצרעה ואשתאל בשפלה יושבות כדכתיב בשפלה צרעה ואשתאול וגו׳ (יהושע ט״ו ל״ג) וא״כ ויעל שמשון תמנתה הי׳ לו לומר, לכן נראה כי תמנה ותמנת תרין מקומות הן, והנה חמיך עולה תמנתה טעמו לתמנה והה״א שבסוף במקום למ״ד בתחלה וה״א השרש נשתנה לתי״ו כדינו דוגמת ויבואו מרתה (שמות ט״ו כ״ג) שהוא כמו למרה כמו שדקדק שם רש״י ז״ל, אבל תמנתה דשמשון כך שמו תמנת בתי״ו ולפעמים בת

בתוספת

תועלות

לה ממנו וזה הי׳ מוסכם שם ר״ל שיקרא האיש שמות למי שתלד אשתו בהריון ראשון:

התועלת הד׳ הוא במדות, והוא שראוי לאדם להשיא בניו סמוך לפרקן לשמרם מן החטא ולזה תמצא שלקח יהודה אשה לער בכורו כאשר היה ראוי לקחת אשה כי כבר התבאר במעט עיון ממה שקדם לנו מהעיון מהדברים בפרשת וישב כי ער היה פחות מבן עשרים שנה כשנשא תמר:

התועלת הה׳

יג גֹּזֵז צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה׃ וַיֻּגַּד
לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ׃
יד וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף
וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה
טו כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה
טז וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃ וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ
וַיֹּאמֶר הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא

ותאמר

מנחת שי

דגושה: (טז) **תתן־לי**, הלמ"ד רפה:

תקח

שום שכל

מכינס: (יג) **הנה**, בכ"י בטעם רביע. **חמיך**, מ"י. **עלה**, חסר וי"ו כתיב ודכוותיה אשר אתה עלה שמה דסוף האזינו. **לגז**, חסר ו' כתיב: (יד) **אלמנותה**, מ"ו כתיב ודכוותיה ותלבש בגדי אלמנותה מ"ו. **בצעיף**, מ"י. **ותתעלף**, קמץ בזקף, מכלול דף ע"ח א'. **והוא**, חד מן ז' בטעם זקף גדול וסימן והוא לא נתנה וכו': (טו) **ויחשבה**, הוי"ו בגעיא במ"ג וקטן וכ"י וכן נכון, ובפרוש הזכיר אותו המכס בלשי העתקתיו לעיל י' י"ח ע"ש, ורש"ד בעל ת"ם מחקו שלא כדין. **לזונה**, מ"ו: (טז) **הבה נא**, בסוף המערכת בשטה חדא מלרע מסר כל הבה מלעיל בר מן הבה את אשתי (לעיל כ"ט כ"א), וכ"כ רד"ק במכלול דף ק"א ב' ואמר שם עוד וז"ל הבה כרדה (לעיל י"א ז') הבה נא, בקמץ ומלעיל עכ"ל. ולכן העיקר כנוסחת כ"י של כ"ד **הָבָה** בהפסק בלא מקף, ועיין שום שכל לעיל ל' א' ועפורש לעיל י"א ג' אצל הבה נלבנה.

תתן

רשי

(יד) ותתעלף, כסתה פניה שלא יכיר בה, ותשב בפתח עינים, בפתיחת עינים בפרשת דרכי' שעל דרך תמנתה ורבותינו דרשו בפתחו של אברהם אבינו שכל עינים מצפות לראותו. כי ראתה כי גדל שלה וגו', לפיכך הפקירה עצמה אצל יהודה שהיתה מתאוה להעמיד ממנו בנים: (טו) ויחשבה לזונה, לפי שיושבת בפרשת דרכים. כי כסתה פניה, ולא יכול לראותה ולהכיר' ומדרש רבותינו בי כסתה פניה כשהיתה בבית חמיה היתה צנועה לפיכך לא חשדה: (טז) ויט אליה אל הדרך, מדרך שהיה בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דשטור"ניר*. הבה נא, הכיני עצמך ודעתך לכך, כל לשון הבה הזמנה הוא חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון

נתינה

רשבם

(יד) ותכס ראשה בצעיף, שאין זה דרך אלמנות, ותתעלף כסתה פניה שלא יכירנה יהוד'. בפתח עינים, בשער של פרשת דרכים שהכל עוברי' ונראים לעינים דרך שם, והמפרשו שם עיר טועה, שהרי כתוב לפנינו, היא בעינים ואילו הי' שם עיר הי' לו לומ' בעינים הבי"ת חטף, שלא מצינו שיאמר בבית אל, ביריחו, בירושלים: (טו) כסתה פניה עכשיו לפי הפש' כדכתיב ותתעלף:

עד

*) רשטורניר, אויסלענקן. עיין מפרש.

יג רַחֲמֵיהּ עֲדוּלָמָאָה לְתִמְנָת: וְאִתְחַוָּאָה לְתָמָר לְמֵימַר הָא חֲמוּיִךְ סָלֵק
יד לְתִמְנָת לְמֵיגַז עָנֵיהּ: וְאַעְדִּיאַת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ מִינַּהּ וְאִתְכַּסִּיאַת
בְּעֵיפָא וְאִתְקְנַת וִיתֵיבַת בְּפָרְשׁוּת עַיְנִין דִּי עַל־אוֹרַח תִּמְנָת אֲרֵי חֲזַת
טו אֲרֵי־רְבָה שֵׁלָה וְהִיא לָא־אִתְיְהִיבַת לֵיהּ לְאִיתּוּ: וַחֲזָאַהּ יְהוּדָה וַחֲשַׁבַהּ
טז כְּנַפְקַת בָּרָא אֲרֵי כַסִּיאַת אַפָּהָא: וּסְטָא לְוָתַהּ לְאוֹרְחָא וַאֲמַר הָבִי־
כְעַן אֵיעוֹל לְוָתִיךְ אֲרֵי לָא יְדַע אֲרֵי כַלָּתֵיהּ הִיא וַאֲמָרַת מַה־תִּתֵּן־לִי

ארי

מפורש

בתוספת ה"א תמנתה ואיננו מקום למ"ד בתחילה, והעד שכן שמו, שהרי כתיב בגבול מטה בני דן ואילון ותמנתה ועקרון וגו' (יהושע י"ט מ"ג) וכולן שמות עיירות, גם מן הפסוק וירד שמשון תמנתה יש ראי' שכן הי' שמו, שאמר אחריו וירא אשה בתמנתה וגו', בתמנה הוי לי' למימר מאי בתמנתה? אע"כ כדאמרן תמנת שמו. ונראה שברוב הימים לא היו מקפידים כ"כ והיו קוראים גם לתמנת תמנה, ועל כרחך זקוק אתה לפר' כן דאי לא תימא הכי קשיא קראי אהדדי, שהרי בד"ה ב' (כ"ח י"ח) מונה תמנה בכלל ערי השפלה אשר ליהוד', אע"כ כדאמרן, ועוד שם מקום שכה בהר (ביהושע ט"ו מ"ח) גם בשפלה (שם ל"ה), ועיין מה שפירשתי לעיל פסוק א': (יג) חמיך [דיין שוויגר פאטער], בפלס אחיך מן אחה, כלה בחמותה (מיכה ז') בפלס אחותה, והנפרד מהם לא מצאנו, אך הוא חָם חָמוֹת כמו אח אחות, ואינו נופל זה הלשון אלא על האשה, וכן איננו נופל לשון חותן וחותנת כי אם אל האיש, אבל במשנה מצאנו לשון חם גם אל האיש באמרה האוכל אצל חמיו (פי' ראוי חותנו) והאוכל אצל חמותו (ראוי חותנתו), רד"ק בשרשו. לגוז, מפעלי הכפל בפלס לרב (לעיל ו' א') ע"ש: (יד) ותסר וגו', מפורש ברשב"ם: (טו) ויחשבה לזונה, כי כן מדרך הזונה לישב בפתח עינים כדכתיב וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת לקרוא לעוברי דרך (משלי ט' י"ד). כי כסתה עתה פני', לכן לא הכירה. ועיין רש"י: (טז) ויט אלי' אל הדרך [ער לענקטע צו איהר הין אין דען וועג], פי' רש"י מדרך שהי' בה נטה אל הדרך אשר היא בה ובלשון לע"ז דיסטור"ניר [אויסלענקן] עכ"ל.

והולך

תועלות

התועלת הה' הוא בדעות, והוא להודיע שהפעולות המגונות והמרי בשם יתע' יהיו סבה אל שימות האדם בלא עתו והנה התבאר האופן שיגיע בו זה העונש מהשם ית' ברביעי מספר מלחמו' השם ובביאורנו לספר איוב, וידמה שכבר הי' זה בכאן לסור השגחתו ית' מבני יהוד' לרוע מנהגם או להשגח' על הנשארי' שלא ילמדו ממעשיה' הרעי' וימשכו אחר

פחיתות

יז וַתֹּאמֶר מַה־תִּתֶּן־לִּי כִּי תָבוֹא אֵלָי׃ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח
גְּדִי־עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ׃
יח וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָּךְ וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ
יט וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ׃ וַתָּקָם
וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ׃
כ וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת
כא הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃ וַיִּשְׁאַל אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ
לֵאמֹר אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא בָעֵינַיִם עַל־הַדָּרֶךְ וַיֹּאמְרוּ לֹא־

היתה

שום שכל

תִּתֶּן־לִי, התי"ו בגעיא בכ"י וכן חברו שבסמוך ויתן־לה, וכן תקח־לה שבפסוק כ"ג ובעדות תמ"ש, וכן בכל חבריהם כמו שהשכלתיך לעיל כ"ג ט': (יז) **ערבון**, מ"ו כתיב וכל לישנא באורי' דכוותי' מלא. **שלחך**, השי"ן בקמץ חטוף כדין כל כינויי המקור וכן נון **ברח** תאמר **בברחך** מפני עשו (לעיל ל"ה א') ונא החי"ת בסגול בעבור ההפסק, וכ"כ רד"ק בכינויי המקור. ובמס"ג מסר וז"ל **עד** י"א פסוקים בטעם מאריך ומלה חדא בסוף פסוק וסי', עד שלחך. עד רדתה (דברים כ' כ'), עד אבדך (כנ"ל, והוא דברים כ"ח כ"ג), ועד קדקד (דברים כ"ח ל"ה) וכו', והכוונה מבוארת שי"א מקומות אלו תבוא מלת **עד** (או ועד) בטעם מרכא ואחרי' סוף פסיק, ד' מהון באורי' ושבעה בנ"ך, וזולת אלו י"א מקומות מלת עד במקף, וכבר ידעת כי כן מדרך המסורה לכלול בסי' אחד התיבות הבאים בלא וי"ו בראש עם הבאים בוי"ו שוא"ת בראש, כי הוי"ו השוא"ת שבראש לא תשנה התיבה מתכונתה: (יח) **הערבון**, במ"ג וקטן ומדויקים המתג בה"א לא בעי"ן, וכן בכ"י של כ"ד, ורש"ד בעל ת"ס העמידו בעי"ן ע"פ נוסחת כ"י של רמ"ע וסמך עליו בלא טעם, ואנכי כאשר חקרתי אחר הענין הזה מצאתי מחלוקת בספרים ובסופרים, כי במקרא כ"י של כ"ד הָאנכי הריתי (במדבר י"א י"ב) המתג בה"א, וכמוהו כל בְהיצונה המתג בה"א וכן בכל דומיהן, אכן בספרינו יש מהן שהמתג בתנועה השלישית מאות הטעם ויש מהם שהמתג בתנועה הרביע, כגון הָעֲשׂוּתוֹ (יחזקאל מ"ג י"ח), וכן כתב החכם בעל מקנה אברם בדיני הגעיא דין השמיני וז"ל כל תיבה אשר בה ארבע נקודות והטעם באחרונה והשתים הבינוניות קלות, תדלג הגעיא מן האחרונה אל הראשונה, כמו הָראשונה הָעֲשׂוּתוֹ עכ"ל, ואולם ראיתי לר' אלי' הלוי בטוב טעם פרק ז' דעת אחרת, ובלי ספק כי שניהם סמכו על ספריהם המדויקים אשר מצאו, ומדברי הראשונים אין הכרע, לכן שב ואל תעשה עדיף. **חתמך**, ח"ו כתיב. **ופתילך**, מ"י קדם ללמ"ד וח"י תכין כתיב. **ויתן־**, היו"ד בגעיא כחבריו: (יט) **צעיפה**, מ"י כתיב, ובמקרא כ"י מסר עליו, לי': (כ) **ולא**, בכל המדויקים וכ"י בטפחא לא במאריכא, וכן נכון ע"פ משפטי הטעמים: (כא) **וישאל**, בטעם רביע בכ"י. **מקמה**, יה"ו כתיב. **בעינים**,

סבי"ת

חָמִ֗יהָ לֵאמֹ֔ר לְאִישׁ֙ אֲשֶׁר־אֵ֣לֶּה לּ֔וֹ אָנֹכִ֖י הָרָ֑ה וַתֹּ֙אמֶר֙
הַכֶּר־נָ֔א לְמִ֞י הַחֹתֶ֧מֶת וְהַפְּתִילִ֛ים וְהַמַּטֶּ֖ה הָאֵֽלֶּה׃
כו וַיַּכֵּ֣ר יְהוּדָ֗ה וַיֹּ֙אמֶר֙ צָֽדְקָ֣ה מִמֶּ֔נִּי כִּֽי־עַל־כֵּ֥ן לֹא־נְתַתִּ֖יהָ
כז לְשֵׁלָ֣ה בְנִ֑י וְלֹֽא־יָסַ֥ף ע֖וֹד לְדַעְתָּֽהּ׃ וַיְהִ֖י בְּעֵ֣ת לִדְתָּ֑הּ
כח וְהִנֵּ֥ה תְאוֹמִ֖ים בְּבִטְנָֽהּ׃ וַיְהִ֥י בְלִדְתָּ֖הּ וַיִּתֶּן־יָ֑ד וַתִּקַּ֣ח

המילדת

מנחת שי

לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבי', מכ"ל? מתמר, דכתיב היא מוצאת וגו'. ור"ח גרס מוצת חסר אלף מלשון ויצת אש בציון, וכבר כתב הריטב"א ז"ל שלא מצינו כן בכל הספרים אלא לשון יציאה, ובערוך ערך צת כראה דהכי גרים בפ' הזהב בגמרא אל תקרא מוצאת אלא מוצת, וכ"כ בהדי' רש"י בפי' ב"ר היא מוצאת, מוצת קרי לומר שהיתה ראוי לשרפה, וידוע שרוב פירושי הערוך הם מפי' ר"ח ז"ל (עיין ש"ס). **לו** אנכי הרה, הלמ"ד דגושה. **והפתילים,** בהעתק הללי והפתילם ירושלמי והפתילים מלא עכ"ל, וכ"ה בכל הספרי' מלא וכ"כ הרמ"ה ז"ל והפתילים מלא דמלא בתרי"ן יודי"ן כתיב: (כו) **ולא יסף** עוד, בא מלרע שלא כמנהג, מכלול דף ז':

פוטיפר

שום שכל

ואל"ף כתיב. ובעבור שמדרך הדקדוק היה ראוי האל"ף גם הצד"י להיות בפתח ע"מ מוּבַעַת זאת (ישעי' י"ב) ונשתנה לבוא הצד"י בצר"י והאל"ף נעלם לכן דרשוהו ע"פ הקריאה כאלו הוא חסר אל"ף מוּצֵּת לשון הצתה מן ויצת אש בציון (איכה ד' י"א) ואמרו נוח לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים וכו'. **והיא,** חד מן י"א דכתיבין ביו"ד, וכבר מנה יתהון בעל מנחת שי לעיל י"ד ב' ע"ש. **חמיה,** מלא יו"ד כתיב. **החתמת,** ח"ו כתיב. **והפתילים,** מלא דמלא בתרין יודי"ן כתיב: (כו) ולא־יָסַף, בא מלרע שלא כמנהג, אם אחריו מלה זעירא, מכלול דפוס קטן דף ז' א', והוא דף ו' א' ד"פ: (כז) **ויהי,** הוי"ו בגעיא במ"ג וקטן וכ"י כמשפט. **תאומים,** מלא דמלא. מ"א דקרי ומ"ו בתרי' דכתיב ולא קרי ומ"י כתיב, והוא מן ד' זוגין דמיין חד מלא וחד חסר כדאיתא במסרת: (כח) **ויתן** היוד בגעיא

בכ"י

רש"י

והיא שלחה של חמיה, לא רצתה להלבין פניו ולומר ממך אני מעוברת אלא לאיש אשר אלה לו אמר' אם יודה יודה מעצמו ואם לאו ישרפוני ואל אלבין פניו, מכאן אמרו נוח לו לאדם שיפילוהו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים. הכר נא, אין נא אלא לשון בקשה הכר נא בוראך ואל תאבד שלש נפשות: (כו) צדקה, בדבריה. ממני, היא מעוברת ורז"ל דרשו שיצתה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברי' לפי שהיתה צנועה בבית חמיה גזרתי שיצאו ממנה מלכים ומשבט יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל. כי על כן לא נתתיה,

כי

רשב"ם

מוצאת לאחר שהוציאוה שלחה הערבון ועדיין לא רצתה לגלות אלא לאיש אשר אלה לו: (כו) צדקה ממני יותר ממני, שאני צויתיה לשבת בית אביה עד יגדל שלה היא השליטה תנאי שצויתיה אבל אני לא השלמתי לה תנאי שהבטחתיה כי לא נתתיה לשלה בני וכן על צדקו נפשו מאלהים, יותר מאלהים. וכן בשאול ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני (שמואל א' כ"ד) יותר ממני. לא יסף לא הוסיף שאם אתה מפרשו ולא פסק היה לו לכתוב ולא יסף עוד מדעתה:

זרח

כב הִיא בְעֵינַיִן עַל־אוֹרְחָא וְאָמְרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא: וְתָב לְוָת־יְהוּדָה
וַאֲמַר לָא אַשְׁכַּחִיתַהּ וְאַף אֱנָשֵׁי אַתְרָא אָמְרוּ לֵית הָכָא מְקַדַּשְׁתָּא:
כג וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסַּב לַהּ דִּילְמָא נְהֵי לְחוּךְ הָא שַׁדָּרִית גַּדְיָא הָדֵין וְאַתְּ לָא
כד אַשְׁכַּחְתַּהּ: וַהֲוָה כִּתְלָתוּת יַרְחַיָּא וְאִתְחַוָּה לִיהוּדָה לְמֵימַר זַנִּיאַת תָּמָר
כה כַּלָּתָךְ וְאַף הָא מְעַדְּיָא מִזְּנוּתָהּ וַאֲמַר יְהוּדָה אַפְּקוּהָ וְתִתּוֹקַד: הִיא

מיתפקא

מפורש

הערבון שבידה. פן נהי' לבוז, אם תבקשנה עוד, כפי' רשב"ם. הנה שלחתי, ולא שקרתי באמונתי: (כד) ויהי כמשלש חדשים [אז: ביינאהע דרייא מאנאטע פֿערבייא וואַרן], כ"ף כמשלש כ"ף השיעור והקירוב, כי אין השיעור מדוקדק ומצומצם רק קרוב לו, ועיין לקמן ל"ט י"ט, והוא שם דבר בשקל מזמור, מבחור, לדעת רד"ק, ולדעת ראב"ע המ"ם נוסף בראשונה כמו שהוא נוסף באחרונה בתיבת שלשום, עיין בפירושו לפ' שמות ד' י'. הרה, פי' רש"י שם דבר מעוברת כמו אשה הרה (שמות כ"א כ"ב) וכמו ברה כחמה (ש"הש ו' י') עכ"ל. ורצונו שהוא שם תאר וכן מדרך הרב לקרוא שם דבר אל שם תאר כמפורש לעיל (כ"ח י"ז) אבל מה נורא המקום הזה, ומה שהביא לדוגמא כמו ברה כחמה, רצונו להורות לנו שאין הרה מגזרת פעלי ל"ה כדעת רוב המדקדקי' (עיין מפורש לעיל ט"ז י"א אבל הנך הרה) אמנם הוא מפעלי הכפל משרש הרר כמו ברה משרש ברר והיה ראוי הה"א גם הבי"ת להיות נפתח והרי"ש בדגש ע"מ תַּמָּה מגזרת תמם, ובעבור שאין דין דגש נוהג ברי"ש לכן נשתנה הפתח לקמץ כמשפטו, כמפורש לעיל ב' ט', גם ו' ה', והדין עם הרב בזה, שהרי הפעלים הנמצאים מלשון הריון כולם פעלים יוצאים הם, וכבר כתב הרב ר"א הלוי (פרק המינים מין ד', ובחור מאמר א' עיקר ה') כי מהפעלים היוצאים לא יבוא שם תאר מבנין הקל בפסוק רק יספיקו בשמות הפועלים והפעולים, ולפ"ז ראוי התאר לנקבה להיות ע"מ עֹשָׂה, כי רֹעָה היא (לעיל כ"ט ט'), ונראה הטעם שלא יבוא התאר מפעלים יוצאים מפעלי ל"ה ע"מ הָרָה כדי שלא יתערב התאר לנקבה עם פעל עבר לזכר נסתר כי בשניהם הנגינה מלרע, לכן העיקר כי הָרָה תאר מגזרת הכפולים משרש הרר, ומה שיורה עוד על אמתת זה הוא שם דבר הֵרָיוֹן שגם הוא מן הכפולי' כמפו' לעיל ג' י"ו, ועוד ראי' שמצאנו הָרוֹת הגלעד (עמוס א' י"ג) וְהָרִיּוֹתֵיהֶם תבקע (מ"ב ח' י"ב) שלא נשתנה קמץ הה"א לשו"א כמנהג הסמוכי' כמו שְׁנוֹת דור ודור (דברי' ל"ב ז'), ימי שְׁנוֹתֵינוּ (תלים צ' י') אין זאת כ"א בעבור היותו מגזרת הכפולים אשר זאת מנהגם לבלתי השתנות. לזנונים, ע"ד זנות, ושרשו זנה, ובעבור שחסרו ה"א ל' הפעל לכן נראה העי"ן כלמ"ד הפעל דוגמת בינה הגיגי (תלי' ה' ב') מן הגה, ומדרך הלמ"ד להכפל כמו גבנון, נאפוף, שבלול, סגריר ודומיהן, וכבר כתבנו לעיל ג' ז' וט"ו, גם א' י' גם ט"ו ב', ובהרבה מקומו' זולת', כי הנחי' והחסרי' והכפולי', כולם משותפי' הם להיו' עיקר יסודם שתי אותיו', גם הרד"ק במכלול בסוף שער דקדו' פעלי פ"י אמר כי כל אלה יתחלפו יחד ויבוא זה תמורת זה. הוציאוה ותשרף, לדעת רש"י הי' דינה בשרפה, והרמב"ן חולק עליו ואמר, "וע"ד הפשט יתכן שהי' מנהגם כהנהוג היום במקצת ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה לעשות לו לחיים כרצונו. והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם:" (כה) היא

מוצאה

כב הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא מְצָאתִיהָ
כג וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃ וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה
כד וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃ וַיְהִי כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה
לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר
כה יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף׃ הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־
חמיה

מנחת שי

(כג) **תקח־לה**, הקוף דגושה, ובמקצת ספרים במאריך אחד לבד בתי"ו ובמקצת במאריך אחר הקו"ף (רצונו גם אחר הקו"ף וכ"ה במ"ג). **הגדי** הגימל דגושה: (כד) **הוציאוה**, טפחא באל"ף: (כה) **הוא מוצאת**, ב"ר פ' פ"ה אמר ר' הונא היא והוא צריכים לגאת, וכ"כ בעל יפה תאר שם סי' י"ב משום דכתיב הוא וקרינן היא ויש אם למקרא ויש אם למסרת, ונראה שפירושו שכשגזרו עלי' שריפה גזרו ג"כ על הבועל, ע"כ, ועיין ג"כ בת"י ותרגום יב"ע. הוא מוצאת, כתובות פ' מציעת האשה, וסוט' פ"ק, ומציעא פ' הזהב נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן

שום שכל

הבית בקמץ. **לא־** הלמד במתג במ"ג וקטן וכ"י דוגמת לא יאכלו דלעיל ל"ב ל"ג וע"ש: (כב) **מצאתיה**, מ"א ומ"י כתיב: (כג) **תקח־** גם רש"ד בעל ת"ס סובא הגעיות העמיד התי"ו בגעיא בעל כרחו, על פי המ"ש וספרים מדויקים, וכבר דברתי בו לעיל כ"ג ט' אבל ויתן לי, ובכ"י ג"כ התי"ו לבד בגעיא. **לבוז**, מ"ו כתיב. **מצאתה**, מ"א כתיב, ודכוותי' אשר תאבד ממנו ומצאתה מלא כתיב: (כד) **כמשלש** ח"ו כתיב. **חדשים**, מ"י כתיב וכל או' דכוותי'. **לזנונים**, מ"ו ומ"י כתיב. **הוציאוה**, מלא תרין ווי"ן ומ"י: (כה) **מוצאת**, מלא דמלא מ"ו ואל"ף

רשי

ומזומני' לזנות: (כג) תקח לה. יהי' שלה מה שבידה. פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר ויהיה גנאי כי מה עלי לעשות עוד לאמת דברי. הנה שלחתי את הגדי הזה. ולפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים שהטביל כתנת יוסף בדמו רמוהו גם הוא בגדי עזים: (כד) כמשלש חדשי'. רובו של ראשון ורובו של אחרון ואמצעי שלם ולשון כמשלש חדשים כהשתלש החדשים כמו ומשלוש מכות (אסתר ט') משלוש ידם וכן תרגו' אוכלום בתלתות ירחיא. הרה לזנוני'. שם דבר מעוברת כמו אשה הרה וכמו ברה כחמה (עיין מפורש). ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה: (כה) היא מוצאת. לישרף. והיא

רשבם

קדשה מזכות ישראל (דברי' כ"ג): (כג) תקח לה, מה שבידה, כי לא אשלח עוד אליה פן נהיה לבוז לחזר אחר הקדשות: (כד) זנתה תמר כלתך, וא"ת מי יודע אם אמת שזינתה' תדע שהרי גם הרה היא כבר. ותשרף, לפי הפשט כך הי' מנהגם מאחר שזקוקה ליבם: (כה) היא מוצאת

מפורש

החכם ראב"ע אבל הן ישא איש בשר קדש (חגי ב' י"ב) ע"ש. בזה, במקום הזה, וכן נסעו מזה (לעיל ל"ז י"ז): (כ"ג) תקח לה [זיא מאג עס הין נעהמן], תעכב לעצמה הערבון

יז אֲרֵי תֵיעוֹל לְוָתִי: וַאֲמַר אֲנָא אֲשַׁלַּח גַּדְיָא־בַּר־עִזֵּי מִן־עָנָא וַאֲמַרַת
יח אִם־תִּתֵּן מַשְׁכּוֹנָא עַד דְּתִשְׁלַח: וַאֲמַר מָה מַשְׁכּוֹנָא דְּאִיתֵּן־לִיךְ וַאֲמַרַת
עִיזְקָתָךְ וְשׁוֹשִׁיפָךְ וְחוּטְרָךְ דִּי בִידָךְ וִיהַב לַהּ וְעָאל לְוָתַהּ וְעַדִּיאַת לֵיהּ:
יט כ וְקָמַת וַאֲזַלַת וְאַעְדִּיאַת עֵיפָהּ מִינַּהּ וּלְבֵישַׁת לְבוּשֵׁי אַרְמְלוּתַהּ: וְשַׁדַּר
יְהוּדָה יָת־גַּדְיָא בַּר־עִזֵּי בְּיַד רַחֲמֵיהּ עֲדוּלָמָאָה לְמִסַּב מַשְׁכּוֹנָא מִידָא
כא דְּאִתְּתָא וְלָא אַשְׁכְּחַהּ: וּשְׁאֵיל יָת־אֲנָשֵׁי אַתְרַהּ לְמֵימַר אָן מְקַדַּשְׁתָּא
היא

רשי

כתיבה הם: (יז) ערבון, משכון: (יח) חותמך ופתילך, עזקתך ושושיפך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה. ותהר לו, גבורים כיוצא בו צדיקים כיוצא בו: (כא) הקדשה, מקודשת ומזומנת

רשבם

(יז) עד שלחך, רפי שתשלח שלוחך שיביא הגדי וגם יש רגיל לומר לשון רפי בשליחות דורון כדכתיב מנחה היא שלוחה, הנה שלחתי את הגדי: (יח) חותמך, טבעתך. פתילך, אזור. ומטך, שלשה כלים הללו מזומנים לתת כי אינו מלבוש: (כא) הקדשה, מיועדת ומזומנת לכל באיה, כדכתיב וגם קדש היה בארץ (מ"א י"ד). ולא תהיה קדשה

מפורש

והוצרך לומר כן כדי לחבר לשון נטי' שהוראתו ההתרחקות אל מלת אל שהוראתו ההתקרבות אל הדבר, וכמקרה לשון נטי' כן מקרה לשון הסרה ולשון הנטה, עיין פירש"י ויכה ב' ד', ורשב"ם לקמן מ"ח י"ז, ומפורש לעיל י"ט ב', ותיקן הרב הלשון ע"י לעז שלו כי כן המנהג גם בלעז. הבה נא, עיין פי' רשי' ושום שכל ומפורש לעיל י"א ג': (יז) אשלח, בשליחות דורון רגיל לומר בלשון כבד בבחינת הדורון שיש בו שילוח שאינו לחזרה, גם בלשון קל כמו הנה שלחתי הגדי הזה (לקמן פ' כ"ג) והיינו בבחינת השליח מביא הדורון שהוא חוזר להשיב דבר לשולחיו, ועיין מפורש לעל ג' כ"ג. אם תתן ערבון, מקרא קצר הוא, אז אשמע לקולך. ערבון [פפאנד] נקרא המשכון, ערבון מגזרת ערב את הנער והוא מפורש אצל ויהי ערב (לעיל א' ה'). שלחך, מקור מבנין הקל עם כינוי הנוכח, ועיין שו"ש: (יח) חתמך ופתילך [דיינן פעטשאפטרינג, דיין טוך], עיין פירש"י ורשב"ם, והרד"ק בשרש פתיל אמר, ר"ל אדרתו או הצניף שעל ראשו, וכן דעת המתרגם שתרגם שושיפך, ותרגום וילט פניו באדרתו (מ"א י"ט י"ג) בשושיפיה, ותרגם המחלצות והמעטפות (ישעי' ג' כ"ב) כתוניא ושושיפיא וכו' עכ"ל וכן דעת הרמב"ן ואמר כי כן המנהג עודנו היום בארצות המזרח, ולדעת החכם ספורנו הוא הסודר שבמתניו והוא מגזרת צמיד פתיל, וכן דעת רשב"ם: (כא) הקדשה, מפורש ברשב"ם, וענין קדש וקדשה מבואר היטיב בפי' החכם

תועלות

פתיחות מנהג הארץ היא בעריות ותפסד הכונה אשר בעבורה צוה אברהם להמול לו כל

מִיתַפְּקָא וְהִיא שְׁלַחַת לְוַת־חֲמוּהָא לְמֵימַר לִגְבַר דְּאִילֵין דִּילֵיהּ מִינֵּיהּ
אֲנָא מְעַדְּיָא וַאֲמָרַת אִשְׁתְּמוֹדַע־כְּעַן דְּמַן עִזְקְתָא וְשׁוֹשִׁיפָא וְחוּטְרָא
כו הָאִילֵן׃ וְאִשְׁתְּמוֹדַע יְהוּדָה וַאֲמַר זַכָּאָה מִנִּי־מְעַדְּיָא אֲרֵי־עַל־כֵּן לָא־
כז יְהַבִיתַהּ לְשֵׁלָה בְרִי וְלָא־אוֹסִיף עוֹד לְמִידְעַהּ׃ וַהֲוָה בְּעִידַן מֵילְדַהּ
כח וְהָא תְיוֹמִין בִּמְעָהָא׃ וַהֲוָה בְּמֵילְדַהּ וִיהַב יְדָא וּנְסֵיבַת חַיְּתָא וּקְטָרַת

ס"א ולא פסק עוד עלמדע'

על

רשי

כי בדין עשתה על אשר לא נתתיה לשלה בני. ולא יסף עוד, י"א לא הוסיף וי"א לא פסק. (וחבירו גבי אלדד ומידד ולא יספו ומתרגמינן ולא פסקו): (כז) בעת לדתה, וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת להלן למלאים וכאן לחסרים. והנה תאומים, מלא ולהלן תומים חסר לפי שהאחד רשע אבל אלו שניהם צדיקים: (כח) ויתן

יד

מפורש

מוצאת, [זיא ווירד אויגעפיהרט], שרשו יצא, והוא פעול מבנין הפעיל, עיין שום שכל. וטעם היא והיא ב' פעמים להורות התאחדות ב' הפעולות ההוצאה והשלוח. הכר נא [ערקעננע דאך], מגזרת נכר מבנין הפעיל, לשון הכרה והודאה, ובל"א [אנער־קעננן], והכ"ף בסגול בעבור המקף: (כו) צדקה ממני [זיא איזט גרעסר אלז איך], לפי הפשט הנכון כמו שפי' רשב"ם, שהמ"ם מ"ם היתרון וטעמו צדקה יותר ממני, וכ"כ הרמב"ן ז"ל, והנכון שהוא כמו צדיקים וטובים ממנו (מ"א ב' ל"ב) ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני (ש"א כ"ד י"ח) צדקה במעשיה יותר ממני כי היא הצדקת ואני החוטא אלי' שלא נתתי' לשלה בני, והטעם כי שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו אביו הוא הגואל אחריו כאשר פירשתי למעלה בדין היבום עכ"ל. ולפירוש זה הסכים בעל הטעמים שהרי חבר יחד שתי התיבות בטעם מונח ז"ק. כי ע"כ לא נתתי' לשלה בני [וייל איך זיא איינם זאהני שלה ניכט געגעבן], לפירש הרמב"ן שכתבנו טעמו כי על אשר לא נתתי' וכו', דוגמת שפירש רש"י לעיל ל"ג. כי ע"כ ראיתי פניך. ולא יסף עוד לדעתה, לא הוסיף, שאם אתה מפרשו ולא פסק היה לו ליכתב ולא יסף עוד מדעתה, כ"כ רשב"ם. והרד"ק העיד על שתי נוסחאות שמצא בתרגום אונקלוס, הנוסחא האחת ולא אוסיף עוד למדעה (וכן תרגם הסורי), והשנית ולא פסק עוד מלמדעה, דוגמת קול גדול ולא יסף שת"א ולא פסק, ולדעת רד"ק בשרשו כולם לשון תוספה לא לשון הפסקה. לדעתה, לשון והאדם ידע (לעיל ד' א'): (כז) והנה תאומים בבטנה, בכל דבר חדש רגיל לומר והנה כמפורש לעיל כ"ט כ"ה עיין עליו: (כח) ויתן יד, אחד מהם הוציא ידו לחוץ. ותקח

המילדת

תועלות

זכר כדי שלא יתגאל בעריות כאנשי הארץ ההיא ולזה ספר שכבר הי' ער רע בעיני ה' והי' זה סבה

אל

הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה׃
כט וַיְהִי ׀ כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ
ל עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃ וְאַחַר יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל־
לט א יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח׃ ס וְיוֹסֵף הוּרַד
חמישי מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ
מִצְרִי

מנחת שי

(א) **פוטיפר**, חדא מלה כתיב ומלא דמלא כתיב, מ״י ומ״ו, וכל פוטיפר דכוותי׳, ובמסרת אחריכא. פוטי פרע, ומלכי צדק, בעל חנן, צפנת פענח, הלין כולהון, כתיבין תרתין מילין וקרי חד שמא, ואילו פוטיפר לא קחשיב ש״מ דחד מלה כתיב

שום שכל

בכ״י כחברו. **המילדת**, בכל המדויקים וכ״י הה״א בגעיא והמ״ם רפה ובספ״א פשוט בכל המדויקים וכ״י וכן כל חבריו וכן נכון לדעת בן אשר שהעתקתי מקצת דבריו לעיל י״א י״ז אלא המכסה עיין עליו. **ותקשר**, ח״ו כתיב. **ראשנה**, חסר וי״ו מסרתי לעיל כ״א י״א: (כט) **כמשיב**, מ״י כתיב: (א) **הורד**, מ״ו ודכוו׳ והורד המשכן מ״ו. **פוטיפר**, חדא מלה ומלא דמלא כתיב, עיין מ״ש

רשי

יד הוציא האחד ידו לחוץ ולאחר שקשרה על ידו השני החזירה. פרצת, חזקת עליך חוזק: (ל) אשר על ידו השני, ד׳ ידות כתובו׳ כאן כנגד ד׳ חרמי׳ שמעל עכן שילא ממנו, וי״א כנגד ד׳ דברי׳ שלקח אדרת שנער וב׳ מאתיכו׳ כסף של מאתים שקלי׳ ולשון זהב ב״ר. ויקרא שמו זרח, על שם זריחת מראית השני: (א) ויוסף הורד, חוזר לענין ראשון אלא שהפסיק בו כדי לסמוך ירידתו של יהודה למכירתו של יוסף לומר לך שבשבילו הורידוהו מגדולתו ועוד כדי לסמוך מעשה אשתו של פוטיפר למעשה

רשבם

(ל) זרח, בשביל **השני** שהוא אדום. וזרח לשון אדמומית הוא כדכתיב והכרעת זרחה במצחו (ד״ה ב׳ כ״ו), וכן כל זריחת שמש בבקר ובערב אדום הוא וכתיב ויהי בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם (מ״ב ג׳), וכן בבבא בתרא במוכר את הספינה (דף פ״ד א׳), האי שמשא סומקתי הוא והאי דלא סמקא אלא בצפרא ורמשא משום דנהורין לא ברי בשביל מאור היום הגדול: (א) שר הטבחים, על ידו נידונין הנרצחי׳ והאסורים

מפורש

המילדת וגו׳, שיעורו ותקח המילדת שני ותקשור אותו על ידו לאמר וגו׳. שני, חוט צבוע בשני והיו״ד ליחס, ושני הוא עין אדום והוא הכרמז, ובא עם מ״ם הרבים אם יהיו חטאיכם כשנים (ישעי׳ א׳) ויתכן שהמ״ם נוספת, ויו״ד שני, שנים, במקום ה״א למ״ד הפעל, ואם היתה נקראת היו״ד היה שְׁנִיִם כמו חִנָּם בתשלומו חִנְּנָם ובהניחם היו״ד הטילו בנו״ן תנועת היו״ד שהוא החירק, וזהו הנכון במלה הזאת ועוד נכתבנו בשרש שנה והוא הנכון כי שרש שני שנים שנה, כ״כ רד״ק בשרשו: (כט) ויהי כמשיב ידו, פי׳ כמו משיב ידו, לא משיב באמת כי

כט עַל־יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא לְמֵימַר דֵּין נְפַק קַדְמָאָה׃ וַהֲוָה כַּד־אָתֵיב יְדֵיהּ
וְהָא נְפַק אֲחוּהִי וַאֲמָרַת מָה־תְּקוֹף־סַגִּי עֲלָךְ לְמִיתְקַף וּקְרָא שְׁמֵיהּ פָּרֶץ׃
ל א לט וּבָתַר־כֵּן נְפַק אֲחוּהִי דִּי עַל־יְדֵיהּ זְהוֹרִיתָא וּקְרָא שְׁמֵיהּ זָרַח׃ וְיוֹסֵף
אִיתְחַת לְמִצְרָיִם וְזַבְנֵיהּ פּוֹטִיפַר רַבָּא דְפַרְעֹה רַב קָטוֹלַיָּא גַּבְרָא מִצְרָאָה

מיר

מפורש

לא בפעלת הולד נעשה כן רק בפעלת הכח הדוחה שדחה את אחיו לחוץ והושג אחור זה עם ידו, כן פי' החכם ספורנו, ועיין לקמן ל"ט י"ט, וי"מ ויהי כמשיב ידו, כל כך הי' ממהר בכדי שאדם משיב ומשפך ידו והנה יצא אחיו, דאי קאי על הילד, בהשיב או כהשיב מבעי לי'. מה פרצת, מה מאוד פרצת וחזקת, לשון ומקנהו פרץ בארץ (איוב א' י') ובל"א [פֿארדרינגן, אויסדעהנן]. עליך פרץ, עליך משפט זה הפרץ אם מת אחיך בדחקך עליו, כן פי' ראב"ע ומ"י, ובעל הטעמים השכים עמהם: (ל) זרח, על שם השני אשר על ידו שהוא אדום כמבואר היטיב בפי' רשב"ם: (א) **ויוסף** הורד מצרימה, כבר קודם מעשה יהודה ותמר, וזה טעם ויוסף הורד, דאם לא כן ויורד יוסף מבעי לי' לכתוב כמפורש היטיב לעיל ד' א' אצל והאדם ידע ע"ש, וכן פירש"י חוזר לענין הראשון וכו', והורד מגזרת ירד והוא מאשר לא נקרא שם פועלו מהנוסף דוגמת אז הוחל (לעיל ד' כ"ו)

כמפורש

תועלות

אל שימות בלא עתו, וכן הענין באונן ויראה שלסבה אחת מתו שניה' ממה שאמר וימת גם אותו וזה יורה כי גם ער הי' מכוין שלא יעשה משגלו פרי שלא להכחיש יופיה או לסבה אחרת:

התועלת הו' הוא במדות, והוא שראוי להשתדל להשאיר זכר קרוביו ולזה היה נהוג ענין הייבום קודם מתן תורה והנה הזרע אשר יהיה למיבם יתייחס בשם המת כאלו הי' זרעו ונקרא שמו עליו, ולזאת הסבה צוה יהודה לאונן ליבם אשת אחיו ולמדנו גם כן מזה שראוי שייבם גדול האחים כמו שהתבאר ביבמות ולזה בא הצווי בזה לאונן ולא המתין יהודה שיגדל שלה ליבם אותה:

התועלת הז' הוא במדות, והוא שאין ראוי שיהי' פעל המשגל כ"א באופן שיתכן שיהיה ממנו פרי ולזה נענש אונן כשהיה דש מבפנים וזורה מבחוץ בדרך שלא יהיה פרי מהמשגל:

התועלת הח' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שיעשוק החוק שיש לזולתו עליו וירע עינו בתתו לו כי זה יהיה סבה שימנע ממנו מה שמנעו מזולתו, ולזה תמצא כי מפני שהיה קשה בעיני אונן לתת זרע לאחיו והיה עושה מפני זה זה הפועל המגונה נמנע ממנו כמו זה החוק והוא שנקבר מת בלא בנים ולא היה שם מי שיתן לו זרע כי מה שהוליד

ב מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה׃ וַיְהִי יְהוָה
אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי׃
ג וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה
ד מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ׃ וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ
ה עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ׃ וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ
בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי
בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת
ו וּבַשָּׂדֶה׃ וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ
מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־
תאר

מנחת שי

כתיב, הרמ"ה ז"ל: (ו) **אוכל**, דין לחוד מ"ו באו'. **יפה־תאר** במקף ודלא מאריך במלת יפה, כן

שום שכל

מ"ס. **הורדהו** שמה, ודכוו' ותאמר אל עבדיך הורדהו אלי (לקמן מד כ"א) תרין ותרויהון מ"ו קדם לרי"ש, וה"י קדם לדל"ת, וה"ו קדם לה"א בנוסחי דיקי הכין כתיב, רמ"ה ז"ל, וכן במסרת הדפוס: (ב) **ויהי** איש מצליח, במ"ג וקטן גם בכ"י הוי"ו בגעיא: (ד) **ויפקדהו**, ה"י כתיב. **יש־לו**, עיין מפורש לעיל כ"ד מ"ב: (ה) **ויהי** מאז הפקיד, במ"ג וקטן גם בכ"י **ויהי** בגעיא. **הפקיד**, מ"י כתיב. **ויהי**, ה' בטעם גריש, מסרנו לעיל י"ו י"ט עיין שם: (ו) **ויעזב**, חולם וחסר וכל ליסכא באורי' דכוו'. **אוכל**, דין לחוד מ"ו באורי'
עיין

רשי

למעשה תמר לומר לך מה זו לשם שמים אף זו לשם שמי' שראתה באצטרולוגין שלה שעתידה להעמיד בנים ממנו ואינה יודעת אם ממנה אם מבתה; (ג) כי ה' אתו, שם שמים שגור בפיו; (ד) וכל יש לו, הרי לשון קצר חסר אשר; (ו) ולא ידע אתו מאומה, לא היה נותן לבו לכלום. כי אם הלחם, היא אשתו אלא שדבר בלשון נקיה. ויהי יוסף יפה תאר. כיון שראה עצמו מושל
התחיל

רשבם

והאסורים בבית הסוהר שלו: (ו) ולא ידע אתו מאומה, בבית. כי אם הלחם אשר הוא אוכל, לא
היה

מפורש

כמפורש שם. מיד הישמעאלים, מפורש לעיל ל"ז כ"ח: (ב) ויהי ה' את יוסף, להצילו מהמתקוממים עליו. ויהי איש מצליח [אונד ער ווארד איין אן דעם אללעס געליקטי]
משיג

ב מִיַּד עַרְבָאֵי דִּי אַחֲתוּהִי תַּמָּן׃ וַהֲוָה מֵימְרָא דַּייָ בְּסַעְדֵּיהּ דְּיוֹסֵף וַהֲוָה
ג גְּבַר מַצְלַח וַהֲוָה בְּבֵית רִבּוֹנֵיהּ מִצְרָאָה׃ וַחֲזָא רִבּוֹנֵיהּ אֲרֵי מֵימְרָא־דַּייָ
ד בְּסַעְדֵּיהּ וְכֹל דְּהוּא עָבֵד יְיָ מַצְלַח בִּידֵיהּ׃ וְאַשְׁכַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינוֹהִי
ה וְשַׁמֵּשׁ יָתֵיהּ וּמַנְּיֵהּ עַל־בֵּיתֵיהּ וְכָל־דְּאִית־לֵיהּ מְסַר בִּידֵיהּ׃ וַהֲוָה מֵעִדָּן
דְּמַנִּי יָתֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ וְעַל כָּל־דְּאִית־לֵיהּ וּבָרֵיךְ יְיָ־יָת בֵּית מִצְרָאָה בְּדִיל
ו יוֹסֵף וַהֲוָת בִּרְכְתָא דַּייָ בְּכָל־דְּאִית־לֵיהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא׃ וּשְׁבַק כָּל־
דִּי־לֵיהּ בִּידָא־דְיוֹסֵף וְלָא־יְדַע עִמֵּיהּ מִדַּעַם אֱלָהֵן לַחְמָא דִּי־הוּא אָכֵיל

והוה

מפורש

משיג כל תכלית מכוון ממנו, כן פי' החכם ספורנו. ויהי בבית אדוניו המצרי, עומד לשרת בחדר אדוניו, ולשון היה כמו עומד, כמו והיה שם (שמו' כ"ד י"ב) ויהיו שם כאשר צוני ה' (דברים י' ה'): (ד) וישרת אתו, בדברים הצריכים לגופו. ויפקידהו, עשאהו פקיד וממונה על ביתו. וכל יש לו, מקרא קצר וחסר מלת אשר, והעד דברי יוסף שאמר וכל אשר יש לו (לקמן פסוק ח'): (ו) ויעזוב כל אשר לו, בלי שיצטרך לכוין החשבון. מאומה, מפורש לעיל כ"ב י"ב, גם למ"ד ל"א. כי אם הלחם אשר הוא אוכל, שלא הי' אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי, כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם (לקמן מ"ג ל"ב) כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא, וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי (פסוק י"ט), כן פי'

הראב"ע

תועלות

יהודה מתנה לא היה לכונת יבום ולזה לא הסכים יהודה לקרא הבנים ההם על שם בניו המתים כי הוא לא היה מסכים ליבם אותה כלל ליראתו ממיתת אנשיה׃

התועלת הט' הוא במדות, והוא שראוי לאדם להתרחק מהדבר שיגיע היזק ממנו ב' פעמי' זה אחר זה וזה כי הדבר ההוא בחזקה שיגיע ממנו היזק וכ"ש כשהיה ההיזק ההוא מות, ולזה תמצא שכאשר ראה יהודה שמתו שני בניו כשנשאו תמר לא הסכים לתת לה השלישי כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו ולזה אמרו ז"ל שהאשה שנשאת לשני' ומתו לא תנשא לשלישי ומזה המקום למדנו שרש גדול בתלמוד והוא שהחזקה תשלם בשני פעמים׃

התועלת הי' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיתאבל על אשתו ולא יפנה לעסקיו עד שלמות אבילותו, ולזה תמצא שזכר שכבר התנחם יהודה מאבל אשתו קודם שיעלה על גוזזי צאנו׃

התועלת הי"א הוא בדעות, והוא שהפעולות אשר יכוננו לתכלית טוב אע"פ

ששי ז תֹ֖אַר וִיפֵ֥ה מַרְאֶֽה׃ וַיְהִ֗י אַחַר֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וַתִּשָּׂ֧א
אֵֽשֶׁת־אֲדֹנָ֛יו אֶת־עֵינֶ֖יהָ אֶל־יוֹסֵ֑ף וַתֹּ֖אמֶר שִׁכְבָ֥ה עִמִּֽי׃
ח וַיְמָאֵ֓ן ׀ וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־אֵ֣שֶׁת אֲדֹנָ֔יו הֵ֣ן אֲדֹנִ֔י לֹא־יָדַ֥ע אִתִּ֖י
ט מַה־בַּבָּ֑יִת וְכֹ֛ל אֲשֶׁר־יֶשׁ־ל֖וֹ נָתַ֥ן בְּיָדִֽי׃ אֵינֶ֨נּוּ גָד֜וֹל בַּבַּ֣יִת
הַזֶּה֮ מִמֶּ֒נִּי֒ וְלֹֽא־חָשַׂ֤ךְ מִמֶּ֙נִּי֙ מְא֔וּמָה כִּ֥י אִם־אוֹתָ֖ךְ בַּאֲשֶׁ֣ר
אַתְּ־אִשְׁתּ֑וֹ וְאֵ֨יךְ אֶֽעֱשֶׂ֜ה הָֽרָעָ֤ה הַגְּדֹלָה֙ הַזֹּ֔את וְחָטָ֖אתִי
י לֵֽאלֹהִֽים׃ וַיְהִ֕י כְּדַבְּרָ֥הּ אֶל־יוֹסֵ֖ף י֣וֹם ׀ י֑וֹם וְלֹא־שָׁמַ֥ע
יא אֵלֶ֛יהָ לִשְׁכַּ֥ב אֶצְלָ֖הּ לִהְי֥וֹת עִמָּֽהּ׃ וַיְהִי֙ כְּהַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה

ויבא

מנחת שי

בן הוא במדויקי׳, וכב״א בחילופי׳ כ״י. **מראה**, במ״ק כ״י כתיב בגליון בהללי מַרְאֶ֫ה בפר״י, (עיין שו״ש): (ז) **ויהי אחר הדברים האלה ותשא** וגו׳, בכל ס״ס אין כאן פסקא, והרמב״ם כתב ויהי אחר הדברי׳, ויהי מקן, שתיהן פתוחו׳, וכתב שם בהגהה זאת מצאתי ויהי אחר הדברי׳ האלה חטאו ע״כ. ובמקרא כ״י כתוב כאן בתורה לא פסיק, וכתב א״ת שכן עיקר אע״פ שבהללי היא פתוחה וגם המאירי לא הכריע אך אמר להכיא בו היותא כדין פרשה סדורה (עיין שום שכל): (ח) **וימאן**, הטעם שבמלת וימאן מורה על איסור הדבר ועל היותו כמנע אפלו ממאן בו בתכלית המיאונן, שהרי מתיך שטעמי׳ שבתור׳ אנו מבינים מה שלא נכתב בה, כענין התנועות שאדם שמתוכם כדע כוונ׳ לבו, בתיי: (ט) **הזה** שו׳ דגוש׳: הביא

שום שכל

עיין לעיל ג׳ י״ב אכל מן העץ ואכל. **תאר**, כל אוריתא ח״ו כתיב. **מראה**, בכל המדויקים האלף בסגול וכן עיקר כי הוא מופסק ולא ימצא בלר״י כ״א בסמיכות ככתוב במכלול דף קכ״א ב׳ בדיכוני הפעיל מפעלי ל״ה, וכ״כ בן בלעם והנקדן: (ז) **ויהי** אחר הדברים האלה ותשא וגו׳, עיין מנחת שי. ובמקרא כ״י של כ״ד מצאתי כאן סדורה, ולדעת א״ת ומ״ע אין כאן פיסקא כלל, גם במסר׳ סיג לתורה לרמ״ה ז״ל כתוב וז״ל, ויוסף הורד מצרימה סתומה, ויהי אחר הדברים האלה חטאו, ויהי מקן שניתים, הן ב׳ פתוחות, עכ״ל: (ח) **וימאן**, במסר עליו ז׳ מרעימין ופסק. ועיין לעיל י״ט ט״ז אצל ויתמהמה ויחזיקו: (ט) **אותך**, ב׳ מלאים ו׳ בלשון נקבה וסי׳ כי אם אותך באשר את אשתו, יתן ה׳ אותך לאלה ולשבוע בתוך עמך (פ׳ נשא) וכל שארא ח״ו כתיב, רמ״ה ז״ל. **ואיך**, מ״י כתיב וכל איך מלא דכותי׳: (י) **ויהי**, במ״ג וקטן גם בכ״י הוי״ו בגעיא: **יום ׀ יום**, ז׳ ופסק וסי׳ זכו׳ ועיין עמ״ג, ועיין שו״ש לעיל י״ד י׳ אצל בארות בארות חמר: (יא) **ויהי**,

במ״ג

רשי

התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו, אמר הקב״ה אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך אני מגרה בך את

הדוב

רשבם

הי׳ מעיין ומביט כלל בכל צרכי ביתו והיכן בא לו עד שעה שרואה את מאכלו על השלחן ואוכלו, כל שיכי מאכל

קורא

והוה יוסף שפיר בריוא ויאי בחזוא: והוה בתר פתגמיא האלין וזקפת ז
אתת־רבוניה ית־עינהא לות־יוסף ואמרת שכוב עמי: וסריב ואמר ח
לאתת רבוניה הא רבוני לא־ידע עמי מה־בביתא וכל דאית־ליה
מסר בידי: ליתוהי רב בביתא הדין מני ולא־מנע מיני מדעם אלהן ט
יתיך בדיל דאת־אתתיה ואיכדין אעביד בישתא רבתא הדא ואחוב
קדם־יי: והוה כד־מלילת עם־יוסף יום יום ולא־קביל מינה למשכב י
לותה למהוי עמה: והוה ביומא הדין ועאל לביתא למבדק בכתביה יא

חושבניה

רשי

בדוק מיד: (ז) ותשא אשת אדוניו וגו', כל מקום שנאמר אחר סמוך: (ט) וחטאתי לאלהים, בני נח נצטוו על העריות: (י) לשכב אצלה, אפילו בלא תשמיש. להיות עמה, לעולם הבא: (יא) ויהי כהיום הזה, כלומר ויהי כאשר הגיע יום מיוחד יום צחוק יום איד שלהם שהלכו כלם לבית ע"א אמרה אין לי יום הגון ליזקק ליוסף כהיום הזה אמרה להם חולה אני ואיני יכולה לילך. לעשות מלאכתו, רב ושמואל חד אמר מלאכתו ממש וחד אמר לעשו' צרכיו עמה אלא

שנראית

רשבם

קורא אותו לחם כדכתיב עבד לחם רב, וכן כי לפני לחמי אכלתי תבא, מאכלי, לא ידע אתו מכל צורכי ביתו לא היה רואה עד שעת אכילה: (ט) ולא חשך ממני מלהיות שליט על הכל כי אם אותך: (י) להיות עמה, כאשר היה אפי' להתיחד עמה עד שאירע מעש' שנשאר יחידי בעל כרחו לעשו' מלאכת צורכי הבית כדרכו ואירע באות' יום שלא נותר איש בבית, ומדרש אגדה שהלכו לראות נילוס נהר מצרים שעלה על כל גדותיו:

ואקפא

מפורש

הראב"ע, ולהרשב"ם פי' אחר עיין עליו: (ז) ותשא אשת אדוניו, בשביל יופיו האמור למעלה: (ט) חשך, מנע. וחטאתי לאלהים, אפילו יסתר הדבר מן הבריות אי אפשר שיסתר מלפני אלהים: (י) להיות עמה, ביחוד: (יא) ויהי כהיום

הזה

תועלות

שהם בעצמם מגונות גנות מה, הנה יואל המשתדל בהם נעזר מהש"י, ולזה תמצא שנעזרה תמר בזה הפעל באופן שנשלם לה מבוקשה וזה שכבר הרתה מיהודה והיו לו ממנה בנים היה אחד מהם רב שבט יהודה והנה עשתה זה בחכמה כי כסתה פניה כדי שלא יכירה יהודה ולקחה ערבון מידו לאמת לו שממנו היא הרה:

התועלת הי"ב הוא בדעות, והוא להודיע עוצם השגחת הש"י לאוהביו והוא כשירצו לעשות פועל מגונה יזמין להם הש"י מה שירוו נמאס בלא גנות וזה שענין הקדשה היה מגונה אצל העמים גם קודם מתן תורה, ולזה אמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז

והזמין

וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת
יב שָׁם בַּבָּיִת׃ וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בְּבִגְדוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב
יג בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה׃ וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב
יד בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס הַחוּצָה׃ וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר
לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֶק בָּנוּ בָּא
טו אֵלַי לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל׃ וַיְהִי כְשָׁמְעוֹ כִּי־

הרימתי

מנחת שי

(יד) **הביא** לנו, המרכא בס"א: (טו) **ויהי כשמעו**, במקצת מדויקים רפה כדינו ובמקצתם בדגש

שום שכל

במ"ג וקטן וכ"י הוי"ו בגעיא וכדין ויהי כראותה בסמוך וכן בכל דומיהן: (יב) **בבגדו**, הדל"ת רפה בכל המדויקים וכ"י, וכן בכל חבריו, ורז"ה ביסוד הניקוד שער הניכויים יסוד ט"ו שקר ענה בו, ושונה באולתו נאמר התיבה בשמות אות ל"ג: (יג) **כראותה**, מ"ו כתיב: (טו) **ויהי כשמעו** כתב המ"ש במקצת ספרים הכ"ף בדגש ולא ידעתי למה עכ"ל, וגם אנכי מצאתיו דגוש בכ"י אבל אין שם תיבת ויהי במוכח בפשט ולכן הכף דגוש כדין ואולם המטעימי' במוכח

אין

רש"י

שנראית לו דמות דיוקנו של אביו וכו', כדאיתא במסכת סוטה: (יד) ראו הביא לנו, הרי זה לשון קצרה הביא לנו ולא פירש מי הביאו ועל בעלה אומרת כן. עברי, מעבר הנהר מבני עבר:

אדוניו

רשב"ם

(יד) ואקרא בקול גדול, לפי שאתם רחוקים ממנו שאלו לא הרימותי קולי הי' שוכב עמי בעל כרחי:

ויפקד

מפורש

הזה [דא וואר איין געוויסר טאג], ויהי יום אשר קרה בו כמו שקרה ביום הזה אשר אמרה לו שכבה עמי, והמקרה היה שבא לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית שם בבית ותתפשהו בבגדו וגו', הר"מ קאלוו, והחכם ספורנו פירש, כהיום הזה, שנתנה עיני' והתאותה לו ועיין לקמן פסוק י"ט. ויבוא הביתה, נכנס לחדר שלא ידע שהיתה היא שם, והחדר יקרא בית בלשון עברי, גם קן העוף בית, גם הקבר, גם בית הסהר, כמ"ש רד"ק בשרשו. שם בבית, באותו החדר: (יב) ותתפשהו בבגדו [אונד זיא ערגריף איהן ביים זיינם קליידי], תפשה אותו בבגד העליון אשר עליו. ויעזוב בגדו בידה, פשט בגדו במהירות והניחו בידה. "וינס, מן החדר פן יגבר עליו יצר הרע. ויצא החוצה, בהיותו חוץ מן החדר יצא לאטו בלתי תנועת ניסה שלא ישאלוהו מה לך כי תנוס ואני רודפך, אבל היא שראתה שיצא מן החדר בתנועת ניסה יראה שמא עשה

כן

חוּשְׁבְּנֵיהּ וְלֵית אֱנָשׁ מֵאֱנָשֵׁי בֵיתָא תַּמָּן בְּבֵיתָא׃ וְאַחֲדְתֵּיהּ בִּלְבוּשֵׁיהּ יב
לְמֵימַר שְׁכוּב עִמִּי וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא׃ וַהֲוָה יג
כַּד־חֲזַת אֲרֵי־שַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ בִּידַהּ וַעֲרַק לְשׁוּקָא׃ וּקְרַת לֶאֱנָשֵׁי יד
בֵיתַהּ וַאֲמַרַת לְהוֹן לְמֵימָר חֲזוֹ אַיְתִי לָנָא גַּבְרָא עִבְרָאָה לְחַיָּכָא בָנָא
עַאל לְוָתִי לְמִשְׁכַּב עִמִּי וּקְרֵית בְּקָלָא רָמָא׃ וַהֲוָה כַּד־שְׁמַע אֲרֵי־ טו
ארימית

מפורש

כך חזן לחדר ושאלוהו והגיד, לפיכך (י"ד) **ותקרא** לאנשי ביתה, לזכות את עצמה, אמנם כאשר ראתה שחזן לחדר לא רק, וזה ראו ג"כ אנשי ביתה אמרה להם וינס ויצא החוצה כמו שהי' באמת, אבל לבעלה שלא ראה הדבר אמרה וינס החוצה להורות שעשה תנועת הניסה גם בחוץ להמלט מאנשי ביתה, וזה לאמת ענין השקר שלה." ספורנו. הביא לנו, הביא המביא, ולשון קצר הוא, ורמזה על בעלה ולא הזכירתו לכבודו, או בעבור שהמביא ידוע. איש עברי, פי' רש"י מעבר הנהר מבני עבר עכ"ל ולדעתו יקראו העברים כן לשתי סבות, עיין מפורש בפ' משפטים אצל כי תקנה עבד עברי. לצחק בנו [מיט אונס אוהטווילן צו טרייבן] לשון רבים להתפארת, או כללה עמה את כל אנשי הבית, ראו שהעבד הזה אחרי שעלה לגדולה הוא מצחק בנו: (טו) ויעזוב בגדו אצלי וינס וגו', בהחפזו לנוס עזב בגדו אצלי ולא נתן אל לבו לשוב לקחתו, ולא אמרה ויעזוב בגדו בידי כמו שהי' המעשה באמת, כי בזאת תגלה נבלותה לעין כל, כי

מה

תועלות

והזמין לו הש"י מה שהיה לו חוק עליו לפי מה שהי' נהוג קודם מתן תורה:

התועלת הי"ג הוא במדו', והוא שראוי לאדם להשלים החוק שיש לזולתו עליו ביותר מה שאפשר, ולזה תראה שלחת יהודה גדי מופלג במינו לקדשה ההיא על שכבה עמה:

התועלת הי"ד הוא בדעות, והוא להודיע שכבר יוכר ההריון לשלשה חדשים ולזה ספר שאחר שלש חדשים סופר שכבר היתה תמר הרה:

התועלת הט"ו הוא במדו', והוא שאין ראוי לאדם לפרסם בפני האנשי' מזולתו מה שיבוש ממנו כ"ש כשיהי' המתביישים מכת מי שראוי לו שיכבדהו, ולזה תמצא שלא רצתה תמר לומר בביאור שתהי' הרה מיהודה כשהיתה מוצאת לשרפה מיראתה שיבוש יהוד' מזה כי הוא צוה לשרפה אבל פרסמ' שהיא היתה הרה למי שזה הערבון משלו כי בזה יהיה התנצלות ליהודה כשצוה לשרפה כי הוא לא היה יודע שתהיה הרה לו ונתפרסם בזה איך היה זה הענין ושהוא היה בזולת ידיעת יהודה:

התועלת הט"ז הוא במדות, והוא שראוי לאדם לדון זולתו לזכות לפי מה שאפשר, הלא תראה שיהודה מהר לגלגל כלתו על זה הפועל כשעשתה אותו בזולת

ידיעתו

הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס וַיֵּצֵא
טז הַחוּצָה׃ וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ עַד־בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ׃
יז וַתְּדַבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא אֵלַי הָעֶבֶד
יח הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ לָּנוּ לְצַחֶק בִּי׃ וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי
יט וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס הַחוּצָה׃ וַיְהִי כִשְׁמֹעַ
אֲדֹנָיו אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר

כדברים

מנחת שי

בדגש ולא ידעתי למה (עיין סר"ס): (יז) **לצחק** בי, הקו"ף בסגול: (יח) **כהרימי**, הה"א בשו"א ופת"ח. **ויעזב** בגדו, במקצת ספרים ויעזב בשופר הפוך, בגדו בפשט, אצלי בז"ק, וינס בטפחא, ובס"ם ויעזב במרכא, בגדו אצלי בטפחא וינס במרכא: (יט) **ויהי כשמע** במקרא כ"י כתוב בגליון מתחלפת כשמע, ועיין

שום שכל

אין ספק שמרפים גם הכ"ף וכדין. **הרימתי**, מ"י וא"ו כתיב, עיין לעיל י"ד כ"ב, ומסרה גדולה תילים פ"ט. **קולי**, ז"ל הרמ"ה ז"ל לעיל בפ' בראשית, עדה וצלה שמען קולי ע"ו כתיב וכל קולי גרידא אוריי' דכותי' מלא. (טז) **בוא**, חד מן ד' מלאים וי"ו באורייתא, ע"ל ז' א'. ובגליון במס"ג מסר על ו י"ג מלאי' וסי' בישעי' סי' ב', וע"ל י"ד מלא וסי' ביחזקאל סי' ל"ג, וכן נמסר

במערכת ערך בא. ובמקרא כ"י נמסר. **עד בוא**, ט' מלאים. (יח) **ויהי**, הוי"ו בגעיא כחברו פסוק י'. **כהרימי**, מ"י כתיב. (יט) **כשמע**, הכ"ף רפה כחברו לעיל כ"ט י"ג ויהי כשמע לבן

רש"י

(טז) אדוניו, של יוסף: (יז) בא אלי, לצחק בי העבד העברי אשר הבאת לנו: (יט) ויהי כשמוע אדוניו וגו', בשעת

מפורש

מה לבגדו בידה אם לא שהיא תפסה בו לאנסו: (טז) ותנח בגדו אצלה, הניחתו סמוך למטתה ולא טלטלו אנה ואנה עד בוא אדוניו ובעיניו יראה וישפוט, ועיין מפורש לעיל ב' ט"ו: (יז) בא אלי וגו', כן שיעורו בא אלי לצחק בי העבד העברי וגו', לצחק בי עונה על בא אלי, ואמר העבד העברי וגו' כמו מאמר מוסגר: (יט) כדברים האלה, לפי פשט אין הכ"ף לדמיון בדבר אחר, אבל פתרונו הדברים האלה, וכמוהו ותגד לבית אמה כדברים האלה (לעיל כ"ד כ"ח), וכן ובדברו עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה (דניאל י' ט"ו) וכן רבים, או יאמר, כי כשמוע אדוניו את דברי אשתו שאמרה לו עשה לי עבדך כדברים האלה שהגדתי מיד לאנשי הבית חרה אפו, ויתכן שטעם הכ"ף בזה להפלגה, וכן למה ידבר אדוני כדברים

האלה

אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי וַעֲרַק וּנְפַק לְשׁוּקָא׃
וְאַחְתְתֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתַהּ עַד־דְעַאל רִבּוֹנֵיהּ לְבֵיתֵיהּ׃ וּמַלֵילַת עִמֵּיהּ טז יז
כְּפִתְגָמַיָּא הָאִילֵין לְמֵימָר עַאל לְוָתִי עַבְדָּא עִבְרָאָה דִּי־אַיְתֵיתָא לָנָא
לְחַיָּכָא בִי׃ וַהֲוָה כַּד־אֲרֵימִית קָלִי וּקְרֵית וְשַׁבְקֵיהּ לִלְבוּשֵׁיהּ לְוָתִי יח
וַעֲרַק לְשׁוּקָא׃ וַהֲוָה כַּד שְׁמַע רִבּוֹנֵיהּ יַת־פִּתְגָמֵי אִתְּתֵיהּ דִּי מַלֵילַת יט

עמיה

מפורש

האלה (לקמן מ"ד ז'), ותקראנה אותי כאלה (ויקרא י' י"ט), הרמב"ן. והרד"ק במכלול בשימוש הכ"ף אמר וז"ל; "הכ"ף תשמש לדמיון הדבר והוא הרוב, ופעמים יבואו שני כפ"י הדמיון זה אחר זה והוא לקצר הלשון כמו כעם ככהן (ישעי' כ"ד) כאילו אמר העם ככהן והכהן כעם, שאין האחד עיקר שידמה לו זולתו ויהי' טפל לו, אלא כל אחד כחברו, ולקצר הלשון אמר כן, וכן כי כמוך כפרעה (לקמן מ"ד) כמוך כמוהם (שופטים ח') וכן כעבד כאדוניו כשפחה כגברתה כקונה כמוכר כמלוה כלוה כנושה כאשר נושה בו (ישעי' כ"ד) ופעמים יספיק בזה הענין בכ"ף אחד כמו, חלק כחלק יאכלו (דברים י"ח) שיהי' חלק זה כחלק זה, וכו', ויש ב"ך לאמתת הדבר כמו, כחצות הלילה (שמות י"א ד') כאלפים אמה במדה (יהושע ג' ד') וכו', וי"א כי כ"ך כחצות כ"ך השיעור והקירוב כמו כשש מאות אלף (שמות י"ב ל"ז) וכו', וכן דעת רבותינו ז"ל כי כ"ך כחצות היא כ"ך השיעור שאמרו כי לפיכך אמר משה כחצות ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא, וכן ויהי כמשלש חדשים (לעיל ל"ח כ"ד) ויהי כעשרת הימים (ש"א כ"ה ל"ח) וכעת מותה (ש"א ד' כ') וכמו השחר עלה (לעיל י"ט ט"ו) וקרוב לזה, כמשיב ידו (לעיל ל"ח כ"ט) כלומר בשעה שהשיב ידו והנה יצא אחיו, וכן, כפרחת עלתה נצה (לקמן מ' י') כלומר בשעה שפרחה עלתה נצה והבשילו אשכלותי'. וקרוב לזה בהביא סיפור הדברים קצתם או כולם ישימו הכ"ף סימן לזה כמו, ותדבר אליו כדברים האלה לאמר, רוצה לומר בענין הדברים האלה, פחות מהם או יתר

עליהם

תועלות

ידיעתו וביאור שהדין היה עמה כי הוא עסק ממנה חקה כשלא נתנה לשלה בנו ולזה היה ראוי שייבמה הו' בעצמו לפי מה שהיה נהוג אז׃

התועלת הי"ז הוא במדות, והוא שראוי כשתלד האשה תאומים שיסתדלו שיכירו מי נולד ראשונה כדי שידעו למי משפט הבכורה, ולזה ספר שקשרו שני על יד מי שחשבו שיצא ראשון כדי שיכירוהו׃

מן ויוסף הורד מצרימה וגו' עד סוף הפרשה.

התועלת הא' הוא בדעות, והוא להודיע שהאיש הטוב הוא מושגח מהש"י עד שתגיע בעבורו ההצלחה למי שהו' יושב עמו מצד חשקו ורצונו שיצליח קנין מי שהוא יושב אתו ולזה תמצא שההצלחה היתה תחלה בבית המצרי בכל אשר היה יוסף עושה ולא בשאר הענינים, וכאשר הפקידו אדניו בכל אשר יש לו הנה מפני שהיה יוסף משתדל בהצלחת

כ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ׃ וַיִּקַּח אֲדֹנֵי
אסירי קרי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר־אֲסוּרֵי
כא הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי־שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר׃ וַיְהִי יְהוָה אֶת־
יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃
כב וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר בְּיַד־יוֹסֵף אֵת כָּל־הָאֲסִירִם אֲשֶׁר

בבית

מנחת שי

ועיין מ"ש בשופטי' סי' ז': (כ) **אסורי**, אסירי קרי, והוא הראשון מאלפא ביתא דכתיבין וי"ו באמצע תיבותא וק' י', במס"ג: (כב) **האסירם**, בכל ספרים מדויקים כתיב ביו"ד אחר הסמ"ך ואין כאן קרי וכתיב כלל, גם במסרה רבתא לא נמנה בא"ב דכתיב וי"ו באמצע תיבותא וקרין יו"ד, ובס"א כ"י נמסר עליו לית וחסר יו"ד תנינא, וכן הוא בהעתק הללי

שום שכל

לבן, וכמו שבארתי שם עיין עליו ועיין לקמן מ' ז': (כ) **הסהר**, ח"ו כתיב וכל או' דכוו'. **מקום**, כל ליש' דמָקום, מְקום, בְמָקום, כולהון מ"ו בר מן חד לתור ח"ו וסי' במקם קדש דואת איל המלאים תקח. **אסורי**, כתוב וי"ו וקרי יו"ד כמבואר במ"ש. **אסורים**, מ"ו ומ"י כמבואר במ"ש בפסוק כ"ב לקמן: (כב) **האסירם**, מ"י קדמאה וח"י תנינא

רש"י

בשעת תשמיש אמרה לו כן וזהו שאמרה כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה: (כא) ויט אליו חסד, שהיה מקובל לכל רואיו לשון כלה נאה וחסודה שבמשנה: (כב) הוא היה עושה, כתרגומו במימריה

מפורש

עליהם, וכן ותקראנה אותי כאלה (ויקרא י' י"ט) כשגגה שיוצא מלפני השליט (קהלת י' ה'), וכן ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם (דברים א') כלומר היו כמו שהיו והניח מספרם וסדר עולם מפרש וכו' עכ"ל: (כ) בית הסהר, לדעת הרד"ק נקרא המאסר כן על שם שהוא עגול דמות הסהר שהוא הירח ולדעת הרמב"ן הוא הבור, בית בנוי תחת הקרקע ולו פתח קטן מלמעלה יכניסו בו האסורים וממנו להם אורה והוא מלשון סיהרא בארמית, כאשר אמר צהר תעשה לתיבה (לעיל ו' ט"ז) מלשון צהרים, ושנו בשם זה לרוב אורו וזה למיעוטו. ויותר מסתבר כי הוא מגזרת סור והסור ולשון מצרי הוא על דרך לשון ארמי להחליף הוי"ו בה"א או להוסיף ה"א באמצע התיבה כמו נהורא מגזרת נר לעברי. רהט מגזרת רץ. וכאלה רבים. מקום אשר אסירי המלך אסורים, במקום אשר עבדי המלך ומשרתיו החוטאים לו במשפט המלוכה, כי שאר האסירים לעם ביד השופטים והשוטרים בבית סהר אחר יתנו, וספר הכתוב ששמו שם יוסף מאהבת אדוניו אותו, והכל סבה מאת ה'. מקום אשר וגו'. ידענו כי מָקום בקמצות המ"ם הוא מוכרת, מְקום בשו"א הוא סמוך, א"פ

עמֵיה לְמֵימַר כְּפִתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין עֲבַד לִי עַבְדָּךְ וּתְקֵיף רוּגְזֵיהּ׃ וּדְבַר כ
רִבּוֹנֵיהּ דְּיוֹסֵף יָתֵיהּ וִיהָבֵיהּ בְּבֵית אֲסִירֵי אַתְרָא דִּי־אֲסִירֵי דְמַלְכָּא
אֲסִירִין וַהֲוָה־תַמָּן בְּבֵית אֲסִירֵי׃ וַהֲוָה מֵימְרָא־דַיְיָ בְּסַעֲדֵיהּ דְּיוֹסֵף וּנְגַד כא
לֵיהּ חִסְדָּא וִיהָבֵיהּ לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי רַב בֵּית־אֲסִירֵי׃ וִיהַב רַב בֵּית־ כב
אֲסִירֵי בִּידָא־דְיוֹסֵף יַת כָּל־אֲסִירַיָּא דִּי בְּבֵית אֲסִירֵי וְיַת כָּל־דְּעָבְדִין
תמן.

מפורש

מה טעם מקום אשר אסירי וגו'? ויאמר רד"ק בשרש קום וז"ל; "ולעולם יבוא
(תיבת מקום) על מלת אשר ועל שי"ן השימוש בסמיכות, במקום אשר תשחט העולה (ויקרא
ו' י"ח) במקום אשר נבראת בארץ מכורותיך (יחזקאל כ"א ל"ה) מקום אשר יוסף אסור שם (לקמן
מ' ג') מקום אשר אסורי המלך אסורים, מקום שיפול העץ שם יהוא (קהלת י"א ג') עכ"ל,
והחכם רש"ד המבאר חשב לתפשו, ואמר, אבל הנה לנגדו רבים בקמץ לפני מלת אשר כמו
בכל מקום אשר תראה (דברים י"ב י"ג), כל מקום אשר תדרוך (יהושע א' ג'), כל מקום אשר
יהי' שם (ישעי' ז' כ"ג), ואם יאמר שמלת כל תגרום זה, הנה מצאנו מקום אשר אין שם
מחסור (שופטים י"ח י'), גם כשתבוא מלת מקום בה"א הידיעה תהי' לעולם קמוצה אך לפני
מלת אשר, והנכון בעיני פי בכל מקום שתהי' המ"ם בשו"א יחסר הנסמך, במקום (המזבח אשר
המשכן) אשר תשחט העולה, במקום, (הארץ) אשר נבראת, מקום (האדמה) שיפול העץ, וכן
כאן מקום (העיר) אשר אסורי המלך אסורים, ע"כ לשון רש"ד נר"ו." ואולם אל המבין
בחכמת ההגיון אין מקום לתפישתו זאת, ודברי רד"ק נכוחים וברורים, אך בהנאי
שיהי' המאמר מקום אשר וגו' תוספת ביאור אל הענין הנרשם כי אז הוא אל
הנרשם כמו תאר מחובר מתיבות רבות שדרכו להתחבר על דרך הסימוך כמו אריאל
קרית חנה דוד (ישעי' כ"ט א'), שהמאמר קרית חנה דוד הוא כדמות תאר לאריאל
ובא על דרך הסימוך, ולכן בכל המשלים שהביא רד"ק יש שם ענין נרשם המתואר
במאמר מקום אשר וגו', מקום אשר אסירי המלך אסורים, הוא תוספת ביאור
אל בית הסהר הנרשם, וכאלו אמר ויתנהו אל בית הסהר והיינו מקום אשר
אסירי המלך אסורים, וכן בית הסהר מקום אשר יוסף אסור, וכן במקום אשר
תשחט החטאת עונה על לפני ה', כאלו אמר החטאת תשחט לפני ה' והיינו
במקום אשר תשחט העולה, וכן במקום אשר נבראת מבואר בארץ מכורותיך, ולא
כן בכל המשלים שהביא רש"ד כנגד רד"ק, כי בכולם המאמר מקום אשר וגו' הוא
עיקר הענין הנרשם ותיבת מקום הוא עיקר הסומך הנרשם ולכן הוא נקמץ כי
הוא עומד לבדו. אסורי כתיב, והוא פעול, אסירי קרי והוא תאר והענין אחד,
רד"ק: (כג) הוא הי' עושה, על פיו הי' נעשה, וכן ת"א על מימריה הוה
מתעבד

תועלות

קנייניו להיותו פקיד עליה' כמנהג כל משרת נאמן, הנה הגיע ההצלחה בכל קנייני המצרי
בגללו ובזה הגיעה ההצלח' לשר בית הסוהר בעניין האסורי' כאשר הופקד יוסף על שמירתם

בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה׃
כג אֵין ׀ שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר רֹאֶה אֶת־כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר
יְהוָה אִתּוֹ וַאֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ׃ פ
מ א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
שביעי
ב וְהָאֹפֶה לַאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי
ג סָרִיסָיו עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַל שַׂר הָאוֹפִים׃ וַיִּתֵּן אֹתָם
בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר
ד יוֹסֵף אָסוּר שָׁם׃ וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת־יוֹסֵף אִתָּם
ה וַיְשָׁרֶת אֹתָם וַיִּהְיוּ יָמִים בְּמִשְׁמָר׃ וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם

איש

מנחת שי

הללי, והמדפים נשתבשו במלה זו ונגרר אחריו בעל מנחת כהן, ומ"ש עיקר וכן הסכימו הרמ"ה והמאירי, וז"ל הרמ"ה מקום אשר אסורי המלך, מ"ו וקרי עם יו"ד אסורי כתיב, אסורים דפסוק הנזכר מ"ו ומ"י ודכוותי' אשר אסורים בבית הסהר, את כל האסירים אשר בבית הסהר דויתן שר בית הסהר מ"י קדמאה וח"י בתראה: (כג) את־כל, את במקף ולא מאריך בס"מ וכן נראה בחילופים לבן אשר: (א) משקה, בלא מקף. מלך מצרים, מלך במקף. לאדניהם, כל לשון אדנות עם בוכ"ל לא מפיק אל"ף בר מן שבעה וזה אחד מהם, ועיין מ"ש בתילים קל"ה: (ב) שר האופים, דין לחוד מלא דמלא מלא ו' ויו"ד ושאר אוריתא חסר וי"ו ומלא יו"ד האפים כתיב, הרמ"ה ז"ל:

אתו

שום שכל

תניכא עיין מ"ש: (א) משקה מלך מצרי', הקוף בצרי כי הוא סמוך, וכ"כ בהדיא במכלול דף קכ"א ב', וכ"כ בן בלעם. והאפה, מ"ו וכל ליתכ' באפה באורי' מ"ו. לאדניהם, חד מן ז' דמפקין אל"ף בלשון אדנות כמ"ש לעיל י"ח י"ז ע"ש: (ב) ויקצף מ"ו כתיב, וכל ויקצף, יקצף באור' דכוו' חסר, ודכוו' ועל כל העדה תקצף, ומסור עלי' כל יקצף אקצף תקצף כולהון חסרים בליגנא. סריסיו מלא דמלא כתיב בתרין יודי"ן. והסמ"ך בקמץ כי הוא ממשקלים הכבדים כמפורש עליו. המשקים, מ"י כתיב, וכל אורי' דכוו' מלא. האופים, דין לחוד מלא דמלא מלא וי"ו ויו"ד, ושאר אוריתא חסר וי"ו ומלא יו"ד האפים כתיב. במשמר, ג' פתחין וסימן דין ולקמן פסוק ז' ולקמן מ"א י' וכל אס"ק קמץ: (ג) אסור, מ"ו כתיב:

(ד) ויפקד, מ"ו כתיב וכל ויפקד באור' דכוו' חסר, וכל יפקד באורי' דכוותי' חסר: (ה) איש

חלמו

רשי

מימריה הוה מתעביד: (כג) באשר ה' אתו, בשביל שה'

רשבם

(ד) ויפקד שר הטבחים, מינהו על צורכי האסורים עם

תַּמָּן עַל־מֵימְרֵיהּ הֲוָה מִתְעֲבֵד׃ לֵית רַב בֵּית־אֲסִירֵי חָזֵי יָת־כָּל־ כג
מ סוּרְחָן בִּידֵיהּ בְּדְמֵימְרָא דַייָ בְּסַעֲדֵיהּ וְדִי־הוּא עָבֵיד יְיָ מַצְלַח׃ וַהֲוָה א
בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין סְרָחוּ שַׁקְיָא דְמַלְכָּא־דְמִצְרַיִם וְנַחְתּוֹמָא לְרִבּוֹנְהוֹן
לְמַלְכָּא דְמִצְרָיִם׃ וּרְגִיז פַּרְעֹה עַל תְּרֵין רַבְרְבָנוֹהִי עַל רַב שָׁקֵי וְעַל ב
רַב נַחְתּוֹמֵי׃ וִיהַב יַתְהוֹן בְּמַטְּרַת בֵּית רַב קָטוֹלַיָּא בְּבֵית אֲסִירֵי אַתְרָא ג
דִּי יוֹסֵף אָסִיר תַּמָּן׃ וּמַנִּי רַב קָטוֹלַיָּא יַת־יוֹסֵף עִמְּהוֹן וְשַׁמֵּשׁ יַתְהוֹן ד
וַהֲווֹ יוֹמִין בְּמַטְּרָא׃ וְחָלָמוּ חֶלְמָא תַּרְוֵיהוֹן גְּבַר חֶלְמֵיהּ בְּלֵילְיָא חַד ה

גבר

רשי

שה' אתו: (א) אחר הדברים האלה, לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו שיפנו אליהם ולא אליו ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם. חטאו, זה נמצא זבוב בפיילי פוטירי שלו וזה נמצא צרור בגלוסקין שלו. אופה, את פת המלך ואין לשון אפייה אלא בפת ובלעז פישטו"ר*: (ד) ויפקד שר הטבחים את יוסף, להיות אתם. ויהיו ימים במשמר, י"ב חדש: (ה) ויחלמו חלום שניהם, ויחלמו שניהם חלום זהו פשוטו ומדרשו כל א' חלם חלום

רשבם

שם, ויהיו ימים, שנה שלימה כדכתיב ימים תהיה גאולתו, וכן ימים או עשור: (ה) איש חלומו חלום הראוי

מפורש

מתעבד: (כג) ראה את כל מאומה בידו, ת"א חזי ית כל סורחן בידיה, ולדעתו מאומה כמו אשר אין בהם כל מאום (דניאל א' ד') ועיין מפורש לעיל כ"ב י"ב גם למ"ד ל"א: (א) חטאו משקה מלך מצרים והאופה, פי' רש"י זה נמצא זבוב בפיילי פוטירי שלו וכו', פיילי ר"ל לומר קערה קטנה וכן שמו בלשון יון ורומי פיאלה, וכן ת"א קערת כסף (במדבר ז' י"ג) ופוטירי גם הוא ידוע בלשון יון ורומי והוא כוס לשתי', וכן איתא בב"ר פ' פ"ח פרשה י'. והאופה, אין אפי' אלא בפת, ולדעת רש"י האופה הוא הלש את העיסה [קנעטר] ולא השגיח יפה ונמצא צרור בגלוסקין שלו: (ב) סריסיו מפורש לעיל ל"ט ב', ושני משקלים הם, משקל קל סָרִים דוגמת גָּרִיב, פָּתִיל וישתנה הקמץ לשו"א בסמיכות ובכינוי ובקיבוץ כמפורש לעיל א' י"ד ומזה סריסי פרעה שבסמוך בפסוק ז', גם יש משקל כבד דגוש העי"ן דוגמת אַבִּיר כַּבִּיר ולא ישתנה הפתח לשו"א לעולם ומשפט המשקל הזה לשנות פתחות הפ"א לקמץ כשהעי"ן מאותיות החלשים שלא יתדגשו, ואין דין דגש נוהג ברי"ש לכן נקמץ הסמ"ך גם בסמיכות ובקיבוץ, ומזה סָרִיסֵי המלך (אסתר ב' כ"א) ותבריו, וכמוהם מידי אֲבִיר יעקב (לקמן מ"ט כ"ד) ממשקל קל, אבל אַבִּיר הרועים (ש"א כ"א ח') ממשקל כבד, ועוד אחרים כמוהם: (ג) במשמר [אין פערהאפט] מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא יברחו: (ה) חלום שניהם, ויחלמו שניהם חלום

זהו

*) פיסטור, מלה נושנת, והוא ידוע בלשון רומי, ובל"א אין קנעטר, והוא שם תאר על הלש, ופעולת הלישה פיסטריר בלע"ז, קנעטן.

אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלַיְלָה אֶחָד אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ הַמַּשְׁקֶה
וְהָאֹפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֲסוּרִים בְּבֵית הַסֹּהַר׃
ז ו וַיָּבֹא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בַּבֹּקֶר וַיַּרְא אֹתָם וְהִנָּם זֹעֲפִים׃ וַיִּשְׁאַל
אֶת־סְרִיסֵי פַרְעֹה אֲשֶׁר אִתּוֹ בְמִשְׁמַר בֵּית אֲדֹנָיו לֵאמֹר
ח מַדּוּעַ פְּנֵיכֶם רָעִים הַיּוֹם׃ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו חֲלוֹם חָלַמְנוּ
ופתר

מנחת שי

(ז) **אתו במשמר**, הבי"ת רפה. **בית**, במאריך לא במקף:

והנה

שום שכל

חלמו, ה"ו כתיב וכל ליסנא באורי' דכותיה חסר. **בלילה**, הבי"ת בשו"א ע"פ המסרה ואחרי' וכחלמה חלום בלילה אחד דכותי' (לקמן מ"א י"א). **כפתרון**, מ"ו כתיב, ואחרי' דוכחלמה דכותי': (ו) **אליהם**, חד מן י"ז מלאים בתורה מסרתים לעיל י"ט י'. **זעפים**, ה"ו ומ"י כתיב: (ז) **סריסי**, מ"י כתיב בר מן יו"ד בתראה דסוף תיבותא, והסמ"ך בשו"א. **במשמר**, כתב הרב אור תורה והמ"ם שהבי"ת רפה, אכן במקרא כ"י של כ"ד הוא דגוש וכן כי במקלי דלעיל ל"ב י"א דגוש וכן אשר יולד לו במלרים דלקמן מ"ו כ"ז דגוש בכ"י של כ"ד, וכן דעת החכמים הקדמונים כמו שכתבתי לעיל ל"ב י"א בשום שכל ובמפורש, ושם העתקתי אפס מקלת דברי בן בלעם כפי שמלאתיו מועתק בקונטרס ההשגות להרב מוהר"ר מרדכי דיסלדארף זלה"ה, ועתה הקרה ה' לפני ספר טעמי המקרא להקדמון בן בלעם ומלאתי שהרב ר"מ ז"ל לא יצא ידי חובתו בהעתקתו, ואלה דברי בן בלעם ככתבו וכלשונו;

"התגלי השמיני והתשיעי, שכל מקום שיהיה בי"ת בראש התיבה ותחתי' שו"א והאות השני לה פ"א או מ"ם יבטל שם חק יהו"א כגון ואכבדה **בפרעה** (שמות י"ד י"ז), אשר שמתי **בפיך** (ישעי' נ"ט כ"א), ויחנו **במדבר צן** (מדבר ל"ג ל"ו) ודומיהן, ואם יהי' מלך תחת הבי"ת בראש התיבה יתקיים בו תנאי יהו"א כגון אל ירא **בפלגות** (איוב כ' י"ז), ויש כפי"ן שבאות אחרי **ויהי** בראש התיבה מקלתן ידגישו ומקלתן ירפו לפי ענין שיתכן לשון הקורא, **ויהי כשמע** (לעיל פ' י"ג וי"ט), **כשמעו** (פסוק ט"ו), **כהוציאם** (לעיל י"ט י"ז, ועיין מה שכתבתי שם), **במלכו**, **כראות**, **כראותו**, **כאשר**, ולפי ענין שיתכן לשון הקורא להדגיש ידגיש, לרפות ירפה, עד כאן לשונו."

וכבר הודעתיך כי בן בלעם הזה הוא מגדולי החכמים הקדמונים, והראב"ע בהקדמתו לספרו מאזנים מזכיר אותו לשבח בתוך גאוני הלשון, ואחרי שגם הוא קאי בשיטת רמ"ק והנקדן שהעתקנו לעיל ל"ב י"א בשו"ש ובמפורש, לכן יש לפסוק הדין על פיהם ובפרט במקום שנחלקו בו הספרים: (ח) **ופתר** אין

רש"י

חלום שניהם שחלם את חלומו ופתרון חברו, וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתר. איש כפתרון חלומו, כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם: (ו) זועפים, עצבים כמו סר וזעף (מלכים א' כ') זעף ה' אשא (מיכה ז').

רשב"ם

הראוי לפתרון הנראה שהוא עיקר ולא חלום של הבלים: (ח) ופותר אין אותו, כמו ואין פותר אותו

גְּבַר כְּפוּשְׁרַן חֶלְמֵיהּ שַׁקְיָא וְנַחְתּוֹמָא דִּי לְמַלְכָּא דְּמִצְרַיִם דַּאֲסִירִין
בְּבֵית אֲסִירֵי׃ וַאֲתָא לְוָתְהוֹן יוֹסֵף בְּצַפְרָא וַחֲזָא יָתְהוֹן וְהָא־אִנּוּן ו
נְסִיסִין׃ וּשְׁאֵיל יָת־רַבְרְבֵי פַרְעֹה דִּי עִמֵּיהּ בְּמַטְּרַת בֵּית רִבּוֹנֵיהּ לְמֵימָר ז
מָה־דֵּין אַפֵּיכוֹן בִּישִׁין יוֹמָא־דֵין׃ וַאֲמָרוּ לֵיהּ חֶלְמָא חֲלַמְנָא וּפָשַׁר לֵית ח
ליה

מפורש

זהו לפי פשוטו כפי' רשי' וכן דעת אונקלוס, ואיננו סמוך, והעד והנה תֵּלִים (לקמן מ"א ז') והוא מושכל פָּעוּל דוגמת שְׁאֹר תְּהוֹם והם שוים בסמיכות ובמוכרת. איש חלומו [יעדר זיינן בעזאנדרן טרוים], כל איש חלומו אשר חלם, לא שחלמו שניהם חלום אחד. איש כפתרון חלומו [אונד יעדס טרוים קאם איט דער בדייטונג איבר איין], כתב הראב"ע לא מצאנו מלת פתרון כ"א עם החלום. ונראה שיסודו מלשון ארמי ובעברי פשר במקומו כמו ומי יודע פשר דבר (קהלת ח' א') ומדרך הארמי להחליף השי"ן בתי"ו ויאמר תור מקום שור, תב מקום שב וככה יאמר פתר מקום פשר ולכן לא מצאנו הלשון הזה כ"א בדברי פרעה וסריסיו, וכ"כ ר"א הלוי בנימוק שרש פשר וז"ל פשר כמו פתר התי"ו והשי"ן מתחלפין כמו חרושה על לוח לבם (ירמי' י"ז א') כמו חרותה מן חרות על הלוחות, או הוא בחלוף אותיות פשר כמו פרש כמו כבש וכשב. ויאמר הרמב"ן; "לשון פתרון חלומות הוא המקרה אשר יקרנו לעתיד, ויקרא המודיע אותו העתיד פותר, ועל דעת רבים כי פתרון הוא פירוש, וטעם איש כפתרון חלומו כל אחד ואחד חלם חלום שדומה לפתרון העתיד לבוא אליו, זה לשון רשי', ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה חלמנו חלום הדומה לפתרון שישמע בזה חכמת הפותר ואולי לא יהי' כן חלום פרעה ולא ידעמו יוסף, ור"א אמר שראה כל אחד בחלומו מה שהי' פתרון חלומו כל מה שאירע לו בעתיד לומר שהי' חלום אמת ולא בא ברוב ענין שלא יתקיים רק המקצת, והוא הנכון:" (ח) ופותר אין אותו, כמו ואין פותר אותו כמבואר ברשב"ם. הלא לאלהים פתרוני', "הנה חכמת הפתרון היא באדם מלד מה שהוא בכלל אלהים, ולזה יתכן שתהי' גם בי אע"פ שאני עתה עבד ובבית האסורים, ומפני זה אפשר

תועלות

וזה סוד עצום מסודות ההשגחה, ובזה האופן יוסר הספק איך תועיל תפילת האד' לזולתו:

התועלת הב' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם לגמול רע למי שגמלהו טוב, ולזה אמר יוסף לאשת פוטיפרע שאין ראוי שיגמול לאדוניו זאת הרעה תחת הטובה אשר גמלתהו:

התועלת הג' הוא במדות, והוא שראוי לאדם השלם שירחק מהדברים המביאים לידי גלוי ערוה, ולזה לא הסכים יוסף להיותו עמה בלא תמים:

התועלת הד' הוא במדו', והוא שראוי לשלם להתגבר כנגד יצרו שלא יחטא לאלהים ולא יירא משום רע יהיה נכון לבא עליו על זה, הלא תראה כי יוסף עזב בגדו אצל גבירתו

ליראתו

ופתר אין אתו ויאמר אלהם יוסף הלוא לאלהים פתרנים
ט ספרו־נא לי: ויספר שר־המשקים את־חלמו ליוסף
י ויאמר לו בחלומי והנה־גפן לפני: ובגפן שלשה שריגם
והוא כפרחת עלתה נצה הבשילו אשכלתיה ענבים:
יא וכוס פרעה בידי ואקח את־הענבים ואשחט אתם אל־
יב כוס פרעה ואתן את־הכוס על־כף פרעה: ויאמר לו
יג יוסף זה פתרנו שלשת השרגים שלשת ימים הם: בעוד

שלשת

מנחת שי

(ט) **והנה־גפן** במקף לא במרכא: (י) **ובגפן** הגימל דגושה. **שלשה שריגם,** בהעתק ספרי סריגים, ירושלמי סרגים, עכ"ל, ואיישינן הכא לשבשתא דבכולהו ספרי דילן שריגם כתיב מלא יוד קדמאה וחסר יוד בתראה ודלא כחד מינייהו, ואשכחנא כמי מסרה כ"י דאמרה קדמאה שריגם בתראה השרגים, וכ"כ רמ"ה ז"ל שלשה שריגם מלא יוד קדמאי וחסר יוד בתרא', שלשת השרגים חסר יוד קדמאה ומלא יוד בתראה, וכ"כ בדיבור המשי מס' מסרת המסרת. והוא **כפרחת,** הכף רפויה ועי' מ"ש בתיל' סי' קמ"ז. **ואשחט** עיין מ"ש בישעי' כ"ז על שוחטי הילדי': (יג) **והשיבך** הוי"ו

שום שכל

אין אותו, כתב הרמ"ה בשרש פתר וז"ל ואין פותר אותם לפרעה דויהי בבקר ותפעם (לקמן מ"א ח') דין לחוד מ"ו כתיב, וחד חסר ופתר אין אותו דויאמר פרעה (לקמן מ"א ט"ו) עכ"ל, והוא תימה שהרי גם הך דעניננו חסר כתיב, ונראה שיש טעות סופר בדבריו וכן תיקונו, ואין פותר אותם לפרע' דין לחוד מ"ו כתיב ותרין חסרים ופתר אין אותו דויאמרו אליו חלום חלמנו, ופתר אין אותו דויאמר פרעה. גם במס"ג מסר ואין פותר אותם לפרעה הלין מלין מלא דלית דכוותהון וסי' ואין פותר אותם לפרעה, את עדים מהר חורב וכו', וכן נמסר במערכת אות וי"ו בשינוי מעט. **הלוא** חד מן י"ב מלאי' שבתור', ומסרנו' בפי' שלא לך (במדב' י"ד ג') ועי' מכ"ש לעיל ד' ז' אבל הלוא אם תיטיב. **פתרנים** חסר וו ומלא יוד כתיב: (ט) **ויספר** שר המשקי', נמסר עליו בגליון וז"ל חד מן י"ו זוגין מתחלפין בטעם וסי' בבית האסורי' כשבר ובגלותו כזקן עכ"ל, והכוונה כי ויספר שר המשקים דעניינא בעודו בבית האסורי' הוא בטעם תביר (תביר בארמי כמו שבר בעברי) אבל חברו בסמוך וידבר שר המשקי' דמיירי בשכבר יצא מבית האסורים הוא בטעם זקף, וכתן סימן לדבר בבית האסורים כשבר ובצאתו כזקף. **בחלומי,** ב' לחוד מ"ו באו' וסי' ויאמר לו בחלומי דויספר שר המשקים, אף אני בחלומי דוירא שר האפים, ושארא חסרי' בליסנא ותרין חסרים דפרעה, רמ"ה ז"ל: (י) **שריגם** מלא יוד קדמאה וחסר יוד בתראה ועי' מ"ש. **כפרחת** חסר ו כתיב וכל פרחת באו' דכוו' ומסרא עליהון חסרין, והכף רפוי' במשפ'. **נצה** הצדי דגוש והה"א במפיק והוא מן י"א זוגין מן חד וחד, חד מפיק ה' וחד לא מפיק ה' כמסרו במערכת אות ה'. **הבשילו** מלא יוד כתיב. **אשכלתיה** חסר ו ומלא יוד כתיב והאלף בפתח רד"ק בשרשו. **ענבים** מלא יוד כתיב וכל ענבים הענבים באו' דכו' מ"י: (יא) **וכוס** מלא ו כתיב, וכל כוס באו' דכו' מלא, וכל שם עופא דכו' מלא: (יב) **פתרנו** חסר ו כתיב וחברו דשר האופי' דכו' חסר. **השרגים** חסר יוד קדמאה ומלא יוד תנין: (יג) **בעוד,**

כל

לֵיהּ וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הֲלָא מִן־קֳדָם־יְיָ פּוּשְׁרַן אִשְׁתָּעוּ־כְעַן לִי׃
ט וְאִשְׁתָּעֵי רַב־שָׁקֵי יַת־חֶלְמֵיהּ לְיוֹסֵף וַאֲמַר לֵיהּ בְּחֶלְמִי וְהָא גוּפְנָא קֳדָמָי׃
י וּבְגוּפְנָא תְּלָתָא שַׁבְשִׁין וְהִיא כַד־אַפְרַחַת אַפֵּקַת לַבְלְבִין וַאֲנִיצַת נֵץ
יא בַּשִּׁילוּ אִתְכַּלְּהָא עִנְבִין׃ וְכַסָּא דְפַרְעֹה בִּידִי וּנְסִיבִית יַת־עִנְבַיָּא וַעֲצָרֵית
יב יַתְהוֹן לְכַסָּא דְפַרְעֹה וִיהָבִית יַת־כַּסָּא עַל־יְדָא דְפַרְעֹה׃ וַאֲמַר לֵיהּ
יג יוֹסֵף דֵּין פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא שַׁבְשִׁין תְּלָתָא יוֹמִין אִנּוּן׃ בְּסוֹף י תְּלָתָא
יוֹמִין

כ"י הוו עינבין

רש"י

ז') : (י) שריגם, זמורות ארוכות שקורין וידי"ץ*. והיא כפורחת, דומה לפורחת, והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה כעשו שמדר אשפני"ר° בלעז ואח"כ הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין ע"כ תרגום של פורחת, כן גדול מפרח דכתיב (ישעי' י"ח) ובוסר גומל יהי' נצה וכתיב (במדבר י"ז) ויוצא פרח והדר ויצץ ציץ: (יא) ואשחט, כתרגומו ועברית והרבה יש בלשון משנה: (יב) שלשת ימי' הם, סי' הם לך לג' ימים ויש מדרשי אגדה הרבה: (יג) ישא פרעה את ראשך, לשון חשבון כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו

רשב"ם

אותו, וכן ביחזקאל (לג) ועושים אינם אותם: (י) כפורחת עלתה נצה, שכן המנהג ויצץ ציץ ויגמול שקדי' (במד' י"ז) : (יא) ואשחט, כתרגומו: (יג) ישא פרעה

מפורש

אפשר שלא לדקתם במה שאמרתם ופותר אין אותו." ספורנו: (י) שריגים, זמורות ארוכות כפי' רשי' ויסי' שריג כמו שורק בקוף, ועיין מפורש לקמן מ"ט י"א. והיא כפרחת עלתה נצה, עיין פי' רשי', ולדעת הרמב"ן פירושו שראה בחלומו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכלותי' ענבים, וזה להורות כי ממהר האלהים לעשותו, ובזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים, וחשב בדעתו כי ביום אחד ישא ראש שניהם, או בעבור כי בלילה אחד חלמו, ואין צריך לדברי ר"א שאמר שהי' יוסף יודע יום הולדת את פרעה, וכזאת הכ"ף במקומות רבים, ויהי כמשיב ידו (לעיל ל"ח כ"ט) כבוא אברם (שם י"ב י"ד) וכעת מותה ותדברנה (ש"א ד' כ') וכן רבים, ואונקלוס שאמר והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין תרגם עלתה שהעלתה לולבי גפנים הוציאה פרח והעלתה לולבין גדולים והנצו והבשילו אשכלותי' ענבים, כי לא יבוא לו לשון עלתה בכך כי איננו עולה. ועיין מה שכתבתי אצל ויצץ ציץ (במדבר י"ז כ"ג). הבשילו, בשול הפירות [רייפן] כמו בשול הבשר [קאכן] כי כמו שאין ראוי לאכול הבשר קודם שיתבשל כן אין ראוי לאכול הפירות קודם שיתבשלו, רד"ק בשרש בשל, ואמר הבשילו בלשון הפעיל כלומר האשכלות ברוב לחותם גרמו אל בישול הענבים מהר. אשכלותי', הגרגרים יקראו ענבים [בעערן] ואשר בו הגרגרים יקרא אשכול רדי"ם בלע"ז [טרויב], רד"ק בשרשו: (יא) וכוס ידוע כמו גביעים מלאים יין וכוסות. ואשחט, לשון סחיטה ידוע בדברי רז"ל. כף, נקרא כן תוך היד לפי שהיא כפופה: (יג) ישא לשון מספר וחשבון

* וידי"ן, מלה כושכת לקוח מל' רומי חיין רעבשטאס, וכן בל' ספרד וידים. °אשפני"ר, אויפשליסן אייגר בוואי.

שְׁלֹ֣שֶׁת יָמִ֗ים יִשָּׂ֤א פַרְעֹה֙ אֶת־רֹאשֶׁ֔ךָ וַהֲשִֽׁיבְךָ֖ עַל־כַּנֶּ֑ךָ
וְנָתַתָּ֤ כוֹס־פַּרְעֹה֙ בְּיָד֔וֹ כַּמִּשְׁפָּט֙ הָֽרִאשׁ֔וֹן אֲשֶׁ֥ר הָיִ֖יתָ
יד מַשְׁקֵֽהוּ׃ כִּ֤י אִם־זְכַרְתַּ֨נִי אִתְּךָ֜ כַּאֲשֶׁר֙ יִ֣יטַב לָ֔ךְ וְעָשִֽׂיתָ־
נָּ֥א עִמָּדִ֖י חָ֑סֶד וְהִזְכַּרְתַּ֨נִי֙ אֶל־פַּרְעֹ֔ה וְהוֹצֵאתַ֖נִי מִן־הַבַּ֥יִת
טו הַזֶּֽה׃ כִּֽי־גֻנֹּ֣ב גֻּנַּ֔בְתִּי מֵאֶ֖רֶץ הָֽעִבְרִ֑ים וְגַם־פֹּה֙ לֹא־עָשִׂ֣יתִי
טז מְא֔וּמָה כִּֽי־שָׂמ֥וּ אֹתִ֖י בַּבּֽוֹר׃ וַיַּ֥רְא שַׂר־הָאֹפִ֖ים כִּ֣י ט֣וֹב
פָּתָ֑ר וַיֹּ֨אמֶר֙ אֶל־יוֹסֵ֔ף אַף־אֲנִי֙ בַּחֲלוֹמִ֔י וְהִנֵּ֛ה שְׁלֹשָׁ֥ה סַלֵּ֖י

חרי

מנחת שי

הוי"ו בפתח, והשיבך ה' מצרים (דברים כ"ח) בסגול וסי' ווי העמודים (עיין שר"ש). **כמשפט** בס"א כ"י הכ"ק בשו"א ובכל הספרים בפתח: (טו) **שמו** מלרע שלא כמנהג, שרשים שרש שום, ובמסרה לית ומלרע. (טז) **כי טוב** בס"ם ובדפוס ישן

שום שכל

כל ליסנא ע"ו בר מן ב' מסרכוס לעיל ד' כ"ס. **והשיבך**, ע"י כתיב וקרי וי"ו דידי' פתח, ודכוותי' והשיבך ה' מצרים (דברים כ"ח ס"ח) ע"י וקרי וי"ו דידי' סגול. רמ"ה ז"ל, ועיין מפורש. **ונתת**, י"ט חסרים ה"א בסוף תיבותא וסי' ונתת כוס פרעה. ונתת אל הארון את העדות. ונתת את הכפרת על הארון. ועשית לו ארבע טבעות זהב ונתת. ונתת על השלחן לחם. ונתת את הכפרת על ארון העדות בקדש. ועשית על החשן שתי טבעות זהב ונתת. ונתת אל חשן המשפט את האורים. ונתת אותם על סל אחד. ושמת המצנפת על ראשו ונתת את נזר. ואת האיל תנתח לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו ונתת. ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל ונתת. ועשית כיור נחשת וכנו נחשת לרחצה ונתת אתו בין אהל מועד ובין המזבח ונתת ב' בפסוק. ונתת את הכיור בין אהל מועד ובין המזבח ונתת ב' בפסוק. ושמת את החצר סביב ונתת את מסך שער. ונתת עלי' שמן דמנחת בכורים. ונתת על המערכת לבונה דלחם הפנים. הלין י"ט חסרים באורי' ושארי מלאים, וכולהון נוסחי דיקי הכין סלקי, ומסרה דמסרה בהון תריסר מלאים בתורה, שבושא הוא, ואית דמסרה בהון תריסר מלאים בספרא כלומר בספר ואלה שמות דהתם מסר עליהון הכין ושבושא הוא דלכי מני להון דואלה שמות חמיסר הוו, כן מסר הרמ"ה ז"ל דהלכתא כוותי' בכל מקום, וממילא תדע כי מה שנמסר כאן בגליון ט' מלאים טעותא דדפוסא הוא וצ"ל י"ט. **כמשפט** הכ"ף בפתח: (יד) **כי**, בספרינו בדרגא, אבל בכ"י של כ"ד כִּ֤י במוכח לגרמי'. **והוצאתני**, מלא וי"ו ואל"ף כתיב: (טו) **גנב גנבתי**, קדמאה חסר תרין ווי"ן ותניינא ח"ו כתיב, רמ"ה ז"ל. והנו"ן דגוש בשניהם. **העברים** ע"י כתיב, וכל העברים באורי' דכוותי', וחד בליסנא כתיב מלא תרין יודי"ן חד קרי וחד לא קרי וסי' ושמעו לקולך ובאת, אלהי העבריים. כי־שמו בא מלרע שלא כמנהג, פעלי עלומי העי"ן, כ"כ רדב"ע במאזנים דף כ"ו א' ובצחות דף ל"ח ב', וב"כ במכלול דף קי"א ב' והביא לו דומים רבים, גם במערכת ערך שם מסר ושמו ג' מלרע וסי' וכו', ויש שם מקום עיון כי מנה בהדייהו

ושמו

יומין ידכרינך פרעה ויתיבינך על־שמושך ותתן כסא־דפרעה בידיה
כהלכתא קדמיתא דהויתא משקי ליה: אלהן תדכרינני עמך כד יד
ייטב לך ותעביד כען עמי טיבו ותדכר עלי קדם־פרעה ותפקינני
מן־בית־אסירי הדין: ארי־מיגנב גניבנא מארע עבראי ואף הכא לא טו
עבדית מדעם ארי־מניאו יתי בבית אסירי: וחזא רב־נחתומי ארי־ טז
יאות פשר ואמר ליוסף אף־אנא בחלמי והא תלתא סלין דחירו על־

רישי

שרם שכל

ושמו בדיו ולא משיים הי' מכהן, ועוד שהרי גם ושמו אותם איש איש על עבודתו שבסוף פ' במדבר גם הוא מלרע בכל המדויקים ועוד ושמו את בדיו מלרע בכל המדויקים, ובפ' במדבר (ד' ו') אבל ושמו בדיו אבררם בעז"ה. **בבור**, ע"ו: (טז) **חרי**, ח"ו. וכולהון חסרים בר מן א' מלא, שפט בן

חורי

רשי

לפניו בסעודה ימנה אותך עמהם. כנך, בסיס שלך ומושבך: (יד) אם זכרתני אתך. אשר אם זכרתני אתך מאחר שייטב לך כפתרוני הרי ועשית נא עמדי חסד: (טז) סלי חורי, סלים של נצרים קלופים חורין

רשבם

פרעה את ראשך, כמו שא את ראש כל עדת וגו' ימנה אותך פרעה בתוך עבדיו, **והשיבך**, כדי להשיבך על כנך, וכן כתיב וישא את ראש שר המשקי' בתוך עבדיו, אבל **והשיבך** ה' מצרים פירושו וישיב אותך: (יד) כי אם זכרתני אתך, כלומר כל כך אני בטוח שתשא חן בעיני פרעה שאם תזכרני וגו' ידעתי כי תוכל להוציאני מן הבית הזה שהרי לא פשעתי כאן כלום כשאר אסירים, וגם לא מן הדין אני עבד כי גנוב גנבתי וגו' וגם פה לא עשיתי מאומה וגו' ואיני חייב לא עבודה ולא בית האיסור להיות אסור כאן: (טז) כי טוב פתר, כפתרון דברי אמת. סלי חרי, מנוקבים, כמו חורי

עפר

מפורש

עיין רש"י ורשב"ם. והשיבך, הוי"ו בפתח והה"א בח"פ כי הוא מן די הָשִׁיב לו (ויקרא כ"ה כ"ח) וטעמו וְהָשִׁיב אותך, כלומר פרעה ימנה אותך בתוך עבדיו כדי להשיב אותך על כנך, אבל וֶהֱשִׁיבְךָ ה' מצרים (דברים כ"ח ס"ח) הוא מן הֵשִׁיב פעל עבר וטעמו וְהֵשִׁיב אותך, והוי"ו מהפכו לעתיד, וכן דעת רשב"ם והוא עיקר: (יד) **כי אם זכרתני** אתך ועשית וגו', כלומר אם תזכרני תעשה עמדי חסד, שע"י הזכירה תוציאני וודאי מן הבית הזה: (טו) כי גנב גנבתי וגו' כלומר והטעם שתוציאני בלי ספק כי אמנם ימצא שלא הי' עבודתי ולא מאסרי בסבת חטא שנמצא עלי: (טז) סלי **חרי** [געבאכטני

קערבי

תועלות

לייראתו שמא יתגבר עליו יצרו ולא חשש אל הרע שהי' נכון שיגיעהו מזה מאשת אדוניו:

התועלת הה' הוא בדעות, והוא להודיע שאין רושם במה שראוי שיקרה בעתיד

שהורה

יז חֹרִי עַל־רֹאשִׁי׃ וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה
יח אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי׃ וַיַּעַן יוֹסֵף
וַיֹּאמֶר זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם׃
יט בְּעוֹד שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְתָלָה
מפטיר כ אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃ וַיְהִי
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־
עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר

האפים

מנחת שי

ישן כי בגלגל לא בעוקף: (יט) **בעוד**, מלא בכל ספרים מדויקים וכ"כ הרמ"ה ז"ל וידע אדם עוד את אשתו מ"ו כתיב, וכל עוד בעוד באו' זכוו' מלא בר מן ב' ח"ו וסי' עד כל ימי הארץ, ויאמרו האנשים אל לוט עד מי: (כ) **הלדת** את פרעה, כתב רד"ק בספר מכלול דק קכ"ה שנכתב בוי"ו עם הדגש כמו ביום הולדת אותך, הראשון ביחזקאל (ט"ז ד') עכ"ל, ועל פי המסרה ח"ו, וכן הוא בכל הספרים ובהעתק הללי, והוא עצמו חזר בו בשרשי' שרש ילד ע"ש, וכ"כ הרמ"ה ז"ל יום הלדת

את

שום שכל

חורי דמרגלים: (יט) **אותך**, חד מן ט' מלאים שבתורה מסרתים לעיל י"ז ב': (כ) **הלדת**, ח"ו כתיב, וכ"כ רד"ק בשרשו, גם במכלול דף ק"ד א' אמר, וכן יום הלדת את פרעה, ביום הלדת אותך (יחזקאל ט"ז ה') הדגש תמורת הנח והוא מקור מבנין הפעל עכ"ל, ודעתו קאי על ביום הלדת אותך תניינא, דפסוק ה', אבל קדמאה, והוא דפסוק ד' כתב בוי"ו עם הדגש, והרב בעל מנחת שי לא עיין היטיב והשיגו שלא כדין, ובפירוש כתב הרב בשרשיו כי ביום הולדת אותך הראשון

דוקא

רשי

חורין חורין ובמקומנו יש הרבה ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובלי"ש* לתתם באותם סלים: (כ) יום הולדת את פרעה, יום לידתו וקורין לו יום גינוסיא, ולשון הולדת לפי שאין הולד נולד אלא ע"י אחרים שהחי' מילדת

את

רשבם

עפר וכפים, ואורגים חורי לפיכך יכול היה העוף לאכול דרך נקבי אריגת הסל: (יט) ישא פרעה את ראשך, ממש מעליך, וזה אינו כשיאות של השבון אלא של זקיפת תלייה:

ולא

מפורש

קערבי] סלים מנוקבים, כן פי' רש"י ורשב"ם, וכ"כ רד"ק בשרש חור, והראוי להיות חורים ונפלה הנו"ם כמו ראש השלשי (ש"ב כ"ג ה') לכרי ולרצים (מ"ב י"א ד') הראוי

בהם

*) אובליש, היפפן קוכן.

יז רֵישִׁי: וּבְסַלָּא עִלָּאָה מִכֹּל מֵיכְלָא דְּפַרְעֹה עוֹבַד נַחְתּוֹם וְעוֹפָא אָכֵיל
יח יָתְהוֹן מִן־סַלָּא מֵעִלָּוֵי רֵישִׁי: וַאֲתֵיב יוֹסֵף וַאֲמַר דֵּין פּוּשְׁרָנֵיהּ תְּלָתָא
יט סַלִּין תְּלָתָא יוֹמִין אִינוּן: בְּסוֹף׀ תְּלָתָא יוֹמִין יַעְדֵּי פַרְעֹה יָת־רֵישָׁךְ
כ מִנָּךְ וְיִצְלוֹב יָתָךְ עַל־צְלִיבָא וְיֵיכוּל עוֹפָא יָת־בִּשְׂרָךְ מִנָּךְ: וַהֲוָה בְּיוֹמָא
תְּלִיתָאָה יוֹם בֵּית־וַלְדָא דְּפַרְעֹה וַעֲבַד מִשְׁתְּיָא לְכָל־עַבְדוֹהִי וְאִדְכַּר

ית

מפורש

בהם השלישים, הכרים ורבים כן, והגאון ר' סעדי' פי' סלי לחם לבן כלחם המלך מלשון ולא עתה פניו יחורו (ישעי' כ"ט כ"ב) וכן הארמית שתאמר ללבן חיור ויאמר עליו הרמב"ן שהוא הנכון כי הי' בכל הסלים מלחם המלך ובסל העליון מכל מיני מאכל פרעה שהי' מעשה אופה, ולשון רבותינו במשנה (ביצה פ"ב מ"ו) פתין גריצין וחיורי, ואמר רבי שלמי רבנין שמעון לה מן הדא והנה שלשה סלי חורי על ראשי: (יט) ישא פרעה את ראשך מעליך [ווירד פרעה דיינן קאפף פון דיינן רומפף נעהמן] ישאנו ממש ממקומו, וטעמו יסירנו בסייף או ירימנו על עץ: (כ) הלדת מקור הופעל, והעיקר כמו שפי'

עליו

תועלות

שהורה עליו החלום במה שיפתור אותו פותר החלום לטוב או לרע כי הפתרונים הם לאלהים ולזה אמר יוסף הלא לאלהים פתרונים ספרו נא לי עם שכבר היה בזה התגלות ליוסף אם יהיה בפתרונו דבר רע להם ואולם מה שאמרו ז"ל כל החלומות הולכים אחר הפה הם דברי יחיד ועם גם אפשר שיפורש אחר הפה ר"ל אחר הלשון כמו שפה אחת כי פי המדבר אליכם והרצון בזה שחקוייהם יהיו לפי חקוי אנשי הלשון ההוא, ולזה ראוי לפותר שידע חקויי בעלי הלשון אשר יגידו לו חלומותיהם:

התועלת הו' להודיענו שלמות יוסף בענין פתרון החלומו' עד שלא נפל מכל דבריו ארצה והיא מדרגה ממדרגות הנבואה כמו שהתבאר בשני מספר מלחמו' יי':

התועלת הז' הוא במדות, והוא שראוי לאדם להשתדל בכל עוז להנצל מהרע אשר הוא בו בכל הסבות אשר אפשר לו שיעזר בהם ולא יסמוך על הנס ואע"פ שהוא באופן שתדבק בו ההשגחה האלהית, הלא תראה כי יוסף עם היות השגחת השם יתע' דבקה בו בזה האופן הנפלא חלה פני שר המשקים שיזכרהו אל פרעה להוציאו מהבור:

התועלת הה' הוא במדות, והו' שראוי לשלם שיהיה כוסה קלון האנשים ואף אם גמלוהו רע, הלא תראה כי יוסף לא רצה לגלות חרפת אשת אדוניו אל שר המשקים אבל אמר לו וגם פה לא עשיתי מאומה וכן לא רצה להודיע זה אל שר הטבחים עם מה שהיה בזה החכמה שלא תכעס אשת אדוניו עליו ותוסיף להעליל:

התועלת הט'

כא הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו: וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים עַל־
כב מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה: וְאֵת שַׂר הָאֹפִים
כג תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף: וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים
אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ: פ

סדר מקץ

מא א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־
הַיְאֹר

מנחת שי

את פרעה, חסר כתיב: (כא) **ויתן הכוס,** מטעין ב׳ ספרי דכתיבי ויתן את הכוס: (כב) **ואת שר,** ס״ר במאריך לא במקף:

פרשת מקץ

(א) **מקץ,** פתוחה, כתוב במקר׳ כ״י ב׳ פרשיות דלית בהון פיסקא כלל בגויהון, ויצא, ויהי מקץ, ועיין מ״ש בריש פרשת ויצא. **והנה,** בטפחא.

עמד

שום שכל

דוקא מ״ו ולא הטני: (כב) כַּאֲשֶׁר פָּתַר׳ כן מוטעם בכ״י של כ״ד וכן נראה נכון ע״פ משפטי הטעמים וכן הוא מוטעם בת״א במ״ג של רפ״ו:

פרשת מקץ

(א) **חלם,** ח״ו וכל אורי׳ דכוותי׳ ח״ו כתיבין בר מן אחד לחוד מ״ו בכל אורי׳ וסי׳ לא תשמע אל דברי הנביא או אל חולם, וכל שארי באו׳ ח״ו

כתיבין

רשי

את האשה ועל כן החיה נקראת מילדת וכן ומולדתך ביום הולדת אותך (יחזקאל י״ו) וכן אחרי הוכבס את הנגע (ויקרא י״ג) שכיבוסו על ידי אחרים. וישא את ראש וגו׳, מנאם עם שאר עבדיו שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו וזכר את אלו בתוכם כמו שאו את ראש לשון מנין: (כג) ולא זכר שר המשקים, בו ביום. וישכחהו, לאחר מכאן מפני שתלה בו יוסף לזוכרו הוזקק להיות אסור שתי שנים שנאמר (תלים מ׳) אשרי הגבר אשר שם ה׳ מבטחו ולא פנה אל רהבים ולא בטח על מצרים הקרוים רהב:

רשבם

(כג) ולא זכר שר המשקים את יוסף, מיד בצאתו כמו שביקש ממנו יוסף כי אם זכרתני אתך. וישכחהו זמן מרובה אחרי כן. עד שעה שהקב״ה עשה ליוסף נסים והוצרך להזכירו:

ויהי

מספר פסוקי סדר וישב ע״פ המסרה ק״ב יב״ק סימן

פרשת מקץ

רשי

(א) **ויהי מקץ,** כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא. על היאור, כל שאר נהרות אינם קרויין יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויין יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם לפי

שאין

רשבם

(א) **ויהי מקץ** שנתיים ימים, שתי שנים שלמות כדכתיב ימים תהיה גאולתו ואם לא יגאל עד מלאות לו שנה תמימה (ויקרא כ״ה), וכן ימים או עשור (לעיל כ״ד), וכן למועדה מימים ימימה

שמות

יַת־רֵישׁ רַב שָׁקֵי וְיַת־רֵישׁ רַב נַחְתּוֹמֵי בְּגוֹ עַבְדוֹהִי: וַאֲתֵיב יַת־רַב כא
שָׁקֵי עַל־שַׁקְיוּתֵיהּ וִיהַב כַּסָּא עַל־יְדָא דְפַרְעֹה: וְיַת רַב נַחְתּוֹמֵי צְלַב כב
כְּמָא דְפַשַּׁר לְהוֹן יוֹסֵף: וְלָא אִדְּכַר רַב־שָׁקֵי יַת־יוֹסֵף וְאַנְשְׁיֵהּ: כג

מא וַהֲוָה מִסּוֹף תַּרְתֵּין שְׁנִין וּפַרְעֹה חָלַם וְהָא קָאֵים עַל־ א
נהרא

מפורש

עליו רש"י ז"ל, והפרשתו בעז"ה אבל הוכבס את הנגע (ויקרא י"ג נ"ה): (כא) על משקהו [אין זיין טרנקאמט], לדעת ראב"ע ורד"ק הוא שם דבר, אבל אשר היית משקהו (פסוק י"ג) הוא פועל בינוני או תאר: (כג) ולא זכר, בפה. וישכחהו, בלב, כפי ראב"ע, ועיין רשב"ם:

פרשת מקץ

(א) **ויהי מקץ** שנתים ימים [נאך פערלויף צווייער יאהרע], פירש"י, מקץ כתרגומו מסוף וכל לשון קץ סוף הוא עכ"ל, וכדי שתבין תוכן דבריו דע שיש שם שני שרשים קצץ וקצה כמו שכתב רד"ק בשרש קצץ וז"ל וקצותה את כפה (דברי' כ"ה) ויקצצו את ידיהם (ש"ב ד') ענין חיתוך וכריתה, ומהשרש הזה והענין הזה קץ בשר (בראשית ו') והוא סוף הזמן כאילו שם חתוך, או תחלתו כמו מקץ שבע שנים תעשה שמטה (דברים ט"ו) ואע"פ שענינו סוף להשמטת כספים הוא תחלה להשמטת קרקע ולשלוח עבדים, וכן מקץ שבע שנים תשלחו (ירמי' ל"ד) תחלת שנה שביעית כי הראש והסוף יקרא קצה וכו' עכ"ל, וכמוהו כתב בשרש קצה שהוא לשון כריתה וחיתוך וכן נקרא סוף המקום והפאה קצה מן הקצה אל הקצה (שמו' ל"ו) על שני קצות החשן (שמות כ"ח) וכו' עכ"ל ולמדנו ממנו שני ענינים, א', כי כל לשון קץ בין שהוא משרש קצץ בין שהוא משרש קצה שניהם לשון סוף הוא, ב', כי על הראש והסוף נופל לשון קץ, והדין הוא זה מפני שקצות כל דבר מוגבל הם שתים ועל שתיהם נופל לשון התחלה וסוף באמת ולא נאמר עליו שזה

התחלתו

תועלות

התועלת הט' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שימנע מלגמול טוב למי שגמלהו וזהו שסר המשקים לא רצה לדבר מיוסף אל פרעה לחלות פניו שיוציאהו מהמקום שהיה בו על לא פשע ולא חטאת וסבב השם יתעלה שהוכרח להזכירו אל פרעה באופן שהיה בו מהקושי לשר המשקי' כי הוכרח להזכיר חטאו אשר כעס עליו פרעה בעבורו וזה היתה גמולו הראוי לו:

מן **ויהי מקץ** וגו' עד ויוסף בן שלשים שנה.

התועלת הא' הוא במדות, והוא להודיע שראוי לאדם בבאו לפני הגדולים שיקשט עצמו בבגדיו ובענייניו האחרי' לפי מה שאפשר כי בזה מהסדור לגדולי' ובזה גם

כן

ב הַיְאֹר׃ וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה

ובריאת

מנחת שי

עמד, במירכא: (ב) ותרעינה, ב"י כתיבין כהברו | היאר, חסר ו' כתיב, וכל היאר, יאר, דכוו' חסר, רמ"ה ז"ל וכן במסרת הדפוס. וכתב הרד"ק במכלול דף מ"ו ב', כל היאר, ביאר, היארים, רפה היו"ד. וכן כל הלוים שבמקרא רפוי' הלמ"ד, וכן הישועה, היקום, הילדים: (ב) עלת, לעיל ח' כ' אצל ויעל עלת במזבח העתקתי לשון הרמ"ה ליסנא דעולת בענין דקרבנות, ואח"כ מסר וז"ל וכל עלת בענין עלה בעלמא באורי' חסר דחסר בר מן ג' חסרים וי"ו קדמאה ומלאים וי"ו תנין וסי' והנה שבע פרות אחרות עלות קדמאה. ויישן ויחלם שנית. והנה שבע פרות אחרות עלות בתראה, ואשתכח השתא דכל אוריתא עלת העלת חסר דחסר כתיב בר מן ד', תלתא ח"ו קדמאה ומ"ו בתראה וחד מ"ו קדמאה וח"ו בתראה כדאמרן, וחד פליגין בי' נוסחי דמתחזקי בדוקי העלת אחריכן, רובא כתיבין חסר דחסר ומיעוטא מ"ו בתראה, ואחרי רבים להטות, ועוד דמסרה מסייע לרובא עכ"ל. וכן הוא במסרת הדפוס לפנינו גם במסרת כ"י, אמנם הסימן על עולת דכתובים איננו מבורר כ"כ במסרת הדפוס והוא יותר מבורר בכ"י וז"ל ובכתובים אף בלב עולת תפעלון (תילי' נ"ח ג') יחפשו עולת תמנו חפש (תילים ס"ד ז') עולת כתיבין, ושארי דבכתובים עלות כתיב, אבוא ביתך בעולות (תילים ס"ו י"ג) לית מלא דמלא. יפות מראה, ז"ל רמ"ה ז"ל, יפות מראה קדמאה דויהי מקץ מ"ו כתיב ומסר עלי' לית כוותיה מלא, ושארי ליסנא באורי' ח"ו כתיב, ותלתא כתיבין בפרשתא יפות מראה

רשי

שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות: (ב) יפות מראה, סימן הוא לימי שובע שהבריות נראות

רשבם

(שמות י"ג) בפסח מדבר שהות משנה לשנה שלימה, אבל מקץ שנתיים בלא ימים הי' משמע מקץ שנה ויום כדכתיב בן שנתו (ויקרא י"ב) בתוך השנה קורהו בן שנתו: (ב) והנה מן היאור עולות, דרך ארץ לשתות הבהמות ביחד וחוזרות ועולות ורועות באחו

מפורש

התחלתו וזה סופו כ"א על צד ההסכמה, ולכן באמרך מקץ שבע שנים או מקץ שתי שנים אין הכרע אם הכוונה על התחלת השבע והשתים או על סופם, וידענו כי אין הבדל בלשון בין אמרך שתי שנים ובין אמרך שְׁנָתַיִם כמו שאין הבדל בלשון בין פַּעֲמַיִם לשתי פעמים, דְּרָכַיִם או שתי דרכים, יָדַיִם או שתי ידות, כמפורש לעיל א' בתיבת השמים, ואילו אמר הכתוב ויהי מקץ שנתים ופרעה חולם, הי' שוה הלשון ממש אל מקץ שבע שנים ולא היה הבדל ביניהם כ"א מצד ריבוי מספר השנים לא מצד איכות השנים, והי' נופל הלשון על ההתחלה והסוף, עכשו שאמר הכתוב שנתים ימים בא ימים לבאר שהי' בסוף השנתים שהם תש"ל ימים ותצי דוגמת חדש ימים, חדש שלם מימים, וזה שאמר הרב מקץ כתרגומו מסוף, כלומר מקץ דהכא עניינו מסוף וכתרגומו, ולא רצה הרב להביא ראיי' עליו כי הוא מבואר בקרא, וכל לשון קץ בין שהוא משרש קצץ בין שהוא משרש קצה לשון סוף הוא וכמו שבארנו, וכבר כתבנו לעיל ד' ג' טעם תיבת

שנה

נַהֲרָא׃ וְהָא מִן־נַהֲרָא סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן שַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָן בְּשַׂר ב
ורעיין

מפורש

שנה, ורחיתי מי שכתב שהוח מלשון השתנות המערכה ומנהג הטבעי שבזמן כזה סובב הגלגל חכן בהשתנות מה מנקודה שהתחיל בה רחשונה, לח כענין לשון מחזור שנקרח כן בשביל שבזמן כזה הגלגל חוזר על נקודת התחלת מהלכו לגמרי, והתחלת זה החשבון חמרו שהוח משיחת שר המשקים מבית הסהר, והנה לדעת הנקדן שהעתקתי לעיל ל"ב י"ח יהי' טעם שנתים ימים כמו שתים ימים, וחינו נרחה כי הי' לו ליכתב שנים כי יום לשון זכר הוח ובמספר החחדות והשניות יבוח לשון זכר לזכר ולשון נקבה לנקבה הפך מנהג יתר המספרים, וגם זה לעד חל מה שכתבנו לעיל ל"ח ו' בענין המספרים, ופרעה חולם, בהיותו חולם הבלי רעיוניו חלם ג"כ שהי' עומד על שפת היחור כחמרם ז"ל בשם שחי חפשר לבר בלח תבן כך חי חפשר לחלום בלח דברים בטלים, ספורנו, ונרחה שהלשון חוזר על חלום הריסי פרעה שספר למעלה הימנו, וחמר כי מקץ שנתים ימים גם פרעה הי' חולם חלום ונדמה לו כחילו עומד על שפת היחור, וזה טעם ופרעה חולם, על היחור [אמ פֿאָטי] חצל היחור, כמו רובצים עלי' לעיל כ"ט ב' כמפורש שם. היחור, לדעת רש"י ז"ל לקמן בפ' וחרח (שמות ז' י"ט) שם יחור נופל על בריכה הענרת העשוי' בידי חדם, משפת הנהר לשדות, ושם נהר נופל על נהרות המושכים כעין נהרות שלנו, ומפני שהבריכות שהנילום עולה ומשקה חותן נקרחות יחורים לזה נשחל שם יחור לנילום, ולפי שחין שחר הנהרות שבחרץ מצרים עושין כן יחמר עליו היחור בה"ח ידיעה להורות על היותו מיוחד בקריחת זו השם, ומה שחמר רש"י כל שחר נהרות חינם קרויים יחורים וכו' לחו למימרח כל שחר נהרות שבעולם כ"ח שבחרץ מצרים, ולכן מצחנו שם היחור גם חצל הנהר חדקל כדכתיב חשר ממעל למימי היחור (דניחל י"ב ה' ו') והוח חדקל הנזכר למעלה ממנו (י' ד') לטעם הזה בעצמו שהיו עושין בפיחותיו יחורים, וכשהדיבור בחרץ מצרים בשיחמר היחור סתם הוח נילום וכשהדיבור בבבל היחור סתם הוח חדקל, ובזה הרה תלונת הרמב"ן מעל רש"י ז"ל, ולדעת הרמב"ן יחור וגהר לשון חחד ושניהם לשון חורה וכן הגשם נקרח חור שנחמר הן פרש עליו חורו (חיוב ל"ו ל') יפץ ענן חורו (שם ל"ז י"ח) וכמו שחמר ר' יוחנן כל חורה שהמורה בחלי' בירידת הגשמים הכתוב מדבר, וחולי בעבור שהגשמים בסבת המחורות והנהרות יעשו מהן יתיחסו חל החבות: (ג) והנה מן היחור עולות, בעבור כי חרץ מצרים תשתה מן היחור וממנו להם השובע והרעב רחה חותן עולות מן היחור, והפרות סימן לחרישה, והשבלים סימן לקציר. בחחו [אוויך דער וויזי] לדעת רש"י

תועלות

כן יהיו דבריו יותר נשמעים, ולזה תמצח שגלח יוסף והחליף שמלותיו בבחו לפני המלך, ולזחת הסבה היו החסידים הגדולים מתקשטים כשהיו מתפללים לשם יתעלה לכבודו חמרו ז"ל זה חלי וחנוהו:

ג וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת
עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה
ד אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת
הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה
ה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה׃ וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע

שבלים

מנחת שי

כתברו שבעין, ובמסרה כ"י ב' מלא, וכ"כ הרמ"ה ז"ל ותרעינה תרין מלאים דמלאים, מ"י קדם לנו"ן ומ"ה בסוף תיבותא: (ד) **ודקת** הבשר, כתוב בהעתק הללי ודקת בתרא חסר וכן **יפת** בתרא, וכן **והבריאת** ח"ו, ועיין מ"ש לקמן בפסוק ותבלען השבלים הדקת: (ה) **וטבות**, מ"ו

שום שכל

מראה, יפת המראה ויפת תאר, קדמאה מלא ותרין בתראי חסרין. **ובריאת**, ז"ל רמ"ה ז"ל; **בריאות** ג' מלאים דמלאים מ"י ומ"ו ובעינן וסי' בריאות וטובת דויישן ויחלם שנית, ותבלענה השבלים הדקות את שבע השבלים הבריאות הוא ותבלענה קדמאה, והנה מן היאר עולת שבע פרות בריאות, ושארי מלא י' וח"ו, וכל **הבריאת** ובריאת דכוותי'. **ותרעינה**, תרין ומלאים דמלאים, מלאים יו"ד קדם לנו"ן ומלאים ה"א בסוף תיבותא: (ג) **אחריהן**, מ"י כתיב וכל אחריהן באו' דכוו' מלא. **ודקות** בשר, מלא וי"ו כתיב וכל דקות הדקות באו' דכוו' מלאים בר מן ב' חסרים וסי' ודקת הבשר דותאכלנה הפרות קדמאה, וחד בליטנא כמי חסר ותבלען השבלים הדקת תנינא. **ותעמדנה** אצל הפרות, ח"ו בין ע"ס לדל"ת ומ"ה בסוף תיבותא כתיב, ודכוו' ותעמדנה לפני משה ומסיר עליהון כולהון חסרים דכוו'. ודע כי הוי"ו בזה גם בחברו הוא בג"עיא ברוב המדויקים גם בכ"י של שנת כ"ד, ובפירוש העיד עליהם החכם בלמשי אשר העתקתי דבריו לעיל י' י"ח, ועיין עוד לעיל כ"ב ע', ורש"ד מחקו שלא כדין: (ד) **ותאכלנה**, תרין בויהי מקץ ותרויהון מלאים דמלאים מ"א ומ"ה בסוף תיבותא. **וייקץ**, מ"י מסרתי לעיל ט' כ"ד: (ה) **ויישן**, מסרתי לעיל ב' כ"א ע"ש, ונמסר גם במס"ג ריש פ' ויקרא

רש"י

כראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה. באחו, באגם מריש"ק* כמו ישגא אחו: (ג) ודקות בשר, טינבי"ש** בלע"ז לשון דק: (ד) ותאכלנה, סימן שתהא כל שמחת השבע נשכחת בימי הרעב: (ה) בקנה אחד, טואיי"ל° בלעז. בריאות, שייני"ש°° בלע"ז

רשב"ם

באחו, באחו מקום עשבים כדכתיב ישגא אחו בלי מים (איוב ח'): (ד, ה) ויקץ פרעה, ויישן, מיד ויחלום וגו', בין שינת מעט לשינה שנייה רגיל חלום להתחלף לענין אחר ועדיין איני נותן לב להבין שזה חלום הוא עד שנגמרה שינתו וניעור לגמרי ואז וייקץ פרעה

*) מַרִישׁ, זומפף. **) טֵינְבִישׁ, נאָרט, דין.
°) טואיל, מלה נושנת, ועכשו טוי"ו במקומו, האלם.
°°) שֵׁיינש, בש"ן שמאל, פריט, קרעפטיג.

וְרַעֲיָין בְּאַחֲוָה׃ וְהָא שְׁבַע תּוֹרָן אוּחֲרָנְיָן סָלְקָן בַּתְרֵיהֶן מִן נַהֲרָא בִּישָׁן ג
לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּשַׂר וְקָמָא לְקִבְלֵיהֶן דְתוֹרָתָא עַל־כֵּיף נַהֲרָא׃ וַאֲכַלָא ד
תּוֹרָתָא בִּישָׁן לְמֶחֱזֵי וַחֲסִירָן בְּשַׂר יַת שְׁבַע תּוֹרָתָא שַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וּפַטִּימָתָא
וְאִתְּעַר פַּרְעֹה׃ וּדְמוֹךְ וַחֲלַם תִּנְיָנוּת וְהָא שְׁבַע שִׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד ה

פטימן

מפורש

אחו הוא מקום מרעה לח, ולדעת הרמב"ן הוא שם לדשא ועשב הגדל באגם, והבי"ת של באחו ראוי' לדעת רש"י ז"ל שאילו כדעת הרמב"ן הי' אומר ותרעינה אחו, כמו שאתה אומר שור אוכל עשב, לא בעשב, וטעם ישגה אחו בלי מים (איוב ח' י"א) כטעם יער צומח עצים (קהלת ב' ו') ויער שם מקום שצומחים בו האילנות, ולדעת המדקדקים שרש אחו אחה, והאמת כי אין לו יסוד בלשון עברי ועיקרו מצרי ומתוקן על מתכונת לשון ארמי כמו וכסו למלבוש (לעיל כ"ח כ"א) וכל שָׁלוּ (דניאל ו' ה') מַלְכוּ (דניאל ב' ל"ט) ואין כמוהו בלשון עברי: (ג) ודקות בשר [אונד מאגער פֿון פֿלייש] אינו לשון שחיקה כמו דק לעפר (דברים ט' כ"א) כ"א לשון קלישות וכיחוש, וכל דבר שנשחק הנה נתהפך מן העובי אל הקלישות, וזהו לשון דק ועיקר הנחתו. ותעמדנה, לשון עכבה, היו עומדות אצלם קודם שתאכלנה אותן להורות שיהי' הרעב והשבע יחדיו באיזה זמן כענין ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים הי' לחם (לקמן פסוק נ"ד): (ה) ויישן ויחלום, עיין פי' רשב"ם. שבלים, לשון רבות נקבות כמו נשים ופלגשים ולכן באו התארים בסימן קיבוץ הנקבות בריאות וטובות. בקנה אחד [אין איינם האלם] זהו סימן לשובע. בריאות, הבריאות בבעל חי הוא הפך החולי, ונשאל הבריאות

גם

תועלות

התועלת הב' הוא במדות, והוא שראוי לאדם כשידבר עם הגדולים שיהיו דבריו מעטים, ולזה תמצא שענה יוסף לפרעה זה המאמר הנפלא אשר כלל מהשלמות הרבה במלות מועטות והוא מה שאמר לו בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה, והנה בפתרונו החלומות בא מאמרו ג"כ בתכלית הקצור והתקון ומבואר זה מדבריו שם:

התועלת הג' הוא במדות, והוא שראוי לאדם כשיוכרח לדבר לפני המלכים והשרים ולא ידע אם יהיה בדבריו מה שיקשה להם שיקדים להתנצל בזה פן יקראו נזק מכעסם עליו, ולזה תראה כי מפני שלא ידע יוסף מה יהיה פתרון החלומו' ואם יהיה בו דבר נגד פרעה הקדי' התנצלותו בזה והראה שמה שיענה מזה הוא מה שיראהו השם יתע' ולזה לא יהיה בבחירתו לפתור לפי מה שירצה והיה בזה מחלק הדברים מפיוס לב פרעה מה שלא יעלם וזה שהוא התפלל לשם יתעלה שיענה שלום פרעה:

התועלת הד'

ו שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃ וְהִנֵּה שֶׁבַע
ז שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃ וַתִּבְלַעְנָה
הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת
ח וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם׃ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח

ויקרא

מנחת שי

מ"ו תנינא בכל ספרים מדויקים וגם בהעתק הללי וכ"כ הרמ"ה ז"ל וז"ל; **טבת**, ד' חסרי' דחסרי' בלישנא וסי' ויראו בני אלהים את בנות האדם. שבע פרות הטבת ב' בפסוק. ערים גדולות וטבת, ושאר טבות כתיב ח"ו קדמאה ומ"ו בתראה, והמדפים עצמו הביא מסרה זו כאן וגם בפ' ואתחנן, ובפסוק כתבו חסר דחסר וטעות הוא: (ז) **ותבלענה** קדמאה מלא בה"א וכו"ן כפופה, בתראה חסר וכון פשוטה וכ"כ הרמ"ה ז"ל. את שבע **השבלים**, ז"ק בלמ"ד. **הבריאות** דגש בבי"ת. **והמלאות** דותבלענה קדמאה ח"י ומ"ו כתיב, ושאר מלאת כתיב חסר, ונוסחי דיקי כמי הכי סלקי דכל אורית' חסר בר מן חד ותבלענה קדמאה ואית מקצת נוסחי דכתיב בהון מלאת דוארא בתלושי מלא וי"ו וטעות הוא דרובא דנוסחי דיקי ומסרות פליגי עלייהו, הרמ"ה ז"ל:

את

שום שכל

ויקרא ומכלול דף י"ט ב' בהדי הקמוצין בזקף. **שבלים**, מ"י וכל שבלים השבלים באורי' דכוו', והבי"ת בכולהון בחטף קמץ, ובמקרא כ"י הסי"ן במתג בזה ובכל חבריו. **וטבות**, מסרתי לעיל ו' ב': (ו) **ושדופת** קדים, קדמאה, מ"ו קדם לפ"א וח"ד בתראה, ושאר לישנא באו' ח"ו קדמאה ומ"ו בתראה שדפות פ"א קדם לוי"ו כתיב. **קדים**, מ"ו כתיב וכל לישנא דקדים באו' דכוו' מלא. **צמחות** אחריהן, דוהנה שבע שבלים קדמאה חסר וי"ו קדמאה ומלא וי"ו תנין כתיב ודכוותי' לעמות תנינא דפרשתא: (ז) **ותבלענה**, עיין מנחת שי. **את**, בכל המדויקים הקדמונים וכ"י בלר"י ובטעם יתיב ובלא מקף. **והמלאות**, דין לחוד מ"ו עיין מ"ש: (ח) **רוחו**, מ"ו כתיב וכל רוחו באו' דכוו'

רשי

בלע"ז: (ו) שדופות הלייא"ש* בלע"ז שקיפן קידוס חבוטות לשון משקוף החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו. קדים, רוח מזרחית שקורין ביש"א°: (ז) הבריאות, פייכ"ש בלע"ז. והנה חלום, והנה נשלם חלום שלם לפניו והולך לפותרים: (ח) ותפעם רוחו, ומטרפא רוחיה מקשקשת בתוכה כפעמון ובנבוכדנצר אומר ותתפעם רוחו (דניאל ב') לפי שהיו שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת פתרונו. חרטמי, הנחרים בטימי מתים ששואלים בעצמות, טימי הן עצמות בלשון ארמי ובמשנה בית שהוא מלא טימיא מלא עצמות. ואין פותר אותם לפרעה, פותרים

רשבם

פרעה לבסוף והנה חלום אבל עד עתה לא ידע. בקנה אחד, זהו סי' לשובע לכל גרעין שבע שבלים: (ז) והנה חלום, כמו והנה היא לאה (לעיל כ"ט כ"ד), אבל עד עתה היה סבור פרעה מעש ולא חלום: (ח) ותפעם רוחו, כתחלפה דעתו טריספס"א בלעז (פערוואנדלט) וחשב לבקר ולדעת הפתרון, וכן בדניאל (ב' ג') ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום. ואין פותר אותם, דברים המתיישבים לפרעה

---

*) הלייא"ש, וברש"י כ"י השלי"ד, והיינו אשלידה שכתב הרב על שדפון דדברים כ"ח כ"ב, אויסגעשלאגן. (° בישא, רויהר ווינד.

פטימן וטבן׃ והא שבע שבלין לקין ושקיפן קדום צמחן בתריהן׃ ו
ובלעא שבליא לקיתא ית שבע שבליא פטימתא ומליתא ואתער פרעה ז
והא חלמא׃ והוה בצפרא ומטרפא רוחיה ושלח וקרא ית־כל־חרשי ח

מצרים

מפורש

גם על הצומח להורות על העצמה והמילוי [קרעפטיג]: (ו) ושדופת קדים [אונד פאם אסטווינד אויז גדרארטן], הוא לקות הזרע מרוח קדים הנכנס בשבלים עד שלא נשלם בשולם ולא יגמלו, וזהו שאמר ושדפה לפני קמה (מ"ב י"ט כ"ו) טרם היותו קמה, כי כאשר נגמר יקרא קמה, כ"כ רד"ק בשרשו וכן פי' רש"י, ורוח מזרחית נקרא קדים, ותיבת שדופות הוא פעול קל וסמוך אל תיבת קדים: (ז) ותבלענה, י"מ גדלו למעלה וכסו הראשונים עד שלא נראו לשון כבלע את הקדש (במדבר ד' כ') ואין לפרשו לשון בליעה ממש שהרי אין מראים לאדם דבר שאי אפשר יוכל להיות כגון פילא דליעול בקופא דמחטא. והנה חלום, עתה מתברר לו שהוא חלום ועד עתה הי' סבור שראה ממש, וכן פי' רשב"ם, ועיין לעיל כ"ה כ"ד, גם כ"ט ב': (ח) ותפעם רוחו [זיין געמיהט וואַרד בעונרוהיגט] לדעת ראב"ע התיבה מבנין נפעל מן נפעמתי ולא אדבר (תילים ע"ז ה'), ויתכן שהוא מבנין התפעל ותי"ו ההתפעל מבולע בדגשות הפ"א דוגמת ותנשא מלכותו (במדבר כ"ד ז') והניחתי חמתי בם והנחמתי (יחזקאל ה' י"ג), ואין הבדל בינו ובין ותתפעם רוחו דנבוכדנאצר (דניאל ב' א'), והעד סיפור המלך שהינה ותתפעם אל ותפעם רוחי (שם פסוק ג'). חרטומי מצרים [דיא בילדר טריפט קונדיגי פאן מצרים], כמו שתאמר מן ערם ערמים בהשתנות החולם לקבוץ ודגש אחריו כמפורש לעיל ג' כ"ה כן תאמר מן לכל חרטם (דניאל ב' י') חרטמים והמלה מרובעת ויתכן להיותה ארמית או מצרית כמ"ש החכם ראב"ע, ויאמר עוד בפירושו לדניאל (ב' ב') כי הם חכמי התולדות היודעים העיקרים ותולדת כל דבר וכל מעשים שיעשו בלט, לפיכך קרא להם המלך בעבור שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש הזיונות הלילה, עכ"ד לפי העתקת רד"ק בשרשו, והגאון רבינו סעדי' בפירושו שם אמר; "החרטומים, מלאכתם בחורים אטומים, כיצד? היו נוקבין חור באילן ומכניסין בו דברי כשפים ואוטמין אותו והוא מגיד להם כל דבר; חרטום, חור אטום, ולמה כתוב החרטמים ה"ו שעולין בקברות בחורי טמי מתים עכ"ל." ותכם אחר פתר המלה הזאת מגזרת חרט מן בחרט אנוש (ישעי' ח' א') והמ"ס

נוסף

תועלות

התועלת הד' הוא במדות, והוא שראוי לאדם כשישאלוהו המלכים והגדולים בהודעת דבר מה שלא יעלים מדרגת ידיעתו בדבר ההוא כי בזה תהיה תשובתו יותר מקובלת, והמשל כי המהנדס אם ישאלוהו מענין ההנדסה אין ראוי שיאמ' שאינו יודע בהנדסה אבל יאמר שהו' עיין בתכמה ההיא והנרא' לו מהעיון ההו' הוא מה שישיב להם

כי

וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר
ט פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃ וַיְדַבֵּר
שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר
י הַיּוֹם׃ פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית

שר

מנחת שי | שום שכל

(ט) את פרעה, האל"ף בסגול:

כאשר

דכוותי'. חרטמי מצרים, ז"ל לשון רמ"ה, חרטמי מצרים ח"ו כתיב וכל חרטמי דכוותי',

ולפע"ג דמ"ש דידי' דגוש איצטריכינן למימסר עלי' דחסר משום שירכא דמסרת דאיכפל למימסר עליהון כל לשון חרטמי, חרטמים, החרטמים, בחרטמים, ח"ו כתיב עכ"ל, ובמסרה קטנה שלנו מסר עליו ב"כ, כל ליטנא חסרים. חכמיה, מ"י כתיב. חלמו, ח"ו וכל ליטנא באורי' דכוו' חסר. ואין פותר, דין לחוד מ"ו כתיב, וחד חסר ופתר אין אותו דויאמר פרעה. גם במס"ג כאן טועה הך בכלל המלין דכתיבין מ"ו ולית דכוותהון וסי' וכו', ודע כי המסרה הזאת כתובה במערכת אות וי"ו אבל בשיבוש, והנכון כמו שנמסר כאן. אותם, מ"ו והוא חד מן ל"ט מלאים שבתורה וכתבו במערכת אות אל"ף, ונמצא שם שגיאות רבות, וכבר טרח החכם בעל מנחת שי לתקנם, עיין בדבריו לעיל בפ' לך לך (ט"ו י"ג) ואולם במסרת סיג לתורה לרמ"ה ז"ל באו כולם על נכון וז"ל; אותם, ט"ל מלאים וי"ו בליטנא באורייתא וסימן, א ואין פותר אותם. ב אשר דבר להם אביהם קדמאה דפסוקא (לקמן מ"ט כ"ח). ג ויכנס אותם וידבר (שם כ' כ"ח). ד ויצו אותם ויאמר אליהם (שם מ"ט כ"ט). ה וישיגו אותם חונים (שמות י"ד ט'). ו ונתת אותם על סל אחד קדמאה דפסוק (שם כ"ט ג'). ז ותצא אש ותאכל אותם (ויקרא י' ב'). ח והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ במים דכל הנוגע דזב (שם ט"ו י'). ט את הצפור החי' יקח אותה וטבל אותם קדמאה (שם י"ד ז'). י והביאה אותם אל הכהן דזבה (שם ט"ו כ"ט). יא כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם (שם כ"ה כ"ה). יב וזבחו זבחי שלמים לה' אותם (שם י"ז ה'). יג והשיאו אותם עון אשמה באכלם (שם כ"ב ט"ז). יד למען ידעו דורותיכם וכו' (שם כ"ג מ"ג). טו ושמת אותם שתים (שם כ"ד ו'). טז וכסו אותם במכסה עור תחש דולקחו את כל כלי השרת (במדבר ד' י"ב). יז וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו (שם ד' י"ט). יח מבן שלשים שנה קדמאה דנשא (שם ד' כ"ג). יט על פי ה' פקד אותם (שם ד' מ"ט). כ וישלחו אותם אל מחוץ (שם ה' ד'). כא והניף אותם הכהן תנופה לפני דנזיר (שם ו' כ'). כב ויקריבו אותם לפני המשכן דנשיאים (שם ז' ג'). כג קח מאתם והיו לעבד וכו' (שם ז' ה'). כד ויקח משה את העגלות וכו' (שם ז' ו'). כה והוקע אותם לה' נגד (שם כ"ה ד'). כו צרור את המדינים (שם כ"ה י"ז). כז ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחון (דברים ג' ו'). כח ואקח את ראשי שבטיכם (שם א' ט"ו). כט והוא ינחיל אותם את הארץ (שם ג' כ"ח). ל ומשנאתו אותם הוציאם (שם ט' כ"ח). לא חשק ה' לאהבה אותם (שם י' ט"ו). לב כי יכרית קדמאה דפסוק ודספרא (י"ב כ"ט). לג ובגלל התועבות האלה ה' אלהיך מוריש (שם י"ח י"ב). לד כי הגוים האלה אשר אתה יורש (י"ח י"ד). לה היום הזה וכו' (כ"ו ט"ז). לו והיה בעברכם ושדת אותם בשיד (כ"ז ה'). לז ארור אשר לא יקים (כ"ז כ"ו). לח ויקרא משה ליהושע (ל"א ז'). לט ויצו משה אותם (שם ל"א י'). וכל שארי אורייתא חסרים וי"ו כתיבין עכ"ל הרמ"ה ז"ל והוא נכון: (ט) מזכיר, מלא יו"ד כתיב:

והוא

מִצְרַיִם וְיַת־כָּל־חַכִּימָהָא וְאִשְׁתָּעֵי פַּרְעֹה לְהוֹן יַת־חֶלְמֵיהּ וְלֵית דְּפָשַׁר
יָתְהוֹן לְפַרְעֹה׃ וּמַלֵּיל רַב שָׁקֵי עִם־פַּרְעֹה לְמֵימָר יַת־סוּרְחָנַי אֲנָא ט
מַדְכַּר יוֹמָא־דֵין׃ פַּרְעֹה רְגַז עַל־עַבְדוֹהִי וִיהַב יָתִי בְּמַטְּרַת בֵּית רַב י
קטוליא

רש"י

פותרים היו אותם אבל לא לפרעה שלא היה קולן נכנס באזניו ולא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד שבע בנות אתה קובר:

איש

רשב"ם

לפרעה: (י) פרעה קצף על עבדיו, כל פרעה בלשון מצרים מלך, וכן כל מלכי מצרים נקראים, ושל פלשתים אבימלך אפי' בימי דוד, בשנותו את

טעמו

מפורש

נוסף, והוא הכלי אשר בו עושין רשמים בגוף קשה, והושאל אל הרושם, והדבר ידוע שבתחלת מלאכת הכתיבה נרשמו כל הענינים ורעיונים ע"י ציורים ורשמים נקראים [היראָגליפֿן, ביֿלדערשריפֿט], והיתה הכתיבה ההיא מצוי' אצל אנשי מצרים ובה העלימו כהניהם וחכמיהם את חכמת התולדת והתחבולות ומעשי הכשפים מעיני ההמון כי לא הבינו אותה כי אם הכהנים וראשי העם, ועוד היום נשארו הציורים והתמונות ההם ופותר אין אותם, ויתכן א"כ שנקרא חרטם האיש המבין התמונות והחריטים ההם ויודע להשתמש בהם ולפתרם כראוי, והם היו החכמים והמכשפים ופותרי החלומות במצרים. ואין פותר אותם לפרעה, לא הי' לו קורת רוח בפתרונם כפי' רש"י, ויאמר החכם ספורנו, ואין פותר אותם, מפני שחשבו שהם שנים וטעו בפתרון, כי בחלק הראשון היתה הסבה הפועלת והחומרית בלבד שהן הפרות חורשות והיאור המשקה, ובחלק השני היתה הסבה הצורית והתכליתית בלבד והם השבלים, וזה שאמר לו יוסף חלום פרעה אחד הוא (לקמן פסוק כ"ה) ולפיכך טעו הפותרים, עכ"ל: (ט) וידבר שר המשקים את פרעה, דוגמת ואדבר אותך (יחזקאל ב' א' וג' כ"א): (י) פרעה קצף, כל מלכי מצרים נקראים פרעה כמבואר היטיב בפי' רשב"ם עיין עליו וכ"כ ראב"ע. ויתן אותי וגו' אותי ואת שר האופים, נכפל מלת אותי בעבור מילוא ארוך שביניהם וכן דרך הלשון כמפורש

לעיל

תועלות

כי בזה תתפייס יותר נפשה בתשובתו, הלא תראה שיוסף כששאלוהו מפתרון החלום הראה בדבריו כי רוח אלהים בו והוא יגלה לו פתרון החלומות ולזה אמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה והיה זה סבה אל שיאמר אליו פרעה הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו:

התועלת הה' הוא בדעות, והוא להודיע שאין בבחירת הפותר לפתור לטוב או לרע ולא יועיל פתרונו בזה אבל הפתרון יהיה לפי המוסכם עליו מהשם יתע' ומי שיפתר

החלום

יא שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים׃ וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה
יב אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ׃ וְשָׁם אִתָּנוּ
נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־
יג חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן
יד הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃ וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא
אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא
שני טו אֶל־פַּרְעֹה׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם חָלַמְתִּי וּפֹתֵר
אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר
טז אֹתוֹ׃ וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי אֱלֹהִים יַעֲנֶה

את

מנחת שי

(יג) **כאשר**, בלא מקף והשי"ן במאריך: (יד) **ויריצהו** במקצת ספרי הדפו' מ"י וח"ו, ובמ"ג נמסר עליו לית וחסר דחסר, ונגרר אחרי' ג"כ בעל מנחת כהן בבלי דעת, ואולם בכל ספרים כ"י מדויקים ובדפוסי' ישני' מ"י ומסרת עליו לי' וח"ו. וכ"כ המאירי ז"ל, וגם הרמ"ה כתב ויריצהו מן הבור מ"י וח"ו כתיב, וכן בזהר ויריצהו ח"ו ומאן איהו דא קב"ה בגין דהא לית מאן דאסר ופתח בר קב"ה דכתיב יסגר על איש ולא יפתח (איוב י"ב) ודרש לי' נמי באנפי אחריני ע"ש:

עלת

שום שכל

(יא) **והוא**, הוי"ו בקמץ. מכלול דף מ"ד ב': (יב) **חלמתינו** חסר תרין ווין ומ"י: (יג) **ויהי** נמסר עליו כ"א ריש פסוק בטעם תביר עכ"ל, אבל במקרא כ"י מסר עליו כ' ר"פ בטעם. וזה מסכים עם מסרה גדולה דד"ה ב' י"ב ושם נמנו כולם, ואין מהן כ"א ג' בתור' דין, ובמדב' י' ל"ה, ול"א ל"ז. ובכולם הוי"ו בגעי' על ככון. **כאשר**, בלא מקף ובמרכא, כ"כ במקר' כ"י וכ"כ א"ת: (יד) **ויריצהו** מ"י וח"ו כתיב ועיין מ"ש: (טו) **לפתר** ח"ו: (טז) **את**

שלום

רש"י

(יא) איש כפתרון חלומו, חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו ודומה לו: (יב) נער עברי עבד, ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה מזכירו בלשון בזיון, נער שוטה ואין ראוי לגדולה, עברי אפילו לשוננו אינו מכיר, עבד וכתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים. (ס"א שירים וכן גרס רא"ם). איש כחלומו, לפי החלום וקרוב לענינו: (יג) השיב על כני, פרעה הנזכר למעלה במו שאמר פרעה קצף על עבדיו הרי מקרא

קצר

רשב"ם

טעמו לפני אבימלך (תילי' ל"ד), ושל ירושלים מלכי צדק ביהושע (י' א'), אדני צדק מלך ירושלם, ובימי דוד על דברתי, אני מבטיח, שתהיה מלכי צדק, מלך ירושלי' (תילי' ק"י ד'), ושל עמלק אגג, בימי משה וירום מאגג מלכו (מדבר כ"ד), ובימי שאול אגג מלך עמלק (ש"א ט"ו), אף כאן פרעה לשון מלכות כי בשמו של מלך אין אומרים לפניו דוד קצף על עבדיו, אלא כך אמר לפניו אדוני קצף על עבדיו, וכן לפנינו,

אני

קטוליא יתי וית רב נחתומי: וחלמנא חלמא בליליא הד אנא והוא גבר יא
כפושרן חלמיה חלמנא: ותמן עמנא עולים עבראה עבדא לרב קטוליא יב
ואישתעינא ליה ופשר לנא ית חלמנא גבר כחלמיה פשר: והוה כמא יג
דפשר לנא כן הוה יתי אתיב על שמושי ויתיה צלב: ושלח פרעה יד
וקרא ית יוסף וארהטוהי מן בית אסירי וספר ושני כסותיה ועאל לות
פרעה: ואמר פרעה ליוסף חלמא חלימית ופשר לית ליה ואנא שמעית טו
עלך למימר דאת שמע חלמא ומפשר יתיה: ואתיב יוסף ית פרעה טז
למימר

רשי

קצר לשון ולא פי' מי השיב לפי שאין צריך לפרש מי השיב מי שבידו להשיב והוא פרעה וכן דרך כל מקראות קצרים על מי שעליו לעשות הם סותמים את הדבר. מן הבור, מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא וכן כל בור שבמקרא לשון גומא הוא ואף אם אין בו מים קרוי בור פוס"א* בלע"ז. ויגלח, מפני כבוד המלכות: (טו) תשמע חלום לפתור אותו, תאזין ותבין חלום לפתור אותו. תשמע, לשון הבנה והא"כה כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו אנטינדר"א** בלע"ז: (טז) בלעדי, אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן עניה בפי לשלום פרעה

רשבם

אני פרעה, אני אהיה המלך לבדי כדכתיב רק הכסא אגדל ממך, לכן נקרא יוסף אברך, אבי למלך, ובספר לקח טוב פירש כמותי: (יב) איש כחלומו פתר, כמשמעו חלומו פתר וגם כמו שפתר לנו כן היה, ויהי כאשר פתר וגו' אותי השיב על כני: (טו) תשמע חלום, תבין חלום ויודע לפותרו: (טז) בלעדי, איכו תלוי

מפורש

לעיל ג' ו': (יא) ונחלמה, ע"מ ואהרגה לעיל כ"ז מ"א כמפור' שם: (יג) השיב, לשון קצר הוא כמבואר בפי' רש"י ז"ל עיין עליו, וי"מ שגם הוא עונה על יוסף, והוא בדבורו או בפתרונו השיב אותי ואותו תלה: (יד) ויריצוהו, הריצו אותו שלוחי פרעה, והוא מבנין הפעיל מגזרת רץ: (טו) תשמע, חלום, לשון הבנה כפי' רש"י, תבין ענין החלום לפתור אותו כפי חכמת הפתרון ולא תפתור במקרה: (טז) בלעדי, [פערן פאן איר!] אין החכמה תלוי' בי אלא הקב"ה יודיעני לפתור חלומך, כן פי' רש"י ורשב"ם, וכן דעת אונקלוס שתרגם לא מן חוכמתי, אלהין מן קדם

תועלות

החלום בזולת האופן ההוא לא יהיה פתרונו פתרון, ולזה אמר יוסף בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה להודיע שאין הפתרון מסור בבחירתו אבל הוא מוגבל מהשם יתע' שהוא יודע כל העתידות:

*) פוש"א, איינע גרובע. **) אנטינדרא, פערשטעהן.

יז אֶת־שְׁלוֹם פַּרְעֹה׃ וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי
יח עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת
יט בְּרִיאוֹת בָּשָׂר וִיפֹת תֹּאַר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ וְהִנֵּה שֶׁבַע
פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד
וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃
כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת
הראשנות

מנחת שי

(יח) **עלת** שבע, חסר ב' ווי"ן בספרים מדויקים וגם בהעתק הללי, וכן הוא ע"פ המסרת שלא נמנה בכלל השלשה מלאים וי"ו בתראה וסי' נמסר במ"ג בריש פרשה, גם כי המדפיס טעה וכתבו מלא, והרמ"ה ז"ל הביא כל המסרת בפרש עלה בענין דקרבנות ובענין עלה בעלמא מסביעות למסרה שלנו, ובסוף דבריו כתב אשתכח השתא דכל אוי' עלת העלת חסר דחסר כתיב בר מן ד', תלתא ח"ו קדמאה ומ"ו בתראה וחד מלא וי"ו קדמאה וח"ו בתראה והעלית עליו עולת, וחד פליגין בי' נוסחי דמתחזקי בדיוקא העלת אחריהן, רובא כתיב חסר דחסר ומיעוטא מ"ו בתראה ואחרי רבים להטות, ועוד דבמסרות מסייע לרובא, עכ"ל. ועיין מ"ש בפסוק משפטים: (יט) **והנה שבע,** מאריך בשי"ן ומקף בין שבע לפרות. דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר, ותאכלנה הפרות הרקות, ושבע הפרות הרקות, ושבע השבלים הרקות, ארבעתם ברי"ש ורי"ש בתראה בלר"י, חזוקוי:

שום שכל

שלום, י' רפין, מס"ק. ורלוכו שהשי"ן בהם בשו"א, וסי' נמסר לעיל פ' וישב ל"ז י"ד, ובמקר' כ"י חסר עליו יו"ד, ג' מנהין בתורה וסי' וכו', וכן נכון: (יז) **בחלמי,** מסר עליו במס"ק ב' חסר, ועיין לעיל מ' ט': (יח) **עלת** חסר דחסר, עיין מ"ש, גם סו"ש לעיל ב'. **בריאות ויפת** עיין לעיל ב': (יט) **שבע־,** במ"ג השי"ן בטפחא והעי"ן במקף לכן הגי' בעל א"ת. אבן במקרא כ"י בלא מקף והשי"ן במונח וכן מסתבר, גם בטעמי אונקלו' שבע במונח דלא מקף. **דלות,** מ"ו. **ורקות** בשר, כתיב עם רי"ש ומ"ו וכתיב, ותרין **הרקות** והרעת דכוו' מ"ו כתיב. **לרע,** חסר וי"ו דקריא בין רי"ש לעי"ן ולא כתיב, וחד חסר בלישנא מפני רע מעלליך: (כ) **הפרות** הראשנות

ואלא

רשי

פרעה: (יט) דלות, כחושות כמו מדוע אתה ככה דל דאמנון (שמואל ב' י"ג). ורקות בשר, כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר ובלע"ז בלוש"ש*:

רשבם

תלוי בי אלא הקדוש ברוך הוא יודיעני לפתור שלומך:
ולא
כמושות

*) בלוש"ש, כמו בלואש, נמרט, טוומך.

לְמֵימָר לָא מִן חוּכְמְתִי אֱלָהֵין מִן־קֳדָם־יְיָ יִתְּתַב יַת־שְׁלָמָא דְפַרְעֹה׃ וּמַלֵּיל יז
פַּרְעֹה עִם־יוֹסֵף בְּחֶלְמִי הָא־אֲנָא קָאֵים עַל־כֵּיף נַהֲרָא׃ וְהָא מִן־נַהֲרָא יח
סָלְקָן שְׁבַע תּוֹרָן פַּטִּימָן בְּשַׂר וְשַׁפִּירָן לְמֶחֱזֵי וְרָעְיָן בְּאַחֲוָא׃ וְהָא שְׁבַע יט
תּוֹרָן אוּחֲרָנְיָין סָלְיָקָן בַּתְרֵיהֶן חֲסִיכָן וּבִישָׁן לְמֶחֱזֵי לַחֲדָא וַחֲסִירָן בְּשַׂר
לָא־חֲזֵיתִי דִכְוָתְהֵין בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרַיִם לְבִישׁוּ׃ וְאָכְלָא תּוֹרָתָא חֲסִיכָתָא כ
ובישתא

מפורש

קדם ה' יתתב ית שלמא דפרעה, וכבר פירשתי ענין המלה הזאת לעיל י"ד כ"ד ע"ש, וי"מ אחרים שמחברים מלת בלעדי עם אלהים, וכן תרגם הסורי, דלמא סבר את דבלעד אלהא נענה שלמא דפרעה, אבל בעל הטעמים לא יאבה להם שהרי הפריד בלעדי בטעם אתנח: (יז) וידבר וגו', יש שינוי בקצת מלות בין שני הספורים ויאמר רד"ק כבר כתבנו כי בשנות האדם הדברים יוסף או יגרע או ישנה ואינו שומר אלא שיהי' הענין אחד, וכן בספור זה החלום עכ"ל: (יט) דלות [מויז געלעהרט], כחושות, והוא שם תאר לרבות, מגזרת הכפולים מן מדוע אתה ככה דל בן המלך דאמנון (ש"ב י"ג ד') וכמוהו ורקות בשר שם תאר לרבות מהכפולים דוגמת דלות ודקות אלא שדקות ורקות סמוכים אל בשר, כלומר שהם רקות ודקות מצד הבשר, דוגמת בריאות בשר שהוא תאר סמוך כמו ויפות מראה שטעמו יפות מצד המראה, ולאיתי בפי' רש"י שאמר, ורקות בשר, כל לשון רקות שבמקרא חסרי בשר עכ"ל, ולא הבינותיו שהרי לא מצאנו לשון רקות כ"א בפרשה הזאת שלשה פעמים ואין עוד במקרא, ונראה שכוונתו בתיבת שבמקרא על המקראות הללו שבפרשה, ורצונו להבדיל בין הרקות הכתוב בפתח ובין הרקות הכתוב בשבלים שהוא בצר"י ואיננו לשון חסרון בשר כ"א לשון ריקות [לעער] אבל הכתובי' בפתח לשון חסרי בשר הם אף שאינם סמוכים אל בשר כמו ותאכלנה הפרות הרקות והרעות. כהנה, כמוהן, והה"א נוסף עיין לעיל ו' ד' אבל בימים ההם:

ותבאנה

תועלות

התועלת הו' הוא בדעות, והוא שהשנו' החלום מורה על אמתתו ומהירו' בואו והסב' בזה היא שהש"י ישפיע לאדם החלומות הצודקים באמצעות המחשבות השופעות מהגרמים השמימיים כמו שביארנו בשני מספר מלחמות ה', ושם ביארנו כי לזאת הסבה יתכן שימצא הכזב הרבה בחלום ובקסם לפי שזאת ההשפעה לא תהיה כי אם מהשליטים ולזה יעלם ממנו מה שיושפע מהבלתי שליטים וביארנו שם ג"כ כי כבר יקרה לאדם שיחלום בהקיץ חלום צודק ושכבר ימצא סגולת זה החלום שהוא יגיע תכף והיה זה כן לפי שהשליט

כא הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃ וַתָּבֹאנָה אֶל־קִרְבֶּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי־
בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ׃
כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד
כג מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃ וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת
כד קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃ וַתִּבְלַעְןָ הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקֹּת אֵת

שבע

מנחת שי

(כב) **וארא** בחלומי וגו׳ **מלאת**, עיין מ״ש לעיל גבי והמלאות דותבלענה קדמאה: (כג) **שדפות** קדים, בהעתק הללי שדפות ירושלמי שדופות עכ״ל, ובכל הספרים כתיב שדפות וכן שדפות הקדים שבסמוך, והראשון שבפרשה ושדופת קדים, והמדפיס שכתב עליו לית וחד שדופת הקדים טעה וכן מצאתי מסרת כ״י שמסרה על שדפות קדים ב׳ כתיב כן וסימניהון והנה שבע שבלים שדפות הקדים, ואחר שכתבתי כל זה בא לידי לשון הרמ״ה ז״ל וזהו ושדופת קדים, קדמאה מ״ו קדמאה קדם לפ״א וח״ו בתראה, ושאר ליסנא באורייתא ח״ו קדמאה ומ״ו בתראה שדפות פ״א קדם לוי״ו, ע״כ, מסכים למה שכתבתי: **צמחות אחריהם** במסורת, כל בראשית אחריהן בנו״ן בר מן חד צומחות אחריהם דוהנה שבע שבלים תניינא דכתיב אחריהם במ״ם, הרמ״ה ז״ל. (עיין שום שכל): (כד) **ותבלען** השבלים **הדקת**, כתוב בהרמ״ה ז״ל ודקות בשר

שום שכל

הראשנות, דותאכלנה תניינא מלא אלף קדם לשי״ן וחסר וי״ו קדם לנו״ן ומלא ו׳ בתריי׳ כתיב: (כא) **קרבנה**, מלעיל והנו״ן רפה. **נודע**, מ״ו כתיב וכל נודע בא״ו דכוו׳ מלא. **ומראיהן** מ״י כתיב, ודכוו׳ ומראיהן שפל מן הקיר מ״י. **ואיקץ**, מ״י כתיב: (כב) **עלת**, מסר עליו בג״ק ג׳, ורצונו חסר דחסר בענין והם דין, ודפסוק ב׳, ודפסוק י״ח. **בקנה**, מסר עליו במקרא כ״י ג׳ רפין, כלומ׳ שהבי״ת בהם בשוא: (כג) **צנמות** ח״ו קדמאה ומ״ו בתראה כתיב. **אחריהם**, ז״ל הרמ״ה ז״ל, צומחת אחריהם מ״ם בסוף תיבותא ומ״י, וכל ליסנא דכוותי׳ מלאים יו״ד, ובמסירת כל בראשי׳ אחריהן בנו״ן בר מן א׳ צומחות אחריהם דוהנה שבע שבלים תניינא דכתיב אחריהם במ״ם עכ״ל, והוא תימה שהרי אשר הולדת אחריהם (לקמן מ״ח ו׳) דכוו׳ כתיב במ״ם, ואין לומר שכוונת הרב כל בראשית אחריהן בתנאי כשהכינוי לנקבות במ״א אלא שהכינוי לנקבות מ״מ כתיב אחריהם במ״ם, שא״כ לא הוי לי׳ לסתום אלא לפרש כדרכו בכל מקום לברר דבריו לבלתי נתון יד לטעות, ועוד קשה שהרי לא מצאנוהו בנו״ן בסוף בכל ספרא ב״א בעניננו, גם בשאר קריאה לא מצאנוהו בנו״ן כ״א פעם אחת והוא והלכת אחריהן דרות (ב׳ ט׳) ונמסר עליו לית וכל השבלים דכוו׳ עכ״ל, וגם הלשון הזה קשה שהרי גם כל פרות דכוו׳, אמנם האמת יורה דרכו שטעות נפל בהעתקת המסרה שהביא הרמ״ה ז״ל וכן תיקונה, כל הפרות והשבלים אחריהן בר מן חד אחריהם צמחות אחריהם, וכל שארי אחריהם (בכל הקריאה כולה) בר מן חד אחריהן והלכת אחריהן, אלא שהרמ״ה לא העתיק מדברי המסרה כ״א הצריך להגהת התורה, וכן תיקון המסרה קטנה דרות, לית וכל הפרות והשבלים דכוותיה בר מן אחד צמחות אחריהם, והשתא לא קשה מידי: (כד) **ותבלען**, דין כתיב חסר ה״א ונו״ן פשוטה.

מגיד

כא וּבִישָׁתָא יַת שְׁבַע תּוֹרָתָא קַדְמָיָתָא פַּטִּימָתָא׃ וְעָלָא לִמְעֵיהֶן וְלָא אִתְיְדַע
כב אֲרֵי־עָלוּ לִמְעֵיהֶן וּמֶחֱזֵיהֶן בִּישׁ כַּד בְּקַדְמֵיתָא וְאִתְּעָרִית׃ וַחֲזֵית בְּחֶלְמִי
כג וְהָא שְׁבַע שִׁבְּלִין סָלְקָן בְּקַנְיָא חַד מַלְיָין וְטָבָן׃ וְהָא שְׁבַע שִׁבְּלִין נָצָן
כד לַקְיָין שְׁקִיפָן קִדּוּם צָמְחָן בַּתְרֵיהֶן׃ וּבְלָעָא שִׁבְּלַיָּא לַקְיָתָא יַת שְׁבַע

שבליא

רשי

(כג) צנומות, צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נצן לקיין כנן אין בהן אלא הקן לפי שנתרוקנו מן הזרע:

שבע

רשבם

(כא) ולא נודע כי באו אל קרבנה, כך אמר פרעה עכשיו ליוסף עתה אני זכור כי בשעת החלום נדמה כאלו לא באו אל קרבנה, אבל למעלה לא היה ראוי לכתוב אלא ראיית האכילות שראה שזו אוכלה זו אבל מה שחשב פרעה בלבו על מה שהיה תמיה שמראיהן רע כבתחלה לא היה ראוי לכתוב; (כג) צנומות, פתרונו לפי ענייננו ואין לו חבר במקרא, ויש לומר כי לשון צנומה שבתלמוד הוא קשים כאבן בלא ליחלוח:

אחר

מפורש

(כא) ותבאנה, כבר אמרנו כי נו"ן ה"א בסוף הפעלים הוא סימן לנקבות רבות נמצאות ונסתרות, ותאמר בבנין הקל בפעלים השלמים תַּעֲמֹדְנָה וַתִּבְלַעְנָה (בפסוק ז') או בחסרון הה"א כמו ותבלען דלקמן בפסוק כ"ד, ובפעלים שראשיתן אל"ף נחה תֹּאכַלְנָה, ובחסרי הפא תִּגַּשְׁנָה, ובפעלי עלומי העי"ן תָּבֹאנָה, וכן ביתר הבנינים בהשתנות התנועות כפי הנאה לכל בנין, ולעולם הנגינה מלעיל בעי"ן הפעל. קרבנה, לשון וקרבו וכרעיו (ויקרא א' ט') ונקראו הבני מעים קרב לפי שהן בתוך, מן כי יקום בקרבך (דברים י"ג ב') שטעמו בתוכך, ויאמר רד"ק הה"א של קרבנה נוסף כה"א לבדנה (לעיל כ"א כ"ט) עלי היו כלנה (לקמן מ"ב ל"ו) והי' די לומר לְבַדָּן כֻּלָּן קִרְבָּן, ובא קרבנה הבי"ת בסגול שלא כמנהג עכ"ל, ולי נראה שהוא כמנהג ואיננו תמורת קִרְבָּן כ"א תמורת קִרְבְּהֶן, ובא על דרך לְבַדְּהֶן (לעיל כ"א כ"ח) וכן לָהֶן (יחזקאל י"ג י"ז), ובתוספת ה"א קִרְבְּהֶנָה וכאשר יחסר הה"א תשוב הנקודה לאחור כמנהג הלשון והנה הוא קִרְבֶּנָה על נכון: (כג) צנמות [פֿרטראקנט], נוגמא בלשון ארמי סלע, הרי הן יבשות ואין בהן לחות כסלע, רש"י:

שבע

תועלות

בזאת ההשפעה הוא בעינו השליט בזה המקרה בחדושו, ולזה יקרה לו מפני חוזק שלטנותו בהשפעה שיספיק לו להשפיע לאדם מעט מן התבודדו' לקבל זה השפע וכן הענין בזה בעינו בהשנו' החלום מורה על חוזק ההשפעה וזה ממה שיורה שזה המקרה מסודר מהשליט בהשפעה ולזה יחוייב שיגיע זה המקרה תכף וזה כלו מבואר למי שהתבונן בדברינו בשני מספר מלחמות השם:

שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין מַגִּיד לִי׃
כה וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא אֵת אֲשֶׁר
כו הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹּבֹת שֶׁבַע
שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם
כז אֶחָד הוּא׃ וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן
שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת הַקָּדִים
כח יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃ הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה
כט אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה׃ הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים

באות

מנחת שי

בתר דוהנה שבע פרות קדמאה מלא ו' כתיב וכל דקות הדקות באורי' דכור' מלאים בר מן ב' חסרים וסי' ודקת בתר ותאכלנה הפרות קדמאה, וחד בליסנא כמי חסר, ותבלען השבלים הדקת תנינא, ואית נוסחי דכתיב בהו הדין כמי מלא ורובא דנוסחי כתיב בי' חסר ואחרי רבים להטות: (כה) **הגיד לפרעה**, סימן קדמאה הגיד לפרעה, תנינא הראה את פרעה, וחד פסוק סימן מהגיד את המראה אל עלי (ש"א ג' ט"ו): (כו) **שבע פרת**, בהעתק הללי פרת ירושלמי פרות עכ"ל, ובכל הספרים חסר ונמסר עליו לי' וחסר: (כז) **ושבע** הפרות הרקות **והרעת**, בהעתק הללי והרעת חד חסר בלישנא, ירושלמי והרעות מלא עכ"ל, ובכל הספרי' חסר וכן במס' והרעות ג' ב' מלאי' וחד חסר ותאכלנה הפרות הרקות והרעות, ושבע הפרו' הרקות והרעת, והרעות רעות מאד (ירמי' כ"ד ג') מליעא חסר, אח"כ בא לידי לשון הרמ"ה מסכים למה שכתבתי וז"ל, כל רעות באורי' מלא בר מן ב' חסרים וסי' הרקות והרעת בתראה, לא תהי' אחרי רבים לרעת, ושאר או' מלאים.

העלת

שום שכל

מגיד, מ"י כתיב בכל הספרי' ולא ראינו בו מחלוקת, ותימה על הרמ"ה ז"ל שלא הזכירו: (כו) **שבע** פרת הטבת וכו', כמסר עליו במס"ג וז"ל ח' פסוקים מן ד' מילין דמיין תליתאה משנין, וסי' שבע פרת הטבת שבע, ובמדבר אשר ראית (דברים א' ל"א). ויעביר בהר אפרים (ש"א ט' ט') וכו', והכוונה ח' פסוקים יש במקרא שבהם תיבה אחת כשנית ד' פעמים אלא שהא' והב' והד' שווים בכל והשלישית היא באה משונה קצת מחברותיהם, כגון בפסוק שלפנינו כמכא תיבת שבע ד' פעמים אלא שהשלישי ושבע בוי"ו, וכן ובמדבר **אשר** ראית **אשר** נשאך **כאשר** ישא בכל הדרך **אשר** הלכתם, וכן **ויעבר** בהר אפרים **ויעבר** בארץ שלשה **ויעברו** בארץ שעלים **ויעבר** בארץ ימיני, ועל הדרך הזה תמצאם כולם. **הטבת** חסר דחסר עיין לעיל ו' ב' אבל כי טבת הנה. **חלום אחד** הוא, במקרא כ"י של כ"ד חלום במרכא ואחד בטפחא, וכן בטעמי ת"א, וכן בחומש פרעמסלא דפוס ראשון, אכן במ"ג רפ"ו וקטן ד"ם ואחרים חלום בטפחא ואחד במרכא וכן בחומש פרעמסלא דפוס שני וכתב עליו בקונטרס ד"א ככ"ל וכ"ה במ"ג וע"ק ור"ל מכוון אחד לשני החלומות כמו שהתחיל במקרא שלפניו חלום פרעה

וגו'

שבליא טבתא ואכרית לחרשיא ולית דמחוי לי: ואמר יוסף לפרעה כה
חלמא דפרעה חד הוא ית דיי עתיד למעבד חוי לפרעה: שבע תורתא כו
טבתא שבע שניא אינין ושבע שבליא טבתא שבע שניא אינין חלמא
חד הוא: ושבע תורתא חסיכתא ובישתא דסליקא בתריהן שבע שניא כז כ"י שבקנא
אינין ושבע שבליא לקייתא דשקיפן קידום יהוין שבע שני כפנא: הוא כח
פתגמא די מלילית עם־פרעה דיי עתיד למעבד אחזי לפרעה: הא כט

שבע

מנחת שי / שום שכל

העלת אחריהן, עיין מ"ש לעיל על עלת שבע: אהרי וגו׳, והמקרא הזה פירוש לשלפניו עכ"ל. וכן מסתפא שאם אתה מטעימו במרכא טפחא יתכן לפרשו על דרך שמיפות חלומו של אחד כלומר של איש אחד דוגמת לא חמור אחד מהם (במדבר ט"ז ט"ו) שפירושו חמורו של איש אחד מהם כמו שכתב עליו רש"י ז"ל, וזה הפך המכוון, לכן יש להבדיל התיבות והכוונה מבוארת: (כז) **ושבע השבלים**, בכל ספרינו בטעם מהפך פשטא אכן בכתיבת יד של כ"ד ושבע בפשטא, השבלים במונח. **הרקות**, חסר יו"ד ומלא וי"ו כתיב: (כט) **באות**, מ"ו כתיב,

שבע

רש"י

(כו) שבע שנים ושבע שנים, כלן אינן אלא שבע ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן כמו שפי׳ לר בסוף ועל השנות החלום וגו׳, בשבע שנים הטובות כאמר הגיד לפרעה לפי שהי׳ סמוך, ובשבע שני רעב כאמ׳ הראה את פרעה לפי שהי׳ הדבר מופלג, ודחוק נופל בו לשון מראה:

וכשבת

רשב"ם

(כח) אשר אלהים עושה, מה שעתיד לעשות הגיד לפרעה, כי על המלך תלויים תקנות המלכות: (כט) שבע גדול, כולו קמץ כי טעמו למטה ושם דבר הוא כמו דבר בקר רעב ומהם יאמר דברך בקרך וכו׳:

וכשבת

מפורש

(כו) **שבע** שנים הנה, רומזות על שבע שנים, וכן ת"י. חלום אחד הוא, עיין מה שכתבתי בשום שכל: (כז) יהיו שבע שני רעב, פתח ברעב התחלה ואח"כ בשובע שראה לו המכה והרפואה שהרי כל החלום לא בא אלא לעשות תקנה על הרעב: (כח) הראה את פרעה, לכתחלה קודם שגילה לו הפתרון ולא אמר לו כי אם עצמות החלום שהוא רומז על דבר עתיד להיות, אמר לו את אשר האלהים עשה הגיד לפרעה, אבל עכשו שגילה פרטי החלום שהוא מורה על שובע ורעב אמר הראה, כלומר לא הגדה לבד היתה לך מאת האלהים כי אם גם ראי׳ מוחשת כי הפתרון כולו הוא גלוי בחלום ונראה לעינים למעיין בו, גם לא אמר את אשר וכו׳ שהי׳ המובן ממנו עצמות הענין, אבל אמר אשר האלהים עושה הראה לך, כלומר בכל פרטי עניניו, כן נראה לי, ועיין מה שפירשתי לעיל ג׳ י"א על לשון הגדה:

ועל

ל בָּאוֹת שֶׁבַע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי
רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִלָּה
לא הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃ וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב
לב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃ וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם
אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר
לג הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ׃ וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם
לד וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים
עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע׃

ויקבצו

מנחת שי

(לא) **אחרי כן**, תרתין מילין כתיבין ומ״י בסוף תיבותא אחרי, הרמ״ה ז״ל: (לג) **ירא** פרעה, הרי״ש בסגול ברוב הספרים, ובעל המסרת מסר עליו לית מלרע, וכ״כ המכלול דף קס״ו בא מלרע שלא כמשפט, ובאיוב ב׳ כמסר ירא ה׳, ד׳ מכהון מלעיל ודין הוא מלרע, (עיין שר״ש):

במרכבת

שום שכל

שָׂבָע, ב׳ קמץ ומלרע, וחברו במשלי ג׳. שבע גדול בכל־ארץ מצרים, כ״כ בכל ספריכו, גם במקרא כ״י הי׳ כתוב כן בתחלה ובא המגי׳ וגרר המרכא והטפחא והקמן חטף עם המקף ממלת בכל והטעי׳ שבע גדול במוכח ז״ק ומלת בכל בחולם וטפחא: (לב) **השנות**, מ״ו כתיב. **נכון**, מ״ו וכל ככון באו׳ דכוו׳ מלא. **לעשתו**, ג׳ וח״ו כתיב וסי׳ וממהר האלהים לעשתו. וכי יגור אתך גר ועשה ואז יקרב לעשתו. כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו: (לג) **ירא**, כתב א״ת שהרי״ש בסגול, ועיין מ״ש, ואולם במקרא כ״י ובמקלת מדויקים הרי״ש בצר״י, וכן משמע ממס״ג דאיוב כ״י״ז, גם בסיף המערכת בגר״ג של רע״ו מסר שטה חדא כל חד וחד מלרע וכל קריא מלעיל וסי ירא פרעה, הסמר דישעי׳ ז׳ ד׳, ויושב ברא״שית מ״ז י״א, ואומן תילים ע״א ד׳, בוקר עמוס ז׳ י״ד וכו׳, הרי לך שכל הבריו הבאים עלרע מיחדין בצר״י לכן גם הוא דכוו׳, והעד הנאמן עדות הרא״בע בספרו לחות דף ג׳ ב׳ (מדפוס ברלין) שאמר בהדיא אם סוף המלה מלרע יהי׳ בקמן קטן כמו ועתה ירא פרעה, ואם הי׳ מלעיל יהי׳ פתח קטן כמו וידא על כנפי רוח (תילי׳ י״ח י״א), וכמוהו כתב בספרו מאזנים דף י״א׳ (מדפוס אופינאך) וז״ל ובעבור היות ירא פרעה מלרע הושם תחת הרי״ש קמן קטן, עכ״ל, ולכן אין צורך לבעל המסרה לומר שהוא בקמן קטן אחרי שכבר מסר עליו שהוא מלרע מעילא שהוא בצר״י כי הא בהא תליא יתאחדו ולא יתפרדו. **נבון**, מ״ו וכל אורי׳ דכוו׳ מלא. **וישיתהו**, מלא תרין יודי״ן דבתיב ולא קרי חד קדם לשי״ן וחד בתרי׳: (לד) **ויפקד**, ב׳ רפין המלך (אסתר ב׳ ג׳). **פקדים**, ח״י קדמאה ומ״י בתראה כתיב:

ויקבצו

רשי

(ל) ונשכח כל השבע׳, הוא פתרון הבליעה: (לא) ולא

יודע

רשבם

(ל) ונשכח כל השבע, דוגמת ולא נודע כי באו אל

קרבנה

שְׁבַע שְׁנַיָא אַתְיָין שׂוֹבְעָא רַבָּא בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם: ל וִיקוּמוּן שְׁבַע שְׁנֵי כ"י שבעא
כַפְנָא בַּתְרֵיהֶן וְיִתְנְשֵׁי כָּל־שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם וִישֵׁיצֵי כַּפְנָא יָת־ שבעא
עַמָּא דְאַרְעָא: לא וְלָא־יִתְיְדַע שׂוֹבְעָא בְּאַרְעָא מִן־קֳדָם כַּפְנָא הַהוּא דִיהֵי שבעא
בָתַר־כֵּן אֲרֵי־תַקִּיף הוּא לַחֲדָא: לב וְעַל דְּאִיתְנִי חֶלְמָא לְפַרְעֹה תַּרְתֵּין
זִמְנִין אֲרֵי־תַקִּין פִּתְגָּמָא מִן־קֳדָם יְיָ וּמוֹחִי יְיָ לְמֶעְבְּדֵיהּ: לג וּכְעַן יֶחֱזֵי
פַרְעֹה גְּבַר סוּכְלְתָן וְחַכִּים וִימַנִּינֵיהּ עַל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם: לד יַעֲבֵיד פַּרְעֹה
וִימַנֵּי מְהֵימְנִין עַל־אַרְעָא וִיזָרֵז יָת־אַרְעָא דְמִצְרַיִם בִּשְׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא: שבעא

ויכנשון

רשי

יודע השבע, הוא פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה: (לב) נכון, מזומן: (לד) וחמש, כתרגומו ויזרזון וכן חמושים:

את

רשבם

קרבנה: (לב) ועל השנות החלום וגו', אבל חלומו' של יוסף אעפ"כ שנשנו בחלומות ובכוכבים אלו היו בלילה אחד כאלה היו כמהרי': (לד) ויפקד פקידי', וחמש שהממוני' יגבו חומש כל התבואות לצורך המלך אשר משפטו בשאר שנים לעשר כדכ' בשמוא' את שדותיכ' יעשר (ש"א ח) עתה יעזל פי שני' וכמו כן הנהיג יוסף לבסוף על אדמ' מצרי' לפרע' לחומש:

ויכבדו

מפורש

(לב) ועל השנות, מגזרת שני והוא מקור מבנין נפעל דוגמת הגלות נגלות (ש"ב ו' כ') כלומר על שהחלום נשנה בפרות ובשבלים סימן הוא כי נכון וקיים הדבר מאת האלהים ועל שבא פעמים בלילה אחד סימן הוא כי ממהר האלהים לעשותו, ולא הי' כן חלום יוסף כי הוא נשנה אבל לא פעמים ולכן לא נתקיים עד לאחר כ"ב שנה: (לג) ועתה וכו' כל זה שייך אל הפתרון, כלומר לכן הראה לו כעת הרעב הבא אחר שבע שנים כי עתה ירא פרעה ויבקש תקנה על זאת שלא ימותו אז ברעב. איש נבון וחכם, כתב הרמב"ן, נבון שידע לנהל עם ארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו ולתת להם כדי חיותם וימכור המותר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה, וחכם שידע לקיים התבואה שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו בטבעו כגון חומטון שהזכירו רבותנו (עיין מס' שבת דף ל"א א' ודף כ"ד א') והכסף החי הממית את הכנימה (חולין דף י"ג א) וכיוצא בהן, ואמרו בב"ר ערב בהן עפר וקיסומיות דברי' שמקיימין את התבוא', ואמר יוסף כל זה בעבור שיבחרו אותו כי החכם עיניו בראשו, עכ"ל: (לד) וחמש, מבנין הכבד הדגוש מגזרת חמשה כפי' הרשב"ם עיין עליו וכן ת"י וכן תרגם הסורי ונסבון חד מן חמשא בארעא דמצרי', וכן תרגם האשכנזי [אונד נאמי דא: ואנד מצרים דען פינפטן אבגעבן], ולפי מרוצת הלשון הי' לו לומר ויחמש דוגמת ויפקד שלפניו ויקבצו שלאחריו, לכן נראה שהוא מקור ע"מ נאץ נאצת (ש"ב י"ב י"ד) אחר חלץ את האבני' (ויקר' י"ד מ"ג) וטעמו כמו לחמש וקאי על הפקידים אשר זאת משמרתם לגבות חומש כל התבואו', ולכן מכאן והלאה באו הפעלים בלשון רבים ויקבצו ויצברו:

לה וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבֹות הַבָּאֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־
לו בָר תַּחַת יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃ וְהָיָה הָאֹכֶל
לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ
לז מִצְרָיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב׃ וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי
לח פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא

כזה

שום שכל

(לה) **ויקבצו**, ב׳ רפין את כל נערה (אסתר ב׳ ג׳). **אכל**, ח״ו כתיב, ודכוותיה והיה האכל לפקדון, וכל דכוותהון בשמיה דמכלא חסר. **הטבות**, ח״ו קדמאה ומ״ו בתרא, מסרתי לעיל ו׳ ב׳ אלל כי טבת הנה. **הבאת**, ח״ו כתיב. **ויצברו**, לית רפה וחד ויצברו (שמות ח׳ י׳). **בר**, כל ברויי דיוסף קמץ וכל האחרים פתח בר מן אחד במשלי (י״א כ״ו) מונע בר יקבוהו לאום, גליון מס״ק, ועיקר המסרה הזאת עם פירושה מצאתי בספר הנקדן הנדפס בגליון המערכת וז״ל, כתוב במסרת כל ברויי דיוסף, פרויי דבלק, קרויי דבלעם בזויי דמשלי, כברויי דקהלת, קלויי דדניאל קמצין ושארי פתחין, וזה פתרונם, בר כחול הים דיוסף, וכל פר ואיל דבלק, ויקר דבלעם, בז לרעהו דמשלי, כבר היה דקהלת, קל קרנא דדניאל קמצין, ודבר זה פלא מאי משמעינן בעל המסרת כי כולם משפטם בקמץ כי אין מהם דבק, לבד קלויי דדניאל שהוא דבק, אם לא להשמיענו ושארי פתחין כמו בר לבב, פר בן בקר, ובז שהוא לשון ביזה שהוא מן הכפולים ודינו להפתח כמו תם רק כאשר באורתי למעלה, כבר דקהלת לא ידענו למעוטי מאי אם לא למעט מלות דוגמתו כמו לשד לבד פרת קנז שנפתחים כאשר כתבתי למעלה, עכ״ל: (לו) **לפקדון**, מ״ו וכל פקדון באורי׳ דכוותי׳ מלא:
הודיע

רשי

(לה) את כל **אכל**, שם דבר הוא לפיכך טעמו באל״ף ונקוד בפתח׳ קטן והוכל שהוא פועל כגון כי כל **אוכל** חלב טעמו בכ״ף ונקוד קמץ קטן. תחת יד פרעה״ו, ברשותו ובאוצרותיו: (לו) והיה האוכל, הצבור כשאר פקדון הגנוז לקיים הארץ: (לח) הנמצא כזה, הנשבח כדין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמהו. הנמצא לשון תמיהה וכן כל ה״א המשמשת בראש תיבה ונקודה בחטף פתח:
אין

רשבם

(לה) ויצברו בר, תחת יד ממונה פרע׳ וכל זה הי׳ בעל כרחם של מצרי׳ ולכך כת׳ ויפקד פקידי׳ ויצברו שכן מציכו באחשורוש (אסתר ב׳) ויפקד המלך פקידי׳ בכל מדינות מלכותו ויקבצו כל נערה וגו׳ אל יד הגי וגו׳ ויקבצו היא הגבייה מבעלי השדות. ויצברו, היא האסיפה אל ידי שומרי האוצרות וכן ביוסף תמצא ויקבון ויצבור. אכל בערים, כי כל עיר ועיר יוכלו למוכרו בשני הרעב: (לח) אשר רוח אלהים בו, בפתרון חלומות, וכ״ש להכמת

מפורש

(לה) ויקבצו, היא הגביי׳ מבעלי השדות, ויצברו, היא האסיפה אל ידי שומרי האוצרות, כמבואר ברשב״ם. בר, נקרא כן התבואה אחר שנעשה בה מלאכת לזרות ולהבר

וְיִכְנְשׁוּן יַת־כָּל־עֲבוּר שְׁנַיָּא טָבָתָא דְּאָתְיָן הָאִלֵּין וְיִצְבְּרוּן־עִיבוּרָא לה
תְּחוֹת יַד־מְהֵימְנֵי־פַרְעֹה עֲבוּרָא בְּקִרְוַיָּא וְיִטְּרוּן: וִיהֵי עֲבוּרָא גְּנִיז לְעַמָּא לו
דְּאַרְעָא לְשָׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא דִּי יְהֶוְיָן בְּאַרְעָא דְּמִצְרָיִם וְלָא־יִשְׁתֵּיצֵי עַמָּא
דְּאַרְעָא בְּכַפְנָא: וּשְׁפַר פִּתְגָּמָא בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עַבְדוֹהִי: וַאֲמַר לז לח
פרעה

מפורש

ולסבר, ויתכן שהוא מבעלי ל״ה דוגמת אב, אח, גם מן הכפולים דוגמת חם, הר. ועיין בפסוק הסמוך: (לח) הנמצא כזה [ווערדן וויר אויך איינן פינדן וויא דיזן], הה״א לתימה והנו״ן לסימן המדברים בעד עצמם, כן דעת רש״י והיא הנכונה, כי זו תשובה אל מה שאמר יוסף ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם, ואין לומר שהנו״ן לסי׳ בנין נפעל כמו שפירשו מקצת המפרשים ויתורגם [וויר איך וואהל איינר פינדן] שמלבד שתהי׳ התשובה בלתי הגונת לעצת יוסף הנה גם מצד התיבה עצמה אי אפשר לפרש כן שא״כ תהי׳ שאלתו זאת שלילת המציאות והי׳ לו ליכתב היש כזה וגו׳ שמלת היש היא שלילת המציאות בלשון עברי, אבל תיבת הנמצא הוא מצטרף אל החיפוש, וזה כפי׳ רש״י הנמצא אם נלך ונבקשנו. כלומר אע״פ שנמצא חכמים ונבונים בארצנו לא נמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, וזה יותר טוב לנו לאין ערך, ויאמר החכם הר״מ קאלוו; ״וממה שצריך שנתעורר אליו הוא כי יוסף כל כוונתו היתה להודיע לפרעה שהש״י מגלה לו סודות המציאות כדי שיעשה פרעה מה שעשה בסוף א״כ למה אמר לו כשאמר ירא פרעה איש נבון וחכם מה הם הדברים שצריך לעשות אותו חכם ונבון באומרו וחמש את ארץ מצרים ויצבור בר אוכל בערים והי׳ האוכל לפקדון וכו׳, שהרי מאחר שאמר מה הי׳ צריך לעשות יפקד המלך פקידים מקצות הארץ ויצוום לעשות אותם הדברים שצריכים לעשות ולא תשלם כוונתו; אבל אם תיטיב לעיין תראה גדולת חכמתו כי הוא אמר, אם לא אפרש הדברים שצריכים לעשות יאמרו למה אנו צריכים איש נבון וחכם, אין טפש בעולם שלא ידע לצבור בר בשני השבע ולמכור בשני הרעב, ולכן אמר אודיעם הדברים שצריכים לעשות וממה שצריכים להזהר ואז יבינו שצריכים יותר מנבון וחכם, ולכן אמר וחמש את ארץ מצרים, והוא ענין עמוק לאין חקר לא יעשהו זולתי איש אשר רוח אלהים בו, והוא שאם יקח יותר מן החומש יעשוק לעם חוקם שהרי, כמו שאמר בסוף הפרשה, בשני השבע הם צריכים ארבע הידות, הא׳ לזרע, הב׳ לאכלם, הג׳ לאשר בבתיהם כלומר לקנית מלבושין וכל צרכי הבית, הד׳ למזון הטף, ואם יקח פחות מן החומש לא יכלכלם בשני הרעב, והחומש יכלכלם במלום שהרי בשני הרעב אין חריש וקציר ואינם נזקקים לקנות לא מלבושים ולא כלים, וב׳ הידות שהיו למזונם ולמזון הטף יתגלגלו ביד האחד שהוא החלי, שהרי בשני הרעב אוכלים ולא לשבעה, אבל פחות מחלי מזונם לא יתכן שיתקיימו בו, ואמר עוד, ויצברו בר תחת יד פרעה כלומר הזרע התבואה יהי׳ תחת יד פרעה והאוכל שהוא הזרע שאינו כ״כ חשוב עם שאר מיני זרעונין בערים

תועלות

התועלת הז׳ הוא במדות, והוא שראוי לאדם להשתדל בהשגת החכמה כפי היכול׳ כי היא תושיבהו בין נגידים ותסבב שיהיה לו עושר וכבוד, הלא תראה כי יוסף הצדיק עלה לזאת המעלה מפני יתרון חכמתו עד כי מבית האסורים יצא למלוך:

שלישי לט כָּזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף
אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־נָבוֹן וְחָכָם
מ כָּמוֹךָ׃ אַתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק
מא הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נָתַתִּי
מב אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל
יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם
מג רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃ וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה

אשר

מנחת שי

(מג) **במרכבת**, נמסר עליו לית בנקודה אחת, פי'

שום שכל

(לט) **הודיע**, מלא דמלא, מ"ו ומ"י דקרי קדם לעי"ן. **אותך**, חד מן ט' מ"ו באו' מסרתים לעיל י"ז ב'. **אינך**, בע"ג וקטן ומדויקים גם בכ"י של כ"ד במקף ובלא מתג באל"ף, אבל בפרעמסלא במתג. **כמוך**, מ"ו כתיב וחסר ה"א בסוף תיבותא וכל כ מ ו ך באו' דכוו' בר מן ב' ח"ו ומ"ה ותרויהון בחד פסוקא דמי כ מ כ ה באלים ה': (מ) **ביתי**, מ"י וכלהון דכוו'. **פיך**, מ"י וכל או' דכוו'. **ישק**, פתח. מס"ק: (מב) **רבד**, ח"י כתיב. **צוארו**, מ"א כתיב: (מג) **במרכבת**, כל לשון מרכבה בלשון יחיד

רשי

(לט) אין נבון וחכם כמוך, לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוך: (מ) ישק, יתזן יתפרנס, כל צרכי עמי יהיו נעשי' על ידך כמו בן משק ביתי (לעיל ט"ו ב') וכמו נשקו בר (תילי' ב' י"ב) גרניסו"ן* רק הכסא, שיהיו קורין לי מלך. כסא, לשון של המלוכה כמו ויגדל את כסאו מכסאך: (מא) נתתי אותך, מניתי אתך ואעפ"כ לשון נתינ' הוא כמו ולתתך עליון בין לגדולה בין לשפלות נופל לשון נתינה עליו כמו נתתי אתכם נבזים ושפלים: (מב) ויסר את טבעתו, נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה. בגדי שש, דבר חשיבות הוא במצרים. רביד, ענק ועל שהוא רצוף בטבעות קרוי רביד. וכן רבדתי ערשי (משלי ז' י"ו) רצפתי ערשי מרצפות, בלשון משנה מוקף רובדין של אבן, על הרובד שבעזרה והיא רצפה: (מג) במרכבת המשנה, השניה למרכבתו המהלכת אצל שלו. אברך, כתרגומו דין אבא למלכא, רך בלשון ארמי מלך, בהשותפין לא ריכא ולא בר ריכא, ובדברי אגדה דרש רבי יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר לו בן דורמסקית עד מתי אתה

מעוות

רשבם

לחכמת דרך ארץ: (לט) נבון מבין עתידות ורואה הנולד. חכם, קיבץ חכמת ממה שראה ושמע: (מ) ישק, יזדרזו בכלי קרב על מלחמה לצאת על האויבים, לשון עיר מבצר והנשק (מ"ב י' ב'). נושקי רומי קשת (תילי' ע"ח ט'): (מא) נתתי אותך, נותן אני אותך, בשעת נתינת טבעת על יד יוסף אמר לו כך: (מב) בגדי שש, של מצרי' חשובים כדכתיב שש ברקמה ממצרים (יחזקאל כ"ז ז'). רביד, לשון דבר הפרוש ופשוט על האדם, כמו מרבדים רבדתי ערשי (משלי ז'): (מג) במרכבת המשנה, סוס או פרידה המיוחדת לרכוב עלי' האיש

משנה

*) גרניסו"ן, וכמוהו בתילי' ב' י"ב, ונגזר מן גרניר, פערזארגן, פערזעהן.

פַּרְעֹה לְעַבְדּוֹהִי הֲנִשְׁכַּח כְּדֵין גְּבַר דִּי רוּחַ־נְבוּאָה מִן־קֳדָם־יְיָ בֵּיהּ׃
וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף בָּתַר דְּהוֹדַע יְיָ יָתָךְ יַת־כָּל־דָּא לֵית־סוּכְלְתָן וְחַכִּים לט
כְּוָתָךְ׃ אַתְּ תְּהֵי־מְמַנָּא עַל־בֵּיתִי וְעַל־מֵימְרָךְ יִתְּזַן כָּל־עַמִּי לְחוֹד כּוּרְסֵי־ מ
מַלְכוּתָא־הָדֵין אֵיהֵי־יַקִּיר מִנָּךְ׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף חֲזֵי דְּמַנֵּיתִי יָתָךְ מא
עַל כָּל־אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ וְאַעְדִּי פַּרְעֹה יַת־עִיזְקְתֵיהּ מֵעַל יְדֵיהּ וִיהַב מב
יָתַהּ עַל־יְדָא דְּיוֹסֵף וְאַלְבֵּישׁ יָתֵיהּ לְבוּשִׁין דְּבוּץ וְשַׁוִּי מְנִיכָא דְּדַהֲבָא
עַל־צַוְּארֵיהּ׃ וְאַרְכֵּיב יָתֵיהּ בִּרְתִיכָא תִּנְיֵיתָא דִּי־לֵיהּ וְאַכְרִיזוּ קֳדָמוֹהִי מג כ"י תכינא

דין

מפורש

בעריס ושמרו וזה ג"כ חכמה, ואמר עוד והי' האוכל לפקדון, כלומר לפקוד בו העם בשעת צרכם ולא לשבעה אלא באופן שלא תכרת הארץ וזו חכמה גדולה לאין חקר בהיותו בעם רב, וכששמעו פרעה ועבדיו הדברים האלה תמהו מחכמתו של יוסף יותר מאשר תמהו מפתרון החלום וייטב בעיניהם עד שאמר פרעה הנמצא כזה וגו', ותיכף אמר לו אתה תהי' מנהיג על ביתי וכאשר יראו כל עמי כי אתה מנהיג על ביתי ייטב בעיניהם להיותם מונהגים על ידיך, ולכן אמר ועל פיך ישק כל עמי, כלומר שמרצונם יתנהגו על פיך כמו שמראה הנושק את חבירו על פיו רוב האהבה והרצון שיש לו עמו, לפי שיראו ק"ו בעצמם לאמר הנה כל ענייני המלך על ידו ונתן לו הטבעת אשר בה הי' חות' המלך."

(מ) ישק כל עמי, רש"י פירשו יתפרנס [פערפפלעגט ווערדן] ורד"ק מפרשו מלשון נשיקה ממש כלומר להודותו לאדון, ועיין מ"ש בסמוך, וי"מ על פיך יריקו את חניתם למלחמה, לשון נושקי רומי קשת (תילים ע"ח ט'). רק הכסא, כלומר מפאת הכסא, אגדל ממך, אהי' גדול ממך, לא תהי' לי גדולה ממך כ"א גדולת הכסא שאני מלך: (מב) בגדי שש, שאינם לובשין במצרים כ"א מלכים ושרים. רביד, לשון מרבדים כפי' רש"י ורשב"ם: (מג) במרכבת המשנה, פירש"י השני למרכבתו המהלכת אצל שלו עכ"ל, ואין רצונו שיהי' המשנה שם תואר אל מרכבת שא"כ הי' לו לינקד משנָה בקמצות הנו"ן כי מרכבת שם בלשון נקבה, גם הי' צ"ל משנה בלא ה"א כי לא יסמך המתואר אל תארו, אמנם הוא שם דבר על השניות ותיבת במרכבת סמוך אליו ובעבור שלא ידענו על מה נופל לשון שניות לכן פי' השני למרכבתו המהלכת אצל שלו, ואולם לראב"ע ורד"ק ורמב"ן יהי' משנה תואר למשנהו של מלך כמו ואני אהי' לך למשנה (ש"א כ"ג י"ז) כי מרדכי היהודי משנה (אסתר י' ג'), ולדעת הירושלמי והביאו הר"ש במ"ג פ"ח דכלאי' יהי' טעמו מרכבה של

תועלות

התועלת הח' הוא במדות, והוא שאין ראוי לאדם שישתדל לבטל מה שנגזר מהשם ית' בכמו זה האופן אשר השתדלו לבטלו אחי יוסף כשמכרוהו כי הם חשבו שהוא רחוק

אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ
מד מִצְרָיִם׃ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־
מה יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ וְאֶת־רַגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַיִּקְרָא
פרעה

מנחת שי

פי' שזה לבדו כמלא החירק במ"ס כמ"ש בנחום ג' בס"ד: (מה) **ויקרא פרעה**, הע"ן בגלגל ברוב

שום שכל

יחיד המ"ס בסגול בר מן דין שהוא בחירק, מס"ק וכ"כ בטעמי המקרא. **ונתון**, מ"ו כתיב, ודכוו' כתון תתן לו, ותרין חסרים וסי' אם כתן תתן את העם

הזה בידי, כתן תתן להם אחוזת נחלה: (מד) **ובלעדיך**, מ"י כתיב והבי"ת בחירק. **ירים**, מ"י וכל ירים בחו' דכוו' מלא: (מה) **פרעה**, כתב א"ת, ברוב ס"ם בשופר הולך (הוא מוכח) עכ"ל, וכ"כ מ"ש הע"ן בגלגל (הוא מוכח) ברוב ס"ם עכ"ל והרמ"ז בקונטרים ההכרעות תמה עליו ואמר, ותמהני שהרי מסור עליו. חד מן י"ח מקומות מאיילין מאריכין בין אזלא לזרקא באורי' וסי' כמסר בערך טע והוי לי' להרב המחבר להכחישה או להשיב עלי', עכ"ל, ותמיהתו מתקיימת, והחכם רא"פ עם שעיקר חומש שלו הוסד ע"פ הגהת א"ת עכ"ז לא השגיח על הגהתו זאת והעמיד פרעה במרכא, וכן הוא במ"ג וקטן ובעט ספר ובקאליבו ובת"ם של שנת **עבודת הלוים** ובהומש וש"ב גם בכ"י משנת רמ"ט לפי עדות החכם רש"ד בעל ת"ם, וכן הוא בעטיאס, ובתכ"ב ברלין תכ"ט נדפס במוכח והוגה בחרט אנוש מרכא במקומו, וכן ברוב המדויקים במרכא כדעת המסרה, לכן גם החכם רש"ד העמיד מרכא והחליט גם הוא שדברי המסרה כעלמו מעיכי בעל א"ת ומ"ס, ויפה אמר, גם בפ' מטות (דברים ל' י"ג) אבל ואם הפר יפר אותם הגיה בעל א"ת וטעה בדברי המסרה, גם אל ויאמר ה' אלהים אל הנחש (לעיל ג' י"ד) הגי' ושם במסרה כמו שכתבנו שם על מקומו עיין עליו, וכבר העתקתי דברי המסרת על נכון לעיל (ל' ט"ו) אבל ויבוא יעקב מן השדה ע"ש, ועתה הקרה ה' לידי ס' טעמי המקרא להחכם ר"י בן בלעם ולמדתי ממנו כי כל אלה הי"ח ראוים למרכא בעבור הגעי' שיש בתיבה שלאחריה' והא לך דבריו כלשונו, הזרקא אם הי' בלא משרת אין עלי' הדבור, ואם שרתה משרת אחד לא יהי' כ"א שופר עילוי כגון ויאמ' ה' אל ישעי' (ז' ג') כה אמר ה' למשיחו (שם מ"ה א') והיוצאים מתנאי זה הם תשע שבאים במרכא והם כי תשא את ראש וכו' (ונמסרים במס"ג ריש פ' וארא ושם מוכה י"' עיין מה שכתבתי שם), ואם היו לזרקא ב' משרתים יהי' הראשון אזלא כגון ויאמר משה לפרעה (שמות ח' ה') ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח, ודומיהן, חוץ מן ב' שהן למטה והן. ויהי הוא מספר למלך דמלכים (ב' א' ה') אשר לא מעמך ישראל (דה"ב ו' ל"ב) וכו' והמשרת השני לזרקא שראוי להיותו במרכא למטה בא משתי סבות האחת פסק והאחת געיא, ויש שכותבין אותו שופר מוכח והוא כמו מרכא במחלקותיו, אשר ביניהן פסק, וכתוב בספר וחתום (ירמי' ל"ב מ"ד) ועלה הגבול דבירה (יהושע ט"ו ז') וכל דומיהן, חוץ מן שתי מקומות שיש בהן פסק והן שופר עילוי והן ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם (לעיל ל"ז כ"ב) הנה חרדת אלינו (מ"ב ד' י"ג), ואשר ביניהן געיא כגון ויבוא יעקב מן־השדה (לעיל ל' י"ו) וקח משענתי בידך (מ"ב ד' כ"ט) ודומיהן, חוץ מן ז' מקומות שיש בהן כמעט שינוי והם ואשר יבוא את־רעהו ביער (דברים י"ט ה') אשר על פני בית־חורן (יהושע י"ח י"ד) וישלח חירם מלך צור (ש"ב ה' י"א) והכירו (דה"א י"ד א') את ראש איש־בשת אל דוד (ש"ב ד' ח') באדין קריבו ואמרין קדם מלכא (דניאל ו' י"ג), ויעבירו קול בכל עריהם (נחמי' ח' ט"ו), והקורא יטעים הגעיא בפיו או כתובה או לא כתובה, ואם היו לזרקא ג' משרתים יהי' הראשון תלשא והשני אזלא, ולא תשתנה מהיות תחלה או תבי' עם תחלת אות או עם השני או יותר, כגון וישלח האלהים מלאך ו לירושלים (דה"א כ"א ט"ו) ואשר יבוא את רעהו (דברי' י"ט ה'), ואם הי' לה ד' משרתים יהי' הראשון

שופר

דִּין־אַבָּא לְמַלְכָּא וּמַנִּי יָתֵיהּ עַל כָּל־אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ וַאֲמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף מד
אֲנָא פַרְעֹה וּבַר־מִמֵּימְרָךְ לָא־יְרִים גְּבַר יַת־יְדֵיהּ לְמֵיחַד־זֵין וְיַת רַגְלֵיהּ־
לְמִרְכַּב־עַל־סוּסְיָא בְּכָל־אַרְעָא דְּמִצְרָיִם׃ וּקְרָא פַרְעֹה שׁוּם־יוֹסֵף גַּבְרָא מה
דמטמרין

רש"י

מעוות עלינו את הכתובים אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו כורעין לפניו ויוצאין תחת ידו כענין שנאמר ונתון אותו וגו': (מד) אני פרעה, שיש יכולת בידי לגזור גזרות על מלכותי ואני גוזר שלא ירים איש ידו בלעדיך שלא ברשותך, דבר אחר אני פרעה אני אהיה מלך ובלעדיך וגו', וזהו דוגמת רק הכסא, אלא שהוצרך לפרשה בשעת נתינת הטבעת. את ידו ואת רגלו, כתרגומו: (מה) צפנת פענח, מפרש הצפונות ואין לפענח דמיון במקרא. פוטיפרע, הוא

רשב"ם

משנה למלך אשר לו. אברך, הוא אב למלך כדאמרינן לא רכא ולא בר רכא, כלומר אב למלך, וזהו וישימני לאב לפרעה כי פרעה לשון מלך כמו שפירשתי למעלה, אב שר לצורך המלך: (מד) אני פרעה, אני מלך וזהו רק הכסא אגדל ממך. לא ירים איש את ידו, לעשות שררה כמו שכתיב בירבעם אשר הרים יד במלך רמה ידו ושררתו על ידי המלך שלמה כמו שכתיב שם ויפקידהו לכל סבל בית יוסף: (מה) צפנת פענח, כתרגומו ולשון מצרים הוא, וכן הי' דרכם לקרוא לאדם בשעת שממנים אותו

מפורש

של שני סוסים, ולדעתו צריכין אנו לומר כי משנה שם תאר הוא אל צמד סוסים ולכן יסמך אליו תיבת מרכבת. אברך [אויך דיא קניהי געבאגן!] כמו הברך והאל"ף בארמי תמורת הה"א בעברי כידוע וכמוהו אשכם ודבר (ירמי' כ"ה ג') והוא ציווי מבנין הפעיל שהוא אפעל בארמי מגזרת ברך, והיו צועקים לפניו הברך לומר לעם כי לו תכרע כל ברך. ונתון אותו כלומר ע"י המעשה הזה הי' יוסף נתון על כל ארץ מצרים, ונתון הוא מקור והוא משמש במקום פעול בהרבה מקומות: (מה) צפנת פענח, כתרגומו ולשון מצרים הוא כמבואר ברשב"ם, ויאמר הרמב"ן;

" צפנת פענח, אמר ר"א אם היא מלה מצרית לא ידענו פירושה, ואם מתורגמת לא ידענו שם יוסף; ועל דעת הראשונים שאומרים המפענח נעלמים יתכן שקרא לו שם נכבד כלשון ארצו, כי שאל לו, או שהי' המלך יודע שפת ארץ כנען הקרובה אליו, ועניינו צפונה מגלה, וכן בתו קראה שם משה רבינו בלשון עמו מן המים משיתיהו, ואל תתמה בעבור שקראוהו סופרי המצריי' מוכיום, כי ישנו השמות ללשון מובן או מורגל להם כאשר יעשה התרגום בקצתן כגון בין קדש ובין שור (לעיל כ א) בין רקם ובין חגרא, וכן בהרבה מן השמות, ובקצתם לא ישנה דבר כאשר עשה בסיחון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן וזולתם הרבה, וזה לפי מה שהיו נקראים בלשון הארמית בדורו, וכן עשו הכותבים המעתיקים עכ"ל." ועיין מ"ש בפ' שמות ב' י' אצל ותקרא שמו משה. כהן און ת"א רבא דאון, ושאר לשונות של כהן וכהנים תרגם בלשון

תועלות

רחוק שיהיה מושל עליהם אחר שהרחיקוהו מעליהם ועם היותו נמכר לעבד וזה היה כלי אל שהגיע יוסף לתכלית הממשלה והשררה וכזה יקרה הרבה במי שישתדל לבטל גזרות השם

פַּרְעֹה שֵׁם־יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־אָסְנַת בַּת־ פוטי פרע

מנחת שי

ברוב ס"ס. **שם** בלא מאריך, ברוב הספרים **שם** יוסף, (עיין שום שכל). **צפנת**, במקצת ס"ס אין מאריך בלד"י ועיין מ"ש ביהושע ג'. **פענח**, הגעיין בסר"א לבדו בס"מ כ"י ואף במקצת ספרי הדפו', והרמ"ה כתב לפנת פענח איכון חד סמא ובתרין מילין כתבין וקרין, ובחומש קדמון כתוב שצריך לכותבם בשט' אחת. **אסנת**, ברוב הספרים האל"ף במאריך, ועיין מ"ש ביהושע ג' על כרתן. **פוטי פרע**, תרתין מילין ובלא מקף ביניהון במקצת ס"מ, והכי איתא בירושלמי פ"ק דמגילה ואתיא אליבא דת"ק דמס' סופרים, וכ"כ הרמ"ה בהדיא פוטי לחוד פרע לחוד כתיב וקרין מלא חדא וכל פוטי פרע דכוו' עכ"ל, וכ"כ המאירי בק"ס שלו, ובעשר', ג', ותרין מילין, ור"ל

שום שכל

שופר מוכח כגון הככי עומד לפניך שם על הצור (שמות י"ז ו') והדומים לו, ובכ"א ספרים יש לו ג' זרקאות שיתחברו ב' משרתים בתיבה, והם, ולאיתמר בכיו (ויקרא י' י"ב) אם ילאו בנות שילו (שופטים כ"א כ"א) לאוצרות ולתרומות (נחמי' י"ב מ"ד) עכ"ל, ומדבריו למדנו ג' דברים, למדנו כי כשיש שם געי' בתיבת הזרקא או בתיבה המוקפת לזרקא דינו כאילו יש שם פסק ביניהם וישתנה המוכח למרכא, ולמדנו פירוש יותר נכון על המסרה של י"ח מאיילין מאריכין ממה שפירשנו לעיל ל' י"ו, והכוונה י"ח געיות בתורה גורמים שמאריכין בין אזלא לזרקא, והמסרת קראה מאיילא לגעיא בעבור שיווי הצורות וכמו שכתב החכם הנזכר כי צורת הגעיא כצורת המאיילא והטפחא וכולם נוטים משמאל לימין הקורא, ולמדנו ממנו כי בכל הי"ח מקומות (חוץ מן ואשר יבוא את רעהו ביער שיש בו כמעט שינוי כמאמר החכם) יש שם געיא הייכו מאיילא וכן הוא בכל הספרים המדויקים ועל רובם העיד מנחת שי על מקומם ולכן דינם במאריך לא במוכח ולכן בכל ספרינו וכתבי יד תמצא בהם מרכא כדין והמאיילא הייכו הגעיא בתיבה שאחר המרכא, וזה גם דבר הנקדן שאמר ואם יש פסק בין אזלא לזרקא אתו המשרת מרכא כגון ועלה הגבול | דבירה, או יש מאיילא בין אזלא לזרקא בלא פסק והם בי"ח מקומות בחומש וכו' כמו שהעתקתיו לעיל ל' י"ו, ומדבריהם מבוררים גם דברי בן אשר שאמר ז"ל, סימן דרך אזלא העולה היא למעלה, אם יש לפני' שופר וגעיא וזרקא עמהם הנוי' כעימות שופר למטה שנוי' כמו וביום שמחתכם ובמועדיכם (במדבר י' י') והשביע הכהן את האשה (במדבר ה' כ"א), (ושניהם נמנו בכלל הי"ח מאיילין שבתורה והם כדין) כל ישראל הנמצאים (דה"ב ל"א א' תיבת ישראל במרכא במ"ג וקטן ומדויקים, והה"א של הנמצאים בגעיא בכ"י וכן נכון כמבואר היטיב לעיל י' י"ח) חוץ מן פסוקים שבעה, דרכם מזו נגרעה, יבוא עמהם תלשא או תרס, מחבר בלי הרס, ואשר יבוא את רעהו ביער וכו' (כמו שהעתיקם בן בלעם שהעתקנו בסמוך) ואשר ישמיעו ויעבירו קול במחנה (זה טעות הסופר וצ"ל ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם וכגירסת בן בלעם) וכן דרך כל פסק על זה הדרך ירון בדבר הרון, חוץ משני פסוקים בטעם כפסקים שופר ופסק עמהם שרוי' ואין כמוהם בכל הקריאה והם ויאמר אליהם ראובן, הנה חרדת אלינו, וג' פסוקים ככוכים מאחריהם משתנים, אם ילאו בנות שילו, ולאיתמר בכיו, לאוצרות ולתרומות, וב' פסוקים מיוחדים, בטעם לא נפרדים, מרכא ושופר וזרקא נמודים, ויהי הוא מספר למלך, אשר לא מעמך ישראל, וכל שופר אחד לפני זרקא מיוחד חוץ מן עשרה פסוקים על זה חולקים ומדרך זה נתוקים, כי תשא את ראש בני ישראל וכו' (כמו שנמנו בריש פ' וארא וע"ש מה שכתבתי) עכ"ל, הרי שדברי שלשת החכמים האלה מדובקים ומודים יחד ונסתום בזה גלוי בזה ובמה שקלר זה האריך זה והכל שריר וקים. שֵׁם־יוסף, בגעיא ומקף במ"ג וקטן וכ"י וכל המדויקים אשר ראיתי, וכן העיד החכם רש"ד בעל ת"ם כי בכל הספרים שלפניו יש מתג במלת שם, ונראה שטעות נפל בדברי מ"ש וצ"ל ברוב הספרים שם במאריך, וכן נכון, דוגמת מן־השדה דלעיל (ל' ע"ז) ע"ש וכן בכל הי"ח מאיילן כמבואר ממה שכתבתי, ואחר שידענו שצורת המאיילא

דִּמְטַמְּרִין־גַּלְיָן־לֵיהּ וִיהַב־לֵיהּ יַת־אָסְנַת בַּת פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְאוֹן לְאִתּוּ

ונפק

שום שכל

המאיילא והגעיא היא כצורת הטפחא היו ראוים כל אלה להיות בתמונה ההיא אלא שהמדפיסים לא הקפידו כל כך וכתבו צורת מתג, ומן חלופי הדפוס נראה שלב"א אין כאן געיא ולב"נ יש געיא, ונספק הוא בעדות דברי ב"א עצמו ובמו שכתבנו, וכמה דברים בחילופים נהפכים, בעדות החכמים הקדמונים כמו שכתבתי לעיל כ"ז כ"ח אצל ויתן לך ע"ש, גם הרד"ק בשרש לז העיד כי האזן הלזו (יחזקאל ל"ו ל"ה) הוא מלעיל בשני פשטין לבן אשר, ולבן נפתלי מלרע בפשט אחד עכ"ל ובחילופי הדפוס שלנו הגירסא בהיפך וכן במקומות רבים לכן אין לסמוך עליו כ"א אחר העיון ובעדות הספרים והסופרים, ועיין לקמן מ"ד י"ט אצל היש לכם אב. **צפנת,** ברוב המדויקים וכ"י הלד"י במתג וכן הגה"ק של **אסנת** וכ"כ מ"ש. **פענח,** הטע"ן בשו"א לבד ועיין מ"ש. **פוטי פרע,** ז"ל קמ"ה ז"ל פוטיפרע דויקרא פרעה שם יוסף מ"ו כתיב. ותרתין מילין כתיבין פוטי לחוד פרע לחוד ומלה קדמאתה כסדה יו"ד בסוף תיבותא, ומסרה עליהון כתיב תרתין וקרי חדא מלה וכל פוטי פרע דכוו', עכ"ל. ובפרש פוטיפר כתב עוד, פוטיפר חדא מלא כתיב ומלא דמלא כתיב וכל פוטיפר דכוותי', ובמסרת אחריכא פוטיפרע, ומלכי צדק, בעל חנן, צפנת פענח, הלין כתיבין תרתין מילין וקרי חד שמא, ואילו פוטיפר לא קחשיב ש"מ דחד מלה כתיב עכ"ל, ומה שאמר וקרי חד שמא רצונו שאיכון חד שמא לא שצריך לקרותן במקף, והראי' כי כן כתב הרב על כל חד מחבריו כגון בעל חנן בתרתין מילין כתבין וקרין ואיכון חד שמא, וכמוהו כתב אצל צפנת פענח, ועל מלכי צדק כתב חדא מלה כתיב ומ"י, ובמסרת תרתין כתיב ובחד סטה צריך עכ"ל, והנה לפי המסרה המחברתן יחד, אין לחלקם בב' שיטין, וכ"כ בעל מכמ"א, גם במסרת הדפוס מסר פוטיפרע ג' ותרי מילין עכ"ל, והן דין ודלקמן פסיק כ' ולקמן מ"ו כ' בפ' ויגש, וכתב בקונטרים ד"א ה"ל פוטיפרע ככתבין תרין וקרין חד לכן אין בפוטי טעם אלא געיא עכ"ל ואיננו נכון כי אין בכל המקרא תיבה בלתי מוקפת בלא נגינה, לכן פוטי במרכא וכן הוא בכ"י של כ"ד ושל רמ"ט, גם במ"ג רפ"ו השלישי שפ' ויגש במרכא, ובע"ק ד"ש השני והשלישי במרכא והך דעכיבא במתג ומקף וכבר הגיה הא"ת ואמר שצ"ל בלא מקף וממילא

רשבם	רשי
אותו על ביתם שם הראוי, וכן ויקרא משה ליהושע בן נון	הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו לפי שחמד

מפורש

בלשון כהנא, ויאמר הרמב"ן, האמת כי לשון כהונה שירות, אבל לא לאלוהות בלבד כי הנה ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח' י"ח) ובמקומו בד"ה (א' י"ח י"ז) ובני דוד הראשונים ליד המלך, וכן מוליך כהנים שולל (איוב י"ב י"ט) שהם משרתי

תועלות

השם יתע' בזה האופן כמו שסופר לנומריוולום ורומילום שאלה אביהם בליל לידתם ששני אודים יצאו מנחיריו ישרפו עיר ממשלתו וכאשר הקיץ הודיעוהו שכבר ילדה אשתו תאומים

ושפע

פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
מו וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם
מז וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַתַּעַשׂ
מח הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לִקְמָצִים׃ וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־אֹכֶל׀
שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל בֶּעָרִים
מט אֹכֶל שְׂדֵה־הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ׃ וַיִּצְבֹּר
יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־חָדַל לִסְפֹּר כִּי־
נ אֵין מִסְפָּר׃ וּלְיוֹסֵף יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת

הרעב

מנחת שי

זר"ל שניה שבפרשה ואחת בפ' ויגש, ועיין עוד במסורת שם בויגש: (מו) **מלך** מצרים, מאריך במ"ם של מלך: (מח) **אשר היו**, דין כתיב היו ודלקמן (בפסוק כ"ג) אשר היה, ודין הוא חד מן ג' זוגין מן ב' ב' בחד עניינא קדמאה היו תניינא היה וסי' היו היה דבר ה' אל יחזקאל (א' ג'), מסורת ד"ה א' סי' כ"ג: (נ) **ילד**, בכל הספרי' הלמ"ד בקמץ גם

שום שכל

וממילא שצ"ל במאריך כחבריו, וכן העלה בעל ת"ש. **און**, ז"ל רמ"ה ז"ל, און ב' מלאים וי"ו בשום בר כש וסי' אשר ילדה לו אסנת בת פוטיפרע כהן און (לקמן בפסוק נ') ואון בן פלת (במדבר ט"ז א'), וב' חסרים וי"ו וסי' ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע כהן און, ותברי' דויולד ליוסף דויגש אליו, עכ"ל ובמסורה מסר כל און חסר בר מן ג, ומוכח תרין דאורי' וחד בהושע י"ב ע' מצאתי און:

(מו) **לפני פרעה**, כן מנוגן בכל ספרינו גם בכ"י וכתב עליו בגליון ס"א לִפְנֵי פַּרְעֹה, ולפי ס"א צ"ל הפ"א רפה. **ויעבר**, בכל המדויקים וכ"י הוי"ו בגעיא ככל חבריו המנוגנים בטעם מלך עיין לעיל כ"ח י"ג, ורש"ד מחקם שלא כדין: (מז) **לקמצים**, מ"י כתיב: (מח) **ויקבץ**, ח"ו כתיב. **סביבתיה**, ח"ו ומלא תרין יודי"ן כתיב. **בתוכה**, מ"ו וכל או' דבוו' מלא: (מט) **ויצבר**, ח"ו: (נ) **ילד**,

בכל

רשי

שחמד את יוסף למשכב זכור: (מ"ז) ותעש הארץ, כתרגומו, ואין לשון נעקר מלשון עשייה. לקמצים, קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים: (מח) אוכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה, שכל ארץ וארץ מעמדת פירותי' ונותנין בתבוא' מעפר המקו' ומעמיד את התבואה מלירקב: (מט) עד כי חדל לספור, עד כי חדל לו הסופר לספור וה"ז מקרא קצר. כי אין מספר, לפי

שאין

רשבם

כמו יהושוע (במדבר י"ג י"ו) כשנעשה משרתו, וכן ויקרא לדניאל בל טשצר, כדכתיב די שם שמיה בל טשצר בשם אלהי (דניאל ד' ה'). פוטיפרע, אין זה פוטיפר לפי הפשט. כהן און, שר של אותה העיר כדכתיב ובני דוד כהנים היו שלטונים: (מו) בן שלשים, וראוי לשררה: (מז) ותעש הארץ, הוציאה הרבה תבואה, כמו ועשת את התבואה לשלש השנים.

לקמצים

מו וּנְפַק יוֹסֵף שַׁלִּיט־עַל אַרְעָא דְמִצְרָיִם: וְיוֹסֵף בַּר־תְּלָתִין שְׁנִין כַּד־קָם
קֳדָם פַּרְעֹה מַלְכָּא דְמִצְרָיִם וּנְפַק יוֹסֵף־מִן־קֳדָם פַּרְעֹה וַעֲבַר (שַׁלִּיט)
מז בְּכָל־אַרְעָא דְמִצְרָיִם: וּכְנָשׁוּ דָיְרֵי־אַרְעָא בְּשֶׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא (כ"י שׂבעא)
מח עִיבוּרָא לְאוֹצָרִין: וּכְנַשׁ יָת־כָּל־עִבוּרֵי שְׁבַע שְׁנַיָּא דִּי הֲוָאָה בְּאַרְעָא
דְמִצְרַיִם וִיהַב־עִיבוּרָא בְּקִירְוַיָּא עִיבוּר חֲקַל־קַרְתָּא דִּי בְסַחְרָנַהָא יְהַב
מט בְּגַוַּהּ: וּכְנַשׁ יוֹסֵף עִיבוּרָא כְּחָלָא דְיַמָּא סַגִּי לַחֲדָא עַד דִּי־פְסַק מִלְּמִמְנֵי
נ אֲרֵי לֵית מִנְיָן: וּלְיוֹסֵף אִתְיְלִידוּ תְּרֵין בְּנִין עַד לָא עָאלַת שַׁתָּא דְכַפְנָא דִּילֵידַת
לֵיהּ

רשי

מספר, והרי כי משמש בלשון דהא: (נ) בטרם תבא שנת הרעב, מכאן שאדם אסור לשמש מטתו בשני רעבון:

ותרעב

רשבם

לקמצים בקנה אחד מלא קומץ שבלים ולכך היה השבע גדול: (נ) בטרם תבא שנת הרעב, ולפי שבא יעקב

בתחלת

מפורש

משרתי המלך, וכן יכהן פאר (ישעי' ס"א י') יתלבש פאר ככהן העובד שיעשו לו בגדים שלא כשאר העם לכבוד ולתפארת, וכן ומיודעיו וכהניו (מ"ב י' י"א) ראשי משרתיו, עכ"ל, וכ"כ רד"ק בשרשו: (מז) לקמצים, עיין פי' רש"י ורשב"ם.

" ומ"ת לאומר כי הספירות העשויות בארץ לאוכל או לדברי' אחרים יקראו קמצים, באמת הפחתים (ש"ב י"ז ט') ת"י בחדא מן קומצא, וכן כל פחת תרגם קומצא והוא קרוב מן חופר גומץ (קהלת י' ח') כי הגימ"ל תשמש בכאן כמו קו"ף, כאשר תשמש כמו כ"ף באל יחסר המזג (ש"ה ז' ג') מן מסכה יינה (משלי ט' ב'), וכנה אשר נטעה ימינך (תהלי' פ' ט"ז) שהוא כמו גנה, ויסכרו מעינות תהום (לעיל ח' ב') כטעם ויסגרו, על ארץ מכורתם (יחזקאל כ"ט י"ד) מכורותיך ומולדותיך (שם ט"ז ג', כמו מגורותיך, מגורתם), וסכרתי את מצרי' (ישעי' י"ט ד', כמו וסגרתי) הכ"ף והגימ"ל בהם שוים, וישתוו הקו"ף והכ"ף תמיד כמו קובע וכובע, תקן משלים הרבה (קהלת י"ב ט') כמו מי תכן את רוח ה' (ישעי' מ' י"ג), ורבותינו אמרו מלשון קיסוט תכסיטים ותכסיט, וכן ויציקו את ארון האלהים (ש"ב ט"ו כ"ד) אמר בו התרגום ואקימו ית ארונא, עשאו כמו ויציגו, כענין שנאמר בו ויביאו את ארון ה' ויציגו אותו במקומו (ש"ב ו' י"ז) מלשון הציגה נא עמך (לעיל ל"ג ט"ו) והצגתיו לפניך (לקמן מ"ג ט'). הרמב"ן: "

(מח) ויקבץ, [אונד זאמעלטע], ל' קבץ הוא ויקבוץ הקובץ, ומלת אוכל כוללת כל הנאכל לאדם בר ולחם ומזון ואפילו תאנים ורמונים וכיוצא בהן, ובר הוא התבואה שהוברה ברחת ובמזרה, וכ"כ הרמב"ן: (נ) ילד שני בנים, כבר כתבנו הרבה

פעמים

תועלות

ושפט שהם היהודים אשר חלם וזה להשליכם היערה ולהמיתם שם ונזדמנה להם שם דובה והניקה אותם כמו שאמרו במדרש תלים וכאשר גדלו החריבו עיר אביהם ובנו רומי ומהם

המשפחות

הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן׃
נא וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־
נב כָּל־עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי׃ וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם
רביעי נג כִּי־הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע
נד אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב
לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־
ארץ

מנחת שי

גם נמסר עליו במ"ג לית קמץ וקשה שהוא כבן כפתלי ולב"א בפתח כפי מה שראיתי בחלופים שבדפוס, ואחר שכתבתי זה ראיתי ס' רב פעלים שכתב בלשון זה אבל וליוסף ילד שני בנים פתוח לב"א ולב"כ קמוץ (כראה שצ"ל פתוח לב"כ ולב"א קמוץ וזה כספרינו) ומסורה אחרת מצאתי עליו ב' קמצין, כי אדם לעמל ילד (איוב ס' ז') ודין: (נב) **עניי**, העי"ן בקמ"ץ לבד: (נד) **לבוא**, בכל ספרים מדויקים מלא וכן במסרת לא נמנה בכלל ט' חסרין וסי' נמסר במ"ג ריש ויחי, ומי שכתבו חסר לא טוב עשה. **הארצות**, גלגל בה"א

שום שכל

בכל הספרי' גם בכ"י הלמד קמוץ וכ"כ מ"ש. **ילדה־לו**, הלמ"ד דגוש בס"מ וכ"י, כחברו לעיל כ"א ג' ע"ש. **און**, מ"ו ע"ל פסוק מ"ה: (נא) **הבכור** ד' מ"ו בא' וסי' ויקרא יוסף את שם הבכור. שכל את ידיו כי מנשה הבכור. כל הבכור אשר יולד. והי' הבכור אשר תלד. ושארי כולהון ח"ו כתיבין. **כי־**, כ"כ בכל הספרים שראיתי, אכן בכ"י של כ"ד **כי** בלא מקף ובמופה דוגמת כי לא מרגלים דלקמן מ"ב ל"ד, וכן נכון ע"פ משפטי הטעמים. עיין מ"ש לעיל בריש פ' וישב על בן שבע עשר' שנה: (נג) **ותכלינה** מ"י וכו"ן כפופה ומלא ה"א בתראה, ובמס"ק בדפוס גם בכ"י, לית וכתיב כן, והוי"ו בגעיא: (נד) **ותחלינה**, מ"י קדם לנו"ן ומלא ה"א בסוף תיבותא. **הארצות**, דין לחוד מ"ו בא' וכל שארא ח"ו כתיב. והנה במ"ג וקטן הה"א במתג וכבר הגי' בעל א"ת ואמר סופר

רשבם

בתחלת ימי הרעב בשנה שנייה ולסוף שבע עשרה שנה בשנת (מותו) אמר ליוסף שני בניך הנולדים לך עד באי אליך לי הם, אבל מולדתך אשר הולדת אחריהם אחרי באי אליך לך יהיו לכך פירשם כאן אפרים ומנשה נולדו לפני שנות הרעב קודם שבא יעקב אבל אחרי כן הוליד בנים ובני בנים שנקראו על שם אחיהם בנחלתם כמו שאמר יעקב: (נא) נשני, מן נשה כמו **חנני** אלהים מן חנן, הדגש תחת אות החסרה ואילו היה מגזרת לא תנשני (ישעי' מ"ד), נשיתי טובה (איכה ג') שהוא מחטופי ל' פעל הי' לו לומר **נִשָּׁני**, כמו עבדי **רִמָּני** (ש"ב י"ט), האיש אשר **כִּלָּנוּ** (שם כא). רמני, מן רמה את רעהו (משלי כו). כלנו, מן כלה ה' את חמתו (איכה ד'):
(נד) ובכל

מפורש

פעמים כי שם הפעל הוא בכל פעל עבר ועתיד כמו וברוב יועצים תקום (משלי ט"ו) שטעמו וברוב יועצים עצה תקום העצה, וכן כאן וליוסף יולד לידה של שני
בנים

נא לֵיהּ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע רַבָּא דְאוֹן׃ וּקְרָא יוֹסֵף יָת־שׁוּם בּוּכְרָא מְנַשֶּׁה
נב אֲרֵי־אַנְשְׁיַנִי יְיָ יָת־כָּל־עַמְלִי וְיָת כָּל־בֵּית אַבָּא׃ וְיָת שׁוּם תִּנְיָנָא קְרָא אֶפְרָיִם
נג אֲרֵי אַפְשַׁנִי יְיָ בְּאַרַע שִׁעְבּוּדִי׃ וּשְׁלִימָא שְׁבַע שְׁנֵי שׂוֹבְעָא דִי הֲוָאָה בְּאַרְעָא (כ"י שיבעא)
נד דְמִצְרָיִם׃ וּשְׁרִיאָה שְׁבַע שְׁנֵי כַפְנָא לְמֵיתֵי כְּמָא דִי־אֲמַר יוֹסֵף וַהֲוָה כַפְנָא
בכל

מפורש

בנים וכמוהו ויולד ליוסף את מנשה וגו' אלה בני רחל אשר יולד ליעקב (לקמן מו), ועוד יש לומר כי המספרים הבאים ע"מ שני שלשת ארבעת חמשת ודומיהן בתי"ו בסוף הם שמות הקיבוץ בלשון יחיד, וטעם שני בנים [אויין פאר זעהני] שניות של בנים, ולכן נופל עליו הפעל בלשון יחיד, ומזה ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו (יהושע ב' ד') הכינוי של ותצפנו נופל על תיבת שני שהוא מקבץ בלשון יחיד, וזה מה שפי' רש"י ז"ל שלשת ימים (שמות י' כ"ב וי"ב ט"ו) שילוש של ימים, וכן שבעת ימים בכל מקום שטיכ"א של ימים, עכ"ל והבינהו, ועיין גם בשרשים לרד"ק שרש צפן: (נא) כי נשני וגו', שיעורו ויקרא את שם הבכור מנשה לאמר כי נשני, וכן אפרים לאמר כי הפרני, ותיבת נשני מבנין הקל מגזרת הכפולים כמבואר היטב בפי' הרשב"ם וענינו לשון שכחה, ויסי' נשה ונשה שני שרשים על ענין אחד: (נג) ותכלינה מגזרת כלה לשון השלמה, והוא פעל עתיד לרבות מבנין הקל עם וי"ו הסיפוך, דוגמת ותכסינה, ותהיינה ודומיהן: (נד) ותחלינה לשון התחלה, לכן הוא מבנין הפעיל (לא מבנין הקל כדעת רש"ד המבאר) ככל חביריו שהם מלשון התחלה, עיין לעיל ו' א' גם ט' כ' גם י"א ו', גם הרד"ק במכלולו הביאו לדוגמא על העתיד מבנין הפעיל לרבות, והלמ"ד דגוש להבליע הכפל, וחבירו תצלינה שתי אזניו (ש"א ג' יא) ואין בינו ובין פעלי עלומי העי"ן כ"א שזה דגוש
וזה

תועלות

המשפחות הגדולות מרומי והם הדוכיים, ואולם האופן שיתכן שיבטל האדם גזירת הש"י הוא שאם היה נכון לבוא רע עליו הוא שידבק בשם יתעלה לפי היכולת והוא ישגיח בו ויצילהו ממנו או יברח מהמקום ההוא אשר בו היה נכון לו לבוא רע, וראוי שלא יעלם ממנו שיוסף לא שם בשר זרועו במה שאמר לשר המשקי' אך ראה כי מזכירתו אותו לפרעה יגיע לו טוב כמו שהיה הענין בסוף ובסבב השם יתעלה אשר לו נתכנו עלילות שלא זכרו שר המשקים לפרעה עד בא העת אשר היה יותר נכון ליוסף, והנה תמצא כי כל התלאות אשר מצאוהו מעת המכרו כלם היו לו אל שיגיע לזאת הממשלה וזה מבואר במעט עיון:

מן ויוסף בן שלשים שנה עד סוף הפרשה.

התועלת הא' הוא במדות, והוא שראוי לאדם בעשותו פועל אחד שיעשהו באופן יאות אל המקבלי' ואע"פ שהוא שליט בפועל ההוא כי בזה יתפיים לבבם ויפותו יותר
לעשות

נה אֶ֥רֶץ מִצְרַ֖יִם הָ֥יָה לָֽחֶם׃ וַתִּרְעַב֙ כָּל־אֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם וַיִּצְעַ֥ק
הָעָ֛ם אֶל־פַּרְעֹ֖ה לַלָּ֑חֶם וַיֹּ֨אמֶר פַּרְעֹ֤ה לְכָל־מִצְרַ֙יִם֙ לְכ֣וּ
נו אֶל־יוֹסֵ֔ף אֲשֶׁר־יֹאמַ֥ר לָכֶ֖ם תַּעֲשֽׂוּ׃ וְהָרָעָ֣ב הָיָ֔ה עַ֖ל כָּל־
פְּנֵ֣י הָאָ֑רֶץ וַיִּפְתַּ֨ח יוֹסֵ֜ף אֶֽת־כָּל־אֲשֶׁ֤ר בָּהֶם֙ וַיִּשְׁבֹּ֣ר לְמִצְרַ֔יִם
נז וַיֶּחֱזַ֥ק הָרָעָ֖ב בְּאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ וְכָל־הָאָ֗רֶץ בָּ֤אוּ מִצְרַ֙יְמָה֙
מב א לִשְׁבֹּ֣ר אֶל־יוֹסֵ֔ף כִּֽי־חָזַ֥ק הָרָעָ֖ב בְּכָל־הָאָֽרֶץ׃ וַיַּ֣רְא
יַעֲקֹ֔ב כִּ֥י יֶשׁ־שֶׁ֖בֶר בְּמִצְרָ֑יִם וַיֹּ֤אמֶר יַעֲקֹב֙ לְבָנָ֔יו לָ֖מָּה
תתראו

מנחת שי

בה״א, (עיין סו״ס): (נו) **על**, בטפחא ובלא מקף: (נז) **לשבר** אל יוסף, כתב הרמ״ה ז״ל ויגשו לשבר הדלת ח״ו כתיב, ודכוותי׳ בעניינא אחרינא לשבר אל יוסף, וכל לישנא באו׳ דכוותי׳ חסר ומסר עליה כל לישנא חסר, ומסרת דמסר עלי׳ כל או׳ חסר בר מן ח׳ מלא שיבושא הוא דכולהו חסר וי״ו באו׳ כתיב בנוסחי דיקי. **חזק** הזי״ן בפת״ח:
במצרים

שום שכל

סופר ישר בה״א עכ״ל, וכן נכון בעבור המקף וע״פ מה שכתבתי לעיל י״א י״ו אבל ויקומו משם האנשי׳. **היה** לחם, בכל הספרים גם בכ״י הטעם מלעיל בה״א ול״ע במערכת ערך הי׳ שמנה ג׳ מלעיל וחזר ואמר ה׳ מלעיל, ובריש ס׳ מכלול-שקל פעל העיד על חמשתם שהן מלרע, ומצאתי מסרת כ״י שאמרה היה ג׳ בטעם מאריך ביו״ד וסי׳ הנחל דמלכים (א׳ י״ז ז׳) בעבור האדמה חתה (ירמי׳ י״ד ד׳) ויחזק הרעב בעיר דירמי׳ (נ״ב ו) עכ״ל וא״כ ה׳ איכון מלרע ג׳ מנהון בטעם מאריך ושנים בטעמים נפרדים וב׳ פליגא בהון ולא הי׳ לחם דמלכים, והי׳ צדק דישעי׳, והשתא דברי המסרת עם עדות רד״ק יתאחדו ולא יתפרדו: (נה) **ללחם**, חד מן ד׳ דגשי׳, עיין במ״ג: (נו) **את־כל־**, בכ״י אֶת ואות לדעת ב״כ לפי חלופי הדפוס, ואפשר שנהפך הוא כי כן ראוי ע״פ משפטי הטעמים. **וישבר**, ח״ו: (נז) **לשבר**, ח״ו עיין מ״ש: (א) **שבר**, בשש נקודות בכל לישנא חוץ מן ג׳ שמצאתו בחמש נקודות והם כשבר נבל יוצרים (ישעי׳ ל׳ י״ד) ומשבר רוח תילילו (שם ס״ה י״ד) ולא נחלו על שבר יוסף (עמוס ו׳ ו׳), אלו השלשה הם בחמש נקודות והשאר בשש, כ״כ רד״ק
בשרשו

רש״י

(נה) ותרעב כל ארץ מצרים, שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף. אשר יאמר לכם תעשו, לפי שהי׳ יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרע׳ ואומרי׳ כך הוא אומר לנו אמר להם ולמה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם א״כ כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה מה אם יגזור עלינו ונמות: (נו) על כל פני הארץ, מי הם פני הארץ אלו העשירים. את כל אשר בהם, כתרגומו די בהון עיבורא. וישבר למצרי׳, שבר לשון מכר ולשון קנין הוא כאן משמש לשון מכר,
שברו

רשב״ם

ובכל ארץ מצרים היה לחם, כי נתן יוסף אוכל בערים: (נז) וישברו, לשון קנין אוכל ומשתה כדכתיב לכו שברו ואכלו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב (ישעי׳ נ״ה): (נז) וכל הארץ באו מצרימה, אל יוסף לשבור: (א) למה תתראו, כמו לכה ונתראה פנים דאמציה (מ״ב
י״ד

נה בכל ארעתא ובכל ארעא דמצרים הוה לחמא: וכפינת כל־ארעא דמצרים
וצוח עמא קדם־פרעה על־לחמא ואמר פרעה לכל־מצראי איזילו לות־
נו יוסף די־יימר לכון תעבדון: וכפנא הוה על־כל־אפי ארעא ופתח יוסף ית־
כל־אוצריא די־בהון עיבורא וזבין למצראי ותקיף כפנא בארעא דמצרים:
נז וכל דיירי־ארעא אתו למצרים למזבן עיבורא מן־יוסף ארי־תקיף כפנא
מב א בכל־ארעא: וחזא יעקב ארי אית־עיבור מזדבן במצרים ואמר יעקב
לבנוהי

רשי

שברו לכם מעט אוכל לשון קנין, ואל תאמר אינו כי אם בתבואה שהרי ביין וחלב מצינו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב (ישעי' נ"ה): (נז) וכל הארץ באו מצרימה, אל יוסף לשבור ואם תדרשהו כסדרו היה צריך לכתוב לשבור מן יוסף: (א) וירא יעקב כי יש שבר במצרים, ומהיכן ראה והלא לא ראה אלא שמע שנאמר הנה שמעתי וגו'

מפורש

וזה רפה ידיו תביאינה (ויקרא ז' ל') והיו"ד שאחר למ"ד הפעל הוא למשך בשניהם, ומצאנוהו גם בלתי יו"ד המשך תהימנה מאדם (מיכה ב' י"ב). ורש"ד המבאר שאמר שהוא מבנין הקל, העתיק דבריו מפי' ראב"ע מבלי שם על לב שזה משגגת הסופר או המדפיס אשר החליף הפעיל לקל, ומעולם לא ראינו מחלקת בזה, וכל המדקדקים קדמונים ואחרונים הורו כן עיין בלוחותיהם. ויהי רעב בכל הארצות, אשר סמוכים למצרים, וכן אמרו בבראשית רבה בשלש ארצות בפינקיא (הוא פיניקיא) ובערביא ובפליסטיני. ובכל ארץ מצרים הי' לחם, באוצרות אשר הצביר יוסף: (נה) ותרעב וגו' ויצעק וגו', שיעורו כאשר היו אנשי מצרים רעבים צעקו אל פרעה ללחם למכור להם ואמר לכו אל יוסף ואשר יאמר לכם תעשו, הדמים שיקצוץ במדה תנו: (נו) והרעב וגו' וכאשר הי' הרעב על כל פני הארץ פתח יוסף את כל האוצרות אשר בהם הצביר תבואה, ולשון קצר הוא. וישבור למצרים, שבר לשון מכר וקנין גבי מאכל ומשתה, עיין רש"י ורשב"ם. ויאמר רד"ק, התבואה וכל מאכל יקרא שבר: (נז) וכל הארץ, וכל אנשי הארץ. לשבור אל יוסף, מן יוסף, וכן ת"א, וכן פי' רד"ק בפירושו הראשון והביא לו חברים בשימושו זה בשרשים שרש אלה, וי"מ הפוך וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור, וכפ"י ראב"ע, והרב רש"ד דחה הפי' הזה מפאת הנגינה ע"ש: (א) וירא יעקב, בעבור היות ההרגשות

כחברות

תועלות

לעשות רצונו, הלא תראה כי יוסף ברצותו לאסוף כל הבר שיוכל בארץ מצרים בשני השובע עשה זה בתחבולות יתפייס בהם לב האנשים וזה שהוא שם כל תבואות העיר בתוך העיר

ההיא

ב תִּתְרָאוּ׃ וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם
ג רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃ וַיֵּרְדוּ
ד אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי

יוסף

מנחת שי

(ב) במצרים, הבי״ת דגושה. ונחיה, היוד בסגול: (ג) לשבר בר ממצרים, כ״כ ממצרים בס׳ אספמיא ובס׳ ר״ג לאפוקי ספרי׳ שכתיב במצרים: (ד) ואת בנימין, מלא והוא חד מן י״ז מלאים וסי׳ נמסר בפ׳ וישלח במס״ג, וכן ממש הביאם הרמ״ה ז׳ מלאים יו״ד בין

שום שכל

בשרשו, ובמכלול במשקל פעל, וכן נמסר בישעי׳ סי׳ ס״ה ובעמוס ו׳. תתראו, מלרע בכל ספרינו וכן נמסר עליו לית ומלרע, וכן בכ״י של כ״ד הוא מלרע וכתב בגליונו ס״א תתרָאו, וסבת מחלוקת קריאתו הוא סבת מחלוקת שרשו, כי יתכן שהוא מבעלי נחי הלמ״ד שדרכם לבוא מלרע גם יתכן שהוא מגזרת עלומי העי״ן או הכפולים שדרכם להיות מלעיל

תמיד, עיין מפורש: (ב) ונחיה, הנו״ן בחירק והיו״ד בסגול. ולא נמות, מ״ו כתיב וכל או׳ דכוו׳: (ג) לשבר, בכ״י של כ״ד במקף והבי״ת בק״א, ובכל ספרינו בחולם בלא מקף, והרמ״ה ז״ל מסר בפ׳ וירא ויגשו לשבר הדלת מ״ו כתיב, ודכוו׳ בענין אחריכא לשבר אל יוסף, וכל לי׳ באו׳ דכוו׳ חסר ומסרה עליהון כל לישנא חסר, ומסרה דמסרה עליהון כל או׳ חסר בר מן אחד מלא שבושא הוא דכולהון מ״ו באו׳ כתיבין בנוסחי דיקי עכ״ל, ובמסרת הדפוס גם בכ״י מסר עליו כל לישנא חסר במ״ד וסי׳ וכו׳: (ד) בנימין, חד מן ז׳

מלאים

רשי

וגו׳ ומהו וירא ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפי׳ שזה יוסף. למה תתראו, למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדיין הי׳ להם תבוא׳. (ול״נ פשוטו למה יהו הכל מסתכלין בכם ומתמיהי׳ בכם שאין אתם מבקשי׳ לכם אוכל בטרם שיכלה מה שבידכם), ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב, ודומה לו ומרוה גם הוא יורא (משלי י״א, ועיין מפור׳): (ב) רדו שמה, ולא אמר לכו רמז למאתים ורי״ו שנים שנשתעבדו למצרים כמנין רד״ו: (ג) וירדו אחי יוסף, ולא כתב בני יעקב מלמד שהיו מתחרטי׳ במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם. עשרה, מה ת״ל והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח אלא לענין האחוה היו חלוקין לי׳ שלא היתה אהבת כלם ושנאת כלם שוה לו אבל לענין לשבור בר כלם לב אחד להם בבראשית רבה: (ד) פן יקראנו אסון, ובבית לא יקראנו א״ר אליעזר

בן

רשבם

י״ד ח׳), שהגים דעתו להראות גדולתו ליואש מלך ישראל, אף כאן למה תתראו בפני אנשים שיש להם תבואה כל צרכם שאתם מתעכבין כאן ואין לכם תבואה וכל העם יורדי׳ מצרימה לקנות תבואות ואתם יושבים ומתראים כאלו יש לכם:

מאין

מפורש

נחברות במקום אחד יתליפו זו בזו כמו ראה ריח בני (לעיל כ״ז כ״ז), ומתוק האור (קהלת י״א ז׳) וכן וירא יעקב כי אחריו כתיב הנה שמעתי וגו׳, ראב״ע, ועיין יותר בפ׳ שמות ה׳ כ״א. למה תתראו, פי׳ רש״י למה תראו עצמיכם וכו׳

ומרוה

לִבְנוֹהִי לְמָא תִתְחֲזוּן: וַאֲמַר הָא שְׁמָעִית אֲרֵי אִית־עִבוּרָא מִזְדַבַּן בְּמִצְרָיִם ב
חוּתוּ לְתַמָּן וּזְבוּנוּ־לָנָא מִתַּמָּן וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת: וּנְחָתוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עַסְרָא ג
לְמִזְבַּן עִבוּרָא מִמִּצְרָיִם: וְיָת־בִּנְיָמִין אֲחוּהִי דְיוֹסֵף לָא־שְׁלַח יַעֲקֹב עִם־ ד
אחוהי

מפורש

ומרוה גם הוא יורא, עכ"ל, והמפרשים נתקשו מאד בביאור דבריו, והנכון כי מה שאמר ודומה לו ומרוה וגו' הוא מוסב על שני הפירושים כי גם לפירושו הראשון יהי' תתראו כמו תתרוו לשון רוי' ושביעה כמו שדייק באומרו תראו עצמיכם שביעים וכו' הרי שהניח בתיבה ענין השביעה, אלא שלפירושו הראשון יהי' טעם ההתפעל על ענין שמראה האדם בעצמו והוא אמת, ולפירושו השני יהי' טעמו על דבר שמראה האדם בעצמו ואיננו כן, כטעם יש מתעשר ואין כל (משלי י"ג ז'), ושתי ההוראות הן בבנין התפעל כמפורש לעיל ב' כ"ה אצל ולא יתבוששו, לכן בפירושו הראשון דק ואמר למה תראו עצמיכם שביעים, אף שאתם כן באמת אין לכם להראות זה בפני בני עשו וישמעאל, ובפירושו השני דק ואמר למה תהיו כחושים כלומר תראו עצמיכם שביעים ואתם תהיו כחושים באמת, ואמר ודומה לו ומרוה גם הוא יורא, דכתיב גם הוא באל"ף, אף שהן משני גזרת שזה מן ראה או רוה בחילוף הה"י וזה מן ירא או ירה שעיקרם ורה בוי"ו ברא"ש כמפורש היטב לעיל א' כ"ב גם ח' י"ז גם כ"א כ"ח, ונראה עוד כי ומרוה גם הוא יורא, גם הוא סובל שני פירושים מתנגדים האחד לשון רוי' כמו שפירשוהו אף שאיננו על משקלו כראוי, והשני לשון כיחוש ויהי' לשון ורה הפך לשון רוה דוגמת ענג ונגע שהאחד הפך חברו כמו שהזכיר בעל ס' יצירה, וגם הענין הזה מיוסד בטבע הלשון, וככה פירוש הכתוב נפש ברכה, שנותן מברכתו לאחרים, תדושן אבל נפש מרוה, מי שמרוה את נפשו לבדו מבלי הניח ברכה לאחרים, גם הוא יורא, יתכחש, הפך תדושן, והוא פירוש נאה בקרא וגם תיבת יורא יבוא על משקלו הנכון, והחכם ספורנו פירש למה תתראו כמשמעו, למה תביטו זה אל זה וכל אחד מכם מצפה שילך חבירו, ולפירוש זה הסכים החכם רש"ד, ואיננו נכון בעיני כי אין טעם ראי' בבנין התפעל הבטת האחד את חברו כ"א הבטת כל אחד את עצמו: (ב) ושברו לנו [אונד קויפט אונס], וקנו לנו הרי לשון קנין: (ד) אסון,
מות

תועלות

ההיא באופן שהיו מתפייסים בזה אנשי העיר לחשבם ששם תמצא להם זאת התבואה בעת הצורך ולא ימותו ברעב עם שהם היו אוהבי' יותר תבואת העיר ההוא מתבוא' עיר אחרת:

התועלת הב' הוא במדות, ומשפטי התורה, והוא שאין ראוי לאדם להמשך אחר ההנאו' בעת שהיות שכניו בצער, ולזה תמצא שספרה התורה שיולדו ליוסף שני בנים בטרם תבא שנת הרעב להורות כי בשנת הרעב לא שמש מטתו ומזה המקום למדו רז"ל

יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃
ה וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב
ו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר
לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה׃
ז וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם
קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן
ח ט לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ׃ וַיִּזְכֹּר
יוֹסֵף אֵת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים

אתם

מנחת שי

בין מ״ם לנו״ן באו׳ (ויו״ד בשאר קריא): (ו) **עם**, בגלגל ובלא מקף: (ז) **ויתנכר אליהם**, בהעתק הללי אלהם ירושלמי אליהם עכ״ל, ובכל ספרים מדויקים מלא והוא חד מן י״ז מלאים ע״פ המסר׳ וסי׳ נמסר במס׳ רבת׳. **אלהם** מאין באתם, אלהם ח״י שלא נמנה בכלל המלאי׳: (ט) **מרגלים**

הגימל

שום שכל

מלאי׳ שבתורה מסרתים לעיל ל״ה י״ח. **אסון**, מ״ו כתיב וכל אסון דכוו׳: (ו) **השליט** מ״י כתיב. **המשביר** מ״י כתיב: (ז) **ויכרם**, ח״י כתיב. **אליהם**, חד מן י״ז מלאי׳ ע״ל י״ט י׳. **קשות**, מ״ו כתיב ודכוו׳ דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות: (ח) **הכרהו**, ח״י וח״ו כתיב: (ט) **מרגלים**,

ק״י

רשי

בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשע׳ הסכנ׳: (ה) בתוך הבאים, מטמינין עצמן שלא יכירום לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח א׳ אלא שיכנס כל אחד בפתחו כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאי׳ וכולם גבורים: (ו) וישתחוו לו אפים, נשתטחו לו על פניהם וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא: (ז) ויתנכר אליהם, נעשה להם כנכרי בדברים לדבר קשות. (ח) ויכר יוסף וגו׳, לפי שהניחם חתומי זקן. והם לא הכירוהו, שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו מצאוהו בחתימו׳ זקן. ומדר׳ אגדה ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליה׳ והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה: (ט) אשר חלם להם, עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו. ערות הארץ,

גלוי

רשבם

(ז) מאין באתם, הראה להם שאינו מכירם, כי לא שאל להם למה באתם: (ח) והם לא הכירוהו, כי בא עתה לפניהם בחתימ׳ זקן ועוד שראוהו מושל בכל המלכות בבגדי מלכות וגם מן הקול לא היו מכירים אותו כי על ידי מתורגמן היה מדבר עמהם כדכתיב כי המליץ בינותם: (ט) ערות, פרצות החומות ומאיזה מקו׳ נוחה ליכבש,

כדכתיב

מפורש

מות בידי שמים גם בידי אדם: (ו) המשביר, מגזרת שבר, וטעמו מוכר הרי

לשון

אחוהי ארי אמר דלמא יערעיניה מותא: ואתו בני ישראל למזבן ה
עיבורא בגו עליא ארי הוה כפנא בארעא דכנען: ויוסף הוא דשליט ו
על ארעא הוא מזבין עיבורא לכל עמא דארעא ואתו אחי יוסף וסגידו
ליה על אפיהון על ארעא: וחזא יוסף ית אחוהי ואשתמודעינון ז
והשיב מה דמליל עמהון ומליל עמהון קשיין ואמר להון מנן אתיתון
ואמרו מארעא דכנען למזבן עיבורא: ואשתמודע יוסף ית אחוהי ח
ואינון לא אשתמודעוהי: ואדכר יוסף ית חלמיא דהוה חלים להון ט כ״י ודכר
ואמר

מפורש

לשון מכירה, והוא פעל יוצא לשנים פעולים והם עם הארץ ועבדיו הפקידים:
(ז) ויתנכר אליהם [שטעלטי זיך אבר גגגן זיא פרעאד] מגזרת נכר עשה עצמו
כאלו הוא בלתי מכירם; ואונקלוס תרגם ויתנכר אליהם, וחשב מה דמליל עמהון,
והוא קשה, והחכם רש״ד המבאר פירשו בטוב וז״ל; ״כ״ל שכוונתו לפרש ויתנכר כמו
ויתנכל בחילוף הרי״ש בלמ״ד כמו שחשבו מקצת המדקדקי׳ במלת וידע אלמנותיו (יחזקאל י״ט ז׳)
כמו ארמנותיו, ואלו כלם חד (דניאל ב׳ ל״א) כמו ואדרו חרבע רומי (שם ז׳ ב׳),
וכן משתדר להצלותי׳ (שם ט״ו) כמו משתדל, וכן פירשו קצת התוליא מזרות (איוב ל״ח ל״ב)
כמו מזלות, וכן בחולין (דף ז׳ ב׳) מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, פי׳ להתגדל,
וכן במסכה דאבות (פ״ה מ״ה) ובמקום שאין אנשים השתדר להיות איש (לפי גי׳ הערוך) פי׳
השתדל, ועין בערוך ערך גדר א׳ וערך שדר א׳, והנה עם שאין הרי״ש והלמ״ד ממוצא אחד
נראה לעין שהם קרובים במבטא, כי הילדים הקטנים שלא נשלם להם עדיין מבטא האותיות
נראוי בריתם לדבר אות הרי״ש יחליפוה בלמ״ד, עכ״ל.״ ויפה פירש והעד מתרגום
הסורי שתרגם ויתנכר אליהם ואתנכל עליהון, ולפי הנחת רש״ד נריכין אנו
לומר כי כל אלה דכתיבין ברי״ש כן עיקרם אלא שהוקלו לפעמים להכתב בלמ״ד,
ועיקר לשון השתדלות השתדר, ועיקר לשון מזלות מזרות אלא שהוקלו. קשות, שם
התאר, והטעם מלות קשות, וכן ועשיר יענה עזות (משלי י״ח כ״ג), כן פי׳
ראב״ע, וכן ת״י מילין קשין, ולי נראה שהוא תאר הפעל (אדווערביום), וכן
עזות תאר אל הפעל יענה, כמפורש לעל ד׳ י׳ אגל קול דמי אחיך צועקים אלי:
(ח) ויכר יוסף וגו׳ טעם הכפל פי׳ הראב״ע, בתחלה הכיר שהם אחיו וזהו
ויכירם, ואח״כ השתכל בכל אחד והכירו וזה ויכר יוסף את אחיו. ויותר מסתבר שטעם
הכפל להוראת ההתנגדות, ורצונו יוסף הכיר את אחיו אבל הם לא הכירו אותו.
(ט) מרגלים [קונטשאפטר], מן וירגלו אותה (דברים א׳ כ״ד) לשון רגל,
עיין

תועלות

שאסור לשמש מטתו בשנת רעבון, ואמרו עם זה שחשוכי בנים משמשין מטותיהם בשנת
רעבון וזה גם כן אפשר שילמד מזה הפסוק וזה כי אם לא יהיו לו בנים קודם בא הרעב

י אתם לראות את־ערות הארץ באתם: ויאמרו אליו לא
יא אדני ועבדיך באו לשבר־אכל: כלנו בני איש־אחד נחנו
יב כנים אנחנו לא־היו עבדיך מרגלים: ויאמר אלהם לא
יג כי־ערות הארץ באתם לראות: ויאמרו שנים עשר
עבדיך אחים ׀ אנחנו בני איש־אחד בארץ כנען והנה
יד הקטן את־אבינו היום והאחד איננו: ויאמר אלהם יוסף
טו הוא אשר דברתי אלכם לאמר מרגלים אתם: בזאת

תבחנו

מנחת שי

בגימ"ל דגושה בכולם:

הלוא

שום שכל

מ"י וכל לישנא דמרגלים באו' דכוו': (י) ועבדיך, מ"י וכל לישנא באו' דכו' מלא: (יא) כלנו, בכל ספרינו בטעם ז"ג ובכ"י בתביר. **נחנו**, ג', ב' פתח וא' קמץ וסי' בני איש אחד נחנו, נחנו נעבור חלוצים (במדבר ל"ב ל"ב) נחנו פשענו ומרינו (איכה ג' מ"ב) קדמא קמץ, עס"ג. **בני איש־אחד**, כ"כ בכל ספרינו ואולם בכ"י **בני־איש** במקף והטעם במלת איש וכן בחברו שבסמוך וכן מסתבר יותר מטעם שכתבתי לעיל מ"א כ"ו. **כנים**, מ"י קדם למ"ס וכל כנים באו' דכוו': (יג) **שנים** עשר, מ"י כתיב וכל או' בלי' דכוו'. **אחים**, בפסק. **הקטן**, מ"ו וכל ליש' באו' דכוו' חסר: (יד) **אלכם**, שנה חסרים בתורה וסי' הוא אשר דברתי אלכם. ולא ישמע אלכם פרעה. כי ידבר אלכם פרעה. ואמר אלכם בעת. ואמר אלכם באתם עד הר. ואמר אלכם לא תערצון, וכל שאר או' מ"י כתיב, רמ"ה ז"ל וכן בעס"ג: (טו) **אם**

בגוא

רשי

גלוי הארץ מהיכן היא נוחה ליכבש, כמו את מקורה הערה (ויקרא כ'), וכמו ערום ועריה (יחזקאל י"ו), וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי, (ות"א בדקא דארעא כמו בדק הבית רעוע הבית אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא): (י) לא אדוני, לא תאמר כן שהרי עבדיך באו לשבור אוכל: (יא) כלנו בני איש א' נחנו, נצנצה בהם רוח הקודש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם. כנים, אמתיים כמו כן דברת (במדבר כ"ו) כן בנות צלפחד דוברות (ישעי' י"ו) ועברתו לא כן בדיו: (יב) ערות הארץ באתם לראות, שהרי נכנסתם ביוד שערי העיר למה לא נכנסתם בשער א': (יג) ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו', ובשביל אותו א' שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו: (יד) הוא אשר דברתי, הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון זהו לפי פשוטו, ומדרשו א"ל ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכ' ממון הרבה תפדוהו, אמרו לו הן, א"ל ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו

בפו'

רשבם

כדכתיב ערות יסוד (חבקוק ג'), ערו ערו עד היסוד (תילי' קל"ז), ערות יאור (ישעי' י"ט), ולפי שהיו בעלי קומה וכולם עשרה כל שעה ביחד ולא היו נפרדים אלו מאלו כשאר בני אדם הבאים משאר מקומות לשבור בר אמר להם מרגלים אתם: (יא) כולנו בני איש אחד נחנו. לכך אנו הולכי' יחד ולא בשביל עצה רעה כמרגלי': (יב) ויאמר להם לא כי ערות הארץ באתם לראות, שאם לא כן איך לא נשאר אחד מכם את אביכם לעמוד אצלו, ולדעת אם בנימן קיים אמר להם כן, והם השיבו שנים עשר עבדיך אנחנו וגו', וכן כתוב לפנינו שאל שאל לנו האיש ולמולדתנו:

הצרת

וַאֲמַר לְהוֹן אַלִּילֵי אַתּוּן לְמֶחֱזֵי יַת־בִּידְקָא דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן׃ וַאֲמַרוּ לֵיהּ י
לָא רִבּוֹנִי וְעַבְדָּךְ אָתוּ לְמִיזְבַּן עִיבוּרָא׃ כּוּלָּנָא בְּנֵי גַבְרָא־חָד נַחְנָא יא
כֵּיוָנֵי אֲנַחְנָא לָא־הֲווֹ עַבְדָּךְ אַלִּילֵי׃ וַאֲמַר לְהוֹן לָא אֱלָהֵין־בִּדְקָא יב
דְאַרְעָא אֲתֵיתוּן לְמֶיחֱזֵי׃ וַאֲמָרוּ תְּרֵי עֲסַר עַבְדָּךְ אַחִין י אֲנַחְנוּ בְּנֵי יג
גַבְרָא חָד בְּאַרְעָא דִכְנַעַן וְהָא זְעֵירָא עִם־אֲבוּנָא יוֹמָא־דֵין וְחָד לַיְתוֹהִי׃
וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הוּא דְמַלֵּילֵית עִמְּכוֹן לְמֵימַר אַלִּילֵי אַתּוּן׃ בְּדָא יד טו

תתבחנון

ר ש י

בשו׳ ממון מה תעשו, אמרו לכך באנו להרוג או ליהרג, אמר להם הוא אשר דברתי אליכם להרוג בני העיר באתם מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם׃ (טו) אם תצאו

מזה

מ פ ו ר ש

עיין פי׳ רש״י ויקרא י״ט י״ו אבל לא תלך רכיל. ערות הארץ, סוד הארץ ונשאל בלשון ערוה בעבור היות הערוה נסתרת, כן פי׳ ראב״ע, ויותר מסתבר דברי רש״י ורשב״ם עיין עליהם, ונראה שדעת אונקלוס כדעת רשב״ם ולכן תרגם בדקא דארעא שטעמו פרצות הארץ׃ (י) ועבדיך, שימוש הוי״ו לפעמים כטעם מלת אבל לסוראת ההפך, עיין לעיל ו׳ ה׳׃ (יא) כלנו בני איש אחד נחנו, ואין מדרך האב להשיב בסכנה כל בניו. נחנו, בלא אל״ף ברא״ש כמו אנחנו, והוא מלה תורה על רבים מדברים בעד עצמם ונופלת ברוב על הפועל. כנים אנחנו, בכל עסקינו, לא היו עבדיך מרגלים מעולם ולכן אין ראוי לחשוד אותנו במרגלות עתה. כנים לשון כן דברת (שמות י׳ כ״ט) שטעמו אמת וישר׃ (יב) לא וגו׳, לא כמו שאמרתם שכנים אתם וכולכם בני איש אחד, לא כן כי את ערות וכו׳׃ (יג) ויאמרו שנים עשר וגו׳, חזרו להשיב ודאי האמת אתנו ושנים עשר אחים אנחנו וגו׳, ואולם אמרו לו מספר האחים שהם שנים עשר כדי שלא יטעון ויאמר אף אם אמת לדבריכם כי כולכם בני איש אחד אולי יש לאביכם עוד בנים רבים ושקל בעשרה מהם למסור אותם לסכנה לראות את ערות הארץ׃ (יד) הוא אשר דברתי, כלומר היא נותנת שמרגלים אתם ולכן החזיק אביכם את הקטן בבית לפי שעדיין לא נסה ללכת במלאכת המרגלות וחשש שמא על ידו תגלה רעתכם׃ (טו) בזאת תבחנו וגו׳ אם יתרצה אביכם לשלוח אחיכם הקטן הנה ולא ידאג עליו. מזה, מן החסד

וגו׳

תועלות

אולי לא היה נמנע מלשמש מטתו בשני רעבון כי ראוי לאדם להשתדל לקיום המין׃

התועלת הג׳ הוא בדעות, והוא להודיע שכל הטובות השופעות בזה העולם הם

שופעות

תִּבָּחֲנוּ חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם
טז הַקָּטֹן הֵנָּה׃ שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם
הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה
יז כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃
יח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־
חמישי יט הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃ אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר
בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם׃
כ וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא
כא תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים

אנחנו

שום שכל

בבוא, ב׳ מלאים ו׳ וסימן כי אם בבוא אחיכם הקטן. בבוא כל ישראל. ושארא ח״ו וכולהון עם אל״ף בסוף: (טז) **דבריכם**, מ״י כתיב וכל אור׳ דכוו׳ מלא. **האמת**, לית פתח, ובמקרא גדול וקטן אין הה״א במתג כלל וברוב המדויקים בפתח ומתג מבפנים, אבל בכ״י בפתח ומתג מבחוץ וכן נכון כמו שהשכלתיך לעיל י״ח י״ז אבל המכסה אני: (יז) **ויאסף**, בס״ג רפ״ו וקטן ד״ס אין היו״ד במתג, וכן ברוב חבריו ודומים לו כגון ויאהב ויאהל וחבריהם, ובמקצתן יש שם מתג, וכן בכ״י של כ״ד אין מתג לפני הטף סגול ברוב והמעטים שהם מתוגים ולא ידעתי למה: (יח) **את האלהים** אני ירא, במס״ג מסר עליו וז״ל יראת אלהים ז׳ וסי׳ ויאמר אליהם יוסף וכו׳, ויראו את האלהים מרבים עכ״ל, וזה תימה שהרי מצאנו עוד ליראי האלהים (קהלת ח׳ י״ב), ועוד אחרים זולתו, ואולם הגירסא הנכונה כמו שמצאתי בכ״י שגרס יראה את האלהים ז׳, וסי׳ וכו׳, וכן נכון כי כל זולתם יראה את ה׳, רצוני בשים שם מלת **את** יתחבר עם השם הוי׳ ב״ה: (יט) **אחיכם**, מ״י וכל אחיכם דכוו׳. **הביאו**, מ״י כתיב, וכל הביאו מ״י כתיבין. **רעבון** בתיכם, מ״ו כתיב, ודכוו׳ ואת רעבון בתיכם קחו ולכו, ומסר עליהון תרין ומלאים: (כ) **תביאו**, מ״י כתיב, וכל תביאו דכוו׳ מלא יו״ד כתיב. **ויאמנו**, האל״ף במתג. **תמותו**, ג׳ מלאים וי״ו וסי׳ ויאמנו דבריכם. לא תחללו ולא תמותו (במדבר י״ח) ופתח אהל מועד תשבו ולא תמותו (ויקרא ח׳), ושארא באורייתא חסר וי״ו כתיב. **ויעשו־כן**, בכתיבת יד של כ״ד הוי״ו גם הוא בגעיא, וכן נראה כמו שכתבתי לעיל ל״א מ״ו אכל ויעשו גל: (כא) **אשמים**, מ״י כתיב.

בהתחננו

רשי

מזה, מן המקום הזה: (טז) האמת אתכם, אם אמת אתכם, לפיכך ה״א נקוד פתח שהוא כמו בלשון תימה

רשבם

(כא) הצרה הזאת, מדה כנגד מדה אנחנו השלכנוהו בבור והנה אנחנו נאסרים בבית השבי:

כי

כ"י תתבחרון תתבחנון חי פרעה אם־תיפקון מיכא אלהין במיתי אחוכון זעירא הכא:
שלחו מנכון חד וידבר ית־אחוכון ואתון תיתאסרון ויבהרון פתגמיכון טז
הקשוט אתון אמרין ואם־לא חי פרעה ארי אלילי אתון: וכנש יתהון יז
לבית מטרא תלתא יומין: ואמר להון יוסף ביומא תליתאה דא עיבידו יח
ואתקיימו מן־קדם־יי אנא דחיל: אם־כיוני אתון אחוכון חד יתאסר יט
בבית מטרתכון ואתון איזילו אובילו עיבורא דחסיר בבתיכון: וית־ כ
אחוכון זעירא תיתון לותי ויתהמנון פתגמיכון ולא תמותון ועבדו כן:
ואמרו גבר לאחוהי בקושטא חייבין אנחנא על־אחונא די חזינא כא

בעקת

רשי

תימה, ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם: (יח) משמר, בבית האסורים: (יט) בבית משמרכם, שאתם אסורים בו עכשיו. ואתם לכו הביאו, לבית אביכם, שבר רעבון בתיכם, מה שקניתם לרעבון אנשי בתיכם: (כ) ויאמנו דבריכם, יתאמתו ויתקיימו כמו אמן אמן, וכמו יאמן נא דבריך (מלכי' א' ח'): (כא) אבל, כתרגומו בקושט', וראיתי בב"ר לישנא דרומאה הוא אבל ברם: באה אלינו, טעמו

בבי"ת

מפורש

בזה, כי מלת זה רומז על הדבר הרמוז יהי' מקום או ענין: (טז) חי פרעה, עיין לעיל כ"ג א' גם ב' ז'. האסרו, תהיו נאסרים במאסר. ויבחנו דבריכם האמת אתכם, כי אחקור אחיכם הקטן והוא לא נסה ברמאות וע"י זה אדע האמת אתכם, אם אמת בפיכם. האמת, אם אמת, ה"א משמשת במקום אם שהוא כמו לשון תימה, ונקוד בפתח בעבור החטף שאחריו וכן מנהג הלשון וכמוהו האמינון אחיך (ש"ב י"ג כ') וכן הידעתם את לבן בן נחור (לעיל כ"ט ה') עיין שם בשום שכל, גם לעיל י"ח י"ז אכל המכסה אני: (יז) ויאסוף אותם וגו', כבר כתבנו פעמים רבות שיש פעלים שתשלם פעולתם ע"י הדבור בלבד, וכן טעם ויאסוף אותם ע"י דבורו, כי צוה לאסוף אותם ג' ימים במשמר, ועיין במפורש לעיל ל' כ"ג: (יט) יאסר, ישאר נאסר: (כ) ויאמנו יתאמתו ויתקיימו, וכל לשון אמן לשון קיום הוא, וכן במקום נאמן (ישעי' כ"ב כ"ג) ת"י באתר קיים, וכן יאמן נא דברך (מ"א ח' כ"ו) ת"י יתקיימון. ויעשו כן, הסרנו לכן: (כא) אבל [פיר וואהר]

נרת

תועלות

שופעות מהשם יתע' ולזה יחס יוסף כל הטובות השופעות לו לש' ית ומפני זה אומר בקריאת השמות לבניו נשני אלהים כי הפרני אלהים:

התועלת הד'

אֲנַחְנוּ֮ עַל־אָחִ֒ינוּ֒ אֲשֶׁ֨ר רָאִ֜ינוּ צָרַ֥ת נַפְשׁ֛וֹ בְּהִתְחַֽנְנ֥וֹ
אֵלֵ֖ינוּ וְלֹ֣א שָׁמָ֑עְנוּ עַל־כֵּן֙ בָּ֣אָה אֵלֵ֔ינוּ הַצָּרָ֖ה הַזֹּֽאת׃
כב וַיַּ֩עַן֩ רְאוּבֵ֨ן אֹתָ֜ם לֵאמֹ֗ר הֲלוֹא֩ אָמַ֨רְתִּי אֲלֵיכֶ֧ם ׀ לֵאמֹ֛ר
אַל־תֶּחֶטְא֥וּ בַיֶּ֖לֶד וְלֹ֣א שְׁמַעְתֶּ֑ם וְגַם־דָּמ֖וֹ הִנֵּ֥ה נִדְרָֽשׁ׃
כג כד וְהֵם֙ לֹ֣א יָֽדְע֔וּ כִּ֥י שֹׁמֵ֖עַ יוֹסֵ֑ף כִּ֥י הַמֵּלִ֖יץ בֵּינֹתָֽם׃ וַיִּסֹּ֥ב
מֵעֲלֵיהֶ֖ם וַיֵּ֑בְךְּ וַיָּ֤שָׁב אֲלֵהֶם֙ וַיְדַבֵּ֣ר אֲלֵהֶ֔ם וַיִּקַּ֤ח מֵֽאִתָּם֙
כה אֶת־שִׁמְע֔וֹן וַיֶּאֱסֹ֥ר אֹת֖וֹ לְעֵינֵיהֶֽם׃ וַיְצַ֣ו יוֹסֵ֗ף וַיְמַלְא֤וּ

את

מנחת שי

(כב) **הלוא** אמרתי, מלא, והוא חד מן המלאים ע"פ המסרת וסי' כמסר בפ' שלח לך: (כד) **ויאסר** פ"א הפעל בשר"א וסגו"ל, מכלול דף קי"ד ושרשים, והמסרת עליו לית רפה וכל כפתיי' דשמשון כוותיה, ומסרת (אחרת) ג', א' רפה וב' דגש, והב' דגושים הם ויאסר יוסף מרכבתו דפ' ויגש (להלן מ"ו כ"ט) ויאסר את רכבו דפ' בשלח (שמות י"ד ו'), ופי' רפה ר"ל האלף בחטף סגול, ודגש ר"ל האלף בשר"א פשוט, ולא שתהי' הסמ"ך דגושה כי בכולם רפין, וכן דרך המסרת לקרות דגש לשו"א שתחת אות אחה"ע, ורפה כשהיא בחטף סגול או בחטף פתח כמו שכתב בעל מסרת המסרת בסוף מאמר ג', והך מסרה בתרייתא תמי' לי טובא דהא אשכחן ויאסר אבי' את המלחמה (ד"ה ב' י"ג ג') וכן ויאסר אזור במתניה' (איוב י"ב י"ח) לכן נראה דמסרה קמייתא עפי עדיפא דהדין דפרשתא בלחוד בחטף סגול וכל שארא בשו"א לבדו, (עי' שו"ש):

באמתחתי

שום שכל

בהתחננו, בכ"י של כ"ד ובקצת ספרים גם הה"א בגעיא וזאת לדעת ב"כ אבל לב"א אין הה"א בגעיא ככתוב בחלופים וכן נכון כי התיבה בטעם משרת כמו שהשכלתך לעיל ל"ז ז' ע"ש. ואולם אם הנו"ן בח"פ או בשוא פשוט זה תלוי בפלוגתא שהעירותי לעיל ו' י"ג אצל תיבת והנני, ובכ"י של כ"ד הנו"ן בח"פ וכן נכון בעבור שבכל המדויקי' החי"ת במתג לכן ראוי הנו"ן לח"פ כמבואר לעיל ט' ט' אצל הנני מקים, וכבר כתב רד"ק במכלול דף קמ"ז ב' ובשרש חנן שהנו"ן רפה וכ"כ יהב"י הנקדן והעתקתיו לעיל ט' י"ד אצל בענני ענן ע"ש, ועין עוד מה שכתבתי לעיל י"ד ו' אצל בהררם שעיר. **אלינו** מ"י וכולהון דכוותי': (כב) **הלוא** הוא חד מן הי"ב המלאים ע"פ המסרה וסי' בפ' שלח לך ע"ש: (כג) **המליץ**, ע"י כתיב. **בינתם**, מ"י וח"ו כתיב: (כד) **ויסב**, ח"ו כתיב. **ויאסר**, חסר וי"ו וכל ויאסר דכוותיה, והאל"ף בשו"א וסגול, עיין מנחת שי, ודע כי מאן דמסר עליו ג' א' רפה וב' דגש, לא עסר ב"א אאוריתא לחוד ולכן סרה תלונת המנחת שי, וכן כתב בעל ת"ם: (כה) **את־**

כליהם

רשי

בבית לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה ותרגומו אתת לנא: (כב) וגם דמו, אתין וגמין רבויין דמו וגם

דם

רשבם

(כג) כי שומע יוסף מבין, כי עד עתה המליץ בינותם כאילו אינו מבין לשונם: (כד) את

שמעון

בַּעֲקַת נַפְשֵׁיהּ כַּד־הֲוָה מִתְחַנַּן־לָנָא וְלָא קַבֵּילְנָא־מִינֵּיהּ עַל כֵּן־אֲתַת
לָנוּ עַקְתָא הָדָא׃ וַאֲתֵיב רְאוּבֵן יָתְהוֹן לְמֵימַר הֲלָא אֲמָרִית לְכוֹן׃ כב
לְמֵימַר לָא־תְחוֹבוּן בְּעוּלֵימָא וְלָא־קַבֵּילְתּוּן וְאַף דְּמֵיהּ הָא מִתְבְּעֵי׃ כ"י תחטאון
וְאִנּוּן לָא יָדְעִין אֲרֵי שָׁמַע יוֹסֵף אֲרֵי מְתוּרְגְּמָן הֲוָה־בֵינֵיהוֹן׃ וְאִסְתַּחַר כג כד
מִלְּוָתְהוֹן וּבְכָא וְסַב לְוָתְהוֹן וּמַלֵּיל עִמְּהוֹן וּדְבַר מִלְּוָתְהוֹן יָת־שִׁמְעוֹן
וַאֲסַר יָתֵיהּ לְעֵינֵיהוֹן׃ וּפַקֵּיד יוֹסֵף וּמְלוֹ יָת־מָנֵיהוֹן עִיבוּרָא וּלְאָתָבָא כה
כספיהון

רשי

דם הזקן: (כג) והם לא ידעו כי שומע יוסף. מבין לשונם ובפניו היו מדברים כן. כי המליץ בינותם, כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם היודע לשון עברי ולשון מצרי והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי. המליץ, זה מנשה בנו: (כד) ויסב מעליהם. נתרחק מעליהם שלא יראוהו בוכה. ויבך, לפי ששמע שהיו מתחרטין. את שמעון, הוא השליכו לבור הוא שאמר ללוי הנה בעל החלומות הלזה בא, ד"א נתכוון יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו. ויאסר אותו לעיניהם, לא אסרו אלא לעיניהם וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו:

ויפתח

רשבם

שמעון, להפרידו מלוי שלא יתייעצו בין שניהם לעשות נבלה כאשר עשו בשכם:

מה

מפורש

כתרגומו בקושטא, וכן אבל שרה אשתך (לעיל י"ז י"ט) ע"ש. אשמים, חייבין. צרת נפשו, חשבו האכזריות לעון יותר גדול מהמכירה, כי הי' יוסף מתחנן ומתנפל לפניהם שם ולא ירחמו, והכתוב לא ספר זה שם מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו, או מפני שמדרך הכתובים לקצר במקום אחד ולהאריך במקום אחר, רמב"ן. בהתחננו, הוקל הנו"ן שלא יתחברו ג' נונין, ועיין שו"ש. באה, פעל עבר כי הוא מלעיל וא"ת אתת: (כב) וגם דמו הנה נדרש, כי מכרתם אותו לעבד ושבי כולהו איתנהו בי' כמו שאמרו רז"ל: (כג) לא ידעו כי שומע יוסף, כי מבין יוסף דוגמת תשמע חלום לפתור אותו. כי המליץ בינותם, כי עד עתה הי' המליץ בינותם לבאר מלשון מצרי אל לשון עברי ומעברי למצרי, ועכשו לא הי' שם וסברו שיוסף לא יבינם: (כה) ויצו יוסף

וימלאו

תועלות

התועלת הד' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיברח ממה שיש בו חשש סכנה ואפי' באפשר רחוק ולזה מנע יעקב בניו מהתראות בארץ כנען לשוט בה לקנות בה תבואה ואע"פ שכבר היו מוצאים אותו שם קרוב להם ובחר שילכו בארץ מצרים לקנותו ואע"פ שהדרך רחוק פן יכירום אנשי כנען וימיתום על דבר שכם:

אֶת־כְּלֵיהֶם֙ בָּ֔ר וּלְהָשִׁ֤יב כַּסְפֵּיהֶם֙ אִ֣ישׁ אֶל־שַׂקּ֔וֹ וְלָתֵ֥ת
לָהֶ֛ם צֵדָ֖ה לַדָּ֑רֶךְ וַיַּ֥עַשׂ לָהֶ֖ם כֵּֽן׃ וַיִּשְׂא֥וּ אֶת־שִׁבְרָ֖ם עַל־ כו
חֲמֹרֵיהֶ֑ם וַיֵּלְכ֖וּ מִשָּֽׁם׃ וַיִּפְתַּ֨ח הָאֶחָ֜ד אֶת־שַׂקּ֗וֹ לָתֵ֥ת כז
מִסְפּ֛וֹא לַחֲמֹר֖וֹ בַּמָּל֑וֹן וַיַּרְא֙ אֶת־כַּסְפּ֔וֹ וְהִנֵּה־ה֖וּא בְּפִ֥י
אמתחתו

שום שכל

כליהם, מ״י כתיב וכל אוי׳ דכוו׳ מלא. **בר** במס״ג מסר עליו וז״ל ו׳ תיבין באורייתא קמץ בסגול (רצונו בטעם סגולתא) וסי׳ ומפרי העץ אשר בתוך הגן (לעיל ג׳ ג׳). וילכו יוסף וימלאו את כליה׳ בר (דין). מן הדם אשר בסף (שמות י״ב כ״ב). וכל קרבן מנחתך במלח תמלח (ויקרא ב׳ י״ג). חמשים לולאות תעשה ביריעה האחת (שמות כ״ו ה׳). ותבירו (שם ל״ו י״ב) עכ״ל, ומסרה זאת קשה טובה שהרי מן הדם אשר בסף הוא קמוץ בטעם אתנחתא לא בסגולתא, ואין להגי׳ ולומר שצ״ל בדם אשר בסף שהוא באמת בסגולתא והוא רישא דפסוקא דמן הדם אשר בסף, שהרי בכל הספרים הוא בפתח וכן העיד בן אשר במסורתיו והרד״ק במכלול במשקל פל כי כל הסף בסף פתח אפילו באתנח וס״פ הון מן הדם אשר בסף שהוא לבדו קמץ באתנח, ועוד קשה שהרי מלת **בר** הוא חד מן כ״ב מילין בקריאה הקמוצין בתר זרקא כמו שנמסר עליו כאן במס״ק ועיקר המסרה בפ׳ ויקרא (ב׳ י״ג) על במלח תמלח ושם מסר כ״ב מילין קמצין אחר זרקא וכו׳ ושם לא מנה בהדייהו מן הדם אשר בסף ובמקומו מנה שנים אחרים והם ויקרא משה ליהושע בן נון חזק ואמץ (דברים ל״א ז׳) וחברו חזק ואמץ דויצו את יהושע (שם ל״א כ״ג) וא״כ איכון ז׳ באורייתא, וגם במסרה זאת קשה שבכלל מסר כ״ב וכד כתית למניינא איכן כ״א אחד ועשרים, ואולם במסרה כ״י שבאתי מונה ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם (לעיל ל״ז כ״ב) בהדי כ״ב הקמוצין אחר זרקא, וא״כ איכון כ״ב על נכון, וגם במסרה שלפנינו יש להוציא מן הדם אשר בסף ולהכניס תחתיו אל תשפכו דם, ואיתחלף לי׳ לסופר בין דם לדם, ואי תקשה א״כ ח׳ איכון באורייתא, דק בלשון בעל המסרה שאמר ו׳ תיבין באוי׳ קמץ בסגול וכו׳, וכן אמת שאיכן כ״א ו׳ תיבות כי חזק ואמץ וחברו וכן ביריעה האחת וחברו נכפלו התיבות ההן בעצמן ולכן איכן כ״א ו׳ תיבות משונים. **ולהשיב**, מ״י כתיב, ודכוותי׳ להשיב הפסח אליו, ודכוותי׳ בליטנא די השיב לו. **כספיהם**, מ״י כתיב ודכוותי׳ ויראו את צררות כספיהם מלא ומסיר עליהון כולהון כתיבן כן, רמ״ה ז״ל, והפ״א דגושה בכולן עיין מפורש פסוק ל״ה. **צדה**, ח״י כתיב וכל אוי׳ דכוו׳ חסר: (כז) **במלון**, מ״ו כתיב וכל מלון באורייתא
דכוותיה

רשי

(כז) ויפתח האחד, הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו. במלון, במקום שלנו בלילה. אמתחת,
הוא

מפורש

וימלאו, נוה למלאות וכן עשו, וכן דרך הלשון לקצר בלשון הציווי במקום המובן,
ובעוהו

בְּסַקֵּיהוֹן גְּבַר לְסַקֵּיהּ וּלְמִתַּן לְהוֹן זְוָדִין לְאוֹרְחָא וַעֲבַד לְהוֹן כֵּן: וּנְטָלוּ כו
יַת־עִיבוּרְהוֹן עַל־חֲמָרֵיהוֹן וַאֲזָלוּ מִתַּמָּן: וּפְתַח חַד יַת־סַקֵּיהּ לְמִיתַּן כז
כיסתא

מפורש

וכמוהו ויצו משה ויעבירו קול במחנה (שמות ל"ו ו') וכן ויצו המלך ויסיעו אבנים גדולות (מ"א ה' ל"א), ונראה כי הם עצמם היו ממלאים עם עבדי יוסף כי כן צוה להם, ולכן אמר וימלאו בלשון רבים, אבל השבת הכסף ונתינת הצידה ע"י שליח איש סודו הי' ולכן הוא בא בלשון יחיד. כספיהם, כתב החכם ראב"ע בצחות בשער השמות וז"ל, ודע כי יש שם שלא יהי' לעולם כ"א לשון רבים, כמו גוי ומחנה וקהל לכן (רצונו אבל) יתחברו ותאמר גוים, ויש שלא יתחברו כמו טף, ויאמר ר' משה הכהן ז"ל כי כסף וזהב ונחשת ובדיל וברזל ועפרת לא ימצאו בלשון רבים, והנה שכח ולהשיב כספיהם, ואסירה כל בדיליך (ישעיי א' כ"ה) עכ"ל, והרד"ק במכלול כבר השיב את כבוד החכם ר"מ הכהן ז"ל על מכונו באומרו; "ויש שמות שהם כלל על לשון יחיד לעולי' כמו מיני המתכות ברזל ונחשת ובדיל ועופרת וכסף וזהב לפי שהם שם המין (נאמן מפפענאמיפום, גאטטונגם נאהמע, קאמסן וואָרט) ואין תחת המין אישים, אבל אבן ועץ אע"פ שהם שם המין יש תחת המין אישים כי האבן יתחלק המין לאישי' רבים כמו אבני שהם (שמות כ"ה ז') לאבני אקדח (ישעי' כ"ד י"ב) אבני פוך (ד"ה א' כ"ט ב') והדומים להם שלא יכללם גדר אחד אלא שם אבן לבד ובאישיה' גם כן נפרדי', וכן עץ יש תחת המין אישים רבים ואין עץ זה כמו זה, אבל המתכות כל אחד במינו היא דבר אחד לא יפרד כי כל כסף אחד וכל זהב אחד וכל ברזל אחד וכל נחשת אחד וכל עופרת אחד וכל בדיל אחד, אע"פ שיש בהם זה טוב מזה (והיינו בבחינת הסיגים המעורבי' בהם) גדר אחד יכללם (בבחינת חומרם) הכסף לכסף והזהב לזהב וכן השאר, וכאשר ישתנו לחשיבות יתארו אותם לאותו המעלה כמו נחשת קלל (יחזקאל א' ז') נחשת מוצהב (עזרא ח' כ"ז) ברזל עשות (יחזקאל כ"ז י"ט) זהב סגור (מ"א ו' כ'), אבל אין להם אישים אלא בכלים, ואז יכנו אותם הכלים בשם ויסמכו אותם אל אחת מהם כמו קערות כסף, כפות זהב (במדבר ז' כ"ד) והדומים להם, וכן מטבעות שיעשו מכסף וזהב הם אישיהם על כל אחד מפני השתנות הצורות, ומפני זה שאינם אלא על כל אחד, לא נמצאו במקרא מקובצים רק בלשון יחיד כמו חמשים כסף (דברים כ"ב כ"ט) עשרה כסף (ש"ב י"ח י"א) מאה כסף (דברים כ"ב י"ט) עשרה זהב (במדבר ז' י"ד), אבל לא מצאנו במקרא שום אחד ממיני המתכות מקובץ, ומה שאמר ואסירה כל בדיליך (ישעי' א' כ"ה) לפי שהוא משל על רשעי ישראל (ושם בפירושו אמר להביא כל התערובות המעורבים בו), ומה שאמר את צרורות כספיהם, ולהשיב כספיהם, קבוץ הוא לענין הצורות, ובמשנה מצאנו זכר המטבעות פעמים על דרך המקרא בלשון יחיד כמו שאמרו המוציא ארבעה כסף, הטעינה שתי כסף, שתי כסף יש לי בידך, ואמרו שם בלשון רבים כפלו לה בכספים ילקח בהם קרקע והוא אוכל פירות, עכ"ל." והתימה על החכם רש"ד המחבר שי' שהעתיק הדברים האלה בשם החכם המתרגם האשכנזי עם שינוי לשון מעט, ולא ידע כי במחברת המכלול מצאם. ונדגש הפ"א של כספיהם שלא כמנהג כמפורש לקמן פסוק ל"ה: (כז) מספרא פירשתיו

תועלות

התועלת הה' הוא במדות, והוא שכאשר קרה לשנים מבית אחד או מחבורה אחת מקרה מה בדבר מה ראוי שיתרחק השלישי מהדבר ההוא פן יקרהו נזק

כח אַמְתַּחְתּוֹ: וַיֹּאמֶר אֶל־אֶחָיו הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה
בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֵאמֹר מַה־
כט זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ: וַיָּבֹאוּ אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה
ל כְּנָעַן וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל־הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר: דִּבֶּר הָאִישׁ
אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים אֶת־
לא הָאָרֶץ: וַנֹּאמֶר אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים:
לב שְׁנֵים־עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד אֵינֶנּוּ
לג וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת־אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: וַיֹּאמֶר
אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם

אחיכם

מנחת שי

(כח) **באמתחתי**, הבית רפה: (כט) **ויגידו לו**, בהעתק הללי ויגדו ירושלמי ויגידו עכ"ל, ובכל הספרים מלא, וכן ראוי ע"פ המסרת כי לא נמנה עם ד' חסרים וסי' נמסר במ"ג פרשת תולדת יצחק (לעיל כ"ו ל"ב) וכ"כ הרמ"ה ויגדו לו על אדות הבאר, ח"י כתיב ודכוות' ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי (לקמן מ"ה כ"ו), ומסרה עליהון תרין חסרים באוריתא: **לו**, רפה: (ל) **כמרגלים**, מאריך בכ"ף, (עיין שום שכל: (לב) **אנחנו**, תביר בנו"ן:

עריקים

שום שכל

דכור' מלא: (כח) **הושב** מ"ו כתיב: (כט) **ויגידו** מלא יו"ד עיין מ"ש. **הקרת**, חסר דחסר כתיב: (ל) **קשות** מ"ו כחברו לעיל. **כמרגלים** הכ"ף בגעיא בכ"י של כ"ד ושל רמ"ט וברוב המדויקים וכן העיד מ"ש ובעל מקנה אברם והעתקתיו לעיל ל"ז ז' ע"ש. ומן חלופי הדפוס משמע שזאת לדעת בן נפתלי וכבר כתבתי כמה פעמים כי אין לסמוך על חלופי הדפוס שנשתבשו הרבה: (לב) **שנים** עשר, בבתיבת יד של כ"ד תיבת שנים בקדמא וכן מסתבר עיין מ"ש לעיל ריש פ' וישב על שבע עשרה: (לג) **האחד**

הכיחו

רשי

הוא שק: (כח) וגם הנה באמתחתי, גם הכסף בו עם התבואה. מה זאת עשה אלהים לנו, להביאנו לידי עלילה זו שלא הושב אלא להתעולל עלינו:

ואת

רשבם

(כח) מה זאת עשה מדה כנגד מדה יש כאן להוסי' לנו ממון על פירעון עונינו:

כספיהם

מפורש

פירשתיו לעיל כ"ד כ"ס. במלון במקום שלנו בלילה, ע"ל כ"ד כ"ג. בפי אמתחתו, אירע

אל

כִּיסְתָא לַחֲמָרֵיהּ בְּבֵית מְבָתָא וַחֲזָא יָת־כַּסְפֵּיהּ וְהָא־הוּא בְּפוּם טוֹעֲנֵיהּ׃
וַאֲמַר לְאָחוֹהִי אִתּוֹתַב כַּסְפִּי וְאַף הָא בְּטוֹעֲנִי וּנְפַק מַדַּע־לִבְּהוֹן וּתְוָהוּ כח
גְּבַר לַאֲחוּהִי לְמֵימַר מַה־דָּא עֲבַד יְיָ לָנָא׃ וַאֲתוֹ לְוָת־יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן כט
לְאַרְעָא דִּכְנָעַן וְחַוִּיוּ לֵיהּ יָת כָּל דְּעָרְעָא יָתְהוֹן לְמֵימַר׃ מַלִּיל גַּבְרָא ל כ"י ומוילו
רִבּוֹנָא דְּאַרְעָא עִמָּנָא קַשְׁיָן וִיהַב יָתָנָא כִּמְאַלְּלֵי יָת־אַרְעָא׃ וַאֲמַרְנָא לֵיהּ לא קָשְׁיָן
כֵּיוָנֵי אֲנַחְנָא לָא הֲוֵינָא אַלָּלֵי׃ תְּרֵי־עֲסַר אֲנַחְנָא אַחִין בְּנֵי אֲבוּנָא חַד לב
לַיְתוֹהִי וּזְעֵירָא יוֹמָא־דֵין עִם־אֲבוּנָא בְּאַרְעָא דִּכְנָעַן׃ וַאֲמַר לָנָא גַּבְרָא לג
רִיבּוֹנָא דְּאַרְעָא בְּדָא אִדַּע אֲרֵי כֵּיוָנֵי אַתּוּן אֲחוּכוֹן חַד שְׁבוּקוּ לְוָתִי וְיַת־

עיבורא

מפורש

אל האחד שמלאו בפי האמתחת, ויאמר בעל מכתב בלולה האמין כי השקי' היו גדולי' שבהם נושאים הבר, והאמתחות הם שקים קטנים שבהם נושאים המיותרים וכל כלי עבודת משאם וגם משימים כיסם עם הכסף, וליותר שמירה ישימום בשק הגדול, וככה אם תשים עיניך על פירושי יתורצו כל הפסוקים משקים ואמתחת המתנגדים, ונקרא אמתחת לפי שהוא נמתח כאשר ימלאוהו, ויאמר רד"ק הנפרד מן אמתחתו הוא אַמְתַּחַת, ודגש התי"ו יוכיח, ונקרא כן לפי שהוא נמתח תמיד בכל עת שממלאין אותו כי כאשר הוא רק הוא מאוסף ומקופל יחד. וא"ת אמתחתו, טועני', וכן תרגם הסורי, ונקרא כן על שם המשא אשר בו: (כח) ויצא לבם [דא ענטפיעל איהנען דאז הערץ] אונקלוס תרגמו ונפק מדע לבהון, תרגם לפי המליצה הנהוגה בארמי, והסורי תרגם וזע לבהון, גם הוא תרגם לפי הכוונה. ומצאנו בלשון עברי גם יציאת הנפש על ההתפעלות החזקה כמו נפשי יצאה בדברו (שיר ה' ו'). ויחרדו, ת"א ותוהו, והסורי תרגם ותמהו, ע"ל כ"ז ל"ג: (כט) הקרת אותם, לשון מקרה, וכן ת"א: (לג) רעבון בתיכם, ת"א וית עיבורא דחסיר בבתיכון, וכן כתב רד"ק שהוא חסר וטעמו ואת שבר רעבון בתוכם ומעניינו תבין חסרונו, וכן תרגם הסורי ועבורא לכפנא דבבתיכון, ויש לפרשו כמשמעו, מה שהוא רעבון בתיכם קחו, והוא הלחם שהם רעבים עליו,

תועלות

בלמו המקרה הזה, וזה כי מפני שמתה רחל בדרך ובנה יוסף גם כן לפי מחשבתו הנה ירא יעקב שימות בנימן בדרך אם ישלחהו שם:

התועלת הו' הוא במדות, שראוי למי שהוא נכון שיגיעו אליו רעות שימעט בעסקיו ויעמוד בביתו עד יעבור זעם כי בזה אולי ינצל מהרעות, ואולם בהרבות עסקיו ולכתו בדרך הוא כמו מבקש הרעות ומתנועע אליהם ולזה ירא יעקב

שיקרה

אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת־רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ׃
לד וְהָבִיאוּ אֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים
אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם אֶת־אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם וְאֶת־הָאָרֶץ
לה תִּסְחָרוּ׃ וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ צְרוֹר־כַּסְפּוֹ
בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם וַיִּירָאוּ׃
לו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף אֵינֶנּוּ
לז וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִן תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה׃ וַיֹּאמֶר
רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ

אליך

מנחת שי

(לה) **מריקים**, בלא פסק. **צררות**, בתיקון ס"ת צררת ס"א צררת ע"כ, והרמ"ה כתב צררות בספיהם חי"ו קדמאה ומ"ו תניינא, וכן הוא בספרים שלנו: (לז) **ויאמר** ראובן וגו'

שום שכל

הניחו, מ"י כתיב, ודכוות' הכי תו לכם למשמרת, ודכוו' ויניחו אותו עד הבקר, מלא יוד, ודכוו' ויניחו אותו במשמר דמקשש: (לד) **תסחרו** החי"ת בקמץ מכלול דף כ"א ב': (לה) **ויהי**, הוי"ו בגעיא. **מריקים**, מלא תרין יודי"ן. **שקיהם**, מ"י כתיב וכל שקיהם באו' דכוו'. **צרור**, מ"ו כתיב, וברוב המדויקים גם בכ"י פריי"ש במתג. **צררות**, עיין מ"ש. **וייראו**, מלא בתרין יודי"ן כדאמרן לעיל כ' ח'. והרי"ש בקמץ בעבור ההפסק ולכן אין מתג ביו"ד: (לז) **תמית**, מ"י כתיב. **אביאנו**, מ"י וכל אביאנו דכוו'

רשי

(לד) ואת הארץ תסחרו, תסובבו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם שמחזרים וסובבים אחר הפרקמטיא: (לה) צרור כספו, קשר כספו:
(לו) אותי שכלתם, מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף. שכלתם, כל מי שבניו אבודים קרוי שכול:
לא

רשבם

(לה) כספיהם, לפי שהשי"ן מבלעת את החטף כדגשת הפ"א של כספיהם. וכן נסך נסכיהם:
וכסת

מפורש

א"כ הוא רעבונם: (לד) תסחרו מפורש לעיל ל"ג י': (לה) ויהי הם וגו', בא לשון יחיד ע"ל רבים, ע"ל כ"ד י"ד. כספיהם, הפ"א דגוש שלא כמנהג המשקל הזה שמדרכו להרפות למ"ד הפעל בלשון רבים בסמיכות וכינוי כמו מַלְכֵי מַלְכֵיהֶם, ויפה אמר הרב רשב"ם לפי שהשי"ן מבלעת את החטף כדגשת הפ"א של כספיהם וכן נסכיהם
שלאכוהו

עיבורא דחסיר בבתיכון סבו ואיזילו: ואיתיו ית אחוכון זעירא לותי לד
ואדע ארי לא אלילי אתון ארי כיוני אתון ית אחוכון אתן לכון וית
ארעא תעבדון בה סחורתא: והוה אינון מריקין סקיהון והא גבר צרר לה
כספיה בסקיה וחזו ית צררי כספיהון אינון ואבוהון ודחילו: ואמר לו
להון יעקב אבוהון יתי אתכלתון יוסף ליתוהי ושמעון לא הוה הכא כ"י ליתנגבי
וית בנימין תדברון עלי הואה כולכן: ואמר ראובן לאבוהי למימר ית לז

תרין

מפורש

(מלאכהו עשרים פעמים במקרא ובכולם הכ"ף דגוש) עכ"ל, וכמוהו ולנסכיכם (במדבר כ"ט ל"ט) הכ"ף דגוש, ודע כי מה שאמר הסמ"ך מבלעת את החטף לאו דוקא, אלא הסמ"ך וכל חברי' אותיות השריקה שהם זסצ"ש כולם מבליעות החטף ומדגישות אחריהן, ומזה הטעם כל אצבע, אשכב, אסכר, אזכר ודומיהם ניתוסף בהם אלף בראש בעבור שאות השריקה מצד טבעו מבליע החטף ומדגיש אחריו והנה יהי' באלה שוא נח בתחלת התיבה שלא כדין לזאת הוסיפו אלף בראש ושמו תחתי' סגול מפני שהוא המעט שבתנועות (עיין כוזרי מאמר ב' סי' פ'), ומהטעם הזה בעצמו קורין אנשי מזרח תיבת שְׁתֵּי שְׁתַּיִם בתוספת אלף בראש אֶשְׁתֵּי אֶשְׁתַּיִם כי כן הוא במבטא אע"פ שאיננו במכתב, ועיין בריש ספר מכלול ותמצא זרים רבים דגושים וכולם נכונים ע"פ הכלל הזה, ועוד מצאנו שינויים רבים בכמה תיבות בעבור שיש בראשיתם או באמצעיתם אחד מאותיות השריקה ואין כאן מקום ביאורם ואולם ניחד שער מיוחד לאותיות השריקה בהקדמתנו בעז"ה, ועיין עוד מה שפירשנו לעיל ח' י"ז על תיבת היצא אתך, גם כ"א כ"ח על ויצב: (לו) כלנה, כל הצרות האלה, וה"א נוסף כה"א לבדנה (לעיל כ"א כ"ט): (לז) על

ידי

תועלות

שיקרה לבנימין אסון בדרך אבל בבית לא היה צריך להיות ירא מזה:

התועלת הז' הוא במדות, והוא שאין ראוי שיקל האדם בשמירת מה שהפקד לו ויעזוב ההנהגה והשמירה ההיא לזולתו מפני עוצם מדרגתו שנתן לו המפקיד בשולטנות ובשררה כי כבר יגמלהו רע תחת טוב אבל ראוי שיפליג בשמירת הדבר ההוא כפי מה שאפשר כי בזה מהיושר ומגמילות טוב למי שגמלהו טוב מה שלא יעלם, ולזה תמצא שיוסף עם היותו שליט בכל הארץ היה הוא בעצמו משביר לכל עם הארץ בדרך שישלם לו שמירתו באופן היותר שלם שיהי' אפשר ולא מנעתהו שררתו ושולטנותו מהשגיח בזה:

התועלת הח' הוא במדות, והוא שאין ראוי לשלם שיגמול רע למי שגמלהו רע בהיות לאל ידו לעשות ולזה תמצא שבנפול אחי יוסף לפניו ובידו לא שלם להם רעה תחת

הרע

לח אֵלֶיךָ תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ׃ וַיֹּאמֶר לֹא־
יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ
אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן
מג ב א שְׁאוֹלָה׃ וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ׃ וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל
אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם

שבו

מנחת שי

וגו׳, (לח) **ויאמר** לא ירד וגו׳, אין בהם פסקא כמ"ש בריש סידרא. **וקראהו**, הוי"ו בשורק והקוף בשו"א, חזקוני. **שיבתי**, מ"י בכל ספרים מדויקים, וכ"כ הרמ"ה ז"ל תקבר בשיבה טובה מ"י כתיב וכל שיבה באו׳ דכו׳ מלא, והורדתם את שיבתי דויהי מקץ ודויגש אליו מלאים יו"ד כתיב, ודכוות׳ את שיבת עבדך אבינו ביגון מ"י: (ב) **שבו** כ"כ הרמ"ה ז"ל, שבו שברו לנו קדמאה דויהי מקץ ודויגש אליו תרוויהון

שום שכל

דכו׳ מלא. **אשיבנו** מ"י כתיב: (לח) **נשאר** קמוץ, מס"ק ומכלול דף ס"א א׳. **והורדתם** מלאו׳ כתיב, וכל או׳ דכו׳, ומסרה עליהון תלתא ומלאים ו׳ וסי׳ לא ירד בני, ולקחתם גם את זה, והורדתם את אבי הנה, רמ"ה ז"ל. **שיבתי** מ"י ודכוותי׳ דויגש אליו, ודכו׳ את שיבת עבדך אבינו מ"י. **ביגון**, מ"ו כתיב וכל יגון באו׳ דכוותי׳. **שאולה**, דין לחוד מ"ו באו׳: (ב) **הביאו**, מ"י כתיב וכל הביאו באוריי׳ דכו׳. **אליהם**,

חד

רשי

(לח) לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו של ראובן. אמר בכור שוטה הוא זה הוא אומר להמית בניו וכי בניו הם ולא בני: (ב) כאשר כלו לאכול. יהודה אמר להם המתינו לזקן עד שתכלה פת מן הבית: כאשר כלו. כד שציאו: (והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו כששתו די ספקם הוא גמר שתייתם. אבל זה כאשר כלו לאכל כאש׳ תם האוכל הוא ומתרגמינן

כד

מפורש

ידי, על אחריותי: (ב) **כאשר** כלו, פי׳ רש"י כד שציאו (כן ת"א) והמתרגם כד ספיקו טועה, כאשר כלו הגמלים לשתות (לעיל כ"ד כ"ב) מתורגם כד ספיקו, כששתו די סיפוקם הוא גמר שתייתם, אבל זה כאשר כלו לאכול כאשר תם האוכל הוא ומתורגם כד שציאו עכ"ל, ופירש החכם המבאר ואמר הכוונה כי שם סבת ההפסק בפועל אבל כאן הסיבה בפעול כי תם האוכל עכ"ל, ולעיל כ"ד י"ט אבל עד אם כלו לשתות פי׳ רש"י אם כלו די ספוקן שזו היא גמר שתייתן כששתו די ספוקן עכ"ל ופירש שם דבריו החכם אלמושנינו ז"ל הוצרך לפרש שאינו כילוי ממש לפי שאמר הכתוב לשתות רצוני בשימוש הלמ"ד כי אות הלמ"ד מורה על הקנין, כי כאמר תן לי מים לשתות, שמורה על השתי׳ במה שהשותה שותה המים, ומלת כלו מורה על הבלתי קנין רצוני על השלמת קנין

השתיי׳

תרין בני תמית אם לא איתיניה לך הב יתיה על ידי ואנא אתיביניה לך:
ואמר לא יחות ברי עמכון ארי אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר לה
ויערעיניה מותא באורחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בדוונא
לשאול: וכפנא תקיף בארעא: והוה כד שיציאו למיכל ית עיבורא א כ מג

דאייתיו

מפורש

הסתיי' בשאינו שותה ולזה הוצרך לפרש שהכוונה במלת כלו די סיפוקן, שמלת סיפוק מורה על הקנין כשהוא שותה ומסתפק בשתי', ואולם לפי שכאשר האדם מסתפק מכלה אותו הפעל בשאינו עושה אותו עוד לזה הוציא הכתוב ענין הסיפוק בכילוי, והוא מה שהצריך רש"י באמר שזו היה גמר שתייתן כששתו די ספוקן, להשיב מלת כלו אל עיקרה בשמורה כילוי ממש, ולא יקשה לך מה שפי' רש"י בפסוק כאשר כלו לאכול את השבר, שפירושו כד שיציאו, ואע"פ שבא בלמ"ד; כי כבר דקדק רש"י בלשונו שאמר כאשר תם האוכל היה ור"ל שהרי הוא כאילו אמר כאשר כלו את השבר לאכול כי מלת כלו שבה אל אומרו את השבר לא אל אומרו לאכול ויהי' הרצון בו כאשר כלו את השבר שהי' לאכול, ואולם בכאן לא יוכל לומר עד אם כלו המים שהשאב כי אין זה שבחה, ולזה לא אמר בכאן

עד

תועלות

הרע אשר גמלוהו אבל השגיח בהם וכלכל אותם כמו שיבאר אחר זה ואמנם הכאיב לבם מעט בראשית הענין כדי שתשלם לו הידיעה בשלום אביו ואחיו בנימן ושיתבאר לו איך מנהגם עם אחיו בנימן שאם היו שונאים אותו ומתנכלים להמיתו כמו שנהגו עמו היה לוקח בזה עלה להפרידו מהם ולהצילו מידם וזה שאם לא היה לו חושד אותם כמרגלים או בדבר מהדברים הרעים והמגונים לא היה לו דרך לחקור שיש להם אב או אח כי לא היו מבקשים להתחתן עמו וכאשר ידע שאחיו חי השתדל על כל פנים שיביאוהו אליו והכביד עניניהם בתחלה והקל בסוף ואמר להם שהשם הוא ירא כי בזה היה להם מהפיוס והסרת הפחד מה שלא יעלם וזה גם כן יהיה סבה שלא יכאב לב יעקב מאד אם ישלח בנימן מצרים כי כבר נתפרסם לו שאדני הארץ הוא ירא אליהם והנה אסר שמעון לפניהם כדי שיוכרחו להביא בנימן אליו וזה שאם יהרגוהו בדרך לשנאתם אותו ישאר שמעון כל ימיו תחת יד יוסף אסור ולא יהיה לו דרך לברוח משם ולזה הוציא שמעון ממאסרו תכף שבא בנימן והכניסם כולם בביתו לאכול לחם עמו לפייס לבם יותר וכדי שיוכל להעליל בנימן מגביע הכסף והראה להם עם זה רב אהבתו על בנימן והכינתו אותו כשבירך אותו ורבה משאתו ממשאות כלם לפייס לבם שלא יחרדו מאד כשיעלילום מזאת הגנבה להשענם כי השליט על הארץ הוא איש חסד ושהם נקיים מזה ולולי זה כבר היה לו לירוא שמא ימיתו עצמם כשתתגלגל עליהם זאת העלילה מרוב הדאגה והבושת והספסד והנה השתדל יוסף להעליל

ג שבו שברו־לנו מעט־אכל: ויאמר אליו יהודה לאמר
העד העד בנו האיש לאמר לא־תראו פני בלתי אחיכם
ד אתכם: אם־ישך משלח את־אחינו אתנו נרדה ונשברה
ה לך אכל: ואם־אינך משלח לא נרד כי־האיש אמר
ו אלינו לא־תראו פני בלתי אחיכם אתכם: ויאמר ישראל
ז למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח: ויאמרו
שאול שאל־האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם
חי היש לכם אח ונגד־לו על־פי הדברים האלה הידוע

נדע

מנחת שי

תרווייהון בכוספי דיקי ח"ו כתיב ומסר עלי' כל או' ח"ו בר מן ג' בכוספי דיקי דלישנא וסי' קומו שובו אל האיש, עברו ושובו משער לשער, כי תשא, שובו לכם לאהליכם ע"כ, וכן נמסר בפ' ואתחנן במס"ג: (ז) **שאול**, כתב הרמ"ה ז"ל מ"ו כתיב, וכן הוא בהעתק הללי ובכל ספרים מדוקי' כ"י ובא' מהם נמסר עליו ב' ישאלו, ור"ל שחברו הוא בשמואל ב' כ' י"ח שאול ישאלו באבל, ואך גם כתוב ב' מלא שאל האיש. **שאל האיש**, בא מלעיל שלא במנהג, מכלול משקל פעל, ובמאמר המאריך שיש לי הארכתי בזה הענין וכתבתי דעת מדקדקים אחרים שאין כח המאריך ככח שאר הטעמים לעשות מלעיל לגמרי רק להעמיד מעט.

הידוע

שום שכל

חד מן י"ז מלאים שבתורה מסרנום לעיל י"ט י'. **שבו**, ח"ו עיין מ"ש: (ג) **העד העד**, תרויהון ח"י כתיבין: (ו) **הרעתם**, חסר דחסר כתיב ח"י וח"ו, ודכוותי' הרעתם אשר עשיתם, וחד בלישנא אחא דחסר דכו' בענין אחר והרעתם בהלכרות. **לאיש**, ל"ב קמצין וסי' במס"ג. **העוד**, כל ליש' דעוד מ"ו במ"ב כמו שמסרנו לעיל ח' כ"ב, ובמקרא כ"י של כ"ד הה"א מתוג מבחון בזה ובחברו כדין כל ה"א השאלה והתימה: (ז) **שאול** שאל, מ"ו כתיב ועי' מ"ש, ומה שנמסר עליו בגליון ב' חסר שיבוש הוא, וכן במערכת ערך שאל מסר ב', א"א וא' מלא, גם זה שיבוש וצ"ל ב' מלאים והם דין וחברו בשמואל ב' (כ' י"ח) שאול ישאלו, וכן נמסר שם בגליון ב' מלאים שאול שאל האיש, והם כון. **שאל האיש**, בכ"י שאל במונח ובלא מקף וכראה שכן היה גירסת רד"ק שאמר שבא מלעיל שלא במנהג עיין מ"ש, ור"א הלוי העתיק דבריו בטוב טעם פרק ו', ואולם לפי ספרינו המקיפים אותו ראוי שיהיה במתג כדין כל תיבה של ב' תנועות בלי שוא ודגש והיא סמוכה במקף אל תיבה שטעמה באות הסמוך לבוא מתג תחת התנועה הראשונה של המלה המוקפת כמו קבורת־רחל (לעיל ל"ה כ') כמו שכתבנו שם, וכן משמע מדברי רד"ק מה שפירש על גודר גדר (יחזקאל כ"ב ל') ע"ש. **לנו**, במקצת ספרים בטעם קדמא (הוא אזלא בפי הספרדי') אבל ברוב המדויקים במונח וכן נכון ע"פ משפטי הטעמים כי לעולם לא יבוא אזלא באות ראשון מן התיבה בעבור בעבר הנגינות ובטעמי המקרא. **ולמולדתנו**, מ"ו כתיב. **הידוע**, כתב רמ"ה שהוא מ"ו,

ותימה

דְאַיְתִיוּ מִמִּצְרָיִם וַאֲמַר לְהוֹן אֲבוּהוֹן תּוּבוּ זְבוּנוּ־לָנָא זְעֵיר־עִיבוּרָא:
וַאֲמַר לֵיהּ יְהוּדָה לְמֵימַר אַסְהָדָא אַסְהִיד בָּנָא גַּבְרָא לְמֵימַר לָא־תֶחֱזוּן ג
אַפַּי אֱלָהֵין כַּד־אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן: אִם־אִיתָךְ מְשַׁלַּח יַת־אֲחוּנָא עִמָּנָא ד
נֵיחוֹת וְנִזְבַּן לָךְ עִיבוּרָא: וְאִם־לֵיתָךְ מְשַׁלַּח לָא נֵיחוֹת אֲרֵי־גַבְרָא אֲמַר ה
לָנָא לָא־תֶחֱזוּן אַפַּי אֱלָהֵין כַּד־אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן: וַאֲמַר יִשְׂרָאֵל לְמָא ו
אַבְאֵשְׁתּוּן לִי לְחַוָּאָה לְגַבְרָא הַאִית לְכוֹן אָחָא: וַאֲמַרוּ שְׁאָלָא שְׁאֵיל־ ז כ"א הַעַד
גַּבְרָא לָנָא וּלְיַלְדוּתָנָא לְמֵימַר הַעַד־כְּעַן אֲבוּכוֹן קַיָּם הַאִית לְכוֹן אָחָא
וחוינא

רש"י

כד שציאו: (ג) העד העיד, לשון התראה שהתם התראה מתרה בו בפני עדים. וכן (דברים ל"א) העידותי באבותיכם (שמות י"ט) רד העד בעם. לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם, לא תראוני בלא אחיכם אתכם, ואונקלוס תרגם אילהן כד אחוכון עמכון ישב הדבר על אופנו ולא דקדק לתרגם אחר לשון המקרא: (ז) לנו ולמולדתנו, למשפחותינו, ומדרשו אפילו עצי עריסותינו גלה לנו. ונגד לו, שיש לנו אב ואח. ע"פ הדברים האלה

מפורש

עד אם כלו לשתות את המים ואולם שם אמר לאכול את השבר: (ז) הידוע נדע [קאנטן וויר וויסן], אונקלוס תרגם המידע הוינא ידעין, וכן ת"י בלשון עבר, וכן תרגם האשכנזי בלשון עבר בלתי נשלם כדרך סיפורי המעשים. כי יאמר, אשר יאמר, כי משמש בלשון אם, ואם משמש בלשון אשר, הרי זה שימוש אחד מארבע לשונותיו שהרי כי זה כמו אם, כמו עד אם דברתי דברי (לעיל כ"ד ל"ג), לשון רש"י ז"ל, ורצונו שמלת כי משמש בלשון אשר באמצעת מלת אם שיש בהוראת מלת כי ואין למלת כי כ"א ארבע שימושים והיינו אי, דלמא, אלא, דהא, ואולם משמש שימוש אשר באמצעות שימוש אי (שהוא אם) שיש בו, ולא משמש בלשון אשר, וזה ג"כ מה שפירש לעיל עד אם דברתי,
אם

תועלות

אחיו בנימין לבחון איך היה מנהג אחיו עמו ר"ל אם הם שונאים אותו ויעזבוהו וילכו או אם יאהבוהו וישתדלו בהצלתו כפי היכולת ולזה תמצא שכאשר נתברר לו שאחיו הם נוהגים עם בנימין כמנהג האחים אז גלה להם שהוא יוסף והשתדל שיבואו אליו ויכלכל' כדי שלא ירעבו:

התועלת הט' הוא בדעות, והוא להודיע שהשם יתע' יענש הטובים על מה שיעשוהו מהפעולות המגונו' ולזה תמצא שכבר יחסו בני יעקב הצרה הבאה עליהם על מה שחטאו בענין יוסף:

ח נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־
יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה
ט וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ׃ אָנֹכִי אֶעֶרְבֶנּוּ
מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ
י וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה

שבנו

מנחת שי

הידוע נדע, בס"ג יש מסורות רבות חלוקות אם הוא ח"ו או מ"ו, וגם בתיקון ס"ת ישן כתוב הידוע ס"א הידע וכן הוא בהעתק הללי ובכמה ספרים מדויקים מלא, וכ"כ בעל מנחת כהן לי' מלא, ועיין מ"ש בירמי' סי' י"ג: (ח) **גם אנחנו**, הגימל דגושה: (י) **כי לולא**, כל א' כתיב **לולי** מ"ו ונסיב יו"ד בסוף תיבותא בר מן דין דכתיב כמי ע"ו מיהו נסיב אלף בסוף תיבותא

שום שכל

הורידו, מלא דמלא ותיבה על מ"ש שלא הזכירו. מ"ו ומ"י, וכל ליטנא בזו' דכוו' בר מן ב' ח"י ומסרה עליהון תרין ותפרי' וסי' והורדו את פרכת המסך. והורדו זקני העיר ההיא את העגלה, וכולהון מ"ג כתיב: (ח) **ונקומה**, חד מן ב' מ"ו מסרנו לעיל ל"ס ג'. **נמות** מ"ו וכל אור' דכו': (ט) **הביאתיו** ב' מלאי' בב' יודין וח"ו דין. וחברו ועבדי כלב, והביאתיו אל הארץ. **והצגתיו** מ"י בתראה: (י) **לולא**, מ"ו

רש"י

הללו, על פי שאלותיו אשר שאל הוזקקנו להגיד. כי יאמר, אשר יאמר כי משמש בלשון אם, ואם משמש בלשון אשר ה"ז שמוש א' מד' לשונותיו שמשמש כי והוא אי שהרי כי זה כמו אם כמו עד אם דברתי דברי: (ח) ונחיה, נתנבא בו רוח הקדש ע"י הליכה זו תחי רוחך שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם. ולא נמות, ברעב, בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כלנו מתים ברעב אם לא נלך, מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי: (ט) והצגתיו לפניך, שלא אביאנו אליך מת כי אם חי. וחטאתי לך כל הימים לעה"ב: (י) לולא

התמהמהנו

מפורש

אם משמש בלשון אשר ובלשון כי וכו', ורצונו גם במלת כי ישמש הוראת מלת אם שהוא בלשון אשר, ולכן מסיים שם וזהו שאמרו חכמים כי משמש בד' לשונות וכו', ועיין עוד בפירושי לעיל י"ח ט"ו אבל כי יראה: (ח) גם אנחנו גם טפינו, כן דרך הלשון להוסיף מלת גם אף על הדבר הראשון להורות שהניהם שוין בענין ואין לאחד יתרון על חברו וגם הראשון יכשר להיות אחרון, כ"כ רד"ק בשרשו: (ט) הביאתיו אליך, פעל עבר תלוי ולכן הה"א בחטף פתח כמפורש לעיל י"ד כ"ג ע"ש, ואל תתמה על שלא מצאנו ההבדל הזה בכל הבניינים ובכל הגזרות; כי כן משפט הלשון בכל מקום לסמן ההבדל הדק שבין רעיון לרעיון ע"י שינוי מה בתיבה אם התיבה מוכנת לכך, ויעזבו אותה על מתכונתה כשאינה ראוי' לכך ויסמכו על המבין, וכמוהו ההבדל שבין וְהֶחֱרַמְתִּי והַחֲרַמְתִּי, ובין וְהֶעֱלִית

והעלית

וְחַוֵּינָא לֵיהּ עַל־מֵימַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִלֵּין הֲמִידַע־הֲוֵינָא־יָדְעִין אֲרֵי יֵימַר
ח אֲחִיתוּ יַת־אֲחוּכוֹן׃ וַאֲמַר יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי שְׁלַח עוּלֵימָא עִמִּי וּנְקוּם
ט וְנֵיזֵיל וְנֵיחֵי וְלָא נְמוּת אַף־אֲנַחְנָא אַף־אַתְּ אַף־טַפְלָנָא׃ אֲנָא מְעָרְבְנָא־
בֵיהּ מִן יְדִי תִּבְעִינֵיהּ אִם־לָא אַיְתִינֵיהּ לָךְ וַאֲקִימִינֵיהּ קֳדָמָךְ וְאֵיהֵי־
י חָטֵי לָךְ כָּל־יוֹמַיָּא׃ אֲרֵי אִלּוּלֵא־פוֹן־בְּרָא אִתְעַכַּבְנָא אֲרֵי־כְעַן־תַּבְנָא

דנן

מפורש

ויתנלית, וכן בכל ההפעיל שפ"א הפעל שלו אות גרונית ולא הבדילו כשפ"א שלו אחת מיתר האותיות כמפורש להלן בפ' וארא (ח' כ"ה), ועיין מה שכתבתי בשום שכל לעיל ל"א כ"ז אגל ואשלחך, ולכן יותר מסתבר פירוש הגאון בפסוק ואתה השבות את לבם אחורנית (מ"א י"ח ל"ז) עיין בספרו האמונות והדעות סוף מאמר ד' והעתיקו הרד"ק בפירושו שם: (י) לולא, מלה מורכבת מן לו ומן לא ועניינו אם לא, ולפעמים כתיב ביו"ד בסוף עיין בשרשים. התמהמהנו, עיקר יסודו מה והוא כפול ונופל על ההתרשלות דוגמת שאמרו במס' דרך ארץ הוי אוהב את השמא ושנא את המה בכך, וההתמהמהות [ווייזעליגקייט, לידערן] הוא הפך החישות [ראשהייט] והעד, חשתי ולא התמהמהתי (תלים קי"ט ס') הנך רואה שהוא הפך החישות, אלא שברוב הימים נתרחבה ההוראה העיקרית הזאת כמקרה כל תיבות שבכל לשון שבתחלה מצומצמת הוראתן ואח"כ תתרחב אחת לאחת מהדרגה להדרגה עד שכמעט תשכח ההוראה העצמית אשר לה, וזה מקרה כל לשון כידוע לחכמי הלשון, ועשו ממלת מה פועל כמו שעשו מן הן ותהינו, ומן אין ימאן, ומן פן אפונה ומן אל ויואל ללכת, ונראה כי תמה לשון תמי' ממנו, כי המתמי' על החפץ יתמהמה אצלו ולא יסור מהרה, ומצאנו דוגמתו במקרא כגון שרש תקע מן קע לדעת רשי' יחזקאל כ"ג י"ז, ובדברי רז"ל יתרום מן רום ונשתרש בו תי"ו של תרומה, ובדברי הפיוטים הקדמונים מצאנו כמוהם לרוב, ואולם הכפילו המלה ואמרו מהמה בהכפל כמנהגם לעשות בתיבות שבהוראתם תמידות וחזרת הפעולה [איטעראטיפא אונד אינטענזיפא] ועיין מה שכתבנו לעיל ט"ו ב' אגל ערירי, ומעתה תבין ההבדל שבין מהמה ובין איחור שזה מגזרת אחר הדברים האלה,

ועניינו

תועלות

התועלת הי' הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיצדיק עליו את הדין בבא עליו הרעה ויפשפש במעשיו וייחס אותה לרע מעשיו ולא יתרעם מה' יתע' בהביאו עליו מה שיבוא מן הרע, ולזה תמצא שייחסו בני יעקב מה שפגשם מהרע לרע מעשיהם בענין יוסף:

התועלת הי"א הוא במדות, והוא שראוי לאדם שיתפעל בראותו אחיו בצרה ואף אם גמלוהו רע בתכלית מה שאפשר, הלא תראה כי יוסף כראותו אחיו בצרה נכמרו

רחמיו

יא שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן׀
אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ
לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים
יב וּשְׁקֵדִים׃ וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב
יג בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא׃ וְאֶת־
יד אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ׃ וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם

רחמים

מנחת שי | שום שכל

פעמים, הפ"א רפה: (יא) **בטנים**, הבי"ת בק"ח. חזקוני: הזאת תיבותא. מ"ו וכתיב אל"ף בסוף תיבותא עיין לעיל ל"א ל"ב: (יא) **אם כן ׀** בפסק וכמנה בהדי פסקין דספרא. **אפוא**, א"י וכתיב וי"ו ואל"ף בסוף תיבותא, וכן בכל אוי' בר מן חד דכתיב מ"י ועם ה"א בסוף תיבותא חלופי וי"ו ואל"ף כדאמרן לעיל כ"ז ל"ג, ויאמר החכם רש"ד בעל ת"ם וז"ל אפוא נמסר עליו במס"ק יו"ד, ר"ל דכתיבין כן בויו ואלף בסוף וא"י, ובעל מ"א הגי' ט', וכשתבש בהגהתו במשכו אחר הספר קונקרדאנציא, וגם בשרשים לרד"ק נפל טעות בזה בשרש איך, אבל אחר שחקרתי היטב מילא הדבר ראיתי כי מסרת המס"ק נכונה, והנה נמצאת המלה הזאת בתנ"ך כ"ד פעמים, י' מהן איפה, ויוד מהן אפוא, וד' מהן אפו, ואין בזה ספק אצלי כלל, אך לפי דלא נפקא מיני' מידי בתורה כי אין בה רק ה' פעמים מלה זאת וד' מהן אפוא רק א' איפה והיא אותה דוישב (לעיל ל"ז ט"ז), לכן לא אאריך פה בזה וכו' עכ"ל, ולא גילה הסוד, ואנכי הולך רכיל אגלה סודו, דע כי מה שמונה בשרש' יוד דכתיבין איפה וד' דכתיבין אפו הוא אמת ויציב, אלא שמונה בהדי הד' אם לא אפו, ועיין שם בגליונו (איוב ט' כ"ד) וזה שיבוש כי דין הוא דכתיב באל"ף במדויקים וכ"י וכמו שהעיד בעל מ"ש, ונ"ל ואם לא אפו, והוא תכילא דאיוב (כ"ד כ"ה), ודברי הרד"ק הן הם דברי המס"ג לעיל פ' וישב (ל"ז ט"ו) והבדל שבשרשים מונה אם לא אפו הסמוכה לארבעתם ובמס"ג מונה אותו לאחרונה וכן נכון כי הוא האחרון בסדר והוא דכתיב בוי' ואם לא אפו בוי"ו בראש, ואולם בס' קונק' יש שיבוש אחר שהוא מסדר ומונה חמשה אפו ומונה אם לא אפו, גם ואם לא אפו והראשון שיבוש כדאמרן, ואולם יתר דבריו שם מתוקנים ומדוקדקים. **מזמרת**, בכ"י נמסר עליו לית וכן נכון. **בכליכם**, מ"י כתיב וכל כליכם דכוו' מלאים. **והורידו**, מסרנו לעיל פסוק א'. **צרי**, הלד"י בשו"א וקמ"ץ. **נכאת ולוט**, מסרנו לעיל ל"ז כ"ה. **בטנים**, מ"י כתיב, והבי"ת בק"ח. **ושקדים**, מ"י כתיב, ודכוו' ויגמל שקדים, מלא: (יב) **המושב**, ס"ו כתיב, ודכוו' האשם המושב דפ' נשא, רמ"ה ז"ל, ובמסרה דין פתח האשם המושב קמץ. **אמתחתיכם**, ה"ו ומ"י כתיב, ודכוו' נתן לכם מטמון באמתחתיכם. **תשיבו**, מ"י כתיב. (יג) **וקומו**, אחד מלא וסי' ואת אחיכם קחו וקומו, רמ"ה ז"ל, לכן מה שנמסר עליו ג' מלא בתורה, מלת בתורה שיבוש כי אין בתורה מלא כ"א זה וב' חבריו הם וקומו ובכו את מקדש ה' דד"ה א' (כב יט), וקומו למלחמ' (ירמי' מט יד), והמס' הנכונ' היא ג' מלאים חד בתורה וחד בנביאים וחד בכתובים. **שובו** מ"ו ועיין מ"ש לעיל פסוק ב': (יד) **רחמים**,

ע"י

דְּנַן־תַּרְתֵּין זִמְנִין: וַאֲמַר לְהוֹן יִשְׂרָאֵל אֲבוּהוֹן אִם־כֵּן הוּא דָּא עִיבִידוּ יא
סַבוּ מִדִּמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא בְּמָנֵיכוֹן וְאַחִיתוּ לְגַבְרָא תִּקְרוּבְתָּא זְעֵר קְטַף
וּזְעֵיר דְּבַשׁ שְׁעַף וּלְטוֹס בּוּטְנִין וְשִׁגְדִין: וְכַסְפָּא עַל חַד־תְּרֵין תְּבוּ יב
בִּידְכוֹן וְיָת־כַּסְפָּא דְּאִיתוּתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן תְּתִיבוּ בִּידְכוֹן דִּילְמָא שָׁלוּ
הֲוָת: וְיָת־אֲחוּכוֹן דְּבָרוּ וְקוּמוּ תוּבוּ לְוָת־גַּבְרָא: וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן יג יד
רחמין.

רש"י

התמהמהנו, על ידך, כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו: (יא) איפה, לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו. מזמרת הארץ, מתרגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם. נכאת, שעוה ב"ר. בטנים, לא ידעתי מה הם. ובפירושי א"ב של רבי מכיר ראיתי פישטציאס* ודומה לי פסם אפרסקין: (יב) וכסף משנה, פי שנים כראשון. קחו בידכם, לשבור אוכל שמא הוקר השער. אולי משגה הוא, שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי, מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל

רשב"ם

(יב) וכסף משנה, לקנות. אולי משגה הוא, לסימן נתנוהו ע"פ האמתחות להכיר כל אחד איזה אמתחת שלו לפי חשבון הכסף ושכחוהו לחזור ולקחתו: (יד) כאשר שכלתי

מפורש

ועניני התאחרות הגבול והעברתו על זמן המיועד [פערטיבונג, פערטפעטיגונג]: (יא) אפוא, עיין פירש"י ז"ל, והחכם ספורנו פי' אם כן, אם הדבר כן כמו שאמרתם שהתגרה האיש בכם והוא ירא אלהים, איפוא, מן ההכרח דאוי שזאת תעשו עכ"ל, וזה לפי יסודו שהביא לעיל (כ"ז ל"ג) באמרו שם מלת איפוא כשתבוא עם אל"ף בסוף התיבה משמשת במקום אם כן, ועם ה"א בסוף משמשת במקום איה כמו איפה הם רועים עכ"ל. מזמרת הארץ, מן הענינים שמזמרים בו את הארץ והיינו ממיטב הארץ. צרי נכאת ולוט, מפורשים לעיל ל"ז כ"ה. בטנים, נחלקו בו הפותרים, והרמב"ם בפירושו למס' שביעית פ"ז מ"ה אמר שהוא הנקרא פסתאק בערבי, וכן שמו בל"י גם בל"א פיסטאציען (בחילוף הקו"ף בלד"י דוגמת קיס"ר וקיז"ר), וכן דעת רשי' בשם ר' מכיר, והוא מין אגוז הדומה לשקדים ומראהו לבן ומשובח מאד טוב לרפואה ולתבשיל נלמרקחת, ואמרו עליו שהוא דומה בתבניתו לתבנית הבטן ולכך נקראו בטנים, וגדולי מחקרי הטבעיים העידו עליו שהוא מיוחד לארץ ארם, ונמצאים גם בארץ ישראל, ומסתבר כי על שמם נקראת העיר בטנים (יהושע י"ג כ"ו) ובטן (שם י"ט כ"ה), ושקדים, ידועים הם, ובל"א מאנדעלן: (יד) ואל שדי, כבר פירשתי לעיל י"ז א' דעת החכמים בענין השם הזה, ואמרו בב"ר פ' מ"ו, ר' נתן ור' אחא ור' ברכי' בשם ר' יצחק, אני אל שדי, אני שאמרתי לעולמי ולשמים די לארץ די שאילולי שאמרתי להם די עד עכשו

היו

*) פִּישְׁטַצְיַאס, מלה רומית, וכן פירשו הר"מ והברטנורא במשנה ב' פ"ז דשביעית והוא בל"א וועלשי פיומפרנים, ובל' צרפת פיסטאש.

יא שַׁבְנוּ זֶה פַעֲמָיִם׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀
אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ
לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים
יב וּשְׁקֵדִים׃ וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב
יג בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא׃ וְאֶת־
יד אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ׃ וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם

רחמים

מנחת שי | שום שכל

תיובתא. **פעמים,** הפ"א רפה: (יא) **בטנים,** הבי"ת בק"מ. חזקוני: הזאת

מ"ו וכתיב אל"ף בסוף תיובתא עיין לעיל ל"א ל"ב: (יא) **אם כן** ׀ בפסק וכמנה בהדי פסקין דספרא. **אפוא,** ה"י וכתיב וי"ו ואל"ף בסוף תיובתא, וכן בכל אוֹ' בר מן חד דכתיב ע"י ועם ה"א בסוף תיובתא חלופי וי"ו ואל"ף כדאמרן לעיל כ"ז ל"ג, ויאמר החכם רש"ד בעל ת"ם וז"ל אפוא נמסר עליו במס"ק יו"ד, ר"ל דכתיבין כן בויו ואלף בסוף וה"י, ובעל מ"ח הגי' ט', וכשתבש בהגהתו בהמשכו אחר הספר קונקרדאנציא, וגם בשרשים לרד"ק נפל טעות בזה בשרש איך, אבל אחר שחקרתי היטב מילא הדבר ראיתי כי מסרת המס"ק נכונה, והנה נמצאת המלה הזאת בתנ"ך כ"ד פעמים, י' מהן איפה, ויוד מהן אפוא, וד' מהן אפו, ואין בזה ספק אצלי כלל, אך לפי דלא נפקא מני' מידי בתורה כי אין בה רק ה' פעמים מלה זאת וד' מהן אפוא רק א' איפה והיא אותה דוישב (לעיל ל"ז ט"ז), לכן לא אאריך פה בזה וכו' עכ"ל, ולא גילה הסוד, ואנכי הולך רכיל אגלה סודו, דע כי מה שמונה בשרשי' יוד דכתיבין איפה וד' דכתיבין אפו הוא אמת ויציב, אלא שמונה בהדי הד' אם לא אפו, ועיין שם בגליונו (איוב ט' כ"ד) וזה שיבוש כי דין הוא דכתיב באל"ף במדויקים וכ"י וכמו שהעיד בעל מ"ש, ונ"ל ואם לא אפו, והוא תכילא דאיוב (כ"ד כ"ה), ודברי הרד"ק הן הם דברי המס"ג לעיל פ' וישב (ל"ז ט"ו) ובהבדל שבשרשים מונה אם לא אפו האמונה לארבעתם ובמס"ג מונה אותו לאחרונה וכן נכון כי הוא האחרון בסדר והוא דכתיב בי' ואם לא אפו בוי"ו בראש, ואולם בס' קונק' יש שיבוש אחר שהוא מסדר ומונה חמשה אפו ומונה אם לא אפו, גם ואם לא אפו והראשון שיבוש כדאמרן, ואולם יתר דבריו שם מתוקנים ומדוקדקים. **מזמרת,** בכ"י נמסר עליו לית וכן נכון. **בכליכם,** מ"י מתיב וכל כליכם דכוו' מלאים. **והורידו,** מסרנו לעיל פסוק ה'. **צרי,** הלד"י בשו"א וקמ"ץ. **נכאת ולוט,** מסרנו לעיל ל"ז כ"ה. **בטנים,** מ"י כתיב, והבי"ת בק"מ. **ושקדים,** מ"י כתיב, ודכוו' ויגמל שקדים, מלא: (יב) **המושב,** מ"ו כתיב, ודכוו' הכסף המושב דפ' כסא, רמ"ה ז"ל, ובמסרה דין פתח הכסף המושב קמץ. **אמתחתיכם,** ח"ו ומ"י כתיב, ודכו' נתן לכם מטמון באמתחתיכם. **תשיבו,** מ"י כתיב. (יג) **וקומו,** אחד מלא וסי' ואת אחיכם קחו וקומו, רמ"ה ז"ל, לכן מה שנמסר עליו ג' מלא בתורה, מלת בתורה שיבוש כי אין בתורה מלא כ"א זה וב' חבריו הם וקומו ובכו את מקדש ה' דד"ה א' (כב יט), וקומו למלחמ' (ירמי' מט יד), והמס' הנכונ' היא ג' מלאים חד בתורה חד בנביאים וחד בכתובים. **שובו** מ"ו ועיין מ"ש לעיל פסוק ב': (יד) **רחמים,**

ע"י

דְּנַן־תַּרְתֵּין זִמְנִין: וַאֲמַר לְהוֹן יִשְׂרָאֵל אֲבוּהוֹן אִם־כֵּן הוּא דָּא עִיבִידוּ יא
סָבוּ מִדִּמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא בְּמָנֵיכוֹן וְאַחִיתוּ לְגַבְרָא תִּקְרוּבְתָּא זְעֵר קְטַף
וּזְעֵיר דְּבַשׁ שְׁעַף וּלְטוֹס בּוּטְנִין וְשִׁגְדִּין: וְכַסְפָּא עַל חַד־תְּרֵין תָּבוּ יב
בִּידְכוֹן וְיַת־כַּסְפָּא דְּאִיתוּתַב בְּפוּם טוֹעֲנֵיכוֹן תְּתִיבוּ בִּידְכוֹן דִּילְמָא שָׁלוּ
הֲוַת: וְיַת־אֲחוּכוֹן דְּבָרוּ וְקוּמוּ תּוּבוּ לְוַת־גַּבְרָא: וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לְכוֹן יג יד
רַחֲמִין.

רש״י

התמהמהנו, על ידך, כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים הללו: (יא) אפוא, לשון יתר הוא לתקן מלה בלשון עברי אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם צריך אני לחזור ולבקש איה פה תקנה ועצה להשיאכם ואומר אני זאת עשו. מזמרת הארץ, מתרגם מדמשבח בארעא שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם. נכאת, שעוה ב"ר. בטנים, לא ידעתי מה הם. ובפירושי א' ב' של רבי מכיר ראיתי פיסטציאס* ודומה לי פסס אפרסקין: (יב) וכסף משנה, פי שנים כראשון. קחו בידכם, לשבור אכל שמא הוקר השער. אולי משגה הוא, שמא הממונה על הבית שכחו שוגג: (יד) ואל שדי, מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה הריני מתפלל

רשב״ם

(יב) וכסף משנה, לקנות. אולי משגה הוא, לסימן נתנוהו ע"פ האמתחות להכיר כל אחד איזה אמתחת שלו לפי חשבון הכסף ושכחוהו לחזור ולקחתו: (יד) כאשר שכלתי

מפורש

ועניינו התאחרות הגבול והעברתו על זמן המיועד [פערטיבונג, פערטפעטיגונג]: (יא) אפוא, עיין פירש"י ז"ל, והחכם ספורנו פי' אם כן, אם הדבר כן כמו שאמרתם שהתגרה האיש בכם והוא ירא אלהים, איפוא, מן הסכרה ראוי שזאת תעשו עכ"ל, וזה לפי יסודו שהביא לעיל (כ"ז ל"ג) באמרו שם מלת איפוא כשתבוא עם אל"ף בסוף התיבה משמשת במקום אם כן, ועם ה"א בסוף משמשת במקום איה כמו איפה הם רועים עכ"ל. מזמרת הארץ, מן העניינים שמזמרים בו את הארץ והיינו מיטב הארץ. צרי נכאת ולוט, מפורשים לעיל ל"ז כ"ה. בטנים, נחלקו בו המפורשים, והרמב"ם בפירושו למס' שביעית פ"ז מ"ה אמר שהוא הנקרא פסתאק בערבי, וכן שמו בל"י גם בל"א פיסטאציען (בחילוף הקו"ף בלד"י דוגמת קיס"ר וציז"ר), וכן דעת רשי' בשם ר' מכיר, והוא מין אגוז הדומה לשקדים ומראהו לבן ומשובח מאד טוב לרפואה ולתבשיל ולמרקחת, ואמרו עליו שהוא דומה בתבניתו לתבנית הבטן ולכך נקראו בטנים, וגדולי מחקרי הטבעיים העידו עליו שהוא מיוחד לארץ ארם, ונמצאים גם בארץ ישראל, ומסתבר כי על שמם נקראת העיר בטנים (יהושע י"ג כ"ו) ובטן (שם י"ט כ"ה), ושקדים, ידועים הם, ובל"א מאנדעלן: (יד) ואל שדי, כבר פירשתי לעיל י"ז א' דעת החכמים בענין השם הזה, ואמרו בב"ר פ' מ"ו, ר' נתן ור' אחא ור' ברכי' בשם ר' יצחק, אני אל שדי, אני שאמרתי לעולמי ולשמים די לארץ די שאילולי שאמרתי להם די עד עכשו

*) פִּישְׁטַצְיַאס, מלה רומית, וכן פירשו הר"מ והברטנורא במסכה ה' פ"ז דשביעית והוא בל"א וועלשי פיומפרניס, ובל' צרפת פיסטאש.

היו

רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־
טו בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־
הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן
ששי טז וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃ וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם
אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת־הָאֲנָשִׁים
הביתה

מנחת שי

(טו) **הזאת**, הזי"ן דגושה. **ומשנה כסף**, הוא מדומי' של אתי מרחיק למי שסובר שהמאריך עושה מלעיל, ומי שאינו סובר כן יהי' דגש מדין דחיק, ובמאמר מיוחד לזה הענין ארחיב בדבור בעזרת ה' ואין כאן מקום להאריך:

וייראו

שום שכל

בנימין, מ"י. מ"י כתיב, וכל דכוו' מלא. עיין לעיל ל"ה י"ח. **שכלתי** שכלתי, ח"ו כתיב: (טו) וּמִשְׁנֶה־כֶסֶף, כ"כ המ"ס שהמ"ם בגעיא, והרד"ק במכלול ד"ק דף ק"ז א' (ודפוס פירדא דף פ"ח א') אמר שהכ"ף דגוש בדין אתי מרחיק, ואולם בכ"י של כ"ד המ"ס בגעיא והכ"ף רפה. ועיין בספר טעמי המקרא פרק ג' ובגליון המערכת בדין אתי מרחיק. **ויעמדו**, בחומש רא"פ הוי"ו גם היו"ד בגעיא וכן כל חביריו, וכן בכל דומיהם המנוגנים בטעם מלך כגון ויאספו (שמות ד' כ"ט. ובמדבר י"א ל"ב) ויהרגו (לעיל ל"ד כ"ה. ובמדבר ל"א ז') וכן הוא בקלת ס"מ, ואולם בע"ג של רפ"ו וקטן ד"ש לא השוה מדותיו כי ויעמדו דהכא הוי"ו לבד בגעיא אבל ויעמדו לפני פרעה (שמות ט' י') הוי"ו גם היו"ד בגעיא, וביתר חבריהם היו"ד לבד בגעיא, גם במקרא פ"י של כ"ד הדברים מבולבלין כי ויעמדו דהכא ודהברו ויעמדו לפני פרעה (שמות ט' י') היו"ד בהם לבד בגעיא ובזולתם הוי"ו גם היו"ד בגעיא, וכבר הזכרתי לעיל י' י"ח דעת החכמים בענין המתגים הראשיים ועל המשקל הזה רלוכי כשהויו גם היוד פ"א הפעל בת"ח לא דברו בפירוש לכן מסתבר להסכים עם ההכם בעל ת"ם ולהעמיד היו"ד לבד בגעיא: (טז) **בנימין**, מ"י ע"ל ל"ה י"ח. **הבא**, ב' חסרי' יוד ועם אלף סוף תיבותא וסי' ויאמר לאשר על ביתו הבא, הבא

כא

רש"י

מתפלל עליכם. אל שדי, שדי בנתינת רחמיו וכדי היכולת בידו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו, ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי שלא שקטתי מנעורי צרת לבן צרת עשו צרת רחל צרת דינה צרת יוסף צרת שמעון צרת בנימין. ושלח לכם, ויפטר לכון כתרגומו יפטרנו מאסוריו לשון לחפשי ישלחנו ואינו נופל בתרגום לשון וישלח שהרי לשם הם הולכים אצלו. את אחיכם, זה שמעון. אחר, רוח הקדש נזרקה בו לרבות יוסף. ואני, עד שובכם אהיה שכול מספק. כאשר שכלתי, מיוסף ומשמעון. שכלתי, מבנימין: (טו) ואת בנימין, מתרגמינן ודברו ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי בדבר הנקח ביד מתרגמינן ונסיב והדבר הנקח בהנהגת דברים מתרגמינן ודבר: (טז) וטבוח טבח והכן, כמו ולטבוח

טבח

רשב"ם

שכלתי שכלתי, כמו וכאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד'), כלומר על הספק אני שולחו מה שאירע יארע:

וידברו

S 57 A 527
ספר תורת האלהים : מדוייק
היידנהיים, בנימין וולף בן שמשון,
הספריה הלאומית
NLX_STACKS NLI1340670 777